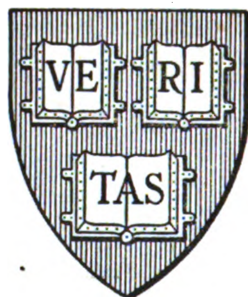

VE RI
TAS

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XXII — DÍL I

1892

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1892

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

Obsah dílu prvního.

R. 1892. Čís. 1.

OSVĚTA

Otázka úžin Cařihradských.

Historický náčrtek

od

dr. **Konstantina Jirečka.**

Spojení mezi mořem Černým a mořem Středozemním náleží k nejzvláštnějším průlivům mořským, i pro přírodní svůj útvar i pro důležitost svou v postupu dějin a v politických bězích našich časův. Vody starého Pontu nejprve se silným prouděním vstupují mezi úrodnou pahorkatinou do úžiny, které podnes zůstalo antické jmeno Bosporu; u Turkův slove také úžinou Cařihradskou či Stambulskou. Bospor má délku asi 30 kilometrův; na nejužším místě šířka jeho neobnáší více než 550 metrův, tak že se místem rovná veliké řece. Dáleji následuje v pravo zátoka Zlatého Rohu a u ní Cařihrad. Za ním se otvírá moře Marmarské, antická Propontis, uzavřený bassin, jenž zaujímá nezcela 12.000 čtverečných kilometrův. Z tohoto zavřeného moře přijde se do druhé úžiny, kterou za starověku nazývali Hellespontem; za středověku slula „ramenem sv. Jiří“ (brachium Sancti Georgii) dle jednoho malého hradu na evropském břehu, nebo průlivem Abydským dle staroslavné osady na asiatském břehu, nebo úžinou Gallipolskou (strictum Gallipolis) dle města Gallipole na straně evropské (Kalliupolis starých Atheňanův). Od 15. století se ustálil název Dardanell, jenž má svůj původ od antického města Dardanu v staré Troadě na asiatském pobřeží průlivu. Tato druhá úžina má délku nezcela 70 kilometrův a na nejuzším místě šířku 2000 metrův. Břeh Asie lemován jest malebnými vrchy staré Mysie a Troady; evropský břeh tvoří úrodný, nízký poloostrov Gallipolský, „thrácký Chersonesos“ starých Hellenův. Před výjezdem do moře Egejského leží u asiatského pomoří ostrov Tenedos, ode dávna důležitý jako klíč ke vchodu do úžin.

Oba průlivy jsou nyní plny pevností a baterií, z jejichž otvorův zejí jícny několika set těžkých děl. A mezi částmi východní otázky, které časem k sobě poutají pozornost Evropy, nezřídka se vynořuje otázka Bosporská i Dardanellská, otázka úžin Cařihradských. Naposled

se to stalo na podzim r. 1891. V nynější podobě té otázky jedná se toliko o plavbu válečných lodí; ve starších fásích týkala se i obchodní plavby.

Za starého věku lodi bývaly poměrně malé a válečné prostředky tak nedostatečné, že průlivy i tak těsné mohly se uzavříti toliko šikem velikého loďstva. Úžiny měly tehda význam jen obchodní. Hellenská kolonisace na pobřeží obou průlivů, Propontidy a samého Pontu vedla ke značnému obchodnímu rozvětu těchto břehův. Byzantion, předchůdce Cařihradu, záhy vynikalo co obec důležitá. Ale přední místo měl za té doby poloostrov Gallipolský s Hellespontem. Tam se král Xerxes na tažení svém proti Hellenům přepravil z Asie do Evropy, tam Atheňané dlouhý čas měli skupinu svých nejlepších osad a tam za dob po Alexandru Velikém král Lysimachos založil novou residenci Lysimachii. Jmena Sestu a Abydu u přívozu mezi oběma zemědíly byla světoznámá, a s nimi tklivá pověst, jejíž reky byli Leandros z asiatského Abydu a kněžka chrámu Afroditina v evropském Sestu, Hero.

Veliký obrat nastal, když malé Byzantion co nová Constantinopolis povýšeno za hlavní město světové říše římské. Od té chvíle se politický život soustřeďoval k těmto úžinám a od té doby dějiny obou průlivův srostly s dějinami obrovských imperií. Sousední země, Thrakie v Evropě a Bithynie v Asii, náležely k okolí sídelního města a po staletí vynikaly co kvetoucí provincie s velikými, lidnatými městy. Při dlouhém, více než tisíciletém trvání říše byzantinské je charakteristické, jak hlavnímu městu nevadila ta okolnost, že moře Černé nebylo celé v rukou tohoto státu. Středověcí Řekové drželi pobřeží Krymu a celý břeh Malé Asie, ale Bulharsko a Kavkaz jen časem bývaly pod vrchností císařův Cařihradských a ve stepích severního pobřeží střídali se po sobě rozmanití národové kočovní, Avaři, Hunnové, Chazaři, Pečenězi, Kumani a Tataři. I pohanští a ještě i křesťanští Rusové i Arabové za dob slávy kalifátu zjevili se před Cařihradem, prorazivše skrz úžiny každý ze své strany, ale Řekové se uhájili, neboť na moři měli rozhodnou převahu výborným loďstvem svým. Že Byzantinci hleděli Černé moře držeti ve svých rukou i v obchodu, toho nejlepším důkazem je ta okolnost, že přístavy Černomořské v privilegiích kupeckých obcí italských z 11. a 12. století nejsou jmenovány. Toto vnitřní moře patrně mělo zůstati vyhrazeno plavectvu a kupectvu domácímu, řeckému a uchráněno před konkurrencí cizincův.

V těchto poměrech nastala změna dobytím Cařihradu od Benátčanův a křižákův r. 1204. Tu vnikla italská kupecká plavba i dovnitř do Černého moře. Opětné dobytí Cařihradu od Řekův l. 1261 v tom změny neučinilo. Janované založili kvetoucí osadu v Kaffě na Krymu a čilý obchod se rozvíjel na trzích Krymských, v Taně (u Azova) na ústí Donu, v Trapezuntu, v přístavech bulharských, na ústí Dunajském i pod Kavkazem. Tana a Trapezunt byly východištěm karavanských cest do vnitra veleříše mongolské; tou cestou se západozemcům po prvé otevřel jasný zeměpisný rozhled až k dalekému pomoří východní Asie. Ve 14. století Benátčané a Janované vedli své časté, ze řevnivosti kupecké podnikané námořské války i v samém Černém moři, a Byzantinci byli za úpadku svého tak sesláblí, že nemohli ani průjezd velikých

loďstev okolo Cařihradu zameziti. L. 1352 před městem samým v Bosporu svedena jedna z velikých námořských bitev středověké válečné historie, ve které bojovali z jedné strany Benátčané, Aragonci a Byzantinci, z druhé sami Janované, dohromady 130—140 korábů, ale boj zůstal nerozhodnut. Kruté zápasy vedeny o důležitý ostrov Tenedos, až dle míru 1381 obrácen v pustinu, s ustanovením, aby se nikdo na něm neusazoval.

L. 1354 Turci se zmocnili přechodu přes Hellespont obsazením Gallipole s celým okolím a udrželi se tam, kromě krátkého vypuzení r. 1366, až podnes. Ale Cařihrad a Kaffa tím ještě uzavřeny nebyly, a do obou měst ještě dlouho bez nesnází dováženy byly posily. Král Sigmund Lucemburský po nešťastné bitvě u Nikopole v Bulharsku r. 1396 přijel Dunajem a Černým mořem do Cařihradu a odtud bezpečně přivezen i skrze Dardanelly okolo celého poloostrova do Spletu v Dalmacii. U Gallipole ovšem viděl na břehu houfy zajatých svých bojovníkův a slyšel posměšné volání vítězných Turkův. Převrat nastal užíváním střelného prachu a zdokonalením nástrojův ohnémetných; teprve střelbou z děl mohly úžiny býti skutečně uzavírány.

Turci nejdříve začali opevňovati Dardanelly. Bajezid I. rozšířil opevnění Gallipole, syn jeho Sulejman I. vystavil tvrz v Lampsaku naproti na břehu asiatském. Mohammed I. (1413—1421) začal v Gallipoli strojiti i válečné loďstvo a jal se jím znepokojovati benátské osady a franské státy v Řecku. Benátčané se energicky opřeli; admirál Pietro Loredano vplul do Dardanell, 29. července 1416 zničil turecké loďstvo před Gallipolem, zámky z obou stran úžiny poškodil střelbou z děl a přinutil sultána k míru. Touto bitvou si republika benátská na nějaký čas pojistila panství v mořích východních, ale výboje Turkův po suchu tím zastaveny nebyly, tím více, poněvadž loďstva křesťanská neuměla zastaviti přechod vojsk tureckých z břehův asiatských do Evropy a naopak.

U Bosporu zřídil již Bajezid I. hrad na asiatské straně nejužšího místa, na místě dnešního Anadoli Hissaru. Mohammed II. (1451—1481), energický dobyvatel posledních zbytkův křesťanských říší na východě, strojil se hned po svém nastolení na Cařihrad, jenž mu rušil spojení mezi Asií a Evropou. Založil v létě r. 1452 na evropské straně nejužšího místa Bosporu dnešní hrad Rumili Hissar, tehda turecky řečený Bogazkesen (‚hrdlořez,‘ přeříznutí hrdla čili úžiny); byl to velikolepý zámek se čtrnácti věžemi a s velikými děly k ochraně přechodu přes Bospor a k uzavření Černého moře. Stavba postupovala velmi rychle. Velitel hradu měl právo zastavovati všecky lodi, plovoucí skrze úžinu a vymáhati poplatky od nich. Již v prosinci zastavil jednoho Benátčana, který nechtěl poslechnouti; loď rozstřílena, mužstvo zajato a kapitán s lodníky krutě popraven v Dimotice před samým sultánem. Na jaře 1453 pak následovalo poslední obležení Cařihradu a úplné vyvrácení říše východořímské. Brzo potom uzavřeny i Dardanelly. Na jaře 1463 dal Mohammed II. postaviti blízko starého Sestu a Abydu hrady Čanak-Kalé (řecky Dardanellia, nyní Kalé Sultanié) na asiatské a Kilid-Bahr na evropské straně, každý s 30 velikými děly. Nikdo nesměl proplouti, aniž by dříve žádal velitele za povolení. Pod ochranou

pevností stanoviště své mělo turecké válečné loďstvo, od Mohammeda II. velmi zvelebené.

Pádem Cařihradu byla existence Janovské Kaffy neodvratně podkopána. Nové turecké válečné loďstvo bojovalo brzo ne bez úspěchu i s Benátčany. Již r. 1454 turecké lodi plenily pobřeží Krymské. S nouzí proklouzlo ještě několik korábův Janovských s žoldnéři a zásobami skrze Bospor do Černého moře; jiné při pokusech takových potopeny. Léta 1475 konečně připlul před Kaffu veliký vezír Kedük Achmed a město šestidenním obležením vzal; italští měšťané přesídleni do Cařihradu, východozemci prodáni do otroctví a do města vložena turecká posádka. Sousední panovník Tatarův Krymských Mengli Giraj přinucen k uznání vrchnosti turecké; od té doby chanát Krymský, k němuž náleželi také všichni kočovníci tatarští ve stepích od ústí Dunaje až k ústí Kubaně, zůstal věrným spojencem císařství osmanského.

Vítězstvím Turkův stalo se Černé moře „mare clausum", zavřené kupeckým lodím cizozemským. V zeměpisech a na mapách 16. a 17. století opakují se o něm nejvíce jen zprávy starých italských map a cestopisův z doby plaveb do Kaffy a Tany. Celé pobřeží kolem do kola drželi Turci a jejich poplatníci Tataři. Na západní straně prostírala se řada velikých pevností tureckých skrze Bessarabii mezi Tatary a Multany až k pomezí polskému: Izmail, Akkerman (Bělehrad mořský u Slovanův tehdejších), Bendery a nejzáze na sever Chocim, sídlo paše s třemi ohony a šestnácti ort (práporův) janičarských. Za to na východě dosahovalo území ruské v 16. století po dobytí Astrachanu na jih až k moři Kaspickému a k dolnímu Donu.

Počátkem 17. století začaly Turky znepokojovati smělé nájezdy kozákův na Černém moři, od ústí Donu i Dněpru. Tito kozáci plavili se na malých plachtových lodicích s desíti vesly po stranách a s posádkou 40—50 mužův, kteří byli veslaři i bojovníky zároveň, ozbrojeni jsouce šavlemi a ručnicemi. Děl neměli. Takových lodic plulo vždy mnoho pohromadě, 40—100, s velikou rychlostí. Léta 1624 asi 80 loděk kozáckých vplulo do Bosporu i plenilo letohrádky Cařihradské. V Cařihradě strhl se ohromný poplach, veliký řetěz z r. 1453 vytažen z arsenálu a napjat přes vjezd do Zlatého Rohu a všecky koráby v loděnicích o překot zbrojeny. Ale kozáci zase rychle zmizeli. Podobným způsobem vyplenili Sinopu, Varnu a Balčik, osady okolo zálivu Burgasského, podměstí Trapezuntu atd. Zřídka od tureckého loďstva stiženi a poraženi, jako r. 1625 od kapudan-paše (admirála) u mysu Kara-Hirmenu na pobřeží maloasiatském. Kozáci Donští opanovali tehda na čas i Azov (1637—1642), ale po opětném obsazení této pevnosti od Turkův byli nuceni nájezdy své zastaviti, ačkoli se ještě 1652 opět zjevili v okolí Varny.

Za válek s Benátčany zatím Dardanelly pečlivěji opevněny, jmenovitě za dlouhé války o Kandii (1645—1669). Benátčané se snažili Dardanelly blokádou uzavříti, aby turecké loďstvo nemohlo vyplouti ven do archipelagu. Léta 1654 Giuseppe Delfino s eskádrou svou před Dardanellami od dvou loďstev tureckých sevřen a po ztrátě nejlepších lodí přinucen k útěku. Za to 1656 Lorenzo Marcello a Marco Bembo

turecké loďstvo v jedné z nejslavnějších bitev benátské válečné historie v samé úžině zničili; přes sedmdesát tureckých lodí potopeno nebo dobyto a jen čtrnáct se v čas uchýlilo pod ochranu děl zámkův Dardanellských. Tenedos a Lemnos na čas obsazeny od vítězův; na Tenedu byla tehda turecká pevnost s 65 děly. Až po tu dobu Dardanelly byly chráněny jen starými tvrzemi, zřízenými druhdy od Mohammeda II. Veliký vezír Mohammed Köprili založil 1659 dvě nové pevnosti u samého vjezdu do úžiny, Seddil-Bahr na jižním cípu poloostrova Gallipolského a Kum-Kalé na blízku ústí Skamandru na pobřeží staré Troady. Byly to zevnější pevnosti oproti starým vnitřním zámkům.

Důkladná proměna v poměrech Černomořských nastala nastoupením mladého cara Petra. Rusové jakožto spojenci císaře Leopolda, Benátčanův a Polákův i členové tak zvané „sv. ligy“ se účastnili veliké války proti Turkům, která pro říši osmanskou vedla ke ztrátě Uher, Sedmihrad a Moree. Car Petr zanechal posavadních nepodařených pochodův proti Tatarům skrze stepi směrem ke Krymu, zřídil na Donu v loděnicích Voroněžských silné válečné loďstvo a dobyl r. 1696 Azova na ústí této řeky. Azov opevněn pravidelnými hradbami a v sousedství ohrazen i blízký Taganrog s dobrým přístavem na moři Azovském. Car chtěl dostati do svých rukou ještě Kerč jakožto klíč k moři Azovskému. Turci zase ze své strany se snažili o vrácení Azova. Proto na kongresu v Karlovcích r. 1699 nedošlo k míru mezi Rusy a Turky, nýbrž jen ku příměří na dvě léta.

Příměří toho bylo třeba rychle využiti. V dubnu r. 1699 sám car Petr vyplul z Voroněže dolů po Donu a s ním oba jeho vyslanci Ukrajincev a Čeredějev, kteří měli k jednání o definitivní mír do Cařihradu připlouti po moři, aby se Turkům a Tatarům vysvětlila nová námořská moc ruská. V Taganrogu poselství vstoupilo na fregatu „Krěposť“ s 46 děly, které velel Holanďan van Pamburg. Car Petr vyprovodil je až do Kerče s celým loďstvem, s 23 koráby; sám při tom velel na fregatě „Apostol Petr“. V Kerči se paša turecký zjevením ruského loďstva velice polekal. Car se sice s loďstvem od průlivu zase navrátil do Azova a jen fregata s posly vplula do Černého moře, ale Turci se snažili, aby poselství od úmyslu jeho odvrátili; Černé moře prý je zlé a lépe prý bude jeti po suchu. Ale nic naplat. V září ruská fregata slavně za střelby z děl se zakotvila před Saraj Burunem v Cařihradě. Příjezd její způsobil u Turkův i u cizozemcův ohromnou sensaci: první ruský koráb v Stambulu a první válečný koráb křesťanský, který přijel z Černého moře! Jednání o mír se dlouho protahovalo. Konečně v červenci 1700 uzavřeno příměří na třicet let. Azov zůstal Rusům s celým okolím, v Cařihradě měl sídleti stálý ruský vyslanec atd., jen jedna důležitá otázka zůstala nevyřízena: otázka svobodné plavby po Černém moři, jakož i úžinou Cařihradskou ven do moře Středozemního! Tu nechtěli Turci nijak dovolit: sultán prý hledí na Černé moře jako na vnitřní svůj dům a poslové ruští sami ať prý do Cařihradu raději jezdí po suchu. Pomýšleli prý i na zasypání Kerčského průlivu, aby válečné koráby ruské nemohly od Azova ven k Cařihradu anebo k břehům Kavkazským, kde Rusové již vcházeli v přátelské styky s Gruzinci a jinými kmeny křesťanskými. Turky

při tom hlavně pobádali Tataři, ruským sousedstvím v Azově nejvíce vystrašení a ohrožení. Oni také se snažili všemožně pohnouti portu k nové válce proti Rusům.

Snahy Tatarův a válečné strany mezi Turky nalezly výdatnou podporu, když po bitvě Poltavské jako uprchlík do Turecka přirazil švédský král Karel XII. Sultán vypověděl válku. Car Petr vytrhl proti tureckému vojsku k Dunaji do Multan, veden jsa velikými nadějemi v povstání křesťanův pravoslavných nejen v rumunských knížectvích Podunajských, ale i v samém Turecku. Ale Turci přešli přes Dunaj dříve, než tam přirazili Rusové, táhli rychle na sever a cara Petra, jehož postup vázl nedostatkem špíže v Multanech, posledními válkami velice znuzených, zastavili po cestě. Na březích Prutu blízko města Huše přivedli jej do takové tísně, že se uvolil k velice nevýhodnému míru. Zavázal se, že Azov s okolím Turkům zase vrátí tak, jak stojí, nezbořen; Taganrog a jiné sousední tvrze mohli Rusové před odchodem zbořiti. Tento neúspěch cara Petra velice dojal. Mírem Prutským se odřekl Azovského moře a tím i Černomořského loďstva. Sám si vytýkal, že se dopustil téže chyby, jako protivník jeho Karel XII. před dvěma lety u bitvy Poltavské, že vtrhl daleko do nepřátelské země, nevěda, že tam není dosti opory ani potravy, na základě plytkých pověstí o zamýšleném povstání dalekého neznámého obyvatelstva. Ke skutečnému míru však dlouho nedošlo. Petr byl sice hotov ztráty utrpěné na Černomoří vynahraditi sobě na Baltu, ale Azova opustiti nechtěl, dokud Karel XII. neodejde z Turecka. A Karel XII. odejíti nechtěl a Turky neúnavně pobádal k nové válce. Teprve když r. 1714 se vypravil do Švédska, Rusové vydali Azov s okolím. Přístup k Černému moři zůstal pak Rusům zatarasen po mnoho let.

Nedlouho potom obchod evropský ve skrovné míře přece vniknul až do Černého moře. Při míru Požareveckém 1718, ve kterém Rakousko dostalo Banát, část Srbska a Malou Valachii na západ od řeky Olty, uzavřena i smlouva obchodní. Jejími artikuly byl kupcům rakouským zabezpečen nejen obchod po dolním Dunaji až k ústí, ale také na Černém moři, zejmena v chanátě Krymském, v Trapezuntě a v Sinopě, za clo tří ze sta; zároveň povolen kupcům perským průchod skrz Turecko až do zemí rakouských. Ale činnost kupcův rakouských byla malá; spojení mezi východem a západem prostředkovali nejvíce křesťanští poddaní porty, kupci armenští, řečtí a slovanští.

Rusové záležitostmi perskými a tatarskými za panování císařovny Anny přišli opět do napjatých stykův s portou. Za války 1736—1739 dobyli skvělých úspěchův, které panství musulmanské na severním pomoří Pontickém hluboko otřásly. Hned 1736 generál Lascy, rodilý Irčan, oblehl a vzal Azov. Hlavní voj pod vedením maršálka Münnicha zatím vrazil do samého Krymu a vydrancoval i hlavní město tatarské Bachčisaraj. Léta 1737 Münnich vzal Očakov, velikou tureckou pevnost nedaleko Bubu. Krym znovu opětovně pleněn a v Azovském moři obnoveno Černomořské loďstvo. Posléze 1739 Münnich dobyl Chocimi, hlavní pevnosti osmanské na pomezí polském, obsadil Multany i s Jassy a již se strojil udeřit na Bendery, tureckou pevnost na Dněstru, když přišla zpráva o nevýhodném míru Bělehradském. Rakušané, spojenci

Rusův, proti Turkům v téže válce nepochodili a byli po porážce u Grocky blíže Bělehradu nuceni uzavříti mír, při kterém Neapolitan Cagnoni zastupoval Rusko. V míru tom ustanoveno, že Azov bude zbořen a že jeho území zůstane neutrálním, dáleji, že Rusové nesmějí stavěti lodi na moři Azovském a že smějí kupčiti po Černém moři jen na lodích tureckých poddaných. Münnich byl nad touto smlouvou velice rozhorlen. Ale vlády Vídeňská i Petrohradská smlouvu ratifikovaly s uvážením obromných lidských obětí té války, v níž vojska více trpěla morem nežli bojem. O provedení trvaly pak ještě další spory, jmenovitě o termin zboření Azova. Konečně pevnost Azovská zbořena, ale území její již zůstalo v rukou ruských.

K nové válce vedly záležitosti polské za císařovny Kateřiny II. Porta sama vypověděla válku na podzim 1768. Rusové byli překvapeni. Veliká porada u císařovny ustanovila operační plán, a tu se hrabě Grigorij Grigorjevič Orlov vytasil s plánem mořské výpravy do Středozemního moře. Válka se začala r. 1769 posledním tatarským nájezdem na Rus, do pomezních krajin u Jelisavetgradu, ale hned potom následovalo obsazení celých Multan i s Valachií od vojsk Rumjancova. Brzo obsazen i celý Krym a bojiště přeneseno za Dunaj do Dobrudže a do Bulharska, kde 1773 podniknut útok i na Varnu. Vynikající místo za války té zaujímá výprava do moře Středozemního, k jejímuž zdaru napomohlo arci tehdejší přátelství Angličanův s Rusy, z antagonismu proti Francii. Prapor ruský posud v moři Středozemním byl neznám; teprve r. 1764 připlul do Livorna první ruský kupecký koráb, fregata s ruským zbožím, jmenovitě kupcův Tulských. Nyní vystrojeno v Kronstadtu, Revalu a jiných přístavech Baltických veliké válečné loďstvo, které během války rozmnoženo až na 95 korábův. Velitelé byli Rus Spiridov, Škotové Elphinstone a Greigh i Dán Arf; lodníci byli Rusové, k nimž se v Středozemním moři přidružilo množství Řekův a Jihoslovanův, jmenovitě z Boky Kotorské. Východištěm operací stalo se Livorno v Toskaně, kde právě dleli hrabata Aleksej a Theodor Orlovi, bratří zmíněného Grigorije; Aleksej, jakkoli nebyl námořník, co plnomocník císařovny přijal vrchní velení nad loďstvem. Na Morei se strhlo povstání řecké. Turci byli úplně překvapeni; nevěděli, že lze z Baltu přijeti do Středomoří! Nicméně potlačili povstání Morejské pomocí albanských bašibozukův, kteří tam hospodařili po mnoho let. Avšak loďstvo jejich 5. července 1770 u Češme v průlivu mezi ostrovem Chiem a pevninou maloasiatskou od Rusův poraženo a spáleno. Celý archipelag obsazen, i Thasos a Imbros před Dardanellami; hlavní stan ruský zaražen na ostrově Paru. Dardanelly proto o překot opevňovány. Učitelem Turkův při tom byl francouzský plukovník baron de Tott, původem Uher; opravil zastaralé tvrze Dardanellské a postavil v nich artilerii s křižujícím se ohněm. Rusové marně bombardovali první zevnější tvrz Dardanellskou, za to však pobrali Turkům mnoho lodí. Mořské operace jejich zasahovaly až k pobřeží Syrie, kde podporovali samozvance Tahira v Akkonu a mamluckého povstalce Alibega v Egyptě. Na r. 1774 byl ustanoven útok na Solun a Smyrnu i jmenovitě vzetí Gallipole s Dardanellami k urychlení míru, ale k tomu nedošlo.

Mír sjednán od Rumjancova ve vesničce Küčük Kajnardži na silnici od Silistry k Šumnu, 21. července 1774. Tatarům Krymským dána neodvislost, tak aby nebyli pod vrchností ani tureckou ani ruskou, s chány svobodně volenými; toto „osvobození“ Tatarův ovšem bylo konec jejich svobody. Rusové dostali Kerč a Jenikalé u vjezdu do moře Azovského, Kinburn mezi Perekopem a ústím Dněpru i stepi mezi Dněprem a Buhem; Očakov zůstal Turkům. Plavby Černomořské týkal se článek 11., v němž porta ruským kupeckým korábům dovolila volnou plavbu ve svých mořích, hlavně po Černém moři, po Dunaji a Bosporem i Dardanellami ven do Středozemního moře. V přístavech smělo Rusko dosazovati své konsuly a vicekonsuly,

Mír ten způsobil v současné Evropě hluboký dojem. Očekávalo se, že Rusové si zřídí na Černém moři silné válečné loďstvo a že budou moci za dva dni se zjeviti před samým Cařihradem a říši tureckou podvrátiti revolucí pravoslavné ráje. To se nestalo, ale státníci té doby jasně poznali úpadek říše osmanské, který od tohoto míru zůstal neodvratný. Turci doufali některé podmínky odstraniti prostřednictvím pruského krále Fridricha II.; jmenovitě si přáli vrácení Kerče a Jenikalé, opětné obnovení turecké vrchnosti nad Krymem a obmezení plavby Černomořské na lodi jen s 4—5 děly. Ale nepochodili. Císařovna Kateřina II. všecky dodatečné požadavky odmítla, a Fridrich II. Turkům vzkázal, aby raději povolili, což také nový sultán Abdul-Hamid I. ratifikací míru r. 1775 vykonal.

Tímto mírem Černé moře poněkud otevřeno obchodu světovému. Největší prospěch z toho měli ostrované řečtí, kterým z několikaletého pobytu ruského loďstva v archipelagu zůstal trvalý zisk, jmenovitě poněvadž jim bylo v míru vymíněno dvouleté osvobození od daní. Přešli pod vládu tureckou v jakémsi privilegovaném postavení. Na ostrově Mykonu sídlil pak ruský generální konsul v paláci jako tvrzi; první byl hrabě Vojnović, Slovan z benátské tehda Boky Kotorské. Ruští konsulové dávali řeckým plavcům ruské patenty, a řečtí lodníci začali pod ruským praporem velikou plavbu po Středozemním moři a hlavně po nově otevřeném moři Černém a Azovském. Jmenovitě za válek Napoleonských bohatli velikým dovozem obilí z jižní Rusi do přístavův západoevropských. Tento skvělý rozvoj kupeckého loďstva řeckého má svůj význam jako podmínka úspěchu pozdější řecké revoluce. Vedle Řekův se nového Černomořského obchodu čile účastnili i Dubrovčané, jejichž republika byla pod ochranou porty a tudíž u Turkův nenalézala překážek.

Chanát Krymský se ve své svobodě nemohl dlouho držeti. Již po desíti letech zabrán od Rusův. Za četných sporův o důstojnost chánskou Rusové hospodařili na Krymu jako ve své zemi. Poslední chán Šahin Giraj byl jejich chráněnec; byl to Tatar s povrchním evropským nátěrem, který si zařídil skvělý dvůr dle křesťanského způsobu, nadělal ohromné dluhy, vystrojil vojsko tatarské v ruských uniformách, ale při tom byl muž slabý a svým poddaným neimponoval. Také ho před vzpourami chránily jen ruské posádky. Mezi portou a Ruskem trvalo pro záležitosti Krymské veliké napjetí a Turci strojili Černomořské loďstvo k nové válce. Ale prostřednictvím francouzským

sjednána v březnu 1779 konvence v Ainaly-Kavaku, zahradním paláci u Cařihradského arsenálu. Turci v ní uznali Šahina, poslali tatarské emigranty zpět na Krym a také povolili v příčině plavby Černomořské, které potud vždy ještě kladli překážky. Ustanoveno, že je svobodna pro lodi stejné velikosti a stejného vyzbrojení, jakož jsou kupecké koráby francouzské a anglické, které přicházejí do Cařihradu; určení to bylo důležité, poněvadž obchodní lodi za těch dob bývaly opatřeny četnou artilerií proti africkým barbareskům a jiným pirátům a tím se nezřídka od lehkých korábův válečných málo lišily. Také bylo vyjednáno, že mezi plavci těchto lodí ruských nesmějí býti žádní turečtí poddaní, ale toho zákazu šetřeno nebylo; i později bylo na ruských lodích plno Řekův. Nedlouho potom roku 1783 podepsána obchodní smlouva rusko-turecká, čítající 81 artikulův a tudíž dlouhá jako malý zákonník.

Na jaře r. 1783 za ustavičných nepokojův mezi Tatary Rusové pohnuli Šahin-Giraje, aby se poděkoval a chanát postoupil císařovně ruské za skvělou pensi; sídlel pak ve Voroněži, později v Kaluze, až utekl do Turecka, ale tam dopraven na Rhodos a při vypuknutí nejbližší ruské války sťat. Potemkin „Taurický“ bez nesnáze uvedl celý chanát v poslušenství. Porta se neopírala, odevzdávajíc se do osudu. Ruský vyslanec Bulgakov svedl 8. ledna 1784 novou smlouvu, zase v Ainaly-Kavaku, v níž ty artikuly posledního smíru, které se týkaly Krymu, jednoduše zrušeny. Ale lhostejnost porty byla jen dočasná; brzo tvrdili Turci, že pokud Rusové panovati budou na Krymu, říše turecká je prý jako dům s vysazenými vraty, do něhož může zloděj vkročiti, kdykoli se mu zlíbí.

Krym a stepi na blízké pevnině rychle kolonisovány a modernisovány. Zakládána města i vesnice, pevnosti, přístavy, školy, tiskárny, lesy a vinice. K tomu mnoho přispívala fantastická povaha Potemkina, správce těchto krajin, který myslil, že lze všecko předělat přes noc. Z nově založených měst vynikal Cherson na ústí Dněpru, jehož prvním arcibiskupem byl řecký spisovatel Eugenios Bulgaris. Cherson byl opevněn co pevnost a u hradeb jeho nalézaly se loděnice loďstva Černomořského. Vlastním válečným přístavem se však stal Sevastopol na Krymu, od Potemkina založený na jižní straně prostranné, sedm kilometrův do země vnikající zátoky.[1])

Z dalších mocí mělo účastenství v obchodu v těchto mořích jen Rakousko. Císař Josef II. sám o obchod Dunajský a Černomořský pilně dbal. V nové obchodní smlouvě rakousko-turecké, uzavřené 24. února 1784, kupcům rakouským povolena svobodná plavba do Černého moře, jakou tam měli Rusové. Francie byla odedávna v přátelství s Turky, z antagonismu proti Rakousku, a v této době podporovala je důstojníky, kteří zřizovali pevnosti a loděnice i jmenovitě provedli opevnění Bosporu. Levantinský obchod Francie právě v posledních letech před revolucí se byl skvěle vyvinul. Obchodní smlouva

[1]) Jmena vzata z historického zeměpisu, ale docela libovolně. Byzantinský Cherson ležel na místě Sevastopolu a stará Sevastopolis ležela pod Kavkazem, tam kde nyní stojí Poti.

s Ruskem r. 1787 Francouzům mezi jiným povolila volný obchod do přístavův Černomořských a usazení zejmena v Chersonu, Sevastopoli a Kaffě. Ale tyto úmluvy o Černém moři zůstaly na papíře. Porta totiž Francouzům průjezd skrze Bospor nepovolila; to se stalo teprve r. 1802, za okolností docela změněných. Turci myslili ještě, že Krymu brzo zase dobudou a že pak zruší i obchodní smlouvy s Ruskem a Rakouskem a tím Černé moře zase tak uzavrou, jako prve.

Ostatně se Turci docela podobně chovali i v otázce obchodu po Rudém moři a přes převlaku Suezskou. Rudé moře bylo potud uzavřeno jako Černé; cizí lodi z oceánu Indického směly jen až do Džeddy, a vnitřní část toho moře byla vyhrazena plavcům musulmanským, hlavně ku plavbě poutníkův, ubírajících se přes Džeddu do Mekky a Mediny. Veškeren obchod indický veden byl z Evropy po moři okolo celé Afriky. Anglická levantinská kompanie (1776) a Francouzi (1785) se pokusili o plavby z Indického oceánu do Suezu a o úmluvy s mameluky egyptskými o ochranu karavan ze Suezu do Kahiry, ale neústupností porty všecky tyto pokusy zvráceny. Obrat nastal teprve po vystoupení Mehmeda Aliho počátkem našeho století.

Vedle otázky Krymské vzrůstaly mezi Ruskem a Tureckem nové zápletky z věcí Kavkazských. Současně s annexí Krymu dal se „car“ křesťanských Gruzincův Heraklij II. pod ochranu ruskou. Naproti tomu přivedla porta horaly Kavkazské na svou stranu, jmenovitě kmeny Lesgův a Abchazův.

L. 1787 císařovna Kateřina II. podnikla cestu na jižní hranice a pozvala tam i císaře Josefa II. Byl to způsob demonstrace, který pomohl k vypuknutí války, ačkoli to v úmyslu císařovny nebylo. Panovníci navštívili Cherson i Sevastopol. Vyslanci ruský i rakouský přijeli z Cařihradu k té schůzi po moři. Turecké válečné loďstvo za návštěvy panovníkův v Chersonu stálo na blízku v Očakově, ovšem zcela klidně. Josef II., jak se vidí z jednoho listu jeho, byl překvapen ruským loďstvem Černomořským; nepochyboval o veliké budoucnosti přístavu Sevastopolského a o nebezpečí sultánově od loďstva tamního — mohlo by prý mu každý den připlouti před Cařihrad a rozstříleti okna jeho paláce. Sotva se ruský vyslanec Bulgakov navrátil do Cařihradu, porta vypověděla válku. Chtěla se uchopiti offensivy a vypuditi Rusy z Krymu i z Kavkazu. Rusko bylo spojeno s Rakouskem, ale žádná ze tří válčících stran nebyla k boji náležitě připravena.

Rusové hned na počátku války (1787—1791) rozehnali turecké loďstvo Černomořské a Potemkin útokem vzal Očakov. Ruské loďstvo pod velením admirála Greigha bylo v Baltu hotovo k vyplutí do Středozemního moře. Ale okolnosti se od poslední války valně změnily. Angličané spolu s Prusy byli tenkráte Rusům nepříznivi a nad to loďstvo zadrženo v mořích severních tím, že se král švédský Gustav III. přidal k Turkům a počal válku ve Finsku. Spojenci zatím skvěle postupovali v zemích Podunajských, v Bessarabii, v knížectvích rumunských a v Srbsku. Na Černém moři loďstvo ruské pod velením admirála Ušakova šťastně operovalo proti tureckému loďstvu u Krymu, u Anapy pod Kavkazem a u Sinopy. Mír s Rakouskem uzavřen ve Svištově r. 1791, s Rusy v Jassech r. 1792. Při tom Rusko nabylo Očakova

s pobřežím Černomořským od ústí Buhu až k Dněstru. Držení Krymu zabezpečeno; Kavkazu se mír netýkal. Výsledek války byl malý, ale ne nepatrný: celý severní břeh Černého moře zůstal Rusku. V nově nabytém území založil admirál Ribas (rodilý Neapolitan) na místě nepatrné turecké tvrzky Hadžibeje r. 1794 nové město Oděssu;[1]) v prvních letech čítalo sotva 4000 obyvatelův, ale z nepatrného počátku se tak rychle povzneslo, že jest nyní, nemajíc ještě ani sto let, nejen hlavním obchodním městem Černého moře, ale světovým přístavem, se čtvrtmilionem obyvatelův. Od r. 1821 zavedeno poštovní spojení mezi Cařihradem a Oděssou. Celé obyvatelstvo kraje se změnilo; na místo kočovných Tatarův nastoupila hustá kolonisace rolnická, která stepi proměnila v úrodný žitný kraj, plný vesnic.

Nastaly doby francouzských válek, za kterých i porta vtržena do víru politiky evropské v dobách, kde sama anarchií v provinciích, nekázaností poloneodvislých pašův a úpadkem starých institucí byla do základův otřesena. Sultán Selim III. r. 1797 po prvé vypravil stálé vyslance do Vídně, Berlína, Londýna a Paříže. Styky s Ruskem byly do smrti císařovny Kateřiny II. (r. 1796) napjaty, ale nastoupením cara Pavla I. nastaly poměry docela klidné. Pád Polska a republiky Benátské portu velice zarazil, ještě více pak obsazení Jonských ostrovův, potud benátských, od Francouzův a výprava Bonapartova do Egypta, části říše osmanské. Car Pavel přistoupil ke koalici proti Francii. Vyslanec jeho v Cařihradě, generál Tamara, nabízel portě pomoc loďstvem, které by spolu s Angličany a Turky vypudilo Francouze z Jonských ostrovův. Jednání ještě nebylo ukončeno, když admirál Ušakov s celým Černomořským loďstvem třinácti velikých korábův dne 5. září 1798 vplul do Bosporu a k velikému leknutí divanu se zakotvil před Bujukderé. Ihned poslán k němu dotaz, jak dlouho tu zůstane; odpověděl, že čeká rozkazy od sultána, a již po 14 dnech odplul dále do archipelagu. To byla první a také jediná výprava ruského loďstva z Černého moře ven do moře Středozemního. Spojené loďstvo rusko-turecké pod velením Ušakova a tureckého viceadmirála Kadirbega vyklidilo Francouze z Jonských ostrovův a obrátilo se i ku břehům neapolským, kde v létě r. 1799 přispělo k pádu Parthenopské republiky. Za posádku na Jonské ostrovy poslán z Taganrogu okolo Cařihradu jeden ruský pěší pluk. Smlouvou mezi Ruskem a Tureckem r. 1800 zřízena „republika sedmi spojených ostrovův“ (heptanesos), poplatná portě, pod ochranou ruskou. Loďstvo ruské vrátilo se zas okolo Cařihradu do Sevastopolu, ale ne celé; jedna část zůstala na Korfu u ruského loďstva, které tam připlulo z Baltu.

Mír s Francií uzavřela porta teprve 25. června 1802 v Paříži, brzo po míru Amienském mezi Francií a Anglií. Francie uznala republiku sedmi ostrovův a integritu říše osmanské i s Egyptem a za to obdržela konečně právo svobodné obchodní plavby do Černého moře. Tím spůsobem byla svobodná plavba kupecká do Černého moře volna Rusům, Rakušanům a Francouzům. Angličanům vymohl vyslanec lord

---

[1]) Jmeno je taktéž přejato z historického zeměpisu, ale antický Odessos ležel na místě dnešní Varny v Bulharsku.

Elgin v říjnu r. 1799 slib, ale Turci se skutečným povolením odkládali několik let, nemohouce Anglii pohnouti k odvolání vojsk z Egypta, což se stalo teprve r. 1803. Prusům podobné povolení dáno v červenci r. 1806. O připuštění lodí španělských, neapolských a holandských zasazovali se Rusové sami v Cařihradě, na ten čas bez úspěchu. Ale i povolení obchodu bylo málo platno, poněvadž za nedlouho vypukla nová válka rusko-turecká, za které plavba po Černém moři byla zastavena na mnoho let.

V srpnu r. 1806 přijel do Cařihradu nový vyslanec Napoleona I. generál Sebastiani, mladý ohnivý Korsikán a schopný diplomat. Cíl jeho poslání byl pohnouti portu k válce proti Rusku. Vlivem jeho sesazeni knížata valašský a multanský, Ipsilanti a Muruzi, kteří r. 1802 dle smluv byli dosazeni na sedm let a tedy lhůta jejich nebyla nikterak došla. Skutek ten potkal se s ostrými protesty ruského vyslance Italinského a anglického Arbuthnota. Porta byla hotova věc zase napraviti, ale zatím car Alexandr již dal rozkaz generálu Michelsonu, který stál na Dněstru, by obsadil Multany a Valachii až do vyřízení sporu o knížata. Tím se začala válka rusko-turecká r. 1806 až 1812. Rusové provedli okkupaci obou knížectví bez překážek. Z Chocimi, Bender a Akkermanu odtáhly turecké posádky bez boje; Turci opustili tyto pevnosti navždy. Zároveň porta uzavřela plavbu do Černého moře všem kupeckým lodím netureckým. Ruské Černomořské loďstvo čítalo tehda 6 „linejnych korablej“ a 12 lodí menších; ostatní lodi byly zůstaly v Adriatickém moři. K tomu se družilo loďstvo veslové, vypravené z Nikolajeva hned do Dunaje, kde konalo dobré služby.

Anglie byla rozhodně na straně ruské, neboť oběma mocnostem záleželo na tom, aby vlivu francouzskému v Cařihradě učiněn byl konec. U Tenedu před Dardanellami stála malá eskádra anglická. K ní přirazil brzo admirál Sir John Duckworth od pobřeží španělského s loďstvem silnějším. Arbuthnot 25. ledna 1807 odebral se k reis-efendimu, správci zahraničných záležitostí, a přednesl anglické požadavky: allianci Turecka s Anglií, vypovědění francouzského vyslance z Cařihradu, odevzdání Dardanellských tvrzí a osmanského loďstva Angličanům a postoupení vrchnosti nad Multany a Valachií Rusku. Leknutí divanu bylo veliké. Sebastiani se namáhal o to, aby Turci se nepustili do nižádného jednání. Divan podmínky skutečně zavrhl. Arbuthnot byl na to připraven a také nečekal nic jiného. Dne 29. ledna dal večer skvělý bál na palubě anglické fregaty „Endymion“, která stála již dlouho u města. Všichni angličtí kupci, přebývající v Cařihradě, byli tam pozváni. Za hlučné hudby a obecného veselí ani hosté na palubě ani Turci na břehu nepozorovali, že zticha vytaženy kotvice a že fregata zvolna pluje směrem k Dardanellám, k loďstvu u Tenedu. Ráno byli státníci turečtí překvapeni. Od Arbuthnota obdrželi z paluby ostrou notu, která vytýkala lživé ujišťování přátelství k Anglii, nejisté postavení vyslancovo v Cařihradě a hrozbami vyzývala k obnovení přátelství s Anglií a Ruskem.

Sebastiani ihned ohlásil portě, že po tomto odjezdu jistě bude následovati útok anglického loďstva na Cařihrad. Rychle konány pří-

pravy k opevňování hlavního města, pod vedením francouzských důstojníkův z družiny Napoleonova vyslance.

Admirál Duckworth skutečně připlul skrze úžiny před samu residenci sultánovu. Věc tehda nebyla tak nesnadná jako nyní. První dvě zevnější tvrze Dardanellské byly příliš daleko od sebe vzdáleny (4 kilometry), aby mohly plavbu zastaviti, neboť tehdejší veliká děla daleko nenesla; vzdálenost vnitřních dvou tvrzí obnáší jen 2000 krokův, ale baterie samy nalézaly se v bídném stavu, jsouce napolo zapuštěny.

Dne 19. února 1807 zdvihlo se anglické loďstvo náhle od Tenedu a plulo plnými plachtami do úžiny. Čítalo osm řadových lodí, čtyři fregaty a řadu menších korábův; vlajka admirálova vlála ze stožárův veliké řadové lodi „Royal George“. Kapudan-paša (turecký admirál) neměl zdání a byl úplně překvapen; dělostřelci slavili právě „kurbanbajram“ a byli při jídle a pití rozptýleni kromě tvrzí. Skrze zevnější tvrze propluli Angličané bez výstřelu. Palba z vnitřních tvrzí byla slabá; anglická střelba z lodí působila více škody, a nad to koráby anglické byly tak zahaleny dýmem od střelby, že tím jistěji propluly. Za mysem u Nagary, starého Abydu, stálo zakotveno turecké loďstvo devíti korábův; kulemi anglickými celé zničeno a spáleno, až na jednu fregatu, která se ztrátou tří čtvrtin mužstva ujela do Cařihradu. Nazejtří, 20. února, se loďstvo anglické zakotvilo před Cařihradem u Prinkipských ostrovův. V noci před tím trvala v městě hrozná panika. Arbuthnot poslal k divanu parlamentáře se svými požadavky. Majorita divanu byla pro jich přijetí. Turci se snažili pohnouti Sebastianiho k „dobrovolnému“ odjezdu, ale francouzský vyslanec toto vyzvání odmítl a radil k odporu; při tom poukazoval jmenovitě k tomu, že Angličané nemají vojska k vylodění na břeh. Sám se ujal řízení obrany spolu se všemi Francouzi, kteří byli v městě, jmenovitě s důstojníky právě poslanými od generála Marmonta z Dalmacie, a v této zimničné činnosti nalezl nejvýdatnější podporu u islamského fanatismu Turkův. Pracováno o překot ve dne v noci; za 24 hodin postaveno z arsenálův 300 děl, za šest dní na evropském i na asiatském břehu dohromady 917 děl a 196 moždířův! Angličané brzo viděli, že zmeškali první chvíli, kde mohli Cařihrad děly lodními postrašit a přijetí podmínek vynutit. S překvapením hleděli na množící se baterie; brzo spuštěny i turecké koráby z arsenálův do Bosporu a vedle nich i lodi zápalné (brandery). Instrukce Arbuthnota a Duckwortha směřovaly ne k ničení Cařihradu, ale jen k ozbrojené demonstraci, a to vedlo k nezdaru celého podniku. Válečné operace se obmezily na jeden noční boj na ostrově Prote v souostroví Prinkipském; zástup asiatských Turkův, který se tam opevnil, byl od anglických lodníkův zahnán na vrch ostrova do jednoho řeckého kláštera, ale tam se tak udatně hájil, že Angličané bezúčelného zápasu zanechali a navrátili se na své koráby. Zatím porta jednání úmyslně protahovala, a admirál Duckworth, který vedl slovo za nemocného Arbuthnota, byl v požadavcích svých ode dne ke dni skromnější. Nezbyl než ústup.

Ráno 1. března celé loďstvo anglické vytáhlo kotvice a plulo přímo k Cařihradu, kde se z toho strhl veliký poplach. Ale náhle se koráby obrátily a pluly se silným větrem plnými plachtami k Darda-

nellám. Duckworth myslil, že projede ven toliko s pozdravem, jako by u Cařihradu bylo všecko mírným spůsobem vyrovnáno. Ale na pozdrav z děl fregaty „Canopu“ odpověděli Turci ostrou palbou, která Angličany překvapila. Baterie byly za deset dní uvedeny do neočekávaného pořádku; jmenovitě rozestaveno 63 obrovských děl, tak zvaných „kemerlikův“, které metaly granitové kamenné kule na několik set liber těžké. Čtyři takové kule způsobily na palubách a stožárech tří řadových lodí veliké spousty. Jedna kule pěti set liber padla na admirálský koráb, zabila tři muže a ranila prvního poručíka se 27 muži. Hůře se vedlo na korábu „Windsor Castle“ a nejhůře řádila kule, 850 liber těžká a 27½ coule v průměru veliká, na řadové lodi „Standardu“ s 74 děly: vrazila do tělesa lodního až k hlavnímu stožáru a způsobila výbuch prachu, kterým raněno i zabito 60 mužův. Dvě malé korvety docela ztraceny. A loďstvo při tom jelo rychle za dobrého větru, zahaleno jsouc v dým střelby. Největší část těch obrovských kulí padla ovšem do moře, již pro nehybnost kolossův, z nichž byly tyto projektily metány. Ztráty Angličanův obnášely při vjezdu do Dardanell 38 mrtvých a 100 raněných, při návratu 197 mrtvých, 412 raněných, celkem 747 mužův.

To byl jediný pokus proraziti skrze Dardanelly, „forcing the Dardanelles“, ve válečných dějinách velice zajímavý proto, poněvadž při pokrocích moderní artilerie sotva bude tak brzo opakován.

Anglické loďstvo se postavilo zase u Tenedu. Pátý den potom připlulo tam loďstvo ruské, admirál Dimitrij Seňavin s osmi řadovými lodmi, jednou fregatou a jednou šalupou; stálo potud u Korfu k ochraně Jonské republiky a r. 1806 bojovalo s Francouzi v Dalmacii. Vláda Petrohradská strojila se taktéž k energickému námořskému podniku proti Cařihradu, ale zdá se bez dorozumění s vládou Londýnskou. Ministr námořnictví admirál Čičagov, nadaný muž, ale od chladné vypočítavosti často vzdálený, chtěl, aby admirál Seňavin z Dardanell a viceadmirál Pustoškin z Černého moře se spojili před Zlatým Rohem a bombardovali Cařihrad; kdy by se podnik nepodařil, měli oba společně ustoupiti do Černého moře. Pustoškin již měl podrobné instrukce, jak vraziti za mlhy do Bosporu, ale velitelé vojsk v jižní Rusi nepokládali věc za tak snadnou jako Čičagov, a na jejich námitky rozkazy odvolány. Seňavin o tom obratu ovšem nevěděl. Při osobní schůzi vytýkal mu Duckworth, proč připlul tak pozdě. Tu chtěl Seňavin svého anglického kollegu pohnouti k opětnému proražení Dardanell ve spolku, ale Duckworth odmítal, poukazuje k několika stům děl, které Turci se svými francouzskými soudruhy tak rychle byli postavili podél průlivu. Málo dní potom podle rozkazův obdržených z Anglie odplul do Egypta; poškozené lodi poslal k opravě na Maltu.[1]) Seňavin pak pokračoval sám v blokádě Dardanell a po tuhém boji vzal tureckou pevnost na ostrově Tenedu. V pevnosti Tenedské postaven Kozlovský pluk s praporem Albánců̊v. V Cařihradě již několik neděl po pokusu

[1]) Sir John Duckworth (nar. r. 1748), který se před touto výpravou vyznamenal ve francouzských válkách hlavně v Západní Indii, zemřel 1817 co velitel loďstva v Plymouthu.

Duckworthově následovala revoluce. Vzbouřili se „jamakové“, pomocní artileristé, v tvrzích Bosporských, spolu s janičáry, na jejichž rozpuštění a zrušení se pomýšlelo, a sultána Selima III. dne 31. května 1807 sesadili. Na jeho místě povýšen bratranec jeho Mustafa IV. Turci se pak pokusili o vypuzení Rusův, neboť následkem blokády panovala v Cařihradě nouze o potraviny. Ale pokus kapudan-paše se nepodařil; od ostrova Tenedu dvakráte odehnán a loďstvo v červnu 1807 citelně poraženo od Seňavina před samou Horou Athonskou u mysu Athonského, se ztrátou mnohých lodí. Tu připlula nová eskádra anglická pod velením admirála Collingwooda, a velitelé již se umlouvali o útok na Dardanelly. Ale mezi tím přišla zpráva o příměří uzavřeném v Slobodziji ve Valachii a ruské loďstvo odvoláno. Před odjezdem dal Seňavin hradby pevnosti na Tenedu rozhoditi prachem, odevzdal Jonské ostrovy dle míru Tilsitského Francouzům a odplul do Baltu. [1])

Loďstvo Černomořské současně bojovalo pod velením Pustoškina na pobřeží Kavkazském, dobylo a rozkotalo pevnost Anapu a provedlo i dvě demonstrace před Trapezuntem. Ale v následujících letech ničím nevyniklo a ve skutcích svých nikterak se nemohlo rovnati pokrokům armády pevnozemské v Podunají, kde Rusové vnikli hluboko do Bulharska a nad to podporovali úspěšné povstání Srbův pod Karagjorgjem.

Během války se dály důležité diplomatické proměny. Napoleon I. a Alexandr I. začali se sbližovati a měli osobní schůze v Tilsitě na Němenu (1807) a v Erfurtě (1808). Jednalo se i o dělení Turecka; jen Cařihrad s Rumelií měl sultánu zůstati. Napoleon prý tehda tvrdil, že Cařihradu nikomu nedá, neboť držení Cařihradu prý znamená „panství nad světem“. Toto sblížení Ruska a Francie pohnulo Angličany dorozuměti se s Turky a vyjednávati s nimi o mír. Jednání to vedl anglický vyslanec Sir Robert Adair se zástupci nového sultána Mahmuda II. (1808—1839). Počátek byl nesnadný, poněvadž se zatím válečné lodi anglické a turecké ještě několikráte potkaly v malých potyčkách a Turci všechen obchod s Maltou, tehda od Angličanův obsazenou, přísně zapovídali, ba ve Smyrně znovu konfiskovali veškeren majetek kupcův anglických. Vyjednávalo se na palubě anglické fregaty, zakotvené u vnitřních hradův Dardanellských, blízko starého Abydu. Turci chtěli z počátku náhradu za loďstvo, od Duckwortha při vjezdu do Dardanell zničené, pak navrácení čtyř od Angličanův dobytých válečných lodí atd., nač Adair přistoupiti nechtěl, ba posledního prosince 1808 ráno se po dvouměsíčném marném rokování strojil odplouti. To Turky tak polekalo, že ihned povolili a přistoupili k návrhům anglickým. Dne 5. ledna 1809 podepsán *mír Dardanellský*. Vedle výměny zajatých, vydání zabraného zboží, potvrzení obchodních práv, jmenovitě svobodné plavby do Černého moře, v míru tom se nalézalo důležité ustanovení o průjezdu skrze Dardanelly. Článek 11. zněl: „Poněvadž za všech časův válečným lodím bylo zapovězeno vplouti do průlivu Cařihradského, totiž do úžiny Dardanellské a úžiny Černo-

[1]) Operace Seňavina podrobně popisuje generál A. Petrov, Война Россіи съ Турціей 1806—1812 (Petrohrad 1885), I., str. 335 a 347 sld.

mořské, a poněvadž toto staré pravidlo říše osmanské budoucně má býti i v čas míru zachováno proti všem mocím, dvůr Londýnský slibuje, že se toho pravidla bude přidržovati.“ Toto formální uzavření úžin pro válečné lodi v dobách pozdějších ještě zřetelněji opakováno a platí i podnes. Podnět k němu dala nepodařená anglická demonstrace před Cařihradem r. 1807.

Mezi tím se přátelství rusko-francouzské rozešlo, a Napoleon se strojil k tažení na Moskvu. Následkem toho Rusko ve spěchu uzavřelo s Tureckem mír Bukureštský 16. (28.) května 1812, v němž dostalo celou Bessarabii až po Prut a k ústí Dunajskému. O plavbě Černomořské a Dardanellské v míru tom nebylo zmínky. (Dokončení.)

Král Jiří.

rál uherský Matěj nevlídnými slovy
list z Košice poslal králi Jiříkovi:

„Píšu Tobě, králi — pomoci již není —
že Brandýský Jiskra Tatransko mi plení.

S Bratříky že jeho i s tou Rotou černou
stále musím vésti půtku zlou a pernou.

Také Tobě píšu jako Čechů hlavě,
že je Matěj kněžic posud na Rychňavě,

a že na Šáryši koňmi pole dusá
nájezdnická zpupnost Jana Talafusa.

Nuž, zavolej Jiskru s jeho lidem domů,
a co jsi mi slíbil, na rychlo splň k tomu.

Dceru Tvoji sličnou, mně již zasnoubenou,
dalších bez průtahů chci mít svojí ženou.

Co mi do výmluvy, že je nezletilá?
hořím po ní vášní, chci, by mou již byla.

Dnes Ti ještě píšu jako ženich otci,
neli, přijdu pro ni se vší Uher mocí!“

Zavolal král Jiří říše první rádce:
„Jakže konat máme v uherské té hádce?“

Na to Kostka hněviv: „Ej, jak zpupně káže!
Chutě, milý králi, chutě meče v páže!

Vstříc vyjeďme Uhrům, utkejme ty pány
jako sokolové havrany a vrány.

Vrhněme se na ně statečně i lítě,
proč chtí ženou míti pannu ještě dítě!"

Ale statný Jiří kleslou hlavu zvedá:
„Znám Matěje lépe, zastrašit se nedá.

Co mu přislíbeno, žádat neustane;
mnoho české krve pro to v boji skane.

Sta mám synů dáti pro jedinou dceru?
k vůli země míru dám mu dítě, věru.

Bůh je chraň!" A čelo studenou kryl dlaní . . .
Uhři do Prešpurka mladou vezli paní. —

A zas Matěj napsal nevlídnými slovy
z Prešpurka list druhý králi Jiříkovi.

„Šmikovský Tvůj Hynce zas mi spáchal škodu;
vinice mi zničil! Což mám pít snad vodu?

Dukátů sto tisíc náhradou chci míti,
neli, pane tcháne, zle se bude díti.

Utkáme se polem, spojence mám všude,
a co Tvého bylo, mým druhý den bude."

Zamračil se Jiří, svolal svoje rádce:
„Kterak konat máme v neblahé té hádce?"

A pln hněvu na to mladší Vilém z Rábí:
„Aj, myslí snad Matěj, že jsme v Čechách baby?

Vrazme na Maďary jak tur v stádo vlčí,
než se na nás shluknou!" Ale Jiří mlčí.

Mlčí, uvažuje a pak zahovoří:
„Válka vsi i města spaluje a boří.

Kamo nohu šine, podžehá a loupí . . .
Drahý mír chce Uher, ale Čech ho koupí.

Dosti dal Bůh statků mně a mému rodu;
výplatou se vyhnem krvavému brodu.

Blaho rodné vlasti nad jiné mi svato,
dalli jsem mu dítě, dám mu i to zlato.

Nač má hynout země? Budiž mír!“ A znova
splněna je tužba krále Matějova. —

A zas hrdý Korvín s nevlídnými slovy
z Kostolan list třetí poslal Jiříkovi:

„Poddaný můj Bělík oloupen je právě
Jiřím ze Šternberka o zem na Moravě.

Zabral mnoho lánů, jež v mých Uhrách leží,
bez boje jich nedá, a mně o mír běží.

Nuž, bych navždy smazal tu a jinou skvrnu,
Moravu chci míti od hranic až k Brnu.

Nedášli jí klidně, v ráz v čele svých davů
zaberu ji také z Brna po Jihlavu!“

Zaškareděn Jiří svolal svoje rádce:
„Nuž, zdaž uposlechnem hlasu zemékrádce?“

Na to vece Tunkl: „Věru, krásné přání!
Sten uherské vášně proměnil se v ržání.

Leč již po dvě léta sbíral Uher voje,
myli vojsko máme, má král Matěj dvoje.

Zaplaví nás krví; svolme tenkrát, pane,
aspoň na čas, sice u Prahy nám stane!“

Bleskem šleh zrak králův: „Pěkná je to rada,
škoda, že ti v boji sesivěla brada.

Škoda, že ti v boji sšedivěly vlasy!
Sketa ustupuje, ale jonák tasí.

Neučiním nikdy ani zeti k vůli,
abych české země rozdělil s ním v půli.

Co mým vlastním bylo, dal jsem v prospěch lidu,
ale země nedám, země patří lidu.

Jáli mu ji porvu na díly a kusy,
brzy u cizinců chleba žebrat musí.

Jáli mu ji rozdám, kde nalezne druhou?
Nejsem jejím pánem, ale jejím sluhou.

Země lidu patří, mně ji svěřil pouze;
tenkrát věru jinak pomůžem si z nouze.

Ať má vojska Matěj třeba na sta sborů,
utkáme se s nimi, ať je konec sporu!

Dřív však, abych šetřil lidu svého krve,
se mnou po rytířsku bij se Matěj prve.“ —

Nechtěl lestný Matěj, bál se tchána z míry:
„Nepotkám se s Tebou, kacířské jsi víry.“

Ne? Tož Matiáši, mladé šetři hlavy;
bohatýrský Jiří spěchá do Moravy.

Ba již kníže Jindřich s Mikulášem Střelou
jako krupobití do tvých Uhrů melou.

Jako orli táhnou od Hradiště k Brodu,
hej, ať místo vína nepiješ zas vodu!

Rozprchli se Uhři jako vlci šeří,
kleče prosí Matěj Jíru o příměří:

„Již mi, pane, odpusť, svědkem volám Boha,
že na českou půdu nevstoupí má noha.“

„My ti odpustíme nyní, věř, a stále,
jenom nevtírej se za českého krále.

Za to darujem Ti — třeba na oprátce —
se Šternberským Zdeňkem všecky české zrádce.“

Ale zpupný Matěj v ošemetném vzdoru
po roce se vloupil až po Kutnou Horu.

V před i v zad však Češi zalehli mu dráhu;
porubán a zničen prchal zbojník k Váhu.

Adolf Heyduk.

Dvojí uvítání.

Napsal

František Herites.

I.

Paní Jaršová celý týden ani nespala starostmi.

Uklízelo se, mylo, smejčilo, metlo, prášilo. Nejlepší kusy výbavy chované pečlivě v skleníku vyndavány, aby vzaly se do potřeby; talíře, mísy, sklenice, lžíce, nože, vidličky. Všecko se čistilo: porcelán, sklo, stříbro, i mosazné formy na buchty, visící v kuchyni nad plotnou, vydrhnuty přesličkou, aby se třpytily a leskly.

Prádelník na polovic vyprázdněn. Ubrusy, servity, ručníky vytaženy z jeho přihrádek i ložní povlaky, ty nejpěknější se síťkovanými vložkami, jimiž čistě povlečeny hostinské postele.

V pokoji pro hosti upraveno vše k největšímu pohodlí, aby ničeho nescházelo. Stolek toaletní opatřen všemi potřebami moderní doby; mýdla, kartáčky, hřebeny, pomády, voňavky, pasty i prášky na zuby, vše sneseno sem a uloženo na místo. Nezapomenuto ani na lihový kahanec a želízko, kdy by snad zvykem bylo páliti si vlasy.

V pátek odpoledne paní Jaršová byla tak unavena, že si musela lehnouti a studené obkladky dávati na hlavu, jak jí rozbolela.

Ale v sobotu vstala zase. Chodila celé dopoledne v trhu, od časného rána, se služebnou; obě ohromné košíky na rukou. Kupovaly, smlouvaly, vybíraly. Skoupily kde co. Husy, kachny, kuřata, máslo, vejce. Marjánka jako nákladní vlak táhla vždy domů ulicí a vracela se k milostpaní na náměstí, mezi nůše, košíky, trakaře, aby odklidila zase, co zatím nakoupeno.

Naposledy paní i služka měly co nésti a ještě selka za nimi šla, jako děcko chovajíc v loktech podsvinčátko zavázané v pytli.

Krůta byla objednána ve mlýně a zvěřina od známého pytláka, který s úspěchem konkurroval se slavným knížecím lesním úřadem.

Teď jenom honem zadělávat a péci, aby bylo něco doma do kávy a k čaji; zabíjet, pařit, škubat drůbež; do zásoby tlouci cukr, slánky připravit, pepřenky naplnit, octa i oleje nalit do karafínek.

A to všecko, všechny ty přípravy a podniky byly pouhou předehrou! Vlastní práce teprve nastala v neděli. V den, kdy očekávaná návštěva měla přijeti.

Pan Jareš hned ráno poslán z domu, aby tu darebně nepřekážel, ačkoli se bránil, neměl kam jíti; v kanceláři byly prázdniny. Procházek nebyl velký ctitel, když neměly nějaký cíl, zahradní hostinec ku příkladu, a k tomu bylo příliš časně, aby do některého zašel, nebo do vinárny v městě. Na deset hodin pak objednal vůz k nádraží, hostům naproti.

Byl rád, když konečně ten čas nějak utekl a na konci ulice zahrčela kola blížícího se kočáru. Nevěděl již co počíti dlouhou chvílí. Dobrou hodinu chodil tu kolem domu, sem tam, jako by stál na stráži, a nedočkavě každou chvíli díval se na hodinky. Však ještě teď nemají na spěch a budou na nádraží čekati aspoň hodinu. Ale to nevadí — jen aby už byli na cestě.

Pan Jareš doběhl nahoru a snesl plášť, ženin plaid a několik dek.

„Což přijedeme až v noci?“ tázal se kočí udiveně.

„I co vás napadá, vrátíme se hned od vlaku,“ odpovídal pan Jareš sedaje do vozu. „Přijede ve dvanáct a pět minut; v jednu nejdéle jsme doma.“

Vozka neřekl nic, jen posměšně díval se přes rameno tam do vozu, na toho rozmazleného měšťáka, který se tolik bojí nastuzení v pravé poledne krásného teplého dne. „Že raději už nevezmeš kožich,“ oslovil pána v duchu, s onou jizlivostí, s kterou člověk prostý pohlíží na slabosti naše všeho druhu. Nechápal, že pan Jareš chce jenom ukázati strýčkovi a tetince, jak je o ně starostliv.

„Nezdržte se mně tam potom zbytečně na nádraží," volala na manžela z okna, které otevřela, paní Jaršová, všecka rozpálena, uhřáta od plotny. „Nebo snad někde cestou!"

„Ale ne, ale ne," nevrle odpovídal pan Jareš; slyšel napomenutí nepochybně již několikrát nahoře. Bohdejž by se zdržel! Má sám také už teď hlad a bude pospíchat jistě k vůli sobě samému na návrat. Jako by i příjezd vlaku v moci měl uspíšiti, pobídnul kočího, aby šlehl do koní.

„Nezapomeň, že mám oběd připravený na jednu hodinu," neslo se z okna ještě za kočárem.

„Dobře, dobře," bručelo směrem opačným.

„Punktum v jednu aby se mohlo již nést na stůl!"

„Vždyť už je dobře."

Paní Jaršová zavřela okno a vrátila se zase do kuchyně.

Co jenom dřív popadnout do ruky? Také Marjánka chvílemi nevěděla ve zmatku, co dělá. V rozčilení svém rozbila několik hrnců a rendlíků. „Což máte v rukou křeč?" zlobila se paní. „Jak může někdo být tak nešikovný! Věru nechápu —"

A jako by nebesa chtěla si zalaškovati — Bác! Tu válí se po zemi střepy z nové mísy i s rybí huspeninou do ní nalitou. Paní Jaršová v rozpacích drží v ruce ucho. „Musela být prasklá," vysvětluje, skoro se studem pohlednuvši na Marjánku, která není s to zatajit svou radost nad paninou nehodou a polohlasně začne si popěvovat. „To se mně přec ještě nikdy nestalo," stěžuje si i omlouvá se paní ve své zlosti.

„Kdo to rozbil, maminko?" táže se Frantík; uslyšel venku ránu i vstrčil hlavu do dveří. „Tady jsou nějaké střepy, maminko," upozorňuje, jako by netušeně radostný objev byl učinil. „A je to zrovna ta hezká nová mísa s těmi růžemi! Škoda — to je škoda! Jé — to je škoda! A rozbila ji Marjánka, tu mísu, maminko?"

„Mlčíš hned! Půjdeš mi, ty kluku! Co je ti do toho?" A Frantík dostává do zad za svoji zvědavou sdílnost, kterou nevěda lil olej do ohně.

S břečky utíká z kuchyně zas na chodbu k Tondovi a Andule. Strouhají mu mrkvičku.

Však nemají si co vyčítat; dostali každý několikrát svůj díl. Maminka dnes vyplácí hotovými a neradno jí přijít do rány. „Že vás sešlehám na jednu hromadu," slibuje a ujišťuje při každé příležitosti.

Také Márinka nic mamince vhod neudělá. Stále je plísněna. Že už je přece tak velká holka a nic ještě neumí, s ničím se nelze na ni spolehnout. Nejstarší, Vojtěch, raději odešel, aby nebyl na očích.

„Což tenhle talíř dáš hostům?" zlobí se paní Jaršová, když vešla do pokoje a zkušeným okem letmo přeměřila, jak je prostřeno. „Nevidíš, že je uražený? Hned ho vyměň a dej ho tatínkovi! Také židli zrovna tu rozviklanou dostane tetinka — ne? Ta patří Frantíkovi."

„Frantík ji nechce. Že prý na ní nebude sedět."

„Já bych s ní spadl!" brání se tento.

„A tetinka může spadnout — co?"

Frantík myslí, že máli někoho už potkat podobná nehoda, bude mu milejší, když nebude to on sám.

Ale musí poslechnout. Šťouchne ovšem sestru potají za její žalobu. Márinka se brání, dovolává se matčiny spravedlivosti. „Maminko, on na ni vyplazuje jazyk! Maminko, Františk Márinku bije!" na pomoc sestře spěchá Andula. „Ona ho praštila napřed, maminko! Já jsem to viděl!" ve prospěch bratrův svědčí Antonín. „Jste jeden za osmnáct, druhý bez dvou za dvacet," rozhoduje matka.

„A potom se mně pořád perte před hostmi! Ty, Toníku, ne abys zase křičel: já chci ještě! Já jsem ještě skoro nic nedostal! — když budeš vidět, že je málo na míse. Čekej pěkně, až jestli na tebe se dostane. Andulu mně pořád neškádli jako obyčejně. Nebo ty, Františku, abys břečel: Tonda dostal víc! Tondovi jste dali víc! Nekoukej po jiných a starej se jen o svůj talíř."

Paní Jaršová se nezlobí, domlouvá pouze, napomíná, upozorňuje. Márince přináší čistou zástěrku a pentličku vyhledá bledě modrou k vyzdobení jejího účesu. „Abys tetince se líbila!" Sama jest dokonale spokojena vzezřením své dcerušky.

„Dávejte pozor, až pojedou, zavolejte mne potom," udílí rozkaz závěrečný odcházejíc do kuchyně, kde přítomnosti její v míře nejvyšší již jest potřebí. Právě se podsvinčátko chystá do trouby, na novém pekáči, ouška pečlivě pokrytá papírovými kornouty, aby se nepřipálila.

Odbily tři čtvrti na jednu. „Což ještě nejedou?" volá paní Jaršová do pokoje, netrpělivě již.

„Ne — ne — ne," odpovídá trojzpěv sestávající z Anduly, Františka a Tondy. Dívají se upřeně z okna na ulici, nevidí však pořád nic, ani neslyší.

Matka opětovně objevila se ve dveřích. „Pro pána krále!" běduje znepokojena a začíná se opravdu mrzet. „Co jenom dělá ten Leopold?"

Bije jedna na věži. „Všecko mně vystydne nebo se předělá!" lomí rukama všecka zoufalá paní Jaršová.

Konečně — „Teď něco hrčí!" oznamuje Františk. „To vrzly vrata od domu! Něco se ti zdálo!"

Ale Františk má uši vyklepané jako zajíc. „Už jsou tu! Už jsou tu! Už jsou tu!" ozývá se trojzpěv dětí radostně poskakujících a tleskajících do rukou

Na rohu ulice objevil se kočár.

„Já vidím už tatinka!" „Já vidím pána nějakého, to bude strýček!" „A kde je tetinka?" „Teď vidím také tetinku! Sedí po koních! Obrátila se a dívá se na náš dům!" „Ale to není tetinka! Viď, maminko, že to nemůže být tetinka!" —

Paní Jaršová neposlouchá. Utírá si ruce do modré zástěry a jde příchozím naproti. Stahuje tvář v rysy co nejvlídnější. „Běžte dolů přivítat!" posílá děti.

Není třeba ani pobídnutí, letí už jako o závod. Františk, aby ostatní předběhl, skáče najednou po dvou schodech.

Také Marjánka vynořila se ze dveří kuchyně a hotoví se nésti zavazadla.

Ale nejsou žádná. Pán, který přijel, má jenom deštník a malý kufřík. Toho lehce zmocnil se Toník a tahá se oň s Františkem. Slavnostně nesou jej společně před průvodem.

„Vidíte, jak jsem hned uhodla, že nepřijela tetinka!“ volá Andula, hrda na svůj důmysl.

„Také strýček to není, co přijel,“ matce zvěstuje Antonín. „Je to strýček, maminko!“ bratr opravuje. „Víš, je to strýček, ale není to ten strýček, je to jiný strýček —“

Však brzy do toho zmatku padne jiskra osvětlující. Pan Jareš vstupuje již na schody. „Pomysli si, Josefíno“ — oslovuje manželku — „místo hostů očekávaných dostanu telegram. Zmeškali vlak. Přijedou až večer. Ale s prázdnem nejedu“ — vysvětluje, snaže se hlasu svému dáti výraz radosti, ale do očí ženě se nedívá. „Považ, Josefíno! To překvapení — —“

Pan Jareš zastavil se na schodech a ukazuje za sebe, s úsměvem nuceným. „Můj bratr Prokop!“ představuje. „Neviděli jsme se tak dlouho!“ mluví s něžností, jež spíše než k bratrovi obrácena jest k manželce a vyznívá jaksi prosebně. „Od let gymnasiálních jsme se neviděli! Vyjma jednou, o pohřbu našeho otce. Pak ještě jednou — ano, ještě jednou — to jsme byli již oba ženatí — — v Praze to bylo. Vždyť jsem bydlel u vás!“ podotknul se zvláštním, úmyslným důrazem.

„Je tomu dvanáct let,“ prohodil příchozí po příkladě bratrově zastavuje se. „Tenkrát jsi žádal o přesazení. Chodil jsem s tebou po kancelářích.“

„No, to mne těší, že tě zas vidím po letech,“ přerušil pan Leopold Jareš další podrobnosti tehdejších svých záležitostí, na které rád si nevzpomínal; měl tenkráte jakési úřední nepříjemnosti. „Těší mne, opravdu těší,“ podával ruku bratrovi a tiskl ji znova na přivítanou. Byli již nad schody, došli nahoru.

„Přijeli jsme pozdě, Josefíno — jeli pravda?“ oslovil Leopold manželku. „Nevím sám ani, co jsme se tak zdrželi!“ omlouval se, podívav se na hodinky.

V pravdě nebyl nevinen tím opozděním. Na nádraží už všickni, kdož přijeli, vzdálili se, a také personál železniční zmizel za stěnami staniční budovy, když teprve on zavolal na čekající kočár. Měl pořád někde něco dělat. Také cestou nespěchal. Napomenul i několikrát kočího, aby neuhřál koně, a přál jim nějakou chvíli oddechu. Jako by příjezd domů chtěl aspoň oddálit — — Bál se opravdu, jak budou přijati. „Odpusť, Josefíno!“ prosbou končil svou nesmělou omluvu.

Pan manžel neklamal se ve svém tušení. Paní Jaršová tu stála, jako by chtěla říci: „Mohli jste si tam vůbec zůstat!“ Tato výměna hostí nebyla jí po chuti. Byla by tu náhradu za očekávané s radostí poslala obratem hned nazpátek. Ani se nenamáhala zakryti svou nevoli nad touto návštěvou. „Jaké zklamání!“ řekla dosti upřímně.

Ale konečně bylo nezbytí. „Co dělat? Já za to také nemohu! Myslíš, že mne to těší? Jaká pomoc! četla v pohledech, kterými Leopold k ní se obracel.

Vedli Prokopa do pokoje. Nesměle a sklíčeně dosti omlouval se švakrové, že se osmělil přijeti a k tomu nehlášen, tak překvapil, tak

z čista jasna vpadl do domu; prosil mnohokráte za odpuštění a vyřizoval pěkné poručení od své manželky. Políbil uctivě ruku paní Jaršové, čímž ji poněkud usmířil, že naklonila i tvář a na přivítanou přijala od švakra povinné dvě pusy.

„Nevěděl jsem ovšem, že čekáte již jiné hosti. To bysme byli jistě neobtěžovali. Ale přijeli jsme jen tak na skok!“ objasňoval situaci. „Nebudeme dlouho dělat nepříjemnosti. Večerním vlakem chceme zas odjeti.“

Bratr Leopold cítil z těch slov dobře i výčitku za málo srdečné přijetí.

„Ani jsem si nepomyslel,“ řekl, aby další výklady a vysvětlivky zamluvil — „že Prokop má už tak velkou dceru.“

Klárka stála skromně a rozpačitě u dveří. Byla na chodbě, hned přistoupila k tetě a políbila jí ruku, ale ta si jí ani nevšimla. „Nu tak pojď dál!“ pobídla ji teď.

Strýc ji vzal za hlavu a vtiskl rty své na její čelo. „Vždyť je to už skorem nevěsta!“ žertoval. „Inu, léta utíkají,“ obrátil se k bratrovi. „Já zapomínám, že naše Marie jest o dobrý rok ještě starší. Bylo jí patnáct již při svatém Duchu.“

„Klárce jde na patnáctý od Petra a Pavla,“ podotknul Prokop.

„A můj nejstarší, Vojtěch, je osmnáct. Mezi ním a Marií byl Poldíček, který umřel. Po Mařce umřely za sebou dvě holčičky, Pepička a Faninka. Potom jdou už tři nejmladší jako stupínky. Ty jsi neměl už více dětí? — Ale kde pak je Vojtěch?“ obrátil se pan Leopold Jareš.

Vojtěch, vytáhlý, bledý gymnasista s rozcuchanými vlasy stál u okna a se zálibou díval se na sestřenku. Líbila se mu hned, jak přijela, když ji vikýřem spatřil z půdy, kam se byl uchýlil a ukryl se zapovězeným románem. Seběhl také hned dolů, nemuseli teprve po něm se sháněti jako obyčejně k obědu i k večeři.

„S Márinkou jste se již seznámili?“ tázal se Klárky strýc.

Pohnula se a přistoupila k setřence. Ta hleděla na ni dosti s vysoka. Podle matčina chování věděla, že není to nic, co by vyžadovalo zvláštních ohledů.

„A což s druhými?“ otázkou pobízel strýc.

„Tady máš Františka, tady Andulu —“ Ale Andula schovala se za maminku a držela se jí za sukně; po očku jen dívala se na cizí tvář, stydíc se. Také Františk ztrácel kuráž a natahuje sice ruku proti sestřence, pozpátku dal se na ústup. Toník ani nebyl v pokoji; vytratil se dříve již za dvéře.

„Však oni se brzo všichni spřátelí!“ pan Prokop Jareš podotknul. Nevšímali si více dětí.

Hovořili spolu s bratrem. Bavili se spolu. Mívali se rádi velmi ve svém mládí; jako hochy, jako studenty bylo vídati je vždy jen pohromadě, krok neudělal jeden bez druhého. Pak ovšem, když se rozešli po cestách života, každý jinou stranou, jiným směrem, schladla jejich důvěrnost vzájemná a tím i láska ponenáhlu se ztrácela. Po čase přestali si i psáti. Nikdy sobě ničím neublížili, zlého nic nikdy neudělal ani nepřál jeden druhému. Vzpomínali na sebe jistě jen

přátelsky. K osobnímu styku však nevyhledávali příležitosti. A jeden o druhého se nestaral. Měli každý své starosti, své svízele a trampoty, jichž nikomu neschází.

Paní Jaršová byla odebrala se do kuchyně, aby přinesla něco na stůl již prostřený, ovšem pro jiné hosti. Švakr ve dveřích ještě zastavil ji s prosbou, aby žádné práce a žádných výloh nedělala si k vůli němu. Že vším se spokojí. Ani sebe menší ohled ať nebere se na něho.

Což platno! Vařeno a pečeno už bylo! Co bylo možno schovati, schováno ovšem až na večer, k příležitosti slavnostnější. Nejvíce paní Jaršové líto bylo podsvinčátka; kdy by vyndalo se z trouby a přerušilo se v pečení, dostala by kůže puklice; musí se dopeci a sníst bez odkladu. Div neplakaly nad ním obě s Marjánkou. Tak se jim právě povedlo! Ze všech stran obaluje se stejnoměrně jako do zlata!

Pan Jareš Leopold byl v náladě dobré. Měl radost, že všecko tak dobře vlastně dopadlo; bál se více toho přivítání, když od nádraží jel k domovu s nezvanými hostmi. Byl také rád, že zase jednou dobře jí. Že naproti sedí bratr Prokop a ne strýc Dominik, bylo konečně lhostejno v těch okamžicích, v nichž s chutí oddával se nepříliš častým toho druhu požitkům.

Pan Prokop Jareš nepřestával děkovati za skvělé uctění a také domlouval proto důtklivě švakrové, jako by netušil a nechápal, že jemu nic z té pozornosti hostinné vlastně neplatí. Nejvybranějšími poklonami zasypával paní švakrovou, která seděla v čele stolu, na prvním místě, jeho a muže, každého z jedné strany.

Klárka usazena mezi děti. Františk potají chtěl jí podstrčiti rozviklanou sesli, aby se jí zbavil, ale Vojtěch spozoroval to a zamračiv se na kluka, aby nebylo křiku, sám donesl sestřence seslík svůj a vzal si onen. Z jeho strany bylo to skorem jako projev vznikající lásky.

II.

V šest hodin odpoledne pan Leopold Jareš v kočáře jel znova na nádraží.

Bratr Prokop s dcerou chtěli jeti také, svézti se při příležitosti, aby po dráze vrátili se zas domů, do Prahy, jak bylo napověděno. Snad z pouhé nezbytnosti paní Jaršová řekla, aby počkali aspoň do zítřka, a švakr s radostí hned přijal nabídnutí, nevšímaje si příliš, že jeho ochota skorem jako by mrzela a zklamala naději, že pozvání bude odmítnuto. Bylo na něm viděti vděčnou radost.

Jen prosil švakrovou, aby s nimi nedělala v ničem žádných okolků. Ví bez toho, že přišli nevhod, je proto všecek neštasten. Bude spokojen, když ustelou jim třeba na zemi. Není nijak vyhýčkán a vyspí se všady dobře, třeba na slámě.

To ovšem zase paní Jaršovou až poněkud urazilo. Přece se najde u ní v domě peřina. Měla jich sama ve výbavě nejméně na šest postelí a teď pořád sklízí prapor a peří pro dcery; schválně k vůli tomu jedí až do vánoc husy každou neděli.

Hůře jest s místem. Jsou v tom ohledu dosti stísněni. Vyjma pokoj hostinský nemají kam dát hosti, a ten bude obsazen strýcem Dominikem a tetinkou Laurou.

Na konec navrhl Leopold, aby Vojtěch v pokojíku svém studentském postoupil strýci svou postel a lehl si na pohovku. Klárka může spát s Márinkou, pro jednu noc nebude zle.

Prokop vděčně tiskl bratrovi ruku. Chtěl za každou cenu zůstati.

Vždyť to, proč vlastně vážil cestu k bratrovi, nevyřídil!

Měl stokrát je na jazyku během odpoledne, ta slova prosby, ale nikdy nedostal jich se rtů.

Když byli samotni s Leopoldem, počal mluviti o tom, kterak jsou zlé časy, jak těžko vyjíti zejmena ve velkém městě, kde byty jsou tak drahé. Všecko se musí koupit, první poslední, za drahé peníze. Při největším uskrovnění sotva holý život člověk uhájí s malou svou službou! Dosazovat není z čeho. Nezbývá nežli bídu dřít do smrti.

Což o to by bylo! Jen dokud zdraví aspoň slouží. Nějak už se ženou ten život dotlukou. Ale dítě!

Štěsti ještě, že mají pouze jedno. Jenom že i pro to jest za těžko něco učinit! A přece nutno se o ně nějak postarati.

Dáti mu vychování přiměřené. Poskytnouti možnost, aby jednou v životě ku platnosti přivedlo své vlohy.

A Klárka jest tak nadaná! Tolik má chuti a lásky k hudbě! Otec sám ji učil začátkům na piano a housle. Poslední tři léta i učitele jí držel, avšak jen dvakrát za týden, vždy po hodině, častěji nemohl, mnoho to stojí. I těch několik zlatých někdy ztěží jen sehnal a musel sobě mnohé sám odepříti, se ženou oba od úst si utrhnout.

Také hlas Klárce se vyvíjí k lahodě a plnosti. Zpívala na kůru u sv. Mikuláše už jako dítě, od maličkosti. Tamní regenschori říká na potkání, že by bylo hříchem to stříbro zahrabat, které má v hrdle.

„Ach, Bože!“ vzdychl si Prokop Jareš. „Ale jen kterak to provesti?“

Pokračoval ve svém stěžování. Dospěl k závěrce, že by rád Klárku teď, počátkem roku školního, dostal do konservátoře. Zkoušku přijímací již odbyla s výtečným prospěchem. Těch několik let do absolvování by doma už nějak ji vyživili, ačkoli takové děvče potřebuje lepší stravy, aby sílilo a nepodlehlo namáhání. Ale což o to všecko! Nějak Bůh dá! Teď jedná se o to, že musí se školné zaplatit. Později snad dá se docílit nějakého ulehčení, snad osvobození, když děvče bude pilné a bude prospívat. Avšak hned nelze. Musí se bez výminky zaplatit určená částka. Napřed se má zaplatit před přijetím. A je poměrně značná. I některé jiné nezbytné výdaje se k tomu přidružují. Za knihy, hudebniny; též šaty aby se nyní, když musí do veřejnosti, aspoň některé lepší pořídily — dosavad jen tak po domácku vytloukalo se to všelijak. „Při nejmenším aspoň sto zlatých aby bylo hotově v ruce!“

Až sem dospěl pan Prokop Jareš a umlkl. Dále nemohl.

Také bylo těžko poněkud dostati se zas k slovu. Leopold od počátku za řeči bratrovy jevil nepokoj. Zastavoval se co chvíli a oblížel pořád, jako by hledal, kudy uklouznouti něčemu, co mu hrozí.

Nyní se ulekl do pravdy. Teď to přijde! Jest nejvyšší čas odvrátit nebezpečí.

Začal s chvatem mluviti o poměrech svých. Také nemá právě na růžích ustláno! Když dostane tu službu prvního a přinese ji domů, jako když foukne do odkvetlé pampelišky. To se ty zlatky rozbíhají a mžikem rozutíkají se na všechny strany. Největší část dá ženě na domácnost. K tomu přijde švec, jehož účty platí sám, a to dělá hodně do roka při tolika členech rodiny. Někdy zbude mu věru sotva desítka na celý měsíc a z té musí dávat na pivo v poledne a večer; petrolej, dříví a uhlí kupuje také zvlášť ze své kapsy, a to je pořádná rubrika v účtech. Kdy by nebylo někdy nějaké té komise, snad by ani nevyšel. Úspor z dřívějších let nemá žádných. Žena má, pravda, několik tisíc. Ale na ty nemožno přec také sáhnouti, utratit je, dost na tom, že se úrok každoročně dosazuje. A že se dosazuje, jest jisto. „Jinak se o ženin kapitál nestarám. To jsou její peníze. K těm já nemohu, z těch nemám práva ani na krejcar a také je nemám v rukou."

Prokop rozuměl dobře té odpovědi na to, co vlastně ani ještě nevyslovil.

Podíval se na bratra.

Nehněval se pranic na něho. Bylo mu ho spíše líto. Věděl, že v celku nelže. Uznával navzájem jeho svízele a trampoty životní.

Nemůže mu říci — neřekne mu o tu půjčku — —

„Inu, máme každý svůj kříž!" vzdychnuv ukončil sám rozmluvu, málo příjemnou, pro oba zajisté stejně trapnou. Chopil se Leopolda pod paží, přátelsky a něžně, také i soucitně.

Ale na mysl mu přišla zas jeho Klárka! Co si s ní počne, nebudeli míti tu stovku, bez níž se neobejde, které potřebuje jako oko v hlavě, kterou mít musí . . .

Vrátil se zase znova k svým stezkům. Z daleka obcházel pořád kolem jádra vlastní záležitosti. Nepřišel však k žádnému konci, k žádnému cíli.

Nechtěl již ani žádati bratra o přímou půjčku peněžní, jak měl v úmyslu. Někde si opatří tu potřebnou stovku, z některé záložny; úroky si zaplatí a Leopolda jen poprosí, aby se za něho zaručil. Na jeho podpis dostane všade peníze.

„Ačkoli na konec je to vlastně jedno. Je to čert jako ďábel!" letělo mu hlavou. „Kdo směnku podepíše, jako by ji platil. A já nic nemám, je pravda — — Na každý spůsob však půjde to tak snáze. Je to lepší forma. A Poldík mi to neodepře. Poldík mi to udělá," těšil sama sebe a povzbuzoval.

Ale nebyl nijak s to, aby i v této změně záležitost svou vyslovil. „Až pojedeme spolu na nádraží," odkládal věc stále.

A pak byl tak rád, že ještě nemusí odjeti, hlavně proto, že také žádost svou může odložiti. „Zítra hodí se jistě nějaká vhodná příležitost —" těšil se.

A pojednou, když Leopold s kočárem odejel již na nádraží, napadla mu nová myšlenka. Nebude bratra vůbec obtěžovati! Snad Bůh úmyslně posílá mu do cesty strýce Dominika. Jest bratr matčin Jest bohat. A on od něho dosud nikdy ničeho nechtěl. Ani s nejmenším

k němu se neobracel. Zajisté že teď poskytne mu pomoc, když mu okolnosti vyloží a vysvětlí . . .

Pan Prokop Jareš byl náhle upokojen. Ta tam byla všecka jeho sklíčenost. Rozveselil se a rozjařil.

Hrál si a bavil se s dětmi bratrovými. Frantíka a Tondu vzal každého na jedno rameno a běhal, skotačil s nimi po pokoji, řehtaje jako kůň k jejich obveselení. Andule zamňoukal jako kočka a dával jí hádanky. Márince slíbil, že jí ráno něco pěkného vykreslí do památníku, v němž dosud nevinně měla zapsanou jen učitelku, několik spolužaček, tatínka a bratra Vojtěcha. Slečna přijala nabídnutí dosti blahosklonně.

Jinak chovala se k hostem v celku zdrženlivě. Sestřenku zejmena skorem až přehlížela; Klárka nejednou byla zaražena a ustála ve své ochotnosti, s kterou Marii vycházela vstříc, nabízejíc jí ve všem své služby.

Také tetičce Klárka, kde jenom viděla, přiskočila hbitě ku pomoci a snažila se učiniti se prospěšnou. Paní Jaršová jako dopoledne, nevěděla zas co dřív, měla práce plné ruce s přípravami k večeři a vůbec náležitému opatření očekávaných hostí; obě děvčata předstihovala se, aby získala si její chválu, s níž byla však dosti skoupá a spíše se slovem káravým hned pohotově, zvláště proti Klárce, na niž za svou dceru byla trochu žárlivá, že všeho tak čiperně se chápe.

Vojtěch dnes na oslavu hostí ani nezalezl na půdu. Několikrát naskytla se mu příležitost prokázati sestřence malou pozornost: otevříti před ní dvéře, když chtěla vyjíti a něco nesla, zdvihnouti vidličku, která při prostírání na stůl z rukou na zem jí upadla atd. Činil to vždy s tváří důležitého a slavného skutku.

Se strýcem dostali se do zábavy velmi důvěrné. Vyměňovali své náhledy o všemožných věcech pozemských i nadzemských, přirozených i nadpřirozených, předstihujíce se v nemožnosti, s kterou provázeli všechen světský i boží řád a pořádek. Vojtěchovi zalíbil se nesmírně muž již poměrně tak starý, jenž dovedl tak zcela cítiti jeho srdcem a mysliti jeho duší. Také Prokopovi byl ohnivý a vroucí, stejně opravdový jako fantastický mladík svrchovaně sympatický.

Byla již tma, když pod okny kočár zas zahrčel. Nepřijel tak pomalu, nesměle a skorem bojácně jako dopoledne, ale přijel tryskem, sebevědomě; i kočí i koně patrně pochopili rozdíl. Nebylo více žádného zklamání.

„Pozor, strejčínku! Pozor, tetinko!“ úzkostlivě napomínal Leopold, pomáhaje hostem z kočáru. „Tady je stupátko, tetinko,“ upozorňoval. „Tak!“ Chytil ji pod ramenem a druhou ruku připravenou, aby zmírnila pád, kdy by snad přece stala se nehoda. Tetinka Modestýnová svým objemným, těžkým tělem byla by ho snad zabila jako mouchu, avšak slezla bez pohromy a beze škody své i cizí s vozu. Také strýc Dominik, pan Modestýn, sestoupil neporušen druhou stranou a hrabal se v tobolce pro diškereci kočímu.

Průjezd i schodiště byly již ozářeny. Marjánka lampu postavila na mandl a s Franckem vnesli do domu a po schodech nahoru těžký kufr, který za kočárem byl uvázán. Předešli panstvo.

To stálo ještě pod schody. Paní Jaršová byla seběhla až dolů. „Lekla jsem se tolik, že naposled něco vážného se stalo, co způsobilo odložení jízdy," volala hlasem uděšeným, jako by v novém, stejně hlubokém leknutí. Vysvětleno, že omeškání bylo k vůli tetince, které udělalo se trochu mdlo, nejspíš se utáhla příliš do šněrovačky. „Teď je ale docela dobře?" „Bohudíky," tišila své pobouření paní Jaršová, když jí přisvědčeno. „Samým strachem ani nevím, jak to půldne uběhlo. Nemohla jsem se dočkat, abych měla jistotu. Letím naproti celá bez dechu. Tak jak jsem," přivěsila omluvu, upozorňujíc na svou modrou širokou zástěru, trochu politou. „Ani jsem neměla kdy se upravit. Ale tetinka odpustí," vyslovila naději a spolu prosbu. „Vítám, tetinko! Vítám! Pěkně vítám! — — Vítám, strejčínku! To jsme se natěšili oba s mužem! A což teprve děti!" Děje se objímání, vyměňují se polibky.

„Ale jak tetinka dobře vypadá!" — spíše lichotí nežli se diví paní Jaršová. Tetinka přece vždy vypadala výborně. „A což strejčínek! Strejčínek také vypadá jako melounek!" Pan Modestýn opravdu choti své v ničem nezadá tlouštkou, spokojeností, celým vzezřením. Na obou stranách je znáti, že ani v starostech o chléb vezdejší nežijí, ani duše své neobtěžují nijakým závažím činnosti.

„Ale teď nahoru! Nahoru, prosím! Prosím dále!" napomíná Leopold Jareš a pobízí hosti.

Zmocní se strýce Dominika a vede jej po schodech. S tetinkou Laurou, podpírajíc ji, stejně namáhavě vystupuje paní Jaršová. Za nimi jde Marjánka s plášti, plaidy a houněmi, pro které byla se vrátila k vozu; paní chtěla dáti jí i ruční vyšívanou tašku tetinčinu k nesení, ale té paní Modestýnová nesvěřila nikomu, nedala ji tak snadno z ruky.

Průvod končil pan Prokop Jareš. Byl taktéž hostem vyšel vstříc až dolů do průjezdu domovního. Ale tu se nějak ztratil, nikdo si ho nevšímnul, nedostalo se času jím se zabývati.

Na ulici zahrčela kola kočáru s lehčím odjíždějícího.

Jarošovi s hostmi šťastně dostali se po schodech nahoru a do pokoje. Děti představeny hned na chodbě a přijato jejich ruky líbání. Podivnou náhodou jako na otce, zapomnělo se nějak i na Klárku, ačkoli tu stála na očích, čekajíc na zavolání a vybídnutí, aby přistoupila.

Vojtěch zůstal v pokoji. Matka již sháněla se po něm a nyní ukazovala s pýchou na svého nejstaršího. „Polib přece ruku!" vyzvala jej, když ani se nehýbal od okna, kde stál, styděla se zajisté před tetinkou za neohrabanost synovu i hodila po něm pohled, který zřejmě jej káral. „Nevíš, co se patří! Takový klacek!" jako by řekla maminka.

Vojtěch poslechl a přivítal oba hosti. Ale hned se zas uchýlil do pozadí. S úsměvem zpola posměšným, zpola útrpným, hlavně však pohrdlivým, díval se po vzdálečí na ty šosáky, kteří pocity podobné vždy budí v mládeži, v době jejích životních ideálů — jako by nebyli nejčastěji nežli jenom obrazem vlastní její budoucnosti . . .

Naskytla se náhodou i příležitost upozorniti Modestýnovy na Prokopa a dceru jeho. „Ah, Prokop," řekl pan Dominik velmi blahovolně. „No, slyšel jsem s potěšením, že jsi konečně přišel k rozumu, něčeho přece užitečného ve světě jsi se přichytil."

Prokop Jareš se začervenal. Vždyť slyšel tisíckráte to obsažené v slovech těch kázání o nicotě své a darebnosti, když dostudovav gymnasium a s prospěchem výborným, pak jaksi zabloudil a dlouho, dlouho bloudil . . .

Měl vědomostí plno, plno snah, ale pořád nikde nemohl se udržeti pevné půdy. Nedovedl vpraviti se ani v základní požadavky skutečného života. Byl vším a ničím. Nesl se za cíly nejvyššími lidských tuh a potřeb, chtěl stoupati vždy jen výš a výše za sluncem svých krásných snů a přísahal si, že nikdy nepotřísní svou duši ani práškem obyčejných, všedních životních cest . . . Pak se zamiloval a oženil . . . Kollegové jeho i bratr Leopold, mladší nežli on, všickni stoupali již po spolehlivém žebříku státní úřadnické karriéry, nebo jinde bezpečně byli na místě. A on byl konečně šťasten, když dostal místo diurnisty u místodržitelství.

„Mnoho nemáš, ovšem," rozvinoval bratr matčin před Prokopem obraz jeho poměrů. „A jistého vlastně nic. Jsi placen pouze na den. Den ode dne, dokud jsi ku potřebě. Pro nemoc ani stáří zabezpečen nejsi. Také rodina není docela nic opatřena, v případu tvé smrti pojištěna před nouzí a bídou. Kdy bys byl aspoň hleděl, abys se ženou dostal nějakou pomoc, jako jiní lidé činí, jako učinil i Leopold. Ale ty jsi ve všem byl lehkomyslný a také jsi se lehkomyslně oženil . . .

„No, no!" vyrušil se pan Modestýn zpozorovav, že jeho řeč, přece tak dobře míněná, potkává se jaksi s nevolí; i Leopold zakašlal a rozpačitě, spolu lítostivě, podíval se na bratra, který při posledních slovech strýcových zbledl a v očích se mu zajiskřilo.

Časem snad vyskytne se ti ještě něco lepšího," povzbudil pan Dominik zdrceného synovce. „Někde se přidržíš za silnější provázek," doložil tónem dobráckým, poklepávaje Prokopovi na rameno, jako by ujišťoval, že to půjde zajisté, když on proti tomu nic nenamítá. „Dá Pánbůh!" —

Mezi řečí manželovou tetinka Laura dala se do řeči s Klárkou. Také ona k ní v celku byla velice blahosklonná. Pochválila dívku, že hledí na svůj zevnějšek, jak pozoruje. I chování jest uctivého a skromného, nic se netlačí do popředí, není dotíravá ani domýšlivá. Zdá se být též ochotná, poslušná a pracovitá. „Toho je také potřeba," poučila paní ubohou neteř, která měla oči plné slz; slyšela i co opodál mluví se k otci. „Hlavně, když člověk nemá nač se spoléhat. Nemá co očekávat odnikud. Když nezbude nic nežli jít na službu. Za mzdu sloužit cizím lidem. A to tě nemine. No — taky to není žádná hanba!" zmírnila paní Modestýnová dobrácky své body, jichž nemilosrdnost, jako onde muž, vlastně též ani nepozorovala. „Každý nemůže být nahoře," pozdvihla ruku k své hlavě, jako by upozorňovala na výši, na níž ona se nalézá — „někdo musí být i podřízeným. Jenom když zůstaneš poctivou a zachováš si čisté svědomí" — skončila mravokárně.

Paní Jaršová přinášela na stůl. Další pokračování trapného výstupu bylo Klárce i Prokopovi ušetřeno.

Modestýnovi slavnostně vedeni k svým sedadlům. Tetinka Laura posazena na první místo; vedle ní její manžel; z druhé strany ponechala si místo paní domu, ale postoupila je své dceři. „Tetinka měla

Márinku vždycky tak ráda," provázela své ustanovení — „hned, když ještě byla v peřince. A také ona jako by si to pamatovala. Mluví pořád jenom o tetince, ačkoli ji od té doby neviděla." Leopold zaujal místo vedle strýce, omlouvaje se Prokopovi, že sedá výše nežli on, který jest přece host — „ale chci býti strýčkovi co možná nejblíže, abych ho dokonale užil!" Prokop mlčky usedl dále, vedle bratra; paní Jaršová naproti. Klárka si chtěla sednout až nejdoleji ke dveřím. Ale Vojtěch, červený až po uši, přiskočil a zasedl to místo. Výše seděli již Františk s Toníkem a Andulou a nechtěli se hnouti. Klárka se nehněvala; s pohledem radostným sedla si vedle Vojtěcha.

III.

Hostina trvala dobrou hodinu.

Paní Jaršová se velice vyznamenala. Strýček i tetinka brali si z každé mísy třikráte. Františk měl býti bit, když za matkou šel do kuchyně a s břečky si stěžoval, že na něho se nedostaly ani žádné koroptve, proto že všecko snědí sami tam nahoře.

Paní Jaršová i muž její stálou pozornost věnovali Modestýnovým. Paní vybírala, který kousek je pěkný, co by dle jejího zdání mohlo býti nejměkčí a nejšťavnatější. „V poledne bylo by všecko bývalo daleko lepší," omlouvala se. „Jaká škoda, že tetinka a strýček vlak zmeškali! Teď se museji spokojit tím, co jest! Co se nedalo uschovat, muselo se už jen tak scuchat, když nepřijeli. Ani si také nikdo nedovede představit, jak mně bylo, když vrátil se kočár a nikoho nepřivezl" —

„Přijeli jsme s Prokopem," uznal Leopold za dobré podotknouti. „Náhodou přibyl v tu samou dobu na nádraží, ačkoli z opačné strany; vlaky se křižují na naší stanici."

„To mě těší, že tetince a strýčkovi aspoň přece trochu chutná," paní Jaršová nevšímajíc si poznámky, ani zahaleného v ní upozornění, dávala výraz svému potěšení.

Manžel naléval pivo. Do pana Dominika vešla se slušná míra, ale také jeho Laura vypila svůj džbáneček.

Prokop Jareš nejedl skorem ničeho a vždy jen děkoval se, když mu bratr předkládal. Také ale dosti pil, s jakousi dychtivostí, rozčileně, jako by něco hořkého chtěl spláknouti.

Vojtěch několikrát vstal a nalil strýci Prokopovi znova vyprázdněnou sklenici. Sám ani nepil ani nejedl, jako jeho sousedka, sestřenka Klára. Mnoho spolu také nemluvili. Ale rozuměli si, s onou hloubkou, která jest vlastní mladým, ušlechtilým duším . . .

Spokojeni jako lidé, kteří se dobře najedli a napili, pán a paní Modestýnovi po večeři zůstali seděti u stolu. Také paní Jaršová, která dosud neměla ani pokdy a pořád odbíhala, zaujala své místo. Jen ještě pro tetinku přinesla trochu kmínky. Tetinka protestovala, že takového něco nesnese, že as to bude pro ni příliš silné, pro její nervy. Ale pak vyzunkla s chutí a bez ušklíbnutí tři nebo čtyři ka-

lišky. „To je zdravé. To podporuje trávení,“ povzbuzovala paní Jaršová, znova vždy nalévajíc.

Pan Modestýn zapálil si doutník, vlastně dovolil, aby mu byl zapálen, a z tučných svých rtů pouštěl kotouče vonného, modravého dýmu do vzduchu, za každým odfukuje hlučně. Podal i Leopoldovi tobolku, uvnitř vyloženou červeným hedvábím, na němž zlatě vyšito: „cigarres“. Nabídnul, aby si posloužil z jeho zásoby, a když se stalo, schovával zas tobolku do náprsní kapsy.

Ale jako by se byl rozpomenul, v hnutí jakési šlechetnosti, vybral jeden z doutníků a postrčil jej ku Prokopovi. „Jsou po sedmi,“ upozornil, aby v náležité světlo postavil význam svého dobrodiní, obdarovanému na paměť uvedl okolnost, že takového něco nedostane se mu každý den.

„Děkuju — já nekouřím,“ řekl Prokop vraceje doutník.

Klárka pohledla na otce; věděla, že tabák náleží k jeho největším požitkům, jimž oddávati se může ovšem jen prostřednictvím laciné dýmky nebo nanejvýš někdy krátkého. V očích dívčiných zrcadlila se plným leskem láska, s kterou vždy dívala se na otce a která činem jeho dostoupila výše obdivu a zbožňování.

Leopold s údivem též podíval se na bratra. Napadlo mu, že přece odpoledne oba kouřili, když spolu šli na procházku. Ale neřekl ničeho. Strýc Dominik schovav klidně svoje britanika, ptal se právě na něco i musel věnovati mu všechnu pozornost.

Vůbec Leopold, který z počátku dosti se snažil, aby Prokopa aspoň slůvkem někdy učinil účastna rozmluvy společně s oběma hostmi vedené, znenáhla také sám přestával si ho všímati a na konec jako by i pro něho bratra tu ani nebylo. Vinen tím byl Prokop sám v největší míře; odpovídal jednoslabičně, jako by o to nestál, aby za hodna byl uznán dovolení směti svou nepatrností přispěti k zábavě tak vynikajících osobností, jakými jsou strýc Dominik a teta Laura. Byla v tónu hlasu jeho patrna i podrážděnost, která dělala dojem nepříjemný, každé slovo vyznívalo posměšně, jízlivě.

Paní Jaršová vidouc chování Modestýnových k bratrovi svého muže, tak různé od chování jejich k tomuto i k ní, pohlížela na Prokopa už docela jen jako na pohromu, která božím dopuštěním jejich tichou domácnost stihla a jíž jen z ohledů slušnosti zbaviti se nemohou. Mrzelo ji nyní, že švakra nenechala přece jen odjeti a zdržovala jej sama, v návalu nepochopitelné slabosti a dobroty srdce. Každým pohledem, každým slovem i posuňkem, jako by omlouvala se drahým svým hostem, že neopatrností svou zavinila pohoršení, a jako by za shovívavost je prosila a za odpuštění.

Jako přičinila se s napjetím všech sil svých i vší své dovednosti, aby strýcovi a tetince pobyt pod jejich střechou byl příjemný po stránce jaksi materielní, měla za povinnost přispěti dle možnosti i k duševnímu jich uspokojení. Podporovala co nejvydatněji svého manžela. Vymýšleli oba stále, čím by hosti pobavili a obveselili, aby se jim v jich středu jen hodně zalíbilo. Matce leželo především na srdci, aby tetince jevila se Marie v plném lesku všech hran svých dobrých vlastností. Upozorňovala na ni, chválila ji, vynášela do nebe. „Však lidé bez toho

říkají, že jest celá tetinka Laura, jako by jí z oka vypadla nejen podobou, ale jest i zrovna tak moudrá, rozvážná, rozšafná.“ Márinka pamatujíc na příkaz matčin, něžně tulila hlavinku k bohaté tetě.

Paní Modestýnová všechny ty lichoty přijímala s tváří člověka vědomého si své ceny, nijak nepřekvapeného tím, že jemu vzdává někdo v plné míře to, co mu náleží.

Děti poslány záhy na lože. Frantík usnul hned při stole, unaven jídlem, uspán přetíženým žaludkem. Vzbudili ho i musel před odchodem do dětského pokoje s Andulou a Toníkem jíti tetince a strýčkovi políbit ruku a přát dobrou noc, což vykonal dosti nerad a mrzutě, a málem bylo by to skončilo výpraskem.

Ke zvýšení dobrého dojmu, jaký vůčihledě domácnost i celá rodina činila na vzácné hosti, paní Jaršové napadlo, aby Márinka zahrála nějaký kousek na piano a ukázala tetince, kterak i z té stránky nezahrabává svou hřivnu, ale užívá jí k zdokonalení a ušlechtění svému.

Tetinka sice prohodila něco o pozdní již chvíli a o zítřku a strýček přivítal návrh povážlivým zívnutím, ale zdráhající se slečna Marie přitažena již od matky mocí ke klavíru a usazena před otevřenou knihu not.

Hrála opravdu dosti zručně, ale bez onoho pravého pojetí, citu, porozumění, které jako by duši vlastní vlévaly v ty tóny mechanicky dobývané z mrtvého nástroje, bez oné lahody a něhy, které nás ovívají, a bouře, jež nás vzrušuje, slyšímeli hudbu, jsoucí zároveň poesií. Hrála s dovedností dobré žačky, ale bez nejmenšího umění i jen tušeného snad do daleké někdy budoucnosti hrající. Hrála tak, jak nejvíce a nejčastěji se hraje.

Tetinka Laura své lhostejné, tupé oči, dodávající její tučné tváři výrazu osoby, jež se neustále něčemu diví, poněkud přivřela, jako by byla pohřížila se ve zvuky slyšené a jimi nechávala se kolébati, uspávati, což snad bylo i pravdou skutečně.

Také strýc Dominik svá drobná očka ještě zmenšil. Hlavu naklonil a obrátil, jako by nastavoval ucho, aby ani jediná z těch rozechvěných vzduchových vln neztratila se mu a všecky narazily řádně na jeho sluchový bubínek. Při tom se usmíval svými sešpulenými rty, jako by zmocňovala se ho svrchovaná blaženost a zachvacovala všechny jeho smysly. Vypadal zkrátka jako hudební enthusiast, když mu hrají jeho zamilovaného skladatele, bez vady a úhony, nejlepším orchestrem na světě.

Márinka skončila a byla odměněna pochvalou, ano i potleskem, který jí vzdaly tlusťoučké prstíky strýcovy levice s dlaní jeho pravice, podobné tlápě medvědí. Paní Jaršová, tonouc ve štěstí, oplývajíc rozkoší matky z úspěchu dceřina, přivedla tuto ke stolu a vrhla ji do náručí tety Laury.

„A teď zahraje něco Klárka,“ ozvalo se na druhém konci stolu. Vojtěch pronesl ta slova pevně, rozhodně, jako by rozkaz udílel, který ze žádné strany nesnese odporu ani odmluvy, ale v pohledu, jejž upíral k své sestřence, zračila se a chvěla prosba, důtklivá a při tom skoro pokorná prosba.

„Ale, Vojtěše! Co ti napadá?“ pravila matka. „Tetinka je tak již unavena dosti. Také strýček zajisté. A není žádného divu — po cestě — —“

Vojtěch vyskočil a vrátil se ze svého pokoje mžikem s houslemi. Z těch několika slov, jež promluvili spolu se sestřenkou za celý večer, zvěděl, že hráti umí.

Klárka učinila pohyb odmítavý. Její otec byl se zarděl. Spozorovala, do jakých nesnází též on jest uveden.

Ale pan Prokop Jareš pojednou k dceři své upřel pohled vyzývající a povzbuzující.

„Od těch teprve již nelze očekávati, že něco učiní pro mne a moje dítě!“ Tak byly ustálily se jeho myšlenky, když s manžely Modestýnovými potkal se osobně, na jejichž příchod na chvíli byl zavěsil paprsky naděje již hasnoucí. Nebyl v pochybnosti nejmenší, že k nim by docela už marně as obracel se s tím, zač bratra přišel žádat, ale nežádal a žádati nemůže — nebude. A tak potopa valí se jemu do cesty a boří a ničí všecky jeho plány, jež byl zbudoval k záchraně a spáse budoucnosti svého dítěte . . . valí se proudem na něho i na ni — ty vlny nemilosrdné přelijou se jim přes hlavu a strhají ubohou Klárku navždy pod hladinu vysněné budoucnosti . . . V zoufalství chopil se tonoucí stébla. „Snad přece!“ letělo myslí Prokopovou. „Když uslyší ji hráti. Když talent její mluviti bude sám za ni!“

Z očí Klárčiných vyšlehly blesky. Rukou chvějící se popadla housle.

Kmitl se smyčec a — tóny plné krásy a kouzla pod ním jako pod prutem čaroděje řinuly se od strun . . .

Ale paní Laura nyní neviděla více příčiny nejmenší skrývati svou ospalost, a také vzezření enthusiasta proměnilo se docela na dojem člověka podávajícího se pokojné dřímotě, nemohoucího hlavy udržet.

Paní Jaršová dívala se na tetinku i strýčka střídavě, naznačujíc, kterak lituje, že musí ubozí v domě jejich tolik zkoušeti, i prosí za odpuštění, že při nejlepší vůli není v moci její útrapám jejich okamžitě zabrániti.

Leopold Jareš v návalu jakéhosi mžikového hnutí, pod stolem vyhledal ruku bratrovu a stisknul ji, ale hned zas jako by se lekl a zastyděl, tvářil se co možná chladně.

Slečna Marie měla jediný pocit — žárlivosti. Nepřátelství k sestřence, jež v duši její od počátku klíčilo, nyní kvapem rostlo a vykvétalo v nepřátelství k sokyni. Halila svůj hněv proti ní v masku posměchu, aniž by zakryti dovedla vlastní vědomí, že spíše upozorňuje na to, co nechce prozraditi — že cítí se přemoženou. „To se podívejme!“ kroutíc jako v udivení hlavou opětně prohodila mezi hrou. „Kdo by si tohle byl pomyslel! Aj! I to je nějaká krása!“ Zdálo se jí, že se musí zalknouti vztekem. „Bylo tam ale také těch falešných tónů —“ zvolala se smíchem ke Klárce, když tato rázem skončila a smyčec i housle podala Vojtěchovi.

Neodpověděla Márince ani slovem. Na nikoho z přítomných se nepodívala. Také ne na Vojtěcha. Cítila však dobře teplý jeho dech na své ruce.

Paní Modestýnová i pan Modestýn vstali tváříce se jako lidé, jimž bylo podstoupiti hrozná muka i jsou konečně šťastni, že nalezli z nich osvobození. Odebrali se na lože, vedeni paní Jaršovou. Leopold, ačkoli přál již dobrou noc, tetince ruku políbil a strýčkovi obě zarudlé tváře, rozběhl se také ještě za nimi.

Všichni ostatní hotovili se hned ke spaní.

Márinka prohlásila rozhodně, že s tou Pražskou koketou spát nebude, že neví, jak by k tomu přišla, aby tolik byla obtěžována a takovou oběť právě jí přinášela. Záležitost vyřízena i k radosti Kláry tím, že postoupena jí v kuchyni postel služky Marjánky, která ustlala si vedle na zemi.

Klárka ulehnuvši zabalila se celá do peřiny, aby nebylo slyšeti, že pláče. Dlouho nemohla usnouti.

Také na druhé straně pavlače, v pokoji s vyhlídkou na střechy, oba nocležníci, ačkoli leželi, nespali.

Vojtěch Jareš se strýcem Prokopem byli pohříželi se v rozjímání o světě vůbec i rozbíhali se a ztráceli v hlubokých úvahách o tajemstvích náboženství, umění, všech věd, nejvíce metafysiky.

IV.

Ráno pan Prokop Jareš s Klárkou, jak vstali, chystali se na cestu. Vlak jejich pojede až k poledni, ale pošlou si po omnibusu kufřík na nádraží a sami půjdou pomalu pěšky; chtějí se projíti, užiti čerstvého vzduchu a krajiny.

Paní Jaršová neodmlouvala; nepokusila se slovem je zdržeti. Ani neskrývala a netajila se tím před nimi příliš, že by další pobyt jejich způsobil jí opravdové již nesnáze a nepříjemnosti.

Leopold sice řekl něco o zbytečném spěchu, a že by také bylo dost času odjeti až večerním vlakem, který je ráno v Praze, zdržeti se aspoň ještě přes poledne, přes oběd. Ale pohlednuv na svou ženu brzo umlknul a jenom snažil se, aby bratr nepozoroval tolik, že jest vlastně ze dveří již vystrkován. Zasypával Prokopa teď, když měl čas a nemusel věnovati ho celý bedlivě Modestýnovým, mnohými dosti přátelskými pozornostmi; seděl s ním při snídaní, mluvil s ním upřímně a bratrsky.

Strýc Dominik a teta Laura vstali hodně pozdě. Prokop byl by raději odešel, aniž by je viděl, ale nechtěl býti nezdvořilý.

„Strýček se již myje," posílila paní Jaršová kolísající již trpělivost švakrovu. Bylo slyšeti skrze dvéře až na chodbu, jako když se v moři šplouchá velryba. Trvalo i pak ještě k nedočkání dlouho, nežli bylo zvěstováno: „Tetinka i strýček jsou oblečeni."

Prokop s Klárkou vešli k Modestýnovým, aby jim dali s Bohem.

Přivítali synovce i dceru jeho, tváříce se jako lidé, kteří jsou jisti, že na ně bude učiněn útok, a smluveni jsou jej rozhodně odmítnouti.

Ale obava byla bezpodstatná. Prokop Jareš nepronesl ani slůvka prosby za pomoc v tísni, v níž se nalézá, jako neřekl nic bratrovi, k němuž z té příčiny vlastně přijel.

V jakémsi údivu a z radosti nad tím, že jim to tak lacině dopadlo a že nemuseli ani rozčilovati se odmítnutím, jež vždycky konečně pro obě strany jest nepříjemné, manželé mrkli na sebe významně, a když byli odstoupili na chvíli stranou jako k důležité poradě, vstrčila paní Laura Modestýnová Klárce do kapsy zlatník zaobalený v papírku.

„Ale šetři!" přivěsila na dar svůj vážné napomenutí. „Neutrácej marně! Kup si něco užitečného, prospěšného. Považ, jak těžko dnešního dne vydělávají se peníze. A vůbec hleď se chovat dobře! Dělej čest svým příbuzným. Nezapomeň, že nemáš od nikoho nikdy co očekávati. Dle toho se vždy drž!"

„Nezabývej se věcmi, které nejsou pro tebe," přejal mravokárně slovo pan Dominik Modestýn, zdvíhaje prst k měděnému nosu, tím spůsobem chtěje dáti svým myšlenkám zvláštního důrazu; mluvil ke Klárce, ale ostří platilo vlastně více ještě jejímu otci. „Všecko je hezké, i muzika na příklad, ale to je pro lidi, kteří to mohou dělat, kteří na to mají. Kdo je chud, ať vůbec si ničím, co není nevyhnutelno, hlavy neplete a nikam netouží, kam nemůže."

„A nespouštěj se Boha!" doložila paní Modestýnová, společné nemilosrdné kázání ukončujíc vzpomínkou na toho, který jest nejvyšší dobrotou a nejvyšším slitováním.

Klárka vyletěla ze dveří.

Spěšně loučili se s paní Jaršovou — která nedbale jen a patrně z pouhé povinnosti vzkázala pěkné poručení domů — i s dětmi. Pan Leopold Jareš byl již odešel dřív do kanceláře.

Vojtěch chtěl strýce a sestřenku doprovoditi aspoň kus cesty za město, ale upozorněn, že dávno čas jíti do školy. Prokop přistoupil k němu a líbaje jej, tiskl mu v pohnutí obě ruce. Klárka pozdvihla k němu své výrazné, hluboké oko, stopené v slzách; podali si pravice. Políbiti ji neodvážil se. Vyšel z pokoje s knihami pod paží. Nikdo nepozoroval, když místo na ulici vklouznul na schody vedoucí na půdu.

Nesáhl tu dnes po svém románu, ukrytém mezi taškami na spodu střechy. Skrčen, aby nebyl viděn, posadil se do vikýře a díval se ven.

Viděl strýce Prokopa, jak s Klárkou vyšli na ulici.

Šli sami, nikdo jich neprovázel.

Strýc kráčel zvolna, jako by nesl velikou, ohromnou tíži. Zastavoval se co chvíli a pohlížel nazpět smuten, zadumán, jako se díváme na něco, co v našich snech bylo nám kotvou naděje a v skutečnosti nás zklamalo.

Klára svým krokem stále otce pobízela k spěchu. Ona se neobrátila, neohledla ani jednou. Neviděla ani ten bílý šátek se střechy jí vlající na rozloučenou — neviděla ty ohnivé, vroucí oči, jež tam ze tmy vikýře ji sledovaly, ji provázely, za ní se vpíjely . . .

Otec i dcera prošli městem. Na mostě Klárka zůstala o krok pozadu a rychlým pohybem ruky hodila cosi do řeky.

Prokop Jareš to spozoroval a zastaviv se obrátil se k dceři s němou otázkou.

„Nic! Nic! Nic!“ volala Klárka i dala se do dalšího spěchu.

„To byly ty peníze?“ řekl otec.

„Ano. Ano. Ano —“ vzkřikla podrážděně, dívajíc se stranou, do vln proudu, aby otec neviděl jí do obličeje.

„Klárko —“ začal Prokop mluviti jako by hotovil se pokárati ji za skutek, který neschvaluje, který odsuzuje.

Ale Klárka skokem byla u něho a popadla jej kolem krku. „Já nechci od nich nic! Od těch lidí nechci nic! Budu trpět třeba i hlad — a já dovedu i hlad trpět! Ale od nich bych nevzala ani sousta a nevezmu ani trojníku! Raději zahynu —“

„Klárko —“ zašeptal Prokop, ale hlas jeho zněl již docela měkce, laskavě; ani stínu nesouhlasu nebylo v něm.

„Ale já nezahynu, tatínku!“

Hlava Klářina pozdvihla se na otcových prsou. Oči její ponořily se v oči jeho, stejně blouznivé.

„Uvidíš, tatínku, že nezahynu . . . Stanu se tím, čím chci! Protože vím, co chci! Protože mám vůli i sílu! Protože se nelekám ničeho! Žádných překážek, ani protivenství, ani zkoušek . . . A vidím jasně svůj cíl!“

Šli zase již dále.

Slunce svítilo a hřálo a v jeho paprscích listy topolů a lip, sežloutlé předčasně, poletovaly ve vzduchu jako zlaté mouchy — i jako třpytivé myšlenky v hlavách obou chodců.

Vedli se spolu. Ne jako otec a dcera, ale jako dva milenci, mezi nimiž není tajností, kteří si rozumějí navzájem. Důvěrně byli k sobě nakloněni a živě hovořili.

Nebyli smutni; šli vesele.

Hovořili o budoucnosti, s plnou důvěrou a vírou v tuto budoucnost, bez nichž nic nemůže vzrůsti velikého a k plnému vývoji dospěti.

Vojtěch se svého povýšeného místa, s kterého přehlížel a ovládal celé okolí města na rovině, viděl je dlouho vzdalovati se po silnici. Konečně v dálce zmizeli mu s očí.

Zůstal ve svém úkrytu. Nehýbal se. Díval se pořád v tu stranu.

Až slyšel pronikavé zapísknutí a viděl, jak se pohnul vlak.

Vždy rychleji a rychleji ubíhal do krajiny jasně ozářené a jako prodlužující se v nekonečno obzoru. Za sebou nechával jen dým, který se valil v temných, těžkých vlnách po brázdách zoraných polí, zasetých právě, s neviditelnými dosud, ale v půdě, ve skrytu již klíčícími plody úrody a sklizně . . .

Egypt za panství chedívů.

Od

Václava Doubka.

ještě před 30 roky byly známosti vzdělané Evropy o rovníkové Africe daleko za vědomostmi národů starověkých. Nechceme přihlížeti k hieroglyfským zprávám, proti jichž identifikaci vždy ještě mohou býti pronášeny námitky, avšak zprávy z doby Alexandrijské a první císařské, opírajíce se o existenci dvou velikých říší vnitroafrických, axomitské v Habeši a novomerojské ve východním Sudánu, jsou svrchovaně cenny a teprve za nejnovějších dob nabývají potvrzení i v podrobnostech svých. Zeměpisec Alexandrijský z doby Hadrianovy, Klaudios Ptolemaios, věděl zcela dobře, že vytéká Nil ze dvou jezer na jižní straně rovníka položených, z východního krokodilího a ze západního, které zval jezerem kataraktů. Byl tudíž znám ve II. století po Kr. pravý stav věcí, který ještě v prvé polovici nynějšího století byl vzdělanému světu tajemstvím. Také věděl Ptolemaios o vysokém, věčným sněhem pokrytém pohoří na rovníku, západně od pramenných jezer Nilských se zdvíhajícím, které přezval horami měsíčnými. Vědomostí těchto mohl nabyti Alexandrijský zeměpisec hlavně od egyptských kupců, kteří skrze říši novomerojskou, proti Nilskému toku, odvažovali se pro vzácné plodiny vnitroafrické až do krajů rovníkových. Když ke konci III. století po Kr. říše novomerojská podlehla přemoci axomitské, vznikla ve střední Africe veliká říše s rázem hellenistickým, která prostírala se od Syenských vodopádů až snad na jih k jezerům rovníkovým a takové nabyla moci, že sám Konstantin Veliký s králem axumským Aeizanou za rovna se pokládal. V VI. století proniklo křesťanství do říše axumské a rozšířilo se velice do končin vnitroafrických; ještě za našich dnů spatřují se v zemi Somalů hroby někdejšího obyvatelstva, prý Gallaův, kříži zdobené. Když podlehl Egypt islámu, pronikli Arabové i do středního Ponilí a zmařili dlouholetou souvislost jeho s říší habešskou, načež kulturní zárodky, vzbuzené velikými faraony a později králi novomerojskými, rychle zanikly, a po všem kraji, jejž nyní Nubií a východním Sudánem nazýváme, rozhostily se opět poměry barbarské. Arabové sami hleděli z poměrů těchto s prospěchem kořistiti. Vnutivše islám kmenům nubským a sudánským, usazovali se mezi nimi a těžíce ze vzdělanosti své a přirozené schytralosti, pronikali hluboko do končin rovníkových i zahájili hnusný způsob obchodu s otroky, se slonovinou a jinými vzácnými plodinami, který trvá přes veškero namáhání evropských mocí až podnes. Tak vznikly neblahé poměry, jimiž vnitřní Afrika v pravém slova smyslu obyvatelstva zbavována. Ob čas přepadaly arabské tlupy klidné vísky domorodců nic netušících a proti novějším zbraním malomocných, pobíjeli nedužívé starce, stařeny a muže k obraně spůsobilé, zjímali mladý lid a děti, kteréž ihned vlekli na trhy otrocké, vyloupili zásoby slonoviny i jiných plodin, a naplnivše hrůzou a spoustou kraj jeden, vrhali se na kraj jiný. Od Darfora a Kordofana až na horní Zambezi, od Tanganjiky až po Čadské jezero

projížděli arabští loupežníci kraj Evropanům neznámý, odvlékali oběti své do Zanzibaru, Suakima a jiných přístavův, kdež překupníci z Arabie a z Přední Indie za dobrý peníz od lupičův otroky kupovali. Co na západním břehu provozovali lupiči evropští v krajinách negerských pro potřebu Ameriky, to měrou mnohem větší provozuje se po tisíc již let na planinách vnitroafrických.

Je tomu sotva sto let od prvých počinů, jimiž vzdělaná Evropa byla upozorněna na neslýchané poměry vnitroafrické. Až do posledních desetiletí minulého věku mohlo se směle říci, že vzdělanost přestává na rejdě Abukirské, neboť mimo některé missionářské výpravy, které ubíraly se do Habeše, nebylo téměř vážnější účasti pro země Nilské. Čestnou výjimku činí Leibnitz, jenž mimo jiné navrhoval Ludvíku XIV., aby byl Suez spojen průplavem s mořem Středozemským a tak bohatý východní svět těsněji k Evropě a její vzdělanosti připoután; avšak marnivý roi soleil měl zcela jiné věci na starosti. Co se jinak Evropa dověděla o krajinách Ponilských, byly namnoze bezcenné studie antikvářů, hloubajících o hieroglyfech a o vlasti jejich na základě pramenů pozdních, jimž rovněž staroafrická minulost a vzdělanost byly již hádankou. Nejnechutnějším v příčině té poučovatelem evropského vzdělanstva byl Angličan Marsham, souvěkovec mužných let Newtonových, jehož převrácené názory pohříchu příliš dlouho se udržely. Jediný záslužný čin té doby jest spis učeného jesuity Anastasia Kärchra, který z úst starých mnichů zachytil ústrojí dokonávajícího již jazyka starokoptského a tak uchoval nezbytnou podmínku pro rozřešení hieroglyfů.

Teprve v posledních letech minulého století nastal i v příčině afrických známostí obrat k lepšímu. Prvý vědecký cestovatel, jenž šel po stopách Herodotových a Strabonových, byl Angličan Browne. Onť r. 1792 sám z Evropanů prvý navštívil egyptskou oášu Šiwah a odtud vydal se do Nubie a západních oás jejích. Zprávy jeho z Egypta vzbudily živý interes vědecký na obou stranách kanálu a byly hlavní příčinou, že Napoleon Bonaparte, podnikaje výpravu egyptskou, obklopil se i skvělou družinou učenců, mezi nimiž orientalista Sylvestre de Sacy a mathematik Monge byli z nejpřednějších. Krátká doba francouzské okkupace na Nilu zavdala hojně podnětův ke zkoumání archeologickému, přírodovědeckému, anthropologickému i jazykovému.

Za dvě léta francouzské okkupace oddechl si nebohý Fellach na krátko od strastného utrpení. Hrdí mameluční velkostatkáři ovšem s nelibostí snášeli panství evropských důstojníkův a úředníkův, jakkoli tito, revolučními ideami jsouce odkojeni, k islámu a řádům jeho chovali se velice sympaticky. Proto když po smrti Klebrově, kteráž způsobena byla vášní náboženskou, Angličané převezli zbytky francouzské okkupační armády do Evropy, jali se Mameluci o překot nahrazovati újmu vzešlou na útraty ubohého lidu. Z počátku angličtí plnomocníci, kteří zjednali kapitulaci Francouzů, snažili se stavovati hrdopyšnost Mameluků, když však Angličané zemi opustili, neznali Mameluci mezí v násilnostech páchaných.

Tu odhodlala se turecká porta těžiti ze situace, nastalé zmarem francouzské výpravy. V divanu ujednáno, že učiněn bude z Egypta pašalik se správou v jiných částech říše obvyklou, načež jmenován r. 1806

pašou a správcem Egypta *Mehmed Ali*. Zrodiv se v makedonské osadě Chavale r. 1769 z albánských rodičů, chudých sice ale vážených, dostal se Mehmed Ali po smrti otcově do rodiny svého strýce, jenž byl v rodišti jeho agou. Stal se nejprve obchodníkem v tabáku, načež r. 1799 vypraven od strýce k vojsku sultánovu, které právě tehdy sbíralo se do pole proti Francouzům v Egyptě. V potyčkách s vojskem francouzským vyznamenal se Mehmed Ali velice i získal si jak obdiv svých spolubojovníků tak i důvěru vrchního velitele Chosreva paše, který jej po krátké době jmenoval náčelníkem vší egyptské policie. V tomto důležitém postavení rozvinul Mehmed veškeru energii i schytralost svou, chtěje podryti moc Chosrevovu; proto podporoval na oko Mameluky, kteří toužili po dřívější své nevázanosti, hledal obliby u tureckých vojínů, pečoval o ty, které Chosrev z pouhé lakoty z vojska vyloučil — zkrátka vystupoval všude jako ochránce domorodého lidu proti pašovi, kterýž nejapnými příkazy podryl veškeru auktoritu svou. Za krátko dosáhl smělý Albančík cíle svého; nejprve provolán byl r. 1805 od Mameluků hornozemských za správce země, načež následovalo Kairo, které Chosreva vzpourou vypudilo. Ihned osadil Mehmed Ali tvrz Kairskou, zřídil si z propuštěných a z přeběhlých tureckých vojínů značný sbor branný, rozmnožený oddíly mameluckými a donutil vysokou portu, že jej r. 1806 v hodnosti paše a místodržitele egyptského sama potvrdila.

Jeho ideálem byla říše egyptská, která by ovládala na jedné straně Nil po všem jeho rozvoji, na druhé pak i obě moře k sobě se blížící, jichž umělé spojení za rychle pokračujících vymožeností novodobých bylo toliko otázkou času. Při všem jednání vedly Mehmeda Aliho dvě vlastnosti, prozíravost a praktická mysl zkušeného obchodníka i bezohlednost povýšence. Pomocí propuštěných tureckých vojínův a mameluckých bejů domohl se hodnosti pašovské a tudíž i nepopíratelného panství, avšak nepochyboval, že právě Mameluci a děsné hospodářství jejich jsou hlavní překážkou snah jeho panovačných. K záměrům svým potřeboval Mehmed Ali peněz, jichž od zubožených Fellachů nebylo lze se nadíti, dokud svíráni byli robotou mameluckou. Nad to uvážiti dlužno, že největší část půdy egyptské byla majetkem hrdých bejů mameluckých, kteří svými zvyky a utkvělými názory byli i překážkou meliorace; a přece do meliorace nadál se Mehmed Ali znamenitých výsledků.

Odtud jeho nepřátelství proti Mamelukům, kteréž projevil ihned, jakmile byl portou v úřadě svém potvrzen. Věděl, že jsou Mameluci překážkou reformátorských snah, kterou dlužno násilím odstraniti. Z počátku domníval se, že zavdají sami příčinu ke krvavému jednání; skutečně také tu a tam, když zřejmy byly snahy pašovy, propukly vzpoury, avšak pokusy tyto nenabyly nikdy povahy všeobecné, jakkoli původcové odbojů válečným právem pokutováni. Mehmed Ali přál si, aby Mameluci podnikli povstání po vší zemi, které by mu podalo vhodnou příležitost i k záhubě jejich osobní i ke konfiskaci statků. Když však Mameluci váhali chopiti se zbraně, patrně jsouce zastrašeni přísnými tresty nad provinilci, uhodil paša na oko na strunu mírnější. Ukolébal nedůvěru Mameluků líčenou vlídností a při tom obmýšlel neslýchaný

čin. Dne 1. března 1811 pozval na tvrz Kairskou k hostině 480 Mameluků, když však skvělá družina vjela do úzké uličky před branou tvrze, byla zaskočena a nemilosrdně porubána. Dle podání nedosti zaručeného zachránil se toliko jediný skokem Horymíra hodným. Asi 600 jiných Mameluků, kteří upadli do rukou pašových úředníků, porubáni po venkově; zbytek Mamelukův uchýlil se do Nubie, nejsa již s to, aby s vypočítavým a v prostředcích nevybíravým pašou mohl pustiti se do boje úspěšného.

Statky Mameluků pobitých i uprchlých zabaveny ve prospěch pašův, který těže z vítězství svého, počal odtud zřejmě domáhati se panství nad Egyptem. Nesmírné statky zabavené poskytovaly k tomu prostředků, z Fellachů pak, které vytrhl z hrozného poddanství, počal vybírati vojáky. Za krátko vystrojil si veliké vojsko, výborně po evropském spůsobu ozbrojené a francouzskými důstojníky vycvičené. Již tím dával na jevo, že nemíní přidržovati se staletých mohammedánských předsudků, jimiž nejvíce byl východ k úpadku přiveden. Spůsobilí lidé, kdekolivěk se naskytovali, ať Turci, ať Koptové nebo křesťanští Evropané, přijímáni do služeb pašových. Od dob prvých chalifů neměl Egypt panovníka, který by tou měrou pečoval o dobro jeho, jako Mehmed Ali. Nejprve obrátil zření své k půdě a tu seznal, jak pravdivý byl výrok Napoleonův, že za špatné správy v Egyptě jde poušť až k Nilu. Proto podnikl velikolepé stavby odvodňovací, hráze, průplavy. U Faraonie založena hned po r. 1811 mocná hráz, kterouž chráněno před mořským příbojem rýžoviště Damiettské, a za krátko tam, kde prve přelévající se mořské vlny činily práci lidskou téměř nemožnou, vznikly rozsáhlé i přeúrodné plochy, odměňující přičinlivost rolníkovu trojí bohatou žní. Ústí velikého límanu Menzale ve východní deltě zahradil u Dibe mocnou hrází, aby moře nevniklo do límanu a nezaplavovalo přeúrodné jeho okolí. Orlího zraku pašova neušla převýhodná poloha města Alexandrie, kteréž od dob výbojů arabských bylo zanedbáno a opuštěno, tak že obchod do Kaira dál se skrze Damiettu anebo Rosettu. Mehmed Ali poznal, že potřeba jest Alexandrii pitné vody a ochrany mořských břehů, dodal tudíž vody městu velikým Nilským průplavem, jenž ku poctě tehdejšímu sultánu nazván Mehmudije, u Abukira pak zbudována na pobřeží mořském r. 1816 ohromná hráz, mající 1243 m. zdélí, kterouž chráněny i Alexandrie i líman Marjutský před návalem rozbouřeného příboje. Zvláštní pobřežní úřad pečuje od té doby o dobrý stav hráze, neboť kdy by se protrhla, zaplavilo by moře i průplav Mahmudijský, i dráhu do Kaira vedoucí i okolí Alexandrijské.

Snahy pašovy, pokud se týče zjednávání nové půdy plodné, korunovány byly výsledkem nejskvělejším. Kdežto r. 1805, při provolání Mehmedově za pašu, čítalo se v Egyptě 2,500.000 jiter půdy plodné, bylo této půdy r. 1840 již 6,500.000 jiter. Avšak Mehmed Ali pečoval o hospodářské povznesení země ještě cestami jinými. Dosavadní pěstování plodin v údolí Nilském nebylo nijak s to, aby měrou náležitou vytěžilo přirozené bohatství půdy. Mehmed Ali obrátil zření své tudíž k plodinám důležitým a na moderním trhu hledaným, které bylo lze s prospěchem i v Egyptě pěstovati, zejmena k indigu, bavlně a třtině cukrové. Uvažuje pak, že by nevzdělaný, otupělý Fellach nesnadno při-

veden byl ku pěstování plodin cizích, byť i výhodnému, nařídil prostě, které plodiny a jakou měrou má každý Fellach dle velikosti vykázaného sobě pozemku vzdělávati, čímž zahájil bezděky éru svrchované administrační libovůle. Nad to měla všecka úroda býti pašovi prodávána za cenu předem ustanovenou; Mehmed Ali chtěl nařízením svým nápodobiti holandský způsob, obvyklý na ostrově Javě, nevzpomněl však, že Fellachy nehodí se přirovnávati k intelligentnímu malajskému obyvatelstvu ostrova Javy, a že úředníci jeho v Egyptě, kterýmž uloženo pašova příslušná nařízení vykonávati, neměli ani ponětí o objektivnosti a svědomitosti holandských úředníků, koupi úrody obstarávajících. Také zavedl Mehmed Ali daně neobyčejně vysoké a nejvíce fellašskou chudinu tížící. Vše podléhalo dani, pole, stromy palmové, ba i suché výměty skotu a sláma, kteréž jsou Fellachům jediným palivem. Vedle daně z plodin nařízena daň z hlavy, která ročně vynášela na $3^1/_2$ mil. Konečně byl velkým břemenem Fellachům odvod k vojsku, jímž zbavováni byli potřebných pracovních sil. Systém berní solidarity, jejž jakožto dědictví po někdejších dobách byzantských znal Mehmed Ali z vlasti své, zaveden i na Nilu a chránil vládu, že obdržela každoročně daň ve výši předepsané.

Za to záslužná byla pašova ustanovení v příčině administrace, soudnictví a škol; r. 1820 předložena byla veliké schůzi notáblů v Kairu, a teprve po jich schválení nabyla platnosti. V Egyptě a v opanovaných již částkách Nubie zařízeno 16 provincií, každá s mudirem v čele, který spravovati se měl radou sboru svých vyšších úředníků. Od té doby sice v jednotlivostech správy staly se změny, v zásadě však zařízení Mehmedova zůstala nedotčena. V čele správy jest ministerská rada, v níž zasedají ministr zahraničný, spolu předseda, ministrové vnitra, války, financí, obchodu, kultu, vyučování, veřejných prací, práv a za novějších dob i pro věci sudánské. Ministerstvu přímo podřízeni jsou mudirové ve vlastním Egyptě (Beled Misr), nyní na jihu až po Vádi Halfu rozšířeném, a sice v Beheře, Džize, Kaliubii, Šarkii, Menusii, Gharbii, Dakahlii, Beni Suefu, Fajjumu, Minii, Assiutu, Ghirze, Kenně a v Esně, pak náčelníci samostatných městských okresů Kaira, Alexandrie, Rosetty, Damietty, Port Saida s Ismailií a Suezem, el Aríše s pouští až k údolí el Víš, Massavy a Suakima. Mudir s divanem, t. j. s radou vyšších úředníků, spravuje provincii sobě přikázanou; jemu jsou podřízeni kášifové, t. j. okresní přednostové, jim pak nazirové el kism, obecní starostové, těmto konečně místní rychtářové anebo šéchové kočovných kmenů. Jest tudíž byrokratický princip proveden do nejkrajnějších podrobností. Soudnictví jest od politické správy odděleno. Hlavou všech soudů jest nejvyšší kádi v Kairu, jemu jsou podřízeni naibové, t. j. přednostové soudních sborů v jednotlivých provinciích. V každém okresu jest kádi ustanoven. Obecné školy nalézají se ve všech osadách a buď jsou ve správě učitelů soukromých, buď jsou spojeny s džámiemi; namnoze pocházejí z doby Mehmeda Aliho, jenž vyšší školy nezřizoval, dokud nebylo dosti spůsobilých sil domorodých, za to však vysílal schopné mladé Egypťany na školy evropské, kdež vzdělávali se v lékařství, v technických vědách i j. Vysoké učení mohammedánské při Azharově džámi v Kairu, kdež asi 10.000 jinochů

ze všech zemí mohammedánských studuje práva a theologii islámu, Mehmed Ali ponechal, jakkoli právem vytýká se, že ze školy této vycházejí nejzuřivější zeloté.

Upraviv si značné vojsko i loďstvo, francouzskými instruktory vycvičené, vypravil r. 1817 Mehmed Ali na pokyn vysoké porty, pokroky jeho nedůvěřivě pozorující, branné síly své dovnitř Arabie proti fanatické sektě Vahábitů. Tito zavrhovali drahné částky učení mohammedánského, zejmena úctu svatých, a vášnivě stavěli se proti pravověrným moslimům. Ke konci minulého století založili si mocný stát v Arabii, jenž již ohrožoval i turecké panství v Hidžásu i náboženskou autoritu tureckého sultána. Vůdcem egyptského vojska byl adoptovaný syn pašův Ibrahim; opanovav Hidžás se svatými městy Medinou i Mekkou, pronikl hluboko do srdce Arabie a zbořil hlavní město Vahábitů Deraie, ale jinak nedodělal se účinků patrnějších. Mehmedu Alimu však byla výprava tato drahocennou, neboť dílem objevila taktickou spůsobilost vojska, z opovrhovaných fellašských vrstev sebraného, dílem odhalila i vady jeho a přiměla Mehmeda Aliho, aby na doplnění branné své moci ohlížel se ještě po jiných zdrojích.

Pokořiv Vahábity, přikročil Mehmed Ali k výbojům v Nubii, na půdě, která od dob XIX. dynastie faraonské požívala plné nezávislosti. Ani překotný náraz islámu nebyl s to, aby podvrátil křesťanský stát nad středním Nilem, dědice někdejší říše ethiopské. Chalifové Ommajovští, Tulunovci, Fátimovci i Saladín marně pokoušeli se podvrátiti říši nubskou a musili se spokojovati nevelikým ročním poplatkem živých otroků. Teprve r. 1275 po Kr. poslední nubský král Daud poražen od mameluckého sultána Džahera Bébarsa zradou vlastního svého synovce Meškeda. Potomstvo Meškedovo udrželo se sice v panství stenčeném, avšak přinuceno i s největší částí lidu přijati islám, který znenáhla zaplavil i křesťanské království Alou, odtud již říší sennárskou zvané. Když r. 1517 turecký sultán Selim I. Katan opanoval Egypt, vypravil i proti Nubii vojsko své, složené namnoze z bosenských poturčenců, kteréž osadilo severní část země, Derr, Ibrim a Say s okolím. Zbytek někdejší nebeské říše, Dar-Dongola, stal se lénem králů sennárských, jichž nejzazší severní hranicí bylo Mošo nad Nilem. Pustá step oddělovala na západě Dar-Dongolu od sultánství kordofánského, kteréž v XVIII. století bylo spravováno náměstky mocných a bojovných sultánů darforských.

Jakkoli tyto krajiny za dob starověkých i arabských dostatečně byly známy, přece až do počátku XVIII. století byly západním Evropanům pravá terra incognita. Teprve za Ludvíka XIV. někteří francouzští missionáři na cestě do Habeše prošli Nubií a stepí bajudskou. Končiny na západ Nila nubského položené po prvé vědecky ohledal Browne, jenž r. 1793—1796 podnikl cestu z Assuána do Dongoly, odtud pak do Kordofána, a jda za vědeckým přeludem XVIII. století, který dotvrzoval hydrografickou souvislost Nila s Nigrem, dostal se, ovšem po mnohých obtížích, zejmena ze strany sultánovy, až na oásu darforskou. Opačným směrem dal se r. 1813 Burckhardt. Proti vodám Nilským přišel až do Tinare, následujícího pak roku vyšed z Assuána

procestoval celou Nubii až do Šendi v Sennáru a dospěl u Suakima břehu Rudomořského, pořád za derviše jsa přestrojen.

Do končin těchto, statným plemenem obydlených, odhodlal se Mehmed Ali zanesti výbojné zbraně své. Celá řada prospěchů kynula egyptskému samozvanci z těchto výbojů. Jednak zaměstnal vojsko své, složené ze živlů nejrůznějších a ne vždy spolehlivých, jež v krajinách ode dávna bohactvím zlata a otroků slynoucích hojná očekávala kořist, jednak i vojsko toto mohl umístiti ve vzdálených stanovištích, kde by jednotlivé oddíly byly neškodné. Nad to byla naděje, že bude lze zmonopolisovati zištný obchod se slonovinou a plodinami tropickými a ze synů pouště že vznikne nové jádro vojska jeho, spůsobilejší a vytrvalejší než dosavadní žoldnéři ze všech končin Přední Asie a Balkánu sebraní. Kdysi spatřil Mehmed Ali na otrockém tržišti v Kairu mladé spoutané Sudánce a tu poznal bystrý jeho zrak ihned, jaký jest fysický rozdíl mezi zbědovaným Fellachem a athletickou postavou vnitroafrických oasitů.

Také o podnět k válce nebylo zle. Zbytkové Mameluků, kteří unikli strašné řeži Kairské, utekli se do Nubie s rodinami svými a pálíce a plenice dostali se až do Dongoly, kdež nubský lid v nich vítal osvoboditele z rukou arabských utlačovatelů. Mehmed Ali tudíž prohlásil, že ujímá se Arabů proti zlověstnému plemeni Mameluků v, a vypravil v létě 1820 syna svého Ismaela pašu se 4000 řadového vojska, se 6000 harcovníků a 12 děly proti Nubii. V družině mladého nadaného knížete nalézalo se i několik Evropanů, zejmena Angličané Waddington a Hanbury, kteří také výpravu i kraje, kudy se ubírala, podrobně popsali. Ismael přitáhl až k Dongole, když pak větší část země byla v moci jeho a Mameluci v sennárském Šendi hledali záchrany, strhl přetvářku dosavadní a vrhl se na arabské kmeny, jichž ochrana byla dotud předstírána. V listopadu t. r. u Korti Arabové byli poraženi a Nubie veškera opanována.

Roku následujícího vtrhl Ismael do Sennára a rovněž se ho zmocnil. Domorodcům nespomohl ani úklad šéchem Nimrem nastrojený, jemuž r. 1822 egyptský princ padl za oběť. Za spálený tábor, v jehož plamenech Ismael paša zahynul, vykonal nástupce a svat jeho Mehemet bej krutou pomstu na nebohém obyvatelstvu nubském. V celých krajích bylo obyvatelstvo povražděno anebo na otrocké trhy odvlečeno.

Podrobiv Sennár, opanoval Mehemet bej r. 1823 i Kordofán. Prošed za deset dnů s vojskem 4500 pěších a 1000 beduinských jezdců stepí mezi oásou a Nilským údolím, porazil egyptský defterdar u Bary domorodé vojsko, po výtce nahé a toliko kopími a štíty ozbrojené. Kordofánský velitel Musallem padl, načež hlavní město el Obeid vzato a obyvatelstvo jeho do otroctví prodáno.

Tak podrobeny egyptskému panství rozsáhlé končiny mezi prvým vodopádem a soutokem obou Nilů, načež ještě r. 1823 Mehemet bej na místě bídné rybářské vsi založil nové hlavní město Chartum, ovládající plavbu proti bílému Nilu do neznámých dotud krajin rovníkových a proti modrému Nilu cestu do Sennára a Habeše vedoucí. Chartum výborně jsouc opevněno, stalo se za krátko vojenským středem egyptské moci uvnitř Afriky a spolu i největším tržištěm otrockým.

V podrobených krajinách zavedl Mehmed Ali ihned egyptskou správu a egyptské finanční hospodářství, hledící k nejmožnějšímu výtěžku z přírodních darů země. Jako v Egyptě po pádu Mameluků, tak i v Nubii, v Sennáru a v Kordofánu veškera půda prohlášena za státní majetek, na němž domorodci zaujali úlohu nájemců, vypsány nepoměrné daně, požadovány veřejné práce, dodávky a doprava měrou veškeru možnost převyšující, nad to pak všeliký vývoz domácích plodin, zejmena obilí, monopolisován. Mehmed Ali sám nenařizoval sice úkazy, jimiž celé okresy kordofánské a nubské dohnány ke stěhování se na jih, ba on sám r. 1838 navštíviv Chartum, některé úředníky kázal potrestati, avšak systém jeho ukázal se býti ve vnitřní Africe ještě nesnesitelnějším než v Egyptě, poněvadž místo Fellachů tisíciletému otroctví uvyklých tížil lid jarý, do nedávna nezávislý a při skromných životních potřebách dosti zámožný. Systém tento stal se za krátko po vší vnitřní Africe svrchovaně nenáviděným.

Dvě krajní tužby lidské uvítaly ovšem s jásotem vítězné pokroky zbraní egyptských: vědecká snaha po seznání záhadných krajů vnitroafrických a kupecká lakota, hledající zlata, slonoviny a silných otroků. A tak egyptské panství v oněch končinách přivodilo na jedné straně netušené obohacení našich vědomostí ethnografických, zeměpisných a přírodovědeckých, kdežto na druhé straně jím zahájeno nejšerednější zbojnictví, k němuž lze jen středověké pleny normanské a saracenské přirovnávati. Téměř po 70 let trvalo toto řádění, které nejúrodnější kraje vnitroafrické vylidnilo a v poušť proměnilo.

Roku 1824 oznamoval Mehmed Ali, že činí jižní hranici říše padišahovy třináctá severní rovnoběžka, již však roku 1828 pronikli egyptští důstojníci Ibrahim Kašef a Kuršid-bej až do území černošského kmene Dinka zvaného a jali se v meziříčí Modrého a Bílého Nila provozovati soustavnou honbu na otroky. Na své vědecké cestě Francouz Linant de Bellefonds plavil se r. 1827 proti Bílému Nilu již až do el Aisna na 13° 6′ sš. a přinesl od domorodců zprávy o velikém množství zlata v končinách jižněji položených. Z té příčiny ustanovil r. 1839 Mehmed Ali výpravu, jejímž náčelníkem byl Egypťan Selim, v Evropě vzdělaný, a jež proti proudu pronikla 26. ledna 1840 až k 6° 35′ sš. Roku 1840 následovala druhá výprava, kteréž vedle Selima súčastnili se německý lékař Werne a francouzští inženýrové d'Arnaud a Sabatier.

Za zkoumání téměř půlletého pronikla výprava až k ostrovu Džankeru na 4° 42′ sš., pravého však úkolu, vyzpytování totiž pramenů Nilských, nedosáhla. Také do krajin mezi Atbárou a Rudým mořem podniknuta r. 1840 výprava vedením bratří Ferdinanda a Josefa Werneů, která dala vznik důležitému městu Kassale.

Tak přičiněním egyptského panovníka objeveny rozsáhlé kraje, prostírající se již téměř k rovníku, bohaté krásami přírodními i tropickými plodinami, obývané lidem, jemuž nebylo lze upírati spůsobilosti k vyšším snahám životním. Snahy obchodní nabyly tím mocného vzpružení, načež egyptská vláda jala se pečovati o zakládání „zerib“ neboli obchodních stanic při Nilu, z nichž by bylo lze s domorodci vésti obchod výměnný. Již r 1844 založil Brun-Rollet zeribu Gondokoro,

r. 1845 zeribu Belinian a r. 1855 Heiligenkreuz na místech pro obchod se slonovinou příhodných. Oblast pramenných jezer Nilských, z níž — ovšem pravé věci podstaty netušíce — Chartumští agenti v Belinianu a Heiligenkreuzu slonovinu vyměňovali a kupovali, poskytuje zajisté za dnů našich nejvíce slonoviny, a sice právě hledaného měkkého druhu, jehož užívá se při výrobě kulí kulečníkových a při obkládání klaviatur. Dotud kupovali slonovinu z okolí jezer rovníkových po výtce arabští kupci Zanzibarští,[1]) vznikem však Hornonilských zerib počal se neobyčejně výnosný obchod tento do Chartuma a Alexandrie přesunovati.

Také missijní snahy evropské, zejmena katolické, obracely zření své ke krajinám, egyptskými výpravami objeveným. Dne 3. dubna 1846 založil papež Řehoř XVI. apoštolské vikářství pro střední Afriku, a již r. 1847 vznikla jesuitská missie a škola v Chartumě, r. 1851 založena na Bílém Nilu missijní stanice Ulibari, r. 1853 v Gondokoru, r. 1855 při zeribě Heiligenkreuzu. Avšak vznešené poslání obětavých missionářů, kteří namnoze stávali se obětí nezvyklého tropického podnebí, zmařeno bylo lakotou obchodníků. Nedůvěřiví černoši nečinili rozdílu mezi bělochem, který jim odnímal drahocenné plodiny a mládež jejich vlekl na otrocká tržiště, a mezi bělochem, jenž hlásal jim náboženství absolutní lásky; ba snahy missijní potkaly se s odporem i obchodních kruhův egyptských, a tak missie zanikaly jedna po druhé, posléze r. 1863 i Gondokorská.

Průběhem několika let opanoval Mehmed Ali výbojně ohromný prostor země od prvého vodopádu až po hranice habešské a po 6° sš., země namnoze úrodné, pokud ovšem dostávalo se jí vláhy, a oplývající plodinami, tehdy hledanými. Po nějaký čas zdálo se, že říše Mehmeda Aliho zastíní rozsahem i leskem svým doby nejslavnějších faraonů staroegyptských, když totiž spor s tureckým pašou v Akkonu dal jemu podnět k opanování Syrie. Země tato kdysi přebohatá, kolébka vší moderní vzdělanosti, upadla za třistaletého tureckého panství tak, že počet všeho obyvatelstva palestinského nerovnal se ani počtu příslušníků některého z menších kmenů staroisraelských. Napoleonova výprava do Syrie odhalila veškeren hrozný stav země, do níž r. 1831 Ibrahim paša otcem válečně vypraven. Krátkým pochodem opanoval Syrii a vtrhl již i do Kilikie, hroze zabráním veškery Přední Asie. V Cařihradě, kdež nedávno před tím zničeno bylo vojsko janičárské a nešťastně skončena válka s Ruskem, byli proti egyptskému postupu málomocni, a tu oběma stranám vhod přišla nenadálá intervence Ruska. Mírem v Kjutahii (4. května 1833) ustanovil sultán Mehmeda Aliho dědičným panovníkem v Egyptě a postoupil jemu i veškeru Syrii v držení doživotní, jejíž správy ihned Ibrahim se ujal.

Avšak již r. 1839 počal Mehmed Ali znova válku proti sultánovi. Sveden byl k ní sympatiemi obyvatelstva syrského, které pod egyptskou správou počalo oddychovati si po třistaletém útisku, v čemž spatřoval

[1]) Reichard, Deutsche geogr. Blätter XII. 132—168. — Jak ohromná jest nyní spotřeba slonoviny, jde z následujících čísel: V l. 1857—1876 poskytla Afrika průměrně ročně Evropě slonoviny 614.000 kg., Indii asi 100.000, Americe 60.000, což representuje ročně 51.000 dorostlých slonů. Dlouholi za takového hospodářství slon se ještě na zemi udrží?

vhodnou příležitost jednak k nabytí dědičného panství nad Syrií, jednak i k opanování některých částí Mesopotamie, Malé Asie jakož i ostrova Kréty. V čele velikého vojska vypravil se Ibrahim znova do Asie, porazil 24. června 1839 u Nisibi v Mesopotamii turecké vojsko na hlavu a vpadl i do Malé Asie, ohrožuje opět Cařihrad. Již v Turecku chystalo se povstání proti sultánovi a loďstvo turecké přešlo k Egyptanům, byvši samým kapudanem pašou svedeno. Tu vznikl čtyřspolek evropských mocí na ochranu Turecka. Rusko a Anglie učinily počátek, načež Rakousko a Rusko k nim se připojily, a 15. června 1840 uzavřen v Londýně spolek, jehož z tehdejších mocností toliko Francie se vzdalovala. Mehmed Ali spoléhal zejmena na pomoc Francie a proto neuposlechl vyzvání mocností, když přes protest a hrozby Thiersovy žádaly, aby upustil od války a vzdal se Syrie. Tu vypravilo se loďstvo anglicko-rakouské, maje ve středu svém i mladého rakouského arcivévodu Fridricha, proti Egyptu. Jeden oddíl hrozil Alexandrii, hlavní pak část bombardovala Bejrut, jenž konečně se vzdal. Když pak i v Libanoně sám Ibrahim utrpěl porážku a na všechny přístavy egyptské i syrské uvalena blokáda, kdežto očekávaná intervence Francie naděje Mehmedovy sklamala, podrobil se paša sultánovi. V únoru r. 1841 ujednán mír pro obě strany velice důležitý, jímž poměr Egypta k vysoké portě urovnán. Mehmed Ali uznán za dědičného zeměpána s názvem „místodržitele“ (vali) v Egyptě a v připojených k němu zemích afrických, k nimž právě téhož roku generální guvernér neboli hoksudar sudánský Churšid paša, zvaný Džezzár, za hrozných ukrutenství připojil i mudirii kasallskou mezi Modrým Nilem a mořem, s tím toliko obmezením, že sultán udělí panství v Egyptě vždy některému mužskému členu dynastie Mehmedovy; než správa egyptská měla v zásadě býti upravena dle vzorů tureckých provincií a vykonávána Mehmedem a jeho potomstvem ve jmenu sultánovu. Spolu uloženo pašovi, aby zvýšený poplatek správně odváděl. Vojska jemu povoleno toliko 18.000 mužů, jmenovati pak plukovníky a generály vyhrazeno sultánovi.

Smělé sny pašovy byly mírem tímto z veliké části zmařeny. Zničena byla naděje na velikou říši, která by od průlomu Eufratského šířila se až do neznámých končin rovníkové Afriky, ba i ta africká část, která Mehmedovi zbyla, byla pouze lepším druhem dědičného guvernérství. Mehmed Ali hleděl klidně snášeti svůj osud a věnoval další péči vnitřnímu stavu zemí svých. Již r. 1833 byl zrušen příkaz o povinné míře, dle níž bylo Fellachům pěstovati indigo a bavlnu, čímž nastalo moudré soutěžení na tomto poli hospodářském. Roku 1839 byl navštívil rychle vzkvétající Chartum, přijímal stesky na vydírání egyptského úřednictva a nařídil hojné opravy. Avšak snahy tyto zadržány byly pomateností mysli, rychle u něho se projevující. Když r. 1843 Richard Lepsius zahájil slavnou výpravu vědeckou po Egyptě a Nubii, byl již stav pašův tak povážlivý, že očekávala se v krátké době katastrofa. V červenci r. 1848 vyzvala porta Ibrahima pašu, aby převzal vládu, avšak znamenitý tento kníže zemřel již 10. listopadu toho roku, načež nastoupil dle vůle sultánovy vnuk Mehmeda Aliho, Abbas paša. Teprve 2. srpna 1849 dokončil Mehmed Ali v úplné pomatenosti pohnutý život svůj.

Nový místokrál *Abbas* nebaže po lesku velmocenském, žil v dobré shodě s tureckým sultánem, jemuž za války Krymské poskytl značné pomoci branné. Ve vnitřní správě označoval se spořivostí a zdravým smyslem pro hospodářské potřeby země. Orbu podporoval, zrušiv vládní monopol, zemřel však náhle po krátkém panování dne 17. července roku 1854.

Nástupce Abbasův, šestý syn Mehmeda Aliho, *Said* paša, byl muž osvícený, o blaho lidu svého pečující. Evropskou vzdělanost podporoval všestranně, zakládaje vyšší školy, na nichž vyučovali evropští profesoři i domorodci v Evropě vzdělaní, jmenovitě školu polytechnickou, právnickou, pro jazyky, lékařskou, námořnickou a arithmetickou. Seznávaje bídu obecného lidu egyptského, v níž úpěl následkem monopolu státního, přivolil Said, aby bavlna byla svobodně pěstována, a obmezil výdaje, načež i některé nepopulární daně odstraněny. Přece však měl dosti peněz ku podporování chudých i nadaných jinochů, k nádherným stavbám palácovým v okolí Alexandrie i Kaira a k velikým cestám po sídelních městech evropských. Zabýval se velice vážně myšlenkou Suezského průplavu, k němuž dal vykonati všechny práce přípravné. Avšak kabinet anglický nepřál podniku, jenž dle náhledů vynikajících toriův hrozil anglickému panství v Indii, tehdy právě s těžkou vzpourou zápasícímu, a proto diplomacie anglická působila na divan Cařihradský, který svolení k zamýšlené stavbě důsledně odpíral. Tu vydal se Said na cestu po Evropě, kdež zejmena navštívil Turin, Paříž a Londýn, a všudy upoutal veřejné mínění svojí vzdělaností, vlídností a štědrostí. Skutečně podařilo se mu získati pro návrh průplavu rozhodující kruhy francouzské, začež ovšem přislíbil císaři Napoleonovi III. válečnou pomoc při výpravě mexické. Francouzský inženýr Lesseps zajímal se o myšlenku průplavu tohoto již po delší dobu, byv k ní přiveden nahodilou dlouhou prázdní v karanténě; za Saidova pobytu v Paříži získán byl ku provedení podniku, k němuž konečně dáno bylo zakročením Francie povolení sultánovo.

K žádosti anglických spolků protiotrokářských dal Said rozkaz hoksudaru Chartumskému, aby veškeren obchod s otroky byl stavován. Rozkazem tímto po prvé zvěděla vzdělaná Evropa o existenci hrozného toho obchodu. Do té doby staraly se spolky protiotrokářské v Anglii především o černé otroky v Americe, avšak s prvými anglickými cestovateli, kteří na konci let padesátých počali pronikati do zemí rovníkových v Africe, nabyla otázka otrocká nového rázu, úkaz pak Saidův dopouštěl souditi, v jakých rozměrech a za jak šeredných okolností děje se ubíjení a odvlekání obyvatelstva z krajin vnitroafrických.

Po Saidovi, který umřel 18. ledna 1863, nastoupil syn Ibrahimův *Ismail*. O podnicích jeho nestejně bylo souzeno; ale tolik je vždy jisto, že vláda jeho byla pro Egypt dobou velice skvělou, dobou rychlého rozkvětu hmotného, kulturního i řadila se důstojně k panování Mehmeda Aliho. Ještě za stavby průplavu Suezského sešla se 18. listopadu 1866 v Kairu veliká rada 75 zástupců, volených dle okresů na tři léta ze všech národův i vyznání v egyptské říši zastoupených, i radila se o potřebách finančních, zvláště stavbou průplavu vzrůstajících, o opravě veřejné správy, o odstranění osobního poddanství atd. Nálezy její byly

uzákoněny; ovšem mnohé z nich neměly ještě ceny pro lid tisíceletou porobou zotročilý. Když vypuklo Krétské povstání, které hrozilo rozšířením po všem Archipelagu, poskytoval Ismail portě pomoci, začež udělena mu byla dědičná hodnost chedíva nebo místokrále. Již tím dodělal se značné míry svrchovanosti, po níž toužil a za kterouž příčinou loďstvo i vojsko rozšiřoval a zveleboval. Dle smlouvy s portou z r. 1866 oprávněn byl vydržovati 13.000 mužů vojska a 13 válečných parolodí, v době pak válečné 60.000 mužů. Avšak Ismail se tím valně neřídil. Navštíviv panovnické dvory ve Vídni, Paříži, Brusselu a Londýně, zval panovníky k zahájení plavby průplavem Suezským a vyjednával o své újmě, aby byla zrušena soudní právomoc evropských konsulův a prohlášena neutralita Suezského průplavu.

Po příkladu evropském zavedl Ismail obecné školy, vydržované z prostředků státních, k nimž přidružily se v okresních sídlech školy vyšší, našim reálným gymnasiím podobné, ve větších pak městech i školy odborné pro všeliké druhy práce lidské. V předměstí Kairském Bulaku založeno museum egyptologické, spojené se školou egyptologickou, do níž neúnavný a v podnicích svých velice šťastný Francouz Auguste Mariette velmi pilně snášel vzácné historické i archeologické předměty z nejrozmanitějších kopanin egyptských a nubských. Všechny školy vyššího řádu byly spolu ústavy vychovávacími, a vyučování i vychovávání společné dálo se zdarma nákladem státním. Také po vší zemi štěpovány stromy a keře, čímž vyprahlá země za krátko nabyla utěšeného vidu.

Avšak samostatné počínání místokrálovo vzbudilo nedůvěru vysoké porty, která r. 1869 z nenadání žádala v Kairu, aby smlouva z r. 1866 doslovně byla zachovávána. Ismail chystal se právě k vážným podnikům na jihu a spolu k slavnostnímu otevření průplavu, k němuž rozvinouti chtěl veškeru nádheru orientálskou a spolu i dělati reklamu vládě své. Zdráhal se vyhověti vyzvání velkovezírovu, aby zmenšil počet vojska svého na 30.000 mužů, ale vydal Turkům některé pancéřové lodi a jehlovky ručnice i zavázal se, že bude nadále vybírati daně ve jmenu sultánovu, že vzdá se samostatného vyjednávání s mocnostmi a že bude vyjednávati nové půjčky toliko se svolením sultánovým. Domnívalť se, že porta neporuší řadu slavností, z nichž nejpřednější dály se 16. až 18. listopadu. Porta však vystoupila odhodlaně, a 29. listopadu 1869 vydán sultánský úkaz, jímž Ismail panství svého zbaven. Uprostřed nálady slavnostní hrozila tudíž vážná zápletka, neboť svět očekával, že místokrál opře se válečně rozkazům Cařihradským. Avšak Ismail přijal anglické a francouzské prostřednictví a podrobil se na oko sultánovi.

Duší nepříznivých rozkazů sultánových byl velkovezír Ali paša, zapřísáhlý osobní nepřítel Ismailův, který však v září r. 1871 zemřel. Za nástupce jeho, energického Fuáda paše, politika turecká dala se na cesty Egyptu přátelské. Ismail navštívil v červnu 1872 Cařihrad, poklonil se sultánu Abdulovi Azizovi a různými prostředky, ovšem i štědrými dary dosáhl toho, že fermanem sultánským ze dne 30. září 1872 bývalé výsady místokrálův egyptských znova v platnost uvedeny, nad to i zrušena soudní moc evropských konsulův; na místě konsul-

ských soudů zřízen v Alexandrii evropský nejvyšší soud. Také bylo chedívovi opět přiřčeno právo půjčky samostatně uzavírati. Novým fermanem daným roku následujícího svolil sultán k nástupnictví dle prvorozenství, připustil, aby správa veřejná a soudy dály se ve jmenu chedívově, a udělil mu ještě jiná práva důležitá, jako právo uzavírati smlouvy s jednotlivými mocnostmi evropskými, raziti mince, vydržovati počet vojska i loďstva (mimo lodi pancéřové) dle potřeby a snížil poplatek egyptský na 18,750.000 franků ročně. Ovšem klevetní jazykové tvrdili, že i Abdul Aziz přiveden byl skvostnými dary k této povolnosti. (Dokončení.)

Několik myšlenek

o současném románu francouzském.

I.

François Coppée persifluje v jedné z posledních svých novelek francouzskou modní produkci románovou stejně pravdivě jako duchaplně. Líčí, kterak mladá a krásná vdova usnula nad románem, jedním z těch, které v žlutých deskách a oblíbeném kapesním formátě zaplavují skříně knihkupců a na nichž z dálky svítí bílá páska s lákavým nápisem „Právě vyšlo“ nebo „Novinka.“ Obsah románu byl také velice poutavý. Nešlo o nic jiného, než o rozluštění toho zajímavého problému, zdali žena markýza de B., opuštěná svým prvním milencem de C., mohla začíti si nový poměr s hrabětem de D.; ovšem při úplném zachování zevnější slušnosti a bez urážky dobrého tónu. O čest markýza de B. se spisovatel málo staral; tento šlechtic, jehož jmeno a erb se datovaly — zcela přirozeně — až z dob výprav křižáckých, byl hotový blbec, který ani nebyl s to, aby pochopil svou ženu. Jest sice pravda, že baron de C., milenec číslo 1., „nepochopil“ rovněž markýzky, tak že jaksi byla v právu přijímati dvornosti hrabéte de D., milence č. 2. Jak mohla se však rozhodnouti k tomu, jsouc bytost nad jiné distinguovaná a jemnocitná, duše zcela neobyčejná, duše z faubourgu Saint Germain, abonovaná v opeře a požívající dvakrát sto tisíc franků renty roční? Podváděti manžela dovede každá, to je dnes už docela všední, ale změniti milence, to je věc závažná, věc hodná, aby poskytla dobrému spisovateli látky aspoň na román o třech stech stránkách. A také v tomto případě milostné kontroversy spisovatel, který se vyzná ve svém řemesle, rozlil v knize takové množství *jestli*, *kdyby* a *ale*, skomplikoval takové množství záhad svědomí a zabředl v ohromnou spotřebu nejbizarnějších subtilností. Konečně přece vyslyší markýzka hraběte, ale stane se to s tak jemnými a rozkošnými odstíny citu, s takovou dojímavou delikátností, že musí býti čtenář buď hrubec neb hlupec, by se mohl domýšleti, že paní markýzka přestala býti ženou docela počestnou.

Nepůjdeme dále za básníkem. Nám stačí tyto řádky úplně. Jen je čtěte pozorně a uvidíte, jak mistrovskou satirou jsou na celý román francouzský nové doby. Ba skoro na celý, nebo výjimek z pravidla je velmi málo.

Coppée v první řadě ovšem dobírá si tak zvaný moderní román psychologický, který hlavně stvořil Paul Bourget svými posledními publikacemi. Ale důtky jeho satiry stejně zasahují naskrze falešného Ohneta a dopadají, třeba již v jisté vzdálenosti, i na poslední pokusy, jimiž se někteří mladší chtěli emancipovati od hlavní školy naturalistické.

Jedno francouzským románopiscům vždy dlužno přiznati, i těm slabším ano i nejslabším, totiž i těm, kteří jsou mezi nimi nejmenšími umělci, že znají své řemeslo znamenitě. Lze skoro říci, že každý Francouz, který se chopí péra, dobře píše. Je to patrně již v krvi. K virtuosnosti se dospívá pak velmi rychle. Žene je k tomu nejen veliká spotřeba ze strany čtoucího obecenstva, kterým je v nejednom případě celá Evropa a celý vzdělaný svět, nýbrž i přirozená snaha udržeti se jednou na výši i tam těžce dobyté. Číselně obsáhnouti dnes soudobý román francouzský je čirou nemožností. Každá pošta přináší celé balíky svazků v pestrých obálkách, o románech v časopisech a revuích uveřejňovaných ani nemluvíme. Čtenáře staré doby, který byl zvyklý žíti se svou knihou aspoň týden v intimnosti přítele, chápe se závrať nad spoustou svazků hromadících se na jeho stolku. Produkce úžasná a zdá se nám, že posud i přes rozkřičenou jeden čas krisi nakladatelskou a knihkupeckou neochabující.

V této spoustě, která hrozí zaplaviti svět, lze ovšem často již podle jmen autorův rozeznati, co má vážné aspirace literární a co jest pouze zbožím obchodním, exportem, tak dobře jako kterýkoliv článek domácí výroby a průmyslu. Je ovšem jedno těžké při tom — propasete snadno nový, veliký a opravdový talent pracující bez reklamy. Přirozeně sáhnete vždy po vignetách známých, nové jmeno vždy vás plní poněkud nedůvěrou.

Ohlížíte se po majácích v tomto rozvlněném a stále nové vlny valícím moři. Můžete se vůči „školám a směrům“ postaviti na stanovisko zcela záporné, zde přece poněkud cítíte jejich potřebu i oprávněnost. Jsou jako bussoly, pomáhají vám se orientovati. Ke známým heslům se pojí pak známá jmena autorův, s těmi opět jmena jich závažnějších děl, od mistrů přejdete k mladším, dělíte, rozlišujete a srovnáváte pohodlněji. Pro tvůrčího ducha tyto „školy“ a „směry“ mnoho ovšem neznamenají, pro historika mají svou jistou důležitost; zatraťte a vymyťte je v literární praxi, v theorii dostaví se samy od sebe zas a nezbavíte se jich. Takové heslo přese všecky disparátnosti vyvolá přece v mysli tlum určitých, třeba sem tam někdy trochu pomatených neb jednostranně zbarvených představ, ale vyvolá jej, a to již mnoho znamená. Lze pak vždy v úsudku závěrečném leccos objasniti a přivesti na pravou míru.

Ovšem nesmí se kritika omeziti na pouhý šerm těmito okřídlenými slovy. Mohla by se snadno státi hrou s prázdnými ořechy. Chrastí až milo, ale obsahují jen plíseň a pavučiny. Třeba tedy hesel a vignet užívati s opatrností největší, jen jako signálů, za nimiž se teprve po-

hybují celé davy svérázných myslících a tvůrčích duchů. Šiky jsou právě svou mohutností a nepřehledností jaksi v směsi a šeru, raketa hesla a firmy je přece poněkud rozliší a osvětlí, aspoň na chvíli, jich pohyby a pochody.

My ovšem dotknouti se můžeme v těchto volných listech jen věcí vážných a opravdu nějak vynikajících. Chtíti stopovat zboží pouhé lektury, k tomu nemáme ani času ani chuti. Však i z věcí jinak umělecké značné ceny musíme nechati nepovšimnutý nejeden zjev, který se zcela vymyká poměrům našim, v celku a jádru svém přece jen mnohem normálnějším a zdravějším. Kdo zná moderní francouzskou produkci, přisvědčí nám, že je tam mnoho aberrace duševní, a tou by spíše se měl zabývati psychiatr než literární historik.

— —

Dáma polosvěta opanovala moderní román francouzský. Je ovšem jisto, že hrála v něm úlohu vždy poměrně velikou a vynikající, a je rovněž jisto, že prodělala hezkou metamorfosu za dobu posledních padesáti let. Dámičky studentských a uměleckých mansard, jak je kreslil Alfred de Musset a Paul de Kock (promiňte toto neobvyklé spřežení dvou jinak zcela různých duchů, ovšem látkou leckde se stýkajících), jak je poetickou gloriolou oblil Henri de Murger ve své stále svěží „Bohémě,“ tyto Berneretky a Musettky ustoupily dámám velikých salonů zbohatlého měšťanstva, vetřely se i v jiné masce a v jiných závojích do salonů staré nejkonservativnější šlechty. Dáma „polosvěta“ ustoupila dámě „velikého světa“ — scenerií své činnosti pouze — v jádru zůstala však tím, čím byla, rozkladným, třeba na oko sebe poetičtějším živlem novodobé společnosti francouzské, specielně Pařížské. Tak opanovala jeviště i román. Ať zakuklena v reformátorské snahy mladšího Dumasa, ať rozpytvána nožíkem moderních psychologů, je to vždy v podstatě týž typ, který stvořil po prvé abbé Prévost ve svém nesmrtelném románě „Manon Lescaut.“ Je to vždy táž sfingovitá bytost, kterou symbolický genius Alfreda de Vigny zosobnil v „Dalile“ v úchvatné básni „Hněv Samsonův“ —

Neb více, méně jest Dalilou žena vždycky.

Bylo by zajímavo stopovati tento vliv „dámy polosvěta“ na literaturu od prvních počátků, ale ještě zajímavější bylo by, kontrolovati jej suchou, statistickou zkušeností. Divím se, že této úlohy se ještě nikdo nepodjal. Myslím, že by musilo neobyčejně jasně vyniknouti, jak nespravedlivě by mohl býti posuzován nějaký národ, kdy by za měřítko jeho morální ceny bráti se měla jediné jeho románová literatura. Představte si člověka průměrného vzdělání, ale člověka zdravých smyslů a dobrého pevného jádra morálního a dejte mu přečísti za sebou pět, šest moderních románů francouzských, třeba jen nahodile vybraných, a jistě si utvoří úsudek, jenž se nebude ani mnoho lišiti od známých „perel,“ které ob čas pouští do světa potitičtí nepřátelé Francie. Nemusí býti ani přívržencem theorie „velkého Sara“ Josephina Péladana, jehož utkvělou myšlenkou, jak známo, jest pověstný „úpadek všech národů romanských,“ nemusí míti ani ponětí o celé škole úpad-

kové, která ověšujíc se veršem Verlainovým stotožňuje se s říší římskou v době posledních caesarů, kochá se v pomalém rozkladu duševních a fysických sil svého národa a přichází k závěrku stejně smutnému, jako na pohled oprávněnému: Což probůh není už ve Francii cudných žen, obětavých matek, něžných sester, ideálních bytostí ženských? Je vše tak nadobro prosáklé jedem korrupce mravní, že podle lektury této není v skutku ve Francii klidných spořádaných domácností, útulného rodinného života, že mládež od prvních počátků dospělosti a zralosti vrhá se v náruč těmto sirenám, které později rozbíjejí krby domácí a otravují až do samého stáří srdce lidská?

Úsudek takový byl by, kdy by se na morální stav národa mělo souditi z jeho románové literatury, ovšem na snadě, ale byl by jistě nespravedlivý a jednostranný. Pisatel řádků těchto jako každý nejen přítel Francie nýbrž prostě člověk zdravého rozumu nebude z několika románů, které vypěstila móda, dělati definitivní úsudky o stavu celého národa, jehož syny jsou básníci jako je Hugo, myslitelé jako Renan, učenci a badatelé jako Pasteur. Třeba i zde rozlišovati. Proč — a to jest otázka jiná — proč francouzští románopisci líčí tak jednostranně svůj lid, proč sami takto dávají do ruky osudnou zbraň svým nepřátelům? Vysvětliti tuto záhadu bylo by stejně záslužné jako zajímavé. Dalo by se na to snad odpověditi, kdy by bylo dovoleno citovati sama sebe jediným veršem: „Jinak je to v životě než v písni —“ ale tím bychom hned zasadili smrtelnou ránu každému naturalismu a realismu; výsledek celkového šetření by jistě byl, že jest francouzská, specielně Pařížská společnost *lepší*, než ji líčí její naturalističtí románopisci. O tom jsem aspoň u sebe přesvědčen.

Vím, že subjektivní moje mínění nepadá na váhu a že otázka toho sporu zůstane prozatím nerozluštěna. Některé, aspoň přibližně snad správné myšlenky mohu uvesti k objasnění předmětu. Mohl bych říci, že jest — viz románopisce ruské — vždycky způsobem mravokárců a reformátorův líčiti příliš do černa. Mohl bych se odvolati na starou maximu, že ctnost je z pravidla fádní a neřest že je vždy pikantní (také jeden z důvodů, proč *prý* Dantovo Peklo stojí daleko před jeho Rájem). V rodinách počestných, kde život ubíhá pravidelným, normálním tokem, se nic zvláštního, závažného ani neděje. Děti se rodí a vychovávají a provdávají a žení dle starých tradicí, malé ty všední boje existenční jsou stále stejné, co tu líčiti u lidí dobrodušných a průměrně prostředních? Myšlenka není tak naprosto špatná. Románopisec moderní chce líčiti především *duši*, a ta se odhaluje teprve v bouřích vášně, v skepsi mezi dobrem a zlem, ve víru sporných chtíčů a potřeb. A také je pravda, že žena, resp. láska jest nejrychlejším a nejvhodnějším kvasem a motorem těchto zápasů. Stojíte tak u jednoho zdroje této nadvlády dámy polosvěta ve francouzském románě. Je třeba vzrušujících, každému přístupných scén — kdo jest jejich lepším a vhodnějším osnovatelem, než láska a smyslnost? A proč ne jiné neřesti a chyby lidské? namítne někdo. Budiž, ale ty všecky jsou již více méně vyčerpány a nevykazují ani tolik možných odstínů a detailů, jako právě láska, aniž se tak zamlouvají vrstvám nejširším jako láska. S takovým lakomcem je hotov Moliére v jediné veselohře, Balzac v je-

diném románě, takového ochlastu odbude Zola v „Krčmě“ snad pro vždy, ale láska! — jakých tu variací do nekonečna! Vezměte zase jen Zolovy romány od étherického „Snu“ až do cynické „Nany.“

Snad jsou ještě jiné závažnější motivy, proč dáma polosvěta opanovala tak výlučně román francouzský. Vyšroubovaná divadelní sofistikou Al. Dumasa syna na otázku časovou, ač jistě v úmyslu nejlepším, byla školou naturalistickou teprve v pravém slova smyslu uvedena v říši poesie románové, a škola nejmodernějších psychologů nezůstala v ničem za svou předchůdkyní. Tak dáma polosvěta, ať již proto, že ve vztazích k ní a s ní se objevuje celý zlatodol románových vděčných situací a scén, ať proto, že jest pouhým těženim ze známého axiomatu o zakázaném ovoci, opanovala písemnictví francouzské na celé čáře.

Nejsme moralisty — pouze konstatujeme a dle možnosti objasňujeme. Nová doba chce především „baviti se“ vším, tedy i literaturou. Líčení scén idylických však, jak známo, brzy unaví. Dnes unavuje však již i líčení orgií ať naturalistických ať raffinovaných, a otázka „*jaký bude román budoucnosti,*“ má hlubší jádro než pouhé jádro etiketní, budeli naturalistický či spiritualistický, jádro to leží prostě v tom: *odkud bude román budoucnosti v první řadě bráti své hrdiny, budeli míti dosti síly, aby se emancipoval od otázky ženy, od otázky pohlavní, dovedouli tvůrci jeho i jiným zájmům lidské společnosti vdechnouti tolik životnosti, zábavnosti a síly, aby mohli konkurrovati s touto starou ale věčně mladou sfingou zakázaného ovoce?*

Nebo konečně, všecko se přežije a vždy dlužno hledati nových cest. Posud hledány byly po většině jen ve *formě* románové skladby. Otázkou naší nejbližší doby jest hledati jich v *obsahu*. Jinde už začali. Jen si přečtěte některé poslední romány norské. Není to ještě umělecky na pravé výši, ale je to bez toho, co román francouzský zničilo — bez naprosté nadvlády živlu pohlavního, který se bez toho — i u nás — přeceňuje. Touto jednostranností, přílišným kultem pohlavní lásky, kultem polosvěta, hřeší romány francouzské šmahem až na malé výjimky. Ani Zola, tento mohutný athleta a konstruktor celé společnosti lidské v jedné určité době, mimo některé náběhy (na př. v „Germinalu“ nebo v „Penězích“) se nedovedl vyhnouti úsměvu této sfingy. Nejnovější škola psychologická, jdouc po stopách Stendhalových a Balzacových, od Flauberta až k Bourgetovi jest jeden a ustavičný rozbor této otázky. Najdete i romány, kde dva skoro stejně talentovaní autoři (Maupassant a Bourget) si takřka látku jeden druhému pod rukou opisují. Ovšem jednu nuanci zavedla škola psychologická do románu, ona posunula své dámy polosvěta z pravidla do sféry vyšší. Jste daleko od venkovské paní Bovaryové. Hrdinky Bourgetových „Lží“ a Maupassantova románu „Naše srdce“ zabývají se zcela jinými otázkami a chodí v zcela jiné masce. Ale bestie je táž, nechť je klec sebe pozlacenější.

I toto posunutí románu do sfér aristokratických — předchůdcem byl patrně Octave Feuillet — jest otázkou doby a zároveň souvisí se snahou pikantnosti a zábavy vůči davům. Veliký Balzac byl celkem šosák v středu svých nesmrtelných postav. Père Goriot — tento moderní Lear — byl také šosák, a Flaubertova madame Bovary zapáchá

příliš parfumem venkovské honorace. Široké čtoucí vrstvy vždy raději čtou o „pánech.“ Vidíte to i na našem obecenstvu, když poslouchá Ohnetova „Majitele hutí.“ Ti vévodové, ty slečny s důchody několika statisíc franků — peníze rozhazoval již také sám Balzac přese všecku míru pravděpodobnosti a možnosti — imponují. Jak se žije v „těch kruzích,“ je ideálem všech, kdo se ať vlastní silou, ať šťastnou náhodou dopracovali k jmění a blahobytu. Tak je francouzský román, ovšem ten nejvíce čtený, *románem z velké míry aristokratickým*, což je u národa *republikánského* trochu podivné a nepřirozené. Tomuto kouzlu velkého světa neodolal ani Zola v leckterých pasážích svého obrovitého cyklu — škola psychologická se v něm skoro utápí. Vyjma exotické romány Pierra Lotiho, který stojí docela stranou, a některé práce Daudetovy úpí skoro celý čelnější svět spisovatelský pod jhem aristokratického světa, ať již se dívá naň se stanoviska financí nebo se stanoviska uměleckého diletantismu.

Ještě nejčastěji svými sujety v menších pracích zabloudí na venkov nebo do nižších tříd *Guy de Maupassant*, tento celkem nejzdravější autor francouzský. Připouštím, že je Bourget delikátnější, ale o to je zase raffinovanější. Všemocného jha lásky a ženy, zvláště ženy z polosvěta nedovedl se však posud zhostiti ani jeden ani druhý.

Po stránce této chce románu francouzskému klestiti novou dráhu *Marcel Prévost*. Učinil tak formálně vypovídaje boj dosavadní nadvládě otázky sexuelní v předmluvě svého románu „Zpověď milencova.“ Tato předmluva, dedikace Al. Dumasovi, chce formulovati novou evoluci románu francouzského. Později ve zvláštním článku, ve Figaru 12. května 1891 uveřejněném, postavil Prévost tuto otázku s celou určitostí, tázaje se: „jaký bude román budoucnosti?“ Jeho tendence je zjevná. Chce vyrvati román francouzský sladkému jhu věčných těch siren a mužně ukazuje, že má život jiné otázky a jiné povinnosti, než ty ustavičné poměry paní de A k panu de B, nežli tu vysilující a úmornou psychologii a pathologii smyslnosti. Je v tom velká odvaha říci takové slovo v době svrchované vlády lásky platonické (zvané dnes „flirt“) i sensuelní. Prévost myslí, že otázka pohlavní až příliš zbytečně zabavuje mysli lidské a mysli mládeže zvlášť. Chce emancipovati život mládeže od lásky a dává jí proto v románě svém trpká naučení. Chce jí nejdříve znechutiti lásku, a to stejně lásku smyslnou jako romantickou. Obě zosobnil ve dvou postavách plných životní síly. Paní de Maleserre stejně jako paní de St. Géry mají vyléčiti hrdinu románu z *každé* lásky vůbec. Poznav na jedné straně bezpodstatnost lásky čistě platonické a na druhé hnus lásky čistě smyslné prchá hrdina románu od mrtvoly první své milenky a jest odhodlán zasvětiti život svůj snahám vyšším; po „letech sentimentálních“ mají přijíti u něho „léta plodné práce pro blaho lidské.“

Marcel Prévost je spisovatel ještě mladý (nar. r. 1862). Jedno při něm imponuje, jistota jeho vystoupení. Jsa sedmnáct let stár nakreslil prý si plán životní, od něhož se posud ani na vlas nevzdálil. Vstoupil do školy polytechnické, absolvovav ji jako inženýr přijal úřad u režie tabákové, kde zůstal tak dlouho, až úspěchy jeho literární mu zajistily pevné a neodvislé postavení. Do té doby spadají jeho první

romány „Le Scorpion“ (1887) „Chonchette“ (1888) „Mademoiselle Jaufre“ (1889) „Cousin Laura“ (1890). Téhož roku vzdal se úřadu a oddal se docela literatuře. Pouze mimořádně pracuje pro časopisy Figaro a Gil Blas; jinak žije zcela neodvisle. Znám z jeho prvních románů pouze dva, Scorpiona, psychologický obrázek ze života mladého seminaristy, a útulnou idylku La mademoiselle Jaufre. Zvláště Scorpion i přes některé brutálnosti mne zajímal. Již tam zápasil autor s hydrou a sfingou „smyslné lásky,“ ale byl ještě daleko od důsledků svého posledního románu. V tomto se Prévost zcela zřejmě trhá od naturalismu, jako doktriny esthetické vůbec a filosofické zvlášť.

„Pokračujte na této cestě,“ odpovídá mu Al. Dumas syn, „neboť je dobrá; stanete se jedním z dělníků veliké revoluce, která bude zahájena co nejdříve proti tomuto věčnému líčení zla, jímž jsme unaveni až k hnusu a ošklivosti.“ Souhlasili bychom ze srdce se slovy starého mistra, kdy by nám jen mladý reformátor nebyl zůstal dlužen vylíčení vítězství dobra, následky obratu svého hrdiny. Možná, že to bude jeho nejbližším dílem, ale takhle, jest nový román jeho pouze negací všeho minulého bez otevření perspektivy do lepší budoucnosti. Jako jeho předchůdci a současníci líčí Prévost v díle svém zlo barvami stejně žhavými a opojnými, dobro scvrklo se jen na neurčitý slib příštího lepšího života hrdinova. Milenec se zpovídá upřímně ze svých poklesků a chyb, označuje lásku k ženě až snad příliš jednostranně jako cit egoismu a samolibosti. Román opouští pole pouhé lektury zábavné a vyznívá v moralisující thési k mládeži. Těmto chybám se vyhněte, život má větší povinnosti než tyto ničemné a malicherné lásky tělesné i duševní, než to věčné bezúčelné analysování stavu své duše, pod nímž úpí celé ty řady symbolistů a dekadentů, v jichž čelo se naposledy postavil Maurice Barrès svou naukou o egotismu tak okázale. Prévostovi se patrně zdá, že kultus subjektivismu ve Francii zabíhá již do krajnosti, že třeba říci těm nesčetným polo- a čtvrtbohům: Jste pouze kolečky v celém ústrojí, nikdy však motorem jeho. Prévost chce tento moderní egotismus, jenž jako antický Narciss jen sám v sobě se zhlíží, ubiti vypleněním lásky aneb aspoň omezením jejím na nejmenší a nejnutnější stupeň. Ukazuje její démonickou sílu a zhoubnost, aby varoval, staví čtenáře před toto dilemma: Není lásky vůbec bez pozadí smyslnosti, nebo tato se objeví i v nejvyšším vytržení nebeském, kdežto zase smyslnost ubijí a snižuje lásku — co tedy zbývá, než nemilovati, než veliké pudy srdce a ducha svého vyhraditi cílům ideálnějším a světějším, cílům všelidským. Cesta, kterou vyvede svého hrdinu, nezdá se nám býti jediné pravá. Autor jej pošle bojovat do Irska — nebylo by kratší, kdy by pán zůstal doma, kde jest zajisté i dosti jiných velikých úkolů všelidských, jež vyžadují celých životů? Vždyť praví sám ústy jednoho ze svých hrdinů: „Mimo legitimní manželství končí veškera poesie lásky vždy v něčem nízkém a sprostém.“ Proč tedy svému hrdinovi neposkytne toho jediného záchranného trámu? Či snad zcela přísahá na slova mistrova, jemuž svou knihu věnoval? „Což tato láska muže k ženě a ženy k muži, i ta, která má morálku za svůj základ a rodinu za svůj cíl, jest jedinou a výlučnou otázkou, jediným cílem lidského života?“

Uvedli jsme schvalně pokus Prévostův, který chce emancipovati román francouzský od „věčného polosvěta," ale který zatím uvíznul na půli cesty přestav pouze na důkaze negativním. Čekali bychom důkaz positivní a to ne jedním, nýbrž celou řadou románů. S touto snahou jde hned rukou v ruce druhá, emancipovati román francouzský z nadvlády „líčení zla," o kterémž se zmiňuje Dumas ve svém listu. Je skutečně již mnohým příliš té bídy, té spousty, toho kalu a rmutu, který se neustává nořiti pod háky naturalistických hadrářů z hromad lidských dokumentů. Neboť konečně má všecko své meze a jako sevšedněly věčné hvězdy a feerie romantismu a parnassistů, tak sevšední — a mnohem dříve — i kal a hnus nových (dnes již starých) apoštolů naturalismu, či lépe řečeno brutalismu. Známý manifest oněch pěti mladých spisovatelů, kteří se po vyjítí „Země" odtrhli od praporu svého mistra, nebyl pouze věcí reklamy, měl hlubší kořeny, a byť i byl na krátko bez výsledků, přece je již dnes zde a hlásí se k slovu čím dál tím určitěji. —

Nicméně po všeobecném vylíčení situace, v níž dnes jest román francouzský, neváháme vzdáti jemu hold po stránce umělecké. Ať již moralista krčí nad ním rameny, ať optimista unaven stálými orgiemi zla jej odhodí, jedno jest, co imponuje, jeho kvalitita i neúmorná pracovitost jeho zdělavatelů. Lemaître — kdosi nazval jej „cestujícím comisem kritiky," kdežto jiní jej zas velebí (nám jest pouze příjemný a duchapalný causeur) — nazval Zolovy Rougon-Macquarty, kteří přese všecko zůstanou jedním z největších pomníků doby naší „pessimistickou epopejí lidské zvířeckosti." Zola jest výrokem tímto, jako stem jiných, charakterisován přece jen jednostranně. Apoštol optimistů vyčte i u něho, že život je dobrý, a kdo má smysl básnický, přisvědčí zase, že měl pravdu ten, jenž nazval Zolu „romantikem, který se svým vakem přišel na nádraží, když již vlak dávno odjel." Ohromná pracovní síla vře v těchto všech lidech, a oni sami jsou živým protestem proti theoriím úpadkovým od nich samých do světa hlásaným. Což může někdo v době všeobecného úpadku duševního napsati takovou moderní epopej, jakou jest Zolových devatenáct či dvacet románů? Guy de Maupassant, Bourget, Loti, jsou vesměs lidé mladí a mají za sebou celé bibliothéky spisů nejrůznějších tonů a odstínů. Anatole France, Mendés, Theuriet, Daudet, Fabre, Cherbuliez tvoří ustavičně s jarým ohněm, a což nejmladší generace: Prévost, Hermant, Huysmans, Alexis, Ceard, Poictevin, Mirbeau, Rosny, Margueritte, Maizeroy, Lemonier? Jděte pak a mluvte o úpadku! Kde je tolik síly vnitřní, tolik již takřka v krvi zděděného umění slovesného, takový smysl pro styl jako u Francouzů, tam lze mluviti nanejvýš o okamžité stagnaci, o zabloudění do slepé uličky, ale nikdy o úpadku národního ducha a umění. A den co den klepají noví adepti na bránu budoucnosti, každý vyzbrojen novou formulí, ale též novým dílem, v němž to kmitá a hraje plným životem. Svésti tuto pracovní sílu v kolej míry a umělecké kázně zdá se nám jedním z prvních postulátů každého budoucího reformátora, ať se již zakuklí v masku jakéhokoliv „ismu" a vztyčí prapor jakékoliv školy.

Jar. Vrchlický.

Nové rovy české.

T. Seidan. — P. Švanda ze Semčic — O Feistmantel. — Fr. Skopalík. — J. Walter. — M. Riegrová. — K. Schwarz. — Em Vašák. — A. Chittussi. — M Červinka. — J. Strakatý. — K. Urbanec. — A. Seydler. — V. Weiss — A Hübnerová. — J. Neruda. — J. Braun. — J. Tomeš. — Hr. R. Clam Martinic. — J. Heidelberg — V. Brechler.

Po naší lonské přehlídce zesnulých rozloučil se s tichým, ale horlivé práci věnovaným životem zasloužilý sochař *Tomáš Seidan*. Zemřel 4. prosince r. 1890, opouštěje navždy starou svou dílnu v idylickém zákoutí Staroměstském. Rodem jsa Pražan — narodil se zde 6. září 1830 — Seidan byl žákem akademie naší a již jako muž zcela mladý vytvořil solidním svým slohem některá díla souvisící s časovými okolnostmi, jako sochu studentovu ve dvoře Klementinském. Později provedl poprsí krále Jiříka Poděbradského, postavené do zasedací síně na Staroměstské radnici, náhrobní pomník Ferdinada Mikovce a pak též Boženy Němcové, pomník Komenského v Přerově, Petra Velikého v Karlových Varech atd. Z větších jeho prací z doby poslední jmenovati sluší sochy pracované pro Vídenské paláce říšské rady a dvorních museí. Velikých zásluh dobyl si skromný tento umělec dvacetiletou činností učitelskou na českém ústavě polytechnickém.

Na počátku r. 1891 ztratilo české divadlo jednoho z nejhorlivějších svých šiřitelů po menších městech: dne 5. ledna zemřel *Pavel Švanda ze Semčic* v Brně jako ředitel tamního zatímného divadla českého. Jako někdejší mladý soudruh Tylův, divadelní referent Mikovcova Lumíra, režisér ochotnických her českých v divadle Mikulášském, dramaturg českých představení za posledních let jejich v divadle stavovském a první režisér prozatimného českého divadla Švanda byl znám jako vynikající účastník divadelního života českého, když r. 1866 obdržel vedení Plzenského divadla. Byl tehdy v plné mužné síle — byv narozen r. 1825 — a počal se vší energií půdu českého divadla šířiti mimo jeho hlavní přístřeší Pražské. Pomocí choti své, do té doby vážené umělkyně českého zemského divadla, Elišky Peškové, pevně zabezpečil trvání divadelní společnosti, tehdy po Pražském divadle největší, a vedle zimních představení nejvíce v Plzni pořádaných zavedl první samostatné letní divadlo české nejprve ve Pštrosce a pak na Smíchově, kde konečně v posledních letech svého života zřídil první stálé zimní divadlo předměstské. Švanda byl u nás pravým typem soukromého podnikatele divadelního, o němž by mladší pokolení sotva bylo věřilo, že byl v mladších letech nejen úředníkem, nýbrž nějaký čas také učitelem na Josefovské reálce, ano prvotně docela theologem. O divadlech Švandou řízených nemůže býti zapíráno, že neměla repertoarem svým ani uměleckého ani domácího českého rázu. Třeba vyznati prostě, že Švanda předměstským divadlům Pražským dal sensanční směr povážlivého druhu. Zásluhy jeho týkají se jiné půdy, kterou vybojoval českému divadlu. Jen málo přátel vědělo ze Švandových vypravování, s jakými obtížemi bojoval v nejednom městě, aby tam divadelní představení učinil občasnou potřebou obecenstva, a s jakou houževnatostí obnovoval své pokusy, nejednou se ztrátami spojené. Divadlo

Švandovo mělo ráz výdělkového podniku a přec po dvaceti pěti letech Švanda zemřel jako muž nepříliš zámožný. K upevnění českého života v mnohých městech našich však jeho činnost přispěla docela nepochybně. Naposledy byl Švanda ředitelem zatímného národního divadla v Brně. Tam měl působiště, pro něž se zvláště dobře hodil, a usilovná snaha založiti českému divadlu nové sídlo s pravidelným obdobím zimním, byla důstojným pokračováním podobné jeho někdejší činnosti Pražské. Českému živlu v Brně jest stálé divadlo té doby jednou z otázek nejdůležitějších. Náhle jsa vytržen z působení Brněnského Švanda zemřel přímo pod praporem, pod kterým bojoval téměř po celý život.

Českou vědu a zároveň vysoké školy naše stihlo v tomto roce několik ztrát velmi bolestných a truchlivých. První ranou takovou byla časná smrt proslulého učence *Otakara Feistmantla* dne 10. února. Vědecká energie Feistmantlova dovedla si zjednati působiště neobyčejně vzácné i literární světový rozhled opravdu nevšední, a jest našemu národu ztrátou nenahraditelnou, že po přípravě tak skvělé učenec po daleké cizině vážený působiti mohl ve vlasti pro českou vědu a pro mladší pokolení naše jen několik zcela krátkých let. Feistmantel byl také z vychovanců školy soustředěné při musejních sbírkách Pražských. Narodiv se r. 1848 v Staré Huti u Berouna z rodiny, jejíž jmeno učinil populárním jeho děd, herec posud v paměti Pražanů žijící, a odbyv gymnasium piaristské hned na počátku svých universitních studií r. 1868 počal pracovati při museu jako kdysi otec jeho, kterým byl nejvíce povzbuzen k studiím fytopaleontologickým. Zaměstnávaje se v museu sbírkami Šternberskými, vedením profesorů Friče a Krejčího konati počal vycházky zoologické a r. 1871 počal se obírati florou kamenouhelnou a permskou, podnikaje také první cesty studijní. Konče r. 1871 lékařská studia odebral se do Vídně, kde připravoval sbírku fossilního paliva v zemích rakouských, a setkav se tam s učencem z Indie pocházejícím, po prvé byl důtklivě upozorněn na působiště, jaké by se jeho badáním otevřelo v Indii, kte tou dobou v Kalkuttě chefem výzkumu geologického, anglickou vládou nařízeného, byl náš krajan dr. Stolička. Ten již r. 1874 zemřel, dosáhnuv sotva 36 let. V čas jeho smrti Feistmantel již byl odhodlán dáti se jeho cestou smělou, nad míru vábivou i krasami přírody i kořistí vědeckou, ale neméně nebezpečnou, ano osudnou. Byv r. 1873 prohlášen doktorem lékařství Feistmantel trávil ještě rok ve Vratislavi pořádáním sbírek, ale již v březnu r. 1875 octl se v Kalkuttě, kde strávil s malým přerušením osm let. Bylo mu překonati nemalé svízele nezvyklého ponebí a neznalost řeči obyvatelstva, záhy však byla v plném proudu jak vědecká práce jeho, tak soukromá činnost, kterou hleděl vytěžiti z pobytu v Indii co největší výhody jak pro své vzdělání tak pro své krajany. Proto mohl již po třech letech r. 1878, za tříměsíčné dovolené, v Praze uspořádati celou výstavu předmětů, kterými jeho ochotným prostřednictvím rozmnožil své sbírky pan Vojtěch Náprstek. Za dalšího pobytu v Indii měl již dráhu značně schůdnější a působení ve velikolepém ústavě státním bylo mu nevyčerpatelným zdrojem požitků a základem veliké pověsti vědecké. Feistmantlovým úkolem bylo spravovati sbírky paleontologické a do publikací ústavu podával práce o fos-

silních rostlinách vrstev Gondwanských. Při tom vykonal celou řadu znamenitých cest, které nebyly pouze důležity vědeckým užitkem, nýbrž také nad míru zajímavy přírodními, národopisnými a historickými obrazy, které Feistmantlovi po všechen život tanuly na mysli v upomínkách nevyhladitelných. Úmrtí Jana Krejčího učinilo konec tomuto záviděníhodnému působení. Povolán jsa za jeho nástupce v profesuře na české polytechnice Feistmantel r. 1883 vracel se do Prahy s velikým nákladem vědeckých sbírek, větší však ještě kořistí vlastního pokroku vědeckého, jako učenec neobyčejných zásluh o rozvoj svého odboru a jmena evropského. Nebyl však pouze ozdobou vysokých škol Pražských, nýbrž nad míru horlivým, obětavým učitelem mládeže, ano i vždy ochotným pomocníkem v popularisování vědy, k němuž přispěl nemálo již výstavou sbírek svých pořádanou po návratu z Indie r. 1884. Jmenovati Feistmantlova díla není možno, jest jich českých, anglických a německých seznam zaujímající více místa, než ho zde možno věnovati celému životu. V literatuře anglické dílo Feistmantlem vykonané nazváno bylo prací titanskou. Muži tomu nebylo však ani souzeno, ukončiti čtyřicátý třetí rok: pobyt v Indii podryl jeho zdraví a ustavičné přepínání sil nesmírnou prací způsobilo mu chorobu, která šlechetného učence z nejkrásnější činnosti vyrvala na vrcholu zralého věku mužného.

Pohnuté poslední volby na říšskou radu označeny jsou smrtí výborného rolnického poslance *Františka Skopalíka*, který zemřel téměř přímo ve volebním shromáždění dne 2. března. Smrtí jeho zmizela z politické společnosti české jedna z postav nejvýznačnějších. Skopalík byl prototyp českého rolníka s onou probudilostí a oním vzděláním, jež předáky české hned po národním vzkříšení našem naplnilo nevšední hrdostí a nadějí v šťastný konec politických zápasů našich. Narodiv se v Záhlinicích na Hané roku 1822 Skopalík již v roce čtyřicátém osmém po svém bližším okolí šířil národní a občanské vědomí. Roku 1852 působiti počal jako spisovatel, uveřejniv v tehdejším Národním Listě článek „Jak se hospodaří na Hané," po němž následovaly celé řady jeho úvah a dopisů, zasílaných do Kodymových Hospodářských Novin, později do Posla z Prahy i do jiných časopisů. Vzdělání Skopalíkovo, ačkoli byl a po všechen život zůstal pravým rolníkem, bylo takové, že byl jmenován r. 1858 členem historicko-statistické sekce hospodářské společnosti Brněnské, ze které však záhy vystoupil, protestuje proti tomu, že nechtěla vydávati českých spisů hospodářských. Roku 1859 jmenován dopisovatelem pro zemský archiv Brněnský. Politická činnost Skopalíkova počala se hned v roce čtyřicátém osmém, kdy byl zvolen poslancem na říšský sněm. Také později vysílali jej krajané jeho, aby je zastupoval v různých potřebách, zejmena do Brna ke komisi, která prováděla vyvazení pozemků. Doma dobyl si zvláštní zásluhy o scelování pozemků na Moravě, jehož první příklad dal ve své obci. Po roce 1860 stal se obecním starostou v rodišti svém, ve kterém jeho činnost zůstane nezapomenutelna. Skopalík založil zde jeden z největších našich spolků hospodářských, spolek čtenářský a dosáhl toho, že se staly Záhlinice vzorem spořádané, uvědomělé a kvetoucí obce české. Hned při prvních volbách r. 1861 vyslán byl také na sněm moravský, a to Holešovickou skupinou venkovských obcí,

jejímž zemským poslancem byl až do smrti. Na říšskou radu volen byl venkovskými obcemi na Kroměřížsku a Přerovsku. Jako poslanec měl vážný hlas v otázkách hospodářských a byl vzorným vůdcem rolnictva jako vlastenec povahy neoblomné, dávaje zejmena lidu moravskému výtečný příklad solidárního smýšlení českého. Ve Vídni znám byl dvěma zvláštnostmi: že na říšské radě mluvíval vždy jen česky, po všechen život svůj jediný z poslanců našich, a že se ve sněmovně i na dvorních slavnostech objevoval výhradně v národním kroji, jejž nosil s pýchou a jemuž zjednal největší čest. Roku 1886 vydal spisek „Moravský sněm od r. 1861—1886.“ Při posledních volbách odhodlal se nekandidovati již na říšskou radu, ale v den volby za mocného pohnutí ranila jej mrtvice.

Z řady starých pedagogů českých, kteří pracovali o první organisaci obecného školství českého, jeden z posledních odešel ředitel Jičínského ústavu pro vzdělání učitelů *Josef Walter*, někdejší soudruh Karla Amerlinga. Byl narozen r. 1815, a když roku 1848 povstala na Novém Městě Pražském česká „hlavní škola,“ řízená Amerlingem, Walter byl jeden z prvních učitelů jejích, vyučuje při tom i na učitelském ústavě, s nímž byla spojena. Při tom vydával knihy školní a pedagogické. Později stal se okresním školním inspektorem, a když r. 1871 za ministerstva Hohenwartova zřízeny některé nové učitelské ústavy české, Walter jmenován ředitelem ústavu Jičínského, kde působil až do smrti.

Často již smrt otevřela bránu slávy geniům, kteří se po všechen život marně domáhali uznání; zřídka však život v pravdě veliký oceněn jest teprve po svém konci proto, že vlastní skromnost osoby skvěle zasloužilé po všechen život dovedla předejíti každé ocenění zásluh jejích. Taková byla dne 29. března smrt paní *Marie Riegrové*, dcery Františka Palackého. Když došla z Říma zcela náhlá zpráva o její smrti, četný kruh osobních přátel a blízkých pozorovatelů poznával velikou ztrátu a byl hluboko dojat koncem života řízeného výhradně myšlenkou lidskosti, ale celý národ poznal její cenu a význam teprve, když jmeno její stálo ve smutečním rámci, ve kterém o jejích skutcích po prvé směl mluviti veřejný tisk, když tomu šlechetná paní nemohla již brániti. Paní Riegrová, nejvážnějším pojímáním úkolů životních pravá dcera Palackého, vychována jest, jsouc narozena r. 1833, jeho příkladem a učením ctihodného kněze prof. Schneidra, známého Bolzanisty. Vzácné mnohostranné vzdělání vedlo ji v mládí k požitkům literárním a uměleckým, a když se provdala za dr. Fr. Lad. Riegra, její mocné vědomí národní osvědčilo se též některým veřejným vystoupenim, které souviselo s okolnostmi let šedesátých. Tak měla roku 1863 v Chotěboři slavnostní řeč při svěcení praporu zpěváckého spolku. Jejím názorům a citům však nic nepříčilo se více než okázalosti, ba všechen život veřejný, jehož se záhy vzdálila úplně, vyplňujíc všechen svůj čas a napínajíc všechny síly hmotné i duševní působením pro zmírnění lidské bídy a pro duševní povznesení chudiny. Působivši od počátku veřejného života českého při všech společných podnicích vlasteneckých paní Pražských, paní Riegrová r. 1865 založila spolek sv. Ludmily, ve kterém měly obětavé paní pečovati o podporu chudých rodin, zejmena

žen, i o vychování chudých dívek. Učiněn při tom pokus o zřízení průmyslové školy, ve které vyučovány chudé dívky různým pracím, mimo jiné i malbě na porculánu. Škola ta dlouho se neudržela, za to však stal se spolek pramenem rozsáhlé podpory chudých žen. Pečujíc o to, aby se podpory dostávalo jen opravdu potřebným rodinám, které jsou jí zároveň hodny, paní Riegrová hluboko se ponořila do zkoumání života chudých tříd Pražských, kterým se obírala již po mnohá léta před tím a které od té doby se stalo jejím nejhlavnějším zaměstnáním. V Časopise českého Musea r. 1868 a 1869 vyšla velmi zajímavá, nad míru důkladná studie „Péče o blaho pracující třídy ve Francii a v Paříži zvláště.“ Podepsána byla jen písmeny M. P. R., majíc za autorku paní Riegrovou, která se za pobytu v Paříži při světové výstavě r. 1867 podrobně seznámila s francouzskou dobročinností, nejen jak byla zastoupena na výstavě, nýbrž přímo v četných velikých ústavech, ve kterých si dala dáti podrobné zprávy o jejich řízení a peněžních prostředcích. Tou dobou pak podle nejlepších vzorů cizozemských zavedla v Praze městské veřejné opatrovny pro malé dítky, nejvíce ve prospěch rodin tříd pracujících. Ústavy ty za výtečného prospěchu rychle mohutněly a jsou nyní snad největším dobrodiním, jaké se prokazuje chudině Pražské za pomoci obce. Dítkám dostává se tu pobytu ve zdravých místnostech, ochrany, prvního vedení duševního a chudým také stravy. Záhy počal výbor pro opatrovny, řízený paní Riegrovou, šířiti podporu hmotnou také k chudým matkám a jejich kojencům. Měřítkem činnosti té jest, že r. 1890 chudým matkám rozdáno již 33.750 obědů, mimo jinou podporu. Za všechna ta dobrodiní chudina Pražská děkovati má jediné paní, která s energií vedle tiché povahy téměř neuvěřitelnou ústavy zřizovala a většinou i sama spravovala, návštěvami od ranní do večerní tmy trvajícími vyhledávala chudé rodiny i v příbytcích nejsmutnějších a nejvíce odpuzujících, a při tom byla neúnavná též v zastávání ústavů svých při všech instancích veřejných. Činnost ta, překonávající platností a rozsáhlostí celé působení mnohých veřejných úřadů, děla se v největší tichosti, ano téměř tajnosti. Jediné vrstvy rozsáhlé, které ji znaly, byly třídy chudé, které však dobroditelky a těšitelky své namnoze neznaly jmenem. Projevy vděčnosti jejich při smrti paní Riegrové také vskutku byly úkaz nevšedně dojemný. Kterak správně pochopen byl duch zesnulé, osvědčilo se výtečným skutkem, když ctitelé její založili fond na památku jejího jmena, z něhož mají podle vroucího přání paní Riegrové rozsáhlou měrou podporovány býti chudé matky s kojenci.

Jako muž rozhodného smýšlení národního dobyl si nejedné zásluhy světící biskup *Karel Schwarz*, zemřelý dne 21. dubna. Jako zemský poslanec byl vždy věrně oddán programu českému a v obecním zastupitelstvě Pražském časem svým velmi platně působil zvláště v oboru školském. V starších letech byl jedním z mužů, kteří pomohli zbaviti Malou Stranu a Hradčany Pražské bývalého povrchního nátěru německého. Biskup Schwarz narozen byl r. 1823 v Drozdově.

Při umělcích, jejichž díla nemohou býti nazývána nesmrtelnými, zřídka oblíbenost plodů takovou měrou přečká jejich osobní pověst,

jako u zasloužilého skladatele *Emanuela Vašáka*, který zemřel dne 27. dubna, pokládán jsa dojista dávno za mrtvého mnohými, kdo s potěšením zpívají podnes jeho sbory, téměř znárodnělé. Málo jich vědělo, že skladatel populární „Kaliny," narozený 25. prosince 1818, posud žije v Praze jako úředník u magistrátu, jsa již po mnohá léta vzdálen hudebního života jako vůbec vší veřejnosti. Emanuel Vašák, mladší bratr skladatele Josefa Vašáka, zemřelého r. 1875 ve Lvově, připravoval se prvotně k učitelství, při němž pobyl krátkou dobu. Byl pak soukromým vychovatelem, hospodářským úředníkem, při čem studoval hospodářství na technice, pak teprve připravoval se znovu k učitelství v Budči, byl soukromým učitelem hudby, až konečně r. 1850 trvale se obrátil na dráhu úřednickou, vstoupiv k magistrátu Pražskému, při němž pak již vytrval. Dlouhé kolísání Vašákovo mezi několikerou životní drahou možno asi nejsnáze vysvětliti, že ho bez pochyby žádné povolání neupoutalo tou měrou, aby překonalo jeho lásku k hudbě. Již za svých studií prošel varhanickou školou, řízenou Krejčím, a patrně hledal cesty, po které by nadání a náklonnost k hudbě nejspíše uspokojil. Leč jeho hudební talent neměl dostatečné energie, aby se vymanil z pout jiných povolání. jako skladatelské plody Vašákovy vždy zůstaly v mezích skrovného českého života před rokem 1860. Na všech viděti jest, že skladatel myslil pouze na čtverozpěv nebo nanejvýš na obyčejný mužský sbor. Česká zpěvohra, veliká skladba koncertní nenalezla Vašáka již dosti pružným, aby se byl pustil v závod otevřený Smetanou, jako není na jeho sborech znáti stopy veliké, smělé myšlenky, hýbající národem. O život český má však Vašák opravdové zásluhy, podav zpěváckým spolkům českým velikou část skladeb oblíbených a dlouho nevadnoucích, jejichž vzácnou předností jest nestrojený populární ton, který sice místy má stopy sentimentálního nádechu staršího, nikdy však se mu nepoddává úplně po spůsobu písničkářství německého.

Jednoho z nejryzejších a nejvzácnějších umělců českých ztratilo letos umění výtvarné. Dne 1. května po kratičké nemoci zemřel výtečný krajinář *Antonín Chittussi*, nedovršiv čtyřicátého čtvrtého roku a v rozvoji svého opravdu básnického umění právě se blíže k vrcholu. Chittussi dostal se na dráhu uměleckou dosti velikou oklikou a prošel i na ní tuhou školou, a již po několika bohatě plodných letech zralého tvoření mnohoslibná činnost jeho skončila se náhlou smrtí. Narodil se v Ronově u Čáslavi r. 1847 a studoval v Čáslavi a Kutné Hoře reální školu, načež počal studovati inženýrství na české polytechnice. Teprve v druhém roce těchto studií, r. 1866, v něm procitla náklonnost k umění tak účinně, že vstoupil na Pražskou akademii, kde se učil malbě u Trenkwalda a Lhoty. Pokračoval pak v Mnichově u Anschütze a ve Vídni, kde ztratil mnoho času dobrovolnickou službou vojenskou, načež se vrátil do komposiční školy při akademii Pražské. Jako její žák vystavil první svou práci: Žižka před Rabím. Pracovalť tehdy ustavičně v malbě figurální. Po zajímavé cestě po Uhrách pokračoval v těchto studiích řízením Swertsovým a vystavoval další pokusy, když koncem r. 1876 známé události, s nimiž spojeno jest jmeno prof. Woltmanna, způsobily úplnou změnu v jeho poměrech a uměleckém směru.

Jmenovaný německý profesor ve veřejné přednášce vykládal, že všechno umění v Čechách má původ a ráz výhradně německý, a tisk jeho strany postaral se o to, aby tendenční výklad ten nemohl býti pojímán jako pouhé mínění vědecké, ať již pravdivé nebo mylné. Výrok Woltmannův vržen byl po českém národě jako vědomá a úmyslná urážka. Woltmannovi čeští posluchači na akademii pokoření takového nesnesli mlčky, a za několik dní vidělo Klementinum hlučný výjev: profesor Woltmann vyprovozen byl z přednášky, které nemohl ani počíti, za prudkých projevů spravedlivého rozhořčení až do svého bytu. Několik posluchačů těch pak ihned odešlo z akademie; z části dobrovolně, z části byli vyloučeni. Mezi nimi byl také Chittussi, a bylli vyloučen, zajisté si tohoto vyznamenání zasloužil plnou měrou. Bylť Chittussi po všechen život vzorem hrdého sebevědomí a živého citu národního, a sotva se mýlíme, pokládámeli ho za původce mocného protestu, kterým se proti Woltmannovi ozvala akademie a po ní také universita celou svou českou částí. S Františkem Ženíškem zřídil si společnou pracovnu, ve které počal malovati krajiny. Předměty vybíral z Pražského okolí, a hned obrazy této první doby prozrazovaly jeho individuální poetické pojímání přírody. R. 1878 byly jeho studie znova přetrženy povinností vojenskou. Chittussi povolán byl do Bosny. Snažil se však i z tohoto pobytu těžiti pro umění a přinesl v skutku tolik skizz, že je mohl souborně vystaviti. Hned následujícího roku otevřel se mu rozhled po moderním pojímání obrazů přírodních cestou do Paříže. Odjel tam v březnu r. 1879 a hned v prvním Saloně objevily se jeho obrazy. Překvapující to důkaz, jak blízký byl Chittussi svou vlastní uměleckou povahou pokročilé škole, do níž teprv právě vstoupil. Potom s velikým, stále rostoucím úspěchem vystavoval v Saloně až do r. 1884, kdy uspořádal vlastní výstavu, na které jeho obrazy došly značné pozornosti kupujících milovníků. Po delším pobytě ve vlasti r. 1886 vrátil se do Paříže, až r. 1888 se odhodlal stráviti několik let ve vlasti a velikou řadou obrazů vyvážiti poesii českých krajů. Po jižních a východních Čechách sebral za několik letních období řadu krajinových motivů, v nichž se obráží s hlubokým citem pojatá duše výmluvně prosté přírody české. K srdci Chittussiho mluvily obzory porostlé melancholickými bory jako zlatá pole posetá vlčím mákem, vísky tulící se k stráním jako osamělé cesty, ukazující jen němou stopu vzdáleného života. Z obrazů jeho zněla hudba „českých luhů a hájů,“ jak ji zachytila sluchu poesie Smetanova. Chittussi nehledal účinku jejich v překvapujících průhledech lesních neb jiných motivech nových a vzácných: široký obzor byl jeho živlem, a před dalekým pohledem po krajině, v jaké každý Čech poznává svůj domov, pnou se břízy, osyky, jeřáby k nebesům, v nichž tušíme hloubku nekonečnosti. Poslední dobou Chittussi pojal k svým látkám krajinářským také některé pohledy z měst českých s jejich vynikajícími stavbami starými, jako zvláště motivy z Jindřichova Hradce. Pokusy, které činil s velikými pohledy na Prahu za čtyř posledních let, byly předmětem zajímavých uměleckých sporů a první z nich, jak se zdá, dokonale neuspokojovaly ani umělce samého, který do konce života měl za největší úkol svůj zbaviti svůj zrak všech tradicionelních předsudků a viděti zejmena barvy v přírodě co nejpravdivěji; ale nad-

míru zajímavými památkami po pravém mistru básníkovi budou všechna díla, jichž veliká část bohdá zachována bude ve vlasti.

Ideálně snaživý duch básnický byl *Miloš Červinka*, zemřelý dne 28. května v Aspangu v Dolních Rakousích, kde byl lesním správcem. Narozen byl r. 1853 a od časného mládí počal literární pokusy. Roku 1883 vydal vlastním nákladem Básně, sahající původem až do jeho devatenáctého roku a tedy ještě z části ochotnického rázu, ale ukazující vesměs ušlechtilý zápal a statečné vědomí národní. Miloš Červinka veden byl povoláním svým lesnickým na delší dobu na Rus, kde sepsal delší výpravnou báseň „Hynek." Velmi horlivě přispíval do lesnického časopisu Háje články odbornými.

Dne 10. června zemřel někdejší ředitel prozatímného divadla českého a do nedávné doby starosta Umělecké Besedy dr. *Jan Strakatý*, muž ve veřejném a zvláště spolkovém životě českém neúnavně a nezištně činný. Narozen byl r. 1835. Zdědil nepřekonatelnou lásku k působení divadelnímu po otci, váženém pěvci Karlu Strakatém, po jehož vůli však musil se oddati studiím právnickým. Přes to vedle studií účastnil se ochotnických představení i Švandových snah o stálé divadlo české. V hlavním povolání svém stal se r. 1859 doktorem práv a od r. 1863—1868 byl jednatelem právnické jednoty, přispívaje zároveň pilně do Právníka. Roku 1867 zvolen byl na sněm venkovskými obcemi rodné krajiny otcovy. Divadelní svět však jej pevně k sobě připoutal, když jej družstvo zemského divadla zvolilo za ředitele, kterým byl po dvě léta. Horlivost a obětavost jeho v úřadě tom byla veliká, ač nebyl Strakatý dosti chladný, aby byl dovedl zachovati rovnováhu nesnadnou v řízení divadla, a hmotnému úspěchu činil příliš veliké ústupky, zaváděje na české jeviště s velikou okázalostí zvláště operety Offenbachovy. Byv prvé doby advokátem, stal se pak notářem v Praze. Za politické roztržky Strakatý přidal se ku straně mladočeské, kterou podporoval hmotně i osobně s nemalým ohněm, ačkoli mu v ní nebylo nikdy vykázáno veřejné působení nějak závažné. Tak se stalo, že Strakatý po mnoho let zasedal pouze ve sboru obecních starších, z něhož posléze též vystoupil. Při volbách na zemský sněm kandidovala ho jeho strana v okrese, ve kterém její postavení bylo z nejslabších, a Strakatý nebyl zvolen. Jeho nejhorlivější činnost obracela se poslední dobou k Umělecké Besedě, jejímž pečlivým byl starostou po mnoho let. Tam ukazovalo se v nejsympatičtějším světle jeho vlastenecké nadšení a jeho nevšední obětavost. Mimo to i jeho náklonnost k veřejnému vystupování, hlavně s řečmi slavnostními a smutečními, měla vítanou půdu v rozmanitých událostech Besedy se dotýkajících. Z drobných pozdějších literárních prací Strakatého zajímavy jsou „Zápisky starého notáře," jako obrázky smutných stránek života městského.

Živnostenská banka, ústav v hospodářském životě českém nemálo důležitý, ztratila dne 19. června zasloužilého ředitele *Karla Urbance*, který byl jedním z předních původců jejího vzrůstu. Narodiv se r. 1845 a připraviv se na dráhu peněžnickou v obchodech Vídeňských a Pražských, Urbanec hned při zřízení banky roku 1869 stal se knihvedoucím jejím a již r. 1873 prokuristou, později pak ředitelem. Přičinil se o zřízení

filiálky v Brně a vedle mnohých jiných hodností praktického rázu byl činný též v organisaci Jednoty záložen českých.

Dne 22. června smrt ukončila život, který byl dříve jednou z nejskvělejších nadějí české vědy a university, od něhož však jsme již po drahnou dobu nesměli čekati leč osvobozujícího konce. Toho dne zemřel dr. *August Seydler*, profesor věd mathematických na české universitě. I na tuto ztrátu připraveni jsme byli dlouhou chorobou, která již po drahný čas omezovala výtečné působení učence ještě velmi mladého. August Seydler narodil se r. 1850 a již jako posluchač university Pražské, při které r. 1870 zastával úřad assistenta hvězdárny, počal do Zpráv jednoty českých mathematikův a fysiků podávati pojednání, která obrátila k němu pozornost odborníků. Habilitovav se jako docent na společné universitě, vydal vedle četných pojednání r. 1880 první svazek svého hlavního díla „Fysiky theoretické“, kterou zaujal zvláštní individuální postavení nejen v české literatuře, nemající posud druhého díla podobně závažného a samostatného v oboru tom, nýbrž ve světě vědeckém vůbec. Druhý díl vyšel r. 1885, třetího však spisovatel již vydati nemohl, ačkoli po přesvědčení přátel jeho jest uchystán k tisku. Zevrubné ocenění díla toho jest úkol, který ještě čeká na českou literaturu odbornou. Seydlerova pojednání mimo české odborné listy, z nichž Časopisu pro pěstování mathematiky a fysiky redigoval část fysikální, za posledních let vycházela ve zprávách Vídeňské akademie, v Comptes rendus de l'académie des sciences, Astronomische Nachrichten atd. Drobnější samostatné spisy Seydlerovy jsou přednáška „Isák Newton“ a „Rozhledy v oboru mechanických věd“. Trvalou památkou Seydlerova působení na české universitě jest její ústav astronomický, založený jeho přičiněním. Vedle vědecké a učitelské činnosti, ve které se těšil neobyčejné přichylnosti studentstva, Seydler ochotně účastnil se také veřejných přednášek pro širší obecenstvo, pokud tomu dopouštělo slabé zdraví jeho. Jeho vědecký význam oceněn byl různými vyznamenáními; česká akademie zvolila jej za člena řádného.

Za málo dní po Seydlerovi, vynikajícím členu fakulty filosofické, odňat jest universitě české jeden z nejpřednějších odborníků lékařských, profesor dr. *Vilém Weiss*, zemřelý dne 2. července. Na slovo vzatý chirurg narozen byl r. 1835 v Milosticích v jižních Čechách, a po gymnasijních studiích v Jindřichově Hradci konaných stal se na lékařské fakultě Pražské žákem J. Purkyně a Fr. Pithy, jehož vedením počal se obírati chirurgií. Dosáhnuv doktorství r. 1859, od počátku hledal cest, aby vědu lékařskou pěstovati mohl českým jazykem. Spolek a Časopis českých lékařů měli jej ihned za jednoho z nejhorlivějších spolupracovníků. Do nemocnice Pražské vstoupil r. 1860 jako sekundární lékař, a po vědecké cestě, podniknuté roku 1863, stal se assistentem Blažinovým. Od té doby ustavičně jako redaktor časopisu a jednatel spolku lékařského pracoval o povznesení vědeckého života českého. Po mnohých překážkách stal se r. 1872 docentem a r. 1875 mimořádným profesorem chirurgie a zároveň primářem všeobecné a operatérem dětské nemocnice. V čas založení české university r. 1882 jmenován jest řádným profesorem chirurgie s českou řečí vyučovací,

přednostou kliniky a prvním chirurgem všeobecné nemocnice, a při otevření české fakulty lékařské r. 1883 dobyl si rozhodným a obezřelým počínáním velikých zásluh o naši universitu, na které pak zvolen byl prvním děkanem své fakulty a později rektorem. Těžiště činnosti a váhy Weissovy bylo ve vyučování a v praktickém působení operatérském, kterým nabyl neobyčejného jmena na nevšední prospěch university české.

Dne 14. července v Brně zemřela paní *Anna Hübnerová*, rodem Justová, která se horlivě přičiňovala o posílení českého života v Brně a ve prospěch chudé české mládeže tamní vydávala almanach „O bídě lidské."

Probudilému měšťanstvu Pražskému zemřel dne 5. srpna jeden z členů nejstarších, *Bedřich Stýblo*, majetník závodu tiskařského a knihkupeckého z českých nejstarších. Narodiv se r. 1817 již v čtyřicátých letech založil závod ten a od počátku veřejného života horlivě se ho účastnil zvláště jako člen obecního zastupitelstva Pražského a člen výboru Sokola, jehož založení byl účastníkem a který jej v nejhorších dobách persekuce Giskrovské měl za obětavého starostu.

Dne 22. srpna všechna literární společnost, ano všechny vzdělané vrstvy české byly překvapeny náhlou, naprosto neočekávanou zvěstí o úmrtí *Jana Nerudy*. Osvěta již vyjádřila slovy redaktora svého, pronesenými prvotně u Nerudovy rakve, i verši dávného přítele Heyduka city svědků Nerudovy činnosti při jeho konci nepředvídaném tou dobou nikým. Přítomné řádky nepokoušejí se vystihnouti úplně význam a postavení Nerudovo v naší literatuře, — což jest úkol značně nesnadnější, než se zdá i mnohým jeho ctitelům, — ani nemohou známých rysů života Nerudova doplňovati podrobnými zprávami. Jen několik rysů hlavních buď zde naznačeno stručně. Jan Neruda narodil se 9. července 1834 v Praze, v okolí, jehož dojmy na duši dětskou obrážejí se v nejzralejších jeho spisech. Byl již hoch živé obraznosti a bystrého zraku duševního, když z německé hlavní školy přišel na gymnasium nejprve Malostranské německé a potom akademické. Z vlastních jeho vypravování známo jest, kterak tam naň působili někteří učitelé vlastenečtí; k nim náležel také pozdější probošt V. Štulc, jenž tou dobou Nerudovi osvědčil mnoho přátelství, kdežto později veřejný poměr jejich nemohl býti bez trpkosti. Již jako gymnasista Neruda poznal v sobě sílu tvořivou a za universitních studií uzrál v něm úmysl věnovati se literatuře, jejž také provedl po krátkém pokuse státi se učitelem na středních školách. Rozhled, kterého již tehdy nabýval po moderní literatuře, podporován byl životními zkušenostmi, sbíranými na první Nerudově cestě po zemích rakouských již v letech studentských. První práce Nerudovy vyšly r. 1854, první svazek básní „Hřbitovní kvítí" roku 1859, a Neruda již byl znám jako nejzajímavější duch mladého pokolení, které se v padesátých letech družilo ve svou vlastní společnost literární. Léta šedesátá dala Nerudovi stálé hlavní působiště vznikem politických denníků. Neruda stal se feuilletonistou a v oboru tom na tak dlouhou dobu překonal pověst své činnosti básnické, že byly „Knihy veršů" již dávno vydány, když na obecenstvo širší stále ještě působily výhradně feuilletony jeho. Liší se v nich dva základní typy, které se ovšem

často stýkají, ačkoli se v celku naprosto různí. Nerudovy feuilletony jsou jedny rázu uměleckého díla, teprv ostatní jsou práce v pravém smyslu žurnalistická. Mezi prvními jsou celé řady nejvýznačnějších beletristických plodů jeho a mnohé vlastní causerie, jichž byl Neruda prvním a posud jediným mistrovským pěstitelem v naší literatuře. Publicitou denního listu dostávalo se feuilletonům Nerudovým rozšíření a uznání, s nimiž dlouho nemohly závoditi ani žádné práce jiných ani jeho vlastní. „Pařížské obrázky“, „Arabesky“ a svazek cestovních dojmů „Různí lidé“ nazvaný literární pověst autorovu zvýšily, ujímajíce v prose naší vynikající místo, ale těžištěm Nerudovy činnosti a obliby ještě zůstávaly feuilletony. Tu pojednou v druhé polovici sedmdesátých let, v době, kdy již nové pokolení básnické oživovati počalo literární život náš způsobem nevídaným, Neruda jako básník veršující došel velikého všeobecného úspěchu „Kosmickými písněmi“ a pověst svou jako prosaik korunoval „Malostranskými povídkami“. Tato kniha zůstala již nejvýtečnějším plodem Nerudovy prosy, kdežto úspěch Kosmických písní ještě byl znamenitě překonán „Romancemi a baladami“, skvělým počátkem Poetických Besed, Nerudou redigovaných, ve kterých potom rychle následovaly ještě velmi charakteristické „Prosté motivy.“ Tou dobou, před padesátým rokem autorovým, tvoření Nerudovo bylo na vrcholu. Odtud čím dále tím více bylo omezováno a tísněno chorobami, kterými též feuilleton jeho byl přerušen na delší dobu. Neruda od té doby žil život osamělý, nevelmi radostný, jsa po dlouhá léta upoután na nepatrný okrsek ulic Pražských. Přes to nikdo netušil v jeho mohutné postavě nemoci, která pojednou nám odňala uznaného náčelníka umělecké literatury české.

Ze souvislého přehledu toho vynechány jsou některé činnosti vedlejší, kterých nemůžeme stavěti do jedné řady s pravými základy pověsti a zásluhy Nerudovy. Z dramatických pokusů svých tragédii „Francesca di Rimini“ Neruda sám uznával za mladistvý omyl, ale jak se zdá, až do zralých let rád slýchal o svých veselohrách. Byla to jakási slabost otcovská, dokazující, kterak divadlo i Nerudu lákalo s vlastních cest jeho povolání. Od mládí však nikdy již nepodal se lákání tomu, neboť s nepatrnou touto výminkou autokritika jeho v skutku byla tak pevná jako všechna jeho individualita, pokud jde o tvoření v pravdě umělecké. Rozsáhlejší a mnohem závažnější byl Nerudův kritický styk s divadlem, jejž historie českého divadla bude musit svědomitě a nestranně uvážiti, kdežto autorita literárních posudků jeho již nyní jest dosti jasna. Některým jiným činnostem drobnějším, jako spolupracovnictví svému při Humoristických Listech, Neruda sám patrně nepřičítal váhy nijaké.

Není pochybnosti, že v tvořivé umělecké stránce Nerudovy činnosti spisovatelské časem nalezen bude všechen pravý literární význam jeho a dosti veliký, aby mu ničeho dalšího nebylo třeba k pověsti spisovatele u nás po celá desetiletí nejnadanějšího, nejtypičtějšího a nejpůsobivějšího. Neruda neobyčejně jasným okem viděl životní pravdu, a jeho talent uměl na nejprostších výjevech význačné rysy její vyhledávati způsobem překvapujícím a mluvícím k duchu i srdci. Hloubka pozorování, myšlenky, spojena byla v něm s hloubkou citu, jenž nej-

ryzejší vyprýštil v jeho Baladách a Romancích. Balady o Karlu IV. a O duši Karla Havlíčka jsou zvláště skvostné, snad u každého čtenáře českého neodolatelné obrázky zcela osobitého citu básníkova, splývajícího podivně se základními city národa. Ve svých verších Neruda podrobnými studiemi dosáhl v rytmu i slohu národního tonu, kterým v celé literatuře jediný stojí po boku K. J. Erbena a K. Havlíčka, třeba se populárnímu verši Čelakovského posud dostávalo šťastných pěstitelů.

Vlastními causeriemi Nerudovými mimo břitký vtip, dvojnásobně působivý ve formě dobrosrdečně pohodlného tonu, dalekého vší vehemence, vládl stálý duch ironie, kterému se podnes nerozumí náležitě. Mnohé všední stránky životní, které Neruda ve feuilletonech rád obšírně ironisoval, nabývají u jeho napodobitelů domnělou jeho sankcí zcela opravdového místa. Zřídka totiž jiný spisovatel stejně živě lákal napodobitele a zřídka bylo napodobení nebezpečnější.

Lituje se často, že Neruda nenapsal románu. Skutečně litovati jest, že jeho činnost v pravdě tvořivá nebyla rozsáhlejší, ale pochybovati možno o tom, zdali se básník právem nedržel drobných forem a omezeného dějiště svých prací nejdokonalejších a vším všudy individuálních.

Nadšením a horlivou prací budil naděje v další vývoj vynikající nad prostřednost *Josef Braun*, spisovatel zemřelý 28. srpna pohříchu ve věku 27 let. Jako vypravovatel příběhů z dějin národních mladý muž ten dosáhl již rozsáhlé oblíbenosti, ano téměř i popularity, jsa spisovatelem od časných let mladistvých neobyčejně plodným. V Kutné Hoře, kde se narodil r. 1864, již jako posluchač učitelského ústavu přilnul k minulosti národa, která v rodišti jeho má tolik vážných a slavných památek. Sotva pak vstoupil v povolání učitelské, již počal uveřejňovati obrázky historické, nejvíce z půdy Kutnohorské. Jako učitel působil nejprve na české škole Komenského ve Vídni, načež byl podučitelem v Buštěhradě, až se splnilo jeho přání dostati se do střediska hnutí literárního v Praze. Stal se učitelem na Smíchově, leč bohužel příliš krátce užíval tohoto dlouho žádaného postavení. Plicní choroba záhy učinila mu nemožným vyučovati, ani pobyt v Gorici ani léčení v lesních lázních slezských nezjednalo mu posily. Spisů Braunových jest přes krátký věk jeho značná řada. Jmenujme Čtvero obrázků starohorských, Z pamětí krevních písařů, Pro bibli Králickou, Paní Sibylla, Z těžkých hodin, Zašlými věky. Braun jako mladý čtenář rostl za nejmocnějšího působení Beneše Třebízského na české obecenstvo a v literárních počátcích úplně jej napodobil, jak patrno nejenom vědomě, nýbrž přímo z úmysla. Nejen obecný ráz a sloh až do podrobností, nýbrž i forma místy ve zvláštní manýru přecházející z mnohých obrázků Benešových tak dokonale přešla v první práce Braunovy, že by bez podpisu s úplnou jistotou byly bývaly přičteny Třebízskému. Časem vyvíjela se u Brauna volnější historická povídka, leč nebylo mu přáno dospěti k vlastní individualitě vypravovatelské. Základní známkou i zásluhou jeho prací jest nadšená láska k minulosti národní a pilné studium její. Tyto stránky činí Braunovy práce opravdově sympatickými a jeho působení na čtenářstvo zvláště záslužným.

Zemědělská literatura předčasnou smrtí ztratila *Jana Tomše*, ředitele Rakovnické školy hospodářské a redaktora Chmelařských Listů, později Listů župní jednoty hospodářské pro severozápadní kraje království českého, spisovatele díla „Chmel, jeho pěstování a ošetřování," a muže velmi zasloužilého o zemědělské oddělení zemské jubilejní výstavy.

Muž, jenž v českém životě veřejném mimo shromáždění politická zřídka býval vídán a jmenován, který však naplněn byl nejvřelejší oddaností k věci české a byl jejím neoblomným obhájcem, zemřel dne 15. listopadu. Byl to *Richard hrabě Clam Martinic*, od smrti hraběte Jindřicha Jaroslava vladař domu Smečenského. Zesnulý byl v pravém smyslu slova nejbližším stoupencem svého bratra, který se státnickou jasností pojal a s vlasteneckou vřelostí prováděl myšlenku pevného sjednocení šlechty historické s národem, z něhož pošla. Narozen byv r. 1832, hr. Richard Martinic hned na počátku života ústavního zanechal vojenské dráhy a vstoupil do řad obhájců státního práva českého. Opravdovost a upřímnost jeho národního přesvědčení nad všechny pochybnosti povznesena zůstala i přes hojné rozjitřené spory domácí, vedené za posledních let; nejskvělejší to svědectví, jakého se mohlo dostati muži nezřídka zneuznávanému. Hrabě Richard Martinic nechápal se často slova a jako říšský poslanec opravdově vstoupil do popředí teprve, když po knížeti Jiřím z Lobkovic přejal stolici prvního místopředsedy. Leč jeho slovo vždycky mělo váhu zcela neobyčejnou, a to nejen v kruhu českých poslanců, nýbrž jak u ostatních vůdců parlamentárních stran tak u vlády a vůbec v kruzích rozhodujících, u kterých byl vždy výmluvným přímluvčím a obhájcem svého národa.

Nejstarším ze žijících plastiků českých byl sochař a řezbář *Josef Heidelberg*, zemřelý 27. listopadu ve věku 79 let. Heidelberg stal se osobností veřejně známou roku 1848, v jehož hnutí měl horlivé osobní účastenství; potom však po čtyři desetiletí v tichém soukromí pracoval nejvíce pro chrámy v Čechách, na Moravě a v Rakousích, dřívější dobou často též pro zesnulého císaře Ferdinanda, od něhož měl titul c. k. dvorního sochaře a řezbáře. Od Heidelberga pocházejí oltáře sv. Ludmily v dómě Svatovítském a v chrámě Týnském a četné oltáře po chrámech českých.

Téhož dne s Heidelbergem zesnul zasloužilý malíř krajinář *Vojtěch Brechler*, umělec ušlechtilého směru a vzácné skromnosti osobní. Narodiv se v Praze r. 1826, konal první akademické studie za vedení Antonína Manesa a stal se roku 1854 profesorem na reálné škole v Pešti, r. 1861 v Gorici, až mu návrat do vlasti zjednalo povolání na německé gymnasium Novoměstské v Praze; tam působil do r. 1885, kterého šel do výslužby. Pozornost, kterou k sobě obrátil krajinovými obrazy za pobytu v Gorici, byla příčinou, že se mu r. 1871 dostalo titulu dvorního malíře. Sympaticky pojaté a svědomitě prováděné krajiny jeho byly za posledních deseti let stálou ozdobou našich illustrovaných týdenníků a pevnou podporou obrazových děl „České hrady a zámky," „Čechy" atd. *Jaroslav Vrba.*

Upomínka.

Od

Elišky Krásnohorské.

I.

Byl jasný východ; slunka světlý kruh
se vynořil a zlatil horstvu čela
a perly rosné obsypaly luh,
vše, i ta hvozdů čerň se třpytem skvěla,
i mlha v noci zavalivší důl
teď průsvitným se modrem okřídlila,
k svým bratrům obláčkům se vznesla půl,
půl v zářivé se kapky rosy slila,
jež na vysoké trávě mokrých luk
a v jehličí kolkolem povždy visí.
Jest ticho, vážno; nikde ptačí zvuk,
a přísné jsou ty Šumaviny rysy.
Kraj chudý: skály, močál pod nimi,
kde chmurný bor cos nastiňuje děsně
o dlouhé zimě s nocmi dlouhými,
a zeleň luk cos o kratičké vesně;
kraj drsný, jenž svých dětí nehýčká,
však dojemný v té prosté kráse ranní,
jak velkost neslavná a chudičká,
jak pocel něžné lásky tvrdou dlaní.
Kraj krutý, a tak útulný je přec;
jak hnízdečka zde visí chaty v lesích;
hle, víska kreslí tam svůj obrazec
až nad vrcholky hvozdů na nebesích;
toť nadzemského sídla podoba,
a stezka z ní jak s nebe v dol se chýlí.
Jak vznešeně to trůní chudoba!
Snad s anděly se o svou výši sdílí.
Ta víska — selanka to na pohled,
sen umělcův — i výtvor těžké nouze,
těch lesů mládě; ony kmen i snět
jí vtělily; z nich vyrostla tu pouze;
jí vzešel život z jejich životů.
Jest úhledna jak sličná hračka dětská,
a v hračce té — co vzdechů, klopotů,
ač plna květin okénka jsou všecka
a nechť se zdá, že na podušky střech
tu jistěji než v úkryt zlatých věží
klid ukládá se v starý jejich mech
a v sladkém snu co v kolébce tam leží.
Plot březový je sklíčky vyzdoben

a pečlivě kol zahrádky se zvedá,
jeť nejmocnější hradbě podoben,
jež světa zlu v ten úkryt vniknout nedá.
Tam bezpečně se k stromu tlačí strom,
kde červená se pozdní drobná třešně;
i sklenný šperk se třpytí bez pohrom
tam v záhonku, jenž odkvétá tak spěšně.
Ční neporušen modrý sklenný kříž
z té obruby kol štítu vyřezané;
chce chatku zvednout k nebi ještě blíž
a s blankytem teď stejnou barvou plane.
Jak přítěž leží šedé kameny
kol na střechách; jsou vichrem nepohnuty,
a stěny, z bílých jedlí roubeny,
ty zdají se, že z ocele jsou kuty;
ni jeden zoubek útle řezaný
desk tenounkých, jež kryjí celou chatu,
jak pláštík šňořivý a ochranný,
se nezlomil v dob dlouhých stálém chvatu.
Vše vzhlíží jako blahé zátiší,
jak bublavý by potůček ten hravý
měl pro vše, nejhlubší a nejvyšší,
co žije tam a dýše, výraz pravý.
A přece bída, tklivá bída tam
se lopotí a hoře sklízí k práci,
hřích k modlitbě a ku doufání klam,
tak zápasíc, až často vykrvácí! —

Kdo kráčí s oné vzdušné výše as
v dol stezičkou a za jakým jde cílem?
To vyšel dřevorubec v ranní čas,
jak den co den, a chvátá za svým dílem
a shlíží v dol a cloní rukou zrak;
zří soudruha, jenž jinou cestkou kvapí
jda z jiné vísky, ne již vzdušné tak,
neb leží níž tam pod potůčku slapy;
jest větší, širší; bílých domků směs
z pod červených se střech jak z růží směje;
kol zděných ohrad kvete bílý bez
a zvonící z nich stádo v luka spěje;
tam nade štíty krouží dýmu pruh
a s pavláčky se hospodyně dívá,
jak ze vrat širých voli táhnou pluh
a pasáček si za kůzlaty zpívá.
Dál na poli se v řádkách suší len,
by nespuchřel snad v přebohaté míze,
a dívky rozkládají u humen
již k bílení své plátno z vlastní příze;
tůň na paloučku plá jak drahokam.

Kol jeví se té vísky obraz vnější,
 jak spokojenost sídlela by tam
ač pozemská, však tím jen pravdivější.
 A přec i zde jest bída domovem!
Ta s oráčem tu dýše z hrudi jedné,
 ta drtí jeho zrní s žernovem,
ta z brázdy spocené naň kámen zvedne;
 jde s děckem do kolébky denně spat
a s kmetem v rov; jí s lačným z jedné mísy;
 jak cep je tvrdá, holá jako mlat, —
teď ranou omráčí, teď ranou vzkřísí . . .

 Šla bída v patách dřevorubců dvou;
i s Němcem šla, jenž bral se srázně dolů,
 i s Čechem, jenžto zděnou vísku svou
níž zůstavil, až setkali se spolu.
 Šli jednou cestou — dnes i jakživi;
touž cestou šli v tmu lesní z nuzných polí, —
 týž s nimi los i jeho protivy
a všecko též, co těší a co bolí;
 týž v mládí smích a k stáru povzdech týž,
táž sekera v též uhnětené dlani,
 týž nářek na rtech: o hrst půdy kříž,
boj se skalou, a neúroda s daní . . .
 A živnost zmařená — to ďábel chtěl!
hle, nad lesy jak parní pila kouří!
 Z nich každý skromnou vodní pilu měl —
jsou zabity, — hněv marně v srdci bouří.
 Teď každý pilu nese na plecech,
jde kácet les, jak otrok nádeničit!
 Ach, Šumavě saň parní vťala v spěch
zub do srdce, — jí neustává ničit.
 To cizák, Prus, tam vztýčil dymník ten:
tož oba v též ho nenávisti mají;
 tak z dřevěných i ze žulových stěn
týž nesou stesk — a stejné škůdce znají. —
 Šli smutně denně spolu; soucit jim
však ulehčil té krušné losu tíhy;
 vždyť znali trud svůj řadou let i zim
a všecky v čela svá jím vryté rýhy,
 vše, každý záhyb srdcí, každý vzruch,
co upřímnost jen pravá v duši spatří;
 vše dělil, snášel, cítil s druhem druh,
a prožili své žití jako bratři.
 Šli k lesu, v stínech znikli. — Tam je chraň,
ty společných jich strastí pásko pevná!
 Hle, za lesy — tam dýmá pruská saň
zlá, soptící a záštiplně hněvná . . .

II.

Červánkovou záři k sobě vábí
stará zvonička tam pod řežáby;
však též brzy svatvečerní chvíle
zvonek rozhoupá;
proti růžím západu již bíle
srpek vystoupá.

Střechy milé! Vy již spíte všecky;
usnul švehol ptačí, hlahol dětský,
uspal večer s hlavou pod křídloma
pestré holoubky;
dívky, starci, muži, vše již doma
u své chaloupky.

Na zápraží sedí hospodáři,
s nimi matky, při večerní záři;
na klekání čekají tak rádi
v tichých poradách;
stáří zde a jinde šeptá mládí
v stinných zahradách.

Celá víska — dvé to domků řady
důvěrně se tísní dohromady,
ochoz ochozu je zcela blízký;
tak jsou sdruženy
příbytky a srdce malé vísky
svými kořeny.

Podobny jsou domky po pohledu;
u každého zříti předsíň v předu,
stranou ochoz o sloupech a nad ním
krytou pavláčku,
ta se končí nade dvorkem zadním
ještě v zatáčku.

Střechy svážné, štíty přitupělé,
letopočty psány na jich čele
půlstoleté, starší, po pradědech, —
zdali šťastnějších?
Každý dům v těch minulosti sledech
hoden protějších.

Zdá se, že ty starší, mladší chatky,
rodinka jsou, děti jedné matky,
i ty hlavy ustaraných lící,
tmavé, bělejší,
svorně útěchu si kývající
v strasti vezdejší.

Hovor ode prahu k prahu těká;
všude slova soucitná a měkká
z milých úst se v milé duše řinou;
 není závady,
ozveli se výrok řečí jinou
 v družné porady.

Řečí jinou: dva tu sídlí kmeny,
od pradávna spolny, spřáteleny;
po svém žijí, řeči svojí bídně
 žádný netlumí,
mluví vlastní mluvou, ale vlídně
 druhé rozumí.

Domky návsi, jimžto v dlouhém řadu
rumění se čela od západu,
to jsou milé domovinky české;
 jim pak řadou vstříc
plavovlasých Němců chýšky veské
 hledí na měsíc.

Tu i tamo jiná řeč i mravy,
ale stejně ctné a bodré hlavy;
jiné kroje, jiné hry a písně,
 jiné pohádky,
ale stejné tužby, práce, tísně,
 hroby, památky . . .

Jiný lid, však srdce jeho stejná:
všecka prostá, přímá, sdílně přejná,
neznající zloby vymyšlené;
 týž je hostí luh,
totéž nebe nad nimi se klene —
 a v něm jeden Bůh.

Na řežábech pablesk uhasíná;
zvonek zazněl; každý ruce spíná,
ze dvou stran se dvojí mluvou modlí,
 dvojí dobrý lid;
v slovech různých duše všech se shodly,
 jeden spjal je cit.

Za své drahé modlitbu svou zvedá
zbožně každý, však i za souseda,
aby vzdálila vše nebezpečí
 svatá boží moc.
Zvonek stichnul; zní to dvojí řečí:
 „Dobrou, dobrou noc!“

III.

Toť upomínka; bývalo to tak.
Ó krásně bývalo kdys mezi námi,
než cizáctvo svůj výrhel a brak
k nám vyslalo — jak Herostraty v chrámy;
než přišli, rozbouřili vášní vír,
než učili, že jest se lidu stydět
jak za potupu za ten svatý mír
a dravě na vzájem se nenávidět;
než přišli zpupnou pýchou zmámit jej,
by plémě otrocké zřel v bratrech svojich,
by rval jim jazyk, mrav a předků děj
a utrácel je v neslýchaných bojích;
než poštvali a svedli zlovolně
lid smírný tak a dobrodušný prve,
by bratru, s nímž byl trpěl vespolně,
z cev cedil slední kapku české krve,
by dral mu z loktů poklad živoucí,
by sápal děti od otcovské hrudi
a zničil i to jmeno budoucí,
jež aspoň památku kdys českou vzbudí.
Ó, šťastna byla někdy naše zem!
Však šlehla zášť, jak požár v zralé klasy,
v ten obraz míru, až se obrazem
stal zděšení! Ó, kdo ten požár shasí?
Smír! Chcete smír? Ó, mluvte o smíru
k té jabloni, již sápe bouř, kdy kvete,
či k bědné oběti, jež upíru
dlí v objetí. Ó, smír tak světu lžete!

Smír — slovo rouhavé to ze rtů těch,
jež každým dechem rozdmychují sváry —
byl víc než planým heslem v luzích Čech,
než bílým zjevem z jedovaté páry.
Ne k písni kejklířské jen obrázek!
Než přišli jste, vy diví lovci míru,
vy čarotvůrci sporných otázek,
byl pravdou mír a v srdci všech měl víru.
Spor — jaký spor? Byl dávno rozřešen!
Ó, ctěte moudrost v lidu čisté mysli!
Vždy smír a lásku, kejkly nezděšen,
hlas lidu vyřkne svatý, neodvislý.

O nejstarších ústavách Svaté Hory Athonské.

Píše
mnich **Sava Chilandarec.**

eformátor mnišské obce Athonské Athanasius narodil se při Černém moři v Trapezuntě r. 920. Jsa 33 léta stár, vstoupil do kláštera na hoře Kiminské v Malé Asii; tam strávil sedm let, načež r. 960 odebral se do Makedonie na poloostrov Athonský, aby zde v mlčelivosti a v osamělosti život svůj ukončil.

Athanasius obešel celý poloostrov Athonský, čili jakž se obecně mluví, horu Athonskou, aby seznal její zřízení, i podivil se nemálo zdejšímu životu mnišskému. Našelť zde dva druhy mnišstva: jedni žili v klášteřích, ač objemu skrovného, tak že v jednotlivém klášteře bydlelo ledva po čtyřech nebo šesti mniších, vždy pod správou starce neboli igumena; ti měli zahrady zelinářské, sady ovocné i vinohrady. Druzí byli oddáni askesi přísnější; nuzné chatrče byly jejich obydlím, netrpěli okolo sebe nižádného zvířete domácího; živobytí jejich vyplněno bylo posty a modlením; půdy nevzdělávali, spokojujíce se stravou nejnuznější, kterou jim země dávala; chleba okusili málo kdy, totiž jen když venkované přistáli k břehům Athonským, aby poustevníkům přinesli darem něco obilí. Athanasius lna vřele k těmto opovrhovačům světa, hledal a také našel starce, k němuž vstoupil do učení jakožto poslušník, aby seznal všechny spůsoby a obyčeje *hesychastů* zdejších. Tím slovem bývají označováni ti, kteří na poloostrově Athonském v jednom směru do krajnosti dovedli theorii a praxi askese; naprostý klid — hesychia — byl jejich ideálem; potlačení všelikých chtíčů a vášní, nehybnost tělesná, tiché pohřížení mysli do vlastního nitra, ba i hypnotické zadívání se na jediné místo, v tom dle učení hesychastského záležel nejdokonalejší stav člověka na zemi a nejbezpečnější cesta k blaženosti nebeské.

Athanasius po dvouletém přebývání na poloostrově Athonském odebral se na jeho jižní konec, aby oddal se životu poustevnickému; na místě, které mu bylo vykázáno od próta (představeného obce mnišské), vystavěl si poustevnu v hluboké rokli pod strmou skalou, ale dosti vysoko nad mořem v příkrém skalném břehu. To místo dosud nazývá se jeskyní Athanasiovou. Stojí tam nyní dva domky a malá kaple; asi 50 schodů vede od něho dolů na kamennou poušť, na které se rostlinstvo nedaří. Blízká vysočina slula tehdáž Melana; bylo tam viděti zříceniny řeckého města, které tam někdy stávalo.

Již za svého pobytu v klášteře Kiminském seznámil se a spřátelil Athanasius s Nikiforem Fokou, tehdáž vojevůdcem v říši Byzantinské, kterýž r. 963 po smrti císaře Romana mladšího dosedl sám na trůn i pojal také ovdovělou císařovnu Theofanii za manželku. Císař Nikifor podle slibu dříve učiněného poslal k Athanasiovi mnicha Methoda, aby mu odevzdal šest liber zlata k stavbě kláštera, k níž měl jej pobízeti a jinak nápomocen býti. Tu počal Athanasius stavěti klášter na východním kraji vysočiny; za dvě léta byl vystavěn kostel a okolo

něho kobky mnišské, kteréž se brzo zalidnily. Staraje se o budoucnost nového kláštera a bratrstva v něm shromážděného, Athanasius sestavil pravidla řeholní a předložil je ku potvrzení císaři Nikiforovi; klášterský tento zákonník neboli typik byl od císaře potvrzen i zlatou bullou neboli pečetí opatřen.

Klášter Athanasiův, nazývaný císařskou lavrou, vyžadoval potom ještě mnoho péče, aby vnitřním i zevnějším zařízením vyrovnal se starším klášterům, jež zakladatel jeho poznal v Malé Asii a v Cařihradě. Přízeň císaře Nikifora poskytla Athanasiovi prostředků dostatečných k dovršení díla; pod klášterem na blízku zřízen bezpečný přístav mořský a opatřen pevnou věží ochrannou; s výšin horských přivedena stálá voda do kláštera; v okolí zakládány sady a vinice; od obce mnišské přijednáno značné prostranství země, tak aby bylo příště majetkem kláštera, a na něm dal Athanasius stavěti po různu poustevny pro ty bratry, kteříž dávali přednost samotě lesní před živobytím společným v klášteře. Za krátký čas počet mnichů okolo Athanasia shromážděných vzrostl nad sto. Aby usnadnilo se mísení chleba potřebného pro tolik lidí, Athanasius dal k tomu zhotoviti jakýsi stroj, k jehož pohybování zaopatřil si pár volů; poněvadž však dobytek na Athoně byl do té doby věcí nevídanou, způsobila tato novota v ostatní obci mnišské mnoho reptání proti představenému nového kláštera.

Mocný příznivec Athanasiův, císař Nikifor Foka, zahynul r. 969 smrtí násilnou; nástupcem po něm ve vládě i v manželství stal se Jan Cimiska. Když lavra Athanasiova zbavena byla ochranné ruky císařské, tajená dotud nevole hesychastů propukla ve zjevné sočení a nepřátelství. Skoro všechno, co Athanasius učinil, protivilo se do duše ostatním mnichům a poustevníkům, milovníkům starých zásad a zvyků. Žehrali, že vystavěl nákladná stavení, že zavedl společný řád nejen v kostele, ale i v domácnosti, že majetek klášterský dal sobě potvrditi listy císařskými, že všechnu vodu z okolí svádí do kláštera svého, že vysázel sady olivové a vinice, že dává péci chléb kvašený; rovněž se jim nelíbilo, že upravil přístav pro lodi domácí i cizí a usnadnil tudy přístup venkovanům, kteří novou lavru často navštěvovali a obchod s ní provozovali. Přísní otcové starého řádu spatřovali v tom ve všem zkázu Svaté Hory. Nescházelo ani takových, kteří hleděli Athanasia odstraniti buď již lstí nebo násilím. Že však nemohli účelu svého dosíci, usnesli se vypraviti posly k novému císaři, kteří by prosili za vypuzení novotáře Athanasia. Mluvilo se mezi nimi obecně, dokud ten reformátor bude na Athoně, dotud nenavrátí se dřívější klid do pousteven i do myslí asketů. Také prót neboli představený celé mnišské obce na Athoně, jenž náhodou slul též Athanasius, stál na straně žalobníkův a sám vydal se s mnichem Pavlem na cestu do Cařihradu, aby přednesli císaři žalobu a žádost.

To bylo v prvním roce císařování Jana Cimisky 970. Ten pak poručil igumenovi kláštera Studitského Euthymiovi, aby se odebral na horu Athonskou, tam spor vyšetřil a mír mezi stranami mnišskými zjednal. Výslech a soud, jejž Euthymius na hoře Athonské držel, trval celý týden; u přítomnosti všech igumenů a mnohých jiných mnichů

vyslýchány byly obě strany se žalobami a obranami svými, prozkoumalo se, co dávalo příčinu k pohoršení, leckteré nedorozumění uklizeno pouhým vysvětlením věci, až konečně podařilo se protivníky smířiti, jmenovitě když Euthymius objevil, že rozepře mezi mnichy vzniklé jsou vlastně dílo ďáblovo. Na čem strany se dohodly a co Euthymius v rozepři jejich podle moci od císaře obdržené vypověděl, to vše sestaveno ve spis dobře spořádaný na spůsob protokolu, kterýž pak jsa schválen a potvrzen také od císaře, stal se pro budoucnost zákonem mnišské obci Athonské. Tak vznikla nejstarší psaná ústava Svaté Hory.

Podávám zde tuto ústavu podle ruského překladu, zhotoveného Porfyriem Uspenským, biskupem Kijevským; kdo by ji chtěl čísti v původním jazyku řeckém, nalezne ji též ve spise Uspenského „Vostok christianskij.“ Prvopis psán jest na vydělané koži kozlí, i obdržel proto jmeno tragos, kozel. Chová se v domě protaty čili představenstva mnišské republiky Svatohorské v Kareji. Zřídka kdy podaří se některému cestovateli, aby jej spatřil. Jestiť spolu s jinými důležitými listinami uložen ve skříni zapečetěné dvaceti pečetmi, která se smí otvírati toliko u přítomnosti plné protaty, to jest všech zástupců dvaceti klášterů zdejších; stává se to jen v důležitých příležitostech a po zvláštním vyzvání. — K následujícímu zde textu nejstarší ústavy připojuji některé vysvětlivky a poznámky, které kladu do závorek hned za každým odstavcem.

První ústava Athonská.

Nejdůstojnější mniši na hoře Athonské po poustevnicku žijící, Athanasius důstojný mnich a prót hory té, a Pavel, důstojný mnich, přijevše do města (Cařihradu) od Boha chráněného, postavili se před tváří milostivého císaře našeho a mluvili, že mezi nimi a nejdůstojnějším mnichem Athanasiem, igumenem císařské lavry řečené Melana, dávno již vzniklo pohoršení a různice z toho, že zanecháno některých . . . (zde jest v prvopise několik slov nečitelno), a prohlásili, že se nemůže nalezti spůsob, aby toto zlé bylo přetrženo a aby zavládl vespolný mír. Pročež od Boha korunovaný panující císař náš, jenž žije pod zákony syna Božího a právo ochraňuje, staral se o upokojení mnichů a navrácení mezi nimi svorného a tichého života. (Opět nečitelno) . . . aby jich nevodili k soudům světským a záležitosti jejich aby nebyly přesuzovány vladaři světskými, aby všelijaké pomluvy na ně nebyly rozhlašovány v lidu; obzvláště pak proto, že záležitosti mnišské nemohou důkladně býti posuzovány světskými, neboť jiné mravy, tužby, žaloby a spory jsou u mnichů, a jiné žaloby a rozsudky na ně bývají u světských: poručil dáti nepatrnosti naší písemné nařízení, abychom obeslali obě strany, vyslechli jejich žaloby a učinili vhodné narovnání ve smyslu zákonů božských.

Po přibytí našem na místo, při obou stěžujících sobě stranách, v zasedání s námi všech igumenů hory a v přítomnosti všeho sboru bratrského, prohledali jsme a prozkoumali rozepři během celého té-

hodne, i nalezli jsme obě strany býti v právu svém, třeba by se to zdálo býti podivným tomu, kdo nemůže hluboce a duchovně vniknouti v ten předmět. Ukázalo se, že spor mezi nimi povstalý jest vlastně svedení satanské. Takovým spůsobem když všechna nedorozumění se vyjasnila, byl jim s pomocí boží darován hluboký a trvalý mír.

Avšak kromě toho našly se i jiné věci, ježto potřebovaly nápravy; my jsme tak učinili podle rozumu našeho a ve smyslu zákonů božích. Také se nám představili někteří mniši se vzájemnými žalobami a nedorozuměními, jež jsme rozsoudili a smířili. Vniknuvše pak do zřízení co nejpodrobněji, shledali jsme, že pohoršení, spory a neplechy některé mají svůj původ ve shromážděních. A jakož jest nám známo, že rozumní lidé zavedli shromáždění jenom k užitku a útěše bratrů, ukázalo se zatím, že vodívaji k cíli protivnému. Pročež za souhlasu s míněním obecným, s potřebou a přáním všech přítomných u nás důstojných mnichů a igumenů, jejichž jmena a podpisy poznamenány jsou na konci této ústavy, dovolili jsme a nařídili vypustiti dvoje shromáždění, jedno na velikonoce a druhé na vánoce, tak aby se scházeli pouze jednou v roce na svátek přečisté Rodičky a Matky boží, a k tomu dni aby také sebrali almužny. Dále pak ustanovujeme, aby v nadřečený svátek prót přišel toliko s třemi učenníky, důstojný Athanasius igumen velké lavry se dvěma, mnich pak Pavel s jedním, a ostatní igumeni, keliotė i poustevníci aby se scházeli bez učenníkův. Neboť všeliké nepořádky, jakž námi bylo vyšetřeno, vznikaly nejvíce od učenníkův. Ačkoli pak jsme my náležitým návrhem, jak se nám zdá, vyslovili spůsob léčení, tak aby skromnost důstojnosti byla v paměti oběma stranám mnišským, i aby se rozprostranil poklid všeobecný, pevný a úplný, bez příčin ku pohoršlivostem naproti světským, a zvláště bez dotýkání božského sluchu ctihodného panujícího císaře našeho; pakli že však časem zřídí se pokoj všeobecný pomocí a milostí boží, anebo všichni jednosvorně budou chtíti zaříditi i jiná shromáždění, z toho my budeme se radovati a veseliti; prosíme však oznámiti nám to písemně, aby leckdo nepokoušel se měniti něco v ústavě.

Takž ukládáme vám zachovávati následující pravidla, kteráž, jak myslíme, budou vhodna Bohu, příjemna dobromilovnému císaři našemu, a srovnalá s životem asketickým, neboť jsou ustanovena podle vespolného mínění a soudu všech igumenů, kteří se nacházejí na hoře Athonské.

1. Uznáváme za prospěšno ustanoviti, aby v případě nějakého přestupku, jenž potřebuje napravení, nechť se týče obce nebo osoby některého bratra, nižádný igumen neměl práva souditi nebo napravovati přestupek takový, určovati trest vinníkům a obesílati jich k soudu bez vědomí próta; ba ani prót sám bez shromáždění igumenů hory a bez jich vůle a souhlasu nemá míti moc učiniti něco tomu protivného, byť k tomu i ukazoval prospěch obce nebo některé osoby. — (Prótovi, to jest prvnímu mezi mnichy Athonskými, byla tudy moc velice obmezena, neboť zabraňovalo se jemu vložiti ruku na provinilce, byť toho vyžadoval patrný prospěch obce. Zápověď ta platila též pro všechny jednotlivé igumeny čili představené klášterů; žádný z nich neměl zakročovati proti přestupníkovi sám, nýbrž měl vždy věc vznésti

na shromáždění všech igumenů. Nařízení toto patrně mělo chrániti svobodu osobní. Tato soudní moc próta a shromážděných igumenů přešla v časích pozdějších na protatu, to jest na 20 antiprosopů neboli zástupců klášterských, kteří v Kareji bydlejí a každodenně v určité místnosti se scházejí; z rozsudku protaty bývá dovoleno odvolání, a to dle povahy rozepře buď k patriarchovi Cařihradskému anebo k soudu civilnímu. V klášteřích se vyřizují přestupky domácí, a bývají trestány buď nuceným několikanedělním pobytem v jiném klášteře anebo trestem církevním, v kostele odbývaným. Není tomu však dávno, co představenstvo jednotlivého kláštera zavírávalo vinníky do věže.)

2. Uznali jsme za spravedlivo nařídíti, že postřiženci z jiných klášterů, kteří přicházejí na naši skromnou horu, budouli přijati, nemohou dle vlastní vůle a chuti své kupovati sobě zahrady ani osazovati místa neobydlená, tím méně pak vládněte takoví v nějaké keliji bez dovolení a přisouzení próta a igumenů. — (Hora Athonská, totiž celý poloostrov Athonský, byla prvotně majetkem obecním; během času vyštípily se jednotlivé částky země z majetku obecního ke vznikajícím klášterům. Bez dovolení obce nikdo nemohl se trvale usaditi, aby si poustevnu vystavěl anebo hotovou keliji koupil. Ten zákon platí podnes, s tím však rozdílem, že teď již není země obecní, neboť postupem času všecka půda přešla v majetek klášterů, z nichž každý se svými pozemky nakládá samostatně. Vlastnické právo veliké obce přeneseno na jednotlivé obce klášterské.)

3. Všem, kteří k nám přicházejí, slibujíce státi se mnichy, náleží prositi za přijetí u všech igumenů, a dříve nevstupovati do útočiště duchovního. Netřeba brzo je postřihovati; nechť zvyknou životu klášterskému. Budouli po celý rok plniti zákony mnišské a dokážíli tím nezvratnou stálost své touhy, pak po uplynutí toho času a po rozsudku igumena nechť učiní slib. Pakli by kdo přišel a z kterékoli příčiny nemohl čekati celý rok, nýbrž hned by se chtěl státi mnichem, to zůstavujeme rozsudku dotyčného igumena. Podobně dovolujeme i tomu, kdo v nemoci prosí o postřížku, aby se oblekl v šat mnišský, dříve než by jej snad smrt zastihla v určeném od nás čase. — (Kdo nyní chce se státi mnichem na Athoně, vstoupí do kláštera nebo do domácnosti keliotské a vykonává tam jemu ukládané povinnosti mnišské. Člověk dospělý může žádati po jednom roce, aby byl připuštěn k vykonání slibu; obyčejně se mu v tom vyhoví. Pakli cizinec chce v době kratší býti postřižen, tu záleží na vůli představenstva klášterského nebo držitele kelije, kteříž nečinívají překážky tomu přání, vidíli v něm prospěch bratrstva již stávajícího. Staří služebníci klášterští stávají se mnichy obyčejně na loži smrtelném, jestliže si toho přejí; povoluje se to i mladým poslušníkům v nemoci postaveným, neníli naděje v jich uzdravení.)

4. Laik pobudeli u igumena několik měsíců a třeba i celý rok, a po některém napomínání z příčin důležitých budí nespokojenost, může přejíti k jinému igumenovi, jejž sobě sám vybéře a o němž jest mnohým osobám známo, že vede živobytí nezištné a umí léčiti duše; avšak přestěhování takové nedovoluje se leč s vědomím a za souhlasu dřívějšího představeného, a teprva po jeho vůli a propuštění nechť laik

přejde k tomu, kdo jest mu milejší. — (Týče se laiků, kteří se připravovali k slibu mnišskému, ale dávali příčinu k nespokojenosti. Mohli sobě vyhledati jiného otce duchovního a k němu přejíti, avšak toliko v dorozumění s dřívějším svým představeným. Za nynějších časů panuje v tom volnost větší, ač v některých případech dosud dovolávají se přítomného pravidla. Chce se tím zameziti svévolné přestupování z kláštera do kláštera nebo do kelije.)

5. Nechceli mnich déle žíti u igumena svého z příčin, které by duši jeho byly na záhubu, tu nehledě k tomu, že od něho přijal postřižení mnišské, může žádati druhého igumena a přejíti k němu, avšak pouze po vůli, souhlase a nařízení dřívějšího otce svého. Budeli kdo usvědčen, že zacházívá s učeníkem svým jako s dobytkem pracujícím, tehdy druhý igumen může mu odepříti učeníka svého. — (Tu se berou v ochranu mniši, kteří nemohou vydržeti pod svým igumenem, od něhož přijali postřížku. Ale z příčiny téže postřížky přece se jemu přiznává jakési právo otcovské, tak že duchovní jeho syn nemohl bez jeho vůle od něho vystoupiti. Závěrek pravidla učí, že na učeníky čili poslušníky hledělo se někdy jako na tažný dobytek.)

6. Uználi který igumen za dobré, za života svého prodati nebo dáti zahradu svou, komu by chtěl, anebo na odchodu z tohoto života tak učiniti, co se týče jmění jeho, tož z dovolení našeho má moc říditi o majetku svém i právu bez překážky. Pakli chce učeníkovi svému zůstaviti zahradu v úplný majetek, i to dovoluje se jemu bez odpornosti. — (Nynější kláštery vládnou svým majetkem dle libosti, s tím však obmezením, že pozemky své mohou přenechávati jen mnichům a nikoli laikům, aspoň na polouostrově. U keliotů neboli poustevníků jest ten obyčej, zůstavovati majetek v dědictví nejstaršímu učeníkovi; pakli dědí učeník mladší, jest povinen staršímu dáti náhradu.)

7. Přenecháli některý igumen hory hned za živa svou zahradu některému ošetřovateli, aby příkladně a bohabojně na ní hospodařil a spravoval, nemá míti takový ošetřovatel moc sjednotiti tu zahradu s velikou lavrou ani s jiným majetkem cizím nebo vlastním, nýbrž může ji prodati nebo darovati osobě čestné a důstojné, která by byla bez zahrady. Stejným spůsobem nechť od nynějška zhotovují se darovací listy podle zákona tohoto. — (Článek tento upomíná na rakouské zákonodárství selské z doby Josefinské, podle kterého nikdo neměl držeti více statků selských než jeden, a statek selský mohl býti prodán opět jen osobě stavu selského. Patrným účelem toho předpisu bylo, aby nemajetným mnichům dávala se příležitost k nabývání zahrad, i aby majetek se nehromadil v jedněch rukou a počet samostatných držitelů se nestenčoval.)

8. Kdož opouštějí igumeny své, nechtějíce vstoupiti do služby u některého otce podle nařízení našeho, nýbrž milují toulati se svobodně po celé hoře a pronajímati se k sloužení, takoví buďte napomenuti jednou, dvakrát i vícekráte; nepodrobíli se těm, kteří jim užitečně radí, tehdy i proti své vůli buďte dáni otcům duchovním. — (Toulaví mniši bývali dle toho tehdáž přidržováni k pravidelnějšímu životu; bývalo jich snad mnohem více než nyní, že bylo potřebí zvláštního nařízení o tom.)

9. Zapovídáme a nařizujeme, aby podle starého obyčeje otců svatých nehovořilo se o žádném pro zahanbení, a neodpíralo se tomu, kdo přichází objevit svoje smýšlení a se vyzpovídat. Pakli by kdo tak činiti nechtěl, nechť jest kdokoliv, podléhá trestům církevním. — (Zdá se býti těžká obžaloba naproti tehdejším duchovníkům neboli spirituálům, jako by nezachovávali tajemství zpovědního.)

10. Těm poslušníkům, kteří se zaměstnávali skutky dobrými, a stali se hodnými býti duchovními i askety, kteří též od igumenů jsou za spůsobné uznáni vstoupiti na cvičiště mlčelivosti, takovým i my dovolujeme a žehnáme žíti o samotě dle vůle a úsudku jejich igumenů. — (Hesychasté požívali zvláštní přízně. Většina tehdejších mnichů trávila život v přísné askesi.)

11. Co se tkne příchozích k nám kněží neznámých, ustanovujeme, že nemají práva přisluhovati svátostmi, ni sami ni s jinými nemají se opovážiti čísti mši svatou bez doporučovacího listu nebo bez hodnověrného svědectví svých biskupů. — (Starý tento zákon církevní zachovává se zde dosud; neznámým kněžím nedovoluje se čísti mši ani konati nějaký obřad církevní.)

12. Připomínáme i to, aby ve svatý čtyřicetidenní půst všichni, jak samotáři tak i společně bydlející trvali v mlčelivosti, a nechodili jedni k druhým bez dovolené příčiny nebo bez krajné nutnosti, aneb bez potřeby sprostiti se špatných a hanlivých myšlenek. Ani igumenům nedovoluje se v těchto svatých dnech, kromě soboty, aby pracovali nebo veřejně něco jiného konali mimo zaměstnání duchovní. Obzvláště pak zapovídá se vesměs jísti rybu v těchto svátečních dnech, kromě velikého svátku Zvěstování Panny Marie anebo v nahodilé nemoci. — (Čtyřicetidenní půst ode dávna platil za čas sváteční v životě mnišském, i mělo se ho užívati k nábožnému rozjímání. Dosud jest v prvním témdni postním za obyčej, zachovávati zdrželivost v každém ohledu a připravovati se ku přijetí večeře Páně; ta přijímá se v klášteřích společných aspoň každý týden jednou.)

13. Kteří mniši, majíce zahrady, prodali by je, a potom koupíce jiné, opět by je prodali z lakomství a vyděračství, a nepřestanouli v takovém obchodu lichvářském, poroučíme, aby se zřekli těchto dušemorných koupí, a nepolepšili se po prvním a druhém napomenutí a neopustíli cesty zlé, buďtež vyhnáni s hory. — (Obchod vůbec protivil se duchu mnišskému, a krom toho zákaz tento měl překaziti zdražování zahrad.)

14. Bratřím se nedovoluje choditi s hory a vstupovati ve svazky přátelské s lidem venkovským. Pakli některý tak učinil dříve, nechať již nechodí do domů těch aniž přijímej u nich nějaké pohostinství. — (Styk s venkovem hleděli přetrhovati až do krajnosti; mniši měli se vystříhati každého svazku přátelského a odříci se i návštěv domovních; to poněkud platí i nyní; ovšem že vzdálenost osad lidských usnadňuje zachovávati zákaz ten.)

15. Za dobré se uznalo vydati nařízení o prodeji vína. Za souhlasu všeobecného bylo navrženo a uzavřeno, aby venkovanům nikdo neprodával vína na vlastní hoře, počínajíc od potoka Zygského. Neboť když by se to dovolovalo, lid venkovský navykl by častěji navštěvovati

mnichy a přinášeti jim nákazy světské. Máli kdo nadbytek vína, nechť jej prodá mnichům, a prodavač ať vezme za ně to, čeho u sebe nemá. Jakož však na hoře jsou mniši, kteří potřebují rozmanitých věcí, neb nejsou všichni zahospodařeni, a přinesouli venkované náhodou věci, o které jest na hoře nouze: tu pro naléhavou potřebu dovoluje se vyměniti za ně víno. — (Tím článkem zamezuje se prodej za peníze, a dovoluje se obchod výměnný toliko v nutných případech. Potok Zygský (zygon = jho, přesmyk) platil tehdáž za hranici polouostrova Athonského; nyní pokládá se za hranici hřeben horský řečený Veliká Stráž, a přebývá tam stálá stráž.)

16. Přísně nařizujeme od nynějška nepřijímati mladíků bezvousých a kleštěnců, přicházejících na horu pro postřižení, a kromě naléhavých důležitých případů ničeho nepodnikati, nikoho nepřijímati a nepostříhati bez vědomí, souhlasu a úsudku próta i všech igumenů hory. Pakli by kdo z igumenů keliotských nedbal zákona toho a přijal kleštěnce nebo chlapce na majetek svůj nebo do kelije, a po prvním i druhém napomenutí by neuposlechl, uznáváme za užitečné vyhnati takového s hory navždy. — (Přijímati kleštěnce a bezvousé mladíky bránilo se snad hlavně proto, že by pod šatem mnišským mohly skrývati se ženy a tak spůsobem podloudnickým obdržeti vstup do klášterů. Výslovný zákaz proti příchodu ženského pohlaví nestojí sice nikde, ale rozuměl se sám sebou; ženám vždy zabraňovala se návštěva mužských klášterů, a podnes nedopouští se i po venkově v klášteřích makedonských, tím pak přísněji zachovává se ta zápověď na Athoně.)

17. Ti bratří, kteří nenabyli dostatečného vycvičení v slově, ale mají dar duchovního vědění a stali se igumeny, mohou postříhati příchozích k nim, tak jako jiní igumenové, a nechť se nesnižují. Kteří však nebyvše igumeny, dosáhli pak důstojenství toho, ale nedovedou se sami spravovati, ty poroučíme odevzdati otcům duchovním, aby vyzpovídáním svých myšlenek osvojili si od nich požitek. — (Vzdělání literní nebylo asi nikdy valně pěstováno na hoře Athonské; pouze jednotlivci nacházeli se vždy, kteří se zálibou zabývali se písmem. Mnichovi z pravidla stačilo, umělli potřebné modlitby a zpěvy; stalli se knězem a třeba igumenem čili představeným kláštera, požadovalo se od něho jen tolik vzdělání duchovního, aby uměl obřady a byl schopen i důstojen udíleti postřížku čili vysvěcení mnišské. Také se však přiházelo, že takového vyššího stupně dosáhl mnich příliš mladý a nezkušený nebo i mravně sešlý; takový podle přítomného ustanovení měl býti dán k hodnému otci duchovnímu, aby se poučil nebo napravil.)

18. Jestliže by někdo, buď služebník igumenův nebo člověk příchozí z ciziny, přišel k němu (k igumenovi) a s jeho dovolením vystavěl si poustevnu, ale potom nenacházeje pokoje, chtěl by ji opět opustiti; tu beze všeho utiskování nechť igumen nahradí jemu polovičku ceny kelije. Stěhujeli se však proto, že jest utiskován od igumena, v tom případě poroučíme, aby jemu igumen nahradil všechny výdaje. Podobně nařizujeme v příčině zahrad a vinic. — (Předpis ten chrání pracujícího, aby od igumena nebylo mu svévolně ubližováno; podobně i článek následující.)

19. Vstoupíli mnich k některému igumenu do služby s tou výminkou, že bude u něho pracovati celý rok, ale potom během toho času chtěl by odejíti, tu dovolujeme, aby obdržel mzdu za práci svou. Pakli by igumen z úmyslu zištného chtěl obelstiti bratra vyhnáním jeho z práce bez platu po zaměstnání trvavším čtyři nebo šest měsíců, takovému bratru poroučíme vzíti od něho plat úplný. Zadržujeli igumen mzdu dělníkovi, nechť ten obžaluje ho u starců, a ti bez odkladu budou vymáhati od igumena zadržalé peníze a odevzdají je žalujícímu. Podobně poroučíme, aby i ten, kdo bez smlouvy vstoupí do služby a pracuje, potom však by jej igumen vyháněl nebo sužoval do odchodu, obdržel svůj plat celý. — (Podle toho zákona mohl mnich žalobou vymáhati na svém igumenovi mzdu zadrželou. Podobá se, že tehdáž cizí nádenníci nedocházeli do práce na Svatou Horu, jako nyní, než že všechny práce konali mniši.)

20. Zastavujeme tak řečenou robotu, kterou konají keliotė igumenům svým. Práce taková nechť se koná u venkovanů, nikoli však u mnichů. Chceli kdo k němu choditi na pomoc dobrovolně beze všeho nucení, to záležiž docela na vůli pracujícího. — (Tu zastavuje se robota, kterou musívali konati poustevníci klášterům, na jejichž územku bydleli; ústava zřejmě pokládá takovou povinnost za nedůstojnou povolání mnišského. Avšak robota tak zapovězená přece se udržela do časů pozdějších, neboť při koupi kelije musíval i později každý mnich se zavázati, že dotyčnému klášteru bude pomáhati při vinobraní, při klizení ořechů, maslinek čili oliv, též při vynášení obilí z lodi. Práce posledně jmenovaná požaduje se podnes, aby připlavené obilí rychle se přeneslo do sýpky, ale koná se více dobrovolně než z donucení.)

21. Nařizujeme, aby ekonom, kterému jest odevzdána správa středu, měl právo vyhnati z něho všechny ty, které uzná za příčinu nastalého pohoršení nebo sporu; neboť vzniknouli nepořádky a ekonom neučiní náležité napravení, všechna vina spadne na něho samého. Pakli by on měl odcestovati s hory za důležitými potřebami, nechť jeho místo zastane člověk spůsobilý, který lépe než ostatní umí udržeti mír mezi mnichy. Přihodíli se mimo střed nějaké pohoršení na hoře, tehdy ekonom jest povinen vzíti k sobě tři nebo čtyři igumeny sousedící s místem, kde věc pohoršlivá se udála, a po bedlivém vyšetření nápravu provesti. (Ekonom neb hospodář zde míněný býval jako pravá ruka prótova; vykonával policii, vedl účty, a bez pochyby býval také písařem. Středem neboli centrem rozumí se Kareje, kde dosud jest soustředěna správa Svaté Hory. Úřad bývalého ekonoma jest nyní rozdělen, a to hlavně mezi čtyři osoby, kteréž slovou epistatové čili představení; sbor dvacatera zástupců klášterských volí je každoročně ze sebe; epistatové vedou účty a vyřizují některé záležitosti správy vnitřní, ke kterým není potřebí celé protaty, onoho sboru dvaceti zástupců. Krom toho jest písař zvláště ustanovený, a služby policejní obstarávají strážníci.)

22. Jakož tomu jest již mnoho let, kdy z příčin nájezdů nepřátelských pásl se na hoře dobytek velikého kláštera, tož my s vědomím, co jest ve veliké lavře, ukládáme, aby se tak již nedálo bez nouze aneb nového vpádu nepřátelského. Totéž platí i pro igumeny,

totiž aby nechovali zvířat pro sebe. Co se pak dotýče stád, která bývají přiháněna na horu, to jednosvorně zůstavujeme starcům, aby podle rozsouzení a vůle své to zakazovali nebo dovolovali. — (Velikým klášterem rozumí se klášter Jana Kolova, který byl tehdáž největším klášterem na hoře Athonské; později přestal se počítati ke klášterům Athonským, poněvadž stál za Provlakou blíže nynější vsi Jerissa, tedy za nynějšími mezemi Svaté Hory. Dobytek chovati igumenům vesměs se zakázalo, ale nebránilo se připouštěti stáda na pastvu odjinud přihnaná, což stávalo se nejspíše na zimu, jakož dosud se děje od kočujících Vlachů makedonských; dovolení k tomu bylo v moci starců hory, páslo se na pozemcích obecních, a nájem z pastvy přicházel do důchodů obecních. Nečiní se zmínka, zdali již tehdáž platila výminka, která nyní se klade, aby na pastvu přiváděl se jen dobytek pohlaví mužského.)

23. O volích pak nařizujeme, aby z igumenů nikdo jich nedržel. Pouze jediná veliká lavra má dovolení na jeden pár, potřebný k mísení chleba, neb jest ona velmi lidnatá, a nemůže bez toho páru se obejíti. — (Pár volů povolen byl klášteru vystavenému od Athanasia. V lavře té bydlelo snad do sta mnichů, a krom toho k bratrstvu klášterskému počítali se též všichni poustevníci, kteří měli chýžky své na území kláštera, a co se týkalo chleba, odkázáni byli na lavru; takto mohl počet mnichů přesahovati dvě stě, a není divu, že na mísení chleba pro tolik lidí potřebovali nějakého stroje, snad volským žentourem hnaného.)

24. Co se týče stromů borových, poražených od mnichů na horách, ukládáme, aby se nevyvážely a obchod aby se s nimi nevedl, než pouze na hoře aby se prodávaly; jen v případě největší nouze lze je prodati lidem venkovským. — (Obchod s dřívím obmezoval se co nejvíce; chtěli tím také chrániti les pro potřebu domácí.)

25. O dělnících stavebních k nám docházejících nařizujeme, aby sobě nepřiváděli chlapců za pomocníky při práci. — (Nyní nedbá se té zápovědi, že by řemeslníci laikové, přicházející na Athon na práci, neměli s sebou voditi chlapců za pomocníky.)

26. V příčině úřadu ekonoma ustanovujeme, že na svátek nanebevzetí Matky Boží jest povinen ve shromáždění činiti počet z úřadu svého; ukáželi se, že dobře hospodařil, a jsouli s ním spokojeni prót i všichni igumeni, může zůstati v službě i nadále: v případě pak nespokojenosti dovolujeme jej sesaditi a na jeho místo postaviti jiného. — (Nyní se uzavírá účet při odstupování epistatů, což stává se prvního června starého kalendáře. Za účty odpovídá epistat první, kterýž za odznak svého důstojenství nosí vždy zvláštní hůl; účty prohlíží komise vždy schválně k tomu ustanovená.)

27. Poněvadž příště bude o dvoje shromáždění méně, nastřádají se přebytky toho, co se vynakládalo ku pohostění starců; ty nechť se sjednotí s almužnami a rozdají mezi mnichy. — (Veliká obec klášterská přijímala také dary, kteréž záležely v penězích, vínu, oleji a obilí; z toho bývalo obecní shromáždění pohostěno, a přebytky měly se rozdati mezi mnichy. To částečně trvá dosud; dary kladou se v účtech do příjmů obecních, a almužny mezi výdaje.)

28. Co se týče volby próty, chceme počestně zachovávati a neměniti nařízení první a nejstarší. — (Nařízení zde míněné nikde se nečte, a tak se neví, jakým spůsobem býval prót volen.)

Přejeme i my, aby všichni igumeni a mniši hory drželi všechna naznačená pravidla, a nikdo z nich aby neosmělil se překrucovati některý článek ústavy této. Pakli bude kdo usvědčen v zapírání toho, co ustanoveno a vyloženo bylo s vespolným souhlasem a nikoli z vlastní vůle a moci naší, takový nechať trpí trest božích zákonův, neb utratil svědomí své a stal se příčinou pohoršení a veliké škody.

Všechna tato pravidla jsou sestavena a napsána po obecním souhlase a schválení všech důstojných igumenů hory Athonské Euthymiem mnichem kláštera Studitského, a pro větší opatrnost, druhé potvrzení a nezrušitelnost předložena na soud a prohlídku milostivého panujícího mírumilovného císaře našeho Jana. A jakož Jeho nepřemožitelné panující Veličenstvo nás určilo a vyslalo, i čestným a svatým poručením císařských listů dalo nám právo vypátrati podrobně a rozsouditi každý spor, zavesti mír a zaznamenati celé to dějství, takž všechna ona (pravidla) byla přijata jako nařízení církevní a stvrzena pečetí císařskou.

Jan v Kristu Bohu věrný císař Římský.
(Krom toho připojeno 58 podpisův.)

Než uplynulo 70 let od ujednání této první ústavy, nastaly na hoře Athonské mnohé proměny. Na začátku jedenáctého století Athanasius, zakladatel veliké lavry, rozloučil se s životem vezdejším; paměť jeho utkvěla mezi mnichy Athonskými a zachovala se po dnešní den; onť byl zakladatelem veliké lavry, krom toho aspoň nepřímým původcem kláštera Iverského, a měl rozhodující vliv také na obnovení a zvětšení kláštera Vatopedského. Vznikaly nové kláštery, počet mnišstva se rozmnožil, a všichni, ač byli národnosti rozdílné, přijali pravidla klášterní, která byl Athanasius sestavil podle typiku platného ve všech klášteřích syrských a maloasijských, pocházejícího od Savy Jerusalemského. Větší kláštery, zejmena Iver a Vatoped, dosáhly zatím od císařů byzantinských zlatých bull na stálé důchody své i také povolení, aby mohly míti lodi, které sprostředkovaly obchodní spojení se vzdálenými přístavy; jeden následek toho byl, že při vznikajících rozepřích mniši bývali voláni na soudy světské a tam i odsuzováni. Větší zlo bylo, že na polouostrově usadili se pastýřští Richini, kteříž pásali stáda svá na pozemcích vlastních nebo i obecních, z kterých platili obci nájem. Igumeni následovali jejich příkladu, držíce ovce a kozy, ba lavra Athanasiova chovala i krávy, a to vše proti zápovědi ústavy zlatou bullou zpečetěné. Přítomnost žen a dcer oněch pastýřů pobuřovala smyslnost klášterníků i poustevníků, i nepokojila mysli starců, kteří s úžasem pozorovali úpadek života mnišského i obávali se, že Svatá Hora úplně spustne. K domácím těm nepořádkům přidružovaly se i časté návštěvy arabských loupežníků, kteří již několik klášterů byli přepadli, dobyli a spustošili.

Roku 1044 byla neúroda, v klášteřích Athonských nastal nedostatek pšenice, vína i oleje; nejedni v tom spatřovali trest boží, i povzbuzeni jsou ku pokusu, aby hrubému překračování zákonů učinila se přítrž. Několik starců odebralo se r. 1045 do Cařihradu, a padše k nohám císaře Konstantina Monomacha prosili ho snažně, aby ukrátil bídy jejich, obnovil zákony a nedopouštěl záhuby tolika míst svatých. Císař přijal tu prosbu milostivě a projevil ochotu zavesti opět pokoj a pořádek na Athoně. K tomu cíli užito prostředku téhož, který před 75 lety vedl k ujednání první ústavy. Císař povolav k sobě Kozmu, igumena kláštera Cincilukiotského na Bosporu, uložil jemu, aby odebera se na Athon vyšetřil a vykořenil všeliké zlořády, jež se tam zahnízdily, odstranil novoty a obyčeje, které jsou mnichům ku pohoršení, a obnovil dřívější spůsob života mnišského. Kozma přišed na Athon vyplnil vše, co mu bylo poručeno. Předkem a nejprve museli se vystěhovati pastýři s rodinami a stády svými, a pak teprve přikročil ku prozkoumání žalob a nedostatků mnišských. Dal svolati všechny igumeny hory Athonské, kterýchž bylo tehdáž 180, a po mnohém jednání s nimi a za souhlasu jejich napsal nová pravidla o všelikých věcech, které potřebovaly opatření. Nová tato ústava byla roku 1046 od císaře potvrzena.

(Dokončení.)

Strojnictví na jubilejní výstavě.

Rozsah i důležitost, jež v průmyslu českém má strojnictví, zračily se náležitě i na naší zemské výstavě; její oddělení strojnické náleželo mezi nejzdařilejší a nejbohatší a každého překvapovalo, jmenovitě i odborníka. Strojnictví se daří jen v zemích průmyslem bohatých, i můžeme stav výroby strojnické směle bráti za měřítko pro vši industrii v zemi. Posuzujíce s tohoto stanoviska českou výstavu, mohli bychom zcela spokojeně hleděti k stavu průmyslové činnosti v Čechách, neboť okázalo se tu české strojnictví na vysokém stupni vývoje, v mocném rozsahu a velké rozmanitosti oborů, na výši moderní stavby strojové, ba i s mnohými původními vynálezy a konstrukcemi, a co důležito, i v dokonalé technice výrobní.

Jádro výstavy strojnické nalézalo se v rozložité a pěkně upravené strojovně o 6720 m^2 plochy; s ní spojeny byly přístavky a strojovna elektrické stanice o 1700 m^2; připočtemeli k tomu pavillony některých strojíren a strojnickou část výstavy patentů, obnášela plocha tímto oborem na výstavě zaujatá přes 11.000 m^2, nepočítaje v to hospodářské stroje zvláště umístěné.

U porovnání s plochou hlavního paláce, jež 12.870 m^2 měří, nabývá rozsah výstavy strojnické ještě většího významu, což i odpovídá také skutečnému stavu této industrie v Čechách, jejíž roční výroba strojů samých se páčí na 13 až 18 milionů zlatých. Roku 1885 bylo v Čechách na 100 závodů strojnických s hybnou silou as 1850 koňských sil a skoro se 7000 dělníků; polovina obnosu hybné síly

a přes polovinu dělnictva připadá na obvod komory Pražské, a skutečně také jeví se Praha jakožto hlavní sídlo strojnického průmyslu v Čechách.

Stavbě strojů se ovšem pro povahu její výroby daří především ve velkých závodech, kterých jest v Čechách již značná řada; nic méně i menší závody po venkově nabývají svého významu, hlavně rostoucí potřebou strojů hospodářských, jak to oddělení těchto strojů na výstavě ukázalo.

Strojnickou výstavu pořádal zvláštní výbor ze zemského spolku strojíren vycházející, a to s nemalým zdarem. Výbor ten vydal i průvodce po své speciální výstavě, knihu to velice cennou svými vzácnými zprávami, jež nám nejen obraz o jednotlivých závodech a jich výstavě, ale i o celkovém stavu strojnické výroby podávají. Podrobných dějin tohoto průmyslového odvětví v Čechách dosud není, ale jmenovaný průvodce jest k nim velice záslužným příspěvkem.

Kdo chtěl míti obrázeček z dějin strojnictví, potřeboval jen pohlednouti do výstavy hasičské. S úsměvem zastavil se tu u starobylých stříkaček, jež před sto lety patřily k nejvyšším dovednostem pumpařským; hledímeli s respektem na stoletou, velice vážnou stříkačku Hradčanskou, poučí nás nedaleko stojící parní stříkačka moderní konstrukce o náramném pokroku podobné práce.

Ještě působivější obraz jevil se nám ve výstavě hospodářské. S úctou stanuli jsme u dřevěného pluhu, jenž před stoletím za časů těžké roboty vyhovoval při vzdělávání role, a hle, tu mohutný pluh s pěti dlouhými, zem hluboko rozrývajícími radlicemi, a jeho mocný tahoun, parní stroj! Bezděky v myšlenkách putujeme od kováře, který v minulém věku stačoval na stavbu strojů, duševními dílnami velkých vynálezců posledního století až k moderní strojírně. Pára je hnací silou, učí dělení práce, a zde se jeví ohromný její vliv.

Sto let tomu, co se v Anglii počalo užívati strojů parních ke hnaní strojů zpracovávacích. Po dlouhou dobu byla stavba strojů výhradně v rukou anglických, také v Čechách, kde první počátkové strojnictví do let čtyřicátých padají. Rychle rostoucím potřebám domácího průmyslu děkují za svůj vznik české závody strojnické, a zvláště mocný rozruch cukrovarnický zavdal podnět k založení některých vynikajících strojíren v letech šedesátých a sedmdesátých, čemuž velice přízniva byla tehdejší chtivost podnikatelská, jež předcházela světovou výstavu Vídeňskou. Spotřeba cukrovarů v tomto oboru byla tak veliká a práce i hmotně tak vděčná, že výroba v strojírnách až příliš jednostrannou se stávala, až i na úkor stránky věcné.

Některé závody ovšem zabývaly se i jinými odbory nebo se jiným výhradně věnovaly, avšak mnohá odvětví strojnická zůstala dlouho zanedbávána, a tu právě musíme se obdivovati pokroku, který se na výstavě objevil. Přes to přese všecko cítíme ještě značné mezery, jež následkem výše uvedené okolnosti v české výrobě strojnické povstaly a jež i na výstavě byly nápadny; ty bude pro mocnou konkurrenci zahraničnou za stávajících poměrů nesnadno vyplniti, což, bohužel, způsobí domácímu průmyslu ještě značné ztráty.

Nelze upříti, že mnohé obory strojnictví scházely buď úplně neb jen slabě byly zastoupeny, poněvadž jich v Čechách ještě není. A následky toho jsou citelné. Zejmena pohřešovali jsme strojův oboru textilního. Pomněme na rozšířenost tohoto průmyslu v Čechách, a počítejme, jaká na naši zemi připadá část z těch 9 milionů zlatých, jež Rakousko dalo r. 1889 za stroje oboru toho z ciziny dovezené. Strojů šicích dovezeno za 851.000 zl., strojů pro papírnictví a tisk za 338.100 zl., lokomotiv za 242.000 zl. atd. Možno vypočítati, co z těchto sum připadá na Čechy a co by se získalo, kdy by výroba i v těchto oborech domácí potřebě hověla.

Ještě nápadnější jest značný dovoz v oborech, jež se již se zdarem pěstují a schopny jsou dalšího rozkvětu, jen kdy by jim i větší strojírny náležitou pozornost věnovaly. To se týká hlavně strojů kovy a dřevo obrábějících, které vzhledem k tak mocné výrobě strojů poměrně slabě byly zastoupeny. Ba překvapuje to, že r. 1889 bylo do Rakouska dovezeno za 936.000 zl. strojů k obrábění kovů a dřeva, tedy skoro za milion zlatých! Ještě však nápadnější jest, že dovezeno v tom roce 246 lokomobil za 630.000 zl., skoro 400 mlátiček za 660.000 zl., dále 15 parních pluhů v ceně 196.000 zl. a jiných hospodářských strojů za půl milionu. Celkový dovoz strojů do Rakouska měl cenu skoro 21 milionů zl., vývoz jen $5^1/_2$ milionu, tak že i Čechy jsou v tomto směru passivné; poměry tyto se nepříznivými vztahy celními i obchodními proti cizině, zejmena pak proti východu stávají tím trudnějšími.

Naproti tomu velice potěšitelný jest stav výroby parních strojů, ač konkurrence při stále rostoucích požadavcích jest tu velice obtížná. Ale to právě jest pružinou pokroku. Od patnácti let trvá pravý závod ve vynalézání nových rozvodů parních, a tu stroje na výstavě vykazovaly konstrukce nejen moderní, ale i dobré. Velmi rychlé chody strojů a požadavek práce co nejúspornější a co nejmenší spotřeby páry nutí ke zdokonalování strojů parních. I v tom větším dílem bylo vyhověno, tak že se mohou některé strojírny v Čechách směle řaditi k výrobě tohoto druhu za branicemi jak moderností tak i provedením svých konstrukcí. Připomínáme tu několik větších strojů hnacích a čerpadel ve strojovně, jakož i zařízení elektrické stanice co velice zdařilé. Totéž platí i o strojích pro cukrovarnictví a papírnictví, v kterémž oboru jest dosavade česká výroba vzorem cizině, a to tím více, že tu jest několik velkých závodů výhradně těmito obory se zabývajících, a to se zdarem velice čestným. Překvapovaly i stroje pro potřebu v hornictví, těžné stroje a třídicí, čerpadla atd. Vodní motory byly skrovněji zastoupeny, ale v provedení vyhovovaly všelikým požadavkům. Četnější byly stroje mlynářské a mnohé z nich původních konstrukcí v pěkném provedení. O strojích obráběcích již učiněna zmínka; na tak rozsáhlé strojnictví bylo toho málo a také nestačilo ke srovnání s velice již pokročilou výrobou zahraničnou.

Potřeby ve všeobecných oborech strojnictví, jako transmisse, přístroje pro kotly a potrubí stačila by uhraditi výroba domácí, dosti mnoho v tom oboru bylo vystaveno, třeba ne vše v hodnotě nejlepší. Dosavad je v tomto oboru značný dovoz do Čech. Výtečné byly vý-

robky vystavené závodem bratří Fričů pro nástroje měřické, a největší pozornost ovšem vzbuzovalo zařízení osvětlovací, i můžeme tu s chloubou ukazovati na český závod Křižíkův světové pověsti požívající a v oboru elektřiny již proslavený.

I stroje válečné, moderní rychlopalná děla, bylo na výstavě viděti v dokonalém provedení, za něž děkovati jest pokroku ve výrobě ocele.

Rozsáhlostí a rozmanitostí vynikala výstava strojů hospodářských, kterýž obor spočívá na praxi a ze zkušeností jen zvolna se vyvíjí. Jak mnohá důmyslná konstrukce tu vznikne v hlavě venkovského kováře, a z té stránky byla výstava ta dvojnásob zajímava i měla zvláštní cenu jakožto práce maloživnostnictva; ba mnohý kus by tu patřil do výstavy lidové. Mezi účastníky v oddělení tom vynikaly některé již dávno známé závody svými specialitami, zejmena pluhy a secími stroji.

Oddělení patentů nás do jisté míry sklamalo; bylo sice velice rozmanito, ale česká práce tu málo jen byla zastoupena, kdežto mnohé vynálezy v strojnictví došly ve výstavě strojů svého provedení. Z té stránky zajímavý byl pavillon cukrovarnický, kdež bohatá sbírka výkresů podávala přehled plodné činnosti a vynalézavosti českých odborníků na poli strojnictví cukrovarnického.

Stavební železné konstrunkce byly velice čestně zastoupeny již budovami výstavními a i v plánech ukázány od některých závodů již provedené vynikající práce mostářské. V oboru dopravním vystaveny byly vozy železničné známou firmou světového jmena, tolikéž přístroje signalové a výhybkové. Lokomotivy se tu nestaví.

Nejhůře pochodila odborná literatura ve výstavě spisovnictví. Tu a tam se zase prozrazovaly zmatky a nedorozumění v českém názvosloví. Ty dvě bolesti tím více cítíme, porovnámeli odbornou literaturu s výsledky práce samé. *Frant. Rössler.*

Volné rozhledy.

Místodržitel hr. Frant. Thun jako spisovatel.

Český místodržitel hrabě František Thun Hohenstein vstoupil také do kruhu spisovatelů. Jako poslance a řečníka, jenž mužně hájí historickou půdu českého království a vnímavou má mysl ku prospěchům obyvatelstva jeho, a jako ředitele politické správy země, jejíž rozkvět mu leží na srdci, jak plnou měrou ukázala jmenovitě i výstava naše, měla veřejnost již příležitost kavalíra toho poznati a oceniti; novinkou však jest soukromější jeho činnost jako cestovatele a cestopisce. Není zajisté indiskretností, uvádímeli jej plným jmenem, neboť nebylo již tajemstvím, že podnikl v lednu r. 1888 čtyřměsíční cestu do východních zemí, že poutavé statě o této cestě vyšly z jeho péra v konservativním listu Děčínsko-Podmokelském, a jest i samozřejmo, kterou osobnost značí pseudonym Fr. hrabě Th. H.,

s nímž vyšla právě v nádherné úpravě kniha *Eine Orientreise* (Cesta na východ, u Tempského a Freytaga, stran 260 veliké osmerky s 6 barvotisky a 86 vyobrazeními v textu od Ludv. H. Fischera a Gust. Schmoranze).

„Jsou to *moje* cestovní dojmy, které jsem den po dni zapisoval. Co jsem viděl, co jsem cítil, kterak jsem plesal nad půvabem východu, svěřoval jsem péru.“ Těmi slovy urozený spisovatel případně naznačuje povahu i účel svého spisu. Nešel na východ, aby tam konal zevrubná snad studia lidu nebo přírody, aby zkoumal staré listiny neb objevoval hroby a mumie králův a velmožů dávnověkého Egypta, nýbrž aby se oddal bezprostředním dojmům krajin, přírody a života orientu, dojmům jeho přítomnosti i minulosti, která hlasitě tu k nám mluví na každém kroku sta- a tisíceletými památkami lidského konání, dávno zašlých říší a velkých dějinných převratů. A to, co sám zažil a procítil, podává nám ve svém spise, jak se to jeho zraku jevilo. V tom však právě spočívá originalita a přednost spisu.

Sám jest cestovatel jako stvořený. „Mne nemrzí žádné počasí na cestách, mně žádné namáhání není přílišné, mně strava a obydlí jsou všude dobré: slovem užívám cestování z celého srdce. Jakž mnohem více v cizích zemích, kde vše nezvykle účinkuje.“ Tak zaznamenává o svém veselém rozmaru (str. 99), kdy cestovatelskou společnost překvapila zlá nepohoda v Palestině.

Sloh spisu je místy úryvkovitý, jednotlivosti zvláště menšího významu zaznamenány jsou denníkářsky, líčení však vyniká vesměs vtipem a zkušeností života i světa; spisovatel nedává se unášeti látkou, nýbrž ovládá ji.

Dne 15. ledna shromáždila se celá společnost v Terstu, kde náš cestopisec s chotí svou (kterou v knize všude jen Annou zove) vstoupil na loď. „O 10. hod. jistý druh popravčí hostiny, pak na palubu Euterpy.“ Dne 17. opustil Terst a 22. o 10. hod. dopolední vystupoval v Alexandrii na půdu africkou. Ne bez humoru líčí nám Angličany v Alexandrii: „V pevnosti jest posádkou anglické mužstvo. Pyšně kráčejí červenokabátníci kolem. S čapkou na pravém uchu, s hůlčičkou v ruce činí každý z nich dojem, jako by se považoval za jediné oprávněnou bytost na světě.“ — Sloup Pompejův jest jediná pozoruhodná památnost města, avšak pisatele vábí více život a shon lidu, kterýž nám se zálibou líčí. „Tu modlí se kleče věřící, chvílemi čelem země se dotýkaje, nestaraje se o nic, co kolem něho se děje, tam vysmívají se nám černí služebníci, sedící v otevřených branách vill rozličných pašů; i my se smáli jim, a takž bylo vše veselo.“ Několika črtami naznačuje nám také typ Levantince s různými jeho metamorfosami: „Obdivovali jsme se zahradě bohatého Antoniada, výtečně udržované, se skvostnými stromy a rostlinami. Růže, kamelie, datury, lantany byly v květu. Antoniades, původně Řek, zvaný však Sir John a nyní ruský poddaný, velký ctitel naší císařovny, která kdysi zahradu jeho navštívila, jel jednou do Išlu, jak náš konsul hrabě V. vypravoval. Chtěl odevzdati císařovně koš banánů; ježto vysoká paní nebyla přítomna, odejel do Gastýna, nabídl banány císaři Vilémovi, který však jich nepřijal; a nyní obdržel je Bismarck.“

Mnohem pestřejší život očekával pocestné v Kahyře. „Čirý blázinec, pestrobarvý kaleidoskop, nevýslovný křik, nabízení, vyvolávání, vychvalování a dožebrávání všeho druhu. Nejvyšší měrou zábavné! Kolem zahrady Esbekije, ven z evropského města a horempádem do orientálního: nejprve okresem Muski, pak všemi možnými uličkami s hustě proudícími všude zástupy. Kočár jen volně pohybuje se s místa. Kočí volá ustavičně své „uah viglad“ a „assib“ do zástupu. Krám na krámě. Vše obchoduje aneb zvědavě prohlíží zboží zdejší práce, dalekého východu aneb evropského původu. Několik maškarních průvodů na oslích a velbloudech jsme potkali. Ohlušující hudba, mezi tím bakšiš. Není věru dosti očí na vše to popatřiti a pochopiti. Jenom nosu je všude příliš. Učinil by lépe, kdy by svou činnost zastavil, neboť vůně orientu jsou větším dílem špatné. Není všechno zlato, co se třpytí, a není všechno kadidlo, co páchne.“ Trefný jest také tento obrázek: „28. ledna. Šli jsme do okresu Muski a nakupovali. Dlouhé smlouvání, handrkování, při čemž káva a cigarety se nabízejí, požadování atd. Obnos, jehož na tobě žádají, jest přílišný — nabídka, kterou činíš, taková, že se bojíš, aby tě nevyhodili, a přece dostaneš za tuto cenu, co hledáš, a k tomu máš ovšem pocit, že jsi přeplatil.“ Pisatel shledal zde i — české muzikanty. Navštívil kavárnu, kde hrála česká kapela ženská i mužská.

Podobný výjev nakupování v Kahyře líčí nám spisovatel takto: „Usadíte se na židlích, dostanete obvyklou kávu a nyní ukazují vám a vychvalují poklady ve velkých stozích nakupené. Koberce z Mekky k modlitbám, koberce z Persie, z Bochary, Širasu, Smyrny, bez počtu, nejrůznějších barev a kreseb rozkládají se před vámi. Majitel, krásný dlouhovousý, starý Turek dává pokyny; dva prostředníci tlumočí ceny, radí důtklivě ke koupi, shodnou se i také, třebas se nabídne nejnižší obnos. Potom nastane spor mezi pánem a jeho pomocníky živou gestikulací, posléze starý pán se přece utiší. Byltě to ovšem jen divadelní spor na oko, aby cizinec nabyl přesvědčení, že koupil značně pod cenou.“

Náš spisovatel zmiňuje se též o slovutné lady Stanhopeové, jež jako Arabka žila na poušti, a o lady D., paní, jež vystřídala tři manžely a potom v 65 letech se provdala za náčelníka arabského kmene, šejka Amru, jemu své jmění přinesla a pouští s ním táhla, při čemž tu byli pronásledováni od jiných beduinských kmenů, tu vítězně jiné zatlačovali. Všude byla s ním; loni zemřela. „Co se asi stalo s její francouzskou komornou?“ táže se pisatel. Jiný typ cestovatelky líčí takto: „Mezi cestujícími byla Kanaďanka, která bez nejmenších zavazadel, dokonce i bez ruční tašky, vstoupila na loď. Procestovala již tři čtvrtiny světa, jela přes Kalifornii, Japan a Indii. Nízké, černé polobotky červeně lemované pokrývaly její nohy bez punčoch. Jak se zdá, nemá ta dáma mnoho potřeb. Škoda, že nejela s námi; byla by to věru bývala zvláštní spolucestovatelka.“

Pravý názor o orientálech osvědčuje také pisatel, když popisuje vstup na pyramidu Cheopsovu. „Po hodině jízdy, jež chvílemi v jakési dostihy s ostatními vozy se měnila, octli jsme se na kraji pouště. Nyní vede cesta v oblouku mezi vysokými zdmi, jež brániti mají pískovým závějím, k Cheopsově pyramidě. Tam přikáže tě ihned šejk

beduinů, jenž, jak myslím, celé to zpropitkové hospodářství jako výnosný obchod má najato, rozličným chlapům, a výstup počíná. Dva Arabové chopí tě za ruce, a jsouli stupně příliš vysoké, pomáhá třetí strkáním od zadu; vzhůru jde to bez zastávky, jestli důrazně nežádáš za chvíli k oddechu. Kdy bys si dal na čas, nebylo by to žádné namáhání, tak ale je to kus práce. Anna volila raději ostati dole a měla dobře. Pěkný jest pohled na četnější vystupující společnost, která obklíčena zástupem bíle oděných Arabův od stupně k stupni vzhůru letí. Nahoře užili jsme rozkošného rozhledu. Na pokraji Lybické pouště měli jsme za zády nekonečné písečné moře a před námi prostíralo se požehnané údolí Nilu. S památníku téměř šesti tisíc věků těkalo oko po kvetoucí zemi, jež od tisíciletí své neobmezené bohatství děkuje zaplavujícímu Nilu. Kam sahá jeho voda, je život, vedle smrt, a na vlásek tažena jest hranice bez přechodu mezi kyprou zelení a žlutým pískem pouště. Nyní nastal sestup, jenž rychlými skoky s kamene na kámen se provádí. Nesnadnější bylo proniknouti dovnitř. Dílem příkře dolů, dílem příkře vzhůru, kus po všech čtyřech, stále shrbeně, po hladce vyšlapaném kameni s nepatrnými stopami schodů — podnik velmi namáhavý. Netopýři, vyplašeni našimi svíčkami hvízdali kolem našich hlav; při tom velké vedro a posléze u cíle temná čtyřhranná prostora, umrlčí síň Cheopsova. Vědomí, že tu byl, bude každému navštěvovateli, vyjma badatele, jedinou asi příjemnou upomínkou na tuto výpravu . . . Navrátivše se ku prahu velké pyramidy zaplatili jsme bohatě za každou pomoc. Rozumí se, že vše bylo nespokojeno, křičelo a ohánělo se. Byl to hotový útok na nás, který však brzo se utišil, když vojáci počali v zástupu rozdělovati rány bičem. Za uhánějícími vozy volali pak ovšem i vojáci své ‚bakšiš'.“

Živě i vtipně líčí spisovatel také cestu po Nilu až do Assuanu, nynější hranice Egypta, podniknutou. Společnost na lodi „Rameses“ byla většinou anglická a americká. „Dvě německé staré panny jsou tu také,“ píše; „jsou všecky prosáklé moudrostí Baedekrovou a házejí egyptskými králi všech dynastií, jako by to byli jejich strýcové.“ První zastávka byla v Bedrašenu. „Parník přistál, vystoupili jsme do směsice lidí a oslův. Obyčejný křik. Každý oslař chce se zmocniti jednoho cestujícího. Vše vsedá: staří i mladí, páni i dámy, a dále tryskem kvapíme podle vesnice. Bezpočetné děti nastavují ruce a se smíchem volají své ‚bakšiš.' Nevěří patrně sami, že nějaký dostanou.“ Takž dojeli k obrovské soše Ramsesa II. a k stupňové pyramidě v Sakhaře, pocházející z r. 3300 před Kristem. „Zpáteční cesta byla velmi veselá. I v Egyptě oslové rádi domů běhají, šlo to nyní mnohem rychleji a za hojného smíchu. Jeden neb druhý padal, aniž si ublížil, do měkkého písku, zde se obrátilo sedlo, tam přetrhl třmen. Vše v nejlepším rozmaru. ‚Jalla, jalla,' t. j. ‚ku předu' ozývalo se a mezi to úzkostlivé hlasy paní, až na břehu uvítáni jsme byli opět voláním ‚bakšiš'. Veškero mladistvé obyvatelstvo se sem dostavilo, stálo ve vodě, stálo na břehu a prosilo za dar; vysoko pozdviženým jediným oděvem lapán byl hozený peníz aneb v chumáči sváděna oň pračka. Konečně jsme odrazili; byl čas, neboť anglické misses dosti viděly. Pluli jsme až do tmy, pak řinčely kotvy dolů.“

Za dva dni, 31. ledna, přistáli u Beni Hassanu, aby navštívili skalní hroby XII. dynastie (2460—2260 před Kr.). Opět bakšiš, opět tytéž obrazy. „N. a já smýkali jsme nohy po zemi, neboť jsme měli pravé osli trpaslíky, ale šli dobře.“ Od hrobů vrátili se na loď a večer stavěli se v Rhodu, kde nalézá se velký cukrovar, jenž denně zpracuje 13.000 m. centů třtiny v 1000 m. ct. cukru. V Siutu stihla cestovatele truchlozvěst o smrti korunního prince Rudolfa. V Siutu i proslulém Luksoru nalézá se mnoho starobylých památek; dne 9. února k večeru stihli pak do Assuanu, poslední stanice na Nilu a hranice horního Egyptu zároveň.

Zde poznáváme spisovatele i jako lovce. V průvodu černého divokého myslivce chodí v noci na čekanou, aby skolil přilákaného mrchou šakala, vlka a p. Také na Nilu srazil pěkného pelikána. Lovecké krve nezapírá ostatně nikde na cestě své, a kde může, chápe se příležitosti, aby pustil se na lov. Jako přítele skvostných arabských koní viděli jsme ho již dříve při prohlídkách čistých arabů v Kahyře. Avšak i hluboký smysl pro přírodu všude jeví. „Dlouho před východem byl jsem na palubě,“ píše 12. února, „abych odjezd z Assuanu a Assuan ještě spatřil. Sotva se ještě šeřilo. V černých obrysech rozkládala se krajina před námi, brzo však rozžehl se východní obzor zlatými barvami. Temně modré zdály se vrchy, za nimiž slunce zářic se zdvíhalo, světelné šířic moře na západním břehu. Nikdy neměli bychom promeškávati východ slunce, jmenovitě na jihu. Mlčelivý Angličan H. a já jsme se dnes jediní obdivovali nádheře tvorstva. Ostatní spali a objevili se, až slunce stálo vysoko.“

Než opustil Kahyru, byl pisatel přijat ještě od místokrále Tevfika. „Od šl. K. provázeni odebrali jsme se do místokrálovského zámku Abedinu. Široké, voskovaným plátnem potažené schody vedou do prvního patra; evropský nábytek, koberce, lustry v salonech: nápodobuje se Paříž a neprávem zapírá orient. Obřadník Tonino paša očekával nás, aby nás uvedl k místokráli. Místokrál mluví výtečně francouzsky, tak že všeobecně vedený rozhovor neváznul. Služebníci v černých kabátech s fesy na hlavách podávali nám cigarety a kávu v jemných, z filigranového zlata pracovaných koflících (zárf), v nichž číška s kávou (fingan) se nalézá. Zárf místokrálův byl poset zářícími kameny. Místokrál na rozdíl od svého otce Ismaela jest svrchovaně hospodářský a spořivý. Má jen jednu ženu, jeho synové jsou na vychování ve Vídeňském Terezianu.“

Na rozloučenou navštívil spisovatel ještě sfingu. „Teple v písku uloženo odpočívá obrovské to tělo a hledí cize na bohatou zemi, kde trpasličí nyní pokolení nic trvalého nebuduje, lopotí se na daně, aby věřitelům egyptského dluhu se vyhovělo.“

Z Kahyry odebral se náš cestovatel na průplav Suezský, rozhledl se na Rudém moři, načež cesta pokračovala dále po moři do Jaffy a do Jerusalema. Jak pochopil orient, toho doklad podává opět mluvě o přistání v Jaffě: „Nejprve ubírá se vše do celnice. Jako zvířata ve zvěřinci vecpou nás se vším, co máme, do omřížené prostory. Turecké celní úřady jsou velmi přísné. Dnes bylo jich však ještě málo vzhůru, bylo jim příliš záhy. Službu konající úředník nechal nás také hnedle

jíti: bakšiš učinil svou povinnost." — Dne 6. března stihla karavana do Jerusalema, a navštívivši všecka svatá místa, přibyla 12. března do Betléma. „Až do Betléma vede dobrá cesta, která dále k Hebronu má býti zřízena. Praví se, že nynější paša Jerusalemský má nový pěkný kočár, a té okolnosti jediné že sluší děkovati, že pro cesty něco se tu děje."

Poutavými episodami oplývá i cesta z Jerusalema do Damašku, putování po Damašku, Baalbeku, Libanonu a do Bejrutu. Na ukázku uvádíme jen nocování v Nabulu, na cestě do Damašku: „Husté mlhy zakrývaly moře a horu Karmel, i Hermon bylo možno spíše uhodnouti než viděti. Jasný a krásný však byl daleký rozhled na východ a na jih: na úrodné údolí, nejbližší horské hřebeny až tam k dálnému Hauranu, horám Moabským a Judským. Měsíc, jenž blížil se úplňku, stál vysoko na nebi, osvětloval město, údolí a vrchy, s nichž vytí šakalů dolů se rozléhalo, když jsme se vraceli. Krajina platí za nejistou a obyvatelé Nabulští netěší se nejlepší pověsti. Měli jsme tedy ozbrojené stráže kolem svého tábora. Když o 1. hod. v noci policie vystřídávala vojáky, kteří nás měli chrániti, byli tito pohříženi v hlubokém spánku; policie nepozorovaně jim odňala zbraně, aby pak asi rovněž si schrupla. Užitečná to stráž!"

V Damašku připomíná cestovatel také kus činnosti velebeného reformátora tureckého, Midhada paše, jenž tak smutně proslul v Bulharsku: „Dřívější guvernér Midha paša uložil kupcům Damašským, aby přestavbou rozšířili bazary, a když vyzvání toho nebylo poslechnuto, kázal založiti oheň. Na spáleništích byly pak nynější široké, vysoko překlenuté bazary založeny, kdežto ostatní zachovaly svůj starý, úzký, koutovitý stav s vysokými, ostrými střechami." Velkolepý, pestrý a po asijsku velkoměstský je život v Damašku, jak nám jej spisovatel líčí. Všichni národové a všeliké plodiny a výrobky Asie se tu stýkají. „Stojíš a díváš se a zástup špinavých, velkookých, krásných dětí si tě prohlíží. Mezi ulicemi nataženy jsou provazy, kde suší se prádlo. Děti nedbajíce chodců, hrají si míčem z jedné strany ulice na druhou. Neřest všeho druhu leží na zemi, psi hledají si tu potravu. Hlučné, zuřivé lání se strhne, počneli jeden štěkati neb výti, nebo když pes z jiné ulice či z jiného okresu sem se odváží." Toť episodka z ulice.

Potom vedla pouť k Cypru, Rhodu a do Smyrny, kde v kavárnách na nábřeží shledal cestovatel opět české hudební kapely. Kolem Chia a Lesba nesla pak loď cestovatele do Athén, jež zvláštní jeho poutaly pozornost. V Cařihradě 9. května končí cesta a cestopis.

Úprava knihy jest bohatá, zdobíť ji šest nádherných barvotisků dle původních akvarelových obrazů a 86 pěkných dřevoryteb. Jest ovšem málo cestovatelů v tak šťastných okolnostech, aby mohli za podobně příznivých hmotných poměrů podnikati cesty a vydávati o nich spisy. Tím však nikterak nezkracuje se naše potěšení, když pana místodržitele poznáváme ze stránky docela nové, jako veselého, neúmorného, vnímavého cestovatele a vtipného, poutavého vypravovatele.

Jos. J. Toužimský.

R. 1892. Čís. 2.

OSVĚTA

Jan Amos Komenský.

Úvaha

od

dr. Petra Durdíka.[1])

I.

Rok 1892 jest pro Evropu v kulturním ohledu velice památný; před 400 lety odkryta Amerika, před 300 lety narodil se Komenský.

Málo jest mužů, nejen v národě českém, ale v Evropě, ano v celém světě, jejichž jmeno tak by bylo známo a slavno, jako jmeno Komenského. Mnohého vynikajícího ducha, jenž vyšel z našeho národa, hleděli nám nepřátelé naši upříti, neb aspoň zásluhy jeho zmenšiti, význam jeho co nejvíce snížiti; ale na Komenského se neodvážili, ano ještě sami mnohdy pomáhají našim badatelům, zvětšovati a rozšiřovati jeho pověst a slávu. A přece Komenský sám prohlašuje o sobě, že jest „rodem Moravan, jazykem Čech, povoláním bohoslovec.“ Ale aby Čech došel uznání obecného i za hranicemi své vlasti, k tomu bylo potřebí zásluh převelikých, výkonů nevšedních.

Nejvíce přičinili se — to sluší uznati — za posledních několika desetiletí Němci, aby význam Komenského byl důkladně a všestranně vysvětlen; a nyní horlivě se chystají k důstojnému oslavení 300leté ročnice jeho narozenin.[2]) Tím více jest povinností naší, abychom vděk svůj a uznání vhodným spůsobem osvědčili. I bude letos pořádáno mnoho slavností, akademií, přednášek atd. po vlastech českých; ale

---

[1]) Dle přednášky konané dne 16. prosince 1891 ve prospěch nemajetných filosofů.

[2]) Jak známo z denních listů, sestoupil se v Berlíně zvláštní komitét, jenž přibrav ve svůj střed i neněmecké národovce, obzvláště Čechy některé, vytkl si za úkol památku Komenského přiměřenou slavností uctíti, studia o něm a jeho spisech podporovati, jeho díla vydávati, známost o něm v lidu šířiti a p.

nejlépe, myslím, oslavíme památku tohoto veleducha svého, budemeli seznamovati se s jeho životními osudy a působením, s jeho myšlenkami a spisy. K tomuto poznávání má i toto pojednání býti malým příspěvkem.

U nás nejprve Palacký r. 1829 v Časopise Musejním náležitě ocenil Komenského. Byly sice některé spisy jeho, zvláště Labyrint, i dřívějším učencům známy, jako Pelclovi, Zieglerovi, bratřím Nejedlým a j., ale ti přihlíželi více k stránce jazykové, podivujíce se obratnosti slohové a jadrnosti mluvy. Palackým byvše upozorněni mnozí vrstevníci jeho jali se studovati spisy Komenského (tak na př. Storch a Květ); ale nikdo nevěnoval mu tolik vroucí a nadšené píle jako Fr. Jan Zoubek, ředitel měšťanské dívčí školy na Smíchově, nedávno zesnulý, jejž sluší pokládati za nejlepšího znalce osudů, snah a spisů Komenského. Bohužel nebylo mu dopřáno, aby přehojný materiál, po mnohá desetiletí sbíraný, ke konečnému vydání upravil, ač jednotlivá pojednání časem pouštěl na veřejnost, z nichž nejcennější jest „Život Jana Amosa Komenského“ z r. 1871.[1]) Nástupcem Zoubkovým ve studiích o Komenském jest prof. Josef Šmaha v Rakovníce; dejž Bůh, aby k šťastnému konci přivedl to, co překazila předčasná smrt u jeho předchůdce. Ale i mnozí jiní učenci, pedagogové a znalci jazyka i literatury české obírají se otázkami, Komenského se týkajícími, a chystají o něm rozpravy. Jak veliká tu hojnost látky, viděti již z toho, že Zoubek ve svém Životě Komenského uvádí neméně než 105 spisů jeho, s přídavkem dalších 5 pojednání, tedy celkem *sto deset* literárních děl, tu delších tu kratších. Plodnost to zajisté podivuhodná, tím více, povážímeli jednak, jak obsažné a plné hlubokých myšlenek jsou téměř všechny jeho spisy, jednak, jak pestrý a neklidný byl vnější jeho život. Vystihnouti celý charakter, ducha a působení jeho vyžadovalo by ne jedné, ale několika objemných knih; my tuto přestaneme na stručném náčrtku hlavních událostí v jeho životě a předních jeho spisů.

II.

Jan Amos Komenský narodil se dne 28. března 1592 v Uherském Brodě na Moravě. „Amos“ není jeho jmeno rodinné; jest to jmeno jednoho z menších proroků ve starém zákoně. „Komenský“ se nazýval dle vesnice Komny, odkud pocházel jeho otec Martin, muž zámožný, zaměstknáním mlynář. Matka jmenovala se Anna; bratrů náš Amos neměl, sestry měl tři: Markétu, Ludmilu a Zuzanu. Již r. 1604 zemřeli mu oba rodiče (otec o několik měsíců dříve), i pochováni na českobratrském hřbitově v Uherském Brodě. Poručníci o sirotka dvanáctiletého nepříliš pečovali. Do školy byl posílán nejprve ve svém rodišti (podnes tam ukazují dům, kam chodil se slabikářem), roku 1604 a 1605 pak ve Strážnici, kde byl jeho spolužákem Mikuláš Drabický, později tak pověstný. Teprve r. 1608, maje 16 let věku svého, začal se učiti latině, i chodil do

[1]) Z tohoto spisu čerpali a čerpají všichni ostatní životopisci Komenského. Nebožtík Zoubek však připravoval k tisku vydání druhé ve mnohých věcech opravené a doplněné.

školy bratrské v Ivančicích, kde rozhodl se pro stav kněžský. Ze svých školských let neměl příjemných upomínek; vyučováno tenkrát na všech školách slovům bez věcí a vtloukána do žáků latina. Pobyv dvě léta na latinské škole Komenský doprovázel mladého pána z Kunovic na cestách, a dal se r. 1611 zapsati na reformovaném gymnasiu v Herborně (v Nasavsku). Bratři čeští vyhýbali se vysoké škole čili akademii Pražské, poněvadž ji měli v rukou utrakvisté, kdežto kalvinisté byli bratřím i věroukou i přísností mravů bližší. Po dvou letech Komenský odebral se do Heidelberka a dal se zapsati na fakultu theologickou.[1]) Dokončiv bohoslovecká studia vydal se r. 1614 dle tehdejšího obyčeje na cesty, byl v Holandsku (zejmena v Amsterodamě, svém pozdějším útočišti) a jak se zdá i v Anglii; ještě téhož roku se vrátiv do Heidelberka onemocněl, a když se uzdravil, cestoval pěšky do Čech (kde navštívil i Prahu) a na Moravu. Jsa příliš mlád nemohl býti vysvěcen na kněžství, i převzal — nejspíše ku přání pana Karla z Žerotína — správu školy Přerovské, kterou přeměnil v jakési reálné gymnasium, přibrav mezi učebné předměty vedle latiny též některé reálie.

V ta léta spadají jeho první pokusy literární. Měl původně úmysl psáti jen jazykem českým; ale okolnosti životní přinutily jej později spisovati též díla latinská a německá. Již v Herborně r. 1612 počal sbírati z řeči lidové i ze spisů materiál k velikému slovníku česko-latinskému. První dílo však tiskem vydané byla mluvnice latinská s příklady, nadepsaná: *Grammaticae facilioris praecepta* (v Praze 1616[2]). Téhož roku jal se skládati jakousi malou encyklopaedii nauk: *Amphitheatrum universitatis mundi.*

V dubnu r. 1616 Komenský na synodě v Žiravicích vysvěcen za kněze i poslán r. 1617 nebo 1618 za kazatele a správce školy do Fulneka. Zde prožil nejšťastnější dobu svého života; zařídil si klidnou domácnost, oženil se a stal se otcem dvou dítek. Laskavost a mírnost jeho povahy byla tak obecně známa, že vzniklo ve Fulneku pořekadlo: „Pastýř beránků nemá žluči." Bratři čeští tu nazýváni „beránky," poněvadž z návodu Komenského ve svých příbytcích zavěšovali vyobrazení beránka Božího. Vůbec vedl Komenský své svěřence ke zbožnosti a k životu v pravdě křesťanskému. Ale i ku práci hospodářské je povzbuzoval slovem i příkladem; sám několik úlů včel postavil před svým obydlím a učil sousedy včelařiti. V tu dobu napsal spis obsahu nábožensko-poučného: *Chudých utištěných volání do nebe* (1617 v Olomouci) a cestoval po Moravě, chystaje k tisku mapu markrabství moravského (dokončena 1624), děje rodu Žerotínského a starožitnosti moravské.

Avšak asi po čtyřletém klidném a šťastném živobytí změnily se poměry, a od té doby stíhala Komenského pohroma za pohromou. Vznikla osudná pro národ český válka třicetiletá, a útrapy válečné za-

---

[1]) Své jmeno tam napsal takto: „Joannes Amos Nivanus Moravus." Proč Nivanus a již před tím v Herborně Nivnicenus (dle vesnice Nivnice), není dosud vysvětleno.

[2]) „Nevíme o žádném exempláři," napsal Zoubek v Životě. Ale později se přece dopídil jednoho exempláře, jejž s nemalou radostí ukazoval svým přátelům a známým.

sáhly za nedlouho i tichý Fulnek: byl r. 1621 od vojska španělského, císaři Ferdinandovi na pomoc poslaného, vyloupen a spálen. Komenský přišel o všecko jmění, o knihovnu i rukopisy své a musel opustiti nový svůj domov. Skrýval se nějaký čas v okolí, až mu dopřál útulku na svých statcích pan Karel z Žerotína. V té nepokojné době Komenský dovedl si zachovati tolik pevné a klidné mysli, že napsal několik spisů náboženských (zejmena: *Retuňk proti Antikristovi*, *Přemyšlování o dokonalosti křesťanské*, *Nedobytelný hrad jméno Hospodinovo*) a převáděl na jazyk český *žalmy Davidovy* verši časoměrnými velmi zdařile. Roku 1622 uchýlil se konečně do Brandýsa nad Orlicí, kterýž nazývali čeští bratři svým Kanaanem, jsouce tam pod mocnou ochranou Karla z Žerotína; požívalť tento slavný státník, nesúčastniv se odboje pánů českých, důvěry císařského dvora, tak že bratři čeští na jeho statcích žijící byli bezpečni od komisařů, slídících zvláště po kazatelích a knězích nekatolíků. Avšak i tam se Komenského krutě dotkl osud: zemřela mu manželka i obě dítky morem. Jsa úplně chud a skormoucen obýval v chaloupce pod lesnatou strání Klopoty nazývanou, a přemýšleje o pomíjejicnosti statků pozemských a vyhledávaje nejvyšší dobro — summum bonum starých filosofů — napsal nejlepší svůj básnický plod: „*Labyrint světa a ráj srdce*, to jest: Světlé vymalování, kterak v tom světě a věcech jeho všechněch nic není než matení a motání, kolotání a lopotování, mámení a šalba, bída a tesknost, a naposledy omrzení všeho a zoufání; ale kdož doma v srdci svém sedě s jediným Pánem Bohem se uzavírá, ten sám k pravému a plnému mysli upokojení a radosti že přichází.“ Věnoval dílo to panu Karlu z Žerotína dne 13. prosince 1623. Obsah lze naznačiti několika slovy: Poutník — sám to Komenský — vedený Všezvědem či Všudybudem, zosobněnou to zvědavostí, a Mámením jakožto tlumočníkem královny světa Moudrosti — recte Marnosti — prohlíží různé stavy a rozmanitá zaměstknání lidská, aby sobě z nich vybral některé, i shledává, že žádné nestojí za nic, a že jen v Bohu lze člověku nalezti trvalé a opravdivé štěstí. Svět se tu zobrazuje jako veliké město, v jehož ulicích jsou umístěny jednotlivé stavy: řemeslníci, učenci, kněži, vojínové, novináři atd. Poutník nic kalého nikde nenalézaje zoufati si počíná; i uvedou jej průvodcové jeho do hradu Moudrosti, kamž se i Šalamoun dostavuje, marnosti a šalby světa vyjevuje, ale sám i se svým tovaryšstvem jest oklamán a sveden. I utíká poutník ze světa a hrůzou omdlévá, an tu zavzní k němu hlas: „Navrať se, odkuds vyšel, do domu srdce svého, a zavři po sobě dvéře!“ Poutník uposlechne hlasu toho, přijme u sebe Krista za hostě i oddává se mu cele. Obšírnými úvahami rázu pietistického, ale již méně poetického končí se spis.

Chtějíce z Labyrintu uvesti některou zajímavou ukázku, na rozpacích jsme, kam dříve sáhnouti. Jak případně na př. líčeno pokrytství tohoto světa, a jak se hodí i na naši dobu: „Hledím tedy sobě na ně (totiž na lidi hemžící se na náměstí světa) ostřeji a spatřím nejprv, že každý v zástupu mezi jinými chodě škrabošku na tváři nosí, odejda pak, kde by sám neb mezi sobě rovnými byl, ji smyká, a do zástupu jíti maje zase připíná. I zeptám se, co to znamená? Odpověděl mi (tlumočník Mámil): To jest, synu milý, lidská opatrnost, aby se ne

všechněm každý, co jest, zjevoval. Sám u sebe může člověk býti, jakýž jest, před lidmi pak lidsky se ukazovati a věcem svým tvárnost dávati sluší. Takž mi se chuť udělá, abych pilněji, jací pak bez toho ulíčeného přikrytí jsou, pohleděl. A maje na to pozor vidím, že všichni nejen v obličeji, ale i sic na těle rozličně jsou zpotvořeni. Napořád byli trudovatí, malomocní, mimo to některý měl psí zuby, jiný volové rohy, jiný osličí uši, jiný basiliškové oči, jiný liščí ocas, jiný vlčí pazoury; některé jsem viděl s pávovým vysoko vytaženým krkem, jiné s dedkovým naježeným chocholem, některé s koňskými kopyty atd., nejvíc pak bylo podobných opicím.“ [1]) Nemluvíli tu poutník jako druhý Diogenes? — V kapitole VIII. poutník prohlédá řád a stav manželů. Za branou „Snoubení“ nazvanou na širokém prostranství zástupové lidu obojího pohlaví se procházeli, a nejen že druh druhu v oči nahlédali, „ale ohledával jeden druhému uší, nosu, zubů, krku, jazyku, rukou, noh a jiných údů; měřil také jeden druhého, jak dlouhý, široký, tlustý neb tenký jest . . . Zvláště pak (toho jsem nejvíce viděl) měšců, váčků a tobol jeden druhému ohledával, jak dlouhý, jak široký, jak odutý, jak tuhý neb slabý jest, měře a váže.“ A když konečně si někdo vybral družku, buď dobře se mu zdařilo, a tu rozkoše málo, za to bídy a lopotování hojně se mu dostávalo; buď bylo manželství nepodařilé, a tu nevycházel z různic, svád i rvaček. Konečně i poutník sám do stavu manželského vstoupil; a tu dotýká se Komenský svých rodinných příhod, upřímně a tklivě: „. . . přeloudili oni (moji průvodcové) mne, že jsem se jako z žertu na váhu a odtud do pout dostal, a tudíž sám čtvrtý spjatý chodil; jiných pak — pravili, že k službě a pro počestnost — dlouhou řadu mi přidali, že jsem je sotva za sebou vláčeti mohl, dychtě a chroptě. V tom nenadále jakýs udeří vichr s blýskáním, hřímáním a krupobitím strašlivým; i rozprchá mi se všecko to pryč kromě z připínaných mých, s nimiž já také v kout když běžím, toť šípové smrti zporážejí mi všech mých tré, že jsem žalostně osaměje a hrůzou zmámený jsa co dělati nevěděl.“ Naráží tu Komenský patrně na smrt své choti a dvou dítek. I končí kapitolu jadrnými slovy slohu biblického: „Ale znikna toho nic přece nevím, co vlastně o tom stavu pověděti: víceli potěšení v něm, když se zdaří — jakož se domnívám, že mně tak bylo sedlo, — čili žalosti více, z přerozličných příčin. To pamatuji toliko, že i bez něho i v něm teskno bývá, a i když se nejlép zdaří, sladké s hořkým se mísí.“

Podobným dramaticky živým způsobem postupuje vypravování, i nevíme, čemu více se diviti a čím více se kochati máme: zdali odvážným vzletem obrazotvornosti, či hlubokým citem, či velkolepým, zralým názorem světa, či výtečnou kresbou povah, či umělým sestrojením přerozmanitých částí v jednotný celek, či konečně lahodnou a přece silnou a ryze českou mluvou. Tolik je jisto, že ani v nové literatuře není mnoho děl takové ceny básnické, jakou má Labyrint, byť o něm Komenský v předmluvě se vyslovil, že „není básní, ačkoli básně podobu má, než jsou věci pravé.“ Moderního výrazu užívajíce nazvali

---

[1]) Citováno s nepatrnými výpustky z Kořínkova vydání (v Praze u Kobra 1871).

bychom jej básní realistickou, poněvadž básník vypisuje skutečnost, vypravuje své i cizí příhody a zkušenosti, ač odívá vše v roucho allegorické, jak bývalo v té době obyčejno a oblíbeno. I pessimistický názor na svět snadno vysvětlíme z krutých ran osudu, které stíhaly Komenského; avšak pessimismus jeho rozplývá se pod září víry křesťanské. „Viděl jsem všecky skutky, kteréž se dějí pod sluncem, a aj! všecko jest marnost a trápení ducha“ — tato průpověď z biblí (Eccles. 1, 14) položena jest za heslo na počátku spisu, i jest jádrem nejen Labyrintu, ale celého života Komenského: rodina mu hyne, jmění béře za své, plody duševní se mu ztrácejí, vlast a víra tonou v útrapách bez počtu a konce: ale mužný duch Komenského neklesá, nýbrž s očima k nebi obráceným kráčí v před ke vznešenému cíli, nedada se s cesty zvrátiti marnostmi světa.

V německém překladě vydán Labyrint r. 1787 v Berlíně s nadpisem: „Philosophisch-satirische Reisen durch alle Stände der menschlichen Handlungen.“ Tímto označením nejlépe as vystižen druh naší básně. Jest to kniha hlubokého smyslu, nehodící se dětem, ba ani jinochům, nýbrž zralým zkušeným mužům, a neměla by scházeti v žádné knihovně českých vzdělanců. Ještě na některé zvláštnosti upozorňujeme. Nezřídka vtroušeno ve vypravování slovo původu německého nebo latinského, ale zlozvyk ten byl tehdy takřka modou a českosti slohu a skladby nikterak nevadil. Kromě toho uráží nás tu a tam výraz neb obrat přihrublý, ale to není vinou spisovatelovou, nýbrž rázem doby, jež nejsouc tak zjemnělá jako doba naše, neštítila se hrubší stravy; jen vzpomeňme na př. na Shakespeara a na současná zvláště satirická díla německá.

Že konečně základní myšlenka, provesti člověka světem a ukázati mu jeho vady a nedostatky, není nová, není výmyslem Komenského, z toho mu nemůže býti činěna výtka; nezáležíť ani tak na látce básně, jako na formě a provedení, a právě největší básníci rádi vybírali si starší themata, ale zpracovali je spůsobem nebývalým, překvapujícím. Komenskému byly bezprostředním vzorem dva spisy přítele jeho Jana Valentina Andreae († 1654): „Bloudění poutníkovo“ (1608) a „Křesťanský občan, aneb Navrácení poutníka kdysi bloudivšího“ (1619). Avšak dílo Komenského jest samostatné, svérázné, se skutečností shodné, nikoliv snad nápodobenina uvedených dvou spisů.

Labyrint světa zvláště ve své druhé části jeví patrné toho známky, že skladatel jeho často a pilně čítal v písmě svatém. V něm nalézal Komenský útěchu v neštěstí, a všecek jsa prodchnut touto četbou dodával mysli sobě i svým přátelům zbožnými úvahami, z nichž nejvíce k Labyrintu přiléhá *Hlubina bezpečnosti*. Ale dílo toto již nebylo napsáno v Brandýse. Tam sice Komenskému zasvitla naděje klidnějšího života, tak že se i po druhé oženil 3. září 1624 s Dorotou, dcerou Jana Cyrila, staršího jednoty bratrské: ale pronásledování kněží bratrských nezastavilo se ani na hranicích statků páně Žerotínových, tak že museli konečně před komisaři po nich horlivě slídícími ustoupiti hloub do hor a do lesů [illegible] území vévody Friedlandského. Tu skrývaje se i Komen[illegible]25 řečenou Hlubinu, v níž podobně jako v Nedobytelném [illegible] na milost a pomoc boží. Obsah a ten-

denci toho spisu vytkl Komenský osmi krásnými verši, jež předeslal jakožto heslo ve vydání Amsterodamském 1663:

Svět se točí vůkol, vůkol v světě všecko se válí
zhůru, dolů, sem, tam v něm všudy všecko chodí.
Ač nechodí létá, kácí, převrací se kotrlcem,
málo co svým řádem kráčeje, všecko maní.
Sám jediný světa Pán, nade vším, pode vším, skrze všecko
jda, světu sám věčná podpora pevně stojí.
O blaze, kdož v centrum věčném usadí se! Na věčnost
v srdci božím svému srdci nalezne pokoj.

V těchto letech více než kdy před tím zvroucnělému citu náboženskému Komenského poskytováno příležitosti a látky k silnějšímu vzplanutí. Meškaje totiž r. 1626 ve Zhořelicích v Lužici u příbuzného pana Karla z Žerotína, seznámil se s Krištofem Kotterem, jirchářem ve Šprotavě, jehož všeliká proroctví a předpovídání za vnuknutí boží od mnohých jsouce pokládána budila v nich naději v lepší budoucnost. Komenský, jako mnozí jeho vrstevníci v tehdejším mocném vzrušení náboženském, byl již za mladických let náchylen k blouznění náboženskému a oddán chiliasmu, t. j. domnění, že za nedlouho přijde Kristus po druhé na svět a že založí tisíceletou říši blaha a míru. Ký div, že viděním Kotterovým přikládal víru, a že je i překládal do češtiny. Tento překlad byl od přátel Komenského bez vědomí jeho dán v Perně do tisku. Když pak o něco později Komenský byl přijat přátelsky a hostěn od pana Jiřího Sádovského v Třemešné pod Krkonošemi, poznal u paní Zárubové, jež byla přítelkyní paní Sádovské, na statku v Branné Kristinu Poňatovskou, která podobná mívala vidění jako Kotter, obzvláště kdykoli zachvácena byla jakýmisi křečmi, jak se zdá, epileptickými. I těmto „zjevením“ Komenský uvěřil. Toto poblouzení mu v pozdějších dobách způsobilo mnoho nepříjemností, ba někteří na ně ještě i za našich dnův ukazují jako na nějakou úhonu.

U pana Sádovského počal se však Komenský též horlivě obírati otázkami vychovatelskými. Přítel jeho kněz Jan Stadius byl vychovatelem tří synů p. Sádovského, i radíval se s Komenským o nejlepším spůsobu vychovatelském. A když r. 1627 na zámku Vlčici v bohaté knihovně p. Zilvara nalezli německou didaktiku Eliáše Bodina „Bericht von der Lehrkunst“ (z r. 1621), odhodlal se Komenský sepsati podobnou knihu na prospěch mládeže české. Zdá se, že již roku 1628 aspoň zhruba bylo dílo to hotovo,[1]) ale pro nepokojný průběh událostí tehdejších nemohlo býti odevzdáno veřejnosti. Byl zajisté dán přísný rozkaz všem, kdož nechtěli přijati víry katolické, aby se vystěhovali ze země; kdo by přechovával u sebe nekatolíky, měl pokutován býti 200 kop míšenských. Rozumí se, že hlavně proti kazatelům nedovolených vyznání bezohledně postupováno. Vida nezbytí Komenský v druhé polovici ledna 1628 s panem Sádovským, s Kristinou Poňatovskou a s několika kněžími jednoty opustili vlast a v tuhé zimě do ciziny se ubírali. Jak bolestné, téměř zoufalé bylo loučení na hranicích drahé otčiny, ve kteroužto že by se kdy směli navrátiti, ani neočekávali

[1]) Viz o tom Zoubkovo pojednání v Čas. Česk. Musea 1877, str. 35.

s jistotou, snadno lze si pomysliti. Místo líčení žalostného toho výjevu klademe sem prostou ale tklivou píseň, kterou složil některý z vystěhovalců, do severních Uher se odebírajících:

Krásná je ta řeka,
řeka Vltava,
kde jsou naše domy
i vlast laskavá.

Hezké je to město,
to město Praha,
v kterém bydlí naše
rodina drahá.

Cožc nám do řeky,
co nám do města?
Ach, nám vykázána
k vyhnanství cesta!

Nevzali jsme s sebou
nic — po všem veta! —
jen biblí Králickou,
Labyrint světa.

Tatry, vy přijměte
nás v té ouzkosti,
u vás chceme žíti
i složit kosti.

Neminula ani plná dvě léta po odchodě Komenského, a také příznivec a ochránce jeho pan Karel z Žerotína musel rozloučiti se s rodnou zemí svou, i odebral se do Vratislavě (v říjnu 1629).

III.

Dne 8. února 1628 dorazili Komenský se soudruhy do Lešna, polského to města nedaleko slezských hranic, kde od mnoha let bratří čeští přátelsky byli přijímáni. Tam i škola zřízena pro vystěhovalé nekatolíky, a r. 1624 velikým příznivcem bratří panem Leščinským přeměněna v gymnasium. Na něm přijal Komenský místo učitele a připravoval krom toho syny některých šlechticů polských k vyšším studiím. Jsa takto takřka ve svém živlu Komenský horlivě oddal se na praxi i theorii vychovatelskou a doplnil r. 1632 třemi kapitolami svůj hlavní spis pedagogický, o němž nahoře zmínka se stala, s tímto bohatým dle tehdejšího obyčeje názvem: „Jana Amosa Komenského *Didaktika*, to jest umění umělého vyučování. Kterak by totiž člověk, dřív než na těle vzroste a stav svůj začne, všemu tomu, což ku potřebě a ozdobám přítomného i budoucího života přináleží, šťastně, snadně, plně vyučen, a tak potěšeně k životu obojímu nastrojen býti mohl. Což se vše *mocně*, základy z samého přirození vzatými, *prokazuje*, *ustavičně* příklady jiných řemeslných umění *vysvětluje*, *dokonale* na léta, měsíce, dny a hodiny *rozměřuje*, a ke všemu tomu, aby k cíli přivedeno bylo, i probuzení činí i rada dává." Byla psána původně pro národ český; v cizině však zpracovával Komenský některé spisy po latinsku, a tak vyšla latinská Didaktika (Didactica magna), poněkud byvši změněna. v čele sebraných spisů jeho v Amsterodamě r. 1657. Rukopis český nalezen r. 1841 Janem Purkyní v Lešně, i chová se nyní v českém Museu. Na počátku knihy jest věnování („národu českému a všechněm přednost a správu v něm držícím, vrchnostem a panstvu, kněžím a správcům církví, raddám měst, rektorům škol, rodičům dítek atd."), v němž vyslovuje se zejmena myšlenka, že jen řádným vychováním

dítek může porušený stav dospělých býti napraven. Pak následuje pozdrav čtenáři, kde se vykládá o úkolu didaktiky a uvádí obsah kapitol. Nemůžeme tuto uvesti leč hlavní některé myšlenky a zásady.

Člověk jest nejdokonalejší tvor na zemi; jeho cílem jest ne život vezdejší, nýbrž jiný dokonalejší, k němuž onen jest přípravou. Ta záleží v tomto trojím: učiti sebe i jiné jasně znáti věci, říditi rozšafně sebe i všechno, a k Bohu obraceti sebe a všechno. Každý člověk má v sobě od narození základy toho trého, ale musí býti cvičen, nejprv od rodičů, později pak nikoli soukromě, ale ve školách, pořizovaných pro všecku mládež, mužského i ženského pohlaví, stejně. V těch školách má mládež učiti se všemu, co v bytu jest (existuje), a to znáti; co povinné jest, a to činiti; co milost boží dává, a to požívati. Aby pak s jinými o své myšlenky sdělovati se mohl, potřebí vzdělávati výmluvnost. [1]) Při vyučování nutno říditi se přírodou jakožto vzorem. Nejprve jest šetřiti a cvičiti tělo; pak jest učení tak spořádati, aby bylo na jisto, aby bylo snadné, aby bylo mocné a prospěch neslo, aby krátké a hbité bylo. Pro pěstování věd, umění a jazyků dává Komenský mnohé vzácné pokyny, ale na cvičení mravů, pobožnosti a ctnosti klade ještě větší váhu. [2]) Školní doba jest čtvera: do 6. roku buď mládež vychovávána od rodičů a hlavně od matky (škola mateřská), do 12. ve škole obecné, do 18. v latinské škole a do 24 na vyšším učení, k němuž přistupuje cestování. Učiti se jest pro život, ničemu zbytečnému. Nečiň se rozdíl mezi dětmi dle stavu rodičů. I umění řemeslné (ruční práce) budiž provozováno. Vyučováno budiž jen dopoledne. Ne latině nebo jinému cizímu jazyku, nýbrž mateřštině buď učeno nejprve. Co jest příbuzno, budiž spojováno. — Vše názorně! Smysly buďtež cvičeny. Nic násilně, vše jen lahodně! Vzbuzuj zálibu a zájem v učení! Napřed věci, potom slova. Od známého k neznámému, a to krokem, ne skokem.

Podobných rad a zásad bychom mohli citovati dlouhou řadu. Nám zdají se býti větším dílem známé, běžné a samy sebou srozumitelné, ale za dob Komenského bylo jinak. [3]) Škol bylo málo, „a kde byly, nebyly pro všecky, než pro některé, bohatší totiž, proto že nákladny byly;“ methody užíváno tak tvrdé, že školy za mučírny pokládány; všecko téměř činěno „neopravdově, nerozšafně, neuměle, na opak a na ruby; co nejpředněji vzděláváno býti mělo, na to nejpředněji zapomínáno, aby jmenovitě za základ všeho pobožnost a pravá boží bázeň kladena, za tím mravové a ctnosti, jako roubové ušlechtilí v mládež štípeni, a teprv umění v ně (v žáky) uvozováno bylo . . . Třetím toliko, literním cvičením, zanášely se školy. Ale jak i to? a s jakým prospěchem? S takovým, že co za rok lidské mysli pochopiti dáno,

---

[1]) Komenský rád užíval hříčky slov: „ratio, oratio, operatio,“ aby naznačil, že člověk má nejen věci *rozuměti*, ale také uměti o ní *promluviti* a ji *konati* nebo provozovati.

[2]) Z nejoblíbenějších průpovědí Komenského byla věta sv. Augustinovi připisovaná: „Qui proficit in literis et deficit in moribus, plus deficit quam proficit,“ t. j. kdo prospívá ve vědách a schází ve mravech, více schází nežli prospívá.

[3]) Jaké vady a nedostatky měly zejmena školy, o tom drasticky píše v kap. XI.

v tom pět, deset i víc let mládež drželi.“ Práce ta na školách vedená nestála skoro za náklad; vždyť i z akademií jen s „omáčeným“ uměním vycházeli. U nás pak, „uchytilli kdo drobet latiny nebo němčiny, to za zvláštní kořist měl.“

Léta 1627—1633 jsou u Komenského co do pedagogických spisů vůbec nejplodnější; kromě Didaktiky sepsal v té době ještě Bránu jazyků a Informatorium. *Brána jazyků otevřená* (Janua linguarum reserata) vydána r. 1631 v Lešně latinsky, r. 1633 česky. Již r. 1629 dostal se totiž Komenskému do rukou spis jistého jesuity španělského, ve kterém k snadnějšímu naučení se latinskému jazyku sebráno veliké množství slov latinských tím způsobem, že se tam — vyjma předložky, spojky a jiná nejnutnější slůvka — žádné slovo neopakuje. Komenský uznal prospěšnost takové pomůcky a sepsal sám podobné dílo, ale s tím rozdílem, že kdežto v onom díle jsou věty mezi sebou nesouvislé, v Bráně Komenského jest mezi větami vnitřní spojitost a určitý postup myšlenkový, tak že žák poznává věci a zároveň s věcmi jejich názvy neboli slova (parallelismus věcí a slov). Jest tu asi 8000 slov nejpotřebnějších, ze kterých sestrojeno 1000 vět, kterými se mládeži vykládají vědomosti o světě. Kniha ta rychle se rozšířila po všech zemích a hlavně založila světovou slávu Komenského. Jesuité sami si ji zavedli na svých školách; za nedlouho po latinském vydání pořízen překlad německý, polský, francouzský a anglický; z těch řečí pak překládána skoro do všech ostatních řečí evropských (celkem do 12) a do některých asijských, zejmena do arabské, turecké, perské a mongolské. — Aby učení latinské ještě více usnadnil, napsal Komenský *Předsíň ku bráně* (Vestibulum januae, 1633) a *Palác neb síň latiny* (Palatium seu Atrium linguae latinae), onu pro začátečníky, tuto pro žáky dospělejší. Aby pak při vyučování mohla se k výkladu Brány připojovati — kromě „historiček všelijakých“ — též přísloví, sebral jich Komenský značný počet, srovnal dle jednotlivých oddělení Brány a vydal pod nadpisem: „*Moudrost starých předků*, čili přísloví za pravidlo vystavená potomkům“ (nejspíš r. 1633).

Druhý hlavní spis, v letech 1628—1633 napsaný, jest „*Informatorium školy mateřské*, to jest pořádná a zřetelná zpráva, kterak rodičové pobožní i sami i skrze chůvy, pěstouny a jiné pomocníky své nejdražší svůj klenot, dítky své milé, v prvém jejich a počátečném věku rozumně a počestně ku slávě boží, sobě ku potěšení, dítkám pak svým na spasení vésti a cvičiti mají.“ Jest to tedy nikoli škola v našem slova smyslu, nýbrž výchova domácí dítek do šesti let, k níž se tu dává návod; a poněvadž děti, než počnou choditi do školy, hlavně od matek bývají vychovávány, promlouvá tu Komenský v první řadě k matkám, a Informatorium jest *první knihou matek*, nikoliv Pestalozziho „Buch der Mütter,“ jak se omylem v některých spisech o dějinách pedagogiky jednajících tvrdí. — Ve dvanácti kapitolách a krátkém přídavku (o cvičení v pobožnosti) Komenský vykládá o tom, že dítky nejpilnějšího opatrování hodny jsou, že bez vedení a cvičení býti nemohou a že tudíž hned od narození svého znenáhla cvičeny býti mají v šetření zdraví svého, v rozumnosti, v činech a prácech, ve výmluvnosti, v mravích, ctnostech a v pobožnosti, že se má se školou až do

6. neb i začátku 7. roku jejich počkati („před šestým letem z mateřského klína vypouštěti a praeceptorům k cvičení oddávati neradím“), a že k obecné škole mají býti připravovány. [1]) Srdečným, něžným a leckde i naivním spůsobem, ale všude znalecky mluví tu Komenský o dítkách k rodičům, zvláště k matkám; [2]) a byť některé věci nehodily se naší pokročilejší době, za čtení to stojí všechno, a hojně tam naseto zlatých zrnek — takových totiž rad, které mají vždy a všude platnost. Tak na př., co o ošetřování dítek a péči o tělesné zdraví pověděno, mutatis mutandis platí dosud.

Aspoň zmíniti se ještě musíme o díle didaktickém, které Komenský též r. 1628 a v následujících složil. Jest to *Škola prostonárodní* (Schola vernacula), skládající se z šesti česky psaných spisů, určených pro šest tříd školy obecné. Dílo to však tiskem vydáno nebylo, a z šesti oněch rukopisů pohříchu nenalezen dosud žádný.

Přese všechnu usilovnou práci na roli vychovatelské Komenský nezapomínal na svůj úřad kněžský, i hleděl mimo jiné prospívati svým svěřencům též tím, že spisoval pro ně knihy nábožné a mravoučné. Ve všech patrna jest jeho hluboká zbožnost, ušlechtilá lidumilnost a důkladná znalost písma svatého. Nejoblíbenější z těchto spisů byla asi *Praxis pietatis* (Cvičení v pobožnosti), vzdělaná dle anglického originálu, po prvé vydaná v Lešně 1630—1631, a od té doby několikráte. Podnes v ní zvláště čeští evangelíci reformovaného vyznání pilně čítají. Také několik pojednání theologických napsal v ty doby Komenský, ale ta po utišení rozbrojů náboženských pozbyla svého významu a jsou zajímavá toliko pro odborníky. (Dokončení.)

---

[1]) Podrobný rozbor Informatoria viz v mé monografii „Rousseau a Pestalozzi v poměru svém ku Komenskému.“ (Praha 1888, Urbánkovy Bibl. paedag. čís. 136.)

[2]) Viz na př. v I. kap.: „Dítkám vždycky za strážné přidáváni bývají angelé svatí, jakž svědčí Kristus (Mat. 18, 10), tak že kdo dítky v domě má, jist tím býti může, že angely v domě má; kdo dítě pěstuje, jist tím býti může, že angely pěstuje, kteříž přítomni tu jsouce na službu mu hledí, aby nešetrností k úrazu nepřišlo; kdo s dítětem svým nočními temnostmi obklíčen jsa odpočívá, jist býti může, že angely vůkol stráž držící, aby duch temnosti přístupu neměl, má.“ Na začátku VII. kap.: „Děti vždycky rády dělají něco, protože krev mladá tiše státi nemůž. A to jest hrubě dobře: nercili jim toho brániti nesluší, alebrž i zamýšleti jim, aby vždycky co dělati měly. Nechť jsou mravenečkové, vždycky se okolo něčeho čmýrající, nosící, vláčící, skládající, překládající: toliko aby rozumně dělaly, což dělají, pomáhati jim a ukazovati všeho vzor, by pak titěrky byly (jakož v jiném jich cvičiti nejprv nelze), neliknovati se prohráti s nimi.“ V přídavku otázka 6.: „Co pán Bůh říká, když ho kdo neposlouchá? aneb neposlouchá táty a mámy? — Zabije ho.“

Otázka úžin Cařihradských.

Historický náčrtek

od

dr. Konstantina Jirečka.

(Dokončení.)

nejbližší době se okolnosti pádem Napoleona I., vnitřními převraty v Turecku a řeckou revolucí velice změnily. Car Mikuláš pohnul Turky k doplnění míru Bukureštského konvencí, uzavřenou v Akkermanu v ruské Bessarabii 7. října (25. září) 1826. Vedle ustanovení o Srbsku, Valachii, Multanech atd. jeden článek potvrzoval svobodnou plavbu ruských kupeckých lodí skrze Bosporus a vůbec ve vodách říše turecké. Vysoká porta se zavázala přijímati prostřednictví císařského dvora ruského k udílení práva volného vjezdu do Černého moře lodím těch mocí, s Tureckem spřátelených, které posud ještě neobdržely této výsady (qui n'ont pas encore obtenu ce privilège). Ale nedlouho potom došlo k nové válce rusko-turecké 1828—1829. V ní ruské loďstvo Černomořské mělo vynikající účastenství, zvláště při obležení a dobytí Varny a při přechodu přes Balkán vzetím Sozopole a jiných měst okolo zálivu Burgasského. Admirál Greigh pak uzavřel blokádou Bosporus, admirál Heyden s loďstvem, vyslaným z Baltu, Dardanelly, v jejichž sousedství vešel ve styky s vojskem u ústí Marice. V míru Adrinopolském dne 2. (14.) září 1828 nezapomenuto na plavbu Černomořskou. Týkal se jí článek 7., kterým ustanoveno, že kupecké lodi ruské a vůbec obchodní koráby všech státův, žijících v míru s Tureckem, mají právo svobodného průjezdu skrze Dardanelly a Bosporus; tím teprve Černé moře dokořán otevřeno každé plavbě kupecké. Rusko dostalo na pobřeží Černomořském turecké přímořské tvrze pod Kavkazem od Anapy do Poti a celé delta Dunajské; hlavní část traktátu týkala se Multan, Valachie, Srbska a Řecka.

Po této válce vypukl r. 1831 boj mezi portou a Egyptem. Nová tato válka vedla brzo k takovým porážkám Turků, že sultán Mahmud II. byl nucen přijmouti nabízenou od cara Mikuláše ochranu proti přehmatům svého vzbouřeného vasalla. Francouzi a Angličané přáli Mehmedu Alimu. Rusům naproti tomu jednalo se o to, udržeti Turecko ve stavu tak zeslábléém, jak bylo, i zameziti, aby vicekrál egyptský nenabyl na Bosporu rozhodujícího vlivu anebo aby dokonce na místo zchátralých potomků Osmanových nezasedla na trůnu Cařihradském nová energická dynastie egyptská. Dočasná pomoc vedla by ovšem zvolna k úplnému ruskému protektorátu nad Tureckem. Tíseň porty byla veliká. Vojska vicekrálova stála již v Malé Asii. V prosinci 1832 Ibrahim paša, syn Mehmeda Aliho, porazil a zajal velikého vezíra Rešida v bitvě na osněžených polích u Konié, starého Ikonia, někdejší residence sultánův Seldžuckých. Vítězná vojska egyptská obsadila Kjutahii a blížila se k Brusse; musulmanské obyvatelstvo bylo všude na

jejich straně a i ve Smyrně se strhla bouře lidu pro Egypťany. Státníci turečtí se pod vlivem francouzským dlouho vzpírali proti zakročení ruskému, ale když v lednu 1833 Ibrahim již postupoval skrze starou Bithynii k Bosporu, reis-efendi jmenem sultánovým požádal ruského vyslance Buteněva nejen o vyslání ruského loďstva k Cařihradu, ale i o pomoc vojenskou na suchu. Rusové měli tehda ještě vojska ve Valachii pod velením generallieutenanta hraběte Pavla Dim. Kiseleva a kromě toho do výplaty válečné náhrady drželi posádku v Silistře. Car, který potud pomýšlel jenom na demonstraci námořskou, slíbil na to i pomoc vojskem. Dne 20. února vplul viceadmirál Lazarev se čtyřmi řadovými koráby, pěti fregatami a dvěma korvetami do Bosporu a zakotvil se před letohrádkem ruského vyslanectví v Bujukderé. V dubnu následovalo druhé a třetí loďstvo, které přivezlo z Oděssy ruský pomocný sbor 10.000 mužův pod velením generallieutenanta Nikolaje Nikolajeviče Muravjeva [1]). Ruský tábor se rozložil na asiatském břehu Bosporu naproti Bujukderé mezi vesnicí Bejkos a mramorovým kioskem letního dvorce Hunkjar-Iskelesi, který byl nedávno dal Mehmed Ali vystaviti co dar samému sultánovi. V případě potřeby měl i Kiselev s 20.000 muži postupovati ze Silistry přes Šumen rychle k Cařihradu. [2]) Zatím Turci ztratili hlavu docela; báli se i Egypťanů i Rusův, kterým nedůvěřovali. Mírem na rychlo uzavřeným v Kjutahii postoupili Mehmedu Alimu nejen celou Syrii s Palestinou, ale nad to i Kilikii s pevností Adanou až po hory Taurské. Tento ukvapený mír zarazil Angličany, kteří se od té chvíle začali od Francouzův v egyptských věcech vzdalovati. Rusové zatím se u Cařihradu docela dobře snášeli s Turky, imponujíce svým pořádkem a disciplinou. Vrchní velení převzal mimořádný vyslanec Alexej Orlov. Ohlásil, že výprava ruská se vrátí, jakmile Egypťané vyklidí Malou Asii; kdy by však Ibrahim odkládal s ústupem, tu že sbor Muravjeva bude sesílen novou brigádou z Oděssy. Dne 29. června odbýval Orlov v přítomnosti sultána a diplomatického sboru na rovině u Hunkjar-Iskelesi velikou přehlídku ruského voje. Když přišla zpráva, že poslední vojáci egyptští odešli přes Taurus z turecké Anatolie ven, Rusové 9. července vstoupili na lodi a nazejtří s celým loďstvem za příznivého větru odpluli. Sultán zahrnoval své spojence důkazy přátelství a vděčnosti. Celý sbor dal před odjezdem poděliti medaillemi, schválně k tomu cíli raženými; vojáci dostali stříbrné, důstojníci zlaté, štábní důstojníci zlaté s brilianty.

V Evropě táboření Rusův na pobřeží Bosporu způsobilo mnoho hluku, jmenovitě když se roznesly zprávy o úmluvách při tom projednávaných. Orlov uzavřel totiž 8. července 1833 defensivní smlouvu mezi Ruskem a Tureckem na vzájemnou obranu, která by mezi mocnostmi stejně silnými byla rovnoměrná, ale při slabosti Turecka říši osmanskou stavila přímo pod ochranu ruskou. V tajném dodatečném článku bylo řečeno, že car vysoké portě ušetří výlohy a nesnáze, které by jí vznikly pomocí hmotnou; za to porta místo pomoci, k níž

---

[1]) Téhož Muravjeva, který r. 1855 dobyl Karsu (zemřel r. 1866).
[2]) Mnohé podrobnosti podává Zablocki-Desjatovski v životopise P. D. Kiseleva (Petrohrad 1882) v 1. a 4. díle.

byla smlouvou zavázána, uzavře Dardanelly, totiž cizím válečným lodím nedovolí pod žádnou záminkou vjížděti do nich. Tím postaveny Dardanelly pod dohled Ruska, k veliké nevoli Francie a Anglie, proti nimž ten tajný článek hlavně byl namířen. Smlouva se stala známou pod jmenem konvence Hunkjar-Iskelesské. Anglický vyslanec lord Ponsonby začal ihned boj proti tomuto traktátu a dovozoval, že toto ustanovení o Dardanellách se protiví míru Dardanellskému z r. 1809. Bylo totiž zřejmo, že Dardanelly budou cizím válečným lodím uzavřeny, ale že Bospor zůstane otevřen ruským loďstvům co spojencům Porty, a ovšem s ním i Dardanelly jako vrata z Černého moře ven do Středozemního. V nejbližších letech anglická i francouzská loďstva demonstrativně se často zjevovala před vchodem do Dardanell. Rusko zatím v Nikolajevě i v Sevastopoli vyzbrojilo zvolna skvělé loďstvo, které r. 1837 čítalo 1500 děl a 12.000 mužů: 11 řadových lodí, z nichž největší „Varšava“ měla 120 děl, ostatní po 90, 7 fregat s 40—60 děly, 3 korvety a 5 menších lodí.

Egyptská otázka vedla k dohodnutí mezi velmocemi. Léta 1840 Angličané, Rakušané a Turci vyklidili vojska Mehmeda Aliho ze Syrie a Palestiny a mocný vicekrál obmezen na Egypt co dědičný poplatný správce této provincie. Mírem mezi portou a Egyptem nastaly klidnější časy. Rusové se koncem r. 1840 dobrovolně odřekli traktátu Hunkjar-Iskelesského; porta v záměnu za to slíbila, že Dardanelly bude trvale držeti zavřeny co „mare clausum“ pro válečné koráby. Dne 13. července 1841 uzavřena pak v Londýně mezi pěti tehdejšími velmocemi, Ruskem, Rakouskem, Pruskem, Anglií a Francií tak zvaná *smlouva Dardanellská.* Obsah její byl následující: velmoci, chtějíce osvědčiti péči svou o všeobecný mír a nad to sultánovi dáti zřejmý důkaz své úcty před nedotknutelnými právy jeho suverenity, spojený s přáním upevniti mír v říši jeho, k vyzvání sultánovu se usnesly formálním aktem konstatovati všestranný úmysl svůj, že se budou spravovati starým pravidlem říše osmanské, dle kterého průjezd skrze Dardanelly i Bosporus má cizím válečným lodím býti uzavřen, pokud se porta nalézá v míru. Pro portu přiznání to mělo velikou cenu, neboť se stalo ode všech velmocí ze spolka. Rusko se tím vzdalo volnosti pohybu svého loďstva Černomořského, ale ústupek ten tehda vyrovnán byl velikým vlivem, jejž vláda ruská za těch dob měla v Turecku i v Podunají.

Léta 1849 vystoupilo Rusko i Rakousko společně v Cařihradě s energickými reklamacemi stran pobytu četných maďarských uprchlíkův v Turecku. Již během uherské revoluce Turci vyslovili své sympatie s ní a Angličané a jiní měli přes Turecko styky s povstalci. Porta odepřela vydání uprchlíkův a byla při tom podporována od Anglie. V říjnu r. 1849 provedli Angličané se svolením Turkův i demonstraci: silná eskádra anglická vplula do Dardanell a zakotvila se na čas u vnitřních zámkův. Rusové vystoupili s reklamacemi proti tomuto porušení Londýnské smlouvy z r. 1841 a s požadavkem, aby i ruské loďstvo smělo vjížděti do Bosporu až k zátoce Bujukderské, ale porta odpověděla, že anglický admirál hledal před zimními bouřemi jen dočasné útočiště v krytém moři úžiny Dardanellské a že tím smlouva

porušena nebyla. Při té příležitosti porta pojem „mare clausum“ u obou průlivův určitě vymezila na celou délku obou úžin.

Zápletky východní vedly ke Krymské válce. Anglie pracovala všemi silami o zvrácení velikého vlivu Ruska na východě, a nový císař francouzský Napoleon III. našel v příbězích východních příležitost, aby nabyl politické váhy v Evropě. Koncem června 1853 zakotvilo se veliké loďstvo francouzské i anglické pod velením anglického admirála Dundasa a francouzského Hamelina před Dardanellami v zátoce Bešické na pobřeží staré Troady naproti ostrovu Tenedu. Hned potom vojska ruská překročila Prut a obsadila Podunajská rumunská knížectví. V září porta sama pozvala jednu část loďstva spojeneckého před Cařihrad, pod záminkou, aby držela nepokojnou luzu městskou v postrachu; výtržnost bojechtivých Turkův, která k tomuto kroku dala podnět, ve skutečnosti byla prý nastrojena od vlády turecké samé. Již 4. října Turci vypověděli Rusku válku, a brzo se začaly boje mezi vojsky obou stran na dolním Dunaji. Dne 8. listopadu připlulo celé loďstvo spojenců skrz Dardanelly do Bosporu. Dne 30. listopadu následovala katastrofa, která se rovnala pohromě Česmenské a Navarinské: turecké Černomořské loďstvo pod velením Osmana paše, sedm fregat a sedm menších lodí, bylo u Sinopy od ruského loďstva Černomořského pod velením admirála Nachimova úplně zničeno; asi 4000 Turkův zahynulo a jen asi 400 se zachránilo. Jediný parník „Taif“ ujel a přinesl zprávu o bitvě do Cařihradu. Potom 3. ledna 1854 Dundas a Hamelin vpluli do Černého moře. Spojenci brzo zanechali úmyslu provesti toliko demonstraci a usnesli se přispěti Turkům na pomoc. Admirálové spojencův prohlásili blokádu přístavův ruských a již v dubnu bombardovali Oděssu.

V červnu 1854 shromáždilo se vojsko francouzské i anglické v táboře u Gallipole, přeneslo se pak do Varny a vylodilo se posléze v září pod velením maršála St. Arnauda a lorda Raglana na Krymu. Cíl výpravy byl válečný přístav v Sevastopoli, udatně hájený od knížete Gorčakova; veliké zákopy na straně suchozemské založeny teprve takořka pod ohněm nepřátelským, vedením genialního generála Totlebena, téhož, jenž se pak za poslední rusko-turecké války 1877 proslavil obležením Plevna. Vjezd do zátoky Sevastopolské zavřen potopením šesti řadových korábův Černomořského loďstva. Zápas o Sevastopol trval 349 dní. Loďstvo spojencův zatím pod velením Sira Edmunda Lyonsa, nástupce Dundasova, a admirála Bruata vrazilo do moře Azovského, vzalo Kerč i Jenikalé a bombardovalo kupecké přístavy Taganrog, Mariupol a Berdjansk. Konečně 12. srpna 1855 Rusové v pořádku opustili Sevastopol, potopivše poslední zbytky svého loďstva. Spojenci za tohoto boje utrpěli ohromné ztráty; ani na Krymu však nikde nevnikli daleko do vnitrozemí a zůstali stále obmezeni na pobřeží, kde měli oporu u svého loďstva. Lyons a Bruat pak ještě 12. srpna obsadili pevnůstku Kinburn na ústí Dněpru.

Válka skončena mírem Pařížským, jenž podepsán 30. března 1856. Články 10.—14. a 19. týkaly se úžin a plavby Černomořské. Čl. 10. potvrdil smlouvu z 13. července 1841, kterou bylo schváleno staré pravidlo osmanské říše o uzavření úžin Bosporské a Dardanellské; na

základě tohoto principu uzavřena mezi mocnostmi zvláštní konvence co přídavek mírové smlouvy, která však měla míti stejnou platnost jako mír sám. Čl. 11. zní: „Černé moře je neutralisováno; vody a přístavy jeho jsou kupeckému loďstvu všech národův otevřeny a kromě případův označených v článcích 14. a 19. této smlouvy, formálně a věčně zapovězeny válečným lodím, jak mocí pobřežních tak i všech jiných mocností." Dle čl. 12. obchodní plavba byla v přístavech Černomořských, jak ruských, tak i tureckých, podrobena jen řádům zdravotním, policejním a celním, jež se mají ustanoviti spůsobem rozvoji obchodu příznivým. Článek 13. praví: „Poněvadž Černé moře článkem 11. jest neutralisováno, nemá vydržování nebo zakládání arsenálův pro válečné loďstvo na jeho pobřeží ani užitku ani účelu. Jeho Veličenstvo císař ruský a Jeho Veličenstvo sultán se proto zavazují, že na tomto pomoří nepodrží a nezařídí žádného námořnicko-vojenského arsenálu." Článek 14. poukazuje ke zvláštní konvenci, kterou uzavřeli císař ruský a sultán, aby ustanovili počet a velikost lehkých lodí (bâtiments légers) k pobřežní službě nutných. Tato konvence nesmí se bez souhlasu mocností, které tuto smlouvu podepsaly, ani zrušiti ani měniti. Dle čl. 19. konečně měla každá ze súčastněných mocností právo vydržovati na ústí Dunaje dvě lehké lodi ku podpoře nově založené mezinárodní komise Dunajské. Rusko samo mírem tím ztratilo přístup k Dunaji; jižní Bessarabii postoupiti muselo Multanům.

Pařížská konvence o úžinách, uzavřená mezi zástupci Rakouska, Francie, Anglie, Pruska, Ruska a Sardinie a podepsaná téhož dne jako mír sám, stvrzuje konvenci Londýnskou z r. 1841 s některými proměnami. Sultán dovolí, jako dosud, zvláštními fermany průjezd těm lehkým lodím válečným, které jsou ke službě přiděleny vyslanectvím spřátelených mocí, jakož i podobným lodím, které dle čl. 19. mírové smlouvy budou vysílány, aby stály u Dunajského ústí.

Speciální pak konvence rusko-turecká o válečných lodích na Černém moři, datovaná téhož dne, ustanovuje, že jedna i druhá moc bude v tomto moři vydržovati toliko po desíti lehkých lodích, a sice šest parníkův 50 metrů zdélí s obsahem nanejvýše 800 tun a čtyři lehké lodi parní nebo plachtové ne větší nad 200 tun.

Krajiny Černomořské se od pohrom válečných brzo zotavily a obchod žitný zkvétal více nežli prve. Rusko nedrželo více válečných lodí na Černém moři, nežli mu bylo dovoleno, ale vedle toho postaralo se o to, aby kupecké a poštovní parníky byly tak vystavěny, aby se mohly v čas války vyzbrojiti. Nadešla válka německo-francouzská 1870—1871. V ní jeden z hlavních účastníků Krymské války a Pařížského míru, císař Napoleon III. s jeviště odstoupil. Mezi vřavou války se obrátil kancléř Gorčakov okružním listem z 19. října 1870 k zástupcům všech mocností, které podepsaly Pařížský mír, se sdělením, že císař ruský sultánovi vypověděl smlouvu o počtu lodí, které Rusko a Turecko směly na Černém moři vydržovati, jakožto traktát, jímž bylo obmezováno právo suverenity nad pobřežím tohoto moře, a že tím dal sultánovi stejná práva jako sobě. Nota sama vykládala motivy tohoto kroku. Zkušenost patnácti let ukázala, že neutralisace Černého moře a obmezení branných sil mořských na něm na rozměr

nepatrný (dimensions minimes) je pouhá theorie. Obmezeno bylo Rusko, kdežto Turci byli volni držeti válečná loďstva v úžinách Cařihradských a Francouzi i Angličané v moři Středozemním. Nad to smlouvou Pařížskou úžiny byly uzavřeny jen pro čas míru, a nikoli pro čas války. Tím bylo Rusko pro čas války vydáno útoku i států méně mocných. Kromě toho nota upozorňovala na tu okolnost, že smlouva Pařížská již byla všelijak porušena, mezi jiným spojením Multan a Valachie v nové knížectví rumunské. Také dokládala, že při smlouvě Pařížské r. 1856 se nevědělo ještě o lodích obrněných; Turecko ve svých mořích za úžinami mělo již četné lodi obrněné, které v čas války mohlo shromážditi v Černém moři; naproti tomu Rusko, vydržujíc dle smlouvy na jižním pobřeží svém jen lehké lodi, zůstávalo v patrné nerovnosti sil. S ohledem na vše to, praví nota, vláda ruská nechtěla, aby bezpečnost Ruska závisela od fikce.

Proměna míru Pařížského i jeho annexův závisela od souhlasu všech jeho účastníkův. Proto se k poradě o této změně sešla dne 17. ledna 1871 konference v Londýně pod předsednictvím lorda Granvilla. Rusko zastupoval baron Brunnow, Turecko Musurus paša. Sezení začata právě za dokončení války německo-francouzské. Bismarck požadavky ruské úsilovně podporoval; byla to odměna za neutrálnost Ruska za této války. Hrabě Bernstorff zasedal v prvním sezení konference ještě co zástupce severoněmeckého spolku; v druhém sezení 24. ledna oznámil, že jeho suverén zatím proměnil titul svůj, jsa prohlášen za císaře německého, což přijato u vědomost s podotknutím, že titul ten jest od ostatních mocí uznán. Francie na konferenci dlouho nebyla zastoupena; teprve ke konci, v pátém sezení představil se co zástupce její vévoda de Broglie. Dne 13. března 1871 podepsán traktát Londýnský. Články 11., 13. a 14. smlouvy Pařížské zrušeny, spolu s dodatečnými konvencemi té smlouvy. V principu podrženo uzavření úžin Dardanell a Bosporu dle míru Pařížského (le principe de la clôture des détroits des Dardanelles et du Bosphore), avšak sultán smí v čas míru úžiny otevříti válečným lodím přátelských mocností, v případě, že by to uznal za potřebí ku provedení stipulací míru Pařížského. Ostatní části úmluvy týkaly se mezinárodní komise na ústí Dunajském. [1])

Po této smlouvě začalo Rusko zřizovati nové Černomořské loďstvo, ale velmi zvolna. Obrněné lodi postaveny toliko dvě, tak zvané „popovky“ (dle vynálezce admirála Popova), okrouhlé a jak se ukázalo, nepraktické těžké lodi ku pobřežní obraně. Ostatní loďstvo se skládalo toliko z lehkých neobrněných parníků; nejlepší jeho část byly nové lodice torpedové. Turci naproti tomu za veliké peníze vystrojili v loděnicích anglických značné obrněné loďstvo; i na samém Dunaji postavili vedle dělových lodic a monitorův také několik obrněných třístožárových korvet. Velitelem jejich loďstva byl Angličan Hobart paša († 1886).

Následovala válka 1877—1878, v níž Rusové pronikli zase až před Cařihrad a k ústí Marice. Na Černém moři Turci hned v květnu

[1]) Protokoly Londýnské konference viz v „Staatsarchiv,“ díl XX., 1871 nº 4223, 4286.

prohlásili blokádu celého ruského pobřeží, čímž obchodní plavba přestala. Avšak žádná námořská bitva tam svedena nebyla. Turecké loďstvo hledělo především zameziti přechod Rusův přes dolní Dunaj. Ale 11. května 1877 ruské pobřežní batterie roztřílely trojstěžnovou korvetu „Ljutfi Dželil" s 5 děly a 200 m. před samou Brailou, a nedlouho potom odvážní námořníci ruští torpédy zničili jeden veliký monitor v rameně Dunajském u Mačina. Dunaj na několika místech přehrazen řadami potopených torped, kterými zbytky tureckého Dunajského loďstva učiněny neškodnými, pokud v čas neujely k ústí, k Sulině. Rusové pak bez překážek vtrhli do Bulharska. Na Černém moři se Turci pokusili pomocí svého loďstva vpadnouti do Kavkazu, bombardovali a obsadili Suchumkalé v zemi Abchazův, vylodili tam i sbor čerkeských emigrantův, ale od vojsk ruských zahnáni ke břehu a v září přinuceni k odchodu. Vedle toho přihodilo se jen několik menších bojův námořských u Suliny a u pobřeží Krymu. Ve všech těchto potyčkách se námořníci ruští vyznamenali odvahou a neohrožeností, která ukázala, že tradice starého Černomořského loďstva nevyhynuly. Když byla poslední armáda turecká u Plovdiva rozehnána a když Rusové přitáhli až do San-Stefano před Cařihradem, anglické loďstvo se v lednu postavilo v zátoce Bešické naproti Tenedu a 13. února bez povolení porty proplulo skrze Dardanelly k ochraně Cařihradu. Rusové stáli před Cařihradem na suchu, Angličané na moři; za těch okolností podepsán 3. března 1878 předběžný mír v San-Stefanu, jehož hlavní ustanovení bylo zřízení knížectví bulharského. Navrácením kusu Bessarabie, ztraceného 1856, Rusko zase nabylo přístupu k Dunaji; kromě toho v Asii získalo výborný přístav Batumský. Mezi Rusy a Angličany stala se brzo úmluva, že Rusové neobsadí Gallipol ani asiatský břeh Dardanell, aby anglickému loďstvu zůstala cesta od Cařihradu otevřena, a že Angličané neobsadí rovněž ani Gallipol ani asiatskou stranu Dardanell. Anglie se nicméně strojila k válce, loďstvo ve Středozemním moři sesíleno, na Maltu přivedeny i některé indické pluky a již jmenován Lord Napier of Magdala velitelem anglické armády a generál Wolseley náčelníkem jeho štábu. Ale k očekávané veliké válce rusko-anglické o Cařihrad i Turecko nedošlo.

Berlínský kongres míru 13. července 1878 potvrdil v čl. 63. ustanovení smlouvy Pařížské z r. 1856 a smlouvy Londýnské z r. 1871 o uzavření úžin lodím válečným (la clôture des détroits). Čl. 52. předepsal sboření všech pevností na Dunaji od Železných Vrat až k ústí, čímž měl dolní Dunaj býti neutralisován. Bulharsko obdrželo ve smlouvě San-Stefanské na jihu přístav Kavalu na Egejském moři. Toto ustanovení v Berlíně zvráceno hlavně z obavy, aby přístav ten se nestal trvalou stanicí ruského loďstva ve Středozemním moři. Diplomaté velmocí byli přesvědčeni, že nové Bulharsko bude co založení ruské toliko slepým nástrojem ruské politiky, a proto je hleděli všemožně seslabiti.

Po válce se vláda ruská energicky ujala zvelebení svého válečného loďstva Černomořského. Od r. 1885 Sevastopol znovu opevněn, Loďstvo tak úsilovně doplňováno, že r. 1890 čítalo 4 veliké obrněné lodi (pátá byla v stavbě), které náležejí k nejlepším naší doby, 6 vá-

lečných parníkův (4 nad to v stavbě) a k tomu silné loďstvo torpedové, prý 90 lodic, a několik korábův transportních. K tomu se druží 11 parníků tak zvaného „dobrovolného loďstva," které r. 1878 za příprav k veliké válce proti Anglii zakoupeny z peněz, věnovaných od měst ruských, hlavně aby znepokojovaly anglické kolonie; slouží neozbrojeny službě poštovní a dopravní, ale v čas války mají se vystrojiti co koráby válečné.

S portou nastaly neshody pro průjezd těch parníkův dobrovolného loďstva, které pod kupeckou vlajkou prostředkují stálé spojení z Oděssy skrz úžiny Cařihradské a průplav Suezský s východním pobřežím Ruska na Tichém oceánu, hlavně s Vladivostokem. Na nich plaveni totiž časem i trestanci na ostrov Sachalin pod vojenskou stráží a nováčkové pro ruské posádky na Amuru a ve východní Sibiři; zpátky pak se na nich vraceli doslouživí vojáci těchto posádek, rozumí se v uniformách a často po několika stech. Porta lodí těch nechtěla skrze úžiny propustiti; přítomnost vojákův prý z nich činí druh lodí ozbrojených, válečných.

V srpnu 1891 ruský vyslanec Nelidov uzavřel s portou úmluvu o odstranění těchto nedorozumění. Kdykoli poplují z Černého moře ven trestanci s eskortou anebo nováčkové, vyslanectví transport ohlásí portě, a ta dotyčnému parníku povolí průjezd. Při návratu vysloužilců a reservistův, kteří bez toho nejsou ozbrojeni, postačí k volnému průjezdu do Černého moře pouhé ohlášení kapitána parníku u velitele pevností v úžinách. V úředním prohlášení o úmluvě položen důraz na to, že celý akt se stal jen, aby uvarováno bylo všeliké nedorozumění, že je toliko upravení dosavadních poměrův a zvykův a že veškera úmluva se týká toliko lodí poštovních pod kupeckým praporem.

První pověsti, které se o této smlouvě dostaly na veřejnost, daleko přecenily její obsah. Pozornost ciziny byla tím sice napjata, poněvadž téměř současně veliký vezír Kiamil paša padl a nastoupil nový vezír Dževad paša, ruským vlivům prý přístupnější. Proslýchalo se, že Turci povolili Rusům volný průjezd válečných lodí. Posledního srpna Londýnský Standard zdvihl veliký pokřik, který nalezl ohlasu u veřejného tisku anglického i německého. Opět se zjevil starý přístrach před náhlým obsazením Cařihradu od Rusův, s vyloděním ruských vojsk, které by obešly batterie Bosporské od zadu po výšinách. Psáno, že Dardanelly mají býti všem mocím zavřeny anebo všem otevřeny; budouli se Rusové s válečnými koráby plaviti skrze úžiny, musí prý to býti povoleno ozbrojeným lodím všech státův. Mnohé časopisy v poslední úmluvě viděly porušení Pařížské i Londýnské smlouvy a dokazovaly nutnost nové mezinárodní konference, která by volný průjezd pojistila válečným korábům i neruským a netureckým. Ruské listy měly snadnou úlohu žertovati o ukvapené nervositě svých protivníkův a poukazovati k tomu, že se o válečných lodích ani nejednalo a že Rusům uzavření úžin pro cizí válečné lodi může býti jen vhod.

Angličané pokusili se, jako za dřívějších případův, o demonstraci před Dardanellami, tenkráte ve velmi skrovné míře. Dne 13. září dověděl se sultán, porta i cizí vyslanci telegrafickými zprávami, že ráno jeden oddíl anglického loďstva, stojícího v moři Egejském, obsadil

ostrůvek Sigri na západním pobřeží velikého ostrova Mytileny (Lesbu), naproti soujmennému městečku, vylodil děla i lodníky a ostrůvek ohrazoval torpedy. Anglický vyslanec Sir William White na dotazy Turkův pravil, že o tom nic neví, a totéž nazejtří novinami rozhlašovala Londýnská admiralita. Zatím Angličané ještě téhož dne všecko z ostrova zase naložili a odpluli. Jednalo prý se jen o cvičení ve střelbě.

Potom porta okružní notou z 19. září vysvětlila onu úmluvu s Rusy, s vyložením, že se v principech, o plavbě skrze Dardanelly platných, neděje žádná změna. Nota od velmocí vzata k vědomosti, ale při této příležitosti výslovně konstatována traktáty ustanovená „clôture“ Dardanell pro lodi válečné.

Otázka úžin se v časech budoucích nepochybně ještě často znova vynoří na povrch. Další její rozvoj těžko lze předvídati. Není analogií ani historických ani zeměpisných. Starší dějepis nezná na severním pobřeží Černého moře veliký kontinentální stát, který by dbal o svobodu své plavby skrze úžiny; těžiště dějin za posledních šestnácti století naopak se nalezalo u těchto úžin samých, u residence imperia východořímského (byzantinského) a tureckého. A také není nikde jinde na zeměkouli útvaru podobného, uzavřeného moře s výjezdem tak úzkým. Baltické moře se Sundem dánským, který do nedávna byl předmětem podobných otázek, ale jen podobných, se od situace Pontické a Bosporské značně liší tím, že průliv u Kodaně lze oplouti i jinudy mezi ostrovy dánskými.

Svobodná plavba kupecká skrze úžiny Cařihradské je nyní pro čas míru dostatečně garantována. Pro čas válek by ji garantovati mohlo jen prohlášení neutralisace úžin. A tuto neutralisaci by musilo provázeti sboření pevností u Bosporu a u Dardanell, podobným způsobem jakož bylo mírem Berlínským poručeno odklizení všech pevností na dolním Dunaji. Ale tato neutralisace by nebyla docela jistá: válčící strany by v případě potřeby mohly úžiny snadno takořka přes noc uzavříti improvisovanými prostředky, potopením min a torped a rychlým postavením batterií pobřežních. Moderní válka dostatečně ukázala možnost improvisovaných pevností, jmenovitě na východě, v Plevně r. 1877.

Svobodnou plavbu válečných lodí skrze úžiny mají nyní jen Turci sami; od traktátu Londýnského 1871 jim je úplně volno v čas míru i války válečné loďstvo své poslati z moře Egejského do moře Černého. Rusové smějí nyní držeti válečných lodí na Černém moři, kolik chtějí, ale tyto lodi nesmí úžinami ven. Kdy by Rusko žádalo, aby se toto obmezení zrušilo, vystoupily by ostatní moci nepochybně se stejným požadavkem, aby také jejich válečná loďstva směla kdykoli projížděti úžinami sem tam. Toho si nyní nepřejí ani Rusové ani Turci. Portě by nemálo bylo nevhod, kdy by se válečné eskádry západozemské, jejichž obyčejná stanoviska v Levantě jsou Suda na Kretě a Vurla u Smyrny, projížděly sem tam kolem Cařihradu a dáleji až k Trapezuntu nebo kamkoli.

Ruský podíl v pobřeží Černomořském od Dunaje k Batumu je nyní již větší než protější turecký od pomezí oproti Batumu až k hranici proti Bulharsku blízko Sozopole, tím více, poněvadž Rusku připadá i oddílné vnitřní moře Azovské. Pomoří Bulharska a Rumunska je na-

proti tomu nepatrné. Když sultánové před dávnými lety tvrdili, že Černé moře je jaksi vnitřní jejich dům neb aspoň vrata jejich domu, mohou to nyní rovným právem tvrditi carové ruští. Obchod a bohatství je na březích ruských nepoměrně větší nežli na pomoří tureckém; Oděsse se žádný Černomořský přístav turecký nevyrovná, ani Sinope, Samsun nebo Trapezunt, ba obchod Oděssy je nyní silnější nežli obchod Cařihradský sám. Obrat obchodu, dovozu i vývozu v Cařihradě cenil se v posledních letech (1884) na 236 mil. frankův, tedy asi na 110 mil. zl., obchod Oděssy (1886) asi na 154 mil. (zlatých) rublův, tedy asi 280 mil. zl. Tyto okolnosti hospodářské působí těžký nátlak i na poměry politické. Rusko na Černém moři bohatne a činí pokroky, Turecko klesá a chudne. Arci válečné prostředky Turecka jsou vždy ještě znamenité. Za úpadku Turecka může se časem státi, že se říše osmanská dostane docela pod politický vliv Ruska. A tu není vyloučena možnost, že Rusové jednou od sultána obdrží právo posádek v pevnostech obou úžin, podobně jako Angličané k ochraně svého obchodu drží četné pevnosti u jiných úžin po světě, Gibraltar, Aden, Perim atd., nebudouli pevnosti tyto dříve nějakým aktem neutralisačním zrušeny.

Cařihrad téměř po 1600 let byl residencí velikých říší, a proto se držení jeho posud pokládá za pojištění znamenitého podílu v panství nad světem. Ale důležitost města leží jen v poloze jeho u těchto úžin, na pomezí Asie a Evropy. Jako hlavní město hodí se toliko pro říši, která vládne rozsáhlým územím na obou březích i v Evropě i v Asii. Byzantinské císařství začalo klesati, jakmile ztratilo vnitro Malé Asie v boji proti Turkům seldžuckým, a pro Turecko nastal neodvratný úpadek, když se území jeho v Evropě ztenčilo až po Adrianopol. V hospodářském ohledu Cařihrad již nyní závisí z nemalé části od území cizího. V 18. století zásobován povinnými dodávkami skotu a žita z knížectví rumunských, o jejichž zrušení se mnoho jednalo po r. 1774. Nyní se obilí vozí z Bulharska, Rumunska a Ruska, dobytek taktéž z Rumunska a Bulharska. Nejbližší okolí, Malá Asie a turecká část Thrakie jsou země špatným hospodářstvím sešlé a pro zásobování obrovského města příliš slabé. Jako obchodní město ovšem Cařihrad na věčné časy bude míti velikou důležitost, a poněvadž leží na křižovatce mořské cesty do Černého moře s cestou suchozemskou z Evropy do Asie, tato důležitost jeho vždy bude větší než jiných měst u podobných průlivův mořských, než Singapuru, Adenu, Port-Saidu nebo Gibraltaru. Pro státy Balkánské se za residenci nehodí, neboť jejich těžiště a síla je v domácích horách; bylo by to pro ně hlavní město na pomezí, daleko na pokraji, a nedalo by se bez osídlení a opanování protějších břehův Asie ani držeti. Jako obchodní město je pro národy poloostrova Solun důležitější, co přístav pro plavbu i úžinou Gibraltarskou ven i průplavem Suezským a co východiště dráhy, spojené s veškerou železničnou sítí evropského kontinentu. Arci budoucnost nynějšího přístavu Solunského závisí od fysických poměrův; již nyní se vyslovují obavy, že bude časem uzavřen nebo zanešen nánosem mocné řeky Vardaru, která má své ústí blízko něho. Je zcela přirozeno, že se interessy Srbska, Bulharska a Řecka nyní stýkají ne na Bosporu, ale v turecké ještě Makedonii.

Hlavní zájem v otázce úžin mají Angličané. Jim se jedná o bezpečnost cesty do Indie, která je nyní kryta anglickými stanicemi v Gibraltaru, na Maltě, na Cypru a nad to i okkupací Egypta. Volné pohyby ruského válečného loďstva z Dardanell ven by jim mohly velice vaditi. Ale Indie sama od nemnohých let je ohrožena mnohem blížeji neustálým vzrůstem ruského territoria v Asii, který je pro koloniální a mořské panství Anglie neméně povážlivý nežli změny v moci nad úžinami Cařihradskými.

Prosba novoroční.

rať se k nám zas, neuhasni více,
sílo boží, svaté nadšení,
ať se lávou z tebe pramení
zázrakův a činů na tisíce!

Ty jsi vedlo svaté mučednice
na kříže a tygrům na pospas,
všemohoucí, velebný tvůj hlas
mučedníky vodil na hranice.

Slávou věnčíš boží bojovníky —
před Jungmanny jdouc a Šafaříky
otevřelos rakev národní.

Vrať se k nám a sil nás nadějemi,
nesmrtelnou svěť nám pochodní
k práci za národ a rodnou zemi!

Jaroslav Tichý.

Sáša.

Dle pamětí ruské vychovatelky

napsala

Gabriela Preissová.

I.

ejmladší z Abramových dětí, šestnáctiletá Varja, která nosila dosud sukně nad kotníky a na krku jantarové korálky, přiběhla ke dveřím čeledníku, kde si chtěl starý kočí Vaska zrovna trochu na slamníku odpočinouti, a volala na prahu potřásajíc netrpělivě oblými, snědými ramínky: „Honem se zatoč, Vasko! Za-

přáhneš nám obě hříbata Sivku i Milaučíka, aby se nám to vesele jelo! Pojedeme jenom párem . . . On tak určil pan Nigilský — slyšíš?"

Však Vaska ještě stál u slamníku, s něhož byl sice hbitě slezl, ale teď počal v záhlaví obraceti žíněný polštářek. Jako by dost nechápal anebo vzdoroval, jen šířeji rozkročil nohy a svraštil čelo, že mu z něho zbyl jen úzký proužek. Tím také povytáhl ježaté obočí a zkulatil zraky. Varji se tím zazdál ponejprv odporným.

„Hříbata," ozval se téměř posměšně, — „a kdo pak s nimi pojede?"

„On — pan Nigilský a my tři, já, Zina i Eugen."

„Nono," potřásl hlavou Vaska. „A což, dovolila mátuška paní?"

„Slyšela to už a neříkala ničeho." Varji se podrážděně zatřásly plné rtíky. „K čemu tedy ty se ještě ptáš?"

„Tak pro mne!" zamávl Vaska rukou a pro sebe si v duchu dodal: „Pro mne si všichni poslouchejte Nigilista!" Tak si pamatoval jmeno Nigilského. „On by každého dovedl tam, co chodí čerti."

U dveří za Varjou zjevily se dvě mladé mužské hlavy. Byl to statkářčin syn, universitní student Eugen, a jeho o něco starší host Boris Nigilský. Mluvilo se teď mnoho o tomto člověku na statku vdovy Marie Fedorovny Abramové. Eugen si svého zbožňovaného přítele dovezl z Petrohradu, že byl rekonvalescent a potřeboval právě takového polo horského nepřesíleného vzduchu, jako byl tady.

Mimo to Eugen o něm napřed v dopise zvěstoval, že je to mladík neobyčejný, geniální, jenž svými architektskými plány budí obdiv a sensaci.

Eugen si téměř každé prázdniny přivážel nějakého druha z Petrohradu, ale bývali to ponejvíce chudobní studenti skromného a vděčného vzhledu, který dovedl i srdce Vaskovo dojmouti k soucitu, že by byl od takového mladíka nevzal zpropitné ani za celý svět. „Jenom si ponech!" tykával mu tehdy v rychlé zmatené mluvě, „mně netřeba — dokonce netřeba." A úsměvem i zvukem hlasu dokazoval mu svoje přátelství.

Ale jakmile spatřil ponejprv Nigilského, odvážeje ho z nádraží, bylo jinak. To byl také Eugenův soucitu hodný host, téměř o hlavu vyšší, dobře živený — jen pobledlý, jemně ošacený, přes ruku maje plášť s hedbávnou podšívkou? Eugen si přivážel jeden ruční kufr, a ten tři! Hlavu s vysoka, pohled s vysoka, za pozdrav nepoděkoval a nemoha hned otevříti dvéře kočárku, trhl kličkou tak násilně, až koně leknutím poskočili. Tu již padlo dočista na Vasku tušení, že přiváží domů něco nedobrého. Z tohoto prvního dojmu během pěti neděl, jež zde již Nigilský prodlel, Vaska neslevil. Bál se Nigilského, že po každé, když mu na blízku stál, musel nachýliti šíji a mrkati očima. A jak uměl převraceti a rozkazovati! Ovládal Eugena, mámil jeho sestru Zinu a ovládl i statkářku, že k vůli jeho výsměšným poznámkám upustila od veřejného večerního modlení. Teď si na příklad rozkáže zapřáhnouti necele tříroční hříbata, jichž by ještě mělo šetřeno býti.

V takových myšlenkách s nakloněnou hlavou se chvatně rozkolébal vykonat nařízení.

„Běž se ustrojit, Varjo, my jsme již přichystáni, a Zina už se také chystá,“ pravil Eugen k sestře, a když odběhla, popošel za kočím volaje: „Zkusil jsi už hříbata zapřáhnouti, Vasko?“

„Zkusil, ale právě jenom vždy na zkoušku — zlehoučka, a já utíkal podle nich.“

„Dnes je zapřáhneme do pravdy,“ ozval se Nigilský, „a za průvodce jim dáme jen uzdu a švih.“

Usmál se svou obvyklou jistou zdrženlivostí — Vaska takové úsměvy měl za úšklebky — a maje ruce v kapsách sametového kabátce došel jen ke dveřím stáje, nakukuje dovnitř, kde Eugen Vaskovi trochu pomáhal.

Naproti z okna jednopatrového domu vyhledla statkářka Marie Fedorovna a zavolala dobrácky vlídným hlasem: „Duše drahé, dejte jen pozor s těmi hříbaty!“ Ona každému říkala „duše drahá,“ dětem, správci i guvernantce, a kočí Vaska byl také její duše drahá.

Nigilský se jí s novým úsměvem poklonil. „Slečny už připraveny?“ tázal se.

„Však ony co nevidět sběhnou dolů,“ kývala statkářka. „A guvernantku si nepřejete vzíti s sebou? Ona se ráda účastní vyjíždek.“

„Máme jen právě čtyři místa, dvě na kozlíku a dvě vzadu — vezmeme si totiž hospodářský vozík.“

„To mládí, to mládí — miluje jen nepohodlí! A hle —“ zapomněla Marie Fedorovna svou námitku, „Varja už běží. Proč pak jsi, Varjuško, neoblékla bluzku? Jsi už bez toho opálena jako cikánka!“

„Což — jestli méně nebo více černá — cikánkou již zůstanu,“ odvětila Varja, zadívavši se na svůj klobouček, jejž držela v ruce. Připadlo jí, že je hodně nehezký proti kloboučku starší sestry.

„Ona je po otci tak silná brunetka,“ vysvětlovala statkářka Nigilskému. Varja udýchána, zruměněna postavila se k Borisovi a pohlednuvši mu plaše do očí, pravila tiše a vážně: „Co se vám lépe líbí, Borise Petroviči, světlejší vlasy a bělejší obličej, jako má naše Zina, anebo jako jsem já?“

„Obě se mi líbíte,“ dal Nigilský bez úsměvu v odpověď, toliko povytáhnuv obočí tak jemné a tmavé, jako by je pérem nakreslil. On sám byl bledé čisté pleti, ušlechtilých tahů, hnědovlasý a modrooký, podobaje se skorem malířským typům nevinných hrdin z idylek, kdy by smělostí zářící jeho zraky nebyly postrádaly snivosti a dole pod plnými rty nebyl vyhlouben nápadný výraz — tvrdý jako z kamene.

„Vy mi nerozumíte, Borise Petroviči,“ tišila Varja znova svůj hlas. „Já chci věděti pravdu, která z nás se vám více líbí — to nesmíte lháti! Víte —“ šeptala pohlížejíc upřeně na špičku své botky, kterou v pískovém povrchu nádvoří vyhrabala dolíček — „já vím dobře, že všem jiným se jenom Zina líbí.“

Nigilský změřil dívku chladně zpytavým pohledem. Na jejích holých, jaksi chlapecky nepěkných rukou, užších v rameni než v podloktí s hubenými kotníčky pozoroval značné chvění: také její rtíky se třásly. Když ihned neodpovídal, pozvedla hlavu, a její temné, veliké oči zavadily vlhkým, oddaným pohledem o jeho zrak. Boris se obrátil střelhbitě po okně, odkudž prve hleděla statkářka — té již tam ne-

bylo. Pak mu napadalo, co by Varji měl říci, ale všecko se mu v hlavě mátlo tak nevhodně, že se až rozpačitě zarděl.

„Zamilována?“ položil si ve svém myšlenkovém oběhu také otázku a zvlnil rty novou zkušeností: „Moje známé štěstí u ženských!“ Nicméně, jako by v ten okamžik její zorničky zůstaly otištěny v jeho očích, ještě je viděl, když Varja znova sklopila hlavu, a řekl se zvukem pravdy: „Vy máte také něco krásného, Varjo, to jsou vaše oči.“

Nastala nová pomlčka. Nigilskému se zdálo, že mu jakživo nebylo tak těsně, tak hloupě v mysli. Aby celou situaci změnil, zvolal něco na Eugena. Ale v tom také již mu kynul jiný východ, dole u schodiště se zjevila Zina.

Ano, byla to Zina v bělavém obleku se zeleně kovovým pasem a mulovým kloboučkem à la Pamella, tak jasná, že by se každý bludný chodec musel po ní s potěšením obrátiti.

„Ještě není zapřaženo?“ ozval se přívětivě tichý její hlas.

„Mám také pomoci?“ odvětil Nigilský a vzhlížeje k vysokému zjevu Zininu sehnul neobvykle šíji.

„Nechte se jen teď ještě starat Vasku,“ vece Zina, „ale potom, při jízdě, viďte, nestane se nám s tou plachou spřeží žádná nehoda, když vy budete říditi koně?“

„Bojíte se snad?“

„Nebojím,“ vyřkla Zina určitě.

Po chvilce sedali na vozík. Původně bylo umluveno, že obě mladé dámy budou seděti vzadu a Eugen s Borisem na kozlíku. Avšak teď si Varja vyskočila na levo na kozlík a přese všechny domluvy nechtěla se odsud hnouti. „Geňo,“ žadonila bratra, „uvidíš, že ti všechno na světě k vůli udělám, když mi jen teď popustíš to místo!“

„Je to s ní kříž!“ vzdychla si Zina, „ale raději už ji tam nechte; jak já ji znám, nehnuli bychom se z místa, než by se dala přemluviti.“

Když švihl Nigilský do koní, a ti se pustili do klusu dosti pokojného, obrátil se svým zvláštním úsměvem po Varji. „Nyní tedy jste šťastna?“

Neodpověděla. Pohlížela bystře a toužebně do dálky, jako by tam viděla něco krásného.

Po odjezdu mladých lidí dala si Marie Fedorovna přečítati od švýcarské guvernantky francouzský román, ale že bylo třeba přejíti nejprve začátek, kde popisoval autor jen nějakou zastrčenou temnou ulici chudiny, nezajímalo to jemnou mysl statkářčinu do té míry, aby se o ni nepokoušel spánek. Proto guvernantka přestala čísti a vytáhnuvši z kapsy pásku křížkového vyšívání, počala se tichounce sama zaměstnávati. Teprve když vešel do pokoje mladičký sluha, jehož boty hlasitě zaklapaly, Marie Fedorovna uleknuta se probudila.

„Tak se mi oči přivírají tím stálým dusným vedrem,“ posteskla si. „Co pak chceš, Petruško?“ obrátila se laskavě k malému sluhovi.

„Pan správce prosí za rozmluvu, možnoli v soukromí.“

„Ach, můj Bože, jaké to zase budou nepříjemnosti,“ povzdychla si statkářka z hloubí srdce, kynouc guvernantce, aby se vzdálila.

Ospalé její oči se trapně stáhly, neboť správce obyčejně nosil samé nepříjemné dotazy a starosti. Něžná mysl Marie Fedorovny chvěla se odjakživa odporem ke všem obchodním a prosaickým věcem. Provdavši se osiřelá a bohatá za milovaného, nezámožného muže, nalezla v něm tolik životní opory, tolik dokonalosti, že jí ušetřil všecky starosti i nepříjemnosti. Marie Fedorovna vyznala se s penězi jen, pokud jimi uměla kupovati a udíleti jiným dobrodiní. Nejvíce tohoto dobrodiní udílelo mateřské její srdce Eugenovi, jenž v hlavním městě dovedl skvěle žíti.

Do dveří vešel správce Badnikov, člověk prostředních let, statné, nyní hluboce skloněné postavy, mačkaje na prsou plátěnou ošumělou čapku. I ostatní jeho oděv byl skrovničký, boty spravovány; na jeho zevnějšku Marie Fedorovna vždycky poznala, že je to ubohý, šetrný člověk, a litovala ho, že jest obtížen mnohými dětmi. Věděla o něm také, že je věrný a mlčenlivý, vůbec jeden z těch lepších lidí, kteří nenadělají nikdy mnoho řečí.

Badnikov políbil jí ruku a pozdvihl k ní oddaně své skrytě chytré hnědé oči. „Mátuško paní, promiňte," prosil, „že vás obtěžuji; příliš důležitá věc."

„Napadlo mi, duše drahá, že to budou zase nějaké starosti," vece statkářka. Ale přece si ještě laskavě vzpomněla: „U vás všechno zdrávo?"

„Chvála Bohu, chvála Bohu!" pokýval hlavou Badnikov. „Došel jsem, mátuško paní, za důležitou věcí," připomínal znova.

„Posaďte se . . . Přišli jsme snad k nějaké škodě?" tázala se Marie Fedorovna stísněným hlasem, ač na to zrovna nemyslela.

Badnikov se neposadil, i odvětil tiše a poněkud smutně: „Nikoliv, mátuško paní, žádné neštěstí nás nepotkalo, a já vedu vše jen k dobrému. „Ale," volnil svou výřečnost, „účtování, to vypořádání vypadá mi nenáležitě — bude třeba vypůjčiti sobě ještě částku."

„Teď ještě, když jsou žně přede dveřmi? Což se to všechno těch několik dní nedá zdržeti?" podivila se statkářka poněkud netrpělivě.

„Nedá, mátuško, žel Bohu, nedá!" povzdychl si Badnikov. „Největší rozpaky . . Sama dobrotivě do účtu nahledněte — jste rozumná paní."

„To je trapné!" zachvěla se nervosně Marie Fedorovna. „A mnoholi pak — — a kde si vypůjčiti?"

„Zkusme u banky — nebo ještě jistější by snad byla privátní půjčka. Máme už značné vklady, a banka činí přílišné požadavky."

„Má duše drahá," stáhla teď čelo Marie Fedorovna, „mně tyto okolnosti tíží, nesmírně tíží." Hmatala chvějící se rukou po šátečku a přitiskla si ho na oči, tiše slzy roníc. „Jakživa jsem netušila, že se takového trápení dočkám — nebožtík Pavel Nikolajevič nikdy mne na to nepřipravoval — říkával: ‚Už co nevidět si banku vyplatíme.' Tu — co byla ještě po rodičích . . . A vidíte, Bůh mi ho vzal, a já zůstala s třemi dětmi."

„Bůh vás potěš, mátuško," děl smutně Badnikov, „zachovej vás dítkám i nám všem. Stihla vás zlá léta, náš lid je bídný, špatný jako

nikde — a rodinné potřeby se zvětšují. Já ponížený váš sluha, nemohu již také tak vystačiti, jak to chodívalo dříve. Děti to zaviňují — děti!“

„Já už se toho nemohu dočkat,“ vyznávala se dále Marie Fedorovna slzy sobě osušujíc, „až se všeho zbavím. Eugen už míní teď zůstati doma.“

„Ovšem,“ porozuměl Badnikov, „třeba Eugen Pavlovič. Mužní ušlechtile, je sličný — mohl by se bohatě oženiti.“

„Já bych se pak spokojila ráda nějakým ročním důchodem a odstěhovala bych se do města. Zde bych trávila jen horké měsíce.“

„Toho všeho se vám již Bůh dá dočkati!“

„Opatřte tedy ještě zápůjčku,“ dokládala statkářka, „ale nechť je to již naposledy, mne se takové věci hrozně dotýkají. Před Eugenem a mými dětmi vůbec o ničem se nezmiňujte. Nerada bych jim ničila poesii mládí.“

„Chápu, mátuško paní, úplně chápu. Však vidíte, vyčkal jsem chvíle, kdy jste samotna.“

„Mne pak šetřte také,“ končila statkářka svou rozmluvu, „kde jen to možno. Vidíte, zdraví mé trpí, jsem velice nervosní.“ Pozdvihla a ukazovovala mu obě své jemné, chvějící se ruce.

Badnikov se jich dotkl ústy, zašeptal ještě nějaké přání a nakloněn, tlumě kroky odcházel. Teprve za dveřmi vypjal svou statnou postavu a zamžikal bystřeji chytrýma očima.

Vaska očekával s bezděčnou zlopřejicností, ale také s úzkostlivým srdcem, že se výletníkům pro „Nigilistu“ stane nějaká nehoda, při níž ale Bůh uchovej, aby se někomu jinému zle vedlo než samému původci. Ale mladí lidé už přijížděli šťastně nazpět za půvabného večera. Eugen se Zinou, která měla líbezný soprán, si tiše notovali píseň „Slavík,“ a Boris naslouchaje těm zvukům zdržoval běh koní do volného kroku.

Když se již blížili vesnici, musel se jim na úzkém úvoze vyhnouti bídný potah. Hubená bělavá kravička táhla společně se sehnutým starcem prkenný vozík naložený suchým jetelem. Stařec vyhýbaje se panskému vozíku octnul se až u samé stráně a narovnav se poněkud v provaze, jejž měl ovinutý pod pažemi kolem prsou, sňal čepici k pozdravu.

Když ho předjeli, oslovila zamlklá Varja Nigilského: „Viděl jste, Borise Petroviči, to je také život!“

„Ještě jeden z těch lepších,“ odvětil suše Nigilský.

„Jak to myslíte — lepších?“

„Onen starý mužík má tu krávu, vozík, veze si nějakou úrodu a doma má ještě svou chatu — je mnoho lidí na světě, kteří ani tolik nemají.“

„Ale viděl jste, že byl zapřažen se zvířetem?“

„Je bez pochyby svým údělem spokojen, plní jen jeho zákony.“

„Jděte mi s vašimi úděly a zákony — už takovými, aby dovedly člověka spřáhnouti se zvířetem a hlavu mu sehnouti až k zemi jak psovi. Fuj — v tom je potom duše!“

„Proč pak se tak rozčilujete, Varjo,“ podivil se Nigilský, „já vás nepochopuji. Tu byste si snad vy mohla stýskati, že vám není popřáno býti kněžnou X., anebo dokonce samou panovnicí, jíž se musí kořiti celá říše.“

„Vy mi nerozumíte, Borise Petroviči! Ach, vy někdy zahovoříte tak jako ti druzí . . . Povíte něco a nevěříte tomu — sám nejste o tom přesvědčen. To je jen proto, když chcete někoho odbyti, jen tak něco říci, aby se vůbec něco řeklo — viďte? Ale já vím, že uvnitř jste zcela jiný, že se nikoho nebojíte a tak mnohé, co druzí uznávají za nutné, čím jsou spokojeni, srozuměni — že je vám hloupé.“

„Tolik jste již o mně přemýšlela? A divná věc — uznávám, že je v tom něco pravdy . . . Vy sama se také nikoho nebojíte, Varjo?“

„Ba, bojím se, Borise Petroviči. Toho Nejvyššího. Podívejte se tamhle na tu velikou hvězdu nad námi. Když se podívám nahoru, ať ve dne, ať v noci, vždy tam vidím něco změněného, a je to tak divné, krásné — hrozné — viďte? Na zemi si dovedu všecko vysvětliti: strom vyroste ze zapadlého jadérka, plodiny se musejí nasíti a zasázeti, domy třeba vystavěti po drobcích, řeky se nalévají z přítoků — to všechno si mohu vysvětliti. Jak tam ale nahoru ty báječné světy přišly, jak se tam dovedou udržeti a že všechno se odtamtud řídí, po létě zima — po světle temno — tak pravidelně jedním věčným zákonem — to nelze vysvětliti — tam On musí býti — viďte?“

„A takové otázky máte již po šestnáctém roce zde v idylickém Abrámovu, Varjo? Donesl vám je snad Eugen z naší university, či pěstuje snad vaše guvernantka filosofickou četbu?“

„Nikoliv, Borise Petroviči, ani Eugen, ani guvernantka . . . to mi samotné připadá. Vám by se takové myšlenky u děvčete protivily?“

„Myšlenek nelze souditi — od nich k vůli a činům je ještě daleko. Avšak zvláštní věc, že mne to dosud ušlo, jaká vy jste dívka, Varjo . . .“

Zajeli do dvora, kde už je s vypjatou šijí očekával Vaska. První seskočil Eugen a pomohl Zině. Varja seskočila sama a spěchala s Eugenem nahoru. Nigilský se zdržel ještě na dvoře i shledal se bez všeliké úmluvy u zahradních dvířek se Zinou. Když se jich nahoře nemohli dočkati k večeři, poslala pro ně Marie Fedorovna sluhu, ale oni se dali prosebně omluviti, aby se jen bez nich večeřelo, oni že se ještě trochu projdou v zahradě.

„Já půjdu za nimi,“ povstala Varja, zapomínajíc na hlad; ale matka vyměnivši zvláštní, usměvavý pohled s Eugenem jí to zapověděla: „Nesluší se, abys se jim stále všetečně vtírala do společnosti. Zina je o šest let starší než ty a nepotřebuje tvého dozoru. Nigilský pak je duchaplný, taktní muž a kladl by to jen na vrub tvého vychování. Neníliž pravda, Eugene, že je z dobré rodiny?“ tázala se již po kolikráte.

„Z výtečné rodiny,“ svědčil Eugen. „Jeho otec má v Petrohradě dům, učiněný palác.“

„Jediný syn!“ povážila ještě Marie Fedorovna.

„Ovšem, ale tyto příjemné okolnosti mizí všechny před jeho geniálním duchem,“ horoval Eugen v přátelském nadšení, mladému věku tak vlastním. Otec jeho je také architektem, ale Boris již ode dvou let tvoří sám plány — smělé, originální, velecenné to plány. Náš profesor Kašin vyjádřil se o něm, že z něho bude v jeho oboru velikán, a to říká každý, kdo jej zná — každý.“

Varja se obrátila teď k bratrovi, vylévajíc si na něm jakýsi mrzutý nepokoj s trpkým úsměškem:

„On — on bude tak veliký, a čím ty budeš, Geňo?“ A když se na ni bratr s matkou nechápavě podívali, doložila troufale: „Však jsi se již mnoho nastudoval a nesmírně mnoho se za to mátuška naposílala peněz.“

„Já nestudoval k vůli nějakému povolání,“ odvětil Eugen dosti lhostejně, počínaje večeřeti — „nýbrž jedině proto, abych nabyl vědy pro sebe. Kdy bych si byl věc ještě za chlapectví rozmyslil, byl bych se as nejraději stal důstojníkem — ale teď již se bez pochyby stanu jen tím, čím byl můj otec.“

„Ty, Geňo, věř mi, ani statkářem býti nedovedeš,“ vece Varja z prudka. „O Nigilském horovati dovedeš, ale máš věděti, že jen takovým, jakým on jest, má muž býti — ale nikoliv takovým, jakým jsi ty.“

„Když se tak na tebe, Varjo, dívám,“ pravil Eugen s žertovnou jizlivostí, „připadá mi opravdu, že by z tebe mohla býti spíše přirozená cikánka, než rozená dáma. Ne snad jen tvůj zjev — ten by mohl býti na konec ještě zajímavý — ale výřečný a úskočný tón tvé mluvy hodil by se dobře takové dcerce přírody. Já teprve nyní chápu, proč každý Zinu zbožňuje a naopak, proč tebe nikdo nemá rád.“

Varja zbledla a podívala se v první chvíli strnule na bratra.

„To bylo příliš kruté, Eugene Pavloviči,“ promluvila k němu zticha guvernantka.

„Jaká jest to rozmluva mezi bratrem a sestrou,“ pravila teď také lítostivě matka.

„Ty nás jen stejně rozsuzuješ, mátuško,“ vece Varja téměř šeptem, ale tvář její nabyla výrazu bolestné divokosti — „místo co jsi měla nyní pověděti, že ty máš všechny děti stejně ráda . . . O sestře a bratrovi jsem již věděla, že mne nenávidí — ale v tebe jsem ještě věřila.“

„Nenávidí — nenávidí, to je zase řeč!“ zvolal Eugen, pohnut jsa tou její tichou výčitkou, jejíž hlubokou silou zapomněl na všecko hašteření. „Nemáš mne dopalovati svým jazýčkem, pak by mne nic nepředloženého nenapadlo!“

„Vidíš, Varjuško, on to tak zle nemyslil,“ povídá matka chlácholivě. „Polibte se, děti, a zanechte pro budoucnost navždy takových hašteření. Kdy by byl tak náš host Nigilský přítomen, co by si pomyslil o naší rodině?!“

Eugen chutě vyskočil a smířlivě přitočil se k mladší sestře. „Ty malinká, malúčká Varjuško, cikánečko naše!“ lichotil se k ní, chtěje jí ruce kol šíje otočiti, ale Varja se mu vymkla jako úhoř, spěchajíc

ke dveřím. V tom běhu vydral se jí z prsou temný vzlyk — bylo to u ní něco tuze neobyčejného, ona zřídka kdy zaplakala.

„Je to s vámi jako s malými dětmi,“ povzdychla si potom ještě Marie Fedorovna, i dala se znova klidně do večeře.

Zatím Zina v rámě Nigilského zavěšená procházela se volným krokem po písčitých pěšinkách veliké zahrady. Nigilský držel drobnou dívčinu levici ve své ruce a přerušuje dlouhou pomlčku, když se jen beze slov zadívali do známého okolí stromů, bělavých pěšinek a ojiskřeného nebe, s takovým citem, jak by se to před nimi rozevíral nějaký nový krásnější svět — promluvil:

„Dovolíš, abychom se dnes vyznali rodině a slavili své zasnoubení?“

„To vše jest jen na tvé vůli, Borise,“ odvětila Zina oddaně. „Ale já se tě chtěla ještě něco zeptati. Mohl bys mi, drahý, pověděti — mohl?“ prosila bázlivě skláněјíc hlavu — „Neměl jsi ještě nikoho rád, dříve — přede mnou?“

„Ženštinu myslíš?“ odvětil Nigilský bez rozpaků. „Ach, to můžeš býti zcela pokojna — u mne nebylo k tomu nikdy času. Pamatuji se, že už na studenta dívaly se na mne ženské velmi přívětivě, ale já neměl kdy o některé z nich přemýšleti. Ani jiné lásky, rodinné neb přátelské nikdy jsem nepoznal. Na matku se nepamatuji, a otec míval ze mne jen tehdy radost, když jsem přinesl vysvědčení anebo některý vlastní nákres. Tu radost vyjadřoval rubly neb dukáty, dle toho, jak byla veliká. Tak zvaní přátelé mi často záviděli — vyjma Eugena, který však zase neumí dosti přemýšleti. Náš starý sluha mne měl také rád, okazoval mnoho citu — ale u takových lidí bývá to jisté otroctví.“

„To již chápu, Borise,“ přerušila ho dívka, „že tě tak bezslunečné mládí učinilo nedůvěřivým — ale že jsi v té osamělosti nepřilnul více k božskému Otci, jako já bych byla učinila? Zatím zdá se mi — a já se toho bojím — že ty nic nevěříš. Hleď, drahý, proč jsi se smál našim společným večerním modlitbám?“

„A proč vy jste jich také k vůli tomu zanechali?“ usmál se chladně Boris. „Bez pochyby proto, že jste nemohli užitek těch zbožných, stále stejně se opakujících říkánek sami sobě důvodně vyložiti.“

„Mýlíš se, Borise. Mátuška jen myslila, že jsou ti naše venkovské zvyky směšné, a jen proto jsme jich na ten čas k vůli tobě zanechali.“

„Vidíš — venkovské zvyky — to je vaše celé vědomí. Řeknete mi: Babička nebo děd to také dělávali, a pop tak káže. Mezi vámi všemi přemýšlí jen Varja. To děvče mne počíná podivně zajímati.“

„Varja?“ opětovala Zina táhle, „tu bys kladl rozumem nade mne a nad mátušku? A víšli, že já se té její hlavy bojím? Vím, že kdy by ona byla mužským, dostala se do veřejnosti, že by ji brzy poslali do Sibiře. O mně si myslíš, Borise, že jsem snivá, slabá dušička, řekl jsi mi to už několikráte — a přece sis mne vyvolil . . . Věř mi, drahý, všechno mi v ňadrech blažeností zpívá, zemříti bych chtěla pro tebe — ale přece v tom štěstí se na mne věsí těžký strach.

Takový strach, jako bych byla pro tebe příliš malá, nepatrná, jako bych ti nemohla dostačiti."

„Utiš se, Zinuško," řekl měkce Nigilský, „právě takovou, jakou jsi, chci tě míti k svému štěstí. Já jsem člověk nepokojný, sám sebe zžírající, sopečný. Tvůj klid, tvůj mír, ta nevinná nevědomost celé tvé bytosti, to vše, čeho mně samému nebylo dopřáno, mne k tobě táhlo. Věř mi, já nejsem dobrý člověk, ale tebe si beru z čisté náklonnosti; je to první můj čin, kde mne nevede žádný sobecký cit. Naopak, jsem přesvědčen, že mi bude s otcem pro tento sňatek podstoupiti mnohou nepříjemnost."

„Proč nepříjemnost, Borise," přerušila ho Zina, „a proč říkáš, že nejsi dobrý člověk?"

„To prvé ti nerad zodpovídám, protože mezi námi není třeba o tom hovořiti. Ale obávám se, že by se ti to později mohlo oznámiti nešetrnějším způsobem. Otci nebude asi vhod, že nemáš žádného jmění."

„Já žádného jmění?" podivila se upřímně Zina. „No ovšem, milionářkou nebudu, ale nemysli si, že by mne mátuška nechala tak odejíti z domu. To tě někdo klamně zpravil!"

„Má drahá," usmál se Boris, „je to opravdu směšné, že já tě mám o tom poučovati, ale věř mi, hned druhého dne za svého pobytu zde jsem byl přesvědčen, že dcery Abramové nebudou míti žádného jmění."

„To není pravda, Borise! Což si myslíš, že všecko dostane jenom Eugen?!" vzbouřila se Zina.

„Nemluvme o tom déle, drahá. Celá věc za to nestojí, a mohla bys mne darmo podrážditi odmlouváním — jsem příliš dobře vědom toho, co tvrdím. Raději přistupme k druhé tvé otázce, proč myslím, že nejsem dobrý člověk. Když tě slyším s takovou oddaností ke mně mluviti, Zino, chvěje se mi něco v prsou, jako výčitka, že já nejsem člověk, do jehož rukou bys mohla se zárukou věčného štěstí položiti svůj osud . . . Opakuji ti — v mých prsou leží sopka — té se bojím, aby nás oba — a snad tebe, něžná družko má, napřed nezničila."

Před očima Zininýma objevil se přízrak nějaké smutné, temné krajiny, jak si z vypravování a čtení představovala bydliště ruských vyhnanců. Přitiskla své rámě pevněji k Borisovi a pravila s neobyčejnou určitostí:

„Vidíš, Borise, kdy by všechno to se vyjevilo, co snad bohdá klamně hrozného tušíš — mně krátký čas, jeden jedinký rok by dostačil za celý ostatní život utrpení. Já tolik tě miluji."

Zině se svezl hlas, tiše zaplakala. Boris přivinul její ruku k srdci, kde v tuto chvíli cítil čisté štěstí, a potom ji pozvedl k ústům. Zinina hlava se naklonila k jeho rameni, ale Nigilský byl člověk tak zvláštní, že se neosmělil přivinouti tu milou hlavu k svým ňadrům a dotknouti se jí polibkem.

Když po té se již navraceli domů, zadíval se Nigilský na hvězdnou oblohu a vzpomněl si na hovor své budoucí švegrušky Varje. V pomyšlení, že nyní bude častěji zkoumati zvláštní její duši, bylo proň cosi vábného . . .

Ruku v ruce vešel mladý párek do jídelny a rovně k matčině křeslu. „My oslavili před chvílí dole v sadě své zasnoubení,“ promluvil Nigilský klidně v okamžiku, kdy Zina na kolenou se vrhla k matčinu klínu — „a prosíme vás, abyste je potvrdila. Koncem týdne odjedu do Petrohradu, abych tam uvedl vše do pořádku.“

Kulatá tvář Marie Fedorovny zazářila a celá její postava počala se rozčilením chvěti. Na okamžik nastalo v komnatě ticho, rušené jen pláčem Zininým, až se Marie Fedorovna vzpamatovala i promluvila: „Pozorovala jsem to — pozorovala již po mnoho dní — nicméně překvapili jste mne. Bůh buď s vámi! Borise Petroviči, synu můj, dostaneš dobré dítě — mého miláčka . . . Kéž . . .“ Nemohla domluviti, zaplakala také. Nigilský jí bez zvláštního pohnutí políbil ruku, potom se poceloval s Eugenem a ptal se po Varji.

„Je dnes jaksi churava,“ oznamovala skromně guvernantka, „odebrala se už proto do ložnice.“ K tomu připojila své spůsobné blahopřání.

Ponenáhlu se utišili, a Boris se Zinou po prvé vedle sebe přisedli k obnovené večeři.

„Kdy bych to byla tušila,“ pravila matka unylým hlasem, „že budeme dnes míti tak důležitý večer, byli bychom nachystali hostinu. Snad můžeme zasnoubení jindy oslaviti?“

„Nikoliv,“ odpíral Boris, „nechť jen platí dnes. Na jiný, bohdá nedaleký den, jen co si všecko spořádám v Petrohradě, ustanovíme si co nejtišší svatbu.“

„Tedy jsi, můj drahý, přítelem jednoduchosti,“ počala Borisovi Marie Fedorovna tykati, „máš dobře, je to tak nejelegantnější. Ach, Bože můj — nenadála jsem se, že mi bude tak brzy s ní se rozloučiti!“ Těkajíc ale zářícíma, vlhkýma zrakoma od Ziny po krásné hlavě Nigilského, pomyslila si blažena: „Na věno se ani neptal — jaký to výtečný muž! Dceru tak skvěle provdati je za nynějšího času veliké štěstí!“

Eugen přinesl víno, naplnil kalíšky a pozdvihl prvý na mnohá léta, nekonečnou lásku a věčné blaho. — —

Když se po půlnoci odebrala Zina do své ložnice, kterou sdílela s mladší sestrou, seděla Varja ještě na lůžku, jen napolo odstrojena, ruce majíc složeny v klíně. Jakmile sem vklouzla Zina, položila si hlavu na podušky, obličejem ke zdi. Plný měsíc vnikal oběma okny do pokojíka, že bylo lze rozeznati každý předmět. Zina se přiblížila k sestřině postýlce a posadila se tu na pelesť. Varja ji často žádávala, aby jí rukou hladila po čele a vlasech, tak jí mnohokrát již pod dlaní usnula. „Bylo prý ti nevolno, už je ti lépe?“ zašeptala Zina, dotýkajíc se Varje něžně na spánku.

Varja jí beze slova ruku odsunula. Zina neporozuměla. Opřela se oběma rukama o záhlaví, položila si na ně hlavu a počala zmateně žvatlati o svém štěstí. Popsala sestře, jak došli k matce, jak ona se také rozplakala — a jak i jí Zině bylo ve všem tom blahu pořád do pláče. „Škoda, že jsi tam, Varjuško, nebyla — Boris se po tobě ptal,“ končila shýbajíc se k sestřinu obličeji polibkem: „Asi za pět neděl budeme míti svatbu. Můj Bože — tak brzy! Och, moje Varjo!“ Varja se náhle vzpřímila na lůžku, seskočila a svezla se u sestřiných nohou

na kolena. Hlas její byl horečný, cizí a přerýval se: „Zino — prosím tě pro všecko na světě, pro naši mátušku, pro otce v hrobě, pro Boha, který to ví — uvěř mi — neber si Borisa Petroviče — nechoď mu do cesty! Ty se k němu nehodíš . . . On se jen pomátl — on bude s tebou nešťasten — uvidíš — věř mi — neber si Borisa — nečiň toho!"

„Varjo," vyskočila teď Zina, „Bože můj — ty jsi se zbláznila! Já že ho mám nechati? Ani za život ne! A ty mi nic dobrého nepřeješ — to jsi sestra? Zavolám mátušku — aby to věděla, jaká jsi!" A Zina pokročila chvatně ke dveřím, tu však se zastavila. Varja ještě klečela, nyní však chytila se rukou pelesti, povstala namáhavě a zvrátila se zase na postel. Zina k ní ustrašena pospíšila, domnívajíc se, že snad omdlela, ale Varja obracejíc hlavu zase ke zdi zašeptala: „Tak už mne nechte — — já už o tom nikdy nebudu mluviti. Nevolej nikoho, Zino."

„Zdá se mi, že jsi nemocna, Varjo, snad bych měla přece někoho zavolati?" vece Zina zarmoucena.

„Ach ne, možnoli, měj milosrdenství, nepovídej nikomu, Zino!" zašeptala Varja.

Zina ještě okamžik u ní postála, pak si hluboce vzdychla a brala se k svému lůžku. V komnatce se zdálo tak úzkostlivě ticho. Po chvíli se počala odstrojovati, vklouzla do postele a klekla si na ní. Na stěně zářil stříbrný obrázek Bohorodičky, visící nad lůžkem od jejího útlého dětství. Byla na něm vyryta slova: „Boží Máti, obměkčení zlých srdcí!" Připamatovala si je v tesklivé důvěře a zase se zadívala k Varjině postýlce opakujíc sobě: „Možnoli, měj milosrdenství!" Jaká to byla těžká slova?

A venku slavík jaksi smutně zpíval — Varjina hlava se černala na bílých poduškách — tichá, ani sebou již nehnula. Zina se počala modliti v pokorné, vroucí víře, a všechna ta těžkost jako by ulevovala, unavená její hlava sklonila se útulně k poduškám . . . .

(Dokončení.)

Dvojí vzpomínka.

Z Perginy.

(Perspektiva budoucím.)

V Pergině — ztracená vzpomínka
v hlavě mé znova se nítí —
zřel jsem, jak tažné skřivánky
rozstřenou lapali sítí.

Což dbali zpěvu za jara!
nyní byl podzim již v poli, —
za vesny noví přilítnou,
ti zde jsou ze „staré školy!"

Jsouť lidé stejní na světě,
ať cesty kam chtí se vlekou:
ty, kdo jim z jara zpívali,
v jeseni na rožni pekou.

Z Rivy.

Na Monte Baldo jsme chtěli kdys,
leč čekali, až bude hezky,
a v čas jsme v Rivě najali
hned soumary k jízdě a mezky.

Žasl jsem, jak oni na stezkách
bedlivě stavěli nohy,
obešli chytře každou strž,
i balvan byl překročen mnohý.

Dnes na ten výlet si vzpomínám . . .
Kéž bych byl po tolik roků
závad se žití vystříhal,
bedlivě střeha svých kroků.

Býval bych lépe pochodil
v tom milém bludišti českém —
byl jsem však křehkým člověkem,
ne v skaliskách cvičeným mezkem!

Adolf Heyduk.

F. L. Věk.

Historický obraz

od

Al. Jiráska.[1]

I.

O rodu a erbech svatých tří králů, též o jiném příbuzenstvu; kapitola neučená.

P. Matouš Vrba, kněz deficient, psal na velkém archu rukodělného papíru s hrubými okraji, sedě u psacího černého stolku s dřevěnou mřížkou. Stůl ten plný papírů a knih různě vázaných stál u okna kle-

[1]) Druhá, samostatná část.

nutého pokoje a přece neměl plného světla, ač bylo drahně po ránu. Nedávalť nevlídný den února měsíce (bylo r. 1790) světla jak náleží.

Než šedovlasý kněz v tmavohnědém kabátě, hrubě obnošeném a šosatém, v úzkých nohavicích po kolena a černých, vlněných punčochách a střevících toho nedbal, aniž toho, že venku prší a se chumelí. Všechen Dobytčí trh, na nějž bylo odtud viděti, tratil se v té plískanici, a polozbořený chrám Božího Těla před kostelem sv. Ignáce i domy opodál stojící před jezovitskou kollejí, tenkrát už nemocnicí, prorážely jen jako zahnědlé veliké stíny neurčitých obrysů šedým, mlhavým vzduchem.

V pokoji knězově, plném starých obrázků a obrazů malovaných na deskách i na plátně, i sošek ne mladších s polychromií valně sešlou, bylo milo. Velká bílá kamna v rohu za postelí pod tmavozelenými nebesy příjemně vydávala. A ticho tu bylo. Kněz prací svou všechen zabrán, pokyvoval šedou hlavou, tu méně, tu živěji, a mručel při tom nějak s citem, jak si mezi zuby říkal verše, jež z knihy opisoval. Ob čas třel si při tom levou rukou levé koleno. Pobodávalať ho tam bolest a tu tím hlazením hleděl uchlácholiti.

Vedle v pokoji, do něhož dvéře byly pootevřeny, někdo se prudko rozkašlal. Pak, kdy kašel utichl, ozývalo se odtud polohlasné odříkávání, patrně nějaké modlitby nebo z breviáře, až po chvíli zase prudký kašel modlení to přerušil. Toho okamžiku někdo zaklepal na dvéře předního pokoje. Páter Vrba neslyšel, a teprve když se dvéře otevřely, obrátil se překvapen, a již mávaje prudko levicí volal zostra:

„Zavřít! Táhne! Zavřít!"

Na tomto druhém „zavřít" bylo znáti, že P. Vrba už zuby zatíná. Dvéře zapadly a v pokoji stanul vytáhlý student, výrostek šestnáctiletý, modrooký, čiperný, bez pláště, bez klobouku, jen tak v tmavé kamizole, nesa v ruce knihu. Bylo patrno, že nepřišel přes ulici, nýbrž že je z domu.

„Co chcete? Co chcete?" kněz na něj pořád zhurta. „Proč nejste ve škole?"

Student znaje dobře svého souseda nic se nezarazil, ale s úsměvem, jak také přišel, odvětil:

„Mám odřenou patu."

„Patu! Žádnou patu! Latinský bolobřich! Nemáte pensum, praeparationem —"

„I mám, velebný pane, praeparaci mám — ale — tak prosím —" a nadzvedl zrovna levou nohu, aby nevěřícího upozornil, že nemá na ní střevíc jako na pravé, nýbrž plstěnou bačkoru.

„Hm — opravdu! A také levá. — Ty levé! — A tak co poroučíme, panáčku —"

„Prosím, já dělám pensum, ale tadyhle v té knize, co mně ráčili půjčit, v té nic není —"

„Tak? Že není?!" vyjel kněz zostra. „A když to tady není, tak to nikde není. — Takové chrie krásné! Ale — abyste viděl —" a vstav jal se na stole v knihách přehledávati; při tom dále broukavě mluvil:

„Takovou krásnou knihu! — Ale počkejte — A co dělá pan Held?“

„Je v kolleji.“

„Vidíte?“ — Kde pak je ta kniha — Ten jinak chodí do školy.“

„Když nemá odřenou patu —“

„No, to nemá, pravda — No tak, Toníčku — Už ji mám —“ A obrátiv se s knihou v ruce k studentovi dodal:

„A čte pan Held?“

„Pořád —“

„A hraje na housličky, co? A vy?“

„Také čtu.“

„Alcibiada od pana Meissnera, toho frajmaura, viďte, nebo jiné takové —“

„Ó to ne, velebný pane,“ vpadl student živě do řeči. „Čtu teď Beckovského.“

„Tak? No to rád slyším —“ A líce knězovo se vyjasnilo. Ale již upřev své hnědé, bystré oči zkoumavě na tvář mladíkovu, nedůvěřivě dodal:

„Jen jestli“ — Vida však, že se student přestal usmívati, že byl tou nedůvěrou nemile dotčen, ihned chlácholivě obrátil:

„No, no Toníčku — věřím, věřím, a za to vám něco přečtu — Počkejte —“ a vzal arch papíru, na němž prve psal. „Tak dobrý pozor — To jsou verše! V těch je mnoho! M. Clemens Žebracenus to napsal, jadrná věc!“

A vážně, dále však živěji a s ohněm četl:

Czechias antiquum, populosum et nobile regnum
hic fuit; atque fuisse sat est; jam nominis umbram
vix retinet; jam pressa jacet, jam diruta torpet.[1])

Umlkl na okamžik, pak opakoval nehledě do listu, nýbrž do studentovy tváře:

„Jam pressa jacet, jam diruta torpet. Rozumělli jste, Toníčku?“

„Rozuměl — České království že — že — já nevím, jak bych to česky — dass es — dass das —“

„Dass es — dass das — Vidíte, ani svým jazykem nedovedete říci. — Miseria! To ty německé školy; za to vy nemůžete — Ale slyšel jste, že to staré, vznešené království české utištěno, jako povaleno —“

Student hleděl udiveně na P. Vrbu; bylť patrně více jeho rozhorlením překvapen nežli dojat verši mistra Václava Klementa Žebráckého.

„Nerozuměl jste —“ začal zas šedovlasý kněz, „no. však porozumíte. — Jen čtěte Beckovského, a tu máte tu knihu, tam jistě něco najdete na pensum — A jen česky čtěte, Toníčku, ať umíte

[1]) České království, starožitné, lidnaté a vznešené tu bylo; a že bylo, již dosti je; již má sotva stín slavného jmena; již povaleno leží a zdrceno je bez vlády.

mluvit, a pan Held, ten ať mne navštíví, třeba s kytarou nebo houslemi, pan farář bude rád."

Student se poklonil, a potěšen, že si nese nový, výdatnější pramen k svému pensum, vyklouzl ven, a nevšiml si ani, že v ten okamžik vyhledl ze dveří sousedního pokoje stařec hlavy skoro úplně holé, hladce oholený, vysedlé brady a zapadlých, ale čiperných velkých očí a tváře usmívavé, podobně oděný jako P. Vrba, maje však místo kolárku na krku černý, hedvábný obojek, jenž mu až po bradu sahal. Stařec, také kněz na pensi, někdy farář v diecési Hradecké, slušně kdys vysoký, teď věkem přihrbený (byl dobrý osmdesátník), držel v ruce breviář, z kterého prvé říkal.

„Co to tu máte, Matoušku?" ozval se.

„Měl jsem kázání, pane faráři —" odvětil P. Vrba a sedl u stolu a zase hladil koleno, na které byl v horlivém rozhovoru se studentem zapomněl.

„Bez mého povolení. A komu jste kázal, tomu pudivítrovi? Kdy byste raději to nečasí zažehnal, nedrhl byste koleno — tohle nebývalo — ne, nepamatuju — když bylo jaro, bylo pořádně jaro —"

„A když zima, tak zima —"

„Ale ne takováhle. — Co vy, Matoušku, pamatujete —" odvětil durdivě farář.

„To ne — to nepamatuju — kde pak já —" a „Matoušek" si přejel husté šediny. — „To leda P. Lang — nebo Fulgentius Kahánek —"

„Aha, synáčku — vždyť já vím. To mně naschvál připomínáte —" hašteřil se farář, ale usmíval se, a oči mu jen hrály. Bylť tomu rád, když se mohl škorpiti. A rychle doložil: „Však oni teď také kašlou —"

To bylo na odvetu, že mu P. Vrba uvedl na paměť jeho soky ve stáří, kteří s farářem byli nejstarší v celé Hradecké diecési.

„Kašlou, to asi kašlou," bránil se škádlivě P. Vrba. „Majíli tam venku také takovýhle čas. Ale tam ono mrzne a je zdrávo —"

„Nezlobte, Matoušku! Vždyť já je přece přečkám — Quidona Langa se nebojím — ten půjde dřív k Abrahamu. Leda Kahánek — ta zaschlá duše, ten mne snad přečká — ten nemá ještě na kahánku —"

„A vy také ne, pane faráři —" dobromyslně, upřímně a určitě Vrba dodal.

„Myslíte? — No, co je pravda — troufám si — i na Kahánka — a pak budu sám — nejstarší — na celé diecési —"

A staroch se v tom rozkašlal, že zčervenal jako rak a pravou rukou se zachytil dveří prohýbaje se.

V tom zalehl do jizby hlahol zvonů. P. Vrba vztyčil hlavu a za okamžik naslouchal.

„To je na Slovanech," pravil — „Rekviem —"

„Za koho pak?" tázal se farář, jenž vystoupiv ze dveří usedl, kašlem jsa zmožen, do staré lenošky vedle společníkovy postele.

„Za císaře," odvětil P. Vrba a tvář jeho zvážněla.

„Noviny tu ještě nejsou?" ptal se farář, utíraje čelo i ústa modrým šátkem.

„Ještě ne. Nevím, kde se Hanělka toulá. Bez toho ještě po jiných novinách —“

„Ale budou dnes noviny?“ tázal se zapomětlivý stařec.

„Budou, je sobota. Ale počkají“ a vstav hledal chvilku na stole mezi papíry, až vytáhl odtud list. Z venku hlaholily z temna a vážně zvony kostela na Slovanech.

„Mám tu pěkné epitaphium — včera jsem je slyšel a opsal,“ děl P. Vrba a postavil se s listem před faráře.

„Komu pak?“

„Bude hned vidět. Uhodnou hned.“ A jal se čísti:

Siste viator!
Hic jacet imperator —
rex non coronatus —
ordines cassavit
templa exvacuavit,
scholas reformovit
has germanisavit — [1])

Umlkl, upřel oči na starce a pravil:

„Už vědí, pane faráři —“

Ten pokyvl holou hlavou a pravil:

„Je to pravda. — A nás že z domu vypudil —“ doložil trpce. „To přidejte.“

Mínil dům pro vysloužilé světské kněze, v němž tolik let spokojeně a klidně žil, a s ním P. Vrba, až před šesti lety ústav jejich byl patentem císaře Josefa II. zrušen a před pěti lety v kasárny přeměněn. [2]) Smutně i roztrpčen se loučil se starými druhy i s budovou, v níž se mu tak zalíbilo. Ale svého „Matouška“ si tak oblíbil, že se s ním rozloučiti nemohl. P. Vrba musil s ním do nového bytu, jejž farář najal nedaleko bývalého. Nechtěloť se mu z končin, na něž tak uvykl. Teď živěji na minulá léta v tichém domě do Hurtovy ulice [3]) hledícím připomenut, jal se vyptávati na pohřeb císaře Josefa, jenž právě před týdnem zesnul; zapomnělť, že už včera na večer mu jeho společník, když se z města vrátil, vypravoval, čeho se byl dověděl o pohřbu, jenž byl v úterý večer o šesté hodině, i to, že dvorní rada Kvaryn, lékař císařův, za to, že neztajil mocnářovi nebezpečenství smrti, dostal od něho darem tisíc zlatých a že byl povýšen za svobodného pána.

P. Vrba trpělivě znovu vypravoval i odpovídal, jen že teď častěji se po dveřích ohledl i sluch napínal, nejdeli již stará Hanělka, jíž se nemohl s novinami dočekati. Až konečně! Přede dveřmi si někdo nohy otírá, teď na dvéře klepe — a již vstupuje stará, nevelká žena šedých vlasů, snědá, šedých očí, zahalená všecka do hrubého šátku, mokrého od deště a sněhu.

---

[1]) Stůj poutníče! Zde císař odpočívá, král nekorunovaný, jenž řády zrušil, kostely vyplenil, školy opravil, je poněmčil.

[2]) Dům ten — nyní část české techniky při kostele sv. Karla Bor., dílo J. Kil. Dienzenhofera — sloužil za kasárny až do r. 1868,

[3]) Nyní Resslova,

Jen pozdravila a již živě vykládala, že nemohla dřív přijít, že zapomněla a že šla na staré místo pro noviny na plácek sv. Anežky, ale odtud že dnes musila do Michalské ulice, tam že je teď expedice, zrovna vedle železných dveří, u zlatého půlkola.

V tom už složené číslo Krameriových Poštovských novin pod šátkem dobře ukryté vybalila. Podávajíc je, ještě živěji líčila nové nesnáze, co bylo před expedicí lidí, jak se mačkali a tlačili, jak všichni na noviny čekali, co a jak ve Vídni, až P. Vrba, chvatně rozbaliv číslo, výklad jí přerušil, že už je dobře, aby šla přiložit.

Hanělka jen dvéře zavřela, a již měl P. Vrba židli u kamen, proti tmavé lenošce, v níž seděl shrbený staroušek holohlavý. Usednuv obrátil se trochu bokem k oknu, aby lépe viděl, neboť v jizbě se dosud nevyjasnilo pro déšť a sníh venku padající.

Nastala chvilka, na kterou se oba staří kněží těšívali. Tak sedali po každé, kdy došlo nové číslo novin. P. Vrba čítal, farář Hejna v lenošce skrčený poslouchal, častěji polohlasnými výkřiky úžasu nebo otázkami čtoucího vyrušoval, nebo dobře něčeho nepostihnuv žádal, aby to Matoušek znovu přečetl. A ten čítal o turecké vojně, o té vždy nejdříve, neboť ho zprávy z bojiště zvláště zajímaly, pak ostatní zprávy, a nevynechal ani „závěsku“ Krameriových c. k. Pražských poštovských novin, kdež ohlašovány staré a nové české knihy. Ba této rubriky si zrovna tak bedlivě všímal, jako válečné. Často se ovšem s farářem u čísla poškorpili, zvláště když se v tom nesnášeli, jak bude s Turkem; toho se farář bál a myslil, že naši naposled prohrajou, a v tom mu Matoušek prudce odporoval.

Této chvíle však, nechav bez pobízení Turka a válečných zpráv, hledal chvatně Vídeňské novinky. V kamnech živěji zapráskalo, jak Hanělka venku přiložila.

„Jak nyní slyšíme, uherská Koruna ne do Prešpurku“ začal P. Vrba, přehlížeje číslo od konce, a již se zastavil. Ta zpráva ho chytila —

„Ne do Prešpurku, nýbrž přímo z Vídně na hrad Kyce knížete Esterházy odvezena bude, a odtud teprv vezmouce ji uherští rytíři, odnesou do Budína.“

„Vida,“ zvolal spustiv pravici s novinami na koleno a na faráře hnědé oči upřev. „Uhři ji dostanou, a což my? Co bude s naší Svatováclavskou korunou? Té přece ve Vídni nenechají?“

V tom se ozvalo venku hrčení kočáru, ale v tom už také utichlo, jako zrovna před jejich domem. P. Vrba přistoupil k oknu a vyhledl ven. Ano, před jejich domem stanul povoz. Měl červená kola i červený spodek, svršek pak se sklenným oknem, shora černý, v dolejší polovici světle zelený, spočíval na mohutných pérách. Obyčejný fiakr, jak také bylo patrno na koních v řemení bez chomoutů i na kočím, který v límcovém plášti seděl na červeném kozlíku.

„Někdo tu vylízá,“ oznamoval P. Vrba, obraceje se od okna k faráři. „Nějaký mužský —“

„A jde sem do domu?“

„Jde. Má makový plášť. Nějaký měšťan, tuším — Ke komu asi —“

„K nám ne. Pojďte, Matoušku, a čtěte —“

Matoušek poslechl. Ale jen začal „že ode dne 14. Jeho cís. král. Milost náš slavný mocnář Josef II. tak velice chřadnul, že lze nebylo jeho drahého živobytí zachovati, a že v této těžké nemoci pozůstával až do dne 20. a okolo půl šesté hodiny ranní k nevypravenému zármutku veškerého lidu žc ducha svého vypustil —“ a již někdo klepal na dvéře a již také vstupoval. Ten v makovém plášti. Jak smekl, bylo mu dobře viděti do plné, hladce oholené tváře. Byl asi padesátník. Zardělá barva jeho líce nápadně se lišila od bělostného toupetu s copem podvázaným mašlí. Vstoupiv byl patrně překvapen holohlavým farářem v lenošce, kterého se tu nenadál, a jehož zapadlé, veliké oči zkoumavě na něj hleděly. Host požádav nápadně vážně a důstojně, aby směl odložiti, sňal plášť a položil jej na truhlu u dveří. Měl zelenavý frak šosů málo vykrojených, po kolena dlouhých, červenou vestu, na níž se blýskalo mocné, zlaté joujou, zelenavé spodky po kolena a boty s kopnami. Snažil se jednati a mluviti vážně a důstojně. Než nebylo mu to přirozeno. Na strojeném mluvení jevilo se to nejpatrněji. Při tom musil si každý povšimnouti jeho mocného, zažloutlého chrupu, na nějž hořejší ret takřka nestačil, aby ho zplna zakryl, jmenovitě mohutné, přední zuby široké. Host mluvě německy, ohlásil, že se jmenuje Lidl, že je majitel domů na Starém Městě, a že hledá P. Vrbu. Ten hlavou pokynul a obrátiv se po faráři pravil: „A tu pan farář Hejna —“

A k měšťanu zase pravil:

„Prosím, umíte česky? —“

Ten překvapen odvětil:

„Jak by ne — vždyť jsem Čech, ale mluvíli člověk s učenými pány —“

P. Vrba se ušklíbl a rychle pravil:

„Já se proto ptal, že tuhle pan farář, a je také učený pán, neumí německy —“

Pan Lidl neutajil svého překvapení.

„Jsem ještě ze starých škol,“ ozval se usmívavě farář z lenošky. „Latinsky, česky, nic jinak, tak to dříve chodilo —“

„A dobře —“ zostra doplnil P. Vrba.

„Pravda, pravda —“ přisvědčoval měšťan nějak na rozpacích. „Ale teď německá řeč panuje — Člověk už tak uvykl — A děti ty ještě víc — ty to mají ze škol —“

„A nečtou česky —“

„Česky?“ tázal se udiveně pan Lidl. „Ale co pak, velebný pane, leda minucí —“

„Tak? A noviny?“

„Ano, máme Vídeňské, a jedny francouzské — To syn —“

„Ale české —“

„Ah, ty jsou jen pro sprostší —“

P. Vrba sebou bezděky škubl a přisvědčiv ostře a ironicky: „Tak, tak —“ rozbalil jako náhodou, ale dost nápadně číslo Krameriových novin, jež v ruce držel, a otázal se zkrátka, čeho si pán přeje. Pan Lidl se mu, nevěda, špatně doporučil. Ale host tak zkrátka neodpověděl. Začal, že slyšel, že velebný pán se vyzná znamenitě v historii,

že má sbírku obrazů a soch, a ohledl se po stěnách, po obrazech i po sochách; ale v tom už mu P. Vrba vpadl do řeči: „Ano, co jsem předouředními vandaly a židy z kostelů zachránil — Ale, co je to —“

Pan Lidl nedbaje návalu knězova rozhorlení pokračoval, zase již německy, že slyšel, že on, P. Vrba má mnoho rodokmenů sepsaných, že má všecky staré rody šlechtické jako v malíčku, a on, Lidl, že má také napsaný rodokmen.

„Šlechtický?!“ zvolal P. Vrba překvapen a ne bez ironie.

„Vlastně dva,“ odvětil vážně a s pochlubou měšťan — „svého rodu — a pak — svého strýce — Jistě znají, velebný pane — von Kvetnitz — můj pan strýc, major von Kvetnitz —“

„Materna? Materny z Květnice znám, rod starožitný —“

„Ano, ano — z těch je pan strýc, von Kvetnitz — a my — náš rod — Lidlové „von Lidlowa“ tak jsme se dřív psali — znám je všechny — ráčejí také jistě znát — znám je až do minulého století — to jest ode mne — až do Františka Norberta Lidla — až do toho — tak do r. 1670 —“

„A pak je konec —“ vpadl P. Vrba česky.

„Ne, konec, ne, to jest — pak nejsou matriky — a tak dále a jiné papíry; ale dál zas, na konec šestnáctého století, to mám zase dva předky —“

„Teda jim schází prostředek —“

„Mezera tak padesáti, šedesáti let,“ pan Lidl mluvil už zase německy. „Hledal jsem dost, ale tady v těch letech — sice bych měl jednoho předka i v těch letech tak okolo 1640 — ale —“ a teď nastal obšírný výklad o tom osamělém předku z r. 1640 (jmenoval se Ferdinand Euseb Václav), k němuž nebylo žádné listiny, žádné spojitosti. A ten měl býti oporným pilířem, přes nějž by se dal vésti most rodinné souvislosti z věku do věku, a který by pomohl obnoviti slávu starého rodu šlechtického, na niž že má právo pan Lidl se domníval.

P. Vrba byl už nepokojný, starý farář v lenošce častěji si šňupl než jindy; ale usmíval se z počátku, vida, jak Matoušek začíná sebou nepokojně vrtět a šíti pro ten nekonečný výklad plný rodopisné fantasie. Ale pak, když pan Lidl nechav nejistého předka Ferdinanda Eusebia Václava, jal se vykládati o svém rodokmenu z jiného konce, a také o jeho příbuzenstvu, o těch „von Kvetnitz“ a druhých „von Dubnitz,“ přestal se už usmívati; sevřev rty zapadlých úst, tak že stařecká brada více vyvstala, začal suchými prsty svými bubnovati po lenošce, a již se mrzel, že Matoušek tomu výkladu neučiní přítrž, a zase na toho souseda se durdil, že se nedá nijak vytrhnout.

Pojednou, když Lidl uvedl, že ten předek ne docela jistý Ferdinand Euseb Václav byl dle všeho spřízněn s Kapouny ze Svojkova a tím že by přišli Lidlové do příbuzenstva i s Lobkovici, škubl sebou P. Vrba a náhle vstav hnal se ke skříni opodál stolu a otevřel ji. Byla plna knih, většinou starých, velikých a hrubých. Pan Lidl překvapen umlkl a hleděl na zamračeného kněze, jenž přejev rukou hřbety knih zkřikl blýskaje očima:

„A také se Šternberky —“

Pan Lidl vyvalil oči; veliké, milé překvapení změnilo jeho všecku tvář.

„Jeli možná, velebný pane!“

„A proč by nebylo! Tady v těch to je — ale jsou to, pane, samé české knihy a ne minucí, žádné kalendáře — Českým není co věřit,“ dodal kousavě. „Ale tadyhle —“ a sáhl níž a vytáhl foliant v hnědé koži vázaný, „ten je v německé řeči, ten to dokáže stran těch Šternberků. A ještě jiné příbuzenstvo. A vyšší, milý pane, ještě vznešenější!“

A již rozevřev knihu, chvilku v ní listy převracel, těkaje očima po textu, až uhodiv prstem na místo, zvolal:

„Tak prosím — Herr von Lidlowa.“

Tomu bylo té chvíle velkého pro něj napjetí více nežli jindy viděti jeho přední mocné žlutavé zuby. A s kněze očí nespustil. Ten hledě do knihy jal se vykládati, při čemž chvilkou mrskl chytrým svým okem po měšťanu nehnutě naslouchajícím. P. Vrba začal z daleka, že svatí tři králové, jak P. Hermann Crombach dosvědčuje a Baronius za jisté má, od Abrahama pocházejí, ale ne ze Sary manželky jeho, aniž z Hagar děvečky, nýbrž z druhé ženy jeho Cetury, a že sv. Kašpar měl, jak také Paprocký svědčí, v erbu devět zlatých hvězd v modrém poli, a sv. Baltazar měsíc a zlatou hvězdu, také v modrém poli, sv. Melichar pak, jenž prvotně se Cheriperimel nazýval, ten že měl v erbu nahatého mouřenína s purpurovou točenicí a s oštípem v ruce a na tom oštípu korouhvičku —

Pan Lidl byl tím nenadálým úvodem nemálo překvapen a do jisté míry sklamán. Než ani nehlesl, čekaje trpělivě, co bude dál; důvěřovalť učenosti P. Vrby, jehož vědomosti genealogické čtvrtní farář mu, když v matrikách hledal souvislost s tím nejistým předkem Ferdinandem Eusebiem Václavem, do nebe vychválil.

A P. Vrba dále vykládal, že sv. tři králové měli potomky, o tom že není žádné pochybnosti, poněvadž Bůh Abrahamovi přislíbil, že rozmnoží símě jeho jako hvězdy nebeské a jako písek, který je na břehu mořském. Ale ti potomci že byli z arabské země vypuzeni a vyhnáni a utekli se do tatarské země, jak Haitonus z Armenie dosvědčuje, a odtud že mají původ někteří znamenití rodové, jako familie de Baux nebo de Vallibus —

Farář Hejna už prsty nebubnoval, nýbrž šňupnuv pozoroval pana Lidla a zase se usmíval. Pak se už skrčil a oči v tajeném smíchu přimhouřiv drhl si holé temeno. Než pan Lidl, obratem tímto o nových rodech překvapen, tím více napjal sluch.

„Ti des Baux neboli de Vallibus od sv. krále Melichara pocházejí.“

„A jak, prosím, z té tatarské země —“ ozval se pan Lidl.

„Před Mochametány utekli — musili — a po korábu se dostali do Dalmacie, a odtud do Uher, a tam si potomek sv. Melichara vystavěl na návrší hrad či zámek. A že kolem byla sličná údolí, nazvali ten zámek de Vallibus — a stojí po dnešní den —“

„Ah, to je starý rod —“ povzdechl pan Lidl.

„Nejstarší — vůbec nejstarší — Starší nežli Štubenbergové. Ti prý pocházejí od jakéhosi římského vojáka, jenž v Jerusalemě byl na vartě, když židé Krista pána ukřižovali —“

„A jak by náš rod —“

„Hned, Herr von Lidlowa — Ten po sv. Melicharu utekl do Uher z Dalmacie, a jiný potomek, byl v dvacátém koleně po sv. Baltazaru, ten se dostal z Dalmacie do charvátské země, do Kroatie, vědí, a odtud do Čech, s praotcem Čechem a s jeho bratrem Lechem, a to l. P. 644 po Kristu.“

Pan Lidl za toho výkladu ještě více zčervenal. Nyní, kdy slyšel, jak potomek sv. Baltazara do Čech se dostal, bezděky si vydechl a nevěda počal levou rukou potřásati svým mocným joujou na červené vestě.

„A ten byl předek pánů ze Šternberka,“ doložil P. Vrba.

„Jeli možná, velebný pane!“

„Je, vždyť mají páni ze Šternberka také hvězdu v erbu —“

„Pravda, pravda — ale jak —“

„Šternberkové mají tedy svůj původ od sv. krále Baltazara, Šternberkové jsou spřízněni s Lobkovici, s Lobkovici také Kapounové ze Svojkova. Ti zase s Materny z Květnice a s rodem Dubnických a také s Lidly z Lidlova, jak řekli, a tak, pane, rod z Lidlova pochází, ovšem po přeslici, po sv. Baltazaru králi —“

P. Vrba se ušklíbl, uklonil a přivřel knihu.

Pan Lidl vyvalil oči, chvíli seděl nehnutě, nevěda, na čem je, mluvíli Vrba vážně, nebo dobíráli si ho. — Ta veliká kniha, a také to, jak rychle a jistě kněz z ní vykládal, to ho mátlo.

„Jaká to je, prosím, kniha?“ pravil vstav pln rozpaků.

„To je Geschichte derer Helden von Sternen“ — a P. Vrba otevřel titulný list plný velikých, švábachových písmen spletitých. „Sepsal to P. Joannes Tanner, z tovaryšstva Ježíšova —“

„A je tam všechno, co ráčili povídat?“

„Až na to o Lidlech z Lidlova. Ale to se rozumí samo sebou, ovšem, dokáželi se, že byli spřízněni s Kapouny ze Svojkova —“

„A Ferdinand Euseb Václav?“ ptal se nejistě měšťan.

„Ten tu není —“ a Vrba pokrčil rameny.

Pana Lidla jako by bodl. Rychle bral na se makový plášť a dále se již neptal. Bylo na něm znáti, jak je sklamán a jak se v duchu zlobí. Za to P. Vrba oživl a ochotně, živě a s úsměvem mu radil, aby, když ty rody tak shání, koupil si Paprockého.

„Dostanou ho v české expedici, teď u zlatého půlkola, vedle železných dveří, u p. Krameriusa, a tam by, za mou radu a zaneprázdnění, mohli prenumerirovat tyhle noviny —“ a ukázal došlé číslo novin — „Pěkné noviny, může je číst *každý*, i pán,“ to s důrazem vyslovil, „praenumerací je dva zl. 10 kr. pololetně, a panu synovi by dobře posloužilo, kdy by se v mateřském jazyce přicvičil —“

Pan Lidl netaje své zlosti, už jen „pěkně děkuju“ a teď pořád po česku opakoval a rychleji, nežli vešel, vyšel z pokoje. P. Vrba hleděl za ním, i když dvéře zapadly, pak otočiv se živě zvolal:

„Tu máš! Herr von Lidlowa! — K staročeskému rodu by se hlásil, ale k jazyku ne.“

„Ten do české expedicí sotva půjde —“

„Blázni nespokojení svým sousedským rodem — Ale půjde, do expedicí půjde, pane faráři — Pro Paprockého, hledat šlechtické předky, kterých nemá.“

„Ale českých novin nekoupí.“

„To asi ne. — Ale ví alespoň, že nejsou jenom pro sprosťáky.“

Venku vůz zahrčel; chvilku ho ještě bylo slyšeti. Když rachot jeho zanikl, seděl P. Vrba už zase u kamen proti starému faráři a přehlížel číslo novin, jmenovitě zprávu vzadu o nové české expedici, že se přestěhovala do domu řečeného „u zlatého půlkola.“ Pak četl nahlas loučení císaře Josefa s armádou, „které J. E. hrabě Hadík, c. k. dvorské vojanské rady president, na den 14. února známé učinil.“ Více o císaři Josefovi krom toho, co již prve přečetl, tam nebylo.

A tak došlo na „soukromné vojenské zprávy“ v čele listu. Než tu se P. Vrba zarazil, a zadíval se do nadpisu novin. Pojednou vstal, vyhledal kvapně na stole poslední číslo Krameriových novin, vyšlé před týdnem, prohlížel jeho hlavu, pak opět hlavu nového čísla, a nedbal dotazů farářových, co je, co shání, až pojednou rozložil před ním obě čísla, nevidíli nic, tady na titulech —

„Jeden jako druhý —“ odvětil farář, skláněje oči až k samým listům.

„A přece ne! — Ten před týdnem má: Krameryusovy cys. k. pražské poštovské noviny — a dnešní číslo, ejhle, Krameryusovy *královské*, jenom *král.* pražské poštovské noviny, a ne císařské, královské —“

Starý farář žasl.

„Co to? Co je to?“ opakoval hledě na Matouška.

„Jiné povětří, pane faráři, jiný vítr — Už nebudou patenty pršet — bohdá nebudou, a tuhle to —“ a vyzdvihl nové číslo do výše, „tuhle to je dobré znamení a první přihláška —“

„A nač?“

„Že máme také korunu, královskou korunu Svatovácslavskou, a myslím, že si jí nenechají tam ve Vídni, a že nebudeme teď říkat rex non coronatus —“

„Jen se tak netěšte, Matoušku.“

„Ale, pane faráři, proč nebyl ten titul na novinách před týdnem? A proč je dnes? Jářku, jiný vítr, začíná foukat jiný vítr!“

II.

V české expedici.

Za toho nevlídného počasí nebylo mnoho lidí na ulicích. Za to více povozů, většinou zjednaných, fiakrů se zelenými nebo červenými spodky, kozlíků žlutě i rudě potažených, jezdilo zablácenými ulicemi, v jejichž mokru tál ihned sníh dosud padající. Déle zůstával jenom

na holých korunách stromů, jak bylo také patrno na Příkopech v starých alejích i níže v nových.

Tudy vedle stromů kráčel jakýs sedlák starý ve vysoké, černé beranici, zdobené po straně mašličkami nyní zmočenými, jako jeho dlouhé, šedivé vlasy. Na sobě měl krátký zahnědlý kožich, odřené, staré brslenky a vysoké boty hrubě zablácené. Přes rameno nesl pytel všechen mokrý, v němž na konci vyrážely se obrysy čehosi hranatého, jako nějaké truhličky. Náklad ten mu jen z části záda zakrýval, tak že bylo viděti kus vyšívání, vybledlé květy vzadu na kožichu. Sedlák vrásčitý, ve tváři i na rukou od větru a plískanice zardělý, kráčel nahrben a krokem klátivým drže v pravici sprostou, rovnou hůl.

Kolem pospíchali lidé nahoru, dolů, v pláštích i v kožiších, v kloboucích, třírohých staršího rázu i modních vyšších, i v čepicích, dámy v pláštích i šátcích, schovávajíce ruce v ohromných rukávnících. Sedlák si jich tak nevšímal, za to více koní a povozů, jmenovitě jednoho panského, zaskleného, žlutého s černým krytem a kozlíkem rudě potaženým se zlatými třásněmi, za nímž na prkně mezi zadními koly stáli dva sluhové v premovaných kloboucích a v dlouhých, pěkných kožiších, držíce se lesklých kruhů krytu kočárového. A v tom přecházel také přes ulici jakýsi švihák, jenž nad svým kloboukem, patrně novým, po modě, „en pain de sucre," i nad svým svrchníkem s dvojitým límcem držel roztažený deštník.

A na ten povoz a na tu tenkráte dosti vzácnou věc, na modrý deštník zadíval se starý sedlák tak, že dojíždějící fiakrista musil opakovati, a silně, obvyklé „hóop — hop," nežli si sedlák všiml a se uhnul. A měl už na čase. To se mu přihodilo u františkánského náměstí, kdež ocitnuv se na rozcestí, se zastavil. A také zastavil několik lidí a poptával se po české expedici, kde prodávají české noviny. Dva minuli, ani neodpověděvše, třetí mrzutě a jako s opovržením ho zkrátka odbyl, že neví, čtvrtý ukázal, aby šel dál a pak v pravo. A tak se dostal až na Perštejn.

Tu mu kdosi ukázal k Jilské ulici, a tou se dal kolem starého domu „u Hercogů," nebo „u Reinerů," do jehož nástěnného obrazu sv. Trojice, namalovaného samým Reinerem [1]) na průčelí, praly teď sníh a déšť.

V průjezdě pod tesaným erbem seděla bába v čepci u plechových, nízkých kamínek pražíc pučálku. Sedlák nedbaje jejího volání, aby si koupil, minul ji i dominikánský kostel, z něhož se ozýval hlas varhan, a dostal se k železným dveřím. Tu se naposledy vyptav pronikl jejich průjezdem, té chvíle zvláště temným, mezi různými kotci a krámci v černých výklencích, z nichž mrkala rudá světélka olejových lampiček, a dostal se do Michalské ulice.

Hned na levo, řekli mu prve, že je ta česká expedicí. Byl by ji poznal i bez toho. Dvoupatrový dům prejzové střechy s vikýřem barokového rázu, zažloutlý, ač ne světlý, ale světlejší nežli všechny sousední domy tmavého nebo zašlého nátěru, měl dvojí vchod. Na levo, k železným dveřím, na kraji, hlavní vrata mocnými hřeby pobitá s kle-

[1]) Někdy majetníkem toho domu.

padlem a na vrchu v oblouku s mříží pěkně kovanou, nad vraty bylo patrno vypouklé půlkolo, někdy celé pozlatité, nyní již oprchalé. Za těmi vraty tři okna zamřežovaná v přízemí a za těmi, na druhém konci menší polozasklenné dvéře s dvěma schody kamennými.

A dvéře ty se té chvíle skoro ani netrhly. Odtud lidé vycházeli s novinami v ruce, jiní tam pro ně vcházeli. Také tu stál jakýsi okroč farářský s jedním koněm, a do toho okroče vynášel čeledín jakýs balík.

Ještě dveří nezavřel, a již se do nich hrnul jakýsi hranatý forman v dlouhém ovčím kožiše, plném vzadu květů a tulipánů, v chlupatém klobouce, pod nímž prozelenávala se čepice stažená přes uši. Povoz svůj měl na hospodě, přijel z hor, z Vysokého, a přišel sem, aby odevzdal psaní a peníze od radního Vodseďálka, jenž za sebe a za tři ještě „milovníky“ českých novin posílal peníze na noviny i na knihy.

Sedlák s pytlem na zádech nevešel za formanem, nýbrž stanul opodál u vetešnického krámku naproti přes úzkou ulici na kraji druhého průchodu, kde byl hlouček lidí, nejvíce žen řemeslnických v čepcích i šátcích.

Sedlák nevšímaje si jich díval se na dům české expedice. Ale jak zaslechl, že ženy hovoří o pohřbu, o císaři Josefovi, již se k nim obrátil a naslouchal.

Litovaly císaře, jak byl hodný, jak k chudým lidem dobrotivý, a jak sprostný, že promluvil s každým a neštítil se ani toho nejnižšího. Hluboko zapadlé temné oči sedlákovy živěji zasvitly zpod hustého, šedého obočí, a pojednou obrátiv se přímo k ženským spustil vážným, jako kazatelským hlasem:

„Jako slunce na den vychází a jako přichystaný muž k své denní práci, tak Josef dosedl na království; bylo krásné jitro i den, kterýž na to následoval; krásný byl a trval za dlouhý čas —

Viděli jsme, čeho viděti na sta žádalo a nevidělo; oni přešli za otci svými do hrobů a svých nábožných žádostí tuto zanechali —“

Ženské náhlým tím promluvením překvapené, žasly čím dál tím více. Neznámý, starý sedlák mluvil plynně, jak by z knihy říkal. Výraz jeho vrásčité tváře a ještě více jeho zapadlých očí, divně jako u vytržení planoucích, je mátl. Některým se zdálo, že se starochovi v hlavě popudilo. Než to, co mluvil o císaři Josefovi, bylo tak rozumné! Ty, které stály vzadu, postoupily do předu, a již byl podivný kazatel obstoupen zvědavými ženskými. On však, jako by toho i jejich úžasu a poznámek nepozoroval, nerušeně, stejně plynně jako začal, pokračoval, jen že živěji a vroucněji:

„Byloť tu také království, jehož dědicem byl Josef jako jiných zemí, království zajisté z příběhopisů slavné a vznešené.

To však zadáno bylo v ruce přednějších té země jako poddané a v tom otroctví zůstávalo až do tehdejších časů několik set let.

To viděl Josef a srdce jeho pohnulo se nad vzdycháním a zkázou lidu svého a pomyslil sám u sebe, jak by to zlé přetrhl, aby vzdychání lidu v radostnou píseň se obrátilo.“

Za řeči té hlouček kolem starého sedláka vzrostl. Zastavilit se ti, kteří kolem šli, i ti, kteří z expedice vycházeli. A staroch dále vykládal:

„I vydal do téhož království jisté nařízení a ono svobodu v sobě obsahovalo; a když lidem přečteno bylo, všichni radostí plesali po celém království. A mladí skákali a provyskovali sobě pod lipou, pod kterouž soužení otcové jich v čas otroctví z potu se chladívali —“

Kolem v zástupu, jenž už zabral skoro všecko nevelké prostranství před českou expedicí, ozvaly se hlasy souhlasu, i úžasu nad sedlákem, jak to hbitě říká, a co to je, jeli to z jeho hlavy, nebo odkud to má. A zase tu tam, a to poblíže řečníka, pokřikovali:

„Robota!“

„Zrušil robotu —“

A jakási ženská stará dodala:

„Škoda, že umřel —“

Na ta slova venkovský kazatel náhle ustal. Jiskrné, tmavé jeho oči utkvěly na stařeně v bílém kdysi čepci, a zostra se otázal:

„Kdo umřel —“

Stařena náhlou otázkou překvapena ani hned neodpověděla, za to však její sousedky.

„Císař!“

„Vždyť už má po pohřbu!“ odvětilo několik hlasů.

„Nic není pravda!“ vykřikl sedlák a mávnuv pravicí plným hlasem volal:

„Nevěřte! To není pravda! Císař neumřel. Je živ, ale odvezli ho, pryč ho odvezli.“

Slova ta různě účinkovala. Babky dvě znovu žasly, jiné ženské na sebe mrkly a významně na se pohledly, jedna i na čelo prstem ukázala, a výrostek jakýsi v ševcovské zástěře i muž v šosatém kabátě mající pod paží vaničku s uzenkami ubrouskem zakrytými, dali se do hlasitého smíchu.

„A kam ho odvezli?“ zkřikl výrostek.

Starý sedlák se na něj jen káravě podíval a již jako by houfci odpovídal, hleděl zase před se a řekl:

„Nejspíš to na trhu provolali.“

Ženské se daly výrostkovi do smíchu, ale v tom už někdo se z houfu hlasitě otázal:

„A proč by ho odváželi?“

Sedlák se dlouho nerozpakoval.

„Mlhy vystoupily,“ odpovídal, „a pára noční se ukázala, bahna všecka nevyschla a země nebyla očistěna od jedovatých zeměplazů —“

„Nějaký potrhlý písmák a čtenář —“ řekl na tu odpověď vetešník v kovaných brejlích svému nejbližšímu sousedstvu, popelářce nesoucí putnu na zádech, a mladé služce se džbánem v ruce, a obrátiv se zašel k svému nedalekému krámci. Také jiní počali odcházeti, jsouce toho mínění jako vetešník; také sníh, jenž za dobrou chvíli jen řídko poletoval, spustil se zase hustěji. Ti odcházeli, a jenom jediný blíže k sedlákovi přistoupil. To ten mladý, třicetiletý muž, jenž před chvílí sem z krámu české expedice přišel. Byl slušně vysoký, štíhlý, v pudrované vlásence s copem, v klobouku, maje na sobě tmavozelený kabát širokého a v týle vysokého límce. Velké, modré jeho oči vlídného výrazu již chvíli pozorovaly starého sedláka. Napjatě na-

slouchal jeho výkladu jako žádný z okolostojících, a když staroch udav nejasně a obrazně příčinu, proč prý císaře Josefa zavezli, dotkl se sedlákova ramene a optal se, odkud je.

„Z Poděbradska,“ odvětil staroch, nazvedaje svou beranici na pozdrav neznámému pánovi.

„Pojďte se mnou; vidíte, tamhle —“ a pán ukázal na policejního strážníka, jenž v plášti a v gamaších, maje šavli na řemeni přes rameno zavěšenou a v ruce hůl s třapcem, blížil se směrem od uhelného trhu. „Měl byste opletání, že tu na ulici kážete —“

„Mluvím pravdu, jemnostpane —“

Pán se usmál a pravil:

„Vím, odkud ji máte. Kam vlastně jdete?“

„Semhle, do české expedicí —“

„Také tam jdu — Jsem odtud.“

„Vždyť je to pan Kramerius sám,“ zvolal veteśník, jenž znovu opustiv svůj krámek přistoupil ke zbytkům houfce, aby zvěděl, co „pan soused“ vyjednává s tím potrhlým písmákem. Ten, jak uslyšel Krameriusovo jmeno, trhl sebou a upřev zapadlé své oči na mladého muže, živě zvolal:

„Jeli to pravda, že oni jsou pan Kramerius, co vydal knihu Josefovu?“

„Jsem, a vydal jsem tu knihu, ale již, pantáto, pojďte — Jdete bez toho ke mně, a je zima —“

A zamířil do svého krámu. Sedlák poslušně za ním. Když strážník došel, stály tu již jenom asi tři ženské — ostatní posluchači starochovi se zatím rozešli, — a ty si ještě povídaly o starém sedláku, a co tu říkal, že císař neumřel, ale že ho někam zavezli; a jedna s úsměškem dodala, budeli to také v novinách, snad že to pan Kramerius také vytiskne.

(Pokračování.)

V temnostech.

Ó noci dlouhé, kdo jich nezná z lidí,
když jako moře duši obklopí,
že vůkol jenom černou spoustu vidí —
jak slabá oběť temné potopy.

Když člověk zápase přec nepřekoná
vln bolesti — sám v noci jediný,
když na prsou mu leží tmavá ona,
a vlekou se jak léta vteřiny.

Když měsíce zář luzná nerozchvěje
a nepotěší duši ubohou,
když člověk v noci tone bez naděje
a pomoci mu hvězdy nemohou.

Když stená sám neb nad někým se sklání,
jejž na svém srdci chtěl by zadržet,
a ten mu hyna beze slitování
v hrob klesá, jako v tůň od břehu květ.

Těch temných nocí nikdo nerozníti,
těch dlouhých nocí nikdo nezkrátí,
v nich mnohé zlomilo se ve tmě žití,
i velké srdce mohlo zoufati.

Ó noci dlouhé, cesta jimi těžká,
když v potácení bez milosti jdem,
když ve tmě bez paprsků duše mešká:
a štěstí ještě, že noc končí dnem!

Růžena Jesenská.

Šumava.

a ňadrech vzklenutých ti báji pralesy
v tom tichu, kde se všecko zdá být z kamene,
v bok hory kolmý kupíš skalin útesy,
v jichž trhlinách ti zvoní hudba pramene.

Výš hora nad horu pod mdlými nebesy
svým sahá vrcholem v červánky plamenné,
a v klínu jich, jak slza když se zavěsí,
jezerní hladina jak oko zdivené.

Po skráních ze slatin ti bují bystřin let,
jež blýsknou se a tratí v šeru kapradí
a v stálém tanci v řeku splynou naposled.

A z plecí mohutných a z křivých údolí,
jak první paprsk jitřní o ně zavadí,
mha šedá obrovské ti věnčí vrcholy.

J. P. Slanský.

Několik myšlenek
o současném románu francouzském.

II.

ová, tak zvaná škola *psychologická*, mladší to odnož moderního naturalismu, chtějíc dokázati svou oprávněnost a svůj historický vývoj, shledává své předky a předchůdce a odvolává se nejčastěji a nejraději k spisovateli, kteréhož i sám naturalismus za jednoho ze svých duchovních otců pokládá — k Stendhalovi.

Pokud víme, nebylo o tomto spisovateli u nás obšírněji pojednáno. Učiníme tak dnes, a to tím spíše, jelikož k jmenu Stendhalovu se pojí celá řada pojmů, jichž bližší ohledání jest v nejednom vzhledě již samým luštěním otázky o stavu novějšího francouzského románu.

Ještě dříve, než realismus a naturalismus Zolův vyvěsily s hlučnými fanfarami článkův a polemik (Moje záští, Rok válečné výpravy, Divadlo naturalistické, Román experimentální atd.) své vignety, byl znamenán dvojí rozdílný proud v romanopisectví francouzském dosti zřejmě a citelně. Jest zajímavo stopovati až k samému zdroji tento proces. Kritika let třicátých a čtyřicátých byla si dobře vědoma tohoto rozdílu mezi tvůrčími a myslícími hlavami a v nedostatku nynějších vignet nazvala jedny „fantasisty“ a druhé „racionalisty.“ Kdo se při spisování povídek, novel a románů řídil více citem a obrazností, byl družen v tábor první, kdo se třímal suchého rozboru rozumového a pozorování skutečnosti, patřil ke škole druhé. Tak Gautier, Hugo, Nerval, Nodier byli fantasisty, Mérimée, Balzac, Cherbuliez i Feuillet byli racionalisty. Oba první z tohoto tábora akklamovali nadšeně Stendhala již v době, kdy pracně a stěží klestila si nestejná jeho díla cestu čtoucím obecenstvem. Balzac přivítal jeho romány s pravým nadšením a Mérimée byl první, který duchaplnou studií ho ocenil, ano i za jeho žáka se prohlásil. Co v stejném směru učinili později Zola, Taine, Bourget a Lemaitre, bylo jen další nutnou konsekvencí.

Zajímavo jest, že Stendhal, za svého života mimo dva romány „Rouge et noire“ a „La chartreuse de Parme“ nejméně čtený spisovatel své doby, byl si vědom tohoto svého významu v pozdní budoucnosti. Říkával prý a nikoli žertem, že jeho čtenáři, ti praví, kteří jej oceniti dovedou, žíti budou teprve v letech 1880—90. A měl pravdu. Jak ve spisy jeho do nedávna zapomenuté se pohroužili pánové Bourget, Lemaitre et consortes, jak z nich dovedli vyčerpati „celou soustavu,“ celý úhel nazírání a posuzování lidí i předmětů, jest stejně poučné jako obdivuhodné. Mnohý autor — řekněme jen Chateaubriand, Lamartine, Bernardin de St. Pierre — byl zajisté mnohem více oslavován a veleben v době své, ale tak studován jako Stendhal byl málo který. Patrně nacházejí vzácní a bystří oni duchové v tomto duchaplném dilettantovi, v tomto skeptickém raisonneurovi celou řadu příbuzných strun, kteréž se v nich rozzvučely skoro samy při prvním s ním setkání. Ze Stendhalismu vyvinul se časem ve Francii celý kult, mnohem hlouběji

sahající a vážnější, než na př. kult romantismu. Sotva Hugo a George Sand mohou se vykázati u současníků tak vášnivými adepty jako Stendhal po čtyřiceti letech, a to při veškeré moderní střízlivosti povah. Dle toho spěl Stendhal daleko před svou dobou. Uvidíme arci, že ne ve všem, že leccos, co dnes hýbe myslemi, se do Stendhala jen uměle přenáší a jemu imputuje. I on v jistém směru propadl osudu všech model. Vidí se v něm víc a někdy i to, co v něm není.

Otázku Stendhalismu přivedl na pravou míru nedávno pan Edouard Rod, profesor university Ženevské, svou znamenitou studií, již vydal ve známé sbírce „velkých spisovatelů francouzských“ (Hachette 1892). Nelze si mysliti objektivnějšího průvodce v této otázce; můžeme se jeho vedení svěřiti zcela bezpečně. Při všech sympatiích k autorovi neztrácí Rod nikde rovnováhy a uvádí nejeden panegyrik „psychologů“ na pravou míru. Máme náhodou vše po ruce, co se o Stendhalismu ve Francii v poslední době psalo, a můžeme kontrolovati dedukce Rodovy krok za krokem. Stojí nad nimi svou objektivností a svým velikým rozhledem, který objímá a slučuje úsudky i předměty dosti vzdálené. Sám není ovšem „fantasista,“ celou suchou bytostí svou tíhne spíše k Stendhalismu, ale přece není slepým jeho nohsledou. Myslíme, že studií Rodovou, z níž uvedeme podstatné rysy, sem tam doplněné z pramenů původních, vyjasní se nejeden záhadný bod celého poměru tohoto znovu vzkříšeného autora k jeho dnešní škole a tím i k naturalismu, který též vedle Balzaca a Flauberta na Stendhala jako jednoho z proroků hlásajících příští mesiáše — Zoly, se odvolává.

Marie Henri Beyle, pseud. Stendhal, narodil se v Grenoblu 23. ledna 1783 z rodiny úřednické. Matka jeho byla Vlaška, a odtud asi temení jeho sympatie k Italii a ke všemu, co italské. Ztratil ji sedmiletý. Od té doby začíná jeho „isolace,“ již tak trefně vyznačil Rod jako základní rys jeho celé povahy. Jak byl sám v životě, tak i v umění. Z této osamělosti vyklubal se onen zžíravý skepticismus, ona náklonnost viděti v každém spíše svého nepřítele a škůdníka, a též ona plachost a nedůvěra k sobě, která zdá se trestati ze lži paradoxní výrok Schillerův, který později i u Ibsena se objevuje, že „kdo jest sám, jest člověk nejsilnější.“ Z této plachosti vyvinul se u spisovatele onen kriticismus, jenž pronásledoval i Mériméea a jejž on tak dobře naznačil výrokem, že se mu vždy zdá, jako by píšícímu díval se ustavičně někdo přes rameno, čím kazí jeho inspiraci a omrazuje vroucí proud jeho obraznosti a jeho myšlenek. Ovšem moderním stoupencům Stendhalovým asi již nikdo přes rameno se nedívá, neboť píší knihu za knihou, a nedůvěra v sebe — základní rys Stendhalismu — ustoupila u nich dávno sebevědomé jistotě tvůrčí. Dětství Stendhalovo bylo velmi smutné. Z malicherností, jimž pozdější věk váhy nepřikládá, utkal si pásmo hořkých zkušeností, nedůvěřivost jeho otrávila mu i život ve škole, kde se všichni stejně jemu vyhýbali jako on všem. Čím dále do let, tím byl pobyt hochovi v domě otcovském nesnesitelnější. Rodina jeho byla devotní a smýšlení royalistického, Henri byl republikán a jakobín, k tomu již od dětství horlivý zbožňovatel Napoleona I.

Roku 1799 opustil konečně Grenoble a odebral se do Paříže, maje odporučení ku přátelské rodině Daruově. Měl studovati na škole

polytechnické, ale octnul se brzy v ministerstvě války. Rok na to účastnil se již výpravy válečné. Však život v poli jej oklamal. Večer po bitvě tázal se sám sebe: Nu a není to nic jiného?

První pocit úplného spokojení zažil Beyle teprve v Milaně. Poznal hned, Italie že jest pravou jeho vlastí, vlastí myšlenky i citu jeho. Také se v Milaně po prvé do pravdy zamiloval. Nemůžeme jíti za ním krok za krokem, kam jej vedl jeho vojenský dobrodružný život. Roku 1807 byl již intendantem vojenským a při tragické výpravě Napoleonově do Ruska nejen že bral podílu, nýbrž podal četné důkazy energie a osobní statečnosti. Byl z malého počtu důstojníků, kteří dovedli odolati všeobecné demoralisaci. I ve dnech nejhorších objevoval se vždy oblečen s obvyklou elegancí a čerstvě oholen. Při tom ho nikdy neopouštěly knihy. Po vřavě bitev stačila mu hodinka čtení, aby zapomněl na všecku bídu, a když po nezdařené výpravě a žalostném ústupu z Ruska se ocitl v Drážďanech, bylo jeho první, že běžel do opery, aby si poslechl „Matrimonio segreto."

Již z těchto črtů objevují se nám dva další rysy Stendhalismu: jeden jest „dandismus" a druhý „diletantismus" ve starším slova toho smyslu. Stejně jako se Beyle dovedl statečně držeti v bitvě, jako byl chladnokrevný při požáru Moskvy, tak lhostejně a chladně dovedl opustiti jedno zaměstnání pro druhé. Ač byl obdivovatelem Napoleonovým, přece v době pádu jeho se docela o politiku a události veřejné nestaral. Žil na jezeře Komském a v Milaně, maje jakési nové zamilované pletky, z nichž pak již po celý život nevyšel. Kolem r. 1814 usídlil se v Milaně, kde až do r. 1821 žil jako pravý kosmopolita sobě a baletům Viganóovým a operám Rossiniho. Odcizil se Francii úplně a kde mohl, dával ostentativně na jevo svou zálibu ve všem, co italského. „Francie nemá čtyři muže, kteří by čeliti mohli Canovovi, Viganóovi (baletnímu mistru), Montimu a Rossinimu." Takové věci říkal v době, kdy Chateaubriand, Lamennais, Bonald, paní Staëlová, David, Gros, Berlioz, Géricault, Ingres a Delacroix byli na vrcholu své činnosti, kdy básníci jako Alfred de Vigny a Victor Hugo se hlásili o první slovo. Však v tom zůstal si již konsekventním a v pochopování a cenění domácích sil zůstal vždy na stanovisku „ducha, jenž zapírá." Ostatně pro poesii ryzí neměl nikdy příliš mnoho smyslu; nejvyšším ideálem francouzské poesie byl mu vždy Béranger, pro Byrona omdléval nadšením jen proto, že byl Angličanem. V té době zahájil Beyle řadu svých literárních pokusů. Roku 1814 vyšla jeho kniha „Listy psané z Vídně v Rakousích o Haydnovi s životem Mozartovým a úvahami o Metastasiovi a nynějším stavu hudby v Italii od Alexandra-César Bombeta." Náklonnost pro pseudonymy byla u Stendhala zrovna chorobou, snad žádný spisovatel se nemůže vykázati tolika pseudonymy jako on. I v tom je něco diletantského. Za tři léta později vydal skoro současně spisy „Řím, Neapol a Florencie" a „Dějiny malířství v Italii" — oba plné krásných popisů, duchaplných myšlenek, ale též bizarností a věcných nesprávností.

Roku 1821 stihla jej v Milaně zpráva o úmrtí jeho otce. Událost ta měla pro něj horší následky, než se zprvu domýšlel. Otec jeho zemřel v úplné finanční mizině. Beyle žil v domnění, že bude pánem

ročního důchodu aspoň 10.000 franků, a zatím musil opustiti svůj milovaný Milan, s balety Viganóovými a hudbou Rossiniho a odebrati se do Paříže k vůli — dennímu chlebu. Tam žil pak, mimo menší cesty po Anglii a Italii, až do ukončení revoluce červencové. Zprvu cítil se velmi nešťastným. Nedovedl přilnouti k nikomu. Ač se přidal k hnutí romantickému, přece v pravdě málo s ním sympatisoval. Do té doby spadá jeho seznámení se s Mériméem, k němuž jej aspoň poněkud poutala podobnost povahy a aspoň přibližný souhlas v zásadách.

Roku 1822 vydal svůj později tak slavený essay „o lásce.“ Úplný neúspěch knihy — od roku 1822 do 1833 se prodalo pouze sedmnáct výtisků — ovšem jeho smýšlení o vlasti a Francouzích nezlepšil. Současně vyšla jeho kniha „Racine et Shakespeare“ a o rok později „Vie de Rossini“ a brzy na to pamflet namířený proti vzmáhajícímu se industrialismu. Tyto knihy zrovna jako roku 1829 vydané „Promenades dans Rome,“ dílo plné pikantních detailů historických i filosofických, nepronikly, nedařilo se ani lépe prvnímu románu Stendhalovu „Armance, ou quelques scènes de Paris en 1827,“ ač není o nic horší než pozdější slavné romány jeho „Le Rouge et le Noir“ a „La Chartreuse de Parme.“ Stendhal zvyknul si pomalu na neúspěch svých knih a kojil se illusí, že má aspoň sto čtenářů. Asi v té době byl jmenován francouzským konsulem v Civita-Vecchii. Roku 1838 vydal „Mémoires d'un touriste,“ skizzy cestopisné z jižní Francie; roku 1839 konečně do pravdy proniknul románem „La Chartreuse de Parme.“ Kniha působila jako událost. Balzac napsal o ní celou studii v Revue parisienne. Byla však posledním jeho dílem, kteréž vyšlo za jeho života. Ani nový román „Le Chasseur vert“ ani novou řadu duchaplných kronik z Italie, kteréž začala uveřejňovati Revue des deux mondes, nedokončil. Dne 15. března 1842 byl po prvé raněn mrtvicí. Neměl důvěry v léky a vědu a všecky lékaře nazýval lidmi prostředních vloh. Dne 23. podlehl druhému záchvatu mrtvice rychle a neočekávaně. Kdysi v dobách skepse a zoufalství, kdy se zabýval myšlenkami na samovraždu, napsal vlastní epitaf, který později s malou změnou až do roku 1887 zdobil jeho kámen na hřbitově Montmartreském:

Qui giace
Arrigo Beyle Milanese.
Visse, scrisse, amò.

„Zde leží Jindřich Beyle z Milana. Žil, psal, miloval.“ Těchto několik slov kreslí celou povahu jeho lapidárně. Jeho nechuť k vlasti a jeho zálibu k Italii (zapřel docela i své rodiště a vydával se za Milaňana), dvojí hlavní zaměstnání všeho života jeho: spisovatelství a lásku k ženám.

Po smrti Beylově ponenáhlu vydána ostatní jeho díla, a když kult jeho se rozšířil, sáhnuto i ke korrespondenci i k fragmentům. Tak vyšly již uvedené „Kroniky italské,“ dále „Život Napoleonův,“ který končí rokem 1797, řada zlomků cestopisných a povahopisně kritických s názvem „Směs,“ nevydané posud menší novelky a listy. Není tomu dávno, co pan Stryjenski objevil v rodišti Stendhalově, Grenoblu, v bibliothéce celou spoustu rukopisů Beylových. Začal je dešifrovati s trpělivostí právě benediktinskou — Beyle býval od různých vlád považován za karbonara i aby se vyhnul pronásledování policie, užíval

v poslední době všelijakých kryptogramů a pseudonymů, — a rok po roce oblažuje obec ctitelů Stendhalových, stále rostoucí, novými a novými spisy svého miláčka. Tak vyšel neúplný román „Lamiel," pak denníky Stendhalovy a konečně opět neúplný román „Život Henriho Brûlarda," líčící v dosti průhledném zakuklení život Stendhala samého. Veškera díla ta mají význam jediné literárně historický a biografický, k významu Stendhalovu nepřičinila již ničeho, jsou jen dobrými dokumenty jeho psychologie a jeho soustavy.

Z nich nejlépe vyniká charakter Stendhalův, jeho myšlenky o světě a lidech i jeho literární přesvědčení a vyznání. Zvláště poslední publikace je v té příčině neocenitelná. V životě Henriho Brûlarda kreslí Stendhal sebe v posledních letech svého vlastního života. Je to jakási revue minulosti, a cena její jest tím větší, že tyto stránky jsou psány bez ohledů na čtenáře k vlastní potřebě, k zahnání a rozptýlení nudy, která jej v Civita-Vecchii pronásledovala. V nich jeví se Stendhal, jaký byl, bez té posy ustavičného skepticismu a diletantismu, bez té zžírající ironie, které se u něho tak obdivoval Mérimée a která přece byla jen podřízeným rysem v jeho povaze. Vyvinulať se jen okolnostmi jeho vývoje; vzpomeňme jen na jeho osamělé a opuštěné dětství, na jeho povahu, jež těžce s někým přátelství uzavírala a ráda až po bradu upjata se objevovala. V posledních zlomcích denníků svých ukazuje Beyle, jak měkké, cítící srdce měl, jaká byla potřeba lásky a soucitu v jeho na pohled skeptické duši. Tuto stránku povahy jeho nemohl znáti Mérimée, a také by mu byla asi neimponovala. Jej vedla právě jen posa Stendhalova, jíž docela věřil. „Dělám, co mohu, abych byl hodně nudným patronem," praví Stendhal, „uložím srdci svému mlčení, byť mělo sebe více co vyprávěti. Chvěji se vždycky, abych nenapsal nějaký povzdech, kde myslím, že jsem měl zaznamenati objevení nějaké pravdy." Ale tomu v jádru tak nebylo. Stendhal si upravil jen tuto masku hrdosti, necitelnosti a sobectví, v jádru však byla právě jeho citlivost vyvinuta a veliká. Jedno ovšem docela chybělo jeho povaze, všecken cit pro morálku. V tom byl docela dědicem doby Napoleonské či lépe řečeno dědicem Josefinismu a Voltairianismu. Tázali se ho, kdy by měl dceru, čím by chtěl, aby spíše byla, zda paní vévodkyní de la Vallière či Ninonou de Lenclos, i odvětil zcela otevřeně a statečně: Ninonou! Rod poznamenává k této anekdotě, že je v ní Stendhal celý, že to nebylo u něho ani rouháním ani fanfarovstvím ani paradoxem. Ve své filosofii navykl si měřiti všecko „kvantem zažité rozkoše" — a té patrně užila Ninona de Lenclos daleko více než kající Vallièrová. Dle toho svědomí v našem slova smyslu u něho mnoho neplatilo, nahrazoval je jakýmsi pojmem cti, kterou nazýval svým „espagnolismem" a který byl asi totožný s pojmem záští a nenávidění každé podlosti a každého pokrytství. V tom se trochu stýkal s Byronem, ačkoliv nikdy se nevyšvihl k morální jeho velkosti, tak výborně označené výtkami a kárnými hlasy svědomí, dodávajícími tragického reliefu každé jeho stránce. Pro Beyla svědomí nebylo, byla to jen míra rozkoše, po které se pachtil. Hledal rozkoš ve všem a cenil život pouze dle ní. Hledal rozkoš i v samé práci a pracoval jen tak dlouho, pokud mu dělala práce rozkoš. Jedno jej v této snaze po užívání stále mátlo

a další požitek mu kazilo: strach, aby se nestal otrokem tohoto požitku, aby nebyl podveden sám sebou. Odtud jeho těkavost, jeho celý diletantismus, který se všady zastaví a všady jen si zamlsá, není však schopen pohroužiti se cele do jedné ideje. Patrně tato disposice duševní působí druhou: úplnou nedůvěru v sebe a svou práci, ustavičné sebe stíhání a pronásledování v jediné snaze, aby sám sobě směšným nebyl. Takový byl Beyle ve svých milostných poměrech, takový byl i ve svém spisovatelství, vždy týž „heautontimorumenos.“ „Po léta,“ praví v dopise k jednomu příteli svému, „skoro deset roků zabraňuje mi jediný důvod psáti, a psal bych jinak všelicos: *bázeň, aby nějaký indiskretní pedant čta mne se mi nevysmál.*“ Toť rys povahy, který byl na něm tak sympatický Mériméeovi. Dovolím si zakončiti charakteristiku Stendhalovu citátem z Roda, který mistrným způsobem rekapituluje celou povahu jeho. „Vždy podveden bázní, aby nebyl podveden, aneb aby nebyl směšný, vždy nespokojený a neklidný z divadla, jež sobě samému poskytoval, poněvadž viděl se příliš z blízka a znal sebe sama příliš dobře. Pln vášní, z nichž žádná, ač se o to přičinil co mohl nejvíce, nevyrvala ho samu sobě, právě proto, že se ustavičně obával, buď že dosti nemiluje, neb že není dosti milován, aneb že se stane směšným, napsal 25 a více svazků, z nichž ani jeden není úplným měřítkem hodnoty jeho, a zase jen proto, že se obával býti aneb aspoň zdáti se v nich člověkem povahy nižší, než byl skutečně. Jeho citlivost a stálá potřeba vzrušení mohly jej učiniti Donem Juanem, což by patrně bývalo jeho nejzamilovanější drahou životní, jeho citlivost a obraznost mohly jej učiniti básníkem, ale k tomu chyběl mu všecken instinkt poesie; kdy by byl dovedl uvesti v rovnováhu svou vůli a své schopnosti, mohl se státi aspoň velikým spisovatelem. Ale jeho vůle, místo aby přišla na pomoc jiným jeho schopnostem, byla paralysována jeho duchaplností, a tak nestal se ani Donem Juanem ani velikým básníkem ani velikým prosaistou. Byl jen člověkem často zamilovaným a velmi činným a prozíravým, který znal sebe, který znal jiné, ale který podveden bázní, aby nebyl podveden, nežil, jak by byl chtěl žíti, nevykonal, co by byl mohl vykonati, jemuž se nepovedlo nalezti formuli pro svého genia ani pro svou povahu.“

K výtečné této synthesi nutno dodati ještě jedno. Stendhal byl atheistou, ale atheistou beze vzdoru a odboje, atheistou stále se usmívajícím. Vše, co jen z dálky zavánělo jakýmkoliv „spiritualismem,“ bylo mu do duše odporno, proto nechápal ani Chateaubrianda ani Lamartinea, proto byl mu Béranger se svou krotkou filosofií epikureismu tak blízký. Tímto rysem své povahy jest Stendhal docela synem *osmnáctého* století. Proto zůstal tak pozadu za velkým letem romantismu. Poesie Viktora Huga musila mu býti a byla též vždy naprosto cizí.

A nyní můžeme se tázati: Čím to, že autor takového obzoru, takových choutek, takové povahy, mohl státi se nejen soudruhem, nýbrž přímo zákonodárcem a orakulem mladé generace na prahu dvacátého století? Kde je to pojítko mezi ním a celou vrstvou myslících a pracujících duchů moderních? Jak a proč stal se apoštolem a hlavou školy tento opozděný Voltairian, tento ovšem duchaplný ale přece jen věčný diletant? Při všem, co jej různí od hnutí nejmodernějších myslí,

musí tu něco býti, co jej k nim poutá. Kde je rozluštění této hádanky?

Jisto jest, že by s jedním směrem ducha lidského doby naší se Stendhal octnul v odporu přímo diametrálném: ve směru spiritismu a mysticismu. V otázce té se liší dnes od něho již i ti, kteří jej psali na svůj prapor ještě před deseti roky. Myslící mládež, která ve Francii vstoupila v stopy Renanův a Tainův, našla jiné dva rysy v povaze Stendhalově, které jí byly docela sympatické, a těmi stojí on skutečně nad svou dobou a přesahuje do dvacátého století. Je to jeho diletantismus a jeho kosmopolitismus. Ovšem se pojem diletantismu — dík hlavně vlivu filosofie Renanovy — značně od té doby rozšířil. Umělci modernímu nezbude skoro nic jiného než býti diletantem v tomto rozšířeném slova smyslu. Vše chápati, vše oceniti, všemu rozuměti, ze všeho jako včela z květiny bráti, co za dobré uzná, co rozkoš působí. Umět se nadchnouti pro všechny fase evoluce lidského ducha; patrně již program trochu širší, než byl obdiv pro sochy Canovy, hudbu Rossiniho a balety Viganóovy. A pak — kosmopolitismus. Nic platno, hlásí se denně víc a více, přese všechen odpor národnostní. Aspoň umělecký a vědecký kosmopolitismus není již dnes utopií. Kdo víc byl animositou všeho druhu obrněn proti němu, než právě sami Francouzové? A hle, Rusko i Anglie jsou jim dnes otevřeny dokořan. Studiem Německa zabývají se již z příčin politických, stopují i literatury norské. Mladší generace spisovatelská není již z daleka tak uzavřená. Bourget je stálým hostem v Anglii a Italii, Aicard v Belgii a Nizozemsku, Loti stvořil nový svět zavedením exotismu v poesii románové. Kosmopolitismus nabývá prakticky půdy aspoň v umění a v životě duševním. A tohoto kosmopolitismu apoštolem, ač z větší části bezvědomým, byl Stendhal. Akklimatisoval se v Italii, poněvadž to hovělo líp jeho duševním potřebám — a nikdo naň proto nezvednul kámen. ani Balzac ani Taine ani Mérimée ani Bourget.

Vedle kosmopolitismu jest ještě něco, co rozhoduje v povaze Stendhalově a zvlášť u spisovatelů jest faktorem závažným: Stendhalův smysl pro psychologickou analysu. Tento smysl v něm již objevil Emil Zola, který proto nazval jej s Balzacem společně „otcem nás všech“ — rozuměj naturalistů. Tento smysl pro analysu psychologickou, která zůstane nesmrtelnou stránkou všech románů Stendhalových, v nichž jest on skutečným předchůdcem Zolovým, to jest naturalistů a Bourgeta, to jest psychologů, nepodlehl tak změně doby jako diletantství Stendhalovo a částečně i jeho kosmopolitismus. Rod poněkud dle našeho zdání degraduje cenu kosmopolitismu Stendhalova tvrzením, že byl on jen zvláštní směsí špatného jeho humoru vůči Francii a jeho záliby k Italii, k níž se pojila jeho zvědavost znáti co možná všecky manifestace lidského ducha a lidské myšlenky. Myslím, že kosmopolitismus Beylův měl přece jen hlubší základy. Ukazuje to zřejmě místo z privátního dopisu, kde praví: „Bylo by přece směšno neznati dnes všech básníkův a všech literatur.“ Kdo mohl napsati tyto řádky v letech čtyřicátých, ten zajisté měl jako Goethe, který první vyslovil myšlenku literatury světové, stanovisko v ohledu duševním kosmopolitické.

V poslední kapitole svého díla vyšetřuje Rod vliv Stendhalův na školu psychologů vůbec a na některé vynikající členy její zvlášť. Je tu množství duchaplných a případných poznámek, a i tam, kde bychom vše bez reservy nemohli podepsati, je aspoň vždy zrnko pravdy v logické šmahem argumentaci. Jest jisto, že vliv Stendhalův byl zvláště na Bourgeta neobyčejný, ale přece myslíme, že by i bez Stendhala a důkladného jeho studia byla literární a umělecká fysiognomie Bourgetova dosti vynikající; jeť Bourget, nač nesmíme zapomenouti, především *poeta*, čím jeho mistr v analysi prosaické nikdy nebyl. Máli Bourget se Stendhalem něco společného, je to bez odporu nit kosmopolitismu souvisící tak těsně s choutkou turistickou, kteréž děkujeme za půvabné a tak syté „Dopisy Oxfordské“ a „Dojmy z Italie.“ V těchto a pak v knize aforismů o lásce zvané „Fysiologie moderní lásky,“ která je Stendhalovou knihou „Essay o lásce“ přenesenou v jinou dobu a pod jiný zorný úhel, stojí Bourget Stendhalovi nejblíž. V novelách a románech mají oba společnou pouze onu analysu, která se ovšem v rukou jednoho i druhého snadno může státi „tím tupým nástrojem“, jak praví sám Rod. Bourget při veškeré zde vyznačené podobnosti především jest básníkem lidského srdce vůbec a ženského zvlášť i tam, kde zdánlivě nebo někdy i skutečně podléhá modě své doby a vkusu svého aristokratického dámského čtenářstva. Pokud jsou na Stendhalovi závislí jiní dva vysoce talentovaní mladí románopisci Paul Margueritte a Paul Hervieu, nemůžeme říci, neznajíce s dostatek jich poslední publikace. Rod má za to, že jest vliv Stendhalův u nich patrný v ironii a věčné nedůvěře k sobě a svému okolí, v ironii, kterou mírní oba svou vrozenou delikátností, vlastností to Stendhalovi skoro úplně cizí.

Však i nejnovější škole „symbolistů“ je Stendhal, ačkoliv není spiritista a mystik, sympatický. Odpouštějí mu i jeho sloh, v němž jest tak „málo umění.“ Hlas náčelníka školy té o Stendhalovi Charlesa Morice, který Rod do slova uvádí, ukazuje dost jasně, že se začíná do Stendhala již více vkládati, než v něm skutečně jest, že se v něm více hledá, a když se úmyslně chce, i také nalézá. Panu Moricovi jest Beyle „drsným konstruktérem pravdy, který, když ji nemá z vlastního pozorování, prý si ji stvoří,“ „neklamný tento psycholog“ je i docela jemu „poetou,“ co o Stendhalovi *nemůže* říci ani ten, komu jest celý jeho zjev ve všem sympatický. Rozhodně *proti* Stendhalovi se ozvali dva slovutní mistři kritiky francouzské, Ferdinand Brunetière, který jej prostě bagatelisuje, a známý rusofil pan de Vogüé, který mu upírá všeliký vliv na moderní realismus prostě tím, že byl přílišný skeptik a Voltairian. Tyto vlastnosti nemohou prý se nikdy snésti se skutečným realismem, který nepersifluje stav věcí, nýbrž jej klidně konstatuje. Jemu chybí u Stendhala ona umělecká impassibilita — tak krutě vytýkána v poesii Leconteovi de Lisle a parnassistům — která u něho jest prý jen hnusnou suchostí. Je bez odporu něco pravdy na tomto výroku, ačkoliv jest abstrahován pod bezprostředním dojmem románu ruského, jehož studiu pan de Vogüé děkuje za svou literární barvu i svůj věhlas.

Jest ovšem těžko říci, zdali v nedaleké budoucnosti stoupne nebo klesne ještě váha Stendhalismu, jedno však jest jisté, čeho ani zásadní odpůrce jeho neupře, že ještě dnes vliv jeho, ať již ryzí, ať zveličený, ovládá duchy ve Francii, že odbyl si jistou a důležitou missi kulturní, že o rozvoj novodobého románu francouzského má určité, ať již kladné, ať záporné zásluhy — a proto zdálo se nám nutno obrátiti k Stendhalovi pozornost našeho čtenářstva. Neboť kdo ještě půl století po své smrti může býti předmětem větších a živějších diskussí než za živa, toho snaze i práci, ať si již třeba, jak Stendhal předstíral, vycházela jen za účelem osobní rozkoše, rys velkosti nelze upříti.

Jar. Vrchlický.

Egypt za panství chedívů.

Od

Václava Doubka.

(Dokončení.)

Podnět k výbojům v zemích rovníkových byla podala výzkumná cesta Angličana Spekea, který vyšed ze Zanzibaru stanul 13. srpna 1858 na jižním břehu velikého rovníkového jezera Ukereve. Na výpravě druhé obešel jezero po západní straně, pobyl nějaký čas u ugandského krále Mtesy a 15. února 1863 přibyl do Gondokora, jsa přesvědčen, že veliká řeka, jež na severní straně z Ukereve vytéká a kterou on Somersetovým Nilem nazval, jest totožna s Bílým Nilem. Na konci výpravy své setkal se v Gondokoru s krajanem svým Bakerem, jenž povzbuzen velikolepým objevem Spekeovým, jal se hledati druhého rovníkového jezera, Spekeovi toliko z daleka známého. Prošed skrze Unjoro dostal se Baker k východnímu břehu Njanzy neboli Mvutanu, plul po jezeře podél východního jeho břehu a prokázal, že přesvědčení Spekeovo v příčině Bílého Nilu bylo podstatné. Takto byly objeveny rozsáhlé a bohaté kraje, které s kraji nad Gazelí řekou, německým učencem Schweinfurthem prozpytovanými, činily ohromnou říši, prve toliko známou arabským lidolovcům.

Svých a Spekeových zkušeností užil Baker ve službách chedívových k rozsáhlým výbojům. Proti hanebnému otrokářství zdálo se Ismailovi nejlepším prostředkem, okres otrokářských lovů dle možnosti súžiti, proto uložil Bakerovi, aby nově objevené kraje na Gazelí řece až po Njanzu k egyptskému panství připojil. Roku 1869 vytrhl Baker s vojskem k jihu, a průběhem čtyř let podroben veškeren kraj až po severní cíp Njanzy a po Somersetský Nil z jedné a po vrchovisko Gazelí řeky z druhé strany panství chedívovu.

Současně šířilo se panství egyptské i na východě, na břehu Rudomořském, kdež mezi Nubií a příslušenstvím habešským kočovali četní drobní kmenové původu poloarabského. Jakož již výše řečeno, postoupilo Turecko Egyptu r. 1864 Rudomořské přístavy Suakim a Massavu

i území Tokar, když byl egyptský poplatek přiměřeně zvýšen, r. 1869 násilně vytrženy z moci habešské krajiny Bogos a Kalabat.

Naděje do účinného potlačení otrokářství skrze Bakera nevyplnily se. Baker sám, vida zlotřilost úředníkův i důstojníkův egyptských, kteří zřejmě a úmyslně jednali proti intencím chedíva a vlády jeho, požádal za propuštěnou právě v době, kdy Egypťanům vznikl povážlivý boj s horaly habešskými. Místo jeho zaujal jiný Angličan, plukovník Charles Edward *Gordon*, který již v Číně byl se vyznamenal a ve své vlasti byl z nejhorlivějších protivníků sudánského otrokářství. Z počátku r. 1874 převzal Gordon správu zemí rovníkových. Úloha jeho nebyla snadna; měltʼ organisovati ohromný prostor, právě osazený, zameziti otroctví zavedením všeobecného monopolu obchodního, založiti po Nilu řadu opevněných stanic, které by udržovaly bezpečné spojení vzdálených krajů rovníkových s Chartumem, a upraviti splavnost Nilu tam, kde četné peřeje a tak zvané seddy (nakupení to vodních bylin po celé šířce řeky) překážku činily plavbě.

Hned po příchodu svém do Sudánu navštívil Gordon nově připojenou provincii, vydal nejpřísnější rozkazy proti otrokářům, ssadil některé z úředníků, jichž styky s otrokáři byli příliš zjevny, a zakládal na Bílém Nilu opevněné stanice, z nichž by zamezována byla plavba lodím otrokářským po řece. Jiná řada stanic, založená mezi Gondokorem a Njanzou, chránila spojení rovníkové provincie s Chartumem. Ježto pak přední osada egyptská v končinách rovníkových, Gondokoro, byla svrchovaně nezdravá a tudíž nehodila se za stálé sídlo většího počtu úředníků, založeno poněkud severněji Lado, které odtud stalo se hlavním městem egyptské provincie rovníkové, Hat el Estiva zvané. Poněvadž mezi Muggi a Dufilé byla plavba na Bílém Nilu peřeji přerušena, dal Gordon dva rozkladné parníky přenesti do Dufilé, odkudž bylo lze pohodlně plouti až do jezera Njanzy. Gordon sám prošel negerskou říši unjorskou až k místu, kde Somersetský Nil vytéká z jezera Ukereve, avšak jakkoli král Kabrega před ním k jihu ustoupil, nepodařilo se mu oněch končin podrobiti. Za to důstojník jeho Romolo Gessi proti Bílému Nilu pronikl až k Njanze, všechny pobřežní kraje po egyptském spůsobu upravuje. Zamýšlených výbojů v Ugandě tehdy zanecháno, ba Gordon hledal přátelských styků s tamním králem Mtesou, jehož hostem právě byl Stanley, konaje cestu svou středem Afriky. Správa opanovaných nově končin zůstavena prozatím Gessimu, který spolu se soudruhem svým Masonem pečoval i o zeměpisné jejich prozkoumání.

V týchž dobách podmaněna i veliká oása Darfor, na západě s Kordofánem hraničící a ode dávna domorodými mohamedánskými sultány spravovaná. Obyvatelé její na třech stranách volně sousedíce s neznámými černošskými kraji na rovníku, účastnili se spolu s nubskými a evropskými kupci obchodu se slonovinou a otroky na Bílém Nilu, opatrně zemi svou všem cizincům zavírajíce. Když pak egyptská vláda počala obchod otrocký zakazovati, provozovali jej Darforští tím rozsáhleji a jednotliví smělí námezdníci, majíce ochranu v sultánu darforském, pronikali až do srdce Afriky. Čím jest od let sedmdesátých krajinám rovníkovým Tippu Tip, tím byl v letech šedesátých Siber

Rahama, původem Arab z Nubie, avšak v Darforu osedlý, který na vrchovisku vod, řeku Gazelí tvořících, a nad pobočkou Konžskou Uelli zakládal pevné zeriby a provozoval lov i prodej černochů ve velkém. Moc jeho byla tak veliká, že dovedl mařiti snahy egyptské vlády, když r. 1869 přikročila ku provinciální organisaci krajin nad Gazelí řekou; ba oddíl egyptského vojska, proti němu vyslaný, byl od něho poražen a porubán. Jako na posměch chedívovi a vší Evropě uplácel Siber egyptské úředníky a vysílal pravidelně do Chartuma celé karavany otrokův ukořistěných na prodej. V širých končinách vnitřní Afriky vládl Siber neomezeně, zakládal zeriby v krajích, které Evropanům teprve staly se známými z cestovních zpráv Schweinfurthových, [1]) najal četné sběhy a nespokojence do svých služeb, zřídil si četné vojsko z nubských Dongolanů (Danagla), ve vlasti živnosti nemajících, k nimž dobrovolně připojili se někteří otrokářští kmenové, a když r. 1873 zemřel darforský sultán Mohamed el Hassin, napadl syna a nástupce jeho Ibrahima, chtěje se oásy zmocniti. Tím ohroženy byly však zájmy egyptské v Sudánu, načež velitel Chartumský Ismael paša obdržel rozkaz, aby se Darforu zmocnil. Chytrý Siber vida, že by egyptské moci neodolal, poddal se na oko, ba pomáhal i při útoku na oásu. Na konci roku 1874 u Menavaši padl nový sultán Ibrahim se dvěma svými syny v boji, odpor zbývajících princů překonán a Darfor k území egyptskému přivtělen. Siber stal se pašou, ale když ku pozvání chedívovu do Kaira se odebral, byl internován v jednom z paláců vladařových.

Spořádav věci v krajích rovníkových a v Darforu, obrátil Gordon zření své ke sporům s Habešem. I ty vznikly výbojnými choutkami chedíva Ismaila, jenž poskytoval ochrany jednotlivým náčelníkům habešským, nespokojeným s „králem králů“ Janem. Egyptský guvernér v Massavě, Švýcar Munzinger, chtěje těžiti z vnitřních zmatků habešských, navrhl chedívovi, aby pohraničná habešská krajina Hamasen byla osazena. Ismael svěřil egyptskému generálu Arakelu a Dánovi Arendrupovi vrchní velení nad vojskem egyptským, k osazení Hamasena vypraveným, avšak přes veškeru převahu evropských zbraní byli Egypťané poraženi a vojsko jejich téměř do jednoho zahlazeno. Z jara r. 1876 vypraveno vojsko nové, jehož vůdcem byl Ratib paša. Jakkoli Hamasenský kníže Voled Michal, králem Janem uražen jsa, s Egypťany se spojil, byli 18. září opět poraženi u Gury, kdež padlo 9000 vojínův. Za těžkých podmínek přivolil král Jan Ratibovi, aby zbytky armády své odvedl do Massavy. Potom však nesa těžce, že egyptský vrchní velitel proti němu i přes podmínky smlouvy podporuje zpronevěřilého knížete, vypravil poselství přímo k chedívovi, při čemž projevoval ochotu postoupiti Hamasen Egypťanům, když by mu Voled Michal vydán byl. Vyslanec habešský však teprve po 10 týdnech prostřednictvím evropských konsulův dostal slyšení, ne však určité odpovědi, načež válečný stav na hranici habešské obnoven.

---

[1]) Na cestách svých, které konal Schweinfurth v l. 1869—1871, prozpytoval vědecky území při Gazelí řece mezi 28—29° v. d. F. a dospěl až k 3° 30′ s. š.

Nedlouho před tím jmenoval Ismail Gordona hokmdarem neboli guvernérem Nubie a Sudánu. Stalo se tak na nátlak anglické vlády, která si přála míti účastenství ve správě krajin vnitroafrických. Dne 13. února 1877 měl Gordon v Kaiře památnou audienci u chedíva, který mu udělil nejen plnou moc, téměř svrchovanou, zvláště proti otrokářům a jich náhončím, nýbrž uložil mu i vyřízení sporu s Habešem.

V Darfoře byla r. 1877 útisky egyptského úřednictva způsobena povážlivá vzpoura; egyptské vojsko od povstalců na mnoha místech obklíčeno, otrokáři pak vedeni jsouce Solimanem, synem Siberovým, chystali se zjevně přidati se ku povstalcům. Právě tou dobou vznikla v Evropě válka ruskoturecká, a chedív vedle smlouvy povinen byl valnou částí vojska svého přispěti na pomoc sultánovi, za kterouž příčinou část sudánských posádek do Evropy odeslána. Vrátil se tedy Gordon na působiště za okolností velice nepříznivých. Počal nejprve jednati s Habešem. Voled Michal byl penězi ukojen a zanechal na čas loupeží na půdě habešské, král Jan pak, nevida před sebou již nenáviděného „Turka“, nýbrž křesťana, přijal příměří, které Gordon nabízel. Tak nabyl Gordon času k utišení darforské vzpoury. Avšak sotva že král Jan na jihu své říše vyřizovati počal dávný spor s Menelikem, králem země Šoa, porušil Voled Michal znova příměří a napadl některé okresy habešské. Tu s největší rychlostí a odvahou spěchal Gordon do Habeše, vyhledal úskočného námezdníka v jeho vlastním táboře, kdež bez mála byl by se stal jeho zajatcem, a stal se původcem smíru mezi králem a jeho lenníkem. Teprve potom mohl věnovati veškeru péči věcem darforským, kdež příbuzný posledního sultána Harun byl se již zmocnil největší části země. Mírnými prostředky, jakož i opravou správy uspokojil Gordon východní kraje; avšak v západní hornaté části držel se Harun, na jihu pak stál Siber se značným počtem odvážných ozbrojenců. Neobyčejně smělá jízda, kterou podnikl Gordon do tábora Solimanova u Dary, neminula se s účinkem. Soliman přinucen vyjednávati, a když vyjednávání jeho vlastní vinou se zmařilo, odlákal jemu Gordon některé čety. Oslabený Soliman sice i potom pomýšlel na vzpouru, ba i na zařízení samostatné říše v Sudánu, avšak výprava, kterou r. 1878 Gessi na rozkaz Gordonův proti němu podnikl, učinila konec smělým snům otrokářského samozvance. Po namáhavém pochodu pronikl Gessi až do zeriby Dem Idrisa a vzal útokem tábor odbojnický, při čemž Soliman se svými důstojníky sotva útěkem na jih holý život zachránil. Rychle stíhal jej Gessi, cestou osvobodil veliké množství otroků a přísnými tresty stíhal zajaté otrokáře.

Mezitím guvernér darforský, Hassan paša utrpěl na Džebel Si od Haruna porážku, což přimělo Gordona, že osobně zavítal do Darfora. Tu shledal především, že úředníci egyptští nejsou ani poctiví ani spůsobilí spravovati nepokojný a staletým zlozvykům oddaný lid, ssadil tudíž Hassana a nastolil Němce Rosseta, prve cís. konsula v Chartumu, správu pak vojska, proti Harunovi vypraveného, svěřil vlaskému důstojníku Messedagliovi.

Poražený Soliman hledal spojení s Harunem; Gordonovi bylo tudíž pečovati, aby i egyptské vojsko v čas se soustředilo, což při-

mělo jej k rozsáhlým cestám po širé oáse. Na cestách těchto viděl veškero strašné utrpení lidu; za jediný den osvobodil 70 otroků, kdežto počet koster a mrtvol ubohých obětí, od prchajících otrokářů pobitých, byl ještě mnohem větší — a tu uvažoval u sebe, zdali by nebylo radno Darfor pro tu dobu vykliditi, kterýž návrh podali chedívovi. Avšak v Kairu byli tak naplněni nadějí na úplné podrobení vzdálených oněch krajin, že návrh jeho nebyl ani náležitě zodpovídán.

Nedlouho po setkání se Gordona s Gessim v Tueši (25. června 1879) stihl zasloužený osud i Solimana. Gessi stal se mezitím pašou a guvernérem všech krajin nad Gazelí řekou; obdržev posilu od Messedaglie, jal se hledati úkryt Solimanův v nepřípustném pohoří Marra, západní část Darfora vyplňujícím, kdež on asi se 2000 svých věrných se zdržoval. Rychlými pochody, dle možnosti utajenými, dostihl u Gory Solimanova tábora, a časně z rána, an veškeren tábor ve spánku byl pohřížen, obstoupena vesnice a Soliman vyzván, aby se se vším lidem vzdal. Nemaje tušení, že Gessi velí toliko několika stům ozbrojenců, pokládal Soliman veškeren odpor za marný a vzdal se po krátkém rozmýšlení (16. července 1879). Když pak shledal, že byl obelstěn, činil přípravy k útěku, byl však druhého dne dle stanného práva i se svými důstojníky zastřelen. Jím padl vůdce otrokářův, avšak houževnatý odpor proti zákazům obchodu s otroky nebyl přemožen. Horlivost Gessiova, který ve své provincii neúprosně otrokáře pronásledoval a otroky vysvobozoval, jakož i nedostatek prostředků k zaopatření otroků vyhnaných, kteří nemajíce domova ani zaměstnání stali se rovněž metlou krajiny, přičinily nejvíce k mohutné vzpouře domorodých moslimů. V horách západního Darfora doutnal nebezpečný požár; Evropa toho netušila, rovněž ne vláda egyptská, která registrovala výsledky objevených cest dvou horlivých Evropanů ve službách chedívových, německého přírodozpytce dr. Schnitzera, který přijav místo plukovního lékaře egyptského, zván jest odtud obecně Eminem, a anglického důstojníka Luptona. Oba tito mužové z provincie na Gazelí řece pronikali na západě i na východě daleko do končin dotud neznámých, vyšetřujíce anthropologickou i přírodovědeckou stránku jejich; vláda egyptská však každý okres objevený ihned na papíře přidělovala k državám svým.

Také na jiných stranách výboje egyptské šířily se způsobem až povážlivým, ježto i somálské kraje Zeila, Berbera a země Harar, vesměs již v jižním sousedství habešském položené, k říši chedívově připojeny. Ismail pečoval dle možnosti o zlepšení poměrů zemí nabytých a byl zajisté od dávných dob faraonů prvý opět panovník africký, který v poušti opravoval cesty a zařizoval studně, aby usnadnil spojení. Avšak nákladné ty boje a podniky vyčerpaly jeho finance, které trpěly i přílišnými náklady na dvůr a stavby chedívovy. Poplatek Turecku byl z pravidla později odváděn, než umluveno, a na evropských peněžních trzích papíry egyptské takořka pozbyly ceny. Tu byl chedív přinucen k opatřením mimořádným. Dne 25. listopadu 1875 prodal Anglii 176.602 akcií Suezského průplavu za 4,000.000 liber šterlinků a vyprosil si z Anglie i ministra financí; stal se jím Cave, avšak ani on nedovedl uvesti v soulad egyptské státní hospodářství,

poněvadž se chedív nechtěl vzdáti nesmírného přepychu dvorského. V květnu r. 1876 zastaveny skutečně výplaty úroků v pokladnách státních i v soukromých pokladnách chedívových, načež všechny dluhy i státní i chedívovy sjednoceny, nové 7% obligace vydány a k dozoru nad nimi vrchní finanční komise ustanovena. Ale nařízení tato jednak nebyla vykonávána, jednak uvalila na lid nová břemena a podnikavého chedíva svedla k novým nákladným pokusům. Jakkoli byly veškery dávky zdvojnásobeny, nedostávali přece ani důstojníci ani úředníci služného, dodavatelé nedostávali zaplacení za dodávky, a přece válka s Habešem vedena, v Darforu přemáháno povstání a pro přízeň nového sultána Abdula Hamida II vypraven r. 1877 egyptský vojenský sbor do Bulharska proti Rusům. Ale výprava tato, jakkoli byl náčelníkem jejím chedívův syn princ Hassan, v pruských vojenských školách vzdělaný, nepřinesla chedívovi ani slávy ani užitku; naopak bylo pozorovati, že sultán od té chvíle již přízní nedařil egyptského vladaře.

S rostoucí starostlivostí pozoroval torystický kabinet v Anglii. kterak poměry egyptské vůčihledě se horší. Steskům evropských věřitelů, jimž úroky z egyptských papírů nepravidelně a neúplně vypláceny, hleděla Anglie vyhověti peněžitými podporami, jichž vláda egyptská směla toliko na úroky užiti. Avšak ani veliké oběti nezjednaly nápravy ve státním hospodářství chedívovu. Tu v srpnu 1878 způsobena mezi Egyptem, Anglií a mocnostmi spřátelenými smlouva, dle níž ustanoveno nové ministerstvo egyptsko-evropské s rozsáhlou plnou mocí. Egyptský státník Nubar paša, opravám přející, povolán v jeho čelo, Angličan Wilson přejal v novém ministerstvě obor finanční, Francouz Blignières obor veřejných staveb. Chedív sám smlouvu tuto draze zaplatil, neboť musil se nadále spokojovati toliko civilní listou, kdežto z výnosu jeho nesmírných pozemků měly býti placeny úroky ze státního dluhu. Nová vláda zavedla mnohé reformy, zejmena propustila veliký počet důstojníků, zbývajícím pak snížila platy, avšak k nejdůležitější opravě, k zastavení sudánských výbojů, se neodhodlala. Než kruhové důstojničtí byli rozezleni snížením platů a zprávami sudánských svých soudruhů, kteří černými barvami líčili protiotrokářská nařízení Gordonova; vždyť anglický paša nedovoloval již ani důstojníkům, aby si směli držeti legii černých otroků pro potřebu rodin svých. Dne 18. února 1879 propukla v Kairu zjevná vzpoura důstojníků propuštěných, čímž donucen Ismail ku propuštění ministerstva. Nubar paša ustoupil do soukromí, Wilson a Blignières opustili Egypt, načež chedív odepřel platiti úroky z dluhu sjednoceného a zastavil i umořování jeho.

V Londýně a v Paříži povstala veliká bouře v kruzích finančních, a západní mocnosti naléhaly na chedíva, aby se poděkoval. Když pak se zdráhal to učiniti, prohlášen úkaz sultánský ze dne 25. června 1879, kterým Ismail sesazen a jeho nejstarší syn Mehmed *Tevfik* chedívem jmenován, ovšem s velikým súžením výsad egyptských, neboť poměr Egypta k portě r. 1841 stanovený opět obnoven; toliko ponecháno chedívovi právo uzavírati celní a obchodní smlouvy, spravovati samostatné finance a vydržovati 18.000 mužů vojska. Poplatek ustanoven na 1,687·500 franků ročně. Sklamán ve svých tužbách, opustil Ismail s rodinou svojí Egypt a odebral se do Neapole. Gordon, který právě

v Kairu meškal, dobře oceňoval význam neočekávaného převratu a nedocházeje u nového panovníka sluchu s návrhy svými, požádal za propuštění a vrátil se do Evropy.

Kromě porty počaly teď i mocnosti západní, zejmena Anglie, v Egyptě poručníkovati. Tevfik byl panovníkem toliko dle jmena, neboť pro úpravu státních financí zřízena byla komise francouzsko-anglická. Upravila skutečně rovnováhu finanční a platila i správné úroky, při čemž nesvědomití úředníci přísně k pořádku přidržováni, četní důstojníci propuštěni a zadržený žold jim odepřen. Tu však docházely ze Sudánu nepříznivé zprávy, které v Egyptě způsobily nebezpečné kvašení.

Nenadálý postup egyptského panství, které od habešských hor rozšířilo se až po jezero Mvutan a do poříčí Konžské pobočky Uelli, jakož i násilné potlačování otrokářství a pád Solimanův, způsobily uvnitř Ponilské Afriky dojem neobyčejný. Staleté zvyky a poměry byly zvráceny, nový pak pořádek ze zerib egyptských zaváděn pomocí všech vymožeností novověkých, střelné zbraně, telegrafu, parolodí atd. Avšak obyvatelstvo domorodé nemohlo si přivyknouti novým poměrům, i nubští a darforští Arabové i negerští kmenové počali býti svrchovaně nespokojeni egyptským panstvím, a zejmena evropskými i křesťanskými úředníky, kterým správa různých provincií svěřena. Tito zákopníci civilisace přesvědčili se záhy, že nejlepší jejich úmysly potkávají se u domorodců s nepřátelstvím. Usilujíce o vyhlazení otroctví nedocházeli vděku ani u těch, jež osvobozovali. Celým ohromným Sudánem vřelo již nebezpečné hnutí, které propuknouti hrozilo v plný plamen, jakmile by se z otázky otrocké stala otázka náboženská, otázka horlivých moslimů proti nenáviděným křesťanským úředníkům egyptské vlády.

Rozčilení domorodců, způsobeného úkazy Gordonovými a porážkou Solimanovou, přibývalo současným postupem Evropanů k rovníku na dvou jiných stranách. Italové počali se usazovati na březích Rudomořských a somalských, missionáři pak angličtí vnikli až do Ugandy a k Ukerevskému jezeru. Italové za několik let uzavřeli všechny přístavy mezi Massavou a mysem Guardafuiem lodím otrokářským, načež otrokářské karavany byly odkázány toliko na pobřeží mezi Zanzibarem a Guardafuiem (kteréž však z veliké části přešlo v ruce německé a nad to bylo stále anglickými křižáky ostříháno) anebo až na přístavy portugalské v Mozambiku.

Z nenadání vystoupil v popředí muž, vynikající rovněž moslimským fanatismem jako známostí země i lidí v rovníkové Africe, zapřísáhlý nepřítel „turecké“ vlády, jenž dovedl v četných kmenech, dotud jen povrchně islámu oddaných, vzbuditi horoucí nadšení náboženské a zvrátiti sotva zbudované egyptské panství v jeho základech. Dongolan Mohamed Achmed, v mládí svém loďařský učeník v okolí Sennárském, nabyl v medresse Šéch-Hogeli blíže Chartuma počátečného vzdělání theologického, jež pobytem v Berberu dovršoval, načež jako fakír čili světec usadil se v Kavě nad Bílým Nilem. Později přestěhoval se na ostrov Abu, kdež sňatkem vešel v příbuzenství s některými mocnými kmeny beduinskými, a zbožným životem plným odříkání se a líčené pokory získal si všestranné důvěry všech moslimů. Snahy protiotrokářské za-

vrhoval, poněvadž příčily se koránu, a proto hřímal proti egyptským a křesťanským úředníkům, kteří prý ruší dílo boží.

Prorok Mohamed slibuje v koránu věřícím, že po něm přijde ještě jeden prorok, *Mahdi* zvaný, který islám očistí a panství jemu po všem světě zjedná. Mohamed Achmed různými narážkami vzbudil v beduinských kmenech víru, že příchod Mahdiho očekávati sluší v době kratičké, a když víra tato pronikla i do vzdálenějších krajin nubských, rozeslal v červenci 1881 všem světcům veřejný list, kterýmž se za Mahdiho prohlásil a je vyzýval, aby se bez odkladu k němu přidali, hroze při tom všem neposlušným, nejen moslimům, nýbrž i křesťanům a pohanům, úplnou zkázou. Četní jednatelé jeho rozběhli se po širých krajinách a hlásali rozhořčenému lidu vůli Mahdiovu, že sluší odpírati poslušenství a placení daní vládě, jež neplní příkazů prorokových a nevěřící do země povolává. Dongolský fakír Mohamed Saleh podal nástupci Gordonovu Raufovi pašovi zprávu o nebezpečných záměrech Mahdiových; Rauf vypravil vyššího úředníka Abu Sauda se 300 muži do Aby, aby nebezpečného vůdce se zmocnil; avšak okolní Beduinové výpravu téměř do posledního muže pobili.

Mahdi nabyv odvahy prvým šťastným počinem, vrhl se se 200 svými vojíny — více jich na počátku neměl — na západ, do krajin, kdež ještě tkvěly zůstatky vzpoury Solimanovy. Rauf paša nařídil kordofánskému guvernéru Mohamedu Saidovi, aby Mahdiho stíhal; jakkoli však Mohamed Said měl desetkráte tolik vojska jako Mahdi a jen několik mil pochodu byl od něho již vzdálen, podařilo se přece Mahdiovi do hor Džedírských uniknouti; odtud rozesílal věrověsty své po všem Sudánu a spolu vynikajícím domorodcům svěřoval úkoly vezírů v jednotlivých částech země, jež teprve měly býti podrobeny. Čtyři nejspolehlivější stranníci obdrželi hodnost chalifův a přezváni dle čtyř prvých nástupců Mohamedových.

Úspěch vzpoury sudánské zaviněn byl z veliké části i nesnázemi, v nichž ocitla se vláda nového chedíva v samém Egyptě. Finančními úkazy, po kolik roků již se opakujícími, nejvíce bylo pobouřeno domorodé důstojnictvo i vznikla vojenská strana, která si dávala okázalý ráz egyptskonárodní a žádala s rozmnožením vojska na dřívější míru o odstranění evropského dozoru a evropských úředníků vůbec. Náčelník strany této, plukovník Achmed Arabi, způsobil již r. 1881 některé vzpoury, kterými donucen chedív propustiti ministerstvo Riaza paše, ve vojště neoblíbené, a svolati notábly ku poradě o požadavcích vojska. Ve schůzi notáblů nabyla vojenská strana převahy; *Arabi* stal se ministrem války, načež počal program strany své překotně prováděti. Hnutí v Sudánu počínající bylo mu podporou; neboť mohl dovozovati, že i v obilnici egyptské stává se panství cizinců nesnesitelným. Tu vznikla situace kritická. Mocnosti protestovaly u vysoké porty a vyhrožovaly chedívovi, egyptský tisk zase pěl nadšené hymny domorodému ministrovi, který chce zbaviti zemi „franských pijavek;“ chedív byl malomocný, porta váhala. Arabi vida za sebou téměř všechen egyptský lid, způsobil 11. června 1882 v Alexandrii krvavé výtržnosti proti cizincům, načež s orientálskou bezohledností zastavil soudní vyšetřování proti původcům, ba Evropě navzdor kázal rychle ozbrojovati a opevňo-

vati tvrze Alexandrijské. Po té strhl na se veškeru moc vládní. Již 11. července objevilo se před Alexandrií obrněné loďstvo anglické, admirál Seymour kázal město bombardovati. Tvrze vzaty a část města pobořena, avšak egyptští vojínové zapalovali domy evropské čtvrti a velikou část Evropanů v městě osedlých povraždili. Gen. Wolseley tedy vystoupil na břeh s vojskem. Alexandrie obsazena, u Tell el Kebira 13. září Arabi poražen a na útěk obrácen. Znova Tevfik nastolen za chedíva, odbojníci vypověděni a správa země dána anglickým úředníkům, opírajícím se o anglickou posádku. Finanční bída však nebyla odstraněna. Marně pokoušeli se Angličané o nápravu administrace a vojska. Náklady anglické okkupace vyčerpaly tou měrou pokladnu státní, že nebylo lze platiti ani úrokův ani náhrady poškozeným Evropanům v Alexandrii.

V Sudáně se z jara r. 1882 nezdary evropské opakovaly. Rašid bej, vyšší důstojník čerkeský, podniknuv o své újmě útok na horský tábor Mahdiův, byl s celým oddílem svým porubán, a tím získal Mahdi v očích fanatického lidu zdání nepřemožitelnosti. Následkem této porážky požádal Rauf paša za propuštění, egyptská vláda pak počala si pilněji hleděti věcí sudánských. V Kairu zařízeno zvláštní ministerstvo pro země sudánské, jejichž správu prozatím přejal Němec Giegler, a jednotlivé posádky rozmnoženy. Giegler vypravil proti Mahdiovi značný sbor vojenský, i děly opatřený, jehož velení odevzdal neschopnému generálu Jussufu Voledovi. Ten postupoval volnými pochody, až jej zastihla doba dešťů, načež 7. července od mahdistů v křovinaté a nechráněné krajině přepaden a poražen; toliko několik set mužů zachránilo se rychlým útěkem.

Až dosud se povstání omezovalo na oásy Darfor i Kordofán a na některé okresy jižně od Chartuma rozložené, teď však odhodlal se Mahdi udeřiti i na Sennár a Rudomořské pobřeží. Bojovné zástupy Beduinů, v čele majíce zuřivé derviše, vpadly do Sennára a zmocnily se téměř vší země. Egyptský generál Abdel Kader je sice na krátký čas vypudil, nedostávaje však posil a nechtěje býti obklíčen, přinucen jest krásné a úrodné této země Mahdimu zanechati. R. 1883 měl již Sennár Mahdiova vezíra v čele správy zemské; z počátku téhož roku padly po rekovné obraně i přední pevnosti Kordofánské, Bara a el Obeid, do rukou Mahdiových, kdežto v Darforu guvernér Slatin bej od Chartuma úplně byl odloučen.

Úspěchy povstalců přiměly i anglickou vládu, která po porážce Arabiově jala se říditi všecku politiku egyptskou, k úmyslu, aby sudánské provincie byly opuštěny. Poněvadž však návrh tento u chedíva potkal se s rozhodným odporem, navrhována stavba dráhy železné, která by spojila údolí Nilské buď u Berbera nebo u Šendi se Suakimem. Avšak vláda chedívova zamítla i tento návrh a odvolavši schopného a u domorodců oblíbeného Abd-el-Kadera z velitelství, najala r. 1883 více anglických důstojníků pro armádu sudánskou, zejmena pak někdejšího indického plukovníka Hicksa, jemuž svěřen úřad náčelníka generálního štábu sudánské armády.

Mahdi vypravil značný oddíl vojenský, obzvláště jízdou silný, na Bílý Nil, aby odtud vtrhl do Sennára. Vůdcové oddílu tohoto vrazili u Marabie na vojsko egyptské, které již řídil Hicks, a utrpěli velikou porážku, při čemž sedm náčelníkův a množství dervišů pobito.

Vítězstvím tímto na čas osvobozen Sennár, a mnozí z odbojných náčelníků prosili za odpuštění a oddávali se znovu panství chedívovu. Prozíravý velitel byl by se spokojil těmito valnými úspěchy a ponechávaje západní oásy jejich osudu, byl by chránil břehy Nilské, aby Mahdisté nemohli znovu napadnouti Sennár a ohrožovati spojení Chartuma i s Egyptem i s Rudým mořem. Avšak v Kairu ustanovili se na nové výpravě proti Kordofánu. Hicks schválil úmysl vlády, přijal vrchní velení nad vojskem, žádaje ovšem za značnou posilu; dopustil se však veliké chyby, že podržel velitelství i tehdy, když místo 6000 vycvičených vojínův obdržel posilou tolikou 3000 nováčků, a 9. září 1883 zahájil výpravu. S vojskem asi 10.000 mužů čítajícím postupoval až příliš zvolna proti Kordofánu. Cestou spojil se s ním hokmdar Allah eddín, načež vojsko za úmorného vedra a nedostatku vody táhlo skrze území lidem nepřátelsky smýšlejícím obydlené. Poněvadž nebylo dosti vojska, nebylo ani lze zařizovati v pravidelných vzdálenostech opevněné stanice, které by udržovaly stálé spojení vojska s Nilem a s Chartumem. Evropští důstojníci a dopisovatelé znamenali nebezpečenství, když obyvatelstvo před Egypťany všechny zásoby potravy ničilo, prameny zasypávalo a k Mahdimu prchalo, avšak Hicks nedal se žádnými námitkami zdržeti a dle zoufalého hesla „vítězství nebo smrt“ vedl vojsko své vstříc fanatickému nepříteli. Ve čtyřdenním boji, dne 2. až 5. listopadu, bylo vojsko egyptské u Kašgila poraženo a zahlazeno. Mezi padlými byli generál Hicks, hokmdar Allah eddín, plukovník Farquhar, majorové v. Sekkendorf, Warner, Massey a Evans, rakouští setníci Herlth a Matyuga, známý dopisovatel Timesů O'Donovan a j.

Osud Sudána i Chartuma byl rozhodnut, neboť tou dobou neměl Egypt armády jiné na zachránění držav svých. V Chartumě bylo sotva 2000 mužů posádky, ostatní končiny až daleko na sever do Nubie podrobily se rychle Mahdiovi, jenž nejprve kordofánskou stolici el Obeid a později Ondurman učinil sídelním městem svým.

Ještě před porážkou u Kašgila odpadly krajiny východně od Chartuma, kdež vzpouru podnítil smělý obchodník s otroky Osman Digma. Sám jsa původem Turek, rozhořčil se proti egyptské vládě, Evropany podporované, když zabrány mu byly britskou strážnou lodí dvě lodi s otroky. Proto uznal Mahdia, kterýž jej za to jmenoval emirem pro východní Sudán, a sebrav značné vojsko z Arabův a Sudánců, jal se napadati pevnůstky v okolí Suakimském. Dvojí výprostný pokus posádky Suakimské byl Osmanem zmařen a přístav sám již obléhán. Tu vypravil chedív do Suakima evropského generála Bakera s hrstkou necvičených i nespolehlivých nováčků. U studnice el Teb, na půl cestě mezi Trinkitatem a Tokarem, utrpěl Baker dne 3. února 1884 zničující porážku. Egypťané nebyli již s to, aby udrželi Suakim, který tudíž dán pod ochranu Angličanův a osazen anglickými námořníky. V celém ohromném prostoru mezi 18° a 10° s. š. zůstával z jara r. 1884 jediné Chartum v rukou egyptských.

Egyptská vláda hledala pomoci v Evropě. Tehdejší náčelník ministerstva Cherif paša navrhl kabinetu Gladstonovu, aby Turecko bylo požádáno za pomocný sbor 10.000 vojáků, začež by jemu Egypt vrátil správu Suakima a východního Sudánu. Dále navrhovala vláda egyptská,

aby velení v Chartumu odevzdáno bylo některému vynikajícímu anglickému důstojníkovi, znalému poměrů sudánských, jemuž by bylo uloženo shromážditi egyptské posádky nad Gazelí řekou a v zemi rovníkové, které dle úředních výkazů čítaly 32.000 mužů. Anglická vláda odpověděla částečným přijetím egyptských návrhů, avšak žádala zásadné vyklizení Sudána až po Chartum. Naléhavé depeše anglického plukovníka Coëtlegona, jenž byl Hicksem ustanoven za velitele pevnosti Chartumské a žádal za včasnou pomoc, pokud bylo ještě lze udržovati spojení Chartuma s územím egyptským, přiměly Gladstona, že navrhl novému egyptskému premierovi Nubaru pašovi, aby správa Chartuma a území Egypťanům dotud zbývajícího byla svěřena znova Gordonovi. Gordon právě tehdy chtěl se dle vůle belgického krále Leopolda odebrati na Kongo a meškal v Brusselu, kdež jej 17. ledna stihl telegram lorda Granvilla. Bez meškání odcestoval do Londýna, obdržel 18. ledna náležité instrukce, přibyl 24. večer do Kaira a 25. přijal ve zvláštní audienci z rukou chedívových úřad hokmdara sudánského.

Všecky požadavky evropské civilisace, pečovati o bezpečnost přístavů Rudomořských, učiniti návrhy, kterak potlačovati obchod s otroky, až by vyklizeny byly země sudánské, podati radu, jak by na základě domorodcům sympatickém mohla býti správa Sudánu zařízena, pečovati o obecný pokoj a bezpečnost, jakož i o jistotu na obchodních cestách — toť byl úhrn nařízení, jež vláda anglická spolu s chedívem dala jedinému muži bez vojska, bez dostatku peněz, bez náležité komunikace, v zemi od dlouhých let fanatickým bojem náboženským rozrůzněné. A při všech těchto věcech odkázán byl Gordon toliko na vlastní úsudek svůj.

Dne 18. února 1884 vítalo Chartum jásavě nového hokmdara, prohlašujíc jej za „sultána Sudánského“ a s nadšením přijímajíc oslovení jeho. „Přicházím bez vojínů,“ pravil Gordon k tisícům, kteří drali se, aby mohli políbiti nohu jeho, „avšak Boha maje na své straně, abych odčinil zlořády sudánské. Nebudu bojovati jinou zbraní mimo spravedlnost. Nemá již býti bažibozuků!“

Na jihu ještě celé dvě veliké provincie byly po Nilu ve spojení s Chartumem. Na rovníku Emin, nad Gazelí řekou Lupton a ve zbytcích darforské provincie Slatin ještě s úspěchem čelili hordám Mahdiovým, avšak i v jejich provinciích pozorovati bylo mocné vření, vzbuzené Mahdiovými proklamacemi a nesprávnostmi úředníků, kterých nebylo lze staviti. Asi do r. 1884 dovedli Emin i Lupton zadržeti veškeren nával mahdistův a z provincií svých zasílali do Chartuma množství slonoviny jako přebytek důchodu, jenž zbyl po srážce správních výdajů.

Avšak současně s výpravou Hicksovou nabyly podvratné snahy vrchu i v provincii Gazelí. Nejprve vzbouřil se negerský kmen Dinga a počal ohrožovati spojení s Chartumem. Příčinu zavdal násilný odvod k vojsku, nařízený tehdejším hokmdarem Abdel-Kaderem. Lupton s hrstkou 200 mužů pravidelného vojska a s nováčky, které vybral z některých věrných kmenů negerských, snažil se nejprve povstání Dingů potlačiti, a když nedostačovaly již k úloze té skrovné síly jeho, alespoň na původní ohnisko omeziti, při čemž stále očekával vládní parník z Chartuma, s posilami a zásobami potřeb vojenských. Parník nepřicházel, a Lupton s lidmi svými měl již nedostatek věcí nejpotřebnějších, zejmena i po-

travy. Konečně podařilo se mu zásobiti se obilím od malých sultánů Niam-Niamských černochů, na západní straně provincie jeho osedlých, načež povstalé Dingy pokořil a s větším sborem vojenským z počátku r. 1884 vypravil se k severu, maje patrně v úmyslu přispěti Egypťanům, v Kordofánu a Darforu proti Mahdiovi bojujícím. Teprve na tomto pochodu svém dostal zprávu o úplném zničení sboru Hicksova a o pádu Darfora, kde Slatin vzdal se Mahdiovi a přijal islam. Pád Darfora a Kordofána zvěstoval útok dervišů na provincii Gazelí. Již v dubnu vpadl Mahdiův emir Karamallah do poříčí Gazelí řeky a vyzýval listy i Luptona i Emina, aby uznali Mahdia a vydali země své v ruce jeho. Lupton pokusil se o odpor, avšak v rozhodné chvíli vojsko vzbouřilo se proti němu a donutilo jej vzdáti se nepříteli (ke konci dubna 1884). Gazelí provincie byla tou dobou ztracena, když právě Gordon strojil se k vykonání úkolu svého. Z celé obrovské državy egyptské na jih 15° s. š. zbývala již jen provincie rovníková, správě Eminově svěřená. Jako ironie vypadá ve veliké této tragédii list Karamallahův k dr. Junkrovi, podávající zprávu o vítězstvích Mahdiových a vyzývající německého cestovatele, aby opatřil své věci v provincii Gazelí a dbal návratu, dokud jest ještě možný. Junker odebral se do Lada k Eminovi, chtěje odtud odplouti do Chartuma.

Nedlouho po zajetí Luptonově stihla katastrofa i Chartum. Čtenáři naši budou ještě se pamatovati na rozčilení, které v zimních měsících 1884—1885 lomcovalo celou Evropou, a na prudké debaty v anglickém parlamentě, kdež vláda přímo obviňována, že zavinila kritický stav Gordonův. Na všech stranách svírali již mahdisté železný kruh kolem nešťastného města, v němž uzavřeno bylo množství Evropanů s rodinami svými; Gordon rekovně odolával zuřivým útokům dervišův a neztratil do posledního okamžiku naději, že se mu z vlasti dostane pomoci. Teprve v listopadu 1884 odhodlala se vláda anglická, bojíc se již veřejného mínění, vypraviti do Suakima gen. *Grahama* s oddílem vojska, který by prošel skrze poušť a dodal Grodonovi pomoci. Avšak Graham zdržen byl delší čas Osmanem Digmou, načež zrada egyptského důstojníka Ibrahima Fauzi, kdysi Gordonem velice vyznamenaného, vydala 26. ledna 1885 Chartum do rukou mahdistů. V pouličním boji padl Gordon a s ním i jiní Evropané, zejmena rakouský konsul Martin Hansal, z Velikých Dyjakovic na Moravě rodilý, který za dlouholetého pobytu v Sudáně rakouským příslušníkům konal neocenitelné služby.

Pádem Chartuma sřítilo se egytské panování v Sudánu a s ním na doby nedozírné i veškery snahy civilisační. Jediná Kassala hájila se ještě po několik měsíců, až padla také. Po vítězství Angličanův u Kirbekara, kteréž však generál Earle smrtí zaplatil, umožněn byl toliko návrat anglického vojska do Suakima, čímž Sudán úplně vydán mahdistům. Zbývaly již jen v moci egyptské jižní krajiny při jezerech rovníkových, péči Emina beje svěřených. Avšak pád Luptonův i je svrchovaně ohrožoval. Proklamace Mahdiovy rozšířily se i mezi jich obyvatelstvem, kterémuž rovněž bylo známo, že vyzval Karamallah Emina, aby provincii vydal v moc jeho. Úloha Eminova byla velice nesnadna, neboť byl s několika jen Evropany sám uprostřed egyptských a nubských důstojníkův i úředníků. Mnozí z jeho podřízenců tajně, ba

někteří i veřejně sympatisovali s Mahdisty, deserce pak důstojníkův a celých oddílů vojenských nebyly nic zvláštního. Z Evropanů, kteří s Eminem sdíleli osud několikaleté blokády v srdci Afriky, nejvíce vynikal vlaský setník Casati, cestovatel v rovníkových zemích obeznalý, jehož vojenských rad Emin s prospěchem užíval. Z počátku sídlil Emin v Ladu, dokud nebyla veškera naděje na spojení s Chartumem po Nilu zmařena; chtělť odtud čeliti očekávanému útoku Karamallahovu. Ale Karamallah spokojil se několika útoky na braničnou stanici Makaraku, domnívaje se, že Emin neujde osudu Luptonova. Za to z jara r. 1885 stanice Armadi po tuhém boji padla do rukou mahdistův a 18. dubna t. r. oznámil Karamallah Eminovi listem pád Chartuma i smrt Gordonovu. Od té chvíle byl Emin ve své provincii všestranně uzavřen. Spojení se světem díti se mělo skrze Ugandu a Unjoro; tudy odebral se dr. Junker hledat sobě a poště Eminově cestu k Zanzibaru.

Po pádu Gordonovu mohl Emin pomýšleti ne již na záchranu provincie, od Egypta mohutným pasem panství Mahdiova odtržené, nýbrž jenom na vysvobození vojska, úřednictva, žen a dětí egyptských. Jediná cesta zbývala k Zanzibaru, a proto musil se Emin soustřeďovati k jihu, do krajin při jezeře Mvutanském. Dne 24. dubna 1885 odbývána válečná porada štábních důstojníků, vyšších úředníkův a setníka Casatiho, která většinou hlasův usnesla se posunouti veškery branné síly i zásoby na jih, do Dufilé a Vádelaje, kdy by pak ani tato místa nebylo lze držeti, uchýliti se buď na území Kabregy, krále unjorského, anebo krále Mvangy, ugandského nástupce Mtesova. Lado bylo opatřeno posádkou, všechno ostatní egyptské obyvatelstvo, zejmena pak ženy a děti do Vádelaje odvedeny. Oba parníky vládní konaly teď výborné služby, umožňujíce stálé spojení mezi Ladem, Dufilem a Vádelajem. Emin, jejž mezi tím r. 1885 chedív pašou jmenoval, vyjednával prostřednictvím dr. Junkera s králem Kabregou o volný průchod jeho územím k jihu. Kabrega sliboval, ale Junker shledal brzo, že černé Veličenstvo chová záměry úkladné, i přerušiv jednání, vrátil se v posledních dnech r. 1885 k Eminovi do Vádelaje, kdež setkal se i s Casatim, a tam projevil úmysl, že odebéře se přes Zanzibar do Evropy a vzbudí účasť Německa i Anglie k osudu Eminovu a lidí jeho. Po jeho odjezdu (2. ledna 1886) nesetkal se Emin po půl třetího léta s tváří evropskou, až Stanley přibyl na západní břeh Mvutanu. —

O vyprostění družiny Eminovy skrze Stanleye nelze nám tuto se šířiti. Ze dvou stran, ovšem protivných, z péra Stanleyova i Casatiova, zvědělo obecenstvo evropské o podivuhodném pochodu z Jambuje do Kavalli na břehu Njanzském a odtud krajinami, prve Evropanům neznámými, k břehům oceánu. Také o strastném postavení Eminovu roku 1888 podal soudruh Stanleyův Jephson zprávu podrobnou a již i českému obecenstvu přístupnou.

My vracíme se k Egyptu. Zůstal vždy znamenitou državou; roku 1883 v ní kromě zemí nubsko-sudánských žilo 6,798.230 obyv., mezi nimi 3,500.000 Fellachů, 350.000 Koptů, 600.000 Beduinů, 100.000 Turků, 70.000 Evropanův atd. Přirozené prostředky této země jsou rovněž bohaty, neboť r. 1887 bylo mimo obvod čtyř velikých měst Kaira, Alexandrie, Damietty i Rosetty vzděláno 20.842 km² půdy,

vedle čehož pokrývaly vinice a sady 4927 km². Z jednotlivých plodin pěstovány nejvíce bavlník (22·3%), pšenice (17·5%), jetel (16·6%) a kukuřice (16·0%). Datlových palem r. 1887 napočítáno 3,452.674, z toho 1,097.552 toliko v dolním Egyptě.

Již pozemková daň a výnos z půdy chedívovy, jenž nyní plyne do pokladnice státní, representují značnou sumu. K tomu dlužno přičísti cla obchodní — přívoz roku 1883 činil úhrnem 7,329.000 liber šterlinků, vývoz pak 12,177.000 — i výtěžek ze železných drah, v délce 1518 km. (r. 1883) protínajících celé Delta a údolí Nilské až do Siuta, jakož i ze sladkovodního kanálu, jímž přivádí se pitná voda z Nilu krajům podél Suezského kanálu rozloženým. Státní dluh, který 1. ledna 1882 — před ztrátou Nubie — činil 97,161.220 liber šterlinků, vzrostl sice opět do r. 1887 na 103,030.000 lib. št., avšak i státní důchod, r. 1882 obnášející 9,012.110 lib. št., po ztrátě Sudánu ještě a to nepoměrně na 15,300.000 lib. šter. proti 15,350.000 lib. šterl. výdajů r. 1887 vzrostl. Ovšem dlužno uvážiti politickou i finanční závislost na Anglii, která zřejmě projevuje snahy po annexi Egypta i světového jeho průplavu. K tomu účelu vypraven byl r. 1885 Sir Henry Wolff do Kaira i Cařihradu a obě konvence s portou r. 1885 a 1887 měly býti dalším stupněm k dosažení kýženého cíle, jenž by pojistil Anglii panství nevývratné ve východním Středomoří i v indickém oceánu.

Také nebezpečenství, které zdálo se z Nubie ohrožovati Egypt a kulturu jeho, zdá se býti dle nových zpráv zažehnáno neb aspoň zadržáno. Výboje mahdistů dostoupily výše své v l. 1887—1888. Tehdy, když chedív i porta byly přinuceny důležitou Massavu ponechati ochraně italské, čímž položen základ ku koloniální moci italské v Africe, ne právě závidění hodné, když r. 1887 za strašných plenův a zádav upadly do rukou fanatismem zpitého vojska Mahdiova pohraničné končiny habešské, když ctihodná metropole ethiopská Gondar lehla popelem a sám neguš negešti Jan v boji na smrt poraněn: tehdy zdálo se, že žádná křesťanská moc nezadrží hrozných pokroků náruživosti náboženské. Avšak trůn Janův zaujal rytířský Menelik, před tím král země Šojské, jenž krvavě odrazil houfy mahdistické a přikročil k řádné organisaci prastaré říše habešské.

Bylo toliko potřebí, aby chedív Tevfik šel po stopách ethiopského hrdiny, aby znova se pokusil o štěstí válečné v jižní Nubii a krajích přilehlých. Nebylo však smutnější postavy na moderním trůně egyptském nad Tevfika po r. 1884. Vzpoura Arabiova a okkupace anglická podryly veškery zbytky osobní jeho energie; bez rady, bez pomoci stál Tevfik proti vážným otázkám politickým a nejraději hledal útulku před naléháním diplomatův a svých ministrů v ústraní nádherně zařízených letohrádků svých. Snad již tehdy zárodek nevyléčitelné choroby ubíral energie mysli jeho.

Za takých poměrův ovšem z otázky okkupace anglické v Egyptě počala se vyvíjeti otázka významu světového.

Do r. 1881 Anglie i Francie u věcech egyptských jednaly ve společné shodě, tu však počínaly se různiti. Příčinu zavdala Anglie, která předstírala potřebu, aby zájmy anglických příslušníků v Egyptě vydatněji byly chráněny, než kolik dovoloval stav, po porážce Arabi

paše velmocemi nařízený. Kabinet anglický měl na zřeteli obzvláště evropské obchodníky Alexandrijské a škody jejich, bombardováním způsobené, na 100 mil. fr. odhadované. Nevypočítatelné jednání francouzské sněmovny bylo Angličanům vítaným popudem, nebo když za nejhorší tísně, za vzpoury Arabiovy a za drancování evropských skladů v Kaiře a v Alexandrii nenalezla se ve sněmovně poslanců většina, která by byla Freycinetovi povolila žádaný úvěr okkupační, jakkoli Londýnský parlament touž dobou lordu Granvillovi úvěr podobný bez odporu povolil: nebylo obávati se odporu Francie ani proti důsledkům této okkupace, při níž zřejmě Anglie na jevo dávala, že míní svou moc v Egyptě pevně zakotviti.

Dne 19. dubna 1884 rozeslal lord Granville anglickým vyslancům při dvorech velmocenských okružní notu, kterou zahájena politika, chtějící Egypt uvesti v úplné područí Anglie. Nota ukazovala k naléhavé prý potřebě, aby upraveny byly egyptské finance a především aby vyplacena byla náhrada evropským obchodníkům Alexandrijským; i vyplývalo z ní, že nechce Anglie vojsk svých z Egypta odvolati, dokud tyto podmínky nebudou splněny. Úmysl svůj projevila Anglie na konferenci zástupců velmocenských, konané v Londýně 28. června t. r., navrhujíc změnu zákona likvidačního a snížení úroků z egyptského státního dluhu. Mezi členy konference objevila se rozdílná mínění, francouzský zástupce činil zjevný odpor, a konference rozešla se tudíž s nepořízenou. Francouzský kabinet snahám anglickým v Egyptě nedůvěřoval, jakkoli konečně lord Granville francouzskému vyslanci v Londýně Waddingtonovi prohlásil, že bude vojsko anglické nejdéle r. 1888 z Egypta odvoláno.

Avšak nestalo se to podnes, a otázka vyklizení Egypta jest z četných nevyřízených otázek současné diplomacie. Anglie učinila rozhodnutí své závislým na řádné úpravě egyptských poměrův a zvláště financí, kdykoliv pak ve sněmovně podán byl některým „ideologem“ dotaz v této příčině, odpovídala vláda vždy, až prý bude Egypt řádně zorganisován. Pokroky Mahdiovy byly vhodnou výmluvou, neboť dokud nebyla skončena válka v Sudánu, nelze prý na vyklizení Egypta pomýšleti. Výmluva tato však jest jalova, ježto přese všechny obtíže, zvláště v Sudánu, Egypt od r. 1884 neobyčejně se povznesl. Vyznal to sám generální konsul anglický v Kairu Baring v úřední zprávě podané ministerstvu zahraničnému. Vláda francouzská, opírajíc se o zprávy Baringovy, pokládá anglickou okkupaci za neomluvitelnou a nezákonnou, ježto již finance jsou upraveny, evropský kapitál pojištěn a vojsko zorganisováno; v této příčině může Francie spoléhati na Rusko i Turecko. Turecký vyslanec v Londýně obnovoval každé chvíle žádost sultánovu, aby byl Egypt vyklizen; když z jara r. 1891 znova žádost svou opakoval, prohlásila vláda anglická, že stane se vyklizení na podzim. Ovšem se zase nestalo. Avšak i v Anglii whigistická opposice neuznává stanoviska Granvilleova z počátku let osmdesátých, obávajíc se, že mocnosti trojspolku nemají prospěchů v otázce této s Anglií společných a že by tudíž, kdy by došlo k vyřizování věcí egyptských, Anglie byla osamocena. Proto v únoru 1891 vytýkal poslanec Morley v parlamentě, že anglická politika chybuje; aby prý zachovala své zvláštní stanovisko v Egyptě, činí Německu v Africe

nebezpečné ústupky a znesnadila se s Francií, při čemž zřejmě ruší platné smlouvy a své vlastní sliby. A že Francie chystá se k definitivnímu řešení otázky egyptské ve shodě se sultánem a proti snahám anglickým, viděti jednak ze článku v Revue des deux mondes, patrně na pokyn francouzské vlády psaného,[1]) jakož i z osazení arabského břehu proti ostrůvku Perimu, kteréž stalo se po úmluvě s tureckým sultánem a přímo čelí proti výlučnému panství anglickému v průlivu Mandebském a v Rudém moři.

Po smrti Mahdiově trvá velice rozsáhlá říše jeho sice dále, spravována jsouc nástupcem jeho Abdallahem, sídlícím v kordofánském Ondurmanu. Avšak právě ke konci minulého roku došly prvé věrohodné zprávy z říše této, které jí věstí nedaleký úpadek. Z kordofánského zajetí podařilo se některým missionářům, zejmena Rakušanu P. Ohrwalderovi, prchnouti do Egypta, a od něho dověděl se svět, že po neobyčejném napjetí sil nastala v říši Mahdiově ochablost. Rovníková provincie jen z části byla dobyta; Emin pak se znovu vrátil k Njanze, i jest naděje, že vypudí fanatiky z někdejšího území svého. Útoky na Habeš již neopakovány a všechna pozornost teď obrací se k ochraně hranic egyptských. Také na východě, proti Italům musejí Mahdisté stříci hranic zánovní své říše, neboť v Massavě činí Italové přípravy, aby osadili Kassallu. Za takých poměrův ovšem nejhůře daří se evropským zajatcům, z nichž Slatin bej podle zprávy Ohrwalderovy jest v zajetí nejpřísněji střežen. Pohříchu nevíme, co se děje s Luptonem; zpráva missionářova o něm mlčí.

Z Egypta pak právě dochází zpráva, jež v celém světě budí nemalé pohnutí a jejíž důsledek v kruzích německému říšskému kancléřství blízkých již nazván „bacillem konfliktu anglo-francouzského.“ Po krátké nemoci zemřel u večer 7. ledna t. r. chedív Tevfik, jak se praví, následkem větší dávky morfia, již mu neopatrně podal osobní lékař egyptský. Nejstarší syn zemřelého *Abbas*, po tu dobu chovanec právnického oddělení ve Vídenském Theresiáně, provolán ihned za chedíva a dne 9. ledna i sultánem v hodnosti té potvrzen, avšak již v hodinách návratu jeho přes Terst a Brindisi (který dál se za okázalého účastenství dvorských kruhů rakouských), pronášel tisk francouzský obavy, že změny na trůně užije Anglie k dalším odkladům v otázce okkupační. A právem. Proti znění smluv a zákonův egyptských i tureckých pojednávají torystické listy anglické o potřebě vladařstva v Egyptě, ježto prý Abbas není ještě zletilý, ačkoli již loni za zletilého byl prohlášen, a vládní Standard chladně oznamuje, že úmrtím místokrále Tevfika potřeba další okkupace anglické v Egyptě jest prokázána. Lze tudíž očekávati v té příčině novou akci diplomatickou, která v sobě chová zárodky sporu světového.

[1]) Jest to sensační článek La question d'Égypte, uveřejněný v listopadovém svazku Revue des deux mondes r. 1891. Článek ten vyšel anonymně, avšak vysoce officiosní původ jeho jest zcela zřejmý z jeho tendence, proti opposici Freycinetových snah namířené.

České písemnictví.

Výpravná prosa.

Beletristikou dějepravnou románová naše literatura jest nejbohatší. Potřeba seznámiti se s naší minulostí vyvinula se v národním životě našem tak intensivně, že byla vnucena i umělcům a básníkům. Rozvoj historické beletrie jest znám. Před deseti lety v těchto listech F. Schulz ze současných spisovatelů sestavil celou stupnici současných historických beletristů co do poměru vědy dějepravné a obrazotvornosti ve spisech jejich; později počet jejich se ještě rozmnožil. Již v oné stupnici Al. Jirásek zaujímal místo závažné, ale od té doby přečkav mnohé ze současníků svých a věren zůstav prvním počátkům tvoření svého, vzrostl zatím na nejdůležitějšího zástupce beletristické tvorby historické. Ano v době, kdy tu i tam románu historickému aspoň theoreticky odzvánějí se hrany, kdy i naše literatura puzena jsouc novou potřebou obrací se k současné přítomnosti, Jirásek tak jest přesvědčen o velikém mravním a společenském významu povídek historických, že znamenaje v národním našem ústrojí určité zjevy, které po jeho rozumu na škodu jsou zdravému rozvoji národnímu, na potření, vytlačení a vyléčení jejich předkládá jakožto jeden prostředek také své historické spisy, jež dosud téměř patnáct let uveřejňovány byvše buď v jednotlivých časopisech, buď v samostatných knihách různých našich sbírek, nyní pod názvem *Al. Jiráska Sebrané spisy* od r. 1890 vycházejí tiskem a nákladem J. Otty v Praze po sešitech v pěkné úpravě, opatřeny jsouce v prvním sešitě podobiznou spisovatelovou a tu i tam na počátku povídky ozdobeny jsouce některou illustrací, hlavně k dějišti příslušné povídky se vztahující.

Tak tedy bohatá a rozsáhlá činnost Jiráskova souborně představovati se počíná, překvapujíc hromadnou hojností i pilného stopovatele a přítele literární činnosti Jiráskovy. V dosud ukončených deseti dílech jsou pak z různých časopisův a sbírek známé práce sestaveny v tomto pořádku: Díl první nadepsaný *Maloměstské historie* obsahuje tři povídky: *U rytířů*, *Na staré poště*, *Filosofská historie;* celý druhý díl (věnovaný památce spisovatelovy matky) zaujímá obraz z dob našeho národního probuzení *F. L. Věk;* třetí díl *Za bouře i klidu* přináší dva historické obrazy: *Obětovaný* a *Ze zlatého věku v Čechách;* historický obraz z druhé polovice 18. století *Skaláci* vyplňuje díl čtvrtý. Z téhož století obraz *Poklad* jest obsahem dílu pátého. Trilogie historických obrazů z dob krále Václava IV. před vypuknutím válek husitských pod společným jmenem *Mezi proudy*, skládající se z částí samostatných *Dvojí dvůr*, *Syn ohnivcův* (věnovaný příteli Jaroslavu Vrchlickému), *Do tří hlasů* tvoří další tři díly sebraných spisů těchto. Řadu drobných povídek a obrázků (*Učitelský*, *Svědomí*, *P. Eustach Vesecký*, *Do Němec*, *Legenda*, *Dle abecedy*, *Kamenický*, *Starosvětské obrázky*) přináší stejně pojmenovaný díl devátý. V díle desátém konečně jsou obsaženy *Sousedé* a *Pandurek.* [1])

[1]) Osvěta, kam Jirásek pilně píše, ze spisů v souborném vydání dosud vyšlých přinesla povídku Obětovaný r. 1880 a F. L. Věka r. 1888.

Souborné toto vydání není založeno ani na časovém postupu historických dob, v něž jednotlivé vypravované děje spadají, ani na časovém vzniku jednotlivých prací. Pokud tudíž po ruce nebude celé vydání spisů Jiráskových, nelze říci, zda vůbec a na jakých důvodech vniterných zrovna toto uspořádání spisů jest založeno. Samo sebou se rozumí, že nebylo pořízeno k účelům vědeckého literárního zkoumání, ale k účelům těmto vydání naše vhodné jest aspoň tím, že přidán jest ke každé práci i rok, kdy byla napsána. Že by — neboť nevím, jak brzy se dočkáme u nás vydání k literárnímu studiu úplně přiměřených (dovoluji si zde příslušnou sekci naší akademie i na tuto činnost upozorniti) — na prospěch právě vzpomenutého účelu bylo aspoň i udání, kolikráte, kdy a kde ta ona práce byla uveřejněna, jest jen soukromé přání člověka, který ve studiích svých často údajů takých pohřešoval.

Bylo již podotknuto, že Jirásek přisuzuje umění důležitý úkol sociální, a v tomto všeobecném propovědění vyslovuje zásadu zcela správnou, neboť jen úplné neporozumění nebo zcela naivní pochopení mohlo u nás sem tam vyvolati bouři proti zásadě, kterou na př. sociolog Tarde neváhal vysloviti i tímto spůsobem: „Ale ve všech dobách v pravdě logických umění bylo jen nosičem a osvěcovatelem morálky.“ Nuže, které jsou ony vady ústrojí našeho tělesa národního, jež na závadu jsouce národnímu pokroku mají býti potřeny a vyléčeny? Jen abychom poznali osobní spisovatelovo nazírání na veřejný život náš, chceme je tuto opakovati. V předmluvě psané v listopadu r. 1889 za škodlivé věci rozvoji národnímu vytýká trojí proud: předně malomyslnost a sobectví zmáhající se v čase, „kdy na nás naléhají, abychom zapomněli na svou slavnou minulost a na stará práva svá, kdy i někteří z našinců buď z malomyslnosti nebo ze sobectví k tomu radí;“ po druhé nesnášelivost v politickém i náboženském ohledu, za třetí pak, což dle Jiráska jest vadou nejnebezpečnější, všecko škarohlídství a pessimismus, „jemuž vše domácí je malé a vypůjčené, jenž nevidí, co je v pravdě našeho, z našich rukou, z našeho srdce a ducha, co je našeho osobitého.“ Jako zcela všeobecně jsou vytknuty tyto vady, podobně zcela všeobecně jest vyřčen i lék, jejž mají přinesti jeho spisy: mají pomáhati probouzeti pravou vlasteneckou lásku, buditi lásku i úctu k naší minulosti a tím i pomáhati potírati onen nebezpečný pessimismus, jehož hlasatelů však Jirásek blíže neoznačuje. Nechtíce proto pohybovati se v pouhých domyslech, všimli jsme si předmluvy pouze jakožto příspěvku k charakteristice osobního nazírání spisovatelova na poměry naše a vracíme se již ke spisům samým, jinak jen nepřímo s otázkami těmito souvisícím.

Romány Jiráskovy dosud v Sebraných spisech uveřejněné větším dílem jsou čtenářům Osvěty známy i z posudkův a úvah, kteréž o nich podali v těchto listech Schulz i Krásnohorská, Bílý i Vykoukal. Netřeba tudíž o jich obsahu rozpisovati se šíře. Jen známé přednosti, jakož i spůsob Jiráskova tvoření buďtež souhrnem vytčeny. Znamenitá časová i místní barvitost, svědčící o důkladnosti historického bádání a pojímání (spisovatel v předmluvě vysvětluje, že na venkově, kde knihy jeho jsou většinou napsány, začasté mu citelně vadil nedostatek literárních pomůcek, zvláště historických), svěžest přírodního nazírání,

živá líčení, bezvadná a uhlazená výprava s mohutnou silou citovou činí jej nyní jedním z nejoblíbenějších spisovatelů našeho čtenářstva. Jinak jest Jirásek románopisec čistě epický. Bohatý a hojný děj, plný zevnějších událostí a situací, jest výtvorů jeho nejhlavnější vlastností. O ně mu hlavně jde a mnohost událostí, vypravovaná v dovedném osnování, sama sebou musí býti příčinou, že veškery rozpory hrdinův i rekyň jeho mohou probíhati jen zevně, že k vniternému jich zpracování, k rozboru psychologickému spůsob jeho tvoření nemá kdy ani místa. Tohoto epického románového slohu Jirásek se přidržuje velmi přísně, a ten jest i příčinou onoho nestranného klidu a roztomilé srdečnosti, jež výpravou jeho se vznášejí nade všemi událostmi a osobami, neopouštějíce ho ani při nejbouřlivějších scénách a zjevech. Tento roztomilý, srdečný klid, všude ukazující lásku, s níž spisovatel kreslil každou svoji osobu, spojený s touhou vykresliti člověka v nejlepší jeho podobě lidské, optimistický a ideální názor, který jej všude provází, rozpory celkem ne rozbouřené a vášnivé, spíše vždy prosté i nepatrné, rozřešení jejich neli vždy idylické, tedy zajisté smírné a tklivé, tu i tam nádech vtipu a komiky, otvírá Jiráskovi srdce velkého počtu čtenářstva. Jirásek tvořil hlavně v době, kdy vládl u nás idealisující romantismus; stopy pojímání historického románu tímto směrem naleznete u něho vždycky, nebylť Jirásek ani revolučním ani novotvorným duchem, aby se pouštěl na nové dráhy, ale povolání jeho jako historika a tudíž studium skutečných událostí osvobodilo a uchránilo jej velmi šťastně od nejhlavnějších přehmatů smělé romantiky, ať již odnáší nás do století 19. nebo 18., 13., 15. nebo 16.; na důkaz toho připomínáme jen líčení povstání selského ve Skalácích ku přirovnání s vylíčením podobné události v Poslední paní Hlohovské od Světlé, čímž rozdíl tento v zřejmém světle se objeví. Snadno pak lze udati spůsob Jiráskovy komposice. Spisovatel obyčejně si obere za základní osnovu svého díla nějaký děj rázu soukromého, individuelního neb rodinného, zřídka děj většího společenského rozsahu, a to ani ne při osobách, které v organisaci společenské závažné místo zaujímají. Děj tento prostý vážnějších vniterných rozporův, i kdy vnějších překážek co nejvíce stěžuje rozuzlení jeho, jsa plodem vlastní fantasie básníkovy a zřídka na určité události historické spočívaje, vsazen bývá nyní do určité doby, jejíž barvitost vystižena jest do nejurčitějších podrobností, a přiveden ve styk úzký s osobami i událostmi historickými spůsobem tak dovedně překvapujícím, že skutečné historické události s onou událostí vytvořenou v nejladnější a nejlahodnější celek splynou, v jehož jednotlivé části vpleteny jsou cenné kulturní podrobnosti s velmi dovednou umělostí, tak že právem se vzorná osnova prací Jiráskových chválí. Mezi osobami pak, jež Jirásek předvádí, vždy některé kresleny jsou jakožto naprosté vzory a ideály, nejobyčejněji vzory vlastenecké lásky nebo šlechetné lidumilnosti, kterým básník tytýž v ústa klade své myšlenky a tužby, nejobyčejněji věcí vlasteneckých se týkající, neboť osobně Jirásek zřídka, velmi zřídka zasahuje v proud vypravování. Ona svrchu naznačená záliba v předvádění zjevů vnějších dovoluje spisovateli, že může vypravovati o událostech reka jeho se týkajících po celou značnou dobu let, jakož skutečně Jirásek mnohdy zahrnuje v tok událostí i celý život od dětského věku počínaje, neboť pozornost poutající se k udá-

lostem vnějším nevyžaduje onoho úsilovnějšího soustředění, potřebného při dramatickém rozuzlování rozporův.

Ze spůsobu komposice tuto vylíčeného na jevo jde, že práce Jiráskovy nejsou historické romány velkého slohu, že výsledkem jsouce velmi bedlivého studia historického a podávajíce bohaté a rozsáhlé vylíčení cenných a četných kulturních podrobností, spokojují se touto činností čistě pozorovací bez ohledu na pojímání a vystižení dějinných událostí se stanoviska dějinné filosofie. Tím a mimo to svými prostými a obvyklými rozpory nevypínají se ani tam, kde historickým jejich rámcem jest doba velká v podrobnostech dobře vystižená, do výše velika a vznešena. Povědění toto není ani výtkou ani předpisem, nýbrž pouze potvrzením fakta. I za nejvýznamnějších a nejpohnutějších dob historických život prostých jednotlivců plyne oním prostým tokem nutného kolotání životního, jehož vnější průběh se pouze obměňuje nárazem mohutných vln velikých událostí. Chcemeli tedy, můžeme i za přednost a vzácnost Jiráskova talentu prohlásiti, že i v dobách takových přihlíží k onomu prostému životu lidových a měšťanských vrstev s jeho radostmi a svízeli, touhami a žalostmi.

Nicméně tento zde naznačený spůsob, tolikrát osvědčený, má zajisté i své stíny a vésti může k úskalí, jež nesnadno obeplouti.

Přihledneme nyní blíže k románové trilogii *Mezi proudy.* Tři obrazy, tímto společným jmenem nazvané dle té okolnosti, že bylo tu národu českému se rozvíjeti za velikého rozporu mezi mocí světskou a církevní v Čechách, spadají v onu dobu, kteráž předchází nejdůležitější, dle samého Palackého „osudný“ (Dějiny Palackého kniha XI., str. 4. — slovu tomu dlužno dobře ovšem rozuměti) akt v našich českých dějinách — husitství. Slibná, lákavá to látka, hodná, aby o ni se pokoušely nejlepší naše síly, ale i těm zajisté ukládá se povinnost, kterou sobě a dějepiscům vůbec uložil i Palacký, aby se snažili „vyslediti a vylíčiti první vznik a rozvinutí její v největší, co možná, pravdě, jasnosti a jadrnosti.“ Jirásek i zde věren svému spůsobu tvoření nepostavil se ani tuto na stanovisko, které by vlastní vnitrnou podstatu velkého onoho sporu v tehdejším světě křesťanském názorně chtělo podati. Snad nemineme se daleko pravdy, řeknemeli, že mezi ním a ideálně myšleným románopiscem doby husitské, jenž teprv přijíti má, bude podobný asi rozdíl jako mezi historiky doby té Palackým a Tomkem, z jehož bohatě snešeného materiálu jednotlivých událostí Jirásek velmi četné si obral, spojiv je mezi sebou různými motivačními procesy z obrazotvornosti své přidávaje, kde mlčela skulečnost.

První část trilogie naší nazvaná *Dva dvory* má za historický rámec nepřátelství a první spory vzniklé mezi arcibiskupem Janem z Jenšteina a králem českým Václavem IV., vzmáhající se odpor proti bezuzdnému a nemravnému se chování duchovenstva, živený četnými následovníky J. Miliče z Kroměříže, konečně i rostoucí nespokojenost českého živlu proti vypínavosti a pánovitosti německé. Jirásek počínaje r. 1381, kdy král Václav skoncovav tak řečenou Vratislavskou „popskou válku,“ vrátil se do Čech, stopuje vznikání sporu mezi arcibiskupem a králem, který nejostřeji vypukl r. 1384, kdy milec králův

a maršálek Jan Čúch ze Zásady založil na statku svém Lobkovicích, ale na samých hranicích statkův arcibiskupových, nový v Labi jez. Tu arcibiskup protestem svým nic nepořídiv dal jez brannou mocí zbořiti, pro kterýžto pych král Václav velice se rozhněvav arcibiskupa několik dní věznil na Karlšteině a maršálkovi poručil, aby plenem na statcích arcibiskupových hledal náhrady za škody své.

V dobu tuto klade Jirásek románovou svoji historii, na jejíž vývoj spory arcibiskupa s králem ostré světlo vrhají. Arcibiskup totiž na Křivoklátě očekávaje návrat králův z Vratislavě spatří v hájovně krásnou Maří, ženu Šípa hajného, a oblíbí ji sobě tak, že o samotě doma ji zastav k sobě ji vine, vášnivými slovy jí rozpaluje mladou krev a omamuje rozum i paměť. V milostném tom opojení byv vyrušen štěkotem psa a blížícími se kroky opouští hájovnu, ale krásné ženy zapomenouti nemůže. Přimluví se za manžela jejího, aby se stal královským ohnivcem a jednou ještě při návratu z lovu ji spatřiv vzbudí v ní takou lásku, že když Šíp dověděv se, čí přímluvou ohnivcem se stal, a podezření maje proti ženě své ji týrá a trápí, ona uteče z domu manželova a utíká k arcibiskupovi do Prahy a v jeho dvoře chována jest v domku zahradním. Sem Šíp, tuše, kde by žena jeho mohla býti, když byl synka svého Jeníka do Prahy na studia přivezl, přijde jí hledat a jav se „tak vyvolávati a tak divně mluviti, že všechen dvůr se sbíhal,“ jest spoután a do věže zavřen, v noci pak fortnou vyveden, do člunu posazen, přes řeku převezen, městem ulicemi sem tam voděn a konečně propuštěn. Ale i Máří musila opustiti úkryt svůj. Již tenkráte, když z domova k arcibiskupovi přišla, „zachmuřil se, žasl a vytkl jí, že se tohoto kroku odvážila, i mluvil hned o nápravě,“ ale povolil rozlítostněným prosbám jejím a usadil ji v onom zahradním domku, kamž dvakráte za ní přišel. Nyní „pryč ji odtud odvedli, přes vodu převezli, na vůz usadili a vezli ji pak daleko velmi,“ do osamělého, rozlehlého dvora, kde dlouho zůstávala sama, opuštěna, pilně jsouc střežena na arcibiskupově zboží Pelhřimovském, odkudž za jedné honby naskytla se jí příležitost uteci, tak že šťastně se dostala do Prahy, právě když na dvoře královském konán byl slavný ples, jehož súčastnil se i arcibiskup, novou milostí hoře ke krásné Peltratě, příbuzné paní maršálkové. Zatím arcibiskup na dvoře překvapen jsa zprávou o smrti přítele svého arcibiskupa Magdeburského, jenž r. 1382 na bále tancovav, náhlým sbořením se domu i s jinými hostmi o život přišel, všecek rozbouřen vracel se zpět na saních, „dojat božím znamením a posledním varovným hlasem“ uvažuje „cestou zkroušeně a sklíčeně o všelikém svém provinění,“ když tu Máří volajíc: „Pane!“ k saním přichvátá a po arcibiskupovi ruce vztahuje a nespouštějíc s něho planoucích očí, ptá se, co s ní chce učiniti, že nechce od něho, že nemůže bez něho živa býti. Ale arcibiskup prudce zvolá: „Pryč! Pryč! Z očí! Jdi a kaj se nešťastná! Nechci tě ani viděti! Odveďte ji! Zavřete!“ Tu Máří nožem hlubokou si zasadivši ránu, odnesena jest do dvoru arcibiskupova. Upadši v dlouhou nemoc uzdravila se konečně, ač nikdy zplna, jsouc odváděna z jednoho místa na druhé, až posléze r. 1384 v klášteře sv. Anežky zemřela, odpustivši arcibiskupovi a toužíc po smíření s mužem svým, který konečně se dověděv o pobytu jejím, již po smrti její se dostavil do kláštera

a dlouho v kostele se modlil, nemoha se doptati hrobu jejího; jako živou i mrtvou v klášteře tajili.

Podstatný tento vybásněný obsah románu s historickým podkladem souvisí takto. O uprchnutí ženy ohnivcovy dověděli se i královi milci, kteří byli největšími nepřáteli vyšší hierarchie i bujného a znemravnělého duchovenstva. Když pan Jíra o tom králi pověděl, starali se pilně o to, aby zvěděli, zda skutečně žena Šípova se skrývá na dvoře arcibiskupově. Jednou i s králem učinili návštěvu ve dvoře arcibiskupově, při níž pan Jíra z Roztok zlatem od staré ovdovělé zahradnice vylákal, že Máří tu byla, ale že neví, kam byla odvezena. Později pak pan Jíra s králem, po odjezdu arcibiskupově z plesu hned na obvyklé tajné projížďky a potulky po Praze vyjevše, byli svědky sebevražedného pokusu ženy Šípovy, a pan Jíra jen z obavy, aby Máří nevykrvácela, hned se jí neujal, nýbrž do dvoru arcibiskupova odvesti ji nechal. Když po té stopa ženy Šípovy se ztratila, nejvyšší králův maršálek Jan Čúch pilně pátral po ní, nechtěje šetřiti ani posvátnosti klášterního asylu. Tu arcibiskup, jenž po zprávě o oné nešťastné smrti arcibiskupa Magdeburského úplně se oddav asketickému rigorismu, zároveň stal se co do vyšší své moci církevní velmi žárlivým a neoblomným, králi, jenž na své právo se odvolávaje přímo po ženě Šípově se ptal, odvětil, že porušuje král více právo církve, prohlížeje domácnosti farářův a kněží a je trestaje. Tehdy sice mírně oba se rozešli, ale když později pátrajícího Čúcha arcibiskup varoval, aby se nestaral o kláštery, král přímo rozkázal Čúchovi, aby neustával, až ženy té vyhledá. Skutečně byl již maršálek po druhé ženě Šípově na stopě, ale když si již ve jmenu královĕ chtěl pro ni přijíti, zmizela, jinam byvši zavlečena. Zatím byl si Jan Čúch svrchu vzpomenutý jez vystavěl, a v plenění statkův arcibiskupových nejvíce vynikal Šíp ohnivec, jenž takto mstil se arcibiskupovi za porušení domácího pokoje. Z plenění toho odebral se také do Prahy, kde zvěděl, že žena jeho zemřela.

Kdo však vyzvěděl konečně, kde žena Šípova mešká? Benigna-Elška, řeholnice v klášteře sv. Anežky, jež známa jsouc s mistrem Janem, Šípovým příbuzným, od bratra svého Chvala se dověděla o osudech ženy Šípovy a v klášteře jednu noc u ní bděla. Elška vstoupila do kláštera, když zrádný student německý, bohatý Frovin ji opustiv, chtěje se oženiti s bohatou Šmelcerovnou, zabil mladého vladyku Ctibora ze Sovojevic, jenž Elšku miloval a zrádnou jeho nevěru ztrestati chtěl. Vypravování o tomto milostném poměru mezi Elškou a Frovinem a beznadějné lásce panice ze Sovojevic tvoří druhý souvislejší děj románu tohoto, který ke konci přispěním Elščiným u vyhledávání ženy Šípovy s prvním v souvislý celek se spojuje. Jako v ději prvním naskytla se Jiráskovi příležitost, bohatými podrobnostmi vylíčiti život na dvoře arcibiskupově a králově, jakož i smýšlení prostého hajného, rodinou Chvalovou a jejími styky Jirásek vykreslil život a snahy českého měšťanstva a zemanstva, kteréž toužíc a stěžujíc si do nadvlády živlu německého pracuje vší silou a chutí o vymanění se z podruží německého a povznesení národnosti české. Ctibor ze Sovojevic umíraje odkázal všechno své jmění na zařízení české kolleje, v níž všecko své řádné a slušné zaopatření mělo míti několik mistrů

českého jazyka, kteří za to byli povinni přednášeti ve fakultě sedmera svobodných umění.

Janem konečně, jemuž byl Šíp strýcem, přivedena v osnovu celého románu strana významný proud tehdy zastupující, česká universita a studentstvo. Jan studuje na Pražské universitě, stává se bakalářem, mistrem, posvěcen jest na kněžství, a jemu také se dostává prvního volného místa v české kolleji, založené panem Ctiborem ze Sovojevic. Vypravováním o Janově povýšení na bakalářství i mistrovství naskýtá se Jiráskovi příležitost vplésti v děj svůj události na universitě, zejmena první nám známé různice mezi mistry českými a druhých tří národů v učení Pražském, a to o osazování míst v kollejích k této universitě náležejících. Tím, že svým příchodem vyrušil arcibiskupa v dobrodružství se ženou Šípovou a přítomen byl útoku Šípovu na ženu, hlavně však svým spojením s panem Jírou, který ho ve studiích podporoval a jemuž o událostech v rodině Šípově zprávy podával, udržován jest ve stálém styku s hlavním proudem dějovým. K panu Jírovi dostal se zvláštním spůsobem, byv od něho ještě s dvěma studenty Martinem Tkaničkou a Bernáškem, když jdouce na prázdniny zbloudili v lesích Křivoklátských, přiveden tajemným ovšem spůsobem na hrad Jivno, kdež všichni tři po zásluze byli odměněni. Tito tři studenti zastupují tři různé směry. Jan studuje, aby pravdu poznal, ji miloval a činil a zlého se uměl varovati, aby jiné učil; jest také skutečně později horlivým stoupencem Miličovým a stará se pilně i o nápravu v církvi i o povznesení národnosti české. Bernášek těší se, že jsa knězem bude míti dobré bydlo, bude píti a jísti, co duše ráčí, hráti v kostky nebo u vrchcáby pro kratochvíli, do krčem choditi a ženinu míti; vstoupí pak do kláštera dominikánského a stane se i jakýmsi členem soudu inkvisičního, před nějž i Jan pak povolán. Tkanička konečně jest veselý kumpán, který miluje zpěv i dívky, za to však málo knihu; také nedostuduje, nýbrž stane se školmistrem u Bohuňka, Svatopetrského faráře, jehož dceru jednu vezme si za ženu. S ním také navštěvuje rád hospody, a tak i tato stránka života studentského veselého a nevázaného jest předmětem vypravování Jiráskova. Farářem Bohuňkem a rodinným jeho životem uveden bohopustý život mnohých farářů a kněží tehdejších, známý z podrobného líčení Tomkova. Jednoho takového výstupu hospodského súčastnil se také v zakuklení král Václav s panem Jírou a dal ženinu Bohuňkovu, od níž Martin Tkanička mnoho vytrpěl, postaviti na pranýř, kterýžto čin arcibiskup ve zlé vyložil králi jakožto zasahování ve svou pravomoc. Jiných studentských zvyků, jako na př. v den sv. Martina a jiných, mnohých pouličních bitek mezi žáky českými a německými účastní se jedna ještě osoba, malý Šípův synek Jeník, student Pražský, jenž rád čte z libráře panice Ctibora i rád dívá se na malby malíře Chvala, s nímž také prohlížel si kartouzi arcibiskupovu, kde arcibiskup se modlil, postil a mučil, kde měl také ono vidění, „že bude v Čechách veliké rozdělení mezi lidem, že povstanou proti papežovi a biskupům a proti zboží kněžskému a budou je odjímati a rozličně hubiti,“ — a kde pojal také úmysl vzdáti se arcibiskupství, od kteréhož úmyslu zatím odvrátil jej horlivý jeho zpovědník kněz Pavel.

Obšírněji, než by mnohému zdálo se potřebno, pověděli jsme

obsah románu tohoto na důkaz bohatosti obsahové a rozmanitosti událostí, které na vzájem proplétány a v jediný celek zosnovány jsou, ač dosti obtížno bylo v rozmanitosti této udržeti žádoucí jednotu a dosti často, co by vlastně jako dějový postup spisovatelem samým mělo býti vypravováno, vloženo do úst jednotlivým románovým osobám. Ale událostí jest tolik a mimo to tak poutavých a napínavých, že snadno ujde toto tříštění, vysokého stupně jinak nedosahující. Závažnější jest jiná věc. Řekli jsme dříve, že vlastní fabule románové u Jiráska nikdy nejsou koncepce veliké. To každý připustí i v případě našem. Události se ženou Šípovou užito také jakožto motivačního důvodu k vysvětlení ostrého sporu mezi arcibiskupem a králem, který skončil tím, že král zbavil arcibiskupa i úřadu zpovědnického i kancléřského. Mohlo by se říci, že i malá jiskra roznítiti může velký požár, a že tudíž Jirásek chtěl míti jakýsi osobní podnět, aby odůvodnil pych arcibiskupův proti Janu Čúchovi, pych, jejž sám Palacký nazývá svévolným. Že připadl Jirásek zrovna na historku, která připomíná na všelijaké historky klášterních tajností, můžeme si vysvětliti tím, že bylo jeho snahou vylíčiti v ostrém světle zajisté ne příkladný život tehdejšího duchovenstva, o němž Palacký dí, že „kleslo ouhrnkem ve mravnosti své až i pod stav světský," a jehož „velmi ošklivý obraz" podal Tomek ve svých Dějinách města Prahy. [1]) Když tedy básník v tuto dobu pro látku svoji sahá a věrně ji chce charakterisovati, nemůže poměry líčiti jinak než byly, třebať to dle Hálka jest „snad pro spisovatele věcí nejtrudnější, musiti opisovati ze skutečnosti věci neutěšené." I naskytuje se otázka, zda Jirásek i arcibiskupa Jana vylíčil úplně dle historické pravdy, nalezáli v dějinách dosti důkazův a zpráv, aby z nich vytesal obraz, jaký nyní z jeho románu o muži tom si učiníme. Z jedné strany byla Jiráskovi pro jeho vylíčení arcibiskupa učiněna těžká výtka, že prý chtěl psáti pamflet na Jana z Jenšteina, ba dokonce „nízkým a podlým způsobem przniti památku českého velekněze." Úmyslu takového rozhodně u Jiráska nebylo: z celé činnosti jeho nic neodůvodňuje takového mínění, v jeho spisech vystupují tak četné ušlechtilé postavy kněží českých i z řádu jesuitského — připomínám na př. Vydru a Maršovského. Možno mu v přítomném případě jen vytýkati, že neznal či nedbal spisu J. Loserthova „Der codex epistolaris des Erzbischofs von Prag Johann von Jenzenstein" (vytištěného v „Archiv für österreichische Geschichte" svaz. 55, 1877), který vyvrací i rozšířené před tím zprávy, že arcibiskup až do r. 1380, kde stižen byl těžkou nemocí, ač pobožný a počestný oddával se rád i světským rozkošem, veselým zábavám, honbám, turnajům a tancům (Pal. II. 2. 241). Dle Losertha Jan z Jenšteina i o povznesení církevní kázně má značné zásluhy a právě proto s nevázaným duchovenstvem od nejnižších až k nejvyšším osobám se střetl mnohými spory. Z charakteristiky jeho by dle toho u Jiráska pouze zbylo, že přísná jeho askese, poněkud nesnášelivá povaha a příliš vysoké pojmy, jež měl o svém postavení, byly příčinou jeho sporu s králem, ale podnět k tomu Jiráskem vy-

[1]) O faráři Bohuňkovi u sv. Petra na Poříčí dočítáme se tam nepěkných věcí v díle III. na str. 244.

básněný nejevil by se případným. Jirásek přidržel se vesměs Palackého a Tomka, který vypravuje o rozkošném živobytí Janově za studií a o lehkém jeho živobytí vůbec (tak že na př. posel přinášející mu zprávu, že stal se biskupem Míšenským, nalezl jej, an spí na lavici v pravé poledne) a nazývá jej člověkem docela světského smýšlení, který byl milovníkem honby a při všech radovánkách dvorských, při tancích a hrách rytířských snažil se býti spíš prvním než posledním (III., 357). Teprve po některém čase stala se s ním změna úplná. Roku 1380 vyváznuv z těžké nemoci proti vší naději lékařů, počal ponejprv mysliti na pokání ze svého posavadního lehkomyslného živobytí. A ještě více hnulo jeho myslí, když r. 1382 uslyšel o hrozné smrti arcibiskupa Magdeburského. Toto vypravování Tomkovo a podobné Palackého lze však již vykládati tak, že nedál se obrat tento najednou, a zcela dobře by se psychologicky dalo vysvětliti, že muž dříve tak veselý a lehkomyslný mohl býti uváděn v pokušení, ano i podlehnouti mu, a že tudíž dal se i r. 1381 unesti krásou ženy, za kterýž okamžitý záchvat byl pak dosti citelně trestán všemi těmi rozpaky, do nichž přiváděla ho vášnivá Šípova žena. Také legenda s tím se srovnává, že Jan z Jenšteina si bez toho „více hledí vrchů a lesů nežli kostelů."

Avšak nehledíc k této věci, nemohli bychom fabule románu Dva dvory nazvati naskrze šťastnými. Práce básníkovy obrazotvornosti není tu poměrná k bohatému, pestrému, velkolepému materiálu, jehož dějiny mu poskytly. Pravda, rozpory Jiráskovy, jak jsme již řekli, bývají prosté a obvyklé, ale zde nesouzvuk mezi podrobnostní malbou historickou, bohatě vpletenou historickou látkou a nepatrnými vnějšími konflikty hlavních osob jest tím citelnější, že sama doba, nejdůležitější, největší a nejvýznamnější v historii národa českého, vzbuzuje očekávání čehosi velkého, když i důležité osoby onoho dějinného hnutí netvoří pouze pozadí románového děje, nýbrž i v děj sám činně zasahují. Zde spíše než kde jinde čekali bychom dílo velkého slohu. Ale lidé malí — ve smyslu psychologickém — vystupují v popředí, a to, co skutečně jest velkého v době té, tvoří pouze časovou barvitost. A to jest ono úskalí, k němuž vede způsob komposice Jiráskovy, hlavně ke vnějšímu průběhu událostí přihlížející. Nastává nedostatek soustřeďujícího bodu, který by velkou tu spoustu událostí dovedl zhustiti v jednolitý celek. Neodepřete v podrobnostech a jednotlivostech obdivu ani tomuto dílu, mnohá místa si přečtete znova, často budete srovnávati poměry nynější s dobou tehdejší, ale mnohý čtenář nedovede se zhostiti jakéhos neuspokojujícího dojmu a dočta knihu bude prahnouti ještě po něčem, co čekal nejtoužebněji. *L. Čech.*

(Pokračování.)

Knihy illustrované.

Zevní roucho je u knihy tím, čím kabát u muže. Úprava neudělá sice spis lepším než jest, nepřidá ani neubéře mu hodnoty vnitřní, ale do jisté míry jest přece jen součástí dojmu, kterým účinkuje. Vždy pak výprava díla, počínajíc jakostí papíru a tisku, je spolu-

činitelkou v representační stránce literatury, které za našich dnů podceňovati nesmíme.

Platiloli po dobu nepříliš dávno minulou o české knize, že často „v haleně chatrné nalezneme rozumy jadrné," tož nyní nevždy nádheře toalety a sličné úpravě odpovídá hodnota a opravdová cena jádra literárního, jež v ní je uloženo. Není ovšem naší věcí rozebírati, zda každý spis poslední dobou u nás v bohaté úpravě vydaný, je zároveň obohacením literatury, však tolik smíme pověděti, že se nám nezdá býti jisto, že by mezi illustrovanými publikacemi starších a nových plodů beletristických byly vesměs takové, které znamenají skutečné obohacení našeho umění kreslířského.

Vedle spisů, jimž obrázková výprava jest pouze šperkem a ozdobou někdy výmluvně, jindy třeba i málo vhodně dojem obsahu řečí tužky tlumočíc, může se literatura naše pochlubiti řadou velikých publikací, při nichž názorná část jest rovnomocnou činitelkou s částí slovesnou. V čele publikací takových stojí obě monumentální díla, jež slovem a obrazem nám ukazují přírodní krásy, historické památky a umělecké poklady naší otčiny. Když jsme před časem v Osvětě podávali zprávu o naší illustrované literatuře, zmínili jsme se obšírněji o osnově jak Šimáčkových Hradův a zámkův tak i Ottových Čech.

Hrady a zámky české dospěly zatím k dílu osmému, v zevní úpravě napořád na stejné výši se udržujíce. Sluší s potěšením vytknouti, že k partiím více krajinářsky pojatým, jako jsou četná vyobrazení zřícenin a malebně seskupených budov, z nichž velké komplexy hradní se skládají, přistupují tu vždy častěji detaily architektonické a vedle nich vyobrazení předmětů historicky zajímavých a významných, jako znaků, pečetí a p. Tím se také silným svazkům, hojně illustracemi opatřeným, dodává žádoucí rozmanitosti. Rozmanitost ta arciť do jisté míry i povahou předmětu jest poskytnuta. Jdouce po stopách autorových, zastavují se umělci tu v středních Čechách (VI. díl), kdež především velepamátný Karlův Týn se stal předmětem všestranného jejich studia, vedou nás na jih (díl VII.) od Bechyně a starobylých tvrzí v okolí jejím, přes Písek až k břehům Vltavy u Týna, a vracejí se na sever (díl VIII.) zase k břehům Berounky. U Nižbora, Křivoklátu, zřícenin Týřova, strmících uprostřed zelených pahorků, zastavují kroky, až pořad k severu postupujíce do Roudnice a k pyšné Nelahozevsi nás uvádějí, aby pak zase s námi do bližšího okolí Pražského se navrátili. Hmotné hrubé stěny a klenby tvrzí z ranného středověku střídají se tu s četnými detaily a celkovými pohledy, zdobné tvary renaissance nám před oči předvádějící, jak na Kratochvíli, zámku Nelahozevském, ve Hvězdě a j. se zachovaly, štíhlou elegantní gotiku Karlšteina, střízlivé plochy zámku Roudnického nebo Smečenského, moderní nádheru Hluboké spatřujeme tu zachyceny vedle chatrných zbytků dávných tvrzí, v lesní houšti zapadlých se vším ryčným a pohnutým ruchem minulosti.

Při illustrování Hradův a zámkův mají vedle Karla Liebschera nyní podíl též Adolf Liebscher, Brechler, Kutina a Král z Dobré Vody. Jako v prvních svazcích tak i nyní nalézáme tu větší kartony pečlivě provedené a vedle nich hojně obrazů a obrázků, v nichž náčrtky a

kresby umělců — jimž by snad sem tam něco více přesnosti a jasnosti na újmu nebylo — jsou věrně podány spůsobem, stojícím na výši moderních mechanických prostředků reprodukce.

Souběžně s velkým a významným dílem, firmou Šimáčkovou podniknutým, vycházejí již po osm let *Čechy* Ottovy. Celkový ráz monumentálního díla toho, jakož i vzácná cena materiálu slovného i názorného v něm sneseného v Osvětě již opět a opět byly oceněny. Částí Praze věnovanou a bohatě illustracemi opatřenou přibyl Čechám svazek zvláště zajímavý, vzhledem k absolutní umělecké ceně předmětův zde obrazem znázorněných. Architektonické poklady různého rázu a slohu, kteréž naše město ve zdech svých chová, jsou v celkových pohledech i četnými detaily zachyceny. Vedle nich nezapomněli umělci — k Liebscherovi druží se tu zejmena též prof. Koula se svými rázovitými, přesnými kresbami, pak Herold, Wachsmann a jiní — též na opuštěná zákoutí, soutky, křižovatky, uličky Staroměstské a ona zvláštní tichá Malostranská náměstíčka, kde mezi dlažbou tráva pučí, na rozhledy a průhledy s rozmanitě sešinutými liniemi barokových lomenic a prejzových střech, mnohonásobně vršených a rozmanitě seskupených, na všechnu tu zvláštní malebnost nepravidelnosti, kterou Praha do dneška bohudík ještě je tak bohata. Celá Praha je zde se svou minulostí i přítomností, pokud řečí kamenuou je vyjádřena, s poesií vzpomínek i s ruchem všedního života.

Po obou dílech, hlavnímu městu království věnovaných, nám další svazky Čech předvedly Polabí, ten úrodný, znamenitě vzdělaný kraj s čilými osadami a kvetoucími městy, zajímavými jak dějinami, tak i pokročilým ruchem přítomnosti; po té Hory Orlické, kde tužka umělců sleduje mistrné péro spisovatelovo též při líčení života v chudých dědinkách, v nichž dosud dost samorostlosti národní se zachovalo; dále jihovýchodní Čechy, do dneška tak málo známé, s tolikerými místy historicky památnými; pak Středohoří, krásou přírodní oplývající, ruchem průmyslným slynoucí, kraj nám zpola odcizený a přece nejednou vzpomínkou, nejedním památníkem dávné české slávy nám drahý a blízký; konečně pak Táborsko „kraj zapadlý, zapomenutý, pastorek ve vlasti své — a přece nejvěrnější její syn, který někdy slávu její nejvýše povznesl, nejbolestněji pro ni krvácel a drahou mluvu její a zvyky zděděné nejvěrněji zachoval.“

Spolu s umělci již uvedenými účastňuje se v obrázkové části Čech pilně A. Levý a nejnověji též V. Jansa, jehož práce zejmena znamenitým vystižením světelných účinků vynikajíce, jsou skutečnou její ozdobou. Mámeli vůči illustrační části monumentální této publikace vysloviti nějaké přání, zdálo by se nám záhodno, aby vedle kreseb architektonických objektů a předmětů věcně zajímavých, vedle obrázků, menší malebné úryvky krajinářské nám předvádějících, tu nalezla častěji místa vyobrazení tlumočící výmluvnými, určitými rysy charakter zvláštní té které krajině vlasti naší, tak bohatě rozmanité povahou půdy, rozlohou vodstva i rázem a druhem vegetace.

Kromě publikací původních, jimiž vydávání illustrovaných kněh jaksi u nás bylo zahájeno, octlo se na našem trhu knihkupeckém též několik českým textem opatřených děl jinonárodních, z nichž Zlatá bible nákladem záložny Svatováclavské vycházející a bible Doréova

J. Ottou vydávaná přední místo zaujímají. *Zlatá bible* jest soubor rytin, ponejvíce dobrých, dle vynikajících obrazů různých starých a nových mistrů provedených a přiměřeně seřaděných. Jest to široce založená illustrace textu svatého písma a zároveň galerie čelných výtvorů od malířů pěti století, pokud z okruhu biblického podněty k tvoření svému čerpali. Nemůže býti jinak, než že nejrůznější pojímání předmětu, nejrůznější stanoviska umělecká, odezvy nejrůznějších individualit uměleckých se tu stýkají, že konečně též vedle výtvorů absolutní cenou vynikajících se octla nejedna práce slabší, k vůli obsahu sem zařaděná.

Proti podniku takovému má *Písmo svaté* od Doréa illustrované ovšem přednost naprosté jednoty. Svazek starého zákona již ukončený jest právě ta část díla, v níž čelné vlastnosti slavného illustrátora francouzského nejvíce k platnosti přicházeji. Svým časem se tyto kresby ve vlasti umělcově i v cizině pro svoji fantastičnosť a realistické náběhy staly předmětem častých kontroversí; nyní díváme se na ně již okem střízlivějším, také architektonické detaily a podrobnosti kroje, kdysi ze snahy po přesnosti historické vycházející, neodpovídají už dnešnímu stanovisku vědy, však podivuhodně bohatá fantasie umělcova, virtuosita kresby, jeho živý malebný cit, verva ve způsobu podání a zejmena šťastná ruka v komposici partií krajinářských, tak osobitou poesií proniknutých, působí, že zapomínáme na nejednu neshodu, mezi duchem textu a koncepcí důmyslného illustrátora se naskytující. —

Z publikací, při nichž illustrační část je naučným doprovodem textu neb hlavní podstatou díla, několik se jich uměním výtvarným obírá. Máme za svou povinnost zde šířeji se o nich zmíniti. Čilé nakladatelství Bursíkovo a Kohoutovo ujalo se myšlenky vydati českým jazykem všeobecné *dějiny umění.* Nyní leží před námi již 11 sešitů toho díla, obsahujících bezmála celé staré umění orientální. Snad bylo by v nynějších poměrech výhodnějším bývalo předvesti dějiny umění souborem monografií v historickém postupu seřaděných, o jichž sepsání několik odborníků by se bylo rozdělilo. Nabyloť bádání uměnoslovné již tak ohromného a širokého rozsahu, výsledky bádání toho jsou po sterých časopisech a sbornících roztrouseny, každoročně přibývá literatury odborné v tolikerých jazycích, že žádný jednotlivec není s to, aby ve všech odvětvích historie umění nejnovější výzkumy a výsledky osáhnul, a k tomu dokonce v přerůzných otázkách hypothetických, všude se naskytujících, vlastní úsudek si utvořil. Nicméně vítáme i tento spis kompilační jako skutečné obohacení odborné literatury naší, jako cenný příspěvek k rozšíření duševního obzoru našeho čtenářstva, a to též proto, že zpracování díla svěřeno spisovateli, který všestrannou sečtelostí se vyznamenává a kterému též neschází dar podati materiál způsobem soustavným, jasným a zajímavým. První čtyři sešity díla jsou věnovány říši faraonů. Vedle mohutných projevů stavitelského umění v starém Egyptě došla tu náležitého ocenění jeho plastika, právě v nejstarších výtvorech zvláště zajímavá tím duchem zdravého realismu, jímž dýše a jímž nám nyní, po pěti tisíceletích, zase je tak blízka. Věnovav přiměřenou pozornost staré říši chaldejské, při čemž nejnovější výsledky příslušných bádání a výzkumů kopáním dobytých

jsou registrovány, zavádí nás spisovatel do Assyrie. Po ní následuje Persie a pak Fenicie; k tomuto pořadu, jenž historickému vývoji nezcela odpovídá, spisovatel ovšem má asi své důvody. Umělecké tvoření Feničanů, těchto prostředníků mezi orientem a Řeckem, skrze něž dávná umělost asijská a egyptská do Evropy přecházela, jest — jak povaha věci vyžaduje — zvláště co do uměleckého průmyslu zajímavě vylíčeno. Jakkoli starověké umění leželo do té doby mimo okruh studií Mádlových, dlužno uznati, že se mu zdařilo vylíčiti vývoj umění starého orientu spůsobem jasným, odpovídajícím nejnovějšímu stavu odborných výzkumů a vydávajícím svědectví o studiu nejlepších pramenů, z nichž zejmena k monumentálnímu dílu Perrota a Chipieza „Histoire de l'Art dans l'antiquité“ nejúžeji se přimknul. Z díla toho jsou také čerpána ona četná vyobrazení v českých Dějinách umění výtvarných, jež nejsou dle fotografií reprodukována. Nemůžeme než to schvalovati při dokonalé jasnosti a přesnosti, jíž vynikají zejmena architektonické kresby v publikaci francouzské. Také duchaplných pokusů restauračních a oněch znamenitě názorných kreseb konstrukcí rozváděјících, jež jsou dílem výtečného architekta Chipieza, je v knize Mádlově na mnohých místech užito.

Umění domácímu věnováno v posledních dvou, třech letech několik publikací, mezi nimi díla tak nádherná, jako jest *monografie o Prašné bráně*, jež nákladem městské rady Pražské r. 1890 vyšla. Zastupitelstvo obce naší dokončilo dílem tím důstojně znamenitý podnik restaurace jedné z nejzajímavějších a dojista nejrázovitějších architektonických památek staré Prahy. Text díla vyšel z péra V. Vl. Tomka, co se historického doprovodu týče, mistr Mocker měl péči o artistickou část díla co nejpečlivěji provedenou.

Také tomu dílu církevní architektury, při jehož spoluprovedení mistr Rejsek svoje kromobyčejné a originální nadání osvědčil, *chrámu sv. Barbory* v Hoře Kutné, dostalo se před nedávnem monografie, ovšem jen prostě ale svědomitým spůsobem vypravené. Konservátor prof. Braniš je na slovo vzatý znalec našeho středověkého stavitelství a věnoval zejmena stavbám Kutnohorským dlouholeté studium. Hlavním cílem tohoto studia jakož i bádání v archivech, cest po Čechách i po cizině bylo právě důkladné vniknutí v podstatu a zvláštnosti chrámu svaté Barbory, jakož i v dějiny jeho stavby. V knize své, tabulkami opatřené, podal nám výsledky svých studií a spolu výsledky horlivé součinnosti zesnulého ředitele Zacha, jednoho z předních členů účinlivé obce archeologů Kutnohorských, jenž pod zdobným pletivem Rejskových kleneb trávil dni, týdny, roky, měře, kresle a porovnávaje. Neosobujíce si úsudku o vnitřních kvalitách monografie, k níž odborně podrobných vědomostí se nám nedostává, odkazujeme čtenáře, o domácí středověkou architekturu se zajímající, k dílu samému.

Pod titulem *Album přátel starožitností českých* vydal B. J. Matějka loňského roku Miniatury doby románské, jakožto materiál k dějinám výtvarných umění v Čechách. Mladý spisovatel neosobuje si úplnosti a systematického vyčerpání předmětu. Co podává, jest právě zásoba materiálu svědomitě z různých pramenů sneseného. Po stručném úvodu probírá rukopis po rukopise, zejmena uváděje figurální malby, jimiž jsou vyzdobeny; také rukopisy pouze iniciálkami opatřené jsou

sem zařaděny. Sedm tabulek světlotiskem (u Bellmanna) provedených je k dílku přiloženo. Jsou to čtyři listy s malbami z evangelistáře Vyšehradského, jeden ze žaltáře v Pražské knihovně universitní se nacházejícího, list z antifonáře Sedleckého a konečně čtyři iniciálky z rukopisů 13. století. Nezcela organicky souvisí patero Albu připojených listů — rukopisné malby z 16. století, podobizna mladého muže od Skréty a různé předměty uměleckého průmyslu — s vlastním obsahem jeho. Publikace Matějkova jest ovšem podnikem soukromým a nesluší na výpravu její klásti měřítko takové, jaké jinak by mělo odpovídati významu předmětu a vynikajícímu místu, kteréž ve vývoji našeho domácího umění rukopisnému malířství jedenáctého, dvanáctého a třináctého věku náleží.

Naše krásná jubilejní výstava zavdala podnět k některým publikacím, z nichž kniha nákladem Šimáčkovým vycházející, *Zemská jubilejní výstava 1891*, bohatě illustracemi je vyzdobena. V souhlase s rozvržením díla, jež je pěkným památníkem výstavy, podávají první sešity vyobrazení budov výstavních, od prostranných paláců, jež výsledky české práce minulosti i přítomnosti hostily, po přečetné ty pavillony, pavillonky i místnosti restaurační, jichž rozmanitost a malebná rozloha našemu výstavišti tak zvláštního rázu dodávala. I vznik některých čelných budov, jež v paměti naší utkvěly, již jen s celou bohatou výzdobou předmětů v nich složených a s celým hlučným životem v nich proudícím, nalezneme tu zachycen. V devátém sešitu setkáme se s kresbami čerpanými z veselého a osobitého ruchu výstavního, s kresbami a kresbičkami, jichž pravdivosti trochu více chicu a lehkosti přednesu by ovšem na ujmu nebylo. Každému sešitu je přiložena reprodukce některého z předních výtvorů výstavy umělecké.

Co se illustrované beletrie týče, není dnes úplný výčet její úlohou snadnou, řekli bychom že ani ne příjemnou, neboť ne vše, co se nám tu podává, je prací solidní, a lesklá skořepina často je tak křehká, že není snad ani radno důkladnějším rozborem se jí dotknouti. Nemáme nedostatek illustrátorů zručných, talentovaných, hbitých pozorovatelů skutečnosti, kteří dovedou své práci dodati moderního chicu. Ale často žádají se od nich kresby k literárním dílům tak málo odpovídající jejich osobitosti umělecké, a co ještě více váží, jejich studiím, a žádá se při tom přece práce tak kvapná, že nová příprava, nové studie nejsou možny. I skutečný umělec, vysoce talentovaný a rutinovaný illustrátor, jakým je Marold, není vždy a při každém druhu práce na místě, jak zřejmě vysvědčuje jeho jinak v náladě krajiny tak znamenitý a tak osobitě pikantním způsobem provedený obrázek k Vodníku v Erbenově Kytici. Vůbec s českým venkovem naši illustrátoři nemají štěstí. Tato holčina Maroldova s moderní košilkou, moderním účesem, a náramkem na hubeném zápěstí je aspoň roztomilá a půvabná, však začasté místo statných zdravých postav venkovanů najdeme v illustrovaných knihách našich učiněné karikatury, jež od smutných existencí z páté čtvrti Pražské někdy ani v úpravě šatu se neliší, leda obrovskými dřeváky, jež některým z našich kresličů se zdají býti nezbytnou součástí osoby venkovské.

Ovšem ne o všech illustrátorech našich to platí, i ve spěchu a kvapu, jenž často na umělce naléhá, je část omluvy. Ale jak daleko

jsme nyní po třiceti, čtyřiceti letech — při všem zevním rozvoji tohoto odvětví uměleckého — od té svědomitosti příkladné, s níž Josef Manes ke každé ze svých prací illustračních se připravoval! Co mohou dnes naši mladí naturalisté postaviti po bok těm kresbám, skizzám, studiím, jež nesmrtelný idealista Manes zachycoval na svých potulkách polem a luhem? Nic nebylo mu tu malicherné, nic vedlejší. Květinka na mezi pučící, zavití šátku na hlavě dívčiny, vykládaný přeslen, pósa sekáče na louce, poloha prstů vesnického šumaře na strunách houslí, složení došků na střeše, malovaný okolek okna, srdečko na okenici, pestrý květ na kolíbce, cifrování na kalhotech švarného Slováka, složení řas na suknici selky z Plzeňska, ošití cepu, i konstrukce oplotění skromné zahrádky. Manes, mistr kresby, který několika črty dovedl plně podati charakter postavy a akce, neobtěžoval si, když mu šlo o to, aby složení předmětu si uvědomil, prokresliti ho s přesností do všech detailů konstrukce vnikající. Měli jsme nedávno v ruce list Manesem provedený, na němž je vykreslen vůz. Každé prkno, každá lať, každý kolík, každý svorní hřeb, každý kousek kování na rozpěráku, spůsob upevnění líšně k žebřině, vah k voji, rozvory k nápravě, vše je s podrobnou věrností podáno na této kresbě, jež byla určena pro — abecedář, a zajisté byla též dle určení toho a dle tehdejších krušných poměrů uměleckých honorována.

Avšak vraťmež se zase k illustračním pracím našich dnů. Neobracíme se se svým steskem po upřímnějším a lásky plnějším přilnutí k českému bytu na jednotlivce a musíme též z druhé strany všeobecně podotknouti, že co se týče lehkosti v provedení, elegance přednesu a zručného přispůsobení techniky, moderním spůsobům reprodukce většina illustrací poslední dobou u nás vyšlých s podobnými pracemi ciziny bez obavy konkurrovati může.

Nejčinnějším z našich illustrátorů je Viktor Oliva, jenž s dokonalou zručností kvality své práce spůsobu mechanické reprodukce přispůsobiti umí. Jeho kresbami jsou z knih vloni a předloním vyšlých vyzdobeny: ***Pověsti a pohádky*** od V. Beneše Třebízského a K. J. Erbena, Čechův ***Výlet pana Broučka do XV. století*** a téhož autora ***Pestré cesty po Čechách. Sborník illustrovaných románů*** přinesl, vedle prací cizích, kresby Zillichovy (Světlo a stín od Koldy Malínského) a Ullrichovy (Šimáčkův Otec). Artuš Scheiner, který mezi našimi kresliči jemným humorem vyniká a lehkými perokresbami svými velkoměstské figurky znamenitě zachycovati umí, illustroval souborné vydání sbírky povídek L. Stroupežnického ***Z Prahy a z venkova***; ***Babičku*** Bož. Němcové doprovází K. Stapfer obrázky dobře česky cítěnými, ***Pohorská vesnice*** nalezla v Bartoňkovi illustrátora nad jiné opravdově úkol svůj řešícího, k ***Báchorkám*** Němcové připojil Slabý několik delikátně provedených obrázků. Z kněh naší mládeži určených ještě uvádíme Sládkovy ***Skřivánčí písně***, jichž poetický pel, nenucená naivnost z pravé poesie temenící a bezděká ryzí českost snad mohly nalezti ztlumočení s povahou jejich souhlasnějšího.

Loňský rok přinesl nám dvě knihy básní v skutku nádherně vypravené: Erbenovu ***Kytici***, jakožto prémii Umělecké Besedy vydanou, a Červenkovy ***Písně Závišovy***, jimž firma Vilímkova roucho půvabné a elegantní opatřila. O obrazový doprovod ke krásnému dílu Erbenova

rozdělila se řada umělců: Douba, Jennewein, bratří Liebscherové, Marold, Mašek, Oliva, Slabý, Stapfer a Trsek. Prof. Liška měl redakci díla. Ovšem i zde — jak to povaha věci s sebou přináší — poesie Erbenova ne všemi stejně šťastně je interpretována a různost individualit, o sobě tak zajímavě v jednotlivých kresbách se obrážející, jest arci na ujmu jednotnému dojmu díla. Ale všechny ty kresby, od tvrdě stylisovaných z ruky Jenneweinovy, po effektní, s nevšední rutinou nanesené kresby Olivovy a elegantní raffinovaný obrázek Maroldův jsou reprodukovány spůsobem co nejpečlivějším, moderním požadavkům dokonale odpovídajícím.

Písně Závišovy, u Vilímka vydané, i obsahem i formou jsou knihou moderním velkoměstským parfumem dýšící. Nemohly nalezti illustrátora, jehož individualita by se lépe k ztlumočení jejich hodila. V těchto illustracích Maroldových je nejen chic, ale též cit a teplo života, osobitá duchaplnost v invenci i ve spůsobu práce stejně se obráží. Slabý vyzdobil knihu hojně rozkošnými trsy květinovými, o pečlivém studiu svědčícími a obratně na papír hozenými; vzdušné obruby doplňují úpravu knihy, jejíž illustrace také co do reprodukce náležejí k nejlepším, nejvytříbenějším svého druhu.

Čechově krásné básni *Ve stínu lípy* dostalo se péčí E. Valečky před nedávnem skvostného vydání, vyzdobeného kresbami A. Liebschera elegantně reprodukovanými. Až na některé případy, kde zvláštnůstky formové mluvy Liebscherovy poněkud rušivě vystupují, tlumočí kresby tyto s dobrým porozuměním ducha díla básnického. Liebscher nepachtí se tu po planém effektu světelných kontrastů, teď již skoro ovšednělých; co tu podává, jest solidně propracováno, v četných detailech i v celkové náladě obrážejí se český kraj a postavy z něho; tam kde proud básníkova vypravování umělce v cizinu unesl, je lokální barva dobře vystižena.

Nedomníváme se, že náš výčet illustrovaných knih z posledního třiletí jest úplný. Neregistrovali jsme tu ani četných knih a knížek s různými drobounkými obrázky, jež jsou příkrasou textu zúplna podřízenou, ani děl vědeckých, jako jsou *Dějiny českého kroje*, hojně názorným materiálem opatřené, jichž ocenění povolanějšímu péru přenecháváme, ani ovšem překladů s illustracemi nepůvodními.

Záplava illustrovaných spisů, jež v posledních letech u nás nastala, po předchozím suchoparu dvojnásob jsouc patrna, byla z povolaných úst nejednou již kárána a provozena výtkami, jimž oprávněnosti upříti nelze. Je také pravda, že illustrovaná literatura naše neslouží vždy účelům vážným (také jinde není tomu ostatně jinak), i pohřešujeme při ní nezřídka solidní umělecké hodnoty. A leckterá skutečná mezera — v tomto případě smíme snad běžné fráse užiti — z potřeb našeho bytu národního vyplývající zůstává při tom nevyplněna. Snad v příštím přehledu svém budeme moci registrovati vedle hezkých knížek elegantní úpravy, sloužících běžné potřebě, též to ono nové dílo závažné, při němž by se slovo a tvar pojily k věcné, vážné práci, ve službách povznesení, poučení a uvědomění lidu a ke ztlumočení podstaty ducha národního. *Renáta Tyršová.*

Émile de Laveleye.

prvních dnech měsíce ledna tohoto roku přinesly noviny zprávu, že na věčnost odebral se muž, jenž ve vzdělaném světě požíval pověsti nejlepší netoliko jako učený ekonomista, ale i jako auktorita ve velkých otázkách politických a sociálních, jež ovládají přítomný věk. Čta zprávu tu nechtěl jsem věřiti v její pravdivost, neboť nedlouho před tím bylo lze čísti v denníku Indépendance belge řadu článkův o potřebné revisi ústavy, jež po celé Belgii vzbuzovaly obecnou pozornost. Ano, dne 2. ledna vyšla ještě odpověď na poznámky, jež vzhledem k této řadě článkův učinil Frère-Orbans. A přece pravda bylo, že neúprosná smrt vyrvala znamenitému člověku péro z ruky, jímž do posledních dnů života svého jako málo kdo vládl mocně a mistrně. Úmrtní lístek se širokým černým okrajem, jejž jsem obdržel z Luticha, jako chmurná zvěst Jobova neklamně oznamoval, že po krátké nemoci na zámku Doyoně (v belgické provincii Namurské) u svého přítele Boiqueta dne 2. ledna t. r. zemřel Émile de Laveleye, professor politické ekonomie na universitě Lutišské, člen královské akademie belgické, dopisující člen Institutu francouzského, Římské akademie dei Lincei, královských akademií v Madridě, Lissaboně, v Srbském Bělehradě atd., čestný doktor university Petrohradské, Edinburské a Würzburské, důstojník řádu Leopoldova, čestné legie, akademie a komandér mnoha řádův.

Émile de Laveleye narodil se dne 5. dubna 1822 v Brugách, kdež navštěvoval Athenaeum; pak pokračoval ve studiích v Paříži na kolleji Stanislavské, kdež byl spolužákem několika vynikajících současníků: Kamila Rousseta, Cara a Fouchera de Careil. Vystoupiv odtamtud odnesl si několik cen, zejmena z retoriky; filosofii a práva studoval v Louvainu a pak v Gandu, kde se usadil, nabyv diplomu doktorského.

Již ve věku 19 let uveřejnil svůj první spis *Album d' Ostende*, jejž illustroval Ghémar. Věnovav se napřed studiím literárním, konaným v Paříži za vedení Faurielova. vydal čtyři léta později *Dějiny jazyka a literatury provençalské*, ve kterých pojednává o působení literatury té na Italii a Španělsko; za tuto práci dostalo se mu universitní ceny. Spozorovav, že velké německé epos Niebelungy, často ve Francii citované, tam jest málo známo a ještě méně čteno, poněvadž nebylo populárního vydání, odhodlal se vyplniti tuto mezeru a pustil se do zkoumání pramenů tohoto předmětu. Připravoval se k tomu dlouho cestou a pobytem v Německu, kde studoval starověk germánský a přijímal rady a pokyny od slavných bratří Grimmův. R. 1861 uveřejnil *překlad Niebelungů*; r. 1866 vyšlo druhé vydání, k němuž přidal překlad zpěvův Eddy, jež se vztahují k Niebelungám. Tato publikace, sama o sobě závažná, důležita jest též z příčiny značných kontroversí, jimiž se zabývá v úvodu. Laveleye mezi jiným důkladně pojednává o mínění, které Lachmann pod vlivem soustav Wolffových vyslovil o vzniku a konečném spořádání německého eposu, jež napotom porovnává s cyklem podání irských.

V předmluvě vykládá theorii vzniku národních básní hrdinských. Historická nějaká událost jest jádrem jejich. Ona dává podnět k ná-

rodním zpěvům, jež potom rhapsodové opakují. Kdežto látka epická takto se slévá, vnikají do ní báje náboženské a rozplynou se v ní. Posléze povstane básník, který přidá konečný tvar. Tak povstaly Mahabharatta v Indii, Shah-Nameh v Persii, Iliada v Řecku, Niebelungy v Německu, píseň Rolandova ve Francii. Jest tu tedy vznik samočinný, postupný, společný, velice rozdílný od skladby básní epických, které vyšly ze samojediného genia velikého básníka, jako Aeneida Vergiliova, Peklo Dantovo, Osvobozený Jerusalem Tassův, Ztracený ráj Miltonův anebo Luisiada Camoënsova.

V té době zaujaly Laveleye velké otázky sociologické, jimž od té chvíle věnoval se zcela, zanechav prací literárních a historických, z nichž sluší uvesti *Histoire des rois Francs* (2 díly, 1847). Směrem, který dal tou dobou svým studiím, připravoval se, snad ani sám nevěda, k učitelství universitnímu. Již r. 1847 utvořila se na universitě Gandské skupina studujících, která vedením znamenitého učitele Františka Hueta s chutí pěstovala studie sociální. Toto sdružení vydávalo zvláštní revue Flandre libérale, v níž Laveleye uveřejnil kritiku *Listů* Michela Chevaliera o organisaci práce, rozbíraje myšlenky nové školy ekonomické. Závěrky, k nimž dospěla tato skupina svými studiemi sociálními, ve kterých vynikal Laveleye zvláště svou učenností, tvoří jakýsi socialismus školní, jejž v Německu teprva patnáct let později hlásali tamější kathedroví socialisté. Závěrky ty vytknuty jsou v pozoruhodném spise Františka Hueta: Le christianisme social.

Z doby od r. 1855 do 1858 uvádíme rozličné ekonomické a náboženské úvahy Laveleyovy, uveřejněné v časopise Libre Recherche (založené v Bruselu Pascalem Dupratem), a to: *Les causes du progrès des peuples anglo-saxons*, pak *L'Examen du communisme*, kterážto stať jest kritikou knihy Proudhonovy o spravedlnosti ve zjevení a církvi. Tyto články vyšly později o sobě v knize pod titulem *Questions contemporaines.*

Otázka sociální se svými mnohonásobnými stránkami stala se tehdáž jediným cílem jeho namáhavých studií a jeho tak četných prací.

Roku 1859 po prvé vystoupil v Revue des Deux Mondes statí o Lombardii, která ve Francii přijata byla velice příznivě; vylíčilť jeviště válečné, na kterémž vojsko francouzské slavilo velká vítězství svá u Magenty a Solferina. Od té doby skoro všechny jeho publikace, z nichž později staly se knihy, vycházely v Revue des Deux Mondes; takových statí je na 80; jednají o rozličných předmětech politické a sociální ekonomie, agrikultury, financí, současných dějin, o náboženství, o krásných uměních, o konaných cestách a p.; neníť látky politické a sociální, o níž by nebyl pojednával tento učenec mistrným svým pérem.

Zabýval se napřed polním hospodářstvím podle spůsobu knihy od Leonce de Lavergne: *L'économie rurale en Angleterre.* Z řady studií tohoto oboru uvádíme *L'économie rurale de la Belgique* (I. díl); *L'économie rurale de la Néerlande* (I. díl); *L'économie rurale de la Suisse* (přeloženo též do jazyka portugalského) a *Les forces productives de la Lombardie.*

Ve článku *La crise religieuse du XIX. siècle*, Laveleye hleděl dokázati, že nesnadno bude v zemích katolických zakládati instituce

liberální, pokud papežství bude odsuzovati novodobé svobody, jimž naproti tomu přejí národové, kde vládne protestantství. Bylo by zajímavo věděti, trvalli Laveleye na vůdčích myšlenkách tohoto spisu také na konci života svého, když známy byly světu výroky Lva XIII. o žádoucím poměru kněžstva k republikánské způsobě vlády ve Francii.

Ve spise *Léopold I., un roi constitutionnel* pojednává o tom, za kterými podmínkami monarchie, co soustava přechodná, může se zachovati na základech demokratických; podmínkám těm, jak se zdá, rozuměl Leopold I. lépe, než jeho tchán Ludvík Filip.

Laveleye, jenž byl již psal o theorii krásna v umění, znova ukázal se býti skutečným umělcem, jakož i filosofem, uveřejniv svou stať o malíři Wiertzovi; svou novelu *Marina*, výjev ze života uměleckého v Římě; své vzpomínky z cesty po Švýcarsku: *Le Mont Rose*; tyto kusy vyšly později pohromadě jako kniha pod titulem *Etudes et essais*. Vláda belgická jmenovala ho svým zástupcem v sekci malířské při dvou světových výstavách v Paříži r. 1867 a 1878; tam byl též zvolen umělci francouzskými a cizími za generálního sekretáře této sekce.

Laveleye zabýval se potom studiemi o krisích obchodních a peněžních, kteréž opakujíce se vždy častěji, vyznačují nynější život hospodářský. Názory své uložil ve spise *Le Marché monétaire depuis cinquante ans*; přeložen byl též do němčiny. V otázce mincovní zastává se Laveleye soustavy dvojkovové; o této důležité otázce, která nyní více než kdy jindy nalézá se na denním pořádku, rozepsal se četně v Revue des Deux Mondes, i v časopisech anglických a německých. Spolu s Cernuschim jest on hlavním zastancem zásady, že zároveň má se užívati zlata i stříbra jakožto mince osvobozující (monnaie libératrice). Velká část těchto prací přeložena byla v Anglii, Americe a Německu.

O úpravě valuty v Rakousku pronesl se Laveleye listem zaslaným dne 2. prosince 1890 říšskému poslanci a prof. Suessovi, který ve svém spise Die Zukunft des Goldes jako geolog dokazuje, že tolik zlata se nedobude, co ho třeba pro účely mincovní i jinaké. Laveleye praví, že zavedením zlaté měny v Rakousko-Uhersku sice přestalo by kolísání láže zlata a že přestaly by i ztráty, jež vzcházejí skrze placení zlatem cizozemsku, — avšak toliko za podmínkou, *podržili* Rakousko-Uhersko *své zlato*, jež si bude museti vypůjčiti, by na základě tohoto kovu oběh upravilo. Laveleye pochyboval, že by to bylo možná, ježto dosavadní rakousko-uherské zlaté půjčky většinou nalézají se v rukou kapitalistů holandských, belgických a německých, jimž odvádějí se úroky ve zlatě. Každá země cizině dluhem zavázaná jen ztěžka zachová své kovové peníze, zejmena jsouli z kovu, který je vzácný a všude hledaný. Nedostatek zlata jest dnes nepopíratelným faktem, dotvrzený tím, že banka anglická musela si od banky francouzské vydlužiti 3 miliony liber šterlinků, by se opřela krisi dosti obmezeného dosahu. Bimetallistická Francie je dnes jedinou zemí, která má dostatek zlata. Ani Německo ani Španělsko ani Holandsko ba ani bohatá Anglie nemají dostatečného oběhu zlata. Kterak to má dopadati, kdy by Rakousko a Rusko chtěly podíl bráti na této tak obmezené zásobě? Dnes již vykazuje bilance zlata deficit. Výroba: 20,000.000 lib. šterl.; spotřeba v průmyslu 12,000.000, na Východě 5,000.000, opotřebení, ztráty

a p. 1,000.000 lib. šterl., tedy dohromady 18,000.000. Zbývají tudíž 2,000.000 lib. šterl. pro mincovní účely celého světa, kdežto obyvatelstvo, tržba a obchod podivuhodně rychle se rozvíjejí . . . Dnes je v Rakousku právem své dluhy platiti stříbrem, t. j. kovem, jehož je dostatek. Pakli bude obyvatelstvo nuceno platiti tyto dluhy kovem, který je vzácný a jehož vzácnost stále stoupá, obětuje se tím lid rakousko-uherský na prospěch cizích bankéřův a rentnýřův. Kdy by Argentinie mohla vyrovnávati své závazky stříbrem, nebyla by nucena platiti láži 100%, aby si opatřila zlato, jehož žádá cizina, a země ta nenalézala by se na pokraji bankrotu.

R. 1864 jmenovala vláda Laveleye profesorem politické ekonomie při universitě v Lutichu.

Laveleye mnoho cestoval i mimo Evropu za příčinou studií ekonomických i politických. Po bitvě u Sadové zkoumal Prusko a Rakousko s hlediska jejich politické situace. Buloz, redaktor a majetník časopisu Revue des Deux Mondes, pravil tehdy k němu: „Vše změnilo se v Evropě, je třeba poznati Prusko a Rakousko; jděte je zkoumat na místě, a vypravujte v Revue, co jste viděl a poznal.“ Laveleye napsal řadu článků, jež tvoří dvousvazkové dílo *La Prusse et l'Autriche depuis Sadova.* Především ukazuje k neodolatelné moci nového hnutí, jež ve Francii nebylo s dostatek oceněno, k rekonstituci národností. V posledním článku obmýšlel popsati bitvu u Sadové a polní tažení, které k ní vedlo. Vše ohledal na místě, neboť měl od krále Leopolda I. doporučný list k maršálku Moltkovi, který mu vyložil celý plán této pamětihodné výpravy. Avšak Buloz vzpouzel se uveřejniti článek ten, namítaje: „Není možná, naši čtenář nesnesli by toho; pouhé slovo Sadová sluší nenáviděti.“ — „Litoval bych toho,“ odvětil Laveleye, „článek by snad byl nepříjemný, ale zajisté užitečný ke čtení.“ — Některé části těchto dvou svazků byly přeloženy do němčiny a maďarštiny. Ministr Gladstone sám napsal o něm úvahu do Edinburské Review.

Jak praveno, hlavním cílem prací Laveleyeových bylo studium otázky sociální, neboli podle slov Saint-Simonových, řešení otázky, kterak by se zlepšil mravný, intellektualný a hmotný stav dělnických tříd. Pokládal za to, že nižádnou změnou politického a ekonomického řádu nelze navždy povznesti postavení lidu, jestliže se mu nedostane intellektualné vzdělanosti jadrnější a opravdovější, než jakou má v době přítomné. Proto všeliký pokrok začíná se rozšiřováním učby. Laveleye již od r. 1865 do 1871 uveřejnil v Revue des Deux Mondes řadu článků, pojednávajících o této důležité otázce sociální, jež pak doplnil statistickými doklady ze všech vzdělaných státův, a vydal je r. 1872 jako knihu pod názvem: *L'instruction du peuple.* Spis ten byl přeložen do švédského a holandského jazyka.

Posléze pojednával o vládních formách v moderních státech demokratických (*Des formes de gouvernement dans les démocratics modernes*); vydal o tom řadu článků v Revue des Deux Mondes, jež pak vyšly souborně v knize a také byly přeloženy do vlaštiny. Dále vydal mnoho jiných studií o témž předmětu; o vládě republikánské ve Spojených Státech, o parlamentární vládě a demokracii; o demokracii ve Spojených Státech a ve Švýcarsku, atd. V sociologických těchto publikacích pojednává o otázce, která politická vláda vyhovuje novověkým

společnostem? Demokracie vítězoslaví všude: činíli ona konstituční monarchii nemožnou? Za kterými podmínkami lze učiniti republiku trvalou? Parlamentární spůsoba vlády, míní Laveleye, velmi špatně pokračuje v našich státech demokratických; onať hrozí zvrátiti se v bezmocnost a ve zmatek. A kterých prostředkův užilo se proti těmto nedostatkům ve dvou zemích nejvíce demokratických, ve Švýcarsku a ve Spojených Státech? Laveleye za touto příčinou nakreslil podobiznu ideálního presidenta, generála Garfielda (Revue des Deux Mondes, 1881); stať tato přeložena do jazyka švédského, holandského a španělského; nověji ukázal, kterak ve Švýcařích účinkuje přímá vláda lidu ve spůsobu referenda (hlasování lidu o zákonech).

Laveleye činně zabýval se též otázkami práva mezinárodního. Více než kdy jindy lidé přejí si míru a více než kdy jindy zjevuje se stále nebezpečí hrozných válek, jež nebudou více zápasem mocnářů, nýbrž srážkou národností. Jeli prostředku, jenž by odvrátil nebezpečí, které hrozí všemu pokroku civilisace? O tom vydal dílo: *De causes actuelles de guerre et de l'arbitrage international* (O nynějších příčinách války a o rozhodčím soudě mezinárodním, 1873); bylo přeloženo do angličiny. V anglických novinách rozbíral velkou myšlenku filanthropickou, nenastalli okamžik, aby zřídil se soudní dvůr anglo-americký, který by rovnal všechny neshody mezi těmito oběma národy anglo-saskými. Jeho lidumilné úsilí dočkalo se aspoň toho úspěchu, že deputace anglická předložila návrh tento presidentu Clevelandovi. Bylo by na prospěch civilisace žádoucno, by myšlenka mezinárodního soudu rozhodčího záhy vymkla se z rámce prosté theorie a všude a rozhodně dostala se na pole skutečné praxe.

Otázkou sociální Laveleye důkladně se zabýval. Základem přítomné společnosti je vlastnictví. O tomto zřízení především musil konati rozsáhlá studia, jež uveřejňoval v Revue des Deux Mondes; posléze je přehlednuv a doplniv, vydal je jako dílo samostatné pod záhlavím: *De la propriété et de ses formes primitives*, jež vyšlo již ve čtvrtém vydání a bylo přeloženo do dánštiny od Aleksisa Petersena, do němčiny od Karla Büchera, do angličiny od Marriotta a též do ruštiny. Spisem tím, jenž jest jedním z nejpozoruhodnějších děl o této základní otázce, založil si Laveleye literární jméno. Po mnoholetých a namáhavých studiích vykládá v něm srovnávacím spůsobem, kterak osobní vlastnictví půdy vyvinulo se z vlastnictví společného u rozličných starých i nových národův. Dokazuje, že vlastnictví půdy změnilo se v téže době, jako se změnil spůsob výroby. Vlastnictví to bylo všude společné, jako jest v některých zemích ještě v přítomné době, zejmena u Jihoslovanův. Osobní a dědičné vlastnictví půdy jest výtvorem novým. Z toho odvozuje, že je spůsobilé ke značnému zlepšení v budoucnosti. Ideálem jest, aby každý člověk byl vlastníkem nástroje pracovního.

Aby dokázal vnitřní poměr mezi názory náboženskými a rozvojem ekonomickým, uveřejnil Laveleye dva spisy, jež způsobily velký rozruch a nadělaly mnoho hluku. Prvního spisu *Le protestantisme et le catholicisme dans leur rapports avec la liberté et la prospérité des peuples* (Protestanství a katolictví ve svém poměru ke svobodě, zdaru a prospěchu národů) prodalo se ve Francii a Belgii 20.000 výtisků; toto pojednání bylo přeloženo do angličiny s předmluvou Gladstonovou, do

němčiny s předmluvou Bluntschliho, do holandštiny s předmluvou Savornina-Lohmana, do švédštiny od barona Rudbecka, do portugalštiny od Vieira Ferreira, do italštiny od markýza Guerrieri-Gonzaga, do španělštiny od pseudonyma, do češtiny od ev. faráře Jelena, do maďarštiny od S. Derczenyiho, do řečtiny od A. Vlastosa. Druhý spis *L'avenir des peuples catholiques* (Budoucnost národů katolických) též do četných byl přeložen jazykův.

Dílo Ludvíka Reybauda o reformátorech přestalo při roce 1848. I bylo třeba seznámiti se se socialisty přítomnými, jichž počet roste v rozličných zemích, zejmena v Německu: Rodbertus, Lasalle, Marx, pak Bakunin, Henri Georges. Laveleye z té příčiny vydal spis *Socialisme contemporain* (dosud 4 vydání), který náleží k nejlepším spisům o socialismu. Velmi zajímavě líčí v něm směry a snahy nynějších sociálných stran, při čem arci kritickými nebo positivními rozpravami vykládá též svoje mínění jak o socialistických theoriích tak i sociálních záhadách.

V letech 1870, 1879 a 1882 zdržoval se Laveleye v Italii, by tam studoval rozvoj hospodářský a postup zřízení politických. O pobytu svém v Italii uveřejnil v Revue de Belgique roztomilé popisy, jež protkal učenými poznámkami ekonomickými. Později popisy tyto vyšly ve zvláštní knize pod názvem *Lettres d'Italie* a *Nouvelles lettres d'Italie*; byly přeloženy do angličiny.

Je známo, že Angličané, Francouzi, Vlaši a Němci těší se bohaté literatuře politicko-ekonomické. V Anglii a Francii vedle toho přední její pěstitelé nemeškali sami sáhnouti k péru, by přispěli k popularisování tohoto oboru vědeckého, a tím založili zdravé názory o příčinách a cestách, jež vedou jednotlivce i národy k zámožnosti. K takovým zasloužilým pěstitelům náleží též Laveleye, jenž svými *Éléments d'économie politique* (I. vyd. 1882, II. vyd. 1884, III. vyd. 1891) všechen široký obor národního hospodářství vylíčil stručně, srozumitelně a jasně, duchaplně a půvabně. Nepřijímaje zobecnělého mínění, jako by politická ekonomie jednala toliko o hmotných zájmech člověka a společnosti, staví do popředí její ethickou stránku. „Pravé základy zákonův ekonomických nalézají se vlastně v zákonníku mravouky," praví Laveleye. Toť stanovisko, s něhož hledí k svému předmětu; a v tom zakládá se také cennost jeho úvah, výkladův a rozborův. Knihu tu přeložil jsem do češtiny (Základové politické ekonomie, v Praze, 1887, str. 236).

Po válce rusko-turecké roku 1876 pozměnila se, jako po Sadové, obecná situace Evropy velice podstatně. Ohnisko nalézá se na Východě, neboť soupeřnictví Ruska s Rakouskem, podněcované Německem, musilo nutně vésti k zcela jinému rozvrhu alliancí evropských. Laveleye odebral se do zemí Podunajských a do Turecka, by na místě seznal poměry. Výsledky své cesty popsal v řadě článkův v Revue des Deux Mondes, z nichž vytvořily se dva svazky samostatného díla: *La Péninsule des Balkans*, jež přeloženo bylo též do angličiny a němčiny. Podav zprávu o situaci v zemích Podunajských, také dále v anglických novinách hájil národ bulharský, zejmena Bulhary macedonské.

Takové obrany na prospěch Bulharů Laveleye nejednou zaslal i listům českým (viz na př. Pokrok 1885 čís. 271), jakož vůbec svými

sympatiemi a svou láskou k Slovanům se netajil. Oznámiv mu v jednom svém dopisu, že podniknu delší cestu na jih slovanský, dostal jsem odpověď (ze dne 30. září 1885) následujícího znění: „Doufám, že ze své cesty po Bulharsku odnesete si jako já týž pocit náklonnosti k tomuto národu pracovitému a do svého osudu oddanému, který tolik zkoušel a nyní se probouzí. Nevím určitě, jak se chovají časopisy české, ale jinde přátelé práva a svobody ukazují se býti velmi chladnými. Přikládám list, jejž jsem zaslal našemu nejhlavnějšímu časopisu (Indépendance belge). Mohl byste ho přeložiti a uveřejniti v některém z Vašich novin. Jest nám třeba činiti vše, co jest v naší moci, za národy potlačené a zejmena pro naše přátele Bulhary.“ Rozumí se, že jsem přání Laveleyovu vyhověl.

O Balkánském poloostrově v ohledě ekonomickém a sociálním uveřejnil Laveleye též četné články v anglických sbornících Fortnigthy Review, Contemporary Review a Nineteenth Century, jakož i v Revue de Belgique.

Laveleye mnoho psal proti legalisovanému smilstvu (*le vice patenté et le proxénétisme légal*) a účastnil se vynikajícím spůsobem křížové výpravy proti tomuto žalostnému zřízení, jako předseda *mezinárodní federace* založené za tím účelem, aby to zlo se odstranilo.

Z bohatého seznamu rozličných prací Laveleye uvádíme ještě tyto články, jež uveřejnil v Revue bleue: *Hamlet et le pessimisme*; pojednání o přepychu (*le Luxe*), jež zavdalo příčinu k zajímavým rozhovorům v Institutu francouzském; konečně pojednání *l'Individu et l'État* s odpovědí Herberta Spencera, ve které bojuje proti pokusům některých mužů, chtějících přírodozpytný zákon Darwinův o vítězství nejspůsobilejších a nejschopnějších obraceti také na vědy sociální.

Z řádků tuto položených, jimiž načrtána jest neúnavná činnost a železná píle Laveleyova, zřejmy jsou všestranná jeho vzdělanost, hluboká jeho učenost, bystrá a vznešená jeho mysl, šlechetné jeho srdce. Každým rokem obohatil obor věd sociálních a politických nějakým pozoruhodným výtvorem svého převzácného nadání, svých bohatých vědomostí.

Není tomu dávno, co mi Laveleye se svým věnováním poslal číslo časopisu *L' Encyclopédie contemporaine*, v němž obsažen jest jeho životopis; ten hlavně sloužil mi za podklad k této stati. Netušil jsem tehdy, že tak záhy budu muset přičiniti k životopisu tomu truchlivé slovo: Zemřel! Navždy umlklo výmluvné jeho péro . . .

Karel Petr Kheil.

Oprava. V 1. čísle letošní Osvěty na str. 90 řád. 14 zdola místo *papírnictví* čti: *pivovarnictví*.

Ř. 1892. Čís. 3.

OSVĚTA

Jan Amos Komenský.

Úvaha

od

dr. **Petra Durdíka.**

(Dokončení.[1])

IV.

Zabývaje se obnovou vychovatelského a vyučovatelského umění Komenský přirozeně byl veden k hlubšímu a hlubšímu přemyšlování o jednotlivých naukách. Výsledkem hloubání toho byly snahy jeho *pansofické*, které neméně nežli spisy didakticko-pedagogické rozhlásily jmeno jeho po celém učeném světě tehdejším, ač k úplnému provedení svých ideí a záměrů pansofických nikdy nedospěl.

Již r. 1633 vydal Komenský v Lipsku jakožto první plod svých studií přírodních *fysiku* (Physicae ad lumen divinum reformatae synopsis philodidacticorum et theodidacticorum censurae exposita). Není to fysika či silozpyt v nynějším slova smyslu, nýbrž přírodní filosofie křesťanská, v níž po příkladě svého učitele Herbornského Alstedia i jiných učenců křesťanských hledí zákony přírodní v souhlas uvesti s písmem svatým, zvláště s genesí Mojžíšovou. Na první pohled překvapuje, že muž, jenž zavrhoval autoritu ve vědě a odkazoval k samostatnému pozorování přírody a k rozumu, v tomto svém spise spoléhá úplně na cizí výroky, ano přispůsobuje jim pravdy vědecky stvrzené; avšak přihlednemeli blíže k věci, seznáme, že nedopustil se Komenský nedůslednosti, an písmo svaté pokládá za dílo ne lidské, nýbrž božské, povýšené nade vši pochybnost. Autoritou jest tu nikoliv Aristoteles, nikoliv Plato, nýbrž

[1]) Po vyjití předešlého čísla Osvěty došlo nás upozornění, že Komenský narodil se v Nivnicích, a nikoli v Uherském Brodě. Nemůžeme rozhodovati, co jest pravdou, ale jeden důvod zvláště se nám zamlouvá: že totiž Komenský začal se psáti Hunobrodensis, když jmeno jeho stávalo se slavným, a on tudíž za rodiště jmenoval místo větší, známější než Nivnice.

Bůh, a té autoritě ovšem poddává se Komenský s vroucí oddaností. V tom jeví se býti rozhodným stoupencem scholastiky, jež kvetla po celý středověk a po první dobu nového věku učíc, že filosofie a veškera věda jest služkou theologie, a zavrhujíc všechno, co se neshodovalo s doslovným zněním písma svatého, jako na př. i soustavu Koperníkovu.

Pansofie měla býti jakási veliká encyklopedie čili sklad veškerých vědomostí a známostí lidských, tak aby všichni lidé mohli učiti se všemu a aby mezi jednotlivými poznatky různých oborů vědeckých zjednána byla souvislost a přehled. Velkolepé této ideje stručný výklad a náčrtek poslal Komenský svému příteli a velikému ctiteli Hartlibovi v Londýně, a ten nečekaje na svolení Komenského vydal *Conatuum Comenianorum praeludia. Porta sapientiae reserata* (Snah Komenského předehry. Brána moudrosti otevřená) 1637 v Oxfortě, a *Pansophiae prodromus* (Vševědy předchůdce) 1639 v Londýně. Myšlenky tu vyslovené vzrušily všecky téměř učence evropské, a mnozí v nadšených přípisech nabízeli Komenskému svou pomoc. Sláva jeho rozhlásila se po všech zemích, a od mnohých vlád i společností soukromých docházela ho pozvání, aby za slušnou odměnu psal díla didaktická aneb upravil školy dle svých zásad. Nejdůtklivěji dopisováno mu ze Švédska a z Anglie.[1]) I odhodlal se Komenský r. 1641, byv vyzván parlamentem anglickým, a odebral se do Londýna. Byl přijat s velikou uctivostí a ochotou. Sestoupil se značný počet učenců, aby utvořili učenou společnost, jež by pěstovala všechny obory vědecké; v čele jejím státi měl Komenský. Tu vypuklo v Irsku povstání, jemu v zápětí válka občanská, a — inter arma silent Musae — vyjednávání s Komenským zastaveno. Se sklamanými nadějemi opustil Komenský Londýn a vypravil se — v srpnu r. 1642 — do Švédska, kamž byl opět a opět zván. Štědrou pomoc sliboval mu pan Ludvík z Geeru, původem Nizozemčan, jenž po dvacet let veda obchod ve Švédsku velmi zbohatl a jako pravý mecenáš a lidumil („velkoalmužník Evropy“) podporoval kde jaký šlechetný a obecně prospěšný podnik nejen ve Švédsku, ale i v jiných zemích. Když Komenský přijel do Švéd, pan Geer i sám velmi laskavě jej přijal, i doporučil jej slavnému říšskému kancléři Oxenstiernovi, jenž vedle svých prací státnických a politických horlivě se zabýval didaktickými studiemi, hodlaje školství vlasti své zdokonaliti a povznesti. S ním a s panem Janem Skytem, kancléřem akademie Upsalské, konal Komenský po několik dní důkladné rozmluvy o věcech školských a záměrech svých pansofických, a došel souhlasu i pochvaly; zároveň však byl kancléřem vyzván, aby spisoval nejdříve knihy učebné ku potřebě škol, zvláště k usnadnění studií latinských, a pak teprve aby prováděl své záměry pansofické. Komenský se tomu podvolil. Aby pak měl dostatečný klid — chtěje též býti co možná na blízku svým spoluvěrcům a nedůvěřuje podnebí švédskému — vybral si město Elbląg (Elbink) v záp. Prusku za svůj pobyt. Tu strávil šest let (1643—1648) i s rodinou svou, pilně skládaje knihy školní a pracuje o své Pansofii. Ale ta léta nejsou z nejpříjemnějších v životě jeho, jak by se zdáti mohlo; několikeré okolnosti spojily se proti němu a ztrpčovaly mu mnohou chvíli Ne-

[1]) Také do Ameriky měl jíti Komenský (Zoubek, Osvěta 1887, str. 456 nn.)

byly to ani rozpaky hmotné, které navzdor podporám, ne vždy dostatečně poskytovaným, na něj doléhaly; mnohem více strádal bolestmi duševními. Tak, abychom jen něco uvedli, býval nucen, nemaje k tomu spůsobilých pomocníků, sbírati a pořádati pro potřeby škol latinských slova a rčení latinská, spisovati latinské slovníky a učebnice, které by ledakdo jiný byl také mohl sepsati, které však na Komenském vyžadovaly tolik práce i času, že nemohl se podle vůle oddati svým oblíbeným studiím pansofickým. Přes to však nepostupovaly práce ty tak rychle, jak si toho přáli jeho švédští příznivci; vždyť i povinnosti jeho kněžské — byltě od r. 1632 starším či seniorem jednoty bratrské — zabíraly mu dost mnoho času. I bylo mu několikráte, více nebo méně nepokrytě, čítati v dopisech ze Švédska výčitky, že nepracuje dosti pilně, že se dává v práci vyrušovati zaměstnáními jinostrannými a pod., zkrátka, příznivci jeho stávali se netrpělivými. Ale na Komenského, jenž si byl vědom, že pracuje poctivě a seč jest, působily narážky a výčitky ty velmi trapně, tak že si v listech ku přátelům svým trpce stěžuje. Z druhé strany nemůžeme to panu Geerovi příliš ve zlé vykládati, že na Komenského tak naléhal; na školách švédských nemohli se, nemajíce pořádných knih, ani dočkati nových učebnic i hlásili se o ně u rozhodujících kruhů, a kromě toho byl pan Geer přece jen — obchodník a pojímal celou věc, jak se zdá, se stanoviska převážně kupeckého.

V šesti letech však přece Komenský složil šest knih, podle nichž mělo se učiti latinskému jazyku i prakticky i theoreticky, jak vysvítá již z titulů jejich: *Methodus linguarum novissima*, *Vestibulum latinae linguae* (v novém zpracování), *Janua linguarum* (rovněž tak), *Lexicon januale latino-germanicum*, *Grammatica latino-vernacula* a *Atrium linguae latinae, rerum et linguarum ornamenta exhibens*. Nejdůležitější z těchto spisův a ceny trvalé jest první, Methoda jazyků nejnovější (v Lešně 1648[1]). Jest v něm uloženo mnohé bystré pozorování řeči a její vzdělavatelnosti, a nejedna platná úvaha o zjevech jazykových a o methodě, jak jazykům učiti. Nám nejvíce se zamlouvá — i v moderních názorech uznávaná, ač nikoli vždycky zachovávaná — myšlenka, že latina byla od učenců pěstována na ujmu jazyků národních, ačkoli lze tyto právě tak vzdělávati a zdokonalovati jako staré, mrtvé jazyky; že by tedy učení mužové zanechati měli přílišné péče o krásy latinské a věnovati ji mateřštině. Že přes to přese všechno Komenský latině přiznává tak důležité místo ve vyučování, že i sám napsal slušnou řadu spisů, navádějících k snadnějšímu a důkladnějšímu naučení se jí, tomu nebudeme se diviti, povážímeli, že latina tehdy pokládána za klíč ku vzdělání, že byla řečí učencův a státníkův, ano že byla jedinou a skutečnou řečí světovou.

Také v této době — od r. 1633 až do r. 1648 — napsal Komenský několik spisův obsahu náboženského a ethického, z nichž jsou nejdůležitější: *Faber fortunae sive ars consulendi sibi ipsi* (Strůjce štěstí čili umění raditi sobě samému) z r. 1637, *Via lucis vestigata et vestiganda* (Cesta k světlu vystopovaná a vystopovatelná) z r. 1641,

[1]) Českého překladu od prof. Šmahy vyšlo v letech 1882 a 1883 osm sešitův v Rychnově u Rathouského. Snad se dočkáme letos dokončení?

De rerum humanarum emendatione (O napravení věcí lidských) z roku 1645. Zvláštního povšimnutí zasluhují spisy, ve kterých se Komenský přimlouvá za to, aby různá vyznání křesťanská zanechajíce sektářských růzností spojila se v jeden veliký celek, tak aby všichni vedeni jsouce láskou křesťanskou požívali stálého míru a oddati se mohli ničím nerušenému pěstování věd, zbožnosti, ctnosti. Jest to zejmena spis *De reconciliandis religionum dissidiis* (O usmíření rozkolů náboženských) z r. 1643. Že toto přání Komenského zůstalo pouhým krásným snem, netřeba dokládati. — K jeho školským hrám divadelním *Diogenes* a *Abrahamus*, také z těch dob pocházejícím, ještě se vrátíme.

Velevýznamnou událostí v životě Komenského byla volba jeho za biskupa jednoty bratrské. Když totiž r. 1648 zemřel biskup Vavřinec Justin, bratři čeští neměli ve svém středu nikoho, kdo by se byl ať pečlivostí o zájmy jednoty, ať dobročinností a zbožností, ať činností a slávou spisovatelskou jen zdaleka vyrovnal Komenskému. I postavili jej v čelo své církve, znenáhla se rozptylující a rozpadávající; byltʼ Komenský *posledním* biskupem jednoty. Přičinil se nyní, přesídliv do Lešna, ještě více než před tím, aby prospěl svým svěřencům slovem i skutkem: slovem, dodávaje útěchy jejich pokleslé mysli, vzbuzuje v nich naději v lepší budoucnost; skutkem, sháněje se u bohatých příznivců po podpoře a rozdávaje ji svým potřebným souvěrcům. Ký div, že jeho důvěřivosti a štědrosti zneužili druhdy i lidé nehodní a působili mu rozpaky a mrzutosti? Ale nic nezkormoutilo od mnoha let jeho srdce tak těžce, jako mír Westfalský, jímž učiněn konec válce třicetileté. Očekávalitʼ bratři čeští, že jim na přímluvu Švédův dostane se amnestie a dovolení vrátiti se do vlasti. Ale Švédové při jednání o mír buď na své spojence zapomněli aneb povolili nátlaku na ně činěnému, a českým vystěhovalcům návrat do Čech nepovolen. Bolesti a rozhořčenosti své odlehčil Komenský listem, kancléři Oxenstiernovi zaslaným, v němž trpce a bez obalu vytýká Švédům zpronevěřilost jejich. Od té doby svazky vížící bratry se Švédskem povolovaly víc a více, až nastoupilo úplné odcizení.

Ale ještě jiným způsobem Komenský dal výraz svému nezměrnému bolu. Napsal spis „*Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské*, kterýmž v národu svém a obzvláštnosti své dokonávajíc, svěřené sobě od Boha poklady mezi syny a dědice své rozděluje“ (vydáno v Lešně 1650). Odkazy, které jednota činí „národu českému a moravskému, při svém již dokonalém s ním se loučení,“ jsou zejmena: „Napřed, milost k pravdě boží čisté. Druhé, poroučím tobě horlivou žádost vyrozumívání vždy plnějšímu a jasnějšímu též pravdy boží. A poněvadž Pán náš písma svatá zpytovati poručil, odkazuji tobě za dědictví knihu boží biblí svatou, kterouž synové moji z původních jazyků do češtiny s pilností velikou, do patnácti let na té práci ztrávivše uvedli.“ (Biblí Králická!) „Třetí, zvláštní k církevnímu řádu a milostné kázni lásku. Čtvrté, horlivost sloužení Pánu Bohu jedním ramenem.“ (Míněno tím sloučení bratří a utrakvistů v jednu církev.) „Páté, odevzdávám tobě a také synům tvým snažnost v pulerování, vyčišťování a vzdělání milého našeho a milostného otcovského jazyka. Šesté, odkazuji tobě mládeže lepší, pilnější a zdárnější cvičení, nežli bývalo . . . Propracovalitʼ

i v té věci někteří z synů mých a zhotovili pro lepší mládeže cvičení spůsob, jehož se již začali chytati národové jiní, bez rozdílu i náboženství. Ale tobě to předně náleží nezanedbávati dědictví svého, kteréž tobě odvedou, když přijde čas, [1]) synové moji.“ Dojemným požehnáním slohu biblicky jadrného končí se zajímavý spisek.

Co se týče rodinných událostí, dodáváme, že roku 1648 zemřela Komenskému druhá manželka, Dorota rodem Cyrillova, zůstavivši mu pět dítek, syna Daniela a čtyři dcery; a že po roce oženil se pak po třetí, a to s Johannou Gajusovou, v Toruni.

V.

Rokem 1650 počíná se nové období v životě Komenského. Bylť již před tím několikráte zván knížetem Jiřím Rákóczim, aby upravil školství v Sedmihradsku; když pak Jiří umřel, syn jeho Zikmund s matkou ještě důtklivěji Komenskému dopisovali. Tu Komenský vzpomínaje laskavosti a dobrotivosti, již odedávna osvědčovala jeho souvěrcům knížecí rodina sedmihradská, odhodlal se uposlechnouti toho pozvání; chtěl zároveň prakticky provesti a uskutečniti své myšlenky pansofické. Na podzim řečeného roku přibyl do Šároš-Pataka (Blatného Potoka), kde sídlil kníže, a jal se ihned zřizovati novou školu, k níž mu velmi ochotně poskytnuto vše, co za potřebné uznal, jako: bibliothéka, kabinet přírodnický, kabinet technický, ano i knihtiskárna k vydávání školních knih, zvláště maďarských. Komenský rozvinul neobyčejnou činnost, i co do zařizování a správy nových škol i co do spisování prospěšných knih. Z těch uvedeme tuto jen nejdůležitější.

Již r. 1651 vydal v Blatném Potoku *Schola pansophica h. e. universalis sapientiae officina* (Škola vševědná t. j. veškeré moudrosti dílna), v níž podává osnovu nové školy, v sedm tříd rozvržené, kde se i jazyku latinskému i reáliím co ručním prácem mělo vyučovati.

V Blat. Potoku zavedl Komenský také školské hry dramatické, aby dodal učbě zajímavosti a zároveň cvičil své žáky v obratnosti a troufalosti. Již v Lešně okolo r. 1640 dal Komenský provozovati hru *Diogenes Cynicus redivivus* (Diogenes cynik vzkříšený, vydáno r. 1658 v Amsterodámě), v níž vystupují filosofové a jejich žáci, vojevůdcové, králové atd. řeckého starověku. V touž dobu 1641 dávána na škole Lešenské hra *Abrahamus patriarcha* (vyd. v Amsterod. 1661), ve které provozován děj ze starého zákona vzatý. Poněvadž pak tyto hry v Lešně velmi se líbily a nemálo přispěly ke vzpružení mysli mládeže, pokusil se Komenský o něco podobného i v Potoku, jenže vybral látku nikoli z dějin pohanských, ani z biblí, nýbrž z učiva, kterým byla mládež v nové škole zaměstnávána. Tak povstal spis *Schola ludus seu encyclopaedia viva* (vyd. v Bl. Potoku 1655, v Amsterod. 1656). Byla to, jak Komenský sám praví, „Januae linguarum praxis scenica,“ t. j. Brána jazyků k divadelnímu provozování upravená. [2])

[1]) A ten čas přišel, ale až po dvou stoletích!
[2]) O divadelních hrách Komenského psali Zoubek v Osvětě 1872, Fr. Lepař tamže 1879, Šmaha v Pedagogických Rozhledech 1890.

Ale mnohem větší slávy zjednal svému původci jiný spis, i za našich dob často jmenovaný. Jest to *Svět v obrazích*, sepsaný 1654, ale teprve 1658 v Norimberce vydaný, poněvadž v B. Potoku nebylo lze opatřiti potřebných obrázků. Úplný titul zní: „*Orbis sensualium pictus*, hoc est omnium fundamentalium in mundo rerum et in vita actionum nomenclatura ad ocularem demonstrationem deducta.“ Dílo to po prvé vydáno v Norimberce 1658, po třetí 1661, česky v Levoči 1685 a od té doby několikráte; přeloženo téměř do všech evropských jazyků. Jest to spis Komenského za naší doby nejrozšířenější, více ještě než kdysi Janua, a to buď v té podobě, v jaké jej Komenský sepsal, aneb dle nových zkušeností a vědomostí přeměněný a obnovený; mimo to byl vzorem přečetným knihám obrázkovým pro mládež, jakož i illustrovaným pomůckám názorného vyučování. *Názor* zajisté se podobnými knihami doplňuje i zdokonaluje. Není vždycky možno ukázati mládeži předměty skutečné, zvláště ve světnici školní; pročež potřebí utecí se k vyobrazením. Ale i věci dětem známé na obraze zajímají, obracejí k sobě pozornost, dávají vyniknouti některé své zvláštnosti. Není tím míněno, že by obrázky nahradily skutečnost; kdekoli jest lze, ukazuj vychovatel a učitel věci, ale nemášli jich, podej chovancům aspoň vyobrazení jejich, připojuje k tomu náležitý výklad. Není tudíž, jak patrno, Orbis ničím jiným leč jakousi obměnou Brány jazyků; tato znalost věcí předpokládá, onen je předvádí na oči, aby žáci slyšíce slova — mateřského i cizího jazyka — hned i viděli, o čem se mluví.

Jest pak látka v knize té spořádána takto: Na prvním místě jest úvod: učitel slibuje dítěti, že je naučí moudrým býti. I táže se dítě, co jest to moudrým býti? a učitel odpovídá: „Všecko, což potřebného, dobře *znáti*, dobře *dělati*, dobře *vysloviti*.“ Těmito charakteristickými pro pedagogiku Komenského slovy naznačen cíl učebný, o kterém jsme se již nahoře zmínili. Cíle toho dosíci hodlá učitel tím spůsobem, že provede svého svěřence všudy, ukáže mu všecko, pojmenuje mu všecko — a to jest právě podstatou „názorného vyučování,“ jak se nyní říká. Po úvodě následuje obrázková abeceda toho spůsobu, že vedle každého písmene zobrazen živočich, jehož hlas nebo zvuk tím písmenem více nebo méně věrně jest vystižen; tedy tak: Obraz vrány — vrána kráká — ááá — a A; obraz beránka — beránek bečí — bééé — b B; obraz cvrčka — cvrček cvrká — cí cí — c C; obraz dudka — dudek dudá — du du — d D atd. Pak následuje v jednotlivých odstavcích vypsání bytostí, předmětův a zjevů, a to nejdříve z přírody, pak ze života, stavův a zaměstknání lidských (řemesla, živnosti, vojenství, vědy, umění a pod.), a konečně postav allegorických, hlavní ctnosti (střídmost, pilnost, opatrnost, statečnost, trpělivost, spravedlivost, štědrost a lidskost) znázorňujících, k nimž připojeny ještě: náboženství, prozřetelnost a poslední soud. V závěrku pak propouští učitel žáka z učení a dává mu tato naučení: „Pokračuj dále a čti pilně dobré knihy, abys byl učeným, moudrým a nábožným. Pamatuj si: Boha se boj a jej vzývej, aby ti dal ducha moudrosti.“

Před každým odstavcem jest dřevorytina, ovšem velmi primitivní, a na ní jsou jednotlivé věci nebo části věcí opatřeny číslicemi; tytéž číslice jsou pak přidány k větám a slovům v textě, kterými se ony

věci označují. Tím spůsobem dítky těch dob mnohem lépe a více mohly se učiti, nežli před tím; neboť nejen že o věcech slyšely neb četly, ale i viděly je, aspoň v obrazích. Tak nabývaly jasnějšího ponětí o různých předmětech, a zvědavost i vědochtivost jejich se vzbuzovala a vznécovala; ale zároveň seznamovaly se důkladněji a takřka hravě s pokladem řeči, i mateřské i cizí. Byly totiž k latinskému textu připojovány rovnoběžně — ve sloupcích — překlady do řečí živých. Vydání Norimberské na př. bylo latinské s překladem německým, pozdější vydání opatřena bývala překlady českými, polskými, francouzskými atd. Tak stal se Orbis pictus výdatnou podporou i názorného vyučování i učení jazykům; a což jest vzácno při knihách pro mládež určených: i dospělí rádi časem sáhnou k němu, aby potěšili se obrázky a příslušným popisem, a aby lahodným spůsobem zopakovali si zásoby cizích slov. A kdo ze starších lidí měl tu knihu za svých dětských let, s potěšením vzpomíná těch radostí, které mu způsobila. [1]) U Němců na př. Herder a Goethe s uznáním, ano nadšením o ní mluví; Goethe zejmena dává jí přednost před umělecky illustrovaným „elementárním dílem“ od Basedowa, vydaným v předešlém století dle vzoru Světa v obrazích.

V Blatném Potoku nezůstal Komenský tak dlouho, aby byl provedl úplně svůj úmysl, zříditi sedmitřídnou školu pansofickou; bylť r. 1654 od svých souvěrců nazpět povolán, zanechav jakožto památku své horlivé činnosti tři třídy, které prý ještě v pozdějších dobách zdárně prospívaly. Nebyl však Komenský, jak se podobá, výsledky své práce spokojen tak, jak si přál a jak by byl zasloužil; i mládež byla málo hybná, ke studiím netečná, i učitelé většinou nespůsobilí, ne s dostatek vzdělaní, k tomu ke všemu závistiví a na úspěchy Komenského řevniví. Ale přes to nepřišlo sémě v sedmihradskou půdu zaseté na zmar.

VI.

Nepobyl ještě ani rok v Lešně Komenský, a nová se naň hrnula bouře. Mezi Poláky a Švédy totiž vzplála válka. Z počátku štěstí přálo Švédům tak, že pronikli až po Krakov. I Lešno bylo v jejich moci, ale ne dlouho. Poláci vybili zase Švédy ze země, a poněvadž měli české bratry a evangelíky v Lešně žijící v podezření, že drželi se Švédy, vyplenili a spálili toto město dne 29. dubna 1656. Komenský přišel o všechno své jmění; ale mnohem více želel svých rukopisů, které z větší části za své vzaly. Nenahraditelna byla i jest zvláště ztráta velikého slovníku česko-latinského a latinsko-českého, o němž pracoval přes čtyřicet let, a hojného materiálu, jejž s velikým úsilím po mnoho let sbíral a upravoval ku provedení své pansofie; „*Silva pansophiae*“ (háj vševědy) měl býti spisu toho název.

[1]) Proto jest velmi vhodným dárkem pro dítky Orbis pictus, vydaný 1883 u Jana Pospíšila v Hradci Králové. Jest doplněn a „modernisován,“ t. j. obsahuje kromě věcí starších i vynálezy novější, jakých za Komenského nebylo, jako: železnici, parník a pod. Sepsán jest v řečech latinské, české, německé a francouzské. I dospělá mládež, učící se některému z těch jazyků, ráda se v něm ob čas probírá, zkoušejíc svou znalost cizích slov a v ní se utvrzujíc. Experto crede!

Bratři čeští rozprchli se na všechny strany, a nepodařilo se jim od té doby spojiti se v jedinou obec nebo církev. Komenský utekl se i s rodinou do Slezska, a zanechav rodinu v Markách odebral se do Štětína a do Hamburka. V tomto městě postižen byl nemocí dosti zlou, z níž pozdravil se teprve po dvou měsících. Ale konečně zdálo se, že míra utrpení jeho jest vyčerpána a že ho očekává lepší budoucnost. Syn příznivce jeho Ludvíka z Geeru, Vavřinec, pozval jej velmi laskavým přípisem do Amsterodámu k stálému pobytu, a tam se Komenský také v srpnu 1656 odebral, maje 64 léta věku svého. Veškero občanstvo přijalo jej s velikou uctivostí; i dostalo se konečně uštvanému starci klidného a příjemného útulku. Za nedlouho sám senát Amsterodámský vyzval jej, aby vydal všechny své spisy vychovatelské v souhrnném vydání; několik knihtiskařů nabízelo se mu k tomu, za podmínek na tehdejší dobu velmi slušných. A tak vyšlo již r. 1657 nákladem Vavřince z Geeru rozsáhlé to dílo ve čtyřech silných svazcích (foliového vydání), z nichž první tři obsahovaly spisy didaktické, od r. 1627 složené, čtvrtý pak osm kratších rozprav, napsaných již v Amsterodámě. Titul jest: „*J. A. Comenii Didactica Opera omnia.* Ab Anno 1627 ad 1657 continuata.“ Titulní list prvního dílu ozdoben malým obrázkem, kolem něhož se čte latinský hexametr, nejoblíbenější to heslo Komenského, jež na mnohých knihách jím vydaných bylo vytištěno: „Omnia sponte fluant, absit violentia rebus“ (Všechno samo sebou plyň, odstup násilí od věcí). Obrázek, dost úhledná mědirytina, podává takřka vysvětlení toho hesla: je tu slunce, měsíc a hvězdy, jež samy od sebe vycházejí, mrak, jenž bez nucení dává vláhu stromům, bezděky rostoucím, potok ze skály stéká ničím nejsa poháněn a na břehu jeho roste kvítí přirozenou svou silou. Podobně i vyučování má se díti líbezně, bez násilí, bez křiku, ran a krutosti; proto tedy, že žák něco nemůže pochopiti nebo se tomu naučiti, trestán býti nemá, nýbrž, jak se vykládá ve spise samém (v kap. 26), jen pro nepobožnost, pro vzpouru, urputnost a zlomyslnost, pro pýchu, závist a lenost a podobné mravní vady, a i v těch případnostech má konati se kázeň mírná a laskavá, hlavně dobrými příklady a slovy poučujícími, druhdy i kárajícími; tělesné tresty však nebudťež ve škole dovoleny, leč při žácích, kterých nelze napraviti ani domluvou ani pokáráním.

Toto vydání sebraných spisů [1]) způsobilo asi Komenskému radost nemalou. Ale nebylo utýranému starci ani teď dopřáno nerušeného klidu a odpočinku po tak klopotném po světě bloudění; ještě i v Amsterodámě ztrpčován mu život. Téhož roku 1657 totiž vydal anonymně spis *Lux in tenebris* (Světlo v temnotách — v 2. vydání z r. 1665 v Stokholmě: Lux *ex* tenebris, Světlo z temnot), ve kterém snesena a do latiny přeložena všechna vidění a proroctví náboženská, z části i politická, nejpověstnějších blouznilů té doby, Krišt. Kottera, Kristiny Poňatovské a Mik. Drabíka. Na některých místech prudce a výrazy

[1]) Jeden exemplář chová se v Českém Museu, druhý v universitní knihovně. Jednotlivé spisy vydány v českém překladě porůznu; celou sbírku jich vydává Fr. Bayer v Přerově (v Bibliothéce pedagogických klassiků, vycházející od r. 1885 u Šaška v Meziříčí).

velmi ostrými se tu doráží na církev katolickou i na mocné panovníky katolické. Tím Komenský nejen své posavadní odpůrce rozhořčil a proti sobě tím více popudil, ale i ze svých ctitelův a přívrženců mnohé odvrátil od sebe, anit mu ve zlé vykládali zvláště to, že stal se obětí bludu a pověry. V přípisech veřejných i soukromých činěny mu výčitky, ano někteří ze závistníků jeho jali se o něm rozšiřovati pověst, že jeho duch obestřen mrákotami, že působením vysokého věku upadl v poloviční šílenost a pod. Pověst ta se udržela až do našich dob. I hleděli mnozí domnělé ono ubývání duševních sil vysvětliti tím, že prý velkým a častým napjetím duševním otupí se po letech a jako ochromí mozek; lze prý to pozorovati u mnohých velikých duchů, básníků, hudebníků i učenců geniálních.

Avšak u Komenského není tomu tak. Pravda jest, že starci nemívají té pružnosti duševní, té ráznosti a odvahy, kterou se honositi může mládí, pravda jest i, že některé duševní síly, zejmena paměť a obrazotvornost ve stáří ochabnou; jest to prostě úkaz fysiologický. Avšak vedle starců tělesně i duševně sešlých můžeme také uvesti slušnou řadu kmetů, při nichž aspoň světlo rozumu nezakaleno do poslední chvíle života. Že k takovýmto kmetům náležel i Komenský, vysvítá — kdy by z ničeho jiného — ze spisů, které *po* roce 1657 v Amsterodámě napsal a vydal. Jako Sofokles, udán byv u soudu, že pro vysoký věk jest nespůsobilý spravovati rodinné jmění, tím spůsobem se hájil a obhájil, že soudcům přečetl část své právě složené tragédie: tak obhájcové Komenského ukázati mohou k nejednomu spisu z posledních let života jeho, za něž by se nemuseli styděti ani vynikající theologové, filosofové nebo spisovatelé vůbec. Že byl Komenský neobyčejně měkkého srdce, vznětlivé mysli a jemného citu, patrno i z krátkého životopisu tohoto; že od chlapeckých let byl náchylen k náboženské zvroucnělosti a k blouznění, nahoře pověděno; kromě toho pak považme, co všechno vytrpěl, jak sklamán byl ve svých nadějích, jak hluboko klesati viděl svou vlast a rozpadávati se církev svou: i nebudeme se diviti — a po případě odpustíme mu, — že v pocitu své slabosti vůči vítězným nepřátelům a v beznadějnosti své vzhledem k poměrům skutečným ulevuje bolesti a roztrpčenosti své výkřikem poněkud pronikavějším, a že útěchu nalézá v bláhových, nesplnitelných snech o nedaleké lepší budoucnosti a o říši blaha, založené vyšší mocí, nežli jest lidská. Přes to však byl Komenský čilý a činný až do smrti, ač mnoholeté utrpení schýlilo jeho hlavu a vrylo předčasně nesčetné vrásky v jeho rázovitou tvář.

Ze spisů napsaných v Amsterodámě větší část jest obsahu náboženského, a nemají, jakož přirozeno, významu, síly a původnosti spisů vzniklých v letech věku mužného. Uvedeme tuto jen nejdůležitější nebo pro naši dobu nejzajímavější.

R. 1658 vydán *Manuálník* aneb jádro celé biblí svaté, věnovaný „rozptýleným z Lešna polského, smutným, ochuzeným, Bohu však věrným a milým Čechům;“ o rok později pak „*Kancionál*, t. j. kniha žalmů a písní duchovních,“ z nichž některé jsou značné ceny básnické. Kšaftu z r. 1650 podobá se obsahem i rázem spis 1660 napsaný:

Smutný hlas zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplašenému hynoucímu stádu, jímž Komenský vida i rozpadávání se jednoty i blížící se konec života svého, ještě jednou dává zbytkům své církve dobré rady a dojemně se s nimi rozžehnává. „Mějtež se dobře, přátelé milí! a po mně se již ne jinak, než jako byste mne do hrobu položili, ohlédejte. Neb ač dýchání mé ještě jest při mně dnes, zítra však, budeli, nevím. A byť i něco dnů přidal Pán, nechť je mám k odpočinutí a na věčnou cestu se strojení: ať ještě poobčerstvím, dřív než se odtud vyhostím.“ Ale nedopřál si toho odpočinutí ani potom čilý kmet, ačkoli často churavěl a vůčihledě scházel. Nejoblíbenějším zaměstnáním bylo mu přemýšlení o tom, jak by skoncovati se měla studia pansofická, a jak by věci lidské napraveny býti mohly a tak všem lidem zjednán býti mohl mír, štěstí a spása. K onomu cíli se nesl spis z r. 1661: *Sapientiae primae praxis*, obsahující — podobně jako Janua rerum z r. 1642 — Komenského náhledy metafysické; k tomuto směřovalo poslání z r. 1667, nadepsané: *Angelus pacis* ad legatos pacis Anglos et Belgas Bredam missus, t. j. Posel míru, poslaný Komenským k vyslancům anglickým a holandským do města Bredy a uvažující o tom, jak by pokoj mohl opatřen býti mezi všemi národy. „Posměch byl mu za to odměnou od protivníků,“ praví Zoubek v životopise jeho, ale myšlenka sama nezanikla, ona žije dosud, zmáhá se a nabývá víc a více přívrženců. Kromě toho Komenský překládal jako pro zotavení a potěšení své některé kusy z Ovidia a Vergilia, zvláště pak *Moudrého Katona mravná ponaučování* (v Amsterodámě 1662), v nichž jeví se býti mistrem jak antického verše, tak českého slova.

R. 1666 vydal tiskem spis, jenž již 1645 byl rozepsán, o napravení věcí lidských (viz nahoře) pod tituly: *Panegersie* a *Panaugie*. Labutím zpěvem Komenského jest pak spis *Unum necessarium* (Jedno potřebné), vydaný v Amsterodámě 1668. Srdečným svým, nelíčeným a zbožným spůsobem Komenský tu vyznává, jaké bývaly jeho snahy, co vykonal a v čem byl nedostatečný, a vyzývá své čtenáře, aby přičinil se každý seč jest o pravé blaho člověčenstva. Za hlavní dvě zásluhy sobě přikládá: „*Studium didacticum*, kteréž jsem k osvobození škol a mládeže z mnohých labyrintů před sebe vzal,“ a „*studium irenicum*, t. j. ukázati jsem chtěl, jak by se rozličné, a z částky škodné hádky o víru mezi křesťany porovnati mohly; z čehož až dosavad téměř nic na světlo nevyšlo, ale snad vyjde budoucně.“ Nikde nereptá, nikde si nestěžuje do svých utrpení, naopak děkuje Bohu, že mu jako Eliášovi posílával často anděla nějakého s kouskem chleba i trochou vody, aby hladem neb žízní nezemřel. „Zachoval jsi mne také od toho, mnohých se přidržícího bláznovství, jenž místo hlavních věcí ničemné, místo odpočinutí nepokoje, místo příbytku sem tam tahání sobě zvolují: ale mne jsi přivedl až k hoře Oréb. Požehnáno budiž jmeno Tvé!“

Komenský zemřel dne 15. listopadu 1670 [1]) v Amsterodámě, jsa jako po celý život tak i v hodině smrti úplně oddán do vůle boží. Tělesné pozůstatky jeho odvezeny do nedalekého města Naardena, a tam v kostele pochovány.

---

[1]) Nikoliv 1671, jak do nedávna se za to mělo.

Tělo bylo pohřbeno, ale duch jeho dále žil a posud žije mezi námi. Plody jeho ducha rozšířily se po světě, a působnost jejich stále roste i co do šířky i co do hloubky. Můžeme jej vším právem nazvati *učitelem národů* (praeceptor gentium); nenalezneme druhého muže, jenž by byl tak pronikavě přetvořil veškero vyučování téměř u všech národů v Evropě i v některých zemích mimoevropských. Bezmála všechny zásady pedagogicko-didaktické, jež uznává náš věk správnými, vysloveny Komenským; výchova domácí i školská jím napravena a zdokonalena. Nejdůležitější jeho novoty jsou tyto: Komenský razil cestu názornému vyučování a přirozené, nenásilné methodě; pojal péči o zdraví a o vývoj sil tělesných v učebnou osnovu škol; zavedl do škol realia, jež před tím trpěna v rozsahu nepatrném jen jakožto cvičivo jazyka latinského; vyslovil povýšenost mateřštiny nad jazyky cizími; všeobecné vzdělání činil přístupným všem lidem bez rozdílu stavů a pohlaví; mravnost se zbožností za nejvyšší cíl učby prohlásil. Nejvíce těmito ideami stal se zakladatelem moderní pedagogiky, reformátorem veškerého školství a hlavním původcem reálné i nové obecné školy.

Jako člověk vyniká Komenský mnohými výtečnými vlastnostmi. Byl mysli ušlechtilé, nad míru jemné, citu obzvláště hlubokého, vůle vytrvalé a nezdolné, ducha bystrého a vždy svěžího; byl lidumil, pro cizí blaho zapomínal na své. Byl nanejvýš nezištný a skromný, vzorný český bratr a křesťan, jemuž nebylo náboženství pláštíkem sobeckých záměrů; byl snášelivý k jiným vyznáním, a proniknut jsa duchem náboženství křesťanského, náboženství lásky, vybízel křesťany i různověrce ke vzájemné shovívavosti, laskavosti a smírnosti.

Pro nás Čechy má Komenský, kromě literární důležitosti jakožto spisovatel mnohých vzácných spisů, ještě dvojí zvláštní význam. Předně: za všech okolností, v daleké cizině a v cizích službách zůstal vždy věrným Čechem,[1]) vroucně milujícím vlasť svou i v neštěstí jejím, tak že může býti v tom jasným vzorem všem svým soukmenovcům nynějším i budoucím. A druhé: národ náš probrav se ze spánku téměř dvěstěletého, v mnohých oborech kulturních musel doháněti, v čem se opozdil a čeho bezděčně zanedbal; jen ve vychovatelství mohl sáhnouti k *svému*, k tomu totiž, co mu Komenský před dvěma věky vytvořil a připravil. Jako největší geniové lidstva pracoval i on více ještě pro potomstvo nežli pro dobu svou, a dosud není jeho práce myšlenková ve všech směrech náležitě pochopena, vyložena, oceněna.

---

[1]) Všichni našinci uvážiti by měli na př. tato jeho slova v Didaktice české: „Jazykem svým píšeme, protože národu svému píšeme. Mají jiní, kdo by je probuzoval, napomínal, vzdělával: mějme i my, a Bohu, který po předešlých mrákotách hněvu tak rozkošnými paprsky nám svítiti začíná, vděčně děkujme.“ (Úvod, Beránk. vyd. str. 16.) „Neříkej žádný: Co my tak neobyčejnou věc začíti máme? Nechť začnou Francouzové, Angličané neb Němci! Podíváme se, jak se jim zdaří. — Nebuďme, nebuďme, prosím, tak leniví, abychom po jiných toliko vždycky hleděli, a za jinými z daleka se plaziti chtěli! Nech nás také někdy v něčem jiní před sebou vidí.“ (Tamže, kap. 29, str. 196.)

O nejstarších ústavách Svaté Hory Athonské.

Píše
mnich **Sava Chilandarec**.

(Dokončení.)

Překládám i druhou ústavu opět z jazyka ruského, jak ji uveřejnil biskup Porfyrij ve spise již uvedeném. Listina tato zjednala také úřední platnost novému tehdáž názvu polouostrova Athonského, nazývajíc jej Svatou Horou. Před tím již Athanasius v poslední vůli, sepsané roku 969, užil pojmenování Svaté Hory, z čehož možno souditi, že mniši sami pokládali a vyhlašovali Athon za horu svatou, kterýžto názor za Konstantina Monomacha došel císařské sankce.

Druhá ústava Athonská.

V pravdě samovládného božského i císařského rozumu vlastnost jest, nejen starostlivě raditi se o věcech občanských, pečovati o vojenství, podmaňovati surové národy, pokořovati nepřátele, a držeti města mnoholidná v rukou svých; ale velkolepěji jest plniti nařízení boží, pravidla svatá, a míti stálou péči o ty, kteří se zasvětili Bohu, a střekli se světa, a meškají v lesích k Bohu se modlíce, a uvykli dobrým skutkům, a nic jiného neznají, krom toho, tak že jest potřebí nejen chrániti jich od utiskování, ale i ode všeho hněvu, a opatřovati je pravdivě císařskými dary, ale také napravovati nepořádky, které se vkradly mezi ně jako mezi lidi od závisti satanské, nejistotu jejich pevniti, rozklady spojovati, a k míru a jednomyslnosti přivozovati lid ten Hospodinův.

A všechno to lze najíti v křesťanském a milostivém císaři našem Konstantinu Monomachovi. Neboť když mniši jmenovitě hory Athonské, kteříž sice silněji nad ostatní bývají v pohotovosti na společného vraha a odvěkého nepřítele pokolení lidského, pobídli ho (ďábla) nespícího, aby trvale proti nim povstal a jim odporoval, tak že on v čas jejich lenosti a dřímoty tajně rozsel plevel protivenství, vzdoru a nesvornosti mezi jejich dobré semeno pokoje, lásky a jednomyslnosti; a když zlo to příliš se rozmohlo, tehdáž oni utekli se k císařskému Veličenstvu i prosili ho, aby je osvobodil od zla utiskujícího i od nebezpečenství duchovních z něho vycházejících; a požádali tak učiniti skrze schválního posla, zkušeného jak v životě mnišském tak i v zákonech božích, též i v napravování a uzdravování pohoršení vzniklých od zlého. Řečený pak Krista milovník císař přijal je, milostivě vzhledl na ně, vyslechl jejich řeči, uvážil jejich prosby, a přislíbil poslati k nim mnicha, jakého žádali, aby s jeho pomocí byly odstraněny všechny nepořádky i byl obnoven na hoře život povinný i jednomyslnost kajících tam mnichů. Pročež on poslal naší nedůstojnosti lichotivý a čestný list císařství svého, jehož obsah jest tento;

„Mniši Svaté Hory přišli nedávno k císařství mému a žalovali, že se nehledí na znění jejich ústavy a bull zlatých na hoře přechovávaných, že jich potahují k soudům světským, a spůsobem tím igumeni bývají zneuctíváni, a mnoho jiného se děje, a síla ustanovení a nařízení bull zlatých zůstává jediné na písmenech. Jakož pak i nyní vznikly mezi nimi některé otázky v příčině igumenův a o některých potřebách duchovních, poručilo císařství moje rozřešení záležitostí mužovi živoucímu dle Boha a zkušenému v napravování duševních nárużivostí, aby stádo Kristovo neostávalo dlouho v rozbroji. A lepšího nad tebe není, komu by bylo svěřiti dílo takové. Pročež my poroučíme, abys na sebe vzal tu práci neocenitelnou, vypravil se tam, a vezma ústavu a zlaté bully, prozkoumal, k čemu ony ukazují, i abys užil léčení včasného, beze všeho protivenství k tobě jakožto k soudci. Vylož pak podrobně vše, co učiní tvá důstojnost, aby i císařství moje poznalo pravdu a mohlo potom odbývati všech těch, kteří by snad chtěli odpor vésti. Neboť císařskost moje nehodlá zaváděti nějaké novoty na té Svaté Hoře, ale přeje si, aby tam zachovávány byly zákony staré a ústavy, a vše aby se konalo srovnale s nařízeními císařův blažené paměti, však tvojím vedením a tvojí zkušeností aby pečlivě byly odstraněny všeliké nevole duševní. Volba próta nechť se děje podle staré ústavy, kterouž pošlete k mému císařství.“

A takž podle rozkazu císařova a božího písma já Kozma, nejmenší mnich Cincilukiotský, přišel jsem na zdejší horu, mocí bohumilého nařízení a požehnaného spravedlivého císařského i božského rozkazu svolal jsem všechny na té hoře přítomné důstojné mnichy a igumeny, počtem nad sto osmdesát, aby se ukázali před námi v lavře Karejské podle obyčeje. A oni hned po svolání shromáždili se všichni, ne málo se modlíce za panujícího císaře, protože on přivedl k místu a konci to, čeho si oni přáli, a slib svůj ústní skutkem vyplnil. Takovým spůsobem zahájili jsme zasedání s řečenými igumeny a prótem hory, vyslechli jsme obě strany, a shledali jsme, že vše, co se od nich na světlo vynášelo, není nic jiného než pokušení ďábelské a vzdor nerozumný. Požádali jsme za ústavu zlatopečetní i za zlaté bully císařův blažené paměti; všechno to bylo přineseno a přečteno u přítomnosti všech. Potom jsme se tázali: „Která ustanovení potřebují stvrzení císařského Veličenstva?“

1. Především pravili, že v zákonníku jejich obsaženo jest pravidlo: — nepřijímati kleštěncův aneb bezvousých, nepostříhati jich a nepřechovávati v klášteře ani na pozemcích jeho, — které od některých se nedrží, a že potřebí jest napraviti toto zlé. Ihned usnesli jsme se, vykořeniti je a zavesti pořádek; shledali jsme také všechny od malých do velikých velice poslušnými a úplně hotovými, vyhnati s hory všecky takové osoby. Jich odstranění — podle obecného mínění a přání důstojného próta Theofylakta a důstojných igumenů Veliké Lavry, Vatopeda a Iveru, i podle našeho vlastního rozsudku a zkoušení — nařízeno bylo důstojným mnichům dozorcům hory a poslaným s nimi starcům. — (Záležitost tato byla asi velmi palčivá, že zaujala hned zpředu pozornost celého shromáždění. Hlas byl všeobecný, aby všichni kleštěnci a bezvousí mladíci byli vypuzeni, a zřízena byla

k tomu cíli i komise, která nepochybně svůj úkol vykonala. Jednomyslnost v tom kuse však netrvala dlouho. Neminulo ani 40 let, když bývalý dvořenín kleštěnec Stefan obnovil klášter Xenof; ten byl potom od próta a igumenů vyhnán spolu se třemi soudruhy rovněž kleštěnci. Císař Alexius Komnenus však roku 1090 ujal se Stefana a nařídil prótovi, aby jej opět uvedl v držení kláštera; císař dokládal k nařízení tomu, že to má býti toliko výjimkou od pravidla a platiti jediné pro Stefana, kterýž s velikým nákladem přičinil se o zvelebení kláštera Xenofského. Pokud se týče mladíků, není ten spor podnes rozřešen, i ačkoli patriarchové časem napomínají, nalézá se na Athoně dosti holobrádků, zvláště v klášteřích svobodných; bývají přijímáni také do klášterů společenských, musejí se však zdržovati na venkovských statcích klášterských tak dlouho, až jim brada začne obrůstati a oni stanou se schopnými postřižení mnišského. Ostatně panuje po celé hoře jedno mínění, že by počet mnichů brzo se stenčil, kdy by mladíci nebyli přijímáni, neboť člověk dorostlý nezvykne tak snadno životu a službě klášterní, jako mladík, který jest vychován v ovzduší klášterním.)

2. Potom předložili kus druhý, že někteří mniši a igumeni pořídili sobě lodi stožárové, a skupujíce vína a jiné výrobky, plují do Cařihradu a do jiných měst, kdež s tím vedou obchod po kupecku. Hledavše doklady, nebyloli jim později dáno právo zříditi sobě takové lodi, našli jsme napsaný a podepsaný zákon od blažené paměti císaře Vasilia, složený po vespolném zdání tehdejšího próta a všech na hoře se nacházejících mnichů, který „nejenom nedovoluje, ale i zapovídá takový výdělek hazardní, a na ty, kdož by se opovážili tak činiti, uvaluje trest, jmenovitě vyhnání jich s hory, jednak však dovoluje mnichům, zaopatřiti si menší lodi a odvážeti vína nadbytečná do Soluna a do městeček k němu přináležejících na prodej, jestliže z jiných stran lodi nepřicházejí, ale nikoli kupovati je u jedněch a prodávati jiným, což jest vlastnost lakomců a lichvářů.“ Pročež i my chtěli jsme nutiti je, aby si to pravidlo vzali za příklad; ale všem zdálo se býti břemenem velikým a těžkým. Tvrdiliť všichni, kdy by neměli lodí stožárových ku přivážení věcí pro kláštery a k vyvážení ovoce a nadbytečného u nich vína, že by ani jeden den nemohli živi býti na hoře. Konečně po dlouhém rozvažování předmětu toho všichni souhlasili, aby kláštery měly lodi ne větší než od 200 do 300 modiův (korců), kteréž dostačují pro domácí potřebu, i aby je vypravovali jenom do Soluna a Enosa, by tam přebytky své prodali a vyměnili za to, čeho potřebují, s tím však doložením, že ve svatém čtyřicetidenním postě nižádný mnich nemá se na cestu chystati nebo vydávati, nýbrž mají ve svých klášteřích ostávati a nepřetržitě na Boha mysliti; pak aby nikdo z nich ani na samé hoře ani na venku nekupoval výrobky, na př. pšenici, ječmen, víno, olej nebo cokoliv jiného, a neprodával toho v jiných místech, jako dělají obchodníci. To pravidlo platívalo podle úmluvy, nyní však spojuje se s tou výminkou, že takové lodi mají se odkázati před próta hory a celou obec; neboť po přestoupení zákona budou lodi prodány prótem a obcí, a cena jich odevzdá se ekonomovi hory na výdaje obecní, viníkovi pak již nebude dovoleno poříditi si loď

jinou nebo konati jízdy s hory, tak aby i druzí, řkouc po apoštolsku, měli strach. Větší pak koráby usneseno zabaviti navždy, vyjímaje těch klášterů, které mají právo je držeti podle listů spečetěných od našich císařů blažené paměti, i kromě kláštera Vatopedského, kterýž k držení lodi má zdávna písemné dovolení od tehdejšího próta a ostatních igumenů hory. — (Před tím patrně obchod pobřežní kvetl, neboť mniši zjednali sobě větší koráby, a kupovali i prodávali, co se jim nahodilo. To dělalo pohoršení, zvláště u hesychastů, kterýmž takové pachtění za světským ziskem bylo trnem v očích, i ukazovali k zákazům dřívějším. Ale většině zdálo se býti nemožným, aby byli bez lodí stožárových, pročež vzpírali se úplnému zákazu, jmenovitě poněvadž některé kláštery byly opatřeny loďmi podle dovolení císařského. Konečným usnesením obmezoval se vývoz na přebytky, kteréž měly se vyměňovati za to, čeho na hoře nebylo. Kdo by se tím nespravoval, tomu hrozilo se zabavením a prodáním lodi.)

3. Předložili třetí kus, mluvíce, že se nezachovávají všechny zákony a nařízení císařská, jasně nařizující, aby žádný mnich od nynějška nechoval skotu nebo pár volů, ani z ciziny aby se nepřiháněli na horu k pastvě, kromě budeli na to souhlas mnichův; nyní mnohé kláštery zaopatřily si ovce i kozy. a lavra pana Athanasia voly. Tedy i my, poznávajíce pravdivost a spravedlnost toho, co předkládali, postarali jsme se, aby byl odstraněn všechen dobytek od těch, kdož nezákonitě sobě ho pořídili. Všichni ostatní ochotně souhlasili o vzdálení jeho, jen důstojný mnich Neofyt projevil, že bez dobytka není mu možno nasytiti veliké množství mnichů v lavře jeho se nacházejících a starců neduživých, i ospravedlňoval se tím, že on nezačal přiháněti dobytek na horu, nýbrž igumeni předcházející před ním od padesáti let, a že příhon dobytka byl dovolen od igumenů hory. Když pak jsme my opět silně naléhali, tehdy přistoupil on na odstranění ovec, prosil však, aby mohl držeti krávy na místě odděleném a neobydleném pro utěšení nemocných a obstárlých mnichů. Snášeli se s tím všichni igumeni hory i jich prót, často řečený mnich Theofylakt; umlkli jsme i my, vědouce, že není možno nasytiti 700 mnichů samou rybou. Uzavřeli přistoupití k návrhu igumena lavry a srovnati se s vůlí starcův a igumenů hory; ustanovilo se, aby ty krávy byly chovány v odlehlosti dvaceti mil ode všech klášterů, aby nebyly pásány od mnichův, i aby se odtamtud nepřiháněly ke klášterům. — (Přes všechny starší zápovědi chov dobytka se rozmnožil, a to tím, že igumeni na pozemcích klášterských buď vlastní skot drželi anebo pastvu v nájem dávali. Výmluvou jim bylo, že obec sama pozemky obecní pronajímá k pastvě, a že veliká lavra pořídila si množství dobytka. Konečně povolilo se lavře držeti krávy pro máslo, mléko a sýr, ale měly se chovati v náležité vzdálenosti od klášterů; uvádíli se 20 mil, třeba to byly nějaké míle malé, znamená to úplné vyhostění skotu s polouostrova Athonského.)

4. Jakož dříve bylo ustanoveno, že lavra pana Athanasia může držeti jeden pár volů k mísení chleba pro bratry, a nyní počet jich vzrostl od sta na sedm set: schválili všichni mniši hory, aby k tomu jednomu přidaly se ještě tři páry. My pak snášejíce se s tím vespolným míněním, ustanovili jsme, že ty páry mají se chovati, jak praveno, ku

pomoci při mísení chleba bratrského, ale nikoli aby se jimi oralo nebo země osívala. Smluveno také i to, aby klášter Vatopedský jakožto silně lidnatý mohl držeti jeden pár na pomoc při mísení chleba pro bratry, tak jak k tomu přivolili prót i všichni ostatní starci. — (Uznalo se, že lavra potřebuje k mísení chleba čtyř párů volů, poněvadž počet mnichů vzrostl na 700. Toto číslo srovnává se dosti s posledním sčítáním lidu z roku 1885, podle kteréhož na územku lavriotském žije 664 mnichů; z těch však pouze okolo jednoho sta přebývá v klášteře, ostatní bydlejí v skitech a po poustevnách, tito pak musejí se nyní sami starati o chléb vezdejší; za dob dávno minulých všichni mohli se bezpečiti na kuchyni klášterskou a jmenovitě na chléb z kláštera. Že se položila výminka s voly neorati, toho hlavní příčinou byli opět hesychasté, kteří se vzpírali všemu zemědělství, poněvadž k ideálu jejich náleželo zachovati posvátný klid po celém polouostrově Athonském.)

5. Všichni také uznali, aby klášter Amalfincův držel loď stožárovou, neb nemohl by bez ní obstáti; avšak nemá jí užívati k obchodu, nýbrž má jen do Cařihradu odvážeti svoje přebytky a přivážeti odtamtud dary křesťanů. — (Ten klášter byl latinský, založený z italského města Amalfi. Tehdáž roku 1046 roztržka církve křesťanské na východní a západní nebyla ještě dokonána, ač některé začátky byly se k tomu již staly; jako zde bez nesnáze trval klášter latinský na půdě řecké, tak zase i v zemích obřadu latinského byly toho času ještě jednotlivé kláštery obřadu východního. Že Amalfinci beze všeho odporu obdrželi od řeckých mnichů povolení, míti loď stěžňovou a podnikati jízdy až do Cařihradu, ukazuje na nebytí nenávisti, ba na dobrou vůli mezi Řeky a těmi latiníky. Byly snad i zvláštní příčiny ku přízni; mniši Amalfinci, jakožto příchozí z velkokupeckého města, nejspíš sprostředkovali dovoz rozmanitého i vzácného zboží na Svatou Horu. Dovídámeť se z jednoho životopisu, že zakladatel veliké lavry Athanasius obdržel od těch mnichů chutný kaviar; a v jiném životopise děje se výtka, že na osamělé keliji bylo spíše nalezti rozličné vodičky, masti a drahé léky, než sprostý ocet, když ho hledali při náhlém onemocnění.)

6. Poněvadž někteří přednesli i to, že jiní mniši na lodích odvážejí s hory trámy a prkna, borovice a smolu, prodávajíce je venkovanům, což však zakázáno jest již staršími zákony: my ustanovujeme, aby se tím nekupčilo, ale aby se prodávalo žijícím na hoře ku potřebám klášterů jejich. Pakli někdo bude usvědčen z takového obchodu, ztratiž i loď samu, jakož již výše bylo určeno. — (Aby se bránilo pustošení lesů, zakázán byl vývoz dříví již v ústavě první, nyní pak zákon se obnovil i přiostřil trestem zabavení nákladu i korábu.)

7. Co se týče odchodu mnicha z kláštera a vstoupení jeho do kláštera jiného, o tom psal podrobně nebeský a bohabojný Vasil. Zakazují to již zákony hory, kteréž praví, že bratra odcházejího z kláštera nemá bratrstvo druhé přijímati bez vědomí a souhlasu igumenů, leč by dřívější jeho představený odevzdal jej bratrstvu tomu z vlastní vůle a za souhlasu podřízených jemu bratrů. — (Chtělo se zameziti svévolné přebíhání mnichů z kláštera do kláštera, pročež stížilo se přestoupení jednotlivce tím, že se žádal souhlas sboru igumenů nebo

bratrstva klášterního. Za nynějších časů tato záležitost nepřísluší již obci, nýbrž každý klášter v tom jedná samostatně.)

8. Došlo k našemu sluchu, a ještě více skutečnost nás přesvědčila, ze někteří opovažují se rušiti aneb měniti pořízení zemřelých igumenů, vůli jejich zaměňovati svojí, anebo voliti a sesazovati igumeny a činiti jiné bezohlednosti. Pročež my srovnávajíce se s dřívější ústavou, ustanovujeme, aby nařízení zemřelých bylo prováděno správně a neodkladně, i aby se vše vyřídilo a vyplnilo podle obsahu závěti nebožtíkovy. Pakli by se někteří pokoušeli, dělati něco protivného, tehda ustanovení jejich nebudiž v skutek uváděno, nýbrž zrušeno, a oni sami stíženi trestem církevním. — (Podivným úkazem bylo, že nešetřilo se poslední vůle zemřelých, nýbrž bezohledně ji měníváno. Patrně při tom zavládalo sobectví.)

9. Podobně poznali jsme, že někteří zhotovivše zápisy trhové, darovací nebo směnné na částky země nebo na kláštery, a vlastnoručně na ně nakreslivše poctivý kříž před přivolanými svědky mnohými, kteříž rovněž naznamenali týž znak, později pak litovali a změnili zápisy své, povrhujíce až běda úžasně a směle dílem svým i také věrností náležitou na křesťany, při tom pak i svědomí vlastní zapírají. Pročež my za souhlasu s nejdůstojnějším prótem a všemi ostatními igumeny poroučíme, aby smělec, jenž by takový přestupek učinil, ihned byl sesazen z igumenství, a místo jeho budiž svěřeno jinému z téhož kláštera, zápis však zůstaň v dřívější platnosti své. — (Ten článek zvěstuje nám o surové zvrhlosti mravů, když sami původcové řádných zápisů opět z nich se vytahovali.)

10. Co se týče dělání dříví, žalovali někteří mniši zdejší, že větší kláštery jim v tom brání, jak ku pečení chleba a k vaření, tak i ke stavbě. Pročež jsme ustanovili, aby všichni brali palivo, kde chtějí, dříví pak stavební aby poráželi v lese obecním svobodně a bez překážek; v lesích však klášterských sekejte s vědomím mnichů kláštera dotyčného, s přivolením jeho představeného, a jen tolik, kolik jim bylo povoleno. — (Urovnaly se různice o braní paliva z lesů. Kláštery zabraňovaly sekání dříví v lesích svých, kdežto poustevníci chtěli bráti palivo, kde jim bylo nejblíže. Nyní již není lesů obecních. Skity a kelije mívají kus lesa vyhrazeného k své potřebě, a kde toho není, tam platí za zákon, že poustevníci mohou sobě bráti dříví z lesů toho kláštera, ke kterému přináleží jejich kelije neboli poustevna.)

11. Mnozí mniši žalovali, že někdy bývaly občiny veliké a dostatečné k jejich potřebám, ale během času prótové z přátelství nebo z jiných ohledů některým mnichům rozdali, tu nemnoho, tu mnoho, co kdo chtěl; tím pak ubylo občin, a kláštery tím trpí. Za souhlasu všech ustanovilo se: nižádný z prótův budoucích nemějž moci, dílce občin prodávati nebo darovati komu by chtěl. — (Přes tento a všechny pozdější zákazy majetek obecní se uskrovňoval stále, až zmizel docela. To se dokonalo v 17. století; obec vězela v dluzích, a aby se jich poněkud sprostila, prodávala klášterům i kelije, které jí patřily v Kareji. Špatné hospodaření s obecním jměním bylo také hlavní toho příčinou, že za patriarchy Samuele v letech 1763—1768 přestali osazovati úřad próty, a na jeho místo zřízen správní sbor, skládající se

ze zástupců všech klášterův. Všechna půda na poloustrově Athonském jest nyní rozdělena mezi 20 zdejších klášterův, a obci přináleží kromě domu úředního, školy a kostela již jen několik krámů v Kareji, které se pronajímají.)

12. V příčině lavry Karejské mluví se, že na místo lavry (kláštera) stala se tržištěm, neb tam prodávají, co je mnichům zapovězeno. Pročež rozsoudili jsme a ustanovili s přivolením obecním, aby starý zákon se zachovával; pakli se najde u někoho něco zakázaného — stydím se to pojmenovati — bude vyhnán z lavry té navždy. — (Tehda Kareje nazývala se také lavrou, neboť mniši okolo kostela vystavěli kelije, a byt prótův s věží vypadal jako klášter. Ale nepanovalo tam ticho klášterní, nýbrž ruch a šumot obchodní, a mnichům bylo možno kupovati si tam i věci zapovězené. Která zboží tehdáž pokládala se za nedovolená, nyní se neví. V novějším čase jednalo se o to, aby se tam poněkud obmezil výčep lihovin.)

13. Jakož byla veliká nespokojenost z toho, neb skoro všichni mluvili o tom, že igumeni větších klášterů přicházejí do shromáždění s mnohými poslušníky, což bývá příčinou mnohého zlého ve shromáždění starcův a igumenů, tak že z toho vznikávají uvnitř hrozby a venku pranice, a také ti, kteří soudí a konají práce týkající se obce, nemálo bývají zdržováni, když každý poslušník, co chce, směle a opovážlivě hovoří a tlačí se k stranám se soudícím. Vinu toho dávali nejvíce igumenovi lavriotskému; on pak, důstojný mnich Neofyt, igumen lavry pana Athanasia, jakož ve všem jiném okázal se býti poslušen k nám ve svém dobromilém rozpoložení, tak i v případě tomto, co se týkalo žalob pronášených ode všech ostatních, vyslovil se, že on spokojí se pravidlem ústavy starší, kteréž přikazuje jemu přicházeti s dvěma poslušníky, a prótovi s třemi, všem pak ostatním bez nich; neb tak předpisovala zlatá bulla za příčinou tehdejší malé lidnatosti na hoře. Igumenové ostatních klášterů uslyševše to, rozhorlili se a stáli na tom, že jim nelze přicházeti do shromáždění bez poslušníků, kterýchž potřebují při svém stáří a neduživosti. Potom všichni laskavě prosili ustanoviti: prótovi úřadujícímu přicházeti s třemi poslušníky, igumenovi blaholepé lavry pana Athanasia s šesti, igumenu Vatopedskému se čtyřmi, a rovněž igumenu Iverskému, všem pak ostatním s jedním; avšak všem poslušníkům budiž zůstati na kelijích příslušných klášterům, a odtamtud nevstupovati do shromáždění, nemíchati se mezi starce soudící a nebýti jim na překážku. Pakli by igumen jmenované lavry přál si míti u sebe jednoho nebo dva, tož také prótovi a igumenům Vatopedskému a Iverskému nechť přísluší po jednom učeníku, ale hovořiti oni nesmějí. A který by nechtěl mlčeti, toho nechť vyvedou i proti jeho vůli ze shromáždění starcův. — (Zdá se, že zlé nepleše, kterou tropili prostořecí a drzí učeníci ve shromáždění starců, tento důkladný článek učinil skutečnou přítrž. Do nynějšího sboru antiprosopů nemají učeníci a vůbec nečlenové žádného přístupu; obsluhu v něm konají placení strážníci policejní.)

14. Kromě všeho toho s obecným souhlasem ustanovilo se i to, aby všechna díla vážná vyjednávala se v obecním sboru za předsednictví próta i v zasedání s ním důstojného mnicha igumena lavry pana

Athanasia i ostatních ctihodných igumenů, když se nacházejí na hoře a přijdou do shromáždění, i v přítomnosti všech soudných důstojných starců. Nechť projednávají a ku konci přivádějí všeliké se vyskytující záležitosti v bázni boží a dle pravdy, beze všeho pokrytectví a přijímání mzdy, také ne z přízně neb z přátelství, bez náruživosti, jakož jsou závisť, vzdor, msta. Naskytnouli se u někoho věci nedůležité a nepatrné, nechť se odkáží prótovi; on pak vezme k sobě patnácte igumenův a urovná s nimi nepořádky, jež se přihodily. Avšak nedovoluje se jemu, přivolávati po každé jedny a tytéž osoby, nýbrž k jedné záležitosti jedny, k jiné opět druhé, aby v obci nevznikalo podezření a pohoršení. — (Napomenutí zde dané v příčině soudů nasvědčuje tomu, že se přiházely věci, které zasluhovaly pokárání. Také z toho článku vysvítá, že moc prótova byla hodně obmezena, a sice velkým shromážděním ve věcech důležitých, k menším pak záležitostem musel svolati vždy několik igumenův a s nimi jednati. Za nynějšího zřízení, kdy úřad prótův jest odstraněn, protata čili sbor dvaceti antiprosopů rozhoduje a činí usnešení, a čtyřem epistatům aneb užšímu výboru pak náleží to vykonati.)

15. Co vlastně mělo se předložiti přede vším ostatním jakožto věc nejnaléhavější, o tom počestní starci mluvili až naposledy, totiž, že někteří mniši a igumeni, buď ze sprostnosti své neb lehkomyslnosti a z neznalosti pravidel, vysvěcují mladíky dvaceti let nemající nejen za diakony, ale i také za kněze, a jiní v posledním pořízení svém ustanovují v témž věku i za igumeny proti každé spravedlnosti, buď z příbuzenství nebo z nevčasné náklonnosti k nim. Abychom s kořenem vyplenili takové nerozumné a nezákonné jednání, nic nemluvě o nákaze, škodě i překrucování božích a duchovních pravidel, nařizujeme: diakona světiti v 25. roce podle zákonů božích, kněze v 30. roce, a v posledních pořízeních ustanoviti také igumena těchto let. — (Spravedlivá jest poznámka, že o čem mělo se jednati nejdříve, zůstalo naposledy. Mniši patrně starali se nejdříve o urovnání záležitostí světských, hmotných a osobních, a pak teprva pomyslili na věc církevní, na udělování řádů duchovních. Nyní v té věci panuje dosti velká svoboda; platí totiž zásada, že kdo jest mnichem a k službě církevní schopen, může se státi diakonem, zvláště jeli sličného vzrůstu a obličeje, neboť diakon má představovati anděla; k tomu se ovšem hodí spíš osoba mladší než starší. Diakon po několikaleté službě církevní bývá vysvěcen na kněze.)

A tak všecka ta zákonná a dušespasitelná ustanovení — ne panská i ne šlechtická, aniž nesvědomitá aneb nerozmyšlená, nýbrž z obecného souhlasu a schválení všech důstojných mnichův a igumenů hory, kterých jmena níže v podpisech jsou poznamenána — jsou sestavena a vyložena mnou Kozmou, nejmenším mnichem Cincilukiotským, podle božího a císařského nařízení, i podepsána vážnějšími starci hory Athonské, i dána mnichům v zastoupení panujícího a svatého císaře našeho. Tato ustanovení a zákony, sepsané mou skrovností jakožto osobou od císaře vyslanou, všichni mniši Svaté Hory povinni jsou skutečně zachovávati. Přestupník jich upadá v trest zákonů božích i v nemilost císařskou. Mniši jsou povinni předložiti ústavu tuto panujícímu

a svatému císaři našemu, aby Jeho křesťanské a blahočestné Veličenstvo přidalo jí zákonitost a pevnost, jakož učinil blažené paměti císař Jan s ústavou tou, která byla složena Euthymiem nejdůstojnějším mnichem a igumenem slavného kláštera Studitského, vyslaným z nařízení císařského. Ustanovení ta potvrzujeme i my, sesilujeme, a přejeme, aby byla zachovávána bez proměny do věčnosti.

Vše to bylo vyloženo, napsáno a podepsáno Theofylaktem mnichem a prótem hory, i Neofytem mnichem a igumenem přeslovutného kláštera pana Athanasia, i Athanasiem mnichem a igumenem kláštera Vatopedského, i Georgiem mnichem a igumenem kláštera Iverského, i Janem mnichem a igumenem kláštera Zygského, i ostatními čestnými mnichy a igumeny hory Athonské, v měsíci září, indikta 14, roku 6554 (od stvoření světa, čili 1046 po narození Kristově).

(V originále následuje císařův podpis a pečeť. Všech podpisů, kromě prótova, jest 30; tolik teda bylo vážnějších starců mezi 180 igumeny na hoře Athonské.)

Z prostoduchého obsahu druhé ústavy seznal čtenář, že bylo mnoho stránek v životě tehdejších Athonců, které pilně potřebovaly nápravy. Jakou měrou dosáhlo se toho účelu, není povědomo; nejspíš nová ústava z počátku dosti dobře účinkovala, ale během času účinku ubývalo, ďábel se svými úklady odehnaný vždy opět se vracel rozmanitými cestami na Svatou Horu. Jsou toho důkazy po ruce, že po 50 letech staré nešvary dostoupily opět veliké výšky, tak že bylo potřebí nového zakročování císařského, aby pořádek se obnovil.

Počátek zlého přišel odtud, že pastýři přes všechny přísné zápovědi opět vraceli se na polouostrov s rodinami a stády svými; pásli dobytek svůj, i dodávali do klášterů mléko, máslo a sýr. Mezi mnichy a pastýři vznikalo rozmanité obcování. Pastýři měli u sebe ženy a dcery, kteréž v mužském obleku hlídaly stáda, donášely do klášterů mléko a máslo, před velkými svátky pomáhaly mísiti chléb, i dávaly se potřebovati k jiným rozličným službám, o kterých, jak stojí v jedné zachované o tom zprávě, mluviti a slyšeti zakazuje stud. Svědomitějším mnichům bylo toto počínání proti mysli; igumen veliké lavry Ivanniki Valma vzal na se zápas proti nepravosti, i napsal, co věděl o přebývání pastýřů čili Vlachů na Athoně, o pohoršlivém počínání jich žen a dcer i o věcech jiných, jež vynašla zloba ďábelská, a poslal tu zprávu k patriarchovi Mikulášovi. Patriarcha radil mnichům, aby Vlachův k sobě nepřipouštěli, ale raději ovce sami drželi, ač nikoli na hoře Athonské, nýbrž na statcích venkovských. Rada patriarchova však neprospěla, i synoda patriarší byla proti tomu, rovněž i mnozí igumeni Athonští, ano někteří mluvili obecně: „Bůh stvořil zvířata za pokrm, všechna pokořil pod nohy člověka.“ Lze z toho souditi, že mniši tehdáž jídali maso.

Tehdáž panoval císař Alexius Komnenus (1081—1118), jenž měl velkou úctu a náklonnost ke klášterům a jmenovitě k mnichům Athonským; ty on přirovnával k světlu, ježto čistým životem mají osvětlovati každému cestu do království nebeského. Též prý Svato-

horec jest podoben částce země dobré, kteráž položena jsouc na zemi hubenou, učiní ji dobrou, právě jako sůl nasypaná na černý chléb dělá jej záživnějším. Podle téhož mínění andělský život Svatohorců jest narodům utěšením a radostí, a modlitby jejich konané za celý svět jsou dary vysoce cennými, se kterými ani srovnati se nemohou užitky pocházející od mužů učených nebo vládnoucích, v jichž činech málo kdy bývá požehnání a milost boží. Takto smýšlející císař Alexius potvrdil všeliká obdarování císařů dřívějších, a nad to sám přidal výsad jednotlivým klášterům i celé obci Athonské; jmenovitě vyňal Svatou Horu z moci metropolitův a biskupův, a ustanovil, že úřadové občanští nemají míti nižádného práva nad kláštery a mnichy zdejšími.

Výsady takové velice lichotily mnichům. Ale menší radost jim způsobil císař Alexius tím, co učinil k napravení vnitřních nepořádků na Athoně. Poručilť podle starého příkladu všechny vlaské pastýře vypuditi z poloostrova Athonského; bylo jich tři sta rodin, i převedeni jsou na Peloponnes, což stalo se roku 1097. Většině mnichů nebylo vypuzení pastýřů vhod; plakali a hořekovali, jak budou nyní živi bez mléka, másla a sýra. Když potom se rozhlásilo, že patriarcha uvalil klatbu na Svatou Horu, zarmoutili se i osvícenější mniši, kteří žili v přísnosti; ptaliť se: „Jak můžeme zde se modliti, když patriarcha proklel celou horu, všechny stromy a vody?" Jedněm poskytlo to příležitost vítanou, aby spolu s Vlachy opustili Svatou Horu; jiní zase báli se zemříti a býti pohřbeni v zemi proklaté. Následek byl, že některé kláštery úplně spustly a mnohé poustevny ostaly prázdny. Lepší stav nastal teprva za panování císaře Jana Komnena, zemřelého r. 1143; tehdáž spolupůsobením patriarchy Lva Svatá Hora stala se opět hledaným útočištěm mnichů.

Židé v Haliči.

Studie

Frant. Řehoře.[1]

I.

arie Teresie přejala s haličskou provincií slušné číslo židů, ale dávné jich organisace valně neměnila, leda že úkaz ze dne 8. března 1773 bránil židům pod ztrátou veškerého majetku a pod trestem vězení ženiti se bez guberniálního povolení, podléhajícího vysoké taxe. Židé nemajetní nesměli vůbec sňatků uzavírati, za přestupky v té příčině byli kahalníci a rabíni stíháni po-

[1]) Prameny: *Nasze czy obce żywioły?* (Dr. Witold Lewicki), Lwów 1889. — *Wnioski w sprawie zniesienia* przywilejów ludności starozakonnej (Teofil Merunowicz), Lwów 1881. — *Żydzi* (Teof. Merunowicz), Lwów 1879. — *O metodzie i celach rozpraw* nad kwestyą żydowską (Teof. Merunowicz), Lwów (po roce 1880). — *Kurjer Lwowski* z r. 1889 „Słona nędza w górach,"

kutou jednoho sta dukátů nebo vězením. Současně jest od gubernia nařízeno udíleti dispens k ženitbě pouze v případech výminečných. Avšak židé nevýhodná opatření lstivě obcházeli, ženíce se i bez dovolení rabínův. Cizím židům, kteří se nemohli prokázati jměním aspoň 5000 zl., v Haliči usaditi se nebylo dovoleno. Úmysl stenčiti počet příslušníků semitského národa, je z těchto úkazů patrný. Teprve když vliv Josefa II. počal rozhodovati, Halič stala se vládě Vídeňské půdou pro židovské experimenty; k nejnepodařenějším patřil pověstný *Judenordnung* z r. 1776. Potrval sice jen deset let, ale následkův jeho nedovedlo odčiniti celé potomní století. Organisoval židovské úřady, židovské školství, židovskou policii, židovské daně, židovský průmysl s obchodem a židovské soudnictví. Nejvyšší úřadní instancí židovskou dle tohoto Pořádku stalo se ústřední neboli zemské ředitelstvo ve Lvově (General- nebo Landesdirection), do kteréž korporace patřila hlava haličských židů zemský rabín (Oberlandesrabbiner) a šest zemských starešin (Landesälteste). Úřadem vykonávajícím všecka nařízení ústřední vlády byla ředitelstva krajská (Kreisdirection) se šesti řediteli dle počtu tolika krajů, v něž se celá země tou dobou dělila. Ze svobodné volby všech náboženskožidovských obcí či kahalův vycházeli zemský rabín, dále členové ředitelstva ústředního a ředitelstev krajských. Volba dála se tím spůsobem, že každý kahal zvolil starešinu kahalného, a tito sjeli se do krajských měst, kde pod dozorem císařského pana krajského zvolili po šesti kandidátech do obou ředitelstev, sumou 36 kandidátů. Z těch místodržitel ustanovil 12 členů pro administraci: po dvou z každého kraje, vždy jednoho do ředitelstva ústředního a po jednom do ředitelstev krajských. Na to podobným spůsobem všichni deputovaní společně se členy ústředního ředitelstva přistoupili k volbě své nejvyšší hlavy: tři kandidáti s největším počtem hlasů navrženi jsou guberniu, jež zprávu o volbě podalo dvorní kanceláři ve Vídni. Z tohoto terna císař jmenoval zemského rabína, jenž, abych tak řekl, představoval starozákonního saducea, a 12 jemu podřízených funkcionářů upomínalo na dvanáctero pokolení israelských.

Ústřední ředitelstvo se zemským rabínem v čele dohlíželo na náboženství a na výchovu mladého pokolení, kontrolovalo činnost rabinátů i kahalů, dbalo o synagogy i školy, a pokud sporné záležitosti patřily do kompetence židovských soudů, toto ředitelstvo bylo poslední soudní instancí. Ono ředitelstvům krajským oznamovalo guberniální výnosy i dbalo o jich provedení, kdežto ředitelstva krajská sbírala materiál o potřebách i vadách u soukmenovců v krajích, podávajíc o všem relace vládě ústřední. Všecka korrespondence s císařskými úřady pod

---

týž z r. 1891, č. 98 „Nasi żydzi.“ — *Pokucie* (Oskar Kolberg), Kraków 1883 a 1888. — *Narod* č. 14, roč. 1890 „Żydivska hospodarka v dobrach chrystyjanskoho mitropolita,“ č. 11 roč. 1890 „Jak żydy hazdujuť u Lemkivščyni.“ — *Dilo* (polit. denník) z r. 1887 3. února „Viče żydivskich rabyniv i čudotvorciv,“ z r. 1889 feuilleton z č. 129 a dalších „Organisace hal. židů za císař. Marie Teresie,“ z r. 1890 č. 212. „Židé v Haliči“ a „Pro żydivske kramarstvo“ č. 276. Nesčetné lokálky v těchto novinách. — *Istorija literatury ruskoji* (Om. Ohonovskij), Lwów 1887, část I.

trestem musila býti vedena německy, k čemuž oboje ředitelstva vydržovala si křesťanské aktuáry a písaře.

Židovské obce třídil Pořádek na čtvero kategorií dle výše daní odváděných do kahalné pokladny. Obec neplatící aspoň 4000 zl. polských nesměla existovati. Následkem takového opatření rozpadlo se množství drobných obcí, jichž census nedosahoval předepsané výše a jež se byly ustavily ještě za polského panování. Soupis z r. 1785 vykazoval v Haliči 140 oprávněných kahalův. Prvou třídu určovala daň 4000 zl. polských, poslední čtvrtou však již 14.000, a této číslici odpovídal počet členů, které každý kahal k vlastní správě si volil: v prvé kategorii 6, v druhé 8, ve třetí 10 a ve čtvrté 12. V čele kahalu stál rabín, jenž po úradě s kahalnými písmáky (Schriftgelehrte) jmenoval veřejné učitele pro židovské školy příslušné obce, a jen tací směli vyučovati. Kde však rabína neměli, kahal si platil učitele, ale i takového židovského belfera prve musil vyzkoušeti rabín sousedního kahalu a jej schváliti; stejnou měrou to platilo o učiteli soukromém, ježto bohatší rodiny mohly své dítky dáti učiti doma; u ostatních rodin děti obého pohlaví od čtvrtého roku až do třináctého pod trestem byly nuceny choditi do židovské školy. Kahal vedl náklad na tři veřejné školy: v nejnižší učilo se čtení, psaní a prvým zásadám mosaismu i bibli; ve druhé škole byl rozebírán a vykládán talmud, konečně ve třetí učeno právu, světským a náboženským předpisům a nařízením. V ní hlavně se vzdělávali písmáci, tuchovové (Landesjuristen) a rabíni. Rabíni předsedali veřejným zkouškám semestrálním. Vrchní dozor nad veškerým školstvím měl zemský rabín. Kahalný rabín zkoušel též košeráka (šechter) a jen odbylli zkoušku s prospěchem, dosadil jej v úřad. Ježto rakouská vláda potvrdila haličským židům tak zvaný chyluk, t. j. zkoušky na themata sporných otázek z talmudu, o nichž veřejně disputovali najmě písmáci v modlitebnách o velikonocích a o svátcích pod zelenou, nabývali příležitosti vzdělati se i židé věkem pokročilí. Takováto themata navrhovali rabíni, aby se šířila a prohlubovala věda talmudu, na druhé straně pak mělo se židovské obecenstvo seznamovati s nejslavnějšími bohoslovci a řečníky mezi rabíny a tuchovy. Kandidát rabinátu skládal zkoušku způsobilosti před zemským rabínem ve Lvově a nemělli na cestu do sídelního města, rabín ten jmenoval z rabínů sousedních obcí examinátora, jenž kandidátu vystavil právoplatné vysvědčení. Když kahal vedl si na svého rabína stížnost u rabína Lvovského, ten dal věc vyšetřiti komisi z rabínův sousedních kahalů, jichž protokol rozhodl. Shledánoli provinění u rabína kahalem obžalovaného, zemský rabín jej sesadil nebo i potrestal. Pakli se ještě provinil proti právu císařskému, bylo ústřední ředitelstvo povinno uvědomiti o tom příslušné císařské úřady, jež měly jistý vliv na volbu těchto kahalných rabínů, kteří zejmena musili vládu prositi za potvrzení své hodnosti, předložiti vokacijný list obce a stvrzenku, že císařské kase zapravili předepsanou daň. Bez přivolení politického úřadu kahal nesměl stavěti synagogy, modlitebny, školy, podobně zakázáno přestavovati nebo opravovati budovy toho druhu. Za to za 25 zl. mohl každý žid svůj dům proměniti v modlitebnu a postaviti v něm toru. A to se dálo v době, když křesťanské svatyně hromadně

byly rušeny; sta rabínův, tuchovův a belferů bylo povyšováno, kdežto sta vypuzených katolických kněží nemělo kam hlavy skloniti. Uvážímeli dále, že křesťanské děti v malých i větších městech, jakož i děti chudší šlechty — o dětech selských ani nemluvě — rostly bez elementárního vzdělání, těšil se při četných školách židovských hebrejský živel právům mnohem obsažnějším; vždyť si vláda nevymínila ani díl dohledu na tyto chajdery a školy a tím samým na vychování mladého dorostu židovského.

Pořádek dovoloval židům užívati čestných titulů, jen když za ně zaplatili. Titul prostého reba udílel kahalný rabín písmákům za 2 zl., zasloužilí židé nepísmáci dosahovali ho za dukát. Titul reb-reb, jinak morajn, měl právo udíleti zemský rabín židům učeným za dukát, nepísmákům za tutéž cenu z každého sta daní, kterou platili do pokladny kahalné. Prvý titul slul reb-rajb neboli chaber, i nemohl ho dosáhnouti žid, nebylli aspoň dva roky ženat. Kdo se nehonosil oběma tituly, nemohl se státi tuchovem, t. j. assessorem v židovském soudě. Svobodný nesměl vůbec míti titulu, aniž úřadního postavení v kterékoliv instituci židovské.

Za polské podlehlosti jeden každý žid platil nepatrnou daň z hlavy, již rakouská vláda r. 1772 zvýšila na 2 zl. tehdejší měny, načež za čtyři léta ji zdvojila, i vypsala kromě toho ještě daň z příjmů a z majetku ve stejné výši. Vybírání berní svěřeno kahalům, kteří jednotlivcům vyměřili státní poplatek v době výročních valných hromad. Úřadu císařskému zbylo pouze stvrzovati příjem sumy, rozvržené na celou židovskou obec, a ta za berni odpovídajíc, ručila za správný odvod vybraných peněz, jež plynuly do státních pokladen na počátku čtvrtletí určitým obnosem, ať si již jednotlivci platili pořádně či nebyli s to na daň sehnati. Když požárem městečka nebo jinou pohromou kahal stal se neschopným platiti, rozvrhlo krajské ředitelstvo daň jeho na ostatní kahaly v zemi. Proto císařští úřadové kahalům, aby zachována byla berní síla jejich, nedovolovali dělati nových dluhů bez zvláštního svolení, pak jim ponechali fond krupku, jenž sloužil k uhrazení obecních výdajů a tvořil se hlavně z poplatků za košerovaný dobytek. Před tím sobě krupku vlastnili páni, dominia, čímž podťata existence kahalův, již při annexi Haliče povážlivě zadlužených. Tímto činem vláda pomohla židovským obcím na nohy, zabezpečivši jim samosprávu. Když později Pořádek vzal za své, židé, kteří nemohli zapraviti daň čtyř zlatých, byli císařskými úřady stíháni jako druh pobudů. Poručeno vyhnati je ze země, což arci k cíli nevedlo, jelikož sousední státy netrpěly na území svém vypovězených žebrákův. Ti dožadovali se podpory domovského kahalu, příspěvky jim povolovány na valné hromadě celé obce. Chuďasy podobné kahal na svém území trpíval nejdéle tři dni, a byl povinen dáti nemajetnému na cestu do kahalu sousedního a zmrzačeným nad to ještě opatřiti průvodce.

Kahalným rabínům přiznává Pořádek právo klatby, v katolické církvi jak známo nedovolené. Jest sice pravda, že důležitější klatbou směl stíhati výhradně rabín zemský za souhlasu guberniálního, leč klatba podřízenějšího významu stala se strašnou zbraní v rukou rabínů kahalských: jí drželi nevzdělanou massu soukmenovců v poslu-

šenství, chajrem spjali neposlušné živly v kahalech; tato klatba nedopouštěla, by židé bohatí konkurrencí utiskovali chudé a aby se mohlo vyvíjeti obchodnictvo a řemeslnictvo křesťanské. Neprospěly tedy výhrady, aby klatby užíváno bylo jenom v židovských rozepřích, šloli o vypátrání pravdy, a k jejímu vyřčení aby žádáno bylo dovolení zemského rabinátu.

Židé těšili se zvláštnímu směnkovému řádu. Jejich židovské blankety směnkové (mamera) císařské úřady kvitovaly za zákonité. Rozdíl mezi směnkou běžnou a směnkou židovskou byl patrný, neboť její protestace nebyla možna bez visa rabínova, po případě jeho tuchova, na důkaz, že podpis dlužníkův na směnce není padělán. Pro chudší kupce mamera byla s výhodou, neboť jich bránila před úpadkem, když jim podnik selhal. Rabínu slušelo právo bezprostřední exekuce zábavou svršků a vězením; odvolání dělo se k ředitelstvu krajskému. Obnos na mameru půjčený nepodmiňoval určité percentní škály. Když dlužník do šesti měsíců nevyzískal sumy rovnající se dvojnásobnému úroku a odpřisáhl to, dělil se o zisk s věřitelem, a potvrdilli rovněž přísahou, že vůbec groše nevydělal, věřitel musil se spokojiti vrácením nezúrokované půjčky. Kridátor křesťanský mohl židovského dlužníka zažalovati buď k židovskému buď k císařskému směnkovému soudu. Rabín měl dbáti, aby se žid na židovi nedopouštěl lichvy. Vláda obdařila židovské soudy právomocí trestati žida, který by soukmenovci kazil úvěr, jej na trhu přeplácel nebo vyšším nájemným přispěl k jeho vytištění z krámu. Jenom záležitosti kriminální a spory o nemovitosti byly vyhrazeny soudům křesťanským, všecky jiné sporné věci patřily před soudy kahalné. Pouze rabínům slušelo rozsuzovati spory peněžní a jiné, týkající se náboženství, kdežto spory civilní, pokud nespadaly pod soudy křesťanské, jakož i urážky rozsuzovalo forum tuchovů. Z výroku soudu kahalného šlo odvolání ke krajskému ředitelstvu a odtud k ředitelstvu zemskému; od soudu zemského a od rabína bylo odvolání k císařské apelaci a nejvyššímu soudu. Žalovalli křesťan žida, mohl použiti soudu císařského i kahalného; žid křesťana musil žalovati před forum rei, a tehdy poddaného soudila dominia, šlechtice forum nobilium, měšťana magistrát. Sestavení židovských soudů bylo následující: Při ústředním ředitelstvu ve Lvově existoval soud zemský, jehož tribunál skládali zemský rabín s pěti zemskými tuchovy, kteří byli voleni od členů ředitelstva zemského a ředitelstev krajských a od 36 deputovaných, po šesti z každého kraje. Zemřelli některý z tuchovův, ředitelstvo za předsednictví zemského rabína zvolilo náhradníka. Zemský soud zasedal v pondělí a ve čtvrtek; za mimořádné zasedání platívaly strany taxu 1 zl. 30 kr. Výrok podepsaný zemským rabínem co předsedou a všemi tuchovy doručen byl oběma stranám, a všecky spory zanášeny do seznamu hebrejsky a německy. V soudě kahalném zasedli nejméně dva tuchovi. Do soudu smírčího volily sporné strany po jednom soudci; rozhodčím pak byl rabín. Kdo výrokům soudu Lvovského i soudů kahalných vzdoroval, toho rabín stíhal klatbou, a nepomohlali, kahal neposlušného vrhl do šatlavy, až výroku učinil zadost.

Židé byli prosti vojenské služby, jednoho z nejtěžších břemen tehdejších: vojákovati řadu let považovalo se za horší osud nad samo

vězení. Článek přisuzující rabínu moc jmenovati poručníky sirotkům, jichž otec zemřel bez závěti, a článek, dle něhož židé lehkomyslně se zadlužující propadali klatbě a čtyřnedělnímu vězení, vydaly valnou část židovstva do zvůle vůdcům náboženských obcí, pod dvojsečný meč jich světského a duchovního práva. Ostatně Pořádek nevymezoval právomoc rabínův a kahalův podrobně, dopouštěl výklad četných paragrafů na ujmu zákonů státních a to v případech namnoze závažných. Vláda, povýšivši Pořádkem židovstvo nad křesťany a obmyslivši jej přepodivnými privileji, utvořila právní stát ve státu. A jaké to pohnutky vedly ji k výminečným opatřením v příčině škodného živlu židovského? Finanční a politické.

Židé, jichž obcovací řečí bylo německé nářečí, byli vyhlednuti za nástroj germanisačních utopií císaře Josefa II., jehož vláda vábila do Haliče virtemberské Němce v celých davech a na svůj náklad je tam usazovala. Židům byly zřizovány německé školy, a že veškeru korrespondenci s císařskými úřady vedli německy, již pověděno. Nicméně rabíni tyto německé školy z hloubí duše nenáviděli a agitovali proti nim tou měrou, až je obrátili niveč a vymohli za ně školy německo-konfessijní. O nic lépe nepochodil císař s plánem rolnicko-židovských kolonií, z nichž jedna byla na zkoušku založena u Bolechova. Postaveno dvanáct na půl zděných statků a dány tolikéž židovským rodinám. Ale již po několika letech židé, co bylo ode dřeva, spálili a místo aby darované pozemky orali, vrátili se k šachru a roztrousili se po krajině.

Snaha vlády utvořiti z polských židů nový druh živlu německého, projevila se při prvé konskripci úkazy k úřadům politickým a vojanským. Až po tu dobu totiž židé neměli příjmení rodových, psávali se pouhým jmenem, leda že připojovali jmeno otcovo; ale vládní úkaz poroučel dávati jim příjmení německá, čehož důstojníci soupis vedoucí leckdy nadužili ku pohaně židů; tak na př. zanášeli do seznamu příjmení: Katzenellenbogen, Unterleibsgeschwür a t. p. Řada dvorských dekretů a kabinetních nařízení jest dalším dokladem germanisačních snah vlády rakouské. Tak dekret dvorní kanceláře z 26. dubna 1805 stanoví, aby knihy a účty židovských obcí byly vedeny po německu; dle dekretu z 2. února 1806 měl při volbě funkcionářů pro touž obec brán býti ohled pouze k těm, kdož uměli německy; dekretem z 9. června 1823 velí se odhadcům domestikálních daní, aby se s úřadem židovské obce dorozuměli německy; dle dekretu ze 4. února 1820 měly se modlitby a kázaní v synagogách díti výhradně jen německy. Tím rejstřík poněmčovacích opatření není ještě vyčerpán.

Ačkoliv Pořádek židům dával nejširší autonomii, přece jich dokonce neuspokojil. Toužíce po polském panování kuli se šlechtou povstání proti císaři zrovna v době, když r. 1789 Berlínský dvůr ústy svého Varšavského vyslance připověděl Polákům pomoc k odtržení Haliče, kteráž připověď způsobila v zemi povážlivé jitření.

Císař Josef II. při provádění židovských a vůbec haličských reforem spoléhal na byrokratické úřednictvo, a když na konec naděje své viděl zmařeny, zaplál hněvem předně proti židům. Na jich vrub kladl všechen nezdar. Judenordnung padl. Pád jeho věštily patenty, které vždy více

obmezovaly posavadní svobody židův. Tak již r. 1780 vyšlo nařízení, které sice židů přímo nevylučuje z representace křesťanských obcí, ale jeví přání, aby v ní byli zastoupeni co nejméně. Patent z 24. ledna 1785 brání židům najímati krčmy, pole a dvory, kdy by jich osobně spravovati nehodlali; naprosto je vylučuje jako nájemce mlýnů, jarmarečné a trhové činže; zapovídá jim transportovati sůl, pachtovati desátky z panských polí a desátky duchovních a prodávati tabák. V témž roce dne 27. května následovalo zrušení Lvovského ústředního ředitelstva, krajských ředitelstev, všeho židovského soudnictví a mamery. Politické záležitosti židovské přikázány jsou úřadům cirkulárním a guberniu, záležitosti soudní příslušným úřadům císařským a apelaci. Vnitřní činnost úřadu kahalného scvrkala se na záležitosti čistě rituelní, na udílení almužny a podpor a na špitálnické opatrování nemocných. Za kahalné funkcionáře z navržených kahalem šesti kandidátů krajský úřad potvrzoval tři; Lvov a Brody volily sedm kahalníkův každá tři léta. Bezúčelně vzbuzen byl hněv židovstva zákazem nositi dlouhé kaftany, zákaz ten po smrti císaře Josefa II. byl zrušen, ač za to židé nežádali. Nejtížeji, ovšem zase jen na krátko, dotkla se židů povinnost branná, z nížto však r. 1789 opět byli vyňati. Již tenkrát bylo nápadno hromadné mizení židů před každým odvodem. Pět posledních let panování císaře Josefa II. charakterisují nerozumné pokusy radikálně ukončiti spletitou otázku židovskou. Návrhy na vyhlazení židovstva byly projednávány veřejně jako státní nutnost. Sem patří všeliká rozhodnutí stran židovských sňatků: za prvého syna otec měl platiti taxu, a každý následující mužský potomek byl stížen taxou dvakrát takovou jako předcházející. K tomu účelu byli židé roztříděni podle zaměstnání na tři kasty. Rolník, jehož důchod nepřesahoval 100 zl., platil za prvorozenee 3 zlaté, měllí důchod větší, platil 6 zl. a dle toho pak za druhorozence 12, za třetího syna již 24 zl. atd. Taxa za syny úřadníkův kahalných, učitelův a jiných v obecné službě obnášela 12 zl., kdežto kupci a průmyslníci s důchodem nižším než 400 zl. odváděli za prvorozence 20 zl., s vyšším důchodem 30 zl. Přes tato opatření počet židů v letech 1782—1786 vzrostl ze 172.000 na 215.000 duší.

Když nařízením z 24. ledna 1785 Pořádek vzal za své, nebyla tím zničena organisace židovských obcí, které jako pavučinou opředly veškero židovské společenstvo v Haliči. Patentem ze 7. května 1789 židé sice vřaděni do téže politické obce, a podřízeni týmže úřadům i soudům jako obyvatelstvo křesťanské, ale patent nezrušoval výminečného postavení židů v politické obci zúplna, neboť zvláště stanovil předpisy pro organisaci obcí nábožensko-židovských i pro jich funkce a předpisuje pro ně samostatné fondy ukládal židům jiné daně než katolickým občanům státním, jakož i nezrušoval některých dávných usnesení nesoucích se k privilejím židovstva, nýbrž jen částečně je měnil. Dle dvorního dekretu z 16. února 1789 a pozdějšího z 22. října 1807 žádný žid bez povolení císařova nemohl nabyti práva měšťanského, a tím byl mu již zatarasen vstup do úřadní representace městské, tedy k podílu na řízení obecních záležitostí. Následkem toho zastupitelstva měst považujíce sebe korporativně za ryze křesťanská, nikdy nepo-

myšlela, aby zájmy křesťanské byly vyloučeny z jurisdikce městské a byly pro ně zřízeny katolické obce náboženské se židovskými parallelní. Tím stalo se, že zastupitelstva městská vedla tyto katolické záležitosti, kdežto zájmy židovské spravovány byly israelitskými kahaly. Tento dualismus potrval do r. 1848. Odtud datuje se provisorium, jež v některých městech až do definitivního uspořádání obcí a poměrů židovských připouštělo v městském magistrátě skromný počet zástupců mosaických.

Za ministerstva Gołuchowského židé obdrželi dnem 20. listopadu 1859 povolení usazovati se na vsi, a mnohé předpisy omezující provozování řemesel byly zrušeny. Za měsíc po tom vydán byl zákon o svobodném provozování průmyslu.

Před r. 1860 židé nesměli býti vlastníky zemských statků. Teprve císařským rozhodnutím ze dne 18. února 1860 dovoleno jest držeti velkostatky těm, kteří odbyli nižší střední školu nebo jí rovnou školu odbornou, a těm, kdož na vojně dosáhli zlatého portépée. Následkem toho při potomní volbě do haličského sněmu přihlásilo se 38 židů oprávněných hlasovati v kurii velkostatkářské, a když zákonem ze dne 21. prosince 1867 zmíněná obmezení byla zrušena, listina volební na r. 1870 vykazovala již 68 židovských velkostatkářů v kurii šlechtické. Od krachu r. 1873 počet dvorů v rukou židovských stoupal rok od roku; tak volební období sněmovní r. 1876 mělo již 289 voličů, r. 1889 pak 305, což se rovná 13% všech voličů z této kurie.

Prvá obsažnější diskusse o haličsko-židovské otázce byla vedena za sněmovních sezení r. 1866. Vláda tenkrát předložila sněmu návrh nového zákona obecního, jehož několik paragrafů podrobněji určuje práva židův. Stanoví se v tomto zákoně, že záležitosti specielně křesťanské, pokud podléhají právomoci obecního zastupitelstva, mají býti toliko jím řízeny, a že židovští členové v témže sboru zasedající nemohou míti vlivu na správu těchto eminentně křesťanských zájmů. A naopak záležitosti specielně židovské dány jsou v exekutivu administrace židovské, jejíž členy volili pouze židé, kteří se však zároveň účastnili volby podobných funkcionářů katolických pro obor shora vytknutý. Nade vše ale židy pobouřil paragraf, že vyměřování obecních dávek k účelu ať si křesťanskému nebo židovskému díti se mělo za souhlasu obecního zastupitelstva. Proti tomu židé rekurrovali do Vídně. Ministerstvo Belcrediovo davši sobě od místodržitelstva objasniti sporné paragrafy a přesvědčivši se, že v ničem neubližují právům židovského živlu, zvláštním nařízením stvrdilo, že záležitosti židův kontrole úřadů samosprávných svěřeny býti nemohou, ježto prý podléhají instancím politickým, načež teprve zákon byl sankcionován s dodatkem příznivým: „ačli specielní zákony nestanoví jinak.“ Židé tedy triumfovali, a snaha polských vlastenců, aby nebylo hrází mezi židy a křesťany, roztříštila se o kmenovní vášeň mosaickou.

Jakmile obecní zákoník z r. 1866 vešel v život, židovští fanatikové z Krakova žádali za zrušení praxe, která datujíc se z dob Krakovské republiky, tamějšímu magistrátu zajišťovala spolupůsobení na světské záležitosti Krakovské obce židovské. Obšírným spisem k ministerstvu dokázal Krakovský magistrát oprávněnost oné praxe; mini-

sterstvo pak řídilo se zásadou, že politické záležitosti židovské mají bez podmínky přiděleny býti úřadům státním. Roku 1868 podala vláda zemskému sněmu předlohu, zrušující některá obmezení co do účasti židů ve sborech obecních, a když jejím přijetím padla závora, která židovi bránila státi se představeným na vsi nebo purkmistrem v městě, stalo se židovstvo občansky rovnoprávným s křesťany, ale společensky i dále nepřestalo tvořiti v obyvatelstvu země zvláštní kastu. Židovská rovnoprávnost se pak (ve sněmovním sezení dne 10. října 1868) dovršila; i jest zajímavo seznáti z debaty aspoň některé výroky čelnějších poslanců a tudíž i jejich názory o nezahojené ráně haličského království.

První Frant. Toroszewicz děl: „Židé jsou element cizí vůči všem vrstvám společenstva, bez lítosti vykořisťují vesničany, jež balamutí a snižují ve stav poroby; měšťany vytlačují z každé posice a v každém směru v městech větších. Zalidnivše výhradně městečka, zdržují v nich rozvoj municipální a rozvoj národní, ba činí jej nemožným. Držíce statky selské ničí je a spolu ubíjejí národnost i národní osvětu; ránu zadávají literatuře a žurnalistice polské. Jsou satanem svůdcem úřadnictvu a nestřežené mládeži, jsou živlem ničícím a ne tvůrčím. Živel tento jsa reakcí proti společenstvu ostatnímu, má své vlastní národní poslání. Neslučuje se s námi; děti své vychovává v tendencích protinárodních. Daně z krve, této nejvyšší oběti občanské, neplatí vymykaje se povinnosti branné. Řídí se kahaly, pročež pozbývá práva vymáhati sobě rovnoprávnost a zrušení výminečných opatření, neboť nelze mu dáti na pospas obyvatelstvo maloměstské.“

Naproti tomu ozval se Ed. Gniewosz, tehdejší místodržitelský rada: „Jsouli tyto žaloby jen z části pravdivy, sluší příčiny tohoto smutného zjevu hledati v tom, že židé nemohli posud společně s druhými obyvateli bráti účast v obecních záležitostech společného života politického. Jeli skutečně židovstvo tak nebezpečné, společnost otravující, tož stálým vyháněním jeho právě z této společnosti, vtlačováním v kastovní formy stane se nebezpečnějším jako otrava koupená; za to splynutím s četnější nad něho národností stane se tím, čím otrava zředěná, která nám může posloužiti jako lék.“ — K. Rogawski mínil: „Otázka židovská jest jednou z těch, které nám budoucnost přikáže rozluštiti. Neblahý osud židů vznikl, když přikvačily nejhorší časy na obec pospolitou. Této otázky podjal se sněm čtyřletní, ale zůstavil nám ji nerozřešenu, k rozřešení nám ji odkázal. Sněm čtyřletní jest poslední vůlí, jejímiž jsme vykonavateli.“

Poslanec Dubs ujišťoval, že by se židé již dávno byli polsky naučili, kdy by jim nebyla vláda nejrůznější překážky činila. Končil výstrahou: „Pamatujte, že jsou to vaši židé, jichž jmění stanoví díl bohatství zemského; jejich důvtip, jejich nadání mohou ve prospěch země býti zužitkovány.“

Když po té Kornel Krzeczunowicz zaujal krajně nepřátelské stanovisko k židům, ozval se zpravodaj Frant. Smolka: „Divím se velice, že vlastně ctěný poslanec za Břežansko učinil námitku, že židé již přes dvacet let mají rovnoprávnost a ještě se nestali Poláky, žádaje, aby se dříve slili s národem polským a pak domáhali se svých práv.

Tomu se divím proto, že ctěný poslanec náleží vlastně k armenskému štěpu, který existoval pro sebe a splynul s námi. A proč s námi splynul tak, že jej počítáme k nejobětovnějším synům Polska? Protože měl a má od věkův úplnou rovnoprávnost. Kdy by toho nebylo, Armeni by podnes podobně jako židé zůstávali zvláštním štěpem, a ctěný poslanec domáhal by se bezúspěšně rovnoprávnosti, neboť by mu někdo vyčetl kmenovou různost a žádal by, jak on to žádá od židův, aby Armeni prve splynuli s národem polským.“

Snešením svým dne 8. října 1868 sněm vyzval vládu, aby prozkoumajíc zákony, reskripty a těm podobné výnosy v příčině židů, učinila žádoucí krok ke zrušení posavadních privilejí. Současně obracel se zemský výbor k státním úřadům, aby se jaly sbírati data, k ustálení právního postavení židů čelící. A jakou odpověď dala vláda? Ministerským reskriptem ze dne 21. listopadu snešení sněmovní uznala za bezpředmětné a bez praktického významu, an prý §. 15. základních zákonů o právních poměrech obyvatelstva říše zrušuje všeliký rozdíl mezi lidem různých vyznání a záležitost tu úplně vyřizuje. Avšak zemský výbor odpověděl resolucí ze dne 10. prosince, že nemůže přistoupiti k náhledu vlády; máli rovnoprávnost býti skutečnou a nikoli zdánlivou, žádnou měrou nemohou nadále trvati výminečná opatření pro lid židovský. Zatím ministerský reskript ze dne 3. března 1869 zrušil přísahu kahalníků jako zbytečnou, i byla podržena jen pro ty, kteří vedou matriky. Podobným reskriptem ze dne 2. června 1870 jest nadobro zrušena instituce krajských rabínův, a kahalu ponechána úplná svoboda co do volby rabína místního. Dva poslední reskripty sluší považovati za ovoce čtyřleté korrespondence zemského výboru s ministerstvem, jež nepřestalo resoluci sněmovní z 10. prosince 1868 svého souhlasu odpírati; teprve 1. července 1872 vidělo se vládě poslati okresním hejtmanům důvěrný oběžník, v němž konečně uznává jsoucnost abnormálních poměrů mezi židy, jimž prý Josefinský statut z r. 1789 nepokrytě nadržuje, kdežto druhá vyznání se podobným výhodám netěší, a podobně prý rozhodnutí ze dne 22. července 1833 co do vybírání domestikální daně kahalné jest monstrum z ohledu na jiné konfesse. V závěrku vyslovuje vláda náhled, že jest radno vše zůstaviti samotným kahalům, aby ze slušnosti u Israelitův a vlivem občanské rovnosti ostny oněch privilegovaných opatření ponenáhlu se otupovaly.

Zemský výbor zanechal dalšího bezvýsledného zakročování u vlády, a tak to zůstalo do r. 1875. Toho roku se okresní výbor v Mościskách obrátil k zemskému výboru se stížností na bezpráví, jichž tamější židovská obec se dopouští na záležitostech obecních; zemský výbor odstoupil petici místodržitelstvu a okresnímu výboru Mościskému poradil, aby vzal útočiště ke sněmu. Tak se i stalo. Výsledkem petice bylo, že sněm 30. března 1876 usnesl se obnoviti resoluci z r. 1868, aby vláda důkladně prozkoumala právní poměry židovstva atd. Několik dní před tím vešlo ve známost ministerské rozhodnutí z r. 1875 o správě židovských matrik, kteréž místodržitelstvo provodilo poučným oběžníkem k okresním hejtmanům, obsahujícím hlavně tyto kusy: „Rozmanité záležitosti židovstva dokazují, že politické úřady prvé instance s malou výminkou důvěrný okružník z r. 1872 nechaly bez povšimnutí a s lho-

stejnou obojetností hledí na organisaci židovského živlu, zůstavujíce mu neobmezenou svobodu ustavovati se ve sbory a vésti záležitosti náboženské. Tak jmenovitě: staré filiálné obce náboženské o své vůli odštěpily se od toho druhu obcí hlavních, nebo jednotlivé rodiny židovské bydlící mimo obvod hlavní obce bez vyššího povolení sloučily se ve sbory samostatné, ano i v nejedné větší, lidnatější židovské obci existují vedle uznané obce kolem jisté modlitebny sdružení náboženská, vystupující samostatně a osobující sobě činnost, k níž jsou oprávněny pouze náboženské obce vládou uznané. V společnostech zákonně uznaných nebývá hleděno předpisův o jmenování představených, jako rabínů, učitelů náboženství, školníků, kantorů, sluhů v synagogách, školách, modlitebnách i hrobníkův. Neméně podniká se bez předběžného svolení stavba synagog a modliteben, jakož i tak zvaných škol a pro soukromé vyučování náboženství mosaickému tak zvaných miniam, do nichž povoluje se vstup i cizím, tak že takovéto domácí ústavy mění se ve veřejné. Hřbitovy, místo aby stály pod dozorem vrchní správy kahalův, nacházejí se v rukou osob neb společenstev soukromých, a pohřby dějí se na úkor policejním předpisům zdravotním. Udílení jmen děvčatům a obřízka chlapců neodpovídá požadavkům příslušné vědy a koná se bez kontroly rabínovy; tolikéž sňatky příčívají se ustanovením zákonů civilních."

Zemskému výboru nezbylo než oběžník vzíti na vědomí a tím svou interpellaci k vládě a spolu petici z Mościsk uznal za vyřízenu.

Zdánlivě positivním úspěchem zemského výboru v příčině správy kahalův byl ministerský výnos ze dne 4. ledna 1877. V něm vláda konečně opustila zásadu, kterou byla po tolik let všecko volání zemských zástupců po nápravě mařila. Zřejmě se přiznává k protežovanému postavení židovstva a slibuje pro sněm předlohu, od níž očekává vyřízení této záležitosti v duchu rovnoprávnosti. Když však za sněmování r. 1878 předloha octla se na denním pořádku, k obecnému úžasu se ukázalo, že jest pouhou žádostí, aby z obecního zákonníka vyloučilo se ustanovení obmezující voličské právo židův. V duchu rovnoprávnosti rozpředla se sice živá debata, ale konec konců bylo bezpodmínečné uznání židovstva za organickou část politických obcí, aniž se objasnil význam tohoto presentu, tak že jím židé sice nabyli vlastnického práva k obecnímu majetku obcí křesťanských, ale majetek nábožensko-židovských korporací nadále zůstal v rukou židovských členů jejich. V praxi došlo to nejen k útiskům ze strany židův, nýbrž ještě k nákladným procesům, v nichž židé napořád vyhrávají. Tyto křiklavé věci bily do očí hlavně tam, kde křesťané získali obecní majetek jakožto náhradu za servituty, neboť k ekvivalentům za zrušené povinnosti urbariálné židé potahováni nebyli.

Když r. 1880 Lvovský okresní výbor podal říšské radě petici, aby konečně zákonní cestou právní poměry židovstva se ustálily, následovaly jej v tom 32 jiné okresy. Petice toho druhu vzbudily reakci u přívrženců posavadního pořádku mezi židy. Židovský spolek Mahsike-Hadas pořádal tři sjezdy rabínův, na nichž se přijal plán obranného boje za starodávné privileje haličského židovstva, a podle instrukcí od rabínů schválených říšský poslanec žid Schreiber ve Vídeňském

parlamentu zahájil akci. Praesidium postoupilo petice vládě, načež ministerstvo na nich opřelo návrh nového židovského zákona, k jehož řešení delegována anketa ze zástupců haličského židovstva, Schreibera, Miesesa a Kallira. Mezi oběma stranami židů v Haliči onen návrh způsobil živou polemiku. Pokrokáři, či jak je v Haliči obecně zvou, židé němečtí, klonili se k vládnímu návrhu, jenž podržuje právní stanovisko Josefinského statutu, vylučující záležitosti nábožensko-židovské ze vlivu obecních úřadův, a kontrolu jich připouští jen v některých punktech. Proti tak povrchní vládní reformě energicky vystoupili starověrci s dvěma peticemi k ministerstvu. V jedné žádají vládu, aby bezpodmínečně od svého projektu odstoupila a parlamentu ho nepodávala; kdy by však ho nevzala zpět, měla jej změniti v duchu projektu, jejž ministerstvu předložil rabín Schreiber. Orgán pokrokářů „Der Israelit“ spustil na to prudkou střelbu proti rabínovi Schreiberovi a tupil tendenci petice, již kahalové starověrečtí ministerstvu zaslali. Anketa však se rozešla, neukončivši jednání v té příčině.

Na sněmu r. 1881 Teofil Merunowicz podal čtyři návrhy, z nichž první směřuje k tomu, aby tajná vláda rabínův a kahalův byla prozkoumána a cestou zákonní vytkly se jí přesné hranice, hlavně pak aby mosaické vyznání podléhalo témuž dozoru jako vyznání jiná. Druhý návrh se domáhal důkladného dohledu na vedení židovských matrik, třetí se týkal zneužívání a šmejdů, jaké provádějí židé při vojenských odvodech, konečně čtvrtým návrhem žádáno, aby lichvářství při půjčkách na zástavy bylo zamezeno. Od vlády došla na tyto návrhy odpověď sice příznivá, ale ne dokona je vyřizující. Teprve r. 1884, když byly opětovány, sněm se usnesl na petici k vládě, aby se z činnosti nábožensko-židovských obcí vyloučilo, co nespadá v záležitosti konfessijní, nýbrž podléhá zákonům říšským. Petice stejné tresti, s níž se Teof. Merunowicz obrátil do říšské rady, měla projednání řečených návrhů uspíšiti. Skutečně také se stala podkladem resoluce, vyzývající vládu k podrobnému vyšetřování; a na tom kvestie židovská pro ten čas uvízla.

Z jihočeských krajin.

Kresby

Adolfa Heyduka.

Samota.

Samota, hle, mlhovitá křídla
v nedozírnou rozprostírá dál,
vprostřed balvan u vyschlého zřídla,
v pohádce jak zkamenělý král.

Na temcně šedý mech se hostí,
paty nízký ovíjí mu vřes,

z ňader útlý ptačí zob mu rostí,
jejž snad z dálky lačný drozd mu snes.

Malý ručej bázlivě kdes vzdychá,
ptákův stín jde po skalách jak duch,
na bodláku s listu na list zticha
pavouk sítě plete na lov much.

Na zakrslé jedli jestřáb sedí,
loupežník, jenž přilít na dostřeh,
stesk a bázeň smutně na se hledí —
a co kolem, zatajuje dech.

Chatrč u řeky.

Malá chatrč blíže řeky,
na samotu prchla z lidu,
sní a dřímá po dva věky,
stejna v ruchu, stejna v klidu.

Přitulena k boku chlívce,
dvě maličká okna v líci,
sedí na své podezdívce
jako babka na lavici.

Sedí tiše jako pěna,
přimknuty jsou kalné oči;
padá střecha, padá stěna,
poval pln je červotoči.

Je tak vetchá, je tak chará,
plna lat a záplat všade,
a přec myslí, chudák stará,
že je posud děvče mladé.

Však již nad ní šumným slovem
klen se modlí v noční dobu,
jak kněz rakve nad příkrovem,
žebráka když kladou k hrobu.

Rašeliniště.

Na močále jako kvočna zlatá
sedí slunce, líhnouc spousty mlh,
poblíž v olších stojí babka chata,
slamný klobouk výparem jí zvlh.

Mimo bezedná se vine cesta,
samá kaluž, samý rudý mok,
samé svaly zahnědlého těsta,
noha váznouc zapadá co krok.

Zibu pln, div že mu boky stačí,
vázne povoz v hlubých kolejích,
kůň se vzpírá, vozka v lišně tlačí,
čela obou sdílně líbá jich.

Nad nimi se vznáší a zas sedá
zúpějících racků sivý tlum;
vše by viděl, holou hlavu zvedá
nuzně klečí ošacený chlum.

Bouře.

Vůkol dusno, mlha výš se zdvíhá,
jih se temní, k mraku spěchá mrak,
blýskavice k nebesklonu sbíhá,
Perun vyvaluje žhavý zrak.

K ňadrům kmene zpěvný pták se kryje,
liška plaše pádí do doupat,
ve vsi kohout kokrhá, pes vyje
skrčen v boudě u zavřených vrat.

Větrů vanem jako v strachu pouští
bílé květy s větvic černý trn,
přidušeným hlasem stená v houští
lidmi na smrt utýraný srn.

Sítí šumí, víc vždy každou snětí
chví se, kloní, zmítá dálný les;
bouř jak matka neposlušné děti
metlou deště bije stromů směs.

Po dešti.

Bouře přešla, pole vsákla vodu,
slunce vypilo ji z cesty rýh,
skřivan roveň zvučícímu bodu
lidským zrakům zniká v oblacích.

Pupen šipku zrudlý zvolna puká,
žlutou travkou odívá se souš,
racek kniká, žežhulice kuká,
stébla k hnízdu snáší chocholouš.

Hrdlička si černou stuhu bere
kolem krku, milánovi vhod,
a své bílé náprsonky pere
četa jiřic pěnou jarních vod.

Nivy zpěvem oživly i sady,
pluhu výskot slyšet ze všech stran,
v brázdě vyhřívá se zajíc mladý,
nad hlavou mu krouží hejno vran.

Sáša.

Dle pamětí ruské vychovatelky

napsala

Gabriela Preissová.

(Dokončení.)

II.

V Petrohradě 12. ledna 1873.

Drahá Heleno!

Nalezla jsem tedy zase nový domov. Od té doby, co mi bývalá má paní jizlivě řekla, že guvernantek dostane člověk jako housek na krámě, myslím na to slovo s úzkostí. Pomodli se za mne, ty zbožná družko moje, aby mi byl dům těchto boháčů Nigilských přívětivým domovem. Paní Nigilská je dosud mladá paní, asi třiceti let, ale zdá se mi, že nemá pevného zdraví. Stěžovala si mi, že je chudokrevná, a je to na její sivě bledé tváři také znáti. Povahou se mi zdá dobrá a klidná, jenom v jejích očích jeví se trochu nervosy; jsou to jasné a skromné oči jako u holubice, ale stále jako by byly přichystány ku pláči. Člověku pohlížejícímu do velkého lesku těch zorniček, vroubených hortensiovými klapkami a dole temnějšími kroužky, zdá se, že už z nich slza skane. Anebo musí si ona potají často zaplakati, ač by k tomu neměla zjevné příčiny. Oplývá pohodlím života, má krásného, znamenitého muže a rozkošného synka. Věř mi, Heleno, neviděla jsem dosud tak půvabného dítěte. Je podoben otci, ale toho jistého výrazu, který mne na panu Nigilském nevysvětlitelně zaráží, v Sášově dětské měkkosti není. K tomu má můj svěřenec dlouhé rusé prsténce vlasů, za nimiž se lidé po ulicích ohlížejí, a není divu, že carský fotograf vystavil velikou jeho podobiznu na odiv. Když mne Sáša po prvé spatřil, podíval se na mne přítulně a tázal se, jak mi říkají. „Tetuška Máňa,“ odvětila za mne paní Nigilská, odporučujíc mne milými slovy jeho lásce. Tento titul mi již také zůstal, a já jsem jím velice spokojena.

Vede se zde velký dům, neboť pan Nigilský musí míti nesmírné příjmy. Nyní zase dostal jeho plán k nějaké velestavbě první cenu, a mimo to účastní se se svým otcem v podnikatelství mnohých staveb

najednou. Paní ho často napomíná, aby nepřepínal svých sil, ale zdá se, že on to nerad slyší. Neodpovídá na to, svraští čelo a zamlouvá řeč tak, jako by si o své práci s chotí nepřál hovořiti. Chce ji bez pochyby vzácným taktem ušetřiti všech existenčních starostí.

Celkem řečeno, jsem svým postavením zde nad míru spokojena, i dá Bůh, že se budu cítiti i šťastna. Buď mi vroucně pozdravena; po druhé Ti budu moci již více psáti. Tvá věrná

Marie.

Moje adresa: M. D., guvernantka v domě pana architekta Borisa Petroviče Nigilského, v Petrohradě, Něvský prospekt.

V Petrohradě 3. října 1873.

Moje Heleno!

Díky Bohu, stav naší paní se po dlouhé, povážlivé chorobě již utěšeně lepší. Její těžce zkoušená matka již odsud odjela byvši zase na kvap povolána k lůžku svého jediného syna, o rok staršího panina bratra Eugena, jenž prý churaví úbytěmi. K panině útěše přibyla sem mladší její sestra Varja, dívka neobyčejné, temné krásy. S paní Nigilskou nemají nic podobného, ani společného, zdá se mi také, že si po sesterském způsobu ani nerozumějí, po sobě netouží. Slečna Varja dlí v domě sestřině po prvé. Divila jsem se, že není s nápadnou svou zvláštní krásou dosud zasnoubena, anebo vůbec milostnými poselstvími obletována, ale ona se tomu bez pochyby vyhýbá. Poznala jsem to z toho, že po první naší vycházce na veřejné promenádě, kde zjev její budil očividnou pozornost a obdiv, žádala mne, abychom po druhé k vycházkám volívaly osamělá, tichá místa, i oblíbila si nyní nevyhledávanou cestu k malému hřbitovu. První dojem, jejž na mne učinila, nebyl sympatický, ale nyní čím dále tím více cítím, že je v ní cosi, co člověka tajemnou mocí k ní vábí. Cítíme to všichni až na malého Sášu, který si, podivná věc, svou tetičku dosud prohlíží s jistou bázlivou nedůvěrou, ač ona se s ním nejraději spolčuje, družíc se oddaně a trpělivě k jeho hrám a vycházkám. Pan Nigilský se ve společnosti své švegruše stává neobyčejně sdílným a živým; hovory Varjiny prozrazují značnou duchaplnost, a řekla bych, až podivuhodnou mužskou odvahu. Myšlenky, jež tak jistě pronáší, věru jakživy nenapadly naší skromničké, čistě ženské paní, v jejichž výrazech jeví se vždy jen něha, oddanost a starostlivost. Příští týden odjede paní na radu lékařů s panskou Nataškou do mořských lázní a mně a slečně Varje bude zde bdíti nad Sášou a celou domácností. Dej Bůh, aby se nám paní vrátila osvěžena na těle i na duchu, neboť tak se mi pořád zdá, že na jejím čele tkví znak smutného osudu . . .

Dne 5. října.

Dnes musím psaní ukončiti truchlivou zprávou. Panin bratr Eugen zemřel dnešní noci v Abramově, kde poslední dvě léta hospodařil co nájemce starého pana Nigilského, jenž rodiště naší paní v dražbě byl koupil. Paní musí tou trapnou zprávou nějaký čas býti ušetřena. Na pohřeb pojede pan Nigilský sám a obstará to, aby Marie Fedorovna odjela také s naší paní do mořských lázní a za vhodného okamžiku jí zprávu o smrti bratrově šetrně sdělila. Slečna Varja ví o všem, chodí

po domě bledá, ale dovede býti tak statečnou, že jí ani jediná slza oko nezarosila, kdežto já osůbka cizí a duše slabá musím se pro své uplakané oči schovávati, abych před paní neprozradila, co rodinu stihlo.

Buď s Bohem, má družko jediná!

V Paříži, 7. května 1874.

Moje Heleno!

Při posledních dopisech na Tebe dralo se mi mermomocí jisté tušení do péra, ale já se vždycky přemohla, abych ti ho nesdělila, zdálo se mi zase vždy jen hříšným podezřením. Nyní však již určitě přede mnou vystoupilo, mučí mne ve dne i v noci, pronásleduje mé sny tak, jako bych i já byla do jakési viny stržena . . .

Včera ráno jsme po dlouhé cestě dojeli do Paříže, pan Nigilský, slečna Varja a já se Sášou. Z nádraží nás odvezl pan Nigilský do svého nového domu, jenž jest zvenčí poněkud jednodušší než jeho dům Petrohradský, uvnitř je však ještě nádherněji a zcela nově zařízen. Očekávalo nás již také nové, cizí služebnictvo.

Po snídaní, při němž se jevila všech nás únava a ztalácenost, bylo mi určeno odebrati se se Sášou na odpočinek. Vešla jsem do svého nového pokojíku, svlekla jsem Sášu, položila ho na pohovku a klekla u něho hladíc jeho drahou hlavičku. On na chvíli zavřel oči, ale já nemohla rozhlížeti se po svém novém bytě, jistě zase tak nádherném, o jakém jsem dříve jakživa nesnívala — ba neprohledla jsem si ho ani do té chvíle. Skličovaly mě těžké myšlenky. Přemýšlela jsem o záhadě, proč mi není známa nová adresa paní Nigilské, proč jí nesmím dále podávati tak toužebně vyžadované zprávy o Sášovi, jak roste, prospívá a po ní se ptá — proč se mi od ní nedostalo již po čtvrt roku ani jediného slůvka, proč Varja místo dřívějšího přátelského se mnou obcování stala se nesdílnou, upjatou a chladnou velitelkou, a proč pohlíželi tak divně, nepokojně na sebe s panem Nigilským? . . . Bez jediného slůvka vysvětlení po nějakých záhadných cestách pánových, po chvatných dopisech a telegramech, musela jsem s nimi před osmi týdny z Petrohradu odcestovati. Přijeli jsme do malého městečka dalekých Uher a ubytovali jsme se se Sášou a Varjou na evangelické faře, u vlídných hostitelů, farářských manželů. Tam jsem, drahá Heleno, po prvé viděla, co je to jednoduchý a šťastný život rodinný; musela to cítit i Varja, neviděla jsem ji dosud na nikoho s takovou úctou a pokorou pohlížeti, jako na onoho duchovního a jeho choť. Ona zvyklá bez pochyby povždy jen rozkazovati, obsluhovala s poníženou ochotou několik drobných farářových dětí. Někdy si zašla do blízkého evangelického chrámu, a tu jsem na ní poznávala, že se vracela s uplakanýma očima, byla tedy přece v duši její struna, při jejímž dotknutí ji opouštěla její statečnost a tvrdost! Pan Nigilský bydlel jinde, ale každého dne k večeru nás vždy navštěvoval. Konečně mne vypravili se Sášou napřed do Curycha, kde nám bylo přikázáno v tamějším prvním hotelu pobyti tři dni; a když druzí za námi přibyli, cestovali jsme hned dále až sem do Paříže, svého nového domova. To vše jsem probírala v mysli těžce zmatené a hledala nitku východu tušíc, co se asi děje. Zrak můj byl upjat na Sášu, na čisté jeho čelo s jemnými obloučky temných obočí

a na jeho přivřené oči, kolem nichž se poslední dobou někdy tvořil hortensiový stín, upomínající na matku. Náhle otevřel zraky, rozhledl se udiveně po novém neznámém příbytku a navyklý časté proměně, řekl jen klidně: „Čí je to pokoj?“

„Můj — náš . .“ zašeptala jsem. „Nebudeš již spáti?“

Zavrtěl hlavou. Prohlížel si ještě chvíli strop, pak se vzchopil a naklonil se až k mému uchu. „A sem ona také ještě nepřijede? Víte — mátuška . . .“ zašeptal.

„Nevím, miláčku, nevím . . . Nesmíš se o maminku báti, jí se vede dobře. Ale musí býti sama, aby se v nerušeném klidu spíše mohla uzdraviti. Zatím máš tatínka, který tě nade vše miluje, máš tetu Varju a mne.“

Hoch potřásl hlavou. „Ale už by mohla přijíti — už je to dlouho!“ řekl s neobyčejnou vážností a zamyslil se.

Já jsem od něho odvrátila hlavu, a proud slzí mi vytryskl z očí. On to přece spozoroval a táže se mne: „Proč pláčete?“

„Vidíš, já nemám už nikoho,“ omlouvala jsem se zmateně; „ani tatínka, ani nikoho.“

„Tedy neplačte,“ pokoušel se mne potěšiti chytaje mne za rukáv. A přitulil se ke mně svou naučenou líbeznou říkankou: „Já jsem také vaše duška milá.“

Věř mi, Heleno, že poslední dobou ve mně vznikla myšlenka říci panu Nigilskému: „Pane, já postavení ve vašem domě nemohu déle snášeti.“ Ale pro to drahé dítě, pro Sášu bych dovedla snésti všecko na světě! Však poslyš dále. Když jsme byli zavoláni k obědu, seděl již pan Nigilský s Varjou u stolu; oba se zdáli na pohled klidni. Ona si podepírala rukou hlavu, a tu jsem zočila na jejím srdečním prstě snubní kroužek. Za tuto ruku ji také po chvilce pan Nigilský při jakési žertovné poznámce uchopil a dotkl se ústy jejích prstů — pocty té, jak se pamatuji, paní své nikdy neprokázal. Zdáli se veselými, nicméně ve všem tom žertování o jídle a Pařížských spůsobech byla známka jakési nucené úmyslnosti, cosi jako odříkávaná úloha. Já byla rozčilena i pomatena jistě až do smutné směšnosti.

Po obědě zavolal pan Nigilský sluhu a nařídil mu, aby Sášovi ukázal dva žíhané ponny, jež mu k vyjížďkám pro radost koupil, což chlapce vzpružilo k milé zvědavosti. Já chtěla jíti s ním, ale pan Nigilský mi pokynul, abych zůstala. Popošel za odcházejícím sluhou, rozhledl se po chodbě a vraceje se připadal mi neobyčejně vzrušen. Přitáhl svou židli, ale nesedl si, podíval se na Varju a položil svou pravici na její rámě. „Slečno,“ promluvil odměřeným, nicméně však chvějným hlasem, „dovolte, abych vám představil svou milovanou a váženou (to slovo pronesl s důrazem) druhou choť. Byli jsme po svém přestoupení na víru evangelickou řádně oddáni. Prosím vás, abyste se k mé paní chovala s úctou a láskou jako přítelkyně, neboť ona mimo mne potřebuje ještě někoho ku podpoře při svých těžkých vzpomínkách. Můj syn na vás visí celou náklonností a vírou, dbejte tedy, aby mou druhou ženu také ctil a miloval jako pravou matku . . .“

Vše to mne již nepřekvapilo, nicméně utajil se mi na chvíli dech.

„A co mám říci jemu — Sášovi?“ zašeptla jsem, vyhýbajíc se zrakům jich obou.

„Nejlépe bude,“ odtušil pan Nigilský, přecházeje teď po komnatě, „když mu časem šetrně řeknete, že první jeho matky už není. Bude to prozatím tak k jeho klidu i štěstí. Až doroste tak, aby úplně pochopoval život, pak si s ním promluvím do pravdy sám.“

„Ale ona žije?!“ vypravila jsem s těží ze sebe.

„Slečno Mášo,“ odvětil pan Nigilský pevně, „mohu vás ubezpečiti svou ctí, že se o svou první paní nepřestanu svědomitě starati a že dovedu i její mateřské právo respektovati. Ona bude dostávati časté zprávy o Sášovi a také jeho podobizny. To sloužiž k vašemu upokojení. A já důvěřuji tolik ve vaši náklonnost k Sášovi a váš takt, že smutná tato stránka našeho postavení se nebude vašimi otázkami nikdy více rozvinovati.“ Podával mi ruku, tentokráte bez obvyklé vysokomyslnosti, já se jí smutně dotkla. Po té odešel, a sotva se za ním zavřely dvéře, povstala přede mnou Varja, kterou jsem prve ve svém pohnutí ani nepozorovala, vztahujíc ke mně ruce. Mně se již třásly nohy, klesla jsem bezděčně na sedadlo a ona se vrhla k mému klínu na kolena. „Neopovrhujte mnou!“ zalkala, a hrdá její postava zmítala se jako třtina silou svědomí. „Já jsem Borisa milovala ještě za jeho svobody, já Zinu na kolenou prosila, aby se ho zřekla, já věděla, že on s ní nebude nikdy moci být šťasten. Vyhýbala jsem se jim osm let, ale teď to tak na nás oba přišlo osudem, my jsme se našli, ale museli jsme se za to, že bylo pozdě, podvoliti těžkým obětem. Já nemám již sestry ani matky — nemám nikoho. Neopouštějte mne také vy, jíž oba důvěřujeme!“ Heleno moje, v tu chvíli získala si Varja můj soucit; já plakala s ní, slíbila jsem, že jí nikdy neopustím — ale dnešní noc bych marně oči zamhuřovala, není ve mně spokojenosti a klidu. Ticho v mém pokojíčku je rušeno jen volným oddychováním mého Sáše, cítím v sobě velikou, blahou povinnost žíti pro to dítě na místě nejpřirozenější strážkyně — — ale ona — ta vzdálená, mne znepokojuje. Kterak se mohla zříci svého dítěte, ta něžná, starostlivá matka, jíž byl Sáša celým životem? Jak mohla přivoliti k rozvodu a zmizeti jim dobrovolně s očí? Byla to snad oběť z lásky k manželovi a sestře? V to jediné bych věřila — ona byla vždy tak podajná a trpná bytost — nesamostatná duše. Já se teď za ni u postýlky Sášovy pomodlím. Dejž jí Bůh sílu a klid i dopřej jich také milosrdně Tvé sklíčené

Máši.

V Paříži, 26. dubna 1888.

Moje věrná Heleno!

Dnes jsem se na sebe zadívala v zrcadle (jen se mi nesměj) a spozorovala jsem, že mám již více šedivých vlasů než hnědých. Nepovzdychla jsem si nad tím poznáním . . . Vždyť léta ubíhají, až nám bludným poutníčkům je z nenadání kloniti se k lůnu matičky země. Mně je teď tak klidno v duši, třeba kolem mne nedýchalo jen samé štěstí. Pan Nigilský i Varja podporují se dosud věrně v těžkých upomínkách svého svědomí, ale spokojenosti asi nikdy nedojdou. Pomyslila jsem si nesčíslněkrát, že Bůh Varji také ztížil život tím, že jí ne-

dopřál vlastních dětí. Pan Nigilský přece v něčem vidí útěchu a cenu svého života, vidí ji ve svém synu, jemuž jest oddán vášnivou láskou. Jednou pozoruje jej spícího, ještě před lety, dokud byl Sáša ještě žáčkem, pravil mi chvějícím se hlasem: „Nemohl jsem ho Zině nechat, řekl jsem jí, nepovolíli, že se raději i s dítětem zničím.“ A ještě dosud stává se velký a tvrdý ten muž slabým a pokorným ve své lásce k synu, sleduje starostlivě každý jeho dech i přání — věř mi, je v této oddanosti něco nevýslovně dojemného. Můj Sáša ale bohudíky otcovským zbožňováním se nepokazil, nezbujněl. On dovede býti vděčným, a je v té jeho vděčnosti kus jeho zlatého srdce, jež dovede nás všechny povznášeti. Chraniž, Bože, jeho životní cesty od všeho podobného bloudění, jež bylo souzeno jeho otci! Štěstí pro Sášovu jarou duši, že ničeho temného netuší, že jedinou tesklivou pro něho vzpomínkou je tichý rov jeho rodičky v daleké Rusi — ač ona v pravdě posud žije, v samotě, pouze se svým opuštěným trpícím srdcem. Teď je Sášovi dvacet jeden rok, ještě tři roky — a pak mu otec svěří to tajemství. Pravil mi: „Bude pak již mužem, jenž dovede rozuměti a odpouštěti; slíbil jsem také jeho matce, že ho po jeho 24. roce nebudu již jen k sobě poutati. Ať ji pozná — a soudí.“

Tak dlouho se uvolila ta mučednice trpělivě čekati! Teď již čtrnáct let neviděla svého dítěte — po takovou dobu se musela spokojiti jen pouhými zprávami o něm a jeho obrázky. Mně včera v noci napadla děsná myšlenka. Kdy by se paní Zina zbývajících tří let ani nedočkala! A v horečném strachu umínila jsem si, že již teď sama Sášovi vše vyjevím — ani rozednění jsem se nemohla dočkati. Avšak ráno, v té skutečnosti se mi to zdálo zase nemožno. Kdy bych tou zradou tak vzala Sášovi víru v jeho otce — a vždyť já duše cizí, teď již jen z milosti v domě chovaná, nemám k ničemu práva! — Sáša pohlíží na svého geniálního otce jako na modlu. Kdy bys jej slyšela, jak nadšeně hovoří o jeho velkolepých stavbách, jež nazývá jeho nesmrtelnými pomníky, a sám sobě říká, že je proti velikému otci nepatrným plžem. A je skutečně divno, že Sáša nedědil ani vlásku geniálnosti, odvahy a bravurní techniky otcovy. Jest pravý jeho opak: cenu a vědu svou skrývá skromně v sobě, je citlivý a hloubavý, nemá jediného ctižádostivého aniž luxuriosního přání. Jeho ideálem je státi se profesorem filosofie a jeho jediným potěšením uleviti kde možno utrpení a bídě. Otcovým náhledům nikdy neodporuje, poslouchává je s lesklým zrakem, téměř zbožně, přece však jsem přesvědčena, že není můj Sáša slabochem, že skrývá v sobě samostatnost i velkodušnost. Líto mi jen, že nemohl přilnouti srdcem k své druhé matce, že ve všem jeho jednání již od dětství vůči ní bylo znáti jen dobromyslné přemáhání, aby jí nedal znáti své nedůvěry. A ona to dobře cítí. Řekla mi jednou truchlivě za příležitosti takového důkazu: „Lásky nelze vynutiti . . .“

Dne 27. dubna večer.

Heleno, dosud se na celém těle chvěji. Včera, když jsem ti psala, byla jsem děsně vyrušena. Došel mne dopis z jednoho města finské gubernie od tamější učitelky, jakési Čeremizové. Bože můj věčný — teprve včera jsem touto zprávou zvěděla adresu matky Sášovy, které mi nikdy nesvěřili. A za jakých okolností! Ona je na smrt nemocna,

osleplá a utekla se cizím přispěním ke mně o milosrdenství, bych jí dopřála, aby ještě mohla objati svého syna! Otci jeho abych toho nesvěřovala, že by příchodu synovu zabránil. Vidíš, a já o tom předevčírem tak živě snila! Věříšli, že duše tuší všechno napřed? . . . Bez meškání jsem k sobě povolala Sášu. Právo teď jsem měla v rukou, umírajícímu sám Bůh přeje.

Sáša ke mně vešel s úsměvem, ale měla jsi ho viděti, když jsem mu zvolna a šetrně vše svěřila a dopis od Čeremizové ukázala! Nevěřil mi, zatřásl zběsile mými rameny a vzkřikl na mne, že lhu, že jsem komediantka, anebo že si někdo ze mne učinil blázna.

Ponenáhlu však stal se mému ujišťování přístupnějším a řekl, že se přesvědčí. Přichystal se hned na cestu, než se ještě pan Nigilský s Varjou z vyjížďky vrátili, a já jsem náhlý jeho odjezd omluvila, že si bez pochyby vyjel na venkov k vůli nějakému svému soudruhovi z university. Teď je již na cestě k matce, a Bůh řiď milostivě všecko, co se bude dále díti. Toto psaní by mne děsilo v mém stolku, proto je odesílám hned. Jakmile se Sáša vrátí, bude Ti psáti zase Tvá ubohá

Máša.

V Paříži, 1. června 1888.

Moje dobrá Heleno!

Tvé řádky prozrazují upřímnou starost — až Ti vše vypovím, odpustíš mi, že jsem Ti již dříve nepsala. Já se poslední dobou potácela jako v hrozném snu, byla prý jsem také zimničně chorá, a do té chvíle musím již pro svou křesťanskou víru sbírati trochu vůle k životu.

Víš — Sáša se tehdy vrátil . . . Bylo to takhle jednou na počátku máje, pod večer, když jsem ho spatřila kmitnouti se kolem okna. Zaradovala jsem se, neboť pan Nigilský byl již neobyčejně znepokojen, kam to Sáša odjel a že nedává o sobě žádné zprávy.

Tušila jsem, že šel po schodech do svého příbytku v prvním patře, a spěchala jsem za ním. Na chodbě setkali jsme se s panem Nigilským, který se již také dověděl, že se Sáša vrátil, a spěchal radostně k němu. Vešli jsme do jeho bytu najednou. Sáša stál u perské pohovky, klobouk a převlečník jeho ležely na podlaze, jeho kabátec byl také rozevřen, že bylo viděti jeho temně režnou hedvábnou košili, která se zdála již velmi pomačkána a pošpiněna . . . Celý jeho zjev poděsil nás patrným utrpením a zanedbaným ústrojem. „Pro Boha, kde jsi dlel těch deset dlouhých dní?" vzkřikl v ustrnutí pan Nigilský.

Sáša máchnul rukou a sklesl na pohovku. „Ty jsi churav!" zvolal znova jeho otec, a v jeho obličeji jako by se každá žilka chvěla úzkostí — „Co ti schází, co máme činiti?!"

„Nic," zavrtěl hlavou Sáša, ani o nás nezavadiv pohledem . . .

„Ale vždyť je to, pro Boha, na tobě viděti — ty potřebuješ lékaře! Sám pro něj dojdu — sám pospíším." A pan Nigilský se opravdu tehdy sám rozběhl pro doktora.

Když odešel, přistoupila jsem k Sášovi a sepjala ruce: „Sášo — můj drahý — jak jsi pořídil?"

Teď pozdvihl hlavu a dal se do tichého žalování, jako sám k sobě: „Našel jsem ji a poznal . . . byla to ona . . . Víte, ona sama mne

poznala jen po hlavě, po vlasech mi rukama přejela . . . Ona už dávno od pláče oslepla — ta světice . . . Vytáhla ze záhlaví mé podobizny a jezdila po nich prstem, počítajíc, kolik mi kdy bylo let. Byly tam také všechny otcovy dopisy, s kterými jí posílal měsíčně plat na výživu. I ty dřívější, kde ji nutil a hrozil, nesvolíli po dobrém, že jí vezme právem syna, nedá jí o něm žádné zprávy a nebude hraditi její výživy. Nebožka matka její prý ji také přemlouvala: ‚Vol ze dvojího neštěstí menší, poslechni ho, on je mocný člověk — od čeho bychom byly živy? Já se ani obsloužit nedovedu.‘ A tak ji slaboučkou, bezmocnou dohnali na poušť . . . Já ještě tak na konec jsem šťastně došel. Povídala, probírajíc se mi ve vlasech: ‚Bože, jakého jsem se přece dočkala štěstí!‘ Vzkřikla dvakrát: ‚Můj Sášo!‘ Dosud to volání mi v uších zní. Potom se schoulila na lůžku do koutka, a hlava se jí sklonila na rameno. Mně se zprvu zatajil dech, pak jsem ji chytil za ruce, zatřásl jí ramenoma, ale již duše uletěla . . . Ba poznal jsem ji, tetuško Mášo, poznal! Taková je pravá matka . . .“

„Vypovíš to vše otci?“ chtěla jsem se ho plna strachu zeptati, ale ta otázka nechtěla mi se rtů. Seděla jsem chvilku u něho němá, bez slzí, někdy ani těch člověk k útěše nemá . . . Pak on se zticha ozval: „Tetuško, mohla byste mne tu nechat o samotě — já bych si rád lehl na tu pohovku a v pokoji přemýšlel. Matčinu balsamovanou tělesní schránku jsem dal dopraviti sem, až dojde, ať uvidí, jak vypadala — — a já bych ji měl rád u sebe, to otci musíte pověděti. Prosím vás tedy, jděte, tetuško!“

Zvedla jsem se bez odmluvy a ještě ve dveřích se po něm ohledla. Hlava jeho vypadala jako zlomena, po čele mu splývaly vlasy dosud tak měkké a kadeřavé jako v dětství. „Potřebuje klidu,“ pomyslila jsem si, tiše přivírajíc dvéře. Na pavlači jsem se u okna zastavila; mladé ptáče vráželo do něho, bez pochyby v letu se zkoušejíc zabloudilo. Hleděla jsem pootevříti okno, ale co se moje sesláblé ruce marně namáhaly, rozlehl se najednou výstřel. Mně jako když nůž do srdce vrazí — nicméně doběhla jsem ještě do Sášova pokoje. Ani dveří nezavřel. Seděl posud uprostřed pohovky, revolver musel si přinesti v převlečníku. Já na první pohled neviděla ani rány ani krve. Vrhla jsem se mu zběsile ke kolenům, ale tu mi již padla jeho hlava bez vlády na rameno.

„Sášo!“ vykřikla jsem ve svrchované hrůze — ale on sebou již nepohnul, jenom ústa jeho se ztichoučka ozvala:

„Nekřič, tetuško Mášo — dopřej duši pokoje a matce syna. Otce já si odčaroval — já si odčaroval otce . . .“

To byla jeho poslední slova, i mohl je zaslechnouti pan Nigilský, který sem kvapil s lékařem, s Varjou a dvěma sluhy. — — —

Nač dále povídat o poušti zoufalého života u Nigilských a o sirobě mého srdce? I já byla do viny a trestu stržena. Sáša, světlo mého života, mne opustil, já budu hledati duši pokoje v práci klášterní nemocnice . . .

Ze života generála Zacha.

Podává

dr. Vilém Gabler.

I.

rbský generál František Alexandr Zach, který v Brně dne 14. ledna t. r. v 85. roce svého věku zemřel, zaujímá velmi čestné místo mezi buditeli a pěstiteli slovanské myšlenky ve střední Evropě.

Narozen byl dne 1. května r. 1807 v Brně, v městě, kteréž ani ještě za našich dnů není střediskem slovanského hnutí a slovanského života. Povážímeli, že v Čechách, kde pokrok slovanskéko hnutí daleko předčí nad podobný pokrok na Moravě, takořka všichni buditelé slovanské myšlenky čili českého národního znovuzrození nebyli rodilými Pražany, ale pocházeli z venkova ještě neponěmčeného, musíme se zajisté diviti, že Zach, který studoval na německém gymnasiu v poněmčeném Brně a absolvoval právnickou fakultu na německé universitě v německé Vídni, již v letech dvacátých, kde české národní hnutí ještě i v Čechách bylo v stavu slabých a nesmělých začátků, byl rozhodným a velmi horlivým stoupencem a rozšiřovatelem myšlenky slovanské.

V našem praktickém věku vymírá tento druh lidí, k nimž náležel Zach. To měřítko, dle kterého výhradně praktičtí Angličané posuzují člověka: „What is he worth?“ (Jakou má cenu?), a při kterém tato cena neznamená nikterak hodnotu mravní nebo ryzost povahy, ale pouze hmotný jeho majetek čili částku peněz, kterou může vládnouti, více a více nabývá platnosti v celém tak zvaném civilisovaném světě. Obětovati svůj hmotný majetek, svůj osobní prospěch neb dokonce svůj život nějaké myšlence, to považuje se nyní již za jakési blouznění, a ta vychvalovaná praktičnost mnohem více vidí se v tom, obětovati myšlenku a zásady svému hmotnému blahobytu.

Nechci zde rozhodovati, zda v té moderní praktičnosti můžeme spatřovati skutečný pokrok člověčenstva čili nic, ovšem ale musím konstatovati, že bez onoho ideálního zápalu pro myšlenku slovanskou, bez oné nezištné obětavosti, kterou vynikali naši staří bojovníci pro důležitosti národní, nebyli bychom dospěli v našem národním životě k nynější výnosné praktičnosti. Dle mého zdání mají tedy oni starší bojovníci pro věc národní nějaké zásluhy, kterých, ať již jsou moderní náhledy jakékoliv, nemožno jim upírati, třeba by uznalost a vděčnost nebyly právě charakteristickou známkou věku nového.

František Zach byl jedním z oněch mužů bývalého času, kteří bez ohledu na nepřízeň doby a i bez určité naděje na konečný výsledek věnovali svůj život myšlence, myšlence slovanské, jížto sloužili věrně, nehledíce nikdy na vděk nebo nevděk.

První přesvědčení, že národní zájmy Slovanů moravských v úzkém jsou spojení s národními zájmy Slovanů českých, vedlo mladého Zacha záhy do Prahy, kde v kruhu tehdejších vlastenců horlivě se účastnil

při pořádání společenských zábav, což byl jediný spůsob, kterým tehdáž mohla se projeviti národní společnost česká.

Když r. 1830 vypuklo povstání polské, Zach, který již byl nastoupil dráhu úřednickou, opustil své místo v Znojmě a odebral se do Polska, aby se súčastnil boje Poláků za národní svobodu a samostatnost. Avšak boj tento zatím již byl rozhodnut. Ruský generál Paskievič dobyl Varšavy v září r. 1831, a poslední sbory polských povstalců couvaly před ruským vojskem na půdu pruskou a rakouskou. Zach chtěje nicméně sloužiti věci polské, odebral se po několika letech do Francie, kde vstoupil ve spojení s polskou emigrací. R. 1843, když hrabě Zamojský jakožto jednatel knížete Adama Czartoryského šel do Cařihradu, Zach s ním opustil Francii a usadil se jakožto agent polský v Bělehradě srbském. Tam ho našel epochální rok 1848. Revoluční hnutí rozšířilo se tehdáž z Francie po celé střední Evropě. Maďaři povstali proti Rakousku. Směr maďarského povstání čelil k nadvládě maďarského kmene nad Slovany uherskými, a tedy přímo k potlačování národního života většiny obyvatetelstva slovanského v Uhrách. Polská emigrace, jejímž programem bylo podporovati každou revoluci v střední Evropě, spojila se s Maďary. Poláci Dembiński a Bem vedli maďarské sbory. Zach vždy věren své zásadě sloužiti věci slovanské, složil již na jaře r. 1848 svůj úřad jako polský agent v Bělehradě a přijel do Prahy na slovanský sjezd ne jako agent polský, ale jako hajitel a obrance národních důležitostí Slovanů rakouských.

Zde v Praze umluvena byla mezi Zachem, Hurbanem, Štúrem a důstojníkem charvátských hraničářů Bedřichem Bloudkem ona výprava dobrovolníků do Slovenska, jejímž účelem bylo mobilisovati celé Slovensko proti Maďarům. Dobrovolníci verbováni byli zde v Praze a ve Vídni. Kníže Michael Obrenović, bydlící tehdáž ve Vídni, poskytnul této výpravě potřebné prostředky peněžité.

Dne 18. září 1848 asi 500 dobrovolníků překročilo jižně od Hradiště hranici uherskou a bylo večer téhož dne v Myjavě. Vůdci vojenskými byli Bloudek, Zach a Janeček; politické záležitosti měli na starosti Hurban, Štúr a Hodža. Přišli jenom až do Březové. Několik proklamací bylo vydáno, avšak ke konci měsíce září celá výprava byla ukončena s rozhodným nezdarem.

Národní Noviny ze dne 3. října 1848 přinesly tuto krátkou zprávu:

„*Z Vídně.* Ze Slovenska jsou již tady. Frič je na levé ruce těžce raněn šavlí. Mnoho našich studentů prý se špatně drželo; chtěli býti všichni důstojníky, ač mnohý k tomu smyslů neměl. Sedláci utíkali dřív, než na ně rána padla.“

Zach o této první výpravě napsal příteli svému Karlu Jaromíru Erbenovi do Prahy list [1]) v těchto slovech:

V Brně, dne 9. října 1848.

Milý příteli!

Mám za to, že jsem Vám dlužen nějaké vysvětlení o naší výpravě do Slovenska, protože Vaším zprostředkováním nabudou vlastenci správného náhledu o této záležitosti.

---

[1]) List tento z pozůstalosti Erbenovy byl mi zapůjčen laskavostí jeho zetě p. Ant. Rezka, c. k. universitního profesora.

Lid slovenský je dobře připraven a spatřil ve výpravě naší pokus k svému osvobození; proto jsme také docházeli všude podpory a lid se k nám houfně přidával. Ale Slováci mají málo vojenského ducha, jsou povahy pokojné a poddajné, a my neměli dosti času k tomu, abychom je vycvičili v užívání střelné zbraně. V prvních půtkách se nám dobře dařilo, ale boje s pravidelným vojskem trvaly příliš dlouho a způsobily obavy, pročež jsem všemožně hleděl vyhýbati se vší srážce s vojskem. Teď je krajina, kde jsme vystoupili, již prosta cís. král. vojska. Kdy bychom se byli mohli držeti jen nějaký čas, byly by proti nám stály jenom maďarské národní gardy, a vítězství by jistě bývalo na naší straně.

Jenom z politických příčin vystoupili jsme v stolici Nitranské; Hurban je tam opravdu velmi oblíben, a byli jsme tam jisti, že se všechen lid přidá k nám. Náš úmysl ale byl obrátiti se na sever do stolice Turčanské po pravém břehu Váhu. Bohužel, upustilo se od tohoto plánu již v Myjavě, poněvadž Hurban, Hodža a Štúr tvrdili, že v Nitransku okolo Myjavy, Březové a Hluboké je nejlepší duch a tam že nejprve chtěli se pevně usaditi. Od toho okamžení musely se plány vojenské podříditi účelu politickému, a od toho okamžení mohli jsme sice docíliti jednotlivých úspěchů a vítězných půtek, ale výprava naše již nemohla se státi středištěm všeobecného povstání slovenského.

Byli bychom se drželi několik dní déle, kdy by naši dobrovolníci byli bývali lepšími vojáky. Hlavní příčinu zmaru našeho podniknutí třeba hledati v nerozumném verbování, které pan Janeček (tak nazvaný Žižka) měl na starosti ve Vídni. Většina dobrovolníků, kteří s námi táhli do Uher, byli sběř, jakovou málokdy lze viděti pohromadě. U většího dílu nebylo ani stopy nějakého nadšení pro boj o svobodu slovenskou. Pak jsme měli tolik Němců, kteří ani slova slovensky nerozuměli, že jsme z nich museli utvořiti zvláštní setninu německou hned druhého dne po našem příchodu do Myjavy. Mnozí táhli jen proto s námi, že se jim byly slibovaly hory doly, a ti ovšem hned byli nespokojeni. Jaký div, že v takové chásce velmi těžko bylo zaváděti vojenský pořádek; vždyť ani Janeček sám nechtěl se podříditi subordinaci a škodil mnoho svým příkladem. Bloudek mnoho vytrpěl. Varuji před zdánlivou rázností Janečkovou, jeť při ní příliš málo rozvahy a velmi nedostatečná zkušenost vojenská. Mnozí z lepších ve Vídni naverbovaných mužů netáhli s námi, protože nedůvěřovali Janečkovi a že nechtěli sloužiti s takovou čeládkou. Inu! s malými lidmi nelze provesti velikých věcí, a ze špatného staviva nelze vystavěti pevné budovy. Kdy bych byl viděl .všechny ty naverbované dobrovolníky před svým odchodem z Vídně, byl bych zajisté naléhal na vybrakování. Nadarmo jsem žádal viděti seznamy naverbovaných hned první den po svém příchodu do Vídně, a opakoval jsem tuto žádost několikrát, avšak bez výsledku: neviděl jsem nic. Říkalo se pořád, aby jich jen bylo hodně mnoho, zapomnělo se však na to, že s takovými lidmi nelze ničeho provesti. Musel jsem ustoupiti od myšlenky utvořiti vybranou družinu; ani jedné setniny bychom nebyli sehnali, a co by bylo zůstalo, to teprve by nebylo stálo za nic.

Nadarmo připomínal Bloudek již ve Vídni, aby se naše mužstvo opatřilo dostatečnou obuví; odkazovali nás na Slovensko; avšak i tam

dostali jsme jen málo bot, v kterých naši lidé špatně chodili, protože jim nebyly dělány na nohu. Delší pochody byly tedy hned od prvního počátku vyloučeny, a všechna vojenská podniknutí, při kterých delších pochodů bylo potřebí, stala se nemožnými.

Ostatně hnula naše výprava skutečně celým Slovenskem, a tím položen jest základ k dílu, které se bude dostavovati samo sebou. Slováci přicházejí ponenáhlu všichni k rozhodnému jednání. Hořejší stolice jsou prý již vzhůru: Liptovská, Oravská, Turčanská. Jelačić musel uznati naše povstání za diversi velmi prospěšnou, a zajisté již je hotov podati ruku Slovákům. Škoda, přeškoda, že naši dobrovolníci nestali se pevnou oporou; Slováci dokázali, že jsou hotovi seřaditi se kolem nás v boji o vlastní svobodu. Úzkost a postrach Maďarů byly velmi velké, a obavy jejich nejsou rozptýleny. Zavádějí stanné právo a věšejí. Zítra mají býti mnozí odpraveni v Senici, mezi nimi také Moravan Prudek; proto byl požádán hrabě Lažanský o zprostředkování, neboť pomezní obyvatelstvo na Moravě sympatisuje s uherskými Slováky, a budouli Maďaři pořád věšeti, pomsta stane se všeobecným citem u Slováků na Moravě a v Uhřích. Nejnovější události Vídeňské překazily novou výpravu, při které bychom zajisté byli došli lepší podpory.

Doufám, že Vás brzy uvidím, neboť hodlám zítra večer odtud jeti do Prahy.

V Brně smýšlení je rozdílné, dílem proti Vídni, dílem pro Vídeňské studenty; prozatím není se obávati, že by zde veřejný pořádek byl porušen. Asi 20 Brněnských národních gardistů odjelo do Vídně, aby poznali tamější stav věcí. Venkovský lid je na Moravě ponejvíce proti Vídni a pro císaře. Kolují však nejnesmyslnější pověsti, jako že Jelačić je chycen a p. Povídá se, že v Praze zřízena je prozatímná vláda s knížetem Windischgrätzem v čele.

Váš přítel

Zach v. r.

Později došlo k druhé výpravě, jíž se Zach opět účastnil; i dělal si o ní stručné zápisky, jež po něm s jinými jeho denníky chovám na památku. Zápisky ty patrně měly býti k pozdějšímu jeho lepšímu upamatování, ale i tak jsou vždy historickým dokumentem, proto je uveřejňujeme v plném obsahu:

Dne *22. listopadu* r. 1848 odjel jsem z Prahy a přijel 23. listopadu ve 3 hod. odpoledne do Těšína. Odebral jsem se ihned k tamějšímu krajskému p. Pokornému, abych se dověděl, jakým způsobem a v jakém rozsahu je tu postaráno o naši výpravu na Slovensko. K svému velikému překvapení slyšel jsem z úst pana krajského, že o ničem neví. Radí mi, abych se v té záležitosti obrátil na pana podplukovníka, jehož jména však sám ani nezná. Začátek tento nebyl valně povzbuzující. Šel jsem k panu podplukovníkovi. Tento ví o mně, o Hurbanovi, Štúrovi, a též o Bloudkovi, nemá však velké důvěry v tu naši výpravu a je pln všelijakých pochybností. Má tu jenom 4 setniny pěchoty na místo celého praporu, a nemá žádných myslivců. Chce vypraviti štafetu, aby mu poslali posily. Mluvíme spolu o slovanském sjezdu Pražském, o Štúrovi a Hurbanovi, o poměru Slovanů k Maďarům. Doufám, že se do toho pustí; zdá se mi, že jsem sem

přijel v pravý čas. Hodlám se zítra podívati do Jablunkova. Psal jsem dr. Helceletovi a Slovanské Lípě do Prahy, aby nám poslali dva prapory.

1. prosince. Pozvali jsme důstojnictvo zdejší posádky k společnému obědu.

2. prosince Důstojnictvo nám dává hostinu: Přicházíme s kokardami slovanské trikolory. Žádné řeči, žádné přípitky.

3. prosince. Odchod z Těšína. 120 dobrovolníků. Shromaždiště ve vsi Ropici. Tam vedle silnice tvoří se carré. Podplukovník Frischeisen má řeč a naznačuje účel naší výpravy. Setník Neumann čte tuto řeč česky. Volání: Sláva! a Živio! Pak vystupuje pastor Hurban a vyzývá srdečnými a vzletnými slovy shromážděné bojovníky ke skládání přísahy konstitučnímu císaři Františku Josefovi a slovenskému národu: Celé shromáždění skládá tuto přísahu s obnaženými hlavami.

Po té seřaďuje se pochod. V čele oddělení lehké jízdy (Karl Chevauxlegers); za ní setnina pěchoty pluku Palombinova. Potom naši Slováci a čeští dobrovolníci. Dvě setniny pěchoty, půl baterie raketní, půl škadrony jízdy a jakožto zadní voj jedna setnina pěchoty. O $1^1/_2$ hodině odpoledne staneme ve vesnici Návsi. Já jdu napřed do Jablunkova, setník Levartowský s oddělením vojska táhne téhož dne až do městečka Mostu, kde je celní úřad.

4. prosince. V 7 hodin ráno odchod z Jablunkova. My s dobrovolníky tvoříme přední voj. Ve 2 hodiny odpoledne dorazili jsme do Čáci; jsme na uherské půdě. Mobilní národní garda couvala před námi bez výstřelu. Včera večer při noční obchůzce byl jeden z nich zastřelen kaprálem Palombinským. Silnice na hranici v Jablunkovském průsmyku byla jenom na jednom místě překopána: příkop ten byl ihned vyplněn. Na mostě přes Kysucu před Čácou byly trámy odneseny, což se také hned spravilo. Ubytovali jsme se v Čáci u kontrolora Mladoty na silnici do Žiliny. Našli jsme v Čáce pušky, jednu bednu střeliva, sedla a jeden prapor.

5. prosince. V Čáce. Hurban a Štúr zavádějí agitaci mezi obyvatelstvem. Výsledek není valný, avšak ohnivými řečmi výmluvných agitátorů lid se přece trochu rozehřívá, a chudoba patrně přihání je k nám, neboť mimo zbraně dostávají též potravy. Zverbováno 19 mužů, kteří složili přísahu a dostali kokardy a ručnice. Rekvirujeme peníze.

6. prosince. Ještě 11 mužů zverbováno. Proklamace se tisknou a rozesílají; jedna žena je nese do Nového Města (Kiszucza Ujhely). Již dne 4. prosince byla jmenována „královská spravujúca rada:“ Lukači, Witulaj a Frant. Daniša. Podplukovník Frischeisen to oznamuje okolním obcím.

7. prosince. Odchod z Čáci v 8 hodin ráno. Jedna setnina Deutschmeistrův zůstala posádkou v Čáce. Táhneme silným průsmykem, který nikterak není hájen. Nalézáme 11 příkopů na silnici, ale žádný most není zbořen. Ve 3 hod. odpoledne jsme před Novým Městem. Opouštíme silnici a šikujeme se na rovině před městem. Vojenské disposice hejtmana Levartowského zastrašují obyvatelstvo, místo abychom získávali přízeň. Konečně táhneme do města a ubytujeme se, velitelstvo na faře.

8. prosince. Hurban a Štúr agitují mezi obyvatelstvem a získávají 14 dobrovolníků. Výsledek tento nikterak nevyhovuje našemu očekávání. Vydává se rozkaz do 13 okolních obcí venkovských, aby postavily 224 muže. Poplach. Rozšiřuje se pověst, že na nás táhne ze Žiliny mobilní maďarská národní garda. Zmatek v našem vedení, hejtman Levartowský naplňuje hřbitov raketní baterií a celým naším vozatajstvem. Bloudek je rozhodně proti tomu, a konečně nařizuje podplukovník Frischeisen úplnou změnu našeho postavení. Poplach byl planý; Maďaři se neobjevili.

Královská spravujúca rada byla jmenována. Předsedou ustanoven Ondřej Raška, místopředsedou Martin Jaso, členové rady byli: Štěpán Jankovský, Ivan Majtani, Ant. Bílek, Ignac Majdata, Ivan Lottner, farář, Josef Djesseyar, Jano Betan, Jano Rebeťák, Martin Jaso, Josef Svaňo, Josef Poljáček, Josef Skulec, Djuro Báča.

9. prosince. V Novém Městě. Rychtáři přicházejí z okolních vesnic následkem rozeslaných rozkazů týkajících se postavení mužstva. Není velká naděje, že těch 224 mužů dostaneme. Cvičíme mužstvo ve střelbě do terče. Večer se rozšiřuje pověst, že v Žilině je shromážděno 4000 mužů mobilní národní gardy maďarské, a že mají 7 děl.

10. prosince. Maďaři nutili sedláky k tomu, aby na silnici z Nového Města do Žiliny nadělali příkopů. Po našem příchodu do Nového Města sedláci o své ujmě tyto příkopy zase vyplnili, avšak Maďaři opět je nutili k dělání příkopů. Sedláci již po druhé udělané příkopy vyplnili. O 12. hodině polední vede hejtman Erbach setninu pěchoty a oddělení jízdy k Vadičovu (východně od Nového Města). Maďarská zemská hotovost couvá před ním, tak že nepřišlo ke srážce. Večer jsou zase zpátky v Novém Městě, vedou 4 zajaté. Ve 3 hodiny odpoledne veškero vojsko sešikováno před městem. Čte se proklamace, kterou se oznamuje abdikace Jeho Veličenstva císaře Fedinanda a nastoupení císaře Františka Josefa I. Podplukovník Frischeisen má řeč; čte se slovenský překlad císařských proklamací. Po tom mluví Hurban. Volání Sláva! a Živio! novému císaři. Dnes přibylo 41 dobrovolníků ze 4 obcí, a totiž z Dunajova 10, z Leskovsce 14, z Ochodnice 16, z Poviny 1. Jsou to obce severně od Nového Města; na jihu k Žilině Maďaři sebrali všechny rekruty. Maďarský komisař Balogh štve lid proti nám, že prý jsme vtrhli do země jako hejno lítých šelem, které nutno pobiti, aby zase nastal pokoj a bezpečnost života. Hurban že přiběhl jako dravý vlk, a že musí býti zahuben.

11. prosince. V 8 hodin ráno odchod z Nového Města. V 11 hodin dopoledne staneme v úzkém průsmyku; hustá mlha, Levartowský vede přední voj. Vidíme ohně na výšinách, nepřítele nelze spatřiti. Neposlána žádná hlídka napřed na výzvědy; provozuje se jenom bídné špehounství. Levartowský dosti dobře rozumí slovensky, nedovede však pořádně mluviti a nemůže se tedy s lidmi dorozuměti; pak pleská páté přes deváté a plete lidem hlavy. Celé důstojnictvo jižjiž nemá nižádné důvěry k němu. Nepřítel stojí před Budatínem, neobsadil však průsmyku, kterým se přichází do roviny; za sebou má most přes řeku Váh. Levartowský nedává ohledati polohu, nýbrž dělá své disposice nazdařbůh. Na levém křídle berou se ku předu harcovníci a jízda. Nepřítel stojí

na výšinách za zásekami, ve kterých má děla. Raketní baterie naše jde ku předu. Hrubá střelba z obou stran. Žádné vedení boje. Bloudek o své ujmě obchází nepřítele na jeho pravém křídle; velmi šťastný to manévr. Jsme na výšinách a vidíme nepřítele před sebou utíkati, aniž by dělal přípravy ke stržení mostu. Naše vojsko je daleko za námi. Spěchám koňmo s výšiny dolů, abych je dostal ku předu. Myslím, že již vtrhlo do vesnice, avšak tam ještě je nepřítel, i musím nazpět. Naše vojsko místo aby se pustilo do nepřítele a hledělo s ním dostati se na most, stálo nečinně a postupovalo velmi zvolna, tak že Maďaři měli dost času most strhnouti. Levartowského není nikdež viděti. Naši dobrovolníci střílejí s výšiny do Maďarů, z nichž někteří padají. Maďaři mají tažené pušky, 8 děl s dobrým spřežením, 3 setniny řádného vojska pluku Dona Miguela a něco jízdy. Naši dobrovolníci postupují až na samý břeh Váhu; ostrá střelba z obou stran. Nadporučík Stillfried obsadil hospodu u mostu; setník Neumann za zámkem a české oddělení . . . . . (místo nesrozumitelné).

Jdu hledat Levartowského, o kterém žádný důstojník neví, kde vlastně je. Konečně jej nalézám v úkrytu za nějakou stodolou; pravil Slovákům, aby nechodili ku předu, že tam lítají kulky. Vedu české oddělení v levo nahoru k Váhu, aby se dostalo k výstřelu. Střílejí dobře. Hrubá střelba trvá pořád. Bloudek komanduje raketní baterii na výšinu. Rakety házeny za řeku a dosti šťastně. Z maďarské strany odpovídá se dělovými kulemi, kterými však nikdo na naší straně není raněn. Tak to jde, až se setmí.

Vojenská rada se schází za jakousi stodolou. Velitelé řádného vojska prohlašují, že jsme příliš slabí k rozhodnému útoku, ačkoliv naše ztráty jsou velmi nepatrné; máme totiž jenom 2 raněné mezi dobrovolníky, a řádné vojsko též má toliko 2 raněné. Máme táhnouti nazpět. Já mluvím pro to, abychom smělým útokem překvapili nepřítele; ale všichni velitelé řádného vojska hlasují pro zpáteční tažení. Bloudek navrhuje, aby se zapalovaly strážné ohně a rekvirovalo se v zámku hraběte Csakiho, čeho bychom mohli potřebovati, jako víno a p. Mezi tím, co trvá vojenská porada za stodolou, mužstvo pluku Palombinova dalo se již do zcela pořádného drancování zámku, při čemž jim pomáhají někteří z našich českých dobrovolníků, kteří však sebrali jenom nějaké maličkosti, prý na památku.

Zpáteční tažení děje se bez náležitého pořádku. Nezapáleny žádné strážné ohně. Pochod rychlý. Zemská hotovost místo aby tvořila přední voj, musí čekati až naposled. Nemáme žádného střeliva; všechno se vypálilo. Táhneme celou noc mimo Nové Město až do Čáci, kam jsme dorazili ve 4 hodiny ráno. Teprve v 5 hodin, když bylo postaráno o mužstvo, ulehli jsme.

12. prosince. Odchod z Čáci do Jablunkova přes Mosty. V Čáce zůstal setník Arnim s jednou setninou Deutschmeistrů. Setník Erbach s jednou setninou pěchoty obsadil hospodu ve Svrčinovci. My se zastavujeme v Mostech; tmavá noc, velký zmatek. Mohli jsme si to uspořiti, a zůstati tohoto dne v Čáce, neboť žádný nepřítel nás nehonil.

13. prosince. Maďaři ještě nejsou v Čáce; avšak Erbach a Arnim couvají do Jablunkovského průsmyku. Neumann jde jim naproti. Přední

stráže postaveny v průsmyku. V Jablunkově včera a dnes nedostali jsme chleba. Nadporučík Ballion podává podplukovníkovi Frischeisenovi jmenem celého důstojnictva vyjádření, že žádný z nich nemá ani úcty ani důvěry k setníku Lewartovskému. Vojsko žádá za posilu. Všeobecný strach, že upadnou do zajetí maďarského; mluví se o tom veřejně.

14. prosince. Podplukovník Frischeisen přibyl do Mostu. Průsmyk před Mosty jest obsazen, též hradba v průsmyku. Naši dobrovolníci nemají dnes službu; jsou nespokojeni následkem nedostatečného zaopatřování.

15. prosince. Maďaři jsou v Čáce.

16. prosince Maďaři znepokojují naše přední stráže.

17. prosince. Podplukovník Frischeisen je na hradbě v průsmyku. Bloudek vede vyzvídku na straně k Svrčinovci.

18. prosince. Mejsner (jeden z českých dobrovolníků) plíží se v témže směru sám okolo Svrčinovce k Čáce, a přináší zprávu, že Maďaři mají dělostřelectvo v Čáce a že dvě děla jsou postavena u Svrčinovce.

19. prosince. Jedna pěší baterie, která byla komandována do Krakova, dostala rozkaz, aby se obrátila do Jablunkova k nám. Též půl jízdné baterie jest na pochodu k nám do Jablunkova. Setník Levartowský byl povolán do hlavního stanu.

20. prosince Máme zde 191 mužů, z nichžto 4 důstojníci, 4 strážmistři, 2 závodčí, 12 svobodníků, 1 bubeník, 154 prostých vojáků. Ode dne 3. prosince dostává každý muž denně 11 krejcarů konv. mince. 20 sanyterníků přibylo sem z Uher; vypravují, že Maďaři chystají se ke zpátečnímu pochodu z Čáci.

21. prosince. Ještě 4 sanyterníci přišli z Čáci. Maďaři již nastoupili zpáteční pochod. V Novém Městě oběsili 6 mužů, v Budatíně jednoho. Také rychtář Ochodnický byl oběšen. Hanebníci!

22. prosince. Paní Mladotová přibyla sem a potvrdila nám odchod Maďarů z Čáci. Hrabě Csaki a baron Bathyani byli u ní ubytováni. Maďaři jí pobrali všechno. —

(Ode dne 23. prosince do dne 30. prosince není žádné poznámky v zápisníku Zachově. Co pak následuje, je tak stručné, že to podává velmi neúplný obraz obnoveného tažení do Slovenska.)

31. prosince. Pochod z Mostů do Turčovky.

1. ledna 1849. Pochod z Turčovky přes hory do Nového Města.

2. ledna. Pochod přes Radolju a Lučku do Budatína. Různé harcování se zadním vojem Maďarů.

3. ledna. Dorazili jsme do Žiliny, kde jsme zůstali tři dni.

4. ledna. Agitace v Žilině.

5. ledna. Ohledání krajiny až k průsmyku Turčanskému. Narážíme na nepřítele, který stojí v průsmyku.

6. ledna. Odpoledne nová výprava na výzvědy k průsmyku, z něhož prý nepřítel ucouvnul. Nadporučík Tomašegović střílí na maďarskou vedettu.

7. ledna. Pochod ze Žiliny do Rájce. Byl tam přichystán pro Maďary oběd, jejž jsme my snědli.

8. ledna. Silný pochod přes horský průsmyk do Německého Pravna. Přicházíme z Trenčanského do Nitranského komitátu.

9. ledna. Malý pochod do Prividzy. Obyvatelstvo maďarisované; žádné národní vědomí slovanské; maloměstský duch. Poboční pochod jest ukončen, následuje strategický pochod k jihu, abychom mohli od jihu zmocniti se Turčanského komitátu.

10. ledna. Silný pochod z Prividzy přes Slovenské Pravno do Mošovců. Tím jest strategický pochod ukončen. Turčanský komitát jest prost nepřítele. Obešli jsme průsmyk Strečenský, jehožto východ Maďaři byli obsadili. V Turčanském komitátu byli jsme velmi dobře přijati. Ze všech stran vítají nás deputace okolních obcí; zemská hotovost se množí.

11. ledna. Zůstali jsme v Mošovcích; zavádí se agitace.

12. ledna. Hlídky na výzvědy vypravují se do Stupna.

13. ledna. Slavná „restauracia“ císařské vlády ve Svatém Martině. Podplukovník Frischeisen, Štúr, Hurban, Bloudek jsou přítomni. Já jsem v Blatnici a dělám výlet do hor; překrásná rokle; zdržují se tam medvědi a orlové.

14. ledna. Ještě jsme v Mošovcích. Generál Götz odebírá se do Stupna. Máme velmi dobrý náčrtek o posici nepřátel.

15. ledna. Pochod do Sv. Michala a na Divjaky. Zemská hotovost z komitátu Turčanského čítá 200 mužů.

(Zase mezera 10 dní, a ode dne 25. ledna jenom ještě několik krátkých, částečně nečitelných poznámek.)

25. ledna. V městečku Turanech s jednou setninou pěchoty. Kučera, Věštík, Korvín, Hurban, Bořík.

26. ledna. Vypravuje se hlídka na výzvědy k Ratkovu. Vrazila na oddělení maďarské mobilní gardy. Maďaři, jakmile naši hlídku spatřili, zastavili se a po chvíli couvají. Brzy však se vzpamatují a ženou se tryskem proti naší hlídce. My jsme připraveni na útok.

27. ledna. Opět hlídka se vypravuje k Ratkovu.

28. ledna. Našich 6 mužů zapudilo 30 Maďarů u Ratkova. Major Trenk je v Sučanech. Jezdím tam, abych jej zpravil o stavu věcí. V městečku Turanech máme jenom 1 kaprála a 15 mužů. Ráno a večer dvě štafety poslány do hlavního stanu o posilu.

(Opět mezera, a pak jenom ještě několik místních jmen.)

1. února. Orava.

3. února. Nová Ves.

10. února. Sv. Mikuláš, Hyby. Bloudek napřed do Levoče.

11. února. Z Hyb do Štrby. 5 hodin vysokým lesem ve sněhu.

12. února. Ze Štrby do Popradu.

Nemaje v úmyslu vyličovati do podrobna další průběh slovenského povstání, podávám jenom několik doplňků k zápiskům Zachovým.

Dne 25. ledna 1849 Zach vedl přední voj slovenských dobrovolníků na postupu do stolice Oravské. Dne 8. února svoláno shromáždění lidu do Kubína. Hurban měl nadšenou řeč; 100 dobrovolníků se přihlásilo. Téhož dne ještě byl obsazen Sv. Mikuláš slovenskými dobrovolníky.

Deputace Slováků s Hurbanem, Štúrem a Zachem v čele odebrala se do Olomouce k císařskému dvoru, aby tam přednesli stížnosti a žádosti slovenského lidu.

Bloudek byl vrchním velitelem vojenským v Horních Uhrách, a měl pohromadě několik tisíc mužů. Úlohou jeho bylo udržovati v obsazených místech bezpečnost a pořádek.

Po bitvě u Kápolny (26. a 27. února), v níž generál Schlik porazil Maďary, Bloudek se obával návalu maďarského i soustředil všechen svůj lid v Prešově.

Insurrekce zamýšlená v Šáryšsku a Zemplinsku nezdařila se pro lhostejnost obyvatelstva. Jednotlivé oddíly maďarských gard zabíhaly z rozličných stran k Prešovu a byly vítězně odraženy. Konečně přitrhl Benický od Levoče s děly a v čele značného počtu vojska, i začal stříleti do města. Tu dne 9. dubna Bloudek v úplném pořádku opustil Prešov, a doraziv dne 22. dubna do Kežmarka propustil své setniny. Bloudek a Zach odebrali se pak do Slezska.

Příčinu nezdaru slovenského povstání třeba hledati hlavně v tom, že žádosti Slováků nenalézaly náležitého povšimnutí ve vládních kruzích rakouských. Byli to Slované, pro které nikdo ve Vídni a u dvora císařského neměl velkých sympatií; pomáhati k politické samostatnosti nějakého kmene slovanského tehdáž nehodilo se do politického programu státníků rakouských. Povstání slovenské bylo tedy od rakouské vlády spíše jen trpěno jakožto okamžitá diverse v boji rakouského vojska proti Maďarům, nežli podporováno jakožto podniknutí, jemuž by byla vláda přála skutečného zdaru. Slováci jedním slovem nebyli od rakouské vlády náležitě podporováni, ani duševně, ani hmotně. Slovenský lid sám pak neměl té bojovné povahy a těch hmotných prostředků, aby byl mohl o své ujmě a vlastní silou ve skutek uvesti národní své znovuzrození a upevniti svou politickou samostatnost v oné době osudných převratů revolučních.

Maďaři byli sice konečně poraženi, ale Slováci tím ničeho nezískali.

Několik myšlenek

o současném románu francouzském.

III.

mínili jsme se již v těchto řádcích o *exotismu*, který ovládá jeden směr nového románu francouzského. Nemyslíme, že by byl zúmyslným plodem reakce proti realismu a naturalismu, vždyť vyvinul se skoro s nimi současně; ovšem jest i tak živým protestem, neli právě proti nim, aspoň jistě proti všednosti a banálnosti, jimž přeháněný do krajností naturalismus otevřel všecka stavidla. Exotismus, jejž nyní skoro výhradně na poli románu zastu-

puje Pierre Loti, je tak starý jako celá moderní francouzská literatura, ano můžeme bez nadsazování říci, že obrod její v prose začal právě exotismem. Či jsou díla Bernardina de Saint-Pierre, aspoň hlavní z nich „Pavel a Virginie“ a „Chýše indiánská,“ dnes neprávem zapomenutá, něčím jiným, než prvními stopami exotismu? A což velký tvůrce básnické prosy francouzské Chateaubriand? Otevřete, kde chcete, jeho „Atalu“ neb „Renéa“ neb „Les Natchez“ zda vás neovívá všady týž duch, dnes ovšem poněkud zastřen jemnou plísní zastaralosti či staromodnosti, ale v jádru docela týž, s kterým se potkáváte na nejkrásnějších stránkách děl Lotiových? Můžeme říci, že exotismus začal pro evropské literatury objevením nového světa a divů jeho. Velké cesty, zámořské podávající tolik látky k dobrodružstvím, spojené s líčením panenské a obrovské přírody tropické jsou první jeho zdroje. Defoeův „Robinson“ je asi první exotický román. Exotismus tento ovšem měnil se během času a hlavně svými pěstiteli. U Němců po našem vědomí jest otcem jeho v jistém směru svého významu podnes nedoceněný Charles Sealsfield (Postel), který místy s neobyčejnou silou štětce nakreslil celé panorama tropických scenerií na souši a moři. Proti epickému jeho rýdlu jest pozdější Gerstaecker jen pouhý genrista a touristický feuilletonista, kdežto Sealsfield zůstává vždy na kothurnu skutečného poety. U ostatních pozdějších nejen v Německu ale i ve Francii a jinde splynul exotismus trochu s literaturou cestopisnou v širším slova smyslu a pozbyl vlastního svého významu. Ve Francii se utekl počátkem let třicátých v říši poesie veršované a tvoří jeden z podstatných živlů romantismu, až v něm pomalu docela splynul. Maně tu vzpomínáte Gautiera, Mériméa, až se konečně zastavíte u poesií Leconta de Lisle, který celou nádheru tropické flory i fauny, s celými velkými obzory pouští, pralesů i moře otevřel čtenářstvu a celé škole svých následníků, z nichž rodák jeho a přítel Lacaussade jediný místy dostihl velkého stylu mistrova. Spolu klestili ovšem poněkud jednostranně exotismu v prose cestu bratří de Goncourtové, které pokládají mnozí za tvůrce „japonismu“ v literatuře; v poesii se touto příliš úzkou pěšinkou ubíral jediný Louis de Bouilhet, přítel Flaubertův, v ohledu formálním jeden z nejryzejších básníků moderní Francie. Hlavním však zástupcem exotismu v prose je dnes námi již jmenovaný Pierre Loti.

Dříve, než přihledneme k hlavním jeho k spisům a ocenění jeho významu, dotkneme se čelných myšlenek exotismu vůbec. V základě jest exotismus jen mladší odnož romantismu. Souvisí s ním těsně onou zálibou v dobrodružství, která zůstane jeho nejpodstatnějším znakem. Kdežto však pouhá záliba v avanturách romantických během času přestává na zápletce dějové a na osudech hrdiny, kteréž byly hlavním bodem každého díla, utkvěli někteří pěstitelé tohoto směru především na rámci dějovém, na lokální a přírodní scenerii, kterou, opustivše další stvůry fantastické, začali považovati za věc nejdůležitější. Zde stojíme u kolébky pravého moderního exotismu, jehož ovšem Defoe netušil, jejž Pückler-Muskau a Sealsfield zahájili a jejž Loti stvořil. Člověk se svými avanturami ustoupil patrně hezky daleko v pozadí, a proti němu zvedla se ohromná příroda v celé své ryzí, veliké a ne-

úprosné síle a kráse. Dobrodružné děje během času docela zmizely, zůstal jen vnitřní život člověka, jeho psyché, postavena proti cizímu vesmíru — více méně jemu nepřátelskému, alespoň vždy zcela lhostejnému.

Již z toho je patrno, jaká asi jest základní nálada exotismu. On se vyloučil z poměrů všedního evropského života měst, z ruchu civilisace, která jest mu banální a všední a malicherná, ze jha denních potřeb a z víru denních i politických otázek, kteréž jej unavují, on vyhledává původní neporušenou přírodu a původního člověka u kolébky jeho; ale všady jde za ním a jej takřka pronásleduje moderní jeho duše, před kterou utíká, moderní jeho svědomí, kteréž jej nevědomky prohání bičem antických Eumenid. Ocituje se u zdroje krás přírodních, ale nemůže jich užiti s celou duší nezkaženého primitivního člověka. Vnáší v divukrásné scenerie hor, pralesů i oceánu svou moderní, raffinovanou, nakaženou duši. Jaký může býti výsledek těchto poměrů? Jen pessimismus, jen resignace, jen myšlenky stále se stupňující o prázdnotě a nicotě všech lidských věcí, jen hluboký ale při tom vždy *vysoce poetický* smutek lidské duše, vydané v pospas brutální, živelní síly přírodní. Stará nirvana slaví zde svoje vzkříšení:

A duše, jež klid zří a klid jen touží,
se zapomíná v tomto božském míru
a vědouc, vše jest marné ve vesmíru,
bez touhy, výtek v sen se věčný hrouží —

pěje Leconte de Lisle. Ale než se domůže duše takového klidu a také resignace! Jak musí prodělati celou myšlenku smrti a zničení, nežli objeví se mu v tomto smírném světle! Odtud ty časté reflexe o smrti, ty stálé apelace na umírání autora i jeho čtenáře, kteréž s nehybností refrainu se vracejí zase a zase a přece působí vždy svou pravdivostí. Z tohoto zákona lidské malichernosti, jednohodinnosti a bídy v poměru k velké, nezměnitelné přírodě nemůže nic jiného vyplynouti než vznešený, svatý, přímo buddhistický soucit s každým, kdo nejen trpí, nýbrž kdo pouze jen dýchá a existuje. Větší synthese exotismu nemohl podati nikdo jiný než Loti sám, i podal ji pouhým titulem své poslední knihy, která se nazývá *Kniha soucitu a smrti.* A v skutku, smrt a soucit jsou dva stežejné body, o které se otáčí celý exotismus, smrt a soucit vzbuzeny kontrastem ubohého člověka s mohutnou přírodou. Vůči těmto dvěma takřka elementárním pocitům mizí i ten skvostný a nádherný rámec popisný, který konečně byl jen ostnem a lákadlem, aby přivábil čtenáře až k těmto svrchovaným, posledním závěrům celé filosofie exotismu. Řekněme to krátce. Naturalismus, hlavně Zolův, jest ve své formě i ve svých posledních výsledcích brutální, exotismus, hlavně Lotiův, jest pln soucitu a slitování. Onen s indignací myslitele a statistika spokojuje se konstatováním a vylíčením bídy, ale ani jednou nevidíte, že by sám se zachvěl nad obrazem vylíčeným. Cui bono? — co mu po tom! Tento naturalismus přímo vraždí svou strašnou neúprosnou objektivností. Exotism proti němu s myslí poety snáší a trpí s potlačeným, jde s ním a za ním až do nejposlednějších konsekvencí, vidí v trpícím a umírajícím sebe, on jest a musí býti

dobrý v jádru svém; jeho subjektivnost, již všady promítá, vede jej k tomu, jemu nezbývá nic jiného, než hlásati soucit a lkáti a konati aneb aspoň nabádati k slitování.[1]) Poesii mohou, jak u obou mistrů Zoly i Lotiho můžeme shledati, oba směry zůstati věrny — přijde nyní jen na čtenáře, který dle své individuality si vybere.

Než doložíme citáty z Lotiho, co tuto napověděno, nemůžeme se ubrániti, abychom nepoložili sem ono čarokrásné místo z Ataly Chateaubriandovy, kde se popisuje noční bdění Šaktovo s poustevníkem nad mrtvolou spanilé dcery pustin. Nejednou při čtení Lotiho na místech nejkrásnějších šlehlo a táhlo nám ono myslí, jako základní a výslední tón celého exotismu. Biblická skoro prostota líčení tohoto bude jistě divně v lecčems kontrastovati s citáty nejmodernější prosy exotické, ale základní tón obou tím silněji zazní a najde jistě ohlasu v mysli čtenářově:

„Duchovník neustal modle se celou noc; já tiše seděl u hlav pohřebního lůžka mé Ataly. Kolikráte, když spala, choval jsem na klíně tu hlavu utěšenou! Kolikráte přilna k ní, poslouchal a chytal dýchání její! Ale nyní nevyšlo dechu z těch prsou nepohnutých, a darmo čekal jsem probuzení její krásy.

Měsíc propůjčoval své bledé pochodně k tomu bdění smutnému. Vyšelť o půl noci, jako bílá panna, která se béře plakati nad rakví družky své. Brzy rozšířil po lese to veliké tajemství těžkomyslnosti, kteréž tak rád povídá věkovitému doubí a břehům stavěkým jezera. Časem duchovník opětoval starou notu několika veršů starého básníře, nazvaného Joba, pravě: ‚Člověk vychází jako květ a podťat bývá a utíká jako stín a netrvá. Proč Bůh dává světlo zbědovanému a život těm, kteříž jsou ducha truchlivého?‘

Tak zpíval stařec. Hlas jeho vážný a poněkud libý rozléhal se tichem pouště. Jmeno boží a jmeno hrobu odráželo se od hlasu všelikého lesiny a řeky. Vrkání Virginských holubů, chřestění spádu řeky v horách, cinkání zvonečků na pocestné přidávalo se k tomu zpěvu pohřebnímu; a zdálo se, jako by v háji smrti odlehlý kůr zemřelých odpovídal hlasu poustevníkovu.“ [2])

Jaká hluboká melancholie dýše z této opravdu nesmrtelné scény! Tam, kde Chateaubriand se upokojí smutkem a slzami, dospívá Bernardin de Saint-Pierre k závěrům určitějším, logika jeho jest jasnější a zdrcuje ještě více. Čteme zajisté v „Pavlu a Virginii“ výroky tyto: „Život naplněný tolika prchavými a marnými sny, zda jest čím jiným nežli snem? Smrt je největší dobro. Jeli život trestem, třeba přáti si jeho konce, jeli zkouškou, třeba přáti si, aby byla hodně krátká.“

Myslím, že můžeme přestati na těchto dvou ukázkách. Chateaubriand se spokojuje udáním základní noty melancholie, která vznikla

---

[1]) Ve směru tom měla nejednou horlivá snaha Lotiova již velké výsledky praktické. Stál v čele sbírek pro rodiny utonulých námořníků na lodích „La petite Jeanne“ a „La Catherine;“ rozdělování darů vdovám a sirotkům popsal v jedné z nejtklivějších svých črt; vyzýval také ku sbírkám na ústav Pen-Bronský, kde léčí se děti rachitické a skrofulosní jedině dietou přiměřenou a vzduchem mořským. (Viz poslední jeho knihu o soucitu a smrti.)

[2]) Překlad Jungmannův.

nad nestálostí všeho lidského a která vrcholí v povzdechu Jobově. Bernardin de St.-Pierre cítí tutéž hořkost v duši, ale v své roztrpčenosti jde dále, až se octne na stanovisku buddhistické nirvany, kteréž jest smrt vykoupením a krátký co možná život dobrodiním. Však ryze moderní Loti zachovávaje stejně s nimi základní notu pessimismu a melancholie, otlouká si křídla právě o tuto smrt. Kde se zastavili romantikové v exotismu, tam on, realista exotismu, jde dále, co bylo jim přístavem a koncem trudu, jest jemu pravou trudu příčinou. To, že umřít musíme, jako otcové naši, jako všickni před námi, s čím se smířili filosofové i básníci všech dob, to stojí náhle před ním, raffinovaným člověkem moderním jako děsný přelud a pronásleduje ho všady, jde s ním od pólu k pólu, přes všecka moře. Smrt jest jeho problémem nejhlavnějším, ale ne tak, jak se na ni díval objektivně Turgeněv popisuje, kterak lidé v Rusku umírají, ale jak se dívá na ni on, jak se na ni dívá každý člověk, kdo nespořádal v sobě ještě nekonečnou touhu po životě s tímto posledním požadavkem prchavé hmoty. A moderní člověk ještě těch účtů neuzavřel. Člověk středověký ve své víře byl mnohem bližší pojmu smrti, nežli člověk moderní ve své skepsi. Onen ji bral poněkud chevalereskně. Rozuměla se sama sebou po životě plném slávy, tím vítanější byla po životě útrap. Ale modernímu člověku, kterému hrozí býti *koncem* všeho, jest mnohem děsnější. Celý jeho názor životní není ničím jiným nežli ustavičným bojem proti smrti a zničení. Slyšte, jak o tom mluví Loti sám. Schválně vybírám scénu, která svým realismem zcela kontrastuje s líčením Chateaubriandovým. Běží o porážku volů na lodi na širém moři. „Z dvou, kteří ještě zbyli, vyhledali slabšího, toho, který takřka sám již byl umírající a který dal se přivesti bez odporu. Načež druhý otočil pomalu hlavu, aby jej sledoval svým pohledem zádumčivým, a vida, že odvádějí jej v týž kout bolesti, kde padlo již tolik jeho předchůdců, on to pochopil; světlo se rozbřesklo v tomto ubohém, stísněném čele přežvýkavce i zabučel zoufale. Ach, zabučení vola, toť jeden z nejchmurnějších zvuků, jichž vlivem jsem se kdy zachvěl, a zároveň jeden z nejtajemnějších, jaké jsem kdy slyšel. Zněla v tom těžká výčitka proti nám všem lidem a zároveň i jistý druh bolestné resignace, něco zadrženého, potlačeného, jako by tvor ten zároveň hluboce cítil, kterak jest zbytečné toto jeho zasténání, jak jeho poslední odvolání nikdo neslyší. S plným vědomím úplného opuštění měl vzezření, jako by chtěl říci: ‚Ach ano, neodvratná hodina přišla tomu, který byl tu mým posledním bratrem, který sem přišel se mnou z daleké vlasti, kde jsme běhali na pastvinách. A na mne dojde také co nejdříve a nebude ani jediné bytosti na světě, která by měla soucit se mnou, jako ho neměla s ním.‘ Ale já měl soucit, ano, já měl s tím zvířetem šílený soucit v tomto okamžiku a napadlo mne skoro chytiti tu jeho churavou a nechutnou hlavu a přitisknouti ji na svá prsa, poněvadž je to jeden z oněch fysických způsobů nám nejpřirozenějších ukolébati illusí záchrany ty, kteří trpí a kteří umírají.“

Mohli jsme voliti sta jiných příkladů, kde jde o člověka, vzpomínáme mimochodem tragické a bolestné smrti postřeleného vojína v poušti Saharské [1]) — ale zastavili jsme se právě u této scény líčící žalostnou

[1]) Aziyadé.

smrt *zvířete*, bychom ukázali nejen děs ze smrti, který třese a lomcuje autorem, nýbrž i jeho bezedný *soucit* i s němou tváří, která jej obklopuje. Kdy by nebylo té smrti v pozadí, jemu by byl život i se všemi útrapami ještě dobrý, ale idea smrti kazí a otravuje mu vše, i požitek. I bolest sama, utrpení je pořáde životem. Jak případně to naznačil v líčení skonu prašivé, všemi povržené kočky.[1]) Celý jeho život jest bojem proti smrti, ano i svou celou literární činnost redukuje na tuto snahu, nebo co je dnes sláva? Pro tu by péra do ruky nevzal. Jemu jde pouze o protest proti smrti, proti zmaru a zničení a pomalému odumírání všeho.

Nikdo by neřekl, jaké množství variací a odstínů dovede Loti vykouzliti z této jediné, na pohled jednotvárné struny. Právě proto, že se dotýká ustavičně něčeho, co skoro ve všech sympaticky zazvučí, jest úspěch jeho vždycky zajištěn. Touto strunou dojme vždy, jako onen známý kazatel venkovský, který při vzpomínce na vdovy a sirotky rozplakal celou obec shromážděnou. Jenom že Loti se nikdy neopakuje, že odstíny, které z myšlenky minulosti a prchavosti všeho, nicoty a zmaru vyvolává, jsou vždy případné a s nesmírným uměleckým taktem na pravé místo položené, tam kde jich nejméně čekáte, ale kde se objeví s akkurátností zjevu Bankova při hostině Makbetově.

„Ó, jen se zastaviti trochu, jen jednou, aneb aspoň neuháněti tak rychle k smrti! Nicota je hned vedle nás, ona nás vyzývá, a my jsme jejím plenem již zítra; život je ta bolestná fraška: milovati z celé duše bytosti a věci, kteréž každý den, každá hodina obnošuje, ničí, odnáší kus po kuse a kde po boji, po boji vedeném smrtelnou úzkostí zadržeti aspoň něco z toho, co mizí, přijde pak i řada na nás samé.“

Tyto pocity ovládají autora, když po dlouhých a dalekých cestách po cizích mořích se octne zase jednou v rodném kraji v té stepi dolmenů a menhisů, mezi vřesem se tmících, když stane na bělavě šedé kamenné zvonici venkovského kostela a rozhlíží se řadou hrobů vlnících se pod ním v rubáši večerních mlh.[2]) Co jich zde dřímá, otců a dědů, i my jednou ulehneme k nim a všecky naše tužby, snahy, vzlety, boje a naděje zhltne ono jednotvárné nic, z kterého jsme se jak bubliny vznesly — a proč?

Dala by se snadno sestaviti anthologie nirvany, ne však té klidné kontemplující, jak ji oslavuje Leconte de Lisle v nejedné kamenné sloce, ale té vzrušené, bolestné, nevybojované nirvany ze všech spisů Lotiových. Byl by to smutný brevíř moderního člověka ukazující nejen jeho Sysifovské boje s nicotou a zmarem, nýbrž i jeho v těchto bojích raffinovanost. Neboť nelze upříti, že většinu těchto příšer burcuje spisovatel ze sna sám, že volá na sebe duchy temnoty, jichž pak se zbaviti nemůže. Jiný snad by ani toho všeho neviděl, aneb aspoň ne v takém zbarvení a osvětlení jako on. Pamatujeme se trochu na cestopisy Jacolliotovy z Tibetu a okolí, nebylo v nich tolik hrůzy a děsu před smrtí a zničením, jaké dýší ze spisů Lotiových. Cítíte, že myšlenka zmaru a zničení jest jeho utkvělou představou, a přece mu toho zazlíti ne-

---

[1]) Le livre de la pitié et de la mort.

[2]) Mon frère Yves.

můžete. Tryskne vždy na pravém místě, a v tom jest jeho veliké umění.

Tak na př. popisuje „svatou horu v Niddo.“ Na cestě zpáteční v jedné čajovně jest obsloužen mladou japonskou „mousme.“ Všecky velké dojmy obrovských model a mrtvé nádhery mizí před touto útlou sedmnáctiletou dívkou, „poněvadž je tak hezká, poněvadž je tak mladá, poněvadž je tak neobyčejně svěží a zdravá, poněvadž nevím, co v jejím pohledu přitahuje pohled můj, rozlévá se náhle podivné kouzlo po celé této bídné hospodě, kde ona žije; jsem skoro dojat, necítím se býti více sám a opuštěn a v cizině, zachvacuje mne mdloba, které jistě za hodinu zapomenu, která však se podobá příliš těm věcem, jež nazýváme láskou, něžností, přízní a o nichž si domýšlíme, že jsou velké a ušlechtilé. Avšak podobné dojmy jsou jen proto, aby nám dokázaly strašlivou jistotu hmoty, nic než hmoty, z kteréž jsme uhněteni, a jistotu zničení, které bude následovati.“ [1])

Aby čtenář viděl, co raffinovanosti a subtilnosti jest v podobných kontemplacích, kladu sem ještě některé výňatky, schválně z nejrůznějších děl autorových.

„Byl jsem sám na hřbitově, v soumraku a seděl jsem na vlastním hrobě. Věděl jsem o tom, že jsem pouhé vidění, věc, jíž nelze ohmatati, jen pouhý fantom, jen zdání bytosti, trvající ještě napjetím a silou vlastní vůle. Cítil jsem, že co nejdříve omdlím pro vždy, že se rozptýlím v nic, a chtěl jsem bojovati proti tomuto konci; byl jsem v úzkosti nenahraditelné svého lidského těla, kterého již nebylo, svého masa, hmoty životní, která mi již unikla. A já snil o mladosti, síle a lásce, o tělech mladých dívek, o opojení smyslů, o opojení života. A já chtěl míti a prožiti ještě jednou vše to, co bylo pro vždy skončeno . . . fantom — já cítil, že se rozpadávám a mizím sám . . .“ [2])

Slyšte nyní Lotiho o lásce. Prošel celý svět, miloval mnoho žen, ale ze všeho ssál zas a zase svou hořkou filosofii nestálosti a prchavosti všeho.

„Ach, všecko to, co jsem jí řekl v řeči Čengizů, to všem jsem povídal jiným a kolikrát! To vše, co ona mi řekla, jiné mi před ní povídaly a kolikrát! Ta všecka slova bez souvislosti, rozkošně šílená, jež sotva slyšíte, před Aziyadou mi opakovaly jiné a kolikrát! Podlehnuv kouzlu jiných mladých žen, jichž upomínka je dávno mrtva v srdci mém, miloval jsem v jiných zemích, v jiných krajích a místech, a všecko to minulo! S jinými jsem prožil tento sen nekonečné lásky, my si přísahali, že po zbožňování se na zemi spojíme se, pokud bude život v nás a půjdeme spat v jeden hrob, že táž země nás ukryje. aby popely naše byly promíchány pro věčnost. A to vše minulo, zmizelo, jest odmeteno! A jeli věčnost opravdu, s kterou z dívek, jež jsem miloval, budu žíti potom? . . . Ach, za dvacet, snad již za deset let, kde budeme oba, ubohá moje Aziyadé? Budeme ležeti v zemi, zapomenuté mrtvoly, tisícem mil oddělené, a kdo si vzpomene ještě, že jsme se milovali? A přijde čas, kdy z tohoto celého snu lásky ne-

[1]) Japoneries d'automne.
[2]) Fleurs d'ennui.

zbude ničeho. Přijde čas, kdy oba budeme pohříženi v hlubokou noc, kdy ničeho nezbude po nás, kdy všecko zmizí, i jmena naše psaná na kameni náhrobním. A mladé dívky čerkeské budou vždy přicházeti s rodných hor do haremů Cařihradských, a smutná píseň muezzinova bude zníti vždy v tichu zimních jiter — ale jedině ona nás neprobudí více . . ." [1])

Nechceme déle unavovati citáty, které vyrvané z osnovy celku a bez rámce děje jistě působí poněkud jednotvárně. Chtěli jsme jen ukázati, ne k základní myšlence exotismu, neb tou výhradně myšlenka zmaru a nicoty přece není, nýbrž k základnímu citovému tónu, který prochvívá všecky skladby Lotiovy. Myšlenku exotismu dlužno hledati vždycky přece více v rámci vypravovaných událostí než v událostech samých. Je nám ovšem těžko říci, jsouli popisy a líčení Lotiho ve všem správné a věcné, neníli v nich více poetické vise a divinace. Aspoň proti jeho čínským a japonským kresbám ozval se již nejeden hlas. Je to trochu jiná Čína a jiné Japonsko, než jaké k nám přišly obchodem a knihami, ale snad právě proto je tak citelný rozdíl, že Loti tam skutečně byl, že vše, co líčí, zažil, ovšem ho neopustily jeho oko básnické a jeho nálada elegická. Rozhodně Japonsko jeho jest poněkud jiné, než Japonsko obrázků a knih Gautierův, Goncourtův, Bouilhetův atd., proti těmto vypadá Japonsko Lotiovo neobyčejně titěrné, malicherné, komické, naprosto ničemné. Čtěte jen „Madame Chrysanthem." Ale chtěli bychom se sázeti, že při veškeré poesii, jíž autor „Manželství Lotiova" vládne, je toto Japonsko stejně realistické jako Paříž Zolova v kterémkoliv z jeho románového cyklu z dob druhého císařství.

Loti sám je posud mladý muž, na vrcholu rozvoje svého i slávy své (narodil se roku 1850). Záhy vstoupil do služeb námořnických; na velkých cestách čerpal první hluboké dojmy přírodní. Studií přílišných zvláště v literaturách cizích nedělal, čte posud velmi málo a nerad, jest jako dítě naivní a vnímavý. Nic více. Neví sám, co raffinerie jest v této jeho prostotě. Stvořil si sám svou formu. Její vznik lze stopovati až ke knize, již vede denně námořník na palubě své lodi, kam zapisuje svědomitě změny počasí, běh lodi, zjevy na nebi atd. Z této primitivní formy, kterou sem tam doplnil případně umístěnými dopisy ku přátelům a příbuzným nebo listy osobního denníku, vyvinul se zvláštní způsob, jak Loti píše. Nejryzejší subjektivismus, úplná na oko bezforemnost, den řadí se nenuceně ke dni se svými dojmy z přírody a z lidí. Na konci se divíte, jaký to dá umělecky sladěný celek! Možná, že je v tom více práce, nežli na první pohled tušíte, možná, že je to schválně tak vypočteno — ale ne, tomu nelze ani věřiti, vždyť je to tak prosté a touto prostotou tak okouzlující!

Málo je v hojné činnosti Lotiově děl, kde by byl dovedl rozbiti tuto formu denníku neb cestovního zápisníku a povznesti se z ryze subjektivního svého stanoviska k objektivnímu líčení, k formě pravidelného románu, jak mu zvykl obyčejný čtenář. Z celé řady jeho spisů jsou to v první řadě „Rybáři Islandští" (našemu čtenářstvu v překladu

[1]) Aziyadé.

dr. Jiřího Gutha v Ottově Laciné knihovně přístupní) a pak „Román spahiův," které se vymykají obvyklé formě cestopisných denníků. Ani „Můj bratr Yves," který založil jeho slávu a dle našeho soudu jest posud jeho nejlepším dílem, není prost oné subjektivnosti, která Lotiho všady vyznačuje. Nemyslíme tu ryze formální subjektivnost, která i sebe co jednající osobu uvádí a do děje vplítá, která i knihu vlastním jmenem v titulu označí (Le mariage de Loti), a která konečně i jisté dose pikantnosti a raffinerie prosta není, — myslíme spíš onu vnitřní subjektivnost, která proniká i formou, na oko sebe více objektivní. Jeť Loti *nejsubjektivnější* spisovatel francouzský naší doby. K obraně tohoto subjektivismu cituje Loti krásná slova Viktora Huga: „Lidé často naříkají na spisovatele, kteří líčí ustavičně pouze svoje já. Vypravujte nám přece jednou též o nás. Ach, což nepíši o vás všech, kdykoliv mluvím o sobě? Což to necítíte? Ach, vy šílenci, kteří se domníváte, že já nejsem ty a vy a všichni?" [1]) Ovšem v *jedné* věci bude vždy „já" Lotiho jako „já" Viktora Huga společno nejen všem Francouzům nýbrž i všem lidem: v oněch otázkách týkajících se posledních věcí člověka, na kteréž jeho exotismus položil takový důraz. V této slabosti proti kosmu, vůči smrti a zmaru, kteréž nás obklopují, jsme všichni za jednoho a jeden za všecky, vůči těmto velkým a posledním problémům ovšem mizí a jsou banálními otázky naturalistů a psychologů, jestli paní X bude milovati dále svého muže, neb najdeli si nového milence, a dokonce ty starosti, najdeli pan Y konečně restaurant, kde se s chutí naobědvá a zbaví se nezažívavosti, která jej na plných 300 stránkách románu tak houževnatě pronásleduje. *Jar. Vrchlický.*

F. L. Věk.

Historický obraz

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

Starý sedlák stanul, uctivě smeknuv, v české expedici, v klenutém to krámě, jenž příčnou zdí byl na dvé rozdělen. Příčná ta zeď, vycházejíc od zadní stěny, nedocházela až ku přední, k oknům, tak že bylo volné spojení mezi menší místností, ne tak hlubokou, jež byla vstupujícímu z ulice na levo, a mezi místností větší, zrovna proti dveřím, jež byla sice úzká, ale hluboká. Podél té příčné zdi stály regály, jakož i v menší místnosti za pudlem a psacím stolem, plné čísel Poštovských novin a knih, nových, tu vydaných, i starých, českých tisků, namnoze velikých a hrubých.

V přední místnosti stála u zdi proti regálům prostá, dlouhá lavice, nyní prázdná. Před pudlem čekali tři lidé, mezi nimi forman

[1]) Předmluva ke „Kontemplacím."

z Vysokého, jemuž pomocník Krameriův zavazoval právě balík knih. Kramerius, sotva vešli, pravil s nelíčenou vlídností k starému sedlákovi:

„Tak vítám vás. Jdete ke mně? Co mně nesete, pantáto?"

Sedlák složil pytel na lavici u zdi a rozbaluje ho a vytahuje z něho onu hranatou věc mluvil:

„Vzácně učený pane, já sám nic — ale tuhle stará Brtková z Milčic —"

„Ah, z Milčic! Tam máte rychtáře Vaváka."

„Ano, vzácný pane, Františka Vaváka; ten má dary Ducha svatého a je rozšafný a v písmách honěný. — Však právě s ním, teď tomu je šest let, jsem viděl blesk toho mocného světla —" a staroch povytáhnuv z pytle dřevěné červotočivé pouzdro věkem a kouřem, jak ve skrýších a pak u stropu na trámě léta létoucí odpočívalo, všecko zahnědlé, až zčernalé, obrátil se po Krameriovi. Ten tím obratem překvapen se otázal:

„Jaké mocné světlo?"

„Které vyšlo jako slunce na den; však o něm jejich péro všecko jak náleží vypsalo, stalé věci i proroctví."

Kramerius, už na ulici poznav, že staroch, patrně přepilný a hloubavý čtenář, má všecky obraty svého výkladu ano celé věty z „knihy Josefovy," kterou on, Kramerius, před šesti lety vydal, pokývl hlavou a pravil:

„Ah, císaře Josefa — Tak vy jste ho také viděl —"

„To štěstí přálo mým očím — jak jsem prál, před šesti lety. Jeli jsme s rychtářem, jako s Vavákem, do Prahy. Tenkrát zrovna bylo drženo veliké cvičení vojska, skrze oheň, jako by vojna byla, a tak bylo všude u Prahy za té patálie vojska jako čečetek. A nad Hloubětínskou hospodou jsme, pane, uvázli. Nemohli jsme dál —"

„Pro vojsko."

„Ba tak, pro vojsko. A když to konce nemělo, uhnuli jsme se na levo, a tu se stalo, bylo to zrovna nad Kamencovou hutí, že nás císař pán dojel — A generálové s ním, Laudon, Lasy a hrabě Kinský, a zrovna vedle nás jel císař na koni. Já bych ho byl, pravda, nepoznal, ale rychtář ten ho poznal podle malování; a tak jak císař pán a to komonstvo dojížděli, zkřikne rychtář: ‚Císař!' a již z vozu dolů, a já za ním, a klekli jsme. Ó, vzácný pane — já se div netřás — strachy i radostí —"

Kramerius vida, že by nadšený ctitel zesnulého panovníka zase zabočil, přerušil jeho řeč otázkou:

„A co on, císař?"

„Tuť jsem sám uviděl jeho sprostnost; už z daleka kýval rukou a povídal: ‚Vstávejte! vstávejte!' — a když dojel, koně zastavil a na nás promluvil, odkud jsme. Já, pane, mluvit nemohl, ale rychtář ten jadrně povídá: ‚Z Poděbrad, z panství jejich císařské majestátnosti.' A on zas: ‚A co to vezete?' A rychtář prál: ‚Ječmen, milosti císařská.' A tu císař, zač je ječmen, a rychtář na to, že za dva renské a za groš. A v tom jeden generál, hned vedle císaře, řekli nám pak, že to byl Laudon, povídá: ‚Jeden strych —' A rychtář přisvědčil, že ano. A pak jeli pryč — a my ještě stáli a dívali se — — A tak jsem se

sytě podíval na toho nejlepšího přítele nás ubohých sedláků — A bylo mně, jako když do světla bych hleděl, div že mne slzy nepolily —"

„A jak mluvil císař? Česky? —"

„Česky, pravda, česky."

„A Laudon také?"

„Taky, taky, vždyť Vavák, jako náš rychtář, německy neumí, a já taky ne." Za řeči té vyňal z pouzdra hrubou, starou knihu v černé koži s mosaznou sponou.

Zatím odešli oni dva kupci, a nyní se měl také forman z Vysokého k odchodu. Toho Kramerius zastaviv přeptával se na Vysocké „milovníky" českých novin a vzkázal je pozdravovat. Forman odešel a Kramerius obrátiv se zase k sedlákovi zeptal se ho, jak se jmenuje.

„Říkají mně Šlechta, jmenem Jan," odvětil sedlák a podal Krameriovi hrubou onu starou knihu. Byla to bible Kutnohorská. Majitel české expedice, podívav se zběžně na ni i do ní, ptal se, jeli na prodej a proč ji prodává.

„Já ne, to není má —"

„Ah, povídal jste, že stará —"

„Ba tak, stará Brtková od nás — chudá osoba, ale pro sebe peněz nechce, ta by knihu neprodala —"

„A nač tedy —"

„I bída, vzácný pane, bída a starost. Má na vojně vnuka — odvedli jí ho — Bodejť, sirotek — nikoho nemá, a nic nemá, a tak pan vrchní — A tak jim toho synka chytili, a pryč s ním, nejdřív do města, jako do Poděbrad, na zámek — pak mu vlasy ostříhali, a pryč — Prosil, že stará babička nikoho nemá — ale nic naplat — a když se pak bránil, svázali ho provazy — Jaká obrana, Bože svatý! Chudý chasník! Kdo ví, za koho slouží! A teď mu je zle — tuze si prý stýská; on na vojnu není, a tuze ho všelijak trýzní a trestají — má takového zlého kaprála —"

„A kde je?"

„A teď tady v Praze. A tuhle přišel od nás soused z Prahy, má tu také syna, a ten staré Brtkové všecko pověděl, co vnuk zkusí, jak si stýská a jak ti vojanští páni jsou zlí, a že nějaký dvacetník by to hodně spravil, že jsou tuze na to lační, a nejvíc ten kaprál, protože si rád zavdá —"

„Proto tedy stará Brtková bibli prodává —"

„Proto, vzácný pane. Když si jinak nemohla pomoci! Tak dala bibli. Těžko se s ní loučila, bodejť, jak by ne. ‚Od nepaměti byla v našem rodu,' povídá, ‚až já jí teď musím pozbyt. Pán Bůh mně odpusť!' A plakala, vzácný pane — a jak by neplakala —"

„A vy jste sem šel s tou knihou schválně —"

„To ne, ale zaslechla, že chci do Prahy — Vědí, když přišlo do hlasu, že císař umřel —" a starcovi oči pátravě utkvěly na Krameriovi. Ten drže bibli v rukou a hledě Šlechtovi do očí pravil klidně:

„Vy tomu nevěříte —"

Sedlák očí s něho nespouštěje na okamžik mlčel, pak určitě odvětil: „Ne, vzácný pane —"

„Tak jste ho měl rád —"

„A my všichni — a oni také — mám tu jejich knížku Josefovu. Říkám si v ní často a rozumím tomu, vzácný pane, co čtu, rozumím“ — opakoval s důrazem. „Však je to svatá pravda, všecko, co tam psáno — co se už stalo — a to ostatní — to proroctví, to se musí ještě vyplnit —“ A vstav jal se jako prve na ulici mluviti kazatelsky, ale živě, patrně z plného přesvědčení a citu:

„Služby Boží potom víc v nesrozumitelné řeči se nekonaly, nýbrž modlitby církevní v mateřském jazyku činěny byly —“

Kramerius jsa poněkud na rozpacích přerušil mu další výklad.

„Toto je všecko jenom přání, na spůsob proroctví, pantáto.“

„A to proroctví žádný nesplní, nežli on — císař Josef —“

Pojednou dodal hlasem, v němž prosba i důvěra zněla:

„Učený pane, když tak všude mluvili a všude vyzváněli a do kostela na mše se hrnuli — já řku — půjdeš do Prahy, tam je upřímný přítel selského či voráčského stavu, třeba sprostého a opovrženého, ten tě neošidí, ten ti poví pravdu, umřelli náš dobrodinec —“

Umlkl, a oči jeho utkvěly s dychtivostí na rtech Krameriových.

„Pantáto, je to pravda. Císař umřel a již je pochován. — Ve Vídni, v císařské kryptě.“

Staroch se patrně zarazil. Okamžik hleděl mlčky na Krameria, jako by ještě zkoumal, pak zhluboka povzdechl a šedivou hlavou zakýval:

„Jim věřím —“ A zase hlavou smutně kýval a dodal: „To na nás Pán Bůh dopustil — To zas bude — To zas bude lavice, osel, trdlice, to se bude zas karabáč mít —“

„Nic se toho, pantáto, nebojte. To už dnes není možná, aby —“

„O pane drahý, kdy by byli všichni jako oni — Ale co jich je podnes, že nechtějí zapomenout na karabáč, co bylo a jakou měli moc, jak by se zas trestalo na kanceláři nebo v jagrhausu; třeba zas až do smrti —“ dodal chmuře husté, sivé obočí.

Kramerius bezděky, jako by pochybuje, opakoval:

„Do smrti?!“

„Ba tak, vzácný pane, jako mého nebožtíka bratra —“

V tom se otevřely dvéře, a do expedice vešel P. Matouš Vrba v zimní čepici se štítem a s ušima a v límcovém plášti tmavomodrém. Trochu na levou nohu napadal. Kramerius, jenž zatím bibli byl na lavici položil, vítal ho jako dobrého známého; než mu pověděl, co tu s tím sedlákem je, vešel mladší muž, mladší nežli Kramerius. Ten ruku mu podávaje důvěrně ho vítal:

„Vítám tě, Šedivý —“

Zatím starý sedlák vida pány ustoupil zase a usedl na lavici, ale již všichni tři u něho stanuli, a Kramerius se ho ptal, jak to bylo tedy s jeho bratrem. Šlechta změřiv si rychlým, zkoumavým pohledem oba příchozí, mávl rukou a pravil:

„To bylo v tom otroctví, než slunce vyšlo. To jsem byl ještě v samé mrákotě, nedospělý na těle i na duchu. Před čtyřiceti lety — ach, vzácní pánové, tenkrát se musil každý chránit pohněvat jen písaře nebo mysliveckého, nadtož pak sirotčího nebo správce. A můj bratr si mysliveckého mládence rozhněval, a to pro němou tvář. Měl krásného

psa, a toho chtěl ten myslivecký a žádostivě; ale bratr nechtěl a nedal, ani neprodal, a tak on se ten myslivec vymstil. Udělal to, jak to hajní a myslivci dělali, když chtěli mít z vesnických psů kůži na boty nebo na kalhoty."

„A jak?" ptal se Šedivý.

„Tak, beze všeho. Vzal si příčinu, že pes běhal bez klády na krku u lesa. Přišel k nám, a že psa musí proto zastřelit, a hned se k tomu měl. Ale pes byl divoký a nechtěl rány dočkat."

„A kde ho chtěl střelit?" ptal se P. Vrba.

„U nás ve stavení, v síni. A když Vořech, to byl ten pes, takový krásný, veliký, a jak hlídal, pořád pobíhal, lítal a štěkal, poručil ten lotr, aby ho bratr na provaz uvázal a podržel — A tu můj bratr, dej mu Pán Bůh, zkřik celý bez sebe: ‚A kdy by mne na tom místě zastřelili, to neudělám' — Tak se ten myslivecký teprv rozvztekal a hrozil; a když bratr neposlech, tak musili mysliveckému psa uvázat, jako jiní, bratr ne, ten nic, ten to nechtěl ani vidět. — Na zahradě, u slívy, tam psa uvázali a tam ho ten — bouch, zrovna do oka, aby si kůži nepokazil —

„Fi —" zvolal Šedivý — „a ještě si snad kůži vzal?!"

„Ba vzal, jako jiní; ze Sadské poslal rasa, aby psa odřel —"

„Sám ras! —" prudce zvolal P. Vrba.

„A jak bratr —?" ptal se Kramerius.

„Ten to brzo zaplatil, že se ozval — Ani ne za týden, oral na poli, a tu se přihnal ten myslivecký, a zrovna na bratra, že je pytlák, že hubí zvěř a pytlačí, a hned ukázal oka, ta že našel v trní u našeho pole, a hned také bratra šacoval, že má jistě koroptve — A sám měl v ruce koroptví pírka, a teď se dal do bratra a křičel, že je u něho našel, jako u bratra, a cpal mu je do očí, že je v kapse měl a že chytá koroptve. Bratr se bránil — ale jaká obrana! Jak jednou mládenec nebo hajný udal, to bez řečí to bylo všechno marno. Bratr musel v sobotu do jagrhausu, tenkrát v Havransku — A drazí páni, kdo se dostal do jagrhausu, s tím bylo zle, neli amen — ten musil na lavici — ale takové jistě neviděli. Byla schválně pro člověka, ležel v ní jako ve formě, a když do ní lehl, tak ho nahoře zašroubovali, že sebou nemohl ani hnout. A do té musil, kdy by i na kolena klekl a prosil nebo krvavě plakal. A můj bratr musil taky, a ten mládenec s hajným ho tak ukrutně mlátili, že jsme si ho musili odnest. A z těch ran měl pak smrt —"

„A to se stalo bez trestu!" zvolal P. Vrba.

„A nebylo líp, až přišel on, soudce spravedlivý a otec —" dodal starý sedlák. Vrba i Šedivý pohledli s něho tázavě na Krameria. Ten oběma na vysvětlenou řekl:

„Pantáta je horlivý čtenář —"

„A přišel si sem pro knížky —" mínil Šedivý.

„Sprostný a chudý člověk nesmí povznest svých očí k bohaté tabuli —" a sedlák tak mluvě upřel své zraky na regály plné knih. „Musí hladovět i v tom a nesmí prohlednout."

P. Vrba byl tou odpovědí zaražen. Ne již její formou, nebo té porozuměl z poznámky Krameriovy; ale obsah její ho překvapil. A v tom

ještě uslyšel to o staré bibli. Kramerius jim pověděl, proč pantáta přišel, a doloživ, jak ta babička chudá plakala pro tu knihu, řekl pojednou sedlákovi, že tu knihu nekoupí — Ten se nemálo zarazil, ale P. Vrba, vystihnuv úsměv i pohled Krameriův, zakýval souhlasně hlavou a již ohledávaje kapsy, ochotně pravil:

„Jsem s vámi — na polovic, na polovic — vlastně na čtvrt — náš pan farář tu druhou částku nahradí, musí.“

„A já také něco přidám“ doložil Šedivý porozuměv, co se chystá. Za chvilku po té měl starý sedlák v hrsti kolik dvacetníků. Žasna bleděl na ně i na nenadálé dárce; žasl však ještě více a živě děkoval, když mu Kramerius oznámil, ať ty peníze dle uznání dá tomu vojáčkovi, ale ten ať je opatrný, ať nedá všecko tomu kaprálovi spolknout a on, Šlechta ať vezme zas bibli s sebou staré Brtkové.

„A tu máte vy od cesty —“ dodal Kramerius a dal mu dvě knížky, jež z regálu vybral. „Když tak rád čtete.“

„A v kterých kasárnách je ten synek?“ ptal se P. Vrba.

„Na dobytčím trhu, velebnosti —“

„Aha, tedy u nás, snad zrovna v mém pokoji — Byl jste tam už někdy?“

Když sedlák zakroutil hlavou, dodal:

„Tak vám ta kasárna ukážu. Máme jednu cestu. Ale počkejte chvilku.“ Obrátiv se ke Krameriovi dodal:

„Je psovský čas, v koleně mně to vrtalo, a ještě tam mám ty mravence, ale nevydržel jsem doma — Chtěl jsem spatřit vaši novou expedici, víte expedici *královských* poštovských novin, *královských* —“ opakoval s důrazem —

„Ah, všiml jste si —“ a Kramerius se usmál. „Ano královských — Máme teď jen krále —“

„A zůstane to tak?“ ptal se P. Vrba.

„Nechám to tak, dokud to na titulu nechají — A myslím, že nechají, alespoň teď. Budeme mít bohdá brzo korunovaného krále —“

„Víte něco, slyšelli jste něco?“ tázal se rychle, nedočkavě P. Vrba.

„Baron Neuberk ti něco řekl?“ tázavě doplnil Šedivý.

„Ano, povídal, že tu v Praze bude brzo držán sjezd — Stavové se sjedou. Podají stížnosti, ale nejprve budou prý žádat o korunu, aby byla z Vídně vrácena. Povídal to hrabě Kolovrat, kancléř, a hrabě Lažanský, Prokop, nejvyšší sudí. Ten to baronovi také řekl.“

„A to jsem chtěl slyšet, to jsem chtěl slyšet!“ opakoval P. Vrba, a mnul si vesele ruce. „Vida, dobře jsem hádal, však jsem to panu faráři povídal. Už ne rex non coronatus, už ne; a dobře, že jsem sem šel — Však jsem si hned pomyslil, že se takhle více toho dovím, nežli z novin —“

„A já bych stavům ještě jedno poradil,“ pravil Kramerius, „aby také o to žádali, a důtklivě, aby nový král náš mateřský jazyk opět do všech našich škol a kanceláří zavedl. Nebo jen tak okřejeme —“

„To, to, pane, to ale já myslím, že se to teď změní; dřív, víme, za nebožtíka, to ne, ten samou němčinu —“ mluvil horlivě P. Vrba. „To s korunou je dobrý začátek. A vůbec, milí zlatí, já se těším, že bude teď jinak, a věřím, víte, co v písmě sv. psáno: Co se bouříte

a pláčete? Neumřelať, ale spí — A zdvihnuv pravici do výše potřepa jí a obočí vypjav opakoval:

„Neumřelať!“

Ale v tom už sebou škubl, jak zaslechl hlahol zvonů.

„Poledne! Pan farář bude čekat. Tak už nic nového, pane Krameriuse? Tak pojďte, pantáto, zavedu vás —“ A již podav ruku Krameriovi i Šedivému měl se k odchodu. Ale u samých dveří se zastaviv ptal se, nebylli tu někdo v makovém plášti kupovat Paprockého. Uslyšev, že nebyl, dal se do smíchu a pravil: „Však on přijde — Hledá svůj rod šlechtický, herr von Lidlova — Ať si Paprockého dobře počítáte — takový bohatý soused a šlechtic k tomu ať platí — S Pánem Bohem. Tak pojďte, pantáto —“

Sedlák dosud sedě stranou a pány pozoruje a jejich hovoru naslouchaje, vstal na vyzvání knězovo, ale hledě z bible na Krameria, ptal se ho, jeli to tedy tak, máli bibli opravdu zase vzít staré Brtkové; a když Kramerius přisvědčil, děkoval staroch znovu za Brtkovou a sám za knihy, a dodal podávaje Krameriovi drsnou svou pravici:

„Vzácný pane, jsou jako náš sloup a naše světlo. Aby jich Pán Bůh ve zdraví zachoval.“

Kramerius mu stiskl ruku a zval ho, aby zas, až přijde do Prahy, se tu zastavil, a aby pozdravoval rychtáře Vaváka, aby už zase jednou přišel, že už tu dávno nebyl ani nepsal.

Tu se staroch lekl.

„A pro Boha!“ zvolal —′ „vždyť já — odpustějí — ale měl jsem plnou hlavu těch myšlínek — Vždyť jim nesu od našeho rychtáře psaní —“

A již složiv pytel hrabal se vespod v kožichu, až odtud vytáhl dobře složené psaní.

„Měl jste přinest odpověď?“ ptal se Kramerius bera list.

„To rychtář nic neříkal —“

„Tak je dobře — pozdravujte ho. S Bohem, velebný pane!“ dodal, pozdravuje P. Vrbu, který už ze dveří vykračoval. Za ním se hrnul sedlák v kožichu, nesa bibli zas v pytli na zádech, dav si na šedou hlavu vysokou svou beranici s pentličkami.

III.

O mladé šlechtičně a starém jejím strýci.

„Jistě něco do novin posílá —“ pravil Kramerius rozbaluje list u psacího stolu.

„Nějaké skládání —“ mínil Šedivý, jenž usedl na židli vedle té, na které ležel jeho plášť, poblíže nevelikých kamen kachlových zelené barvy.

„Ah — to je divné skládání!“ zvolal Kramerius, jenž zatím list Vavákův zběžně prohledl. „Poslechni!“ A opřev se zády o psací stůl jal se čísti: „Nejmilejší pane vlastenče! Upřímný Čechorode, Zemovlastní Řečo-vode!“

„Aj, to je titulů!“

„Veleslavín by se jim hrubě divil. Ale tohle je ještě divnější. Poslouchej.“

I četl Vavákovu zprávu obšírně psanou o jakémsi myslivci Maternovi, jenž mnohá léta sloužil na Poděbradště a na Kolínště. Ten myslivec že byl jediný ze všech, protože byl na lid hodný, uznalý a spravedlivý. Ale právě proto že se nezachoval svým představeným a když nejednal tak krutě, an toho nedovedl, jak poroučeli, byl ze služby propuštěn, ač jinak byl ve službě a ve všem zachovalý, to že on, Vavák, dosvědčuje na své dobré svědomí. Ten Materna že se pak odstěhoval do Městce Králova se svou dcerou, jsa už kolik let vdovcem, jediného syna maje ve Vídni. A ten že byl také jeho jediná naděje, neboť starý Materna žil chudě, ač byl šlechtic, ze starožitného rodu Maternů z Květnice. Doufal, že syn zase tu slavnou familii do vzhledu uvede; ale zatím že smrt všemu konec učinila, neboť ten jediný syn, urozený a krásný mládenec, že se utopil, vrátiv se z Vídně, ve vsi Senici v rybníce pod Srbcem, když tam o honě střílel divoké ptactvo.

„A tady si náš Vavák zaveršoval,“ pravil Kramerius a nahnuv se ukázal Šedivému prosté náhrobní verše vesnického rychtáře, pod nimiž bylo připsáno:

„První Materna s Čechy kvetoucími do Čech z Charvát přišel, poslední Materna s Čechy hynoucími zahynul a zašel.“

„A co chce Vavák, proč ti to oznamuje? Do novin snad?“

„Ne, to ne, to už je staré. To se stalo před osmi lety, a před šesti umřel starý Materna. Zůstala však jeho dcera —“

„Ah! A co ty —“ a Šedivý usmívaje se pohleděl příteli do očí. „Snad se jí nemáš ujíti! Je mladá, hezká? To by Vefinka —“

„S Vefinkou se asi nejdřív poradím o tom děvčeti. To se neboj. Ale Vavák se doptává, nevědělli bych mezi známými o nějakém vhodném místě pro tu mladou Maternovu, aby jsouc takového staročeského rodu, nemusila snad někam do služby.“

„A co teď najednou, když jsi řekl, že ten Materna umřel před šesti lety —“

„Umřel; ale po jeho smrti ujal se jeho dcery, jak Vavák píše, Městecký farář. Teď umřel, a děvče nemá, kam by se podělo. Ovšem —“ a Kramerius zase četl:

„To ještě zůstává, že starého Materny bratr byvši v onu sedmiletou vojnu majorem, zdali živ jest a syny máli, nemohu se dovědět.“

„To bude těžká věc,“ prohodil Šedivý, zamyšlen před se hledě, jako by se rozpomínal. „Nikdy jsem o něm neslyšel —“

„Já také ne. A Vavákovi bych rád byl po vůli, a pak má pravdu — To děvče je ze starého, českého rodu —“

„Je v tom jako celý náš národ — někdy bohatý, slavný; počkej, to budu pátrat —“

V tom Kramerius zvolal:

„Ah, P. Vrba nám pomůže! Ten těch šlechtických rodů zná, snad o tom majorovi ví. Zeptám se ho — A pak —“

Umlkl, neboť jak povykročil, zahledl venku někoho přecházeti. Šel těsně kolem dveří, ano nahledl do nich; a již vchází. Muž v makovém plášti!

Vešel důstojně, rozhledl se, pak se odměřeně zeptal, jeli tu na prodej nějaký Paprocký.

Šedivý se bezděky usmál a zamrkal na Krameria. Ten oznámil, že má teď jen díl o stavu rytířském.

„A jsou ještě jiné díly? Také o panském?“ ptal se pan Lidl vážně.

„Také o panském —“

„Ten bych si také zamluvil. A co tenhle stojí —“

„Tři zlaté —“

Měšťan se podíval udiven na Krameria a řekl úsečně, ne bez pohrdání:

„Tohle?! To jsou ty české knihy drahé.“

„Protože jsou vzácné, a jednají o vzácných rodech,“ dodal Kramerius s úsměvem. Lidl na okamžik váhal, pak vytáhnuv sáček plný strakatých bůstek, vysázel na stůl tři zlaté, a schovav Paprockého pod plášť, odešel zase s takovou strojenou vážností, s jakou přišel.

Oba přátelé hleděli za ním zvědavě i s úsměvem.

„Tenhle šlechtic?!“ divil se Kramerius. „Ten jeho přeplatek nechám P. Vrbovi, bez toho má chudých studentů celý rejstřík.“ A bera na se plášť ptal se, jak P. Vrba prve toho v makovém plášti jmenoval.

„Už si nevzpomenu — A vidíš, měli jsme se ho na Vrbu zeptat. Snad mu pomáhá hledat šlechtictví,“ mínil Šedivý, taktéž se maje k odchodu. „A teď aby také nám pomohl. Či vlastně té Maternové. Jaká asi je —?“

„Vida, vida, jak se, vlastenče, začínáš starat o mladou urozenou slečnu,“ děl Kramerius již na ulici, kam byl vyšel za přítelem, oznámiv svému pomocníku, kdy zase odpoledne přijde.

Prokop Šedivý se zasmál.

„Musím se starat,“ pravil, „ty pro Vefinku a u Vefinky bys mohl snadno zapomenout. Teď půjdeš jistě kolem.“

„Půjdu, ale na tu Maternovu nezapomenu. Budu se starat, a ty se po tom majorovi také sháněj.“

Podali si ruce a rozešli se. Šedivý železnými dveřmi zašel, Kramerius pak mířil směrem ke Spálené ulici. Věděl, že v tu dobu zahledne u okna [1]) svou Vefinku. — —

Stará Hanělka už dala na stůl, farář Hejna chodil z pokoje do pokoje, od okna k oknu a mrzel se na Matouška; ale ten nepřicházel. Už bylo poledne dávno odzvoněno, už konečně se dal starý farář, broukaje, sám do jídla, když P. Vrba vstoupil. A nic vesele, a také se nic nebránil, když farář ho začal plísniti, polo do pravdy, polo štiplavým žertem. A to starce zarazilo. Matoušek měl odmlouvati, měl se brániti, tak to farář měl rád, a to teď nic. Jen nějak roztržitě vypravoval, že byl v expedici, a co tam slyšel. O sedlákovi ani nehlesl.

---

[1]) V domě „u Ježíška.“

Kdy by byl pověděl, že ho zavedl až do kasáren, do *jejich* někdy domu, z něhož je vypudili, byl by se farář opravdu zlobil. A to P. Vrba nechtěl. Po obědě zašel farář do svého pokoje a tam se uložil na nízkou pohovku, aby si zdříml. Matoušek to také zpravidla dělával ve svém pokoji. Ale dnes se nenatáhl na pohovku, nedal šátek přes obličej jako jindy. Sedě u kamen, myslil nejvíce na starého sedláka. Nabídl se mu v expedici za průvodce z přirozené náklonnosti k lidu.

Sám byl z něho. Pocházel z pohorské vesnice Hradeckého kraje a do studií se dostal jsa už, na studenta, hezky při letech. Byl už tkalcovským tovaryšem. Studuje bydlil u chudých lidí, ze semináře pak, když ho vysvětili, dostal se zase na ves, do hor, mezi samou chudinu. A ze vsi se pak skoro ani nehnul. A to se mu pamatovalo. Něco selského v něm vždycky zůstalo, i v chování jeho i v jeho řeči a žertu. Na pány nedržel, jsa vždy při poddaném lidu, ač jinak ani studium ani jeho vážné postavení nepovznesly jeho sebevědomí tak, aby neměl před vrchností a před vojenskými důstojníky, před nimiž jeho rodiče i všichni ve vsi mívali strach a poníženou úctu, respekt až přílišný.

Teď myslil na starého Šlechtu, jenž ho zajal zvláště tím, co v expedici řekl, když byla řeč o čtení a o knihách. O tom s ním také cestou, když šli na Dobytčí trh, zavedl řeč. Staroch mu z počátku nedůvěřoval, ale pak se přece rozhovořil o čtení, i o tom, jak je lid hloupý a zatmělý, ale že by bylo čtenářů dost, kdy by bylo knih a míň bídy — A tak došli až ke kasárnám, k *jejich* bývalému kněžskému domu. Pustil tam sedláka samotného, ale čekal na něj. Nedalo mu, aby nezvěděl, jak staroch pořídí. Než ten se vrátil za malou chvilku, oznamuje, že ho tam nechtějí pustit. A tu se P. Vrba odhodlal, že vejde k vůli tomu starochu do domu; bylo to po několika letech zase po prvé.

Teď, sedě u kamen, myslil na to, jak z blízka spatřil tam tu všecku spoustu, jak v tom tichém a klidném jindy stavení je jako v oule, a jak tam všecko znešvařili. A co klení a křiku a nadávek přeslechl jen za tu chvíli, co tam přízemní chodbou prošel do vojenské jizby! Bylo mu tam nevolno, všecko ho dráždilo, a musil se i přemáhati, aby nedal průchodu svému hněvu. A toho ubohého lidu vojanského! Ještě teď ho pojímala zlost, když mu připadlo, jak tam na konci té chodby jakýsi desátník s lískovkou u šavle se utrhoval na mladého vojáka, jak ten ubožák musil stát, a nesměl ani hlesnout, i když desátník zarudlý jako krocan a oči vyvaluje ho políčkoval a při tom láteřil a klel, až Bůh bránil, a to proto, jak P. Vrba, stoje opodál vyrozuměl, že ten vojáček neměl cop podle pravidla upletený a řemen u šavle dost v pořádku. Pro to vše přišel domů v takovém neladu, ač se dost přemáhal k vůli farářovi, jenž by se nesmírně rozčilil, kdy by mu pověděl, co v jejich někdy domě všecko přehledl . . .

Ale v tom se vytrhl ze zamyšlení. Zaklepalť někdo na dvéře, a vešel — Kramerius. P. Vrba byl nemálo překvapen, ale velice mile. Host se omlouval, vytrhujeli, a pak se zeptal na Šlechtu z Milčic. Ale tu již P. Vrba mu kynul, aby tiše mluvil, že pan farář vedle spí. A šeptem Krameriovi, jenž musil vedle něho usednouti, vypravoval, jak

sedlák pořídil, a že on, Vrba, viděl také vnuka té stařeny, že slouží u pěších, že to hoch podobný, a jakou měl nehoráznou radost, když uviděl starého kmocha a uslyšel o své bábě, ale jak pak sebou škubl a div se strachy netřásl, když vešel do jizby jeho pan kaprál, týž, kterého viděl P. Vrba před chvilečkou, an na chodbě vojáka poličkoval. O tom teď Krameriovi dosud jsa rozhořčen vypravoval, a jak ten mladý voják úzkostně po tom rasovi hleděl, až zašel, a jak pak jen tiše, aby ho nikdo neslyšel, si posteskl, jaký je zlý —

„Němec?“

„I toto, vlastenče, Čech jako poleno, ale nadával, toť se ví, pan kaprál nejvíc po německu —“

P. Vrba byl by dále o kasárnách vypravoval, ale Kramerius obrátil řeč. Nejprve vyplatil starému kaplanovi Lidlův přeplatek za Paprockého, aby ho dal studentovi. To P. Vrbu zase povyrazilo. Zasmál se a měl radost, že se nezmýlil; ale již napjal sluch a zvážněl, když Kramerius jal se vypravovati, co Milčický rychtář psal.

„Ah, to je! To je!“ opakoval Vrba. „Kdo by pomyslil! To jste měli toho pana Lidla chytnout — Škoda, škoda. Ten by vám byl pověděl.“

„Ten?! A co?“

„O tom strýci majorovi, o tom Maternovi z Květnice. Tím se nějak chlubil. Vida, tak by to děvče, či jako ta slečna Maternova měla strýce majora! Snad už teď barona. A to jí pomůžeme hledat. Počkejte, vlastenče. Nechte to zatím na mně. Já to vypátrám —“

„Kde ten strýc je.“

„A jaký je, a jaká ta familie vůbec. Pan Lidl v tom, to by se mi tuze nelíbilo. Aby ta panna. jako ta Maternová, dobře vychovaná, na faře byla, povídal jste, viďte, aby se tak někam dostala! Tak počkejte, na tom si dám záležet. Víte, já na to panstvo hrubě nedám, ale tady to, panna či slečna, víte, ze starého českého rodu —“

„Právě proto, velebný pane.“

Když farář Hejna, maje pravou tvář od pohovky do červena otlačenou, se probudil a k Matouškovi do pokoje vstoupil, všiml si hned, že se nápadně vyjasnilo. Starý kaplan byl hovorný, hned vytáhl ze stolu karty a položil je na stolek u kamen. Byly to ty, v které ještě venku, na faře hrávali. Když se farář Hejna rozhodl, že se odstěhuje do Prahy do kněžského domu, aby měl lepší pohodlí a ošetření, vzal si i ty karty s sebou. Když pak po roce se dověděl, že jeho bývalý kaplan, a byl už, an tak pozdě došel svěcení, hodně starý kaplan, pořád postonává, pozval si ho k sobě do Prahy na stálý byt, za společníka. Měltě sám slušné jmění, a pak se mu bez toho po „Matouškovi“ hodně stýskalo, neboť žádný mu nedovedl tak vyhověti jako on.

A tak se zase škorpili v Praze jako na venkově a každé odpoledne sehráli si zase v karty. Dnes byl starý kaplan na faráře milosrdný. Staroušek drže karty v ruce objížděl svůj široký límec, pod krkem i v týle, jako by ho škrtil (to měl Vrba vypozorováno, že znamená špatnou kartu), a málo kdy si jen pohladil rukou prsa a rovnal límec u kabátu (dobrá karta), a přece starý farář skoro pořád vyhrával. Netušil, že jeho šedivý kaplan je roztržit pro mladé děvče, to pro urozenou slečnu, a pro majora ze sedmileté vojny, starého jejího strýce!

IV.

F. Věk se stane principálem.

Když starému Věkovi, D—skému kupci, před dvěma lety přišel z nenadání syn František z Prahy, neutajilo se, jak se navrátil: že na večer, aby ho žádný v městečku nespatřil, a sešlý na šatstvu, a že nezamířil rovnou domů, protože se tatíka bál.

Tenkrát se v D—ce nadělalo řečí, to že u Věků všecky ty hněvy jsou z muziky, že chtěl mladý býti mermomocí muzikantem, ba dokonce že chtěl jít k divadlu. A již tak zvěděli, kdož ví jak, že chodil v Praze i mezi herce a herečky, ano že i sám hrál veřejně v divadle komedii! Z toho byla v malém městečku hrůza hrůzoucí, a první dni, když se mladý Věk ani neukázal, všelijak se lidé k němu dobývali, za různými záminkami.

Než pomalu zvykli, když nic dále nebylo a když historie zcela klidně a všedně skončila tím, že mladý Věk začal otci pomáhati, že se postavil v krámě za pudl pod mořské panny, na nichž visely váhy, kornouty, tkanice a lecjaké jiné zboží, a když vážil pepř, šafrán i jiné koření. O to se nikdo nestaral, jak mladému filosofovi při tom bylo, jak těžko se vpravuje do nového stavu, zvláště když se ještě nad to soužil pro nešťastnou lásku. Jen Věková tušila, jak synovi je; matčino oko postřehlo, jak je sklíčen, jak těžce nese jednání pantátovo, jenž neměl dosti šetrnosti k jeho vzdělání a minulosti, jenž zpronaříkal synovu nejmilejší hudbu ano i noviny mu obroukal, že si je objednal a nad to bez jeho vědomí. A jenom Věková také zvěděla, co František chtěl vyvesti, když druhého podzimu, co doma meškal, zajel do hor, do Králík, kam ho otec za obchodem poslal. Jí jediné se tenkráte svěřil, když se vrátil, že chtěl z té kupecké cesty prchnouti do Prahy a státi se hudebníkem, ale jak tam v Králíkách setkal se u bídné herecké společnosti s Thamem a jeho mladou ženou, svou někdy žačkou, již měl tak rád a pro niž tolik zkusil, a jak Tham mu do duše promluvil, jeho úmysl zvrátil a ukázal, jakou má povinnost a jak i doma může dobře působiti . . . .

Zmařený ten útěk mnoho změnil. Mladý Věk se navrátil z hor rozhodnuv se, že tedy zůstane doma a že bude kupcem. Z pevného toho rozhodnutí zavanul mu do nitra jistý klid. Myšlenky a touhy, které ho dosud znepokojovaly a vytrhovaly, musily ustoupiti, a práci své se oddal horlivěji. Ne sice s láskou, ale také ne s odporem. Vědomí, že není zbytí, že to teď jeho povinností, usnadnily mu jeho povolání.

Tenkráte, když se vrátil z hor, těšila ho matka, dojatá a z hloubi duše mu vděčná, že bude teď jinak i s pantátou a on, František, že si nakoupí knih, co bude chtít, že bude moci také muziku provozovat pro své potěšení a že si pořídí klavír, však že si pantáta dá říci.

Ale on hudby z počátku nedbal, když se jí tak nadobro zřekl, jí, která měla býti jeho povoláním. Vyhýbal se houslím i notám a vymlouval se kmotříčkovi Havránkovi, choru regentovi, když ho zval na duo nebo na kvarteto. Bálť se o svůj klid, bál se touhy a tesknoty,

jež by ho snad zase napadly. Proto se také o klavíru ani nezmínil, ač často si na něj vzpomněl, a když ho matka sama připamatovala, odvětil, že ještě počká, že to odloží. Nechtěl ho také k vůli otci. Ten už delší dobu postonával na nohy, a nemohl skoro nikam. Také se čím dále tím více práce shrnovalo na mladého Věka, i starosti o pole i všechen obchod, jenž dobře šel.

Jediné vyražení měl mladý kupec, když večer zavřev krám zasedl na sedničce ke knihám. Četl ze své zásoby klassiky, autory francouzské, německé a také české knihy. Ty byly staré, jež sehnal tu tam v sousedství i od vesnických kupců; na knihách těch se cvičil v mateřském jazyce, jak na to byl v Praze naveden profesorem Vydrou; byly také novější a nejnovější, i Krameriovy noviny, což vše mu v Praze obstarával přítel ze studií, Hněvkovský. Od něho ty věci starý Šulc, forman, přivážel; od něho také časem psaní došlo, a tak mladý Věk zvídal o všem důležitějším, co se v Praze, a zvláště co se v kruhu vlastenců dálo.

Tenkráte, když se vrátil z útěku, těšila ho také matka, že časem zapomene na tu — a že si oblíbí jiné, hodné děvče. Tenkráte se mladý Věk na tuto útěchu smutně usmál a hlavou zakroutil, jmenovitě na to, že na Paulu zapomene. A teď už zima hodně pokročila, již minulo kolik neděl od té doby, a cítil jako tenkráte. Stará bolest nepřebolela. Za těch zimních večerů, když tak sám na sedničce čistě vybílené, maminkou pohodlně upravené, sedal u svíčky s knihou v ruce, nejednou se zamyslil a to o nedávné minulosti. A nitro jeho po každé ještě zatrnulo, zvláště když někdy vytáhnuv ze své truhlice škatulku, v níž choval dvacetník od Mozarta, přehlížel ceduličky a papírové útržky v ní uschované, popsané tu více tam méně drobným, úhledným písmem ženským. Byly to ceduličky, odpovědi Pauliny z té doby, kdy ještě byla něma.

Od té doby, co se s ní v Králíkách rozešel, tehdy už matkou, jež radostí nad narozeným děckem řeči nabyla, neslyšel o ní nic. Tham, jenž slíbil, že bude někdy psáti, nepsal ani jednou, a Hněvkovský, kterého se mladý Věk v listu na něj ptal, podal zprávu, že o Thamovi neví, v Praze že není.

Teď koncem zimy nastala mladému kupci nová starost. S otcem bylo hůř. Bývaly chvíle, tenkráte jmenovitě, když vrátiv se z Prahy, musil do krámu za pudl, když otec ho tak bezohledně plísnil a nešetrně, ano surově, jak se mladému zdálo, mluvil o jeho umění, o divadle i Paulině rodině a o ní samé, když s ním bezohledně jednal, že pocítil odpor proti otcovu jednání a hněv proti otci. Teď, kdy se sám odevzdal stavu, do něhož ho otec vnutil, mnoho se změnilo. O lecčem teď sám uznal, že otec byl v právu, leccos omluvil jeho zásadami a vzděláním. V duchu se s ním smířil. Ovšem takové srdečné, hluboké oddanosti, jaké k matce choval, k otci neměl. Ale teď starostně pozoroval, že se zdraví otcovo valem horší, a nejednou, když otec na posteli dřímal nebo ve staré lenošce seděl všechen sklíčen a přepadlý, tváří žlutých jako vosk, pojal ho strach, tu že bude těžké vyhojení.

K staré nemoci přidal se neduh plicní. Starý Věk si na prsa naříkal čím dále tím více. Stýskal si, jak se mu do nich krev náramně

valí, že je má jako přeplněná. Když manželka, která ho pečlivě a starostně ošetřovala, nebo syn František, na jeho vyzvání ruku mu na prsa položili, cítili v nich divné bušení, a srdce starého kupce tlouklo při tom nad obyčej prudce. Často je také volal, těžko dýchaje, že se zalkne, nebo zase v divné úzkosti, která ho napadala a zle skličovala. Domácí prostředky, jež Věková mu dávala, nepomáhaly, ani studená voda, kterou si nemocný na synovu radu myl prsa.

Bylo hůř, a když také mediciny D—ského felčara, jenž už před tím hojil beze všeho zdaru nohy starého Věka, nic nepomáhaly, poslal mladý Věk povoz na Opočen pro panského doktora. Bylo za jasného dne začátkem března. Mrzlo, a na polích poletoval v studeném větru poprašek sněhu. Slunce krásně svítilo, a jasným vzduchem se určitě rýsovaly černé lesy a návrší za městem v podhůří Orlických hor. Byl to po ustavičných plískanicích vzácný den.

Mladý Věk ho však nedbal. Vyhlížel ustavičně z krámu, ano i před něj vycházel podívat se, nejedeli již Opočenský doktor. Byloť vzadu za krámem, ve světnici, dnes hůře než jindy, a úzko. Konečně se ozvalo hrčení kočáru, a již zahýbal k Věkovu kamennému domu s podsíňkou, stojícímu na náměstí. V povoze seděl někdo v ohromném kožiše, nad jehož veliký límec čouhala jen chlupatá čepice s ušima. Z kožešin se pak vyvalil vysoký, tělnatý muž, dobrý padesátník, značně osmahlý, zatuplého nosu, bílých, zdravých zubů, ve veliké vlásence s copem, v tmavohnědém kabátě, u jehož rukávů probělávaly se kadrličky jako cukrové. Sotva si povšimnuv uvítání mladého kupce i jeho matky, jež starostí a nevyspáním velmi přepadlá vyšla na síň, ptal se hned zkrátka, tak kde že mají pacienta.

Mlčky a s náramnou vážností sáhl nemocnému na tepnu, podíval se mu na jazyk, i sáhl pak na srdce, když starý Věk vzdychaje naříkal si na bolesti v prsou. Pak, nerozmýšleje se ani dost málo, řekl doktor:

„Přeslici sem."

„Pouštět, pane doktore?" ptal se mladý Věk.

„Či myslejí, že ne?" odbyl ho doktor, a již vytáhl z hluboké kapsy svého kabátu fáč pěkně stočený, brunatné barvy, ale značně už sešlý jako zamaštěný, a pouzdro, z něhož vyňal lesklé pouštadlo. Za tím Věková již přinesla přeslici, o kterou musil starý Věk opříti ruku, jak ji doktor upravil, a již vytryskl z ní vysoko proud tmavorudé krve. — —

Když nazejtří doktor zase přijel, nechtěl ani uvěřiti, že se nemocnému neulevilo; nebyl však nikterak v rozpacích. Bez okolků, jako z nejjistějšího přesvědčení řekl:

„Tak repetatur."

A zase poručil přeslici, a vyňal z hluboké kapsy fáč i pouzdro s pouštadlem. Mladý Věk se toho zarazil, poněvadž viděl, že otec od včerejška velmi ochabl; ale neodvážil se promluvit, jednak že si netroufal, jednak že ho mátly lékařova jistota i jeho znamenitá pověst po okolí. Nemocnému ušlo zase mnoho krve; nestalo se však, co doktor odcházeje k povozu řekl na určito, teď že bude jistě líp. O tom se očitě přesvědčil, když opět přijel.

„A co medicina?“ ptal se. Mínil lék, jejž dali připravit dle jeho velmi dlouhého receptu.

„Tatínek ji nechce.“

„Nechce! Co pak je malé dítě?! Tak zase přeslici.“ Tu se již mladý Věk ozval, a podotkl, že tatínkovi je hůř, že silně seslábl.

„Oni byli na školách, jak jsem slyšel,“ odbyl ho doktor, „ale ne v medicině. Slavná filosofie jaktěživa nikoho nepozdravila. Ale tohle —“ a ukázal na pouštadlo — „to bylo in initio, dělali to staří, a bylo vždycky dobře. To je má starost, mladý pane!“

A když vykonal, co chtěl, starý Věk omdlel. Syn i matka se nesmírně lekli; než panský doktor pravil docela klidně a sebevědomě:

„Teď se to obrátí. Počkáme.“

Nemocný se sice z mdloby probral, ale třesa se, posteskl si tichým, slabým hlasem, že mu je tuze mdlo, že se mu dělají kola před očima, a tma — tma . . . A byl bledý jako stěna, a v rukou mu škubalo. Věková třesouc se sáhla mu na ně i na tvář. Byly studeny. Vyděsena, div že nezkřikla, pohledla na doktora; ten však ukazuje na obličej nemocného, po němž se rozložil výraz utišení a klidu, pravil vztáhnuv před se ruku masitých, bílých prstů s dvěva velikými prsteny:

„Teď je vyhráno. Toho spánku jsme potřebovali. To jsem chtěl.“

Odcházel jako vítěz od lože nemocného, sám sebou spokojen a sebevědomě. I Věková si vydechla, když uslyšela doktorův výrok, a když viděla, že se nemocný utišil. Než syn vyprovázeje s ní lékaře, cítil jakousi nespokojenost a tíseň. Nicméně poslechl, když doktor sedaje do kočáru jim poroučel, aby nemocného nechali s pokojem, aby se tiše vyspal, tím spánkem že má vyhráno.

Hluboké ticho nastalo ve Věkově domě. Mladý kupec odešel se podívat do krámu, matka pak meškala v sedničce vedle jizby, kde spal nemocný. Šukala sem tam, neměla však žádného stání. Přes tu chvíli vešla mezi dvéře podívat se, spíli ještě muž. Tam ji také zastal František, když přišel z krámu.

„Pořád spí —“ šeptala matka.

„Už tak dlouho!“

„A ani se nehne, ani dechu není slyšet —“ dodala, patrně ulekaná.

Syn už ani neodpověděv bral se tiše po špičkách k loži pod květovanými nebesy. Věková pokročila za ním, ale ne daleko ode dveří, čekajíc dychtivě, napjatě s rukama sepjatýma, co oznámí. Nahnul se do lože, naslouchá, teď sahá na otce — — Prudce se vztýčil, ulekán se po matce ohledl, a již skočil k oknu pro stojací zrcádko v červeném, papírovém rámečku. Toho okamžiku stála již také stará Věková u lože a třesoucí se rukou rozhrnovala záslonu. Syn přiklonil lesklou plochu zrcadla k nosu a ke rtům nemocného. Když ji zase odňal, byla taková, jak ji přinesl. Neopotila se ani dost málo . . .

Starý Věk usnul a „tím spánkem měl vyhráno.“ Věková hlasem zahořekovala a již chytila se syna a plakala usedavě na jeho prsou. On pak všechen vzrušen, hladil jí vlasy nad čelem šedé. Chtěl ji

těšiti; hlas se mu třásl a slova byla nesouvislá, až je pojednou pláč udusil . . .

Třetího dne byl pohřeb. Mladý Věk vypravil ho důstojně, neboť neplatil už patent, jenž jako po všem Hradeckém kraji tak i v okolí D—ky ještě před pěti lety přísně vykonáván, kdy až i pětadvacíti ranami na veřejném místě nebo čtrnáctidenní prací u kolečka na obecném díle trestali toho, kdo svého milého v rakvi pochoval.

Na pohřeb starého Věka sešla se síla lidí, aby vyprovodili váženého souseda a kupce, známého daleko v okolí. Přišli venkované, jeho odběratelé, v kožiších a beranicích, přišli měšťané v pláštích i sousedky v kožíšcích, ve smutkové barvě, to v bílých zástěrách i plachetkách. Přišel i starý Žalman v obnošeném, límcovém plášti, v čepici formy starodávné; lidé stojící před stavením na podsíňce, krám byl toho dne zavřen, i na síni, kde ležel nebožtík v otevřené rakvi maje v hlavách planoucí svíci, velmi si všímali vetchého, ohnutého dědečka, někdy souseda zesnulého Věka, kdy Věkovi ještě ostávali ve zděděném domku před bývalou branou zrovna proti statui sv. Jana Nepomuckého. Všímali si starocha o hůl se opírajícího, jenž jako plachý na nikoho se nepodíval, a divili se, že vylezl ze svého doupěte a jde na lidi, to že je nějaká čest, to že udělal jistě jen k vůli mladému Věkovi, protože František chodívá k němu někdy na toulku, starému že by to jistě neudělal. A dobře při tom pozorovali, že ten starý „Perlinčan," ten „beran" sice na síni smekl, u mrtvého se zastavil, ale že nevzal do ruky kytičku žitných klasů namočených ve svěcené vodě v nádobce, jež stála u nohou nebožtíkových, a že nepokropil mrtvého, aniž mu křížek udělal.

Ale stál chvilku, dědeček holohlavý, třesa se a maje bezzubá ústa věkem pootevřena, a upíral zarudlé, od studeného větru rozslzené oči na nebožtíka souseda. Pak protlačil se do světnice, kde bylo plno sousedů i sousedek, sedících na židlích nebo na dlouhých lavicích podél zdí. Seděli mlčky a vážně před se hledíce nebo upírali zraky v myšlenkách nebo bez nich na vydrhnutou podlahu, teď plnou mokrých šlépějí a kalužinek od roztálého na botách a střevících sněhu; sem tam se někdo ozval stlumeně a jako oukradkem, sem tam někdo zakašlal, a v to zavznělo chvílemi hlasité zakvílení staré Věkové; meškala s několika sousedkami, svými družkami z mládí, vedle v sedničce, jejíž dvéře byly vysazeny. Odtud také vešel do světnice, do níž padalo zkalené světlo zachmuřeného dne březnového, mladý Věk v černých šatech i v černých punčochách, napudrovaný, ubledlý, s šátkem v ruce. Neklidný, rozčilený pohledl plaše k oknu, nejdouli už kněží, a mířil na síň, zase k otci. V tom vešel starý Žalman. Prostřed světnice se spolu setkali. Všichni kolem jako vytrženi z dusného klidu a smutného ticha, upřeli své zraky na neobyčejného hosta. A sousedka Snížková sedící opodál stolu, v kožíšku a v bílé plachetce, vážná stařena vysokého čela, zahnutého, pěkného nosu, s lalouškem pod bradou, nahnula se živě k mladičkému děvčeti, asi patnáctiletému, vedle ní sedícímu a zašeptala:

„To je starý Žalman, beran takový —"

A ten podávaje mladému Věkovi zarudlou, studenou pravici, promluvil třesoucím se hlasem:

„Pán Bůh tě potěš v tvém zármutku.“

Řekl tak prve každý, kdo vstoupil, ale sotva kdo tak upřímně, jako starý Žalman. Mladý Věk dojat tiskl mlčky starcovu ruku a vedl ho, když se ptal po panímámě, vedle do světničky. Nejdéle za nimi hledělo mladé, svěží děvče vedle staré sousedky, jehož velké oči pod obočím pěkně sklenutým už prve s účastenstvím patřily vstříc mladému Věkovi, jak vycházel ze sedničky.

V tom se ozval prepuls. Zvony se vážně rozhlaholily, a brzo po té nastal na síni šum. Přicházelit učitel a kněží. V ten okamžik, kdy regens chori, kmotr Františkův Havránek, zapěl se zpěváky pohřební zpěv, stará Věková, připomenuta, že nastala chvíle rozloučení, zahořekovala znovu a podporována Františkem, nevidouc pro pláč na cestu, brala se nejistým krokem, všecka sklíčena, k rakvi. Starý Žalman vyšel ze sedničky až naposled, a také poslední, čekaje sám v koutku u hodin, vykročil ze světnice a byl také v průvodu poslední . . .

Po pohřbu, jímž ukončena dlouhá doba obav, trapné nejistoty a strachu, nastaly mladému kupci jiné starosti. Stalť se samostatným hospodářem a v krámě principálem. Měl mnoho práce, mnoho pochůzek a rovnání, ale to vše bylo mnohem snazší, než co bylo před tím; vedlť také poslední dobou, co otec stonal, bez toho už všecko sám. Hůře bylo s matkou. Nadál se, že nyní se jí uleví, že se zotaví. Ale stará kupcová nesla ztrátu svého muže těžce. Rmoutila se velmi a také zdraví jí nesloužilo. Syn ji nutil, aby se šetřila, nedopustil, aby se starala o hospodářství a domácnost jako jindy.

K vůli ní také odkládal cestu do Prahy, kam by se byl rád teď podíval. Měl tam jakési obchodní jednání, ale hlavní věcí bylo, že zatoužil zase živě po Praze samé. A když tak na Prahu myslil, připadlo mu, teď že by mohl snáze toho dosíci, po čem toužíval: státi se regentem chori a získati si jmena skladbami. Tu by však musil všeho nechati, otcovo dědictví prodati. Ale matka . . .

Ani nevěděl, že se často zamyšluje, že ho matka starostným okem pozoruje. Až pojednou to pochopil, když jednou odpoledne, bylo koncem března, an seděl nad otevřenou účetní knihou, hledě před se do prázdna, přistoupila k němu a řekla mu s onou něžnou starostlivostí a laskavostí, jak jen matka dovede:

„Je ti něco, Františku?“

A když zaraziv se, živě odvětil, že ne, sama mu navrhla, že by se teď, nežli nastanou jarní práce v poli, mohl podívati do Prahy. Nabídnutí to, svědčící o její starostlivosti a péči, dojalo ho a bylo mu velice vhod; i vyznal se, že na to sám pomýšlel, ale že si netroufal o tom se zmíniti, aby ona, maminka, neměla z toho nějaké starosti.

„Já se už, Františku, nebojím,“ řekla s úsměvem. „Když jsi se tenkrát z Králík vrátil! Jeď si jeď, a zařiď si všechno, jak chceš.“

Té důvěry sklamati nebylo možná. Přijal nabídnutí matčino, ale pustil mimo všechny plány. Ještě téhož dne si objednal příležitost do Jaroměře, aby se tam dostal v čas k slezské poště. Jda o tu příležitost, potkal ono svěží děvčátko, jež bylo se starou Snížkovou, svou babičkou,

na pohřbu jeho otce. Panenka ta nesouc něco z pošty ho neviděla, ale on bezděky si jí všiml, jak je pěkně urostlá, jako proutek. Když se vrátil domů, měl na stole několik listů. Jeden z nich poznal hned. Byl od přítele Hněvkovského z Prahy. To psaní rozbalil nejdřív. Byly v něm rozmanité zprávy: o sněmu, jenž se nedávno sešel, o expedici, o pisateli samém, co teď čte a jak se pokouší také ve spisování. Douška však tentokráte nejvíce účinkovala:

„Slyším, že se Tham zase do Prahy vrátil a bude prý, nebo snad už je, já ho ještě neviděl, u divadla."

Věk se zarazil a bezděky, když právě matka vstupovala do světnice, rychle psaní složil a v papírech na stole skryl. Že mu Hněvkovský psal, tentokráte matce neřekl. Když druhého dne sedal do vozu, měl Hněvkovského list u sebe v kapse. Vzal ho z opatrnosti s sebou, aby na něj snad matka náhodou nepřišla.

Za krásného březnového dne okolo poledne vjížděl mohutný povoz „slezské" pošty tažený čtyřmi do Špitálské brány. F. Věk, jenž v něm seděl, všechen už roztřesen, daleko před branou vyhlížel velice neklidný a nedočkavý okénkem poštovním. Nyní musil v bráně udati jako všichni spolucestující jmeno, stav i proč jede do Prahy (hlavní příčinu nemohl ovšem udati do úředního archu) a kde bude bytem. Udal zlatého bažanta na Poříčí, kdež také za nedlouho vystoupil. Nohy ho brněly od dlouhé, nepohodlné jízdy, a srdce živěji zabušilo, když se ocitl pojednou v hluku a šumu velkoměstské ulice. Všecko ho to rozrušovalo a nějak omamovalo, tak že chvilku ani nedbal, že se mu dotěrně nabízí k obstarání všelikých pochůzek a služeb žid zlatého bažanta, takový „hausjud," jak tenkráte říkali.

(Pokračování.)

Z básní Fr. Táborského.

Cestou k moři.

Dále krajem filosofů,
kasáren a poetů,
vycpaných též uniforem,
romantických rozletů!

Ale věřte, z romantiky
— prosím žádný žert —
býval mi přec nejmilejší
spectabilis čert.

Monsignore Liščí-Chvostek,
rytíř, markýz, grand,
někdy s kordem, někdy s frakem,
vždy však s pytlem švand.

Dohazovač, jaké rodí
  svatá jenom říš.
(Mefisto sic dávno dohrál —
  o novém však víš?)

To je přece chlapík strunka,
  bradu do špice,
ta se, brachu, napřed směje
  každé kritice.

A ta lehkost v jeho kroku,
  v lýtku má on rým,
a jak jde, to chechtá se mu
  v každém kroku šprým.

Ohonem on o zem luská,
  to v něm mrská vtip,
jím on vždycky radost jeví
  z klepů, lží a chyb.

Universit nepoznal on,
  přece však je kos;
namíchá všem diplomatům,
  až je svrbí nos.

Takovouhle romantiku
  už si líbit dám,
ač své ruky ani čertu
  zištně neprodám.

Ale přece chtěl bych čerta
  míti ve službách,
chodil bych s ním o prázdninách
  všude po Čechách.

Po Čechách a po Moravě,
  ach, to byl by sport!
Mnohým pánům řek by stručně:
  „Prosím o Váš kord!“

Přede mnou by honíval se
  jako v sněhu pes,
někdy by mi také hůlku
  graciósně nes.

Provětral by vlasti naše,
  hlavy protřepal,
celé řadě vzácných pánů
  gatě proklepal.

Víte, čert má líp než kuchař
  vytříbený čich,
ihned pozná farizeje,
  i kdo zbožný mnich.

Hrbaté on pozná duše,
  dav, co líže prach,
od těch, kterým pravdu mluvit
  nezabrání strach.

Rozezná on, kde jsou muži,
  a kde melhuby,
kde se moudrost v hlavě těsná
  a kde otruby.

Rozezná on dobře Boha
  a co modla jest;
modle v duchu vysměje se,
  Bohu jde on s cest.

Běda, koho čertí ruka
  by se dotekla:
každý Čech, jenž byl by babou,
  hajdy do pekla!

A ti milí tichošlápci —
  „Chyť je, čerte, chyť!
Chutnají jak raci s kmínem,
  můžeš posvačit!“

To by byla podívaná!
  Pěkná věru mast!
Čechy měly by pak v pekle
  novou svoji vlast.

A kdy by kdo: „Z Moravy jsem!“
  naříkaje děl,
sám by musel přiložit si
  ještě pod kotel.

To by bylo křiku, shonu:
  „Hle, hle, čaroděj!
Spolčil on se s čertem na nás —
  Policie, hej!“

Tak jsem dumal pokuřuje
  v pruském vagoně,
než jsem „Hertě“ na klín sedl
  a plul k Arkoně.

Neděle.

Mhou lehkou prosvitlo slunce,
jakoby v kadidla dým.
Zem leskla se rosy plna,
a svatě šeptla vlna
„Den Páně!“ hlasem svým.

Vzduch pln byl skřivánčích písní,
to zněl jím jásot a ples,
jako by nebesa celá
i země rozvroucnělá
se rozzpívala dnes.

A vše ty skřivaní písně
život mi vlévaly v krev,
že náhle rty se mi chvěly,
neb v srdci vesmír celý
pěl skřivaní též zpěv.

Z denníku novicova.

ám suchou růži také na památku
a lístků dvé mi leží v denníku;
jsou vybledlé a stuchly od té doby,
když prstík tvůj je utrh v sklenníku.

Ó dobo růží, snů a klamů sladkých,
když tměl se park a soumrak rosu lil
nám v promenády šeříkovým loubím,
kde hvízdal drozd a voněl pustoryl! . . .

Tvým keřům červen nové vdechl květy
a v album mnohý čerstvý list as pad
z těch karmínových růží plných ohně,
jež — rozpomeň se — tak jsem míval rád.

Mně v podzim astry na záhoně kvetly;
tak smutný jest ten květ jich veliký,
já pouze jej teď místo růží tvojich
za režnou stuhou nosím kleriky.

Boh. Česta.

Apoštolé.

li od svých sítí, role zanechali,
jak smrt jich silné bylo předsevzetí,
ve srdci Boha, v hlavě rozum dětí,
tak velební a přec tak prostě malí.

Jak dobrodruhy lidé přijímali
ty syny boží. Myšlenkové setí
jich nad básníků pyšná slova vzletí,
ač mocní láli, moudří jim se smáli.

Tak zapouštěli v srdcí lidských půdu
své zrní svaté, pravdu v prostém hávu,
říš nebes v zemském zjevujíce trudu.

A silou víry zvracejíce skály
své voje brali z vyvrženců davu
a ohněm duší lidstvo sežíhali.

Aug. E. Mužík.

Nové obchodní smlouvy.

Napsal

JUDr. **Josef Fořt.**

hospodářských dějinách střední Evropy nadešel dnem 1. února t. r. veliký obrat. Celní politika vstoupila do nového období. Směr, za kterýmž se brala po více než deset roků, opuštěn a nastoupeny dráhy nové. Zásadní význam změny té bude patrný, uvedemeli sobě krátce na paměť dějinný vývoj dvou posledních fásí obchodní politiky středoevropské, které bezprostředně před nynějším obratem předcházely.

Pozorování své můžeme počíti rokem 1850. Tvoříť doba ta jak v kulturních dějinách vůbec tak i ve vývoji poměrů celních rozhraní nad jiné význačné. Parní doprava jako kouzlem dala v době této vznik novým poměrům, o kterýchž se předkům našim ani ve snách nezdálo. Moment prostoru místního i časového redukován v míře nikdy netušené; snadná pohyblivost politicky uvolněného individua, rostoucí styky mezinárodní, rychle pokračující převrat v podmínkách výrobních: to vše zavdalo v oboru celní politiky středoevropské mocný podnět k šíření názorů národohospodářských klassiků anglických. Řady nadšených zastanců svobodné tržby na všech stranách vzrůstaly. Panující soustava prohibitivních cel, kterýmiž jako čínskou zdí státové od sebe byli oddělováni, prohlašována za nesnesitelné jho. V Rakousku se k tomuto

proudění nových ideí přidružily i záměry politické. Baron **Bruck**, tehdejší rakouský ministr obchodu, pokusil se znova o uskutečnění myšlenky, o kterou se před ním již dvakrát (r. 1833 a 1841) s nezdarem bylo jednalo, a která k tomu směřovala, aby prostředkem celního spojenství mezi Rakouskem a státy německými ztracený primát Rakouska v říši německé byl obnoven. Záměr Bruckův se ovšem ani tentokrát nezdařil, bylť politikou Pruska obratně zmařen. Však snahy po jeho dosažení valně k tomu přispěly, že soustava tuhé celní prohibice v Rakousku z kořene byla vyvrácena. Zevnější značky nastalého obratu záležely jednak v úplném zrušení celní čáry mezi zeměmi rakouskými a Uherskem (1. července 1851), jednak ve vydání nového pro celý obvod zemí rakouského mocnářství platného a značné snížení veškerých dřívějších položek obsahujícího tarifu celního (1. února 1852), jednak v postupném uzavírání celních smluv se státy jinostrannými. Položky celní byly smlouvami těmito stále snižovány. Buď přímo vůči dotyčnému kontrahentu, buď nepřímo tím, že tak zvanou klausulí o nejvyšších výhodách vyhrazeny smlouvajícímu se státu všechny slevy celní, jež od Rakouska státům třetím buď již byly neb na příště měly býti poskytnuty. V tomto směru pokračováno až do let sedmdesátých. Zvláště význačnými metami dotčeného období byl jednak tak zv. zatímný rakouský celní tarif z r. 1863, z druhé strany pak dvě na základě jeho uzavřené tarifní smlouvy: jedna s Německem (r. 1868) druhá s Velkou Britanií (tak zv. dodatečná konvence z r. 1869). Traktáty těmito dosáhl směr Bruckem zahájený vrcholu. Soustava tuhé prohibice ustoupila mírné protekci, jež nad to v nejednom směru protkána byla pouze tak řečenými cly „vyrovnávacími." Touže as cestou kráčel v letech 1850 až 1870 vývoj obchodně politických poměrů i v Německu, Italii, Švýcarsku a Francii.

Od let sedmdesátých začíná však obrat druhý. Podnět k němu zavdaly opět světohospodářské jevy povahy zrovna sopečné. Byl to především rozvoj výrobních sil v Severní Americe, jež přebytky úžasně rostoucí své výroby zemědělské jala se vrhati na anglické trhy. Anglie zaplavovala dosud středoevropské státy svými tovary, ale poněvadž od nich v náhradu zase kupovala přebytky produkce zemědělské, nalézaly se oboustranné interesy jakž takž v rovnováze. Avšak ztráta anglického trhu pro evropské požitiny rostlinné i živočišné zasadila vítězně postupujícímu principu svobodné tržby v střední Evropě rozhodnou ránu. Současně přišlo druhé otřesení. Byl to obrovský rozmach spekulace, dostavivší se po válce francouzsko-německé r. 1870—71, a žalostný jeho konec v bursovní krisi Vídeňské r. 1873. Hospodářské ústrojí celé střední Evropy těžce stenalo. V průmyslu všude převýroba, pro niž nenalézalo se odbytu. Klesání cen obilních vlivem soutěže americké podlomilo konsumční spůsobilost širokých kruhů zemědělských, co zatím nedostatek práce a stlačené mzdy totéž učinily ve vrstvách dělnických. Na západ nebylo lze vyvážeti pro soutěž anglickou a francouzskou, na východ pro stálé zvyšování cel ruských a děsivé mraky válečné, stahující se nad orientem. Jaké odtud východiště? Přirozeně hledáno a nalezeno v obratu dosavadní politiky celní. Byloli dříve heslem pozvolné snižování ochranných cel jak přímo tak nepřímo prostředkem

tarifních smluv celních, voláno nyní odevšad po samostatné, potřebám domácí výroby k účelu výdatné její ochrany přispůsobené celní politice. Žádné tarifní smlouvy, nýbrž samostatný, či jak říkáno autonomní tarif celní! V ruchu tom těžkostmi doby mocně živeném zanikly hlasy theoretisujících zastanců svobodné tržby nadobro. Zajímavou v ohledu tom illustraci podal průběh „kongresu rakouských národních hospodářů" roku 1875 ve Vídni konaného. Pořadatelský výbor uvedl na denní pořádek rokování o celní politice a vyhlednutí zpravodajové (Max Kübeck a Ferd. Buchaczek) připravili obšírné referáty, jichž tenor v tom as vrcholil, že by „každékoli zvýšení dosavadních cel bylo hospodářským zpátečnictvím." Ale v průběhu rokování vytasili se pojednou dva jiní zpravodajové (dr. Peez a dr. M. Menger) s referáty smyslu zrovna opačného; radili v nich, aby všechny dosavadní smlouvy celní, jež Rakousko uzavřelo, byly vypovězeny, aneb pokud samy vyprší, dále se neobnovovaly, současně pak aby sdělán byl nový, s pečlivým zřetelem ku potřebám tuzemské výroby sestavený tarif autonomní. Při hlasování pak officiální zpravodajové propadli nadobro, kdežto návrhy jejich neočekávaně vystoupivších odpůrců za bouřlivého jásotu schváleny. Podobný proud panoval i v Německu. Tam se mu sám Bismarck postavil v čelo. Odstraniv nejprve celou řadu vysokých úředníků (Delbrücka, Michaelisa a j.), kteří jakožto známí liberálové u věcech tržební politiky byli mu na překážku, pustil se celou silou svého ducha do reformy poměrů celních ve směru ochranném. A opět tu vedle národohospodářských hrály též ohledy jiné, jednak politické, jednak finanční, důležitou úlohu. Zvýšení dosavadních a zavedení nových cel finančních slibovalo býti říši německé, nedlouho před tím zbudované, výdatným zdrojem příjmů a tím i pramenem nové síly. Máváno tudy praporem zvýšené ochrany celní a pracováno zároveň k tomu, aby se cly protekčními vstoupila do života řada výdatných cel finančních. Dotyčné záměry kancléřovy zřejmě byly vysloveny ve zvláštním listě z 15. prosince 1878, adresovaném na spolkovou radu, a došly ostatně již rok před tím jasného výrazu v tom, že odporem Německa zmařilo se vyjednávání o novou tarifní rakousko-německou smlouvu obchodní, tak že mezi oběma státy po čtvrtletém celním přátelství hrozila vypuknouti celní válka. A také k ní skutečně došlo. Po nezdaru snah o uzavření tarifní smlouvy s Německem směřujících vydán v Rakousku první autonomní celní tarif dne 1. ledna 1879. Všechny v dřívějších letech uzavřené tarifní smlouvy s ostatními státy pozbyly mezitím platnosti a nebyly už obnoveny. Pouze s Italií sjednalo Rakousko novou smlouvu tarifní (z 1. února 1879), která však v podstatě nebyla než závazkem, že oba státy u vzájemných stycích obchodních položky platných tarifů autonomních (prodělalať též Italie podobný as proces jako Rakousko, zaměnivši starý liberální celní tarif z r. 1859 novým tarifem z r. 1878, v němž směr ochrany celní rozhodného došel výrazu) po dobu umluvenou nezvýší. Vůči ostatním státům mělo však Rakousko úplně volnou ruku. Rovněž tak bylo i v Německu, kdež chystaná Bismarckem reforma vstoupila do života autonomním tarifem dne 1. ledna 1880. Tarifem tímto nastala mezi Rakouskem a Německem v ohledu celním úplná rozluka. Zvláštní trpkost způsobilo v Rakousku zavedení

německých cel agrárních. Cla tato byla původně povahy čistě fiskální. Teprva v průběhu let dalších stal se z nich ostrý prostředek bojovný. Vůči tomu vydána v Rakousku 1882 celní novela s patrným účelem ritorsním proti Německu. Za tři léta potom (1885) však německá cla agrární opět byla zvýšena. Ze strany rakouské odpověděno novými ritorsemi celní novely z r. 1887, kdežto Německo téhož roku agrární svoje cla poznovu zvýšilo, a to na stupeň, o jehož možnosti se agrárníkům nikdy ani nesnilo. K tomu připojilo Německo — pod záminkou ochrany před zavlečením dobytčího moru — řadu zákazů stran přivážení hospodářského zvířectva. Rozluka u věcech celní politiky mezi Německem a říší rakousko-uherskou dosáhla tím vrcholu. Jeden i druhý stát kráčel pak svojí cestou. Bezvýznamná obchodní smlouva z 23. května 1881, vyhrazující oběma stranám nejvyšší výhody státům třetím poskytnuté, trvala sice dále, bylať r. 1887 s jednoroční výpovědí na neurčito prodloužena. Ale smlouva tato upravujíc jen nejnutnější obchodní styky mezi obyvatelstvem obou států, na celní tarify v obou státech platné neměla zhola žádného vlivu.

Toť průběh druhé fáse, jež trvala skoro čtrnáct let (1878—92). Nyní nastává obrat třetí. Zásada celní autonomie s vysokými cly ochrannými ustupuje soustavě celních smluv tarifních za současného vzájemného snižování celních položek. Podnět k tomuto novému směru v obchodní politice států středoevropských prýští se z několika zdrojů; větším dílem nalézají se v Německu. Bismarckovy kroky v oboru celní politiky nebyly nikterak šťastny. Zavedení a stálé zvyšování německých cel agrárních nevedlo nijak k očekávanému rozhojnění německé produkce zemědělské rozvojem hospodaření intensivního. Říše německá zůstala v oboru produkce nejhlavnějších požitin dále passivní, odkázána jsouc na to, aby dotyčný schodek uhrazovala přívozem z ciziny. Výtěžek agrárních cel plnil sice bohatě státní pokladnu říšskou (roku 1880 vynesla zemědělská cla německá 14,712.000 marek čili 8·82% všech celních příjmů, r. 1889 však již 101,042.000 m. nebo 28·05% celého výtěžku celního), avšak byl z převalné části placen od domácích spotřebovatelů. Vzniklé tím umělé zdražení potravin těžce nesly kruhy průmyslové, neboť konkurrenční spůsobilost podniků, zvláště pro vývoz pracujících, byla značně znesnadněna. Že též propaganda socialistická kula ze zdražení potravin břitkou zbraň, netřeba připomínati. Odevšad zaznívaly hlasy, tlumočené hlavně komorami obchodními a jinými orgány obchodní a průmyslové zájmy zastupujícími, o to usilující, aby celní politika na jinou dráhu zabočila. Vlny proudu toho stoupaly vždy výše, tak že když před dvěma roky Bismarck nucen byl ustoupiti do soukromí, jevilo se býti nepochybno, že dožadovaný v celní politice obrat jest otázkou krátké jen doby.

Současně k těmto vnitřním poměrům Německa přidružily se však i nutkavé okolnosti zevnější. Rusko pokračovalo dále ve zvyšování svých cel, následkem čehož dosti značný dříve vývoz tovarů německých do Ruska co rok povážlivě klesal. Severní Amerika, druhdy také výdatný trh pro výrobky německé, zákonem Mac Kinleyovým hranice své cizímu přívozu po většině uzavřela. Zároveň však se i Francie chystala ke krokům, jež dosavadní vývoz Německa těžce ohrožovaly. Známoť,

že na základě článku 11. Frankfurtského míru z r. 1871 vyhrazeno bylo Francii i Německu navzájem častěji uvedené již právo na nejvyšší výhody. Jinými slovy: všechny celní slevy, které Francie poskytla na základě dotyčných smluv tarifních státům třetím, platily ipso facto i pro Německo. Ovšem též naopak. Rozdíl v praxi velmi důležitý záležel však v tom, že Francie byla v průběhu posledního desetiletí krystalisačním bodem celého systému tarifních smluv celních, kdežto Německo, nehledě k malým jen výjimkám, touže dobou ohrazeno bylo vysokým svým tarifem autonomním. Zmíněný čl. 11. míru Frankfurtského byl tudy pro Německo pramenem cenných výhod, za které se Francii ze strany Německa neposkytovalo hrubě žádné protidávky. Stav tento — arci za současného působení i jiných motivů jak hospodářských, tak politických — vzbudil ve Francii snahu po radikální změně. Tato nadešla jednak vypovězením všech dotčených smluv tarifních, jednak sděláním nového značně vysokého tarifu celního, záležejícího z dvou řad položek, z nichž první (tak zv. „tarif général") určena pro státy v nižádném smluvním poměru s Francií se nenalézající, druhá pak („tarif minimum") pro státy, které Francii poskytnou výhrady nejvyšších výhod. Platnost vypovězených smluv vypršeti měla dne 1. února t. r. a pro týž den připravováno zavedení nového francouzského tarifu autonomního. Tento pronikavý obrat celní politiky francouzské zadal v Německu soustavě Bismarckem zbudované poslední ránu. Vědělo se, že rozvětvený průmysl německý jest na hojný vývoz za všech okolností odkázán; nahlíženo, že hrozícím ze všech stran zaražením vývozu toho pozbude Německo možnosti uhrazovati cenou vyvážených tovarů nezbytně nutný do Německa přívoz cizozemských požitin; což tu pochopitelnějšího, než že němečtí politikové se vším úsilím jali se k tomu pracovati, aby ohroženému odbytu průmyslové svojí nadprodukce zjednali náhradu směry novými?

V té snaze bylo Německo třemi částečně nahodilými okolnostmi vydatně podporováno. První ležela v celním zápase, jenž tou dobou panuje mezi Italií a Francií, druhá v agrárních interesech Uherska, třetí pak v politických sympatiích, jež na ten čas víží k sobě živly ve státech trojspolku (Německu, Rakousku a Italii) rozhodující. Vyjednávání mezi Rakouskem a Německem zahájeno na popud Německa již počátkem prosince r. 1890. Současně učinilo Německo též Italii nabídku, aby za účelem těsnějšího sblížení hospodářského byla trvající německo-italská, jenom skrovný počet ustanovení tarifních obsahující smlouva, revidována. V tomže směru zakročilo Německo i ve Švýcarsku a Belgii. S Rakouskem šlo jednání hladce. Sbory interessentů nebyly tu ani tam o dobrozdání tázány. Kdežto druhdy při každé větší akci obchodně politické zaváděno bylo přesné vyšetřování konkretních poměrů a všem súčastněným interessentům možnost byla poskytnuta, aby se stanoviska svých potřeb o chystané změně se vyslovili, obmezila se aspoň v Rakousku vláda pouze na to, že prostřednictvím obchodních komor pozvala si z každého důležitějšího odvětví několik expertů k důvěrným poradám. Určité údaje o případných slevách s jednotlivých položek celních však ani těmto expertům — aspoň nikoli všem — učiněny nebyly. Celé jednání vedlo se pod rouškou

nepronikuutelného tajemství a bylo v době poměrně velmi krátké — již v květnu 1891 — plně skončeno. Na základě této mezi Rakousko-Uherskem a Německem dosažené shody zahájeno pak ve Vídni koncem května společné jednání obou naznačených států se Švýcarskem, v červenci na to s Belgií (v Berlíně), kdežto s Italií počaly společné porady během srpna v Mnichově. Zdá se, že nešlo vše, zvláště s Italií, dosti hladce, leč na konec počátkem prosince r. 1891 obecná shoda přece docílena, načež osnovy všech čtyř sjednaných smluv, nesoucích společné datum 6. prosince 1891, předloženy současně ve všech pěti súčastněných státech sborům zákonodárným.

Veřejné mínění sledovalo skoupé, věcného obsahu prosté zprávy o průběhu naznačeného jednání uveřejňované, celkem netečně. Zvláště v zemích rakouských. Příčina leží v tom, že v Rakousku, pustímeli se zřetele agrární zájmy Uherska, nebylo v daném stavu poměrů hospodářských nijakého naléhavého důvodu, který by k zásadní změně platné tou dobou politiky celní nabádal. Vyvíjelť se v průběhu dvanácti let celní autonomie rakouské tuzemský průmysl dosti utěšeně. Bilance zahraničného obchodu Rakouska značně se zlepšila, jakož vysvítá z cifer následovních:

Přívoz do Rakousko-Uherska v mil. zl.

	r. 1877	r. 1888
tovarů	157·5	174·1
surovin	122·9	160·1
ostatního zboží	274·7	198·8
celkový přívoz	555·1	533·0.

Vývoz z Rakousko-Uherska v mil. zl.

	r. 1877	r. 1888
tovarů	248·9	283·2
uhlí	10·5	24·7
ostatního zboží	407·0	420·7
celkový vývoz	666·4	728·6.

Tu a tam sice ozvalo se platonické horování o žádoucnosti „tužšího hospodářského přilnutí obou politicky spřátelených států,“ neb dokonce s toužeností mluveno o hospodářském splynutí Rakouska s Německem v celní jednotu (baron Leitenberger v obchodní komoře Liberecké). Ale všechny tyto projevy postrádaly zrna procítěné praktické potřeby hospodářské, prýštíce se toliko ze sympatií politických. Nedošly také v kruzích rakouského průmyslnictva nijakého ohlasu. Jinak ovšem v Uhersku. Agrární cla sice vývoz plodin uherských do Německa celkem nezarazila, za to však tím citelněji dotkly se veterinářské zákazy německé uherského vývozu zvířectva. Vedle tohe oživl v Uhrách dávný plán po upravení celních poměrů s Německem v ten spůsob, aby pro vývoz uherských plodin německá cla byla snížena, pro vývoz plodin ruských a amerických však zůstala nezměněna. Záměr ten se skutečně podařil, arci, jak níže dovodíme, bez záruky, že dosažený úspěch bude časově trvalým.

Rovněž ani ve Švýcarsku, Italii a Belgii nebylo žádných zvláště naléhavých okolností, které by k uzavření smluv doháněly. Platná ob-

chodně politická soustava nalézala se v patrné krisi — jak kancléř Caprivi v důvodní zprávě své k celním předlohám mezi řádky sám doznává — pouze v Německu. Tím více jest s podivením — a svědčí to zajisté o pravdivosti věty, že úprava poměrů celních bývá zpravidla jen hospodářským výrazem politické dynamiky tou dobou mezi súčastněnými státy panující, — vykazujeli rozvaha prospěchů a ústupků smlouvami vzájemně poskytnutých poměrně největší aktivné saldo na straně Německa.

* * *

Dříve však, než přikročíme k rozboru této bilance, bude nutno, abychom se s podstatou uzavřených smluv blíže seznámili. Především třeba vytknouti, že tu o nějakou „celní jednotu" naprosto neběží. Celní jednota vzniká, jak povědomo, tím, sloučíli se dva státy ke společné úpravě cel proti státům třetím; takto sloučené státy nesplývají však v společný celní obvod, nýbrž mezi oběma trvá celní čára i na dále, s tím však rozdílem, že snížená, na čáře této platná cla mají toliko za účel jednak vyrovnati různé v obou sloučených státech panující podmínky výrobní, jednak zabezpečiti výnos případných, v tom či onom státu zavedených opatření finančních (monopolů, daní potravních a t. p.). Na druhé straně však celní jednota každého súčastněného kontrahenta zbavuje práva jednati samostatně o úpravě obchodně politických poměrů se státy třetími. Z pojmu tohoto plyne arci dál, že při celní jednotě dvou neb více jinak samostatných těles státních bude nutno zříditi společný orgán — tedy jakýsi celní parlament s celní exekutivou — na kterýž by prerogativa všech súčastněnců v oboru celní politiky byla vznesena. Všech těchto charakteristických značek však uzavřené smlouvy zhola postrádají. Velebení traktátů těch, poslední dobou tak zhusta slýchané, jako by jimi utvořen byl uzavřený výrobní i konsumční obvod středoevropský, čítající 131 milionů lidí a vykazující ročně 7755 mil. zl. vzájemného obratu obchodního, vše to je při nejmenším licentia politica. Ve skutečnosti nejedná se o nic, než o prosté tarifní smlouvy celní, jakých v prvém z předu naznačeném období veliké množství bylo uzavíráno. Každý z pěti států, mezi nimiž nynější smlouvy byly ujednány, má plné právo uzavříti zcela samostatně rovněž takové neb podobné smlouvy s kterýmkoli státem jiným, při dnešních smlouvách nesúčastněným. Tak Italie s Francií, Německo s Ruskem, Rakousko s Rumunskem atd. Rovněž nebyla mezi žádnými z dnešních kontrahentů zřízena celní čára s výhradou cel differenčních, t. j. cel, která by platila výhradně jen pro dotčené dva kontrahenty a státům třetím na příště by povolena býti nesměla. Sen o celní jednotě, zvláště rakousko-německé, zůstal tudy i na dále pouhým snem. Nechybíme snad, řeknemeli, že na uskutečnění jeho ze strany rozhodujících činitelů na ten čas se vůbec ani vážně nepomýšlelo, neboť vznik celní jednoty značil by pro slabší stranu nepopíratelnou abdikaci politickou.

Tolik po stránce zevnější. Co do vnitřního obsahu vyjednaných smluv sluší uvesti, že těžisko všech spočívá v traktátu rakousko-ně-

meckém. Jev tento plyne sám sebou již z té okolnosti, že obchodní styky, tou dobou mezi Rakousko-Uherskem a Německem panující, jsou daleko větší, než mezi státy těmito a kterýmkoli ze smluvních tří států ostatních. Pozorujme stav věcí nejprv se stanoviska říše rakousko-uherské. Roku 1890 činil v tisících zl.:

	přívoz do Rakouska	v %	vývoz z Rakouska	v %
celkový	609.700	100%	771.376	100%.
Z toho připadá na				
1. Německo . . .	192.999	31·65%	323.797	41·97%
2. Italii	38.286	6·28%	65.635	8·51%
3. Švýcarsko . . .	18·169	2·98%	47·352	6·14%
4. Belgii	2.552	0·42%	849	0·11%
Úhrnem 1—4 . . .	252.006	41·33%	437.633	56·73%.

K cifrám těmto, pokud se týče obchodních styků rakousko-německých, dlužno dodati, že německý přívoz do Rakousko-Uherska záleží převážnou většinou výhradně z tovarů. Připadaloť dle německé statistiky r. 1890 z celkového přívozu Německa do Rakousko-Uherska na zboží vlněné 45 mil. mark, zboží bavlněné 33 mil. m., výrobky z kůže 15 mil. m., ze dřeva 12½ mil. m., stroje a nástroje 12 mil. m., zboží železářské 12 mil. m. atd. Naproti tomu vývoz náš do Německa tvořily hlavně plodiny zemědělské (113 mil. m.), dříví (58 mil. m.), hospodářské zvířectvo (48 mil. m.), pak uhlí (34 mil. m.), rudy a kovy (34 mil. m.), kdežto z výrobků průmyslových vykazují čilejší odbyt do Německa hlavně kůže a tovary kožené (17. mil. m.), vedle nich pak zboží lněné (14 mil. m.)

K doplnění obrazu prohledněme si vzájemné obchodní styky dotčených pěti států ještě s hlediska říše německé. Dle sestavení Scheelova v Schmollerově nedávno vyšlém sborníku a obchodní politice hlavnějších států kulturních (Die Handelspolitik Nordamerikas, Italiens, Oesterreichs etc., Berichte und Gutachten veröffentlicht vom Verein für Socialpolitik, Leipzig 1892) obnášel v 1000 mark roku 1889:

	přívoz do Německa	v %	vývoz z Německa	v %
celkový	4,087.068	100%	3,256.421	100%.
Z toho připadá na				
1. Rakousko . . .	537.249	13·1%	340.762	10·5%
2. Belgii	337.203	8·3%	137.211	4·2%
3. Švýcarsko . . .	181.074	4·4%	177.402	5·4%
4. Italii	148.796	3·6%	103.377	3·1%
Úhrnem 1—4 . . .	1,204.322	29·4%	758.752	23·2%.

Z údajů těchto vysvítá nepopiratelná hospodářská převaha říše německé nad Rakouskem. Kdežto vývoz náš do Německa činí 41·97% celkového vývozního ruchu tuzemského, představuje tento náš podíl v souhrnném přívozu Německa toliko 13·1%; v celkovém přívozu do Rakouska účastní se Německo 31·65%, ale tato kvota činí souhrnného vývozu německého pouze 10·5%. K tomu druží se okolnost, že Ně-

mecko, jak passivné saldo obchodní jeho bilance ukazuje, vládne poměrně značnou silou kapitálů. Cizina, zvláště Rakousko jest dlužníkem německých věřitelů, tak že passivné ono saldo uhrazuje se úroky věřitelům těmto od zahraničných dlužníků placených. To vše svědčí najisto o veliké způsobilosti zahraničného obchodu německého k další expansi, zejmena arci v těch směrech, v nichž se německému vývozu prostředkem celní politiky usnadní cesta.

Toto předeslavše, přihledneme nyní k vlastní podstatě smluv samých.

Traktát rakousko-německý, jádro to a kořen celého díla, záleží ze tří částí: a) z vlastní obchodní smlouvy, k níž přidružen sjednaný čili konvenční celní tarif, b) z úmluvy veterinářské a c) z dohodnutí stran vzájemné ochrany vynálezů, známek obchodních a vzorků.

Dotčená „vlastní“ obchodní smlouva, obsahující řadu obvyklých ustanovení stran úpravy vzájemných, hlavně obchodních styků příslušnictva obou států, jest toliko transkripcí zpředu uvedené, dle pouhé zásady největších výhod sdělané smlouvy ze dne 22. května 1881, která až do 1. února t. r. mezi Rakouskem a Německem byla v platnosti. Pouze v několika směrech učiněny změny povahy věcné.

(Dokončení.)

České písemnictví.

Výpravná prosa.

Druhý Jiráskův obraz *Syn ohnivcův*, zaujímaje období asi tří let, vyniká soustředěnou komposicí a způsobu tvoření Jiráskova jest nejpřiměřenější. Větší historické události, hlavně z l. 1389 a 1390, jež Jirásek svým podrobnostním způsobem líčí, jsou rámcem, do něhož zasazeny dva hlavní románové děje, sosnované na známých a obvyklých formách, motivech i prostředcích uměleckých. Prvním z nich a celého obrazu hlavním střediskem jest láska známého nám již Jana, syna ohnivce Šípa, k Aleně, dceři doktora Donáta Osvětla; tento Jan stav se dvořenínem královským a dostav za službu králi prokázanou vlastní dům, mohl založiti sobě rodinný krb, za ženu vzav si svoji milovanou Alenu. V bouři protižidovské, památné to události Pražské, Jiráskem podrobně dle historického vypravování vykreslené, Jan ránu utrživ v domě Donáta Osvětla, kamž za léčením byl přiveden, seznamuje se s Alenou. Martinem Tkaničkou, který z krčmy byv unesen do služeb královského kejklíře Žita, Jan poznává pletichy a pikle, jež proti králi strojí nespokojené panstvo, v čele majíc pána z Rožmberka, který svateb královských s bavorskou Žofií se nesúčastniv přece tajně v Praze byl a se Žitem jednal. To Jan oznámiv strýci svému, nyní mistru Janovi, jenž zprávu tu sdělil příznivci svému panu Jírovi, přijímá nabídnutou službu dvořenínskou a spatřiv o masopustní mumraji, kterak Žito do poháru králova jedu namíchal (dle Tomka současní mnozí přičítali příčinu nestřídmosti královy „dvojímu prý pokusu o otrávení krále“),

zachrání krále, začež dům dostává a oženiti se může. Vedle tohoto milostného poměru romantický živel dále jest zastoupen láskou Malky, dcery nehodného původce bouří protižidovských Šaluna, a syna sluhy synagogy šamesa Temchena, Josefa, který pomstu přísahav křesťanům i králi samému za nespravedlivý nález jeho, dá se, nucen byv opustiti Prahu po odvedení pokřestěné již Malky z kláštera sv. Anežky, do vyzvědačských služeb protivníků králových; žárlivostí sličné Rechy prozrazen jednou pobyt jeho v Praze, při kteréž příležitosti Josef uteci chtěje pádem se střechy těžce se poraní a zemře. S prvním románovým dějem druhé toto pásmo takto spojeno: na počátku bouří protižidovských Jan, syn ohnivcův, za studenta přestrojeného a v kolleji české se skrývajícího Josefa zavře, ale neopatrně, tak že se mu podaří uteci, ztrýzněná pak Malka léčena lékařem Osvětlem; za druhé Josef s Malkou na svém útěku z Prahy noclehují v domě ohnivcově, kamž v touže dobu vyprosit sobě otcova dovolení, aby vstoupiti mohl do služeb královských, přichází i mladý Jan, jehož rozmluvu s otcem Josef vyslechne a šťastně i pronásledování Janovu uniknuv panu z Rožmberka projeví. — Snahy strany národní zastoupeny jsou usilováním Kříže kramáře a ostatních stoupenců snah opravných o vystavění kostela českého, ve kterém by hlásáno bylo svobodně slovo pravdy, kteréžto usilování korunováno šťastným výsledkem; vysvěcením kaple Maďátek, jíž také Betlem říkali, obraz tento končí.

Rozumí se, že i tu vyskytují se četné jiné podrobnosti historické, které mají vystihnouti ráz doby; z nich možno vytknouti svatbu královu a slavnosti za tou příčinou konané, popis beanií, při nichž Jan pomstil hrubší nakládání s beany českými než s beany německými, výstup v hostinci u jelena se známým z Tomkova vypravování farářem Ludvíkem Kojatou. Nejdůležitější však jest uvedení v románové dějiště dvacetiletého studenta Jana Husi. Zde ovšem vystupuje zcela jen jako vedlejší osoba, nikterak ještě nezasahuje v proud událostí, ani v děj románový. Jirásek kresle jej srovnává se zcela s Tomkem, dle něhož vstoupiv do studií v učení Pražském ve fakulě svobodných umění „byl dle všeho mladík bodré mysli, nevzdaluje se ničeho vážného ani lehkého, co konali jiní jeho věku a stavu“ (III. str. 433). Tak jej vidíme i u Jiráska. Chudě a pečlivě jsa oděn chce i ve svém chudobném, obnošeném oděvu pěkně vypadati. Když mistři a studenti očekávali krále se Žofií do Prahy vjezd slavícího, lesk a sláva doktorův a mistrů, jejich habity a ozdoby oslňovaly studenta jindy velice hovorného, jenž nezkazil žádného veselí, jenž byl při každé kratochvíli, při všech hrách a každém skákání o hodech a svátcích i studentských mumrejích. Lesk panstva tak ho oslňoval, že neslyšel ani volání soudruhův; až když kterýsi prohodil: „Řekněte mu, že tu máme šachy. Hned se obrátí,“ obrátil se a na otázku, kam hledí, odpovídá: „Kam bych se postavil mezi panstvem.“ Na to vidíme ho ještě jednou v české kapli s jinými studenty, kde ne bez úsměšku konečně praví mu Jakoubek: „Nebo bude obojí. Bude kázati i bude rektorem.“

Obraz třetí *Do tří hlasů* bez Husa pro velké a hlavní jeho účastenství v tomto národním zápase se obejíti nemohl. Obraz tento vypisuje události od r. 1394, a již z toho patrno, že ani zde Hus hlavní osobou románovou nebude. Avšak právě uvedení Husovo nejlépe

nám zračí shora již naznačený spůsob, jakým Jirásek si počíná i při těchto historických obrazech. Hus tedy zde není střediskem hlavním. O něm jako velikém milovníku pravdy svaté i svého jazyka přirozeného Jan Ohnivec vypravuje svému tchánovi doktoru Osvětlovi, který rád chodí na jeho kázání k sv. Michalu. Husovo kázání o Míšňanech Jirásek podrobněji uvádí. Na to vidíme Husa ve společnosti u Kříže Kramáře v rozmluvě, o níž později ještě bude mluveno. Dále jest Hus jakožto posel národa českého v Kutné Hoře, odkudž se vrátil nemocen, ale přece pak byl první, jenž z důvěrné ruky Jana Ohnivce obdržel přepis památného dekretu Kutnohorského. Konečně ještě z domu Kříže Kramáře se Hus dívá oknem na pestrý a hlučný průvod, na houf stěhujících se Němců.

Že se Jirásek nepouští u vylíčení mohutného vniterného života Jana Husi, jehož cítění a smýšlení jsou hlavním motivujícím důvodem jeho konání, to nemůže nám býti divno, jelikož spůsob takový vůbec jest cizí a dalek jeho tvoření, mimo to, jak řečeno, Hus i v tomto románu vzhledem k hlavnímu pásmu dějovému vystupuje jakožto osoba vedlejší. Že Jirásek nenapsal románu, kde by hlavní osobou byl Jan Hus. po tom nic nám zajisté není. Ale že v románě, v němž uvádí všechny hlavnější události od r. 1394 do 1409, vynechává až na jednání o tři hlasy a některé snahy opravné vše ostatní, zejmena tedy i šíření se zásad Wiklefských v učení Pražském a památné schůze r. 1403 a 1408, svědčí o tom, že Jirásek měl zatím na zřeteli vystihnouti pouze mravní a národní význam husitství, stranou ponechávaje světový a všelidský význam husitství i Husův, jejž již Palacký vystihl a se vznešeného stanoviska filosoficky vysvětlil, zdůvodnil i ospravedlnil. Nevíme, z jakých příčin Jirásek této stránky opomenul, měl zajisté své důvody. Ale tolik jest jisto, že obraz Husův i husitství bez přihlížení k této činnosti reformátorské není úplný, a právem i na tuto činnost klade se váha nejen ze strany katolické. Po mém pak skromném mínění určitě zaujaté stanovisko i k této otázce daleko více prospívá než všeliké mu se vyhýbání, neboť jediné způsobí, aby pravdivě a nestranně se posuzovaly veškeré poměry tehdejší i budoucí. Vždyť i takto Jirásek neušel výtce tendenčnosti. Na druhé straně ovšem plně uznati jest veliké nesnáze a obtíže, jaké naskýtají se uměleckému provedení s tohoto stanoviska.

Jirásek tedy v třetím svém obraze jen k vůli označení časové barvitosti boj o tři hlasy přijal v osnovu románu, který počínaje první bouří panstva českého proti Václavovi a vojnou z toho vzešlou po prvním králově zajetí, končí r. 1409 vydáním Kutnohorského dekretu, a za rámec historický klade tyto události: odvezení krále na Krumlov a později na hrad Wildberk do Rakous, uzavřený mír, nové boje s panstvem, ujednání královo s panstvem, které se dostalo zase v nejvyšší úřady, odstoupení arcibiskupa Jana z Jenštejna, cesta králova do Němec, složení jeho s císařství, vláda Sigmundova v Čechách, nové zajetí královo ve Vídni r. 1402, návrat jeho do Čech a posléze snahy jeho o konečné urovnání dvojice papežské a obnovení jednoty ve hlavě církve. Právě tím, že v příčině neutrálnosti mezi papeži mistři českého národa se vyslovili zcela dle přání králova, kdežto mistři ostatních národův odporovali a v mínění tom setrvali, nakloněn byl král po ně-

kterém odporu vyhověti českým přáním o tři hlasy; byl to takměř výsledek dobré politiky strany opravné, která tu šťastnou okolností ve snahách svých shodla se s přáním královým a dobře ze shody té a z podpory své dovedla kořistiti. „Ale *my* si krále nesmíme pohněvati!“ taká slova Jirásek klade v ústa kazateli Betlemskému ke společnosti Křížově, jejíchž schůzí hlavním předmětem bylo budoucí koncilium Pisanské.

Aby takové množství událostí obohacené různými podrobnostmi a doplňované zpátečným vypravováním některých událostí, sběhnuvších se v době mezi koncem druhého a počátkem třetího obrazu, bylo seskupeno v celek umělecky jednotný, při spůsobu Jiráskova tvoření mohlo se státi jen tím, že rozmanité toto vlnění horních proudů dotýkalo se osudů muže, který v mnohých událostech hlavním byl účastníkem. Mužem tím byl Jan Žižka z Trocnova. Ten jest především hlavní střed, kolem jehož událostí osobních onyno děje vnější seřaditi se mohly. Pramenem historickým byl Jiráskovi Tomkův spis Jan Žižka, a co tu v událostech rodinných o Žižkovi buď napověděno, buď jako možnost naznačeno, to básnická obrazivost směle vyplňuje. Jan Žižka, jehož tvrz otcovská právě leží v krajinách válkou zasažených, bojuje ve vojště královském, zachrání před lapkami (jejichž život a řádění poskytly Jiráskovi příležitost k pěkným obrázkům) souseda svého zemana Mysletínského, jehož dceru Annu si béře za manželku. Odpovědným nepřítelem Jindřicha Rožmberského a města Budějovic, čehož historicky příčina známa není, stává se Žižka tím, že Rožmberský vladař po různých ústrcích spálil rodnou jeho tvrz a Budějovičtí Němci zabili jeho bratra, za kteréžto věci marně hledal u krále spravedlivost. Až dosud s ostatním pásmem děje Žižka zůstává v úplné souvislosti: Jana ohnivce a Kříže Kramáře syna, hlavní zástupce dvora i města Pražského, přivádí Jirásek hned na počátku vypravování do domu Žižkova, kde našli útočiště, když v lese lapkami byli přepadeni. Odtud nyní mezi Žižkou a těmito stálý styk. Žižkovy však boje s Budějovickými a pánem z Rožmberka, za něž upadl u krále v nemilost, jelikož i s lapkami byl spojen, zejmena při oblehání Velešína i s Matějem vůdcem, jemuž kdysi prchajícímu dostalo se útočiště a ochrany na tvrzi Trocnovské, s osobami Pražskými vůbec nesouvisejí, a že přece v románovou osnovu pojatý zápas o tři hlasy a šťastné vítězství neporušují žádoucí jednoty v komposici, toho Jirásek docílil tím, že Pražští Žižkovi přátelé, nabyvše svým vítězstvím pevnější půdy u krále, mohou, zejmena když u nich již i žena Žižkova s prosbou byla, horlivě za něj u krále se přimluviti a způsobiti, že král nejen dal svolení, aby protivníci Žižkovi s ním narovnání učiti mohli, ale že král jej jako „svého milého věrného“ přijal na milost a učinil dvořenínem královským, při čemž Jirásek s básnickou volností užil Tomkova vypravování, že „Žižka dočkal se obratu šťastnějšího, snad přičiněním pánů protivných Jindřichovi Rosenberskému, kteří se věci jeho ujali při dvoře královském.“ Přistěhováním se nového králova služebníka, Trocnovského zemana, s manželkou, dcerkou a sestrou do Prahy, kdež je Křížovi a pak Jan Ohnivec uvítali srdečně, končí třetí obraz a tím celá trilogie.

Mezi sebou tři tyto části úžeji souvisejí některými osobami, v nich ve všech jednajícími; na prvém místě Šípem, synem jeho Janem Ohnivcem

a jeho strýcem mistrem Janem, vše osobami, jež spisovatel co nejvíce sympatickými učiniti hledí. Charakteristika Šípova je velmi zdařilá a pravdivá; jeho žárlivost, jeho mstivost, jeho naděje v syna, jeho zádumčivost, jeho zbožná a prostá mysl — vše tak pravdivě a živoucně kresleno, že rádi prodléváme s tímto hluboce nábožným i urputně odhodlaným kmetem. Mistr Jan i Jan Ohnivec vylíčeni sice barvami ideálními, ale ani tu Jirásek nezabíhá v nepravděpodobné zámezí. Martinem Tkaničkou, s nímž také ve všech třech obrazích příjemně se bavíme, přiveden ve vážné a bouřlivé ovzduší živel veselost vzbuzující: tenký ten mužík dlouhých nohou a plný laškovitosti nejen sám jest osobou komickou, ale upadá v tak komické situace na zámku Jivně, u kejklíře Žita, mezi lapkami, v šibalstvu, že mu ze srdce přejeme, když vždy se podaří vyprostiti jej i z postavení nejchoulostivějších, což učiní jednou i doktor Donát Osvětlo, také osobnost velmi zdařilá, milá a ze života vzatá. Vytkli jsme již z počátku vlastnost Jiráskovu, jak dovede tou svou zvláštní a sobě vlastní srdečností osobám svým vtisknouti onu sympatickou přitažlivost, kterou k nim vzbuzuje ve čtenářstvu. Snahou touto veden byl i u krále Václava, u něhož déle prodlíme. Palacký o Václavovi praví: „Nemaje ani politických ideí, ani citu pro čest královskou, jsa člověk tělesně líný, ale snadno popudlivý, bez odvahy a podnikavosti, ale vždy svéhlavý, jako nějaké rozmazlené dítě po celý svůj život, — nevzdával se přece pretense panovati sám, jako někdy otec jeho, a vésti vládu osobně. Kéž by jen byl naučil se jako týž otec, vládnouti především sám sebou!“ (II. 2. 294.). A i na jiných místech Palacký poukazuje na jeho sice dobromyslnost, i od přírody dobrotivost, ale i na jeho dráždivost a prchlivost, malost, neschopnost a nestatečnost, kteréž vlastnosti jsou dle Palackého dostatečnou příčinou všelikých nehod, se kterýmiž panování jeho potkalo se v dobách těch bouřlivých a zlých (II. 2. 252, 254, 293). Vášeň jeho myslivecká v pozdějších letech otupěvši jinému nemravu, chlastu, místa postoupila (255). Mimo to Palacký mluví i o jeho bezohlednosti k stavu duchovnímu, o náruživých a libovolných jeho skutcích, o zvyku příliš často osobním vkráčením rušiti všeliké chvalné a potřebné ohrady při přisluhování spravedlnosti (II. 2, 255, 350, 252). Tomek pak všechny tyto vlastnosti potvrzuje a zmiňuje se i o rozličných lehkostech, jež páchal s některými vyvolenými druhy či kumpány svými, o navštěvování lázní, jež uvádělo již tehdáž krále ve zlou pověst, o nepěkném jeho vkusu, o němž svědčí oplzlé obrázky s nechutnými nápisy, které si dal dělati k ozdobení bible své, dotud zachované a j. v. (III. 327). Oba přední tito naši historikové, ač všechny ostatní pozdější nepravdivé bajky na pravou míru přivedli, přece jen onen nelahodný jeho povahopis nastínili, jejž Palacký zveličil ještě i vypravováním tímto, kde také Václava nevyjímá: „I uzavřel sice (t. Václav) pokoj s bratrem Prokopem, a na chvíli nastalo ouplné smíření všech čtyř potomků rodu Lucemburského: ale právě v rozhodné této době, kdežto jim hájiti bylo rodu svého postavení, ba i čest ve křesťanstvu, ukázalo se, že neměli k tomu ani hlavy a srdce, že vládlo jimi nejpodlejší sobectví, a že neostýchali se, se zapřením citu přirozeného, za několik hřiven ouroků více nebo méně prodati a zraditi vlastní krev svou. Dějiny české neznají zjevův ostudnějších, nežli kteří v těchto létech za slabotou a

urputností, lakotou a lstí, pychem a ukrutností rozených náčelníků státu střídali se u veřejnosti, až konečně starý stroj státní, vysíliv se nespůsobilostí svých ředitelů, zastavil se i ustoupil novému živlu živoplodnému“ (II. 2, 349).

Václav Jiráskův bez odporu se nám zjevuje v příznivějším světle než u obou historiků; z jeho vypravování sice také na jevo nevychází nějaká velikost panování Václavova, jeho náhlost, opilost, prchlivost a vzteklost také v případné postaveny jsou světlo, přece však uznati musíme jakousi umírňující snahu Jiráskovu, která jaksi omlouvati se zdá nepěkné rysy v povaze Václavově. Tak na př. „prchlivé a ukrutné“ nakládání jeho s náčelníky kněžstva českého r. 1393, kterážto doba přeskočena jest v obrazech Jiráskových, tak že v třetí části jen mimochodem zpětně na ni se poukazuje vypravováním mnicha Amanda, omlouvá skrze Jana, jak i druhá strana krále dráždila. Any pak nemravy a nectnosti strany protivné v ostrém jsou zobrazeny světle, tato umírňující snaha vzhledem k Václavovi dosti zřetelně bije v oči a vzbudila v příslušných kruzích nelibost, které jistou oprávněnost nelze upříti. Nedovedeme přímo udati příčin, pro které Jirásek tak učinil, ale majíce na paměti slova Palackého, kterak nelze zapírati, že „král Václav sám co do chování svého v rozličných dobách svého živobytí rozličně se jevil“ (II. 2. 235), musíme uznati, že povaha Václavova jeví se býti zajímavou psychologickou záhadou, kterou vystihnouti by se podařilo úplným vysvětlením jen dokonalé analysi psychologické.

Chcemeli konečně ještě vytknouti zvláště zdařilá líčení Jiráskových obrazů, poukazujeme na cestu a pobyt studentů v lesech Křivoklátských, jich věznění na hradě Jivně, vzbouření protižidovské, život a počínání lapků, a některé roztomilé výjevy rodinné na tvrzi Trocnovské i Mysletinské. Celé pak ovzduší citové a hlavně vlastenecké, kterým tyto tři obrazy proudí, lze asi vystihnouti následujícím úryvkem z rozmluvy pana Habarta a pana Jíry:

„Hanušek Henzlův mínil, že Jeho Milost po prvé zapomněla na radu otce svého, nebožtíka císaře —“

„A jakou radu?“

„Aby dbal pokoje a ne války, a proto aby si hleděl zachovati přátelství papežova, kněží a Němcův, a tak že si také mír zachová.“

„Ej, pane Habarte! tyli tomu věříš? To že by nebožtík císař starý, slavné paměti, radil? A kdyby!“ zvolal pan Jíra a oči se mu zajiskřily. „Jeli to napořád možná? Měllì král k vůli pokoji mlčeti, jestliže se děje bezpráví, a trpěti v srdci hubenou pýchu, která sváry počíná?“

„Jeť pravda —“

„A odkud ta pýcha,“ pokračoval rozhorlený nejvyšší lovčí, „těch Vratislavských i jiných? Čertovo to býlí vyrostlo z hojnosti a bohatství, a rostlo bez překážky. Ani kořínku mu nevytrženo. Ano ustavičným shovíváním mu jen půdu mrví. Odtud to! Však kdo má oči k vidění, dobře ví, tak že to nejde a nepůjde! A toho přátelství s Němci, jak jsi pravil, nevím, nevím, udržíli král po všechny své časy. Hřebínek jim příliš narostl —“

Mohli bychom rozmluvu tuto doplniti jinými ještě doklady, rozhovory v domě Křížově, Žižkovými a j. Řekli jsme již, že čtouce tyto

obrazy budeme srovnávati často poměry nynější s poměry tehdejšími; že i románopisec historický podléhá veškerenstvu současného národního duševního proudění, o tom i tyto historické obrazy dávají svědectví a budou velmi vítaným dokumentem vědeckému kritikovi, který za úkol si vezme sestrojiti obraz duševní organisace spisovatele tolik líbezných stránek jevícího. —

Vzpomenemeli si povídek: Filosofská historie, Na staré poště, zvláště však rozkošných Starosvětských obrázků, nabýváme zajisté přesvědčení, že na tomto poli prostého, klidného, idylického, přílišnými bouřemi málo zmítaného a nevášnivého života Jiráskovi zvláště dobře se daří. V takové ovzduší Jirásek uvádí nás též svým obrazem *F. L. Věk*, čtenářům zajisté dobře z Osvěty povědomým, tak že zbaveni jsme úkolu vypravovati zde obsah jeho. S některými nahoře vzpomenutými obrázky F. L. Věk má i společnou dobu, konec minulého století, dobu našeho probuzení a vzkříšení. Obraz náš má tím větší důležitost, že jest typickým, tak typickým totiž, jak pojmu tomu rozumí Ed. v. Hartmann, že totiž není pouze individuelním, ale obsahuje — mluvímeli Hartmannovou terminologií — i podstatné rysy ideálu druhového: jakkoli F. L. Věk zcela individuelně jest kreslen, pominemeli nejosobitějších událostí ze života Věkova, v jeho obraze zrcadlí se nám tolik rysů, které všeobecně společny byly značnému počtu českých jednotlivců. Ba synkové měšťanských i venkovských rodin ještě teď mnozí starší vzpomenou si čtouce obraz ten, jak vychováváni byli v domě otcovském, jak se tulili k milé mateři, jak se báli přísného otce, jak ve škole obecné u svého pana rektora učili se hudbě, jak připravujícím se vstoupiti do škol latinských vtloukána byla němčina, a někteří budou vzpomínati i těch chvil, kterých jako choralisté zažili v různých klášteřích, vždy toužebně čekajíce, až jim posel z domova přinese vzkazy od domácích zároveň i s něčím na přilepšenou. Vylíčení českého studentského života v dobách minulých a tím i poměrů našich rodin tak věrné a pravdivé jest jedna z těch vlastností, které jsouce skvělou ozdobou tohoto obrazu, zároveň pojišťují mu velmi trvalý význam rázovitých českých děl. Tuto typičnost hlavního reka svého mínil, tuším, Jirásek naznačiti i tím, že pojmenoval ho názvem *Věk*: ano jest to obraz ne zajisté veškerých, ale četných jednotlivců určité generace v daném věku. Vždyť i těch osobnějších následků, které vyplynuly našemu Věkovi z jeho poměru k rodině Butteauově, lze nalezti obdoby. Tuto typičnost máme tudíž za nejvýznačnější vlastnost našeho obrazu, a to za vlastnost velmi cennou, poněvadž prosta jsouc veškeré šablonovitosti dýše živoucnou svěžestí jedinečné osobnosti. Typičnost tato pak nevztahuje se pouze na jedinou osobu, nýbrž na celé třídy společenské, zejmena i na rodiče Věkovy, rektora a jiné. Za druhé Věk se zamlouvá literárním pomníkem, který postaven v něm především nešťastnému buditeli a spisovateli českému Thamovi, jehož osudy tvoří důležitou část vypravování tohoto, a známému profesoru mathematiky jesuitu Vydrovi, jehož vlastenecké působení Jirásek i na Věkovi znázornil. Spolu zároveň literárně zužitkován pobyt Mozartův v Praze a první provozování proslulé jeho zpěvohry Dona Juana. V tomto světě umělcckém udrženi jsme i rodinou Butteauovou a kočující společností hereckou. Ale nejen pro tyto dvě rázovité vlastnosti zvláště ukazujeme

na Jiráskova Věka, i co do uměleckého zpracování jest obraz tento velmi zdařilým: všechny přednosti Jiráskova tvoření na počátku vzpomenuté máme v něm celkovitě spojeny, a mezi nimi nejmenší není ta, že všechny osobnosti vzbuzují v nás dojem skutečného, nelíčeného života.[1]) — —

K beletrii historické patří též kulturně historické novely, jež napsal dr. Zikmund Winter a nákladem J. Otty vydal pod názvem *Dva obrázky Rakovnické.* Obsahují povídky *Kdo s koho* a *Do zeleného pokoje*, jež v Osvětě r. 1884 a 1885 po prvé byly uveřejněny. Při pracích takých na drobnosti a zajímavosti kulturně historická větší se klade váha a ocenění jejich přísluší kruhům jiným, ale cokoli by v nich na ujmu bylo požadavkům umělecké komposice, vyváží u Wintra jednak jakost látky, jednak spůsob, jakým povídky své vypravuje a jenž činí jeho četbu zábavnou a osobnost spisovatelovu milou. Látka jím zvolená oplývá vždy komickými situacemi a spisovatel při vypravování rovněž uzdu pouští bujné komičnosti a všemu příbuzenstvu jejímu: vtipu, ironii i sarkasmu, jimiž nezasahuje pouze předměty a osoby svého vypravování ze století 16. a 17., nýbrž šlehá jimi i po době současné. Komické osoby, komické situace, komický spůsob vypravování — dosti to lákadel pro hojné čtení. Druhá význačná vlastnost Wintrových spisů jest bezohledná pravdivost jeho osobností (připomínám na ukázku jeho „rozumné“ kreslení českých bratří), jakož i úplně přirozený a přímý spůsob, kterými své maloměstské i rytířské osobnosti líčí. Tím se stává i jeho řeč jadrně rázovitou. Do těchto pak komických situací, hrubých a bezohledných výjevů, do těch vtipův a ironií vážně najednou zavzní slova, která pod tímto vtipkářem a šprýmařem ukazují vám jemnou, cituplnou vlasteneckou duši. Zvláště velmi účinně působí v povídce Do zeleného pokoje kontrast konaných v zeleném pokoji sněmovních schůzí, připravujících nejdůležitější události ve vlasti naší, a soudů rozhodujících mezi Rakovničany a panem Hochauzarem malicherné spory o jez, seno a požaté obilí.

Ještě méně mezi romány může býti vřaděn i přes své jmeno *Román na bojišti* od Serváce Hellera, který vyšel jakožto č. 5. a 6. Libuše r. 1890. Jsou to skutečné upomínky na poslední válku rusko-tureckou, v níž spisovatel byl jakožto zpravodaj politického časopisu. Co by se tuto románem zváti mohlo, toho není mnoho a jest vypravováno zcela zpravodajským spůsobem. Ostatek jsou popisy a líčení měst, opevnění, tábora vojenského, bitev a bombardování, různých dobrodružství, života zpravodajského a jiných věcí i okolností. To vše má v oboru příslušném svoji váhu a cenu, mnohé — rád to vyznávám — způsobilo mi poučení a zábavu, když jsem přiváben titulem dílo básnické mněl míti před sebou. Ale brzy jsem shledal, že spisovatel na sepsání díla básnického ani nepomýšlel; nechť tedy také o díle tom nade mne povolanější referent promluví. *L. Čech.*

---

[1]) Název *F. L. Věk* jakožto společný podržel autor i pro nové dílo své, právě v Osvětě vycházející, v němž podává opět líčení českého života koncem 18. století v různých vrstvách národa, zvláště českého lidu, snah uvědomělých vlastenců a prvního hnutí vlasteneckého.

Pozn. redakce.

R. 1892. Čís. 4.

OSVĚTA

Ze života generála Zacha.

Podává

dr. Vilém Gabler.

II. Zach v Srbsku.

Bylo to dne 13. srpna roku 1852 v Bělehradě srbském na břehu Sávy, když jsem ponejprv spatřil Zacha. Přijel jsem ze Zemuna po lokálním malém parníku asi o 5. hod. odpolední. Trvalo dlouho, nežli jsme se mohli dostati z lodi na břeh. Bylať se při odjezdu ze Zemuna rozzuřila jedna z těch letních bouří, které jsou charakteristické pro polohu Bělehradu. Malý parník zmítán vysokými vlnami nemohl přistati k přístavnímu mostu. My dole v kabině museli jsme se držeti, čeho právě kdo mohl, abychom nebyli poraženi k zemi. Nahoře na palubě hluk a křik. Několikráte parníček byl vichřicí přimrštěn k mostu přístavnímu a zase odražen vysokou vlnou. Praskot při každém nárazu nám zvěstoval, že se cosi přelomilo, a když konečně přec se podařilo parník připevniti k mostu a my mohli se objeviti na palubě, viděli jsme, že celé zábradlí parníku na jedné straně bylo téměř úplně zničeno.

Několik osob stálo na břehu, mezi nimi důstojník v uniformě. Spěchaje přes most šel jsem přímo k němu a pravím: „Hejtman Zach?“ — načež on: „Dr. Gabler?“ A tak setkali se dva lidé, jež měl spojiti svazek nejdůvěrnějšího přátelství.

Přišel jsem z Prahy do Bělehradu jakožto budoucí vychovatel osmiletého tehdy srbského prince Petra Karadjordjeviće. Byla to téměř výhradně myšlenka Zachova, že tento mladý princ měl dostati vychovatele, a totiž vychovatele z Čech.

Zach po nezdařených výpravách na Slovensko vrátil se ještě roku 1849 do Bělehradu, kde již byl známou osobností, a kde požíval jmenovitě důvěry tehdejšího předsedy ministerstva Ilje Garašanina. Tomuto předložil na začátku roku 1850 organisační plán vojenské školy, jejímž hlavním účelem mělo býti, aby mladí Srbové na půdě domácí a na zá-

kladě národním mohli nabyti potřebných vědomostí k tomu, by byli spůsobilí státi se důstojníky budoucí armády srbské. Až po tu dobu bývalo několik nadaných mladíků srbských posíláno k tomu konci do ciziny. Nebylo Zachovi těžko přesvědčiti Garašanina o tom, že tento systém nevyhovuje nikterak prospěchům a potřebám Srbska, a že takovéto nabývání zajisté užitečných vědomostí v cizině děje se na ujmu vývoje národního ducha a národního uvědomění, a že takoví mladí Srbové, kteří jakožto nezkušení mladíci opustili svou vlast, a ztrávili 4—5 let v některém hlavním městě evropském, vracejí se do Srbska jakožto mladí mužové ovšem vzdělanější, pokud se týče nabytých vědomostí, avšak s citelnou ztrátou národního vědomí a národní hrdosti, tak že napořád porovnávajíce vše to, co viděli v cizině, s nedostatky své vlasti, stávají se nemístnými vychvalovači všeho cizího a škodnými podceňovateli všeho toho, co dobrého jest ve vlasti. Garašanin, muž velmi bystrého ducha a jeden ze starých a pravých vlastenců srbských, uměl náležitě oceniti důvody Zachovy, a zasadil se o to, aby plán Zachův uveden byl ve skutek. Vojenská škola byla otevřena roku 1850, a Zach s titulem kapitána čili hejtmana byl ustanoven jako její ředitel. Druhá myšlenka Zachova, aby mladý princ Petr dostal vychovatele z Čech, byla též od Garašanina příznivě přijata, a Zach dopsal v té záležitosti do Prahy Palackému, Šafaříkovi a Riegrovi. Tito všichni tři shodli se v tom, že k tomu navrhli mne. Garašanin přišel v měsíci červenci r. 1852 do Prahy, dal si mne zavolati do hostince u modré hvězdy, kde se ubytoval, a pohovořiv se mnou delší chvíli (mluvil velmi dobře německy) řekl mi konečně, že má plnou moc od knížete Alexandra se mnou uzavříti smlouvu, i předložil mi znění její, Zachem velmi opatrně sestavené, jak jsem se později měl příležitost o tom přesvědčiti. Smlouvu tuto jsem přijal a podepsal, a Garašanin mi doručil 400 zl. vymíněných na moje přesídlení z Prahy do Bělehradu.

Připomínám tu ještě jednu věc, protože měla osudný vliv na moje postavení v Srbsku. Garašanin totiž, když hlavní záležitost jeho příchodu do Prahy byla vyřízena, řekl mi zcela důvěrně, že na své cestě do Paříže zastaví se v Kolíně nad Rýnem, kam se k němu má dostaviti dr. Ant. Springer, který tehdáž již byl soukromým docentem na universitě v Bonnu. Srbská vláda, pravil mi Garašanin, umínila si zjednati pro sebe korrespondenta, který by důležitosti srbské hájil a zastával v některých hlavních listech německých, jmenovitě v tehdejší velmi rozšířené Augsburger Allgemeine Zeitung, i ptal se mne, mámli za to, že by se k tomu hodil dr. Springer, na kterého již z jiné strany byl upozorněn. Neváhal jsem ujistiti Garašanina, že volba tato je dobrá; a tak onoho času zároveň dr. Springer stal se officiosním žurnalistou srbským s ročním platem 2000 zl. ve stříbře.

Když jsem r. 1852 opouštěl Prahu, poměry naše a vyhlídky všech, kdož tehdy patřili k české národní straně, byly nad míru smutné. Po revolučním hnutí r. 1848 nastala v celém Rakousku krutá reakce. Jmenovitě národ český, který nikdy se netěšil z veliké přízně ve vládních kruzích Vídeňských, považován byl jakožto nebezpečný živel ve státě rakouském; každý upřímný vlastenec český platil za hotového revolucionáře. Tehdejší vláda postavila se přímo nepřátelsky proti ná-

rodnímu vývoji kmene slovanského v Čechách. Česká žurnalistika byla násilně potlačena; Karel Havlíček, jehožto časopis Slovan též vzal svůj nucený konec v Kutné Hoře, hodlal v Německém Brodě státi se polním hospodářem, byl však v prosinci r. 1851 v noci ve svém bytě překvapen četníky a odveden do Brixena. V Praze zakročila vláda Vídeňská i proti jiné literární činnosti českých spisovatelů. Úmysl Palackého vydávati český konversační slovník byl zmařen tím, že se Matici České přímo zapovědělo slovník ten vydávati. Samo sebou se rozumí, že žádný upřímný vlastenec český nemohl se kojiti nadějí dostati nějaké místo ve státní službě. Naše věc národní zdála se býti úplně ztracena, alespoň na drahný počet let, a mezi námi panovala tehdáž velká sklíčenost a takřka úplná beznadějnost.

V takovýchto okolnostech bylo to pro mne nenadálým štěstím, že se mi otevřelo pole snad blahodárné činnosti v dalekém Srbsku.

Vydav se na cestu do Bělehradu, přijel jsem dne 9. srpna do Vídně. Hrabě Lev Thun byl tam ministrem vyučování. Zvláštní poměry měly mne k tomu, abych jemu jedinému ve Vídni učinil poklonu před svým odchodem z Rakouska. V měsíci květnu r. 1848, když hrabě Lev Thun byl v Čechách místodržitelem a já členem národního výboru, hrabě Thun dal mne zavolati k sobě a promluvil ke mně asi takto: „Mám úmysl vydávati český denník politický, jehožto úkolem by bylo bojovati proti přemrštěným náhledům, které se den co den více rozšiřují v obecenstvu, a zároveň poučovati lid o pravých jeho zájmech a spůsobu, jímžto tyto pravé jeho zájmy měly by se hájiti a k uskutečnění jich pracovati. Mám k vám tu důvěru, že byste mohl dostáti tomu úkolu, a vyzývám vás, abyste převzal místo hlavního redaktora toho listu. Nemá to býti list vládní, ale list ryze národní český, však list rozumný.“ Vyslechnuv oslovení páně místodržitelovo, odpověděl jsem, že věc tato zdá se mi býti tak vážnou, že bych prosil o nějaký čas na rozmyšlenou. „Jenom ne dlouho,“ řekl na to hrabě Thun, „věc kvapí; est periculum in mora.“ — „Pouze přes tuto jednu noc,“ pravil jsem já. Nazejtří v touž hodinu byl jsem zase u hraběte Thuna a řekl jsem mu, že nehodlám přijmouti nabízeného místa. Moje důvody byly, že v okolnostech, jak se tehdy již utvořily, nepovažuji onen prostředek za takový, by mohl vésti k žádoucímu cíli. I neváhal jsem beze všech okolků vysloviti se v ten smysl, že dle mého náhledu bohužel nyní rozumné slovo je zbraní malomocnou, a že jím nelze ničeho docíliti v tom nepřirozeném horečném rozčilení, jímž téměř všecko obyvatelstvo Pražské zachváceno jest. Hrabě Thun na to mi pravil, že sice uznává pravost mých důvodů, že však nicméně považuje za svou povinnost učiniti co může, a že řečený list hodlá na každý spůsob vydávati, a že ke mně má úplnou důvěru a že mne žádá, abych mu alespoň jmenoval někoho, kterému by mohl redakci listu svěřiti. Jmenoval jsem hraběti Thunovi Josefa Jirečka, spolupracovníka Národních Novin; k tomu že pak bude se museti přibrati odpovědný redaktor s náležitým věkem. Tímto pak se stal W. W. Tomek. List pod názvem „Pokrok“ vyšel teprve v červnu, a došel, tuším, jenom k číslu 5., načež byl zastaven krvavými událostmi červnovými.

Došel jsem ve Vídni k Jeho Excellenci ministru vyučování hraběti Thunovi dne 10. srpna 1852 a byl jsem ihned k němu puštěn. Řekl jsem, že nechci odejíti z Rakouska, aniž bych byl panu ministrovi učinil svou poklonu. Následovala rozmluva, která trvala celou hodinu. Hrabě Thun totiž mi vytýkal, že prý jsem k jeho lítosti opustil pravou cestu, na níž jsem byl roku 1848, a že jsem se dal svésti na cestu nepravou těmi revolucionáři Havlíčkem, Riegrem a Palackým. Já zase hleděl dokazovati hraběti Thunovi, že ani jeden z těchto tří není tím, zač je má pan ministr, a že my všichni jenom věrně a poctivě hájíme a bráníme zájmů národa českého, který též není tím, zač jej má Vídeňská vláda. Rozmluva naše stala se tak živou, že námitka a odpověď za sebou následovaly ráz na ráz, až konečně hrabě Thun pravil: „Vidím, že my jeden druhého nepřesvědčíme. Přeji vám tedy všeho zdaru.“ Tak jsme se rozešli, a když jsem na to rychle vyšel ze dveří ministerského kabinetu do předpokoje, viděl jsem patrně, že všichni sluhové venku stáli u dveří a naslouchali tomu neobyčejně živému hovoru, který pan ministr měl s člověkem, o němž asi věděli, že nepřišel k ministrovi s nižádnou žádostí.

Dne 11. srpna byl jsem přes noc v Pešti. Vyžádal jsem si papír a napsal jsem asi na 6 stranách těsným písmem z čerstvé paměti svou rozmluvu s hrabětem Lvem Thunem. Neopatrným spůsobem adresoval jsem svůj list přímo na Palackého do Prahy; Palacký psaní toho nikdy neobdržel; vandrovalo bez pochyby do policejního ministerstva Kempenova ve Vídni.

Tehdáž ovšem jsem ještě nevěděl, jaké je vlastně vládní hospodářství ve Vídni; dověděl jsem se toho na své útraty teprve později, a také později něco o tom povím. Avšak v Zemuně před svým příchodem do Bělehradu měl jsem přece příležitost viděti a slyšeti něco v té příčině. Přibyli jsme do Zemuna o třetí hodině odpolední. Šli jsme na úřad k vůli vidování pasů. Jelikož jsme tu byli ve vojenské hranici, na úřadě byl samý voják, všechno šlo přísně po vojensku, ale zároveň hezky zvolna. Stáli jsme tam dosti dlouho, nežli se vše napsalo a vyřídilo. Stoje zcela blízko u psacího stolu onoho důstojníka, který před sebou měl naše pasy, slyšel jsem, jak tento jakýmsi potutelným tónem povídá svému sousedu: „Již jsou tu zase ti svatí!“ Dva žandarmové Kempenovští totiž byli vstoupili do úřadovny; to byli ti svatí, a potutelná poznámka hraničářského důstojníka dosti zřetelně naznačila poměr, ve kterém tito žandarmové stáli k ostatním úřadům, i k vojenským, a také oblíbenost, jížto požívali u těchto úřadů.

Laskavý čtenář již ví, že téhož dne 13. srpna 1852 o 5. hodině byl jsem v Bělehradě a ve společnosti Zachově. První dojem, který tento muž na mne učinil, byl nad míru příznivý. V jeho krásném a výrazném oku spatřovala se na první pohled ona upřímnost a laskavost, která vzbuzuje důvěru; jeho řeč určitá a odměřená prozrazovala ducha sebevědomého, povahu ustálenou a pevnou. Šli jsme spolu přes vysušenou „baru“ (v mokrém počasí močál) do budovy vojenské školy, a Zach po cestě mi oznámil, že knížecí rodina je na cestách v jižní části Srbska a teprv asi za měsíc vrátí se do Bělehradu. Nabídl mi byt

u sebe, což jsem ovšem vděčně přijal. Prvních dní použil jsem ku prohlídce města.

Srbský Bělehrad tehdáž jaksi ještě nepatřil k Evropě. Evropa byla severně od Sávy a Dunaje; jakmile jsi překročil tyto řeky, byl jsi venku z Evropy, byl jsi v orientě. Scenerie úplně změněná; výstavnost domů, kroj a pouliční život zcela jiný. Na břehu Sávy tě čekali osmáhlí „amalinové“ (nosiči) turečtí, kteří své řemeslo provozovali s odměřenou důstojností orientálskou. Žádná dotěravost, žádné dlouhé řeči; mlčky ten amalín vzal tvoje zavazadla, mlčky šel za tebou, a nežádal nikdy více, než co mu patřilo. Jedna část města, a to daleko větší, byla obydlena výhradně Turky; v druhé části obyvatelstvo bylo míchané, a turecké mešity tu stály uprostřed domů obydlených Srby. Tak nazvaná „čaršija“ (trh) v této druhé části města, dlouhá to ulice, byla středem veřejného života. Tu krám vedle krámu poskytoval kupujícím zboží všelikého druhu. Všechny krámy byly stejné a velmi primitivně sestrojeny. Dvěma prkennými okenicemi, jež horizontálně jedna nad druhou byly upevněny, krám se zavíral. Hořejší okenice zvedala se nahoru a poskytovala prodavači ochranu proti slunci a dešti; spodní se sklopila dolů a tvořila stůl, před nímž na ulici stáli kupovači. Kupci byli větším dílem Turci, kteří svůj krám měli v čaršiji a obydlí v tureckém městě. Výhradně v rukou Turků tehdáž ještě bylo mnoho řemesel, a turečtí tito řemeslníci byli pověstni tím, že prodávali zboží bezúhonné a za pevnou cenu; o smlouvání nějakém s nimi nebylo řeči. V čaršiji ovšem po celý den bylo velmi živo; jakmile se setmělo, krámy se zavřely, neboť na osvětlení krámů a ulic tehdáž ještě nikdo nepomyslil. Když nastala úplná tma, ulice byly prázdny; jen tu i tam snad někdo se ubíral domů s tureckou papírovou lucernou (feněr). Podivným spůsobem často nocovaly krávy na ulicích; vím to z nemilé příhody, která se stala známému, jenž za tmavé noci domů bez feněru se ubíraje, přes krávu na ulici ležící upadl. Turecké město, rozprostírajíc se od pevnosti dolů k Dunaji, tvořilo značný kontrast proti městu křesťanskému i svou výstavností i úplnou prázdnotou svých ulic. Kdežto v městě křesťanském přece již bylo mnoho domů vystavěných dle spůsobu evropského, a také již tu i tam několik krámů poněkud podobných našim, všecky ulice tureckého města byly tvořeny vysokými zdmi, v nichž úzká dřevěná dvířka vždy zavřená vedla do domů. Jen některé domy přistavěné k této zahradní zdi měly okno do ulice, ale takové okno vždy mělo hustou dřevěnou mříž. Na ulicích tureckého města bylo vždy prázdno. Mužští byli přes den v čaršiji nebo pracovali ve svých příbytcích; ženy turecké nechodily na procházku, a jenom náhodou mohl jsi některou spatřiti, když právě šla k sousedce na návštěvu — jakmile tě uviděla, dala se hned do běhu a zmizela brzy v některých těch dřevěných dvířkách. Za to však mohl jsi tu i tam za zamřížovaným oknem shlednouti dvé nebo i více zvědavých očí, které majíce za to, že jich není viděti, upřeným pohledem zkoumaly ten zjev neobyčejný, jakým byl jim po evropsku oděný cizinec.

Uprostřed tureckého města stála zřícenina velmi zajímavá, bývalý palác prince Eugena Savojského; nyní nemaje střechy sloužil za skladiště rumu a smetí, čím byl naplněn až přes okna prvního poschodí.

V pevnosti Bělehradské byla turecká posádka, prapor pěchoty (nizam) a něco dělostřelců. Tam sídlel paša turecký jakožto sultánův místodržitel v knížectví srbském. Byl jsem v té pevnosti a viděl jsem, že vše tam zvěstuje úpadek turecké slávy a moci. Residence pašova byla pravý obraz nedbalosti turecké; střecha děravá, mnoho oken bez skla, všude špína; harem pašův (měl jen dvě ženy) o nic lepší. Co jsem viděl od mužstva turecké posádky, samá nečistota a nepořádek, někteří bosi. Děla na hradbách ponořena hluboko do země a bez pochyby k žádné potřebě. Málem by se mi byla tato návštěva v turecké pevnosti špatně vyplatila; nepočítal jsem při tom na turecké psy, kterých, jak jsem k svému nemilému překvapení zvěděl, bylo tam velmi mnoho. Šel jsem totiž až na severní kraj nejvyšší hradby, abych s ní měl vyhlídku na Zemun a do uherské roviny. Sotva že jsem tam stál několik minut, slyším pod sebou štěkot psů, patrně se blížících. Rychlý pochod nazpět šťastně mne uchránil; celá smečka psů byla mi v patách, když jsem byl u hlavní brány pevnostní. Z pevnosti ven psi tito nejdou, a Turku prý také neubližují.

Město Bělehrad ještě bylo obehnáno hradbou nebo vlastně náspem a příkopem; dřevěné palisády všude již byly odstraněny, tak že vlastně o opevnění města nemohlo se mluviti, neboť přes zapadlé náspy tu i tam vedly pěšinky do města. Jediné velké bronzové dělo stálo ještě na tomto náspu, náramně dlouhé; mělo dřevěná kola hluboko zapadlá do země a téměř shnilou lafetu. Dělo toto až k samému ústí naplněno bylo kamením a hlinou.

Čtyři brány vedly náspem do města, dole u Dunaje Vidin-kapia, nahoře Stambul-kapia a dolů k Sávě Varoš-kapia a Sava-kapia. V těchto branách byly strážnice turecké a v každé několik mužů nizamu, kteří tam vlastně neměli co dělati; neboť srbským důstojníkům čest nevzdávali, a turečtí se téměř nikdy neobjevovali. Turecké chrámy čili mešity, jichž bylo několik v městě, též se jenom skvěly spustlostí a nečistotou; avšak pravidelně třikrát za den objevovali se nahoře na minaretech muezzimové a volali věřící k modlitbě.

Venku před náspem městským na tak nazvaném Vračáru rozloženo bylo město srbské. Tam nebylo žádných Turků. Tu byli všichni úřadové srbští, tu konak knížecí, dále kasárna srbského vojska, budova senátu, ministerstva a na silnici k Topčidaru budova vojenské školy, kde jsem byl ubytován. Vojenská škola měla své prázdniny, avšak žáci byli všelijak zaměstnáni; bylo jich tuším 52 ve dvou třídách. Školní budova, dlouhé jednopatrové stavení, měla velmi prostranný dvůr, ve kterém byla jízdárna a potřebné nářadí pro tělocvik pod širým nebem. Vzadu po celé šířce dvora táhla se budova nižší; tam byla tělocvična, chemická laborátoř a posluchárna, nějaké kůlny, a na pravém rohu v prvním poschodí několik pokojíků, ve kterých bydlel tehdejší profesor chemie na vojenské škole, nynější rektor české polytechniky Pražské dr. Jan Lambl. Všude tu panoval vzorný pořádek; Zach jakožto ředitel ústavu byl na svém pravém místě. Úcty a lásky chovanců svých požíval v plné míře; to bylo hned viděti. Zach měl cosi v sobě, čeho nelze nabyti, když to člověku není dáno: byl rozeným pedagogem. Přirozená laskavost, nelíčená přímost, klidná rozvaha a odměřená dů-

slednost získaly mu onu autoritu neobmezenou, které pouhá přísnost nikdy zjednati nemůže. Žáci v něm viděli svého otcovského přítele a spolehlivého rádce.

Právě se chystal ústav k obvyklé výpravě do země, jejímž cílem tenkrát byla severozápadní část knížectví. „Měl byste jíti s námi," pravil ke mně Zach; „měl byste krásnou příležitost poznati srbský lid, jehož nemůžete poznati tady v Bělehradě." Rozumí se samo sebou, že jsem s radostí přijal toto nabídnutí a ihned činil potřebné přípravy. Jednalo se hlavně o to, mámli si koupiti koně nebo objednati vůz. Zach radil k vozu, který pro případ špatného počasí poskytuje všeliké výhody, jako jmenovitě vždy připravený nocleh. Vůz můj ovšem nebyl žádný kočár, ale vozík žebřinový s plachtou, v němž byl dostatek slámy, tak že jsem mohl v něm dle libosti seděti nebo ležeti. Povozné bylo sedm dvacetníků denně.

Jelikož Zach měl v úmyslu na této cestě navštíviti pověstný turecký hrad Sokol, který nestál pod pravomocností srbské vlády, bylo nutno navštíviti tureckého pašu v pevnosti, aby nám vydal potřebné dovolení čili průvodní list. Zach tedy odebral se k pašovi, ale vrátil se s nepořízenou: paša Bělehradský že nemá nižádné autority nad Turky Sokolskými; ti že tvoří obec úplně samostatnou, kde ani sám sultán nemá co poroučeti, a když je chceme navštíviti, že budeme si muset zjednati dovolení k tomu od nich samých. Zvláštní poměry!

Dne 31. srpna opustili jsme Bělehrad. Naše společnost čítala asi 50 osob: hejtman Zach a dva důstojníci, členové učitelského sboru vojenské školy na koních, já na svém voze, 30 žáků v uniformě a s poboční zbraní pěšky, 2 dobošaři čili bubeníci, vůz kuchyňský s kuchařem a potřebným nářadím a pět vozů se zavazadly a dvěma stany, tři momci nebo seizi (koňáci), tři robiáši čili sluhové a 7 kočiášů.

Cesta naše šla od Bělehradu podél Sávy až k Paleži, odtamtud jižně přes Ub do Valjeva, pak na hrad Sokol, přes Krupaň do Loznice u Driny, po Drině k severu do Ráče, a odtamtud zpátky do Bělehradu.

„Pravý lid srbský uvidíte teprv, až budeme trochu dál od Bělehradu," pravil mi Zach; „potom si promluvíme o tom, co by to Srbsko mohlo býti, kdy by se mohlo vyvinouti na základě daných poměrů."

U města Uba, ve kterém tehdy ještě bylo několik Turků, ve vesnici Sovljaku (čtvrtý náš nocleh) viděl jsem první *zadrugu* srbskou. Až potud cestovali jsme sami, jenom večer měli jsme společnost; dostavovali se kmetové a starci z okolních obcí a vypravovali o povstání proti Turkům pod vedením slavného Karadjordje. Hned první večer nás také bavil slepý guslar recitováním hrdinských básní. Nechci nikomu vnucovati svoje přesvědčení, ale nemohu zamlčeti, že pro mne sporná otázka o Homerovi byla úplně rozhodnuta, když jsem poslouchal toho srbského slepého guslara. Tak to muselo býti u starých Řeků, a rovněž tak, jak srbské hrdinské písně nesložil jeden básník, bez pochyby ty řecké také nesložil jeden Homer. — U města Uba nabyla naše výprava jiné tvářnosti. Asi čtvrt hodiny cesty před naším noclehem, který tenkráte měl býti v jedné zádruze vesnice Sovljaku, očekávalo nás v lese asi 20 jezdců. Náš průvod stanul, a vůdce jezdců, stojících v šiku podle cesty, pozdravil Zacha jednoduchým: „Dobro nam

došli!“ — načež sledovala obvyklá odpověď: „Bolje vas našli!“ Náš průvod se hnul dále, a jezdci tvořili zadní voj. „Připravte střelnou zbraň!“ kázal Zach, „budeme přivítáni střelbou a musíme odpovídati.“

Dojeli jsme k „havliji“ (selskému dvoru), kdež byl pro nás připraven nocleh. Střelba nás vítala, a my chutě odpovídali, tak že to vypadalo jako malá šarvátka, neboť padlo zajisté sto ran. Musím připomenouti, že se nikdy nestřílelo na slepo, vždy ostrým nábojem; neštěstí nikdy se nestávalo, protože Srbové od mládí jsou zvyklí zacházeti se zbraní.

Všichni členové zádruhy stáli v jedné řadě k našemu uvítání: na rohu gazda čili hospodář, vedle něho dle stáří mužští, pak gazdarica čili hospodyně a vedle ní opět dle stáří ženy, děvčata a konečně i malé děti, celkem asi 60 osob. Gazda předstoupil a uvítal nás podobným spůsobem jako dříve vůdce jezdců, a dále nás neobtěžoval nižádnými otázkami; jeho dům byl nyní i náš dům, ve kterém jsme se mohli pohybovati volně dle libosti: krásná to stránka starého srbského pohostinství. Dlouhá krytá besídka byla pro nás připravena a v ní ustláno množstvím čerstvého sena. Hojnost jídla a pití; jeden kus hovězího dobytka byl k vůli nám poražen, což bylo asi zvláštním vyznamenáním. Vedle toho bylo hojně uzeného masa, pečených krocanů, sýra a hroznů. Černou kávu vařili jsme si sami. Okolo stolu na židlích ovšem se nesedělo; vždyť tu častováno snad 150 osob. Naše společnost po turecku seděla pod besídkou, ostatní družina venku po trávníku. Když bylo po hostině a po obvyklých přípitcích, opět začala střelba, která trvala do tmavé noci: takto se projevovala úplná spokojenost pohostěných.

Nebude snad od místa, řeknuli hned zde zcela stručně něco o této nad míru zajímavé sociální instituci, která se pod jmenem „zadruga“ zachovala u Jihoslovanů ve své původní ryzosti ze starých časů. Není pochybnosti, že zadruga byla u starých Římanů, a snad také u starých Řeků; není to instituce výhradně slovanská. Patrným důkazem toho jest, že zádruha se až do konce 18. století zachovala ve Francii, kam zajisté ji nepřenesli Slované, ale jenom Římané nebo Řekové. [1])

Hlavní známkou zádruhy jest společné jmění; avšak není to komunismus vymyšlený moderními reformátory světa, který by se musel každý rok opravovati, neboť tu je úplná a zabezpečená stálost, a jedna zádruha může býti a jest zámožnější nežli druhá, a rozdíly tyto nepovažují se v Srbsku za něco, co by se mělo odstraniti. Za druhé ta rovnost všech členů této pospolitosti k úplné spokojenosti všech spojena jest s potřebnou nejvyšší autoritou jednoho. Mohlo by se říci, že tu dva principy, které v moderní Evropě považují se za naprosto odporné a vespolek se vylučující, přivedeny jsou v dokonalý soulad: totiž princip vládní autority a princip svobody.

---

[1]) Legrand ve svém cestopise Voyage fait en 1787 et 1788 dans la ci-devant Haute et Basse Auvergne (Paris, l'an III. de la République française. 3 vols) vypravuje o své návštěvě v obci Pinoně u města Thiers, a věnuje celou kapitolu vypisování zvláštní rodinné pospolitosti, kterou tam našel. Jeho popis této „republiky“ podává do nejmenších podrobností věrný obraz zádruhy srbské. Cf. Legrand I. p. 474—495.

Každá zádruha skládá se z několika rodin; jsou tu starci a stařeny, mladší mužové se svými ženami a konečně někdy dosti velký počet dětí. Všichni mužští zůstanou v zádruze, jenom ženské provdáním přicházejí do zádruhy jiné. Mužští ze sebe volí gazdu (hospodáře), který neobmezeně vládne jměním a rozděluje práci, který jedním slovem jest absolutním vladařem zádruhy. Kdy by však vladařil špatně, buďto neprospěšně vzhledem ke společnému majetku, nebo tyransky naproti členům zádruhy (musím hned přidati, že se to hrubě nikdy nestává), nedělala by se proti němu nižádná revoluce, ale ostatní plnoletí mužští zádruhy zcela tiše by se sešli a zvolili jiného hospodáře. Připomínám tu hned něco, co jsem brzy pozoroval ve všech zádruhách srbských, totiž že gazda všude byl patrně nejintelligentnější, nejstatečnější, jedním slovem zajisté nejschopnější ze všech mužských.

Podobně jako plnoletí mužští gazdu, plnoleté ženské volí ze sebe gazdaricu, kterou nemusí býti žena gazdy. Hospodyně tato má na starosti všechny domácí záležitosti: kuchyň, mlékařství a domácí průmysl. Všechny látky na oděv ženských a mužských vyráběly se tehdáž ještě v zádruhách. Co jsem ostatně řekl o gazdovi, úplně platí o gazdarici.

Havlija, čili bydliště zádruhy podobá se malé vesnici. Tu je předně uprostřed hlavní budova (vždy jen přízemek, jednopatrových stavení vůbec není), kde je kuchyň, společná jídelna a dvě světničky pro hosti. Nábytek velmi jednoduchý: v jídelně dlouhý stůl v podobě takové, jako když ke kulatému stolu připojí se dlouhý stůl čtverhranný. První místo, gazdovo, je nahoře u kulatého stolu; vedle něho dle stáří sedí mužští, kterým jídlo nosí nejmladší žena a nejstarší dívka. Po mužských zasedají ke stolu ženské a děti. V jídelně není všude prkenná podlaha, ale za to všude jsou stěny ověšeny množstvím střelné zbraně (pušek a bambitek) i sečné (handžarů).

Ve světničkách pohostinských nic jiného nežli prkenné, šikmo se zvedající lešení, na kterém se spí. Každý host si přináší svůj ložní šat, totiž koberec a nějaký vak jakožto podušku. Sklo v oknech jen tu i tam.

Každá rodina má pro sebe malý domek, kterých je tedy v některé havliji dosti mnoho. K tomu ještě všeliké kůlny a zásobárny, a máš v takové havliji někdy přes 30 budov. Celé dosti prostranné území havlije jest porostlo travou, posázeno ovocnými stromy a obehnáno vysokým plotem. Domácí zvířata, jako koně, krávy, kozy, prasata, krůty a slepice, mohou se volně pohybovati po celé havliji.

Před odjezdem z havlije zeptal se Zach gazdy, zdali jsme něco dlužni za pohostinství. Krátká odpověď zněla, že nic, a „Dobro nam došli!“ A tak to bylo po celé cestě v každé havliji. Jenom v městečkách, kde jsme nocovali v hostincích, museli jsme ovšem zaplatiti. Slušnost žádá, aby host před odjezdem potěšil děvčata a třeba i děti nějakým dárkem. Pro děvčata nejlépe se hodí nějaký lesklý stříbrný peníz, nebo kus voňavého mýdla. Toho jsme vezli s sebou velikou zásobu.

Od této stanice začínajíc byli jsme stále doprovázeni množstvím jezdců a také pěších. Někde na poli u křižovatky, někde na kraji lesa nebo i uprostřed lesa stávalo několik jezdců a čekali na nás; uctivě pozdravovali a přidali se k našemu průvodu. Společnost tato ustavičně

se měnila; některý jel s námi jenom den a vrátil se pak domů, jiný zůstal v naší společnosti dva, tři a více dní, ba jeden mladík, syn jakéhosi kupce, jezdil s námi dvě neděle a vyžádal si jakožto zvláštní vyznamenání, aby směl obsluhovati kapitána Zacha, čehož mu také dopřáno. Často na křižovatky vynesli z blízkých vesnic nemocné, protože slyšeli, že s tou velkou společností Bělehradskou také jede nějaký doktor. Doktor dle náhledu srbských venkovanů na každý způsob musel býti lékař, a oni tedy tu i tam chtěli užiti této vhodné příležitosti a pomoci nějakému chudákovi. Na neštěstí jsem tím očekávaným doktorem byl já, a dle toho, kterak Zach mi vysvětlil poměry, nezbylo mi nic jiného nežli doktora dělati. Zach mi byl při tom nápomocen, a tak jsme tedy spojenými silami dělali, seč tyto síly právě byly.

Naše komonstvo vzrostlo na více nežli 200 mužů, když jsme táhli k tureckému hradu Sokolu. Každý v plné zbroji. Tehdáž sedlák srbský ani nepřihnal prasátko na trh do Bělehradu bez pušky na zádech. Jezdci měli dvě bambitky a handžar za pasem a často ještě pušku přes rameno; pěší ponejvíce měli jenom pušku a handžar za pasem. Lid veskrze statečný a možno říci krásný. Vůbec musím podotknouti, že jsem na této cestě viděl mnoho krásných mužských, ale jenom jednu skutečně krásnou ženskou, která však za to byla opravdu čarokrásná, pravá Madonna. Byla to dcera popova ve vesnici Visu. Pověst o této zcela kromobyčejné krasavici musela býti velmi rozšířena, neboť rok po tom kněžna Persida jednoho dne mi oznámila jakožto velkou událost, že zemřela.

Věděl jsem ovšem, že naše komonstvo se skládá ze samých rolníků, avšak několikrát na této cestě se přihodilo, že jsem pozoroval mezi jezdci muže nápadného svou krásnou pravidelnou tváří, svou postavou martiální a svým důstojným chováním, tak že jsem se mimovolně zeptal Zacha: „Kdo jest ten tam?“ — načež vždy odpověď zněla: „Rolník.“

Počasí nám bylo nad míru příznivo, tak že jsem již ve Valjevu si koupil koně od jednoho pandura za 15 dukátů a jel ve společnosti důstojníků.

Nacházel jsem se jako v novém světě, a cítil jsem se brzy po přestálých trampotách ve vlasti jako znovu zrozen. Ta jízda rozsáhlými dubovými lesy, ty noclehy a často i obědy pod širým nebem, ta pestrá společnost v národním kroji, a pak ty zcela nové poměry společenské, to vše činilo na mne mocný dojem a působilo nad míru blahodárně. Doma ve vlasti truchlili jsme nad hrobem svobody politické a nadějí národních; zde jarý život, život zvláštní, který se mohl státi základem šťastné a zdařilé budoucnosti.

Jel jsem nyní stále ve společnosti Zachově, neboť jako nastávající vychovatel mladého prince byl jsem považován jakožto jedna z prvních osob naší společnosti. Brzy se rozvinuly mezi námi vážné rozmluvy o tom, co Srbsko nyní jest a co by mohlo z něho býti, kdy by vývoj země a lidu řídil se rozumně a na základě skutečných poměrů. Jelikož obsah těch našich rozmluv celkem utvořil obraz tehdej-

šího Srbska, podám jej k vůli snadnějšímu přehledu poněkud systematicky sestavený.

Povrch knížectví srbského obnáší asi 1000□ mil zeměpisných, a počet obyvatelstva asi 1,000.000, tedy asi 1000 lidí na jedné □ míli. Půda jest velmi úrodna, tak že rolnictví a jmenovitě vinařství může se vyvinouti na vysoký stupeň dokonalosti a státi se bohatým pramenem důchodů zemských. Poměry společenské liší se valně od poměrů v ostatní Evropě. Srbsko nemá *žádné šlechty*; kníže Miloš násilně potlačil choutky několika vynikajících rodin, které si chtěly hráti na bývalé begy turecké. Miloš Obrenović, rozený autokrat, nechtěl trpěti, aby si někdo vedle něho zahrával na pána. Vše muselo se podrobiti jeho svrchované moci, a tím alespoň udržel tutéž rovnost všech, která i dříve panovala za doby panství tureckého. To je snad neli jediná, alespoň největší zásluba, kterou si získal ostatně velmi libovolný neli tyranský kníže Miloš.

Hlavní část obyvatelstva tvoří stav rolnický, který žije v zádruhách. Měst není mnoho; téměř ve všech těchto městech jsou ještě Turci. Valná část městského obyvatelstva srbského jsou lidé, kteří patří domovem do nějaké zádruhy venkovské, a kteří šli, jak se říká, do světa na zkušenou. Vedeli se takovému venkovanu dobře v městě, dařili se mu řemeslo neb obchod, zůstane v městě; neníli tomu tak, vrací se třeba po letech domů do své zádruhy. To jsou jenom mužští; žádné ženské neodcházejí ze zádruhy do města, pročež v Bělehradě všecky služky jsou z Rakouska.

Zádruha jest jaksi vzácným základem státní společnosti srbské. Zádruha jest příčinou nebo pramenem těchto zvláštností ve společenských poměrech knížectví srbského, které přímo musejí se nazývati výhodami, jichžto nelze najíti v nižádném jiném státě evropském.

Předně v celém knížectví srbském není *žádné chudiny*, *žádných tuláků*. Každý má svůj domov, svou výživu a také svou práci ve své zádruze. Žebráků nikdež není. I ten, který v městě nepochodil, nepřichází, jak u nás říkáme, na mizinu, ale jde jednoduše zase do své zádruhy a je zachráněn.

Mimo to v žádném jiném státu evropském není uložení daně tak spravedlivé, a její vybírání neděje se nikde tak snadno a tak pravidelně jako v knížectví srbském. Jediná daň jest posud daň z hlavy. Počítá se asi 150.000 hlav tuto daň platících. Daň obnáší 5 tolarů (10 zl. stříbra) ročně. Dejme tomu, že obec N. má 100 „porezski glava," tedy platí 500 tolarů daně. Jelikož však, jak jsem již podotknul, není jedna zádruha tak zámožná jako druhá, kmet čili představený obce vždy velmi spravedlivě rozvrhuje tuto daň, tedy zde 500 tolarů dle poměrů majetkových, tak že jeden bude platiti 10 až 15 tolarů, druhý jenom tři nebo dva. Jakmile kmet svých 500 tolarů má pohromadě, co nikdy netrvá dlouho, sedne na kůň a doveze peníze okresnímu náčelníkovi. Tento zase sebrané peníze z jednotlivých obcí odvede náčelníkovi krajskému, a krajský náčelník konečně je přiveze do Bělehradské státní pokladny. Není jiných peněz, nežli zlatých a stříbrných, totiž ponejvíce rakouské dukáty, tolary a dvacetníky; drobnou minci tvoří dílem turecké piastry, dílem rakouské měďáky. Slušné úředníků

státních (jakož i moje) znělo na tolik a tolik dukátů a vyplácelo se také v dukátech. Těchto dukátů bylo v pokladně státní vždy dosti, *dluhu státního žádného* nebylo, a jelikož jediným šperkem žen a dívek v kroji národním (a tehdáž i v Bělehradě vůbec převládal kroj národní) byly dukáty, tolary a dvacetníky, mohu jenom říci, že obnos těchto všech peněz v knížectví srbském musel činiti nepočítané miliony. [1])

Není žádné berničné zadrženosti, není žádného prominutí daně, není žádného zvláštního berničného úřadu.

Všechny zločiny, které v jiných zemích svou příčinu mají v nouzi a bídě nebo vůbec v chtivosti cizího jmění, jsou v Srbsku naprosto vyloučeny. Bezpečnost majetku je taková, že dvéře v domech nemají zámků, neboť není zlodějů. Advokátů není, proto že není žádných procesů; soudních úředníků také není, protože nemají co souditi. Apelační soud v Bělehradě je pouhá sinekura. Vražda se spáchá někdy ze žárlivosti. Vězenství jest, neboť zákony jsou velmi přísné. Na každé odcizení cizího majetku je trest smrti. Vím, že za mého pobytu v Srbsku jeden muž, který z jiné havlije vzal několik kousků cukru pro svou nemocnou ženu, byl dle zákona odsouzen k smrti, avšak knížetem mu udělena milost, a on dán do vězení. Pro takové odsouzence byla trestnice v Topčideru u Bělehradu. Bývalo jich tam několik. Když přišly vánoční nebo velkonoční svátky, tito trestanci dostávali dovolenou, a beze všeho průvodu odebrali se domů do své zádruhy, a když dovolená vypršela, opět beze všeho průvodu se vraceli do vězení. Instituce zádruhy jest toho příčinou, že takový odsouzenec po celé zemi nenajde útulku: jeho zádruha netrpí ho déle doma, než mu bylo dovoleno, a zádruha cizí ho nepřijímá.

„To jsou," pravil Zach, „ony neocenitelné výhody, kterých sociální instituce zádruhy poskytuje národu srbskému. Jsou skutečně neocenitelné, a bohužel také nejsou dostatečně oceněny. I tu v Srbsku platí stará pravda, že lidé si neváží toho, co mají. Hlavní úlohou srbských státníků a politiků mělo by býti, aby tyto nepopíratelné výhody společenských poměrů, ktoré Srbsko má před jinými státy evropskými, spojili s nutnými požadavky všeobecné evropské civilisace tak, by země a národ ničeho neztráceli z toho, co dobrého mají, a přibrali z ciziny jen to, co se sem hodí, a co zde zavesti možno bez ujmy domácího blahobytu. Musím vám říci, že není velkých nadějí k tomu, by se tak stalo. Nacházíme se jižjiž v takovém proudu, který já jediný sotva dovedu zastaviti, a jsemť já skutečně jediný, který všemožně se opírá proti tomuto proudu. Jižjiž tu máme v Srbsku mezi muži, kteří mohou míti rozhodný vliv na řízení veřejných záležitostí, dvoje pokolení, z nichž jedno nebrání dosti, co tady dobrého máme,

[1]) Ženské při našem příjezdu do nějaké zádruhy vždy se objevovaly ve svátečním obleku a měly tedy na sobě všechny své šperky. Tu jsem viděl selky, které měly na fesu alespoň 300 dukátů a asi 50—60 i s většími zlatými penězi kolem krku. Ba jednoho dne uprostřed velkého lesa viděl jsem samotinkou dívku, která tam hlídala asi tři kozy, a ta dívka měla na sobě hotový pancéř od krku až k pasu ze samých stříbrných dvacetníků. Tato dívka v lese zajisté jest také zajímavá a významná illustrace společenských poměrů v knížectví srbském.

kdežto druhé nemá jiné myšlenky, nežli vše převrátiti a změniti dle cizích vzorů. Starší pokolení osvědčených vlastenců srbských, v jehož čele nyní stojí Ilja Garašanin, a které až posud má vládní moc v rukou, samí to mužové, kteří svoje vzdělání nemají ze školy, ale ze životní zkušenosti, kteří však nicméně vynikají bystrostí ducha a soudností praktickou, jižjiž kladou přílišnou váhu na nedostatky, jichž ovšem v Srbsku dosti jest proti ostatní Evropě, a hledí jen k tomu, aby se tyto nedostatky pokud možná brzy odstranily a doplnily. K tomu konci senát dle návrhu těchto mužů ustanovil ročních 10.000 tolarů (20.000 zl. ve stříbře) na stipendia pro mladé Srby, kteří mají v nějakém hlavním městě evropském navštěvovati vysoké školy a přinášeti domů vědomosti vědecké, jichž tu posud není. Tímto spůsobem již povstalo a množí se pokolení druhé, mladší, které já alespoň pokládám za veliké nebezpečenství pro přirozený a zdárný vývoj srbského národa a srbské země. Považte jenom, že takový mladík zcela nezkušený, nevyvinutý a nehotový, pokud se týče povahy, náhledů a zásad životních, mladík, který tu někdy žil v poměrech velmi neskvělých, třeba i stísněných, najednou sám jde z malého Bělehradu na př. do Paříže s ročním důchodem 3000 zl. čili 6000 franků, a představte si trochu, jaký dojem na tohoto mladíka srbského učiniti musí ten francouzský moderní Babylon. Mladík tento stráví v Paříži 4—5 let, nevrací se domů na prázdniny, je tam ustavičně, je tam v těch letech, ve kterých z mladíka vyvíjí se muž, studuje pilně, jeli hodný a rozumný, chytá se světa a hejří, jeli méně hodný a méně rozumný; avšak v jednom i v druhém pádě vrací se po 4 nebo 5 letech do Bělehradu ne jako Srb, ale jako „Parizlija,“ jak takovéto nastávající spasitele vlasti trefně pojmenoval domácí vtip národní. Takový „Parizlija“ ovšem přichází domů ve fraku a v cilindru, s tak nazvanými kotletami na místě národních knírů, nosí rukavičky a dívá se na všechno doma velmi pohrdavě s výše své Pařížské uhlazenosti a snad také více méně dokonalé učenosti. Pro něj se to Srbsko stává jenom zkušebným polem, na němžto on bude pracovati jakožto obnovovatel a napravovatel vlasti. Čím jest nadanější, tím bude nebezpečnější pro to ubohé Srbsko, ježto pro něj jest jenom corpus vile, in quo fiat experimentum. Pro něho nic domácího nemá ceny, protože to není tak, jak to viděl v Paříži, a ta Paříž zůstane mu vždy tím nejvyšším, co vůbec na světě jest, tou zaslíbenou zemí, kterou nerad opustil, a do které jej pořád nese touha, věčně podrývající a ničící jeho lásku k vlasti. To je to nové pokolení, od něhož já alespoň neočekávám mnoho dobrého pro blaho Srbska. Já,“ doložil Zach, „zásadně bojuji proti nim. S jakým prospěchem, to ví Bůh. Budeli moje škola výdatným a dostatečným závažím proti destruktivním tendencím oněch nezralých a přenáhlených reformátorů, jichž počet pořád roste, toť ovšem velká otázka. Mou snahou vždy bude, aby žáci mého ústavu zůstali pravými Srby, aby naučili se ceniti to, co ve své vlasti mají zvláštního a zajisté dobrého, a aby se nestávali slepými obdivovateli a napodobovateli ciziny. Co z toho ze všeho bude, budiž Pánu Bohu ponecháno. Víte nyní, co já tady v Srbsku chci, a co jest jaksi úkolem mého života: zachrániti totiž toto Srbsko před přenáhleným postupem na dráze tak nazvané evropské civilisace. A vy,

který máte vychovati budoucího knížete, pomáhejte mi v tomto díle dle možnosti."

Musím říci, že jsem úplně souhlasil s náhledy Zachovými a že jsem je přijal za své. Vzpomínal jsem na svůj pobyt v Paříži roku 1846 a na to, co tehdáž mi povídával Victor Considérant, vůdce fourieristů, že totiž Slované tam v Turecku mají sociální instituce, ke kterým pracují francouzští socialisté.

Posledního dne v měsíci září vrátili jsme se nazpět do Bělehradu; věděl jsem o leccos více, nežli když jsem před měsícem z Bělehradu odjížděl, a věděl jsem jmenovitě, jaká je moje úloha jakožto vychovatele budoucího knížete srbského. (Dokončení.)

Kochova éra.

Od

dr. Jindř. Mourka.

Vždy zůstane zajímavou lekturou historie, jež zaznamenala i jen pouhé zevní projevy onoho kvašení a onoho ruchu, který nastal v odborných kruzích lékařských zrovna jako v kruzích neodborných, když 12. listopadu 1890 profesor dr. Robert Koch uveřejnil první svoje sdělení o léku, jenž má zabraňovati ničivým pochodům tuberkulosy, nejvítěznější a nejnenasytnější nepřítelkyně lidského života. Radostný enthusiasmus zrovna zalomcoval celým vzdělaným světem. A enthusiasmus, jímž pozdravena zpráva Kochova, byl oprávněn; platil nejen věci samé, ale byl vzbuzen hlavně tím, že původcem objevu byl dr. Koch, otec všeho bádaní v oboru bakteriologie, otec novodobého exaktního bádaní medicinského, muž, jenž okázal, jak se má vzdělávati pole, s něhož medicina již dnes sklízí a s něhož zajisté teprve sklízeti bude žádoucí výsledky praktické, učitel, dle jehož návodu a method zdravověda zemi, vzduch i vodu prozkoumala. Neposlední pak pružinou nadšení, s nímž i střízliví a klidní jindy pozorovatelé a autority na slovo vzaté nález Kochův pozdravili, byla krásná naděje, že poznáním podstaty nového léku a poznáním cesty, která k objevení jeho vedla, nalezeny budou nové dráhy pro therapii, léčení infekčních nemocí.

Jevištěm pravého vytržení odborných i neodborných kruhův byl Berlín v těch dnech, když se rozšířily zprávy o prvních výsledcích dosažených Kochovým lékem na klinikách Berlínských; zvýšilať se v městě tom mnohonásobně návštěva cizinců, kterým ono město slibované pomoci od tuberkulosy v mnohých případech pomáhalo od peněz, a to někdy spůsobem, který se nezdál nepodoben k vyděračství.

Lékaři ze všech úhlů světa spěchali do Berlína. „Nejen lékaři praktičtí" — píše universitní profesor V. Janovský, který byl mezi prvními, již navštívili Berlín za příčinou bližšího poznání nové léčebné methody u pramene samého, — „ředitelé ústavů pro nemoci prsní,

lékaři lázenští hlavně z míst klimatických, nýbrž i učitelé lékařství ze všech universit světa, především četní Vlaši, Rusové, Poláci a Němci jakož i Francouzi ve značném počtu dostavili se do Berlína, aby čerpali ze zkušeností, z případů, které byly jim dány k disposici ze strany profesorů Berlínských klinik. Shromáždění na všech klinikách má internationální ráz, na všech klinikách zaslechnouti lze rozhovory ve všech evropských řečech. Nával k jednotlivým přednáškám a demonstracím jest tak veliký, že stěží lze dostati místa v rozsáhlých auditoriích Berlínských klinik, a že i schůze spolků lékařských, které pozvaly veškery cizí lékaře pohostinsky do svých schůzí, nenalézají dosti místností, aby návalu vyhověly."

Jest to zajisté pozoruhodný úkaz, že Kochův lék sotva ohlášený mohl vzbuditi takové nadšení a takové naděje v samých kruzích lékařských, tedy tam, kde obyčejně každý nový lék se potkává s chladnou nedůvěrou, i když nálezcem jeho jest muž jmena tak zvučného jako na př. Pasteur, jehož očkování proti vzteklině setkávalo se na počátku s tuhou opposicí mediků̊v.

S lékaři houfně na sever putovali nemocní, kteří v tak drsné době roční obyčejně jižních krajin vyhledávají. Počet těch, kteří doufajíce, že se jim dostane léku proti smrtonosné nemoci, podnikali mnohdy pouť několikadenní, rostl každým dnem, rozsáhlé kliniky a nemocnice Berlínské, kde podáván Kochův lék, nestačovaly návalu. Na rychlo tudíž adaptovány soukromé byty pro privátní kliniky. Ale ani potom šest velikých klinik, zřízených pro léčení nemocných Kochovým lékem, z nichž některé — jako oddělení zřízené při klinice Bardenlebenově a vrchním štábním lékařem Köhlerem a štábním lékařem Westphalem vedené — až 200 postelí čítaly, nemohlo pojati všech nemocných, ba ani za drahý peníz nebylo lze dostati se do privátního léčení oněch šťastných, kteří Kochův lék k disposici měli, a z nichž někteří, podle zpráv do veřejnosti vniklých — snad nepravdivých — z talismanu na počátku bedlivě ukrývaného a celé masse lidí žádoucího dovedli výtečně zlato těžiti. A tak nuceni byli mnozí a mnozí po cestě s obětmi a útrapami vykonané vraceti se zpátky, nenalezše kýženého přijetí.

Klidnějšímu pozorovateli muselo býti hned v první době jasno, že nemůže míti příznivého výsledku ukvapené zřizování četných privátních nedostatečných klinik, jež později dokonce policejně musely býti zavírány, jakož i že není možno nadíti se úspěchu povšechného pro nemocné šmahem bez systému do Berlína posílané. Neboť když se tam vypravovali lidé takřka polomrtví, nebylo nesnadno předvídati, že daleká, bez rozvahy podniknutá cesta, pro ně ovšem velmi namáhavá, nebude ubohým ku prospěchu. Záhy také oznamovány případy, že nemocní cestou k zázračnému prameni skonali, nebo že přestávše námahy cestovní pro úplnou vysílenost, náhlé záchvaty krvácení a t. p., i když přijati byli na vytouženou kliniku, léčeni býti nemohli.

Nepřímým původem toho bylo ovšem denní novinářstvo, jež později tak často a tak trpce obviňováno, při čemž zapomínáno, že enthusiasmus, s nímž odborné kruhy přijaly sdělení Kochovo o účinnosti nového léku, žurnalistiku omlouvá. Touha po sensačních novinách zavinila, že denně

přinášeny nové a nové zprávy, které obecenstvu často mnohem více sdělovaly než samy zprávy o výsledcích pilného bádaní Kochova a než sama sdělení o studiích kliniků lékem manipulujících. To konečně musclo vzbuditi reakci předně u lékařů samých.

Ohromný interes, jaký otázka hojitelnosti a zhojitelnosti tuberkulí má pro celou lidskou společnost, vysvětloval sice i ospravňoval všeobecnou zvědavost laiků, dychtivých věděti, jak se to má s venedůležitým problémem, před nějž nás Koch postavil; ale škody, jež zavinily v širokých, poměrův a věcí neznalých vrstvách zprávy z klinik, lékařských spolků a vědeckých přednášek, které pomalu počaly již tvořiti stereotypní sloupce denníků, velmi ostře illustrují správnost prohlášení některých anglických listů lékařských — zejmena Lancet, Britisch Medical Journal, Medical Press a j., že nesrovnává se nijak s důstojností lékaře, zasílati denním listům zprávy o výsledcích léčení novým lékem a pozorováních při něm konaných. Vzhledem k důležitosti věci odporučeno vylíčiti vše tak, jak se to skutečně má, pokud ovšem laik poučení z toho čerpati může. Kollegium škotských lékařů svým členům přímo zakázalo zasílati podrobnější publikace o účincích Kochova léku denním novinám.

Obraťme se k nejvážnějším svědkům nálady a ruchu, jaký zavládl v těch kruzích, jichž mínění ostatní společnost s dychtivostí sledovala. Odborné listy lékařské celého světa, jak pochopitelno, od doby prvého sdělení Kochova vyplňovaly a částečně dosud vyplňují sloupce své studiemi o novém léku. Deutsche medicinische Wochenschrift, v níž uveřejnil Koch sdělení svoje o novém léku proti tuberkulose, a která již před tím patřila k nejoblíbenějším listům lékařským, musela po enunciaci Kochové v dvojnásobném počtu výtisků býti vydávána, ač náklad zdvojnásobeným obsahem následkem nových uveřejňovaných studií zdvojnásoben býti musel.

První sdělení Kochovo, které časopis ten ve 46. čísle roku 1890 přinesl, otištěno doslovně ve velikém počtu lékařských listů. Také větší časopisy denní daly si článek telegrafovati buď doslovně — telegram obnášel 3972 slov — anebo ve výtahu. Jeden z největších denníků Vídeňských, jemuž podařilo se v touž dobu, kdy zmíněné číslo Deutsche med. Wochenschrift vyšlo, přinesti zároveň doslovně publikaci Kochovu, zapletl se tím do procesu s vydavateli D. m. W., jichž majetkem Kochova práce se stala, pro nedodržení smlouvy stran práva otištění. Americké časopisy nabízely ohromné sumy peněz, aby získaly prioritu publikace nebo aby směly aspoň současně publikaci přinesti.

Sumou žurnalistika jak odborná tak neodborná pozdravila Kochovu netrpělivě čekanou práci a Kocha samého tak hlučnými fanfárami, jak se jen v nejřidších případech přihází.

Fanfáry ty pak byly jen hlučným ohlasem nadšených projevů, které se děly ve spolcích a kruzích lékařských. Svědek enthusiastických pozdravů, jež jmenem učených společností pronášeli mužové v dějinách lékařství nejkrásnějších jmen požívající, nedovede snadno pochopiti horování jindy chladných pozorovatelů pro lék, o jehož podstatě a složení věděli tolik jako nic. Nechceme citovati mnohých výroků, dostačí jeden, který dosti dobře charakterisuje stanovisko medicinských koryfeů ně-

meckých, výrok na slovo vzatého profesora Esmarcha (a takových pro jevů čítati lze na tucty), který předváděje svým posluchačům prvního pacienta léčeného Kochovým tuberkulinem pravil: „Každý přítel lidstva s vděčným srdcem holduje dnes geniálnímu badateli. Co má svět prostředků ku projádření pocty, všechny s vděkem složí jemu k nohám. Neboť on to jest, jenž lidstvo vykoupí od biče v největší míře je sužujícího . . . Také my lékaři jsme díkem nikoli nejmenším zavázáni tomu velkému muži. Neboť tuberkulosa v nejrůznějších svých formách byla pole, kde se bojovalo sice mnoho a prudce, ale kde jen zřídka dosáhlo se trvalého vítězství."

Také v Rakousku všechny skoro spolky a korporace lékařské závodily v holdování Kochovi, „zakladateli nové doby vědy lékařské." Ostatně snášel drát projevy díkův a podivu, pozdravy a výrazy vděčnosti houfně z celého skoro světa lékařského do Berlína. Sám Pasteur telegraficky blahopřál Kochovi. Vyznamenání, čestná členství a občanství z Německa, Rakouska, Anglie, Ruska, Francie, Italie, Turecka a odjinud na badatele jen pršela. Císař Vilém vyznamenal Kocha velkokřížem červeného orla, kterýžto řád se propůjčuje toliko nejpřednějším politikům, před tím jediný učenec — Alex. Humboldt — jím byl ozdoben. I sultán poslal šťastnému badateli vysoký řád. Ke cti Kochově ražena medaille umělecky provedená se znakem lékařské vědy na jedné a s poprsím Kochovým na druhé straně. Také spolupracovníci Kochovi vyznamenáni: dr. Libbertovi a dr. Guttmannovi dostalo se titulů tajných a zdravotních radů, dr. Pfuhl, zeť Kochův, jmenován profesorem.

Zemské sněmy, akademie, university, učené korporace, zdravotní sbory a rady dílem ihned vysílaly odborné zástupce ke Kochovi, dílem usnášely se učiniti tak v nejbližší době, jakmile získán bude poklidnější čas ke zkoumání a bližšímu obeznámení, a návštěva hromadná v Berlíně něco uleví. Nejvyšši zdravotní rada rakouská již 15. listopadu 1890 v sezení více hodin trvajícím usnesla se doporučiti ministerstvu, aby vyslalo dva členy její do Berlína, jednoho klinika a epidemologa a jednoho bakteriologa, aby u pramene se informovali. Když pak dvě neděle po tom delegáti do Berlína vyslaní podali zprávu o výsledcích své cesty a nabytých zkušenostech, uzavřeno, aby na všech universitách a ve všech nemocnicích, kde podmínky přesně vědeckého zkoumání jsou dány, Kochův prostředek objektivně vědecky byl zkoušen. Za tou příčinou měl býti ústavům těm prostředek, pokud možno, ihned zaopatřen se závazkem, že podána bude ministerstvu o výsledcích zkoumání v příhodném čase důkladná vědecká zpráva. Soukromým lékařům mělo léčení novým lékem jen tehdy býti povoleno, vykážíli se původem jeho. Zároveň usneseno postarati se o přípravu léku v státních ústavech ihned, jakmile tuberkulin blíže znám bude.

Všichni zdravotní chefové c. a k. armády sestoupili se ve Vídni v kollegium, jež mělo studovati léčební methodu Kochovu, zrovna jako v Německu, kdež všichni sboroví lékaři armády pruské, saské a virtemberské hned první týden po enunciaci Kochově svoláni byli do Berlína ku poradám, jak by bylo možno zužitkovati nový prostředek pro zdravotní službu vojenskou. Profesoři Bergmann a Pfuhl, kteří první s Kochovým lékem pracovali a experimentovali, přednášeli o léku vojenským

lékařům se zvláštním zřetelem ku praxi vojenské. Z Rakouska vyslán generální štábní lékař Podratzki a plukovní lékař Kowalski do Berlína studovat lék a možné jeho zužitkování ve vojště.

Zdrželivěji chovali se k novému objevu Francouzové. Odborné jich medicinské listy přinesly sice sdělení Kochovo doslovně, ale nepřičinily buď žádných poznámek nebo jen zcela chladná slova. Odmítavé, ač nikoli snad vášnivé stanovisko tehdejších francouzských odborných kruhů vůči ostatnímu enthusiasmu dobře charakterisuje výrok, jejž Gazette des hôpit. učinila: „Therapie dosáhla snad nové éry, která nemá pranic společného s dosavadní érou. Jmeno Kochovo a lékařů s ním pracujících a výsledky dosud dosažené nedovolují pochybovati o realitě konaných studií. Humanita a medicina jich využitkují i v tom případě, když další výsledky nebudou docela odpovídati nesmírným nadějím v methodu kladeným.“

V Německu zatím stavěli, adaptovali a projektovali nemocnice a sanatoria pro tuberkulosní pacienty na všech stranách. Berlínská městská rada se již 20. listopadu bez debaty a jednohlasně usnesla postarati se Kochovi na městské útraty o místnosti, jichž by měl potřebí k svým pokusům a studiím po celou dobu, dokud nebude projektovaná vhodná budova státem vystavěna. Kuratorium Berlínské nemocnice Moabitů následkem usnesení toho postoupilo Kochovi potřebný počet baráků asi se 150 postelemi. Městský statek Melchov pak v témže sezení městské rady vyhlídnut ke zřízení sanatoria pro tuberkulosní nemocné.

Říšský ministr Gossler podal v pruském sněmu 29. listopadu první podrobnou zprávu o Kochových pracích a studiích, k rozluštění otázky hojení tuberkulosy podniknutých. Zároveň pak k interpellaci poslance Grafa a soudruhů, podporované členy všech frakcí sněmovny, sdělil, jak se budoucně stát zachovati míní co do rozšíření a zužitkování Kochovy léčebné methody. Připravování Kochova léku mělo se díti pod státním dohledem, ale ovšem — jako dosud — za dozoru Kocha samého. Při ohromné poptávce po novém léku ministr uznával za oprávněný požadavek, aby zařízen byl státní ústav k vyrábění nového léku.

Sdělení ministrovo všecky strany sněmovní přijaly s nadšenou pochvalou. Rozesílání léku měl převzíti stát rovněž do své správy; mělo pak se díti v lahvičkách pětigramového obsahu. Cena lahvičky léku opatřené úřední pečetí stanovena na 25 mark. „Celému světu bude zajisté vítanou zárukou,“ pravil ministr, „dáli pruský stát věci svou firmu.“

Tajný zdravotní rada dr. Gutmann, redaktor Deutsche med. Wochenschrift, ředitel nemocnice, o tomto sezení sněmovním napsal: „Tento den jednání pruské sněmovny bude vždy označován jako den čestný v dějinách německého národa, který s pýchou a radostí přijal sdělení páně ministrovo a šťasten i hrd jest, že ve svém středu má takového syna, jakým jest Koch — jak se pan ministr vyjádřil. Jest to čestný den dr. Kocha, u něhož touhy po pokroku a lásky ku pravdě dostihuje jen jeho nezištnost a láska k člověčenstvu. Jest to také čestný den ministra Gosslera, jenž věci se ujal.“

V témže sezení sdělil ministr dále, že vláda míní projektovati vystavění nové nemocnice a vědeckého ústavu, které jediné měly sloužiti ku provádění Kochových experimentálních studií. Nemocnice měla se skládati ze čtyř baráků o 128 postelích, vědeckému oddělení měl býti při zařizování vzorem Pařížský ústav Pasteurův. V čelo ústavu zamýšleno postaviti Kocha, jemuž přiděleni býti měli dva ředitelé, jeden pro nemocnici, druhý pro vědecké oddělení, při němž projektováno dvacet míst praktikantských. Koch sám měl zbaven býti všech prací, aby jediné svým studiím a experimentům věnovati se mohl. „Považuji dnešní okamžiky za nejkrásnější svého úředního působení," končil ministr svou řeč, „ježto mi dána příležitost sdělení tato sněmovně učiniti."

Záležitost nové nemocnice a nového vědeckého ústavu v nejkratším čase ze stadia projektu přešla do stadia provádění. Se stavbou počato bez odkladu, a přečetní dělníci jak ve dne tak v noci při umělém světle pracovali, aby ústav do dubna byl postaven. Dnes ústav i nemocnice již jsou zřízeny, a o jich účelnosti svědčí nová a četná vědecká sdělení.

Ale ani cizina nezůstala nečinnou, pokud tkne se vymýšlení a částečně i uskutečňování projektů, aby objev Kochův prakticky byl zužitkován. V Londýně již v prosinci 1890 sestoupila se společnost, která usnesla se zříditi „ústav pro profylaktickou medicinu," jenž měl spojovati v sobě jaksi ústav Pasteurův a „institut Kochův," obstarávaje přípravu léčiv, jež studium infekčních nemocí jako účinné proti nakažlivým chorobám najde. Předsedou komitétu byl sám slavný Lister.

Týmž časem ohlašovaly naše denníky, že v prvních dnech nejbližšího zasedání říšské rady dá zdravotní výbor poslanecké sněmovny podnět k rokování o návrhu na zřízení podobné instituce, jakou jest královský zdravotní ústav Berlínský. Návrh vyšel od poslance Rosera a soudruhův i obsahoval přání, aby při každé rakouské fakultě lékařské zřízena a dostatečně dotována byla řádná stolice pro hygienická a bakteriologická studia, aby také studium hygieny bylo příště obligátním předmětem pro řádné posluchače lékařských fakult. Zvláštní komité nejvyšší zdravotní rady, jehož referenty byli profesor Gruber a Weichselbaum, stanovilo v sezení 3. ledna 1891 povšechný program, dle něhož se měly zařizovati hygienické ústavy v Rakousku, aby vyhovovaly nutnému vzdělání lékařů a zdravotních lékařů v hygieně. Zaznamenáváme zprávu tu jedinou z mnohých podobných, nechtíce se nad potřebu šířiti; dostačujeť ona sama dobře k charakteristice vlivu, jaký nové výzkumy Kochovy měly na přesvědčení veřejnosti, že hygiena jest z nejdůležitějších a nejnutnějších lékařských disciplin, a že jest nejnaléhavější potřebou naší doby šířiti její náuky. Výraz přesvědčení tomu dán výnosem ministerstva vyučování ze dne 12. ledna m. r., jímž se nařizuje, aby zvláštní péče byla věnována na ústavech ku vzdělávání učitelů a učitelek hygieně, oné části vědy lékařské, která se zanáší substráty životními a okolím člověka, která se snaží vypátrati příčiny a podmínky vzbuzující častější poruchy v organismu a snižující tím spůsobilost a resistenci životní. Vyučování zdravovědy měl na ústavech těch napříště říditi lékař.

Slovem, Kochovy práce a pokusy působily přímo i nepřímo na vývoj z nejmladších a nejdůležitějších odvětví lékařské vědy, na vývoj hygieny a s ní souvisejících disciplin, blahodárněji než snad jakákoli jiná událost před tím. Stopy mocného proudu v záležitosti té až po dnes dobře lze znamenati, třeba by povrchnějšímu pozorovateli unikaly.

A přec nelze než konstatovati, že kámen, který způsobil tak mocné rozvlnění klidné hladiny, neměl takovou váhu, jak se v první chvíli zdálo. Míníme ovšem publikaci o léku, nikoli snad studia k objevení tuberkulinu podniknutá. Možno to připisovati jedině ohromné autoritě Kochově, že nebylo hned na počátku vytknuto, jak málo se v Kochově první zprávě o tuberkulinu nalézá fakt, na něž by seriosní badatel mohl navázati nit dalších svých studií ve směru tom. Všimnemeli si dosti zběžně publikace té, v níž Koch sděluje, kterak dle výsledků pozorování svých nakloněn jest souditi, že tuberkulosu lze s jistotou vyléčiti, zejmena jeli v počátcích, — vidíme, že neobsahuje žádných protokolů exaktně vedených o experimentech na zvířatech, neobsahuje pražádných zpráv o spůsobu a cestě, jež vedly k získání léku, neobsahuje sdělení o přípravě žehnaného prostředku atd. V publikaci té vůbec Koch sám prohlašuje, že vyšetřování svého posud neuzavřel, že práce jeho není ještě úplná, že mnohé důležité otázky ještě zůstávají nerozluštěny a že veřejnosti zatím podává jen kratičký, orientující přehled o momentánním stavu svých výzkumů.

Nicméně prohlášení to nebylo na závadu tomu, že se s léčením počalo všeobecně, že lék neznámého složení a neznámých dosud účinků byl rozesílán do všech konců světa, jsa ze všech konců vyžadován. Koch, který sám na člověku neexperimentoval, svolil, aby kde jaký praktik směl s lékem manipulovati.

První klinikové, jimž Koch svůj lék k užívání odevzdal, byli prof. Brieger, dr. Lewy, vrchní štábní lékař Köhler a tajný rada Fräntzel. První autentickou zprávu většímu lékařskému publiku o klinických zkušenostech s lékem Kochovým při tuberkulose podal již 16. listopadu tajný rada Bergmann v mimořádné schůzi spolku Berlínských chirurgů (Freie chirurgische Vereinigung), svolané do auditoria královské chirurgické kliniky. Přednášce jeho byli vedle prvních chirurgů Německa, kteří se do Berlína k tomu sjeli, přítomni přečetní lékaři cizozemští, mezi hostmi nalézal se ministr vyučování Gessler, generální štábní lékař říšské armády vrchní medicinální rada Coller, četní zástupci lékařského oddělení ministerstva vojenství a j. Den potom přednášel o svých zkušenostech s Kochovým lékem druhý klinik prof. O. Fräntzel ve spolku pro vnitřní lékařství, jehož praesident tajný rada prof. Leyden, jeden z nejpřednějších kliniků německých ještě před Fräntzlovou přednáškou za nadšeného souhlasu přečetného lékařského posluchačstva ohlásil, že spolek nevyčkávaje podrobných zpráv, jež ze všech stran o novém léčivu sdíleny budou, v absolutní důvěře v Kocha již nyní hojitelnost tuberkulosy tuberkulinem pokládá za jistou.

První publikace o klinických zkušenostech s Kochovým prostředkem přinesla Deutsche medicinische Wochenschrift ve 47. čísle ročníku 90. Jako dříve sdělení Kochovo byla i uveřejněná zde pojednání Fraentzlovo, Köhlerovo, Westphalovo, Lewyho a Bergmannovo ve všech lékařských

listech celého snad světa buď cele buď částečně otištěna. Za prvními následovaly brzy publikace jiné. Deutsche med. Wochenschrift od té doby v každém čísle měla mimořádnou přílohu, někdy i vícearchovou, jedině novému léku věnovanou. Vedle toho veškery listy německé i jinojazyčné přinášely valem články a pojednání o zkušenostech s novým lékem nabytých. Literatura tuberkulinu vzrůstala báječnou rychlostí.

Nepřihlížímeli k nejprvnějším publikacím, jež původní údaje Kochovy téměř bezpodmínečně potvrzovaly klinickými fakty, — a mezi autory jich byli klinikové prvého řádu, — pozorujeme hned od počátku v článcích za prvními následujících neshodu v údajích. Kdežto jedni — a těch bylo hned z počátku mnoho, mezi nimi však tehdy málo Němců — s reservou výslovně ukazujíce jen na krátkou dobu svých pozorování o léku úsudek pronášeli, velká řada jiných prohlašovala se s nadšením pro lék. Nutno vyznati, že klinikové s pílí neúmornou, všeho uznání hodnou, snesli v krátké době přehojný materiál podrobně propracovaných pozorování, jak toho důležitost věci vyžadovala. Ale již zpředu bylo lze souditi, že na údajích těch většinou jen ku příznakům, jež lék způsobil, se vztahujících bude možno jasný a kritický úsudek konečný budovati jenom, přiberouli se za základ kritiky dále také pozorování anatomická, farmakologická a fysiologická. Že se to hned z počátku nestalo a tím nejpřirozenější cesta přírodovědeckého bádaní jaksi byla opuštěna, nastal zmatek, který rostoucím počtem článků a pojednání vždy více se množil. A tak akutní stadium Kochovy éry rychle spělo ke krisi.

Veškery zprávy o léku z první doby, namnoze značně si odporující, lze roztříditi ve dva druhy. Jedni staví se více méně na stanovisko, jemuž výraz dal Arn. Besnier, předseda Societé francaise de dermatologie et de syphiligrafie, podávaje zprávu o léku Kochově jmenem lékařů Pařížské nemocnice sv. Ludvíka; pronesl se v únoru 1891 takto: „Žádný z nás lékařů v nemocnici sv. Ludvíka nekonstatoval při léčení prostředkem Kochovým ani v jediném případě lepších výsledků, ba ani takových, jako jsou výsledky docílené methodami jinými.“ Lék zavrhoval. — Mínění druhých dobře charakterisuje úsudek touž dobou pronesený na základě rozprav a sdělení učiněných v Berlínské lékařské společnosti, které svého času budily interes celého lékařského světa; pronesl jej předseda společnosti B. Fraenkel asi následovně: „V tuberkulinu máme lék, od něhož nadíti se lze zhojení mnohých nemocných, kteří dosud bez podmínky za ztracené pokládáni byli.“ Léku přisouzena budoucnost.

Když první projevy rozechvění dozněly ve většině interesovaných kruhův, nastala náhlá reakce: počala druhá perioda Kochovy éry, perioda úplného obratu. Velmi dobře jej vyznačil Curschmann na X. kongresu pro vnitřní medicinu, řka: „Nadšení ochablo, přepínání a nadsazování muselo samo sebou zaniknouti, pochybnost a námitky vzrůstaly, množily se a na mnohých místech musely nutně vésti k úplně opačnému cíli — k negaci!“ Negací připravována velmi volně cesta ke klidnému, kritickému pozorování.

Prudkost reakce, jež následovala za prvním nadšeným vzrušením, snadno lze, neutíkaje se k odborné literatuře, vysvětliti. Jakmile přišlo

na veřejnost, že Koch léčí tuberkulosu injekcemi, hned počaly injekce ve všech koutech země. Draho opatřovaným lékem manipulovali lidé nejen v službách pravdy i poznání stojící, ale i takoví, kteří v nastalé pohnuté době viděli příležitou chvíli k honbě po zisku. Že pak lidé nemající nutných znalostí k manipulaci s lékem potřebných, směli beze vší kontroly prováděti léčení novou methodou, to nemohlo nijak léku býti na prospěch. Okolnost tato zavdala také hned v první době příčinu k ministeriálnímu nařízení, že se má léčení Kochovým prostředkem omeziti jedině na dobře zařízené nemocnice a ústavy léčební; lékař, který by vně takových ústavů léčebných methody Kochovy užil, učiněn osobně odpovědným za všechny následky nedostatečné kontroly lékařské.

V brzku vyskytla se i řada podvodníků, kteří hověli všeobecné touze po léčení novým zázračným prostředkem a z nedostatku jeho, později snad k vůli jeho drahotě vstřikovali nedočkavým pacientům třeba jen — vodu. Snad ještě více škodilo překotné vymýšlení a užívání nových i starých method injekčních a přerůzných léků. Nebylo by snadno vypočítati, co všecko v té době navrhováno vstřikovati proti různým nemocem, zejmena proti tuberkulose. Zimničná činnost v té příčině tak mnohých autorů, o nichž nelze všeobecně říci, že by to byli šmahem jen kolečkáři při stavbě králů, a pak nezdar při většině pokusů vstřikováním různých látek a praeparátů vyléčení nemoci docíliti, vždy více v očích širokého obecenstva stupňovaly nedůvěru proti methodě Kochově. Záhy přihlašovali se také muži, kteří sobě osvojovali právo priority Kochova nálezu; Američan Dixon uškodil také skutečně u laiků Kochovi více než celá halda učených článků poukazujících na nebezpečí, jež užívání léku v případech nevhodných s sebou přináší.

Ale více než všechny tyto zevní momenty budila hned na počátku podezření ta okolnost, že podstata léku stále pečlivě zatajována, že lék stále měl zůstati neznámým. Co Koch vstřikuje a jakou cestou myslí že injekce působiti mají, o tom se z počátku neměl nikdo dověděti. Hádáno sice hned z prvu, že lék jest asi produktem složité biochemické procedury, a že Koch nastoupil cestu velkým Pasteurem při očkování proti sněti slezinné a vzteklině sledovanou; ale domněnky nebyly z příslušné strany ani potvrzovány ani zamítány. Jedině tím vedena, že Koch řekne, co vlastně lék jest a proč působí, pustila se většina kliniků chutě do práce hned tehdy, když Koch první slovo promluvil, aby zase oni do té doby objasnili, *jak* lék působí. Jak již dotčeno, záhy ohlašované resultáty pozorování zněly velmi různě. Kardinální příznak při tom byl, že žádný pozorovatel ze své praxe nemohl uvesti ani jediného případu, o kterém by říci se odvážil, že jest nemocný absolutně zhojen; prozíravější medik arci věděl, že po léčení několika dní či týdnů při nemoci počasné nemůže o něčem podobném býti řeči. Jako v prvé době vzbuzoval bezmezné nadšení každý třeba o sobě nepatrný výsledek, tak v druhé době každá okolnost, třeba i pro bystřejšího pozorovatele méně závažná, vzbuzovala nové sklamání. Zapomnělo se, že při nepoměrně krátkém čase pozorování není možno pronesti definitivního úsudku o výsledcích dosažených na poli tak obsáhlém, jako jest tuberkulosa plic, kůže, kostí, kloubů, žlaz atd. Pravá panika

však v publiku nastala, když denními listy ohlašovány případy úmrtí nemocných novým lékem léčených; ještě jsou v živé paměti dojmy, jež tlumočily listy nejméně povolané o podobném případě smrti v Inomostí. Bezprostředním účinkům léku připisována methoda, namnoze nejapně a bez rozmyslu i vědomostí užitá.

Za takého stavu věcí dostaly se do veřejnosti rozhovory a poznámky o novém léku, jež koryfej pathologické anatomie v Berlínské lékařské společnosti pronesl: Virchow, heros mediciny, poukázal na četné pathologické změny, jež Kochův lék zavinil a jež rozhodně nutno nazvati zhoubnými.

Virchowovo vystoupení zvrátilo nadobro důvěru veřejnosti v lék. Zapomnělo se úplně, že Virchow není klinik, že jedině se stanoviska pathologického anatoma nesmí o léku definitivně rozhodováno býti, že na pitevní stůl dostávají se jen případy nejdesperátnější, a že Virchow sám vedle pochodů lékem způsobených, jež se okazují jako zhoubné, mohl ukázati i na jiné, které vedly dle soudu jeho k hojení; těch demonstroval arci nepoměrně méně.

Druhé stadium Kochovy éry, stadium úplné depresse dosáhlo tím svého vrcholu. Hlasy francouzské tehdy docházely nejvíce sluchu a i víry, a hlasy ty tuberkulin naprosto odsuzovaly. Sdělení o výsledcích studií konaných v Pařížské nemocnici sv. Ludvíka, jež nad Kochovým prostředkem proneslo smrtelný ortel, jež líčilo účinky jeho jako „strašlivé,“ dodalo před veřejností léku poslední ránu. I lékaři, kteří neměli příležitost větší řadu pokusů s lékem podniknutých pozorovati a kteří zprvu byli zrovna chauvinisté Kochova léku, zoufali nad výsledky. Zmatek byl úplný.

Probírámeli úsudky francouzských lékařů kriticky, musíme říci, že nečiní dojem přísné objektivnosti. Slova Verneuilova „o vědeckém Sedanu“ jasně to dokazují. Angličané se vůbec chovali vyčkávavě. Lékařský časopis Lancet na př. z počátku dosti kousavě se vyjadřoval o nadšencích houfně bez programu a bližších informací spěchajících do Berlína „čas a peníze mařit;“ ale v druhé době, když tak četní sanguinikové náhle do opačného tábora přecházeli, Lancet uznal dalekou perspektivu slibných výsledků nového léku.

Skepse i u těch, kteří jsouce odborníky, vyčkávavě se chovali, zdála se růsti, když dr. Liebermann z Terstu ohlašoval, že v krvi pacientů Kochovým prostředkem léčených nalezl bacilly tuberkulosní, to jest nosiče a vzbuzovatele zhoubné nemoci. Tím bylo řečeno, že lék nejen nečiní neškodnými strašné ty organismy, které jsou zárodkem nemoci, ale že naopak prostředkuje jich vnikání do výživných šťav lidského těla, že nezastavuje nemoc a následky její, nýbrž naopak že nemoc šíří. Ale tvrzení to v krátkém čase ukázalo se neodůvodněným; aspoň zprávy těch, kteří konali studie a kontrolní zkoušky v té příčině, v celých velikých seriích jednomyslně nález Liebermannův popírají. Tím ale nijak nebyla upevněna hráze pochybností o Kochově léku jednou protržená u širokého obecenstva.

Stále a ze všech stran se hrnoucí zprávy málo příznivé a poznámky málo lichotivé přiměly Kocha (který v první době byl dotazy tak zasypáván, že musel se do soukromí uteci a z Berlína zmizeti),

že znova — 15. ledna 1891 — v Deutsche medicinische Wochenschrift promluvil, aby objasnil původ léku a pochod myšlenkový, jenž jej k objevení jeho vedl. V podstatě však ani tím nedocíleno úplného světla. Od té doby se sice vědělo, že tuberkulin jest extrakt glycerinový z odumřelých uměle vypěstovaných bacillův a výživné půdy, na níž se jim daří, — ale tím se také poznalo, že jest to látka ve svém složení určitě kolísavá, chemicky nestálá a bez pochyby jakási smíšenina, které dosud přesně a spolehlivě nelze určiti.

Přeskočme nyní dobu pro odborníka velice zajímavou a konstatujme kratičce výsledky. Publikací vědeckých o Kochovu léku, jak se samo sebou rozumí, stále přibývalo. Přehled jich, i pro interessenta nesnadný, poskytuje obraz úplného rozštěpení v lékařském světě. Co jeden potvrzuje, druhý vykládá jako omyl, a naopak. Laik snad nad tím výsledkem útrpně pokrčí ramenoma, ale odborníkovi jest to pohnutkou k dalšímu bedlivému stopování věci. Počet těch, jež bezpodmínečně do té doby přidrželi se methody Kochovy s úplnou důvěrou v lék a přesvědčením o jeho dokonalosti, valně se stenčil. Z nadšených přivrženců̊v nejvíce stali se vlažní pozorovatelé. A tím věci samé valně poslouženo. Celá řada theoretiků i praktiků, uznávajících vůdčí princip ku přípravě léků vedoucí vrhla se na tuto otázku. Sám Koch se svými učenými spolupracovníky dále bádá o zdokonalení léku, a v třetí publikaci své, ke konci r. 1891 uveřejněné, znova hlásá, jakým způsobem hledí lék svůj zdokonaliti. Teprve nyní vrátil se klid a dostavilo se střízlivé uvažování, teprve nyní bez vášně a zaujatosti analysováno a rozpoznáváno pro lék i proti němu.

Není úlohou článku, který podává historii, do budoucna předpovídati. Chceme jen srovnati dnešní výsledek studií v příčině tuberkulinu podniknutých, pokud širokou veřejnost zajímají. A tu musíme konstatovati, že Kochův lék nijak nevyplnil přepjatých požadavků v širokém obecenstvu vzbuzených, t. j., že neosvědčil se býti vůbec lékem proti tuberkulose v povšechném slova smyslu. Obecenstvo hned od počátku chtělo jen věděti, působíli lék proti tuberkulose zrovna tak jako na př. chinin proti zimnici; o jiné věci se při tom nestaralo a nestará, každý jiný význam Kochova objevu jest mu prozatím lhostejný.

Tím ovšem není řečeno, že by Kochův objev nebyl znamenitý; epochální objektivní studia medicinská získala jím neméně než kterýmkoli fenomenálním nálezem poslední dobou v medicině učiněným. Tuberkulin Kochův jest lék velevýznamný proto, že objevení jeho tvoří milník ve studiích medicinských, že jím ukázáno na fakta, která zajisté dále sledována a studována budou a která bohdá nejen theoretický význam míti budou, ale i praktický užitek přinesou. Okázalli Pasteur, že produkty jistých procedur biochemických jsou s to, aby seslabily či zničily organické zárodky nemoci do těla vniklé, demonstroval Koch ad oculos, že produkty určitých takových procesů působí přímo a jen na tkáň určitě změněnou. Jest ovšem nutno výslovně vytknouti, že důkaz ten do přesných krajností dnes proveden ještě není, ale také nutno vytknouti, že — dlužnoli věřiti tisíci badatelů a experimentátorů snad všech národů světa — faktum to platí celkem za dokázané. Při studiích rigorosně prováděných za účelem konečného soudu o Kochově objevu

(co tkne se ceny jeho *vůbec*), nerozhoduje, *jak* nový prostředek působí na tuberkulosu, ale působíli vůbec na tkáň, určitým spůsobem nenormálním změněnou. A tím, že Kochovi podařilo se tuberkulosní tkáň attakovati, — nepadá tu na váhu, jakým spůsobem a s jakým výsledkem, — tím vyznačena cena jeho objevu. To jest ta krásná cesta, která novou, dlouho hledanou a v ten čas netušenou perspektivu veškerého racionelního léčení badatelům budoucím ukázala; v tom spočívá pravý význam Kochova objevu.

Židé v Haliči.

Studie

Frant. Řehoře.

II.

vapný rozvoj židovstva vysvětluje se časnou ženitbou, vyšším blahobytem a častým vymykáním se povinnosti branné. Židovský sňatek uzavírá se k vůli hmotné výhodě, snoubenci se před ním zřídka kdy vídají. Právní ustanovení co do oddavek zůstávají přečasto mrtvou literou, valná část židů na státní zákony neklade váhy. Potomek Abrahamův nehledá sdílnou družku, leč zajištěnou posici pro život, a k té má jemu dopomoci žena. Odtud provdávání dcer zvrhlo se v systematický obchod: židovské dívky bývají nabízeny a je po nich poptávka, o jejich kursu činí záznam specielní dohazovači šatchim, závodící v uskutečňování manželstev. O nich se vtipkuje: „sie machen in feinen Fleischwaaren." Šatchim za své namáhání berou provisi, dle přijaté normy jedno procento z věna nevěstina a dvě tenkrát, když se k němu dospělo korrespondencí. Proti zákonitým předpisům židé se zpravidla žení před dvacátým rokem. Do kněh stavu civilního mezi židy zanášejí se sňatky nezákonité za právoplatné, a rovněž dítky z takovýchto manželstev pošlé. Bylo sice r. 1875 k naléhání zemského výboru vydáno ministerské nařízení, jímž se opravuje vedení židovských matrik, ale v praxi neuskrovnilo neplech. Předpisy se nevykonávají nebo se obcházejí. Nejnápadněji se to okazuje při odvodu a při všeobecném sčítání lidu.

R. 1831 bylo napočteno v Haliči s Bukovinou ale bez Krakova 4,426,000 duší, a v tom čísle 247.905 židů. Konskripce z r. 1846 udává 5,105.558 obyvatelů a mezi nimi 328.797 židů; tedy za patnáct let křesťanská lidnatost obou zemí vzrostla o 13%, semitská o 25%. V témž roce sama Halič vykazuje 4,875.149 hlav, v tom 335.07 1židův, a za deset roků potom napočetlo se méně, t. j. 4,632.866i se židy, těchto 448.973. V onom desetiletí židovský živel sesílil o 25%, naproti tomu polského i rusínského lidu 5% ubylo. Počátkem r. 1870 mezi 5,418.016 obyvateli Haliče napočteno 575.918 židů, jichž za těchto dvanácte let přibylo 28%, kdežto přírůstek křesťanů za touž dobu obnáší jen 16%.

Dle soupisu z r. 1880 židovstvo představuje 11½% obyvatelstva celé země, čítajíc 686.596 osob. Lonský soupis na novo stvrdil povážlivý vzrůst Israelitů.[1]) Podle Krajowych wiadomości statystycznych z r. 1874 ze 296 městských a maloměstských zastupitelstev haličských židé mají většinu v 45, třetinu všech členů v 98, v 10 žid purkmistruje a toliko do 45 representací západohaličských židé nebyli voleni. Spisy soudních šetření proti obecním úřadům usvědčují židy jako hlavní demoralisátory autonomie, převážný díl ledabylosti v úřadování obcí spadá na jich vrub, ke škodě křesťanů.

Před volbou samosprávných funkcionářů místní kahal všemožně agituje pro souvěrce, prostředky nedovolenými a třeba i klatbou, jen aby na purkmistrovský stolec nezasedl křesťan a správa obecního jmění přešla na židy. Zakročíli státní zástupce, obyčejně přijde pozdě nebo ničeho nepořídí. Netečnost kompetentních úřadů k činnosti židovských korporací již nese ovoce: židé křičí „gewalt," jakmile se v jejich středu objeví uniforma vládního komisaře. A nedosti toho: za domnělé utištěné bojuje Vídeňský tisk, stále vyhrožující interpellacemi v říšské radě.

V městech židé tvoří 39·13%, v městysech 37·60% všeho obyvatelstva. Naskrze židovskými městy, v nichž jest nad čtyři pětiny židů, jsou: Dukla, Lubyč, Okopy, Tarnobřeh. Přes dvě třetiny židů mají Zaleščiky, Ščiřec, Kosov, Krystynopol, Brody, Bolechov, Rozvadov, Dembica, Třebiňa, Śeňava, Tartakov, Hřímalov, Hvozděc, Tovste, Podhajce, Dobromil. Více jak z polovice židovské jsou Bučač, Čortkov, Břesko, Kaluš, Stanislavov, Řešov, Tarnopol, Kolomyje, Drohobyč. Ve Lvově jest židů 30.961, t. j. 28·21%, v Krakově 20.269, t. j. 30·67%.

V městech se židé nepatrně s národním živlem slili. Spjata byrokratismem stala se haličská města semeništi němčiny a židovstva. Ze 309.393 židů městských udalo 100.000 za obcovací jazyk němčinu a ze 173.954 židů maloměstských prohlásilo se jich 74.850 za Němce. „Již tomu 23 léta," píše Kurjer Lwowski, „co jest polština úředním jazykem v Haliči, a zdálo by se, že druhá generace židů vzdělává se v polské řeči a výhradně jí užívá. Židé však ta 23 léta prospali a popolštění jich jest pošetilá bajka. Jsou sice mezi nimi jednotlivci, jež bolí, co zarmucuje každého Poláka, ale tací našli se též před r. 1869. Massa židův necítí s rodnou zemí a zůstává touž, jakou ji zastihl rok šedesátý devátý. Pročež s pravdou ven. Ve skutečnosti přes tu polovinu přihlásivších se k polštině sotva jedno procento mluví polsky. V Kolomyji se židé rozštěpili: polovina koketujíc s Poláky udala za obcovací jazyk polštinu a ostatní přiznali mateřštinu svého poslance Blocha „zur Deutschigkeit." Kdo poněkud zná Kolomyjské poměry, nepopře, že tam ani to jedno procento ze čtrnácti tisíců židů polštiny neužívá." Asimilace židů nepokročila ani o píď Pokud jde o vlast, chovají se zhola lhostejně, je zajímá a vzruší pouze to, co představuje „ein jüdisches Geschäft." Ti zase, kteří mluví německy, jsou též buď vyznavači indifferentismu anebo hoví kultu pangermánskému. Orthodoxisté brebentí po židovsku, nosí dlouhé chalaty a nakrucují si pejsy; modlí

[1]) Vykázal jich 772.213 duší mezi 6,607.816 obyvateli celé země, t. j. 67·55% všech židů cislajtánských.

se v božnicích, koupají se v tak zvané mikvě a děti posílají do chajderů. Krom nich za dob germanisace byli „deutsche Juden;" hovořili německy, oblékali krátké kabáty, modlili se v templu a mládež jich chodila do škol veřejných, tehdy německých. Dnes téměř ve všech školách vydržovaných nákladem židovských spolků a kongregací, ano i v elementárkách jest vyučovací řečí polština; přece však klamná jest domněnka, jako by alespoň židé pokrokoví obcovali touto řečí a němčina jim byla cizí jako frančina nebo angličina. Zcela naopak: jedni švandrkují žargonem, druzí moderně německy, a elita němčinu dokonce staví na odiv. Lvovští starověrci chodí do svých modliteben, jichž mají několik, pokrokáři zas do „israelitische Tempel," kamž si dávají dostaveníčko advokáti, lékaři, lékárníci, bankéři, kupci, podnikatelé, slovem intelligence. V tomto representativním chrámu kázání děje se po německu.

Municipálnímu rozvoji měst židé překážejí, dusí všechen pokrok, nemluvě o tom, že takový městys nebo židovská čtvrt velkoměstská vyniká jen odporně špinavým zevnějškem. Městysy jsou centra lichvy a kramaření, jsou ústřední stanicí, s níž štace po okolí rozptýlené pracují v témž duchu a dle jednotného plánu o společném židovstva úkole: zničiti křesťanské kupce a řemeslníky, vyssávati, po případě vyvlastniti všecken lid. V městysech rekrutují se pikety k vůli pátrání po nových zdrojích zisku. O jarmarce židé patrolují před městem a přepadají přijíždějící venkovany, a obstupujíce vozy uchvacují koše jich, aby skoupili dříve, než se napadení po tržišti rozhlednou. Smečka faktorů, jimž principál jejich včera diktoval obilní ceny a slíbil korcové, jako zběsile handrkují a nadávají, jen aby něco po straně utrhli. Zvlášť daří se neurvalým vyděračům, shodnouli se co do minimálního podání: potom, sedláče, dej nebo vez domů. Jen o vepřovém trhu jest výjimkou ticho; na jak dlouho?

Na venkově rozeznávají se židé usazení na panských gruntech od těch, kteří platebně podléhají obci a její policii. V posledních letech se venkovští židé náramně rozmohli, což je přirozený důsledek přelidnění měst: žid cítící tam sypkou půdu pod nohama stěhuje se do vsi. Mnoholi však zbylo vesnic židy dostatečně již neobsazených? Pokud stěhovací proces posuzujeme dle přítomnosti, podmiňuje ho spíše ta okolnost, že za židovské dcery přižení se na venkov pod společnou střechu právě tolik zeťů a o zaměstnání se rozdělí. Sváry a bitky nejsou sice u židů vzácné, ale nebýti chazuky ze starých časů, věčně by se synové israelští potírali. Ta je krotí. Chazukou rabín mužskému členu své náboženské osady za určitý poplatek přiřkne nežidovské osoby, osadu, korporaci neb ohraničené území na pospas, čímž zabrání konkurrenci židů v olupování téže oběti. Žid musí za chazuku požádati, a kdo ze souvěrců by ji nerespektoval, toho stihne vykletí z kahalu. Venkovských židů je na početně nejvíce v okresích Drohobyčském (12·62%), Borščovském (7.41%), Niském (6·56%), Turčanském (5.98%), Tarnobřežském (5·60%), Břežanském (5·58%), nejméně pak v Tarnovském (0·17%), Horodeckém (0·52%), Myšlenickém (0·91%), a v okresích západohaličských: Krosněnském, Limanovském, Novotržském, Jaselském, Břozovském, Gřibovském, Vadovickém, Řešovském, Věličském, Živeckém,

Břeském; z východních pak v Tlumačském — vesměs 1·27%—1·98%. Sumou jest jich 146·632 duší, z nichž 97·335 se považuje za Němce. Po srážce 20·000 virtemberských kolonistů zbude asi polovina, která při všeobecném soupise a částečně k nátlaku mužů soupis konajících vydává se za Poláky. Mezi sebou se dorozumívají žargonem, ačkoliv na haličské Rusi žid na nepatrnou výjimku bývá mocen polštiny i rusínštiny, jsa na tyto národnosti obchodně odkázán. Židů na obšárech dvorských se počítá 56.617, z nich 19.934 se prohlásili za Němce. Dvorských či panských židů jest nejvíce v krajinách horských, lesních a naftových, tedy v okresích Drohobyčském (50%), v Stanislavovském (43%), Kalušském (41%). Mezi 30—39% kolísají tyto okresy: Sňatyň, Stryj, Kolbušov, Skalat, Rava ruská, Kolomyje, Dolina, Dobromil, Brody, Turka, Lisko, Horodek, Sánok. Od 25% do 29% mají okresy: Pilzno, Sambor, Zločov, Kamenka, Češanov, Bučač, Nadvorna, Staré Město, Vělička, Žolkev, Limanov. Nejméně židů je v okresích Dombrovském (2·57%), Horodenském (2·74%), Chřanovském (6·75%), Kosovském (8·70%), Lancutském (8·72%), Bohorodčanském (9·39%) a na západě v Krakově, Biale, Tarnobřehu, Vadovicích, Krosnu — všude 10% až 13%. Obecně jest hustěji židy obydlena Halič východní, kde mají převahu v 36 městech, v západní však toliko v devíti.

Na dani z krve odvádějí z jednoho tisíce Haličanů: Rusíni 90, Poláci 76 a židé celých 19 mužů. Po právu by haličských židů mělo v armádě sloužiti 14.000, zatím se jich napočte ledva polovic. Křesťané plní mezery povstalé následkem židovských šachrů assentních. Polovina židů k vojsku schopných odvodu uniká, sedm až osm set židovských rekrutů nahrazují křesťané, a poměrné množství židů, z něhož by se řečený kontingent nováčků assentoval, před každým odvodem jako do země propadá. Není divu, proč se štítí kasáren: dvojímu suknu přinášejí v oběť kus mosaického rituelu; odloživ tradicionelní kroj s ustřiženými pejsy není v svých vlastních očích člověku podoben; s vojančinou nastává mu protivný obchodní klid a na místě egyptských hrnců kyne mu žebrota pro hlemýždí léta aktivity. Protož aby se rekrutýrce vyhnul, volí rozmanité cesty. Předem se dorostlí k odvodu ničí v seznamech, jež správa matrik jest povinna v čas předkládati vojtům jako nezbytný materiál ke zkatalisování branců. Přehmaty kahalníků sem spadající staly se tak zjevnými, že se vláda viděla pohnutou na žádost zemského sněmu vydati (r. 1873 a opět r. 1875) předpisy zostřující kontrolu nad vedením židovských matrik. Častokrát se židovský synek nehne z krčmy, kterou jeho rodiče drží v pachtu, ani když rodáci ve stejném s ním věku jdou k odvodu; on sedí doma, protože představený nedostal černé na bílém, že ten žid se narodil. Cizím ve vsi není, ve výkaze branců nelze ho za cizího poznamenati, a do rejstříku chasníků místních obecní úřad neví, máli jej vepsati. Tím časem jeho výtah z matriky, úmyslna chybně adresovaný na hejtmanství, může si poležeti v kanceláři vojenského referenta, zvláště jeli žid bohat. Tento spůsob vyhnouti se odvodu je nejprimitivnější, ale spolu velice nejistý. Chytřejší židé manipulují opatrněji. Který jest otcem syna na př. dvanáctiletého, vystěhuje ho z rodiště o několik mil dále, zasnoubí ho a ponechává v domě příštího tchána. Za nějaký rok jej s parádou a s muzikou tamže ožení,

a on v dvacátém roce má již děti. Obecní úřad v rodišti najednou neví, kam se poděl, a když se delikventa v nové osadě zeptají, stavělli se k odvodu, on tušíli, že mu jest činiti s obmezeným na duchu, jenž, co mu kdo řekne, přijme za bernou minci, vymluví se, že přísluší do té oné obce, která jej k odvodu obeslala, a že se musí stavěti v tamějším městě okresním. Obecní úřad nedbá přesvědčiti se o židově tlachu. Touto praktikou se nejvíce židů při odvodě ztrácí. Málo svědomití obecní písařové, a takových se najde ještě pořád dost, z těchto praktik těží pro svou kapsu — nač zapřádati živější korrespondenci s jinými obcemi nebo hejtmanstvími, jak paragraf vojenských instrukcí nařizuje! Po lidech unikajících odvodu s výsledkem pátrati jest hejtmanstvím při velikém přetížení vojenských referentů zhola nemožno. Přistihneli v čas odvodu četník nebo obecní úřad ve vsi cizího žida, jehož zevnějšek ukazuje na assentní léta, on se obyčejně prokáže svědectvím, že tam a tam učinil odvodu zadost, třebas byl osadou, jíž se týče, usvědčen ze lži.

Zhusta se židovští otcové chápou ještě následujícího prostředku. Neletitému výrostku tatík vymůže pas k výjezdu za hranice a do pasu udá věk jeho o 2—3 roky nižší. Později uvědomuje hejtmanství stvrzenkou domovské obce, že majitel pasu stále dlí doma; úřad se tím řídí a pas prodlužuje do dvacátého roku. Když mladíkovi dochází 19. rok, má s cestováním na pilno, a když se dožije 20 let na základě pasu, jest dle *matriky* vlastně 23 léta stár, toužíli vůbec kdo po těchto vědomostech. Odtud pochodí, proč celé židovské rodiny v době odvodu stěhují se do Uher a Rumunska, a zase naopak odtamtud do Haliče. Ježto se židé obesílají k rekrutýrce nikoliv dle obcí politických, nýbrž dle náboženských, spadá vina toho na hejtmanství, kde se tak děje. Plyne z toho nové nadužívání, ježto se branci nekonfrontují před starostou, tak že mrzáci jezdí od komise ke komisi i odbývají odvod za jiné. Konečně dlužno podotknouti, dostavíli se židovští branci při závěrku odvodu, kdy již ustanovený počet rekrutů jest vybrán, že komise assentuje pak jenom ty nejstatnější a nejednoho propustí, jenž přijda podle losování v prvých dnech na řadu, byl by býval „tauglich."

Unikání židů vojančině zavdalo podnět k mnohým debatám na zemském sněmu. Brzy po vydání vojenského zákona z r. 1868 hrnuly se petice do říšské rady o právní odpomoc v té příčině. Vláda však na resoluci parlamentu neodpověděla. Když potom podobné petice neustávaly, poslanec Jasiński naléhal na opětovnou resoluci k říšské radě. Jeho návrh nepřišel sice na přetřes, ale zemský výbor nemoha petičního hnutí umlčeti, učinil kroky k vyšetřování. O vládním nařízení stran dohledu na matriky se nahoře již stala zmínka. Ostatně v ministerstvu jest dokument z r. 1876, v němž místodržitelstvo vyznává, že starostové posud nedošli ku poznání potřeby židovský lid udržovati v evidenci a že se chovají ohledně židův lhostejně a nepatrně je cení. Ke všemu prý obecní policie jest zanedbaná. Následkem toho židé unikají vojančině a před každým odvodem se stěhují, nejčastěji se změněným příjmením.

Za císaře Leopolda zakládaly se po vesnicích školy s lidovým jazykem. Pokud šlo o rusínské školy, polské panstvo nepřálo školní

novotě a neostýchalo se strašiti rodiče, že prý se jim děti ve školách připravují na vojáky. Současně proti školám vystoupili židé, kteří sebe skrovnější osvěty lidu se hrozili: vždyť vyškolený sedlák přestane hověti kořalce, a z koho potom krčmář bude týti? Aby vesničanům školu zošklivili, pustili do světa lichou povídačku o tureckém sultánu, jemuž prý všecky děti budou posláni darem. Dnes židovští rodiče pilně své děti posílají do školy a k vůli mosaickým předmětům vydržují si sebe chudší židé na venkově soukromého učitele žida. Hebrejsky číst a psát požaduje se na odrostlém chlapci, v tomto písmě židé spolu korrespondují, obchodní firmy v městech bývají psány neli pouze hebrejskou abecedou, tož rovnoprávně polsko-hebrejsky, po případě i rusínskou hražďankou. Totéž platí o všelikých oznámeních, plakátech, divadelních cedulích polsko-židovské společnosti ve Lvově atd. Židovské časopisy a modlitební knihy jsou hebrejské. V židově domácnosti, třeba nuzné, najdeme sbírku ohmataných kněh v úhledné vazbě: jsou to bible starozákonní a spisy obsahu náboženského, po nichž sáhají mužští členové o šábesu a výročních svátcích. U mohovitější rodiny postřehl jsem hned bibliothéku mosaických kněh. Onačejších tisků jsem na venkově neshledal, také po časopisech jsem se na vsi marně pídil. Specielního hebrejského písemnictví židé by na ten čas hrubě tuším nepodporovali, leda studující a skrovňoučké percento osvícených boháčů. Živoucí generace chlubívá se, osvojilali si ze světské osvěty na př. latinské písmo. Znal jsem žida, obstarávajícího pro ves poštu. Za málo korců ovsa podvolil se třikrát v témdni přivážeti zásilky a naopak přijímal dopisy v místě na poštu. Často ponechav si pět nových hodil psaní do skřínky nevyplaceno. Prvá léta celou poštu směstnával v holínce boty, později v konvi na mléko, nebo ji ledabylo zahrabal do slámy sedadla. Za dešťů jsem musil časopisy dříve vyždímati, dopisy sušiti na kamnech a přečasto s jedněch i druhých seškrábati řeznický nátěr, když se rychlou jízdou setřásly k masu, které žid v městě byl koupil a podle pošty kladl. V zimě leckdy převrhnul a skoro po každé za tmy, i vyškrtal pak nemálo sirek, než rozházenou expedici sebral, aniž si činil svědomí, jestliže nějaké psaní zašlápl do sněhu a drobné recepisy vítr odvál na souvrať. Jsa pro latinku slep, podal, co přivezl, abychom si své kusy vybrali; všímaje pak si adres listů pro dvůr obeznámil se s tahy písma a pak je už rozděloval bez mého přispění. Důležitost písma cenil vrchovatě; ale nad pomyšlení z něho kořistí hromadští písařové. Žid písma znalý vetře se do úřadování obce a představeným je potom vlastně on: jeho názory řídí se výbor, s ním hlava občanů béře radu v každé sebe nepatrnější maličkosti, bez jeho souhlasu ve vsi ničeho nepodniknou. Židovští písařové podpalují rozbroje v obci, a povážlivé číslo žalob převahou jest dílem těchto prznitelův autonomie. Kterak hospodaří, ať ukáže příklad. V Hankovcích se ztráceli daně. Delegovaný sekvestrétor poručil všem poplatníkům přinesti berničné knížky. Objevilo se, že daň nebyla mnohým odepsána, nadtož zanešena v hlavní knize. Differenci zpronevěřil písař, který zvětřiv kriminál prchnul. V Hušatyně písař zase za své lopocení přiráží k daním 1%, jinde pak formálně advokátuje a dělá výnosný „šeheft," jak říkají Rusíni.

Statistika školství svědčí ve prospěch židů. R. 1880 studovalo v Haliči na gymnasiích 18·6%, na reálkách 23·1% židovských žáků. V témž roce navštěvovalo university v Černovicích 20%, ve Lvově 13%, v Krakově 8% židů. Do haličských gymnasií chodilo židů r. 1851 260, r. 1861 390, r. 1871 625, r. 1877 1183, r. 1878 1400, r. 1879 1612, r. 1880 1773.

Alliance Israélite zřizuje po větších městech haličských židovské školy. Před dvěma roky opět jednu otevřelo v Kolomyji, ustanovivši jí 2800 zl. roční dotace. Rusínské Dilo pozastavujíc se nad její vyučovací řečí, píše: „Židé ve východní Haliči ssají mízu z ruského národa, tudíž jsou povinováni respektovati jeho jazyk — ale o židovstvu je známo, že nemá pojmu o vděčnosti a táhne s tím a lísá se k tomu, kdo na ten čas má moc a vládu v rukou. Nyní jsou u nás na vrchu Poláci, a židé podlízají a klanějí se polštině.“ — Ve svěží paměti jest mnohomilionové nadání židovského barona Hirsche ku povznesení haličskožidovského školství, najmě průmyslového.

Židovští krčmáři na dvorských obšárech usedlí těší se privileji naprosté svobody ohledně dávek na obecné školství. Školní zákony břemena toho druhu vkládají povšechně na obec a obšáry dvorské. Zmínění židé nepatří do obce, ant bydlí v budovách na panském pozemku; a nejsouce majiteli oněch pozemků, neplatí školních přirážek. Výlučně haličská výsada židův staví panskou krčmu, neníli isolována půdou rustikální, mimo dozor obecní policie.

Ochotně uznáváme u židů nemnohé jich, ale příkladné ctnosti. Lnou k rodině a starají se o ni; jsou trpěliví a zříkají se pohodlí; známějšími se už stali spořivostí, a velečinná snaživost nepopřává jim chvíli oddechu. Vůči pánům se otrocky ponižují, a kde jim kyne prospěch, zapírají lidskou důstojnost. V přestupcích stojí percentuelně níže než druhá vyznání. V zločinu velezrady, urážky veličenstva a členů císařského domu nemají účastenství; v některých výminečně, kdežto z jiných nevycházejí. Kriminální statistika vykazuje ve stu židovských přečinů: podvod 15%, urážka na cti 15%, defraudace 10%, násilí 5·7%, t. j. v porovnání s křesťany všude o 1·4%—10·7% více. Za to imponují v lichvě 64%, jako dlužníci v konkurs upadlí 35·4%, v kupování hlasovacích lístků 35·4%, proti zákonům o dobytčích nemocech 10%, v stíhání zatykačem 8%.

Máli žid býti vystrnaděn z nějaké živnosti, nasadí všecky možné páky, aby se v ní udržel; tu se nerozpakuje platit veliké peníze advokátovi a pouští se v drahý proces, aby vysoudil aspoň provisorium a nabyl času servilností usmířiti svého chlebodárce. Jistému židu se nemohlo na kůži jinak, než zábavou svršků z páru koní a vozu. Dlužník ujížděl denně a v noci přijížděl nikoli do bytu, nýbrž vypřahal v lese a tady popásal do úsvitu. Za povoláním volíval cestu schválně přes hory a doly, aby se vyvaroval setkání s poselákem soudním. Takto exekuci mařil, až to úřad i věřitele omrzelo a dali židovi pokoj.

Krom soboty a neděle hemží se židé všady na chodbách soudů haličských; do všeho strkají nos, vše chtějí vysliditi a spor tuze rádi svědectvím rozhodují. Rusínské listy touží, že c. k. soudy nešetří unitských svátků; hle, oč lépe jsou na tom židé: v sobotu nesmějí

býti k soudu obesíláni, na sobotu se nevyhlašují dražby, aby nechyběli licitanti židé a chabrusové mohli objekt ukoupiti. Specialitou haličských židů jest vykořisťování zákona o bagatelkách. Představte si, že si hovíte v růžovém rozmaru, a v tom vás vyruší žaloba o několik zlatek. Čtete a rozpomínáte se na pána, jemuž dle žaloby dluhujete. Ne, na toho nepřipadnete. Na termín nutno jeti pozítří hotovým morastem pět mil. Zakaboníte čelo a řeknete si: čert vem žida, nepojedu nikam; ale to znamená prohru a útraty nádavkem. Na šlachu z Čortkova do Tarnopola, kudy se dopravovaly transporty obilí na železnici, žil slavný arendář. Častoval vozataje kořalkou a vyzvídal na nich jmena a bydliště jejich. Sedlák netuše úskoku, bez mučení se vyzpovídal, a malý židův synek bedlivě zapisoval tato data. Vozka již dávno dlí doma, mnohonácte mil od krčmy, v kteréž byl památného dne zadarmo častován. Když se nejméně naděje, překvapí jej obsílka do Tarnopola k stání. Že ztráta času a cestovné hromadu stojí, žalovaný se nedostaví a prohrá. Konečně podvody arendářovy propukly, a trestní líčení vyneslo na jevo, kolik tisíc z kolemjedoucích vydřel. Manipulace toho druhu je z brusu nová při agentech hospodářských strojů firem vesměs zahraničných. Ukážouli se agentu dvéře, nerozpakuje se optati hospodáře, máli řezačku, a když nemá a nepotřebuje, zapamatuje si jmeno a číslo popisné. V brzku sedláka oblaží aviso na řezačku, již má ve stanici vyplatiti a odvezti. Pokřižuje se, že má býti tak přelstěn, a nelení na dráze proti vnucené objednávce se ohraditi. Věc na pohled utichla. Tu za dva měsíce jest továrníkem žalován on i žena o zaplacení nepřijaté řezačky k soudu do ďábla ve Slezku! Agent zná své lidi, počítá,. že hloupý venkovan nepřijde k stání a mimo za stroj zaplatí ještě tučné palmáre; bezpočtukráte se taková špekulace podařuje.

Před kampaní do říšské rady r. 1873 židé přistoupili na kompromis s rusínskou frakcí svatojurců, při volbě potomní téhož roku s polskými komitéty volebními. V obou případech sespolčení židé disponovali čtyřmi mandáty a za tuto vymoženost hlasovali v těchže skupinách jednou pro kněze Naumoviče, po druhé pro dr. Grocholského; zkrátka, jednou podporovali kandidáty rusínské, po druhé podpisovali programy vroucí polským patriotismem. Tak bezohledně tedy, tak otevřeně staví se při volbě na stanoviště úplného indifferentismu: za koncesi souvěreckých mandátů byli hotovi ke smíru s kýmkoliv. Polský komitét jim zajistil, zavážíli se k solidaritě s polským kolem ve Vídni, městské skupiny: Brody-Zločov, Kolomyje-Sňatyň-Bučač, Sambor-Stryj-Drohobyč, obchodní komoru v Brodech. Toliko v Brodech vládli absolutní většinou. Tam však houby dbali na ústřední komitét a zvolili dva okázalé centralisty Sochora a Kallira. Na Kolomyjsku podlehli oba kandidáti komitétní, a zvolen rabín Schreiber. V jiných židé nevolili navržené souvěrce, nýbrž Poláky. Na říšské radě mívali z prvu dva zástupce, representující tábor pokrokářů a starověrců; potom zmohli se již na tři: Rapaporta a Rosenstocka za obchodní komoru a Florisdorfského rabína Blocha za města. Letos k nim přibyl dr. Byck za Brody-Zločov. Byck kandidoval proti posavadnímu poslanci baronu Sochorovi a prošel 671 hlasy proti 495. Kolomyjskou skupinu skládají Bučač, Kolomyje, Sňatyň; ve dvou posledních Bloch propadl, a vítězství rozhodl Bučač. Sumou obdržel

2128 hlasů, protikandidát křesťanský 1778. Kolomyjští náhončí Blochovi v noci sháněli v okolních městečkách Kosově, Pečenižině a Zablotově židovské voliče v náhradu za ty, kteří ubyli úmrtím a přestěhováním. V říšském parlamentě zastupuje Halič 56 Poláků, 7 Rusínů a 4 židé; tyto komanduje polský klub. V městech Tarnově-Bochni židovský kandidát s křesťanským dosáhli rovnosti hlasů. K užší volbě konsignováno vojsko, neboť bylo se obávati srážky. Žid se svou kandidaturou couvl v čas, a jeho souvěrci do jednoho se zdrželi hlasování. Ne hladce stalo se zvolení Blochovo, židé při něm svou provokací zavinili srocení; pokřikovali na křesťany: „Seberte si své kostely a hajdy, město jest naše!“ Vyhrožovali pěstmi, jednotlivé křesťanské voliče sbili. Za tři dni po volbě utkali městského stavitele a spílali knězi, který jen policii děkoval, že nebyl zneuctěn násilím. O šábese pokáleli blátem unitský chrám a dovnitř házeli kameny. Kudy chodili, sypali nadávky na křesťany. Lid frivolně podrážděný vydrancoval pak některé židovské krámy a domy.

V zemském i říšském sněmu haličtí poslanci se domáhali zrušení celně svobodného území Brodského. Také vláda se k nim přidala s obšírným výkladem ukazujíc na tento privilej Brodských židů, který má demoralisující vliv na vůkolí a škodí čestnému obchodu i fisku, jejž bez rozumné příčiny zbavuje 200.000 zl. ročního cla. Židé obratně spřáhli Brodský obvod s celní svobodou přístavů Terstského a Řeckého a tím záležitost onu s denního pořádku odstranili.

Oblíbeným koníčkem zbohatlého žida, necítili v sobě dost odvahy k bursovním spekulacím, jest nájem dvora. Část kapitálu uloží v cenných papírech a pachtuje dvůr, protože náklad na půdu při známém spůsobu židovské ekonomie jest nepatrný, a takovému židu pánovi skýtá se příležitost vymrskati najaté pozemky. Dvůr v pachtu židově snadno je poznati: budovy má dílem na spadnutí, dílem sesuté, střechy nespravené, pole zaneřáděné a inventář jako sedm hubených krav faraonských. Čeleď u panského žida bývá spustlá, svévolná a opíjí se. Přes to žid ze dvora táhne slušný důchod. Proč, objasní příklad. Drobný, rudý žídek na kost hubený navykl simulovati hlupce a nuzáka. Napadá na jednu nohu a odívá se v záplatovaný kaftan. Vychloubá se, že jej rodina osmi krků týdně stojí 2 zl. Ze sousedního panství najme dvorec, výměry 350 jiter ornice a 150 jiter paseky, kterou popustí sedlákům na pastviště. Činže platí 1500 zl. v pololetních lhůtách. Administrátor panství uznal paseku za lada a dal ji zadarmo; žid za ni stržil málem celou činži a sílu pracovních dní. Po jaře kupuje levně od sedláků dobytek, půjčuje jim na lichvářský úrok a u sousední šlechty shání kousky lesů. Starší syn přivydělává obchůdkem obilním a vaječným, mladší hledí šenku, a všichni přispívají na společnou výživu. Osada se židovským pánem hyne: právě ve vsi tohoto dobrodince tři hospodářové, prve zachovalí, sedí pro krádež a čtvrtý byv jím ožebračen se oběsil.

Po Vídeňském krachu počet dvorů přešedších na židy se imposantně zdvihl, 60 jest jich na ně převedeno jen za osm měsíců r. 1877. Klesnutí cen polních plodin, úpadek hospodářstev středních a nemírné zadlužení uspíšily další pohromu, tak že koncem r. 1889 bylo židovských dvorů již 513 o 349.000 jiter. Vyvlastňování velkostatků židy a cizo-

zemci od r. 1860 statečně postupovalo ve všech okresích, na západě křiklavě v krajině Tarnovské, na východě ve Zločovské, Tarnopolské, Stanislavovské, Stryjské a Sánocké. Podolí a východní Příkarpatí na židovské dvory zrovna mají patent.

Haličské židy lze roztříditi v šestero druhů: do prvého náležejí velkostatkáři, do druhého obchodníci s obilím, dřívím a kořalkou, do třetího pachtýři vinopalen, mlýnů a krčem, do čtvrtého faktoři, do pátého obchodníci drobní, kramáři a překupníci, konečně do šestého zařadíme nejméně škodné řemeslníky.

Karpatské dříví vyvážejí výlučně židé. Podáme obrázek toho, jak si ve hvozdech vedou. Lvovský metropolita pronajímá lesy židu Krieserovi za sumu na oko obstojnou, která však v skutku nepřesahuje třetinu sumy, jíž by na Krieserovi poctivě směl žádati. V státních lesích měří se dříví na stojatě a teprve pak se zlicituje. Offerent skládá přiměřenou kauci a zavazuje se do určité lhůty býti hotov s kácením; zbylou kleč musí spáliti, načež vyklestěné prostranství nově vysazují. Místem taxují lesy na jitra nebo dle kostkového obsahu, jen že v lesích metropolitních takový prodej se málem rovná daru. Krieser oloupané stromy sváží do stohů, a když je tímto spůsobem nahromadí, přibudou lesní a ředitel Krieserův k taxaci. Nezměří kmen po kmeni na kubíky, ale zběžně odhadnou svrchu setinu hromady, a dle tohoto odhadu podnikatel platí 3 kr. za kubík. Nejsilnější kmeny jsou vespod, méně silné v prostředku a nejslabší na vrchu. Kmen 10° dlouhý o 10″—20″ v průměru sluje desátka. Desátka desetipalcová vydá 32 kubíky a stojí 96 kr.; desátka patnáctipalcová má 73 kub. v ceně 2·19 kr., desátka dvacetipalcová má 131 kub. v ceně 3·93 kr. Měříli Krieser stý díl hromady shora, tedy kmeny nejslabší, a kdy by se kubík prodal na stojatě po 5 kr., metropolitní důchod by ročně o 40.000 zl. profitoval nad nynější obnos za totéž množství. Lesy Krieser barbarsky pustoší tam, kde jest smlouvou vázán činiti pravý opak. Na parcelách zakázaných odůvodní pasečení suchými kmeny a kácí potom vedle nich zdravé a zdánlivě odumřelé. Poněvadž platí kubík uschlého drva krejcarem, jest na jevě, proč pytlačí. Pracovný lid bohatý podnikatel zle vykořisťuje. Přivádí dělníky z Němec a Uher, kteří domácím výdělek přebírají, a ještě je zkracuje. Se mzdou celé měsíce otálí a tím nutí dělnictvo kupovati ve svých skladištích za hrozně vyšroubované ceny.

(Dokončení.)

Čelný spis o českém státním právě.

V době, kdy heslo českého státního práva opět ze všech úst zaznívá a český národ ve všech vrstvách svých osvědčuje nadšenou vůli podniknouti nový zápas na uhájení tohoto nejvzácnějšího pokladu po otcích zděděného, — v té době velice vhod přichází nové vydání spisu, v němž o českém státním právě až posud nejobšírněji a nejdůkladněji bylo pojednáno, zvláště po stránce

historické. Míníme knihu *České státní právo* od prof. dr. Josefa Kalouska. Po prvé vyšla před 20 lety, ale po delší dobu byla již rozebrána; proto se autor nemálo zavděčuje českému obecenstvu, že ji znova vydává [1]) a poskytuje každému příležitost o veledůležitém předmětu tom zevrubně se poučiti.

Již na titule jest druhé vydání označeno, jakožto „místy opravené." Opravy některé jsou rázu formálního, na př. když archiválie, kterých se dříve spisovatel dovolával, čerpaje z rukopisu, byly vydány tiskem v nově vydaných sbírkách pramenů, upravuje podle toho příslušnou citaci. Jiné změny týkají se toho, když od doby, kdy spis prvně byl vydán, bylo psáno o jednotlivých zjevech, kterými se spisovatel obírá. Těží tudíž z literatury novější a připojuje na vhodných místech výzkumy novějšího bádaní. Na některých místech vedle všelikých doplňků opravuje i nově upravuje názory, které uložil v prvním vydání.

Kniha zasluhuje toho vrchovaně, aby tu hlavní její osnova přehledně byla rozvinuta. Řídíce se rozdělením jejím shrnujeme stručně látku I. statě: *Dějiny právního poměru státu českého k říši římsko-německé.* Spisovatel vyznává, že půda, na kterou se v této stati vydává, je skoro vesměs sporná. Právní poměr mezi panovníky českými a německými zavdával často příležitost k neshodám, které nezřídka byly krvavě na poli válečném vyrovnávány. Neshody tohoto druhu nebyly odstraněny četnými úmluvami mezi oběma stranama. Výklady téhož právního poměru podnes u historiků se různí směry protivnými, jednak po rozumu českého stanoviska, jednak po rozumu stanoviska německého. „Oč předkové bojovali v poli mečem, o to mezi potomky historikové zápasí pérem." Líčení naznačeného sporu o právní poměr panovníků českých a německých, líčení založené na zaručených faktech historických, roztříděno je na tři oddíly.

Theorie, že císaři římskému dána jest od Boha moc pozemská nad veškerým světem (srv. mylný výklad titulu „Augustus" — posvátný, hodný zvláštní cti — od slovesa augere, rozmnožovati: „rozmnožitel říše"), byla po obnovení říše západořímské záminkou, že si panovníci němečtí osobovali právo a vrchní moc nade všemi vladaři jinými. Také čeští panovníci zakoušeli domnělých důsledků vrchní této moci. Kdykoli panovníci němečtí uznávali některé právo, jehož Čechové užívali od nepaměti, bývá připojeno k uznání tomu, že právo to teprve panovníkům českým udělují. Tím upíráno bylo Čechům odvěké samostatnosti, a děly se od vladařů německých pokusy, theorii tu skutečně uvesti v život se všemi důsledky, jež z ní vyvěraly. Pokusy objevují se od dávných dob v šarvátkách i bitvách, kterými měli býti Čechové donuceni k poplatnosti. Dokazují mnozí němečtí spisovatelé, že země česká byla lénem říše, tak jako kterékoli knížectví německé. Proti tomu spisovatel věcně polemisuje a na konec ukazuje, jak r. 1126 rozhodla bitva u Chlumce o domnělém nároku panovníků německých. Soběslav přiznal Lotharovi, že panovník německý hotovou již volbu knížete če-

[1]) V Praze u Bursíka a Kohouta.

ského toliko uznává a potvrzuje, avšak sám nemá práva jmenovati kohokoliv českým knížetem.

Přátelské styky, které potom mezi oběma panovníky i jich nástupci se vyvinuly a které povýšením knížete Vladislava II. i jeho nástupců za krále českého byly utvrzeny na prospěch samostatnosti a vyznamenání panovníků českých, zhatily se osudnou nesvorností mezi Přemyslovici, kteří až na skrovné výjimky neváhali obětovati osobním prospěchům a vládychtivosti své starodávná práva české země a dadouce výhost citu vlasteneckému, zapomínajíce bezpráví, kterých zakusili jejich otcové, smlouvali se druh proti druhu o překot s panovníky německými o panství v Čechách. Konečně Karel IV. objasnil privilegiemi z r. 1348 a památnou zlatou bullou r. 1356 právní poměr mezi českou zemí a německými panovníky, zrušil všeliké výklady mylné, jaké bývaly odvozovány z jednotlivých přátelských i vynucených úmluv (vzpomínáme tu zejmena pokořujícího udělení léna Přemyslovi II. od Rudolfa r. 1276 i událostí potom následujících) a stanovil, že stát český řídí se samostatně řády a právy domácími. Neméně důležito jest, že Karel IV. také vymanil české království z církevní podřízenosti německému arcibiskupovi v Mohuči, jemuž posavad příslušelo právo pomazání a korunování krále českého, a povýšením biskupa Pražského za arcibiskupa zrušil pásku, která Čechy přidružovala k arcibiskupství Mohučskému.

V třetí stati obírá se autor dobou od vydání zlaté bully až do zániku říše německé (1356—1806). Stav právního poměru Čech k říši německé v době řečené možno krátce charakterisovati v ten rozum, že theoretický ráz poměru toho vždy světleji vyniká. Poměr ten živen je čirou, jalovou theorií beze všech podstatných a závažných důsledků praktických, leda pokud se týče práva voleneckého a úřadu číšnického, kteréžto čestné funkce držel skutečně český král od říše německé v léno. Tak výslovně a důrazně vyložil právní poměr mezi králem českým a císařem na českém sněmu r. 1467 král Jiří Poděbrad, zamítaje vlastizrádnou výpověď Zdeňka ze Šternberka, že by byl vůbec manem říše německé. Zásada Jiříkova, jeho výklad státoprávného poměru, byly přijaty od spravedlivých historiků a právníků za pravé, i dočítáme se v knihách nestranných o ní v témž rozumu, jak jí hájil král Jiří. [1])

Naposledy bylo uděleno českému králi léno na kurfirství r. 1628, totiž Ferdinandovi III. Tvrzení, kterým se snaží Pernice dovozovati, že ještě r. 1728 udělil si císař Karel VI. říšská léna a že tím potvrzena je závislost Čech, vyvrací Kalousek správným zněním téhož dokladu, jehož se Pernice dovolává, že tu přijímal léno arcikníže rakouský, nikoli král český. Rovněž zařízení Josefa I., kterým byl do stálého sněmu říšského, do kollegia kurfirstského připuštěn vyslanec jeho jakožto krále a kurfirsta českého, tak zv. readmisse, nic nezměnila. Zůstalať při tom podle smlouvy v plné platnosti stará privilegia a práva krále českého.

[1]) Z nich zasluhuje povšimnutí spis z r. 1758, upravený pro poučení prince (pozdějšího císaře) Josefa od proslulého státníka rakouského Krištofa svob. pána Bartensteina pod názvem: Mémoires pour servir à la connaissance géographique, historique et politique du royaume de Bohême.

Konečně r. 1806 František II., složiv korunu říše německé, prohlásil dvorským dekretem, poslaným českému guberniu, že zrušuje a maří svazek, který poutal krále českého jakožto *kurfirsta čišníka* k říši. Významný je tu zjev, že František II. opět tak a nejinak vykládá státoprávný poměr. Dvorský dekret zní doslova: „. . . přestává *důstojnost volenecká a úřad číšnický*, kteréž ve vlastnosti léna říšského s korunou českou spojeny byly . . .“ Závažným najisto výrokem tímto zakončeny jsou styky, kterými Čechy ode dávna bez újmy svrchovanosti své souvisely s říší německou, více podle jmena a prázdných theorií, nežli skutkem. —

Důležitější je stať druhá, jak již název její napovídá: *Koruna česká, její celitost a státoprávná samobytnost.* Česká říše, čili (jak přičiněním Karla IV. vyvinulo se a ustálilo totožné pojmenování) koruna česká tvořila vždy jednotný celek státní proti cizině. Tato nerozdílnost, jednolitost zemí koruny české byla slavně uzákoněna vlivem Karla IV. na generálních snémích koruny české v Praze r. 1348 a 1355. Karel IV. snažil se privilegiím svým o celitosti říše české opatřiti jistotu, bezpečnost proti překážkám a nárokům, jaké si osobovali císařové němečtí v záležitostech koruny české. Na vrub promyšlené opatrnosti této dlužno čítati, že zákony o celitosti české říše vydal netoliko jako český král a jako král římský, nýbrž opakoval je později jakožto císař římský. Památný je hlavně generální sněm r. 1355, při němž Karel svěřil ochranu nerozdílnosti české koruny národu samému, přímo pánům, vladykům a městům české říše, tak že „králům českým a markrabatům moravským v tom případě, kdy by proti tomu zřízení celkem neb částečně jednati chtěli, aneb jeden z nich proti této smlouvě jednal, nemají přivolovati aneb v tom jich poslouchati, čím by vše aneb něco z toho, což předesláno jest (t. j. o přivtělení markrabství moravského ke království českému) mohlo se změniti aneb porušiti.“ Moravu, jež souvisela ode dávna s Čechami svazkem nejvroucnějším, a slezská knížectví přidružil Karel IV. k Čechám poměrem manským a lénským, jakož tehda za vlády feudalismu bylo zvykem.

Poměr manský mezi Moravou a Čechami změnil král Jiří Poděbrad r. 1464, postaviv Moravu na roveň království českému; sjednotil obě země svazkem nerozlučným, ustanoviv mocí královskou, že Morava na časy budoucí nikdy a nikterak ani částečně ani v celosti nemá býti oddělována, rozštěpována, odcizována. Slezská knížectví trvala nadále ke království českému v poměru manském.

Kalousek vypočetl hlavní zákony a listiny, kterými je zabezpečena celitost české koruny. Na str. 90 a d. vydává se na podrobné líčení, I. jaký právní poměr jest mezi údy koruny české; II. ve kterých společných řádech, v jakých ústředních zřízeních docházela jednota svého výrazu, jak se skutkem jevila.

I. Pokud se týče otázky první, odpovídá v ten rozum: Země koruny české v záležitostech zemských požívaly široké, samostatné samosprávy, kteráž se jevila v oboru soudnictví, veškerého zákonodárství civilního, trestního, náboženského, zároveň s příslušnou mocí výkonnou, v oboru moci ústavodárné (pokud se tím neměnil poměr té které země ke koruně), v právu povolování a odepírání daně. „Nej-

výrazněji zračí se svézákonnost jednotlivých zemí koruny české v přijímání nového pána.“ Král nově nastupující zjednával si uznání a přijímal sliby věrnosti a poslušenství v mezích zákonů v každé zemi a pro každou zemi zvláště.

Vedle toho upraveno bylo vyřizování záležitostí společných tak, že každý člen koruny české měl tu právo rovné, nezkrácené. „To vyřčeno jest v Karlově základním zákoně státním ze dne 27. září 1355, tu kdež se ustanovuje, že knížata a stavové zemí koruny české mají býti voláni a přicházeti ku korunování krále a ke všem jiným důležitostem, které se týkají důstojenství a stavu říše české.“

II. Idea celitosti koruny české byla realisována, vtělena v následujících zřízeních, společných pro všechny země koruny české. Postupujeme podle rozdělení Kalouskova:

1. První a hlavní pojidlo mezi údy české koruny byla společná osoba panovníkova, *král*. Po vymření dynastie měly země koruny české právo svobodně si voliti krále nového.

Další věcná pojidla možno tříditi na dva druhy. Některá z nich náležela k neobmezené moci královské, jiná ústřední zřízení vyplývala z práv zemských.

Neobmezeně rozhodoval král především

2. o svých samostatných financích čili o tak zvané *královské komoře*, spravované úředníky královskými, nikoli zemskými. Do královské komory odváděny byly příjmy a důchody z královských statků, z vývozných cel na hranicích, z cel dovozných a ungeltů uvnitř země, z královských bání na drahé kovy, desátek z bání soukromých, z ražení mince, stálý úrok ze statků církevních, pak z měst královských úroky z polností vymíněné při vysazování měst a od r. 1547 určitý stálý poplatek z piva v městech vařeného anebo tam spotřebovaného. Naznačené příjmy byly dodávány do komory královské ze všech zemí koruny české.

3. Královským úředníkem, jehož činnost zasahovala do všech zemí, byl správce mincovnictví a hornictví a zároveň vrchní sudí v báňských záležitostech české koruny — *nejvyšší mincmistr království českého*. Císař Josef II. zrušiv r. 1783 Pražskou mincovnu zrušil tím zároveň titul nejvyššího mincmistra. Část bývalé jeho moci přenesena na báňský soud v Kutné Hoře, zřízený společně pro Čechy, Moravu, Slezsko, jako tomu bylo při úřadě mincmistrově.

4. Z královské moci české propůjčoval vždycky panovník český *léna koruny české*, přijímaje od manů přísahu věrnosti jakožto král český. Správu a soudní moc nad lény řídil opět úředník nikoli zemský, nýbrž královský, společný pro všechny země, *nejvyšší sudí dvorský*. Dvorský soud nad lény českými trval až do císaře Josefa II., kterýž rozdělil posavadní jeho úřad na dvé: pravomocnost soudní svěřil soudu zemskému, správu lén českých přenesl na nový úřad, jemuž dal starodávný název nejvyššího manského sudího dvorského. Tento nově zřízený úřad pozbyl významu a zrušen byl po vykoupení závazků manských podle zákona z r. 1862.

5. Dalším královským úřadem byl *soud komorní*, jehož působnost, časem víc a více zakrňující, byla zrušena od císaře Josefa II. r. 1783.

Výklad při kusích 4. a 5. vypadl v druhém vydání obšírněji a jinak nežli ve vydání prvním; spisovatel nyní vykládá, kterak prvotní jediný nejvyšší soud královský během času rozštěpil se v několikero soudů, tak že z pravomocnosti rady královské povstaly soud dvorský, soud komorní, soud podkomořský, soud purkrabský a konečně soud appellační.

6. Od městských soudů všech zemí koruny české šla odvolání do Prahy, k ústroji opět společnému, ke *královské radě nad appellacemi*, zřízené od Ferdinanda I. r. 1548 za úřad královský, společný pro všechny země. Úřad trval až do polovice 18. věku. Obor jeho působnosti byl ponenáhlu zúžován, až posléze omezen byl obvod Pražského soudu appellačního toliko na zemi českou.

7. Důležité místo mezi projevy celitosti koruny české zaujímala *kancelář dvorská* s nejvyšším kancléřem království českého v čele. Kanceláří touto (nejde tu o zevrubnou historii její) až do polovice 18. věku docházela celitost české koruny svého výrazu. R. 1749 zřídila Marie Terezie nejvyšší úřady dvorské společné pro země české i rakouské. Nově zřízené ředitelstvo politické později r. 1762 bylo nazváno spojenou kanceláří dvorskou česko-rakouskou.

8. Z neobmezené svojí moci vypisoval český král pro všecky země *obranu* státu i trůnu proti cizině i proti domácím bouřím. Významné je ve velkém privilegiu krále Jana z r. 1310 potvrzení starobylé povinnosti, „že Čechové i Moravané mají na zavolání krále postaviti se vojensky do pole a táhnouti uvnitř hranic Čech a Moravy, kdykoliv by bylo potřebí brániti neb upokojovati zemi českou nebo moravskou.“ Privilegium toto je potvrzeno na časy budoucí od Ferdinanda II. r. 1627 v Čechách a r. 1628 v Moravě.

Vedle ústředních zřízení, vyplývajících z moci královské, byla ještě, jak nahoře napověděno, jiná zřízení společná, ve kterých stavové mívali účastenství vedle krále. Byly to

9. *smlouvy mezinárodní*, uzavírané od krále někdy z moci královské, jindy se svolením stavů všech zemí. Buď jak buď, vždy vztahovaly se smlouvy mezinárodní k celé říši české, jejíž jednota proti cizině světle je tímto zjevem označena a v jednotlivých případech uskutečňována.

10. Důležitým zřízením společným jsou *generální sněmové koruny české*, složení ze zástupců všech zemí koruny české. O čem se zástupcové tito vzájemně dohodli, to vztahovalo se jako platné usnesení ke všem zemím. Kdykoli důležitá otázka nějaká v společném prospěchu všech zemí měla býti řešena a vyřizována, svoláván byl generální sněm. V čele otázek těch stojí především korunování, stanovení zákonů pro všechny země. V ten rozum určil působnost generálních sněmů Karel IV. r. 1355, ustanoviv, „že markrabě moravský a ostatní knížata a stavové zemí českých mají býti voláni a docházeti nejen ke korunování krále, nýbrž i ke všem důležitostem, které se týkají důstojnosti a stavu koruny české.“

Historie generálních sněmů, jak spisovatel líčí podrobně, dokazuje, že při všech důležitých událostech dějin českých obesláni bývali sněmové generální. Vysvítá odtud, že neměli rázu toliko poradního sboru, nýbrž

že s plnou mocí po vzájemném dohodnutí rozhodovali o nejdůležitějších záležitostech koruny české.

11. Celitost koruny české charakterisována je znamenitě *právem obyvatelským*, společným pro všechny země. Kdo jsa cizincem práva toho neměl, nesměl držeti statky svobodné v zemích koruny české a nemohl býti připuštěn k úřadům veřejným. Právo obyvatelské v ústavě stavovské možná přirovnati k modernímu občanskému právu.

Z jednotlivých dokladů, čerpaných z dějin českých. je patrno, že se Čechové důrazně ohrazovali proti cizincům, kteří nemajíce téhož práva, chtěli se ucházeti o úřady. Pro země koruny české bylo právo to společné. Při udělení práva obyvatelského čili inkolátu vydával ten, komu se práva dostalo, revers asi tohoto významného znění: „Poněvadž já N. N. jsem úmyslu, zjednati sobě statek v království českém, protož dle předpisu zřízení zemského slibuji za sebe a za dědice své: že žádného jiného za pána dědičného míti nemám a nemají, nežli JMst krále českého korunovaného (od r. 1740 zní formule: nyní panujícího); a tak ve všech povinnostech s obyvateli téhož království a země české se srovnávati, řád a právo podnikati, je trpěti a obhajovati i také dopomáhati, tak jakž všichni tři (později čtyři) stavové téhož království českého se chovají, se zachovati."

Povšimnutí zasluhuje, že ještě r. 1847 podepsala dne 8. května 1847 ve Frankfurtě revers Karolina hraběnka z Bergenu, manželka Viléma II., kurfirsta Hessenského, podle něhož byla přijata dekretem kanceláře dvorské z 3. prosince 1846 za obyvatelku království českého a zemí k němu přivtělených. Teda uděleno jí bylo obyvatelské právo společné pro všechny země koruny české.

12. „Strážcem celitosti koruny české jest král a *sněm království českého;* onomu jest ta úloha povinností, tomuto právem. To vyplývá ze všech přísah, jež králové činili při korunování; ve všech přísahách jak Předbělohorských tak i pozdějších až do našeho věku zavazuje se král stavům českým, ‚od království českého nic neodcizovati, ale raději podle možnosti je rozšiřovati a rozmnožovati.'"

Sněm království českého měl přednost před sněmy zemí ostatních. Podle privilegia krále Vladislava z roku 1499 nemá král český jak v českém království tak i v zemích přivtělených nižádných statkův, které náležejí ke komoře královské, zastavovati, dávati ani prodávati, leč s radou a s přivolením sněmu českého. Privilegium toto přejato bylo potom do zřízení zemských a bylo potvrzeno r. 1627 od Ferdinanda II.

Historickými fakty dokazuje pak spisovatel, že při umenšování státu českého nezbytně bylo vždy potřebí povolení sněmu českého, na př. při postoupení Horní a Dolní Lužice, při postoupení části Slezska k Prusku Fridrichovi II., jenž si výslovně vyžádal, aby čeští stavové dali svolení své ke smlouvě postupovací, kterou s ním uzavřela Marie Terezie jakožto královna česká.

Vše, co tu stručně a přehledně pověděno, dovozuje spisovatel zevrubně a nezvratně opírá řadou fakt, historicky zajištěných. Ukazuje přesvědčivě, jak celitost české koruny vtělena byla v ústředních ústrojích, zařízených společně pro všechny země koruny české.

V třetím oddíle, nadepsaném *Dědičnost a volitelnost říše české*, obírá se spisovatel na základě vývodů z jednotlivých událostí historických otázkou, zdali byla česká říše dědičná či snad volitelná. Obě zásady, dědičnosti i volitelnosti, objevují se totiž vedle sebe v proudu historických událostí, obyčejně vzájemně omezujíce jedna druhou. Skutečný stav věci objasňuje pak spisovatel věcným rozborem případů, při kterých šlo o řešení platnosti té či oné zásady.

Trůn český dědili z věků nejstarších až do r. 1306 jen členové rodu Přemyslova, ať již podle řádu *prvorozenství* nebo podle řádu *stařešinstva*, t. j. aby nejstarší mezi Přemyslovici zasedl na stolec vladařský, jak to ustanovil r. 1055 kníže Břetislav I. Při tom však zároveň ve XII. věku platila a ve skutečnosti prováděna byla zásada, že sněm zasahoval svým vlivem při určování posloupnosti, že volil Přemyslovice za dědice trůnu, za knížete, nebo že úmluvy týkající se posloupnosti, uzavřené mezi Přemyslovici, schvaloval, třeba že měli dědičné právo k trůnu českému.

Práva svobodné volby sněm český po r. 1306, kdy rod Přemysloviců vymřel po meči, užil třikrát po sobě. Volil rychle za sebou tři krále, kteří ovšem byli s panovnickým rodem po meči vymřelým spřízněni (Rudolf Rakouský pojal za choť Elišku, vdovu po Václavovi II., Jindřich Korutanský dceru téhož krále Annu, Jan Lucemburský sestru její Elišku). Po volbě Jana Lucemburského ustálil se u Čechů názor, že po vymření panujícího rodu po meči má trůn připadnouti té kněžně z téhož rodu, která v ten čas ještě není provdána a odbyta.

Rodu Lucemburskému zaručil nástupnictví na trůně českém sněm r. 1341. Zákon o nástupnictví ustanovil Karel IV. r. 1348 potvrzením privilegia císaře Fridricha II. z r. 1212 o svobodné volbě krále českého a vysvětlením jeho, že právo svobodné volby krále českého náleží „prelátům, vojvodům, knížatům, pánům, rytířům a veškeré obci království českého a příslušností jeho,“ avšak „toliko v tom případě, když by nebylo manželského potomka ani mužského ani ženského z královského českého rodu, kmene, semene aneb příbuzenstva, aneb když by království jakýmkoli jiným spůsobem se uprázdnilo.“ Zákon ten je velmi důležitý a dosud nepozbyl platnosti. Právo svobodné volby, když by rod Lucemburský vymřel, přísluší podle téhož památného zákona netoliko „veškeré obci království českého,“ nýbrž také „jeho příslušností,“ t. j. zemí přivtělených.

Po té spisovatel věnuje kritickou úvahu dědickým smlouvám mezi korunou českou a vojvodami rakouskými z r. 1364 a r. 1366. Jako již r. 1306 rod Rakouský nabyl dědičných nároků na trůn český a r. 1323 právním jich zdvižením a odvoláním za souhlasu obou zúčastněných stran jich pozbyl, tak také dědické smlouvy Karla IV. z roku 1364 a r. 1366 pozbyly platnosti zdvižením jich od krále Jiřího obapolným svolením.

Po bouřích husitských, kdy páska mezi národem a dědicem trůnu Sigmundem byla rozvázána a teprve vzájemným dohodnutím mezi oběma docíleno bývalé shody mezi králem a národem, budiž vytčena zejmena svobodná volba Jiřího z Poděbrad za krále, kterou vykonal plný sněm

r. 1458, zamítnuv jakékoli dědické nároky, opíraje se hlavně o zákon Karlův z r. 1348.

Snaha krále Jiřího, aby dal české koruně novou dynastii, byla zmařena překážkami politickými ze strany papežů Pia II. a Pavla II. Doporučil tedy Jiří sněmu za svého nástupce králevice polského Vladislava, kterýž skutečně po smrti jeho — opět svobodnou volbou sněmu českého — byl zvolen za českého krále.

Stavové čeští uznávali platnost důležitého zákona Karlova po bouřích husitských netoliko pro Lucemburský rod, nýbrž vůbec pro ten rod, jenž právě v Čechách vládl.

R. 1526 nabyl koruny české rod Habsbursko-Rakouský po třetí (dvojích dědických smluv, uzavřených a potom zdvižených bylo již nahoře vzpomenuto), a sice „předně svobodnou volbou stavův českých, za druhé dodatečnou volbou knížat a stavů slezských, a za třetí uznáním dědických práv Anny a jejího manžela po ní v Moravě a v Lužicích.“ Deputace, která šla zvolenému králi Ferdinandovi oznámit výsledek volby a výminky, pod jakými byla volba provedena, předložila jemu kromě jiných statí své instrukce tento doslovný požadavek: „Aby Jeho Milost ráčil dáti list pod pečetí svou, které nyní ráčí užívati, a potom ten list obnoviti pod pečetí království českého, že jsou stavové čeští z dobré a svobodné vůle dle svobod svých Jeho Milost za krále volili, a z nižádné povinnosti za pána vzali.“ Požadavku tomu vyhověl Ferdinand reversem ze dne 13. prosince 1526, kterým uznává, že ho „páni, rytíři a města i všechna obec království českého zvolili za krále, nikoli z nějaké povinnosti, nýbrž z dobré a svobodné vůle své, vedle svobod království českého.“ Shodou obou činitelů zákonodárných, sněmu i krále, bylo teda vyřčeno, že volba r. 1526 vykonána byla s dokonalou zákonitostí. „Volbou r. 1526,“ praví spisovatel, „a proměnou zánovního artikulu o volení nového krále za živobytí starého r. 1527 zřízen a utvrzen jest týž poměr nové dynastie k trůnu českému, jaký právně i skutečně trval za předešlých dynastií: Čechové měli přijímati krále z rodu Habsburského dle pořádku prvorozenstva zrovna tak, jak je byli přijímali z rodu Přemyslova, Lucemburského a Jagellonského.“ Druhý revers Ferdinandův z r. 1545, při němž novým dodatkem byl odstavec o uznání dědických práv choti Ferdinandovy Anny, theoreticky dokazovaných, nelišil se co do volby Ferdinandovy od reversu prvního.

Za převratu Pobělohorského staly se r. 1627 obnoveným zřízením zemským některé změny v řádě o posloupnosti na trůně českém, avšak přes to koruna česká nadále podržela právo volení krále po vymření dynastie.

Při úvaze o pragmatické sankci vyšetřuje spisovatel, jaká nová ustanovení vcházejí pragmatickou sankcí do státního práva českého. Dochází úsudku, že je novotou, aby všechny dědičné země domu Habsburského trvaly nerozdílně pohromadě pod jedním žezlem, a pak že novým je ustanovení pragmatické sankce o dědickém právu ženském, ustanovení, kteréž rozšiřuje ženskou posloupnost do nekonečna.

Jako v jiných kapitolách knihy Kalouskovy, tak i v této sneseny pod čarou a přidány budou v přílohách všechny důležitější listiny, doklady v plném znění, kterých se spisovatel dovolává v pásmu líčení svého. Namanuly se místy také otázky posud sporné, které spisovatel řeší střízlivým, důkladným rozborem všelikých záhad s nimi spojených.

(Dokončení.) Dr. *Č. Zíbrt.*

Několik myšlenek

o současném románu francouzském.

IV.

est známo, že realismus i naturalismus vedle Balzaca za hlavního svého zakladatele považuje Gustava F l a u b e r t a. I v tom dlužno počínati si s jistou reservou; neboť kdo by chtěl dokazovati, že Flaubert byl velikým romantikem, má pro to po ruce závažné důvody, vlastní jeho znamenité knihy: veliký archeologicko-historický román „Salammbô," fantasticko-filosofickou báseň „Pokušení sv. Antonína" a dvě třetiny „Tří povídek," z nichž pouze poslední, zvanou „Prosté srdce," lze nazvati realistickou. Ovšem proti těmto třem knihám mohou ti, kdož za každou cenu chtějí viděti ve Flaubertovi předchůdce dnešního realismu, ukázati na dva čelné romány jeho „Madame Bovary" a „Vychování sentimentální" a pouze z těch mohou si konstruovati Flauberta dle přání svého. Schválně pomíjíme nedokončený analytický román „Bouvard a Pécuchet," neboť těžko jest počítati s torsem, byť i sebe znamenitějším. Vynášeti aneb podceňovati jeden či druhý z naznačených směrů tvůrčího genia Flaubertova, to musí být ovšem přenecháno choutkám jednotlivců. Objektivní historie literární musí počítati s oběma směry vzácného genia a nemůže přehlížeti romantika ve Flaubertovi nadobro.

Nechť již ze své mohutnosti pozorovací a analytické vnesl Flaubert mnoho do svých románů historických neb skladeb fantastických, přece v těchto byl výhradně básníkem, jehož jediné neštětí bylo, že octnul se v době přechodní, že tradicemi svého vychování, dlouhým studiem, a můžeme říci i celou svou povahou byl spíše poetou, který dokumenty a základy tvorby své raději shledává z knih nežli ze skutečného života svých současníků. Známo jest, z jaké spousty zapomenutých knih a pergamenů, latinských i řeckých klassiků sbíral Flaubert jednotlivé detaily, z nichž vybudoval mohutnou stavbu své Karthaginské epopeje, kdežto k sepsání realistické Madame Bovary, již považují naturalisté za první „vědecký" román francouzský, stačila prostá událost z jeho nejbližšího okolí. Kdo probere se celým dílem Flaubertovým, pozná brzy, že do archeologicko-historického románu Salammbô vložil Flaubert nejvíce z celé bytosti své. V tom shodují se všickni jeho současníci; Maxime du Camp, Gautier i Baudelaire, a rovněž i novější literární

historikové Bourget, Lemaître a sám příbuzný jeho Guy de Maupassant, který ovšem talentem svým byl bližším Flaubertovi Madame Bovary než Flaubertovi Sv. Juliana špitálníka. Mohli bychom k dotvrzení myšlenky své odvolati se i na onen exotismus, o kterém řeč byla v článku předcházejícím a kterému více méně všickni romantikové holdovali. Jako V. Hugo zahájil vítěznou dráhu svou Obrazy z východu, Alfred de Musset svými Povídkami ze Španěl a z Italie, jako Gautier rád zabloudil do říše faraonů, tak přenesl Flaubert své nejhlubší dumy filosofické i své nejkrásnější obrazy básnické do písku Thebaidy a do nynějších zřícenin Karthaginských. Flauberta umělce můžeš hledati v kterémkoliv díle jeho a jistě nebudeš nikdy sklamán, ale Flauberta, básníka a člověka, najde každý přece nejdříve v jeho skladbách historických. Je známo, s jakou úsilovnou péčí pracoval o Salammbô, jaké úzkostlivé kontrole podroboval každý sebe nepatrnější historický neb archeologický údaj, kolikrát přepracoval a vlastnoručně přepsal Pokušení sv. Antonína. Známý je rovněž přímo fanatický kultus formy jeho. Prosa Flaubertova blíží se úzkostlivostí, s jakou střídal samohlásky v slovech a formoval periody, aby vyzněly v melodický spád, ku pracným slokám nejposlednějších dekadentů a symbolistů. Nejsa schopen vyjadřovati se ve formě básnické (rozuměj ve formě rýmované), hleděl nahraditi nedostatek tento ustavičným rytmem svých vět, strávil většinu času svého tím, že rozložen na pohovce v dýmu tabákovém hlasitě skandoval své periody, ustavičně přetvořuje a měně, co se nezdálo mu býti dosti pružným a hudebním. Vedle exotismu pak, k němuž tíhnul celou svojí povahou, vedle úsilovných studií historických a archeologických, jež konal s trpělivostí mnicha benediktinského, bylo to jeho zášti k prostřednosti a šosáctví, kteréž vybuchovalo z něho ob čas výroky až cynickými. I tento rys v jeho povaze nutno bráti v úvahu tam, kde jedná se o určení literární fysiognomie, i on pomáhá k určení charakteru umělcova, jemuž, jak po smrti jeho uveřejněná korrespondence ukazuje, bylo největší mukou a pravým týráním duševním stotožniti se s životem lidí malicherných, prostředních, všedních a hloupých. Nelze ovšem tvrditi, že tvoření vůbec bylo kdy Flaubertovi slastí. Avšak to s jistotou tvrditi lze, že když trpěl, dělo se to při skladbách rázu realistického a naturalistického měrou dvojnásobnou. Při skladbách rázu filosofického neb básnického, na širokém základě historického a archeologického bádaní, trpěl pouze mukami stylu, které sám si tvořil, nemoha sebe nikdy s dostatek upokojiti. Za to jej tvoření historických povah a zvlášť líčení celého ovzduší doby, již popisoval, jakož i líčení zjevů přírodních a krajinných naplňovalo neobyčejnou radostí; avšak v románech realistických trpěl nejen mukami stylu, jimiž byl jak Eumenidami ustavičně pronásledován, nýbrž také nízkou úrovní vzdělání a povah svých reků a rekyň. Pro něho, jemuž poesie Viktora Huga byla tím nejvyšším, co lidský duch vytvořil, bylo svrchovaně trapno nořiti se celou duší v malichernosti měšťáků a šosáků. Jeho kult fráse byl mu i v těchto skladbách nejvyšším cílem uměleckým. Mají tedy dle všeho, co posud řečeno, ti, kdož ve Flaubertovi cení především romantika a poetu, plné právo hájiti své stanovisko vůči těm, kteří bez důvodu snižujíce jeho skladby historicko-archeologické, cení pouze jeho realistické práce a vidí v nich

celou novou zoři příští literatury románové. Ovšem proti nim vždy zůstanou v literatuře díla první, a těžko říci, která z dvou bytostí, jež se ve Flaubertovi potíraly, byla silnější aneb konečně ta pravá: zdali jeho žár, vzruch a vzlet spožděného romantika, anebo jeho takovými mukami duševními vykoupená analysa psychologická povah prostředních a banálních. Jedno jest jisto, že totiž poslední směr tvoření Flaubertova byl mnohem více činorodým pro příští generaci nežli směr první. Nová generace, která sklonila se k bídě a malichernosti člověka středních a nižších tříd s větší vnímavostí a láskou, jež Flaubertovi vždycky chyběla, opustila na čas veliké rozměry básnické koncepce prvního jeho směru; přidržela se pouze methody jeho, odřekla se nevděčné Sisyfovské práce konstruovati z nepatrných zlomků starých autorů a z pochybných, skorem předhistorických údajů staré zapadlé doby a obrátila se, vyzbrojena pouze jeho methodou, cele k přítomnosti, k boji o život, hledíc prosytiti pessimismus jeho neli láskou, aspoň zálibou v líčených osobách a předmětech. Těmto stoupencům moderního realismu a naturalismu jest Flaubert, který psal Madame Bovary, Vychování sentimentální, Prosté srdce a kapitoly Bouvarda a Pécucheta, ovšem praotcem a v mnohém i nedostižným ideálem. Objektivnímu pozorovateli je ovšem nepochopitelno, jak mohou zneuznávati tytéž vynikající vlastnosti genia Flaubertova v jeho skladbách historických neb ryze básnických; nebo člověk a umělec zůstal přece vždy týž, a musí již býti slepým stoupencem školy, komu Pokušení sv. Antonína jest dílem pochybným a Salammbô nudnou archeologickou historií, která nikoho nezajímá.

Avšak i na Flaubertovi ukazuje se, že co skutečně velkého a krásného se vytvoří, nepodléhá zákonům mody neb okamžitého rozmaru. I tato v poslední době dosti kaceřovaná stránka jeho genia, nedošlali v době poslední zrovna ohlasu, aspoň zanechala patrných stop v literatuře. Ovšem hlavně v poesii samé, která především zdá se nám býti povolána k tomu, aby mohutnou silou obraznosti rekonstruovala doby dávno zaniklé. Stačí ukázati jen k epochálním skladbám Leconta de Lisle i k pozoruhodným básním jeho věrného nohsleda hraběte de Guerne. Avšak i na poli románu historického v prose vyskytlo se v poslední době dílo, které přímo ukazuje k Salammbô a hlavně k Pokušení sv. Antonína jako k svým jediným předchůdcům. Myslíme román *Thais*, který napsal známý básník a romanopisec Anatole France.[1]) Nežli přikročíme k románu, nebude na škodu pověděti několik slov o jeho autorovi. Anatole France sluje vlastně Anatole François Thibault, narodil se r. 1844 v Paříži, kdež jeho otec byl knihkupcem. Debutoval r. 1868 studií o Alfredovi de Vigny, účastnil se Parnassu a vydal r. 1873 první svazek svých veršů s názvem „Pozlacené básně.“ R. 1875 vydal velikou dialogisovanou báseň „Svatba Korintská,“ kterou lze v nejednom ohledu pokládati za předchůdce románu Thais. K básni té přidáno asi pět neb šest menších skladeb, které řadíme k tomu nejdelikátnějšímu, co v našem století napsáno bylo veršem francouzským. V následujících letech napsal celou řadu románů ze života moderního, plných humoru a citu, ve slohu velice

---

[1]) Thais, Lévy 1891.

vytříbeném, z nichž malé arcidílo „Zločin Silvestra Bonnarda“ bylo korunováno francouzskou akademií. Vedle básníka byl současně činný jako učenec. Vydalť France velkou řadu starších autorů francouzských s případnými úvody životopisnými a poznámkami historickými a kulturními. V době poslední vyniknul stejnou měrou jako divadelní a literární kritik v časopisu Le Temps. Sebrané jeho studie vyšly s názvem „Život literární“ v několika svazcích. Zvláštní jest jeho stanovisko v kritice, sám je nejlépe charakterisuje těmito slovy: „Stejně jako filosofie a dějiny jest kritika druhem románu sepsaného ku potřebě duchů bystrých a zvědavých, a každý román jest v pravém slova smyslu autografií spisovatelovou. Dobrý kritik je ten, který umí vypravovati dobrodružství své duše mezi vynikajícími díly své doby. Kritika objektivní je vůbec nemožná, rovněž jako je nemožné objektivní umění, a všickni, kteří si lichotí, že vkládají v dílo své něco jiného než obraz vlastní duše, podléhají té nejklamnější illusi.“

Román Thais jest dle všeho, co jsme uvedli, přímou výslednicí snah spisovatelových, který, jak v předmluvě k jedné své knize praví, se snažil vniknouti ve všechny tvary dob zašlých, a který teprv přesvědčením, že je nemožno představiti si je v plné konkretnosti a životní síle, zakotvil se cele v románu moderním a v líčení lidí současných. Thais má, jak jsme naznačili, předchůdce v dramatisované básni Svatba Korintská (motiv týž, jejž spracoval Göthe ve své čarokrásné baladě Die Braut von Korinth), avšak i ona, ačkoliv co umělecký celek má cenu mnohem vyšší, ukazuje, jak světy zapadlé a doby zašlé, třeba i sebe větším studiem prodchnuté a sebe větší básnickou silou oživené, podléhají subjektivnímu názoru spisovatelovu. Jen tím můžeme si vysvětliti předcházející elegický povzdech autorův.

Román Thais vedle stránky ryze archeologické a historické má také stránku filosofickou a poetickou s jistým, třebas i přitlumeným reflexem na dobu moderní, a pouze tato mnohostrannost její dodává jí té životní síly, toho zájmu, který od vydání jejího pořád roste. Básník líčí dva světy: filosofii epikureismu a skepticismu s posledním zábleskem řeckých a latinských umění ze IV. stol. proti životu křesťanských anachoretů v poušti Thebské. Protivy tyto jsou pouze dekorací nebo rámcem čistě psychologického pochodu, který se odehrává v duších hlavních hrdin, a který lze vyznačiti jakožto boj lásky v duši nábožné a fanatické a jako hnus z rozkoší, vznikající tam, kde vášeň přestoupila vrchol svůj. Následek boje toho jest, že z pochmurného askety stane se otrok smyslnosti a vášnivé lásky a z nevěstky stane se světice, oddaná nejpřísnějším cvičením klášterním a posvěcena pravému odříkání.

Hrdina románu, bohatý patricij v Alexandrii, muž názorů svobodomyslných, však duch výstřední, oddal se studiím všech škol v učeném městě; z čista jasna prodá svůj dům i všecko své zboží a prchne na poušť Thebaidskou, kde stane se brzy vzorem asketismu a křesťanských ctností pod jmenem bratra Pafnucia. Deset roků stráví takto v zátiší, zachovávaje nejpřísnější posty, bičuje se ráno i večer a nose žíněnou košili na těle. Avšak zlý duch číhá na něj a aby jej svedl, vzbudí v něm myšlenku, jaký by to byl hrdinský skutek, kdy by se mu po-

dařilo obrátiti na víru proslavenou herečku a nevěstku Thaidu, do které byl druhdy v mládí svém zamilován. Zde začíná nové pokušení sv. Antonína, ovšem ve formě modernější. Pokušení toto je tím nebezpečnější, jelikož se nezjevuje Pafnuciovi jako pouhý přelud, s kterým druhdy bojoval Antonín, nýbrž jako upomínka vlastní zažité minulosti. Pafnucius neposlouchá více rad svého soudruha, bratra Palaemona, souseda svého v Thebaidě, který v díle Francově zastupuje směr praktického rozumu a všední zkušenosti a který mnohem bedlivěji obstarává svou zahrádku na poušti nežli své křesťanské zdokonalení. Pafnucius opustí Thebaidu, vydá se na cestu po břehu Nilském a vrátí se do Alexandrie. Na cestě zažije různá dobrodružství, jednak mezi osadami rozptýlených bratrů řeholníků, jednak mezi modloslužebníky pouště. Konečně setká se s Thaidou. Aby ji získal, odhodí háv poustevnický a obleče se v bohatou tuniku. Takto účastní se hodů v paláci Thaidině a snaží se v rozhovorech filosofických, sálajících největší smyslnou vášní a zároveň zelotismem náboženským, získati herečku svým úmyslům. Zvláštnost zjevu tohoto a planoucí výmluvnost cizincova, horující o životě věčném a o smrti, které se ona bojí, podmaní obraznost kurtisány; myslíc, že cizinec je mocný čaroděj, který zná prostředky proti stáří a smrti, odhodlá se cele jemu se vzdáti. Avšak v rozhodném oka mžiku couvne Pafnucius, a právě toto líčení zoufalých bojů jeho — mezi duchem a hmotou, mezi láskou smyslnou a ideální — tvoří hlavní těžiště románu Francova. Pafnuciovi se povede, že sám nepodlehna obrátí Thaidu na víru, že ona rozpomene se na své ztracené mládí, pozná hořkost na dně každé vášně dřímající a odhodlá se vydati na poušť, odříkati se rozkoší a věnovati se cele životu řeholnímu. Avšak čím více vzrůstá posvátná její touha, tím stupňuje se smyslná vášeň Pafnuciova. Tímto parallelismem dosáhl básník velikých effektů a zároveň podařilo se mu ve scéně filosofického banketu šťastným skupením všech vynikajících současných osobností ukázati, jak hluboké jsou jeho historické, filosofické i archeologické studie. Thais zapálí svůj palác, jeviště svých dřívějších orgií a odebeře se na poušť do kláštera, který založila sestra Albina, vnučka císaře Cara. Pafnucius vrátí se do Thebaidy, odkud přišel. Však mezi tím, co Thais v zátiší klášterním nabývá úplného klidu v resignaci a odloučenosti, týrají Pafnucia všecky ostny smyslnosti, šlehají ho biče všech vášní, s jakými kdy zápasil osamělý, pokoušený mnich na poušti. Veškeren jeho asketismus jest marný; on podléhá soustavně všem nástrahám své tělesné křehkosti, a čím více vzrůstá pověst jeho hrdinství a svatosti, tím větší jest jeho vnitřní slabost, bída a opuštěnost. Konečně, aby přemohl vášeň svou, stane se stylitou, ale ani to nepomůže, neboť propadl démonu zhouby docela. Tu doví se od jednoho mnicha, že Thais umírá v zátiší klášterním, a odebeře se ihned k jejímu smrtelnému loži. V této scéně vrcholí celá skladba. Divoká, darmo potlačovaná vášeň Pafnuciova, špatně tajená pod řeholním hávem, tvoří ostrou protivu ke klidnému, jasnému, takřka naivnímu stavu duše Thaidiny, která všecka šťastna v nové víře své vítá smrt jako vykoupení z bludů a mátoh světských. Scéna tato je tak znamenitá, že neváháme položiti sem aspoň závěrek její.

„Pafnuc sledoval Albinu přes dvůr klášterní zatopený světlem ranním. Podél taškových střech tvořily bílé holubice šňůry perel. Na posteli, zastíněna planým fíkem, ležela Thais všecka bílá, ruce majíc na prsou skřížené. Po obou stranách jejího lože klečely ženy zahalené v závojích a odříkávající modlitby umírajících: „Smiluj se nade mnou, Bože můj, podle velikého milosrdenství svého a smaž nepravost mou množstvím slitování svého!“

Zavolal na ni: „Thais!“

Ona pozvedla víčka a obrátila k němu bělmo očí svých. Albina pokynula ženám zahaleným, aby se na několik kroků vzdálily.

„Thais!“ opakoval mnich.

Ona pozvedla hlavu a lehký dech vystupoval z jejích bílých rtů.

„Jsi ty to, můj otče? Vzpomínáš si na vodu cisterny a na datle, které jsme spolu trhali? Téhož dne, můj otče, zrodila jsem se znova lásce a životu.“

Umlkla, hlava její opět klesla.

Smrt vznášela se nad ní a pot smrtelného zápasu věnčil její skráně. V ticho velebné vpadl se střechy žalující hlas hrdličky, načež štkání mnichovo mísilo se v žalmy panen klášterních.

„Omyj veškeru špínu mou a očisť mne od hříchů mých! Neboť vidím nepravost svou, a zločin můj zvedá se proti mně bez ustání!“

Náhle vztýčila se Thais na svém loži. Fialkové její oči otevřely se dokořán a se zrakem pohrouženým v dálku a s rukama roztaženýma ke vzdáleným pahorkům pravila hlasem pevným a svěžím:

„Ejhle, růže věčného jitra!“

Její oči se zaleskly, lehký nach zbarvil její tváře, stala se ještě krásnější a sladší než v dobách minulých. Pafnucius, který klečel vedle ní, objal ji svýma černýma rukama.

„Neumírej!“ křičel hlasem divokým, kterýž i jemu samému cizím připadal. „Já tě miluji — neumírej! Poslyš, má Thais, já tě oklamal, já byl jen bídný šílenec! Bůh, nebe, to vše je ničím, nic není na světě pravdou, nežli co je na zemi a nežli láska lidí. Miluji tě, neumírej! Jsi příliš velkým skvostem, abys měla zemříti! Pojď, pojď se mnou, prchneme, odnesu tě odtud daleko v své náruči! Pojď, milujme se! Uslyš mne konečně, milenko moje a rci: Budu žíti, chci žíti! Thais, Thais, povstaň!“

Ona ho neslyšela, zřítelnice její ztrácely se v nekonečnosti. Šeptala pouze: „Nebesa se otvírají, vidím anděly, proroky a svaté, dobrý Theodor je mezi nimi a má ruce plné květin. Usmívá se na mne a kyne mi. Dva serafové ke mně přicházejí. Již se blíží ke mně — a jak jsou krásní! . . . Já vidím Boha!“

Vykřikla jásavě a hlava její klesla bez hnutí na podušku. Thais byla mrtva. Pafnucius v zoufalém objetí hltal ji svým vztekem, touhou a šílenou láskou.

Albina křikla naň: „Odejdi prokletý!“

Pak položila tiše prsty své na víčka mrtvé. Pafnucius couval vrávoraje, oči maje spálené slzami, zdálo se mu, že země pod ním se otvírá.

Panny řeholní zanotily píseň Zachariášovu: „Veleben buď Pán Bůh israelský!"

Náhle však zarazily se hlasy v hrdle jejich. Shledly v okamžiku tom tvář mnichovu a rozprchly se poděšeny na všecky strany s hlasitým křikem: „Upír! Upír!"

Pafnucius stal se v chvíli té tak ohyzdným, že když položil ruku na obličej svůj, cítil vlastní ošklivost."

Scénou touto končí román, který příbuznosti své s Flaubertovým Pokušením sv. Antonína nezapře ani v celku ani v detailech. V čem vyniká nad něj jest jediné to, v čemž obratný moderní učeň může vyniknouti nad starého, poněkud neobratného mistra. Čtení obou románů za sebou a srovnání jich jest velice zajímavo a poučno. Flaubertovi šlo především o přesné vylíčení duševního stavu anachoretova v poušti s celou mythickou a legendární stafáží, se vším, co zmítati mohlo jeho neklidnou, žíznivou duší. Tak se stalo, že zapletaje se v nové a nové objevy kulturní ztratil hlavně v poněkud unavujícím líčení různých kacířských sekt, které v prvotní církvi bujely, čistě lidský zájem své skladby, a že mohutně koncipovaná báseň jeho stala se na nejednom místě suchým katalogem různých sekt a jich vyznání. Právě proto, že šlo mu pouze o vnitřní duševní problém víry a nevěry, ducha a hmoty, zmizela mu čistě lidská stránka jeho skladby. A tak vyznívá báseň jeho v posvátném šílenství Antonínově tímto pantheistickým vyznáním: „Ó štěstí! štěstí! Já viděl porod života a počátek pohybu! Krev žil mých buší tak silně, že je chce rozbiti! Chtěl bych lítati, plavati, štěkati, řváti a výti. Chtěl bych míti křídla, štít, kůru, chtěl bych dýchati kouř, míti rypák, kroutiti se, rozděliti se po všem, býti všecko, rozptýliti se vůněmi, vyvinouti se jako rostliny, téci jako voda, chvíti se jako vzduch, lesknouti se jako světlo, stajiti se do všech tvarů, proniknouti každý atom, sestoupiti až ke dnu hmoty — býti hmotou sám!"

Již dle tohoto je zjevno, jak mocná individualita Antonínova založena jest na jedné silné struně, která prochvívala celou bytost Flaubertovu, na mohutném totiž jeho lyrismu. Jen rýmy chybí podobným místům jeho skladby. K takové lyrické výši nepovznesl se France ani na jediné stránce své Thaidy. Za to však dovedl se vyhnouti velmi obratně úskalí, na kterém před moderním čtenářem mistr ztroskotal, neboť podařilo se mu postavám, jež líčí, zachovati vždycky zájem čistě lidský i tam, kde sebe více koketuje se svou archeologickou učeností i alexandrijskou vzdělaností. U Flauberta jsou znenáhla všecky vystupující osoby pouhými fantasmaty předrážděného, horečného mozku, vše jest jedna apokalyptická vidina, v které základy životní lehko se tratí a všecko splývá v neurčité spousty snů. France naopak dovede i vidinám Pafnuciovým na poušti a pokušení jeho dodati neli život, aspoň zdání života a přivesti je hezky blízko názoru moderního člověka. A pak ještě něco, čím se oba podstatně liší. U Flauberta vždy a ve všem neúprosná, žhoucí pravda a víra v to, co povídá a líčí, u France pak lehounká ironie a skepticismus skoro moderní. Vidíte, jak France stojí nad svým předmětem, jím neovládán, kdežto Flaubert, zcela v látku svou zabrán s ní pracně zápolí a jí ve všem podléhá. Tento skepticismus Francův, který rovněž činí jeho knihu mnohem

přístupnější širším vrstvám, nežli jest dílo Flaubertovo, charakterisují nejlépe tyto řádky, které praví Pafnuciovi jedna z vidin jeho, žena v závoji, držící v ruce haluz myrtovou: „Pohleď, jedni hledají věčnou krásu a vkládají nekonečnost ve svůj život jednodenní; druzí žijí úplně bez jakékoliv velké myšlenky. Však pouze tím, že ustoupí posléz krásné přírodě a že dovedou žíti, vzdávají pravou slávu svrchovanému umělci všehomíra, neboť člověk jest pouze pravou hymnou boží. Tito myslí, že štěstí lidské není hřích a že radost je dovolena. A což majíli oni pravdu? Jak náramně, Pafnucie, budeš podveden!"

Zdaž podobné otázky nezachvívají též nitrem člověka dnešního? Tímto, třeba místy jen slabým a vzdáleným reflexem na dobu moderní dovedl France, že dílo jeho vzbuzuje ve čtenáři nejednu strunu příbuznou; ironií a skepsí, která je provívá, sblížil je značně modním touhám a požadavkům. Když pak k těmto stránkám přidruží se ještě neobyčejná skvělost v líčení krajinném i kostymovém, jest ovšem nesnadno odepříti obdiv práci, která vzácným uměním rozptýlí veškeren prach bibliothék a roztaví zápach noční lampy studijní ve vůni své poesie docela.

Flaubertovo Pokušení sv. Antonína bylo dokončeno r. 1874. Thais jest po našem vědomí prvním větším dílem podobného směru. Jaký kus cesty urazil francouzský román tohoto druhu ani ne za plných 20 roků! *Jar. Vrchlický.*

Svatovítský dóm.

Do dáli dívá se přes město, vrchy, řeku
a ční jak kamenný sen dávno přešlých věků,
sta vížek, oblouků se krouží, zvedá k nebi,
sta listů vine se, sta netvorů se šklebí.

Tam ještě starý sloup a stará klenba šedá,
tam balvan zelený, jak lišejník naň sedá
a tu již nový krov a do šedého zdiva,
hle, mísí s úsměvem se balvanů pleť živá.

Vše srůstá pomalu a šíří se a klíčí.
Nad staré věže výš se nové věže tyčí,
hřmí v chrámě varhany, plá barevných skel řada,
a venku motyk ráz a rána kladiv padá . . .

Já stojím zadumán a myšlenka mnou chvěje:
Ten dóm, to národ můj, to život náš i děje,
na dávných základech, jež nezviklalo stáří,
my dále budujem a nový den nám září.

Čím dříve byli jsme, tím chceme zase býti!
A s dávno minulým se nové splítá žití,

krev táž a nová přec jím bouří, jako stěny
se snahy k výši pnou, v prach dříve povaleny.

Ó co tu třeba let, co krve, potu, síly,
než leskem slunečním dóm pozdraví den bílý,
než s nových věží hlas se velkých ozve zvonů
a jemu odpoví vzkřik šťastných milionů.

Však nechť jen přes hroby ten hlas nám přejde v dáli,
jak varhan hymnický vzlet nad mrtvými králi,
nám pro klid stačilo a ke snu bylo mostem,
že jak ten starý dóm přec rostem, rostem, rostem!

Ant. Klášterský.

Cestou života.

omu by se na tom světě
líbilo —
kdy by neměl růží v létě,
kdy by mládí nebylo? . . .

Krátka však je mladost
a život je dlouhý:
za každou v něm radost
co dá člověk touhy,
co dá slzí, muk a práce,
než mu osud popřeje,
aby v stáří shledl krátce
splněny své naděje!

Komu by se na té zemi
líbilo —
kdy by na ní se zly všemi
přec i dobra nebylo? . . .

Ale dobrých lidí
najdeš kol jen málo,
a zlí nenávidí,
i když nebe přálo:
ne, ni dne snad bez bolesti
neprožiješ docela,
aby číše tvého štěstí
na dně trpkost neměla!

Komu by se v našem žití
líbilo —
kdy by po dnech vlnobití
v něm i míru nebylo? . . .

Ach, ta chvilka míru
vůči rokům boje —
zdali vrátí víru
v choré srdce tvoje?
Zda mžik jeden po vichřici
sněný blaze v pokoji,
na tvé hrudi zoufající
všecky rány zahojí? . . .

Komu by se v našem hoři
líbilo —
kdy by ve tmách neměl zoři,
kdy by krásy nebylo? . . .

Běda, s jitrem jedním
krása znikne v dáli,
ve zápase všedním
shasnou ideály —
ze všech snů jen láska věrná
provodí tě chvatem dob
až tam k cíli, kde se černá
všech pozemských cílů hrob!

Komu by se na tom světě
líbilo —
kdy by za zlo ku odvetě
v srdcích lásky nebylo? . . .
Alois Škampa.

F. L. Věk.

Historický obraz

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

V.

O starých a nových známostech, též o pračatech.

Vrásčitý ten žid zarudlé, nehusté brady, v dlouhém kabátě a v širokém klobouce hezky již mastně lesklém, sebral Věkovy dva vaky a bral se s nimi dlouhým průjezdem, nedbaje posměšků dvou formanů v modrých plantách a chlupatých kloboucích, kteří stáli v průjezdě s otylým prvním podomkem v zelené, sametové čepičce a bílé zástěře. Ani tento první podomek, ani druhý, jeho „fici," který přicházel z ná-

dvoří, kde stálo několik formanských vozů, mladého Věka si hrubě nevšimli. Nepřijelť na svém kočáře nebo s povozem jako forman, tenkráte zvláště vítaný host.

Nad čtverhraným, vlhkým nádvořím v pozadí konírnami v pravo, v levo staveními obklopeným, vznášela se kolem pavlač, a tou se dostal Věk do svého pokojíka, jejž mu žid opatřil. Mladý kupec se tu vyznal. Bylať to hospoda jeho kraje; zde také starý Šulc „stával,“ sem za ním jsa ještě studentem chodíval pro psaní i zásilky od maminky. Tu také, v tomto průjezdě i na tomto dvoře pozdě do večera na starého formana čekal, odtud si tenkráte ty osudné koláče odnášel, s nimiž pak upadl v umrlčí kapli přes P. Matiáše a z mrtvých ho probudil.

Tak mu ty vzpomínky na špinavém dvoře se začaly. Když do svého pokojíka vstoupil, pomyslil, co teď, a také hned, kde asi Tham bydlí, a kde by se na něj nejdříve doptal. Sotva že si trochu oblek upravil, sešel dolů do hospody, aby pojedl. Pak se vydal do města.

Nejprve zamířil k Hněvkovskému. Z adresy jeho věděl, že bydlí na Dobytčím trhu. F. Věk se dal kolem Hybernského kláštera před čtyřmi lety zrušeného a kolem jeho kostela, právě tou dobou nadobro zamčeného, dolů starou alejí po příkopech. Stromy dlouhé té aleje byly ještě holé, ale v zářivém vzduchu krásného, jarního dne, v plném proudu sluneční záře, v níž se leskla okna domů zavřená i sem tam otevřená, jako by se projasnily, jako by již procitovaly.

Pod nimi sem tam na lavičkách seděli již lidé, šuměly proudy se procházejících. Jeden dolů, druhý proti němu, jeden pestřejší a šumnější nežli druhý; v nich skoro všichni bez plášťů, v jarním obleku, páni ve vykrojených kabátech, makových, žemlových, zelených, cihlových, dámy ve vysokých kloboucích mužským podobných, sem tam růžové barvy s pérem, v šatech se šerpami, ta s pánem, ta s vystrojeným děvčátkem, ona s chlapečkem v krátké kazajce, s širokou šerpou kolem pasu a velikým, bílým límcem u krku. Tu kráčel důstojník v černých gamaších, v bílém kabátě, v červené vestě, tam nějaký napudrovaný abbé celý černý, s úzkým pláštíkem přes ruku přehozeným: mladí, staří, ale nejvíce mladí, a všichni vyvábeni zářícím sluncem. F. Věk tomu ruchu, tomu hluku a šumu, z něhož hřmotně vyrážel rachot panských kočárů a jiných povozů i pokřikování kočích, už odvykl. Až se mu hlava z toho točila, i z toho, že tak bedlivě všeho si všímal a pozor dával, nepotkáli někoho známého. Spatřil dva bývalé kollegy z filosofie; ale oni ho nezahledli, a on se k nim nehlásil.

To bylo dole na rohu Koňského trhu opodál zděných kotců a krámů v dřevěných boudách. Odtud zahnul F. Věk vzhůru k Vodičkově ulici. Všiml si lidí, kteří stáli na koňské bráně na hradbách nahoře na konci rozlehlého náměstí i jaký proud lidí se hrne k rozlehlým hradbám projít se po nich na sluníčku, rozhlednout se po polích za nimi, po omladlém osení. Z Vodičkovy ulice dal se do Řeznické. Šel za upomínkami, a pro ně zastavil se před nevysokým domem, kdež Butteauova rodina kdysi bydlila, kde poznal Paulu i Thama a zažil tolik příjemného i tolik nepříjemného a trpkého. Nepodobalo se, že by Tham, jeli tu, jak Hněvkovský psal, najal si byt zrovna v tomto domě, nicméně vešel Věk do stavení.

Stoupal povědomými, dřevěnými schody; nitro jeho divně zatrnulo, když stanul nahoře na chodbičce, která byla té chvíle načichlá vůní kávy čerstvě vařené, jak obyčejně bývala, když sem před lety odpoledne chodíval učit Paulu na housle, a když na konci té chodbičky spatřil známé dvéře bytu někdy páně Butteauova, kdysi bílé, u kliky ohmatané. Stál okamžik tiše, v duchu dojat, jako by čekal na nějaký hlas, neozveli se káravé ale dobromyslné volání staré paní Butteauové, nebo veselé chechtání malé Bettiny, nebo Lotčin popěvek, jak to tu již na chodbě bývalo slýchati. F. Věk se až lekl, když se dvéře náhle otevřely. Ale tím, že vyšla jakási služka nesouc dřez plný špinavé vody, uveden zase do skutečnosti. Trochu popleten, ptal se, nebydlíli tu pan Butteau.

„Ne, tady neostává."

„Ani v tom domě, nebo pan Tham?"

„Ne, žádný."

A děvečka dívala se udiveně i zvědavě za mladým pánem, jenž se tak zdvořile ptal, a jenž teď pojednou odtud tak pospíchal. A již se pak nikde nezastavil, až když Žitnou ulicí se dostal na Dobytčí trh. Tam bylo velmi živo a nejživěji a nejhlučněji kolem starého, kamenného náhrobku s křížem, jenž o samotě tu stál nachýlen a do země zapadlý, asi třicet kroků před Novoměstskou radnicí. Děti se tu rojily a honily, nejvíce chlapci, jako včely na slunci. F. Věk se však na levo ohlížel, přes několik domů, stojících skoro prostřed Dobytčího trhu. Vyvalilť se za nimi do jasného vzduchu špinavý, zahnědlý mrak, vysoko zavířil, a zároveň odtud temná rána zalehla. Jindy tu bylo vídati nad domy věž kostela Božího Těla, ale Věk ho toho okamžiku neuviděl, ani když mrak se ztratil, ani když obešed zámečnickou dílnu v nároží těch domů, stanul za nedlouho za nimi. Kostela již skoro nebylo. Zeď s cimbuřím kolem hřbitůvka ta tam, hřbitov plný rumu a kamení, a z kostela, v podobu osmipaprskové hvězdy vystaveného, srazili právě zase kus zdi. Už jen málo z té památné stavby trčelo.[1] F. Věk ji znal z kroniky a pomyslil si toho okamžiku, že je jí škoda, ale již zase nedbaje, dal se na pravo, na příč trhem, přes hlubokou cestu rozjezděnou, vedoucí prostranstvím vzhůru k Slovanům.

Z listů věděl, že Hněvkovský bydlí skoro naproti kostelu Božího Těla a tím také jesuitskému. Našel ten dům brzo, za spoustou klad, jež navaleny ležely na prostranství před domy, té chvíle skoro chůvami a dětmi obalených. Přítele doma nezastal. Řekli mu, že je asi jistě v sousedství. Věk tam zašed vyhledal byt paní Markové, kde bydlil nějaký kollega Hněvkovského.

Byt ten byl přes dvůr, v zadním, patrovém domě. Když po schodech nahoru docházel, uvítal ho hlas dvojích houslí. Duo znělo z bytu paní Markové. Mladý kupec nechtěje vytrhovati, chvíli čekal za dveřmi naslouchaje hře, v níž prim zněl nad obyčej čistě a pěkně. Ale když hra neměla konce, zaťukal a vešel. V prosté, čistotné jizbě

[1] R. 1437 slavně tu ohlášena kompaktáta sborem Basilejským stvrzená. Stvrzení to do kamenných desk pak vytesáno a desky ty do zdi nade vchody zasazeny.

o dvou oknech s bílými záclonkami, stáli u pultu dva studenti: šestnáctiletý gymnasista, onen, jenž u P. Vrby si knihy na pensa vypůjčoval, a druhý starší, asi dvacetiletý, pěkného čela, hustého obočí, z pod něhož hleděly bystré, hnědé oči.

F. Věk se omluvil, že vyrušuje, a ptal se po Hněvkovském, že snad tu je u svého kollegy.

„Před chvílí odešli," odvětil mladší houslista.

„Ale kam, nevíme," dodal starší.

Na Věkovi bylo patrno, že ta zpráva mu nemilá. Na okamžik přemýšlel, pak prosil, aby p. Hněvkovskému, přijdeli sem s kollegou, dobrotivě řekli, aby přišel zítra ráno na Poříč, k zlatému bažantu. A teď udal své jmeno, a odkud přijel. Ale v tom už ten starší, patrně filosof, odložil rychle housle, a velmi živě uvítal Věka.

„A toť jsme trochu krajané — Já jsem Held, filosof, z Třebochovic u Hradce Králové."

Věka shledání to těšilo; za chvilku již byl s „krajanem" v živém hovoru. „Toníček," jak Held studentíkovi říkal, skládal noty, pultek přestavoval, pozoruje při tom hostě i naslouchaje hovoru. Held a Věk se rychle seznámili, jednak Hněvkovským, s nímž se Held také přátelsky znal, jednak hudbou i podobným během mládí. Dověděltě se Věk, že i Held byl choralistou, a to kostela Panny Marie na Louži, ale že brzo ztratil hlas.

„A tu mně pak muzika pomohla —"

„Housle; krásně hrajete."

„Ano, housličky mně pomohly. Pro ně si mne pan regenschori křižovnický oblíbil."

„Pater Trautman, znal jsem ho také."

„Divoký muzikus. Hodný člověk. Vymohl mně byt i stravu u Křižovníků. Sem jen na hodinku docházím. Přehráváme si tuhle s Toníčkem."

V tom se ozval náhlý rachot bubnu. Věk sebou až trhl. „To je tamhle ze dvora," ukazoval Toníček, „to máme přes tu chvíli."

Věk vstav přistoupil k oknu, plnému měsíčných růží, a vyhledl ven, na veliké prostranství, rozkládající se rozlehle za kasárnami, někdy ústavem starých kněží, až za bývalé proboštství ke kostelu sv. Petra na Zderaze, tou dobou již také zrušenému a zavřenému. F. Věk byl překvapen velikým prostranstvím i oddělením pěšího vojska na něm.

„To je nějaká execírka?" ptal se.

„To tady je pořád —" odvětil Held přistupuje k oknu; ale v tom už Toníček u druhého, jež v ten okamžik prudce otevřel, zvolal:

„To není execírka —"

„To asi není," opakoval Held, hledě na nádvoří. A již také okno otvíral. Zářivým vzduchem bylo jasně viděti na tmavé půdě nádvoří, uzavřeného bývalým ústavem kněžským, kostelem sv. Karla Bor. a přilehlými budovami dvě řady pěších vojáků v bílých kabátech; na rozkaz právě zarazili. Stáli jako bílá zeď; od ní se jen odrážely červené výložky a červeně vyložené šůsky, a třpyt tasených šavlí i lesk mosazných ozdob na přední části zakulacených černých čák, zpod nichž

v zadu splývaly všem jednou řadou, jako když šňůrou mrští, copy všechny stejně dlouhé.

Na pravém křídle seděl na hnědém koni nějaký důstojník, na levém stál jiný, jak ho bylo znáti po taseném kordu, rudé vestě i lesku jeho premování na klobouce.

Podél jedné řady, a každá byla asi o sto mužích, přejížděl na vraníku vyšší důstojník maje tasenou šavli, podél druhé řady, na druhé straně, na hnědáku jiný důstojník, také s tasenou zbraní.

Na tohoto Toníček s okna ukazuje, ohlašoval, to že je adjutant, a tam ten na vraném že je major. Znal to své sousedství. Všichni upřeně pohlíželi na nádvoří a sotva si povšimli, že i v sousedství, na zadech domů v tyto strany hledících, je všude dost lidí u oken i na pavlačích, kde byla jaká. A oči všech také tkvěly na té bílé živé zdi, a teď na majorovi, jenž mocným, pronikavým hlasem dal nějaký rozkaz. A již se řady hnuly, kus od sebe, čelem proti sobě ulici utvořily, a v tom také přistoupili z pozadí od kasáren čtyři vojáci, každý s náručí prutů či holí. A již je vojákům rozdávali.

„To jsou pračata —“ zaražen pravil Věk, obraceje se po Heldovi.

V tom nad nimi vzduch prudčeji zavanul, a již cizí hlas také svědčil, že někdo vešel. Byl to páter Vrba.

„I vy safienti! Pane Held! Co to je! — Já myslím, že hrajete jako vzteklý, ani se vás dočkat nemůžeme, až musím za vámi, do těch zatrápených schodů, a vy tu lelky chytáte! Pan farář se nemůže dočkat.“

V tom zalehl sem z nádvoří krátký signál, jednou — po druhé. To trubač na pravém křídle i trubač na levém křídle dávali znamení, že jsou pruty rozdány a všecko že k vykonání pračat už připraveno.

Held se na Vrbovo promluvení rychle obrátil; ale nežli kněze uvítal, stál už Vrba za nimi, volaje, co tu mají. Podíval se na Věka, pak ven, a tam už zrak jeho utkvěl.

„Maria Panno! To je ulice! To jsou pračata!“ volal šedý kněz. „Zas už! Co se zas stalo v těch pekelných kasárnách!“ mluvil rozhorluje se a nachyloval se přes Helda a v tom zkřikl:

„Už ho vedou! A od nás, z našeho domu! Rasovnu z něho udělali. Ubožáku! To tě jistě udal nějaký takový otrapa kaprál —“ Tak mluvil k vojáku, jenž ho neslyšel a jejž profos s dvěma ozbrojenými vojáky přiváděl po pás obnaženého. Za té své řeči ještě přeběhl P. Vrba k druhému oknu, k Toníčkovi, jenž teď upozorňoval, že felčar odsouzeného ještě přehlíží; v tom šedý kněz vychyluje se, škubaje sebou a chmuře tvář z temna zkřikl:

„Už! Pán Bůh tě posilni!“

Odsouzenec zmizel v hrozné ulici; krajní dva vojáci ji zavřeli nahými šavlemi, jež napříč napřáhli, a trubač na tom konci začal troubiti reveil. A již se nad živou zdí míhaly bílé rukávy a rudé skvrny — jejich výložky, a s nimi se míhaly od kraje dál a dál hole a bily jako do žita do nahých zad vojákových. Ten krče ramena před krupobitím bolestných ran, pod nimiž pruhy naskakovaly i krev vystřikovala, běžel s hlavou schýlenou, maje ruce na prsou skřížené. A trubač troubil a ustal teprve, když byl odsouzenec v polovici; ale

v tom už spustil trubač na druhém křídle týž signál a troubil, až voják doběhl konce a zpět zase do polovice, kdy druhý trubač převzal notu v tu chvíli hrozně znějící. F. Věk všechen rozrušen se odvrátil; a jak bezděky pohledl k druhému oknu, spatřil, že šedovlasý kněz v tmavohnědém kabátě a v černých punčochách také se již nevychyluje oknem.

P. Vrba hledě zamračeně do země měl ruce na prsou sepjaté, jako by se modlil. A modlil se; to za ubohého tam v té ulici, a v tom si maně vzpomněl na starou Brtkovou z Milčic a na starého sedláka, jenž pro jejího vnuka bibli prodával. Venku se ozvaly toho okamžiku přede dveřmi kroky, a do jizby vstoupil voják jakýsi, patrně důstojnický sluha. Všichni u oken se po něm obrátili. Zarazil se, ale pak, když shledl P. Vrbu, pozdravil ho uctivě a přistupuje k němu ohlašoval, že ho hledal, že byl dole, ale že ho ten starý velebný pán sem poslal, aby řekl —

„Co chcete? Mám snad jít?“ přerušil mu Vrba řeč, jsa opravdu překvapen tím neobyčejným poslem.

„Tady on, Brtek, voják u regmentu, u Brinken, ráčili u něho být a říct mu, kdy by chtěl domů psát, nebo kdy by mu bylo nějak zle, aby k nim přišel —“

„Co je s ním?“

„Prosím — běhá ulicí — teď.“

„To je on!“ zkřikl P. Vrba, až se voják posel zarazil. V tom se ozvaly venku, patrně ze sousedských oken, živé výkřiky, a v tom už Held, jenž se svým žákem stál u okna, vyhledl ven a zvolal:

„Upadl!“

V ten okamžik umlkl signál. Všichni ve světnici běželi k oknům. Do trestné ulice vstupoval právě felčar s důstojníkem. Shýbli se k vojáku, jenž dobíhaje po čtvrté ulicí, patrně z náramných bolestí mdlobou schvácen se skácel. Ti tam u okna viděli, jak na felčarovo znamení přichvátali dva vojáci a jak na padlého kamaráda přehodili plachtu. P. Vrba hleděl za nimi, jak odnášeli do kasáren bezvládné tělo zabalené v bílé plachtě, jež jistě nasakovala jeho krví, a pomyslil si:

„Kdy by ho tak stará babička viděla!“

Venku zaznělo zase dvoje krátké, ostré zatroubení na obou křídlech na znamení, že je pokuta dokonána; pak i pronikavé majorovo velení až do pokoje zalehlo. Ale tu již teď nikdo o nádvoří a vojáky nedbal. Věk i studenti hleděli na vojáka, jenž na Vrbovy otázky vypravoval, co se stalo, a jak mladý Brtek, jeho krajan, dostal se až na pračata.

P. Vrba prve dobře tušil, že toho příčinou je nějaký surovec desátník. Byl to ten nedopita, kterého on sám v kasárnách poznal. Dokud měl Brtek nějaký groš, bylo dobře. Ale pak, když nemohl nic dávati (a dal skoro všechno, co dostal, tomu kaprálovi), tak voják vypravoval, byly zase bouřky, a hůř a hůř, protože si kaprál myslil, že ten velebný pán, jako P. Vrba, je Brtkův nějaký strýček, a ten ať platí; a nevěřil nic mladému vojákovi, že toho velebného pána ani neznal, ty peníze že byly od babičky. I týral Brtka na cvičení, bil ho, nadával mu, kopal ho, když mu vojáček zouval gamaše, ukládal mu

potupné tresty, nechal ho u své postele v noci v plné zbroji stráži stát —

„A což není zastání? Co si nemohl stěžovat?“ zvolal P. Vrba.

„I stěžoval si — ale pan hejtman —“ a voják mávl rukou — „ten ani dobře nerozumí, je Němec, a nadává —“

„Vám Čechům —“

„Nám nejvíc, a zle — a tuhle, když pan kaprál začal kamaráda zase bít a nadávat i babičce a —“

„Mně snad —“ vpadl P. Vrba.

Voják jen hlavou přikývl a dodal, že se už Brtek neudržel, že ho pojaly zlost a lítost; vzepřel se desátníkovi, neposlechl, a mrštil jím, když ho ten chytl za vlasy —

„A z toho dnes —“ ozval se Věk.

„A jak jste mne, vojáčku, našel, a co mi nesete —“

„Věděl jsem o nich, on mně Brtek všecko pověděl, řekli mu, že ostávají blízko — a z arestu mně vzkázal po jednom hodném vojáku, abych jim to všecko pověděl, a kdy by někdo od nich, jako z Milčic, k němu přišel, čekal teď pořád babičku, a že jistě nejdřív přijdou k nim, velebný pane, tak aby to nějak udělali, aby babička nezvěděla. A dřív jsem to nemohl vyřídit,“ dodal voják — „nemohl jsem od pána, z kasáren.“

P. Vrba kýval hlavou a opakoval:

„Tak, tak — Udělám — můžeteli, vyřiďte mu, ať se nestará — a že se přijdu na něj podívat.“ A vyptal se, kam zbitého odnesli.

Voják jen dvéře zavřel, a již se P. Vrba uplivl, a pokrucuje hlavou opakoval:

„Otroci! A my také! Všude, všude otroci!“

VI.

F. Věk se s Paulou shledá.

Farář Hejna seděl v lenošce a bubnoval po ní prsty. To se již mrzeti počínal. Těšil se dnes na koncert, a teď nešel ani koncertista, ani posel, kterého pro něj poslal. Kdykoliv mladý Held přišel do domu do hodiny, učit Toníčka, musil se po každé zastavit u těch starých kněží. S P. Vrbou se seznámil skrze svého žáka, a P. Vrba zas uvedl Helda k starému pánovi, jenž měl hudbu tuze rád. Proto ochotně souhlasil s návrhem svého Matouška, aby jim tu ten mladý filosof časem zahrál; a tak Held koncertoval někdy sám, někdy se svým žákem, obyčejně na housle, časem také na anglickou citeru, tenkrát ještě málo známou. Hrál ledacos, většinou samé vážné věci, jak to měl rád farář, jenž schoulen v lenošce spokojeně naslouchal; ale po každé přidal Held na konec něco pro jeho kaplana, nějakou písničku, takovou „od nás,“ jak P. Vrba říkával.

A teď nešli. Stařičký farář už polo nahlas broukal a hubоval, to že ten starý blázen s tou chasou mladou jistě — V tom se ozvaly kroky a do jizby vešli: nejprve nějaký cizí, mladý pán a s ním Ma-

toušek a pak Held. Ten by byl nejraději dnes vynechal, ale P. Vrba mu nedal.

„Musíte, Heldíčku, musíte, nic naplat. Pan farář se těší. A hrát jako by nic, a o těch rasích ani muk — Pan farář by se rozzlobil, kdy by slyšel, co se v našem domě děje. Ulehl by mně třeba, bylo by mu zle.“

Tak šedovlasý kaplan už nahoře rozhodl, když se trochu ukonejšil z toho rozrušení pračaty způsobeného. Tam nahoře se také seznámil s Věkem a hned byl srdečnější, když uslyšel, že mladý kupec je z D—ky.

„A to pan farář bude rád. To musíte k nám. On tam u vás před lety letoucími býval kaplanem, ale to už je — kde pak!“

Teď ho faráři uváděl, a ten Věka vítal jako nějakého příbuzného. To všecko D—ka způsobila: tam zažil farář Hejna několik spokojených let jako kaplan, tam, jak si hned vzpomněl, seznámil se s P. Langem, však že — A tu by byl vykládal ten svůj zápas o vyšší věk s P. Langem a Fulgentiem Kahánkem, kdo koho přečká, ale Matoušek otočil řeč, a za chvilečku po té již Held začal. Hrál sám, bez průvodu, a Věk v duchu si vyznal, že by tak nedovedl, že to nevšední hra; nicméně byl rád, když mladý filosof se po prvním kousku omluvil, že již musí domů, do kláštera, že nemůže dále hráti. Také Věk se rozloučil s oběma starochy, kteří ho zvali, aby ještě k nim přišel, nežli odjede, a vyšel s Heldem ven. A hned, jak vyšli, zeptal se na Thama, jeli tu jistě a kde bydlí. Že tu Tham je, Held věděl, nikoliv však, kde bydlí. Umluvivše se, že se zítra sejdou, rozloučili se oba mladí „krajané,“ jak si říkali.

F. Věk si vydechl. Nové ty známosti byly mu sice příjemny, nicméně si přál býti sám, aby po svém užil Prahy a také po tom trapném dojmu, kterého před chvílí zažil, a který mu tak hned nešel z mysli.

V hospodě prve, když obědval, si v duchu rozvrhl, že se podívá také někde po klavíru, který si chtěl koupiti. Nyní to však odložil, poněvadž se mu prve Held nabídl, když se zmínil o té koupi, že by mu poradil a zavedl ho do dobré dílny. Jedno však z rozvrhu zůstalo, že se podívá večer do divadla. Na to se velice těšil. Teď mu také, jak se ubíral Dobytčím trhem, připadlo, že se v divadle asi najisto doví, kde Tham přebývá. Proto bez rozmýšlení zamířil dolů na Staré Město. Odpoledne sice zatím valně pokročilo, ale do divadla bylo ještě dost času. Zašel si tedy schválně na Staroměstské náměstí podívat se na bývalý klášter benediktinský u sv. Mikuláše, nyní na díly soukromníkům rozprodaný, kde strávil svá první studentská léta. A ještě mu času do divadla zbývalo, tak že se zastavil v kavárně v Krenovském domě. Když odtud vycházel, den se značně nachýlil. Železná ulice byla tou dobou živější proudem těch, kteří se ubírali do divadla, i povozy, které k němu přijížděly. Běhouni v červených, premovaných kabátech před panskými kočáry nesli v rukou pochodně; jejich rudá zář nesla se mihavě prvním soumrakem. Jím mrkalo také zarudlé světlo olejové lampy na rohu ulice, a světla v divadelním podjezdu.

Bylo nad obyčej vlažno; vzduch prvního jara byl nějak silný. F. Věk se cítil unaven; ale nebylo to nepříjemno. Také všecko okolí,

šum v ulici a před divadlem, všechen ten ruch jindy mu tak vábivý a teď tak vzácný, i představení samo, na něž se těšil (byla Figarova svatba), to vše vzbuzovalo v něm zvláštní příjemné rozčilení, jakého již dávno nepocítil. A při každém kroku skoro jiná vzpomínka na minulé dni, kdy sem chodil za Mozartem, kdy tu sám zpíval. —

Koupil si lístek a chtěl ještě k vrátnému zeptat se, neználi adresy Thamovy. Ale v tom se ozvalo za ním nějak radostně: „Herr von Věk!“

Rychle se obrátil a již stanul žasna. Před ním stála a živě se k němu hlásila nějaká paní ve velkém šátku přes ramena a v jakémsi divném čepci, zjev zevnějšku ne nejspořádanějšího a celkem sešlý. Madame Butteau! Jak se spadla! Bývala tělnatá, a ještě v Králíkách, ač měli tam při společnosti samý nedostatek, vypadala zachovaleji. Že se s Věkem shledala, patrně ji velmi těšilo, a nic mu neměla za zlé, že ji hned nepoznal. A zase opakovala, to že je náhoda, šťastná náhoda, a hned zas, jakou bude mít Paulinka radost, a již opět, kde se tu pro Boha pan Věk vzal. To již mluvila zase česky.

Mladý kupec byl rád tomu shledání, ale že tak hned o Paule začala, jakou bude mít radost, to se ho nemile dotklo; ta patrná úmyslnost v tom. Mladý kupec na to ani slovem neodvětil, a hned se ptal na Thama, že se po něm právě chtěl sháněti.

„A já zas na něj tady čekala. Od šesti hodin. Celé odpůldne nebyl doma, ani na oběd. Ach, milý pane Věku, ach, škoda povídat! Čekala jsem, myslila, že se tu s ním sejdu.“

„Je tedy zas u divadla?“

„Je. Má, co si přál, Prahu, ale —“

„A co synáček, můj kmotříček,“ rychle se Věk optal.

Paní Butteauová žasla, že Věk neví, že chlapeček zemřel, a snad že také ne, že její muž; a když na její otázku, dalli mu o tom Tham vědět, odpověděl, že žádného psaní nedostal, tu stará paní jala se rameny potrhovat a šátkem na prsou poškubovati, jako by si ho upravovala, a rozčileně při tom mluvila:

„Vždyť jsem si myslila! Vždyť — och, pane Věku, změnilo se leccos, leccos, že by ani člověk nepomyslil — chudák můj muž! A jaký chudák — Alespoň všemu ušel! Je mu líp, ba líp.“

A to řekla paní jindy lehkovážná, dobromyslná, i v nesnázích mysli nepozbývající, patrně trpce. A v tom se již ptala, jdeli do divadla, a hned po té nečekajíc odpovědi, že je přece také navštíví, a co, že by mohl k nim hned. Věk namítl, že je pozdě; než to neplatilo. Paní Butteauová se nedala odbyti, naléhajíc, že u starých, dobrých známých hodiny neplatí, a že by se Paula hněvala. Mladý kupec byl by rád Paulu spatřil, než přece hned nesvolil a uvedl, že paní Butteauová čeká tu na Thama.

„Ale ten už bez toho nepřijde! Kdo ví, kde se toulá. Čekala jsem vlastně na peníze, doma nenechal ani halíře, a večer bez toho domů nepřijde —“

To již byli na ulici. F. Věk se poddal. Jednak neodolal naléhání paní Butteauové, jednak ho odzbrojilo přání spatřiti Paulu. Šli Železnou ulicí k Staroměstskému náměstí. Paní Butteauová mluvila

skoro pořád sama. První bylo o dcerách, o Lotty, ta že je u velmi dobré společnosti, ve Vídni, a že se bude teď brzo vdávat —

„S panem —" tázal se Věk a nedořekl, nemoha na jmeno vzpomenouti.

Ale paní Butteauová mu rozuměla, že myslí milovníka bývalé jejich společnosti, s kterým Lotty uprchla.

„Ne, ne, ó ne, ó to bude mít jinší štěstí. Nějaký pán, vyšší úředník, bohatý. A Bettina, no ta vyrostla, a je teď tu, u divadla, zatím ve sboru. Má tu takové štěstí, jako Lotty měla," dodala ironicky. „Samé intriky, a Tham se jí tam také dost neujímá."

F. Věk přerušil její živou řeč tím, že se jí zeptal na pana Butteaua.

„Ah, chudáček stará, tak pan kmotříček nevěděl, že umřel. Ba usnul, pane Věku, to byla smrt! — Před vánocemi. Byli jsme zrovna v Rychnově. Ještě sehnal na štědrý den, aby bylo dost, a večeřel s námi, všecko, ryba mu chutnala, všecko, dostali jsme ji od mlynáře presentem, upravila jsem ji, jak nebožtík rád, tuze dobře, dala jsem si na ni záležet; a po večeři s námi chudáček ještě seděl, všecko; ale spat šel nejdřív. A víc nevstal. Už jsme ho nevzbudili."

Konec té řeči mluvila pohnutým hlasem, a pohnutí její se neutišilo, neboť Věk se také na jejího vnoučka zeptal, co se mu stalo.

„Ah Bože, takový brouček! Jak to měl vydržet! Když s ním Paula chodila — trampota samá a v trampotě přišel na svět; však co bych povídala, nebylo v domě což jeho jest, a kdy by byla šťastná náhoda pana kmotříčka k nám nezavedla —"

Vidouc, že Věk sebou trhl, že to nerad slyší, začala zas o vnoučátku, jak brzo po dědečkovi zhaslo, psotník že je umořil —

„A je mu také dobře," dodala s rozhodností u ní neobyčejnou. „Jenže Paula —"

„Rmoutila se tuze —"

„Oh, a nemůže zapomenout. Ale ta se podiví, až teď přijdeme. Často jsem o tom mluvila, jak bývalo, když jsme se tak pěkně sesedli, a děvčata zpívala, a když jste hráli, a já tak vedle v kuchyni vás poslouchala a kafíčko vařila a pak na stůl prostřela. A teď! Teď bývá zle, nedostává se, nebo Tham . . . Časy jsou pravda zlé, ale . . . Někdy nás nechá, jako dnes. Ale co bych pořád stýskala!" obrátila veseleji, a počala na něj, na Věka se vyptávat, ale jen zkrátka, a že si na něj často s děvčaty vzpomenou, a nejvíc s Paulinkou —

To již přešli Staroměstské náměstí a zahýbali směrem k Řetězové ulici. Věkovi nebylo dosti volno. Tam u divadla se těšil té náhodě, která ho s paní Butteauovou svedla; ale z toho, co mu teď všecko řekla nebo napověděla, pojímala ho obava, jak je u Thamů.

Také ho zaráželo, jak se paní Butteauová změnila, v zevnějšku i v chování, a že pořád mluvila o tom nedostatku. Domlouváli se? Jak by se jí pomocí nabídl? Byl ve svém přílišném útlocitu na rozpacích. Ale když šli Řetězovou ulicí kolem tří divých a madame se zmínila, tu že je tuze dobrý trakter, sem že chodí moc pánů na oběd, a ona že odtud také někdy béře, však že chtěla dnes Paule také — Na tento pokyn se již Věk nabídl, ač ho mrzelo, že stará má při všem

Paulinku. A paní Butteauová přijala peníze beze vší urážky, patrně ráda, jako když z nohy trn vytrhne.

A již stanuli před nevysokým, patrovým domem kousek dále přes ulici, proti paláci hrabat z Kokořova. Věk vešel otevřenými dvířky ve velkých vratech domovních a stoupal pak po tmavých, dřevěných schodech nahoru, a zabočil v pravo, jak mu paní Butteauová udala. Než dvéře otevřela, zašeptala mu, aby byl tiše, ona že půjde napřed, že Paulu překvapí. I vešli do nevelkého pokoje o jednom okně. V jeho zásvitu, neboť v pokoji světla nebylo, viděl Věk, že dvéře do druhého jsou otevřeny, a v druhém, také tmavém, že se něco v koutku probělává. A z toho temna tam se ozvala Paula, když se jí matka zeptala, proč sedí po tmě, proč si nerozsvítila. Odvětila, že se jí nechtělo. Zvuk jejího hlasu, jejž Věk po prvé poznal v Králíkách, jehož tam po dlouhé němotě u velké radosti nabyla, když se jí děcko narodilo, dotkl se ho jako kouzlem. Stál všechen vzrušen, zraku z temného kouta neodvraceje. V tom vedle něho zakřislo, několik jisker se mihlo temnotou. Paní Butteauová zažehovala troud a sirku,[1]) a v tom už se Paula, rychle vstávajíc, ptala, jeli sama.

„Ne, nejsem, někoho ti vedu," vesele ohlašovala. „To se podivíš!"

Na okamžik nastalo ticho. Temnem míhala se modravá zář zanícené síry, i zápach její bylo cítit, v tom svíčka zaplanula, a náhlé její světlo ozářilo také mladou Thamovu ženu stanuvší prostřed druhého pokoje, štíhlou, urostlou, v bílém čepečku na hlavě a s černým šátkem volně od hrdla přes ňadra uvázaným. Tvář její byla přibledlá a hubená, tak že i v plné záři, jež na ni padla, zůstával jí stín pod patrnou lícní kostí. A hubeností tou zdála se i ústa větší, nežli byla, i krásné oči, jež pátravě hleděly do prvního pokoje. V tváři jevila se únava, ustaranost; ale všechen její zjev byl jímavý. Alespoň Věka dojímal, jakož prve již i to vzbudilo jeho soucit, že ji zastal samotnu, v temném koutku, v myšlenkách pohříženu.

Tvář jí oživla, a rychle pokročila, když poznala Věka, jenž pozdraviv vstoupil a pak mlčky, hledě na ni pohledem plným živého účastenství, ruku jí podával. Vzala ji chvatně, upřímně ji stiskla i potřásla.

„Vy! A právě teď! To jste hodný!"

Věk začal, jak se setkal s paní Butteauovou, ale ta již mu vpadla do řeči, ohlašujíc Paule, že pan Věk nic nevěděl, aby považila, že psaní od Thama nedostal, že Tham asi nepsal.

„Nedostal jste?" ptala se Paula divíc se.

„Nedostal. Teprve paní matka mi řekla . . . Byl jsem velice smutně překvapen, že pan Butteau —"

„A hned za ním náš Venoušek," ozvala se Paula temně. „Víte, jak jsem tenkrát byla šťastna. Dítě a řeč! Ale dlouho jsem na něj nemluvila a dlouho mu nezpívala —"

Hlas se jí zachvěl, nozdry se jí pohnuly, oči zamrkaly, a v tom už zaplakala, nemohouc domluviti. Paní Butteauová postavivši svíčku

[1]) Dřívko v síře namočené.

na stůl, rychle přistoupila k dceři a jala se ji těšit a jí domlouvati, co že je to platno. Ale v tom už Paula sama se přemohla; majíc dlouhé oční řasy ještě oroseny, žádala Věka, aby prominul.

„Byla to má jediná radost," dodala, sedajíc ke kulatému stolu, kdež si Věk proti ní usedl.

„A také co Venoušek zemřel," pokračovala, „mnoho, mnoho se změnilo —"

Stará paní začala zase těšit, ale nějak zběžně, majíc teď patrně jiné věci na mysli a zašla také brzo do předního pokojíku. Paula toho nedbala, Věk pak tím méně, všechen jsa zaujat svou bývalou žačkou, a hrubě si ani nevšiml, že vedle zapraskaly loučky, že se tam náhle rudě od nich projasnilo, jak je stará paní zapálila, a že s nimi odešla ven zatopit. Řekl několik slov Paule na útěchu, ale ona zakroutila hlavou a pravila:

„Ó, vy nevíte, co to je. Co jsem se namodlila k Pánu Bohu, aby mně dal zase řeč. Teď ji mám, ale na stýskání, na samý nářek."

Mluvíc hleděla před se na stůl. Nyní upřevši zrak na Věka, zeptala se:

„S Thamem jste nemluvil?"

„Nemluvil. Hledal jsem ho v divadle —"

„Sotva byste ho byl tam našel. Je dnes opera." Zamlčela se na okamžik, pak dodala:

„Co je teď v Praze, já ho málo mám." A povzdechla.

„Praha mu je teď vzácná, a má tolik známostí," mírnil Věk.

„Pravda, ty známosti! A samí vlastenci!"

A to slovo řekla trpce, skoro s úsměškem tak, že Věk překvapen sebou bezděky trhl, až si toho Paula povšimla. Ale nezarazila se, nýbrž s tím pochmurným skoro přísným výrazem v líci pokračovala:

„Divíte se. Ale po takové ráně, jako já teď, a v takovém postavení, jako jsme byli," a jala se nehtem rýti čárky do tabule, a upírala na ně své oči, „a jako dosud jsme, člověk prohledne a jinak na všecko hledí."

„Ale přítel Tham se k vám jistě nezměnil. Když pro vás tolik —"

„Ó vím, že udělal dost, mnoho, ale teď to těžce nese, teď ho to mrzí a dává to znát. Do svatby bylo jinak, ale pak se to měnilo. A teď ještě ta smrt — A ke všemu je nás kolik a je mu to příliš. Je pravda, vidím to, ale vyhnat je, maminku — Bettina je ovšem někdy prostořeká, ale s maminkou by se nemusil vadit. Však ji znáte, jaká je dobračka —"

„Jeli možná!"

„Že Bettinu kazí a podporuje; mně to není ovšem jedno, a snáším tu i tam. Teď mně maminka i Betty vyčítají, že ho nemám k tomu stěhování —" a jala se vypravovati, že Lotty psala a je zvala, aby se přestěhovali za ní do Vídně, že ona se vdá a že Betty bude moci na její místo u divadla, a Tham že by měl také místo, tak dobré jako v Praze, a jistě také ona, Paula. Ale Tham že nechce ani o tom slyšet, aby ona vystupovala na jevišti, a z Prahy že také nechce, třeba že by si mohl jinde polepšit, a třeba že by také maminka měla z toho náramnou radost, kdy by byli zase s Lotty všichni pohromadě.

„Ale to vlastenství!“ dodala s trpkým úsměvem a pohodila hlavou. „Nemá na tom dost, co mu již obětoval; nechal takového pěkného postavení, on doktor, a teď zase, na novo a jen aby tu mohl zůstat mezi vlastenci, třeba v nouzi a my s ním.“

F. Věk žasl. Něčeho takového byl by se od Pauly nenadál. Neměl však té chvíle dost odvahy, aby jí to řekl, a jen vyslovil své podivení, že ona tak tuze z Prahy pospíchá.

„Ano, protože by jinde byl víc můj!“ vybuchla. V očích jí zablesklo a přes ubledlou tvář jí přeletěl nádech ruměnce. Ale v tom se již zarazila, jako by byla řekla, co neměla. Věka v ten okamžik bodla bezděky žárlivost. Ale již se vzpamatoval, jenže ne tak, aby Paula nebyla postřehla, že tato její slova se ho živě dotkla.

Zrak její utkvěl na jeho tváři zkoumavě, ale zároveň vroucněji. Pak pojednou podala mu přes tabuli svou hubenou, bílou, pěknou ruku a řekla vroucnějším tónem:

„Vy budete šťastnější.“

Sentimentálně se usmál, ale než něco odvětil, otevřely se dvéře předního pokoje, zarachotily tam talíře, a již se hrnula paní Butteauová, majíc plné ruce nádob s večeří i džbán piva. Stavěla vše na stůl, všecka udýchána, ale nějak rozjařena, a mluvila hovorně, že to je od tří divých, že to není sice jako z domácí kuchyně, ale že už je teď na strojení pozdě, však že pan Věk je zase navštíví, a tu že mu ukáže, že ještě nezapomněla vařit, a aby odpustil, že nedává ani ubrus, že by to zatím vystydlo, aby jedli tak —

Paula byla večeří překvapena. Podívala se na matku, podívala se na Věka, jako by tušila, ale ten, jako by jejího zkoumavého pohledu neviděl, mluvil s paní Butteauovou. Teď teprve si všiml, jaký to nuzný byt, a jak je stará paní dost v rozpacích, snášejíc náčiní a nádobí, každý kousek z jiné vsi. Vymlouvala to, jak mohla, ale mysl jí to nikterak nekalilo. Zasedla s mladými a chutě jim krájela a podávala. Věk, ač mu nebylo do jídla, ze šetrnosti k matce i dceři jedl jako opravdivý host.

Stará paní nutila, upřímně pobízela, jako jindy dělávala. Těšilo ji, že mohla pana Věka pohostit. (Na to pohostění jeho byla by si, kdy by bylo možná, peníze jistě jinde vypůjčila, ale když jinde nemohla . . .) Při plném stole, s něhož však sama sobě nejméně přála, zapomněla na všechno. Byla dobré míry a proto ani hned nepostřehla, že její host je změněn, že nějak zvážněl. I začala o minulosti, kdy ještě bydlili v Řeznické ulici. F. Věk si všiml, že Paula na to nic neřekla a že při těch matčiných vzpomínkách hleděla více do stolu; on sám se nepřiznal, že tam už dnes byl i u jejich bývalého bytu.

Stará paní mluvila, pobízela, nalévala, divíc se upřímně, že tak málo jedí, a zase o Bettině, škoda že tu není, ta že by si pochutnala, to že jí musí kousek schovat, bez toho že přijde z divadla jako vlk. A v tom už na Lotty došla, ta že teď už asi telecí pečínku ne, ta že něco lepšího — a škoda, že její pozvání nepřišlo dřív, nežli Tham dostal zde v Praze zase místo, že by z venkova spíš byl šel do Vídně. Věk tuše, že teď snad dojde na stížnosti a na stěhování, odbočil v hovoru a měl se za chvilku k odchodu. Stará paní nechtěla o tom ani

slyšet, a to že musí počkat na Bettynu, a Tham že snad také přijde, a kapku punče že by ještě mohli — — Bettyny a punče se Věk lekl a s Thamem se teď setkati si nepřál. A bylo mu tu vůbec nějak úzko. Paula se ho ptala, když vstal, kdy zase přijde, a brzo ať přijde.

Slíbil.

„A to na celé odpoledne," doložila paní Butteauová, „víte, uděláme si zase svačinu, jak bývalo." A odešla rozsvítit do předního pokojíku lampičku.

„A to vás pak zase převedeme na vlastenskou víru," řekl Věk v ten okamžik Paule, stoje proti ní již s kloboukem v ruce. „Jste jí nevěrná. Víte ještě, pamatujete se, jak tenkrát Tham, u vás ještě, přel se s pannou Lotinkou o české divadlo a o českou řeč a jak jste při něm byla? Vidím vás ještě, jak vám v očích a na tváři bylo vidět, jak jste s Thámem, jakou máte z něho radost."

Paní Thamová se trpce usmála.

„Ó, to bylo všecko jinak," odvětila. „Tenkrát jsem všecko jinak viděla." Pomlčela, pak, jako by se rozhodla, dodala: „A leccos se pak také jinak ukázalo. Když on, Tham — ale ne, nemluvme o tom." To řekla živěji, chmuříc čelo, když Věk chtěl slova její vyvraceti. Umlkl, zaražen tou rozhodností. V tom se paní Butteauová vrátila, a on dával rychleji Paule dobrou noc. Vyprovodila ho s matkou, jež lampičkou svítila, až ke schodům. Zvaly ho ještě jednou, aby tedy brzo přišel. Jak na zatáčce schodů se ohledl, aby pozdravil, ještě jednou se mu kmitla nahoře mladá paní v čepečku, ubledlá, zapadlých krásných očí, jež za ním vážně, zamyšleně hleděly. V ten okamžik mu připadla všecka jiná, jako cizí. Ale v tom zeď mu ji zaslonila, a jen ještě hlas paní Butteauové slyšel starostně za ním volající, aby dal pozor, že ty schody — —

F. Věk vyšel kvapně z domu, záhy však zmírnil krok. Zahnul do ulice, nehledě na cestu. Šel a šel a ne tudy, kudy přišel, nýbrž kolem dominikánského kláštera k Perštejnu a odtud do Nové aleje. Měsíc nesvítil, nebe se zatahovalo chmurami, ale bylo příjemně. Prve si všímal Věk Prahy každým krokem. Teď šel ničeho a nikoho nedbaje, a ne chodníkem, nýbrž prostřed ulicí, v aleji. Vracel se s neladnou myslí. Takhle si to cestou v poštovním voze nemaloval, jak se s Paulou a s Thamem sejde. Myslil pořád na ně. A více na Paulu, jak se změnila. Nebyl jí spokojen. V mysli jeho tkvěl hluboko její sympatický obraz, kdy byla němou, sličnou dívkou, nešťastnou, poetickou, kdy na ni nad to hleděl očima mladíka po prvé zamilovaného. Pak s ní po prvé mluvil, nedlouho po tom co řeči nabyla, v okamžiku kdy byla tím a prvorozeným děckem přeblažená. A dnes s ní rozmlouval po druhé. To nebyla již ta Paula! Neměl jejích trpkých zkušeností, v tom jí nerozuměl a byl stejného ideálního snažení jako Tham. Myslíval, Paula že mu bude rozumět, že dovede i oběť přinest. A dnes, jak se vyjádřila o vlastencích! — Jen ona chce být první, a je v moci své matky a ta v moci jejích sester. A Tham mezi nimi!

Teď lépe rozuměl tomu, jak tenkráte v Králíkách byl rozhárán. „Jsem špatný učitel," také mu tenkráte řekl, že jeho, Věka, učil a k vlastenectví nabádal a on, Tham, že sám teď s německými herci

se světem potlouká a svou sílu utrácí, i svého ducha, že se zabíjí. To bylo všecko k vůli Paule, že její rodiny nechtěl opustit; a teď, když zase byli v Praze, když i Tham se mohl oddati svému, tu zase na něj naléhají, pryč ho táhnou, aby ony, stará a Bettina s tou Lotkou byly pohromadě. A Paula je při nich, i k vůli nim, i k vůli sobě, protože žárlí na jeho vlastenectví. V jakých to je Tham poměrech! Jaká ta jeho domácnost! Pracuje o vznešenou věc, pomáhá zvelebovat vlastenecké divadlo, on nejvíc, a mateřskou řeč, a doma ty boje k vůli takovým herečkám! Však také k vůli nim se jeho, Věka, prve skoro ani nezeptali, jak je u něho doma, co matka, co on. A nač stará vždy o Paule před ním začínala? Zač ho má Butteauová? To ho mrzelo. Tak došel do staré aleje a když stanul opodál Prašné brány, na okamžik se rozmýšlel. Než rozhodl se do své hospody, ač nebylo pozdě. Ale hledati známých se mu za té nálady nechtělo.

Ve svém pokoji chvíli ještě přecházel, pak u okna stanul. Hleděl přes pavlač na dvůr, kde tou dobou bylo již ticho mezi formanskými vozy, trčícími vysoko do temna, v míhavé, nevalné záři nádvorní svítilny. Věk ještě uvažoval o své návštěvě; také na matku vzpomněl, na domov, na svou tichou, čistou sedničku. A zase na Paulu myslil. Uvažoval její řeč, a také mu jí bylo zase líto, když se mu mihla na mysli, tak přepadlá, ubledlá, když se mu kmitl pohled jejích zapadlých očí . . . .

VII.

Poslední po přeslici.

Když Held s Věkem odešli z bytu starých kněží, nastalo tam ticho. Farář seděl v lenošce a čekal, že Matoušek nějaký hovor začne. Ale ten, jako by zapomněl, šukal sem tam, nemluvě, nějak zamyšlený, až posléze, pohlednuv úkosem na faráře, zasedl k svému stolu a jal se tam v papírech se přehrabovati. Pak se dal do psaní. O tom, co se bylo před chvílí přihodilo s tím vojákem, ani slovem se nezmínil. Nyní psal, ale kradí, psaní a to Milčickému rychtáři Vavákovi, s nímž se před pěti roky tak trochu seznámil, a to o dražbě v kostele pavlánů, odbývané na všeliké klášterní i kostelní zboží. Oba tenkráte, bylo v prosinci před samými svátky vánočními, setkali se v dotčeném kostele u velkého ohně, který si v presbyteriu židé v kloboucích jako v poli někde zatopili, a u něho se, hlasně brebentíce ohřívali. Kněz pensista i pobožný rychtář neutajili tu svého rozhorlení, a tím se dostali do řeči a seznámili se. Od té doby se pak několikrát v expedici Krameriových novin viděli. Nyní psal P. Vrba rychtáři žádaje ho, aby starou Brtkovou těchto dnů nějak doma zdržel, kdy by chtěla do Prahy navštívit svého vnuka. A psal proč, a psal obšírně a netajil svého rozhorlení, při čemž, zapomenuv na faráře, pokrucoval živě hlavou, a také si sem tam pro sebe zabroukl.

Ale pojednou se vytrhl. Ozvalť se za ním:

„Co to píšete, Matoušku?“

A jak se kaplan ohledl, viděl, že pan farář vstal a že se k němu blíží. Co píše, říci nesměl, neboť všecky ty příhody s mladým vojákem zamlčel. A že se bál, že se mu pan farář nahne nad stolek a bude se mu dívati do péra, jak často dělával, rychle odstrčil rozepsaný list a hmátl do kupy listů opodál, na něž opisoval z různých pramenů a knih i listin, jak nač přišel, svá miscellanea, různé zprávy historické, verše, staré nápisy a různé paměti hodné i nehodné věci.

„Tak co?“ ptal se farář už u samého stolku; a nahýbaje se nad něj pravil:

„Kroutíte sebou.“

„I to jen tak. Tuhle.“

„No tak čtěte.“

Starý kaplan nahledl do listu maně vytaženého a zarazil se.

„Tak co, Matoušku. Jako byste nechtěl —“

„I, nic to není, o znameních —“

„O jakých znameních?“

„I, o znameních smrti, jak je mívaly některé rody.“

„Ah, ah, to je pěkné. A nic jste mi nikdy o tom neřekl. A teď zas, jako by — Snad nemyslíte, že se jí bojím té s kosou. Nic se nebojím. Tak co tu máte? Čtěte!“

„I, že Slavatům se ukazovala bílá paní, to je známo,“ oznamoval Vrba dle listu, jejž vzal do ruky, „Lobkovicové slýchají zvuk zvonce, Martinicům zjevuje se v kapli na Smečně světlo nebo spadne erb, Černínové slýchají na Chudenickém zámku šust, jako když písek padá —“

„A co se zjevuje obyčejným farářům?“ ptal se staroch a jeho zapadlá, bezzubá ústa se usmívala.

„A těm nic. Když nejsou „fon,“ to se smrt nenamáhá, aby se poslušně ohlásila. Je to přec jen dobrá věc být kavalírem, vědí. To se může jen převleknout, a jít, všecko, jak se patří.“

Ale Matoušek ustal v žertovném tonu, nebo starý farář pojednou zvážněv upíral na něj zapadlé oči, až se pak ozval:

„A myslíte, Matoušku, že obyčejným lidem se smrt nehlásí?“

„No, slyšel jsem také; ale kdo pak ví. Že prý jako když prutem do okna třikrát šlehne —“

„Tak, tak,“ vpadl mu farář do řeči a šoural se zase ke křeslu; seděl shrbeně, chvilku mlčky, až pak se ozval vážně, nějak měkce:

„Jak pak, Matoušku, budeli se vám přece stýskat, až tu nebudu —“

„Ale vždyť tu ještě jsou; a pak ještě je tu P. Lang a Fulgentius Kahánek, a ty oni musejí přečkat —“

„A toť; ale ti tu dlouho nebudou, a já pak po nich už teprve ne. Jen netěšte. No, nechť. Ale já k vůli vám, Matoušku. Víteli, já na vás myslím.“

„Ale, pane faráři —“

„No bude, bude se vám, Matoušku, stýskat,“ obracel farář žertovně, „vždyť už nebudete mít koho týrat a zlobit.“

„Já se jich nazlobím,“ odvětil kaplan tónem, který šel do farářovy noty.

„A ještě málo, tak ne. Jako včera; a — a —“ tu rychle, pokud mohl farář vstal a rovněž tak se bral k oknu. „Tak jak, jak tamhle u jesuitů sv. Ignác, má tu zář dobře, nebo nemá? Pořád se o to přete. Jen pojďte, pojďte.“

A P. Vrba musil k oknu a podívat se směrem, kam ukazovala kostnatá starcova ruka, na sochu sv. Ignáce nad kostelním štítem, kolem níž svítila a třpytila se vyzlacená svatozář od hlavy až k nohám.

„A pane farář, bránějí si jezovity jak chtějí, tohle vyvedli patres hloupost, to je chyba, protože ta zář je znamení cultus Hyperduliae, ta patří jenom Panence Marii a dost, a žádnému jinému, a dost povídám, a sv. Ignác —“

Umlkl. Spatřilť něco, co jeho pozornost zajalo. Opodál, před jejich okny, jely dva otevřené selské povozy lehké s košatinami. V prvním sedělo několik mužských v kloboucích i v beranicích. Ve voze byli zapřaženi dva koně, a dva bělouši, bez řemení i bez sedel, s podvázanými ohony šli vedle nich volně přivázáni, čtyři pak hnědáci, také tak volni, kráčeli uvázáni za vozem plni uschlého bláta. Za tím povozem patrně koňských handléřů jel druhý, podobný a v tom za kočím seděl nějaký muž a ženská. To vše nebylo nic neobyčejného, ale to překvapilo P. Vrbu a již také faráře Hejnu, že oba povozy před jejich domem zastavily, že z toho druhého vylezl sedlák v dlouhém, tmavozeleném kabátě a v beranici s mašličkami, za ním že pak hbitě, jako veveřice, sestoupila ta jeho společnice, patrně mladá, a ta přistoupivši k prvnímu povozu, podala tam nějakému pantátovi ruku, jenž jí, jak se podobalo, něco důtklivě říkal. A již odstoupila, již také ten sedlák těm v předním povoze s Bohem pokynul; povoz jejich se hnul a jel dále, a za ním se pustil také druhý vůz, když sedlák byl pacholkovi něco nařídil. A nyní se obrátil k své společnici, jež se zatím zvědavě kolem rozhlížela. Byla v červených, vlněných punčochách, v slušném městském kožíšku a měla na hlavě čapku lemovanou kožešinou s třapcem s dýnka visícím.

„Jdou k nám!“ zvolal P. Vrba.

„K nám! Co u nás!“ (Pokračování.)

Hosté na českém jevišti.

Od

Františka Zákrejse.

Podle jakého měřítka máme oceňovati hodnotu divadelního umělce? Jací tragédové a komikové stojí nejvýše?

Obě tyto otázky souvisejí s příbuznou a přece jinou otázkou: *Kteří* tragédové a komikové stojí nejvýše? A tato třetí otázka zanesla by nás na pole srovnávací, na němž by se také náš esthetický obzor rozšířil. Avšak pohříchu, herectví nenalezlo posud svého zevrubného všeobecného dějepisce. Vina nespočívá v kořenu, z kterého vypučela

lichá domněnka, že se činy herecké v prohlubeň zapomenutí propadávají, že mimům, jak praví básník, potomstvo žádných věnců nevije. Což nevyhynulo do jednoho tolik děl od tragikův a komédův se Sofoklem neb s Aristofanem kongeniálních? A což nemáme všeobecných literárních dějin? Každý historik jest nucen svou látku na více aneb méně rysův obmezovati, a když by ani dějepisec dramatického umění jinak nemohl než totéž učiniti, získali bychom přece mnoho cenné látky pro měřítko herecké. Známější specielní dějiny herectví jsou toho dosti pádným dokladem, a jejich důležitost pro rozvoj zdravých názorův na herecké umění zápolí zajisté s oprávněním o stejné místo, neli s důležitostí autopsie, aspoň s důležitostí starších i novějších, více méně moderních rozborův a kritik.

Moderní kritika! Kritika hereckých výkonů! Nářek, že se tento kvítek z esthetické zahrádky tak otčímsky, jen tak mimochodem, jen tak jako na útěku pěstuje, není pranic nového. Opravdová kritika vůbec měla vždy obtížné stanovisko, a kritika hereckého umění má je třikrát a desetkrát obtížnější. Rozumí se, že sem jistý druh posudků, jaké na př. zejmena Francouzové a francouzomilci spisují, posudků to, které pouze mezi lichotkami a zamlčováním kolísají, nenáleží. Ty se hledí zachovati herci, básníkovi, ředitelům, obecenstvu, ale nikoli paní Pravdě. S kloboukem v ruce a se lží v ústech nejdál dojdeš. Jinak si zazpíváš zlou, kde kdo si před tebou stiskne cylindr hlouběji, a slavná metakritika ustele ti pod pranýřem na bodlácích. Chválíšli, dá ti na sloup nápis: „Podjatost", „Závist"; dělášli výtky, napíše tam: „Jizlivec", „Frivolník", „Šosák", nebo — k vůli oxymorům — „Frivolní šosák"; a jestliže jsi dříve dělával výtky a nyní chválíš, vpálí ti na čelo: „Obrací." Máli se špatné odsuzovat, má se dobré — také odsuzovat, a naopak. Čím svobodomyslnější je metakritik, tím hůře kritikovi. Volnost pro každého, jenom ne pro kritiku. Pravdu sobě mluvme, a pravdou je, co nám je po chuti.

Ale bodlák jest růží proti tomu, co za jistých okolností toho čeká, kdo se na kritiku divadelních umělcův odváží. U nás ovšem ne, u nás panují arkadické poměry. Ale jinde, na př. v Německu v době, kdy povstávala nešťastná Hamburská dramaturgie. Proto se také Lessing obezřele odhodlal, že se všem růžím, všemu bodláčí a všem vavřínům mimografického esthetika pečlivě vyhýbati bude, což mnoho neméně starostlivých následovníků nalezlo. Také v zemi, kde vavříny nerostou a kde se jimi tak směšně plýtvá. Vůči kritikům ne. To, prosím, ne. Těm by snad ani vavříny nesvědčily. A proto se píše zrovna tak mnoho rozsáhlých kritik o hercích, jak mnoho se našlo v Athenách lidí, když je Diogenes se svou škůdnickou svítilnou hledal.

Známo je, co Lessing dne 19. dubna 1768 ve 101.—104. kuse své dramaturgie napsal. Chtěl z počátku (1768), když se do práce pouštěl, každý krok, jenž by umění jak básníkovo tak hercovo na Hamburském divadle učinilo, provázeti, ale velmi záhy ho to, jakkoli před sebou míval Eckhoffa, omrzelo. „Máme herce, avšak nikoli herecké umění. *Bývaloli za stara jaké, nemáme ho více; je ztraceno; musí zase zcela nově vynalezeno býti.*" Dále pohřešuje, čeho třeba: přesných

specielních pravidel pro posuzování herců, kterým se nediví, že, když ničeho nemají nežli šťastnou rutinu, bytně se vidí uráženy, jestliže se o nich rozumuje. Herec nikdy neuvěří, „že je dostatečně chválen, ale vždy bude mysliti, že je tuze a tuze výtkami zasypáván.“ Zde to vězelo, a zde to vězívá. U nás ovšem ne.

Dramatický umělec jest citlivka, mimové jsou mimosy, jsou ještě nervosnější než my smrtelníci. Herec dle Coquelina má tutéž úlohu, jako ženy, totiž: aby se líbil. Je zvyklý na potlesk, na věnce, na oslavné básně, je hýčkán a zbožňován, a měl by zvykati výtkám, napomenutím, radám, učeným tvářem snad lecjakých kandrdásků? Vyvolávat ano, ale vrtět hlavou, krčet ramenoma, nevrle poposedat? Ne. Herectví jest jeho živnost, proč ho v ní ohrožovati? Bráti jinému sousto chleba z úst je zlomyslnost. A věru, výtka působívá opak nejlepšího záměru. I jinde.

Ještě něco. Psát úvahy o hercích jest ještě z jiné příčiny nesnadno. Za jediný večer poskytne vám dramatický umělec tisíce dojmů. Kolik si jich můžete přesně pamatovati? Kolik jich můžete pouhým pérem čtenáři znázornit? Vaše mluva zůstane vůči mluvě hercově němа. Popište chůzi, postoje, posuny, tváření, zvuk, rytmus, které vám o večerech svojí návštěvy sehrála Modrzejewská, a budete míti popsané folianty před sebou! Znázorněte mi jen jediný výrok z některého Mascarillova výstupu, jak nám jej vzečtveračil Coquelin! Co vám zbývá, než konstatovati hlavní směr provedené postavy, několik důležitějších momentův a sem tam některý vedlejší detail. Ale co je to? Proto když kritika činí kolorář, klasifikuje jako pan učitel: Výtečně, dobře, dostatečně. Umělec vycítí pedanta, pedant vycítí, co hřešil, a nové neštěstí je hotovo.

Naše jeviště má několik výborných hereckých sil, a skoro všechny ostatní jsou velice snaživy. Přejeme jim. Zajímají nás. Ano jejich společenské postavení jest v nejednom ohledu výhodnější než mnohých jiných vrstev. Obecenstvo těší se z každé noticky o nich. Rádo se dočítá, kde mají působiti, jak se drží, kde se baví, jaké zdvořilůstky si se spisovateli vyměňují. Méně nás ovšem těšívá, když nám jinam uniknou, aby dříve později zanikli. Na štěstí nemají naši herci bolestí jako na př. Coquelin o červenou pentličku. Vědí dobře, byť to nenapsali jako p. Coquelin, že mají býti vzornými vlastenci a národovci. Interesujeme se tudíž o herce, ale když o nich píšeme, odbýváme to stručně. Jen co je pravda. Naši herci jsou skutečně ohroženi nebezpečím, že jim dějiny žádných věnců neuvijí. Je tedy skutečně rozborů potřebí. I k vůli jejich nástupcům; neboť bez tradice není pronikavý rozvoj v uměnách možný. A naše národní divadlo má povinnost přihlížeti k tomu, aby stále výš a výše stoupalo.

Můžeme se asi bezpečně domysliti, co by Lessing o hereckém umění, jak se po r. 1768 vyvinulo, soudil, „Máme herce, ale nikoli herecké umění. Bývaloli za stara jaké, nemáme ho více; je ztraceno; musí zase zcela nově vynalezeno býti.“ Zdaž by to dnešní chvíle opakoval? Když jsem uviděl hráti ne Dawisona, ne Sonnenthala, nýbrž Rossiho a Salviniho, vzpomněl jsem si na tato slova Lessingova i pravil

jsem si: „Byloli ztraceno, *jest* opět nalezeno.“ Rosciové, Burbagové, Molièrové, Garrickové nevymřeli; vždyť ožili v Talmovi, Lemaitrovi, Rachelce, Ristorce, v jiných a jiných.

Národní divadlo má zůstati cizině zavřeno. Patří to mezi jeho závazky. Avšak již Břetislav věděl, když si při měsíčku jel pro Jitku, že není závory, aby se nemohla přeraziti. Také dvéře zlatého domu pootvírají se záhorskému vzduchu. Na štěstí ne často. Zřídka a řídkým. Řídkým a vzácným hostem. Zavítali k nám vícekráte Poláci, ale ti nejsou cizinci. Jsou Slované, jsou naši. Známe dodře jejich mluvu, tu jinošskou a junáckou, vlaskou a francouzskou zároveň, ale vždy býváme zase napjati, jak nám asi zníti bude s našeho dějiště. A vždy nám zní jak drahý odkaz vlastních předků. Náš jazyk zmužněl, polský zůstal mladistvým. Kde je Francouz východu, nescházívá Francouz západu. Také sám francouzský jazyk dostavil se do nábřežního paláce. Avšak ani Francii bychom rádi za cizinku nepovažovali. Cítíme, že patříme k sobě. Politická situace spojuje naše pravice. Francouzské divadelní umění ovládá Evropu. Sympatisujeme s Francouzi, ale jejich divadelní jho přece bychom rádi odhodili. Nejde to však dosti rychle, a tak se konečně s odhodlaností, s dychtivostí a se zálibou chodíme dívat na řemeslníka, který ono naše zářivé jarmo spolu vyrábět umí.

Z Poláků zavítali k nám v poslednějších letech — kromě kroužku, který se nám jen jako přelétavý ptáček ukázal — Roman Jastrzębiec Żelazowski a Helena Modrzejewská, z Francouzů Sára Bernhardtová, Anna Judicova a C. Coquelin. Jak se k sobě mají tyto slovanské, francouzské a quasifrancouzské síly? která z nich stojí nejvýše? a proč? Jakému herci vůbec přísluší palma?

Když vidíme dramatické umělce jako Rossiho neb Salviniho, divíme se otázce, jeli herectví krásným uměním či nic. Jest o tom dosti pochybovačů. Též u nás. Ovšem, která otázka dramatických věcí se týkající nebývala sporná? a která není desetkráte spornější teď, když esthetiky všech, byť sebe větších filosofů do koše se odkazují? Soustavná věda? co s tím? Ať žije povrchnost! Staré názory se přežily. Ať se zřítí! Mladé panstvo tomu chce. Zadul Darwin, a staré Jericho se sype. Nové názory! nové zásady! Rychle! rychle! Je fin de siècle!

Nevím, jak se „moderní“ krasověda rozhodne, avšak esthetika staršího rázu, kterou ještě tak mnohý nešťastník z nás za nepřebernou studnici povzneseného vědění považuje, klonila se tam, kam se asi srdce každého herce schyluje: k názoru, že dramatické provodství — jak je náš dr. Josef Durdík nazývá — jest uměním krásným. Vizme jen Rötschera, s jakým zápalem i ve svých velmi poučných rozborech i ve svém soustavném díle, nejlepší to práci svého druhu, o herectví se pronáší! Dialektická methoda jest ovšem na rozpacích, kam je do svých trojpřihrádek dáti, ale což, zatím se některá ta přihrádka přelepí, a bude vyhráno. Heglovec dr. Schasler na př. rozděluje umění na dvě skupiny — *třetí* přihrádka, pro *třetí* skupinu, jest zalepena —: na skupinu prostorných umění čili umění simultánního nazírání, a na skupinu časových umění čili umění sukcessivního nazírání; do první skupiny čítá stavitelství, plastiku a malířství, do druhé hudbu, mimiku a

poesii. Toto vřadění mimické uměny mezi hudbu a poesii jest původní vynález Schaslerův, patrně pro zachránění dialektické methody učiněný, avšak vlastní herecké umění nezařaďuje Schasler do mimiky, kde hlavně o milostném i válečném tanci a samostatné němohře jedná, nýbrž ponechává je až do poesie, již dle obvyklého spůsobu na lyriku, epiku i dramatiku rozděluje, při dramatice pak mluví 1. o všeobecné povaze dramata, 2. o předmětech dramata i jeho rozdělení na truchlohru, ideální drama a veselohru, 3. o materiálu a prostředcích dramata čili o dramatickém představování, kde pak *dva* podružné oddíly jmenuje: *a*) *herecké umění*, *b*) *inscenování*. Tu je tedy, herectví máme v soustavě *krásných* umën ještě r. 1886.

Mluvil jsem o naší otázce svým časem s jednou naší na slovo branou spisovatelkou. Vyslovila se řízně pro názor, že herectví uměním není. Kladla tuším důraz na to, že herectví spočívá na činnosti pouze reproduktivní. Avšak Laub, Dreyschock, Ondříček — to nejsou umělci? A což není herci možno za reprodukce i produkovat? býti v přesných mezích své úlohy spolubásníkem? vznésti kus ostrým pojetím a jemnými nuancemi? C. Coquelin to tvrdí, a před ním uznával to sám Viktor Hugo, i Hugovec August Vacquerie. Herec může vložit oheň a sílu i v dramatickou mumii, Talma přivedl kusy z císařství k platnosti a ne básníci jejich, Lemaître přetvořil a tím teprve vytvořil úspěšného „nesmrtelného“ Macaira. Co Šmaha z postav básnicky slabých utvořiti umí, zasluhuje upřímný obdiv. Co Seifert z Karla IV. vykouzlil, uznal sám básník Noci na Karlštejně. Ovšem býti spolubásníkem, toť ukládá povinnosti, a poněvadž herec někdy kus zachránit může, má se *vždy* úsilně snažiti, aby hru, v níž vystupuje, k vítězství dovedl. Kdesi přihazívají prý se výminky, v rozhodné chvíli řekne se na př. třebas opak toho, co se říci má, obecenstvo ztrácí nit, a večer jest ztracen. Ale což, tu se neštěstí vesele odžehná: „Ah tant mieux!“

Co činí herce umělcem? Neboť, že není každý, kdo hrá divadlo, byť ani ochotníkem nebyl, skutečným umělcem, mělo by se rozuměti samo sebou. Schasler dobře ve své Esthetice praví, že herectví je pouhým řemeslem, když toliko na okamžitý účin u obecenstva spekuluje a tomuto ponejvíce lacinému účinu vypodobení dramatického charakteru podřaďuje; v kusech veselých upotřebují se k tomu osvědčené grimasy a zvukové modulace, v kusech truchlých zvláštní tremolování hlasu a pathetická gesta. Od takových směrů se arciť přísná esthetika odvrací. Co tedy činí herce umělcem? Mnoho, s čím se naroditi musí. Silná vůle, nezlomná láska k věci, nepoddajná trpělivost, silný temperament, bystré nadání pozorovací, zdravá intuice, nadání k pojímání charakteru, spůsobilost k intuspekci, t. j., dle slov Schaslerových, k vnitřnímu vytvoření ideálního vzoru se všemi podrobnostmi pro zevní provedení, a nadání pro vlastní hru. A což zevní přednosti, krásná postava? krásné oko? krásný hlas? Jsou velevítány. Jsou i nutny? Nezdá se. Příklad: Coquelin. A naši dámští hosté? Všechny tři překročily onen stupínek věku, který galantnosti ukládá mlčení. A nakolik bylo jim to závadou? Ale jsou tu ještě jiné maličkosti: na př. smysl pro modulaci a jasnotu hlasu, škálu smíchu a vzdychů, zdvih

a spád, šepot a hřmění, rytmus metra i prosy, jemný i nápadný, frivolní a vymusený, silně i nenápadně nápadný přízvuk, pro změny postoje, gestikulace, lad souhry se spoluherci i — s jevištěm, s věcmi na něm, ano i za ním. A jsou tu ještě nemalé důležitosti. Herec má býti bohatě vzdělán, má míti široký rozhled, a vzácný květ: svědomitost, již bych nazval intelligencí srdce. Má znáti ducha dramatikova, studovati postavy, míti velikou paměť jak pro životní dojmy tak pro své úlohy, podrobovati se mnoha zkouškám a časté sehře. Naši hosté, Coquelin i dámy, nebyli by tak velikými umělci, kdy by nebyli tak velikými virtuosy; virtuosy dělá cvik, cvik a zase cvik, a k němu je času potřebí. Cvik stoupá s věkem. Stáří, toť virtuosnost. Do jisté míry. Též u nás to vidíme. Vímeť, že pan . . . Avšak, kdo by vůbec mluvil o stáří? Každý je konečně potud mlád, pokud se mladým cítí.

Mám učinit applikaci? Snad o Modrzejewské? Nosil bych světlo na slunce. Snad o Coquelinovi? Nuž, o něm tu aspoň něco podotknu. Je to jeho schyl k dramaturgické vědě. Miluje náruživě Molièra, původce Tartuffa a Směšných fiflen, a věnoval mu dvě publikace. Velice se mi zamlouvá, že se Coquelin opřel odpornému mínění, na něž Royer připadnul a které po něm Pavel Lindau, pramene svého neudav, i po Němcích rozšířil: mínění, že Molière psal tu onu veselohru *o sobě*, t. j. že sám sebe před současníky a před historií paskvilisoval. Coquelin psal též o Manuelovi, a způsobil i jakýsi rozruch svou přednáškou L'Art et le Comédien (Umění a herec), z nížto jsem některá jeho mínění citoval a některá jiná nejspíš ještě uvedu. Že je Coquelin také vtipný, mohlo by se o Francouzovi samo sebou předpokládati. Ve své přednášce o Eugénu Manuelovi nadhazuje náš volontér mezi essayisty, že není politikem, nýbrž hercem, „*což je přec jen rozdílné*, mluvme si, co mluvme!“ Podotýkám výslovně, že se tento sarkasmus hraběte Taaffa *netýká*, ačkoliv Nalžovský pán *srdečného* věru výtečně *hrát* umí. — Zašel si tedy Coquelin mezi literární essayisty, a ve výši se mu obzor rozšířil. Ohledněme se však i doma! Co Jos. J. Kolár, Lear dle Hálka ani Rossim nepřekonaný, literárními studiemi získal, měl by svým ctitelům sám zevrubně vypsati.

Avšak pozdržme se chvilenku při některých stránkách Coquelinovy knížky. Coquelin přidal se k náhledu těch, kteří tvrdí. že umění chce být národním; vždyť každý národ umění jinak pojímá. A nejen národním, nýbrž i současně národním. Když jsme před dvaceti lety týž náhled hájili, kterak ostře se na nás útočilo, a hle, nyní náhled zevšeobecněl. Tehdy jsme byli úzkoprsí, jako nyní jsme nemoderní, ač již od týchž 20 let na slovo *moderní*, na přihlížení *k současnému duchu* neustálý důraz klademe. „Trvání uměleckých děl?“ dí Coquelin. „Toť otázka větší či menší pomíjejícnosti!“ Coquelin tedy nezná děl *pro věčnost* psaných. Hezoučká je Coquelinova poznámka, že herec anebo — dejme tomu — ani herečka *zdání* mladosti simulovati nemá, kde toho úloha nevyžaduje. Velmi zajímavo je také Coquelinovo tvrzení, že herec za hry *nemusí* býti ve směru představovaných náruživostí neb vášní *pohnut*, že Coquelin sám takto pohnut nehraje a že totéž o Talmovi, Rachelce a j. platilo. Genius nejeví prý se tak vznešenými, ale

nesouvislými výbuchy, nýbrž mnohem spíše plným a trvalým ovládáním sebe; ostatně nic tak nepovzbuzuje inspiraci jako řádná *průpravná práce*. Příklad, kterak Talma užil jedné své životní zkušenosti, se mi nechce líbit. Snad jej mohl Coquelin zamlčet. Talma zvěděv o smrti svého *otce*, vyrazil prý vzkřik, který se mu tak velice — zalíbil, že si jej pro svou hereckou potřebu zapamatoval! To připomíná Marnotratného otce — Dumasa *staršího* — od *mladšího* a maličkého Dumasa! Za to si chválím jinou stránku na Coquelinovi: je pro emancipaci krásné pleti. Ve svých kollegyních u Divadla francouzského seznal vzory žen již vymaněných a právem soudí, že co tam s úspěchem uskutečněno, možno i nutno uskutečniti také jinde . . .

Každý básník touž látku jinak pojme. Rovněž i každý malíř a sochař. A to platí též o herci. Dawison, Devrient, Salvini — každý pojal Hamleta jinak, a Burbage — hrálli jej — zajisté také. Šimanovský hraje ho na základě zkušeností, Seifert na základě studií. Jak odchylně se úloha může pojmouti, slyšeli jsme v anekdotě o Lemaîtrovi a viděli jsme na Salvinim. Ingomara hrají Němci roztouženě, ale Salvini hrál jej, syna pouště, veseloherně! Vše tedy závisí na pojetí úlohy. Pojetí má býti správné, má míti za účel *důmyslné* oživení povahy *básníkem stvořené*, jež jest, jak myslí esthetik, základním momentem pro cenu hereckého umění. Tento rozbor úlohy bude vždy oscillovati ovzduší dvou čar. Ocituji se sice nad prohlubní velikých nelibostí, ale nemohu si pomoci: usměji se a vyslovím názvy těchto čar přece. Jsou to idealismus a realismus. Zajisté, onen hrozí zanesti vás ve vlhká oblaka spiritualismu, avšak tento hrozí vás zavesti na vonné seno naturalismu. A trochu extase neb trochu burleskna, groteskna, karikatury může býti tu onde zcela na místě. Umění počítá i s dissonancemi.

Zde snad jest místo pro mimotní poznámku. Herec nesmí býti *interpretem*, byť to slůvko sebe zvučněji znělo. *Herec* nesmí svoji úlohu vykládati, nesmí odbývati přednášku, nýbrž prostě umělecky *hráti*, t. j. chceteli, svoji úlohu do naší duše *vžíti*. Konference patří do salonu nebo do učebny, ne na divadelní prkna světová.

Především jde o to, aby vystižena byla melodie: hlavní rys postavy. Ve výtečných dramatech bývá jím hlavní rys veškerých do děje zasahujících postav; je tedy dosti snadno jej srovnáváním vybádati. Harmonií bude souhra, která tak často do propadliště mizívá, a rytmem bude, co bych nazval národním pojetím. To hledí především k dočasné *národní* osobnosti *básníkově*. Shakespeare tvořil jinak, Schiller také a Molière i Sardou též. V tomto pojímání je Coquelin mistr; co nám zde podává, jest nejedním zřetelem v plném dosahu slova vzorné; tu essayista nese aktéra i režiséra.

Po druhé má herec přihlížeti *k národnosti postavy*, kterou vytvořiti má. Když vidíte Jastrzębcova Otella, jak se shrben řítí na ležícího utrhače Jaga, máte před sebou afrického lva. Když vidíte Modrzejewské Blaženu, máte před sebou šotka z rajské doby renaissanční. Když vidíte Georgettu Judicové nebo Coquelinova Mascarilla, máte před sebou slovutné franc rire gaulois. Po třetí má herec šetřit i ná-

rodnosti své. Dámu s kameliemi hrála by vždy jinak chladnější Němkyně Woltrová, než ji hraje na př. živá Vlaška Eleonora Dusová. A konečně má divadelní umělec ohled mít i k národní individualitě *své*: Modrzejewská hraje jinak než Bernhardtová, Coquelin v tomto vzhledě hrá jinak nežli Želazowski. A tato individualita jeví se v pojímání jak základní myšlenky a celku, tak v pojímání neoddílných i vedlejších podrobností. Vzpomeňte si jenom na ty Coquelinovy polopohledy, na jeho pohledy po očku neb jedním okem, na jeho hru samým obrvím atd.! Kdo by zde tak plýtval jako tento umělec rtuťové románské letory?

Přejete si zevrubnější líčení? Vypsal jsem svým časem v Osvětě dojmy z her Sářiných. Měl bych se nyní namnoze opakovati? Nikoli, nechci se státi jednotvárným, ačli jím už nejsem. Každý herec buď tedy Heraklem na rozcestí. Z prava mu kyne idealismus, z leva realismus. Tam stojí musa žádající největší vypjetí vytříbeného genia, zde musa odkazující ho k listině životních zkušeností. Úloha chce míti pronikavého ducha v pronikavém zjevu. Jedna individualita neb úloha svádí na pravo, jiné svádí na levo, a skutečně druhdy v herci neb v úloze převládá tento moment a druhdy onen. Nejšťastnější jest volba, která se blíží rovnováze: zde jest esthetický účin nejčistší. Salvini trůnil pod baldachýnem převládajícího idealismu, Rossi na stolci převládajícího realismu. Francouzové kloní se k realismu. Judicová víc než Bernhardtová a Bernhardtová víc než Coquelin. Co se týče Coquelina, jde v theorii skoro do zámezí, protože na silně ideální postavy zapomíná. Naproti tomu zaujímá k naturalismu stanovisko správné: prostá příroda působí na divadle jen prostředně. Dramatický umělec musí se zřením na své milieu *stylisovat.*

Kdy bych měl utvořiti oceňovací skupení, postavil bych Želazowského na první stupeň v levo, Judicovou na druhý, vyšší stupeň v pravo, Bernhardtovou na třetí stupeň v levo Coquelina vedle ní v pravo, a na čtvrtý stupeň, nejvýše, pí. Modrzejewskou, která je pravý dvojí div, stejně veliká v tragédii jako ve veselohře, slovanský střed mezi Salvinim a Rossim. V *Macbetě*, kde dává wikinga v sukních, jde z ní pravá norská hrůza, a v *Mnoho povyku pro nic za nic* zvoní s jeviště nepřekonatelné její franc rire *polonais.*

Francouzové cestují s celým svým ensemblem a mívají slabší herce kol sebe. Zúmyslně či pro hmotné překážky? Soudím, že z druhé příčiny. To má v zápětí výsledek, proti němuž kdysi Fil. Ed. Devrient tak příkře vystupoval. Na druhé straně stojí zase Meiningští: zde bývalo mnoho souladného, ale málo geniálního. Soulad, avšak docela jiného rázu, viděli jste také na společnosti Coquelinově. Rušivé secvičenosti zažili jsme na konci Georgetty. To byla sehra ve chvatu až urážlivém. Kdy by tak mohly kočovati celistvé ensembly, jaké mají Theâtre français a Hradní divadlo! Znám obojí a v Hradním býval jsem velice často, když ještě hrával slavný výkvět herecký: La Roche, Fichtner, Sonnenthal, Meixner, Beckmann, manž. Gabillonovi, Bognárová, Baudiusová, Haizingrová, Kratzová. Věru jsem tím neztratil. V Anglicku zašel jsem si do více divadel, avšak ensemblu velikých umělců jsem tam, ve vlasti

Shakespearově, nenašel. Souhru předních herců německých, kterou v Mnichově pořádal Deinhardstein, počítají mu posud za jeden z nejzasloužilejších činův. U nás u Slovanů cosi podobného není posud možno.

Naši herci pohostinské hry se smíšenými pocity, ale zajisté i s pravou rozkoší a s velikou bedlivostí sledují. Studují, srovnávají, tvoří pro sebe závěry. Mají k tomu všechno právo. Kdy mají, stálc v témže kruhu ohraničeni, příležitost vídati panstvo se světovými jmeny? A mají za svou povinnost, mají nejlepší vůli vystihovati je. Umění se rozvíjí jako vše. Rozvoj musí míti na paměti každý umělec. Vypoznávati nejvyšší požadavky a voliti a přispůsobovati pro životní boj, toť nutností každého i všech. Voliti, a individuelně dobře voliti. Jeden čas se mnoho salvinovalo a jindy také woltrovalo: ať nyní hodně prospívá — sauf l'originalité — škola paní Modrzejewské!

Mám napsati více?

Prosím za prominutí. Měl a chtěl jsem napsati jen článeček, a ne knihu. Ovšem, chuť roste při jídle. Avšak . . .

Tedy raději chtě nechtě končím.

Nové obchodní smlouvy.

Napsal

JUDr. **Josef Fořt.**

(Pokračování.)

ak zejmena odpadl taxativní výpočet státních monopolů (tabák, sůl, střelný prach a jiné třaskaviny), v příčině kterých oba státy smlouvou z r. 1881 vyhradily si navzájem právo zákazu na jejich vývoz, přívoz a průvoz. Jesti v nové smlouvě právo toto rozšířeno na „všechny jiné druhy zboží, které v jednom z obou smluvních států stanou se předmětem monopolu." Rovněž vypuštěn ve smlouvě z r. 1881 uvedený závazek, že žádný ze smluvních států nebude poskytovati vývozních prémií. Stalo se tak vzhledem ke skutečnosti, že jak v Rakousko-Uhersku tak v Německu prémie na vývoz cukru a lihu tou dobou pravoplatně trvají.

Další dvě věcné změny obsaženy jsou v textu tak zv. závěrečního protokolu. První se týká dopravy železničné, druhá pak přístavních cel differenčních. Co do železničné dopravy dlužno uvesti, že ve smlouvě z r. 1881 nalézal se mimo jiné předpis (čl. XV.), dle něhož příslušníci obou států při vyměřování dopravného po železnicích na roveň si byli postaveni. Ve všeobecném tomto znění neměl však řečený předpis hrubě nijaké důležitosti praktické. Znamenalť pouze, že tarify veřejně prohlášené platí pro tuzemce rovněž jako pro příslušníka státu smluvního. Nerozhodnuta byla tudy otázka, do jaké míry se reciprocita tato vztahuje též k tak zv. refakcím, mimořádným to

případ od případu povolovaným slevám z tarifu normálního. Poněvadž v Německu refakcí není, kdežto v rakouském tarifnictví železničném se jich jen hemží (bylotʼ příkladně r. 1890 ve Věstníku rak. ministerstva obchodu 2895 a r. 1891 2725 refakcí publikováno), tož patrno, že rozřešení otázky řečené mělo význam toliko pro Německo. Vývozcům z Německa do Rakouska přirozeně na tom záleží, aby všechny zdejší refakce i jim byly přístupny. Nuž věc upravena v zásadě ve prospěch Německa. Do závěrečného protokolu nové smlouvy pojat předpis, že německé, po rakouských drahách dopravované zboží na všechny zdejší refakce má nárok potud, pokud běží na téže trati a v témže směru (příkladně z A do B však nikoli z B do A), na kteréž trati a v kterémž směru požívá refakce zboží tuzemské. Ustanovením tímto byla známá ona loni v Uhrách se objevivší refakční podmínka „domácího původu“ z rakousko-uherského železničného tarifnictví zásadně vyloučena. Zvláštní praktické důležitosti však změna tato rovněž nemá, neboť tam, kde refakční nešvar vůbec panuje, najdou se hravě prostředky, aby domácím dopravcům vůči cizozemské soutěži bylo nadržováno.

Druhá změna týká se, jak praveno, cel differenčních. Podstata těchto cel v tom záleží, že pro jisté druhy zboží vyměřují se v tom případu nižší poplatky celní, než jaké vykazuje obecně platný celní tarif, přivážíli se zboží do tuzemska přes některý přístav domácí. V Rakousku trvá soustava takýchto cel differenčních od r. 1882. Účel její směřuje hlavně ku povznesení klesajícího obchodu Terstského. Ze surové kávy, na př., přivážíli se po souši (hlavně přes Německo), platí se v Rakousku cla 40 zl. za q, jdeli však zásilka přes domácí přístav, činí poplatek jen 37 zl. Při kakau obnáší příslušná sleva 4 zl., při čaji 10 zl. a při koření 5 zl. na q. Opatření to jde přístavu Terstskému velice k duhu. Kdežto r. 1880 obnášel celkový přívoz kávy do Rakouska 315.865 q, z čehož toliko 69.710 q šlo přes Terst, činil r. 1889 z celkového přívozu kávy 347.088 q podíl Terstu již 285.914 q. Leží na jevu, že differenčními cly rakouskými béře dosti značnou ujmu obchod přístavů Hamburského a Bremského. Poněvadž však o jich odstranění nelze na ten čas v Rakousku zhola mluviti, spokojilo se Německo tím, že se Rakousko zavázalo od dalšího rozmnožování cel differenčních upustiti. Věc ta došla výrazu v odstavci 2. závěrečného protokolu k čl. III. nové smlouvy, kdež si oba stále navzájem ukládají povinnost, že mimo platná nynější cla differenční během dvanáctiletého trvání smlouvy nových podobných cel nezavedou.

Nuž přikročme nyní k nejdůležitější části dotčené „vlastní“ smlouvy: ke konvenčnímu tarifu celnímu. Tarif tento připojen jest jakožto příloha k čl. III. smlouvy, záležeje z dílu A obsahujícího slevy, povolené Německem, pak z dílu B, v němž uvedeny jsou slevy učiněné z obecného tarifu rakousko-uherského. Jsou tu tedy — jak přirozeno — vlastně konvenční tarify dva: rakousko-uherský a německý, k čemuž sluší dodati, že při sestavování obou těchto tarifů vzat zřetel nejen k ústupkům, které si oba řečení státové navzájem povolili, nýbrž že v nový konvenční tarif jak německý tak i rakousko-uherský pojaty zároveň slevy, poskytnuté těmito státy Italii, Švýcarsku a Belgii. Stalo

se tak k vůli přehlednosti a k usnadnění celní manipulace, a mohlo se tak státi z té příčiny, poněvadž mezi všemi pěti smluvními státy sjednána jest navzájem záruka největších výhod, tak že celní ústupky poskytnuté státem A státu B platí ipso facto pro stát C, D a E, jakož i naopak.

Popatřme nejprv k slevám, jež povolilo Německo. Dostačí při tom k dosažení povšechného přehledu, dotknemeli se pouze momentů význačnějších, méně důležitých podrobností zcela pominouce.

Hlavní ústupek, který Německo Rakousko-Uhersku učinilo, záleží v snížení cel agrárních. Příliš pronikavé, jak níže při rozboru smlouvy ukážeme, dotyčné slevy ovšem nejsou. Tak sníženo dosavadní německé clo při pšenici a žitu s 5 marek na 3·5 m., při ovsu se 4 na 2·8 m., při luštěninách s 2 na 1·5 m., při ječmenu s 2·25 na 2 m., při kukuřici s 2 na 1·6 m., při sladu se 4 na 3·60 a při mouce s 10·50 na 7.30 m. Slevy povolené při dovozu hosp. zvířectva a masa obnášejí: při koních (do 2 let) s 20 na 10 m., při volech s 30 na 25·50 m., při drobném dobytku hovězím a dobytku vepřovém s 6 na 5 m. (vesměs za kus), při čerstvém mase (mimo vepřové) s 20 na 10 m., při mase vepřovém s 20 na 17 m., při drůbeži s 30 na 12, při zvěři s 30 na 20 m., dále při másle s 20 na 16 m., při paprice s 50 m. na 4 m. a při tak zv. Znojemských okurkách s 60 na 4 m. Jiné značnější slevy povoleny s cel na víno; tak snížen celní poplatek pro dovoz vína v sudech se 24 na 20 m., při víně k přípravě koňaku s 24 na 10 m. a při čerstvých hroznech tabulových s 15 na 4 m., kdežto vzhledem ku pětikilovým zásilkám hroznů těchto dřívější celní poplatek 15 marek úplně odstraněn. Další sem spadající slevy týkají se chmele (s 20 na 14 m.), dříví stavebního (s 0·40 na 0·30 m.), třísla (s 0·50 na 0·0) a peří čištěného (s 6 na 0·0).

Nepoměrně skrovnější co do počtu i obnosu jsou slevy povolené Německem v celních položkách na výrobky průmyslové. Nejlépe ještě pochodilo sklářství. Clo z barevného skla sníženo s 30 na 15 m., ze skleněných perel s 4 na 2 m., ze skleněných knoflíků, skla hlazeného, broušeného a vzorkovaného s 24 na 12 m. a z různého jiného zboží skleněného s 30 na 15 m. Clo ze zboží porculánového sníženo se 14 na 10, po případě s 30 na 20 a s 30 na 24 m. Při papíru sleven poplatek se 6 na 3, po případě s 10 na 6 m. Skvostům a jiným okrasným drobotinám z kovů obyčejných dostalo se snížení s 200 na 100 m.; při pozlacených a bronzovaných lištách sníženo clo s 30 na 24 m., při nábytku z ohýbaného dřeva s 30 na 10 m., při tak zv. galanterním zboží s 200 na 175 m., při hudebních nástrojích vyjímaje klavíry a harmonia s 30 na 20 m., při jemném zboží koženém se 70 na 65 m. atd. V pamětním spisu, jímž německý kancléř celní své předlohy provázel, se vypočítává, že povolené slevy týkají se zboží, jehož v letech 1888, 1889 a 1890 do Německa se přivezlo průměrem ročně za 218,100.893 m. (z Rakousko-Uherska a Italie); celní poplatky ze zboží toho obnášely 32,416.150 m., kterýžto výnos, zůstaneli přívoz v dosavadních rozměrech, sníží se na 25,112.540, tedy as o 20%. Přihledneli se však k tomu, že hlavní podíl při slevách mají cla agrární, dále pak

že v přívozu do Německa, pokud slevami byl dotknut, plodiny a zboží zemědělské rozhodnou mají převahu, jest na jevě, že platná nyní průmyslová cla německá konvenčním tarifem hrubě alterována nebyla.

Vůči tomu prohledněme si nyní koncesse povolené ze strany Rakouska. Nový konvenční tarif rakouský vykazuje proti stavu dřívějšímu přečetné, tu a tam pronikavé změny. Až na malé výjimky nejdou sice povolené slevy pod úroveň položek prvního rakouského autonomního tarifu z 27. června 1878, jenž, jak výše uvedeno, dne 1. ledna 1879 vstoupil do života. Za to však přečetná pozdější zvýšení tarifu toho, provedená r. 1882 a r. 1887, jsou nynějším tarifem konvenčním buď zcela odstraněna, buď valně redukována. Vedle toho objevuje se v novém konv. tarifu veliké množství tak zv. sazeb „vázaných,“ t. j. sazeb, které sice v dosavadní výši byly ponechány, ale Rakousko se v příčině jich zavázalo, že jich v průběhu platnosti nynější smlouvy nezvýší. Tím spůsobem bylo z 580 hlavních a podřaděných položek autonomního tarifu rakouského ne méně než 425 položek dílem přímo sníženo, dílem na dobu dvanácti let vázáno. Snížení vyskytuje se zejmena v následujících skupinách zboží: V skupině XVII. (mineralie) sníženo clo z barevných zemin o 50%; v skupině XVIII. (látky lékárnické a voňavkářské) redukován celní poplatek z etérických olejů o 40%; v skupině XIX. (barvivé a tříslové látky) obnášejí slevy 25, 50 až 62%; v skupině XXII. (bavlna, příze a zboží z ní) 5 až 16·6%; v skupině XXIII. (len atd., příze a zboží z ní) 33·3%; v skupině XXVI. (vlna, vlněná příze a vlněné zboží) 12 až 20%; v skupině XXV. (hedbáví a zboží z něho) 10 až 60%; v skupině XXVI. (oděv, prádlo a okrasné zboží) 11 až 64%; v skupině XXII. (zboží kartáčnické a sítařské) 33 až 46%; v skupině XXIX. (papír a papírové zboží) 28 až 83%; v skupině XXX. (kaučuk, gutaperča a zboží z nich) 16 až 30%; v skupině XXXII. (kůže a kožené zboží) 7 až 40%; v skupině XXXIV. (zboží ze dřeva a kosti) 20 až 66%; v skupině XXXV. (sklo a zboží skleněné) 16 až 33%; v skupině XXXVI. (kamenné zboží) 33 až 75%; v skupině XXXVII. (zboží hliněné) 20 až 83%; v skupině XXXVIII. (železo a zboží železné) 6 až 40%; v skupině XXXIX. (obyčejné kovy a zboží z nich) 10 až 50%; v skupině XL. (stroje, přístroje a jich součásti) 6 až 40%; v skupině XLIII. (nástroje, hodiny a krátké zboží) 16 až 50%; v skupině XLV. (lučební suroviny) 25 až 50%; v skupině XLVI. (lučební výrobky, barvy, zboží lékárnické a voňavkářské) 16 až 85%; v skupině XLVII. (svíčky a mýdlo) o 18 až 40% a v skupině XLVIII (zboží zápalné) o 29 až 37%.

Z uvedených těchto cifer patrno, že převážná většina slev Rakousko-Uherskem povolených vztahuje se k výrobkům průmyslovým. O rozsahu těchto slev vyslovuje se německý říšský kancléř v citovaném již pamětním spise svém, jak následuje: „Z celkového 300 až 340 milionů mark obnášejícího ročního vývozu z Německa do Rakousko-Uherska jsou novým konvenčním tarifem snížena cla týkající se vývozu v ceně 63 mil. mark, kdežto vůči vývozu v ceně 198 mil. m. jsou tarifem tímto dosavadní cla vázána. Dotčené snížení představuje proti stavu dosavadnímu průměrně slevu 25%.“

Tak vypadá ona „vlastní“ smlouva s připojeným k ní oboustranným tarifem konvenčním. Zbývá, abychom se ještě seznámili s podstatou současně uzavřené úmluvy veterinářské, jakož i s obsahem konvence stran vzájemné ochrany vynálezů, známek obchodních a vzorků.

Úmluvou veterinářskou odstraněna býti má prohibice, kterouž Německo během uplynulých třinácti let provozovalo vůči přívozu hospodářského i jatečního zvířectva z říše rakousko-uherské. Podnět k dotyčným krokům Německa vyšel svého času z Anglie. Když totiž kolem let sedmdesátých několikrát po sobě zavlečen byl do Anglie dobytčí mor, vydán tam předpis, kterým se přívoz živého dobytka do Anglie zakazoval. Opatření toto dotklo se citelně dobytkářství v Německu, odkudž do Anglie po léta udržován živý a výnosný export. Pídě̈no se tudy po prostředcích, kterými by újma mohla býti odčiněna. Řeklo se: v náhradu za ztracený trh anglický nutno vyhraditi a zabezpečiti německému dobytkářství trh domácí. Záminka našla se v dobytčím moru, jenž tehda v některých krajinách rakousko-uherských se objevoval. Tím způsobem vydán v Německu 27. června 1879 první zákaz přívozu živého dobytka hovězího. Současně zakázán vývoz masa z dobytka hovězího, skopového i koz. Další zákazy pak následovaly, když mezi Německem a Rakousko-Uherskem po zavedení celního tarifu německého z r. 1880 a celní novely rakouské z r. 1882 in optima forma celní válka vypukla. Roku 1885 zakázán Německem přívoz živých ovcí a r. 1889 stihl podobný zákaz přívoz živého dobytka vepřového. Druhdy kvetoucí vývoz dobytka z říše naší do Němec tím velice trpěl. Vizmež cifry. Od r. 1877, tedy od doby před vydáním německých zákazů přívozních až do r. 1890 klesl vývoz zvířectva z říše rakousko-uherské do Německa následovně: Vyvezeno

	roku 1877		roku 1890	
	kusů	cena v mark.	kusů	cena v mark.
krav	54.452	14,502.040	28.491	10,684.000
volů	106.758	32,027.400	12.474	4,579.000
mladého hověz. dob.	29.545	1,772.568	14.732	3,551 000
vepřového dobytka .	578.448	38,177.568	161.628	20,365.000
selat	76.838	1,383.030	—	—
skopového dobytka .	404.772	12,143.160	—	—
		100,005.898	—	39,179.000.

Že vývoz naznačený úplně nepřestal, sluší vysvětliti výjimkami, které Německo za všeobecného zákazu připustilo. Tak zejmena uvolněn obchod pohraničný, dále pak dovoleno, aby šetříc určitých předpisů kontrolních dovážen byl jatečný dobytek do určitých měst německých k bezprostřednímu porážení. Tento stav trvá až podnes ačkoli v Rakousko-Uhersku vlastní „dobytčí mor“ od r. 1884 již fakticky pominul a ačkoli mezi tím v obou polovinách říše zorganisována byla veterinářská policie, kterouž zavlečení zhoubné nákazy té z Ruska a Turecka s úspěchem jest bráněno. Porůznu se jiné nakažlivé nemoci dobytčí (tak zv. nákaza plicní, kulhavka, slintavka atd.) v tuzemsku sice ještě objevují, nemoce ty vyskytují se však i v Německu. Ohledy veteri-

nářské jsou tedy pouhou záminkou dosavadního trvání německé prohibice, což plyne ostatně i z té okolnosti, že přívoz koní, kterých Německo k účelům vojenským nezbytně potřebuje, u kterých však rovněž jako při jiných druzích dobytka nakažlivé nemoci se objevují, ze strany Německa dosud zakázán nebyl.

Nuž, tento stav bude nyní uzavřenou konvencí veterinářskou změněn. Konvence sama sdělána jest celkem podle vzoru podobných úmluv, jež v posledních letech ze strany Rakousko-Uherska uzavřeny byly se Švýcarskem a s Italií. Pouze v některých kusech učiněny odchylky, a sice ve směru znesnadňujícím vývoz náš do Německa. Záležíť podstatný obsah úmluvy a připojeného k ní závěrečného protokolu v tomto: Německo zrušuje všechny své posavadní zákazy stran přívozu zvířectva z říše rakousko-uherské; oba státy si navzájem vyhrazuji zakázati dočasně přívoz zvířectva jen pro ten případ, že by v jednom z obou vypukl tak zv. dobytčí mor; jinak jest přívoz z Rakousko-Uherska do Německa uvolněn, musí se však při něm šetřiti předepsaných opatření kontrolních (vyvezené dobytče musí býti opatřeno zdravotním certifikátem, pověřeným od státního neb státem k tomu zmocněného zřízence veterinářské policie a j. v.); dále stanoveno, že po dobu nynějšího trvání nákazy plicní může jeden i druhý stát zakázati si přívoz z dotyčného okresu zamořeného; rozsah takovýchto zamořených obvodů budiž již předem určen a sice tím spůsobem, že hranice jeho upraví se v Uhersku dle komitátů, kdežto jednotlivé země předlitavské rozvrhnou se dle jich velikosti ve větší neb menší počet obvodů zamořených (Čechy v osm, Morava ve tři a Rakousy Dolní ve dva); vyskytneli se nákaza plicní toliko v případech ojedinělých, nemá býti částečný tento zákaz uveden ve skutek, leč výjimka zde naznačená platí toliko pro Uhersko, Halič, pak země středo- a jihorakouské, kdežto Čechy, Morava a Dolní Rakousy jsou z ní výslovně vyloučeny (čl. 5. odst. 2. záv. prot.). Ke konci zbývá dodati, že úmluva nabude platnosti teprve za rok, tedy 1. února 1893, dále pak že kontrolní opatření, stanovená pro případ vypuknutí částečné nákazy plicní, prováděna budou tak dlouho spůsobem v několika směrech přiostřeným, dokud v Rakousku a Uhersku nyní platné předpisy veterinářské nebudou uvedeny ve shodu s dotyčným zákonodárstvím, jež tou dobou zavedeno jest v Německu.

Poslední část traktátu tvoří uvedená svrchu konvence stran vzájemné ochrany vynálezů, známek obchodních a vzorků. Ve věcech těchto panovala až dosud mezi Rakousko-Uherskem a Německem pouhá formální reciprocita. Určovalť čl. 20. smlouvy ze dne 23. května 1881, že příslušníkům obou smluvních států vyhrazuje se v příčině vynálezů, známek a vzorků tatáž ochrana, jaké požívají tuzemci. Jest na jevě, že prázdné toto ustanovení požadavkům nynější doby nijak nevyhovuje. Čím rychlejšími a četnějšími stávají se styky mezinárodní, tím více se cítí toho potřeba, aby cestou mezinárodních smluv dostalo se tak zvanému „vlastnictví“ či lépe snad „majetku“ průmyslovému (propriété industrielle) přiměřené ochrany i za hranicemi státu, v němž dotyčný vynálezce, neb vlastník známky či vzorku přebývá. Z potřeby této vznikla „Jednota k ochraně průmyslového majetku,“ mezinárodní to úmluva, kteráž za vedení Francie dne 20. března 1883 v Paříži byla

uzavřena. Nejdůležitější ustanovení mezinárodní smlouvy této týkají se práva patentního. Tak zejmena zaručuje se vynálezcům ve všech státech unie ode dne prvního přihlášení se k patentu šestiměsíční priorita za účelem ohlášení dotyčného vynálezu i ve všech ostatních nebo jen některých státech smluvních; během veřejných výstav požívají cizozemské dosud v tuzemsku nepatentované vynálezy po dobu šesti měsíců patentní ochrany; případné zákazy na přívoz patentovaných předmětů se mezi státy unie navzájem ruší atd. Co do známek a vzorků vyhrazena jest mezi státy smluvními taktéž priorita prvního přihlašovatele (však toliko na tři měsíce) a vedle toho upraveno stíhání známkových padělků. Většina kulturních států k mezinárodní této unii již přistoupila. Náležíť nyní k jednotě mimo Francii též Anglie, Holandsko, Švédsko, Norsko, Italie, Španělsko, Portugalsko, Švýcarsko, Srbsko, Spojené Státy sev. Ameriky a několik jiných zemí menších. Za to však Německo k této pod jakousi mravní patronancí Francie stojící jednotě dosud nepřistoupilo a Rakousko, jakkoli súčastněnými kruhy odbornými ku připojení se bylo vyzýváno, následovalo příkladu Německa. V náhradu pak uzavřeli nyní oba tito státové meži sebou smlouvu samostatnou, která však není celkem nic než transkripcí zásad, na kterých spočívá uvedená mezinárodní unie Pařížská. Vyhrazujeť navzájem tříměsíční prioritu pro přihlášení vynálezů, známek i vzorků, vyslovuje zásadu na ten čas pro nás zhola bezvýznamnou, že přívozem patentovaného předmětu se ochrana patentu neruší, a obsahuje dále některá materiální ustanovení stran známek a vzorků, zejmena za účelem vydatnější ochrany známek užívaných v Rakousku při výrobě kos. Jest patrno, že všech těchto výhod mohli oba státové nejen navzájem, nýbrž i vůči celé řadě jiných států kulturních dosíci, kdy by místo uzavření separátní smlouvy byli jednoduše přistoupili k mezinárodní unii Pařížské. Ostatně dost možná, že ke kroku tomuto tlakem poměrů přece dojde. Jeť v ohledu tom významno, že rakousko-německá patentní a známková konvence není jako celní smlouva a konvence veterinářská uzavřena na dobu dvanácti let, nýbrž že platiti má na neurčito proti půlletní výpovědi (čl. 10.).

Toť podstatný obsah traktátu rakousko-německého.

(Dokončení.)

České písemnictví.

Básně.

Nové sonety samotáře od Jaroslava Vrchlického, v letech 1885 až 1890 napsané a jako 73. číslo Salonní bibliothéky vydané, roztříděny jsou v devět řad, které s prologem a s epilogem celkem 135 znělek čítají. Sonet! „Co je to, hádej!“ ptá se prolog a sám si odpovídá: „Dokonalý sonet je sokol jako bleskem na myšlenkovou kořist se spouštějící, je zpovědnice, v níž se Amor kryje, je úzký snubní prsten

poesie.“ Věru, silně slovanská odpověď! Epilog pak nazývá znělku tvrdou peckou basaltu, z níž „myšlenky svit ostrý ve zrak blýskne.“ Tvrdá pecka?

Dva cykly znělek, totiž první s osmým, mají stejný název: Reflexy a reliefy. Vrchlický poznal, že ne bádaní, ale poesie vystihne ideál i krásu zaniklých věkův, a nemeškal tedy i zabrousil ihned na počátku cyklu prvního do své druhé vlasti, do Hellady. „Hebe“ nutí se tvrdit, že sama nesmrtelnost štěstí nudí. Časem. Ale že by nešťastná láska byla šťastnější nežli žádná, jest výrokem se silným znamením otázky. Dobře dí „Pan a Psycha,“ že láska není vše. A což její opak, hněv a msta? Ty někdy dopomáhají protivníkovi k triumfu: vždyť Herakles od Dejaniry smrti žárem vydaný stal se druhem nesmrtelných bohův. A jiný opak pravé lásky — vilnost — ten může pravou lásku zničit (Rhodope). Když pramen světla „Kolos na Rhodu“ se skácel, začala prý — pravda škrtit krásu. Jak to? Poetická souvislost sice schází, ale naturalistům ten výstřel do hlavy bez vší závisti přejeme. Stihla je sladká pomsta Apollinova. Bídným plazem je, kdo krásu chce a v tom ji ničí (Minotaur). Zajisté, ale myšlenka nezdá se mi dosti cennou a doklad pro ni zvolený ne dosti jí adaequatním. Jiná, povedená střela, přenášejíc nás k západu, poráží „Talmudistu,“ vzor apoštola Miguela Sevillského: ctí krále, panstvo, právo, věrouku, ale při svitu lampy s ohněm rixdaly ořezává. V „Columbovi“ není hra se slovem „kříž“ jasna — to kazí pointu. Štěpným epigramem končí za to „Proroctví Cazottovo:“ zhýralé panstvo francouzské hrá v míč a vtipkuje, ale Cazott, filosof, ne míče, ale hlavy zří to padat. „Hrob v moři“ hodil by se do Slávy dcery: poslední Arkoňan zhyne se vším, co tu jest, nežli by to vydal nepříteli.

Druhý cyklus Reflexův a reliefův lichotivě nás vítá verši zvláště zdařilými. Je v nich plastika, je v nich vroucí nálada, je v nich silná melodie. Nejsou bez drsností, ale snaží se vyhnouti licencím. „Kameje“ radují se mocnosti krásy uměním zvěčněné, kteráž i nad hrůzou smrti vítězí, jako později „Lazar“ tomu se těší, že nad láskou vznáší se velký, vítězící duch poesie. „Varhany“ slaví triumfální účin velebné krásy hudební. „Muezin“ tepe nevšímavost lidu k vyšším potřebám srdce a ducha. „Musa“ pod skálu si sedla zamyšlena, svět antiky se před ní tratí, a nová doba se hrne v před: kéž by Musa, přeje si poeta, pro ni našla slov antické vůně! Souhlasíme s nadšením, ovšem nezapomínajíce, žeť antika antice byla moderní. „Pod podobiznu Brantôma“ vybásnil si náš básník nápis: Prchá rozkoš, lhát umí krása. Slavená krása ocítila se tu tedy v úzkých. Žertík o Pegasovi na str. 137 nestojí za znělku, nestojí ani — za epigram. „Bílý kaktus“ to však dostatečně nahrazuje: jeho květ pouze v noci „zažíhá se do plápolu — Však sotva Zora ve hrdliček smíchu fanfaru světla spustí vítězící, jak duše básníka se v sebe stají.“ Několik velmi zdařilých sonetů připomíná nám zase pěvcovo Chuchelské zátiší; zvláště virtuosní jest „Ohlas,“ protějšek „Varhan.“

Třetí cyklus vyzrazuje svým pojmenováním Divina Comedia, čemu jest určen: hlavně oslavě Dantově, jehož velebáseň Vrchlický bájnou

kathedrálou v trojí sféře z tmy ve hvězdy se vznášející nazývá. I ztracené kresby Michela Angela musí tomuto panegyriku sloužit. Pohled na Danta je Vrchlickému spruhou, jeho verš mu zní jak hudba moře; a český pěvec přál by si zajisté slyšeti velikého Vlacha, s jakým povržením by odsoudil nynější bezduché, neřestné, prolhané, mělké a malé lidstvo. Ba mělké: dnes to, zejtra ono heslo zmítá vřavou, ale „být strana sám — toť moudrost svrchovaná," dí Vrchlický právem, a každý samostatný duch, který nechce papírovým samozvancům lokajovat, mu s potěšením zatleská. Pohříchu byl i Dante, mámeli říci pravdu *celou*, vášnivým stranníkem, a bylali mu láska „Bělbohem" (cf. str. 28), měl i svého Černoboha: bezmeznou mstivost.

Třetí cyklus Nových sonetův obsahuje nové samostatné dojmy v pozemské i kosmické přírodě nabyté i myšlenky z nich volně vyniklé; zvláště výtečně založena znělka Skřivan a píseň; jen konec měl by zníti významněji. Jak je skřivánek srdcem ve zvonu nebem nad zemí rozestřeném, tak je píseň srdcem ve zvonu lidského srdce:

Ó sloko, ňader okřídlený ptáku,
ty srdce zvonu, jenž se stále třese,
neb osud v železné jej svírá pěsti,

Ty uletnešli, zmizíšli přec zraku,
čí hruď jak skřivan ti otevře se
a za tebou se zvlní tuchou štěstí?

Následující sonetový cyklus vniká přímo in medias res: Proč blaho, ptá se básník, člověkem být pouze, si lidstvo nechává na den roku jeden, co v ostatních dnech vše starost, boj a nouze!? „Ó neříkejte," praví dále velmi případně a velmi roztomile: „že jen svátkem dětí jsou vánoce, spíš dětmi jsme my sami," a všem, kdo truchlí, lkají, klesají a zoufají, posílá svůj pozdrav míru, lásky, shody, přízně, síly. „Ó lidu naděje, — ó plaň nám v srdcích, — než Spasitele svého uvítáme!" Jak pravdivá, jak dojemně k souhlasu vyzývající jsou tato štědrovečerní slova:

Při každé tretě, k haluzím již nesu,
zřím, otec, dětských zraků zajiskření.
a básník slyším tiché ptačí pění
a cítím duši lesa stoupat z vřesu.

Kabinetním kouskem je znělková „Legenda" o Kristu, jak chudému dítku vánoční dary — hračky — aspoň ve snu nakládá, po čemž tiše za ním „svatá Smrt se snese." Svatá!

Pátý cyklus vyšel z obrazáren. Básník připíná tu své verše na díla románských a germánských malířů. Podává popis obrazův a provází jej poznámkami; suchý to zajisté úkol, ale Vrchlický luští jej svěžím způsobem. Místem si zanaturalisuje à la Vereščagin, jinde s láskou mluví o lásce, a hned zas ji odsuzuje. Všechno žije! Zjevy se střídají, a místem z nich jako zářivá prskavka vyšlehne nápad na nich neodvislý („Ostrov mrtvých"), což za nižádný hřích nepovažujeme.

Cyklus Hořké znělky připomíná nám svým jmenem Hořká jádra. Dle začátku právem. Jak trpká je „Noc:" kdy by hvězdy věděly, co bojů

a bolů v lidských srdcích, bleskem by se sřítily a pohřbily je. Básník mnohá srdce i kromě lásky viděl, v jich středu i srdce svoje, a nevím — dí — „a nevím sám, proč chvěl jsem se a styděl.“ „Jízda v noci“ líčí nám, kterak se mu — jako to dojista v noci na cestě připadalo i mnohému z nás — zdálo, že se vesmír točí, že náhle kroutí se a padá, tříští — a v duši jeho padl smutek nekonečný. Jeho skromnost objevuje se opět v „Úspěchu;“ nechce býti „než v řadě voják prostý,“ jemuž stačí klásti kráse v srdce mosty, „a lepší než laur a lepší nežli socha jest verš, jenž po letech kdes v srdci zvoní.“ Vždyť, prosím, kam vede cesta slávy? Tam, že za svůj zápal pro dobro, pravdu, krásu „svět musíš prositi — za odpuštění.“ Každé tvé dílo uráží menší duchy, a těm je práce dlouholetá posměchem („Amara“). Ano, ne více závist, teď už vládne záští („Vere novo“). A pak ten celý život! co zbývá v něm? Dna a resignace! „Jak veteš na tě zří tvá celá práce.“ Leč budiž, jen kdy by možno bylo se dočkat, že skončilo se dlouhé české hoře!

Sedmý cyklus, Umění a umělci, je doplňkem druhého a pátého. Setkáváme se tam s četnými básníky různých národů: s Goethem, s Ariostem, s Alfierem, s Petrarkou, s Miltonem, se Shelleyem, s Poem, s Whitmanem, se Shakespearem, s Lecontem z Lislu, a nalezneme tam později i jmeno Smetanovo, po němž pak povšechnějšími thematy oddíl končí. Vůči Miltonovi praví Vrchlický:

„Svět nesmrtelný smrtelnými slovy
jsi vzkřísil sám, jsa jako osud slepý . . .“

Vůči Shakespearovi dí:

„Tvé dílo, boha dech, se v chaos spouští,
nic vteřiny by pro vždy vzplálo duchem . . .“

Vůči Smetanovi tvrdí:

Čas viděl jsem . . .
Jak soudce zased na věčnosti práh,
jak smetí házel snahy lidské do ní . . .
V tom z hlubin, v mrákotách kde spala země,
jak světlý paprsk mohutně a jemně
cos vznášelo se. — Mistře, hudba tvoje!

A v té chvíli sám čas roztál v hudbu, jas a deště květů. — Co se týče nynějších sporů, zdaž idealismus či realismus, odbývá je stručným, jen že ne zrovna logickým rozsudkem:

Ať ideálně či *reálně* — jedno,
jen tvořit v skutku krásu dokonalou,
jíž *idea* jak alabastrem září.

Ovšem pak i moralisté dostávají svůj díl: poesii dávat cumel, je směšné a nudné. Zajisté, zejmena, neníli žádné ethos a porostouli leknínové poesie (str. 118—123) v blátě pustých cest.

Devátý, závěrečný cyklus označil básník názvem Tříšť paprskův. Zabývá se hádankou smrti, odvěčnou pravdou, láskou, svou činností, svým přibývajícím věkem, a myšlenkami na matku, na dítky, na choť.

Mysle na svou rodičku, na její zlaté srdce, jež jen láskou plálo v bouře, boje, zmatky, na její vlídnost a dobrotu i lásku, prosí:

Ty nejstarší všech matek, matko země,
v klín přijmi vlídně kosti drahé matky,
po bouřích dne jim oddech popřej sladký,
na květech stel jim, aby spaly jemně.

Co se pak manželky týče, přeje si pěvec, aby z téhož pramene, z něhož mu tryskne bol, jí radost se řinula —

A řekne: Přec to bylo velké štěstí,
že vůbec našli jsme se, hvězdy bludné,
tou nekonečnou poutí k ideálu.

Sešitek *È morta* byl improvisován v srpnu 1889. Básník připojil k němu poznamenání, ve kterém podotýká: „*È morta* napsáno bylo na obálce posledního dopisu, který byl do Brasilie zaslán a zpět vrácen. Odtud název těchto básní.“ Knížečka věnována „slavné a drahé památce Klementiny Kalašové,“ dne 13. června 1889 v Bahii, jednom z předních brasilských měst, zesnulé. Pěvkyně a spisovatelka Kl. Kalašová je tudíž ona „morta.“ Ještě v témž roku 1889 věnoval jí Vrchlický živé Píseň v září (str. 57 v Dnech a nocech), avšak jižjiž určeno mu bylo opětovati za Longfellowem: „Svět lepší *byl*, neb ona *žila* v něm.“ Francouzové rádi se zabývají otázkou, jeli pouhé, čisté, ryzé přátelství mezi mužem a ženou možno. Nepochybuji, že jest, aspoň výjimečně. A takovéto duševní přátelství hlásí se tu v publikaci Vrchlického k slovu, by ze rmutných dojmů vznešenému srdci pomník postavilo. „Já musil se přec zastaviti,“ osvědčuje se nám básník, „nad čarným zjevem *duše* Tvojí, jež vždycky krásy ve závoji všem dávala jen manu píti.“

A málo žen jsem našel v žití,
k nimž genius, když v snu se shýbal,
by *uměním* též v srdce vlíbal
jim hvězdný jas, jenž *dobrem* svítí.

A nyní je mrtva! Její píseň je dozpívána! Kde zemřela! Je mrtva, sama, opuštěna v dálce, se srdcem plným touhy po domovu — po domovu, jenž pro ni měl jen lhostejnost a chlad! Nuže, snad aspoň triumfy v cizině dosažené šly jí duší, když končila knihu života? „Víc neuzříme vlídné její tahy.“ Zda nikoliv? Zda žijeme v skutku či jsme jen stíny poutí? Ta zas i zase vnucuje se otázka. Zdaž a jaký je život posmrtný? „Ó, v kterém zvuku přírody zníš, sladký hlase, dál?“ Spí sama dlouhý spánek; jen *sama*, jako *sama* byla v životě, ač milována byla lidmi všemi, matkou, sestrami, přáteli: „Jen Eros mlčel a se chmuřil stranou.“ Měla mnoho, a přece: co měla? Měla i má cizinu; neměla, nemá vlasti. Nyní spí hluboký spánek. Kdo ví? Snad proto má více než my! Co zbývá našemu srdci? Resignace?! Budiž, ale když nám jenom tak málo dáno, proč aspoň *celou* svoji dráhu života až ve stáří každý nedokoná? Proč bez rozdílu věku smrt vše láme? Zde vázne odpověď! Na všech stranách zejí záhady, jenom jedno jisto: È morta! . . . Vás drahých mrtvých „hlas dozněl pro vždy kouzlaplný, sladký!“ *Frant. Zákrejs.*

Výpravná prosa.

Nespokojenost se vším stavem a činem v současné přítomnosti a z ní vzniklá touha po čemsi lepším a dokonalejším bývá pružinou pokrok lidstva pohánějící; bylať jí nepřímo i v těch dobách, kdy podobná nespokojenost a touha zachvacujíc celé společnosti, vzor pravého a lepšího života kladla do minulosti a toužila po obnově buď časů nedávno zašlých buď i věků dávno minulých. Z takové naprosté touhy do minula vzešel i romantismus. Za doby jeho vzniku a květu všichni tužby své obraceli zpět: jedni toužili po přirozeném stavu před veškerou civilisací, jiní dychtili po obnově středověku, nalézajíce ukojení tužeb svých buď přímo v katolicismu, jak vidíme některé přední romantiky německé z protestantismu přestupovati ke katolictví, neb aspoň v různých spůsobách mysticismu, jiní konečně obrátili toužebné své zraky do Indie, odkudž také přineseno ono zřeknutí se veškeré naděje vůbec, jež pravou spásu nalézalo po zničení tělesného a hmotného života v tajemném světě záhrobním. Ozvuky podobného ukájení nespokojených tužeb zaznívají také z posledního románu Julia Z e y e r a: *Jan Maria Plojhar* (v Praze u J. Otty 1891, Salonní bibliothéky č. 71), jehož pramenem jest rovněž hluboká nespokojenost i nejvnitřnější odpor proti všemu, co skýtá současná přítomnost a co v ní se děje, nespokojenost se vším: s národními poměry, s lidmi vůbec, s literaturou, se spisovateli, s celou civilisací, která jest hodna prokletí jako vše, co s ní souvisí, s celým životem, jenž jest peklem lží, muk a frašek. Jako kdysi Chateaubriand probíhal širé pustiny a pralesy Ameriky severní, přítel Plojharův Konstantin žije pravý život, žije dokonale šťasten, jak to jen možno smrtelnému člověku, žije v pravém ráji, v poušti kvetoucí, v tropických lesích jižní Ameriky, o nichž nedovede říci, kterému státu zeměpisné mapy je připisují. V tomto svém pravém čistém životě jako vždy věří v nesmrtelnost ducha a Bůh zjevuje se mu na dně duše jeho. A i Jan Maria Plojhar vyznává, že sice ctí i kněžské povolání i církev, že sice není, co se nazývá dobrým katolíkem, ba že není ani úplně věřícím křesťanem, Bůh že mu zůstal vždy pouhou abstrakcí, za to však že miluje Krista, protože mu rozumí. Pojímaje pak svátost těla Kristova jako symbol, Plojhar toužil přijati v posledních okamžicích svátost oltářní, kterou mu také kněz don Clemente podal, když se byl vyzpovídal z hříchů svých a prosil Boha za odpuštění. První pak hřích, z něhož se zpovídal, byl, že v životě jeho byly okamžiky zoufalství, ve kterých sice v Boha věřil, ale přece ho nenáviděl, poněvadž křivdy dopouštěl proti národu a zemi české, jež Plojhar nesmírně miloval. Byv před tím krátce s Caterinou církevně oddán přijímá poslední pomazání. Ale nejen jednotlivosti i celek ovládán jest podobným duchem. Jestiť celé dílo básnickou oslavou „sladké, svaté smrti“ jakožto konečné a věčné spásy ode všech trampot, jakožto říše klidu, v níž duše snad se rozbřeskne teprve v jiném bytí, jehož obdoby a spůsobu ani tušit nedovedeme, v níž se rozbřeskne plné to světlo, které zde jen slabě kmitalo, ba smrt snad jest v skutku pouhým probuzením se k vyššímu,

jasnějšímu, určitějšímu poznání a pojímání, chápání věcí v podstatě. Caterina konečně v úmyslu svém zemříti s milencem sílena jest indickou básní, v níž Načiketas dostává odpověď na otázky, po nichž celé lidstvo marně od věků se táže a na něž odpověď i vyšším duchům jest tajemstvím, zda totiž klid smrti jest vyšší „já“ či hluchá nicota. Druhým pak mocným důvodem jejího jednání jest okolnost, že by v starověku zajisté nikomu nebylo napadlo jednání její kárati; neboť „sestoupiti dobrovolně s někým do hrobu zdálo se přirozené a prosté těm, kteří tenkráte silně milovali.“ Vždyť snad i v tom otcovském hrobě, jejž nalezl monsignore Astucci, spočíval bohatýr král a dívka, o které se domníval monsignore, že byla dobrovolně zemřela s mužem, kterého milovala. Tedy kultus života přírodního oproti civilisaci, mystický druh jakéhosi křesťanství, indická nicota jsou filosofické zásady, jichž představiteli jsou různé osoby Zeyerova románu.

Kolem smrti točí se však hlavní jeho osa. Jsou tu dva milenci, lidé nadobyčejně krásní, nad míru dobří, oba duchaplní. Ale milenec jest churav, nemocen, neúprosné smrti vydán v šanc, dnové jeho jsou sečteni, zemře bez milosti. Co činiti má milenka? Ta všední, obyčejná jest sice bolem zdrcena a sklíčena, ale časem, tím nejlepším lékařem, bol se mírní, znenáhla se zapomíná, mnohdy i úplně, ba nešťastná dříve dívka najde konečně štěstí v náručí jiného. Takový jest život a tak vylíčil jej na př. Heinz Tovote v noveletě své „Rätsel“ za okolností změněných, podávaje průběh psychologický od největšího bolu až k rozumné resignaci. Každý bol se časem mírní, každý, každý, a lidé chválí za to přírodu, že nám dala konečné zapomenutí, a jsou jí za to vděčni: tak rozumuje i v našem románu Caterina. Ale může utišení v tom nalezti skutečně opravdově milující bytost? Neníliž toto zapomenutí pravým rozloučením? Neníliž toto vyhojení časem pravou hrůzou? Lze snésti, aby život a věčnost byl mezi ním a ní? Mělali láska pro ni jedinou cenu, nuže pak, jak dí o lásce k Bohu Hugo ze sv. Viktora, jehož spis Caterina četla, musí pro ni dáti všecko, tělo i žití, a všechna přání duše své a pak to vše ještě za nic považovati. Přidáli k těmto úvahám, že ve starověku zemříti s tím, jejž milujeme, bylo zcela prosté a přirozené, že to bylo jako provázeti někoho na cestu, že tak i v staré Etrurii se dálo, a že staří Indové zcela jinak o smrti smýšleli, Caterina rozhodne se dobrovolně jíti za milencem do stínu a tmy, obětovati se a zemříti. A když přišla hodina, když na čele Plojharově stály již velké krůpěje potu a všechny jeho nervy začaly pracovati, vypije rychle smrtící jed, klesá hlavou na klín polovědomého Jana Marie, který nahnuv se k její zsinalé, mramorové tváři, na níž byl výraz hrůzy zřejmý, kloní se níž a jako zlomen v půli klesl tváří na její tvář, kterou byl poslední silou od svého klínu až k svým prsům pozvedl.

Nic než smrt, smrt a smrt v těch podivných řádcích, zvoláte, jako zvolala Caterina, když přečetla báseň indickou v překladu monsignora Astucciho. Ale nejen smrt, celý proces nenáhlého umírání mladého muže plicní chorobou zachváceného máte před sebou. Až se podivíte, jak bezohledná vynalézavost něčeho neobyčejného a překvapujícího svedla romantika často až k naturalistické věrnosti popisování

choroby Plojharovy a uvěříte Guyauovým dedukcím, jak naturalismus z romantismu se vyvíjel. Když začíná děj románu našeho, Jan Maria opustiv Caterinu, s níž po prvé se setkal prohlížeje Římskou slavnost „Beffany“, stížen jest chrlením krve a klesá na schody kostela Trinita, na „tytéž schody, po kterých byla tenkráte Caterina kráčela, když jí matka její byla řekla: ‚Hleď, dítě, vedou tě ze sna do života.‘“ Tak chorobný vydá se do San Catalda, tu zapřádá se milostný onen poměr, a skutečné vyznání nastává v okamžiku, když po prudké jízdě campagní Jan Maria znovu zachvácen chrlením krve upadá v nemoc, ze které nebylo už vyváznutí; v jednotlivých fásích tohoto rychlejšího hynutí a rozpadávání se organismu odehrávají se pak nejhlavnější milostné projevy a události s touto látkou související. Choroba a smrt! Ptáte se, proč básník takovouto zvolil si látku? Svou vůlí a svým právem — jiné odpovědi nemáte. Chtěl dokázati, že pravdivá jest ona filosofie smrti v indické básni obsažená? Sotva by přesvědčil čtenáře, když i Jan Maria i Caterina jen podmíněně velebí tu svatou sladkou smrt v nejposlednějších okamžicích. Jan Maria když už konečně chtěl býti mužem, chtěl smrti přímo do tváře hleděti a se netřásti, když činil konečné reflexe o životě, doufá, že *snad* duše jeho rozbřeskne se v jiném bytí, že *snad* rozbřeskne se tam to světlo, že poesie *snad* je tušení, které tam se pravdou a skutkem stává, a volá: život je sladký, ano, ale ty jsi *snad* sladší ještě než on. Caterina sice v posledním listě klidně píše: „Ó smrt je krásná,“ ale o umírající dí básník: „. . . poslední záchvěv rozumu a chápavosti byl jí hrůzou nesmírnou, měla vědomí, náhlé vědomí, že páchala křivdu, nevěděla už jasně jakou, avšak s leknutím nesmírným, ohromujícím tělo i duši, propadla se v tmu nebytí . . .“ Mimo to literární směr, k němuž se dosud Zeyer hlásil, z úkolu umění vymítá veškeru tendenci, ať optimistickou, ať pessimistickou. Proto také zajisté dílo to nenapsal, aby čtenářstvo seznámil s názory indickými: neboť k šíření theoretických pravd Zeyer by sotva umění zneužíval. Tudíž snad na zřeteli měl pravdu a skutečnost, když na př. i sama akademie francouzská, definujíc romantické a uvádějíc, že do dneška nebyla dosud dána všeobecně uspokojující definice druhu tak řečeného romantického, mezi věcmi, o nichž prý dosti všeobecná panuje shoda, uvádí i podrobné zachovávání dějinné a hmotné pravdy (l'observation minutieuse de la vérité historique et matérielle)? Kdy bychom tomu za pravdu dali při podrobném líčení choroby Plojharovy, vzhledem ke Caterině zbavuje nás básník sám všeho bližšího zkoumání: pravda a život, praví, jest jiný. Zbývá tudíž jediné krása, jako účel tohoto díla, jež není obrazem skutečna, ale snem naprosté básníkovy obraznosti. Choroba i smrt o sobě se stanoviska činné záměrnosti a živoucnosti jsou sice i dle idealistické esthetiky naprosto ošklivy: ale nevyhnutelny jsou k uskutečnění charakteristického krásna vyššího stupně. Líceň umírání může tudíž míti za úlohu charakterisovati nezlomnou sílu ducha, jeho oddanosti, jeho důvěry nebo jeho Promethejského vzdoru i za doby rozpadávání se fenomenální jsoucnosti, nebo může býti příležitostí k rozvoji charakteristického krásna v jednání. Že pak oběť vysněné Cateriny má do sebe cosi velikého, herojského a tragického, o tom ovšem pochybnost

nemůže vzniknouti, a jen nadlidská, obrazností zplozená žena lásky velké byla s takový čin. Choroba Plojharova jest jen kontrastujícím prostředkem, při němž Zeyer nešetřil barev, aby čin Caterinin neobyčejný a nad všednost vynikající ozářen byl velkolepým jasem obrovské velikosti a vznešenosti, aby co nejostřeji odrážel se od skutkův a jednání obvyklého světa, jenž jest tak všední. Nad všednost a obyčejnost pak Zeyer vynikati chce každým řádem. Jsouť lidé, jejichž nejvýraznější duševní vlastností jest pýcha, pokládati sebe za zcela jiné než ostatní; bývají to nejen pessimisté, ale i lidé činu a velicí snílkové.[1]) I Jan Maria Plojhar jest takový. A jsouli díla umělecká znakem svých tvůrců, jest takový i Zeyer. Nedivme se, že lidem podobným jsou tretami současné hybné záhady zápasícího lidstva; marně vlny současného víření bijí o rozžhavenou jich skráň, mozek jejich jest zaujat jinými otázkami, třeba tedy i takými, jež zplodí sen o činu, jehož obdobu, před nedávnou dobou panující, vyhladiti pokládalo se za povinnost lidskosti oproti barbarství.

Nechámeli však těchto otázek stranou, nemůžeme neuznati, že Zeyerův spis má patrné znaky toho, co od moderního umění se žádá: aby totiž básník tvoře vyjadřoval a sděloval jen sebe, ze své zvláštní spůsoby aby vytvářel vlastní svět a do jiných jej vnášel, jen sebe aby zvěstoval ve zřetelných znacích a podával osobitost svoji z tajemných hlubin své duše. Jest psán, jako psal Jan Maria své básně, krví vlastního srdce. Spokojmež se tedy výpočtem charakteristických známek jeho.

Nezdržíme se dlouho u formálních vlastností a spůsobu komposice. Líčení poetická české krajiny Pošumavské, líčení Říma a Římské campagně přečtete si s milým uspokojením a snadno spozorujete snahu slovného vyjádření světelných odstínů. Poetická řeč snivého kouzla nepřekvapí vás, poněvadž jste u Zeyera na ni zvykli, ale obdivovati se budete shodě výrazu a celého nad míru smutného ovzduší, v němž dýcháte průběhem celé četby této. Ale se stanoviska správnosti neschválíte některých jeho mluvnických odchylek, třeba že Zeyer ironisuje podobné vytýkání, a nebudete souhlasiti s nepotřebným užíváním cizích slov. Jsouli to maličkosti, proč tvrdošijně lpěti na maličkostech, nejsouli správny?

V komposici napínavost děje, osnování situací kontrastem a stupňováním jsou hlavními technickými prostředky. Všimnete si druhého setkání Plojharova s paní Dragopulovou v Římské campagni, zrovna když Jan Maria chce Caterině vyznati lásku, listu o sešílení sestry Plojharovy Rosy, příchodu donny Paoliny do San Catalda, a nejvíce záchvatu smyslných chtíčů v době, kde by se toho nikdy nenadál. Náklonnost k neobyčejnostem — monstruositám říká Zeyer — všeho druhu spatříte i v té paní Dragopulové, která chce Jana Marii milovati proto,

[1]) B. Perez, La maladie du pessimisme. Revue philosophique 1891 č. 1. Napoleon chtěl býti jediný svého druhu a prohlásil, že zákony obecné nejsou udělány pro něj; Rousseau pak hned na počátku svých konfessí praví: „Nejsem učiněn jako lidé ostatní, odvažuji se věřiti, že nejsem učiněn jako kdokoli z těch, kteří existují. Nestojímli za více, aspoň jsem jiný.“

že bude míti smrt za sokyni, a těší se na tu příšernou rozkoš, že se bude se smrtí o něj rváti: to bude něco nového, posud nepocítěného.

Hlavně však zajímati vás bude psychologické provedení.

Vylíčiti psychologický proces, jak znenáhla u obou milenců, kteří zprvu život milovali a s láskou na něm lpěli, mizí strach před smrtí, až konečně smrt jest jim sladší nad život, vylíčiti hlavně motivační proces samovraždy, již spáchá Caterina, jest vniterným dějem Zeyerova románu. Jest to těžký úkol u Cateriny. Kontrast je zde příliš veliký. Caterina je dívka krásná, prostá, silná a sladká jako Michelangelovy výtvory; je zbožná, ano přísná katolička, je energická a vážná, prostá vší sentimentálnosti a melancholie, je přímo rozumová, hotová vše vysvětlovati si budovou střízlivých a přesných analys. Konečný čin této dívky, jíž i zdálo se hříchem pohrdlivě odvraceti se od země a pohrdati jí docela, která samému Plojharovi na zoufalost jeho tvrdí, „že život jest jistina a pravda a že smrt je pouhý klam," jest pak výsledkem skutečného přesvědčení: rozhodnutí její není čin zoufalosti, v posledních chvílích ještě je klidná a dovede žertovati, „tlukot srdce se zastavuje — ale srdce se nechvěje." Zamilovala se však do churavce. Byloť srdce její „oltářem slitování a soustrasti", i zamilovala si Jana Marii tím tajeplným zákonem, který ubohé slabé tvory ženské nutí, že pro dokonalé mají pouze obdiv, ale tu pravou uchvacující lásku, která se neptá, která nezkoumá, tu poskytují pouze nešťastným a chybujícím; jest to sice celkem slabost a hřích, ale leží to v lidské povaze a jest to přirozeno, že pro osoby sličné spíše soucit nalézáme než pro osoby příjemného zevnějšku. Krása Plojharova a sice hlavně vidina těch jeho očí, o nichž blouznila, že jsou „dva úsvity", a jeho utrpení tělem i duší jsou příčinou „věčné její dumy" o něm, která stala se pak ideálním pojítkem mezi ním a ní. Ale od samého počátku stín smutku na jeho čele, „stín smrti" pronásleduje ji jako utkvělá idea. Neboť zvláštní náhodou zrovna v den Plojharova příchodu do San Catalda nalezla onen svatební šperk dívky z etruského hrobu, o které monsignore Astucci se domníval, že dobrovolně šla do stínu za mužem, jejž milovala, jakož i onu báseň indickou, v níž rozřešena záhada smrti. Mimoděk přirovnávala Jana Marii své vidině o Načiketu v indické básni, a od té chvíle obraznost její stále Plojhara vidí kráčeti v stín smrti, a čím více skutečné nenáhlé umírání jeho jí ukazuje nezměnitelný jeho osud, tím živěji pracuje obraznost její. Sedí kdysi u lože jeho, „tu pojednou napadlo jí ‚Načiketas', a v polospánku, do kterého padala, viděla onu postavu z indické básně . . . Tu počaly se oči její, které se pomalu zavíraly, slzami plnit . . . Ó nekráčel Načiketas sám už v Smrti dům . . . Viděla po jeho boku postavu druhou, která se k němu tulila a v zraky jeho hleděla, v ty zraky, které se šeřily a jasnily zároveň jako dva úsvity. Ta postava byla ona, Caterina sama! Ano, byla to její duše láskou zářící, ta se stápěla v ten luzný, snivý šer jeho zraků . . ." Tato myšlenka stala se pak již stálým majetkem, a když Jan Maria ve vášnivém záchvatu pomatenosti k ní zvolal: „Caterino, zemři se mnou," blouznila horečně: „Zemru s tebou. Piju slzy tvoje, piju krev tvou, jsem tvoje, Jene Maria,

s tebou předstoupím před Boha.“ Znenáhla pro to, co bylo výplodem obraznosti, nalézá i rozum důvody. Sdělili jsme je již svrchu: rozřešení problému smrti v indické básni, obětavá láska, zvyk v starověku — Caterina žena nevšední a heroická povrhujíc všedností a obyčejností všude, chtěla a musela i zde býti jinou než ostatní. V psychologickém tomto procesu rozumu, citu a obraznosti jedna jest nápadná věc: její náboženské smýšlení — a byla přece zbožnou katoličkou — nejeví svou platností pražádné protiváhy, ač by zajisté ve skutečnosti bylo aspoň stejně působícím a reagujícím činitelem.

Jan Maria Plojhar, jehož krása a velké utrpení v Caterině vzbudily tak vznešenou lásku, šel do Italie již jen zemřít, poněvadž v slunci zmírá se snad lépe nežli v mlhách. Na svých cestách po Toskánsku, Umbrii a Etrurii měl „momenty, kde se cítil už více na onom než tomto světě,“ ale jakkoli jda do Italie vítal smrt, nenáviděl jí, když seznal Caterinu a zatoužil znova po životě. Marně: zdraví jeho bylo podkopáno, v samém okamžiku, kdy jeda s Caterinou do Isoly Farnese k donu Clementovi chtěl lásku svoji vyznati, několika kapkami krve mrazivě upomenut byl na svůj osud, a v týž den večer polomrtev donesen domů ve stavu, z něhož nezdálo se býti možné vyléčení. Byl sice na čas zachráněn uměním lékařským, ale ne uzdraven: hynul a umíral. Za doby tohoto nenáhlého umírání těší se z lásky Catermininy, ano i spojen s ní byv sňatkem manželským před samou smrtí, dočkal se osudu, že Caterina umírá s ním. Sám sebou Plojhar v této době přese všechno ohromné neštěstí své a strastiplný osud, jenž je k nevypsání smutný, má omluvu svého jednání a konání jedině v chorobě své. Nebyl by sympatickým, kdy bychom neznali jeho minulosti. V ní tkví hlavní příčina soucitu s ním. Jan Maria Plojhar byl ženská, trpná duše, povaha více snící než myslící; byl také jedním z těch, kdož věří o sobě, že učiněni jsou jinak než ostatní. Pátraje před smrtí v minulosti své, praví sobě: „Co byla moje chyba? Proč nemohl jsem býti šťasten? Ó je to prosté: neměl jsem nikdy dosti odvahy žíti, nedovedl jsem se vpraviti v svět, který byl kolem mne. Ten svět považuje pak lidi mého druhu za nepřátely, a buď je pronásleduje nebo jimi opovrhuje. Život má jen jednu cestu, rovnou, jistou, určitou. Krok od ní stranou — a běda tobě, kterýs ho učinil! Zhyneš. Co chce život? Abys tou drahou šel, kterou ti ukazuje, a neohlížel se ani na pravo ani na levo. A já? Já to nechápal a nedovedl. Mně nechtělo se po vykázané dráze kráčeti slepě, poslušně, já o tom příliš přemýšlel, kam vede. Ohlížel jsem se bez ustání na pravo a na levo, a odbočil jsem ponenáhlu, mimoděk daleko. Já neviděl nikdy to, co bylo blízko, dálka, nedozírno bylo to, co mě lákalo, vábilo. Do toho nedozírna jsem padal, padal, jak se nocí bloudící poutník do propasti řítí. Zírat do nedozírna, zapomínat, na co všichni pamatují, bloudit za cílem, který stále prchá, to nazývá se býti visionářem a někdy poetou . . . Ale duše moje konečně nežila nikdy zde.“ Jan Maria byl poetou, rozeným poetou, a od mládí nadán byl obrazností více intuitivní než konstruktivní. Odtud přemrštěnost idealistických jeho snah a touha po neuskutečnitelném ideálu, a výlučný jeho subjektivismus. Zvoliv stav námořnický záhy věděl, že se

minul s povoláním. V lidech, s nimiž se potkal, sklamal se vždycky. Při smrti matčině švakr jeho Leopold ošidil ho a ukřivdil mu, že na něj šla hrůza z lidí. Na svých cestách setkal se s paní Dragopulovou, nevěstkou ve vysokých kruzích, a vášeň jeho skončila oloupením o nejkrásnější illuse, vyšel z boje toho k smrti raněn a myslil často i vážně na samovraždu. Usadil se v Praze, ale neuspokojil ho ani život v garnisoně ani v hlavním městě českém. Utržil si v boji s německým důstojníkem pro spor národnostní těžké poranění, vyléčiv se kvitoval a odebral se na svůj statek do Havranic. Zde žil život básnický, vyšší život přemýšlení a poesie, ale brzy poznal, jak švakr jeho jej obral a oloupil: Havranice musily býti prodány. Tupý bolestí, s přáním, aby zemřel, odebral se do Prahy, ale tam když vydal své básně, zhnusilo se mu vše: literární kruhy, kritika, divadlo, české obecenstvo, celý život český: v největší kdysi zoufalosti zůstal po celou noc na terase svého bytu u zdi na kameně a nachladiv se upadl v nemoc, z níž sice vyvázl, ale po níž zůstaly památky po celý život. Jel tedy do Italie zemřít. Zde osudy jeho již známe: neštěstí však provázelo jej i tu, v největší nemoci seznal úplné svoje ochuzení a sešílení sestry své.

Pessimistické naladění Plojharovo, jeho bol a smutek způsoben byl tudíž také poměry domácími. Jako Bourget pessimistické ovzduší krajanů svých vysvětlil neštěstím francouzsko-německé války, tak veliké ponížení české země a českého lidu jest i pramenem zoufalosti J. Plojhara, který svoji zemi a svůj lid vřele miloval od nejútlejšího svého mládí. Po prvé objevuje se v díle Zeyerově jakýsi svérázný český pessimismus, a tímto stykem díla tak idealisticky myšleného se současnými poměry národními nabyl román Zeyerův významu časového a především pro tuto vlastnost stal se pozoruhodným. V Janu Marii Plojharovi viděti odlesk, jaký mohou způsobiti v některé mysli poměry české rozhodně neutěšené. Nebylo snad dosud promluveno o osudu vlasti s takovou zoufalostí, jako se pronesl o něm ústy Plojharovými Zeyer. Nad těmi místy, kde rozbouřené vlastenecké srdce vidí nevyhnutelnou zkázu národa a země, stanete s rozechvěním, i když podivným se vám bude zdáti vyznání Plojharovo, že miloval vlast svoji více jako chimeru, jako ideál než jako skutečnost, i když v názorech Plojharových shledáte výsledek rozbouřené chorobné obraznosti jeho a ne s láskou po nápravě se snažícího vlastence, i když na mysl si přivedete, že tento muž celkem tak málo seznámen byl se všemi poměry našimi, i když srdce a rozum budou se vám mocně vzpírati a hlásati: Ne, není tak zle! Ale sám o sobě podobný výkřik raněného citu, raněné vlastenecké lásky není bez užitku. Nicméně i zde rozeznáte snadno dvojí věc, která dvojím dojmem na vás bude působiti. Neboť v tomto hlase o hnilobě naší vycítiti snadno, co jest — abych tak řekl — odůvodněno všeobecností a vysloveno bez subjektivního zabarvení vlastních zájmův, a co jest výplodem uražené ješitnosti neb aspoň domněle nezaviněného neúspěchu.

K prvnímu druhu počítám veřejné poměry politické, jež Plojharovi zhnusily život ve vlasti a jež byly i příčinou, že přemýšleje o nich na terase svého bytu zhoršil chorobu svoji. Poměry tyto takto se odrážejí v mysli Plojharově: „Česká povaha charakterisuje se tím — že

povahou není. Jaký to člověk, který se takřka narodil s ideou, že proto přišel na svět, aby byl podruhem jiného! Jaký to člověk, který klidně uznává, že není svým pánem, a který takřka za odpuštění prosí, že se vůbec narodil! Nahlíží, že je v cestě, a neví, jak by jen ustupoval, aby nikoho svou impertinentní přítomností neurazil. Ah, zdá se mi někdy, že nejsme ničím jiným než hlízou v ranách, které ubohá tato země po staletí utrpěla.“ Plojhar chtěl by s nadšením a radostí krev pro vlast cediti. Ale kde je ten boj, v němž by ji pro vlast vylévati mohl, v němž by skončil jako muž? Toho boje není a nebude, a hádat se snad proto, aby nějaký nákladní lístek na poště, nějaký nápis na nádraží byl ‚i v *druhém* jazyku‘ vyhotoven, toho nedovede. Hádat se někde ve Vídni nebo v Pekingu o podobné almužny, jak to ti advokáti na těch sněmích a v těch směšných parlamentech činí, nedovedl by též. — U nás vzdávají se naděje, smiřují se s tím pokořením bezpříkladným, nade vše snižujícím. Té pevnosti u nás není, není ani ideálu. V okamžiku, kde se začínáme přispůsobovati hanbě (v politice tomu říkají akkomodovati se okolnostem) — v tom okamžiku přestáváme ji cítit a začínáme jí zasluhovat. Země česká má aspirace, ale nemá síly je uskutečniti. V malicherném boji podlehla nepříteli, který nezasluhuje než opovržení. A věc jest tím smutnější, že pád její jest bez velikosti, neskonalať se zbraní v ruce, ale vysílením, nebyla přemožena Římem ani Karthagem, což by bylo tragické, ale Vídní — Vídní, takovým hnízdem, parvenu, které by si rádo hrálo na Paříž a Londýn a Bůh ví, na co —, tou žábou, která se nafukuje, tou líčenou, falešným šperkem ověšenou nevěstkou. Praha pak, ta královská Praha se všemi stopami minulosti vždy budila v Plojharovi myšlenky plné trpkosti a strádání, připomínajíc mu buď zapadlou slávu nebo zuboženou nádheru a zohyzděnou krásu, zapadlé dávné štěstí, dávný shaslý lesk a přítomnou hanbu a bídu a barbarství celé české země. Tato víra v nevyhnutelné zničení národa českého vyhnavši jej ze země provázela jej stále i v Italii; když s Caterinou prohlížel si Řím, Praha zjevila se mu jako přízrak, smutná, ponížená, krásná ve svém žalu, krásou tragickou: jako Banko zjevila se při hodech, které nadšení jeho slavilo, a potřásala svou krvavou kšticí a ukazovala na svůj blátem potřísněný, roztrhaný královský plášť, koruna byla jí s hlavy spadla. Caterině často vyprávěl o vlasti své i o bolu svém pro velké její neštěstí a nedlouho před smrtí svojí měl divoký a fantastický sen o zničení Prahy, která při rouhavém smíchu nadlidských jezdců jako druhá Sodoma obracela se v prach a popel za burácejícího hlasu jako moře: „Já připravil té zemi diadém královny, však jí se líbilo býti děvkou. Zapírala svého Boha a smilnila s ohavnými modlami. Já soudil ji.“

Do těchto beznadějných slov bolu „tak spravedlivého a krásného“ jedinou nadějí zaznívají slova Caterinina, která vzkříseného Lazara, bratra Marie a Marty, pokládá za symbol Čech. „. . . Vrávorající Lazar vlekl zajisté svůj příkrov z kobky za sebou? Znamenal ten příkrov smrt? Ne, pouze minulost. Budoucnost byla paprsek v jeho oku. A tak je to s vaším lidem. Vleče svůj příkrov ještě za sebou, ale bude živ. Tak jako moje Italie k nové slávě a nesmrtelnosti

z poníženosti vstala.“ „Věřím všemu,“ zvolal tehdy Jan Maria, a my všichni rádi věříme s ním a budeme se snažiti, abychom každý na svém místě vážnou a opravdovou prací pomáhali k uskutečnění tohoto proroctví.

Sem spadají i tato místa o Praze. Marně totiž v Praze hledá českou Prahu. Všechny ty různé „besedy“, do kterých byl sem tam uveden, odpuzují ho svým triviálně měšťansky obmezeným tónem, tím parfumem vulgárnosti pochybných hospod, který vanul z rozhovorů jejich členů, z tvářnosti jejich místností, ze všeho a všeho. Nejvíce však rozvzteklovalo jej, že v Praze, v samém srdci Čech někdo tak bezohledně mluviti směl, že nebylo nikomu třeba šetřiti slušnosti, když už na spravedlnost se neohlížel, „toť jako když otrokář z bujnosti šlape otroku na šíji, jako když mu z bujnosti plivne v tvář.“ Z toho také povstal onen souboj, vlastně rvačka s nadporučíkem Müllerem, jenž rozsekl mu prsa a zranil jej do plic. I byla mu celá ta Pražská společnost maloměstská, obmezená, těžkopádná, šosácky tupá, jednotvárná a stýskalo se mu po lesku své dřívější kosmopolitické, aristokratické neb aspoň aristokratického vzezření společnosti, po tom lesku, který měl svou poesii, po onom tónu, který aspoň jakousi illusi o vyšší důstojnosti a o širším, když ne hlubším názoru a vzruchu udržoval.

Do druhé řady počítám názory o celkem rovněž obmezených, terre à terre literátech, o divadle, kde hráli drama banální, prázdné, bez ducha, bez vzletu, kde komparsové dělali hluk na jevišti i v hledišti, kde autorovi dány věnce jako kola, načež následovaly banální úsměvy ze strany spisovatelovy, nemotorné poklony a zase hluk, o neúspěchu jeho básní, kterých nikdo nečetl a z nichž nakladatel prodal jediný pouze exemplář profesorovi, náhodou deštěm do knihkupectví zahnanému, který pak vydal za několik dní surový, nejapný článek plný perfidie a obmezenosti, plný mravnosti impotentní a eunušského panictví. Že se mohly takové úsudky a názory vylíhnouti v předrážděné obraznosti a v mysli k nespokojenosti od přírody nakloněné, nebudiž popíráno, a pokud v Plojharovi povaha taková se předvádí, je zcela na místě podati ji tak, jakou byla, třebať i málo pravdivé a ojedinělé případy, které by pro zdravého člověka nikdy nemohly míti těch následků, jako měly pro Jana Marii, svědčíce o chorobné vznětlivosti a podrážděnosti, zmenšují a snižují váhu i opravdovost oněch výroků prvních, jež se týkaly všeobecných poměrů národních a jež pak také na úkor pravdy mohou se přičítati chorobné rozdrážděnosti.

Avšak v obou případech pozírati nám jest na Plojhara jakožto na jedince, který, živ jsa třeba jen na čas v Čechách, nevyhnutelně podléhal svému okolí a svým spůsobem proti němu reagoval. V otázce, která vřela v prsou celých Čech, stejně cítil s velkou částí národa. Ale již rozhodnutím vůle, jež cítění toto mělo za následek, odloučil se od velké a ohromné většiny, a není typickým zástupcem nebo symbolem ani jedné veřejné, svými snahami a svým jednáním se nějak vyznamenávající i sebe menší společnosti. Jeho život zajímal nás úplně jen jako zvláštní, jedinečný případ.

Nemůžeme proto také v Plojharovi viděti symbol českého národa a považovati celý román symbolicky a allegoricky. K takovému pojí-

mání mohl by snad člověk býti přiveden oním místem, kdy Caterina Plojharovi s úsměvem sdělila, jak jej byla blouznivě ztotožňovala s jeho vlastí, jak jeho povaha a osudy s mlhavými pojmy, které si o Čechách dělala, v jedno splývaly, načež jí Plojhar řekl: „V jistém ohledu máš pravdu. Jsemť pravým synem své země, svého národa. Jako on mám aspirace, ale nemám síly je uskutečniti. Jako on vykrvácel jsem v malicherném boji, podlehl nepříteli, který nezasluhuje než opovržení. Pád bez velkosti! Neskonati ranou se zbraní v ruce, ale vysílením, jak smutný to osud!“ Pochopujeme slova tato v ústech Catcrininých i Plojharových. Srovnávati dá se ovšem ledaccos, a čím bystřejší duch, tím vzdálenější a různější předměty svede v podobnost. Pouhým „mám aspirace“ srovnáte s národem velmi mnoho lidí. Ale ostatní podoby scházejí: neboť dosud národ český nepodlehl a nevykrvácel. A jako osudy ani povaha Plojharova není totožna s povahou národa českého; mimo to dle novějších výzkumů, které pokládají za veliký blud historický a politický věřiti u národů v jsoucnost stálých a všeobecných rysův intellektuelních, jedincem vůbec národní povaha zastoupena býti nemůže.

Nevíme, zda měl Zeyer v úmyslu J. M. Plojharem podati symbol národa českého. Z uvedených právě slov netřeba toho se domnívati, a odjinud zprávy podobné není. Ale symbolicky byl již román Zeyerův vyložen. Budiž čest různému mínění a přesvědčení i umělecké svobodě: ale symbol národa českého — churavec i souchotinář třebas i s duchem, srdcem a myslí nejšlechetnější, toť nehezké, jelikož nepravdivé. Takové symboly sotva by pomohly podporovati a osvěžiti životní sílu národa, a jmenem zákonů životních byli bychom v právu odmítati symboly podobné, byť i pocházely ze srdce vlasteneckým bolem sklíčeného.

Nehledíme tedy na Zeyerova Plojhara symbolicky. Vidíme v něm kus soukromého, zvláštního života, jedinečnou povahu, která tělesnou svojí konstitucí, celým spůsobem života a okolím vychována byvši v osobu (Zeyer popisuje nám celé vychování Plojharovo), u níž předrážděná citlivost převládá, nese všechny bolestné následky vyplývajícího z těch okolností nesouzvuku citův, myšlenek a vůle; Plojhar jest pak úkazem, jak na osobu takto sestrojenou působí naše poměry a jak ona na ně může reagovati. To jest první, vlastně retrospektivní část našeho románu: Plojhar než přišel do Italie. Vlastní román, jak řečeno, tímto okamžikem teprve počíná a tu pak zcela jiné otázky tvoří jeho podstatu. Mohouli ony vlastenecké projevy aspoň nepřímo býti na prospěch národnímu pokroku, octli jsme se vlastní románovou podstatou ve světě myšlenkovém i osobním na širém oceánu „metafysiky“, o níž už Kant pověděl, že jest ne jako věda, ale jako přirozené nadání (metaphysica naturalis) skutečna. Vlastní potřebou puzen jsa rozum a cit lidský kráčí k otázkám podobným, na něž odpovědi podané i intuitivním spůsobem básnickým stávají se aspoň cennými prostředky k studiu ducha lidského. Takovýmto pak vzácným znakem zvláště ustrojené básnické individuality zůstává i Zeyerův román, který z loňské románové úrody patří k několika plodům nejvýznamnějším.

L. Čech.

Ř. 1892. Čís. 5.

OSVĚTA

Světlo z temností.

Slovo promluvené o slavnosti J. A. Komenského [1])

od

Václava Vlčka.

klopotu a hluku, v pracech a zápasech, v požitcích a strastech doby přítomné ani jednotlivý člověk nebývá nakloněn obraceti pohled do svého minulého života, ještě méně pak pospolitý celek, který se skládá z milionů hlav. A přece každému národu, zvláště pak národu mezi ostatními tak postavenému, jako jsme my Čechové, velmi prospěšno, ba nezbytně nutno jest, aby si povždy dobře byl vědom, že přítomný život jeho jest jenom výsledkem a ovocem věků zašlých, že nynější pokolení pouze pokračuje v díle předků, třeba dobou sebe vzdálenějších, že úlohu od Boha nám vytknutou, že prostředky a cesty k jejímu naplnění vedoucí, jakož i překážky a bludy, jež při tom vadí a matou, předně v dějinách minulosti jako v jasném zrcadle určitě a správně poznávati můžeme.

Dnešním dnem nadešla vzácná chvíle, kde mysl českého lidu po všech vlastech našich zalétá zpět o několik století — a chvíle ta jest tím vzácnější, že se v tom s námi účastní osvícení mužové všech kulturních států na obou stranách zeměkoule. Bylo by nesnadno tomu nalezti příkladu, že ku poctě a chvále vynikajícího muže rodu českého pořádají se slavnosti u tolika národův, i u takových, kteří o nás jinak dosti málo vědí, nebo dokonce u takových, kteří jsou nám odpovědnými nepřáteli. Tak vysoko a tak skvěle září hvězda slávy Jana Amosa Komenského, že i jedovaté záští ke všemu, což českého jest, před ní výminkou umlká a bezděky ustupuje vděku neb aspoň slušné uznalosti.

Dnes tomu 300 let, co hvězda ona vzešla. Světlo z temností, můžeme říci s Komenským — neboť doba, kterou trávil v tomto slzavém údolí, jest nejhroznější dobou v životě národa českého a náleží vůbec

[1]) V slavnostním sezení městského zastupitelstva na Královských Vinohradech dne 28. března 1892.

k nejúžasnějším tragédiím lidského plemene. Mocní vládcové, papežové, císařové, králové, válečníci a politikové v ní vynikli, neslýchané skutky vykonali a oči všech vrstevníků k sobě obrátili, — ale mezi všemi nimi nikoho není, by po třech stoletích na širém povrchu zemském jednomyslně a vděčně vzpomínáno bylo jeho narození, blahořečeno práci a paměti jeho. Jediný jest muž z té doby, kterému čest taková se činí: Jan Amos Komenský — muž, který nepatřil mezi knížata, velmože, pány a boháče, muž, který se tohoto dne před 300 lety na sesterské Moravě v tichém ústraní narodil jako dítě venkovského mlynáře.

A jak dosáhl tak veliké slávy, že jmeno jeho po stoletích žije ve všech ústech a čelní mužové naší doby duchu jeho se koří?

Všecko, co vykonal, a také všecko, co bohužel vytrpěl, mělo kořen svůj v tom, že se zrodil v lůně jednoty českobratrské. Tato jednota vznikla v 15. věku z onoho velikého hnutí náboženského, které usilovalo o nápravu církve v hlavě i údech, a kterým i války husitské byly způsobeny. Čeští bratři byli společnost lidí, kteří chtěli žíti jen podle evangelia, podle vzoru prvotních křesťanů, rozkoše, bohatství, moci a lesku se straníce, všeliké příkoří a násilí bez odporu, trpělivě a pokorně snášejíce, v pilné práci a vroucí zbožnosti ctnostný, bohulibý život vedouce. Největší Čech 19. století, František Palacký, na sklonku života svého napsal, že ze všech křesťanských vyznání, co jich koliv bylo a jest, na první místo klade víru oněch starých českých bratří, anať se osvědčuje především skutky, ne slovy, a sídlí více v srdci nežli v hlavě. Nejproslulejší pak z nynějších spisovatelů ruských, hrabě Lev N. Tolstoj, jsa nespokojen společenskými, státními a církevními řády, ve kterých sám také vyrostl a přes 50 roků živ byl, jal se hloubati o pravidlech, jimiž by se člověk na tomto světě spravovati měl, i utvořil sobě soustavu víry a života dle slov Kristových a dle příkladu jeho; mnoho se psalo a píše o této nauce Tolstého, podle níž on živobytí své docela proměnil a kterou sám za novou prohlašuje, nemaje dle všeho ani potuchy, že vlastně jen obnovuje podstatu a jádro zásad, podle kterých u nás žila hojně rozšířená jednota českých bratří v 15.—17. století.

Ačkoli čeští bratří svou tichostí, přičinlivostí, spořádaností, mravností byli zajisté nejhodnější lidé v zemi, přece jako společnost náboženská nikdy nedošli zákonného uznání; získali sobě mezi vlasteneckou šlechtou některé mocné přívržence a ochrance, ale jinak byli nejen pomlouváni, nýbrž často i pronásledováni jakožto pikarti, kteří prý věří věci ohavné a nebezpečné. Také se vždy sami pokládali za církev trpící. Rádi se vzdělávali, milovali knihy a pečlivě si hleděli škol; nad školy českobratrské tehdy v Čechách nebylo. V 16. století vynikli mezi nimi výborní spisovatelé, kteří jazyk český znamenitě zvelebili a nejvíce k tomu přispěli, že doba krále Rudolfa II. se až do našich dnův nazývala zlatým věkem české literatury.

Za doby té, a jmenovitě také v čas narození J. A. Komenského údové jednoty českobratrské tvořili mravní jádro národa českého, živel pravé duševní ušlechtilosti. Jiné třídy národní dokonce neposkytovaly obrazu utěšeného. Stavové panský, rytířský a měšťanský nepřestávali se mezi sebou nesnadniti pro rozličného druhu práva a výsady; lid

selský byl ode všech udržován v krušné porobě. Třídy bohaté a zámožné nebyly mravů příkladných, spíše rozmařilých, ano spustlých, ačkoli tehdy každý pořád mluvil o náboženství a každý honosně svou konfesi vynášel podle známé noty: „Naše církev ze všech církví nejcírkvovatější!“ A bylo tehda „církví“ v Čechách asi půl tuctu, a ovšem i mezi nimi vřely věčné rozbroje. Panovníci a rádcové jejich soustavně směřovali k tomu, aby v zemi vždy více prospívala zase víra katolická, a poněvadž stavové, z největšího dílu jsouce víry jiné, tomu překáželi a svým vlastním konfesím svobody hájiti a dobývati se snažili, docházelo k tomu, že králům nejednou důraznými ano hrozivými činy ukazovali svou moc v zemském zřízení založenou, následkem čehož se toto zřízení panovníkům stávalo nepohodlné a neoblíbené. Protivy se stále přiostřovaly, mysli se vždy více jitřily, dlouho se hromadily látky výbušné — a posléze stačila jediná jiskra, aby se rázem vzňaly a celým světem otřásly.

Komenský narodil se za dusného ticha, které předcházelo strašlivou bouři. Mezi tím, co záhy osiřev nabýval vzdělání školského v rodné zemi a pak v Herborně a Heidelberce, chtě se státi knězem, věci ve vlasti naší rychle dozrávaly ke katastrofě. Trudnomyslný, podivínský král Rudolf donucen byv násilím ustoupiti bratru svému Matiášovi, brzy potom se rozloučil se světem; Matiáš po nedlouhém panování ho následoval do hrobu, a s jeho nástupcem Ferdinandem II., jenž byl od jesuitů vychován a jim cele oddán, stavové čeští se při samém počátku vlády jeho octli v tak příkrém sporu, že vyhodivše místodržitele jeho z oken hradu Pražského, s trůnu jej sesadili a falckého kurfiřta Bedřicha za nového krále sobě zvolili. Avšak jejich odboj byl po dvou letech v bitvě na Bílé Hoře vojensky zlomen, a železná ruka vítězova krutě dopadla na celý český národ.

Přední mužové všech stavů, jakožto političtí náčelníci národa, pokud v čas neuprchli ze země, hromadně jsou utráceni rukou katovou. Tři čtvrtiny celého království tvořily dohromady pozemky, jež císař vlastníkům jich konfiskoval za to, že se byli přidali ke králi Bedřichovi. Všichni obyvatelé, kteří nebyli katolického vyznání nebo nechtěli k němu přistoupiti, ač na nich jinak žádné viny nebylo, musili opustiti majetek a domov svůj a vystěhovati se do ciziny, jinak by se byli také octli v žaláři a na popravišti. Stará ústava zemská byla změněna na velikou ujmu práv, svobody a samostatnosti českého státu, jakož i české národnosti.

Ale vším tím nebyla míra zhoubných pohrom ještě naplněna. Dále a dále zuřily pekelné vzteklice války — českou půdu pustošily plných třicet roků! A když posléze zaznělo slovo „Mír!“ a půda ta oschla od zátopy krve, jaké se tu jevilo divadlo! Před válkou žilo v zemi přes tři miliony obyvatelů, po válce bylo jich tu pouze 800.000, počítaje v to i všecky cizáky, kteří se průběhem vražedných let sem hrnuli jako hladoví supové k tučným pospasům. Města, byvše vesměs ne jednou ale několikrát vypálena a vypleněna, ležela v rozvalinách; vesnic bylo do tisíců zničeno, česká šlechta a české vzdělanstvo téměř úplně zmizely, z lidu selského pak zbylo jen něco nuzáků nadobro ožebračených, k tomu robotnicky podrobených novým vrchnostem, ne-

citelným cizákům, kteří statky a zboží odpravených, uprchlých a vypovězených pánů, rytířů, zemanů, měšťanů českých uchvátili, a co tu ještě z českého lidu zbylo, za své otroky považovali.

Vlastenecké srdce, které náhodou uniklo všem zádavám po dlouhou řadu let rozpoutaným, mohlo puknouti hořem nad příšernou záhubou národa i vlasti.

Země české po tři desetiletí byly právě bojištěm, kde nepřestával řáditi meč a oheň. Ti, kdo z Čechů v řeži a seči nepadli, ale na bojišti tom zůstali s duší v těle, byli hloučkové lidí raněných neb jinak utýraných a zmořených, nad nimiž se žádné srdce neustrnulo. Ne pomocníci, ne utěšitelé, ne lékařové k nim přistupovali, nýbrž tvrdí, zpupní přemožitelé, v rukou místo obvazků, léků a chleba nesouce meč, karabáč a mučidla na tělo i na duši.

A ti žalostní zlomkové českého lidu neměli svých kněží, neměli učitelů, neměli rádců, byli cele vydáni v plen nejsurovějšímu násilí, byli sveřepými dráby ano i poštvanými psy honěni do kostelů nového panstva. Čím to, že tito zbědovaní ubožáci nezoufali? Co jim dodávalo síly, aby v nejhorších protivenstvích přece vytrvali, co v nich živilo víru a naději, bez níž by se bylo z hrdel jich musilo ozývati jenom děsné proklínání světa a reptání proti Bohu? Jaká to byla kotva, kterou v této nejosudnější chvíli našich dějin chatrná lodička česká na rozvzteklených vlnách světového oceánu přece se zachránila?

Byla to česká kniha — z jedné strany zapovězená, stíhaná, konfiskovaná, pálená, z druhé strany jako nejdražší poklad chovaná, skrývaná, jen v největší tajnosti a s největším nebezpečím ob čas z úkrytu vyňatá a čtená k osvěžení srdce, k osvícení ducha, k utužení mysli, ku posile jednoho i všech na další křižové cestě.

Ne jeden spis Komenského, vlastně tak nazvaný, ale každá česká kniha, kterou tehdáž nešťastní předkové naši tajně si uchovati dovedli, právem se může jmenovati Lux in tenebris, světlo v temnostech. Nebýti tehdy tohoto světla, nad českým národem, jehož domovina bez toho již byla proměněna v hotový hřbitov, byl by se sklonil černý příkrov věčné noci. Byl by neodvratně zaniknul, dávno už by se o něm nemluvilo . . .

Také těm, kteří pro věrnost k víře a pro lásku k vlasti vyhnáni byli do ciziny, česká kniha byla jedinou průvodkyní, jako blahodějná bytost vyššího, nadzemského původu. Říkali o sobě podle pravdy:

Nevzali jsme s sebou
nic — po všem veta! —
jen bibli Kralickou,
Labyrint světa.

Bible Kralická byl epochální překlad písem svatých, jejž bratři čeští v druhé polovici 16. století pořídili a v šesti dílech vydali; proslulý pak Labyrint světa byl od J. A. Komenského sepsán v tu dobu, když se odehrávaly první hrozné akty tragédie Pobělohorské.

Komenský totiž stav se knězem českobratrským, na svědomitém zastávání úřadu svého nepřestávaje, záhy chopil se péra, toho neoce-

nitelného, Bohem požehnaného péra, kterým pak vykonal dílo převeliké a jmeno své zapsal mezi nejpamátnější muže v člověčenstvu, o něž sobě získal nehynoucí, nevadnoucí zásluhy.

A v jak nepříznivých okolnostech, za jak krušných, ano srdcervoucích poměrů oddával se spisovatelské činnosti! Zároveň s popravami Staroměstskými zdvižen byl meč i na jednotu českých bratří, vynesen nad ní poslední ortel, kterým v českých zemích byla vypleněna. Komenský skrýval se některý čas ještě v domácích krajích u jednoho druhého příznivce, také jen v lesích a slujích; konečně však byl nucen opustiti vlast — i políbil naposledy drahou půdu její, neboť nikdy již neměla se jí noha jeho dotknouti . . .

Prvního útulku došel s jinými spoluvyhnanci u bratrského národa polského, v městě Lešně, kde mu svěřeno řízení gymnasia. Tento nový úřad obrátil hlavní jeho činnost na dráhu, na kterou mu nebesa propůjčila darů nejvzácnějších, na dráhu vychovatelskou. Dovedl nejen sám lépe vyučovati než jiní, ale založil a zbudoval nové umění vychovatelské, tak dokonalé, tak podivuhodné, jakého svět před tím nepoznal. Nyní, po stoletích, nejčelnější pedagogové všech národů jej uznávají netoliko za nedostižného mistra, nýbrž za prorockého věštce v tomto svrchovaně důležitém oboru.

Napsal hojná i slavná díla vychovatelská, jak vésti dítky nejútlejší, jak sobě počínati u mládeže dospívající a jak dosahovati samých vrcholů lidského vědění. A ve všech uhodil na prostředky tak vhodné, dal předpisy tak podrobné, účelné a šťastné, že nám i ještě za těchto dnův nezbývá než učiti se všemu tomu od něho a trnouti nad jeho duchem, který v tom nejen překonal všecko, co kdy před ním bývalo, nýbrž i dobu svou o drahné věky do budoucna předstihl.

Již tehdy, v časech nekonečného válčení, krveprolévání, pálení a drancování zjednaly Komenskému didaktické spisy jeho pověst světovou. Chtíce těžiti z jeho zcela neobyčejného ducha, volali jej k sobě tu do Anglie, tu do Švéd, tu do Prus, tu do Uher, tu do Holandska, aby všude upravoval školy dle svých zásad a zaváděl i řídil lepší vychování mládeže; až i do Ameriky jej zvali, nabízejíce mu rektorství Harvardovy university v Nové Anglii. Již tedy osobní svou činností, ale nad to měrou neskonale větší svými knihami chudý český vyhnanec stal se učitelem národův, apoštolem osvěty. Ač pořád byl stíhán těžkými ranami osudu, neustával rozsévati převzácné sémě svého věhlasu na duchovní roli člověčenstva. I vzešla bohatá žeň pro všecky, také pro ty, kteří Komenského, spoluvěrce jeho a český jeho národ nenáviděli a pronásledovali až do vyhlazení — i těmto urputným nepřátelům náš Jan Amos rozžehl pochodeň nejpotřebnějšího poznání.

Všecko zajisté bude u národův a vůbec v pokolení lidském vypadati dle toho, jakým spůsobem bude mládež vychovávána. Proto ten, kdo v tom pravou cestu nalezl a všem jiným ukázal, proto Jan Amos Komenský souhlasným soudem osvícených mužův našeho věku nazván jest dobrodincem člověčenstva.

Čestnějšího titulu, vznešenějšího důstojenství dosáhnouti nemůže, kdo se z lidské matky narodil. Z těch, kteří za časův Komenského

koruny a žezlo nosili, národy spravovali, vojskům veleli, velikými statky vládli, v přepychu a nádheře žili, všech rozkoší světských užívali — z těch nižádnému pozdní potomstvo nestaví trůn ze svých vděčných srdcí, tak jako to činí bludnému psanci, pronásledovanému knězi a poslednímu biskupu českých bratří, tichému, skromnému Janu Amosovi Komenskému, jehož pozemská pouť byla pravou poutí mučednickou!

Vždy znova bylo do krve drásáno to veliké srdce jeho, které jako srdce skutečného světce nikdy nepřestávalo býti plno pravé, jako ryzí zlato čisté lásky křesťanské. Miloval v pravdě Boha ze vší duše své, ze vší mysli své, ze vší síly své a bližního jako sebe samého. Miloval i své nepřátele, modlil se za ty, kteří mu protivenství činili. Miloval věřící stádce své jako pastýř dobrý, věrný a bedlivý. A když ve spisech jeho čteme ty četné, dojemné důkazy, jak horoucně v hořkém vyhnanství svém až do posledního dechu miloval svůj český jazyk, svou českou vlast a svůj český lid, darmo se bráníme, slzy vstupují nám do očí.

Jen bezděky psal v cizině také po latinsku, ale vždy osvědčoval, že by chtěl jenom česky psáti. Zmítán jsa po světě, jako vichřice zmítá listem se stromu strženým, měl duševní síly dost, aby napsal knihy, jež do všech jazyků jsou překládány, aby českou literaturu ozdobil nesmrtelnými poklady a jazyk český povznesl na výši, pod níž hluboko na dlouhé časy ještě zůstával jazyk našich chlubných sousedů.

I pozdvihujeme k Janu Amosovi dnes očí svých také jako ke skvoucímu vzoru velikého českého vlastence. Jako vrstevníkům jeho, s nemenší tklivostí také nám dnešním jeho potomkům pronikají do hlubin duše slova posledního kšaftu jeho: „Tobě, národe český, na rozžehnanou požehnání vyhlašuji od Hospodina, Boha svého . . . Živ buď, národe posvěcený, v Bohu; neumírej, mužové tvoji ať jsou bez počtu. Požehnej, ó Hospodine, rytěřování jeho a v práci rukou jeho zalib se tobě!“

Od těch chmurných časů, kdy tato modlitebná žádost z útrob Komenského zalétala k nebeským výsostem a ke vzdálené vlasti, mnoho z ní se naplnilo; lid náš ožil, povstal z hlubokého ponížení, ujal se opět místa i díla svého mezi ostatními národy. Sklánějíce se dnes v úctě a vděčnosti před velebným patriarchou svým, přijímáme i my jeho požehnání jako naši praotcové, abychom tím usilovněji, tím svorněji, tím nadšeněji pokračovali v díle národním.

„Věřím já Bohu,“ praví Komenský ve své závěti, „že po přejití vichřic . . . vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český!“

Nuže, ať lid český Komenského nevelebí jenom ústy v tento den, ať se řídí duchem jeho, ať naplní odkaz jeho, ať platnými, důstojnými, vznešenými skutky vzbudí sobě úctu po všem světě, ať jako slunce na obloze zaskvěje se jeho světlo, jež se také vynořilo ze smrtelných temností!

Ze života generála Zacha.

Podává

dr. Vilém Gabler.

(Dokončení.)

III. Se Zachem v Srbsku.

Dějiny srbské novějšího času podobají se v tom ohledu dějinám jiných států evropských, že se též píší s rozličného stanoviska. Jsou tam dvě dynastie, a soudný čtenář dějin srbských musí vždy napřed věděti, kdo to píše, zda přívrženec dynastie Karadjordjevićů nebo dynastie Obrenovićů. Zvláštní jest v dějinách srbských to, že obě tyto nové dynastie jsou původu selského. Djordje Petrović, od Turků potupně tak nazvaný Karadjordje (skoro jako zpropadený Jiří), který roku 1804 byl prvním vůdcem povstalých Srbů, byl prostým rolníkem, a Miloš Obrenović, který, když Karadjordje r. 1813 přinucen byl uchýliti se do Rakous, zůstal jakožto méně kompromitovaný ve vlasti, dovedl povstání srbské k šťastnému konci a stal se prvním knížetem srbským, též byl prostým rolníkem a zároveň obchodníkem ve vepřovém dobytku, čímž ostatně i dále zůstal užívaje své knížecí moci k tomu, aby z tohoto obchodu udělal pro sebe výnosný monopol.

Kníže Miloš, který tomu vladaření skutečně rozuměl příliš po turecku [1]) a který u svých bývalých soudruhů ještě nemohl míti autoritu dědičného panovníka, maje k tomu ke všemu také ještě Rusko proti sobě, byl r. 1840 vypuzen ze Srbska. Jeho nejstarší syn Milan, sotva jsa prohlášen za knížete, zemřel, jeho druhý syn, tehdáž 17letý Michael, nemohl se udržeti, a strana nespokojenců zvolila konečně za knížete syna Karadjordjeva Alexandra (narozen r. 1806), který tehdáž byl adjutantem knížete Michaela, a jehožto povaha chabá odůvodňovala naději, že na prestolu knížecím bude pouhým figurantem, za kterého vladařiti budou ti, jimž se za absolutismu Milošova dostávalo té vládní moci příliš málo.

Kníže Alexandr vladařil tedy v Srbsku l. P. 1852 na 10. rok. Svůj mladý věk byl strávil na Valašsku. Čísti a psáti uměl, ač tehdáž takové vědomosti nebyly ještě v Srbsku nutnou podmínkou senátorské důstojnosti. Ostatní jeho vzdělání nebylo veliké; měl sice ve své pracovně dvě pěkné zaskleněné almary naplněné známými tehdáž veledíly evropských literatur, ale myslím, že žádného z nich nečetl. Knížete dělal dosti slušně, jenom k svému služebnictvu choval se často velmi surově. Mluvil dosti dobře německy, rumunsky a také trochu rusky.

[1]) Ministr Ilja Garašanin vypravoval mi o něm tuto anekdotu: Přišel ke knížeti Miloši nějaký rolník stěžovat si, že mu soud Bělehradský nerozhodl po právu. „Počkej!“ pravil Miloš, „to hned napravíme!“ I dal rolníkovi, který ovšem čísti neuměl, napsaný lístek a řekl mu, aby s tím šel zase k soudu, a že vše bude dobře. Rolník šel, odevzdal lístek a dostal, co na tom lístku stálo, totiž 25 ran holí. S velkým nářkem běžel ke knížeti, který mu řekl: „Co chceš, bratře, s těmi chlapy, vždyť vidíš, že ani mne neposlouchají.“

Jeho manželka, kněžna Persida, byla dcera senátora Jefrema Nenadoviće. Měl 5 dětí, 3 dcery, z nichžto nejstarší Polyxena byla provdána za Nikolajeviće, tehdáž vyslance srbského v Cařihradě, a dva syny, Petra a Ondřeje. Petrovi, narozenému r. 1844 bylo tehdáž osm let, Ondřejovi čtyři. Myšlenka vzíti princi Petrovi vychovatele, nevznikla v hlavě knížete Alexandra; náklad na to považoval asi za zbytečný, neboť byl velmi spořivý, nevedl, jak se říká, velký dům, a ukládal raději své peníze pro všechny možné případy v Rakousku, což tuším bylo asi hlavní příčinou jeho důvěrného poměru s rakouským konsulem Radosavljevićem. Zdá se mi, že by rád byl zmařil to celé vychovatelství hned od prvního počátku. Zajisté věděl velmi dobře, jaký jest jeho syn Petr, a patrně se nadál, že tento hošík nezbedný, zrovna divoký, vychovatele nebude chtíti. K tomuto konci přichystán byl pro knížecího vychovatele malý domek, asi 200 kroků vzdálený od konaku, a počítalo se bez pochyby na to, že svévolný malý Petr nikterak nebude chtít zůstati odloučen od obvyklého rejdiště své rozpustilosti.

O všech těchto okolnostech byl jsem Zachem opatrně zpraven, když jsme se odebrali do konaku, aby mne knížeti představil. Kníže a kněžna přivítali mě velmi vlídně ve svém saloně; mladý Petr byl ve vedlejším pokoji. Po krátké rozmluvě kníže dal ho zavolati. Hošík podíval se na mne upřenýma očima, i musil jsem na něj učiniti dobrý dojem, neboť neutekl, co se snad očekávalo, ale dal mi na všeliké otázky k velikému podivení svých knížecích rodičů zcela slušnou odpověď, a přinesl mi také nějakou knihu, z které prý se již učil. Překvapení knížete bylo zcela patrné. Významno pak bylo, že kníže neřekl svému synu: „Jdi teď s tímto pánem do svého domu!“ nýbrž že se ho zeptal: „Chceš jíti s tímto pánem?“ Zajisté k novému překvapení knížete syn jeho na tuto otázku rozhodně odpověděl: „Chci!“ a také hned vzav svoji knihu šel. První vítězství bylo dobyto, a ten první den mé činnosti vychovatelské skončil také vítězstvím druhým. Ukazoval jsem totiž malému Petrovi všeliké věci, které jsem pro jeho zábavu přinesl z Prahy a z Vídně, totiž rozličné obrazy k malování, vystřihování a sestavování, ukazoval jsem mu barvy, kterými se to bude malovati, řekl jsem mu, co z toho neb onoho bude, a když jsme se tak asi dvě hodiny pobavili, určil jsem, co budeme dělati zítra, a požádal jsem ho, aby nazejtří jen přišel hned po snídani, že tu vše bude již přichystáno. Hošík pln radosti nad tím, co tu všechno viděl a slyšel, vrátil se pak se mnou do konaku, kde patrně všichni se divili, že tak dlouho byl u mne a že se vrátil v tak dobrém rozmaru.

Nazejtří byl Petr u mne již v 8 hodin. Pracovali jsme pilně celé dopoledne, malovali jsme totiž a vystřihovali, a Petr vrátil se teprve k obědu se mnou do konaku s vystřiženým koněm, na kterého posadil jezdce a dával mu rozličné uniformy. Byl pyšný, že takové věci dělají se v jeho domě.

Takovými a podobnými zábavami zaměstnával jsem svého vychovance plné tři neděle, tak že každého dne rád přicházíval do mého domu, dobře se tam měl, a vždy s novou nějakou podivnou věcí se vrátil do konaku. Konečně také došlo k tomu, že jsme v poledne ani nechodili do konaku, ale že nám oběd posílali, a že Petr v mém domě

spal. Nebudu zde široce vykládati, jakým spůsobem jsem dostal svého vychovance také ke skutečné práci, totiž k učení se čtení, psaní, počítání a jiným věcem, avšak zamlčeti nemohu, že to vše ještě dnes beze vší neskromnosti považuji za svůj mistrovský kousek pedagogický. Jakou změnu jsem způsobil v povaze a v chování mladého prince, o tom svědčí následující faktum. Asi 6 měsíců po mém příchodu do Bělehradu poctil mne Garašanin svou návštěvou a řekl mi: „Pane doktore, přicházím vám děkovati jmenem národa srbského za to, co jste tu vykonal. Jak jste toho dokázal, nemohu si domysliti, ale tolik vám mohu říci, že jste vykonal věc velikou, nám všem zrovna nepochopitelnou. Vy ani nevíte, jaký byl ten váš vychovanec, a tedy také nevíte, jaká se tu stala ohromná změna za těch několik měsíců. Když jsem dříve přicházíval do konaku a někdy oslovil Petra, kluk na mne vždy vyplázl jazyk a utekl. Nyní mi podává ruku, odpovídá slušně na každou otázku a mluví se mnou jako rozumný člověk."

Měl jsem ovšem ze svého vychovance sám také srdečnou radost; viděl jsem, že se tu vyvine časem svým statečná povaha. Když jednou došlo k tomu, že jsem jej citelně potrestal, Petr v koutě, kam jsem jej postavil, se vyplakal, a pak přistoupiv ke mně řekl: „To ale nepovíte v konaku, pane!" (Říkal mi vždy: gospodine.) Já řku: „Petře, to zůstane mezi náma." A když viděl, že skutečně nikdo o tom neslyšel (on sám také nikomu nic nepověděl), důvěra jeho ke mně byla neobmezená. Každý večer odříkával svou modlitbu v posteli kleče. V Černé Hoře tehdáž zuřila válka s Turky. Petr o tom věděl, a jednoho večera skončiv tiše svou modlitbu obrátil se ke mně a pravil: „Víte, pane, co jsem se modlil?" Já řku: „To nevím, musíš mi to pověděti." A 9letý hošík opakoval mi svou modlitbu, která zněla asi takto: „Milý Bože, dej bratrům Černohorcům v této válce proti zlým Turkům takovou sílu, aby každý z nich každým máchnutím šavlí mohl useknouti alespoň deset hlav tureckých." Pochválil jsem Petra za tuto modlitbu, čemuž byl velmi rád.

Petr vůbec již v tomto útlém věku měl ku podivu vyvinutý smysl pro národní hrdost. Jeho Srbsko bylo mu vším na světě; s vlasteneckým zápalem říkával: „Ja sam Srbin!" a Turkův nenáviděl jakožto odpovědných nepřátel a škůdců své vlasti. Když jsme na své cestě do Karlových Varů prohlíželi ve Vídni hrad císařský, Schönbrun a Laxenburg, Petr nikterak nebyl překvapen nebo uchvácen tou nádherou císařských komnat, ale několikrát jenom řekl: „To má můj otec také!"

Byla tedy zajisté podstatná naděje, že z mladého Petra jednou bude zcela pořádný, skutečně národní kníže srbský. Ostatní poměry v Srbsku byly tehda takové, že všude panoval pokoj a pořádek, že ponenáhlý vývoj toho mladého státu na základě přirozeném zdál se býti úplně pojištěn, a že trvání národní dynastie Karadjordjevičů nikterak nebylo ohroženo.

Od toho času, kde každý Turek považoval sebe za neobmezeného pána v celém Srbsku, kde ubohá „rája" křesťanská netoliko neměla nižádných práv politických a občanských, ale vydána byla, pokud se týče bezpečnosti osoby a majetku, úplné libovůli každého mohamedána, kde jmenovitě surová nevázanost janičárů provozovala

po celé zemi nejhanebnější ukrutnosti pro pouhou kratochvíli,[1]) poměry mezi Turky a Srby již se byly velice změnily. Srbové již byli pány ve své vlasti, ačkoliv ještě uznávali svrchovanost sultána tureckého a odváděli mu ustanovený roční poplatek. Ve všech záležitostech vnitřní správy zemské autonomie Srbů byla uznána, a Turci, kteří ještě měli právo míti posádky v některých městech a obývati jistou část těchto měst, zaujímali postavení ne právě vítaných a milovaných, ale více jenom trpěných hostí, a žili konečně se Srby v dobrém sousedském přátelství. Valně ubylo té bývalé turecké moci a slávy, ale Turci jakožto praví mohamedáni snášeli ohromnou změnu svého osudu a společenského postavení beze všeho reptání a s podivuhodnou duševní rovnováhou. Bývalí begové čili velkostatkáři turečtí konali nyní v přístavišti u Sávy velmi obtížné služby nosičů (amalinů) s pravou orientálskou grandezzou; v každém pohybu mohl jsi viděti bývalého pána.

Některé ženy turecké, které také zažily lepších dnů, žebraly po ulicích křesťanského města, a braly almužnu spíše jako něco, co jim dle práva patří, nežli zač by musely prositi. Paša turecký měl svou residenci v pevnosti Bělehradské, ale moc a slávu tureckou tam již nerepresentoval, a objevilli se někdy mezi Srby, patrně bylo viděti, že se Turků již nikdo v Srbsku nebojí. Velmi drastickou illustraci tohoto úplně změněného poměru mezi Turky a Srby měl jsem příležitost viděti na plese, jejž kníže dával v masopustě roku 1853.

Nový konak knížecí ještě nebyl dostavěn, ale kníže měl jeden dům v městě blízko pevnosti. Tam se pořádal tento památný ples, k němuž mimo hodnostáře a honoraci srbskou také byl pozván turecký paša.

Rozumí se samo sebou, že paša přišel poslední ze zvaných hostí, avšak také se na něj nečekalo s otevřením plesu. Bylo asi 8 hodin, když jakýsi rozruch ve společnosti plesové oznamoval cosi neobyčejného. Kněžna Persida posadila se na své místo, ostatní dámy následovaly jejího příkladu, kníže Alexandr postavil se vedle kněžny, po boku jeho stáli ministři, a ostatní páni tvořili špalír v sále a v předsíni. Brzy se objevili ve zcela zvláštním průvodu, tak zvaném husím pochodu — jedna osoba šla za druhou — napřed paša, za ním plukovník turecký, velitel pevnosti v uniformě, pak první dragoman (tlumočník), druhý dragoman, čibukdžija s dlouhým čibukem v pouzdru ze sukna, Arnaut v plné zbroji, dva sluhové a konečně jeden nizam čili řadový voják s poblácenými přezuvkami pašovými v ruce. Vše to táhlo za pašou do velkého sálu, kde paša knížetem uvítán zaujal své místo vedle kněžny Persidy. První dragoman ovšem zůstal u paše, plukovník turecký též zůstal v sále; ostatní komonstvo se všelikou

[1]) Na naší cestě po severozápadním Srbsku přišli jsme jednoho dne uprostřed rozsáhlé doubravy k osamělé mehaně čili hospodě, nazvané „Kod Zujalovog groblja“ (U hrobu Zujalova). Tam jednou se zastavilo několik janičárů. Žádali vína; mehandžija Zujal dal jim, co měl, věda dobře, že placeno nebude. Janičárům víno nechutnalo, chtěli míti lepší. Zujal lepšího neměl; Janičáři ubožáka svlekli do naha, naráželi mu do celého těla ostnů bodláčích a nechali ho ležeti na cestě před mehanou, kde bídně skonal.

obtíží bylo vyvedeno do vedlejších místností, při čemž největší práce byla s nizamem, který asi měl za to, že kde je paša, též mají býti jeho přezuvky a tedy také ten, kdo je nese. Turečtí hosté ovšem nebrali nižádného podílu v zábavě taneční. Paša, starší pán s bílými plnými vousy, seděl vážně mezi kněžnou a knížetem a nenamáhal svého dragomana příliš živou konversací. Za to jeho plukovník, který, jak se zdálo, ještě neuměl pohybovati se slušně v dámské společnosti, spůsobil všelijaké výtržnosti svou příliš tureckou galanterií, tak že někdy celý zástup mladých dám před ním utíkal s velikým křikem. Nejlepší při tom bylo, že takovéto výstupy nezdály se nikomu býti závadné; bylo to, jako by patřily k celku.

Hlavní zábava pro Turky, a také pro nás s nimi, nastala při bufetu, ke kterému kníže je zval dosti brzy. Mužská společnost, s knížetem a pašou v čele odebrala se do vedlejšího sálu. Všichni stáli kolem dlouhého stolu, seřaděni dle svého důstojenství: nahoře kníže s pašou a jeho prvním dragomanem, vedle nich ministři srbští atd. Hlavní věcí při tomto bufetu bylo pití šampaňského, k čemuž hojné příčiny zavdaly přípitky na všechny potentáty evropské. Na začátku šlo vše velmi slušně; první přípitek na sultána pronesen vážně, pilo se klidně, a „Mnogaja ljeta!“ odzpíváno slavně. Po každém dalším přípitku přibývalo veselosti. Turci měli největší poháry, a dopiti se muselo při každém přípitku, aby byl upřímný. Bylo dosti patrno, že srbským hostitelům se jednalo o to, turecké hosti jak náleží opiti, a to se jim ovšem také podařilo. Při čtvrtém neb pátém přípitku (když řada potentátů evropských byla vyčerpána, došlo na knížete, na pašu a konečně na ministry), dragoman pašův pomaloučku spustil s ostatními „Mnogaja ljeta!“ a brzy ho následoval sám paša. Konečně již již oba úplně illuminováni zpívali plným hrdlem, jeden hlasitěji nežli druhý, a dragoman maje v pravé ruce pohár, dával k tomu levou rukou takt plácáním na pašova záda. Všeobecná veselost dosáhla svého vrcholu. „Mnogaja ljeta!“ již nezpívalo se obvyklým nápěvem vážným, ale všelijak, jak právě kdo z veselých pijáků si zanotoval. Konec všeho byl, že páni Turci nevědouce hrubě o tom, co se s nimi děje, na dvou kočárech byli odvezeni do pevnosti.

Již nešel žádný strach z těch Turků; stali se Srbům jen předmětem veselé zábavy. Úpadek říše turecké již byl tak zjevný, že i to malé Srbsko mohlo s ním počítati. Hlavní úlohou srbského vyslance v Cařihradě, jak se mi řeklo z kompetentní strany, bylo tehdáž určitě udati počet dukátů, které musí dostati ten neb onen hodnostář turecký v Cařihradě, aby se tam udělalo to, čeho si Srbsko přeje, a vrcholem srbské diplomatické zkušenosti bylo neudati více, nežli bylo nutně potřebí. Z velmocí evropských jenom Anglie měla ještě ve svém programu zahraničné politiky naprosté udržení říše turecké, avšak i tam veřejné mínění neshodovalo se již se směrem vlády. O tom jsem se mohl přesvědčiti, když jsem se r. 1855 ve Vídni seznámil s korrespondentem světového žurnálu The Times. „Víme všechno,“ pravil mi Mr. Bird, „jak to tam dole vypadá; ale programem našeho listu je až posud zachování říše tureké, jedním slovem: Nic proti Turkům! Cokoliv mi chcete říci, budu psáti redakci, ale v listu to nebude. Mám totiž od

své redakce pro všechny politické otázky určitě udaný směr, a v tom musím psáti, ale vedle toho podávám redakci všemožné informace, aby věděla, jak vlastně věci tu i tam se mají. To dobře víme, že konec turecké moci v Evropě jest jenom otázkou času."

Roku 1852 již alespoň hlavní velmoci evropské měly své diplomatické agenty v Bělehradě: byl tam konsul rakouský, ruský, anglický a francouzský. Italie a Prusko měly tam agenty podřízeného druhu, kteří tam nebyli stále a titulu konsula nepožívali. Když povstání Srbů proti Turkům r. 1804 počalo, celá Evropa byla zaměstnána politickými plány a válečnými výpravami francouzského císaře Napoleona. Teprv r. 1812, když chystal své osudné tažení do Ruska, Srbsko stalo se figurou potřebnou na šachovnici evropské diplomacie. Napoleon, který si přál, aby Turci mu pomáhali proti Rusku, užíval svého vlivu proti Srbům; Rusko a Anglicko zjevně, Rakousko, jakožto tehdejší spojenec Napoleonův, tajně podporovaly Srby, aby zamezili diversi tureckou proti Rusku. Teprve r. 1836 objevil se v Bělehradě první stále ustanovený konsul rakouský Meanović; r. 1837 následoval konsul anglický Hodges, a r. 1838 přišel konečně na delší čas do Bělehradu také ruský konsul Vaščenko z Bukurešti. Kdežto první tito zástupcové evropských mocností byli knížetem Milošem ledabylo ubytováni, roku 1852 každý konsul měl již svůj dům, před kterým stál vysoký stožár, s něhož ve dnech slavnostních vlál mohutný prapor v barvách té které země. Konsulové přijímali v těchto dnech officielně, a já se svým princem Petrem musil ovšem také u každého dělati tyto officielní návštěvy. „Přestaňte u všech cizích konsulů na těchto officielních návštěvách," radil mi obezřetný Zach, „a nepouštějte se s nimi do nižádných rozprav politických. Půda je v tomto ohledu zde v Bělehradě velmi kluzká, a vy rozhodně musíte státi mimo ty pletichy politické, které se tu spřádají a osnují." Tohoto moudrého napomenutí Zachova držel jsem se přísně po celý čas svého pobytu v Srbsku, a jakkoliv jsem brzy viděl, že konsul rakouský stojí v přátelském poměru s knížetem Alexandrem, a jakkoliv jsem konsula rakouského, majora Radosavljeviće, který měl syna stejného stáří s mým vychovancem, častěji navštěvoval, přece ani s ním nikdy jsem nemluvil o politice.

Společnost Bělehradská byla r. 1852 již značně načichlá onou povrchní uhlazeností, která se v těchto zemích stotožňuje s civilisací evropskou. Málo pánů (gospóda) nosilo ještě kroj národní; z osob vynikajících jenom Vučić a generál Knićanin zachovali kroj srbský, mohlo by se ovšem říci turecký; neboť jediný rozdíl byl ten, že Srbové neměli šálu kolem červeného fesu čili tak nazvaného turbanu; ostatní panstvo nosilo černý dlouhý kabát se stojatým límcem, pantalony, vestu a ponejvíce na hlavě červený fes s modrým třapcem. Jediný kníže vždy měl na sobě černý kabát zcela po evropsku, totiž kabát s límcem přeloženým. Kněžna Persida a téměř všechny dámy Bělehradské chodily v malebném kroji národním, k němuž také patřil červený fes; jenom dcery knížete nosily často šaty a klobouky dle nejnovější mody Pařížské.

Domácnost knížete byla již poněkud zařízena po evropsku. Služebnictvo mužské sice veskrze bylo domácí a nosilo kroj národní, ale služebnictvo ženské bylo z Rakous a nosilo se po švábsku. V kuchyni

byli dva kuchaři, turecký a Vídeňský, a musím říci, že tato kuchařská konkurrence nebyla nikterak na ujmu těm, kteří měli čest býti pozváni ke knížecí tabuli. Jmenovitě hostiny smíšené, řekl bych turecko-Vídeňské byly skutečně znamenité. Jedlo se dobře u knížete Alexandra, ačkoliv nepanoval žádný přepych, a šampaňské víno na př. málokdy objevilo se v trapezarii čili jídelně knížecí. Trapezaria tato podivným spůsobem nebyla v konaku knížecím, ale ve zvláštním stavení, do něhož se muselo jíti přes dvůr. Šálky s vlažnou vodou k vypláchnutí úst ještě se nepodávaly po obědě; ještě stálo umývadlo (legen) v jednom rohu jídelny na vkusném podstavci, a dva sloužící, z nichž jeden naléval vodu z krásné konve antické formy a druhý podával ručník, vedle něho byli po ruce hostům před obědem a po obědě. Slučího trusu ještě nejídali, ačkoliv Vídeňský kuchař ho připravoval, a když jednoho dne mísa se slukami v tomto ohledu nedotknuta přišla až ke mně a já chutě si posloužil, kněžna nemohouc se zdržeti zeptala se mne, vímli, co to je. Já řku, že vím, a že je to velmi dobré.

Kočárů bylo v Bělehradě plno, skoro vesměs válečná kořist, kterou srbští dobrovolníci r. 1849 přivezli z Uher. Saně také sebrali, kde jaké našli, a když jednou v zimě r. 1854 v Bělehradě napadlo trochu sněhu, hned všechny tyto saně byly venku a jelo se, jak dlouho bylo možná, t. j. sotva 2—3 hodiny.

Někdy to opičení se po spůsobech a modách evropských zavdalo také příčinu k výstupům zrovna směšným, jako na př. v následujícím případě: Kníže si přál míti myslivce, ne snad pro to, aby mu seděl vedle kočího na kozlíku, ale jen aby také měl myslivce jako knížata ve Vídni. Bylo mi uloženo, abych zjednal nějakého myslivce z Čech. Psal jsem tedy dr. Pinkasovi do Prahy, oč se jedná, a jmenovitě že to má býti statečný, hezký muž a dobrý střelec. Dr. Pinkas tuto komisi výtečně vyřídil. Dostal jsem aviso, že toho a toho dne knížecí myslivec bude v Bělehradě. Přišel v ustanovený den a dostavil se ihned do mého domu. Byl to skutečně krásný mladý muž, a jak se později ukázalo, výtečný střelec. Přišel v malebné uniformě myslivců knížete Adolfa Schwarzenberga: dvourohý klobouk s bílým chocholem, zelený kabát, šedivé spodky se zlatou portou, po boku tesák na pozlaceném pasu. Krásný hnědý plný vous dodával statečné postavě martiálního výrazu. Šli jsme do konaku, abych jej představil knížeti. Jakmile jsme vešli do dvora, voják na stráži nás zahlednuv, volal plným hrdlem: „U oružije!“ — a překotem vyhrnuli se vojáci ze strážnice i vzdali čest. Myslivec se tomu nedivil, maje asi za to, že tato vojenská čest platí knížecímu vychovateli; já ovšem viděl, že knížecí stráž mého adjunkta považuje patrně za nějakého rakouského generála. Vešli jsme do konaku. Když jsme přistoupili k dveřím knížecích komnat, právě z nich vyšel ministr Alexa Simić. Na moje pozdravení zdvořile poděkovav srbský ministr mému myslivci učinil hlubokou poklonu; myslil bez pochyby, že vedu ke knížeti vysokého rakouského hodnostáře.

První vystoupení slavného již po druhé regenta srbského, Jovana Ristiće v Bělehradě bylo též obrazem ponižující kapitulace starého Srbska před nátěrem západoevropské uhlazenosti. Bylo to tušim na jaře r. 1853, když Jovan Ristić, vrátiv se z Paříže, učinil svou offi-

cielní návštěvu „gospodaru kňázu.“ Knížecí rodina ještě nebydlela v novém konaku, který se tehdáž dostavoval. Přijímací síň v starém konaku, neúhledné to budově, se svým nedostatkem knížecí nádhery poskytovala příhodný rámec k směšnému obrazu, který jsem tam viděl. Byla neděle, kdc se přijímaly návštěvy všeho druhu. Nevěděl jsem, jakou nevšední událostí má slynouti tato neděle, ale jakýsi rozruch v nejvyšších kruzích zvěstoval cosi zcela kromobyčejného. Konečně, jako by poletovala po síni radostná zvěst: „Již je tu!“ a dveřmi vstoupil švihák přistrojený dle nejnovější mody Pařížské, frisirovaný a pomádovaný, s lesklým cilindrem v ruce, bezúhonnými glasé rukavičkami zdobené, přeměřil tanečním krokem síň a učinil knížeti, lesklým cylindrem elegantně mávaje, vzornou poklonu. Co knížeti řekl, nevím, ale patrno bylo, že Jeho Výsost tím zjevem nejnovější Pařížské mody je zrovna okouzlena a že v tom černém fraku a lesklém cilindru spatřuje slíbenou spásu vlasti, a že na druhé straně Pařížský švihák jakožto věc slušnou a patřičnou s hrdým sebevědomím přijímá tento němý hold. Škoda, že tehdáž nebyl přítomen generál Knićanin, tento pravý representant staré Srbie; byl by alespoň trochu oslabil effekt této pro Srbsko skutečně ponižující scény. Knićanin měl však své sídlo v Kragujevci a přicházíval jenom někdy do Bělehradu, kde jeho návštěvy vždy mívaly jakýsi osvěžující účinek. Vynikal darem přirozeného vtipu, a z jeho trefných poznámek stůj zde jenom jedna, kterou pronesl při knížecí tabuli, řka: „Mezi chudými a bohatými je ten rozdíl, že první mají soužení s tím, jak by si žaludek naplnili, a druzí, jak by si ho vyprázdnili.“

Večer onoho dne, když Jovan Ristić ponejprv objevil se v konaku knížecím, byl jsem u Zacha, a měli jsme spolu dlouhou rozmluvu o budoucnosti Srbska. Netušili jsme mnoho dobrého, Zach nedělal si nižádných illusí o možném účinku svého působení. Nemohli jsme si tajiti, že v Srbsku pravé národní sebevědomí, vědomí jakési původní hodnoty národní alespoň ve vládnoucích kruzích více a více ustupuje nerozvážnému bažení po novotách, slepému opičení se po povrchní tak nazvané vzdělanosti evropské, a že to celé Srbsko pozbyvši jednou zcela svého původního rázu národního bude rozhodně chatrným patiskem evropské civilisace. To ovšem nemohli jsme tehdáž tušiti, k jakým přímo hanebným koncům dospěje Srbsko pod králem Milanem Obrenovićem IV., když Pařížský švihák Jovan Ristić bude prvním jeho státníkem.

Systém politiky knížete Alexandra Karadjordjevićc byl vlastně velmi jednoduchý: nedělati mnoho, zůstati knížetem dle možnosti dlouho a ukládati v Rakousku peníze pro všechny případy. Nedělalo se skutečně mnoho za jeho panování ani v politice vnitřní, ani v politice zahraničné. Co se první týče, může se alespoň říci, že kníže Alexandr mnoho nezkazil; v politice zahraničné dopustil se, abych tak řekl, jenom jednoho rozhodného kroku, když totiž, aby si zavděčil Rakousko, vyslal r. 1848 několik tisíc dobrovolníků pod vedením Knićaninovým proti Maďarům. Když r. 1853 vypukla válka mezi Černohorci a Turky, a hned roku následujícího (1854) tak nazvaná válka Krymská, kníže Alexandr velmi opatrně hleděl vyhověti všem stranám, aniž vůbec něco

udělal. Vyslanci černohorští byli slavně přijati v Bělehradě, byla jim na počest vystrojena velká hostina, při které starý senátor Resávac po starosrbsku recitoval hrdinské národní písně; bylo jim bez pochyby také všelicos slibováno, ale ke skutkům nedošlo. Roku 1854 nabídlo Rusko knížeti Alexandrovi královskou důstojnost, kdy by v čele národa srbského jakožto spojenec Ruska povstal proti Turkům. Národ srbský vždy měl veliké sympatie k Rusku, ale kníže Alexandr, který vůbec nebyl ducha podnikavého, vyjednával sice s Ruskem, zároveň na druhé straně také velmi mnoho s anglickým a francouzským konsulem, a konec všeho vyjednávání byl, že kníže Alexandr z Vídně objednal všelijaké hedbávné prapory, aby se zdálo, že se dělají válečné přípravy. Byl jsem při tom, když bedny z Vídně přišly a v knížecích komnatách je otevřeli, a slyšel jsem, jak kníže ukazuje tyto prapory svým důvěrníkům řekl: „Tím mohou si venku trochu zahráti!"

Musím na svědectví pravdě připomenouti, že kníže Alexandr vedl domácí život velmi spořádaný. Jako každý jiný pořádný občan byl doma každý večer, maje u sebe společnost více méně četnou, s kterou se hovořilo před večeří a někdy také ještě po ní, a která šla domů vždy v 9 hodin. V karty se v konaku nehrálo nikdy. Divadla tehdáž v Bělehradě nebylo, koncerty se nedávaly, večerní zábavy nebyly ještě v modě, a takto život knížete byl skutečně neobyčejně pravidelný a klidný.

Velmi patrno bylo, že tehdáž na knížete srbského největší vliv mělo Rakousko. Když mi přítel Karel Havlíček z Brixenu psal, že bych mu snad mohl připraviti místo v Srbsku, musil jsem mu odpověděti, že v tom Srbsku pro něj není pokojného a bezpečného útulku. Vždyť i mému působení v Srbsku měl býti vlivem rakouským učiněn v brzku konec. Dle systému Kempenovy vlády bylo tehdáž na denním pořádku pronásledování tak zvaných demokratů čili revolucionářů. Kdokoliv roku 1848 hrál nějakou vynikající úlohu a nečinil za to náležité pokání poddajným servilismem, považován byl za takového škůdce a vyznamenán zvláštní pozorností policie. Rána, proti mně přímo z Vídně namířená, stihla mě v říjnu r. 1854. Byl jsem toho roku s princem Petrem, který trpěl „groznicou" (zimnicí), dle lékařské rady poslán do Karlových Varů, odkud jsme se navrátili do Bělehradu koncem měsíce září. Na základě bezpečných zpráv mohu tvrditi, že rakouský konsul Radosavljević za mé nepřítomnosti v Bělehradě začal naléhati na knížete, aby mě propustil. Věc nešla tak snadno, jak si pan konsul myslel, i bylo potřebí knížete proti mně popuditi vymyšlenými zprávami, jako že jsem v Rakousku neuctivě a opovržlivě mluvil o knížecí rodině. Takovými prostředky konsul konečně dosáhl svého cíle.

Asi tři neděle po našem návratu do Bělehradu přišel do mého domu momak knížecí s vyřízením, že pan major Nešić, pobočník knížete, mne prosí, abych jej hned navštívil. Major Nešić měl na starosti výplatu služebnictva knížecího a přinášíval mi každý měsíc do domu moje služné. Ostatně se mnou neměl co dělati; vzkázání jeho znamenalo tedy něco neobyčejného. K tomu přišlo i to, že princ Petr již několik dní nespal u mne, ale v konaku, a že toho dne ještě ke mně nepřišel, ačkoliv obyčejná hodina jeho příchodu již minula.

Šel jsem tedy do konaku, kde major Nešić ve dvorském stavení měl svou kancelář. Tento můj soused a dobrý známý přijal mě se strojenou škrobeností a pronesl velmi vážně tato slova: „Kníže nařídil, aby se s vámi postoupilo dle smlouvy; kníže vás propouští!“ Odpověděl jsem zkrátka: „Dobře!“ a major Nešić dle smlouvy (jak jsem teď viděl, Zachem velmi opatrně sestavené) vyplatil mi pololetní služné, t. j. 228 dukátů, a k tomu ještě, co dle toho mi náleželo za 18 dní měsíce října.

Když jsem měl peníze v kapse, povídám: „Nyní, když jsem tedy propuštěn, rád bych věděl, jaké jsou toho příčiny?“

Nešić touto otázkou patrně zaražen mohl snadno říci, že o tom ničeho neví, avšak věděl a řekl, že jsem prý doma v Čechách hanlivě mluvil o knížecí rodině, že jsem špatně nakládal s mladým princem, kterého jsem prý před lidmi tituloval „svině“ a pod.

Když major Nešić se svou patrně naučenou výčitkou byl u konce, odpověděl jsem mu takto: „Řekněte svému knížeti, že to všechno je pouhá lež. Co se jmenovitě té ‚svině‘ týká, musím vám říci, že se tady u vás sice podobným spůsobem mluví, že ale u nás to není obyčejem, a že jsem se tomu zde u vás ještě nenaučil. Pak také řekněte knížeti, že nejsem žádným jeho momkem nebo pandurem, abyste vy mne mohl propustiti ze služby, že mě do služby knížecí přijal ministr Garašanin, a že moje propuštění ze služby mělo se státi slušně spůsobem podobným.“

Šel jsem do svého domu a jal jsem se hned skládati své věci, maje v úmyslu ještě téhož dne opustiti tento dům. Můj sluha pilně mi pomáhal. Tomuto sluhovi, který patří k mým nejmilejším upomínkám z Bělehradu, musím věnovati zde několik slov. Byl to krásný, statečný muž asi 30letý; vždy nosil dvě bambitky a handžar za pasem. Přišel do Bělehradu nedávno (když jsem byl s princem v Čechách) z nějaké zádruhy jižního Srbska, aby také trochu poznal ten velkoměstský život. Vstoupil do služby francouzského konsula jakožto pandur, ale nelíbilo se mu tam. Kněžna mu učinila nabídnutí, aby přijal službu v konaku, ale i toho se mu nechtělo. Téhož dne, když jsme se vrátili z cesty, dostavil se ke mně, a řekl mi, že si přeje vstoupiti do mé služby, protože slyšel, že jsem tak dobrý pán. Přijal jsem jej rád, neboť můj dřívější sluha, zběhlý voják rakouský, Italián, přinucen byl vzdáliti se z Bělehradu, a byl jsem tedy právě bez sluhy. Ostatně to bylo pro můj dům zvláštním vyznamenáním, a pozoroval jsem brzy, že všichni mi toho sluhu závidějí. Musím doložiti, že tento muž si to nedal vzíti a doprovodil mě několik dní později do Zemuna, kde se rozloučil se mnou, opět a opět opakuje, jak mu je líto, že jenom tak krátký čas mohl mi sloužiti. Srdečná oddanost tohoto srbského venkovana mě smířila poněkud s nevděkem rodiny knížecí. Nechal jsem mu na památku dvě krásné tažené bambitky.

Avšak třeba, abychom se vrátili ke dni 18. října (dle srbského kalendáře). Ještě jsem nebyl hotov s balením svých věcí, když přišel sluha od pana ministra vnitřních záležitostí, Aciky Nenádoviće s vyřízením, že pan ministr mne prosí, abych jej dle možnosti hned navštívil. Tušil jsem hned, co to bude. Pan Acika, velmi slaďoučký a ceremoniosní

pán, přijal mě, jako vždy, velmi zdvořile, a řekl mi, že kníže (gospodar) mu uložil věc velmi nepříjemnou, totiž, aby mi oznámil, že gospodar mě propouští, že neví proč, a že mu srdečně líto, atd. Když domluvil, řekl jsem krátce, že to vše již vím, že major Nešić mě dal zavolati, a že již jsem propuštěn. Na to pan Acika pravil, že nemůže pochopiti, kterak se to státi mohlo, že tu patrně bylo nějaké nedorozumění, neboť kníže přece včera večer jenom jemu, ministru vnitra, osobně prý nařídil, aby mi oznámil rozhodnutí jeho. Neprodlouživ zbytečně rozmluvu s panem Acikou, byl jsem brzy zase doma, dokončil své balení, dal jsem odnesti své knihy k panu Šafaříkovi, své ostatní věci do vojenské školy, kde jsem spal tuto noc v Zachově bytě, a nazejtří jsem již byl na rakouské půdě.

Garašanin, s kterým bych byl rád slovíčko promluvil, tehdáž nebyl v Bělehradě, a můj přítel Zach též byl se svými žáky na cestách uvnitř Srbska.

Jel jsem do Vídně; do Prahy se mi nechtělo. Ve Vídni měl jsem se dověděti, proč vlastně jsem byl vypuzen ze Srbska, a měl jsem také do podrobna poznati vládní hospodářství Kempenovo. U nás v Čechách málo kdo něco o tom věděl. Když tehdáž ten neb onen náhle byl propuštěn ze státní služby nebo nějak pokárán, vždy se to připisovalo tomu kterému ministrovi, a nikdo nevěděl, že to vše dělá jediný Kempen, bez jehož dovolení tehdáž žádný ministr nesměl ve svém odboru nikoho přijmouti do služby, a na jehož rozkaz ihned musil naznačeného úředníka propustiti. Že tomu skutečně tak bylo, a že svobodný pán z Kempenu, ačkoliv dle jmena byl jenom ministrem policejním, opravdu měl takovouto neobmezenou moc nad všemi svými kollegy ministry, bude hned každému čtenáři úplně jasno.

Maje úmysl hledati nějaké místo vychovatelské, dal jsem se prozatím zapsati jakožto mimořádný posluchač na universitě Vídeňské do přednášek historika Aschbacha a zeměpisce Simonyho. Vyhledal jsem starého známého Josefa Jirečka, úředníka v ministerstvu vyučování a kultu. Po krátkém čase Jireček mi řekl, že by rád se mnou mluvil baron Helfert, tehdáž státní podsekretář v ministerstvu vyučování, kterého jsem dobře znal z časů studentských. Šel jsem tedy k Helfertovi; ten beze všech okolků mi pravil, že ministr hrabě Lev Thun si přeje, abych se ucházel o místo v odboru veřejného vyučování. „Potřebujeme lidí pro nově zřízené reálky," řekl Helfert, „ministr je vám nakloněn, dostanete místo zcela jistě, jen že se musíte podrobiti zkoušce." Po tomto jaksi officielním oznámení následovalo sdělení přátelské, důvěrné. „Musíte napsati," poučil mě baron Helfert, „žádost k c. k. ministerstvu vyučování a kultu, vyslovíte v ní úmysl vstoupiti do státní služby jakožto učitel na nově zřízených reálných školách, podáte obšírně svoje curriculum vitae a na konci činíte otázku, zdaliž c. k. ministerstvo nemá námitky proti vašemu ustanovení. Na každý způsob přineste mi koncept této žádosti, dříve nežli to přepíšete na čisto."

Učinil jsem, jak mi bylo řečeno. Baron Helfert četl můj koncept velmi pozorně, tu i tam něco změnil, vyškrtnul slovo a dal jiné. Když byl u konce, pravil: „Něco tu nemáte; pan ministr mi řekl, že roku 1848 chtěl, jakožto místodržitel v Čechách, vás míti redaktorem časo-

pisu, který by se opíral proti destruktivním tendencím tehdejší doby. To musíte na každý spůsob také udati. Tuto žádost zadáte v ministerstvu vyučování; pak ale zajděte hned do ministerstva policejního, žádejte za audienci u pana ministra barona Kempena, představte se mu, a zeptejte se ho, zdaliž nemá nic proti tomu, abyste byl ustanoven v odboru ministerstva veřejného vyučování."

Podal jsem svou žádost u ministerstva vyučování a žádal jsem za audienci u J. Exc. pana ministra policejního. Audience mi byla povolena, a baron Kempen mě přijal velmi vlídně. Mluvil se mnou o Bělehradě a byl patrně potěšen, když jsem mu řekl, že jeho jmeno je chvalně známo mezi Srby. [1]) Když jsem ke konci audience opakoval svou otázku, zdaliž nemá co namítati proti mému ustanovení v odboru veřejného vyučování, Kempen odpověděl: „Ich werde entscheiden nach Recht und Gerechtigkeit."

Policejní ministr baron Kempen těmito slovy sám zcela zřetelně vyjádřil, že on rozhoduje, zdaliž někdo smí býti ustanoven ve státní službě čili nic.

Brzy však měl jsem slyšeti ještě více o jeho svrchované a neòbmezené libovůli v tomto ohledu. Moje žádost k ministerstvu vyučovaní, která se musila předložiti ministerstvu policejnímu, přišla zpátky s jednoduchým: „*Nein*!" Žádné důvody, nic, jediné slovo „Nein," což tedy znamenalo: „Dieser Mensch darf im Staatsdienste nicht angestellt werden."

Ministr Thun osobně zašel k baronu Kempenovi a zeptal se ho, proč nesmím býti ustanoven, avšak vrátil se s nepořízenou: Kempen mu neudal žádného důvodu svého zákazu. Thun po krátkém čase opakoval svou návštěvu u Kempena, řekl mu, že mě dobře zná z Prahy, a konečně nabídl se Kempenovi, že převezme za mne úplnou garancii, t. j. že na sebe vezme všemožnou zodpovědnost za moje ustanovení ve státní službě. Vše bylo marno; Kempen stál na tom, že nesmím býti ustanoven, a neřekl ani slova proč.

Moje žádost byla mi tedy od ministerstva vyučování vrácena s vyřízením, že na ten čas nelze jí vyhověti.

Mezi tím přihodilo se něco jiného. Bohatý továrník, rytíř von Manner, učinil mi nabídnutí, abych v domě jeho přijal místo vychovatele. Byl jsem mu, jak mi později řekl, doporučen Vídeňským korrespondentem anglického časopisu The Times, který o mně slyšel od anglického konsula v Bělehradě. Přijal jsem místo vychovatele v domě Mannerově, jelikož jiné vyhlídky nebylo.

Musím podotknouti, že již před tím, nežli jsem v měsíci březnu 1856 vstoupil do toho domu, byl jsem citován na policii a tázán, čím se ve Vídni zabývám. Domovský list musil jsem odevzdati na policii, a ten podivným spůsobem nebyl mi vrácen. Rozliční lidé byli mne poctili svou návštěvou v tom pokojíčku, který jsem měl ve čtvrtém poschodí známého Zwettelhofu na náměstí Štěpánském, a velmi rozmanité byly záminky těchto návštěv.

---

[1]) Baron Kempen napsal několik velmi dobrých článků o vojenských záležitostech srbských.

Sotva že jsem byl dvě neděle v domě p. Mannera, přišel od policejního ředitelství přípis toho znění, že dr. Gabler ihned má Vídeň opustiti. Šel jsem s tímto přípisem k panu Mannerovi. Manner patřil v nejlepším smyslu toho slova k liberálům tehdejší doby, kteří ve Vídni všemožně se opírali proti Kempenovské policajtské libovůli. Manner mi řekl jednoduše: „Zůstaňte. Já se o tu věc postarám." Učinil potřebné kroky, a úspěch jeho prostředkování byl ten, že za několik dní přišel druhý přípis policejního ředitelství, ve kterém se řeklo, že dr. Gabler může na zkoušku (probeweise) zůstati 6 měsíců ve Vídni, že však nesmí se zabývati ani vyučováním ani vychováváním mládeže.

Pan Manner, kterého tato věc začala interesovati, zase věděl rady. „Vy zůstanete v mém domě," pravil; „vy nevyučujete,[1]) a co se týče vychování, řeknu jim, že jste mým privátním sekretářem, který přece s mými syny může také choditi na procházku." Zůstal jsem tedy, kde jsem byl, a policie mlčela. Za to však moje záležitost začala zajímati četné přátele Mannerovy. Jeho společník, dvorní stavitel a purkmistrův náměstek Meyer, muž neobyčejně energický, zval mě k sobě a vyžádal si, abych mu vypravoval do nejmenších podrobností příběhy svého života od roku 1848 začínaje. Řekl jsem mu, že r. 1848 byl jsem sice zvolen dne 11. března do národního výboru, jehož sekretářem jsem také byl, že ale brzy jsem byl považován od přívrženců revolučního převratu za „reakcionáře," protože jsem nikdy neztratil hlavy a vždy zachoval chladnou krev, že místodržitel v Čechách hrabě Lev Thun chtěl mi svěřiti redakci listu, který měl bojovati proti přemrštěnostem okamžitého rozechvění, že jsem toho nabídnutí sice nepřijal, ale že jsem ve dnech červnového vzbouření stál před barikádami, protože jsem byl přesvědčen o bezúčelnosti a přímé škodlivosti toho zcela zbytečného zbrojného povstání, že jsem později byl redaktorem opposičního listu „Union," že jsem také jakožto odpovědný redaktor za stavu obležení pro nějakou mizernou noticku o žandarmech byl odsouzen na dvě neděle do vězení; že dole v Srbsku, znaje choulostivé poměry, zabýval jsem se výhradně svou úlohou vychovatelskou, a že nikdy ani slovem ani písmem nemíchal jsem se do politiky, a že konečně nyní zde ve Vídni sám ministr vyučování hrabě Lev Thun zasazoval se o to, abych mohl v odboru veřejného vyučování býti ustanoven.

V měsíci červnu r. 1855 nastoupil jsem se svým nejstarším vychovancem cestu do Alp. Tu mohl jsem pozorovati, že všude jsem předmětem zvláštní pozornosti policejních úřadů. V Išlu, kde jsme se dvě neděle zdrželi, policejní komisař vyptával se mé domácí paní, co doma dělávám, jakých dopisů dostávám a co dávám na poštu.

Po našem návratu do Vídně překvapil mě pan Meyer oznámením, že již všechno ví, a že moje záležitost brzy asi bude příznivě vyřízena. „Mluvil jsem," pravil, „se státním podsekretářem policejního ministra Kempena; ten mi ukázal tak zvanou konduitní listinu čili seznam všech takových podezřelých lidí, jako jste vy, a tam vzhledem k tomu

[1]) Já skutečně v tomto domě dle vlastního přání pana Mannera ničemu nevyučoval; měl jsem plnou moc zaříditi toto vyučování dle svého uznání a bráti potřebné k tomu učitelské síly.

jistému ministerskému nařízení, dle kterého při ustanovení ve státní službě má se bráti hlavně zřetel na to, jak ten který se zachoval v letech 1848 a 1849, stojí tedy vedle každého jmena příslušná poznámka. Viděl jsem, že vedle vašeho jmena Dr. Phil. Wilhelm Gabler aus Prag, stojí: Hat sich in den Jahren 1848 und 1849 *lobenswerth* benommen. Zeugen Graf Leo Thun, Minister des öffentl. Unterrichts, Baron Jos. Alex. Helfert, Unterstaatssekretär. Dle toho tedy, řekl mi státní podsekretář von Hell, dr. Gabler musil by býti dvakrát ustanoven. Avšak o jistých osobách pan ministr policejní má svou zvláštní konduitní listinu, a tam musí býti zapsán dr. Gabler. O tom však, skončil von Hell, nikdo z nás ničeho neví; to je úřední tajemství Jeho Excellence. Když jsem věděl tolik," pokračoval pan Meyer, „vtáhli jsme do komplotu pana generála Sauera, který, jak víte, je adlatus Kempenův, a pak také paní baronku Kempenovou. Tímto způsobem jsme se dověděli, že to, co Kempen má proti vám, je z času vašeho pobytu v Srbsku. Co to je, nevíme, ale jisto jest, že to pochází z doby vašeho pobytu v Srbsku."

Vyslechnuv toto důležité sdělení odpověděl jsem, že tu můj rozum nestačuje; že v Srbsku praničeho jsem se nedopustil, a že není možná, aby to bylo něco z doby mého pobytu v Srbsku. Avšak pan Meyer stál na svém a řekl konečně: „Víte co, bude to nějaká denunciace! Prozkoumejte tedy bedlivě celou tu dobu, kterou jste strávil v Srbsku, a buďte především přesvědčen, že to, co Kempen má proti vám, datuje se jistojistě z doby vašeho pobytu v Srbsku."

Nazejtří vypravoval jsem panu Meyerovi tento Bělehradský příběh. Mezi Vídní a Zemunem bylo zařízeno telegrafní spojení. Hrabě Coronini, tehdejší místodržitel ve Vojenské Hranici, pozval knížete Alexandra, aby se na tuto novou, tehdáž tam dole ještě neznámou věc přišel podívat. Kníže s malým komonstvem odebral se do Zemuna. Jeho Vídeňský bankéř Spirta byl o tom zpraven a nacházel se ve Vídni v telegrafním úřadě, když hrabě Coronini v Zemuně ukazoval knížeti srbskému telegrafní aparát a ho vyzval, aby se Spirty na něco zeptal. Kníže vyslovil svou otázku, aparát pracoval, malá přestávka, zvonění, proužek papírový vyběhl z aparátu, a úředník z toho proužku, na kterém kníže nic neviděl, četl odpověď. Kníže v Zemuně jako ze zdvořilosti přijal beze vší poznámky, co se mu podávalo; když ale navečer přišel domů, vyslovil bez obalu své pohoršení nad tím, že jej zvou do Zemuna na takovou komedii, a že on není tak hloupý, aby věřil, že by se mohlo po drátu mluviti z Vídně do Zemuna.

To při tom bylo jaksi vedlejší věcí; hlavní, pokud se mne týče, bylo, co se stalo po produkci telegrafu v komnatách hraběte Coroniniho. Rozumí se samo sebou, že tam pro knížecí společnost přichystán byl jiný požitek, při kterém déle se zdržela, a kterým snad lépe se bavila nežli výkladem telegrafního aparátu. Byl tam také Tima Kněžević, tehdáž pomocník čili státní podsekretář v ministerstvu zahraničných záležitostí, důvěrný přítel Zachův a také můj. Kněžević vrátiv se večer s knížetem vypravoval mi tuto tehdáž pro nás veselou historii. „Hrabě Coronini," povídal mi, „myslí, že vy jste ten náš dopisovatel do Augsburger Allgemeine Zeitung; a já ovšem jsem ho při tom nechal.

Že by rád se mnou slovíčko promluvil, pravil, a přistoupiv se mnou stranou k jednomu oknu řekl: Nedělejte takové tajnosti s tím svým dopisovatelem, vy Srbové; kdo pak to jiný může býti, nežli dr. Gabler? Vaše korrespondence v Augsburger Allg. Zeitung začaly, když Gabler přišel do Bělehradu, a Gabler byl již dříve žurnalistou. Je to tedy věc zcela jasná. Dělal jsem," doložil Kněževič, „jako bych byl zaražen a nemile překvapen tímto sdělením, a Coronini, to si můžete snadno mysliti, je v tomto okamžení úplně přesvědčen, že uhodl."

„A ty jisté dopisy," ptal se mne pan Meyer, „byly asi rakouské vládě nepříjemny?"

„To rozhodně byly," odpověděl jsem.

„A vy znáte toho dopisovatele?"

„Znám; jest to dr. Ant. Springer v Bonně."

„Buďte přesvědčen," pravil pan Meyer, „že máme, co hledáme. Teď napište hned promemoria panu baronu Kempenovi, v němžto řeknete, že jste si nemohl mysliti, co vlastně proti vám má, až vám konečně napadlo, že snad vás pokládá za onoho pověstného dopisovatele, a povězte mu přímo, kdo tím dopisovatelem jest."

Učinil jsem to a byl jsem pak ihned citován do policejního ministerstva, kde státní podsekretář Hell mi doručil můj dávno na policii schovaný domovský list, a řekl mi, že vše se mnou nyní jest v nejlepším pořádku. Prosil jsem o audienci u ministra, a pan Hell mi odvětil, abych si zítra přišel pro odpověď. Přišel jsem, a odpověď zněla, že Jeho Excellence neuznává toho potřebí. Tomu jsem se nedivil, jelikož jsem měl pevný úmysl Jeho Excellenci bez obalu pověděti nemilé pravdy. O státní službu jsem se už neucházel.

Nové obchodní smlouvy.

Napsal

JUDr. **Josef Fořt.**

(Dokončení.)

K doplnění obrazu třeba, abychom seznámili se ještě s obsahem ostatních tří smluv, uzavřených mezi Rakousko-Uherskem z jedné a s Italií, Švýcarskem a Belgií z druhé strany. Dostačí tu jen stručný přehled, neboť vzhledem k Italii a Švýcarsku není nový smluvní poměr až na určité výjimky než prodloužený status quo, vzhledem pak k Belgii nově uzavřená tarifní smlouva postrádá celkem hlubšího významu.

Mezi Italií a Rakousko-Uherskem upraven byl dosavadní smluvní poměr celní a obchodní smlouvou z 1. pros. 1887. Smlouva tato trvati měla v platnosti do 31. pros. 1892, pro případ však, že by včas nebyla vypovězena, až do 31. pros. 1897. Nebylo tudy na ten čas nijakého zvlášť naléhavého hospodářského důvodu, aby platná dosud smlouva

novou byla zaměněna, a to tím méně, poněvadž ze strany Italie, vzhledem k jejímu celnímu zápasu s Francií, sotva bylo lze vypovězení dotčené smlouvy očekávati. Záleželo však patrně na tom, aby všechny tři státy trojspolku současným uzavřením nového poměru smluvního trvající spojenství své též po stránce hospodářské manifestovaly. Italie na tento moment dle všeho mnohem menší kladla váhu, než oba druzí kontrahenti, a tím se stalo, že Italie obdržela novou smlouvou od Rakousko-Uherska i Německa celou řadu výhod zvlášť vzhledem k vývozu požitin ponebí jižního, kdežto ústupky od Italie povolené jsou celkem nepatrné, ba v některých kusech, zejmena co týče se Rakousko-Uherska, značí nová smlouva dokonce zhoršení stavu dosavadního. Platí to po výtce vzhledem k vývozu rakouského zboží lnářského do Italie. Dosavadní smluvený jednotný poplatek celní na lněnou přízi při vývozu do Italie zvýšen byl totiž s 11·50 lir na 17.50 a 22 lir, kdežto ze lněných tkanin místo dosavadních 57·75 lir placeno bude napříště dle stupně jakosti 66·40 a 84 lir.

Podobně jest i smlouva se Švýcarskem v podstatě jen prodloužením statu quo. Dosavadní naše celní poměry se Švýcarskem upraveny byly smlouvou z 23. listopadu 1888. Smlouva tato byla však po zavedení nového obecného tarifu švýcarského z 10. dubna 1891 Švýcarskem vypovězena a vypršeti měla dne 1. února 1892. Na místo její vstupuje nyní smlouva nová, kterouž se položky smlouvy z r. 1888 s nevelkými změnami uvádějí opětně na dvanáct roků v platnost.

Co se konečně Belgie týká, dlužno vytknouti, že mezi státem tímto a Rakousko-Uherskem dosud žádné tarifní smlouvy celní nebylo. Smlouva naše s Belgií dne 23. února 1867 uzavřená obsahovala jen vzájemnou záruku největších výhod. Nově sjednanou tarifní smlouvou rakousko-belgickou povoleny byly sice vývozu našemu tu a tam některé slevy, ale zvláštního významu dotyčné ústupky již z té příčiny nemají, poněvadž celní položky belgického obecného tarifu jsou vůbec poměrně velmi nízké. Vůči Belgii spočívá význam uzavřené smlouvy hlavně v tom, že nízká nynější cla belgická pro celou řadu typických předmětů vývozních nemohou býti po dobu dvanácti let zvýšena. Ostatně jest i vývoz náš do Belgie, země to průmyslovou činností nad jiné slynoucí, celkem nevelikým.

* * *

Došli jsme k poslednímu odstavci své úvahy. Zbývá, abychom hlavní, v předchozích řádcích vylíčené momenty, tvořící obsah nových smluv, zařadili dle toho, jsouli ústupkem či výhodou, do dvou skupin, jichž srovnáním bylo by lze utvořiti sobě bilanci celého díla. Pozorování své činiti budeme, jak přirozeno, s hlediště hospodářských zájmů říše rakousko-uherské, při čemž arci zároveň stane se zjevným, jaký význam dotyčné momenty chovají v sobě pro stranu druhou.

Vizmež tedy nejdřív výhody, kterých Rakousko novými smlouvami nabývá.

Těžisko výhod těch spočívá skoro výhradně v snížení německých cel agrárních a v uzavřené s Německem konvenci veterinářské. K posouzení hodnoty těchto Německem povolených ústupků dlužno však uvesti si na paměť tyto skutečnosti.

Především třeba vytknouti, že míra povolených slev s dosavadních německých cel agrárních jest poměrně velmi skrovná. Vykazujíť slevy ty proti celním položkám, zavedeným v Německu r. 1879 a zvýšeným r. 1885 a 1887, následující obnosy v markách:

	1879	1885	1887	snížené clo r. 1892	sleva
pšenice	1.—	3.—	5.—	3.50	1.50
žito	1.—	3.—	5.—	3.50	1.50
ječmen	0.50	1.50	2.25	2.—	0.25
oves	1.—	1.50	4.—	2.80	1.20
slad	1.20	3.—	4.—	3.60	0.40
mouka	2.—	7.50	10.50	7.30	3.20.

Patrno tudy, že Německo nevrátilo se slevami s obilních cel povolenými ani na úroveň celního tarifu svého z r. 1885. Uvážíli se, že před r. 1879 tuzemské obilí jakož i slad a mouka při vývozu do Německa vůbec žádnému clu nepodléhaly, dále pak že i slevy, při ostatních plodinách a polotovarech zemědělských (příkladně dříví, chmel) novou smlouvou povolené, jsou poměrně nevelky, nebude lze o skrovné míře koncessí v této příčině Rakousku Německem poskytnutých hrubě pochybovati.

Dále vhodno zodpovídati si otázku, do jaké míry dotčené slevy se kvalifikují jakožto předmět kompensační, či jinými slovy, jak velkou újmu si Německo slevami těmito učinilo k tomu cíli, aby v náhradu za ni nabylo od Rakouska výhod ve směrech jiných. Odpověď jest snadná. Známo, že účel obilních cel Bismarckem při jich zavedení r. 1879 sledovaný, byl teprv v druhé řadě povahy agrárně politické. Četné jsou toho doklady, že cla tato vznikla jednak ze snahy, aby celní politice Německa dostalo se útočné zbraně, jednak z ohledů na žádoucí rozmnožení příjmů říšských. Veřejné mínění utěšováno šířením názoru, že na vnitrozemské ceny obilní v Německu nebude celní poplatek nijakého vlivu konati, neboť obnos jeho zaplatí prý cizina, pokud na vývoz přebytků obilní své výroby do Německa daným stavem poměrů vůbec jest odkázána. Agrárně politický ráz řečených cel pronikl teprve v polovici uplynulého desítiletí, když následkem světové, zámořskou soutěží způsobené depresse obilních cen na zemědělství jak v Německu tak v celé Evropě těžká krise dolehla. Tím spůsobem při obojím r. 1885 a r. 1887 provedeném zvýšení německých cel agrárních vystoupila zřejmě snaha k tomu směřující, aby pod záštitou ochrany celní dalšímu klesání výnosnosti německého zemědělství přítrž byla učiněna a současně se mu možnost poskytla, by intensivnějším hospodařením výrobu svou rozhojnilo a nutnost přívozu obilí cizozemských postupně umenšilo. Zatím však naděje tyto úplně sklamaly. Ukázalo se, že pudivý účinek cel na rozhojnění výroby zemědělské v Německu se nedostavil. Plocha pšenicí osetá zvýšila se sice z 2,216.731 hektarů

roku 1878 na 2,303.723 h. r. 1888, však sklizeň v uvedených letech klesla s 3,061.551 tun na 2,870.724 t. Při žitě, hlavní to obilnině Německa, vykazuje jak osetá plocha, tak i sklizeň nikoli nepatrné klesnutí. Totéž platí více neb méně o všech obilninách ostatních. Současně pak přívoz cizího obilí do Německa co rok stále stoupal. Kdežto v letech 1872—79 činil průměrem za rok čistý přívoz (t. j. saldo mezi přívozem a vývozem) pšenice a žita 930.000 tun, zvýšil se tento průměr v letech 1888—89 na 1,281.700 t. Podobně stoupal i přívoz ječmene, jakož i ovsa a kukuřice. Stav tento, jak již z předu úvah našich doloženo, vedl v Německu k poměrům neudržitelným. Spisů, brožur a článků časopiseckých, v nichž dovoláváno se brzké a pronikavé změny, povstala celá záplava. Srovnáním průměrných cen vnitrozemských a zahraničných vypočítáno, že poplatek celní nenese cizina do Německa přivážející, nýbrž vnitrozemský spotřebitel. Dovozováno dále, že tento vnitrozemský spotřebitel neplatí však jenom téměř celý výnos agrárního cla (jenž, jak výše uvedeno, obnášel r. 1889 již přes 101 mil. mark), nýbrž že vedle toho hradí celou onu, pro rok 1889 na obnos 275 mil. mark ceněnou sumu, o kterouž působením cel uměle se zvýšila cena obilí domácího. Vytýkáno, že Německo jakožto stát předem průmyslový, za všech okolností na vývoz svých tovarů jest odkázáno, rovněž tak, jako jest mu nezbytno, vlastní schodek na potravinách hraditi přívozem z ciziny; takovýto stát — uváděno dál — prohřešuje se však těžce sám na sobě, bránili přívozu cizího obilí, které nezbytně potřebuje, zhoršujeli zdražením potravin výrobní podmínky svého průmyslu, a vyvoláváli konečně výbojnou celní svou politikou proti vývozu svých tovarů odvetu ciziny. Takové a podobné rozumování mělo za následek, že až na ojedinělé hlasy krajních agrárníků v celém Německu brojeno proti dalšímu trvání vysokých cel zemědělských. Zvláště mocný, jak výše uvedeno, byl ruch redukce těchto cel se domáhající, když loni Rusko pro vlastní neúrodu zakázalo vývoz nejprv pšenice, později pak i žita. Německá vláda říšská bývala by sotva as mohla dlouho rostoucímu proudu tomu odolati, kdy by právě tou dobou nebylo se vyjednávání o novou nynější smlouvu rakousko-německou ke konci schylovalo. Německo při jednání tom použilo cel agrárních jakožto cenného objektu kompensačního. Jinými slovy: břímě, které hrozilo Německo udusit, vykonalo v posledním okamžiku svého trvání cennou službu tím, že ho použito bylo jakožto ekvivalentu k dosažení výhod poskytnutých Rakousko-Uherskem v oboru cel průmyslových.

Však budiž, hodnotu koncesse, slevením agrárních cel německých poskytnuté, nesluší snad posuzovati výhradně dle stavu věcí tou dobou v Německu panujícího, nýbrž třeba též přihlednouti k významu jejímu pro Rakousko-Uhersko. Nuž ani v této příčině nelze dotyčný ústupek Německa příliš vysoko ceniti. Kdy bychom i pustili se zřetele, že snížení agrárních cel německých prospěje po výtce jen zemím uherským, tož nesmíme zapomínati, že povolená výhoda bude prospívati zemím uherským jen tak dlouho, dokud Německo týchž slev, nyní Rakousko-Uhersku povolených neposkytne též Americe a Rusku. Zvláště o Rusko dnes běží, poněvadž toto bylo až dosud na německém trhu hlavním

našim konkurrentem. Činilť příkladně r. 1889 v celkovém přívozu do Německa percentuální podíl:

při	Rak.-Uher.	Ruska	Spoj. Států
pšenici	26·06%	58·28%	0·46%
žitu	1·48%	86·83%	0·47%
ovsu	3·62%	91.31%	—
ječmeni	43·03%	47·80%	—

V citovaném již několikrát pamětním spise německého kancléře se vypočítává, že sleva v oboru agrárních cel Rakousko-Uhersku povolená značí — berouc za základ stav věcí v posledních třech letech trvavší — roční úbytek na příjmu celním obnosem as 3 mil. mark. Jest na jevu, že výhoda tato rázem zmizí, jakmile Německo snížení cel vůči Rakousku povolené rozšíří i na Rusko. Že Amerika obdrží co nevidět tytéž výhody, které nyní Rakousku byly poskytnuty, nelze pochybovati. O věc tu se již vyjednává. Však i Rusko přijde snad dost brzo na řadu, neboť Německo má v té příčině úplně volnou ruku a tolik nezištné lásky k Rakousko-Uhersku u německých státníků věru sotva lze předpokládati, aby agrárních cel, jež konaly tak výborné služby jakožto objekt kompensační vůči Rakousku, nepoužili v témže směru i vůči mocnářství ruskému.

Další Rakouskem nabytou výhodou jest, jak praveno, smlouva veterinářská, jejíž hodnota však teprve při praktickém provádění jejím stane se patrnou. Naproti tomu slevy Německem v oboru cel průmyslových povolené nepadají hrubě na váhu. Totéž platí vzhledem k průmyslovým clům ve smlouvě s Italií (pokud byla proti dosavadnímu stavu snížena), Švýcarskem a Belgií.

V náhradu za to snížilo Rakousko vzhledem k Německu a ipso facto i vzhledem k ostatním třem smluvním státům průmyslová svoje cla na celé čáře. Pro německý průmysl vývozní mají slevy ty nepopíratelně velkou cenu. Do jaké míry tím konkurrenční spůsobilost tuzemské výroby na domácích trzích bude znesnadněna, těžko na ten čas rozhodnouti. Nelze se tu pouštěti do podrobností. Stačí, vytknemeli, že při každé jednotlivé položce bylo by třeba, hledíc k obecným výrobním poměrům dotyčného odvětví, přesně kalkulovati, zda ta či ona položka celní v dané výši svojí postačuje či nepostačuje k tomu, aby rozdíl mezi podmínkami, za kterých tuzemec, a oněmi, za kterých cizinec vyrábí, plně vyrovnávala. Takovouto přesnou kalkulaci v mnohých odvětvích ani výrobci sami, mající přece poměrně největší znalost všech příslušných poměrův, učiniti nedovedou. Tvrditi, že povolené slevy musí míti za všech okolností v zápětí obecný úpadek výroby tuzemské, jest tudy rovněž tak nesnadno, jako nesprávno jest ničím nestvrzené dovozování, že slevami těmito průmyslová výroba naše nijaké neutrpí újmu. Slevy ony jsou prostě experimentem, o jehož výsledku nás poučí budoucnost. Však již nyní lze právem tvrditi, že experiment tento jest povahy velmi nebezpečné, již proto, že neosvědčili se kalkulace — ač byloli vůbec jaké — za základ mu položená správnou, může míti za následek jenom zhoršení poměrů dosavadních. Rakouská výroba průmyslová se v posledním více než desítiletém období celní autonomie

utěšeně vyvíjela. Nebylo žádných naléhavých důvodů hospodářských, abychom směr, ve kterém se nám celkem dobře dařilo, opouštěli. Dnes však německé nadprodukci na domácí své trhy usnadňujeme cestu; dnes, snižujíce sazby celní, umožňujeme německé soutěži, aby s námi snadněji zápolila na výdatném dosud odbytišti pro tuzemské výrobky průmyslové, v zemích uherských; dnes konečně i uvolňujeme aspoň v principu po svých drahách německému zboží cestu na trhy Balkánské, kteréž již polohou zeměpisnou spadají přec po výtce v obor hospodářských zájmů našich. Jeli domácí naše výroba průmyslová ve všech svých větvích dnešní dobou již dosti silna, aby všem těmto nárazům vítězně mohla odolati, nevíme; tolik však zdá se býti jisto: jeli tu síly s dostatek, aby přívalu německé soutěže mohlo se zdarem býti čeleno, pak se poměry sice absolutně nezhorší, však další vzrůst tuzemské činnosti průmyslové bude neli zcela zaražen, tož aspoň tempo jeho se zvolní; pakli že však dotčené síly oporné dosud v nás není, zaplatíme experiment neodvratným úpadkem.

Tolik s všeobecného hlediska co do slev, obsažených v oboru cel průmyslových v novém konvenčním tarifu rakouském. Na konec sluší ještě zmíniti se o dvou výhodách, jež Rakouskem povoleny byly Italii. První, o níž již z předu byla řeč, týká se zvýšení italského přívozního cla na výrobky průmyslu lnářského, druhá pak záleží v tom, že výhrada stran případného oboustranného snížení cla z vína, obsažená již v předešlé smlouvě rakousko italské, pojata byla též do smlouvy nové. I nejnadšenější obhájci nových smluv — rovněž jako i sama vláda ve své důvodní zprávě — nepokrytě vyznávají, že řečené zvýšení lnářských cel italských dotkne se velmi těžce dotyčného průmyslového odvětví rakouského. Nebylo prý však jinak možná; Italie prý trvala neústupně na svém, tak že neměloli býti celé ex titulo trojspolku vedené jednání úplně zmařeno, musilo prý Rakousko povoliti. Co pak se týče uvedené výhrady stran cla na víno, záleží obsah její v tom, že Rakousko povinno bude dosavadní své clo na víno obnosem 20 zl. snížiti na 3 zl. 20 kr., jakmile Italie uzná za vhodné, trvající své nynější clo z vína redukovati z 20 lir na 5·77 l. Věc tato ve vinorodých zemích jihorakouských způsobila nemalý rozruch, a zástupcové dotyčných krajin na radě říšské činili v té příčině trpké výčitky dovozujíce, že použijeli Italie naznačené výhrady, bude po jihorakouském vinařství veta.

Spějeme k závěrku. Naznačili jsme v hrubých rysech, jaká jest podstata a věcný obsah historicky důležitého obratu, který uzavřenými smlouvami v obchodní politice střední Evropy právě nadešel, a pozorování své konali jsme s kritického hlediska čistě hospodářského. Bylo by snad lákavo, dotknouti se i momentů politických. Upouštíme však od toho, obzvláště pokud se týče politických cílů, jež prostředkem smluv v budoucnosti snad mají býti dosaženy. Pouze k tomu budiž nám dovoleno slovem poukázati, že sám vznik jakož i podstata smluv není než výsledkem politické dynamiky, která tou dobou mezi státy trojspolku panuje. Míra výhod a ústupků, prospěchy i újmy z nich vzniklé odpovídají s překvapující až přesností platné dnes v trojspolku

skladbě sil politických. Vůči tomu nebude soudnému čtenáři za těžko, dáti si odpověď na známou, ze starší jedné francouzské komedie pocházející a Bismarckem při celní debatě již r. 1879 případně použitou otázku: Qui trompe-t-on ici?

Námořní paroplavba rakouského Lloydu.

Napsal

Čeněk Hevera.

Již jednou bylo nám v těchto listech dopřáno, poukázati k veliké důležitosti námořní paroplavby pro zájmy obchodní vůbec a pro zájmy státu rakouského zvlášť.[1] V stručné stati té zmínili jsme se nejen o významu rakousko-uherského Lloydu pro obchodní zájmy naše, nýbrž také o poměru, jaký zaujímá vynikající tato plavební společnost ke správě státní.

Tenkráte byl Lloyd podřízen vlivu dualistické správy říše rakousko-uherské, pročež smlouvy o námořní paroplavbě a dopravě poštovní ze dne 19. března 1888 uzavřeny byly s Lloydem od společného cís. a král. ministra zahraničných záležitostí.

Od 1. ledna 1892 pozbyla smlouva tato platnosti a bývalý rakousko-uherský Lloyd zbaven byl rázu dualistického a podřízen zvýšenému vlivu a dozoru státní správy rakouské.

Příčiny této změny spočívaly v tak nepříznivých poměrech býv. rakousko-uherského Lloydu, že bez rychlé a mimořádné podpory státní správy rakouské sotva by byl mohl konati úkoly, které mu při vzniku jeho byly vytčeny a které se v době jeho rozvoje zvyšovaly. Nepříznivé finanční poměry Lloydovy mají dle líčení úředních svůj původ v silné konkurrenci s plavebními podniky tohoto druhu od států sousedních výdatně podporovanými, ve zvýšených cenách uhlí, v klesání ažia a v nesmírném pokroku technickém v oboru stavby parolodní. Pokroku tomu nemohla společnost při stavbě svých lodí proto stačiti, že vynálezy a novoty následovaly ráz na ráz, tak že mnohdy nový koráb z loděnice Lloydovy na moře spuštěný, už zase byl překonán vynálezy novými, mezi tím učiněnými.

Veškeren lodní park Lloydu sestává nyní z 73 parníků, z nichž 7 pochází z l. 1853—1856; 21 z let 1863—1869; 29 z let 1870 až 1879. Pouze 16 parolodí pochází z desítiletí právě uplynulého. Správa Lloydu snažila se, pokud jí bylo možno, stroje lodí starších nahrazovati soustavou novou, aby tím dosaženo bylo nejen úspory topiva, nýbrž i rychlejší plavby: avšak brzo seznala, že opravy takové jsou jen polovičaté, že nestačují, by vítězně konkurrovala s toho druhu

[1] Obchodní paroplavba států západo-evropských, v Osvětě r. 1889, str. 527 nn.

podniky států sousedních. Kdežto 73 parníky Lloydovy jsou úhrnem o 79.715 tůnách, shledáváme, že má

Navigazione Generale Italiana . . .	111	parníků	o 103.545	tůnách,
francouzské Méssageries maritimes .	62	„	o 177.941	„
severoněmecký Lloyd	76	„	o 185.558	„
angl. Peninsular and Oriental Company	49	„	o 192.658	„

Z tohoto poměru jest ovšem konkurrenční malomoc Lloydova na jevě. Kdežto z parolodí Lloydových jest pouze 6 o 2000 tůnách, má severoněmecký Lloyd 43 lodí, z nichž 15 má více než po 4000 tůnách. Lodi anglické společnosti Peninsular and Oriental Company jsou vesměs zřízeny na více než 2000 tůn; 21 však mají více než po 4000 tůnách.

Mimo to zajisté neublížíme bývalé správě rakousko-uherského Lloydu, řekneme-li, že k vadám dokumentárně potvrzeným připojila se v posledních letech jedna z hlavních: nedokonalost a neprozíravost v řízení a jednání správy ústřední.

Aby se ubránilo katastrofě, jež Lloydu hrozila, byla vláda rakouská nucena, po zevrubném šetření věcí poskytnouti Lloydu nezúročitelnou zálohu 1,500.000 zl. v pěti letech splatnou, a dosavadní subvenci poskytovanou *pro plavbu v moři Adriatickém a Středním* 1,300.000 zl., *pro plavbu zámořskou* 552.630 zl., úhrnem 1,852.630 zl. zvýšiti na 2,910.000 zl. Že schválení této zvýšené sumy v říšské radě stalo se za hlučného odporu opposice sněmovní, jest vůbec známo.

Nová správa rakouského Lloydu jest nyní úplně přetvořena a postavena na základy nové. V čele osmičlenné správní rady nalézá se president císařem jmenovaný. Dva členy správní rady jmenuje c. k. ministr obchodu z kruhu průmyslníků a obchodníků a ostatních šest volí valná hromada akcionářů. Správní rada ustanoví čtyřčlenné komité pro Vídeň za tím účelem, aby bylo prostředníkem mezi společností ze strany jedné a vládními úřady, jakož i kruhy obchodními ze strany druhé. K úkolům výkonné služby zřízeno jest v Terstu zvláštní ředitelství.

Kromě toho při veškerých opatřeních a při vedení správy vyhrazeno jest vládě vynikající účastenství. Ve Vídni a v Praze jsou pro zájmy dopravní se zvýšenou působností zřízeny agencie.

Novou, nyní platnou smlouvou jsou Lloydu za zvýšenou subvenci ustanoveny zvláštní povinnosti a zevrubně jest vypočítána a uvedena plavba proti dřívějšku značně rozmnožená. Nejrychlejší plavba za hodinu obnáší 11 ½ míle námořské (subvence za ní 3·55 zl.); nejmenší plavba za hodinu obnáší 9 mil (subvence 1·80 zl.) Za plavbu o menší rychlosti poskytuje se subvence 1·45 zl.

Účelům válečným jest ve smlouvě vynikající místo vyhrazeno. Dopravě osobní věnovati se má ze strany Lloydu zvláštní péče. Příslušníci rakouští, jsouli bez prostředků, musejí býti bezplatně z ciziny do přístavů rakouských dopravováni a po dobu plavby stravováni.

Lloyd obstarává do míst vytknutých zásilky poštovní a ručí za správnost dopravy a dodání. Plavbu parolodí, k níž jest Lloyd dle smlouvy zavázán, lze roztříditi na dva hlavní směry: I. do přístavů

moře Adriatického a Středozemního a II. do přístavů zámořských. Snad nebude od místa, když plavbu tuto podrobně uvedeme.

Do I. směru patří následující cesty:

1. Z Terstu do Alexandrie a zpět; 52krát ročně. Touto cestou opatřuje se poštovní spojení do Egypta a do Syrie, jakož i doprava obchodní s Egyptem a pohraničnou částí Afriky.

2. Z Terstu do Kotora a zpět; 52krát ročně. Touto cestou opatřuje se poštovní doprava, jakož i zásilky zboží do Dalmacie a do Přímoří.

3. Terst-Korfu-Piraeus-Cařihrad a zpět; 52krát ročně. Zahájením železničné jízdy směrem k Východu dopravuje se nyní pošta z Rakouska do Cařihradu po pevné zemi; po vodě dopravuje se pošta do Řecka a do Levanty.

4. Cařihrad-Varna a zpět; 52krát ročně. Cestou touto opatřuje se poštovní doprava a zásilky zboží z Cařihradu do Bulharska a Rumunska.

5. Terst-Korfu-Zante-Kandie-Smyrna a zpět; 26krát ročně.

6. Terst-Korfu-Patras-Kandie-Smyrna a zpět; 26krát ročně. Oběma těmito cestami opatřuje se obchod se Smyrnou a Malou Asií. Poštovní expedice rakouské: Kandia, Kanea a Retimo s výhodou za účelem spojení se zeměmi rakouskými lodi Lloydové používají. [1])

7. Terst-Korfu-Alexandrie-Beyrut-Cařihrad a zpět; 13krát ročně.

8. Alexandrie-Beyrut-Cařihrad a zpět; 13krát ročně. Těmito cestami opatřuje se spojení mezi Alexandrií a Syrií, pak mezi Syrií a Cařihradem; při každé druhé cestě prodlouží se plavba z Alexandrie do Terstu přes Korfu, což platí také o cestě zpáteční.

9. Alexandrie-Beyrut-Mersina a zpět; 26krát ročně. Cestou touto opatřuje se doprava do severní Syrie a do Karamanie.

10. Terst-Pola-Veglia (Krk) a zpět; 52krát ročně. Cestou touto opatřuje se doprava do východního pobřeží Istrie, jakož i na Quarnerské ostrovy.

11. Terst-Metković a zpět; 52krát ročně. Touto cestou opatřuje se veškera doprava do Dalmacie a do zemí okkupovaných.

12. Terst-Kotor a zpět; 52krát ročně; tolikéž za účelem dopravy do míst Dalmacie.

13. Terst-Dalmacie-Albanie-Preveza a zpět; 52krát ročně. Cestou touto opatřuje se veškera doprava do Albanie a na Jonské ostrovy.

14. Terst-Korfu-Patras-Piraeus-Volo-Soluň-Cařihrad a zpět; 26krát ročně.

15. Terst-Piraeus-Soluň-Kavala-Cařihrad a zpět; 26krát ročně. Obě tyto cesty mají zvýšenou důležitost pro obchod s Thessalií a Macedonií. Plavba koná se okolo území řeckého.

16. Cařihrad-Burgas-Braila a zpět; 40krát ročně. Cestou touto opatřuje se obchodní spojení se zeměmi na dolním Dunaji.

17. Cařihrad-Trapezunt-Batum a zpět; 52krát ročně; pro spojení s Armenskem, se zeměmi Kavkazskými a s Persií.

---

[1]) Na c. k. rakouské poštovní úřady v Turecku obsažen jest v minulém rozpočtu státním náklad 91.280 zl, úhrada 105.300 zl.

II. Plavbou zámořskou konají se tyto cesty:

18. Terst-Bombay a zpět; 12krát ročně za účelem spojení s přední Indií.

19. Terst-Bombay-Hongkong-Šanghai a zpět; 12krát ročně; pro spojení se zadní Indií, Čínou a Kalkuttou.

20. Kolombo (Ceylon)-Kalkutta a zpět; 12krát ročně.

21. Terst-Santos a zpět; 6krát ročně pro spojení s Brasilií.

Kdežto plavba po moři Adriatickém a Středozemním obnášela dle smlouvy dřívější 946.000 m. mil, obnáší nyní 1,042.320 mil; plavba zámořská obnášela dříve 337.800 mil, nyní obnáší 431.208 m., tedy úhrnem dříve 1,283.800 m., nyní 1,473.528 mil.

Obchodní důležitost, jež spočívá ve spojení s místy a přístavy zemí cizích, seznati lze z následujících dat: R. 1880 obnášel *vývoz* z Terstu 117,194.636 zl., r. 1889 dostoupil 156,094.065 zl.; r. 1880 obnášel *dovoz* do Terstu 135,033.299 zl., r. 1889 dostoupil 204,864.811 zl.

Obchodní spojení s Indií a východní Asií Lloydem obstarávané jeví se takto:

Roku 1881 obnášel *vývoz* 3,686.818 zl., *dovoz* 22,712.391 zl., r. 1890 obnášel *vývoz* 20,953.594 zl., *dovoz* 30,427.740 zl.

Mezi místy, jež při našem vývozu vynikají, dlužno jmenovati Bombay, Kalkuttu, Hongkong, Massavu, Singapore, Surabaju (Java), Port-Said a j.

Ze zboží r. 1890 k nám doveženého jest na předním místě bavlna (236.870 metr. ctů.); káva (33.600 metr. ctů); olej kokosový (15.480 m. ctů.); olej ricinový 14.730 m. ctů.); juta (8910 m. ctů.) a j.

R. 1890 obnášel vývoz do Brasilie 1,156.951 zl., dovoz z Brasilie 9,627.864 zl. Největší částí dovozu byla káva. Porovnámeli dovoz a vývoz do zemí východních a zámořských s dovozem a vývozem ostatním, seznáváme, že vyvážíme na východ hlavně tovary průmyslové a do zemí západních (Německa, Francie, Anglie) výrobky hospodářské. — —

Že opět jedna páska obě polovice říšské, rakouskou a uherskou, spojující, byla novou organisací Lloydu přetržena, z toho vzešel opět nový zisk pro polovici uherskou. Vláda uherská podporujíc všemožně uherskou akciovou plavební společnost „Adrii," jež jest výhradně ve službách uherských, vyhradila si osvobození parníků této společnosti od poplatků, jež cís. a král. konsuláty lodím předpisují.

Čelný spis o českém státním právě.

(Dokončení.)

Práva, svobody a starodávné zvyklosti zabezpečovány byly národu vždy při novém osazování trůnu obapolnou smlouvou mezi národem a králem. Kterak smlouvy tohoto druhu byly zdělávány a jakého byly obsahu, líčí spisovatel ve stati IV.: *Obsah smlouvy mezi národem a králem.*

Za vlády rodu domácího, Přemysloviců, nebylo toho potřebí, aby zabezpečení starobylých práv od nastoleného krále zachováno bylo budoucí paměti podrobně a písemně. Teprve po vymření Přemysloviců vyžadovali si Čechové od panovníků z rodů cizích, když trůn český osazovali, písemných smluv, jimiž nový panovník sliboval a písemně zaručil, že nebude libovolně rušiti domácího práva českého a ukracovati svobod i starodávných řádů říše české. Významným dokladem toho je diplom, který byl vydán veškeré obci království českého r. 1310 od Jana Lucemburského. Po všeobecném úvodu vyjmenována jsou v něm starodávná práva obyvatelů království českého, kteráž jim nastupující král Jan zabezpečuje:

1. Čechové i Moravané jsou povinni táhnouti do pole k obraně neb upokojení země české nebo moravské. Nejsou však nikterak povinni válečnou výpravou táhnouti za hranice jmenovaných zemí, leda že by se králi podařilo pohnouti je k výpravě za hranice prosbami nebo peněžitou odměnou.

2. Bez sněmovního svolení nemá král Jan ani jeho nástupcové vybírati obecné berně mimo dva případy, totiž ke korunování krále a když vdává král český dceru. Míra berně v těchto dvou případech jest v diplomu Janově — patrně podle staršího, ustáleného zvyku — do podrobna stanovena.

3. Obnovuje se právo, aby statky držitele zemřelého bez pořízení spadaly, když by tu synů nebylo, také na dcery a v nebytí synův i dcer na další pokrevné příbuzné obojího pohlaví až do čtvrtého kolena. Teprve když by nebylo ani takových příbuzných, spadnou statky na krále. Na komoru královskou spadají také statky odsouzeného pro zločin ke ztrátě hrdla.

4. Král Jan zavazuje se za sebe i za své nástupce určitými a jasnými slovy, že žádný cizinec nemá býti dosazen v Čechách ani na Moravě za úředníka zemského nebo dvorského a že žádný cizozemec nemá tu býti připuštěn ke koupi, k dědění, k držení statků nebo důchodů. Kdy by se toho cizozemci dostalo darem, odkazem nebo věnem s manželkou z Čech nebo z Moravy, nebo jakkoli jinak, má to vše během jednoho roku prodati obyvateli domácímu. Kdy by tak neučinil, připadá věno příbuzným jeho manželky.

V novém vydání své knihy obírá se dr. Kalousek podrobněji otázkou, zda diplom Janův, zachovaný ve dvou starých opisích, pořízených od soukromníků, pokládati dlužno za pouhou formuli privilegia chystaného, navrženého, jehož originál však se nezachoval a nikdež o něm není zmínky ani potuchy, nebo zdali přes to pravdě se podobá, že privilegium, jehož obsah z formule zachované nahoře jsme položili, skutečně Čechům bylo vydáno, jako potom o rok později r. 1311 Moravanům na sněmě v Brně. Moravský diplom podnes chová se v originále v zemském archivu v Brně. Spisovatel přirovnává formuli diplomu z r. 1310 s originálem diplomu moravského a přesvědčivými vývody dochází úsudku, že Čechové jistě obdrželi od krále Jana při jeho nastoupení privilegium téhož asi rozumu jako později Moravané.

Důležité privilegium Janovo bylo r. 1347 prostě obnoveno od Karla IV. Později vnikaly do obsahu jednotlivých smluv při přijímání

nového krále nové a nové výminky, přispůsobené rozmanitým potřebám a tužbám časovým, týkající se hlavně ve věku XV. a XVI. zájmů náboženských. Z nich všímáme si smlouvy krále Vladislava z r. 1471, sepsané na generálním sněmě v Kutné Hoře a potvrzené poselstvu českému v Krakově. Smlouva ta i co do obsahu i co do formy byla půldruha sta let vzorem smluv při nastolení nového krále českého.

Král Vladislav potvrdil především Pražanům právo, že král budoucně nikde jinde nemá býti volen, nežli v Praze na radnici Staroměstské. Potvrdiv zápisy předešlých králův, vydané Čechům a Moravanům na náboženství, zaručuje celou ústavu a všechna práva zemská, stavovská i soukromá. Beze svolení sněmovního nemá král jakkoli nakládati s říšskými klenoty a s archivem i s hradem Karlštejnem, kdež byly chovány, rovněž také s deskami zemskými. Král přijížděje do Čech ke korunování, slibuje přísahou dodržení svých závazkův třikráte, jednou hned na pomezí, na hranicích země české, pak před branami Pražskými a po třetí na hradě Pražském při korunování. Po korunování přijímá přísahu a slib věrnosti v zemích přivtělených. Na Moravě děl se obřad, kterým nově zvolený král činil předepsanou přísahu zemi na zachování svobod a práv jejích a stavové pak slibovali jemu věrnost a poslušenství, v Brně neb v Olomouci (zevrubně popsal jej pan Ctibor Tovačovský z Cimburka), ve Slezsku počínajíc od krále Vladislava ve Vratislavi.

Starobylá zvyklost, že nový král zavazuje se k zachovávání ústavy a všech řádů zemských, nabyla po smrti Jagellonce Ludvíka platnosti základního zákona zemského tím, že volicí sněm r. 1526 dal v desky zemské zapsati toto ustanovení: „Aby prve král český volen ani dědic korunován nebyl, leč nám přiřkne práva, privilegia a svobody naše podle obyčeje a zvyklosti v tomto království od králů českých zachovávané potvrditi, a to skutečně v času jmenovaném vyplniti.“ Ferdinand I. vydávaje Čechům podle uvedeného vzoru Vladislavova potvrzení práv a svobod zemských, uznal kromě jiného také uvozované ustanovení o potvrzování práv a zvyklostí zemských od krále nově nastupujícího. Vše to pozdější králové při svém nastolení opakovali. Opakoval revers před korunováním r. 1617 také Ferdinand II., zavazuje se, že jakmile dosedne na trůn, potvrdí všechna práva, svobody, privilegia a zvyklosti království českého, „ve všech punktích a klausulích, nic ovšem nevymiňujíc.“ —

V stati V. popisuje Kalousek *Nástin ústavy české a moravské před převratem Bělohorským*. Jde o to, pokud moc královská byla neobmezena a pokud obmezena.

V rozepři mezi králem Ferdinandem I. a stavy českými vyměřil sněmovní nález obor *neobmezené* moci královské způsobem záporným, ustanovuje zásadu, že „král má moc, vše, co by bylo k užitku jemu i jeho dědicům a k obecnému dobrému země, to říditi, působiti a spravovati potud, pokudž by se neprotivilo řádům, právům, svobodám, privilegiím a zřízením zemským království českého.

Král český měl z moci neobmezené jisté *důchody samostatné*, neodvislé od povolení či kontrolování sněmu. Zdrojem důchodů těch byly požitky ze statků komorních, královských („na království“), z úroků

a berně měst královských, z desátků a berní klášterův a vysokého duchovenstva, z berní, jež mohl král ukládati stavům ke korunování a k svatbě svých dětí, dcer i synů, ze cla, vybíraného ze zboží vyváženého do ciziny a z ungeltu, cla dovozného ze zboží cizozemského i cla průvozného, z bání na drahé kovy, v XVI. věku z obchodu se solí, z poplatků od židů, kteří pokládáni byli za roby komory královské. Mimo stálé tyto příjmy družily se k důchodům královským příjmy nahodilé z práva k odúmrtem, z poplatků při přechodech svobodného majetku z jedné osoby na druhou, z pokut, ze statků propadlých za některé těžké zločiny a pod. Samostatné důchody tyto spravovala *rada komory královské*, zřízená v Praze r. 1527. Jejich zájmů a právních záležitostí hájil *prokurátor královský*.

Moc zákonodárnou vykonával král až na nemnohé výjimky společně se sněmy zemskými a generálními. Výjimky týkají se hlavně těch záležitostí, které jsou spojeny s komorou královskou, pak dávání sirotkům práva zletilosti k vykonání jednotlivého právního skutku, povolování trhů v městech a osadách, povolení k hrazení měst, stavění i boření hradův a tvrzí, udělování erbův, vůbec udělování všelikých výsad stavům, obcím, sborům a osobám, pokud by nebyly na ujmu platným již právům a svobodám zemským i soukromým.

Také *moc výkonná* byla rozdělena společně mezi krále a stavy až na některé případy, jako na př. správa důchodů komory královské. V obor samostatné výkonné moci královské patřilo nařizování obecné hotovosti k obraně koruny české i proti nepokojům domácím, a libovolné nakládání se samostatnými důchody královskými.

Z neobmezené moci měl král svoje *soudy královské*, t. j. tři veliké, soud komorní, soud dvorský čili manský a radu nad appellacemi, mimo to menší soudy, jako soud hejtmana lén německých, soud nejvyššího mincmistra v záležitostech báňských, soud Chodův šumavských a pod.

Kromě toho měl král moc zdržovati konání spravedlnosti v jednotlivých případech udělením *glejtu* čili průvodního listu, kterým osoba, opatřená glejtem, byla chráněna před soudem i před vykonáním rozsudku smrti, již vyneseného nad ní. Byloli potřeba, pečoval z moci své král o *vykonání všelikých rozsudků mocí vojenskou* i z povinnosti hájil země vlastní mocí proti odpovědníkům a zhoubcům.

Moc královská *obmezena* byla nejhlavněji sněmy. Výdatná záruka této obmezenosti od jednání sněmovního a záruka zemských svobod vůbec světle se zračí zejmena v právu *povolování a odepírání berní*, v právu zaručeném podle starodávné zvyklosti od Jana Lucemburského a vždy pak obnovovaném od nového panovníka. Ukládání a vybírání berně bylo na všecky časy uznáno odvislým na dobrovolném svolení sněmu zemského v Čechách a na Moravě. Až do převratu Bělohorského nikdo nikdy neuvozoval práva toho v pochybnost a nikdy tudíž nebyla rozepsána berně beze svolení sněmovního. Právo to bylo výslovně při každém sněmovním povolení berně znova a znova od krále uznáváno a potvrzováno tím, že král po svolení vydával stavům zvláštní revers, kdež vyznával, kterak mu byla povolena berně k jeho žádosti nikoli z povinnosti nějaké, nýbrž toliko z dobré a svobodné vůle a ni-

koli na ujmu právům stavův a že teda odtud nemá a nemůže býti vyvozován nějaký právní předsudek o budoucím povolení berně. Berním peněžitým rovnala se dobrovolná, sněmovním usnesením určovaná povinnost staviti králi do války jistý počet najatých vojáků, pěšců nebo jezdců, opatřených válečným úborem i vypravených se zásobami potravy na určitý čas. Při povolování peněz na vojsko takové bývalo výslovně vymíněno, aby správa vojáků z Čech a Moravy svěřena byla důstojníkům z domácího obyvatelstva.

Sněmům českým a moravským, jednak sněmům generálním společně s králem, jemuž příslušelo právo sankce, vyhrazena byla *moc zákonodárná* v obecných věcech zemských a státních. Tenť byl obyčej a právní zvyklost od pravěku. Jasně nasvědčují zákonodárskému právu sněmovnímu doklady z r. 1272 za krále Přemysla II., r. 1294 za krále Václava II. a r. 1355 za Karla IV., kdy sněmové odepřeli přijetí zákonníků navržených od jmenovaných panovníků.

Spisovatel vykládá, jak starodávná práva a zvyklosti, zřízení zemská byla sbírána v Čechách i na Moravě v jednotlivé svody, vhodně zredigované, kteréž potom byly tiskem vydávány i doplňovány a napravovány pojetím nových zákonů z usnesení sněmovních. Usnesení sněmovní, potvrzené králem, nabývalo platnosti zákona zemského teprve tehda, když bylo doneseno od poslů čili relátorů královských, jmenovaných od krále z nejvyšších úředníkův zemských, a zároveň od relátorů stavovských, volených od sněmu po čtyřech osobách ze stavu panského a rytířského, ke dskám zemským v čase zasedajícího sněmu a u přítomnosti všech tří úředníků desk zapsáno. Tím děla se záruka neklamná, že nic nestalo se zákonem, žádná relace na věc zemskou obecnou nemohla tu dojíti platnosti zákona, k níž by byl nesvolil sněm jmenem země společně se sankcí královskou.

Pokud se týče obmezení *výkonné moci* královy, nemohl král použiti hotovosti zemské do války zahraničné leč s povolením jedné každé země na sněmu. Když pak sněm králi povolil pomoc ve smyslu uvedeném, t. j. pomoc peněžitou, v naturáliích nebo žoldnéřích, nebo povolil, aby zemská hotovost za hranice se vypravila, dával král stavům revers, kdež je ujišťoval, že výpravu tuto z dobré a svobodné vůle svolili, nikoli snad na ujmu práv a výsad stavovských.

Rozdíl mezi oborem královské moci neobmezené a obmezené naznačován byl názvem ústrojů správy ústřední, zřízených ku vykonávání jedné i druhé působnosti. Úředníci, kterými král vykonával svou moc neobmezenou, sluli *dvorskými*, později *královskými*. Úředníci v oborech té moci, o kterou se král dělil se stavy, jmenovali se úředníci *zemští*, také *stavovští*.

Nejvyšší úředníci zemští v Čechách byli podle hodnosti své v tomto pořádku: nejvyšší purkrabí Pražský, nejvyšší hofmistr zemský, nejvyšší maršálek zemský, nejvyšší komorník zemský, nejvyšší sudí zemský, nejvyšší kancléř království českého, nejvyšší písař, podkomorník zemský, dva purkrabí Karlštejnští, purkrabí kraje Hradeckého.

Od nich dlužno rozeznávati *nejvyšší úředníky dvorské, královské v Čechách* v tomto pořádku: Nejvyšší sudí dvorský, president nad appellacemi, president komory královské, nejvyšší mincmistr království če-

ského, prokurátor královský, hejtman lén německých, hejtman hradu Pražského.

Kalousek vypisuje podrobně obor působnosti a spůsob dosazování k úřadům a zodpovědnosti jednotlivých úředníků jmenovaných i jejich úředníků menších, podřízených. Vede si rovněž tak při výčtu *nejvyšších úředníků zemských na Moravě*, kteřížto byli: hejtman markrabství moravského, nejvyšší komorník markrabství moravského, nejvyšší sudí zemský, nejvyšší sudí dvorský, podkomorník, nejvyšší písař zemský.

Stať V. zakončena je přehlednou charakteristikou samosprávného rázu ústavy Předbělohorské a pohledem na vývoj její, při němž nenedostávalo se také různých stránek temných, jimiž připravována byla bezděky náhlá potom katastrofa.

Obsah statě VI. a poslední napověděn jest nadpisem *Dějiny státního práva českého v letech 1620—1848.* Spisovatel vyšetřuje na začátku původ a přípravy (ovládané vlivem rádců Ferdinandových) ku prohlášení a vydání „Obnoveného práva a zřízení zemského dědičného království českého.“ Probírá pak oprávněnost theorie tehdejší o propadlých právích a zřízeních českého království následkem povstání. V této otázce důležitá je listina, kterou Ferdinand II. vydal devatenáctý den po datum Obnoveného zřízení, dne 29. máje 1627 a kterou „potvrzuje království českému obecně všech jeho starých privilegií, svobod, práv a zvyklostí, pokud proti Obnovenému zřízení zemskému nečelí a v něm již zrušeny nejsou.“

Na základě znění této listiny vyšetřuje spisovatel dále, která privilegia uznával Ferdinand II. za shodná s obnoveným zřízením zemským tak, že proti němu nečelí a vedle něho obstojí, a sice vyšetřuje obdobou podle potvrzení privilegií moravských od téhož panovníka r. 1628. Výsledek podrobného vyšetřování shrnuje spisovatel v ten rozum, že celitost a svéprávnost koruny české plně byla uznána potvrzením základního zákona Karlova a ustanovením generálního sněmu za řádnou instituci positivného veřejného práva veškeré říše české. Ferdinand II. potvrdil také všecka privilegia na neodcizování od koruny beze svolení sněmu českého. Zaručena jsou dále starodávná práva vždy uznávaná, počínajíc inauguralným diplomem krále Jana Lucemburského, t. j. o neukládání berní bez svolení sněmovního, o nepovinnosti válčení krom k obraně země, o nepřipouštění cizozemcův k úřadům a k držení statků v zemi. Vůbec přiznána jest stavům moc zákonodárná o právu veřejném, ba i o mnohých kusích práva soukromého.

Po té spisovatel vyšetřuje, v čem obnovené zřízení zemské se neshoduje se starou ústavou, v čem ji mění, a odtud vyvozuje, že teda vše ostatní, čeho se obnovené zřízení nedotklo, i po vydání obnoveného zřízení trvá nepřetržitě a právoplatně dále. Novoty a změny, zavedené od obnoveného zřízení do praxe, vyčítá autor dopodrobna, dovolávaje se příslušných k tomu dokladů. Stopuje pak osudy veřejného práva v zemích českých ve věku XVII. a XVIII. až do polovice tohoto století, kterak se jevila snaha měniti státní právo české různými předpisy a řády nově vydávanými. Kniha ukončena vřelým „závěrkem.“ —

Již pouhý, stručný obsah spisu Kalouskova o českém státním právě tomu nasvědčuje, že vážné dílo toto, psané slohem jasným a jadrným, s hlubokou znalostí věci, založenou na studiu dlouholetém, má vedle významu vědeckého na poli naší historické literatury nemenší důležitost pro každého Čecha, jenž se v něm dočte podstaty a historie českého státního práva. Historikovi uložil spisovatel mimo to ve skladbě svojí z různých pramenů všechen příslušný, důležitý materiál. Kdo přečte spis Kalouskův, odloží jej s přesvědčením, že je to dílo ceny trvalé. Zaujímá místo mezi předními, základními spisy historie české vůbec.

Několik myšlenek

o současném románu francouzském.

V.

V řadě moderních psychologů francouzského románu zaujímá vedle Bourgeta bez odporu první místo Edouard Rod, toho času profesor university Ženevské. Logickou přesností a hloubkou analysy vyniká i nad Bourgeta, avšak není poetou, a jen tímto nedostatkem vysvětluje se jeho menší oblíbenost a populárnost. V poslední době jaksi s příhanou vytýkalo se Bourgetovi, že jest romanopiscem žen, a hlavně žen aristokracie Pařížské. Je v skutku něco pravdy na této výtce, avšak stejně lze Roda nazvati po výtce romanopiscem mužů, ovšem s tou odchylkou, že nevybírá si látky ze světa aristokratického, že na úspěch v kruzích těchto nepočítá, nýbrž každého myslícího, vážného ducha zajímati může. Rod jest poněkud doktrinář, jemu nikdy nejde o effektně vystrojený děj, o luzně vyšperkované scény. Na dně všeho, co píše, leží vždy myšlenka ethická, vždy k slovu hlásí se nějaký sociální problém, který má býti rozluštěn; po této stránce je Rod více sociálním filosofem než básníkem romanopiscem. S tím docela je v souhlase i zevnější forma jeho děl. Románová forma jest při nich věcí nahodilou, myšlenky jejich stejně by vyplnily závažné essaye, ba skoro zdá se nám, že forma moralisující rozpravy jest duchu jeho bližší a příbuznější než forma ryze románová. Ze všech jeho děl teprve poslední román *Obětovaná*, [1]) který v poměrně krátké době dočkal se již druhého vydání, má ve všem formu veskrze románovou. Vše, co předcházelo, jako díla: *Běh za smrtí*, *Smysl života*, *Scény ze života světoobčanského*, ani sbírku jeho novel nevyjímajíc, jest zřejmým dokladem, jak Rod formu románovou s velikým úsilím teprve hledal. V posledním románu vystupuje teprve vypravovatel v obrysech určitějších vedle moralisty. Jen mimochodem budiž podotknuto, že stejně jako na poli výpravné prosy a snad i více vyniká Rod na poli studií

[1]) La Sacrifiée 1892, Paris, Didier.

literárních a uměleckých, ba skoro lze říci, že činnost jeho rozdělena je stejnoměrně mezi tyto oba druhy písemnictví. Stačí vytknouti jen jeho *Studie o 19. století*, obsahující sbírku menších statí o Leopardim, Praerafaelitech anglických, o Wagnerovi a hudební esthetice německé, o verismu v poesii italské, a dále jeho knihu nadepsanou *Morální myšlenky doby přítomné*, v níž se snaží shrnouti všecky nejzávažnější myšlenky doby naší, pojednávaje se vzácným důmyslem o různém proudění myšlenkových směrů od Renana až k Tolstému. V stejný obor spadají jeho dvě samostatná díla, koncem minulého roku vydaná, jedno o *Dantovi* a jeho době, v kterém snad až s přílišnou skepsí probírá stav otázky Dantovské, podávaje vedle kritických svých poznámek podrobný rozbor Božské komedie; druhé větší dílo o *Stendhalovi*, na něž jsme se již v druhém článku těchto studií odvolávali. Na místě tomto chceme se zabývati jen Rodem romanopiscem, a tento jeví se nám nejúplněji v třech dílech svých, o nichž zmíniti se chceme. Jsou to: Běh za smrtí, Smysl života a Obětovaná.

Běh za smrtí [1]) jest nejstarší práce Rodova. Byl původně uveřejněn v časopise La revue contemporaine, jehož redaktorem byl Rod v l. 1885 až 1887. Román ten, po umělecké stránce nejméně dokonalý z děl Rodových, jest velice důležitý se stanoviska rozvoje jeho individuality a velice zajímavý, chceli kdo nahlednouti, jak myšlenkový svět autorův těžce zápasil s uměleckou formou. Zároveň jest román ten jakousi stopou, již v mysli autorově zanechala filosofie německá, především filosofie Schopenhauerova. Je to poněkud divné u Francouze, ale nesmíme zapomenouti, že Rod jest rodem Švýcar (nar. v Nyonu r. 1857), a že tudíž v jeho povaze snoubí se povahy obou národů. Hloubavý totiž a filosofující duch německý tvoří jaksi základ povahy jeho, která studiemi v Berně a v Berlíně utužena, dlouholetým pobytem v Paříži octla se takřka v ohnisku a na křižovatkách nejrůznějších směrů moderních. Zde osvojil si Rod francouzskou formální obratnost a zvláště tu vzácnou pružnost duševní, s kterou vniká stejně v naturalismus Zolův jako v diletantismus Renanův a jíž, pravý kosmopolita ve smyslu Bourgetově, má otevřený smysl pro myšlenky Tolstého.

Běh za smrtí jest jakýmsi milníkem první periody v duševní evoluci Rodově. V románu tom mnohem více převládají myšlenky německé filosofie než v kterémkoli díle jeho pozdějším. V ohledu formálním pak nelze ani Běh za smrtí románem v obvyklém slova smyslu dobře nazývati. Je to spíše denník zmítané a nenasytné duše, která v nesouvislých zápiscích s neobyčejnou přísností k sobě líčí své vnitřní pochody a převraty, která chce býti co možná upřímnou a přece, jak titul již sám naznačuje, nemůže se vybaviti z jarma pessimistické theorie Schopenhauerovy. Již jedna z prvních vět jest pro celou tvorbu Rodovu v této periodě význačna: „V mém životě není fakt, nikdy se mi nic nepřihodilo, a jestli se mi kdy něco přihodilo, sotva jsem to spozoroval; u mne se hned příhody mění v pocity, které však bezvědomá a bezprostředná analyse ihned ničí a rozkládá.“ Přirozeno, že eklekticismus jest hlavní známkou takto organisované bytosti, a jelikož

[1]) La course à la mort, Paris, Didier (čtvrté vydání).

každý eklekticismus zrovna jako diletantismus vylučuje úplnost povah, chápeme, že následky tohoto stavu duševního vyhraňují se v autorovi hned z počátku v pochybovačnost o sobě samém, ústící postupem času v nejčernější pessimismus. Charakteristické jest přiznání autorovo, kterým sobě vysvětluje, proč nemohl nikdy býti ani úplně šťasten, ani úplně nešťasten, že nemohl si vysvětliti, zda překážka jeho duševního rozvoje jest v něm, či závisíli na nahodilých poměrech a okolnostech jeho života. Postupujeli takto autor od stránky k stránce, aniž by předváděl před zraky čtenáře zajímavé postavy aneb vzrušující události, nemůže dílo jeho býti ničím jiným, než jakousi vivisekcí vlastního „já.“ Takováto neunavující vivisekce každého hnutí myšlenkového a citového mohla by snadno státi se jednotvárnou a unavující. Je tu dvojí cesta, kterou lze se vyhnouti tomu, buď jest toto „já“ tak individuelní, tak silné a zajímavé, že váhou svou stojí za to, aby se mu věnovala celá kniha, aneb musí forma takovýchto konfessí býti na neobyčejném stupni umělecké vytříbenosti a dokonalosti. U Roda jaksi obé ruku si podává. Podařilo se mu, že v díle svém nevyjádřil pouze sebe, nýbrž jistě valnou část mladší, myslící generace současné a při tom učinil to stylem tak sytým a lahodným, že jinak unavující forma denníková neb dopisová jest jediné možným způsobem k vyjádření jeho duševního života. Byl by snad ještě lepší v případě tomto monolog lyrický ve formě čistě básnické (viz na př. Haraucourtovu zajímavou zpověď lyrickou v „Seul“), avšak vytkli jsme již z předu, že Rod básníkem není. Že snad není mínění naše o formální dokonalosti Rodova románu pouze subjektivní, že dílo jeho našlo hojného ohlasu v stejně naladěných a stejně myslících duších, toho nejlepším důkazem jest, že tento román bez děje a zápletku, bez postav, pouhý obraz duše lidské, stále sebe analysující, dospěl v krátké době k čtvrtému vydání. Patrno, že každá myšlenka, každá citová analyse prošla zde opravdu výhní duševní, že tato kniha životních vzpomínek, reflexí vnitřního života spočívá vesměs na skutečnosti, že líčení různých pocitů, ať v lásce, ctižádosti, slávě, přesycenosti i zášti má pevné základy v autorově minulosti, že vše, co může této věčně hladovící a nenasycené duši býti buď ostnem aneb aspoň částečným ukojením, ať jsou to nové objevy ve vědě, aneb nové směry umělecké, jež ona zachycuje s vášnivostí pravého diletantismu, jest ovládáno svrchovanou jistotou logicky myslícího ducha, kterému chybí pouze něco, aby byl kompletním, ať již co myslitel aneb co umělec, a kterému v nedostatku tohoto zdá se celý život býti šíleným cvalem za jediným neodvratným cílem — smrti a zničení. Povaha, kterou autor líčí, nemůže ani býti blaseovaná, neboť nemá k tomu ani dosti času. „Jak jsou lidé přesycení šťastni!“ volá na jednom místě. „Ovšem, přesycenost hlodá je stejně jako touha nenasycená, a vyčerpaná jejich obraznost zírá do prázdna. Ale oni aspoň zažili a měli to vše, co jim nechuť působí, oni byli pány všeho, čím dnes jejich mdloba pohrdá. Ale já mám nechuť a hnus i z toho, čeho neznám, či lépe, já příliš živě cítím, že hnus se tají v jádru i v kořenu všeho!“ Ani problémy sociální a vědecké, ani záhady umělecké nemohou upokojiti a nasytiti tuto duši. Pro snahy socialistů a filanthropů má ona stejný úsměv jako pro sny básníků a umělců. Snad až příliš pohroužil se do

studia, zdá se tomu aspoň nasvědčovati toto charakteristické místo: „Můj mozek je pln knih, stojí tam seřaděny, svázány v teletinu, pergamen a marokkin, brošovány, s deskami žlutými a zelenými, staré knihy vyrvané prachu bibliothék, svazky, jež jsem proletěl náhodou nebo z potřeby, falešné novinky a staré ohřívané věci, nesmrtelná arcidíla a hloupé tlachy, sta a tisíce jich, nevím ani počtu jich, a všecky řvou mi své sobě navzájem odporující myšlenky, své nesmířitelné theorie, své různé pocity. Slyším zvučné lamento romantiků, v tom co těžké alexandriny caesurou rozsekané táhnou za sebou své konce skrze závitky mého mozku, slyším theology, theosofy, filosofy, sofisty a řečníky, jak mne ohlušují hřmotem svých doktrin, slyším jejich hesla: Positivismus! Spiritualismus! Idealismus! Deismus! Materialismus! všecko čím dál, tím delší a prázdnější, jak se mísí v jediný nářek, podobný hučení větru v bezedných propastech.“ Ani cesty nevyléčí tuto ztýranou a unavenou duši. Jako raněný jelen uchyluje se konečně v samotu, vyvoluje si romantickou krajinu v Rýnském Sedmihoří, kde hledá neli úplného klidu, aspoň okamžité úlevy v kráse přírodní a v hudbě Wagnerově. Avšak i tato exkurse končí smutně. „Ne vidět, ne cítit, jak to vyslovil starý Michelangelo, jest prý nejvyšší aspirací těch, kteří všecko viděli a všecko procítili. Úplný klid a strnutí jest poslední výslednicí všeho.“

Tento lyrický román nemohl ovšem býti jedinou a poslední odpovědí na problém otázky životní, která stále a stále stavěla se před duší autorovou. On byl pouze obrazem, jak v určité době autor sám a s ním snad i valná část současníků na životní otázky se dívali. Však i proti své vůli pokračuje autor s dobou svou, a Rod, jehož eklektická duše chytala všecky záchvěvy myšlenkových směrů, cítil se brzy nucen chopiti se staré otázky poznovu. Stalo se to ovšem s hlediska jiného, se zkušenostmi jinými a také v podstatně rozdílné formě umělecké. Kniha nazývá se *Smysl života* [1]) a již názvem svým zřejmě praví, jaké jsou její cíle. Jestliže v Běhu za smrtí přiblížil se autor teprve dlouhými oklikami a skorem až na konci k problému životnímu, útočí ve Smyslu života přímo na tento problém, chce vyrvati odvěké tajemství a rozluštiti jednu z nejspletitějších otázek člověčenstva. Má pravdu Jules Lemaître, [2]) pravíli, že při veškerém positivismu, s kterým autor odpovídá na otázku, již si položil, vidí vždy ironický úsměv na jeho rtech, jenž autora při každém tvrzení ze lži kárá a k jeho vývodům a důkazům vždy připojuje svou utajenou negaci, že přece snad život vůbec cíle a smyslu nemá. Následek toho jest, že i tato druhá kniha Rodova jest stejně smutna, jako kniha jeho první. Tam líčí zklamání a snahy člověka od přírody nešťastného, při kterém jeli výslednicí pessimismus, jest aspoň omluvitelný, zde však v celé knize líčí jen lidi šťastné aneb aspoň takové, kteří za normálních poměrů by šťastni býti mohli, a přece jest výslednice knihy táž, jako v případě prvním. Hrdina románu chce žíti, je šťastným v lásce i v manželství, miluje a je milován, a přece klíčí na dně duše jeho stará hořkost neukojení, výsledek to ustavičné vnitřní analyse vlastní, která

---

[1]) Le sens de la vie, Paris, Didier (osmé vydání).
[2]) Les Contemporains V.

i štěstí své pitevním nožem rozbírá a která i na vrcholu požitků se vmýšlí v časy minulé a neurčitými výhledy v budoucnost otravuje si každou šťastnou chvíli. Když se hrdina románu ožení a je šťasten v době líbánek, stýská se mu po volných dnech jeho staromládenectví; žijeli po boku ženy své v horském zátiší, obává se napřed, jak hlučný život Pařížský se postaví mezi něj a mezi jeho choť. Když pak konečně má se státi otcem, tu se vnitřní jeho nepokoj stupňuje z dvou příčin: předvídá bezpečně, že bude vyrušen ze svých zvyků, a hrozí se myšlenky, že nebude náležeti ženě své sám a jediný. A když přijde konečně dítě na svět, odvrací se od něho s bázní, nebo nemůže si rozluštiti problém, proč volal do života tuto malou bytost, když nemůže jí odkázati více v úděl a věno než bolest a strach před bolestí. Teprve, když dítě vážně ochuraví, a on cítí nebezpečí, že by je ztratit mohl, probouzí se v něm pravá láska otcovská a on začíná milovati dítě své ve chvíli, kdy je ztratiti má. Tento případ v jeho domácnosti a občasná lektura děl Tolstého a Dostojevského odhalí mu starou pravdu životní, že život jediné tenkrát smysl má, máli pevný cíl, a cíle toho nemůže míti, než v obětování sebe i svých snah někomu jinému. Vzpomene si na starou pannu, kterou znal v mládí svém, která jsouc chuda i nemocna, pouze silou resignace, vlídnosti a lásky žila spokojeně a šťastně, obětujíc sebe dětem jiných. A jelikož všecko v naší době musí býti v systém upraveno a příslušně pokřtěno, nazve hrdina románu nové náboženství své *altruismem* a umíní sobě obětovati celý život svůj snahám humánním a filanthropickým. Počne navštěvovati schůze a shromáždění filanthropických spolků, sestoupí až k anarchistům a socialistům, ale brzy je oklamán a ochlazen, jednak neurvalostí těchto lidí, jednak přímým nepochopením velkých úkolů, jimž se chtějí věnovati. Pak začne prováděti altruismus ve vlastním domě, přijme do domu sirotka pochybného původu a špatného vychování, z něhož chce učiniti řádného člověka, avšak zkušenosti jeho jsou i zde smutné, a nezbývá mu nic jiného, než sirotka z domu vyhnati. Smutné tyto zkušenosti v oboru filanthropie naplňují jeho nitro trpkostí a pochybností, že snad sám nestačí k výši těchto úkolů, až konečně nahledne, že pro lidi slabé, pro třtiny, jakou on jest, je víra jediným útočištěm v tomto bludišti. Náhodou setká se s přítelem z let studijních, který druhdy platil za atheistu a liberála, nyní však jest úplně věřícím. Šel by rád po jeho stopách, ale hlubší jeho filosofické vzdělání a sama vlastní jeho povaha vzpírají se slepé víře. Sestrojí si aspoň vlastní systém, polo filosofický, polo náboženský, jejž nazve *illusionismem*, který ale je tak slabý, že nahodilá přítomnost při mši v chrámu sv. Sulpice shroutí celý systém, jehož autor dojat jsa obřady a zpěvy církevními rád by se pomodlil zase otčenáš, jen kdy by to dovedl.

Ovšem jest povaha, již Rod v románě tomto líčí, naprosto výminečná, ano zdá se nám býti ještě zvláštnější, nežli hrdina v prvním románě jeho Běh za smrtí. Hledaje pak důvod těchto vnitřních muk své oběti, svaluje autor všecko na *diletantismus* a líčí najednou hrdinu svého jako representanta celé skupiny vzdělaných a polovzdělaných lidí, kteří propadli kultu tohoto moderního náboženství. Pokusili jsme se již jinde vyložiti hlavní známky tohoto moderního diletantismu

který v podstatě své má jen jmeno společné se známým všetečným ochotnictvím v říši uměn a vědy, kterému se oddávají z dlouhé chvíle lidé polovzdělaní a z pravidla bohatí, kteří dnes diletují v hudbě a zítra v poesii, a kteří právě proto, že tento diletantismus vyplňuje jen prázné chvíle jich života, jsou právě ti nejšťastnější na světě. Neaspirují k dokonalosti v té neb oné říši umění a věd, jim stačí jen dotknouti se lehce něčeho a vybrati si z toho, co je baví a zaměstnává. Zcela jiný však jest diletantismus moderní, který jest vyškolenějším dítkem eklekticismu a jehož jádro je v tom, že se jeho adept prosytí všemi stupni lidské kultury, otevře své srdce dokořán všem směrům lidské myšlenky, sbírá a ssaje jako včela pel ze všech květin, i z otravných, dovede se vžíti v každou fási lidské vzdělanosti, opojiti každou velikostí cizí, snad právě proto, — že se mu vlastní nedostává. Bylo již jinde poukázáno k tomu, že otcem tohoto moderního diletantismu jest Renan. Massám nauka tato nebezpečna nikdy nebude, nebo ty mají jiné starosti, především o chléb a výživu, ona bude vždy údělem duší raffinovaných a všemi výsledky civilisace přesycených. Tíhne vždycky k universálnosti a tudíž k duševnímu kosmopolitismu; že je svůdná, o tom pochyby není, že by však nauka tato obsahovala v sobě takové prohlubně pessimismu a zoufalství, jak líčí Rod, zdá se nám skutečně poněkud přemrštěné a románovité. Podle něho dospěl by člověk svého zaokrouhlení morálního a své zralosti pouze v přilnutí k jedinému ať již k náboženskému nebo filosofickému systému; musel by nejen ignorovati, nýbrž proskribovati každou nauku jinou, musel by se státi konservativcem toho kruhu myšlenkového, v němž vyrostl a byl vychován — kdy by chtěl se dočkati ne snad svrchovaného štěstí životního, nýbrž toliko jakéhosi vnitřního klidu a rovnováhy. Rod však zatracuje diletantismus, a výmluvné jeho anathema je tak mohutné a promyšlené, že neváháme položiti je sem v plném znění: „Ach, třikrát nešťasten, kdo zavadil o nešťastný diletantismus! Bez reflexe, bez výpočtu, hnán vlastní přirozeností a duchem doby, oddal se jeho cestám a neviděl jejich nebezpečí. Nebo je to tak příjemné a zdá se to býti distinguované pohrávati sobě ideami, opíjeti jimi vlastní vlohu svou, vybírati z nich to nejlepší a jako boháč, který rozlívá na svůj kapesní šátek voňavky, jichž cenou by mohl vyživiti celé rodiny chudých, elegantně si jimi posypávati stezku životní. Ale i tyto rozkoše, jako všecky rozkoše vůbec brzy vyvětrají. Člověk umdlí konečně při pohledu na duhy, které rozžíhá nad každým předmětem prismatu svého ducha. Přijde neštěstí, přijde stáří, cítí se konečně člověkem, a hle, vzbudí se v něm nezdolná touha, jíti se tajně pomodlit do zákoutí kostelního, složit tam své utrpení a vědět, že jej někdo poslouchá, — ale nyní je to Bůh, který se k němu chová ironicky, který rozbírá a rozumuje a vrací mu všecky otázky, jež on mu dříve kladl, a s výsměchem jej provází celým řetězem hříšných okovů, jež sám si byl ukoval. A tu sřítí se veškera pýcha jeho, cítí nad sebou hmotné závaží prázdnoty, kterou je obklopen a která jej zabírá, vzpouzí se proti nadvládě vlastní vlohy, z které si utvořil sám nedobytnou pevnost, ale marně — poněvadž zalíbilo se jemu v sobě samém, bude pro věčné časy osamocen v sobě.“

Pokud víme, nedostalo se diletantismu posud tak příkrého odsouzení. Souvisí to snad s tím, že i u hlavních pěstitelů jeho, Renana i Bourgeta, byl on pouze těkavým motýlem, jenž vybíral si jen příjemné stránky ze svých theorií — Rod však s houževnatostí Švýcara a hloubavostí Němce vnořil se v poslední jeho důsledky. Lemaître s velkým důmyslem vyvrátil tyto kombinace Rodovy, ukazuje, jak zároveň s touhou vše pochopiti a proniknouti, která tvoří vlastní jádro diletantismu, vzniká nesmírná sympatie, láska a odpuštění ke všemu. Duchaplným obratem ukazuje to Lemaître na vlastním hrdinovi románu Rodova, nebo jeho diletantismus nezabránil mu býti šťastným manželem a třeba poněkud opozdil rozvoj jeho citu otcovského, byl jediné příčinou, že cit tento byl v něm silnější a opravdovější. Naopak, tento diletantismus mu dovolil a usnadnil, že mohl pochopiti veškery koncepce životní otázky a různá zklamání, která zažil v oborech filanthropismu, nemohou padati na váhu, nebo týkaly se pouze případů jednotlivých a ne celku, a byl to právě diletantismus, který přivedl hrdinu ke křesťanské lásce, pokoře ducha a k resignaci.

Nejlépe posud definoval Bourget podstatu diletantismu těmito slovy: „Je to disposice ducha velice intelligentního a zároveň velice rozkošnického, která působí, že jsme přístupni po řadě veškerým různým tvarům lidského života, a která nás vede tam, *že můžeme propůjčiti se všem, ale nemusíme se vzdáti žádnému z nich.*“ Konečně ústí celý diletantismus ve slovech, že vše pochopiti je zároveň vše prominouti, a zdá se, že tato zásada stala se vyznáním nejvyvolenějších duchů moderní Francie, a že kniha Rodova, majíc býti výstražným signálem proti této tendenci duševní snad až do krajností zasahající, může se snadno státi myšlenky té evangeliem a apostolátem.

Zdá se, že Rod, který po románě tomto obrátil se více na pole studií literárních a kulturních a teprv posledním dílem svým opět zabočil na pole románu, vzdal se myšlenky luštiti velké problémy životní v celkových skupinách a omezil se, což jest nejen s filosofického nýbrž hlavně s uměleckého stanoviska šťastnější, na případy jednotlivé. V posledním románě jeho *Obětovaná* neobrací se více proti ethickému vyznání celých tříd a skupin, jakými jsou pessimismus neb diletantismus, nýbrž vybírá si jednotlivý případ společenského života, jejž snaží se neli rozluštiti, aspoň osvětliti se svého stanoviska. Že problém ten je opět rázu ethického, že běží tu o záhadu svědomí, rozumí se při Rodovi samo sebou.

Pierre Morgex, povoláním lékař, slíbil svému soudruhovi z dob mládí, advokátu Marcelovi Audouinovi, že urychlí jeho smrt, kdy by mrtvice, která jej častěji ohrožovala, měla se snad prodloužiti v delší chorobu. Mezi tím však zamiluje se Morgex do Klotildy, ženy přítele svého, a nyní váhá dlouho, když nadešla rozhodná chvíle, dostáti slibu svému. Ví, že jest Klotildou milován, ví, že by smrt přítelova mohla urychliti vyplnění jich nejvroucnějších tužeb, a právě myšlenka vlastního zájmu, který má na smrti Audouinově, zdržuje jej od vyplnění slibu jeho. Konečně se rozhodne, a když muka nemocného nepřestávají, dá mu tak silnou dávku morfia, že skutečně urychlí jeho smrt, ale v témž okamžiku přísahá sám sobě, že se Klotildy pro vždy od-

říká. Nemá však síly dodržeti tuto přísahu a v krátké době pojme za choť vdovu přítelovu. Ale tajemství jeho tíží jej nesmírně, a stále hledá, jak by usmířil výčitky svého svědomí, a nenachází jiné cesty, než že opouští Klotildu, nebo zdá se mu, že stal se vrahem přítele svého jen proto, by jej mohl okrásti o jeho ženu. Učiní tak a oddá se zcela vykonávání své vědy, skutkům křesťanské lásky a stane se v krátce obětí panující nakažlivé nemoci. Zajisté problém to velice zajímavý a skorem kasuistický. Morgex bojoval dlouho, ještě než přítel jeho byl zachvácen chorobou svou, bojoval, i když vyplnil svůj slib, a bojoval i tenkrát, když dosáhl cíle svého — ruky Klotildiny, kterou v krátce obětoval vlastním vrtochům. Vůči každodenní morálce, která by se v případě Morgexově snadno upokojila, vztýčil zde autor morálku vyšší, vybíravější, která jde až ke kořenům předcházejících skutků a která ukazuje, že i nejpřísnější všední morálka lidská nemůže postačiti duším povznešenějším a ryzím. Morgex ve vnitřním sporu svém obrátí se nejdřív na representanta moci světské, který z úřadu soudcovského postavil by jej před porotu, však v případě, že by byl porotcem sám, prohlásil by jej za nevinného. — Toť hlas morálky všední, která mu ovšem nedostačí. Uteče se k instanci druhé, kterou je abbé Borrand; tento vyslechne jeho zpověď a má k ní jedinou odpověď: „Bratře, vy jste veliký hříšník a hříšníkem jste od prvního dne, kdy jste otevřel srdce své myšlence cizoložství. Jakmile jste zaplál touhou po ženě bližního svého, cizoložil jste v srdci svém, ale vy jste ovšem nemyslil na něho, nýbrž důvěřoval jste v sebe, a tím jste se zatratil sám, nebo chtěl jste se povznesti nad zákony věčné, nad zákony prosté, které nepřipouštějí ani rozhovoru o sobě ani umenšení svého, a které desatero shrnulo v přikázání: Nezabiješ! Život náleží jediné Bohu, a není důvodu, který by mohl omluviti krádež jediné půlky vteřiny života lidského. Vy však jste přeslechl velký tento hlas, ponořil jste se v svou pýchu a v svůj blud, vy jste rozumoval a nevšiml jste si, že sofismata vaše souhlasila s vaším srdcem. Považoval jste je za hlasy svědomí, a zatím to byly hlasy vášní vašich. Dilektikové našli by cesty, aby zmenšili váš zločin, lidé světští by vám dali snad rozhřešení, já však musím vás zatratiti.“ A když se zoufající lékař ptá, co mu zbývá k další pouti životní, odpovídá mu abbé: „Nemohu k vám mluviti jako ke křesťanu, poněvadž nevěříte, ale věčná morálka, která existuje pro věřící jako pro neznabohy, ukládá všem jisté podmínky odpuštění. Mohu vám říci jediné: Musíte pykati za vinu svou!“ Že pykání to vedlo k opuštění Klotildy a zasvěcení života trpícím a tak skoro k jistému druhu sebevraždy, jsme již naznačili. Jest ovšem jiná otázka, byloli toto rozluštění jedinou správnou cestou v daném problému, čili jinak řečeno, zdali by hrdina románu nenašel jiné východiště z labyrintu svého než právě cestu, kterou mu naznačil abbé Borrand. Zbývá zde vždy Klotilda, která v celém pojmutí autorově jest ubohou, nevinnou obětí ať již filosofického nebo náboženského egoismu jeho. Zdá se nám vždy pravdě nepodobné, že by Morgex, který jest v jádru svém atheista nebo aspoň filosof, mohl obětovati ženu, která neučinila nic jiného, nežli že se přiznala, že po smrti manžela svého by jej mohla milovati. Toto obětování nevinné ženy jest omluvitelné ze strany zpo-

vědníka Morgexova, nikdy však ne se stanoviska muže, který skutkem tím dává jenom důkaz svého egoismu. Egoismus tento jest sám o sobě ovšem heroický, ale vůči Klotildě jest vždycky neomluvitelný. Ona je ovšem, jak titul knihy správně praví, *obětována*, ale hrdina dostál rozluštění problému knihy pouze za cenu vnitřního rozporu, nebo nelze si mysliti, že by člověk jeho vychování, lékař a filosof, podlehl tak snadně výkladům kněze, který ozbrojen pouze morálkou desatera klidně béře na sebe zodpovědnost ztraceného života ženy ubohé a ve všem nevinné. Na každý spůsob jest Obětovaná v ohledu uměleckém mnohem dokonalejší než v ohledu ethickém. Jest rozhodným pokrokem ve formální stránce romancierově, ale zároveň ukazuje, že v Rodovi jest ze všech stránek jeho individuality *doktrinář* nejsilnější.

Jar. Vrchlický.

Hmota a pohyb.

Podává

O. Frant. Vaněk.

Člověk jsa bytostí omezenou, musí rozeznávati každý dojem od jiných, aby jej mohl chápati; musí tedy svět zevnější, jak se jemu jeví, rozložiti si v myšlenkách na jednotlivosti, ježto mu jen tak může porozuměti; avšak tyto jednotlivosti, aby nabyl o nich přehledu, musí opět uvesti v jakýsi soulad i jednotu maje při tom zejmena zření k dojmům sobě podobným; takto vytváří si člověk vlastní svůj *svět vniterný*, t. j. svět představ a pojmů. [1])

Jestliže člověk na př. po delší dobu s téhož místa přijímal pořadí stejných dojmů, pojímal to jako předmět *hmotný*, a to tím více, přesvědčilli se zrakem neb hmatem o jsoucnosti takovéhoto předmětu; přijímalli však po delší dobu z různých míst pořadí stejných dojmů, nazval je *pohybem*.

Rozdíl tento pokládán za skutečný zejmena proto, že omezenost zraku našeho uvádí k našemu vědomí jen pohyby nejhrubší, jak nás o tom poučil drobnohled [2]) i dalekohled. Rovněž dějí se mnohé proměny v přírodě tak zdlouhavě, tajně i nepozorovaně, že naši smyslové jich nepostihují, ač přece o nich nelze pochybovati. Nevidíme a neslyšíme na př., jak tráva roste v té chvíli, kdy na ni hledíme; ale ona roste přece, každou vteřinou stává se větší. Ještě více nezměnným zdá se nám býti žulový balvan, ale kdy bychom se na něj podívali za několik století, užasli bychom nad velikými změnami, jakých zakusil.

---

[1]) Viz naše statě: O theoriích atomových a Látky a síly v Osvětě 1890 č. 8 a 1891 č. 5.

[2]) L. Hajniš (v Osvětě 1878, 539): „Kapka vody, pravý to mikrokosmos, jest prostému zraku našemu jednotvárnou hmotou: kde tisíce živých tvorů vznikají a hynou — tam pro ucho i oko naše *mrtvé prázdno.*“

Vůbec kdykoliv a kdekoliv se nám zdá, že trvá něco neproměněnného, je strnulost tato právě jen *zdánlivou* asi tak, jako se při krátkém pozorování ukazovatel na hodinách zdá býti nepohnutým. Mnohé přeměny stávají se patrnými teprve po staletích, ba tisíciletích, a pomyslímeli si tedy ukazovatele, který by potřeboval 1000 let, než by proběhl ten kousek cesty, jejž urazí nyní za hodinu, máme obraz přiměřený.

Že se hmota obyčejně pokládá za „mrtvou", toho původ sluší hledati tudíž v nedůstatcích hlavního našeho smyslu, jenž k vědomí člověka přivádí pouze dojmy měřitelné. Zaujímáli totiž předmět menší úhel zorný, než jaký vyžaduje naše oko, neb také, jeli rychlost tohoto předmětu takovou, že jí zrak náš postihnouti nemůže, nečiní na nás žádného dojmu neb jen dojem velmi nepatrný: rychlost výchvějů *za* violovým koncem vidma nechápeme rovněž tak, jako pohyb ukazovatele na hlodinách, jenž by se za 1000 roků pošinul o 36°. Poněvadž pak většina pohybů na zeměkouli se podobá pohybu tohoto ukazovatele, či jinými slovy, poněvadž většina pohybů v přírodě aequilibruje, nemohl je ovšem člověk pozorovati a měl tedy za to, že většina viditelných předmětů trvá v klidu, neproměnnosti, smrti. Soudil, že viditelné pohyby jsou stavy jen výminečnými; pravidlem, že jsou předměty nehybnými, tedy hmotou o sobě, jíž pohyb se udílí teprve z venčí, tak že jest možno zcela přesně lišiti jej od předchozího a potomního stavu klidu.

Pojem pohybu v tomto významě omezen byl jen na měnu místa jakéhosi předmětu, t. j. na pohyb *zevnější*, neboť pohyb *vniterný* byl příliš málo zřejmý a zjevný, a ježto zeměkoule se pokládala za cosi nehybného ve všemmíru, měl pojem pohybu toliko úzký význam oproti zemi. Dle toho pak si člověk utvořil vniterný, myšlenkový svůj svět a rozpůlil jej ve dvé části, z nichž jedné přisuzoval klid, druhé pak ruch. Promítaje pak jako obyčejně vniterný tento svůj svět ve svět zevnější, skutečný, nazval domnělý stav klidu *hmotou*, zjevnou pak měnu druhé části *pohybem*; neboť nebyl s to *současně* dojmy, jež svět zevnější v něm budil, chápati, ačkoliv současně dojmy ty v něm byly vzbuzeny a on současně je přijímal.

Rozdíly ty ovšem zjednodušily se prodlením času následkem smyslových dojmů o pohybech, jichž předmět byl neviditelný. Tak cítil člověk zejmena vanutí vzduchu, ale neviděl ho. I soudil zcela přirozeně, že *cosi neviditelného jest v pohybu.* Také seznal, vida kotouče prachu, smrště písečné a p., že toto neviditelné jest s to uvesti do pohybu domněle nehybnou a viditelnou hmotu a že ji v pohyb také skutečně uvádí, a tak byla na snadě domněnka, že *veškery* pohyby pochodí asi od podobné neviditelné jsoucnosti. I přeměnil představu svou v ten spůsob, že všemu neviditelnému přisuzoval ruch, všemu viditelnému domnělý klid, i jal se tvrditi, že toto neviditelné, — jež nazval „dechem" či „duchem" — maje na mysli vánek, vítr — nejen jest příčinou, nýbrž i vlastním původem všelikého v přírodě pohybu.

Vzduch byl to také, který Egypťanům a později Hellenům zavdal podnět ku představě o jemném, ohnivém *éthcru* v nejvyšší obloze a již

opět Chr. Huyghens (r. 1687) vzkřísil uveda éther do moderní vědy.[1]) Kdy by se hypothesa tato bývala omezila na éther jako ústředí, jímž se šíří vlnky světla, tepla atd. mezi tělesy světovými, nebylo by, co bychom proti ní namítali; neboť prostor mezihvězdný nelze pokládati za naprosto prázdný, nýbrž vyplněný jakousi jemnou látkou (snad vodíkem), a tuto látku bylo by možno nazvati étherem. Než hypothesa ta šla dále a pravila, že tento éther vyplňuje netoliko světový prostor, nýbrž i mezery mezi t. zv. „atomy" průhledných a athermaních těles, k čemuž neměla však nižádného oprávnění, ježto dosud nižádnému chemikovi se nepodařilo zachytiti tento éther v některé své retortě a ježto mechanická theorie úplně již zničila hypothesu o odpudivých obalech étherových neb étherových atomech, dovodivši, že výjevy ty lze si vysvětliti vniterným pohybem, t. j. teplem. Spolu však stal se éther jako látka svrchovaně pružná ale tíži nepodléhající původcem t. zvaných netěžin (imponderabilia), na kteréžto hypothese zbudována byla na př. ona druhdy proslavená emanační theorie světla, dle níž světlo není leč nadmíru jemnou a z těles báječnou rychlostí se roncí *látkou.* Podobně mluvilo se o fluidech tepelných, magnetických a o flogistonu, jímž vysvětlováno hoření. Než nauka tato byla důkladně zvrácena, jakmile se poznalo, že výjevy těchto t. zv. „netěžin" nejsou látkami, nýbrž, jak J. Krejčí[2]) se vyjadřuje, „výsledky *pohybu* sdělené látce mezihvězdné — vzduchu — od hvězdných těles, jehož *dojem* zrakem neb citem pochopený právě nazýváme světlem, teplem atd."

Zejmena však sem náležejí představy o tak zv. „silách," t. j. o čemsi neviditelném různého druhu, které jednak se pojímaly trpně jako „pryžcové moře," v němž atomy trvaly v určitých místech i disposicích jako zmrzlé rybičky, jednak, a to hlavně, jako činné agens, jímž vše v ruch a vír uváděno, které podobaly se tedy Platonovým „pravzorům,"[3]) Aristotelovým „tvarům," jichž touha po zpředmětnění vyvozovala pohyb, a také Anaxagorově *νοῦς* neb *τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον* scholastické filosofie.[4])

A přece není nesnadno uznati, že síly ty nejsou leč výplodem nezdolné zosobňovací snahy, takořka rétorickým obratem našeho mozku, který utíká se k slovu, poněvadž se mu ku pravému výrazu nedostává pojmu. Jest to táž snaha, třeba zjemněná, která druhdy člověka při-

---

[1]) Dle Th. Fechnera (Phys. u. phil. Atomenlehre. Leipz. 1864, 2. vyd. 98) sestává prý éther z atomů, jichž vzdálenosti od sebe jsou tak značné, že rozměry atomů proti nim mizí a dle prof. dr. B. Raýmana jsou prý moderní „chemikové již na tom *měřiti* dokonce vzdálenosti" mezi jednotlivými atomy! (Přednáška při slavn. otevření české akademie dne 2. prosince 1891 v Nár. Listech ze dne 3. pros. 1891 k č. 333.)

[2]) V Osvětě 1875, 109.

[3]) U Platona byl „pravzor" (či idea) samostatnou a dokonalou substancí, kdežto u Aristotela *tvar* substancí, která teprve *se* hmotou tvořila dokonalou substanci. V. Otto Caspari: Die Irrthümer der altclassischen Philosophie. Heidelberg 1868.

[4]) Ještě Des Cartes (Princip. phil. p. 2. n. 36.) učil, že třeba jako příčinu všelikého pohybu uznávati „deum ipsum, qui materiam simul cum motu et quiete in principio creavit et tantumdem motus et quietis in ea tota, quantum tunc posuit, conservat."

měla, aby křoví i prameny, skály, oblaka i moře osídlil výtvory své fantasie.

Z černých mračen vyrazí blesk — toť zjevení mocné síly elektrické v oblacích ukryté; kámen do výše vhozený neodvratně k zemi tíhne: jakás síla přitažlivá tak činí; pára z jezera vzhůru se vznáší — síla tepla ji vyhání; střelný prach jiskrou se vzejme — výbuch děje se silou lučebnou atd. Ani stín poznání a vniknutí v úkaz samý! Slovem „síla" vysvětlovalo se vše, co se zove *kvalitativním*; tuhými, nezměnitelnými „atomy" vše, co se zove *kvantitativním*. A jako tyto pra- či prvočástky přeroznamenitě si učenci představovali, [1]) tak bylo lze také „síly" — o nichž se mělo za to, buď že v „atomech" těchto vězí, neb také z nich vystupují a prázdným prostorem neb étherem se šíří a je obklopují — mysliti si velmi dobrodružně.

Brzy byla to nehmotná tykadla, podobná rohům slimáků, jež odstrkovala atomy ve všech směrech na billiony mil daleko do prostoru světového; brzy opět netělesná chápadla, jimiž síly jako polypové vzálené atomy i tělesa k sobě přitahovaly a ve stejný rej i tanec uváděly; brzy zase strašidelné příčky neurčité délky, kterými atomy byly udržovány od sebe ve slušné vzdálenosti, nebo mohutnými ostny a bodáky, před nimiž vše dávalo se na útěk; neb i mysteriosní baterie, z níž vylétávaly všemožné bombardementy molekulí a snad i atomů. Ale pak též meziplanetární provazce a lana, jimiž celý vesmír se pojí a víže, neb i neviditelné uzdy všudy přítomného Faetona, jimiž bezčetné atomy a molekule jako divocí ořové ve vyměřených i vytčených se udržovaly drahách.

To vše by pěkně bylo v pořádku, kdy by vědě šlo jen o pouhé hříčky a kdy by se mohla spokojiti látkou či atomy bez sil a silami bez substrátu. Aby se však čtenář nedomníval, že jsme snad žertovali, uvedeme na př. výrok Otta Liebmanna, [2]) jinak myslitele hlubokého. Poslyšme, jak si síly představuje: „Síly jsou kausální strašidla, ale reální, nikoliv imaginární. Vezměme jen do rukou železný klíč a bližme se jím až na několik coulů vzdálenosti k mocnému elektromagnetu, tu pocítíme již toto strašidlo. Jest právě tu! A vsunemeli mezi klíč a magnet silnou stěnu, na př. dubovou desku neb na palec tlustou skleněnou tabuli — nic na plat! záhadný tah působí jako prve! Síla jest pojem pomezný. Od těles vychází, na tělesa působí, obklopuje tělesa jako neviditelná účinná sféra, jímá ze slunce, sama nejímatelná, planetu a pohání ji dle odvěčných zákonů prostorem světovým; drží nás ze středu země pevně přikovány na povrchu planety a nedopouští, abychom od ní odletěli do prostoru světového, podobně jako písečné zrnko od koule, jež byla uvedena v rychlé otáčení. Existenci její známe, essenci její neznáme."

Nikoliv, to není správné! My víme nejen, že to, co silou zoveme, jest, nýbrž i co jest; víme, že jest cosi účinného; účin ten jeví se však na věcech samých, a pokud nemáme dostatečných důvodů hledati příčinu jakéhosi účinu či výjevu *mimo* něj, třeba hledati ho tam,

[1]) Viz čl. O theoriích atomových v Osvětě 1890, II., 692 a násl.
[2]) Analysis der Wirklichkeit. Strassburg 1876, 269.

kde účin neb výjev ten znamenáme. Síla není žádné strašidlo sídlící ve středu země, která nás téměř přimrazuje k zemskému povrchu; síly nejsou též strašidelná tykadla a chápadla, která ze slunce nutí zeměkouli k oběhu; nejsou to nehmotná fluida, která různé látky vespolek slučují; nejsou též mystické jakési agens, jež by na př. ve střelném prachu odpočívalo jako líná herka a na to náhle se vřítilo do koule jako kůň v trysku, nýbrž — jak dále dovoditi se pokusíme — jsou pouze účiny či výjevy světového pohybu. Popíráme proto také, že by síla byla pojmem pomezným, že by objímala tělesa, z látek *ven* zasahovala, popíráme slovem, že by byly látky či částice sil prosté a síly bezhmotné, neboť hlubší poznání přírody přestupující meze našich smyslů dovodilo, že není sil bez látek, pohybu bez hmoty, že předměty jsou v neustálém pohybu či chvění, že bytí od měny ve skutečnosti jest nerozlučno, že rozdíl mezi nimi spočívá toliko v našem vysvětlování, k vůli němuž různíme pohyb od hmoty, která se pohybuje.

„Musíme se stříci," praví V. Šafařík,[1]) „omylu základního, jako by hmota se skládala z jakéhosi substrátu roztažitého a pevného, ale pro sebe mrtvého a nečinného, jenž teprve přistoupením k němu neb vystoupením z něho sil vzatých odjinud (z kontaktu jiné hmoty) měnil by se ve hmotu činnou, zjevnou. Již základní vlastnost hmoty, roztažitost jest výjev pohybu." — „Jest to omyl, jako by dvě různé kvality, které představa naše dělí, byly dvě různé podstaty (essence) ve skutečnosti oddělené a jen jaksi post festum svázané."

A rovněž omylem bylo by souditi, že hmota sama o sobě není nic, než pohyb, neboť hmotou zoveme to, co se pohybuje; a naopak to, co zoveme látkou jakéhosi předmětu, jest jen předmět v okamžiku bezkonečného svého pohybu, nikoliv látka či hmota sama o sobě. Hmota není tedy „toto" a pohyb „ono," hmota a pohyb nejsou čímsi skutečně rozdílným, (distinctio realis), nýbrž rozdíl ten záleží a bytuje pouze v našem vědomí (distinctio rationis). Proto hledali dynamisté marně hmotu, chtíce nalezti mrtvou a nečinnou, t. j. *klidnou* podlohu sil! Jeli v přírodě *vše* v pohybu a činnosti, nemůžeme si ovšem ani hmotu mysliti jako cosi nehybného a naopak.[2])

Podobá se téměř, jako by bylo osudem věcí nejzřejmějších a nejméně záhadných, že od hlubokých myslitelů byly prohlašovány za nejhlubší tajemství. Jako jest dosti těch, kdož zcela do pravdy popírají hmotu a rozsah, tak byli opět i jiní (ve starověku Zeno, v naší době zejmena Bedřich Herbart) kdož popírali opět pohyb, ba i možnost pohybu. Sofismata, jimiž tak činili, předkládávají obyčejně profesoři logiky svým žákům k rozřešení, chtíce seznati jich ostrovtip; není tudíž třeba, abychom se o nich šířili. „Jak malomocnými jeví se přece" — podotýká *O. Liebmann*[3]) ve světlém okamžiku — „dialektické táčky přemudřelé spekulace oproti hmatavé skutečnosti! jak

---

[1]) Rukověť chemie. V Praze 1878, 5, 14.

[2]) Lat. *materia* z kořene *mâ* = působiti, tvořiti; týž pojem obsahují i slova: mâtar, mater, matrix, matka, Mutter a p. Srv. A. Fick, Vergl. Wörterbuch der indog. Sprachen. Göttingen 1874, I., 395.

[3]) Analysis der Wirklichkeit, 98.

planými pochybnosti, jaké rády se zahnizďují v mozku skeptikově, proti obyčejným věcem na se v prostoru narážejícím!“

Pohyb jest posloupný, posloupný do nekonečna. Nevzniká z trvajících „mžiků,“ rovněž jako mathematická přímka nesestává z rozsažných „bodů.“ A ježto jest přítomným pouze nedílný mžik přítomnosti, děje se pohyb v minulosti a budoucnosti. Přítomnost jest pouze mezí či hranicí, jíž pohyb prokluzuje jako punktuelním otvorem. Pohyb jest přechod z „ne“ v „ano;“ z „tak“ v „onak;“ vzniká a vznikaje ničí se a niče se vzniká opět, a to v nepřetržitém a nepřerušeném toku. Jest pravé *ἀεὶ γιγνόμενον καὶ ἀπολλύμενον*. V pohybu není tudíž nižádné *části*, jíž mohli bychom označiti jako počátek neb konec, neboť třeba byla sebe menší, byla by vždy přece částí ještě menší, která by si mohla osobovati větším právem povahu počátku neb konce. Jeli pohyb tedy nepřetržitým, pak není též nic, co v pohybu jest, omezeno na přítomnost: bylo a bude v pohybu; pohyb ani pohybem nezačíná ani pohybem nekončí. Pohyb jest věčný.

Pohyb nelze atomisovati, neboť pohyb jest jen, pokud nepřetržitým jest, ničím nemůže býti přerušen — nýbrž jen *obměněn*.

Vniterný pohyb není možný mezi pevnými „atomy“ od sebe „prázdným prostorem“ odloučenými, nýbrž předpokládá hmotu rovněž tak nepřetržitou, jako nepřetržitým jest sám.

Jako všeliká geometrická veličina sice části má, ale pokud jednotnou jest, žádných částí diskrétních, tak i se stanoviska novověkého jednotného názoru o všemmíru třeba pojímati hmotu jako nepřetržitou a odvozovati části z celku, tedy tak zv. atomy či nejmenší částice z kontinua, a nikoliv dělitelný celek z částí, t. j. kontinuum z mnoha nedílných částic, jak to atomistika dosud činí; neboť třeba bychom ve specielním případě věděli, že celek, na př. kvantum tekutiny v lahvičce, vzniklo ze 100 kapek a že těchto 100 kapek z lahvičky opět můžeme nabyti, nesměli bychom z toho souditi, že oněch 100 kapek existuje také již v lahvičce jako 100 přesně od sebe oddělených a odloučených částic. Přírodní vědy nemají zajisté nižádných pro to důkazů, že by oněch 100 kapek tvořilo v lahvičce hromadu diskrétních částic a nikoliv jednotnou substanci, která ovšem v myšlenkách na nekonečně mnoho částí jest dělitelna. A rovněž jako řeknemeli: Tento balvan obsahuje 3 m^3, tím ještě není řečeno, že by v něm bylo obsaženo tré oddělených krychlových metrů, tak není ani třeba, řekneli na př. chemik: Molekula ozónu obsahuje 3 atomy kyslíku, pojímati tyto atomy jako tré naprosto diskrétních jednotek. Dle Williama Odlinga,[1]) A. W. Hoffmanna[2]) a j. vyjadřuje lučebný atom pouze „nejmenší nedílný poměr, v němž prvek se slučuje.“ Lze si tedy zcela dobře mysliti, že částice, které mechanickým dělením vznikly, před tím ještě jako individuelně rozdílné částice neexistovaly. Částice ty ovšem *byly*, avšak nebyly ještě rozlišeny podobně jako ony dvě poloviny jablka, jež vytvoříme, zničímeli řezem jablko jako celek.

---

[1]) Handbuch der Chemie, něm. překl. Erlangen 1865, 3.
[2]) Einleitung in die moderne Chemie. Braunschw. 1866, 173.

Není tedy v myšlence nepřetržitosti nižádného odporu a vyvráceno jest mínění,[1]) dle něhož prý věc dělitelná musela obsahovat částice proti sobě omezené, tedy mnohost tvořící či jinými slovy, že nemůže býti cosi *dělitelno*, co není spolu již *rozděleno*.

Podobně také úsudek: jeli vše, což jest, omezeno a konečno, že i částice na venek musejí míti meze, t. j. skládati se z nedílných atomů, jeví se býti sofismatem, jež mizí ihned, činímeli jen rozdíl mezi omezením ve *jsoucnosti* a omezením *rozlukovým*.

Třeba pokusiti se tedy, zda nebylo by možno, vyložiti si *z kontinua* veškery výjevy přírodní.[2])

Mysleme si nejprve, že se chvěje mathematická přímka *příčně*; v případě tom chvěje se buď celkově, neb rozdělí se relativně klidnými body uzlinnými (I. rozměr) na více částí. Uvedemeli do chvění plochu jakousi, na př. skleněnou desku, rozdělí se tato v části, které odděleny jsou relativně klidnými čarami (II. rozměr, na př. Chladného obrazce zvukové).

Rozšířímeli úkaz na třetí rozměr, máme obraz všestranně uzlinnými plochami omezeného prostoru, jehož obsah může býti v největší oscilaci, kdežto povrch trvá v *relativném* klidu.

Narazíli tedy na sebe více postupujících vlnek, šířice se kontinuem ve směru opačném, mění se ve vlnky stojící a tělesné, a setkáli se takovýchto vlnek v určitém místě více, tvoří se viditelná tělesa.

Možno tudíž hmotu tělesa pojímati jako rozlišenou uzlinnými plochami v částice, t. j. tělesné stojící vlnky. Veškery částice současně jsou v pohybu, procházejí současně svou polohou rovnovážnou a dostupují současně největší amplitudy, t. j. největší odchylky. V nitru těchto uzlinných ploch dějí se čilé výchvěje (t. zv. „atomové teplo") a vniterný pohyb v jedné tělesné stojící vlnce podmiňuje a jest podmíněn pohyby v soumezících tělesných stojících vlnkách: každý bod, jejž si v tělesné stojící vlnce myslíme, uvádí nitro jiných částí tělesa v pohyb a jest naopak i vlnkami z jiných částic téhož tělesa uváděn v pohyb. Pohyb každého takového bodu jest tedy pohybem *výsledným*. Na uzlinných plochách rovná se rychlost těchto bodů nule, ježto tu postupující vlnky navzájem se ruší. Avšak amplitudy či největší odchylky přibývá jim, čím více od uzlinných ploch se vzdalují, a dostupují svého maxima tudíž *uprostřed* tělesných stojících vlnek.

Jako při interferenci kolmo na se polarisovaných paprsků světelných výslední výchvěje jsou výchvěji buď lineárně, cirkulárně neb ellipticky polarisovanými, tak lze i uznati, že dráha, již koná každý myšlený bod v nitru tělesné stojící vlnky, jest buď přímočárná, buď kruhová, buď elliptická; pravdě nejpodobnější drahou jest však dvoj-

---

[1]) Na př. dr. Pavel Reis, Lehrbuch der Physik Leipz. 1872, 17; A. Wiesner, Das Atom. Leipz. 1875, 275 a j.

[2]) V následující úvaze užili jsme částečně důmyslné, ale dosud málo známé theorie N. Dellingshausena, jak ji široce provedl ve svých spisech Grundzüge einer Vibrationstheorie der Natur, Reval 1872; — Beiträge zur mechanischen Wärmetheorie, Heidelberg 1874; — Die rationellen Formeln der Chemie, Heidelberg 1876—1877; — Das Räthsel der Schwerkraft. Heidelberg 1880; — Die Schwere, Stuttgart 1884.

křivka, z čehož jde, že výchvěje dvou soumezících stojících vlnek se dějí vždy směrem opačným.

Tvar jednotlivých těchto stojících vlnek může býti tedy velmi různý, dle větší nebo menší pravidelnosti vlnek, ale vždy toho spůsobu, že tělesné stojící vlnky naprosto těsně — bez veliké mezery — k sobě se mohou řaditi, neboť jen za této podmínky jest zachování uzlinných ploch mezi nimi možno. Setkáli se tedy nejméně šest vlnek postupujících v protivném směru, vznikne tvar nejprostší, t. j. krychle, kdežto jsouli směry ty velmi rozmanité, vzniknou tvary složitější nebo nepravidelnější, až posléze povaha *krystallu* mizí a t. zv. amorphismus nastává.

Velikost tělesných stojících vlnek jest podmíněna délkou stojících vlnek, a jako vlnky světelné měříme dle $^1/_{10000}$ millimetru a trvání jednoho světelného záchvěje sotva dle bilionté části vteřiny, [1]) tak nemůžeme přisouditi také větší rozměry a větší trvání těmto částicím kontinua, jež budeme nazývati nadále *mikrony*.

Z pozorování obrazců zvukových Chladného a j. víme, že na volných okrajích všelikých těles se vytvářejí, uvedemeli je ve stojící výchvěje, pouze poloviční stojící vlnky. Plocha, jíž dvé těles se stýká, prochází tedy středem stojících vlnek. V tomto středu dostupují však, jak jsme již poznamenali, výchvěje maxima své rychlosti či intensity; a ježto dva vedle sebe umístěné mikrony se chvějí opačným směrem, a povrch tělesa jen na okamžik, t. j. právě když výchvějné částice procházejí rovnovážnou svou polohou, úplně hladký jest, pochopujeme, že stýkáli se spolu dvé těles, na sebo nepřetržitě narážejí plnou intensitou svých výchvěvů. Možno tu rozeznávati trojí případ.

1. Jeli odraz vlnek úplný — což zejmena lze předpokládati u těles stejnorodých, v nichž výchvěje mají stejnou intensitu a stejná trvání, — trvá dvé neb více takovýchto těles vedle sebe beze změny.

2. Jeli odraz vlnek částečný, nastane výjev obapolného sálání vlnek tepelných; jeli vyzařování jednoho tělesa značnější nežli vzařování, chladne, a naopak, až nastane mezi nimi opět rovnováha, t. j. až odraz jest opět úplný. Avšak tím, že tělesa nabyla opět stejné teploty, není nikterak přerušena nepřetržitá i vzájemná výměna tepelných vlnek, neboť jako mezi jednotlivými částmi jednoho a téhož tělesa, tak trvá i mezi rozdílnými tělesy stálé sálání postupujících vlnek, t. zv. teploměrná rovnováha, jak to dovoditi lze zdánlivým vyzařováním zimy. Umístímeli totiž v ohnisku dutého zrcadla kousek ledu, klesne teploměr nalézající se v ohnisku naproti postaveného dutého zrcadla, pod teplotu okolí, což nelze vysvětliti jinak, než že teploměr sálá více postupujících vlnek, než jich nabývá z ohniska druhého dutého zrcadla. Každé těleso sálá tedy vniterný svůj pohyb k jiným a dostává od nich při stálé teplotě náhradu stejným vzařováním tepelných vlnek. [2]) Tak zvané teplo sálavé není tudíž než nerušené

---

[1]) Srv. Vesmír, 1884, 267—268.
[2]) Podobný poměr sluší předpokládati i mezi stálicemi (slunci) všehomíra.

šíření se vlnek,[1]) a vedené teplo není než ponenáhlé zvyšování intensity výchvějné od jednoho mikronu ke druhému.

Netřeba tedy pro výjevy tepelné uznávati jakési netěžiny, o nichž ještě v minulém století (J. Black 1760, Wilke 1772, Crawford 1779) se bájilo a jež zavrženy byly, jakmile moderní mechanická theorie tepla evidentně byla dovodila, že teplo lze dle naprosto stálého poměru zaměniti ve vnější (mechanický) pohyb a naopak. Známoť na př., že naraziíli prudce vystřelená koule A na kovovou překážku, tolik tepla se vyvine, až kov se počíná taviti. Náhle překažený vnější pohyb změnil se v pohyb vniterný (teplo). Různými pokusy pak bylo stanoveno, že množství vyvozeného tepla přesně jest úměrno ku produktu massy a čtverci rychlosti. Zdvojnásobímeli vystřelenou massu, zdvojnásobíme i množství tepla. Spůsob pohybu se tedy střídá, ale kvantum pohybu se nemění.

Mysleme si, že těleso A narazí na těleso B volně pohyblivé. Pokud těleso toto (B) neprobíhají žádné postupující vlnky, t. j. pokud různé vlnky jsou vlnkami pouze stojícími, říkáme, že trvá „v klidu;" jakmile však některá z těchto vlnek nabude převahy, t. j. jakmile nastane v tělese vlnění postupující, jest jimi těleso posouváno s místa na místo, t. j. uvede se v pohyb vnější. Nárazem tělesa A na B způsobí se tudíž v B postupující vlnivý pohyb, t. j. těleso A sdělí tělesu B vniterný svůj pohybový stav; spolu vznikne však v tělese A vlnivý pohyb opačného směru, než jakým se pohybovalo, a následek? těleso A nabude opět „klidu," neboť postupující jeho vlnky se změnily — bylyli výchvěje stejného trvání a stejné intensity — ve vlnky stojící, při čemž teplota (i objem) jeho vzroste. Takto není rozdíl mezi teplem stálým a teplem sálavým, leč rozdíl mezi vlnkami stojícími a postupujícími a záměna mezi pohybem mechanickým (t. j. vnějším) a teplem (t. j. pohybem vniterným) vysvětlena.

3. Neníli odrazu žádného, což jest zejmena, stýkáli se dvé neb více těles různorodých, t. j. výchvějů nestejného trvání a nestejné intensity: narážejí na sebe vlnky s výchvěji různého trvání; ty nemohou interferencí vytvořiti žádné uzlinné plochy; proměňují se tedy ve vlnky postupující a přecházejí z jednoho tělesa do druhého. Tím počíná děj lučebný. A setkajíli se postupující tyto vlnky (ježto látky zprvu úzce byly smíšeny) s jinými vlnkami opačného směru s výchvěji stejného trvání a stejné intensity: sjednotí se a splynou opět ve spo-

[1]) Výjev ten lze znázorniti několika koulemi postavenými přímočárně za sebou na kulečníku; jakmile na jeden konec této řady koulí narazí jiná koule, potrvají veškery koule v klidu, až na poslední, která — předpokládámeli úplnou pružnost — uvede se do pohybu téže rychlosti, jako by náraz bezprostředně na ni byl způsoben. Skrze koule probíhala tedy vlna postupující, která jakmile dospěla ku poslední volně pohyblivé, jest s to vyvoditi týž účin jako těleso, jímž náraz se stal. Ještě poučnější jest pokus Tyndallův: Mosazná tyč jest uprostřed svorem udržována v poloze vodorovné. Volně zavěšená koule ze slonové kosti dotýká se jemně jednoho konce tyče. Třemeli tyč kůží pryskyřicí natřenou, uvedeme ji v podélné chvění. Jakmile zazní tón, prudce odskočí koule. Postupující vlnky (zvuku) působí tedy nárazy svými mechanicky, a jak odjinud víme, jsou s to způsobiti i lučebný rozklad.

lečné prostoře ve vlnky stojící. Když se to stane, pomine již také různost mezi oběma tělesy či látkami a ze spojení obou vznikne látka, těleso nové, od obou dřívějších jak objemem a hustotou tak i vlastnostmi rozdílné, [1]) kdežto ostatní vlnky postupující, které se nezaměnily ve vlnky stojící, sálají na venek (t. zv. lučební teplo), působíce onu značnou teplotu, jakou pozorujeme, když se tělesa slučují nebo spalují. Děj lučebný není tudíž leč převodem či přechodem stojících výchvějů mezi dvěma neb více různými tělesy, nižádným tedy svrstvením „atomů," nýbrž sjednocením vniterných pohybů v pohyby výsledné. Ve složitých tělesích jest tedy hmota rovněž tak jednostejna a nepřetržita jako v tělesích prostých („prvcích"); co jediné složito jest, jsou stojící vlnky, [2]) jež možno pojímati na ten způsob, jako by větší vlnky, které se vytvořily delšími vlnkami jedné součásti, kratšími vlnkami součásti druhé se rozdělily v menší stojící vlnky tak, že každý bod v nitru složitého mikronu se pohybuje současně dvěma i více výchvěji různého trvání, a proto koná dráhu, jež jest výslednicí všech jemu udělených pohybů. Slovem, mikrony se pronikají. Tím naznačen i rozdíl mezi slončenstvím a pouhou směsí, v níž mikrony různých látek trvají ještě vedle sebe a k sobě se mají jako dvé různých těles vůbec. [3])

Opakem jest lučebný rozklad. Máli tento nastati, třeba pohyby, jež látky při svém sloučení jako lučebné teplo vysálaly, opět nahraditi. To děje se teplem, elektřinou, světlem a j. Stůjž zde prostý příklad: Označímeli trvání výchvějů vodíku 1, jest 16 číslem trvání výchvějů kyslíku; smísímeli pak 2 objemy vodíku a 1 objem kyslíku (t. zv. „třaskavý plyn"), zaujímá obé plynů 3 objemy; mikrony trvají vedle sebe, a směs bylo by lze zachovati pro libovolnou dobu. Dotknemeli se však směsi té žhavým uhlem neb projdeli jí elektrická jiskra a p., tož zamění oba „prvky" na vzájem za prudkého výbuchu své stojící vlnky a po nastalém sloučení nedějí se výchvěje již odloučeně, nýbrž ve složité soustavě společně. Současně vysálá se 34.462 jednotek tepelných a ve výsledku sloučení — vodě, která ve tvaru páry zaujímá pouze 2 objemy — postrádáme tudíž ono množství tepla, jímž podmíněn byl *plynný* stav a tudíž i *objem* vodíku a kyslíku. [4]) Vedemeli naopak vodní páru rourou porcelánovou do běla rozžhavenou,

[1]) Tak praví na př. Graham Otto (Lehrbuch der phys. und theor. Chemie. Braunschw. 1863, 2 odd. 22.): „Vlastnosti sloučenin jsou zcela jiné, nežli vlastnosti součástí, a to i tehdy, obsahujeli sloučenina v převážném množství jednu součástku, liší se úplně její vlastnosti od vlastností této součástky." Změnou výchvějů nastává tedy i jiný výjev hmoty.

[2]) To dovoditi jest úkolem novověké vědy přírodní. Empiricky jest naše domněnka stvrzena spektrální analysí; víme, že barva plamene teplotou se nemění a že záleží na kvalitě žhavého prvku. Výchvějná doba vniterných pohybů jest tedy povšechně nezměněna. Kdežto tedy theorie atomistická uvádí různost látek či prvků na různost atomů (viz čl. „O theoriích atomových") a takto sama zpředu již vylučuje možnost i nutnost dalšího výkladu: jest dle naší theorie různost prvků podmíněna jen různým trváním vniterných stojících výchvějů.

[3]) Že nanastane sloučení, toho příčinu sluší hledati v reflexích výchvějů na pomezných plochách těles.

[4]) Objem těles jest tedy podmíněn počtem a velikostí mikronů, hustota však růzností vniterných výchvějů.

rozloží se opět ve vodík a kyslík, jež ochladímeli v pravý čas — tvoří spolu opět třaskavý plyn. Hmota sama jest tudíž stálá, nezmarná; zákon o zachování hmoty vyplynul prostě z výsledků vážení, jakmile byl r. 1755 Lavoisier objevil podstatu hoření a na místo domnělého phlogistonu (plamíku) kyslík byl dosadil. Tímto poznáním, že hmota jest nepomíjející, že veškery děje: vznik, průběh a zánik pouhými jsou přeměnami, jež lze vážiti a měřiti v jich průběhu a dovoditi ve všelikých jich údobách, vzala za své druhdy nemálo rozšířená představa o vzniku „z ničeho." Představa tato vzešla stopováním vzniku, průběhu a konečného zaniknutí jednotlivých věcí a tvarů, jichž látky nebylo lze vystihnouti v předchozí jakož i v následující podobě, ježto byly vzduchu podobny (plynné) a tudíž neviditelny. Než zkušenost a logika vědou osvícená zvrátila již dávno mylný tento názor a dovodila nad slunce jasněji, že staneli se něco viditelného neviditelným, ještě tím dokonce není zničeno, nýbrž že toliko tvar, podoba se změnila a že opět viditelným novými sloučeninami, tlakem, teplem, světlem učiněno býti může, že řetěz končí pouze pro smyslné naše oko, že však ve skutečnosti se šíří od kroužku ke kroužku nepřetržitě a nekonečně.

O světle jest od té doby, kdy Thomas Joung (na počátku tohoto století) dovodil interferenci jeho a krátce po něm Fresnel vypočetl délky vlnek světelných pro různé barvy, již všeobecně uznáno, že světlo není leč účinem pohybu a sice, jak úkazy polarisace a zejmena dvojitého lomu ukazují, výchvějů příčných, jaké vycházejíce od svítících těles vlnkami ve všech směrech se šíří a dopadajíce na sítnici našeho oka onen dojem způsobují, jejž právě zoveme „světlem". Poznáním tím padla dřevnější theorie emanační, proti níž po prvé vystoupili Huyghens (1690) a Euler (1746).

Kdežto o galvanismu již dva roky po jeho objevení seznáno, že jest obměnou elektřiny [1]) vzbuzené třením, pokládán magnetismus ještě dlouho za samostatnou „sílu," až posléze objevem elektromagnetismu a magnetoelektřiny s elektřinou splynul v jedno. Ampérova theorie nás poučuje, že veškery výjevy magnetismu jsou účiny elektrických kružných proudův. Elektrická a magnetická fluida zmizela, jakmile seznáno, že elektřinu možno vyvoditi třením, tlakem a p., že drát, jímž elektřina prochází, se zahřívá, póly galvanického řetězu září a p., že tedy elektřinou možno vyvoditi teplo i světlo a teplem naopak zase elektřinu, thermoelektřinu; než světlo a teplo jsou pohyby, a ježto pohyb jen pohybem může býti vyvozen a jen pohyb může vyvoditi, vysvítá z toho, že i elektřina, jsouc příčinou i účinem pohybu, též jen pohybem může býti, kterýžto názor uznávají s námi slovutní fysikové

[1]) Pro elektřinu nemáme pocitu; kdežto příbyt neb úbyt tepla a světla znamenáme, nevíme, zda vzduch, v němž dýšeme, obsahuje elektřinu čili nic; zda elektřina ta jest kladná či záporná, a kdy by nebylo blesku a hromu, kdy bychom nebyli pozorovali zvlášní onen úkaz, jaký nastává, třemeli jantar neb jiné látky, neměli bychom snad dosud ani tušení o mohutné této síle, v přírodě tak významné. Až do XVI. století byly výjevy, jež pozoroval Thales Milétský (640—572) při tření jantaru a Theophrast (1493—1541) při neznámém nám nerostu λυγκούριον jediné, o nichž jsme věděli. Wil. Gilbert v Londýně r. 1600 byl prvý, který výjevům těm věnoval opět pozornost a vědomosti naše značně ku předu pošinul.

a mathematikové a který často jest prosloven ve spisech Clausiových, Mohrových, Tyndallových a j.

Elektřinu možno pojímati jako zvláštní vířivé výchvěje, jež tělesa pronikají, stýkáli se dvé různých těles a neníli možno lučebné spojení. Proto nezasahují elektrické vlnky až do nitra, nýbrž trvají pouze při povrchu těles. Než tento styk (podobně jako tření, lučebný děj) jest jen podmínkou výjevů elektrických; ale za vlastní příčinu lze prohlásiti teplo, jaké se ve všech těchto případech uvolňuje. A jako rozeznáváme kromě tepla stálého též teplo sálavé a dle toho, propouštíli těleso postupující vlnky tepla čili nic, tělesa athermanní a diathermanní, tak možno různiti i elektřinu stálou a sálavou a tělesa dle toho roztříditi na anelektrická (t. zv. dobří vodiči) a diaelektrická (t. zv. špatní vodiči, na př. vzduch, sklo).

Přiblížíli se dvě stejně elektrická tělesa (t. j. stejně vířivých pohybů), jeli z nich jedno volně pohyblivé, odrážejí se od nich vycházející vlnky úplně, a tělesa se od sebe vzdalují; naopak při tělesech nestejně elektrických není odrazu žádného, obé vlnek interferencí se ruší a tělesa se k sobě blíží.

Obdobně možno si vyložiti též tak zv. gravitaci (attrakci, přítažlivost) světových těles. Jako o světle až do konce XVII. věku se soudilo, že se šíří v libovolnou dáli momentánně a teprve Olaf Römer dovodil, že vyžaduje času, tak nutno předpokládati, že též přítažlivost mass — jejíž intensity dle Newtonova vzorce $f \frac{Mm}{r^2}$ ubývá v obráceném poměru čtverce vzdálenosti, tedy podobně jako intensity vlnek tepla, světla a elektřiny — vyžaduje času, t. j. že jest jakýmsi výchvějným pohybem. [1])

Sluneční vidmo dokazuje, že v chomáči slunečních paprsků existují ještě tak zv. paprsky aktinické, které nejsou ani barevné ani teplé, nýbrž hlavně lučebně účinné, a že tyto tři druhy paprsků se od sebe liší pouze rychlostí. Kromě toho slunce dle W. Siemensa vysílá

---

[1]) Iz. Newton netvrdil nikdy, že by tělesa se přitahovala a že by přitažlivost byla všeobecnou vlastností těles, jak leckde stále ještě se učí, nýbrž užil slova přítažlivost jedině, aby čtenáři, jak výslovně ve svých „Phil. naturalis principia“ (Cambridge 1686, 167) praví, jemu „snáze porozuměli.“ Tamže (str. 190) píše: „Slovem attrakce označuji povšechné snahu těles k sobě se přiblížiti.“ Že vysvětlení přibližování „silou přítažlivou či přibližovací“ bylo by jen vysvětlením idem per idem, toho byl si Newton dobře vědom a proto hledal causam gravitatis buď v „étheru“ (v listě ze dne 28. února 1678 Robertu Boylemu psaném) neb v „popudech,“ „které se řídí dle určitých zákonů“ (list z r. 1693 Bentleyovi). Neméně charakterisuje Newtonovo smýšlení to, že 9 let před svou smrtí ve své tak úsečné předmluvě k druhému vydání své optiky měl za nutno určitě vyjádřiti, že nepokládá gravitaci za „základnou sílu hmoty.“ Myšlenku t. zv. actio in distans, jejímž původem byl Roger Cotes, zavrhoval co nejrozhodněji, vyhlásiv ji za „great absurdity.“ (Srv. Clerk Maxwell: On action in distans v Proceedings of the Royal Institution 1873, únor 3.) Různé pokusy o vysvětlení „záhady téže“ viz u C. Isenkrahe: Das Räthsel von der Schwerkraft Braunschw. 1879, jakož i A. Anderssohn: Die Mechanik der Gravitation durch die Lehre der Wärmemechanik erklärt. Breslau 1874.

též vlnky elektromagnetické, ony jsou to snad, které způsobují úkazy nejen t. zv. síly přítažlivé, nýbrž i tečné čili tangentiálné. [1])

Takto vyložili jsme povšechně a způsobem zcela prostým známější výjevy přírodní z pohybu nepřetržité hmoty a dovodili *jednotný princip všehomíra*, zůstavujíce ovšem detailné provedení i zdůvodnění specielním vědám exaktním. Byť i nebyla theorie N. Dellingshausenova ve všech podrobnostech správna, přece povšechně jest jistě mnohem správnější než kterákoli theorie atomistická. Souhlasíme úplně s angl. fysikem W. R. Grovem, [2]) když praví: „Jako flogiston a jiné výplody fantasie vymizely, tak doufám, že také nadejde den, kdy zavržena budou i hypothetická fluida, imponderabilia, zvláštní odrudy étherové a ostatní fantomy, jež si theoretikové vymyslili dle okamžité potřeby, a kdy *oba pojmy základní*: *hmota a pohyb postačí k vysvětlení fysikálních výjevů.*"

„Hlavní zjev," napsal v Živě J. Krejčí, „jejž uvědomělá mysl lidská jakožto výsledek *dojmů* na ní ode všech stran dorážejících poznává a který hlavním jest vodítkem při dalším poznávání i pozorování výjevů přírodních, jest *neustálý pohyb* všech předmětů a bytostí ve světě. Svět se nachází v neustálém víru, neustále mění podoby svých tvarů, ale tak stejným a pravidelným postupem, že se postup ten jako určitý *přírodní zákon* vysloviti dá. Pohyb planetárního světa, pravidelné vyhránění kamenů, buněčný vývoj rostlin a zvířat řídí se, jak pravíme, přírodními zákony. Další krok v poznání světa jest ten, že každá změna má svou příčinu a ta příčina zase jinou, a tak do nekonečna, a že nynější příroda, nynější její podoby jeví se jako článek nekonečného řetězu. Otázka tedy, kdy svět povstal, jest marnou, ježto víření změn a výjevů, jež svým světem nazýváme, jest výsledek předcházející řady jiných změn a výjevů, jichž počátek do pojmu obmezeného času vtěsnati se nedá."

Denní světlo, které po nesčíslných předmětech v pestrých barvách se rozlévá, a všechen nesmírný prostor mezi tělesy světovými vyplňuje, není než nepochopitelně čilé *chvění* jemné hmoty nadvzdušné; teplo, jehož účasten jest každý předmět pozemský, nevyjímajíc ani stuhlých ledových hor nejvzdálenějšího severu (neb na stupeň úplné nehnutosti: 273^{0} zimy nižádné těleso nemůže vystydnouti), jest pohybem hmoty, kterým tedy všechno vůkol nás se chvěje; pevný, tekutý a plynný stav hmoty, toť výraz značící pouze míru volnosti, jakou částice kontinua se oscillují, tak že oblaka jsou pravými skladišti pohybu, z nichž se časem po ohnivých ořích blesku zásoby jeho rozvážejí do všech krajů, a že vzduch jest nevyčerpatelným zdrojem síly čili pohybu, ježto nejen každý šust jeho provázen jest chvěním, nýbrž i plynná hmota, z níž se skládá, v ustavičném jest víru, z něhož tvorstvo neustále čerpá podmínky svého bytí — vždyť bez kyslíku ani plamen nemůže hořeti, ani tráva růsti ani živočich žíti; — v nesčíslných proměnách mechanických jeví se úžasná hojnost pohybu a vesmírem proudí se nepozorovaně s kroužícími se tělesy světovými nesmírná jeho zásoba, z níž

---

[1]) Zatím dotvrdil, prof. K. V. Zenger, („O nové sluneční soustavě," v Praze 1890) epochálními svými pokusy a objevy náš názor o gravitaci.

[2]) Die Verwandschaft der Naturkräfte, něm. překl. Braunschweig, 1871, 229.

i naší zemi se dostává částky, pomocí kteréž okolo sebe se otáčí a okolo slunce putuje a všechny předměty pozemské neodolatelnou tíží ovládá.

Shrnemeli všechny tyto různé obměny pohybové v jediný veliký obraz, zajisté zachváceni dojmem tohoto světového víru nabudeme přesvědčení, že klidu vůbec není, že slovo klid jest významu pouze záporného, že nic věcného neobsahuje jako slova tma, noc, zima, ticho, nic a p., že jen značí *zdánlivou* nehnutost hmoty, subjektivní dojem rovnováhy pohybové.

Rozdílnost dojmů, jaké na nás činí rozdílný pohyb — síly — není tedy nic podstatného, nýbrž jen cosi zevnějšího; nejsou to též výjevy sobě protivné, nýbrž jen nepřetržitý postup od největší rychlosti k nejmenší,[1]) z čehož ovšem nevysvítá, že by na př. světlo bylo totéž co teplo, jak již nám dokazuje rozklad svítícího paprsku hranolem. Ve vidmu totiž počínaje od violových a modrých paprsků chvějících se v nejkratších a spolu nejrychlejších vlnkách, jež nejeví žádného účinu tepelného, tepla ponenáhlu přibývá, až na druhé straně červena v temných paprscích tepelných jest největší a rovněž neukazuje se žádná stopa po teple, vedemeli sluneční světlo vrstvou vody mezi dvěma zelenými deskami, jimiž se při náležité tloušťce veškero teplo pohlcuje.

Užijemeli tepelného pohybu ke hnaní pístu u stroje, jest to vždy teplem vzbuzený pohyb mechanický, který práci tu koná; než zároveň jest s tím spojena též částečná záměna pohybu tepelného v pohyb mechanický, a pokud tak jest, zmenší se teplo, t. j. stává se pohyb tepelný záporným, kdežto stejnou měrou pohyb mechanický jako kladná veličina na jeho místo vstoupí. Rovněž vznikáli z mechanického pohybu pohyb tepelný, děje se to jen tak, že zároveň se pohyb mechanický tlakem, rázem, otřením a p. stává záporným.

Elektrický proud procházeje drátem otepluje jej a spolu se vznikem tepla oslabuje se proud, a též v tom jeví se poměr kladu a záporu mezi pohybem elektrickým a teplem, že množství tepla elektrickým proudem vyvozené přesně úměrno jest odporu, na jaký elektrický proud za svého pohybu drátem prochází, tedy v obráceném poměru k jeho vodivosti jest, tak že elektrický proud právě jen v témže poměru se mění v pohyb tepelný, v jakém sám (jako elektrický proud) jest rušen či negován.

Děj lučebný provázen bývá vždy pohybem elektrickým; tento však zaniká, jakmile sloučení se stane, t. j. přemění se v ně úplně; neboť i dokonaným sloučením nezaniká pohyb vniterný.

Tento poměr kladu a záporu má tudíž platnost všeobecnou a jím vysvětluje se teprve zákon o zachování pohybu. Na základě prací

---

[1]) Mysleme si v temné místnosti tyč, která by byla uváděna jakýmsi mechanismem ve chvění stále rychlejší a rychlejší. Dostoupíli chvění téměř 18 milionů záchvějů ve vteřině, pocítili bychom, že z tyče k nám sálá teplo; tepla přibývalo by úměrně se zrychlením chvění, až by náhle počala tyč zářiti slabým červeným světlem; řeřavila by nejprve červeně, pak žlutě, zeleně, posléze violově. Přibývaloli by pohybu stále ještě, počalo by světla ubývati, až konečně při 8 bilionech výchvějů ve vteřině opět by nastala černá temnota. (W. Wundt: Vorlesungen über die Menschen- u. Thierseele I., 179.)

Bedřicha Mohra,[1]) J. R. Mayera, J. P. Joulea a j., jsme oprávněni k výroku, že pohyb jest nepomíjející, věčný, neb jinými slovy *setrvalý* či *stálý*, neboť zákon Galileův o setrvalosti (lex inertiae[2]) praví jen kladně to, co zákon o příčinnosti[3]) praví záporně, a jest také jen jiným označením pro ony dva veliké zákony, jež z lučby a fysiky učinily vědu, totiž zákony o zachování hmoty a zachování pohybu.

Můžeme stanoviti tedy následující věty: 1. Veškery t. zv. „síly“ nejsou leč obměnami pohybu; 2. každé takovéto obměně vyhovuje poměr kladu a záporu; a 3. každý zápor vyrovnává se kladem.

Síly neputují od jednoho tělesa k druhému as jako číselně totožný peníz z tobolky do tobolky, nýbrž záměnu sil jedné v druhou sluší pojímati tím spůsobem, že vyvozuje se či vzniká v druhém tělese pohyb rovnomocný (aequivalentní) pohybu tělesa prvého. Pudící síly nebylo tedy na př. v kouli dříve, nýbrž vznikla, když byly stojící vlnky porušeny a postupující nastaly; a zmizíli pak nárazem této koule o stěnu vnější či mechanický pohyb a zvětšíli se intensita vniterných výchvějů, t. j. vyvodíli se teplo, nemizí pohyb, nýbrž proměňuje se pouze v něco, čím dříve nebyl; v tomto smyslu jest tedy teplo výjevem novým.

Tím odstraněn úplně též oblíbený druhdy rozdíl mezi t. zv. potentiellní a kinetickou energií, neboť i potentiellní energie, na př. lučebnost, není pouhou snahou či možností pohybu, nýbrž pohybem skutečným, ovšem jiného spůsobu.

Základný omyl scholastického lišení mezi t. zv. potentia (*δύναμις*) a actus (*ἐνεργεία*) vězí, jak již Alb. Lange[4]) správně soudil, v tom, že vnášíme pojem možný, jenž povahou svou není leč pouhá subjektivní myšlenka, do věcí, kdežto ve přírodě vnější jest toliko skutečnost a nižádná možnost.[5])

---

[1]) V Baumgartenově Zeitschrift für Physik Bedřich Mohr r. 1837 po prvé vyslovil zákon o zachování pohybu, nyní všeobecně známý (srv. jeho spis: Mech. Theorie der chem. Affinität. Braunschw. 1868, 39—45), ač ji tušil již Iz. Newton, jenž kdesi praví: „A congressu et collisione corporum nunquam mutabatur quantitas motus, quae ex summa motuum conspirantium et differentia contrariorum colligebatur.“ Též Dan. Bernoulli se vyjádřil, že v přírodě nikde není ztráta síly, a že kde zdánlivě mizí, se pouze zaměňuje v jiný tvar pohybový, jehož ovšem neznamenáme.

[2]) Zní: „Těleso samo sobě ponechané a všelikého vnějšího účinu sproštěné (tedy myšlené samo o sobě, v nekonečném naprosto prázdném prostoru světovém pohybovalo by se rychlostí, jakou by právě mělo, a směrem, jaký právě má, do nekonečna.“

[3]) Zní: „Ani pohyb ani klid nemůže bez vnější příčiny změniti se v pravý svůj opak,“ čili jinak: „Není účinu bez příčiny.“

[4]) Gesch. des Materialismus. 2. vyd. Iserlohn 1873, I., 164.

[5]) Srv. Otto Caspari: Die Irrthümer der altcl. Philosophie. Heidelberg 1868, 17 a násl. „Vůbec nelze Aristotelovy základní pojmy o dynamis a energii jako actus a potentia učiniti základem opravdového názoru o světě.“ Jako „prázdné tyto pojmy snadno zavádějí k mylnému pojmu o t. zv. světoduši, o níž již Platon blouznil, tak vedou i k mylnému pojmu o síle životní, která, jako světoduše vesmír, projímá prý živoucí organismus.“ (str. 22). Ovšem se stanoviska atomistiky nelze si t. zv. „utajené síly“ vysvětliti, a O. Liebmann (Gedanken u. Thatsachen. Strassb. 1882, 12.) dí právem, že „atomistická nauka přírodní, která složena jest ze samých

Končíme úvahy své výroky následujících českých spisovatelů:

J. Krejčí: „Celá příroda záleží jen z řady proměn *pohybem hmoty* způsobené, z níž podoby nerostné a tvary ústrojné jsou pouze jednotlivými články *téže* řady, takořka interference onoho *světového pohybu*, jehož rozličné *účiny* označujeme jmenem tíže, teplo, električnost, magnetismus a světlo. [1])

J. Durdík: „Vzájemnost úkazů a podklad její — *jednota sil* — jest faktum nikoliv vyblouzněné, nýbrž radostnou prací stvrzené; doklady hromadí se každým dnem. Zpytatelé různých oborů sblížili se tak, že si teď hledí tváří v tvář. Víc a více se odhaluje velebné písmo knihy přírody a polární hvězda *jednotné osy* vyniká jasněji a jasněji z par obzoru našeho.“ [2])

L. Hajniš: „Veškery zjevy nejsou než nekonečnou řadou rozmanitých *příčin* a *účinů*, neb jinak řečeno: veškero dění v přírodě jest pouze měnícím se zjevem *jedné a téže energie stále stejné, neubývající a nerostoucí*, ale brzo v tom, brzo v onom rouše působící na naše smysly.“ [3])

Em. Kusý: „Z veškerého pozorování řady různých zjevů přírodních vychází patrně na jevo, že *příčina* každého pohybu — a bez pohybu není změny — opět pohybem jest. A znamenáli nám slovo síla poslední příčinu nějaké změny v přírodě, nějakého úkazu či zjevu, tudíž logicky následuje, že slova síla a pohyb se stanoviska novověkého přírodozpytu jsou významu totožného. Pohyb jest silou a síla jest pohybem. Toť jádro poznání, ke kterému lidský rozum dosud dospěl. Hmota však podle toho, mnoholi a jak se pohybuje, *jeviti se* může v nesmírné rozmanitosti *proměn* či *obměn pohybových*, které *věčně kruhem* v sebe přecházejí. Kruh právě odznakem nekonečnosti. Hledati kruhu počátek — dětinské počínání!“ [4])

Paní Čachtická.

rad, skála pod hradem — vše rdí se jako v krvi.
To paní Čachtická tam hýří v lázni as,
ta lepá Najáda, jež bez zachvění brvy
líc jedva vynoří, hned pohrouží ji zas
a svěží z lázně jdouc se blahem chví a září,
jak šíj by skropila jen rosou, perlí vod —
leč jaká skvrna to jí v úsměvné lpí tváři?
Ó Bože, totě krev! Ta koupel — krve brod!

---

hypothetických pojmů a subjektivních domyslů, nemůže se ani obejíti bez pojmu δύναμις;“ mýlí se však, že by pojem δύναμις potrval pro vždy nezbytným inventárním předmětem věd přírodních.

[1]) V Živě, 1867, 45.

[2]) Pokrok věd přírodních. V Praze 1874.

[3]) V Osvětě 1879, 218.

[4]) Síla ve zjevech přírody v Matici moravské 1872.

Ne vnučce Báthorův, jen běsné hordy dceři
 tak zlý, tak satanský cos mohlo vnuknout lék,
jímž věčně květoucí, jak růže v mladém keři
 ty, sličná Medúso, si chráníš vnad svých vděk.
Nach atil magnátských, ba háv i z hranostaje
 tak vábíš v zátiší, kde šerých dost je kob
a host tu velmožný ti k nohám poklekaje,
 co chceš, dá všecko rád: ne jednu — sto svých rob!

S tím davem nešťastnic ty hraješ podle chuti:
 jim vínem ohnivým dnes rozplameníš hruď
a zítra pobaví tě jehly zabodnutí,
 bys mohla nazpět vzít mok rudý odtamtuď.
Tak našlas pudem lvic zdroj rozkoše a síly —
 nuž, pýcho césarův, ať dál se lepou zdáš,
nechť volí z otrokyň tvůj jícen ušlechtilý:
 ta láje šťastna buď, že ty jí nezhrdáš!

Jak v loži upíra těl vyssátých se množí,
 ta hora pod hradem toť jediný je rov,
a přec ti nebrání hlas lidský ani boží:
 ty vršíš mohylu, ať převní nebe krov,
ty prolit neváháš i krůpěj tisícerou,
 když vráska jediná ti brázdit počne skráň —
ó kvílí každá máť, již Bůh obdařil dcerou,
 nebť není hrdin víc, by lítou zmohli saň.

Dost smělců třáslo sic bran nedobytnou mříží,
 by panně železné tam vyrvat mohli lup
z té hrozné náruče, kde tisíc dýk se kříží:
 svou děvu zmučenou či aspoň její trup.
Leč dole pod hradem — to není červeň zory,
 v čem jako v záplavě kol všecka tone zem:
byl tvrdší skály štít než statných hochů vzdory —
 hle, každý hlubokou má ránu v čele svém.

Nechť hejna krkavců kol padlých reků krouží,
 nechť stopy zvědavců sem zvábí jejich slet —
to, paní vznešená, as málo tebe souží,
 byť o tvých zločinech i celý zvěděl svět:
svět stěží uvěří, čím viní vzácnou paní
 těch černých ptáků skřek — jen klevetná to zvěst!
Kdo snivou poznal tě, tak něžnou v milování,
 ten hotov na smrt jít a umřít za tvou čest.

Znáš očarovat tak, že přízeň mocných světa
 tě místo na pranýř zve ve svůj pyšný kruh,
té kletby neslyšíc, jíž tisíckrát jsi kleta,
 té skvrny nevidouc, jíž znamenal tě Bůh.

A zvěst tvých zločinů z chat přeceli se šíří,
toť nic než lživá prý a utrhačná báj,
jichž na sta o hradech, kde sídlí bohatýři,
ta zlá, ta závistná vždy vymýšlí si láj . . .

Leč jednou, jednou přec šla od úst k ústům těcha,
že tenkrát nemine tě spravedlivý soud,
neb Titán zjevil se, jejž ňadra libodechá
ni alabastrový tvůj neomámí oud.
A v skutku našly se prý o tom pergameny,
jak tehda knutou svou prý srazil on tě v prach
a za ten slovenský lid tebou umučený
dal po krk zakopat tě živou na postrach.

Hlas taký šel. Ó blud, ó hra to byla pouhá —
spěltˇ člověk hyénu v tu noc už vyhrabat,
a saň, hle, žije dál a zpupně dál se rouhá,
že holubičí rod se musí znova bát:
ať prchá sebe výš tam na Tatranské štíty,
až k branám nebe snad, i tamo není jist,
leč by již za živa jej Petr ostražitý
tam vpustil — na jedno z těch mučenických míst.

Jan Polom.

F. L. Věk.

Historický obraz

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

je to na mou tě, že to on! Milčický rychtář, Vavák, vědí ten písmák, také vlastenec, co umí měřit jako geometr, a také spisuje do novin. A ta — i safiente —"

„To je jeho dcera?"

„Pěkná dcera! To je — že už ji veze! —" a plesknul dlaní o dlaň.

Tušil, že je to Maternová, dcera po onom myslivci šlechtického rodu, jehož bratra, majora ve výslužbě, si vzal tenkráte za úkol, když mu Kramerius vypověděl osud té dívčiny i jejího rodu, jak je znal z Vavákova listu. O tom děvčeti, či o té slečince, jak jí také pro šlechtický původ říkal, pověděl tenkrát už také panu faráři; o Milčickém však sedlákovi, jenž to psaní přinesl, se ani slovem nezmínil, udav jen, že to má všecko od pana Krameria dle Vavákovy zprávy. A pro tu slečinku také obnovil P. Vrba známost s Milčickým rychtářem.

Psal mu dvakráte. Po prvé, máli ta Maternová listiny o svém šlechtickém rodu. Na to Vavák odepsal, že po nebožtíku myslivci, jejím otci, něco takového zůstalo, ale že si to vzal pan farář v Městci. Po té za nějaký čas psal Vavák sám, naléhaje, aby páni v Praze, pan Kramerius i velebný pán a jejich známí, té panny Maternové se ujali, že stará kuchařka po nebožtíku faráři Městeckém nemůže jí u sebe nechat.

Na toto naléhavé připomenutí dal se P. Vrba rozhodně na výzkumnou cestu, když se byl přesvědčil, že Šedivý dosud nic nevyzkoumal a Kramerius také ne, a ten že vlastně, jsa velmi zaměstnán, stále odkládá, a že by asi tak hned něco nevypátral.

A tak podařilo se P. Vrbovi, že našel stopu po panu Lidlovi, jenž u něho hledal svého domnělého předka Ferdinanda Euseba Václava a jiné rodinné zprávy, a jejž P. Vrba tak zlomyslně napálil svým předlouhým výkladem o sv. třech králích a rodech jim příbuzných. P. Vrba už od něho samého zvěděl, že je majitelem domů na Starém Městě. Pak vypátral, že ty dva domy jsou v staré poštovské ulici, kromě nich však že Lidl má ještě škrobárnu a velkou dílnu na pudr v jirchářích, že je muž značně zámožný, a ne zlý, ale tuze na svém rodu si zakládající, že má syna a dceru, která se šatí jako nějaká urozená slečna, k tomu že ji má on, Lidl, více nežli matka sama.

Jak měl pana Lidla, začal P. Vrba hledati urozeného jeho strýce. V tom mu Krameriův přítel, Šedivý pomohl; ten mohl spíše v okolí páně Lidlově méně nápadně se vyptati, nežli starý kněz, jenž se na nejkratší cestu, k panu Lidlovi, pro ten svůj zlomyslný kousek vydati netroufal, a také jeho předků a genealogických výkladů se bál. A mladý literát skutečně přinesl za nedlouho noviny, že Lidl má jakéhosi příbuzného, starého majora, a ten že se opravdu Materna jmenuje, že s Lidlovými nebydlí, nýbrž sám, docela sám. Kde, hned Šedivý nezvěděl, ale P. Vrba nečekaje, sedl a napsal list, aby odpověděl na Vavákovu urgenci a to, aby ta kuchařka a všichni měli strpení, že už strýce panny či slečny Maternovy mají, že o něm vědí, a že všecko ostatní hned oznámí, jakmile sám o něm více vyzví.

Psaní odesláno, a za dva dni po té přichvátal Šedivý do expedice oznámit Krameriovi, že již ví, kde ten starý major ostává, a oznámil na úžas Krameriův, že v Klamovce. Kramerius poslal o tom ceduličku P. Vrbovi. A ten teď, sám ještě nic určitého a zevrubného nevěda, tušil hroznou věc, že Vavák, jak dostal zprávu, že major Materna je na světě, přiváží tu pannu Maternovou, a zrovna sem, k nim! Co teď s ní, co s děvčetem?!

A hle!

Zaklepáno na dvéře, a do jizby vstupoval Milčický rychtář, František Vavák, statný, vysoký muž, padesátník, zdravé, hladce oholené tváře, táhlého nosu, dlouhých, už prokvetalých vlasů, jež na temeně rozděleny a za uši sčesány sahaly po ramena. Na tmavozeleném, dlouhém kabátě s dirkami rudě obšitými leskly se mu nevelké, kovové knoflíky.

„Pochválen Pan Ježíš,“ pozdravil a již bral se k P. Vrbovi.

Rovněž tak pozdravilo mladé, sedmnáctileté děvče hnědých vlasů, prostřední, spíše větší postavy, štíhlé, ale ne zrovna drobné, plné ja-

rosti a mladistvé síly, jež zářila také ze svěží tváře i hnědých, veselých očí.

Byla patrně překvapena, ale nezalekla se. Učinivši hned u dveří úklonek, podívala se na oba staré pány, pak šla, políbila oběma ruku a ustoupila zase. V tom, jak zraky všech na ní utkvěly, mihl se jí ruměnec po tváři a bezděky na okamžik sklopila oči. Ale již jich pozvedla, jak se P. Vrba ozval, tak to že asi je panna Maternová. Jasný, upřímný její pohled utkvěl na starém kaplanovi, neboť tušila, že ten to je, jenž se jí tak ujímá. Za ni Vavák odpovídal. Chování jeho bylo uctivé, ale nikterak pokorné nebo ostýchavé a svědčilo, že s pány umí jednati. Mluvil jadrně a plynně. Omlouval se, že přijeli, aby se velebný pán neráčil mrzeti, že vlastně musili přijet, protože stará kuchařka v Městci zemřela a panna Rezinka že neměla kde být.

„Přijela k nám, koňaři právě měli tudy cestu, však s nimi přijel také do Prahy její kmotříček, a tak já nelenil, a dal jsem zapřáhnout. Sic mohla panna Rezinka u nás nějaký čas ostat, ale, prosím, co taková městská panenka v selském dvoře, a v tenhle čas! A když tu byly ty noviny o panu strýci, já řku, zkusíme štěstí. A tak jsme jeli, a nejprve sem, když velebný pán byl tak hodný a staral se tak. A pan Kramerius, ten je svobodný, tomu by bylo za těžko, a tak —“

P. Vrba kýval hlavou, a zase se na faráře podíval a s toho na dívku, a pozval ji, aby si sedla, Vavák už zatím usedl, a opakoval, to že je pravda, ale s tím panem majorem to že — A pojednou se Maternové zeptal, ználi pana strýce.

„Nikdy jsem ho neviděla,“ odvětila jasně a hbitě, bez ostychu. „Jen to se pamatuju, že tatínek někdy o něm mluvil.“

„Hm, hm, to bude. No, pravdu máte, rychtáři, zkusíme štěstí. Co jiného.“ A pověděl, co o majorovi věděl. „Ale teď už je pozdě, to abychom to nechali na zítřek.“

Za chvíli po té vedl P. Vrba pannu Rezinku ze svého bytu do zadu, přes dvůr, kde bydlila paní Marková. U té měla zůstati Maternová přes noc. Navrhl to sám farář Hejna, když uslyšel, že mladé děvče má jít na nocleh do hospody. Rychtář u nich ještě zůstal. Když se kaplan vrátil, neutajil před ním, že se mu panna podobá, že by bylo škoda, aby takové čiperné děvče a takového rodu mělo někam do služby.

„A jak je vtipna, velebný pane!“ chválil Vavák. „A hlas má, jaký hlas! Slyšel jsem ji jednou o hrubé při jedné bravúr-arii, ah, pane, to bylo něco. A tady v Praze by se mohla vycvičit —“

„A k divadlu, ne?“ vpadl ostře P. Vrba.

„No, smělá by byla dost, ale to ne — Ale —“ dodal, jako by si vzpomněl, „jedno je — německy neumí.“

„I ďasa!“ zkřikl v žertovném úžasu P. Vrba a podívav se na faráře, jenž se dal do smíchu, doložil: „To je asi ta jediná šlechtična v celém českém království, že německy neumí. Ale vy také neumíte německy a mluvíte s pány —“

„Pravda, pravda, velebný pane. O němčinu by nebylo, bez té by došla spasení, ale jestliže ten její strýček, císařský major, víme —“

„No, uvidíme; a jak ty papíry —?“

„Tu jsou. Přivezla si je.“

A Vavák vytáhl balíček listin, jež na stole rozdělal. Mezi nimi nejvíce padal do očí erbovní list na pergameně, s erbem pěkně malovaným.

Kdy by se byl ani té mladé šlechtičny netýkal, byl by pátera Vrbu sám sebou, jako starožitnost, velice zajímal. Prohlížeje si horlivě erbovní list, poslouchal zároveň Milčického rychtáře, jenž uživ příležitosti, chutě vykládal o Maternech, o zbytku jejich Květnické tvrze pod lesem Fidrholcem i o zvonech jimi darovaných. Při tom blýskl se lecjakým historickým datem, za kterého českého krále to bylo, v kterých letech, tak že farář Hejna sedě v lenošce a bedlivě naslouchaje, se až divil, kdeže ten sedlák nabral tolik vědomostí, to že by ani on, farář, těmi letopočty se tak neoháněl. V tom páter Vrba se k němu schyloval, ukazuje mu erbovní list, aby se také podíval.

Staroch na pergamen mrkl, ale již se mu usmála ústa hluboko zapadlá mezi nos a bradu, a již se mu také smály tmavé oči, jež na kaplana upřel.

„Kdy by tak byl *váš*, Matoušku, tenhle erb,“ pravil, „to by bylo, to bych teprve zkusil. Co byste tak dělal, řekněte!“

„A to bych jich ihned udělal kaplanem, pane faráři.“

„A to bych měl čistého patrona.“

Oba se dali do smíchu. Rychtář doložil, oni že se smějou, ale jiný že by za takový diplom dal půl jmění.

„Jako pan Lidl,“ doplnil P. Vrba a pověděl o něm Vavákovi. Ten mínil, že by snad ten měšťan, z ohledu na to, že je panna Rezinka rodu šlechtického, že ten by se jí ujal.

„Zatím ne, žatím ne,“ chvatně P. Vrba odpovídal, „zatím to zkusíme se šlechticem, když je pravá šlechtična,“ a zaváděl řeč, jak se Vavák v Praze dlouho zdrží.

„Zítra chci zas domů. Nastávají práce v polích.“

„A kdy, prosím vás, čtete a píšete, večer asi?“

„V čas polní práce ani nečtu ani nerejsuju, velebný pane; jsem sedlák a má nejhlavnější kniha je role a péro pluh. V zimě to čtu a píšu, a hodně pro kratochvíli, a taky aby se člověk něčemu přiučil. A když je pokdy, to já pak, velební pánové, u knih vydržím. Pravda, takového pokladu,“ a ukázal na řady Vrbových knih, „nemám. Ale mám ledacos, kroniky a jiné staré knihy a všecky našeho, českého hlaholu.“

A již byl v knihách, a již zapomenuv na čas, začal o nich s P. Vrbou jednat, a také některé z knězovy bibliothéky přehlížel. Vrba se také optal, jsouli u nich na Poděbradsku mezi lidem ještě staré knihy.

„Málo, málo. A co je, to mají nejvíc ti naši podobojisté, evangelíci, a ti se se vším tají.“

„A jak se s nimi snášíte?“ ptal se farář Hejna.

„No, snášíme. Co dělat. Teď ono jim trochu spadne. Za nebožtíka císaře, jak ty zákazy chodily, to se jen smáli. Jsou mezi nimi takoví padouškové, a ti se smáli, že procesí máme pryč, svátky pryč, teď zas zvonění na mračna pryč; jako se teď všude jen samé přiroze-

nosti neb naturálii a minerálii přednost dává. Ale oni sami ti podobojisté, jako ti helveti," dodal už živěji, a rozohňuje se, „také nemají ve všem řád. Jako na příklad tuhle Chvaletický pastor; jak se do Chvaletic dostal, chléb lámal, a když se drobilo, zase to krájel a teď prý placky peče a v mošně nosí do sboru, ale tuze je prý suší, není to možná ukousnout."

P. Vrba se usmíval, starý farář se dal do smíchu a pravil:

„To by tak bylo na mé dásně!"

Ale Vavák vážně pokračoval:

„Co pak tady, tady se ubráníme. Ale hůř je ve Francouzích. Tam ten strom svobody vydává divné ovoce."

„Jako u nás! To se od našich naučili. Církvi tam všecko berou jako u nás!" zvolal z křesla farář. „Vyhánějí kněze, jako u nás! Nás také vyhnali, z domu, z našeho domu, z našeho majetku!" pokračoval zachvácen prudkostí, jež se ho zpravidla zmocnila, jak uslyšel o bývalém jejich domu. „Z našeho majetku!" opakoval až vášnivě, a náhle umlkl. Oči se mu leskly, a brada, i když umlkl, zmítala se mu ještě, jako by bezzubými dásněmi něco překusoval, maje rty pevně stisknuty.

Páter Vrba rychle k němu přistoupil a chlácholil ho, dobře věda, že stařec po takových záchvatech bývá mdlý a že třeba ulehne. V tom stará Hanělka vstoupila dotazujíc se, co má k večeři obstarati. Teď teprve si Milčický rychtář náležitě času povšiml a poznal, že se nad těmi knihami dlouho zdržel. První stín soumraku již ulehal klenutou jizbou. Když stará Hanělka odešla, sedlák vstal, omlouvaje se, že velebné pány dlouho zdržel. Ještě ujednal s P. Vrbou čas na zítřek, kdy by se tu měl zastaviti.

Kaplan vyprovodil hosta ne až ke dveřím, ale za dvéře. A tam mu na rychlo tlumeným hlasem řekl, o čem mu začal prve psáti, že o staré Brtkové, o jejím vnuku a pračatech, aby jí nic neříkal, aby ji teď doma zdržel a že mu podá co nevidět zprávu. Pak se vrátil zase k faráři, a než Hanělka přinesla na stůl večeři, napsal krátkou cedulíčku Krameriovi o mladé Maternové a co zítra s Vavákem hodlají. Posluhovačce uložil, aby lístek zítra záhy z rána dodala do české expedice. — —

Zatím stará paní Marková v bílém čepci, majíc na prsou přes kříž bílý šátek s tištěnými na okraji květy a pastýři s pastýřkami, divila se v duchu víc a více svému hosti, mladé Maternové. Pošeptalť prve P. Vrba na kvap staré paní do ucha, že ta panna je „fon," že je šlechtického rodu, ale schudlá. Na další výklady nebylo času. Sice děvčeti dost slušelo, jak sedělo u kávy bez čepice ve vysokém účesu hojných, pěkných vlasů, bez kožíšku, v šatech rukávů po lokty, jak držela malovaný šálek v plné ruce, mladá, svěží a štíhlá, hnědých veselých očí; ale jak a co vlastně štěbetala!

To se sice staré paní líbilo, že nebyla nic venkovsky ostýchavá, že se s ní tak záhy seznámila, ale panna šlechtického rodu, „slečna," jak krmila na městecké faře krůty a slepice, jak za farou husy pásala, jak ze školy kdy mohla utekla, protože jí kantor nenechal ve škamně hrát si s panenkou z hadříků a kolikrát že ji zavřel, když pod škamnou tahala na provázku krávu, t. j. uražené ucho z hliněného hrnce!

Na tato vyznání přišla Terezie Maternová z Květnice bezděky, jak paní Marková vyzvídajíc na doplněnou kusé noviny pátera Vrby začala o jejím mládí a vychování. A tak mladá „slečna“ vypravovala docela bez affektu, upřímně a místem se smějíc o hliněné krávě, o škole, jak tam nerada chodila, protože se již styděla.

„A proč?“

„Holky všecky už byly ze školy. Mně bylo také dvanáct, ale pan farář mě přece ještě posílal —“

„A proč?“

„Protože jsem pozdě začala. Když jsem byla u tatínka, to jsem měla daleko do školy, byli jsme v lese; tatínek mne sic učil, ale to vědí, času mnoho neměl, a já také raději běhala po lese,“ dodala vesele. „A v Městci zase, když už mně bylo dvanáct let pryč, byla jsem už velká, smáli se mně, a musela jsem se pořád bránit, a tak —“

Paní Markovou všelijaká ta čtveráctví a zbujnost mladého děvčete, jež ze školy utíkalo i školního vězení, jež jako hoch s hochy si hrálo a vyvádělo, nezajímaly tak jako jeho šlechtictví. Uhodila zase na ně nepřímo, dotazujíc se, jak se panna dostala na Městeckou faru. Tím zvěděla rodopisná data, pokud je mladá šlechtična sama věděla. O strýci, na nějž se paní Marková také zevrubně vyptávala, nevěděla vlastně, nežli že je majorem. Ale to staré paní značně imponovalo. Hned si pomyslila, že to mladé fanfarum ani neví, jaké snad štěstí —

Mladé však fanfarum zajímala patrně více Praha. Vypravovala živě, jak se na ni vždycky těšila, že tu ještě nikdy nebyla, že slýchala o divadle, jaké tam jsou věci, jak se tam duchové zpropadají do země a jak tam jsou krásně ustrojeni a jak krásně zpívají, a jak se divila, když jeli ulicí a viděla všecky ty vystrojené lidi a kočáry čtyřmi koni tažené, a v těch kočárech takové krásné paničky, jistě nějaké hraběnky.

„A to by mohli, panno, v takovém kočáru jednou také,“ přerušila ji paní Marková, jež Maternové prve ještě vykala.

„Já?!“ a děvče zasmávši se zvolalo: „Krásné to je, to bych řekla. Hned bych jela.“

„Jsou fon, šlechtického rodu, a pan strýček, pan baron,“ toho baronství se jen domýšlela, „jako pan major — všecko by mohlo být.“

Panna Rezi se na okamžik zarazila. Po prvé svitla jí cena jejího šlechtictví, o kterém po léta, co byla na faře, neslyšela, kterého její okolí nedbalo a na které ona sama nemyslila. Ale pojednou se dala do smíchu a zvolala:

„To bych byla pěkná hraběnka! To bych už nemohla říkat: Kys dy hant —“

„Kde pak, to by jiní říkali.“

„A co já? Já jiného německy neumím.“

Paní Marková žasla a nechtěla ani věřit. V tom vešel Toníček vraceje se z procházky. Zarazil se, spatřiv mladé děvče, jež zvědavě na něj upřelo zraky, a byl více v rozpacích nežli ona. Rychle vešel do svého pokoje a nezastavil se ani, jak jindy činíval. Paní Marková ho také nezdržela a také tak to zařídila, že dnes s nima nevečeřel, ač panna Maternová se prve o něj dost zajímala.

Ta pak večer v alkovně na loži pod nebesy nemohla hned usnouti, ač byla dlouhou jízdou na selském voze dosti unavena. Myslí těkala sem tam, v Praze. a zase doma u kamarádek; v tom už zase viděla ten rej v Pražských ulicích, vzpomněla na starou paní, co jí řekla o tom kočáru, že by sama mohla v takovém jezdit. A již si to malovala, a kdy by tak do Městce přijela; v tom ji vytrhl ohlas vojenské trouby. To z nedalekých kasáren zaléhal sem večerní signál táhle a nějak smutně.

Naslouchala, až vyzněl, pak se začala modlit, ale v tom už jí zase strýc major na mysl připadl, ale nějak mlhavě, vysoký, bílých knírů, se šavlí, v bílém kabátě s červenými výložky. Ale spustili německy!

VIII.

Poslední po meči.

Den co den chodil P. Vrba ráno naproti k sv. Ignáci sloužit mši sv., a to od té doby, co jim zavřeli kostel sv. Karla. Za teplejšího počasí chodil s ním také farář Hejna, na jaře dlouho ve svém tmavomodrém, límcovém plášti, v čepici přes uši stažené, a míval mši z pravidla nejblíže tomu oltáři, u kteréhož teď po nějaký rok denně sloužil vojenský kněz slovanskou mši svatou. Dnes, ač byl krásný, březnový den a slunce jasně svítilo, zůstal starý farář doma. Nebyloť mu již od večera dosti volno, a v noci dobře nespal; ale svého kaplana do kostela poslal. A ten byl tomu rád, že jde sám, nebo se chtěl po mši zastavit a také se zastavil vedle ve vojanské nemocnici. Přeptával se na Brtka a chtěl se k němu podívat. Vojáci ho však nahoru nepustili a odbyli ho, že o vojákovi nevědí, jak mu je. V tom, jak s nimi jednal, přicházel shora mladý důstojník a ten povšimnuv si starého kněze, sám k němu přistoupil a ptal se zdvořile, čeho si přeje.

Uslyšev, pokrčil rameny, teď že není čas návštěv, ale poslal vojáka nahoru se zeptat, jak je tomu ztrestanému muži. A přišla zpráva, jaká se dala očekávat: že je tomu vojákovi zle, že musí ustavičně na břiše ležet, jak má hřbet rozbitý. Rozsekali ho, že má záda jednu ránu, až mu maso visí, a že se to všecko zapaluje. Tak voják vyřizoval.

Zasmušen vracel se P. Vrba domů. Cestou sám sebe v duchu plísnil, to že má ze své dobroty, kdy by byl do těch prokletých kasáren nelezl, a proč tam lezl, když ten dům tak zneuctili, tak že by ten kaprál byl třeba na tom vojákovi tak neseděl a ho nesoužil, a nemyslil, že on, Vrba, je strýcem toho nešťastného Brtka. Teď že bude mít, teď aby chodil do nemocnice. O to by tak nebylo, ale o faráře, když mu nic neřekl.

Docházeje k jejich domu, zahledl před ním paní Markovou. Ještě ta! Jistě čeká k vůli tomu děvčeti. Zas nová starost! A co si toho vždycky naběře, každému vyhoví —

Mračil se dost, ale když došel, vyslechl docela vlídně a s účastenstvím, že ta šlechtična si vyšla do kostela, ale že se nevrací, že již to je dlouho.

„Zbloudila,“ mínil.

„A ta se nedá,“ a již zvěděl leccos, i to o té němčině; ale tu se jen usmíval, až paní Markovou tím popletl. Začala také povídat, jak ráno, když studenti odešli, byla ta slečna u okna, jak se dívala na dvůr na vojsko, že se ani nemohla odtrhnout. V tom zahledl P. Vrba v okně holou hlavu faráře Hejny v malé, černé čepičce, a již chvátal, že pan farář čeká.

Okolo desáté dostali návštěvu. Přišel Kramerius, byv lístkem Vrbovým pozván, a s ním Šedivý. Pro mladého toho spisovatele si Kramerius sám vzkázal, aby uviděl šlechtičnu, o kterou se pomáhal také starat. A spatřili ji pak, když po desáté vstoupila s Vavákem, v kožíšku, v čapce, v červených punčochách, po ránu svěžejší nežli včera. Vavák měl dnes na prsou stříbrný peníz. Maternová se zarazila, když shledla tolik mužů, jichž se nenadála. Ale již šla ke křeslu políbit starému faráři ruku, i P. Vrbovi, jenž zapomenuv na všecko mrzení pozoroval usmívaje se oba mladé muže, patrně překvapené. Zvláště ten mladší, Šedivý, jenž stál v pozadí, jak pannu Maternovou shledl, už s ní oka nespustil.

Rychtář Vavák, jsa teď jako poručníkem mladé Maternové, chtěl, a také z vlastenecké horlivosti to udělal, aby poznala, jací lidé znamenití se jí ujímají. I ukázal na Krameria, to že je ten český slávomnožce a novinotistce, a tu pan Prokop Šedivý, herecký veršovec u vlastenského divadla, aby se jim poděkovala. A již na to slovo, jež více účinkovalo nežli ten novinotistce, svezl se dívčin pohled s Krameria na Šedivého, a již mu ruku podala, dříve nežli Kramerioví.

Když vycházeli z domu, pošeptal Šedivý, jda s Krameriem poslední, svému společníku:

„Jako malina!“

Kramerius se usmál a řekl:

„To nepůjdeš se mnou.“

„No, mohl bych, ale — mám tudy cestu, mohl bych se zastavit u —“

„Tak s Bohem, a nestavuj se, a raději čekej —“

„A nač?“

„Snad se panna zas vrátí, snad ji ten major nepřijme; pak bys ji mohl zas vyprovodit.“

„A pak kam?“

Kramerius pokrčil rameny a pravil:

„To by byla chyba, věru bych nevěděl. A do nějaké služby —“

„Ne, to ne!“ vpadl Šedivý živě. V tom došli společnosti, která stanula před domem. Kramerius se rozloučil s Vavákem a P. Vrbou, panně Maternové pak přál mnoho štěstí a dobrou pořízenou. Šedivý zůstal a přibočil se k dívce. Dali se Dobytčím trhem vzhůru a na příč k bývalé jezovitské kolleji, nyní vojenské nemocnici. Vavák jda s P. Vrbou za mladými začal vážný hovor, jak by bylo, kdy by ten

strýc major nechtěl a své neteře si nenechal. A v tom si zase vzpomněl na toho bohatého měšťana, o kterém mu včera P. Vrba pověděl.

Zatím mladí před nimi bezstarostněji se bavili. Panna Maternová ptala se sice na strýcův byt a vyznala se také, že se toho strýčka nějak bojí. Ale brzo na bázeň zapomněla, jak se s Šedivým rozhovořila. Byl mladý, ti ostatní byli všichni starší a staří, vážní, a on tak hovorný a zdvořilý. Také se jí líbil postavou, v tmavozeleném, pěkném kabátě, v napudrovaných vlasech, sám trochu přisnědlý, usmívavé, zdravé tváře. A tak mu to slušelo, když se smál a ukázal zdravé, bílé zuby.

To všecko postřehla, třeba že z počátku klopila zrak nebo před se hleděla. Ani to jí neušlo, jak za hovoru se po ní tváří obrací, jak na ni jen hledí. Mluvil s ní o Praze. Pověděla mu, jak se jí dnes v kostele, tamhle (ukázala po sv. Ignáci) líbilo, ale jak po té trochu bloudila, když jdouc z kostela kousek si zašla, aby se ještě rozhledla, a jak ta stará paní, u níž byla na noc, trnula a se divila, jak že se tak sama mohla odvážit. Zasmála se tomu, ale v tom si na divadlo vzpomněla. Šedivý začal chutě o svém zalíbeném předmětě, ale nedokončil. Zahnulit zatím kolem rohu vojenské nemocnice a dostali se do ulice stromovím vysázené. Vedla vzhůru podél někdejšího ústavu šlechtičen, právě na všeobecnou nemocnici proměněného. Lipová alej táhla se celou tou ulicí a dále za rozlehlou budovou šlechtického ústavu [1]) až na samý kraj Lipové ulice.

Záplava jarního světla slunečného proudila stromovím, až se jeho větve dosud holé a tmavé v plné té záři leskly. A tu jak se panna Maternová zvědavě po novém místě rozhlížela, zeptala se na velikou tu budovu, podél kteréž kráčeli, a pozorně naslouchala, jako prve o divadle, když Šedivý vykládal, jaké tu měly šlechtičny zaopatření, než se přestěhovaly na Hradčany, a jak se vůbec dobře mají, a že ani nejsou všechny českých rodů a tak starých, jako některé domácí.

Oči jeho utkvěly při tom zkoumavě na tváři mladé šlechtičny. Ta na okamžik se před se zahleděla jako v zamyšlení, až se pojednou optala:

„A mají také kočáry?"

Šedivý byl překvapen, ale pak se té otázce bezděky usmál.

„Na kočárech jezdí, pravda," odvětil, „ale panno, hle!"

A tu se zastavil. Byli u příčné ulice, jež alej přerušovala. [2]) Šedivý ukazoval přes příčnou tu ulici na levo na roh, kde stálo patrové stavení s mansardovou střechou krytou kůrkami, valně už zahnědlými. Stavení to ozdobené při zakulacených rozích plochými sloupy a nad okny římsami barokového rázu, mělo zelené žaluzie. Nevysoký vchod byl z ulice. Od toho domu dále směrem aleje k Lipové ulici táhla se vysoká zeď. Z ní v určitých vzdálenostech vynikaly mírně profilované ozdobné pilíře, na jejichž hlavicích stály pískovcové vázy a putti ve stínu rozložitých stromů za zdí se vysoko pnoucích.

„V tom domě bydlí pan major Materna," ohlašoval Šedivý. Toho okamžiku stanuli u nich Vavák s P. Vrbou.

---

[1]) Obecně „štift" řečeného.
[2]) Zbytek její je dnešní Větrnická ul.

„Tak to je dům pana majora," mínil rychtář, hledě na nárožní stavení. „A to je v nějaké zahradě."

„To je hraběte Klam-Gallasa," vysvětloval P. Vrba.

„A veliká!" mínil rychtář stopuje zrakem dlouhou zeď.

„Ó, veliká," vysvětloval Šedivý, rukou směr naznačuje. „Tady a Lipovou ulicí, a odtud zas jde zeď Ječnou ulicí až dolů k jezovitům. Hrabě Gallas skoupil tu kolik domů, no, již před dvacíti lety, a tenhle," a ukázal na majorův, „byl také sousedský, ale patřil nějaké baronce, a byla při něm vinice a kuchyňská zahrada. A ještě jiné zahrady a zahrádky skoupil a udělal z toho zahradu. Je prý tuze krásná."

„A jakže pan major?"

„Sloužil prý s nějakým Gallasem na vojně. A tak mu pak tu ten byt přenechali."

Mladá Maternová mlčela. Nějak zvážněvši hleděla na dům se žaluziemi, na zahradní zeď i na koruny stromů stopené v zářivém jasu jarního slunce. Trhla sebou, když P. Vrba ji vyzval, tak že tedy ve jmenu Páně půjdou. Rudý stín mihl se jí obličejem a neodvětila ani, když jí Šedivý přál, aby šťastně pořídila. Za to jí svitlo ve zraku, když dodal, že tu chvíli počká, kdy by se snad brzo vrátili.

Vešli. Síň byla bílena, cihlami dlážděna, dřevěné staré schody měly massivní zábradlí zděné, pod nímž u prvního schodu stála na podstavci nevelká socha nějaké skrouceně stojící Flory nebo mladé zahradnice. P. Vrba šel napřed, za ním rychtář, poslední panna Maternová. Nahoře na chodbě čistě vybílené zahledli na oknech mnoho uschlých květin, v jednom, ve výklenku, také dva hudební pulpity. A okna byla zašlá, míst sem tam měňavě duhových. A již stanuli. Zahledliť na pravo na konci chodby otevřené dvéře. Viděli jimi veliký krb, nyní studený, bez záře, nad ním na bílé zdi plno lesklého měděného nádobí: kaserolů, pánví, forem i konvic a pod tím u zdi, poblíž krbu nenatřený, nevelký stůl, na stole koš, z něhož čouhala nějaká zelenina a vrkoč cibule. Vedle koše na stole lesklo se mdle do šedastříbrna bříško zabité ryby.

Před tou rybou ležela otevřená kniha, ne hrubá, ne velká, a nad ní se skláněli dva mužové skoro proti sobě. Ten na pravo hodně veliký prošedivělých vlasů, s černou mašlí v týle, suchý, dlouhých rukou, s přistřiženými kníry, s cvočkem v uchu, v šedé kamizole a v tmavých nohavicích a gamaších, druhý značně menší, subtilnější, v květovaném županu, v pudrované vlásence a copu. A ten ukazuje ukazováčkem na nějaké místo v knize, opakoval:

„A perník, rozumíš, ale krájené mandle ne, to jako by jedl člověk floky ševcovské, ale hrozinky, a hrozinek bis, povídám bis!"

„Ale, milostpane, bis to nejde —"

Menší muž se vzpřímil, a upřev zraky na opponenta, zvolal prudce:

„Habt acht!"

A kuchař opponent postavil se jako struna a jen mrkal očima. Malý velitel ho tak chvilku nechal, pak opakoval určitě, velitelsky:

„Perník; mandle žádné; hrozinky, a ty bis; ať to chutná na repetici."

A pojednou, jako by si vzpomněl, dodal slevuje mnoho z přísného tónu:

„Odpoledne budeme hrát.“

Náhle umlkl a rychle se obrátil, neboť zaslechl kroky. Příchozí teď jak náleží spatřili jeho hladce oholenou tvář, živě zardělou, s obočím nápadně černým, pěkně klenutým. Nevelký, starý pán tím svěže a dost mladě vypadal, tak že se tomu Vavák až divil. Jen P. Vrba si v duchu řekl: „Aha, ty se, dědku stará, maluješ!“

Přísný velitel kuchyně hleděl udiven a ne tuze vlídně na nenadálé hosti, zvláště na sedláka, za nějž se Rezi postavila. Když se P. Vrba zeptal, jeli pan major Materna doma, odvětil zkrátka:

„Pan Materna z Květnice je doma. Co mu chcete?“

„My bychom s ním rádi mluvili.“

„Mluvíte s ním!“ odvětil z ostra, jako by uražen. Překvapení bylo patrné. Nejvíce jeho neť žasla. Velký, s kníry, v bílém fráčku s červenými výložky, šavle, ostruhy, tak si ho představovala. A ten tu! V tom ji vzal Vavák za ruku, vedl ji do předu, a maje čepici smeknutou, uctivě a vážně začal:

„Urozený a statečný pane! My tuhle přivádíme poslední ratolest vašeho starožitného rodu. Otec její, vašnostin pan bratr, před lety na Poděbradště mnohá léta fořtem býval —“

Svěží dívčin zjev starého pána z Květnice patrně mile překvapil. Ale jak uslyšel Vavákovu řeč, zamračil se a pojednou se rychtáře zostra otázal, kdo je. Ten odpověděl.

„A co ten metál?“ a major ukázal na rychtářův stříbrný peníz.

„Ten mi ráčil udělit jeho majestátnost nebožtík císař pán před čtyřmi lety.“

„Hm — a velebný pán?“ To již zdvořileji mluvil a po německu. P. Vrba, že stál před šlechticem a důstojníkem, neodolal starému respektu a kloně se hluboko, velmi zdvořile vykládal, jak on sem přichází.

„No, tak pojďte dál,“ přerušil ho major a vedl nenadálé hosti chodbou kolem dvojích dveří bíle natřených, až pak třetí otevřel. Tudy uvedl společnost do nevelkého pokoje, stropu dosti nízkého. Stěny byly pokryty čalouny, na zdech viselo zrcadlo ve sklenném rámu, několik silhouet nad pohovkou na zdi a nad nimi velká rytina generála Laudona. V rohu u okna stál klavír. Major na okamžik zmizel ve vedlejším pokoji, odkudž se pak vrátil bez županu, v kabátě tmavomodré barvy. Usednuv proti hostem, změřil zase zrakem svou neteř, pak jal se Vaváka po německu se vyptávati. Bylo patrno, že je na tento jazyk zvyklejší, jakož také o tom svědčila jeho česká výslovnost.

„Urozený pane, jináč neumím zvučiti než jediné naším českým hlaholem.“

Major pensista vyvalil na něj oči, překvapen nezvyklou češtinou, pak se na P. Vrbu obrátil:

„Was will der — Wie spricht er denn?“

P. Vrba vysvětlil, zamlouval a začal sám, nejprve německy, pak česky o zesnulém bratru majorově, co věděl, až pak umlkl, aby mohl Vavák navázati. Major naslouchal, skákal do řeči, kladl otázky jako soudce, patrně nedůvěřuje. Zatím panna Terezie seděla mlčky vedle

P. Vrby. Bylo na ní znáti vzrušení a napjetí, a když prve major začal s němčinou, zakmitaly se bezděky rychleji její víčka dlouhých řas. Pak upoutána její pozornost vypravováním a hovorem o jejím nebožtíku otci. A ten starý pán pořád nic, pořád klidný, i když mu o vlastním bratru povídají. Nic ho to nehnulo. A na ni ještě nepromluvil ani slovíčkem. Jistě nechce, neuzná jí. Než v tom už na ni došlo. „Má ta panna nějaká dokumenta?“ optal se pojednou major.

„Tu jsou, urozený pane.“ A Vavák vytáhl z kapsy erbovní list a jiné rodinné doklady i Rezin křestní list. Starý Materna nasadil lorgnon a jal se všecko zkoumavě prohlížeti. V pokoji slunečními paprsky vyjasněném nastalo ticho. Stromy venku v zářícím vzduchu se ani nehnuly. Jen nějaké bouchání, snad z kuchyně se na okamžik ozvalo, a šustot papíru, jak major listy obracel. Vavák ho bedlivě zraky sledoval. P. Vrba mrkl okny ven, mrkl pokojem. I Rezi tak učinila; té padly nejvíce do očí malí panáčkové porcelánoví, pěkně malovaní, stojící na římse nad krbem v pravo, v levo od krásných hodin stojatých s alabastrovými sloupky, plné zlatoleskIých figurek.

V tom spustil major lorgnon a zahleděl se do stolu; přemýšlel, rozhodoval se. Listiny ho přesvědčily, příbuzenství jasně, jak náleží prokázáno. Teď pozvedl svých zraků a upřel je na neteř, pak se pojednou ozval: „Theresia!“

Neřekl to již tónem, jakým dosud mluvil, nýbrž nějak vážněji, skoro obřadně a dodal po německu, aby přistoupila. Rezi jak své jmeno uslyšela, rychle vstala a stála v nejistotě, upírajíc hnědé oči na starého strýce. V tom ji P. Vrba za šaty zatahal a rychle a tiše jí řekl, aby šla. Přistoupila váhajíc a poklonila se svým maloměstským spůsobem. V tom, jak se k ní starý důstojník nachýlil a ji na čelo políbil, ovanula ji nějaká zvláštní vůně, ve které však jako by bylo přimíseno trochu tabákového zápachu.

„Vítám vás jako bratrovu dceru!“ mluvil major vážně, skoro škrobeně. „Proč pak mi pan bratr nikdy nepsal?“

Rezinka v rozpacích bezděky se ohledla po P. Vrbovi. Ten už na bílé židli s květovaným sedadlem poposedal a nyní pomyslil:

„Utrápená němčina, zatrolená! A zapřít není možná.“

Ale v tom rychtář usmívaje se jako na schlácholení přímo pověděl:

„Urozený pane, panna, či slečna Rezinka také neumí německy.“

Major, jako by ho píchl, ustoupil na krok, zamračil se na rychtáře; ale v tom už začal starý kaplan, že panna vyrostla v lese, v české krajině a pak že byla také pořád mezi českým lidem.

„A co mně do toho!“ přerušil ho major prudce. „Je to ostuda, teď abych já to spravoval. Co by řekl svět! Slečna, a ne německy? A což francouzsky, co? A to ostatní vychování! Samá nesnáz pro ni i pro mne. To nepůjde!“

Mluvil prudce, česky i německy. Ale jak se odmlčel, Milčický rychtář pokročiv uctivě ale důtklivě ujal se slova:

„Urozený pane, je to vlastní krev, je z vašeho starožitného rodu. A pro trochu němčiny —“

„A vždyť ona všecko dohoní,“ přidal dost zostra P. Vrba po německu, nabyv odvahy, když šlo do tuha. „Je vtipna a jiné umí: zpívat, hrát, a zvláště zpívat.“ Jindy by byl to sotva tak důrazně uváděl. Ale již se obrátil po Rezince a všichni. Za poslední majorovy řeči tiskla spodní ret zuby i svrchním retem; nyní se jí oči náhle zalily. Obrátila se, ale slzám se darmo bránila. Dala se do pláče . . .

Zatím Šedivý čekal a čekal. Přecházel před stavením až k zahradní zdi, ohlížel se po oknech, posléz vešel na síň. Nahýbaje se, hleděl po schodech vzhůru. Všude ticho. Mladý spisovatel vykročil pak na schod, pak dál, výš, až byl skoro u nejhořejšího. Rozhlížel se. A teď! To klavír! Ohlas drnkavých zvuků nesl se vybílenou chodbou, jíž proudila zář slunce, a již do hudby vpadl svěží, ženský hlas. Šedivý sebou až trhl. To je jistě ona, Maternová! Kdo by také jiný! A již zajat zpěvem naslouchal. Byl to neobyčejný, plný, krásný hlas. Rozuměl tomu. A hned mu připadlo, jaké by bylo tleskání, kdy by ten hlas takhle vycvičen s jeviště se ozval.

Ale již se ke zdi přitiskl, nebo z pozadí chodby se ozvaly tiché kroky. Někdo se blížil. Takový dlouhý, v zástěře, a v ruce vařečku. Divně sebou kroutil, jak šel po špičkách, a krk natahoval; a jak hlavu stranou přikloňoval, tóny lapaje, blýskl se mu na slunci v uchu stříbrný cvoček. Opodál posledních dveří se zastavil a nachýlen bedlivě naslouchal; a tak zůstal, i když zpěv tam umlkl. Myslil patrně, že to pausa, že bude pokračování. Ale místo sopránu spustil hluboký hlas, a to tam dole u prvních dveří vedle kuchyně. Starý major se tam pojednou zjevil.

Na jeho hlas se dlouhý kuchař obrátil jako na obrtlíku a již ne po špičkách, ale dlouhými, rychlými kroky se vracel a postavil se rovně, po vojansku před pána. Šedivý, jenž na kvap po tichu níže několik schodů sestoupil, nadál se bouřky. A již slyšel:

„To je hlas, co? To se ti líbil, viď, ty starý plecháči?“ Major mluvil s patrnou spokojeností, usmívaje se a ostřeji pokračoval: „Bude u nás na oběd.“ A mluvě již jen s kuchařem zostra spustil: „Budeli pak co k jídlu, když se pořád touláš a lelkuješ! Marš do kuchyně!“

Kuchař salutoval a již zmizel v kuchyni. Pán jeho se vrátil do pokoje.

„Bude u nás na oběd,“ opakoval si v duchu Šedivý. „To jistě ona, Maternová. To si ji tedy asi nechá. Vida, čiperná panenka bude urozenou slečnou.“

Zvolna sestupoval se schodů a přemýšleje o tom všem, bral se zvolna zase ulicí dolů. Když docházel na konec, ohledl se. V tom spatřil vycházeti z onoho zahradního domu pátera Vrbu a Milčického rychtáře. Šli sami, bez panny Maternové. Počkal na ně.

IX.

Na novém světě.

Po poledni, po obědech, když přišla posluhovačka a začala v kuchyni pana Materny z Květnice nádobí omývati, vyšel odtud Ignác Ceypek bez vařečky, bez zástěry a rovnou do salonu páně. Dopoledne byl osobním sluhou a kuchařem *pana obrstvachtmistra*; nyní nastupoval třetí funkci u *pana barona*, jak také starému šlechtici z Květnice říkali.

Jako onoho času měli Morzinové, Černínové, Pachtové a jiní rodové šlechtičtí v našem království své kapely či „bandy," skládající se namnoze ze služebníků a domácích ouředníků (dobrá znalost hudby pomohla nejspíše do vrchnostenské služby), tak měl starý Materna z Květnice, šlechtic bez panství, svou kapelu či „bandu" v Ignáciovi Ceypkovi. Proto mu také někdy žertem i zlomyslně říkali „baronova banda." Ceypek hrál velmi hezky na housle, lépe nežli jeho pán, veliký milovník hudby, a také na flétnu pěkně pískal. S pánem svým z pravidla hrávali odpoledne. Ale než došlo na duo, měl Ceypek po každé solo; a na to vešel také dnes po obědě do prázdného salonu, kdež usedl na židli u chladného krbu. Dvéře do vedlejšího pokoje byly otevřeny. To byl pánův, kam vždycky po obědě přišel z jídelny si zdřímnout.

Ceypek sehnul hlavu i hřbet, nebyl už nejrovnější, spustil dlouhé, sepjaté ruce mezi poroztažená kolena, a čekal na pána. Dnes dlouho nešel; dnes bylo všecko z pořádku. Bodejť „bis" hrozinek! Nedal mu jich, a přece ryba chutnala, a ty „floky" také, a bral dost, od repetice. A tu pannu pobízel. Ta má krásný hlas! Kde se tu vzala, jeli opravdu příbuzná, a že tu snad ostane! Proč mu pán na konec oběda poručil, aby vzkázal zahradníkovi, že mají hosta, aby věděl, a aby on, Ceypek, dal trochu zřídit „pokojíček." Tak říkali nevelké jizbě v rohu, hledící do zahrady. Ceypek seděl nahnutě a nehnutě, jako by dřímal. V saloně a kolem ticho. V okně, na plném, poledním, jarním slunci poletovala moucha samojediná, jako divá sem tam v klikatém letu. Na leštěné podlaze chvěly se pruhy zářivého světla a v něm oživly také barvy květovaných čalounů i generál Laudon i jeho kůň na kolorované rytině na zdi.

V tom se Ceypek rychle vzpřímil. Vedle v pokoji se ozvaly kroky, a bylo slyšeti, že tam někdo spouští žaluzie. Průzor do pokoje se rázem stemnil. A také v salonu se plné světlo stlumilo, jak Ceypek spustil žaluzie. Pak usedl zase na židli u krbu a čekal. Funkce jeho nastávala. Vedle ještě kroky. Pán jde k pohovce, lehá na ni. Bylo slyšeti, jak supá, jak se vrtí, až to v pohovce rachotilo; teď se utišil. Už se pohodlně natáhl, leží.

Ceypek vztáhl dlouhou svou pravici po šňůrce stojacích na krbu hodin, a hrací jejich stroj spustil. Kovové zvuky, slabé ale lahodné, jako nepronikavá, příjemná vůně, sladce vyznívající linuly se do stem-

nělého pokoje vedle. Stará, vojenská píseň o princi Eugenu Savojském začínala loudit sen na víčka starého pána.

Zatím jeho „banda“ seděl a díval se na hodiny, na jejich mythologické figury, jimž nerozuměl a jež teď v zášeří pozbyly svého lesku; a když píseň dozněla, zatáhl po druhé. Ve stroji hrklo, zavrčelo, a již se ozval laškovný menuet. Tím obyčejně Ceypek končil své solo, neboť pan obrstvachtmistr při menuetu usínal; ale dnes sebou ještě vrtěl, a tak do třetice . . .

Z Dona Juana rozkošné zastaveníčko musilo na pomoc. A znělo tichem, příjemným šerem, do něhož tu tam u oken u žaluzií probleskoval zásvit zářícího poledne, a účinkovalo. Vedle v pokoji se nic už nehnulo; starý šlechtic ležel a spal, a hodiny ještě hrály. A když arie doznívala, Ceypek se na ně již nedíval, nýbrž seděl jako prve shrben, s hlavou nachýlenou, a když poslední tón vyzněl, koncertista již klímal. Hlava mu padala, až se černá mašle v týle třásla, bradou do prsou, níž a níže. Šero a ticho; a jím teď místo Mozartových harmonií ozval se chvilkou chrapot, tu i tam. Tam silnější. To bývalo z pravidla denně první duo starých vojáků . . .

Mladé Maternové hořely ještě tváře, a oči se jí živěji leskly vzrušením i teď, kdy osaměla v nárožním pokojíku. Tam ji starý pán po obědě zavedl a rychle odešel, pověděv jí, aby si tu odpočinula nebo zahradou se prošla, že tam může beze všeho jako doma. Osaměvši rozhledla se nejprve oknem ven, pak pokojem. Oknem viděla do stromů a pokoj byl malován, jak se jí zdálo, tuze pěkně (u nich i na faře měli vždy pokoje jenom vybílené) a měl tuze pěkný nábytek. Jen postele tu nebylo. Ale zrcadlo nescházelo. Podívala se do něho a pak se posadila u stolku do pohodlného křesla, jakého ani nebožtík pan farář neměl. Myšlenky jí sem tam těkaly. Sběhloť se toho tolik za těch několik chvil!

Od včerejšího večera začala o neznámém strýci jinak smýšlet i o svém šlechtictví, zvláště pak dnes cestou, když ten mladý pán jí vypravoval o těch šlechtických dámách. Pak uviděla takového pána, jeho byt, jí se zdál nádherným, a to, co jiní jí jen naznačovali nebo malovali, začínalo být pravdivým, skutečným. Začínala pevně doufat, důvěřovalať v moc velebného pána, těšila se, že nepůjde do služby, jak jí to doma mluvili. Ale pak, když si jí ten starý pán, její strýc, hrubě nevšiml, když začal sebou škubat pro tu němčinu, počala se lekati, že je po všem, že musí zase zpět, a tu se rozplakala.

Nebyti toho starého pátera a Milčického rychtáře, kteří se jí tak zastali! Jak Vavák navrhl, aby se urozený pán přesvědčil, aby zazpívala, tu se jí uvolnilo. A když urozený pán váhav přece svolil, chutě šla ke klavíru a sedla k němu s odvahou. Začala hrát, nebylo to nejslavnější, ale když zazpívala, když strýc uslyšel její hlas, byl patrně velmi překvapen. Jak dozpívala, neříkal už, že to nejde, ale aby tu tedy Theresia prozatím zůstala, když nemá kam jíti, jak mu prve Vavák vyložil, že bude hledět, aby jí nějaké místo opatřil.

A při obědě, když s ní sám seděl, nebyl už tak přísný a všímal si jí dosti přátelsky. Vyptával se na svého bratra, jejího otce, nadhodil, že byl hodně umíněný, on, major, že mu dobře radil, ale on že ne-

poslechl, pak že z toho měl. Ale nedolíčil, co a jak. Rezinka však rozuměla, vědouc z domova, že major byl proti ženitbě otcově, že mu radil nějakou starší slečnu, ale bohatou, ze šlechtického úřednického rodu. Když si vzal otec dívku měšťanskou, její matku, rozhněval se starší bratr. Vojenská služba zavedla ho do dalekých zemí, po té koncem sedmileté války došla klamná zpráva, že zahynul. Když se ukázalo, že je živ, myslivec Materna mu psal, ale bratr neodpověděl. Teď neteři vytýkal, že otec nikdy nepsal, že nedostal nikdy od něho psaní. Při tom ji pobízel, aby jedla, na lepší kousky jí ukazoval, a ptal se, jak jí omáčka chutná, tu že on poradil, pak zase na otce se ptal i na jejího bratra, že ho měli dát na vojnu; o nebožce její matce se však ani slovem nezmínil.

A už zase o hudbě začal a pojednou o němčině, že se Terezie musí učit, že by to bez německého jazyka nešlo, a co ten farář dělal, když si ji vzal na starost, že ji v tom necvičil; a francouzsky že se musí také naučit, aby mohla číst francouzské knihy, aby prohledla, oči otevřela, bez toho že jí ten farář jen ve tmách držel, to že oni rádi. Tu tam se ve své řeči zarazil, když se mu nedostávalo českého významu. Někdy nastrčil za něj francouzské nebo německé slovo. Panně Terezii to bylo jedno. Ona byla jen ráda, že zůstane, že nebude muset do služby, že bude, že je neteří takového pána. Myslilať, že se strýc nadobro rozhodl. Nerozumělať, co P. Vrbovi po německu řekl, že si ji tu prozatím nechá, že pak uvidí. A tak v tom radostném vzrušení ušlo jí mnoho ze strýcovy řeči při obědě. A také lecčemu nerozuměla. Ale pozorně naslouchala. Teď spočívala v pohodlném křesle. Pojednou naklonila hlavu na levo. Zdáloť se jí, jako by nějaké zvuky jí o sluch zavadily. A zněly lahodně, ale slabě, jako vzdálené, tak že plné melodie nemohla postihnouti. Pak rázem umlkly, a kolem nastalo zase nerušené, polední ticho. Panna Rezinka v něm dlouho nevydržela. Vyskočila pojednou, prohledla ještě tu tam leccos v pokoji, pak vyšla ven, na chodbu a zamířila ke dveřím, vedoucím, jak tušila, do zahrady. Dostala se na taras dlážděný ohromnými, pískovcovými plochami, vybíhající prostřed, zrovna přede dveřmi v obloukový výstupek. S tarasu, na jehož koncích v pravo v levo stálo po soše z pískovce na takovém též podstavci, vedly široké schody dolů do zahrady. Nad tou Rezinka, hned jak na taras vykročila, užasla tak, že rázem stanula plna udivení.

Pod ní spousta stromoví na půdě celkem mírně se svažující, tu v lipových alejích, sem tam se křižujících, tam skupené v celý hájek nebo přistřižené v arkádách rovněž přistřižených, onde, při zdech volně rostouc rozložitě do mohutných korun jako v lipových alejích.

A všecko, stromy, arkády, skupiny různých křovin na volných prostorách i půda namnoze, skoro všecko ještě holé, většinou zahnědlé od světlejšího tónu až do tmavého, čokoládového. Jen sem tam prorážela jako skvrna tmavá zeleň nějaké křoviny nebo jehličnatého stromu nebo břečťanu na zdi i u stromů, nebo okřívající trávník, nebo svítila se teď v plném slunci tu onde křovina i sem tam některá koruna prvním zelenavým přísvitem zlatových ještě puků a prvních lístečků. A nade vším zářící vzduch, nebe tmavomodré jako v létě. A všude

klid, jehož nerušily ptačí hlasy, ostatně teď v poledne nezvučící plným sborem. Ale stínu všude ještě málo. Vším tím hojným rostlinstvem, za léta jistě hustým a stinným, byl dost volný rozhled rozlehlou zahradou, na balustrády nízkých taras, na šedé jejich sochy i na sochy mezi stromy a v křovinách i na různé stavby. V pravo, v pozadí pronikalo několik nevzhledných domů (čelem hleděly do Ječné ulice). Než mladá Maternová všímala si věcí méně obyčejných. Zrak její těkal po různých pavillonech, altánech i chrámcích, sochách a skupinách, až utkvěl v pozadí (myslila, že je to až na samém konci) na nějaké jeskyni šedých skal pod krásnou skupinou starých stromů. Zahrada byla tak rozlehlá a zarostlá, že kromě oněch domů žádných jiných v sousedství nebylo viděti. Nebylo tu jako v hlučné Praze, nýbrž jako v nějaké rozkošné poušti, a pannu Rezinku, jež první svá léta v lese strávila, to osamělé, tiché místo, plné stromů a křovin tím mileji překvapilo.

Slečna v maloměstském ještě obleku, v červených punčochách, ve střevících s červenými opatky, v květovaných šatech s rukávy po lokte, rozhlížela se chvíli, volně, i zrak rukou zaslánějíc; pak zašla k sochám v pravo, v levo. Byly nějaké bohyně, pokryté tu tam už žlutavým lišejníkem. Po té se zas vrátila doprostřed, až se dala po schodech dolů. Byla by tak učinila, i kdy by jí prve strýc neřekl, aby se volně prošla zahradou.

Kráčela písčitou cestou, alejí, v zářícím světle i nehnutých stínech. Nejprve se zastavila u tiché, bezvodé fontány na konci aleje; pak šla dále, z počátku se ohlížejíc po strýčkově domě, až na něj zapomněla. Chodila sem tam, cestičkami, sestupovala mezi balustrádami po stupních teras, hleděla na sochy, kráčela arkádami a zase stromořadím stavovala se u pavillonků, na jejichž prazích leželo sváté, suché listí, jejichž žaluzie byly ještě spuštěny, nebo okenice zavřeny; podivila se většímu stavení na volnější prostoře stromy lemované (bylo hraběcí divadlo v antikisujícím slohu), až pak na okamžik usedla na lávku pod stromy na malém pahorečku zrovna proti soše rozmilého klučiny s křídelky, s lukem a šípem v ruce a s toulem přes plece. Líbil se jí, ale neznala ho, a jak shledla, že na podstavci něco vyryto, přiskočila a jala se čísti ne bez namáhání, tak jak bylo psáno:

Qui que tu sois, voici ton maitre,
il l'est, le fut, ou le doit etre.

Ale nerozumějíc, ani nedočetla. Šla dál s chlumku dolů, cestičkou do háje; v něm prostřed do kruhu stálo několik kamenných sedadel, a prostřed nich vypínal se nějaký oltář z části již mechem i žlutavým lišejníkem zarostlý. Z háje patrně „posvátného“ slečna Terezie pospíchala. Zdáloť se jí tu nějak smutno. Nezdržela se, nežli co se plaše rozhledla a co si utrhla několik podléštěk pěkně se promodrávajících z uschlého listí. Zacházela bezděky dál a dále. Dosud nikoho nepotkala. Prve zahledla, tam od fontány, směrem k oněm obyčejným domům velký skleník na slunci se prudce lesknoucí a u toho skleníku dva mužské a ženskou. Ale těm se schválně vyhnula.

Z počátku také na nikoho nevzpomněla, všecka jsouc zabrána nevídanými věcmi. Ale pak jí připadlo, jak by holky u nich se divily, a jak by vykřikovaly, kdy by toto všecko tu viděly. A pak, když to neb ono neznala, nač to, ono staveníčko, a když sem tam také nápis viděla, jako tam u toho nahatého chlapečka, vzpomněla, škoda že tu není pan Šedivý, ten že by jí všecko vysvětlil a ještě že by se zasmála.

A takhle v létě, až to bude všecko zelené, až všecko pokvete, květiny, růže, až ty altánky a lusthausy budou otevřeny! A panstvo až tu bude! V duchu se na okamžik zarazila, ale již jí připadl strýc baron, ten že je také z panstva, a ona . . . Bezděky stanula a v blaživém, povznášejícím zatrnutí rozhledla se kolem.

To bylo v aleji ovocných stromů, třešní a jabloní, plných už pupenců, mízou lesklých, ještě nerozpuklých. V pravo v levo byl nějaký palouček s křovinami. Na konec pak aleje zahledla staveníčko, k němuž se rozběhla. Roubená chaloupka doškové střechy již omšené, osamělá v ovocném sadě, vetchá, sešlá, s malovanými okenicemi, jako u nich doma!

Hleděla na ni drahnou chvilku, obešla si ji, podívala se k oknům, pak i na kliku sáhla. Dvéře povolily. Stanula na síni, vkročila do světnice. Měla stůl s trnoži, židle, všecko jako u nich. ale ještě hezčí, líp udělané a malované. Tak se děvčeti zdálo. Líbilo se jí tu; nežasla, nedivila se, ale bylo jí tu volněji. Ale hned po té se opět divila a pomyslila si, co ti páni — a jak divné věci tu jsou pohromadě. To stanula za chalupou na kraji sadu. Odtud již viděla zahradní, vysokou zeď za starými, vysokými stromy. Mezi nimi stála skupina vrb. Svislé jejich větve se již prozelenávaly, ale nebyly dosud tak husté, aby mohly zasloniti čtverhrannou mříž obklopující nevelkou prostoru, keři vysázenou, s kameny a pomníky. Totě jako hřbitov!

Mladá Maternová nechtěla ani svým očím věřit. A když všecko spatřila z blízka, teprve se přesvědčila. Mříž krásně kovaná, zvláště vrátka; za nimi prostřed hřbitůvka na podstavci andělíček opřený o shaslou pochodeň, skloněný nad popelnicí se zlaceným, lesklým nápisem. Ale kříže nikde! Obešla kolem, pak když vrátka skřípajíce povolila, vstoupila. Pomníky nevelké, všecky skoro stejné, mezi nimi růžové keře, a tam na tom pomníku ten nápis! Říkala si ho v duchu, jak bylo zlatou literou psáno: „Aux Manes de mes Amies."

Zase nerozuměla. Sklonila se k pomníkům. Na tom pod vytesanými růžemi zlacené písmeno, na tom, také pod květy, dvě litery, na onom také dvě, a tak na všech kamenech, litera, dvě, někdy prostě vedle postavené, někdy spletené; nikde však celého jmena. Proč? Co je to? A co ten nápis tam?

S výše, korunami starých stromů i hebkými ratolestmi smutečných vrb probleskovaly paprsky zlatého světla a chvěly se na rokokové mříži kované, na náhrobcích zašlých lásek, na mladnoucím pažitu, kolem nich a růžových keřích, i na mladé, svěží dívce, zamyšlené, netušící. Vzduch zářil, a tichem kol se stromů, z křovin zvučelo ptačích hlasů přehudání, veselé, jarní, neúnavné.

Domů si nesla slečna Terezie kromě kytičky podléštěk ještě kytici fialek. Nalezla je za hřbitovem podél zdi pod křovinami. Za chvilku

měla kytici. Když vyšla ode zdi na volnou prostoru, poznala, že si zašla, že od skály a jeskyně, kam mířila, se hodně vzdálila. Za to byla blíže domu, nežli se nadála. A teď si také po slunci všimla, že odpoledne zatím značně pokročilo, že, nežli došla hřbítůvka, se dlouho toulala. To pan, či strýček jistě již je vzhůru. A tam, k jeskyni a jinam, kde nebyla, však se tam ještě podívá. Do schodů na taras před domem jen vběhla. Nejprve chtěla do „svého" pokojíčka, ale že zahledla na konci chodby v otevřené kuchyni Ceypka, zašla přímo k němu.

Starý Ignác vydřímav se, měl teď intermezzo. Zase kuchařil. Vařil kávu. Pán už také nespal, ale byl zaměstnán návštěvou, jež přišla mimo nadání. Tím duo na housle odročeno na neurčito. Starý kuchař uvítal pannu vlídně, nejvíce pro její krásný hlas. A pak se mu začala ještě více líbit. Prosila o vodu pro fialky, že je dá panu strýčkovi („Tak přece!" pomyslil Ceypek), a když fialky dávala do vody, nabídla jemu tak hezky tu druhou kytičku. A mluvila, švitořila, o zahradě, vyptávala se a nejprve na hřbitov. Tu však valně nepochodila; Ceypek nevěděl, nebo nechtěl říci, a v tom, jak zahledla, že chce mleti kávu, chytla mlýnek a dala se, ač se bránil, do mletí. A již zase povídala, že u nich na faře kávu také někdy vařili, ale Milčický rychtář, ten že na ni nedrží, že jí říká asiatská strojba. Ustala smějíc se, a Ceypek se také smál stoje nad ní, a díval se, jak zase spustila, a poslouchal žasna, jak mluví neť pana barona o smetaně, o farských kravách a jejich mléku. Chtěla ještě něco o nich říci, v tom sebou Ceypek trhl.

To pan obrstwachtmistr se z nenadání zjevil opodál dveří. Vyšel něco říci, a tu ten obrázek v kuchyni! Slečna u mlýnka a s kuchařem! A toho důvěrného smíchu! Nejprve se major na Ceypka rozkřikl, a starý Ignác stál jako struna, mrkaje očima; pak neteři ostře řekl, takhle že to nejde, že se to nesluší, aby šla, a ukázal na dvéře nejbližšího pokoje, tam aby počkala, až ji zavolá, aby dřív nevycházela. Poslechla mlčky. Hlas strýcův ještě se chvilku ozýval. Pak umlkl, ale za nedlouho ozval se opodál, jistě v sousedním pokoji. A bylo mu rozumět i druhému hlasu, jenž zněl zvučně a silně. Mluvili německy. Ale ten druhý, host, ten častěji nežli strýc sem tam slovo i celou větu po česku prohodil. A zase jí připadalo, proč se strýček tak rozhněval, proč že se to nesluší, aby s tím starým — a proč má ona tu v pokoji zůstat, až ji zavolá?

Ale v tom zvedla hlavu a naslouchala. Ozvalť se vedle hlasitý smích těch dvou jadrných hlasů, a v tom zaslechla strýce, jak po česku řekl:

„No to byla ještě sukcesionsvojna! Kde pak!"

A ten druhý, neznámý odpověděl:

„Od těch čas sloužil. Tak byl starý. A ten mne z těch strašidel vyhojil!"

„A že se jich báli!" A strýc se smál z plna hrdla.

„No, to jsem byl ještě kadet, a měl jsem toho plnou hlavu, co mně tam ti liščí jezuviti, a všem ve škole, nacpali strašidel a dušiček. To vědí sám, jak chtěli, aby každý byl dubový."

„Tak to by byli nešli v noci ani za děvčetem!" A strýc se dal zase do smíchu.

„Kde pak za děvčetem! Já bych byl každým krokem s hrůzou čekal, že mne nějaká dušička chytne za pačesy.“

A zase smích a zase to šlo chvíli německy, až se ten druhý ozval svým rezonujícím spůsobem zase po česku:

„Není možná nahoru. Není času. Ale rád bych se na sněm podíval, a ještě raději bych stavům poradil stran těch appanagirovaných knížátek a hrabátek říšských, co zde v Čechách svůj chlebíček nacházejí, skvostně se vyživují, že jich pořád přibývá, že již jich je jako štěnic —“

Panna Rezi tomu všemu nerozuměla a pomýšlela jen, kdo to asi je. Čekala chvíli, až pak vstala a šla opatrně ke dveřím. Chtěla se podívati, co dělá starý Ignác, nezlobíli se, že dostal k vůli ní. Chvilku stála váhajíc u dveří, pak je tiše otevřela, vyhledla ven; ale v tom na chodbě u vedlejšího pokoje se ozvaly hlasy. Uskočila, nezavřela však úplně. Skulinou zahledla nějakého napudrovaného oficíra v bílém fraku se šůsky červeně vyloženými, s kordem po boku a třírohým kloboučkem pod paždí. Poroučel se naposled starému Maternovi, jenž ho vyprovázel. A ten oficír mladý, statný, a žádný starý pán, jak se prve Rezi naslouchajíc domýšlela. A ten se bál strašidel! Div že se nezasmála. Jak zašel na schodech, jak strýc zase zmizel v pokoji, zavřela na kvap dvéře a usedla na židli. Dlouho nečekala. Strýc přišel, ale nějak už veselejší. Domlouval jí sice zas, mírněji však, bylť dobré míry, že nesmí s kuchařem tak kamaradsky, to že je sluha, ostatně, že jí dá instrukci, aby nezapomněla, u koho je, a kdo ona je po otci, a aby jemu, strýci, neudělala hanbu. S němčinou že to začne hned zítra a francouzsky, to že dojde také na řadu, zítra že objedná švadlenu a modistku, takhle že ona, Terezie také nemůže zůstat, a nobl moresům že se musí naučit, aby nebyla jako selské děvče. Zarděla se, ale živě a chutě přisvědčila, když se jí strýc zeptal, chtělali by se také zpěvu učit. A když ji po té vyzval, aby šla svačit, a ona odvážila se mu nabídnouti kytici fialek, vyjasnil líce, pokývl hlavou a opakuje: „Charmant! Charmant!“ přijal svazek vonných kvítek, jež mu s nelíčenou prostomyslností a s ostýchavým úsměvem podala.

„Za to uslyšíte náš koncert,“ dodal vlídněji, ale ne bez blahosklonnosti.

Tak se stalo. Hned po svačině, nežli „koncert“ začal, podařilo se Tereze, an strýc na okamžik odešel do svého pokoje vyhledat partesy, zeptati se tiše starého Ceypka:

„Už je dobře?“

Přikývl, usmál se, a plaše se ohlednuv, odvětil mrkaje očima jako ve strachu:

„On je pan obrstwachmajstr hodný.“

„A kdo byl prve ten pan oficír?“ kvapně dodala šeptem slečna Terezie, ohlížejíc se po dveřích strýcova pokoje.

„To byl pan obrlajtnant, Jeník, rytíř z Bratřic,“ šeptem a úkradkem starý Ignác odpovídal, klada pravou dlaň ke koutku úst. A zase jako by nic, rovnal pulty a stavěl k nim židle. Když starý šlechtic se vrátil nesa partesy, bylo v pokoji ticho. Jen Ceypek je

rušil, jak mazal šmytce kalafunou. Slečna Terezie upírala oči na Laudona. Obrstvachtmistr pohleděl pátravě po obou, pak, klada noty na pult, oznamoval spokojeně:

„Boccherini. Opus acht. Theres, krásná věc. To uslyšíš! Habt acht!“

(Pokračování.)

Každý králem.

vět celý žebráků je pln,
všude vládne nám a trud,
kdo vynoříš se z žití vln,
jsi chud.

Ten zlato žebře, slávu ten
a jiný režný chléb,
ten životu dal srdce v plen,
ten leb.

A přece ne, z nás každý, viz,
je hrdým velmožem,
ó běda uvěříšli kdys
těm lžem.

Z nás každý králem — lžeš, kdo díš,
žes náhody jen rob,
vždyť každý máme svoji říš:
svůj hrob!

Adolf Heyduk.

Radost.

de radost srdcem, jako nebem duha,
tu vyzáří a někde bledne zas,
a jedna přejde, po smutku jde druhá,
to rozsvěcuje nebe hvězdy v nás.

Jsou radosti, jež korunují štěstí,
a jiné jsou zas drobní motýli,
a jiné jako v květu ratolesti,
jež zůstanou až k temnu mohyly.

Co těší člověka a co ho vzruší,
ať hvězda je to nebo bublina,
to letí kouzlo netušené duší,
a na chvíli v ní zápas usíná.

Jsou radosti, jsou, ale ze všech mnohých
ty největší, jež dá nám okamžik,
kdy teplo vdechnem srdcí do ubohých
a nechcem světa uznání a dík.

Když oblažíme jiné bez odměny,
a jediným je svědkem Pán Bůh sám,
nabude skutek teprv pravé ceny,
a vejde v srdce pravá radost nám.

Co proti té jsou všechny světa chvály,
co pověst, obdiv, ódy bohaté,
a větší štěstí — zříti úsměv z dáli
a blahem ruce k nebi sepjaté.

To všecko v radost velikou se skříží,
jak duhy vidmo v srdci hlubině,
kdo chce, ten najde křídla zlatá v tíži
cest života — a slunce ve stíně.

Růžena Jesenská.

O nápravě naší měny.

Napsal

dr. Albín Bráf.

I.

posledních měsících odbývali finanční ministři obou polovic říše naší časté porady a světu se netajilo, že tyto porady věnovány byly přípravám k novému upravení měny. Důvěrník obou vlád, vybraný z kruhů Vídeňské haute finance, byl v únoru vyslán do Londýna, aby ve středišti světového trhu peněžního půdu prozkoumal a snad i připravil pro nastávající naši poptávku po zlatě. V měsíci březnu sestoupily se ve Vídni a v Pešti komise znalecké, aby zodpověděly jistý počet předložených jim základních otázek v příčině žádoucí úpravy naší peněžní soustavy. Svoláním těchto komisí, jichž výsledky bude nám se dále ještě podrobně zabývati, vyhovělo se čl. XII. rakousko-uherské celní a obchodní smlouvy, jenž svolání komise takové výslovně nařídil jako přípravný krok k nápravě měny. Právě v této chvíli — uprostřed dubna — přinášejí noviny zvěst, že oba finanční ministři se dohodli již o všech podrobnostech příslušných předloh.

Již tedy není pochyby, že v otázce nápravy měnové, projednávané takměř po dvě desítiletí veřejným tiskem a odborným písemnictvím, nadchází nám doba skutků a že zákonodárné sbory naše snad v nejbližší době rozhodnou vahou svých hlasů o věci, která více a

bezprostředněji než mnohé jiné dotýká se hmotných důležitostí všeho obyvatelstva, chudých i bohatých, kupců i prodavačův, zaměstnatelův i dělníkův, dlužníkův i věřitelův, zkrátka každého, kdo má jen za píď vlastní samostatné hospodářské existence, anebo kdo svým bytem hmotným závisí na někom jiném.

Není tudíž divu, že obrací se napjatá pozornost obecenstva k otázce té, k veřejným o ní úvahám i ke zprávám, jež o záměrech vládních proskakují. Nelze zapříti, že úsudky obecenstva, a to i v těch třídách jeho, jež se počítají k osvícenějším, kaleny jsou namnoze nedostatečnou známostí základních pojmů. To nebudiž pokládáno za výtku. Pro velikou, ba převelikou většinu lidí, kteří denně peníze přijímají a vydávají, zahalen jest pojem peněz v jistý přímo mystický taj. Souvisí to dojista z části i s nedostatky našeho obecného školského vychování, které ve množství předmětů často praktickým životním potřebám cizejších nenalezlo dosti místa pro jasný a jednoduchý výklad věci, jež jest tak důležitým činitelem všeho našeho společenského života, že by tento bez ní ani den nemohl obstáti v klidném nerušeném běhu. Není to zajisté přepjaté, přirovnáváli se někdy v populárních výkladech národohospodářských vynález peněz (ač možnoli tu o „vynálezu“ mluviti) — co do významu a důležitosti — vynálezu písma. Než příčina panující nejasnosti názorů nespočívá pouze v nedostatcích obecného vyučování. Kolik tisíc lidí na př., kteří stále nosí v tobolce své nějakou státovku neb bankovku, zná dostatečně rozdíl jich obou, ač by si známost jeho snadno a bez obtíží mohli opatřiti? Popouzejíť právě zvědavost naši zjevy kromobyčejné a nápadnější vždycky více nežli něco, v čehož pohodlné každodenní užívání zavádí nás již od dětských let stálý střízlivý obyčej. Jest sice pravda, že mezi otázkami, jež týkají se peněz a měny, jsou mnohé dosti subtilné a záhadnější, předpokládající podrobné studium a značnější míru odbornického rozhledu. Ale základní pojmy nejsou tak nesnadné, jak se často myslívá.

Proto pokládáme za potřebí, abychom nejprve uvedli čtenáře v nezbytné ty základní pojmy, bychom pak tím snáze mohli vysvětliti, oč běží při naší nápravě měny, proč jest nutna a zdali spůsob její zamýšlený jest vhodný.

Běžný spůsob mluvení užívá slova „peníze“ pro dvojí skupinu předmětů, na první pohled ve mnohém směru rozdílných, pomocí kterých odhadujeme cenu rozličných statků, kupujeme zboží, vyplácíme neb dostáváme mzdu, střádáme své úspory. Jsou to jednak vlastní peníze v pravém původním a nejstarším slova toho smyslu, totiž peníze kovové, jednak jisté úpisy, které nám nyní pro podobné účely obecně slouží a kterým říkáme peníze papírové — bankovky neb státovky.

Že byly doby, kde lidé žádných takových peněz, ani peněz spůsobu prve dotčeného neměli a neznali, jest na bíledni. Nebyloť jich vůbec potřebí, dokud na prvních stupních vývoje každá domácnost, co sama potřebovala, v neustálém trudném zápasu s přírodou výrobou vlastní si opatřovala. A když se s t. zv. dělbou lidských zaměstnání dostaví první počátky vzájemných výměn, mají ony ráz pouhé směny naturální, při níž za předmět mně k vlastní spotřebě žádoucí dávám jiný mně nepotřebný, hledaný právě od druhé strany k vlastní její

spotřebě. Ale že bývá velmi nesnadno nalezti toho, kdo zrovna potřebuje, co já nabízím, a podává zároveň, čeho mně se nedostává: tedy stane se přirozeně, že jako prodavač věci, jíž sám užiti nezamýšlím, vyměním si po případě i takovou, jíž mně sice rovněž k osobním mým účelům bezprostředně není potřebí, o níž ale vím, že jest zhusta hledána a že tedy snadno najde odběratele. Ta věc stane se tedy prostředkovatelem výměn — měnidlem, a za takové původně nesloužívaly kovy drahé, nýbrž jiné předměty, jako na př. ve značné části nynějšího Ruska ještě v sedmnáctém věku jisté druhy koží zvířecích, ve starověku mnohých národů evropských skot neb brav, ve vnitřní Arabii až do našich časů datle atd. To jsou prvotní druhy peněz. Za ně se kupuje a prodává, v nich se odhadují ceny, vyměřují soudní pokuty a válečné tributy atd. Drahé kovy stávají se statkem peněžním teprve, když směny se rozhojní a zároveň přes širší území se rozpínají, tak že původní ony statky peněžní pro mnohou nepohodlnost více nedostačují a pro svou jen místní oblíbenost nevyhovují potřebám obchodu přes větší prostranství rozvinutého. Zlato a stříbro hodily se k službám peněžním více nežli jejich předchůdcové a zahostily se v nich trvale pro mnohé vynikající vlastnosti, mezi nimiž v popředí stojí dvě: že totiž obsahují v malém objemu velikou hodnotu a že cena jejich jest poměrně stálejší nežli všelikých jiných statků, jež by se snad z té či oné stránky také k účelu tomu hodily. Vlastnost prve řečenou má sice zlato měrou mnohem větší, bylať na př. v našem století až do prvních let sedmdesátých libra zlata ryzího průměrem patnáct a půlkrát dražší nežli libra stříbra; ale právě proto nebylo zlato pohodlným pro malé platy a tedy i pro země, kde tyto mají převahu. Druhá z vlastností řečených osvědčila se za to, jak uvidíme, u zlata průběhem posledních věků měrou značnější, ano v posledních dvaceti letech stříbro jí nápadně pozbylo.

Nejstarší spůsob užívání zlata a stříbra k účelům peněžním záležel v tom, že se při koupích a platech vážilo. Jest patrno, že tento spůsob dělal mnoho nesnází a proto ustoupil dávno jinému, tomu, jejž i my známe: veřejná moc ujímá se užívání drahých kovů pro službu peněžní, uvádějíc je v oběh v kusech určité váhy, pro službu tu zvláště upravených a co do obsahu veřejně pověřených. To jest úkol, jejž koná stát, když upravuje *soustavu mincovní* a dle ní peníze razí. V čem záleží tedy tento úkol podrobněji? Stát především vybírá si kov, z něhož peníze razí; ustanovuje, v jakých kusech jej přivede do oběhu, aby byly pohodlny a zručny pro užívání v obchodu obecném; dává předpisy a pečuje o dohled, aby mince jednotlivé skutečně měly ustanovený obsah drahého kovu a vůbec váhu předepsanou, i pověřuje to na každé minci zvláštními znaky. Čím přesněji si vede, tím více zbavuje lidi péče, jež by jim vzešla ze zkoumání váhy a ryzosti v každém případě obtížného, největší části prostě nemožného. Dále jeho působnost v tomto směru nejde, především zhola není v jeho moci, aby lecjakému plíšku necennému příkazem svým libovolnou hodnotu dal. Slova: zlatý, frank, dollar, marka atd. značí tedy prosté určité váhy drahého kovu pro peněžní služby zvláště upravené a v tom směru od státní moci veřejně pověřené. Z nepochopení této základní

pravdy, ba často pouze z vědomého jejího porušování z pohnůtek zištných vzešly ve stoletích dřívějších veliké nesnáze a obecné újmy hospodářské, pro které ani historie mincovní vlasti naší ve věcích minulých pohříchu není bez dokladů. My arci zde budeme míti na zřeteli jen nynější, v té příčině již spořádané poměry států vzdělaných.

Upravením soustavy mincovní není úkol veřejné moci vyčerpán. Soudce má odhadnouti pro jakýkoliv účel cenu nějakého předmětu; má odhadnouti škodu učiněnou a uložiti škůdci náhradu; dlužník má platiti dluh, o němž nemohl nebo opomenul se smluviti, v jakých penězích má býti zapraven. Pro takové a podobné případy třeba jest právních předpisů ustanovujících, v jakých penězích soudce odhad provesti má, škůdce škodu nahraditi, dlužník závazek splatiti atd. Ty peníze jsou pak *měnou* v příslušném státě, a protože ony především státem samým bývají v oběh přivedeny, stávají se zároveň z pouhé faktické nezbytnosti druhem peněz buď výhradným nebo převládajícím i pro ty všecky spůsoby užívání, jež právní předpis neovládá, ani často ovládati by nemohl, tak zejmena pro běžné koupě za hotové, placení mzdy a j. pod. Bez ustanovení měny nebylo by ve velikých oborech majetkových jednání lidských potřebné jistoty, bylo by plno sporův a neshod.

Abychom otázky tyto lépe pochopili na praktickém případě, objasníme je na nynějších poměrech rakouských, ponechávajíce arci zatím stranou naše t. zv. peníze papírové.

Každý ví, že máme v říši rakousko-uherské v oběhu mince druhů rozličných. Razilyť se a z části dosud razí 1. ze stříbra: dvouzlatník, zlatý, čtvrtzlatník, dvacetník a desítník, však z oběhu nám dosud nevymizely ani t. z. spolkové tolary (rovné $1^1/_2$ zlatého čili bývalému severoněmeckému tolaru) a dvoutolary, konečně razí se u nás dosud i t. zv. levantinské (Marie-Terezianské) tolary; 2. ze zlata: t. zv. dukáty mincovní a podle zákona z 9. března 1870 zlaté mince rovnající se obsahem svým francouzským mincím dvacetifrankovým a desítifrankovým, jež svého času zavedeny byly v oběh pode jmenem t. zv. dukátů osmi- a čtyřzlatových; 3. konečně z mědi: kusy po čtyřech krejcařích, po jednom a po půl krejcaru.

Abychom o povaze rozdílných těch mincí nabyli jasného ponětí, třeba jest předem rozděliti je v určité skupiny, a to ve dvojím směru. Budeme totiž lišiti mince měnové a mince pouze obchodní, mezi měnovými mince kurantní č. plné a mince t. zv. drobné.

Povahu *měny* u nás mají, jsou tedy našimi měnovými penězi z mincí uvedených výše pod čís. 1. podle císařského patentu ze dne 27. dubna 1858 pouze dvouzlatníky, zlaté a čtvrtzlatníky, konečně pak spolkové tolary a dvojtolary; [1]) v té funkci druží se k nim dvacetníky a desetníky, a pak měděné peníze uvedené pod čís. 3.

Základní mincí měnovou jest stříbrný zlatník, jenž zaveden byl na základě rakousko-německé smlouvy ze dne 24. ledna 1857 patentem

---

[1]) Tyto pokud jsou cizozemského rázu, byly výnosem fin. minist. ze dne 23. dubna 1877 vlastnosti měnové u nás zbaveny, když byly následkem nového upravení měny v Německu i tam z oběhu vzaty.

císařským z 19. září 1857. Dle řečeného patentu raženo bylo z celní libry stříbra 45 kusů mincí nazvaných zlatý, tak že obsahuje mince taková $11._{111}$ gramů ryzího stříbra (váha čistá) a s přísadou mědi — t. zv. legováním, jež dává se mincím za příčinou větší trvalosti proti opotřebení — váží $12._{345}$ gramů (váha hrubá). Na podobném základě raženy jsou dvojzlatníky (22$^1/_2$ na cel. libru ryzího stříbra), spolkové tolary (30 na cel. lib. stříbra ryzího) a čtvrtzlatníky (225 z cel. lib. ryz. stř.), jen přísada je u těchto jiná.

Mincí právě řečených raženo bylo v celém mocnářství od r. 1858 do 1891, a to: stříbrných zlatníků 377,816.053, dvojzlatníků 3,710.290 kusů, čtvrtzlatníků 174,043.999 kusů, spolkových tolarů 31,228.625 kusův a zcela nepatrné množství dvoutolarů. Nezůstalo ovšem všecko toto množství v oběhu, naopak bylo stenčeno valně zahraničným obchodem a účinkem t. zv. papírové měny, o němž ještě dále bude řeč.

Všecky mince právě řečené jsou plné č. kurantní, [1]) t. j. ony obsahují tolik stříbra, na kolik znějí. Náš zlatník stříbrný praví o sobě, že jest pětačtyřicetinou celní libry ryzího stříbra, a jest v skutku; náš čtvrtzlatník praví, že jest její čtvrtinou, a nelže. [2]) Ale docela jinak má se to s dvacetníkem a desetníkem. Kdežto ve 4 × 45 kusech čtvrtzlatníků v skutku jest obsažena celní libra stříbra, nedobudu jí ze 5 × 45 dvacetníků, nebo 10 × 45 desetníků; musil bych vzíti za 75 zlatých dvacetníků nebo dokonce za 87$^1/_2$ zl. desetníků, abych dostal z nich celní libru ryzího stříbra. Ony neobsahují tolik stříbra za mnoholi se vydávají — jsou mincí *drobnou* na rozdíl od plné či kurantní. Čím menší jest mince, tím větší poměrně náklad ražební, tím menší také ochota soukromníků dáti si takové raziti na vlastní účet. Připadl by tedy tento poměrně větší náklad ražení bez toho jen státu, jenž by řečené mince do oběhu přivesti musel, a protože by mohly jako plné mince býti vyváženy, roztavovány atd., nesl by stát náklad ten i vícenásobně, po každé totiž, kdykoliv by nucen byl za příčinou nouze o ty právě mince nastalé nově je raziti. Proto stát ražení takových mincí béře na sebe výhradně, ale náklady ražebné si hradí tím, že dává mincím těm kovu méně, nežli nač znějí, za to však se drobné kontingentují, t. j. razí se jenom určitou sumou. Z povahy

---

[1]) Věc tuto zvláště zde vykládáme pro všecky, kterým třeba bude pochopiti, co se rozumí otázkou danou již znalecké komisi měnové v březnu t. r. a mnoho veřejně projednávanou, máli totiž v oběhu zachována býti i po zásadním přijetí zlaté měny určitá část *kurantních* mincí stříbrných. Slovu Silber-Courant v dotazníku ministerském se u nás namnoze nedobře porozumělo, jak svědčí překlad jeho v nejedněch novinách.

[2]) Pouze pro technickou nemožnost úplné přesnosti připouští se t. zv. zákonná odchylka (remedium) od čisté a hrubé váhy, jež činí na př. při zlatnících 3 pro mille při čisté a 4 pro mille při hrubé váze. O tolik pouze smí býti méně neb více, jinak mince nevydá se v oběh. Zcela mylný jest názor v obecenstvu ještě tuze rozšířený, který směšuje toto remedium s t. zv. ražebným, pojímaje věc tak, jako by stát za příčinou útrat ražebných něco z obsahu drahého kovu v minci strhoval, vydávaje tedy na př. zlatník za $^1/_{15}$ cel. tab. ryz. stříbra v skutku mu dával stříbra méně. Tomu, pokud o mince kurantní běží, naprosto není tak. Dámli si mince raziti, platím poplatek za to upravený nyní výn. fin. min. z 1. listopadu 1875.

drobných právě vylíčené vyplývá, že odchylka skutečného obsahu kovového proti representovanému neměla by jíti dále, nežli co právě činí náklady ražební. Nicméně mohou nastati případy, kde je odůvodněna odchylka větší, jako právě jest u našich stříbrných drobných nynějších, jež v oběh byly uvedeny v čase panujícího vysokého ažia. Za to *není* podstatným znakem drobných *značné legování.* Ono vyplývá někdy z ohledů na pohodlnost, ale jsou i případy, že drobné legují se méně nežli mince kurantní. Tak na př. stříbrné drobné anglické jsou legovány tak, že v 1000 částí obsahují 75 částí mědi, kdežto zlaté kurantní mince anglické v 1000 částí mají $83^1/_3$ mědi.

V každém státě najdeme mince znějící zpravidla na menší části, nežli nejnižší mince kurantní, [1]) a obsahující drahého kovu méně, nežli dle zákona představují; všude jsou též jisté z kovu nedrahého (mědi, niklu a pod.), jehož rovněž obsahují méně, nežli by bylo přiměřeno té části drahého kovu, kterou dle zákona representují. Neodporuje to pravidlu, že stát svým příkazem nemůže minci nějaké dáti libovolnou hodnotu. Vydávajíť se mince takové zřejmě pouze jako mince representující, razí se jen množstvím nutným pro potřebu malých platů, obyčejně nyní zákonem samým přesně vytčeným, a povinnost bráti je, pokud zákon v mezích ustanovení směnových jednotlivce ku přijímání jistých druhů peněz vůbec víže, obmezena jest na určité menší sumy. Tak na př. zákon z 1. června 1868, jímž zavedeny byly naše nynější dvacetníky a desetníky, dovolil vydati jich v Předlitavsku jen za 8,400.000 zl., kdežto příslušný zákon uherský o společnou úmluvu se opírající ustanovil pro království uherské sumu tu na 3,600.000 zl. Podobným způsobem bylo některými zákony kontingentováno i ražení drobných mincí měděných. V soukromém obchodě není nikdo vázán přijímati stříbrných drobných více než za dva zlaté, měděných ne více než za padesát krejcarů.

Charakteru měnových mincí naprosto však nemají naše výše vzpomenuté levantinské tolary — jež razí se především pro potřeby obchodu našeho v zemích východních, kde ony se těší značné oblibě — a všecky naše zlaté mince. Z těchto razí se naše mincovní dukáty tak, že obsahují po 3·487 gramů ryzího zlata velmi slabě legovaného (v poměru 71 : 1), tak že jen ty, jež jsou raženy téhož roku nebo předešlého, kupují se na burse v kusech, kdežto starší pouze dle váhy; když tedy tisíc kusů neváží plných 3487 gramů, musí se schodek zvláště nahraditi. Naše t. zv. osmizlatové a čtyřzlatové dukáty, jak již dotčeno, rovnají se obsahem zlata dvacetifranku a desetifranku a jsou, jako tyto, legovány poměrem 9 : 1. Všecky tyto zlaté mince raženy byly především pro potřeby obchodu, hlavně zahraničného, jsou pouhé *mince obchodní* a jejich cena jest měnivá, jak každý asi ví, kdo si jen poněkud všímá záznamů bursovních. Nabyly ovšem jistého většího významu i pro obchod domácí, a to ve dvojím směru. Jednak byly v době, když cena stříbra na trhu světovém počala kolísati a zahraničné kapitalisty od našeho kapitálového trhu odvraceti, v Rakousku i v Uhrách vydány některé

[1]) Bez výjimky to neplatí. Tak na př. německý zlatý pětimark je mincí kurantní, stříbrný pětimark drobnou.

státní dlužní úpisy (zlatá renta rakouská a uherská) a podobně i některé soukromé, zejmena prioritní obligace několika málo železných drah, na valutu zlatou, t. j. i kapitál i úroky zní na t. zv. zlaté ve zlatě. A v těchže „zlatých ve zlatě" předepsáno jest také od 1. ledna roku 1879 placení cel, jež arci může se díti též mincí stříbrnou, ale jenom dle určitého kursu, jejž stanoví vláda každého měsíce dle průměrného kursu dvacetifranků na burse Vídeňské za měsíc předešlý.

Běží nám tu o dvě otázky: proč mění se cena našich zlatých mincí na burse; a co jest vlastně náš dosavadní zlatý ve zlatě? To vede nás k jedné z otázek, které v nynějších problémech nápravy měnové mají váhu největší, k otázce t. zv. relace hodnoty obou drahých kovů, stříbra a zlata.

Stříbro a zlato tím, že obdrží podobu peněz, neztrácejí — alespoň ne úplně — povahy zboží. Dokud panuje volné ražení mincí kurantních, nemožno si ani prakticky mysliti, že by se cena mince odchýlila od ceny stejného množství drahého kovu neraženého o více než o náklady ražební, po případě dopravní. Odchylka větší láká k rozmnoženému ražení dotud, až se zase rozdíl ten dostatečně stlačí. Ježto pak zlato a stříbro neražené podrobeny jsou jako každé jiné zboží změnám výrobního nákladu, nabídky a poptávky, a tudíž mění svou cenu, třeba poměrně méně nežli jiné statky, vyplývá z toho, že při volném ražení [1]) hodnota mincí z každého obou těch kovů podrobena jest změnám, jež nastávají v hodnotě toho kterého kovu. Historie ceny drahých kovů poučuje nás, že vzájemný poměr ceny zlata a stříbra nebýval, a jak přirozeno, ani nemohl býti vždy stejný. Ve stoletích dřívějších zlato v poměru ke stříbru bývalo lacinější nežli v našem, to jest bylo lze koupiti libru zlata za menší počet liber stříbra nežli za našich časů. Na počátku 19. století byl poměr hodnoty obou kovů asi $1 : 15^1/_2$; za $15^1/_2$ libry stříbra bylo tedy lze obdržeti libru zlata. Poměr ten po řadu desítiletí, až do počátku let sedmdesátých mnoho se nezměnil, neklesl za tu dobu nikdy pod 1 : 15, nevystoupil nikdy přes 1 : 16. Zásluhu o tu poměrnou stálost jeho značnou zajisté měrou mělo trvání t. zv. dvojité měny ve Francii a později i v jiných státech spojených s ní v t. zv. latinskou jednotu peněžní, o čemž dále ještě bude řeč. Avšak za posledních dvaceti let nastal převrat tak veliký, že jej hledíce k nynějšímu stavu věcí můžeme směle nazvati katastrofou pro stříbro, o níž dnes nelze ani tušiti, zdali a kdy se podaří ji zase napraviti. Cena stříbra za ustavičného arci kolísání klesá, jak viděti na př. z toho, že unce stříbra mincovního na trhu Londýnském, nejhlavnějším to a též pro poměry jiných zemí rozhodném, prodávala se ještě r. 1870 průměrem za $60^9/_{16}$ d., (d = pence), což dá poměr hodnoty 1 unce ryzího stříbra k hodnotě 1 unce ryzího zlata $1 : 15._{45}$, kdežto již průměrný záznam r. 1874 činí $58^5/_{16}$ d. (poměr $1 : 16._{05}$), roku 1876 klesl průměrem na $52^3/_4$ d. (poměr $1 : 17._{72}$), roku 1880 na $52^1/_4$ d. (poměr 1 : 18), roku 1888 činil již pouze $42^7/_{10}$ d. (poměr $1 : 22._{07}$) a po malém zotavení roku 1890 a 1891, jež mělo svou pří-

[1]) Platí to arci jen s podmínkou volného ražení, jak ihned dále bude viděti na příkladě opačném z našich poměrů v době přítomné.

činu v pokusech přivesti stříbro k většímu významu v Unii severoamerické, spatřujeme počátkem našeho roku záznam Londýnský zase na nízkém stupni r. 1888, ba v přítomné chvíli kolísá mezi 39—38 d., což dává poměr 1 : 24 až 1 : 25. To značí, že stříbro jest touto chvílí bez mála o 40% lacinější, nežli bylo před dvaceti lety.

Jest pochopitelno, že skutečnost právě řečená zračila se též u nás v bursovní ceně zlatých mincí domácích i cizozemských a stejně ovšem i v kursu cizozemských směnek na zlato znějících, prodávaných na bursách našich. Převedemeli si totiž ceny bursovní těchto „valut“ a „devis,“ zaznamenané v penězích papírových, na stříbrnou minci, jež tehdy naproti papíru měla ažio, shledáme, že stoupala neb klesala cena jejich tou měrou, jakou klesala neb stoupala cena stříbra na trhu. Ale v obecném mínění utkvěla jaksi myšlenka, že dva a půl franku (neboli náš t. zv. zlatý ve zlatě) rovnají se našemu stříbrnému zlatému, což bylo správno jen, dokud trval poměr hodnoty stříbra a zlata 1 : 15½. Vycházejíc tedy od této domnělé, ba řekněme přímo, fingované rovnosti čili parity navyklo sobě naše veřejné mínění nazývati to, oč cena dvacetifranků převyšovala 8 zl. stř., *ažiem zlata*. Věcně jest to arci označení naprosto nesprávné — tak jako by někdo chtěl určitý stav ceny pšeničné označiti za normální a nazývati pak každou odchylku ažiem neb disažiem — avšak bylo dosti pohodlnou domácí formulí vyjadřující změny v poměru hodnoty zlata a stříbra. Za to od r. 1879, kde nám ažio stříbra naproti papíru zmizelo, tak že nadále mezi stříbrným a papírovým zlatým nastala parita, nevyjadřuje se více v našich kursech valutových a devisových zároveň též poměr hodnoty zlata a stříbra, jak jest na trhu světovém. Nestoupáť cena dvacetifranku na Vídeňské burse tou měrou, jak bychom mohli očekávati dle klesající ceny stříbra neraženého. Tak na př. průměrný Londýnský záznam stříbra r. 1888 byl $42._{71}$ d., a podle toho bylo by očekávati, že bude třeba dáti za 250 franků (= 100 zl. ve zlatě) na burse Vídeňské asi 144 zl., zatím byla skutečná jejich cena bursovní jen zl. 122·87. Docela jinak má se to s cenou rupií, východoindických mincí stříbrných; onať pohybuje se zcela rovnoběžně s cenou stříbra na trhu Londýnském. Příčinu tohoto, jak ukážeme, pro nynější úpravu měny u nás velmi závažného fakta sluší hledati v tom, že v Rakousko-Uhersku od počátku r. 1879 vláda zastavila všeliké ražení stříbrných mincí na účet soukromý, kdežto v Indii Východní volné ražení rupií potrvalo.

Náš dosavadní tak zvaný zlatý ve zlatě — „Goldgulden“ — utvořen tedy v době, kdy poměr hodnoty zlata a stříbra byl okolo 1 : 15½, kde tudíž v skutku 8 našich zlatníků stříbrných až na jisté malé odchylky bylo stejné hodnoty jako t. zv. osmizlatový dukát, jenž váží $6._{45161}$ gramů, z čehož jest devět desetin ryzího zlata. Slovem „zlatý ve zlatě“ v dosavadním smyslu vyrozumíváme tudíž osmou část dvacetifranku nebo čtvrtinu desítifranku a ta tvoří jednotku, na kterou znějí vzpomenuté již zlaté renty a pak sazby celních tarifů. Jinak byly a jsou až po tu chvíli řečené zlaté mince pouhými mincemi obchodními, a dodejme ihned, že podle nynějšího stavu věcí úkol na-

šeho zlatého ve zlatě jest dovršen; příští naší jednotkou měnovou on nebude, ač před dvaceti lety nebyl utvořen bez podobného úmyslu.[1])

Pominuli jsme ve výkladu svém dosavadním úplně zjevu, který pro dějiny peněžních poměrů našich od roku 1848 byl karakteristickým — totiž našich t. zv. peněz papírových.

Máme u nás v oběhu dvojí jejich druh, bankovky a státovky.[2]) Právo vydávati bankovky má u nás výhradně jeden akciový ústav bankovní, banka rakousko-uherská (někdejší „priv. rak. banka národní"). Bankovka jest ve všech hospodářsky vyvinutých státech zeměkoule normálním článkem celé soustavy měnidel a platidel, ano má v ní svůj zvláštní úkol, své určité, nemálo důležité poslání. Aby tento svůj normální úkol mohla konati, třeba jest arci, aby v skutku banka ji vydávající vázána byla vyplatiti za ni na předložení minci. Tak má se věc všude, kde poměry jsou zdravé. A tu pak také, předpokládajíc ostatní vhodné upravení, přichází národohospodářské poslání bankovky k plné platnosti. V čem záleží toto poslání? Každý z nás ví, že potřeba peněz v určité krajině, zemi, říši není stále stejna; jednou množí se obchody, přibývá platů, jednou obchody utuchují, obraty se menší, platů ubývá. Kdy bychom zůstali odkázáni na pouhou cirkulaci kovovou, jejíž množství nemůže se rychle přispůsobovati těmto měnivým stavům potřeby, měnila by se nám účinkem změn v potřebě i cena peněz, což by se neodvratně zračilo v častých změnách cen zboží, a byli bychom též vydáni častějším a prudším změnám úrokové míry a kritickým převratům, které s tím obojím nevyhnutelně jsou spojeny.

Toho nás dovede uchrániti jen zařízení, kterým aspoň v pravidelných stavech hospodářského života přivede se do obchodu větší počet platidel a měnidel, když jest jich více potřebí, a ten zase se stenčí, když potřeba ochabne. Tomu právě slouží banky nazvané cedulovými, k nimž náleží též banka rakousko-uherská. Ony uvádějí své bankovky do oběhu tím, že eskontují dobré směnky v krátkých poměrně dobách splatné, anebo poskytují na nedlouhé lhůty zápůjčky na dobré cenné papíry. Když tedy za rostoucí potřeby bance více směnek se předkládá k eskontu, přijde do oběhu více bankovek; když potřeba klesá, splácí se směnek víc nežli se nově eskontuje, a tak se oběh bankovek jaksi sám sebou stenčí. Proti všem spekulativním pokusům banky rozmnožiti oběh bankovek přes míru, jest účinnou brzdou povinnost její k výplatě bankovek hotovými z fondu, který

---

[1]) Čl. XII. zákona ze dne 24. prosince 1867 byla totiž na základě první po vyrovnání rakousko-uherském ujednané úmluvy celní a obchodní jakožto příští měna naznačena měna zlatá, a maje to na mysli ustanovil ř. zákon z 9. března 1870, že *až do zavedení této zlaté měny* má býti zůstaveno volnému dohodnutí stran, v jaké hodnotě 8- a 4-zlatové dukáty přijímati chtějí. Původ ustanovení dříve dotčené úmluvy sluší hledati v „preliminární smlouvě" uzavřené v červnu r. 1867 mezi Rakouskem a Francií, kterouž zavázalo se Rakousko sblížiti se na základě *zlaté měny* s francouzskou soustavou mincovní, tak že by razilo 10- a 4-zlatové zlaté mince rovné 25 resp. 10 frankům zlatým.

[2]) Bankovky obíhají na částky 1000, 100 a 10 zl.; státovky na částky 50, 5 a 1 zl.

banka k tomu cíli pohotově chovati musí [1]) a který jest zároveň přirozeným zdrojem, z něhož výměnou za bankovky přichází do oběhu mince, když jest potřebí kovové hotovosti.

Zcela jiné povahy jest státovka. I ona sice může zníti na výplatu drahým kovem a pokud ve státech spořádaných v naší době s ní se setkáváme (v Unii severoamerické, Německu, Italii), má v skutku tuto vlastnost. Ale původ a základ jejího vydávání a oběhu je jiný. Dá se charakterisovati snad dosti jasně takto: Stát jako hospodář má neustále platy konati rozličným osobám (úřadníkům, vojákům, dodavatelům, věřitelům) a z druhé strany má stále proti rozličným osobám požadavky (daně, poplatky). Dává tedy prve řečeným po případu — v dobrých poměrech z ekonomie, ve zlých z nutnosti — místo hotových peněz poukázky, jež slibuje přijmouti zase místo hotových od těch, kteří jemu platem nějakým jsou povinni. Jeli tedy bankovka prostředkem oběžním, jejž tvoří si obchod soukromohospodářský pro své měnící se potřeby, jest státovka oběžním prostředkem (měnidlem a platidlem) veřejného hospodářství vzhledem k oběma skupinám osob výše udaným. Chováli stát pohotově nějakou zásobu mince k eventuální výplatě státovek, jest to moment důvěru posilující, ale vlastní „úhrada“ státovek spočívá v tom, že stát má stále požadavky berničné. Jest na první pohled zjevno, že není státovka podle povahy své s to, aby vzhledem k měnící se potřebě měnidel a platidel vůbec vykonávala podobné služby jako bankovka. Její vydávání ani její návrat k vydateli není v žádné souvislosti s potřebami soukromohospodářského obchodu, ačkoliv ovšem ona, přijdouc v oběh, i jemu slouží. Z toho vyplývá, že vydávání státovek jest oprávněno jen potud, pokud množství vydané udržuje se přísně v takových mezích, aby pro každou takovou ceduli v oběhu se nalézající byla možnost vrátiti se k vydateli. Vzhledem k tomu, že se daně a poplatky platí v četných lhůtách, mnohé — jako daně spotřební a poplatky — takřka nepřetržitě, a že pokladna státní státovky přijaté zase znova v oběh přivádí, může množství jejich vydané — postupujeli se správně — činiti jen jistý zlomek celé roční sumy daní a poplatků. Přesný klíč arithmetický se tu arci nalezti nedá, nýbrž zákon musí vytknouti určitou maximální hranici.

Učinímeli si podle toho, co bylo řečeno, obraz normální soustavy oběžních prostředků v jednotlivém státě, nemůžeme jej naznačiti jinak nežli takto: Základ tvoří měna kovová s mincemi kurantními z kovu, jenž zaručuje stálost jejich hodnoty, a s drobnými z drahého i nedrahého kovu sumou zákonně určenou podle velikosti potřeby menších

[1]) Rozumí se tudíž samo sebou, že bylo by proti povaze banky cedulové a v úplném odporu proti její vylíčené úloze, kdy by se od ní žádalo, aby plnou sumu bankovek vydaných měla vždy uhrazenu kovem. Ale také každé ustanovení, které na př. dovoluje vydati jen určitou sumu bankovek kovem neuhrazených, jest zásadně nesprávné, jako bylo zejmena i naše (do r. 1887), dle něhož musila každá bankovka přes sumu 200 mil. zl. vydaná uhrazena býti kovem. — Připomenuto budiž ovšem, že ve výkladech těchto obmezujeme se jen na stránky nejcharakterističtější, nezbytné pro populární výklad otázek měnových, jejž pokoušíme se podati.

platů. Vedle toho jedna neb i více bank cedulových, takovým pravidlům podrobených, aby — při zabezpečené povinnosti k hotové výplatě bankovek — byly s to vyhověti způsobem dostatečně pružným měnící se potřebě obchodu. Není v takovém případě závady, aby bankovkám jediného neb jistého vynikajícího, veřejnému dohledu zvláště podrobeného ústavu dána byla vlastnost zákonného platidla, jako jest dána mincím měnovým. [1]) Avšak ony musejí zníti na sumy vyšší, nežli jsou základní mince kurantní, aby tyto nebyly z oběhu vytlačovány. K tomu po případě přistoupiti mohou i státovky, obmezené arci na tu nejnutnější míru, která vyplývá z jejich podstaty a účelu.

Takovýto normální zdravý stav neexistuje u nás již po více nežli čtyři desetiletí, ba kdy bychom chtěli věc vzíti zcela přísně, mohli bychom říci, že déle než století již netrvá. Příčiny toho úkazu spočívají v trudné historii finanční mocnářství našeho, jež arci zase z veliké části vysvětluje se z jeho dějin politických.

V době od r. 1848 až na naše dni spočívala soustava našich cirkulačních prostředků výhradně takměř na bankovkách a zároveň — od r. 1866 — na státovkách, [2]) u kterých obou nebyly splněny ty podmínky, jež jsme právě výše naznačili jako požadavky normální, z povahy jejich vyplývající. Přišly v oběh takovým množstvím, že vedle nich neměly místa kurantní mince měnové, a byly při tom nadány nejenom vlastností zákonného platidla, tak že co se týče povinnosti přijímati je v soukromohospodářském obchodu, byly na roveň postaveny kovovým penězům měny, nýbrž opatřeny i právem nesměnitelnosti. Obojí tato vlastnost — nucený oběh a nesměnitelnost — jest právě charakteristickým znakem toho, co se naznačuje obecně jako *měna papírová*, jež náleží k nejpovážlivějším chorobným stavům národohospodářským. Jest pravda, v té příčině prodělaly země monarchie Habsburské již jednou krisi ještě horší, dobu t. zv. bankocetlí; jest neméně pravda, že papírová měna se zjevy podobnými, jaké tehdáž u nás byly, nebo jaké od r. 1848 nastaly, není v dějinách evropských i mimoevropských států v posledních stoletích jenom rakouskou specialitou — avšak to je slabá útěcha. Jsou státové, kteří se ze stavu podobného, byvše veň uvrženy nepříznivým během událostí politických, poměrně rychle vybrali, tak na počátku 19. století Anglie a po poslední válce Francie. [3]) Rakousko však, nevybřednuvši ještě ani úplně z následků finančních katastrof a naprostého porušení poměrů měnových z počátku našeho věku, uvrženo bylo r. 1848 znova ve zmatky měny papírové. I těm, kteří v dějinách našich měnových jsou méně sběhlí, není nepovědomo, že Rakousko potácejíc se na sklonku 18. a počátku 19. věku z války

[1]) Tuto vlastnost zákonného platidla (legal tender) mají na př. bankovky banky anglické a říšské banky německé.

[2]) Pomíjíme zde krátkou dobu pokusů státní správy (1849—1854) přivesti do oběhu rozličné formy zúročitelných i nezúročitelných, nuceným oběhem opatřených poukázek na státní pokladnu, pokusů to z části naprosto neúspěšných.

[3]) Rozličné způsoby náprav měny ve stoletích předešlých a ve století našem vypsal jsem s příklady historickými v pojednání: „Náprava měny,“ jež vytištěno bylo r. 1885 v Českomor. nár. hospodáři a též o sobě.

do války a nejsouc s to opatřiti si potřebné prostředky jinou normálnější cestou, zjednávalo si jich vydáváním peněz papírových, pověstných bankocetlí, jež byvše záhy zbaveny směnitelnosti za kov a prohlášeny za platidlo zákonné, rozmnoženy byly do konce r. 1810 na sumu pro tehdejší poměry ohromnou 1060 mil. zlatých. Jelikož byly v hodnotě úplně poklesly a stříbro mělo naproti nim ažio, které dostoupilo časem až 8—900%, nařídil patent z r. 1811 jich zákonnou devaluaci, snížil totiž jejich nominální hodnotu na pětinu, a v té hodnotě, tedy poměrem 5 : 1 byly zaměněny za nové papírové peníze, jež měly ponenáhlu za kov býti změněny. Ale místo toho, hlavně za příčinou válek Napoleonských, dále byly rozmnožovány, až dostoupily do r. 1816 sumy 638 mil. zl. Založení „privil. národní banky rakouské“ stalo se r. 1816 v tom úmyslu, aby pomocí této banky papírové peníze posléz jmenované — t. zv. Vídeňská měna čili, jak lid náš říkal, „šajny“ — byly vzaty z oběhu, tak aby ponenáhlu nastaly poměry normální. Po některých neúspěšných pokusech stala se konečně s bankou pevná úmluva, že zaměňovati bude 250 „šajnů“ za 100 zl. nových bankovek kovem splatných, ke kterémuž účelu měl stát banku zakládati potřebnými prostředky. Avšak již provedení tohoto záměru potkalo se za příčinou zlého stavu státních financí s takovými obtížemi, že stát zůstal u banky národní v dluhu, kromě čehož již před r. 1848, zvláště od r. 1842 ještě v jiném směru u banky se zadlužil tím, že u ní dal si eskontovati poukázky na státní pokladnu, tak že již před r. 1848 větší část bankovek banky národní přišla do oběhu nikoliv normálním spůsobem obchodů banky cedulové, nýbrž na základě úvěru nemírně u ní použitého státem. Když pak v rozrušených poměrech roku 1848 nedůvěra obecenstva měrou povážlivou pudila bankovky k pokladnám banky pro výměnu za hotové, zbavena byla banka povinnosti k jich výplatě. Neustálé nesnáze finanční, veliké schodky v hospodářství státním a nedosti úspěšné pokusy pomoci sobě výdajem státovek i nezdar subskripcí na nové zápůjčky — to vše bylo příčinou, že správa financí státních znova a znova uchylovala se o pomoc k bance národní. Občasná ujednání o spůsobu a postupu splácení dluhu státního u banky mařily vždy zase zápletky zahraničné. Byla to pravá práce Sysifovská. Rakousko-německá smlouva mincovní z r. 1857, podle kteréž neměl žádný ze států súčastněných od 1. ledna 1859 míti nesměnitelné peníze papírové, přiměla vládu k tomu, že jakž takž poměry urovnala, aby národní banka mohla počíti s výplatou hotovými. Banka na podzim roku 1858 v skutku započala, ale válka rakousko-italská učinila všemu konec, ano dluh státu u banky, shlazený před tím až na 153 mil. zl., znova vyrostl na 300 mil. zl. Nové úmluvy, nové splácení, aby se počátkem r. 1867 mohlo počíti s výplatami — a nová pohroma, válka r. 1866. Stát sice zbavil se tu části zbývajícího dluhu svého u banky tím, že bankovky o 1 a 5 zl. prohlásil za státovky, ovšem nesměnitelné a za platidlo zákonné uznané; pro poměry měny samé nebylo to však změnou, ano jen počátkem zhoršení dalším rozmnožením státovek, aby se uhradily vzešlé vyšší výdaje. Při novém uspořádání poměrů politických r. 1867 prohlášeny byly státovky a poukázky mincovní (na místě vymizelých drobných) vydané sumou 312 mil. zl. za společný nezaložený

dluh obou polovic říše. Zároveň však byly státní dluhové poukázky zjištěné na státních solnách v Gmundenu, Ouži a Halleinu — t. zv. salinky [1]) — sumou 100 mil. zl. jakožto dluh výhradně rakouský přivedeny v souvislost s vydáváním státovek v ten spůsob, že správa finační v mezích této maximální sumy může přivesti vždy v oběh o tolik více státovek, oč se zmenší oběh salinek.

Dluh státu u banky zmenšil se dotčeným již prohlášením bankovek o 1 a 5 zl. za státovky, pak zapravením nových záloh r. 1866 zatímně poskytnutých, na 80 mil. zl. [2]) Tím přivedena byla sice banka, zvaná od r. 1878 „rakousko-uherskou," do poměrů povaze banky cedulové přiměřenějších a nebyl by zajisté dluh 80milionový o sobě na závadu býval, aby mohla své bankovky vypláceti, kdy by nebyly vedle bankovek — a to po mnoho let sumou větší — v oběhu státovky, tak že nebylo pro oběh kovový místa.

Následkem poměrů právě vylíčených stáli jsme od r. 1848 plných 30 let — s kratinkou přestávkou na rozhraní r. 1858 a 1859 — pod vládou ažia stříbra. Dokud kolující bankovky jsou za kov směnitelny a pokud vedle nich obíhají státovky na skrovnou sumu obmezené, buďtež si již za kov směnitelny čili nic, zůstává zpravidla hodnota jejich i mince měnové, na kterou znějí, stejna. Jinak, když nastanou poměry, jaké právě jsme vylíčili. Každý stát má jistou potřebu měnidel a platidel, jež závisejí na tom, jak veliké jsou všecky obraty, jež penězi se uskutečňují, jak rychle peníze obíhají, jak účinná jsou zařízení, jimiž se hmotného užívání peněz ušetřuje atd. Náhlé značné rozmnožení měnidel a platidel přes tuto potřebu, nevedeli prostě k rozmnožení mrtvých hotovostí, v poměrech jinak normálních korriguje se samo odtokem jisté části mince do ciziny buď následkem stoupání domácích cen nebo uložením v zahraničných hodnotách a podnicích. Nastaneli ale rozmnožení prostředků cirkulačních zavedením t. zv. měny papírové, mizí mince z oběhu kromě této cesty též uschováním do soukromých úkrytů, stane se vzácnou a ježto nabude — nesloužíc více v běžných úkonech peněžních — povahy pouhého zboží, zvýší se její cena pro všecky, kdo ji hledají k jakýmkoli účelům, zejmena ku platům, jež musejí se konati pouze v minci. Tak vzniká ažio mince již z pouhé vzácnosti její a měníc se ustavičně účinkem proměn v nabídce a poptávce, ve kterých záhy zahosťuje se živel spekulační, uvádí velikou nejistotu při nejmenším do těch hospodářských jednání, jež souvisejí přímo nebo nepřímo s obchodem zahraničným. Nepoměrně horší účinky se dostaví, vzejdeli další rozmnožení měny papírové přes ony meze, ve kterých by se obíhající množství měnidel a platidel udrželo v normálních poměrech. Korrektura odplynutím kovu do ciziny více nena-

---

[1]) Ustanovení o lhůtě splatnosti a míře úrokové těchto poukázek, jejichž officiální pojmenování jest: parciální hypoteční poukázky, ovšem častěji se měnila. Tou dobou vydávají se po 50, 100, 500, 1000, 5000 a 10000 zl. na lhůty 6měsíční.

[2]) Tento nezúročitelný dluh, o němž při jednáních vyrovnacích r. 1867 žádná úmluva se nestala, splácí se nyní znenáhla z výtěžků banky samé dle zák. z 27. června 1878.

stane, a proto dostaví se nezbytný účinek, hodnota peněz papírových sama poklesne, což zračí se pak v obecném stoupání cen, a ažio mince nabývá rozměrů výstředních. Dějiny assignátů a mandátů první republiky francouzské a dějiny naší doby bankocetlové poskytují hojnost truchlivých dokladů o újmách, jakými v poměrech podobných postiženy bývají tisíceré hmotné zájmy. Až do takových konců nedošlo to sice v novém období rakouské papírové měny, neboť zůstal rozvoj její v mezích skrovnějších, ale přece byla pramenem mnohých běd. Ažio zvláště v okamžicích kritičtějších dostoupilo stupně vysokého, bylot na př. maximum jeho v roce 1854 $46^1/_2\%$, v letech 1850 a 1861 plných 50, v roce 1859 dokonce 53%. Citelnější nežli absolutní výše jeho bývá však jeho nestálost. Tak činilo v těchže uvedených letech minimum jeho procent 11 (1850), $14^3/_4$ (1854), $0._{25}$ (1859) a $35._6$ (1861). Nejtíže pociťovaly se účinky jeho v hospodářství státním, kdež, pokud běželo o závazky kovem splatné, zvyšovalo se břímě běžných platů, pokud pak bylo nutno dovolávati se nové úvěrní pomoci — a to nebylo zřídka — stlačovala kursy úpisů nedůvěra kapitalistů v nestálou hodnotu platidla zvyšovaná obavami, k nimž podnět dávaly vzpomínky na dobu bankocetlí a měny Vídeňské. V zahraničném obchodě sice doby ažia stoupajícího dávaly příznivé popudy vývozu, ale každé klesání jeho zase jej ochromovalo, a následkem tisícerých souvislostí ve všem životě hospodářském panujících zasahovaly účinky těchto houpavých konjunktur do všech poměrů výroby a odbytu spůsobem, který pro celkový vývoj přes okamžité a zpravidla jen jednostranné prospěchy končí bilancí naprosto nepříznivou.

Vyšinuvši se ještě naposledy v roce 1870 na značnou výši (maximum $25._4$, minimum $18._{48}\%$) počalo od té doby naše ažio stříbra postupně klesati a koncem r. 1878 zmizelo docela. Dobrodinec, jemuž o to přední zásluha náleží, zove se *mír*; dlouhému jeho trvání hlavně sluší přičísti, že dospěli jsme k nynějšímu rozhraní pro finance a poměry měnové tak významnému. Že však v té době ažio stříbra zmizelo poměrně tak *rychle* a nadobro, to vysvětliti dá se pouze z nastalého úpadku ceny stříbra, o kterém výše již stala se zmínka. O příčinách toho úkazu není zde místa se šířiti. K hlavním a nesporným zajisté čítati sluší jednak vzrost výroby stříbra, jež zvláště v Americe Severní neobyčejně se povznesla, [1]) jednak současný přechod od měny stříbrné ke zlaté v některých státech, zvláště v Německu, a souvislé s tím obmezení a konečně úplný zákaz ražení stříbrných mincí kurantních ve státech latinské jednoty mincovní. Již v roce 1877 a 1878 byl nápadný proud stříbra do Rakouska, neboť za nízkého stavu ceny jeho na trhu světovém počal se vypláceti spekulantům přívoz jeho k nám, aby si z něho dali raziti mince. Tu společným dohodnutím vlád rakouské a uherské proveden byl krok, který — budiž si již jakýkoliv soud o tom, že stal se pouhým nařízením bez účastenství zákonodárných sborů — ukázal se býti prospěšným, ba přímo blahodárným. Bylo zastaveno

---

[1]) Roční výroba stříbra na zeměkouli činila v průměru let 1851—1855: 886.115 kg., 1871—1875: 1,969.425 kg., 1881—1885: 2,808.360 kg., ale r. 1889 již 4,237.000 kg.

další ražení stříbrných zlatých na účet soukromý. Proud cizího stříbra do Rakous byl zamezen, a tím stala sa hodnota našeho zlatého nezávislou na stavu ceny stříbra na trhu světovém.

Kdy by se opatření to nebylo stalo, bylo by stříbro houfně hrnulo se k nám, bylo by zaplavilo všechen náš oběh, a protože by při tom — z příčin již vysvětlených — zlatý náš byl spolu prodělával všeliké změny, kterým stříbro podléhalo na trhu světovém, byli bychom se octli na prahu převratů, které nelze jinak charakterisovati nežli: revoluce v cenách a krise důchodová i úvěrní. Z toho arci mohly míti přechodně jisté třídy prospěchy, tak na př. naše výrobní odvětví exportní, však jen dotud, dokud by trh zahraničný jim byl platil penězi skutečně cennějšími, kdežto oni by mzdy a úroky platili horšími. Bylo by to tedy obohacení ne na újmu ciziny, nýbrž na újmu ostatních tříd domácích.

Avšak plná stálost hodnoty peněz našich zastaveným ražením stříbra ještě nedosažena. Místo ažia stříbra počalo býti činitelem v zahraničném obchodě našem t. zv. ažio zlata, neboť národové, s nimiž máme nejintensivnější styky obchodní, počítají na základě zlata, ale cena zlatých mincí a směnek zahraničných zlatem splatných na burse naší, byť i, jak vylíčeno, nesledovala rovnoběžně změny ve světové tržní ceně stříbra, [1]) přece kolísá ještě rozměrem, který ve svých účincích nic se neliší od účinků, jaké druhdy způsobovalo ažio stříbra. A protože naše domácí cirkulace stále jest přeplněna nesměnitelnými nuceným oběhem opatřenými státovkami a bankovkami, stojíme stále na pokraji nebezpečí, že nás první pohnutější doba politická strhne do víru bývalých zmatků.

---

¹) 100 zl. ve zlatě (= 250 frankům) stálo na burse Vídeňské (dle kursu 20tifranků) ve zlatých stříbrných neb papírových skutečně r. 1886 průměrně zl. $126._{86}$, 1887: $125._{87}$, 1888: $122._{87}$, 1889: $118._{58}$, 1890: $115._{48}$, 1891: $115._{83}$, kdežto by, kdy by se vyměřovala dle skutečného tržního poměru ceny zlata a stříbra, byla cena jejich v letech uvedených tato: $135._{86}$, $138._{10}$, $144._{23}$, $144._{13}$, $129._{15}$, $136._{70}$. Jest z toho viděti, do jaké míry zastaveným ražením stříbra zabráněno bylo úpadku ceny našich mincí stříbrných, ale zároveň (z čísel řady prve uvedené) přece, jak značně ještě cena stříbrných peněz našich kolísala.

R. 1892. Čís. 6.

OSVĚTA

Z dnešního Bulharska.

Zprávy a poznámky

od

J. J. Toužimského.

I. Sofia.

Nastávající výstava bulharská zavdala mi podnět k novému výletu do krajův Balkánských — i zvu milého čtenáře, aby se ho účastnil se mnou.

Opouštíme již půdu srbskou. Rychle míjí skalnaté panoráma za Niší, hnedle máme i široké, volné, pěknými vinohrady prostoupené údolí Pirotské za sebou i staneme v Caribrodě, první pohraničné stanici bulharské. V Bělehradě nám srbský úřad bezpečnosti vtlačil první pečeť do průvodního listu, v Pirotě druhou; v Caribrodě učinil to zase úřad bulharský. Příjemno při tom jest, že ani z železničného vozu nemusíme vystupovati; v Bělehradě i v Pirotě přijde k nám četník srbský, v Caribrodě bulharský. Podobně jest i s celní prohlídkou, v Bělehradě přilepí nám na zavazadla srbský celník své „pregledano“ a v Caribrodě zase bulharský svou známku. Obtěžování není žádného na jednom ani na druhém místě; zakoušíme ho jen v Turecku aneb při zpáteční cestě na pohraničné stanici rakousko-uherské.

Caribrod podál od stanice se rozkládající jest městečko, jež z tichého, horského zapomenutí pojednou se ocitlo ve světovém spojení evropském. Místem celním bylo již asi v dávných dobách, neboť i za pojmenování své děkuje snad ne tak brodu jako brodnině, t. j. poplatku celnímu. [1]) Železnice nezpůsobila tu neobyčejný snad nějaký obrat — v nádraží obchod se nezdvihl a rolníci pohlížejí jenom, jak vlaky uhánějí kolem, — přece však přispěla místu tím, že usnadnila výdělek prací na trati a spojení s hlavním městem. V posledních třech letech Caribrod proslul svými koberci (kilimi), které pro živost a mnohost

[1]) Viz Jirečkovy Cesty po Bulharsku (v Praze 1888) str. 356.

barev, pěkné vzorky a solidní práci náložejí k nejlepším bulharským. V Caribrodě, jenž čítá nyní okolo 2000 obyvatelů, usadilo se totiž, jmenovitě od války r. 1885, mnoho Pirotanů, a proslulý kobercový průmysl Pirotský přenesen částečně do Caribrodu.

O 10. hodině dopolední opouští vlak Caribrod. Jsou to památná, za posledních let často jmenovaná místa, jež dráha protíná. Tudy táhl král Milan v listopadu 1885 s hlavním vojem svým a tudy po krvavých bojích 17., 18. a 19. listopadu utíkal před Bulhary, jež hravě byl doufal poraziti ve chvíli, když veškeru svou válečnou moc na obranu sjednocení Východní Rumelie s knížectvím měli soustředěnu na straně Drinopolské. Dráha vine se zprvu zvolna, potom značnějším stoupáním podle Ježevice průsmykem k Dragomanu. Dragoman jest vesnička už horského rázu, jíž z nádraží neviděti, anať je skryta za vrškem. Rozdíl mezi Dragomanem a Caribrodem jest značný: tam dole daří se pšenice i žito, tabák, mák i vinná réva, zde nahoře jen žito, oves a ječmen. Výšiny Dragomanské oživeny jsou v létě stády ovcí, jichž na tisíce vyváží se odtud do Turecka, rovněž vyváží se máslo z ovčího mléka a med. Když jsme tudy koncem ledna jeli, pokrýval ovšem krajinu jednotvárný příkrov sněhový a Ježevici bylo sotva mezi náledím rozeznati.

Za Dragomanem kus ještě stoupáme, až dospějeme na rozvodí mezi Nišavou, k níž spěje Ježevica, a Iskrem, k němuž spějí vody k Slivnici tekoucí. Ačkoli ležel sníh, přece bylo na pravé i na levé straně od vlaku rozeznati opevněné posice na rovinatých vrcholech vápencových vrchů. Zde na západ od Slivnice k Aldimirovcům táhly se střelecké zákopy, o něž prvně rozbila se válečná moc srbská. Potom na levé straně dobyli Bulhaři výšin Tri Uši, načež nastal ústup vojů Milanových.

Vlak sestupuje k Slivnici, a před námi rozvírá se mohutné panoráma Sofijské. V pozadí na jižním bělavém obzoru rysují se temena Vitoše, velkolepého horstva, vystupujícího do výše 2300 m. Za dlouhým, od východu k západu se prostírajícím hřbetem Vitoše vypínají se v bělostném lesku poledního slunce vrcholy Rylské, s nichž ostatně ani za léta sněhová pole obyčejně nemizejí. K západu pne se nižší pohoří Lilinské, a východní část Sofijské roviny vroubí do větší neb menší výše vystupující pohoří Staré Planiny čili Balkánu, jak uvykli jsme říkati, ačkoliv slovo Balkán, znamenajíc jen horstvo vůbec, není jméno vlastní, nýbrž obecné. Výšiny Dragomanské pak za námi spojují západní pásmo vrchů těch s východním, tak že Sofijské pole do kola jest uzavřeno věncem hor. Ačkoliv vše vůkol, jak daleko oko sahalo, výšiny i doliny pokrýval sněhový koberec a i bělavé nebe splývalo na obzoru s bílými horskými velikány, tak že někde nebylo rozeznati, vidímeli tu ještě vrch nebo bělavou již chmuru oblohy: přece co tu různých odstínů bělosti a jaká to zimní malebnost! Od bílého polostínu a průsvitné místy bělavosti oblohy až do jasně třpytné běli v prodírajících se paprscích slunečních a tu opět jiné ve výši dvou a tří tisíc metrův a jiné na sněhových nivách roviny, nekonečná jeví se oku stupnice tónů a zbarvení. Kus švýcarského půvabu máme tu kolem sebe. Švýcarské krajině také nejvíce podobá se kotlina Sofijská. Jižní

polohu, rovnající se asi poloze Dubrovníka a Marsilie, činí výše 550 m. nad mořem chladnější a okolí vysokých vrchů, jmenovitě uzavření Vytoší proti jihu, drsnější. Ponebí jest zdravé, až pak se více zalesní a ušlechtí, bude pro svá horká vřídla poskytovati vítaného útulku mnohým, kteří pozdravení a zotavení hledají.

Od Slivnice počíná již rovina Sofijská; mineme Kostin Brod, a nejbližší stanice je Sofia.

Položení Sofie jako střediska neli celého Balkánského poloostrova, aspoň valné jeho části, rozhodlo také, že stala se hlavním městem bulharského knížectví. I dějiny od nejdávnějších dob ukazují na důležitost místa toho, které již císař Trajanus příhodně k založení své Serdiky byl vyvolil. Byly časy v prvních desítiletích 4. století, kdy se o to jednalo, nemělali by se Sofie státi východořímským Cařihradem. Konstantin Veliký váhal s rozhodnutím, máli Římem východu učiniti Serdiku aneb založiti jej nad mořem mezi Evropou a Asií, a když i potom město Konstantinovo vynořovalo se nad Zlatým rohem a Bosporem, nezapomínal na Serdiku, jež ostávala mu milým sídlem. Tak i za byzantského panství měla Serdika svůj význam, měl ho i Srědec — potomní Sofia — v říši bulharské. I za tureckého panství téměř po čtyři století ostávala Sofia jako sídlo beglerbegů vojenským střediskem evropského Turecka. Kus národní politiky nového státu bulharského zračil se pak v tom, že sem do jihozápadního cípu knížectví poblíž hranic makedonských a východorumelských položeno politické středisko Bulharska. Historické právo státi se hlavním městem mělo Trnovo, staré sídlo carů bulharských, jež dosti blízko bylo i Východní Rumelii. Praktičnost ukazovala na Ruščuk (čili bulharsky Russe), jenž položen jsa nad veletokem Dunaje měl nejen snadné spojení s ostatním světem, ale jako sídlo vlády Dunajského vilajetu za dob tureckých také i dostatek poměrně spůsobilých budov pro vládu a knížete. Avšak Ruščuk byl by měl význam jen pro knížectví, kdežto Sofia má význam pro celý národ bulharský, jak na jihu v Thrakii tak na západu v Makedonii obývající. Již r. 1885 ukázala se tato důležitost Sofie, když provedeno sjednocení Východní Rumelie s knížectvím, a větší ještě důležitost má pro západní, neosvobozené dosud Bulharsko.

Jak velice změnilo se hlavní město Bulharska! Kdo je viděl před čtyřmi lety, shledá je nyní zcela jinaké. Orient se svými lepenicovými domky, nízkými, křivolakými ulicemi, svými minarety, svým nánosem, na němž vždy dále, či lépe řečeno, vždy výše se budovalo, a s veškerou svou malebnou špínou zmizel úplně. Na místě jeho vidíme na rozsáhlém prostranství založené vzdušné a čisté město, s bulevardy kolem, se širokými ulicemi, prostrannými náměstími a rozsáhlými sady uvnitř. Arci vidíme vše to dosud jen v hrubých obrysech. Ulic v našem smyslu, kde dům přiléhá k domu a jeden vypíná se nad druhý, není tu mnoho, a můžeme říci: bohudík. Všude převládá sloh villegiaturní. Zděné domky se zahrádkami a dvorky, obývané vždy od jedné rodiny, dodávají městu zvláštního rázu. Vykořisťování každého místečka mnohopatrovými, vysokými domy příčí se domácímu zvyku. Každý bydlí rád pro sebe, ať v domku vlastním nebo najatém, ačkoli cena pozemků značně stoupá. Proto činí Sofia namnoze dojem, jako

31*

bychom byli na venkově. Regulace města, smělou a spolu šťastnou rukou provedená, není také vypočtena jen pro přítomnou chvíli, ale i na dlouhou budoucnost.

Když r. 1879 Sofia stala se sídelním městem bulharského knížectví, měla ráz úplně ještě turecký. Nejsilnějším živlem byli dříve mohamedáni, majíce 1370 domů z tehdejších 3100. Jejich mahly či mahaly (okresy) zaujímaly jmenovitě jih, západ a dílem i sever města a rozsáhlejší ještě prostory než živým patřily mrtvým: v městě a daleko široko kolem města rozkládaly se hřbitovy turecké. Záliba Turků v hřbitovech, kteréž jim nijak nevadí ani v samém sousedství domů, dodávala i Sofii význačně tureckého rázu a stafáže tureckých měst. Zbylyť tu rozsáhlé hřbitovy jako jediné upomínky ještě z dob, kdy Sofie bývala sídlem beglerbegů evropského Turecka a hledaným střediskem obchodním do konce 18. věku.

K mahalám tureckým s jich dlouhými, nedlážděnými, jako hrob tichými uličkami a s domky obehnanými zdmi, aby cizí oko nemohlo znesvětiti pohledem domácnost moslimovu, kde jeho ženy a dcery kráčejí, družila se v samém středu města rozsáhlá mahala židovská neb španělská s bludištěm křivolakých a slepých uliček, se spoustami špíny a s odpornými zápachy. Nelepší byla mahala cikánská s děravými chatami těchto parjů obyvatelstva městského. Čaršie (kupecký okres) vynikala sice jako jinde čilým životem kramářským, nikoliv však úpravností ulic a domků. Představme si v té směsici džamie se štíhlými, lesknoucími se minarety, k tomu několik skrovných chrámů křesťanských a pět bran, jimiž vedly hlavní cesty, jež v městě se křižovaly: od Niše a Bělehradu, od Lomu a Vidina, Plevna a Ruščuku, Plovdiva a Cařihradu a od Kystendilu a Soluně, a můžeme dle toho učiniti si pojem o Sofii, jaká byla ještě před patnácti lety. Po ulicích pobíhaly smečky divokých psů a nad městem kroužila hejna kavek — zdravotní to policie časů tureckých.

Po všem tom není dnes ani památky. Zmizelo to jako trapný sen, jako zlý přízrak dob minulých a žije to dnes již jen leda v upomínkách. Statečný kmet Petkov, jenž jednu ruku ztratil jako opolčenec v boji za svobodu bulharskou, dovedl druhou přece tak rázně uchopiti se věci, že může dnes nazván býti obnovitelem Sofie.

Otázka regulování města přistoupila k vládě bulharské a obci Sofijské hned po zřízení Bulharska. Co do národnosti již tehda město zcela se změnilo; Turci prchali neb houfně stěhovali se pryč již před příchodem Rusů, mahaly turecké ostaly opuštěny a rychle podléhaly zkáze. Turci více se nevrátili, za to Bulharů každým dnem přibývalo, až město stalo se tak bulharským, že ostatní národní živly se v něm ztrácejí. Do Sofie přibyl i kníže a přibyla vláda, avšak neměli ani kde se usídliti. [1]) Znenáhla vznikaly teprve domy a do r. 1882 postaven palác knížecí, obecně „dvorec" nazývaný, nákladem asi 3 mil. fr. Avšak co s regulací? Jedni již tehda chtěli úplnému přeměnění, jiní, hlavně

[1]) Viz v Osvětě 1881 Jirečkův článek Z nového Bulharska, kde slovutný znalec věcí bulharských z vlastního názoru líčí první doby samostatnosti v Sofii. Tolikéž Jirečkovy Cesty po Bulharsku, str. 24 atd.

z důvodů finančních, ponáhlému upravování a rozšiřování dle potřeby. Tito zvítězili, a tak vedle staré Sofie rostla Sofia nová. Turecké mahaly zmizely téměř nadobro, a na jich místech zakládány ulice bulharské. Mimo to rovnány hřbitovy a město šířeno na východ a po obou stranách i v pozadí knížecího dvorce.

Když však Petkov stal se kmetem (starostou) Sofijským, nastala doba úplné proměny. Celá stará Sofia vzala za své v letech 1888 až 1891. Padl židovský okres s více než 700 domy, padla čaršia, padla cikánská mahala, která měla více než 1200 obyvatelů. Slovem padalo a padlo vše, co bylo zbytkem orientu, co překáželo založení města o širokých, vzdušných ulicích a moderní povaze.

S bořením souviselo i odklizení mnohověkých rumů — tak zde nakupených, že měnily až povrch půdy — a nekonečných hřbitovů tureckých. Nikde nezpůsobili inženýři takovou revoluci, jako v starobylém městě Trajanově a Krumově. Nivelování povrchu bylo ještě pracnější než samo boření. Na metry odkopávána země v některých končinách, načež teprve náležitě vynikly starší některé stavby, jako chrám sv. Krále a j. Při hromadném boření tam, kde celé ulice mizely v několika dnech s povrchu, nechybělo ovšem dramaticky pohnutých výjevů. Za živý svět nechtěl se místy Spaniolec hnouti od své zděděné špíny. Když všeliké rekurrování a stěžování až k ministerstvu bylo marno, uvelebili se staří i mladí Spaniolé a Spaniolky ve svém brlohu a řekli, že nepůjdou. V takových případech obvyklá praxe záležela v tom, že strženy střecha a strop nad jich hlavami, a když viděli nad sebou oblohu, s níž nejen slunce svítí ale také prší a hrom bije, tu konečně povolili a odešli. Celkem se inženýři do dlouhých procesů nepouštěli a smetli s povrchu i takové domy, o nichž námitky a stížnosti ani ještě vyřízeny nebyly. Stalo se, že domácí pán sám nemohl pak ani najíti místa, na němž jeho obydlí stálo. Někdy, zvláště při větších návalech pomohla také stříkačka, postříkání platí vůbec za nejpřiměřenější prostředek, když mysli povážlivě se rozpalují. Cikánům dal kmet Petkov udělati mahalu jinde, za městem u nádraží, a dřívější obvod jejich, jenž druhdy také tvoříval konec města, přeměněn v ulice a zahrady. Vůbec počínal si Petkov s takovou energií, že to, co od inženýrů na papíře vypracováno, za krátká léta uvedl ve skutek.

Že s bořením na jedné vzmáhalo se stavění na druhé straně, jest přirozeno. Jak rozsáhlý stavební ruch vzmohl se v Sofii, vysvítá z těchto čísel: Přes léto r. 1890 postaveno bylo v Sofii 600 zděných domů, přes léto 1891 400 domů. V tom nejsou počítány vedlejší přístavky, kůlny, stáje a p. Domy ty staví majstori a djulgeri (mistři a tovaryši), kterých na léto hlavně z Makedonie na tisíce sem přichází. Jsou to kočovné cechy zednické, které budují domy na celém Balkánském poloostrově. Žijí velmi skrovně a spořivě, na zimu pak vracejí se s kapitálky zahospodařenými do svých dědin. Jejich skoupost jest až příslovná. Nedopřávají si ani slušné, masité stravy, chléb, sýr, boby, cibule, paprika bývají jejich obědy a večeřemi. Na příklad i k buchtě, kterou náhodou makedonský djulger dostal, vidíš ho přikusovati sval chleba, který si vlastně buchtou jen oslazuje. Zisku tedy městu nepřinášejí, naopak statisíce ročně odnášejí. Nepatrné dani, již

jsou povinni odváděti, a všelikému poplatku vyhýbají se mistři třeba i útěkem se staveniště a teprve zakročením policejním bývají obyčejně přivedeni k tomu, že zaplatí.

Horečný tento ruch v boření a stavení neostával ani na zdravotní stav bez účinku. Překopávání a odstraňování tureckých hřbitovů s tisíci koster, prach se zdvihající, do něhož město bylo zahaleno, jak z padajících ulic a okresů, tak z nově budovaných částí, vyklízení mnohověké špíny — vše to způsobilo v obyvatelstvu zimnice i horečky. Dnes i to jest již překonáno, a Sofia má již nejen svou regulaci, v jejímž rámci se město vyvíjí, ale i svůj vodovod, kterým se od Bojany do města přivádí hojnost vody k pití, k vaření a k jiným potřebám; hydranty nalézají se ve všech ulicích, ani nejnověji zařízených a odlehlých nevyjímajíc. Vody jest nadbytek, a každý dle libosti může si ji zavesti i do domu.

K velkému tomu podniku druží se i jiný, ještě odvážnější. Jest to elektrické osvětlení města. Asi 8 kilometrů od Sofie nalézají se na svahu Vitoše vodopády Bojanské, jež representují značnou sílu. Elektrické osvětlení bylo tu po třikráte opětovaném veřejném trhu zadáno firmě Ganz a spol., kteráž pomocí vodní síly zaříditi má centrálu v Sofii a osvětlovati celé město i soukromá obydlí, pokud si toho majetníci budou přáti. Ostatně elektrické osvětlení v Sofii není již novinkou. Parní mlýn Sofijský jest elektricky osvětlen, a obloukové lampa od něho daleko široko hlásá do černé noci vítězství světla nade tmou, kteréž zapřažení elektrické síly k účelům osvětlovacím znamená. Také v jiných budovách pomýšlí se na brzké zavedení světla elektrického. Osvětlení Sofie lampami petrolejovými jest provedeno nejen soustavně ale i vydatnou měrou.

Právě nyní jedná se o další ještě pokrok, o řádnou kanalisaci města. Ježto střed města tvoří volná výšina, na všechny strany mírně se sklánějící, bude tím provedení kanalisace velmi usnadněno. Značnější potíž tvoří nedostatek proudící řeky. Kolem města teče jen Podujenský potok. Řeka Isker teče dále na východě. Kanalisaci bude tudíž třeba zaříditi dle způsobu, který řeky nevyžaduje. Petkov učinil otázku kanalisace předmětem studia a doufá ji co nejrychleji přivesti k rozřešení.

Takž se před našima očima Sofia mění; kdo ji viděl před desíti lety opět, divil se, jak proměnila svou tvářnost, a kdo nyní neviděl ji tři čtyři léta, nemůže jí poznati. Z toho viděti také rychlý pokrok, jejž město co do svého zevnějšku a své úpravy činí.

Rovněž jako město vzrůstá i počet obyvatelstva. Do r. 1877 měla Sofia 18.000—19.000 obyvatelů, mezi nimiž Bulhaři byli v menšině a mohamedáni (asi 7000 hlav) ve většině. První popis samostatného knížectví vykazoval 20.500 obyvatelů, z nichž bylo Bulharů 13.195, kdežto počet Turků klesl na 535. Roku 1885 stala se Sofia hlavním městem i jižního Bulharska. Popis z r. 1888 vykazuje vzrůst obyvatelstva za sedm let o polovici: 30.428; z těch jest Bulharů 20.257 a Turků pouze 325; četný jest živel Spaniolů, jichž napočteno 5100, a také cikánů 1231. V lednu 1892 obnášel počet obyvatelstva dle úředních záznamů na obecním úřadě 38.000. Za letní doby pak,

když dostaví se roje zedníků a rozvine se horlivý stavební ruch, žije v Sofii 45.000 duší i více.

Panující a také zámožnou třídou jsou Bulhaři. Jejich jazyku, obyčejům a kroji přispůsobují se ostatní. Židé, kteří v 16. věku ze Španěl vypuzeni zde našli svůj druhý domov a dosud mluví starou španělštinou, ovšem bulharskými a tureckými živly promísenou, jako by změnou Sofie sami také byli se změnili. Odložili dlouhé své staré kroje, jimiž se vyznačovali, poevropštili se a na hlavu nasadili si bulharský kalkap, t. j. černou kožešinovou čapku, jež tvoří význačnou část národního kroje. Spaniolé živí se řemesly, jmenovitě sklenářstvím, zámečnictvím, klempířstvím, obuvnictvím, cukrářstvím, penězníctvím a kramářstvím. Velkou většinou jsou nezámožní. Bulhaři jim nejsou nepřátelští, ovšem ale německým židům z Rumunska, Uher a Haliče. Co do politického smýšlení jsou Spaniolé naprosto pro každou vládu, která je právě u vesla. Ani na cikány neostává bulharské národní hnutí bez účinku, i oni odkládají staré turbany a dávají si na hlavy bulharské čapky, aby zjevně takto projevili, koho nyní uznávají za pána. Také písně o Slivnici a Dragomanu, o sjednocení a vítězstvích bulharských prozpěvují s divokým skřekem místo dřívějších písniček na oslavu Turků. Cikánům připadají práce nejnižšího druhu, pohodnictví, čistění ulic, sbírání odpadků a p.

Hlavní jejich zaměstnání jest muzika (velký buben, dudy, píšťala a bubínky s rolničkami), tance, žebrání; též kovářství a kotlářství náležejí v Sofii výhradně jim. Cikáňata oživují dosti často ulice města, běhají za tebou, i když v kočáře jedeš, prosíce za nějakou stotinku; starší cikánky hádají z ruky, vůbec pak přicházejí cikánky starší i mladší odklízet smetí do domů a vybírat si z nich, čeho by ještě mohly užiti. Maso, třeba v povážlivém již stupni hniloby, bývá jim ještě pochoutkou. I za sněhu cikánky v odřených salnarech (širokých tureckých kalhotách), chatrných kabátcích a s šátky na hlavách s černými copy chodily za výdělkem. Také katovství zastává cikán. Jiné živly národní mizejí tu úplně v bulharském rázu města. Pověsti, jako by němčina v Sofii drala se v popředí, jsou plané jako mnohé jiné, jež ne ani tak ze Sofie jako spíše o Sofii do světa se pouštějí.

Přijel jsem do Sofie 22. ledna na saních. V Čechách do té doby sněhu téměř jsme nepoznali, ale jako my jsme na severu měli zimu mírnou, tak měli na jihu tuhou. Již cestou bylo to pozorovati; čím dále na jih, tím přibývalo sněhu a zimy. Zakusil jsem také, co znamenají změny v povětrnosti Sofijské. Třetí den mého pobytu se počasí obrátilo, jarní teplo způsobilo tání, ulice a silnice tonuly v blátě. Ale teplé paprsky jarní ustoupily během února zase sněhu a mrazu, a tak převraty povětrnosti opětovaly se jako z pravidla. Náhlé změny počasí bývají tu i v létě. Po parném dni dostavuje se na večer chladný vánek z hor a způsobuje klesání teploty o 10 až 20 stupňů.

Sofia má velmi dobrou metereologickou stanici při svém klasickém a reálném gymnasiu; pozorování její uveřejňovaná ve Sborníku jsou cenným příspěvkem k metereologii Sofijska a Bulharska vůbec. Podobných stanic většinou dobře řízených nalézáme po Bulharsku při jednotlivých učilištích gymnasiálních a hospodářských již celou síť.

I to jest výsledek teprva posledních let, co prospěchům a potřebám obyvatelstva, země a vědy pilná věnuje se pozornost. [1])

S bulharským národem slavilo své vzkříšení také lesnictví, sadařství a pěstování stromů vůbec. Kdo neviděl vlastníma očima zubožený ten stav země co do lesů a stromoví, jejž turecké hospodářství tu zanechalo, nemůže si ani učiniti pojem o tom, jak velký a nesnadný úkol nastal novému státu, aby zemi opět oživil stromovím a uvedl lesy do stavu, v němž by mohly existovati. Především to platí o Sofijsku. Bývalá silva Bulgariae, jež v středověku ještě se vzpomíná a jež rozkládala se za okolím Sofijským, zmizela beze stopy. Turci neměli nejmenšího smyslu pro les a pro stromoví. Loupežné hospodářství lesů, jmenovitě přístupnějších, jichž na jitra jen k vůli dobývání smůly se ničilo neb pálilo, aby se z nich stala pole a pastviny, nemluvě ani o vykořisťování co do paliva a stavebního dříví, způsobilo, že celé končiny pustly. Aby dorost nemohl vznikati, o to starala se opět stáda koz. Tak vidíme namnoze les, který vlastně není než nízká dubina neb bučina, roští na hodiny cesty se táhnoucí. Bulharsko má sice své lesy, ano i pralesy, ale jen v méně přístupných krajinách Rodopských, Srednogorských, Staroplaninských a v Deliormansku, kde tvůrčí síla přírody jest mocnější než ničivé prostředky lidské. I strom stal se za tureckých dob vzácností. Sofijské pole ještě v 16. věku slynulo zahradami a hojností stromů, i to však podařilo se panství tureckému zničiti. Bulharsko muselo tudíž i v té příčině počíti znova a také počalo. Co za věky dlouhé vyhubeno, nelze ovšem nahraditi za rok ani za deset let. Avšak s potěšením již vidíme, že činí se počátky a že jak vláda, tak i samosprávné sbory pochopily velkou důležitost úkolu toho.

Jediná do nedávna stromovím, skoro výhradně višněmi osázená část Sofijského pole byla dlouhá, mezi Sofií a Vitoší se táhnoucí výšina, Kurubaglar zvaná, nízké to předhoří Vitoše, která za ním velebně do oblačné výše se vypíná. Dnes již na jihovýchodní straně druží se k ní veliké sady a háje, Sofijský to boi de Boulogne, s vodomety, hostincem, hudebním pavillonem a knížecím letohrádkem. Každý rok

---

[1]) Od března do konce října 1891 máme zevrubné tabelky o všech změnách povětrných, třikráte denně znamenané, vždy o 7. hodině ráno, 2. hod. odp. a 9. hod. večer, mimo zvláštní změny, jako jsou maxima a minima teploty vzduchu, množství vláhy, bouřky a p. Chybující čtyři měsíce doplňujeme z diagramu o postupu teploty r. 1888, z čehož se nám jeví tento přehled povětrnosti Sofijské pro ponebí hlavního města a Sofijského pole důležitý:

Teplota dle Celsia:	nejvyšší	nejnižší	střední denní	úplně jasných dní bylo
Leden . . .	+ 2	— 14		
Únor	+ 6·5	— 8·2		
Březen . . .	+ 21·4	— 11·6	+ 5·2	11
Duben . . .	+ 22·8	— 2·2	+ 7·6	2
Květen . .	+ 26·9	+ 2·7	+ 16·2	13
Červen . . .	+ 35·3	+ 2·4	+ 19·4	16
Červenec . .	+ 34·0	+ 10·9	+ 21·5	9
Srpen	+ 36·5	+ 9·5	+ 21·9	15
Září	+ 31·2	— 0·2	+ 16·0	10
Říjen	+ 23·3	— 7·2	+ 10·6	14
Listopad . .	+ 6·0	— 5·5		
Prosinec. . .	+ 7·6	— 18·0		

přibývá háji tomu mnoho hektarů nově osazených stromovím, většinou lipami, topoly, platany, akaciemi, pajasany a j. Právě za letošní zimy vytyčeno opět o několik hektarů více, aby na jaře byly posázeny. Pomýšlí se na to, aby se ty háje prostíraly na celé jihovýchodní části až ke Kurubagluru. Vedle toho počínají se též zalesňovati vrchy na jihu. Podnik ten zdál se zprvu prací Sysifovou, nicméně se daří.

Nemalou péči věnuje vysazování stromův i stálý výbor krajský, jmenovitě získal si v té příčině zásluhy předseda jeho pan Christo Blagojev, jeden z ředitelů povstání a bojovníkův za svobodu za časů tureckých, mile známý i mnohým v Praze a Čechách z doby svého pobytu na výstavě naší, kterou také, hlavně z hospodářské stránky, pěkně vylíčil.[1]) Zvláštním oběžníkem vyzval všecky kmety obecní, aby podle silnice vysazovali všude stromoví. Cesty, jež odpovídají našim okresním (mežduselski pъtišta zovou se bulharsky), za jeho správy značně se rozmnožily. Kdežto r. 1888 obnášely v Sofijském kraji pouze $64\frac{1}{2}$ kilometru, čítaly r. 1891 502·6 kilom. Technickou část staveb řídí inženýr Krupka. „Aby tyto cesty," praví pan Blagojev ve svém oběžníku, „měly svůj význam, nestačí pouze, aby byly zřízeny a urovnávány, ale jest také potřebí, aby po obou stranách i stromovím byly vroubeny." Vykládá pak prospěšnost stromoví při silnicích a svěřuje dozoru kmeta, aby na jaře vysazovati se počalo, kmet pak má podati zprávu, jak se věc vydařila. K vysazování odporučuje jablka, hrušky, švestky, třešně, ořechy a kaštany, pak lípy, javory, akacie, vřesy, topoly, jilmy a vrby a dodává poučení, jak si při vysazování počínati třeba. Rolník, jenž s jistou zdrželivostí, ba nedůvěrou pohlíží na vysazování jako na novou práci, brzy zajisté pozná, jaké dobrodiní mu z toho plyne.

Pépinièry, jak francouzským jmenem stromové školky se zovou, staly se v posledních letech nejen známou, ale i oblíbenou v Sofijsku i jinde v Bulharsku věcí. Po odrostlých, k vysazování vypěstovaných stromcích bývá již čilá poptávka. Že v Sofijsku některé pokusy se nezdařily, toho příčiny sluší hledati jmenovitě v nezkušenosti a nikoliv v tom, že by Sofijsko nemohlo časem státi se kusem pozemského ráje. Předsudky, že by stromy popukaly, že nesnesou krutších mrazů, skutečnost dostatečně vyvrátila. Jakmile Sofijsko přioděje se zeleným šatem lesů a sadů, kterým vynikalo již za carstva bulharského v 13. věku, zmírní se i náhlé obraty povětrnosti.

V samém městě věnuje se sadům velká pozornost. Městskému parku dobře se daří, a pěkně také vypadají sady před nádražím i zahrada zoologická, jež chová pěkné exempláře bulharské zvířeny. Pépinièry Sofijské každým rokem se šíří a poskytují hojně stromoví různého druhu. K dosavadním sadům přibudou brzo nové, rozsáhlé, pro něž místa jsou již vyhrazena.

Veškery velké budovy Sofijské, vyjma chrámy a několik památek z dob starších, jsou též dílem doby nejnovější, jmenovitě poslednější léta velmi jsou podnikavosti přízniva. Velké stavby, jež jsou provedeny nebo právě se podnikají, až překvapují odvahou, jež miliony do nich vkládá, aby město důstojně vypadalo a hovělo úkolům residence.

---

[1]) Kalendar na Sofijskija okrъžen sъvet, 1892.

Tak budují se právě základy pro rozsáhlou radnici (gradski sъvet). první toho druhu v Bulharsku, na niž náklad rozpočten na 2 miliony. Velikou budovu se všemi příslušnostmi pro kadetní školu (junkersko učilište) ukončuje právě Sofijský stavitel Kolár. Národní banka bulharská obývá již ve vlastním úpravném paláci. Sněm bulharský, jenž dříve přestával na chatrné dřevěné stavbě, má nyní svou dle moderních potřeb zařízenou a vším pohodlím opatřenou akustickou sněmovnu (narodno sobranije) nedaleko knížecího zámku. Nákladná, na více než dva miliony vypočtená stavba počíná se právě budovati u horkých vřídel Sofijských; bude to lázeňská budova s kolonádou a parkem, vyhovující všem požadavkům moderních lázeňských míst.

Sofijská krajina vyniká vůbec horkými vřídly. Kolem Vitoše jsou horké prameny v obcích Gorné Bani, Knjaževě, Bankji a Bělčině. Nejproslulejší, a sice již od prastarých dob jest teplice Sofijská, jež náleží městu, které o ni vede péči a také stavbu podniká. Prameny jsou výdatné, voda má 47·5° C. a dle kvalitativního rozboru chová v sobě rozpuštěny bromid magnesiový, síran vápenatý, síran sodnatý, uhličitan vápenatý, uhličitan sodnatý, křemičitou kyselinu a chloridy sodnatý, draselnatý a magnesiový. [1]) Voda jest bezbarvá, slabě alkalická, a páchne sirou. Vyobrazení na starých mincích římských imperátorů v Sofii ražených a představujících božstva lékařská, jako Hygieu a Aiskulapa, svědčí, že již v prvních stoletích po Kristu zdejší teplice měla svůj význam. Ještě více svědčí o tom staré klenby, na něž nyní při upravování půdy k základům se narazilo, a jež dle cihel a malty jsou původu římského a dílem byzantského. Posléze zřízen zde turecký hamam s prostorným vodojemem horké vody, vedle jsou i laciné vanové lázně; celé zařízení jest velmi primitivní, a dobře činí město snažící se, aby vzácný tento dar přírody k plné přišel platnosti. Příjemnou lázeňskou budovu se sady budou zajisté vyhledávati hosté i z daleka. Teplice Sofijská odporučuje se hlavně proti pakostnici, kožním nemocem a j.

Velkolepá budova zařízena jest též pro gymnasium, ale již nyní nestačí velkému počtu žactva; první třída má již pět paralellek, druhá čtyři, třetí tři a tak dále. Jako palác na návrší dominující vyjímá se státní tiskárna bulharská (državna pečatnica) s parními stroji, nákladně zařízená a všelikými pomůckami moderní typografie opatřená. Díla v ní tištěná rovnají se typografickou úpravou nejlepším toho druhu dílům evropským. Tiskárna se dobře vyplácí. Mimo to jest v Sofii dvorní tiskárna Šimáčkova, dříve Proškova, a ještě šest jiných.

Nejpřednější budovou města jest zámek knížecí (knjažev dvorec). Jest jednopatrový, úpravný, vnitř skvostně zařízený, stojí prostřed obdélníku železnou mříží obehnaného, z něhož jižní část vyplňuje knížecí zahradu a severní prostranné nádvoří. Za vestibulem jsou foyery a v přízemí místnosti tajné kanceláře knížecí a dvorních úřadů. Místnosti prvního patra obývá kníže. Při zámku jest zvláště zřízena strážnice, dvorní kuchyně a byty pro služebnictvo. Když v létě 1879 prvně

---

[1]) Mich. Georgijev: Svědenija po ekonomičeskoto sъstojanije na Bъlgaria, v Sofii 1888.

zavítal kníže Alexandr do Sofie, nebylo tam ani vhodné místnost k jeho obydlí. Starý turecký konak (vládní budova) stával až do roku 1873 v městě ve východní mahale, pak nucenou prací obyvatelstva z celého kraje zřízen byl nový konak v místech, kde druhdy stával saraj beglerbegů Sofijských. Byl však tak chatrný, že ho nebylo možno pro knížete užiti, i vystaven do r. 1882 za 2 miliony zámek, který později ještě rozšířen a za nynějšího knížete nově upraven. Saraj beglerbegů, v němž v listopadu 1591 i náš Václav Vratislav z Mitrovic byl návštěvou,[1]) zaujímal rozsáhlé prostranství nynějšího zámku, městského parku a celé té končiny města, když však r. 1816 lehl popelem, spustla ta končina úplně.

Připomenemeli ještě budovy pro jednotlivá ministeria, národní bibliothéku, kniževno družestvo, konsuláty, hostince, jmenovitě Panachova pěkný hôtel s velkými dole kavárnami, možno si učiniti obraz, co vše za krátká léta v Sofii vzniklo a tvářnost její změnilo.

K starším pomníkům padlých r. 1877 a 1878 ruských vojínů přidružil se pomník nový, postavený diakonu Vasilu Levskému, neohroženému zápasníku za svobodu a apoštolu revoluce proti panství tureckému. Pomník stojí na témž místě, kde hrdina ten dne 18. února 1873 dokončil na turecké šibenici svůj bohatýrský život; nástupcem jeho v organisaci revoluční stal se pak Štěpán Stambulov, nynější předseda ministerstva, jenž za mnohého strádání a v povstaleckých zápasech s Turky několikráte jedva uniknul smrti na popravišti.

Znenáhla odhaluje se i závoj dávné minulosti Sofie, jejích zakladatelů, budovatelů, obyvatelů. Přichází se na starobylé památky, klenby, hrobky, katakomby, sklepení a základy pohřbených budov. Do r. 1885 bylo v Sofii nalezeno pět starých nápisů, od té doby jich prof. V. Dobruský větší počet prozkoumal a vysvětlil.[2]) Při planování města a stavbě nových domů našly se základy starých zdí, tesané kameny, kusy sloupů, sarkofágy, hroby, peníze a spolu řecké nápisy, jež podávají zajímavé svědectví o nejstarší době Sofie od jejího založení (okolo r. 100 po Kristu od císaře Trajana) až do jejího vypá-

---

[1]) Vratislav ve svých Příhodách na cestě do Cařihradu, kterou konal v poselstvu císaře Rudolfa II. k sultánovi, vedeném od Fridricha z Krekvic, nazývá Sofii městem „dosti velikým a lidným“ a libuje si, že tu „měli velmi pěknou hospodu, vysoce stavěnou, pavlače uvnitř a čisté zvláštní pokojíčky.“ O návštěvě u beglerbega pak podotýká: „Beglerbeg poručil nás skrze svého čauše uvítati. Ranním pak jitrem poslal několik pěkných koní do naší hospody, na něž přední osoby naše vsedly, a pan posel (z Krekvic) posadil se na velmi pěkný beglerbegův životní kůň, jehož sedlo, řemeny a všecky potřeby drahým kamením vysázené, jistě mnoho tisíc stály. Na ty koně turecké posadivše se ... k beglerbegovi jsme jeli a přijevše k obydlí po jedné straně do sta janičarů a po druhé tolikéž spahiů dlouhou řadou až k pokoji jeho státi jsme viděli. Když jsme pak do paláce přišli, byl vůkol všecek pěknými perskými čalouny obestřen ...“ Beglerbegovi jako osobě velmi závažné podali i dary od císaře, stříbrné pozlacené mísy, bicí hodiny ve spůsobě turbanu s pohybujícím se kamzíkem, hady, draky a j. Hodiny Turci hnedle přetáhli, a čauš přijel s nimi na koni za poselstvem, aby je napravilo, což se také podařilo.

[2]) Viz o tom Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina, II. díl. Dobruského Archeologičeski izdizvanije, str. 1.—45.

lení a poboření (od Hunnů za Attily r. 447). Byla to Serdika, město thrackého kmene Serdů, jež náleželo také k římské Thrakii a v němž řečtina byla panujícím jazykem proti latině kolonií Podunajských. U džamie blízko teplice 3 m. pod povrchem Dobruský mezi římskými cihlami, kvádry a kusy sloupů shledal oltář s věnováním Appolonovi, jenž jest novým dokladem, že úcta božstva toho velmi rozšířena byla mezi Thraky, a že prvotní Serdika zajisté kolem horkých vřídel se rozkládala. Zde prozkoumal i druhý nápis řecký, věnovací, dle něhož kněz Aurelios Dipas, syn Lukiův, postavil chrám bohu Sabaziovi Athyparenovi. Dle toho byl v Serdice chrám Sabazův čili Bacchův, jehož kult z Thracie rozšířen do Řecka a pak do Říma.

Cestou k nádraží vidíme po pravé ruce zbytky starého římského opevnění s kulatými věžemi. Zde při prokopávce nalezeny ve zdi dva kameny s nápisy, jeden věnovací na oltáři, jejž Gerkis Aulos, syn Tralesův, postavil bohům heroům, a druhý náhrobní. Dobruský klade původ jejich do doby před zbořením Serdiky za Attily. Při obnově města okolo r. 558 (jež pak ostalo byzantskou pohraničnou baštou až do roku 809, kdy od knížete Kruma Bulharsku dobyto) použito starých zbytků jako zdiva. Všecka jmena jsou thracká a pořečtění Thrakové mluví k nám z památek doby nejstarší.

Ve východní části města při stavbě objeveny rozsáhlé zbytky starých budov, patrně římských, peníze z doby Konstantinovy a Justiniánovy, mramorová soška, kusy sloupů, cibly, i řecký nápis, připomínající, že tu byli i osadníci z bythynské Askanie v Malé Asii. Pod jednou džamií, když byla odstraňována, nalezeny v základech kameny římského tvaru a zbytek nápisu o Tracharchovi.

Prvním dobám křesťanským náležejí sarkofágy tu objevené.

Když r. 1888 urovnávali půdu ke stavbě sněmovny, přišli na základy starých chrámů s hrobkami a hroby, jež prozkoumali a zevrubně popsali bratří Škorpilové. [1]) Nalezeny tu zejmena základy starého, velkého chrámu byzantského slohu, pak menšího kostelíka okrouhlého a ještě třetího. Bratří Škorpilové soudí, že velký ten chrám býval metropolitním v letech 1018—1186, kdy byzantské panství tu obnoveno. Podle toho byl by nejstarším chrámem kostelík sv. Jiří, podobný Pražskému v Poštovské ulici, postavený v předchozí době bulharské, potom tento byzantský, načež následoval v době zase bulharské chrám sv. Sofie, metropolitní, dle něhož bývalá Serdika, v ústech slovanských ve Srědec změněná, od počátku 14. věku dostala své nyní obvyklé jmeno. Hrobů zděných jest tu velké množství a vedle nich jsou hroby z vypálených hliněných desk prostě sestavené. V hrobech našly se lahve s úzkými hrdly ze zelenavého skla, obvyklého u Byzantinců, od nichž teprve rozšířila se znalost jeho do Benátek. V základech menšího, okrouhlého kostelíka nalezeny zazděné kusy sloupů římských, hlavic, kamenů i jeden nápis.

R. 1889 při upravování půdy kolem chrámu sv. Krále udeřili v hloubce 3·7 m. na stěny rozsáhlé podzemní budovy, jež má ještě

[1]) Viz Sbornik II., bratří Škorpilových Srědnevěkovni čerkvi i grobišta v Sofia, str. 46—60.

druhé podzemí pod prvním. Katakomby ty podle náhledu bratří Škorpilových jsou původu Dubrovnického; staré Dubrovnické kolonii, která tu vedla čilý obchod, sloužily za skladiště. Menší podobné skrýše podzemní uchovaly se i na mnohých jiných místech. Celé bludiště starých sklepení nalézá se i na jihu od chrámu sv. Sofie, kde dle údajů stávala velká budova klášterní, potom turecká. Jak patrno, poskytuje Sofia archeologovi rozsáhlé pole k bádání a studiu.

Nejstarší kostel sv. Jiří přeměněn od Turků v džamii zvanou růžovou (güldžami), bohdá však je blízka doba, kdy navrácen bude prvotnímu účelu a jako vzácná památka nejstaršího stavitelského umění bulharského zachován i věkům budoucím. Neméně zajímavá a největší stavitelská památka ze středověku jest chrám sv. Sofie, pocházející asi z 13. věku. Bohužel jest velmi chatrný a z velké části v rozvalinách; slouží dnes za skladiště petroleje. Bylo by zajisté čestným úkolem nynější generace, by velkolepou tu a nyní již rozsypávající se památku staré slávy carstva bulharského obnovila neb aspoň v slušném stavu zachovala; opravy a rekonstrukce stály by ovšem značné oběti. Tolikéž museum bulharské stává se den ode dne naléhavější potřebou, aby cenné památky z 2. a 3. století se nerozptylovaly, nevyvážely do ciziny, nýbrž ostaly chloubou Bulharska.

Společenský život v Sofii jest velmi čilý a soustřeďuje se mimo plesy a veřejné zábavy hlavně v kruzích domácích. Hospodský život jest věcí neznámou. Jediné kavárny, hlavně Panachova poblíž zámku, soustřeďují četnou společnost všech kruhů, od ministrů a státních hodnostů až do živnostníků, kteří se tu baví denními událostmi. Politika a kritika bývají hlavními předměty hovoru ve společnostech. I paní účastní se horlivých debat politických. „Černá káva, cigareto a politika," vtipkují sami Bulhaři nad politickou tou horečkou, která zachvátila všecky kruhy; nyní horečky té ubývá, a vedle politiky též otázky hospodářské, školské, umělecké a různé jiné se přetřásají.

Veřejným společenským střediskem jest Slovanská beseda, kde pořádají se plesy, zábavy, koncerty a kde také divadlo rozbilo svůj stánek. Stal se i pokus o stálé divadlo, a každou neděli pořádají se představení operní neb činoherní od angažovaných bulharských a českých sil; divadlo má subvenci státní a těší se živému účastenství společnosti Sofijské, nemá však dosud svého samostatného domu. I velký, prostranný sál při Slovanské besedě vystaven byl teprve v letech posledních.

Velké plesy tu pořádané vynikají elegancí a nádherou. Minuly doby, kde dámy dle starého zvyku tísnily se stranou a páni také tvořili kruhy pro sebe a ostýchali se takřka rytířských služeb. Teď paní, když jde o účel dobročinný, s chutí zasednou i u pokladny při vstupu do sálu a se sebevědomým půvabem prodávají v sále a vedlejších místnostech losy k tombole a p. Střediskem veškeré společnosti a stran všech odstínů bývá ples červeného kříže bulharského. Uniformy důstojnictva ozdobeného řády, fraky, bílé kravaty a rukavičky, skvostné úbory paní a dívek dle nejnovějšího vkusu, činí dojem representace velkoměstské. Ples ten, jehož jsem též byl účastníkem, navštívil i princ Ferdinand se svou matkou Klementinou; byvše uvítáni národní hymnou

Šumi Marica zaujali místo na estrádě v průčelí, kdežto v sále rozvíjel se čilý taneční rej. Ku princovi povoláváni četní páni a ku princezně dámy. Rozumí se, že i zástupcové cizích mocí v Sofii přítomní plesu obcovali. Při zábavě jevily se vřelý společenský tón a nenucenost s elegancí spojená.

Vítězství u Slivnice, Dragomanu a na Nišavě v listopadu 1885 přinesla s sebou hojný déšť řádů, kteréž, ač Trnovská ústava jich nezná, všestranně byly uvítány. Válka za sjednocení a celistvost Bulharska byla válkou národní, kteréž účastnily se všechny vrstvy, a odtud vysvětluje se i množství řádů a válečných medaillí nejen ve vojště ale i v občanstvu, které také na vojně sloužilo. Alexandrovský řád „za chrabrost“ založen byl na památku osvobození od jha tureckého a má datum Svatoštěpánského míru, 19. února 1878. Válečná medaille ražena byla na památku vítězství nad králem Milanem. Mimo válečnou jest i medaille za vědu a umění; k těm přidružil se pak i řád knížete Ferdinanda.

Uniformy státní, soudnické a jiné úřadnické jsou v Bulharsku ještě věcí neznámou; jen vojsko a policie nosí uniformy, jinak platí všude jen oblek občanský.

Vrcholem lesku bývají ovšem plesy a společnosti dvorní, jež odbývají se ve velké dvoraně zámku knížecího. Ani dvorní společnost však není obmezena na úzký jen kruh, nýbrž pojímá v sobě nejširší kruhy občanské bez rozdílu stran.

Ve všech společnostech těch a všude v životě veřejném i soukromém se cítí, že Bulharsko jest země bez rozdílů stavovských, bez šlechty i velkostatkářstva, země, kde všichni jsou si rovni nejen v zásadě před zákonem ale i ve skutečnosti, v životě. Demokratický duch vanoucí veškerou společností národní nedopouští výsadnosti a žárlivě dbá toho, aby země politicky ani hospodářsky nestala se závislou na cizině. I udílení řádu má svou historii, jež není bez stránek až humoristických. Mnoho let disputováno o tom, smíli a máli kdo řád přijati. Stalo se, jako v Trnovu, že jeden den hodnostové městští a církevní řád s díky přijali, avšak druhý den již nesli jej zpět vyslovujíce pochybnosti, zdali by přijetím řádu nedávali průchod jisté výsadnosti jedněch nad druhými a neprohřešili se proti ústavě. Teprve Slivnice rozhodla otázku řádovou a zjednala vrch názoru, že osobní vyznamenání nikomu není na úkor. Přece však jsou podnes tací, jako na př. sám Sofijský kmet Petkov, kteří řádů naprosto nepřijímají.

Na ulicích Sofijských, ač orient se svou strakatinou krojů vymizel, bývá život dosti pestrý. Turek v čalmě jest dnes již v Sofii vzácností, tolikéž turecká žena ve svém strašidelném zakuklení. Za to venkov, zvláště o trhu, bývá tu hojně zastoupen. Šopové z okolních vesnic v bílých kabátcích, s nízkými bílými kalhotami a černými beranicemi na hlavách, Šopky v modrých kabátcích přes bělavý spodní oblek jsou obvyklou stafáží ulic. Pěšky neb na malých koníčích jezdí do města a z města. Ženy, jedouli na koních, jako muži sedí v sedle. Celá jich řada zastavuje se na zpáteční cestě u hanu a muži pochutnávají si na pivě, jemuž rychle přivykají. Co o českém rolníku pěje píseň: „Ty český sedláčku, vychytralý ptáčku,“ platí stejnou měrou

o Šopovi a bulharském rolníku vůbec. Nedůvěřivý, dokud zkušeností se nepoučil, a schytralý, kde jde o jeho prospěch, drží se houževnatě starého zvyku a o radu jde jen k svým soudruhům.[1]) Vůbec drží sedláci ve vesnici spolu a nepřilnou tak záhy důvěrou k měšťákovi. Peníze drží na sedm zámků a platí jen po mnohém zdráhání a neradi. Přes to však byli to hlavně sedláci, kteří s nadšením táhli do války za sjednocení a jedva dali se udržeti od útoku bodákem proti zákopům nepřátelským. Vysloužilí vojíni, a těch jest nyní již mnoho, valně přispívají ke změně starých názorů a stávají se na vesnicích pionéry pokroku. Četným živlem na ulicích jsou vojáci a důstojníci všeho druhu. Vojáci mají vesměs stejnokroje z domácího šajaku, jejž dodává Slivenská velká továrna Napredъk. Důstojníci v bleděšedých dlouhých pláštích a plochých čapkách neb ve svých uniformách s epoletami činí dojem velmi příznivý a jsou také vynikajícím živlem ve společnosti Sofijské. Zle bývá na ulicích za bláta, ale hojnost kočárů tomu valně odpomáhá; jsou dobré a levné, kočí spolehliví a mimo to pod přísným dozorem policie se nalézající. Za kočár na hodinu platí se dva lvy (franky). Strážníci (stražari) jsou vysloužilí vojáci, dobře disciplinovaní a ochotní.

Železničné spojení s ostatním světem značně přispívá k rozkvětu Sofie. Druhdy dojížděla pošta dvakráte za týden, a zamrznulli Dunaj neb nastalali vánice, bývala Sofie třeba dvě neděle odloučena od ostatní Evropy. Nyní dojíždí pošta dvakráte denně po železnici od Caribrodu a od Cařihradu. Listy a noviny z Prahy docházejí do Sofie třetího dne a noviny z Vídně a Pešti druhého dne o polednách, z Cařihradu za 15 hodin.

Obecní rozpočet Sofijský na r. 1891 obnášel 2,374.626 lvů.

Ze života generála Zacha.

Podává

dr. **Vilém Gabler.**[2])

IV. Osudy a nehody v Srbsku.

Magnis in rebus et voluisse sat est.

„Druhého januara tohoto roku (14. ledna 1892) zemřel a čtvrtého pochován jest v Brně na Moravě muž, který si dobyl takových zásluh o zdárný vývoj srbského vojska, že každý Srb jenom s největší úctou na jeho jmeno pamatovati může. Jeho životu a jeho dílu věnovány buďtež tyto řádky na znamení vděčnosti a pro věčnou upomínku.“

[1]) Zajímavá líčení ze současného života lidu selského, jmenovitě konflikty pocházející z poměrů intelligence v cizině studovavší ku prostým názorům lidu podává ve svých novelách Michael Georgiev. Viz Misl, 1892.

[2]) Stať III., uveřejněná v 5. čísle Osvěty, byla omylem označena jako „dokončení,“ které teprv tuto se podává. *Poznam. redakce.*

Těmito slovy začíná nekrolog generála Františka Alexandra Zacha v Bělehradském vojenském časopisu Služebni vojni list, ve kterém jeden z jeho bývalých žáků podává životopis svého učitele, vychovatele a otcovského přítele. Nemůže býti pochybnosti o tom, že v srbském vojsku žije ještě více, nyní již vysoko postavených důstojníků, kteří, podobně jako pisatel tohoto nekrologu, se stejnou úctou a se stejnou vděčností zachovávají v srdci svém památku muže, který svou ušlechtilou povahou, svou upřímnou snahou a otcovskou péčí o jich duševní vývoj, svou nezištnou obětavostí a svým čistým, vší nemístné ctižádosti prostým citem vlasteneckým musel jim býti skvělým příkladem na dráze vojenské cti a vlasteneckého jednání.

Avšak jsouli v Srbsku nyní takoví mužové, kteří dovedou náležitě oceniti šlechetnou povahu a upřímnou snahu Zachovu, musím ihned připomenouti, že ono Srbsko, kterému Zach po roce 1848 chtěl věnovati svůj život, k jehožto zdárnému vývoji chtěl pracovati s nezištnou obětavostí, nikterak nebylo spůsobilé a schopné k tomu, aby jeho snahu a jeho práci odměnilo s uznalou vděčností.

Tehdejší Srbsko vyznačovalo se, možnoli tak říci, velmi úzkoprsým vlastenectvím. Předně tam nebylo ani potuchy o nějakém slovanském vědomí, ani nejmenšího citu pro slovanskou vzájemnost, a třeba tam byla již jakási národní hrdost, byla přesně obmezena hranicemi knížectví srbského. Pravým „Srbínem“ byl jenom obyvatel tohoto knížectví. Srbové v Rakousku byli těmto privilegovaným Srbínům vesměs „Švábové,“ a i Srbové bosenští vždy zůstávali „Bosňáci.“ K tomu ještě přišlo i to, že náboženské vyznání činilo v tomto ohledu rozhraní nepřekročitelné. Pravý Srbín musel býti pravoslavný; Srb vyznání katolického jmenoval se potupně „Šokac,“ a nemluvil srbsky, ale jenom „šoketal.“ Pamatuji se v tomto ohledu na charakteristický výstup, kterému jsem byl přítomen r. 1852 ve srubu rakouském v Ráčo na břehu Sávy. Učinili jsme tam návštěvu na cestě po Srbsku, Zach, jeden důstojník srbský a já. Ve dvoře srubu stál mladý muž v kroji srbském. Důstojník srbský se ho ptal, jeli Srbín, a ten mladý muž sklopiv oči skroušeně odpověděl: „Nisam, ja sam Šokac!“ — načež důstojník srbský s patrným opovržením se od něho odvrátil.

Zach těmto tehdejším Srbům byl tedy skoro méně nežli Švába a Šokac, byl jim cizinec, který k nim přišel, aby u nich měl dobrou „plátu“ a aby mezi nimi zaujal výnosné místo, které by vlastně měl míti jeden z nich.

Že Zach výborně zorganisoval tu novou vojenskou školu, že ji řídil spůsobem příkladným, že byl povahou svou výtečným vychovatelem svých žáků, že on *svými* prostředky obohatil a zvelebil svůj ústav, zakoupiv ze svých peněz knihy, mapy, historické obrazy a jiné pomůcky vyučovací, že též svým nákladem založil krásný park ve velkém dvoře školní budovy, to vše nedošlo v jistých kruzích tehdejšího Srbska nižádného uznání: Zach byl a zůstal těmto kruhům cizincem, nepohodlným vetřelcem, který v duchu tohoto úzkoprsého srbského vlastenectví musel býti odstraněn.

Hlavním agentem této, může se říci, stálé konspirace proti Zachovi byl jeden z profesorů vojenské školy, Jovan Marković, nynější

generál a regent srbský Beli-Marković. Tento Marković nabyl svého vojenského vzdělání v Berlíně a sloužil také nějaký čas v pruském vojsku. V uniformě pruského důstojníka vrátil se do Bělehradu a nosil tam tuto pruskou uniformu podivným způsobem tak dlouho, až ji konečně nositi nemohl, ačkoliv byl již v srbském vojsku a stal se profesorem na nové vojenské škole. Měl jsem příležitost tohoto pana Markoviće poznati blíže, neboť byl jakožto profesor vojenské školy s námi na oné cestě po Srbsku, kterou jsem ve společnosti Zachově vykonal v měsíci září 1852.

Marković nebyl člověk vysokého ducha a také ne hlubokého vzdělání, ale za to pravý representant onoho tehdejšího úzkoprsého národního vědomí srbského, dle kterého cizince Zacha mohl považovati za nepohodlného vetřelce. Pro Zachovu ušlechtilou povahu, pro jeho slovanské smýšlení takovýto člověk ovšem nemohl míti nižádného smyslu, a Zachova nezištná obětavost byla asi v jeho očích jenom obmezená hloupost.

Vím od Zacha samého, že Marković netajil dlouho své záměry proti němu, a že jenom umírněnost a opatrnost Zachova několikráte zamezila vypuknutí zjevného boje mezi nima.

Konečně podal politický převrat v Srbsku roku 1858 Markovićovi dávno kýženou příležitost, aby nenáviděný sok byl odstraněn. Na podzim tohoto roku kníže Alexandr Karadjordjević byl se svou rodinou přinucen opustiti Srbsko, a starý Miloš Obrenović byl povolán nazpět na knížecí prestol.

Kníže Alexandr Karadjordjević již dlouho před tím nebyl oblíben v Srbsku pro svou přílišnou podajnost k Rakousku. Vlivu rakouskému přičítalo se, že kníže Alexandr nesvolával skupštiny, nýbrž dle příkladu rakouského chtěl v Srbsku potlačiti všechen život parlamentární a konstituční a vládnouti neobmezeně bez zastupitelstva národního. Kníže Alexandr též nemístným, skutečně neknížecím skrblictvím zavdal všeliké příčiny k nespokojenosti. Generál Knićanin byl mu dlužen 2500 dukátů; Knićanin byl r. 1858 již velmi churav a hledal pomoci v rozličných lázních, ale kníže stále ho upomínal o dluh, až konečně Jeho Veličenstvo císař František Josef knížeti Alexandru ze své privátní pokladny zaplatil tento dluh, a kníže Alexandr jej skutečně přijal nedbaje toho, že ani národ srbský nepokládal takové jednání za příliš čestné, nemluvě o tom, kterak to posuzovali diplomatičtí zástupcové jiných mocností evropských. Ani to nepřispělo nikterak k oblíbenosti knížete Alexandra, že samé Nenadoviće, příbuzné své manželky Persidy, dosazoval na nejvyšší a nejvýnosnější místa v knížectví.

Na podzim r. 1858 kníže Alexandr nemoha jináče, svolal konečně skupštinu do Bělehradu, avšak sotva že se sešla, jednalo se o sesazení knížete, který zachrániv se před vzbouřeným lidem v turecké pevnosti, nenašel ani ve vojsku potřebné podpory a opustil konečně Bělehrad, i přešel na půdu rakouskou.

Rozumí se samo sebou, že to vše spojeno bylo s malou revolucí v Bělehradě, při které noví lidé zmocnili se veřejných úřadů, vypudivše z nich známé přívržence rodiny Karadjordjevićů. Náš Marković

zmocnil se tehdáž policejní prefektury Bělehradské a ihned dal tam napsati rozkaz, kterým major Zach, ředitel vojenské školy, byl ze Srbska vypovězen.

Zach, který dobře znal lidi kolem sebe, a věděl, že jeho život byl by v nebezpečenství, kdy by chtěl zůstati, odešel ihned z Bělehradu do Zemuna, odkud se odebral do svého rodiště.

Vedle zjevných nepřátel, měl však pořád ještě v Bělehradě i dobré a věrné přátele, kteří na něho nezapomněli. Přední mezi nimi byl Ilja Garašanin, muž povahy ryzí a šlechetné, který sice pocházel ze staré školy srbských politiků, ale nebyl ovládán oním úzkoprsým národním vědomím srbským a uměl oceniti upřímnou a poctivou snahu Zachovu. Garašanin postaral se o to, aby Zach, ačkoliv vypuzen, zůstal v jakémsi spojení se Srbskem, svěřiv mu vychování svého synovce. S tímto Zach odebral se do Švýcarska na podzim roku 1859, a žil na břehu Ženevského jezera nejdříve v Montreux pak v Bex.

Z Montreux mi dne 17. února 1860 psal: „Konečně mohu Vám oznámiti ze Švýcar něco skutečně zajímavého, co ovšem netýká se nynějšího stavu této země, jelikož z toho jenom vysvítá, že Švýcary před několika tisíci lety obydleny byly skutečnými divochy. Možná, že někde jinde první lidé podobni byli andělům. Již je tomu několik let, co zde byly nalezeny na dně několika jezer a v slatinách stopy prastarých obydlí lidských, tak nazvané nákolné stavby, a to v dolním jezeře u Steckbornu, v místech Moosseedorfě, Robenhausenu, Wauwylu a Meilenu na Curyšském jezeře. Na kolích zaražených do dna jezerního tu stály boudy nebo sruby. a v těchto bydleli divoši. Nalezené tam zbytky kostí ukazují, čím se tito divoši živili. Kosti tyto prozkoumány byly od učenců, jmenovitě od Curyšského profesora Rütimayra, a ukázalo se, že pocházejí od velkých jelenů, turů a od nějakého druhu menšího dobytka vepřového. Věc tato způsobila hluk a mnoho se o ní mluví. Již vyšlo několik učených pojednání o tom, a bez pochyby z toho nabudeme nového světla o pravěku lidského pokolení. Mamutů a nosorožců se ještě nenašlo žádných, avšak z Francie a z Anglicka slyšíme, že se tam našly zbraně a nástroje z kamene mezi kostmi mamutů, jeskynních medvědů a hyén a jiných podobných hodnostářů zvířecích. Až posud našla se prý jenom jediná lidská lebka, a ta prý dosti jest podobna našim, čím mnozí nejsou hrubě spokojeni, majíce za to, že musela patřiti nějakému reakcionářskému vetřelci. Nedejte se másti mými nápady, ale buďte přesvědčen, že celá věc jest úplně jista, a že historie pravěku lidského pokolení co nevidět bude zcela jiná.“

Mezitím pracovalo se v Bělehradě neustále k tomu, aby Zach mohl se vrátiti do Srbska. Vedle Garašanina nejvíce přičinil se o to MDr. Pacek, důvěrník knížete Michaela. Výsledek všeho byl, že dne 11. června 1860 Vídeňský stavitel Šebek, dobrý přítel Zachův, obdržel z Bělehradu tento telegram:

„Pro majora Zacha.

Dle rozkazu Jeho Světlosti následníka knížete Michaela mám čest Vás, pane majore, požádati, abyste se dle možnosti brzy vrátil

do Srbska. Račte mi telegrafovati, kdy přijdete. Pana Šebka žádám, aby tento telegram ihned poslal panu majoru Zachovi. Odpověď 20 slov zaplacena.

Knížecí srbský ministr vojenský
plukovník chevalier Žujevič."

Zach, který tento telegram dostal v Interlakenu, psal dne 20. června 1860 následující psaní, podávající důkaz, že potěšitelnou zprávu o své rehabilitaci obdržel již také od svých přátel Bělehradských:

„Vaše Světlosti!
Nejmilostivější Gospodare!

Pan doktor Dvořáček [1]) mi oznámil, že pan major Milanković a pan Tirka mu uložili, aby mi dle rozkazu Vaší Světlosti dal věděti, že se mám navrátiti do vlasti.

I kdy bych nebyl vojákem, jednal bych dle rozkazu Vašeho bez ohledu na to, zdaliž Jeho Světlost, nejmilostivější Gospodar kníže Miloš má úmysl postaviti mne na moje staré místo čili nic.

Račte přijmouti moje ubezpečení, že se vrátím bez hořkosti v srdci, a že Vám chci sloužiti s touže oddaností, s kterou jsem učil své bývalé žáky a které jsem vůbec schopen.

Dnes odjedu v privátní záležitosti do Lausanny a odtamtud po dvou dnech vrátím se přes Brno a Vídeň do Bělehradu, abych co možná brzy měl čest představiti se Vám jakožto

Vaší Světlosti nejposlušnější
Zach."

Příznivý obrat tento v životě Zachově byl v Bělehradě již několik neděl dříve znám. Časopis Temesvarer Zeitung měl již ve svém čísle ze dne 19. května 1860 tento dopis:

„V Bělehradě, dne 14. května. Sesazení majora Ranka Alimpiće s místa ředitele dělostřelecké školy podává mnoho látky k řečem rozličným. Povolání nazpět vypovězeného majora Zacha, zakladatele a bývalého ředitele této školy, nachází ve všech kruzích obzvláštního uznání a vzbuzuje mezi vojskem nejživější radost. Stará pravda opět se osvědčila: Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. Alimpić, horlivý přívrženec strany Stevčovy a spol., velmi zuřivě agitoval proti řediteli Zachovi, bývalému poddanému rakouskému, a bylo mu snadno na základě hanebných pomluv pod ochranou Stevčovou a jiných známých osobností docíliti vypovězení Zachovo. Skupština Svatoondřejská sama učinila tento návrh, a kníže Miloš dal svou sankci. Následník kníže Michael, který měl často příležitost přesvědčiti se o zásluhách Zachových v příčině vzdělávání a vychovávání důstojnického sboru, zasadil se o to, aby Zach byl povolán nazpět. Kníže Michael tím vykonal skutek spravedlnosti, že ústavu po odchodu Zachově ve všech částech zanedbanému vrátil bývalého rozumného ředitele." [1])

---

[1]) Vídeňský advokát a též dobrý přítel Zachův.

[1]) Ke zprávě této podotýkám, že nikterak není v odporu s tím, co jsem dříve řekl o Markovićovi. Alimpić, též bývalý důstojník pruský, byl dobrým přítelem Markovićovým, společně s ním profesorem na vojenské

Zajisté to byl kníže Michael, který byv upozorněn na to, co se stalo Zachovi, a poučen o jeho blahodárném působení a o zásluhách, kterých si dobyl v příčině vzdělávání důstojnického sboru srbského, postaral se o to, aby se učinila náprava křivdy, jížto byl tu postižen muž poctivý a šlechetný. Kníže Michael podav o tom všem náležitou zprávu svému otci, panujícímu knížeti Milošovi, přiměl jej k tomu, aby vydal rozkaz, že se vypovězený major Zach má vrátiti do Srbska. Kníže Miloš, který nebyl přítelem dlouhých řečí, vykonal tento skutek spravedlnosti způsobem charakteristickým. Dav si jednoho dne zavolati vojenského ministra, plukovníka Žujeviće, začal s ním mluviti o vojenské škole a zeptal se konečně, kdo byl prvním ředitelem té školy. Na odpověď, že jím byl major Zach, zeptal se kníže Miloš, kde je ten Zach? A když ministr mu řekl, že Zach nyní je ve Švýcarsku, Miloš krátce pravil: „Pa, neka dodje ovamo!“ (ať přijde sem!) a věc byla vyřízena. Ministr vojenský poslal do Vídně panu Šebkovi nahoře uvedený telegram, a Zach, který již hned také z jiné strany obdržel dotyčnou zprávu, byl ke konci června 1860 opět v Bělehradě.

Kníže Miloš, narozený asi roku 1784 (zcela určitě se to neví), byl r. 1860 již 76letý stařec a velmi povážlivě neduživý, tak že během tohoto roku 1860 několikrát očekával se jeho konec. Vícekráte v tomto roce všichni lékaři Bělehradští svoláni byli do konaku knížecího, a když nastalo teplejší počasí a nemocný mohl býti přestěhován na venek, do knížecího letohrádku v Topčideru, asi půl hodiny od města vzdáleného, aby společnými silami odvrátili hrozící nebezpečenství. Ale všechno umění lékařské bylo již malomocno, a kníže Miloš zemřel v Topčideru dne 26. září 1860.

Řád posloupnosti na knížecím prestole srbském byl tehdáž vlastně vždy ještě jaksi spornou otázkou mezi národem srbským a vysokou portou, a jmenovitě dědičná posloupnost nebyla zcela úplně pojištěna. Národ srbský měl zajisté dle stávajících smluv mírem Pařížským od r. 1856 mocnostmi evropskými uznaných a stvrzených nepopíratelné právo zvoliti si svého knížete, a vysoká porta dle těchže smluv neměla právo tuto volbu zavrhnouti, avšak vysoké portě přece náleželo právo zvoleného knížete srbského zvláštním beratem čili dekretem sultánským potvrditi, a od něho žádati věrnost a poslušnost jakožto od poddaného suverenní moci sultánské, a takto potvrzený kníže srbský byl povinen vysoké portě za toto potvrzení odvesti poplatek 100.000 piastrů. Tento státoprávní poměr mezi knížectvím srbským a vysokou portou byl vždy jaksi nejistý a téměř sporný, neboť kdo má nepopíratelné právo něco potvrditi, ten není dalek toho přivlastniti sobě po případě právo nepotvrditi čili zavrhnouti to.

Nastolení knížete Michaela pod titulem Obrenoviće III. stalo se v Bělehradě způsobem takovým, že vysoká porta tím nemohla býti velmi příjemně dotknuta, mohlo by se skoro říci, jako by té vysoké

škole, a společně s ním chodil po Bělehradě srbském v uniformě pruské, až pak v ní již choditi nemohl. Marković maje po převratu r. 1858 záměry vyššího druhu, přenechal ředitelství vojenské školy svému příteli Alimpićovi.

porty vůbec ani nebylo. Kníže Miloš skonal v Topčideru dne 26. (po srbsku 14.) září v 8 hodin ráno. Toho dne byl „Krstov dan,“ velký svátek a půst. Úmrtí knížete tajilo se, a nikdo v Bělehradě, t. j. v obecenstvu ještě o tom ani nevěděl, když ve 3 hodiny odpoledne posádka v kasárnách byla alarmována. Ministr vojenský Žujević tam přišel s metropolitou Bělehradským, a předně ministr Žujević oznámil vojsku, že kníže Miloš zemřel a že po něm na prestol knížecí nastoupí syn jeho kníže Michael Obrenović III., a pak metropolita četl přísahu věrnosti novému knížeti. Před složením přísahy čten shromážděnému vojsku vojenský rozkaz, kterým nový kníže Michael již co takový, tedy na základě práva dědičné posloupnosti, oslovuje vojsko, a po něm knížecí provolání, kterým kníže Michael poukazuje na nesnadné poměry, za nichžto nastupuje vládu, a appelluje na věrnost a oddannost svého vojska. Vše bylo od shromážděného vojska přijato nadšeným voláním slávy novému knížeti, který konečně sám se dostavil do kasáren a promluvil k vojsku krátkou energickou řečí. Po řeči knížete opět následovalo nadšené volání: „Živio kňaz Michajlo!“ a dělostřelbou skončila se vojenská slavnost. Major Zach se svými žáky byl jí přítomen a měl po ní ve škole ještě domácí slavnost, která po řeči jeho ke shromážděným žákům skončila se trojnásobným „Urá!“ novému knížeti.

„Srbsku,“ pravil mi Zach dne 27. září 1860, „nastal zajisté důležitý obrat, a snad nová doba počíná v dějinách této země. Dejž Bůh k tomu svoje požehnání!“

Co asi Turci v pevnosti Bělehradské říkali tomu střílení z děl, o to se nikdo nestaral, a Turci opatrně mlčeli, jako by jich v Bělehradě nebylo.

Hned dne 27. září uveřejněno bylo provolání nového knížete k národu srbskému. Kníže Michael předně oznamuje národu srbskému, že nastupuje vládu dle vydaných hatišerifů a dle stávajícího zákona o posloupnosti. Chtěje svědomitě plniti svou povinnost k suzerennímu dvoru, požádá vysokou portu za berat, kterým by byl potvrzen jako kníže srbský. Svého času svolá skupštinu dle platných zákonů.

„Srbové! moje úloha je těžká,“ praví dále. „Vnitřní spory, neváženost k právům jiných, nešetření zákonů, nectění úřadů, msta osobní a pronásledování rozsápaly a ponížily naši vlast.“ Kníže Michael chce vyhladiti tato zla založením vlády důstojné. Proto dává úplnou amnestii všem politickým zločincům, chce zapomenouti vše, co bylo, a vyzývá všechny, aby se postavili pod ochranu zákonů. „Nechať každý ví, že pokud kníže Michael Obrenović III. bude vladařiti, zákon bude nejvyšší vůlí v Srbsku,“ a tomu musí se podrobiti každý bez rozdílu. Kdož byl poškozen vládou předešlou, má býti odškodněn. Posavadní úředníci mají zůstati prozatím každý na svém místě, avšak kníže si zachovává právo učiniti změny a bude vždy ustanovovati nejhodnější a nejspůsobilejší. Kníže vyzývá všechny vlastenecky smýšlející, aby jej podporovali v dosažení těžkého cíle, který sobě vytknul. „Budemeli jednati rozumně, svorně a ve smyslu vlasteneckém pro zdárný pokrok a skutečné blaho Srbska, Bůh žehnati bude naší snaze, která pak nezůstane bez kýžených výsledků.“

Samostatné a odhodlané vystoupení Michaelovo mohlo ukázati Turkům v Cařihradě, i kdy by to nebyli již věděli z jiných stran, že kníže Michael nehodlá v Srbsku hráti tak skromnou úlohu, jakou se spokojoval Alexandr Karadjordjević. Nevíme sice, jakou zprávu podal paša Bělehradský do Cařihradu o nastoupení knížete Michaela, ale o tom není nižádné pochybnosti, že vláda anglická, u které pořád ještě platilo jako posvátné axioma vší zahraničné politiky zachování tureckého panství v Evropě, postarala se svými diplomatickými agenty o to, aby vysoká porta byla důtklivě na to upozorněna, že Michael Obrenović bude jí nepohodlným knížetem srbským. K tomu nyní přišlo nastoupení knížete Michaela, jakého ještě v Srbsku nebylo, nastoupení, které se velice podobalo demonstraci proti nenáviděné suzerenitě vysoké porty. Avšak Turci v Cařihradě již dávno nebyli strašidlem celé Evropy, a i v Srbsku byl již pominul odvěký strach před bývalými utiskovateli národní samostatnosti.

Vysoká porta bez průtahu potvrdila knížete Michaela, a berat investitury datovaný od 19. října 1860 neobsahuje ani nejmenší stopy nějaké výtky. Doručitel sultánského beratu, plukovník Enis bej, přibyl do Bělehradu dne 4. listopadu, a v úterý dne 6. listopadu byla v knížecím konaku slavnost odevzdání beratu knížeti Michaelovi.

V 11 hodin dopoledne ve velkém sálu knížecího konaku shromážděni byli okolo knížete Michaela v parádní uniformě všichni ministři, metropolita Bělehradský s duchovenstvem, všichni vyšší úředníci, důstojnictvo Bělehradské posádky a zastupitelstvo obce Bělehradské, očekávajíce příchod vyslance sultánského, pro kterého do pevnosti Bělehradské poslány byly knížecí povozy. Ve dvoře knížecího konaku stál prapor srbské pěchoty s hudbou. Několik minut po 11. hodině objevil se turecký plukovník Enis bej, nesa berat v červeném hedbávném sáčku, a za ním velitel Bělehradské pevnosti Osman paša s několika tureckými důstojníky v parádní uniformě.

Enis bej pokloniv se knížeti četl berat po turecku, po něm jeden srbský úředník četl překlad srbský, a potom teprve kníže Michael silným a pevným hlasem odpověděl francouzsky. Pak kníže si sednul, a vedle něho v půlkruhu se usadili Turci, cizí konsulové a ministři. Žádných čibuků nepřinešeno, ani sladka a černé kávy. Jenom několik minut trval tento „cercle“ a po krátkém rozhovoru poroučeli se Turci a ostatní pozvaní hosté. Ve dvoře hrála hudba vojenská, a za čtení beratu bylo v kasárnách srbských dáno 21 ran z děl.

Památný berat sultánský ze dne 4. Rebielachira 1277 (19. října 1860) zní takto: „Jelikož kníže Miloš Obrenović zemřel, *a národ ihned po jeho úmrtí prohlásil přání*, aby po něm na hodnost knížecí povýšen byl žadatel tohoto našeho nejvyššího carského beratu, syn jeho, kníže Michael, *který obdařen jest moudrostí a spravedlností* a způsobilý k tomu, aby řídil důležitosti knížectví srbského, dána jest dle uzavření mé vysoké porty, které oznámeno jest všem zaručujícím mocnostem, investitura knížecí důstojnosti dne 4. Rebielachira roku 1277. Jelikož moje carské přání jest, aby blahobyt národa srbského se rozmnožil a aby národ ten byl úplně spokojen, vydal jsem tento svůj vysoký berat, a má vůle jest, aby kníže Michael vládnul v knížectví

srbském a důležitosti jeho řídil, aby přiblížel ku přísnému vykonávání všech rozkazů a nařízení obsažených ve fermanu mým nejvyšším carským podpisem ozdobeném, a nařizujeme, aby všichni členové senátu srbského, všichni kmetové obce a ostatní národ jeho za svého knížete uznali, aby se k němu ve všech důležitostech obecných obraceli, aby rozkazů jeho poslouchali, a nařízení jeho, která by se vztahovala na ustanovení a zákony obsažené v řečeném vysokém fermanu, ctili a ve skutek uvedli. Tolik ať každý ví, a ať každý důvěřuje mému jasnému podpisu. Psáno v první polovici měsíce Rebielachira roku 1277."

Kníže Michael přijav z rukou plukovníka Enisa beje berat, odpověděl: „En recevant de vos mains le haut Bérat Impérial, je vous prie, Monsieur le Colonel, d'assurer Sa Majesté, que, fidèle à la double tradition de ma dynastie, je ne cesserai pas de professer les sentiments de loyauté et de dévouement envers le haut suzerain de la Serbie, ainsi que de régner en Prince jaloux des droits et des institutions nationales." [1])

Kníže Michael (nar. 16. září 1823) byl v nejlepším mužském věku. Jeho zevnějšek velice upomínal na hraběte Lva Thuna. Podobnost tato však nebyla jenom v postavě, v tváři, v hlase mužném a zvučném, ve spůsobu mluvení, ale patrně také v povaze, v téže sympatické vlídnosti, srdečné upřímnosti a rozhodné určitosti. Tu měl člověk před sebou muže, o kterém si musel říci: „To je charakter, ten ví, co chce, a troufá si to provesti; toť panovník, který nebude pouhou loutkou ani v rukou svých ministrů, ani v rukou cizích diplomatů."

Kníže Michael byl muž, v jehož duchu vzdělanost západoevropská spojena byla s upřímnou láskou k národu srbskému a k vlasti srbské tak, že onou nikterak nebyl oslněn i uměl oceniti, co ve vlasti a národu srbském bylo zdravého a dobrého jádra, z kterého spůsobem přirozeným a s náležitou péčí a opatrností mohl a musel vyvinouti se žádoucí plod blahodárného pokroku.

Vedle knížete Michaela byl v Srbsku jenom ještě jeden muž, který o zdárném pokroku Srbska měl podobné náhledy, a to byl Zach. Ti dva museli se najíti a našli se. Kníže Michael měl se Zachem delší rozmluvu hned po návratu jeho do Bělehradu ke konci měsíce června 1860. Když Zachovi zase bylo odevzdáno vedení vojenské akademie, kníže často navštěvoval tento ústav. Zach zajisté mu byl sympatický, a kníže snadno si mohl říci, že podobného vzdělaného, rázného, obezřetného a spolehlivého muže vlastně nemá v celém svém knížectví. Takto utvořil se mezi knížetem a Zachem poměr důvěrný, kterým sice prozatím veřejné postavení Zachovo nebylo změněno, o kterém však mohu určitě tvrditi, že Zach již roku 1862 byl v celém Srbsku jediný, který určitě a z authentického pramene věděl, co zamýšlí kníže Michael.

---

[1]) Přijímaje z vašich rukou vysoký berat císařský, prosím vás, pane plukovníku, abyste ujistil Jeho Veličenstvo, že věren jsa dvojnásobnému podání své dynastie, nikdy nepřestanu projevovati city věrnosti a oddanosti k nejvyššímu pánu Srbska, a zároveň vládnouti jakožto kníže žárlivý na práva a svobody národní.

Nepíšu zde dějiny knížectví srbského ani dějiny vlády knížete Michaela, avšak musím přece učiniti zmínku o události, která hned r. 1862 této vládě dodala zvláštního významu.

Kníže Michael, jak jsem již řekl, nebyl příliš dobře zapsán v Cařihradě. Hlavně Angličané vzbudili tam proti němu podezření, které samostatným vystoupením knížete při jeho nastolení nikterak nebylo oslabeno. Turci mu nevěřili. Když pak v srpnu r. 1861 kníže svolal skupštinu a předložil jí návrh zákona na utvoření „narodni vojske" 50.000 mužů silné, poplach mezi Turky v Srbsku a v Cařihradě byl úplný. Rozjitření Turků od toho času stále rostlo, ačkoliv vláda srbská si počínala velmi opatrně a vystříhala se vší vyzývavosti. Jmenovitě v Bělehradě, kde bylo nejvíce Turků (obyvatelstvo městské a posádka v pevnosti), panoval nepokoj, a každý očekával katastrofu, která konečně vypukla v osudných dnech měsíce června 1862.

Situace byla skutečně velmi napjata. Kníže Michael již ke konci r. 1860 byl poslal deputaci do Cařihradu, aby konečně otázka přesídlení Turků byla vyřízena, ale v Cařihradě o tom nechtěli slyšeti, ba naopak pracovali k tomu, aby se postavení Turků v knížectví srbském sesílilo. Roku 1861 Ašír paša byl jmenován velitelem pevnosti Bělehradské, muž, o kterém Srbové dobře věděli, že jich přítelem není a že bude pracovati k tomu, aby Turci všude v Srbsku zůstali, kde jsou.

Již na jaře roku 1862 Hercegovina byla v úplném povstání proti Turkům, Černá Hora prohlásila jim válku, a vysoká porta se obávala povstání v Srbsku. Fazli paša organisoval vojenský kordon kolem knížectví ze samých bašibozuků čili nepravidelného vojska, které často činilo loupežné vpády do Srbska, tak že šarvátky na jižní hranici knížectví byly na denním pořádku. V Bělehradě bývalý přátelský poměr mezi Turky a Srby úplně přestal; jedni pozorovali druhé s nedůvěrou.

Dne 15. června 1862 přišlo ke srážce. Několik tureckých vojáků u studně uprostřed srbského města dostali se do hádky s nějakým mladíkem srbským a poranili jej smrtelně. Srbští strážníci zcela správně chtěli tyto turecké vojáky odevzdati tureckému vojenskému úřadu, byli však od Turků přijati střelbou z ručnic, z čehož ihned povstal mezi Srby a Turky Bělehradskými pouličný boj, který trval dne 15. června od 8 do 11 hodin v noci, a obnoven byl dne 16. června časně ráno ve 4 hodiny, konečně pak přestal o 8. hodině ranní. President ministerstva Ilja Garašanin, který toho dne v ustavičném nebezpečenství života vyjednával mezi bojujícími, konečně docílil, že uzavřeno příměří. Srbové zůstali vítězi, neboť všichni Turci couvli z města do pevnosti. Komise sestávající ze zástupce vlády srbské Garašanina, Ašíra paše, velitele pevnosti a z cizích konsulů, (Longworth, anglický, Tastu, francouzský, Vlangali, ruský, Meroni, pruský a Vasić jmenem konsula rakouského, tehdáž v Bělehradě nepřítomného), která dne 16. června usnesla se na podmínkách příměří, pracovala nyní dále, aby se stalo definitivní vyrovnání. Avšak Turci brali to po turecku, a navzdor uzavřenému příměří dne 17. června v 8 hodin ráno začali bombardovati Bělehrad. Bylo to skutečné turectví také co do provedení, neboť ačkoliv bombardování trvalo přes 5 hodin, neučiněno tím v srbském městě ani

tolik škody, co by pořádná kanonáda zajisté učinila za 10 minut. Byla to poslední zlomyslná svévole, které se Turci v Srbsku dopustiti mohli. Kníže Michael, který dne 17. června při bombardování nebyl v Bělehradě, nýbrž na cestách uvnitř země, vrátil se již dne 18. června, byl senátem slavně jmenován diktátorem s neobmezenou mocí, a docílil konečně — podporován jsa tenkrát všemi zástupci cizích mocností, nad perfidií Turků rozhořčených — všeho toho, čeho dříve po dobrém docíliti nemohl. Pevnosti a hrady, po tu dobu obsazené vojskem tureckým, odevzdány jsou do rukou vlády srbské, a Turci, kteří obývali jisté části srbských měst, museli nyní prodati svůj majetek a vystěhovati se ze země. [1])

Ačkoliv tím vláda knížete Michaela dosáhla patrného úspěchu, přece poměry v Srbsku zůstaly nad míru zamotané a nejisté. Mělali se státi náprava, zajisté bylo potřebí vyléčiti od kořene to zlo, které tížilo tam na jihu kmen slovanský a napořád překáželo jeho zdárnému vývoji. Osudná východní otázka musela se jednou definitivně vyříditi, a jediným rozhodným řešením této otázky musel býti konec tureckého panství v Evropě. Zahraničná politika vlády anglické byla tu největší překážkou; veřejné mínění v Anglicku již dosti značně bylo se obrátilo ve prospěch křesťanských národů v Turecku, bylo tam již mnoho přátel Jihoslovanů, a mohlo se tedy pomýšleti na to, aby v Anglicku sesílilo a rozšířilo se veřejné mínění protiturecké, by konečně nátlakem veřejného mínění nastala také rozhodná změna v zahraničné politice evropské té mocnosti, v ohledu tom snad nejdůležitější.

Událost, kterou nyní chci vypravovati, především ukazuje, že kníže Michael vše to náležitě uvážil, a podává pak také důkaz, že Zach u knížete Michaela již roku 1862 požíval takřka neobmezené důvěry.

V měsíci říjnu r. 1862 obdržel jsem od Zacha krátký dopis, ve kterém mne žádal, abych ihned přijel do Bělehradu a vzal s sebou černý oblek. Odjel jsem hned z Vídně, jsa přesvědčen, že se jedná o něco důležitého. Zachovi jsem telegrafoval, kdy budu v Bělehradě. Bylo to dopoledne (nepamatuji již, kterého dne měsíce října 1862), když jsem vstoupil do pokoje Zachova ve vojenské škole. Zach mi řekl krátce: „Převlecte se a jděte hned do konaku; kníže vás očekává.“ Bylo asi 11 hodin dopoledne, když jsem se ubíral známou cestou do známého konaku, který nyní byl sídlem knížete Michaela. Byl jsem hned připuštěn. Kníže Michael měl svou pracovnu (a byla to skutečná pracovna; neboť kníže Michael velmi mnoho pracoval sám) v tomtéž pokoji, kde jsem před desíti lety jednou si prohlížel onu nedotknutou

---

[1]) Tyto hrady a města jsou: 1. Bělehrad, velká pevnost novověká a turecké město. 2. Smederevo (Semendria), hrad středověký a turecké město. 3. Šabac, nepatrná tvrz na břehu Sávy a turecké město. 4. Užica, středověký hrad a turecké město. 5. Ada Kale, tvrz na ostrově v Dunaji. 6. Fetislam (Kladovo), nepatrná tvrz na pravém břehu Dunaje; naproti je Černec, pevnost rumunská. 7. Malý Zvorník na Drině naproti bosenské tvrzi Zvornik, sloužící jako předmostí této tvrze. 8. Sokol, středověký hrad v horách s obyvatelstvem tureckým. Blízko toho hradu také ještě vesnice Petrac obydlena byla Turky.

knihovnu knížete Alexandra Karadjordjeviće. Oslovil jsem knížete srbsky, podotýkaje, že jsem již trochu pozapomněl mluviti srbsky. Kníže Michael mi odpověděl německy, a další hovor byl veden v tomto jazyce. *Hovor tento trval déle než hodinu*, což třeba připomenouti, aby bylo zřejmo, že za ten čas mohlo se říci dosti mnoho. Musím ještě připomenouti, že za tuto hodinu více nežli 50 minut mluvil kníže Michael, aby též bylo zřejmo, že mi řekl dosti mnoho.

Kníže Michael je mrtev, Zach je mrtev, život a skutky jednoho i druhého patří dějinám Srbska; nemůže býti řeči o prozrazování svěřeného tajemství, povímli nyní bez obalu, co mi před 30 lety řekl srbský kníže Michael Obrenović III. Mám to všechno v dobré paměti a mohu snad vyznati, že ta jedna hodina strávená r. 1862 s knížetem Michaelem zůstane mi povždy nezapomenutelna.

„Váš přítel Zach mně vás doporučil,“ pravil kníže Michael, „a mluvím tedy k vám s touže důvěrou, kterou mám k panu Zachovi. Víte, oč se jedná.“ — „Nevím, Vaše Světlosti,“ odpověděl jsem; „přijel jsem právě teď z Vídně, a pan Zach mi jenom řekl, abych se ihned představil Vaší Světlosti.“

Kníže byl patrně spokojen touto odpovědí a řekl: „Nuže slyšte! Potřebuji agenta v Anglicku, agenta svého, který nebude officielním agentem srbské vlády. Pan Zach mi řekl, že jste dostatečně mocen jazyka anglického. Postavení toho agenta má býti takové, aby v každém ohledu jako gentleman mohl vystoupiti v anglické společnosti. Instrukci a informace dostane ode mne. Jelikož tento agent má sloužiti mé osobní politice, musím vám pověděti, jaká jest, musím vám říci, k čemu máte se mnou pracovati, rozhodneteli se přijmouti moje nabídnutí.“

A nyní kníže Michael v delší řeči mi vyložil cíl této své osobní politiky, který mohu stručně naznačiti takto: *zrušení tureckého panství v Evropě, a utvoření spolku samostatných křesťanských států na Balkánském poloostrově.* „Nejsem Rusomanem,“ pravil kníže Michael, „nejsem panslavistou; mám za to, že každý kmen slovanský má právo na vývoj své individuelní národnosti, a myslím, že na poloostrevě Balkánském může se utvořiti spolek tří křesťanských států: srbského, bulharského a řeckého, kteréžto státy vždy odkázány budou na udržení přátelského spolku mezi sebou. Ohraničení těchto tří států téměř je naznačeno, a ustanoví se zajisté bez velikých sporů. Cařihrad mohl by býti svobodným městem, nebudeli snad kdysi hlavním městem budoucího státu řeckého. Největší obtíží ovšem bude otázka arnautská. V kmeni arnautském až posud panství turecké má svou nejvýdatnější oporu. Avšak kmen arnautský není sjednocen; náboženské vyznání ho dělí, křesťanství mezi Arnauty se rozšiřuje. Arnauti mohamedánští asi sdíleti budou osud Turků; s křesťanskými snad se docílí nějaké dohodnutí. Veliká část Arnautů již se pořečtila; možná, že jiná část časem svým se posrbští. Otázka arnautská tedy nějak se vyřídí a nebude nám podstatnou překážkou. Nejdůležitější úlohou prozatím jest působiti v Anglicku na veřejné mínění v tom směru, aby nabylo přesvědčení, že nynějšího stavu věcí na Balkánském poloostrově nelze udržeti, a že nutno učiniti konec panství tureckému, které jest skutečnou skvrnou pro moderní civilisaci evropskou. Spolek křesťanských států na polo-

ostrově Balkánském není nižádným nebezpečenstvím pro ostatní Evropu, ba naopak jenom výhodou, a obchod anglický, což u Angličanů velice padá na váhu, tu ještě dlouho bude míti hojný odbyt svých výrobků. Úloha, kterou jsem si vytknul jakožto cíl svého života, je těžká; znám všechny překážky, které se jí staví na odpor, avšak umínil jsem si, že učiním, seč budou moje síly. Chcete mi v tom pomáhati?“

Odpověděl jsem knížeti, že to vše, co mi vyložil, považuji za věc úplně spravedlivou, a že jsem hotov přijmouti jeho nabídnutí, a že mi zbývá jenom otázka, kdy mám nastoupiti tento svůj nový úřad. — „Musí to býti hned,“ pravil kníže Michael, „není odkladu.“ Upozornil jsem knížete, že moje poměry v domě pana rytíře Mannera ve Vídni jsou takové, že bych nemohl tak z čista jasna opustiti jeho dům, jsa tomuto pánu zavázán k veliké vděčnosti za vše to, co pro mne učinil za doby mého pronásledování Vídeňskou policií; ke konci roku že bych mohl býti k službám.

Kníže však stál na svém, že by to muselo býti hned, a jelikož i já trval na svém, můj rozhovor s ním byl bez výsledku. Dověděl jsem se později, že kníže měl svého agenta v Anglicku teprv na začátku roku 1863.

Zach ovšem litoval, že moje návštěva v Bělehradě neměla žádoucího úspěchu, ale uznal, že jsem jinak jednati nemohl. Použil jsem svého pobytu v Bělehradě k návštěvě bývalého tureckého města. Bylo zcela pusté, nikde ani živé duše, domy otevřeny a prázdny; džamie čili mešity otevřeny a pusty. Turecké obyvatelstvo bylo pryč, bývalé krámy turecké v čaršiji byly zavřeny. Celý Bělehrad patřil Srbům.

Kníže Michael pracoval stále o uskutečnění svých velkých plánů. Že jich nelze uskutečniti po dobrém, nýbrž že gordický uzel východní otázky musí býti roztat mečem, o tom nemohlo býti pochybnosti. Čistě osobní politika knížete Michaela, která vyžadovala mnoho tajných příprav a nemohla se pověsiti na velký zvon veřejnosti, měla za nutný následek, že moderní liberálové Bělehradští — a těch již bylo mnoho v nejvyšších kruzích — považovali a prohlašovali knížete Michaela za nebezpečného autokrata. Snad jediný Zach určitě věděl, oč se jedná a co se připravuje. Zach byl již na začátku listopadu r. 1862 povýšen na podplukovníka, a stal se později, složiv ředitelství vojenské školy, inspektorem národního vojska, jehožto organisace a rozmnožování stalo se nyní hlavní jeho úlohou. Všecko se připravovalo v Srbsku k nastávající válce s Turky. Po smrti knížete Michaela nalezeno bylo mezi jeho papíry provolání k národu srbskému, jehož konec zní takto: „Veřejné mínění jest pro nás, naše spravedlivá věc beze vší pochybnosti u celého vzdělaného světa dojde úplného uznání, a kde jest spravedlnost, tam bude i vítězství! Vidíte, bratří, že Turkům vypovídám válku! Budu bojovati s vámi a v čele vašem, ale žádati budu na vás bez rozdílu bezvýminečnou poslušnost, a k této žádosti mne opravňuje velká důvěra, kterou povždy ke mně měl národ srbský. Srbové! Spálím za sebou most, který nyní překročím s vámi, a žádný krok nazpět nemá nám zůstati možný.“

Kníže Michael měl býti ve válce proti Turkům sám vrchním ve-

litelem, a náčelníkem generálního štábu jeho, t. j. skutečným vojevůdcem, měl býti Zach.

Dle plánu knížete Michaela povstání ve zbrani proti Turkům mělo býti všeobecné na celém poloostrově Balkánském. S Bulhary vše bylo v té příčině ujednáno; Černohorci přislíbili své spolupůsobení, majíce ke knížeti srbskému neobmezenou důvěru. Roku 1867 odebral se Zach pod cizím jmenem rozličnými oklikami až ze Švýcar do Athén a uzavřel tam defensivní a offensivní allianci mezi Srbskem a Řeckem. Vše tedy bylo připraveno, a velký obrat na východě by snad byl nastal za příznivé doby německo-francouzské války, když najednou vše bylo zmařeno zavražděním knížete Michaela dne 10. června roku 1868.

Tato tragická událost, která až posud není úplně vyjasněna a která zajisté způsobila nejbolestnější obrat v životě našeho Zacha, zasluhuje bližšího povšimnutí.

Ve středu dne 10. června 1868 k šesté hodině odpolední vyjel si kníže Michael do Topčideru, aby tam ve stinné oboře užil večerního chládku. S ním jely tři dámy z jeho příbuzenstva, stará paní Tomania Obrenovička, jeho teta, paní Anka Konstantinovička, a její dcera sličná Kateřina, která po rozvodu knížete Michaela s kněžnou Julií (rozenou hraběnkou Hunyadyovou) považována byla za jeho nevěstu. Kníže neměl s sebou žádné vojenské stráže, nýbrž jenom jediného adjutanta, hejtmana Svetozara Garašanina, a jednoho sluhu, Mitu Timarčeviće. Společnost sestoupila s vozů před branou obory a ubírala se na procházku po široké cestě, která v oboře po lesnaté stráni táhne se nahoru k výšině.

Kníže šel napřed se slečnou Kateřinou; hned za nimi šla paní Anka; asi dvacet kroků za ní vedl hejtman Garašanin stařičkou paní Tomanii, a zase asi deset kroků za nimi šel sluha. Několik set kroků od brány stáli na cestě tři mužové, kteří přicházejícího knížete pozdravili; kníže jim děkoval, a v tomtéž okamžení padly rychle za sebou čtyři rány z revolverů, které tito tři mužové byli vytáhli pod kabáty svými, a kníže smrtelně zraněn klesl k zemi. Slečna Kateřina sklonivši se nad padlým knížetem s výkřikem „Ustaňte!“ byla dvěma ranami na místě zabita. Jeden z těchto tří vrahů vytasiv handžar, posekal knížete již dokonávajícího na hlavě, na obličeji a na rukou spůsobem takovým, že by dle lékařského nálezu i toto poranění bylo muselo míti za následek bezživotí knížete. Paní Anka Konstantinovička usmrcena byla třemi ranami z revolverů a též posekána handžarem. Adjutant Garašanin, chtěje vytasenou šavlí přispěti knížeti na pomoc, byl raněn ranou z revolveru do ruky a učiněn neškodným; sluha Timarčević též byl postřelen ranou z revolveru. Vrahové vykonavše svoje krvavé dílo, dali se hned na útěk, a nebyli pronásledováni.

Mezitím, co se toto dělo v oboře, strůjce spiknutí proti knížeti Michaelovi, Bělehradský advokát Pája Radovanović, stál na výšině *mezi* Topčiderem a Bělehradem, a díval se dalekohledem, až by uviděl znamení, které mu měli dáti z obory, že krvavý skutek je vykonán. Jakmile toto znamení spatřil, ujížděl na připraveném voze do Bělehradu, aby tam řídil to, co dále mělo následovati. V Bělehradě totiž měl Pája Radovanović spojence, z kterých dle úmluvy jedni měli čekati u ka-

sáren, aby se zmocnili vojska, druzí měli zatknouti a po případě zavražditi ministra vnitra Nikolu Christiće a ministra vojenského Milivoje Petroviće Bláznavce. Radovanović měl pak utvořiti novou vládu a povolati na knížecí prestol srbský Petra Karadjordjeviće, mého bývalého vychovance, kterému tehda bylo již 24 let.

Avšak když Radovanović dojel ke kasárnám, které z Topčiderské strany jsou ještě před městem, přátelé jeho tam nebyli, *ale již tam byl ministr vojenský Blázнavac*, a celý plán spiklenců byl zmařen.

Téměř všichni účastníci tohoto spiknutí byli zatčeni ještě téhož dne, 10. června večer, někteří pak nazejtří. dne 11. června.

Vyšetřování bylo ukončeno během 14 dní; veřejné soudní jednání počalo dne 26. června, a trvalo do dne 27. července. Pája Radovanović, vrahové knížete Michaela: Kosta Radovanović, Lazar Marić a Stanoje Rogić s desíti jinými spiklenci byli odsouzeni k smrti, a ortel na nich vykonán ihned nazejtří ráno dne 28. července. Alexandr Karadjordjević, o němž bylo dokázáno, že spiklencům dal potřebné peníze (celkem asi 50.000 zlatých), byl in contumaciam odsouzen na 20 let do vězení.

Za následníka knížete Michaela prohlášen byl 14letý Milan Obrenović, a na dobu jeho nezletilosti ustanoveno vladařstvo, jehož členy byli Milivoj Petrović Blaznavac, Jovan Ristić a nepatrný Gavrilović.

Památné soudní jednání bylo uveřejněno.[1]) Zajisté tam není všechno, co se událo a co obžalovaní vypověděli. Avšak již z toho, čeho se dočítáme v tomto spise, jest patrno, že to, co se tu stalo, mohlo se státi jenom v Srbsku; všude jinde by se bylo stalo něco docela jiného. Vidíme z toho, že spiklenci kuli své plány již od začátku roku 1868, že ti, kteří na se vzali úlohu zavražditi knížete Michaela, celý měsíc před vykonanou vraždou téměř denně se scházeli v oboře Topčiderské, že dva z nich z vězení Topčiderského, do kterého byli (jeden z nich až na 20 let) odsouzeni, chodili k těmto dostaveníčkům, že na jednom místě prolomili plot obory, aby se do ní mohli dostati zcela pohodlně, a že na lipách u široké cesty oborou vedoucí udělali si znamení (kříže) k naznačení místa, kde se zamýšlená vražda má vykonati.

Neslyšíme nic o tom, kterak bylo možno policii Bělehradské zatknouti ještě dne 10. června večer téměř všechny účastníky spiknutí, avšak nemůže býti pochybnosti o tom, že policie Bělehradská musela je znáti, když dovedla je schytati v tak krátkém čase, i zdá se skoro, že na toto schytání již byla připravena, a čekala jen, až by dílo jejich bylo vykonáno.

Neslyšíme také nic o tom, kterak bylo možno panu vojenskému ministru Blaznavci býti dříve v kasárnách mezi vojskem nežli Pája Radovanović, čili jinými slovy, věděti dříve o zavraždění knížete, nežli zprávu o tom mohl přinesti do Bělehradu[2]) tento Pája, který zajisté

---

[1]) Суд убицама кнеза Михаила. У Београду 1868.

[2]) „Nic se nemohlo dělati," praví obžalovaný Vidoje Ivković, „protože zavraždění knížete dříve bylo známo v Bělehradě, nežli se tam mohl vrátiti Pája Radovanović." (Суд убицама st. 195). A to je ta jediná výpověď v této příčině z celého soudního jednání.

spůchal, co mohl, a můžeme si jenom mysliti, že ministr Blaznavac, který v čas vraždy Topčiderské již dělal v Bělehradě potřebné kroky ke zmaření plánu spiklenců, skoro musel býti připraven na spáchání té vraždy, a musíme se diviti tomu, že ministr Blaznavac teprve po zavraždění knížete Michaela vydal rozkaz, aby se již nepouštěli trestanci z vězení Topčiderského tak beze všeho na procházku, a že nevydal tento rozkaz raději před touto vraždou. Snad se můžeme také diviti tomu, že panující kníže takřka sám a sám, beze vší stráže mohl se vydati do lesa, kde jej již celý měsíc zcela klidně očekávali čtyři vrahové, a na to povídání, že prý ministr Blaznavac nabízel knížeti vojenskou stráž, že však jí kníže nikterak nechtěl, můžeme snad odpověděti, že ministr, který dle toho patrně věděl, že život panovníkův jest v nebezpečenství, měl pokládati za svou povinnost stříci tento ohrožený život i bez přivolení panovníkova.

Z toho ze všeho tuším vyplývá, že v červnu roku 1868 mělo se zavesti v Bělehradě srbském soudní jednání netoliko s těmi, kteří knížete Michaela *dali* zavražditi, ale i s těmi, kteří jej zavražditi *nechali.*

Bývalý kníže Alexandr Karadjordjević byl přímo obžalován ze spoluviny na této vraždě; dále se nešlo při vyhledávání původců. Avšak zajisté i tu platí stará pravda: fecit, cui prodest (udělal to, komu to prospělo), a byliIi Turci veřejně jmenováni, bylo snad možno vedle nich jmenovati také ještě jiné, o nichž z příčin pochopitelných zde se rozpisovati nemohu.

Kníže Michael padl za oběť spiknutí daleko široko rozvětveného, při kterém jaksi na otevřeném jevišti byla strana Karadjordjeviců: temno zákulisí nikdy nebylo objasněno. Kníže Michael mnohým byl nepohodlný panovník, také těm dvěma nastávajícím regentům. Podivné řeči kolovaly v Bělehradě, jmenovitě o Blaznavci. Tento prý přivlastniv si všechny klíče knížete, když mrtvola dne 10. června z Topčideru přenešena byla do Bělehradu, strávil v knížecím konaku celou noc, prohledávaje papíry a spisy zavražděného. To prý vypověděla na svém smrtelném loži žena, která v konaku sloužila jako myčka pokojů, a které prý Blaznavac, vraziv na ni této noci, vyhrožoval okamžitou smrtí, kdy by vypověděla, že jej tam viděla. Řeči o ministru Nikolu Christićovi a jeho policii, o tureckých penězích nalezených u spiklenců, a mnohé jiné, kterých nemohu zde uváděti, s dostatek svědčily o tom, že v Bělehradě vědělo se mnohem více, nežli co do veřejnosti přišlo soudním jednáním.

Zach nebyl v Bělehradě, když tato katastrofa stihla národ srbský. Bylť jakožto inspektor národního vojska až na jižní hranici knížectví v okolí památného kláštera Studenického, těše se přívětivému pohostinství tamějších mnichů. Psal mi odtamtud veselé psaní, byl velmi spokojen svou inspekcí. „Jel jsem," píše, „na výšinu Binićko polje, kde byla přehlídka Studenického praporu. Vše šlo velmi dobře; byl jsem velmi spokojen manévrem, který představoval šarvátku v lese. Zpívajíce a vesele bouchajíce vraceli se vojínové s bojiště k domovu, zajisté s povznášejícím vědomím, že se něčemu naučili, co sahá přes míru obyčejného vojenského cvičení a co osvěžuje bojovného jich ducha."

Teprve na zpáteční cestě do Bělehradu stihla Zacha smutná zvěst, „trapně nejistá," jak mi psal. Bylo to dne 14. června v městečku Požeze. Velikými dešti byly v těchto končinách povaleny tyče telegrafní, a spojení telegrafní s Bělehradem bylo přerušeno. Poštovský pacholek přinesl tam z Čáčaku pověst, že prý kníže Michael je zavražděn. Netřeba šířiti o tom slov, kterak se Zacha dotkla tato zpráva. První myšlenka jeho byla vzdáti se služby a opustiti Srbsko. Věděltě dobře, že ti, kteří vládnouti budou po knížeti Michaelovi, nejsou jeho přáteli. Jižjiž učinil potřebné přípravy k odchodu ze Srbska, ale konečně opět převzal řízení vojenské školy, které mu nová vláda nabídla.

Zach zůstal v Srbsku, a zůstal na oko v postavení čestném, avšak o důvěrném poměru mezi ním a vládnoucími kruhy již nikdy nebylo řeči. Dne 13. ledna 1870 byl jmenován plukovníkem, dne 20. srpna 1875 stal se generálem, byv již několik let dříve jmenován prvním pobočníkem krále Milana Obrenoviće IV.

Zach byl svědkem všeho, co po smrti knížete Michaela v Srbsku se událo, i té nešťastné války s Tureckem r. 1876, a nejen v tom roce, ale i dříve si musel častokráte říci: „Tak to nechtěl míti šlechetný kníže Michael." Vlivu na vedení veřejných záležitostí od roku 1868 neměl nižádného; mohlo by se říci, že cum honore byl postaven stranou. Mezi Zachem a králem Milanem nikdy nebývalo důvěrnějšího hovoru. Milan šel svou cestou, a každý ví, kam dospěl. Po smrti knížete Michaela působili sice tehdejší staří upřímní vlastenci srbští, jmenovitě Ilja Garašanin a Marinović, k tomu, aby Zach se stal vychovatelem nezletilého Milana, avšak pánům vladařům Blaznavcovi a Ristićovi takovýto vychovatel nikterak nebyl vhod. Tito páni nepřáli si takového knížete, jakého by jim byl vychoval Zach.

Když roku 1876 vypukla válka s Turky, generál Zach také dostal velitelství jednoho vojenského sboru. „Postavili jej na nejšpatnější místo," psal mi tehdáž z Bělehradu rakouský konsul Anger. Zach ovšem i na tom místě velmi svědomitě konal svou povinnost, ačkoliv do té války táhl již z Bělehradu jakožto invalida.

S bojiště mi tenkráte psal: „Na Javoru, dne 18. července 1876. Jsem se svým sborem v horách. Měl jsem již jeden prudký boj, v němž pode mnou byl zastřelen kůň; náčelník mého generálního štábu byl těžce raněn. Turci jsou fanatisováni. K tomu časté deště, mlha a špatné cesty. Moje vojsko všecko snáší dobře; nemám skoro žádných nemocných. Doufám, že brzy zase přijde k nějaké srážce. Píšu sedě v krytém voze, který mi slouží za lože. Bohužel, že palec na mé pravé noze je poraněn a způsobuje mi bolesti; před nedávnem šlápl mi na ten palec kůň.[1]) Nemohu choditi, ale v sedle to jde. Toto velení nebylo mi vnuceno. Nebyl jsem pro ně ustanoven hned od prvopočátku, ale okolnosti byly takové, že jsem se sám k tomu nabídl, neboť v takovéto době musí se člověk obětovati. Učiním zde, co bude možná. Illusí si nedělám žádných. Čtu zde Politik, Neue freie Presse a Times. Ještě u mne není žádný novinářský korrespondent; zdá se, že jich toto místo neláká. Tím lépe, neboť tito pánové svou žvasta-

[1]) Stalo se to ještě v Bělehradě.

vostí způsobují jenom nesnáze a vyžadují ještě k tomu pro sebe velikou pozornost. — Mám těžkou úlohu; půda obtížná, cesty špatné, nepřítel velmi činný, samé pravidelné vojsko. Spoléhám na Boha a na svá děla. Váš František."

Následující dopis je datován „v Čáčaku 29. července 1876. Sestoupil jsem s Javoru dolů do Ivančic, odevzdav velení ‚Ibarske vojske' podplukovníku Čolak-Antićovi; neboť můj druhý boj dne 24. července vnutil mi přesvědčení, že svou nemocnou nohou stal jsem se téměř nehybným, a že již nemohu řádně plniti povinnosti svého postavení. Chtíti veleti na Javoru leže ve voze, bylo by nesvědomité; nechať svět řekne o tom, co chce, nemohl jsem poctivým spůsobem jednati jinak, a jmenovitě ne za nynějších okolností. — Docílil jsem jenom částečných úspěchův, ale nebyl jsem nikdy poražen a nebyl jsem vytlačen ze svých posicí. Dne 24. července udělali jsme alespoň několik kroků ku předu. Naše bombardováni tureckých zákopů bylo zcela slušné; byl jsem dosti blízko, abych mohl viděti dosti zřetelně, jak naše granáty dopadaly. Turci opustili své dolejší zákopy a několik děl jejich přestalo stříleti, bez pochyby že byla demontována. Na levém křídle jsme jim vzali útokem důležitou posici, slovem, dostali jsme se trochu ku předu. — Pojedu přes Kragujevac do Bělehradu, abych se dal léčiti. Novinářští dopisovatelé přihlašují se na všech stranách. Ke mně na Javor přišel jenom jeden, Angličan Hopkins. S cylindrem na hlavě, s revolverem v jedné ruce a se zápisní knížkou v druhé představil se mi na výši skalnatého hřebene, s něhož jsem právě pozoroval pohyby nepřítele. Řekl jsem tomu pánovi bez obalu, aby se mnoho nepotuloval sám tady nahoře, sice že moji lidé by mohli chytiti jej jako vyzvědače. Zůstal jenom malou chvíli. Bez pochyby podává také k rukám Turků zprávy anglickému vyslanci v Cařihradě. Pán tento nevypadal valně jako gentleman. — Pravidelná turecká pěchota, nizam, kterou jsem měl před sebou, bije se dobře. Naše dělostřelstvo je lepší nežli turecké, ačkoliv Turci nestříleli špatně. Vedení tureckého vojska je dobré a velmi čilé, využitkování terrainu u nich je zcela dobré; v zákopech drží se turecké vojsko velmi pevně. Bašibozuci jsou někdy velmi smělí, ale neodolají dlouho. Dopouštějí se barbarsky hloupých surovostí: mrtvým uřezávají hlavy, ba vykopávají i mrtvoly, aby jim hlavy uřezali. Své mrtvé nechávají ležeti nepohřbené, ale střílejí ihned na naše lidi, když tito chtějí odnášeti své padlé soudruhy. Turci jsou a zůstanou barbary. Váš František."

Dne 8. srpna přijel Zach do Bělehradu. Byl připoután na lože. Psal mi mnoho o průběhu války, vše tužkou, jak byl již činil na Javoru. Z počátku měl dobrou naději a doufal pevně ve vítězství Srbů, uznal však, že srbská vláda udělala velkou chybu tím, že vrchní velitelství bezvýminečně vložila do rukou ruského generála Černajeva, který k tomu neměl náležité spůsobilosti, který, jak Zach praví, nikdy neví, co vlastně chce, a který považuje tu celou válku jenom jakožto vhodný prostředek k svým záměrům osobním a nejednal tak, aby se byl mohl státi oblíbeným u srbského vojska. Znám je smutný konec této nešťastné války, a víme, že by bez intervence evropských vel-

mocí tehdáž celé knížectví srbské bylo bývalo dobyto a obsazeno tureckým vojskem.

Stav Zachův stále se horšil; sněť rozšířila se od palce dále, až konečně dne 16. října došlo k uříznutí pravé nohy nad kolenem. Toho dne poslal mi Zach následující telegram: „Včera konsultace lékařů. Usnesli se na tom, aby se vykonala amputace nad kolenem. Svolil jsem. Dnes odpoledne budu amputován věda dobře, že pravděpodobnost šťastného výsledku jest velmi malá.“ Dne 20. října telegrafoval mi dr. Lang, prof. chirurgie při Kielské universitě, který vykonal amputaci: „Druhý obvazek vyměněn; stav výtečný; nepřijdeli do toho něco zcela mimořádného, uzdravení jisté.“

Zach dostal dovolenou na neurčitý čas; teprve r. 1883 byl královským rozkazem ze dne 11. dubna dán na odpočinek s celým služným „vzhledem k jeho velkým zásluhám o vlast srbskou.“

První léta trávil u svého starého přítele p. Jana Nevole, majitele velkostatku Svobodných Hamrův u Trhové Kamenice v Chrudimsku. Pak žil nějaký čas ve Vídni. Od roku 1885 do roku 1890 byl v Praze, na Vinohradech, odkud ke konci roku 1890 se přestěhoval do svého rodného města Brna. Tam zemřel po krátké nemoci dne 14. ledna 1892 o 3. hodině ranní. Dle zvláštního rozkazu J. V. císaře Františka Josefa, který Zacha osobně znal, byl v Brně pochován dne 16. ledna s příslušnou poctou vojenskou.

„Budiž mu sláva věčná, a upomínka mezi vojskem srbským po všechny časy svatá a vzácná!“

Těmito slovy končí nekrolog srbský. Dodal bych jenom, že podobně skvělá upomínka zůstane Zachovi u všech, kdož jej blíže znali. V mých očích byl Zach pravým vzorem ušlechtilé mužné povahy.

Hojnou jeho korrespondenci uložím svého času do Českého Musea jakožto drahocenný pramen pro novější dějiny národa srbského.

Na starém židovském hřbitově.

Jak v pláni Thebské nebo u Karnaku
ve trosek moři, ve kamenů tříšti,
jež v dál se táhnou nedozírné zraku,
se hroby vlní, k řadě řada děsně,
se v luny svitu míhají a blyští,
jak vojska šiky zkamenělé, těsně,
jež vzdorovat chtí zimě jako vesně.

Nad sebou takto trojí řadou leží,
tíž vlastní stále hloub je v hlínu tlačí;
kol drobná travka vyrůstá a svěží,
bez soucitně tu modrý a tam bílý
se sklání k nim a hustém ve chumáči

si sednou v dubnu fijalky v kruh milý,
by soucitně, co dole čas rve, skryly.

Pomníky žluté, bílé divných tvarů!
Kdo spočívá tu, v které zemi zrozen?
Za štěstím vyšel a zde propad zmaru.
Tu ruce kněžské vzhůru pozdvižené,
tam konvice, tam jelen, lev a hrozen,
znak rodu, cti zde stejně málo cenné;
nad vším se svorně jedno nebe klene.

A jedna země, matka všech, zde kryje
talmudu moudrost jak chtíč lačný zlata,
a času příval divě kolem bije
a staré modly kácí, nové vznáší;
za jiným cílem dnešní člověk chvátá,
co každou vesnou nová tráva raší
kol pomníků, jež v světle denním straší.

Ostrove mrtvých! V hlučné města vřavě
ty výspo klidu, samoty a ticha!
Proud nové doby podrývá tě dravě,
však posud kameny tvé v slunci svítí,
zde posud s fijalkou bez kolem dýchá,
zde posud unavená duše cítí
ten velký bol, tu malou cenu žití!

Ostrove mrtvých, skoro srovnán v zemi,
jak majáky zkad náhrobky tvé trčí
se svými bájemi a tradicemi,
kdo kostem drahých vzdá tu upomínku?
Lamp není zde, ni ozdobného smrčí,
čí ruka as tu ku prostému vínku
na římsu klade kámen ke kamínku?

A přec i tady není pouhou bájí
ta síla ducha, prorocké ty vzněty;
co kamínků dlí na pomníku kraji
moudrého rabbi Löwa Bezalela,
čí kadoš v úctě šeptaly tu rety?
Co hrobka Baševiho osamělá
bez pocty, holá příšerně se bělá!

Kol mistra u nohou i podle hlavy
co lehlo věrných žáků! Strom teď kývá
nad kamením, ještěrka hledí z trávy,
do ticha z dálky jak stlumená řeka
sem ob čas hlahol z blízkých ulic splývá,

tam život vře, boj zuří, záští štěká,
tam tyran na šij oběti své kleká.

Boj o život! Ó prachu Israele,
i tebe dotýká se v mrtvých tiši.
Štván znova tvůj lid jako v době stmělé,
na prahu stoje dvacátého věku;
zas žluč a hořkost ve tvojí vrou číši,
zas propadl jsi šklebu, záští, vzteku,
že stydno hlásiti se ke člověku.

Ta doba naše mohla zapomníti,
jak velké světlo, jak sloup Hospodina,
tys před všemi nes v časů vlnobití!
Ne z víry víc, jen z potřeby a zisku
tě raní důtky dnes a zítra slina
zpět ženouc tebe v čas, kdy v horkém písku
tě farao štval k stavbám obelisků.

Ta doba naše bez studu a lásky,
jež všecko deptá a jež pedantická
na systémy vše tká i na otázky,
že dýchat chceš a žíti v středu lidí,
ti klade za vinu; ó vina lidská!
Tys propad jí, a kam zrak můj se řídí,
v tom hřbitovu tvůj vlastní osud vidí.

Ó přilni k zemi, jež tvé hroby hostí,
to jediná můž tvoje býti spása,
splyň s mořem, v kterém spí tvých dědů kosti;
ó příroda ti vlila v žíly sílu,
vzdor otroka, jenž vazby svoje střásá,
to zužitkuj a vstaň, svou přes mohylu
nám podej ruku k společnému dílu!

Neb jinak budeš v krvi toho těla
vždy téci chabě jako krůpěj cizí,
bez vztahu k celku, vždycky osamělá,
a příval nových snah, v nichž plémě nové
se zvedá, setřese se tě s lemu řízy
jak cesty prach. Co platni zářní snové
tvých mudrců, co tvoji prorokové?

Máš ovšem dosti bratrů v světě šírém,
však nemáš vlasti, v tom tvá celá kletba!
Jdeš, Ahasver ve srdci s věčným štírem,
míň romantický, ale stejně v prachu,
tvé zlato pouze dračích zubů setba,
škleb zpět tě vrhá ve každičkém vzmachu,
a davu podnětem jsi ku postrachu.

Sionská lani — připouštím, že časem
jsi oděla se často v rouno vlčí,
že povrhla jsi proroků svých hlasem
a liškou byla v teplém chlivě bratů,
žes ozvala se vždy, kde právo mlčí,
žes kořistí všech vykoupila ztrátu
rvouc slední cetky s lidstva majestátu.

Leč kdo je čist před velkým dějin soudem?
Za přehmaty své trpěla jsi věky,
tvých synů krev se rozvlnila proudem,
a ještě dnes tvá ruka není čistá;
dnes ještě bouří proti tobě vzteky,
pěst luzy na tvůj dům i hrob se chystá,
jak nesmířen by bledý stín byl Krista.

Tvůj mračný Jahvé usnul v mraků klíně,
náš vlídný Ježíš do mlhy se tratí,
co náhrobky tvé propadají hlíně,
idóly nové vztýčil věk již nový.
Zář budoucnosti zvedá se a zlatí
zda — kdo to na úsvitě jejím poví —
oltáře nové, neb zas nové rovy?

Čím budeš v době nové, lide starý?
Zda smírčím kozlem starých lidských hříchů,
či kvasem, jímžto v nové tryskne žáry,
co dřímá v krvi mdlé i apathické?
V jho jedno s námi vpřažen, v stejnou líchu
potáhneš v jedné velké roli lidské,
žár slunce starý v krvi heroické?

Kdys mořem sám, teď v steré dělen stružky,
ba v krůpěje, jež věrny pouze sobě,
než dějin Atropos své zvedne nůžky,
nit spuchřelá pod jejich klesneš svorem
bez významu a váhy, sešlý, v mdlobě,
jed viny otců ve svém těle chorém,
obtíži sobě, svým sousedům morem?

Ó hroby, kameny, ó mrtvých davy!
Ó mluvte k živým, doba pokud vhodná!
Ó staří rabbi, vzneste šedé hlavy
vy, již jste milovali tuto zemi,
jež asyl dala vám jak matka rodná!
Ó rcete vnukům, dějin svědci němí,
by přilnuli k ní s city lásky všemi!

Vy, kdož jste lidskost svatou jen a ryzí
na štít svůj psali bez rozdílu víry,

ó pohleďte sem dřív, než doba zmizí,
již předběhli jste prorockým svým duchem.
Být člověkem, kam světa kruh jde širý,
je zákon jediný! Tím svorným ruchem
se míza probudí i v proutí suchém.

Kéž vaši vnuci jsou to živé proutí
na starém kmeni, jenž vás vlídně přijal!
Pak týž Bůh, jenž nám nedá zahynouti,
Bůh lidstva, zadrží vás nad propastí.
Jak z kostí dědů láká záhon fijal,
květ nový začne s vašich štěpů třásti
na jedné půdě, společné všem vlasti.

Jar. Vrchlický.

F. L. Věk.

Historický obraz

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

X.

Politica.

F. Věk první noc v Praze dobře nespal. K ránu pak, ještě za šera, probudil ho hluk na dvoře, hlasy podomkův i formanův a dusot koní, jež zapřahali. Vstal mnohem časněji nežli doma. První, co mu na mysl připadlo, byla jeho večerní návštěva. V nevalné náladě sestoupil do hostinské místnosti. Když snídaje uvažoval, co dnes, kam se všude podívá, vzal také v úvahu Paulino pozvání, aby brzo přišel. Jindy by jistě již dnes tam pospíchal. Ale po včerejšku neměl ani dost odvahy ani chuti.

Pojednou však nechal všeho uvažování, jak zaslechl z první místnosti, z formanky, známý hlas, jenž zvolal živě a vesele již ve dveřích: „Tu je! Salve, příteli!“

Věk se čile obrátil a již líce vyjasniv vyskočil vstříc Šebestiánu Hněvkovskému, mladíku urostlému, plných, zdravých tváří, v punčochách a střevících, ve fraku hřebíčkové barvy se širokými šosy a vysokým límcem. Mladý jurista měl pudrované vlasy pečlivě upraveny, zvláště vukličky. [1]) Přátelé, seznavše se v přednáškách profesora Vydry, se již dvě léta neviděli. Ze shledání měli oba radost. Obzvláště Věk byl po-

[1]) Kadeře nad spánky.

těšen, že mladý jurista za ním, venkovským kupcem přišel, a že se vůči němu nijak nezměnil. Došlo hned na vzájemné dotazy.

Věk měl dosti co vysvětlovat. Oba mladíci v živý hovor zabráni si ani nevšimli, jak těch několik hostů, touto ranní dobou tu tam u stolů sedících, se po nich ohlíželo; ten divě se a žasna, onen s úsměškem, a všichni tak proto, že ti mladíci slušně odění a patrně vzdělaní, po česku rozmlouvali.

Hněvkovský také vyřídil od Helda pozdravení a vzkázání, že by byl teď ráno přišel, ale že nemohl, že se však sejdou odpoledne v expedici. A tu Hněvkovský bezděky zabočil, jaký je Held muzikus a jaké má štěstí pro svou hudbu, celé zaopatření u křižovníků a ještě takové krásné hodiny, jako u rytíře Neuberka, ználi ho Věk, že má palác v Panské ulici, tam že Held učí slečnu baronovu, vnučku nebožtíka rytíře Jana Neuberka, u něhož Kramerius býval bibliothekářem, však že tam dosud někdy dochází, a tu hodinu Heldovi že také opatřil. A živě dodal:

„Tam bych se ti chtěl podívat! Tam ti mají českých knih! Nebožtík rytíř Neuberk, to byl poctivý, starý Čech, ten sháněl staré naše knihy, a každou ve dvou exemplářích, víš, měl dva syny, a když nešlo jinak, opisoval sám a tiskl. To bys měl Krameria slyšet, jak starý pán maloval titulní listy k nerozeznání, a měl ruční pres, a s Krameriem tiskli. A nedal si ani v nemoci pokoje. Měl podagra, prsty mu skřivly, ale opisoval pryč staré, české věci. Však toho také sebral!“

Ale v tom už pleskl Věka zlehka po ruce a pravil:

„Tak tys už principálem; kdy se tedy budeš ženit? Mášli již nějakou Bělu nebo Zdiborku?“

Ale vážnější Věk do toho žertovného tónu netrefil. Usmál se, zakroutil hlavou a brzy se uhnul tázaje se na profesora Vydru.

„Semper idem, pořád stejný, a pořád samý oheň. Potkávám ho někdy; vždycky mne zastaví, a také někdy u něho bývám. A pořád —“

„Dimidium animae!“ doplnil Věk s úsměvem, rád si připomínaje milého učitele.

„A jediný miláčku! Ano. A víšli co, půjdem k němu.“

„Chtěl jsem ho navštívit.“

„Tak pojď.“

Věk zavolal hospodského. Ten začal německy a míchal pak němčinu s češtinou, ač Věk jen česky s ním rozmlouval. Když šli ulicí a kolem se většinou samý německý hovor rozléhal, mínil mladý kupec, že teď teprve vidí, jak je Praha německá, že to nejlíp znáti, když člověk přijde z české krajiny. Poznání to ho patrně nemile dojalo.

„Je, je,“ vpadl Hněvkovský, „ale jak by nebyla, když ze škol, z radního domu i také z kostelů náš jazyk vytiskují. A kromě toho je dost a dost takových darebáků, kteří na ulici, při společném shledání se za češtinu stydí jako za dědkův kabát, třebaže se naučili jen trochu žvatlat z německých románů a komedií. A češtině nic nerozumějí, nevědí, co v ní je. A ti ostatní — ti jako opice za těmi ‚pány‘ a ‚gebildet.‘“

„Jdou tam, kde je víc,“ mínil Věk.

„Ti všichni proudem pohodlí plují.“

„Kdy bysme měli Klopstoky, Bürgery, Lessingy, ale my —“

„A to se musí právě dokázat, že Čechům náležitá poesis neschází. Musíme na Parnas! Či smýšlíš, že by Homer beze všech předchůdců došel své dokonalosti?“

„Veršuješ!“

„Skládám verše a básně, začínám cvrlikat, a jiní také, jako můj krajan Nejedlý; je v lojice. Ten ti už začal po německu, o Hermannu a Thusneldě, tak se do němčiny zabořil.“

„A kdo ho obrátil?“

„Kdo? Vydra! Ale —“ dodal pojednou Hněvkovský, „před Vydrou nezačínej nic o revoluci a o Francouzích, to by se zle rozdurdil: na revoluci, na toho nového ducha svobody; a frajgaisti a šengaisti víš, by také dostali.“ Hněvkovský se usmál a dodal: „A kdy bysme se v expedici setkali s Rulíkem, také se nezmiňuj. Dobrý našinec, ale víš, býval u jezuitů.“

„A což Kramerius?“

„Myslím, kdy by tak směl psát, jak by chtěl! Ale on pořád pamatuje na toleranci. Ostatně teď má jiné starosti; budeli přec vojna s Prušákem čili nic, a jak bude v Turcích, budouli dále válčit nebo nastaneli pokoj. Ale hlavní věc je teď —“

„Jak bude u nás —“

„To. Brachu milý, je jedna řeč o korunovaci, a naši všichni, Vydra, Kramerius i Procházka a všichni z toho pro nás mnoho očekávají, že s novým králem nastanou i nové časy i pro český jazyk.“

Zatím už zabočili Prašnou branou do Celetné ulice. Hněvkovský dále vykládal všelijaké drobné noviny příteli venkovanu, jenž se zvláště zajímal o českou expedici. Mladý právník mu vypočetl, kdo tam všechno pravidelně v pátek chodívá, jací znamenití mužové, že se tam také seznámil s Pelclem. Věk se zeptal na Thama, jak ten tam často chodívá.

„Neviděl jsem ho tam už dávno. Snad jsou v tom Schönfeldovy noviny.“

„Ale viděl jsi ho jinde. Jak se má, jak vypadá?“ ptal se Věk dychtivě.

„Oh, pane, ten obživl, co je zas v Praze,“ dí Hněvkovský.

A s patrným obdivem o něm mluvil, jak je činný pro české divadlo, jak píše a překládá. „Ale,“ dodal vážněji, „kdy by se měl líp v domácnosti.“

Vida, jak Věk hbitě po něm oči obrátil, doložil: „Živí prý celé ženino příbuzenstvo, a to ho souží.“

„A ona —?“ Ale při té otázce hleděl Věk před se, neodvažuje se příteli do očí se podívat, ač ten o jeho lásce nic nevěděl.

„I — když byla něma, byla prý hodnější,“ odvětil Hněvkovský ne bez úsměšku. „A samý prý nepořádek. Toť taková komediantská rodina. A ona, žena, nechce ho prý nikam pustit. Hodně se sklamal. Tak má peklo.“

Věk zaražen ani nehlesl. Včera Paula žalovala, teď slyšel stížnost z druhé strany. Neodvážil se nic namítnouti, aniž pověděl, že byl včera u Thamů. Nejtížeji mu dopadlo na mysl přítelovo slovo, že se Tham hodně sklamal. Jemu, Věkovi, včera večer to také připadlo.

A dotklo se ho to trpce, poněvadž v tom sklamání bylo i jeho sklamání. Illuse, jakou choval o Paule, tím utrpěla. Včera se tomu poznání ještě bránil, omluvy hledal. Teď opět slyšel . . .

Šel, nevěda, chvíly mlčky naslouchaje jen napolo, a také si již tak jako dosud nevšímal ulic, jež oživly plným ruchem. Formanské povozy vysoko naložené rachotily, je předháněly kočáry zasklené i otevřité divných podob a nátěrů na ohromných perách. Ze směsi hlasů ob čas pronikl zvuk píšťaly muže preclikáře, jenž maje preclíčky na zádech na tyčkách nesl nad to dlouhou tyč plnou preclíků. Na nárožích ozývalo se táhlé volání prodavačů uzenek: „Warme Würst! Warme Würst!“ i brebentivý hlas starých, prodávajících židovek. Stály se zbožím pod paždí i v ruce tu tam na ulici, do jejíhož šera spouštělo se po jedné straně po střechách, po zdech světlo jarních paprsků, v těchto těsných a stinných místech jako jasnější a zlatější.

Na volnějších místech, kde stáli prodavači deštníků pod roztaženými červenými deštníky, u kašen, vlastně u dřevěných kádí, do nichž crčela voda z dřevěné trouby, rozléhal se smích i štěbét děveček a služebných žen stojících u puten a konví. Od takové kašny pronikl, jak šli kolem, důrazný výklad služebné holčice, jež nějaké obstarožné ženě dobrou vyřídilkou ostře sázela:

„Nemusej' frajlinku tak vartovat, je to cu moc; však on pan hausher jim za to kor nic nedá, ani trinkeld ani kholt. A pan libhobr se taky vyglajchuje.“

Hlučný smích mladých družek přehlušil další filipiku. Věk, jenž prve upozornil na německý ráz Prahy, chytl se, jak byl té chvíle roztrpčen, tohoto nového dokladu a řekl s jistou úsměšnou ostrostí:

„Slyšíš? To je řeč!“

„Jsou to děvečky a služebný lid!“

„A oč je to v rodinách lepší? Nahoře, v panstvu, u bohatých, na veřejných místech, všecko německé, a tady ten lid —“

„Je pravda,“ děl Hněvkovský, ale bez té starostlivosti; a odhodlaně dodal: „To se spraví. Musí se spravit. S lidem, to je jen tady. Však víš, že venku je jinak. Lid má řeč, chvála Bohu, nezkaženou. Měls tuhle slyšet, jak censor P. Procházka, víš, co staré české knihy znovu vydává, však jsem ti Dalimilovu kroniku poslal, rozuměls předmluvě,“ a Hněvkovský se významně usmál, „jak ti ten mluvil s nějakým sedlákem v expedici; však byl zrovna někde od vás, nebo z Náchodska, horák takový. Přišel do expedice, Procházka se s ním dal do řeči, a když ti tu jadrnou, štěpnou řeč, ta divná, zachovalá slova slyšel, div že se mu samou radostí nezakalily oči. ‚To je! To je jádro, to je síla!‘ opakoval Procházka latinsky a leccos si zapisoval, až se milý pantáta začal toho lekat.“

Věk však ještě odpíral:

„Ale nehneli se to tady, v Praze! Praha je hlava.“

„Milý brachu, najednou to nejde. A přec už uslyšíš i na ulici česky, a od lidí, že bys se nenadál. Jako onehdy. Jdu ovocným trhem, a takový pán přede mnou, na odpočinutí propuštěná dvorská rada, jde s nějakým mladým pánem, a mluvili tí česky! A pěkně. To jsem měl radost!“

A tu pak měl také Věk, když po chvíli stanuli v prostém, skoro nuzném bytě P. Stanislava Vydry. Zastali znamenitého profesora sedícího v staré, tmavé lenošce u stolu u knihy. Byl v černých punčochách a střevících, v tmavém kabátě, zapjatém až po krk, jejž objímal černý šátek vysoko až pod samou bradu. Na temeni hlavy černala se mu malá, kulatá čepička kněžská, od níž se odráželo vysoké, lysé čelo.

Věkovi se zdálo, že se Vydra za ta dvě léta nic nezměnil. Že si zaslonil rukou oči, že jima na chvilku mhouřil, toho si hrubě nevšiml. Vydra vstav, vítal velmi vlídně Hněvkovského, a již také na Věka upřev bystřeji zrak zvolal:

„Aj medle! Nemýlímli se, krajan, z Hradeckého kraje, můj bývalý žák, výborný kronikář! Odpusťte, miláčku, že mně jmeno hned nepřipadá, mám si jich už na tisíce pamatovat."

Věk potěšen, že si ho profesor pamatoval, přihlásil se, a bylo mu na tváři i v očích viděti, jak rád, s jakou upřímnou úctou.

Mladí muži museli usednouti. Nejprve jednal profesor o Věkovi, o jeho osudu; mladý kupec nelíčeně řekl, jak ho tenkráte profesorovo psaní těšilo, a Vydra se zase dobře pamatoval, co mu Věk po Hněvkovském vzkázal, jak bude doma, v novém svém povolání pamětliv jeho, Vydrových, slov a vlastenských napomenutí.

A profesor připomínaje si to, spokojeně se usmíval a poklepal Věkovi na rameno, opakuje:

„Tak bude dobře, tak, gaudium meum. Jen vy mladí se nevzdávejte naděje, a pracujte, buďte, burcujte. A bude líp, bude s pomocí Boží a sv. Václava. Rozbřeskuje se, opravdu, není to mámení. A ráno se zhasit nedá, po ránu je den, a ne noc. A bude den. Však už teď je líp. Modlím se, a děkuju Pánu Bohu, že jsem se toho dočkal. Myslím, když ten filosof na trůně odešel, ti ostatní filosofové a mudrcové tohoto bezbožného času přestanou již bořit." To řekl ostře, jako vítězně, a dodal: „Teď se bude zase spravovat. A dojde na naše stará práva i na náš jazyk. Dilectissimi! Mám noviny, od znamenitých mužů, a ti jsou zrovna za stav duchovní na sněmě, pan arcijahen hrabě z Bubna, a pan velmistr křižovnický Suchánek, mluvil jsem s nimi, a včera mne navštívil pan kapitulní děkan Herites, a ti mne potěšili, a vás to také potěší, že se stavové již chystají na spis do Vídně, novému králi, tuze obšírný a důkladný, o všem, v čem se nám, duchovním i všem stavům stala křivda."

„Chtějí korunu," mínil Hněvkovský.

„A to se ví, to myslím, je již jako jisté, ale také, aby se všecko zase tak uvedlo, jak bylo před Marií Terezií, rozumíteli, abysme byli my zase svoji, a nemuseli se vším do té Vídně, aby naši staří úřadové byli obnoveni a práva stavů, a — jediní miláčkové —" to již byl v ohni, a na tvářích mu rudé skvrny proskočily, „aby náš jazyk mateřský, starobylý byl zas uveden do škol a úřadů, jako bývávalo."

Vydra se odmlčel; v tom sebou již Hněvkovský hnul, jako by chtěl vyskočit, a živě zvolal:

„Doctissime! Kdy by Pán Bůh dal!"

Z hlasu bylo znáti i radost i ohlas obavy, jako by to snad ani možná nebylo. A Vydra jako v odvetu tomuto tónu, uhodiv se dlaněma do prsou, rozhorleně se ozval:

„Co jsme my? Nejsmeli Čechové? Co je naše království? Neníli české? A takéli slušno, abychom se svému jazyku odnaučovali k vůli jednomu muži, třebaže korunovanému? A toho již není! A teď abychom se nehlásili? Podívejte se na jiné národy, na Uhry. Jim už všechny svobody vrátili. A nečetli jste v novinách, jak také mezi našimi Slováky láska k domácímu jazyku se rozmnožila, že se ho horlivě ujímají? I my máme znamenitý počet vlastenců, a není možná pochybovat, aby náš jazyk svého místa nedosáhl. Věříte?“

„Věříme,“ řekli oba jako jedním hlasem, teď z plného přesvědčení.

„Kdo nemá důvěry,“ profesor pokračoval, „prohrál už napřed. Jen věřte, a budeme spaseni!“

Vztáhl k nim ruce, jichž se mladíci chopili v patrném vzrušení. Když pak byli na odchodu, řekl Vydra, vlídně se zas usmívaje:

„Jste mladí. Vy se těch lepších časů dočkáte. A vy, můj milý pane Věku, nezapomeňte na svůj úkol. A pozdravujte milý Hradec. A až zase přijedete do Prahy, navštívte mne, a kdy byste něco chtěl, pište, pište jen, gaudium meum.“ — —

„To je zlatý muž, co?“ zvolal Hněvkovský, sotvaže na ulici vystoupili. Tváře měl ještě zardělé, a oči se mu leskly. „Ten dodá mysli a ducha. Vidíš, ty škarohlíde. A ten něčemu rozumí a má zkušenost.—“

„Mám radost,“ odvětil Věk s vyjasněnou tváří, „pravda. Ale víš —“

„Jaké ale!“ zvolal Hněvkovský již nějak nedůtklivě.

V tom musel umlknout, neboť za nimi zarachotil buben, zaječela píšťala a ohlas přečetných, pravidelných kroků naplnil úzkou ulici. Vojenské oddělení se tudy bralo, s bubeníkem i s „fajfrem,“ granátníci, lidé vysokého vzrůstu, ve vysokých beranicích, v uniformě celé bílé se zelenými výložky, v černých gamaších, v bílém řemeni, s těžkou puškou a bodákem na rameni. Kolem nich byla tíseň, a v té se dostali Věk a Hněvkovský až ke kamennému mostu. Mířilť na Hradčany, jež pojal Věk hned ráno do svého plánu.

Na mostě se bezděky zastavil, aby užil vzácné mu podívané. Slunce zářilo, Vltava se leskla, vzduch byl čistý. Pohled mladého kupce smekl se po sochách, mostem, po jeho dvojím proudu lidí, po zacházejících granátnících, nad jejichž huňaticemi se na slunci blýskalo od pušek a bodáků, až utkvěl na stráních Petřína i Strahova dosud zahnědlých a jen místy nově zelených, a nejdéle na Hradčanech, na královském hradu i velebném chrámu Svatovítském, jež se jasně rysovaly v projasněném vzduchu.

Co si v ten okamžik pomyslil, to nahlas řekl Hněvkovský, ukázav ke hradu českých králů:

„Až tam teď uvidíme korunovaci! Až tam náš král pojede v slavném průvodu! . . .“

Když se pak brali na Malé Straně opodál hlavní, vojenské stráže, Věk ukázal na barrieru, o niž byly pušky opřeny a podél níž voják stráží přecházel.

„Podívej se," pravil Věk, „tady je ještě mádlo červenobílé, ale na Staroměstském rynku, na stráži, už je černožluté. Včera jsem si všiml."

„Ale na hradě, na stráži, všecko naše, české barvy. No, teď už je snad nechají."

Všimli si jich schválně, když došli na hrad, ale pak jejich pozornost upoutána něčím jiným, a to na třetím dvoře, kde spatřili panské kočáry, šlechticův i prelátův. Z povozů těch nejvíce je zajímal zasklený, nádherný kočár tažený čtyřmi krásnými hnědáky v řemení bohatě kovaném. Před nimi brali se dva běhouni v červených premovaných fracích, po stranách kočáru dva hajduci, chlapi jako hora. Na kozlíku s rudou, aksamitovou pokryvkou, se zlatými třásněmi seděl kočí v bělostné vlásence s copem, v zadu na prkně stáli dva lokajové.

Hněvkovský znal ten povoz a poznal také pána v něm sedícího.

„To je kníže Lobkovic [1]), nejvyšší maršálek."

A jen dořekl, už potahoval Věka za rukáv a rychle, jako nedočkavě dodal:

„Pojď, pojď, tamhle budeme líp vidět."

A prodíral se rychle lidmi, kteří tu stáli ve skupinách větších nebo menších, ke vchodu do Vladislavského sálu. Věk za ním. Dostali se dosti blízko, až po samu granátnickou čestnou stráž. Kočár za kočárem, každý s premovanými lokaji v zadu, s kočím na ozdobném kozlíku zvolna předjížděly. Lokajové před vchodem seskakovali, dvířka otvírali, premovaný vrátný v paruce s lesklou holí v ruce klaněl se pánům, kteří vstupovali do předsíně Vladislavova sálu, aby jím prošli do sněmovní síně. Hněvkovský některé znal, jiné znali lidé v nejbližší skupině, také vyhlížející. Tak uviděl Věk nejvyššího purkrabí hraběte z Rotenhahnu i nejvyššího sudí hraběte Prokopa Lažanského. Před ním přijel mladý hrabě, na nějž Hněvkovský ukazuje horlivě také vykládal, to že je mladý Nostic, Fridrich, ten že ostře mluví pro stará naše práva, jak v expedici povídali, a toho že učili Pelcl, Šaler a Dobrovský. Pojednou vystoupil z kočáru taženého vysokými vraníky kněz v slavnostní sutaně a v pláštíku.

„To je křižovnický generál!" povídali vedle.

Hned za ním přijelo několik kočárů s deputovanými města Prahy a královských měst; v jich čele vstupoval do síně Pražský purkmistr. A zase přijížděly šlechtické povozy i kněžské, a Věk slyšel jmena domácí, cizí . . . Černín, Dobřenský, Macneven, Hennet, Voračický, Cavriani, Vratislav, Kinský, Pachta, Buquoy, Kolovrat . .. .

Starý hrad královský, do nedávna tichý a opuštěný, záhubě jen jen ušedší [2]), oživl ruchem, jenž ohlašoval ještě větší lesk a slávu.

A pod ohromnou klenbou mistra Beneše brali se hladce oholení pánové, napudrovaní, v toupetu, ve fracích vysokých, podivných límců, do starobylé sněmovní síně, kdež bradatí předkové v aksamitových sukních nejednou jednali o věcech vážných ano osudných pro všecku obec českého království. Nyní tam jednali změnční jejich potomci i cizinců

---

[1]) August.
[2]) Měl za cís. Josefa v kasárny býti proměněn.

potomci, všichni za jedno, na obhájení svých stavovských práv i českého státu [1]), dlouho zanedbávaných i zkracovaných.

Hněvkovský maje na mysli, co prve u profesora Vydry byl slyšel, hleděl teď na panstvo a deputované potěšen, ano s nadšením a živě pak, když odcházeli, vypravoval Věkovi, jak před týdnem stavové sněm držeti počali, a že při té slavnosti směli býti i jiní, Kramerius že také byl.

„A vidíš, tu bylo vidět, že tu jsme, že není možná nás pominout, že my jsme v tomhle království byli první. První komisař [2]), tajná rada nějaká, promluvil nejprve česky, když začínali, a přečetl s kathedry [3]) královský reskript a postuláta také nejprve česky a nejvyšší purkrabí mu také napřed česky odpověděl, a pak německy. Ale co nemluvíš?! Co zas —"

„Myslím na panstvo, jak teď jeli —"

„Zase nějaké ale?"

„Ano, ale to první, co jsem prve nedořekl."

V tom se Věk zastavil, pohleděl příteli do očí a pravil:

„Vzpomněl jsem si, víš, jak jsme čítali Rousseaua, jak jsme o něm mluvili, a jak jsme spolu v Kanálce překládali Voltairovo veršování o svobodě?"

Připomenul tím Hněvkovskému dobu, kdy oba ve filosofii, nadšení přednáškami svobodomyslného profesora Meissnera, pilně se zabývali francouzskou literaturou.

„Prosím tě, co —" ptal se Hněvkovský divě se.

Věk však nedada se rušiti, mluvil dále:

„A teď si také vzpomeň, jak je teď ve Francouzích, jak tam šlechta a vysoké duchovenstvo svá privilegia —"

„Chceš také revoluci?!" A Hněvkovský se zasmál.

„Ne, ale vzpomněl jsem si hned dole, to bylo to mé ale, jak jsme vycházeli od Vydry. Víš, co řekl, že chtějí stavové, aby bylo *všecko* jako dřív? Hned jsem si vzpomněl, jak u nás doma, když přišly noviny, že císař umřel, jak to občinkovalo. Ke mně do krámu přicházeli známí sedláci a jiní lidé ze vsí, a každý, jak teď bude, že mají strach, že bude zase robota jako dřív, však že už na Opočně na zámku páni v kanceláři se smáli, teď že zas ti hřbeti — A justiciárové že nebudou, že je zkasírují."

„Eh jdi, to není možná!" vpadl mu Hněvkovský živě do řeči. „A ostatně, brachu, kdo se topí, chytne ruku každého. A my nechcem utonout. A stavové," a ukázal k Vladislavovu sálu, „víš, co Vydra povídal, že chtějí náš jazyk zase do škol a do úřadů. To je teď to nejhlavnější. Já myslím, že to jejich vynasnažování lhostejným a lenivým našincům k podpalu poslouží a zarazí všechny zhloupělé a urputníky. Ti teď přestanou myslit a mluvit, že český jazyk v Čechách už dlouho

[1]) Čeští stavové ve svém podání cís. Leopoldovi II. r. 1790 mluví přímo o českém státu.

[2]) Byli tři, zástupcové královi, obyčejně tajní radové.

[3]) Stojí na pravo od trůnu v staré sněmovní síni.

obydlí mít nebude. A my sami jako ostnem ponuknuti ještě s větším chtíčem a úsilím se vynasnažíme ve vlastenecké práci. Co, ty pochybovači?"

Věk místo odpovědi mu stiskl ruku.

XI.

O milostných úkladech.

Pozdě odpoledne ubíral se Prokop Šedivý do české expedice. Šel podat Krameriovi zprávu, jak dnes dopoledne pochodil s vyprovázením a co se sběhlo s tou mladou Maternovou. Věděl, že Kramerius o tom rád uslyší, již také proto, že bude moci sám také podati zprávu, a to své nejmilejší Vefince, které o mladé šlechtičně byl pověděl a která se o ni zajímala. Šedivý se nadál, že touto dobou nebude mít Kramerius hostí. Ale měl. Jak Šedivý dvéře otevřel, slyšel šavli zarachotit, a nežli zavřel a než ode dveří povystoupil a na levo pokročil, kde hloub u zdi stál psací stůl a před ním pult, pronesl někdo jadrným hlasem:

„To mně kamarád psal, že nejen německé knihy z normálních škol dali od kata spálit, ale také německé, krátké kalhoty na šibenici veřejně zavěsili. Slyšejí? Haha! Ale to jsou Uhři!"

Tu rázem hlas utichl, a šavle zase zarachotila, jak se důstojník rychle obrátil; spozorovalť, že někdo vstoupil. A již také řeč obrátil. Neznalť Šedivého. Začal jako by nic německy o knihách, aby mu tedy ty, co si vybral, byly poslány do domu švagrova, barona Henneta, a škoda že si jich nemůže vzít více, v ležení však že by byla s nimi potíž. Kramerius, jsa krátkozraký, mhouřil oči, jak zahledl vstupujícího; poznav ho, usmál se a důvěrně ho vítal. Ale již se také chytil poznámky důstojníkovy o ležení, poněvadž hned pomyslil na své noviny. Otázal se důstojníka, dobrého třicátníka, prostřední postavy, ramenatého, mocné hlavy a ostrých rysů (byl to Jeník rytíř z Bratřic, vracející se od přítele své rodiny, majora Materny z Květnice), půjdeli zase k Plzeňskému tmu neboli regimentu, a co že tak náhle.

„Všichni oficíři, co tu jsme na dovolení, dostali jsme poručení v tu chvíli k armádě odjeti. Také pakáž pana polního maršálka Laudona již z Vídně odjela."

„Dolů, na turecké hranice, prosím, pane barone?"

„Ne, všecko k slezským hranicím. Do čtrnácti dnů vytáhne vám z Prahy skoro všecko vojsko. Pět patalionů granatýrů již zítra. Prušáci se již za Náchodem zasekávají."

„A jak svobodná polská obec, prosím? Slyším, že se k rakouskému dvoru naklonila. Také jsem to již v známost uvedl, a s potěšením, protože polská obec, sestra našeho českého království, Poláci, naši slovenští bratři —"

„A daj' pokoj!" a nadporučík mávl rukou a pohrdlivě se zasmál. „Pěkní bratři! Už jsou zas s pruským dvorem alianc. Dají si od pruského krále věšet bulíky na nos. Ten je do čisté bryndy zavede."

„A dole, pane barone, s Turkem —“ ptal se zkoumavě Kramerius.

„A to již je jisto. Jeho Milost náš mocnář už poslal tureckému dvoru zprávu o svém dosednutí na trůn českého království i uherského. A spolu také to, že jako věrný allirovaný s ruským dvorem povede válku proti tureckému dvoru. Kurýr už s tím jel do Konstantinopole.“

„To nejsou veselé noviny, pane barone. Dost by bylo té vojny s Turkem. Ta s Pruskem, ta by nám mohla třeba pokazit, nač se tolik těšíme —“

„Nač?“

„Na korunovaci. Doufámeť —“

„A nic se nebojej'. My Prušáka jim sem nepustíme. A korunovace, ta myslím bude. Slyšímť, že gardy mají už zase ten řád jako dřív.“ A jako by si vzpomněl, rychle dodal: „To vědí, že česká garda předchází uherskou?“

„Vida, to jsem —“

„To proto, že ze samých vysloužilých oficírů pozůstává. Škoda, že tu také nebudu.“ V tom začal zase po německu o knihách, o zaslání, pak se zeptal na Pelcla, bývali tu, a již podával Krameriovi ruku, maje se k odchodu. Šedivý, jenž dosud stál opodál, hluboce se uklonil, jak důstojník šel kolem. Ten jen zlehka poděkoval. Kramerius vyprovodil hosta až ke dveřím. Vrátil se pak za pult patrně spokojen a návštěvou zvláště potěšen. Také hned o odešlém začal, kdo je, a že se znají od Neuberků, Jeník že tam často chodíval, dokud byl v Praze, a již hned když byl u jezovitův.

„U jezovitův?!“ divil se Šedivý.

„V Svatovácslavském semináři[1]), ale,“ dodal Kramerius s úsměvem, „ten se jim nevyvedl. Jeť jejich největší odpůrce. Já ho jednou slyšel, jak o nich mluvil, a na ně dorážel, že vedli lid v skopovou hloupost a nevědomost, a ještě víc —“

„A k nám se hlásí —“

„Hlásí, a jak! To má od Neuberků, od nebožtíka starého pána, a sám je také ze zachovalého rodu, matka byla Malovcova z Malovic, a z českého kraje. Na Táborsku mají panstvíčko. To bude dědit. Nu, ale jak ty, povídej, vzpomněl jsem kolikrát, jak ta tvá šlechtična.“

„Ó ta již nebude má,“ žertem odpovídal Šedivý. A jal se vypravovati, co se dnes dopoledne sběhlo a jak se dočekal Vaváka a P. Vrby.

„Kramerius se tu ještě staví. Teď odpoledne chtěl ještě dopravit truhlu panny či slečny Maternové nahoru. Starý baron se asi podiví, až ji uvidí, jako tu malovanou, venkovskou truhlu.“

„Jak děvče?“

„A s celou kuráží. Povídali Vavák i páter, že se divili, jak směle sedla ke klavíru a jak jistě zpívala. To vím sám, a má krásný hlas.“

„A co P. Vrba, je rád?“

---

[1]) Vychovací ten ústav býval v dominikánské ulici, v domě nynější německé techniky.

„I nebyl tak tuze spokojen. Nelíbilo se mu, že starý baron neměl nikde ani jediného svatého obrazu, a také tak prý ze všeho cítil, že ten starý oficír je nějak frajmaurstvím načichlý. A to ho také mrzelo, že se na stará kolena parádí a líčí.“

Kramerius se zasmál a Šedivý usmívaje se dodal:

„Ale pod inspekcí bude.“

„Maternová?“

„Povídal P. Vrba, že se tam ob čas podívá, ať si ho třeba pan baron tuze rád neviděl. Ostatně ho baron pozval.“

„Kdy by tebe tak pozval!“ škádlil Kramerius. „Líbila se ti tolik . . .“

„Líbila, a líbí. Škoda jí je. Ostatně, kdo ví, jak tam dlouho bude. A kdy by tam zůstala! Proto bych ji mohl vidět a s ní mluvit.“

„Hleďme, hleďme, a jak bys —“

„A to je má tajnost.“ A mladý spisovatel se zasmál.

Tou dobou F. Věk osaměl. Hněvkovský mu odešel a to, když se vrátili z Hradčan. Odešel mu proto, že měl hodinu, které vynechati nechtěl a nemohl. Poněvadž se také doma ještě pro nějakou knihu musel zastaviti, nepřijal ani Věkova pozvání, aby s ním poobědval. Prve však, nežli odešel, zastavil se, jak přešli kamenným mostem, u křižovníků oznámit Heldovi, kde na něj bude krajan čekat, když sám byl také s Věkem vyjednal, že se dnes ještě sejdou.

Věk nešel od křižovníků daleko. V jezovitské ulici [1]) u červeného raka se zastavil, aby tu poobědval a počkal na Helda, jenž vzkázal, že přijde, že na hodinku bude mít pokdy. Věk usedl u stolku poblíže okna. Byl v jedné ze znamenitějších hospod, kde se scházeli, jak viděl, vybraní hosté. Také to bylo na tom patrno, že tu dávali k talířům též ubrousek, v jiných hospodách dosti vzácnou věc. V takovém „nobl“ hostinci byl po prvé. Jako student nemíval na takovou útratu. Na oběd se těšil. Byl dost ušlý a hladov a také počítal na kuchyň předního hostince. Jedno, ač se toho mohl najisto nadíti, ho zarazilo. Všude kolem samý německý hovor, nikde ani slova českého. Bylo mu z toho až nevolno. Jak tak, sedě dosti přikrčen sám u postranního stolku, zrakem těkal po hostech s pudrovanými vlásenkami i vlasy s vukličkami pečlivě upravenými, s bělostnými kadrličkami u rukou a na prsou, v kabátech zelených, hnědých, modrých i červených, stanula před ním sklepnice v bílém čepečku a v bílé zástěře a s kapsářem, a ptala se ho po německu, co poroučí.

„Oběd,“ odvětil Věk bez rozmýšlení po česku.

Když děvče se na něj udiveně podívalo a pak si ho změřilo, (oblek jeho byl velmi slušný, ale ne přece velkoměstského střihu), zarděl se bezděky, a když se ho děvče poznovu německy ptalo, chceli oběd, přikyvl jen hlavou. Kolem roznášeli jídla, jeho však jako by neviděli. Trvalo to chvíli, nežli mu přinesli polévku a příbor — bez ubrousku. Ohledl se. Kolem všude, ani na jediném stole nescházelo to vinutí.

„Aha, venkovský sprosťáku!“ řekl si v duchu se zlostným posměškem. „A proč mluvíš česky?“

---

[1]) Nynější Velká Karlova.

Prve ho ta holčice zarazila. Nyní se dohřál. Napadlo mu, aby hned odešel, ale v tom si vzpomněl na Helda. Zůstal, ale poručil si, aby mu přinesli ubrousek. Jedl, jedl, ale hrubě nedbal co. A ještě po jídle nenabyl klidné mysli. Dokud býval v Praze, v klášteře, i pak, když byl na filosofii, valně o váze a poměrech mateřského jazyka neuvažoval. Bylť příliš sám sebou zabrán: hudbou a pak svou láskou. Od té doby se však mnoho změnilo. Národní jeho vědomí se za ta dvě léta utužilo. Dříve byl jen vlasteneckého citu plný, nadšený, nyní více uvažoval. Vedly ho k tomu nejen věk, samota, nýbrž i z části jeho praktické povolání. Proto, když teď do Prahy přijel z krajiny ryze české, padlo mu ponížení mateřského jazyka tím více do očí. Co od včerejška přehledl a přeslechl, to ho jen srážело v jeho radosti a těšení, s jakým se na cestu vydával.

Ale s červeným rakem nebylo ještě konec. Přišel totiž Held, a jak k Věkovi došel, oslovil ho bezděky, po Pražském zvyku v takových místnostech, německy.

„Ah, jen mluvte česky, pane krajane!“ ozval se Věk, nemoha přemoci svého pohnutí. Held se zarazil, a tím více, když se kolem počali po nich ohlížeti.

Ohlíželi se i pak po nich a hleděli za nimi a sem tam s úsměškem, zvláště když odcházeli, a Věk i Held dobře zaslechli od jednoho stolu posměšně pronesené:

„Flaštencen.“

„Tady se musí každý utvrdit,“ pravil Věk Heldovi, když vyšli ven, „kdo jen jiskru v sobě má.“

Z hostince zamířili rovnou cestou k Janu Zelenkovi, hotoviteli pian. Held ho Věkovi doporučil jako nejlepšího v tom oboru. Živý dojem, vzbuzený u červeného raka, ve Věkovi hned neutuchl. Ještě cestou mluvil rozhorleně o tom, co se mu za oběda přihodilo. Ale, jak Held začal o klavíru, o hudbě, o Praupnerovi, mírnil se, a zapomněl pak docela, když u Zelenky vybíral a zkoušel nástroje. Chtěl šetřiti, chtěl jen lacinější klavír koupit; jeden však (byl na tenkých, rovných nohách kulatých, pěkně vykládaný) uvábil ho svým výborným zvukem. Hudebnická vášeň nabyla vrchu nad kupeckou rozvahou. A maminka jistě nic neřekne; ostatně není třeba, aby jí povídal celou sumu, jež by se jí zajisté zdála velikou. Koupil tedy, zvláště když Held tu volbu schvaloval. Potěšen, že je majetníkem tak výborného nástroje, že bude stát v jeho sedničce, vyšel z dílny. Held ho na kus ještě vyprovodil; hovořili teď ovšem jenom o hudbě.

Věk vypravoval o svém Pražském muzikantství a neopomenul především povědět, že mluvil s Mozartem, že má od něho dvacetník na památku (jak druhý Mozartův dvacetník utratil, neřekl) i to, že účinkoval při prvém představení Dona Juana. Held, vášnivý ctitel Mozartův, slavného mistra neznal. Proto dychtivě naslouchal vypravování venkovského kupce, jejž to patrně těšilo. Věk připletl jiné ještě vzpomínky, jak byl choralistou, jak se seznal s Praupnerem, jak plakal, když po prvé slyšel u sv. Jindřicha hrát na varhany Kuchaře, Jana, a jak číhával u sv. Víta, před kostelem, aby zahledl slavného kontra-

punktistu Koželuha. [1]) O tom však, jak sám komponoval, se nepochlubil, a jen to vyznal, že se chtěl hudbě zcela oddati, a jak litoval, jak těžko nesl, že nemohl, nesměl, ale on, Held, že tak jistě učiní.

Ten se smutně usmál a řekl:

„Ne, chci být doktorem. Budu studovat medicinu.“

„A proč?!“ žasl Věk.

„Muzika chleba nedá, nebo málo. A mám matku a sestry.“

Věk dobře rozuměl mladému krajanu i jeho oběti. Prostá ta odpověď, prostě vyřčená, ho dojala, a když pak Held se zastavil, že musí domů trochu se cvičit, neboť byl na večer pozván do Neuberkova paláce, aby vypomohl při hudební zábavě, kterou rytíř Neuberk chystal sezvané společnosti, tiskl Věk upřímně krajanovi ruku a bez fráse pověděl, že se těší, že se ještě, nežli odjede, uvidí. Jsa tak naladěn, usmyslil si, že navštíví Praupnera, regenta chori u P. Marie Sněžné, než vzpomněl si, že snad v hostinci bude nějaká zpráva od Thama; alespoň včera Paula povídala, že ráno asi Tham vzkáže, kde by se mohli sejíti, nepřijdeli sám.

První podomek měl skutečně pro Věka psaní, a ne jedno, nýbrž dvě. Jedno přišlo prý ráno, hned jak mladý pán odešel, druhé později. To první bylo od Thama. Projevoval ve stručném listu potěšení nad tím, že Věk přijel, a zároveň lítost, že on sám nemůže za ním přijíti, že je silně zaměstnán v divadle. Večer tedy že bude čekat na Věka, jistě že půjde do divadla, když včera nebyl, a sice u portálu, a ostatní že se tedy ujedná. List byl psán srdečně, a Věka potěšil. Ale nad druhým se zamyslil. Už adresa ho překvapila, písmo její. Bylo totéž jako na cedulíčkách, které doma choval ve schránce s Mozartovým dvacetníkem jako vzácnou památku. Dychtivě rozbalil list a podíval se na podpis. Paula! Nemýlil se.

Zvala ve jmenu své maminky pana kmotříčka na svačinu, na dnes, a prosila ho, aby mamince radost nekazil, aby k nim přišel, že budou pak moci jíti zrovna do divadla. Zarazil se, a hned mu napadlo, proč dvojí list. Ale to se asi později rozhodli, a Tham o tom patrně ví, neboť píšou, že půjdou do divadla.

V tom už utkvěl jeho zrak na posledním řádku:

„A já již nebudu také taková jako včera, tak mrzutá. Těším se, že přijdete.“

Bezděky se podíval na hodinky. Shledal, že již je skoro pozdě. A s Hněvkovským si dal slovo v české expedici! Váhal, četl zase list, vlastně se díval na poznámku Paulinu; pak přece napsal omluvný lístek Hněvkovskému, oznamuje mu, že bude večer v divadle, že se tam sejde s Thamem, aby, můželi, také přišel.

Věk ubíraje se do Řetězové ulice uvažoval jen o své návštěvě. Vlastně myslil na Paulu, na její poznámku, nejsa si vědom, že těch několik slov ještě dost mocně účinkovalo. Na starou paní také vzpomněl. ta že si pospíšila, a jakou to má zrovna vášeň strojit hostem. A na Bettinu, ta že bude jistě doma. Ale Tham také, a tak bude volněji.

---

[1]) Jana.

A co Paula myslí tou poznámkou, že nebude jako včera? Co to tedy bylo včera? Křivdil jí snad?

Nevstupoval s myslí docela klidnou do schodů k bytu Thamovu. Jak vešel do prvního pokoje, uvítal ho radostný výkřik paní Butteauové. Byla v bělostném čepečku, nějak vystrojená, s krajkovým šátkem na prsou. Nechavši pečiva, jež na talíř rovnala, vítala pana kmotříčka, že je hodný, že přišel, a že již myslila, že nepřijde. To již byli u dveří do druhého pokoje; ty se v ten okamžik prudce otevřely, a F. Věk stál tváří v tvář mladé dívce, štíhlé, tenké jako vosa, ale vábného poprsí. Kolem čela a líce splývaly jí pudrované vlasy, samá kadeř, s růžovou pentlí přes temeno. Účes ten jí slušel, jakož i kvítkovaný živůtek krátkých po loket rukávů, slušně vystřižený.

Jak rychle otevřela a jak chtěla mu vstříc vyběhnouti, div že do něho nevrazila. Oba překvapeni náhle stanuli, tak jak těsně proti sobě stáli. Věka ovanula jako dechem příjemná vůně. Živé, -jiskrné, tmavé oči plné ohně se na něj smály, viděl pěkné, bílé hrdlo i část vábné šíje. A také toho překvapení! Bettina! Kdo by pomyslil! Sotva ji poznal.

Ona se dříve vzpamatovala, ač, jak se podobalo, byla také nějak zmatena. Uvítala ho velmi srdečně, ač vážněji, jak by byl Věk ani nečekal. Zavedla ho ke stolu, kdež si ho matka s dcerou zasedly. Jak jen zběžně kolem pohledl, poznal, že je v pokoji dosti chudě zařízeném, všecko urovnáno, a lože pod květovanými nebesy, jež včera volně viděl, že je pozakryto zelenavou španělskou stěnou. Hledě na Bettinu nemohl stajiti, jak se změnila. Naposled ji viděl v Králikách, tenkrát asi šestnáctiletou, hubené, ubledlé tváře, tenkého nosu, v chatrném šátku, divadelně přehozeném, vytáhlou, skoro přihnutou, jako rychle vyhnaný klas. Teď po dvou letech děvče pružné postavy, půvabného poprsí, ušlechtilého nosu a živých očí . . . Poklona byla sama sebou dána. O Králikách se však nezmínil.

Když šel sem, na Bettinu se netěšil ani dost málo, a bylo by mu milejší bývalo, by jí doma nezastal. Ale překvapila ho. Švižné děvče vzbudilo v mladém muži, jenž už tak dávno nebyl ve společnosti mladých dám, příjemný dojem, jemuž se bezděky podal. Dojem ten byl tím živější, že se ho vůbec nenadál. A jak hovořili, poznal, že Bettina zůstala čiperná, živá, ale po její prostořekosti a rozmazlenosti nezbylo ani památky.

Litovala, že nebyla včera večer doma, a v tom už paní Butteauová omluvila Paulu, že jen na chvilku odešla, že ani nechtěla odejít, ale když pan kmotříček nepřicházel . . . že však se vrátí co nevidět, a Tham (o tom odpovídala na Věkův dotaz) že dosud nepřišel ze zkoušky. Za chvilku již sama sebe omlouvala, že musí do kuchyně, dokládajíc s úsměvem, to že dnes už jinak nebude, než jako bývalo v Řeznické ulici. A skutečně se tak podobalo. Paní Butteauová odešla, a z kuchyně hned po té ozvalo se skřípání mlýnka a zavanula pronikavá vůně čerstvě mleté kávy.

A F. Věk byl sám, jako tenkrát býval s Lotkou nebo Paulou, teď s Bettinou; avšak se zcela jinou Bettinou.

To, že Paula odešla, ho zamrzelo. Bettina se však přičinila, aby zůstal dobré míry. Švitořila a již přinesla také z prádelníku skleničky a víno i zákusky. Nalila, a když podávala s úsměvem (měla zdravé, bílé zuby), všiml si Věk její pěkné ručky, a když pozvedla kalíšek, aby mu přiťukla na zdraví, utkvěl na něm její pohled tak upřímně, že musel na okamžik se jí do očí zadívati.

A již opět sedla proti němu, volně opřela o stůl ruce, od lokte obnažené, nachýlila se nenuceně tak, že bezděky její poprsí přišlo do plnějšího světla, i část bělostné šíje prosvítající z vystřiženého živůtku a krajkovým jeho lemem. To bylo vše tak nestrojeně volné, i jak seděla i jak švatlala, hledíc mu do očí. Vypravovala sama, o divadle i o hudební společnosti či akademii appellačního rady šl. Kanky (tituly uváděla Bettina vždycky německy), kamž byla včera zvána, a bývá zvána, a již se zase sama dotazovala, místem s roztomilou naivností, jmenovitě na venkovský život. A zase již pobízela; a jak podávala přes stůl nachýlena (bylo při tom dobře vidět její pružnou postavu vábných kontur) talíř s cukrovím, dotkla se maně Věkovy ruky, a on vybíraje si, vybíral nevěda poněkud dlouho.

Z kuchyně bylo slyšeti drnčení šálků a misek i zvuk lžiček kladených na misky. Ale paní Butteauová kávy nenesla. F. Věk ani netušil, že dvakráte se připlížila z kuchyňky do předního pokoje ku přivřeným dveřím a že nahnuvši se skulinou jej i Bettinu pozorovala. Věkovi však začalo už býti nápadno, že Paula nejde. Chvíli čekal, pak se zamlčel, ale tu Bettina sama vzpomněla, co že se Paula tak dlouho zdržela. Bylo to právě v čas, neboť počínal už nedůvěřovati; upokojil se pak, když Bettina odběhla k oknu se podívat. Čekal, ohlásíli, že již Paula jde; zraky jeho však tkvěly na mladé herečce, jež bokem k němu obrácena, majíc dlaň nad očima, vyhlížela do ulice. Stála tak chvilku, až pojednou vykřikla, že Paula jde, alespoň že myslí, že to je Paula. Mladý kupec pospíšil k oknu, Bettina mu ukazovala směrem k Dominikánské ulici. Stála těsně vedle něho a jak se nachýlili, aby lépe viděli, zavadila o jeho rameno . . . Paula však zmizela záhy jejich zrakům. Uchýlila se na chodník těsně k domům. Ulice byla již ve stínu, i v pokoji se ukládaly stíny. Nebe však, jasné a modré, zářilo v posledním světle. Bettina vzpřímivši se pohleděla k ozářeným nebesům a vzpomněla, jak je teď na jaře venku pod sluncem, jak už brzo stromy pokvetou, jak se Věk bude mít, a to že by bylo také její takhle v létě na venkově, kdy se může i večer seděti v zahradě.

V tom stará paní se přihrnula s koflíčky na kávu, všecka zardělá, ale zářících očí. Bettina vzala jí náčiní, rozestavila je hbitě, pak chvátala do kuchyně, vyzvavši maminku, aby zůstala, že toho má již dost. Paní Butteauová zůstala, chválíc Bettinu, jaká je hodná, jak jí přes to, že má s divadlem dost, doma pomáhá, že je taková domácí, hospodářská, to že Lotty — — Tu se zarazila. Pak dodavši, že Lotty taková nebyla, začala o něčem jiném. Věk rozuměl, že se přeřekla, že nechtěla o Lottince mluvit, jakož si již prve všiml, že také Bettina se o sestře ani slovem nezmínila. A byl tomu rád.

V tom zaslechl v předním pokoji Paulin hlas; vešla pak, už bez klobouku, v tmavých šatech, jak byla včera, přibledlá, ale klidná, s úsměvem na rtech. Věka uvítala velmi srdečně omlouvajíc se, že se zdržela, že musela čekati — kde, neřekla. Paní Butteauová zatím už odešla zase do kuchyně.

„Alespoň, že mohla Bettina být dnes doma," pravila Paula. „A co jste jí říkal? Změnila se, neníli pravda? A hodná je," dodala živě. „Co tatínek umřel, žije jen pro maminku. Však ta chudáček něco zkusila."

Věk z těch slov vřele pronesených vycítil, že i Paula je matce neméně oddána. Tím si vzpomněl na Thama a také se na něj optal. Očima Paulinýma jako by se stín mihl.

„Teď asi nepřijde," řekla, „až v divadle se s ním sejdeme."

Věk byl by rád o příteli začal a toho se dotkl, o čem s Paulou včera mluvil. Ale v tom už paní Butteauová s Bettinou přinášely konvice kávy a smetany i pečivo. Věk musel usednouti, a to proti staré paní. V pravo měl Paulu, v levo Bettinu, jež nalévala a podávala. Stará paní byla zase velmi spokojena. Připomenula Věkovi, aby si nemyslil, že je tímto všechno odbyto; včera že ho pozvali na celé odpůldne, tohle že jest jenom tak, před divadlem.

Byla pak řeč o dnešním kuse, z čehož došlo na operu. Bettina mínila, že pan Věk ji teď hodně užije, když tak dávno žádné neslyšel, že si přidá nějaký den. Když se vymlouval na obchod, že musí domů, že je maminka sama, zažertovala paní Butteauová, že pan kmotříček také pro něco jiného asi pospíchá, že ho srdce táhne. Věk se na ten žertovný ale úmyslný dotaz dost horlivě a pravdivě bránil, že ne, že není ani pomyšlení. Při tom se však nepodíval ani na Paulu ani na Bettinu.

A zase došlo na divadlo, na všelijaké klepy o herečkách a zpěvácích, o hudbě, o hudebnících. Věk si již dávno takto nepohovořil. Bylo mu to příjemno, zvláště v Paulině společnosti. A Bettina, jež na pobízení matčino podávala zákusky i nalévala, nikterak mu nepřekážela. Líce se jí od hovoru i od kávy živěji rdělo, oči se jen leskly. Slušelo jí to.

Tak míjela chvíle za chvílí, až se pokojem uložil hustější stín. Bettina první vstala, připomínajíc, že bude čas do divadla, a omluvila mile sebe i maminku, že se půjdou přistrojit, že se již těší, ona i maminka, ta že již nebyla dávno v divadle, ale když je tak milý host . . . Odešly do předního pokojíka. Paula také vstala, chystajíc se za nimi.

Po všechnu tu dobu, co za stolem seděli, nezažertovala, nezasmála se nahlas jako Bettina; ale zdála se klidnou, a její tváří kmitl se nejednou úsměv, když Bettina zažertovala. Opravdu nebyla jako včera, jak v lístku slíbila. Teď hledíc za sestrou řekla:

„Ta se těší."

Řekla to s úsměvem, ale ne bez tichého postesknutí a skoro se závistí.

V tom ji paní Butteauová volala. Věk osamév stanul u okna. Zamyslil se. O Thamovi se ani nezmínili. Ale o nebožtíku starém,

o otci také ne. Vedle bylo slyšeti hlas staré paní, spokojený, skoro veselý, pak i krátký Bettinin popěvek.

„Jen sobě! Jen okamžiku!“ připadlo Věkovi.

V tom si povšiml malého stolku v rohu u okna a několika knížek na něm. Bral je a díval se v zásvitu u okna na titulní listy. Spiess . . . Spiess . . . samý Spiess a Kotzebue. Ani jedna česká. Mladého horlivce to netěšilo. A Tham . . . Ráno nemohl, to psal sám; teď po celé odpoledne nebyl doma. Snad ani neví, že on, Věk, je tu! Nad tím se zarazil. A nevíli o tom Tham, nač jej zvaly? Z pouhé náklonnosti? Maně mu připadla Lotka, a jak kdysi paní Butteauová mu ji chystala. A teď? Cítil, jak mu krev vjela do obličeje. Bettina?! Co pomýšlejí? Mají ho za tak . . . A Paula! Ta by v tom také byla? Ta by byla s matkou a sestrou za jedno? To snad přece ne! —

V tom se otevřely dvéře, a z vedlejšího pokoje vešla paní Butteauová na cestu přistrojena, a za ní Paula. Posléze Bettina vběhla v kloboučku, jenž jí roztomile slušel. Věk se dost nutil, ale pro první chvíle byly na něm patrny účinky jeho přemýšlení.

Čím více se paní Butteauová a Bettina namáhaly, aby ho zabavily, tím méně byl jim za to vděčen. Nechalť dnes všeho a šel na tu jejich svačinu k vůli Paule, že ho ona pozvala, i také proto, že se nadál, že se přesvědčí, jak je s ní a s Thamem. A ona nebyla ani doma, a když přišla, nemohl s ní vážněji ani promluviti. Pořád byli okolo nich, pak ji stará paní hned zavolala, a teď, cestou do divadla zas. A ona byla dle všeho s nimi za jedno. O Thamovi se ani nezmínila. Jen maminka, jen Bettina, ty jenom!

U divadla bylo živo a hlučno. Paní Butteauová vyslovila obavu, že snad ani lístků nedostanou. Bettina se však zasmála a mínila, tak že by se jinam podívali. Ale Věk lístky přinesl, do přízemí, někam do prostřed. Vešli. Všude plno, všude skoro již všecko zasednuto. Všecko divadlo, dole i nahoře zvučelo směsí hlasů, slitých v jeden šum. Na Věka dolehl jako příval. A rozlehlá prostora, vysokého stropu, plná maleb, světla, spousta hlav dole, v ložích, na balkonech, na galeriích, všecko to zvláštní ovzduší, jež ho jako studenta vždy rozrušovalo, vábilo, táhlo, a jež mu teď tak vzácno bylo, účinkovaly na jeho mysl, bez toho pohnutou, tím mocněji.

Bral se k sedadlu toho okamžiku vzrušen a také ne bez ostychu. Vždycky býval tam nahoře, na posledních místech, dnes po prvé se bral k sedadlům dole, a s dámami. Lidé se po nich ohlíželi, hleděli na ně. Bettina šla napřed, ta je vedla, ta jim byla patronem místo — něho. Cítil, jak je venkovanem, dost neohrabaným. Ale to mu neušlo, jak Bettina děkovala na několik pozdravů, velmi živě, s úsměvem, a to mladým modním panáčkům. Také jeho si prohlíželi, a Věkovi se zdálo, že se dva z nich na sebe podívali a nějak se ušklíbli.

V tom dosedl. Bettina v pravo, paní Butteauová v levo, a vedle ní Paula. Zase!

Bettina jako když rybu do vody hodí. Doma byla živá, ale teď bylo znáti, že se jí tu teprve volně dýchá. Oči měla všude, leckam i mžikem její úsměv zaletěl, a přece si jen svého mladého souseda hleděla. Ale toho to již tak netěšilo jako prve u nich v bytu, kdy

neměl ještě žádného důmnění. Teď byl nějak zamlklý a sám na sebe se mrzel, že ho mají mezi sebou jako venkovského strýčka . . . A Paula přestala i s matkou mluvit a hledí zamyšleně před se. Zapomněla na něj docela, jako by ani v sousedství neseděl. Cítil, že za ta dvě léta i to její přátelství vybledlo . . .

V orkestru zahráli. To ho vytrhlo z myšlení. Sem tam, jak hudba začala, pánové smekli, ale dost ještě zůstalo na hlavách klobouků třírohých i vyšších moderních, jež vedle mnohých vysokých účesů dámských dost vadily u volném pohlížení. Předehra, Věk jí neznal, byla pěkná, lehčího rázu, ale půvabná. Mladý kupec poslouchal pozorně, a s ním Bettina. Při jednom místě, bylo solo na housle, a znělo lichotně, milostně, jako serenada, usmála se na Věka, víčka přivírajíc a povzdechla, to že je krásné. Zavadila při tom svou nožkou o jeho nohu, a když předehra doznívala, zavadila zas, ba na chvilku spočinula její noha na jeho střevíci jako by na podlaze, a přitiskla . . .

Opona vzcházela do výše. Tu tam ještě smekali, jiní nechali na hlavě. Hra začala. Hráli nějakou veselohru. Věk z celku měl málo. Nepřišel v náležité náladě a v divadle jí nenabyl. Častěji se podíval úkosem na levo. Paní Butteauová, jež ho tu zcela Bettině přenechala, přehlížela nejvíce dámy kolem, a zvláště po šlechtických ložích těkaly její zraky. Pak i Tham vystoupil v nevelké úloze nějakého staršího pána. Věk ho vídal v českých představeních, kde měl vždycky přední úlohy. Živě si ho jmenovitě pamatoval jako Ctirada v jeho to vlastním kuse, „Vlasta a Šárka nebo dívčí boj u Prahy.“ Tenkráte se mu neobyčejně líbil. Teď cítil, že je to jiný herec, slabší . . .

(Pokračování.)

Z nových básní Aug. E. Mužíka.

Jitřní stopy.

Vždy s ranním úsvitem, kdy den se ze sna křísí,
kdy první paprslek k nám z východní plá dáli,
kdy rosné krůpěje na těžkých klasech visí
jak zrna kadidla, jež ve chrámech se pálí,

A úsměv nejistý, jenž jitrem dosud není,
jen jeho nadějí, již nebem probleskává,
kdos živý obchází ta pole, plná snění,
a sledy na stvolech své stopy zanechává.

To božská noha jest, jež nikdy neumdlívá,
ať kolem vřavy ryk se valí v černém toku,
toť kroků zázračných je stopa věčně živá,
jež obchází ten svět již dva tisíce roků.

Kdo poznal Poutníka, jej přijal s duší čistou?
Od lidí nepřijat a vyhnán s proklínáním
on říši nabízel jim lásky, míru jistou,
a oni s kletbami jen hrozili sem za ním.

A žili v záští dál a u porobě kruté,
ve strachu budoucna a v studu minulosti,
dál vlekli okovy z běd, temna, klamů skuté,
a řekli: „Není tu, kdo zničení nás sprostí!“

A v poli tichounce se klasy ukláněly
na svaté žehnání, v chléb zrajíce té zemi.
‚To On, náš světlý Pán, toť Bůh náš!‘ v slasti děly,
kdy srdce kamenná a rtové byli němi.

A celá krajina se svatou bázní třese,
a jak ten Poutník zas se k další cestě vzchopí,
kýs šepot pokorný se před ním v dáli nese,
a klasy shýbají se, líbají ty stopy.

Mléčná dráha.

Když utrhla jsi hvězdu jednu,
ó ruko boží ohromná,
zas mizíš v modrém neprůhlednu,
být nechceš zmaru přítomná.

Ta hvězda padá s rodné výše
a kam, to neví nikdo z nás,
a v její prázdné místo tiše
se jiná hvězda tlačí zas.

Ta žije, kvete v kráse ladné,
kde staré hvězdy život stál.
Ať jedna hvězda s nebe spadne,
však mléčná dráha plane dál!

Topol.

Jsem jak ten topol prostý,
jenž z českých vyrost niv.
Mráz, vichr míval hosty,
i vesny smavý div.

Ryl v rodnou půdu kořen
tak pevně, hluboko,
a čelem svým byl vznořen
zas k nebi vysoko.

A tak v něm obé tkvělo:
klid země, mračen vír.
Nes hrdě v bouři čelo,
a měl přec božský mír.

Přál ptákům hnízdo v listí
a poutníku dal stín,
a v mrazu nenávisti
dal dříví v krbu klín.

A až mne osud schvátí,
já nechci v prachu spát.
Chci dříví v oheň dáti
a topor v pádný mlat.

Kéž ještě z duše mojí
se lid můj zahřeje,
a čestnou ze mne zbrojí
své splní naděje!

O nápravě naší měny.

Napsal
dr. Albín Bráf.

II. Hlavní úkoly nápravy.

idéli jsme, kterak vláda od r. 1848 několikrát se pokoušela upraviti poměry do té míry, aby mohla se zrušiti nesměnitelnost bankovek a stenčiti oběh papírových peněz. Mělo se to ovšem státi na základě měny stříbrné a bylo by se podařilo snadno, kdy by stát býval finančně zdráv. Potud byl tedy úkol nápravy v podstatě pouze finanční, a proto i zásadně dosti jednoduchý. Na pouhý problém finanční obmezovala se také po válce německo-francouzské náprava měny ve Francii i poslední z evropských náprav, italská. V obojím případě zůstalo se při platném kovovém základě měny, směnitelnost na čas zastavená jen se obnovila, když odklizen nadbytek papírových peněz, nahrazen byv kovovými. Od uvedených případů rozeznává se nynější rakouský tím, že běží zároveň o změnu ve volbě kovu měnového. Úkol jest tudíž spletitější, neboť kromě otázky finanční řeší se při něm i předůležité otázky národohospodářské. Zvláštní poměry, jež nastaly ve výrobě, spotřebě, trhu a mezinárodním proudění drahých kovů, dokonce pak úkazy, jež zavládly u nás následkem zastaveného ražení stříbra pro soukromé zákazníky, vysvětlují dostatečně, proč stala se připravovaná rakouská náprava měny i po stránce národohospodářské jedním z nejzajímavějších mezi problémy toho druhu, jež řešeny byly v našem století v Evropě vůbec. Kdy by se byl v skutku v době před rokem 1870 podařil záměr zjednati na základě zachované měny stříbrné

pořádek ve stavu měny, stáli bychom nyní nepochybně přece před potřebou změniti svou soustavu měnovou následkem katastrofy blíže již vypsané, jež stihla stříbro. I tak slučují se nám nyní v jedno oba úkoly, jež by jinak byly vznikly každý o sobě v době různé. V tom spočívá spletitost nynějšího pokusu a jeho zvýšená zajímavost.

Bylo již dříve krátce naznačeno, že r. 1867 rozhodující činitelé rakouští pojali myšlenku spojiti odstranění měny papírové s přechodem ku měně zlaté. Úmysl ten zřejmě vyjádřen v předběžné úmluvě rakousko-francouzské z r. 1867, nabyl podoby veřejnoprávně výraznější v čl. XII. rakousko-uherské obchodní a celní smlouvy, kdež výslovně jako budoucí měna označena zlatá. Avšak od úmyslu ke skutku bylo daleko. Příčina jest na snadě. Finance rakouské i uherské nedospěly za celé desítiletí po r. 1870 do stavu spořádaného, nedovedše se zhostiti deficitu. A dokud ten nebyl zažehnán, hrozil každému rozhodnému kroku osud nezdařeného pokusu z r. 1858. Ale odborné písemnictví, sjezdy národohospodářské a politické časopisectvo udržovaly otázku úpravy valutové neustále na denním pořádku i v době, kdy bez ohledu na finanční naši nezralost k řešení díla tak velikého nemalá spotřeba zlata pro přechod k měně zlaté v Německu a ve státech skandinavských sama již nutila k odkladu. Nebylo by nezajímavo stopovati mínění a návrhy v té době pronášené a hájené, třeba čas zatím uplynulý nechal jim pouze hodnotu historickou. Než svedlo by nás to příliš daleko od cíle vytčeného. To aspoň zasluhuje býti zaznamenáno, že v té době ještě obhájci měny stříbrné měli vážné slovo, jež ve veřejném mínění potkávalo se s ohlasem nepodcenitelným. Historie stříbra a jeho ceny za posledních deset let hlasy jejich ponenáhlu utlumila. Poddali se ve svých úsudcích logice fakt.

Zatím uskutečňovaly se dvě základní podmínky, které jediné dopouštějí provesti úpravu valutovou s dostatečnou pravděpodobností úspěchu. Přese všecky náklady, kteréž politický stav evropský ukládal říši, podařilo se v posledních desíti letech zažehnati v hospodářství obou polovic její chronický schodek a povznesti úvěr státní na stupeň od počátku let čtyřicátých nebývalý. Při tom podařilo se naší správě finanční nastřádati značné hotovosti pokladniční tím, že skutečný výsledek příjmu z daní byl zpravidla značnější nežli rozpočteno, tak že koncem roku 1890 činily dotčené hotovosti státních pokladen přes 100 mil. zl. Ale i v zahraničném obchodě utvrdil se příznivý vývoj bilance. Kdežto v letech 1870—1874 cena přívozu do říše rakousko-uherské převyšovala cenu vývozu průměrem o 120 milionů zlatých ročně, dostavil se od r. 1874 přebytek na straně vývozu, jehož roční průměr činil v letech 1875—1879 80 mil., v letech 1880—1884 již $96._7$ mil., a dostoupl v pětiletí následujícím na 150 mil. zl., v roce 1890 činil $160._7$ mil. zl. a byl roku 1891 ještě značnější.

Proč skutečnosti právě řečené — odstranění finančního schodku a zlepšená bilance zahraničného obchodu zbožím — jsou pro otázku úpravy měny tak závažny, snadno pochopiti. Veliká část potřebného při ní množství drahokovu může se opatřiti jen pomocí zápůjčky. Máli pak kov býti udržen v zemi, nesmí v zahraničném obchodu a státním hospodářství panovati poměry, které by vedly ku pravidelnému odplý-

vání kovu ze země. Pokud však jest nutno k úhradě ustavičných schodků uzavírati stále znova zápůjčky a dovolávati se v tom směru i úvěru zahraničného, množí se pravidelná potřeba platů úrokových do ciziny, jež valutovou zápůjčkou vzroste; tím již úspěch díla se ohrožuje, a to zvláště v říši již měrou tak velikou naproti cizině zadlužené, jako jest naše. Proto nedostačí nám přihlížeti pouze k tomu, zdali a jakou měrou je bilance našeho přívozu a vývozu zboží příznivа. Nevyhnutelno jest v účet vzíti i všecky platy, jež povinni jsme pravidelně konati cizině v podobě úroků a dividend z domácích cenných papírů, jež jsou v rukou cizinců, ovšem též všecky platy, jež z podobných příčin zase do země jdou, byť byly u nás poměrně neznačné. Teprve když srovnání všech těch sum dá výsledek příznivý, zabezpečující spíše příchod drahého kovu do země, než opak, když tedy t. zv. *mezinárodní bilance platební* jest příznivа a podává jisté záruky trvalosti, lze bez ostychu přikročiti k dílu.

Není ovšem úkolem snadným zjistiti spolehlivě, jakou měrou jest mezinárodní bilance naše příznivа. Bilanci zahraničného obchodu zbožím zjišťují s jistou alespoň správností statistické záznamy o vývozu a přívozu. Hůře má se s otázkou, jakou měrou jsme povinni cizině k platům úrokovým a dividendovým. Oporou jsou tu jen záznamy rozličných pokladen, jež tyto platy konají užívajíce k účelu tomu prostřednictví jistých výplatních pokladen za hranicemi, zejmena u vynikajících bankéřských firem. Podrobné výkazy o tom ovšem nepodávají se veskrz veřejnosti. Člen Vídeňské ankety měnové, Pražský profesor Sax, obtížný tento výpočet s jistou přibližnou pravděpodobností provedl, vzav zároveň v úvahu i příjem rakouských drah železných pocházející z vývozu zboží do ciziny a z průvozu cizího zboží zeměmi zdejšími, příjem z návštěvy cizinců (zejmena v Alpských zemích dosti značný) a jiné menší položky. Výsledek výpočtů těch, znalci přítomnými v některých maličkostech poopravený, ukázal, že bilance příslušná vykazuje roční passivum asi 150 mil. zl. a roční aktivum asi 25 mil., tak že zbývá passivní saldo, t. j. čistá roční naše povinnost 125 mil. zl. Položíli se tato suma proti přebytku vývozu sumou 160 mil. zl., zbude aktivní saldo 35 mil. zl., jehož trvalost závisí arci na tom, že se nám podaří průměrný přebytek vývozu sobě udržeti. Povážlivý stav vznikl by ovšem teprve, kdy by se průměrný přebytek vývozu po delší řadu nejbližších let snížil tak, že by nevyvážil saldo našich závazků z cenných papírů naproti cizině, čehož vzhledem k vývoji posledních roků důvodná obava není.

Jsouce tedy k nastávajícímu velikému národohospodářskému dílu finančně připraveny, dohodly se vlády rakouská a uherská o prvních rozhodných krocích. Dohodnutí vzájemné bylo nutno. Nenáležejí sice záležitosti měny a peněz i oběživa papírového ke společným záležitostem říšským, ale byly zákonem ze dne 21. prosince 1867 č. 146 ř. z. zařáděny mezi ony, jež občasnými dohodnutími společnými upravují se dle stejných zásad. Usjednocení jest ale potřebí při nápravě měny nejenom o volbě nové měny kovové a soustavy mincovní, nýbrž též o způsobu, jak naložiti státovkami a jaké změny zavesti ve stanovách banky rakousko-uherské, konečně o poměru, jakým se rozdělí náklady s úpravou

měny spojené mezi obě polovice. Bylo tedy hojně látky ke společným stykům a jednáním pro obě vlády, zejmena pro oba finanční ministry, šťastnou náhodou muže nad míru schopné. Svolání anket znaleckých do Vídně a Pešti, ač mělo úkol informativní a oba předsedající ministři dle toho se zachovali, přece ze spůsobu, jakým byly otázky dány [1]) a jakým upraven byl materiál členům anket dodaný,[2]) dalo již tušiti hlavní obrysy celého ujednaného plánu. Ač odpovědi na předložené otázky v nejedné podrobnosti dosti se rozcházely, v jednom směru panoval souhlas mnohem větší, nežli se vůbec předpokládalo, totiž v zásadě, že nové upravení měny má se státi na základě zlata.

Při této kardinální otázce nové úpravy měnové chceme se tedy poněkud zdržeti. Náprava měny naší *na základě zlata* dá se provesti buď zavedením čisté měny zlaté anebo ještě jiným spůsobem, který se obecně naznačuje názvem dvojité měny neúplné.

Vyložíme tedy čtenáři nejprve význam těchto slov. Pravímeli o nějakém státě, že má měnu zlatou — nebo, jak se nyní opatrně říká, ryzí měnu zlatou — znamená to, že jeho *kurantními mincemi měnovými jsou výhradně mince zlaté.* Stříbro slouží pouze pro mince drobné a jest ovšem patrno, že měrou značnou, neboť drahocennost zlata nedopouští, aby se z něho razily peníze na obnosy příliš malé, bylyť by jinak příliš nepohodlny pro nepatrný objem. Vzorem státu s měnou zlatou jest Velká Britanie. Základní její mince je sovereign (1 libr. šterl. = 20 shillingů po 12 pencích), jenž obsahuje $7._{322385}$ gr. ryzího zlata a jest legován poměrem $916^2/_3 : 83^1/_3$ čili 11 : 1. Ze zlata razí se ještě mince o $^1/_2$, 2 a 5 sovereignech dle téhož pravidla. Ze stříbra razí se drobné, a to v kusech po 5, $2^1/_2$, 2 a 1 sh., pak po 6, 4, 3, 2 a 1 pencích (legované dle poměru 925 : 75), a platí zákonná povinnost bráti drobné do 2 lib. šterl. Ježto obsah ryzího stříbra v šillingu činí $5._{23}$ gr., vyplývá z toho, že poměr hodnoty stříbra a zlata zde za základ vzatý jest $1 : 14._{28}$, z čehož zároveň vysvítá, oč se skutečný obsah v drobných mincích oněch odchyluje od hodnoty, kterou dle zákona representují.

Jinak má se věc ve Francii a ve státech, jež mají měnu s ní stejně upravenou (od r. 1865 Belgie, Italie a Švýcary, k nimž r. 1868 přistoupilo Řecko). Ve Francii zavedena byla zákonem z 28. března r. 1803 tak zvaná *měna dvojitá* (bimetallistická), jejíž podstata záleží

---

[1]) Otázky zněly: 1. Jaká měna má býti za základ vzata při upravení valuty? 2. Přijmeli se měna zlatá, má se připustiti kontingentovaný oběh kurantní mince stříbrné, a do jaké výše? 3. Bylo by lze připustiti jistý oběh státních poukázek pokladničných každé chvíle za kurantní minci směnitelných, bez nuceného oběhu, a za jakých výminek? 4. Které zásady měly by býti vodítkem při převodu nynějšího zlatníku na zlato? 5. Jakou mincovní jednotku sluší voliti?

[2]) Členům ankety dodány tyto materiálie: Statistische Tabellen zur Währungsfrage der österr.-ung. Monarchie (str. 441 folio), Denkschrift über den Gang der Währungsfrage seit dem J. 1867 (18 str. fol.), Denkschrift über d. Papiergeldwesen der österr.-ung. Mon. (52 str. fol.). K tomu něm. překlad tabel uherské anketě předložených. — Jednání ankety vydána pod titulem Stenographische Protokolle über die von 8. bis 17. März 1892 abgehaltenen Sitzungen der nach Wien einberufenen Währungs-Enquete-Commission (str. 298).

v tom, že razí se dle určitého poměru hodnot za základ vzatého *kurantní mince z obojího kovu, jež obojí mají vlastnost měny* a tedy zejmena neobmezenou platnost jako zákonné platidlo dle vůle dlužníkovy. I razí se z 1 kg. ryzího zlata $3444^{4}/_{9}$ franků v kusech po 100, 50, 20, 10 a 5 francích [1]) a z 1 kg. ryzího stříbra $222^{2}/_{9}$ franku v kusech po 5 francích, tak že váha ryzího stříbra v pětifranku činí $22._{5}$ gr. (hrubá 25 gr.). Původně razily se mince o 2 a 1 franku také jako kurantní, od r. 1866 z příčiny, kterou ihned poznáme, razí se tyto a kromě nich ještě kusy po 50 a 20 centimech jen jako drobné (váha ryzího stříbra ve 2franku $8._{35}$ gr. místo 9 gr.). Jak z čísel uvedených vyplývá, byl tedy za základ ražení *kurantních* mincí měnových vzat poměr ceny stříbra ke zlatu $1 : 15^{1}/_{2}$, váha ryzího stříbra ve stříbrném pětifranku jest $15^{1}/_{2}$krát větší než váha ryzího zlata v pětifranku zlatém. Ve skutečnosti se na trhu poměr ten neudržel, stříbro až do polovice našeho století bylo o něco lacinější, zejmena byl v desítiletí 1821 až 1830 poměr na trhu průměrem $1 : 15^{8}/_{10}$, od 1831 do 1841 průměrem $1 : 15^{3}/_{4}$ a v desítiletí následujícím zase $1 : 15^{8}/_{10}$. I pozorovalo se v té době, že oběh mincí zlatých se stenčoval, zlato proudilo ze země a stříbro do ní. Neboť vyvezlli kdo na př. zlatých mincí obsahujících 10 kg. zlata, obdržel za ně na trhu 158 kg. stříbra, ale již ze 155 kg. razila mu mincovna zrovna tolik franků. mnoholi franků ve zlatě byl vyvezl a po srážce nákladu za dopravu, roztavení a ražení zbyl mu z přebývajících 3 kg. jistý zisk, pro který právě tu operaci provedl. Po r. 1851, když náhle mocné byly vzrostly výtěžky zlata a počal se na trhu účinek jejich pocítovati, obrátila se věc v opak; byloť odtud až do r. 1868 možno za méně než $15^{1}/_{2}$ kg. stříbra obdržeti 1 kg. zlata. A tu zase stříbro tratilo se z oběhu, ražení stříbrného kurantu pohybovalo se v úzkých mezích, a zlatých mincí raženy sumy nezvykle veliké, totiž za čas od 1851—1869 za více než $6^{1}/_{2}$ miliardy franků, kdežto stříbrných kurantních ani ne za půl miliardy. Odplývání stříbra způsobovalo v obecném drobném obchodě citelnou nesnáz, protože ztrácel tento své nejdůležitější běžné mince, dvoufrank a frank, až roku 1866 odpomohlo se ražením jich dle čísla lehčího.

Podivuhodný výsledek, zračící se v číslech uvedených, dostavil se s přesností takřka mechanickou, ačkoliv odchylka trhového poměru hodnoty obou kovů od toho, dle něhož se ve Francii razilo, nebyla značná. V l. 1854 a 1859 byla cena zlata průměrem nejnižší, a tu byla relace na trhu $1 : 15._{22}$. Teprve rokem 1870 nastal rozhodný obrat, neboť obrátil se zase z příčin již v prvém článku našem naznačených trhový poměr v neprospěch stříbra; v letech 1872 a 1873 nebyla žádná mince zlatá více ražena, za to již r. 1874 stříbrného kurantu za 154 miliony franků. Stříbro připlývalo valem k mincovně, a proto že by tou dobou byla Francie rychle pozbyla zlata svého do Německa, prováděvšího tehdy svůj přechod ke měně zlaté, zastaveno od r. 1878 všecko ražení stříbrné mince kurantní. Od té doby panuje

[1]) Ryzí váha zlata v dvacetifranku, jak už výše jsme udali, činí $5._{806}$ gr. Legovány jsou mince kurantní zlaté i stříbrné poměrem 9 : 1, tak že se razí z 1 kg. zlata mincovního (čítajíc v to i přísadu) 3100 franků a z 1 kg. stříbra mincovního 200 franků.

ve Francii poměr, jejž naznačujeme *dvojitou měnou neúplnou* čili dle tamního názvosloví „kulhavou“ (étalon boiteux). Až do prostředku let šedesátých posuzovány zjevy, jež jsme právě vylíčili, s jistou doktrinářskou jednostranností. Dovozovalo se, že se žádná dvojitá měna vlastně udržeti nedá, ježto vždy v zemi nabude vrchu jen kov naproti zákonné její relaci na trhu lacinější; že bimetallismus jest zásadně nesprávný, jelikož stát nemá moci, aby poměr hodnoty obou kovů mohl diktovati. Rád opakoval se argument, že obecné měřítko cen musí býti jedno, tu ale že jsou dvě, a že věc má se tak, jako by stát zavedl pro míru délky dvojí nestejně veliký loket a p. Argument ten nebyl správný, neboť jakmile odchýlí se skutečná relace hodnot obou kovů od zákonné, stane se obecným měřidlem cen kov v zemi převládající. Je tu tedy jen jedno měřítko cen, ale dvojí platidlo, arci dlužník dává přednost kovu na trhu poměrně lacinějšímu, a druhý, pokud bývá zejmena pro zahraničné závazky, často je na spekulaci hledán, dostává ažio. Již již nabývaly argumenty výše pověděné v nauce i veřejném mínění převahy a uprostřed let šedesátých klonily se mysli k výhradní měně zlaté. Tu dostalo se měně dvojité geniální obrany L. Wolowským, který objasnil veliký *význam, jejž může míti právě měna dvojitá pro zachování větší stálosti* ve vzájemném průměru hodnot obou kovů. Dějiny samy podaly důkaz. Tak obávali se i vynikající národní hospodáři tehdejšího velikého vzrostu výroby zlata, že prorokovali žlutému kovu nedohledný úpadek ceny — a on nenastal. Proč? Protože ihned, jak dostavila se odchylka trhové relace od ražební, jež dopouštěla přívoz zlata do Francie a vývoz stříbra ven (šelť tehdy hlavně na Východ), povstala z jedné strany poptávka po zlatě — tedy po kovu klesajícím v ceně — a z druhé nabídka stříbra, jehož cena stoupala; i zadrženo klesání z jedné, stoupání z druhé. Samočinně dostavují se tedy tendence udržující kolísání skutečného poměru hodnot obou kovů v úzkých mezích kolem relace oné, jež za základ položena ražení peněz ve státě s měnou dvojitou. Vytčeno tím tedy jaksi světohospodářské poslání měny dvojité, jež jest na prospěch obecný. Arci již Wolowski uznal, že účinek takový dostaviti se může pouze, jeli území dvojité měny dosti veliké a hospodářsky silné, aby mohlo pojmouti množství kovu potřebné k vyvození účinku toho. Samozřejmo jest, že může vůbec vzejíti účinek ten jediné, pokud ve státě (nebo státech) s měnou dvojitou platí *volné ražení pro oba kovy.* Úvahy ty způsobily sice, že Francie zůstala se státy, od r. 1865 s ní v jednotu mincovní sloučené, při své dosavadní soustavě, ale v literatuře a obecném mínění evropském zjednaly si teprve půdy, když stříbro stále větším množstvím dobývané, z mincovních soustav vyháněné propadlo netušenému úpadku ceny. V samotném Německu povstali bimetallismu obranci, jako Schaeffle, A. Wagner, O. Arendt a jiní, kteří přimlouvali se za zavedení jeho smlouvou mezinárodní neli všech států vzdělaných, alespoň velikého počtu států hospodářsky mocných. Bylo pozdě. Mezinárodní konference a rozličné ankety za tou příčinou několikráte svolané [1]) nedodělaly se uspokojivého vý-

[1]) První mezinárodní sjezd ku pozvání presidenta Unie severoamerické konal se v létě r. 1878 v Paříži, druhý svolaný severoamerickou Unií a Francií v r. 1881 rovněž v Paříži; třetí, jenž se měl dle usnesení druhého konati

sledku. Státové latinského spolku mincovního podrželi sice svou měnu dvojitou, ale zastavivše ražení stříbra, nemohou pomocí jí vykonávati žádný vliv již na větší stálost trhové relace zlata a stříbra. Děkujíce šťastné konstellaci z let padesátých a šedesátých za své veliké bohatství na zlato, mají v něm nejen převládající oběživo,[1]) nýbrž i panující měřítko cen, tak že stříbrná jejich mince kurantní — pětifrank — ač svou vnitřní hodnotou, to jest cenou svého kovového obsahu, stojí níže nežli pětifrank zlatý, přece v obchodě udržuje se na stejné hodnotě s ním; obmezené a na ten čas nezvětšitelné množství jeho udržuje jeho nominální hodnotu vysoko nad vnitřní.[2]) To jest pravé jádro t. zv. dvojité měny neúplné; panující mince měnová z kovu cennějšího udržuje na výši své hodnoty měnovou minci z druhého kovu, co do obsahu méně cennou, podobně jako mince drobná, jsouc v oběh uvedena jen množstvím přiměřeně obmezeným, dostává hodnotu od své (skoro bychom řekli „nadřízené") mince kurantní.

Táž příčina, která uvedla Francii na dráhy neúplné měny dvojité, zamezila i Německu úplné provedení zlaté měny. Podle zákonů ze 4. prosince 1871 a 9. července 1873 ustanoveno totiž zavesti v celé říši ryzí měnu zlatou na místě dosavadní stříbrné, a to tak, že raženo z 1 kg. ryzího zlata 2790 marek v kusech po 20, 10 a 5, legovaných poměrem 9 : 1. Drobné ze stříbra upraveny jsou v kusech po 5, 2, 1 marce, pak po 50 a 20 fenicích tak, že razí se jich za 200 marek z kilogr. ryzího stříbra. Relace za základ vzatá jest tedy: 1 : 13.$_{95}$.[3]) Před tím raženy ve státech německých stříbrné měnové mince dle čísla dvojího, dle t. zv. 30tolarového (30 kusů z 1 celní libry stříbra) a 52$^1/_2$zlatového, jež panovalo v jižních státech. Když šlo o přechod ke zlaté měně a usneseno nepřipojiti se k soustavě frankové, nýbrž provesti jej na základě zvláštní domácí jednotky mincovní — menší než dosavadní, — zvolena za takovou jednotka zlata rovnající se hodnotou svou třetině dosavadního tolaru. Tržní relace zlata a stříbra té doby byla okolo 1 : 15$^1/_2$, i ustanovena dle toho váha zlata nové jednotky.[4]) Volba relace pro účely toho přechodu

---

r. 1882, více již se nesešel. Za to byla r. 1887 dosazena v Anglii zvláštní královská komise ku prozkoumání otázky měnové. Roku 1890 konala se konference amerických států ve Washingtoně, jež r. 1891 znova svolána, ale bez výsledku se rozešla. Hlavní obsah jednání těch konferencí podán ve výše uvedené Denkschrift über den Gang der Währungsfrage.

[1]) Dle Ottomara Haupta nalézalo se r. 1891 ve Francii v bance 1126 mil. fr. ve zlatě, 1240 mil. fr. ve stříbře; v oběhu 2600 mil. fr. ve zlatě, 1960 mil. fr. ve stříbře, kromě drobných stříbrných, jež činí 300 mil. fr.

[2]) Výjimku činí Italie, jež vybřednuvši teprve před 10 lety z měny papírové v nynější své neblahé finanční a národohospodářské situaci má nedostatek zlata a mince z něho mají ažio.

[3]) Za tehdejší trhové relace zlata a stříbra, od 1 : 15$^1/_2$ ještě jen málo odchylné, znamenalo to odchylku skutečného obsahu kovu v drobných od representované jimi hodnoty asi o 10%, při nynější tržní relaci (1 : 23$^1/_2$) arci ta odchylka je už velmi značna, činí bezmála 40% ! Kromě drobných ze stříbra razí se další z niklu a mědi.

[4]) Váha ryzího stříbra v tolaru činila 16.$_{666}$ gr., třetina tedy 5.$_{555}$; dělíme-li tu sumu 15$^1/_2$, dostaneme váhu nové zlaté jednotky, marky, totiž 0.$_{3584}$ gramu.

měnového byla tehda poměrně jednoducha, mohlať se státi na základě *tržní* relace, a protože té doby ještě relace ta valně nekolísala, nebylo závady říditi se dle toho stavem, který v době jednání o zákon mincovní právě panoval (relace momentová). Pro nás, jak uvidíme, nebyla volba relace pro přechod tak snadna.

Však jest tu ještě jiný moment pro nás zajímavý. Při každé změně měny musejí, ježto záměna starých mincí za nové nedá se provesti okamžikem, na nějaký čas přechodný i staré mince, jež se berou z oběhu, i nové, jež do něho přicházejí, obíhati vedle sebe jako měna, musí tedy pro čas přechodu platiti měna dvojitá, arci neúplná, ježto ražení mincí měny staré jest již vyloučeno. Tak ovšem bylo i v Německu. Stříbrné peníze měny jihoněmecké vzaty byly sice z oběhu rychle, ale déle ještě obíhal tolar v hodnotě 3 marek; to mělo býti jen stavem přechodním až do úplného prodeje stříbra z mincí postupně z oběhu vzatých. Ale záměr ten se neuskutečnil, protože prodeje stříbra následkem náhlého klesání jeho ceny byly spojeny s velikými ztrátami. Proto byly konečně od r. 1879 zastaveny, a dvojitá měna neúplná trvá tedy nyní i v Německu dále. [1]) Tolar, kurantní mince staré měny sdílí osud stříbrného pětifranku francouzského, cirkuluje v hodnotě 3 marek, povznášen jsa hodnotou mince zlaté v oběhu převládající

Vyložiti poměry tyto zdálo se nám nutným proto, že podávají nám jistou obdobu se zjevy, se kterými potkáme se i při nastávajícím nám přetvoření měny domácí.

Laskavý čtenář nabyl asi z výkladů dosavadních přesvědčení, že pro nastávající nápravu naší měny byla vyloučena dvě rozhodnutí povahou věci samé, totiž rozhodnutí pro zachování pouhé měny stříbrné a rozhodnutí pro úplnou měnu dvojitou. Zachovati měnu stříbrnou bylo by bývalo sice nejjednodušší; bylo by dostačilo vzíti z oběhu státovky a nahraditi je stříbrem, jež by se bylo snadno opatřilo, ale bylo by to vším spíše než nápravou, neboť při nynější kolísavosti ceny stříbra nebyla by měna naše o nic lepší, nežli bývalá papírová. Nad to by ale touž chvílí byl náš stříbrný zlatý, udržovaný dosud — jak jsme viděli — následkem obmezeného ražení na vyšší hodnotě, nežli má kov v něm obsažený, poklesl na hodnotu svou kovovou, což by bylo sice všem dlužníkům velmi ulehčilo, ale jen na ujmu jiných, a bylo by zároveň zasadilo strašlivou ránu státnímu našemu úvěru.

Ale i dvojitá měna úplná, o níž jsme již řekli, že předpokládá volné ražení mincí z obou kovů, jest povahou věci vyloučena. Kdy by se zavedla na základě nynější domácí hodnoty našeho stříbrného zlatého, tedy asi dle relace 1 : 18 nebo 1 : 19, byly by ihned otevřeny brány mohutnému přívalu stříbra, jež na trhu jest mnohem lacinější (1 : 23 $^1/_2$), ježto však Rakousko-Uhersko nemůže ho pojmouti více nežli za několik set milionů zlatých, měli bychom za krátko také jen výhradnou měnu stříbrnou se všemi důsledky již naznačenými.

[1]) Nynější německá zásoba domácích mincí zlatých v obehu a v bankách převyšuje 2 miliardy marek (k tomu cizích u banky říšské za 240 m.); stříbrných tolarů v cirkulaci jest nejvýše za 500 mil. marek, bez pochyby však jen 410—450 mil. m.

To jest věc, která nemůže nejasnou býti ani nejprostší logice. Zbyla tedy jen buď *ryzí měna zlatá*, nebo poměr podobný, jako jest na ten čas v Německu neb ve Francii, *dvojitá měna neúplná*, tedy sice dominující měna zlatá ale s jistou sumou dosavadních našich stříbrných zlatníků, *trvale* ponechanou v oběhu jako platidlo zákonné. Přímluvčích za takové rozhodnutí nescházelo. Také mínění obou vlád přichýlilo se k této eventualitě, jak nasvědčovala již druhá z otázek předložených v březnu anketě měnové. Otázka zněla: Máli se pro případ přijetí zlaté měny připustiti kontingentovaný oběh stříbrné mince kurantní a do jaké výše? Není pochyby, že *zásadně* správnější jest rozřešení ve prospěch pouhé měny zlaté, tak že by dvojitá měna neúplná jen pro ten čas zůstala, jehož jest třeba do úplného stažení mincí stříbrných a naplnění oběhu zlatými.

Ježto však i v případě přijetí dvojité měny neúplné má býti kovem měnu ovládajícím a ráz rozhodný jí dávajícím mince zlatá, ježto ona má býti panujícím měřítkem cen — tedy záhodno bude nejprve zodpověděti si otázku, která více než všecky jiné a s velikými odchylkami mínění byla veřejně projednávána, totiž otázku, jak má býti ustanoven poměr hodnoty, na jehož základě by se provedl přechod od dosavadních našich peněz stříbrných k novým penězům zlatým. Jest to úkol v skutku dosti choulostivý, poněvadž na něm závisí především, provedeli se přechod bez újmy pro četné hmotné zájmy. Každý zajisté, kdo žije ve státě, jenž zavesti chce „nové peníze,“ ptá se především, neutrpíli ztrátu na svém jmění peněžním, na svých pohledávkách; kdo má určitý stálý příjem, kdo je odkázán na výdělek rukou svých, táže se, budeli to, co místo peněz dosavadních dostane, míti stejnou cenu, budeli moci za to stejně mnoho koupiti; a tak podobně rozumují všickni a mají plné právo o to se starati. Když jsme přecházeli r. 1858 od bývalé t. zv. měny konvenční k nynější měně t. zv. rakouské, byla věc dosti snadna. Zůstalo se při téže měně, měně stříbrné, pouze číslo mincovní se změnilo, na místě starých konvenčních zlatých, jež měly obsah $11._{69}$ gr. ryzího stříbra, stouply nové s obsahem $11._{111}$ gr., a podle toho poměru ustanovil zákonodárce, že konvenční zlatý rovná se 1 zl. 5 kr. čísla rakouského. Kdo byl dlužen 100 zl. konv. mince, dlužoval nadále 105 zl. nových, ceny se dle toho poměru upravily, byť i ne veskrz bez citelných „zaokrouhlení,“ a věc byla hotova. Avšak nyní máme dostati minci zlatou, a zůstaneli třeba náš dosavadní stříbrný zlatník přechodně nebo trvaleji vedle ní v oběhu, on v pravdě nebude ničím jiným, nežli pouhým representantem určitého množství nového mincovního zlata. Jaké množství to bude? Představme si pro lepší pochopení, že by měla býti zavedena nová mince ze zlata, která by měla stoupnouti na místo dosavadního zlatníku stříbrného, tedy nový „zlatý ze zlata,“ co do ceny a platnosti dosavadnímu úplně rovný. I tážeme se, kolik zlata musí obsahovati, aby v skutku byl spravedlivým, stejně cenným náhradníkem dosavadního?

Věc zní jinými slovy takto: Zlato a stříbro nejsou k sobě v žádném pevném poměru ceny. Na základě jakého poměru jich ceny má býti tedy vyměřen obsah zlata v novém zlatém, aby tento v skutku byl stejně cenným jako dosavadní? Vzpomeňme si, jak to bylo v Německu.

Tehdy na trhu byl poměr stříbra ke zlatu asi 1 : 15½, podle toho byl ustanoven obsah zlata v nové jednotce (marce), jejíž tři rovnati se měly starému tolaru. Přechod stal se tedy na základě relace 1 : 15½. Na základě jaké relace tedy má se státi přechod u nás? Na trhu vzájemný poměr ceny obou kovů od těch dob valně se změnil. Když jsme roku 1870 začali raziti své t. zv. osmizlatové dukáty (= 20 frankům) mohli jsme je tak nazývati, neboť podle tehdejší tržní relace obou kovů v skutku rovnal se náš stříbrný zlatník svým obsahem osmé části zlata obsaženého ve dvacetifranku; $11._{111}$ gramu stříbra — obsah našeho stříbrného zlatníku — bylo stejné hodnoty jako $0._{7268}$ gramů zlata. To již dávno pominulo. Na trhu světovém má v okamžiku, kde toto píšeme (počátkem května) $11._{111}$ gr. stříbra cenu pouze $0._{4728}$ gr. zlata. [1]) Mohli bychom takto spravedlivě vyměřiti obsah nového zlatého ze zlata? Kdy by nebylo jiného ohledu, řekl by nám snad mnohý: vždyť nynější příliš nízký stav ceny stříbra jest jen nahodilý, před rokem, před dvěma lety byl vyšší, a proto dlužno spíše hleděti k jistému průměru. Avšak při tom by se bylo docela zapomnělo, že od r. 1879, od zastaveného svobodného ražení stříbra, cena stříbrného zlatníku našeho neřídila se více dle ceny stříbra v něm obsaženého, byla vyšší; nebylo sice nikdy po ten čas možno zaň koupiti $0._{7268}$ gr. zlata, ale vždy značně více nežli $0._{4728}$ gr. Bylali cena 20franku na burse Vídeňské 10 zl. stř., znamenalo to, že rovná se hodnota zlatníku $0._{58064}$ gramům zlata, bylali 9 zl. stř., rovnal se 1 zl. stř. $0._{6451}$ gr., bylali 9 zl. 50 kr. stř., rovnal se $0._{6112}$ gramům zlata. [2])

Průměrná cena dvacetifranku na burse Vídeňské byla v letech níže jmenovaných ve zlatých r. m. (papíru neb stříbra) tato:

1879	$9._{35}$	1881	$9._{34}$	1884	$9._{59}$	1887	$10._{01}$	1890	$9._{23}$
1880	$9._{38}$	1882	$9._{59}$	1885	$9._{88}$	1888	$9._{86}$	1891	$9._{26}$
		1883	$9._{51}$	1886	$9._{98}$	1889	$9._{48}$		

Měloli tudíž býti vypočteno množství zlata, jež má při přechodu k měně zlaté pokládáno býti za rovné cenou svou 1 zl. ve stříbře, nemohlo se to státi dle tržní ceny stříbra neraženého, nýbrž dle té ceny, za kterou bylo možno koupiti zlatý stříbra u nás a naopak, tedy dle domácího bursovního kursu zlatých mincí anebo směnek na zlato znějících. O tom v skutku takřka nebylo sporu. Mínění různila se pouze, máli se za základ vzíti průměr delší nebo kratší doby anebo kurs, jaký by byl bezprostředně před samým přechodem k nové měně. Proti posléz řečenému spůsobu dá se uvesti, že může spekulace těch, kteří by zlato k ražení nových mincí potřebné prodati chtěli, nebo kapitalistů, kteří by si přáli, aby nový zlatý ve zlatě vypadl pro ně hodně

[1]) Kdy bychom si $0._{7268}$ gr. — tedy náš dosud t. zv. zlatý ve zlatě, rozdělili na 100 částí, a takovou stou částici pojmenovali „krejcarem zlatým,“ rovnalo by se dle toho, co v textu uvedeno, dle nynější tržní relace $11._{111}$ gr. stříbra čili 100 krejcarů stříbra jen 65 krejcarům zlatým.

[2]) Podobným spůsobem můžeme si vypočísti též cenu zlatého stř. dle bursovního kursu směnek Londýnských. Kupujili na př. ve Vídni směnku na 10 lib. št. znějící, v Londýně na předložení splatnou, za 116 zl., kupuji tím pohledávku na $10 \times 7._{321385}$ gr. zlata; dělímli tento produkt 116, obdržím cenu 1 zl. stř. ve zlatě.

příznivě, na stav kursu toho účinkovati obratnými operacemi. Ostatně dá se pak moment časový, jehož kursový záznam měl by se za základ vzíti, nesnadno určiti. Vždyť musí býti podle toho obsah nových mincí určen v zákoně, zákon sám ale musí prodělati delší ústavní proceduru ve sněmovnách a jejich komisích. Proto již odporoučel se — ač o tom arci byla mínění velmi sporná [1]) — výpočet dle jistého průměru. Doba, na kterou se průměr ten měl vztahovati, nemohla býti v žádném případu delší nežli od r. 1879 až do nynějška, ač nebylo vyloučeno při tom nebezpečí, že bude se průměr doby tak dlouhé snad značně odchylovati od stavu kursu v době před samým přechodem. Vlády daly přednost průměru z celé té doby, a to tak, že za základ vzaly průměrné kursy měsíční za řečených 13 let, i dospěly k výpočtu, dle kteréhož by se průměrná cena zlatého stříbra za tu dobu rovnala 0·609672 gramům zlata. [2]) Jelikož frank zlatý obsahuje 0·29032 gr., marka německá 0·3584 gr., rovnal by se dle toho nový zlatý ve zlatě — ačli by za jednotku byl zvolen — obsahem zlata svého 2 frankům 10 centimům, nebo 1 marce 70 fenikům německým. Proto že pak 0·609672 gr. obsaženo jest v 11·111 gr. okrouhle 18krát, tedy provedl by se náš přechod ke zlaté měně na základě relace 1 : 18.

Ti, jejichž prospěchům by bylo hovělo, kdy by vypadl nový zlatý — anebo jiná jednotka mincovní, jež by se místo něho zvolila — obsažněji, nebyli tím výsledkem spokojeni, a projevy nelibosti té tlumočily zejmena nedávno některé zahraničné časopisy německé. Však naproti tomu bylo zase z jiných stran uváděno, že cena zlata bez pochyby stoupne, když bude nutno veliké sumy jeho kupovati, a že by tudíž dalším zaokrouhlením dolů měl obsah nového zlatého ve zlatě ještě býti snížen. [3]) Jest ovšem pochopitelno, že by každé ještě větší zlehčení zlatého bylo na prospěch dlužníků — ale stát nemůže překročiti spravedlivou hranici, kterou mu vytkl skutečný stav kursů. Kdy by přes ni chtěl dále ještě jíti v jednostranném prospěchu jistých tříd, nebylo by počínání takové o nic spravedlivější, nežli kdy by prostě zákonem nějakým vyřkl, že se tolik a tolik procent z každého dluhu dlužníku jednoduše odpouští. Ba tento způsob by měl aspoň výhodu přímosti naproti podloudné povaze tam toho.

Předpokládali jsme dosud pro větší snadnost výkladu o velmi důležité otázce relační, že by na místo dosavadního zlatníku stoupla jednotka mincovní stejně veliká. To ale nehovělo názoru ve veřejném

---

1) To jasně vysvitlo i ze spisův a článkův o věci jednajících i ze samých porad ankety.

2) Tak bylo lze souditi ze sestavení, jež vláda sama v materiáliích anketě předložených podala, a veřejné projevy, jež ze sestavení toho úsudky vyvozovaly, nebyly úřadně dementovány. Kurs dvacetifranku od té doby (1. polovice března letošního) stál rozhodně pod účinkem toho projevu kolísaje málo okolo 9 zl. 50 kr.

3) Hlavní tlumočník této myšlenky, profesor K. Menger, obávaje se stoupnutí ceny zlata, přimlouval se dokonce za to, aby zatím vůbec relace přechodová nebyla stanovena, nýbrž aby se tak stalo teprve, až bude potřebné zlato opatřeno. Ježto ale opatření zlata dle podobnosti ku pravdě potáhne se snad i přes více let, nemohly by se po tu dobu ani nové mince raziti.

mínění převládajícímu, jemuž zamlouvala se jednotka nižší. Vodítkem hlavním byla tu úvaha, že u nás panuje poměrně větší drahota, nežli v zemích, jež mají menší jednotku, frank nebo marku. Má se za to, že ceny zaokrouhlují se rády podle mincovní jednotky, a když tato jest vyšší, že se rády zaokrouhlí dle ní do výše.

Rozhodně neplatí podobné úvahy o cenách ve velkém. Na ně velikost jednotky mincovní už proto účinku nemá, že více méně ovládány bývají soutěží mezinárodní. Může tedy býti řeči jen o účinku na ceny v malém. Dejme tomu, že ve prospěch konsumentů provede se zaokrouhlení dle nové menší jednotky. Na čí účet, na čí újmu? Patrně na újmu obchodníka a vyrabitele v malém prodávajícího, snad i na účet dělníka, přijdeli tendence ta ku platnosti důsledně. Ostatně neběží jen o jednotku mincovní, běží o její části, hlavně o mince nejnižší. A tu je jisto, že v soustavě desetinné oblíbena bývají jistá čísla jako 5, 10. Když jsme přecházeli od konvenčního zlatého, který měl 60 kr., k novému, rozdělenému na 100, nesčíslné věci, jež byly za krejcar konvenční — za bývalý t. zv. „dobrák" — prodávány pak za 2 kr., ač jsme měli též půlkrejcar, a přejdemeli nyní na jednotku mincovní na př. půlzlatovou — ať jmenuje se koruna či jinak — jejíž stou částí bude halíř, není jisto, že bude dosavadní cena 2 kr. převedena vesměs na 4 halíře a že se spíše nezaokrouhlí na 5 halířů. Kdo si účinkem příkladu německého a francouzského přeje nižší jednotku mincovní, rozpomene se snad také, jakou důležitou úlohu má ve Francii sou (5 cent.) a v Německu pětifenik v cenách drobných. Ale nepochybně i leccos, co stojí nyní 3 kr., zaokrouhlí se také na 5 halířů. Není tedy snad bez podstaty mínění pronesené jedním ze členů ankety, že víra ve větší láci, kterou by způsobovaly menší jednotky mincovní, náleží „k národohospodářským pověrám." Pravděpodobno jest, že zavedení menší jednotky přivede nám v cenách drobných jistá zaokrouhlení „nahoru" a jiná „dolů," tak že se tím dobré i zlé účinky vyrovnají a vyváží. Není tu zjevné obecné výhody, ale také ne vážného nebezpečí, v podstatě běží méně o zásadu, jako o vyhovění populárnímu heslu. Zvolíli se ale menší jednotka, pak sluší naprosto přednost jednotce rovnající se polovici nynějšího zlatého — to bude naše příští koruna (= $0._{304836}$ gr. ryzího zlata) — jež dopouští zcela snadný převod starých peněz na nové pouhým násobením dvěma, nežli abychom se připojili k nějaké cizí jednotce. Jest pravda, společná mincovní jednotka mezinárodní má výhody, zvláště pro zahraničný obchod, cesty atd., ale ta výhoda mizí proti ohromným svízelům, v něž uvrhne na statisíce malých domácností nutnost přepočítávati staré ceny, závazky a pohledávky pomocí zlomků. Myšlenka světové mince frankové dostala zavedením markové soustavy v Německu ránu. Jest zajímavo, ale dobře pochopitelno, že v anketě valutové připojení k cizí nějaké soustavě mincovní, ani k markové, nemělo vůbec přímluvčích, jen půlzlatý jako nová jednotka byl z mnohých stran doporučen.

Jako při každém přechodu k nějaké měně nové bylo by také u nás nezbytno, aby až do té doby, nežli se oběh naplní mincí novou, zůstaly peníze nové i staré vedle sebe v užívání jako měna. Leč povstala právě otázka výše již napověděná, nedoporoučíli se ponechati jisté určité

vymezené množství dosavadní mince kurantní, především tedy stříbrných našich zlatníků, i dále *trvale* v oběhu. Nejzávažnější z důvodů, kterými podpíráno bylo přání to, čerpán byl ze skutečnosti, že máme v zemích našich značné množství své dosavadní stříbrné mince kurantní, a jest se nám rozhodnouti, co s ní. Odhady množství toho jsou ovšem při vší pečlivosti dosti pochybny. Vláda vypočetla, že celá zásoba mincovní v říši — kromě drobných — činí asi 308$^{1}/_{2}$ mil. zl., z čehož pouze 20—25% záleží ve zlatě. To by dalo sumu stříbra asi 225—240 mil. zl. Z té sumy největší část, přes 160 mil. zl., nalézá se sice v kovovém fondu banky rakousko-uherské, ale není pochyby, že v každém případě bude třeba neli všecku aspoň největší část její od banky převzíti, aby za to mohla doplniti své dosud nevalné zásoby zlata. Musiť banka pro nastávající zrušení nesměnitelnosti bankovek býti náležitě obrněna, neboť nastane jí úloha, která dosud mnoho namáhání jí nečinila, avšak v pravidelných poměrech náleží k podstatným úkolům velikých cedulových bank. Naznačili jsme již, že cedulové banky mají důležitý úkol uváděti do oběhu své bankovky měrou hovící měnivé potřebě oběžných prostředků. Ale ve státech s živými hospodářskými styky zahraničnými mají cedulové banky ještě jiný úkol předůležitý — ony jsou předními regulátory mezinárodního proudění drahých kovů. Toto proudění jest podmíněno konjunkturami zahraničného obchodu a mezinárodních operací úvěrních, často i rozličnými záludy spekulace. Banka jest povinna honorovati své bankovky kovem. Kdo potřebuje drahého kovu ku platům do ciziny, i ten, kdo chce snad jen rychle uchvátiti zisk kynoucí z okamžitých rozdílů míry úrokové doma a v cizině — každý zjednaje si potřebnou sumu bankovek může jich předložením k výplatě opatřiti si kov. Banka nemá jiného prostředku obrany nežli znesnadniti záměry podobné zvýšením své míry úrokové. Ale tím může — jeli odtok drahého kovu podmíněn okamžitým stavem mezinárodní platební bilance — vyvolati náhlé krise. Také každým zvýšením své úrokové sazby zatarasuje cestu svým bankovkám do obchodu domácího a může i z té stránky uvrci jej v kritický stav. Nalezti tedy v poměrech podobných pravou míru mezi nutnou sebeobranou a obecným zájmem národohospodářským, to jest úkol, jemuž jen vynikající národohospodářský rozhled a vybroušený obchodnický takt správců bankovních dostáti dovede. V tom směru budou požadavky na správu bankovní zvláště veliké v prvních letech platnosti nové měny, kde půjde o to, aby zlato v měnovou soustavu naši uvedené, bylo nám také zachováno. Proto bude nevyhnutelno, aby banka se zásobila zlatem měrou co největší, a k tomu cíli musí se zbýti nadbytku své zásoby stříbra. Tím důležitější tedy otázka, co s tím stříbrem počíti. I když rozhodnutí se stane pro ryzí měnu zlatou, budeme mnoho stříbra potřebovati. Viděliť jsme již, že státové s měnou zlatou vládnou velikými sumami stříbrných drobných. Bude tak i u nás, neboť naše nejmenší mince zlatá bude sotva zníti na méně než na 5 zlatých (= 10 korun). I kdy bychom tedy svůj dosavadní stříbrný zlatník docela odstranili, budeme nepochybně potřebovati minci drobnou stejnou hodnotu representující (dvojkorunu) a jinou znějící na polovic (korunu). Avšak již tu vzchází nám nesnáz. Příliš dlouho žili jsme pod vládou papírové měny, jíž všecek domácí oběh byl nasycen, abychom

hned z předu mohli spolehlivě udati, mnoholi takovéto větší drobné mince budeme potřebovati. V Německu činí oběh drobné mince stříbrné 10 marek na jednoho obyvatele (k tomu za $2^1/_2$ marky niklové a za $2^1/_2$ marky měděné); v latinské unii mincovní — kde arci obíhá pětifrank jako kurantní mince měnová počtem přehojným — připadá průměrem 6 franků drobné mince na obyvatele. I kdy bychom rozhodnouce se pro měnu zlatou ryzí a výhradnou ustanovili oběh drobných velikou sumou 5 zl. na každého obyvatele — což by dalo něco přes 200 mil. zl. — nespotřebovali bychom celou sumu stříbra výše udanou, neboť připočtemeli k ní dosavadní obíhající drobné, obdržíme 260 až 270 mil. zl. a zbude nám tedy 60—70 mil. zl. Vezmemeli 4 zl. na obyvatele, přebude dokonce 100—110 mil. zl. Prodati tento přebytek bylo by při nynějším stavu ceny stříbra na světovém trhu možno jen se ztrátou velikou, ať nic nedíme o tom, že nám ani *mravně* možno není nésti je na prodej, dokud i jiné státy, jako zejmena Německo, zdržují se jíti se svými zásobami stříbra na trh, a tím přece jen i našemu prospěchu slouží.

Z podobných úvah, a zajisté též účinkem příkladu, který poskytuje nynější stav měnových poměrů ve Francii i v Německu, povstaly u nás již před poradami Vídeňské ankety návrhy, abychom také my spokojili se tak řečenou dvojitou měnou neúplnou, tak že by v oběhu zůstaly dosavadní naše mince kurantní jako mince měnové vedle nových mincí ze zlata. Ano nescházel ani návrh, jehož původcem byl mladší, velmi nadaný spisovatel dr. Landesberger, abychom zavedli dvojitou měnu sice neúplnou, ale „stříbrem prosycenou" (silbergesättigt), při níž by zejmena bance rakousko-uherské dáno bylo na vůli vypláceti své bankovky stříbrem nebo zlatem, jako jest oprávněna banka francouzská, kteráž pak, žádáli podatel zlato, ale jeli po něm shon spekulační, vyplatí zlato jen za zvláštní prémii činící z pravidla $^4/_{10}$%. Proti tomu dalo se namítnouti, že poměry francouzské jsou naprosto jiné, nežli budou naše. Jeť Francie zemí, jež oplývá oběhem peněz, tak že mezinárodní proudění drahokovu, o němž jsme se zmínili, její zásoby zlata valně neohrožuje, ano méně kritických záchvěvů jí způsobuje, nežli samé Anglii, jež za příčinou svých zařízení reálního užívání mince ušetřujících poměrně málo peněz má v oběhu. U nás ale jsme právě nyní nuceni, máli se státi zlato částí domácího oběživa hodnotu všeho ostatního regulující a nemáli zároveň při prvním obratu konjunktury nastati o ně tíseň kritická, zásobiti se zlatem výdatně a uvesti je měrou značnou v oběh. Pročež nesmělo by se zavedení dvojité měny neúplné, neboli jinak: podržení stříbrné mince *kurantní*, státi z úmysla, abychom proto mohli uskrovniti nákup zlata. Také úroková sazba naší cedulové banky jest podobně jako sazba říšské banky německé průměrem aspoň o 1% vyšší, nežli obou velikých bank západoevropských, a v tom již spočívá dosti silná prémie. Nad to pak vstoupiti máme po dlouhých letech, v nichž nedůvěra obecenstva stále byla podněcována zjevy ažia, do normálních poměrů měnových a již z té příčiny nesmíme dopustiti, aby se nám opakovaly úkazy minci z oběhu pudící, k uschovávání její povzbuzující a pod.; ale nebezpečí takové by nastalo ihned, jak by jen ponejprv banka rakousko-uherská prémie

řečené žádala. Obecenstvo by sotva dostatečně jemně dovedlo rozeznávati mezi ažiem zlaté mince a mezi prémií (neboť ani ta by nezůstala bez účinku na peněžní trh). V době, když konaly se anketní porady Vídeňské, nebyla snad ani nezávažnou námitka, kterou pisatel řádků těchto byl vyslovil a kterouž zkrátka též naznačíme. Budeli nový zlatý (= 2 korunám) obsahovati $0._{609672}$ gr. zlata, bude tato váha činiti $^1/_{18}$ váhy stříbra obsaženého v dosavadním zlatníku. Zavedouce dvojitou měnu neúplnou na tomto základě, učinili bychom to tedy na základě relace 1 : 18, kdežto ve Francii i v Německu trvá dvojitá měna neúplná na základě relace 1 : $15^1/_2$. Že by se poměr ceny zlata a stříbra zase na trhu upravil na základě 1 : $15^1/_2$, jest za panujících poměrů takměř nemožno. Ale poměr 1 : 18 mohl by se snáze vrátiti, nastal by již při Londýnském záznamu přesahujícím 52 d. za unci. Měli jsme přechodně ještě r. 1890 záznam 54—$54^1/_4$, a Amerika bude vždy usilovati o povznesení ceny stříbra. V případu takovém by ale dle známého pravidla, jež jsme při výkladu měny francouzské objasnili, stříbrná mince šla ze země, což by mohlo přechodně způsobiti právě drobnému obchodu, na ty mince odkázanému, nesnáze podobné, pro jaké r. 1866 rozhodla se Francie raziti nadále své 1- a 2-franky pouze s menším obsahem kovu, tedy jako drobné. Ač na ten čas následkem neúspěchu agitací pro volné ražení stříbra v Unii severoamerické pravděpodobnost opětného zdražení stříbra jest menší, přece není možnost ta trvale vyloučena.

Ze všech uvedených důvodů není možno přimlouvati se za návrh, aby se zavedla dvojitá měna neúplná „stříbrem prosycená.“ Schváliti lze jen podržení dosavadní mince *měrou značně obmezenou*, aby vyloučena byla nebezpečí naznačená. [1]) Dokud potrvá nynější nízký stav ceny stříbra na světovém trhu, bude arci i tato mince kurantní jen jakousi lepší sortou drobné, neboť její obsah kovový (její „vnitřní hodnota“), bude valně nižší nežli representovaný (nominální hodnota); však bude ona přece, jak z podaného výkladu patrno, ještě lepší mincí, nežli jest nynější pětifrank francouzský nebo německý tolar, jenž obíhá jako mince kurantní v hodnotě 3 marek.

Že jest nezbytno stenčiti oběh státovek, ba že právě toto stenčení jejich oběhu — nelí úplné vzetí z něho — náleží k základním samozřejmým opatřením naší nápravy měnové, nebude třeba obšírně doličovati po všech výkladech, které jsme předeslali. Vždyť ony především musí místo učiniti novým oběžním prostředkům kovovým. I při té otázce někteří spisovatelé a znalci anketní, jež bychom asi nejlépe nazvali měnovými puristy, přimlouvali se za plné zrušení státovek. Nicméně nelze upříti, že státovka svou oprávněnost má jakožto prostředkovatel obchodu peněžního mezi státem a jeho věřiteli z jedné a

[1]) Spisovatel navrhoval v anketě Vídeňské, aby se množství obíhajících bankovek o 1 zl. a obíhajících stříbrných zlatníků (kalkulované tehdy asi na 80 mil. zl.) rozpůlilo, do polovice ponechejž se v oběhu stříbrná mince kurantní, do výše druhé polovice buďtež raženy půlzlatníky (koruny) *jako drobné* s obsahem drahého kovu dle relace 1 : $15^1/_2$, tak že by naše budoucí stříbrné drobné byly zrovna tak dobrá mince, jako nynější *kurantní* francouzská a německá.

dlužníky z druhé strany. Jen třeba jest množství státovek udržeti ve skrovných mezích, a veliké nebezpečí dokonce pomine, budouli státovky, jak se zamýšlí po příkladě německých a italských, za kov směnitelny a nad to ještě povahy své jako zákonné platidlo zbaveny.[1])

III. Osnovy zákonů.

Dne 14. měsíce května předložili finanční ministři poslaneckým sněmovnám rakouské a uherské první osnovy zákonů, jež se týkají nápravy měny. V nejednom směru potvrdily tyto předlohy, co dříve již bylo o smluveném jich obsahu vniklo do veřejnosti, ve mnohém jiném odhalily teprve záměry mezi oběma vládami ujednané.

Nejvýznamnější a nejdůležitější jest první předloha, totiž osnova zákona, jímž stanoví se *měna korunová*; s ní souvisí co nejúže druhá, obsahující návrh rakousko-uherské smlouvy mincovní a měnové, k témuž předmětu se vztahující. Článek I. předlohy prve řečené praví, že na místo dosavadní měny rakouské nastoupí *měna zlatá*, jejíž početní jednotkou jest koruna rozdělená na 100 haléřů. Kurantní mince této měny budou zlaté mince o 20 a 10 korunách. Z kilogramu zlata mincovního legovaného mědí poměrem 900 : 100, raziti se bude $147._{6}$ dvacetikorun nebo $295._{2}$ desítikorun, tak že z 1 kg. ryzího zlata vyrazí se zrovna 164 kusů dvacetikorun neb 328 desítikorun. Čistá váha zlata v dvacetikoruně bude tudíž $6._{09756}$ gr., v desetikoruně $3._{04878}$ gr. Jednotka početní, koruna, obsahujíc tedy $0._{304878}$ gr., odchyluje se jen zcela nepatrně v posledních místech zlomku desítinného od polovice té váhy, kterou jsme výše dle průměru vládou anketě předloženého uvedli jakožto zlatý aequivalent nynějšího stříbrného zlatníku.[2]) Jako drobné mince nové měny korunové raziti se mají ze stříbra: koruny a půlkoruny, z niklu: dvacetihalíře a desítihalíře, z bronce: dvouhalíře a halíře. Nových stříbrných korun bude se raziti 200 kusů z 1 kg. mincovního stříbra, jež obsahuje dle typu francouzského z r. 1866 835 tisícin stříbra a 165 tisícin mědi. Bude tedy nová stříbrná koruna naše hrubou i čistou vahou přísně rovnati se stříbrnému franku. Protože však representovati má dle zákona naše stříbrná koruna $0._{304878}$ gramů zlata, kdežto frank stříbrný jen $0._{29032}$ gr., tedy bude skutečně drobná naše mince stříbrná o něco lehčí nežli francouzská.[3]) Totéž platí o půlko-

---

[1]) Měly by tedy sice t. zv. kurs kasovní, t. j. pokladny státní byly by vázány je přijímati (to vyplývá z jejich povahy) — ne však t. zv. kurs nucený, t. j. vlastnost zákonného platidla naproti soukromníkům. Při té příležitosti připomínáme, že v prvním článku našem v poznámce 1. na str. 476 má správně státi: „bankovky banky anglické a francouzské, však nikoliv říšské banky německé."

[2]) Jelikož odchylka ta patrnou by se stala teprve v setinách centimu (což čtenář snadno si vypočte, budeli děliti váhu zlata 1 koruny vahou zlata 1 franku), tedy nemění se tím nic na skutečnosti, že 1 koruna nové měny rovnati se bude 1 franku 5 centimům.

[3]) Relace, dle níž bude ražena naše stříbrná drobná mince, bude tedy 1 : $13._{69}$. Vzhledem k relacím, dle nichž razí se stříbrné drobné v Anglii, Německu a Francii, bude naše stříbrná mince drobná lehčí nežli ve všech uvedených státech, což nebude ovšem její předností.

runách, jichž z 1 kg. stříbra týmž poměrem legovaného bude raženo 400 kusů.

Kontingenty drobných, jež raziti se smějí v obou polovicích říše, ustanoveny jsou takto: pro stříbrné na 200 milionů korun, pro niklové na 60 mil., pro bronzové na 26 milionů;[1]) ze kterýchžto sum připadne na Rakousko 70, na Uhersko 30%. Hledíli se k tomu, že nynější obyvatelstvo říše čítá 41,358.886 duší, vypadlo by průměrem stříbrné drobné mince za $4._{84}$ koruny na jednoho obyvatele (přičteli se obyvatelstvo Bosny, tedy $4._{68}$ koruny), niklové a bronzové něco přes 2 koruny. V Německu, jak jsme viděli, ustanoven byl kontingent stříbrných mincí drobných 10 markami na obyvatele, ve Francii vůbec 6 franky. Podle znění textu v příslušných paragrafech jest ustanovení to jen zatímné — byloť již řečeno, proč jest u nás nyní obtížno ustanoviti správně přiměřený kontingent drobných. Řečené stříbrné drobné korunové a půlkorunové určeny jsou k tomu, aby nahradily jednak dosavadní čtvrtzlatníky, jež mají především býti odvolány, jednak vyplniti nedostatek menších platidel, který by nastal, až budou vzaty z oběhu papírové zlatky. Avšak již suma čtvrtzlatníků a papírových zlatek činí přes 100 mil. zl., a nedostačil by tedy zajisté kontingent 200 milionů korun pro potřeby drobnějších platů, kdy by nezůstaly v užívání dosavadní naše zlatníky, jež *sice dále raženy nebudou*, ale zachovají se zatím v oběhu v hodnotě dvou korun. Dokud v oběhu zůstanou s plnou platností měnovou, nebude naše měna v skutku čistou měnou zlatou, nýbrž dvojitou neúplnou v tom smyslu, jak bylo výše ukázáno. Zůstaneli ten poměr opravdu jen přechodným či máli nabyti povahy stálejší pro budoucnost, o tom zůstaveno jest rozhodnutí době příští. Dosavadní naše dukáty osmi- a čtyřzlatové nebudou více raženy; ovšem ale dukáty mincovní a tolary levantinské, v nichž podržíme si obchodní mince oblíbené zvláště pro potřeby obchodu zahraničného na Východě. Protože však máme nejen obligace veřejné i soukromé znějící na bývalé zlaté ve zlatě, nýbrž i cla předepsána jsou v takovýchto zlatých, bylo třeba, když zastavuje se ražení osmi- a čtyřzlatových dukátů, v příčině platů těch pro budoucnost přiměřených ustanovení. K tomu směřuje zvláštní osnova stanovící, že mohou obligační závazky znějící na zlaté ve zlatě i cla příště placena býti zlatou mincí korunovou, a to tak, že počítati se má místo 42 zl. ve zlatě 100 korun, což právě přiměřeno jest hodnotě koruny = 1 franku a 5 centimům.

Nové zlaté mince měny korunové budou raženy tou měrou, jakou bude opatřeno potřebné množství zlata. Jak veliké bude? Ze článku XIX. navržené rakousko-uherské smlouvy mincovní a měnové vysvítá, že běží celkem o zaopatření takové sumy, které bude třeba k refundování státovek, pokud ony tvoří společný nezaložený dluh obou polovicí říše, tedy 312 mil. zl. Povinnost opatřiti toto množství zlata připadá naší polovici 70 procenty, uherské 30. Náš podíl má býti opatřen zápůjčkou, jež pochopitelným spůsobem musí zníti na valutu zlatou,

[1]) Z našich stříbrných drobných ražených ještě v letech 1858—1867 nalézá se v oběhu jen skrovná část, za to z pozdější doby hojně, tak že jich nyní obíhá za více než 38 mil. zl.

leč nemůže zníti dosud na novou měnu korunovou, protože tato není, a jak uvidíme, ani nemá ihned býti ve skutek uvedena. Proto mají zníti úpisy zápůjčky na dosavadní naše „zlaté ve zlatě“ v té podobě, v jaké vydány naše obligace t. zv. zlaté renty rakouské; půjčka má býti tak veliká, aby se pomocí jí „effektivně“ opatřilo zlata za 183,456.000 zl. ve zlatě, což rovná se dle klíče již řečeného (42 zl. ve zlatě = 100 korunám = 50 zl. r. m.) 218,400.000 zl. r. m. — a to jest právě podíl předlitavský na refundování 312 mil. zl. společných státovek.

Není udána lhůta, do které tato úvěrní operace má býti uskutečněna. Vláda může tedy postupovati volně dle toho, jak a kdy budou podmínky trhu nejpříznivější. Avšak ze zlata opatřeného ihned musí dáti raziti nové mince, kteréž nebudou hned vydávány, nýbrž pod dozorem komise pro státní dluh uschovány až do okamžiku, kdy zvláštním zákonem usneseno bude odvolati státovky z oběhu a nahraditi je novým oběživem kovovým.

Dodejme ještě, že zvláštní předloha upravuje změnu čl. 87. stanov rakousko-uherské banky, dle níž banka bude povinna podané jí zlaté mince domácí dle nominální hodnoty a zlato v prutech dle mincovního čísla korunové měny, arci se srážkou ustanoveného ražebného, za bankovky své přijímati.

To jest tresť nejdůležitějších ustanovení osnov. [1]) Čtenář poznal již, že vztahují se ony jen na nezbytné přípravné kroky. Jiné, jež mají dílo dovršiti, následovati mají až v příhodné chvíli budoucí. Jest tedy třeba učiniti si zcela určitý obraz o tom, co ještě schází. Především není ustanovena lhůta, kdy vezmou se státovky z oběhu a nahradí se novou mincí; není ustanoveno, kdy nové peníze nastoupí obecným povinným způsobem ve skutečnou funkci měnovou; není určeno, jaký má býti budoucí osud našich nynějších stříbrných mincí kurantních, až nové zlaté peníze vejdou v oběh; není rozhodnuto, co se stane se státovkami, jež přes sumu 312 mil. zl. obíhají v zastoupení t. zv. salinek; není ustanovena lhůta, kdy bance rakousko-uherské nastane povinnost vypláceti své bankovky mincí.

Zbyla tedy dosti statná řada otázek nerozřešených. Z části není ani pochybno, jak budou rozřešeny; jen chvíle, kdy se to stane, je zůstavena teprve příštím rozhodnutím. A právě to zarazilo mnohé, kteří očekávali určitý, ve všech hlavních věcech vyjasněný plán, vyjasněný zejmena i co do ustanovení časových. Že nemá se klásti vládě žádný konečný termin, do kterého má potřebná zásoba mincí býti hotova, ani předepsati doba, od které má se počíti se záměnou papírových peněz za hotové, ba že hotové mince mají býti zatím jen nahromaděny v uschování až do neudaného budoucího nějakého okamžiku — to vše naplňuje zrovna nejhorlivější přátele nápravy pocitem sklamání. Nastá-

[1]) Šestá osnova, jež se týče konverse 5%ního dluhu, t. zv. papírové renty rakouské (březnové), 5%ní státní půjčky na železnici vorarlberskou a 4¾%ní státní půjčky na dráhu Rudolfovu, v dluhy 4%ní — není vlastně předlohou měnovou; jest s měnou pouze potud v souvislosti, pokud naděje věřitelů, že za nedlouho obdrží zúročení ve zlatě místo v papíře neb stříbře, šťastné provedení konverce usnadní. Úspora roční konversí způsobená bude činiti asi 2,900.000 zl.

vající jednání a rozhodování zákonodárných sborů podají nám asi příležitost pokračovati v úvahách přítomných co nejdříve. Proto zatím nebudeme se pouštěti do podrobného rozboru předloh. Ale jeden nápadný obrat dá se již nyní znamenati: dosavadní živý spor o relaci počíná ustupovati do pozadí; bude alespoň relační otázka sotva tvořiti vážné nějaké úskalí pro dílo reformy. Veliký proud obecného mínění jest spokojen „lehkým zlatým" vyjádřeným přijatou relací, jež především hoví zájmům dlužnictva a prospěchům vývozu, tedy ne v řadě poslední i zájmům rolnickým.

Pochybovači, kteří lekali se obtíží spojených s opatřením zlata nebo měli starost o jeho zachování, budou do jisté míry upokojeni, vidouce, že nemusí býti opatřeno náhle a stůj co stůj za každé konjunktury, nýbrž může zjednáváno býti šetrně s využitkováním příznivých stavů trhových. Jim též bude vhod, že možno zvoliti pro uvedení nových peněz v oběh chvíli podávající záruky snazšího zachování zlata.

I tak podobá se, že navržené osnovy mnohého z dosavadních skeptiků si usmíří — ale nejednoho důvěřivého přítele a rozhodného zastance nápravy neuspokojí, že to, co předloženo, neobsahuje nápravu celou, nýbrž jen nejnutnější k ní přípravy. K nim přidružují se konjekturanti v oboru zahraničné politiky s námitkou, že opatření zlata může se protáhnouti na léta a zatím nastati válka, jež vše zmaří. Nebezpečí války bylo v některých chvílích nedávné ještě minulosti jistě hrozivější nežli nyní, a přes to z lůna zákonodárných sborů usilováno o nápravu měny slovy naléhavými. Vláda sama dovolává se zevního míru jakožto jedné z příčin nasvědčujících vhodnosti nynějšího momentu k předsevzetí nápravy. Vliv našich zákonodárných sborů na politiku zahraničnou jest, jak známo, skrovný, ba ony jsou i vůbec málo zasvěceny v poměry a proudy té politiky. Kdy by vláda neostýchala se vybízeti k dílu tak důležitému, ač by věděla, že hrozí je zmařiti zápletka zahraničná, stihne odpovědnost jen ji. Kdy by parlament pouze pro pochybnost, jež se týká zákulisí jemu málo přístupného, propásl vhodnou chvíli pro jeden z nejdůležitějších svých národohospodářských úkolů, bude z toho odpovědným sám.

Naše umělecké výstavy.

Píše

Renáta Tyršová.

V uplynulém pololetí nemohli jsme si v Praze stěžovati na nedostatek zevních projevů ruchu uměleckého. Sotva že se zavřely rozlehlé prostory, kde jsme při veliké přehlídce české práce po tolik měsíců se těšili, stíhala zde výstava výstavu, na níž tu širší tu užší úryvky domácího tvoření uměleckého nám byly předvedeny.

Ovšem výstavy o sobě, třeba v hodně rychlém tempu po sobě následovaly, nejsou ještě důkazem živého ruchu uměleckého. Z jejich

návštěvy, kterou se projevuje účast obecenstva, z hmotného výsledku, s nímž se potkávají, teprva můžeme souditi o vzájemném poměru mezi uměleckou produkcí a uměleckou zálibou širšího obecenstva. Valnou většinou umělecké výstavy naše dosud ani v onom morálním ani v hmotném ohledu se nemohly vykazovati takovými výsledky, aby z bilance jejich na interes umělecký všestranně a zdravě rozvinutý s uspokojením se uzavírati mohlo. Umělecké oddělení jubilejní výstavy ovšem zaujímalo tu do jisté míry postavení výminečné, ač, pokud prodeje obrazů se týče, soukromé amatérství též při této příležitosti zdrženlivým se jevilo.

Zcela neobyčejný u nás výsledek jest nám tentokráte registrovati při jedné z výstav, soukromým kroužkem podniknuté, a jen bychom přáli, aby výsledek posmrtné *výstavy Chitussiovy* byl slibem do budoucnosti, pro české poměry umělecké tak žádoucím. Dočtli jsme se v listech po uzavření výstavy té, která se návštěvě takřka pořád rostoucí těšila, že výtěžek z prodeje obrazů a studií obnáší 10.000 zl. a že pět šestin z prodejných čísel výstavy nalezlo kupce. Čím to? Máme si úkaz v Praze tak neslýchaný vysvětliti jen vzácnou cenou umění zesnulého mistra? Však čím to, že Chittussi, jakkoli díla svá často v Praze vystavoval, přece nikdy tolik nadšených amatérů nenalezl? Arciť posmrtné výstavy mají vždy své zvláštní melancholické kouzlo, a my zvláště umíme si mrtvých svých umělců a básníků vždy lépe vážiti nežli živých. Ale měli jsme v Praze výstavu Jaroslava Čermáka, měli jsme výstavu Josefa Manesa, měli jsme vloni na jaře zase výstavku Čermákovu, malou, ale vysoce zajímavou — a jak žalostně skrovny, zahanbující namnoze pro naše obecenstvo byly tu návštěva a hmotný výsledek jejich! Jim a tolika jiným výstavám podobného druhu nescházelo věcného významu, však nedostávalo se jim toho, co právě výstavě Chittussiho k neobyčejnému úspěchu také zevnímu dopomohlo, ohlasu ve veřejném tisku. V každém příteli zdravého rozvoje našich poměrů uměleckých vzniklo při té příležitosti přání, aby žurnalistika naše také vždy jiným významným podnikům uměleckým se stejnou horlivou součinností vstříc přicházela a aby při nejbližší příležitosti též v zájmu produkce živoucích umělců, povzbuzení morálního a hmotného hodných, kouzelnou moc svoji ve prospěch českého umění osvědčila.

Výstava Chittussiova, která počátkem letošního roku ve dvou síních Rudolfina byla uspořádána, podávala přehledný a co do hlavních rysů úplný obraz uměleckého tvoření jeho. Z majetku soukromého bylo sem zapůjčeno, co nejlepšího v rukou českých amatérů se nalézá, pozůstalost umělcova přispěla nejedním obrazem z posledních dob nezcela dokončeným a hojnou řadou studií a náčrtků. Četné to množství prací, vkusně a příznivě přátelským důmyslem umístěných, předvádělo různé fáse ve vývoji Chittussiho a také různé motivy krajinářské, k nimž umělec přilnul. Nedovedli bychom čtenářům Osvěty nic nového pověděti, kdy bychom o jednotlivostech výstavy se šířiti chtěli. I celkovou povahu umění Chittussiova, tak vzácně individuálného, i mnoho z nejvíce vynikajících obrazů při té příležitosti v Rudolfině zas vystavených jsme v těchto listech oceniti a charakterisovati již nejednou se pokusili.

Na výstavě bylo zvláště zajímavo sledovati různé fáse ve vývoji umělcově, sledovati, jak Chittussi vždy svou paletu a spůsob práce

dovedl přispůsobiti povaze sujetu, a jak přece vždy a všude za dob zralosti jeho talentu zůstával jeho spůsob dikce malířské svérázným. Viděli jsme na výstavě mnoho obrazů a obrázků z majetku soukromého, ponejvíce krajinek českých z posledních asi pěti let tvoření Chittussiova, jež nám názorně a přesvědčivě, s celou důtklivostí mluvy vzácného díla uměleckého uváděly na mysl, jakým zesnulý umělec byl tlumočníkem přírody a jak nesnadno v naší malé obci umělecké za něho se nalezne náhradník.

A přece talentů slibných, ba více než slibných není poskrovnu v našem dorostu malířském. Právě při posmrtné výstavě umělce, který neoživenou přírodu s celou láskou duše zanícené mistrně a osobitě tlumočil, vzpomínali jsme rádi na obrazy a studie našich mladých a nejmladších krajinářů, jež měsíc před tím při *výstavě malířské akademie* v Rudolfině jsme byli spatřili. Škola prof. Mařáka předstoupila tu na veřejnost s ukázkami výsledků celoroční činnosti, svědčícími stejně výmluvně o výtečném vedení jako o vlohách žáků. Od prvních studií dle skutečnosti, pokusech to v „zátiších“ více méně primitivních, po první náčrtky ve volné přírodě pracované a od nich skrze stupnici studií k hotovým obrazům, poznali jsme tu postup jednotlivců i zásad a spůsobu, jimiž mladí krajináři k věrnému podávání zjevů přírodních jsou vedeni. Mimo jmena již z výstav předchozích — též mimoškolních — již dobře známá, jako jsou Engelmüller, Czordák, Holub, Köppl, Brousil a j. v., též nová se nám tu ohlásila, i jsou mezi nimi mladí čekatelé slávy umělecké, kteří bohdá rok od roku novými úspěchy talentu a pokroku nás potěšovati budou.

Záhy z jara vypravuje se škola prof. Mařáka ven do boží přírody a zde v zeleni sadů, na březích řeky, proti svahům. na něž lehký stín oblaků se stele, na pokraji mladých hájů sluncem prozářených, u tichých tůní, kam dobytek z pastvy zabíhá, mezi poli a lukami za ranních mlh i záře jasného západu, učí se tlumočiti dojmy barevné a světelné, vnímati náladu chvíle, postřehovati charakter krajiny a postřehnuté, vycítěné a vytušené prostými prostředky malířskými zachycovati. „Vychází z rána, hlavu plnou záměrů a snů a tam venku přírodě tváří v tvář počíná ten souboj umělcův s pravdou, souboj každodenní, z něhož čím dál tím pravidelněji vychází vítězem.“ Naši mladí krajináři nedošli ovšem ještě tak daleko jako umělec francouzský, o jehož studiích kritik takto se pronáší; však cestu volili dobrou.

Také jejich soudruzi ze škol figurálních, kteří při výstavě akademie, před vánocemi konané, obecenstvu se předvedli, vydali svými pracemi stejně výhodné svědectví o nynějším řízení naší malířské akademie. Jako každoročně též letos byly stěny velkého sálu pokryty kresbami a malbami dle modelu pracovanými, pracemi, při nichž jsme mohli sledovati, jakým spůsobem žáci akademie jsou k tomu vedeni, aby studiem přírody nabývali základních vědomostí pro svoje umění a v reprodukování této přírody — linií a barvou — si osvojili onu hotovost a zručnost, jež je první podmínkou účinku díla uměleckého. Bývá zajímavo při výstavách akademie stopovati, jak jednotlivé studie dle téže hlavy od sebe se liší, jak skoro každý žák model v barvě

i v tvaru jinak postřehuje, správněji, živěji a bystřeji, ne vždy dle výše semestru, v němž ten onen právě se nachází. Laické obecenstvo, jež výstavám akademie zpravidla dosti živou pozornost věnuje, může tu poznati, jaký kus tuhé práce to stojí, než umělec v mluvě svého umění se hbitě vyjadřovati naučí.

Spůsob vyjadřování — forma — je ovšem podstatou všeho školování malířského, na mladém umělci samém pak záleží hledati ve své duši neb v dojmech zevnějších podstatu, o jejíž ztlumočení se vynasnažuje. Jsou ovšem četní jednotlivci, kteří druhou tu polovinu dráhy umělecké nikdy nenastoupí, ostanou státi tam, kam základní studium je dovedlo, nepokoušejíce se vůbec o nic jiného než o věrnou reprodukci nahodilého modelu.

Také v této výstavě akademie bylo mezi pracemi z nejvyšších ročníků a atelierů poskrovnu těch dokladů, v nichž se jevila snaha více podati, než co skutečnost mladému pozorovateli sama poskytovala. Ovšem akademie není místo, kde by se s úspěchem mohly tvořiti komposice historické, jež by byly více než kostymními genry, ba i ke kostymnímu genru, jak dnes na něj se díváme, je třeba tolik studia a rutiny odborné, že mladí malíři naši u počátku své dráhy stojící dobře činí, když o řešení takových úkolů jen výminečně se pokoušejí. I toho je pořídku, aby umělec ještě nevyspělý dovedl přírodu tlumočiti tak, by z obrazu jeho bylo zřejmo, že zjev skutečnosti samostatným spůsobem pojímá, že dojem zovní v duši jeho došel ohlasu osobitého a zvláštního. Však i mezi družinou nejmladších malířů našich je několik povah již určitě vykrystalisovaných. Též na letošní výstavě akademie náležely jejich práce k nejzajímavějšímu, co nám tu bylo podáno. J. Klusáček i Holárek se zálibou volí spůsob cyklického seřadění jednotlivých výjevů, spůsob nyní již skorem „z mody vyšlý,“ k němuž však vždycky sáhne umělec, když má mnoho co vypovídéti, a který i pro toho je nejvhodnější, u něhož technické prostředky nevystihují zúplna myšlenky. Oba naši mladí umělci svůj zápas s formou ještě neodbyli, přece však dovedli — jak Klusáček ve svých třech pracech cyklických tak Holárek ve svých Sedmi skutcích milosrdenství — velmi případně a jasně své myšlenky vyjádřiti. Není to dnes všední zjev, aby umělec tak mladistvý vnitřní podstatou své práce diváka uměl k vážné pozornosti upoutati.

Se směrem doby souvisí, že v našem dorostu malířském nenalézáme takřka jednotlivců, kteří by opustivše školní síně akademie věnovali se studiu nahého těla. Poznáme to také, probírajíce se našimi illustrovanými listy. Kdykoli některému z mladších členů naší obce malířské se udá provesti postavu allegorickou, neb jiný podnét, kde je třeba nakreslit nahý úd, je výsledek zpravidla velmi nedostatečný. Volná draperie pak — které, jak se domníváme, ani ve škole mnoho studia se nevěnuje — dopadá ještě méně šťastně. Nedostatkem potřebných studií neoděného těla ztrácí se také smysl pro výraznost a ušlechtilost pohybu, pro volnost postoje a držení. Pokud pak studia karnace se dotýče, — na něž francouzská škola volného vzduchu tak velký důraz klade — nemáme na výstavách našich téměř nikdy příležitost o výsledcích jeho se přesvědčiti. Kdy by dnes byla vypsána

soutěž pro velký dekorativní úkol významu národního, nebyla by to bezpečně mladá generace, která by palmu vítězství odnesla. Od patnácti let, kdy konkurs na malby v národním divadle se rozhodoval, těžiště v tom směru se přešinulo.

Tím spíše musíme toho litovat, že ti umělci, kteří tehda na počátcích své dráhy stáli a dnes čelná a nejčelnější místa v české obci umělecké zaujímají, se nesúčastnili *soutěže pro výzdobu dvorany v Rudolfině*, jež loni na podzim k výsledku dospěla. Váha padla na stranu umělců cizích, ač návrh, kterým se přihlásil jediný z našich malířů střední generace, v nejednom ohledu nad návrhy umělců Vídeňských vynikal. Bylo by dnes již od místa dotýkati se okolností, jež většině českých umělců byly závadou, aby konkursu na práci tak významnou a obsáhlou se súčastnili. Dnes můžeme jen konstatovati, že mezi jedenácti k soutěži se přihlásivšími umělci jen tři byli Čechové. Jednomu z nich — Adolfu Liebscherovi — dostalo se třetí ceny, první a druhou odnesli, z důvodů pro nás nikoli zcela přesvědčivých, cizinci Ed. Veit a Julius Schmid z Vídně.

Daný úkol, k jehož řešení — po zásadě u české spořitelny obvyklé — vyzváni všichni umělci rakouští, byl tento: znázorniti v řadě obrazů určených rozměrů vývoj umění v Čechách. Plocha nástěnná k výzdobě určená obsahuje na třech stranách dvorany vždy po jednom širším a po čtyřech užších polích, od sebe plochými pilastry oddělených. na straně čtvrté — tam, kde schodiště vede k loggii v prvním patře — čtyři pole užší.

Mezi projekty cenou nepoctěnými vedle prací naprosto nedostatečných, jaké se naskytnou při každé volné konkurrenci, co svědkové, k jak úžasným pokusům někdy vede naprostý nedostatek autokritiky, sešly se některé návrhy osobitým rázem zajímavé, jiné o zručnosti a rutině v řešení úkolů dekorativních svědčící, ale programu danému docela nevyhovující.

Však danému programu, pokud rozvedení myšlenky se týče, nevyhovuje též návrh první cenou vyznamenaný, když k jeho vnitřní podstatě přihledneme. Edvard Veit je rutinovaný dekoratér, který vyzdobil nejednu ze staveb Vídeňských a také Pražské nové německé divadlo malbami harmonicky sladěnými, obratně do plochy komponovanými, z nichž svědčí cit pro barvu a lahodu formy je zřejmý. Také jeho návrhy pro dvoranu Rudolfina nepostrádají těchto vlastností. Ale na výzdobu budovy, jež je přístřeším umění, činíme požadavky hlubší a hlouběji než v pouhé zálibě oka založené. A konečně i pěkně arranžované obrazy, jež Veit tu seřadil, v samém ohledu dekorativním mají základní vadu, zároveň nevyhovující přirozenému požadavku při konkursu také výslovně vytknutému, aby pozadí všech obrazů bylo jednotné. A pak sama formální mluva Veitova při vší zevní eleganci a obratné plynulosti ve způsobu vyjádření má do sebe leccos planého a banálního, nejsouc výrazem bezprostředního citu uměleckého. Při tomto pak úkolu, Vídeňskému umělci tak cizím, jest to dokonce již pouhá krasořečnická fráse, s níž se tu k nám promlouvá. Nahodilé seřadění výjevů, v nichž se nám představuje ten onen umělec, o němž Veit se dočetl ve zprávách o umění v Čechách — Dětřich Pražský,

Tomáš Mutina, mistr Beneš, Dienzenhofer, Braudl a j. — není zobrazením vývoje umění v naší vlasti, ani charakteristickým, z povahy věci plynoucím označením jednotlivých hlavních fásí jeho, tak jako není vyznačením české hudby shromáždění allegorických postav kolem postavy, jež, jak nápis pravil, za Bohemii má platiti.

Návrh Julia Schmida z Vídně, jemuž druhé ceny se dostalo, aspoň zevním nátěrem má do sebe více českého než práce Veitova, ač i tento umělec — jak jinak býti nemůže — do vnitřní podstaty českého bytu vniknouti nedovedl. Dvěma třemi obrázky, kdež ohlasy Manesovské se ozývají, aspoň o to se pokusil. Jinak je jeho projekt — ač hlouběji je promyšlen než Veitův — spíše souborem jednotlivých genrových motivů, než souvislou komposicí cyklickou, v níž by se jedno z druhého myšlenkově vyvíjelo. Zevně pak postrádá také Schmidův návrh žádoucí jednotnosti a nerovná se Veitově práci co do dekorativní účinnosti rozvržení a lahody barvy.

Skice, jimiž Adolf Liebscher soutěže se súčastnil, náležejí k nejlepšímu, co umělec tento v poslední době vytvořil. Ani zde nedovedl se Liebscher ovšem zbaviti jistých podivných umíněností v mluvě formové, což zejmena u postav ryze alegorických na váhu padá. Ale v návrhu podobného druhu záleží více na účinku celkovém, a tu Liebscher má před oběma umělci Vídeňskými přednost jednotného pozadí, obdobnosti arranžementu jednotlivých, sobě místem odpovídajících polí a jednotnosti myšlenky, danému programu zúplna vyhovující. Liebscher ve svém návrhu také hudbě poskytl toho místa, kteréž v umění českém jí patří, a mezi uměleckým průmyslem nezapomněl připomenouti umění našeho lidu selského. Vytknuv zobrazení umění hudebního místo nad malým koncertním sálem, volil jednu ze stěn pobočních k zosobnění architektury a sochařství, druhou pro malířství a čtyř užších polí na straně loggie užil k znázornění uměleckého průmyslu. Na všech třech hlavních stěnách je to vždy v obrazu středním shromáždění četných representantů toho kterého umění v Čechách, jež kolem význačné skupiny střední je seřaděno, v obou bližších polích podává umělec výjevy rázu více reálného, k dějinám umění výtvarného u nás se vztahující; krajní plochy, vždy ornamentem ohraničené, s dobrým taktem skupinám rázu spíše allegorického jsou vyhrazeny.

Ovšem dlužno vyznati, že Liebscher snaže se uvesti rozmanitost v komposici jednotlivých obrazů, co do osnovy obdobných, nevyhnul se vždy pomůckám trochu šablonovitým, a že v rozvržení plochy, v pohybu skupin leckterá dekorativně nevalně účinná myšlenka utkvěla. Však naproti tomu zas je v celém cyklu Liebscherově skutečné jádro myšlenkové, a myšlenky v něm obsažené vycházejí přímo z citu českého, je v něm plno dobrých nových nápadů umělecky využitkovaných, nápadů vyplývajících ze znalosti věci a z vniknutí v podstatu umění českého; a pro tento lokální, národní ráz patří jeho návrhům i se stanoviska absolutně uměleckého přednost před všeobecně drženými skicemi umělců Vídeňských, běžnou frásí se vyjadřujícími.

Není nám povědomo, jak správa České spořitelny ohledem na výzdobu dvorany Rudolfina definitivně se rozhodla. Ať věc tak či onak dopadne, bude snad přece výsledek soutěže z loňského podzimku po-

36*

vzbuzením pro české kruhy umělecké, aby s celou vahou toho významu, jehož si zde dobyli zástupci českého umění výtvarného, k tomu působili, by okolnosti provázející tuto soutěž, na příště se opakovati nemohly. Zdá se nám, že hlavně na organisaci umělecké obce české, na jednotném a energickém hájení zájmů uměleckých bude záležeti, aby v Praze při úkolech významu širšího a monumentálního měla místo výlučně jen produkce česká. —

Z toho, co přes měsíce zimní v atelierech našich sochařů a malířů bylo provedeno, spatřujeme ve *výroční výstavě krasoumné jednoty* pravidlem neveliký zlomek. Letošního roku z prací malířů českých v cizině usedlých ještě mnohem méně, než v posledních letech, se v Rudolfinč sešlo. Proti skvělému souboru české tvorby výtvarné, kterou z výstavy jubilejní ještě ve svěží paměti máme, síň zde domácí produkci věnovaná činí ovšem dojem dosti chudý a kusý. Jen mladším a nejmladším je tu skorem letos ponechána úloha representace. Někteří z nich vyhovují úkolu způsobem v skutku vynikajícím, však celkem nemá nás letos výstava čím překvapiti.

Umění malířské má dvojí cíl: tlumočiti dojmy neb tlumočiti myšlenky. Buď příroda, skutečnost, svět vnější, který tu povrchněji onde hlouběji podstaty umělcovy se dotýká, buď svět vnitřní, okruh citový, neb poklad myšlenkový, z historie, z náboženského vzrušení, z říše fantasie, nebo z vlastního fondu duševního čerpaný. Někdy je vnímavost umělcova hladkým, bílým zrcadlem, od něhož se odrazí obraz skutečnosti, aniž nabude zvláštní barvitosti, zvláštní příchuti, smímeli tak říci; více zajímá nás dílo umělcovo, když vedle objektu též subjekt z něho k nám mluví, když z něho čteme, jaký dojem, jakou impressi skutečnost naň učinila. Sám vycítiv a procítiv své dílo, vzbuzuje umělec a vzrušuje též city v nás divácích, a o tento živel upřímně citový je pak dojem jeho obrazu bohatší a hlubší.

Není mnoho těch obrazů na naší letošní výstavě, před nimiž bychom hlubší vzrušení pocitovali. Nejvíce produševněný ze všech výtvorů v první síni výstavy umístěných, Věštkyně Prevorstská u vidění od Gabriela Maxa, předpokládá u diváka tak zvláštní disposici vnitřní, že se sotva najde mnoho těch, kteří by umělce dovedli věřící duší sledovati do mysteriosních těch hlubin lidských tanutí, z nichž podnět obrazu svého čerpal. My, kteří nejsme zasvěcenci spiritismu, obdivujeme se na obraze Maxově delikátní modelaci tváře, mistrně kresleným rukám, v nichž je tolik výrazu, karnaci tváře, v níž je již více strnutí smrti než tepla životního, znamenitému odstupňování tónů barevných, duchaplnému provedení, při němž každý tah štětce je procítěn.

Utkvělá melancholie mistra Maxa, jež před lety svedla k napodobování nejednoho z krajanů slavného malíře Pražana, tak že kdysi i Brožík si musel odbyti svoji fási Maxovskou, nyní v proudu směrů drsnějších, o pevnou půdu všední skutečnosti se opírajících, je zjevem takřka osamělým. Náladou neurčitého smutku, spíše v celém držení se zračící, než přímo vyslovenou, jímají svým způsobem malby slečny L o u k o t o v é. Letos jest to Ranní nálada, jeden z těch obrazů, které mluví jen k obecenstvu užšímu, jež rozumí tomu, co napověděno, a v harmonii delikátních tónů barevných se pokochati umí.

Určitější podklad situační dal Alex. Jakesch svému rozměrnému obrazu, k němuž mu dala podnět slova Hálkova:

A oči mi se zalily
radost se v pláč mi mění
a já poznávám s bolestí,
že slzám konce není.

Lyrické skladby malovati je dost odvážno, nad to v rozměrech tak značných. Ale Jakesch dovedl předmět svůj propracovati, ovládl dost zručně i doprovod vedlejších předmětů, a nezískalli zcela našich sympatií k rekovi obrazu, za to mladou dívkou, uplakané oči do bílého šátečku schovávající, v nás budí víru, že hoře, které zde u piana ji přemohlo, není jen prchavý stesk. Scénám takového druhu sluší kroj doby Wertherů. I tato okolnost dobře vycítěná přispívá k dojmu pěkného obrazu, v němž také nálada barevná výrazu celkovému s taktem přispůsobena.

Z historických obrazů máme tu jediné práce kmetného Javůrka, který tentokráte též s dvěma portréty se dostavil. Že cizí kraj a cizí lid naše umělce čím dále tím řidčeji k sobě vábí, že ve zvláštnost motivu, v zajímavost předmětu cizorodého neskládají působivost svých prací, totě zjev, z něhož i na letošní výstavě těšiti se můžeme. Jen některé krajinomalby tu máme na cizích luzích zachycené — francouzské motivy Václava Radimského, pod vlivem francouzských krajinářů pracované, z nichž zvláště Silnice z Fontainebleau se nám zamlouvá, Studie z Pikardie od slečny Braunerové, práce od Haubtmanna a Půhonného (který tentokráte jen s malým obrázkem se dostavil), pak Schwaigerovy Dopravní lodi z Knooke, řízně malované studie holandské se stafáží charakteristických postav, jež jako by z obrázku některého starého Holanďana byly unikly. Do Bretoně zašel si Emanuel Staněk pro motiv k obrazu na předmět svůj — pasačku s kravou — nad obyčej rozměrnému. Velké to plátno pastosně malované vypadá v naší výstavě, na podobné extravagance nezvyklé, věru podivně; umění Milletova, jež ve své drsné velikosti a hluboké těžkomyslnosti náleží ku předním a nejvíce sympatickým zjevům v moderním malířství francouzském, nemělo by býti zneužíváno k napodobování takového druhu.

Vítězslav Mašek letos zapřel své staré přátele v království a markrabství a nechal se fantasií unesti daleko, daleko k břehům Gangu. Máme za to, že mu ve velkém tom pastelovém obraze hlavně šlo o malování bohatě červené, zlatem protkávané, volné draperie, od níž jasné květy, jichž jmenovati neumíme, zajímavě a effektně se odrážejí. Jiný problém postavil si v Čarodolu, obraze, který není bez reminiscencí cizích, však postavička nahé dívky, elegantními obrysy od zeleného pozadí se odrážející, hlavně pak nálada okolní tišiny a více ještě studie Lesního kvítí nám ukazují, kde hlavně těžiště schopností Maškových spočívá.

Valnou většinou české obrazy letošní výstavy jsou v skutku české, a více než kdy dříve jest to náš venkov, s kterým se tu setkáváme Praze zůstal věrným Vojtěch Bartoněk, jenž právě Pražským motivům svým děkuje za čestné úspěchy své, po několik let vždy každou výstavou se stupňující. Tentokráte, snad více ještě než kdykoli jindy,

konal svědomitá studia k svému obrazu. Je viděti z toho Procesí do Lorety, že počínaje od nosítek se soškami Bohorodičky a sv. Anny, vše tu jest dle „modelu“ malováno, i ornát kněze procesí vedoucího, i šatečky družiček a jejich věnečky, i nevkusný modrobílý stejnokroj žen sv. Annu nesoucích. Také jednotlivé postavy jsou patrně takřka podobiznami, i ulici, kterou procesí se béře vzhůru k Hradčanům zatáčejíc, zajisté Bartoněk bedlivě studoval. To vše je co nejvěrněji podáno, s obvyklou přesností Bartoňkova štětce malováno, mezi družičkami je několik živých a svěžích figurek, klečící dívčina v temných šatečkách znamenitě zde účinkuje. Vše je zde učiněný „dokument“ ve své věrnosti a precisnosti, však čím to, že celku tentokráte schází, čemu právě při Bartoňkových obrazech jsme zvykli: souhra, jednotná nálada barevná, ta jistá přesvědčivost, jež je pro obraz více než pouhá skutečná pravda? Bartoněk je z těch umělců, kteří sami dobře cítí, když toho onoho živlu účinku díla jejich se nedostává — snad i nálada vzduchová se v atelieru umělcově jinak jevila, a Procesí je z těch vzácných prací, při nichž litujeme, když nepůsobí tím plným dojmem, jímž by působiti mohly.

Veselý motivek z Pražského nádvoří s figurkami dobře Pražskými, pěkně v obrázek upravený a zručně malovaný, poslal na výstavu Josef Douba. Při Moderní Pythii Aug. Vlček založil hlavní účinek na výrazu tváří a živosti posunku. Měšťáky na venkově, podnět ovšem již málo nový ale vděčné variace poskytující, Hampeys (ve svém Posvícení u dědečka), Rolletschek a Ullrich za předmět si obrali. Oba prví nejsou nováčky v Rudolfině, však netroufáme si tvrditi, že letošními pracemi výše než loni se postavili. Ullrich zápasí ještě dosti těžce s barvou i formou a nedovedl nás přesvědčiti, že typy méně sprosté, než volil pro svůj obrázek Mařenka je doma, by bývaly na újmu pravdivosti scény, jinak živě vylíčené a skutečnosti dobře odpozorované.

Úskalí banálnosti vyhne se vždy snáze, kdo čerpá látku k svému líčení ze středu lidu, v národním bytu svém ještě neporušeného. Rázovitý lidový kroj proti neúpravnému, nevkusnému šatu, v němž nyní vesnický lid náš si chodí, toť jako stará národní píseň proti velkoměstské moderní odrhovačce. Šatu odpovídají bezděčně typ i samy pohyby a spůsob držení těla. Vizmež roztomilé motivky, jež Spillar nastřádal za svého pobytu na Domažlicku a z nichž dva zas v Rudolfině nám podává zpracované v pěkné obrázky. Dvě moudré tvářinky v černých šátcích těsně uvázaných, kloní se nad polštáře, z nichž visí paličky, jež v obratných rukou zimní dobou jsou zdrojem vítaného výdělku. Malá slečinka se přišla podívat na nový vzorek, a plavá její hlavinka tu tvoří hezký malebný kontrast se snědými líčky, jež v typické podobě nejednomu z nás připomenou hezkou krajkářku, kteráž o loňské jubilejní výstavě ve své červené suknici a v bílých rukávcích vnášela kousek neporušeného českého rázu do moderního ruchu a šumu ústředního paláce. Také na Dětské rozumy rádi se zadíváme. Ve faktuře a v držení barevném Spillar od poslední práce zase pokročil. Neradi postrádáme v Rudolfině Němejce, nyní v Paříži meškajícího, kterýž v rodném kraji Plzeňském tak vděčné motivy si nalézati uměl. Také dolů do Blat, odkud sobě Chittussi přinesl před čtyřmi roky znamenité

a svérázné studie krajinářské, chtěli bychom poslati některého z našich genristů pro nové malebné effekty, jakých poskytuje zejmena ženský kroj, místy tam ještě nošený.

Ze Slovenska a Moravy jen málo motivů v Rudolfině nalezneme. Prof. Koula též letos vystavil zpracování dvou ze svých studií, za pobytu na Moravě nastřádaných. Jeden z akvarelů jeho je partie od Buchlova na Moravě s turkyňovou rolí v popředí, originální to motivek s barevným odstupňováním jemně vypozorovaným a vystiženým, a podvečerní tanec Slováků, zajímavá studie národopisná, uvádějící nás mezi lid ještě zcela svým mravem žijící. V neurčitém šeru večerním kmitají se párky švarných tanečníků a bystrých tanečnic, stužky poletují, na kloboučkách kosírky se kývají, pestré kordulky, bohaté cifrování na kalhotách, řasy suknic a vzedmutých rukávců se kmitají a proplétají — je to napověděná vzpomínka na umělcovy dojmy slovenské, tento veselý, hlučný, bujný a při tom samorostlou selskou etiketou mírněný a ovládaný rej! Není ztepileji rostlých lidí nad Slováky, a sličných tváří, zvlášť mužských, tam není poskrovnu. Jen Hanuš Schwaiger jest malíř, který uprostřed toho živlu zdravého a svěžího může zamknouti oči před půvabem a lepou pravidelností. On má svou vlastní esthetiku a své vyznání víry, s něhož nic neslevi, ani když nejhezčí líčko na něj se usměje. Šel i na Slovensku rovně za svými podivnými ideály a dokazuje nám letos na výstavě s obvyklou vervou svého přednesu malířského, že i tam potkával malebně rozedrané žebráky a také tam že se najdou slouhové svůdně šerední.

Jaroslav Věšín má v Rudolfině dva motivy slovenské, vedle nich objednaný portrétní obraz honební, o němž nedovedeme pověděti než to, co jsme řekli při příležitosti obou podobných prací Věšínových z jubilejní výstavy. Také druhý motiv honební není než variací na známé, umělcem již často zpracované théma; je tu týž pěkně malovaný sníh, tytéž postavy statných lovců, obratně v skupiny shrnuté, dobře studovaní lovečtí psi a zasněžené skupiny stromů lesních. Hezký malý obrázek jemně procítěný jest Jahůdka. Novotou sujetu poutají Lomy, také barevné držení obrazu jest tu jiné, než jsme tomu na posledních pracech umělcových zvykli, jednalo se mu zde patrně o vystižení vzduchové nálady, o věrné podání hladkých ploch a útesů světlého kamene, o reprodukci celého toho parného ovzduší lopotné, těžké práce, též bílými postavami Slováků případně vyjádřeného.

Ovzduší práce a k tomu celá ta nálada světla a barvy, jež krajině výrazu dodává, jest to, co nás poutá a vábí v obrazech, kterými Vilém Trsek a Fr. Slabý letos nás překvapili. Dobývání bramborů — podzimek se svými modravými horizonty, s rozoranými mezemi, od nichž sem tam sloupeček kouře se klikatí, říjen, kdy rozrytá půda řepnišť a bramboříšť tvoří šedohnědé lány, od nichž jeteliště a pučící ozimy dlouhými zelenými pruhy se odrážejí, mlhou prosáklé; — Odpočinek na poli — parný letní čas, kdy kosy sviští v tvrdá stébla, čas nejtužší, nejkvapnější práce, kdy rostou na polích jako zázrakem dlouhé řady mandelů, sotva že je kdy se v poledne najísti, žár slunce, obzor chvějícím se horkým vzduchem zamžený. V Trskovu obrazu stařec s holčinou sypající do pytle brambory — chudí lidé, kteří si svoji

úrodičku sami na trakaři odvezou. V obraze od Slabého skupina žen a sekáč, všichni se známkami únavy v držení a pohybu, ti i oni znamenitě pravdivě zachyceni, zde i onde stopy studia hlouběji jdoucího, stopy úsilovné, úspěšné, opravdové práce umělecké.

Slabý a Trsek v letošním Salonu našem soupeří s nejlepšími věcmi, jež z motivů českých naši krajináři sem podali. Není toho ostatně číselně mnoho. Ze zásilek Liebscherových partie pod Plešivcem nejvýše stojí, zvláště pohledem do údolí, svěžího, půvabného, skupinami stromů prorvaného se nám zamlouvajíc. Náladu pozdního večera zachytila zajímavě a věrně slečna Braunerová ve svém Tichém údolí u Roztok. Václav Jansa, od něhož jsme na poslední vánoční výstavě Umělecké Besedy viděli tak pěknou kollekci studií, má v Rudolfině vedle akvarelu Hluboké cesty dva motivy od Sázavy, jednotou nálady barevné vynikající; charakter malebného toho koutku Čech, zejmena na větším z obou obrazů výmluvně je vystižen. Ze starších, vždy stejně precisní Havránek, pak Waldhauser a Kroupa se dostavili.

Měli jsme v Rudolfině výstavy, kdy procházkou přízemními síněmi vždy jsme se potěšili z celé řady zajímavých pastelů portrétních, pod jmenem portrétů neb studií vystavených. Stuchlík, Mašek, Jakesch, někdy též Lerch, vedle nich to ono jmeno nové, neb z jiných oborů tvoření známé se tu vyskytovali. Ti všickni skoro letos scházejí a věru že nám scházejí, neboť dobrých pastelem provedených hlaviček je v našem Salonu velmi poskrovnu. Čím nahoře umění portrétní v české síni výstavy je zastoupeno, jsou svědomité práce Ferdinanda Velce, který svým sv. Václavem se nám před dvěma roky tak příznivě uvedl, Hanuše Knöchla, Josefa Schussera podobizna církevního hodnostáře trochu tvrdě malovaná, však v charakteristice tváře a pósy dost propracovaná, ženská hlavička od slečny Seydlové, dva portréty od Lva Lercha, a mezi nimi též poslední dílo mladého umělce, který právě v květu let svých ze světa odešel, — pak práce prof. Ženíška, jež jest duchaplně pojatým portrétem jednoho z předních architektů českých.

Již za prvních měsíců zimních vyšla z atelieru mistra Ženíška znamenitě malovaná podobizna starosty měst pražských dr. Šolce pro primátorskou síň Staroměstské radnice objednaná. V řadě portrétů Pražských primátorů, kteréž se v oné síni k sobě postupně řadí, a mezi nimiž ze století předešlých některé zajímavé obrazy nalézáme, jest tato podobizna třetí z děl Ženíškových. Registrujeme ten vzácný portrét zde při této příležitosti, jelikož na místě svého určení širším kruhům obecenstva přístupný není. Co se podobizny architekta Mockra týče, vzbudí interes hned na první pohled již držením, pósou portrétovaného, nenucenou a zároveň neobyčejnou prostotou celkové úpravy. Hlava je profilem k nám obrácena a pravidelné určité rysy tváře, z níž jasné, modré oko vyzírá, nabývají, štětcem Ženíškovým jsouce ztlumočeny, na plátně energie života. —

Nejsouli obrazy, jež v Salonu našem shledáváme, než zlomkem malířské produkce české z posledního roku, platí to ještě větší měrou o tvorbě sochařské. Jmena malířů, která letos v Rudolfině scházejí — Hynais, Brožík, Knüpfer, Sochor, Doubek a j. v. — čteme na stránkách

katalogů výstav Pařížských, Vídeňských a jiných. Také plastická práce česká klestí si čestnými úspěchy cestu do ciziny. Prof. Myslbek, který model k své votivní soše též v Rudolfině vystavený do Vídně poslal, má ve velkém Salonu na Polích Elisejských svého Ukřižovaného. Žák mistrův vzácně nadaný V. Suchard a dobyl si ve Vídni Reichlovy ceny reliefem, v němž v duchu umění Manesova zobrazil Ukolébavku výjevem dýšícím rozkošnou intimností a citem v pravdě slovanským; plastická práce ta je zároveň s formálního zřetele vynikajícím řešením daného úkolu.

Mezi sochařskými pracemi v Rudolfině vystavenými, kde je letos dosti mramorového zboží italského, nalezneme jen několik sošek a medaillonů jmeny domácích umělců označených. Valná většina toho, co v atelierech našich sochařů přes rok se produkuje, má určení dekorativní. Nezřídka mezi pracemi tohoto druhu vznikne — vedle takových, jež nejsou v pravém smyslu slova dílem uměleckým — leckterá seriosně propracovaná, zajímavě řešená socha, jejíž model by v našem Salonu velmi dobře se nesl, a takto aspoň povšimnutí širší veřejnosti neunikl.

Bernard Seeling poslal do Rudolfina několik modelů svých soch provedených k výzdobě monumentálních staveb Pražských; jsou to postavy svatých a světic, o nichž v Osvětě již jsme se zmínili. Od Vojt. Ed. Šaffa z Vídně jest tu Ecce homo, Vosmik a Amort se dostavili s řadou podobizen, z nichž medaillonům Amortovým ohledem na životnost dojmu a procítěnost modelace přednost přísluší. Amort má zde i hezkou, svěže cítěnou polosošku malinkého děvčátka s úsměvem loudícího „dejcal“ do pokladničky, kterou s pohybem dobře ze skutečnosti vypozorovaným štědré ruce nastavuje.

Myslbekova votivní socha kardinála knížete Bedřicha Schwarzenberga je určena pro knížecí kapli v chrámě Svatovítském. Významu místa toho i povaze podnětu díla odpovídá monumentální, imposantní klid, jímž socha je prodchnuta. Kardinál klečí s rukama k modlitbě sepjatýma, hlava hledí zpříma, od šije splývají v mohutných liniích řasy pláště. Tvář je tah za tahem portrétně věrna, a nejen věrně podobna, nýbrž i naskrze produševněna odleskem vnitřního tanutí. Přísně symetrické je držení paží, jež jsouc neseno monumentálním klidem není pósou, protože zároveň přirozeně vyplývá z motivu akce. Roucha kardinálova s krajkovou albou, kožešinovým límcem a bohatým, dlouhým pláštěm je s mistrovstvím Myslbekovi vlastním použito za hlavní element účinku komposice. V přitlumeném světle kaple Schwarzenberské přijde teprve k plné platnosti znamenitě výmluvná souhra světla a stínu, jež v záhybech roucha se tají. Také obrysy sochy, ze všech stran klidně plynulé, při pohledu čelním obdobností výrazné, při pohledu bočním v harmonicky článkované imposantní linii splývající, jsou myšleny s ohledem na místo, kam umělecké to dílo jest určeno. Zas vidíme z tohoto mistrova výtvoru, že Myslbek, jsa vždycky svůj, nikdy se neopakuje, ale svoji mluvu formovou, svůj spůsob vyjádření účelu díla přispůsobuje. Tvoří duchem a citem, a forma není sobě účelem, nýbrž výrazem duševního tanutí.

České písemnictví.

Výpravná prosa.

Že smrtí dosáhneme pravého a úplného štěstí, tato myšlenka jest také řekněme filosofickým podkladem M. A. Šimáčkova románu *Štěstí* (Libuše, matice zábavy a vědění roč. XXI. č. 1. a 2.). Aspoň hlavní hrdina románu toho sochař Verunský, jejž ode dvou let stíhá a kruší myšlenka, kterak pojati a znázorniti pravé štěstí, nalezl rozřešení myšlenky té, pohlížeje na mrtvolu své ženy. Nebeský úsměv na mrtvých rtech — toť obraz dosaženého, dokonalého, úplného a nezvratného štěstí bez stopy výčitek a bez stínu odříkání. Vytvořiv pak Verunský allegorii štěstí sochou, k níž za model mu byla vlastní mrtvá žena v rakvi ležící, dokonal dílo tak umělecké, že vzbudil úžas a obdiv všeobecný. Dvě dřívější koncepce zůstaly nedokončeny, nevyjadřujíce pravého štěstí: s rozpřaženýma rukama v před chvátající dívčí postava s páskou na očích, podávající mimojdoucím dary, jichž měla plný klín, a kučeravý andílek s motýlíma křídélkoma, s usměvavou hlavou běžící nehledě na cestu a držící opratě čtyř malých skalních pidimužíků, nesoucích na polštářích a v nůškách rozmanité dary. Na tuto otázku, v čem hledati pravé štěstí, Šimáček neodpovídá reflexemi hloubavého rozumu a filosofickými theoriemi, nýbrž odpovídá odpovědí, kterou sochaři Verunskému dal svojí skutečností neúprosný život, který ve své výpočty nebéře odtažitých schémat lidských, ale určité jedince z masa a krve i zvláštní jedinečné duševní organisace. Záhada pravého štěstí netvoří také hlavní podstaty románu Štěstí; zaměstnává sice pilně hlavní osobu sochaře Verunského, ale v celkové románové osnově jest přece jen otázkou vedlejší a mimotní, ač důležitou složkou určující konečný výslední dojem celého díla.

Více v popředí vystupuje otázka, co jest nejčistším zdrojem umění, láskali či peníze. Verunskému zdá se jen pravá láska nejčistším zdrojem umění, malíř Tovara chce si jen dopomoci k penězům, aby dosáhl nezávislosti a možnosti věnovati se umění, jak chce, s celou silou a ráznosti a s celou bezohledností vůči všemu, co ho zdržuje. Výsledek? Tovara užil společnosti ke svým cílům, dal si urovnati od ní cestu, unesl dceru bohatého měšťana, oženil se s ní a stal se boháčem. Při tom pracoval pilně, s chutí a radostí, ano i vášnivě se zamiloval do své ženy, byl bohatý, hledaný a šťastný. A Verunský? Zapadl a zanikl, v době jednoho až dvou let stal se „jedním členem z té řady ztracených existencí velkoměstských, která ze všech vrstev a sdružení lidské společnosti vykazuje snad největší procento duchů kdysi geniálních a která budí největší útrpnost u lidí opravdu vzdělaných a úšklebky a pohrdání u duchů tupých a nízkých.“ Odpověď zdá se býti tudíž jasna, uvážímeli, že pendant Verunského básník Sikovský se také stal ztracenou existencí pro svůj sňatek s chudou dívkou, a že pendant malíře Tovary básník Lemari bohatým sňatkem nestal se sice nejslavnějším básníkem, ale udržel si aspoň úctu a vážnost ve společnosti. Nicméně vlastní odpověď i z našeho románu ukazuje pouze,

že jest ještě něco jiného, co umělce činí umělcem, že domnělá láska nebývá tím jediným kouzelným prutem, a že ovšem peníze pojišťují výhodnější společenské postavení, kdežto bída zničiti může i pravého uměleckého genia. Vždyť i ten Verunský za největší bídy vytvořil dílo, pro něž i Tovara musel uznati duševní převahu jeho původce. Že na tyto otázky nelze odpověděti všeobecnou formulí, že tu také mnoho záleží na vlastní osobitosti, a že tu asi zůstane platným staré suae quisque fortunae faber, že zkrátka život každému jednotlivci dá různou odpověď dle rozmanitých okolností, na to Šimáček s jakýmsi humorem aspoň poukazuje v poslední kapitole, kdy Verunský vyznává, že jen při Boženě mohlo povstati jeho Štěstí, a kdy mladý jakýsi básník a malíř s nadšením připíjejí na zdar svým láskám, jimiž dojíti chtějí k velikosti a slávě. Brojilli však Šimáček proti všeobecné platnosti formule: „V nejnižší dost místa chatě pro milenců šťastných dvé,“ dal zajisté mocný výraz životní skutečnosti, která jest v tak častém, velmi častém rozporu s rozřešením záhady štěstí, s jakým jsme se stýkali v románech celé doby.

Nad všeobecné tyto výtěžky vyniká román Šimáčkův svým prostředím a psychologickým rozborem. Vybíraje osoby i záhady ze života nynějšího a klada je do víru a proudu soudobého kolotání životního stává se, jak Dickens pověděl, ne tvůrcem románů pomyslných, ale dějepiscem mravův a citů krajanů svých určité společenské skupiny. Současná Praha a hlavně Vinohrady jsou dějištěm Šimáčkova románu. Věrně vystihl jednotlivé rysy různého života městského v hospodě, na ulicích, při národních slavnostech. Daleko by nás vedlo vypočítávati podařené tyto jednotlivosti. Vlastním a nejhlavnějším prostředím jest však život umělecký a poměr bohatého měšťanstva Pražského ke kruhům uměleckým. Určitá tedy česká otázka. Zajisté ne naprosto nová. Jest až s podivem, jak málo se mění jisté poměry. Znalcům literatury netřeba připomínati, že V. Vlček, redaktor těchto listů, dotknuv se theoreticky otázky této již před čtvrtstoletím v rozpravě O národní osvětě, hledíc obzvláště k české literatuře (vytištěné po prvé i po druhé v Matici lidu r. 1868, po třetí r. 1879 v sebraných rozpravách Tužby vlastenecké), učinil ji později předmětem svého románu Věnec vavřínový, který zbudován jsa na širokých základech poměrů soudobých těšil se zasloužené přízni a oblibě i zůstává tuším dosud jediným literárním pomníkem obětavých žurnalistů literátů v tehdejších oppozičních poměrech. — V Německu právě teď společenské postavení spisovatelů jest předmětem theoretických úvah, z nichž i tam ozývají se nářky na bídné postavení spisovatelů, poněvadž jsou chudí a přirozené následky své chudoby snášeti musejí, a vyskytují se tu různé návrhy, mezi nimiž uveden na př. i prostředek státní approbace. Šimáček zabývaje se touto společenskou otázkou nelíčí poměru mezi umělci a Pražským bohatým světem ve světle růžovém: neobmezuje se však pouze na vrstvy bohaté, zkoumá i poměr prostých k umělcům a ústy Verunského dochází toho výsledku, že „postavení umělcovo jest v naší společnosti jaksi výminečné. Ni bohatí a intelligentní, ni chudí a prostí ho správně nepojímají, nevědí, kam umělce zařadit, jak se k němu zachovat. Potkáš se buď s pokryteckou vlídností nebo neta-

jenou zdrželivostí anebo se vtíravým kamarádstvím. I ve vrstvách nižších i vyšších jest tudíž kusé vědomí o pravé podstatě umělecké práce a její ceně. Není smyslu pro umění.“ A styky s umělci? Ano s těmi, kdož jsou bohati, „ale probůh jen dále od těch, kteří by mohli někdy přijít a nabízeti nějakou sochu, nějaký obraz, jen probůh dále od těch chudých, oproti nimž je třeba míti stále strach, že by mohli přátelství vaše si vykládati již za právo k občasnému obtěžování všelijakými žádostmi a prosbami, jen probůh dále od těch, již nemají stálého úřadu a pense a o nichž vždy je nejisto, jak to s nimi jednou skončí.“ Velmi ostře vypisuje Šimáček, s jakým povržením dívaly se ty bohaté dámy na chudé ženy spisovatelův a umělců, které chuděrky dobré měly tak nemoderní látky na živůtky a vše to ještě patrně přešívané, s jakou vážností bohatí těch dám manželé nemohli pochopiti, že mohou někteří muži vystavovati tak své ženy nezbytnému posměchu, a jak bohatý pan Hruška podobné blabuňky, kteří na to nemají, pyšně odkazoval, aby seděli raději doma. Román Šimáčkův opět vrhá ostré světlo na společenské postavení umělcův v Praze.

Tím společenským ovzduším Šimáčkův román v literatuře naší ujímá určité, platné místo. Ale Šimáček jest dále i výborným psychologem. Jeho bystré pozorovatelské oko pro jemné záchvěvy duše lidské, projevy lidského já, této výslednice z tolika různých a často sobě odporujících sil, jest velkou jeho předností. Vysvětlení psychologické úpadku pravého umělce vnějšími i vniternými příčinami jest vlastním účelem Šimáčkovy práce. Zdařilo se mu to velmi úchvatně a šťastně. Za příčinu sešlosti Verunského udávala vyzáblá paní Lemariová, choť básníka, který jako Tovara dovedl užiti společnosti k svým cílům, „tu ženskou,“ míníc tím ženu Verunského, Boženu, kdežto bratr jeho architekt podrážděně si stěžoval do toho, že Verunský nezůstal u spořitelny, že se chtěl nad ně vypnout, že chtěl býti „umělcem.“ Měli ovšem pravdu, ale ne v tom způsobu a rozumu, jak oni věc vykládali. Verunský stal se skutečně obětí svých uměleckých zásad, svého uměleckého přesvědčení, svého uměleckého subjektivismu, a hlavním podnětem jeho útrap byly nešťastné poměry, do nichž uvržen byl svým neblahým sňatkem s chudou Boženou. Jeho povaha nebyla s to, aby zvítězila nad překážkami, jež vývoji podobné umělecké individuality v cestu staví stav a názory nynější společnosti. On sám tudíž, jeho nejvnitrnější jádro, byl nejhlavnější příčinou svého pádu a sklesosti. Malíř Tovara řekl o něm, že byl poeta, byl tedy od přírody nadán tím, co po duchaplném rozboru Ed. Hartmann nazval velmi nebezpečným věnem pro život. Takovéto obraznostně básnicky ustrojené povahy velmi snadno a velmi zhusta zaměňují pouhé city esthetické s city reálními, to jest, předmět a důvod svého cítění, jehož bezprostřední základ spočívá jedině ve výtvorech jich obraznosti, přenášejí na poměry a předměty skutečné, ze kteréžto záměny nevyhnutelně vyplývá úplné sklamání. Verunský miloval ženu svoji, dokud odpovídala vysněnému jeho obrazu krásné dívky, byl oklamán, když těhotenství a dlouhá choroba z té dívky krásné učinily ženštinu seschlou, vpadlou, kostru, na níž vše ošklivě viselo, ženštinu s vyhublou tváří a tělem, hranatou a špičatou a jako sestárlou o deset let. Verunský snil o narození krás-

ného a buclatého klučíka, a zatím narodilo se mu dítě škaredé, zmrzačené. Verunský snil o blahu a příjemných poměrech po boku ženy, ale zatím přikvačila na něj bída a chudoba, a pro chudobu tuto pohrdání jím i jeho ženou od ostatní společnosti, ve které on se zrodil, k níž patřil a po níž toužil. Bída jeho a vzniklý tím neklid a rozháranost duševní zmalátňovaly i jeho umělecké schopnosti, žádná práce se mu nedařila, zahánění neklidu a nespokojenosti pitím jen tím více seslabovalo jeho duševní síly, až konečně Verunský ztrativ uměleckou pýchu svoji živil se a žil spůsobem, který zatlačil jej úplně v řadu ztracených existencí. Jen osoba skutečně velké síly mravní mohla vymaniti se z poměrů těch osudných a překonati je vítězně, ale Verunský byl slaboch, nedostatek ráznosti byl vrozenou vadou jeho, jeho přebytek citlivosti, měkkost a něžnost srdce spojené s vůlí slabou, nemohly jej ozbrojiti tak, aby z boje o život vyšel vítězem. Tento srdcervoucí obraz marného zápasu s poměry neblahými této zvláštní individuality, konečné podlehnutí a potom již neodvratný pád proveden jest v knize naší v jemných podrobnostech bystře vypozorovaných a s nelíčenou, všeho bombastu i sentimentálnosti prostou opravdovou úchvatností: posuzovatel může na to pouze upozorniti, muselť by podrobnosti vypočísti všechny, kdy by se snažil pouhým referátem vzbuditi jen slabou ozvěnu mohutného rozechvění, jež zachvátí myslícího čtenáře. Jen to budiž zvláště ještě vytknuto, že Verunského odporem naplňovaly i příbuzenské poměry, do nichž se sňatkem svým dostal: Božena jeho byla sirotek a žila na Vinohradech u tety své, sprosté hokynářky Švejnohové, jejíž synek Fanek „švakříčkovi“ svému způsobil i tu ostudu, že zpronevěřiv mistru svému peníze byl zavřen. Toto příbuzenstvo, které snižovalo jej nejen svojí společenskou, ale i tak říkajíc osvětovou a mravní nízkostí, byly první chmury, které zakalily blaženost jeho manželského života.

V takových poměrech žil umělec, jejž těšilo, jemuž způsobilo rozkoš „vyjadřovati svými pracemi myšlenky, zjeviti jimi projev svého přesvědčení, své víry, své bolesti i radosti, své duše a svého srdce. A kdy by udělal postavu formálně nejdokonalejší, neuspokojí ho, nemělali býti zároveň určitým výrazem nějaké jeho myšlenky.“ A taký umělec hleděl vytvořiti allegorii Štěstí! Nemohla se mu zdařiti v okolnostech, ve kterých žil. Tento neúspěch v jeho uměleckých snahách zaviněn byl skutečným jeho neštěstím a nevyhnutelně musel rozvracovati ještě hlouběji domácnost a spokojenost jeho. Nejsa šťasten se svojí Boženou, zamítl první myšlenku svoji. Druhý model rozbil, když místo krásného klučiny narodil se mu netvor. Našel obraz štěstí v mrtvé ženě svojí po tolika útrapách, bolestech a sklamáních. Ale krásná jeho socha byla pouze poslední výtrysk jeho uměleckého genia, po něm nastalo ochabnutí: Verunský nemohl více tvořiti, a ztracen byl přece. Psychologické provedení vniterných zápasů klesajícího umělce jest mistrné, průběh duševního proudění představ a citů jest Šimáčkovi velmi dobře znám i v nejjemnějších podrobnostech, kdy na př. duší jako bleskem se mihnou představy, které zdají se často býti tak cizími úsobě dotyčného jednotlivce, proti nimž i morální úsoba jeho sama co nejmocněji se vzpírá. Verunského myšlenky při pohledu na nemocnou, právě

porodivší ženu, při pohledu na netvorné dítě, při pohřbu atd. na základě assosiace představ úplně jsou vysvětlitelny a pro moderní psychologickou nauku o různých současných člověkových úsobách Verunský mnohý podává doklad. Této péče bedlivého psychologického rozboru dostává se ovšem jedině osobě Verunského, který tvoří hlavní jádro románu Štěstí. Těžké rány osudu dopadají sice na našeho umělce více než hojnou měrou, nicméně toto hromadění jest přirozeným vývojem příčinné spojitého řetězu.

Zcela trpnou, všechny strázně trpělivě až do úmoru snášející povahou jeví se žena Verunského, ubohá Božena, která s klidem, zdánlivě až úplné apathii podobným odevzdaně uzavírajíc všechen citový život sama v sobě, podlehne konečně souchotinám a svým nebeským úsměvem na mrtvých rtech přece jen se stává zakladatelkou Verunského slávy. —

I v druhém Šimáčkově románu *Otec* (Sborník illustrovaných románů, seš. 24.—32.) vlastní těžiště spočívá v psychologickém rozboru. Vnější děj sám o sobě jest stručný. Ideálně smýšlející assistent cukrovaru svede dělnici Emču, ale znenáhla životními zkušenostmi vzdává se svého idealismu a touže po moci a bohatství ožení se s dcerou nadlesního, zanechav Emču jejímu osudu. Toť obsah první části: Hřích. Druhý díl, K očistě nazvaný, představuje bývalého assistenta Vorla jako ředitele panství; když zemře mu manželka i dvě dcerušky, považuje nehody tyto za trest seslaný od Boha za spáchaný svůj hřích a chtěje káti se béře k sobě znemravnělého svého a Emčina syna, který ve zvrhlosti své touhou po otcově bohatství puzen jsa, otce svého otráví. Na dobře známém a dle potřeby podrobně vylíčeném podkladě života továrnického a panských úředníků rozvinuje se tento dvojí obrat v myšlenkovém a mravním životě assistenta a potomního ředitele Vorla: přechod od idealisty k egoistickému prospěcháři a z náboženského indifferentisty, ba tajného atheisty v člověka zbožné víry v Boha. Šimáček dobře pozoroval, kterak u tak mnohých, kdož v běh života vstoupili s myslí ideální, vyblednou v proudu životním ideály všechny. „Život nutí k slevování z ideálů a i z morálky,“ „ideály prodáváme za požitky,“ „naučíš se omlouvati hřích,“ takové zásady přijímá tak mnohý z dřívějších mladistvých ideálních snílků. Úpadek idealismu, jakožto souhrnu ušlechtilých a lidumilných zásad, v nynějším životě Šimáček rozpoznal a tak i v tomto románě podává obraz současného života, spolu ukazuje příčiny, které zde v tomto jednom případě onu změnu vysvětlují a v četných jiných případech aspoň jsou obdobny. Vorel přišed do cukrovaru byl zásad naprosto lidumilných, v pracovních silách viděl lidi sobě rovné, jen méně šťastné, poněvadž jim nebylo přáno zjednati si existenci lepší, zejmena na osud dělnic se díval se smutkem v srdci a snažil se los jejich zmírnit a je samy ušlechťovat. S jakým hnusem a odporem pohlíží na ty, kdož ubohou dělnici učiní hříčkou svých vášní a první hřích smazati hleděl hříchem ještě větším, odbyti totiž svedenou dívku některým stem zlatých a zneuctěnou přinutiti ku manželství s jiným. A hle, tento Vorel všeho toho se dopouští také sám a jako hlouposti se později směje svému dřívějšímu idealismu. Zamiloval se do dívky, která pracovala a uklízela v jeho laboratoři. Měl s ní úmysly nejlepší, a aby ji mohl pojati za manželku,

chtěl se s ní odebrati na Rus. Děvče věříc slovům jeho poddalo se mu úplně. Právě když byl dosáhl všeho a neměl, po čem by více prahl, hrabě dal mu naprostou naději, že se stane nástupcem otcovým. Vyhlídka na také postavení, srovnávání života, jaký vedl by na Rusi, se životem, jenž při jeho povýšení očekává jej jako ředitele panství, seznání, jak žila matka jeho a jak se otec vyšinul, to vše pozměňuje bývalé zásady jeho, a Vorel ukončuje záležitost svoji s Emčou rychle a brutálně, jak to před ním bylo učinilo tak mnoho jiných. Uvažuje takto při pohřbu nad rovem otce svého: „Moje dřívější názory byly nezralé, kusé, zásady plané, první náraz větru je tedy musel odváti. Jen zkušenost je pravá a ta zabíjí pak každou idealistickou theorii. Musíme se řídit světem a ne svět námi. Hle, pochovali by otce jako chuďasa někde, a my stáli bychom zde bez prostředků, kdy by byl býval blouznílek.“ Idealistické zásady nepronikly tou měrou celé bytosti assistenta Vorla, aby byly mohly ovládati veškeru vůli jeho: u Vorla byly vznikly zásady tyto jen jako protitlak proti samovládné povaze otcově, jen ze vzdoru k otci svému živil v sobě ideální názory, poněvadž byly protivny zastaralým zvykům a méně mravným zásadám otcovým. Mocněji ku svým mravním zásadám přilnul, když doba jeho bouří a hýření končila rudými skvrnami denně vykašlané krve. Konečně byl Vorel člověk snadno vznětlivý, kterážto vlastnost také nedovolovala mu zásady své prohloubiti. Nedostal se nikdy k vlastnímu jádru, ale lpěl pouze na povrchu a snadno slupku odhazoval. I tímto povrchním přidržováním se morálních a ideálních zásad Šimáčkův Vorel jest obrazem četných vrstevníků. Není tudíž román Otec bojem proti morálním a ideálním zásadám, netupí jejich povznešenosti a výše, ale jest jasně ukazujícím zrcadlem, jak a proč u četných jednotlivců v boji životním tyto ideální zásady se otírají. Tímto zrcadlem Vorel zůstává i ve vývoji náboženského smýšlení. Zbožný a zbožně vychovaný mladík dospívaje rozumu prohlíží pokrytectví, jež ve skutečnosti u mnohých lidí se skrývá za zbožným zevnějškem, a mladík se vrací jako nevěrec s jistou dávkou mladického rozervanství, trochu zdivočelý a rozhýřený. Netroufá si říci: není Boha, ale na modlitbu, na zbožný zpěv hledí s pohrdáním, jako na projevy slabosti duše, vzbuzující leda útrpnost silných. Jest hrd na své přesvědčení, že víra v mravnost a dobro a snaha a práce pro ně jsou jedinou povinností a úkolem člověka, a silný že nepotřebuje teprve víry v Boha, aby povinnost a úkol ten konal. Jeho románem s Emčou zvráceno i toto přesvědčení a zvítězily zřetel k hmotným prospěchům a sobeckost. V druhé části vysvětluje se úplný převrat Vorlův. Jako v těle jeho, praví Šimáček, zůstaly stopy jeho choroby, tak zůstaly v jeho duši stopy zapřených názorův. Příznaky jeho choroby, která propukávala, obracely jej nejprve k Bohu s prosbou za své zdraví. Modlitba za uchránění dítek byla dalším stupněm tohoto obratu. Když dítky jeho byly mu zachovány, pokládal okolnost tuto za odměnu vrácené v jeho srdce víry. Smrt manželčina postavila víru jeho na základ opravdové bázně před Bohem a v srdci jeho usídlila se hluboká pokora. Víra jeho zbavena byla živlů sobeckých. Když pak obě dívky byly mu odňaty smrtí, prohledl, že dosavadní jeho víra, i ta hlubší, spojená s pokorou byla neúplná,

nedokonalá, že byla sobecká, a ne pravá, poněvadž nebyla proniknuta zásadami mravnosti. Viděl ve smrti dítek svých dílo boží prozřetelnosti, jež mu ukazuje na nesmytý hřích z minulosti, viděl v ní příkaz, aby ještě před smrtí napravil svůj hřích. Vzal syna svého k sobě, ale nemohl napraviti zvrhlého, jenž chystal se otce svého vražditi. Seznání osudu Emčina, smrti její pod tíží krutého nakládání zaplaceného manžela a namáhavé práce, staví mu hřích nad Emčou spáchaný v děsné světlo. Umírá napsav: „Není napravení, není vyléčení. Jen smrt je trest a smír. Tak velí Bůh!“

Tímto zdánlivě chladným, přísným rozborem Šimáček předvádí úchvatný obraz, z něhož břitkým, ne slovním ale údajovým odsouzením mravní hlízy společnost rozrývající mluví hluboké a povznešené mravní přesvědčení. Šimáček v mravním kalu nebrodí se s touhou po raffinovaných smyslných effektech a dovedl v obou svých románech vysvětliti člověka žijícího jakožto konečný souhrn nejen jeho tělesných i duševních vlastností, ale celého vychování a vzdělávání a všech poměrův i vlivů, které rozmanitým spůsobem naň působily. Řekli bychom, že přenesl methodu vědecké kritiky na každého jednotlivce, pokud jej činí hlavní osobou svých obrazů. Tak zajisté učinil v románu Otci i s Emčou, aby vysvětlil tu závratnou rozkoš, s jakou pohaněná a poskvrněná tato žena se vrhala ve vlastní sebeničení.

Řadíme Šimáčka k nejpozoruhodnějším zjevům mladší generace našich romanopisců, a oba jeho romány Otec i Štěstí k oněm několika zjevům, jež vedle Plojhara náležejí k významnějším plodům loňské románové literatury. Viděli jsme, že myšlenkový podklad, vznikaje pode vlivem pozorování současného života, v obou románech se povznáší k důležitému sociálnímu významu a ukazuje na skutečné stinné stránky v osvětovém rozvoji našem. Jsouce pak romány tyto charakteristickým obrazem určitých domácích našich poměrů, jsou nejen jazykem, ale i obsahem a vniternou stránkou rozmnožením české svérázné literatury. Propracování psychologické rozborem vyznačuje nejvlastnější znak Šimáčkova tvoření. Tím se vyjadřuje osobní a individuální ráz prací jeho, který mimo to spočívá i v řeči prosté, plastické a výrazné.

M. A. Šimáček, o jehož románu Otci jen ještě podotkneme, že jest věnován bratrancům jeho Jaroslavu a Bohuslavu Šimáčkům a opatřen illustracemi Josefa Ulricha, jest, jak i z krátkého našeho rozboru patrno, přívržencem a stoupencem moderního směru, který i k nám došel jen jak ohlas cizího literárního vývoje téměř v době, kdy jinde již z něho zase rodily se nové myšlenky, tužby a cíle. Šimáček jest u nás na ten čas nejdovednějším pracovníkem rozsáhlejších děl onoho odstínu, jejž uvykli nazývati psychologismem. Po šťastných těchto a dřívějších jeho pracích můžeme zajisté důvodnou vysloviti naději, že i jiné, náš život a naše poměry charakterisující otázky, jichž v celém souhrnném našem smýšlení, cítění a dychtění celý roj dosud zůstal bez uměleckého zpracování, probíhají jeho hlavou, aby oduševněny jsouce vlastní jeho osobitostí vtělily se v nová díla na prospěch písemnictví našeho.

L. Čech.

R. 1892. Čís. 7.

OSVĚTA

Židé v Haliči.

Studie
Frant. Řehoře.
(Pokračování.)

Zaslíbenou zemi židé našli mezi Lemky v Karpatech; 8—10 židovských rodin sedí tu ve větší vesnici a 4—6 v menší — dvě tři drží nálev a krám se smíšeným zbožím, ostatní mají jen krám, ale členové jejich zároveň koňaří, kravaří nebo sedlačí na kusu vyčachrované půdy a jako po celé zemi vyškemrávají drůbež, předivo, vejce, med. Pálenku lze dostati bez rozdílu v každé rodině, žid kořalkou dosahuje kloudnějšího živobytí, ona jeho zaměstnání přivádí k žádoucímu rozkvětu. Žid, vyjma nálev, postranního obchodu neoznámí ke zdanění. Na ruku má „šoltysa," radní a písaře, proto nekoná obecních stráží, nespravuje cesty a za pastviny neplatí. Území Lemkovské jest vzorem balamucení a vydírání bláhového lidu. Dítku za kradené vejce žid podá cukrátko, staršího za krádež počastuje kořalkou a paklíčkem tabáku. Tchoř zde zobecněl. Padneli žid na rodinu se dvěma snachami, znesváří je, a v zápětí jdou soudy: pak dojí a namnoze se zmocňuje hospodářství rozvaděných stran. Co již pole židé urvali jen vdovám a vdovcům! Židé přemlouvají Lemky do Ameriky, luzně jim líčí zámořský svět, aby za fatku skoupili, co vystěhovalec do nové otčiny s sebou vzíti nemůže. Vystěhovalec za svou usedlost přečasto strží zrovna tolik, co potřebuje na převoz do Kolumbovy vlasti. Předlonský proces ve Vadovicích drasticky objevil šibeničnou nesvědomitost židovských agentů, kteří ubohý lid do ciziny ženou hůře než stáda a připravují ho o poslední groš. A takové kšefty s lidským masem prováděly se dlouhá léta, personál úřadů byl uplacen. Vinníci propadli trestu, a kontrola na hranicích se zostřila. Přece však řemeslo, třebas nebujelo, trvá dále. Jsou po ruce čerstvá data stvrzující naše údaje. Za jízdu po souši židovský agent vydal 62 zl., od vystěhovalce požádal 159 zl.!

Na úvěr dává žid ochotně, a mužík, nechceli mříti hladem, k židovi se uteci musí. Na Lemkovštině židovský cenník vyhlíží takto:

čtvrtně žita 4 zl., ječmene 3 zl., kilo pšeničné mouky 30—32 kr., rázové nepytlované 24—26 kr., pytlované pšeničné míchané s moukou bobovou 26—28 kr. Litr rasoviny močené v tabáku 48 kr. Tkaniny na zástěry a sukně, plátno na „facełyky“ Lemkovský žid cení, jak se kdo dá napálit. Mistrovsky napaluje potřebami ze železa: lopatami, motykami, řetězy, radlicemi, hřeby do bran. Nevyrovnáli horal účet na 6—20 zl., žid jej žaluje a soud arci rozhodne: zaplať. Tři takové procesy, a Lemko úpí v porobě židově. A teď buď dej chalupu nebo táhni do Ameriky. Pas mu nevydají, rozhodne se pro prvou eventualitu, po případě starý dluh splácí a nový dělá. Zcela přirozeno, že se Lemkové židů bojí a na ně nedopustí. Lemko by židovi neřekl do očí „ty mne okrádáš,“ nadtož aby mu vyvedl darebácký kousek: víť z přesvědčení, že žid za nepatrnou urážku se mstí. Lemko s nikým se tak důvěrně neradí jako se židem: jemu slepě věří. S vážnou věcí nejprve se obrátí k písaři, v druhé řadě k učitelovi, po něm ke knězi a naposledy k židu. Tomu se vyzpovídá, jak u kterého pochodil, a židova rada jest nejpraktičtější. Bohužel lidé povolaní zavírají oči nad hospodářstvím židů mezi Lemky. Farníka žalujícího na žida kněz varuje: „Eh, nechte ho, raděj se mu vyhněte, sice vás vypálí.“ Ozveli se proti židovské šidbě učitel, židé jej za tepla očerní u inspektora, nebo učitel soused za zpropitné sestaví stížnost, že ten a ten kollega buntuje lid a není na svém místě. Inspektor čta denunciaci „pana profesora“ na „pana profesora“ chopí se za hlavu. Následuje přesazení, a židé mají zase pokoj. Jsou na Lemkovštině též dvory židovské, také Přemyšlská kapitula tamější své dvory židům pronajala. Na hájemství pak židé dosazují za lesní stranníky velkopanských novin (Przegląd) ve Lvově. Od koho se má opuštěný horal nadíti pomoci?

Nucená dražba usedlosti vábila židy do vsi nikoliv jako pionýry práce, nýbrž jako lidi tělesným namáháním povrhující. Židé sami na poli nepracují, za ně se lopotí dlužníci nebo vyvlastněný majitel, ponechaný na statku v podruží. Zákon z r. 1868 dovršil svobodu nakládati se svým statkem. Když tento liberální zákon vešel v život, sedlák dostával lekce o kreditu od selské banky, a 40.000 statků jest v několika letech dáno na buben. V pozdním pokolení ještě bude se pamatovati na ty bezuzdné orgie lichvy, na tuto výpravu ke zničení rolníka. Židovská spekulace měla přebohatou žeň, až konečně uznáno za nutné pro výminečné poměry vydati výminečný zákon proti lichvě. Soudně bylo r. 1873 vydraženo 614 usedlostí, roku následujícího 1026, r. 1877 2139. Nejhojnější dražby spadají do let 1873—1881: tehdy židé skoupili v dražbě asi sto tisíc jiter selské půdy, a aspoň tolikéž výměry přešlo na ně prodejem dobrovolným a zástavou. Nelze udati do podrobna, mnoholi exekvujících věřitelů padá na židy; v Bukovině jest jich 81%, což v Haliči asi nebude jinak. „Žádnou měrou,“ pravil Polák Rydzowski v říšské radě, „nemůže býti lhostejno, v čích rukou se nalézají statky, neboť berní síla a produktivnost země opírají se o rolníka hospodářství vedoucího; jsouli v držení spekulujícího kapitalisty, ubývá jim jednoho i druhého.“ Při jednání o předloze lichevní ozval se v tomže parlamentárním sboru haličský zástupce lidu: „Povstává u nás nový druh roboty, povstává rod nevolníků za dluhy jako

někdy v Římě, nevolníků lichvy, kteří v potu tváře robotí svým loupežníkům."

Zákon z r. 1877 zvláště pro Halič vydaný chrániti měl lid před lichvářskými pijavicemi. Kdo však mezi venkovany o jsoucnosti zákona toho vědí, a věděli, nerozpakují se uteci pod jeho záštitu? Za to lichvářův rysí zrak vyhledá oběť, u níž předvídá, že mu vycedí tak říkaje poslední krůpěj krve. Sedlák vydluží si něco u žida a za několik let následkem přepodivně složeného účtu aby se stěhoval ze statku. Krčmáři před Lvovskými rohatkami půjčují chłopům 16 kr. na mýto s výhradou, že při návratu odvedou o krejcar více, a honem je vnadí na kalíšek vodky a jinou útratu; to pak znamená 6% ze zlatky denně či 2190 ze sta na rok! „Kdo dovede oceniti," píše T. Merunowicz, „hmotnou ztrátu země plynoucí z obtížení rukodělného průmyslu lichvou? Kdo spočte ohromnou škodu mravní a ty pohromy různorodé, jaké na obyvatelstvo přivádějí tisíceré od židů vynalezené spekulace peněžné, v nichž osu kombinací stanoví lehkodušnost a neopatrnost osob k ošizení vyhlednutých? Jest přetěžko sestaviti do tabulky tajné spousty, které židé působí uplácením nesvědomitých úředníků, půjčkami na lichvu důstojníkům, vyluzováním směnečných podpisů od nezletilých synů, od žen, aby muži nevěděli a naopak, půjčkami marnotratným na příští věno a dědictví, zálohou vdovám po úřadnících a těmto na jejich pensijní nebo platební arch — konečně pak armádu lichvářů půjčujících na zástavy chudobným? Statistika může s obstojnou důkladností stopovati vliv lichvy na nemovitosti, kdežto před porotou jednou za čas se odehraje scéna z lichvy. Ale co značí to málo vůči množství případů pro soud na prach zralých? Zlo jest hluboce zakořeněno, cizinci ne darmo nazvali Halič klassickou zemí lichvy."

Poblíž Drohobyče krčmařil starý Srul. Přemrštěná propinace a že vesničané v pití ulevovali, přivedlo Srula na mizinu. Za nejtužší zimy rozlezly se po selských chatách holé a bosé děti jeho, z nichž nevšední nadání prozrazoval Herško. Zrzavou hlavou s tenkými pejzy se lišil od bratří. On nejsnáze vyloudil na živobytí. Otec obdivoval se jeho zručnosti, matka pochvalovala vlohy jeho a věštila mu skvělou budoucnost. Brzy umřel otec, a děti se roztrousily po světě. Herško zatím dorůstal v jinocha. Denně chodil na petrolejové výdělky do Boryslavě, spouštěl se do hlubokých jam, točil rumpálem. Tehdy průmysl naftový ještě stál na vrcholu, a dělnictvu se dobře vedlo. Z výdělku Herško neuštědřil stařičké matce ani trojníku. Za půl roku nastřádal 150 zl. a s touto částkou se přiženil do nuzné krčmy v hustém lese, stranou od čtyř lidnatých vsí. Tchán krom trochu kořalečného nádobí a děravé střechy nad hlavou jiným nevládl, a sedláci vracejíce se v pondělí z Drohobyčských trhů, míjeli krčmu bez zastávky, navlaživše se v sousední vsi nápojem silnějším. Osmnáctiletý Herško chopil se díla oběma rukama: číhal na sedláky, zval je dovnitř, vodku kořenil tabákem a slevil krejcar na mírce. To pomohlo. Krčma oživla, ve žních a o senoseči putovali sem pro lacinější vodku i z odlehlých vsí. Herško dospíval na zámožného krčmáře, on však prahna po bohatství onačejším, začal půjčovati na zástavy. Jako pro svěcenou vodu lid hrnul se do lesní samoty, nejčastěji s drahými koraly, na něž Herško půjčoval sedminu

skutečné ceny s přesně vytčeným termínem výkupu; když minul, zpeněžil zastavené věci, třebas i za čtyřnásobný obnos půjčky. Ve vsi se povídalo, že z korálů vybírá vzácnější a navleká za ně nicotné, které pak dlužníkům vnucuje. Herško se tou dobou těšil už pověsti bohatého člověka, a lidé neodvážili se o koralovém šmejdu hlesnouti. Penězi rostla jeho zvůle. Po deseti letech přivedl několik selských statků na buben a v jeho sítích uvízlo mnohonácte spořádaných rodin. Když od marnotratného pána skoupil 120 jiter dubového lesa s krčmou, v níž jeho tchán se byl nuzoval, pověst o jeho bohatství ohlušila okolí. S lesem zlatě dopadl, samo dříví mu vrátilo kupní cenu, půdu měl tudíž zdarma. Postavil dvorec a zatal ještě hlouběji spáry do křesťanů, tak že nebylo roku, aby byl nevyhnal více hospodářů ze zděděných statků. Za čtvrt století se již pyšnil dvorem a trvale přesídlil do města chtěje míti po ruce soud. V nekalém řemesle neustal, tu půjčí chlopu desítku na 300%, tu nechá mu čtvrt korce pšenice na svátky, žito na chléb, hrách, brambory, zkrátka čeho třeba na zasetí. Hospodář na podzim pozná, zač je toho u Herška loket.

Zbohatlý žid opičí se po pánech. Vydraží starý kočár a vyjede si do města; na polštářích kočáru září sebevědomím velmože. Na úkor panskosti jest oděn v kaftan a žena jeho se pyšní parukou, na níž se třpytí diadém z perel; s koní místo náležitého řemení visí šle s prostranky a na kozlíku se mračí čeledín křesťan hanbící se v městě, že vozí židy. Soukmenovci židovi pozastavují se nad velikášstvím novopečeného „pana dobrodzieja" slovy: „A Moiše macht si grois."

Jádro židovské otázky tkví v starověreckých kahalech, jimž se novodobé kultusvorštandy téměř rovnají. I chassité i židé něměčtí mají společný účel života. Jedni i druzí uznávají zákon Mojžíšův i věty talmudu, jenže chassité praktikují talmud se všemi pověrami a formalitami, kdežto pokrokáři nedbajíce drobnůstek v jeho duchu jednají. Na záležitosti židovského ritu nelze přikládati míru křesťanských pojmů o náboženství. Mosaismus se obírá hmotnými potřebami svých vyznavačů, jest to tedy náboženství naskrz reálné, neboť materiálné tužby zastírá formami náboženskými. Istraelitské náboženství detailisuje na způsob kontraktu poměr k Bohu, jenž židům v odměnu za věrnost má pomáhati ve vykořisťování jinověrců; ono se stará o jejich myšlenky a city od kolébky do hrobu a reguluje všední plahočení jejich. Rituelní předpisy v sobě zahrnují rozmanité záležitosti soukromoprávné; týkajíť se manželství, poměrů rodinných, držení statků, týkají se smluv, darů, testamentů, sporů, poměrů židovstva k státu a k národům, v jichžto středu žijí, a nezapomínají ani na stravování, sen, strojení, koupel, funkce plodné ano i kálení posvěcuje náboženská signatura. Pod rouškou předpisů starozákonných zahrnuje se do nejsubtilnějších podrobností zdefinováno vše, co může býti předmětem zákonodárství státního. Nenajdeme v něm, čeho by mosaismus ve variantech již nerozluštil. Kdo by se domníval, že náboženské články Israelitů mají výhradně ráz theologický, neměl by ponětí o nejelementárnějších zásadách společenského ústrojí židovského kmene. Rakouské církevní zákony z r. 1874 nesměřují snad úmyslně proti katolíkům, ale podobného významu nabyly v Haliči, protože, pokud jde o židy, nejsou vykonávány.

Židovské obce s kahaly v čele jsou zděděnou organisací, kteráž prosta jsouc dohledu vládního, z moci talmudu vykonává nad souvěrci rozsáhlou administraci a tím z vyznavačů Mojžíšových činí národ samostatný s tajemnými institucemi, jimiž jako v nedobytné tvrzi jest bezpečen před rušivým vlivem zevnějším. Zákon velí biskupům, aby listy pastýřské, instrukce na diecesální kněžstvo a p. předkládali politické vládě zemské: ta může se opříti všemu, co by se v nich příčilo zákonodárství. Kdo však se stará o tresť publikací rabínských v té příčině? Jest veřejným tajemstvím, že židovské správy duchovní ztěžují plnění zákonů a vládních nařízení, zejmena pokud jde o matriky, odvod, daně, policii a soudy. V soukromí o tom úřady nade vši pochybnost vědí, než který by o vlastní ujmě se do toho vměšoval, když kahaly jsou z dozoru vládního vyňaty? Kdo se stará poznati, jak daleko sahá u židů ponětí o daních a dávkách náboženských? Veřejnost uvykla věřiti, že kahaly velmi často úplatky veřejných funkcionářů traktují jako záležitosti náboženské a že vypisují různé přirážky, jimiž se uplácení děje. Protož také křesťané všelijak si vysvětlují účel židovských nadání. V porovnání s církví katolickou platné zákony přisuzují židovskému vyznání zvláštních privilejí. Potrváli židům posavadní nedotknutelnost kahalů bez přesného vymezení, kam až svoboda ta může sahati, zůstane pro ně povinnost k zákonům zeměpanským nadále na papíře. Kdykoliv byl veřejně tepán privilej kahalový, židé nazývali to nekonstitučním, a židovská žurnalistika zakřikovala smělce pranýřujíc křesťany jako vzor nesnášenlivosti. Však se již i mezi židy ukazuje ruch proti absolutismu kahalových hodnostářů. Podnět zavdali židé Žolkevští. Tamější kahal usnesl se dáti kahalnou berni pod dozor městské rady, byv k tomu donucen přehmaty košerákovými a rabínovými. Proti žádanému opatření někteří židovští občané rekurrovali na hejtmanství, kdežto magistrát hájil pretense žadatelův u okresního a zemského výboru. Konec dvouletého vyjednávání se zemským výborem, místodržitelstvím a ministerstvem bylo příznivé vyřízení rekursu. Přišloli něco podobného z jiných okresních výborů, výbor zemský se předem dotazoval místodržitelství, a toto postavivši se na známé stanovisko zásadní, zamítalo podobné stížnosti. Ovšem, když poslanec Merunowicz žádal na sněmě 10.000 zl., jichž by se užilo ku překladu a prostudování talmudu, orgán politického spolku Šomer Israel, německý časopis Israelit ve Lvově, psal následovně: „Co se tkne zrušení vyminečných zákonův a nařízení pro židy, musíme naprosté jich zrušení uznati za žádoucí. Židé se vždy upřímně starali a starají, aby nezaujímali výlučné postavení(!). Cítí se šťastnými z dané rovnoprávnosti, a každé výjimkové právo, třebas by tvořilo nejcennější výsadu, jest jimi nenáviděno(!). Nemáme též ničeho proti tomu, by vláda uznala potřebu zákonitě uspořádati poměry židovského vyznání, rozumí se s výhradou úplného zachování nám zaručených práv."

Na haličském sněmě o kahalech zazníval tento stesk: „Dávná organisace kahalů se přežila; jako jest, zůstati nemá. Nikdo z nás nezpěčuje se tomu, aby kahaly jako represantace židovsko-náboženských obcí spravovaly záležitosti víry, ale toho připustiti nelze, aby zasahovaly též do jakýchkoli oborův administrace politické nebo soudní. Rovněž

nelze připustiti, aby kahaly v příčině vyměřování daní na potřeby víry nebo potřeby specielně židovské měly výsadu, aby vypisování těchto daní řídily o své vůli nebo jinak, než činí druhá vyznání. Zákony co do kahalův musejí býti zrevidovány a upraveny ve shodě se zákony říšskými.“

Výsledkem rozjímání o kahalech bylo rozmnožení židovských privilejí o tři: 1. Poměr státu ke konfessím jest zevrubně vytčen novými zákony a nařízeními, kdežto při židech tyto zákony mlčí všude tam, kde by jim jasnější stipulace škodila. 2. Existuje tajná organisace židovských obcí, která pod tímto pojmenováním nebo pod jmenem náboženského úřadu, správ a p. umožňuje židům ryze civilní ústrojí společenské, přispívající k jednolitosti kmenové v lůně národností ostatních, tedy je činí ve státě státem, který zachovává zákony výhodné a nevýhodných nedbá. Tento privilej de facto uvolňuje židy od povinnosti k zákonům pod zástěrou svobody náboženské. 3. Vláda židovskému duchovenstvu přiznává v právu voličském, v inspekci škol atd. těchže prerogativ, jako duchovenstvu katolickému, ač na něm nevymáhá míru vzdělání odpovídající podmínkám, za kterých lze dosíci důstojenství kněze křesťanského.

Starověrce zorganisoval r. 1878 orthodoxní rabín Simeon Schreiber. Vzbudil mezi chassidy silnou reakci proti slabému proudu jevícímu náklonnost k evropské osvětě. K tomu cíli ustavil sdružení Machzika Hadas, z jehož podnětu konají se sjezdy rabínův. Na prvním sjezdu r. 1882 byly konfessijní správy bez rozdílu odevzdávány v neobmezené poručnictví rabínův. Za rok na sjezdu druhém Schreiber a s ním stejně smýšlející dali do klatby veškery židovské korporace a jednotlivce z tábora pokrokového. V toto usnesení zasáhlo státní návladnictví, a pouze náhlá smrt Schreibrova zamezila předsevzaté stíhání. Úmrtím zakladatelovým neochladla horečná činnost spolku Machzika Hadas; Již v prosinci r. 1886 v časopise téhož jmena otiskl fanatické pozvání k novému sjezdu; v něm se bije hromem do pokrokových židů za to, že slibují pro říšskou radu čtyři artikule: 1. aby kdo se chce státi rabínem, absolvoval veřejné školy; 2. aby zrušeny byly všecky chajdery; 3. aby bez přivolení duchovní správy v místě nebyly povolovány božnice a modlitebny; 4. aby pro náboženské zájmy utvořena byla konsistoř a pod její právomoc aby slušeli všichni rabíni. V provolání se tyto projekty zvou anděly smrti, jež sesílají na tábor Israelský jeho vrazi chtíce zničiti jeho pravověrnost a rozeštvati jeho syny. Na sjezdu za předsednictví zázračného rabína z Belzu podepsali nové provolání 34 rabíni; vyzývají v něm židy, aby slepě poslouchali „presidenta nad presidenty sv. sdružení Machzika Hadas, velikého mudrce, velkomožného magnáta a potomka svatých Lajba Sofera,“ rabína z Drohobyče; též nabádají věrné k zakládání filiálek sv. sdružení. Sjezd se ještě usnesl všemi prostředky agitovati mezi souvěrci proti novotám pokrokových židů, zvláště proti nim hromadně protestovati adresami a deputacemi. Ku provádění sjezdových snešení ustavilo se ústřední komité pod náčelnictvím Drohobyčského rabína a rozepsalo sbírky po celé zemi.

Po druhé již připomínáme tu zázračného rabína. Tito šejdíři tropí dosti hluku. Rychle se rozšíří po krajině, že proroctví toho a toho rabína se do písmene naplnilo, nebo že několika židům poradil, a oni si pomohli. Slovo nedovede odstrašiti pověrčivce, by k zázračnému muži nevážili hrůzu mil o radu. Ve dvoře mlékaří žid, a poněvadž stále vězí v restu, pán se rozhodne pro pořádnějšího. Ohrožený kvapí k zázračnému rabínovi, aby s ním pokorně sdělil své rozpaky. Zázračný povolí audienci a hraje na spiritistu. Zná své Pappenheimské. Poradí tazateli: neplať a zůstaň. Kdo zná obtíže spojené s avisací žida jednou zahnízděného, nepodiví se, jestli žid objekt podrží. Zázračný rabín diktuje honorář a propustí žida s poučením, kolikrát má visitu opakovati. Se zázračným stejnou taktikou útočí na lid židovský mastičkář, hadač z karet, zaháněč krup, slídič zlodějů atd. Ti všichni si vlastně osvojili kapitolu z rusínské ethnografie, zručně annektujíce obor jinak sobě cizí, jen když se vyplácí.

Vzdor svému fanatismu židé jsou malomocni, jdeli o přestoupení některého jich souvěrce na křesťanství. Víry se zříkávají mladé židovky ovšem z lásky; podřízenější význam má při tom sociální postavení ženichovo: zamilovaná nepovrhne nápadníkem třeba ze skrovninké usedlosti. Příbuzní domlouvají, rodiče trýzněním vyhánějí dceři kletého goje ze srdce. Chabá podlehne inkvisici, povaha otužilejší vytrvale snáší muka a naposled prchá z dosahu moci otcovské, aby tajně u přátel milence se připravila ke křtu, jenž se pak obyčejně okázale provede. Jistý pán oznámil na úřadě, že mu zmizela choť (před svatbou pokřtěná) s jedenáctiměsíčním prvorozencem, když musil na více dní z domova; dobrovolně zajisté neodešla. Pátrali po ní drahný čas bez výsledku, až jedné noci četnická hlídka potkala dva židy střehoucí na voze svázanou ženštinu; zočivše četníky vzali do zaječích. Na voze byla hledaná paní; při výslechu udala, že byla v noci násilně z domu odvlečena, kam, neuměla říci. V nepovědomé místnosti a přes všechen svůj odpor byla obřadně dle talmudu odekřtěna; po té ji tu i tam věznili a při změně celly jí zavazovali oči. Uchvatitelé k ní nepromluvili jediného slova. Teď naposledy vezli ji do polí; bez pochyby měla býti utopena v témž jezírku, kde před lety našli bezhlavý trup jiné křtěné židovky. Zaručená jest také tato událost: Rabín v Bolechově za 120 zl. koupil nemanželského chlapce z křesťana a židovky od ševce z venkova, kterému jej matka odevzdala a brzy jako když se po ní zem slehne. Chlapec byl pětiletý a již křtěn. Rabín chtěl ho již obřezati, když se v to vložil soud. Hůře dopadl selský parobek v Skalatě. Přijel ze vsi a zastavil před zájezdní krčmou u for pokrmujících čeledínů. Po městě se Bůh ví jakým spůsobem rozletlo, že jeden z čeledínů je křtěný žid; byla sobota, i sběhla se kupa židův a bez ptaní jali se bušiti pěstmi do řečeného parobka, ačkoliv se zaříkal, že židem nikdy nebyl. Teprve křesťané rabiáty rozehnali.

Mnohem vzácnějším zjevem jsou křtění židé. Tu láska nepůsobívá: židovský svůdce ponechává křesťanskou dívku osudu, a ona nejednou hyne samovraždou dříve, než zví o jejím poklesku širší okolí. Zisk a nikoliv přesvědčení vedou žida na jinou víru. Posloužíme zajímavým dokladem; 27letý žid přestoupil ke katolictví, a okolní panstvo

uštědřilo mu do vínku 1000 zl. k zařízení obchodu. Peníze vzal ďas a s nimi křesťanského žida: z Haliče octl se v kongresovce a tam přijal křest po druhé, v krátce na to při pruské hranici po třetí a ve Varšavě po čtvrté. Po každé shrábl darcba hodně peněz.

(Dokončení.)

O spektroskopu.

Napsal

řed. B. Navrátil.

> Le grand Herschel, qui avait embrassé le ciel entier dans ses observations et dont les opinions étaient presque regardées comme l'expression de la Science elle-même, croyait le Soleil habité. Arago, qui lui succéda comme autorité en Astronomie physique, le croyait habitable. Cette opinion de deux hommes aussi considérables, dont le dernier touche presque à notre époque, nous montre quel chemin la Science a parcourru en un quart de siècle. (Janssen, L'âge des étoiles. Annuaire 1888.)

I.

Rozklad světla; prostředky a methody pozorovací.

Všemocným vládcem dějů pozemských je slunce. Zářivé paprsky jeho budí světlo, teplo, život; zastřeli černou rouškou svoji skvělou tvář, noří se z hlubin chaosu temno, zima, smrt. Což divu, že ostýchavý zrak člověka od pradávna hleděl vystihnouti zázračnou jeho podstatu. Vidíme pak, že za věků fiktivných, přijmemeli Comteovo evoluční roztřídění směrů intellektu lidského, člověk oděl dárce světla a tepla vznešeným majestátem božstva, velebě jej jakožto boha ploditele, pokud život budil z temna propastí, a trna úžasem, hrůzou a bezmocnou oddaností zároveň, zapláloli hněvem žárné oko jeho hubíc, v prach a popel obracejíc vlastní své tvorstvo. Snoubě se se zemí plnou vláhy a úrody mnohoruký Šiva s Parvatou světy tvoří, však i plamenem tytéž světy sžírá ať už jakožto Kali spojený s Kalou, jejíž šíji zdobí nákrčník z lebek lidských, nebo jakožto Agni, ničitel posledních pokolení lidských. Toť ráz slunce tropického. Mírnější povahy jest božstvo slunce v pásmech mírnějších, majíc sice menší mohutnost tvůrčí, zároveň však jevíc menší náklonnost ke zhoubě tvorů. Foibos Apollón a Šiva — mladistvý, krásný člověk-bůh a ohromný gigant nepochopitelné, hrůzyplné síly. Nicméně i Foibos Apollón jest bohem a podržuje, ať již mu člověk uštědřil jmeno jakékoliv, své božství i v krajinách, jež nevidí než bledou, mlhovým závojem zastřenou tvář jeho a skromné plody ovládané přírody. Tak veliká a tak patrná jest účinnost slunce, že člověk, nikoli přírody pán, nýbrž otrok, část jeho moci v neodolatelné poddanosti přidělil i ostatním světlům nebeským, věčným hvězdám, jiíž do nedávných ještě dob astrologie, metafysická

to fáse názorů astronomických, uhodnouti se snažila, v niž pověra našich dob podnes nevěřiti se obává, neznajíc odpovědi k otázce: Co jest slunce? již hledala tisíciletí, aniž ji nalezla. Byli sice za všech dob jednotlivci mohutné intelligence, vynikající neobyčejnou prozíravostí, podobnou nadsmyslné intuici, kteří uhodnuvše lichost běžných názorů o božství těl nebeských, považovali je za to, čím skutečně jsou, totiž za světová tělesa zemi podobná. Avšak platných poukazů, že tomu skutečně tak jest, poskytla teprv doba poměrně nová, počínající vynálezem dalekohledu, ač ani v té době dokonce nebylo všem lidem lhostejno, jaké konstellace jejich narození provázely, které hvězdy byly ve svém povýšení nebo ponížení, dívalyli se na sebe v troj-, čtyř- nebo šestiúhelníku, bylli ten či onen oikodespota ve svém domě nebo v cizím a ve kterém atd., jak astrologická terminologie často nemálo složitá se vyjadřovala. Rovněž mnohý svědomitě se tázal svého kalendáře o radu, zdali den ten neb onen dosti jest přízniv, by na cestu se vypravil, žilou si dal pustit, vlasy nebo nehty stříhat a pod. I tyto nepatrné maličkosti ovládaly aspekty nebeské. Všecka tato tak tajemně a uměle zamodrchaná vlákna astrologické pavučiny nemilosrdně roztrhal dalekohled. Jím vstupuje astronomie v období positivnosti. Opatřen jsa vláknovým křížem a spojen s rozděleným kruhem a vzrůstaje znenáhla až na rozměry obrovské ukázal, že i nejmocnější astrologické potence jsou skutečně jen zeměmi, jiných snad rozměrů a v jiné fási rozvoje, nicméně přec jen obyčejná tělesa hmotná, určil hmotnost slunce, vzdálenost jeho od země, jeho dobu otáčecí, objevil zrnitý tvar jeho fotosféry, již též věrně zobrazil přispěním fotografie, nalezl, že obaleno jest obrovskou atmosférou, poznal, že lesklý povrch jeho ob čas porušen bývá temnými skvrnami, změřil výšky protuberancí atd. atd. Tím svrženo slunce s trůnu božstva, zároveň však dosazeno na stolec mocného vládce četných světů menších, temných sice, přece však podstatou podobných jemu i sobě, uštědřujícího jim světlo, teplo, život neméně hojně, než to činilo v období svého božství.

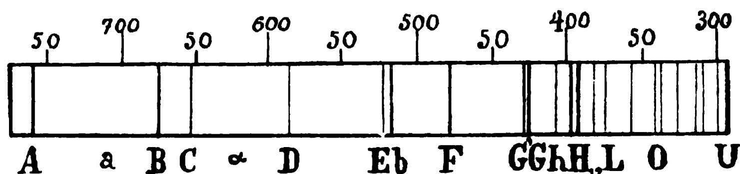
Veškery tyto objevy týkaly se toliko viditelných a měřitelných zjevů, pokud totiž změnou úhlů se stávají patrnými. Ale jaké by to byly látky, z nichž slunce a světová tělesa vůbec jsou zbudována, které by to byly chemické prvky, jež světelným, t. j. viditelným zjevům jsou podkladem, k otázkám těm teleskop neměl odpovědi a nemá jí dosud. Teleskop vidí jen světlo, nemůže však rozeznati povahu látky, která je vyzařuje; pečlivým měřením pozná pohyb bodu, jenž dosti zřetelně a trvale od svého okolí se liší, ale nemá žádného prostředku ku poznání chemického složení hmoty, jež se pohybuje. Pro tyto problémy nemá teleskop, ať tak díme, poznávacího orgánu, ačkoliv oku účinnými činí světelné paprsky, jež přicházejí až téměř z nekonečných hlubin všehomíra.

Tento nedostatek teleskopu nahrazuje přístroj, jenž *spektroskop* sluje, velmi jednoduchý alespoň co do schematického složení, avšak nejvýš důležitý pro veškery úkoly astrofysiky. Z té příčiny napřed stručně, jen v nejhlavnějších obecnějších rysech různá zařízení jeho vypíšeme, pokud se vztahují k jeho účinnosti, přihlížejíce hlavně jen ke všeobecným požadavkům, jimž v rozmanitých případech vyhověti má.

Nejdůležitější součásti, z nichž tento aparát se skládá, jsou tytéž, jichž potřebujeme při obyčejném objektivném rozkladu světla, totiž: 1. štěrbina, osvětlená jasně světlem, jež rozložiti chceme; jeli to světlo sluneční, vrháme je vodorovně štěrbinou do tmavé světnice udržujíce heliostatem trs paprsků stále ve stejné poloze; 2. čočka, jež vytvoří skutečný obraz osvětlené štěrbiny; 3. trojboký hranol obyčejně skleněný, jímž zachytneme světelné paprsky dříve, než obraz štěrbiny vytvořily, konečně 4. bílé stinidlo, t. j. bílá záclona nebo rámec bílým papírem popjatý, jímž zachytneme paprsky z hranolu vycházející. Jeli vše správně rozestaveno a osvětlímeli štěrbinu jednoduchým světlem, na př. žlutým, jež vysílá plamen zbarvený na žluto kuchyňskou solí či vlastně jednou součástkou její, sodíkem, obdržíme na stinidle dokonalý obraz štěrbiny žlutý — toť *vidmo* čili spektrum žhavých sodíkových par. Že žlutý tento proužek skutečně jest obrazem štěrbiny, o tom snadno se přesvědčíme, měnímeli šířku štěrbiny; touž měrou mění se pak i šířka žlutého proužku vidmového. Nahodíli se nám jindy, že plamen svítí jednoduchým sice světlem, ale červeným, uvidíme na stinidle týž obraz štěrbiny, avšak červený a poněkud méně od směru dopadajících paprsků odchýlený, nežli v případě prvém. Poněkud složitější úkaz nastane, vycházíli světlo na př. ze žhavého vodíku silně zředěného. V tomto případě nalezneme 3 nebo 4 zřetelně rozeznatelné obrazy téže štěrbiny, a to ve světle červenavém, modravém, temnomodrém a snad i fialovém — toť přetržité vidmo vodíku. Takto se mění počet i zbarvení i poloha obrazů štěrbiny dle povahy analysovaného světla. Zkoušímeli konečně světlo plynového hořáku, světlo Drumondské neb i elektrické světlo, objeví se na stinidle skvělý nepřetržitý pás barevný, zářící všemi barvami, počínající nejtemnější červení, přecházející pak v barvu oranžovou a postupně dále ve žlutou, zelenou, modrou, až poslední stopy barvy fialové na druhém konci vidma oku mizejí; — toť vidmo nepřetržité, spojité. I vidmo nepřetržité dlužno považovati za řadu různobarevných obrazů štěrbiny tak těsně skupených, že každý následující pokrývá větší menší částí obraz předcházející; důkazem toho jest, že čočkou snadno veškery tyto barevné obrazy sloučiti lze v jediný, jehož barva pak úplně s barvou světla rozloženého souhlasí.

Mimo to velmi snadno z toho odvoditi lze, jaký účinek změna šířky štěrbinové na vidmo míti bude. Zvětšímeli šířku její, pokryjí se zajisté větší části obrazů jejích ve vidmu a jednotlivé části vidma, ačkoli povšechná světlost jejich se zvětší, objeví se v barvě méně čisté, neurčité, vznikající ze směsi všech barev na dotyčná místa dopadajících. Učinímeli v extremním případě štěrbinu tak širokou, že nejzazší obraz fialový splyne částečně s prvým obrazem červeným, objeví se střed vidma bílý, jsa pouze vrouben na jednom konci pruhem modrofialovým, na druhém žlutočerveným. Jest tedy patrno, že při štěrbině poměrně široké mnohé, zvláště jemné podrobnosti spektra úplně mohou zmizeti, jsouce zakryty cizími světly míst okolních, že však podrobnosti ty vyniknou, když štěrbinu vhodně zúžíme, ačkoliv při tom povšechná světlost veškerých částí vidma poměrně se zmenší. Nejpřístupnějším toho dokladem jest vidmo sluneční, jež při široké štěrbině se objevuje jakožto dokonale nepřetržitý pás zářící barvami duhovými, při úzké

štěrbině však ukazuje přečetné uzoučké čárky temné. Po prvé pozoroval je Wollaston (r. 1802), avšak teprv Fraunhofer (1814) polohu čar těch na vidmu slunečním, jichž asi 576 rozeznal, blíže určil a nejvýznačnější z nich písmeny velké a malé abecedy označil, kteréhož označení podnes se užívá; po něm slují *čarami Fraunhoferovými.* Poněvadž se jich často budeme dovolávati, uvedeme hned zde některé z nich, zejmena *A*, *a*, *B*, *C*, jež leží v části červené vidma, *D*, již nejčastější vidíme jednoduchou, již však již Fraunhofer shledal býti dvojnásobnou, ve světle žlutém, *E*, *b* v pasu zeleném, *F* na počátku, *G* na konci barvy modré, *h* uprostřed a *H* a *K* (jež nezřídka označují se též H_1 a H_2) na samém fialovém konci viditelného spektra slunečního (obr. 1.). Můžeme tedy přijati za pravidlo všeobecně platné, že kdykoliv si žádáme, aby ve vidmu analysovaného světla byly viditelny též jemné podrobnosti, dlužno jest užiti štěrbiny co možno úzké.

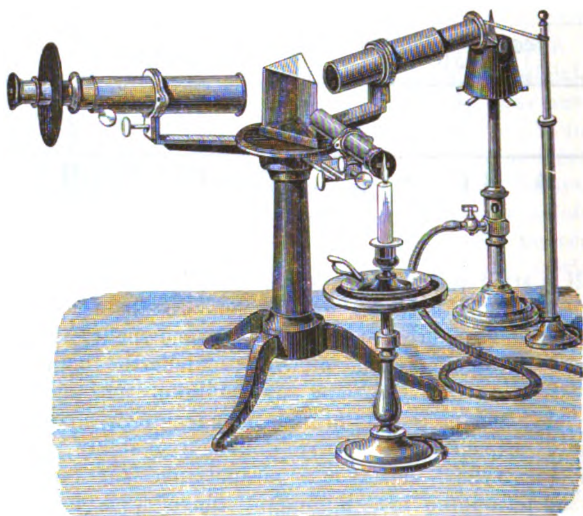

Obr. 1.

Jdeli o stálé pozorování vidma, o stálé měření co možno přesné, spojí se části, jichž jsme při objektivném rozkladu světla upotřebili, vhodným spůsobem v přístroj, jejž pak zoveme spektroskopem. Stinidlo nahradí se pak dalekohledem úhlové vzdálenosti vhodně zvětšujícím; ostatní části sestaví se tak, aby trs paprsků, jenž před lomem byl homocentrický, též po lomu v hranolu homocentrickým zůstal, poněvadž jen v tomto případě jsou obrazy dokonale zřetelny a ostry. Požadavku tomu se vyhoví, postavíli se hranol tak, aby odchylka paprsku lomeného od původního byla minimální, hlavně však učiníli se paprsky před lomem rovnoběžnými, při kterémž zařízení homocentrickými zůstanou, i když odchylka není minimální. Z té příčiny upevní se štěrbina a čočka na obou koncích společné roury (roury kollimační čili kollimátoru) tak, aby štěrbina byla přesně v ohnisku čočky. Jak patrno, vycházejí pak z čočky všecky paprsky témuž bodu štěrbiny příslušné rovnoběžně. Nezřídka zakryje se polovice štěrbiny zrcádkem v úhlu 45° k ose kollimátoru nakloněným, nebo po spůsobu Kirchhoffovu trojbokým a pravoúhlým hranolem skleněným (srovnávacím čili komparačním), tak že analysované světlo jen jednou polovicí štěrbiny do kollimátoru vnikati může, kdežto druhou její polovici možno osvětliti světlem po straně kollimátoru postaveným, tak že týmž hranolem vytvořiti lze současně dvě vidma bezprostředně nad sebou, což přesná srovnávání videm různých zdrojů světelných velmi usnadňuje. Při obyčejných demonstračních spektroskopech, jak sestrojují se dle Kirchhoffa a Bunsena (obr. 2.), vídáme ještě třetí vodorovnou rouru jinak docela podobnou kollimátoru, jen že štěrbina jest nahrazena jemnou drobnohlednou stup-

nicí, při níž vzdálenost dvou sousedních dílků jest sice po celé délce její stejna, jinak však docela libovolna, jejíž obraz vhodně osvětlený po odraze od stěny hranolu k dalekohledu obracené týmž dalekohledem pozorovati lze. Obyčejně zařídí se vše tak, aby se zřetelný obraz stupnice objevil na rozhraní videm, jež srovnáváme, čímž určení význačných částí podstatně se usnadňuje.

Poněvadž rozptyl světla hranolem jednoduchým je vždy provázen lomem, jeví se spektroskop, nepřihlížímeli ani k rouře se stupnicí, jakožto roura lomená, jejíž jedno rameno jest kollimátor, druhé dalekohled; můžeme jej tedy nazvati spektroskopem *lomeným*. Zkušenost však ukázala, že lomivost látek není přesně úměrna mohutnosti rozptylovací, tak že jest možno kombinací hranolů buď zrušiti rozptyl a zachovati lom, anebo eliminovati lom, aniž rozptyl světla se zruší; ve kterémž

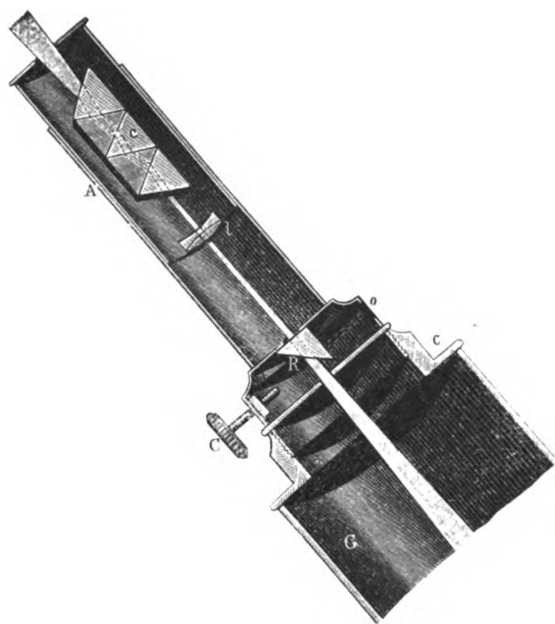

Obr. 2.

posledním případě patrně nabudeme spektroskopu *přímého* (s průzorem přímým, à vision directe). Takový spektroskop sestrojil prvý Amici (1860) kombinací tří hranolů, z nichž prostřední jest ze skla flintového, postranní ze skla korunového. Podobnou konstrukci přijal též A. Hilger v Londýně pro své přímé spektroskopy. Jiné kombinace užil Janssen, spojiv v jeden hranol dva hranoly ze skla flintového a tři hranoly ze skla korunového, kterážto kombinace se velmi dobře osvědčila. Zařízení přímého spektroskopu Janssenova ukazuje obr. 3. Nejčastěji asi se u nás setkáváme s přímým spektroskopem Browningovým, rozměrů v skutku miniaturních (obnášíť délka 10 cm., průměr 1·5 cm.), jenž obsahuje 7 hranolů, z nichž 3 jsou ze skla flintového a 4 ze skla korunového. Zvláštní kombinaci hranolů udává prof. Zenger, poje v rozptylovací rovnoběžnostěn dva pravoúhlé hranoly, z nichž jeden jest ze

skla korunového (flintového, vápence, křišťálu) a druhý z kapaliny vhodně volené, zejmena z anetholu, benzolu, z oleje kassiového, terpentýnového, alkoholu atd. a jich smíšenin, čímž dosahuje silného rozptylu, jenž na př. při jisté kombinaci předčil nad rozptyl 3 hranolů sírouhlíkových a byl více než 4krát větší, než u přímého spektroskopu Janssenova. [1]) Výhodou přímých spektroskopů jest, že jimi přehlednouti lze zpravidla celé vidmo najednou, za to jejich mohutnost rozptylovací bývá poměrně nepatrna.

Nařídímeli spektroskop, ať lomený nebo přímý, na nějaký zdroj světelný, dopadají na štěrbinu paprsky ze *všech* jeho částí, t. j. štěr-

Obr. 3.

bina jest pak osvětlena v každém svém bodě směsí paprsků pocházejících ze všech bodů zdroje světelného. I jest zřejmo, že v tomto případě světelné zvláštnosti různých míst, byť jich ve zdroji světelném skutečně bylo, vyniknouti nemohou, že tudíž spektroskop ukazuje jaksi průměrné vidmo směsi světelné ze zdroje zářící. Při tomto zařízení nazveme spektroskop spektroskopem *souborným* (integrating spectroscope). Nezřídka jest však žádoucno určiti povahu světla jednotlivých částí zdroje světelného. Toho docílíme, umístímeli před štěrbinou čočku spojovací tak, aby vytvořila skutečný obraz zdroje přesně v rovině

[1]) Zprávy kr. české spol. nauk 1881.

štěrbiny samé. Jak patrno, spojí tato čočka veškery paprsky vycházející z určitého bodu svítícího tělesa opět jen v jediném bodě obrazu jeho, tak že na př. hořejší část obrazu vytvořena jest toliko paprsky přicházejícími ze spodní části svítícího tělesa, levá část obrazu jenom paprsky z pravé strany předmětu vyslanými atd. Padáli tedy na štěrbinu právě levá část obrazu světlého, vytvoří spektroskop vidmo pravé straně zdroje světelného přislušící atd. Poněvadž nyní lze analysovati světlo jednotlivých částí zdroje světelného, zove se zařízení podobné spektroskopem analysujícím, *rozborným* (analyzing spectroscope). Při spektrálních pozorováních astronomických zastává úlohu čočky objektiv teleskopu a vlastní spektroskop upevní se v místech okuláru, kteréžto uspořádání pak *telespektroskopem* sluje.

Bylo již podotčeno, že v obyčejném spektroskopu Fraunhoferova čára *D* zdá se býti jednoduchou, že však při větší dispersi se rozdvojí. V četných případech jest nejvyšší potřebou zvětšiti rozlišující mohutnost spektroskopu co možno nejvíce. Snad by se mohlo zdáti, že by bylo lze toho docíliti postupným stupňováním zvětšovací mohutnosti dalekohledu, zvyšováním okulárového zvětšení. Leč prostředek ten jest jen do jisté míry účinný. Těžiště rozlučivé účinnosti spektroskopu spočívá hlavně v rozptylující mohutnosti částí světlo rozkládajících. Tuto pak zvětšiti lze dílem vhodnou volbou rozměrů hranolu a látky, z níž jest zhotoven, hlavně však rozmnožením hranolů. Tak na př. ukazuje hranol sírouhlíkový při stejném jinak zařízení čáru *D* již dosti zřetelně dvojitou. Nahradímeli hranol sírouhlíkový třemi hranoly ze skla flintového s lomivým úhlem 60^0, nejen dokonale obě její komponenty rozeznáme, nýbrž uvidíme zároveň, že komponenta více lomená jest značně temnější. Podobně i v ostatních částech spektra počet Fraunhoferových čar nápadně se zvětšuje, zvětšujemeli počet hranolů. Z té příčiny počet hranolů víc a více rozmnožován. Tak na př. užíval Kirchhoff při svých pracích 4 hranolů skleněných, Thalén 6 s lomivým úhlem 60^0, Gassiot 8, Merz 11, Cooke 9 hranolů sírouhlíkových, Donati dokonce 25 hranolů skleněných, k čemuž dlužno ještě dodati, že hranoly se nyní obyčejně hotoví z velmi těžkého skla flintového hustoty $4^3/_4$ a více, tak že jediný takový hranol o lomivém úhlu 60^0 mohutností rozptylu vyrovná se všem 4 hranolům Kirchhoffovým. Spektroskopy o větším počtu hranolů slují složenými.

Ještě větší disperse dosíci lze, užijeli se místo hranolů jednoduchých hranolů kombinovaných čili mnohonásobných. Po prvé sestrojil takový hranol J. Browning (1864) přitmeliv k stěnám dutého hranolu na sírouhlík dva ostré hranoly ze skla korunového s lomivým úhlem 6^0; později hranol sírouhlíkový nahradil hranolem z těžkého skla flintového. Ještě účinnější jest kombinovaný hranol L. Rutherforda z Nového Yorku. Pro posouzení rozptylovací síly těchto hranolů budiž uvedeno, že prvý (Browningův) vyrovná se dvěma, druhý (Rutherfordův) třem těžkým hranolům flintovým o lomivém úhlu 60^0. Mimo to jest předností hranolů těch, že světlost vidma méně seslabují, poněvadž jest počet odrážejících stěn menší, než při aequivalentním počtu hranolů jednoduchých, což ve mnohých případech jest momentem nemálo závažným.

Rozumí se samo sebou, že není, proč by ve složeném spektroskopu jednoduché hranoly nemohly se nahraditi mnohonásobnými; avšak rovněž snadno připustíme, že přílišným rozmnožením hranolů spektroskop snadno se může státi nezručným. Tohoto nebezpečí můžeme se uvarovati tím, že přinutíme paprsek světelný, když z hranolů vystoupí, aby opět, třeba i vícekrát, týmiž hranoly prošel, dříve než jej dalekohledem pozorujeme. Tohoto způsobu užil O. Littrow již r. 1862. Podstatně jej zdokonalili Lockyer a Young tím, že užili místo stříbrného zrcádka Littrowa odrazu úplného v hranolech skleněných a že paprsky vracející se vedli jinou částí hranolu než paprsky vstupující. Ve spektroskopu, jejž dle tohoto principu sestrojil Young, procházely paprsky napřed spodními polovicemi šesti hranolů, po odraze vrchními, čímž docílil rozptylu dvakrát většího, než by bez obratu paprsků byl býval. V jistém spektroskopu, který sestrojil Hilger, má paprsek při 3 hranolech šestinásobný obrat, tak že rozptylovací jeho účinnost vyrovná se 18 hranolům; přístroj ten mezi čarami D_1 a D_2 ukazuje ještě 25 jiných temných čárek. Zvláštní spektroskop s obratem paprsků, jejž mimo to přímým nazvati lze, zhotovil Thollon z mnohonásobných hranolů sírouhlíkových, jež dávají dispersi tak velikou jako 30 flintových hranolů s lomivým úhlem 60^0. Zdálo by se tedy, že k docílení velikého rozptylu nejlépe by se hodily hranoly sírouhlíkové. Avšak kapalnost látky může míti velmi nepříznivý vliv na čistotu vidma buď tím, že zahřátím kapaliny hustota její se zmenší, anebo že v ní vznikne proudění, čímž spolehlivé měření ve vidmu se stává nemožným. Ostatně proměny teploty dlužno též dbáti při hranolech flintových, zvláště jednáli se o měření přesná a jsouli amplitudy teploměrné značnější.

Končíce několik těchto povšechných črt o spektroskopech hranolových, uvedeme jen ještě, že se nyní spektroskop, zvláště kde se o vyšetření fysické povahy těl nebeských jedná, často spojuje s fotografickou komorou temnou, jíž dotyčné spektrum přímo se zobrazuje, což ve mnohé příčině objevilo se býti velmi prospěšným; přístrojům těm dáno jmeno spektrografy. Ostatní konstrukce spektroskopů, ač jsou nejen zajímavy, nýbrž i prakticky nejvýš důležity, jako na př. spektroskopy bez štěrbiny a j., pak i různá pomocná zařízení pomíjíme, odkazujíce k dílům odborným. [1])

Nicméně nemůžeme nezmíniti se o spektroskopech zvaných diffrakčních, jež nahrazují spektroskopy hranolové všude, kde se o přesná měření jedná. Princip, na němž spočívají, jest docela jiný, než u spektroskopů hranolových, jichž složitou mašinerii hranolovou zastupuje jediná hustá ohybová mříž.

Každý zná úkazy vznikající ohybem čili diffrakcí světla, jež objevují se, když úzkou štěrbinou pozorujeme jinou jasně osvětlenou štěrbinu s první rovnoběžnou. Jeli štěrbina osvětlena světlem slunečním, vidíme

[1]) O spektrální analysi nemáme v češtině do té doby, mimo zlomek v části Zengrovy fysiky dosud vyšlé souhrnného díla. Z cizích děl uvedeme zde: Schellen, Spectralanalyse, Kayser, Spectralanalyse, Vogel, Spectr. d. irdischen Stoffe, Lockyer, The spectroscope (i něm. překl.); zejmena Scheiner, Spect. analyse d. Gestirne (s velmi obsáhlým seznamem dotyčné literatury); jinak viz též obsáhlejší díla fysikální.

jasný bílý proužek uprostřed barevných proužků, souměrně po obou stranách prvého rozložených, svítících v barvách, jež velmi se podobají barvám vidmovým. Nové proužky vzniknou, pozorujemeli tutéž štěrbinu dvěma uzoučkými štěrbinami těsně k sobě přiléhajícími. Rozmnožímeli počet štěrbin ještě více, na př. tak, aby jich deset zaujalo šířku 1 mm., a užijemeli při pozorování malého dalekohledu, uvidíme opět uprostřed zářný obraz štěrbiny, avšak dřívější úzké barevné proužky rozšířily se již na celá vidma, souměrně po obou jeho stranách rozložená a fialovými konci k němu obrácená, v nichž zřetelně rozeznáváme již i nejvýznačnější čáry Fraunhoferovy. Vidma ta slují pořadem vidma prvého, druhého atd. řádu, dle toho, kolikáté místo počítajíc od štěrbiny které zaujímá. Toliko vidma prvého řádu jsou od ostatních temnými pasy oddělena, kdežto u všech následujících vždy konec fialový splývá s červeným koncem předcházejícího. Zároveň světlosti videm s řadovým číslem velmi rychle ubývá; přijmemeli intesitu světla na štěrbinu dopadajícího za jednotku, jest světlost vidma prvého řádu jen asi $^1/_{10}$, druhého $^1/_{80}$, třetího již jen $^1/_{270}$ atd. Proto volí se ku pozorování nejčastěji vidmo řádu prvého, ač i videm řádů vyšších nezřídka se užívá. Takovou soustavu štěrbin velmi málo a stejně od sebe vzdálených nazýváme ohybovou mříží. Čím hustší jest mříž, tím delší jsou spektra; čím rozsáhlejší jest mříž, tím světlejší vidmo. Mříže takové hotoví se s pečlivostí zrovna extremní buď vrytím jemných čárek do desk skleněných s plochami dokonale rovinnými a rovnoběžnými, a to zpravidla tak, aby šířka vryté čáry rovnala se šířce intervallu, což pro světlost vidma jeví se býti nejvýhodnějším; anebo vryjí se čárky do bezvadných zrcadlových desk kovových, ve kterémž případě se vidma pozorují ovšem ve světle odraženém. Pro pozorování spektrální hotoví se mříže velmi husté. Příkladem uvedeme mříž, na níž proužek 1 mm. široký obsahuje 700 čárek při úhrnné délce mříže 50 mm. a délce čárek 45 mm. Nejdokonalejší mříže zhotovuje prof. Rowland v Baltimoru, jenž vynalezl stroj, jímž na 1 mm. vrýti lze až 1600 čar; rozlučovací síla takové mříže předčí pak i nad nejlepší spektroskopy hranolové. Mimo to nalezl spůsob, jak rýti lze čáry do dutiny kulové plochy, jež pak kollimátor i dalekohled činí zbytečným. Jedna taková mříž o 100.000 čar (1200 na 1 mm.) v průměru asi 10 cm. a poloměru 8 m. vytvořila na fotografické desce tak dlouhé objektivní spektrum, že v něm vzdálenost čar D_1 a D_2 obnášela 6 mm. K vůli úplnosti budiž ještě podotčeno, že při mřížích, jako při hranolech dlužno míti zření též ke korrekcím, podmíněným změnou teploty a tlakem vzduchu; mimo to jeví se býti mříže velmi citlivy pro mechanické tlaky, jež zřetelnosti vidma velmi podstatně mohou býti na ujmu.

II.

Vidmo a chemické složení těl; sálavá energie sluneční; chemické složení slunce.

Podali jsme v předcházejícím odstavci zběžný náčrtek prostředků, jimiž barevná světla v jednoduché jich součástky rozložiti lze. Ukážeme nyní k nejhlavnějším objevům, jimiž se honosí již nyní tento obor

vědecké optiky, ačkoliv jest teprve tak krátkou dobu vzděláván. Nelze nám zde ovšem podati dokonale systematický souhrn výsledků dosud docílených; nám dostačiti musí, když uvedeme pouze některé více méně obecné zkušenosti a charakteristiky směrů, toliko základní rysy onoho velikolepého obrazu nynějšího bádaní spektroskopického, o jehož přesném vytváření a ukončení bez pochyby ještě četná pokolení pracovati budou, ač smímeli vůbec o ukončení jeho mluviti, vědouce, že pravidlem rozřešení jedné otázky noří deset nových problémů z temna nevyzpytatelné přírody. Značně usnadní se úkol náš tím, že některé zkušenosti již nyní jsou tak zakončeny, že je byť i obyčejně s jistou reservou stručnou větou lze vysloviti.

Zejmena shledáno, že světlo, jímž těleso září, a tudíž i vidmo jeho závislo jest na spůsobu, jímž molekuly jeho jsou skupeny, a to tak, že veškera žhavá těla pevná nebo kapalná, mimo skrovné výjimky (jisté sloučeniny didymu a erbia), dávají vidmo nepřetržité. Rozžhavujemeli na př. tyč kovovou, nejlépe platinový drátek, jímž pouštíme elektrický proud rostoucí intensity, a analysujemeli současně světlo její spektroskopem, pozorujeme vidmo beze všech čar Fraunhoferových rozvíjející se znenáhla od konce červeného ke konci fialovému touž měrou, jak teplota její stoupá. V nejvyšším žáru bílém dává tyč plné spektrum od barvy červené až k fialové, a zároveň dokonale nepřetržité. Týž ráz podrží spektrum, i když tyč úplně roztavíme.

Docela jinak má se však věc, zkoušímeli světlo zářící ze žhavých par a plynů. Plyny, jichž vidmo vyšetřovati se má (někdy i tělesa pevná a kapalná), uzavírají se do trubic zvaných Geisslerových (obyčejného tvaru neb i tak zvaných end-on-tubes, jež zavedli Monkhoven a Piazzi Smyth, 1870) a rozžhavují se elektrickými výboji. Při tom nedosahuje plyn ve všech částech Geisslerovy trubice teploty stejné; naopak zahřátí v části kapillární jest nepoměrně vyšší než v částech širokých. Tak na př. odvozuje E. Wiedemann ze svých pokusů (Wied. Ann. 6, 1879) v jistém případě na základě měření kalorimetrických pro kapillární část trubice teplotu až 87.000° C., kdežto v širokých přitavených báních teplota dosáhla jen 80—90° C. Pozoruhodno jest, že i při této nízké teplotě plyn v rouře uzavřený jasné vydával světlo. Při tom lze plynu v Geisslerově rouře uděliti též libovolnou hustotu dle potřeby a zkoušeti takto vliv hustoty na povahu spektra. Z přečetných pokusů plyne jakožto prvý povšechný výsledek, že vidmo plynů jest přetržité, skládajíc se ze světlých čárek, proužků neb i pasů temnými mezerami — více méně ostře omezenými — od sebe oddělených. Vyzařování (emisse) plynů jest tedy elektivné, nikoliv všeobecné jako u těl pevných a kapalných. Tak na př. ukazuje žhavý vodík ve svém vidmu, jak už dříve podotčeno, jen několik světlých čárek, z nichž nejvýznačnější jsou $H\alpha$, $H\beta$, $H\gamma$ a $H\delta$; kyslík jasné čárky ve světle oranžovém a zeleném a několik z části dvojnásobných ve světle modrém; dusík rovněž světlé čárky žluté, zelené a modré; naproti tomu uhlovodík světlé pasy v části vidma oranžové, žluté, zelené, jasno- a tmavomodré atd. Vidmo směsi dvou nebo více plynů, jež chemicky na sebe nepůsobí, obsahuje nezměněná vidma součástí vedle sebe. Tato přetržitá vidma jsou pro jednotlivé plyny charakteristikou tak význačnou,

že naleznemeli ve vidmu plynové směsi jinak třeba docela neznámé některé z nich, bezpečně souditi můžeme, že příslušný plyn jest nesloučenou součástkou její. Dlužno však ihned dodati, že vidmo daného plynu není za všech okolností stejné, jsouc naopak podstatně závislo na hustotě a teplotě. Při malém tlaku a nízké teplotě dává vodík, jak jsme právě uvedli, vidmo čárkové. Zvětšujemeli tlak a tím hustotu plynu, přibývá dle Lockyera světlých čárek, jež znenáhla se rozšiřují, až při tlaku 20 atmosfér vidmo se stane úplně nepřetržitým. Podobně ukazuje dusík za různých okolností dvě různá spektra, kyslík dle Schustera čtyři; rovněž u uhlíku čtyři různá spektra byla pozorována. K výsledkům nezcela souhlasným dospěli jiní fysikové, na př. Plücker, Hittorf, Ångström, Thalén, Wüllner a j., tak že zatím otázku o mnohonásobnosti videm plynových nelze považovati za ukončenou. Jest však patrno, že závěr náš, nesoucí se od pozorovaného vidma ke skutečné existenci příslušného plynu, své důvodnosti nepozbyl. Následkem mnohonásobnosti vidma téhož plynu by ovšem snad možno bylo nepoznati, že plyn ten v jisté směsi se nalézá; avšak přítomnost jeho charakteristických čar ve vidmu činí přítomnost jeho ve zdroji světelném každým řádem nepochybnou.

Podobně chovají se i plyny a páry oněch látek, jež za obyčejné teploty se nevyskytují ve skupenství plynném, na př. kovy. Ve vidmu plynného sodíku nalézáme, jak jsme již dříve uvedli, dvě jemné čárky žluté D_1 a D_2; lithium, jež plamen lihového kahanu na červeno barví, dává červenou čárku blíže Fraunhoferovy čáry C a málo jasnou čáru oranžovou; ve vidmu plynného železa přesně změřil Thalén (1885) 1204 čárky atd. Ani tato vidma nejsou neproměnna; závisejíť na hustotě a množství žhavých par a hlavně na jich teplotě. Vidmo sodíkové právě popsané objevuje se při teplotách poměrně nízkých, jež poskytuje líhový kahan nebo Bunsenův hořák; zvýšímeli však teplotu, objeví se dle Hugginsa ve vidmu ještě tři jiné páry jasných čar ve světle oranžovém, žlutém a zelenomodrém a dva mlhavé pasy ve světle modrém; použijemeli konečně Debrayova hořáku, jímž teplotu vyhnati můžeme až asi na 2500°, rozmnoží se počet jasných čar tak značně, že vidmo se stane nepřetržitým, a plamen sodíkový jeví se pak oku bílý. Podobně oranžová čára lithiová původně slabá sesílí v žáru elektrické jiskry tou měrou, že přezáří čáru červenou; mimo to pozoroval Tyndal ve spektru lithiovém i jasný pás v části modré. Že vidmo železa, zejmena co do intensity čar a j. jest proměnlivo, ukázal Lockyer. Při tom se také shledalo, což již Kirchhoff konstatoval, že zvyšováním teploty se nesesiluje jasnost všech čar tímtéž poměrem; obyčejně roste intensita u čar malé délky vlny, kdežto intensity čar o veliké délce vlny tak značně ubývá, že se stávají až i úplně neviditelnými. Setkáváme se tedy i při tělesech za obyčejných poměrů pevných s obdobnou proměnou vidma, jako u obyčejných plynů. Zajisté však netřeba opět zvláště podotýkati, že proměnlivost ta nečiní poznání látky dle spektra jejího nemožnou; co dříve řečeno bylo, platí rovněž i zde: z nedostatku charakteristického vidma nelze souditi na nepřítomnost plynu, avšak existence charakteristického vidma jest pro dotyčný plyn platným a dostatečným důkazem existence jeho v pozorovaném zdroji světelném.

Z toho bezprostředně plyne, že analysujemeli spektroskopem světlo, jež jakýs žhavý plyn vysílá, zároveň určujeme chemické jeho součásti; analysa spektroskopická jest zároveň analysou chemickou. Mimo to jest citlivost reakce spektrální tak velika, že daleko předčí nad všecky reakce lučební. Tak na př. ukazuje dle Kirchhoffa a Bunsena při teplotě Bunsenova hořáku již 14,000.000tý díl mg. sodíku charakteristické své spektrum; dostačí, zdvihneli se v pokoji někde trochu prachu, aby ve spektroskopu již se objevila známá čára *D* sodíku, což zároveň svědčí o úžasném rozšíření tohoto prvku, ač ovšem obyčejně jen ve kvantitách minimálních. Dle týchž fysiků obnáší reaktivnost spektrální za týchž podmínek pro lithium $\frac{1}{600.000}$ pro strontium $\frac{1}{30.000}$, pro měď dle Simlera $\frac{1}{285}$ mg. atd. Citlivost ta ještě roste, zvýšímeli teplotu plamene, jehož ku proměně kovu v páry užíváme; obnášíť v žáru elektrické jiskry dle Cappela [1]) pro lithium $\frac{1}{40,000.000}$, pro strontium docela $\frac{1}{100,000.000}$, pro měď $\frac{1}{20.000}$ mg. atd. Leč spektroskop nejen určil vidma chemických prvků, spektroskop objevil též prvky nové, do té doby neznámé. Již r. 1861 nalezli takto Kirchhoff a Bunsen caesium a rubidium, po nich hned roku následujícího Crookes thallium, pak Reich a Richter (1863) indium a Lecoq de Boisbaudran (1875) prvek, jejž gallium nazval.

Vidma veškerých prvků, po případě i sloučenin jich, ve všech podrobnostech přesně určiti jest hlavní a často velmi nesnadnou úlohou spektrálního rozboru látek pozemských. [2]) Jest pak o sobě zřejmo, že majíli práce různých badatelů provedené v různých dobách býti mezi sebou srovnatelny, jest nezbytnou potřebou, charakterisovati polohu čárek spektrálních a vůbec závažných podrobností ve vidmech se naskytujících spůsobem dokonale neobojetným. Údaje jako na př. že ta neb ona čára vidmová leží ve světle červeném, na počátku modré části a p., kteréhož pohodlného spůsobu lokalisování jsme i my zde užili, patrně nemohou dostačiti tam, kde se jedná o vzdálenosti, jež jsou pouze nepatrným zlomkem odlehlosti čar D_1 a D_2 od sebe. Po příkladě Kirchhoffa a Bunsena až do dob Ångströmových užíváno k určení vynikajících částí vidma libovolné stupnice, upevněné na spektroskopu samém spůsobem dříve popsaným. Teprv Ångström zavedl za míru pro odlehlosti ve vidmu délku vlny, jež nyní přijata jest všeobecně. [3]) Za jednotku pro délky vlny béře se někdy desetimilionina millimetru (tenthmeter Angličanů $= 10^{-10}$ m.), obyčejně však jedna milionina millimetru, jež označuje se často značkou $\mu\mu$, někdy i tisícina mm. čili mikron, jehož značkou jest μ. V náčrtcích videm zde zobrazených přijata za jednotku $\mu\mu$ (na př. v obr. 1.), ač neníli na obr. jiná jednotka výslovně vyznačena. Vidímeli tedy na obraze nějakého vidma dle této stupnice sestrojeného světlou čáru na místě označeném 434 (vodíková čára $H\gamma$), znamená to, že zdroj světelný, jemuž vidmo pří-

[1]) Pogg. Ann. 1870.
[2]) Výsledky jeho až do r. 1883 s velmi obsáhlým seznamem dotyčné literatury uvádí Kayser, Spectralanalyse.
[3]) Recherches sur le Spectre normal du Soleil. Upsal, 1868.

sluší, vysílá světlo, jehož délka vlny jest 434 $\mu\mu$; anebo pozorujemeli na př. ve vidmu slunečním Fraunhoferovy čáry na místech 589·62 a 589·02 (čáry sodíkové D_1 a D_2), můžeme souditi, že ve vidmu slunečním schází světlo, jemuž přísluší délka vlny 589·62 $\mu\mu$, po případě 589·02 $\mu\mu$. Ångströmovo spektrum sluneční platilo až do r. 1886 za nejdokonalejší. Nejnovější práce na astrofysikální observátoři Postupimské nesrovnávaly se však úplně s výsledky měření Ångströmových, podávajíce délky vln konstantně o něco větší, čehož příčinou dle vyšetření Müllerova i Kempfova a pak Thalénova byla délka metru nezcela přesná, již Ångström za základ svého měření přijal. S výsledky Postupimskými též lépe souhlasí měření provedená na vidmu slunečním, jež vytvořil dutou mříží a fotografoval (od *A*—*H*) prof. Rowland. Zdá se tudíž, že k číslům Ångströmovým bude třeba přičiniti malou korrekci, proměnnou ostatně s délkou vlny.

Než opustíme obor spektrální analyse látek pozemských, zmíníme se ještě o vidmu světla, jež propouštějí průhledné látky barevné, hlavně abychom vysvětlili na konkretních a známých případech pojem vidma absorpčního. Spektroskopem na první pohled poznáme, že světlo, jež propouštějí naše barevná skla, dokonce není stejnorodé, že naopak nezřídka, ačkoliv se oku zdá jednobarevným, propouští všecky hlavní barvy spektrální, jež přerušeny jsou temnými proužky málo ostrými, jako na př. sklo fialové, což svědčí o tom, že jisté odstíny barev byly sklem pohlceny. Velmi pěkně viděti absorpční ty pasy ve vidmu modrého skla kobaltového. Sklo temnorubínové největší část barev spektrálních pohlcuje propouštějíc toliko světlo červené a slabý zákmit ve světle zeleném. Vidma ta slují vidma absorpční. Jako skla dávají i barviva v roztocích charakteristická vidma absorpční. Známé jsou v té příčině absorpční pasy směsi vody s krví ležící blíže čáry *D* směrem k fialovu, jež zřetelně vystupují i tehdy, když poměr směsi vody a krve jest 7000 : 1, tak že příměsek krve i jen velmi nepatrný snadno lze konstatovati, a to dle Valentina i po uplynutí 1—4 let. Jakožto kuriosum uvedeme ještě, že Sorby mohl spektroskopem z vidma absorpčního spolehlivě určiti stáří vína, ač nepřesahovaloli 10 let, a zjistiti porušení piva.

Přikročme nyní k spektroskopickému rozboru září těl nebeských, ve kterémž právě oboru spektroskop dospěl k objevům netušeným. Počneme naším centrálním tělesem, sluncem. Zmínili jsme se již, že světelné vidmo sluneční na četných místech přerušeno jest absorpčními čarami, z nichž některé jsme i zejmena uvedli. Sesilováním disperse a zdokonalováním spektroskopického pozorování počet jich stále vzrůstal a vzrůstá posud. Fraunhoferovo zobrazení vidma slunečního obsahuje 354 čáry, ač jich pozoroval na 600; na výkresu Kirchhoffově jest jich mezi *A* a *G* zobrazeno asi 700, Ångström jich uvádí 1000, seznam Fraunhoferových čar uveřejněný v díle Scheinerově, již dříve citovaném, jich obsahuje dle měření Voglových a Müllerových ve viditelné části vidma slunečního 4020, jichž délka vlny určena jest na tři desetinná místa jednotky $\mu\mu$. V celku napočteno jich ve vidmu slunečním přes 10.000. Veškery tyto absorpční čáry leží ve viditelné části vidma slunečního, t. j. asi mezi paprsky 760·4 $\mu\mu$ (čára *A*) a 390 $\mu\mu$ délky

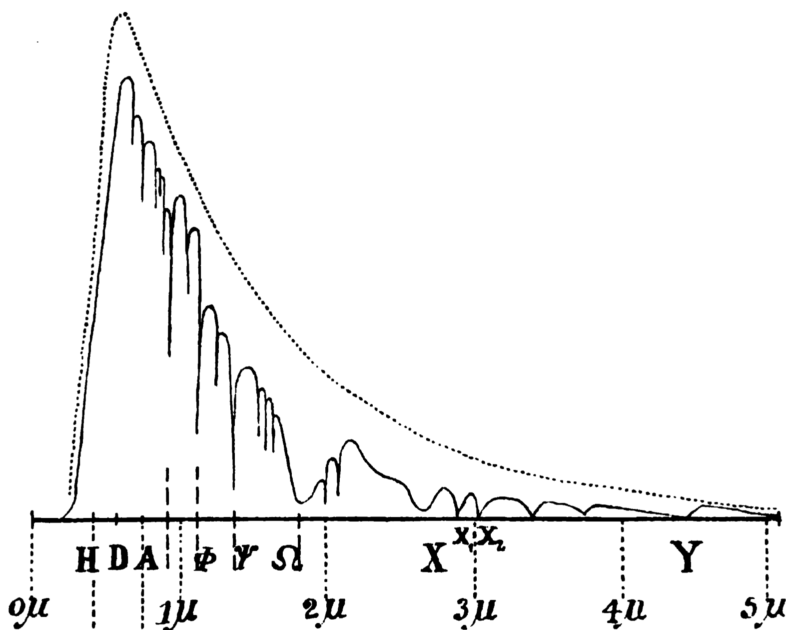
vlny, jimž přísluší 395 a 769 bilionů kmitů za sekundu. Bylo by však velikým omylem, kdy bychom se domnívali, že světelné vidmo representuje celé vidmo slunce, že světlo jest jedinou spůsobou, ve které se jeví energie, jíž slunce v tak úžasném množství do prostorů světových září, že slunce paprsků jiné délky vlny, jiné doby kmitu nevysílá.[1]) Jesti viditelná část právě naopak jenom částí, a to nikoliv největší částí úplného vidma slunečního, jež daleko ještě zasahuje za viditelný konec červený a za viditelný konec fialový. Spektroskop teprv tyto radiace sluneční, ultračervenou a ultrafialovou, rozlišil a podrobné vyšetření možným učinil.

Ultračervený konec vidma slunečního lze analysovati dle účinků tepelných velmi citlivými differenciálními teploměry, nebo ještě lépe thermoelektrickými články, při čemž hranoly skleněné pro malou jich průteplivost dlužno nahraditi hranoly solnými nebo vápencovými, neb i mřížemi, ač účinnost tepelná ve spektrech mřížových jest mnohem menší (asi $^1/_{10}$), než ve vidmech hranolových. Prvý dokázal radiaci ultračervenou ve spektru slunečním F. V. Herschel (1800) teploměrem, na jehož začerněnou kuličku dal dopadati paprskům z různých částí vidma; maximální zahřátí 4·9° C. pozoroval až za nejzazšími paprsky červenými, odkudž ho ubývalo, až ve světle fialovém kleslo na 1.1° C. V těch pracích pokračovali Seebeck, Melloni, jenž dokázal velikou průteplivost hranolů solných a pomocí jich maximum tepla nalezl v takové vzdálenosti za viditelným koncem červeným, jako jest modrá část před ním. J. W. Draper (1843) velikou část vidma slunečního i ultračerveného i ultrafialového zachytil na daguerrotypické desce; Matthiessen (1844), Fizeau a Foucault (1847), Brewster (1860) konstatovali v ultračervené části četné absorpční pasy, podobné Fraunhoferovým čarám ve vidmu viditelném. Na základě úkazů fluorescenčních prozkoumal ultračervené vidmo Becquerel až po délku vlny 1880 $\mu\mu$. K témuž účelu užil Abney fotografie dílem tím spůsobem, že kollodiové desky s bromidem stříbrnatým přísadou barviva učinil citlivými i pro veliké délky vlny, dílem i bez přísady barevné jistou úpravou bromidu stříbrnatého samého, po níž bromid stříbrnatý maximální citlivost pro paprsky 380 $\mu\mu$ podržel, zároveň však nového maxima při 760 $\mu\mu$ nabyl. Tímto spůsobem podařilo se mu učiniti fotografické desky citlivými i pro vlny, jež sálá vařící rtuť (350° C.), ba dokonce i vařící voda; k zobrazení vidma nebylo jich však lze užiti dále než po 1000 $\mu\mu$. Zvláštního povšimnutí vyžadují práce Langleyovy, jenž změřil délky vln z pozemských zdrojů tepelných až po 30.000 $\mu\mu$ a radiaci sluneční až přes 5000 $\mu\mu$ (5 μ) a takto dokázal, že rozsah ultračervené části jest více než osmkrát větší, než rozsah viditelné části vidma slunečního. Kromě hranolů a mříží Langley při vyšetřování vidma slunečního užil přístroje, jejž bolometrem nazval. Přístroj ten založen jest na principu Wheatstonova můstku, jehož ramena zhotovena jsou buď z kovových proužků 0·0025 mm. tlustých a širokých dle potřeby, anebo též z tenounkých vláken z platiny, železa a uhlíku 0.01—0.001 mm. ztloušti. Zahřejeli

[1]) O původu energie sluneční viz stať Seydlerovu: O slun. teple a světle v Osvětě roč. 1885.

se jedno z nich při nezměněné teplotě druhého, zmenší se v něm následkem zvětšení odporu intensita elektrického proudu, tak že magnetka velmi citlivého galvanometru do můstku zařaděného z polohy rovnovážné se vychýlí. Jak velice citlivý tento kombinovaný přístroj jest, o tom jakéhos měřítka nabudeme, uvážímeli, že jím konstatovati lze změnu proudu, jež nedosahuje jedné tisícmilioniny ampèreu, a změnu teploty obnášející méně než 0·000001° C.; změnu teploty 0·0001° C. ukazuje galvanometr okamžitě. [1])

Výsledky, jichž Langley o roztřídění zářivé energie ve vidmu slunečním bolometrem nabyl, odchylují se velmi značně od náhledů dosud za platné uznávaných. Obr. 4., jenž představuje normální vidmo radiace sluneční dle Langleye, podává souhrnný jich přehled v mezích od 0—5 μ (tisícin millimetru délky vlny, ač i ve vzdálenosti 18 μ

Obr. 4.

ještě stopy účinnosti paprsků slunečních byly pozorovány). Nad přímkou *HY* rozdělenou na stejné díly tak, že délce 2 cm. přísluší zvětšení délky vlny o jednu tisícinu millimetru, vidíme nepravidelnou čáru křivou s četnými nestejně hlubokými a širokými zářezy. Kolmé odlehlosti bodů křivky této od *HY* jsou měrou intensity radiace sluneční, tak že na př. každý zářez a vůbec každé poklesnutí křivky té k *HY* značí absorpční pás, po případě vůbec umenšení radiace tím význačnější, čím hloub k *HY* zasahuje, jako Φ, Ψ, Ω atd. Pouze část *HDA* obsa-

[1]) Phil. Mag. 22. (1886) a 26. (1888).

žená mezi dlouhými tečkovanými čarami *H* a *A* (krajními to Fraunhoferovými čarami obyčejného viditelného vidma slunečního) jest viditelna; zbytek, jenž ostatně viditelnou část rozsahem asi 10krát převyšuje, oku patrný není; náležíť část od *H* na levo směrem k *oμ* ultrafialovu, část od *H* na pravo k 5*μ* ultračervenu vidma slunečního. Křivka tečkovaná má znázorňovati pouze povšechný průběh křivky intensitní. Již pouhý pohled na obrazec ukazuje, že maximum zářivé energie sluneční není, jak obyčejně se uvádí, na počátku části ultračervené, nýbrž ve světle oranžově žlutém na blízko čáry *D*, na týchž téměř místech, kam největší jasnost viditelného vidma klademe. Odtud zářivé energie směrem k oběma koncům vidma ubývá, rychleji směrem ke konci fialovému bez pochyby pro silnější absorpci krátkých vln v atmosféře zemské, až úplně mizí. Jak malá jest zářivá energie některých paprsků vidmových, posouditi lze z toho, že jisté paprsky ultrafialové, jež bolometr zjistil, byv asi deset sekund účinkům jich zůstaven, by neroztavilo 1 kg. ledu ani za 1000 let. A přece tyto paprsky jeví na některé soli stříbrnaté ony zázračné účinky, mnohdy okamžité, jimž ve fotografii se obdivujeme. Účinky ty však nejsou podmíněny jakousi specifickou energií chemickou paprsků slunečních, nýbrž zvláštním chemickým složením těchto solí. Energie sluncem zářená jest jednoroda; jen spůsob, jakým se jeví, jest rozmanitý, jsa někde podmíněn smyslem, jímž ji pojímáme, jako při teple a světle, jindy chemickou konstitucí některých látek, jako u sensitivných desk fotografických. Zdali však výsledky jeho nejsou snad alespoň z části podmíněny elektivnou absorpcí a reflexí užívaných bolometrických látek, nelze na ten čas udati.

Méně daleko než vidmo ultračervené lze ve vidmu slunečním sledovati radiaci ultrafialovou; znázorňuje ji část *HU* v obr. 1. a *H—oμ* v obr. 4. K vyšetřování jejímu pro velikou chemickou účinnost paprsků zafialových se výborně hodí fotografie. Dle výzkumů Cornuových dlužno za nejkrajnější mez ve slunečním vidmu ultrafialovém přijati paprsky 293 *μμ* délky vlny. Bylo by však ukvapením, kdy bychom z toho soudili, že slunce paprsků kratších vln než 293 *μμ* nevysílá. Příčinou, že jich dosud žádnými prostředky nemůžeme učiniti patrnými, jest dle vší pravděpodobnosti absorpce ovzduší našeho, jež pro kratičké vlny radiace zafialové jest velmi nesnadno prostupným. Důkazem toho velmi pádným mimo jiné jsou vidmové čáry aluminiové, sáhající od 198·8 až po 185·2 *μμ*, z nichž poslední již úplně zmizí, procházejíli paprsky její vrstvou vzduchu 4 m. tlustou. Přijmemeli pak, že náhlé ukončení vidma slunečního při 293 *μμ* jest skutečně způsobeno absorpcí atmosférickou, nezbývá než připustiti dále, že další jeho části nám zůstanou navždy neznámými jsouce zahaleny vzdušným závojem země, jejž odestříti nikomu nelze.

Přijmemeli tedy 5000 *μμ* za krajní mez měřené části ultračervené (netvrdíce nikterak, že ji dalším zkoumáním rozšířiti nelze), mohli bychom resumujíce rozsah vidma slunečního dosud známý vložiti mezi 5000 a 293 *μμ*, čemuž přísluší asi 60 a 1024 bilionů kmitů za sekundu, což odpovídá, užijemeli terminologie pro akustiku platné, o něco více než 4 oktávám, z nichž necelá jedna jest oku patrna.

(Pokračování.)

Z dnešního Bulharska.

Zprávy a poznámky

od

J. J. Toužimského.

II. Výstava.

Nejzávažnější událostí, která nyní Bulharsku nastává, je výstava, první výstava bulharská a první výstava na Balkánském poloostrově vůbec. Nejde při ní o porovnávání s velkými výstavami jiných zemí; jest to výstava národa, jenž hospodářsky a politicky tak byl utlačen, že sotva živořil, avšak za čtrnáct let svého samostatného života dospěl až tam, že smí obraz svého znovuzrození rozevříti před vlastní svou veřejností a před národy ostatními.

Jaký obraz poskytovaly země bulharské ne v minulém snad věku ale po dlouhá století až do r. 1878? Všude poušť politická a hospodářská, všude těžce doléhala na probouzející se nový život železná ruka dobyvatele Asiata, věrou, jazykem i názory svými cizího. Čím více množily se hrdinné pokusy svržení jařma toho, tím tížeji ho zakoušeli Bulhaři. Hospodářství polní ostávalo na témž bídném stupni, na jakém bývalo před pěti sty lety. Průmysl byl nepatrný, města chatrná, orientální. Starých stavebních památek užíváno za zdivo nebo k podobným účelům vyznavačů prorokových. Co panující kasta neměla, tím méně směli míti podřízení a porobení. Dodámeli k tomu netečnost, pověru, nedostatek kapitálu, nedostatek podnikavosti, máme črty obrazu toho, který nynější generace dobře ještě pamatuje a kterého tak mnohý z vlastní zkušenosti krutě zakusil.

A dnes? Stopy toho všeho nejsou sice vyhlazeny, to ani nebylo možno. Avšak přece svět bulharský vypadá zcela jinak a jest pravým opakem toho, co bývalo druhdy. Podnikavost, chuť prováděti nové myšlenky ovládá nynější intelligenci. Kapitály sice se za ten čas nenahromadily, ale jmění národní roste každým rokem. Láska k rodné půdě a rodnému jazyku vede k studiu národa, jeho jazyka, obyčejů a mravů a veškeré jeho bytnosti. Nejen železnice spojují Bulharsko s Evropou a mořem, ale již i telefonické spojení zavádí se mezi čelnými jeho městy. Ne pro dnešek jen jako za tureckých časův ale i pro dalekou budoucnost se pracuje. Vidíme, jak staré ustupuje novému, jak místo mrtvého druhdy klidu rozvíjeti se počíná na všech stranách veselý život. Bulharsko nahrazuje, co za pět století promeškalo.

Za těchto okolností vysvětlíme si, že pojalo i smělou myšlenku pořádati výstavu. Není tím řečeno, že by Bulharsko bylo se dodělalo již vysokého stupně vývoje, jistě však za poměrně velmi krátkou dobu učinilo neobyčejný pokrok a statečně béře se ku předu. Z porovnání mezi tím, co bylo a co jest nyní, plyne pak zvláštní význam výstavy.

Pro nás pak i z jiné stránky jest výstava tato pozoruhodna. Jeť ona dítkem výstavy české, která Bulharům byla povzbuzením a

vzorem, aby ukázali, seč jsou. Zvláštním vlakem ve vlastních bulharských vagonech zavítali k nám Bulhaři na výstavu a také jinak se jim stala vítaným dostavenáčkem. Zde sledovali náš hospodářský vývoj, zde seznamovali se s naším strojnictvím, inženýrstvím, stavitelstvím, průmyslem, řemesly i společenským životem, a výstava v hluboké a milé utkvěla jim paměti. A s touto více ideální stránkou spojuje se jiná, praktičnější: po prvé otevírá se nám tu široké pole vzájemného prospěchu, abychom sblížili se s bulharským národem.

První schůze výstavního výboru odbývala se dne 20. června 1891. Bylo sice již r. 1890 pomýšleno na hospodářskou a průmyslovou výstavu v Ruščuku, avšak upuštěno od ní, tak že nynější výstavní myšlenka byla nová. První záměr byl, aby odbývaly se výstavy dvě, jedna v Plovdivě r. 1892 a druhá v Ruščuku r. 1893. Ale průběhem doby ukázala se potřeba přestati na ten čas jediné na výstavě Plovdivské a Ruščuckou výstavu odložiti na léta pozdější.

Naskýtá se otázka, proč rozhodnuto, aby čest a prospěch první výstavy bulharské připadly Plovdivu, a proč nezvoleno za místo první výstavy město hlavní? Odpověď jest jednoduchá. Plovdiv jako bývalé hlavní město a sídlo vlády Východní Rumelie přinesl největší oběť sjednocení přestav býti městem hlavním. V Bulharsku neplatí také tuhý centralism, jako v mnohých státech jiných, a ochotně podporuje se i rozvoj jiných měst. Proto také ve všech podnicích má vláda i sněmovna slušný ohled na Plovdiv, a to, co pro vlast obětoval, nahrazuje se mu jiným spůsobem.

Předsedou výstavního výboru jest muž nevšedního vzdělání a rozhledu, který o zvelebení Bulharska, jmenovitě co do hmotné stránky, si velké získal zásluhy. Jest to ministr financí G. D. Načovič. Členové výboru jsou: Michael Georgijev, odborný přednosta oddílu orby a obchodu v ministeriu financí, jenž u nás v Táboře absolvoval vyšší hospodářskou školu a vynikl i jako spisovatel o věcech hospodářských i jako beletrista, ve výboru zastupuje finančního ministra v předsednictví; Ivan Nestorov, vrchní inženýr v oddílu pro veřejné stavby, vynikající odborník; Vasil Atanasov, dříve ředitel průmyslové školy v Knjaževu u Sofie a nyní člen průmyslové komise při ministeriu vyučování, dobře známý v Čechách a jmenovitě v Praze, kde absolvoval universitu; Christo A. Fetvedžijev, Kaloferec, jenž absolvoval proslulé vysoké učení hospodářské v Montpellieru ve Francii a o rozkvět hospodářské školy v Sadovu u Plovdiva, jejímž byl ředitelem, se přičinil, nyní pak jako ministerský sekretář působí; dále Jurdan Simionov, jemuž svěřena jest lesní správa při ministeriu financí, a A. Timoftějevič, přednosta veterinárního oddílu v zdravotní radě městské, oba osvědčení odborníci.

Výstavní výbor má sídlo své v Sofii a jen dle potřeby dojíždí do Plovdiva, kamž ovšem na dobu výstavy se přesídlí spolu i s vládou a knížetem. Zástupcem výboru v Plovdivě jest Vasil Atanasov, jenž tam i rediguje zajímavý a dobře vedený výstavní list bulharský Našeto prvo izloženije, jenž přináší veškery důležitější zprávy, popisy prací a vyobrazení výstavy se týkající neb s výstavou souvislé, jako pohledy na Plovdiv, jeho okolí a p.; vychází od počátku prosince týdně ná-

kladem stálého krajského výboru Plovdivského. Protektorát a čestné předsednictví výstavy přijal kníže Ferdinand.

Za účel výstavy vytčeno, aby podala obraz nynějšího stavu zemědělství, průmyslu, školství a umění, aby byla poučením a povzbuzením vyrabitelům co do zlepšení výroby a stala se podporou obchodního rozvoje v zemi. Výstava rozdělena ve čtyři hlavní skupiny. *První* obsahuje veškerého druhu hospodářství, jmenovitě výrobu rostlinnou, kde růžový olej, rýže, víno, tabák, opium a nyní i bavlna jsou zvláštnosti bulharské, chov zvířat hospodářských, jež bůvoly, muly a osly od naší se liší, včelařství, hedbávnictví, rybářství s hojností ryb bulharských od mořských a Dunajských až do pstruhů horských krajin, sem náležejí i ustřice bulharské a kaviar; výrobu hospodářského průmyslu a náčiní hospodářská, pak lesnictví. Druhá skupina obsahuje veškerého druhu průmysl, jmenovitě výrobu nerostnou, jako sůl, uhlí a j., výrobu chemickou, výrobky z kůže, tkalcovství, pletařství, oděvnictví, *výrobky* z dřeva, hlíny, kamene, kovů, knihotisk, koberce a čalouny, nástroje, různé drobné výrobky, jako hračky, hole a p. a práce trestanců. Třetí skupina obsahuje veškerého druhu školské, technické a umělecké předměty, jmenovitě školství a školské pomůcky, časopisectvo a literaturu, architekturu a inženýrstvo; sem patří také hospodářské školy v Sadovu a u Ruščuku, průmyslová škola Knjaževská a všechny předměty do školství obecného, středního, vysokého, hospodářského a řemeslnického spadající. Čtvrtá skupina ponechána cizím vystavovatelům a má obsahovati veškerého druhu nástroje, stroje, modely, náčiní a *nádobí* k účelům zemědělským, jak pro polní hospodářství tak pro lesnictví, zahradnictví, včelařství, rybářství, hedbávnictví a p.; tolikéž veškery předměty pro zařízení kuchyně a domácnosti vůbec, dále všeho druhu stroje, nástroje, přístroje k všeliké výrobě průmyslné a řemeslnické, posléze všeliké školní pomůcky a literaturu pro školy všech oborů.

Předměty výstavní umístěny budou v četných pavillonech, dílem od výstavního výboru pořízených, dílem soukromých. Průmyslu určena hlavní budova, dále pořizují se pavillony pro orbu, lesnictví, hornictví, rybářství, vinařství, které v Bulharsku v posledních letech velký učinilo pokrok, pavillony krajské Sofijský, Plovdivský, Varnský a jiné. Národní byt znázorněn bude rázovitou bulharskou chalupou, podobně jako česká chalupa byla na výstavě naší. Velká pozornost věnuje se i národním krojům a zvláštnostem, tak že výstava podá i přehledný obraz národopisný. Pavillonů soukromých, bulharských i zahraničných bude též značný počet, jak níže uvedeme.

Organisace v zemi pro výstavu přimyká se k organisaci samosprávné a politické. Dle zákona z r. 1887 zavedeno bylo v Bulharsku krajské zřízení podobné francouzským conseils généraux, které dříve již bylo v jižním Bulharsku. Bulharsko čítá 23 kraje (okrъgi), a v čele každého kraje jako politický jeho správce jest krajský přednosta (okrъžni upravitelj) a jako samosprávný orgán krajská rada (okrъžni sъvet), který volí se vždy na tři léta a 1. září shromažďuje se k zasedání, jemuž krajský přednosta podá tištěnou zprávu o hospodářském, průmyslovém a národnostním stavu kraje. Krajskou radu zastupuje pak stálý výbor krajský (postojanna komisija), jenž sestává z předsedy a *dvou*

členů. Kraje dělí se na okresy (okolije), jichž Bulharsko čítá 84. Politickým pak správcem okresu, hlavně policejním, jest načalnik. Obcí čítá Bulharsko 1795, z nichž každá má v čele svobodně voleného starostu a obecní radu (obštinski sъvet).

Podle organisace té zřízeny v každém okresu okresní a v každém kraji krajský výbor výstavní. Předsedou okresního výboru jest načalnik a členové místní kmet, vrchní učitel okresního města, zřízenec lesního inspektorátu, dva členové ustanovení od obecní rady a tři čelní hospodáři neb kupci povolaní od načalnika. Okresní výbor má vyšetřiti, kde jaké předměty v okresu se vyrábějí neb nalézají, jež zasluhují býti vystaveny, povzbuzovati majitele neb vyrabitele jich k vystavení, prostředkovati mezi jednotlivcem a výstavou, pomáhati při zasílání a sestavovati statistické údaje pro krajský výbor. Krajský výbor sestává z krajského přednosty, předsedy a jednoho člena stálého výboru, místního kmeta a jednoho obecního výbora, krajského školského inspektora, krajského lesního inspektora, krajského inženýra, kočovného zemědělského učitele a čtyř občanů povolaných od krajského přednosty. Krajskému výboru přísluší dozor nad činností okresních, doplňování a systemisování předmětů výstavních, péče o dopravu na výstavu a zpět, ač nebylli předmět zakoupen, a prostřednictví i péče o výstavu s výstavním výborem v Sofii. Krajské ty výbory svou činností získaly si nemalou zásluhu o výstavu, jmenovitě zřizováním zvláštních krajských pavillonů a sbírkami národopisnými.

Zvláštní prostranné oddělení na výstavě vyhrazeno jest výstavám hospodářským a občasným, jež vždy trvati budou 3 až 4 dni, jsou to zejmena výstavy bulharských květin, zelenin, hroznů a ovoce, koní do 4 let, koní od 4 let, mulů a oslů, skotu žirného, plemenného a tažního, ovcí, koz a psů ovčarských a loveckých, vepřového dobytka a drůbeže, mléka a mléčných výrobků, ryb, raků, kaviarů a ustřic bulharských.

Výstava potrvá od 14. září do konce října. O ceny a náhrady jest hojně postaráno. Medalií s diplomy jest ustanoveno 163 zlatých, 748 stříbrných a 1617 bronzových, mimo to pro domácí vystavovatele zvláště důležitých vlastních výrobků ceny od 100 do 1000 lvů, jako za zemčata, jež dosud málo se pěstují, řepku, sézam, lněné semeno, kmín, mák, slunečnicová jádra, len, konopí, bavlnu, tabák, opium, nejlepší seno, sušené ovoce, jmenovitě švestky, za nejlepší koně, skot a brav, za nejlepší sýry, vína, sudy a koberce národního průmyslu (kilimi), za vzorné hospodářství novými stroji, řemeslníkům a hospodářům, kteří vyšli z odborných škol a s úspěchem po dvě léta samostatně pracují. V porotě, jež rozhodovati bude o cenách, jest polovice osob jmenovaných od předsedy výstavního výboru, ministra Načoviče, a polovice osob od vystavovatelů zvolených.

Již za pobytu bulharských hostí na výstavě naší v Praze byla myšlenka bulharské výstavy horlivě přetřásána, avšak v obrysech svých nevystupovala ještě dosti určitě, nebyla ještě vykrystalisována. Průběhem následující doby a pokračujících prací domácí organisace nabývala teprve vždy určitějších, větších a pozoruhodnějších rozměrů. Rostla,

jak se říká, pod rukama a také ani mimo hranice bulharské neostávala bez povšimnutí.

V Uhrách nejdříve v ní seznali výhody, jichž dlužno použiti. Uherská politika se od dvou desítiletí soustavně nese k tomu, aby Pešť stala se důležitým střediskem obchodu a průmyslu pro celý východ, metropolí orientu. K tomu pracuje politika domácí, v Pešti veškeren život centralisující, politika hospodářská i politika železničná, jejíž pásma více ještě než dříve stavby železničné činí Pešť mocným střediskem Uher. Také Pešť, jež druhdy bývala za Prahou, čítá nyní přes půl milionu obyvatelstva a nalézá se v ustavičném rychlém vzrostu. Uherská vláda, pravým jsouc opakem vlády Vídeňské, jak obchod tak průmysl na všech stranách a v každém směru vydatně podporuje a ničeho neopomíjí, co by mohlo vésti nebo aspoň přispěti ku prospěchům obchodu a průmyslu. Takto politická hegemonie z Vídně přešla na Pešť, ale brzo stane se to i s hospodářskou. Kdežto u nás i sebe menší podpora jakéhokoliv prospěchu hospodářského stojí velkou práci a posléze ještě ostává bez výsledku, v Uhrách sám ministr Baross, povzbuzuje obchod a průmysl Peštský a uherský, poskytoval krátkou cestou potřebných neb žádoucích úlev a sám dojížděl na východ, aby osobním zakročením usnadňoval poštovní spojení, výhody sazební, zakládání stanic pro obchod a průmysl uherský a všeliká prospěšná Uhrám opatření. Baross sám také vyslal zástupce svého do Sofie a Plovdiva, aby tam zjédnali půdu obchodu a průmyslu uherskému na bulharské výstavě. Dr. Kovács, ministerský tajemník a místopředseda obchodního musea v Pešti, již prostřed listopadu loňského roku zavítal do Sofie, kde ve shodě s Maxem Gorovym, ředitelem Sofijské filiálky musea Peštského, vyjednával s výstavním výborem bulharským a vymohl pro Uhry zvláštní pavillon, který tam bude postaven na ploše 2600 čtv. metrů.

Ku posouzení poměrů obchodních a průmyslových a energického zápasu Uher, dotyčně Pešti o východ, záhodno zmíniti se o Peštském obchodním museu, jež také jest vlastním prostředníkem i podnikatelem uherského oddílu v Plovdivě. Kereskedelmi museum, jak maďarsky se zove, jest vymožeností uherské výstavy z r. 1885. Výstava ta nezmizela beze stopy, vystavovatelé neodnesli zase své předměty do svých dílen, továren a skladů, nýbrž předměty, jež spůsobilé byly k odbytu a jmenovitě k vývozu na východ, ostaly v řečené tržnici. Rozumí se, že se i střídaly a že přibývaly mnohé nové. O zřízení obchodního musea a jeho organisaci měla péči vláda sama a také nešetřila a nešetří na ně nákladu. Museum to stalo se takto orgánem vývozu a vývozní politiky uherské. Uherský průmysl přese všechnu otcovskou péči vlády není sice na vysokém stupni, avšak co v Uhrách se nevyrábí, prostředkuje se aspoň pomocí jeho a tudíž i Peštských firem obchodem na místa určení. Filiálky své má v Bosně (jež železnicí spojena jest jediné s Uhry), v Srbsku, Bulharsku, Drinopoli, Cařihradě a jinde na východě. Síť filiálek také rok od roku se šíří. V Bulharsku byla prvotně filiálka jen v Sofii, k té přidružily se filiálky ve Varně, Ruščuku a právě nyní i v Plovdivě.

Museum to či tržnice, kde nyní přes 800 vystavovatelů má předměty vlastní i cizí výroby, umístěno jest v prostranné nádherné budově,

návěštní tabulky o něm jsou ve všech vagonech státních drah uherských, plakáty v nádražích a jinde. Jest názorným důkazem, co dovede vláda domácí, dbalá vlastních prospěchů hospodářských.

Tolik o účastenství uherském na výstavě bulharské.

Mezi Čechy a Uhry jest podstatný rozdíl ten, že věc, pro niž uherská vláda jeví hluboký smysl, kterou nejen ochotně podporuje, ale i sama z vlastní iniciativy počíná, u nás nejen u vlády nedochází podpory, ale obyčejně s překážkami se setkává.

V Praze zřídil se v prosinci za předsednictví cís. rady p. K. Tichého komitét pro obeslání výstavy bulharské z osobností vyniknuvších v agitačním komitétu spolku Merkuru pro obeslání výstavy české a zástupců spřízněných spolků, vývozního, řemeslnické besedy, Merkuru, kuratoria tržnice a některých jednotlivců, k nimž i pisatel měl čest příslušeti.

Důležitost a prospěšnost obeslání bulharské výstavy byla očividna a obecně uznávána. Když myšlenka došla ohlasu, vypravil se v lednu pisatel do Sofie a Plovdiva, aby ujednal officiální uznání komitétu Pražského, dohodl se o vhodném místě pro český pavillon a o programu výstavním rozšířeném na základě vzájemného prospěchu československého.

Jakožto zástupce český byl jsem přijat velmi ochotně i srdečně. Ač jsem příchodu svého neohlásil, byl jsem již v nádraží uvítán od členů výstavního výboru bulharského a doprovozen do svého bytu. Předseda výboru, ministr financí p. Načovič, jemuž pak jsem se představil, nejen sám jmenem výboru ale i jmenem vlády vítal účastenství Čechů na výstavě a vyslovil souhlas s rozšířením programu pro výstavu českou. S lichotivým uznáním vyslovil se o velkých pokrocích na poli duševní i hmotné práce v Čechách, o vědě, umění, průmyslu a jmenovitě i velkolepé výstavě české.

Slyšení mé u knížete Ferdinanda bylo po nejedné stránce zajímavo. Byl jsem přijat v sále Alexandrově, zdobeném velkou podobiznou prvního knížete bulharského. Pieta prince Koburga k matce jeví se i v četných jejích podobiznách, jež kníže ve všech komnatách svých má umístěny; i tuto síň zdobí pěkná podobizna princezny Klementiny, v bohatém rámu se zlatými liliemi, rodinném to znaku Bourbonsko-Orleanském. Přesně v určenou chvíli dostavuje se všude kníže; také zde udeřením dvanácté vstoupil do sálu, kamž jsem byl uveden.

Byl jsem překvapen, když kníže oslovil mne správnou, plynnou bulharštinou. Kníže Alexandr Battenberg znal sice též bulharsky, ale nikdy nemluvil plynně a zdaleka neovládal tak jazyk jako kníže nynější. Poukázav na bulharskou výstavu a účastenství českého průmyslu, oznámil jsem, kterak zřídil se v Praze výbor, jenž obesláním výstavy bulharské se zanáší. Kníže s potěšením přijal na vědomí toto účastenství a s uznáním vyslovil se o české práci a o českém průmyslu. Zmínil se i o zvláštní potřebě Bulharska, co se týče dobrých a praktických strojů na zpracování surovin, osvědčuje při tom podrobnou znalost hospodářských poměrů bulharských. Vytknul nadějné i slabé stránky bulharského stavu hospodářského. Na mé doklady pak, kterak čísla i skutky mluví o pokroku země i národa, pravil: „Jak snadno by uživila naše

půda ještě jednou tolik obyvatelstva, než dnes Bulharsko čítá! Podaříli se zachovati pokojné poměry a pořádek, dojde k tomu snad dříve, než se kdo naděje.“ Kníže tázal se pak na některé věci české, jmenovitě průmyslové, a osvědčil i v tom neobyčejnou znalost průmyslových firem. Při zmínce o Františku Křižíkovi s úsměvem podotknul: „Známý a výtečný elektrotechnik a vynálezce.“

Obrátiv pak řeč na okolnosti místní, jmenovitě na Sofii a Plovdiv, doložil: „Výstava Plovdivská jest první náš krok výstavnický, a zdar jeho leží mi na srdci. Druhé hlavní město Plovdiv se svým orientálním rázem a krajinářským půvabem, s Rodopskými štíty v pozadí na jedné straně a s táhlými zelenými hřbety Sredné Gory na straně druhé, bývá mi vždy milým pobytem a bude mým sídlem i po celou dobu výstavy.“

Poměry české, jako vůbec rakouské, zná kníže velmi zevrubně, a jeho zmínky o jednotlivých řečnících a poslancích překvapovaly přesností úsudku. Lichotivě zmiňoval se kníže o výstavě české, kde nahromaděny byly poklady práce duševní a hmotné. Mimo bulharský jazyk, jímž dobře vládne, kníže rozumí i česky a polsky, rusky pak i mluviti dovede. Znalost ta pochází odtud, že již v mládí seznamoval se s jazyky slovanskými od svého vychovatele, čímž vysvětluje se i snadnost, s níž naučil se bulharsky.

Dotkli jsme se pak i politiky. „Bъlgaria za Bъlgarite — Bulharsko Bulharům,“ těmi slovy kníže označoval snahy nynější bulharské vlády, odmítaje domnění, jako by Bulharsko ke komukoliv chovalo nepřátelské neb jen neochotné snahy. Vysloviv pak přání, aby prospěla výstava Plovdivská českému průmyslu i Bulharsku, podal mi ruku řka: „Na shledanou!“ Po více než půlhodinném slyšení opouštěl jsem sál s příjemným přesvědčením, že se i na tomto místě ochotně a sympaticky vychází vstříc českým vystavovatelům.

Mladým.

Jako to moře život se vlní,
plnost se prázdní, prázdnota plní;
po létě zima, po zimě jaro,
dneškem co vzešlo, zítra je staro,
co ráno zkvetlo, mráz přes noc zžehne,
a co kdy žilo, do hrobu lehne.

Jako ta šipka puštěna z luku
vylétá mysl synů i vnuků,
stihneli cíle? Pryč musí záhy
hbitější střele ustoupit s dráhy;
sklamáním trpkým v divokém žasu
vzkřiknete všickni. Vyčkejte času!

Adolf Heyduk.

Z básní Ant. Klášterského.

Svatovítská věž.

Kam koli jdu, kam koli zrak můj běží,
já zevšad tebe vidím, přímá věži,
jak rysuješ se tmavě na obzoru,
tak plna síly, veleby a vzdoru!

My pod tebou tu pracujem a žijem
a chvějeme se před osudů kyjem,
a často hlava v beznaději chladné
nám unavená chabě k prsům padne.

Ty ale znak náš na mohutné lebi
se — nepohnuta — dále zvedáš k nebi
a voláš, něma: „V azur nebo chmuru,
však stále výš a — hlavu vždycky vzhůru!“

Noc nad Prahou.

Je noc a měsíc pohádkově svítí
nad spící Prahou, veliký a bílý,
a všude klid, jak když tu není žití,
jen řeka hučí, k severu jak pílí.

A modrá pára nad řekou se chvěje,
vše v průsvitavý její závoj splývá,
že oko, které zírá do vln reje,
jak modrým sklem když v krajinu se dívá.

Pruh bílý, dlouhý padá do vln víru,
že leskne se to jako v žule slída
a míhá se to, jak když na klavíru
se černá klapka s bílou rychle střídá.

Pár hvězd jen svítí. Věží vidět není.
Jen rázy hodin nad městem se chvějí.
Tma skrývá hrad, však Petřín tón svůj mění,
z par zdá se růsti stále mohutněji.

Teď ostřeji lamp zaplanula světla,
to zadul vítr a hned zase tichne
jak ten, jejž bolest přes den celý hnětla,
když ze spaní si ještě zticha vzdychne . . .

Felix Sojkowski.

(Olšany.)

Bils mlád se pro vlast, pro svou drahou říš,
a okov, vyhnanství ti přines zápal ryzí,
tisícům neznám teď tu mezi námi spíš,
v té zemi bratrské a přece ti jen — cizí.

V tvůj kámen místo chvály činů tvých,
jež není víc než hrobní věnec shnilý,
a místo sladkých veršů pochlebných
jen slovo jediné, jen „Ojczyzno!“ ti vryli.

Snad poslední tvůj byl to v boji sten,
snad sladký vzdech, jenž toužně se rtů splývá —
mně do prsou, jak dlím tu zamyšlen,
tvé „Ojczyzno!“ se hloub než v kámen vrývá!

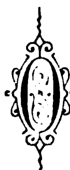
F. L. Věk.

Historický obraz

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

hledl se bezděky po Paule, když Tham vystoupil. Seděla nehnutě jako prve, všecka na jeviště zadívaná, a zraky její, to dobře viděl, tkvěly na mužovi, vážně, zamyšleně.

V tom se k ní paní Butteauová naklonila a něco jí šeptala. Jistě že o Thamovi. Déle však nemohl pozorovati, neboť té chvíle Bettina pošeptala mu s jakýmsi despektem:

„Takovéhle úložky dávají Thamovi a on je béře. To ve Vídni by měl něco jiného; ale když ti . . .“

Ale již jako by se vzpamatovala, usedla zrovna a hleděla upřeně na jeviště. A hleděla, hleděla, jako by všecka kusem zajatá, a v tom jako by ani nepozorovala, že přisedla těsně k Věkovi.

Po něm se však ohledla skoro po každém vtipu s jeviště, veselá, smějíc se, jako by měla péči, co on, a jak se to jemu líbí. Ale v těch jejích pohledech i v úsměvech bylo i více.

Za to Věk byl čím dále tím více znepokojen. Seděla tak těsně vedle něho; těsněji tu v divadle již nebylo možná, cítil určitě onen parfum, který ho příjemně ovanul, když proti ní stanul v jejich bytě těsně ve dveřích. Ale cítil také, že chvilkou přitiskla na jeho nohu nohu svou, lýtko na lýtko, cítil její teplo . . . A pak, bylo při milostné

scéně, kdy na jevišti mladý markýz vyznával lásku a objímal svou vyvolenou, za ouplňku, v parku, odkud z houštin kdesi ozývala se tichá hra strun, jako z Aiolovy harfy, uslyšel Bettinin třesoucí se povzdech a ucítil zase její přitisknutí, bližší a delší . . .

Krev v něm kypěla. „Ta je horší nežli Lotka!“ mihlo se mu hlavou. Byl popuzen, uražen. Byl by nejraději vyskočil a pryč; ale v tom mu v ucho zavanulo tichým, rychlým šeptem:

„Přijďte zítra na Barvířský,[1]) musím s vámi mluvit.“

Trhl sebou, prudce se obrátil. V tom náhlý, hlučný smích se rozlehl, u nich, za nimi, kolem, všude veškerým divadlem.

Smáli se komické situaci, do které se náhle dostal zamilovaný markýz, a to směšnou zamilovanou vdovou jakousi, jež z nenadání vystoupila. Jindy by se byla Bettina hlasem zachechtala; nyní překvapena tím, jak její mladý soused sebou škubl a po ní se obrátil, usmívala se jen, jsouc v nejistotě. Za to se Věk zasmál. Více ze zlosti a Bettině, nežli té situaci na jevišti. Zasmál se a řekl:

„To je komedie, co?“

Usmála se jen, upřela na něj zkoumavě oči, ale již se zadívala zase na jeviště. V tu chvíli se Věkovi uvolnilo podél celé nohy, a necítil ani pak již žádného přitisknutí, ani sálavého tepla, jež mělo zažehnouti. Ale proto se neupokojil. Bettina, pomýšlel, ta ještěrka, horší, v pravdě horší nežli Lotka. A stará! Na to ta svačina, na to všecka ta komedie. A Paula! To ho nejvíce hnětlo, že se s nimi spolčovala, že to všecko dopustila, ano že pomáhala! Proto nebyla doma, proto dlouho nepřicházela! A jinak není jí ničím, ani přítelem. Je jí docela lhostejný . . . Již se po nich neohledl. Patřil jen na jeviště, nedbal však, co se tam děje, jak děj postupuje; až pojednou začala opona padati. Hlučný potlesk se ozval, jednou, po druhé.[2]) Věk vstával. V tom Bettina mu na rychlo zašeptla:

„Slyšel jste prve? Zítra po šesté.“

Řekla to s úsměvem, vábivě.

Maně přisvědčil hlavou, a než odpověděl, otázala se, přijdeli.

„Ó přijdu!“ odvětil Věk a usmívaje se uklonil se zlehka. Významný pohled i úsměv byly mu odměnou. Netušila, že si při té odpovědi v duchu řekl: „Počkej! Rendez-vous!“

XII.

F. Věk se s Butteauovými rozejde.

Vycházeje pustil se Věk schválně do tlačenice. Tím se odtrhl od svých společnic a dostal se dříve ven. U portálu, ve svitu svítilen, kde na blízku čekali běhouni s hořícími pochodněmi, aby svým vrchnostem na cestu posvítili, čekal už Tham.

---

[1]) Barvířský ostrov, nynější Žofín.

[2]) Dle tehdejšího řádu se nesmělo víckráte tleskat, „poněvadž trojí potlesk obecenstva je toliko na poctu nejvyššího dvora.“ Herci se nesměli děkovat.

Stál tu ve svrchním kabátě, s límcem přes ramena, ve vysokém, měkkém klobouce, o holi. Věk na pohled postřehl, to že není onen Tham ze zasněžených Králík v jediném, obnošeném kabátě, neholený, hubené, zažloutlé tváře. V líci vypadal líp, plněji, zdravěji. A již Věka shlednuv rychle přistoupil a obě ruce mu tiskna vítal ho srdečně. Omlouval se, že dříve nepřišel, ale že si to vynahradí, dnes, zítra. V tom umlkl. Stanulať u nich jeho tchyně s Bettinou. Za nimi Paula. Tham pohledl na ně s úžasem. Věk toho okamžiku nabyl jistoty, že Tham o jeho pozvání nic neví.

„Pan Věk nám utíká," volala žertovně paní Butteauová po německu, teď před portálem, kde se lidmi z divadla vycházejícími jen chumelilo.

„Vy jste byl s nimi v divadle?" zvolal Tham, a pohled jeho utkvěl na Paule.

„Dámy mne laskavě pozvaly na —"

„Kdo?" vpadl mu Tham do řeči, a dosti prudce, nemoha se patrně opanovati.

„Já," ozvala se Paula. Znělo to rozhodně a přece ne dost jistě. A její pohled byl více nejistý a plachý nežli pevný.

„A proč jsi mně nic neřekla?" tázal se Tham, nutě se do klidnějšího tónu.

„Ale chtěli jsme vás překvapit," vpadla Bettina německy, lehkovážně, veselým tónem.

„Ah, tak vy! To jsem si mohl pomyslit!" Tham se zasmál. Ve smíchu tom zněl posměšek.

„Aber Kinder, kommts, kommts nur!" zažehnávala paní Butteauová, vykročivši do ulice. „Herr von Věk má jistě hlad a žízeň a Tham také. Pojďte, co byste na ulici — doma si to všecko povíme." A přistoupila k Věkovi, k němuž Bettina se již přibočila. Věk se lekl toho nepřímého pozvání. Ale v tom už přicházela spása.

„Ne, to nepůjde," ozval se Tham. „Proč jste mně nic neřekli. Přítel Věk je teď mým hostem."

Paula kráčejíc vedle svého muže kvapně k němu vzhledla. Tham toho si nevšimnuv klidně dodal:

„Smluvil jsem se s několika známými —"

„Vlastenci," prohodila Bettina polo nahlas, uštěpačně. Věk to dobře slyšel, než ani Thamovi neušla ta poznámka.

„Ano, vlastenci," opakoval ostře. „Čekají tuhle pana Věka."

„Tak ty dnes nezůstaneš?" tázala se Paula, jdouc s Thamem sama po chodníku před ostatními.

Slova ta zněla smutně i s výčitkou.

„Pro dnes to není možná."

„Maminka se tolik těšila."

„Á, maminka!" A Tham se usmáv dodal: „A Bettina, jak pak ne! A proč jsi Věka zvala, sama, bez mého vědomí?"

„Maminka s Bettinou si tolik přály — a myslila jsem —"

„Co zas mají?"

To Paulu popudilo.

„Co by měly!" zvolala. „Ty je pořád podezříváš!"

Toho všeho již Věk neslyšel, neboť se za manžely opozdil zdržen byv svými společnicemi. Šly schválně volněji. Byl by se jim nejraději vymkl. Hovořil málo, vlastně se jen bránil jejich pozvání; při tom bedlivě hleděl za Thamem a za Paulou. Zdálo se mu, že jsou v prudkém hovoru. Tham rozkládal živě rukama, a sem tam proniklo nějaké slovo ostřeji pronesené. Na kraji Malé dominikánské ulice jich došli. Ve mdlém, žlutočerveném světle olejové svítilny na rohu hořící zahledl Věk Paulinu tvář, ubledlou, výrazu roztrpčeného; ta někdy němá, poetická trpitelka mluvila rychle, patrně popuzena, a řeč její zněla ostře. Tak ji Věk ještě nikdy neviděl. V ten okamžik zdála se mu cizejší nežli včera, když od nich odcházel. Takové bouřky beze všech ohledů a šetrnosti k Thamovi i k němu, a pro věc tak všední, malichernou, pro to, že nechce Tham dnes doma zůstati, že ruší maminčin a té Betky plán! To mu připadlo tak všední.

Z divadla vyšel popuzen. To, co teď viděl, mu dodalo. Už jak k manželům docházel, se rozhodl. Dával dobrou noc, a aby se nedali vytrhovati, že nechce rušit, že vlastence vyhledá sám.

Hlas se mu pohnutím třásl. Paula se patrně zarazila. Tham však sebou prudce trhl, v očích mu svitlo, a zvolal:

„Ne, půjdu s vámi."

Ani on ani Věk nedbali paní Bütteauové, jež znovu na Věka naléhala důvěrně, přátelsky, aby zůstal, že ho nepustí, a také ne Bettiny, hledící na muže se zlostným úsměškem. Potahovala při tom maminku za salup opakujíc:

„Aber mama! Mama! Lass ihn!" Mínila Thama.

„Dnes tam musíme!" dodal Tham k Paule obrácen, „a zejtra, příteli, navštívíte nás, až budu doma já —" Podíval se na Bettinu, a vzav Věka pod paždí dal dobrou noc a měl se k odchodu. Mladý kupec stěží mohl klobouk na pozdrav smeknouti. A jak ho Tham rychle vzal pod paždí a vykročil, nemohl už ani promluviti. V zásvitu lampy zahledl Paulu stojící nehnutě, a paní Butteauovu rychle k ní přistoupivší. Více nespatřil. Šel zpátky zase k náměstí rozrušen, mlčky vedle Thama. Ten vykračuje dlouhým krokem pošvihoval prudce holí o dlažbu. Pojednou se však zastaviv pustil Věka a řekl:

„Tak vidíte ty konce! Toho byste se byl nenadál. Já také ne," dodal trpce. „A prosím vás, kdo vás pozval, a kdy?"

Věk řekl a dodal, že myslil, že on, Tham, o tom ví, že bude doma. Ten však vpadl mu rychle do řeči:

„Ne, ne, příteli, já si na nic nemyslím, vy za nic nemůžete —" a vložil mu ruku na rameno. „To Paula, vlastně tchyně a Bettina, a ta nejvíc. A prosím vás," dodal pojednou, „řekněte mně, ale upřímně, nevypůjčovaly na vás — tchyně, myslím?"

Věk byl překvapen a maně mu vyjelo z úst:

„Dnes ne —"

„Tak včera. Tedy hned, jak vás zastavila. Fi! Vidíte, takovouhle ostudu mně dělá a nesnáze. Kde kdo jen trochu známý, u toho vypůjčí, a často na mé jmeno."

„Snad na Bettinu?"

„Nejvíc na ty její hadry; ale také jinak to rozmarní. A sama z toho nemá nic. Není zlého srdce, ale jak je stará, tak je lehkovážná, a Bettiny slepě poslouchá. Tak si u vás přece vypůjčila. Vida. Už dřív mne nutila, abych vám psal, vlastně Bettina . . ."

Zamlčel se. Věk však porozuměl a pomyslil si, *to* že asi je to hlavní, proto že je u nich asi tak vzácný, on, zámožný kupec, jak si stará s Bettinou myslí. Ale Tham, jak byl v rozhorlení dlouho nemlčel.

„Bettina je nejhorší. Fiflena, koketa — opravdu, nepomlouvám. Kdy by jí nebylo, bylo by s Paulou také jinak. I s tchyní bylo by živobytí. Ale tu má švagrová v hrsti a skrze ni Paulu, a tak nade mnou vyhrává. Věříteli, že Paula již je často proti mně? A někdy pro takové hloupé, malicherné věci — oh —" a Tham mávl rukou. Z tónu toho slůvka bylo cítit, jak mu to protivno, odporno. Pojednou dodal:

„To dnes, odpusťte, to jistě také Bettina spískala."

„Také si myslím," odvětil Věk, kráčeje již volně vedle Thama. „Má mne za hlupáčka, za venkovského sprosťáčka. Chce chytit hejla a dává mu na to rendez-vous."

Tham překvapen jal se dychtivě vyptávati. A Věk nesmlčel nic, a také, ač Paulu výslovně neobvinil, dal znáti svou trpkost nad jejím jednáním. Tham mu nedal ani domluviti.

„Nedivím se vám," řekl živě, „máte pravdu, ale vzpomeňte si, co jsem prve řekl. Žena je v jejich moci. Udělala, co žádaly, ale jaký měly vlastně úmysl, jak Bettina na vás sítě rozestřela — opice, má teď nějakého oficíra, s tím má známost, o tom jí jistě neřekly. To mně věřte. V tom jí hájím."

Věk na to neřekl nic. Důvěřovalť příliš dlouho, a Paula, tak jak ji do dneška v mysli choval, nebyla by tak jednala ani s ním a s Thamem.

Zatím došli na Malé náměstí.

„Vidíte," začal zase Tham, „vy jste mně kdysi záviděl. A jak se všecko pak obrátilo! To jste viděl už v Králíkách. Ale tam vlastně začínalo zase být líp. To dítě . . . Ach, to nemělo umřít . . ." odmlčel se. „Bylo by teď jistě jinak. Žena by . . . Oh, jak si člověk všecko pěkně maluje, jak ve vášnivosti všecko pěkně vidí. Víte sám, pamatujete se, jak bývala doma, totiž jak smýšlela. Myslil jsem, že mně rozumí, tomu, co chci. Víte, co jsem už obětoval divadlu, našemu vlastenskému divadlu: pohodlné živobytí, ouřad . . . A když jsem to udělal, měl jsem tak zůstat. Neměl jsem se ženit," dodal kvapněji. „Rozumějte mně, myslím k vůli Paule. Má mne ráda, má, vím to, ale nemá také tak ráda jako já naši věc, nejde jí tak o naši řeč, o to všecko, proč já . . ."

Zaslechli kroky. Dva muži šli proti nim. Tham se odmlčel a zastavil. Teprve když muži zašli, začal, patrně všechen zabrán svými myšlenkami:

„V prvním zamilování ona ovšem . . . A myslil jsem, že když je z herecké rodiny . . . Ale ony . . . však to znáte, co jim je divadlo. To, proč já jsem šel k divadlu, to jim je nerozum, protože je jinde líp. A když jim nechci být po vůli — —" Vykročil.

„Nechcete do Vídně —" řekl Věk, hledě na něj s účastenstvím

„Vy už víte! Žalovaly vám. To chtějí zase s Lotkou být, a hučí do Pauly, namlouvají jí, jak by se měly ve Vídni. Štvou ji, a ona jich poslouchá . . . Ale já nepůjdu z Prahy, nepůjdu!“

To už zahnuli ze Sirkové ulice do Uhelné. Šli prostorou mezi Kotci a podsíní tou chvílí stmělou a černou, až stanuli na prostranství Uhelného trhu. Kolem bylo ticho; na nebi, pokud ho mračna nehalila, mrkaly sem tam hvězdy.

Tham našed někoho, jemuž se mohl svěřiti s tím, co ho již delší dobu hnětlo, dusilo, vzrušeně pokračoval:

„A my divadlo mít musíme, musíme pro ně pracovat. Říká se, že je divadlo všeobecný pramen, z něhož lidé moudrost váží a čistěji se cítit učí. A jeli to pravda, a je to pravda, mohou se našinci v divadle učit, a již se učí, česky cítit, víte, česky, a milovat svou řeč. Kdy bychom se toho tak dočekali, že bychom ustavičně české divadlo měli! A kdy by k činohrám toliko vlastenští obsahové voleni byli, to bychom učinili pevný svazek mezi sebou! Co jiného řecký národ vespolek tak pevně pojilo? Co jiného táhlo zástupy tak násilně do divadla, jako že jejich činohry měli vlastenský obsah? . . Ó, mít ustavičně divadlo, vlastenče milý, jaký by mělo podíl v našem díle a boji! Ano v boji. Co jiného to všechno je, nežli boj. A mne již chytl. Z doktora jsem komediant. A po tom bych teď měl jít do ciziny, aby to všecko, co jsem udělal, bylo marno, jen aby ty ženské . . . Ne, zůstanu,“ dodal rozhodně, prudce. „Tady je mé místo. Nepůjdu, a kdy by i žena . . .“

Umlkl. Věk už drahnou chvíli na sebe zapomněl. Byl všechen zajat Thamem, jeho osudem, jeho řečí. Hleděl na něj s úctou i dojat. V ten okamžik neměl vhodného výrazu, aby mu to vyslovil. Podal Thamovi ruku a váhavě dodal:

„Kdy byste snad šli od nich — vy a —“ Nedořekl.

„Kdy by to bylo možná! Také jsem už na to myslil — Ale Paula by nešla pro živý svět . . .“

Stanuli před domem u Šturmů s podsíní na rohu Skořápkovy ulice.

„Čekají už asi na nás,“ řekl Tham zamyšleně. „Vzkázal jsem některým. Také Hněvkovskému.“

V tom jich někdo docházel, jenž se blížil od staré rychty; a již se hlásil k Thamovi. Byl to Prokop Šedivý. Nemohli se již zdržeti, musili s ním do kavárny.

Ve vážné náladě vstupoval Věk do klenuté místnosti, kdež jako student číhal jednou na Mozarta, až přijde, aby ho viděl, jak hrá na billiardu a jak si při tom tiše pohvizduje a hudební nápady a náhlé myšlenky prostřed hry do malého zápisníku na rychlo zaznamenává. To bylo zrovna před tím, nežli se Věk dostal do rodiny Butteauových, nežli poznal Thama. A teď . . .

Tou chvílí se Bettina svlékala, t. j. strhla s hlavy klobouček a hodila na postel, strhla pláštík a hodila na židli, tak že spadl na zemi. Nezdvihla ho, prudce rozpínala šaty, netrpělivě, zlostně . . . Jak byla prve příjemna a sladká jako hrdlice, tak nyní jako podrážděná kolčava. A pořád o Thamovi, ten že vždycky a všechno jí zkazí, že jí a jim všem i Paule všechno naschvál — — A Věk! Ten . . . však

že to je na něm znát, že byl dlouho mezi venkovskými voly, že dělá kornouty a váží koření. A ještě co si o sobě myslí, jak dá na sobě záležet, také takový — tu se zachechtala, — takový vlastenec! Mezi ty sprosťáky že se hodí. Ale ostatně to že všechno Tham, ten že všecko napíchl . . .

Paní Butteauová se prve tolik těšila na překvapení, t. j. na večeři, kterou po divadle chystala (něco šťastně vypůjčila a ráno také zastavila dva zimní pláště). Těšila se, jak si pěkně posedí, pan kmotříček, Bettina . . . vidělať, jak se mu dcera líbí, jak se k ní dost má . . . A jak ne. Děvče jako jiskra, nejčipernější ze všech. Ale pak to s zetěm! Mrzelo ji to silně. Teď zase aby Bettinku chlácholila, aby se tak nerozčilovala. O Paulu, jež všechna roztrpčena, rozlítostněna i pohněvána odešla do druhého pokoje, takové péče neměla. Stará paní hájila před Bettinou „kmotříčka," to že se o něm mýlí, tady, u nich, že byl všechen pryč, že je pravda trochu nesmělý . . . A chceli Bettinka, že načne uzený jazyk, že bude tuze dobrý, a křenu že nastrouhá, nebo chceli s octem a pepřem, to že si pochutná, bez toho že má hlad.

Bettina svlečena, jen ve spodničce, v košili, ale ještě ne zuta, rozložena na staré pohovce rozmazleně svolila, tak tedy aby jí kousek přinesla, ale aby jí dala jídlo sem. A stará paní polo svlečena přitahovala stolek, sháněla, snášela maso, chléb, ocet, a když chtěla pro pivo, nesměla, nýbrž musela přinesti láhev vína, které chtěla ušetřiti, poněvadž ona, optimistka, nevzdávala se naděje, že si přece ještě všichni pěkně posedí, tak, jak se na dnešní večer těšila. Stará paní sama nalila a pobízela Bettinku, tak aby pila, bez toho že je unavena, aby jen jedla a pila a na ty věci nemyslila. Po té pootevřela dvéře do druhého pokoje, volala Paulu, aby šla také jíst. Ale vrátila se brzo ke stolku.

„Nechce, nebude jíst. Pláče."

Bettina, jíž patrně zachutnalo, pohodila hlavou.

„Hm, to má co plakat. O takového. Ať si je mezi těmi vlastenci. To bych tak o něj dělala!"

„No, nech jí," paní Butteauová chlácholila, „nech, ať se vypláče, co je to platno. Dnes už jí radčji necháme."

A změnivši náhle hlas, otázala se plna mateřské něžné zvědavosti, jíž také bylo znáti ve zvuku její otázky:

„No, a jak ty, Bettinko — jak —"

„Co!" odvětila zkrátka dcera obracejíc se více na bok a sahajíc do mísy po kuse dobře uzeného jazyka.

„Myslím, jak on, pan Věk, viděla jsem tady, u nás," (a usmála se) „byl nějak celý pryč, a v divadle po očku jsem —"

„Á, nevím," vpadla jí Bettina do řeči, krčíc nos i čelo, „když je takový, so ungeschickt, blöde; ale o rendez-vous říkal — —"

„Ale! Tak vidíš!" zvolala stará paní, mile překvapená. „Vždyť jsem si hned myslila. Ty jsi se mu moc líbila."

Bettina stáhnuvši s talíře pěkný kousek jazyka, rovnala se zas na pohovce; při tom kousajíc s velikou chutí do masa mluvila:

„Ale Tham . . . Ten by to moh — Ten jistě všecko zkazí.“

„Aber nein, neboj se. To musí Paula na něj, ať . . . Ale tady máš ještě hezký kousek. A dopij, Bettinko, naliju ti ještě.“

Matka na sebe nemyslila, ale dcerka na ni také ne. Brala chutě a matce nic nenabídla . . .

XIII.

O panské škole, též o novině smutně veselé.

Ráno po deváté přecházel mladý literát Šedivý nahoře na Novém Městě podél zdi hraběcí Clam-Gallasovské zahrady. Chodil zvolna a nedaleko od domu, v němž bydlil obrstvachtmistr starý Materna rytíř z Květnice. Šedivý se zdržel dlouho u Šturmů s Hněvkovským a Thamem, jenž přivedl s sebou mladého vlastence z venkova. Měli dobrou kratochvíli, oni i stálý jejich kroužek vlastenecký, třebaže Tham byl toho večera nějak málomluvný. Zdrželi se dlouho do noci, ale proto Šedivý přece nezaspal, a zamířil rovnou sem. Nejprve došel až k samému Maternovu domu a prohlížel okna. Zelené žaluzie byly spuštěny. Sáhl na kliku, dvéře byly zamčeny. Pak jal se přecházeti a dům pozorovati. Čekal. Ale žaluzie pořád spuštěny, a když pak jedna zmizela, nikoho v okně nespatřil. Za to za drahnou chvíli, když obrátiv se, opět k domu mířil, spozoroval dlouhého, suchého muže prošedivělých vlasů, s černou mašlí v týle, s přistřiženými kníry. Byl v šedivé kamizole, v gamaších, a na slunci se mu leskl stříbrný cvoček v uchu. Šedivý ho hned poznal, že to je ten, jenž s vařečkou v ruce a v zástěře se včera tak chodbou kroutil a naslouchal zpěvu mladé Maternové.

Teď neměl ani zástěry ani vařečky, ale nesl na ruce koš, jako nějaká kuchařka, a zjevil se tak pojednou, že ho Šedivý neviděl ani z domu vycházeti. V tom už byl proti němu; ale nežli se mladý spisovatel rozhodl, aby ho oslovil, Ceypek ho již minul. Nějak pospíchal. Jak zašel, pospíšil Šedivý k samému domu. V okně nikdo. Čekal chvilku, přecházeje, i na kliku u dveří zase sáhl, zkoumaje. Nepovolily. Dům tichý, jako vymřelý. A kolem sotva kdo přešel. Ze zahrady hlaholil švehol ptactva krásným, slunečným jitrem prvního jara.

Šedivý marně čekal, marně chodil, marně si v duchu přidával: Půjdeš ještě pětkrát, pak třikrát, pak jednou. Šel ještě jednou, ale pak ještě jednou, a okno zůstalo prázdné. Chtěl na Ceypka čekati, že by s ním, až by se vracel, mohl promluviti. Ale Ceypek šel asi do trhu, a nevrátí se tak hned . . .

Již byl Šedivý na odchodu, směrem k Ječné ulici, v tom Ceypka zahledl. Šel proti němu, s košem, ale ne sám. Vedle něho nějaká ženská! Šedivý zvolnil krok, až se potkali. Ta paní nebyla mladá. Šedivý si jí dobře všiml, a k vůli ní se také zase vrátil a pozoroval. Zašla s Ceypkem do domu. Co tam? Snad k vůli Maternové? Chvíli čekal, vrátíli se. Ale když se neobjevovala, odešel.

Odpoledne po třetí hodině ukázal se v těch místech zase. Měl však ještě méně štěstí nežli ráno. Teď ani Ceypka okem nespatřil.

Žaluzie byly sice všechny vzhůru, ano jedno okno otevřeno. Ale jím zahledl jen vrch vysokého, kamenného hrnce a konec slaměného vrkoče s několika cibulemi.

Šedivý se již v duchu mrzel na dům jako zakletý, a že se mu tak nedaří. Byl by rád s mladou Maternovou mluvil a zvěděl, jak je spokojena, co říká ten diblík té změně; nadál se, že ji alespoň uvidí. Také se mu hatil jeho počet stran Ceypka. Jak včera od Vaváka i od P. Vrby o něm uslyšel, hned si na to vzpomněl, že by s jeho pomocí, jako v rytířském románě, mohl si otevřít cestu.

Ale dům, u něhož Šedivý číhal, nebyl zakletý. V předu, v salonu, dohrával starý obrstvachtmistr se svou kapelou, Ignácem Ceypkem, nějaké duo od Salviattiho. Dnes seděli u pultů docela sami, neměli posluchačky jako včera. Ale jak upřímně, jak živě byli do hry zabráni (Ceypek zčervenal a černá mašle se mu v týle hodně třásla jako pánovi jeho copánek), nebyli by nic dbali a věděli, kdy by i měli posluchačů půl salonu. Než na samém konci byl obrstvachtmistr ze svého zanícení vytržen. Dohrávali, zvuky doznívaly pianissimo, a v tom vedle v pokoji takový smích, takové zachechtání srdečné!

Starý šlechtic stáhl obočí, zamračil se, a jak šmytec dotáhl, odložil prudce housle a vstal. Vešed do dveří vedlejšího pokoje, bezděky stanul. Zády k němu stála neť Terezie, majíc ruce v boky opřeny. Strýce neshledla, ani neuslyšela, protože všecku její pozornost měl její protějšek. Stál proti ní mužík v paruce s copem, v zelenavém kabátě, v bílé, růžově pruhované vestě s lesklým jou-jou, uvadlý v tváři, čiperných oček, tenkých však lýtek, živý, jako na drátku, stále se usmívající jako baletka. Měl právě nějaký výklad, a ten mu Rezi přerušila svým smíchem, v nějž pojednou, nemohouc se přemoci, vypukla. Právě se sbíral ze svého překvapení. Usmíval se zas, a maje třírohý klobouk pod levou paží začínal na novo svůj výklad, a to nesnadný, protože na český nebyl zvyklý, a zase tak jako prve: šermoval pravou rukou, tvoře palcem jejím a ukazováčkem kolečko, a nechávaje ostatní tři prsty vztyčeny. Tak šermoval do předu jsa nachýlen, jako by v pokloně strnul, trhaně, ne však prudce, dodávaje tím důrazu některým slovům. Mluvil sladce, pořád s úsměvem, trochu, ale málo šišlaje. Byl by ustál, jak majora shledl, ale ten mu kynul, aby pokračoval.

„A páni zas takhle —“ pokračoval mužík ještě živěji, „aby, slečinko, viděli. Každý pán, der auf eine wohlanständige Manier zu grüssen weiss, fängt seine — das heisst — ja, ja — potzsaprament, takhle reverenci začne, aby věděli pan — eh — pardon, slečinko.“ (Mátl ho maloměstský oblek baronovy neteře.) „S dovolením,“ a dal si klobouk na hlavu. „Musím ukázat, aby věděli, jak se k nim mají páni — tak — nežli hlavou neb tělem hne — tak musí klobouk — mit ausgestrecktem Arm bis an das Knie herunter lassen — rozumějí, tak jak ukazuju —“ a ukazoval — „a pak — alsdann macht er seinen Bückling — ach so — jako kompliment, poklonu — hlubokou urozeným dámám —“

To již byl sám jako oblouk, jak maje klobouk v rukou, poklonu

ukazoval. Ale již se zase vzpřímil do dřívějšího postavení svého a zase pokračoval:

„Das musste ich zeigen —“ to bylo patrně pro barona mluveno, „a teď jak dáma von feiner Art dělá pukrle, meine lie — potzsaprament, pardon —“

„A kdy budeme tancovat?“ ozvala se vesele Rezi o strýcovi dosud nevědouc.

Mužík se usmál a pohlednuv na barona řekl:

„Budeme, budeme. Já jich dobře naučím, jako by byli u Gardela, das heisst —“

„Já už dost umím — šáteček, plácavou —“

Taneční mistr se ušklíbl, a v tom se z pozadí ozvalo:

„Mlčet a poslouchat!“

Rezi sebou škubla, a v tom už obrstvachtmistr pokročiv, ji pokáral, co se tak směje, raději aby hezky mlčela a dávala pozor. Pak řekl po německu panu Kypienovi (tak se psal mistr Kypěna), aby se u něho, až půjde, stavil; a nedbaje jeho úklon a úsměvů odešel. Zůstal v salonku, kdež usadiv se do křesla, začal čísti z francouzské knížky. Z vedlejšího pokoje zalehl sem chvilkou ohlas Kypienova výkladu, někdy hlasitě pronesené „pardon“ i „potzsaprament,“ také počítání: „eins, zwei,“ jednou také zvonivé, veselé zasmání, jež však náhle, jen vypuklo, rázem umlklo.

Obrstvachtmistr začal dosti roztržitě čísti; pak už, ač knížky z ruky nedal, ani nečetl. Trochu se mrzel. Divoch je to děvče. Bude s ní potíž. Nežli se vycvičí, nežli ji bude moci světu ukázati, že jest jeho neť. Co si to začal! Ale již si začal. A nechati jí tak, to nejde. Až se vyučí, a vtipná je, až tu selku svlekne . . . Hezká dáma . . . A ten hlas! A jaký má sluch! Ráno ji doprovázel na klavír. Tak to šlo, radost. To Ceypek kýval hlavou. A na klavír se doučí, a to bude pak trio. Také by se mohla učit na harfu . . .

Ohledl se. Mistr Kypiena vstoupil, usmívaje se, s poklonou, a v té posici, v jaké stál prve před neteří, postavil se před barona, jen že rukou nešermoval. Jen hlavou přikyvoval, když mu baron na novo ukládal, aby mlčel, aby prozatím neříkal, že sem chodí a koho učí, že on, baron, nechce dřív, až bude neť jak náleží vycvičena . . .

Jak řekl „neť,“ mužík zamrkal a bezděky se nějak významně usmál, až se mu v uvadlé tváři udělal od nosu ke rtům dlouhý záhyb. A při tom jen vyrážel „áh — áh —“ v němž bylo ujištění, že se to samo rozumí. Ukláněje se ujišťoval pak sladce, to že on rozumí, že má zkušenost, aby ráčil se pan baron spolehnouti.

Když pak pan Kypiena šel chodbou lehkými kroky, natřásaje se, a pak se schodů, provázen jsa Ceypkem, jenž mu šel otevřít domovní dvéře, začal zase o „slečně.“ Ale již neříkal „slečna neť.“ Tady toho nebylo třeba. A on již hned prve, jak baron s ním po prvé o ní mluvil, a jak ji přivedl, řekl si v duchu na jisto, znalecky: „Ah — rozumíme, rozumíme! Pěkná neť, hezká neť, věřím; a také nač by ji tak starý pán veřejně ukazoval. Je opatrný. Tu kůstku by mu mladí panáčkové . . .“ Teď vyzvídal na Ceypkovi, jak dlouho je již slečna u pana barona, odkud je . . . Ale z Ceypka nic nedobyl.

Ten, když mistr Kypiena ze dveří vyklouzl, mrzutě přirazil dvéře. Mužík se mu nelíbil, a mínil v duchu, že to je taková sladká protiva zvědavá. Pak usedl zase v kuchyni ke knize, v které prve začal studovati. Byla nevelká, nehrubá, tuhého papíru, jehož stránky byly olovem polinovány, ale dost na křivo. Na těch linkách černaly se psané řádky klikatého švabachu, docela však nevojensky, neurovnány, těžká patrně ruka písařova nemohla jimi svládnouti. Tato kniha byla Ceypkovou studnicí kuchyňské moudrosti, jeho oporou, když ho pochybnosti skličovaly, když si rady nevěděl, nebo když pan oberstvachtmistr někdy tak hrozné věci poroučel.

Jindy se probíral Ignác Ceypek zpravidla jen v oddělení mas, omáček a polívek (pan obrstvachtmistr na mouku nedržel, a jeho kapela také ne, leda na obyčejné a na „tilorsky“ knedle). Teď byl však v moučném oddělení a to k vůli slečně Rezince. Jednak věděl, že taková děvčátka raději něho sladkého, jednak se jí chtěl zachovati. Dobylať si ho hned na potkání, zpěvem, tou kytičkou i svým chováním.

Teď prst jeho (ukazoval si jím čta) jel zvolna po řádcích, neboť byl těžkopádný čtenář. Přeslabikoval odstavec s nápisem „Czukr Prezl,“ pak „Glazirowany kasstany“ až zarazil u receptu, jehož nadpis byl: „Czokoladowy Dort.“ A říkal si polo nahlas, že se musí: „Zvařit šest vajec ze šlupkama, podle nich odvážit cukru a čokolády, něco mouky, potom se udělá z bílku fám, daj se do toho ty žloutky — —“ tu chytal nový řádek, — „pak se dá ten cukr a ta čokoláda, míchá se to hodinu s drátem, potom se dá ta mouka, zamíchá a dá na vymazanou formu.“

Zamyslil se nad tím, uvažoval, napadlo mu, že v tom není žádné „bis,“ ale pak, jak se maně podíval na zeď na dřevěné hodiny, vzpomněl si, že panna Rezinka se ještě ani neukázala. Snad zpívá zas a pan obrstvachtmistr hraje. Vyšel ven, na chodbu, ale nic nezaslechl; vstoupil do pokoje u kuchyně, odtud do druhého a tu zaslechl divnou věc.

„Habt acht!“

Ignác Ceypek bezděky zamrkal, a div že se zpříma nepostavil. A zase tak ostře zaznělo z pokoje:

„Aber — dejte pozor! Theresia! Der Vater, otec, der Onkel — nu — tak —“

„Strýček —“ zazněla neteřina odpověď.

„A sestra? Aufschreiben! Napište to. Ale ne, co děláte, ne dopl ess, to se píše es cha, už jsem řekl, aber, aber —“

Znělo to netrpělivě, mrzutě. Ceypek, jenž vytáhnuv se, shledl pana obrstvachtmistra lorgnonem na papír hledícího a Terezii nad papírem schýlenou, píšící, pomyslil si:

„Chudáčku, chudáčku, to je perná hodinka. A to ti ten čokoládový dort musím udělat, na přilepšenou, počkej, a já ti tu němčinu budu sladit.“

A kradl se zase zpět do kuchyně. — —

Když mistr Kypiena vyšel z Maternova domu, Šedivý už na blízku nechodil. Nevydržel tu tak dlouho jako ráno. Docházeje prve na konec Ječné ulice vzpomněl si na P. Vrbu, že mu má vyříditi vzkaz od Vaváka, že se včera u nich, v bytě obou kněží, nemohl už zastavit, jak

ráno pomýšlel a řekl, že se zdržel tím stěhováním a pak v expedici, kde s ním právě Šedivý zase mluvil. A dále měl Šedivý P. Vrbovi vyříditi, že mu Vavák ještě jednou děkuje za všechno, co pro toho vladyckého sirotka učinil. S tím vzkázáním zašel teď Šedivý k P. Vrbovi. Zastal ho samotného v předním, klenutém pokoji. Seděl u stolku a vypisoval něco z těch starých lejster, před ním v nepořádku nakupených. Jak Šedivý vzkaz vyřídil, začal P. Vrba hned sám o Maternové, jak se toho mladý literát ani nenadál, ač sem šel s tajnou nadějí, že by se snad tu něčeho dověděl. A uslyšel: To že bude s tou holkou či slečnou, že již dnes měl k vůli ní pochůzku.

„A kam velebný pane?“

„A tam, k němu, k tomu baronovi. Vzkázal si pro mne, dnes dopoledne, před samým obědem.“

„Toho kuchaře —“

„Ne, nějaký hošek přiběhl. Nebylo mně to vhod, ale co, šel jsem. Přijal mne, on baron, no, to se musí říci, tuze hezky. Ale maluje se jim dědek stará, maluje!“ vykřikl pojednou kněz, polo zlostně, polo se smíchem. „Věřili by? Myslil jsem, že jsem se včera mýlil, ale ne . . . nemýlil. Maluje: obočí,“ a kněz ukazoval, „tváře, také tváře, jako nějaká fiflena.“

„A co, prosím, chtěl, a co jeho —“

„Co chtěl? Abych mlčel, rozumějí, abych nic neříkal, a Vavák také ne. Nějak mu to vjelo do hlavy, pojednou, včera si na to nevzpomněl, a tak mne z ničeho nic citiroval. Abych žádnému nic neříkal, koho jsme mu přivedli a koho u sebe má, nic, nikde ani muk. Chce to děvče tajit, proč, já nevím. A musel jsem mu slíbit. Ale oni sám to již vědí od včerejška —“

„A nejsem sám, velebný pane; tady ta paní v domě, a já sám jsem včera večer u Šturmů také vypravoval —“

„No tak, no tak, a pak chce mít tajemství. No, já budu mlčet, když to chce, a když jsem slíbil, a ostatně —“

Šedivý měl pořád na jazyku, co a jak s pannou Rezinkou, ale starý kněz nepustil ho k slovu. Vzpomnělť si pojednou, že tam u barona přece nebyl nadarmo, že si tam vzpomněl na toho ubohého vojáčka, a najednou sebou škubl a živě zvolal:

„Á tak, oni nevědí nic o těch pračatech a o tom čertovu kaprálu.“ A již vypravoval celou historii o vnuku staré Brtkové, jak ho rozsekali, až se maso na něm třepí, a jak on, P. Vrba, se k němu nemohl dostati, ale teď že se dostane, že řekl o tom starému Maternovi, a ten že mu slíbil, že zjedná protekci, jemu i tomu vojákovi, aby měl lepší ošetření.

„A to mne těšilo, a to jsem si hned řekl, to že teď nemluví starý obrstvachtmistr, anobrž kavalír. A nic mne neokřikl, když jsem vykládal, že ten vojáček není tak vinen —“

„A panna Maternová byla při tom, velebný pane?“

„I to, to, panáčku, nebyla.“

„A neviděli jí ani?“

„I viděl, a mluvil jsem s ní, ale ta se bude mít —“ a zasmáv se, vypravoval, jak si mu také baron stěžoval, že děvče nic neumí, že ji

musí všemu dát učit. S němčinou že začne sám, a snad i francouzsky ji bude sám učit. A zpěvu — oh, pane, to si tuze liboval, a tím, myslím, panenka vyhrála. Jinak by asi šla. Povídal, jak si dopoledne pěkně zahrál, on na klavír, a děvče zpívalo. Tuze si to liboval, patrně je hrozný muzikus, a proto si panenku asi nechá."

„Tak?" tázal se Šedivý protahuje slovo. Ta novina ho tuze netěšila. A hned dodal, nyní již rozhodněji, co ona, slečna, když ji velebný pán viděl a s ní mluvil.

„I ten skřítek! Vyběhla za mnou, když jsem odcházel. Nad schody mne dohonila a tolik se ráda hlásila, jako by mne rok neviděla."

P. Vrbovi se to zajisté dle úsměvu i hlasu líbilo.

„A co, je spokojena?" ptal se kvapně Šedivý, zapomínaje na opatrnost.

„Asi dost. A víte, co mně nejdřív zvěstovala? Že bude mít nové šaty, jako jsou prý v modě, že tam již ráno byla jakási paní, a ta že jí vzala míru. Vidíte, ženská!"

„Ah!" vydechl si Šedivý vzpomněv na Ceypka a jeho průvodkyni. Než vzpamatovav se, zasmál se, a P. Vrba, zabrán do vypravování pokračoval:

„A také že ji budou česat, že pan strýček nemůže vidět to její venkovské učesání, že když s ním má sedět u stolu, že musí mít přec —"

„Coiffuru —" řekl Šedivý posměšně, nesouhlase patrně s majorovým jednáním. „Ta bude mít teď asi execírku, nežli z venkovského děvčete udělají slečnu. Proto on ji starý tají."

„A to mají pravdu; teď se za ni stydí. Inu bodejť, urozený pán!"

„To dle toho neteř ani nikam nepustí, ven, do města —" napolo tvrdil, napolo se ptal Šedivý.

„Nic neříkala. Když jsem s ní mluvil jen oukradkem. To jen tak odskočila, jak mne shledla, a pár těch slov, a již zase pryč, že pan strýček . . . Ale na ně si přece vzpomněla."

Mladý literát sebou škubl, a nechtěl ani věřiti.

„To již byla na odskoku, v tom se ještě vrátí jako srnka, a jen tak na kvap několika slovy, jeli už Vavák pryč z Prahy, a co páni, kteří včera u nás byli, a ten pán, co ji až sem vyprovodil, abych je pozdravoval. A pryč! Nerozumné děvče."

P. Vrba se usmál. Ale Šedivého ten nerozum patrně potěšil. Po té, když vzkaz vyřídil a viděl, že starý kněz nic víc už o Maternové neví, poroučel se a šel. Na odchodu zeptal se po panu faráři, po kterém se prve byl marně ohlížel.

„Trošku marodí. Lehl si, ale není to zlé."

A zdálo se, že to není zlé. Nebo za chvíli vešel z druhého pokoje a liboval si, že mu je líp, že se hezky prospal, to že mu udělalo dobře.

„A to mě obehrajou, když jsou tak čiperný," žertoval starý kaplan, chystaje stůl a staré karty. V tom někdo na dvéře zaklepal, a již vstupoval do jizby muž v třírohém klobouce s pérem na něm stojatým, v kabátě se šosy zahnutými, v botách pod kolena. Přes rameno visela mu na řemeni brašna, na levém rukávě u kabátu černal

se mu císařský orel. Byl to listonoš, „klepperpost," jak mu také tenkrát říkali. Přinesl psaní. Bylo oplatkou zapečetěno.

„Panu faráři Hejnovi," oznamoval posel po německu.

„Odkud?" bylo první slovo starého faráře, jenž jak rychle mohl, přistoupil ke kaplanovi. Ten už psaní rozbaliv, zvolal:

„Z Hradce, od pana kanovníka —"

„Od Františka! Vida, vida, kanonikus, a přece si vzpomene na starého kollegu. A co píše, čtěte, Matoušku!"

„Že píše schválně, aby starý kollega zvěděl, že jejich spolužák — pro pána krále! Páter Lang — —"

Tu se kaplan zarazil, ale stařec, jako by ho někdo píchl, chytl Matouška za ruku a nedočkavě, dychtivě vyrazil:

„Co, co je? Umřel?"

„Umřel," oznamoval P. Vrba. „Před čtrnácti dny —"

Farářovi svitlo v očích i po celém obličeji zapadlých tváří i úst; a v tom už zvolal:

„Tak už jen jeden! Ještě ten Fulgenc Kahánek!"

„A toho také přečkají, a budou nejstarší na celé diecési."

„Ano, ano — ale — pane — Kahánek — Ten —" A nedomluvil. Svit v starcově obličeji zatím pohasl. Všecka tvář jako by pojednou ochabla. Farář se zamyslil a stál chvilku hledě před se na podlahu. Pak se šoural ke křeslu, do něhož zvolna usedl.

„Nějak mně to vjelo do nohou," pravil vážně a přejížděje si nohy od kolen dolů, začal pak jako pro sebe mluviti:

„Requiescat in pace! Chudák, chudák. A býval jako mník, zdravější nežli já. Vidíš, Quidonku, vidíš. A jak zpíval o hrubé, až se kostel třásl: Gloria in excelsis Deo! Slyším ho — a teď chudák! A vždycky říkal —" to mluvil stařec před sebe se usmívaje, „počkej, počkej, také ti zazpívám —"

Umlkl, přestal nohy hladit, ale nachýlen zůstal a chvíli tak hleděl. Pojednou povztýčiv hlavu, upřel pohled na starého kaplana, jenž stál opodál, usmál se a pravil:

„Tak vidíte, Matoušku. Teď jsme tu jen dva, já a Kahánek. A teď už je za dveřmi ta s kosou, už brzo zaklepe —"

„Ale kde pak, pane faráři!" odvětil kaplan hodně vesele, věda, že to bude starému pánu nejspíše vhod. „Vždyť musí nejdřív přijít pro P. Fulgence, vždyť oni vyhrajou."

„Jen aby si cestu nespletla. No, no," dodal sám sobě na útěchu, důvěrněji, „ještě se nedáme. Ale teď na zadní kola pamatovat, Matoušku. Už je čas na poslední vůli! Ale vás, vy nezdaro, vydědím," zažertoval pojednou staroch po těch vážných slovech.

„Tak jich budu hodně obehrávat."

„Ale dnes ne, Matoušku, dnes ne; vezměte knížku a čtěte officium mortuorum. Pomodlíme se za Quidonka."

XIV.

O životě a smrti.

F. Věk odjížděje ze svého rodného města, těšil se velmi na Prahu a měl ustanoveno, že se tam zdrží alespoň tři, čtyři dni. Tak matce ohlásil, ale v duchu si den, dva již napřed přidával. Teď meškal v Praze teprve třetí den, a již na domov a na návrat vzpomínal. V hluku a ruchu velikého města si doznal, že by byl nepomyslil, jak už za ta dvě léta přivykl na klid a ticho malého hnízda. Pro to by byl z Prahy tak nepospíchal; než to, čeho tu zažil za tu krátkou dobu s Butteauovými, jmenovitě poslední večer, to mu mysl tak rozladilo. Aby si přidal nějaký den, na to ráno po tom večeru v divadle ani nepomyslil. Také se začal starati o své kupecké záležitosti, o které do té chvíle nedbal.

Vyšel záhy po ránu, aby si objednal zboží pro svůj krám. Za té příležitosti nakoupil si také v knihkupectví na Malém rynečku zásobu spisů, hlavně francouzských a něco novějších německých, i dosti hudebnin. Na české knihy se strojil do Krameriovy expedice. V jednom pak z tirolských krámů, v nichž prodávali tu šperky, tam hedvábí, nebo galanterní a „krátké“ zboží, a jichž bylo dost od Železné ulice, náměstím, Jezovitskou ulicí až na Malou Stranu, koupil mamince krásný hedvábný šátek a šňůru granátů třikrát kolem, se zlatou záponou. Připadlo mu ovšem, že bude maminka broukat, nač takovou parádu, nač tolik peněz za to, ale myslil, že jí udělá radost.

Na starého Žalmana také vzpomněl. Tomu koupil pěknou kovanou dřevěnku. Už když jel do Prahy, uvažoval v poštovní arše, jaké dárky v Praze koupí. A těšil se na to. Dnes však jich nekupoval v takové náladě. Sice ho ty všecky pochůzky a obchody dost zaměstknávaly, že neměl pokdy mysliti na jiné věci, ale něco, jakási nevolnost, nejasná tíseň, skličovalo jako chmura jeho mysl, že neměl tak živého zájmu pro všechny ty obchodní záležitosti. Jimi strávil skoro celé dopoledne. Když táhlo na poledne, rychle skončil poslední jednání a bral se k divadlu na Ovocném trhu.

Měl se tam setkati s Thamem. Včera, když se ubírali od Šturmů, šli kus ve společnosti ostatních, až pak Věk s Thamem osaměl. Vyprovodil ho. Tham sám ho o to požádal, hned v kavárně, že by s ním rád ještě mluvil. Cestou začal hned o tom, co se před divadlem a po divadle přihodilo.

Mluvil však už klidněji, bez rozhorlení, jaksi opatrněji, nestýskal a snažil se omluviti Paulu, míně, že je v tom nedorozumění, a sám vyzval Věka, aby přišel dnes v poledne k divadlu, že se on, Tham, do té doby přesvědčí a vyzví. Tak došel včera Věk s Thamem do Řetězové ulice až před jeho byt. V krajním okně, v předním pokoji, byla dosud zář světla.

Když za Thamem zapadla dvířka, zastavil se Věk a hleděl k ozářenému oknu. Kolem bylo ticho pozdní noci. Pojednou však tím tichem zalehl temný hluk, a to shůry, z bytu Thamova. V ozářeném okně

mihl se stín, zmizel, ale ohlas ostrých hlasů zněl dál, až pak pojednou umlkl. Věk chvilku poslouchal, pak rychle se obrátil a rychle se bral pryč, jako by chtěl těm hlasům uniknouti.

Tušil, co se tam dálo, že ženské, myslil i Paulu, uvítaly tak Thama. To dovršilo nemilé, ano trapné dojmy toho odpoledne. A přece teď dost k Thamovi spěchal, aby zvěděl, co a jak bylo u něho doma. Dlouho na něj nečekal. Tham vypadal vážně. Začal hned o včerejšku, jak se Věk vyspal a hned po té o sobě, že když přišel domů, že zastal jen tchyni a Bettinu, u vína, a ty že ho tuze rády neviděly. Usmál se, ale více neřekl, a jen to doložil, že Paula již byla na loži. Nepověděl však, že nespala, a jaký měl s ní dlouhý hovor, zprvu hněvivý a prudký, jejím pláčem přerušovaný, a nepověděl, jak ji prudce obvinil z toho, z čeho ji Věk vinil. Jen naznačil, že to učinil, a že Paula žasla, že se hájila, že o ničem nevěděla, a že ani maminka ani Bettina jistě nic nezamýšlely, a že je to divné, jak Věk se může něčeho takového o nich domýšlet. A Tham doložil:

„Víte, že jsem jí v tom sám hájil, a viděl jsem také ze všeho, že opravdu o ničem nevěděla. Aspoň ji nezasvětily. Byl jsem tomu rád, nebo by mne to bylo tuze hnětlo.“

Věk začal kolísati, ale hned připomenul si všecko Bettinino jednání a hbitě zvolal:

„A což to rendez-vous? Což panna Bettina?“

Tham, jak šli ulicí, na okamžik se zastavil a pohledl na Věka. Tomu se zdál ten pohled podivný, a když Tham nic neříkal, ptal se nanovo, živěji, řeklli také o tom své manželce.

„Budu upřímný, příteli. Řekl jsem, protože to bylo také pro mne zbraň proti Bettině. Myslil jsem, že to Paulu omráčí, že obrátí; ale víte, co řekla? Že zase maminka jí řekla o tom, že jste vy, vy sám, Bettinu požádal o to rendez-vous.“

Věk se rázem začervenal.

„Já?! Ale, prosím vás —“ zvolal pobouřen.

„Nehněvejte se příteli, počkejte. Já se také zlobil, já také nechtěl věřit. Paula však — ale nechme toho —“

„Ne, ne, povězte, teď musíte říci.“

„To je všechno dílo té ještěrky, nechme jí.“

„Prosím vás, mluvte, musím vědět.“

„Ale nemrzte se. Když jsem Paule řekl, že Bettina lže, víte, co mně řekla? Že ne, že by to s vámi nebylo nic tak divného. A zavolala si maminku, a ta začala, že jste galant, a v tom už také Bettina spustila, že jste Lotku, víteli, po prvním představení Dona Juana také cestou chtěl objímat, a že jste na ní hubičky chtěl a . . .“

Věk se zalekl. V tom, co Tham teď řekl, bylo něco pravdy, ale jen málo. Ještě více ho však překvapila ta zlomyslnost, i to, že došla víry u Pauly. Ke všemu ještě takové utrhání! Pojednou prudce vybuchl:

„Lotty, ta byla také taková! — Ta měla také jen nalíčeno. A já hloupý — Věřte mně na mou čest . . .“

Tham mu přerušil řeč, ujišťuje ho, že ví, že je přesvědčen. A dodal:

„A vidíte, to já mám pořád, podobně i na mne chodí, s takovými úskoky a lžemi. Pak není divu, že Paula —“

Věk šel vedle mlčky, s hlavou pochýlenou. Neslyšel, nedbal, co Tham vykládal. Mladý kupec byl všechen rozrušen. Myslil jen na tu daremnou, smělou lež Bettininu, jaké to děvče je . . . A pojednou se ozval:

„Teď by mělo být to rendez-vous. Pověděl bych jí, jak to myslím, i jak to bylo s Lotty. Ale vaše paní by měla být při tom, aby slyšela, aby zvěděla . . .“

Tham ho chtěl chlácholiti; Věk však zaváděl řeč, a měl se k odchodu. Došlit zatím na blízko Řetězové ulice. Tham připomenul, že Věka na dnešek pozval k sobě, doložil však, že se obává pozvání to opakovat.

„Vyhledám vás,“ vpadl mu Věk do řeči, „nežli odjedu. Buď u Šenfeldů nebo v divadle.“

Tak se rozešli. Věk kráčel drahnou chvíli nedbaje cesty, nevěda, kam míří. Myslil pořád ještě na to, co právě byl slyšel. Napadalo mu, rozhodoval se, že sedne, že napíše Paule psaní, a zase uvažoval, nač by psal, když o něm tak smýšlí a věří, když to může věřit, když ho má za takového . . .

Poobědvav ve své hospodě na Poříčí, zašel do svého pokojíka a zabrav se do myšlení zůstal tam dlouho, až jej odtud vyvedl Hněvkovský, jenž za ním přišel. Vedl ho do expedice. Věk nebyl v nejlepší náladě, a v té se mu tam hrubě nechtělo, ale nemohl se nijak vymluviti. Kramerius, jejž znal od vidění z dob svých studií, uvítal ho velmi srdečně, a když uslyšel, že je Věk z D—ky, hned si vzpomněl, že tam Věk není samojediný čtenář jeho novin.

„P. Nyklíček je také abonirovaný,“ mínil mladý kupec.

„A ještě někdo —“

„To opravdu nevím,“ a Věk se divil. „Kdo —“

„Teprve od nedávna. Jakási paní Snížková.“

„Ah, ta není dávno u nás. Ale je od nás. Dřív byla u syna, úředníka. Co zemřel, je zas v D—ce.“

A maně mu připadla její štíhlá, mladičká vnučka, že ji viděl u pošty, když se chystal sem na cestu, to že si byla asi pro Krameriovy noviny. To bylo jen mimochodem, a hovor obrátil se hned jinam: na Prahu, na poměry české řeči a literatury. Hněvkovský vypravoval, jak byli včera u prof. Vydry a na Hradčanech, a hned udal škádlivě na Věka, jak se mu Praha málo líbila, že je prý německá, jaké měl pochybnosti stran českého jazyka. Kramerius to však tak nepřijal, jak Hněvkovský to propověděl; neusmál se, nýbrž pohleděv vážně na mladého kupce, mínil, o těch věcech že by bylo mnoho jednati. Chtěl patrně sám něco říci; v tom vešel Šedivý a sám začal o své zakleté princezně, jak mu včera u Šturmů mladou Maternovou pojmenovali, když o ní vypravoval. Přiznal, že je teď ještě více zakletá, jak se dnes dověděl, a že starý baron chce z ní mít opravdu šlechtičnu. Kramerius zažertoval, zdali již se slečnou mluvil, jak se včera pochlubil, že se tak jistě stane.

„Ještě nemluvil, ale budu. Ale doufám, že najisto —"

„Ah, už jen doufá," a Kramerius se zasmál.

„Cestičku jsem už našel, a vím —"

„Co, nu, co víš —"

„Že se na mne ptala, že si na mne vzpomněla," vyhrkl Šedivý, aby dokázal, že nemluvil na plano. Začal pak vypravovati o starém majorovi, jak chce sám neteř učit německy; v tom Held vešel. A teď zase ten musel podávati noviny. Hněvkovský hned začal, jak bylo v paláci, u Neuberků, jak se měl, kdo tam všechno byl. Mladý filosof, nadšený hudebník, hned o hudbě začal, co hráli (při tom se nejčastěji na Věka podíval), to že bylo něco, to že si pohrál.

„Slyšel jsem také podkomoří barona Henneta, hraje krásně na housle, a hráli také jeho kus, symfonii, a ten vám umí podat . . . mm . . . sanfte Empfindungen des Adagios — a baronka Dobřenská hrála na klavír a s ní baron Vražda."

„A zpívalo se?" ptal se Věk.

„A kdo tam všechno byl?" zase Šedivý.

„Oh, mnoho hostí, skoro samé vrchnosti, ani jsem to všechno neznal: baron Bretfeld, hrabě Přichovský, Kolovrat, totiž Filip; a mladá baronka Bretfeldová zpívala vlasky z Dona Juana."

„A co ty?" ptal se Hněvkovský.

„No, já doprovázel baronessu, a pak jsem taky hrál."

„Na housle, solo? A plácali ti?"

„A dost, a hrabě Kolovrat mně poklepal na rameno a mluvil se mnou."

„A co pak?" ptal se Šedivý.

„Odehrál jsem a šel jsem. Uctili mne v pokojíčku — a vrchnosti pak šly k tabuli."

„Nebyl tam také baron Jeník?" otázal se Kramerius.

„Á byl," odvětil živě a rychle Held, jako by si na něco vzpomněl. „Je oficír, vidějí. Já ho neznal. Ale když se tam tak čistě pohádal . . To jsem měl radost."

Tím ovšem vzbudil zvědavost všech. Začal chutě a ochotně, jak, nežli on, Held, byl do salonu povolán, v jedné komnatě vedle čekal; tam že bylo několik urozených pánů, mezi nimi ten oficír. Held slyšel, že mají rozpravu o německém a českém jazyku.

„Mluvili německy?" podotkl Věk jako na otázku.

Zraky všech se na něj obrátily, co že se tak ptá. To se rozumělo samo sebou.

„To jsem napínal sluch," pokračoval Held. „Jeden z nich, byl to baron Stillfried, pořád o tom, jak je náš jazyk chudý, jeden prý tapart z rozličných jazyků složený, že nemá dost slov; aby všecko bral z němčiny. A v tom ten oficír, ten rytíř Jeník, jak ten baron domluvil, obrátil se k němu, a žádal ho, aby dával pozor, a co on, Jeník, řekne latinsky, aby on, baron Stillfried, řekl německy.

„A co, co to bylo?" ptali se mladí mužové v expedici.

„Ego habeo hortum, začal Jeník, a baron Stillfried: Ich habe einen Garten. In eo sunt sex rotundae turres. A baron: In dem sind sechs runde Türm. A Jeník: Et super muros octo portae. Stillfriedovi

se už nechtělo, ale přece spustil: Und über den Mauern acht Pforten — A kolem se vám už začali smát."

Přátelé a známí Heldovi se také usmívali, a Hněvkovský si mnul ruce.

„In quinta turri stat in fenestra," pokračoval Held. „A tu již i ostatní páni překládali: Im fünften Turm steht im Fenster. Una persona ex puro metallo cum corona . ."

Posluchači v expedici se již nahlas smáli a sami překládali jeden přes druhého:

„Eine Person aus purem Metall mit Krone."

Šedivý tleskal živou radostí, a Hněvkovský zvolal:

„A to je český rytíř, ten pan Jeník z Bratřic!"

„A co baron Stillfried?" ptal se Kramerius opíraje se lokty o psací stůl, za nímž stál. Před ním seděl Šedivý proti Hněvkovskému a Věkovi sedícím naproti na dlouhé lavici u regálu plného knih. Held stoje uprostřed nich u zdi, odvětil, že se baron ještě nechtěl dát, že se bránil, co že to všechno je, hlavní věc že jsou spisové, že nemáme žádného literního umění.

„Ale měli jsme, a jaké!" zvolal prudce Hněvkovský.

„Měl mu rytíř Jeník říci," mínil vážně Kramerius, „že za Rudolfova věku jsme se učeností všem tehdejším národům rovnali."

„Však on se dobře bránil. Ani nehles a hned k baronu Neuberkovi. Stál opodál s několika pány. Jeník ho požádal, aby baronu Stillfriedovi ukázal svou velkou, staročeskou bibliothéku, že baron nechce věřit . . . A Neuberk hned ochotně a vesele, třeba že hned, a že ukáže Stillfriedovi také staročeského Boccacia, před třemi sty lety již z vlaštiny přeloženého."

Šedivý se dal do smíchu a podotkl, to že ho Neuberk dobře ťal, že on, Šedivý, slyšel o Stillfriedovi, jaký je ženílek . . .

Všichni v expedici měli z toho radost, jak baron Stillfried vyvalil oči, a žertovali, že asi na něj nejvíce Boccacio účinkoval.

Pojednou však se Kramerius vážně ozval:

„Tak vidíte tu, a jinde je to často, a ještě více vidět, jak mají náš jazyk v opovržení. A z toho opovržení ho musíme vyzdvihnout a uvest k náležité poctivosti. A pak bude platit, jako platíval, a nebudou se mu vysmívat."

Věk sedě vedle Hněvkovského s Krameria oka nespustil. Už prve, hned jak vstoupil, skoro jen jeho pozoroval. Hleděl na něj s upřímnou úctou, a slova, jež právě Kramerius vážně, prostě, ale z plného přesvědčení pronesl, ho chytla.

„A teď se musíme hodně hlásit, že tu ještě jsme, že žijeme. Chvíle je příhodna —" pokračoval Kramerius.

„Nový král —" mínil Šedivý, „aby viděl —"

„A hodně viděl, a nejvíc o korunovaci. A lid aby věděl co to je." Tu sáhl na stůl do papírů a vyňal korrekturu z tiskárny. Rozloživ ji řekl:

„Podívejte se, tohle je také něco na připamatování našemu lidu. Za týden nebo za čtrnáct dní to vyjde na světlo." Šedivý nahnuv se četl nahlas:

„Opravdivý příběh o královské české koruně a obšírná zpráva o ceremoniích při korunování Jeho Mil. král. v Čechách. S illuminyrovaným vyobrazením této koruny."

„Tu je!" zvolal do toho Kramerius, jenž zatím něco na stolku hledal, hodně jsa pro krátkozrakost k němu nahnut, a rozbaloval přes pult dotčený obrázek.

Všichni se kolem něho shrnuli a zadívali se na Svatovácslavskou korunu.

„To byly jiné časy za Karla," ozval se Věk odstupuje od obrázku.

„A myslejí, že již nebudou?" řekl Kramerius, klada list před se na stůl. Věk se pozarděl. Cítil v těch slovech výčitku pro to, co o něm prve Hněvkovský řekl, že měl pochybnosti stran českého jazyka. Kramerius však porozuměv mu, upřel na něj přívětivě své velké, modré oči a doložil:

„Nejsou sám. A je mnoho těch, kteří myslí, že bude ještě hůř, nežli je."

„A zrovna ti nejučenější," vpadl do řeči Hněvkovský. „Mají na mysli literní umění, jak je ve Francouzích, v Angličanech i teď v Němcích, a co je naše proti tomu. Nevím, věřili Dobrovský tak jako my —"

„Ano," přisvědčil Kramerius ne bez trpkosti, „a jiní ještě míň. Jako tuhle Cornova. Seděl tu, byli jsme tu sami dva a hovořili jsme o vlastenských důležitostech. A v tom se pojednou zadíval na ty staré knihy," a Kramerius ukázal na regál v pozadí, v stín se již halící. Bylo pozdě odpoledne a z úzké ulice Michalské mnoho světla sem do klenuté místnosti nepřicházelo. Jen Kramerius v toupetu v tmavozeleném kabátě, límce v týle vysokého byl v plnějším světle, poněvadž stál opodál zamřížovaného okna. „Chvilku se tak dívá a pojednou povídá profesor po česku: Podívají se, co bývalo. Tenkráte se naši předkové všem učeností vyrovnali. Ale teď! Shasínáme. My jsme ti poslední Čechové." (Pokračování.)

Poctivý Jidáš.

Z Pražských obrázků

od

dr. Zik. Wintra.

I.

V pátek den sv. Fabiána a Šebastiána léta Páně 1589 přišli k Týnskému panu faráři, dvojctihodnému knězi Matějovi Kohoutovi, hosté nikoliv na farářskou pitku a kollací, alebrž na důležité jednání. Přišel Štěpán Rybář, Havel Herynk, Cyprián Bílek, vše slovutní měšťané Staroměstští a úředníci čili správcové záduši chrámu

sv. Benedikta. Ovšem, když přišli na důležité úřední jednání, bude při tom nějaká pitka přece, poněvadž tehdejší městští úředníci, vážení měšťané na rok k svému úřadu vyvolení, bez úřední pitky ani prstem nehnuli. Pitku vždy věrně zaplatili z důchodů zádušních. Důstojný pan otec Kohout křesťansky přivítal svoje hosti, čině jim pěknou salutaci. Páni usedli v zástolí na lavici a dali se v obyčejné hovory. Patrno bylo, že ještě někoho očekávají. Zatím farní Hedvika čili Háza přinesla ze Šmerhofské hospody džbán bílého vína, pan otec vyňal pozlatité koflíky z koutní aumary a do prostřed stolu postavil veliký kredenc čili koflík na připíjení.

V tom vstoupil písař zádušní maje knihu pod paží a brka v kabeli na pasu připjaté. Byl samá poklona, jakž to již takoví červíčkové dělati umívali a umějí. Složiv knihu na stůl a přiloživ k ní pergamen i brky usedl slušně na lavici ke kamnům, kdež buclaté Házičce přišeptl některé dvorné slovíčko. Zatím rozvinul Bílek Cyprián pergamen a četl na něm; četl chvíli tiše a pak jal se hovořiti potřepávaje svou ryšavou hlavou a ryšavou bradou. „Jen aby nás nepřetáhl záplatou ten kostrbatý faciášek; záduší je na takovou útratu málo pozásobeno, a ti malíři nevypitvaní chtívají za své neplatné mazání a štrejchování pohanský peníz!“ „Ba ne tak, pane sousede,“ ozval se Rybář, „neplatné to mazání nebude; troufám, že malíř Jeho Milosti arciknížete Ferdinanda nemaže jen tak ledabylo, však víme, kterak na pochválení všech lidí švarně omaloval obrazy kaply Svatovácslavské, slyšeli jsme od několika, že převýborně namaloval kodex o sv. Vácslavu, kterýž podal arciknížeti a panně Velserové!“ Bílek vrtěl zase ryšavou hlavou a krejčí Herynk mu ochotně k podpoře dospíšil řka: „Inu o malování archy kostelní nebude tak jako o tu záplatu, strach je z těch malířů a krumplířů; kdy bych já nebo jiný mistr našeho cechu za oupravné a bytedlné dílo své chtěl jen s polovici tak velikou záplatu, jako chtívají ty šelmy z cechu malířského, toť bychom ani nevyšli z rathouzního napomínání! Před čtrnácti lety postaveni jsme byli se ševci v císařském mandátě za nejdražší řemeslo, za lidi, do jichž nesmírných drahot všickni stavové žalují — a teď prý páni královské komory zase strojí se na nás novým mandátem — a o malířském řemesle nepraví nic žádný!“

Zatím Háza nalévala do koflíků, pan otec pobízel píti. Péči o nevypitvané malíře a jich drahotu mínil důstojný kněz z mysli vyraziti svým hostům připomínkou, že snad záduší něco unese, několik set kop přece že je na hotově a že to bude k pochvale všem osadním sv. Benedikta, když budou míti na oltáři obraz malovaný od Matiáše Hutského, na slovo braného malíře arciknížecího. Ale Bílek pořáde jen třásl hlavou, prý jiní umějí také malovati, onehdy mu jeden, jsa v nuzné nouzi, vymaloval obličej za věrtel piva; když jsou malíři v nuzné nouzi, to připouští, že prý malují z peněz mírných — ale tenhle arciknížecí mistr, který si z každého posmíšky a žerty tropí, to staré huňaté bláznisko není v nuzné nouzi a není z laciných.

Ani to dobře nedořekl, ozvaly se kroky na mazhause farním, a otevřenými dveřmi přivalil se Matěj Hutský z Křivoklátu, arciknížecí

malíř. Oděn byl pěkným a bohatým šatem po španělsku. Krátké nadunté kalhoty jeho byly plny aksamitových pruhů a šmelce lesklého, kabátec spjatý drobnými stříbrnými knoflíčky od brady až po pás přiléhal obstarožnému mistrovi na tělo, jak by ulil; okruží škrobené při krku neměl malíř tak ohromné jako jiní parádníci; po boku měl kord a v ruce široký klobouk hedbávný s peřím — inu slovem, hotový rytíř. Dvorně se ukloniv potřepal měšťanům i faráři rukami a usedl bez pobídky. Také do pití se nedal nutiti. Byl veselý patron, faráři se chlubil, že má dvanáct dětí, a to dětí tak moudře v trhu manželském koupených, že polovička jsou „ženské tváře“ a polovička „mužské tváře;“ při tom švihal očima semo tam, ale nejvíc pomrkával po Cypriánovi Bílkovi; ten se mu líbil patrně z přítomných vážných měšťanů nejlépe. Ale Bílek naopak dosti světle na jevo dával, že se mu malíř nelíbí. Když se byli drahně namluvili o všeličems, začal vážně Štěpán Rybář připomínati, proč se vlastně dnes sešli. Prý proto, aby dokonali a spečetili námluvu stran archy u sv. Benedikta. Kostel se všecek opravuje, a tu nastala prý potřeba, aby byl novou archou ozdoben.

„Jsem každého času vám sloužiti hotov!“ oznámil malíř dvorně, stále přimrkuje po Bílkovi a přebíraje se v bradě.

Dále hovořil od ostatních Rybář, že na té arše v dolení části má býti namalována večeře Páně; archa že bude míti dvě zavírací křídla, a na těch aby pan mistr vymaloval dovnitř čtyři evangelisty a čtyři doktory písma svatého. Mistr pokyvoval hlavou a přebíral se v bradě pořád.

Do řeči vskočil Bílek připomenutím, že to má udělati mistr na svůj groš, co zlatem musí obložit, aby položil zlatem dobrým, co mu osada půjčí do díla peněz nebo zlata, že se zapíše, aby nebylo ke škodě ani mistrovi ani záduší. Mistr při té řeči zase pronikavě přimrkl k Bílkovi, líbil se mu.

Naposled oznámil Rybář, že za takovou práci bude dosti dvě stě kop dáti, k čemuž honem přičinil Cyprián Bílek s tváří vážnou, že 200 kop je peníz veliký a že k němu jest záduší jen při možnosti velmi nestatečné.

Arciknížecí malíř přestav přimrkovati na Bílka, jenž se mu líbil, jal se hlučně oznamovati, že za ten peníz beze škody své malovati nemůže a nebude. Nastalo krátké mlčení a potom pilné smlouvání. Kněz tvrdil, že by mohl pan mistr, jsa Staropražským měšťanem a sousedem, učiniti něco k libosti poctivé osadě a ke cti boží. Bílek říkal, že 200 kop je přece jenom hojný groš a že jeho obličej stál jen věrtel piva; Rybář ukazoval na to, že záduší je chudo, a sliboval svatosvatě, že přidají, až bude dílo hotovo. Mistr Hutský uklidil mysl svou, a jako by v ráz do něho myšlenka vskočila, napřáhl pravici a děl hlasem, jenž se podobal dubovému hlaholu, že to dílo k sobě přijímá. „Až budu poněkud při prázdnosti,“ pravil přimrkuje zase k Bílkovi, „pustím se do archy, přijímám práci a smlouvu a chci ji na sobě držeti, vyčtěte mi hned na prkno 50 kop závdavku, dostavte na pergamen, co do smlouvy ještě schází, a dám se do díla!“

Napřažená pravice dopadla v hrsť poctivého měštěnína Rybáře, jenž byl jakožto hlava toho smlouvání. Bílkovi se zase nezdálo býti kalým, že ten malířský mistr tak z čista dobra v náhle dal se přikloniti k té práci, a proto, pln jsa obavami, mluvil polo prosebně polo pyšně, aby pan mistr ty obrazy zvedl k potěšení osady a ke cti boží, aby šla z té archy panu mistrovi a též jim všem pochvala. Mistr zase přimrkoval k řečníkovi horlivému tak pronikavě, že ho téměř bodal chytrýma očima svýma. Zatím Rybář četl na postranním stolku padesáte kop a písař koncipoval v manuálníku osadních konec smlouvy.

Pan otec Týnský nalil do velikého kredence a pobídil píti litkup. Pili tedy litkup; nejprve mistr, po něm Rybář a ostatní. Všickni dopíjeli na dno.

Když byl písař konečně hotov se smlouvou, přečetl ji všem přítomným. Byla v slovech, že „Matiáš Hutský od Křivoklátu přijal jest k sobě dílo na svůj groš a náklad archu velikou v kůru předního oltáře malovati; předně v korpusu malovati že má figuru večeře Páně, po stranách anebo křídlách na otevření archy čtyři evangelisty, z druhé strany křídel 4 doktory nebo vykladače písem svatých; a to vše volejnými barvami pilně a bytedlně dělati se má, též sloupy a rámy, ze spod noha, na. kteréž archa stojí, a nad archou obraz umučení božího a po straně jedné Panna Maria a na druhé sv. Jan. To vše zlatem dobrým pozlacovati a na schválení lidí dobrých udělati se má. Za takovou práci že dostane 200 kop míšeňských. Však Matiáš Hutský že se k tomu naposledy ohlásil a ohradu před pány všemi učinil, že by z takovéto summy takového malování beze škody konati nemohl. I jest mu připovědíno, když taková archa na hotově bude, podle uznání dobrých lidí, kteříž tomu rozumějí, že mu bude vynahrazeno. Co by pak koli a kdy v tom čase na zlato nebo barvy i na práci svou přijal, to vše se má na cedulích poznamenati, kdež pro paměť toho všeho jedna každá strana ceduli jednu, v jednostejná slova psanou, přijala.“

Toť slova památné smlouvy malířské. Když dočteno, vstal Hutský, aby si složil 50 kop na stole rozložených. Některou část sňal do váčku o kroužkách a s třapcem, jiné groše vsypal v měchýř a jiné mu vsula Háza do hrubého pytlíka režného.

Po tom převinul ceduli na písmo, kterouž složiv svázal ji šňůrou a vstrčil do rukávu. Naposledku přimrknul ještě na Bílka, dal všem na Bůh zdař, potřepal rukama a šel. Když byl pryč, poseděli páni měšťané ještě za chvíli, trvajíce v hovorech a pomlouvajíce odešlého mistra malíře.

II.

Po chrámu sv. Benedikta nezbylo po tu chvíli ani stopy. Stával v koncích nynější Kralodvorské ulice (č. 655—I.) a byl založení starodávného. Za krále Václava I. vzdělali ho němečtí rytíři.

V husitském pohnutí byl při tom chrámě povědomý farář Mika, jenž r. 1411 žádnou živou mocí nechtěl na Husa vyhlásiti klatbu

s kazatelnice. R. 1676 kostel zbořen od opata Strahovského, jenž na jeho místě dal postaviti nádhernější chrám stavitelem vlaským Orsinim.

Císař Josef r. 1783 zrušil chrám docela, kterýž v málu letech potom drsnou rukou se zemí srovnán jest. Kdy by toho nebylo, jsme přesvědčeni, že by hned po přečtení tohoto článečku všickni čtoucí s takovou chutí do kostela běželi, jako tam běhali rozmanití lidé za dlouhý čas roku 1590. Běhali tam jak o závod. Některý den bylo tu tak veliké husto lidí, že pro dav nemohli sem ani tam. Bylo jich, jako když voda povalem se žene. Správcové kostela čili kostelníci za kolik dní zanechávali kostela pevně uzavřitého. Lidé se dobývali do něho. A jakmile byl zjevný hlas, že u sv. Benedikta zase otevřeli, nové nastalo do klidného druhdy chrámu přibíhání. Mohls na ulici slyšeti, kterak jeden pobízí druhého: „Pojď hbitě, nevyvedu tě za smích, pojď, nebude ti líto!“ „Je to podívání hodné!“ tvrdili jiní. „A je to nečacký obraz!“ nadávali mrzutě třetí. „I dobře tak zvedlo se tomu lakomému Cypriánovi, který sedí na mamoně a plných pytlících a žádnému nic dobrého nepůsobí!“ libovali si zase jiní, kterýmž odporovaly uvážlivější osoby tvrdíce, že přece jest malíř jen psota zlá, že uštknul Bílka pesky a že mu udělal ostudu na věčné a budoucí časy. A co učinil bláznisko malíř a psota zlá? I vymaloval na arše při večeři Páně na místě Jidášově pravou podobiznu slovutného měštěnína Staropražského Cypriána Bílka.

Teď víme, proč na něho tolik přimrkoval. Vymaloval Bílka s ryšavou ulízanou hlavou, s ryšavou bradou, an horlivě tiskne v pravici peněžný pytlík, smutný to znak své i všech Jidášů darebnosti.

Když archu Bílek ponejprv zhledl, zbrunátněl v tváři a pravil: „Není potřebí prokazů, nelze býti na odporu, to jsem já, ten Jidáš jsem já, jako životně já!“ Pak chtěl plakati. Naříkal: „To jsem zmazán, šeredně zmazán, do smrti i po smrti zmazán, moje rodina zmazána, všecka naše poctivá a široká přízeň i vzácná přízeň, všickni jsme zmazáni, bude tu ten Jidáš pořád lidem na očích — to jsem já, životně já!“ Když ho vzácní páni utěšovali, že Jidáš není mu tak docela podoben, dal se do láteření, klel, volal hromy a čerty na malíře Matěje Hutského a zlostí vadl.

Z hněvu jal se přemýšleti o pomstě; přemýšlel o ní tím spíše, čím hustěji se vyskytovali všeteční sousedé, kteří ho tím Jidášem šidili, žerty a smíšky z něho majíce a tím ho na mstu pobízejíce.

Aby byl obraz od záduší překoupil za 200 kop a zničil ho, na to Bílek nepřipadl. Byltě jako všickni praví měšťané tehdejší i nynější, co se tkne měšce, velmi opatrný muž. Raději ostudu nežli ztrátu bílých grošů českým lvem znamenaných. Bílek připadl nejprve na myšlenku, že dá smělého a rozpustilého malíře od některých siláků zbíti, tak zbíti, aby ochromĕl na obě bezbožné ruce. Ať ho zbijí třeba kovanými cepy, ať toho nezažive dobře, ať pustí třeba duši, a ta ať letí po hlavě do pekla. Ale pak si to rozmyslil. Byla by to věc nebezpečná. „Bijte na všecko na mé!“ toť byla tehdáž fráse sic velmi obyčejná, ale kdo kázal bíti „na všecko na své,“ to jest, na své odpovídání,

velmi často býval volán k dotčenému odpovídání, a to stálo nemalé než velmi veliké peníze; stálo to odpovídání tolik, kolik chtěl uražený za svůj ouraz míti. A nad to vše nebezpečno bylo zákeřnicky bíti malíře arciknížecího, malíře, jehož si sám Ferdinand arcikníže k své službě vychovati dal v Tirolech, cechmistra cechu Pražského malířského nejpřednějšího!

Tyto úvahy bral si Bílek tak tuze v hoře, že skoro v nemoc upadl. Naposled se rozhodl, že Hutského utrestá právem čili soudem. Šel k advokátům, a ti mu poradili.

III.

Slovutný Cyprián Bílek obeslal před purkmistra a pány na radní dům Staroměstský Matiáše Hutského z Křivoklátu, „vině ho z nářku poctivosti." My říkáme, že ho vinil z urážky cti. Na to provinění byla odměnou šatlava a odprosa. Odsouzený musil veřejně před soudem a před obecenstvem při otevřených dveřích poníženě pro všecky svaté, pro Bůh, pro matku boží odprositi uraženého. Taková odprosa měla potom ten následek, nemilý a těžký, že přinášela ouhonu na cti tomu, kdo přinucen byl ji vykonati; bylli mistr řemeslný, vyhnali ho pro odprosu z cechu; postavilli ho kdo k soudu za svědka, neplatilo svědectví jeho; vůbec lidé mu zle vyčítali, že musil odprositi! To vše tedy mohl Hutský pro svůj umělecký čin očekávati.

Bílek, jakož řečeno, vznesl na pány žalobu stran nářku poctivosti,[1]) že prý Hutský „obličej jeho na arše v kostele sv. Benedikta v spůsobu zrádce Jidáše Krista Pána jest vymaloval, nemaje toho na potupu, hanbu a posměch jak osoby tak manželky a dítek jeho učiniti, proto že žádá, aby to malování zjinačil a to jemu k nápravě přivedl."

Když servus městský provinilého malíře do radního domu k přeslyšení žaloby konečně připravil, požádal Hutský prostranného času, aby mohl zjednati si advokáta a dáti odpověď na žalobu. V čas určitý přišel s advokátem.

Advokát Bílkův opáčil žalobu chtěje rozhodně tomu, aby pohnaný malíř bez výmluv a přímluv dal na žalobu světlou odpověď. Ale řídíce se tehdejšími průtahy a lapačkami právními, ani advokát ani malíř nedali světlé odpovědi hned, než jali se dokazovati, že pře má býti zrušena, poněvadž Bílek poklesl v soudním řádě; měl prý, prve nežli k soudu přistoupil o nářek cti, učiniti k malíři poselství, zdali se k tomu nářku zná nebo nezná. Tak prý je spůsob, a kdo pomine toho spůsobu, ztrácí při.

To byla tedy první zastávka v soudním procesu o Jidáše. Bílek poodstoupiv stranou se svým advokátem, jal se horlivě ale pošeptmu

---

[1]) Podařilo se nám proces o tu zajímavou věc nalezti v archivě Pražském. Mikovec píše o Mat. Hutském v Časop. Čes. musea r. 1553 o tom nevěděl. Podáme o procesu tom zprávu bez novelistického zbarvení do Památek.

vykládati, co má právní přítel na tuto neslušnou, nepravdivou vytáčku malířovou v odvet oznámiti soudcům. Malíř přebíraje se podle zvyku svého v dlouhé bradě stál za svým advokátem a s patrným potěšením díval se, jaký oučinek má první střelná rána; kterou vypustil chytrý jeho přítel právní. Po chvilce přistoupil Bílkův advokát opět k šraňku a jal se vykládati purkmistrovi a pánům: „Nebylo potřebí k němu činiti zvláštního vejselství o ten nářek; principál této pře, slovutný soused Bílek, přišel k němu, k Hutskému, se dvěma sousedy a tázal se ho, kde maluje, a Hutský dal odpověď, že vymaloval jeho, a když se ptal, kde, oznámil, aby hleděl! Při tom mu světle vyznal, že ho vymaloval s měšcem, jako tenkrát, když mu při smlouvání oněch 50 kop četl.“ Na tuto řeč uznal purkmistr, že nebylo potřebí konati k Hutskému vejselství. Pokračovalo se tedy v líčení pře. Začal zase advokát Hutského: „Viněn jest poctivý mistr Hutský z nářku cti, ale jeho malování přec není nářek cti; co se za nářek poctivosti pokládá, to v zřízení zemském jasně jest doloženo; kdy by mu byl Hutský na příklad vynadal zrádců, to by byl nářek cti, ale toho se mistr Matiáš nikterak nedopustil, to na něho protivná strana ani hrdlem ani statkem neprovede, to jsou holé řeči, které podstaty nenesou. Také neukáže Bílek žádnými důkazy, že mistr Matiáš, když archu maloval, myslil při tom na nepoctivost Bílkovu; co se děje člověku na nepoctivost, děje se na místech nepoctivých a potupných — a protož račte, Vaše Milosti, pane purkmistře a páni milí, jen povážiti, co je archa, kde je archa! Archa jest na místě poctivém, a na ní namalována jest památka poslední večeře Páně, poslední večeře Syna božího, a to všecko přec má se přijímati se vší uctivostí a nikoliv tak, jak to Cyprián Bílek činí; může býti vděčen toho, že on, hříšný člověk jako všickni jsme, takové cti došel, že jeho podoba povznesena k místu tak poctivému. Zajisté obličej jeho, za věrtel piva malovaný, jejž rozesílal, kde se mu líbilo, nedošel nikde té cti, jako obličej na arše v kostele.“

„Ej, toť bezpotřebné mluvení!“ zvolal advokát Bílkův, kdežto Bílek co chvíli zatínal pěstě a drbal se v huňaté a kostrbaté hlavě. „Prostranné a bezpotřebné mluvení,“ opakoval advokát, „prázdný hlahol, škudrlinky advokátské, které se pana purkmistra a pánů nechopí s prospěchem Čin jeho je nazbyt patrný. Když jeho obličej na Jidáše zrádce spůsobu namaloval, jeho zajisté za zrádce mínil, ať již mu to řekl z oust v uši nebo neřekl!“ Při tom opakoval stížně, kterak lidé rozumějí té malbě Jidášské, kterak rodina a poctivé příbuzenstvo Bílkovo je tuze dotčeno tím zrádcem Jidášem.

„Ale nelezte v kožiše do vody!“ ozve se mistr Hutský z Křivoklátu, „že bych v spůsobu *zrádce* Jidáše jeho vymaloval, tomu odpírám, v spůsobu zrádce nenamaloval jsem žádného člověka, což pak Jidáš, když při stole seděl, byl zrádce? Když večeřel s Pánem Kristem, nebyl zrádcem, byl apoštolem jako jiní!“

Tento obrat chytrácký se konšelům patrně líbil. Pokyvovali hlavou. Ale Bílek byl, jako většina tehdejších lidí, biblí velmi dobře povědom, a proto u něho o repliku nebyla nouze. Se smíchem polo nuceným, polo upřímným odvece: „Hlehle, vyvyšuje Jidáše zrádce za dobrého člověka, ježto Syn buoží mluviti ráčil, že jeden z vás mne zradí, a

dále pověděl, že lépe tomu člověku by bylo, aby se byl nenarodil — tak tedy zrádcem zůstal a zůstává!“

Po té řeči, která se konšelům též zalíbila, přišeptal purkmistr Hutskému nějaké slovo. Hutský též šeptem některak odporoval, házel rukama, na posledku se ozval hlasitě: „Záležíli na tom, i to rád vyznávám, že souseda Bílka za dobrého a poctivého měštěnína mám a držím; mně se líbí Bílek!“ Po těch slovech konšelé vyvstali z míst soudních, a purkmistr vykročiv ze šraňku přistoupil k oběma stranám a jal se hněvníky napomínati, aby nestáli sobě na soudní outraty a těžkosti, alebrž aby se křesťansky smluvili a smířili, a on že rád tu věc spraví, porovná, zruší a v nic zmoří.

Teď nastalo jednání. Konšelé se rozdělili; jedni mluvili do Bílka, druzí do Hutského. S malířem bylo snadné smlouvání; bylo mu nějak všecko jednostejno; ale s Bílkem bylo pořízení nesnadné. Tvrdil, že musí po své poctivosti státi, při tom vypouštěl proti Hutskému a všem malířům všelijaká tvrdá mluvení a nechtěl vůbec v nic přátelského jíti. Ob chvíli promluvil purkmistr Šebastián Agrikola z Horšova hodně nahlas, aby si daly obě strany raditi, aby se přátelsky pojaly a spokojily, to prý žádá měšťanství jejich, a soudem že nevysoudí nic, zhola nic, leč si měšce přetřesou, jedna strana víc, druhá méně, aniž jisto, která víc a která méně; neboť nikda se neví, komu v soudě štěstí sedne!

Těch slov purkmistrových chytil se advokát Hutského a přistoupiv k Bílkovi, jal se mu dokazovati, že to s tím Jidášem přece není tak jisté, aby v soudě vyhrál, a tím spůsobem ho všickni „oblamovali a ohýbali,“ až podal na znamení míru mistrovi Hutskému ruku. Purkmistr pak jmenem svým a konšelů ex autoritate juris vyzdvihl spor a zmořil při.

Hned potom odešli sporníci i s právními přáteli svými a s některými konšely do hospody na Šmerhof vedle rathouzu. Sem si přizvali pana otce Kohouta z Týna a pili dobré víno české i rýnské tak upřímnými doušky, že si dobře podebrali hlavy i mozky, a skončili spor o Jidáše naposled vlhkými hubičkami.

Tělesná cvičení na středních školách.

Několik slov na uváženou

od

dr. Jiřího Mudrocha.

do jen trochu je přítelem mladých tvorů, kteří krásný svůj věk tráví na školních lavicích, s radostí uvítal před časem zprávu, že ministr vyučování chce zavesti do škol hry a volná cvičení tělesná. Člověk obeznalý v našem školním systému a znající odjinud veliký dosah a vliv školních her i sportů, tehdy ani svým očím nevěřil. Novota napověděná týkala se středních škol a

mělali býti důsledně provedena, znamenala vlastně důkladnou reformu veškerého studijního plánu — a k té se školní zpráva neodhodlá tak snadno. V ministerském výnosu ze dne 15. září 1890 č. 19.097 praví se velmi pěkně: „Zkušenost učí, že pouhé provozování tělocviku a péče o zdraví tělesné ve škole samé nedostačí, aby mládež, na kterou valné požadavky ve vzhledě duševním činiti nutno, také tělesně s dostatek sesílila. Je tedy povinností školy, aby i mimo to věnovala veškeru pozornost všem těm prostředkům, které podle místa a času, jakož i dle zvláštních okolností všelijak utvářeny jsouce mohly by tělesný vývoj mládeže podporovati." Ve výnosu odporučuje se předně, aby tam, kde jsou lázně, plovárny a kluziště, žákům vymohl se snadnější a lacinější do nich přístup a učitelé aby jich k pilné návštěvě těchto míst pobádali. Kde toho není, tam aby se všemožně k jich zřízení hledělo. Také zařizování míst ke hrám odporučuje výnos, tak aby studenti v prázdných hodinách tam mohli se baviti. Kde je síla k tomu vhodná, tam aby zavedly se i školní hry, ovšem beze všeho nucení. Při tom všem vybízí se k nenáhlosti a opatrnosti náležité.

Výnos opravdu hnul trochu tichými vodami. Podle rozkazu odbývaly se pak hned na podzim konference, ve kterých se o novotě mnoho mluvilo; výsledek jich znamenali v Praze jenom majitelé kluzišť: vyjednávaliť s nimi jednotliví sborové profesorští buď přímo nebo nepřímo o jisté snížení vstupného resp. předplatného, a studentům dostalo se nejenom dovolení nýbrž i přímého jakéhos vyzvání, aby pilně bruslili. Avšak potom již v následujícím jaru horlivost tuchla, v létě na plovárnách Pražských nebylo více studujících než kdy jindy. Nevím, zdali se věci lépe daří na venkově.

V odborných listech vyskytl se tu a tam článek dobře míněný, plný zápalu pro mnohoslibnou novotu, činilo se porovnávání s Anglickem a s Francií, jejíž modus opravdu lépe se nám hodí, také ústřední spolek profesorů českých středních škol v jedné ze svých schůzí o školních hrách si pohovořil — a nemnoho rozčeřená hladina školních úřadoven opět se utišila. Nechceme ovšem vypisovati podrobnou historii té prskavky, která sotva že zazářila, hned zase pohasla v temnotách zapomenutí, následujíc jenom příkladu nesčetných jiných družek stejně blýskavých, ale přece nesmíme pominouti mlčením, že do téže asi doby spadá vydání velikého a obsažného spisu dr. Josefa Scheinera „Dějiny cvičení tělesných ve starém věku," jehož autor jako redaktor časopisu Sokola v té příčině už léta bojuje proti nedostatkům našeho vychovávání mládeže.

Mládež naše ve školách příliš odvyká pohybu a ztrácí chuť k tak řečené bujnosti, třebas i dovolené. Nic nenadsazujeme, neboť tanou nám na mysli athletické postavy studentů anglických i jiných.

Jak člověk vůbec a mládež zejmena k zdravému vývoji má potřebí pohybu, známo jest obecně. A přece jest našim dětem denně 4—6 hodin sedati nehybně s upjatou pozorností ve škole a pak ještě několik hodin doma při úlohách školních! Za tu dlouhou nehybnost nemůže nyní škola žákovi poskytnouti žádné náhrady. Žák musí se ovšem ve škole slušně chovati, t. j. nesmí se zbytečně hnouti, obrátiti atd., veškera

chuť ke cvičením tělesným se prodlením doby z něho vycepuje. Mládež je snad plna učené horlivosti, ale tělesně slabá a chorá, a to se, bohužel, záhy ukazuje i v jejím konání. Už my starší nebyli jsme v tom vzhledě o mnoho lepší a naše slabost jeví se i na venek na různých nerozhodnostech, v nedostatku rázovitosti. Máť nedostatek pohybu v zápětí nedostatek síly fysické a s touto rukou v ruce jde nedostatek síly duševní, čehož obého my přec tak velice máme potřebí!

Žák zvykne ovšem své disciplině, dovede chovati se slušně, jinými slovy: po valnou část dne se nehýbati — ale je to tak opravdu dobře, je to vrchol všeho vychování? Mládež naše, až na nečetné výjimky nenalézá záliby v tělesných cvičeních ani tehda, když cvičiti a pohybovati se může dle vlastní vůle, když v tom škola jí nepřekáží. Mládež akademická jeví mnohem více smyslu pro klidný život v síních uzavřených, dusných, než pro volná prostranství. Pokusy zavesti také mezi naše universitní studentstvo volné hry, foot-ball, cricket, croquet atd. žalostně se skončily. Že mládeži ani do hry hrubě se nechce, v tom vězí vážné nebezpečí.

V okolnostech nynějších ovšem se jí chtíti nemůže, nemáť k tomu ani času ani prostoru, dvé hlavních podmínek existence veškerenstva.

Dotýkáme se tady mimoděk otázky přetížení, která pořád ještě hýbe světem paedagogickým i lékařským. Nedostává se našim studentům volného vzduchu jen proto, že jsou přetíženi, a jsou skutečně?

Ne, hlavní příčina to není, ale existuje přece vedle jiných. Pověděli jsme, že předně disciplina, vyplývající nutně z nynějších těsných místností školních umrtvuje v mládeži veškero potěšení v pohybech a hrách na volném vzduchu. Mimo to zhusta i výslovně zakazuje se studentům veškero hraní, jež rádo ke skotačení se přirovnává; říká se často: „Kdy byste nechal těch zbytečných hloupostí, a raději se učil. Studentu patří do ruky kniha“ atd. Však byť se i škola spřátelila s tělesným cvikem mládeže, studenti přece k tomu nemají času. Ve středu a v sobotu odpoledne i v neděli musejí se pilně zabývati domácími úkoly, pouze k těm jsou ty prázdniny, a věru dosti krátké. Student může býti rád, zbudeli mu půlhodinka na malou procházku. Snad ještě nejspíš v posledních dvou letních měsících, tedy nejkratší část roku bylo by lze i v jiné všední dny po odpolední práci pomýšleti na vycházky a na organisované hry, ale v tu dobu je již příliš horko na hraní (nejpříznivější doba k hrám na volném vzduchu je podletí a podzim, ba i zima, dokud není sníh, pak měsíce jarní) a pak ke konci školního roku nastává opakování a zkoušky celoroční, které teprv mnoho času vyžadují. Když vydáno bylo svrchu uvedené nařízení ministerské, jediný hlas šel mezi profesorstvem středních škol: „Ano, pěkná věc — ale kde vzíti na to času?“ Hlas dojista nejkompetentnější.

Snad by studentům i při nynějším učebném plánu a při nynější látce lépe se dařilo, kdy by chodili do místností zdravých, vzdušných, kdy by v respiriu (lucus a non lucendo!) skutečně mohli vydechnouti, proskočiti si, kdy by měli k disposici dvůr, zahradu, louku, tak jako

skoro na všech ústavech anglických a mnohých francouzských. Ale toho není ani při našich ústavech nejkrásnějších, ani ne na venkově!

Nedostatky jsou veliké, přenesmírné; uznáváme, že náhle jich nelze odstraniti, ale víme také, že by se dobrou vůlí mohlo více pořiditi, než se kdo domnívá. Také učebného plánu nelze pozměniti přes noc, a přece nemáli nám zakrněti, ba uschnouti náš milý květ, musí býti náprava co možná nejširší a co možná nejrychlejší.

* * *

Jaká náprava? Učiniti snad tělocvik předmětem pro všecky třídy a pro všechny žáky nuceným a rozmnožiti takto počet hodin strávených v místnosti uzavřené?

Nemyslíme, že by tím věc se polepšila. Prostředek je mnohem jednodušší: zmenšiti počet hodin alespoň o dvě, snad o čtyři a pustiti žáky jedno odpoledne ven, aby si tam hráli, jak chtí, nebo jak příslušní orgánové uznají za prospěšné, zavesti to, čemu nevhodně se říká „školní hry," učiniti obligatními cvičení tělesná, určitěji hry na volném vzduchu.

Cvičení tělesná, jak vysvětluje dr. Ferd. Lagrange, první autorita francouzská v tom oboru (L'Exercice chez lez Enfants et les jeunes gens p. 11), jsou dvojího druhu: taková, která užívají přirozených pohybů těla a jež člověk provádí instinktivně na př. jda z kanceláře na procházku, a za druhé taková, jež vyžadují, aby člověk prováděl pohyby neobvyklé, — cvičení umělá, tělocvik v užším toho slova smyslu. Cvičení přirozená vyhýbají se nesnázím, umělá jich vyhledávají, čímž však není ještě řečeno, že by ve cvičeních přirozených nebylo nesnází; ale při cvičeních umělých záleží obtíž v pohybu samém, při přirozených jen potud, pokud pohyb chceme míti více nebo méně dokonalým. Proto každý může účastniti se cviků přirozených, kdežto ke cvikům umělým patří jisté učení; dojista každý dovede běhati, skákati, házeti míčem atp., ale pohyby ty stávají se nesnadnými, jen když jde o to, běžeti velmi rychle, skákati vysoko neb daleko, nebo házeti míč za určitým cílem. Ale ne každý dovede dělati pohyby tělocvičné, cvičiti na nářadí a člověk sebe silnější na hrazdě nesvede nic, když se dříve necvičil. Tak hry pod širým nebem, na volném vzduchu jsou cvičením přirozeným, kdežto tělocvik a šerm jsou cvičením umělým. Veslování lze asi počítati mezi smíšené.

Proč dlužno dáti přednost hrám na volném vzduchu před tělocvikem?

Nelze upříti, že tělocvik, podnes tam, kde jsou vůbec cvičení tělesná, zavedený, sílí svaly, že zdokonaluje tělo. Poukazujeme tu rádi na řady našich Sokolů, kteří opravdu tělocvik provozují. Ale sílení svalů děje se přece jen poněkud jednostranně, ne vždy celé tělo je v akci tak, jako při volných hrách. Tělocvik mimo to vyžaduje jisté síly, které se mnohým chlapcům nedostává, a často na otázku, proč ten který studentík nechodí do tělocviku, slýcháte truchlivou odpověď: „Lékař to zakázal." Tělocvik tvoří sice tělesnou elitu, ale tvoří jí velmi

málo. Námaha tělocviku mnohého chlapce hned z počátku odstraší a odpudí jako mladého koně těžké břímě, vezme mu všecku chuť, a ti, kteří se ho přidrží, t. j. silnější, jsou právě ti, kteří ho potřebují méně. A tak třeba nevědomky zanevře chlapec na tělocvik, jehož hned první hodiny byly mu nudné a trpké.

Jinak tomu ovšem při cvičeních tělesných přirozených, při hrách na volném vzduchu. Dítě, chceli si hráti, nemusí to uměti velmi dobře. Nehrajeli dobře, prohraje, ale účinek hygienický je stejný jako u vítěze. Kdežto methody umělé, jsouce jen athletickými, mají na zřeteli individua silná, z nichž tvoří elitu již zmíněnou, methody přirozené, jsouce hygienickými, mají na zřeteli individua slabá a tvoří z nich lidi silné. A bohužel, že slabých je mezi naší mládeží více, mnohem více. Mozek jim roste, ale tělo se hroutí . . .

Tělocvik, byť i byl obligátní, nemůže vyhověti veškeré mládeži aniž jí vyhoví snadno, a mine se s cílem. Za to obyčejné hry a pohyby na volném vzduchu mohou býti učiněny přístupné všem. Potom volný, čerstvý vzduch, a dostatek pohybu, jehož mládež má tak tuze potřebí, není v dusných a úzkých tělocvičnách, za to obé přehojnou měrou při hrách.

Hra, prováděná v uzavřené tělocvičně nebo na dvoře budovy zevšad stísněné vysokými domy velkého města, je sice lepší než nic, ale zůstává daleko od svého cíle a účelu. Cvičení jen tenkráte potká se s dobrým prospěchem, odbýváli se pokud možno za městem, na zdravém volném vzduchu, jehož není v tělocvičnách; tam naopak zřídka se větrá a vzduch častou a silnou transpirací cvičenců je pokažen. Proto i taková cvičení, která nevyžadují velkého pohybu celého těla, jako jízda na bicyklu, na koni, jen proto, že provádějí se venku, jsou již zdravá. „Příjemné“ zemdlení po hře venku odbývané nijak nelze srovnati s tou nervovou zemdleností a rozčileností po hodině šermu nebo učeného tělocviku.

Společenská hra pod širým nebem — najmě jsou to přerůzné hry míčem, pak také honění všelijaké, jako rallie-papiers, závody v běhu atp. — není než uspořádáním více méně methodickým těch pohybů instinktivních, jež prováděti může každý. Pokud hra stává se methodičtější, potud je sportem, do kterého zanáší se více nebo méně cviků umělých. Sportem a hrou zároveň jsou tak zvané hry athletické, poněvadž vyžadují více síly svalové, jako cricket, foot-ball atp.

Hra jest nejlepším prostředkem výchovy tělesné, jest zároveň hygienická a rekreativní, nevyžaduje žádné zvláštní síly a i při těch nejsložitějších pohyby jsou jen jednoduché, vezdy přirozené, kdežto při tělocviku na nářadích, jaký pěstuje se u nás na školách, třeba je často abnormálních kombinací svalových. Hrou jen se zdokonalují pohyby již dávno známé a naučené, — běhání, skákání, atp. — a neučí se tak jako při tělocviku pohybům neznámým, tak že hra neposkytuje ani nejslabším žádných nesnází.

Avšak, což pedagogům jest nejdůležitější, cvičení tělesná působí jako na rozvoj těla a obecné zdraví, tak i na intelligenci a mravnost v nejširším toho slova smyslu. Jako ve zdravém těle je zdravý duch,

tak i v těle silném spíše než v těle slabém najde se i silný duch. Prý mezi vězni a trestanci v káznicích je málo lidí tělesně dokonale vyvinutých, a kdo ví, neníli úpadek mravní přece jen následkem slabosti mozkové, jejíž příčinou je nedostatek cvičení tělesných, ovšem vedle nedostatků jiných. Není, myslím, tvrzením příliš přemrštěným, že by se počet zločinů neb aspoň nehezkých skutků zmenšil na polovici, kdy by každé dítě, každý mladík aspoň hodinu denně věnoval tělesnému cvičení. V Ecole Monge v Paříži, která nejdříve zavedla cvičení tělesná do svého programu, klesl počet trestů hned první rok po zavedení na polovici. Znám je v kruzích, jež o věc se interessují, výrok onoho maître d'études na Pařížském lyceu Louis-le-Grand, že žáci jeho pracují dvakrát více a že se chovají dvakrát lépe od té doby, co se zabývají athletismem.

Athletický duch, kterým proniknuto bylo vychování starých Řeků a Římanů, učinil z nich pokolení vynikající nejen v areně, při zápasech Olympijských, v řadách vojska atd., ale ještě více na poli duševním, jakož toho mnohé jejich knížky, dosud studnice moudrosti na dno nevyčerpaná, jsou dokladem. Neví se o Řecích ani o Římanech, že by žáčkové jejich byli dělali na školách tolikeré praeparace a úlohy filologické i mathematické, a přece reflektor jejich velké osvěty metá svůj zářný ohon ještě dodnes až k nám, a skoro pochybuji, že my se svojí kancelářsky zorganisovanou školou doděláme se účinků podobných, neřkuli stejných.

Dobrý athlet, athlet v ušlechtilém toho slova smyslu zařizuje dále způsob svého života tak, že mimoděk i mravní jeho régime tím se povznáší. Vezměme za příklad anglického studenta, který se připravuje k některým veřejným závodům athletickým. Předně podrobí se ochotně a přesně pravidlům hygienickým, chodí časně spat, spí s dostatek, jí střídmě, nekouří, nepije nápojů lihových, ba často ani čaje ani kávy, krátce vystříhá se všech umělých dráždidel. Ve všem konání svém je pravidelný, rozčiluje se co nejméně a ovšem dbá čistoty těla, která tak tuze na duši světlo vrhá, ve všem až úzkostlivě; při svých cvičeních speciálných učí se ovšem vytrvalosti a pilnosti měrou valnou. Podobný způsob života vedl arci také k lepšímu stavu morálnímu.

Athletismus ruku v ruce kráčí s pokrokem mravním, a lékaři vyznávají, že většina lidí, vynikajících athletismem, čilostí tělesnou, vyniká také duševně. Vzpomeňme na Gladstona, jenž i ve svém stařeckém věku tak rád stromy poráží. Ovšem i zde, tak jako všude, jeví se výstřednosti, ale nezavrhneme nože proto, že se jím někdy někdo řízne, a také nad tím nezoufejme, že tendence, přivesti ku platnosti cvičení tělesná i ve výchově, přestřeluje někdy daleko přes cíl; tak tomu je při každém větším hnutí reformačním.

Není třeba tak tuze podkuřovati vítězům při hrách athletických, jako se to děje v Anglii a někdy i ve Francii, zvláště když odměny pilnosti a dobrých mravů ze škol byly odstraněny, aniž nutno ověšovati vítěze medaillemi a odznaky velice drahocennými, tak že už ani na prsou pro ně místa není; vítězové Olympijští spokojovali se pouhou větvicí palmovou nebo vavřínovým věncem. Také takového athletismu

nepřibíráme do svých přihrádek, který vidí zvláštní čest v rozsekané a černými flastry polepené tváři německého studenta. To patří spíše pod heslo barbarství.

Pedagogové pozorovali, že hry na volném vzduchu jsou také vydatným a pěkným lékem proti zlu, které často řádí mezi mládeží, totiž pokrytectví. Hoch hrající sobě venku, pod širým nebem, je v tom svém pravém, přirozeném stavu, je pozorný, oko i ucho stále na stráži, výraz tváře ovšem často náhle se mění, energickými posuňky vyjadřuje nejmenší svoje dojmy docela spontaně, nevědomky, nestrojeně. Nic v něm není falešného, všecko samá upřímnost. Dítě vyrostlé v takových okolnostech později ani kdy by chtělo, nedovede se přetvařovati, jeho svaly mimoděk by ho prozradily.

Také smutná tvář mnohého studentíka zhusta bývá jenom následek tělesné strnulosti. Zvykneli hoch ve mládí na fysickou námahu, — což může se státi jen tou příjemnou cestou her, cviků přirozených, — později tento zvyk stane se mu přirozeností a bude naň působiti veškerou mohutností instinktu: dorostlý jinoch pak rád bude se oddávati všem takovým výcvikům, jež udrží svalstvo jeho v činnosti, bude vyhledávati cvičení namáhavější a najde pak tím spíše záliby i ve cvičení umělém, v tělocviku. Cvičení přirozená jsou tedy nejlepší předpravou pro cviky umělé.

Chlapec nečinný, který štítí se pohybu, ne tak snadno odolá nebezpečím svého stáří: i nechtěje podléhá různým neřestem, vyhledávaje samotu, a dorosteli, bývá z něho tělesná ruina. „Plus le corps est faible, plus il commande, plus il est fort, plus il obéit“ (J. J. Rousseau). Ze silného, v učení „nemotorného“ chlapce zhusta vyvine se nadějný mladík a později vynikající muž, kdežto chorý primus nezřídka zakrní v nějaké kanceláři.

Tělesná slabost, neúspěch tělesných sil vždycky nás činí náchylnými k jisté hořkosti, a srovnání vlastních nedostatků se silou jiného nás bezděky ponižuje. Zvláště pak dítě, chlapec, těší se upřímnou radostí ze své síly, a to může spíše při hrách než při tělocviku, jak jsme svrchu ukázali. Radostné mládí zase uspůsobuje nás k veselejší náladě v pozdních létech. Předchůdcem zamlklosti a melancholie, rozmrzelosti a nevrlosti zralého věku příliš často bývá neutěšené mládí, strávené ve školské nehybnosti. Vzpomínky na ně ovšem vymizejí z paměti, ale nikoli z duše, kam vryly se nevyhladitelně Jistě že léta mladosti mnohého čtenáře vyplněna jsou velikou osmičkou gymnasiálních let, a jaké z nich si přinesli radostné vzpomínky? Dni strávené na školní lavici a večery ba i noci doma při lampě, — a to všecko splývá teď v neurčitý sled časový, v němž vyznáme se jen pomocí toho, že když robili jsme praeparace z Livia, musilo to býti v kvintě, z Vergilia, Herodota v sextě atd. Za to několik málo dní celého studia, jež věnovány byly tělesnému osvěžení, velký výlet jednou do roka, sem tam nějaká vycházka se soucitným profesorem, zůstávají v paměti jako zářivý bod ve tmavé noci.

A pak ten vliv her pod širým nebem na kamarádění a soudružnost!

Není třeba z mládeže naší dělati Samsony, kteří na sta Filištínských dovedli usmrtiti trhnutím ruky, nebo takové siláky, jako byl

Achill, který házel kameny, jimiž osm obyčejných mužů nemohlo svládnouti, — jako byl Karel Veliký, který prý vztaženým ramenem popadl a udržel rytíře v plné zbroji, a to tenkrát, kdy ještě něco vážila zbroj, jež během času scvrkla se až na karafiát v dírce u kabátu, — jako maršálek Boufflers, který pěstí koně skoliti uměl, — jako slovutná herečka Claironová, která stříbrný talíř stočila v prstech jako papír na cigaretu, — nebo jako král Václav, který lámal podkovy jako perník atd. Naše pokolení jest na podobné výkony už příliš slabé, avšak silnějším přece mohlo by býti.

* * *

Ze školy, jak je teď, i přes výnos na začátku citovaný, náprava asi nevyjde a vůbec sotva vyjíti může. Výnos sám, když za ním nepřijde upravení studijního plánu a zmenšení učebných hodin neb domácích prací, zůstane asi planým. A pak na profesorech přetížených až běda nejen učením ale i pracemi kancelářskými, konferencemi a podobnými věcmi nelze nijak žádati, aby snad se studenty ještě hráli. Jediné, čeho bychom na ten čas od školy žádali, bylo by, aby smířila se s tím, že mládeži je potřebí pohybu a dovolila studentům prováděti, co prováděti lze, nějaký ten sport.

Představujeme si věci asi tak, jako jest ve Francii, neboť na školy anglické vůbec (tedy i v Americe, Australii, Kapsku atd.), kde cvičení tělesná takovou měrou jsou vyvinuta, tady ani pomýšleti se neodvažujeme.

Ve Francii nejsou posud hry školní zákonem zavedeny na školy střední, ale ředitelům jejich, kteří mají mnohem větší právo a moc než ředitelé u nás, je dovoleno, podle uznání svého na školu, totiž lycea a kolleje, hry připouštěti. O způsobu a výsledku tělesných cvičení pak jen podávají zprávu ministerstvu. Snad tedy všecko v té příčině závisí na řediteli, po případě na profesorském sboru? Záviselo by, kdy by veřejnost francouzská, jsouc si dobře vědoma velikého významu školy, o ni se nezajímala tak, jak to činí. Jakož vůbec popud zavesti tělesná cvičení na školy, vyšel z obecenstva, tak veřejnost sama stará se o provádění her, přejímajíc veškeru práci a nežádajíc od školy, než aby souhlasila a studentům poskytla potřebného času. Od několika let působí v Paříži a po jich příkladě namnoze i na venkově veliké spolky, v jichž čele je Comité de Propagation des Exercices physiques en Education, Union des Societés françaises de Sports athlétique a Ligue nationale de l'Education physique, které pečují o pořádání her a závodů veřejných, starajíce se jak o místo tak i vše jiné, čeho ke hrám je potřebí. Komité mimo to theoreticky studuje otázky do oboru toho spadající, vydává velmi vážný časopis Revue athlétique pro tyto své účely a dodává veškerému hnutí vědeckého rázu. V čele spolků těchto stojí mužové vynikající na poli nejen pedagogickém ale i lékařském a vůbec ve společnosti, ve výborech zasedají náčelníci ústavů i školní správy, mezi nimi i mužové jmena světového. Studenti, mohouce se státi členy takových jednot, mohou ovšem také účastniti se této spolkové činnosti, která jistě není nebezpečna. Ba studenti sami tvoří na

ústavech athletické spolky čili družstva herní a jakožto spolky, associations, přistupují pak k Unii des Sociétés françaises. Cvičí se doma, v ústavech jistým hrám a nejlepší ze svých druhů pak vysílají k výročním zápasům, zvaným Lendits nebo Championnats interscolaires, při kterých súčastňují se nejlepší zápasníci všech středních škol Pařížských, a vítěz odnáší čestnou cenu (pohár), která po rok následující jest majetkem ústavu, jemuž vítěz náleží. K zápasům nejen mnoho obecenstva se schází — i sám president Carnot bývá přítomen — ale i noviny přinášejí o výsledcích obšírné zprávy.

Athletické spolky svoje studenti sami si řídí a spravují, ředitel nebo profesor některý jen dohlíží a intervenuje, jenom když toho velmi nutná potřeba; stává se to velmi zřídka. Ku potřebám spolkovým studenti dávají nevelikě příspěvky.

Hry odbývají se nejvíce v Boulońském lesíku, a jsou některé školy, jako Ecole Monge, které dovážejí tam (ve vlastních omnibusech!) svoje žáky i několikrát v témdni.

Nesmíme arci zapomínati, že školy francouzské jsou internáty a že jim mnohem více než externátům připadá úkol starati se o tělesný vývoj svých chovanců. Avšak okolnost ta nijak nesprosťuje externáty jich povinnosti, třebas i menší.

Ředitelé tedy nepotřebují než dáti své svolení žákům k účastnění se v činnosti některého spolku, jenž také sám přejímá dozor, učení hrám atd. Poněvadž pak ředitelé sami zasedají ve výborech těch jednot, mají ovšem náležitý vliv na jejich konání. Profesorský sbor stojí při tom vlastně úplně stranou, jako ve Francii vůbec, kde o disciplinu starají se maîtres d'études.

Organisace athletických spolků je velice rozsáhlá a činnost jejich podporuje samo ministerstvo. Časopisecké orgány jejich od září až do června přeplněny jsou zprávami o různých hrách, jež se pořádají, nejčileji na podzim a z jara, kdy počasí hrám na volném vzduchu nejvíce je příznivo. Nejvíce provádějí se různé hry míčem, pak pořádají se závody v běhu, na velocipedu a nověji také cannotage přestává míti nepěknou tu pověst, jako měla do posledních dob, a přichází ke cti.

To jest asi jádro zařízení francouzského, které ovšem předpokládá veřejnost pro školu velmi zaujatou, a pak trochu volnějšího ducha ve škole. U nás slovem „spolek“ vyrozumívá se vždycky Bůh sám ví co strašidelného a „spolkový život“ je něco, co naprosto nelze srovnati se snahami studenta, který nesmí býti členem žádného spolku. Avšak to je věc více nebo méně formální: organisaci věcně stejnou snadno by bylo zavesti i u nás, kdy by k tomu bylo dosti dobré vůle. Ve Francii spůsob tento velmi dobře se osvědčuje, a ředitelé nemohou si dosti vynachváliti nynější bujarost studentstva i jeho chuť ku práci.

Kterak s reformami začíti a pokud je vésti, to se týká podrobností, jimiž se tuto zanášeti nemůžeme. Nám především o to jde, abychom hnuli trochu otázkou tak důležitou a káru, na které skutečné reformy jižjiž se přivážely, která však v bahně uvízla, zase přivedli trochu na sucho a pomocí povolaných tlačitelů aby kára zase se pošinula v před. Bylo by tedy věcí pedagogů a lékařů určiti přesné meze počátku i konce.

Víme ovšem, že se ozývají hlasové ustrnutí nad podobným lékem, jejž podáváme ne my, ale který teď již zevšad mládeži, vlastně školním správám se nabízí. Jako zastancové lepší tělesné výchovy vyčítají pedagogům, že jenom ducha vzdělávají a nikoli tělo, tak zase oni namítají, že my toho příliš mnoho pro tělo chceme. Jen že jejich methoda již se osvědčila jakožto nedokonalá, a naše ještě ne, — a měli bychom se ovšem na pozoru, aby se tak nestalo.

My nechceme zapomínati, že teď žijeme v takovém prostředí společenském, kde ne tělo, ale duch vítězí, v našem světě vzdělaném konkurrence a boj o život jest vlastně boj myšlenky, péra a slova, boj duševný. Požadavkům nynějším i míra cviků tělesných musí se přispůsobiti, — ač Angličané, k nimž na doklad již několikráte jsme se utíkali, hrají mnoho, velmi mnoho a učí se podle našich pojmů málo, — a přece v zápase životním duševní schopnosti a vlastnosti jejich hrají prim: vládnout světem.

Ale právě proto, že naše doba potřebuje čilého ducha, musíme dbáti více než kdy jindy i té schránky, v níž duch je uschován. Potřebujeme lidí čiperných, jež odchovává pohyb na volném vzduchu, nikoli však naše škola. Nebudeme tedy cvičení tělesná pěstovati do zámezí, nebudeme ani chtíti z našich hochů vychovávati výtečné veslaře, foot-ballisty atd., ale dovolíme jim veslovati, hráti míčem, jezditi na bicyklu atd., či lépe dopřejeme jim času k tomu a nebudeme jich za to trestati. Také nesmí cvičení tělesná překážeti volnému vzrostu, nebo jakožto jednostranná škoditi jeho pravidelnosti. To může se snad přiházeti při cvičeních umělých, nikoliv však při hrách, kde celé tělo stále je v pohybu.

Bylo namítáno s vážného místa, že naše střední škola není ústavem vychovávacím, tak jako jsou na příklad školy kadetní u nás nebo internáty ve Francii a jinde, že jsouc jen ústavem vyučovacím nemůže bráti na sebe starost a zodpovědnost za výchovu tělesnou. Námitka tato však sotva obstojí. Předně odporuje názoru vyslovenému hned na počátku výnosu svrchu citovaného, a pak nelze přece ze škol středních udělati něco jako university a nestarati se o to, zdali to, čeho na žáku v určitém čase se žádá, žák také zmůže čili nic. Mládí žáků středních škol je příliš útlé, aby mohlo se přes hygienické předpisy přejíti k dennímu pořádku, a pak ani není pravda, že ve skutečnosti střední škola o vychování se nestará. Naopak tendence její k tomu směřuje, aby s rodiči nebo s odpovědnými dozorci byla ve stálém styku a aby žáka vychovávala s nimi. Střední naše školy nejsou jen ústavy vyučovacími, a kdy by byly, byl by to veliký jejich nedostatek. A tudíž připadá i škole starost o lepší výchovu tělesnou, škola musí svým chovancům alespoň poskytovati možnost, aby prospívali i tímto směrem.

Zřídka nalézá student podmínky ke hrám potřebné doma; kdy by tam i času bylo, není tam místa, a což neméně na váhu padá: není tam soudruhů. Ani rodiče ani bratří ani sestry nejsou tím, co soudruzi, spoluhráči. Sám si hoch upřímně hráti ani nedovede. Za to ve škole nalézá nejspíše soudruhy k sobě vhodné, stejného stáří, stejných choutek, stejných sil a schopností.

Škole naší nedostává se ovšem místa. Ale starost o to dojista rádi převzali by jiní činitelé, kdy by směli. Cvičiště pro vojsko najde se vždy, musí se najíti, a místo ke hrám pro mládež, které je mnohem skromnější, nalezti bylo by tak tuze nesnadno? V tom vzhledě Praha již pochopila svůj úkol, a enketa svolaná k návrhu dr. Julia Grégra prozkoumavši otázku školních her pro mládež českou na školách obecných, navrhla městské radě 11 míst, kde by se konati mohly: před budovou školní na Letné, místo u školy na Maninách, Marianské hradby, Nebozízek, Vyšehradské hradby, louku před školou Hrádeckou, Židovský ostrov, Střelecký ostrov, Primátorský ostrov, Štvanici a Jesuitskou zahradu. Což nebylo by lze dopřáti i školám středním účastenství v těch výhodách, jichž má se dostati školám obecným?

Na venkově starosti o místa k hraní jsou mnohem menší. Pro nepříznivé počasí navrhuje p. Thiriel, starosta francouzského cerclu gymnastického, aby se zřídily t. zv. pavillons gymniques, totiž veliké prostory ze tří čtvrtin volné, ostatně kryté, ale ne uzavřené, tak že by i za deště v nich mohlo se hráti. Kdy by taková věc nic nestála, ovšem i u nás mohla by býti s prospěchem zavedena. Vzpomínáme, že na výstavišti bylo několik takových budov, jež buď hned, buď s nepatrnou přeménou podobným účelům byly by mohly sloužiti, avšak pro cíle vyšší, než jest zdraví mládeže, musely býti sbourány.

Tu na sta jiných otázek tlačí se nám ještě na mysl, avšak to jsou podrobnosti, jež by nás daleko vedly. V rysech velmi hrubých chtěli jsme jen ukázati ke hrám na volném vzduchu jakožto nejjednodušším prostředku ke zlepšení výchovy tělesné, uznávané asi všeobecně za nedostatečnou. Způsob námi popsaný osvědčuje se ve Francii, a řadou výroků mohli bychom to doložiti. Uvádíme však jen jeden, snad ten nejposlednější ze všech, ale velmi charakteristický, i když abstrahujeme od toho, co se týká internátu. Je to hlas jednoho studenta francouzského, který praví (srv. v Kroku 1892 4. seš. stať J. Gutha: Associace a spolky athletické na středních školách francouzských): „Mohu říci bez nadsazování, že zavedení cvičení tělesných na naše školy otevřelo nám novou éru. Jindy — totiž ještě před dvěma lety — jak truchlivou a svízelnou existenci měli jsme na lyceích! Jak naše rekreace byly dlouhy a nudny! Jen s velikými nesnázemi sehnal člověk několik kamarádů, s nimiž mohl hráti saut-de-mouton, l'ours, aux barres atd. Partie taková byla událostí a vynikala v obvyklé monotonii. Krátce, nuda zmocnila se každého z nás a proklínali jsme to, co jsme nazývali svým vězením. Uvědomímeli si náležitě onu dobu — kterak nemáme porozuměti onomu souhlasu, se kterým žáci přivítali objevení se athletismu ve školství? Associace školní se utvářejí, svazky kamaraderie a solidarity se upevňují mezi spolužáky; čas připadá jim méně dlouhým a veselejším. Není již vězení, jak bývalo! Správa školy naopak podává nám ruky pomocné, podporuje nás a schvaluje naše konání. Pracuje se lépe a s větší chutí; každý je pyšný na své lyceum, jež snaží se důstojně representovati . . . Jindy žáci všech lyceí scházeli se jen velmi zřídka a v malém počtu, při všeobecných konkursech, při bakkalaureatu, ale nemohli tam navazovati známostí . . . Teď ví-

dají se častěji při konkursech a závodech interskolárních, vítězové a přemožení se znají, stávají se kamarády, tyto svazky mají zase jiné v zápětí: každá associace jmenuje čestné členy ze členů druhých spolků; vzniká vzájemná vážnost. Hle, skvostný výsledek, na nějž Unie" (spolek pro pěstování cvičení tělesných, o němž svrchu jsme zmínku učinili) „může býti hrda! Aby ho mohla dosíci, činí z nás muže odhodlané a neúnavné, hotové ke všem bojům života, jak pravil pan Jules Simon. Jednou ranou zabíjí dvě mouchy: žáku zahání nudu a činí jej zdravým, silným a odhodlaným."

Sibiřské školstvo.

Podává

Fr. X. Prusik.

Sibiři podal v Osvětě r. 1888 chvalně známý cestovatel Josef Kořenský v celé řadě důkladných statí velmi poučný celkový obraz, který ovšem odporuje převráceným náhledům a báchorám, v Evropě o zemi oné obecně rozšířeným. My chceme v tomto článku svém zevrubněji přihlednouti k sibiřskému školstvu jakožto základní podmínce příští vzdělanosti v zemi dříve zanedbávané, jež v novější době počíná se následkem zlepšené kommunikace jeviti jako země velice bohatá a pro evropský obchod i průmysl nad míru důležitá. Zprávy naše zakládající se na úředních pramenech (Журналъ министерства народнаго просвѣщенія 1892, sv. 1. sl.) týkají se stavu školstva sibiřského dne 1. ledna roku 1890.

Sibiř se dělí a) na západní, zaujímající gubernie Tobolskou i Tomskou a oblasti Akmolinskou, Semipalatinskou a Semirěčenskou; b) na východní, jež zaujímá gubernie Irkutskou i Jenisejskou a oblasti Zabajkalskou, Jakutskou a Amurskou. Obě Sibiře zabírají 218.108 čtver. mil a mají 6,297.382 obyvatelův, z nichž (vyjímaje Amursko, kde nám není poměr pohlaví znám) jsou 3,287.572 mužských a 2,923.469 ženských. V ohromném území tom je toliko 2088 učilišť s 71.069 žáky; připadá tedy 1 škola na 3015·9 obyv. a na 34 žákův, 1 žák pak na 88·6 obyv.

Na prvý pohled jest poměr ten velice nepřízniv, než uvážímeli, že v polovici předešlého století v celé Sibiři byla toliko *jedna* škola, r. 1834 pouze 21 újezdných učilišť a 2 gymnasia i že školstvo pravidelně se počíná rozvíjeti teprve od konce padesátých let: nelze neuznati, že od té doby značně pokročilo. Není pak přes nepříznivé okolnosti, jak jsme je právě uvedli, nepoměr mezi Sibiří a těmi zeměmi evropského Ruska, kde se školstvu od dávna věnuje značná péče, v skutečnosti tak veliký, jak by se mohlo očekávati. Připadalať v evropském Rusku r. 1886 jedna národní škola na 2176 obyvatelův a jeden žák na 42 lidí. Ba ani srovnání s Belgií, nejhoušť obývanou zemí evropskou, nevypadne pro Sibiř nepříznivě; mělať Belgie r. 1887 o něco více obyvatelův než Sibiř, totiž 6,093.798 s 2092 školami a 605.039 žáky:

ač pak Belgie je stokrát houšť obydlena než Sibiř, přece měla o málo více škol a jen desetkrát tolik žákův.

V počtu 2088 učilišť kromě obecných škol, městských i újezdných učilišť a čtyřtřídních progymnasií ženských zahrnuty jsou též některé odborné a střední školy, jež se nalézají výhradně v městech. *K středním školám* patří: 7 mužských gymnasií s 1389 žáky, 3 šestitřídní progymnasia s 295 žáky, 8 ženských gymnasií s 1618 žačkami, Tobolská sedmitřídní ženská škola s 184 žačkami, Irkutský dívčí ústav s 121 žačkami, 3 reální učiliště s 345 žáky, Omská škola technická s 71 žáky a Irkutská průmyslová s 189 žáky, sibiřský kadetní ústav s 361 chovanci, Irkutské vojenské progymnasium a junkerské učiliště s 106 žáky, 5 duchovních seminářův s 510 chovanci, Barnaulská báňská škola s 160 žáky, 3 učitelské semináře s 202 žáky: — všeho všudy 32 učiliště s 4889 žáky (3279 muž., 1610 žen.). Pozoruhodno, že se od r. 1886 počet žactva zmenšil celkem o 6·5%, jmenovitě na mužských ústavech, kdežto na ústavech ženských, na škole technické a na učitelských seminářích stoupl.

Stopujme nyní školstvo, zvláště střední po jednotlivých okršlcích.

Západní Sibiř.

1. Tobolská gubernie měla k r. 1890 na 25.021 čtver. mílích 1,396.582 duší, z nichž připadalo na města 100.529 (53.682 muž., 46.847 žen.), na venek 1,296.053 (656.418 muž., 639.635 žen.). Téhož roku zde bylo škol 578, a sice mužských 37, ženských 13, pro oboje pohlaví 528; na města jich připadlo 69 (11·9%), na venek 509 (88·1%). Proti r. 1886, kdy bylo škol 348, zvýšil se jich počet o 66·1%, a sice v městech o 25·5%, na venku o 73·7%.

Jedna škola připadala na 2416·2 duší, kdežto roku 1886 na 3869 duší.

Všecky školy navštěvovalo 15.529 žákův; přichází tedy průměrem 26·9 žákův na jednu školu. Mezi žáky bylo 12.163 hochův (78·3%) a 3366 dívek (21·7%).

V poměru k obyvatelstvu učil se jeden z 89·9 duší celkem, čili dle pohlaví 1 z 58·4 mužův a z 203·9 žen.

Mezi těmito školami Tobolské gubernie jsou 4 střední učiliště, a sice: v Tobolsku mužské gymnasium s 131 žáky, duchovní seminář s 184 ž., sedmitřídní ženská škola s 184 žačkami, pak v Ťumeni reálka s 158 žáky: celkem 653 žákův, z nichž 469 mužských a 184 ženských. Proti r. 1886, kdy bylo všeho 808 žákův (568 muž., 240 žen.), se tu jeví značný úbytek celkový, a sice v mužském gymnasii — 4·5%, v duchovním semináři — 1·1%, v ženské škole — 23·3%, kdežto návštěva reálky zůstala na rovni.

K lepšímu přehledu srovnejme počet žactva středních škol s počtem obyvatelstva. Vidíme, že připadá 1 žák vůbec na 3138·7 duší, či dle pohlaví 1 žák na 1514·1 mužských a 1 žačka na 3676·5 ženských. Jedno střední učiliště připadá na 25.132 městských obyvatelův a průměrem na 163 žákův.

2. Tomská gubernie měla na 15.476 čtver. mílích 1,351.360 duší (694.699 muž., 656.661 žen.) se 451 učilišti, a sice v městech 64 (14%), na venku 387 (86%). Proti r. 1886, kdy bylo 265 škol, zvýšil se jich počet o 69·8%.

Jedna škola připadala na 3003 duše, kdežto r. 1886 na 4513 duší.

Všecky školy navštěvovalo 15.023 žákův; přichází tedy průměrem 33·4 žákův na jednu školu. Mezi žactvem bylo 11.198 hochův (74·5%) a 3825 dívek (25·5%).

V poměru k obyvatelstvu se učil jeden z 90 duší celkem, čili dle pohlaví 1 z 62 mužů a z 171·7 žen.

Mezi těmito školami v Tomské gubernii jest 5 středních škol s 956 (— 163 proti r. 1886) žáky, a sice v Tomsku mužské gubernské gymnasium s 270 (—8·8%) žáky, ženské gymnasium s 282 (—20·8%) žačkami, reálka se 114 žáky, duchovní seminář se 130 chovanci a okružní Barnaulské učiliště se 160 žáky. Mimo to se nachází v Tomsku universita se 190 posluchači.

3. Akmolinská oblasť na 9903 čtver. mílích měla 500.174 obyvatelův (264.860 muž., 235.314 žen.), z nichž v městech žilo 65.959 (35.717 muž., 30.242 žen.) a na venkově 434.215 duší (229.143 muž., 205.072 žen.). Hledímeli pak k bydlišti, bylo usedlého obyvatelstva 350.591 duší (nejvíce kozákův) či 70·4%, kočovního pak (Kirgizův) 149.583 duší, či 28·6%.

V Akmolinské oblasti bylo r. 1890 151 škol, z nichž připadalo na města 41 (27·2%), na venek 110 (72·8%). Proti r. 1886, kdy bylo 131 škol, zvýšil se jich počet o 20, t. j. o 15·3% celkem, avšak v městech se zmenšil o 6 škol, kdežto na venku jich přibylo 26.

Jedna škola připadala na 3312·4 duší, kdežto roku 1886 na 3589·7 duší.

Všecky školy navštěvovalo 6107 žákův; přicházejí tedy průměrem 40·4 žákův na jednu školu. Mezi žactvem bylo 4465 hochův (73·1%) a 1642 dívek (26·9%).

V poměru k obyvatelstvu učil se jeden z 81·9 duší celkem (r. 1886 jeden z 87·4 duší), čili dle pohlaví 1 z 59·4 mužův a ze 145·3 žen.

Mezi těmito školami Akmolinské oblasti jsou v sídelním městě generálního gubernátora, Omsku, 4 střední a 3 speciální školy, totiž: mužské gymnasium s 203 žáky (— 53 proti r. 1886), Sibiřská kadetní škola s 361 žáky (—29), učitelský seminář s 69 žáky (—3) a ženské gymnasium s 312 žačkami (— 4). Speciální školy jsou: technické učiliště s 71 posluchači (+ 9), ranhojičská škola s 82 žáky (+ 2), zvěrolékařská škola s 30 žáky (+ 2). Celkem tedy navštěvuje střední školy 945, speciální 183, dohromady 1128 žákův.

4. Semipalatinská oblasť zaujímá 8856 čtver. mil asi s 580.000 obyvatelův (316.000 muž., 264.000 žen.), z nichž usedlých 71.340 či 12·3%, kočovních však 508.660 či 87·7%.

R. 1890 bylo zde okolo 96 učilišť, z nichž připadalo 40 (41·6%) na města, 56 (58.4%) na venek.

Do všech škol chodilo asi 2485 žákův; přichází tedy průměrem 1 žák na 233·6 duší celkem, čili dle pohlaví 1 na 147 mužův a na 868 žen.

Zde právě kočovní živel zaviňuje tak trapný stav školstva: z dětí ke škole dospělých chodilo do ní toliko 2·6% (4·06% hochův a 0·16% dívek)! Ač jsou pro dítky Kirgizské zřízeny zvláštní internáty, přece se jich do nich nepřihlásilo více než 60.

Střední škola jest zde jen jedna, totiž ženské progymnasium.

5. Semiréčenskaja oblasť zaujímající na 7296 čtver. mílích 671.112 duší (387.907 muž., 283.205 žen.) většinou (77·1%) kočovníků Kirgizův 136.333 kibitek a Kalmykův 244 kibitek, celkem 517.246 duší (299.697 muž., 217.549 žen.); usedlých obyvatelův jest 22·9%, z nichž toliko 12%, t. j. 80.368 duší (46.269 muž., 34.099 žen.) jest Rusův, ostatní pak různí kmenové asijští, jako Taranči, Dungani, Sarti, Tataři a j.

Všech učilišť bylo 91, a sice 25 mužských, 7 ženských, 59 pro oboje pohlaví; z nich připadlo na města 26 (28·6%), na venkov 65 (71·4%).

Jedna škola připadala na 7374·9 duší.

Všecky školy navštěvovalo 8506 žákův (6842 muž., 1664 žen.); přichází tedy průměrem 31·8 žákův na jednu školu.

V poměru k obyvatelstvu učil se jeden z 78·9 duší celkem.

Z dětí ke škole dospělých chodilo do ní toliko 7·59%, a sice 10·9% hochův, 3·37% dívek.

O vzdělání Kirgizův postaráno jest hlavně tím, že se při školách seznamujou se zemědělstvím, sadovnictvím, včelařstvím i jiným hospodářským průmyslem, jakož i s řemesly: kovářským, truhlářským, ševcovským i pod.

Mezi učilišti jsou v hlavním městě oblasti Semiréčenské, Věrném, 2 střední školy: mužské gymnasium [1]) s 163 žáky a ženské s 97 žačkami.

V celé Západní Sibiři zaujímající 66.552 čtver. mil asi se 4,499.228 obyvatelův (2,373.566 muž., 2,125.662 žen.) tedy r. 1890 bylo 1367 učilišť, proti r. 1886 více o 427 či o 50·3%, kdežto obyvatelstva přibylo toliko o 6·7%. Na učilištích těch bylo žákův 47.650, t. j. o 8.682 či o 28·5% více než r. 1886; dle pohlaví bylo mezi žáky 36.736 (+ 7096) muž., 10.914 (+ 1586) žen., tedy stoupl počet žákův o 31·1%, žaček pak toliko o 20·7%.

Vzrůst školstva za posledních 11 let v Západní Sibiři, kromě oblasti Semiréčenské, o níž nemáme spolehlivých dat z r. 1879 a 1886, vysvitne přehledně z tabulky této:

	r. 1879	r. 1886	r. 1890
Počet učilišť	660	849	1.276
a) v městech	148	196	213
b) na venku	512	653	1.063
Jedno učiliště připadá na duší	4.911	4.212·5	3.000·1
a) v městech	1.324	1.459·8	1.509·4
b) na venku	5.949·7	5.054	3.298·8
Počet žákův	22.814	30.462	39.144
a) v městech	11.049	14.506	15.005
b) na venku	11.765	15.956	24.139
Mezi nimi hochův	17.465	22.798	29.894
a) v městech	7.671	9.859	10.035
b) na venku	9.794	12.939	19.859

[1]) Na něm působí 3 krajané naši.

	r. 1879	r. 1886	r. 1890
Dívek	5.349	7.664	9.250
a) v městech	3.378	4.647	4.970
b) na venku	1.971	3.017	4.280
Mezi vším žactvem jest			
a) hochův	76·6%	74·8%	76·4 %
b) dívek	23·4%	25·2%	23·6 %
Procento žákův v poměru k obyvatelstvu	0·7%	0·8%	1·02%
a) v městech	5·6%	5·06%	4·67%
b) na venku	0·4%	0·48%	0·69%
Jaká část dětí ke škole dospělých se učila	4·2%	5%	6·4 %
a) hochův	—	7·6%	9·3 %
b) dívek	—	2·5%	2·9 %
Do školy chodil jeden z	142·1	117·7	97·8
a) mužských	—	81·2	66·4
b) ženských	—	226·3	199·2

Jak patrno, zvýšil se za 11 let počet škol téměř dvojnásob, t. j. o 93·3%. Rovněž počet všeho žactva za tu dobu vzrostl o 71·6%, čili dle pohlaví o 71·2% hochův a 72·2% dívek; počet pak těch, kteří z dospělých ke škole do ní chodili, se za tu dobu zvýšil asi $1^1/_2$krát.

Východní Sibiř.

I. Irkutská gubernie měla roku 1890 na 14.542·8 čtver. mílích 437.084 duší (230.987 muž., 206.997 žen.), z nichž připadalo na města 55.379 duší (30.654 muž., 24.725 žen.), na venek 381.705 (200.333 muž., 181.372 žen.). Škol zde bylo 310, a sice 38 muž., 25 žen., 247 pro oboje pohlaví; ze škol všech připadalo na města 54 (17·4%), na venek 256 (82·6%). Proti r. 1886, kdy bylo 247 škol, zvýšil se jich počet o 25·5%, a sice v městech o 3·8%, na venku o 31·3%.

Jedna škola připadala na 1409·9 duší, kdežto roku 1886 na 1652 duší.

Do všech škol chodilo 8913 žákův (v městech 4289 či 48·1%, na venku 4624 či 51·9%); přichází tedy průměrem 28·8 žákův na jednu školu. Mezi žáky bylo 6239 hochův (70%) a 2674 dívek (30%), kdežto r. 1886 bylo oněch 71%, těchto pouze 29%.

V poměru k obyvatelstvu učil se jeden z 49 duší celkem, čili dle pohlaví 1 z 37 mužských a z 77·1 ženských.

Z dětí ke škole dospělých chodilo do ní 12·17% (r. 1886 toliko 11·31%), a sice v městech 46·32%, na venku 12·17%.

Srovnámeli školstvo Irkutské gubernie se školstvem jiných území, znamenáme, že zaujímá v celé Sibiři přední místo.

V počet škol pojato také 12 středních a speciálních škol (22·2%) s 1528 žáky (35·6%). K oněm patří: mužské gymnasium s 303 žáky, ženské gymn s 207 žačkami, dívčí ústav Východní Sibiře s 121 žačkami, duchovní seminář s 99 chovanci a ženské progymnasium se 196 žačkami. Speciální školy jsou: průmyslová škola se 189 žáky, řemeslno-vychovatelský ústav se 100 žáky, učitelský seminář s 82 posluchači, junkerské učiliště s 66 chovanci, přípravka Sibiřského kadetního sboru s 40 žáky, vojenská ranhojičská škola s 85 žáky a písařská škola při reservním praporu s 40 chovanci.

2. Jenisejská gubernie zaujímá prostor 46.699 čtver. mil s 454.758 dušemi (261.072 muž., 193.059 žen.), z nichž připadalo na města 38.721 duší (23.041 muž., 15.680 žen.), na venek 416.037 duší (238.661 muž., 177.376 žen.). Škol zde bylo 171, a sice 15 mužských, 5 ženských a 151 pro obojí pohlaví; na města připadalo škol 35 (20·5%), na venek 136 (79·5%). Proti r. 1886, kdy bylo 127 škol, přibylo jich o 34·6%, a sice v městech o 20·7%, na venku o 38.8%.

Jedna škola připadala na 2717·9 duší, kdežto roku 1886 na 3520·3 duší.

Všecky školy navštěvovalo 5394 žákův; přichází tedy průměrem 31·7 žákův na jednu školu. Mezi žactvem bylo 3785 hochův (70·2%) a 1609 dívek (29·8%).

V poměru k obyvatelstvu učil se jeden z 84·3 duší celkem (r. 1886 z 111·2 duší), čili dle pohlaví 1 z 85·8 mužův a z 176·7 žen.

Z dětí ke škole dospělých chodilo do ní 7·1% (9% hochův a 4·8% dívek), kdežto r. 1886 pouze 5·4% dítek.

Mezi učilišti bylo 5 středních škol, a sice: v gubernském hlavním městě Krasnojarsku mužské gymnasium se 174 žáky, ženské s 225 žačkami a učitelský seminář s 51 posluchači, pak v Jenisejsku šestitřídní progymnasium mužské s 69 žáky a ženské gymnasium se 135 žačkami. Všeho navštěvovalo tudíž střední školy 651 žákův, z nichž 291 či 44·7% hochův, 360 či 55·3% žaček.

3. Zabajkalská oblasť měla na prostoře 11.825 čtver. mil 565.477 duší (291.443 muž., 274.034 žen.). Škol r. 1890 bylo 151, z nichž v městech 33, na venku 118. Proti roku 1886, kdy bylo 200 škol (21 v městech, 179 na venku), ubylo jich celkem 49 či 24·5%, a sice na venku jich ubylo 61 (34%), kdežto v městech jich přibylo 12 (57%).

Jedna škola připadala na 3744·9 duší, kdežto r. 1886 pouze na 2644 duší.

Všecky školy navštěvovalo 6296 žákův (proti r. 1886 o 9 žákův či 0·14% více); přichází tedy průměrem 41·7 žákův (r. 1886 toliko 31·4) na jednu školu Mezi žactvem bylo 5105 hochův (81%) a 1191 dívek (19%).

V poměru k obyvatelstvu se učil jeden z 90 (r. 1886 z 84·3) duší, čili dle pohlaví 1 z 57 mužův a z 230 žen.

Mezi školy vpočteny též 3 střední školy s 362 žáky a sice mužské gymnasium v Čitě s 145 žáky, Trojickosavské gymnasium ženské se 144 žačkami a reálka se 73 žáky.

4. Jakutská oblasť měla na 71.352 čtver. mílích 254.494 duší (130.504 muž., 123.990 žen.) s 52 školami, z nichž 18 (34·6%) připadalo na města, 34 (65·4%) na venek. Proti roku 1886, kdy bylo škol 23 (9 v městech, 14 na venku), zvýšil se jich počet o 126% (ač obyvatelstva přibylo toliko o 1·03%), a sice v městech o 100% a na venku o 143%. Úspěch ten jest tím utěšenější, že převážná většina obyvatelstva jsou kmenové nevzdělaní, jako Jakuti (224.496 duší či 88·2%), Tungusi, Jukagiři, Čuvanci a Lamuti (11.810 duší či 4·6%), kdežto Rusův jest pouze 18.198 duší či 7·2%.

Jedna škola připadala na 4894·1 duší (v městech na 462·4, na venku na 7240·3 duší), kdežto r. 1886 na 10.952 duší.

Všecky školy navštěvovalo 828 žákův (přibylo tedy od r. 1886 35·5% žákův); na jednu školu pak přichází průměrem 15·9 žákův (v městech 29·5, na venku 8·7 ž.). Mezi žactvem bylo 677 či 81·8% hochů (v městech 406, na venku 271) a 151 či 18·2% dívek (v městech 125, na venku 26).

V poměru k obyvatelstvu učil se jeden z 307·4 duší celkem (v městech 1 z 15·7, na venku 1 z 828·9 duší); dle pohlaví se učil v městech jeden z 11·4 mužův a jedna z 29·5 žen, kdežto na venku 1 z 423·8 mužův a z 4627 žen.

Z dětí ke škole dospělých chodilo do ní 1·9% celkem; v městech pak hochův 54·4%, dívek 19·4%, na venku hochův 1·46%, dívek 0·12%.

V počtu škol jsou 2 střední ústavy v Jakutsku, a sice mužské šestitřídní progymnasium s 82 žáky (— 11 proti r. 1886) a duchovní seminář s 55 chovanci (+ 9 proti r. 1886). Ženských škol středních dosud zde není.

5. Amurská oblasť měla r. 1890 na 8128 čtver. mílích 86.341 duší, z nichž připadá na Blagověščensk, hlavní a zároveň jediné město oblasti, 20.212 obyvatelův, na venek pak ostatních 66.129, z nichž jest kozákův 17.528, sedlákův 24.500, v dolech pracujících 6134, Mandžurův 14.000, Tungusův, Oročenův a Manegrův 3000, Korejcův 967 duší.

Téhož roku měla oblasť škol 37, z nichž jest 6 městských, 31 venkovských (22 kozáckých, 7 selských, 2 pro dítky pracujících v dolech). Jedna škola připadala na 2335·5 duší vůbec.

Všecky školy navštěvovalo 1988 žákův (1635 muž., 353 žen.); přichází tedy průměrem 53·7 žákův na jednu školu. Z žákův připadá 737 či 37·1% na město, ostatní na venek, a tu jmenovitě značný jest počet žákův škol kozáckých, totiž 843 či 42·4%, kdežto na školách selských bylo 321 či 16·1% žákův a na školách pracovníkův báňských 87 či 4·4% žákův.

V poměru k obyvatelstvu dítky do škol posílajícímu, učil se jeden z 37 duší, a sice v městě jeden z 27·4 obyvatelův, na venku jeden z 20·8 kozákův, 1 z 76·3 sedlákův a 1 z 72·6 báňských pracovníkův.

Z dětí ke škole dospělých chodilo do ní u kozákův asi 29·6%, v městě asi 22%, u báňských pracovníkův 8·4% a u sedlákův asi 7·8%.

Nalézá se tedy školstvo kozácké v této oblasti na nejvyšším stupni.

Mezi šesti městskými školami nalézají se 3 střední ústavy, a sice mužské šestitřídní progymnasium s 144 žáky, ženské gymnasium (o 7 třídách) s 216 žačkami a duchovní seminář s 42 chovanci.

Není nezajímavo povšimnouti si, jakými prostředky peněžitými vládne školstvo nejzazší, mimo samo Přímoří, oblasti ruské. Všecky školy mají k disposici ročně 105.475 rub. 56 kop., z nichž poskytuje stát 26.469 r. (22·9%), obyvatelstvo 39.342 r. (34·1%), synod 37.764 r. 56 kop. (32·7%), missionářstvo 200 r. (0·2%) a hornoamurský soukromý zlatý průmysl 11.700 r. (10·1%). Připadá pak na 1 žáka průměrem 58 r. 9 k. ročně, a sice: v duchovním semináři 243 r. 30 k., v mužském progymnasiu 158 r. 26 k., v školách báňských pra-

covníků 134 r. 43 k., v ženském gymnasiu 48 r. 33 k., v národních školách 21 r. 54 k., ve farní vzorné škole 17 r. 60 k., v kozáckých školách 15 r. 33 k., v selských 10 r. 92 k.

Celkový obraz východní Sibiře jest dle toho tento: Na prostoře 151.556 čtver. mil k 1. lednu 1890 žilo 1,798.154 lidí, z nichž bylo — vyjímaje Amurskou oblast, kde nám není znám poměr obou pohlaví — 914.006 mužův, 797.807 žen. Na celém území bylo 721 učilišť s 23.419 žáky, z nichž 17.441 či 74·5% hochův a 5.978 či 25·5% dívek. Proti r. 1886 — vyjímaje opět Amurskou oblast — přibylo 14·6% škol a 14·9% žactva, ač se počet obyvatelstva zvýšil toliko o 4·6%.

R. 1890 připadalo jedno učiliště na 2.502·7 duší a 31·3 žákův, kdežto r. 1886 na 2.686·6 duší a 31·2 žákův; jeden žák připadal r. 1890 na 79·9 duší, r. 1886 však na 87·7 duší.

V poměru k obyvatelstvu se učil jeden z 57·8 (r. 1886 z 62·2) mužských a z 141·8 (r. 1886 z 163·6) ženských.

Z dětí ke škole dospělých chodilo do ní 7·5%, kdežto r. 1886 toliko 6·8%.

Z předchozích úvah patrno, jak horlivě se v posledních letech pečuje o školstvo v Sibiři; ač jsou tam poměry pro množství kočovních, neusedlých národův mnohem nepříznivější než u nás, přece vynikají v některé příčině tyto „barbarské" končiny i nad „osvícenou" Evropu — míníme v příčině *ženského vzdělání*: kdežto v Evropě jest o ně (mimo Rusko) velmi chatrně postaráno, nalezneš v Sibiři i v nejzazších vlastech ženská gymnasia. A vzdělání ženy jest přece měřítkem obecné vzdělanosti každého národa!

České písemnictví.

Literatura historická.

Často bývá opakován Gottheinův výrok, kterým chce jmenovaný historik charakterisovati vědecké snažení věku XIX. vedle předchozího věku XVIII. Po „filosofickém" století XVIII. účastní se ve století XIX. *historie* v obvyklém slova smyslu spůsobem vynikajícím vědecké práce i zasahuje silně svým vlivem do věd jiných. I když názoru řečenému nedáváme plné víry, nechtíce nikterak na ujmu věd jiných historii vyvyšovati a za to ubírati váhy i samostatného úspěchu snad upírati vědám jiným, jisto je, že věku nynějšímu přísluší zásluha, pokud se týče zdokonalení vědy historické a uznání nepopíratelného významu jejího netoliko po stránce vědecké jakožto vědy důležité pro pouhé poznání minulosti, nýbrž také vědy významné pro další potom závěry na základě bezpečných zpráv, zaručených fakt, vytěžených od historika na širokém poli dějepisného bádaní.

Obě haluze vědy historické, vzájemně spolu sdružené a vzájemně se doplňující, starší, historie politická, i mladší, historie kulturní, dospěly na konci XIX. věku mohutných rozměrů a z příčiny již napo-

věděné všude právem nabývají plody jejich studia nemalé váhy a důležitosti aspoň větší, než jim byla přičítána v dobách starších. Historie vědecká — rozhlednemeli se třeba jen letmo po literatuře světové — ve spoustě knih vydávaných zabírá velikou řadu; při tom ještě si nevšímáme četných skladeb, které by se rády pod plášť vědecké práce historické schovaly.

Abychom nezacházeli nikam daleko, dokazuje to, co bylo řečeno, světle také naše česká literatura. Historické bádaní také u nás učinilo ponenáhlým vývojem v tomto století veliký pokrok. Dějepis český hlavně v tomto století odhalil roušku, která zakrývala výhled do věků dávných, světlem pravdy objasniv záhady dříve nerozluštěné a kriticky vymýtiv mnohé klamné vidiny, vybájené od dějepisců starších ať již z důvodů a příčin jakýchkoli. Historická literatura česká vzrostla měrou překvapující a vzrůstá zejmena v poslední době, kdy prameny jindy nesnadno přístupné jsou vydávány soustavně, kdy na bezpečném základě, zbudovaném od Palackého, jednotlivá období jsou probírána i pokračováno od jednotlivců s úspěchem v práci, kde zakladatel dějepisu českého ukončil, kdy názory mylné, které se vloudily do pásma dějin československých a často tendenčně zabarvily líčení rozvoje dějinného, jsou opravovány v studiích kritických, objektivních.

Že také u nás význam vědy historické jest uznáván a oceňován, vysvítá jasně kromě jiného odtud, jak vzkvetla za posledních padesát roků česká literatura historická. Vzkvétá rok po roce. Byv od redakce Osvěty vyzván, abych tuto podal přehled činnosti v oboru literatury historické za doby novější i nejnovější, přestanu na hlavních rysech, pomíjím obšírných podrobností. Zjevy příbuzné shrnuji v příslušné skupiny.

Jde nám nejdříve o sbírky pramenů. Mezi nimi zaujímá vážné místo *Archiv český*, dědictví po Fr. Palackém. K šesti objemným svazkům, v nichž zasloužilý dějepisec uložil velikou sílu materiálu historického, přidružilo se od r. 1886 do roku letošního pět dílů, vydávaných nákladem domestikálního fondu království českého podle vzoru a směru zakladatelova od komise, zřízené při královské české společnosti nauk, v níž zasedají profesoři Jar. Čelakovský, Jos. Emler, A. Gindely, Jar. Goll, Jos. Kalousek, Ant. Rezek a V. V. Tomek. Úloha hlavní redakce svěřena dr. *Jos. Kalouskovi.* V dílech posud vydaných otištěno látky mnoho, látky důležité pro historii politickou a neméně zajímavé pro historii kulturní. „Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitála" osvětluje *Frant. Dvorský* povahu jmenovaného pána i podává na výběr plno charakteristických svědectví o jeho poměru k jednotlivým osobám souvěkým i vůbec o době, ve které žil. „Dopisy rodů Hradeckého a Rosenberského" uveřejňuje dr. *Ant. Rezek.* Dospěl od r. 1450 ve svazku XI. do roku 1519. Dopisy mocných a zámožných pánů obou rodů týkají se jednak záležitostí veřejných, často zájmů politických, jednak podávají z brusu nový, bohatý materiál o soukromých poměrech, o hospodaření, o lesnictví a lovu, o zábavách a schůzkách, o slavnostech rodinných, o poměru poddanském a jiných zjevech tohoto druhu, tak že skoro nesnadno rozhodnouti, zda historie politická více z objemné publikace vytěží či spíše historie vzdělanosti a osvěty. Hlavně archiv Třeboňský byl vydavateli zdrojem, odkud roz-

sáhlý materiál čerpal a opatřiv jej vročením, vysvětlivkami a dodatky, svědčícími o důkladné znalosti věci, učinil přístupným historickému studiu. *K. Köpl* otiskuje „Dopisy úřadu podkomořského Budějovským z let 1412—1526.“ Vedle lokálního významu mají dopisy ty hojně zpráv všeobecně důležitých. Pro historii vzdělanosti zajímavý je „Denník českého poselstva ku králi francouzskému r. 1464,“ nově a úplně vydaný i s těmi místy, jichž při vydání Palackého censura nepřipustila, od dr. *Jos. Kalouska.* Vysvítá z denníku, jak se chovali po západní Evropě k Čechům (v čele poselstva byl Albrecht Kostka z Postupic), jaké názory měli o národu, jenž nedávno před tím vzrušil pozornost veškeré Evropy. Jednotlivé drobnůstky, které se připletly do péra zapisovateli denníku, na př. o zvycích a obyčejích v zemích, kudy poselstvo šlo, popisy líčené často s nestrojenou hovořivostí i provázené dobráckými projevy údivu a překvapení, jsou vítány kulturnímu historikovi a druží se vhodně ke zprávám, zapsaným od Šaška z Mezihoří o cestě Lva z Rožmitála. Dr. *Jar. Čelakovský* pořádaje vydání obšírných „Register soudu komorního,“ pokračuje v práci, zahájené od Palackého. Registra tato vedle zpráv kulturně historicky zajímavých chovají v jednotlivých zápisech značné množství zpráv pro českou topografii a genealogii. Týž vydavatel uveřejnil „Registra Kladská z let 1472—1491“ a pak Dodatky k nim, rovněž oplývající hojnými zprávami, poučnými v témž asi rozumu, jako Registra dříve jmenovaná. Dr. *Jos. Emler* otiskl „Zlomek register zápisů markrabství moravského,“ který svědčí, jaká to škoda, že Registra oznámená nezachovala se úplně. Již kusý zbytek jejich podává materiál bohatý. Pozoruhodná je též publikace „Výpisy z českých původních listin c. k. veřejné knihovny Pražské,“ od téhož vydavatele. Látka snesená v této publikaci týká se zejmena záležitostí klášterních, vnitřních i veřejných, poutajících plnou pozornost historika církevního i kulturního. Listiny, jež se tímto vydáním stávají přístupnými bádaní odbornému, byly dodány do veřejné knihovny Pražské z klášterů rozmanitých, když byly rušeny za císaře Josefa II. Vydány jsou kriticky, s vystižením hlavních věcí bez rozvláčných, formálních úsloví, jimiž by rozsah z míry byl zvětšen. Pro studium poměru krále Jiřího Poděbradského ku papeži důležité je „Poselství krále Jiřího r. 1462,“ vydané od *Ad. Patery.* „Listiny Jindřichohradecké,“ obdobné pestrým obsahem, při němž opět zvláště stránka kulturně historická silně vyniká, listinám v uvozované již publikaci Rezkově, vydává pečlivě z archivu Jindřichohradeckého archivář tamější *Fr. Tischer.* Vydání „Listin kláštera Ždárského z let 1409—1529“ obstaral zasloužilý archivář moravský *V. Brandl.* „Jednání sněmovní a veřejná v markrabství moravském od počátku 15. století až do přijetí krále Ferdinanda I. za markrabí moravského r. 1527“ vydávána jsou svědomitou péčí dr. *Fr. Kameníčka* a obsah publikace té zevrubným názvem napověděn docela. Prof. *Aug. Sedláček* zavděčuje se soustavným vydáním zajímavých i dojemných „Listů paní Perchty Lichtenšteinské z Rožemberka.“

Archiv český, jak patrno z obsahu vydaných pěti svazků, plní důstojně odkaz Palackého. Český historik, nechť se obírá kteroukoli stránkou dějin národa českého, znova a znova půjde se tu poučit a

čerpat dokladů z hojných snůšek látky dějepisné, do nedávna ještě roztroušené po archivech a teda nesnadno i nepohodlně přístupné. Nyní látka ta, vydaná v slušné úpravě, opatřena je mimo to podrobným přehledem obsahu a pak důkladným seznamem všech osob, míst a věcí, uvozovaných ve svazku. Seznam tento urychluje práci tomu, kdož čerpá podle směru svého studia v jednotlivých dílech.

Regest Emlerových vydán díl III. s podrobným rejstříkem. Z různorodých pramenů vybrány jsou opět pečlivě v celek, sestavený chronologicky až posud do r. 1346, listinné památky, týkající se historie politické a kulturní, kteréž také u nás při vydávání pramenů již bývá věnována péče druhdy nebývalá. Vydáním Regest usnadněno je značně studium historie české vůbec; uvažme, jak klikatá bývala to práce čerpati přímo z roztroušených památek archivních, které nyní tak souborně a přehledně jsou každému přístupny. Díl IV. se dotiskuje.

Slova uvedená týkají se rovněž vydání starých letopisců, jejichžto zápisy kriticky jsou otiskovány péčí „Spolku historického v Praze“ osvědčenou redakcí dr. *J. Emlera* v *Pramenech dějin českých*. Publikace má posud čtyři svazky. O svazku V., jenž brzy již bude vydán, podáme obšírnější zprávu.

Vydávání *Sněmů českých od l. 1526 až po naši dobu* pilně pokračuje. Vydáno již sedm svazků do r. 1591. Kdo jen poněkud jest obeznámen s obsahem sněmovních usnesení, přisvědčí, že kritické vydání zápisů sněmovních velice přijde vhod všelikému bádaní o minulosti země české. Sněmovní jednání předvádí před zraky naše obraz, jaké byly poměry politické v době té které, jaký stav kulturní, jaké tužby a snahy ovládaly mysl sněmovníků. Pokládáme vydávání Sněmů vedle Regest, Pramenů a vedle Archivu českého za nejdůležitější pomůcku při studiu historie české. Obsah sněmovního jednání shrnut je v tomto vydání vždy v úvodu k jednotlivým sněmům. Kromě věrných otisků zápisu sněmovního připojeny jsou vhodně listiny, týkající se sněmování. Publikace pořádá archivář zemský dr. *Ant. Gindely* a adjunkti při královském archivu zemském *Fr. Dvorský* a *Jul. Pažout*. Vydavatelstvo má před sebou ještě cíl daleký. Bylo by s prospěchem, aby co nejdříve došlo cíle, označeného názvem rozsáhlé publikace.

Ke svazku V. dospěl *V. Brandl* při vydávání známé sbírky „Libri citationum et sententiarum seu kniby půhonné a nálezové,“ kdež otištěna a odbornou znalostí uspořádána rozmanitá látka právně historická, kulturně historická, látka rodopisná a místopisná, nezbytná pro studium dějin Moravy z konce XV. století. *Brandlův* „Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae“ dospěl svazku dvanáctého, jenž obsahuje 565 listin z let 1391—1399. Přejeme vydavateli, aby ve prospěch vědy historické záhy dokončil vydání tohoto diplomatáře moravského, jak si umínil, až do r. 1526. Dr. *Klem. Borový* vydal V. díl „Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.,“ kdež uveřejněny zápisy z let 1398—1407 s touže pečlivostí, s jakou vydány jsou svazky předchozí, a opatřeny podrobným rejstříkem. Dr. *Emler* uspořádal poslední svazek publikace „Libri confirmationum,“ vydaný (1889) bedlivě a s rejstříkem, vyčerpávajícím podrobně bohatý obsah. Vydáno tedy deset dílů této publikace, zakončené r. 1436.

Dr. *Herm. Jireček* pokračuje ve vydávání sbírky právních památek „Codex juris bohemici" (posud vydal 12 svazků). Otiskuje památky řečené jednak po prvé, z původních, ještě nikdy netištěných pramenů, jednak, aby celkový přehled nevzal ujmy, znova uveřejňuje památky již známé z otisků, starších i novějších, provázeje texty příslušnými poznámkami, a kde potřeba, výkladem.

Zevrubný obraz o činnosti soudu zemského na začátku věku XVII. podávají „Zápisky Viléma Slavaty z let 1601—1603." Slavata byl tehda soudcem zemským, členem rady královské. Zápisy o působení svém, písaři nadiktované, opravoval, tak že zachován obraz jeho činnosti, jak se podobá, dosti věrně, takořka ve zprávách napolo úředních. Zápisy vydal s příslušným úvodem v Rozpravách král. společnosti nauk prof. *Rezek* (VII. 2.).

Tamtéž otištěny jsou zajímavé „Listy a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345—1708" od prof. *Kalouska*. Z publikací, uveřejněných ve Věstníku král. společnosti nauk, zmiňujeme se zejmena o *Emlerově* vydání Nekrologia Zlatokorunského, kulturně historicky důležitého Zlomku inventáře Břevnovského z let 1390—1394 (r. 1888), rovněž kulturně historicky zajímavých Statutů arcibiskupa Pražského Wolframa z r. 1399 (r. 1889), o vydání „Listů ze ztracených archivů českých, kteréž se v Paprockého Diadochu připomínají, na pravý čas a pravé udání svedených," od prof. *Aug. Sedláčka* (1890), o vydání starobylých řádů bratrstva zlatnického v Praze z r. 1324 (1891) od *Ferd. Menčíka*, o vydání „Hammerschmidovy Historia Pragensis" od *Ant. Podlahy* r. 1891, kde vylíčeny jsou dějiny Prahy i částečně Čech vůbec od r. 1691—1733 a j. v.

Z publikací král. uč. společnosti dlužno tuto dále uvesti záslužné vydání „Manuálníku M. V. Korandy" r. 1888 od *Jos. Truhláře*, jenž učinil takto obsah chatrného již rukopisu, velice důležitého pro církevní a vzdělanostní dějiny české v druhé polovici XV. věku, přístupným historickému studiu.

Vedle pramenů důležitých pro studium české historie politické a kulturní, jak jsme podali stručný přehled jejich, pokud byly vydány v době novější a nejnovější, dlužno zastaviti se u vydávání pramenů, které směřují ke studiu dějin českých měst. První místo zaujímá tu sbírka dr. *Jaromíra Čelakovského*, založená s obsáhlým rozvrhem vydání všelikých památek, týkajících se právních a kulturních dějin měst českých, jak vysvítá z výkladu vydavatelova v úvodě prvního, objemného svazku této sbírky, zahájené důkladně vypraveným, známým vydáním právních památek nad jiné důležitých, *Privilegií měst Pražských*. Druhý svazek právě se dotiskuje a obsahuje privilegia měst královských s úvodem delším, kde spisovatel na základě studií dlouholetých podá úplný přehled rozvoje právních poměrů v těch městech, o které v knize jde.

Archivy českých měst chovají mnoho listinných památek, někdy řádně urovnaných, uspořádaných, leckdy však ledabyle pohozených mezi veteší prachu na pospasy. Záslužná jest práce, ujmeli se ten, kdo má příležitost obírati se památkami druhu řečeného, listin takových a podávali o nich veřejnosti zprávy i otiskem činí je přístupnými všem, kdož

by se jich jinak nesnadno dobrali. Mnoho práce ovšem na tomto poli již je vykonáno, ale mnoho také ještě ladem leží. Ukázkou, jak bychom si představovali publikace tyto, je první část *Listáře královského města Plzně a druhdy poddaných měst*, vydaná od *Jos. Strnada* r. 1891 nákladem městského historického musea v Plzni. Listiny v této první části, seřaděné od r. 1300—1450, jsou většinou, jak vysvětlitelno, latinské a jsou otištěny z pramenů, o nichž vydavatel zevrubně vykládá v části úvodní. Vydavateli dlužno vzdáti chválu za uspořádání publikace, jejíž cena zvýšena četnými poznámkami a vysvětlivkami, které přičinil k jednotlivým listinám.

K publikacím jmenovaných pramenů historických připojíme zprávu o vydavatelské činnosti *Fr. Dvorského*, jenž delší již dobu studuje rozmanité stránky kulturní historie české, jak svědčí jeho spisy samostatné i články roztroušené. Platně přispěl v poslední době ku poznání kulturních poměrů staročeských vydáním listů českých šlechtičen *Zuzany Černínové z Harasova* a mateře i dcery její, listů *Alžběty Homutovny z Cimburka* a *Elišky Myslíkovy z Chuděnic*. Listy těmi odhalil výhled do domácnosti šlechtické i do jejího okolí. Něžné, tklivé obrázky života v staročeských domácnostech, obrázky dojímavé i laškovné načrtány jsou v těchto listech rysy prostými, ale za to věrně, slovy nehledanými, nezabalenými v umělé kudrlinky škrobené češtiny doby Veleslavínovy. Již řeč prostá, propletená lidovými pořekadly, je charakteristická. Řečí tou z různých stránek objasňují listy, uveřejněné od Dvorského, kulturní poměry české v první polovici XVII. věku. Vydáním listů těch a vydáním obšírného listáře školství českého v Čechách a na Moravě od l. 1598 do 1616 s doklady starší i pozdější doby, známého pod názvem *Paměti o školách českých*, získal si Dvorský v studiu kulturních dějin českých zásluhy. —

Přecházejíce ku přehledu spisů z oboru historie české, vydaných v poslední době, obracíme se nejprve k osmému dílu *Dějepisu města Prahy* od *V. V. Tomka*. Podle roztřídění spisovatelova je kniha tato částí II. oddílu knihy IV. Věnována je nejdříve místopisu a pak obyvatelstvu města Prahy v letech 1419—1526. Plýtvali bychom slovy, chtíce znova vystihnouti všechny přednosti, které toto dílo Tomkovo činí vzorem pro pracovníky na poli historického bádaní. Kniha nová, v níž Tomek píše opět řádku za řádkou věcně a klidně, v níž podle obyčeje svého slohem vážným, těsně přiléhajícím k jádru myšlenkovému, bez třpytivých okras slovných vykládá o veřejných i soukromých poměrech Pražských měšťanů v době řečené, o obecních řádech Staropražských, o životě společenském, o domácnostech měšťanských, o hmotné stránce kultury tehdejší (o kroji, o nářadí, o pokrmech a nápojích a pod.), vyniká rozsahem nad knihy předchozí proto, že měl v této době, ve věku XV., mnohem více pramenů, odkud načerpal látky mnohem více, než bylo možná při knihách ostatních. Látky nakupilo se Tomkovi po dlouholetém vytrvalém bádaní pro věk XV. tolik, že druhý oddíl knihy IV. teprva v příští knize (9.) bude dokončen. Bezděky namane se otázka, do jakých rozměrů vzroste materiál dalších svazků, kdy prameny jsou ještě výdatnější a hojnější. Kritickým, přísně vědeckým duchem provanuta je každá stránka nové knihy Tomkovy, jejíž

napověděný obsah řadí novou tuto práci neúnavného dějepisce král. města Prahy mezi základní kameny české historie kulturní. Kteroukoli část pročítáme, třeba stať o cechovnictví Staropražském, vždy bude patrno, že jsou tu položeny základy, na nichž možná s úspěchem pevně dále stavěti, nikoli však změny na nich činiti po práci tak svědomité a tak mistrné, jež důstojně se druží ke všem ostatním skladbám, kterým věk svůj zasvětil pracovník činný ještě neúmorně po namáhavé práci padesátileté. —

Nechybíme pravdy, dímeli, že bádaní kulturně historické, jak v poslední době u nás je pěstováno, přivádí do studia historického k bádaní o historii politické nový živel, nový ruch. Tím nebudiž řečeno, že snad v dobách předchozích bylo docela opomíjeno dějin osvěty a vzdělanosti; ruch tohoto druhu objevuje se porůznu již u historiků a spisovatelů starších, počínajíc Palackým, Tomkem, Vocelem, Mikovcem, Erbenem atd. Uvedená slova týkají se určitého specialisování, jaké u nás zavládá na poli studia historického, kdež zcela rázovitě rozlišují se již nyní od sebe hlavně dvě čety pracovníků, činných na témž poli společném, ale různících se rozhodně při postupu práce směrem politicko-historickým a kulturně historickým. Přechod mezi oběma směry tvoří ti historikové, kteří vydávajíce se na studium historie politické, doplňují obraz minulých věků po stránce politického vývoje vhodnými episodami a výklady o souvěkých poměrech kulturních.

Kulturní historie je mladá věda a jako snad každá věda na začátku přesně neustálená, pokud se týče určité definice, methody a poměru k vědám jiným. Jsou doposud různé názory o historii kulturní a dějí se pokusy opříti jednotlivé názory bezpečnými důvody. Jako všude jinde, tak také u nás kolují názory rozmanité o historii kulturní, a individuální názory ty zračí se světle jak v theoretických úvahách o kulturní historii, tak v jednotlivých skladbách kulturně historických, jakž vyrozumí snadno každý, kdo si jen poněkud věci všímá.

Práce v oboru kulturní historie české nyní záleží hlavně ve sbírání látky a jejím pořádání v monografické studie. Je to postup přirozený a jistě správný, uvážímeli, že je potřeba nejdříve jednotlivá období, jednotlivé zjevy bedlivě na základě materiálu příslušného, pečlivě sebraného, prozkoumati, že je potřeba postupovati tak, jako všude jinde. Francouzi, Angličané, Němci mají podobné snůšky látkové již dávno pilně sebrány; na jejich základě teprve vylíčili jim historikové celý rozvoj kulturní. Chcemeli se dobrati knihy tohoto rozumu o kultuře české, potřeba vésti si podobně. „K celkové práci o českých dějinách kulturních jesti třeba prací přípravných, neboť zvláště v tomto oboru jest materiál dle povahy věci samé roztroušen v nesčíslných pramenech a praméncích, které dříve ve větší svody snášeny býti musí, aby později k sestavení soustavného díla o kulturních dějinách našich sloužily.“

Slova posléze uvedená napsal v předmluvě svých *Obrazů z kulturních dějin českých* (dva svazky, 1891) *Jos. Svátek*. Spisovatel obírá se studiem kulturních dějin českých již delší čas, podle narážky v předmluvě přes třicet let. Po vydání kulturních obrázků z Čech (vydáno po německu roku 1879) sebral nyní články obsahu kulturně histori-

ckého, které sepsal od roku jmenovaného a uveřejnil souborně. Obsah je pestrý; látka rozmanitě zpracována. V prvním svazku za statí „Habsburkové a český jazyk," původně v Osvětě vytištěnou, zařaděna úvaha o „Posledních dnech Rudolfových sbírek v Praze." Svátek vyniká podrobnou znalostí věku Rudolfinského. Nasvědčují tomu studie, které kulturním poměrům za Rudolfa II. věnoval, čerpaje zejmena z archivu místodržitelského. Rudolf II. shromáždil na Hradčanech skvosty umělecké za obrovské sumy. Vzácné sbírky byly však po smrti jeho rozebrány a levně rozkoupeny a dnes roztroušeny jsou po veškeré Evropě, zdobíce skvěle sbírky ve Vídni, v Drážďanech a Berlíně, v Mnichově, Štokholmu, v Římě, v Paříži a j. — Ve stati „Cesty na Sněžku" zapsány jsou mezi zprávami o jednotlivých návštěvnících zajímavé drobty k dějinám uměleckého průmyslu. Krkonoše lákaly svými přírodními poklady, z nichž zejmena polodrahokameny byly silně hledány, potom broušeny a v díla umělecká upravovány. Těžili odtud hlavně chytří a praktičtí Vlaši, rozšiřujíce lstivě všelijaké zkazky o divých rejích báječných bytostí, aby vzbudili obavu u těch, kdož by hodlali následovati jejich příkladu. Svátek přidržuje se tu známého výkladu, že z podobných zkazek vyvinula se představa o Krakonošovi. — Článek „Stradové z Rosbergu" druží se svým obsahem ke skupině studií o době Rudolfinské. Vlach Jakub de Strada, vynikající starožitník věku XVI., řídil Rudolfovi na Hradčanech sbírky umělecké. Čestný úřad ten svěřen i jeho synovi Oktavianovi. Stradové mají zásluhu, že zálibu ve vědě archeologické a numismatické přenesli z Italie do Čech, odkudž šířila se do Německa. Doklady toho sestavil spisovatel v článku, kde podává četné zprávy docela nové, neznámé i tomu, kdo zná dosti podrobně poměry doby Rudolfinské. — Studie další o „Anglickém alchymistovi Kelleyovi v Čechách" opravuje posavadní namnoze nesprávná data o dobrodružném zlatoději. Získav si plné důvěry Rudolfovy jmenován byl dvorním alchymistou. Skončil sebevraždou, když podvody a klamy jeho, jak tehda pravidelně se přiházelo, byly vyzrazeny. — „K dějinám poštovnictví v Čechách" podává Svátek mosaikový obrázek, sestavený ze zpráv, opět většinou docela nových. — Temné stránce v kulturních dějinách českých věnováno líčení, jak krutě pokutováno bylo padělání mincí, pravidelně trestem smrti. — Mezi nejcennější statě Svátkových Obrazů čítáme studii o „Vzbouření lidu selského v Čechách roku 1680," podstatný to příspěvek k dějinám kulturního rozvoje lidu českého, příspěvek českému čtenářstvu teda tím bližší a poutavější, než články jiné, neméně ovšem vědecky záslužné. Obraz opět temný, čtenářům také již z Osvěty známý, jak lid selský nemoha déle snášeti útrap neslýchané poroby, vzepřel se proti utlačovatelům a jako se častěji dělo, těžce za to pykal, prolévaje krev ve srážkách s vojskem i na popravištích. Svátek netoliko nastiňuje průběh hrozné bouře selské, nýbrž věcně rozbírá její zárodky, jak byly rozdmychovány od příchozích podněcovatelů cizích, tajně mezi lidem působících. — Pěknou četbu poskytuje článek o poustevnících v Čechách, sestavený ze zpráv různorodých, svědčících o značné sečtělosti. Pro líčení kulturního vývoje českého pozoruhodný je začátek, kde spisovatel vykládá o kulturním významu poustevníků mnichů benediktinských, slovanských. —

Náčrtkem dějin výroční slavnosti střeleckých a lučištních sborů, svatodušní střelby o závod ku ptáku dřevěnému, zavěšenému na vysoké tyči, zakončen první svazek Obrazů.

Ve svazku druhém dáváme přední místo studiím opět z doby Rudolfinské. Tak zvaný „zlatý věk Rudolfův“ případně je po stránce kulturně historické charakterisován tajemnou pavědou alchymistickou, jejímž dějinám věnoval Svátek delší stať, kde na základě původních údajů popisuje činnost alchymistů jednak úmyslných klamačů a podvodníků, kteří k nám docházeli z ciziny, hlavně z Německa, vábeni jsouce nadějí zisku od Rudolfa II. i českých pánů, oddaných snahám alchymistickým a štědrých podporovatelů čety dobrodružných, potulných šejdířů, jednak alchymistů českých, upřímně se lopotících neplodnými pokusy alchymistickými, které leckterého přivedly na mizinu jako spisovatele staročeské knihy kuchařské, „českého alchymistu“ Bavora Rodovského z Hustiřan. — „Souboje v Čechách“ vylíčeny jsou od doby nejstarší až po náš věk. Vedle záznamů o jednotlivých případech soubojů pozdějších pro poznání kulturních poměrů má význam svod dokladův o „božích soudech“ středověkých v Čechách. — Objemný článek „Lázně a lazebníci v Čechách za starých dob,“ sestavený z hojných, místy rozmarných, zábavných detailů čísti budou zejmena širší vrstvy čtenářstva jistě se zálibou. — Neutěšený pohled do minulých věků otvírá se ve stati „K dějinám katů a poprav v Čechách,“ jakož i při episodě „Smrt hraběte Schönburga v Praze r. 1604,“ kde líčen příšerný výjev z vřavy prostopášného života šlechtického. — Ve článku „Zednáři (freimauři) v Čechách v XVIII. stol.“ odhaluje spisovatel dosti podrobně mystické obřady a tajné spolčování tovaryšstva zednářského v Čechách. Popisem, jak císaři Rudolfovi II. byl udělen řád zlatého rouna, zakončen druhý svazek.

Z obsahu vysvítá, že Svátek studuje různé zjevy a různé doby české historie kulturní, nevzdávaje se při tom hlavního cíle svého, probádati úplně dobu Rudolfinskou. Píše slohem jasným, prostým, všemu čtenářstvu přístupným. Kaménky roztroušené a zdánlivě nesouvislé umí obratně seřaďovati v malebné obrazy mosaikové. Předmět, kterým se obírá, zná dokonale, ovládaje mistrně příslušnou literaturu i původní, nové doklady. Při výkladu zjevů jednotlivých zachází do historie zemí sousedních i dále, kde hledá souvislosti se zjevy českými nebo pátrá po obdobných poměrech. Mnohé posavadní mylné zprávy a chybné názory opravuje. Knihou Svátkovou učiněn na poli kulturní historie české opět řádný krok; řada záhadných otázek jest probrána a většinou rozluštěna. Těšíce se, že spisovatel v brzku opět souborně vydá další ještě články svoje, opakujeme přání, že by se zavděčil i historikům i širšímu čtenářstvu, kdy by po tolika přípravách se odhodlal na vydání samostatného spisu o kulturních poměrech doby Rudolfinské, jejímž nejlepším znalcem Svátek jest, ačkoli si při tom všímá kulturního rozvoje českého vůbec.

Podobně vede si dr. *Z. Winter*, čtenářstvu Osvěty dávno známý a milý. S vytrvalou pílí bádaje po archivech, usiluje hlavně zobraziti kulturní vývoj českých měst, a to zase zejmena ve věku XV. a XVI. Při tom s pilností neochabující líčí rozmanité stránky kulturní historie

české vůbec, vyznačuje se zvláštním osobitým slohem, s přídechem vlivu, jejž způsobila dlouholetá četba památek staročeských, slohem propleteným úslovími archaistickými. Novelistické práce jeho byly v těchto listech nedávno zase posouzeny; tentokrát jde nám o skladby rázu vědeckého, vedle nichž spisuje Winter zážívným slohem povídky „kulturně historické,“ s jakými také v jiných literaturách se setkáváme a v kterých znamenitě umí těžiti z vědomostí, nastřádaných důkladným studiem starých památek.

Črty tohoto druhu společně s různými články obsahu ryze kulturně historického o rozmanitých zjevech vydal souborně v knihách: *Malé historie ze života staročeského* (1888), *Historické arabesky* (1890), *Ze života starodávného* (1892). V nich slohem jadrným, nezřídka rozmarným předvádí věky minulé, sceluje suché údaje archivální vtipnými, švižnými obraty. Přísloví, že se po slohu ihned pozná spisovatel, při Wintrovi plně se osvědčuje. Sloh jeho je tak svérázný, že snaha nápodobiti ho se všemi zvláštnostmi (nedávno jsme četli práci podobnou) nikterak se nedaří a prozrazuje, kterak nápodobené archaistické zabarvení děje se strojeně, nuceně, nedostihujíc přirozené živosti slohu mistrova.

Každý, kdo ze zkušenosti zná, jak perná to robota pročítati archivní prameny i staré spisy tištěné obsahu pravidelně suchoparného, nevábivého, a z nich vybírati zrnka kulturně historická, tuto vzdá pilnosti, neobyčejně bohaté sečtělosti Wintrově vůbec a sečtělosti po archivech městských zvláště nelíčenou chválu a uznání. Sečtělost ta jeví se vedle hojných článků v samostatné studii *Zač bylo živobytí za starodávna?* a v knize *V měšťanské světnici starodávné*, kulturní studii o patnáctém a šestnáctém století, s obrázky od Hanuše Schwaigera. V knize této je spisovatel čtenáři průvodcem po měšťanské domácnosti staročeské, popisuje kus po kuse. Kde se namane vhodná příležitost, rozhovořuje se o kulturním stavu všeobecném, jaký v Čechách byl za doby, o které píše.

Výtěžky dlouholetého studia svého ukládá do obsáhlého díla *Kulturní obraz českých měst*, jehož první svazek byl vydán roku 1890 a svazek druhý právě se dotiskuje. Dílo to bylo poctěno honorářem z jubilejního fondu královské české společnosti nauk. Již z prvního svazku patrno, jak záslužné to bude dílo, zejmena pokud se týče obrovské snůšky materiálu, čerpaného z pramenů dosavad málo probraných a před Wintrem namnoze nepročtených za účelem historického studia. Otevřte knihu — skoro na každé stránce řada citátů, svědčících, kolik foliantů vytrvale zobracel spisovatel, aby si nahledal hojně látky příslušné.

Kterak veliké množství látky sebrané uspořádal, hned bude oznámeno. Zatím dlužno se dotknouti poznámky v předmluvě, kde spisovatel vysvětluje tomu, kdo by hledal v knize při líčení kulturního rozvoje měst českých postupu, řízeného obvyklou nyní methodou srovnávací, jež by osvětlovala vzájemný poměr, styky i vlivy kulturních poměrů měst českých a cizích, že potřeba nejdříve větší počet archivních studií a drobností v monografiích složiti a zpracovati. Píšeť: „Přirovnati život český k poměrům cizím, ačkoliv jsem se tomu, kde bylo radno, nikterak nevyhýbal, bude dokonale možno teprve v budoucnu.“ Jisto

je, že by práce tohoto rozumu vyžadovala srovnávacího studia dlouholetého, důkladného, a že by nemohla býti provedena dříve, než bude po ruce hojnost nezbytného především materiálu pro srovnávání, sneseného v monografiích, skupeného v knihách s pílí opravdu mravenčí jako dílo Wintrovo. Proti jednotlivostem mohou se ozvati některé námitky; jako při každé knize, tak i tuto snad někdo jinak si bude vykládati leckteré věci, jinak bude pohlížeti na jednotlivé zjevy, — ale proti celku, proti hlavním rysům možno málo namítati. Celek, jak jej Winter před čtoucím rozvinuje, v rysech základních nezmění se tak snadno, potrvá jako bezpečný základ ke všem studiím dalším. Detailním studiem bude možno postupovati jen v šlépějích Wintrových a doplňovati. Nového asi nic nepřibude, neboť Winter svědomitě kořistil ze všech posud známých zřídel. Zdá se mi, že doplňování skladby jeho, doplňování posavadních výzkumů může se díti vedle jiného pokusy o výklad mnohých názvů, jichž se třeba znalec řeči staročeské po prvé v knize Wintrově dočítá a jichž původ a význam zasluhuje podrobného vyšetření, ať již jsou to slova domácí, česká nebo názviska přetvořená z cizí řeči.

První díl Kulturního obrazu českých měst roztřídil spisovatel na čtyři knihy. Kniha první, nadepsaná „O městech a jich obyvatelstvu," uvádí čtenáře do měst královských a do měst poddaných, vykládá o právu měšťanském, seznamuje v zajímavé kapitolce o jmenech měšťanských, přezdívkách a posměšných názvech, líčí poměr mezi šlechtou a měšťany, často poměr plný kyselosti a potyček i bouří, stručně naznačuje stav šlechty, obývající v městě, a právní i společenské postavení měšťanů, kteří nabyli erbu. Plného povšimnutí a úvahy zasluhuje důležitá kapitola osmá s krátkým, ale významným nadpisem „Němec a Čech." Stať „O židech" překvapuje množstvím detailů, jimiž charakterisováni jsou židé v Čechách a vystižen jest poměr jejich v minulých dobách k obyvatelstvu křesťanskému, k českým snahám a živě nakreslen obraz jejich zaměstnání.

V knize druhé rozepsal se spisovatel „O městské obraně a vojsku." Popisuje nejdříve, jak bývala města ohrazena zdí, kterak upravenou, obklopenou příkopy. Po prohlídce zdí vede spisovatel čtenáře k branám městským a zevrubně vysvětluje jejich zařízení a opatření bezpečnostní, jakož i jejich ozdoby a nápisy, jejich posvátnost. Brány hlídány byly od měšťanů. Stráž tato svěřována byla zvláště cechům řemeslnickým. Byla to povinnost obtížná. V kapitole čtvrté „O zbrani na zdech a outoku" snesen je pěkný materiál k dějinám zbraně v Čechách, a podobně tomu v následující stati „Měšťan vojákem" a obzvláště v kapitole šesté „O zbrani vojáků městských." Řada episodek z vojenského života věku XV. a XVI. sestavena v poučné i zábavné kapitole sedmé o městském vojsku v službách zemských a královských, jakož i v následující stati „O vojenských povahách," kde spisovatel nakreslil temnými i světlými barvami život vojenský se všemi výjevy charakteristickými, také s výjevy nepěknými.

Kniha třetí věnována „Zevnějšku města." V první kapitole o „Rázu města a slohu uměleckém" dočítáme se o úpravě domů ze dřeva, z kamene. Rozumí se, že v této stati nahodila se příležitost pověděti o slohu staveb nákladnějších, světských i církevních, a že při tom

spisovatel nemeškal zapsati pozoruhodné příspěvky k dějinám umění v Čechách, příspěvky cenné a většinou po prvé uveřejněné. V druhé kapitole popsán dům městský, jak byl upraven, jak byl okrášlen. Winter všímal si tu bedlivě názvosloví staročeského. Neméně zajímavá je stať o cenách stavitelského díla, plná drobných zpráv o stavebních poměrech staročeských, o řemeslnících, kteří se stavby účastnili. Důkladně popsán jest dále chrám a jeho okolek s překvapujícími podrobnostmi. Z chrámu vede nás spisovatel na radnici. Opět zevrubná zpráva podána o stavbě, o výzdobě, o malbách a nápisech, o věžích a orlojích, o vnitřní úpravě a výzdobě a pod. Z radnice jdeme pozorovat čilý život a všední i slavnostní ruch po úzkých, klikatých ulicích a na náměstí, dívat se i na výjevy smutné, na popravy a lidi trestané na potupu. Následující kapitoly „O vodě a kašnách," „Krámy a dílny, zboží a díla," „Trhy a život v nich" vypisují život v městech staročeských, výjevy vážné i směšné, řadou drobnomaleb, vedle sebe položených, osvětlujících z různých stránek kulturní poměry věku XV. a XVI. Detaily drobnomaleb těch opravdu budí podivení v každém čtenáři.

Kniha čtvrtá a poslední v prvním dílu pod název „Ouřady a obec" shrnuje líčení činnosti rychtáře zeměpanského a konšelů, jejichž slavnostní „sázení," obnova, jejich vážnost a jejich důchody vypsány jsou obšírně v kapitolách následujících. Vykládá také spisovatel o povinnostech purkmistrových a úřadu primasově. Pěkný příspěvek ku poznání vzdělanostních poměrů je stať o městském písaři a kanceláři. Vážíme si důležitých dokladů, které tu sebral spisovatel a které pro studium dějin osvěty v Čechách mají velikou důležitost, podávajíce nové zprávy o stupni vzdělání jednotlivců za dob, kterými se spisovatel obírá. Kapitolou osmou o schůzích a jednání „obce veliké" zakončen první díl spisu Wintrova, jehož obsah šíře jsme vyložili schválně, aby vysvitlo, jak obrovský materiál tu snesen v pestrých skupinách, materiál skoro veskrze ponejprv uveřejněný a přístupný poutavým obsahem nejširším vrstvám českého čtenářstva i podávající historikům plno nové látky k studiu dalšímu. Odkládajíce knihu, jíž se po zásluze tolik pozornosti a chvály dostalo, těšíme se na díl druhý.

(Dokončení.) Dr. *Č. Zíbrt.*

Výpravná prosa.

Práce malé, stručné a krátké, buď prosté náladové obrázky, buď tendenčně upravené a přibarvené povídky, v nichž se zrcadlí a obrážejí předměty denních sporův a zápasů, vznikajíce mimo jiné zajisté pro oblibu, jíž se těší u rychle čtoucího obecenstva, pěstují se hojně též v beletristické tvorbě české. Na malé výjimky, o nichž byla již a bude ještě řeč, vyplnily ostatní loňskou beletrii českou, o níž jest nám mluviti. Pokud i v nich se jeví stopy určitého studia, pozorování, obraznosti, citu, uměleckého účelu a rázovité osobitosti, nejsou v literární tvorbě bezvýznamny, ač by výhradné jich pěstění a ustupování vážnějších prací širších základů nebylo literatuře s prospěchem. S jakousi nechutí pro tuto potřebu četby širokého obecenstva sáhl k prostředku tomu

také Ferd. Schulz, podobné stručné obrázky shrnuv pod název *Míškové fotografie a figurky*, vydané v Ottově Laciné knihovně národní (serie XIV. seš. 7.—13.). Podle nich ovšem význam Schulzův v literatuře určovati nebudeme. Vážná jeho činnost literární zaujímá ostatně již určitě vyhraněné a záslužné místo. Nelze sice říci, že by tyto obrázky naprosto nesouvisely s dosavadní literární činností Schulzovou, ale ony ne po stránce umělecké, která převládala v Schulzově umělecké tvorbě pod praporem idealismu, nýbrž svojí tendencí jsou významny. I z nich vysvítá stanovisko Schulzovo ať přímo, ať nepřímo. a určitost stanoviska ctí i ten, kdo v jednotlivostech více souhlasiti nemůže. Fotografie Schulzovy opatřené předmluvou, která vyznívá elegickou satirou na ubývání a mizení idealismu, všímají si až na jediný obrázek Kůň, jehož předmětem jest útulná příchylnost vyvinuvší se mezi vojínem a jeho koněm, jistých, dle názoru spisovatelova stinných stránek naší společnosti a předvádějí některé její méně dokonalé typy. Týkají se otázek dílem společenských, dílem vlasteneckých. Oněch dotýká se Nevěsta dle mody, Lampa a Maškara; první ukazuje, kam vede nemírné a nepoctivé bažení po nádheře a zevním lesku, druhá vytýká neurovnanost společenských poměrův i v jiných společenských vrstvách než pouze dělnických, předvádějíc horší ještě nesnáze a strázně vzdělaného proletariátu proti proletariátu nevzdělanému, třetí konečně na jevo dává, že u lidu venkovského manželské věrolomství vždy ještě za trestuhodný hřích se pokládá. V povídce Paní lékárnice spisovatel právem brojí proti zanedbávání tělesného vychování. Vlasteneckými otázkami obírají se povídky Vlastenec z roku tohoto a Vystěhovalec. Mimo boj proti vystěhovalecké horečce posledního tohoto obrázku ostří jest obráceno proti úvěrním a národohospodářským poměrům našim, jichž obětí se stává hlavně rolník. Narážky se tu činí i proti těm, kdož „obětování k vůli volbám a slavnostem“ nazývají vlasteneckým blouzněním a komediantstvím, planými, směšnými hračkami pro městské hejsky a křiklouny. Celek končí odmítnutím Sadovského, jenž na vzdychnutí Borovského: „Už jsem se nenadál, že najdu v Čechách tak dobrého člověka,“ takto odpověděl: „Bylo a jest tu ještě lepších lidí napořád více, než se domníváte.“ I v povídce Vlastenec z roku tohoto spisovatel ukazuje na špatné následky toho, když se mluví o terrorismu novin, nebo kaceřuje výrok novin „vlastenecká, svatá povinnost.“ Věříme Schulzovi, že se takých výroků podobný pan měšťan Voříšek může chytati, ale sám Schulz praví, že Voříšek nedělal si z hlasu novin nic ani tehdy, když skutečně hlas novinářův byl evangeliem. Svaté vlastenecké povinnosti zůstanou vždy posvátnými, ale jak nebezpečno jest pouhými slovy a pouhým zdáním právě tuto zahrávati, o tom uvedena byla mnou ve článku „O škodlivosti umění“ (Hlídka literární 1890) pozoruhodná slova rozmanitých esthetiků, na př. konkretního idealisty Ed. v. Hartmanna, relativisty Dumonta a jiných, která u nás zasluhují povšimnutí a úvahy. Ale tato povídka, jakož i v předešlé povídce uvedená figurka dr. Ssavce i jinak jsou zajímavy. Dr. Ssavec zajisté svojí osobou potvrzuje výrok z románu Zolova: „Non, non, pas d'avocats! tous sont des canailles, ils profitent de leur science pour s'engraisser avec le peuple.“ Jsou takoví vlastenečtí advokáti? Jest ten český život

v mnohých předních českých rodinách Pražských takový jako v povídce Vlastenec z roku tohoto u p. Kašpara Voříška, jenž členem jsa měšťanské besedy Pražské a zasedaje v obecním zastupitelstvu hlavního města našeho království dceři káže doma mluviti německy, českou literaturu a české spisovatelstvo podceňuje a tupí, jen Bohemii čítá, na schulverein platí, má potěšení ze syna, který se odnárodňuje a dceru provdává za muže, kterému centrální ředitel při křtinách připíjí na zdar a zdraví nového německého dítěte? Máli literatura blahodárně přispívati k sociálnímu rozvoji národních poměrů našich, jest jí nevyhnutelně si všímati všech zjevů v českém životě a ve skutečné pravdivosti je předváděti, rozbírati, vysvětlovati. Z vlastní rodné domácí půdy vznikati musí pravá původní svérázná literatura česká a v kruh svůj zajímajíc národní život v souhrnném rozsahu a v celkovém rozvoji všech společenských skupin a vrstev, všech názorů, snah, nových ideí a popudů jest skutečným zrcadlem našeho života. Mnohé z cizích literatur v této příčině musejí nám býti vzorem, ale pouze a prostě napodobena nemůže býti ani jedna, poněvadž vlastní náš český život při veškerém svém pronikání současnými světovými ideami pokrokovými se utvářuje svým spůsobem, a v tomto smyslu musí býti hlavním a předním pramenem skutečného studia.

Zdařilé obrázky jedné skupiny společenské podal Karel V. Rais ve knize nazvané *Výminkáři*, povídky a kresby z podhoří (v Praze, u F. Šimáčka). Na otázku výminkářskou upozornil také již Vítězslav Hálek, srovnav poměr mezi hospodářem a výminkářem s poměrem mezi otrokářem a otrokem, tak že není mezi společenskými otázkami snad jediné, která by tak podstatně mohla vznésti obžalobu na člověka. Jako Hálek podává pouze obraz neutěšených poměrů výminkářských a neřeší budoucího upravení této otázky (srv. O povídkách Hálkových v Hlídce literární 1892 čís. 4. str. 136—137), tak i Rais — jenž snad právě Hálkem, jehož knihy a spisy dle první povídky Matka a děti, uveřejněné také v časopise tomto (Osvěta 1888), krejčímu Strnádkovi půjčoval, na trudné a neutěšené poměry výminkářův bystřeji byl upozorněn — podává bez úvah a reflexí pouhé obrazy života výminkářův a poměru jejich k hospodářům. Ten z duše a srdce jdoucí ráz mluvy Hálkovy vycítujeme i z řeči Raisovy, z níž vytryskuje něžná láska k českému pohorskému lidu, ale Hálkova spůsobu provedení Rais nepřijal. Jediná povídka Hálkova o výminkářích jednající zabarvena jest nádechem romantickým, z Lojky v jeho šílenství a putování od dědiny k dědině utvořen jakýsi venkovský, selský Lear. Rais se spokojuje dojmem prostším, podává pravdivý obraz, nezveličuje ni špatného nakládání hospodářův ni utrpení výminkářův, lidskými city vysvětluje vzájemný poměr hospodářův i výminkářův, ale zároveň i dětí mezi sebou. V Matce a dětech jest to závist ostatních dětí k hospodáři, poněvadž se mají za ošizeny, domnívajíce se, že nejstaršímu bylo více dáno než jim, v povídce Po letech doma jest to závist hospodáře oproti synu, jenž byl dán na studia; a závist tato neutuchla, ani když nemocný bratr přijel k starým výminkářům domů zemřít, nepustili ho ani do zahrady, v níž by na slunci byl rád okříval. Na podobných poměrech sosnována i povídka Do Prahy na pouť, v níž staré výmin-

kářce vlastní děti nechtějí ani peněz půjčit, aby se podívala do Prahy za jiným dítětem, ač pracuje na polích hospodářových lopotně, by ten výminek nebrala jen tak zadarmo. Mimo zmíněné tři obrázky sbírka tato ještě obsahuje kratičkou povídku V boudě a delší Konec života, v níž vystupuje jiná vlastnost dětí, totiž dychtivost jejich zděditi majetek starých výminkářů, k vůli čemuž aspoň na oko o staré se derou a tahají. Raisovy povídky svědčí o bedlivém pozorování a dobré znalosti poměrů, jež líčí. Ukázal, jak v těchto kruzích veškery city atavistické s elementární silou ještě rodí se i bují, závist, láska a nenávist, vzal různé poměry a charakterisoval jemně povahy starých výminkářů na rozdíl od jemnějších, citlivějších babiček, a hledě konečně vystihnouti i místní barvitost všímáním si k věci náležejících podrobností, podal vždy úplně jednolité a všemi částmi harmonické obrázky. Ač jsou to vesměs práce objemu menšího, objevují přece spisovatele, jenž dovede podati kus opravdového života našeho lidu, tak že bychom dychtivě od Raisa větší práci z oboru toho očekávali.

Vědomě a bojovně novým proudem se nese Gustav **Jaroš** ve svých studiích a karikaturách nazvaných *Publikáni a hříšníci* (v Praze, u F. Šimáčka). Řekli jsme bojovně, majíce na zřeteli některé narážky spisovatelovy na starší literaturu, na knihy ideálního čtenáře v patnácti letech — „čtenáře, k němuž nejhrubší klam a podvod spisovatelů ještě mluví řečí poctivou a dojímavou," na knihy, na jejichž žlutých listech bylo znáti vůni „ztracených illusí a nesmyslných snů, které dnes byly rozhozeny do daleka a široka" (Hoře pana Severina Laštovky), jakož i na umazané povídky ze školní knihovny „o příkladné lásce synovské, plné nemožných ctností a nemožného života" (Procházka po stropě). Jaroš jest rázovitá individualita; jeho studie, jež se dříve objevily veskrze v různých sloupcích denních listů, nejvíce s podpisem Adam **Kříž**, zanášejí čtenáře do vrstev lidstva ať hlavou ať rukama pracujícího, jehož osudy, strázně a boje spisovatel dobře zná. Jeho stručné, rázovité kresby jsou pravé náladové obrázky: vznikše z určité nálady zcela případně ji vzbuzují ve čtenáři svým ostře naznačujícím způsobem. Jsou to sice také chmurné i zasmušilé obrázky lidské bídy a nouze, ale jak dobře spisovatel pověděl v úvodu, nelíčil svoje „Hříšníky" jako pouhý „černý dav," hladovou, mrzkou luzu bez košile a cti, s nemytýma rukama, s prsty zlodějskými, s lihovým puchem od úst, nebo rozvažující v zoufání s oprátkou v ruce, v přítmí blázinců, v hampejsech, v umrlčích komorách, nýbrž vymaloval je s kusem světla, se světlejším koutkem lidské duše a ukázal nám i jejich čest, soucit, energii, poctivé předsevzetí, naděje, sebeobětování, náruživou přítulnost k domácnosti a rodině, stud, lásku atd. Již touto tendencí dodal povídkám svým zcela osobitého rázu, který se zvyšuje úplně osobitou formou, do níž vlil ty svoje látky, volající vesměs prostým svým faktem o soucit a humanitu. Že všichni členové vrstev společenských, jež se nám představují v kresbách Jarošových, nejsou obdařeni podobným světlem, nesmí býti vytýkáno; ba že důrazně vytknul tyto světlé stránky, svědčí o spisovatelově samostatnosti, jež se nám velmi příjemně zamlouvá. I netřeba obavy, že by Jaroš upadl v šablonovitost; o jeho umělecké rozvaze svědčí slib, že má v úmyslu — a to v krátké

době — před obecenstvem učiniti vážnější kroky. Jsme skutečně na ně dychtivi u spisovatele, jenž v kratičkých těch obrázcích, jichž obsahu podání by ho necharakterisovalo, poněvadž síla jeho spočívá v celém způsobu jeho vypravování, objevil značné množství slibných vlastností.

Důrazným uznáváním světlých stránek v povaze chudiny a pracující třídy se Jarošovi rovná i Josef Merhaut ve své sbírce *Povídky* (v Kubešově Bibliothéce moravské). Líče v obrázku Bedra krásu večerů, které „v našem vápenném kraji jsou tak podivně krásny s tím přídavkem kouře, rozlézajícího se v měsíčné záři mezi větvemi stromův a vrb u řeky jako nezbytná vtírající se stafáž prósy uprostřed poesie a vůně jara, jako výkřiky skutečného života volající uprostřed té snivé jarní scenerie, jak těžce si u nás chudý lid dobývá chleba i za takových vlahých nocí," vysvětluje, že ten, „koho u nás takové večery učinily básníkem, nemůže býti, jak snad by se vám líbilo, romantickým snílkem pro slečinky a zamilované párky, ale že vedle měsíčních paprsků napadal do jeho duše i tento štiplavý dým, a že se dívá přímo do života závojem toho těžkého kouře, který řeže v očích a hořkne na ústech." Neposkytl však jedině život tohoto pracujícího lidu motivy k dvanácti povídkám Merhautovým; i různé třídy většího města, a sice Brna, třídy dělnické, posluhovačské, úřednické, továrnické a jiné zachyceny jsou kusem života neúprosného v těchto kresbách, v nichž neschází ani rolnický život malého a mladého města. Vystupujeli Merhaut v povídkách těchto jako pozorovatel a sdělovatel života předmětného, mimo něj odehrávaného, v přidaných pěti Intimních povídkách obírá se více vniterným životem, učiniv i sebe středem vypravování, vyjímaje povídku poslední. Ale i první povídky prohřáty jsou žárem subjektivného cítění Merhautova, a ten stálý odraz předmětu povídek, v mysli spisovatelově zřetelně na jevo pronášený, dodává pracím těmto onoho lyrického nádechu, který ty krátké obrázky prostého a jednoduchého, ne hlubokého, ale vždy charakteristického života činí sympatickými, ukazuje na citovou hlubinu, z níž se vynořily, — soucit s trpícím lidstvem, který však mnohdy již octl se na samém kraji, s něhož lze se sřítiti do strže sentimentálnosti. Jinak jest Merhaut bystrým pozorovatelem podrobností, a vedle této schopnosti pozorovací nadán jest i obrazností, v níž citový živel převládá. Proto jeho povídky baví a rozechvívají. Zůstávají celkem na povrchu, líčíce i duševní život málo složitý. Jak by se spisovateli dařily hluboké a bouřlivé rozpory duševní, o tom nelze pověděti nic určitého, ani při nejdelší povídce Vrah, která jen svojí lokální barvitostí překonává tu spokojenost s pouhým vnějším dějem při neromantickém Merhautově směru poněkud nevysvětlitelnou. Učiniv Brno jevištěm svých povídek, Merhaut mohl by dáti podnět ke skutečnému románu Brněnskému, v němž by svéráznost české literatury motivy dosud tak málo zastoupenými mohla se objeviti: styk, boj, křížení a proplétání se živlu českého a německého ve velkém rozměru. Udeření na tuto strunu ve Vrahu a sem tam i v jiných povídkách může tuším pokládáno býti za šťastné, slibné a plodné.

Do zcela jiného ovzduší uvádí nás *Různé panstvo*, studie a povídky od Bohdana Kaminského (v Ottově Laciné knihovně národní).

První čtyři obrázky představují nám několik ztracených existencí, jimž smrt byla vysvobozením ze života, do něhož nepřináležely ani svým stavem ani svým vzděláním a do něhož zanesla je vášnivá náruživost různého druhu, která vyšinuvši život jejich z pravidelných kolejí a nedosáhnuvši cíle zničila veškeru ostatní energii vůle i úctu před sebou samým a otupivši lepší a světlé stránky duše jejich vrhla je v propast, z níž se více vzpamatovati nemohly. Osud jejich vzbuzuje útrpnost; tu vzbuditi chtěl asi spisovatel, zachytiv hlavní charakteristické rysy těchto nešťastníků, jimž stalo se záhubou to, co jiné vede k slávě, štěstí, moci. V tom jedině možno hledati oprávněnost podobných obrázků, které jinak zůstávají správně pouhými studiemi. Ostatní čtyři obrázky mají více ráz umělecky propracovaných povídek, což hlavně platí o poslední povídce Lokaj, která zvláštními životními poměry a celou citovou náladou má půvab svěží novosti. Nicméně ze všech těchto obrázků mluví k nám určitá osobitost spisovatelova, která hledajíc sobě vlastního působiště, jindy promluví k nám věcmi závažnějšími. V těchto totiž pracích vyplynulých ze soucitu a k útrpnosti vybízejících problеskne tu i tam z tklivého rozrušení vtip, ironie, sarkasmus. Kaminský má tedy v duševní své organisaci ony živly, z nichž se skládá ta obměna krásna, kterou mnozí za nejvyšší esthetický stupeň pokládají: humoristické. Komické se všemi svými odstíny nejvíce se vztahujíc k rozumu a jeho požadavek uspokojujíc, jest v popředí zálibou intellektuelní; prohřáto jsouc však rozmanitými citovými záchvěvy srdce pozbývá své chladnosti a přestupuje v rozsáhlou říši humoristického, v naší literatuře ne sice neznámého, ale málo jen pěstovaného. V Kaminského Různém panstvu převládá valně živel srdce a mysli. Že však ony odstíny komického nejsou nahodilé přívěsky a že tedy komická schopnost jest znakem individuality Kaminského, dotvrzeno nejnověji jeho patnácti pracemi, jimiž pod názvem *Črty humoristické i satirické* zahájila svoji pouť roku letošního nově založená Naše knihovna z nákladu Bursíkova a Kohoutova. Z prací těch některé jsou prostě komické; komické situace a komické charaktery s vtipem a ironií zajímají nás v krátkých črtách jako Souboj na hrací stroje, Lev na provázku, Pan revident Sommer, O půlnoci. Jinak přidružuje se k nim satira na poměry společenské (Privátníci), vlastenecké (V dobročinném bazaru, Karavana Čechů), literární a umělecké (Král pianistův, Můj hrozný známý, Ze zápisků kočujícího herce), žurnalistické (Interview). Přes určitě vyslovený název — neboť komické a humoristické se naprosto již a obyčejně zaměňuje a stotožňuje — jen málokteré z těchto prací přibližují se k onomu druhu modifikací krásna, jež tedy v užším a vědeckém smyslu humoristickým se zove. Nejdouce do hloubky ani v komické své oblasti, nečiní zajisté nároků na významné práce literární. Těm kterým čtenářům poskytnuvše lehkou zábavu s Různým panstvem vzbuzují zajímavé očekávání, jakým směrem a k jaké výši rázovitá osobnost Kaminského se bude vyvíjeti.

Od řady spisovatelů, na jichž dílech spočívá pečeť určitě vyhraněné osobnosti, můžeme Kaminským přejíti ku plodům pouze zábavné literatury, která jest vítanou těm, kdož v umění hledajíce útěchu a zotavení od trpkostí a sklamání životních, chtějí na ně zapomenouti v la-

hodných těch smyšlenkách, které jen proto mají zdání skutečna, aby byly tím pravděpodobnější a působivější. Poutavost vnějšího děje jest jediným účelem zábavné této četby. Takovýmto poutavým dějem a smírným zakončením vnějších rozporů pobaví zajisté román *Rodina Kavanova*, jejž napsal Václav Beneš Šumavský (Matice lidu ročník XXV. číslo 5.). Děj dovedně sosnovaný a vypravovaný vyniká novotou, neb aspoň neobyčejností látkovou. Právní pře dvou manželek, jedné rozvedené, druhé — poněvadž sedmihradským sňatkem získané — u nás nezákonité, na základě nenalezené závěti manželovy skončí sice ve prospěch první, ale když nalezením závěti se objeví, že manžel Kavan přesvědčiv se, že první manželka ho nezneuctila, a ukojen dlouhým jejím pokáním, i na ni ve své závěti vzpomněv jí odpustil a smíření s druhou rodinou na srdce kladl, učiní obě ženy po vůli svého manžela, a mír zavládl v jejich srdcích. Hlavní tento děj propleten milostným poměrem Ludmily a Vladimíra. Rozmanitost povah jednajících osob — podvodný Soukup a lehkomyslný, hýřivý jeho syn Alfred, šlechetný Vladimír, obětavý Bohdan, mstivou náruživostí zmítaná Lóra — rovněž přispívá, aby zpříjemnila se četba románu, jehož dějištěm jest Praha a zámožné její obchodnické kruhy.

G. N. Mayerhofferovy povídky: *Z pevnosti*, vzpomínky starého majora (nákladem Jos. R. Vilímka v Praze), illustrované Věnceslavem Černým, zasahují do života vojenského v době pokoje a míru na pevnosti Josefově a v sousední Jaroměři, obsahujíce různé historky milostné, rozmanitá dobrodružství, obrázky rodinné zabarvené mnohdy sklem romantickým i sentimentálním. Činí zajisté jen nárok na připravení lehké zábavy vzbuzením jiných citů, než bujného veselí, a snad se nalezne čtenářstvo, u něhož se to podaří.

S vojenským životem ve skutečné obtížné válečné výpravě, a to v krajinách méně známých i svým nepřístupným místem i životem spřízněného národa seznámí se čtenářstvo v díle *Z bratrských vlastí*, povídkách od Jos. D. Konráda (v Ottově Laciné knihovně národní), z nichž povídka Za vítězstvím nejvíce vyniká zpracováním uměleckým. Jinak ovšem při látce podobné nalezne čtenář vždy jednotlivé rysy a věci, které ho budou zajímati.

Zámecké novelky, jež napsal V. Řezníček (nákl. Vilímkovým), vypravují různé události ze života jednotlivých členů hraběcí rodiny Paarské, jakožto majitelů panství Budišova s Tasovem na Moravě.

Do Přítele domoviny (roč. VII. čís. 5.) napsal J. E. Šlechta pod titulem *V různém vzduchu* dvě povídky: Mater dolorosa a Drama zátiší. První podává důkaz, že líčením sebe větší bídy a sebe hlučnějším dovoláváním se humanity nemůže vzniknouti dílo umělecké ani realistické, jaké asi J. E. Šlechta napsati chtěl; i při vypravující dovednosti, již dnes působením škol a knih v hojné míře nalézati musíme, nestačí pouhé pozorování a nápodobení, když nemluvě ani o psychologické znalosti, sama komposice tak nelogicky může býti pojata, aby vlastně úplně svědčila proti idei, která z celého díla měla vysvítati a která se i výslovně připojuje. Šlechtovi se vůbec jedná jen o hojné a překvapující děje; kde tudíž, jako v druhé povídce, kráčí již upravenějšími cestičkami, daří se mu lépe.

Logičtěji a i psychologicky hlouběji myšlena jest *Otcova krev*, již do Přítele domoviny (roč. VII. č. 4.) napsal Václav Špaček. Povídka jeho čerpaná ze života venkovského dobře se čte, ač ani líčením povah, ani líčením venkovského života nepodává nejen nic nového, ale ani osobitě rázovitého. Že vůbec Přítel domoviny se někdy spokojuje i pracemi dosti začátečnickými, o tom svědčí v témže čísle uveřejněná K. J. Pleskáčova historická povídka *Na hradě červenohorském*, která svým provedením zanáší nás v doby J. Marka a jiných jeho současníků — krok to příliš do zadu i v našich poměrech.

Kolda Malínský mi dovolí, abych — ačkoli ho kladu do jiné řady spisovatelův — této zmínky o historické povídce užil jakožto příležitosti a promluvil o některých jeho pracích, jichž značnější počet vloni vydal. Kolda Malínský patří mezi pilné vzdělavatele povídky historické a jako Jirásek vedle děje všímá si rozmanitých podrobností, aby dodal pracím svým časové i místní barvitosti. Nepohrdaje živly romantickými vybírá si rád děje a scény komické a rád je spůsobem vtipným a komickým vypravuje. Scény takové se mu také co nejlépe daří, ač obsah povídek jeho, jichž jevištěm jsou různá místa i časy, bývá jindy dosti vážný. Takovými jsou hned povídky, pro jichž látku si zašel do svého rodiště Malína, *Zemani*, věnovaná památce rodičů Františka a Marie Lacinových, a *Tvrdá hlava* (Přítel domoviny, roč. VI. č. 6.). Kutná Hora za doby své havířské slávy poskytla mu látku k povídce *Joska* (Přítel domoviny roč. VI. č. 6.). Ostatní povídky odehrávají se v Slaném. Dvě z nich pod společným názvem *Světlo a stín* uveřejněné (ve Sborníku illustrovaných románů serie IV. seš. 1.—6.) spadají do dob zlatého věku a veselou náladou překypujíce představují nám buď jako Paní Žofie domácí život městský, buď jako povídka U vládyků a ve mlýně zasahují do kruhů z názvu samého patrných. Podobným vtipným a humoristickým spůsobem napsána jest povídková trilogie *Starý dluh* (v Salonní bibliothéce č. 74.), která ve třech povídkách věnovaných památce křisitele našeho Františka Dominika Kynského: Pater Amos, Premiant, Štědrý večer pátera Adama a Nativitate Domini rodinu Kynských, z níž pochází právě dotčený český spisovatel (k němu bezprostředně jen poslední povídka se vztahuje), přivádí do roje maloměstských událostí, v nichž nejhlavnější osou a středem jest Slanský piaristský klášter a bývalé jeho gymnasium. Jisté rysy života klášterního jsou tu zrovna tak roztomile líčeny, jako život maloměšťanů, tehdy ještě více šosácký, a život panských úředníků. V městě, kde jest zámek a klášter, tito tři nejdůležitější činitelé zejmena v Premiantu sblíženi jsou spůsobem komickým, ale i zároveň velmi dobře charakterisujícím. Spisovatel zná život maloměstský z vlastní zkušenosti a zajisté mnohý rys z přítomnosti vypozorovaný pošinul do další minulosti zcela odůvodněně, poněvadž přirozeně i v nynějším stavu společnosti jest mnoho přežitků z dob dávno minulých. Posledně dvě vzpomenuté sbírky povídek Koldy Malínského těší se právem zasloužené oblibě.

L. Čech.

R. 1892. Čís. 8.

OSVĚTA

Spravedlnost lidská.

Povídka z Pošumaví

od

Karla Klostermanna.

I.

Na počátku, ba ještě v polovici let šedesátých přistřihoval se teprve pěkný háv, který dnešního dne mé milé královské Sušici tak dobře sluší. Rámec, jejž dala městu příroda, byl ovšem týž; táž čistá Votava šumně tekla zeleným, vždy se usmívajícím údolím; týž velebný Svatobor trůnil černě na západu; týž Andělíček Strážce, divný kostelíček v rokokovém slohu, leskl se na vysokém kopci, jehož příkré, černým borem i zeleným listnatým stromovím porostlé stráně jako by přímo z řeky vystupovaly; nivy plné rozkoše nad městem i pod ním; křivolaké staré vody i odbočující od hlavního toku větší a menší strouhy a ramena; mezi nimi zelené ostrovy, tu a tam stromy a hustým křovím kryté; podle řeky samé drobné kopečky, písčité, neúrodné, charakteristické pro ten celý Pootavský kraj; řekl bys, že to celé údolí nacházelo se v pravěkých dobách ve vlnitém pohybu, až kynula ruka Hospodinova a vlny rázem stuhly, kdy bys nevěděl, že kopce ty nanesla během věku lidská ruka, rýžující zlatonosný písek matičky řeky. Rámec přírody byl tedy týž, ale za to město! Část domů byla sice dosti nová po velkém ohni v letech třicátých, většina však, zvláště na předměstích vypadala dosti schátrale; ulice nerovné, plné prohlubní a bláta, tu domek drze v popředí se deroucí, onde jiný plaše ustupující, snad ze studu a bázně, aby se lidé nesmáli jeho kostrbaté střeše, nerovným, všelijak vypouklým zdem a šilhavě do světa patřícím oknům; i na samém náměstí čeřily se špinavé, zeleným žabincem pokryté louže, v nichž vedly rej svůj kachny a husy; o dlažbě leda tu a tam podél domů jakési, pro kuří oka velmi nepříjemné stopy.

Jak se vše změnilo od těch dob! Nyní vypadá ta moje Sušice, jako by ji byl ze škatulky vyňal, a co tu starého zbylo, má jakýsi ctihodný, vznešený ráz, jako stará krajka věkem sežloutlá na hedvábné toaletě krásné paní.

Tehda bylo brzo po oněch blažených dobách, když úřady státní spravovaly jmění obcí, bráníce výdatně všelikému dělání dluhů; byly to zlaté časy, které i nyní mnohým tanou na mysli. Co je do samosprávy? Ta staví školy, rozšiřuje města, dláždí ulice, zřizuje nemocnice; vzdělanost roste, úmrtnost klesá — ale co je do toho, když jsou z toho dluhy? Raději nevědomost a endemické zimnice a tyfy, jen žádné dluhy!

Tohoto názoru byl mimo jiné pány a nepány také Sušický velkoměšťan a svého cechu koželuh pan Martin Cibulák. Přes padesát zim přehnalo se přes jeho skráně, a ty zanechaly sice trochu sněhu na temeně hlavy jeho, aby však ochladily prudkou letoru jeho, k tomu nebyly dosti studené; možná, že jim v tomto chladivém účinku bránila stejná řada znojných let. Panu Cibulákovi dařívalo se za dřívějších dob dobře; celé hořejší Pošumaví a Podlesí dávalo si u něho vydělávat kůže, a veliké kopce třísla kolem jeho příbytku dávaly stálé a výmluvné svědectví o dlouholeté výdatné jeho práci. Za posledních let však řemeslo se už tak nevyplácelo jako dříve; to pocitoval i neveliký dům, v němž pan mistr bydlil a kde měl svůj závod; trhlina vedle trhliny, sem tam nějaká záplata, nižádná trvalá oprava; šindelová střecha vykazovala potutelné díry; omítka opadávala; veliká dřevěná vrata nedala se zavřít. Pan mistr nečinil sice žádných kroků, aby nedostatkům těmto odpomohl, za to však pilně přemítal o příčinách svého klesání; dospěl v té příčině k zajímavým koncům. Klesáním blahobytu jeho bylo vinno všecko: zeměpanské úřady, protože nedohlížely; obecní zastupitelstvo, protože se nestará o domácí živnostníky, ba podplatné jsouc cizákům nadržuje; ševci jsou vesměs synové ďábla — někteří z nich tak hluboko klesli, že odebírají cizí kůže; vinen dále je Napoleon, Viktor Emanuel, Bismarck a turecký sultán, kteří vesměs kují děsné pikle, aby rozrušili klid Evropy, obchod světový a průmysl kožní. Kromě naznačených a mnohých jiných faktorů především a hlavně však zaviňovali jeho úpadek židé, všickni židé na světě vůbec a každý z nich zvláště; že zase z těchto byli největší vinníci ti, kdož vedli obchod v kožích, netřeba dokládati: ti byli ze všeho zla zlem nejhorším. Ti se puntovali se všemi nepřáteli státu: ti šidili císaře pána, zemi, obec, chudinu, především pak jeho.

Martin Cibulák byl povahou svou člověk sdílný, který, cožkoli věděl dobrého a zlého, u sebe podržeti nedovedl. Příroda mu dala silný hlas, který zněl jako zvučící kov. Obcházelť téměř každého večera z hospody do hospody, aby kázal o blížící se zhoubě; pivo se ovšem při tom pilo také, neboť ani on ani posluchačstvo jeho nemilovali suchých dnů; a tou měrou, jakou pivo zalívalo žár v útrobách jeho, mohutněl jeho hlas, až se podobal zvuku varhan, při nichž vytaženy byly všecky registry.

Úspěch jeho kázání byl rozličný. Byly místnosti, kde se mu smáli, provádějíce s ním všelikou kratochvíli; byly jiné, kde hosté ne-

mile nesli jeho křik; za to však bylo lidí dost, jež mistr Martin unášel výmluvností svou a jimž nemálo imponoval, ba i takových, kteří se ho báli. Těchto posledních kategorií posluchačů on sobě nejvíce vážil a společnost jejich nejraději vyhledával.

V hořejším předměstí „u lípy" býval nejčastěji. Tam křičel, až okna řinčela, a nebylo, kdo by se mu byl nedivil.

„Nač máme purkmistra?" hlásával. „Aby dělal dluhy! Tu to je to! A nač? Na dláždění! Jako by dláždění musilo být! Chodili jsme dlouho dost po Sušici bez dláždění. Nevídáno, kdy by si pan purkmistr poplískal boty blátem! Pánbůh bláto stvořil, aby bylo. Kdy by bláto bylo něco nekloudného, nebyl by ho Pánbůh stvořil. Říkají: Vlhko a bláto rozmočí obuv! Což pak není dost volů a telat na světě, aby se připravily nové kůže? A z těch našich koží je kůže ovšem dobrá, ta se nerozmočí, jako z těch cizích teletin a hovězin, které se podobají koninám, jako se čert podobá ďáblovi. Tohle dělá purkmistr: podmažou ho židé, kteří ten cizí neřád dovážejí a prodávají — a kluci ševcovští ho od nich kupují, aby pomáhali napalovat poctivé lidi. Hrom aby do nich, do té celé sloty podvodné! . . . Člověk přednese svoje mínění na patřičném místě a ve vší zdvořilosti, řka, že tohle je neplecha, která by se neměla trpět. Dobře. Pan purkmistr vycení zuby a řekne: ‚Martine, jděte domů! Tohle je duch času, který nechce, aby ulice zůstávaly bez dláždění. Také nelze už zapověděti, aby kdo dovážel odjinud kůže a je tu prodával. Je teď svoboda!‘ Zda by člověka čert nevzal s tou svobodou? Tážu se vás, co je to svoboda? Vy nevíte? Tedy vám to povím. Svoboda je, když člověk smí šidit bližního, jak chce a jak umí, a ten bližní si to musí dát líbit! Rozumíte tomu teď? Ještě ne? Povím vám příklad. Svoboda je, když vy jdete k židovi a žádáte, aby vám prodal med; žid vám dá míchanici syrupu a lektvaru ze sladkého dřeva. Vy si tím potom smíte namazat jidášky o velký pátek, proto že je svoboda! Kdy byste šli k panu purkmistrovi si stěžovat na tohle šizení, odpověděl by vám: ‚Drahý příteli, je mi vás líto! Ale proč to kupujete, aniž jste se dříve přesvědčil? Máte přec oči — a potom je osvěta!‘ — A teď, když jste porozuměli, co je svoboda, povím vám, co je osvěta. Osvěta je, když člověk ví všecko, co je, co bylo a bude na božím světě. Osvětu máte, když víte, kolik má žába zubů a jak vypadá vnitřek měsíce. A protože žádný člověk na světě tohleto a vůbec všecko vědět nemůže, vychází z toho, že slovo osvěta je plané slovo a šmejd vymyšlený na ten účel, aby lid byl mámen. Věděli jsme my dříve, co je to svoboda a osvěta? Nevěděli jsme to, a žili jsme a dobře se nám vedlo! Byly tu úřady, a ty věděly, co jde lidu k duhu a co mu neslouží. Pan okresní Mařák řekl: Tohle nejde, protože to nejde, a bylo dobře, a běda tomu, kdo by byl řekl, že to jde! Páni myslili za nás, a my jsme za ně pracovali; to byl pořádek světa, a jinak to nemá být; kdo říká, že to není pravda, je zeměplaz a žere prach jako had, který svedl Evu v ráji . . ."

Takhle znělo jedno kázání; nedivme se, že mělo hluboký účinek. Jiné sahalo ještě více do živého. Mistr Martin, aby ho přednesl s patřičným důrazem a přízvukem, musel míti v sobě aspoň deset cimentů

tehdejší doby. Ale potom to šlo, a Demosthenes potíral méně krále Filipa, Cicero zatracoval méně Katilinu, nežli on ničil protivníky své.

„V Dlouhé Vsi a v Kolinci, také ve Mlázovech se rodí židé jako králíci a potom nám sem přicházejí do Sušice, aby nás tu vydrancovali jako svého času Švejda. Bohatnou a my chudnem. Na to se dívají úřady a pan purkmistr, a když člověk se zdvořile otáže, nač, proč a jak to je, řeknou, usmívajíce se: ‚Já ne, já muzikant! Proč se necháte? Buďte jako oni: neutrácejte! nepijte! držte se svého obchodu a vyhledávejte laciné prameny k nakupování!‘ — Hrom do toho! Jako by člověk utrácel! jako by pil samou radostí a ne ze zoufalství! To by ještě scházelo, aby se člověk nesměl napiti podle chuti! A hledat laciné prameny? Kde pak, když oni je zabrali a našince k nim nepustí! To jsou tak řeči, z kterých prší moudrost! Ať jde kupovat kůže purkmistr nebo slavný okresní úřad, a přesvědčí se! O těch věcech mluví, kdo rozumí, a kdo nerozumí, mlčí. A co už všecko natropili tihle židé! Roku 1851, když tu řádila kolera a mně umřela žena a dva chlapci, otravovali studně a doktor byl s nimi spuntován. Já jsem to tehda hned řekl, ale co to bylo platno? Nevěřili, a doktor ještě hrozil, že mě dá zavřít, když takhle budu mluvit; že prý měl krev v punčochách, co se naběhal, a nyní že ho obviňuji! Řeka tenkrát vyhazovala bílou špínu, a to do těch dob a od těch dob nikdy nebývalo. Uvažte! bílou špínu! Viděli jste už bílou špínu plovat po řece? Neviděli a já také ne! Proto povídám: židy expedirovat ke všem ďáblům do pekel! A taky přijde čas, kdy se to stane, jak tu před vámi stojím!“

Logika z té bílé špíny k židům byla sice poněkud klopýtavá, ale posluchači Sušického Demosthena málo dbali takových lyrických skoků, ba opakovali po něm: „Pravda, pravda!“ Řeklli kdo (což ovšem také se stávalo), že by mistr Cibulák učinil snad lépe, kdy by méně kázal a více obchodu a hospodářství si hleděl, nebo že to s tou kolerou přece nebylo tak zlé, nakažlivé nemoci že byly a budou vždy, zvláště tam, kde veřejná opatření zdravotnická jsou nedostatečná nebo schátralá, tuť mistr vyvalil na mluvčího oči, říkaje:

„Tak? Vy jste taky pro dělání dluhů? Není divu: bojíte se purkmistra a židů. Já se nebojím, já jsem z těch starých. Ale já už vím: to je ta nová svoboda a osvěta, o nichž se mluví a jež nám byl čert dlužen. Takhle se teď kazí mládež.“

Rozumí se, že obsah kázání mistrových našel taky cestu k uším purkmistrovým. Ten se smál a říkával:

„Nechte ho, starého mluvku. Při vší své nespokojenosti a hubě Cibulák je od kosti dobrák, a kdy by k tomu došlo, kuřeti by neublížil, neřkuli židům. Poměry se změnily, a on se do nových nedovede vpravit. Dříve ho živilo řemeslo dobře, celé okolí bylo naň poukázáno, nyní se naň šklebí soutěž. Nedivte se mu, že se zlobí a hubuje. Jeho řeči jsou, abych se tak vyjádřil, akademické — do pravdy nejsou míněny.“

Jednou se purkmistr náhodou sešel s Cibulákem.

„Co jsem vám chtěl říci, pane sousede,“ pravil mu; „nechte toho nadávání židům. Nadávejte svobodě a osvětě, podejte si třeba mě a říkejte, že jsem kradl stříbrné lžíce, já vám toho nezazlím,

neboť vím, že jste poctivý člověk a že to tak zle nemyslíte. Za to však pomiňte řečnických výkonů o židech; zahráváte ohněm, mohl byste míti tolik rozumu, že z takových řečí by mohlo povstati veliké kvašení, třeba i třenice, a pro vás pak nemilé následky."

Martin Cibulák pak odvětil: „Och, velevážený pane starosto, vy naše hlavo! To to, abych řekl, že jste kradl stříbrné lžíce. Kdož by takový nesmysl říkal? Dovolil jsem si jenom vyslovit obavu, aby ti zatracení židé vám nebyli učarovali jako nynějšímu světu vůbec. Řemeslo živilo, teď už neživí — a kdo je toho příčinou? Židé. Je to způsob, přivážet sem cizí kůži, a k tomu hanebnou, jako bychom tu my neměli v našem městě a v okolí svou vlastní, do které se obouvali otcové naši, dědové a pradědové? Však váš pantáta tu cizotu taky nemiloval, a váš pantáta, dej mu Pánbůh nebe, byl člověk na slovo vzatý, takových nebylo deset v celých Čechách."

„Dobře, dobře, ale jen těm židům tolik nespílejte! Je prý to hrůza, co mluvíte. Byli u mne už Pantoflíček, Košerák, Kaule, Mouša, Šloum a všickni mi povídali, že se bojí, že jim štvete luzu na krk. Opakuji vám, že by vám z vašich řečí mohly povstati velice nemilé opletačky. Což kdy by vás židé zažalovali u císařských úřadů?" —

To byla voda na Cibulákův mlýn; dávno si už přál, aby se mohl sdělit s purkmistrem o svých názorech v příčině úřadů a úředníků.

„Já se úřadů nebojím," počal i vzpřímil se tou měrou, že bez toho vysoká jeho postava zdála se o hlavu větší; hustý, našedivělý knír se čechral a ježil jako vousy rozlíceného kocoura: „Já se úřadů nebojím! Co je dnes úřad? Dříve, když řekl pan justiciár nebo pan vrchní nebo pan okresní: tohle bude, teda to bylo. Lidé měli vážnost před vrchností, a vrchnost měla železnou ruku, a to bylo dobře: zeměplazové se třásli, škůdcové také a poctiví lidé věděli, kde hledat ochrany. Řekne se mi: bylo to karabáčnictví, byla nespravedlivost a podplatnost; páni brali pomazanky. Dobře! Brali — proč by nebrali, když jim dávali? Ale za to něco udělali a pořádného řemeslníka chránili. Tož jsem podmazal — víc to také nestálo, než teď rok co rok ty obecní přirážky na dlažbu, na školy, veřejné stavby a Bůh sám ví na jaké hlouposti — a věděl jsem, že dosáhnu, čeho chci, a to bylo spravedlivé! Teď ovšem úředník nebere pomazanky, ale za to se taky nic nevyřídí, každý lotr má pré, a pořádný člověk je od zlých lidí utiskován a ve své živnosti skracován. Úřad, i kdy by chtěl, nemůže nikoho chránit, pro samou antonomii" (tak říkal Cibulák autonomii) „obcí a darebáků, kteří kradou a dělají dluhy. To povím soudům, jestli mě budou židé žalovat, a soud bude myslit, že jsem lotr, a nechá mne na pokoji . . ."

„Mohl byste se přepočítat," odpověděl usmívaje se purkmistr — „soud by vás mohl přece pokládat za poctivého člověka, a potom by vás dojista dal zavřít."

Cibulák složil ruce přes prsa; oči jeho metaly blesky, husté šedé brvy zamračeně se stáhly.

„Nu, možné je všecko na světě; i Pán Ježíš zemřel na kříži!"

Bylo marno tvrdohlavce toho poučovat; purkmistr ho tedy nechal a pokrčiv ramenoma pravil:

„Varoval jsem vás a přeji vám, abyste jednou na mne nevzpomínal, až se vám něco nemilého přihodí. Každý si strojí svůj osud sám.“

Šel svou cestou, a Cibulák díval se za ním:

„Škoda je tě,“ bručel; „jsi hodného táty syn, ale zvrhl jsi se! Jdi za Moušou, Šloumem, Košerákem, a bratříčkuj se s nimi! Proti gustu žádný dišputát! Máš je rád, ujímej se jich! Bojíš se jich, ukřižuj k vůli nim Krista Pána, ty Pontský Piláte jeden!“

A ještě toho večera šel k „lípě,“ nadával a třískal do stola pěstmi, až sklenice vyskakovaly.

II.

Škoda, že Martin Cibulák chodil tak mnoho po hospodách a že tak málo v domácnosti své dohlížel. Snad by to byl omluvil před soudem dějin, kdy by se byl méně obětoval veřejnosti, a více si byl hleděl sličné dcery své, která dorostla do devatenáctého jara bez ochranné ruky matčiny. Och, Růženka byla hezká, jako její jmeno! Celá Sušice se v tom shodovala, a nebylo v té příčině stran, ba i slavná městská rada i se zastupitelstvem by to byly jednomyslně uznaly, kdy by se jim ta otázka byla předložila — a to je velké slovo, neboť v zastupitelstvu tehdy mezi 24 staršími bylo aspoň 25 stran. Ale jak praveno, nikdo nemohl neviděti rozkošný, stepilý vzrůst Růženčin, její buclaté ručky, okrouhlá ramena, malé nožky s pěknými kotníčky, její černé oči zpod hedvábných řas a ladných oblouků brv, její bílé čelo, pravidelné rysy jejího obličeje, malinová ústa, a tmavé husté kadeře, slovem celou tu starou a přec vždy novou vtělenou báseň dívčí krásy. Ba všickni to viděli a věděli, a Růženka by byla bývala chloubou celé Sušice, jako byla její okrasou, kdy by to sama nebyla tak dokonale věděla. Růženka jak živa slova neslyšela o předpisu filosofie starého mudrce řeckého, jenž člověku doporučuje, aby poznal sebe sama — ale jsouc od přírody nemalým vtipem obdařena přišla vlastním pudem na předpis ten a znala se, znala tak důkladně, jako málokterý člověk se zná, aspoň co se týkalo zevnějšku jejího. Růženku provázelo vědomí její krásy za všech okolností a na všech místech, ať šla do kostela nebo na taneční zábavu; i po tmě to věděla, i za tak vážných okolností, jako když se ubírala o půlnoci velikonočního hodu božího na druhý svátek s průvodem Emausským nahoru do kostela Andělíčka Strážce. Kdo pak za to může, že naše Otava je tak čistá, že se v ní všecko tak dokonale zrcadlí, a že Růženčin otec měl dílnu svou tak blízko řeky?

Růženka měla velkou volnost; nebylo člověka, jenž by jí byl bránil, když se jí chtělo vycházeti. Tatínek měl, jak jsme viděli, jiné věci na starosti. Kdo by se byl dověděl o špatnostech židů, o škodlivosti svobody, o zbytečnosti osvěty, o malomocnosti úřadů, kdy by on byl hlídal svou krásnou dceru? Mezi tím, co on řečnil „u lípy“ a jinde, užívala ona svého mládí. Bůh chraň, abych ji pomlouval, ale třeba se nestalo nic nekalého, třeba Růženka měla dosti vtipu, aby věděla, kdo v poctivém úmyslu se blíží a kdo jen tak záletničí, svět tolik vtipu

neměl, a proto měla krásná Růženka pověst horší než byla sama. Růženka ovšem málo se o to starala, co lidé povídají, tím méně, že řeči ty číslu ctitelů jejích nijak nebyly na újmu. Kdo ji měl opravdově rád, nedbal, a kdo jen tak se chtěl pobavit, také ne; v tom ohledu byli mužští rozhodně filosofové, a Růženka je za to měla všecky ráda. Každé dvorné slovo bylo jí příjemno, nikoho urputně neodbyla. Nač takové příkrosti? Kdo jí zazlíval, poslouchal přec jen hlasu závisti — vždyť to byly ponejvíce ženské, a bylli mezi pomluvači mužský, nu, věděl, proč pomlouvá. Samá přetvářka! Jen kdy by chtěla, kdy by se naň podívala, jak uměla, svýma černýma očima, oč že by zpíval jinou!

Bude záhodno, abychom se na některé ty záletníky blíže podívali; probrati je všecky, není hrubě možno, byla by jich snad celá kopa. Vybéřeme tedy tři a snad ještě půlku; jak rozuměti tomuto zlomku, brzo se ukáže.

Byl tu tedy napřed pan Kajetán Pešina, muž vážný, už přes třicet let čítající. Nebyl sice dle zevnějšku Adonis, tomu bránily trochu zahnuté nohy, na něž každý krejčí ušil křivé kalhoty, a poněkud velký nos; za to však měl tři domy, značné hospodářství a dosti peněz; kromě toho nezávisel na příbuzných, protože žádných neměl, a miloval Růženku z té duše. Ona pak se nehněvala, že se za ní plížil jako stín, hlavně proto, že ho používala jako mocného trumfu proti jiným ctitelům, když ztráceli trpělivost anebo nečinili ve všem dle jejího přání. Takovým zbůjníkem pan Kajetán jak živ nebyl; on by jí byl zajisté ve všem vyhověl a trpělivosti měl tolik, že kámen na silnici, přes který kde jaký povoz jezdí, více by jí míti nemohl. Když k večeru zapadalo slunce za velebným Svatoborem a soumrak zavládal v ulicích královského města, tuť objevoval se pan Kajetán na břehu řeky za Cibulákových zahradou a dlouho do noci obcházel klidným svým krokem. I vycházela Růženka k němu ven, tiskla mu ruku, ujišťovala ho, že ho má ráda i brala od něho všeliké dárky, prosila však, aby prominul, že dlouho s ním zůstati nemůže, že na ní leží celá tíž domácího hospodářství. Pan Kajetán to nahlížel, a když odběhla, vzdychal dlouho, díval se do čistých vln řeky a počítal oblázky podle břehu i houpající se na povrchu vodním bělavé skupiny bublin.

Mezi tím, co pan Kajetán se oddával této spíše snivé než užitečné činnosti, sedával v chatrné již besídce zahradní, kamž se dostal z druhé strany skrze spuchřelé a vylomené latě plotu, pan rytíř Zdeněk Chlumský z Ruboles a na P***, sousední statkář, potomek starého českého rodu, jehož otec vládl do roku 1848 jakožto milostivá, Bohem ustanovená vrchnost nad třiceti poddanými. Tomuto mladému pánovi nedala příroda údělem sice zvláštní krásy ani křtaltu, zejmena bylo jeho čelo tak vysoké, že splývalo s temenem lebky, ač nečítala drahá hlava valně přes čtvrt století; za to však měl zvučné jmeno, odíval se nad míru fešácky v sametové široké spodky a kabátec znamenitého střihu, zaujímající střed mezi jakousi fantastickou uniformou a selskou kazajkou; nad to mluvil řečí lahodně tekoucí a sladkou jako med. Nelze se tudíž diviti, že krásná Růženka, podléhajíc kouzlům těmto, ráda s ním sedávala ve zmíněné besídce; času bylo k tomu dost,

i když boží slunko zapadlo, neboť tou dobou tatínek kázal „u lípy“ a pan Kajetán počítal oblázky a bubliny, od přírody jsa skromný, dalek vší dotěrnosti. Zda tito dva pánové věděli, že jsou soupeři, zvěstovati nemohu, nepochybuji však, že by byli přijali takové faktum s filosofickým klidem, neboť nebylo jich tajno, že kdo chce dobyti takové krasotinky, musí o ni podstoupiti boj. Pan Kajetán zejmena byl přesvědčen, že trpělivost přemůže všecko na světě, a pan rytíř Chlumský (který, pokud povědomo, neměl v úmyslu ukončiti věc podle šablony našich veseloher) těšil se tím, že sbíral smetanu, ostatek přenechával dobromyslně jiným.

Méně filosoficky pohlížel na vývoj věcí těch nápadník třetí. Chlapík, radost se naň podívat, Franta Holubovský, ale chudý, prachudý! Byl tesařským pomocníkem, zimní dobou nebýval prací přetížen; míval času dost ku procházkám podle oken milované dívky. Ze všech nápadníků se Franta Růžence v skutku nejlépe líbil, ráda by mu všecky druhé byla obětovala, kdy by jen se k tomu byla mohla odhodlati — dobré její srdce se hrozilo, když pomyslila, jak nešťastní by ti druzí byli. A snad ještě něco. „Pán je pán,“ říkal otec, „dříve byl řemeslník také pánem. Vydělal, čeho třeba, a žil bez starosti. Teď se časy změnily, řemeslník je hotový žebrák, od té doby, co tihle židé —“ a tak dále, známou notou. Růženka byla přesvědčena, že na žebračku není zrozena . . .

Únorový večer, plný nepohody, plískanice a bezedného bláta. Za takového počasí vycházejí v Sušici a bez pochyby také jinde pouze lékař a kněz, musejíli k nemocným, pak postilion, listonoš — a ten si své obchůzky odbude za dne — a konečně zamilovaní.

Franta se procházel po ulici, vločky a kapky dešťové rejdily kolem něho, lepily se mu na oblek, na kudrnatý vlas, na řasy a obočí; vichřice hrála k reji prim, a nedaleká řeka valíc se s jezů tvrdila hudbu mocným svým basem. Ale co na to dbal Franta? Pocházel z dobré matky, a boj s větrem a vodou byl od útlého mládí jeho údělem. Okna u Cibuláků, jichž domek měl jen přízemí, byla osvětlena, a Franta, vida za polospuštěnými záclonami a hustým rostlinstvem bujícím z květníků kmitavé stíny, pouštěl uzdu obraznosti své i sledoval v duchu ty pohyby. Cvakla klika, bílá ruka se jí dotkla — kéž by on té kliky dotknouti se mohl! Chvílemi mu bylo, jako by ji slyšel mluvit — kůry andělské zpívaly. Však vyjde ven, byť i jen na krátko kratinko! šeptal v nitru jeho sladký hlas — ó, jistě vyjde! vyšla ještě vždycky!

„Starý doma není,“ těšil se, „viděl jsem ho, jak se ubíral k náměstí; mával rukama a bručel: ‚Zatraceně!‘ Růženka má zlatá hospodaří . . .“

A Franta zase přecházel. Pojednou vynořila se v jasný šátek zahalená hlavinka z temna průjezdu.

„Františku! Františku!“ zazněl libý hlas, „Františku, jste tu?“

I přiskočil mladík, chopil se dívčí ručky.

„Je tu zima, a Kocánkovic koukají — pojďte do průjezdu. Dlouho nemohu — na chvilku. Víte, ten kluk na všecko dává pozor . . . Jé, vy jste mokrý, můj zlatý . . .“

Vešel do průjezdu.

„Vy jste zlatá, dobrá," šeptal. „Na rukou vás budu nosit, jen počkejte, jen málo vyčkejte. Teta má peníze, a já jsem jediný příbuzný — kdož by dědil? Byl by pěkný dvůr v Dobříně . . . ale já ho nechci, já nechci sedlačit. Prodám ho a usadím se zde jako tesařský mistr. Jsou tu ovšem již dva, ale třetího Sušice a okolí také uživí. Ale vyčkat musíme, mé zlato . . ."

„Františku, já vás mám od srdce ráda . . . ale . . . vidíte, přece si myslím, že ta naše láska nepovede k žádným koncům. Tatínek nechce ani slyšet — jsou prý to hlouposti, láska prý neuživí. A potom, vy prý jste z dřevařské rodiny poříční . . . a . . . já vím, že vy ne . . . ale tatínek říká, ty prý živí řeka tím, co odjinud odnáší . . . a to prý . . . říká tatínek . . . je nepoctivý výdělek . . ."

Byla tma, a Růženka nemohla vidět, jak se celý obličej mladíkův zalil krvavým nachem. V pravdě ťala do živého: nad a pod Sušicí dosti značná část obyvatelstva ve vsích podle Otavy měla o všem tom, co v ní žije a pluje, podobné názory as, jako pobřežní obyvatelstvo všelikých krajů přímořských, které vidí v ztroskotané lodi a v různých statcích, jež vlny přinášejí na břeh, požehnání boží, žeň mořskou, jíž se jim dostává za jejich dobré skutky a k níž mají všecko právo.

Ani Franta v té příčině neměl jiných názorů právních; i on ve svém mládí chodil s otcem svým na lov vorů vodou roztržených, plovoucích klad a polen; i on píchal „grondlí" štíky a lososy, chytal pstruhy a lipany. Horšího nedělal sice nic, ale byli jiní, kteří i to dělali, bylo jich všude, po celém toku řeky, od Dolního Rejštejna až do Písku a snad i do Zvíkova. Tu byl černý Ferda ve Chmelnách na pravém, a volatý Matěj v Čepicích na levém břehu; ti byli podařilí hoši, vyhýbal se jim, kde kdo mohl.

To všecko Franta věděl, ale Růženka mu touhle notou ještě nezpívala. Odkud vál ten vítr? Bleskem proletěla mu hlavou myšlenka, že dívka hledá záminku, aby se s ním rozešla; snad v tom vězel nějaký soupeř.

„Růženko!" pravil „já jsem poctivý člověk a poctivě se živím, a můj táta, třeba byl chudý, také se živil poctivě. Prám se rozbije, voda kusy unáší —, vytáhli jsme tu a tam kus a zachránili. Nikdo se nehlásil. Nevytáhnemeli ho my, vytáhnou ho jiní, to není krádež. Podpíchl vás snad Pešina?"

Dívka se dala do smíchu.

„Nechte Pešinu — ten proti nikomu nemluví, a je rád, když ho lidé nechají na pokoji. Já ho ostatně nechci . . ."

„A proč s ním mluvíte?"

„Bože můj! To je toho, když ob čas s ním promluvím pět slov — čeká na ně dlouho dost. Otec chce, abych si ho vzala, ucházel se u něho o mou ruku."

Franta sebou trhl. „A vy? Co vy budete dělat?"

„Už jsem vám řekla: nechci ho, protože vás mám ráda . . ."

Přitulila se k němu, chtěla obejmouti jeho šíji, odtáhla však zase rámě.

„Br! Jste celý mokrý, jde z vás zima."

„Čekal jsem přes hodinu na vás v tom dešti a sněhu.“

„Stěžujete si? Bylo toho příliš, viďte?“

„Má zlatá! Celou noc bych byl čekal . . . vám k vůli bych udělal ještě jiné věci. Kdy bych jenom věděl, máteli ke mně jen desátý díl té lásky, jako já k vám, byl bych šťastný člověk . . . ale vy mě mámíte, hrajete se mnou, protože jsem chudý člověk. Já vím, že vám jiní slibují více, než já vám kdy mohu poskytnout . . . ale, láska má své právo: bylli jsem vám málo, mohla jste mi to říci dříve . . .“

„Vyť jste bláhovec. Sám mi mluvíte, že třeba vyčkat . . . odkazujete mě na smrt své tety, po které budete dědit; jestli však já se zmiňuji, že není vyhlídky, že není konce, tuť se zlobíte a děláte mi výčitky. Věru, divná je ta vaše láska!“

V tom něco zasyčelo v černé kuchyni podle průjezdu. Hustý, dusivý kouř se přivalil, že se oběma zatajil dech.

„Pro Pána Boha,“ zvolala dívka, „kaše utíká!“

I ubíhala, co nohy stačily. Dobře uhodla: kaše na krbu se připálila, ba vzkypěvši utíkala z hrnce. Jen že kaše nedostala tyto nepokojné myšlenky sama, nýbrž vnutil jí je Vašek učedník, kluk darebná, jenž postrčil hrnec do prostřed ohně a potom utekl. Celý dům se sběhl: stará děvečka, nájemník se svou ženou a půl tuctem dětí — pravá vřava kol krbu, v malé chodbičce a v celém průjezdě. Franta uznal, že je tu zbytečným, a šel.

Tenhle Vašek, kluk ježatý, špinavý, čítající věku svého asi šestnáct let, tenť byl ona půle záletníka, o níž jsem se zmínil. Takové byly jeho spády: miloval krásnou Růženku veškerým žárem svého mladistvého srdce, netroufal si ovšem projeviti slovy lásku svou; kdykoli však spozoroval, že dívka s někým hovořila, vznítila se žárlivost v srdci jeho, i utíkal se k různým lstem, aby hovor její přerušil.

Franta ubíral se domů: nebydlil v Sušici, nýbrž v Dobříně, vsi asi hodinu od města vzdálené ve směru východním. Otec už mu nežil, utopil se před několika lety, když při velké vodě zachytil hákem plovoucí kládu; nechtěl pustit, dokud ještě byl čas, myslil, že přemůže proud — ale proud přemohl jeho, a trám, uháňějící proudem jako vzteklý žralok, strhl ho s sebou; našli ho teprve za několik dní Bůh ví kde dole po vodě, celého zohaveného. Franta zůstal u matky a pomáhal ji živit; ona mu za to strojila a hleděla si ho, jak jenom matka dovede si hledět svého jedináčka.

Bylo asi sedm hodin večer, když se octl za městem. S nebe se lilo, tma tmoucí vůkol; příšerně vztahovaly stromy své nahé větve k nebi, po němž valily se nízké šedé mraky. Před ním silnice, vápnem štěrkovaná, bílá jako sníh, bez konce se táhnoucí, rovná jako stůl; za to bláto k nepopsání, bílá kaše dotěrná, lepkavá, zažírající se do obuvi. Po kotníky nořily se mu nohy, avšak on jako by toho nepozoroval; byl tomu blátu zvyklý, jako každý člověk, jemuž ve hvězdách bylo souzeno po dni života svého přecházeti mezi Sušicí a Dobřínem. Je tam dnes ještě bláta dost na té prožluklé silnici, která nyní spojuje město s nádražím, ale za oněch dob ho tam bylo tolik, že bys se byl

domníval býti někde v Polsku, milý čtenáři, kde bláto dle slov Napoleonových je pátým živlem.

V pravo kopce, o nichž jsem se už zmínil, za nimi řeka hučela jednotvárnou píseň svou; v levo napřed pole, černá jako celá ona noc, pak rovněž takové kopce podle Velhartického potoka, jehož vody jako vzteklé ječely.

A Franta šel a šel. Pořád před ním ta bílá silnice, tytéž holé stromy ji vroubící, týž hukot vod, vytí noční meluziny, tma a déšť. Bylo, jako by noha se šinula do nekonečna — o vrších, uzavírajících hluboké, rozsáhlé údolí, ani potuchy. Franta nebyl snílek, ale té noci mu přicházely trapné myšlenky.

„Ta naše láska nepovede k žádným koncům . . . tatínek nechce ani slyšet . . . vy jste z dřevařské rodiny pořiční . . .“ Toť byla slova Růženčina, a slova ta mu zněla v uších hůře, děsněji, nežli zpěv větru a vod, které právě tak hučely, jako tenkrát, když mu odnesly otce. „K žádným koncům . . . tatínek nechce, ty dítě dřevařské, které nemáš leda své ruce . . .“ Tak mluvil k sobě a zatínal malomocně pěstě. A Růženka, kdo ví, jak smýšlí? Ba, vytáčí se! Však slyšel víc, než mu bylo milo. Kdež on obstojí s Pešinou soupeřem, který se o její ruku ucházel! Tři domy v Sušici, jeden nedávno nový — on sám stavěl krov — a peněz, Bože, více tisíc, než on měl krejcarů v kapse, zvláště nyní, na sklonku zimy, po dlouhé zahálce. Proč se narodil chud? Nač je chuďas na světě? Do pekla s chuďasem! Proč poznal Růženku, proč ona sladkými pohledy a ještě sladšími slovy dávala mu čaku, povznášela ho do netušeného nebe? Aby ho střemhlav zase srazila? Vždyť věděla od první chvíle, že je chud. A pak, když s ní mluvil o budoucnosti, o své velké lásce, o zámožné tetě, která mu odkáže dvůr — tu ona se smála blaženě, líbala ho, sdílela jeho naděje . . . A nyní? „Ta naše láska nepovede k žádným koncům . . .“ To všecko, že ten pan Pešina se přihlásil! A ještě jiný! Ten plešatý pan baron! . . . Však mu to Vašek řekl. Docházel prý tam už loni v létě, a na podzim a v zimě zas . . . Buď si, pan Pešina — je to bolestné, nelze však ničeho namítati: pan Pešina uchází se o její ruku, jak se na poctivého člověka patří. Ale běda tomu milostpánovi! Ale jestli ho Růženka chce? . . . Je to jedno! Běda mu! Proč ji omámil? Běda pak i Růžence! On je chudý člověk, skromný člověk, ale jako červ se zašlápnouti nedá a zahrávati sebou také ne!

Za takových myšlenek dostal se ke kamennému mostu, vedoucímu přes Velhartický potok; žblunkaly vody, crčely kapky do černých, vířivých tůní. On nedbaje, přešel most, a kol vápenných pecí, z nichž plála rudá výheň, ozařující třepetnými světly na levo dílem holé, dílem mlázím porostlé stráně Budětické hory, na pravo nesčetné kaluže a luční tůně starých vod; i zabočil pak v pravo. Cesta se ještě zhoršila, bláta bylo tolik, že obyčejný smrtelník, nezvyklý na výstřednosti tohoto Pošumavského kraje, sotva by byl prošel. Ale Frantovi to nevadilo: kráčel bobtavým kalem, jako by jiné půdy vůbec na světě nebylo. Pěšinkami, přes mokré louky se brodil, až došel rodného krbu.

Malá chata s vetchou střechou doškovou, drobný dvoreček i pustá zahrádka, nízkou zdí obehnaná, objevila se před ním. Kmital se oheň

malými okny, zírajícími do tmy. Statná jeho postava musela se sehnouti, když nízkými dvířkami procházel.

„Dej vám Pánbůh dobrý večer, maminko!“ S těmito slovy vstoupil do sednice, kde obcházela obstárlá žena v kartounové suknici a barchetové kazajce, na nohou majíc tlusté vlněné punčochy, hlavu velice pečlivě zahalenou v několikráte převinutý mocný vlněný šátek, jehož různobarvé třepení padalo jí na záda i ramena.

„Jdeš pozdě, synáčku. Taková hrůza venku, už jsem měla strach, povídají, že most přes potok je podemlet.“

„Nu, není tak zle. Trochu prší a bláta je dost.“

Franta sňal promoklý kabát a zavěsil ho blíž plápolajícího ohně; po té zul těžké boty, hustou vrstvou vápenatého bláta potažené.

„Což zamluvil jsi práci?“ tázala se matka. „Kdy pak se počne?“

„Byl jsem u mistra; ještě neví — jak se ukáže pohoda.“

Přinesla mu večeři, jakés režné flíčky v mléce; byla jich hodná mísa. Usedla naproti němu, zadívala se na něj svým dobrým modrým okem, plným mateřské hrdosti. Dokud jedl, slovem se neozvala; teprve když odstrčil mísu se zbytkem jejího obsahu, dala se do řeči.

„Byla tu Káča, chtěla s tebou mluvit, však víš. Hrazdílková na jiného nepomýšlí; vzkázala, že by ti dala připsat polovici dvora . . .“

Franta se zaškaredil. „Měla jste Káču vyhodit, babu kuplířku,“ zabručel. Pak si utřel pot s čela; bylo horko, velmi hórko v té přetopené světnici.

„Proč tak zhurta, Františku? Což Hrazdílková není statná žena? Mladá, hodná, nikdo ji nemůže pomluvit ničím zlým. Vdova, na nikom nezávislá, žádných dětí — a ten krásný dvůr! Věru, nejbohatší sedlák v celém okolí by se pokládal za šťastného, kdy by Hrazdílková chtěla jeho syna. Trhají se o ni — a její oko padlo na tebe, a ty nechceš! Budeš toho litovat, ty bláhový . . .“

„Maminko, nepovídejte mi tohle. Je to snad nějaký vrtoch té ženy, který brzy přejde. Potom by mi vyčítala, že jsem žebrák, že ze mne něco udělala. Kdo ji nezná, Hrazdílkovou? Muže chce, který jí má otročit, nic jiného. Utrápila by mě jako svého nebožtíka, to jest, kdy bych se dal! A kdy bych se nedal, jako že já z toho fládra nejsem, které se podá, tu by různicím a rvačkám konce nebylo, až bych ji utloukl!“

A Franta zajiskřil očima i uhodil pěstí na stůl, až mísa vyskočila.

„Nu, nu,“ jala se ho matka konejšit, „jsi zhurta nakvašen. Co pak tak křičíš? Tebe má ráda — a koho má žena ráda, toho i poslouchá . . .“

„Třesky plesky! Hrazdílková zrovna tak málo poslechne, jako já si dám poroučet. To jen tahle kuňkavá sova, jedibaba Káča, která vám do uší hučí —“

„Synáčku, tvé štěstí vidím, tak ho vidím před sebou . . . a ty nechceš . . .“

„Já té staré kuplířce hnáty zpřerážím, opovážíli se ještě jednou překročit náš práh. Ta čeká na výsluhu, baba čertova — to je to celé.“

„Vždyť už Hrazdílková mně samé říkala —“

„Ale maminko, že nenahlížíte! Co se povídá o Hrazdílkové dobrého? Že neběhá za mužskými! To je všechno. A ty řeči o její lakomosti a špíně, ty jsou snad marné? Svému nebožtíku nepřála bramborů do nasycení, to vy přece sama víte! Zkrátka, já ji nechci, a kdy by měla pět lánů. Já sedlačit nechci a neumím, já jsem se vyučil řemeslu, a moje řemeslo mě vyživí bez Hrazdílkové.

Stará matka se zadívala do prázdna; dvě velké slzy ukázaly se jí na řasách a tekly dolů po vráskovité tváři.

„Neplačte, moje zlatá maminko, vy moje jediná,“ zvolal měkce mladík a vyskočiv hladil a líbal ji. „Hleďte, budeme dále hospodařit spolu, dokud tyhle ruce stačí ku práci.“

A ona na to s pláčem: „Ty moje dítě, jak nemám plakat, když vidím neštěstí tvé? . . . Mluvíš tam v městě s tou . . . k čemu to povede? Měšťanská dcerka, na jiné bydlo zvyklá, a ty, chudý chasník . . . co z toho pojde? A potom prý za ní chodí páni . . .“

Bodla ho k srdci ta slova. Sebe sama jaksi klamal, konejšil, řka: „Ale, maminko, není tak zle. Já to děvče mám rád, a děvče mě taky. Počkáme nějaký čas, až teta Háta . . .“ nedomluvil, zarazil se, teta Háta byla vlastní sestra jeho matky, o patnáct let starší než tato.

„Och, ty mé dítě, co mluvíš? Odpusť ti to Pánbůh! Čekáš na smrt člověka, abys na jeho hrobě zbudoval své vlastní štěstí. A víšli pak, co řekla teta Háta? Nu, já ti to povím: teta Háta řekla, že ti neodkáže ničeho, budešli takový blázen, abys zamítnul Hrazdílkovou, že prý raděj odkáže všecko jmění své kostelu.“

„To vám řekla?“ tázal se syn a chmury se mu valily přes čelo.

„Ba řekla,“ odvětila, „mně a Káči a snad taky Hrazdílkové.“

Hořela temně lojová svíčka v hliněném svícnu, prskala i rozlívala se. Seděl syn, zakryv oči dlaněma, seděla matka, tiše plačíc.

„Dobrou noc, maminko, nedělejte si z toho nic. Jeli taková teta Háta, ať si odkáže svůj mamon, komu chce. Já Hrazdílkovou nechci, a teď tím méně, že se strká za tetu; z toho vidíte, co by mě s ní čekalo.“

Syn šel si ulehnout na půdu, matka klekla před ověnčený dřevěný kříž a spínala ruce k Ukřižovanému:

„Chraň ho, ty můj Ježíši, a veď ho na cestách svých — dej mu oči, aby viděl, a rozum, aby rozvážil. Já ubohá stará nevidím a nemám s to rozum . . .“

III.

Doba, kterou si pan Martin Cibulák vyvolil k svým akademickým přednáškám „u lípy“ a jinde, byla kritičtější, nežli sobě bodrý tento zastance konservativních názorů pomyslil. Ve stříbrných dolech Příbramských byly se udály různé partiky a krádeže stříbra, do nichž byl zapleten jistý žid; kupoval od havířů kradený kov i byl odsouzen na delší dobu do těžkého žaláře. Zvěst o tom rozletěla se po celých Čechách a zavdala příčinu k obnovování starých žalob; maličko, a neříkalo se: N. N. kradl stříbro, nýbrž: Židé kradou stříbro, a v patách

za tím: Židé kradou vůbec. Slovo „stříbro“ vešlo v nadávku a pokřikovalo se jím po občanech Mojžíšského vyznání. V Hostomicích a Hořovicích vzbouřili se ubozí cvočkáři, jichž osud ovšem nebyl závidění hodný; i jinde došlo k násilným výtržnostem. Pan Cibulák, jenž novin nečítal a k jehož sluchu docházely zprávy vždycky zkomolené, přepracoval je v mozku svém dle své vlastní soustavy, načež je vydával znova na světlo nic jinak si neveda, než jako by byl odkryl z brusu nové nebezpečenství a zároveň prostředky neomylné, jimž bylo lze zažehnati je. Vídali ho lidé, an chodě sám s sebou rozmlouval, i slyšeli úryvky drastických těch monologů provázených živými posunky.

„Pr! Stříbro! Proklatá sloto! Nu, počkejte, vy kluci! Koninu vydávat za juchtu! Potom ovšem se lacino prodává! . . . A ouřad kouká jako slepý a doví se starého čerta! Mordije!“

„U lípy“ pak jednou v neděli pustil zase stavidla výmluvnosti své; bylo tam různého lidu jako nabito. Laskavý čtenář už ví, že, když bodrý mistr pozdvihl hlasu svého, ostatní hovory umlkly. I zněla řeč jeho v ten smysl:

„Bůh ustanovil vrchnost a všeliký úřad, aby chránily lidi. A chrání? . . . Houby chrání! . . . A proč nechrání? . . . Protože na ně přišly mrákoty! . . . Úřady spí a nevidí, jak ošemetná banda okrádá nejen nás ale i císaře pána! V Příbrami se kopá stříbro pro židy — na sta lidí se dře hluboko pod zemí, ne snad, aby císař pán měl stříbro, ale aby ho měli židé, kteří ho zavážejí za hranice. Na jednoho křikli u samých hranic pr! a chytli ho — to bylo dopuštění boží, aby i slepí viděli; ale sta jiných přecházejí, a živá duše nezkřikne pr! — A potom, vy jdete k ševci, a chcete, aby vám chlap ušil pérka z dobré teletiny. Dobrá, švec, že ušije. To jste se napálili! To že je teletina, z které jsou vaše pérka? Rozpukaná kůže ze zcepenělého psa to je! Zeptejte se, kde tu líbeznou teletinu koupil! U žida! vám řekne, protože žid dává laciněji! — Potom se divte, že psi na vás štěkají, kudy chodíte. Psi vám povědí, koně vám řeknou, kteří řehtají, když kolem nich kráčíte, protože cítí kůži kamarádovu, a vy? Vy nevíte ničeho, a slavný úřad jak by smet! — Kdo pak vám má pomoci, vy slepotou ranění? Kdo pak, když vy sami si nepomůžete? Ale já vám povídám: plahočit se musíte, na vojnu odvádějí syny vaše, daně musíte platit, císařské daně a pitomé obecní na dlažbu a školy, kde se ničemu nenaučíte, protože ani tohle nevíte, a vaše děti to také nevědí . . . A na koho to platíte? . . . Na židy, kteří s vás drou kůži, tu jedinou, která ještě není falšovaná! Před lety, když jsem já chodil do školy, byly tu dvě třídy a dva učitelé; měl jeden platu 300, druhý, podučitel, 200 zlatých šajnů, a při poutěch, posvíceních a svátcích ňákou tu výsluhu. Dětí chodilo do školy asi padesát. Za to jsme se něčemu naučili a chvála Bohu, čeho jsme potřebovali, jsme uměli. Teď je tříd na čerty, dětí na sta, a žádný nic neumí; to je ten rozdíl. Ale, jak vám povídám, musíme si pomoci sami, a židy —“

Pan Cibulák doprovodil poslední slova významným posunkem, divokým máchnutím pravice, jemuž porozuměli všichni, třeba už chodili do novější školy, kde dítě ničemu se nenaučilo.

Mezi těmi, kdož přítomni jsouce chválu a uznání vzdávali vývodům řečníkovým, nalézal se také Franta Holubovský, tesařský chasník z Dobřína.

Tomu, když odcházel něco dříve než ostatní, protože byl pořádný člověk a nechtěl se spíti u přítomnosti toho, jehož dceru miloval, rozsvítilo se v hlavě jasné světlo, i viděl před sebou cestu, kudy kráčeti mu bude, aby se zavděčil muži, na jehožto dobré vůli viselo štěstí života jeho. Než ani nehledě k této čistě osobní stránce věci, Franta se pustil do rozjímání o tom, co slyšel. Věc nepopíratelná byla, že židé bohatli a nepracovali, a on pracoval a nebohatl. Co je toho příčina? Nu, vykradli Příbramské doly, šidí a lichvaří. Kdy by on měl peníze, byla by Růženka jeho, o tom není nejmenší pochybnosti. Franta si také vzpomněl, že měl kdysi kamaráda, tak hodného chlapce, že mu rovno nebylo. Ten hoch když dospěl, chodil na práci do židovské sirkárny; najednou začal churavět, podebraly se mu dásně — byla to hrůza; i scházel, scházel, až sešel bídnou smrtí. A tak leccos jiného ještě slyšel. V Žichovicích žil starý žid, o tom mluvili cosi, že košeroval dítě, nemohli mu to však dokázati, a proto ten žid vyvázl. Ale jakási jeho vzdálená teta to věděla, žila v Čepicích; však ta mu poví, jak to bylo. Nepožívala sice valné pověsti, byla několikrát zavřena, a to hlavně pro potulky a snad také pro krádež. Ale byla to krádež dříví, a to vlastně žádná krádež není, dokonce když dříví pluje po řece. Franta téhož dne také mluvil s Růženkou, a ta byla k němu tak dobrá, tak milá jako dříve nikdy; bylo vidět, jak velice je jí líto, že Franta nemá peněz, aby uživil ženu jako ji. Slzy měla v očích, když mu povídala:

„Františku můj drahý — ať si lidé říkají, co chtějí, moje srdce patří vám. Jen tolik kdy byste měl, aby otec se nevzpíral; ale tolik přece nahlížíte, já jsem měšťanská dcerka a nemohu přece při stavbách podávat cihly. Kdy by u vás bylo peněz dost, abychom z nich mohli jakž takž žíti, předstoupila bych před otce a řekla bych: Tatínku, dejte mi mého Františka, jenom s ním mi kvete štěstí! A otec mě má rád, on by svolil; ale, vy víte, od té doby, co tihle židé přivážejí kůže odjinud, je zle s řemeslem a musíme přisazovat z dřívějších úspor; až bude po těch, Bůh sám ví, co začneme . . .“

Tak vida! I tohle spískali židé, a kdy by jich nebylo, otevřel by se mu ráj pozemský. Hněv se ho zmocnil. Šel domů zase pozdě v noci, a celou cestou přemítal. Měsíc svítil, byl mráz, že kosti tuhly. Hořel oheň v pecích vápenných, vystupující kouř tvořil černé stíny, které se valily a vlnily po zemi stříbrnou září polité jako nesmírně veliký had, vylézající z řeky, na níž se leskl uhánějící drobný led. V houštinách Budětické hory zahudl píseň svou noční kulich, a druhové odpovídali mu s poříčních niv a se skal protějších svahů.

Když Franta došel domů, matka dávno již spala. Ulehl a zmítán všelikými myšlenkami strávil dlouhou noc bez klidu a spánku.

Práce stavební ještě nezačaly, za tou příčinou Franta zůstal druhého dne doma. Sotva poobědval s matkou, přibelhala se k nim stará Káča. Zočila mladíka, zabodla do něho šedé, pichlavé své oči. Byla

to ošklivá baba, šla z ní hrůza. Usedla za stůl, jako by jinam nepatřila.

„Budete jísti kousek chleba?" tázala se stará Holubovská, předkládajíc jí bochník.

„Však víte, že mi zuby neslouží," odvětila ona sípavým svým hlasem. „Chceteli mi dáti trošku mléka, Pánbůh vám to zaplatí."

Franta obrátil se k ní zády. Káča seděla tak, že světlo bez toho spoře vcházející malými okénky nepadalo na ni. Vidět ji nebylo téměř, za to zněl hlas její jako sykot jedovaté zmije.

„To jest, Holubovská, nedávejte mi ničeho! Je tu někdo, kdo mi nepřeje. Zalkla bych se snad; mládež už není, jako bývala, my staří už abychom byli pod drnem a jim udělali místo. Takhle za našich mladých let nebývalo, my jsme měli před starými úctu."

„Nehučte mi tu," zabroukal Franta, „kdo pak vám co říká?"

„To je pravda, nic neříkáš, leda té fiflenĕ tam v Sušici, která si z tebe dělá blázna, té toho napovídáš! Na matku ovšem nemyslíš, která se plahočí na svoje stará kolena, až se udře. Tvůj nos jde vysoko, panáčku; selka je ti špatná, třeba byla bohatá a řádná; tobě je více po chuti městská, třeba groše neměla a páni se o ni otírali. Nu, každému svá chuť, ale na matku bys měl pamatovat."

„Nakázala jste se už dost?" přerušil ji Franta. „Proč si lámete hubu? Co je vám do toho, kdo se mi líbí nebo nelíbí? Vy si hleďte svých modlitebních knížek a karet. Zapovídám si, abyste od Hrazdílkové donášela a hučela mamince do uší."

„A ty mi takovou zpíváš, holobrádku? Takovou ty máš úctu k starým? Však si na mne vzpomeneš!"

„Jděte k sakrům, babo!"

„Ale, Frantíku —" ozvala se matka.

„Nezastávejte se té baby, kterou čert nastrkuje, kam sám nemůže . . ."

„K sakrům mě vyháníš?" sípěla rozzlobená stařena, „mě, která jsem strojila matku tvou, když co nevěsta s tvým nebožtíkem otcem se ubírala do kostela — mě, která jsem jí kladla na hlavu zelený vínek? . . ."

„Co mi to vyčítáte? Řekl jsem vám již několikráte, abyste mi nechodila do domu bouřit matku!"

Zdvihl proti ní zaťatou pěsť. Vstala, pruh světla polil její vráskovitou tvář i nízké čelo, do něhož se draly proužky šedých vlasů. Z očí sršely jí zlověstné plameny.

„Zčernej, chlapče!" zachraptěla. „Však vidí Pánbůh, jak nakládáš se starou ženou, která ti štěstí hledala. Rukou jsi se sápal po mně, divochu! Však ti tu ruku jiný sváže, a brzo. Zatáhne tě do neštěstí ta havěť, na kterou jsi přivázal srdce své!"

„Zadržte, Káčo!" zvolala matka.

„Nechte ji krákorat, černou vránu," pravil Franta, škaredě se jako noc.

„Však ti ukážu černou vránu! Trest a kletbu na tebe svolávám, nehodný kluku!"

A Káča hup hup ven ze dveří, pravicí o berličku se podpírajíc, levici vztahujíc proti mladíkovi; nesrozumitelná slova mumlala její kolozubá ústa, slova vzteku a kletby.

„Ty můj Ukřižovaný!“ zvolala matka, „och, prosím, neslyš jí!... A ty, moje dítě, proč jsi ji tak popudil?“

„Nechte ji, matko! Co zmohou jedovatá slova?“

„Oh, ty nevíš dítě! Slovo je mocné . . . a její slovo platí. Co kdy věštila, všecko se splnilo. Káča cítí neštěstí jako kuna krev. Strach, strach, synu! Je stará, k starým úctu mívej, aby se ti dobře vedlo. A nemášli úcty k starým, zvrátíš se z kořene!“

Franta usednuv za stůl zíral do prázdna. Matka ovinula jeho šíji svým tvrdým ramenem a rty její šeptaly modlitbu na zažehnání zlověstné kletby . . .

V ten čas měl otec Cibulák velmi vážnou rozmluvu s krásnou dcerou svou. Bylo to kdysi odpoledne; v hospodách tou dobou nebylo nikoho, kdož by byl poslouchal výkladů jeho, proto zůstal doma, zapálil si dýmku a po chvíli houkl na Růženku, aby mu přinesla kávu. Ona postavivši před něj hodný hrnek tázala se, zda ještě něco poroučí.

„Ano, poroučím ještě něco,“ odpověděl otec, kráje sobě kus chleba. „Chci vědět, jak je to s tebou a s panem Pešinou, aby z toho nebyly řeči lidské. Pešina je hodný člověk a má poctivé úmysly; za zahradou však s ním stávat nemusíš — to je zbytečná neslušnost. Proč mu neřekneš, aby šel do světnice?“

„Tatínku, pan Pešina je tak nesmělý . . .“

„Cože? Nesmělý? Hloupé řeči!“

Růženka se začervenala velmi přirozeně a pravila zajíkavým hlasem:

„Tatínku, já se ostýchám ho pozvati — bývám sama, a lidé mají utrhačné jazyky. Potom . . . on taky nic nemluví . . . a pak . . . jeho příbuzní mají zlost a vymlouvají mu tu známost . . . že prý může dostat bohatou . . . a já bych nechtěla, aby říkali, že jsem ho snad chytala . . .“

„Co mi to tu mluvíš,“ durdil se otec. „Jací příbuzní? Vždyť docela žádných nemá!“

„Milý tatínku . . .“

„Mlč! Poroučím, abys mlčela. Musím se tě zeptat ještě na jednu věc. Chodí prý sem za tebou ten větrný baron Chlumský, ten kobylkář! Kdy by tomu bylo tak, povídám ti, že tě zaškrtím a jeho zabiju! Já na šlechtu nedržím, a nejméně na takovou olezlou! Dříve byla šlechta! Všecka čest před těmi pány — ale teď, co je do titulu, když není peněz! A teď pověz, co je pravdy na těch řečech, a nelži! Byla by to tvoje poslední hodinka!“

Růženka sepjala ruce všecka ustrnuta, krásné její oči zdvihly se k nebi.

„Ježíši můj!“ vzkřikla, „tohle někdo řekl? Pan baron tu byl všeho všudy dvakrát a chtěl s vámi mluvit. Má prý telecí a ovčí kůže; ptal se, jestli byste jich nekoupil, židu prý je prodat nechce.“

„A proč jsi mi to neřekla hned?“

„Bože, já jsem zapomněla. Jste málo doma, a když v noci přicházíte, to už spím . . .“

„Inu, jsi ženská! Hlouposti si pamatuješ a na důležité věci zapomínáš! — Tak židům pan baron neprodává? Vidíš, tohle se mi líbí! Za to je kavalír. Pravý kavalír si od žida leda vypůjčil peníze, zaplatil mu úroky, třeba byly velké, a pak ho kopl. Tak to aspoň bývalo dříve, dokud svět byl jak se patří. Teď ovšem, teď se kavalír bratříčkuje se židem. Má tohle být? Je to v pořádku? Kavalír je kavalír — a žid je žid! Teda kůže chce prodat pan baron Chlumský, ale ne židovi? A zdali pak jsi ho zdvořile požádala, aby se ráčil posadit?“

„Tatínku — on šel hned zase pryč — chtěl jenom, abych mu podala sklenici vody, a to jsem učinila . . .“

„Co pak jsi nemohla poslat pro pivo nebo pro víno? Což pak se jaktěživa nepřiučíš nějakým spůsobům? Člověk by se zbláznil! Sklenici vody takovému pánu! I ty huso jedna!“

„Prosím vás, tatínku, já jsem si netroufala . . .“

„Věru, ty nejsi má dcera! Viděla jsi u mne kdy nějakou hrubost, co? Proč neodpovídáš? Je to spůsob, krčit ramenoma?“

„Tatínku, já . . .“

„Tu to máme! Teď zas mi nedá domluvit! Je to strašné! Člověk má jen jedno dítě, a co to vychování dá práce! — Teď se kliď, jdi na sýpku přehazovat obilí, aby mu moli neškodili, a pamatuj si, že není nad zdvořilost, a přede vším nad zdvořilost k rodičům!“

Růženka šla. Starý se dal do kávy; ježatý knír zmočil v hnědé tekutině a oči se mu divoce koulely, když sám k sobě broukal:

„Vystydla, brynda proklatá! Co člověk zkusí s těmi dětmi! Najíst se pořádně nemůže!“

Když pojedl, odebral se mistr Cibulák k tříselně, kde pracoval chasník s učedníkem. Bylo křiku dost a nadávek nazbyt. Žádné spolehnutí na chasu, hrom aby do ní! Konec byl, že mistrova dlaň se dvakrát málo něžně svezla po hlavě ubohého Vaška, poněvadž nemotorně obracel kůže. Učiniv takto zadost zásadám své paedagogie, a nařídiv, čeho se mu vidělo potřebí, ubíral se zase dál, mumlaje:

„Takového kluka třeba vychovat — je to věc svědomí! Ale co se pořádný člověk při tom nazlobí. Jen aby se pořád obětoval! Aby do všeho tisíc láter hromů —!“

Brzy potom šel se ubohý zas obětovat k „lípě“.

Za plotem zahradním vedle řeky objevil se pak pan Pešina; přicházel se skloněnou hlavou, počítaje oblázky na břehu a hbitě utíkající bubliny. Byl nepěkný, sychravý čas; Andělíček Strážce v mlze večerní; nad řekou uháněly trhané mraky, jež zapadaly do bezkonečného šera.

Tmělo se už hodně, když Růženka konečně přišla. Sladký úsměv trůnil na jejím líčku; podala panu Pešinovi ruku a vidouc, že mu tím činí radost, ponechala mu ji. Nápadník tento se jí rozhodně nelíbil, ale viděla v duchu tři domy, a ten život bezstarostný po boku takového dobráka manžela; zajisté, že vidiny tyto zachovaly její veselou náladu

i přes pošmurný tento den březnový, který vtiskl nevlídnou, melancholickou pečeť svou celé přírodě a tak mnohým lidem.

Pan Pešina byl dnes nadobyčejně vážný. „Má drahá Růženko," pravil, „přišel jsem, abych s vámi promluvil upřímné slovo. Já vás mám rád, velice rád — ale už je čas, aby náš poměr došel žádaného konce . . ."

„Jakého pak konce?" tázala se naivně.

„Konec lásky bývá svatba," odpověděl on, snad ani netuše, jakou pravdu vyslovil.

„Vy jste ale netrpěliv," odvětila.

„Podívejte se na mne. Žiju sám, bez jediné spřízněné duše. Věřte, ten život omrzí —"

„Jen málo ještě počkejte — jsem mladá — bojím se — —"

„Nebojte se ničeho. Budete svou paní, na rukou vás budu nosit —"

„Jste hodný, čestný muž, vím — mám k vám celou důvěru —"

„Důvěru? . . . a lásku? . . ."

Zarazila se, váhala chvíli.

„Mám vás taky ráda . . ." zašeptala konečně.

On byl všecek u vytržení. „Hleďte," pravil, „jsem upřímný. Povídají leccos o vás, nepřejou vám. Já se netážu . . . já nevěřím . . . A byť to i pravda bylo, vše odpouštím, jako by se nikdy nic nebylo stalo . . . proto že jste můj andílek . . ."

Byla neobyčejná vřelost v jeho slovech, vyznívala z nich opravdová láska.

„Já vám povím — já vám děkuji —" zašeptala Růženka, maně skloniviši obličej blíže k jeho prsům, „jen málo, málo času mi ještě popřejte, abych všecko uvážila."

„Ach, moje zlato," oddychl sobě pan Pešina, „chraň mne Bůh, abych vás nutil — ale slitujte se nade mnou . . ."

Tma spadla na zem, hučely vody s jezu padající, dul vítr píseň svou, mraznou píseň, plnou dissonancí. A on tisknul a líbal její hlavinku.

V městě ozval se jakýsi zvonek, snad v nějaké továrně; krátce, úsečně zazvonil. Jí zdálo se, že volá: „Tři domy! Tři domy!"

„Je zima," zašeptala, halíc se těsně v teplý šátek.

Rozešli se.

IV.

Franta neměl pokoje ani stání. „Jsi chudák! Nemáš ničeho!" říkal mu vnitřní jakýs hlas. Odpíral: „Hoho, moje ruce, tvrdé ruce, mozolné ruce!" Hlas odpovídal: „Ty blázne! Co jsou mozolné ruce? Znak chudoby a nicoty! Starý Cibulák se bude po čertech málo ohlížet po tvých mozolech; ten se prostě otáže, mnoholi máš a co vyděláš. Až pak mu odpovíš: Maminka má chalupu hezky roztrhanou, záplatovanou v Dobříně, pak celých deset korců polí, dále krávu a každý rok tele — já pak vydělám, pokud boží jaro, léto a podzim běží, až i 50 kr. denně, a v zimě mám za to hodně času, protože v zimě tesaři zahálejí — tu starý Cibulák odplivne třikrát a řekne: I ty žebráku! Ty se opo-

važuješ ucházeti se o dceru Sušického velkoměšťana, která je takořka slečna? Jdi mi s očí! A ty potom ještě: Ale, pantáto, nezlobte se — vedle nás teče řeka, ta sama uživí člověka. Plovou v ní trámy, polen nekonečná síla, lososi, štiky, pstruzi, lipani, bělice — ani byste nevěřil, co všecko přináší ta voda . . . Tak, ještě tohle! zakřikne tě pan Cibulák; na krádež pomýšlíš! Zloděj jsi také! Už jen hleď, kdes jako tesař nechal díru!“

Tenhle hlas naň dorážel nejvíce; Franta, ohlušen jím spletl se a myslil konečně, že tento hlas je vlastně jeho rozum, a to hlavně proto, že v pravdě rozum mluvil zticha, bez poučných slov, a ještě k tomu jen chvílemi. Ozval se na příklad: „Franto, poslechni mne! Pusť se té Růženky — nepovede to k ničemu. Podívej se jednou dobře na tu Hrazdílkovou, věř mi, není tak zlá. Víš, Franto, běží taky o tetu Hátu — neodkáže ti ničeho, zprotivíšli se její vůli . . .“

Ale jak už praveno, hlas ten mluvil šeptem, a ten prvý křičel až běda. Pravdu mívá vždy ten, kdo více křičí; čím větší rámus, tím více rozumu.

Dorážeti však kromě toho hlasu ještě jiní činitelé na ubohého Frantu. Byla tu napřed matka, a ta pořád: „Co z tebe bude, můj synáčku! Co já se namodlím! Bohu jsem se zařekla a Panence Marii, že poputuju na Svatou Horu, že po kolenou vylezu nahoru přes všechny ty schody, aby Pánbůh odvrátil tu zlou Káčinu kletbu. Máš řemeslo zlé, nebezpečné, mé drahé dítě . . . neustále vidím padající krovy, řítící se lešení . . . blýská se mi před očima ostrá širočina — mine se trámu, sjede po hladkém dřevu, a zajede — Ježíši na nebi! A mohlo by to být rázem jiné, a já bych měla pokoj . . . můj ty Umučený! jen kdy bys chtěl . . .“

„Maminko, nemluvte mi tak,“ prosil mladík, „všade je nebezpečí, ale vidět to člověk nesmí. Co se stane, je v rukou božích.“

„Nemám pokoje ve dne v noci. Prosím tě, dítě, ohlížej se po něčem jiném, abych byla zbavena toho soužení . . .“

Tak mluvila matka. Růženka zase: „Františku můj — už to takhle dále nepůjde! Tatínek tlačí na to, abych se rozhodla stran pana Pešiny. Víte, pan Pešina je hodný člověk, vážný muž, jehož nelze vodit za nos. Musíte něco vykonat, Františku, něco rozhodného, rozumíte? Vy jste můj, Františku, vás jediné mám ráda . . .“

Položila ruku na jeho rámě, podívala se mu do očí. Bylo mu do smíchu a do pláče zároveň, štěstím se mu vířila hlava, a přece jako by něco ho rdousilo. Pomyslil na tetu Hátu, která mu nedá ničeho.

„A co mám vykonat?“ vyhrkl ze sebe.

„Já nevím, můj zlatý, já jsem děvče, které nezná světa. Ale vy jste muž, a máteli mě rád, budete přemýšlet . . . ale vykonat něco musíte, abyste mohl předstoupit před otce . . .“

Přiblížila se lícem k němu, ovanul ho sladký její dech, měkká, teplá ručka přilehla něžně k mozolné jeho pravici.

„Oj, vykonám, ty moje světlo, a kdy bych hory měl snášet a hluboká údolí vyplnit, kdy bych z hlubin Svatobora měl vyrvat starý poklad Vodolenský, vykonám všecko, abychom byli svoji až na věčnou věčnost . . .“

Když se Franta dosti pozdě v noci ubíral k Dobřínu, celý zmaten, všecek ne svůj, ozýval se onen hlas v jeho nitru sterou ozvěnou: „Nu, co vykonáš? Vykonej přec něco!“ A on mu odpovídal: „Vykonám, jistě vykonám!“

Spousta myšlenek se mu v hlavě rojila po té dlouhé cestě. Co je do práce? Prací člověk nikam nedojde! Kdy by se udřel, není to nic platno. Co pak on se nedřel posud jako kůň? — Co pak tehda řekl pan Cibulák „u lípy“? „Židé nepracují a vede se jim dobře!“ Přirozenou cestou přišel Frantovi na mysl závěrek: Nepracuj, a povede se ti dobře! Opravdu?

Počkej, však může dostati moudrou radu! Půjde zítra do Čepic, k oné tetě. Lidé se jí sice bojí a povídají o ní příšerné věci, ale ona přece nikomu neublížila. O všem všude věděla, divná, stará říkání uměla, že bylo úžasno poslouchati.

A druhý den šel.

Och, kdo viděl před dvaceti roky Čepice, zejmena část východní, při samé řece! Skupiny kostrbatých, v pravém smyslu slova roztrhaných chalup; doškové střechy na cáry, polozbořené zdi, kupy hnoje; každých deset kroků hluboká tůně černé hnojnice a mezi nimi bláta k nevypsání; mizerné, zaprášené, zedrané jabloně a švestky; různé bylí nejhoršího druhu, vlaštovičník, blín, přerůstající v létě nízké ploty střemchové; olezlí psi podezřelého vzezření potulovali se mezi těmito polovičními zříceninami, vrčíce a hafajíce na kolem jdoucí, poněkud slušněji oděné lidi; špinavé, ucárané, často polo nahé děti válely se po nerovných, zborcených náspech a v blátě, a vřesk jejich zněl jako skřek racků, kteří houfně poletovali v překrásných nivách protějšího břehu.

V jedné z těchto chalup bydlela teta Frantova. Sama tu byla, jako sysel ve své díře. Nebylo lehko ji najíti, i Franta musel se vyptávati po jejím obydlí; doptal se ovšem jenom po její přezdívce. Dva umounění kluci, bosi vzdor zimě, oděni v strašně zamazané a roztrhané šerkové spodky a režné košile, jimž však starostlivé maminky ovily uši jakýmis cáry, aby nenastydli, pověděli mu, kde bydlí Kavka, ba dovedli ho úslužně až ku prahu. Otevřel spuchřelé dvéře do průchodu, vstoupil na setlelé zbytky bývalé podlahy.

Tu otevřely se dvéře jizby, objevila se žena as padesátiletá, velká, kostnatá, černá v obličeji jako cikánka; šátek jí s hlavy spadl do týla, draly se jí na tváře, šíji a plece chumáče dlouhých šedých vlasův, žíním koňským podobných; nahé, osmáhlé rámě zdvihlo se k očím, jako by ruka chtěla chránit pichlavé zornice před nenadálým nárazem oslňujícího světla.

„Dej vám Pánbůh dobrý večer, teto!“ pozdravil zdvořile Franta.

„Já tě neznám. Kdo jsi?“ odpověděla skoro hrubě. Tvrdě zněl její hlas jako ostré volání sivého krahuje.

„Neznáte, teto? Jsem Franta Holubovský.“

Podívala se naň pronikavě. „Na mou duši, tys to. Nediv se, toulám se světem se Stachovskými kramáři a vidím moc lidí; taky slábnou oči, člověk se plete. Pojď dál; co mi neseš, že jsi si na mne vzpomněl?“

„Jdu vás prosit o radu, teto. Vy znáte svět a lidi, co bylo a co bude.“

„Ty bláhový! Jen Bůh ví, co bude. Pojď dál, sedni si a pověz, co chceš.“

Děsný příbytek ho pojal v černý svůj klín. Místo podlahy utlučený černý mlat, strop z černých trámův nad ním, začazené stěny, holé, až srdce se svíralo; ještě menší okénka než u nich, a to, po většině rozbitá, byla zacpána různými hadry.

Usedl za stůl na jakous rozviklanou lavici, ona proti němu na židli. Na krbu hořel oheň, sálal plamen, bobtala voda v černém hrnci.

„Tak tedy mluv: co chceš?“

Promluvil tedy, obšírně, důkladně všecko jí pověděl, své trampoty, své touhy, svou lásku, a jakou naději k ní má, aby se nad ním smilovala.

„Tak to zůstat nemůže,“ končil, „musím něco vykonat.“

Poslouchala, slovem ho nevytrhla. Když domluvil, vstala, předstoupila před něho.

„Slyš a dej pozor,“ pravila, „jsili chytrý, dovtípíš se; jsili hloupý, marně k tobě mluvím. Byl jsi vždy uctivý ke mně, proč bych ti nepověděla, co stojí v zjevení. Můj děd měl knihu, velkou, tlustou knihu, a v té knize stálo všechno, co přijít má, proroctví velká, kteráž Bůh zjevil slepému mládenci. Děd nám z ní říkal dobré a zlé věci, a těch zlých bylo víc. Ale bude konec tomu zlému, až naplní se čas. Děd to říkával, a já jsem si to pamatovala. Tak tedy v té knize stojí psáno: Budou časy zlé a hubené. Přijde do Čech cizí psota, a utiskovat bude lid a hubit a dřít, a my budeme úpěti pod tvrdou patou jeho. I přijde s cizí tou slotou všeliký zeměplaz, který úklady strojil na patu ženy, jež měla rozšlápnouti hlavu jeho. A zeměplaz ten hůře bude řáditi všech, i zmocní se bohatství, které Bůh ukryl hluboko pod zemí, a z bohatství toho kouti bude zbraň, která nás vyhladiti má. A spuntují se cizinci s ním, a on jim bude pomáhati a dá jim zbraň, a kde který pán, velký a malý, taky se dá k nim do spolku a bude jim nadháněť. Ale až bude nejhůře, až ten český lid už bude oloupen o všecko, tu povstane mládenec ohnivého zraku, vezme do rukou lesklou širočinu, a bude boj a nářek a kvílení. Krev poteče proudem jako řeka, a utíkat budou před ním jako Adam před archandělem Michalem. Amen, amen, pravím vám, tak bude a ne jinak.“

Franta poslouchal jako u vytržení. „A to stálo v té knize?“ tázal se bez dechu. „A nadešel už ten čas?“

„A to ty nevidíš, slepče?“ pravila. „Nerozumíš, kdo jsou v Čechách ti cizí, a kdo ti zeměplazi? Víš, jak zahynul můj muž? Žid skoupil dříví a dal navázat prámů, jež se měly dopravit až někam za Prahu do Němec. Můj byl jakožto plavec na prámě. Já jsem tušila, jak to skončí, a prosila jsem ho pro Boha, aby nejezdil. On mě odbyl, že takové strachy jsou hloupost — a jel. Tu přijeli až k Rábskému jezu a otevřeli vrata. Sjel prám jako šipka, ale pod vraty se roztrhl; i dostal se můj muž pod takový kus prámu, chtěl se vytáhnout, ale vlny se hnaly prudce a hodily ten kus — samé těžké trámy — na

mělčinu do kamení, a tam ho to rozmačkalo na padrť. Och, to bylo strašné! Když mi to přišli povědět, seděla jsem na náspu a kojila jsem svoje dvojčata. Leknutím se mi zarazilo mléko, a ubozí červíčkové zemřeli. Šla jsem k soudu a prosila jsem, aby toho žida odsoudili k náhradě, protože mi nechtěl ničeho dát; a páni, že ne, že žid není povinen zaplatit; vinu prý nesou, kdož prám špatně svázali. Co jsem zkusila bídy a hladu! Chodila jsem potom s kramáři světem, a všude po Čechách tolik té bídy jsem viděla."

Dlouho mluvila teta, vždy divěji stahovala se její posupná tvář; prudká zášť jí zářila z očí.

Mladíkovi bylo, jako by všecek ten hněv byl přešel do duše jeho. Kdož je vinen, nedojdeli cíle svého? Židé a páni! O tom nebylo více lze pochybovati. A v dáli, v slunečné dáli míhala se lesklá širočina mládence, který konec učiní vší té bídě ušlapaného lidu, a jeho slávě nebude konce!

„Teto, zaplať vám Pánbůh, že jste poradila."

„Dovtípil jsi se?"

„Dovtípil, teto!"

„Ale počkej, ještě ti povím. To ti žil do nedávna v Žichovicích starý žid, snad sto let mu bylo, Mordka mu říkali. Vědělo se o něm, že ve svém mládí zahubil malé křesťanské dítě, ačkoliv ho na soudě z toho propustili —"

„O tom jste kdysi povídala mé matce, teto —"

„Dobře, ale všecko snad nevíš. Tak tam taky žila stará bába křesťanka, právě tak stará jako Mordka. Říkali jí Mářa Kopáčová. Tahle Kopáčová byla osoba slabá na mysli a vždycky jako pomatená divné věci k sobě samé brebentila. A byly to hrozné věci, tak že vlasy se na hlavě ježily, když člověk poslouchal. Krev, saminká krev! — To trvalo dlouhé roky, až lidé přivykli a staré Máři se smáli, jako by bláznila. Tu najednou rozběhla se po vsi pověst, že starý Mordka umírá. Do Máře jako by lítý běs vjel. ‚Pusťte mne, musím mu vyčíst, co udělal!' řekla u slouhy, kde ji měli v ošetřování. Po jednou, jako by měla rozum, jako by dobře věděla, co činí; ani jediného zmateného slova. Tak ti tam vešla k němu, ačkoli ji tam nechtěli pustit, a jak tam stála v té světnici, kde starý Mordka celý vyzáblý ležel na posteli a chrochtal a kašlal, tu ona na něj: ‚Víš co jsi udělal tomu děťátku, je tomu snad osmdesát let, ještě za císaře Josefa? Do pekla přijdeš — ale dnes ještě ne, až ode dneška za čtyři neděle! Čtyři neděle budeš umírat a zajíkat se a chytat dech, až po troškách se zalkneš!' To ti mu ta žena řekla, a tři dni po tom sama zemřela náhlou smrtí, — ale ten žid pak umíral v skutku plné čtyři neděle!"

Frantou lomcovaly hrůza i vztek. Teta ho na chvíli zůstavila jeho myšlenkám a šla přihlednout k svému vaření. Pak zase přistoupila a mluvila dále:

„Abys teď věděl, že naplňuje se doba. V pondělí máme 22. března — dvě dvojky a třetí měsíc a dvě šestky v roce, to číslo stojí v té knize, dvě dvojky, násob to trojkou, a máš dvě šestky — a to je v Sušici jarmark. Buď tam a nevzdaluj se, uvidíš divné věci, a přesvědčíš se, že Bůh je všemohoucí. Já tam přijdu taky, však mě uvidíš; přijde tam

vůbec mnoho lidu, samí boží ratajové. Já vím všechno: schodila jsem světa dost a vím, co se kde děje, co se mluví a připravuje. Blíží se soud. Dojdi zítra nahoru do kaple svatých Pomocníků a pomodli se tam růženec, abys se očistil; nyní však jdi domů a rozjímej . . ."

Když Franta odcházel, už se hodně tmělo. Obloha byla čistá, nikde mráčku, za to zima silně přituhla. Cesta vedla podél svahu hory Čepičné, v levo řeka a široširé údolí, rovné jako stůl, v pravo lesnaté, skalnaté stráně. Tu a tam zakmitla se hvězdička; z řeky vycházel lehounký, bělavý dým, který průhledným závojem lehl na černající se houštiny niv. Ve skalách strání počalo noční ptactvo příšerný svůj zpěv: různé volání, hvízdot, zvuky, podobající se psímu štěkotu; z údolí, mokrých luhů a houštin odpovídal drsný chechtot racků. Franta dávno přivykl nočním cestám i všelikým zvukům, ozývajícím se ze tmy; ale toho večera rozpoutaná jeho fantasie přiváděla všechno ve spojení s proroctvími, jež byl slyšel z úst tetiných. Viděl v duchu starého Mordku, jenž nemohl umřít, i malé na smrt raněné děcko, jehož pláč slyšel v houkání sov, i chechtot ďáblův v táhlém smíchu racků pobřežních. A z té hrůzy, již peklo rozpoutalo, vystupoval světlý zjev mládence s lesklou širočinou, jenž rubal i rozháněl příšerné stíny. A ten světlý mládenec byl on, on sám! — Nyní věděl, co vykonati, aby se sláva jeho roznesla po širém světě. (Pokračování.)

Nové „Hlasy v poušti."

I.

Apostrofa.

Ty srdce mého lidu, loutno zlatá!
čí prsty, žel to, v strunách tobě hrají?
Jen vzlyk a ston, skřek plachý vydávají,
jak můž jen bolest, zoufání a ztráta!

Ty srdce mého lidu, vázo svatá!
žel, vůně ducha, jež se v tobě tají,
že chátře v posměch marně vyvětrají,
co plivají tam ústa její klatá.

Ty srdce mého lidu, rajský ptáku!
jenž nosil prorokům chléb ve zobáku,
chléb síly, jarosti a poesie;

Kdo otrávil ti pastvy tvé a zdroje,
žes oněměl, že pouze křídlo tvoje,
zkad stéká krev tvá, žalně v nebe bije?

II.

Zas nový boj.

Prch svátek náš a nový boj zas v proudu
jak proti celku tak i proti sobě.
My budem ještě rváti se i v hrobě,
ten chytne prkno rakve a ten hroudu.

Vztek náš plát bude v popelu a troudu,
dál čelist bude skřípat, pěsti obě
se zatínat, hnát o hnát praštět v zlobě,
my na posledním rvát se budem soudu!

Ne o principy — jen o formu jejich,
ne o ideje — jen o jejich fráse,
ne o povahy — jen o jejich masky;

Ký div, když stonem času ve peřejích,
jenž valem hřímá v zbortěné nám hráze,
k jichž zpevnění vše máme — kromě lásky.

III.

Stará kletba.

Ni o čtvrt hlavy nesmí nikdo větší
být v našem středu — ihned kámen za ním,
a slinu za kamenem s šklebem, láním,
a za slinou splav otravných hned řečí.

Tak ze všech stran to skřípá, sviští, ječí,
zří každý s nedůvěrou, s pohrdáním,
neb v resignaci, a když sáhne k zbraním
na bratra, v sobecké je tasí křeči.

A čím ta všecka malá naše sláva?
míň nežli žalmistova polní tráva;
čím jednotlivce úspěch — žert jen malý.

Co my se rvem a škorpíme jak děti,
ta v skutku velká, Vlast, v zlých šípů změti
tvář bez obrany v závoj vdoví halí.

IV.

Ideál a idol.

Děd ideál měl — vnuk má idol pouze.
Toť celý rozdíl. Ideál je ryzí;
žel, v sobectví když masce zcela zmizí,
kam strhne špatnost jej či krutá nouze.

Je idolem pak, křemen v žití strouze,
ne zářný démant s paprskovou přízí,
ne orel, slunce jenž se dotkne řízy,
jen oškubaný pták je na motouze.

Jeť idol sprostá modla, jež se šklebí,
své sžírající děti, stále lačný
ať Momus příšerný, ať Moloch mračný.

A čím víc krmen, víc má zapotřebí;
co ideál vše bratrům přenechává,
jde světem, žití láme chléb a dává.

V.

Vere novo.

Ta tvrdá česká země udupaná,
rci, odkud béře svěžesti a síly,
v květ všady že vzplá růžový a bílý
a ještě věří v příští svého rána?

Neb jinak sedrána již, vyčerpána,
plen cizích, kteří zevšad po ní střílí,
plen vlastních, jiš se nad ní v boji chýlí,
by dávno klesla, laň ze všech stran štvaná.

Zem věří v jaro. Mějme také víru.
Však země slunce má, jež divy koná;
kde naše slunce? — Buď jím, lásko svatá!

Ty veď nás k vesně, k volnosti a k míru,
buď sluncem, ať omladnem jako ona,
ať našich skutků žeň je vrchovatá!

VI.

Pravá vlast.

Ty hvozdy, lesy, role, řeky, nivy,
vzduch nade vším a kolem slunce v stínech,
to ještě není vlast — ta pouze v synech,
již láskou k ní jen konat mohou divy.

Zem jiným klas, hvozd jinému dá dříví,
ba stejně plodů dost mít bude v klínech
i pro cizince; vlast je pouze v činech
svých dětí, pokud chtějí býti živy.

Na Baltu posud staré buky šumí,
kde svatyň Svantovíta, staré dumy?
Klas roste, dýchá květ a ptáče zpívá.

Tlí v mrtvých knihách zkazky minulosti,
tlí v starých hrobech svaté dědů kosti —
Vlast jest jen v krvi živých synů živa!

VII.

K prvnímu květnu.

Ruch mladé Vesny všem ku srdcím sahá.
Chce lidstvo také jaro svoje míti,
chce kvést a plát, chce v skutku jednou žíti,
chce vědět, co je úkoj, rosa, vláha.

Též dělník v světlo prsa noří nahá,
pot stírá na čele, jenž perlou svítí,
zří v mlze pohár, touží z něho píti
a hledí výš v snech přeludů a blaha.

Jsme všichni dělníci, ať rukou, duchem,
a všichni hlásíme se ku životu.
Ó lidský duchu, z prachu se již zvedni!

Však sebe znej a uvaž: prací, ruchem
chce oddech získán být, bez lávy potu
i svatvečer sám byl by tobě všední.

VIII.

Náš život.

Dnem každým národní náš život celý
se vyhraňuje, proces to je tuhý,
než granát jeho tryskne v nach a duhy
a stvrdne a se v jádro pevné scelí.

Rmut musí ven i skvrny, než se stmelí
vše ryzí prvky, stále širší kruhy
ty musí zabrat, cizáctví než pluhy
když najedou naň, že ho nerozdělí.

Jas musí míti tento granát rudý
i ostré hrany. Ký div, při té práci
že mnohý raněn, mnohý vykrvácí.

Však jaká záře v český obzor chudý
pak tryskne z něho bujaře a skvěle,
jak ručej krve z čela nepřítele!

Jar. Vrchlický.

Židé v Haliči.

Studie

Frant. Řehoře.

(Dokončení.)

esnické krčmy jsou nejošklivější sociální chorobou Haliče. „Krčma,“ četl jsem v lamentě polského vlastence, „jest jednou z našich známek národních, činí nám hanbu a přináší prokletí.“ Jan Smoleński ve své práci „Stan i sprawa żydów polskich v XVIII. wieku“ líčí krčmu v dávné Polsce takto: „Židé uměli vůči sedláku bráti si na lidumily, sloužili mu úvěrem i radou, jsouce ochotni ke všelikému druhu směny. Znajíce jej zblízka, věděli o všem, čím vládl. Každý snop na poli mu spočetli, každé jeho dobytče ve stádě znali. Co jen bylo možno vzíti k uhrazení dluhu, brali: obilí, dobytek a nejdrobnější věci až k nářadí hospodářskému, jež opilý sedlák zanášel do krčmy. Mimo to prostředkovali mezi pány a sedláky.“ Připíšemeli pod obrázek Smolenského běžící datum, pravdě neublížíme, ba spíše jeho kolorit bude proti dnešku jasnější, dnešní krčma krčmu Smolenského překoná. Nužc poslechněme. V krčmě se usiluje, aby lid hověl

pijáctví, krčma jest sídlem lichvy, v ní se ubíjejí ctnosti vesničanů a pěstuje ničemnost. Lehkomyslnost chlopa i šlechtice bývá v krčmě zkapitalisována. Předmět ve dvoře uzmutý bývá v krčmě koupen. Tam jsou vesničané sváděni ke zlodějství, tam jsou etapy pro kradené koně, tam se prodá nemocný dobytek na porážku. Míry a váhy v krčmě jsou falšované, v ní jest čas po jaru, rusínsky zvaný přednovek, bohatou žní a nouze lidu v neúrodném roce bývá v ní považována za kapitál vkladní. Slovem krčma jest hrobem zámožnosti pánův i blahobytu selského lidu. Jest neutrálným shromáždištěm pro pospolité schůzky, do ní jest volno vstoupiti každému a kdy libo.

Jsou dvoje krčmy: jedny skoro uprostřed vsi, výstavnější, druhé mimo ves v poli při cestách, „przydróżne," jak Poláci říkají. Žid platí za propinaci mnohem více, než by mohl nabídnouti kdokoliv jiný, protože u arendáře židovského výčep kořalky má podřízený význam a hlavní výtěžek plyne z tuctu různých spekulací, pro něž jest krčma strategickou posicí a krčmář nejkvalifikovanějším operátorem. Ojedinělé pokusy vzíti křesťanského propinátora skončily fiaskem. Nyní jest propinace v Haliči zrušena, ale krčem tím neubylo: na místo pánů nastoupila země. Bývalému majiteli propinace žid platí jen za místnosti krčemní a zemskému výboru či pachtýřovi propinací v jistém území nebo městě odvádí poplatek za právo šenku.

Rozmanitých výčepů jest v Haliči 18.854, jeden připadá na 233 duše. V osadách s tisícem obyvatelů jsou již dva šenky, v osadách od jednoho do pěti tisíc obyvatelů bývá přes sedm výčepův a městečko nebo město čítající přes pět tisíc obyvatelů má 98 výčepů! Průměrně připadá jedna škola na dvě obce, ale na jednu obec tři krčmy. Za propinační lihoviny lid ročně propije 19,800.000 zl., na obecné školství vydá však jen 1,071.000 zl. [1])

Stalo se, co arendáři netušili. Lid po staletí jimi napájený v kostelích a cerkvích odpřísahává kořalku, přestává pít. „Propinace hyne!" volají šlechtici a zemští pánové. Jedny noviny dokonce po tomto poprasku psaly, že četnictvu nařízeno, aby zákon proti opilství židům zbytečně nepřipomínali. Po vesnicích se tvoří bratrstva střídmosti, kněží s kazatelny a od oltáře poučují lid o zkázunosném jedu kořalečném. Pohříchu židé mezi pány staré školy nalézají stranníky, jimž nejde na rozum, že by se mohli obejíti bez žida v krčmě. A dožili jsme se smutnějšího úkazu, jejž i česká žurnalistika odsoudila po zásluze. Arendář totiž žaloval u majitele krčmy na unitského kněze proto, že farníky varoval před pálenkou, pán žaloval na hejtmanství, a to duchovnímu pohrozilo trestem, opovážíli se odvraceti lidstvo od pití kořalky. Na štěstí přenáhlenost tohoto okresního hejtmana jest v současném úřadování osamoceným případem a bohdá jím zůstane.

Abychom přibližně odhadli krčmářův důchod, sestavíme si ve formě účtu jeho výdaje v osadě se 720 dušemi. V arendě drží dvě krčmy, větší obývá rodina osmičlenná, menší tříčlenná, krom nežidovských služky a čeledína. Za právo propinační 373 zl. 50 kr., činže z krčem 230 zl., tarifu ku prodeji tabáku 20 zl., taxy do fondu pro-

[1]) Uvedené číslice táhnou se k r. 1879.

pinačního 23 zl., daně z příjmu a výdělku 57 zl. 35 kr., mzdy čeledi 54 zl., úhrnem 757 zl. 85 kr. Spotřebujeli k topení v obou krčmách 15 sáhů dříví po 8 zl. a na stravování a šacení 13 osob aspoň 1000 zl., celková bilance vykáže 1877 zl. ročních výloh.

Že v boji o živobytí ani žid žida nešetří, dolíčíme příkladem. Členu z požehnané rodiny, Šulemovi, se nevede valně, i není vyběračný v prostředcích zlepšiti své bydlo. Umíní si vypíchnouti souvěrce Mendla ze dvora, ale překáží mu zpropadená chazuka. Mendl přečkal čtvero pánů a každý z nich přejímá s inventurou houževnatého mlékaře. A hle, lačný panského mléka Šulem přece docílí, vyšoupne Mendla a zahnízdí se po něm ve dvoře. Obživy zbavený Mendl uchýlí se v krčemku na stepní úlehlině a strojí odvetu. Nenápadně se zjevuje ve dvoře, posadí v kuchyni, lísaje se v přízeň pohněvaného panstva: tu lichotí kuchařce, tu pochlebuje čeledi a poklonkováním se zamlouvá panským dětem. Šulem v nahodilých pochůzkách Mendlových větří čertovinu, proto správně platí. Jakmile poulevily, vrátil se k předešlé liknavosti, rovněž ve všestranné ochotě zvlažněl. Nebezpečný sok po roce tře bídu v další končině: tehdy Šulem dokonce prosí za slevu na mléce, právě o dva krejcary, jimiž byl Mendla na míře přeplatil, a zdvořile se dožaduje výhod vzdor vzájemné smlouvě. Právu svobodné pastvy na panském Šulem rozuměl pobertovsky, spásl, kde co rostlo šťavnatého, a ke všemu též ustraňoval zelenou píci. Když kolem panského lánu zmírnil klus, aby svému čeledínu dal příležitost uzmouti otep jetele, sám chvátal mi vstříc s hrstí poštovních zásilek, by mě zaneprázdnil a pych zakryl, ačkoliv za jiných okolností častokrát nehnul rukou dříve, pokud jsem k vozu nedošel a o poštu si neřekl. To bývaly krádeže odpolední, při ranních se dal zřídka postihnouti, ježto za letních paren vyjížděl namnoze hned po půlnoci. Za stravu a čtyři desítky si přibral židovského výrostka, jehož péčí bylo opatrovati koně, denně jezditi se Šulemem do města a vypomáhati při roznášení smetany po domech. Dopoledne míval rozprodáno, načež pomocník drhnul konve a džbery v židovské čtvrti na nedlážděném městišti, a zde koně žvýkali obrok nebo vypřaženi požírali dlouhou píci přímo z košatiny vozu, vždy však civěli pod širým nebem ať na úpalu, ať v hanebné slotě, ať na mrazu, při němž šindel praskal. Postranní obchůdky odvádějí mlékaře a již z toho důvodu jsou odkázáni na pomocníky; v případě náhlé krise zastoupí muže manželka. Alespoň Šulem tržby svému sluhovi nesvěřil, leda z pohnutky kromobyčejné. Sobota jej ovšem nutila zjednati i přípřež i prodavače křesťanského. Dohonilli na silnici mlékaře odjinud, práskl do koní a divoce se s ním předjížděl. Po návratu z města pohůnek ledabylo zabezpečil koně proti možnému zabelhání do škody, po té obědval po příkladu svého pána. O krátkém dni oběd býval zároveň večeří; krom snídaní (a ani toho ne vždy) sytívali se až po návratu, leda že před některou krčmou slezli na kalíšek kořalky, v zimě leckdy na sklínku hořkého čaje, a při tom si v šenkovně odbyli ranní modlitbu se všemi ceremoniemi. Žid hledí služby povrchně: chasník Šulemův u koní dokonale chrápával a houby mu běželo o napasení. Všakte Šulem lál a vadil se s ním pro hubenost svého spřežení. Židovský čeledín dříve nebo později doslouží se samostatnosti, k úplné nezá-

vislosti tíhne každý; ze Šulemových někteří se chytili mlékaření. Kdykoliv jsem použil Šulemovy příležitosti, uchystal měkké sedadlo, arci jen za slíbené zpropitné, za něž na mne také v městě čekal do tmy, třeba před šábesem, kdy haličský žid smrtelně hřeší, nesedíli do soumraku u krbu. Pakli jsem se o dvacetníku nezmínil, číhal jsem na Šulema zase já, jinak mi ujel. Tento nestydatý žid nedodal nikdy zpět na zlatku, když ji dostal na věc v ceně ku př. 70 krejcarů; podobně poštovních známek přivážel méně a přebytečné drobné zpronevěřil. Hospodyním ostavoval mléko, když zlacinělo, a týž kousek vyvedl místnímu faráři snad proto, že mu líbání ruky nehonoroval. Panského ekonoma kazil lahvičkou silnější pálenky, aby přimhouřil oči k jeho pytlačení pro potah. V každé kapce krve Šulemovy vězela prohnanost, již však utajiti nedovedl; byl to vtělený judaismus, jak jej popisují rabínští mudrci a který jest dle nich věkovitým spiknutím národa židovského na škodu a zhoubu všech jiných národů: pravověrnému židovi žádný prostředek není zlý a zavržení hodný, když jde o vykořistění jinověrce. — Po Mendlovi jako když se země slehne, Šulem již při jmeně tom nehnul brvou; jen někdy se ve vsi povídalo o jeho ochuzení. Tu přikvačila propinační předloha, hrozíc odplaviti zakořenělou dědičnost krčem. Žid v krčmě po pradědu šenkující se zachvěl. O překot obnovovali se smlouvy se zákonitým dědicem propinací. I Šulemova matka spěchá pro nový kontrakt, a hle, o dvě stovky přes dosavadní činži musí klopiti, nechceli do týdne nocovati pod oblohou: přirazil na ni Mendl, jejím synem vystrnaděný, a tak se pomstil.

V obchodě žid přechvaluje ze zásady. Pozvolnu ničí dodavatele a potřebám zákazníků hoví jen do jisté míry. Do ruky mu pracují nepraktické zvyky obchodní a neznalost zboží u kupujících, jejich dobrodušnost a trudné položení, sumou slabé stránky, dle nichž jedině každému odměřuje. Původ zboží tají a jeho vzácnost zveličuje alchymistickou manýrou. Soud jinověrce se ho nedotkne, jím může býti tak málo uražen, jako štěkotem psa. Čím hlouběji jest proniknut vírou, tím spokojeněji odírá lid, jejž mu dal Bůh jeho. Na skladě chová tovar chatrný, bídné, nicotné cetky, jen aby nízkými cenami kupujícím zamydlil oči; bohužel do této pasti houfně lezou lidé venkovští. Kdy by měli příležitost převážiti, co koupili, přesvědčili by se, že si žid slevu pětkrát hradí lehčí vahou. Noviny nabádají paralysovati tuto zhoubnou obchodní hlízu zakládáním krámců křesťanských; na podniky toho druhu židé se vášnivě vrhají a nezřídka hned v počátku je ubíjejí. Blahodárně působí rusínská tržnice ve Lvově se svými filiálkami v čelných městech Haliče, jakož i rolnické banky v krajích obilních. Řádný kus práce se v tom směru již vykonal, ale k vymanění ze jha židovského ani z daleka ještě nestačuje.

Žid lne ke krámu, v němžto začal, a při všedním kramaření pěstuje všeliké obchody vedlejší. Zbohatlý šenkýř současně kupčí obilím, dřívím, voly, mlékem, vejci, kožemi; protokolovaný starožitník prodává korale a šperky a dodává seno kavalerii, obuv trestancům, jest členem družstva k dolování nafty a hodíli se za fatku nějaké dobytče, porazí je a na kila rozprodá; sedlář dováží materiál sochařům a jest stálým offerentem při dodávkách štěrku na silnice; lékárník má komisní sklad

papíru, výrobků z pryžce a pachtuje mýta; zlatník pasečí les, vede obchod v másle a dílnu mění na pokoutní zastavárnu; krejčí, když v pátek s večerem se vrací z týdenní toulky, vybírá ze své torby krom potravin pro domácnost též vřetena nití, jež nasbíral po vesnicích za báječně nízký groš, dále hadry, staré železo a sklo, kosti, korale, stříbrnou lžičku, různotvárné knoflíky, hrst chmele, něco jetelového semínka, zaječiny, lékařské bejlí, kopyta a rohy ze zdechlin atd.

Úpadkem žida berou škodu věřitelé, on se neožebračí. Výprodej pod cenou tovární jest pružinou židovské politiky obchodní, jest výhodným dohodnutím pro obě strany. Pohleďme na rub tohoto dohodnutí, a co uvidíme? Že žid na úvěr objedná co největší množství towarů, ohlásí konkurs a 25% se vyrovná. V odvětvích publicistiky, jež nevymáhají studia a práce, nýbrž toliko organisace finanční, žid jest mistrem; sem patří kanceláře insertní, denníkářská agentura telegramní a pisárny pro lokální korrespondence. Také speditérstvím a ústavy pro zaopatřování služeb vládnou židé. Pouze v předmětech uměleckých žid bývá obchodníkem slabým: řídí se vkusem obecenstva a cení výtvor dle věhlasu umělcova. Z antikvariátů v Haliči není křesťanský ani jeden.

Venkovský žid čepuje propinační nápoje, a propinační instituce udílí mu trafiku; na stojatě kupuje obilí a všecky plody hospodářské, kupuje dílce lesů na paseku, najímá si podoj ve dvoře, vypásá voly na zakoupených lukách nebo na nich suší seno; kontrahuje líh, najímá mlýn, pilu, lom, vinopalnu a chytá se každého podniku. Arendář krom toho jest generálním faktorem panstvu: obstará peníze pro paní do lázní, pro pána do karet, na bankovní annuity, až to přivede k tomu, že se stěhuje do dvora a panstvo jde do světa hledat štěstí. Podnikáli majitel dvora závod tovární a žid předvídá fiasko, půjčuje skoupě a půjčku vkládá do knih; při vyhlídce na úspěch tře se do spolku a po čase přejímá zařízení na svůj vrub, po případě uvoluje se dodávati suroviny nebo zprostředkuje odbyt hotového fabrikátu a manevruje obratně kreditem, až důvěru v podnik podlomí a na konec ho sám ujme.

Jsou dny a týdny, kdy v selské chatě se světlem v ruce krejcaru nenajdeš. A nouzi o minci zveličuje slota měnící cesty v bezednou propast, v níž prací zmořená dobytčata neutáhnou ani prázdného vozu. Tehdy jest rodina s veškerými potřebami odkázána na krčmu: má na vybranou vzíti na dluh nebo za domácí plodiny. Ty žid nejraději smění za takové, po nichž jest tou dobou poptávka. Cenu stanoví sám. V chatě potřebují dvanáctikrejcarovou topku soli; za ni na podzim přinesou 10 vajec, a na těch vydělá žid 18 kr., rabat na soli nepočítaje. V horských vesnicích nejdále od Starého Města — dočítáme se v Dílu — nelze si pomoci k soli za peníze, snáze ji tam nabudeš za vejce. Za desítku kop směníš samou sůl. Vejce se vyvážejí do Německa a nalézají dobrý odbyt. Z formovaných topek židé seškrabují tvrdý spodek a shora kříž al fresko, a to ne snad jen z odporu ke křesťanskému znamení, nýbrž prostě k vůli té trošce soli. Od Piláta ke Kaifášovi židovští překupníci soli posílají lid z okolí řečeného města. Horal, stihnuv na místo, aby se soli za peníze doprošoval. Poználi žid na venkovanu dle kroje, odkud jest, posílá ho do nejbližší solné štace, což znamená den chůze, a koupíš tam jednu nebo i více topek. Kam tě žid poslal,

je pusta, krom soli nic jiného tam neseženeš. Kdysi tamější žid rozvážel sůl po vsech, ale vesničtí židé jej za to málem utloukli. Prodávajíť také sůl, leč za 14—16 kr. topku. Skladník opatřený certifikátem okresního zastupitelstva, obdrží sůl ze státní solivarny, začež okresnímu výboru platí smluvený díl ze zisku; tam prodávají topku po desetníku. Jednotlivým obcím okresní výbor zdráhá se certifikát vydati a monopolisuje proň žida v městečku; sůl na vsi pak pochází ze třetí ruky. Odpomoci solní anarchii bylo by lze peticemi na sněm, jenž by vyzval vládu k ustálení ceny 9 kr. za topku a ke spojení prodeje s trafikami. Soukromým skladištím okresních výborů židé všemožně škodí: v Stryji sfalšovali vybubnovanou ohlášku, že ve dvou dnech se zdraží kořalka; místo kořalky podstrčili sůl, po níž ovšem nastal nebývalý shon. Obecní skladiště se brzy vyprázdnilo, a židé se stali pány situace.

O muzice v krčmě rozjařená mládež utápí mozolně nabytý peníz ve vodce čemeřicí nebo křenem padělané, netušíc, co pije. Před vánocemi a velikonocemi ďák s palamárem kolední ve farnosti; proč by je krčmář s lahví nenásledoval? I on říká osadě „moja parafija.“ Za nápitek a blahopřání k svátkům vykoleduje fazole, přízi, koudel, cibuli, česnek, vejce a Bůh ví co ještě. U Jaroslavě, Přemyšle, Mostisk a Lvova šíří se v lidu návyk povrhovati plátnem domácím a odívati se do tkanin kupovaných, do plátna „švábského“ či „kartanu.“ Na lidech bez rozdílu věku a pohlaví bělá se košile z perkálu ušitá strojem. Trvanlivé sukně z hrubého plátna vytlačovány jsou květovanými sukněmi z perkálu, ba i peřiny povlékají se cíchami z této látky. Jak chatrná látka jest perkál, ví každá švadlena, a co se židům za ni vyhodí, vypočetl ctitel lidového průmyslu na ročních 800 zl. ve vsi s 720 obyvateli; a za tuto sumu Rusínky přijímají výrobek u nás v Čechách zhola neprodajný.

Hledejme věc, již haličský žid neučiní předmětem obchodu. Najdeli se úředník, mající na prodej avanže, najde se zprostředkovatel žid: udělá si z toho trvalý důchod za taxu podle stupně důstojenství pro obě strany. Všimněme si prostituce. Pokud má ráz systematických podniků, převahou spočívá v rukou židovských. Traktujeli mosaismus ženu jako věc, regulujíc smyšlení a cítění židů nadějí výdělku, jest toho jen přirozeným důsledkem, že v Haliči židovských prostitutek číselně jest více než křesťanských. Židovka jest prostitutkou, až uspoří tolik, aby se provdala a stala podílnicí jakéhokoli závodu. Židovi nevadí pověry ani mravné předsudky, pojme ji za ženu, jen zazvonili zlatem; dle talmudu zlo nepáchala, nýbrž těžila jen ze slabých stránek člověčenstva. Pro kuplířství se židé ocitují na lavici obžalovaných a židé zabývají se vývozem děvčat do Turecka, Ameriky, Rumunska a jinam.

Při zavádění nynějších zlatek židé balamutili chlopy, že staré zlatky jsou neplatny, a vyluzovali je se srážkou 30%. Po novém zdanění lihu těžce trestají se v Haliči kontrabandou a žalářem podvody vářečné, ale vzdor tomu nejsou řídké, celníci musejí ovšem lihovar hromadně překvapiti. Vinopali jsou v Haliči jen a jen židé.

Z Ruska desertoval vojín pohraničné stráže do Haliče. Dva haličtí židé na hranicích kapitánu stráže nabídli pomoc: opili desertera, naložili ho na vůz a zavezli na nejbližší ruskou strážnici; pro §. 90. veřejného násilí byli odsouzeni na rok, a soud vyšší jim rok přidal.

Do nemocenské pokladny žid vloží 60 kr. a na druhý den se hlásí marod; stůně týden a tím pokladnu ošálí o 4 zl. 20 kr. Jistý židovský farmaceut za řečený vklad obdržel deset lahví selterské vody, předepsané mu lékařem, že však mu nechutnala, zpeněžil ji.

Koňaření od herky až ke spřežení pro hraběcí landauer opanovali židé. V našem kraji zjevoval se žid ras s kollegou, každý s pytlem na zádech. Sháněli kůže a vyžilé koně, aby je za vsí sprovodili se světa a stáhli. Za předlonského sucha dělali dobré obchody, z nedostatku píce se rolníci koní šmahem zbavovali. Potkalli jsi v tu dobu transport vychrtlých koní a na jednom seděl žídek, mohl jsi jej sledovati na pustotinu a dokročiti na žida u první četnické stanice. Halamové totiž mršinu nikdy nezakopou, ale ostaví psům a vranám; za nimi jdou židé jiní a sbírají rozházené hnáty, a tím konečně když minuly měsíce, zajde upomínka na přestupky proti opatřením zdravotním. Lelkujeli žid u vsi na vyschlé konině opíkaje se na slunci, kamarád jeho za tím obchází chaty, a nepřivedeli svěží materiál, tož aspoň desíti tahounům ušmykl ohony nebo vymámil přehrštli štětin. Každý kup a prodej koně, do kterého zasáhne žid, jest mistrovské dílo. Žid na zvířeti pozná vadu, kde mikroskop je slabý, a následky její děsně vylíčí, jen aby tě přiměl k „baryšivnému“ čili odměně, že před kupcem o tom nehlesne. Ni pán ni kněz ni sedlák neprodají a nekoupí bez žida, jenž proti jejich vůli se mezi ně vplíží a takořka sám obchod provede, nemaje v kapse ani zlatky. A toho není dosti. Bez groše koupí zvíře sám a s výplatou otálí, pokud je s výdělkem neprodá. Konokradem v Haliči jest žid: cizí žid srozuměn s místním provede krádež za tmavé noci, a než se rozbřeskne, jest v bezpečí. Podaří se sice někdy vinníka lapnouti, ale s koněm se okradený neshledá.

Od několika let židovští agenti nabízejí kostelní roucha židovské firmy Tarnovské. Žaloby na dotyčné výrobky se hromadí, a noviny obracejí pozornost duchovenstva na solidní firmy křesťanské. Řemeslný výrobek židův vyznačuje se povrchností a chvatem, o chatrnosti látek ani nemluvě. Pořiďte si oděv v hlavním městě v židovském parádním krámě na nejlepší ulici, a přesvědčíte se, dějeli se židovské práci křivda. Proto katoličtí krejčí k zákazníkům svým čítají přes polovici židů, a to ne snad z nedostatku krejčířů židovských. Starými přebarvenými klobouky židé zaplavují maloměstské jarmarky prodávajíce je za nové. Žid rád kupčí bez pomůcek, můželi je nahraditi kapitálem vrozené obchodní taktiky, nebo konečně manipuluje cizím zbožím i kapitálem. Tím se vysvětluje náklonnost židů k obchodům, jichž základem jest obratné počtářství a kalkulace s postranními vlivy, s podnikem znatelně nespojenými. Často protokolovaní židé bez krámů a skladišť uzavírají široce rozvětvené obchody a nepohřešujíce písárny omezují veškero své vedení knih na půlzlatový notes. Tací lidé život prošpacírují. Ve Lvově na hetmanských valech se procházejí denně, když

prší, schouleni pod deštníkem vykračují se stejnou odměřeností, a transakcemi cele zaujati nevšímají si, jak jim s deštníku voda crčí na záda. Pokus taxace takových skupení by pod jedním deštníkem odhalil časem milion. Pověstná jest štědrost těchto boháčů, vezmeli za kliku u jich salonů žebrák žid: neníli trojník po ruce, uštědří trojníkový paklíček sirek, jímž v domě vedlejším týž žebrák dodá na krejcar. Na velkých trzích židé manevrují smlouvami na termin. Velkostatkář, zaprodav obilí na stojatě a brambory v zemi, nedostojíli terminu, pocítí vrchovatě žalostné položení svoje. A byť na hodinu dostál, žid desaterým způsobem zhaní jakost plodin, a pán po všem všudy obyčejně dopláci židovi obilím. Selželi úroda, zhatí kombinaci, a žid prodlužuje termin do příštích žní, arci za podmínek ještě krutějších. Kazimír Dzieduszycki anketě, upravující obchod obilní, jemuž v patách sledovaly rolnické banky udílející zálohy přiměřené ceně dodaného obilí, takto píše: „Máli se najíti příčina úpadku obilního obchodu v Haliči, třeba především poznati netoliko způsob podobných transakcí, ale hned též směr, jímž se vývoz za hranice béře . . . Vycházejíce z tohoto stanoviště, snadno nabudeme přesvědčení, že hlavně úpadek ten zavinili překupníci a faktoři, prostředkující mezi zorganisovaným sborem kupcův a rozptýlenými, žádnou páskou nespojenými producenty."

Ve vratech Varšavského hotelu ve Lvově na kameni anebo v průjezdě na lavici sedává žid. Zastihnete jej též zevlovati před hotelem. Říkají mu hotelový faktor. Kolik má Lvov hotelů, tolik jest těchto faktorů. Oni obstarávají pro přibylého pasažéra, co ráčí. Jděte dále ulicí. Přitočí se k vám židek a uctivě se táže, co pohledáváte. Máchneteli rukou, přec vás provází a vyjmenuje za tu chvilku spoustu věcí, z nichž jedna přece vaši pozornost zaujme. Zmylte se a odpovězte dotěrnému průvodci slůvkem: ve věty je rozvede, a tím jste už na půl jeho. Sděliti s ním svou záležitost, znamená neuskutečniti ji bez něho. On za vás smluví boty, promění vám dukát, opatří tisícovou půjčku, okartáčuje vás; on při legalisaci podpisem stvrdí totožnost vaší osoby a prodá třeba vůz, na kterém jste přijeli. „Mezi národem zámožným," praví Merunowicz, „není znám ten podlý typ, jakým jest v Haliči faktor šlechtický. Býti takovým faktorem a netoliko se vyživiti, ale nad to hromaditi kapitály, k tomu jest potřebí učiniti se přístupným nejhoršímu pokoření, vyhověti nejnectnějšímu pokynu a konečně míti co dělati s lidmi líně myslícími, jimiž jsou všichni, kdo se bez faktorů obejíti nedovedou." Zcivilisovanými faktory jsou zprostředkovatelé a dohazovači obchodní pod jmenem komisionářů, maklerů, speditérů a j., zbytečně zdražující zboží provisí, kterou urputně a často soudem vymáhají.

Z dnešního Bulharska.

Zprávy a poznámky

od

J. J. Toužimského.

III. Plovdiv.

Jaký to rozdíl jindy a dnes! Cesta ze Sofie do Plovdiva vyžadovala nedávno ještě celé dva dni trmácení buď vozem neb koňmo, noclehování nenáleželo k příjemnostem, a že tento spůsob cestování byl drahý, rozumí se samo sebou. Dnes za pět hodin donese tě lokomotiva ve vlaku z jednoho města do druhého, ze švýcarských půvabů okolí Sofijského do teplého jihu Thrakie. Náramné změny způsobila železnice ovšem i u nás, jako velká voda jedněm vzala, druhým dala; v Bulharsku jsou změny ty pronikavější, ale skoro vesměs příznivé. Na sta povozníků přišlo sice o výživu, jinak však venkov získal snadnější dopravou svých výrobků. Také mnohá místa značně oživla, tak Vakarel, Ichtiman, zvláště však Bělovo a blízký Sarambej a Tatar-pazardžik. Vedle velkých pil zajisté brzo vznikati zde bude i průmysl bulharský.

Plovdiv ve svém zevnějším rázu mnoho se nezměnil, rozšířil se jen, jmenovitě směrem k nádraží o celou třídu a mnohé domy pěkné zbudované ve slohu villegiaturním, ale orientální svou podobu zachoval. Křivolaké ulice s domy z trámoví, prken a lepenice, tento typ měst orientálních, ani Stambulu nevyjímaje, štíhlé minarety džamií, s nimiž závodí nyní i lesknoucí se kupole dvou bulharských chrámů, čilá čaršie s řadami krámů a krámků, život pouličný — vše to ostalo, jako bývalo, jen že bulharská národnost ne mocí neb nějakým utlačováním jiných nýbrž sama sebou, živelní silou úplně opanovala v městě, jež před 15 ještě lety bylo z většího dílu turecké.

Zvláštní dojem činí Plovdiv při prvním pohledu. Daleko široko rozkládají se domy a od stříbravé Marice prostírají se na jih k osamělým, z čiré roviny vystupujícím, místy srázovitým žulovým kopcům, vyvřelým současně s nebetyčnou Rylou za dávných oněch dob, kdy v místech nynější Thracké roviny ještě se vlnilo moře. Na některých stranách se domy vypínají a šíří malebně po temenech vrchů těch. Jsou to Džambastepe, kejklířský vrch, na jehož temeni a severním svahu rozkládala se nejbohatší část města, Eumolpias to starých, Nebettepe, prorokynin vrch, většinou zastavený, kolem jehož temene patrny jsou zbytky starých, mohutných hradebních zdí, Musaios to starých, a nižší Taximtepe, vodárenský vrch, kde nepochybně nalézaly se nádržky starého vodovodu římského, nyní úplně zastavený. Tři tyto vrchy byly také základem starého Plovdiva, od nichž i název jeho Trimontium po věky byl užíván vedle jmena po jeho zakladateli. Jaké to drama historické rozvíjí se před duševním zrakem naším od prvních těch dob, kdy v pátém desítiletí 4. století před Kristem od Filipa

Makedonského, otce Alexandrova, byla založena Philippopolis, až na naše dni! Thrakové, Makedonci, Římané, Řekové, Byzantinci střídají se tu na jevišti dějinném, až posléze přicházejí Slované a zabírají ty končiny. V prvním však rozvoji moci jejich přichází asijská záplava turecká a pohřbívá kvetoucí zemi a národ její na dlouhé věky v beznadějný hrob. Avšak neudolala ho, a národ domněle mrtvý povstal omlazen, s novými silami a novými nadějemi na kolbiště světové. [1])

Ke kopcům těm druží se o něco západněji Sahattepe, hodinový vrch, nazvaný tak od hodinové věže, již zde Turci postavili. Druhdy nalézal se již za obvodem města, Turci tu měli prachárnu a skladiště nábojů i zbraně, nyní prodloužily se ulice města až sem. Naproti hodinovému vrchu vystupuje vyšší ještě Bunardžik, studnicový vrch, na jehož zelenavém temeni bělá se vysoký pomník ruských vojínů padlých ve válce za osvobození, dále Markův vrch, k němuž pojí se pověsti o kraleviči Markovi, a konečně poslední a nejvyšší, Džendemtepe, pekelný vrch, pustý s rozervanými skalisky, kde v úkrytech skalních mezi křovím hnízdí sovy, sokoli, poštolky a jiné dravé ptactvo okolí Plovdivského. Zde, chystajíc se k povstání r. 1876, mívala i omladina bulharská své schůze.

Snadno pochopitelno, že první má cesta v městě, mně již z dřívějšího delšího pobytu známém, vedla k výstavišti. Do nedávna pustá ona končina města úplně se proměnila. Výstaviště rozkládá se pod Bunardžikem stranou od Sahattepe, kde prve byly turecký hřbitov, bažiny a kamenitá vyprahlá poušť. Ani stromku zde nebylo, jen trní a bodláčí tu bujelo, blín vypínal své špinavé květy a durman za léta šířil mdlý svůj zápach. Nyní prostírá se tu rovina přesně nivellovaná, mírně k Bunardžiku vystupující, na níž křižují se stromořadí pajasanů, jasanů, lip, moruší, akácií a kaštanů. Odrostlé stromy i skupiny ozdobných křovin nasázeny tu přes zimu, aby prvním jarem se rozpučely. I stará réva pne se tu kolem celého pavillonu určeného bulharskému vinařství. Zde rozměřena místa pro pavillony bulharské i cizí. Zde vybráno i místo od pisatele pro český pavillon, jenž zbudován bude v jedné z nejlepších částí výstavy. Nad ním poněkud výše zařízen vodomet a pavillon pro hudbu. Stranou ustanovena prostorná místa pro výstavy občasné.

Mimo výstavu, ale v samém sousedství jejím bude nákladem města Plovdiva zařízen panajir, t. j. veletrh, jenž trvati bude po celou dobu výstavní. Pořízeno k tomu cíli dvě stě dřevěných krámků, určených pro všeho druhu živnostníky a obchodníky, jako bývalo a dosud na př. v Plzni bývá o velkých trzích našich. Zde soustředěna bude kupecká a vůbec prodavačská část tržních předmětů. Jest to zvláštnost výstavy bulharské, která má působiti na široké obecenstvo, jmenovitě rolnictvo, nechápající náležitě význam výstavy, ale ze skutečnosti dobře znající, co jest panajir, jenž těší se oblibě v lidu.

Plovdiv získá výstavou nejen po stránce obchodní, ale i co do svého zevnějšku bude obohacen o pěkný park, jenž daleko předčí dosavadní park městský, založený r. 1879 též v místech pustých po-

---

[1]) Viz o Plovdivu K. Jirečka „Z Východní Rumelie“ v Osvětě r. 1882.

hřebišť tureckých, nehledě k jiným různým opravám a úpravám, jež od města a jednotlivců k vůli výstavě se podnikají.

Když 18. září 1885 provedeno sjednocení, vyslovovány na mnoze obavy, že Plovdiv klesne na pouhé město provinciální. Ale nestalo se tak. Ani počet obyvatelstva se nezmenšil, jakkoli Plovdiv přestal býti sídlem vlády samosprávné země. Roku 1880 o prvním samostatném popise čítal Plovdiv 24.053 duší. Již tehdy jevil se úplný převrat. Z města druhdy většinou tureckého stalo se město většinou bulharské. Od té doby počet Bulharů vzrůstá. Roku 1885 čítalo město 33.442 obyv., mezi nimi Bulharů 16.752, Turků 7144, Řeků 5497, officielních to a rovnoprávných národností. Roku 1888 čítalo 33.032 obyv., z toho 19.542 Bulharů, 5615 Turků, 3930 Řeků mimo Spaniolce, Armény, cikány a cizozemce. Vedle přírostu Bulharů nápadný jest tu úbytek Turků, jenž padá na vrub stěhování ze země, a Řeků, z nichž mnozí, jmenovitě hellenisovaní Bulhaři, vrátili se k své mateřštině. Jedinou officielní národností, jakož přirozeno, jsou Bulhaři. Na turečtinu a řečtinu, jež organický statut od mezinárodní komise vypracovaný pro Východní Rumelii vedle bulharštiny ustanovil, nikdo si vůbec ani již nevzpomíná. Čím více nová generace vystupuje v popředí, tím více mizí i řečtění v některých rodinách bulharských druhdy obvyklé. Od r. 1888 do letoška, jak mi sděleno, dostoupil počet obyvatelstva Plovdivského na 40.000 duší.

Stěhování mohamedánů z Plovdiva a z Thrakie vůbec trvá dosud, děje se sice volnějším tempem, ale takřka pravidelným. Tím stává se, že mohamedánů stále ubývá. Vidí se již, že stěhování to neustane, dokud se Turci nevystěhují nadobro. Ubírají se do Asie, odkud přišli, nehledíce na trampoty a pohromy, jež je stíhají. Žalostnější jest zjev, že v horských končinách Rodopských uchvacuje stěhování částečně i Pomáky, bulharské mohamedány, z nichž mnozí v dobré ještě paměti mají svůj bulharský původ, ano i příbuzenství s křesťanskými rodinami, s nimiž vzájemně se navštěvují o sváteční dni. Příčinou jich stěhování jsou hlavně softové, v měsíci ramazanu k řízení pobožnosti do pomáckých dědin z Cařihradu přicházející, kteří právě v příbuzenstvu Pomáků s Bulhary vidí důvod, aby se stěhovali a tím ušli nebezpečí, že by snad splynuli s Bulhary i ve víře. Místy zaražena byla chuť k stěhování navrátivšími se z Asie vystěhovalci, kteří v svrchované bídě a tělesně umořeni přišli zase do svých dědin, jež jako lidé zámožní byli opustili. Jako horalé zvyklí ponebí drsnějšímu, čistému vzduchu a zdravé horské vodě trpí Pomáci v horkém ponebí země prorokovy nezvyklostí novým poměrům i nemocemi.

Bulharské obyvatelstvo Plovdiva jest přívětivé a ochotné k cizinci a zakládá si, jako vůbec v Bulharsku vidíme, na vzdělání. Proto i školy Plovdivské značně prospívají.

I Plovdiv nalézá se v době přechodní. Velká proměna, jež stala se v obyvatelstvu od r. 1878, neostala bez účinku ani na vývoj města. Čeho století zanedbala, nelze sice rázem přeměniti, sluší však oceniti úsilí, s nímž se pracuje, i pokroky docílené. Krajská správa, v jejíž čele stojí osvícený P. Manolov, podporuje v těch snahách výdatně městskou správu, a ani vláda neostává pozadu.

K největším a nejdůležitějším pro město podnikům sluší počítati především vodovod, jenž slavnostně byl spuštěn ve výroční den sjednocení, 18. září 1891. Vodovod ten, na jehož zařízení město vynaložilo 1,200.000 fr., přivádí pramenitou vodu ze Sotirského potoka v Rodopských horách nad Dermenderem vyvěrajícího na vzdálenost 14 kilometrů. Voda žene se železným potrubím vlastním tlakem do velkých nádržek na Bunardžik, odkudž rozvádí se do města. Za 24 hodiny přitéká 5,280.000 litrů, více tedy než dostatek pro veškery potřeby obyvatelstva, kropení ulic jindy nebývalé a vodojemy v městě.

Kdo sám neviděl a nezakusil těžkých svízelů, jež město dříve snášelo nedostatkem vody, nemůže si ani pomysliti, jak velké dobrodiní a pokrok znamená vodovod pro Plovdiv. Veškera voda dovážena dříve z Marice. „Sú — sú" (voda — voda) ozývalo se vážným táhlým hlasem po ulicích a ohlašovalo příchod sakadžije (vodáka). Kráčel volně za koněm, na jehož hřbetě ve způsobě nadutých nohavic přehozeny byly dva kožené měchy, saki. Z těchto saků zásoboval se celý Plovdiv vodou. Rozumí se, že u břehu nabíraná voda nebývala právě křišťálová a ani saki nehonosily se uvnitř zvláštní čistotou. Po staletí vedli si takto sakadžijové, již do nedávna byli stálým typem ulic Plovdivských. Koník či saki vody stály druhdy 1—1½ piastru čili 9—13 kr.

Za římských dob býval tu sice vodovod, jehož zbytky dobře možno stopovati od Džendemtepe po rovině Thracké na jih k vesnici Markovu, kdež stranou nalézají se staré římské nádržky a zachycené prameny. Kam se zahýbal od Džendemtepe a kterým dále směrem vodovod vedl do města, nebylo lze posud určiti, zajisté však ústil na Taximtepe ve vodojemech. Převraty, jež tu nastaly, zahladily vodovod. Rusové učinili sice r. 1878 s vodovodem slabý pokus, který však se nezdařil. A takž po Římanech až Bulhaři teď provedli veliké dílo a opatřili městu dostatek vody.

Vážné dva podniky, k nimž Manolov [1]) město vybízí a jež dílem již skutkem se stávají, jest vysušení bažin, které Marica u Plovdiva tvoří, a zalesnění jmenovaných sedmi kopců Plovdivských. Oba podniky jsou pro ponebí i zdravotu města důležity. Prudká vedra, jež v červenci a srpnu v Plovdivě panují a ani za nocí valně se nezmirňují, mívají podstatnou příčinu právě v tom, že paprsky slunečnými, o holá žulová skaliska se odrážejícími, vedro nejen za dne se zvětšuje, ale i v noci sáláním je šíří. Jediná odpomoc jest proměniti holá ta skaliska v háje a zahrady.

Zdravotní stav Plovdiva jest nyní dosti příznivý. Pro celý kraj Plovdivský bylo r. 1890 procento úmrtnosti 2, v městech 2·7, ve vesnicích 1·9, v Plovdivu samém 2·4. [2]) Co do národnosti jest dosti rozdílné; na Bulhary připadá v Plovdivě úmrtí 2·1%, na Turky 1·4% a na ostatní národnosti 4%. Nemoci, jež se v Plovdivě nejčastěji vy-

[1]) Viz jeho zprávu o stavu Plovdivského kraje krajskému zastupitelstvu (Izloženie za sъstojanie na Plovdivskoto okrъžie, v Plovdivě 1891).
[2]) V Praze obnášela r. 1889 úmrtnost 3·24%, v Karlíně 1·47%, na Smíchově 2%, na Král. Vinohradech 1·48%, v Žižkově 2·7%.

skytují, jsou střídavá zimnice, spála, spalničky a neštovice. Zdravotnická rada Plovdivská věnuje všem úkazům ve svém oboru pilnou pozornost.

Hospodářskému stavu Plovdiva nemálo prospělo železničné spojení s Burgasem, tak že nyní možno přímo z Černého moře zboží po dráze dovážeti přes Jambol do Plovdiva a naopak. Do r. 1885 pokoušelo se opětovně východorumelské zastupitelstvo o dráhu tu, avšak předlohy k tomu směřující byly v Cařihradě vždy zmařeny. Sultán je odmítal z obavy, aby Cařihrad újmy nevzal. Po sjednocení pořízena dráha nejen rychle ale i levně.

Plovdiv jest a ostane důležitým střediskem obchodním pro Thrakii i část Turecka. Roku 1890 prodáno z Plovdiva do ciziny zboží za 3,132.000 fr., z toho jen do Turecka za 2,555.000 fr. V témže roce vycleno na celnici Plovdivské cizozemského zboží za 11 milionů fr., z čehož připadá na anglické zboží $3^1/_2$ mil., na rakouské 3 mil., turecké $1^1/_2$, francouzské $^3/_5$, belgické $^3/_4$, německé $^1/_2$, ruské $^3/_{10}$, srbské $^1/_4$ a italské $^1/_4$ mil. Mimo to i z Burgasu a jiných celních míst dopravují se sem vyclené tam zahraničné výrobky. Obchod domácí jest v rukou bulharských, vývozní většinou v rukou řeckých příslušníků, židů a Řeků.

Hospodářským základem kraje Plovdivského i města Plovdiva jakož celého Bulharska jest zemědělství. V samém městě 660 rodin má v držení vinice, rýžová pole neb hospodářství. Zemědělství, prováděno jsouc dosud spůsobem starobylým, není sice na vysokém stupni, ale vyniká rozmanitostí výroby a jest mnohoslibné pro budoucnost i další prospívání Plovdiva, až přičiněním lidským bude povzneseno. Vedle bílé a červené pšenice, žita, ječmene, rýže, špaldy, ovsa, prosa, kukuřice, bobů, zemčat a různých zelenin, mezi nimiž paprice, rajským jablkům a jejich odrůdám, cibuli, česneku a zelí náleží důležité místo, pěstují se tu s prospěchem i průmyslové rostliny: tabák, růže, sésam, anýz, mařina barvířská, ano i bavlna. [1]) Mimo to vynikají zdejší vína a mohlo by prospívati i hedvábnictví.

Otázkou pěstování rýže zanášely se před sedmi lety zevrubně zdravotní rada Plovdivská, krajský výbor, městská rada i zákonodárný sněm. Pěstovala se v Thracké rovině od nepamětných již dob, zavedena sem byvši nepochybně od Turků, jimž oblíbenou jest potravou. Místní pověst vypravuje o Kararis babovi (otci rýže), jenž z Arabistanu v žaludku živé kachny rýži sem pronesl a zde pěstování její zavedl. Jeho tulbu (náhrobní kapličku) ukazují dosud u cesty do vesnice Kararisovo i kolují o něm různé báje, jako že v noci objíždí zde

---

[1]) Sklizeň roku 1890 obnášela v šesti okresích Plovdivského kraje (Plovdivském, Konušském, Strěmském, Ovčechlъmském, Srnenogorském a Rupčoském): bílé pšenice 11,7?0.800 kilogramů, červené 31,159.510, žita 23,722.510, ječmene 10,563.460, špaldy 220.740, ovsa 2,823.830, prosa 129.670, kukuřice 5,920.543, rýže 1,361.000, bobu 234.989, zemčat, s jejichž pěstováním teprve se počíná, 108.451; tabáku, hlavně v Plovdivském okrese, 83.358; bavlny v Konušském okrese 585; hroznů 9,366.076 kg., z nichž se vyrobilo 500.651 b. věder vína a 83.298 koňaku. Růžového květu sebráno 3,044 412 kg. a dobyto z něho 162.460 muskalů růžového oleje, r. 1891 pak 2,393.738 kg. a z něho oleje 140.942 muskalů (muskal = $1^1/_2$ dramu, 400 dramů = 1 oka = 1·282 kila). Muskal se platí po 4—5 fr.

na koni a p. Sklizeň rýže páčila se tu do r. 1878 na více než 4 miliony ok a hradila nejen místní potřebu, ale byla vyvážena i do Srbska, Rumunska a tureckých zemí. Proti pěstování rýže ozvaly se však vážné námitky, že šíří se jím zimnice. Z té příčiny bylo r. 1879 zakázáno, a zákaz ten stal se pak zákonem pro Východní Rumelii. Leč zimnice, i když pěstování rýže přestalo, trvaly dále, a za nejlepší ještě prostředek proti nim uznány spořádané zdravotnické poměry, dobrá pitná voda a zdravé od rýžových polí vzdálené bydlení. Takž po sjednocení, kdy otázka ta znova vzata na přetřes, stalo se opět rozhodnutí ve prospěch rýže.

Rýže jest výnosnější než pšenice, vyžaduje však stálého zavodňování, pročež suchá, horká léta, jako byl r. 1890, kdy řeky a potoky vysýchají, jsou úrodě její zhoubná. Čaltiky (rýžová pole) náležejí z největšího dílu zámožnějším občanům, nejvíce Plovdivským aneb jsou majetkem státním; nalézají se jen u řek, odkud mohou býti zavodňovány, a upravují se obyčejně ve spůsobě obdélníků s vyvýšenými okraji, aby vodu udržovaly. Koncem března napouštějí se na 10—15 dní kalnou vodou, načež osévají se rýží, která několik dní ve vodě ležela. Na uvrat čili djuljum (1000 čtv. m.) vysévá se 20 kilogramů rýže. V mokré půdě rychle zapouští kořínky a vyrůstá. Když vyžene do stébla, pole se opět na 10—20 cm. zavodňuje z řeky tak, aby kořeny a část stébla byly pod vodou. V srpnu, když rýže nasadila klasy, nechává se voda znenáhla opadati, a když koncem září rýže počíná zráti, vypustí se voda úplně. Žeň i mlácení děje se současně, rýže totiž váže se do snopů a odnáší na mlat; pak jsouc ještě v slupkách musí se na strojích očišťovati; v Plovdivě zařízena k tomu cíli továrna, kde platí se in natura za osm dílů očištěných jeden díl od práce. Jeli rok úrodný, sklidí se z uvratu na 320 kg. rýže, prostřední sklizeň obnáší 250 kg.

Bavlník zde a více ještě v Charkovsku pěstovaný jest bavlník zelený (Gossypium herbaceum), jejž v Egyptě a v Malé Asii od nepamětných dob sázejí, odkud i do Indie a později do nejjižnější Evropy byl přesazen. Lodyhy jeho jsou až metr vysoké. Pěstuje se v Plovdivsku dosud jen na zkoušku, ale ne bez úspěchu.

Také hedvábnictví se v Plovdivsku počíná pěstovati. Jako v Zagorsku, Trnovsku a Slivensku obmezuje se i tu na pěstování bourců, kokony (paškuli) aneb v řídkých případech navitá hedvábná vlákna prodávají se do Cařihradu. Již nyní ale hledí se k tomu, aby surovina zpracovala se doma, a sotva může býti pochybnosti, že hedvábnický průmysl brzo se tu vyvine.

Neobyčejný význam má vinařství v kraji Plovdivském. Kdežto pěstování růží jest nejhojnější pod jižními svahy Staré Planiny a odtud na jih k Rodopám stále jest řidší, až zaniká docela, vinařství nejvíce jest vyvinuto pod severními svahy Rodopskými a odtud k Balkánu stále ho ubývá. Přičiněním vlády a jednotlivců vinařství se zlepšuje, jmenovitě vzornou snahou hospodářské školy v Sadovu u Plovdiva. Vína Plovdivského kraje, Stanimacká, Sadovská a jiná náležejí k nejlepším druhům bulharským. I do ciziny, ač dosud v skromné míře, vyvážejí se odtud vína, jmenovitě do Německa a Francie.

V krajině Plovdivské nalézají se i troje teplice, Hisar, Banja a Krasnovo. Vyvěrající tu prameny jsou sirnaté. Teplice ty jsou ovšem teprve v počátcích. Vyskytla se též myšlenka, aby horká vřídla Hisarská byla potrubím vedena do Plovdiva a zde zařízeny pohodlné lázně. V počátcích jsou i podniky hornické: uhelné (anthracitové) doly u Peruštice, 20—25 kilometrů od Plovdiva, olověné a stříbrné doly (galenitové rudy se značným procentem stříbra) u Lъkavice,[1] Džurkova, Jelandere a j., (sfalerito-galenitové se stříbrem) u Čátrъk mahaly a Sinurdere, a pěkné bílé, růžové, modravé a jiných barev mramory, vesměs v Rodopách Rupčoských. V Balkáně u Karlova nalézá se i tuha.

Neobyčejný to zajisté počet hospodářských zdrojů Bulharska, jež dosud nebyly otevřeny!

Jako v Sofii tak i v Plovdivě regulace města jest naléhavou otázkou. Příklad sesterského města, spojeného s Plovdivem nejen železnicí a telegrafem, ale i telefonem, povzbuzuje k následování. Regulační plány Plovdiva jsou již také vypracovány, ale tak radikální přeměna, jaká provedena v Sofii, přišla by Plovdivu příliš draho. Stavební pozemky v nejlidnatějších třídách města, jež především upravení potřebují, jsou mnohem dražší než v Sofii. Takž rozhodlo se město rozřešiti otázku regulace spůsobem lacinějším, jenž svědčí spolu o praktickém smyslu podnikatelů. S regulací má se počíti podél Marice, v opuštěnější části města, a když tam bude provedena, má se teprve po částech postupovati dále. Upravená část nad Maricí, jak právem zajisté se předpokládá, stane se hnedle hlavní třídou a nejvkusnější částí města. Znenáhla vezmou za své i staré zbytky mahal tureckých, a Plovdiv přemění se v město vkusem, pohodlím a zdravotou vynikající, k čemuž má všeliké podmínky.

Také na nové velké stavby v Plovdivě se pomýšlí, jmenovitě na radnici, úřadní budovu a knížecí palác. Dosavadní umístění městské rady a úřadů jest velmi nedostatečné.

Rozpočet města Plovdiva na r. 1891 vykazuje výdajů 2,053.671 a příjmů 1,998.671 fr.

IV. Veřejné poměry.

Chcemeli porozuměti nynějšímu stavu věcí bulharských, třeba povšimnouti sobě i oněch činitelů, kteří v národě působili již před dobou osvobození. Byly to komitéty revoluční, jejichž síť rozestřena byla po celém Bulharsku od Dunaje až do Rodopských hor. Nebudeme vypiso-

[1]) V úřadní zprávě krajského přednosty Manolova za r. 1891 čteme: Ruda v dolech u Lъkavice u velkém množství se vyskytující obsahuje přes 80% čistého olova a 6% stříbra, místy nacházejí se i žíly této rudy smíšené s křemenem a jinými nerosty, obsahující 14 měděných součástí. Dřívější východorumelská vláda dala tu koncessi k těžení Plovdivským kupcům, bratřím Argiriadům, kteří surový materiál vyváželi do Evropy a přes velký náklad, jehož vyžadovala jeho doprava po bezcestích z Rodopských hor k železnici, měli při tom zisk. Jedině stříbro v rudě obsažené hradilo všecky náklady. Cesta k dolům vede od Stanimaky jen pěšinami, a to dosti krkolomnými, po nichž možno dopravovati rudu buď jen na zádech neb na muleti.

vati dějiny revolučního hnutí bulharského, ale uvádíme tolik, že již před válkou za osvobození mělo Bulharsko svou národní organisaci, kterou tvořily tyto komitéty v městech a obcích nynějšího Bulharska.

Organisace tato byla již patrna v prvém národním shromáždění zahájeném v Trnové od knížete Dondukova Korsakova 22. února 1879 k vypracování ústavy. „Organický statut“ navrhoval zákonodárný sněm; podobně jako znala dřívější ústava srbská, měl záležeti ze zástupců od národa volených po jednom na 20.000 obyvatelů, ze zástupců po návrhu vlády od knížete jmenovaných na dva zvolené po jednom, a z notáblů. Tehda již vystoupila mladá bulharská strana, jejíž snahou bylo, aby veškera moc vyhrazena byla národu a sněm aby sestával jen ze zvolených zástupců na základě všeobecného práva hlasovacího. Strana ta, jež byla pro nejširší svobodu ve všech oborech, prosadila také velkou většinou svůj program, a Trnovská konstituce byla jejím dílem. K té straně náleželi všichni předáci revolučního hnutí, kteří majíce spojení s lidem, dovedli snahám svým dáti ráz všenárodní. Proti nim stála strana starší, mužů v cizině vzdělaných, osvícených, kteří majíce praktické prospěchy mladého státu na zřeteli, obávali se neobmezené svobody a chtěli větší soustředění moci při vládě, shledávajíce v tom více záruky pravidelného vývoje země. Strana ta ostala však v menšině a ruský generální gubernátor, kníže Dondukov Korsakov, nejoblíbenější muž v Bulharsku, dovedl zprostředkovati i souhlas Ruska s Trnovskou konstitucí. Liberály a konservativci nazvaly se již tehda obě vlastenecké strany, jež v tom se shodovaly, aby Bulharsko národně a politicky samostatně se vyvíjelo.

Tato organisace z dob dřívějších a opora strany liberální v národě ukazovaly se pak i při obratech a převratech let následujících. Trnovská konstituce nezměněná a nezkrácená byla heslem liberálův, když květnovým převratem r. 1881 byla ústava obmezena a oni hlavně pod vedením Petra Karavelova a Štěpána Stambulova dosáhli toho, že v červenci 1884 Trnovská ústava byla Bulharsku vrácena. Karavelov jako předseda ministerstva a Stambulov jako předseda sněmovny ovládajíce situaci zjednali ustálenější poměry a učinili přítrž ustavičnému střídání ministerstev. Kdežto prve každý takřka měsíc měnili se ministři, vláda Karavelova potrvala přes dvě léta. Bez převratů však ani tato doba nebyla. Za ní provedeno sjednocení a odstoupení knížete Alexandra Battenberga.

Také sjednocení provedené státním převratem 18. září 1885 organisováno bylo od činitelů revolučních z dřívějších dob. Bývalý Ruščucký komitadži Zacharij Stojanov sosnoval je zcela po způsobu někdejších komitétů. Vroucí přání národa, jehož úsilovně ač marně domáhaly se obě strany na prvním národním shromáždění Trnovském, stalo se takto skutkem, dík za to náležel bývalým revolucionářům a utvrdil tím více stranu liberální. Odtud však počala také neshoda s vládou ruskou, která podporujíc sesazeného východorumelského generálního gubernátora Krestoviče, postavila se příkře proti sjednocení. Čím více však horlila ruská vláda proti tomuto protržení smlouvy Berlínské, tím menší ochotu k zakročení jevily ostatní mocnosti, až posléze přestaly na hotové události.

Snadno pochopiti, že sjednocením a vítěznou válkou proti Srbsku, provedenou bez vyšších důstojníků ruských, kteří před válkou byli odvoláni, značně ještě se povznesly sebedůvěra a národní vědomí bulharské. Za těchto okolností dne 20. srpna 1886 byl svět překvapen zprávou o zatčení a vyvezení knížete Alexandra, jenž sjednocením a válkou proti králi Milanovi si v národě získal velikou oblibu. Brzy však se ukázalo, že spiknutí sosnováno bylo od některých důstojníků s kapitánem Benderevem v čele, nespokojeným proto, že nebyl povýšen na majora; ovšem stály za spiknutím jiné ještě osobnosti. Hněv národa i vojska obrátil se proti spiklencům, a kníže Alexandr uveden dne 3. září u vítězoslávě zpět do Sofie. Chtě dosíci shody s Ruskem obrátil se z Ruščuku telegraficky k ruskému mocnáři, máli v Bulharsku déle setrvati, byl ale příkře od cara odbyt, a další jeho pobyt v Bulharsku stal se nemožným. I ustanovil vladařstvo sestávající ze Štěpána Stambulova, plukovníka Mutkurova a Petra Karavelova, a rozloučiv se manifestem dne 7. září s národem bulharským, okázale provázen ode všech vrstev obyvatelstva opustil zemi.

Bulharsko octlo se v těžkém postavení. Občanská válka nezdála se nemožností. Ruské vlivy snažily se zvrátiti nastalé poměry, a jako za trest postaven za kandidáta na trůn bulharský Mingrelský princ, Kavkazec. Bulharsko trvalo však na právu sebeurčení. Co po tu dobu zdálo se nemožno, stalo se skutkem, obě nepřátelské strany, liberálové a konservativci shodli se k hájení pokoje a pořádku v zemi, sjednocení a samostatnosti bulharské. Ministerstvo sestávalo z liberála Radoslavova jako předsedy a ministra vnitra, z liberálů Ivančova a Nikolajeva pro vyučování a válku a z konservativců Načoviče, Stoilova a Gešova pro zahraničné věci, spravedlnost a finance. Karavelov, jakožto domnělý strůjce spiknutí proti kn. Alexandrovi, byl donucen odstoupiti z vladařstva a nahrazen liberálem Živkovem. Zacharije Stojanov zvolen za předsedu sněmovny a výdatně z té strany podporoval vládu. Vedle toho vyvinula se poboční ještě vláda, závislá na Radoslavovu, tak zvaných sopadžijů čili klackářů, s Rizovem v čele, jížto blízek byl i Panica se svými Makedonci. Sopadžijové pronásledovali spiklence a ze spiknutí podezřelé osoby a prováděli divokou, nezřízenou agitaci.

Za těchto okolností svoláno velké národní (522 poslanců) shromáždění do Trnova, jež 10. listopadu jednohlasně za knížete bulharského zvolilo dánského prince Valdemara, jenž považován za kandidáta Rusku příjemného, ježto sestra jeho jest carevnou ruskou. Princ však podle vůle carovy nepřijal volby. Rusko pak 20. listopadu přerušilo naprosto diplomatické spojení s Bulharskem odvolavši svého zástupce generálmajora M. Kaulbarsa a všechny své konsuly. S tím počala se vyvíjeti i emigrace bulharská: odcházeliť ze země mnozí, kdož ve spiknutích měli účastenství. Dva pokusy vojenské o převrat, v Ruščuku a Dersteru, byly krvavě potrestány.

Stále citelněji jevila se pro státní organisaci bulharskou potřeba knížete; stranické agitaci otvíraly se dvéře dokořan a i konstituce Trnovská byla kusa bez moci panovnické, jež v ní jest vytknuta. Po předběžném vyjednávání sestoupilo se opět velké národní shromážděn

a 7. července 1887 zvolilo jednohlasně na trůn bulharský prince Ferdinanda Koburského, jenž volbu přijal a do Bulharska se odebral. [1])

V ministerstvu, které nový panovník povolal, zastoupeni byli liberálové i konservativci, a sice dostal Štěpán Stambulov předsednictví a nitro, Živkov vyučování, Načovič finance, Stoilov spravedlnost, dr. Stranský zahraničné věci a Mutkurov vojenství. Později převzal spravedlnost Salabašev, zahraničné věci Grekov a vojenské plukovník Savov. V jednotlivých oborech vystřídali se pak ještě Salabašev, Tončev a Bělčev, mladý nadaný právník, jenž studia svá konal v Praze a který dne 27. března 1891 úkladně byl zavražděn v parku Sofijském.

Před tím, než tato vláda nastoupila, bylo v Bulharsku vystřídáno čtrnáctero ministerstev, a každá změna vlády měla v zápětí změny úřadnictva, tak že nebylo sesazování, přesazování a dosazování konce. Za nového panovníka to přestalo, jedny osoby trvale zůstávaly při vládě, veřejné poměry nabyly stálosti; úřadník si již nemusel stěžovati, že za 4 léta byl 18krát přesazen, i ochabnul též onen funkcionarism, jenž na úkor hospodářství a průmyslu v nejširších kruzích udržoval horečnou snahu po místech a úřadech.

Školám, jmenovitě středním, dříve nemálo škodilo, že žáků bylo užíváno k politickým agitacím; nyní školství pěkně prospívá, Bulhaři si ho pilně hledí. Studium gymnasialní doplněno r. 1888 historicko-filologickým oddílem pro vzdělávání učitelů, r. 1889 následoval oddíl mathematicko-fysikální. Každý oddíl sestává z šesti semestrů, a posluchač jest povinen na konci každého semestru dělati zkoušku. Absolventi dělají pak zkoušky státní a obstojíli, dostávají diplomy spůsobilosti učitelské pro gymnasia. Jest to počátek bulharské university, přispůsobený praktické potřebě nynější.

Důležité podniky uvádějí se ve skutek. O první bulharské výstavě jsme již mluvili; nemalé váhy jsou také sbírky historických památek, národních písní, říkadel, povídek, pověr, zvláštností a krojů, zásluhou ministra vyučování pořádané a ve Sborníku uveřejňované. Ministr posílá profesory a jiné spůsobilé osobnosti na „komandirovky,“ jak úřadně se zovou vědecké ty cesty, aby konali studia archeologická, místopisná a národopisná v jednotlivých krajinách. I typy, kroje, obydlí, náčiní a slavnosti lidu se zobrazují a ve Sborníku jmenovitě kroje v barvotisku uveřejňují. Šest dílů Sborníku, každý o 7—800 stran, obsahuje hojnost velice cenného materiálu, jenž nás seznamuje se všelikými různostmi a zvláštnostmi národního bytu bulharského a otvírá bohaté zdroje jazyka, o nichž ani mnozí Bulhaři neměli tušení. Bulharský lid ostávaje po věky tureckého panství osamocen a v jednotlivých

---

[1]) Princ Ferdinand, nar. 26. února 1861, jest potomek staré panovnické rodiny a spříznén se všemi téměř dvory evropskými. Leopold I., král belgický, jest jeho strýcem, královna anglická, jejíž manžel byl princ Albert Koburský, jeho tetou, portugalský král Ludvík I. jeho bratrancem, s dvorem rakouským spřízněn je skrze svou sestřenici korunní princeznu Stefanii a také skrze svou matku, princeznu Klementinu, jejíž bába byla dcerou Marie Terezie. Klementina je dcerou francouzského krále Ludvíka Filipa a Marie Amalie Burbonské, skrze ni je princ spřízněn s četnými panovnickými rodinami.

končinách na sebe odkázán, starodávný svůj byt zachoval neporušený. Za naší doby však vstoupiv do života politického počíná se uchylovati od svých odvěkých obyčejů a také jazykem přispůsobovati se velkému celku národnímu. Kroje a obyčeje čím dále tím více budou se měniti, starobylé a rázovité národní písně zapomínati a nářečí a podřečí ustupovati jazyku spisovnému. Jest tudíž podnik Živkova tím záslužnější, že proniknut hlubokým smyslem pro vědu národní úsilovně se zasazuje, aby věrný obraz národa a poklady jeho mluvy byly zachovány. Redaktoři Sborníku dr. Ivan Šišmanov a A. Ilijev, kteří se osvědčili výtečnými odborníky, ze všech končin Bulharska osvobozeného i neosvobozeného dostávají hojně materiálií. Berouce si mluvu národa za svůj pramen, nalézají se takto jazykozpyt a grammatikářství bulharské na pravé cestě.

Ministr pozornost věnuje i památkám historickým, literárním a kulturním jak doma tak v cizině. Připomeneme tu jen knihovnu Pazvantoglovu ve Vidině. Pazvantoglu Osman aga byl počátkem toho století ve Vidině tím, čím Ali paša v Janině a Bušatlia ve Skadru, zakladatelem neodvislé od Cařihradu moci. Vládl valnou částí Bulharska a vzdoroval Turecku i porazil několikrát janičary. Při dvoře svém Vidinském založil si i knihovnu, jež dlouho ostavši nepovšimnuta nyní byla přehlednuta a seřaděna. Náboženské knihy, jmenovitě korany, dala bulharská vláda sultánovi výměnou za rukopisy bulharské z Cařihradských knihoven. Ostatní díla, tvořící 92 spisy ve 112 svazcích, hlavně kronik, zeměpisů, slovníků a zákonníků od 16. do počátku 19. věku, seřadil M. D. Matějev.

Podobně neostala bez povšimnutí expedice uherská do Cařihradu ku prozkoumání Korvinovy bibliothéky, kterou Turci z Uher vyvezli a která chová mnoho důležitých děl historických. Svolení sultánova bylo těžko dosíci, ježto v Cařihradě s nedůvěrou pohlížejí na podobné podniky cizincův. Ministerium vyučování užilo té příležitosti a připojilo se k expedici k vůli pramenům bulharským.

Časopisectvo bulharské proti dobám dřívějším značně se rozmohlo. Vedle politických listů rozšířily se zvláště listy odborné, z nichž mnohé s pozoruhodným duševním i hmotným fondem jsou vydávány. Přehledneme stav časopisectva v letošním roce.

V *Sofii* vycházejí: politický denní list „Svoboda,“ orgán vládní strany, zvláště liberální části ministerstva; úřadní denní list „Dъržaven Věstnik“ bez politické části, přestávající na publikaci úřadních vyhlášek, zákonů a zpráv úřadních; francouzský politický list „La Bulgarie“ dvakrát týdně; „Sofijski Obštinski Věstnik,“ týdenní věstník obecní správy; „Beseda,“ politický týdenník, „Dejatelj,“ sociální a politický, naučný a literární týdenník redakcí V. Kъrdžijeva; „Vardar,“ politický a obchodní týdenník, redakcí advokáta P. Ch. Kъršovského, známého veterána z doby revoluční r. 1867; „Strannik,“ společensko-politický týdenník redakcí Kosty Šachova.

Nevšední literární ceny jsou nový „Sbornik“ od ministra vyučování vydávaný, o němž jsme již se zmínili, a „Periodičesko Spisanije,“ nejstarší vědecký časopis bulharský, vydávaný jako náš Musejník. První a nejstarší poučný a literární list bulharský bylo „Ljuboslovije,“ jež

r. 1844 ve Smyrně počalo vycházeti. Potom od r. 1858—1862 následovaly „Bъlgarski knižnici," načež r. 1869 zařídil se v Brahylově podobný Matici české literární spolek Kniževno družestvo, pro vydávání bulharských knih, a r. 1870 vyšel první svazek jeho sborníku Periodičesko Spisanije; redaktorem byl tajemník spolku, Vasil Stojanov, známý společnosti české z dob, kdy v Praze studoval, i jako spisovatel český svými statěmi o Bulharsku. Roku 1879 přeložil literární ten spolek své sídlo z Brahylova do Sofie, kdež národní sobranije mu vyhradilo 12.000 roční podpory a město vykázalo mu staveniště, na němž zařídil si pěknou budovu. Periodičesko Spisanije obsahuje mnoho cenných prací a materiálu pro studium Bulharska. Redaktor jeho V. Stojanov jest spolu ředitelem národní bibliothéky.

V Sofii vycházejí dále: „Juridičesko Spisanije," měsíčník věnovaný věcem právnickým, jejž redigují P. Iv. Danov, Georgij Zgurev a A. Kabliškov; měsíčník „Pedagogija;" „Seljanin," pro církevní věci pravoslavné, orgán nižšího duchovenstva bulharského; „Zvězdica," dobře redigovaný a rozšířený měsíčník pro děti, redakcí N. Bělověždova, učitele na hlavní škole Sofijské; „Světlina" beletristický illustrovaný měsíčník, redakcí a nákladem Jordana Michailova se zdařilými původními illustracemi bulharskými i pěknými pracemi literárními; „Dennica," beletristický měsíčník, orgán básníka Vazova; „Misl," literární, poučný a beletristický měsíčník, přinášející povídky ze života bulharského a vydávaný od dr. Kъrsteva. Sem náleží horlivě rozšiřovaný „Domašen prijatelj," měsíční list vydávaný od propagandy evangelíků; jest poučný, zábavný, prostonárodně psaný, avšak míru církevnímu v zemi není na prospěch.

Čilý ruch časopisecký panuje také v *Plovdivě*, kde vycházejí: „Balkanska Zora," denní list redakcí dr. Gennadijeva, opposiční; „Plovdiv," třikráte v témdni, redakcí A. P. Semerdžijeva; týdenník „Malak Věstnik;" „Střelica," humoristicko-satirický týdenník redakcí Čipeva; „Cělina," hospodářský měsíčník pro rolnictvo, jejž vydává hospodářský spolek; „Duma," literární, naučný a politický měsíčník, tolikéž od Čipeva vydávaný; „Plovdivskij Obštinski Věstnik," týdenník věnovaný obecní správě. V Sofii a Plovdivě současně nákladem tiskového spolku Edinstva vychází „Bъlgarski periodičeski pečat ot vъzraždanieto mu do dnes," list věnovaný bibliografii bulharské. K zajímavým zjevům a dovedně řízeným odborným listům náleží týdenník „Našeto prvo izloženije." Vychází nákladem krajského výboru Plovdivského redakcí Vasila Atanasova. Výstavní to orgán bulharský, v němž zahrnuto vše, co týče se výstavy, ani plány, rozvrhy a vyobrazení nevyjímaje, jenž bude pěknou upomínkou na první výstavu na Balkánském poloostrově.

V *Cařihradě* vycházejí jako orgán bulharského exarchátu dvakrát za týden „Novini," časopis politický, poučně literární a duchovenský. Dále šíří se odtud orgán evangelické propagandy měsíční list „Zornica" s literární přílohou.

V *Ruščuku* vycházejí: „Slavjanin," dvakrát za týden, redakcí T. Ch. Stančeva; „Učitelski drugarj," poučný vychovatelský časopis dvakráte měsíčně redakcí Č. Popova. V *Šumně*: měsíčník „Den," re-

dakcí Janka Sakazъva a obrázkový, poučný a literární měsíčník „Iskra," hlavně překlady z ruského přinášející. Ve *Varně*: „Černomore," velký obrázkový týdenník redigovaný od P. Bobčevského. V *Trnově*: „Trud," měsíčník redakcí C.Ginčeva, T. Džandžajeva a C. Džandžajeva. Ve *Svištově*: „Promišlennost, ekonomičesko poučno spisanie," měsíčník věnovaný průmyslu a obchodu. V *Nikopolu*: „Svobodno slovo," politický týdenník redakcí V. Petrova. V *Tatarpazardžiku*: „Lъča" (Paprslek) od Raduleva, dvakráte měsíčně, poučný a literární list.

Kolportáž jest volná. V Sofii i všude jinde vyvolávají a nabízejí se časopisy, jmenovitě politické, od rána do noci po ulicích, kavárnách a hostincích.

Důrazně zakročila vláda proti loupežnictví, jež má na Balkánském poloostrově svou zvláštní historii. Celkem náležejí loupežníci v Turecku třem školám. Balkan čelebi čili horští páni přepadají, ale nevraždí, jest to jakýsi druh rytířského loupežnictví. Obyčejní bandité zákeřnicky napadají svou oběť, zastřelí cestujícího a obírají ho o cenné věci. Třetí druh jsou celé organisované čety, jež přepadají obce, karavany, stanice a unášejí cestující neb bohaté osoby do hor a jen za výkupné je propouštějí. V prvních letech samostatnosti nabylo loupežnictví ve východním Bulharsku téměř politického rázu, tak že mimořádné moci byly udělovány vojenským velitelům, aby je potlačili, a vojsko se zařizovanými selskými strážemi bylo nuceno tuhé podstupovati s ním zápasy. Přes to však se loupežnictví každého léta znovu vzmáhalo. Mnohé komise radily se o jeho potlačení, avšak výsledek nebyl nikdy valný. I Bělovo, železničná stanice v lesnaté a hornaté krajině, ocitovalo se každé chvíle v moci loupežníků. Posléze v letech 1888 a 1889 nejen Bělovo, ale i Ryla a celá západní část Bulharska k Makedonii přiléhající byly od loupežníků přepadány. Loupežníci dobře organisovaní z Makedonie přecházeli do Bulharska a z Bulharska do Makedonie a na horách i ve vesnicích měli mnoho jataků, t. j. přátel a přechovavačů, kteří je skrývali, potravu jim poskytovali a u kterých v čas nebezpečí chodili přestrojeni v domě jako dělníci neb příbuzní. Cesta ze Sofie do Rylského kláštera stala se velice nebezpečnou, a lidé přepadáni a unášeni pro lup a výkupné. Tu však zakročila vláda s bezohlednou energií, prohlásivši za stejně vinny jataky jako loupežníky. Celé organisaci přišlo se na stopu, a loupežníci jako jatakové popravováni v Bělovu i v Sofii. To pomohlo. Od té doby má Bulharsko pokoj; celá hranice jeho jest také přísně střežena.

Rozsáhlý je v Bulharsku obor ministra financí, mnohem rozsáhlejší než jinde, zahrnuje vlastně veškero národní hospodářství, kommunikace v to počítaje.

Základem státního hospodářství jest dosud zemědělství. Průmysl bulharský není značný. Ano od doby osvobození jeví se krise průmyslová, již dosud nebylo možno zažehnati. Skrovný ten průmysl v zemi měl za dob tureckých valný odbyt, gajtany (šňůry na národní obleky) vyváženy byly do Bosny, Epiru i Makedonie, vlněné látky, aby a šajaky až do Malé Asie. Novými hranicemi uzavřena jim cesta. Sedlářství, zlatnictví, krejčovství a jiné obory, zůstavše obmezeny jen na Bulharsko, klesaly a klesají dosud. Staré cechy, esnafy, v městech buď

zanikají neb jen živoří, nemohouce co do jakosti a ceny výrobku soutěžiti s cizinou. K tomu druží se i to, že rolník celkem není odkázán na řemesla v městech; potřebné plátno, šajak, abu, gajtan, čarapy (vlněné punčochy k národnímu obleku), koberce, ano i střevíce a opanky zhotovují se v rodině i s pěkným vyšíváním a vzorkováním, jež budí pozornost i ciziny. Mlýny a valchy (vodenici i tepavici) po vesnicích jsou primitivního způsobu a nevyhovují ani skrovné potřebě. Podobně kotly k pálení lihovin mají starodávné nepraktické zařízení. Několik skutečných mlýnů, lihovarů, tiskárny, lithografie a pivovary mnoho zde nevydají.

Přece však vynikají některé obory průmyslu bulharského, hrnčířství a keramika vůbec, zlatnictví se svými filigranovými pracemi, hlavně ale výroba koberců, jež živostí barev a pěknými vzorky vynikají nad turecké. I výroba šajaku a aby (domácích suken) a gajtanu jest pozoruhodna, z nichž onano počíná se zase vzmáhati.

Čeho průmyslu bulharskému se nedostává, jest praktický způsob výroby moderními prostředky a zkušenostmi. Zda však při vytrvalosti a podpoře vládní i průmyslu nenadejde jeho doba? Výstava jest též jedním prostředkem k tomu.

Jak důležitý má úkol zemědělství a jaký míti bude, až se povznese na stupeň patřičné dokonalosti, vysvítá i z čísel vývozu a rozpočtu. Roku 1890 stržilo Bulharsko za vyvezené své výrobky od ciziny 71 milion fr. Z toho připadá pouze na obilí $54\frac{1}{3}$ milionu, na dobytek $5\frac{1}{3}$, na růžový olej $1\frac{3}{4}$, na hospodářské výrobky $2\frac{2}{5}$, na tabák $\frac{2}{5}$ a na barviva, 152.000 fr. Veškeren vývoz tedy vychází jenom ze zemědělství. Hlavní podíl ve vývozu do Bulharska má Rakousko-Uhersko, ostávalo zprvu za Anglií, ale v posledních třech letech daleko ji předstihlo. [1])

V příjmech státního rozpočtu zaujímá přední místo daň pozemková, dále daně z vinic, domovní, z ovcí a koz a z tabáku, dále z cel, státních statků a daň z příjmů.

---

[1]) Od sjednocení počítaje obnášel

	dovoz:	vývoz:
r. 1886	64,285.309 franků.	50,404.314 franků.
1887	64,742.481 „	45,747.247 „
1888	66,000.000 „	64,198.634 „
1889	72,000.000 „	80,581.076 „
1890	84,000.000 „	71,051.123 „

Z toho připadá na Rakousko-Uhersko

	dovozu do Bulharska:	vývozu z Bulharska:
1886	17,055.785 (26·53%)	2,452.085 (4·86)
1887	15,276.658 (23·61)	3,618·756 (7·91)
1888	18,186.754 (27·41)	2,628·669 (4·09)
1889	22,492·177 (30.87)	3,558.284 (4·42)
1890	33,005.757 (39·05)	5.750 589 (8·09)

Dovoz r. 1890 záležel z těchto hlavně předmětů počítaje cenu ve francích: koně a dobytek $\frac{6}{10}$ milionu, lihoviny $6\frac{1}{4}$ mil., cukr $4\frac{3}{4}$, víno a jedlé věci $1\frac{1}{2}$, obilí a p. $1\frac{1}{6}$, ovoce a zelenina 1, sůl $1\frac{2}{5}$, káva, čaj 2, konfitury a p. $\frac{7}{10}$ mil, tabák $\frac{1}{8}$ mil., chemické suroviny a výrobky 10 mil., sklo 1,185.000, porc. $\frac{1}{3}$ mil., kovy a stroje $8\frac{1}{3}$, stavební dříví $2\frac{2}{5}$ mil., dřevěné výrobky 1 mil., papír $1\frac{3}{4}$, tkaniny $13\frac{1}{2}$, tkaně a vata $7\frac{3}{10}$, provazy $1\frac{1}{6}$, šaty $2\frac{1}{2}$ mil., kaučuk $\frac{1}{3}$, železničné vagony $\frac{3}{7}$, stroje, přístroje 5 mil., literatura $\frac{1}{5}$ mil.

Čilý obchod vede se hlavně s výrobky zemědělskými a se zbožím dováženým. Velice nesnadné jsou dosud poměry úvěrní. Ač národní jmění roste, přece jest kapitálu citelný nedostatek, obvyklý úrok jest značný a lichvářství má zhoubné účinky na rolnictvo, pokud potřebuje kapitálu. Peníze půjčují se na 15—100%, namnoze na zeleno, t. j. zelené ještě obilí s podmínkou, že hospodář povinen pak za jistou nízkou cenu po srážce úroku lichváři je prodati. Obilí, růžový olej a všechny cenné polní plodiny jsou lichváři vítaným předmětem, s nímž pak vede obchod. Lichváři jsou většinou židé, ale také Bulhaři. [1]) Úvěrních ústavů jest dosud málo a soukromé ústavy neliší se valně od lichvářů. Záložen a spořitelen dosud není, v Rachovu na Dunaji založená Pčela, spořitelní spolek se čtyřlvovými splátkami měsíčně, učinila tam přítrž lichvářství. Podobně akciový obchodní spolek v Šumně, jenž snížil úrok na 12%.

Odpomocí proti lichvě jsou poněkud po celé zemi zařizované hospodářské pokladny, jež pro případ potřeby zakládá penězi národní banka. Vládnou však celkem kapitálem toliko 20 milionů. Také sirotčí pokladny slouží témuž cíli. Jedny i druhé půjčují na hypothéky. Otomanská banka v Plovdivě béře úrok $9\frac{1}{2}$%, ale klientela její sestává hlavně z větších obchodníků, prostředkuje obchod jmenovitě s cizinou.

Důležitost ústavu jako národní banka za těchto okolností jest patrna. Národní banka bulharská jest to také, která úvěrní poměry uvádí v pravidelnější koleje a užívání úvěru činí možným, ač i sama nepracuje s úrokem právě nepatrným. Založena byla již r. 1879, ale činnost svou rozvíjeti počala teprve v letech po sjednocení na základě nového statutu z ledna 1885. Roku 1884 obnášel její obrat 91 milionů, rychle pak počal stoupati a obnáší nyní 540,364.129 lvů. Banka sídlí ve svém paláci v Sofii a má filiálky v Ruščuku, Varně a Plovdivě. Jako základní kapitál má od státu 10 milionů. Vklady na 5 let úrokuje 7%, na 3 léta 6% a do roku 5%, vklady na běžný účet neb s libovolnou výpovědí 3%. Peníze půjčuje na 8% a sice na hypothéky, zboží, cenné papíry a drahé kovy. Hospodářským pokladnám a obcím půjčuje na 7%.

Velké jest nerostné bohatství Bulharska; nejen horká vřídla, kyselky a jiné minerální vody hojně jsou tam zastoupeny, ale, což hlavně padá na váhu, železo, uhlí, měď, olovo, stříbro a jiné kovy. Nerostné to bohatství ostalo takořka netknuto. Od nejstarších dob dolovalo se sice a rýžovalo, avšak nedostatečnými prostředky a způsobem primitivním, sahalo se jen po tom, co leželo na povrchu aneb

[1]) Podle úředních údajů ve spisu M. Georgijeva, odborného přednosty v ministeriu financí, o hospodářském stavu Bulharska (v Sofii 1888) půjčují všichni zámožnější lidé v Burgase, Aitose, Karnabadě a Anchiale na 20 až 70%, podobně židé ve Varně, židé a Bulhaři ve Vidinsku na 70%, ve Vračansku na 50—70%, v Kystendilsku bohatí Bulhaři na 15—50%, židé až na 100%, v Lovčansku na 18—30%, v Lomsku na 20—60%, v Plovdivsku soukromníci na 12—50%, v Plevensku obchodní spolky, jež lichvu vytlačily, na 12—15%, v Razgradsku na 36—72%, v Ruščuku soukromé banky Fratelli Aftilion et Comp., Chalim Kalmi a bratří Abraham Chaim na 15—24%, soukromníci na 10—20%, v Sevlijevsku na 15—36%, v Slivensku na 24—60%, v Starozagorsku na 20—36%, v Tatarpazardžijsku na 24—60%, v Trnsku na 24—36%, v Trnovsku na 12—24%, v Chaskovsku na 24—60%.

blízko povrchu, a to pak i jen velmi nedostatečně se zpracovalo. Za starověku již thračtí Bessové slynuli svým hornictvím, jehož stopy dnes na mnohých místech jsou patrny. Římané, Byzantinci, Bulhaři pokračovali v dolování, jež i za časů tureckých se udržovalo místy až do nejnovější doby. Avšak proti našim dolům a hornickým závodům byly to jen hříčky. O geologické prozkoumání Bulharska s praktickou stránkou hornickou má nyní největší zásluhy známý učenec Zlatarský; sestavil hojnou a poučnou sbírku jak geologickou tak hornickou, jež podává názorný obraz jak vrstev a hornin půdy bulharské, tak nerostů, jež se tu nalézají.

Rozsáhlá uhelná ložiska rozkládají se poblíž samé Sofie; jest to pánev Pernická. Hnědé uhlí, ale výtečné jakosti, na pohled našemu kamennému podobné, dováží se odtud téměř jen do hlavního města na selských vozících, koních i na mulech po špatných cestách, jmenovitě v zimě neschůdných, kdy spotřeba bývá největší. Tůna (10 m. centů) platí se na místě po 10 lvech, krátkým dovozem do Sofie zdražuje se o 10 lvů a někdy i více. Mimo to dobývá se ještě uhlí na jihu u Chaskova. Jiná velká pánev uhelná nalézá se u Trěvny a Jeleny a sahá až k Selcům jižně od Balkánu. Na dolování zde dosud se ani nepomyslilo. Dále nalezeno uhlí u Aitosu a Rachova, kamenné uhlí u Bělgradčiku a Peruštice. Také lignitová ložiska jsou u Sofie a rašelina v hojnosti na temenech Vitoše, obojí nepochybně i jinde.

Ještě rozšířenější jest železo, jež má své rozsáhlé obvody jako pánve uhelné. Hlavní rudy, z nichž železo se dobývá, jsou magnetit a haematit. Staré dolování bylo vlastně rýžováním, magnetitovou rudu vypírali z říčného písku aneb dobývali pouštěním vody z nádržek do horského štětu a pak vypírali. Dolování vlastní na železo provádělo se jen v skrovnější míře. Nejrozsáhlejší obvod magnetitové rudy jest Samokovský, jenž sahá až k Vitoši na sever. Pojmenování Samokov (hamr) samo již svědčí o původu města, v němž podnes těží se železo. Rozsáhlý jest i obvod Rylský, Perinský a Západorodopský. Mimo to nalezen magnetit u Varny. Jak nedokonalé bylo však tavení rudy, viděti z toho, že v struskách ostávalo 70—75% železa i více. Jak výnosné bylo by dobývání železa z pouhých těch strusek všude tu nahromaděných! Z haematitu dobýváno železo u Železny v známém Čiporovském hornickém obvodu, kde ve středověku pracovali saští havíři ze Sedmihradska, v Etropolsku, kde před několika desetiletími přestalo se pracovati, a na Trojansku. Mimo to nalézá se haematit u Caribrodu, Jambolu, Burgasu a na Lovčansku.

U velké hojnosti vyskytuje se na mnohých místech galenit a jiné rudy obsahující olovo a stříbro podobné našim Příbramským kovům, s tím rozdílem, že procento stříbra jest mnohem značnější. V temeništi Ogostu u Čiporovců dobývalo se olovo a stříbro, jehož rudy vystupují na povrch i na Bréznicku, kde nachází se i ryzí měď, a v Trnsku. Rudonosností, jmenovitě olova, stříbra a mědi vynikají i Osogovské hory. Na některých místech pracovalo se tu od nejstarších dob do nedávna. Kystendilsko a Dupnicko jsou vůbec na kovy bohaty. Nesnadný přístup, nedostatečné prostředky a lepší výdělek jinde byly zde jako na jiných místech příčinou, že dolování přestalo. O Lъkovici a

jejím obvodu v jižních Rodopách byla již řeč při Plovdivě. Galenit, markasit, měď nalézají se i u Jambolu, v Aitosských vrších, v západních Rodopách, u Trnova, na Vitoši, Lilinských horách a j.

Řídkými nerosty nejsou také okr (přichází u Varny, Plevna, Trnu, Kuly a j.), sádrovec (u Varny, Kotlu, Staré Zagory, Plevna, Sofie), tuha na Staré Planině, malachit, kaolin (u Dersteru, na Vitoši), ametisty a turmaliny (na Vitoši) a na mnohých místech pěkné druhy mramoru.

Zlato rýžuje se dosud v horských potocích a řekách na mnohých známých a neznámých místech. Výtěžek jeho jest však nepatrný, tak že nedochází valného povšimnutí a zanáší se jím jen nejchudší část obyvatelstva, pokud nemá lepšího výdělku. Na Raganičské řece v Lomsku nastává čilejší hledání po deštích, když horské potoky a bystřiny více zlatého písku sem splavily. Skutečnými rýžovníky zlata jsou Bulhaři z chudobných vesnic Ribna, Bukova, Brěznice, Dobriniště, Osikova, Gostuna, Kornice a j. v Drvensku Nevrokopského okresu v Makedonii. Navštěvují zejmena tok Topolnice, Brěznicko, Dupnicko a Kystendilsko, aby rýžováním získali něco drahého kovu. V Rodopách někde chudší místní obyvatelstvo zanáší se vypíráním zlatého písku, v němž je ryzí zlato v malých, různotvárných částečkách. Nevrokopci rýžují i mimo Bulharsko na Ardě a jinde. —

První vlak, jenž zahájil železničné spojení Bulharska s Evropou, přijel do Sofie 24. srpna 1888. K stavbě železnice té, jež byla částí velké dráhy východní z Bělehradu do Cařihradu, zavázáno bylo Bulharsko smlouvou Berlínskou stanovící, aby celá ta dráha do tří let byla provedena. Po mnohých překážkách počalo Bulharsko r. 1885 stavěti, když připojení na jihu a severu bylo zabezpečeno. Zatím nastalo sjednocení a s ním nový obrat, který i v železničné politice otevřel Bulharsku širší pole. Trať od Caribrodu přes Sofii do Vakarelu na hranicích bývalé Východní Rumelie v délce 114 kilometrů provedena jako státní dráha bulharská od domácího družstva s Grozevem v čele. Trať od Bělova přes Plovdiv k hranicím východorumelským u Mustafapaša-palanky v délce 206 kilom., jakož i další trať přes Drinopol do Cařihradu stála již r. 1873 a byla v držení podnikatele Hirsche. Nově zřízenou část tratě od Bělova do Vakarelu v délce 48 kilom. zabrala bulharská vláda přes protesty Hirschovy jako bulharskou státní, tak že tato sahá nyní od Caribrodu do Bělova. Po vzájemné pak shodě platí z tratě té Hirschovi a Turecku ročně 140.000 fr. Důvodů bylo mnoho a neposlední byly ty, že došla tu výrazu státní svrchovanost sjednoceného Bulharska a že zjednána veřejná bezpečnost, jež byla slabou stránkou na drahách Hirschových.

Dále zakoupila bulharská vláda r. 1885 za $44^1/_2$ mil. fr. železnici z Ruščuku do Varny v délce 221 kilom, jež dosud pro Bulharsko téměř neměla ceny sloužíc skoro výhradně jen mezinárodnímu spojení, dříve jedinému přes Rumunsko s Cařihradem. Většího významu nabude dráha ta teprve nyní rozvětvením železničné sítě bulharské.

Od stanice Trnova Seimenu východorumelské tratě zařídil Hirsch odbočku k Jambolu v délce 106 kilom., nejslabší to snad dráhu světa, která však ostala jen kusou, ježto spojení k moři provedeno nebylo. To k nemalé nelibosti Turecka stalo se skutkem teprve nejnovější

státní drahou bulharskou. Roku 1888 usneslo se sobranije, aby vystavěna byla dráha z Jambolu do Burgasu v délce 108 kilom.; práce počaly v květnu 1889, a již v květnu 1890 zahájena jízda na dráze této.

Se stavbou jedné z nejdůležitějších drah bulharských počíná se právě nyní. Jest to dráha od Sofie na západ k Perniku a Kystendilu v délce asi 120 kilom., již dále od hranic do Skopie zavázalo se postaviti Turecko. Ježto od Skopie vede již železnice k Soluni, bude takto Sofie spojena s hlavním přístavem na Egejském moři. Mimo to má železnice ta nejen pro Sofii ale i pro ostatní Bulharsko tu hospodářskou důležitost, že povede uhelnou pánví Pernickou. Stavba provádí se tím způsobem jako stavba dráhy Jambolsko-Burgasské. Vláda nařizuje zvláštní povinnost k stavbě veřejných cest (pъtna povinnost), dle které se buď koná deset dní práce na stavbě, aneb se platí 20 lvů v hotovosti. Při stavbě zaměstnán jest pluk zákopnický a část pěchoty. Pozemní práce a mosty mají býti v době co nejkratší hotovy. S tratí tou od Sofie na západ souvisí pak i prodloužení její na východ přes Trnovo k Šumnu, stanici dráhy Ruščucko-Varnské, odkud po staré dráze bude spojení do Varny, hlavního bulharského přístavu na Černém moři. Dráha ta ve svém celku bude transversálkou pobalkánskou a vůbec transversálkou bulharsko-makedonskou.

Úhrnem má nyní Bulharsko 495 kilom. svých státních drah a 312 kilometrů drah Hirschových, nepočítaje dráhu započatou a dráhy projektované.

Pokoj, pořádek a práce — to jsou hlavní podmínky, kterých jest bulharskému státu třeba ku pravidelnému vývoji, ba i k samé existenci. Ustálenost poměrů vede k podnikavosti a organisaci práce pro přítomnost a budoucnost; i musí býti první starostí politiků bulharských, aby Bulharsku pokoj, pořádek a stálost poměrů zabezpečili. Rozsáhlé jest pole práce v Bulharsku. Zemědělství jest sice nejdůležitějším činitelem výroby a přivádí z ciziny do země peníze, avšak i ono jest dosud v počátcích a svého pravého významu dosáhne teprve, až se z primitivního svého způsobu povznese na stupeň nynějšího pokroku evropského. Hornictví, v němž tak bohaté prameny výroby jsou skryty, leží dosud úplně ladem, a co se v oboru tom posud vykonalo, bylo jen přípravou pro budoucnost. Bohatá ložiska železa, olova, stříbra, mědi a jiných kovů nemohla také posud býti vykořisťována, k tomu jest třeba jednak opět snadné dopravy, již poskytuje železnice, jednak uhlí jakožto nejlevnějšího a nejvýhodnějšího paliva vysokých pecí a tavíren. Bulharsko činí dobře, že zdroje tyto nezadává cizincům, nýbrž čeká, až samo bude moci z nich čerpati. Se vzrůstem národního jmění a pokrokem výroby dostaví se i více kapitálů a zlevnění úvěru pro průmysl tak potřebného. Domácí průmysl závisí pak na dvou hlavně okolnostech: na zdokonalení výroby a pokroku celkovém. Průmysl zpracováním kovů se zanášející dostaví se zajisté, jakmile hornictví počne v hojné míře dobývati kovů.

Bulharsko jest na počátku své dráhy, jest pánem svých osudův, i kyne mu velmi slibná budoucnost.

Krucifix.

a vaší stěně nad ložem
krucifix visí starý,
ten viděl hvězdy padat sem
a jejich zlaté dary.

Ten viděl stíny rostoucí
světnicí zadumanou,
polibky tiché, horoucí,
jiskry, jak v srdci planou.

A k němu mnohý zoufalý
obrácen pohled s lože,
když oči před ním plakaly
a ústa lkala: „Bože!“

Děd, praděd před ním dokonal,
a kříž tam stále visí,
těm k smrti sílu s hůry slal,
a druhé k žití křísí.

A mně se zdá, že rozepjat
zří s každé stěny šedé,
provází jedny pod zem spat,
a druhé k žití vede.

Růžena Jesenská.

F. L. Věk.

Historický obraz

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

ěk a všichni tu, bývalí žáci učeného Cornovy, jenž tak nadšeně o domácích dějinách vykládal, byli překvapeni. Slova tak váženého muže je zarazila. Zraky jejich utkvěly dychtivě na Krameriovi, co ten na to . . . Kramerius se usmál, pak pokračoval:

„A já na to hned: Ne, doctissime, my jsme ti první Čechové.“

Hněvkovský a Šedivý bezděky sebou živě hnuli, a ve zracích jejich i Heldových a Věkových bylo patrno, že se jim tou odpovědí uvolnilo. Cítili v ní těšivou pravdu. Kramerius opřen lokty o pult, pokračoval:

„A řekl jsem mu, že jsme nové pokolení a po nás že přijdou jiní a víc — Bránil se, že je zle, co že máme, že nás je málo. A já zas, že ti páni učení jsou pořád jen u knih a mezi pány, a vidíli lid, tak jenom z kočáru, ale kdo s ním obcuje, ten ví, že kmen je zdráv a živ.“ Kramerius mluvil už živěji, modré oči jeho se zaleskly. „A naše literatura poznovu zase větve vyráží, beze všeho maecenatského občerstvení. A ujímá se, svítání na Čechy uvodí, já to vím. Co tady,“ a uhodil na pult, „mám psaní, jak mně odevšad píšou. Vím, jak roste hojný počet čtenářů po českém království, na Moravě, v Uhrách i ve Slezsku a kdež jinde národ slovanský obývá. Jsem dostatečně přesvědčen, že moje a nás všech práce jistě je vděčná a ne marná.“

Kramerius už nepodával obsah své rozmluvy s Cornovou. Citem unesen polemisoval proti všem pochybovačům a odpůrcům. Za jeho řeči zavládlo expedicí hluboké ticho; ruch ulice zaléhal sem jen slabým ohlasem. V prvním pološeru seděli tu všichni, Věk v pozadí stál opřen o regál staročeských knih, tiše, nehnutě. Pohnutí Krameriovo strhlo i jeho mladší soudruhy, a zračilo se na jejich tvářích i v očích na něj upřených.

„A že nás je málo!“ pokračoval Kramerius. „Ale náš počátek je od slovanského národa a jazyk slovanský je široko daleko rozmnožen nad všechny národy. Vždyť Polsko samo je bez mála tak veliké jako německá říše, a ruská země se táhne až za Siberii. Ano až v turecké natolské zemi, až k armenské a perské je slovanský jazyk rozšířen. Česky se ve čtyřech zemích rozpráví, a rozený Čech může všecky ty slovanské země ve dvou dílech světa snadno projíti. Náš jazyk je jeden z hlavních jazyků slovanských. A tak že jsme sami, a že nás je málo? A že nemáme, kdo by se nás ujal, kde bychom mohli hledati pomoc a podporu? Podívejte se,“ a ukázal na regál, kde stály knížky a knihy z jejich času, jeho a jiných prací a pečí vydané, „jak rostou a jak jich přibývá. Ať si páni mudrují, ať pochybuje kdo chce, já pevně doufám, že svého jazyka obhájíme.“

„A my s tebou!“ zvolal Šedivý. Vyřkl tak za všechny,

A Věk, když s Hněvkovským a Heldem odcházel, a Kramerius mu ruku podával, řekl:

„Pane Kramerie, už nebudu ani chvilku Tomášem.“

XV.

F. Věk se domů vrátí.

Špitálskou branou vyjížděla poštovní archa Rachot jejích kol a dusot koní ozýval se naposled na tvrdé dlažbě. Poštovní trubka hlaholila. A již se nad vozem projasnilo. Vyjel ze stínů klenuté brány. Ulice, domy ty tam, kolem v pravo, v levo samé zahrady, všude volno, a nade vším jasné, zářící nebe pěkného, dubnového dne. Vůz hrčel po vyschlé, tvrdé silnici, zahrady mizely v zad; a již kolem samá pole s mladým osením, nad nímž s vysoka s prozářeného vzduchu jásala skřivanova píseň.

F. Věk seděl v poštovním voze u okénka a díval se zamyšlen na krajinu. Zpět, po Praze se mnoho a dlouho neohlížel, a také ne tak živě, tak vzrušen jako ji vyhlížel, když se teď týden k ní blížil. Vracel se dosti rád a do jisté míry se i na domov těšil. Když se na cestu do Prahy vydával, nenadál se, že se bude vraceti s dojmy tak různými. Za těch několik málo dní se mnoho s ním, v jeho nitru změnilo.

Už nemyslil tak ustavičně na Paulu a tak, jako před dvěma lety, když tudy pěšky kráčel. Dnes cítil a vyznal si, jaký byl tenkráte blouznil. Tenkráte bylo mu tak, jako se dočítal o nešťastných hrdinách románů. Měl se za svrchovaně nešťastného; ale v tom sebelitování, i v poměru jeho k Paule i k Thamovi byla jakási útěcha, jakési ulevení v prvním a nejprudším zranění jeho mladé duše. Z těch prudkých dojmů pak mu zůstaly tklivé, čisté, poetické vzpomínky, a živé, že časem až i zatrnutí a zabolení v duši mu způsobily, zvláště když náhle shledl některou památku z Pražských časů.

Teď se vracel vystřízlivěv. Už si doznal, že si leccos příliš blouznivě myslil, že se klamal. Mnoho mu skutečnost pocuchala. Na leccos si nerad, s nechutí vzpomínal: na Bettinu, na paní Butteauovou. Myslíval, že s ním opravdu přátelsky smýšlí jako matka. A teď! Všechno by byla dopustila, cokoliv by ta její Bettinka na něj uchystala. A pak, po všem tom . . . Ještě za ním přišla do jeho bytu, do hospody. A tam ho smiřovala a zvala, aby k nim přišel! Byl tím tak překvapen, že z počátku nevěděl jak starou paní uvítat, jak ji odbýt. Ale pak se jí bránil, ano i Thama jí vyčetl, ten že si toho nezaslouží, jak panna Bettina proti němu jedná. Paní Butteauová omlouvala, vykrucovala a — zvala dál. A když tak naléhala, když sem tam padlo nápadné, podezřelé slovíčko o jeho první půjčce, nabídl jí půjčku novou; paní Butteauová — ji přijala, a brzo pak odešla.

Z toho mu bylo ošklivo.

S Paulou již nemluvil, ani jí neviděl. A netáhlo ho nic tak jako před dvěma lety, aby ji ještě jednou spatřil. Hned prvního večera, jak s ní mluvil, byla illuse jeho otřesena. A pak . . . Třeba že Tham sám mu pak vymlouval a dokazoval, že Paula nebyla s matkou a sestrou proti němu spolčena, třeba že i sám tomu přisvědčoval, nedůvěra a podezření se příliš zaryly do jeho mysli. A pak onoho večera, když šli z divadla . . . A má o něm takové mínění, věřila Bettině, nebo brala tu lež proti němu, na obranu Bettininu. Vše, co bývalo, o čem byla přesvědčena, jak pro ni cítil a trpěl, to bylo ničím, zapomněla na vše, nebo nedbala pranic . . .

Líbezný obraz ten tam . . . O něj, o pěkný ideál chudší vracel se domů, s nevěrou v ženskou upřímnost a stálost. S rodinou Butteauovou se na vždy rozešel. Tak se domníval. Jen s Thamem se loučil jinak. Vyhledal ho v divadle. Dověděl se tam od něho, že Bettina na Barvířský ostrov ovšem nešla, ale že toho odpoledne ještě byla v Kanalské zahradě se svým oficírem. Věk se loučil s Thamem upřímně, neboť od onoho rozhovoru na Uhelném trhu měl k němu ještě větší úctu a cítil živější oddanost. Tham však, to Věk při rozchodu cítil, nebyl ani tak sdílný, ani tak srdečný, jako onoho večera, když se ubírali ke Šturmům . . .

Pošta hrčela dál a dále; ob čas zastavili, pokrmili, nebo přepřáhli a zase za hlaholu trubky ze stanice vyjeli míříce k slezským hranicím. Věk čím dále tím méně se vracel v duchu do Prahy, chvátaje za to víc domů. Těšil se na matku, na své zátiší, pomýšlel na obchod, na polní hospodářství. Ale nač rád z Prahy vzpomněl a často, byly chvíle, jichž zažil mezi přátely a novými známými, v kruzích vlastenských. To si přivážel mnoho nových, milých i mohutných dojmů. Vracel se ve svém vlastenském citu utvrzen, povznesen.

Těšilo ho, že Hněvkovský se nezměnil, že jejich staré přátelství obnoveno, jakož i tomu byl nemálo povděčen, že zase mluvil s profesorem Vydrou. Vzpomněl na něj několikrát, a bezděky, když si připomenul, jak starý kněz je nabádal, mihla se Věkovi česká expedice, jak tam po prvé byl, a na chvíle za soumraku, kdy Kramerius se tak rozhovořil, a kdy všichni byli tím dojati.

V expedici byl Věk pak ještě druhého dne. Seděli tam opět všichni, jako včera, až na Šedivého, o kterém Kramerius žertem prohodil, že asi šel hledat svou zakletou princeznu a jak by se dostal do té začarované zahrady. Toho odpůldne však sešlo se pak v expedici mnoho lidí, a Věk byl tomu povděčen, že mnohého poznal osobně, kterého znal jen dle jmena. Kdy by tak teď přebýval v Praze, pomyslil si, chodíval by pilně do expedice. Líbilo se mu tam, jak tak sedíce nebo stojíce rozprávěli, toho odpůldne nejvíce o nastávající vojně a pak o korunovaci. Toho odpůldne oni mladí mlčeli i Hněvkovský, s nímž přišel jeho krajan, mladý filosof Nejedlý. [1])

Věk sedě stranou bedlivě všechny starší, známé vlastence pozoroval, zvláště spisovatele: Rulíka, jenž byl s Krameriem patrně velmi důvěrný, i Thamova bratra Karla, jehož „Obrana jazyka českého" na něj tak mocně účinkovala.

Také ho nemálo těšilo, že z blízka uviděl slavného kontrapunktistu Koželuha Jana, za nímž kdysi na hrad k sv. Vítu běhával, aby ho jen spatřil a poznal. A teď seděl takřka vedle něho, a mistr ho také vlídně oslovil, když Kramerius mladého kupce představil. Jedno přání se tam Věkovi nesplnilo. Za Koželuhem přišel profesor Němeček, kterého Věk znal a věděl, že je dobrý známý, ano přítel Mozartův; a tu si v duchu pomyslil, kdy by tak Němeček začal o Mozartovi. A již se podobalo, že se tak stane. Jak totiž mluvili o budoucí korunovaci a slavnostech, vzpomněli ovšem hned na hudbu, a tu Koželuh mínil, že bude jistě divadlo, a Němeček hned, že by Mozart měl být požádán, aby složil novou operu . . .

V tom se dvéře otevřely a vešel vážný pán, v černém kabátě, v černých punčochách, hubený, velkých očí, čtyřicátník. Všichni mladší v expedici uctivě vstali, jak vkročil ředitel Pražských gymnasií Procházka, vydavatel staročeských spisů, výborný znalec českého jazyka a staré literatury. A starší všichni ho uctivě vítali.

Tyto že poznal, Věka velmi těšilo, a cestou ne jednou na ty schůzky v expedici vzpomněl. A Pelcla mu Hněvkovský ukázal na ulici, když šli do expedice. Večer pak byl v opeře, kterou vyslechl bez vyru-

---

[1]) Vojtěch.

šení, pobožně se vší dychtivostí lačného hudebníka, ač ne bez pohnutí, neboť upomínky vzbuzené hudbou i místností se rojily. Když příštího dne zašel k Hněvkovskému, aby mu dal s Bohem, zastavil se také v sousedství u těch dvou starých kněží, z nichž starší ho onehdy tak rád viděl a zval, protože byl Věk z D—ky.

Zastal starocha v křesle sedícího, nějak zamyšleného. Farář Věka hned nepoznal, zapomněl už na jeho návštěvu; oživl však hned, jak mile mu P. Vrba pověděl, kdo mladý pán je, a již se vyptával na D—ku, na totéž, jako onehdy, a na své známé z dob, kdy v D—ce kaplanoval. Byli již jen asi dva tři. Věk je měl pozdravovat.

„A řeknou jim, že se již také chystám na věčnost, a to co nevidět."

A ten mladší, šedivý, P. Vrba, zase, když Věka vyprovázel, řekl mu u dveří, šeptem, jako tajemství:

„Jdou s Pánem Bohem. Možná, že jich dost brzo navštívím."

Více neřekl a na vyptávání nebylo času ani místa. Věk chvíli uvažoval, co ten šedý kaplan zamýšlí; ale pak bylo jiných věcí, které ho zajaly, a cestou sotva že si na ty dva starochy vzpomněl.

Když se vydával na cestu do Prahy, myslil si, že si tam může hodně pobyt, že se tam bez toho tak hned zase nepodívá. Ale když odjížděl, zvali ho známí, Hněvkovský i sám Kramerius, aby brzo zase přijel, a musel jim slíbit, že budeli korunovací, že přijede na jisto. Po tom, co mezi vlastenci zažil, po těch dojmech, nic se nedal nutit a chutě slíbil. Ale pak, když minuli Jaroměř a blížili se k podhoří, ustoupily Pražské vzpomínky, jež Věka cestou nejvíce zaměstnávaly. Teď domácí krajina ho upoutala, jako by jí již dávno nebyl viděl. Cítil ostřejší, a jak se mu zdálo, svěžejší vzduch rodné krajiny; s potěšením těkaly jeho zraky po polích, osadách, chlumech, čím dále tím známějších, a zaradoval se, když z pozadí vystoupily lesnaté svahy Orlického podhoří . . .

Před dvěma roky byl sklíčen, když se domů vracel, a úzkost ho napadla, když zahledl rodné městečko. Tenkráte čekal za smutného říjnového dne na pokraji lesa pod starým dubem, v sešlém kabátě, v sešlapaných střevících, až se setmí, aby ho lidé neviděli. Lekal se, bál, a přece ještě více myslil na Paulu, na svou nešťastnou lásku . . . I teď na ni vzpomněl. Ale bylo mu, jako když zatane na mysli nehezký, trapný sen . . .

Ale všecko zmizelo, když poštovní archa vjížděla do města. Bylo nedlouho po slunce západu. Vůz, na jehož kozlíku postilion troubil svou poštovskou, až byl z toho všechen zarudlý, kolébal se nedlážděnou ulicí mezi dřevěnými domky s podsíněmi dřevěných, divně přisekávaných nebo jen prostých sloupů, až stanul na „městečku," nedlážděném prostranství, obklopeném domy namnoze dřevěnými a starou kamennou radnicí se schodištěm vně přistavěným. Kolem poštovního vozu se děti sběhly, z oken a tu a tam ze dveří vyhlíželi, kdo přijel, několik kolem jdoucích se zastavilo. Vítali mladého kupce upřímně, sousedsky a byli by se rádi dali do hovoru, co přiváží nového, co se děje ve světě . . .

Ale on zahledl ve dveřích svého krámu, nad nímž se houpal růženec dřevěných lemounů, matku, jež chvatně vyšla, jak zaslechla po-

štovní trubku. A již políbil mladý Věk matce ruku, již ho objímala a líbala. Cítil srdečnou, upřímnou její radost z jeho návratu, z něho, že se vrátil zdráv, a v ten okamžik bylo mu volno a dobře . . .

Kráčeje od pošty do svého nedalekého domu, ani si nevšiml, že naproti u nevelkého okna dost ozdobné lomenice dřevěného, patrového domu stála mladá, svěží holčina, ona, již viděl u pošty chystaje se na odjezd, a o níž slyšel pak v české expedici. Vyběhla před chvilkou nahoru na „sedničku“ hledat něco v truhle. Jak zaslechla poštovní trubku, přiskočila k oknu, a jak zahledla mladého Věka, neodešla od okna, až zmizel ve svém krámě.

XVI.

Procul negotiis.

Když Věk na první shledání stručně mamince vypověděl, jak se měl, jak pořídil, a sám vyslechl, co nového v domácnosti i obchodu, jak je s polní prací, vytasil se s darem. Šetrná kupcová ovšem žasla, jakou sumu František za to jistě dal, a že to je zbytečné, nač jí takové drahé věci. Ale přec ji to těšilo, to pozoroval. Pak si vyšel na sedničku, a tu, když ho obklopilo její ticho, když opět shledl čistotnou její úpravu, na okně kvetoucí měsíčné růže a zase své knihy a housle, vydechl si, a byl rád, že tu zas je.

Za nedlouho po té, bylo v sobotu, pozdě odpoledne, přivezl forman klavír, knihy a zboží v Praze objednané. Pěkný vykládaný klavír vzbudil v domě největší podivení a způsobil dost řečí v sousedství. Byltě jediný jen spinet v D—ce, a to u Věkova kmotříčka, a ten nástroj byl už starý, vyšeptalého hlasu.

Právě na večer odzvonili, vyzváněli velkým, protože bylo před nedělí, když Věk si všecko na pokojíčku dorovnal. I zasedl ke klavíru, nač se bez toho již těšil, a spustil. A hrál, co uměl z paměti, nejvíce z Mozarta; ale pak, když matka vstoupila a u klavíru stanula, divíc se synovi, jak krásně hraje, jak dovedně, přešel do jiného světa, jí bližšího a milejšího. Po vážné předehře zahrál jednu z jejích milých, pobožných písní, které doma, za jeho dětství zpívala, které již její matka i dědeček zpívávali, a vida, jak se jí líbí, jak je potěšena, začal novou; a v tom už jala se stará sousedka v bílém čepečku, v široké, modré zástěře tiše pozvukovati svým už neplným ale příjemným hlasem. A syn hraje zanotoval s ní, a tiché, prosté duo v průvodu klavíru zvučelo bílou sedničkou a otevřenými dveřmi ven, dolů na síň, kde se již smrákalo. A když dohrál, rychle povstal a objal náhle matku, div že jí nezdvihl a jí v radosti nezatočil. A ona, nemohouc ani hned promluviti, nerozumějíc zplna jeho vzrušení, ale tušíc, srdečně potěšená, usmívala se a pak řekla:

„To jsme to hezky zasvětili,“ a pohledla na klavír, jehož plocha tmavohnědé barvy i kovové vykládání se mdle leskly v posledním světle do bílé sedničky padajícím. — — —

F. Věk vrátiv se z Prahy dal se jinak do práce nežli před dvěma lety, kdy pln nechuti ano s odporem se stavěl za kramářský pult. Nyní si bedlivě hleděl svého obchodu a snažil se ho zvelebit a rozšířit; i začalo se mu v tom dařiti. Také polem se nyní s větší chutí zabýval.

Nastalo pěkné jaro, skoro až suché; v kraji dál toho času vůbec nepršelo, a bylo slyšeti, že tu tam už podnikají prosebná procesí. Stromy rozkvetly i odkvetly, osení se pěkně zelenalo a již v klas vyhánělo. Čas Věkovi dosti rychle ubíhal v neúnavné práci a v rozmanitých hospodářských starostech. Věková byla se synem tuze spokojena, sousedé se pak divili, že je mladý kupec na svůj věk velmi vážný. Nic se neblázníl, neshánel čtveráctví a kudrlinek jako jeho vrstevníci a nehledal také společnosti. Nenavštívil vlastně nikoho, vyjma starého Žalmana, do jehož zašlého brlohu vklouzl ještě toho večera, jak z Prahy přijel. I dar mu přivezl, jak se proneslo, krásně kovanou dřevěnku, a z té že si ten starý bubák Perlinčan nějak v neděli pobafoval, až se mu brada i zapadlé tváře házely.

Lidé se divili, proč mladý, studovaný kupec si toho starocha oblíbil, a když ho s ním vídali někdy na večer na zahradě pod stromem nebo na záspi u dveří seděti, říkali mnozí horlivci, to že jsou dva berani, starý a mladý, zjevný a tajný, však že by Věk častěji chodil do kostela, kdy by něco na tom nebylo, a u velkonoční zpovědi že ho také nikdo neviděl.

Že se Věk mimo svůj obchod lidí dost stranil, měli mu mnozí až za pýchu, že snad nemůže přece zapomenout, že je studovaný člověk. Když však s ním měli co jednati, přesvědčili se, že v tom málomluvném jako nevšímavém kupci není žádné pýchy. A když se ho zeptali, vědouce, že je se světem ve spojení, co nového, ochotně pověděl, a obyčejně se rozhovořil. A tak se v jeho krámě nebo u něho v bytě odbývaly malé schůzky zvědavějších a čipernějších sousedů. Jim vykládal, co nového v Praze, jak je s korunovací, jak král ji již slíbil, co v tom je, jak snad bude líp teď s českou řečí a zase jak je s vojnou, jmenovitě s tureckou, jak ve Francouzích s tou rebelií. Toho si všimli, že Francouzům nenadává jako radní Jetmar, ano na podivení všech někdy se těch rebellantů zastal. Noviny své chutě půjčoval, tak že šly celým sousedstvem, jakož i jeho nové české knihy kratochvilné.

On sám po starých pátral ve městě, i v okolí si je vypůjčoval nebo kupoval; nebylo to snadno, poněvadž lid na vsích přestrašený nedávným ještě pronásledováním i teď knihy tajil a zapíral. Než jeho kupecké známosti a starého Žalmana známosti mu v tom dobře posloužily. Skrze Žalmana seznámil se s mnohými písmáky a čtenáři v okolí i dále v horách. Jim ochotně a rád své nové knížky půjčoval nebo i dával, těše se, že vlastenské čtení pronikne tak i do odlehlých koutů a pohorských samot. O tom po každé s potěšením podával zprávu Krameriovi nebo Hněvkovskému, s nimiž si dopisoval. V jednom listu ke Krameriovi napsal, že teď, co si lidu více všímá, byv na to uveden jím, Krameriem, se přesvědčil, že je kmen opravdu zdravý, že je mezi lidem dost lačných po čtení a vědění, jen kdy by dosti knížek bylo;

hůře že je v městech, jmenovitě větších, v okolí, u nich v D—ce ani tak ne, v těch že se německý jazyk silně ujímá.

O Praze, o záležitostech vlastenských podával mu Hněvkovský nejobšírnější zprávy. Psával dosti rozmarně a vesele, a takové bývaly také jeho básničky, jež časem k listu přidal. O Thamovi, když se Věk na něj posledně v listu svém zeptal, oznámil, že je s ním, jak bylo, že se, pokud ví, u Thama nic nezměnilo. Novinky ze světa hudebního Věkovi Held oznamoval, jak byl slíbil, když se v Praze loučili.

Ve čtení a hudbě byly odpočinek a zábava mladého kupce. Četl nebo hrál z pravidla večer a v neděli odpoledne, kdy mladí sousedé a synkové se bavili na hampejze [1]) hrou v kuželky. Hrával na klavír nebo na housle, obyčejně sám. Časem si zašel do školy, aby si zahrál s kmotříčkem, regentem chori.

Hned jak se z Prahy vrátil, vzpomněl si na D—skou čtenářku Krameriových novin, sousedku Snížkovu. Měla stavení nedaleko, skoro naproti. Jediná dcera její byla provdána v Jaroměři za hodináře, jenž také z D—ky pocházel. Ta dcera jí zemřela přede dvěma roky, a když loni také zeť stále postonával, zajela stará Snížková k němu, aby mu vedla domácnost a ošetřovala ho, i aby se o svou jedinou vnučku starala. Když pak zeť zemřel, bylo to nedlouho před smrtí starého Věka, vrátila se do D—ky s vnučkou, a ta u ní zůstala.

Věk se zeptal staré Snížkové na Krameriovy noviny, když ji zahledl před jejím dřevěným stavením. Měla je skutečně, a to po svém bratru faráři, jenž nedávno zemřel. Ten měl na ty noviny zaplaceno, a jeho kaplan to tak zprostředkoval, aby docházely teď jí. Když to stará, vážná sousedka zahnutého, pěkného nosu, s lalouškem pod bradou mladému kupci vyložila, dodala, ona že na ně nemá dost zraku, ale vnučka, ta že jich užije, to že je takový čtenář. Zpráva o novinách Věka dosti sklamala; sousedčina dodatku, jen tak, mimochodem pronešeného, si tuze nevšiml. Na vnučku se ani nezeptal.

Po tom, co se mu v Praze přihodilo, ženským se vyhýbal. Se známými děvčaty, svými bývalými kamarádkami školními, promluvil, jen když musel. Nebylo mu s nimi do žertů, nechtělo se mu do planých řečí. A vážněji on, jenž čítal Voltaira i latinské klasiky (na čemž si také zakládal), s nimi promluviti nemohl. U muzik, jež někdy v neděli bývaly a k nimž po tehdejším zvyku děvčata sama chodila, byl by se neukázal, kdy by ani smutku po tatínkovi nebylo, a kdy by ho i kmotr regens chori, jenž o muzikách hrával, i sama matka, dost byli pobízeli.

Věková však jinak smýšlela stran ženských nežli její syn. Uvažujíc, že sama valem stárne, že jí sil ubývá, že správa domácnosti a hospodářství ji hrubě namáhá, docházela k tomu, že by bylo dobře, kdy by se František začal po nevěstě ohlížeti. Také již cizí lidé se začali o něj v tom starati, a jí samé donesen nejeden návrh buď přímo nebo nepřímo. Než syn, když mu jen naznačila své mínění, zkrátka odvětil, že je času dost, že nechce . . . Řekl to tak rozhodně a při tom se tak nějak tvářil, jako by měl hroznou nechuť k ženění . . .

---

[1]) Kuželníku.

Ale jednou na jedno děvčátko přece vlídněji pohledl, a to o svatodušních svátcích, v neděli. Po ranní, když na hrubou vyzváněli, zamířil ke kostelu. Vzkázalť mu kmotr regens chori tuze důtklivou žádost, aby přišel na kůr zazpívat, že se mu hlavní zpěvák, tenor, náhle roznemohl. Jindy Věk časem na housle vypomohl; dnes měl zpívati, a to beze vší přípravy. A proto se mu tuze nechtělo. Ale šel. Jasné, modré nebe jen zářilo, všecko omladlé stromoví se bujně zelenalo, sousedské zahrady rděly se pivoňkami a růžovými poupaty i probělávaly se bezovým, širokým květem. Vzduchem, jenž se třpytil a zrovna voněl, nesl se hlahol zvonů. Na domech v pravo v levo, před svátky namnoze čerstvě obílených, oken pečlivě vycíděných, že se jen leskla, na všech domech kamenných podivných, copových štítů i dřevěných zelenaly se hojné lipové ratolesti, jež všude v svatvečer zatkli za okna, nade dvéře i na sloupy dřevěných podsíní.

Jarní kolem svěžest a půvaby i sváteční nálada účinkovaly také na mysl mladého kupce; a tak když došel na kůr, s větší chutí postavil se do předu k partesům na zábradlí, kdež kdysi jako chlapec zpívával.

Tam stála již sopranistka, štíhlé děvčátko urostlé jako proutek, sotva šestnáctileté, outlých ramínek, v nových, světlých šatech s andělíčky [1]) na rameně, panenka svěží tváře, učesaná tak, že jí zplna bylo viděti pěkné, skoro dětské ještě čelo. Držíc v levé ruce kytičku z božího dřevce, resedy a z polorozkvětlé růže, nastupovala trochu na špičky, aby viděla přes pult na kůrovém zábradlí dolů do kostela, na jehož barokových oltářích zelenalo se hojně lipových ratolestí a stály prosté vázy s živými květinami, nejvíce s růžemi, pivoňkami nebo zlatými liliemi. A dole, v lavicích a mezi nimi bylo jako na makovém poli od různobarevných obleků.

Nahoře u hlavního oltáře ve vyhrazených stolicích bělaly se sváteční pláště konšelů a předních sousedů, níže třpytily se zlaté čepce s naškrobenými širokými stuhami místních sousedek, mezi nimi probělávaly se selské holubinky, ozdobné pleny, strakaté šátky, živé barvy na oblecích svobodných děvčat, veských i městských. Ohlas kroků stále přicházejících, pokašlávání starých, šum z hustého zástupu jakož i různé zvuky z nástrojů na kůru laděných, nesly se volnou prostorou chrámovou, již nejvíce v presbyteriu ozařovaly dlouhé tlumy jarních paprsků, padající tam starými gotickými okny.

Pro ten šum a směs hlasů nezaslechla hned vnučka staré Snížkové, stojící u sopránu, že se někdo vedle ní u tenoru postavil. Věkův zrak na ní utkvěl. Její zjev se mu zalíbil, a když pak, ohlednuvši se, nápadně se zarazila a náhlý ruměnec se jí rozlil po mladé tváři, bezděky ji vlídně pozdravil a více si jí všiml a promluvil na ni, což by byl jindy sotva učinil. Řekl jí také, že musí zpívat bez přípravy, aby se nezlobila, jestliže to splete. Panenka nemohla ani hned odpověděti. Jen se usmála, zakroutila hlavou a pak řekla upřímně:

„To já spíš.“

---

[1]) Fábory.

Když pak zpívala, poznal Věk, že její příjemný hlásek nemá dosti školy. Ale dnes mu to málo vadilo, protože si více mladé zpěvačky všímal, jak jí to slušelo, jak si upřímně dávala takt pravicí opřenou o zábradlí, vlastně jen drobným ukazováčkem. Jindy ji častěji vídal: někdy se mu mihla naproti nahoře u okna jejich sedničky, parádního jejich pokojíčku, někdy stála s děvčaty přede dveřmi nebo sedala s babičkou za jarních podvečerů na jejich podsíňce na lávce. Ačkoliv mu padla do očí svou mladistvou, urostlou postavou více než kterékoliv z děvčat, přece se o ni nezajímal. Až teď o boží hod svatodušní. Ale když šel z kostela a když doma po obědě usedl na sedničce, už na mladičkou sopranistku nemyslil, ani nevzpomněl.

Neměl ani tušení, jak s ní jinak bylo. Po prvé ho byla spatřila o pohřbu jeho otce, ve smutku oblečeného, zarmouceného, sama nedávno před tím otce ztrativši. Živě ho litovala a jeho jen o pohřbu pozorovala. Od těch dob si ho bezděky více než kohokoliv z města všímala a byla ráda, když ho shledla ať ze sedničky nebo z podsíně. Ale potkati ho, to se nějak strachovala. Slyšela, že je učený, že studoval všechny latinské a ještě jiné školy, ale že je takový samotář, a pyšný, jak některé holky o něm povídaly. Než v duchu ho hájila, proč že chodí k tomu starému Žalmanovi, a že je jinak hodný a zvláště k mamince. O tom šel jeden hlas. Někdy jí ho bylo až líto. Zvědělať, že nechtěl býti kupcem, že k tomu neměl žádné chuti, že se jen z donucení dostal do krámu. To také zaslechla od kamarádek, že prý chtěl být komediantem, že měl nějakou komediantnici tak tuze rád . . .

Z počátku tomu nechtěla ani věřit, ale když jí to také babička dotvrdila, že se to před dvěma lety silně povídalo, a že by stará Věková byla málem měla z toho smrt, tu již uvažovala, jaká ta komediantnice asi byla, jaká asi krásná, když si ji tak tuze oblíbil; a myslili ještě na ni, máli ji dosud rád . . .

V okně jeho sedničky viděla někdy pozdě v noci, když se snem ze spaní vytrhla, zář. Nač tak dlouho svítí? Čteli tak dlouho? Nebo hraje? Aby tak pozdě v noci hrál, to jistě ne. Co dělá? Slyšela, co má knih, jaký krásný klavír a jak prý krásně hraje. Děvčata se tam byla podívat, když ten klavír přivezli. Stará Věková je tam sama vedla a ráda jim ho ukázala. Děvčata Mařence také říkala, aby šla s nimi. Ale nešla, nedala si říci, ač by byla klavír ráda viděla, i pokojíček mladého Věka, jak je zařízen. Ale kdy by on tak najednou vešel! Utekla by . . . Lekla se, když tak z nenadání vedle ní na kůru stanul, div že se nezachvěla, a měla pak k vůli němu strach ze zpěvu; byla by nejraději nezpívala, a přece zase cítila, že je dnes v kostele jinak, když teď vedle ní stál. Neodvážila se v tu stranu ani ohlednout, mnoho ho neviděla, a přece by to byla těžko nesla, kdy by se byl jinam postavil. Zarazila se, když na ni promluvil, a přece ji naplnilo jakousi hrdostí a povzneslo ji to, a nezapomněla na to ani, když šla z kostela, ani pak odpoledne. Se vším se vždycky svěřila babičce, a nezatajila také dnes, že byl mladý Věk na kůru, ale více neřekla nic.

Pro mladinké děvče bylo toto nahodilé a nenadálé setkání událostí, na jakou se tak hned nezapomíná. U Věka pak způsobilo jenom

to, že když Snížkovu vnučku náhodou shledl, že spíše a déle na ni utkvěly jeho zraky. Podíval se na ni jako na pěkný obrázek, a potkalli ji, vlídně ji pozdravil, a zase šel po svém; nedbal, hledě si svého.

Sám jsa beze všeho rozčilujícího vzrušení, bez společnosti, jíž by vyhledával, přečasto o samotě, mohl se sám sebou zabývati. První dobu, co obchod převzal, ani tak ne; ale když si vše urovnal a když vše v obchodu i v hospodářství šlo svým během a bývalo více pokdy, začasté se zamyslil, někdy za čtení, někdy i bez knihy. Staré duševní zápasy, jež byly přerušeny a potuchly před prvním návratem do domova a za nevolného prvního kupectví, vracely se zase. Dříve v Praze tuho vzdoroval skepsi vliv prvotního vychování i pobytu v klášteře; ale pak studium na filosofii, výklady Meissnerovy, čtení francouzských spisovatelů, hlavně Voltaira a Rousseaua, společnost kollegů, všecko tehdejší okolí a ovzduší plno hesel o pokroku, vlastní pak pozorování a úvahy způsobily vítězství rationalismu nad pouhou věrou. Byl deistou. V tomto smýšlení i cítění odcizil se matce i veškeré své společnosti maloměstské. Tím přesvědčení jeho a skutečný život přicházely do rozporu. Neměl však ani dost odvahy ani dost síly, aby své přesvědčení vyjevil; také šetřil své matky. Takovým však pokrytcem nebyl, aby se stavěl horlivě pobožným; netajil se nechutí svou proti všemu pobožnůstkářství a odporem proti pověrám a přílišnému, nesmyslnému horlivství. A tak, an sobě vyčítal, že je nevěren svému přesvědčení, leckdes ho vinili z neznabožství a na faře z indifferentismu. Chodilť málo do kostela, ač sám, o samotě se modlíval. Zvláště kázání se vyhýbal, a to jmenovitě od té doby, když nedlouho po svatodušních svátcích slyšel, jak farář na kázání hřímal proti revoluci francouzské, při tom, jak říkal, proti „stromu francouzské svobody,“ jehož původem jest pekelný satan, tak kázal, poněvadž ten strom svým stínem bezbožnost kryje a poněvadž se pod ním rotí buřiči a lidé různých tvářností. Ti že nerozumným zvířatům se připodobniti mohou, když jako tigris se radují z prolívání lidské krve a jako jedovatá ještěrka své vlastní matky střeva požírají . . .

Z počátku se tomu horlení Věk v duchu usmíval, ale pak když to hřímání se mu přílišným zdálo, rozhorlil se a před samým koncem odešel. Lidé se kolem po něm tuze ohlíželi. I matce se to doneslo. Znepokojovala se velmi, poněvadž už sama pozorovala, že František není tak pobožný, jako býval. V mateřské však shovívavosti mlčela, těšíc se v duchu, že ho to také přejde, jen až tu déle pobude, že přijde do rozumu, jako s tou herečkou. Jen kdy by tolik nečetl, a kdy by pomýšlel na ženění!

Té neděle, kdy se to s tím kázáním stalo, na večer seděla stará Snížková se sousedkou na podsíňce svého domu. Seděly na lavičce u dveří a vedle nich na stoličce Mařenka. Přišla sousedka druhá, zastavil se tu kmotr Vejr a již byla černá, hovorná hodinka. Mluvilo se o ledačems, mladé děvče na stoličce jen poslouchalo, až starý kmotr také vzpomněl na dnešní kázaní, a jak mu ho tamhle mladý Věk naproti na chvíli pokazil. A již povídal, jak se ten mladík z ničeho nic sebral a odešel. Mdlo že mu jistě nebylo, nikdo že ho neuřkl, ale mračil se, jako by měl zlost. Starý Vejr nedocházel z počátku

žádné víry, jmenovitě ne u Snížkové, poněvadž stařena si myslila, že to není ani možná. Bylať tuze pobožná, bratr její byl farářem, děti své i vnučku vedla rovněž k přísné pobožnosti. Ale když starý Vejr to ono doložil, stran kostela, zpovědi i starého Žalmana, když vzpomněl, že se Věk tuhle zastal a tuze ostře nějakého starého „berana" ze vsi, kterého u Věků v krámě Vít, on koželuh, a Bouček krejčí začali si dobírat a trápit, že Věk kupuje helvitské knihy a taky takové že snad i rozdává, trnuly sousedky a Snížková mínila, co že ten mladý člověk myslí, a ubohá Věková, tu že jde o synovu duši. Vnučka vedle zbystřené naslouchala hovoru o mladém sousedovi. V jejím obličeji byl té chvíle výraz obavy, a na babiččino vážné slovo zachvělo se její nitro úzkostí. Když pak na sedničce chystajíc se na lože osaměla, myslila zase na to, co na podsíňce slyšela. Maně přistoupila k okénku a vyhlížela okno Věkovy světničky. Svítil. Co dělá? . . . Čteli zase takové bezbožné knihy?

Strach ji napadl, a v té divné úzkosti klekla u postele a začala se modliti. — — —

Začátkem žní dostal Věk psaní od Hněvkovského. Psal mu jako jindy o jednání pánů stavů, o záležitostech vlasteneckých, o sobě, to nejveseleji, vyřizoval vzkaz od Krameria, že toleranční kalendáře, o něž Věk psal, hodlaje hodně je šířiti, se tisknou; na konec Hněvkovský jako mimochodem oznamoval, že si Šedivý již vstup do zakleté zahrady k té své princezně vymohl. Ale jak, toho Hněvkovský neudal.

XVII.

P. Vrba se vydá na cesty.

Toho příčinou byla špatná methoda vyučovací starého obrstvachtmistra Materny z Květnice a také značnou měrou P. Matouš Vrba.

Mistr Kypiena byl čím dále tím spokojenější, míň a míň říkal „potzsaprament," poněvadž žačka jeho, neť obrstvachtmistrova, ve všem tanečním umění, v poklonách, v chůzi i v tanci, znamenitě chápala a pokračovala. Také se již nemýlil, a nemusel pardon říkati (ale říkal přec), protože žačka jeho, baronova neť, dříve jako venkovanka, teď už opravdu jako slečna vypadala.

Účes i nový oblek změnily ji zúplna. Tím však nebyla změna dokonalá. Někdy se „slečna" z ničeho nic tak zachechtala, tak si skočila, jako by byla někde za farou na trávníku mezi kamarádkami, tak že mistr Kypiena musel začít káravým „áh pardon, slečno, áh pardon," aby ji upamatoval. A v duchu si myslil, co se ten starý baron tak namáhá, proč je tak umíněný, s takovým zdravým, ohnivým děvčetem že by si mohl sladit živobytí i bez těch komplimentů a všeho toho cviku.

Nejčastěji se slečna Terezie zapomněla, když pan strýc odešel. Jen paty vytáhl, a již byla ze svého pokojíku, a pryč, chodbou, rovně do kuchyně k Ignaciu Ceypkovi. Tam byla její hlavní zábava; tam si někdy smlsla na nějaké sladkosti, kterou jí tajně udělal a schoval, tam si se starým vojákem volně pohovořila. Nebroukal, neokřikoval

ji, nepamatoval ji ustavičně, nemluvil na ni německy, jak to teď strýc pořád činil. A zasmáti se mohla, a ne jako u strýce, jenž hned stahoval obočí, jestliže se trochu hlasitěji zasmála.

Ceypek byl jí také prostředníkem se světem a jako živými novinami. Nevyšlať dosud z domu. Strýc nedovolil, říkaje, až později, až bude k světu. To byla pro ni, jež u velké volnosti vyrostla, těžká zkouška. Těšilať se tolik na Prahu; a když se strýc rozhodl, že si ji nechá, těšila se teprve, na procházky, na divadlo; také na kočár nezapomněla.

Z počátku měla radost z nových šatů, z nového účesu, jak se měnila v dámu. I mistr Kypiena ji dost bavil, ráda se jeho umění učila. A pak co se kolikrát v duchu i nahlas tomu mužíčkovi zasmála! Ale strýcův dům se jí neotevřel ani když už uměla děkovat i pozdravovat i chodit v nové strůji . . .

A ke všemu začal docházet starý, přísný pán, jenž ji učil zpěvu a byl zdlouhavý, nic neodpustil a páchl silně šňupavým tabákem. Ale nejhůř bylo s třetím učitelem, to s panem strýcem, jenž ji učil německé řeči. Z počátku měla dosti chuti, chtějíc se zachovati, a také proto, že viděla, že se musí naučit tomu jazyku. Poslouchala, psala, učila se. Než řady slovíček byly nekonečny, tak že jich nemohla v určitý čas zmoci. Obrstvachtmistr však nic neuznal, nýbrž, co určil, přísně vyžadoval. Dopoledne, když zasedl ke klavíru a ona s ním zpívala, byl všecek jiný: vlídný, spokojený, pokyvoval hlavou, říkal někdy „bravo“. Ale odpoledne, po koncertě s Ceypkem! Na tu hodinu se starala.

Nechutě sedala a pošilhávala po stojatých hodinách na krbu, čím dále tím více. Tak přísně strýc učil, po vojansku, přísněji nežli její bývalý kantor doma. Pořád znělo jeho „habt acht! habt acht!“ až se jí to slovo zošklivilo a bála se ho, jako Ceypek. A po tom „habt acht“ strýc si také často zaklel, vykřikoval tak divně, německy a česky, supal, zčervenal a obyčejně se zpotil. A to bylo pak dobře. Jak mile přišel tak do potu a byl strach, že účinky toho budou patrny na barvě jeho tváří, končil hodinu, třeba že ručička nebyla ještě na celé a třeba že stroj ještě nespustil: „Princ Eugen — —“

Za těch německých hodin stával Ignác Ceypek dosti často ve vedlejším pokoji, naslouchal, litoval slečnu Terezku a mrkal prudce očima, kolikrátkoliv ozvalo se vedle strašně známé: „habt acht!“ Někdy již ani nemohl poslouchat a v duchu na pana obrstvachtmistra broukaje, co že to dělá, vždyť že nemá před sebou patalion granatýrů, ale čipernou panenku, odešel do kuchyně, aby něco sladkého sehnal neb opatřil. Sladil slečně Terezii němčinu dost, ale němčina hořkla panence čím dále tím více, zvláště když začaly také — „hauzaresty“, jak to vyslovovali slečna Theres i Ceypek.

Z domu nesměla, a přece bývala domácí vazba za špatný úkol nebo když nešla dobře slovíčka; ta vazba byla dost citelným trestem, zůstalli pan strýc doma.

Nesmělať slečna neť ze svého pokojíku ani na chodbu, neřkuli do zahrady. A tím ten „hauzarest“ bolel. Veliká, krásná zahrada se sochami, terasami pěkných ballustrad, s pavillonky a koutky v arkádách,

se svým tajemným hřbitovem byly jediné místo, kam si směla mladá Maternová sběhnouti, ovšem v čas strýcem určený. V ty chvíle, bývalo ráno nebo v poledne a někdy jen odpoledne, nikoho nepotkala, kromě zahradníka a jeho pomocníků, a ti si jí, jako by měli nařízeno, ani nepovšimli. Leda že pozdravili.

Tak pronikla za těch procházek až k té jeskyni na konci pod rozkošnou skupinou starých stromů a spatřila v stínu a chladu té jeskyně sochu jakési polonahé dívky se srnkou, opodál pak pavillonek, k němuž vedlo několik schodů a jehož stěny byly plny pěkného malování, divných andělíčků a krásných paní v oblacích i na zemi, mladých pastýřů a pastýřek s červenými pastýřskými holemi s věnečky nebo s fábory.

Jako tento, tak i všecky ostatní pavillonky, chrámky i altány byly, jak jaro pokročilo, otevřeny, nebo měly alespoň žaluzie vytaženy. Do některých mohla vejíti, do některých jen oknem nahlížela, stavíc se na špičky, začasté se i rámů chytajíc. A viděla komnatky, malované nebo čalouny a obrazy vyzdobené, s pohodlnými pohovkami a s jiným pěkným nábytkem. A v tom neúplném světle, tlumeném ještě zášeřím stromů kolem, nebo nad nimi, vypadaly tak tajemně a přece útulně, vábivě . . .

Čím dále tím krásnější byly ty procházky. Alej třešní a jabloní u osamělé, selské chaty dávno již odkvetla. Všecko kolem se zelenalo, kvetlo, omladlé koruny ševelily nebo zvučely zpěvem kosů a jiného ptactva. Vrby nad malým hřbitovem shoustly a sahaly svými měkkými haluzemi, jež se tiše kolébaly nebo povívaly, až ku mříži krásně kované. Mezi hroby či kameny se zlacenými písmeny zelenala se tráva i růžové keře.

Tereza se tu po každé zastavila a prohlížela ty tajemné litery i nápis na pomníku: „Aux Manes de mes Amies.“ Marně však si hlavu lámala, marně se Ceypka poznovu dotazovala. Ujišťoval, že neví, leda to, že to dal udělat nynější hrabě, jako Clam Gallas, a že to je dost divná věc, když tak veselý pán a tuze společenský si dává dělat ve své zahradě hřbitůvek, v tom že je asi nějaké panské čtveráctví . . .

Dokud Tereza na těch procházkách shledávala nové a nové věci, zapomínala v zahradě na město i na zajetí. Ale pak už se také opodál hřbitova zastavovala, hledíc na vysokou zeď za starými stromy. Věděla, že za ní je ulice, město. Naslouchala neuslyšíli jejích hlasů, pomýšlela, jak by bylo, kdy by se tam za ni mohla podívati. Někdy ji až tesknota napadla a tu nedbajíc o procházku, usedla buď na schodech nějakého altánu nebo chrámku nebo pod stromy nebo zalezla někam do stinné arkády a tu také vzpomínala na domov, na kamarádky . . . Přes to byla rozlehlá zahrada její hlavní zábavou a útěchou, a začala ji také jinak zajímati. Tereza zvěděla, proč nesmí pozdě odpoledne a na večer dále pod taras a zahradou, že tam bývají páni a vrchnostenská společnost. Z terasy před jejich domem zahledla několikrát cestičkami, mezi křovím mihnouti se pány v bílých vlásenkách i dámy krásně ustrojené. To ji po každé silně vzrušilo. Nahýbala se, i po schodech, zápasíc, schod za schodem se dolů pouštěla, aby lépe viděla a upírala zraky za panským zjevením, dokud se jen trochu mihalo, dokavad ne-

zmizelo za houštinami nebo mezi stromy a nebylo naděje, že delikátní barvy panských obleků nebo napudrované hlavy průlinou se někde zase nevynoří, nekmitnou.

Když ji strýc přijal, básnila si, do jaké společnosti se dostane. Nyní se musela skrývat, nesměla se ukázat. A pak už časem nesměla ani v obvyklou a povolenou dobu do zahrady. To bylo těmi „hauzaresty“.

V ten čas nabyl Ignác Ceypek nové hodnosti. Stal se profosem. Nový tento úřad zastával nejbídněji. Byl na své vzdělání výborným hudebníkem a kuchařem rovněž ne všedním přes všechny výtky páně obrstvachtmistrovy, ale jako profos nestál za nic. Bylli vrchní velitel doma, tu slečna Tereza, jsouc v trestu, seděla ve svém pokojíku; ale odešelli pan strýc, odevzdav klíč jejího pokojíku Ceypkovi, za chvilku již otevřely se dvéře Terezina pokojíku, a jimi vstrčil Ceypek šedivou svou hlavu s černou mašlí v týle a cvočkem v uchu, a usmívaje se a mrkaje ohlašoval: „Tak na chvilčičku, slečinko, ráčejí.“

A slečinka vyrazila ven jako hříbě a chodbou rovně do kuchyně. Za tím Ceypek uzavřel dvéře na terasu, aby jim snad tudy pan obrstvachtmistr se nedostal do zad, a přišed do kuchyně, rychle zavíral okna, bylali otevřena, a to pro to, aby nebylo slyšeti, když by se slečna rozesmála. A již pak prostíral, mělli něco přichystáno, nebo odpovídal na četné otázky mladé neteře páně obrstvachtmistrovy. Vypravoval, co nového v městě, nebo něco ze svého života, když byl s panem strýčkem na vojně, v ohni, nebo vykládal, co věděl o návštěvách páně obrstvachtmistrových. Nebylo jich mnoho: sem tam nějaký starší pán většinou v uniformě a jeden pán v občanském fraku širokých šosů. Se žádným se Tereza nesetkala, každého shledla jen pootevřenými dveřmi, u nichž číhala, jakmile se ozval domovní zvoneček. Ale nikdy se nedočkala nějakého zajímavějšího hosta. Pořád ti staří a nejčastěji ten měšťan v bělostném toupetu s copem, zardělých tváří v zelenavém fraku, v červené vestě s mocným, zlatým joujou, jenž si tak škrobeně, vážně a důstojně vykračoval, že to po něm baronova neť v kuchyni na nemalé Ceypkovo potěšení dělala.

Učinila tak, když se na něj ptala, shlednuvši ho po prvé, a Ceypek poznal hned, že to je pan Lidl, co dělá pudr a škrob a říká, že je příbuzný pana obrstvachtmistra. Dělala to i pak, někdy z čista jasna, když meškala se starým Ceypkem v kuchyni, a stará baronova „kapella“ se smál po každé, protože páně obrstvachtmistrův strýček v občanském fraku nepožíval žádné přízně u něho, i proto, že jsa soused dělal, jako by byl „fon,“ i proto, že byl patrně držgrešle.

Největší však potěšení způsobil starý Ceypek slečně Tereze, když jí všechen mrzut oznamoval, že ho zastavil na ulici nějaký panáček, a že se na ni ptal, a když z popisu poznala, že to byl pan Šedivý. Ceypek maje přísně rozkázáno, aby o neteři všude mlčel a nikomu o ní nepovídal, Šedivého dost nevlídně odbyl. Ale slečna Tereza se nad tím zamrzela, a uložila mu, aby, když by se zase potkali, nebyl na něj tak nevlídný a vyslechl ho. To bylo v tu dobu, kdy měla největší trápení s německým jazykem.

Ale to trápení pociťoval také sám obrstvachtmistr. Na němčinu nechtěl žádného učitele brát, mysle, že to sám nejlépe spraví. A jaká

pak lopota z toho mu vyrostla! Po těch německých hodinách si kolikrát vyčítal, jaký si to na sebe bič upletl, proč neteř u sebe nechával . . . V jiné chvíle, zvláště však, když zpívala a on hrál, tak nepomýšlel. Přivykl brzo na mladé děvče, a pak, když už začal, nemohl ho rázem pustit . . . Uvažoval, kam by ji snad dal. Nenašel však nic, a pustit ji docela, na to nebylo ani pomyšlení. Dost si ji již oblíbil, a také se obával ostudy. Také s tím tajením byly nesnáze. A přece, dokavad neuměla alespoň německy, nemohl ji ve společnosti ukázati a ji jako svou neteř představiti. A zase aby ji nechal jen tak v tom maloměstském obleku, to také nebylo možná.

A jednou, bylo máje měsíce, v takovou mrzutou chvíli přišel P. Vrba.

Obrstvachtmistr ho tuze vlídně neuvítal, a hned mu vyčetl, že mu s tím rychtářem vyvedli pěknou nesnáz, děvče že se nechce učit německy, on, obrstvachtmistr, že tím zkusí nejvíce, a vyložil, co má s učením.

„Ale, urozený pane, to je snadná pomoc —“ ihned starý kaplan odvětil. „Já opatřím Jejich Urozenosti dobrého učitele, a laciného, dobrého a spolehlivého.“

To bylo slovo, jež účinkovalo. Ještě téhož dne odpoledne při německé hodině, když opět slovíčka nešla, a když se také výklad nedařil, obrstvachtmistr, jenž se již potit začínal, rázem ustal a oznámil, že již toho má dost, že se nebude namáhat, když slečinka si toho neváží, a že přijde učitel, a tu že uvidí, co je učit a učit. — Neť se opravdu zarazila nad tou novinou, ale v očích jí svitlo a div že sebou radostně neškubla.

A to pak udělala pozejtří, když domovní zvonek zaječev ohlašoval hosti a když ona pootevřevši dvéře svého pokojíku, zahledla jak na chodbu vešli P. Vrba a s ním ten mladý — pan Šedivý, na nějž poslední dobou tak často vzpomněla a na nějž se ptala starého Ceypka, neviděl-li ho, nezastavil-li ho. Co tu chce, jak sem přišel? A zamnula si ruce radostí, když jí připadlo, že to je snad ten pan učitel. A byl. Myslila, že to je již na jisto, netušíc, že byl strýc dosti překvapen, když spatřil učitele poměrně tak mladého. Než P. Vrby rekomendace zvítězila, i také vážné vystupování nastávajícího učitele.

Obrstvachtmistr na konec ohlásil, že pana Šedivého přijímá, prozatím ovšem jen na zkoušku, a zavolal neteř. Informátor se již v duchu lekal, že se to teď pokazí, že se mladá Maternová bude k němu hlásit, jako ke známému. Ale sám se zarazil, když ji spatřil v pudrovaném účesu, v šatech moderního kroje, dosti vystřižených, s „fichu“ přes ňádra volně skříženým a vzadu v mašli uvázaným, s zelenavou šerpou kolem pasu, když zaslechnuvši strýcův hlas uklonila se tak, jak dle návodu mistra Kypieny slušelo se vůči neurozenému, podřízenějšímu muži. Zarděla se při tom, a v očích a kolem rtů jí to hrálo. Šedivý si toho všiml, a lekal se. Mlčela však, majíc na paměti školu Kypienovu i strýce.

Tak představení dobře dopadlo. Jen Ignacius Ceypek trnul. Podivil se prve, když otvíraje shledl s P. Vrbou toho mladého muže, jenž se ho onehdy na slečnu vyptával, a trnul pak, když od pána zvěděl, to že je nový učitel, tomu aby po každé otevřel. Starému ku-

chaři se až svědomí z toho hnulo. Pustit takového mladého, jenž se již před tím sháněl . . . Nemělli by to pánovi oznámiti? Váhal; ale když si vzpomněl na ty německé hodiny, na to „habt acht,“ a co slečna Tereza zkusila, a jak také on po těch hodinách obyčejně dostal výtop, protože pan obrstvachtmistr býval hrozně mrzut, a když uvážil, co by se mohlo vlastně stát, pan obrstvachtmistr že bude bez toho u nich sedět, a že toho informátora přivedl pan páter, neřekl nic a mlčel. Svědomí se mu sice ještě jednou hnulo, a to, když slečna Tereza přiběhla k němu do kuchyně všecka rozveselena a popěvujíc sobě . . .

P. Vrba rád obstarával kondice a míval obyčejně nějakého studenta v záloze, kterého, když se něco našlo, odporučil. Jen tentokráte, když mu baron Materna řekl, nikoho neměl. Ale hned se rozběhl do české expedice, vyzvědět, neználi Kramerius nějakého studenta, některého z těch, kteří také do expedice chodili. Kramerius chvilku vzpomínal, pojednou sebou trhl, a vesele oznámil, že žádaného kandidáta pošle. A přišel pak Šedivý. P. Vrba se divil té rekomendaci, ale když se Šedivý vytasil s psaním Krameriovým a když v tom psaní starý kaplan četl, že Kramerius Šedivého schvaluje, a že je dobře, aby se na to místo dostal dobrý našinec, bylo po pochybnostech.

P. Vrba v duchu i doma před farářem broukal, že se ten starý baron maluje, nicméně mu známost s ním, s takovým pánem šlechticem a vyšším důstojníkem dost lahodila. Také jí hned z prvu užil ve prospěch svého vojáčka, jak vnukovi staré Brtkové říkal. Lísteček páně obrstvachtmistrův zjednal mu přístup do nemocnice k vojákovi od ran rozsekanému. Starý kaplan vylehčoval mu, jak mohl; něco na přilepšenou přinesl, těšil nemocného, babičce psaní napsal a skrze Vaváka i odpověď zprostředkoval. Tím vojáka, jenž mnoho bolestí zkoušel, potěšil nejvíce. Trvalo několik neděl, nežli se úplně pozdravil.

Když P. Vrba v nemocnici byl u něho naposled, shledal Brtka velmi zasmužilého a na mysli skleslého. Přepadlý synek si pak tiše, aby to nikdo neslyšel, posteskl, že nerad odtud jde, že by tu raději ležel i s těmi ranami, protože se služby bojí. Lekal se, že s ním budou zle nakládat, a přijdeli zase k tomu kaprálovi, to že bude peklo. P. Vrba ho těšil, seč byl, aby se nebál, že má teď přímluvce, aby jen konal svou povinnost, a kdy by něco trhlo, aby jemu, Vrbovi, vzkázal, on že se přičiní, aby mu pomohl.

To bylo tou dobou, kdy již Šedivý chodil na tu němčinu. P. Vrba vycházeje z nemocnice vydechl si, že je zase po jedné starosti. S tou pannou šlechtickou byl teď také pokoj . . . Neměl tedy teď nic, co by mu mysl tížilo. Byl tomu rád, ale jsa zvyklý na to, že chodila u něho vždy nějaká starost za starostí, nebo alespoň nějaké znepokojení, pomyslil hned, co teď asi bude.

A netrvalo dlouho . . . Jak nastaly horké, letní dni, začal pozorovati, že pan farář se nějak nápadně tratí a žloutne. Bývalo mu sice časem nevolno, ale vždycky se spravil, vždycky se brzo zkřísil. Teď už bylo tak druhý týden, co farář slábl vůčihledě, a nebylo lépe. Už málo chodil, ven ani nevyšel, seděl většinou v křesle, polehoval, často podřimoval a byl často netečný, nevšímavý. Již sám teď nezažertoval, neškádlil, a žertů svého kaplana tak nepřijímal, jako jindy.

A jednou, bylo v červenci, v sobotu na večer, když mu kaplan četl z breviře, pojednou se vytrhl a řekl:

„Matoušku, Kahánek vyhraje."

Marně mu to kaplan vymlouval, žertem i vážně. Starý farář hleděl před se, pohyboval zapadlými, bezzubými ústy, a pojednou se ozval:

„Matoušku, dost jste se mne nasloužil. A za to," tu se snažil usmát se, „všecko vám odkážu. Ve stole u postele je kšaft, ten to povídá, a všecko, co najdete, peníze, a stříbrná piksla, všecko je vaše. Ale modlit se musíte, a mše svaté sloužit, jak jsem to napsal. A mlčte, mlčte, vy lucipere," ostřeji končil, vida, že kaplan chce něco říci.

Ráno pak, bylo na úsvitě, zaslechl P. Vrba, že ho farář volá. Spěchal k němu do druhého pokoje. Staroch seděl na posteli, shrbený, suchý, žlutý, holohlavý; byl jako věchýtek, a kaplan si v duchu povzdechl:

„Bože, Bože, už ho je jenom drobeček." A ptal se starostně, čeho si pan farář přeje.

„Zaopatřit — aby přišel s Pánem Bohem . . ."

Kaplan se lekal. Pořád ještě doufal, pořád ještě myslil, že choroba farářova přejde. A teď — Tolik let spolu žili, tak na sebe přivykli; pomyšlení na věčné rozloučení sevřelo kaplanovi srdce. Začal, ne již žertem, ale nějak stísněně starocha zase těšit: ale ten hnul vyschlou, žilovatou pravicí a řekl dosti mrzutě:

„Matoušku, co si myslíte. A víteli, že nemáte pravdu? Však já vím. Povídal jste," stařec mluvil zvolna, odpočívaje, „o těch znameních, že jen páni od stavu — A vidíte, dnes jsem měl taky. Zjevila se mně — — Poslouchejte. Šel jsem naší návsí" (mínil svou rodnou ves), „bylo v noci, měsíc svítil. Byl jsem pro nebožtíka pantátu v hospodě, aby šel, že umírám, já, jako já sám — Rozumíteli —" Staroch obrátil hluboko zapadlé, velké oči, jež dosud před se upíral, na kaplana, zamlčel se, a pak zhluboka oddechuje pokračoval:

„Šel jsem, a měsíc svítil, a jak jsem přišel k Trunečkovým, to je statek u nás u hřbitova, najednou vidím na druhé straně ženskou, byla celá bílá, a jde pořád zároveň — se mnou: a u Trunečkových leželo hejno hus, na měsíčku, víte, bylo je dobře vidět — Ležely, spaly, ani se nehnuly. A ta bílá ženská kolem nich, přes ně, jako mámení, a husy se nehnuly, ostaly ležet. Ani nekejhly, ani se nehnuly. A tu jsem viděl a dostal jsem pojednou strach — —"

Umlkl.

„A co ta ženská?"

„Ta okolo statku a ztratila se ve vrátkách, u sv. Anny, jako na hřbitově. A já se vám třásl — a v tom jsem se z toho probudil. De profundis clamavi ad te Domine," začal se modliti, než pojednou se zase po kaplanovi obrátil: „To byla ona, zubatá. Vidíte, jak se mně ohlásila, a nejsem pán. A Kahánek, ten chodí, ten mne přečká. Ten vyhrá, ta šelma, kdo by řekl, vyhrá, bude nejstarší na celé diecési."

To řekl stísněn, nevrle a mlčel pak za drahnou chvíli, nedbaje těšivých slov svého kaplana, až pak, když se venku ozval hlas zvonů, poslal ho pro kněze. (Pokračování.)

Louka mezi lesy.

Snad aby čmeláci květ žlutých pampelišek
v tom lese hlubokém pro svoji pastvu měli,
kus louky zelené (jsou v trávě stopy lišek
a srnců) před léty tu nejspíš zapomněli.

A s krovky lesklými zde vidím lézti brouky
a vážky hubené se kmitat vlažným vzduchem,
když z lesa temného jdu v zeleň této louky
kol hustých ostružin a po jehličí suchém.

A tuším. žencova sem zřídka zbloudí kosa,
spíš zajíc vychází sem, noc když kráčí tichá.
Zde slabě zamžena jsou jitra. Ranní rosa
na květech jetele snad ani neosychá,

neb jemnou vlhkostí je všecko tady syto
a žluté bařiny jsou pod tou loukou dole.
Zde asi nedaří se nízké lesní žito,
sic louku neplodnou by vysušili v pole.

Však večer překrásný tam bývá. Vůní dýše
trav měkký koberec, když noc jde ve tmu hvozdů.
— Kéž jednou poslední noc padne v můj zpěv tiše,
tak jako klesává tam ve hvízdání drozdů! . . .

Karel Červinka.

Archeologický nález Kolínský

a otázka hrobu Prokopa Holého.

Uvažuje

dr. J. V. Prášek.

I.

Zvláštní sudba jako by spočívala na největší bitvě, jíž kdy Čechové mezi sebou svedli. Teprve nejnovější dobou daří se měrou značnější horlivému zkoumání v pramenech historických i na místě bitevním, a z mlh, které upředla pozdější legenda, ne vždy prostá předsudků, počíná se vynořovati ve hrubých zatím obrysech pravý obraz osudných událostí, jichž svědkem byla dne 30. května 1434 krajina Lipanská a Hřibská. V. V. Tomek dopodrobna prozkoumal bojiště a H. Toman přezpytoval všecky souvěké zprávy o spůsobu a

jednotlivých okolnostech bitvy, v níž zahynul i geniální, pro ušlechtilou povahu i od nepřátel obdivovaný kněz Prokop Holý.

Právě však poslední okamžiky slavného hrdiny, který zde zakončil desítiletí slavných činů svých, známy jsou nám jenom ze zpráv neúplných. Víme sice, že spolu se Sirotčím hejtmanem Prokopem Menším v bitvě této padl, nikde však nejsou určité udány bližší okolnosti hrdinské smrti jeho, ba není ani bezpečně znám hrob, v němž k věčnému odpočinku byl uložen. Toliko paměť lidu v okolí bojiště uchovává podání po předcích zděděné, které, jakož se pravdě podobá, i nejtěžší doby nábožensko-politického převratu přetrvalo, a s pietou označuje místo, kde pohřbeno bylo mrtvé tělo velikého husitského válečníka.

Náhodou nedostalo se dotud podání tomu náležité pozornosti. Ovšem dlužno konstatovati, že není přímého spojení mezi podáním tímto a troskami historických zpráv, které o konci Prokopa Holého pojednávají. Badatel historický, zabývaje se bitvou Lipanskou, dospěl sice ze souvěkých zpráv ku poznání, že v bitvě této náhle ukončena životní dráha slavného vůdce, avšak ze zpráv těch nijak nemohl býti uveden k otázce Prokopova pohřebiště. Tu teprve spojení podala nahodilá, s bitvou Lipanskou nijak nesouvisející událost, jejímž dějištěm bylo místo tři míle od Lipan vzdálené. Nadšený zápal pro objasnění vážné události v dějinách vlastenských jal se událost tuto spojovati se záhadami bitvy Lipanské, zejmena se záhadou smrti a pohřebiště Prokopova, a tak dán podnět k řešení otázky této, kterýž bohdá poskytne positivných resultátů. Událostí tou byl památný starožitnický nález Kolínský r. 1864.

Nejbližší okolí král. města Kolína n. L. jest po stránce archeologické velice zajímavo. Povýšená poloha nynějšího městiště, spadajícího na severu náhle do širokého někdy řečiště Labského, lákala již za dob předhistorických k osazování, a celá východní a jihovýchodní strana města i s valnou částí dnešního předměstí Kutnohorského jest jediným velikým nalezištěm památek pocházejících již i z dob neolithických. Na prahu dějin městských rozkládala se po jižním povýšeném břehu Labském osada slovanská, mající významné zajisté jmeno Hroby; a skutečně budovami úvěrní banky a c. k. gymnasia počínajíc naskytují se hroby předhistorické i historické v množství velikém až po budovu nového lihovaru na nejzazší jihovýchodní straně městské, k nimž přidružují se rozptýlené menší skupiny aneb i jednotlivé hroby v okolí plynárny. Mezi hroby vyskytují se začasté i kulturní, obytné jámy, zejmena na povýšené ploše v jižním sousedství společného cukrovaru, potom západněji odtud v zahradě p. Antonína Kirše, kteréž sídliště bylo kdysi močály na všech stranách chráněno, a pak v hliništi na jihovýchodní straně městské, kdež nyní zařízeny jsou veliké cihelny kruhové pp. M. Součka a J. Klášterského.

Po všem tomto okresu shledávají se každé chvíle předhistorické nálezy nejrůznějšího druhu, mezi nimi i předměty významu velice vzácného. Bronzy způsobu La Tènského, nalezené při stavbě plynárny a při polní cestě k nedalekým Polepům, popelnice nalezené v jižním sousedství cukrovaru, kamenné mlaty hadovcové, vykopané při stavbě

domu p. dr. Hanče na západním kraji předměstí Kutnohorského, ojedinělé posud bronzy z naleziště Štitarského jsou jen jednotlivé zjevy z přečetných nálezův, o nichž dověděli se kruhové zaujatí. Některé předměty mají zřejmý ráz importu z nedalekých končin hornatých, jako nože a klíny fyllitové, některé dočista přišly obchodem z krajin vzdálenějších, jako zejmena bronzová soška Isidy, nalezená r. 1860 na tak zvaných Bělidlech, blíže nynější továrny na strojená hnojiva, kteráž soška jednak prokazuje spojení našich zemí se zeměmi římskými na počátku dob císařských, jednak jest důkazem, že známost egyptských kultů nepronikla toliko do zemí Podrávských a Posávských, kdež doložena jest hojnými a vzácnými nálezy novodobými, nýbrž že porůznu přinášena byla i do krajin severně od Dunaje rozložených.

Na nejzazším takořka jihozápadním kraji širého toho naleziště učiněn dne 19. března 1864, právě na bílou sobotu, nález docela zvláštního rázu, ve své povaze dosud v Čechách zcela ojedinělý. Již místo, kde nález tento učiněn, jest význačné. Z jihu, od nedaleké Pašiněvsi, nyní Pašinkou zvané, spadá volným sklonem poslední práh českomoravské vysočiny k řečišti Labskému a vybíhá jazykovitě do pozemků městských. Výběžek tento i nejbližší okolí jeho jsou bohatým hliništěm, které po staletí zásobovalo město i okolí materiálem cihlovým a za našich dnů poskytuje hojné látky třem velikým kruhovým cihelnám. Ještě před 30 roky byl výběžek tento na straně severní, východní i západní ostře ohraničen a více než 2 m. nad okolí své povýšen. Nyní ovšem, za ustavičného vybírání hlíny, rozdíl výšky s okolím vyrovnán a toliko na severu, proti nynějšímu hliníku cihelny p. Součkovy, zachoval se břeh příkrý. Jinak toliko úzká mezistěna mezi někdejším hliníkem p. Součkovým, nyní v role proměněným, a hliníkem p. Klášterského posud označuje někdejší výšku půdy a spolu i podstatu jeho geologickou. Výběžek tento s nejbližším svým okolím jest ještě částkou předhistorického naleziště. V cihelně p. Klášterského objevena hluboko v zemi lidská kostra z dávných dob, v nynějším hliništi p. Součkově vyskytují se pak stopy kulturních obytných jam a zvláštní klenuté i nízké chodby, stokám podobné, avšak pod hliništěm dosud nepřebraným založené, jichž prozpytování zůstaveno bylo letošnímu podzimku, až s půdy nad hliništěm rozložené bude sklizeno.

Na tomto výběžku, podobném přirozenému hradišti, které nejzáze z jihu vnikalo do širého okresu někdejších Labských močálů, vybírali lidé p. Součkovi za řízení cihlářského mistra p. Jana Kratochvíla již po několik let cihelnou hlínu. V den výše označený trhali břeh od východní strany (celá tato správa o nálezu a jeho okolnostech vzata jest věrně z protokollární výpovědi p. J. Kratochvíla, učiněné dne 14. dubna 1892) a při tom uhodili na hnáty lidské, a na ostruhy, položené asi 8′ hluboko pod tehdejší úrovní hliniště. Objeven byl tudíž hrob a sice hrob jeden se zřejmými stěnami v pravo i v levo. Stěny tyto byly načernalé, dle mínění přítomných prý od mouru; při seznání svém dle 14. dubna 1892 pravil p. Kratochvíl ještě dále, že na něj hrobové stěny učinily dojem, jako by byly někdy slamou vypáleny, po čemž mour na stěnách zůstal, jakkoli tyto známky domnělého opálení byly jinak řídky. Hrob byl udělán v zemi, dle slov p. Kratochvílových

„vykroužen“, a to v žluté hlíně, a zasypán černou vrchní prstí. Zšíří měl 8′, délky přes 6′, pokud bylo lze seznati. Nepochybně však měl základní tvar jeho podobu čtverce.

Pan Kratochvíl nebyl právě přítomen, když lidé na hnáty a ostruhy uhodili, byl však ihned volán i zakázal další kopání až do svého příchodu. Zatím však lidé přes tento zákaz v kopání pokračujíce nalezli kofík na pohled zlatý a kalichu podobný, jehož svrchní kraj z neopatrnosti prorazili. Pan Kratochvíl dostaviv se, dal teprve odkopati hrob celý, a tu seznal, že pohřbeny v něm byly mrtvoly dvě. Ležely vedle sebe, obličejem k východu, zcela vodorovně, větší mrtvola na jižní straně. Obě kostry náležely kdysi silným lidem, chrup obou byl úplně zdravý, zuby čisté, rovné, mezi oběma mrtvolami pak ležely meč a kofík, zrovna vedle sebe. Mrtvola k severu položená měla na krku modré korály (u Šafránka č. 2 [1]) jižní mrtvola měla na hrdle předmět amuletu podobný (u Šafránka č. 3). Mrtvola severní měla na prsou řetěz závěsků (u Šafránka č. 13). Na jižní mrtvole shledány ostruhy (u Šafránka č. 17 ab) a pás kolem těla (u Šafránka čís. 4), nepochyně dle zbytků soudíc kožený. Střepů hliněných nebo kamenných nebylo, ani žádných stop dřev nebo prken. U meče při mrtvole jižní ležel čekan, po obou stranách jižní mrtvoly ležely skleněné nádobky; rovněž nebylo kostí jiných, jako zvířecích.

Pohříchu nebylo lze dostatečně chrániti všech nalezených předmětů před lakotou a nevědomostí kopajících dělníků. Z protokollárních výpovědí p. Matěje Součka, jenž nazejtří naleziště navštívil, seznáváme, že jedna z mrtvol měla na nohou stříbrné přesky od střevíců. Přesky tyto byly veliké jako prsten, ztratily se však. Množství součástek kovových i skleněných, na pohled bezcenných, vyházeli dělníci na mez, kdež sebral je p. Součkův synáček Jaroslav; přispěly znamenitou měrou při určování nálezu. Také p. Souček ohledal hrob odkopaný. Dle výpovědi jeho byl hrob ten přesně vymezen, přes 5′ hluboký, se stěnami ve vrstvách asi 8′ vysokých, v dolejší pak části byl dřívím vyrouben. Zkušené oko p. Součkovo seznalo ihned, že načernalé skvrny, které původně za zbytky mouru pokládány, byly zůstatkem někdejšího dřevěného ovroubení, které zabíralo dolejší část stěn hrobových zvýší maličko více 1′. P. Souček shledal i po dřevu lýko, o němž nálezci prvotně myslili, že jest zůstatkem sukna. Hrob byl vyplněn žlutou hlinou a ornicí. Obě mrtvoly ležely v téže rovině, obličejem jsouce obráceny k východu; kosti obou byly zachovány, rovněž zuby. Která z mrtvol, větší či menší, ležela v levo, k severu nebo k městu, a která v pravo, k jihu nebo k Pašince, p. Souček již letos udati neuměl. Za to však dobře se pamatuje, že jednotlivé předměty ozdobné tkvěly na povrchu hlíny, která vznikla zetlením obou těl. Naleziště samo uchovali nálezci v dobré

---

[1]) Pro diplomatické označení jednotlivých částek nálezu a jejich původního v hrobě umístění vzata byla při komissionálném zkoumání dne 14. dubna 1892 základem vyobrazení nalezených předmětů, přidaná zvláštní tabulkou k brožurce prof. Jana Šafránka *O pohřebišti a podobě kněze Prokopa Velikého* (v Pardubicích 1881). Čísly, jichž na této tabulce užito, označeny jednotlivé předměty nálezu i ve výpovědech páně Kratochvílových i ve zprávě této.

paměti, zejmena p. Kratochvíl, i bylo dle udání jeho dne 14. dubna r. 1892 Kolínskými pp. prof. Fr. Potůčkem a prof. Fr. Netukou, řádně odměřeno, na místě znalým spůsobem označeno a rovněž i do nákresu dle katastrální mapy náležitě zaneseno.

Neobyčejný tento nález nejprve přenesen do domu p. Součkova, kdež jest umístěna i známá v celém okolí vinárna, již téměř po sto let trvající. Pověst o něm rozhlásila se ihned a pobídla četné ctitele vlastenských památek, že vážili cesty do Kolína a ohledávali jednotlivé části nálezu, z nichž zlacený kalich a skvostné předměty ozdobné budily pozornost největší. Pohříchu nevěnována nálezu přiměřená péče ze strany kruhův odborných. Pan Souček sice vyzval některé tehdejší pěstitele archeologie české, avšak dostalo se mu stručné rady, aby celý nález poslal do Prahy; za zvláštní ohledání na místě prý nestojí, pocházeje dle zaslaných ukázek a vyobrazení z doby renaissanční. Tak promeškána nejpříhodnější doba ku prozpytování nálezu, dokud totiž bylo lze ohledati hrob sám i vyslechnouti účastníky nálezu. Tehdejší učitel nižší reálné školy Kolínské, Frant. Potůček, o prozkoumání městských dějin a památek velice zasloužilý, zaslal zevrubné výkresy a popis všech předmětů nálezu tehdejší redakci Památek archeologických, neobdržel však žádné odpovědi; ba ani v Kolíně, jakkoli p. Potůček horlivě se toho domáhal, nevěnován nálezu ohled příslušný, tak že ani okolnosti jeho nebyly protokolárně sepsány.[1])

Časté návštěvy cizinců, dychtivých shlednouti nalezené věci, stávaly se p. M. Součkovi nepohodlnými, a proto hlavní předměty, koflík totiž a ozdoby, pokud bylo lze je zachrániti před lakotou dělníků při nálezu súčastněných, přeneseny do domu přítele p. Součkova, váženého Kolínského obchodníka p. Josefa Sixty. Tak stal se nález sám přístupnějším i známějším, znenáhla pak mysl obecenstva, po původu a někdejším úkolu nálezu pátrajícího a dle vnějších toliko znakův, jakož i vlasteneckého citu soudícího počala utkvívati na bitvě Lipanské a na osudu Prokopa Holého. Okolnost, že o konci Prokopově nezachovala se bližší zpráva, na druhé pak straně koflík vzácné práce i veliké hmotné ceny, za kalich pokládaný, jenž bezpečně byl majetkem jedné z osob ve hrobě pohřbených, konečně i běžné toliko ohledání ostatních některých částí nálezu, v nichž živá obrazotvornost spatřovala patenu ke kalichu příslušnou v pouzdru prý měděném, pak „malou kostěnou krabičku, naplněnou hmotou již nerozeznatelnou, nejspíše chlebem“ a potom i vinný kámen, který prý byl dobře na láhvích pozorován:[2]) vše to dalo vznik domněnce, že objeveny byly v cihelně Kolínské mrtvoly kněze Prokopa Holého a jiného neznámého válečníka Táborského.

---

[1]) Ve spise Šafránkově str. 5 pozn. praví se sice, že o nálezu „zhotovena notariátní listina dle svědectví p. M. Součka a p. Jos. Sixty,“ avšak údaj tento patrně vznikl nedorozuměním, neboť zemřelý již p. Sixta nebyl ani nálezcem ani účastníkem nálezu, nýbrž toliko po některá léta jeho uchovatelem, a žijící dotud p M. Souček výslovně před svědky prohlásil, že před rokem 1892 nikým o zkušenostech svých nálezu se týkajících tázán nebyl ve spůsobu, jejž notariátní listina předpokládá. Ostatně nálezcem jest dosud žijící p. Kratochvíl.

[2]) Šafránek njm. str. 4.

Domněnka tato měla ráz spontánní, původce její není vůbec znám; zobecněla pak zejmena, když zařízen v Kolíně samostatný evangelický reformovaný sbor, a p. Souček, jsa vyznání reformovaného, daroval nové církvi onu zlatou nádobu, jež byla v kalich doplněna a upravena, načež církev jala se vzácného kalichu při bohoslužbě užívati i zavládlo vůbec mínění, že z něho pili naposled bratří Táborští před Lipanskou svojí porážkou. Když pak zbudovány nově ev. chrám i fara, přeneseny z domu páně Sixtova hlavní částky nálezu do evangelické fary, kdež chovají se podnes. Toliko meč a čekan odevzdány do archeologické sbírky městské, která tehdy chována byla v budově gymnasijní, nyní pak tvoří jádro právě zařizovaného městského musea v radnici; konečně věci dle zdání nálezců nehrubě cenné, jako střepy nádob skleněných, zlomky domnělé pateny, jedna ostruha atd. zůstaly uschovány v domácnosti páně Součkově až po dobu naši.

Takovým spůsobem povstala legenda o původním významu Kolínského nálezu; domysly, které daly podnět výkladu, že nalezen u Kolína hrob Prokopa Holého, přenášeny i na okolnosti nálezu sama, úkaz to přirozený, když nebylo diplomatického zjistění pro věčnou paměť.

Tak měly se věci, když r. 1880 profesor Kolínského gymnasia pan Jan Šafránek podjal se úkolu podati veřejnosti české zprávu o nálezu Kolínském, která vydána byla s nadpisem výše již označeným, nákladem F. a V. Hoblíků v Pardubicích. V úvodu praví p. Šafránek, že odhodlal se dáti na veřejný soud nález starožitností Kolínských tím spůsobem, že a) „v první části zevrubně jsou popsány a zobrazeny, jakož i připojena mínění a dobrozdání znalcův archeologie, b) ve druhé pak shrnuty zprávy historické, o něž podepřína jest domněnka, že mezi starožitnostmi těmi také ty se nalézají, které druhdy Prokopovi (Holému) patřívaly, c) na konec pak o podobě a povaze Prokopově vyloženo sumou“ (str. 3). Třetí otázku, s nálezem Kolínským nijak nesouvislou, úplně pomíjíme. Ve příčině prvých dvou úkolů zbývá však ukázati, na kolik shodují se vývody p. Šafránkovy s komissionálným šetřením, letos konaným, a uvážiti s přibráním všestranných důvodů, historických i archeologických, zda oprávněna jest domněnka, hledající v nalezišti Kolínském hrob slavného vojevůdce Táborského.

Dříve však, než přikročíme k rozboru obou úkolů, dlužno ještě dotknouti se i příčin, jež vedly jednak ke komissionálnému zjišťování nálezu i jeho okolností, jednak i k dalšímu historicko-archeologickému zpytování. Jednáť se právě o konečné vyřízení musejní otázky v Kolíně, a tu veřejné mínění, majíc oprávněnou naději, že vážený spoluobčan pan M. Souček nález novému museu daruje, počalo horlivěji rozpomínati se na okolnosti nálezu před 28 roky učiněného. I sestoupili se někteří přátelé vlastenských památek za předsednictví pana purkmistra dr. A. Cyvína ve sbor, mající za úkol podrobné vyšetření nálezu sama i výkladů k němu se odnášejících, kterýž sbor dožádal se i spoluúčastenství osvědčeného již znalce předhistorických i středověkých památek českých, Pražského profesora p. dr. J. L. Píče. Na 14. dubna t. r. svolal purkmistr Kolínský první schůzi, načež téhož dne dožádáni ku protokollárným výpovědem nálezce p. J. Kratochvíl,

i majitel předmětů nalezených p. M. Souček, spolu též in situ naleziště samo ohledáno, označeno a geodeticky zjištěno.

Nejdůležitější ovšem jsou výpovědi p. J. Kratochvíla, dle nichž výše už podána zpráva o okolnostech nálezu. Avšak komise chtějíc nabyti úplného světla z úst muže, který byl prvý k nálezu povolán a až do úplného jeho odkopání přítomen, dotazovala se zevrubně i na povahu okolností nálezu, které podány jsou ve spisku p. Šafránkově, a tu ukázalo se, že nebyl p. Šafránek v některých věcech dobře zpraven, neboť svědectví dvou mužů jinak vážených, p. J. Sixty r. 1885 zemřelého a p. Č. Duška, ev. faráře v Kolíně, nejsou svědectvími „svědkův očitých“ (str. 4); již výše praveno, že p. J. Sixta uchovával nález až do r. 1871, po něm pak p. farář Dušek, který teprve čtyři léta po objevení záhadného hrobu, r. 1868, v úřad faráře evangelické církve Kolínské se uvázal.

Tu ovšem jest přirozeno, že některé okolnosti, pro určení nálezu velice důležité, jsou ve spisku p. Šafránkově podány ve spůsobu již změněném, jsouce již částkou veřejného úsudku, jakýž se vždy vyskytuje při věcech veliké důležitosti. Tak sluší, dle zpráv výše již podaných a nálezcem p. Kratochvílem ověřených opraviti údaj na str. 4; nebylť hrob „asi dva sáhy hluboký,“ nebyl také „vyrouben dokola setlelými prkny,“ rovněž nebylo poznáno snadno „z otisku ve hrudě dobře zachovaného, že muž tuto odpočívající oděn byl železným krunýřem, který však na cele zetlel.“ Že jedna kostra, a to kostra, při níž byly nalezeny ostruhy, náležela muži, o tom není sporu; patrně muži tomuto náležely z předmětů snadno poznatelných i meč a čekan. Avšak pohlaví druhé mrtvoly určiti nebylo lze, pokud nebyly ohledány kostry, což však se nestalo. Nemožno tedy nyní ještě tvrditi, že „kostra druhého *muže* prozrazovala starší věk a svědčila postavě střední;“ také neshledán zlatý koflík, kalichu podobný, na prsou této druhé mrtvoly, nýbrž dle svědectví páně Kratochvílova mezi oběma mrtvolami. V prvé chvíli některé části nálezu zběžně určovány, na čemž zakládá se další údaj p. Šafránkův: „u rukou (druhé, menší postavy) shledán kalich, u nohou dvě láhve, skleněná patena ve měděném pouzdru a malá kostěná krabička, naplněná hmotou již nerozeznatelnou, nejspíše chlebem. Na lahvích dobře byl pozorován vinný kámen.“ Př komisionálném šetření byli pp. Kratochvíl a M. Souček na údaje tyto výslovně tázáni, a tu výpovědi jejich zněly jinak. O měděném pouzdru nevěděli; jím patrně zpravodajové páně Šafránkovi srozumívali střepy na pohled měděné a lehýnce zprohýbané, v nichž však člen komise dr. Píč shledal zbytky dřevěného okovu, na pokraji měděným plechem vysázeného, jakýchž okovův užívali jezdci za starších dob středověkých. Ani p. Kratochvíl ani p. Souček neudávají, že by byly ležely rozbité skleněné nádobky „u nohou“ menší mrtvoly, naopak pan Kratochvíl tvrdí, že meč, čekan, koflík zlatý ležely mezi oběma mrtvolami, zbytky skla pak po krajních, venkovských stranách mrtvoly jižní, tak že nebylo lze poznati, který předmět náležel té či oné mrtvole, a toliko zbytky okovu, také za zbytky přilby pokládané, nalezeny byly u hlavy větší z obou mrtvol. Kostěnou krabičku patrně spatřovala fantasie ve zlomcích kostí, které v hrobě byly shledány; hmota, chlebu prý

nejspíše podobná, jakož i vinný kámen na dně nádob, které nebyly dvě, nýbrž tři, jsou pouze přimyšleny. „Mimo skleněné modré knoflíky na spůsob oliv," praví se dále, „nebylo při této (druhé, menší) kostře ani zbraně aniž jakých jiných ozdob." Tyto „skleněné modré knoflíky" jsou obvyklé korály ze starších dob středověkých. Ježto takto zjistěny podstatně jiné okolnosti nálezu, než ty, které p. Šafránkovi jeho zpravodaji byly oznámeny, není opodstatněn soud jeho ihned následující: „Na první pohled zřejmo, že první kostra patřila někdejšímu hejtmanu nějakých vojsk, druhá pak na určito knězi" (str. 4). Bedlivým ohledáváním všech okolností zjištěno naproti tomu bezpečně, že není žádného důvodu, proč by v menší mrtvole shledávána býti měla mrtvola kněze, naopak všechny známky, zejmena stříbrné přesky na nohou, nasvědčují, že náležela mrtvola tato, ježto druhá mrtvola měla ostruhy, nejspíše ženě. Také opraviti sluší, že p. Matěj Souček teprve nazejtří k nálezu se dostavil, ne mezi nálezem, jakož praví se ve spisku p. Šafránkově (str. 5).

Náhledu, jenž v nalezišti Kolínském spatřoval pohřebiště slavného vojevůdce Táborského, také spisovatel této úvahy neváhal sám původně přikládati důvodnosti, [1]) předpokládaje, že podklad jeho bezpečně je zjištěn. Ale když vyšly na jevo podstatně jiné okolnosti nálezu a novým šetřením vůbec vzniká zcela jiný obraz, nutno střízlivě, beze vší předpojatosti zkoumati, zda náhled sebe sympatičtější nepozbývá půdy. Pravda nade všecko.

II.

Psaná svědectví o bitvě Lipanské a o tragickém osudu Prokopa Holého, jenž spolu se Sirotčím hejtmanem Prokopem Malým neb Prokůpkem v bitvě nalezl čestnou smrt, rozebral v Osvětě (1890 str. 861 sl. a 1083 sl.) zevrubně dr. Hugo Toman. Vyšetřil pak, což pro úkol náš důležito, že bylo bojováno mezi Lipany a Hřiby dne 30. května 1434 asi mezi 6. až 8. hod. večerní; — Zdeněk z Drštky, seděním na Horšově Týně, psal prvý list z bitvy bratrovi svému Kolvínovi „post coenam," tedy po jídle večerním; — že v prudkosti bitvy vzdali se Táboři mimovolně původní, obranné myšlenky svého vojevůdce Prokopa, což zavinilo i zkázu jejich, že Jan Čapek a Ondřej Keřský *na počátku* porážky sice zachránili se s jízdou na Kolín, avšak že „hlavní proud utíkajících k Brodu se bral" dle svědectví i očitého svědka Bartoška z Drahonic i výborně zpraveného kollegiáta Pražského. O Prokopovi Holém Toman po uvážení všech zpráv za to má, „že v tomtéž houfu bojujících s knězem Prokůpkem zahynul." Poněvadž pak ani Zdeněk Drštka, ani Tluksa z Buřenic, ani Plzenští, ani Matěj Husník, tedy svědci buď očití, buď dobou blízcí, o Prokopovi se nezmiňují, „což by asi byli učinili, kdy by o smrti Prokopově hned po bitvě byli zvěděli," usuzuje Toman konečně takto: „Tak zajisté teprv druhý den po bitvě oba Prokopové v tomtéž houfu mrtvých (in una gleba, praví Sylvius) nalezeni a poznáni byli, a na tom základě sobě

[1]) Srv. Čechy IV., 161.

asi Sylvius svoje vypravování zosnoval. Klesl tedy Prokop Veliký mezi svými bratry, krojem od nich se neděliv, od protivníkův ani nepoznán“ (Osvěta 1890, 1097).

Tu bylo především úkolem těch, kdož blíže obírali se nálezem Kolínským i významem jemu přikládaným, zkoumati na místě bitvy samy, v Lipanech, místní podání a případně i nálezy tam učiněné, zda by takto psaným pramenům historickým nedostalo se dokladů jednak ze živé tradice lidové, jednak i z nálezů. A tu dostalo se komisi nálezem Kolínským se obírající ze dvou vážných stran, od pana univ. prof. dr. Josefa Kalouska a od bývalého starosty Lipanského pana Josefa Fialy, nyní v Kolíně usedlého, pokynů důležitých, jimiž prokázána existence lidové tradice v Lipanech. I sjelo se dne 29. června t. r. v Lipanech více přátel dějin českých, kteří dotázavše se pamětníků hodnověrných, sepsali o svém pořízení následující spis:

Protokol

sepsaný v Lipanech dne 29. června 1892 za příčinou šetření a podání týkajícím se hrobu Prokopa Holého.

Pan univ. prof. dr. Josef Kalousek upozornil prof. dra. J. L. Píče v květnu t. r., že zachovala se v Lipanech paměť o místě, kde pohřben byl Prokop Holý, udávaje dle paměti svých mladých let, když mezi r. 1854—1857 návštěvou býval v Ledcích u Vitic, že slýchal pověst, že Prokop Holý pohřben byl v zahradě při statku p. Milnerově čís. 1 v Lipanech, načež se do Lipan vypravil, aby místo ono ohledal. I byl ukazován jemu smrk v zahradě p. Milnerově, dosti vysoký, a mladý čeledín v té zahradě, jsa tázán, vypravoval též, že u toho smrku Prokop Holý byl pochován; i dodával čeledín ten, že na tom místě vyčuhoval kámen ze země, o který čeledín ten několikráte brknul a proto prý jej urazil, tak že z něho prof. Kalousek žádného zbytku již neviděl.

Na základě této zprávy bylo smluveno mezi podepsanými učiniti vycházku do Lipan a na místě zjistiti, pokud podání jest podáním lidovým a zdali by bylo lze hrob sám nalezti. Mezi přípravami k vycházce došel list p. Josefa Fialy, někdy starosty v Lipanech, nyní v Kolíně usedlého, [1]) tohoto znění:

„Velectěný pane! K ctěnému dotazu, co znám o starožitnostech v Lipanech, kde jsem na statku nyní Milnerovu č. 1 od r. 1866 po 11 let hospodařil, dovoluji si následující sděliti. Co se týče památek bitvy Lipanské, zachovaly se do mého tam hospodaření tradice, jež mi byly sděleny mojí † manželkou jako majitelkou statku č. 1 a 15, její matkou † Alžbětou Krupkovou, po druhé provdanou Suttnerovou, † Matějem Šťastným, domkářem č. 8 tamtéž, tak jak se jim vyprávělo od jich předků, jmenovitě babičky mé manželky, ovdovělé Stejskalové a provdané za Krupku. Statek č. 1 měl býti v rodině Stejskalově od bitvy Lipanské a nachází se dosud v rodině spřízněné, nyní Milnerově. Položení stavení u č. 1 bylo v čas války asi jako nyní, jen tam, kde stojí nyní jednopatrový dům p. Milnera, stál na straně

[1]) Adresovaný spolupodepsanému panu Janu Vaňkovi, kníž. vrchnímu správci v Radimi, o archeologické zkoumání v okolí Plaňanském velmi zasloužilému.

k návsi ovčín a na druhém konci téhož stavení obytelné. Stodoly byly asi v tom místě, co stojí nyní, a tam prý ke konci bitvy mělo býti od panského vojska mnoho lidu Prokopova se stodolou zapáleno a na místě zahrabáno. V okolí této stodoly jsem často kopal, též jsem tam měl jámy na řízky a nenašel jsem nikdy žádných památek. Naproti tomu delší dobu před mým hospodařením, jak mi tchyně sdělila, vyváželi ze záděně u stodoly čís. 15 hlínu při prohlubování záděně a tam bylo velké množství lidských kostí a lebek vykopáno, co vše nejspíše z této války pocházelo. Tu dobu se žádný o nic nestaral a bylo vše rozbito. O Prokopovi se vyprávělo, když padl, že byl po bitvě u studánky za špýcharem omyt, do plátna zabalen a na blízku pochován. Studánka tato byla dlouho udržována za špýcharem, a jak mi tchyně má sdělila, při přestavování špýcharu byla studánka ta zaházena, na kterém místě i později z pramenu voda ven vytékala při vlhkých letech, což mi očitý svědek † Matěj Šťastný dosvědčoval. Nyní není po studánce žádné stopy, a já v těch místech nikde nic jsem nekopal. Za konskými stáji v zahradě byl malý rybníček, v němž se sbíhala dešťová voda potřebná pro drůbež. U téhož stál velký smrk, který byl asi v roku 1868 při velkém vichru poražen. Pamatuji se, že byl 17 sáhů dlouhý, a ten dle pověsti měl býti na památku u hrobu Prokopova zasazen, ač nebyl to původní, nýbrž již 3. strom vždy v ta místa vsazený. Na základě těch pověstí po zahynutí smrku ustanovil jsem se rybníček řečený značně rozšířiti a kopal jsem na těch místech mnoho, tak že místo, kde i smrk stával, bylo vykopáno a do rybníčka pojato. Nenašel jsem tam ničehož, naopak nacházel jsem všude jen starou žlutou diluviální zem neporušenou. Železných kulí, malých, větších, podkov konských, píky, ostruhy od bot vojenských a rozličných zlomků zbraní nacházeli jsme mnoho v polích při orání mezi Hřiby a Lipany. Velmi mnoho jsem dříve rozdal rozličným osobám, též do musea. Později jsem si učinil sbírku starožitností dosti četnou, kterou jsem odevzdal nynějšímu majiteli p. Karlu Milnerovi. Dále dovoluji si podotknouti, že jsem na poli hned pod vsí r. 1867 našel velmi rozsáhlé pohanské pohřebiště, které šlo přes celé pole Milnerovo ve výměře asi 5 korců a zahýbalo ještě do pole pana Šplíchala. Pohřebiště bylo tak rozsáhlé, že jsem aspoň po 8 roků vyvážel popel s hlinou a kostmi na jiné pozemky, což činilo ročně až 7000 for. Kostí, střepů z popelnic, zbytků hliněných ze žárových pecí, parohů a různých věcí bylo velmi mnoho. Bylo dáno také něco do musea. Později jsem shazoval na souvrati pole 5 naznačené [1]) a pan Fr. Straka vedle 4 naznačené, a tam jsme našli dlouhou řadu vedle úvozu v hloubce asi 3′ zakopaných lidských celých koster vedle sebe kladených, tak že jsme z toho množství soudili, že to může pocházeti z války r. 1434. Shledali jsme však u mnohých lebek různé bronzové kroužky, a jednu neporušenou lebku zaslal jsem i s vtlačenými kroužky do č. musea, kde se mi sdělilo, že vše pochází z doby pohanské. Dále dovoluji si zmíniti, že v Lipanech býval starý hrad, kde ještě dobře rozvaliny lze pozorovati na zahradě Frant. Fi-

---

[1]) To jest na plánu Lipanských pozemků, který p. Fiala k dopisu svému přiložil. Pole ono prostírá se pode vsí, na levé straně okresní silnice od Chrášťan vedoucí a náleží panu Karlu Milnerovi.

louna č. 4, co z návsi lze dobře viděti. Také u Šťastných č. 8 při kopání ve sklepě přišlo se na stavební materiál; kus železa, jenž ze zdi vyčníval, myslím, že tam je dosud v tom sklepě viděti. Byl tam též pěkný starožitný kord nalezen, který daroval myslím † M. Šťastný bývalému okresnímu panu Nettvalovi v Českém Brodě. U pastoušky jsme svého času vyváželi a prohlubovali rybníček a tam jsme přišli na kamenné a cihelné zdivo a silné shnilé kusy dřev, důkaz to, že tam velká stavba za dávných dob stávati musela. Dovolil jsem si, pokud mi ještě v paměti uvázlo, malý nákres situační přiložiti, kde snadno místa, o nichž zmínka se děje, se najdou. Bylo mi velkým potěšením, že jsem Vám mohl něco o Lipanech sděliti, o co jsem se někdy velmi zajímal a o co Vy právě též se zajímáte. Přálli byste si ještě o něčem jiném, o čem bych snad náhodou byl zpraven, milerád jsem ochoten Vám posloužiti, znamenaje se v hluboké úctě oddaný Josef Fiala. V Kolíně dne 15. června 1892.

NB. Dovoluji si poznámku, že na situaci jest obrácena poloha proti obyčeji. Sever na jih k vůli pohodlnému přehledu, tak jak se z dola do obce přichází."

Dne 29. června t. r. vypravili se nížepsaní do Lipan, kdež pánové František Straka, nájemce dvora v Přebozích, [1]) a syn předešlého Václav Straka, majitel statků čís. 12 a 15 v Lipanech, a Jan Vedral, [2]) poklasný ve dvoře p. Milnerově čís. 1 v Lipanech, později i pan Karel Milner, majitel dvora čís. 1 v Lipanech a nájemce dvorů Běšinova, Diblíkova a Molitorova, účastníky vycházky k místu dovedli, kde někdy pověstný smrk stával. Ohledáním místa potvrzena výpověď p. Josefa Fialy, že smrk onen stával na povýšeném břehu nad malým rybníčkem a r. 1868 vichrem zlámán jsa vykopán, a místa, na němž stával, použito k rozšíření rybníčka. Přítomní pánové František Straka a Jan Vedral pamatovali, že smrk dva lidé dorostlí objati nemohli, a Jan Vedral dodával, že jako chlapec nejednou se pokoušel pro vrabčí hnízda na smrk vylezti, ale pro jeho tloušťku spůsobem, jak se obyčejně na strom leze, vylezti nemohl. Svědkové ti dotvrzují, že při vykopání smrku a rozšiřování rybníčka žádný nález učiněn nebyl. Dále dotvrdil pan František Straka a s ním i pan Karel Milner, že někdy v letech čtyřicátých, když pan František Straka, rozen jsa r. 1848, byl malým hochem, přijeli do Lipan nějací páni, kteří dali otesati pískový kámen, vytesali na něm písmeny *V. P.* a zasadili jej poblíž smrku na jižním povýšeném břehu rybníčka. Jest to patrně týž kámen, který vyhozen byl před příchodem prof. dra. J. Kalouska, a který svým poměrně pozdním původem nasvědčuje toliko, že pověst o hrobu Prokopa Holého byla i kromě Lipan již před r. 1848 po kraji známa, když cizí páni do Lipan přijížděli a památku Prokopovu uctívali.

Takovým spůsobem pro skutečný hrob Prokopa Holého na zahradě při statku čís. 1 páně Milnerovu kromě pověsti a paměti lidu nenalezeno věcného podkladu ve vykopaném nějakém skutečném hrobě.

---

[1]) Rodilý r. 1838 v Lipanech.
[2]) Rodilý r. 1827 v nedalekých Hřibech, avšak od dětství v Lipanech přebývající.

Zasluhuje však vzpomínky, že pánové František Straka, Václav Straka a Jan Vedral vedli níže psané na obecní cestu vedoucí z Lipan k Viticům, kdež podle jejich paměti r. 1882 při rovnání půdy a stavbě cesty odkopáván vysoký břeh podle bývalého úvozu, tu pak asi 150 krokův od bývalého smrku v zahradě páně Milnerova statku čís. 1 dělníci, mezi nimi Václav Kvapil z Třebovle, dosud žijící, za dohledu spolupodepsaného Jana Vedrala, tehdy obecního zřízence, kopajíce směrem ode vsi Lipan, t. j. od strany východní, uhodili nejprve na hnáty, potom na kořeny stromu určitě smrkového, pak i na sám pařez smrkový, od vrchu uřezaný, v průměru asi 1 m. 20 až 1 m. 40 cm. mající, z čehož se souditi může na strom valně vyspělý. Pod kořeny tohoto stromu nalezeny byly lebky dvě skorem celé, z nichž jedna s lebeční kostí silnou, barvy tmavé, kdežto druhá s lebečnou kostí tenší a bílou. Při kostrách nenalezeno ničeho, pařez sám byl zdravý, bylo lze jej motykou rozštípnouti, i byl odvezen Václavem Kvapilem na spálení. Sám pařez a kostry ležely pod tehdejším povrchem na 2 m. hluboko, místo, kde pařez byl nalezen, bývalo nevzděláváno. Asi 40 kroků dále na západ od naleziště pařezu nalezeny byly kostry patrně z XI. století se záušničkami bronzovými. Připomenouti sluší, že v Lipanech i v osadách okolních bylo a jest rodin evangelických helvetského vyznání více a že mimo paměť o hrobu Prokopa Holého i tradice o bitvě Lipanské, která se klade na severozápadní stranu vsi Lipan, se zachovala, což jest zřejmým svědectvím, že bratrství české, byť i potlačeno, přece nevyhynulo, a paměť osudné bitvy a velikého vůdce Táborského uchovalo. Věcné památky shodují se s podáním, neboť v samých Lipanech a hlavně na severozápadní straně, méně však na jihozápadní straně, zcela na povrchu (dle doznání p. Františka Straky asi 14″ pod povrchem nynějším) nalezeny byly četné kostry beze všech přídavků, které patrně shodují se s místem bojiště, v místním podání označovaným; tradice o hrobě Prokopa Holého pod smrkem v zahradě statku čís. 1 není hrobem samým doložena, ač nemáli se za to míti, že tradice ta od smrku skáceného na obecní cestě, kde skutečně kostry nalezeny byly, později přenesena byla na smrk v zahradě statku čís. 1.

Takto protokol skončen a podepsán.

Zapsal dr. *J. V. Prášek*, c. k. profesor z Kolína.

František Sobek v. r., c. k. gymn. ředitel.
Jan Vedral v. r.
F. Potůček v. r., učit. stř. škol ve výsl.
Dr. *J. L. Píč* v. r.
Jan Vaněk v. r.
Frt. Leger v. r.
Dr. *Josef Kalousek* v. r.
František Straka v. r.
Karel Milner v. r.
Václav Straka v. r.
Alois Kroutil v. r., c. k. konservátor, řed. prům. závodu v Kolíně.

Zajímavé zprávy tyto prokazují, že bylo podání Lipanské o některých okolnostech bitvy a zejmena o hrobu Prokopově uchováno nepřetržitě, za druhé že shoduje se v podstatě s výzkumy nynější historické kritiky a konečně i s nálezy, které beze vší pochybnosti z bitvy samy pocházejí, má tudíž podání Lipanské ráz živý, positivný.

Jádro jeho jest, že byl Prokop Holý v Lipanech blíže dvora číslo 1. „pod smrkem“ pochován.

Přihleděmež nyní k současným zprávám o bitvě i o konci Prokopovu a srovnejmež je s jádrem Lipanského podání. Pan Šafránek vzal základem příslušná líčení Palackého a Tomkovo, z nichž tento dle svědectví Aeney Sylvia praví, že klesl Prokop, šípem jsa usmrcen. Než vedle Sylvia, který jest svědkem pozdějším a dosti zřejmě vypravování své proplétá retorickými ozdůbkami, jest nejdůležitějším svědkem bojovník, bitvy účastný na straně panské, a sice Bartošek z Drahonic, jeden z členů posádky Karlštejnské, jenž dle náhledu Tomanova bojoval ve druhém šiku vojsk panských. Ten vypovídá zřejmě, že oba Prokopové s více jinými kněžími padli v boji uprostřed vozového tábora.[1]) Dle svědectví svědka v bitvě a sice v předních řadách súčastněného padl tudíž Prokop uprostřed vozové hradby, tedy již *po útěku* Čapkově a Keřského, kterýž stal se nedlouho po vskočení pánů do vozové hradby Táborské. Dále prokázal Toman bezpečně z listu Drštkova, že skončila se bitva za dne ještě, kol osmé hodiny večerní, poněvadž pak jízda panská útěk na Kolín poraženým Táborům a Sirotkům zatarasila a tak je k útěku na severozápad k Českému Brodu nutila, nelze se domnívati, že by byli někteří věrní mrtvolu padlého Prokopa (vlastně *dvě* mrtvoly, ježto u Kolína dvě mrtvoly byly ve společném hrobě nalezeny) na Kolín nesli a před městem tajně pohřbili. Vždyť již nazejtří, 31. května, stanuli panští před Kolínem a přiměli Čapka a Keřského, že se na úmluvy poddali.

Ku podobnému úsudku dospíváme i archeologickým rozborem nálezu Kolínského. Nechceme předbíhati podrobnou zprávu archeologickou, která bude podána pérem povolaným, i přestaneme toliko na hotovém již archeologickém určení jednotlivých částí nálezu i doby jejich. Na prvém místě jest koflík stříbrný a silně pozlacený, jenž nyní v kalich jest upraven. Pohříchu dála se oprava takovým spůsobem, že není lze ze zůstatků, z číše totiž a z hořejší části internodia, původního tvaru restituovati, ježto nových součástek zvláště na svrchní části číše a na podstavci již od částí původních rozeznati nelze. Bezpečně lze toliko vyšetřovati hořejší část internodia a spodní ovrubu číše, což obojí jest dílem školy románské, tudíž náleží době mezi r. 800—1200 po Kr., kde umění toto v Evropě západní vůbec a asi po r. 950 již i v Čechách rozkvétalo.

Co se nádobek skelných týče, jeví spůsob skla jejich vůbec ráz, vyskytující se od dob římských až do X. století, při čemž rozhoduje ozdoba dna i spůsob technické práce. K nám sklo podobné přicházelo od Rýna, obchodem se západními zeměmi pěstovaným. Ozdoby na dně jedné ze skleněných nádob, v hrobě Kolínském nalezených, vyskytují se na četných skleněných nádobách ve hrobích z doby Merovejské i Karlovské.

[1]) Sicque praedicti domini et gentes cum ipsis ita celeriter et agiliter ipsos percutientes insequebantur, quod cum ipsis in eorum currus incurrerunt et ibi in *eisdem curribus dictos presbyteros ambos, Procopios praedictos, et plures presbyteros de eorum secta maligna interfecerunt.*

Jízdecký okov, nahoře vnitř i zevnitř kovaný, jehož rozměry i původní tvar podařilo se drn. Píčovi ze zachovaných trosek vyšetřiti, jest podoben okovům, které se v hrobích Merovejských i Karlovských hojně vyskytují. Křížový meč s knoflíkem jeví na sobě úplně ráz doby Karlovské, čekan má všechny charakteristické znaky analogických zbraní z hrobů Merovejských a Allemannských, ač sluší vytknouti, že v Čechách vyskytují se čekany spůsobu podobného až do prostřed středověku.

Mnohem zajímavější jsou však předměty ozdobné, které projevují dvojí až trojí velice vzdálený původ. Především jest tu skvostné kování řemene (u Šafránka čís. 4., 5., 6. a 7. po předu i ze zadu zobrazené), stříbrné a bohatě zlacené, jehož tvar i výzdoba jsou původu bezpečně nordického, užívány byvše až do XI. století. Na ozdůbkách čís. 8. a 18., které rovněž jsou součástkou skvostného mužského pasu a činí s ozdobami čís. 4., 5., 6. a 7. jediný celek, vyskytuje se charakteristická hlavička zvířete, přední to svědectví nordického původu. Skvostně a velice uměle pracované dvě ostruhy, jedna celá a druhá přeražená (u Šafránka čís. 17. *a* a *b*, jakkoli druhá část ostruhy čís. 17. *b*, uchovávána jsouc p. Jaroslavem Součkem, u Šafránka vyobrazena není), jsou spůsobu arabského a mají charakteristické znaky dílen Kufských. Modré korály (u Šafránka čís. 2.) vyskytují se dosti často v hrobích českých z X. a XI. stol., jako na př. v hrobích Libšických; původu jsou nepochybně egyptského a přicházely do našich končin obchodem přes Černé moře, slouživše za ozdobu i mužům i ženám. Kufského původu jsou rovněž dvojí náušnice (čís. 13. u Šafránka), které podařilo se drn. Píčovi srovnati, jakkoli některé kuličky jsou ztraceny, některé jen ve zlomcích zachovány; podobné náušnice nalezeny byly r. 1891 na Moravě.[1]) Náušnice tyto spolu s přeskami již ztracenými, o nichž vypověděl p. Matěj Souček, že spatřeny byly na nohou menší mrtvoly, opravňují náhled, že ve druhé, menší mrtvole spatřovati jest ženu.

Nejzajímavější však částkou všeho nálezu jsou stříbrné kuličky, duté a bohatě na povrchu ozdobené (u Šafránka čís. 16. *a* a *b*), v nichž nepochybně hledati jest knoflíky řasného a nákladného roucha. Kuličky tyto jsou dotud záhadou; upomínají sice měrou velikou na filigránské práce středoasijské školy, nejvíce v Samarkandě za dob Samánovců a Ghasnovců vyráběné, jsou však zjevem tak vzácným, že ještě jest potřeba viděti třetí nějaký spůsob jejich, než vysloven bude úsudek bezpečný.

Pro určení chronologické nálezu Kolínského jsou ozdobné tyto kuličky nejdůležitější. Slušno uvážiti, že vyskytují se v nálezе Kolínském předměty povahy různé, jedny, které mohou odnášeti se původem do doby Merovejské, ba až i do dob římských, jiné pak, jimž podobné byly ještě kolem r. 1200 užívány. Dle pravidel historicko-archeologického určování bylo by tudíž klásti nález celý asi k r. 1200 po Kr. Avšak kuličky tyto udávají dobu nálezu mnohem určitěji, a sice nejposléze do konce X. století. Dr. Píč ukázal bezpečně ve spise svém Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage 1885, že poslední

[1]) Časopis musejního spolku Olomouckého 1891, 41.

karavana turánská přišla na Volhu r. 1020 po Kr.; odtud hlavně skrze vznik moci seldžucké po vší Přední Asii, přerušeny byly veškery obchodní styky s dílnami Samarkandskými a Evropou. Přijímámeli tudíž asijský původ kuliček těchto, sluší klásti nález Kolínský před r. 1020. Údaj tento potvrzen byl právě letošního roku jiným zajímavým nálezem, jenž učiněn byl v severovýchodní části Kolínského naleziště. Z jara roku letošního budována byla nákladem spolkového cukrovaru Kolínského silnice od cukrovaru k novému lihovaru, a tu objeveny četné hroby předhistorické s nálezy z doby neolithické, avšak i některé, které sluší již klásti na sám práh doby historické. Dne 9. června t. r. jeden z dělníků na stavbě silnice pracujících kopal motykou právě na nejvyšším bodě mezi oběma závody, ana najednou mezi prací vyvalila se lebka a zároveň bronzová kulička, která se ihned ve dva nestejné kusy roztříštila. Ze způsobu, jakým byla kulička nalezena, nedalo se souditi, bylali při lebce .anebo opodál, vždy však jisto zůstává, že veškero okolí její bylo přeplněno součástkami z rozhraní dob předhistorické a počátečné historické. I lebka i kulička ležely v černé naplavenině, ve hloubce asi 1 m. proti původní úrovni, v nedaleké blízkosti byly nalezeny čtyři hroby předhistorické, jichž krajní byl toliko 6 krokův od naleziště lebky a kuličky vzdálen, ve všech hrobích těchto byly nalezeny popelnice, v krajním hrobu zejmena popelnice zvláštního lahvovitého tvaru, pak i úlomek fyllitového mlatu. V místech, odkudž kulička po úderu motykou vyletěla, bylo shledáno více hliněných střepů, buď tuhovitých nevypálených buď červených.

Když při sedění komise dne 10. července kulička tato srovnávána se stříbrnými kuličkami p. Součkova nálezu, shledána ihned zásadní příbuznost obou, lišíc se toliko nepatrně motivem ornamentu. Poněvadž bronzová kulička nalezena v nalezišti, položeném na rozhraní doby předhistorické a počátečně historické, kteréž rozhraní u nás splývá s počátečnými dobami křesťanstva, jest udána i doba, za níž pracovány byly stříbrné kuličky nálezu p. Součkova, nejpravděpodobněji druhá polovice X. století. Tento výsledek srovnává se s osudy turánského obchodu do Evropy i s poznanými časovými znaky ostatních předmětů nálezu p. Součkova, zejmena se zbytky skla, se způsobem jízdeckého okovu, s mečem křížovým, se slohem stříbrných ozdob na mužském pasu, s Kufským původem obou ostruh, s dobou, kdy vyskytují se u nás modré egyptské korály, i se slohem obou zachovaných náušnic. Z rozhodujících částí nálezu p. Součkova zbývá tudíž toliko kalich, jehož doba však určena jest přirozeně dobou všech ostatních předmětův. A tak přicházíme k úsudku, že klásti jest dobu, kdy neznámé dvě mrtvoly v hrobu blíže nynějšího města Kolína byly uloženy, do druhé polovice X. století, do doby totiž, kdy Kolínská krajina byla příslušenstvím Slavníkovců, ve stálém záští s knížecím rodem Přemyslovcův i s mocnými Vršovci žijících.

Údaj tento potvrzuje se ještě ze dvou stran jiných. V nálezu páně Součkovu shledána byla i kulička jantarová i amulet, který dotvrzuje mnohem určitěji než kalich sám, že obě osoby u Kolína pohřbené byly křesťany. Křesťanský amulet uprostřed nálezu, v němž vyskytují se předměty původu z jedné strany arabsko-egyptského, z druhé pak

nordicko-franského, jest důkazem, že pochází nález z dob, kde ještě kulturní ráz vlasti naší nebyl působením křesťanství podstatně změněn, t. j. před dobou náboženských oprav sv. Vojtěcha a zákazu obou Břetislavů, pohřbívati mrtvé spůsobem „pohanským,“ ve výstroji totiž, která upomínala na zaměstnání jejich životní. Konečně jest částkou nálezu i nádoba kovová, roztlučená a částečně pokažená, nyní uložená u pana J. Součka; částky její byly zkoumány dvěma chemiky, p. Královcem, kontrolorem cukerní daně, a p. Hulou, chemikem spolkového cukrovaru v Kolíně, kteří oba zjistili, že nádoba ona jest bronzová, a sice pořízena jest z bronzu, k němuž vedle příslušného množství cínu přimícháno ještě 1·36% zinku, tedy z bronzu, který připravován byl nejposléze ještě v XI. a z počátku XII. století, kde naprosto mosazi ustoupil. Tedy i tato nádoba ukazuje k době výše označené, kde užívání bronzu u nás počalo znenáhla přestávati.

Všechny archeologické znaky, určitě seznané, ustanovují tudíž příbližně dobu Kolínského nálezu, kladouce ji do druhé polovice X. století. Domněnka spojující otázku hrobu Prokopa Holého s nálezem Kolínským, jest tedy vyvrácena. Na jedné straně nález, jenž dobou svou přísluší druhé polovici X. století, vylučuje možnost, že by v hrobě Kolínském pochováni byli současníci válek husitských, nic pak nedotvrzuje, že by slušelo se ve druhé mrtvole v Kolínském hrobě pohřbené spatřovati kněze. Na druhé straně i historické zprávy souvěkovců, srovnané se zbytky Lipanského podání, vesměs shodují se, že Prokop Holý s Prokopem Menším v bitvě padli a na bojišti byli pohřbeni. Zda to byly mrtvoly jejich, které r. 1882 při kopání k stavbě silnice pod pařezem smrkovým nalezeny byly, nemůže se ovšem určiti. Rovněž zůstává záhadou nerozřešenou, komu náleží nález Kolínský a v jakém spojení s tou neb onou mrtvolou byl záhadný kalich, poněvadž o událostech českých před dobou Břetislava I. velmi chudě jsme zpraveni.

O spektroskopu.

Napsal

řed. B. Navrátil.

(Pokračování.)

nynější neobyčejné své významnosti vyšinula se spektrální analysa teprv pracemi Kirchhoffa a Bunsena (1860), jimiž vznik absorpčních čar ve vidmech byl objasněn; teprv od té doby datuje se nauka o fysické konstituci těl nebeských. Ovšem již před nimi četní vynikající pracovníci na poli vědy výdatně a s úspěchem novému objevu razili dráhu. Již r. 1841 pozoroval Brewster při spalování salnytru koincidenci jistých světlých čar s čarami Fraunhoferovými *A*, *a*, *B*; Foucault (1849) pozoroval obrácení čar sodíkových; Stokes (1852) tvrdil, že procházíli světlo plynem, jehož molekuly se toutéž

periodou chvěti mohou, jako paprsky světelné jím prostupující, plynem úplně se pohlcují; Ångström (1853) vyslovil zákon, že každé těleso, když jest žhavé, tytéž paprsky světelné vyzařuje, které při obyčejné teplotě pohlcuje; a Balfour Stewart (1858) nalezl zkouškami o sálání a pohlcování tepla deskami více méně průteplivými, že při každé teplotě jest pohlcování (absorpce) rovno výronu (emissi [1]). Kirchhoffův zákon všeobecnější dřívějších zní: Poměr emisse k absorpci, srovnáváme li paprsky téhož druhu, jest pro všecka tělesa při téže teplotě nepromĕnný; z čehož jakožto přímý důsledek plyne, že každý plyn tytéž paprsky pohlcuje, které vysílá jsa žhavý.

Mysleme si nyní, že jakés pevné těleso žhavé vyzařuje paprsky všech lomivostí, všech barev, které, když jakýms absorbujícím plynem již prošly, spektroskopicky analysujeme. Tu mohou se naskytnouti tři případy. Když pohlcující plyn maje sám vysokou teplotu více světla vyzařuje, než pohlcuje, uvidíme na světlém vidmu tělesa pevného ještě světlejší vidmo plynu; vysílá li plyn zrovna tolik světla, kolik pohlcuje, nahradí právě ztráty pohlcením způsobené a vidmo výsledné nebude jeviti žádné změny, shodujíc se úplně s vidmem tělesa pevného; klesne li však zářivá mohutnost plynu pod zářivost zdroje světelného, objeví se ve spojitém vidmu tělesa pevného na místech, jež by jinak zaujaly světlé proužky vidma plynového, temné absorpční čáry, jichž ráz, t. j., jichž určitost, ostrost omezení, šířka a temnost podmíněna jest tlouštkou vrstvy pohlcujícího plynu, jeho množstvím, hustotou i teplotou, tak že s rostoucí hustotou a ubývající teplotou tmavosti a šířky absorpčních čar přibývá. Dále jest o sobě zřejmo, že absorpční čáry ty rozloží se přesně na týchž místech, na nichž by povstaly světlé čáry vidma absorbujícího plynu. Jest tedy absorpční vidmo plynu zrovna tak spolehlivou charakteristikou plynu, jako vidmo jeho výronové (emissní), z čehož patrně plyne, že dle něho určiti lze jednak chemický ráz plynu, jednak alespoň do jisté míry stav jeho co do teploty, množství, po případě hustoty.

Objev tento v pravdě epochální způsobil v astrofysice ohromný rozruch uskutečniv, co nemožným se zdálo. Ve vidmu slunečním nalézáme množství absorpčních čar. Je li lze zjistiti, že čáry ty shodují se s lesklými vidmovými čarami některého plynu, jest tím dostatečně odůvodněn závěr, že paprsky sluneční při svém bleskorychlém letu se slunce k zemi zajisté na některém místě své dráhy se setkaly s velikým množstvím téhož plynu; a poněvadž veškery dosavadní zkušenosti nasvědčují tomu, že prostory meziplanetové nejsou naplněny látkou hustoty měřitelné, nezbývá, než hledati plyn ten buď v ovzduší zemském nebo v ovzduší slunce.

Jest samozřejmo, že má li se spektrální analysou nabyti spolehlivého poučení o chemickém složení oparu slunečního, jest nezbytno určiti napřed ve vidmu slunečním absorpční čáry, jichž původ leží v ovzduší zemském. Že skutečně takové čáry jsou, o tom poučí nás již obyčejný spektroskop, pozorujeme li jím vidmo sluneční v různých

[1]) V. studii Studničkovu v Osvětě roč. 1871. Srv. též články řed. Pokorného tamtéž, v roč. 1873 a 1874.

dobách denních. Blížíli se slunce obzoru, vidíme zřetelně, že v červeném konci vidma některé čáry patrně se sesilují, zejmena na př. čára *B* nápadně ztemní, čára *a* značně sesílí a mimo to v celé červené části vidma až za *D* se objeví množství čar nových, dříve, t. j. při větších výškách slunce nepozorovaných. Tato proměnnost některých čar již o sobě zřejmě svědčí, že jsou původu atmosférického čili tellurického, a vysvětlí se sama sebou, uvážímeli, že když slunce stojí v obzoru, paprskům jeho vykonati jest atmosférou dráhu více než 10krát větší, než kdy by slunce stálo v zenithu. Veliká část jich vzniká absorpcí ve vodních parách atmosférických; nejvýznačnější pás jest blíže *D* (k červenu), jenž kdykoliv se objevuje, o veliké vlhkosti vzduchu svědčí, ze kteréž příčiny „pasem dešťovým" sluje.

Podrobným vyšetřováním čar atmosférických zabývali se četní fysikové, zejmena Gladstone a Brewster, od nichž pochází název čar „atmosférických," a již r. 1861 uveřejnili spektrum sluneční $1^1/_2$ m. dlouhé, v němž vytknuli čáry tyto. Délky vln četných tellurických čar měřili Ångström a H. C. Vogel. Zvlášť mnohonásobny jsou v této příčině pokusy Janssenovy. Spektroskopem mohutného rozptylu rozložil absorpční pasy Brewsterovy v jemné čárky, jichž napočetl na 3000. Dále vyšetřoval přímo povahu elektivné absorpce plynů a par naše ovzduší skládajících, dílem tím spůsobem, že spektroskopem pozoroval (1864) plamen veliké hranice ze vzdálenosti 27 km., při čemž ve spektru jeho nalezl zřetelné čáry atmosférické, jichž na blízku plamene viděti nebylo (podobné pokusy konal již Gladstone v letech padesátých se světlem majáku Beachy-Headského mezi Brightonem a Hastingsem), dílem i tak, že zkoumal vidma světla, když bylo prošlo rourou 37 m. dlouhou, naplněnou vodními parami o 7 atmosférách tlaku. Zvlášť pozoruhodno jest vyšetřování jeho týkající se účinků kyslíku atmosférického, jenž ve vidmu slunečním se jeví skupinami absorpčních čar *A*, *B* a *α* a temnými pasy posud nerozloženými ve světle červeném, žlutém, zeleném, modrém a fialovém, kteréžto pasy však mizejí, dostoupiloli slunce jisté výšky nad obzorem, kdežto čáry *A*, *B*, *α* při každé výšce slunce ve vidmu jeho jsou patrny. Šlo tu o zjištění, vznikajíli čáry ty pouze pohlcováním v atmosféře zemské, anebo jeli příčinou jich alespoň z části již prvotní absorpce v obalu slunečním, tak že by pak absorpce tellurická pouze sesilovala absorpci sluneční; tím zajisté platně by se přispělo k rozhodnutí otázky, jeli kyslík součástí atmosféry sluneční. Z té příčiny podnikl Janssen dvojí výpravu na horu Montblank (výš. 4810 m.) po prvé r. 1888 v říjnu, kdež dosáhl pouze výšky 3050 m. (došed až k boudě Des Grands-Mulets zvané), po druhé v srpnu 1890, kdež dostoupil až vrcholu samého, konaje v různých výškách pozorování spektroskopická. Čím výše vystupoval, tím více slábly kyslíkové čáry *A*, *B*, *α*. Z pozorování těchto i jiných uzavírá konečně Janssen, že absorpční čáry kyslíkové ve vidmu slunečním jsou čistě tellurické, z čehož bezprostředně plyne, že tento prvek, jenž ohromnou část chemických sloučenin na zemi pomohl budovati, bez něhož by na zemi v okamžiku všechen život ustál, že tento prvek životní par excellence se v plynovém obalu slunečním nenalézá, či alespoň že se tam nenalézá v onom množství, by podobné zjevy

absorpční mohl způsobiti, jako kyslík atmosféry naší.[1]) Mimo viditelnou část spektra slunečního jeví se absorpční účinky atmosféry temnými pasy ve vidmu ultračerveném, jež pocházejí od vodních par a kysličníku uhličitého, kdežto vzduch vodních par a kysličníku uhličitého prostý v této části vidma, jak se zdá, účinků absorpčních nemá. Ve vidmu ultrafialovém jest absorpce atmosférická více všeobecna, a jak jsme již podotkli, ukončuje vidmo při 293 $\mu\mu$.

Veškery absorpční čáry vidma slunečního, jež nejsou tellurické, mohou míti svůj původ jenom v absorpci v plynovém obalu slunečním, i jest pak jen potřebí srovnati je s výronovými spektry prvků, chcemeli se dověděti, jaké látky atmosféra sluneční obsahuje. Srovnávání to, ač na první pohled se zdá býti snadným, setkává se ve skutečnosti s velkými obtížemi. Znesnadňujeť je zejmena, že prvky, jichž při srovnávání se užívá, nezřídka jen velmi nesnadno lze vyloučiti tak prosté všech příměsků cizích, jak toho spektrální analysa žádá; a obtíže a pochybnosti ještě vzrůstají tím, že následkem velmi velikého počtu čar ve vidmu slunečním a nestejné mohutnosti rozptylovací spektroskopů při různých pokusech užívaných mnohdy těžko bývá rozhodnouti, bylali pozorovaná koincidence čáry světlé a tmavé skutečna, či snad jen zdánliva. Tak na př. vykazuje vidmo Ångströmovo asi 25 čar společných železu i vápníku. Ještě více společných čar vykazuje železo a titan. Na základě velmi pečlivých a velmi pracných pokusů dokázal však Lockyer, že čím čistějšího železa při pokusech užíváme, tím více některé z čar, pokládaných za společné železu a vápníku, blednou, což nasvědčuje tomu, že čáry ty příslušejí vápníku. Podobně mizejí některé z čar domněle společných, beřemeli ku pokusu vápník postupně čistější, kteréžto čáry tudíž patrně dlužno přisouditi železu. Nicméně přese všecko úsilí nepodařilo se mu rozlišiti všecky společné čáry obou těchto prvků. Na základě toho a jiných ještě výzkumů vyslovil Lockyer domněnku, že látky, jež prvky zoveme, nejsou látkami jednoduchými, nýbrž složenými, snad allotropickými stavy jiné jakés neznámé pralátky, jež postupně tím více se v látky jednodušší rozpadávají čili dissociují, čím více jich teplotu zvyšujeme; dissociace ta by dosáhla vrcholu na tělesích nebeských pro ohromnou jejich teplotu. Dle toho by se pak snadno vysvětlila identita čar ve vidmech různých prvků tím, že by se společné čáry přisoudily prvkové součásti jim společné; rovněž snadný výklad podává domněnka tato pro různost videm téhož prvku při různých teplotách a pro mnohé jiné zjevy, zvlášť některé, jež byly pozorovány na slunci, jichž výklad jest jinak nesnadný, ba nemožný. Přese vše to nedošel však náhled jeho valného souhlasu, hlavně asi proto, že by vyžadoval ve svých důsledcích úplné proměny dosavadních názorů o dějích chemických, a to proměny na základech dosud vlastně úplně neznámých. Ostatně ani další zkušenosti nečinily přijetí jeho nezbytným. Mimo Lockyera zkoušel totiž též C. A. Young svým mřížovým spektroskopem všech 70 čar, jež Ångströmův obraz

[1]) Annuaire 1889 a 1891. Zároveň projevuje zde přání, aby na vrcholu Montblanku zřízena byla stálá pozorovatelna. Předběžné práce, jež za tou příčinou r. 1891 na vrcholu Montblanku byly podniknuty, neměly dle zpráv denních listů valného úspěchu.

vidma slunečního vyznačuje jakožto společné několika kovům, a shledal, že 56 z nich jest dvojitých neb i trojitých, sedm, jak se zdá, jednoduchých a zbývajících sedm pochybných. I lze snadno si představiti, že světlá čára jednoho kovu splývá s jednou, světlá čára jiného kovu s druhou komponentou téže čáry temné do té doby za jednoduchou pokládané, tak že totožnost čar obou kovů by vlastně byla jen zdánliva. K týmž výsledkům jako Young dospěli též Liveing a Dewar na základě svých pokusů, jež provedli na vidmech různých prvků pomocí mohutného spektroskopu, z nichž jednak odvozují správnost pozorování Youngových, jednak i vyslovují své přesvědčení, že i těch několik společných čar, jež posud nebylo lze rozložiti, při užití disperse ještě mohutnější se objeví býti mnohonásobnými.

Naznačili jsme některé obtíže, jež při stotožňování spekter prvkových s absorpčními čarami ve vidmu slunečním se vyskytují. Mimo to bývá též při různých prvcích poměrný počet koincidencí nestejný. Přijmemeli na př. s Kirchhoffem, že vidmo sodíkové vykazuje 9 jasných proužků, [1]) a shledámeli, že všech 9 dokonale splývá s absorpčními čarami vidma slunečního, můžeme důvodně souditi, že sodík jest součástí hmoty sluneční. Případ takový by byl nejpříznivější ze všech, vlastně toliko výminečný; z pravidla pozoruje se mnohem méně koincidencí, než vidmo prvku má jasných čar, což ukazuje k jakýms neznámým okolnostem, jichž vysvětlení dokonce není vždycky snadno. Tak na př. jeví se při manganu 75 čar světlých a 57 koincidencí (Ångström), při vápníku 89 a 75 (Kirchhoff), při uranu 21 a 3 (Lockyer), při ceriu už jen 64 a 2 (Lockyer), při olovu 41 vidmových čar (dle různých pozorovatelů) a jen jedna koincidence (Rowland) atd. Konečně dlužno též dbáti povšechné povahy a rázu splývajících čar. V celku tedy vidíme, že jest nemalý počet podmínek, jež identifikaci absorpčních čar slunečních s vidmy pozemských prvků ztěžují. Přece však zarazí nás tuším výrok Scheinerův, jenž dí, že o významu čar Fraunhoferových víme dnes méně, než jsme se domnívali věděti před 10 lety. Jakožto úhrnný výsledek dosavádních pozorování můžeme uvesti, že zjištěny jsou na slunci srovnáváním s čarami Fraunhoferovými tyto prvky: železo, titan, vápník, mangan, nikl, kobalt, chrom, barium, sodík, magnesium, měď a vodík dle Kirchhoffa a Ångströma, pak dle Lockyera: hliník, draslík, vanadium, zinek, strontium, olovo, kadmium, cer, uran, palladium, molybdén a dle vší pravděpodobnosti též lithium a beryllium, k nimž dle nejnovějších výzkumů Rowlandových dlužno připojiti křemík, uhlík, stříbro, germanium, cín a některé jiné prvky méně obecně známé; jeli platina na slunci, jest pochybno. Naproti tomu nenalezeno dosud o některých prvcích na slunci ani památky. Jsou to: antimon, arsen, bismut, bor, dusík, zlato, rtuť, fosfor, síra, selen, gallium a některé jiné (Rowland); rovněž posud nenalezen chlor, brom, jod a fluor, ač prvky ty na zemi velmi jsou rozšířeny. Smímeli z toho souditi, že prvků těch na slunci vůbec není? Zajisté nikoliv! Dle toho, co již dříve o proměnnosti vidma bylo řečeno, zajisté není nemožno, že skutečně jsou částí hmoty

[1]) Podrobnější data o vidmu Na viz v Kayser, Spectralanalyse, p. 304; též Wied. Ann. 1890, 41.

sluneční, ačkoliv nepodařilo se dosud jich existenci bezprostředným pozorováním zjistiti.

Spektroskop dokázal tudíž přímo nejvýš pozoruhodné faktum, že slunce v podstatě z týchž látek se skládá, z nichž kůra zemská jest zbudována. Země jest okoralé slunce, pravil Descartes; my můžeme nyní říci: Slunce jest rozžhavená země.

III.

Fysické složení slunce; fotosféra, obracející vrstva, chromosféra a protuberance, korona; přehled.

Již z pouhé existence čar absorpčních ve vidmu slunečním plyne další pro poznání fysické konstituce slunce důležitý důsledek, totiž že svítící jádro slunce zajisté obaleno jest absorbující atmosférou; nebo k vytvoření absorpčních videm patrně potřebí jest vrstev dvou, jedné zářící, druhé absorbující, kterážto poslední veškery látky obsahovati musí, k nimž absorpční čáry ukazují. Zářící vrstvu slunce zoveme fotosférou, absorbující vrstvou obracející. Povahu fotosféry spektroskopem určiti nelze. V té příčině odkázáni jsme na to, co přímé pozorování teleskopem a fotografie s ním spojená podati mohou. Poněvadž se nám zde jen o výsledky spektroskopických pozorování jedná, přestaneme, co se fotosféry týká, toliko na nejdůležitějších rysech, jež výsledky spektroskopie na jakýs určitý obraz, pokud to možno, doceliti mohou. Z té příčiny pomineme náhled W. Herschla, jejž i slavný Arago přijal, že slunce jest hmotou temnou, obalenou toliko zářící fotosférou zevnější; [1]) rovněž neuvedeme domněnku ani Kirchhoffovu ani Zöllnerovu, kteráž žhavý povrch sluneční praví býti pevným nebo kapalným, na němž ochlazováním vznikají škváry, jež podmiňují vznik skvrn slunečních atd. Uvedeme jen nynější náhled o povaze fotosféry. Dle vší pravděpodobnosti jest slunce obrovskou koulí plynnou, teploty náramě vysoké, [2]) ač plynné toto skupenství následkem ohromné vnitřní přítažnosti a tím podmíněných nesmírných tlaků nemá týž ráz, jako na př. vzduch naší atmosféry; naopak má asi podobnou tuhost jako smůla nebo sklářský tmel, jak se domnívá Young. Jakožto důvody pro náhled ten uvesti lze, 1. že i v zevnějších vrstvách obalu slunečního, jehož teplota následkem sálání do prostorů světových zajisté jest mnohem nižší, než v jádru slunečním samém, přece jest žár tak mohutný, že i kovy, na př. železo udržuje ve skupenství plynném. Zajisté jest pak též odůvodněno, přijmemeli, že teplota vnitřních vrstev daleko převyšuje kritickou teplotu veškerých látek nám známých, tak že páry jich žádným, ani sebe větším tlakem,

[1]) Arago, Astronomie populaire, II.

[2]) Uvedeme zde některá čísla. Tak na př. Secchi teplotu sluneční původně páčil na 10,000.000° C., později na 140.000, Ericsson přijímá 2,200.000 až 2,800.000, Zöllner, Spörer a Lane 35—70.000, Violle, Pouillet, Vicaire a Deville 1500—5500, Roseti 10—20.000, Langley na základě srovnávání s teplem a leskem oceli v Bessemerově konvertru 150.000° C. Veliká divergence údajů těch již o sobě dokazuje, že problém teploty zevnějšího povrchu slunečního posud rozřešen není.

zkapalniti nelze. — 2. Hustota slunce jest relativně malá; přesahuje jen 1·4krát hustotu vody. — 3. Pozorováním skvrn slunečních, o nichž později ještě se zmíníme, bylo zjištěno, že slunce neotáčí se okolo své osy nikterak jako masivní koule, nýbrž že doba otočení jest pro různé heliocentrické šířky různa. Na základě četných pozorování odvodili různí astronomové (Carrington, Faye, Tisserand, Spörer, Zöllner) empirické vzorce mathematické, dle nichž úhlový denní pohyb fotosféry pro různé heliocentrické šířky lze vypočísti. Použijemeli na př. vzorce Fayeova,[1]) nalezneme pro denní pohyb v heliocentrických šířkách 0·4°, 45°, 74·8° hodnoty pořadem 14·4°, 12·9° a 11·8°, jimž pro tytéž heliocentrické šířky přísluší doba rotace sluneční v témž pořádku 25, 28 a 31 dní. K vyšetřování tomu v nejnovější době též platně přispěl spektroskop, jenž v této příčině má nad teleskopem tu výhodu, že není při svých měřeních vázán pouze na dva poměrně úzké pasy po obou stranách rovníku, v nichž skvrny sluneční se objevují a jež nepřesahují 45° hel. šířky. Jsou to měření, jež provedl Dunér,[2]) nejnovější a zároveň snad i nejspolehlivější. Dle nich obnáší úhel, o který se absorbující vrstva slunce za jeden den otočí, v týchž hel. šířkách, jež nahoře byly uvedeny, 14·14°, 11·99° a 9·34°, jimž přísluší doba otočení slunečního $25^1/_2$, 30 a $38^1/_2$ dne. Můžeme tedy přijati za pravdu, že viditelný povrch sluneční otáčí se rychlostí nestejnou, jíž ubývá s rostoucí heliocentrickou šířkou. Ačkoliv neznáme posud příčinu tohoto překvapujícího zjevu, přece z pouhého již fakta důvodný zajisté plyne důsledek, že slunce nemůže býti pevné, ba připomenemeli si malou jeho hustotu a ohromný žár, že není ani žhavokapalné, že tudíž dle vší pravděpodobnosti hmota jeho jest ve skupenství plynném. Pouze zevnější vrstvy její ochladivše se sáláním do prostorů světových srážejí se alespoň z části, tvoříce mrakovité tvary splývající v zrnitý (granulovaný) obal nám viditelný, fotosféru, z níž září oživující energie tepelná a světelná, nabrazujíc své ztráty ze žárných vrstev vnitřních. Ovšem co zrnkem nazýváme, jest zrnkem toliko zdánlivým; ve skutečnosti má toto jasné sluneční zrno fotosferické, od okolních temnějšími mezerkami oddělené, nejméně 50 km., obyčejně 150 i 800 km. v průměru. Fotosférickou tuto síť podařilo se Janssenovi r. 1878 přímo fotografovati. Zrnitý její tvar vysvětluje Janssen tím, že vertikální proudy plynové derouci se z vnitřku slunce na povrch, fotosféru na části poměrně malé roztřišťují rušíce stále rovnováhu její, čímž se zároveň i veliká proměnnost fotosférické sítě vysvětluje.[3]) Poněvadž částky její jsou kapalny (snad i pevny), jest vidmo její ovšem nepřetržito.

Bezprostředně nad fotosférou rozprostírá se druhá z vrstev jmenovaných, obracející, jež svou elektivnou absorpcí čáry Fraunhoferovy vytvořuje. Existence její zjištěna též přímým pozorováním. Kdy by

---

[1]) Vzorec ten, jednodušší než ostatní, jest: $\zeta = 862' - 186' \sin^2 \lambda$, kdež ζ značí denní pohyb, λ heliocentrickou šířku.

[2]) Sur la rotation du Soleil, Astr. Nachr. 2968.

[3]) V. Notice sur les progrès récents de la physique solaire, Annuaire 1879, k níž připojeny jsou dva fotogramy téže části povrchu slunečního zhotovené v Medoně dne 1. června 1878 v intervalu 50 minut.

bylo možno pozorovati ji bez oslňujícího pozadí fotosférického, vykazovalo by vidmo její zajisté tytéž čáry, avšak světlé, jež ve vidmu slunečním se jeví temnými. Příležitost k tomu naskýtá se však jenom při úplných zatměních slunce. Po prvé tato proměna čar temných ve světlé byla pozorována při úplném zatmění r. 1870. V okamžiku, když měsíc procházeje mezi sluncem a zemí úplně byl zakryl slunce, rozblesklo se ve vidmu rázem na sta a na tisíce lesklých čar shodných s čarami Fraunhoferovými. Celý úkaz trvá jen 2—3 sekundy, z čehož plyne, že obracející vrstva jest poměrně tenká, majíc jen asi 1000 až 1500 km. tloušťky. Ostatně některé úkazy nasvědčují tomu, že absorpci vrstvy této podstatně sesilují páry oněch látek, v nichž mraky fotosféry se vznášejí.

Uvedli jsme nahoře, že Dunér spektroskopem určil dobu rotace sluneční pro různé hel. šířky. Veškerým těmto a podobným měřením jest společným základem táž myšlenka, známá pode jmenem principu Dopplerova. Ačkoli jest nad míru jednoducha, alespoň pokud se jaksi o první základní pojem jedná, poskytla astrofysice mohutného prostředku k měření jistých pohybů těl světových. Teleskop měří jenom pohyby úhlové, pokud se prozrazují změnou místa směrem k zornému paprsku kolmým, a vyžaduje, by známa byla odlehlost tělesa pohybujícího se od pozorovatele, máli se rychlost jeho vyjádřiti absolutní měrou délkovou; naproti tomu spektroskop měří rychlost pohybu jenom ve směru paprsku zorného, udávaje ji vždy přímo měrou absolutní, ať už je vzdálenost sebe větší, neb i docela neznáma. Jak patrno, může takto spektroskop údaje, jichž teleskop poskytnul, podstatně doplniti, po případě i nových zjednati, kteréž úlohy se také již podjal s úspěchem v mnohé příčině obdivuhodným. Možnost spektroskopického měření rychlostí objasní následující úvaha.

Představme si, že k znějící píšťale, jež jest v klidu, blíží se pozorovatel směrem přímým jistou rychlostí; pak do ucha jeho během jedné sekundy dopadne zajisté více vlnových nárazů, než kdy by i pozorovatel sám byl v klidu; naopak vzdalujeli se od ní, dostihne ucha jeho tím méně vln zvukových, čím větší jest jeho rychlost, tak že, kdy by rychlost pohybu jeho dostoupila rychlosti zvuku, nebo ji dokonce překročila, by ho nedostihla vlna žádná. Avšak na počtu vln, jež za sekundu narazí na ústroj sluchový, závisí výška tónu. Blížíli se tedy pozorovatel, uslyší tón vyšší, vzdalujeli se, tón nižší, než píšťala skutečně vydává; přibližování má tedy týž účinek jako zkrácení vlny, vzdalování jako prodloužení vlny tónové. Docela podobný úkaz nastane, stojíli pozorovatel a pohybujeli se píšťala, po případě pohybujíli se i znějící nástroj i pozorovatel současně přímo proti sobě neb od sebe. Totéž konečně nastane, konajíli se pohyby vůbec libovolnými směry buď sbíhavými nebo rozbíhavými s tím toliko rozdílem, že změnu výšky tónu nepodmiňují pak rychlosti celistvé, absolutní, nýbrž toliko ony složky jejich, jež vzdálenost zmenšují nebo zvětšují. Jsouli obě dráhy přímočarny a rovnoběžny a pohybujeli se i píšťala i pozorovatel tímtéž směrem rychlostí stejnou, jsou obě tyto složky rovny nulle, vzdálenost pozorovatele a píšťaly se nemění, a nemění se tudíž ani výška tónu, jejž pozorovatel slyší. Co platí pro vlny zvukové, platí

úplně též pro vlny světelné. Místo píšťaly ať zastupuje zdroj homogenního světla; pak při blížení se přejde barva jeho v odstín bližší konci fialovému ve vidmovém pořadí barev, při vzdalování se naopak se pošine směrem ke konci červenému. Ostatně jako při zvuku přispívá ke změně barevného odstínu i zde toliko složka rychlosti padající do směru paprsku zorného.

Ačkoliv tato základní myšlenka Dopplerova bez odporu jest správna a pro vlny zvukové též přímo dokázána byla pokusy od Buys-Ballota a J. Russela na železnicích holandských a anglických, byly nicméně důsledky, jež Doppler z principu svého pro vlny světelné odvozoval, docela mylny, jak už týž holandský fysik Buys-Ballot dokázal. Domníval se Doppler, že tímto způsobem vysvětliti lze zbarvení hvězd dvojitých a zbarvení hvězd vůbec, tak že na př. červená barva některých hvězd by podmíněna byla vzdalováním se, barva zelenavá atd. přibližováním se dotyčné hvězdy.[1]) Není nesnadno ukázati, že vysvětlení to jest nedostatečno. Již úvaha, že by na př. proměna paprsků červených v oranžové vyžadovala rychlosti ohromné (na 70.000 km. za sek.), jež by daleko převyšovaly veškery rychlosti dosud na nebi pozorované, je o sobě činí velmi pochybným; vždyť již pouhé pošinutí sodíkové čáry D_1 na místo čáry D_2 by žádalo rychlost asi 300 km. za sekundu. Že jest skutečně mylno, dokazuje následující argumentace: Světlo, jímž hvězdy září, není stejnorodé; obsahujeť vidmo jejich nejčastěji neli všecky, alespoň četné barvy světla slunečního. Položme k vůli jednoduchosti, že vidmo hvězdy, o niž jde, shoduje se úplně s vidmem slunečním. Přibližování nebo vzdalování se její má zajisté stejný účinek na veškery paprsky všech délek vlny složitého světla jejího. Vyšineli se tedy následkem přibližování se nejzazší fialový konec vidma zdánlivým zkrácením vlny až do části ultrafialové stávaje se takto neviditelným, pošinou se touž měrou směrem k fialovu veškery ostatní části vidma, a to nejen viditelné nýbrž i ultračervené, jež stavše se viditelnými zdánlivým zkrácením vlny vidmo na původní délku doplní. Z toho na jevo jde, že pohybem se vidmo hvězdy nezmění; nezmění se tudíž ani barva její.

Jest s podivem, že Doppler důvodnost tohoto rozumování nikdy neuznal.[2]) Prvý, jenž ku pravé cestě ukázal, jak by principu Dopplerova ke skutečnému měření pohybů těl nebeských užiti se mělo, byl Fizeau, jenž dne 23. prosince 1848 v sedění společnosti filomatické po prvé vyslovil, že účinek velmi rychlého pohybu zdroje světelného se ve vidmu jeho jeviti bude pošinutím *absorpčních čar* buď směrem ke konci fialovému nebo červenému dle směru pohybu jeho, t. j. že lomivost vlny světelné za stejných jinak okolností není závisla než na zdánlivé periodě pohybu vibračního. Počítaje zároveň velikost toho pošinutí pro oběžnici Venuši domnívá se, že by přesné jeho měření bylo sice ob-

---

[1]) Pojednání jeho jest nadepsáno: Über das farbige Licht der Doppelsterne und einiger anderen Gestirne des Himmels. Versuch etc. Von Christian Doppler. Zprávy král. české společnosti nauk r. 1841—1842. (V. Folge, Bd. II.)

[2]) Viz diskussi o tom v Pogg. Ann. 66 (1845), 68 (1846), 81 (1850) a 85, pak Wien. Ber. IX. (1852) a j.

tížno, nikoli však nemožno. Tím patrně přesně jest charakterisován onen způsob spektroskopického měření rychlostí, jehož se nyní všeobecně užívá. Poněvadž tudíž Doppler správný sice vyslovil princip, Fizeau však správnou, ba jedině možnou cestu k jeho vědeckému upotřebení, zajisté uznáme důvodným návrh Cornuův, by princip ten nazván byl principem Doppler-Fizeauovým. [1])

Nicméně dlužno výslovně vytknouti, že methoda Fizeauova nedošla bezprostředně praktického upotřebení. Teprv r. 1868 znova a samostatně ji nalezli Huggins a Maxwell, z nichž prvý zpozoroval malou odchylku čáry Hβ (F) ve vidmu Siriově a z ní dle vzorce Fizeauova od Maxwella znova vyvinutého vypočetl, že vzdaluje se od země rychlostí 47 km. za sekundu. Odtud datuje se teprve nynější perioda spektroskopických měření pohybů těl nebeských, a tímto způsobem určil též Dunér dobu rotace sluneční pro různé heliocentrické šířky, o níž dříve jsme se zmínili. Zároveň měření Dunérova zřejmý podávají důkaz o vysokém stupni přesnosti, jíž nynějšími spektrálními apparáty v té příčině dosíci lze. Obnášíť rychlost rotační slunce na rovníku pouze 2 km., rozdíl rychlostí obou okrajů tudíž jen 4 km. za sekundu, čemuž odpovídá pošinutí absorpčních čar, jež rovná se jen $^1/_{77}$ vzájemné vzdálenosti čar D_1 a D_2.

Mimo povšechný pohyb rotační slunce určil spektroskop i jiné nezřídka velmi rychlé pohyby jistých útvarů na slunci se vyskytujících. Nad vrstvou obsorbující prostírá se totiž jiná vrstva zářící světlem jasně červeným (ztloušťí asi 7500—9700 km.), pro niž Airy navrhl (1842) název Sierra, jehož Proctor a jiní užívají, ač nyní přijat pro ni téměř všeobecně název chromosféra, jejž dle světla jejího jí udělili Frankland a Lockyer (1869). Z vrstvy té vystupují ob čas mnohdy až do výšek obrovských výběžky velmi rozmanitých tvarů, jež (r. 1842) obdržely jmeno *protuberance* čili prominence. První činí o nich zmínku švédský hvězdář Vassenius, jenž r. 1733 za úplného zatmění slunce pozoroval tři nebo čtyři růžově zbarvené obláčky zřetelně oddělené od tmavého okraje měsíce, o nichž domníval se, že patří k atmosféře měsíce, ač zdá se, že již r. 1706 rovněž za úplného zatmění slunce chromosféra sluneční byla pozorována od kapitána Stannyana a r. 1715 od Halleye a Louvillea. Jinak nevěnována protuberancím zvláštní pozornost až do r. 1842, ve kterémž roce při tehdejším úplném zatmění slunce (8. července) od četných astronomů (mezi nimiž Baily, Airy, Arago, Struve) ve Francii, Italii, Rakousku, Německu, Rusku pozorovaném zvlášť jasné protuberance na obrubě zatmělého slunce byly viděny, o nichž pak vznikl spor, náležejíli k zemi, či k měsíci, či ke slunci, kterýž konečně po zatmění r. 1860 rozhodla fotografie, ukázavši, že jsou to útvary povrchu slunečního. K výzkumům těm připojil se pak též spektroskop.

[1]) Viz v té příčině zajímavou studii Cornuovu: Sur la méthode Doppler-Fizeau permettant la détermination, par l'analyse spectrale, de la vitesse des astres dans la direction du rayon visuelle. (Annuaire 1891.)

(Pokračování.)

Ř. 1892. Čís. 9.

OSVĚTA

Nynější politická situace v Charvátsku.

Načrtl
Ignát Hořica.

Roku 1883 vyvěsilo finanční ředitelství v Záhřebě desku s maďarským nápisem, a následkem toho vypuklo v Charvátsku malé povstání. Vyvěsení maďarského nápisu v Záhřebě nebyla arciť první a jediná příčina k třenicím mezi „společnou“ vládou a Charváty, nýbrž skutkem tím byla míra přehmatů dovršena, i nastal výbuch, mocné vzplanutí odporu proti dlouholeté svévoli maďarské.

Zdálo se, že nepokoje ty přinesou obrat k lepšímu, avšak ony naopak jeví se býti *posledním* rozmachem, posledním opposičním činem v Charvátsku. Bán Pejačević byl dán na odpočinek, jeho místo zaujal vojenský komisař, počestný muž generál Ramberg, a když spor o nápisy *bezvýsledným* vyjednáváním královinské deputace byl „odklizen,“ stal se charvátským bánem hrabě Khuen-Hedervary, bezohledný, tvrdý vykonavatel vůle maďarské vlády.

Státoprávní a státní hospodářské poměry v Charvátsku se za posledních osm let pro Charváty velmi zhoršily, a přece při volbách do sněmu, konaných ku konci měsíce května 1892 zvítězil všude — bán; charvátská opposice má na sněmu charvátském 8 zástupců, ostatní 104 zvolení poslanci poslouchati budou rozkazů bánových.

Nám Čechům nemohou býti osudy Charvátska lhostejny. Zajímají nás se stanoviska slovanského, a dotýkají se nás velmi citelně pro *naše* stanovisko státoprávní. *Charvátsko je zákonitě uznaný samostatný stát,* který má s Uhry společného krále. Postavení Charvátska poskytuje nám v podstatě analogii k našemu státnímu právu, příklad, jímž tak mnohé „důvody“ nepřátel našich snah vydatně můžeme porážeti. Proto však tážeme se také s úžasem, kterak k tomu došlo, že Charváté v postavení poměrně tak výhodném mohli upadnouti v úplnou odvislost od bána maďaronského?

Nežli k řešení otázky tak nesnadné přistoupíme, poohledneme se trochu po ústavních poměrech Charvátska, v Čechách nedosti známých.

I.

Východiště nynějších bojů politických v Charvátsku jest uhersko-charvátské vyrovnání z roku 1868. Nutno tudíž znáti podstatné části tohoto vyrovnání, a co vyrovnání předcházelo.

Koloman, král uherský, dosedl po vymření domácího rodu knížecího na trůn charvátský, dal se roku 1102 v Biogradě dalmatském za krále charvátsko-dalmatského korunovati, a od té doby bylo Charvátsko ve svazku personální unie s Uherskem. Za jakých podmínek přijat byl Koloman za krále, o tom se zprávy písemné nezachovaly. Za to však je historicky dokázáno, že vnitřní poměry v Charvátsku dosednutím králů uherských na charvátský trůn v ničem se nezměnily. Bán charvátský zůstal i nadále ve všech svých právech, jako první osoba po králi a představitel neodvislé samosprávy charvátské; bán i nadále směl sněm svolávati z vlastní vůle a moci, a v Charvátsku státi se mohlo zákonem jen takové *snesení charvátského sněmu*, které podepsal král. S Uhry nemělo Charvátsko nic společného než krále. Za příčinou dorozumívání se ve věcech Uherska i Charvátska stejnoměrně se týkajících zasílal sice charvátský sněm „slavnostní řečníky“ do uherského sněmu, ale snesení sněmu toho, třeba ve věcech společně důležitých, měla v Charvátsku jen tehdy platnost, přijalli je sněm *charvátský*. Daně a vojsko povoloval králi sněm *charvátský*. To potrvalo až do roku 1779. Tehdy Charváté sami ze své vůle rozpustili své „konsilium,“ svou zemskou vládu, a žádali, aby konsilium *uherské* spravovalo také věci *charvátské*. Od roku 1749 počala totiž Vídeň uplétati síť centralisační a germanisační. Nátlak ten vzrůstal tak nebezpečně, že Charváté roku 1779 ze strachu před Vídní usnesli se na užším spojenství s Uhry. Po smrti Josefa II. ponechali Charváté i nadále konsiliu uherskému právomoc nad Charvátskem, „až by poměry se změnily, a Charvátsko vlastní své konsilium opětně si zřídilo,“ a navrhli i sněmu uherskému, aby daně charvátské nebyly už vypisovány na charvátském sněmu, nýbrž na sněmu *společném*, s tou jedinč výhradou, že se to pro Charvátsko zvláště díti bude. Zároveň nařídil sněm charvátský svým řečníkům na sněmě uherském, aby se ve věcech *společných podřídili usnesením většiny*, toliko starých *zvláštních* práv charvátských t. zv. municipálních aby povždy neústupně pamětlivi byli.

Germanisační snahy Josefa II. vzbudily v Uhrách mohutný proud národní. Sotva panovník ten oči zavřel, počal se uherský sněm obírati otázkou, nemělli by se na místě dosavadní úřadní řeči latinské zavesti zákonitě jazyk maďarský. Tu po prvé již ukázalo se, jak velké chyby se Charváté dopustili, že v tak širokých a neurčitých mezích podrobili se sněmu uherskému, neboť maďarští řečníci prohlašovali otázku tu za věc společnou, i pro Charvátsko závaznou. Teprv po těžkých bojích podařilo se řečníkům charvátským dokázati, že Charváté nejsou *poddaní*, nýbrž *spojenci* Uherska (socii) a že nemají žádné příčiny utíkati se k řeči maďarské, „poněvadž jejich řeč slovanská nejen v Evropě, ale i v Uhrách jest rozšířenější než řeč maďarská.“ [1])

[1]) Dr. Jos. Pliverić, Beiträge zum ung. kroat. Bundesrechte, str. 160. Tam také: Roku 1749 jmenoval sněm charvátský generála Matěje Hucojka de

Sám bán tehdejší, hrabě Jan Erdődy, rodem Maďar, prohlásil na sněmu uherském, že jedno království druhému zákonů předpisovati nemůže.

Maďarská šlechta již tehdy jevila ve věcech národních pravý fanatismus, a vystupovala na sněmě tak urputně, že zastrašený charvátský sněm se r. 1791 usnesl, aby na příště ve všech veřejných školách v Charvátsku vyučovalo se jazyku maďarskému neobligátně.

Války s republikou francouzskou a s Neapolem udusily federalistický proud, který vyšlehl v Rakousku po smrti Josefa II. V Charvátsku začalo se s odváděním k vojsku jako za válek tureckých. Po všech svízelích válečných došlo pak ještě k rozdělení Charvátska; část přivtělena byla království *ilyrskému*, r. 1805 zřízenému, a část zůstala při Uhrách.

Teprv r. 1825 počal sněm uherský novou zákonodárnou činnost, a sama tabule magnátská dala popud k rozvinutí otázky národnostní usnesši se, že státní a úřadní řečí má býti nadále jazyk maďarský. Charváté sice odporovali, ale nikoliv se stanoviska národního, nýbrž ze sobectví stavovského. Šlechta charvátská bála se o svá privilegia, v jazyku latinském sepsaná, a proto trval sněm charvátský, tehdy arciť výhradně stavovský, při *latinské* řeči úřadní. Odpor z důvodů tak chatrných byl arciť slabý, a *charvátský* sněm usnesl se již r. 1830, že příště vyučovati se má na všech veřejných školách v Charvátsku *maďarštině* jako předmětu povinnému.

Toto usnesení sněmu mělo za následek první mohutnější vzplanutí národního ducha charvátského. Na universitách ve Vídni a v Pešti studovalo mnoho Charvátů, kteří se súčastnili tehdejšího hnutí slovanského. Ljudevit Gaj znal již Kollárovu Slávy dceru, a jeho vlastenecké nadšení obrátilo se hned k cílům nejbližším. Právě roku 1830 vydal již Gaj spisek „Kratka osnova horvatsko-slovenskoga pravopisaňa,“ osnovu pravopisu, psanou jako manifest k národu probouzejícímu se z neuvědomění, hlásající velký cíl politický, sjednocení zemí Charváty a Slovinci obydlených v království ilyrské!

Myšlenky Gajovy došly nadšeného ohlasu. Mezi prvními spolubojovníky za práva charvátského jazyka přihlásil se šlechetný hrabě Ivan Drašković. Kruh nadšenců stále se množil a hnutí vnikalo také do lidu. Když pak r. 1835 počal Gaj vydávati „Ilirske novine,“ tu už nestáli proti násilnictví maďarskému jednotliví vlastenci, nýbrž probouzející se národ charvátský.

Sněm uherský počínal si však čím dále tím bezuzdněji, se zřejmou snahou roztrhati království charvátské a slavonské na uherské komitáty. Tomu nasvědčují usnesení sněmu uherského z roků 1847 a 1848, kdy Košut nabyl převahy nad Deákem. Dne 23. března 1848 jmenován byl J. Jelačić bánem charvátským, a od toho okamžiku obrátila se věc ve prospěch Charvátska. Když pak Jelačić dne 10. září 1848 vypověděl

---

Kleefelt „měšťanem a pravým příslušníkem charvátským,“ nejen pro velké zásluhy o krále a národ charvátský, „nýbrž také se zřetelem na příbuzenství Charvátů s národem českým, z něhož on pochází.“

Maďarům válku, zbavilo se Charvátsko úplně jha maďarského, kterým za posledních 60 let tak těžce bylo svíráno.

Po maďarisaci Peštské v letech čtyřicátých nastala Charvátsku germanisace Vídeňská let padesátých.

II.

Policejní násilnictví let padesátých nepřežilo dlouho válku z roku 1859. Říjnovým diplomem z r. 1860 ohlášeno z Vídně národům rakouským nové období ústavní. Královský vlastnoruční list ze dne 20. října 1860, jenž nařizoval svolání sněmu charvátského, kladl důraz na „dorozumění mezi zastupitelstvem charvátským a sněmem uherským." V reskriptě královském ze dne 26. února 1861, jímž byl sněm charvátský zahájen, vyzvání ono se opakovalo. Sněm odpověděl, že r. 1848 každé společenství zákonodárstva, správy a soudnictva mezi Uhry a Charvátskem pominulo, že však je Charvátsko ochotno vstoupiti s Uherskem znovu v užší poměr státoprávní, uználi Uhersko úplnou samostatnost a neodvislost charvátských zemí.

Král, i sněm uherský uznali právoplatnost tohoto stanoviska charvátského — v zásadě, ale sněm uherský zaujímal v příčině zákonů, na nichž se usnesl v letech 1847 a 1848, stanovisko jiné než sněm charvátský, žádaje, aby Charváté snesení ona uznali za zákonitá, čímž by arciť Charváté byli sami sobě nohy podrazili. A tak ani sněmování r. 1861 ani sněmování v letech 1865 a 1866 nevedlo k dorozumění. Sněmy r. 1866 měly připraviti korunování císaře Františka Josefa I. za krále uherského a charvátského. „Královské deputace" obou sněmů měly jak dohodnutí státoprávní tak záležitost korunovační umluviti. Charváté žádali, aby obě deputace, uherská i charvátská, uznány byly za úplně rovnoprávné, a aby Uhři uznali *Charvátsko s Rěkou*, Slavonii a Vojenskou Hranici za reální, Dalmacii, Mezimuří, ostrovy Kvarnerské, část Istry a turecké Charvátsko za virtuelní territorium charvátské.

Zatím přihnala se válka r. 1866 a po ní Beust. Vídeň zapomněla Maďarům rok 1848—1849, zapomněla také — na Charváty. Andrassy stal se předsedou maďarského ministerstva. Poněvadž sněm charvátský, dne 1. května svolaný, nepodrobil se stanovisku maďarskému, byl dne 25. května rozpuštěn, a *korunování krále uherského a charvátského vykonáno dne 8. června bez Charvátů!*

Korunováním nastaly v Uhrách pevné právní poměry, aniž však byla vyřízena otázka charvátská. Maďaři už měli, co chtěli, a Charváté ať si svých práv dobývají!

Tehdy byly v Charvátsku tři strany politické: 1. národní strana neodvislá, která se protivila jakémukoli užšímu svazku s Uhry a *čekala spásu z Vídně.* K straně té náležela hlavně poněmčilá šlechta. Říkalo se jí též „strana dvorní;" 2. národní strana svobodomyslná (Štrossmayerova), která nevěřila Vídni a Maďarům ještě méně; 3. národní strana ústavní (unionistická), která v Pešti hledala oporu proti Vídni. K straně této přináleželi také všichni „Maďaroni" a Srbové. Ve sněmu měla každá tato strana skoro stejně hlasů. Strana Štrossmayerova přidala se k straně

dvorní, a následkem toho veškera usnesení sněmu charvátského čelila proti Maďarům. Po pádu Schmerlingovu, a na podzim roku 1866, když Vídeň zjevně ve všem Maďarům povolovala, byl čas k obrácení. Strana Štrossmayerova okamžiku toho nevystihla, a proto přišlo ke korunování uhersko-charvátského krále bez Charvátů.

Dne 27. června dán byl bán Sokčević na odpočinek, a baron Levin Rauch, náčelník strany unionistické, jmenován byl „náměstkem bána." Rauch měl pověst rozhodného Maďarona. Ale i v jeho straně byla silná vrstva národní, sestávající hlavně ze Srbů slavonských. V čele této vrstvy stál baron Živković. K jeho podnětu odebrali se baron Rauch i Živković do Pešti k Deákovi a umluvili s ním podstatu příštího uhersko-charvátského vyrovnání. Byl to čin velmi záslužný, neboť za poměrů Maďarům tak příznivých nebylo snadno dosáhnouti ani toho, čeho Rauch a Živković dosáhli. Maďarům dala Vídeň vše, a tlačila na Charváty, aby se s vítěznými Maďary vyrovnali. Sněmy uherský a charvátský vypracovaly vyrovnání na základech Deákem vytknutých. Vyrovnání uhersko-charvátské zní v podstatných částech takto:

„Jelikož Charvátsko a Slavonie po staletí jak právně tak i skutečně ke koruně Svatoštěpánské náležejí, a jelikož *pragmatická sankce* zřejmě káže, že také země koruny uherské od sebe jsou nerozdílny, uzavřely *z jedné strany Uhry, z druhé strany Charvátsko a Slavonie* za příčinou upravení naskytujících se otázek státoprávních následovní ujednání (konvenci).

§ 1. Uhry a Charvátsko, Slavonie a Dalmacie tvoří *jediné státní sdružení*, jak naproti ostatním pod vládou J. V. stojícím zemím, tak i proti zemím jiným.

§ 2. Z tohoto sdružení a z této spojitosti následuje, že král uherský a charvátsko-slavonsko-dalmatský má býti jedinou korunou při jednom toliko obřadě korunovačním korunován. Diplom korunovační (inaugurální) ustanoví se a sepíše na společném sněmu pro všechny země koruny uherské společně.

Originál tohoto diplomu musí vedle uherského také v jazyku charvátském sestaven a Charvátsku, Slavonii a Dalmacii dodán býti. V diplomu musí zaručena býti nerozdílnost těchto zemí, a jejich ústava. (Inaugurální diplom z r. 1867 musí býti dodatečně *v originále* charvátském sestaven a charvátsko-slavonsko-dalmatskému sněmu co nejdříve dodán.)

§ 3. Z nedílného státního sdružení vyplývá dále, že Uhry a Charvátsko-Slavonie-Dalmacie musejí míti *jediné* zákonné zastoupení, zákonodárství a ve věcech exekutivy *společnou* vládu se zřetelem ke všem náležitostem, *které jsou s ostatními zeměmi J. V. společné* aneb s obapolným dorozuměním vyřízeny býti mají.

§ 4. a 5. jednají o věcech Cislajtanii a Translajtanii společných. Za věci Uhrám a Charvátsku společné prohlašuje se:

§ 6. Stanovení dotace pro císařský dvůr; § 7. vojenství (*společná* armáda, *charvátská* domobrana).

§ 8. Finance, jak ve směru zákonodárném tak správním (veškery záležitosti daní přímých i nepřímých, společný rozpočet, půjčky atd., státní statky a lesy charvátské mohou býti prodány toliko se svolením

sněmu charvátského). Veškeren obor finanční podřízen je uherskému ministru financí.

§ 9. Záležitosti peněžné, mincovní, bankovek, obchodních smluv; *dozor nad ústavy peněžními a pojišťovnami;* míry a váhy; ochrana vzorků, puncirování; námořní, obchodní a horní právo a obchodní záležitosti vůbec, mýta, *telegrafy*, *telefony*, *pošta*, *železnice*, *přístavy*, *plavba*, *státní silnice a řeky společné* — vše to spadá pod právomoc *uherských* ministrů obchodu a kommunikací.

§ 10. Zákonodárství v příčině živností, obchodu podomního, spolčovací právo, věci pasovní, dozor nad cizinci, státní občanství a naturalisování je také společné, ale exekutiva v těchto záležitostech přináleží Charvátsku.

§ 11. a 12. Charvátsko zavazuje se přispívati na věci společné 5·570% — (Uhry 94.429%).

§ 13. atd. vyslovují, že prý příjmy charvátské nejsou tak velké, aby Charvátsko těch 5·570% mohlo platiti, proto svolují Uhry, že Charvátsko smí 45% svých příjmů na vlastní svou správu použiti, a 55% musí odevzdati pokladně *společné*.

§ 22. *Uherský* finanční ministr řídí charvátské finační záležitosti prostřednictvím finančního ředitelství v Záhřebě.

§ 31. Zákonodárný sbor ve *společných* záležitostech je *uherský* sněm. Charvátský sněm vysílá do něho dle § 32. čtyřicet poslanců, do horní sněmovny tři.

§ 41. Do delegací volí dolní sněmovna uherská 4 Charváty, horní jednoho.

§. 43. Společné záležitosti vykonává *Peštská* vláda *svými* orgány.

§. 44. Zájmy Charvátska při společném ministerstvu zastupuje charvátský ministr. Je zároveň prostředníkem mezi králem a Charvátskem a předkládá králi podání bánova, *po případě s poznámkami společné vlády.* Má hlas ve společné radě ministerské a je zodpověden *uherskému* sněmu.

§ 46. Uhersko slibuje, že úředníci společných odborů v obvodu Charvátska budou rození Charváté.

§ 47. *Ve všech věcech, které nejsou společny, požívá Charvátsko naprosté samostatnosti, a sice jak ve směru zákonodárném tak správním, a to:*

§ 48. *samostatnosti* 1. *veškeré správy vnitřní,* 2. *v oboru osvěty a vyučování*, 3. *v oboru soudnictví* (mimo mořské právo) — a sice ve všech instancích.

§ 50. V čele autonomní zemské vlády charvátsko-slavonsko-dalmatské stojí *bán*, charvátskému sněmu zodpovědný, jejž dle § 51. jmenuje král k návrhu *uherského* předsedy ministerstva.

§ 56. *V zákonodárství, správě vnitřní a soudnictví je charvátský jazyk úřadní.*

§ 57. *Také* společné *úřady smějí v obvodu Charvátska toliko v jazyku* charvátském *úřadovati.*

§ 58. *Podání k ministerstvu společnému dějí se z Charvátska též po charvátsku.*

§ 59. *Zástupcové Charvátska jako zástupcové politického národa, zvláštní své territorium chývajícího, zvláštním zákonodárstvím a vládou nadaného, mají právo jak na sněmu společném (uherském) tak v delegacích charvátského jazyka užívati.*

§ 60. Společné zákony, které mají platnost pro Charvátsko, musejí *v charvátském originále* králi ku podpisu předkládany a sněmu charvátskému zasílány býti.

§ 63. Když uherský sněm jedná o věcech Uhrám *i Charvátsku společných*, musí na sněmovně vedle praporu uherského také prapor charvátský vztýčen býti.

§ 64. Na mincích musí býti titul: král charvátsko-slavonsko-dalmatský.

§ 65. Dalmacie náleží k Charvátsku!

§ 66. Charvátsko sestává z osmi žup a šesti okresů *(mimo město Řeku).*

§ 70. Tato konvence činí fundamentální zákon uherský a charvátský, *a může změněna býti toliko za souhlasu* všech, *kdož ji uzavřeli (král, Uhry, Charvátsko).*

III.

Od uzákonění uhersko-charvátského vyrovnání uplynula 24 léta. Za tu dobu muselo býti vyrovnání třikráte poopraveno, a to v r. 1873, r. 1880 a r. 1881, aby alespoň nejkřiklavější křivdy odstraněny byly. (Opravy jsou pojaty v předchozím náčrtku vyrovnání.) Hlavní vada vyrovnání spočívá ve „*věcech společných.*“ Charvátsko mající o málo více než dva miliony obyvatelů, vydáno je svévoli „společného ministerstva,“ zastupujícího krutě scentralisované vlastní Uhry s *15* miliony obyvatelů. Touto převahou znásilňují Maďaři slabé Charvátsko, vykořisťujíce ho hlavně finančně a ničíce ho svou politikou kommunikační. Ze *svých* příjmů smí si Charvátsko podržeti pouze 45%, ostatních 55% pohltí „společná“ pokladna. „Společných“ peněz používají však Maďaři k *svým*, maďarským účelům.

A kterak to přišlo, že za takových poměrů maďaronský bán ovládl Charvátsko, národně velmi uvědomělé?

To zavinil spůsob, jakým se v Charvátsku strany vyvinuly. V roce 1873 opanovala sněm strana Štrossmayerova, bánem stal se Mažuranić. Ale Mažuranić byl autokrat a byrokrat. Jeho skutky přivedly stranu na kraj záhuby. Mažuranić v *sově* viděl záruku charvátské samostatnosti, ale neučinil ničeho, co by v budoucnosti bylo bezpečným základem svobody Charvátska. Volební řád, tiskový a spolkový zákon, to byly věci, o nichž s byrokratem Mažuranićem nebylo řeči. V mezích vyrovnání dalo se mnoho činiti, vnitřní správu mohl *sněm charvátský* zaříditi, jak chtěl, mohl ústavu ve smyslu liberálním a národním prohloubiti tak, že by nikdy žádný maďaronský bán nebyl mohl zasednouti v úřad. Mažuranić neučinil ničeho.

Tak národní strana vinou Mažuranićovou počala churavěti, počala půdy ztráceti, zatím co už z jiné strany vcházelo nebezpečí: dr. Ante

Starčević začal dělati politiku. Jeho spisy (Ime Serb 1868, — Nekolike uspomene 1870, — Pasmina Slavoserbska 1876, — a hlavně Pisma Magjarolcah 1879 —) jsou výlupky bezohledného cynismu, zpupné hanobení Slovanstva, neslýchané útoky na Srby, jichž je v království charvátsko-slavonském celá *čtvrtina*. Není osoby, která se vyskytla ve veřejném životě charvátském, aby ji Starčević nebyl nějakou pomluvou potřísnil. Jako příklad uvádíme Štrossmayera. Lid charvátský, sotva k národnímu a občanskému vědomí se probouzející, dověděl se pojednou, že všichni jeho vynikající mužové jsou pouzí padouši, Mazuranić, Štrossmayer atd. rovněž jako kterýkoliv skutečný darebák. Lid za nedlouho nevěděl kudy kam, ze všech stran ho „společná vláda" maďarská vyssávala a utlačovala, a čelní Charváté — samí padouši!

Politicky soudného obecenstva je v Charvátsku málo. Charvátsko nemá posud skoro žádného stavu městského, samostatných řemeslníků, průmyslníků a obchodníků. Intelligence, to jsou skoro vesměs úředníci, *bánovi podřízení*, obchod a průmysl je po většině v rukou židů. Kněží, advokáti a sedláci, toť *národ* charvátský. Šlechta charvátská o nic se nestará.

Strany charvátské nejpříkřeji vzájemně se napadaly od té doby, co přišel bán Khuen-Hedervary. On začal systém maďaronský a měl snadnou práci. Bezuzdné štvanice Starčevićovy [1]) vehnaly Srby do tábora bánova. To byl kmen „strany" jeho, další členstvo snadně získal: násilnictvím a korrupcí. Zasáhl nejprv mezi úřadníky, profesory a učiteli; dobré vlastence propouštěl ze služby a místa jejich obsazoval svými stvůrami. To všechno zavinili „Obzoráši" (strana Štrossmayerova), volal Starčević, a lid uvěřil. Obzoráši jsou zrádcové, neboť oni způsobili „vyrovnání," volá Starčević, a lid uvěřil. Aby pak lépe stranu svou upevnil v horoucích myslích, vytasil se Starčević s ilyrským (starým) programem; chce čekat, až se dualismus rozpadne, a potom stvořiti „velké Charvátsko," od Triglavu k Dunaji, od Drávy k Boce Kotorské. „Pryč s vyrovnáním, chceme velké Charvátsko!"

Heslo toto arciť nemálo účinkovalo, obzvláště na mládež. Strana Starčevićova mohutněla, „zrádcové" Obzoráši pozbývali půdy, neboť na jedné straně kosil je bán, na druhé Starčević.

A přece jsou *nynější* Obzoráši přes pohromy, které jim způsobil Mazuranić, jedinou stranou v Charvátsku, která má politický program. Čirá negace vyrovnání [2]) a heslo velké Charvátsko — to není politický program.

Před letošními volbami na sněm byly tudíž v Charvátsku tyto strany: 1. strana bánova, samí úřadníci a lidé po osobním zisku se pachtící, „strana z moci vládní." Nemají programu, ani vůdce, nic nemají než bána, který jim rozdává úřady, začež oni plní jeho rozkazy. Patří k nim též Srbové, kteří u bána hledají ochrany proti zuřivosti Starčevićově; 2. strana práva řídí se programem Starčevićovým, bojí se bána, ale chce převrátiti celé Rakousko; 3. strana neodvislá, dříve

[1]) Nedávno napsala Starčevićova „Hrvatska," že na Srby jest jenom — sekyra!

[2]) Starčević nedbá toho, že se vyrovnání porušuje, do toho prý mu nic není, poněvadž on vyrovnání neuznává!

Štrossmayerova, který se ovšem již neúčastní života veřejného. Kde jaké zařízení významu *kulturního* z doby moderní (jihoslovanská akademie, obrazárna a p.), pochází od Štrossmayera, ale on přece je — zrádce, neboť to praví Starčević.[1])

Strana neodvislá, jinak Obzoráši, uznává též vady vyrovnání, ale vidí, že není jiného *zákonitého a možného* prostředku proti maďaronství než vyrovnání; chce usmířiti Srby a restituovati vyrovnání, zavesti zákonitý stav v Charvátsku na místě nynější libovlády bánovy.

IV.

Postavení Charvátů je arciť velmi nesnadné. Veškeren hospodářský život v Charvátsku spočívá v rukou „společné vlády,“ celé Charvátsko hemží se „společnými“ úřadníky. Úřadníci v Charvátsku mají dle určitých předpisů vyrovnání býti rození Charváté, ale což je bánovi vyrovnání, což jsou mu zákony! On je nyní neobmezeným pánem situace, a vládne, jak se mu líbí. Co se mu na odpor postaví, drtí *všemi* prostředky. A nemá nyní odpůrců, neboť strana práva, nejčetnější v Charvátsku, neuznává vyrovnání a neprotiví se také ani porušování *práv*, které Charvátům z vyrovnání vyplývají.

Obzoráši nesúčastnili se posledních voleb, nemají tudíž také žádného poslance na sněmu. Jejich program je poražen, ač je to program budoucnosti. Charváté budou se k němu muset vrátiti. Vyrovnání samo sebou poskytuje i v dosavadním znění Charvátům taková práva, jakých na ten čas nemá ani slavná koruna česká. Školství, soudnictví a celá vnitřní správa politická náležejí jim, o nich jedině sněm charvátský rozhoduje. Úřadní řečí v Charvátsku je jazyk charvátský, *i při charvátské zeměbraně*. Jaké to výhody!

Proto také záleží Maďarům nejvíce na tom, aby celé vyrovnání přivedeno bylo ad absurdum. Této snaze napomáhá výdatně program Starčevićův — a poněvadž Obzoráši nemají na sněmu žádného zástupce, sestává celý sněm z nepřátel vyrovnání uhersko-charvátského!

Následkem toho musí už nejbližší doba přinesti rozhodnutí. Sněm, který jako jeden muž je proti vyrovnání, nemůže dlouho vládnouti na základě vyrovnání. Vyrovnání může padnouti dříve než — dualismus, to je zřejmé, a pak by charvátská autonomie byla pochována. Bylo by to strašné procitnutí ze sna o „velkém Charvátsku.“

Právě nynější poměry charvátské ukazují, že měl Pliverić pravdu, když napsal: „Jediná spása Charvátska jest ve vyrovnání z r. 1868!“

---

[1]) Starčević také se již neúčastní osobně života veřejného. Dvacet let nevykročil z bytu, a píše nyní do „Hrvatské“ úvodní články o Anglii, Italii, Belgii a Francii. Když bán rozpustil obecní zastupitelstvo Záhřebské, poněvadž mu dělalo opposici, „Hrvatska“ mlčela, a dr. Ante Starčević psal o italském parlamentu, o volbách v Anglii, o stávce v Belgii atd. atd.

O nápravě naší měny.

Napsal

dr. **Albín Bráf.**

IV. Po schválení předloh.[1])

snovy zákonů o nápravě měnové, předložené poslaneckým sněmovnám ve Vídni a v Pešti dne 14. května, přijaty jsou se změnami jen nepodstatnými. Ježto o Nejvyšším schválení osnov těch pochybnosti není, octli jsme se před událostí historickou v nejvážnějším slova toho smyslu.

Bylo již řečeno, že předlohy ty nezahrnují celé dílo reformy, nýbrž toliko soubor nutných přípravných kroků. V tom jest příčina, že řeč rakouského ministra financí, kterou předložené osnovy odůvodňoval, byla přijata od sněmovny poslanců s chladnou zamlklostí. Naznačili jsme již, že zračilo se v ní vlastně překvapení, ježto po všem, co bylo předcházelo a co souditi se dalo z jednání ankety i ze zpráv novinářských, jedni rozhodně očekávali a druzí zase se obávali, že předlohy budou obsahovati více. Spůsobem v dějinách našeho parlamentarismu dosud vzácným připravovalo se hned první čtení. Odborný ministr, jenž před tím již v hovorech s jednotlivými vynikajícími poslanci sobě půdu urovnával, dostavil se do jednotlivých klubů, vysvětloval obsah osnov, odpovídal na činěné dotazy, odkrývaje tu a tam aspoň maličko závoj halící další záměry. Tento neobyčejný spůsob přípravy neminul se s úspěchem. Přes to nepostupovalo jednání tak rychle, jako za Litavou, což není pouze následkem větší různosti interesů, na jakou zamýšlená oprava naráží v Předlitavsku, nýbrž dojista i větší sumy intelligence a z ní vyplývající větší samostatnosti názorů na straně zdejší. Opakuje se prostě, co již při anketách na jevo vyšlo. Naproti dlouhému a důkladnému jednání rakouské ankety, do níž nalezlo se dosti znalců veskrz z kruhů neposlaneckých, stál rychlý průběh ankety uherské, do kteréž v kruzích mimosněmovních nenašlo se ani dosti lidí odborně znalých. Tentýž rozdíl obšírnosti, všestrannosti a svéráznosti ukázal se v jednáních komisí a v konečné poradě sněmoven.

Na konci předešlého článku našeho vyslovena byla domněnka, že osnovy předložené mnohého z dosavadních pochybovačů usmíří, ale rozhodné příznivce zlaté měny neuspokojí, že však aspoň otázka relační nebude vážným úskalím předloh. Výsledek potvrdil správnost domněnky té úplně. Tím ovšem není praveno, že by snad nebyl se ozval zásadní odpor proti zamýšlené úpravě měnové vůbec [2]) i proti jednotlivým na-

---

[1]) Srv. č. 5. a 6. letošní Osvěty.

[2]) Pomíjíme arci odpor zásadní se stanoviště *politického a státoprávního*, oceněný dostatečně v časopisech politických. Můžeme tak učiniti tím spíše, poněvadž i lidoví poslanci čeští, pokud jim dovolilo jejich stanoviště politické, zasahovali do rokování i po stránce národohospodářské podle svých, někdy dosti odchylných osobních hledišť a přesvědčení.

vrženým částem jejím, zejmena též proti navrženému vyřízení otázky relační.

Zásadní odpor proti opravě vůbec, pokud byl vysloven se stanoviště národohospodářského, projeven byl nejdůrazněji v prvním čtení řečmi zbarvení antisemitského, jež samy o sobě, kdy by nebylo bývalo jiných, naprosto by neospravedlňovaly úsudek náš vyslovený o vyšším stupni intelligence na straně Předlitavské. Řeči ty vyplnily svůj úkol agitační na venek a pro parlament sám měly jen ten význam, že zavdaly podnět k některým z těch veselých episod sněmovních, jejichž stopy zůstavují se potomstvu v závorkách stenografických zápisků. Sluší to počítati k nejlepším svědectvím o potřebě nápravy, že nenalezla žádného národohospodářského odpůrce, jehož vývody by se byly povznesly jenom na průměrnou úroveň přesvědčivého parlamentárního výkladu. Řeči dvou odpůrců, jež naopak značně se povznesly nad tuto úroveň, totiž poslanců Neuwirtha a Suessa, neměly za předmět *zásadní sneuznání* nedostatků panujících poměrů, ani zásadní odpor proti nápravě vůbec, nýbrž obracely se pouze proti navrženému způsobu, ba z části jen proti navrženému postupu. Protože v řečech těch soustředěny byly nejzávažnější pochybnosti a ony způsobily i v kruzích širších nepopíratelný dojem, jest třeba obsahem jejich blíže se zabývati. Řeči obou obracely se hlavně proti příliš *vysoké relaci.* [1]) Nepřipouštějí omluvy, že zvolená relace ona souhlasí s nynějšími záznamy na trhu, neboť je právě pokládají za uměle způsobené, relaci samu tedy za uměle utvořenou, a hledíc k účinkům, za *nespravedlivou* a *antisociální.* Avšak obracejí se i zároveň vůbec proti závaznému ustanovení relace již v *tomto* stadiu celé záležitosti, neboť kojí se nadějí v opětné povznesení stříbra. A naději tu staví především na Ameriku.

Mnohému čtenáři domácímu bude asi nápadno, jak může Amerika a předem *Soustáti severoamerické* míti nějaký tak důležitý význam pro *rakouskou* nápravu měnovou a pro spor náš relační. Proto bude třeba pohlednouti se po severoamerických poměrech měnových v novější době.

Na sklonku první polovice našeho věku náležely Spojené státy k zemím bimetallistickým. Měly dvojitou měnu na základě poměru $1:15._{98}$. Tu po r. 1850 počala za stoupajícího výtěžku zlatých dolů cena zlata klesati, tak že bylo lze koupiti za 1 kg. zlata již jen méně než $15^1/_2$ kg. stříbra. Dle pravidla, jež jsme poznali při výkladu dvojité měny úplné, zlato jakožto kov u přirovnání k zákonné relaci naproti stříbru v ceně klesající nabylo vrchu v oběhu, a měna zlatá stala se tak panující. Občanská válka propuknuvší po roce 1860 zplodila záplavu nesměnitelných státovek s nuceným oběhem, ty pak vypudily zase zlato z oběhu. Po skončené válce použito bylo zlepšeného stavu financí, který zračil se v pravidelných přebytcích příjmů, nejprve ke zmenšení zúročeného dluhu a obrat nastal teprve usnesením kongresu ze 14. ledna 1875,

[1]) Slova „*vysoká* relace“ a „*nízká* relace“ přešla v obecné užívání proto, že jsme si navykli vyjadřovati ji kursem cizích směnek a valut. Čím je ten kurs vyšší, t. j. čím více zlatých r. m. musím dáti za 10 £, za 100 marek nebo za 100 franků atd., tím *menší* množství zlata za jeden zlatý r. m. koupím. „Vysoká“ relace značí tedy „lehký“ zlatý — „nízká“ značí „těžký“.

kterýmž nařízeno, že od 1. ledna 1879 platidlem zákonným bude jediné drahý kov a směnitelné bankovky bank národních. Ažio zlata zmizelo pak na pouhé prohlášení ministra financí, že počne státovky kovem vypláceti. Však do té doby připadly již účinky rostoucí výroby stříbra za současných demonetisací jeho v Evropě Kdežto ještě v letech 1871—1875 na Spojené Obce připadlo 28.6% veškeré výroby stříbra, již v pětiletí následujícím stály, majíce průměrný roční výtěžek stříbra přes 1 mil. kg., čtyřiceti procenty celé světové výroby stříbra v čele všech států je vyrábějících. Dále stoupala severoamerická těžba stříbra nepřetržitě, tak že Mexiko, po dlouhé doby v té příčině přední, zůstávalo daleko za Spojenými Obcemi; pouze r. 1889 přechodně je předstihlo. Klesající cena stříbra stihla tedy jeden z nejdůležitějších produktů amerických, i pochopíme zajisté veliký zájem, jejž mají zejmena Spojené Obce na rehabilitaci jeho. To však bylo zjevno i státníkům americkým, že dopustíli volné ražení stříbra dle dřívější domácí relace 1 : 15_{98}, uezbytně vypudí si z oběhu všecko zlato a přes to nebudou míti jistotu, zdali se tím cena stříbra trvale zotaví na míru v té relaci vyjádřenou, dokud jemu mincovny velikých států evropských zůstanou zavřeny. Proto stály Spojené Obce v čele všech praktických interesentů na zavedení mezinárodní úmluvy bimetallistické. Zatím pak pokoušely se domácími opatřeními zabezpečiti stříbru lepší poptávku k účelům mincovním a povznesti jeho cenu. První toho směru krok byl učiněn t. zv. billou Blandovou ze dne 28. února 1878; dle ní má stát raziti měsíčně sumu ne menší 2 mil. dolarů a ne větší 4 mil. z domácího stříbra, jež finanční ministr k tomu cíli stále zakupovati má. To opatření minulo se naprosto s účinkem. Důsledkem toho povstal zvýšený nátlak všech přímých a nepřímých interesentův, a plodem jeho byla t. zv. billou Windomova ze dne 14. července 1890, dle níž ročně raziti jest 54½ mil. uncí, což dá přes 71 mil. dolarů, a tedy bezmála celou roční produkci Spojených Obcí. S pokusem tím souviselo dočasné zvýšení ceny stříbra r. 1890 na trhu vůbec. Během r. 1889 znamenána v Londýně unce mincovního stříbra něco přes 42 d., do srpna r. 1890 zvýšil se záznam její na 54¼, avšak již koncem října klesl zase na 48 a odtud dosti rychle snížil se až na nynější stav. Přechodné ono stoupnutí mělo i dosti nápadný účinek na naše rakouské kursy směnečné a valutové. Ještě v březnu r. 1889 znamenali jsme na bursc Vídeňské při Londýnské ceně stříbra 42½ d. cenu dvacetifranku 9 zl. 61 kr., 4. července při ceně stříbra 47¾ již 9 zl. 28½ kr., 15. srpna stojí unce stříbra v Londýně za 51¼ d. a dvacetifrank ve Vídni jen 9 zl. 16 kr., 29. srpna stříbro v Londýně 54⅛ a u nás dvacetifrank 8 zl. 96 kr. Rozumí se, že týmž poměrem klesal i záznam směnek na Londýn, Paříž a místa německá i záznam marek v neprospěch vyvážečů angažovaných právě v obchodech. Ten příklad osvětluje účinek, jaký dosud na hodnotu naší stříbrné mince přes zastavené její razení vykonávají změny v trhové ceně stříbra, a protože Amerika jest při ní činitelem nejzávažnějším, ukazují i její vliv na cenu našeho zlatého. [1])

[1]) Ovšem nebyl ten účinek jediný; na klesání ceny zahraničných směnek a zlatých mincí u nás působila zajisté i příznivá bilance platební, jež přiváděla drahý kov do země.

Pokus učiněný nedávno v zákonodárném shromáždění Spojených Obcí, aby dopustilo se tam volné ražení stříbra, neměl sice úspěchu, ale nastávající volba presidenta, jež rozvlnila, jak obyčejně, mocně ruch politických stran, udržela otázku tu na povrchu úvah a agitací, a již svolána jest presidentem Spojených Obcí nová mezinárodní konference, aby záležitost měnovou na konferencích dosavadních nevyřízenou znova vzala v jednání. Proto zdálo se poslancům Suessovi a Neuwirthovi nevčasným přistoupiti právě v té chvíli k úpravě měny v Rakousku a Uhersku, alespoň pak nevhodným usnášeti se o relaci převodní, dokud není na konferenci mezinárodní rozhodnuto o osudech stříbra. Očekávají, že podaří se konečně zjednati stříbru zase rozsáhlejší platnost v soustavách peněžních, povznesti tak hodnotu jeho na stupeň vyšší a na něm ji ustáliti. Ač se podobá, že oba učení, horliví a obratní zastanci stříbra nespustili se naděje v možnost obnovy starého poměru tržního $1:15^1/_2$, přece vyznali, že nemyslí jen zrovna na obnovu toho poměru, nýbrž že očekávají vůbec nějaké rozhodnější zotavení tržní ceny stříbra. Nastaneli toto zotavení v skutku a měrou pro stříbro příznivější, nežli výrazu dochází v té relaci, podle které nyní přechod k měně zlaté má býti u nás proveden, pak bude stát nucen opatřiti potřebné zlato za větší cenu, nežli za jakou podle ustanovené té relace nucen bude přivesti je v oběh. Bude tedy stát míti *finanční škodu* a kromě toho zkráceni budou všickni věřitelé, všickni, kdož mají pevný příjem ze mzdy neb služného, o tolik, o kolik by obsah zlata dvou korun, jež na místě každého zlatého stříbra dostanou do ruky, skutečně musel býti větší, aby hodnotou svou se vyrovnal hodnotě zlatého.

Nikomu nebude s podivením, že rozumování takové, hájené s přesvědčením vědeckým a opřené o bohatá data, neminulo se s jistým účinkem i na kruhy vzdělané, tím spíše, protože výtka, že zvolená relace je antisociální, týkala se prospěchů nejširší vrstvy společenské, vrstvy za mzdu pracující. Neboť, co pravilo se tu jiného, než že olupujeme dělníka do budoucnosti snad dosti blízké o výhodu, kterou by mu přinesla vyšší kupní síla nynějšího zlatého r. m.?

Ostatně výtka, že zvolená relace jest antisociální, opírala se — bez ohledu na americké plány a jejich předpovídané účinky — ještě o jiné námitky, jež pronášeny byly z rozličných stran. Poukazovalo se k tomu, že cena našeho zlatého v posledních letech jevila rozhodný směr stoupající, neboť cena zlatých mincí a zahraničných směnek na burse domácí až do září r. 1890 klesala. Teprve od té chvíle způsoben prý obrat, a to úmyslnými koupěmi zlata se strany obou vlád. Jimi povznesly se zase kursy směnek a mincí zlatých a cena zlatého r. m. tudíž zase stlačena. Beze vší oprávněnosti ta námitka není; jest na bíle dni, že koupě vládní přispěly ke zvýšení ceny zlata a tedy stlačení hodnoty zlatého našeho. Avšak právě doba, od které dotčený obrat nastal, nasvědčuje tomu, že nebyl tu též bez účinku ani opětný úpadek ceny stříbra na trhu světovém po krátkém zotavení, o němž jsme se byli právě zmínili. I můžeme říci tedy jen tolik: Vzhledem k tomu, že příznivý stav naší platební bilance podporuje přítok kovu do země, jest nepochybno, že by kurs zahraničných směnek a zlatých mincí na burse naší byl i po září r. 1890 býval nižší a tedy i hod-

nota zlatého r. m. vyšší, kdy by vládních koupí nebylo bývalo. Nejzávažnější bude tato úvaha pro všecky, kteří za jediné správné pokládali ustanovení relace prostě dle kursů, jaké byly v poslední chvíli před podáním předloh. Nebýti vlivu vládních koupí, byla by relace vypočtená dle kursu doby poslední vypadla ve prospěch „těžšího“ zlatého. Ale se stanoviště těch, kteří pokládali za jediné správné vypočtení relace dle průměru celé doby od r. 1879 až na naše dni — na tom průměru spočíval i výpočet vládních předloh — výtka umělého zdražení zlata v posledních měsících koupěmi vládními, i když se k ní přidají, nemůže již proto míti stejné váhy, protože by vyšší kursovní záznamy z nedlouhé doby poslední v průměru vzatém z tak veliké řady záznamů nemohly vyvolati odchylku příliš podstatnou.[1]) Byla by to jen odchylka, následkem které by nová naše koruna místo $1._{05}$ franků snad rovnala se $1._{06}$ neb $1._{07}$ snad i $1._{08}$ franků, ale ten rozdíl není tak patrný, aby zvláště v cenách drobných a tedy i v poměrech širokých vrstev za mzdu pracujících mohl způsobiti skutečně citelný účinek.

Mnohostrannost hledišť namanujících se při všech otázkách podobně spletitých vysvětlí nám s dostatek, že proti steskům na relaci příliš vysokou povstaly i stížnosti na příliš nízkou. A ty měly pro sebe argument dojista závažnější, nežli jakým byly neurčité naděje na možné povznešení ceny stříbra. Již v anketě a také později nescházeli hlasové, kteří shledávali v tom vadu, že při ustanovení relace přihlíželo se jednostranně pouze k minulosti, kdežto prý dlužno v úvahu vzíti i budoucnost, v níž nepochybně následkem zvýšené potřeby zlata cena jeho stoupne. Avšak není prostředku změřiti napřed i jen s přibližnou jistotou, do jaké míry. Pokud tedy neměl argument ten sloužiti pouze za oporu návrhům, aby vůbec zatím se relace neustanovovala — což z příčin, jež ihned objasníme, bylo nesnadno — byla to prostě přímluva za relaci nejvyšší, jež z daných čísel dala se odůvodniti.[2])

Závěr našich vývodů jest ten: Pokud se výtky proti příliš vysoké relaci předloh vládních obracely jen proti výpočtu jejímu z daných fakt a proti domnělému neb skutečnému zvýšení ceny zlata koupěmi vládními v době poslední, nebyly sice bez jisté oprávněnosti theoretické, ale valného praktického dosahu neměly.

Zbývá nám tedy zabývati se blíže ještě míněním, že vůbec bylo slušno odložiti akci, protože se hodnota stříbrného zlatého našeho lepšila a byla naděje na další zlepšení, zvláště když by se bylo po-

---

[1]) To vysvitlo na př. z řeči poslance Plenera, který maje rovněž z důvodu v textu uvedeného zvolenou relaci za příliš vysokou, prohlásil, že by spravedlivější byla ta, jež by byla přiměřena Londýnskému kursu 116 nebo 117, kdežto zvolená hoví kursu 119.

[2]) Zajímavým spůsobem provedl věc prof. *Menger* — jenž arci vzhledem k možnému stoupnutí ceny zlata přimlouval se za to, aby se vůbec relace ustanovila až později — ve spisku svém nejnovějším (Der Übergang zur Goldwährung). Dokazuje v něm, že výpočty vládní nebyly číselně správny. Dle jeho výpočtů vypadl by dle průměru z let 1879—1891 kurs dvacetifranku 9 zl. 59 kr., dle průměru let 1884—1891 dokonce 9 zl. 68 kr., kdežto dle vládních výpočtů vypadl za dobu 1879—1891 jen 9 zl. 52 kr. To dá paritu 1 zl. r. m. v prvém případě $2._{0855}$ franků, ve druhém $2._{064}$ franků, ve třetím (dle předloh) $2._{10}$ franků. Dal by tedy Mengrův výpočet zlatý o $1\frac{1}{2}$ neb o 3_{6} centimy *lehčí*.

dařilo nastávající konferenci mincovní rehabilitovati stříbro v soustavách peněžných. Skalopevná ta domněnka není. Jen jedno návětí všeho souzení podobného je pevné: naše platební bilance mezinárodní je příznivá, cizina musí nám saldo její vyrovnávat kovem; proto roste u nás nabídka cizích směnek a zlatých mincí, jejich cena z té příčiny má tendenci klesati, tudíž cena našeho zlatého stoupati. Avšak to jest jeden činitel, cena stříbra venku na trhu je druhý. Ta naopak klesala. A není možno beze všeho tvrditi, že by byla zůstala bez účinku i na naši bursu. Avšak dejme tomu. Připusťme, že by měli pravdu ti, kteří očekávali trvalé zlepšení hodnoty našeho zlatého, tedy jinými slovy: zenáhlé klesání t. zv. ažia zlata. Aby všecky důsledky vystoupily náležitě na jevo, předpokládejme, že by v skutku stoupla cena zlatého r. m. na výši, která je přiměřena poměru $1 : 15^1/_2$, a ptejme se po účincích, které by z toho nastaly. Odpověď na to bude zároveň odpovědí na otázku, jaké účinky by měl přechod k měně zlaté na základě takovéto relace, což by znamenalo, že by tedy 2 koruny (= 1 zl.) musely dostati $0._{7258}$ gr. zlata místo $0._{60975}$ gr., jež obdrží dle relace v předlohách přijaté.

Při tom stavu kursů, který tvořil základ relace v předlohách přijaté, stojí 100 marek nebo 125 franků okrouhle 59 zlatých r. m., při relaci $1 : 15^1/_2$ stojí však pouze 50 zl. Kdo tedy na př. vyveze za 1000 marek nebo za 1250 franků zboží do ciziny, obdrží za ně nyní 590 zl., při relaci $1 : 15^1/_2$ dostal by jen 500 zl. Za zboží své dostane míň, a řekněme hned, že dostane rovněž méně i za zboží to, jež nevyveze, nýbrž doma prodá, neboť i ceny domácí jsou ovládány stavem cen na trhu zahraničném. Jest pravda, i své suroviny dostal by pak laciněji, ať už je kupuje doma či přiváží; ale to není ještě žádná výhoda, to značí jen, že z té stránky zůstal by jeho výdaj a příjem ve stejném poměru. Jak by se to ale mělo s jinými výdaji? Věřiteli svému těžko učiní pochopitelným, že mu nyní platí cennější zlatkou, aby mu tedy slevil; ten bude trvati na svém úpisu. Stejně nesnadno pochopí dělník, že by si měl dáti líbiti srážku ze mzdy, a stát bude také sotva po ruce, aby snížil daň — muselť by snížiti dříve úroky svým věřitelům, služné úředníků a žold vojákům. Výsledek je tedy: Stoupneli cena zlatého r. m. až na stupeň hovící poměru stříbra a zlata $1 : 15^1/_2$, strží vyrabitel míň, ale část svých výdajů, a jistě podstatnou, nemůže snížiti. Jeli tu kdo, na kom se bude hojiti, ještě nejspíše to bude dělník, jenž dnes arci také není pasivní hmotou, nýbrž organisací již k odporu utužen; on konečně snad povolí, až uvidí, že má volbu mezi prací za nižší mzdu nebo prázdní. Však to není vše. Domácí vyvážeč, domácí vyrabitel — jak ukázáno — vůbec strží míň, z části ale zůstane mu výdaj stejný — naproti tomu cizí konkurrent, tlačící se na domácí náš trh, nic podobného neutrpěl, jeho náklad výrobní se nezměnil, ale jeho síla konkurrenční vzrostla, protože soupeř domácí je v horším postavení, vzrostla tím více, protože cla rakousko-uherská, vyměřená, jak známo ve zlatě, o celou sumu nynějšího ažia zlata se sníží, pokud si je myslíme vyjádřena zlatými r. m., a to v době, kdy uzavřené smlouvy obchodní nedopouštějí nám na dlouhou řadu let provesti zvýšení sazeb celních naproti nejdůležitějším státům sousedním.

To je konečná národohospodářská bilance t. zv. „těžkého" zlatého. Mysleme si, že by místo „lehkého" zlatého, jenž tvořil základ našeho přechodu k nové měně korunové, sloužil naopak tento těžký zlatý; koruna místo $0._{304878}$ gr. zlata obdržela by obsah $0._{3629}$ gr. Při nynějším obsahu koruny státi bude 100 marek nebo 125 franků okrouhle 118 korun, v druhém případě jen 100 — ale v obojím případě bude se věřiteli, dělníku, státu, zemi, obci na místě dosavadního zlatého platiti 2 koruny. Snad čtenář méně dosud poučený pochopí význam slov finančního ministra Steinbacha, že bylo nutno zastaviti stoupání hodnoty našeho zlatého a na průměru posledních 13 let ji ustáliti. Byla to obrana i vhodnosti nynějšího okamžiku k úpravě měnové i zároveň zvolené relace. Ustálení dosavadní ceny zlatého, ustálení její v čas, aby zamezilo se další *stoupání* její a tím i všecky nebezpečné důsledky jeho — to bylo nutno ve prospěch domácích zájmů výrobních.

Tím bylo by snad dostatečně objasněno, že zvolená relace — ponecháme-li stranou spor o nějaké mírné plus neb minus — jest ku prospěchu *výrobě*. To platí výslovně a hlavně též o výrobě zemědělské. A právě jejím prospěchům prospěli původcové nynější relace nepoměrně více, nežli ti poslanci německo-konservativní, kteří v domnělém zájmu rolnickém bránili se nápravě měny vůbec. Vždyť jinak, kdy by byl náš zlatý v hodnotě své stoupal, jak jsme viděli, byl by náš vývoz plodinový vážně ohrožen. Avšak útoky odpůrců obracely se předem k tomu, že ona jest nespravedliva k věřitelstvu a že zkracuje dělníka a každého, kdo žije od pevné mzdy. O prvé otázce již dříve stručně jsme se zmínili, dotknuvše se nelibosti, s jakou se potkalo již předběžné ohlášení navržené relace u mluvčích věřitelů našich zahraničných. A tu věru trefné bylo slovo, jež pronesl jeden ze členů ankety, [1]) že Rakousko jest vlastně dlužníkem velmi generósním, neboť postaralo se o to v čas, aby zachovalo na patrný prospěch svých věřitelů svému zlatému lepší hodnotu. Se stanoviště *přísného práva* nic by se mu nebylo mohlo namítati, kdy by bylo dopustilo *volně* raziti stříbrné zlatníky, čímž by tyto byly v hodnotě hluboko poklesly, a kdy by těmi zlatníky bylo věřitelům svým zaplatilo. Místo toho zachovalo zastavením volného ražení stříbra těm penězům (papírovým i stříbrným), na něž zní velikou většinou závazky jeho dlužnické, vyšší hodnotu a nyní podle ní upravilo obsah nových mincí zlatých i zabezpečilo tak do budoucnosti věřiteli další výhodu, totiž splátky a úroky v penězích hodnoty stálejší, než dosavadní byly.

A tak zbývá jen domnělá „antisociální" povaha zvolené relace pro dělníka. To byl pravý parádní oř řečníků brojivších proti „příliš vysoké" relaci, a z vývodů jejich ukula si agitace ve Vídeňských schůzích dělnických velmi působivá hesla. O *positivném poškození* dělníka naproti stavu dosavadnímu nemohlo ovšem býti řeči — ale mluvilo se o *ušlém zisku*, o zisku totiž, jenž třídě dělné vzejíti mohl ze stoupání hodnoty zlatého, tedy zkrátka ze stoupání kupní síly těch peněz, v nichž dosud mzdu dostává. Na první pohled zdá se to býti dosti sousledným. Budeli zlatý míti větší cenu, koupím zaň více a tedy

[1]) Prof. Mataja ve svém referátu o anketě.

i dělník byl by získal, kdy by se byla buď hned zvolila relace nižší anebo kdy by se bylo vyčkalo, až se hodnota zlatého r. m. více povznese, dle níž pak teprve relace by se upravila. Správný úsudek závisí ale na tom, jak si zodpovíme otázku po účinku takovéhoto „těžkého“ zlatého na výrobu. Kdo má za to, že by jí byl prospěšným nebo aspoň pro ni neškodným, bude ovšem moci souditi, že „lehkým“ zlatým zvoleným za základ relace byl i dělník o výhodu zkrácen. Viděli jsme, že výrobě vůbec, nejvíce arci odvětvím průmyslovým, jež pracují pro vývoz, a celému zemědělství zasadila by nízká relace ve směru přání Suessových a Neuwirthových povážlivé rány — a co by pomohla dělníku vyšší kupní síla peněz, kdy by se mu tímto právě řečeným účinkem příležitost k zaměstnání a výdělku stenčila? Byla by tedy nepochybně právě pro něho nízká relace jen darem Danajským! Vrhati hesla o antisociální relaci naší nápravy měnové mezi dělnictvo znamená tudíž klamati je o pravé povaze věci.

Přijetím relace 1 zl. r. m. $=0._{609756}$ gr. zlata nebo $2 \times 0._{304878}$ gr. (váha koruny ve zlate) byla tedy hodnota našeho dosavadního zlatého *směrem vzhůru* upevněna — „festgenagelt“ praví okřídlené slovo Vídeňské — t. j. stoupání našeho zlatého v hodnotě jest zastaveno. Dávno před tím, nežli předlohy přišly do sněmoven, utkvěly na výši tomu přiměřené kursy směnek zahraničných a zlatých mincí. Ale pravda jest ovšem, že *směrem dolů* ještě upevněna není, že by totiž z příčin jistých mohly kursy řečených směnek a mincí stoupnouti nad cenu této relaci přiměřenou. To by znamenalo, že by vláda naše byla nucena zjednati si potřebné zlato dráže, než zač podle té ustanovené relace bude nucena nynější zlaté r. m. majitelům jejich vyměňovati za příští zlaté mince měny korunové. Dokud kupovati bude vláda na př. dvacetifrank za 9 zl. 52 kr., což je cena přiměřená přijaté relaci, [1]) vyrazí z něho nových mincí zlatých za 19 korun 4 halíře, kteréž dá za 9 zl. 52 kr. r. m.; kromě ražebních nákladů není tu ztráty; pokud jej bude o něco laciněji kupovati (dejme tomu za 9 zl. 50 kr.), získá i něco na úhradu ražebních nákladů, kdy by ale byla nucena kupovati dráže, kdy by tedy kurs dvacetifranku stoupl nad 9 zl. 52 kr., tedy bude míti ztrátu, o kterou se zvýší náklad nápravy měnové. Právě tato obava byla častěji vyslovena a odůvodněna poukázáním na možné zdražení zlata, vystoupímeli nyní i my jako poptavatelé po něm. Jest tedy zajisté zajímavo možnost tuto blíže zkoumati.

---

[1]) Přesně vlastně 9 zl. $52._{16}$ kr. (s čímž shoduje se Vídeňský, kurs Londýnských směnek na viděnou splatných 120 zl. $8^{7}/_{10}$ kr.). Upevnění kursu toho přijatou relací sluší vyrozuměti takto: Jakmile se odchýlí na burse kurs dvacetifranku (nebo Londýnské směnky) od udaného relačního kursu o tolik, co činí nepatrné náklady dopravy a ražení, ihned vyplatí se přívoz zlata do Rakouska k ražení zlatých mincí měny korunové, a poněvadž i malá odchylka přes tu hranici již spekulaci podnítí a *poptávku* z její strany vzbudí, tedy se tím citelnější odchylky dolů (pro cenu zlatého r. m. tedy vzhůru) zamezí Tomu, kdo si navykl představovati si tyto věci pomocí fikce t. zv. ažia zlata, lze vyjádřiti řečenou myšlenku též takto: Přijatou relací jest zaraženo *klesání* ažia toho pod meze zd naznačené, ale nikoliv stoupání jeho z příčin, jež dále v textu budou naznačeny.

Okamžitě nehrozí, a to následkem té příznivé shody okolností, jejímž účinkem právě byl uzrál tak rychle záměr přikročiti zrovna nyní k nápravě měnové. Příznivá ta shoda zakládá se na skutečnostech následujících: Nejprve na *aktivním stavu naší bilance platební*, o němž již byla řeč. Následkem jeho jde proud zlata do země. Účinek jeho jest tak mocný, že mohly vlády zdejší za posledního půldruhého roku týdně zakoupiti za 1 mil. zl. zlata při kursu tom, který se byl od října r. 1890 ustálil. Dále zakládá se na nynější mincovní politice unie severoamerické. Naše příznivá platební bilance sama o sobě by ještě nedovedla zameziti za všech případů stoupání ceny zlata i u nás, kdy by o ně byla jinde v Evropě nouze. Avšak unie severoamerická nutíc se — jak rovněž bylo ukázáno — zachovati stříbro před větším ještě úpadkem neustálým jeho ražením dle relace $1:15._{98}$ [1]) sama usnadňuje vývoz zlata ze země. Konečně i to na váhu padá, že za daného stavu věcí jsou všecky velké cedulové banky zahraničné tou měrou zlatem opatřeny, že nenastanouli jiné nepředvídané příčiny, nebudou nikterak stěžovati Rakousku opatřování zlata, budeli se pohybovati v mezích mírných, jež by jim nezavdaly podnětu hájiti se zvláštními opatřeními diskontními. I to padá na váhu, že nahromaďuje se všude v cizině mnoho kapitálu, jenž při poměrně slabém ruchu podnikavosti přímo hladov jest po uložení poněkud výhodnějším a ochotně bude hledati cestu k nám.

Ovšem, potrváli ta příznivá shoda dosti dlouho, aby zatím dílo naší nápravy měnové se dokonalo, nikdo v přítomné chvíli nemůže zaručiti. Rozhodný obrat v mincovní politice americké nebo silná změna v platební bilanci evropské na prospěch Ameriky a pod., [2]) i nějaká vážná zápletka v zahraničné politice mohla by způsobiti nepříznivý převrat, který by přiveda zdražení zlata po stránce finanční nám stížil provedení nápravy měnové. Ale takováto „kdyby" a „snad," nejsouli stavem věcí učiněna aspoň silně pravděpodobnými — a nyní v skutku nejsou — nemohou rozhodovati při usneseních podobných. Neboť naprostě jistý výpočet všech spletitých činitelů při každém díle takovém spolurozhodujících na delší řady let jest vůbec nemožným, a kdy by měla každákoliv obava nebo vzdálená možnost zvrtnouti každou kombinaci pro dohlednou dobu správnou, nenašel by se okamžik pro dílo měnové nápravy nikdy. I Německo přecházejíc ke měně zlaté narazilo na takovou změnu tím, že klesla cena stříbra, jehož prodejem muselo si zlato potřebné opatřovati. Stav poměrů, jak byl tu vylíčen, opravňuje k naději, že změna nepříznivá v době nejblíže dohledné nenastane; ano naopak vláda i většina parlamentu očekávají, že kromě zlata, jež opatří se zápůjčkou valutovou, nastane přívoz zlata se strany soukromé spekulace, jíž se to vyplatí přivážeti zlato k ražení do mincovny, kdy-

[1]) Stříbrné dolary stále ražené neobíhají arci, za to ale certifikáty na ně od státní správy vydávané.

[2]) Koncem července t. r. četli jsme ve veřejných listech pamětní spis „měnového spolku" východoindického, jenž stýskaje si na národohospodářské škody, jež povstávají Indii z nynější její měny stříbrné, přimlouvá se za zavedení měny zlaté ve Vých. Indii, kdy by na zavedení mezinárodního bimetallismu nebylo naděje.

koliv se kursy směnek a zlatých mincí o něco sníží pod výši kursů relačních (tedy na př. při Londýnské směnce, klesneli kurs její pod $119._{50}$). V příznivé bilanci platební spočívá tendence stlačující kursy směnek a mincí pod kurs relační, ale každé stlačení dává spekulaci možnost ihned vystoupiti s poptávkou po zlatě ku přívozu do země a k ražení.

Leč poukazovalo se, jak již častěji podotčeno, také k možné rehabilitaci stříbra na trhu světovém, a to především nějakými rozhodnějšími opatřeními americkými. Úsilí pomoci stříbru v Americe neutuchne tak snadno. Příliš mocné jsou zájmy, jež je podněcují. Zavedení dvojité měny úmluvou mezinárodní na základě staré relace $1:15^1/_2$ dá se sice stěží očekávati. Což ale kdy by se zavedla na základě jiné relace hovící nynější pokleslé hodnotě stříbra? Právě to potká se zejemna v bimetallistických státech evropských s překážkou snad ještě větší. Viděli jsme na př., že ve Francii obíhá přemnoho stříbrných pětifranků, jež, ač jsou raženy dle poměru $1:15^1/_2$, udržují si v oběhu hodnotu pětifranku zlatého, protože ražení stříbrných pětifranků je zastaveno. Kdy by mělo býti usilováno, aby přistoupila Francie k nějaké nové bimetallistické úmluvě, na př. jen na základě relace 1:18 (tržní je nyní okolo $1:23—1:23^1/_2$), tedy by Francie přistoupíc k té úmluvě musela vzíti z oběhu dvě miliardy franků ve stříbrných pětifrancích a vrátiti jejich majitelům dosavadním po provedeném přeražení stejný počet franků s obsahem kovovým o 16% vyšším, tak že by proti nynějšímu stavu utrpěla ztrátu 280 milionů franků; oběť to, jež by pro Francii o sobě nepřekonatelnou nebyla, ale již by ona dojista jen tenkrát podstoupila, kdy by výsledek — ustálení tržní hodnoty stříbra na tom základě — byl naprosto zabezpečen smlouvou mezinárodní velmi určitou a velikou oblast států zahrnující. Avšak budiž tomu jakkoliv. Dejme tomu, že by se podařilo hodnotu stříbra zvýšiti podstatně. Relace, na základě které my nyní zavádíme svou zlatou měnu, jest $1:18._2$.[1]) Dokud na trhu relace obou kovů se nespraví ve prospěch stříbra tak, že bude příznivější nežli tato, zůstane pro naše záležitosti a pro průběh nápravy měnové u nás bez účinku. Kdy by ale ve prospěch stříbra tak se pošinula, že by byla na př. 1:17, pak právě nastane, co již jsme dříve vyložili: vyplatí se spekulaci vyvážeti stříbro od nás, neboť každý kdo vyveze 1530 zl. ve stříbře (17 kg. ryzího stříbra), dostal by pak za ně 1 kg. zlata, z něhož obdrží v mincovně 3280 korun, kdežto 1530 zl. ve stříbře by doma podle ustanovené relace mělo platnost pouze 3060 korun. Dokud by kde byl jaký stříbrný zlatý, rychle by vyproudil a přivábil za sebe zlato, i měli bychom věru co pospíchati, abychom mizící svou kurantní minci stříbrnou rychle nahradili nějakou stříbrnou mincí drobnou, chráněnou menším obsahem drahokovu před vymizením podobným, nemělli by všecek obchod pojednou uváznouti v nesnázích pro nouzi o mince nejpotřebnější. Než možnost tato náleží tou dobou k málo pravděpodobným.

Shrňme výsledky svých úvah. Povšechný stav poměrů, a to především značně aktivní naše bilance platební, nahromadění zlata

[1]) Potřebujeme prostě děliti obsah stříbra ve zlatém našem $11^1/_9$ gr. obsahem dvou korun ve zlatě tedy $0._{609756}$.

v evropských bankách, silné hromadění kapitálů uložení hledajících doma i v cizině a nynější mincovní politika americká k povznešení hodnoty stříbra pracující, to vše otevírá dobrou čaku zdárnému postupu započaté nápravy měnové, předpokládajíc, že opatřování zlata ze strany vlád díti se bude s neustálým pečlivým zřetelem na mezinárodní trh peněžní obratným využitkováním výše řečených okolností, ale také v mezích, jež ony ukládají. Každé přenáhlení mezí těch nešetřící může vyvolati překážky a při nejmenším dílo zdražiti. Z té příčiny jest úplně správno, že nejsou vázány vlády na žádnou určitou lhůtu, v níž by mělo se počíti se záměnou dosavadních peněz papírových za nové zlaté mince korunové. Ježto ale právě odstranění nesměnitelných peněz papírových — v první řadě státovek — náleží přímo k základním účelům nápravy měnové a doba uskutečnění jeho tím sama se stává neurčitou, vzbudil nedostatek tento ve sněmovně poslanecké pochybnosti, jež živeny byly ještě pověstmi, že neběží vládě vůbec vážně o brzkou výplatu hotovými, nýbrž o nahromadění zlata pro účely nějaké, v blízké snad době hrozící zápletky válečné. Pokud běží o použití nových mincí nákladem státním ražených, jež do okamžiku, kde zákon výplatu hotovými nařídí, budou uschovány pod dozorem komise pro kontrolu dluhu státního, poskytuje čl. IV. zákona o zápůjčce valutové jisté záruky tím, že vyhrazuje opatření o uschované zásobě té výslovně zákonodárstvu. V zákon o mincovní smlouvě s královstvím uherským přijat jest pak dodatek stanovící, že výměna státovek za hotové má počíti zlatkami. Poněvadž se stříbrné zlaté, vyjímajíc nevalné zásoby stříbra již v držení vlád jsoucí, více raziti nemají, provede se patrně záměna zlatek pomocí nových *stříbrných* drobných mincí, jež budou se raziti toliko v kusech o jedné koruně; od zamýšlených půlkorun bylo upuštěno.

Pokud potrvá stav podporující přívoz zlata do země, bude moci i spekulace využitkujíc vždy příhodných stavů kursovních zlato do země přivážeti. Aby měla dráhu připravenu, ukládá zákon, jímž mění se čl. 87. dosavadních stanov banky rakousko-uherské, bance této, aby přijímala domácí mince zlaté dle nominální hodnoty, pruty zlaté dle zákonného čísla mincovního arci po srážce nákladů prubéřských, roztavovacích a ražebních. Banka dá za ně své bankovky, jež splatnými se stanou svým časem novou zlatou mincí korunovou. Ustanovení toto bylo nyní již nutno, ač ostatní změna stanov bankovních zůstavena jest budoucnosti, máli se všecka příležitost přivesti zlato do země využitkovati. Neboť dokud budou mincovny zaměstnány ražením nových mincí na účet státu, nemohla by jinak spekulace příznivých kursů pro přívoz zlata užiti, pokud mincovna by její zakázky vyřizovati nemohla.

K otázkám prakticky velmi závažným náležejí *náklady* s provedením nápravy spojené. Hrubá suma těch nákladů skládá se ze zúročení zápůjčky valutové a ze skutečných výloh ražebních, pokud stát sám na svůj účet raziti bude. Naproti té sumě stojí předem zisky mincovní při drobných, zisky, jež vzejdou z nevrácení se jedné části státovek a dosavadních drobných, konečně jisté úspory redukcemi úrokovými, jež souvisejí ovšem s nápravou měnovou nejvýše nepřímo, pokud totiž

ona sama je příčinou příznivějších kursů obligačních. Bilanci tuto přesně sestaviti jest nemožno, jak už z povahy uvedených činitelů jest zřejmo. Ovšem ale dotýká se záležitosti nákladové i otázka kvotní, t. j. podílu, jakým obě části říše, Rakousko a Uhry, jsou při tom zúčastněny. Není ovšem kvota 70 : 30 v každém směru Rakousku nepříznivа — při mincovním zisku a ostatních ziscích dává zase Rakousku větší míru zisku — ale celkem jest poměr 70 : 30 dojista nespravedlivý a břemena z něho plynoucí sotva vyváží výhody. Zápůjčka valutová je ustanovena 184,456.000 zl. ve zlatě, což dá ve zlatých r. m. asi sumu, jíž bude potřebí k výplatě té části společného dluhu státovkového, jež dle klíče 70 : 30 připadne na účet Předlitavský. Suma ta dle prohlášení ministra Steinbacha značí maximum, do něhož úvěru má se použiti, po případě tedy celá se nezadá; vůbec pak jenom postupně bude úvěru toho užíváno, tak že plné zúročení nenastane bezprostředně. Kdy by se užilo *celé*, povstal by závazek úrokový sumou asi 9 mil. zl. r. m. ročně; počítámeli, že dá množství zlata tak opatřeného okrouhle 438 milionů korun, a že by náklady ražební vyšly průměrem na $0._{4}$%, činil by náklad ražební za zlaté mince korunové [1]) asi 1,760.000 korun čili 880.000 zl. celkem. Naproti číslům těm stojí nejprve úspora úroková z konverse pětiprocentní papírové renty, pětiprocentních vorarlberských dluhopisů železničných a $4^{3}/_{4}$procentních dluhopisů dráhy Rudolfovy, kteráž odhaduje se na $1^{1}/_{2}$ mil. ročně, čímž by 9 mil. výše uvedených na $7^{1}/_{2}$ mil. se srazilo. Dosti značný bude ovšem zisk z mincí drobných. Bylo již podotčeno, že předepsaný obsah stříbrných drobných — korun — vypadl příliš lehce. K ražení jich užije se z části stříbra z dosavadních stříbrných drobných, z části dosavadních mincí o $^{1}/_{4}$, 1 a 2 zl., nebo ryzího stříbra hutního, pokud je v zásobě. Starých stříbrných drobných bylo vydáno celkem za 38 mil. zl., tak že na účet Předlitavska připadá $26._{6}$ mil. zl. Počítá se, že asi 10% jich se více nevrátí. Poněvadž tyto staré drobné mince co do obsahu kovového byly ještě lehčí nežli mají býti budoucí stříbrné koruny, bude s přeražením jich na tyto spojena sice jistá škoda. Rovněž ražení bronzových mincí, ježto budou vnitřní hodnotou cennější nežli dosavadní měděné, které z oběhu se vezmou, bude celkem spojeno se ztrátou. Avšak naproti tomu vzejde zisk jednak ražením té části stříbrných korun, na kterou k uhrazení potřeby 140 mil. korun staré drobné ze stříbra nedostačí, a největší mincovní zisk poskytnou drobné niklové. Zpravodaj výboru měnového ve sněmovně poslanecké sestaviv přibližně všecky příslušné položky, při kterých není účtována ta suma drobných dřívějších, jež se nenavrátí, páčil konečný zisk na 41 milionů korun neboli $20._{5}$ mil. zlatých. [2]) Poněvadž drobné se nejprve raziti budou

[1]) Ražebné pro soukromníky ustanoveno jest nejvýše $0._{3}$% pro dvacetikoruny, předloha navrhla $0._{5}$% pro desítikoruny; pro výpočet v textu vzat průměr.

[2]) Výpočet zpravodaje Szczepanowského zakládá se na těchto jednotlivostech: 1. *Stříbrné koruny* Jich bude raženo v Předlitavsku 140 mil. kusů, a to po $239._{5}$ z 1 kg. ryzího stříbra. Ve $26._{6}$ mil. zl. dosavadních stříbrných drobných je obsaženo 177.334 kg. ryzího stříbra, kdežto k ražení $53._{2}$ mil. korun nových jest třeba 222.110 kg.; tak že tu třeba *dosaditi* 44.777 kg. (= 4 mil. zl.

a v oběh přivedou, bude tento zisk uskutečněn záhy, a tak tedy zúročení zápůjčky valutové pro první léta zabezpečeno bez ohledu na úsporu z konversí, kteréž rozšířiti doufá správa finanční za pravdě podobného dalšího klesání míry úrokové na t. zv. sjednocený dluh státní stříbrný a papírový. Ovšem právě ten krok, dotýkaje se sum nepoměrně větších bude vyžadovati zvláštní opatrnosti, aby cizina nevrhla dluhopisy rakouské zpět na náš domácí trh, neboť by tím vzbudila proud drahého kovu ze země; na delší dobu — až do úplného ustálení poměrů — jest opak toho v zájmu našem, aby *zachování* zlata v domácím oběhu bylo zabezpečeno.

Tím již ocitli jsme se před otázkou, ke které velmi často zalétala škarohlídská proroctví odpůrců nové měny, ještě než byly předlohy vůbec podány. Takové argumentace, jež v samé říšské radě jsme slyšeli: zlata je málo, Italie také zavedla zlatou měnu a neudržela zlato, mát ono ažio — jsou velmi naivní pokus důkazu obdobou. Italie nezavedla *zlatou* měnu, nýbrž neúplnou dvojitou po spůsobu Francie, a zlato jí v skutku z oběhu značně vymizelo, poněvadž její budžet stůně zase ze známých příčin na vleklý schodek a celní boj s Francií ochromil její vývoz; zkrátka její platební bilance zhoršila se z příčin zcela určitých, jež nemají se spůsobem její měny žádné souvislosti. Z toho jde: Zavedení zlaté měny, jelikož zlaté, samo o sobě není žádnou skutečností rozhodující o zdaru či nezdaru naší nápravy měnové a udržení oběhu kovového vůbec. Zachovámeli si rovnováhu v hospodářství státním a příznivou bilanci platební ve stycích s cizinou tak, aby valutovou zápůjčkou, za poměrů výše vylíčených nyní bez obtíží možnou, a prostřednictvím obchodu oběh náš dostatečně zlatem se nasytil a fondy banky rakousko-uherské se měrou pro první doby zvláště hojnou zlatem zásobily, pak budeme připraveni na dobu, jež v nejspořádanějších státech nadcházívá, že přechodně obrací se silnější proud drahého kovu ze země. Úkol obhájiti jisté nezbytné minimum kovu připadá pak bance cedulové, náležíť to k úkolům těch bank dříve již naznačeným regulovati mezinárodní proudění drahokovu, ano

okrouhle). Za to zbytek 86.$_8$ mil. korun bude se raziti z dosavadních čtvrtzlatníků, zlatníků nebo ze stříbra hutního a tu z každých 90 zl. dostane se 239.$_5$ korun (= 119.$_{75}$ zl.), takže se na této sumě vydělá 28.$_6$ mil korun čili 14.$_3$ mil. zl. Odraziti sluší výše udané 4 mil. zl. a náklady ražební vypočtené na 1.$_4$ mil. zl. — 2. *Niklové mince drobné.* Raženo bude 42 mil. korun v kusech po 10 a 20 halířích. (Kusy po 5 halířích se raziti nebudou, aby v obchodě nebylo snadné zaokrouhlování ze 2 kr. na 5 halířů.) K tomu je třeba 1,050.000 kg. niklu, jenž má cenu 10,500.000 korun. Ražební náklad 1,200.000 korun. Zisk 30.$_3$ mil. korun neboli 15.$_{15}$ mil. zl. — 3. *Bronzové drobné.* Raženy budou za 18.$_2$ mil. korun v kusech po 2 a 1 halíři. Zisk při nich bude asi 10 mil. korun. Za to vezme se z oběhu na účet Předlitavský za 10,274.000 zl. měděných drobných dosavadních, v nichž je obsaženo jen 3,424.666 kg. mědi a ta má cenu pouze asi 1,712 333 zl., tedy ztráta 8,511.667 zl. neboli 17,123.334 korun, odrazímeli od toho zisk mincovní při mincích bronzových, vypadne ztráta 7,113.334 korun neboli 3,556.667 zl. — V účet není pojat zisk, který vzejde z části drobných stříbrných a měděných, jež se více nevrátí a nebude nutno tedy uvedeným nákladnějším spůsobem je zaměniti. Soudí se, že měděných nevrátí se více než 10%.

náleží to k *veřejným* jejich povinnostem, pokud zaujímají podobná privilegovaná postavení jako právě také banka naše.

Naše banka arci toho úkolu dosud neznala a řízení její budoucně stane se nesnadnějším. Připraviti ji k tomu úkolu, přiměti ji k jeho náležitému řešení, bdíti nad ním jako nad *veřejnou* její povinností — jest na ten čas ještě důležitější, nežli ukládati jí na př. nové finanční závazky ke státu. Jest známo, jakou měrou právě v tomto směru se osvědčilo řízení banky francouzské. Vyloučeno není nebezpečí, že by nastati mohly tendence odtok zlata od nás podporující, třeba pro nejbližší řadu let nebezpečí podobné nehrozilo bezprostředně. Dokud nebude hotova celá suma nových mincí zlatých, pro něž opatřiti se má kov zápůjčkou valutovou, může nebezpečí to stihnouti jen zlato obchodní cestou opatřené, a to jen potud, pokud by nebylo převzato bankou rakousko-uherskou — neboť do té doby nebude vysloven ani závazek banky k výplatě bankovek zlatem ani nebudou nové zlaté mince za státovky v oběh vydány. Do té doby bude tudíž každá změna v poměrech přirozenému příchodu neb umělému opatření zlata nepříznivá znamenati pouze přerušení těch operací přípravných, které novými zákony měnovými jsou předepsány. Bude to přerušení nemilé, nežádoucí — ale cokoliv již dotud bude provedeno, půjde přece jen k duhu našemu obchodu a našim financím státním, protože bude základ měny naší o tolik více upevněn a svému ustálení bližší, o kolik provedení příprav zatím postoupilo, kdežto dosud hodnota našich peněz závisela na trvání pouhého vládního nařízení ani nikde úřadně neuveřejněného, jímž zastaveno bylo volné ražení mince stříbrné, a co je horší, nebyla ani tak ještě ochráněna proti převratům v tržní hodnotě stříbra. Ten *účinek ustalující* pociťujeme ve všem obchodě svém hospodářském už nyní, ač ještě není ani jediná mince nové soustavy ražena, a budeme ho pociťovati i dále, ač se v *zevní podobě* měnové soustavy naší prozatím a snad na řadu let málo změní. Budeme míti zatím v oběhu tytéž mince, tytéž státovky a bankovky jako dosud. Nejdříve přibudou k nim nové drobné, jimž staré ustoupí; hlavní věc — nové mince zlaté, které způsobují nyní už napřed svůj účinek na hodnotu peněz našich, až do chvíle, kdy zásoba k záměně státovek určená bude dohotovena a zvláštní zákon záměnu nařídí, snad ani nepřijdou do oběhu, snad jen zcela řídce, pokud soukromý obchod najde příležitost nejenom zlato do země přivesti (ta nadejde v nejbližších letech asi častěji), nýbrž i mincovnu státní ochotnu z něho mu nové mince raziti. Budeť mincovna především pracovati pro státní potřebu. Pravděpodobný obraz nejbližší budoucnosti jest tudíž tento: Nejprve vniknou do oběhu nové mince drobné — stříbrné koruny, niklové dvaceti- a desetihalíře, bronzové dvouhalíře a halíře; budou obíhati vedle starých čtvrtzlatníků (jež nejprve budou vzaty z oběhu), vedle starých dvacetníků, desetníků, čtyřkrejcarů a krejcarů, až tyto posléz jim docela ustoupí. Zatím budou užívány navzájem se zastupujíce, a malý obchod nejen zvykne si na užívání nových mincí, nýbrž i převede své ceny na tomto základě zponenáhla, bez početních obtíží, nemaje ani dobře možnosti, aby své ceny v nových penězích na újmu spotřebitelstva „zaokrouhlil“. Pak zůstanou jen nové drobné vedle starých zlatých a vedle bankovek i státovek na

zlaté znějících; porůznu objeví se nové dvacetikoruny (jen ty, protože se u nás alespoň na soukromý účet desetikoruny raziti nebudou); přijdouli množstvím větším, závisí na podmínkách již výše uvedených. Nikdo ještě nebude povinen jimi platiti, ale věřitel nebude oprávněn odepříti jich přijetí, budeli chtíti dlužník je podati. A touž cestou, jakou v cenách drobných se provedl převod zvykem promíšeného užívání obojí soustavy mincí, provede se nyní i ve větších za stálého cvičení se všeho obyvatelstva v nejjednodušším ze všech početních úkolů, v násobení neb dělení dvojkou podle vzorce: zlatý roven dvěma korunám a krejcar dvěma haléřům. Byloli zvolenou relací zamezeno jakékoliv nepříznivé pošinutí podmínek výrobních a vývozních — zvolenou stodílnou jednotkou mincovní, jež přesně rovná se polovici zlatky dosavadní, delším zachováním mincí obojí soustavy v užívání vedle sebe a konečně i ještě delším zachováním starých mincí základních, stříbrných zlatých, vedle nových, něčemu jinému ještě se zabraňuje, co široké vrstvy obyvatelstva nejvíce obavami plnívá při změnách soustav peněžních, totiž: převratům v cenách.

Mince posléz řečené, naše stříbrné zlatníky, zůstanou ze všech mincí a všech měnidel i platidel dosavadní soustavy v oběhu nejdéle. Konečně po provisoriu, jehož délku žádný tou dobou napřed určiti nemůže, i tato památka dob zašlých musí ustoupiti něčemu jinému. Budouli to pouze nové drobné mince stříbrné, snad dvoukorunové, čímž by ryzí zlatá měna byla spečetěna — budouli to nové *kurantní* mince korunové soustavy, což by značilo rozhodnutí pro dvojitou měnu, ať již úplnou či neúplnou, to vše tají se ještě v mlze budoucnosti. Vyložili jsme již ve statích dřívějších, proč nebylo možno zbýti se prostě dosavadního kurantu stříbrného, proč bylo nutno byť i měrou ohraničenou ponechati mu místa i v nové měnové naší soustavě. Že konečné rozhodnutí o jeho osudu zůstaveno bylo budoucnosti, jest správno. Proroctví o příštích osudech drahých kovů může si dovoliti geolog, jehož výpočty jdou na doby přesahující věk jednotlivých pokolení, politik nikoliv. On účtuje jen s tím, co z daného stavu poměrů vyplývá pro budoucnost snadno dohlednou, a kde i ten úsudek je nejistý, hledí si ponechati volnou ruku. Tak stalo se i zde. Předlohy měnové, jež tou dobou, kde výklady tyto dostanou se do rukou čtenářů, budou již platnými zákony, neupravily ještě celé dílo nápravy, nýbrž jen tu část její, jíž bylo potřebí ku přípravě pevných základů. Viděli jsme, že shoda mnohých příznivých okolností slibuje dílu tomu zdar lepší, nežli kynul pokusům podstoupeným v dobách dřívějších. Budeli zdar ten *trvalý*, to nezávisí jen na příčinách hospodářských, nýbrž též na politických osudech říše.

F. L. Věk.

Historický obraz

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

P. Vrba musel poslechnouti; kráčel zvolna, zamyšlen a chvílemi pochýlenou hlavou pokrucoval. Bylo mu smutno, bylo mu líto starého faráře a na okamžik ho pojala zlost, co že ten Fulgencius Kahánek! Pojednou se zastavil, prostřed cesty, zdvihl hlavu, zadíval se před se, pak poškrabal se prudce za uchem, zaťaté rty roztáhly se mu jako k úsměvu, a již pak rychlým krokem se bral na faru.

Dopoledne přišel kněz.

Farář Hejna, nežli se začal zpovídat, zavolal Matouška, podal mu ruku a prosil ho, aby mu pro Pána Boha odpustil, jestliže mu kdy ublížil. Starému kaplanovi stáhlo se hrdlo, zakalily se mu oči, a jen ze sebe vyrazil:

„A oni mně taky."

Více nemohl.

V poledne obědoval P. Vrba sám, ale nechutnalo mu. Skoro celé odpoledne pak proseděl u faráře Hejny. Ten byv zaopatřen zemdlel a pak usnul. Starému jeho kaplanovi, jak u něho seděl, chvílemi se zdálo, že již nedýchá. Dvakráte všechen ulekán se k němu nahnul a naslouchal, dýcháli. Jednou také vyběhl ven, do zadu k paní Markové, a chvíli s ní horlivě jednal, a huboval, že posel nejde. Ta pak odešla z domu, a P. Vrba se vrátil honem zase k nemocnému. Ten se probudil pozdě odpoledne a byl proti tomu, jak bylo ráno, čilejší.

Zatím už odpoledne valně pokročilo. Otevřeným oknem vanul svěžejší vzduch; bylo slyšeti temný ohlas ruchu, jenž panoval venku na dobytčím trhu stopeném v plné záři sluneční. P. Vrba, jemuž se zdálo, že se faráři uvolnilo, začal zase hovor, ale o ničem vážném. Často se však ohledl do přední jizby, po dveřích, jako by někoho očekával. Staroch ho chvilku poslouchal, ale pak se z ničeho nic otázal, vzalli si Matoušek tu pikslu, a poslední vůli aby dobře schoval. V tom na dvéře zaklepáno, a do přední jizby vešel posel z pošty.

P. Vrba rychle vstal, div že nevyskočil, a přijav list ohlásil hned faráři, co došlo. Ten, jak netečně dosud seděl a naslouchal, rychle obrátil svou přepadlou hlavu a tázal se, odkud psaní je. Zatím už kaplan pečeť roztrhl a do psaní nahledl; najednou sebou živě hnul a ohlašoval, že od nich, od pátera Moučky. Stařec hleděl na kaplana s pootevřenými ústy, jako by nerozuměl, jako by toho jmena neznal, ač P. Moučka také u něho býval kaplanem.

„On, Moučka, je v Říkovicích," vysvětloval P. Vrba, nachyluje se k faráři, „co tam je Kahánek na pensi."

Stařec sebou hnul.

„A co, co píše?" ptal se živěji.

Kaplan dělal, jako by polonahlas četl, a za čtení po chvilkách ohlašoval:

„I nic tak zvláštního, že stonal, on Moučka, a že jim na poli trochu potlouklo —“ A četl po tichu dále. Pak opět začal: „A tuhle že měli moc hostí, dvanáct kněží že se u nich sjelo, že byl slavný funus.“ A tu sebou P. Vrba trhl a upřev oči na faráře zvolal vítězoslavně:

„Vidějí, že se nezmýlila! Vyhráli! Oni jsou nejstarší na celé diecési —“

Novina ta se faráře mocně dotkla. Škubl sebou, jako by chtěl vstáti, brada i zapadlá ústa začala se mu pohybovati, až pak vyrazil:

„Ale Kahánek —“

„Ten slavný funus byl jeho, tady to je,“ a kaplan klepal hřbetem ruky na psaní, „před týdnem měl funus —“ a podívav se do listu opakoval:

„Ano, ano, Fulgenc Kahánek, tady to stojí, už je na pravdě boží, a tady,“ dodal kaplan živěji, jako by něco znamenitého našel, „píše Moučka, vědí, taky u nich kaplanoval, že po pohřbu u tabule všechno kněžstvo na ně vzpomínalo, a o tom mluvilo, Kahánek že měl věk, ale oni že ho přečkali, že jsou nejstarší teď na celé diecési, a Křovický děkan, ten že povídal, že budou jako Methusalem.“

Netečnost, lhostejnost starcova za té řeči minula. Naslouchal s patrným účastenstvím; bylo znáti na očích a v zažloutlé tváři, jako by mu prosvitlo. Když Vrba mluvil o duchovenstvu, co říkali, že je Hejna nejstarší a že bude jako Methusalem, začal pokyvovat hlavou a opakoval:

„Jsem, jsem — tak vida — Minula, minula — vzala si Kahánka. A kdo to, Matoušku, psal? A kdy umřel?“ ptal se zapomětlivý stařec.

„Farář Moučka, vědí Josífek, říkali mu chasník.“

„Aha, aha, ten —“

„A Fulgenc Kahánek umřel před týdnem.“

„Tak, tak, a na mši nezapomeňte, Matoušku.“

Umlkl unavením a lehl si, nemoha už sedě vydržeti; za chvilku se mu zavřely oči. Usnul. P. Vrba drže došlý list hleděl na starce, a smutně se zamyslil.

„Pán Bůh mně tu lež odpustí,“ myslil v duchu, „pro tu radost starého pána. Však už byl, myslím, čas —“

Toho večera se kaplan ani nesvlekl, aniž ulehl. Zůstal u nemocného sedě v černé jeho lenošce. Bděl po celou noc, až k ránu ho spánek přemohl. Vytrhl se teprve, když zalehl do tiché jizby hlas zvonu. Zvonili klekání. Šerem z kouta pronikala žlutavá zář dohořívající svíčky, kterou tam kaplan schválně dal, aby její světlo nevadilo spícímu faráři. Nyní již bledlo v denním zásvitu deroucím se do jizby. P. Vrba se lekl, že se neubránil spaní. Rychle ale tiše vstal a rozhrnuv více nebesa, aby lépe viděl, podíval se na nemocného starce. Ležel tiše, bez pohnutí; nedýchal. Sáhl mu na žilovaté, svadlé, vyschlé ruce i na čelo, a ucítil studeno mrtvoly.

Starý kaplan tušil poslední dobou, že představený jeho tu již dlouho nebude, a přece se tohoto okamžiku zachvěl. Hleděl chvíli jako

strnulý na nebožtíka; pak mu připadlo, že té radosti z toho, že je nejstarší, dlouho neměl, a chudák starý že se s ním už nebude škorpit a nebude říkat „vy Matoušku, Matoušku —“ Pojednou počala se šedá hlava kaplanova potřásati. Rozplakal se. Stál tak chvíli nad mrtvým druhem, pak rozsvítil voskovici, klekl u smrtelného lože a začal se modliti.

Klekání doznívalo tichým, letním jitrem. — — —

Třetího dne po pohřbu, a byl slavný, zašel P. Matouš Vrba ke krejčímu a začal s ním jednati o plášť. Chtěl z tmavomodrého sukna, s límcem. Na to všecko krejčí přeochotně přisvědčoval, ale pak přestal přikyvovat a přisvědčovat, žasna nad tím, co ten starý pan páter si vymýšlí kapes pod celý plášť v pravo v levo a jakých velkých, pravé „šupsaky.“ Mistr jehla chtěl to pánu vymluvit, ale ten div že se nerozkohoutil, a jinak ne, nežli jak řekl, ať mistr chceli dělá, a hodně brzo aby ten plášť byl.

Po té zašel P. Vrba do české expedice a uložil si tam zděděné peníze i stříbrnou pikslu po faráři Hejnovi, a měl s Krameriem dlouhé jednání. Po týdni došel skutečný a opravdivý list, v pravdě od faráře Moučky, někdy kaplana zesnulého faráře Hejny. V tom listu nebylo, že Moučka stonal, aniž že u nich v Říkovicích potlouklo, ale tu novinu list přinášel, že P. Fulgenc Kahánek umřel, a to bylo, jak P. Vrba vypočítal, druhého dne po pohřbu jeho pana faráře. Farář Moučka podotkl k své novině, že teď je pan farář Hejna nejstarší, žijeli.

A starý kaplan čta to v duchu pomyslil:

„Byl, byl nejstarší, třeba jen několik hodin. Ale byl, měl radost. Pán Bůh mu odpusť a mně taky.“

Za dva dni po tom, bylo začátkem srpna, odslouživ u sv. Ignáce jako obyčejně mši sv., posnídal, a vyplativ mzdu staré Hanělce, vzal přes ramena nový složený plášť, do ruky hůl, zavřel byt, donesl klíč od něho paní Markové, rozloučil se s ní a vykročil z domu.

Stará paní s Hanělkou hleděly za ním, žasnouce, co ho to napadlo, co zamýšlí a co vlastně chce. Neřeklť nic jiného, nežli že se vydává na cesty, z Prahy pryč, a že se nevrátí leda až za kolik neděl, nebudeli ho zas koleno zlobit. V čem se obě stařeny shodovaly, bylo, že se mu tu stýská po nebožtíku jemnostpánovi, a proto že utíká. To měly pravdu, že se mu v té osamocenosti dost a hodně stýskalo, ale že proto z Prahy se vydal, v tom se mýlily. — —

XVIII.

Ignacius Ceypek stane se poslem milostným, a co z toho bylo.

Mrtvým tichem, jež za parného, srpnového odpoledne zavládlo domem páně obrstvachtmistrovým, zaječel hlas domovního zvonce. Ignacius Ceypek sedě v kuchyni zardělý, maje čelo i nos zroseny drobným potem, bezděky zaklel, a pustil pánův kord, jejž právě horlivě drhl

a cídil, prudce k zemi, až zadrnčel; nebyloť to vyrušení milé. Ale jak maně pohledl na hodiny, nejhorší chmura mu zmizela s tváře.

To žádný cizí nezvonil. V tu chvíli, na minutu pan Šedivý chodí. A na toho se starý voják nezlobil. Nemohl. Už proto ne, že co pan Šedivý do domu chodil, bylo jinak s tou němčinou. Míň sakrů, míň hromů a míň všech jich horšího obrstvachtmistrova hrozivého „habt acht,“ a míň mrzutostí se slečnou a také s ním — Ceypkem. Proto pojal nemalou úctu k Šedivému. Co pan obrstvachtmistr nezmohl, pořídil on za krátko, a jak! Slečna Tereza si více nenaříkala, ano libovala si, jak hezky učí, jak mírně, a jak všecko vyloží a jinak ukládá a vyslýchá. Také proto se Ceypek divil Šedivému, jakou má trpělivost, že ho to neomrzí, když obrstvachtmistr sedě u nich po každé celou hodinu, se mu do učení plete a říká tak a tak, a že Šedivý zase na to, ano, že tak a tak, že to tak dělá nebo udělá, jak pan obrstvachtmistr míní. Teď sestupuje se schodů na síň otevřít dvéře, myslil Ceypek, jak pana Šedivého potěší. A ten, když vešed uslyšel, že dnes nic z hodiny není, že pan obrstvachtmistr nemůže, zrovna se zarazil a na okamžik nemohl ani promluviti. Vida však, že se Ceypek diví, vzpamatoval se.

„Je parno, panu baronovi se nechce,“ mínil usmívaje se dosti rozpačitě.

„I to ne, ale chystá se někam —“

„Do města, na večer do společnosti.“

„A ne, tak daleko ne. U nás, v zahradě něco bude. Pan hrabě Gallas strojí něco na večer —“

„Slečna také půjde?“ ptal se kvapně informátor.

„Ne, musí ostat doma; však ji to, myslím, dost mrzí.“

„Ale je zdráva?“

„Jako rybička, jako vždycky; ale měla mrzení, že dnes nebude hodina, povídala to —“

Šedivého tvář se vyjasnila. Slyšel to patrně rád. Okamžik hleděl před se, jako by uvažoval, pak upřel zrak na Ceypka.

„Poslouchají, pane Ceypku. Chtěl jsem slečně dát nějaký úkol. A teď hodina není. Měl jsem ho uchystaný —“ (a sáhl pod kabát do kapsy). „Myslil jsem, aby —“ pokračoval váhavě.

„Tak já to slečně odevzdám —“

„To bych prosil, ale — pan baron aby o tom nevěděl.“

Umlkl, jak pro tato slova Ceypek na něj upřel oči.

„A proč?“ ptal se starý voják divě se.

„Vědí, ono to je vlastně takové říkání, německé říkání, rád bych, aby se slečna tomu naučila, ale tajně, a pak spustí pojednou před panem baronem — a on bude mít radost, proto jen. Byl bych to slečně sám dal, ale když není hodina. A pan baron nebude doma? — Jistě nebude?“

„Nebude.“

„Tak by se mohla slečna pohodlně učit. Dodají to, vědí?“

„Když to je tak, tak ano, proč ne.“

Zvonek opět zaječel, dvéře zapadly. Pod schody stál Ignác Ceypek sám, drže v ruce dobře složený papír oplatkou zalepený. Obracel ho

sem tam a prohlížel, mysle, jaké to asi v něm říkání. Jindy a jinému by to sotva byl udělal. Ale pan Šedivý chodí už tak dlouho do domu, a nic, a je tak pořádný, dává si tolik záležet . . . Ceypek přestal obraceti, a jak se v tom ozval shora hlas obrstvachmistrův, schoval to říkání do kamizoly a spěchal nahoru.

Zatím se Šedivý vracel do města a znepokojen. Hned jak z domu vyšel, napadlo mu, nevyvedlli hloupost. To psaní chtěl sám Tereze tajně dodati, jak už několikrát učinil. Musel. Jinak nemohl jí srdečnějšího slůvka pověděti. Chodil už dlouho do domu, a ještě nebyl takřka na chvilku s Terezou sám. Čekal a čekal na příležitost, na hodinu, kdy bude volněji. Ale německá hodina za hodinou míjela (byly tři v týdnu), a pořád seděl starý baron s nimi jako Argus. A čím těch hodin více ubíhalo, tím se žákyně učiteli více líbila. Zalíbila se mu hned na první spatření. Také ho zajímal její osud, i zvědavost ho pudila, aby pronikl za ní do tohoto domu. A již, jak Krameriovi tajemně naznačil, našel vstup do zahrady Clam-Gallasovy, to jest měl naději na něj, když s Ceypkem selhalo, slíbenou pomocí zahradníkova pomocníka. V tom přišly ty německé hodiny, to nenadálé učitelství. A to mu dodalo.

Za nedlouho si vyznal, že se na neteř vachmistrovu pořád víc a více těší, že se nemůže nikdy německé hodiny dočkati, že má slečnu Terezii rád. A mohl si také říci, že ho slečna ráda vidí. Proto čím dál tím více mu překážel pan strýc, ale proto také čím dále tím více se přemáhal, aby trpělivě vyslechl všeliké jeho poznámky i poučování, aby nepozbyl jeho přízně, aby nepozbyl té hodiny. Bylo to těžké učení se starým pánem, ale příjemné s mladou, čipernou slečnou a zajímavé pak tím, když se mu podařilo občas tajně jí do ruky vtisknouti psaníčko, a když příští hodiny dostal za ně jiné, její, a když se pak ta psaníčka střídala. Teď to poslední jde Ceypkovýma rukama. Jestliže ten starý se nějak prozradí, nebo sám poví, bude veta po všem, po tom, oč v tom psaní prosil, i po hodinách . . .

Než psaní dobře došlo, ačkoliv ne hned, nýbrž teprve pozdě odpoledne, kdy obrstvachtmistr Materna z Květnice si vyšel vymydlen, namalován, v bělostné, zlatoskvoucí uniformě, v premovaném, třírohém klobouku na pudrované hlavě, s copem dle vojenské míry. Odebral se nedaleko, dolů do zahrady, do společnosti hraběte Clam-Gallasa na dnešní podvečer tam sezvané. Prve nežli obrstvachtmistr odešel, důtklivě neteři připomenul, ať opakuje slovíčka, ať ani na krok nevychází; Ceypkovi pak přísně uložil, ať dobře hlídá, ať slečna nikam nechodí. A stará kapela stál „habt acht“ a sotva mrkal očima. Pak pána až pod taras vyprovodil. To hlavně pro schody, ale to si směl jen pomysliti, nebo pán dost hleděl, aby vykračoval jako mladý lajtnant.

Sotvaže Ceypek zase na taras vystoupil, už tam slečnu zastal. Vběhla tam jako lasička a z očí, tváře se jí smála radost z toho, že je volna. Než starý Ceypek vážně jí kynul a vyzval ji, aby šla, aby tu nezůstávala, a když nechtíc v jeho přísnost věřiti, s místa se nehýbala a jen se smála, řekl vážně šeptem, že něco má, že jí něco nese, aby jen šla. A již vklouzla za ním na chodbu, žádostivě zvědavá, a puzená tušením, že to něco příjemného . . .

A ten Ceypek, co to vykládal, a tak tajemně, že má pro ni říkání, německé říkání, tomu že se musí tajně naučit. Sklamání bylo znáti na dívčině tváři i na hlasu, když se ptala, od koho to říkání má, jež Ceypek z kapsy vytahoval.

„Od pana Šedivého."

A již mu je vytrhla, a již s ním chtěla uskočiti jako myška; ale již se zastavila, dotazujíc se, od koho je, mluvilli Ceypek s panem Šedivým. A když vše vyzvěděla, chytla Ceypka za ramena, a opírajíc se o ně, povyskočila, děkujíc mu v živé radosti, že je hodný. Pak zmizela náhle ve svém pokojíku. Ceypek chvilku hleděl na jeho dvéře. Divil se, a již také počal pochybovati a uvažovati, jeli to opravdu takové říkání.

Slečna Tereza jen do pokojíka vběhla a již „říkání" rozbalivši postavila se s ním k oknu. Tím bylo viděti skoro jen do hustých korun starých stromů u domu a pro ně se v tu chvíli pozdního odpoledne v útulném pokojíku skoro již šero ukládalo.

Tereza měla ráda psaníčka svého učitele. V její osamocenosti přinášela jí změnu, zabavovala ji, měla nač mysliti, proč se i strachovati, měla co tajiti. A byla pěkně psána, pan Šedivý říkal jí v nich takové pěkné věci; ale často lecčemu nerozuměla, třeba že bylo všecko po česku. Než v listech těch byla zábava, i v tom, jak je tajně přijímala, v tom tajemství, i v tom, že musela na ně odpovídati, a zase tajně a zase i s nebezpečenstvím. A dnešní psaní přišlo zvláště vhod. Byla mrzuta proto, že nebyla německá hodina, i proto, že strýček odešel do panské společnosti tam dolů do zahrady, jež jí byla přístupna a přece jako zakletá. Myslila, jak jí bude dlouhá chvíle, co bude dělat . . .

A teď to „říkání!" Už to ji rozveselilo, jak Šedivý psaníčko jí dopravil, jak starý Ceypek mluvil o tom německém říkání, že jím bude pan obrstvachtmistr tuze překvapen . . . A co v tom lístečku! Každý až dosud jen o tom mluvil, jak je (Tereza) sličná, že on, její Damon pro ni touhou mře, aby se smilovala, a také jemu odepsala, a čekati ho nenechala, a v každém stesk, že jen tak listem s ní může mluviti, a jak by byl blažen, kdy by s ní mohl promluviti třeba jen několik slov, ústně, sám . . .

A dnes to „říkání" ji k tomu přímo zvalo. Pan informátor oznamoval, že se mu podařilo zjednati si na dnes bezpečný, volný vstup do zahrady, že přijde na večer pod taras, a že bude na svou rozmilou žačku čekati. Prosil tak pěkně, tak snažně. A stálo tam také:

Patř Fylino! slzy plynou
pro tě, milá, jediné.
Necítíšli lásky, zhynou
mé radosti nevinné.

Ty veršíky ji tak zvláště nedojaly. Ale na zahradu myslila, jak by bylo, tajně, podvečer se tam podívati, tiše, nepozorovaně; a on by tam čekal! Jak by to bylo hezké! A již všecka dychtivostí hořela, již jen na to myslila, a že by se snad mohla i dále podívati . . .

Vyhlížela ven do houstnoucího šera v korunách stromů. Pak se vytrhla a již vyrazila kvapně ven na taras. Stanula u kamenného zá-

bradlí, hledíc před se na širou zahradu. Nebe nad ní ještě dost zářilo, ale v arkádách, v křovích i pod stromy uložily se již stíny. Ještě jen tympanon divadla, jinak stromovím a křovinami zakrytého byl v jasnějším světle . . . Ale pak už vzduchem jako by závoj se rozestřel. Zahrada tměla, a v temnu jejích stromů a houštin tratily se střechy chrámků i pavillony. Jen bližší sochy na balustrádách teras se ještě z šera probělávaly. Bylo vlažno, a příjemná vůně chvílemi silněji zavanula až na taras k mladé dívce. Ta na vše to hleděla jako ve snění a naslouchala směsi hlasů, jež z hloubi zahrady temným ohlasem až k ní se donášela.

V tom se hudba ozvala. Dálkou ztlumená zněla lahodně, lichotně stmělou, panskou zahradou, dojímala, vábila . . . Tereza poslouchajíc, všecka vzrušena tím, k čemu se odhodlávala, nespozorovala, že stranou pod tarasem na pravo v černém stínu stromového skupení stáli dva muži, vyšší elegantní, druhý menší, titěrnější. A ten, byl to mistr Kypiena, šeptal svému společníku, ukazuje k tarasu před obrstvachtmistrovým obydlím, to že je ta baronova neť . . . Řekl to posměšně, a již vyzýval šeptem svého mladého společníka, aby šel kolem, jako by nic, jako procházkou, že teprve uvidí, jaké má starý obrstvachtmistr gusto . . .

„Už jdu —“ rozhodl se Kypienův společník, mladý šlechtic, jeden ze společnosti, jež se dále v zahradě bavila, „půjdu okolo, a vy mně přijďte naproti.“

Vykročil, ale již zaklel. Na taras vstoupil v ten okamžik nějaký mužský, a s tím baronova neť odešla. Kypiena se také mrzel.

„To je baronův sluha, starý, mrzutý voják. S tím bude těžko. Slepě poslouchá a pánův poklad hlídá jako drak.“

„Zdá se, že je opravdu tuze hezká. Budeme ještě čekat?“

„Milosti, teď ji ten potzsaprament hned nepustí. Bylo by nejlíp, abychom až za chvíli —“

Za řeči zacházeli a zanikli v temnu ulice mezi vysokými přistřiženými houštinami. Na tarasu, před starým baronovým domem nastalo ticho. Ani kročej ani hlas se tu neozval, jen chvilkou tiché zašumění v houští a ve stromech a ohlas vzdálené hudby.

Pojednou průčelí barokového domu i ohromné, ploché kameny tarasu, jeho obloukovitý výstupek a schody do zahrady s něho vedoucí, i mythologické sochy v pravo v levo na konci tarasu, vše prosvitlo jasněji v plné záři měsíce, jenž zatím byl vyšel. A pojednou se mihla na tarasu dívčí postava, v panském účesu, ale v měšťanském obleku, v střevíčkách; stanula, rozhlížela se, naslouchala. Tou dobou byl už Prokop Šedivý, přikrčený v levo ve stínu husté, bezové křoviny jako na trní. Čekal toužebně, těšil se, doufal, a zase upadal ve strachy, že slečna nepřijde. Kolem tak ticho, nikde nikoho, baron pryč . . . Už tu mohla být, kdy by chtěla. Kolikrát povystoupil a zadíval se k domu. Taras byl po každé prázdný. Ale teď v plné záři měsíce, rozlévající se po velikých kamenech i po schodech, zahledl na něm dívku. Vykročil, chtěl jíti jí vstříc . . . Srdce mu živě tlouklo, rozčilení jím zachvělo, že přišla, že přišla! A již se schodů kvapí, shledla ho, poznala . . .

V tom se zastavil a lekl. To není Tereza . . . Ale jak zaslechl tlumený její smích, jak zaslechl její hlas, už jí skočil vstříc. Byla to ona, ale ne slečna, neť baronova, nýbrž ona panna Maternová, až na ten účes, jak ji po prvé shledl u P. Vrby. A tak mu byla bližší, známější, tak mu bylo volněji. Chopil se jejích rukou a děkoval, že přišla . . . Smála se a ptala, půjdeli s ní takto v tom obleku, že jí to tak připadlo, že si vzala ty šaty myslíc také, že bude jistější. A informátor úsilně ujišťoval, že jí to tak sluší, že má ty šaty rád, že ji v nich po prvé viděl . . . Zašli z měsíčka do stínu; na křižovatce dvou stezek přiznal se Šedivý, že to tu všechno nezná, že by nerad, aby se dostali dolů na blízko k panské společnosti.

„Půjdeme tudy," ukazovala Tereza na levo do aleje „počkejte, já vás zavedu, a pak se třeba podíváme — ale počkejte, to uvidíte."

Na hlase jí bylo znáti, jak ji její nápad těší. Šli stmělou alejí lipovou a tou vypravovala baronova neť, jak dostala to říkání, a zase se vyptávala Šedivého, jak on sem pronikl. A již opět o šatech, a na místě, kde zář měsíce pronikala, stanula, přehlížela se, suknici rukama z krátka pohlazovala jako ji urovnávajíc. Zdálo se, že s tím oblekem se vrátila všecka bývalá volnost maloměstského děvčete. Již nekráčela, jak ji mistr Kypiena učil, aniž tak hlavu nesla: ale nenuceně, pružně, tu volněji, tu rychleji; a zase odskočila ze stezky vyhlížejíc a skákala svému průvodci do řeči, smála se, jak sama teď vypadá, a zase s obavou ač ne valně opravdivou vzpomínala, kdy by tak starý Ceypek se šel přesvědčit, jeli doma, v pokojíčku. Řekla mu sice, že půjde spat . . .

Pak opět tichla, když Šedivý se k ní přibočiv, vzal ji za ruku, že prý mu pořád uskakuje, a když začal o tom, jak na ni myslí, jak se soužil, že s ní nemohl nikdy promluvit, a jak byl šťasten, když dostal od ní psaníčko. Tu mu jeho citupluý výklad přerušila otázkou, nesmálli se jí, jejímu psaní, že neumí psát a pro dobropísemnost že vždycky dostávala. Ale již jím škubla, když zacházel dále na levo.

„Na pravo, na pravo," šeptala.

Vyšli z temna i svitů lipové aleje a shledli na jejím konci malý pavillon, jako chrámec v antikisujícím slohu vystavený. Dvéře byly otevřeny. Vešli až k nim po několika schodech, až k sloupům portiku, a nahlíželi dovnitř. Tam se probělávala v tajemném svitu měsíce shora do chrámku padajícím nějaká socha. Šedivý vyložil, že to je socha Mlčenlivosti. Tereza stojíc vedle něho vzhledla k němu, usmála se, ale již sebou škubla, jak se pojednou tichem ozvala opět hudba. Hráli pěkný menuet.

„Začínají tančit," pravila Tereza živě, skoro závistivě. „Menuet už také umím," a nachýlivši hlavu naslouchala, tiše si krásným svým hlasem přizvukujíc po notě laškovného menuetu, i nožkou poklepávajíc i rukou do taktu potřásajíc. Pojednou ustala.

„To by se to tančilo! Tančíte rád? Oh, ty dámy tam a páni! Ti se mají!" A již začala žvatlati, jak to tam je krásné, a co Ceypek vypravoval, že bude dnes francouzské divadlo, pak tanec. „A již tancují. A jestli pak také pan strýček! —"

Dala se do smíchu.

Šedivý, jenž ničeho kolem nedbal, a jen Terezu viděl, musel si v duchu vyznati, že baronova neť zase příliš si všeho všímá. Netěšilo ho to, ale ani nehlesl. Všecko jí tak slušelo, smích i ta živost její; a jak tiše menuetu přizvukovala, nabídl jí, že by tu, v chrámku mohli poslouchat, že by se tam na židlicích pěkně sedělo při té hudbě.

„Ó ne, ne!" zvolala prudce a již cupy, cup, byla po schodech dole na cestě. „Musím vás ještě zavést. Pojďte, uvidíte —"

Zavedla ho do aleje ovocných stromů, a za ní k selské chaloupce. Šedivý tu chtěl zastavit a do chaty se podívat, Tereza však nesvolila. Vybídla ho dále za chalupu, sadem, směrem k zahradní zdi, nad níž vysoko rozkládaly staré stromy rozložité své koruny do vlažného, čistého vzduchu měsícem proráženého. Před nimi stála skupina vrb, jejichž svislé, měkké haluze, teď v záři měsíce mdle stříbrolesklé, tiše se kolébaly a povívaly spadajíce jako dlouhé, hebké vlasy až ku mříži krásně kované.

Tereza měla patrnou radost z překvapení, které Šedivému způsobila, a které se ještě vzmohlo, když stanuli na malém hřbitůvku plném růží mezi kameny s tajemnými literami a nápisy.

Hleděla na něj, jak žasne, jak se rozhlíží, pak přistoupivši náhle k hlavnímu pomníku prostřed, k andělíčku opřenému o shaslou pochodeň, skloněnému nad popelnicí, ukázala na její zlacený nápis a ptala se:

„Co je to? To mně už dalo —"

Šedivý nachýliv se četl ve svitu měsíce:

„Aux Manes de mes Amies."

Usmál se, přeložil a dodal, to že je tedy hřbitov mrtvých milenek, lásek.

Tereza sebou trhla.

„Mrtvých?! Oh!"

„Oh, ne, myslím, že jsou všecky živy a zdrávy, ale jejich lásky. Tady jsou jenom jejich jmena."

„A tolik měl děvčat?! zvolala Tereza upřímně žasnouc.

Šedivý hleděl na ni s patrným potěšením, usmívaje se, a ptal se, víli, kdo.

„Pan hrabě Gallas. Ceypek povídal, že on to dal postavit, tu ten hřbitov." A pojednou rychle dodala: „A na těch kamenech tedy jsou jmena těch . . ."

Shýbali se spolu ke kamenům, Šedivý odhrnul keře i květiny, nedbaje, že mu na ruce kane rosa, a prohlíželi litery v ornamentech. Růže voněly, svislé haluze vrb lehounko se zachvívaly jako u volném, klidném dechu, a jimi pronikala záře měsíce, chvějíc se světlými pruhy na tichém hřbitůvku mrtvých lásek, na jeho kamenech a růžích. Tereza hledala žádostivě; byla by tak ráda bývala, kdy by Šedivý snad uhodl nějaké jmeno. Také se ho ptala, neználi nějaké. Řekl, že nezná, a hned mu při tom připadlo, že k těmto kamenům přibude po čase nový, a na tom že budou začáteční písmena paní Duškové, zpěvačky. Ale neřekl to. A v tom, jak Tereza chtěla mu pomoci poodhrnouti nad kamenem květinovou houšť, chytl její ruku a již ji nepustil. Pološkleče držel ji a upřel oči, zářící milostným vzrušením na mladické děvče.

„Nechme mrtvých," mluvil tlumeně, vroucím hlasem. „Má láska je živá."

„Ale dají jí také jednou pomník." Řekla to usmívajíc se, škádlivě.

„Nikdy, protože nikdy —"

V tom sebou škubla a vytrhla rychle svou ruku z jeho ruky.

„Někdo mne volá," pravila patrně polekána. A v tom už se ozvalo tlumeně, dosti na blízku:

„Slečno! Slečinko!"

„To je Ceypek!" řekla mrzutě, chmuříc obočí.

„Slečno! Pan obrstvachtmistr — —"

To účinkovalo. Skokem byla u vrátek, kde u vrby stanul Ignacius Ceypek udýchaný, všechen od sebe. Šedivý už stál a všechen užaslý hleděl za Terezou. Slyšel ještě, že se něco ptá, že Ceypek kvapně odpovídá, jako by naléhal; vše dálo se velmi rychle, a nežli se Šedivý vzpamatoval, mihla se Tereza mezi haluzemi vrb, už venku před zábradlím; teď se nachýlila přes ně do hřbitůvka a všecka vzrušena oznamovala svému zamilovanému informátorovi, že musí hned domů, že pan strýc přišel . . . A již se záslona hebkých haluzí, kterou svou mladou hlavou pronikla, zase zavřela. Haluze se ještě míhaly, chvěly, ale sličné zjevení bylo to tam. Šedivý slyšel už jen rychlé kroky; pak i ty utichly. Stál na hřbitůvku sám, nemoha se vzpamatovati. Z hlubin veliké zahrady zaznívala sem veselá hudba. Ale on jí neslyšel.

„Konec! Konec!" znělo mu v mysli. „Víckrát už se s ní nesejdeš, ani ne v německé hodině. Už můžeš také dát náhrobní kámen . . ."

Šel sem s takovým radostným očekáváním, přišel sem v toto místo tak blažený; a jako pitomý odtud odcházel, jako by dostal náhlou ránu do hlavy. Vše bylo jako vidění. A ona! Co teď ona! Jak obrstvachtmistr ji uvítá a povíli ten Ceypek . . . Baron ji snad vyžene . . . Ah, kdy by vyhnal! Šel cesty nedbaje, ani záře, jež tam dále, kde se odbývala slavnost, jako by ze stromů a křovin vycházela do večerního vzduchu. Pojednou se však zastavil, na okamžik uvažoval, a již se obrátil, hledaje směr k baronovu domu. Bral se opatrněji, drže se v stínu, až stanul tam, kde prve tak blaženě vzrušen uvítal Terezu. Před budovou ticho, na tarasu nikdo, v okně slečnina pokojíku tma. Naslouchal, čekal. Ticho, nic neuslyšel, nikoho se nedočkal. Odešel s nepořízenou. Kudy šel domů, nedbal, a doma, ač se zatím valně připozdilo, neulehl. Nemohl usnouti.

Ráno, záhy, aby Ceypka nezmeškal, zašel do Lipové ulice, aby vyčkal baronova sluhu do trhu jdoucího. Ale nedočkal se ho, až teprve odpoledne. Ceypek se zamračil, když spatřil slečnina informátora, ale zamířil rovnou k němu, oznamuje mu, že jde k němu, že pan baron vzkazuje —

Šedivý se nadál těch konců a přece se lekl.

„Abych —" vyhrkl, ale nedomluvil.

„Aby se víc k nám nenamáhali."

„Pan baron ví —"

„Nic neví, já jenom vím."

„A proč tedy —"

„Protože tu slečna není.“
Šedivý vyvalil oči.
„A kam, prosím jich, pane Ceypek, kam —“
„To tak! Abych ještě povídal. Vida. A to by tak bylo. Taky mohli mít rozum. Co z toho mají, a já mám po slečně. Teď zase budu sám,“ řekl to zamračeně, a patrně ho ta ztráta rmoutila. Pojednou však ostře dodal: „Však kdy by slečny nebylo! To by viděli! To by byli dostali! Ale já mlčel k vůli ní, aby s ní nebylo ještě hůř. A ten darebák, ten Kypiena, já jsem vždycky říkal, že v něm není nic kalého, potměšilec jeden!“
Trvalo to drahnou chvíli a stálo mnoho otázek, nežli Šedivý zvěděl, co se vlastně sběhlo, že baron po svém bývalém vojanském obyčeji, kdy své vojáky překvapoval, pojednou se rozběhl domů se přesvědčit, co neť dělá a jak Ceypek hlídá. U samého stavení vrazil na Kypienu a známého šlechtice, a s tím že se dostal do hovoru, ale Kypiena že zatím utekl. A tu ten šlechtic že baronovi nadhodil, že se jde baron podívat na poklad, na spanilou svou maitressu — —
Jak Ceypek u vypravování až sem došel, zarděl se zlostí jako krocan, a prudčeji doložil:
„To si myslilo to hrabátko, že pán má u sebe nějakou takovou, lehkou, a smál se jen, když baron řekl, že to je neť. A shádali se; dnes už u nás byli dva páni oficíři, a pan obrstvachmistr poručil mně brousit kordy. Rozumějí, co to je?“
Šedivý rozuměl, ale jen přisvědčiv, a nedbaje tak toho ostrého vyrovnání prudkého sporu, ptal se na Terezu, bylali již doma.
„Kdy by bývala! Ale nebyla! Zrovna jsme spolu docházeli, když se páni rozešli. Pan obrstvachtmistr nás zhlíd . . . Tisíc čerchanů! Slečnu v těch šatech venkovských, a tak pozdě, samotnu. A jak na ni udeřil; bodejť, byl už jako čert. A to ten darebák, ten tancmistr! A také na mne, co že slečnu vodím, že zasloužím — — Byl bych to nechal na sobě, k vůli ní, vědí,“ opakoval ostře, s důrazem, „jen k vůli ní, ale ona zas ne, že sama utekla, že se chtěla podívat na panstvo, a já že ji honil. A to měli štěstí, že to tak řekla. Stydějí se!“ a Ceypek se rozhorloval víc a více. „To jsou učitel? A to bylo říkání, a to po mně, jako po nějakém starém oslu, poslat?“
Šedivý jal se starocha chlácholit, ale ten vpadl mu do řeči.
„A jestliže slečně štěstí zkazejí, co z toho budou mít. A tu mají —“ a sáhl do kapsy a podával Šedivému peníze. „To pan obrstvachtmistr posílá, za to německé učení. To se pěkně vyplatilo. Slečince, a mně taky. Teď budu zas jako kůl. A pán bude zase jako čert. Co pak už teď tak zapomene, jak spolu hráli, a jak zpívala? Tak si jdou, a najdou si zas takovou hodinu, nebo si přijdou ke mně pro rekomendaci. Já jim ji dám.“
Všecko naléhání Šedivého, všecko prošení, aby na Ceypkovi vyzvěděl, kde je slečna Terezie, bylo marné. Staroch zamítl i zlostně baronovy peníze, které mu informátor nabídl. A když Šedivý naléhavě se tázal, jeli slečna v Praze nebo kde, snad že na venkově, zasmál se Ceypek pohrdlivě a zvolal:
„Zase u strýčka, a jakého!“

A již se otočil a odešel.

Šedivý v ten okamžik již věděl, nebo byl alespoň na jisté stopě. Jak Ceypek řekl, že je slečna u strýčka, mihl se mu myslí pan Lidl. Znal ho z expedice a hlavně z té doby, jak pomáhal P. Vrbovi hledat barona Maternu, a jak sám tenkrát vypátral, že je Lidl baronův vzdálený příbuzný. Také ho jednou v Maternově domě potkal. Nemeškal tedy a pustil se do poštovské ulice, kde měl Lidl dva domy. Toho dne nevyzvěděl nic, ale nazejtří nabyl jisté vědomosti, že včera přijela k Lidlovům nějaká slečna, a že tam zůstala. Vydechl si bezděky. Po té ještě jednou čekal na Ceypka, až by šel do trhu. Staroch kráčel nějak zamyšleně, ale jak Šedivého shledl, zamračil se a chtěl se uhnouti. Šedivý mu však nedal; docházeje ho volal, že se nebude ptát po slečně, nýbrž po panu baronovi, jak mu je, byloli co, sekalli se, a jak to dopadlo.

„Jak to dopadlo! Jak to mohlo jinak dopadnout. Takové hrabátko a pan obrstvachtmistr! Sek ho, až panáček má z toho polízanou Poleží si. A ten prašivý tancmistr, ten šišlavý Kypiena — toho zas já zmaluju, aby se přestal natřásat. Jidáš šeredný! No, a oni, mají už zas hodinu, aby mohli panenky svádět, a říkání posílat?“

Sekl po něm šedivým okem a bruče něco sebral se země košík, a bral se rychlým krokem dále.

XIX.

Na staročeském posvícení.

Už to bylo uděláno, už to bylo hotovo; alespoň koláče byly upečeny. A to se panímámě Vavákové v Milčicích dost uvolnilo. Peklať je se svými pomocnicemi: babičkou z výměnku, švagrovou, sestrou a kmotrou ze sousední vsi celý den, v pátek před posvícením až dlouho do noci. Pomahaček byla plná světnice a hlučno až až. Ženské ústa nezavřely, a toho tlučení v hmoždíři, toho tření máku trdlem, a jiných příprav všelikých! Koláčů byla plná prkna, na stolech, na židlích, na podlaze, na lavicích, že nebylo pro ně hnutí ani ve světnici, ani na síni, u pece. Ale zdařily se, vonělo jimi všecko stavení, a Vaváková měla radost; ale již v sobotu ráno se od nich uvolnilo. Děti je počaly výslužkou roznášet i pasačka i skoták; také hajek [1]) dnes nevyhnal na pastvu, ač byl pěkný, slunečný den, a musel na výpomoc. Sám hospodář jich za hodnou kupu odklidil, dav si je ráno naložiti na vůz, do Poděbrad, kam jel pro pivo, aby měl výslužky na zámek, všem paním oficírkám zámeckým, také písařům do kanceláře i vrátnému a do pivovaru sládkovi, podstaršímu i spílečnému.

U něho na dvoře bylo toho sobotního rána dosti hluku a živo; zabíjelť řezník zjednaný dva mladé vepře, a již mu také vedli tři skopce na smrtný nůž. I z ostatních statků, jak Vavák vesnicí jel, vyzníval ohlas hlučných příprav posvícenských; ale když se pozdě

---

[1]) Pastýř koní a hříbat.

odpoledne vracel, to se již i náves hemžila lidem a zvučela směsicí nejrůznějších hlasů a zvuků.

Žebráci a všelijací toulaví čtveráci, děti podruhů i chudé, městské děti chodili od statku k statku s uzlíky, pytlem i mošnou. Sem tam šel městský řemeslník, tu řemenář s chomoutem nebo řemením, tam krejčí s pláštěm, onde švec s botami. Každý z nich „právě teď“ dílo dohotovil a přinášel je, aby se tu najedl, mzdu dostal a odnesl — výslužku. A již také hudbou se Milčice ozývaly. Tam ve statku stromy zakrytém na housle a na harfu hráli, u souseda na dvoře zvučely kovové struny cymbálu, a když Milčický rychtář vjel zděnou branou do prostorného, hlubokého svého nádvoří, obklopeného dlouhým obytným stavením dřevěným, sýpkou a v pozadí velkou stodolou a všelikými ještě přístavky, vítal ho tam starý havíř s kobzou. Její hlas zanikal v šumu příprav a v pokřiku ženských, pařících a kuchajících na záspi i na síni zabité husy, kachny a holoubata vysoko nakupené, nebo přebilujících skvrny, jež se za těch příprav staly na stavení nedávno schválně čistě obíleném.

S hospodyní se na síni potkal, a tam už musel podati zprávu, jak pochodil. Vavákovou hrubě potěšilo, když slyšela, že všechny výslužky byly dobře přijaty a že se líbily a chutnaly, paní vrchní že řekla, že rychtářka peče nejlepší koláče na celém panství a paní obroční, ta že se vždycky již těší na Milčické posvícení pro ty znamenité koláče. Jinak však bylo, když rychtář oznamoval, že pozvání přijali a na posvícení že přijedou kontribuční, aktuár a písař kancelářský s paničkami. Ta novina nebyla zrovna nejvítanější. Nebylo o jídlo, ale panímáma měla strach z paní oficírek zámeckých, že jsou vyběračné, paškrtné, že by na selském statku chtěly všecko jako v městě, a že bude muset být „kafe“, kterého neměl pantáta rád. Řekla mu to, a on nic nevymlouval, nýbrž jen pokýval hlavou a dodal:

„A po německu se budou ještě roztahovat —“

A již svlékal dlouhý, nedělní kabát a dal s hlavy klobouk panímámě, aby to vše uložila do truhly. Šero se již ukládalo na ves. Jako všude tak i na statku Vavákově ruch ponenáhlu tichl. Jen na dvoře děvečky ještě hlasno hovořily, dvůr umetajíce.

Ranní slunce, jasného, podzimního dne vysvítilo na umetený dvůr i na čistou zásep, na vycíděné kování chomoutů a řemení, visících u stájí na zdi, na všechen poklizený statek; nevzbudilo však nikoho. Všichni již byli vzhůru a hospodář té chvíle řezničil, rozsekávaje na síni na špalku maso, jak hospodyně vedle stojíc a s pekáči již čekajíc, si přála. Venku na jeho rozkaz vrata otvírali. Otevřela se do kořán a dlouho nebyla prázdna a volna. Přicházeli první hosté, pěší a nezvaní, příbuzní hospodářovy čeládky. Jich nikdo u vrat, ani na záspi nevítal, nýbrž šli sami první pozdravit pantátu a panímámu. Pak už se dostavovali zvaní: přespolní příbuzní a známí, sedláci dlouhých vlasů za uši sčesaných v dlouhých kabátech tmavozelené barvy s lesklými, mosaznými knoflíky, v kloboucích nebo vydrovkách, v brslenkách, v botách nebo v punčochách a střevících. A se sedláky jejich děti, hoši v beraničkách a v kazajkách, děvčata v pestrých šátcích, s bělostnými, nabíranými límci u košile, ženy v mezulánkách a cajčkách

pentlí lemovaných, v pantoflích i ve střevících, v kabátkách rukávů od zápěstí k rameni se šířících, v květovaných zástěrách, v bělostných plenách.

Pak přijela na bryčce dobrá známá sousedka ze Sadské s dvěma dětmi, sama ve zlatém čepci, v kabátku bledě růžovém kožešinkou lemovaném, s granáty a dukátem na krku, v šustících sukních, boubelatá, hovorná, veselá, a hned za ní na vozíku mladší dcera Vavákova, Kateřina, z Nučic se svým mužem.

Ty všechny vítal na záspi hospodář ve vestě, v bělostné košili širokých rukávů, maje na nohou střevíce, modré punčochy a brslenky; ale pak na rychlo kazajku oblekl a ven ke vratům zašel, když přiběhl nejmladší synek, ze čtyř, které měl doma, oznámit, že páni jedou. To bylo po jedenácté, kdy po vsi bylo dosti hlučně znáti posvícenské veselí. Mladí, staří v nedělních šatech, u ženských veselých, živých barev, míhali se cestou, mezi staveními; mezi stromy listí již žloutnoucího, prozářeného jasným sluncem, nebo stáli ve skupinách nebo vítali přicházející a přijíždějící hosti. Hrčení vozů a lidské hlasy přehlušovala hudba potulných šumařů hrajících v nádvořích, u dveří.

Za těch zvuků a za toho šumu dojížděly zvolna k Vavákovu statku: otevřený kočár na ohromných pérách, tažený párem vykrmených hnědáků s přiseknutými ohony, a za ním žlutě natřený okroč či „buřt" s jedním koněm. V onom seděly v zadu dvě paničky v kloboucích, v náramných účesech, v ohromném fichu, jedna se zelenou, druhá s růžovou šerpou, v salupech, obě suché, obě ohnutých nosů (ale paní na pravo, paní kontribuční, měla větší); proti nim dva hladce oholení páni v květovaných, vyšívaných vestách hedvábných, v třírohých kloboucích, v pudrovaných vlásenkách, jeden, pan kontribuční, tlustý, v zeleném, druhý, pan aktuár, suchý, v hřebíčkovém kabátě. Oba čím dále vsí jeli, čím více se lidé zastavovali a po nich hleděli, stávali se tím vážnějšími. Nemluvili, jen vážně, až přísně hleděli, na pozdravy jen tu tam důstojně hlavou pokynuli; pan kontribuční, maje pravici s prsty, plnými lesklých prstenů, od sebe na stehně položenu, nafoukl i trochu své plné, rumné tváře.

Lidé za nimi hleděli i za písařem v okroči a tlustou jeho ženou v čepci, povídali si o nich, jak jsou vystrojeni, jak sedí, jak jde z kontribučního strach i tu, a že jedou rychtáře vyžrat. Ten, maje v pozadí své syny a kupu bezděčných diváků, starých, mladých, bosých, obutých, vítal v bráně uctivě panské hosti, jimž teď i hospodyně, vystrojená, v bělostných rukávcích krátkých, v květované šněrovačce a zástěře, v květovaném šátku na babku uvázaném, vstříc vyšla s radostnou tváří. A panstvo, vespolek německy a míchaně hovoříc, přijímalo to všecko blahosklonně, a důstojně se ubíralo, provázeno hospodářem přes zásep do velké světnice nevysokého stropu, kdež se od vesnických hostí na pány stoje čekajících skoro stemnělo, a kde se již probělávaly ubrusy na stolech kolem do kola sestavených a leskly se cínové slánky i probělávaly květované talíře na místě pro pány určeném, kdežto na ostatních stolech stály hliněné talíře do běla polévané s malovanými jeleny.

Dvůr naplnil se povozy, stáj koňmi, jež obstarávali přespolní čeledínové s domácí čeládkou. Pak se dali do jídla a do pití, přineseného jim na uvítanou; a již za nedlouho je k vlastnímu obědu volali. Usadili je na síni u dvou stolů s domácí čeládkou a jejími příbuznými.

Z velké světnice zaznívaly sem už cinkot talířů a sklenic, šum hostí, z nichž na prvním místě zámečtí seděli u oběda. Rychtář začal pobožnou modlitbou. Poblíže pánů seděla kmotra ze Sadské, dále příbuzní a známí selští dle vážnosti a věku. I šlo jídlo za jídlem, polívky, masa, pečité i vařené s okurkami v kopru, v dubovém i vinném listí láčenými, s omáčkami, sladká jídla, bylo piva jako u Dolan, hořkého pelyňkového i dobrého Pražského (vědro měli v koutě na síni a nejstarší syn čepoval); i víno stálo na stolech i rosolky. Hospodář i hospodyně pobízeli, nutili, aby všichni pili a dali si chutnat, zvláště páni; těm se hospodyně přes tu chvíli omlouvala, že to tak není, jako vzácné paní jsou zvyklé, aby ráčily odpustit a za vděk vzít se sprostou, selskou stravou . . .

A paničky braly za vděk a jedly, a ještě víc páni, a nejvíc pan kontribuční, jemuž se již ústa blýštěla samou mastnotou. Ten rychtářku po rameni poplacoval, že by měla jít na zámek za kuchařku, takové husičky a takové kachynky že ještě nejedl. A chválil dále, nedbaje, že paní kontribuční se zaškaredila a napomínala:

„Aber, Hans, bedenke doch, wo du bist!“

Pak přinesl jí a paničkám rychtář talíř bohatých hroznů a postavil před ně také košíček krásných lískových oříšků, že byl jeden jako druhý, samé vybrané. Klada je na stůl propověděl nějak kazatelsky a s jakýmsi důrazem, že ty oříšky jsou na památku Přemysla oráče, jenž ze stavu selského či oráčského povýšen byl na knížete českého.

Bylo čím dále tím šumněji a veseleji v jizbě i na síni. Jen paní oficírky chovaly se zdrženlivě a hovořily skoro jen německy, sousedek svých si jen málo všímajíce. Za to jejich páni manželé si přihýbali a zapomínajíce na všecku úřadní důstojnost počali rozvazovati.

Na síni hluk a ruch se vzmáhal. Žebráci přicházeli a odcházeli, a všelicí pocestní i hudebníci. Přes tu chvíli zazvučela nějaká muzika: drnkavá harfa, veselé housle, pak měkký hlas lesního rohu, až posléze starý dudák v opelichané vydrovici v krátkém kožíšku na zádech květovaném naplnil síň, jizbu i všechen statek svou pronikavou notou.

Než pojednou a rázem utichl. Za to se hluk na síni vzmohl, i výsknutí se ozvalo z tlačenice, jež se tam schumelila valíc se k otevřeným dveřím světnice. U prahu se ten chumáč zarazil a v čele jeho stanul v šosatém, hnědém kabátě vysokého do týlu límce, v manšestrových nohavicích po kolena, v spravovaných punčochách a ve střevících s mosaznými přeskami nevelký mužík. Byl hubený, nemladý, zarudlého nosu, a držel v levé ruce třírohý klobouk, v pravé partesy. Kolem něho skupilo se několik školáků a nejblíže něho, zrovna u boku stálo asi dvanáctileté děvče, polo městsky, po vesnicky oděné s notnou mošnou lýčenou na ruce.

Zámečtí páni se smáli, mladší, vesničtí hosté u stolu se šťouchali, teď že bude něco k smíchu, že kantor bude vyvádět . . . A ten pozdraviv pobožně, jak práh překračoval, uklonil se hospodáři, ukláněl se hluboko zámeckým pánům, a již se ohlížel po svém sboru a zval, aby šli dál.

„A ty, Marjánko, dceruško, pojď, nestyď se, sem, tak, má dceruško, Marjánko, a hoši, teď pěkně, unisono. Jedna, dva, tři —" dával takt, „čtyři," a již spustil svým vyzpívaným, vyšeptalým hlasem starodávnou:

Staň se v tomto domu nyní
hojné božské požehnání

A hoši a děvče vpadli:

Přátelé i pozvaní
radujte se spolu — —

A zpívali dál, a když pobožnou píseň dozpívali, říkal kantor vinš rychtáři hospodáři a všem pánům hostům a jejich manželkám, aby tohoto veselí ve zdraví užili a aby je Pánbůh při zdraví zachoval, aby se přes rok zase tak vesele mohli uhlídati, a na něj aby si také vzpomněli, i na jeho žízeň, a že by to byl osmý div světa, kdy by on na ni zapomněl, ale to že neudělá, protože je z počtu těch, kterým císař Nero čtvrtý díl světa oddělil, a proto quadruplatores, t. j. čtveráci se nazývají.

A to již, usmívaje se a očima mhouraje, říkal poblíže stolů, nastavuje partesy, nejprve pánům zámeckým. Pan kontribuční zvolna a ne bez namáhání vytahoval šmelcový sáček a při tom velkopansky zpovídal kantora, že se má tu dobře, tu že je dobrá škola a co má tady platu. A čtverák kantor, jenž měl od každého dítěte za čtyři neděle pecen chleba a sobotalesu od slabikování krejcar, od čtení dva, od psaní a počítání tři krejcary, což všecko při pětadvacíti dětech na živobytí nikterak nestačilo, ukláněl se zámeckému pánu, usmíval se a tuze si liboval, tu že je teď dobře, tuze dobře, husích stehýnek a pečeně a piva i vína co hrdlo ráčí, až bude tamhle do té mošny jeho Marjánky a klukům vybývat, a sobotales, to že nechá na uznání vzácných milostpánů.

Pan kontribuční zkřikl směje se:

„I ty šelmo kantorská!" a všecka společnost se hlasem smála kantorovu nápadu a jak vybíral sobotales od zámeckých pánů a dále po stole. Na partesy dopadaly mince stříbrné i měděné; zatím hospodyně plnila Marjánčinu mošnu a sytila kluky z kantorova sboru.

V tom přiběhl hajek do světnice a kynul rychtářovi, jenž seděl poblíže pánů, s nimi hlavně vedl „diškurs." Vavák, vida, že tu nějaká zvláštní novina, vstal; i uslyšel zvláštní raport, že prý je tu ve vsi takový divný člověk, že rozdává . . ."

Nežli dořekl, ozvalo se mocně u vysazených dveří:

„Pochválen Pán Ježíš Kristus!"

Všichni přestali jísti; i kantor, jenž právě usedl na rychtářčino vybídnutí a s velikou chutí se pouštěl do husího stehýnka, se obrátil. Ve dveřích stál muž prostřední postavy, v tmavomodrém límcovém

plášti v čepici do polovice beránkem vysoko lemované, s malým dýnkem a střapečkem, a se stínidlem vespod zeleným. Byl osmahlý, měl husté, šedivé vlasy. Čepice i plášť nebyly nejčistší a sešlapané střevíce na černých punčochách byly hrubě zaprášeny.

Všichni se na něj omámili. Ale v tom už rychtář rychle vykročil a zvolal:

„Velebný pane! Kde se tu vzali? I pěkně vítám!“

A chytiv ho za ruce, potřásal jimi a vtáhl ho skoro do světnice, jsa příchodem nenadálého hosta velice mile překvapen. P. Vrba smeknuv stanul před stoly, uklonil se pánům a kynul ostatním, kteří uctivě vstali, jak zaslechli, že příchozí je velebný pán.

„Seďte, lidičky, seďte,“ volal P. Vrba vesele. „Nepřišel jsem vám rušit veselí. Odpusťte, rychtáři, jestliže —“

„Nic odpustit, velebný pane, a ještě jednou pěkně vítám, a plášť dolů, a ráčejí usednout —“

A již nastaly posvícenské hody od repetice, to jest P. Vrba musel, ačkoliv se bránil, začít od polívky. Hospodyně chtěla kněze jak náleží uctit a také proto, že viděla, jak je rychtáři vzácný. Až paní kontribuční a paní aktuárová na sebe mrkly, jak selka toho starého pátera obskakuje, ten že tu je teď nejprvnější. A začalo je to pak opravdu mrzet; zdáloť se jim, že si jich ani hospodář ani jeho žena tak nevšímají. Paní zámeckého písaře nic nepozorovala, ta jen jedla a rosolky ublizovala, a nevšimla si také, že má ten starý pan páter kabát hodně obnošený, a límeček u krku ne nejbělejší, a že se snad ani nečeše, jak si to obě zámecké oficírky po německu pošeptaly. Za to mužové jejich byli veselejší, a zvláště pan kontribuční dal se do živého hovoru s P. Vrbou, jenž ho dvakrát za sebou hodně rozesmál nějakou veselou anekdotou.

Zatím kantor, jemuž nenadálým příchodem nového hosta odpadl úkol, aby promlouval všelijaké žertovné šprochy, dávno již obral husí stehýnka a pustil se do nových jídel. A zapíjel je pivem, pak vínem, užívaje požehnané chvíle, jež přicházela, žel, že jenom jednou za rok. Pil a bavil své nejbližší okolí selské. A za nedlouho všecka společnost se rozjařila ve středu, u panského stolu i v pravo i v levo; žerty, smích, veselé pokřiky se všude ozývaly; jen paní oficírky se nuceně usmívaly nebo neusmívaly, jako když rychtář, do něhož od příchodu P. Vrby jako by veselejší duch vjel, vstal a pozdvihnuv sklenici připil vzácným pánům hostům úředníkům na panství J. Cís. Majestátnosti a jejich paním manželkám i velebnému pánu, jenž je staré matky české syn a se vydařil, že je v Kristu Pánu a v mateřském jazyku pravý všech bratr a upřímný Čech. Sklenice i džbánky cinkaly a cvakaly, všichni pili a připíjeli si a volali vzácným hostům „Vivat.“ A „Vivat“ to zahlučelo znovu, když P. Vrba vstav promluvil o hostiteli, jaký to znamenitý rychtář, takového že není v celém království, aby si ho vážili, a aby byl dlouho živ.

To se již paní oficírky mračily, a paní kontribuční pak po chvíli dosti zaškaredila, vidouc, jak její manžel pořád s tím starým páterem, jenž si jich hrubě nevšiml, jakou má s ním kratochvíli, jak se směje, jak ho poslouchá, a jak teď, co je — vytahuje sáček a tomu knězi

něco vyplácí! A ten jak vesele peníze shrabuje, a jak si teď ruce potřásají! A v tom pan kontribuční, v jehož hořejších pokojích patrně již vysvíceno bylo, manželce své oznamoval jako milé překvapení, že jí něco pořídil, že abonýroval tuhle skrze velebného pána noviny, tam že je věcí ke čtení — —

„Jaké noviny?!“ optala se paní zkrátka, a žasnouc; a když pan kontribuční se po P. Vrbovi ohlížel, nevěda již patrně titulu těch novin, a když P. Vrba oznámil, že to jsou královské poštovské noviny Krameriovy, zasmála se úsečně a zlostně, míníc, to že jsou asi divné noviny, nějaké sprosté, že o nich nikdy neslyšela, stojíli jen za ty peníze.

Pan kontribuční se zarazil, P. Vrba zčervenal; ale neřekl nic. V tom rychtář věc zamlouval a zamluvil, porončejíli páni tu asiatskou strojbu, kafe, že by jim hospodyně ráda posloužila. Paničky ji přijaly, ale jak bylo po kávě, již neměly stání. Zvláště paní kontribuční, jež se první ozvala, že již čas, aby jeli. Marně rychtář s rychtářkou zdržovali, marně i páni manželé domlouvali. Paní kontribuční si počínala naříkat na hlavu, že musí ven, na čerstvé povětří. Ale nežli vstala, vstal P. Vrba, a opřev ruce o stůl, začal mluviti, jak se nenadál takového veselí, jak přišel do Milčic, nevěda, že tu je posvícení, že sem šel navštívit dobrého známého, hodného jejich rychtáře, a že přišel do takové četné a hodné společnosti, a jak ho to těší, že ho tak všichni laskavě přijali, páni zámečtí i jejich vzácné paničky (to řekl důrazně a uklonil se jim) i všichni ostatní sousedé, a že by rád, aby měli také oni nějakou památku na ten dnešní den.

A již zašel ke zdi, kde visel jeho veliký plášť. Jak ho obrátil, spatřili vespod hromadu kapes. Byly většinou prázdny. Ale jak P. Vrba do pláště sahal, spozorovali, že má ještě pod podšívkou a Bůh ví kde kapsy a schrány. A z těch vytahoval knížky, většinou nevázané, nevelké, netlusté, až jich naložil na stůl celou hromádku. A již je začal rozdávati, nejprve paním oficírkám, pak ostatním hostům. Zámecké paničky žasly a braly nějak v rozpacích, všude jinde chutě, a dívali se hned na tituly darovaných knížek. Paní kontribuční s aktuárovou nahledly teprve za Milčicemi, když se vraceli do Poděbrad. Paní kontribuční četla:

„Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům — —“

A paní aktuárová: „Opravdivý příběh o královské české koruně a obšírná zpráva o ceremoniích při korunování J. M. král. v Čechách.“

Vyjížděly dosti rozmrzelé, a ty knížky jim dodaly; zvláště paní kontribuční. Pustila se do manžela, co s tím páterem, a ty noviny co, a co bláznil, že mu dal peníze, ten páter že nemá bez toho dobrý rozum, že rozdává takové hloupé knížky, a chodí si skoro jako vandrovní, to že je čistý . . . Manžel, jemuž se z Milčic nechtělo, a jenž spokojeně si pohvizdoval nebo odfukoval, přestal a jen bručivým „no, no,“ — „no vždyť,“ chlácholil rozhněvanou polovici, těžkým jazykem dodávaje, že selské posvícení je selské posvícení, to že je jako v svinském ráji . . .

Za kočárem na okroči seděl panský písař, přidržuje koš plný výslužky, aby se nepřevrhl. V koši ke koláčům a holoubatům přistrčila

paní jeho knížku od P. Vrby. Sama po tolika rosolkách a jiném pití zardělá, až se lesknouc, podřimovala, a vytrhla se jen, když vůz zapadl do nějaké žumpy bídné cesty nebo vjel na kámen.

Na Vavákově statku poutichlo. Jak soumrak nastal, odebrali se hosté většinou do krčmy k muzice. Starší ženské s rychtářkou si sesedly, majíce teď volnější chvíli k upřímnému rozhovoru. Rychtář pak zavedl P. Vrbu do své světničky vedle hlavní světnice.

Jak rozžehl lojovou svíci, všiml si starý kaplan nejprve hojných knih, nejvíce starých.

„To je můj poklad," řekl Vavák s úsměvem, spokojen a ne bez pochluby. „Ráčejí se podívat, a tu je starý náš Beckovský; z toho jsem poznal, jak u nás bývalo, a pojal jsem lásku k tomu jazyku, který vlastní matka ozvučila. A o Němcích jsem všecko poznal, jak na nás byli, a dostal jsem proto takovou nechuť k německému jazyku, že jsem se mu nechtěl učit. A taky nenaučil. No, a dnes jsem se té němčiny dost naposlouchal," dodal s úsměvem. „S takovými hostmi je posvícení opravdu veselá psota, práce bez užitku a pocta bez vděku."

„A to od Čechů a Češek rozených, to němčení, viděl jsem," odvětil Vrba. „Samé husičky, husičky. Ale nobl husičky. A my jsme sprosťáčkové, pozoroval jsem na nich, a jak se na člověka dívaly. No, dal jsem jim pro poučenou. Ty budou mít radost!" A P. Vrba se zasmál, a ve smíchu dodal: „A pan kontribuční abonýroval české noviny. To bude panička číst! — A tu máte divné inštrmenty, jako geometr —" prohodil pojednou, všimnuv si v druhém koutě zeměměřického náčiní.

„Ano, velebný pane. Měřím, přeměřuju pole, všecko."

„A kde jste se naučil?"

„Trochu sám a pak nějaký pan Jirásek, geometr, je teď v Solnohradsku, ten nejvíc. Ale velebný pane —"

A teď došlo na otázky, s kterými měl rychtář na spěch, a na které prve nebylo času. A P. Vrba vypravoval o smrti faráře Hejny, a jak sám dědil, a jak teď koná to, o čem už dřív přemýšlel a nač ho vlastně přivedl ten starý sedlák odtud, když přišel prodávat do expedice tu bibli staré Brtkové.

„Tenkrát mnou to hnulo, co ten sedláček povídal, když myslili, že si přišel do expedice pro knížky, a on řekl, že sprostný a chudý člověk nesmí povznest svých očí k bohaté tabuli, že musí hladovět i v tom, jako ve vědění. A když jsem ho pak vedl do kasáren, tu mně povídal a na paměť uvedl, jak je lid hloupý a zatmělý, ale že by bylo čtenářů dost, jen kdy by bylo knih a míň bídy. A vidíte, rychtáři, ten člověk mně vnuknul tak myšlenku, jak by bylo, kdy by se tomu člověk obětoval, že by to byl dobrý skutek. Ale já nemohl. Byl tu nebožtík pan farář, a nebylo do toho. Ale když chudáček umřel a mně všecko odkázal, povídám si hned: A teď, Matouši, jsi svým pánem, a půjdeš a posloužíš lidu, z kterého jsi pošel. A mateřskému jazyku. A tak hajdy, nejdřív do expedice, a to si můžete myslit, že měl Kramerius radost. A tak jsme se smluvili. A teď roznáším jeho a jiné knížky; kde to jde, prodávám, jako u pánů bratří na farách, a ti musejí také abonýrovat české noviny, a kde to jde, také jiní, jako ten pan kontribuční," a šedivý kaplan se zasmál. „Kde není, tam

dávám zadarmo, aby nemuseli chudí i v tom hladovět. A milý rychtáři, tak už chodím kolik neděl světem, a nic toho nelituju. Někde mně dají dost drštkové, jako ti páni, ale chudáci, naši lidé, ti mne všude rádi vidí a vyslechnou. Někde mne zle odbudou, tuhle mne z jednoho dvoru div nevystrčili — ale to nic — někdo to musí udělat. A chyba to není žádná. A lidé čtou a dočtou se. A nejvíc dávám Thamovu Obranu, víme, našeho jazyka obranu, aby viděli, a pobožné knížky, a o korunovaci, aby věděli — a všelicos, co se hodí a co je. Ještě toho, pane, máme málo."

Vavák naslouchal, divě se, s vřelým účastenstvím. Na očích i na tváři bylo mu vidět, že má z toho radost. Také hned poděkoval, aby velebného pána Pánbůh pozdravil, že je jako apoštol mateřského jazyka.

„A to nic, o tom nemluvte. A tak se toulám teď tady ve vaší krajině, dřív jsem byl na půlnoc. A tak jsem tu na posvícení. Ale o Praze vám nevím nic," dodal pojednou, „teď abyste povídal vy, rychtáři."

A P. Vrba sebou notně škubl, když slyšel, že mladá Maternová není již u barona, ale u toho jeho příbuzného, měšťana Lidla. Tak že to Kramerius psal, a ten že to má od pana Šedivého. Více však Vavák nevěděl. A ještě pak více žasl starý kaplan a opravdu se zarmoutil, když za řeči se zeptal na starou Brtkovou.

„Ta se nemůže utěšit, chudák stará."

„Co se jí stalo?"

„A to oni nevědí, velebný pane, že se jí ten její vnuk, co se ho tak ujímali, na vojně zastřelil?"

P. Vrba trnul, a v tom už zlostně vybuchl, na toho kaprála, a na to, jak je obyčejný člověk na vojně za hovado, ba ještě za míň, že ho týrají až do zoufalosti. „Jistě také ten mladík," dodal tázavě, „ze zoufalosti —"

„Ba, že ze zoufalosti. Jak vyšel ze špitálu, vzal si ho zase ten kaprál a pak i hejtman, Němec, na mušku, a tak ho trápili, a číhali, aby ho jen v něčem polapili; až ho dostali. Zavřeli ho zas, pro nějakou hloupost, jak povídali vojáci — a když ho pak pustili, a viděl, že to peklo začne znova, bouchl se."

„A snad před tím ke mně vzkázal, a já nebyl doma. Chudák! A Brtková, co ta —"

„Ah, ta naříká, a nejvíc, že vnuk sám se zabil. To ji trápí, proto se nemůže utěšit."

„Kde je, kde ostává? Daleko od vás? Podíval bych se k ní."

„A to by bylo pravé milosrdenství, velebný pane. Brtková není daleko, v sousedství."

Ohlásiv, kam jdou, nařídil rychtář, aby upravili lože pro velebného pána. Za chvilku po té vystupovali do nízké, výměnkářské jizby dřevěné, kahanem na stole osvětlené. U stolu s trnoži, nad nímž v koutě viselo u černého stropu kolik obrázků na skle malovaných, seděla babička prohnutého již věkem hřbetu v šátku na pokos uvázaném, v bílých rukávcích, vrásčitá, majíc obnažené od nadloktí ruce uvadlé kůže, vystalých žil opřené na rozevřené tlusté knize. Byla to bible, kterou

chtěla pro vnuka prodati, a kterou P. Vrba s Kramériem a Šedivým jí zachovali. Teď byla její hlavní utěšitelkou. Seděla nehnutě, zamyšlená, a nevšimla si ani hned, že se dvéře otevřely. Ale pak, jak uslyšela, že to je ten velebný pán (neboť už všechno věděla i o pračatech i o pomoci starého kaplana), dala se do usedavého pláče a líbajíc knězi ruce děkovala a hořekovala zároveň.

Oba mužové ji těšili, a nejvíce jí P. Vrba uvolnil. Jeho, knězova útěcha nejvíce vydala, zvláště když jí domlouval, aby nezoufala nad milosrdenstvím božím, že vnuk sice sám na sebe ruku vložil, ale Bůh že je nejvýš milosrdný a že připočte také na váhu to, co ubohého mladíka dohnalo k zoufalému tomu skutku.

Utišila se poněkud, vypravovala o svém Jiříčkovi, jak byl hodný, jak se o ni staral ... Že se mohla o něm rozpovídati, tuze jí ulehčilo; ale pojednou, jak v její sedničku nízkých oken zalehl ze tmy ohlas posvícenské muziky, škublo to babičkou, a již se dala znovu do pláče. Hudba bolest probudila; stařena si připomněla, ti tam hoši že se veselí, a on chudák v černé hlíně ...

Rychtář dnes přišel pozdě za svými hostmi do krčmy k muzice. Zdržel se u staré Brtkové a pak s P. Vrbou, kterého zase na statek vyprovodil a uvedl do světničky, kde stálo nejlepší lože, malovaná postel se sloupky a stříškou, nebesy, také malovanými. P. Vrba osaměv chystal se hned na lože. Pomodliv se jako obyčejně za faráře Hejnu a dnes také za nebohého vojáka mladého, a poděkovav Pánu Bohu za všecko, ulehl. I sem pronikal ohlas dud a houslí. Dlouho jich však neposlouchal. Usnul. A nevzbudil se ani pak, když domácí i hosté se vrátili z hospody, kdy je zaváděli na komory, na půdu na lože zvlášť upravená, kdy nejednou se ozval ještě veselý smích mladých i žert. Ale ráno, kdy na rychtářově nádvoří se muzikanti zastavili a vyhrávali dobré jitro posvícenské, spustivše nejprve starožitnou ranní: „Svatá Trojice Boží," byl už P. Vrba vzhůru, přistrojen a na cestu uchystán. Rychtář Vavák ho úsilně zdržoval a prosil, aby dnes tu ještě zůstal a byl hostem; ale starý kaplan si nedal říci.

„Ne, ne, rychtáři, musím. Rád bych toho ještě hodný kus obešel, nežli uhodí zima. Tu to mám s tím kolenem, tu budou v něm zas mravenci, už teď se někdy počínají hlásit, když je šeredně. Musím, musím. Taky už knížky docházejí, potřebuju nových."

Když Vavákovi hosté se sešli na snídaní, na pivnou polévku a studená masa, byl P. Vrba ještě s nimi. Ale když se pak s ostatním vesnickým průvodem brali do Skramníka, kam byly Milčice přifařeny, aby se tam pomodlili za všechny zesnulé Milčické, aby navštívili jejich hroby, byl už P. Vrba ze statku. Apoštol mateřského jazyka, jak ho Vavák nazval, ve velikém plášti plném kapes, v čepici se štítem kráčel bystře polem. Jasem slunečného říjnového dopoledne letěl za ním ohlas veselé hudby, zvučící v čele posvícenského vystrojeného průvodu. — —

(Pokračování.)

U kolébky národního křisitele.

Řeč promluvená o slavnosti stých narozenin Klicperových v Chlumci n. C. dne 7. srpna 1892

od

Václava Vlčka.

Dnešní naše slavnost, vedoucí nás ke kolébce Václava Klicpery, následuje po památném svátku, kterým letošního jara po všech vlastech českých ba po širých končinách vzdělaného světa uctívána byla paměť Jana Amosa Komenského. Tehdy sledovali jsme nadšeného apoštola osvěty po trnité dráze životní, kterou se ubíral v průvodě velikého mučedníka, drahého, nešťastného českého národa, nesoucího kříž na svou Golgotu, zachvíval se v útrobách duše úpěním jeho: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil!“ — slyšel i z jeho ssinalých rtů smrtelný povzdech: „Dokonáno jest!“ — a viděl, jak bezduchého připravují do hrobu. Tisícové při tom v bolestném zoufalství lomili rukama, Komenský však obraceje oči k nebesům volal: „Přijde hodina radostného vzkříšení!“

Nebyla marná jeho víra — ale vzkříšení přinesl ne třetí den, nýbrž teprva třetí věk. Veleduch Komenského svítil ještě ze chmur českého nebe jako hvězda první velikosti, ale když ta zanikla, nastaly děsné mrákoty. Komenský byl poslední znamenitý spisovatel český — po něm úpadek českého duchovního života vůbec a české literatury zvláště úžasně pokračoval a posléze byl tak hluboký, že se osmnácté století daleko přes polovici svou překlonilo a ještě průběhem jeho nevyšlo v jazyce našem ani jediné vážnější dílo! Tuto příšernou poušť míjíme spějíce v duchu z Nárdena, od rakve Komenského, k nivám Cidlinským, ke kolébce Václava Klicpery.

Klicpera narodil se r. 1792. Kdy by všem tehdejším literárním celebritám českým bylo napadlo dostaviti se k jeho křtinám, kdo všecko byl by tehdy do Chlumce zavítal? Pelcl, Procházka, Dobrovský, Kramerius a několik jiných, co by na prstech spočítal. České spisovatelstvo bylo by se tehdy snadno sesedlo kolem skrovného stolu. Puchmajer byl kroužku právě jmenovanému věkem nejbližší, ale teprva ladil svoje varyto. Šebestián Hněvkovský, Vojtěch a Jan Nejedlí, Josef Jungmann a Antonín Marek byli v letech studentských, Jan Purkyně v Libochovicích a Matěj Polák v Zásmukách nedorostli ještě k slabikáři, Václav Hanka v Hořiněvsi, Jan Presl v Praze a Václav Svoboda v Navarově byli nemluvňata.

V posledním desetiletí osmnáctého věku spatřujeme tedy v české literární poušti jenom velmi řídké oásy, ale budoucí literární jmena vždy hustěji nám zalétají k sluchu. Roku 1793 spatřil světlo světa Jan Kollár, r. 1794 Pavel Šafařík, r. 1796 František Turinský, r. 1798 František Palacký, r. 1799 František Čelakovský a Karel Macháček, v prvním roce nového století narodil se Josef Chmelenský, v druhém Jan Marek, pozdější Jan z Hvězdy, ve čtvrtém Jan Vocel, v devátém

Josef Tyl, v jedenáctém František Doucha a Karel Mácha, v dvanáctém Karel Erben.

Netřeba dalšího vypočítávání. Slyše tato jmena, z pozdějších dob tak známá, mnohý bude náchylen zvolati: „Jaká to požehnaná léta, která nám Čechům dala takový počet znamenitých mužův!“

Jako již otcové naši máme i my všecku příčinu žehnati tomu času, do lůna věčnosti zapadlému, an se stal kolébkou nové doby v dějinách českých — avšak dědům našim, kteří před sto lety život svůj trávili, tehdejšímu národu českému byl čas ten pochmurnou, krušnou přítomností.

Národům tehdy vůbec nebylo blaze. Dosáhlot vrcholu svého vládní umění, jehož jádro vyslovil Ludvík XIV. řka: „Stát jsem já,“ a dle něhož panovník, jsa nejen náčelníkem a představitelem státu, nýbrž jeho absolutním pánem a vlastníkem, sdílel svou moc pouze s některými privilegovanými stavy; ohromné většině lidu připadl lós „poddaných“ nevolníků, t. j. byla tu jen proto, aby nevelikému počtu privilegovaných osob sloužila, robotovala, ba větším dílem otročila. Rozkošnictví, pýcha, zpupnost, násilnictví rozmohly se v panujících třídách tou měrou, jako by pokorná trpělivost utiskovaných milionů ani nemohla míti žádného dna. Ale konečně byla přece vyčerpána — na evropské pevnině nejdřív ve Francii, kde jak ohromná sopka vypukla nevídaná revoluce národní, svrhla krále, ač osobně zcela nevinného, poslala ho s celou rodinou jeho a s tisíci jiných osob na popraviště, kácela v zemi všecky staré řády a otřásala celým vzdělaným světem. Skoro zároveň s naším Klicperou zrodila se i první francouzská republika, prohlašující rovnost, volnost a bratrství všech lidí a vypovídající nesmiřitelný boj i zahraničným zástupcům posavadního monarchického systému, jakož i všem, kdož rovnosti a svobodě občanské na odpor se stavěli.

Mocnářové evropští museli zdvihnouti rukavici, která jim tak vyzývavě byla vržena. Utkali se s revoluční Francií na poli bitevním, ale ona dobývala neslýchaných vítězství; jimi opojena postavila ze svých vojevůdců toho, jemuž štěstí nejvíce přálo, smělého Korsikána Napoleona Bonaparta v čelo své jakožto císaře, a on pojal světoborný plán: všecky státy evropské podrobiti své vládě. Plán ten se dlouho ku podivu dařil — a tak skoro celá Evropa po dvacet roků byla jako jedním krvavým bojištěm.

Za této světové bouře míjela našemu Klicperovi mladistvá léta v tichém ústraní rodného města. Čím více dorůstal, tím častěji slýchal o nových dějích a násilných převratech, které budily ustrnutí jak v chudých chatrčích tak v nádherných palácích. Trůny se kácely, kdo včera ozářen majestátem nosil žezlo, dnes třeba neměl domova ani přístřeší, za to i mužové občanského původu a dobrodružné minulosti kladli si na skráň korunu královskou v té oné cizí zemi; státy mizely a jiné povstávaly, mapa evropská měnila svou podobu tak často jako měsíc na obloze. Když bylo Klicperovi dvanáct let, zrodilo se rakouské císařství, za to brzy potom nadobro se rozpadla ona „svatá říše římská,“ která nikdy nebyla svatou ani římskou a dávno také už nebyla skutečnou říší.

Události světové i do malých míst českých nedolétaly jen jako zajímavé noviny, anobrž dotýkaly se jich mnohem živěji a citelněji. Ustavičné války obrovských rozměrů vyžadovaly ode všeho obyvatelstva převelikých obětí: z každé vesnice odváděni jsou zbraně schopní mužští na vojnu, jiní i s potahem na daleké přípřeže, tak že mnohde nezbylo lidí, kteří by pole vzdělávali; vždy nové a nové berně i dávky v naturáliích ochuzovaly lid městský i vesnický, a posléze státní bankrot, kterým cena peněz na jednu pětinu byla snížena, krutě stihl všecky příslušníky státu a bez počtu rodin přivedl na žebráckou hůl.

Až do svého šestnáctého roku měl Klicpera jedinou naději účastniti se činně běhů světových: také jemu jakožto urostlému, silnému mladíku kynul již dosti z blízka stav vojenský. Avšak dokonce ho nelákal; nejspíš i z té příčiny, aby mu ušel, opustil řemeslo, kterému se bez lásky byl naučil, i obrátil se na studie, odešel do škol Pražských, ačkoli rodičové jeho byli nezámožní.

V hlavním městě octnul se mnohem blíže u světového divadla, a pilně ducha svého vzdělávaje naučil se patřiti na ně jiným zrakem a s jiným účastenstvím. Vzešlo mu jmenovitě nové světlo o vlastní otčině a lidu jejím — stal se uvědomělým Čechem, vlastencem, a záhy připojil se k užší družině mužův, k nimžto nyní s posvátnou úctou pohlížíme jakožto k *národním křisitelům*.

Byli to z počátku jen řídcí duchové, kteří vážně a hluboce rozjímali o přítomném stavu českého národa a poznávali hrozné nebezpečenství, v kterém se nalézal. Poznávali, že dějiny jeho jsou tisíciletý boj se sousedním Němectvem, které pohlcujíc jeden slovanský národ za druhým po věky vídalo v krásné zemi české lákavou kořist a nepřestávalo usilovati, aby ji vlastníkům jejím vyrvalo a jim samým připravilo stejný osud jako jich soukmenovcům na Sále a na Labi. Věk za věkem Čechové statečně a šťastně uhajovali jak svého samostatného státu tak i svého jazyka čili národnosti své. Až sedmnácté století přineslo osudný obrat. Na počátku jeho ještě nesměl v Čechách nikdo jiný zastávati veřejný úřad než přirozený Čech, a žádný cizinec nesměl ani statku v zemi držeti — ale několik desetiletí potom bylo již téměř celé království v rukou cizinců a zbědovaní zbytkové národa českého neměli v zemi své nijaké moci. „Věřím já Bohu," těšil je ze svého vyhnanství Komenský, „že po přejití vichřic vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český!" Přešly vichřice, nastalo ticho, ale pro český lid bylo to ticho hřbitovní, za něhož v druhé polovici osmnáctého století neblahé dílo předešlého věku dovršeno. Co ještě zbývalo z odvěkého zřízení českého státu, bylo prostými rozkazy zrušováno. Josef II. hledaje moc svou ve řádech absolutistických a centralistických, nedal se v královstvích českém a uherském ani korunovati; k většímu zjednodušení státní správy a k většímu pohodlí byrokratické soustavy mělo se úřadovati jediným jazykem, německým, a k rychlejšímu poněmčení všeho obyvatelstva měly od r. 1774 také všecky hlavní, normální a triviální školy býti jen německé. Němčina stala se i jazykem tak zvaných lepších kruhův a ovládla ve všech městech, tak že kdo tu přece ještě česky mluvil, byl u ostatních nevzdělaný sprosťák.

Jenom náš vesnický lid zůstával ještě napořád český. Měl mnohé dobré vlastnosti, přece však jen to byl lid jařmem nevolnosti a roboty stížený, ustavičně zlými časy sužovaný, svévoli každého panského drába na milost i nemilost vydaný, dávno také již uvyklý považovati se za plemeno podřízené, nízké, a jazyk svůj za sprostý, opovržený. Vesničané, pokud mohli, rádi dávali své syny do studií, aby jim dopomohli k onačejšímu životu; ale takový hoch mohl jen tehdy vstoupiti do gymnasia, když se dříve naučil německy — a takž i tato intelligence, z nejtvrdšího jádra českého pocházející, v studiích byla poněmčována.

Ti, kdož sice království české náležitě oceňovali a jeho si vážili, ale „rebelantský“ národ český neměli ve zvláštní lásce, pokládali otázku českou dávno již za vyřízenou. Vládním a úředním kruhům již nedělala žádných starostí, již hrubě neměly proč na ni vzpomenouti. Pro Němce již národa českého nebylo, ale také přemnozí synové jeho, třebas ani ne odrodilí, pohlíželi na něj podobnýma očima, a jedni s útrpným pokrčením ramen, jiní s bolestným povzdechem pravili: „Finis Bohemiae! Je to smutné, ale už se to nedá změnit, už se vůbec nedá nic dělat. Všecko je ztraceno!“

A tu — v době nejžalostnější pokleslosti — našli se jednotlivci, kteří bráníce se zoufalství také na ně doléhajícímu, v rozbouřené, těžce zmítané duši volali: „Ne, ne — všecko musí býti zachráněno, všecko zase dobyto, všecko zase napraveno!“

Uhledal se jich hlouček, snažili se pořád jiné a jiné na svou víru obraceti — a tu dostávali zhusta odpověď nepříznivou toho asi rozumu: „Bláhoví, jak chcete svůj fantastický sen uvesti ve skutek? Můžete snad Hradčany učiniti zase sídlem českého krále? Můžete dosaditi české ministerstvo neb obnoviti dřívější zemské zřízení a hned nejvyšší úřady obsaditi dobrými vlastenci? Můžete koruně Svatovácslavské dáti českou šlechtu aspoň v tom spůsobu, jako má koruna Svatoštěpánská šlechtu maďarskou? Můžete českým městům dáti vlastenecké měšťanstvo? Můžete ze země vydupati české učené a vzdělané třídy? Můžete Čechům dáti české hlavní školy a česká gymnasia místo nynějších německých? Můžete stvořiti české vysoké učení a snad i českou akademii? Můžete Čechům v Praze vystavěti takové divadlo, jako Němcům vystavěl Nostic? Můžete vyčarovati novou českou literaturu, jako mají Němci, neřku Francouzi a Angličané?“

Ó, byly věci mnohem nepatrnější, kterých nadšenci naši ve skutečném životě tehdy provesti nemohli! Nemohli svolati nijakého shromáždění, aby v něm k lidu promluvili, nemohli rozeslati nijakého provolání, aby aspoň tak svou myšlenku šířili a přátel jí hledali — nesměli ji vůbec nijak veřejně vysloviti, neboť censura a policie byly by jim pěkně posvítily! S úřady nebyly žádné žerty, nestačilo, aby člověk ve všelikém jednání svém byl úplně bezúhonný, také o jeho nezávadném smýšlení nesmělo býti pochybnosti — o kom taková pochybnost vznikla, na zlé následky musel býti připraven!

Co čelní vlastenci na prospěch národa svého obmýšleli a k čemu směřovali, to by byl tehdejší „stát“ dokonce nepovažoval za předsevzetí nevinné, nadtož chvalitebné. Už to, když lidé dle zevnějšku svého do třídy vzdělanců náležející na Pražských ulicích po česku hovořili,

už to bylo pokládáno za opovážlivou novotu a nepřístojnost. Zhola nemožno pak bylo veřejně slovem tištěným nebo mluveným pronesti se v tento smysl: „Národe český, jde o tvůj život. Netrvej déle v posavadní lhostejné nečinnosti — vzmuž se, povstaň, braň se záhubě, která na tebe ze všech stran dotírá! Nedávej sobě jazyk svůj trhati z úst, podnikni odhodlaný boj za svou národnost, dobývej si nazpět svých přirozených a historických práv, ať vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ať opět svoboden, silen a šťasten žiješ ve vlasti po otcích zděděné, ať prací, osvětou, slávou svou opět závodíš s pokročilými národy!“ Slova taková, jež nyní denně čítáme, slýcháme a mluvíme, tehdy by byla bývala šíleným revolucionářstvím a byla by původce svého přivedla aspoň na Špilberk.

A přece to, co v sobě obsahují, bylo skutečným programem našich křisitelů do bližší i vzdálenější budoucnosti. Ohromné byly překážky, které každému kroku jejich vadily — avšak oni nedali se ničím odstrašiti, víra jejich byla neoblomná. Podnikli dílo na pohled zhola nemožné a konali je bez hluku, horlivě, obětovně, vytrvale, neochable jako apoštolé; i dokázali také velikých zázraků.

Poměry, za kterých neocenitelnou činnost svou zahájili, my vnukové jejich nemůžeme si dosti často a dosti živě připomínati — k vůli nim i k vůli sobě. Myslím, že to byla povinnost naše zvláště dnešního dne, myslím, že jsme se právě proto zde shromáždili, že právě proto byli jsme dnešní slavností uvedeni ke kolébce jednoho z oněch tichých, skromných a přece tak vznešených dobrodinců českého národa.

Míra překážek ukazuje vždy teprve pravou velikost zásluhy. A naši národní buditelé podnikali věci netoliko na pohled nemožné, nýbrž i přísně zapověděné, těžkými tresty stíhané. Zapověděna byla všecka politická činnost a těm, kdož ve skrytosti zápověď obcházeli a jmenovitě tajně se spolčovali, hrozil třeba i meč katův. A konečným účelem našich křisitelů bylo vzbuditi v Čechách nový život a způsobiti nový pořádek, který v nejednom ohledu od tehdejšího národního, vládního a státního systému valně se lišil. Museli k tomu nastoupiti určitou cestu, sdružovati se, účinkovati na lid, tvořiti národní šiky, vůbec konati platné skutky — ale zase tak, aby toho všeho ani viděti nebylo! Nebyla to nemožnost? A přece toho dokázali. Vydali nová tehdy hesla: „Ctěme svůj jazyk! Milujme svou vlast a svůj národ! Hlasme se svoji k svému!“ A hesla ta šířila se od města k městu, pronikala i do vesnic, ozývala se vždy hustěji a hlasitěji. Počínání takové bylo z počátku mnohým jen ku posměchu, rouhali se vlasteneckým blouznivcům: „Máte co ctíti, máte co milovati, máte k čemu se hlásiti!“ Oni pak odpovídali dle zásady: „Kdo se za svůj jazyk stydí, hoden potupy všech lidí!“ a stavěli ponenáhlu pevné hráze proti šerednému odpadlictví. Od nich z prachu pozdvižen pojednou ve vzduchu zavlál staroslavný český prapor — a žádná moc již nemohla ho odstranit aniž zabránit, by se k němu nehrnuli vždy noví tisícové, až přišla doba, kde pod ním shromážděn byl celý český národ, ve svatém zanícení přísahaje, že pod ním chce slavně zvítěziti nebo slavně padnouti.

Aby zvelebovali mateřský jazyk, budili lásku k vlasti, oživovali a tužili národní vědomí, vzbuzovali činorodou sílu, k tomu křisitelům

našim za hlavní prostředek sloužila česká kniha. Proto původci a ředitelé celého vlasteneckého hnutí byli spisovatelé. Že skládali, vydávali a rozšiřovali české knihy, ovšem důkladně censurované, to bylo i v očích nepříznivců a podezřívačů libůstkou neškodnou, arci nevýnosnou, nevděčnou, pošetilou; netušiliť, že každý český slabikář byl tehdy spisem politickým, ba ani toho hrubě nepozorovali, že knihou nevinných veršů zažehnuta byla pochodeň myšlenky slovanské, jejíž světlo jako jitřenka nové, prve netušené budoucnosti po všech slovanských vlastech se rozletělo a i na vyvolené duchy kouzelně účinkovalo.

Vzdělávajíce roli písemnictví českého tak dlouho zanedbávanou naši čilí pracovníci dokonce nechtěli, aby nová literatura zůstávala jen agitačním prostředkem; stanovili sobě metu vyšší a obtížnější: chrám české osvěty, přes jehož ssutiny věkové se převalili a i stopy jeho vyhladili, měl opět důstojně býti vybudován. A Bohu díky, byly to povolané ruce, jež se díla chopily, hluboké a silné byly základy, jež položili jak v oboru vědy tak v oboru básnickém Dobrovský, Jungmann, Marek, Presl, Šafařík, Purkyně, Palacký, Puchmajer, Kollár, Čelakovský, Jan z Hvězdy, Vocel, Tyl a jiní, kteří s nimi a po nich díla se účastnili.

Václav Klicpera postoupil tu záhy do nejpřednější řady. Ukončiv studia filosofická stal se r. 1819 gymnasiálním profesorem v Hradci Králové, opustil Prahu, ale nezanikl v městě venkovském, naopak učinil z něho s některými přáteli svými vynikající středisko českého života nejen společenského nýbrž i literárního. On sám zasvětil péro své umění dramatickému a sepsal bohatou řadu divadelních děl, která vysoko vynikala nade vše, co tou dobou nebo dříve českého v tom oboru bylo psáno. Do samostatného divadla českého bylo tehdy daleko, česká Thalie musela se i v Praze spokojovati skrovným podružím v divadle německém; a tu ještě ředitel Štěpánek z řevnivosti Klicperovým pracím nepopřával místa. Klicpera je netoliko beze všeho honoráře psal, nýbrž z počátku také na svůj peníz tiskem vydával. Byly dychtivě čítány a čím dále tím častěji po celých Čechách hrávány. Pracuje za okolností nad míru nepříznivých nemohl Klicpera vztahovati ruku po nesmrtelných vavřínech, ale navždy zůstane nestenčena jeho zásluha, že na tomto poli u nás razil cestu, a to s nevšedním nadáním i štěstím. Kusy jeho svým zdravým jádrem, svým českým duchem a vlasteneckým vzletem, svými živými, rázovitými postavami, jak vážnými tak komickými, svým neodolatelným humorem, svým svěžím, originálním slohem vykonaly po vlastech našich skutečně národní poslání a učinily jmeno Klicperovo známým, oblíbeným a ctěným v každé téměř české dědině.

Spisovatelská činnost jako jiným pracovníkům na národa roli dědičné tak i Klicperovi byla arci jen zaměstnáním vedlejším. Úřad učitelský zastával s oddanou láskou, se vzornou horlivostí a svědomitostí. Co dobrého vykonal jako pěstoun a vůdce bezpočetných žáků svých, a jmenovitě i na prospěch svaté věci národní, kdož by mohl vystihnout a vypovědět? Denně rozséval dobré símě, a to časem vzrostlo a vydalo užitek stonásobný. O tomto působení jeho připomenu slovo jediného svědka, Vítězslava Hálka, který příležitostně napsal: „Byl

jsem šťasten, že Klicpora byl mým učitelem. Nazývali jsme ho svým otcem . . . Lepšího učitele jsem neznal.“

Po drahných letech byl Klicpera z Hradce přeložen do Prahy na akademické gymnasium a dožil se tu brzy té radosti, že nejen na ústavě zavedeno české vyučování, ale že i jinde ve veřejnosti nastaly veliké proměny, též na prospěch národa našeho. Vzešelť památný rok 1848, který posléze učinil konec únorovému absolutismu Metternichovskému — a tu otevřela se i brána stoletého vězení našeho, český národ vykročiv z něho počal zase jednou dýchati čerstvý vzduch svobody a octl se brzy v plném proudu nového politického života. Byl k tomu buditeli svými v čas ještě připraven, byl seřaděn kolem praporu, jejž oni drželi. Muž, který tehdy stál v čele české literatury, František Palacký, stal se od té chvíle i politickým vůdcem svého lidu. První jeho znamenitý skutek politický bylo prohlášení: „Čechové do Frankfurtu nepůjdou!“ Nešli, a tím už na ně obrácen zrak celé Evropy, která se teprve zas dovídala, že jest přece také nějaký český národ. Potom následoval v Praze slovanský sjezd, k němuž podnět dali a jehož se vynikající měrou účastnili čeští spisovatelé. Také při volbách do sborů zastupitelských důvěra lidu především se obracela k nim. Klicpera zvolen byl ve dvou okresích do sněmu českého, který však následkem krvavých událostí svatodušních ani se nesešel.

Politický příboj byl velmi prudký a hlučný, ale krátké bylo jeho trvání. Nastala reakce, která chtěla prostě obnoviti časy Metternichovy. Z těch, které tvrdá její ruka zasáhla, byl i náš Klicpera. Stál tím časem již v čele akademického gymnasia jako ředitel; r. 1853 byl však ústav náhle zase poněmčen, a Klicpera dán do pense. Těžce nesa tento ústrk musel nad to v posledních letech svých viděti, jak všecky snahy národní jsou zase dušeny, a slyšeti, jak se Čechům vyhrožuje, že za půl tuctu let ani kohout po nich už nezakokrhá.

Ale stalo se jinak — hlasatelé tohoto proroctví sami mnohem dříve octli se v koncích. Na bojištích italských r. 1859 ukázalo se, že absolutismus přivedl říši zase na pokraj záhuby, že to s utiskováním národův dále nepůjde, že jest nevyhnutelně nutno obrátit. Právě když toto poznání proniklo, Klicpera rozžehnal se v září 1859 se světem.

Následujícího roku byl jakožto základ k novému zřízení Rakouska vydán diplom říjnový, neodvolatelný, pro všecky nástupce Jeho Veličenstva závazný, kterým také historicko-politická individualita království českého slavně uznána. O několik měsíců později obnoven byl život konstituční. Zahájen také český sněm, ač na základě řádů oktrojovaných; nejdůležitějším krokem v jeho prvním zasedání byla veliká deputace k nejjasnějšímu panovníkovi, který zástupce všech stavů a tříd českých milostivě přijal a k žádosti od nich přednesené odpověděl: „Dám se korunovati v Praze za krále českého a jsem přesvědčen, že tímto svatým obřadem bude upevněn nový nezrušitelný svazek důvěry a věrnosti mezi trůnem Mým a Mým českým královstvím.“

Tehdy mohl Palacký za všecky vrstevníky a spolupracovníky své říci: „Znovuzrození národa českého jest dokonáno!“

Ale boj náš národní a státoprávní nebyl dokonán, trvá od té doby dalších třicet let a není dokonán posud. Účastníky jeho jsme

také my všichni, kteří jsme tu shromážděni před tváří Klicperovou jako rodina kolem stařičkého, milovaného otce. Kdy by se nás otázal: „Zdali pak se posléze už vítězství schyluje ku praporům našim?“ — museli bychom odtušiti: „Ještě boji neviděti konce.“

Posavad ještě jedni myslí, že se naposled přece jen spokojíme postavením podřízené národnosti, jiní pak nepřestávají drze hlásati, že nemáme býti než mrvou na poli kultury německé. K tomu jest a vždycky bude naše jediná odpověď: „Ku předu, vlasti synové!“ Lonský rok poskytl nám příležitost, abychom svou výstavou ukázali světu ovoce svojí stoleté práce kulturní: přijde den, kdy dozraje i ovoce našeho politického boje. Neustoupíme, neustaneme, neochabneme! I našim dětem již se v mladistvých prsou nítí úmysl:

Až řady otců budou řídnout,
my nastoupíme do šiků!

Přijde den, kdy toto náměstí opět se naplní hustými zástupy, kteří pozdvihujíce zraky radostným nadšením zářící k slavnému rodáku svému budou jemu zvěstovati: „Naplněno jest, oč celá pokolení zápasila. Budeme již jako národ svobodný žíti ve svobodné vlasti, volně, důstojně a bezpečně. Vláda věcí našich zase jest při nás, jsme zase pány svých osudů. Vy, šlechetní naši křisitelé, položili jste k tomu základ — budiž vám za to u všeho potomstva horoucí dík a nehynoucí sláva!“

Jezera.

ád, rád mám jezera —
ty vody zakleté,
ty děti ponurých lesů a skal;
kde pták se neozve, strom ni keř nekvete,
kde věky do šera
zář slunce nevnikne, nevnikne pal.

Rád, rád mám jezera —
jak v písních milostných
je nadšen velebí poetů zpěv;
kdy noci královna ve sboru družek svých
z nich v tichu večera
krás, bájí čarovných vykouzlí zjev.

Rád, rád mám jezera —
ať v dumách, v zakletí
ať v jasu čarovném — rád u nich dlím.
Ať vrou, ať průzračná jak z oka dítěti
plá mi z nich důvěra —
v nich obraz lidského srdce vždy zřím.

Vojtěch Pakosta.

Na samotě.

Ó jděte lidnatou a širokou
a nejživější cestou ze všech cest,
já v úzkou cestu stranou zahnu se,
vy nehledáte těchu pro bolest.
Jdu sama v pole mezi chudobky,
kde vlaštovky mně krouží nad hlavou,
kde bodlák porosený za keřem
se sobě sám rdí květů záplavou,
sám sobě zpívá pták,
zlob světa netuše,
kde člověk může sníti nerušen a zřít,
jak slunce sype světlo na pažit
a do duše!

Bohumila Klimšová.

Spravedlnost lidská.

Povídka z Pošumaví

od

Karla Klostermanna.

(Pokračování.)

V.

V předvečer jarmarku Svatojosefského, který tentokráte padl na pondělek dne 22. března, v Sušici kulo a připravovalo se cosi neobyčejného. Objevovaly se nad obyčej hustě divné postavy, jež nebudily důvěry. Také proskakovaly městem postrašné pověsti; mluvilo se o výhrůžných dopisech, jež prý známé osoby v městě obdržely, jako i sám pan okresní a purkmistr; Votava prý se zbarví krví, škůdcové poletí s mostu do vody; hořeti bude na všech stranách, až plameny se setkají na náměstí, kde vzplanou k nebi tak, že Svatobor i dálná Stráž ozářeny budou, jako by na ně padaly paprsky poledního slunce. Jinde prý se čtlo: „Počkejte, židé! počkejte, páni! Nespravedlivost, utiskování chudých a zlodějství naplnily míru. Hospodin vztáhne na vás ruku svou a pomsta jeho bude strašná. První budou posledními a poslední prvními . . .“

Na okresním a na obecním úřadě rozličně se na tu věc pohlíželo. Jedni všecko pokládali za planý žvast, nemající jiného účelu, nežli děsiti lidi slabých nervů; ozývaly se však též výstražné hlasy, napomínající k bdělosti; události sběhší se před nedávným časem v Hořo-

vicích a jinde, mluvily velmi vážně ve prospěch tohoto náhledu; někteří dokonce chtěli, aby se telegrafovalo ještě téhož dne pro vojsko do Písku.

Den nebyl ladný; studený vítr vál od hor Šumavských, přeháněly se chumelice, sypající drobné krupky. Hospody a kořalny plnily se rychle zmíněnými exotickými bylinami, jež nedýchaly vůni příliš lahodnou. Kdo je viděl, kdo naslouchal řečem jejich, mohl seznati, že buď už jsou umluveni nebo že se umlouvají. Okřídlená slova lítala sem a tam, významné posunky je provázely.

Kde kdo v místě a v okolí měl nekalou pověst, dnes byl zde; zdálo se, že dávní nepřátelé zapomněli na všecko, co dosud je dělilo. Objevili se poříční supové od hořejšího toku řeky, kde protéká uzoučkým údolím na úpatí skalních strání mezi Rejštejnem a Dlouhou Vsí; zavítali hoši od dolejšího toku až odněkud od Horažďovic, divoká chasa jedni i druzí, ať byli jazykem Češi nebo Němci. Och, tehdy řemeslo podle vody kvetlo! Upravených silnic nebylo, chaty po stráních i v údolí roztroušené, houštinami kryté, namnoze sotva dostupné. A řeka valila v hnědě granátových vlnách svých vše, po čem srdce prahlo, mysl toužila. Dřeva, latě, polena, mocné trámy, ba celé kmeny, jež vody vyrvaly v dalekých širých hvozdech. Celý zvláštní průmysl se zakládal na této vodní kořisti. Sirkárny tehdejší kupovaly dřevěné škatulky na sirky, jež ti lidé doma vyráběli. Zvláštní světáci roznášeli do širých krajů po jarmarcích a po domech všeliké dřevěné náčiní, lopaty, hrábě, násadky na rýče, na motyky, měchačky, posady na slepice a Bůh ví co ještě.

Někteří z těchto průmyslníků spokojovali se v bázni boží tím, co voda sama přinášela; jiní, majíce více podnikavosti, pomáhali náhodě a brali po případě přímo z lesa, vymlouvajíce se, že voda jim nadělila . . .

Ale temné vody přinášely též jiné poklady. Stalo se, že kdesi nahoře utonula kráva, vzala za své v divých proudech psem poděšená ovce. I nesly oběť vlny věčně se čeřící, místy v bílou pěnu roztříštěné, valily ji skrze tiché víry, černé hlubiny, soukaly, šoupaly přes ostré kamení peřejů, až ji složily na písčité mělčině nebo v kořání vrb a olší, vroubících tok řeky a četných ramen. Věčně bdělým očím těchto krkavců říčních neušlo nic; četné jejich děti neustále pobíhaly po břehu a prošukaly kde kterou houštinu. Žaludky pak jejich nebyly rozmazlené. Taková kráva, třeba ležela několik dní ve vodě, třeba byla nabobtaná jako sud, dala masa hojnost, a co se hned nesnědlo, nasolilo se a dalo se udit do komína.

Že i tyto obchodníky a průmyslníky, lovce a rybáře tísnila a proti sobě pudila zlá soutěž, jest na bíledni. Nenáviděli se, druh druha pronásledovali, hlavně obyvatelé protivných břehův. Cožkoli si zlého učiniti mohli řečí a skutkem, to si učinili.

Onoho dne objevili se mezi mnohými jinými jejich cechu v Sušici černý Ferda ze Chmelen a volatý Matěj z Čepic, nepřátelé až do těch hrdel. Život těchto pánů dal by o sobě celou historii, pravou epopeji různého darebáctví. Kriminály je znaly a oni znali kriminály, a že ta obapolná známost byla tak důkladná, k tomu si pomáhali navzájem. Zvěděl-li Ferda něco o Matějovi, co jej mohlo uvrhnout do basy, jistě to udal četníkům a potom svědčil jen což proti němu, při čemž svolal

všecky své kollegy na pravém břehu na pomoc; rozumí se, že Matěj mu stejně odplácel, drže se biblické zásady: Oko za oko, zub za zub.

Ohavnosti, z kterých Matěj vinil Ferdu, byly kromě jiných hlavně následující: Ferda si zapálil sám svoji chalupu, aby ošidil jakous pojišťovnu. Muselo na tom býti mnoho pravdy, protože Ferda seděl hezkou dobu v kriminále. — Ferda oloupil člověka a hodil ho do vody. Bylo z toho zase potahování a dlouhé vyšetřování, při kterémž obviněný tvrdil, že stáhl pouze boty jakés mrtvole, kterou řeka vyhodila na „jeho“ břeh; jiného také nebylo lze mu dokázati. Nicméně stál Matěj na svém a tvrdil, že by Ferda pobil celý svět, kdy by přišel na „jeho“ břeh. „Pro paklík sirek by utratil člověka!“ dokládal se, a při tom bylo, jako by okrasa jeho hrdla, která mu pomohla k jeho přízvi, se byla proměnila v dudy a dudy ty jako by hrály divoké fugy a dojemná tremola.

Kdo Ferdu znal, snadno dal víru řečem těm. Dlouhý, vyzáblý chlap, as padesát let starý; na pravou nohu napadával, levé oko, vždy krví podlité, šilhalo, a pravé jedinou chvíli na žádném předmětu neutkvělo, ba plaše a příšerně pohled jeho těkal a bloudil. K tomu křivý nos, podobný sovímu zobáku, trhaná jizva přes levou tvář, husté, černé, trochu zašedivělé, štětinám podobné vlasy a ještě hustější, neustále se stahující brvy.

Když svého času, byv obviněn z oné vraždy, zase vrácen byl rodným svým penátům, i obcházeje po prvé dlouho zanedbaný svůj revír, zočil na protějším břehu nenáviděného svého nepřítele, zdvihl proti němu pěst i zařval jako raněný zubr:

„Počkej, mrchožroute smradlavá! počkej, tchoři plazivý! Až tě dostanu, uškrtím tě, jako tys loni uškrtil to štěně, které jsi sežral na velký pátek . . .“

A maje se k tomu uskutečniti na místě hrozbu svou, skočil do vody, aby se přebrodil na druhý břeh. Protivníku jeho patrně nevidělo se vyčkati útok, neboť spílaje nastoupil zpáteční pochod i zmizel v neprostupných houštinách, které na oněch místech lemují tok řeky.

Nedlouho po tom dostavila se soudní komise do rozedrané chalupy, ve které sídlil Matěj s četným semenem svým, a činíc prohlídku všecko obrátila rub na rub. Našly se jakés krajáče, naplněné záhadnou mastnotou, a v těch shledáno corpus delicti. Matěj byl i s oněmi krajáči dopraven do Sušice a tam se ho tázali, neví-li o nějakých vepřích, kteří se ztratili jistému sedlákovi z Budětic. Že prý by to nebylo po prvé, co takové podezření na něm lpí. Také byl požádán, aby udati ráčil, proč se z jeho komína po několik dní nepřestával valiti kouř. Matěj připustil toto poslední faktum a vysvětlil to v ten smysl, že prý přinesly vody na „jeho“ břeh kravičku, ubohou kravičku, která kdesi utonula, a z té že škvařil lůj, aby měl omastek na brambory. Je prý chudák, bídný chudák, a má četnou rodinu; za takových poměrů prý nesmí být vybíravý, a omastek dlužno bráti, kde prý ho najde.

Když zavoláni znalci, aby podali svoje zdání, jeli v krajáčích lůj či vepřové sádlo, nastaly prý obtíže, ježto znalci nechtěli ochutnat podezřelou hmotu, která dokonce libě nepáchla.

Ferda pak a za ním vše, co ve Chmelnách dýchalo a žilo, tvrdil, že ovšem hnusnějšího chlapa na světě není nežli volatý Matěj, před kterýmž neobstojí nic, co žije a kdysi žilo, žádný pes, živý nebo mrtvý, žádná kočka, žádná leklá ryba, nic, nic, nic; z toho že však neplyne, že by nejedl také „poctivé“ maso, naskytneli se mu příležitost si je opatřit.

Jiný zločin, z kterého Ferda vinil Matěje, záležel v tom, že prý tráví ryby kybulí; i z toho vzešly pro Matěje různé nepříjemnosti, potahování a kriminál.

Za takového stavu věcí snadno lze sobě pomysliti, jakého stupně dosáhlo nepřátelství mezi těmito fanatiky pobřežního práva. Nicméně seděli onoho večera 21. března 1866 v jakés hospodě klidně podle sebe, jako by mezi nima nikdy nebylo nejmenší mrzutosti. Matěj byl neméně charakteristický zjev jako jeho sok, jen že v opačném směru. Malý, naduřilý, řídkých rezavě plavých vlasů, široký, třepatý obličej, na němž ploský nos seděl jako přilepen, krátké ale ohromně široké nohy, modrá, blikavá očka, na hrdle nádory na tři patra; celý zjev špinavý, hnusný; na těle samý cár, plný děr, samá nečistota, protivný pohled.

Dnes tu byli druh podle druha, zuřivý, krvežíznivý tygr podle tiše nocí se plížícího vlka, krahuj podle hnusné, jedovaté ropuchy, a řeči i tužby jejich splývaly v jedno.

„Ty, ten má peněz, ten Volinský!“ vece Matěj. „Tomu tak pustit žilou . . .“

„Však se mu pustí,“ pravil Ferda. „Největší vydřiduch je tenhle Seligmann; na toho se půjde napřed . . .“

Byli tu také jiní hosté, trhani z Podlesí, toulaví handlíři v nádobí hliněném a kamenném ze Stach; dřevaři z Pootaví; komedianti z Plánicka; tuláci a ničemové z celých Čech.

Vše bylo ve znamenité náladě, hlučely řeči a zpěvy. Táhlý zpívavý přízvuk bezprostředního vůkolí Sušického mísil se v Bůh ví kolik různořečí daleko široko mluvených.

Objevilo se jakés kulhavé mužisko, ošuměle po pansku oděné. Mnoho vážnosti pro ně neměli, kaškety se žlutými kokardami zůstaly na hlavách.

„Kdo je to?“ tázal se jakýs chlapík, který lil kořalku do sebe, jako by to byla voda, podlesácké nářečí se nezapřelo. „Sedím tu tepřiva hodinu a inčky ho vidím po třetí.“

„Já ho viděl taky,“ ozval se jakýs občan z Plánicka, „šel dolů po rynku, a samá ženská okolo něho.“

„Pochází snad z Horažďouc,“ pravil kterýs Strakonický prámař, „má kapsy nabité cukrlaty.“

Ve skutečnosti to byl pan Piskáček, bývalý geometr, propuštěný pro různé šmejdy, nyní Katilinárská existence, která se živila, jak mohla. V tomto vybraném kroužku měl velké slovo; obcházel od skupiny ke skupině, tu tam někoho oslovil krátkou řečí, jinde se pouštěl do dlouhých výkladů.

„Z lidu jsem, k lidu lnu celým srdcem. Hanba tomu, kdo se rodu svému stává nevěrným. Přátelé drazí! Jsem vřelým přítelem dětí,

ubohých zlatých červíčků. Sám žádných nemám“ (byla to velká škoda!); „za to jsou děti všeho našeho lidu mými dětmi, a těžce nesu, že se jim už v kolébce připravuje zlý osud, život plný strastí, utrpení a dření. Kdo máte děti, drazí moji? Přistupte, ať jim přinesete jarmarku! řekněte jim, že jim to posílá Piskáček, jejich nejlepší přítel.“

A ctihodný přítel útlé mládeže vyndal z bezedných svých kapes celé kupy cukrových píšťalek, bílé, červené, žluté — i jal se jich zkoušeti. Když která vydávala zvuky hodně pronikavé, radostná zář polila jeho obličej všemi náruživostmi rozoraný.

Přistupoval kde kdo, bral píšťalky, po jedné, po dvou, po třech; a kdo bral, ten i zkoušel. I rozléhal se brzo pekelný pískot a hlomoz po celé místnosti, v průjezdě, ba i na ulici.

Volatý Matěj byl jeden z prvních, který se dal podělit. Vzal tři. „Tafra, tafra!“ zvolal, „to bude radost, až to přinesu domů — h . . . h . . .“

„Kdy by se ti zalkla ta havěť,“ zabručel Ferda; „ti ať pískají na psí holeně!“

Matěj, který snad neslyšel toho zbožného přání, dal se do pískání, až uši zaléhaly; při tom skákal a tetelil se nádor na jeho hrdle, že směšno bylo se dívati. Vzešla z koncertu jeho veselost bujará a nad míru hlučná. Našliť se zajisté, kdož ho podpichovali, aby neustal, nemalou radost těžíce z jeho zjevu.

„Přestaň už!“ zakřikl ho kdosi. „Potřebuješ píšťalku! dýchej, a piští to desetkrát silněji; však ti Pánbůh dal pořádnou resonanci!“

„Ponechte mu tu radost!“ smál se jiný; „vždyť je mladý! Hraje si, bude zítra hezky.“

„Nu, komedie je to,“ vmísil se do řeči Piskáček; „ale něco vám povím, to bude junda! Zítra se tu sejde židů na všecky hromy; zapískejte jim do uší, uvidíte, jak budou prskat a se čertit!“

Přizvukovali hlučně, těšili se, jak to bude hezké.

„A křičte pr! a stříbro!“ naváděl pan geometr dále. „Ať se sfanfrnějí, kluci! Proč kradou stříbro, šidí lid a lichvaří? Taký špás za něco stojí, dostanou strach a budou krotší po nějakou dobu . . . A kdy by vám některý odpověděl, jen ho pohlaďte, a to podle chuti! Co s ním, s chlapem?“

Netřeba podotýkati, že řeči ty měly do sebe vnady dost; nebylo pochybnosti, že zkusí se kouzelný účinek píšťalek tak nezištně rozdaných, nežli se dostanou dětem, jež měly oblažit. Prozatím se část obdařených odebrala ven a procházela se v tlupách ulicemi, pískajíc, vřeštíc a hlučíc; scházeli se s jinými, jež pan Piskáček obmyslil v jiných místnostech. Panoval zvláštní život po všem městě, ruch neobyčejný. Tlupy městem se procházející pokřikovaly na sebe, volaly sobě všeliká hesla, as tak jako za dřívějších dob různé oddíly vojska.

V krčmách a kořalnách návštěvy se střídaly bez ustání, pořád nové typy se objevovaly a zase odcházely. Do právě zmíněné hospody, kde bavila se společnost, jejíž okrasami byli vedle jiných Ferda a Matěj, vstoupil taky Franta. Byl bledý ale klidný; bylo na něm viděti, že přemýšlí o vážném díle. Franta byl pořádný člověk, on zajisté nevy-

hledával ovzduší, jaké zde vládlo. Kouř a puch ho zarazily, bohaté krůpěje vyvstaly mu na čele.

Ponořil se do vřavy, oči jeho patrně někoho hledaly.

„Nebyl tu pan Cibulák?" tázal se jednoho známého.

„Pan Cibulák? Koželuh? Ba ne, ten se tu neukázal," dostalo se mu v odpověď.

„Hm. To je divné — nikde ho není vidět," zabručel a chtěl odejíti. V tom spatřil naproti sobě černého Ferdu; pravé oko tohoto lotrasa utkvělo na něm chvilinku, měl ho však dost, zrovna se zachvěl. Bylo mu, jako by vnitřní hlas k němu promluvil: „Pryč! Pryč! Kde ten je, není pro tebe místa!" Ale už k němu přistoupil Matěj, špinavou svou rukou se dotkl ramene jeho, v naduřilých pyskách ještě žmolil uslintanou červenou píšťalku.

„Aj, krajane, tys tu taky?" zabrekal. „My jsme kosáci, my z Dobřína a z Čepic, co? Tu máš, připij mi."

I podal mladíkovi skoro prázdnou sklenici. Ten se v pravdě otřásl; odporný zjev tohoto povodního supa vždy ho naplňoval hrůzou a ošklivostí; už jako dítě se mu vyhýbal, kde jen mohl. Dělal, jako by neslyšel. Matěj se však nedal odbyti.

„Nu, nechceš si se mnou zavdat? . . . h . . . h . . . Musíš! povídám ti. Na! Jsme všichni bratří, a my z Dobřína a z Čepic dokonce . . . Zítra nastane tanec, bez toho jsi taky přišel, abys si skočil . . . Skočíme si spolu! Na! povídám ti! Doraž to, dáš potom nalit . . . h . . . h . . ."

„Nechte mne, já nepřišel pít."

„A to bych se podíval! Napřed pít a potom dělat, a po díle zase pít. Tu máš!"

Ale Franta se vymknul mocí šerednému chlapovi a spěchal ven, jako by mu hlava hořela. Na svěžím chladném vzduchu vzpomněl si, jak ho dnes matka prosila, aby do Sušice nechodil. „Nebude tam nic dobrého," pravila plačíc; ale on mocí se vyrval a šel. Připadalo mu, že celý svět by se mu smál, kdy by se podal slabosti. Rej mámivých, kouzelných obrazů neopouštěl ho. On, skromný, chudičký, vykoná věci velké, a svět bude žasnout . . . A kdy by nadobro zahynul, bude smrt jeho slavná, a bude nad ním plakat ta, která celou bytost jeho naplňovala. Jak se podiví otec její, až uvidí hrdinské skutky jeho! Ba, zdál se mu mistr koželužský býti jedním z králů, o nichž mluví pohádky, kteří odměňují statečné reky, dávajíce jim dcery své a půl království. Franta sobě netajil, že práce bude velká; v Sušici započne boj a odtud rozletí se po veškeré zemi — ale potom zavládnou krásné staré doby, o nichž tak rázně uměl povídat Cibulák.

Co v městě viděl, utvrdilo ho v jeho snech a myšlenkách: lidí taková síla, jako jich nikdy neviděl. Stará teta měla pravdu; věštecký její duch neklamal, budou se díti věci veliké . . .

Ale když vstoupil do oné hospody, když spatřily zraky jeho příšerného Ferdu, když hnusný Matěj se s ním bratřil, tuť jako by bělmo spadalo s jeho očí; co mohlo být dobrého, k čemu tací krkavci se slétali? Pádil ulicemi, jako by peklo za ním se hnalo; setkával se s potulnými tlupami vřiskajícími, pískajícími; divoká hesla doznívala

k uším jeho. Strach jím zalomcoval, potřeboval dlouhého času, nežli se poněkud upokojil, nežli sobě namluvil, že není boje, aby se k němu nedostavili černí havrani, nečistá káňata; že Bůh volí různé nástroje zámyslů svých. Spěchal do ulice, kde bydlila královna srdce jeho; snad ji uvidí, snad se posilní pohledem jejím. Doběhl tam, ale bylo tam pusto, čirá tma, okenice zavřené. ani jediný paprsek světla, ani hlas ani šelest: všecko spalo. Třikrát čtyřikrát prošel ulicí, pak odebral se dolů k řece.

Tam nedozníval vřesk a pískot pouliční; vody jen hučely věčně stejným šumem. Ohromné staré topoly čněly do výše, nahé jejich větve ztrácely se v černé tmě, a v proutí pohrával si noční vítr. Na protějším břehu černalo se něco ještě o jeden odstín temnějšího než vůkolní noc: mocná hora, na jejímž temeni vybudovaly zbožné ruce kostelíček Andělíčka Strážce.

Franta vztáhnul prosebně ruce směrem, kde kostelíček stál, a modlil se vroucně; různé vidiny, různé postavy kupily se a táhly před duševním jeho okem; slova, pláč i smích, kletby, prosby, lkání, ryk boje, vše mu znělo v uších. Viděl ji, svou drahou, slyšel slova lásky, viděl matku, slyšel její pláč, viděl tetu, slyšel věštecký její hlas o osudném dni, o mládenci s lesklou širočinou, viděl škaredou Káču, zaznívala mu kletba její v sluch, viděl i hnusného Matěje, dorážel k jeho uchu brekotavý jeho hlas — vše viděl a slyšel, ale silněji nade vše zazníval hlas: „Přičiň se! vykonej něco velkého, tím jedině ji získáš a spasíš všecken lid, jenž podoben tobě, úpí pod patou utiskovatelův.“

Dlouho procházel se ubohý mladík, vrátil se do města, vyšel zase. Čmoud a pichlavý zápach sirkárny ovanul ho, noční vítr chladil rozpálené skráně. Celou, celinkou noc brousil a chodil, nedbaje únavy; klidno, pusto všude. Kramáři bděli u stánků svých, mlčky bez lichých řečí. Tu a tam přecházela podezřelá postava, plížíc se jako stín. S věže radnice prostřed náměstí oznamoval v pravidelných dobách kovový zvuk orloje postup času; Franta po každé, když hodiny bily, sebou trhl. Blížil se osudný den . . . jak skončí?

Na východě, nad jeho rodnou dědinou, počalo se šeřiti špinavé šero pochmurného dne březnového. Na západě věnec hor, Nouzerovské svahy, vysoká Stráž i černý Svatobor zahalily se v bělavé mlhy, které zdlouhavě se valily dolů do údolí řeky.

Starý Cibulák, třeba se neprocházel ulicemi po celou noc, strávil ji také ve velkém nepokoji a rozčilení. Co viděl a slyšel, zarazilo ho nemálo. K tomu si ho dal odpůldne zavolati pan purkmistr.

„Co mně chce, ten?“ bručel. „Chceli mi něco, má ke mně zrovna tak daleko jako já k němu. Nevídáno, purkmistr! to je zvíře! Chcemeli ho, je purkmistrem; nechcemeli, není jím! Takový zimní král, nic jiného! Dříve byl purkmistr pánem. Pan primátor, to je slovo! Ustanovilo jej vysoké gubernium, a vysoké gubernium bylo něco . . . Ale teď! hanba povídat! Když nás deset řekne: ne! tak ne, protože za námi jiných dvacet jako my řekne taky ne! A za těmi zas jiných padesát jako bys fouk, taky ne! A sláva byla a je po ní, a ani nejmizernější žídě za takovou tříletou bývalou slávu nedá zlámané vindry.

Jak si ten pořádek udělali, tak ho mají . . . Zaplať Pánbůh, že se *mne* žádný neptal, když tohle zařizovali!"

Na policejního sluhu, který mu pozvání vyřídil, obul se statečný velkoměšťan následujícím lichotivým spůsobem:

„Vy hnilobo shnilá — co *vy* mi sem lezete? Ukradl jsem něco? Či jsme vás ustanovili, abyste dělal prifátýna jeho purkmistrovské výsosti? Na to jsme vás, ať jsem čertův, neustanovili, aniž vás za to platíme, vás, i ty ostatní dva darmožrouty! Víte co? Zavírejte syčáky, aby nám nechodili po domech, a nemáteli jiné práce, hlídejte střevle v řece, aby nelezly do trub vodárních a neucpávaly roury do kašen. Tohle se podívejme! Jste vy ňáký ouřad, abyste se opovažoval říkat měšťanu, který vás platí, vy neomalený chomoute jeden, který z božího dopuštění dýchá a z našeho jí, aby jste vy, povídám, říkal: Mají jít k panu purkmistrovi? Je tohle spůsob?"

Sluha bezpečnosti, který znal Cibuláka, nic neodmlouval, pokrčil ramenoma a odešel. Cibulák sice spílal a skuhral, nicméně uznal za dobré, uposlechnouti pozvání a odebral se na radnici.

Vešed do úřadovny, zarazil se trochu, když podle pana purkmistra spatřil i pana okresního v uniformě. Purkmistr sám vypadal velice vážně, ba přísně.

„Pane Cibuláku," počal, „varoval jsem vás několikráte, domlouvaje vám, abyste těch zbytečných řečí nechal a toho zpozdilého nadávání židům. Vidíte nyní sám, co se připravuje. Nejsou to maličkosti — klid a dobrá pověst našeho města jsou ohroženy. Nekladu vám za vinu všecko, co se děje, ale kus viny máte. Uvážil jste, jaké mohou býti následky?"

Cibulák na to, z počátku trochu zhurta, čím dále však tím klidněji, ba skroušeněji: „Vážená hlavo naše! Ctěný otče našeho města a nás všech! Račte dovolit otázku, smíli se říci, že židé prodávají špatné kůže? Nesmíli se, odvolám to veřejně, ba vyznám a požádám vás, abyste to dal vybubnovat na všeobecnou známost, že židé prodávají dobrou kůži, lepší než já. Taky jsem řekl, že v Příbrami sváděli havíře, aby kradli stříbro. Slyšel jsem to, ale odvolám to taky, protože jsem dobrý a věrný poddaný našeho nejmilostivějšího — —"

„Žádám vás, abyste nechal marných řečí. Vy jste se vyslovil, že židy sluší vyhubit, to jste řekl vícekrát a před mnohými osobami. Já nejsem vaším soudcem, ale činím vás zodpovědna za následky, které z takových bláhových a nebezpečných řečí pojíti mohou."

„O vyhubení že jsem mluvil?" hájil se Cibulák; „já? já, který jsem jak živ kuřeti neublížil! Veleváženå hlavo naší staroslavné obce, to já jen tak, jak bych to řekl? Inu, jak se to tak říkává. Ušije mi švec úzké boty, tlačí mě kuří oka. Hrome, řeknu, zabit kluka ševcovského! To jen tak, ne, že bych měl myšlenku to udělat. To je toho! Pivo se pije a řeči se mluví. Žádná polívka se nejí tak horká, jako se uvaří."

Pan okresní přerušil proud těchto výmluv. „Víte, pane Cibuláku, z daremných řečí povstalo už mnoho neštěstí; proto také zákon trestní obsahuje paragraf, který zapovídá taková slova. Činím vás spoluodpo-

vědným za všecko, co se přihoditi může. Jak jsem slyšel, varoval vás svého času pan purkmistr; neposlechl jste, pocítíte následky.“

Cibulák se třikrát uklonil. „Milovaná vrchnosti, Bohem samým ustanovená! slavný úřade! císařsko-královský náměstku našeho nejmilostivějšího zeměpána, jehož Bůh chraň a ostříhej! Vaše slovo platí! Račte sdělit nejosvícenějšímu Pánu, že Cibulák, Martin Cibulák jest nejpokornější poddaný Jeho Veličenstva. Císař pán řekne: Cibuláku, skoč do ohně! A Cibulák na to: Eure Majestät, pefél! a skočí. Císař pán je vladař a zástupcové jeho přinášejí jeho rozkazy; co oni řeknou, císař pán jim to nařídil, a to je tak svaté jako ta hostie v monstranci. Jestli jsem pochybil, tu je moje hlava! Jeli však — v uvážení, že moje řeči byly jen tak bez zlého úmyslu při pivě mluveny — možná milost, prosím, aby mi bylo odpuštěno. — Taky to byli jen židé, o kterých — —“

Pan okresní marně se bránil úsměvu, přerušuje řečníka.

„Dost!“ pravil jak mohl přísně; „ani slova více o židech. Radím vám, abyste se choval co nejklidněji; uvidíme potom. Co se zítra stane, nevím. Ale staneli se něco protizákonného, udajíli se výtržnosti, budete zavolán, abyste za své řeči zodpovídal. Jednal jste jako pošetilý ztřeštěnec, jako nerozumný mluvka, a dobře to s vámi nevypadne. Jděte!“

Cibulák šel, purkmistr ho doprovodil ke dveřím. „Držte se pěkně doma a ani nehlesněte!“ radil mu.

„Můj ty Spasiteli!“ pravil Cibulák, „jakž bych mluvil! Ach, vy otče náš, přimluvte se za mne u slavné vlády. Jsem otcem rodiny . . . Kdo pak by si byl pomyslil, že to vypadne takhle . . . Kdo by řekl? . . . Zatracení kluci židovští . . .“

„Pro Boha vás prosím, už mlčte! Vidíte, kam dospíváte.“

„Inu, mlčet budu jako pěna. Odpusťte, je to poslední slovo . . .“

Dvéře úřadovny se zavřely; Cibulák stál na chodbě. „Kdy bych jen věděl, který z těch lotrů mi tohle spískal,“ bručel; „to ten Šlouma, jiný to nebyl, no počkej, kluku, já ti dám prodávat koniny . . . Ale mlč, mlč, hubo! Úřad přikázal, abys mlčela! Sláva úřadu!“

Došed domů pan Cibulák jevil se velice nepokojným. Přecházel s místa na místo, nepřestávaje broukat.

„Tu to tedy máme! Já že jsem štval proti těm klukům zlodějským! Já prý jsem vinen, že lid proti nim reptá a se bouří! Jako bych já někomu byl říkal, aby se do nich dal! . . . Proč mají horší kůže a obstávají, bohatnou, a já chudnu! Tohle už by bylo, aby ani v tomhle člověk nesměl ulevit srdci! A při tom se mluví o svobodě! Pěkná svoboda, ta nám toho přinesla!“

Pan mistr potom nadával o všecko pryč vzhledem k hospodářství ve svém domě. Strhal starou služku, dal učedníkovi dva pohlavky a bouřil na Růženku, že k ničemu nepřihlíží. Myslil snad, že tím myšlenky své přivede do jiného směru — ale mýlil se. Slova pana okresního nepřestávala zaznívati mu v uších. Cítil, že něco se kuje, byl toho plný vzduch; nemohl popříti, že mnoho, mnoho štval, a udělalo se mu úzko. „Bože můj! snad do kriminálu!“ zašeptal několikrát, ale tak nahlas, že Růženka to dobře slyšela. „Co se to na mne svezlo?“

Nevyšel ani na krok, záhy ulehl; neusnul však, celou noc se povaloval na posteli, dávaje chvílemi hlasitý průchod svým myšlenkám. Vstal, ještě se ani nešeřilo, a dal se tak úsilovně do práce, jak už po dlouhá léta nebyl činil; chasník a učedník viděli divy divoucí, ani očím uvěřiti nemohli. Nejraději by byl zůstal přes celý den doma, nebylo však možno, musel na jarmark prodávat; neutržíli dnes, kdy měl utržit?

Rozednilo se, přicházeli k němu lidé. Mluvil s nimi sladce jako cukr; ani jediné slovíčko o židech nepřeskočilo hradbu zubů jeho.

O sedmé hodině naložil na karku několik náručí různých koží; učedník vzal voj do ruky, a hajdy na trh. Sotva zabočili na hlavní ulici předměstskou, běžela kolem nich celá tlupa pískajících výrostků.

„Bando lotrovská!“ zaskuhral mistr, „pobit vás všecky, ničemové ničemní!“ A obrátiv se ku svému učedníkovi: „To ti povídám, Vašku, ať se mi dnes neopovážíš na ulici! Doma budeš, sic ti hnáty přetřískám!“

„Ale, pane mistře, je jarmark a já jsem chtěl —“

„Ať je sto jarmarků! ani se mi nehneš, sic bude zle! To víš, že držím na kázeň!“

VI.

Byl tu tedy pověstný Sušický jarmark, osudný den 22. března 1866. Ranní hodiny neprozrazovaly nic zvláštního. Scházel se venkovský lid jako vždy, sháněli dobytek jako jindy; přišli kupci, mluvilo se, vyjednávalo se hlučně i tiše; přebíhali překupníci i dohazovači; v boudách na náměstí rozkládali různí kramáři svoje zboží, vábíce kupce obvyklým spůsobem. Slunce se celému tomu životu smálo jen chvílkami, protože skoro celou dobu bylo za mraky. Nic nápadného, leda že četné tlupy kluků a výrostků pískaly stále na cukrové píšťalky, a že se mezi vřavou obecenstva procházelo něco více četníků než jindy o jarmarce. Kdo by byl bystřeji pozoroval, tomu by ovšem nebylo ušlo, že se tu potloukalo mnoho různých individuí, která ničeho nekupovala, za to tím více zevlovala, jednotlivě i v celých tlupách; byl by také zaslechl různá okřídlená slova, poletující jako hesla od úst k ústům; desperátních chlapisek, divokých fysiognomií, zevnějšku, který nebudil přílišné důvěry, bylo mezi nimi ovšem dosti, ale také na pohled zcela slušných lidí.

Něco viselo ve vzduchu. Obchod vázl, málo se prodávalo. Už k polednímu mnozí prodavači jali se zase skládati svoje zboží do truhel a beden; do četných židů jako by rázem bylo padlo nějaké heslo: tiše se vytráceli.

Bylo kolem jedné s poledne. Mistr Cibulák stál u svých koží a díval se zamračen do světa. Časem potichu zaklel; nebylo divu, trh byl bídný, kůže šly hanebně málo na odbyt.

Jak tu stojí a po svém se škaredí a bručí, mihne se podle něho pan rytíř Chlumský v obyčejném svém úboru: krátký kabátec, široké plundry do lakovaných bot, na hlavě jakýs druh geniálně smačkaného loveckého kloboučku s divně připevněným tetřívčím ocasem a různými jinými pírky.

Mistr Cibulák pozdravil náramně zdvořile, a pan rytíř se zastavil.

„Co pak děláte? eh . . . eh . . . Jak pak se vám vede? eh . . . Jdou na odbyt kůže?“

„Och, vašnosti, pane barone — starého čerta jdou na odbyt. Časy jsou zlé, jak živo tak nebývalo!“

„Eh, eh . . . měl jsem tu dva páry volů, silných, na krmení . . . už je vedou domů, nic, eh, nic. Kdy by tu byl aspoň ten Kasejovický Lippmann, ten žid, ten aspoň vždycky mi dohodil. Věřte mi, ten je poctivý člověk“

„Aj vašnosti, urozený pane barone — žid je žid, a —“

Nedomluvil, zarazil se: stál před nimi Lippmann. Byl to silný, hezký muž v nejlepších letech.

„Hledám pana barona,“ pravil klidně.

„Eh, eh, já vás hledal taky, kde vězíte?“

„Byl kšeft s Kněžickým panem baronem — slyšel jsem, že tu ráčíte mít dobytek, nemohl bych ho vidět?“

„Eh, už je pryč. Nebyl jste tu, a s každým se nepouštím do obchodů. Je to vůbec jarmark, co?“

„Ti blázni se bojí,“ pravil usmívaje se Lippmann. „To jsou hlouposti; já se nebojím; mně žádný neublíží, jako já jsem žádnému neublížil. Ráčíteli dovoliti, přijdu zítra do zámku. Vím také o koni.“

V tom se zase hrnula kolem pískající tlupa kluků. „Pr! pr!“ křičelo několik hlasů.

Lippmann se usmál. „Pr!“ udělal na ně.

„Stříbro!“ vykřikl jakýs pronikavý hlas ze středu chumáče.

„Třeba zlato!“ pravil Lippmann, neustále se usmívaje. V tom kdosi ze středu té tlupy hodil dosti těžkým kamenem; byl to schátralý, mizerný výrostek as šestnáctiletý. Kámen zasáhl Lippmanna do prsou, až zavrávoral.

„No, tohle je přece ničemné darebáctví,“ zvolal baron.

„I ty kluku nestydatá, ty hanbáři, ty se opovažuješ!“ soptil Cibulák a hnal se po klukovi. „Počkej! necvičili tě rodiče, vycvičím tě já.“

Lippmannův obličej se bolestně stáhl.

„Tys ale rozpustilec!“ toť bylo vše, co řekl.

V tom přihrnul se, kde se vzal tu se vzal, velký chumáč lidí. V čele stála jakás megéra; šedé její vlasy vály větrem, rukama rozháněla ve vzduchu.

„Hleďte!“ křičela, „vy baby, vy jste mužští? Žid vám tu chroumá dítě, vaši krev, a vy to necháte!“

Děsný řev odpověděl na ta slova.

„Podívejte se! Kavka z Čepic,“ ozvalo se více hlasů.

„Vy hlupáci! vy oslové!“ křičel Cibulák. „Tuhle ten kluk loupežnická uhodil Lippmanna kamenem. Kluka ztrestejte!“

Ostatní slova udusil všeobecný hlomoz. Odstrčili Cibuláka stranou, obklopili Lippmanna ze všech stran; rytíř měl sotva času uskočit stranou.

Lippmann stál chvíli jako sloup uprostřed té vřavy.

„Ty žide neřestná!“ „Ty potvoro!“ „Zabte ho, kluka!“ Divoká směsice hlasů, klení, lání. Deset pěstí se naň svezlo, i několik obušků. Krev zalila mu čelo. Bylo vidět, že ústa jeho se pohybují, ale slyšet nebylo slova. Strhli ho k zemi.

„Zabte ho!“ řval jakýs hrubý, hromový hlas.

Hrůza pomysliti, co by se bylo stalo, kdy by v tom okamžení se nebyli namanuli dva četníci; měli co dělat, aby ho vyrvali z rukou zběsilé luzy.

„Vy se necháte?“ křičela Kavka. „Zabte ty chňapy i se židem!“

„Ženská! probodnu vás jako psa!“ osopil se na megéru mladý četník.

Postavila se před něho, rozpřáhla ramena. „Nu, probodni, chlapče!“ zvolala, „vždyť se ví, že na ženské máte kuráž!“

Luza se pohnula ku předu.

S největším namáháním unikli četníci i s Lippmannem do blízké radnice, jejíž brána padla do zámku; několik nejdrzejších útočníků utržilo si při té mele rány bodákem.

Co se nyní dálo, těžko vylíčiti. Před radnicí, stojící uprostřed rozložitého náměstí nahromadilo se na sta hulákající, zuřící luzy.

„Žid zabil kluka!“ zazněl křik ze všech stran.

„Páni ho chrání!“ odpovídaly jiné sbory.

S nesmírným kvapem skládali prodavači své zboží; skoro mžikem vyprázdnily se boudy i stany z režných plachet. Nové a nové chumáče lidí hrnuly se k radnici. Malý hlouček četníků sotva našel času, aby se srazil v jeden šik. Nikdo si nevšiml vyzvání jejich k rozchodu, ba snad ho nikdo ani neslyšel v tomto všeobecném zmatku. Davy zaujaly brzy útočné stanovisko vůči strážcům řádu.

„Pojďte na četníky! mažte je! zabte je!“ křičelo se ze všech stran, a kamení jen jen pršelo. Vidouce se ohroženi, četníci užili zbraně, aby proklestili si cestu do radnice. Padlo několik ran z pušek, tu a tam se některý ze zbůjců válel v krvi. Luza divě řvouc rozprchla se a dala průchod hloučku četníků. Prostora sotva desíti kroků je dělila od ochranných vrat, když pojednou lid se zase srotil a s divokým rykem znova útočně postoupil. V čele této vřavy stál mladý, hezký muž s tesařskou širočinou v pravici. Byl to Franta Holubovský.

Četníci, obávajíce se, aby nebyli zaskočeni, stanuli a vypálili několik ran; jak zahoukaly pušky, lid zase ustoupil; jediný Franta se nedal strhnouti, ba pádil ku předu. V tom ale už otevřela se těžká, železem kovaná brána, a než doběhl, zavřela se zase za četníky.

Franta jediný přiskočil. Jako hrom dopadaly rány na vrata, ale vrata se nepodala, ani když jiní, vzmuživše se, na pomoc mu přišli.

„Nechte jich! však nám neujdou!“ křičeli hlasové. „Pojďte na židy!“

„Kamením do oken!“ zazněly jiné povely.

Za hrozného hluku pršelo odevšad kamení do oken radnice, i řinčelo neustále sklo rozbitých tabulí.

„Pojďte na Volinského!“ zařval kdosi ve vřavě.

„Na Volinského!“ opětovala stonásobná ozvěna.

Mocný zástup se hnul směrem k Německé ulici; Volinských pevný, masivní dům byl dobře uzavřen. Nevnikli dovnitř, pouze všecky tabule rozbili, pokud nebyly chráněny železnými okenicemi. Když zástup viděl, že marně se namáhá, ustal a dal se k mostu, kde bydlel obchodník v železném zboží Seligmann Fürth. Na toho měli zvláště spadeno. Dostali se do domu, a co tam provedli, sotva by péro vypsalo. Bylo s velikým štěstím, že Seligmann i s rodinou svojí prchl ještě v čas.

Kavka z Čepic byla v čele drancujících.

„Mažte! bijte!“ křičela, až jí hlas selhával. „Rozbijte všecko, ať nezůstane kámen na kameni, ale nekraďte, pro Boha vás prosím, nekraďte! Rozbijte, ale ničeho neberte! Jste mstitelé, Bůh vás na ně poslal, ale chraňte se být zloději!“

Všechen nábytek byl zničen. Kavka zmocnila se peřin, trhala je a metala peří vytlučenými okny ven. Vítr sebral bílý jemný prach a hnal ho v hustých kotoučích po celém městě. Jiní dali se do piana; roztřískali klávesy, přetrhali struny, sekyrami vytloukli resonanci.

Jakýs zuřivec třískal do pěkného toaletního stolku; rozmlátil ho úplně. Vypadlo z něho na zem pouzdro, troje ruce se po něm natáhly. Bohatý zlatý šperk, brillanty vykládaný. Tahali se oň.

„Pustíte to hned!“ vzkřikl té chvíle podle nich hromový hlas. Franta stál před nimi; oči jeho krví zalité hrozivě utkvěly na nich, v ruce jeho leskla se širočina. „Pustíte to!“ opakoval; „jste zlodějové?“

„Hlouposti!“ řekl jeden z pobertů. „Kdo našel, ať má.“

Mocná rána zasáhla rámě mluvčího, šperk letěl až ke dveřím. Snad by se byla strhla rvačka na život a na smrt, našly se však ještě jiné šperky a drahocenné věci, a ty zaujaly všecku pozornost. Taky přicházeli pořád noví ničitelé; ale šperk prve na zem dopadlý uchvátil namanuvší se ježatý kluk a uháněl s ním ven, co mu nohy stačily.

Ukázalo se brzy, že Franta i teta jeho marně bránili krádeži: rozbilo se sice mnoho, ale mnoho se také odneslo. V krámě drancoval volatý Matěj; bylo směšno se naň dívati, an si plnil kapsy různými hřebíky, skobami a cvočky; bezedné jeho kapsy odstávaly od těla způsobem nad míru nápadným a dodávaly zjevu jeho cosi nafouklé žábě podobného.

Když vyplenila a vytloukla do úplna krám i byt Seligmannův, obmyslila chátra návštěvou ještě jiné občany vyznání mojžíšského a řádila všude stejným způsobem. Při tom se nezapomnělo na obleženou radnici, kde kromě četníků se nacházeli téměř všickni úřadníci.

Na štěstí zejmena jeden z těchto pánů zachoval si klidnou rozvahu a chladnou krev; Bůh sám ví, co by se bylo stalo, kdy by nebyl hned na začátku výtržností, vydávaje se osobně v nebezpečí života, neučinil náležitá opatření, aby přivoláno bylo vojsko z Písku.

Stmívalo se. Ledový vítr vál přes rozbouřené město, nesa šedé mraky, jež přehánějíce se, sypaly mrznoucí kapky dešťové a drobné krupky. Luza, unavena pustošením a drancováním, sbíhala se zase na náměstí. Přivalili sudy kořalkou naplněné, i počali hýřiti.

Když přišla noc, snesli velké hromady dříví a na různých místech náměstí rozdělali ohně, při nichž se hřáli. Byl to příšerný pohled na

tyto střed města plápolající plameny, které třepetavou září svou vrhaly na ty divé skupiny. Zamračeni stáli někteří, snad rozbřesklo se v nich vědomí, že nedobré bylo, co učinili; jiní, otrlí, s tupým výrazem ve tváři, patřili na svět, jako by vůbec nevěděli, co se dělo a děje; opět jiní, podávajíce se letoře své, smáli se ryčně a vypravovali si navzájem dnešní své hrdinské činy. Občas obnoven útok na radnici, lítalo zase husté kamení do nedávno rostlučených oken.

„Pojďme na pány!" ozývaly se výkřiky.

„Zapalme město!"

Franta, jenž stál poblíže zaražen, pohledl na toho, z jehož úst vyšlo hrozné toto vyzvání. Hrůza ho pojala a zároveň plamenný hněv. Člověk ten byl černý Ferda. Uchopil zlosyna za prsa.

„Jedno takové slovo ještě," vzkřikl, „a rozpoltím ti lebku, ty ohavo! Chceš zničit nevinné, kterých jsme přišli chránit před útisky?"

Zlý pohled, pohled jedovaté zmije utkvěl na mladíkovi, ale jen chvilku. Nad Ferdovou hlavou zaleskla se rudou září politá tesařská širočina. Zlosyn viděl, že protivník jeho nežertuje.

„Nu, nu — tak se tedy nezapálí," zasyčel. Franta ho pustil.

Chvíli potom sešel se s Kavkou. Vypadala hrozně; ze šedých očí sálal stále týž příšerný plamen; šaty, rozedrané při drancování, visely v cárech; šátek s hlavy ztratila a hustým šedým vlasem zmítal noční vítr.

„Teto — zle je!" zaúpěl hoch. „Ta spřež se opíjí . . . kradou . . . ničeho nepořídíme . . . Přišel jsem bojovat . . . není s kým . . ."

„Bláhový chlapče, jak pak to mluvíš? Povídám ti: boj teprv nastane, přijde vojsko!"

„Ach, tito zde se rozutekou, nemají zbraní."

„Nemají zbraní? povídáš, ty malé víry! Což neposel Bůh zemi kamením? A nemají rukou? Udeříme na ně, uvítáme je kamením! je nás víc, přemůžeme je a potom jim vezmeme pušky. Když pak budeme míti pušky, vytáhneme odsud a bude nás přibývat jako vody v bystřinách po dešti . . . Všecko, co úpí pod útiskem a v bídě, přidá se k nám. Z města do města potáhneme, a kdo se nám zprotiví, toho rozšlapeme. Och, budou věci velké, jak od stvoření světa nebyly! Tisíce a tisíce pohltí černá zem, ale kdo přečká, blaze mu bude!"

Ubohý hoch poslouchal jako u vytržení; poslouchali také jiní; utvořil se kolem Kavky hustý kruh, neustále mohutnějící. Žena pak, vidouc to množství, pokračovala v kázaní svém.

„Povídám vám, tak to bude a nejináče. Bůh miluje chudý lid a o boháčích řekl, že nevejdou do slávy jeho. Zbavíme sebe a českou zemi všech pronásledovatelů, zlých vetřelců — a bude lid stejný po celé zemi; nebude velkých ani malých, ale rovni sobě budou všickni. To vám ale povídám: nekraďte pro své obohacení! Kdo krade, není z Boha, a Bůh se ho vzdává."

Hodina za hodinou utíkala, pořád týž šum a hluk. Plameny hořely neustále, kořalka tekla proudem.

Ještě jednou podnikli útok na radnici, ale vrat neprolomili. „Pojďme na pány!" zaznívaly hlasy vždy častěji a hrozivěji, i jiné, ještě děsnější hrozby otřásaly vzduchem.

Postupovala noc v letu svém, převalila se půlnoc, a již se blížilo jitro. V davech, jež obléhaly radnici, utvořily se dvě strany: jedna blouznivá, která za to měla, že koná Bohu milý skutek, že podniká svatý boj na osvobození utiskovaných i na pomstění křivd; druhá sprostě loupežná, dychtící po kořisti. Čím dále do noci, tím více tato druhá nabývala půdy, ani mnozí se k ní přidávali v opilství; jiní pak, jimž mátly se pojmy v ubohých hlavách, cítili dvojí duši v útrobách svých, jednu blouznivou, druhou hrabivou. Vznikal odpor proti učení zuřivé Kavky, dle něhož vše se mělo ničiti, nic pak bráti. Nač pouze ničiti? Vždyť tu bylo dost věcí, jež chudým a utiskovaným dobře posloužiti mohly.

Z této různosti názoru povstala hádka, prudký spor. Výkřiky: „Pojďte na pány! Pojďte na všecky kupce! Ti křesťanští jsou právě takoví vydřiduchové jako židovští! Zapalme! ať zhyne všecko!" vždy častěji a úporněji se opakovaly. Co chvíle se podobalo, že obě strany se servou.

V tom ozvalo se víření bubnů a odměřený krok přicházejícího vojska. V hluku a křiku zbůjci ho neslyšeli dříve, až když postupovalo již Širokou ulicí k náměstí.

Do luzy jako by udeřil hrom. Ryk mžikem proměnil se v jakési temné, táhlé hučení. Dvakrát, třikrát zazněly krátké, ostré povely; zavířily zase bubny, a vojsko postoupilo s nasazeným bodákem.

Divý křik, zmatek k nepopsání. Davy na náměstí pohnuly se, daly se na ústup, pádily o překot směrem k mostu a k Německé ulici.

„Stůjte! stůjte!" křičel hromový hlas mužský.

„Vy baby; vy se bojíte? Pojďte na ně!" lála pronikavě Kavka.

Bylo to marné. Jediný Franta, v rukou drže vysoce napřaženou širočinu, vrhl se vojsku v ústrety; asi deset jeho druhů jako by chvilku váhalo.

V tom i četníci vyrazili z radnice. Rána pažbou udeřila Frantu přes pravici, širočina vypadla mu z ruky, zvučně cinknouc narazila o kámen. Okamžik potom byl spoután, dovnitř radnice dopraven.

Vojsko obsadilo náměstí a všecky ulice, jejž do něho ústí. Několik utíkajících bylo dostiženo, chyceno; po většině byli kořalkou spiti, což jim v útěku překáželo.

Čepická věštkyně stála jako sloup. Padala na ni zář hořící hranice, děsný pohled! — i vojáci se jí zhrozili. Brebentila divá, nesrozumitelná slova, lála, proklínala.

Četník ji zatkl. Nebránila se, sama ruce podala k spoutání.

„Jindy! jindy!" skuhrala, když ji odváděli. — „Bůh ještě nechce. Bůh ještě plete bič, aby lid svůj vyzkoušel!"

Nedaleko místa, kde zatkli Kavku, ležel na zemi, do tupa spitý chlap, otrhaný, špinavý. Sebrali ho, položili na trakař a odvezli ho do okresního vězení. Shledalo se, že měl kapsy nabité různými železnými a ocelovými tretkami. Byl to volatý Matěj.

Když vyšlo slunce nad Sušici, panoval v městě hluboký klid . . .

(Pokračování.)

O hodu vánočním.

las varhan jako bouře hřímá;
tón s tónem se tu chytá, splítá
v lad akkordu i v dissonanci,
až lidskou duši kouzlem jímá
a nutí andělíčka k tanci,
co nad oltářem v plesu lítá.

Zpěv nábožný lid dole nítí,
až ozvěna se nese vískou
a choré starce chvátí touhou
v tom nadšení se súčastniti
a ještě jednou píseň dlouhou
si zazpívat před smrtí blízkou.

Však starý kantor nad klávesy
dnes bílou hlavou divně kývá.
Ach, bouře mu též hrudí zmítá,
na srdce se mu tíhou věsí,
že nesmírná ta bolest skrytá
mu těžkou mlhou zraky stmívá . . .

Hod vánoční! Chval duše Pána,
dnes boží Syn se k spáse zrodil
a sestoupil k nám hříšným dolů!
Však starý učitel dnes z rána,
než do chrámu šel, k nebi v bolu
modlitbou vnoučka doprovodil . . .

J. P. Slanský.

Hudební rozhledy.

Napsal

K. Knittl.

udební a divadelní výstavou, letos ve Vídni pořádanou, vzniklo u nás podniknutí, jež v annálech společenstev uměleckých je vzácným zjevem, v dějinách pak českého národního divadla událostí dosud vůbec svého druhu jedinou. Správa národního divadla odhodlala se totiž k pohostinským hrám na divadle, jež ve zmíněné výstavě bylo zbudováno. Úsudky o podniku tak choulostivém byly

různy. U jedněch převládal pessimismus, druzí viděli vše v barvách růžových. Sdíleli jsme mínění těch, kteří se obávali, aby národní divadlo nevzalo v sídelním městě aspoň škody morální. Obavy tyto po trapných zkušenostech, jichž zakusila různá provedení děl našich skladatelů, byly bohužel příliš oprávněny. Zda bylo lze očekávati uznání od obecenstva, které při premiéře Dvořákovy opery Šelma sedlák ve dvorní opeře ztropilo politování hodnou výtržnost, — zda směli jsme se nadíti nepředpojatosti v městě, kde Stabat mater tóhož skladatele muselo ochrany před podobnými ústrky hledati v posvátných klenbách chrámových? A hlasy časopisů Vídeňských? Podporovaly ony skutečně kdy nestranně *kulturní* snahy našeho národa?

Bylo u nás v té příčině z vážných úst vysloveno jmeno Hanslick, a spisovatelská činnost vynikajícího toho esthetika uváděna také na doklad, že umělecké výkony našeho ústavu dojdou nestranného a věcného posuzování. Avšak ani tento argument nemohl zaplašiti naše obavy. Snad Hanslick jako hudební zpravodaj jest našim umělcům více nakloněn než druzí jeho kollegové, ale souditi z jeho spisů na zvláštní přízeň k nám bylo by poněkud odvážlivo.

Zdržíme se u této sporné záležitosti déle, hlavně také proto, že výroky a úsudky Hanslickovy opakují se u nás s důrazem, který nepřipouští ani pochybností ani odporu. Moderní to „Roma locuta est!“ V německém hudebním světě kritické péro Hanslickovo valně pozbylo důvěry. Činí se rozdíl mezi duchaplným spisovatelem epochálního díla O krásnu hudebním (Vom musikalisch Schönen) a mezi rozmarným feuilletonistou časopisu Neue freie Presse. Úcta, kterou ochotně vzdává na příklad dr. Hirschfeld, učitel esthetiky na Vídeňské konservátoři Hanslickovi, jakožto vysoce váženému profesoru dějin na universitě tamtéž, nikterak mu není překážkou, aby trpce nevyčítal hudebnímu referentovi Hanslickovi jeho počínání, jak „k vůli říznému vtipu zříká se veškeré opravdivosti,“ jak „nechtívá dbáti umělecko-vědecké vážnosti, nýbrž líbiti se půvabem slohu,“ jak „okouzlující záře v pravdě vzorné, klasické formy výrazu veškery čtenáře uchvacuje a při tom často klame obsahem umění v pravdě nepřátelským,“ jak „domníval se, že podkope celý umělecký směr nekonečným vtipkováním hlavního jeho zástupce.“ [1]) Posledními slovy míří Hirschfeld na známý odpor Hanslickův proti Wagnerovi. Ohromné úspěchy reformátora dramatické hudby nebylo lze utlumiti, a Hanslick sám konečně píše: „Protivníků ve smyslu absolutně nepřátelské jednostrannosti vlastně Wagner ani neměl; nesetkali jsme se s hudebníkem, který by byl tak neschopný nebo tak vášnivý, aby neuznával Wagnerovo skvělé nadání a jeho obdivuhodné umění . . . Proti Wagnerovi bylo bojováno, jeho význam však nebyl popřen.“ [2]) Rozumí se samo sebou, že stoupenci Beureutského mistra nezůstali Hanslickovi ničeho dlužni. Obmyslivše jej vznešeným titulem: „hudební velkomogul nové Presse,“ obvinili ho dokonce z nedůslednosti. Upíralť kdysi Hanslick [3]) Wagnerovi v rozpravě o zpěvohře

[1]) Das kritische Verfahren Ed. Hanslick's von dr. R. Hirschfeld. Wien, Löwit, 1885.
[2]) Aus dem Opernleben der Gegenwart. St. 254.
[3]) V knize: Moderne Oper. St. 274.

Rienzi „veškeru sílu vynalézavosti." Tu však najednou, posuzuje předehru k Parsifalovi praví Hanslick, že „psána jest ve stavu značně ochablé síly vynalézavosti." [1])

Právem ptá se proto Arthur Seidl (Musikalisches Wochenblatt 1886 str. 402): „Snad zapomíná Hanslick tak rychle, co — ne v časopisech neb feuilletonech — ale v knize před 10 lety byl uveřejnil?" Také Hirschfeldova výčitka nemístného vtipkování jest více než oprávněna. V sedmi objemných svazcích, v nichž Hanslick vydal sebrané svoje referáty a pojednání, vyšlé v různých časopisech, na každé téměř stránce nacházíme místo věcného uvažování pravou honbu na vtipy, nebo dokonce i osobní narážky rázu ne příliš slušného. Stůj zde malá ukázka. Zmiňuje se o koncertu zpěvačky Růženy Papierové, nemluví snad o jejím umění, dokonalosti atd., ale píše: „Mladá pěvkyně došla nejupřímnějšího uznání a dobyla si rychle jmena. Nemáme uznání tomu ničeho vytýkati, ale trochu jejímu jmenu. Jak pak, kdy by slečna Papierova se odhodlala jedno z obou *p* zaměniti jinou souhláskou . . . Jistý znamenitý charakterní herec jmenem Feuer (oheň) změnil své jmeno, poněvadž si nemohl přáti, aby v případu kýženého vyvolání veškero obecenstvo ze strachu před uhořením ke dveřím se tlačilo. Smrtelnou úzkost sice nebudí, ale zajisté všeobecnou veselost, když v přízemku nejprve jednotlivé, pak mnohé hlasy žádají: Papír!" [2]) Toť celý referát o umělecké hodnotě zpěvačky, která nyní je členem dvorní opery a komorní pěvkyní. O skladatelích neněmeckých nepíše Hanslick lépe. Ku příkladu: „Sonáta pro housle a klavír od Griega zajímala norvežským koloritem, který pro německé a kosmopolitické posluchače poněkud silně jest nanesen. Jest to vlastně do tulení kůže zašitý Mendelssohn." [3]) Nebo v referátě o skladbě Sadko od Rimského-Korsakova: „Taková chudoba hudebního myšlení spojená s takovou drzostí instrumentace nahodila se nám zřídka. Vily Mendelssohnovy, Berliozova Valpurgina noc a Wagnerův Venušin vrch, to vše klokotá v ruském kořalkovém měděnci." [4]) O Čajkovského uvertuře Romeo a Julii, kterou obecenstvo naše zná z populárních koncertů, píše Hanslick [5]) mezi jiným: „Patrně jest to pohřeb Juliin, čím Čajkovského hudební obraz začíná, slavnostně vykračující polo chorálové, polo pochodové andante ve fis moll, které ústí do divokého h moll allegra. Myslíme, že to hostina pohřební, při které mnoho lihovin se vypije a četné rány rozdávají. Jako illustrace Veronské rodinné pře zní toto allegro přece poněkud — rusky; jest zrovna slyšeti, jak dopadají šlehy knutou v mocných, žádným taktem se nevížících rázech."

Vědouce, že všecky tyto slohové pochoutky nejprve psány byly pro čtenáře Nové Presse a jich přívržence, vysvětlíme si zároveň, proč pozastavuje se Hanslick u skladatelů našich nad každou maličkostí, která poněkud jen ukazuje k jich českému původu. Všemi jeho po-

---

[1]) Concerte, Componisten und Virtuosen, str. 377.
[2]) Tamtéž str. 333.
[3]) Tamtéž str. 143.
[4]) Tamtéž str. 61.
[5]) Tamtéž str. 175.

sudky vine se tu nit národní nevraživosti. O kvartettu Smetanově [1]) píše: „Pan Smetana dožil za neúnavného tvoření četných skladeb nyní 56. roku. Vzdor tomu neproniklo jeho jmeno z úzkého kruhu výlučného Češství. Jeho oper neznáme, ony zajdou, vzdor vychvalované znamenitosti své, nebudeli jim německým překladem pomoženo.“ [2]) „Národního živlu v jeho kvartetu jest nesmírně málo; poznáváme z toho s uspokojením, že v české hudbě je jako dříve i nyní němčina řečí v zemi obvyklou.“ O sextetu Dvořákově se vyslovuje: „Ponechme slovanskému skladateli vrtoch, že označuje dvě věty nesrozumitelným slovem: dumka a furiant, zbúde všude srozumitelná a účinná hudba pravé a zvláštní krásy. [3])

Hanslick zůstal vůči velkolepému rozvoji českého umění hudebního pozorovatelem chladným. Neučinil v tom ani u Dvořáka výminky. Vizme, co v té příčině sám vypravuje: [4]) „Valná část žádostí o podporu, které každoročně partiturami obtíženy u ministerstva bývají zadány, pochází od skladatelů, kteří ze tří zákonných podmínek — mládí, nemajetnost a nadání — vyhovují jen prvním dvěma, nečinice na třetí nároků. Tu bylo nám příjemným překvapením, když jednoho dne Pražský prosebník Antonín Dvořák, zaslal ukázky znamenitého, třeba ještě nevytříbeného skladatelského nadání. Pamatujeme se na jednu symfonii, plnou nenucenosti, ale při tom také plnou nadání, že Herbeck, [5]) tenkráte člen naší komise o ni velmi se zajímal. Dvořák obdržel stipendium. Bohužel, zdálo se, že na tom vše přestane. Teprve Brahms, který na místě Herbeckově do komise byl povolán, zjednal skromnému Dvořákovi nakladatele. U Simrocka vyšly Dvořákovy slovanské tance a moravské dvojzpěvy. *První, jenž neznámého skladatele po prvé veřejně uznal, byl L. Ehlert*, který vytčené skladby v Berlínské National-Zeitung se zanícením chválil. Dvorní kapelník Taubert (v Berlíně) provedl ponejprv třetí slovanskou rhapsodii Dvořákovu. Brzy po tom hrál také v Berlíně Josef Joachim Dvořákovo smyčcové sexteto. Jsou to tedy vesměs *německé* veličiny, které Dvořáka z domácího kouta vyvedly a jeho neobyčejné nadání ocenily. Kladu na tuto okolnost váhu, poněvadž potírá *směšnou domněnku*, jako by byl Dvořák znamenitostí vynešenou do světa od české národní strany. Jeho soukmenovci v Praze protežovali sice skladatele českých oper svým způsobem, ale při všem tomto protežování byl by mohl — —. Z Prahy nebyla činěna pro Dvořáka jistě propaganda, a kdy by v tom směru byl býval učiněn pokus, jak daleko vnikne v uměleckém světě český hlas? Národní antipatie a politické protivnictví, které vyzírá z některých Vídeňských posudků o Dvořákově Rhapsodii, postrádá zde úplně oprávněnosti, i kdy by v uměleckých otázkách takové hledisko bylo dovoleno.“

Ukázky tyto dostačují, aby rozplynula se u nás tak často opakovaná legenda o jakési přízni Hanslickově k hudební produkci české.

---

[1]) Tamtéž str. 284.
[2]) Roku 1880, když H. tuto úvahu psal, byla Prodaná nevěsta dávno vydána v klavírním výtahu s textem českým a německým.
[3]) Tamtéž str. 306.
[4]) Tamtéž str. 247.
[5]) Kapelník a ředitel dvorní opery nyní již zesnulý.

Uvážímeli, že takovým, dojista nevalně blahosklonným spůsobem o našich snahách píše rodák Pražský, syn českého bibliografa, kdysi skladatel českých zpěvů: „Milostná píseň pod Vyšehradem“ a „Český houslista“,[1]) jakých laskavostí mohli se čeští skladatelé nadíti od ostatních kritiků Vídeňských? Nebyly tedy obavy naše a mnohých jiných o úspěchu pohostinských her národního divadla na výstavě Vídeňské zajisté bezpodstatny. Nemáme příčiny, bychom zakrývali, že se nám nezdály přípravy k těmto pohostinským hrám ve všem býti tak zevrubnými, aby konečný výsledek čeliti mohl i sebe přísnější kritice. To prostě podotýkáme, neboť kdy bychom se zevrubněji chtěli vysloviti, vedlo by nás to ke kapitole, kterou tuto načínati nelze a kterou si k jiné příležitosti zůstavujeme.

Dějiny umění obohaceny byly také z naší sotva čtvrtstoletí staré hudební domácnosti příběhem o kaceřovaném geniu. Dávnoli tomu, co byla skladatelská činnost Smetanova odsuzována a jen Prodané nevěstě právo domovské milostivě propůjčováno, co bylo litováno peněz na každou novou dekoraci k Smetanovým operám, co s uspokojením ukazováno na netečnost obecenstva k nim! A dožilli se svět při stém provedení Prodané nevěsty toho zvláštního divadla, že táž ústa, která kdysi Smetanovi upírala všechnu hudební spůsobilost, první volala slávu jeho zásluhám, dočkal se nedlouho po dvoustém provedení téže opery neočekávané události, kterak svěží hudba zakladatele české hudby zbořila i zdi hudebního Jericha, a zvítězila tam, kde národní nevraživost byla dosud kýženému úspěchu českých skladeb překážkou nepřekonatelnou. Nesmíme se domnívati, že by ve Vídni nebyli již dříve jednotlivci, kteří poznavše podivuhodný rozkvět české hudby s rostoucím účastenstvím těšili se na nové plody vynikajících našich skladatelů; ale hlas jejich mizel v moři rozvášněného davu, kterým je Čech pouze terčem vtipu a posměchu. Takovému obecenstvu stačí nepatrný poklesek nebo malý nedostatek v provedení, aby odsoudilo příkře podnik nákladný a odvážlivý, jakým bez odporu byly pohostinské hry národního divadla na mezinárodní výstavě Vídeňské. Že se to nestalo, jest zásluhou jednak ráznosti, jednak diplomatické dovednosti, již skvělým spůsobem osvědčil p. ředitel Šubert.

Prolomena tedy hráz předsudků, českému hudebnímu umění upravena cesta ke konečnému uznání také v cizině. Kdy by výsledek všech chvalozpěvů, jimiž hojně oplývaly Vídeňské časopisy v posudcích o našem divadle, průběhem času třeba omezen byl na jmeno Smetanovo, zásluhy, jež si ředitel Šubert získal o rozšíření hudby české, tím újmy nevezmou. Budouli za tím prvním krokem následovati jiné, při nichž by cizina oceníc provedená díla počala také posuzovati jednotlivé výkony, pak by nastala i našemu reproduktivnímu umění doba nových snah, studií a zvláště *detailní práce*, která nebývá vždy silnou stránkou všech činitelů naší opery. Nezůstalo bez povšimnutí, že se Vídeňské listy o umění našich pěvců dosti skoupě vyslovovaly. Kéž dochází spůsob výkonů Alicy Barbiové nebo Pavla Bulssa, kteří často v Praze koncerty pořádají, také u nás nejen ocenění ale i následování! Ryzost pěveckého

[1]) Obě písně vyšly nákladem F. Hoffmanna v Praze.

umění zaskví se vlastně nejlépe v síni koncertní. Ukaž, co dovedeš bez dekorací, bez třpytného roucha, bez akce! Odhal posluchači jednoduchou písní svět pocitů a myšlenek, kterými tvé nitro jest prosyceno, nakresli melodickou linií svého hlasu jich tvář. Podařili se ti v malém onom rámci způsobiti mocný dojem, pak — mášli dosti fysické síly — je tvůj úspěch na jevišti zajištěn a *zasloužen*. Kdo slyšel Barbiovou zpívati Schumannovu známou píseň „Když v oko tvoje pohlédám" nebo „Jeseň" od R. Franze, byl podivením jat nad mohutností dramatického výrazu, který se zejmena v zakončení jevil. Nemenší obdiv klidí Bulss přednesem Loewových balad. Neslyšíš osoby jednající jen mluviti, také je vidíš, žiješ a cítíš s nimi. Doufejme, že také u našich domácích sil zvítězí všude samokritika nad samolibostí a že bude pěveckému umění věnována zasloužená pozornost. —

Přehledneme nyní díla, jež v uplynulém období u nás byla provedena. Repertoar novinek nebo důležitých repris byl do jisté míry předurčen třemi památnými dny hudebními: před sto lety zemřel veleduch V. A. Mozart (5. pros. 1791) a narodili se dva skladatelé, jejichž činnost v oboru opery patří k nejvýznamnějším, a sice J. Meyerbeer (5. září 1791) a Rossini (29. února 1792).

Abychom naznačili velikost Mozartovu, stačí připomenouti, že tento všeobsáhlý geniální skladatel, ač dosáhl sotva 35 let, napsal skoro 650 skladeb, mezi nimi 20 oper, 41 symfonií, 77 skladeb pro orchestr, 98 komorních, 56 církevních, 110 koncertních zpěvů jedno- a vícehlasých, 90 klavírních, 52 pro různé nástroje s průvodem orchestru a 17 pro varhany. Nalézáme sice ohromnou plodnost také u skladatelů jiných. Lasso složil na 2000 děl, Alessandro Scarlatti přes 100 oper, 200 mší a značný počet jiných děl; ale byli to mužové delšího věku (Lasso zemřel u věku 74 let, Scarlatti 67). Jediný Schubert doživ 31 let honositi se může jako Mozart podobnou, téměř horečnou skladatelskou činností. Kde je však všestrannost Mozartova! Stejně veliký jako dramatik, jako symfonik, živé to zřídlo skvostných melodií, hluboká studně umění kontrapunktického, věčně svěží a lahodný zdroj hudebního krásna, jest Mozart dosud králem v říši tónů. Obdivovalli se svět dítěti Mozartovi, byla Praha prvním městem, které poznalo a uznalo suverenitu Mozarta dospělého. Proto měl památný den úmrtí Mozartova oslaven býti způsobem co nejokázalejším. Nestalo se tak; nevíme, proč nedošlo k nějakému jednomyslnému projevu všech uměleckých kruhů ryze *českých*. Pouze dvě korporace, národní divadlo a Umělecká Beseda vykonaly svou povinnost. Národní divadlo uspořádalo cyklus pěti čelných oper mistrových. Mezi nimi byl *Titus* novinkou. Jej složil churavějící již mistr za 18 dní, větším dílem na cestě z Vídně do Prahy, kde Titus při slavném korunování Leopolda II. na království české po prvé byl proveden. Chatrný děj, točící se kolem Titovy šlechetnosti, jen málo podněcoval fantasii skladatelovu. Přes to však nalezneš v partituře Tita četná místa, kde velikost Mozartovy tvůrčí síly zakrývá úplně neschopnost libretistovu.

Stoletá památka narození Meyerbeerova zůstala nepovšimnuta. Nedivíme se tomu. Díla Meyerbeerova byla na českém jevišti provozována v letech minulých tak často, že musela konečně nastoupiti malá

reakce. Přece však myslíme, že by třeba nové nastudování Roberta nebylo repertoaru škodilo. Stoleté narozeniny Rossiniovy přinesly reprisu *Viléma Tella*, který s Auberovou Němou a zmíněným Robertem zahájil v letech 1828—1831 novou dobu tak zvané velké opery. Že tyto opery vzdor ohromnému přívalu Wagnerových děl, který o dvanáct let později Zakletým Holanďanem reformační snahy počal, nepozbyly působivosti, jest skvělým svědectvím zdravého jich jádra. Právě s ohledem na historické tyto okolnosti máme za to, že by zařadění Roberta v lonský repertoar bylo bývalo činem nejen významným ale i vhodným.

O volbě jiných novinek z literatury cizí rozhodoval asi úmysl, aby vyhověno bylo pokud možno požadavkům všech stran. Baletním labužníkům uchystána Královna loutek, lovcům pikantních historek Miss Helyett, přivržencům vážného směru Josef v Egyptě, ctitelům francouzské opery komické Cech písařů, milovníkům modního zboží Kmotr Fricek, a konečně pantomimou Ztracený syn učiněn pokus, zda by se našlo pro hudební toto aluminium trochu odbytu. Jen aby takový repertoar nebyl postižen osudem těch, kteří chtíce vyhověti všem, nevyhoví vlastně nikomu. Tou troškou výživné hudební látky, kterou najdeme v *Královně loutek*, v Miss Helyett nebo ve Ztraceném synu, neupravíme pro lačnící přátele vydatného sousta ani skrovnou snídani na vidličku. Hudba Královny loutek jest dle receptu hospodské stravy: na všecko maso jedna omáčka. Valčík tvoří hudební omastek všech téměř scén. Že ale pěkně zní a vkusně je rytmisován, nalezl značného rozšíření a pronásledoval jako bzučivá vosa ubohé Pražany na lonské jich bludné pouti veřejnými místnostmi. V komické opeře (sit venia verbo) *Miss Helyett* dopadá to s hudební kořistí ještě smutněji. Vtipný jest pouze melodický postup v písni, zpívané od tří členů armády spásy a velebící cudnost a ukrývání krásy, „po níž plá chasa chtivá zrakem svým zvědavým.“ To přešlapování v tercích, suché jako paragrafy amerického pastora, jest bez odporu zdařilý nápad. Co dále? Několik nudných dvoj- a trojzpěvů, jedno finale, v jehož lůně skryty jsou veršované perly jako:

Ó tak zbabělá nejsem já! To se nedělá oh' lala!	La, la, caramba! — jak vám se tu zdá. To se nedělá! Poznáte Španěla!

Angot je proti tomu plodu slovutného Audrana devátou symfonií. Skončíli letošní saisona v „theâtre varieté“ deficitem, je tím vinno jen národní divadlo, že připravilo tento umělecký ústav o skvostnou novinku, která by tam jistě byla osvědčila neobyčejnou přitažlivost.

Neruda — tuším že v Malostranských figurkách — líčí zábavu v malé hospůdce; jeden z hostů nápodobí bzukot pronásledované mouchy. Jak by se byl náš věhlasný spisovatel podivil, kdy by se byl dožil u nás provedení pantomimy Ztracený syn, v níž takový mucholov je dramaticky zpracován a hudebně illustrován. Co vše je zde hudebně kresleno! Hlad, dlouhé účty, bolení hlavy, zápas mezi poctivostí a láskou atd. Koch v parodii na Schillerovu Rukavičku rovněž tak trefně líčí zívání lva, kroky rytíře, jako Wormser ve Ztraceném synovi zmíněné již

bzučení mouchy, plesknutí políčku a j. v. Oba spokojují se tolikéž jednoduchými prostředky. Kochův hudební výstroj záleží z několika solistů a mužského sboru s průvodem klavíru; u Wormsera přidělena klavíru největší úloha, smyčcový orchestr a dechové nástroje nejsou právě přetíženy. Ale v čem se liší práce Kochova od Wormserovy? Kochovu Rukavičku provozují zpěvácké spolky v zábavné části svých produkcí (a to hodně k půlnoci), kdežto Wormserově Ztracenému synu otevřeny byly dokonce i brány královského zemského českého divadla. K opakování případů takových nebude raditi, kdo nechce uváděti náš zlatý dům v nebezpečí, aby nad jeho logií vyvěšena byla tabule s nápisem: „Teatro salone italiano."

V ovzduší podobných dramatických květů nedaří se vážné práci, jako je na př. Mehulův *Josef v Egyptě*. Ze životopisu Mehulova víme, že mu byli Gluck a Mozart zářícími vzory. Snažil se dosíci imponující jednoduchostí onoho, a osvojiti si lahodnost tohoto. Jeho Josef prozrazuje snahu takovou na každé stránce. Zda lze neslyšeti z projevů Simeonových vášnivé akcenty Agamemnonovy, nebo v písni Benjaminově ohlas melodií Cherubinových? Co velebnosti skryto je v šestihlasém sboru Israelitů za scénou, podporovaném pouze táhlými zvuky trompet, co tklivosti ve zpěvech Jakubových! Nikde laciný effekt. V tom jde Mehul až do krajnosti; důležitý moment, kde Josef dává se bratrům poznati, na jevišti se ani neodehrává, ač by právě zde byla příležitost k rozvinutí veškeré dramatické síly, jíž je skladatel schopen.

Upřímné potěšení způsobil neznámý dosud u nás Messager komickou operou *Cech písařský*. Připadá nám jako francouzští Meistersingerové. Hudební úprava opery je v každém směru moderní. Messager v ovládání prostředků harmonických stojí na výši doby, kráčí v rytmických kombinacích cestou nevyšlapanou. Škoda, že na březích nepřetržitého proudu hudebního neujal se v Messagerově opeře větší počet melodických květů. Některé starobylé kantilény vypadají v novém okolí velmi dobře. Děj opery točí se kolem dovedně zapředeného qui pro quo, jemuž ovšem notně vadí nepodobnost ku pravdě. Těšíme se z Messagerovy zpěvohry pro její nelíčenost.

V tom je Messager pravým opakem Mascagnia; ten chce za každou cenu obrátiti na se pozornost — jednou neočekávaným a naprosto neodůvodněným harmonickým spojením, onde nesrovnalostí rytmickou a zase zvláštním obratem melodickým. Někdy zdaří se mu i duchaplná fráse, upoutá tě přívětivou mluvou, ale v nejbližším okamžiku prohodí v instrumentaci tak surové slovo, až se otřeseš. V tom ohledu *Kmotr Fricek* nezapře Sedláka kavalíra. Zde brutálnost děje poněkud vysvětlovala brutálnost výrazu; ale druhá opera Mascagniova není krvavou vesnickou episodou, nýbrž idylou. Marně tlumí skladatel ve své hudební duši výbuchy bezohledné vášně, jeho fantasie má zálibu v silných akcentech, a těmi plýtvá i v nejněžnějším dialogu. Nejhrubší střely uschovává pro svá intermezza. Stůj co stůj chce zde posluchače omráčit, nedařili se mu to velkolepostí myšlenek, odváží se třeba k notným hudebním štulcům. Nemůžeme jinak vysvětliti břitké ony výkřiky houslí v maďarské kantiléně plné nadutosti a prázdnoty duševní. Vzdor příkrému odbytí jsme daleci toho, abychom nechtěli ve skla-

dateli Kmotra Fricka viděti nevšední talent. Ale bráníme tomu, aby majetník pěkného statku byl hned vyhlašován za mnohonásobného milionáře. Činili tak nesvědomitá reklama, není účelem jejím posloužiti umění, ale zvýšiti hudební úvěr na vykořistění nerozvážné massy, který končí pak obyčejně — úpadkem. Dnes je cena Mascagniova zjištěna, hudební bursa čekala tučné dividendy, a v účetní rozvaze zatím stojí aktiva Mascagniových schopností hluboko pod passivy jeho výkonů.

Dříve než pojednáme o novinkách domácích, zmíníme se krátce o zvláštním zjevu operním, pro nějž marně hledáme příhodného místa. Míníme Weissovu *Violu*. Skládána na text německý od hudebníka, jejž naše Umělecká Beseda co českého umělce do veřejnosti uvedla, přeložena do češtiny a provedena ponejprv v českém divadle národním, vydána skladatelovým nákladem pouze po německu, jest Viola v ohledu jazykovém zjevem dojista zajímavým. Máme za to, že česká kritika, české obecenstvo dobře učiní, přejdeli následkem toho úkazu přes skladatele Weisse na dále k dennímu pořádku.

Novinky domácí provedeny letos v národním divadle tři, každá jiného druhu: Fibichův melodram *Smrt Hippodamie*, Bendlova zpěvohra *Dítě Tábora* a Dvořákovo oratorní dílo *Requiem*.

Na tomto místě pojednali jsme loni šíře o významu melodramatu, jakož i o poměru jeho k umění hudební a básnické. Zdá se, že také cizina zaujme k této dramatické formě naše stanovisko. Theorie hledí téměř všeobecně na melodram dosud úkosem. V praxi nelze odvážnému podniknutí Fibichovu upříti skutečného výsledku, který nespočívá sice v odstranění, ale ve značném zmírnění neshod, povstalých zvláštním oním sdružením vytčených umění. Jsou lidé, kteří patří na Fibichovo počínání jako na výslednici reformačních snah Wagnerových. Nám zdá se býti toto tvrzení poněkud smělé, ačkoliv na druhé straně uznáváme oprávněnou námitku, že čas mění názory a odstraňuje předsudky. Mnohá forma hudební byla nucena o své uznání krutě zápasiti. Hleďme jen na boj, který se vede o účelnost a správnost některých prostředků hudebního výrazu. Není dosud rozhodnut ani v oboru harmonie, oné discipliny, která v tvorbě hudební nabyla tak nesmírné převahy. Mnohá spojení harmonická, do nedávna kaceřovaná, uznal již zákonník za správná. Učitelé harmonie namáhají se všemožně, aby ku pěstování zvláštních harmonických kombinací nalezli spolehlivé a pevné půdy.[1]) Tento zápas s poměry stávajícími vyvrhuje jako příliv mořský množství myšlenek na břeh poznání, jež dnes co pestré škeble oku lahodí, ale zítra novou vlnou smeteny budou do hlubiny zapomenutí. Je možno, aby za takých okolností na poli dramatické hudby zavládl nyní mrtvý klid? Snad příští pokolení tomu, co nám nezvyklé, udělí sankci. Trefně v tom ohledu podotýká Pietro Blaserna:[2]) „Nepřipadá nám,

[1]) Z nejnovější literatury upozorňujeme na knihu: Harmonielehre von J. Bischoff, Mainz Diemer 1890, v níž spisovatel buduje veškery akkordy na stupnici se zvýšeným čtvrtým stupněm, na př. v dur: *c d e f fis g a h*, v mol: *a h c d dis e f g*. Spatřuje v této škále znovuzrozenou enharmonickou stupnici Řeků, tvrdí o ní spisovatel, že jest ona základem naší moderní hudby (str. 24).

[2]) Ve spise: Die Theorie des Schalls in Beziehung zur Musik, v Lipsku u Brokhausa 1878, str. 217.

abychom chtěli předpovídati, jakou bude hudba za padesát neb sto let, a zdali se v esthetickém smyslu bude nalézati ve stoupajícím či klesajícím rameni své paraboly; tím méně, že esthetické zásady, dle nichž se umění znenáhla vyvíjelo, absolutní ceny postrádají." A dále na str. 230 téhož spisu: „Určovati průběh vývoje hudebního v budoucnosti není úlohou ani hudební ani vědecké kritiky. Ta snaží se dokázati, že hudba se vyvíjela dle pravidel souvisejících se zákony přirozenými, jež nebyly dříve známy, nyní ale známy jsou . . . Dále šlo nám o to, abychom dokázali, že mnohé úsudky v Italii i jinde o ceně toho onoho směru, toho onoho mistra jsou větším dílem jednostranné."

Vracejíce se k Fibichovu dílu soudíme: Nabydeli jednou melodram všeobecného uznání a takového pěstování jako jiné formy hudební, bude jmeno Fibichovo nerozlučně spojeno s jeho netušeným rozvojem jako jmeno umělce, jenž celou vahou svého nadání a veškerou silou vynalézavosti přičinil se o jeho rozkvět, nalézaje k obohacení jeho zejmena v instrumentaci prostředků dosud neznámých.

Libreto zpěvohry *Dítě Tábora* od El. Krásnohorské líčí osudy dívky Hagar, vychované uprostřed fanatismu náboženského. Dramatický konflikt jest šťastně volen. Láska utká se s nenávistí, vlastně osoba toužící po lásce zápasí se záští, jež zuří mezi katolíky a přívrženci kalicha. V Čermákově obraze Husité před Naumburkem zachycen závěrečný moment toho zápasu. Děj opery jest tudíž jakýsi přípravou a psychologickým odůvodněním velikomyslnosti Prokopovy, jenž je tu nejen mstícím hrdinou ale i něžným otcem. Prokop má dceru, vzor ženské vrtkavosti. Hagar prahne po lásce a také ji nalézá. V prvním jednání zjeví jí lásku zajatý vyzvědač katolík Otto, udatný kališník Břeněk, a na konci toho dějství odhalí jí Prokop tajemství, že jest jeho dcerou, a z lásky k ní odpouští jí zradu, jíž dopustila se, vysvobodivši Ottu ze zajetí. Snad tak učinila z lásky? Nikoliv. Otto slíbil, že ji přivede k její matce, která je katoličkou a dlí v městě Naumburku, jež Táboři obléhají. Ona také nemiluje Břeňka, svého ženicha. Chce mu býti věrnou ženou, protože tak otec velí. „Čest, žití své, vše za tebe dám v sázku," dí Prokop, „či zradíš, Hagar, i tak velkou lásku?" A Hagar ujišťuje: „Ó nezradím! Již minul klamný sen, jsem bez matky, tys, otče, svět můj veškeren," a přísahá smrt zrádci Ottovi. Přísahu tuto opakuje v jednání druhém umírajícímu Břeňkovi, jejž Otto v souboji sklál. Ale vykoná přísahu svou až na konci třetího jednání, ačkoliv se jí k tomu dříve několikrát naskytla příležitost. Nevyhovuje přání Ottovu, aby smrtící ranou učinila *hned* konec jeho žití, nýbrž na člunu odjíždí od mrtvoly svého snoubence s Ottou a s nalezenou mateří do Naumburka. Opouští Tábor i otce svého, opouští osoby ji milující a následuje matku, která jí, Táboritce, klne. Zradivši po druhé otce, zavržena svojí mateří, odmítá lásku Ottovu, nevykoná však pomstu na něm dříve až před Prokopem, jenž se svým vojem dere se k hradbám Naumburskými Spisovatelce jednalo se o effektní závěr; škoda, že ten na konec jiným. okolnostmi je značně seslaben. Co Hagar Táboritům vyznává, že hledajíc lásku nalezla zlobu, plníc konečně svou přísahu probodá Ottu a poznávajíc nyní teprve svou lásku k němu, vraždí i sebe: bojovníci budují stan, snášejí zbraně, stůl, stolice, kalamář a pergamenové listy,

zazní dětský zpěv, a před očima divákovýma rozvíjí se znenáhla obraz Čermákův. Prokop dojat smrtí své dcery odpouští a zachraňuje Naumburk. Hagar není zjevem sympatickým. Těkavost její vzbuzuje v diváku nepřízeň, její skon jest mu lhostejným, tím více, že účast jeho přípravami k živému obrazu jest odvracována v jiný směr. Že tímto seslabením úmrtní scény Hagařiny také velkodušnému činu Prokopovu poněkud ubývá zevnější působivosti, čímž opět závěrečný dojem trpí, to úspěchu celého díla jest na závadu. Za to ušlechtilá mluva, tklivé momenty, jako užití ukolébavky co prosebného sboru, jejž dítky Naumburské přednášejí, jsou vzácnou předností libreta. B e n d l se jich chutě ujal i utvořil jimi nejútulnější místa v melodickém sadu své partitury. Zde mluví srdce k srdci, a struny lidského cítění rozzvučí se k akkordům vroucnosti a něhy. Jelikož ona místa i počtem kontrastují se scénami vášnivými, jest také jich účinnost jistější než těchto, kterým ostatně vadí přílišné rozpředení textové části. I nejdelší dech skladatelovy invence marně zápolí s jich šířkou v ustavičném crescendu, přidávaje k jednomu zvukovému effektu druhý, dostoupí k bodu varu: jednotlivé hlasy v tónovém šumu úplně mizí a lepost zvuku nahrazena jeho mnohostí. Vedle toho posluchač dychtící po dramatické úsečnosti nemálo jí pohřešuje tam, kde proud děje nevyhnutelně nutí k rychlejšímu postupování. Na příklad: V jednání prvním Judita, aby zachránila Hagaru, nevěstu svého syna, před trestem za zradu, jíž dopustila se tato davši Ottovi svobodu, viní sebe samu z činu neblahého. V tom přikvapí Hagar: okamžitě chápe situaci a nechce připustiti tak velké obětavosti. V podobných okamžicích svrchovaného rozrušení není času na dlouhé vyjednávání, jak je vedou mezi sebou Hagar a Judita, při čemž Prokop hraje úlohu rozpačitého diváka. Tu stačilo několik slov: „Žij mému synu.“ „„Tys byla máti mně, a nesmíš zemřít. Já vinna jsem.““ Podobně zadržán děj ve výstupu, kde Hagar pozná svoji mateř. Ve skutečnosti nesměla by býti ani vteřina zmařena ze strachu před Tábority, jež Hagar před tím zvukem rohu na pomoc volala. Zatím však klidně, v širokém melodickém proudu oddává se dcera s matkou vzpomínkám na své dětství. V této rozvláčnosti stejný podíl mají básnířka i skladatel; oba jsouce rození lyrikové věnují líčni pocitů více místa, než svědčí předivu dramatickému.

Nezmiňujeme se o těchto věcech na úkor pravé hodnoty nového díla. I v nejkrásnějším těle najdou mnohdy lékaři kořen nebezpečné choroby, ale z ohledu na osobu zdánlivě zdravou zastírají pravdu rouškou tajemství, zjišťujíce ji nad veškeru pochybnost někdy až při pytvání. Podobný účel sledují přítomné úvahy. Naše řádky psané delší dobu po provedení některého díla pouze pro kruhy užší nezmenší ani potlesku ani nadšení, s nímž toto dílo bylo přijato, a nezkrátí nit jeho žití ani o píď. K vysvětlení tomuto připojujeme přání, aby počet občasných střízlivých rozprav o událostech hudebního světa našeho se množil, na prospěch umění a k vypěstování názorů přísných. Uvážímeli, kolik oper v posledních letech prohlášeno bylo denní kritikou za trvalé obohacení repertoaru, za díla hotové dokonalosti, a kolik se jich vzdor těmto pochvalným dekretům, vzdor bouřlivému přijetí na živu udrželo, užasneme nad značnou mírou úmrtnosti. Buď nebyla diagnosa upřímná,

nebo ošetřovatelé nevěnovali mladému dílu patřičné péče. K ošetřovatelům pak nenáleží jen divadelní kancelář, nýbrž také obecenstvo, které vyhlašovanému zdraví novinek nevěří, bohužel někdy ani tehdy, když opravdu zdravím kypí. Nemohouc se na vlastní úsudek spolehnouti a veřejnými hlasy ne vždy upřímně jsouc poučeno, tapá ve tmách, a mnohá bludička jest mu pak světlem světa. Toť onen circulus vitiosus. Neházej kamením, kdo bydlíš pod skleněnou střechou. Kdo chceš viniti obecenstvo, konej dříve sám co nejpřísněji svou povinnost. Nedůvěra obecenstva dostoupila u nás stupně povážlivého. Obecenstvo nevěří až ani divadelním bulletinům ani referátům — ono jde za reklamou. Radostných chvil, kde množství posluchačů shromáždí se k požitku uměleckému, zažijeme bohužel nyní jen tehdy, když významnost tohoto požitku kráčí ruku v ruce s velikostí reklamy. Negativní důkaz našeho výroku poskytlo provedení Dvořákova *Requiem* v divadle národním. Skladbě takové klestiti dráhu vhodnou reklamou jest poněkud obtížnější nežli připravovati na zázraky Ďáblových pilulek. Není ani nových obleků ani dekorací, dílo nebude provedeno řízením skladatelovým, vzbuzovati úžas poznámkou: „postavení orchestru na jevišti" [1]) u nás se dosud neujalo, kontrapunktu a fuze kancelář divadelní nerozumí — co zbývalo, nežli suché cifry o počtu účinkujících sil a zprávy o provedení Requiem v cizině? Jelikož tyto, jsouce obecenstvu již dříve známy, méně vábily, a ony nebývají vždycky mathematicky přesné, ukazovaly se v hledišti při premiéře smuteční mše Dvořákovy citelné mezery. Provedení samo pak vynikajíc — výminečně — neladem, bylo četnější návštěvě při dalším opakování novinky velice na újmu. Škoda! Málokteré dílo vůbec je pracováno s takovým vědomím cílů, rozvahou a promyšlením, zároveň s takovým vynaložením bohatství hudební fantasie jako Requiem Dvořákovo.

Skládati requiem jest věcí odvážlivější než psáti dílo jakéhokoliv jiného druhu. Představa o způsobu, o formě requiem ustálila se na několika epochálních vzorech, které pro světový svůj význam jsou anebo aspoň zdají se býti nepřekonatelnou překážkou nového a rovněž působivého zpracování téhož textu. Těžiště každého requiem co skladby hudební spočívá v sequenci Dies irae, kterou hlavně liší se mše smuteční od slavnostní, na jejím pojetí tedy nejvíce je záleženo, a na její hudební roucho musí skladatel nutně vynaložiti veškeren důmysl. Zde stál Dvořák na rozcestí: buď kráčeti touž cestou jako jiní, nebo hledati a nalezti novou. Nevíme, která úloha je těžší, zda dosáhnouti vroucnosti Mozartova Tuba mirum, zda povznésti se k velkoleposti Berliozova Judex ergo, nebo domáhati se dramatičnosti Verdiova Mors stupebit, či pokusiti se o vytýčení jiných stránek zmíněné úchvatné sequence. Dvořák volil cestu poslední. Skládaje své requiem měl na mysli jednak hrůzy posledního soudu jednak kajicnost souzených. Za dojmu těchto představ vznikly ony příšerně znějící zvětšené trojzvuky a chromatický motiv s charakteristickou zmenšenou tercií, plný úzkostlivého výrazu. Motiv tento jest úhelným kamenem celého díla, k němu

---

[1]) Na programech sousedního ústavu říkají tomu „Orchesteraufstellung auf der Bühne."

vrací se skladatel ve všech významnějších momentech hudebního líčení. Netřeba podotýkati, že v práci směru tak vážného hraje polyfonie úlohu vynikající. Thematická kresba ve skvělém koloritu instrumentálním nabývá plastičnosti, jakou shledáváme v nejdokonalejších dílech moderních autorů.

Pravidelným předváděním toho druhu skladeb, na něž se pro značné obtíže nemohou odvážiti čelnější koncertní podniky Pražské, nabylo by národní divadlo nové půdy, nového obecenstva a nových sympatií. Koncerty nahodilé, nevyplývající z potřeb českého hudebního života, nezanechávají hlubšího a trvalejšího dojmu, třeba by výkony v nich účinkujících cizích sil byly tak radostné jako letos výkony houslistky Bianky Panteové nebo Lvovského zpěváckého spolku Lutnie. Bianka Panteová není už zázračným děckem, nýbrž mladou umělkyní. Její hra odpovídá jejímu zjevu. Vystoupení skromné, jako její technika nevypínavá, tón měkký jako její pohled. Umělecká individualita její dostoupila k takovému stupni přirozeného vývoje, na němž nalézá se její ženskost: je to rozpukající se poupě. Neutrpíli vedrem koncertního podia, jímž mnohý slibný talent uvadnul, bude z ní umělecký květ milý a vzácný. — Příznivcům mužského sborového zpěvu způsobilo vystoupení Lvovského zpěváckého spolku Lutnie upřímné potěšení. Seznali jednak roztomilé ukázky sborové literatury polské, jednak pečlivost, která se jich nastudování věnuje. Sbory Želenského nebo Maszynskiho jsou v Čechách asi úplně neznámy. Pro čipernou jich rytmiku a melodickou svěžest byly by při citelném nynějším nedostatku vhodných novinek domácích vítaným obohacením jednotvárných programů českých zpěváckých spolků.

Bohužel není v českých hudebních kněhkupectvích náležitě postaráno o rozšiřování hudebních děl slovanských počtem i jakostí znamenitých, a to ke škodě naší veřejnosti, i máme za to, že i k vlastní škodě oněch závodů. Nejsou nám známy obtíže obchodního spojení s vynikajícími ruskými nakladatelstvími; je však s podivením, že v české Praze dostaneš snáze k nahlednutí hudební novinky německé neb francouzské, že můžeš býti zasypáván prospekty nakladatelů Lipských, ale že nedovíš se o bohaté hudební literatuře ruské, o zajímavých hudebních zjevech ostatních slovanských národů, co by za řeč stálo. Ruský trh honosí se také výtečnými instruktivními publikacemi. Tak předčí — jak z bezpečných pramenů víme — Jurgensonovo vydání Chopinových klavírních skladeb s prstokladem od Klindwortha nade všecky jiné edice. Kéž dojdou v kruzích, jichž se týče, tyto řádky povšimnutí. Neslouží nám ke cti, že hudební jepice jako Kmotr Fricek poletují v Praze, sotva se vylíhly, kdežto na př. Čajkovskéko Piková dáma nemůže vykonati cestu do české veřejnosti ani za dvě léta. Kdo by vyhledávání různých nedopatření chtěl provozovati jako sport, mohl by vytýkati, proč dopuštěno provedení pouze třetího jednání Moniuszkova *Strašného dvoru* v divadle národním před provozováním díla celého? Vytčený úryvek přednesli scénicky členové zpěv. spolku Lutnie ve zmíněném již koncertu téže jednoty. Vybrali si část nejroztomilejší, v níž humor s vroucí náladou se střídá. Zpěv Štěpánův a následující jeho výstup s bratrem Zbyhněvem patří v každém ohledu k nejzdařilejším

ze známých u nás plodů musy Moniuszkovy. Laikovi nejvíce zamlouvá se vtipné nápodobení hry v orloji a veselý popěvek na slova: „Dej si pozor, pane bratře.“ Přívětivě, jako starý známý objevuje se nám tento popěvek i v ostatních jednáních. Točíť se kolem něho děj celé opery. Dva bratři, kteří cení nade vše mládenecký stav, dají se sami chytnouti do pasti ženitby. Všední sice příběh, však četnými veselými episodami protkán poskytuje ve svém průběhu skladateli dost příležitosti k uvedení plně znějících sborů, vkusných tanců, jež prosyceny jsouce rytmickým a melodickým živlem polské hudby, nenuceností a plynností mile dojímají. Hudebnímu esthetikovi je pravou pochoutkou ensemble (výstup 6. jednání 2., kde v mysliveckou hádku mísí se uvítání mečníkovo) co nový důkaz, jak hudba současně tlumočiti dovede nálady tak velice různé.

Pojednavše o koncertním období v divadle národním, ukázali jsme zároveň, že stanovisko, jež zaujalo ředitelství k myšlence soustavného pořádání koncertů, jest dosud odmítavé; také přízeň jeho k jiným podnikům koncertním se od lonského roku nezlepšila. Litujeme toho zejmena k vůli orchestrálním koncertům populárním. Přeloženy na dobu polední nemohou těšiti se tak hojnému a trvalému účastenství jako v době odpolední, které divadelní kancelář z příčin známých nepřeje. Za těch okolností nutno spokojiti se tím, co vlna náhody na povrch vynese, a těšiti se příslovím: Lépe něco než nic. Mrzuté jest ovšem, zachytili se na břeh programu koncertního mazlavá vodní tráva jako Schuekrovo impromptu pro harfu. Podobné byliny budeme rádi postrádati v herbáři skladeb koncertů populárních. Naproti tomu vděčni jsme pořadatelům, že získali ke spoluúčinkování žačku Rubinsteinovu: Žofii z Poznaňských, virtuosku vynikající krásou i uměním nad mnohé družky jejího povolání. Vynášeti u pianistů technickou dokonalost jest zbytečno; ta rozumí se sama sebou. Co všeobecnou účást pro virtuosa buditi může, jest technická dovednost ve službách duše hudební, zasvěcené úplně v tajnosti říše citové a schopné býti jiným v tomto labyrintu vůdkyní spolehlivou a tlumočnicí pravdivou; Žofie z Poznaňských je takou průvodkyní, a tím jest úspěch její zasloužen a zajištěn. V jiném ohledu nevybízejí programy letošních tří koncertů populárních ke zvláštním úvahám. Pouze sluší podotknouti, že „uvedení“ k jednotlivým koncertům byla psána dovedněji než loni, ačkoliv nejsou prosta i letos titěrností. Poznámka, že titulní list Polonéz Lisztových jest ku přání samého skladatele opatřen obrazem zamčených dveří, pomůže asi málo k porozumění skladby, a jest zbytečna rovněž jako učený výklad, že volba themat při provedení je ponechána *úplně* skladateli. Snad přece tu volbu nemá provesti městská rada neb okresní výbor?

Vedle záslužné činnosti, jakou je pořádání koncertů populárních, začala Umělecká Beseda co dědička Matice hudební působnost novou, nakladatelskou. Vydala klavírní výtah Smetanovy opery Tajemství. Toť opět jednou znamenitá trefa! Po našem skromném náhledu značí Tajemství vrchol Smetanovy dramatické tvorby. V něm je Smetana tak zcela svůj, zde přivedena deklamace slovní s polyfonním orchestrem v soulad nad pomyšlení dokonalý, zde vytryskly hudební tvary tak přímo ze slov básně, z nálady její, z povahy osob jednajících, že nemáme slov obdivu pro neobyčejné tyto vlastnosti a z nich plynoucí

nepomijitelné krásy Smetanova díla. Klavírní výtah upravil K. Stecker a osvědčil v té příčině vzácný důmysl. Neníť snadno převáděti čilý a složitý orchestr Smetanův v jednotvárný a suchý zvuk klavíru, vyhověti účelnosti, nevynechati při tom ničeho podstatného a podati obraz díla věrně, jak to činí rytina vzhledem k malovanému originálu. Gratulujeme upřímně upravovateli i nakladatelce. Doufáme, že Umělecká Beseda po prvém šťastném kroku učiní kroky další uveřejňováním cenných skladeb, pro něž za příčinou jich objemnosti nesnadno nalezti nakladatele. Pro práce rozsahu menšího jest u nás bohudík dostatečné postaráno českými snaživými závody nakladatelskými. Nejstarší z nich, Em. Starý, tiskne klavírní výtah bez textu Blodkovy opery V studni. Bude to vůbec první vydání české zpěvohry v této úpravě. Jelikož k rozšíření nějaké opery přispěje výtah klavírní bez textu více než výtah s textem, přejeme, aby tento pokus došel brzkého následování. Z hudebnin vyšlých nákladem kněhkupectví Fr. A. Urbánka povšimnutí zasluhují Starosvětské písničky od Nešvery a Picky, Mše od K. Steckra, album starších českých mistrů a album hudební. Pečlivá deklamace jest společnou vlastností vytčených písní. Liší se tím, že Nešvera složil je v slohu prostonárodním, který jej často svádí k zbytečnému opakování celých frásí, kdežto Picka je formou úsečný a jinak v každém ohledu zajímavý. Mše od Steckra, ač psána je k účelům liturgickým, nekráčí písečnatou cestou nynější tak zvané reformy hudby chrámové, žádající od skladatele maličkost: aby zapomněl, že od doby Palestrinovy uplynula tři století. Steckrova mše stojí pod znamením diatoniky, kontrapunktu a moderností. „K lásce nemohu tě nutiti," zpívá Sarastro Pamině. Nemůžeme reformu hudby chrámové rovněž nutiti, aby uznávala práce, jako je přítomná. Nám jest ona ovšem milejší, než celá třetina skladeb v Ceciliánském katalogu approbovaných. Album starších českých mistrů a album hudební doplňují se navzájem. Prvé z nich obsahuje klavírní díla skladatelů v Čechách sice zrozených, kteří mnoho zdařilého napsali, ovšem že hudební řečí tehdy obvyklou. Tomášek, Benda, Dusík atd., nebyli Čechy v nynějším smyslu slova; připojili se dle schopností svých k různým uměleckým směrům své doby. Pluli po všeobecném proudu a nikomu z nich nenapadlo působiti svým uměním k povznešení národa, jehož synové byli. I ti z nich, kteří svědky byli našeho probuzení, skládali zpěvy na slova česká spíše z ohledů osobních nebo z nutné povinnosti, nežli z přesvědčení vlasteneckého. Jich skladby nemají zrnka české rázovitosti. Ani Fr. Škroup písní „Kde domov můj" nečiní výminky. Melodie, kterou přioděl slova Tylova, jest pro svou sentimentálnost Gumberto-Abtovskou spíše žalostnou hudební illustrací bidného postavení, v němž se tehdy národ náš nalézal, nežli hymnou lidu, který chce a má právo žíti. To vycítil dobře Smetana, když vtipně kdysi prohodil, že „Kde domov můj" tím jest krásnější, čím rozplakaněji se zpívá. Nechceme nikterak zkracovati význam činnosti vynikajících umělců dob dávnominulých. Jich zásluhou udržena hudebnost lidu v Čechách bez rozdílu národnosti na výši doby a připravena cesta tomu, kdo znamenitému hudebnímu ruchu našemu nové dráhy vykázal. Smetana přišel, a přes noc zrodila se hudba česká. Jest tudíž chvalitebno, když se dobré práce starších mistrů v Čechách narozených

novým uveřejňováním vyrvou říši zapomenutí. Historik i pedagog uvítá pečlivý výběr z nich s vděčností. Druhá z jmenovaných sbírek, album hudební, český to soudruh francouzského „Figaro musical,“ sestaven jest z klavírních příspěvků skladatelů českých. Jest svrchovaný čas, aby nalezen byl prostředek na vymýcení různých „Perles musicales“ s uloženými tam poklady od Badarzewské, Jungmanna et consortes. Album hudební a s ním spřízněná sbírka „Pianoforte“ (o kteréž níže promluvíme) může se státi oním žádoucím prostředkem. Napřesrok budeme moci zjistiti, které z nich připadne první cena.

Letošní rok byl na nové hudební nakladatele neobyčejně úrodný. Dvě firmy vstoupily v život: Jednota zpěváckých spolků a Velebín Urbánek. Jednota obrala si za úkol opatřovati pěvecká spolky novými sbory, dobrými a co možná levnými. Postarali se jednota též o to, aby vydávané skladby byly hojně provozovány, aby o jich posouzení bylo hned postaráno po jich vydání, poslouží produkci sborové literatury vydatnou měrou. Jinak mohla by ji stihnouti výtka, kterou před mnohými lety vyslovil Fr. Ambros: že chceli kdo své skladby před zraky veřejnosti ukryti, nejlépe učiní, vydáli je u některého — z Pražských nakladatelů. Druhá z nových firem, V. Urbánkova, v krátké době uveřejnila mnohou velmi zdařilou hudebninu. Od Maláta vydána pod názvem „Růže stolistá“ sbírka 100 československých písní národních pro klavír. Po dlouhá léta národními písněmi se obíraje vnikl Malát tou měrou do jich ducha, že úpravy jeho jsou vždy nehledané a přirozeně plynoucí. Písně přítomné sbírky, opatřeny jsouce vkusnými předehrami a případným prstokladem, určeny jsou k zábavě mládeže. Téhož skladatele: Tři mazurky pro klavír uhlazeností se zamlouvají. Z první a třetí vyhlédá polský heros klavírní, druhá vyniká důsledným a působivým propracováním jediného thematu. Jiná publikace téhož nakladatelství, směs z neprovozované dosud opery „Noc Simona a Judy“ od K. Kovařovice pro klavír na dvě ruce, jest vítaným vzorkem hudební látky, z které utkána je nová dramatická práce autora Ženichů. Jeli celá opera tak jará a svěží jako podané z ní ukázky, jest úspěch její zajištěn, aspoň pokud se hudební stránky týče. Přátelé čtyřruční hry na klavír potěší se sbírkou: „Uvertury našich mistrů.“ Vedle Rozkošného již dávno oceněné uvertury k opeře „Svatojanské proudy“ zbuzuje pozornost uvertura „Komenský“ od Z. Fibicha. Dokonalá jsouc ve formě obsahuje jaksi hudební apotheosu velkého pedagoga. Chorál, jímž je uvertura zahájena, jako by ukazoval na jeho přísné názory náboženské, vášnivá věta následující pak na bouře, s nimiž onen veleduch zápasil, mohutný závěr konečně: toť vítězství snah Komenského. — Redakcí tří profesorů klavírní školy konservatoře vychází sbírka skladeb pro klavír různých autorů. Vydavatel nazval ji: Pianoforte, dle vzoru sbírky založené r. 1847 od Liszta, do které tehdy přispívali vynikající stoupenci a žáci Výmarského reformátora, mezi nimi i náš Smetana. Zevní touto formou vytčen je směr nové sbírky, naznačena vnitřní souvislost a duševní příbuznost obou. Budeli redakce i na dále o vyplnění vytknutého cíle pečliva, není pochybnosti, že sbírka jsouc pěkně upravena, zdařilými pracemi obohacena a levná, prokáže platných služeb vážným snahám hudební obce české. Ze seznamu uvedených hudebnin

patrno, že v literatuře instrumentální je nejvíce o klavír postaráno. Ale ani housle v novém nakladatelství nevyšly s prázdnou. Uveřejněna dvě instruktivní díla pro týž nástroj: Malátova škola a Zajícovy denní studie. O prvé podáme delší zprávu až po vyjití většího počtu sešitů. Druhá z nich sleduje výcvik ve hře vícehlasých pro rozpjetí ruky a k docílení čistého provedení obtížných útvarů. Majíce v živé paměti Zajícovu znamenitou reprodukci polyfonních skladeb Bachových, nepochybujeme, že ve svých denních studiích, které mimochodem řečeno zavedeny jsou co učební pomůcka na některých německých konservátořích, podal spisovatel vše, čeho dříve sám k dosažení vlastní dovednosti se znamenitým prospěchem byl užíval.

S nakladatelstvím hudebním spojil Velebín Urbánek koncertní jednatelství. Uvedl je v život třemi znamenitými produkcemi letošního období koncertního a sice: koncertem virtuosa Sauera, koncertem pro lid a Dvořákovými koncerty na rozloučenou. Sauerovou hru porovnati lze se sopkou, jejíž výbuchy jsou ohromující a úchvatné zároveň. Je tu síla, oheň, ale také láva a kamení. Tím míníme nepěkné posunky a rušivé pósy, jimiž provází své výkony velkolepé technikou, překvapující temperamentem a dojímající hloubkou citu. Ale jako z lávy zetlelé vybují nejlahodnější réva, tak z vášnivosti Sauerovy nejednou vyplyne kantiléna čarovná a vroucí, jaké jsi netušil a dávno také neslyšel. Sauer je dnes prvým pianistou svého způsobu, on bude za nedlouho prvním vůbec. Nabude časem rozvahy, jakou honosí se d'Albert, jenž rovněž letos k nám zavítal. D'Albert je též ohnivý, ale oheň jeho nesoptí, nýbrž hřeje teplem nejkrásnějšího letního slunce. Pod čarovnými paprsky jeho výkonů uzrává v duši posluchačově pravá představa skladby, jež rozechvívá, blaží a uspokojuje.

Urbánkovy koncerty pro lid jsou poněkud konkurrenčním podnikem koncertů populárních. Liší se od nich větší lácí a delším trváním. Časem, až nebude již nutno hověti nejširším vrstvám obecenstva, odstraněna budou snad z programu čísla formou i hudebním obsahem zastaralá, jako třeba Wittův čtverozpěv „Sen.“ Repertoar výtečné „Kytary“ vykazuje cennější skladby v témž vzorném provedení. Koncerty pro lid jsou rázu utrakvistického, což zavdalo příčinu, že některé listy zpěčovaly se podávati o nich zprávy. Důsledným prováděním takového rozhodnutí musely by i jiné dvoujazyčné podniky býti umlčovány. Nemohlo by v českých listech býti referováno ani o produkcích filharmonie, konservátoře, dokonce ne o koncertech umělců cizích, češtiny neznalých. Jsme dalecí toho, posuzovati podobné úkazy, nemáme k tomu práva ani chuti; ale budiž nám dovoleno, abychom tlumočili náhled, který v hudebních kruzích našich jistě převládá, ač neníli všeobecným. Chovajíce úctu ke všem pozoruhodným zjevům a vážíce si všech znamenitých umělců bez rozdílu národnosti, přejí si hudební kruhy české, aby naše obecenstvo k vůli vlastní výchově a ku prospěchu umění domácího seznalo vynikající produkci i reprodukci ostatních národů, jich přednosti ocenilo a dle toho výkony domácích sil posuzovati se naučilo. V těchto bodech je umění mezinárodní, je uznávati vždy a všude jest povinností každého vzdělance. Naproti tomu jest svatou povinností našeho umělce hudebníka, aby seč je snažil se vtiskovati výkonům

svým ráz český, a to pokud možno ve volbě látky, hlavně však ve způsobu jejího zpracování. Naše národnost a řeč buďtež východištěm všeho našeho počínání. Tím se řídíce nebudeme skrbliti uznáním pro umělce jiných národů a těchže zásad; tím vymůžeme všude úctu, která jest nezbytna k spravedlivému posouzení v cizině. Smetana a Dvořák buďtež v tom ohledu zářícími vzory. Od té chvíle počíná vlastně nesmírný význam Smetanův, co naplněn jsa obdivem pro mistry ciziny, dospěl k poznání, že co oni pro svůj národ učinili, chce a musí on vykonati pro náš, to jest tvořiti v duchu českém. Cestou českou kráčí rovněž Dvořák. Vokální jeho skladby vydávají českým jazykem nakladatelé v Anglii i v Německu, jeho Husitské tleská obecenstvo Londýnské i Berlínské, a chválí je vzdor české značce více než mnohý siegeslied svých krajanů. Dvořákova láska k rodné zemi nalezla ohlas v lidu našem, který mu srdečným způsobem projevil nelíčené sympatie při jeho koncertech. pořádaných v čelnějších městech na rozloučenou před odjezdem do Ameriky, kde převzal na dvě léta řízení konservátoře. Dvořák veze za oceán nové plody skladatelské činnosti. K otevření výstavy v Chicagu velké Te Deum, a k výstavním koncertům mimo jiné tři uvertury, nazvané: Příroda, Život, Láska. O prvém nelze, jak se samo sebou rozumí, podati žádných zpráv. Zmíněné tři uvertury provedeny řízením skladatelovým v jeho koncertu dne 28. dubna konaném. Znalce překvapila objemná jich forma, jejíž velevzácný hudební obsah ukázal, že Dvořák chová v nitru svém ještě mocné zřídlo síly tvořivé, které vzdor značné produktivnosti nejen není ztenčeno, nýbrž nové perly vynáší. Sytá a přece nepřesycená instrumentace, spletité a přece nespletené předivo hlasů, zarážející a přece neurážející spoje harmonické jsou vlastnosti, k nimž dospěti může jen mistrná ruka, vedená duchem stojícím v zenytu tvořivosti. Pro esthetika jsou volba programu jmenovaných uvertur i způsob jeho tlumočení stejně zajímavy. Dvořák co přívrženec formy, již klasikové vypěstovali, uvádí ne program podrobný, nýbrž povšechný, jeho hudební illustrace přidržuje se rovněž jen hlavních rysů, jež ovšem podává ku podivu pravdivě. V té příčině osvědčuje nevšední vynalézavost a duchaplnost. Klidem a mírem dýše uvertura Příroda, veselé a milostné laškování kypí v uvertuře Život, vášeň a tragika propuká s úchvatnou silou v uvertuře Láska. Charakteristický motiv, opakující se v těcho uverturách, spojuje všecky jaksi v jeden celek. Instrumentální barvy vynikají novostí; analyse těchto kombinací způsobí ti při prvém poslechnutí nejedenkráte rozpaky. Uvádíme na př. výkřiky dechových nástrojů v uvertuře třetí. Toť zdravý realismus.

Dvořák působil v uplynulých dvou letech jako profesor instrumentace a skladby na Pražské konservátoři. Nebudeme dnes pojednávati o znamenitých výsledcích školy komposiční. Odchod Dvořákův je dočasný a znamená pro konservátoř pouze dvouletou dovolenou. Zkušeností plynoucích z nového svého postavení za mořem užije Dvořák po návratu svém ještě ku povznesení naší vysoké školy hudební.

České písemnictví.

Literatura historická.

(Dokončení.)

Novějšími dějinami českými obírá se pilně dr. *Antonín Rezek*. Řada spisů, které v poslední době vydal, nasvědčuje tomu, že spousty archivních pramenů nepročítal jen pro sestavení toho onoho spisu, ale že se vydal na práci soustavně řízenou, vyčerpávající všecky zdroje, z kterých možná těžiti vědomosti o dějinách českých nové doby. Kritikové Rezkových prací souhlasně uznávají, že si spisovatel svědomitým studiem po archivech soustavně shledává zcela nové materiály. Čtenář pročítaje líčení Rezkovo, psané poutavým slohem, důstojným práce vědecké, málo kdy tuší, jaké píle vyžadovala četba pramenů nezáživných, než z nich spisovatel vybral detaily, drobty, z kterých pak s vědeckou nestranností sestavil přehledný celkový obraz, plný živosti. Přísná objektivnost, s níž dr. Rezek zobrazuje dobu Pobělohorskou, zejmena i po stránce náboženské, dochází u všech stran zaslouženého uznání. Vykládá zaručená fakta, při čemž nezřídka opravuje mínění a údaje posavadní i názory mylné; výsledky pak, které z fakt plynou, konstatuje nehledě na to, jsouli komu vhod či nic. Přednosti prací Rezkových zračí se dále v tom, že hledí na vývoj dějin českých nové doby se stanoviska přirovnávacího, a výklad jednotlivých zjevů, kde prameny české již umlkají, navazuje na stručné rozhledy po dějinách cizích, s dějinami českými souvisejících.

Dějiny saského vpádu do Čech a návrat emigrace (vydané r. 1888) seznamují čtenáře s poměry, jež zavládly v naší vlasti po bitvě Bělohorské. Jednání Albrechta z Valdšteina s odpůrci Ferdinanda II. přivodilo vpád Sasů do Čech. Vypisuje tuto událost zabývá se spisovatel různými sobě odporujícími posudky činnosti Valdšteinovy v této příčině, a na základě nejnovějších výzkumů soudí, že povolání Sasů do Čech nelze tak úplně klásti na vrub Valdšteinovi; nynější stav historických vědomostí oslabuje naprosto nepříznivé svědectví emigranta Jaroslava Sezimy Rašína, o jeho výrocích namanuly se oprávněné pochybnosti. Velmi zajímavě líčí Rezek, jak Sasové táhli ku Praze, budíce strach, tak že mnozí z Prahy o překot spěchali, jaké výjevy se přihodily, když vojsko stanulo před branami a když město vidouc nezbytí se vzdalo, a jak mnozí emigranti, vábeni jsouce nadějí slibovaných výhod a prospěchů, dočkali se trpkého sklamání.

Objemná kniha *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války*, vydaná r. 1890, věnována je dějinám v letech 1637—1648. Snadno porozumíme, že v době řečené měl spisovatel řešiti četné otázky, které přímo nesouvisely s historií politickou, spíše se týkajíce dějin kulturních, církevních. Náboženské poměry při nastoupení císaře Ferdinanda III. na trůn český byly neurovnané, neutěšené. Pražský kardinál arcibiskup Arnošt hrabě Harrach měl postavení krušné a při své rozhodnosti octnul se ve sporech s jesuity

a následkem toho i s císařem; v knize Rezkově podán věcný výklad o vzniku toho sporu a dalším jeho postupu. Do jednotlivých statí o klášteřích a o školách, o sněmování, o protireformaci a pod. spisovatel vložil četné obrázky rázu kulturně-historického; příjemně protkáno jimi líčení tehdejších válečných hrůz, loupežení pusté soldatesky, šarvátek a bitev, až k okamžiku, když konečně do Prahy od Švédů obležené došla zvěst o míru Vestfálském a přijata s pocity různými, jinak od emigrantů, jimž odňata naděje návratu do vlasti, jinak od lidu v Čechách a na Moravě, jenž se radoval, že přijdou klidnější časy, kterýchž mnohý od narození svého ještě nepoznal.

Další události v zemích českých obral si Rezek za předmět svého studia v jiném svazku: *Dějiny Čech a Moravy nové doby*; kniha první: *Od míru Vestfálského až do smrti císaře Ferdinanda III.* (1648—1657) vydána letos. V „Pohledu do doby minulé,“ kterým dějiny nové doby zahájil, vyložil, jak se dívá na dějiny české doby Předbělohorské a odtud jak si představuje úkol českého dějepisce nové doby, aby totiž vylíčil, „jak po zabezpečení Bělohorského vítězství mírem Vestfálským zmohutnělá moc koruny připravovala ponenáhlu ale určitě cesty úplnému absolutismu moci panovnické, jak vymýtila ze země poslední zbytky kacířství a postavila ji na základ přesně katolický, a jak idea jazykového utrakvismu z počátku nevědomě a neurčitě, potom s rozhodnou účelností měnila se v nadvládu jediného jazyka, ale ne již českého, nýbrž německého. Tento postup dá se stopovati zřetelně a jasně až do posledních let XVIII. století,“ kdy nastává silná reakce proti němu vyhlášením tolerance náboženské, odporem stavů proti absolutismu, vymaňováním českého jazyka z nadvlády němčiny.

Co theoreticky odůvodnil, provádí autor v knize prakticky. Jde mu netoliko o suchý výčet událostí politických, chce vyložiti vývoj veřejného života v Čechách a na Moravě od míru Vestfálského vůbec, teda vývoj poměrů společenských, národohospodářských a kulturních, uznávaje, že jen tehdáž, rozumímeli těmto věcem, můžeme správně vysvětlovati vývoj hlavních a zásadních směrů politických, náboženských a národních. Před zrakem čtenářovým objevuje se v knize této obraz temný s neutěšenými scénami, obraz spustlosti země, prořídlosti obyvatelstva, všeobecného úpadku v průmyslu, obchodu, zemědělství, úpadku vzdělanosti, sesurovění v třídách nižších i vyšších. — Právě vydán začátek knihy druhé: *Vladaření císaře a krále Leopolda I.*

Části jmenovaných spisů Rezkových, kde líčí poměry církevní, dokazují, jak podrobně je studoval. Líčení dějin prostonárodního hnutí náboženského patří mezi nejzajímavější stránky dějin vzdělanosti a osvěty. Rezek dotýká se toho v programě svého díla: *Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách od vydání tolerančního patentu až na naše časy*; dovolává se slov Jos. Al. svob. pána Helferta (v Č. Č. Mus. 1877, 202), jenž vybízí, aby důležité náboženské dějiny národa českého byly prozkoumány, že by se jistě řadily svým obsahem ku příslušným partiím v slavných dílech Macaulayových a Buckleových, kde líčeny náboženské poměry v Anglii a Skotsku. Ve vydání první části právě jmenovaného díla načrtal Rezek obraz náboženského hloubání

a přemítání u lidu českého, hlavně za katolické protireformace v letech 1620—1780. V části druhé hodlá vylíčiti dějiny náboženského blouznění za císaře Josefa II. a Leopolda II., v části třetí lidové hnutí náboženské ve věku XIX., zejmena r. 1848 a 1849 až do r. 1871 na základě archivních pramenů a úředních akt, dříve neprozkoumaných.

Bedlivé studium archiválií, ještě do nedávna málo a snad jen podle jmena známých, přináší ovoce bohaté na všech stranách. V době novější všímají si badatelé i takových památek právních a historických, které bývaly pokládány za nedůležité, málo závažné. Míníme tu na př. registra a kopiáře, zápisy rázu soukromého vedle zápisů v knihách veřejných, úředních, kterým hlavní pozornost byla vždy věnována. O věci této rozepsal se obšírněji dr. *Jaromír Čelakovský* v první stati své důkladné knihy *O domácích a cizích registrech, zvláště o registrech české a jiných rakouských kanceláří*, vydané v Rozpravách král. české společnosti nauk (VII. 3.) roku 1890. Spis jeho podává bohaté výtěžky studia ve směru naznačeném. Čelakovský bádá o registrech zapisovaných v české kanceláři královské, všímaje si při tom poměru našich register královských k jiným registrům starším i současným, k registrům papežským a říšským, jakož i k registrům zapisovaným na dvorech panovníků v čelnějších zemích evropských. I dochází výsledku, že česká registratura královská byla ve XIII. věku zařízena podle vzoru kanceláří italských, že již od té doby, zejmena však za Karla IV. zaveden byl v kanceláři výborný pořádek, zřízení kanceláře české bylo vzorem kancelářím jiným. Není proto divu, že naši předkové nazývali registra české kanceláře královské „klenotem země české.“ Jako zemské desky tak i registra královská můžeme podle výsledků studia, uloženého v knize Čelakovského, pokládati za důkaz závažného podílu naší vlasti na kulturních snahách střední Evropy. Kromě vylíčeného hlavního úkolu obírá se spisovatel též registry některých úřadů českých a rakouských, pokud obsah jejich je důležitý a zajímavý pro dějiny české, zejmena registry kanceláří domu rakouského, dvorské komory, českého místodržitelstva, české komory.

V druhé stati vylíčil Čelakovský jaksi úvodem obraz, jak úřední kopie listin, důležitých pro veřejnou správu neb i pro zájmy soukromé, byly schovávány již od nejstarší doby u rozličných národů. Zavádí čtenáře do dávnověku a hledá obdoby řečeného obyčeje v Babyloně a Assyrii, v Egyptě, v Řecku a v starém Římě, v říši byzantinské, v registrech papežských, podle nichž pravděpodobně byla zařizována dále registra v kancelářích králů francouzských, anglických a sicilských. Pokud se týče zemí mimorománských, jsou *nejstarší* registra v střední Evropě ta, která byla zapisována v české královské kanceláři Přemysla Otakara II. Pominouce registraturních knih rozličných vladařů německých, všímáme si pravidelného a dokonalého vedení register v římskočeské kanceláři Karla IV. Po nedlouhé oklice seznamuje nás spisovatel s registraturními knihami vladařů slovanských, s metrykou koronnou králů polských, s metryckými knihami velkoknížectví litevského, vykládá o zvláštním zařízení knih ruského carstva, nazvaných „Ukaznija knigi prikazov,“ „Knigy razradnyja.“ Jak patrno již z obsahu stručně naznačeného, je tato všeobecná, úvodní stať velice poučná

a je založena na studiu rozsáhlém, svědčícím, jak důkladně spisovatel probádal svůj předmět methodou přirovnávací, čerpaje odborné vědomosti skoro ze všech literatur evropských.

Po úvodním výkladu tak obšírném vylíčena jsou starší registra české kanceláře královské za jednotlivých panovníků. Pro právní a kulturní dějiny české především významný je důkaz, že v naší české kanceláři královské již ve druhé polovici XIII. věku, teda dříve než v okolních zemích, ba dříve než v říšské kanceláři, zaznamenávána byla registra kancelářská. Obsah register královských, jejichž dějiny v této stati jsou popsány, týká se vykonávání práv panovnických. Byly do nich zapisovány všechny listy, které vydával král v oboru své pravomoci v těch mezích, v jakých kdy měl právo účastniti se činnosti vládní, zákonodárné, správní a soudní. Z toho vysvítá, že tato registra královská jsou důležitým zdrojem politických, právních a kulturních dějin českých.

Ve třetí stati šlo spisovateli o novější královská registra česká z doby Habsburské, počínajíc kanceláří českou za Ferdinanda I. Stať tato, jakož i další čtvrtá a poslední, kde se spisovatel obírá novějšími rakouskými knihami registraturními vůbec, poskytly mu příležitost, aby tu vedle přehledného líčení, jak v kancelářích byla registra zapisována, uveřejnil nové zajímavé zprávy, na př. o registrech české kanceláře v c. kr. šlechtickém archivu ve Vídni a v Pražském archivu místodržitelském.

Na konec připojeny jsou čtyři přílohy: výpisy z českých knih registraturních za krále Vladislava učiněné o statcích manských, z rukopisu státního archivu ve Vídni; výpisy z týchž knih o majetku církevním, o statcích zádušních; stručný seznam registra císaře Sigmunda z let 1436 a 1437, z původního rukopisu v knížecím Lobkovickém archivu v Roudnici; seznamy register, chovaných v c. k. šlechtickém archivu ve Vídni, a seznamy starších knih úředních, uložených v místodržitelském archivu Pražském.

Spis dr. Jar. Čelakovského je práce znamenitá, která svou důkladností dělá čest naší historické literatuře. Psána je slohem vážným, srozumitelným; každá stránka svědčí o hluboké znalosti věci i o rozhledu po příslušné literatuře odborné jak cizí tak zejmena slovanské a české, starší i nejnovější. Tím, že spisovatel hned nevpadl in medias res, nýbrž vhodným úvodem všeobecným připravuje čtenáře teprva na předmět svého líčení, nabývá vědecká stránka spisu ještě větší ceny. Rovněž se zavděčil spisovatel vydáním příloh jmenovaných, kdež uloženo hojně látky pro studium místopisné a rodopisné. Odborníkům snesl spisovatel v knize své bohatou látku k dalším úvahám a důsledkům, hojně údajův o pramenech historických, kterých si badatelé do nedávna jen skrovně hleděli.

K referátu o svědomité a záslužné práci dr. Čelakovského připojíme zprávu o nové knize *Ferd. Tadry*, vydané nedávno nákladem České akademie pro vědy, slovesnost a umění pod názvem: ***Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV.*** (1310—1420), příspěvek k české diplomatice. Spiso-

vatel konal již delší dobu přípravná studia k tomuto spisu, uveřejňuje statě o formulářích, Cancellaria Arnesti archiepiscopi Pragensis, Cancellaria Johannis Noviforensis a j. Výsledky podrobného studia uspořádal v nové knize v pěkný přehled, jenž poučuje důkladně o kancelářích všeho druhu v době, oznámené titulem, i podává zajímavé zprávy o písařích v těchto rozmanitých kancelářích. Látku čerpal jednak z pramenů tištěných, jednak — a to dodává knize ceny největší — z pramenů rukopisných, mezi nimiž dlužno zejmena vytknouti přepisy z register archivu Vatikánského.

Osnova knihy je takováto: Po úvodu provází Tadra čtenáře především do kanceláře královské, vykládaje o proboštech Vyšehradských, kancléřích království českého. O kanceláři krále Jana nezachovalo se mnoho zpráv. Jsou vyjmenováni její kancléři, protonotáři a písaři v této stati i v dalších pořádkem chronologickým, a pokud prameny svědčí, se zprávami o jejich životě a působnosti. Kancelář Karla IV., její rozsáhlost a zařízení vylíčil spisovatel na základě nových výzkumů velice podrobně. V šlépějích otcových postupoval při zařízení své kanceláře Václav IV.

Seznámiv čtenáře s kanceláří královskou, popisuje autor listy královské, jich úpravu, známky pravosti jejich, pečeti, roztřídění podle obsahu a formy. Ve stati o registrech a formulářích kanceláře královské jako dr. Čelakovský znova poukazuje Tadra na veledůležitý zjev, že v naší české kanceláři královské dříve, než všude jinde v zemích sousedních, již v druhé polovici XIII. věku zapisována byla registra; Tadra se domnívá, že nejspíše Vlach Jindřich z Isernie, protonotář Přemysla Otakara II., zavedl u nás vedení register na spůsob, jak se v ten čas vedly v kanceláři papežské a sicilské. Také královny české měly ku psaní listů svých vlastní písaře, vlastní kancelář. Vývoj kanceláří markrabí moravských a knížat slezských děl se obdobně jako vývoj kanceláře královské a jejím vzorem se řídil. Ku přehlednému výkladu o kanceláři a písařích desk zemských druží se poučení o kancelářích a písařích jiných úřadů dvorských a zemských, t. j. o písaři komory královské, o písaři královské berně, o písaři podkomořího, o písaři urbury Kutnohorské, o písaři mince, o písařích celních, o písařích ještě menší důležitosti, jako byli písař staveb, mlýnů, vinic královských a p.

V další stati naznačen spůsob zařízení kanceláří duchovenských a vyjmenovány jsou osoby zaměstnané v těchto kancelářích. Panské rodiny mívaly také svoje písaře, původně mnichy, později zvláštní úředníky. Důležitá činnost soustředila se v kancelářích městských, jejichž písař pojmenován byl významným názvem „oko města.“ Poučné je tu chronologické sestavení knih městských.

Z kapitoly o listech privátních, o jejich obsahu a úpravě, pozoruhodná je stať, jak ve druhé polovici XIV. věku vyskytují se vedle latiny a němčiny listy psané po česku, z nichž nejstarší posud známý je list z r. 1370, chovaný v královském archivu Vratislavském, kdež jej prof. Aug. Sedláček nalezl. Z r. 1373 je český list Tomáše ze Štítného, chovaný v universitní knihovně Pražské. Zajímavá je na konec zmínka o písmu tajném, kterým přepsal písař formuláře Přimdova výhrůžný list pana Hyncíka Pluha z Rabštejna, psaný asi po r. 1380.

Listy veřejné i soukromé byly padělány různým spůsobem, jakž o tom Tadra vykládá ve zvláštní stati. Historicky kulturně důležité je líčení, jak bývaly knihy psány, pěkně vyzdobovány a v knihovnách ukládány. Charakteristický je popis činnosti písařů čili notářů veřejných, kteří dokázavše zkouškou spůsobilost svou, psávali soukromé listy kdekoli, třeba na ulici, na náměstích, na stálém stanovišti svém na místech veřejných, před kostelem i v kostele, kdež bohoslužbu rušili lomozem, tak že to bývalo zapovídáno.

V přílohách otištěny jsou některé doklady, jichž se spisovatel dovolává v knize, jako na př. supliky císaře Karla IV. k papeži za úřadníky kanceláře královské, ustanovení registrátora listů českých a p. Spis Tadrův vyčerpává dokonale předmět, kterým se kniha obírá. Zpracován tu materiál veliký a spořádán důmyslně v jednotlivých odděleních. Četné texty latinské, vpletené do textu českého, snad mohly býti zařaděny pod čarou. Vydáním tohoto zdařilého díla vykonala Česká akademie skutek záslužný.

Obě nádherná díla Ottovy *Čechy* vedením *Fr. A. Šuberta* a *Fr. A. Borovského* a Šimáčkovy *Hrady, zámky a tvrze království českého*, zdárně pokračují. V prvním účastní se práce o dějepisné části řada historiků našich, v Hradech líčí dějiny českých sídel panských a jejich okolí prof. *Aug. Sedláček*, který s neúmornou pílí archivy domácí i zahraničné studuje, drobné zprávy z brusu nové potom v ladný celek řadí a před zrakem čtoucího úplně odhaluje živým slohem pohled na polohu, podobu a život veřejný i soukromý na hradech i tvrzích staročeských. Jest to dílo na jednotlivce v skutku podivuhodné. S potěšením sledujeme postup obou těchto velikolepých podniků, o kterých po šťastném ukončení jich bude třeba podati zprávu zevrubnější, přiměřenou jich významu.

Činnost na poli historickém se i u nás ponenáhlu rozšiřuje. Tak historie církevní, z níž ledaco vytěží historik politický i kulturní, dosti pilně je vzdělávána, soustavně od *Fr. Vacka*, jenž hlavně při líčení církevních poměrů českých v době nejstarší vyniká náležitou nestranností, od *J. Hamršmída* (spis „Jošt z Rožmberka a jeho doba," letos vydaný, podává nově objevené příspěvky ku poznání poměrů ve druhé polovici věku XV.) i od jiných se stanoviska katolického a od *Šebesty* i jiných se stanoviska evangelického.

Ze speciálních studií připomínáme práce dr. *H. Tomana* o době husitské, zvláště o Žižkovi, *Kolářových* příspěvků k české genealogii a k českému erbovnictví, kulturně historických studií *Ferd. Menčíka*, *J. Řeháka*, *J. Šimka*, *Fr. Mareše*, populárního výkladu *K. Adámka* „Z pamětí korunování českých králů" (1890), velmi objemného spisu „Z naší doby" od téhož atd. V poslední době také dějinám umění věnována jest potřebná pozornost, jak se čtenáři Osvěty přesvědčili z referátu pí. R. Tyršové.

Dr. *Fr. Šembera* pokračuje ve vydávání *Dějin středověkých*. Objemné dílo založeno je na širokém základě; nebylo posud v české literatuře spisu tak zevrubného a důkladného o politické i kulturní historii středověkých národů. Šembera čerpá zprávy z odborných studií

historických toho národa, jehož se týče, a líčení jeho oplývá tudíž údaji většinou u nás málo známými, vybranými z knih, kterých se autor svědomitě na vhodných místech dovolává, všímaje si všech stránek historického vývoje. Důmyslné roztřídění hojné látky a srozumitelný sloh prozrazují zkušeného již mistra. Pěknou knížku příruční „Průvodce po dějinách“ vydal dr. *Fr. Brdlík.*

Vlastivěda slezská, vydávaná (od r. 1888) nákladem zvláštního fondu jubilejního od ředitele *V. Praska* v Opavě, zdárně plní svůj úkol. Je povinností všech, kdož si všímají minulosti zemí českých, aby jediný a první spis tohoto druhu v české literatuře, vydávaný v sesterské zemi slezské nemalým nákladem, ba s obětmi značnými, účinně podporovali. Prasek získal si velikou zásluhu uskutečněním myšlenky sestaviti vše, co by podávalo úplný obraz Slezska, zejmena jeho vývoje historického, v řadu monografických skladeb, do nichž ukládá zajímavý a většinou posud nikde neuveřejněný materiál, jehož se dočetl vedle literatury odborné v památkách rukopisných dlouholetým bedlivým studiem. První díl věnován je „Podání lidu,“ druhý obírá se „Historickou topografií země Opavské;“ z drobtů, pilně vybraných z různorodých pramenů, sestavuje Prasek abecedním pořádkem pod příslušnými jmeny dějiny všech měst, hradů, tvrzí a osad slezských. Vyčítaje původ a stáří místa, dějiny jeho obyvatelstva atd., všímá si pečlivě poměrů kulturně historických a tím dodává statím genealogickým a topografickým osvěžujícího živlu. Další obsah Vlastivědy slezské roztříděn je takto: dějiny Holasovského (Opavského) kraje až do r. 1318, historická topografie knížetství Těšínského a Frývaldovska, dějiny knížetství Opavského a Krnovského, Těšínského, Nisského do roku 1742 a vévodství slezského od roku 1742 do r. 1888, „Lid,“ národopisné a kulturní rozhledy od nejstarších dob až do přítomnosti.

Dějiny slezské objasňuje Prasek ve Vlastivědě často výklady novými; opravuje posavadní názory, nepouštěje se při tom do zřejmé polemiky. Přejeme záslužnému podniku, aby cíle, který sobě vydavatel určil, úplně dosáhl se stejným úspěchem, jakým vyniká posavad vydaná část. Neúmorná píle Praskova, kterou v prázdných chvilkách svého povolání věnuje studiu Slezska vůbec, zasluhuje uznání ničím neumenšeného.

Do tohoto přehledu dějepisné literatury české patří oddílem historickým druhé, rozmnožené vydání *Knihy pro každého Moravana* od *V. Brandla* (1892), která vedle jiného poučným přehledem seznamuje širší kruhy čtenářstva s historií moravskou.

Spisem *Rakousko po válce třicetileté* (1648—1658), vydaným r. 1890, osvědčil dr. *Fr. Šujan* znalost věci na základě hojné sečtělosti příslušných pramenů knihových. Zejmena část první, kde líčí dějiny české a moravské, psána je přehledně a poučuje jasným slohem o poměrech, jaké přivodila do zemí českých válka třicetiletá. Šujan hlavně v části mimočeské vhodně kořistí z přirovnávacího stanoviska, navazuje osnovu poměrů rakouských k pásmu dějstva evropského, kde toho vyžaduje výklad dějin rakouských. Pokud se týče citátů z děl D'Elvertových v knize Šujanově, plně souhlasíme s poznámkou dr.

F. Kameníčka v Časopise Matice Moravské, že jest potřebí, aby údaje D'Elvertovy byly kriticky srovnávány, kontrolovány.

Z historických monografií významu především místního těží historik politický i kulturní často mnoho vítaných zpráv, které by ušly jeho pozornosti, jsouce zahrabány v prachu místních archivů, obyčejně málo spořádaných a někdy nedosti přístupných. Rozumí se, že tu míníme vážné monografie, ceny vědecké, sestavené znalecky, nikoli knihy, při nichž spisovateli šlo toliko o výčet jmen jednotlivých osobností v době přítomné s lichotivými posudky jejich zásluh.

Ze spisovatelů, kteří psali monografie měst českých, uvádíme *Vávrovy* důkladné dějiny města Kolína. Ve dvou dílech vylíčil minulost téhož města po všech stránkách jeho vývoje z doby nejstarší až do doby nové, obíraje se ve zvláštních statích pilně poměry vzdělanostními. Obraz města Kolína v dobách starších z nedostatku pramenů poněkud kusý, nabývá v XVI. věku a v dalších dobách podoby ladně uspořádané, jsa sestaven z drobounkých archivních dokladů umělou rukou v názorný celek, plný detailů, poučných pro politického a kulturního historika českého vůbec. Při knize Vávrově mile působí lahodný, nestrojený sloh.

Paměti královského věnného města Jaroměře, sepsané na podkladě delšího bádaní v tamějších památkách archivních od P. *Ant. Knappa*, druží se ke knize Vávrově a podobají se jí hlavně tím, že spisovatel rovněž dbal stránky vzdělanostní na př. ve statích Poměry církevní a školství od roku 1547—1618, 1628—1670, 1670—1780, Živnosti a řemesla a pod. Kniha vydána nákladem král. v. města Jaroměře v sličné úpravě. Týmž způsobem psal Paměti města Slaného podle archivních záznamů *J. Lacina*, jako beletrista známý pode jmenem Kolda Malínský. Seznamuje čtenáře podrobně s událostmi a poměry města Slaného záživným slohem, místy laškovnými obraty.

Pěkná je monografie „Rožmitál a jeho okolí," vydaná od *Fr. A. Slavíka* péčí literárního kruhu tamějšího. Zároveň budiž tu zmínka připojena, že týž historik upravil r. 1890 české vydání zápisů rytíře Šaška z Mezihoří a Gabriela Tetzela z Norimberka o známé cestě Lva z Rožmitála po západní Evropě roku 1465—1467. Obsah jest odborníkům znám; vydáním Slavíkovým, pečlivě vypraveným a opatřeným statí úvodní o českých cestopisech a podrobnými seznamy, stává se zajímavá kniha přístupnou českému čtenářstvu vůbec, které tu najde zábavy i poučení, jak si tehda české poselstvo vedlo a jak bylo kde přijímáno s poctou a obdivem.

O dějinách města Chocně rozepsal se v pozoruhodné knížce dr. *J. Barvíř*. *K. V. Adámek* v „Pamětech o školách v okresu Hlineckém," vydaných r. 1891 k zemské jubilejní výstavě, snesl hojně zpráv, mezi nimi některé zprávy důležitosti všeobecné pro dějiny školství v Čechách, o školství na Hlinecku. Slovy mladistvého spisovatele těchto Pamětí přejeme, „aby i v jiných okresech staroslavného království českého záhy ke sbírání listinných i knižných zpráv o tamních školách i ke zpracování pamětí jejich přistoupeno bylo, by pak na základě monografií těchto vybudovány byly dějiny našeho školství."

Z knih lokálně důležitých jmenujeme ještě nejnovější *Böhmovu* monografii o královském věnném městě Mělníku a jeho okolí, nákladně vydanou, v níž hlavně novější dějiny s příkladnou zevrubností jsou vypsány. Ze starších vzpomínáme knihy dr. *Kadlčíka* o Brandýse a zejmena pilně sestavené monografie o Unhošti a okolí od *F. Melichara.*

Vzorem monografické studie o dějinách hradu a jeho okolí nazvali bychom důkladný spis P. *Fr. Tyla* „Paměti Zvíkovské," obraz místopisný a dějepisný Zvíkova, hradu i panství, vydaný před čtyřmi lety. Obě části pracovány jsou bedlivě na základě bohaté sečtělosti archivní a literární. Část dějepisná o událostech, které se na Zvíkově přihodily v pěti periodách, za nichž vlály nad hradem (jak spisovatel v předmluvě píše) „korouhev královského českého lva, červené růže Rožmberské, stříbrné labutě Švamberské, tří mladých orlů Eggenberských a modrobílá korouhev Schwarzenberská," vyhovuje i přísným požadavkům historie vědecké. Dobře osvětluje spisovatel dějiny hradu a okolí Zvíkova souvislostí s příslušnými vždy dějinami českými vůbec. Kniha je psána prostým, jadrným slohem, jenž někdy přechází v tón srdečný. Při skladbě spisu tohoto často se namanula příležitost, aby se spisovatel rozhovořil o kulturních poměrech, o stavu lidu poddaného a p., čímž nemálo zpříjemňuje četbu vkusně upravené knihy.

Z novějších monografií o městech moravských upozorňujeme na objemnou, svědomitě psanou práci *K. Eichlera* „Paměti panství Veverského," vydanou r. 1891, opatřenou četnými obrázky, a na společný spis *J. Beringera* a *Jar. Janouška* „Telč, město a panství," vydaný r. 1892, sestavený s neobyčejnou bedlivostí, která se zračí jak v hojnosti sebrané látky (Beringer líčí vývoj dějepisný, Janoušek provází čtenáře po místních památkách), tak v poutavém slohu.

Historická literatura topografická, jak z předchozího výkladu patrno, pilně jest u nás pěstována. Kdy bychom se všech zjevů v tomto oboru chtěli tuto dotknouti, vzrostl by referát z míry. Ke studiím *Ant. Hájka* o královském věnném městě Poličce, ke spisku *K. Hovorky* o Sebranicích (v Litomyšlsku) a obcích přifařených, k *Jandovým* Dějinám města Budyně nad Ohří atd. druží se nové a nové knížky rozmanité ceny. Z nich si vážíme nejvíce těch, které jsou sepsány na podkladě zpráv archiválních, původních. —

Jsme u konce. Nevystihli jsme všeho, nemohli jsme obšírněji jednotlivými knihami se obírati, pokusili jsme se podati aspoň v hlavních rysech obraz domácí činnosti na poli historického bádání za doby poslední.

Kéž vzkvétají utěšeně všecky obory historického bádání českého! Co napsal před třemi sty lety mistr Veleslavín o historii české, podnes nepozbylo platnosti. „Poněvadž se v světě zřídka co nového a prvé nebývalého děje, ale předešlé věci a příhody se obnovují, toliko že se osoby a lidé mění, nemůže člověk ani o přítomných věcech zdravě souditi, ani před budoucími a nastávajícími se opatrovati, nevěda nic o pominulých." Dr. *Č. Zíbrt.*

Oboru u nás posud méně pěstovaného než dějepis politický, dějepisu kulturního statečně se ujal též mladý, podnikavý a pilný badatel dr. *Čeněk Zíbrt.* Četné spisy jeho mají obsah velice důležitý, podávajíce často první systematické zpracování látek málo známých, a to vždy podle současných pramenův i obrazův. Pilnost spisovatelova jest příkladná. Neposlední přednost jeho prací je veliký bibliografický materiál v nich použitý a jeho znalost poměrů všeobecných, i kromě zemí českých. Vytýkati lze jen to, že mladý sběratel píše příliš mnoho a že následkem této silné produkce méně hledí na vypracování slohové a na plynnost a průzračnost svého výkladu; mnohé věci by mohly býti vyloženy kratčeji a jasněji.

Listy z českých dějin kulturních (1891) obsahují řadu zajímavých monografií: o líčení a šlechtění tváří u starých Čechův, zbytky starodávných obětních obřadův, symbolika barev u starých Čechův, pověst o Meluzině v českém podání lidovém, potupné zastavenÍčko před svatbou, truňk sv. Jana o svatbě, tabák v zemích českých, pověst o Žižkově kůži, svatba únosem.

Méně podařená je rozprava Zíbrtova o *Kulturní historii* (1892), pojednávající o vývoji a rozsahu této vědy. Je to otázka dosti nesnadná, která spoustou dat bibliografických více se zatemňuje než objasňuje; bibliografie lépe by byla postavena zvlášť co dodatek ke konci knihy.

Skvělé a záslužné dílo jsou *Dějiny kroje v zemích českých*, vydávané od nakladatelské firmy F. Šimáčka. Zíbrt přejal část první od dob nejstarších až po války husitské, která nyní vyšla v celku (1892, 457 str. s 235 obrázky); dobu od válek husitských vylíčí dr. Zikmund Winter. Spis Zíbrtův je rozdělen na pět knih: doba nejstarší až do polovice století XIII., rytířské odění v zemích českých ve století XIII. a XIV., kroj v zemích českých v druhé polovici století XIII. až do příchodu králevice Karla (IV.) a jeho choti Blanky do Čech, kde se začalo vzmáhati nošení krojův cizokrajných, a kroj od té doby až po války husitské. Zprávy pro dobu starší jsou velice řídké, ale postupem století počet jejich roste; nicméně úkol badatele jest nemálo stížen tím, že často známe slova, označující rozmanité části kroje nebo zbroje nebo i rozmanité látky, a o podobě těch věcí nevíme mnoho bližšího. Důležitým dodatkem je kniha pátá o rouchu církevním až do začátku věku XV., o němž při náboženském rázu největší části literatury středověké zpráv není nedostatek. Velikou ozdobou knihy jsou hojné illustrace (od Vojtěcha Krále z Dobré Vody a j.); mnoho zajímavých obrazův ze života našich předkův, které posud i znatelům nebyly vždy snadno přístupny, zachovaných v miniaturách rukopisův, na malbách nástěnných, na pečetích, náhrobcích atd. je zde pěkně reprodukováno. Rovněž i k textu od spisovatele užito všeho dostupného materiálu písemného: pramenův tištěných, rukopisův, listin, knih archivních atd. Známost dávnověkosti české dílem tím nabyla vydatné opory a nového světla.

V. Závěta.

R. 1892. Čís. 10.

OSVĚTA

Dvanáctý říjen roku 1492

a jeho účinky kulturně dějepisné.

Napsal

Josef Procházka.

Nad spoustami vodními, jichž klidnou hladinu tři vetché, nemotorné lodi brázdily, zaduněla v pátek dne 12. října 1492 o druhé hodině ranní za jasného svitu měsíčného rána dělová, provázená radostným, za ticha nočního daleko široko se rozléhajícím výkřikem: „Země! Země!" Výstřel návěštný, jenž ze sna burcoval posádku malé námořní výpravy, oznamoval devadesáti hrdinským plavcům, oznamoval ale také všemu lidstvu zvěst, že nadešla člověčenstvu doba, nad niž, co známe dějin světových, dosud nebylo důležitější. Po klopotné cestě 70 dní udeřila smělým plavcům hodina vykoupení, účel výpravy, o prostředcích nuzných předsevzaté, přes to ale světodějné, nade všechno lidské pomyšlení skvěle jest dosažen, a 1122 mil daleko od vlasti španělské objevena nová země. Ve vzdálenosti oku snadno dostižitelné třpytily se v mihavém světle měsíčném obrysy nízkého, plochého, několik mil v okruhu se rozprostírajícího ostrova, před nímž za prvního jitra tré sešlých lodic: Santa Maria, Pinta a Nina se zakotvilo. Oděn hávem šarlatovým a v levici drže korouhev, na níž skvěl se zeleným hedbávím vyšitý korunovaný kříž, po obou stranách písmenami *F* a *I* opatřený, vyskočil rekovný velitel výpravy na objevený ostrov a maje oči slzami zality poklekl na kolena, políbil zemi tolikerými útrapami duševními i tělesnými vykoupenou, povstal a rozvinuv korouhev a vytasiv meč zvučným hlasem takto se modlil: „Všemohoucí, věčný Bože a Pane, jenž jsi slovem svým nebe a zemi a moře stvořil! Velebeno budiž svaté jmeno Tvé, velebena moc Tvá, že jsi svého sprostého služebníka uznal za hodna, aby jmeno Tvé i v těchto nových světa končinách vzýval a zvěstoval."

Ujav se na to jako místokrál jmenem a na místě koruny kastilské tohoto ostrova a uděliv mu významné jmeno Sv. Vykupitel, přijímal

nadšený hold plavců kolem něho klečících, šat a ruce jeho celujících. V tu chvíli zažil nejkrásnější a nejtklivější okamžik svého života veliký člověk, objevitel nového světa. — Krištof Kolumbus.

Sedmero měst starověkých osobovalo si čest býti rodištěm Homerovým, desatero měst hádalo se o Kolumba, a dosud neumí nikdo nad pochybnost určitě pověděti, ani kdy, ani kde spatřil světlo boží muž, jehož jmeno rozléhá se všemi končinami světa, jenž dal zeměkouli zcela novou tvářnost a jakožto apoštol nové doby veškerým dějinám světovým nové dráhy a směry.

Sjezdiv od 14. roku svého moře Evropanům tenkráte známá, vídávav hvězdu polární vysoko nad sebou a hluboko při samém obzoru, vyzbrojen značnými na ten čas vědomostmi hvězdářskými, silozpytnými a mathematickými, nadán pevnou vůlí a horoucí obrazností, kterážto dala mu obyčejně neli celé, aspoň polovičné pravdy napřed již vystihnouti a uhádnouti, uskutečnil s dobrým rozmyslem myšlenku, o kteréžto již Aristoteles, Plinius, Seneka a jiní učenci staré doby snili, o kteroužto se však do pravdy zasaditi ze všech smrtelníků dřívějších tisíceletí jen jemu bylo souzeno. Na východ, k zemi svaté a a k jejímu žalostnému osudu zřelo člověčenstvo bez mála po celý středověk s takovou vroucností srdce a s takovým opovrhováním všech statků pozemských, že století XII. a XIII. opravdově lze nazvati hrdinskou dobou křesťanstva; na jih obraceli se při sklonku středověku zrakové národů evropských, tam kde slavný Portugalec Jindřich Navigator a dle jeho příkladu řada neohrožených plavců rok od roku západní pobřeží africké a souostroví je lemující zrakům žasnoucí Evropy odhalovali. Kolumbus, muž svého rozumu a své hlavy, pohlížel bystrým okem a věštím duchem výhradně jen na západ, pronikaje mlhy a mrákoty, jež po všechna tisíceletí zahalovaly nesmírné vodní spousty západního oceánu, odrážejícího vlny své dle obecného tehdejších učenců mínění a také dle přesvědčení Kolumbova od západního evropského a východního asijského pobřeží. Tímto oceánem, ve svých částech západně od poledníku azorského se rozprostírajících člověčenstvu úplně neznámým (neboť co Normannové svého času byli podnikli, dávno zase již v zapomenutí upadlo), se proplaviti a vedle Portugalců, kteřížto *směrem východním* kolem Afriky cesty námořní do Indie vyhledávali, státi se objevitelem *západní* dráhy vedoucí do krajin východoasijských, báječným bohatstvím slynoucích, do Kitaje a do Zipanga, slavným Markem Polem navštíveného a popsaného, jedním slovem: *hledati na západě východu*, odtud pak jakožto poslední křižák pokusiti se o vyprostění svaté země z područí tureckého, křesťanstvu jakožto pravý „Christoforos“ Krista zase vybojovati a přes Jerusalem do Evropy se navrátiti — takové byly velikánské důvtipně a soustavně sosnované úmysly, zpružující velkého ducha Kolumbova k činnosti a vytrvalosti heroické.

Výprava jeho a všechny velikánské úspěchy, jichž on a cestou jím raženou svět potomní docílil, není tudíž dílem slepé náhody, jako bylo objevení severní Ameriky od Normannův a Ameriky jižní od Cabrala, nýbrž má do sebe, abychom užili slov Humboldtových, „ráz podniku dle vědeckých zřetelů předsevzatého.“ Ale netečnost, pověr-

čivost i zlovůle lidská a nekonečné jiného druhu překážky, které se hrdinskému výpravci stavily v cestu od prvního okamžiku, kdy život svůj veliké idei zasvětil, až do posledního téměř vydechnutí, byly takové, že býti s ně a nedati se ničím odvrátiti od cíle vytknutého vyžadovalo síly téměř nadlidské. Rozdávaje marně především Janovu, který Kolumbus sám za své rodiště pokládal, později různým panovníkům evropským *půl zeměkoule*, nemohl nikoho nalezti, jenž by byl chtěl ze štědré ruky jeho přijmouti darů a pokladů a budoucnosti zrovna báječné. O holi žebrácké bylo pozdějšímu objeviteli nového světa potulovati se s místa na místo, než nalezl konečně sluchu a účinné podpory u královských manželů a panovníků nad sjednoceným Španělskem, Isabely a Ferdinanda, než mohl konečně v pátek dne 3. srpna 1492 z přístavu Palosského vydati se do neznámých a nesmírných vzdáleností mořských, a to na lodích, na kterých by se dnešního dne ani nejotužilejší plavec cesty tak dobře známé neodvážil, a podivnou náhodou zrovna pod zeměpisnou šířkou, pod níž vzdálenost mezi Evropou a světem novým jest největší. Šťastnou hvězdou provázen doplul konečně souostroví Bahamského, stávaje se touto plavbou a trojí výpravou pozdější nikoliv objevitelem východní Asie, nýbrž bezděčným nálezcem nového dílu světa, jejž na třetí cestě aspoň pozdalečí spatřiti bylo jemu souzeno. Že kraje objevené jsou světem o sobě, celých sto a deset poledníků od pobřeží čínského vzdáleným — k tomuto vědomí a přesvědčení Kolumbus co živ nedospěl. Nemaje ani tušení, jak ohromná jest pevnina odkrytá, sklesl nesmrtelný objevitel nového světa dne 21. května 1506 v chladný hrob, zakusiv jak od nectných závistníků, tak i od koruny španělské nevděku, nad nějž v dějinách člověčenstva není černějšího.

Již rok po smrti Kolumbově dal německý zeměpisec Waldseemüller ve spisku „Čtvero plaveb Ameriga Vespuccia“ čtvrtému dílu světa jmeno „Americi terra,“ a tak dostalo se nové pevnině názvu nikoliv dle pravého, prvního objevitele, nýbrž dle muže, jenž jako námořník ze všech objevitelů této doby byl nejposlednější.

A když se hrob zavřel nad Kolumbem, nescházelo umenšovatelův jeho slávy a jeho zásluh; potomci nebyli vděčnější než otcové. Vytýkali, že myšlenka, která Kolumbovi k velikosti dějepisné dopomohla, nezrodila se v *jeho* duši, anať byla již majetkem věků dřívějších; připomínali, že objevení západní pevniny stalo se tou chvíli dějepisnou nutností, že Portugalci podnikajíce indické výpravy podél západního pobřeží afrického museli konečně jednou Ameriky jižní doplouti, jak se také skutečně již osmý rok po první výpravě Kolumbově přihodilo, když roku 1500 Pedro Alvarez Cabral, stržen jihozápadním proudem brasilským bezděčně se octl na východním pobřeží jihoamerickém.[1]) Kárali Kolumba, že jakožto potomek věku patnáctého vážně ještě pochyboval o kulovatosti země, kterážto přece již r. 1522, tedy šestnáct let po jeho smrti, první cestou, Magellanem a Elcanem kolem světa

[1]) Pozorování čtvrtí Venušiných a souputníků Jupiterových dalekohledem hvězdářským, asi sto let po Koperníkovi po prvé sestaveným, muselo důsledně vésti ku poznání, že slunce jest stálicí, země oběžnicí. Pozbylli tím objev Koperníkův ceny své?

podniknutou a provedenou, nade všechnu lidskou pochybnost na jisto byla postavena. Stíhali ho z ducha pověrčivého, hovícího si v dávno již překonaných smýšlenkách středověkých, libujícího si v náboženském blouznění; hyzdili ho, že jsa bez hlubšího prý vzdělání, vědeckým zkoumáním opovrhoval; vyčítali mu nespůsobilost zaříditi života schopné osady evropské na půdě nově objevené — a jiných věcí více!

Komu by naslouchajícímu sudbě na mnoze tak křivé nepřipadla na mysl anekdota o vejci Kolumbově, v níž tak případně se zračí poměr velkého objevitele k vrstevníkům závistivým a k sočitelům pozdějším. Máli býti cena člověka posuzována dle toho, čeho se domáhal, anebo dle toho, čeho se domohl, jest stará, známá hádka celým pásmem dějin se vlekoucí; hádka tato jest příčinou, že hlasové o zásluhách Kolumbových tolik se různí, ačkoliv jest na bíledni, že objevitel nového světa, ať ho oceňujeme dle toho neb dle onoho měřítka, celou svou osobností a „tragedií člověka," jakou jest všechen jeho život, tak vysoko vzrůstá nad obyčejnou lidskou míru, že 400letá ročnice, jíž se v těchto dnech veškeren vzdělaný svět účastní, jest jen povinným uznáním neocenitelných zásluh, z nichž člověčenstvo čtvera věků žilo a tylo a z nichž těžiti a kořistiti ani za nových 400 let neustane.

Neboť účinky, které měla doba objevů námořních Kolumbem zahájených, týkaly se venkoncem všech věd, všech národů, všech poměrů životních, způsobujíce v čase poměrně krátkém změny, nad něž v dějinách světových dosud nebylo. Změny tyto vztahovaly se především k oběžnici člověkem obydlené. K dřívějším čistě rozumovým vývodům o kulovatosti země přičiněn podnikem Kolumbovým a plavbou kolem světa, kterou měl v zápětí, důkaz poslední a nezvratný, ze samé zkušenosti vážený — pověstný *„důkaz smyslový,"* že naše země jest zeměkoulí. Jaký úkol jí přísluší ve fysice *nebeské*, dovodil vrstevník Kolumbův, veleduch Koperník téhož r. 1506, kteréhož objevitel Ameriky zemřel, a člověčenstvo nevycházelo ani z úžasu, vidouc a slyšíc, že v tu chvíli, ve kterou Kolumbus, objeviv celou západní polokouli, obraz a velikost tohoto lidského „světa" doplnil, Koperník jedním rázem zeměkouli dle lidského domyslu tak nesmírnou ze středu všehomíra vypáčil a vykázal jí v soustavě nebeské úkol a váhu zrna písečného. Cokoliv všechny věky dřívější a národové nejvzdělanější o zemi, o její podobě a o jejím poměru k vesmíru bájili, pokleslo niveč objevem Kolumbovým a současnou soustavou Koperníkovou; lidstvo navykalo si odtud okem docela jiným pohlížeti na báni nebeskou jakož i na zemi nekonečným prostorem kroužící, geografie a uranografie dočkaly se současného obrození, začínajíce odtud teprva býti skutečnými vědami. Zvláště dostávalo se zeměpisu a vědám spřízněným všemi směry obohacení nesmírného; nové přírodovědecké, všech tří říší se týkající poznatky ze všech stran se jen hrnuly, a než ještě mohly býti v ladný pragmatický souvislý celek sestaveny a zpracovány, vyskytovaly se nové objevy zeměpisné, jež měly v zápětí nové otázky vědecké, nové záhady rozřešení svého očekávající. Na globu zemském bylo sice dosti prázdných míst nikým ještě nedostižených; že však jsou dostižitelny a že vyplnění jejich jest jen otázkou časovou, stávalo se všeobecným přesvědčením, tak že když r. 1606 loď holandská k dosud neznámé pevnině australské přirazila,

událost tato nevzbuzovala téměř žádného podivení. Neboť řada velikánských objevů, „práce hrubá," byla tou chvílí dovršena, kterou *uzavřenost země* jakožto přirozený následek její kulovaté podoby výpravou Magellanovou na jisto postavena; po Kolumbovi a jeho pomocnících byly leda jen různé větší neb menší robinsonády možny na onom moři světovém, o němž nyní teprve bylo dovozeno, že činí ohromný, souši co do velikosti daleko převyšující a to *souvislý* celek, že jest tudíž přirozeným pojidlem pevnin spolu nesouvisejících, že přes bouři a příboj, přes příliv a odliv dá se člověku mnohem snadněji ovládati nežli ledovce a pouště, že plemena lidská sobě sbližuje, že výměnu statků hmotných i duševních usnadňuje, že jest tudíž živlem, jenž všeobecný pokrok a důležitosti všelidské nad jiné přivozuje a uspěšuje, že objevením jeho souvislosti základní podmínka pospolitého života národního na celé zeměkouli jest uskutečněna a že kosmopolitism není holým přeludem. K těmto poznatkům znenáhla nabytým družily se objevy ceny podružné; tak že moře světové rozlévá nepoměrně větší množství vody na polokouli jižní, způsobujíc takovou měrou značné její schlazení naproti polokouli severní; že vedle vody mrtvé chová v sobě veletoky pravidelných proudů živých, z nichž teplý proud golfový v zálivu mexickém a studený na pobřeží peruském nejen ve svých příčinách a účincích záhy pozornost přírodozpytců zbuzovaly, nýbrž také z příčin praktických jakožto mohutné síly hnací při plavbě veliké důležitosti nabývaly, jsouce vedle pravidelných proudů vzdušných, v oblasti meziobratníkové objevených, přirozenými silnicemi mezi světem novým a starým.

Objevy rok od roku úžasně se hromadícími rozšířen a opraven jest povlovně názor světa; závoj, jenž až po tu chvíli druhou polovinu zeměkoule zastíral, nadobro jest stržen, povšechný obzor světový objasněn, poměr mezi životem tekutým a pevným jakož i konfigurace obou dosavadní své mlhavosti zbaveny. Po dlouhých tisíceletích, která z celého povrchu zemského znala ledva úzký pruh, kolem moře Středozemního se rozkládající, učiněn pojednou velikánský krok k nenáhlému poznání, jak rozsáhlý jest povrch zemský a jaká jest jeho plastika. Z počátku byly účinky objevů ovšem více negativní než positivní. Všeobecný omyl, jemuž vedle kosmografů středověkých na štěstí také Kolumbus padl za oběť, že totiž souš značně větší prostor zaujímá než moře, že Asie na východ mnohem dále do oceánu zabíhá, že Zipangu (Japonsko), o němž Marco Polo první zprávy podal, asi tam se rozprostírá, kde jest nyní Kalifornie — tito a jiného druhu omylové ustupovali vytříbenějšímu názoru o velikosti souše, která nenáhle na pravou, skrovnější míru jest uvedena. Starověku byl znám okres světa, činící asi 27 milionů čtvercových kilometrů; postupem středověku vztahovaly se zeměpisné vědomosti lidské k celé Evropě, asi k dvěma třetinám Asie a k severní polovině Afriky, což činilo okruh téměř 54 miliony km^2 rozsáhlý; ostatek zeměkoule byl člověčenstvu po celý starověk a středověk tak nepovědom, jak jest nám neznámou polovice měsíce, věčně od nás odvrácená. Objevením Ameriky, jejížto podoba a členitost mezi dvěma oceány již padesát let později v hrubých obrysech stávala se světu známou, povyrostl rozsah pevniny na 92 milionů km^2. Pominemeli

mlčením vnitro Afriky, kteréžto odhaliti věku devatenáctému bylo zůstaveno, činil po objevení Ameriky neznámý ještě povrch země asi 14 milionů km².

Těžko věru dnešního dne pochopiti, jak první zvěsti o šťastném návratu a dobrém zdaru Kolumbově, o báječném bohatství a unášejících vnadách zemí objevených, o neznámém dosud lidském plemeni, ostrovy americké obývajícím, na lehce znětlivé mysli tehdejšího pokolení působily; půvab novoty a veškera kouzla rozohněné obrazivosti zmocňovala se myslí národů západoevropských, úžas a radostné ustrnutí zavládlo člověčenstvem. Cožkoliv nejbujnější fantasie až dosud ve vzdušné říši báchorek byla vytvořila, překonávaly zprávy, jež každou z nového světa se vracející lodí pravidelně docházely a hojnými tiskopisy u všech národů evropských se rozšiřovaly. Záchvat horečný zalomcoval Evropou; neodolaly mu žádné povolání, žádný stav, kde kdo rád se mu podával. Sám papež Lev X. předčítal své sestře a kardinálům dlouho do noci tajemné zvěsti o divech nového světa, které, ať nedím nic o lidech obmezeného obzoru duševního, i mnohým učencům zdály se býti spíše zázrakem božím nežli střízlivou skutečností. Nové, dosud nevídané plodiny, zvířena tvarem a spůsobem života podivná, plémě lidské zaujímající téměř všecky stupně vzdělanosti od nahého ostrovana antilského až po Mexikána a Peruána v přepychu skoro evropském sobě hovícího; úžasné bohatství drahých kovů, o nichž rádo se věřilo, že jich lze sítěmi z moře loviti, a kteréž domorodci za titěrné tretky Evropanům rádi vyměňovali; modloslužba vyžadující k nasycení bohů krvelačných hekatomb lidských: všechny tyto mysl lidskou svrchovaně napínající a vášně rozpalující zprávy hnaly celé davy dobrodruhů, bažících po zlatě a stříbře, po nevázaném životě v zaatlantském ráji, do služeb španělských, poznat divů nového světa. V době odumírajícího rytířstva křesťanského, v době, ve které na trůně německém zasedal poslední rytíř, Maxmilian I., začala na dalekém západě perioda nového námořního rytířstva, které řídíc se ve všem konání zásadou, že účel posvěcuje prostředky, vykonalo skutky hrdinství téměř nadlidského — bohužel nezřídka i nelidského. Nemáme příkladu v dějinách, že by byl některý národ asi ve stu a dvaceti letech ze sebe zrodil a do širého světa vyslal tolik hrdin, jako Španělsko a Portugalsko. Jaká vůle železná, jaká neohroženost v nebezpečí sebe větším, jaká podnikavost žádných překážek nedbající, jaká síla a jaký důraz ve všem konání, jaká bezohlednost a neúprosnost, jaká velikost úmyslů zračí se ve všem tom, co předsebrali a vykonali hrdinové novověcí ve střední, severní a jižní Americe! Starobylé pověsti hrdinské se všemi svými divy, pohádky z tisíce a jedné noci stávaly se nyní živoucím skutkem před udiveným zrakem tehdejšího pokolení, tohoto svědka velké doby. Balboa v čele 190 dobrodruhů prodírá se v krajinách středoamerických bažinami, pralesy, velehorami, pustinami v nekonečném boji s rozlícenou přírodou neustále na západ, až konečně stane nad skalnatým pobřežím nesmírného moře, v jehož klidných vlnách po prvé zrcadlí se tváře Evropanů. Hádanka, všechny nervy napínající, jest rozřešena; Amerika jest sama o sobě dílem světa, a oceán, v jehož držení se Balboa jmenem koruny španělské uvazuje, vede přímo do Asie. V skutku tedy na západě ob-

jeven východ — a všechno jevilo se v rozměrech tak velikánských, že toho neměl Kolumbus ani tušení. Proslaven a obohacen vykonal objevitel střední Ameriky a velkého oceánu za sto dní věci, které stavěti podle báječných činů bohatýrů řeckých bylo by tolik, jako je umenšovati. A nemenší skutky vykonává 34letý hrdina Cortez; spáliv vlastní loďstvo za sebou, aby návrat do vlasti stal se vůbec nemožným, zmocňuje se v čele 533 Španělů velkoměsta Mexika, čítajícího 60.000 domů a nesčetného obyvatelstva, zajímá krále Montezumu uprostřed jeho věrných poddaných a dobývá říše, která oplývajíc lidem i bohatstvím náleží k prasídlům zvláštní domorodé vzdělanosti americké. Současně téměř vydává se jiný rek španělský Pizarro s třemi lodicemi a 190 muži na jih, kde v říši peruské druhé ohnisko starobylé, svérázné osvěty americké se ukrývalo, rozbije velikánský stát Inkův, zajme a zardousí spůsobem ohavným krále Atahualpu, vynutiv na něm a na jeho poddaných poklady, které naplňujíce síň dvacet dvě stopy dlouhou, šestnáct stop širokou s výšku muže dospělého, svou drahocenností předčí nade všechny nám z dějin známé válečné loupeže dřívější i pozdější.

Tu byla již veškera obraznost lidská překonána skutečností zrovna báječnou! Za neposlední veliký účinek objevů Kolumbových musíme tudíž také pokládati neobyčejné zpružení duševní jistiny, v tehdejším obyvatelstvu evropském nahromaděné. Člověk plemene bílého nabýval v boji s neznámou přírodou a jejími silami, s plemenem americkým, ne sice osobní rekovností ale číselnou převahou nebezpečným, jasného vědomí o svých silách a schopnostech, o převaze lidské intelligence nad hmotou surovou, neoduševěnou. Bez podnikavosti Kolumbovy byly by obrovské činy všech těch hrdin španělských, jichž jmena dějiny pozdním potomkům jakožto skvělý příklad, seč jest člověk, zaznamenati neopomenuly, bývaly prostě nemožny; nesmírný fond duševní, jímž vládli Balboové, byl by bez velkého podnětu Kolumbova v zárodcích zakrsal, a síly jejich byly by beze stopy v tupém životě všedním utonuly.

Že však byl nesmírný pokrok, řekli bychom skoro skok ve vývoji člověčenstva, že bylo rozhojnění kosmických vědomostí vykoupeno tolikerou krví, sprzněno mrzkostmi do nebe o pomstu volajícími, které páchali silnější nad slabšími, osvícení nad zatemnělými, hlasatelé nauky, že všichni lidé jsou bratry vespolek, nad krvavými modloslužebníky, zůstane ohyzdnou, nesmazatelnou skvrnou v dějinách člověčenstva. Jako nebešťany jali se ubozí prabydlitelé američtí vzývati plémě bílé, do jich rodných vlastí vší silou se hrnoucí; a než uplynul lidský věk, zamítali evangelium lásky bojíce se, aby se snad na onom světě nesetkali se svými proklatými utiskovateli. Jednotlivci ano i celé osady pokládajíce život pode jhem zpupných, nemilosrdných bílých vetřelců za břímě nesnesitelné, zbavovali se ho milerádi samovraždou. Vysilující robota v zlatých dolech při nedostatečné výživě, otrocká práce na polích, k níž slabé plémě ostrovanů západoindských bylo nuceno, střelná zbraň a krvelační hafani, jichž proti každému odboji bylo užíváno, konečně nakažlivé nemoci, hlavně neštovice, po příchodu Evropanů v Americe se šířící, dokonaly za několik desetiletí dílo zkázy; obyva-

telstvo ostrovův jest vyhubeno a vystěhovalci evropskými nahrazeno. Týž boj o život a o smrt opakoval se v rozměrech děsných na pevnině americké. Peruané a Mexikané, vzdělaností nad ubohé ostrovany tak vysoko předčící, poklesli ve stav nevolníků, kdežto divoši pralesů vnitřních a západních ohněm a mečem, vlkodavy, kořalkou a různou tělesní nákazou během věků tak jsou stenčeni, že nyní, kde my Evropané pohlížíme s jakousi hrdostí zpět na čtyřstoletou práci kulturní, kterou stárnoucí Evropa na novém světě provedla, žalostné zbytky domorodců stojí nad ohromnou rakví, do které otcové jejich po čtvero věků bílým plemenem nelítostně byli ukládáni. Ze 122 milionů obyvatelů, jimiž dnešní Amerika jest zalidněna, připadá na čistokrevné potomky prvotních obyvatelů, kteří před 400 lety příchodem Evropanů ze své šťastné bezstarostnosti byli vyrušeni, již jen necelých 13 milionů lidí, kteřížto mluvíce 438 jazyky a 2000 nářečími a netvoříce nikde zorganisovaného samostatného státního celku, rychlému vyhynutí kráčejí vstříc. „Plémě masojedův ustupuje plemeni rozsévačů žita.“

Zkázu domorodců nemohl ani *druhý* zločin zameziti, jehož se plémě bílé, zlata žíznivé, po objevení Ameriky na jiném dílu světa po čtyři sta let dopouštělo; byl to dovoz „černého zboží“ z Afriky do Ameriky. Nadšení zastanci lidských práv Indianův, mnichové řádu sv. Františka a Dominika a v jejich čele proslulý apoštol pravé lásky křesťanské Las Casas, zavdali bezděčně příčinu, že kletba, kterou postiženo bylo plémě mědihnědé, sotva že zavadilo o rozšiřovatele evropské vzdělanosti, svezla se hrozným spůsobem také na černou pevninu. Na místě slabých, úmorné práci šmahem podléhajících Indianův stalo se dovážení černochů afrických na půdu americkou tržbou výnosnou, které se evropské státy námořní dokonce neštítily. Non olet, bylo uznanou jejich zásadou, a čtrnáct set let po narození Spasitelově, v době křesťanství již tak pokročilého rozhostilo se pod záštitou plemene, jež kráčelo v popředí osvěty, otroctví ve formě nejhnusnější, otroctví přikrývající svou nahotu jalovou naukou, že lidé nejsou rovnoprávní tvorové, že lidem plemen zbarvených lidské přirozenosti se nedostává, že jen běloch jest korunou všeho stvoření — člověk katexochen, a že poměr mezi bělochy a zbarvenými jest poměr silnějšího k slabšímu, poměr kladiva a kovadliny. Vedle severního proudu bílých vyděračů, kteří jakožto plémě aktivní hrnuli se dobrovolně z Evropy do Ameriky, nastalo tudíž na jihu stěhování černých trpitelů, kteří násilím nejhanebnějším z Afriky do Ameriky jakožto plémě passivní ku práci otrocké odvlékáni. Ale jako každá křivda na tvoru slabém páchaná konečně sama se tresce, tak i přepych zastancův nauky o plemenech po lidsku nerovnoprávných došel pokuty; otroctví americké trávilo jako vřed neustále hnisající nejkrásnější síly nového světa a vedle osudného zmatení pojmů mravních mělo v zápětí nekonečný plemenný boj, v němž lidé různých barev na sebe jako na přirozené nepřátele doráželi; na půdě americké vzplanul staletý boj „všech proti všem,“ jemužto teprve v našem věku částečným zrušením otroctví amerického přítrž učiněna jest.

Pestrá směsice plemen (za doby naší zažírá se také od západu plémě mongolské jako klíště do státního a společenského ústrojí amerického), národů, řečí, vyznání náboženských, jimiž Evropa i Afrika

nový svět zaplavovala, do nekonečna jest rozhojněna vzájemnými jejich vztahy na půdě americké a absolutní nevázaností jednotlivcovou, jížto společnost americká, na způsob států povlovně se ustrojující, ze začátku čeliti ani nemohla ani nechtěla. Především nedalo se zabrániti tělesnému styku tří plemen amerických; tak povstali z rodičů, jinak až do nožů navzájem se potírajících, smíšenci (Mulati, Mesticové, Zambové a j.), kteřížto zdědivše po otcích a matkách jen mrzkosti a ohavnosti, zvrhli se v pokolení tělesně zakrnělé a mravně sešlé, jež mnozí znalci věcí amerických pokládají za morovou hlízu nového světa.

A zdá se, že nesčetné hříchy, jichž se Evropa na domorodcích amerických čtyři sta let dopouštěla, nezůstávají bez trestu a že je všemohoucí čas na škodu bílého plemene stále a neúprosně odčiňuje, neboť co se především bývalé španělské Ameriky týče, jest dle slov Hellwaldových [1]) tajemstvím jejího nynějšího vývoje — *indianisace*. Křesťanští dobyvatelé rozvalili sice všude památky pohanské osvěty a někdejší pohanské působivosti, nemohli se však sami ubájiti vlivu indianisace. V té příčině byli jen poslušni neúprosného zákona přírodního, že národ vzdělaností pokročilejší vždycky něčím nasákne, sbližujeli se s kmeny surovými, jako zase z druhé strany styk se vzdělaností plemene vyššího bývá usmrcujícím jedem, jemuž padá za oběť plémě nižší. Domorodci američtí hynou a zhynou, ale veškera společnost španělsko-americká zachvácena jest co do mravů, co do názorů a co do vzdělanosti nenáhle pokračující indianisací. Vlivu tomu nedovede se ubrániti ani houževnatý severoamerický Yankee, o němž Karel Vogt tvrdí, že tahy jeho již v druhém kolenu prozrazují typus indianský; jeho pokožka vysychá jako vydělaná kůže, jeho ruměnec zvrhuje se v zažloutlou bledost, v pleť jílovitou, jeho hlava zdrobnělá špičatí, jeho čelisti a svaly žvýkací tou měrou přibývají, kterou tělesné plnosti ubývá, jeho pohled divočí, jeho prsty se prodlužují, jeho původně měkké, kadeřavé vlasy zvrhují se v ježatý účes Indianův. [2])

Tolik jest na bíledni, že američtí potomci vystěhovalců evropských tvoří *nový druh* lidí, kteří celým svým vzezřením nemohou za Evropany býti pokládáni. Budouli pokračující indianisací takovou měrou stráveni, že z původu evropského jen malé stopy zbudou — k té otázce věky budoucí dají odpověď. Vyhubení plemene amerického vymstí se úplným zvrhnutím přistěhovalců evropských.

Vedle Španělů a Portugalců, kteří se zmocnili střední, jižní a částečně severní Ameriky *výbojem*, opanovali severní Ameriku Francouzi a živel germanský nenáhlou *kolonisací*. Románi honili se nejvíce za zlatem, stříbrem, perlami; Germáni přestávali na hojném výtěžku, jaký jim poskytovala panenská, neslýchanou plodností slynoucí půda. Úspěch byl zprvu na straně románské, neboť výtěžek, jehož poskytovalo Španělům drancování domorodců a když nebylo kde co vzíti, jilování, rýžování a dolování drahého kovu, byl tak rychlý a tak ohromný, že vzdělávání půdy úplně jest zanedbáváno a že poslední a jediný účel všeho, cokoliv jednotlivci a vlády předsebrali, byl mamon. Ale následky

[1]) Hellwald, Culturgeschichte in ihrer natürlichen Entwickelung, pag. 659.
[2]) Také skot z Evropy převežený zvrhuje se na půdě americké v přirozený stav divokosti.

nesmírné lakoty po zlatě a stříbře byly neočekávané. Jako ondy za Alexandra Velkého rozlévalo se zlato a stříbro ohromnými proudy z Asie do Evropy, tak řinuly se sem nyní spousty drahého kovu ze západu, a jelikož zlato a stříbro není samo o sobě ničím jiným než zbožím, jehož cena dle mnohosti nabídky kolísá, měl přebytek zlata za následek bezpříkladné jeho zlacinění. Za padesát let po objevu Ameriky kleslo již zlato na pátý díl ceny dřívější, a r. 1522 stěžují sobě stavové španělští, že 3000 maravedů platilo r. 1480, tedy před objevením Ameriky tolik, jako nyní 15.000. Ale stížnosti tyto nevedly k nápravě; tehdejší státní správy, zaujaty merkantilní soustavou národohospodářskou, nepokládaly zlato za pouhé zboží, nýbrž za skutečné jmění, oddávajíce se klamnému domnění, že bohatství národní zakládá se na penězích. Tou měrou nadála se také vláda španělská, že země tato, do které se celé lodní náklady drahých kovů z Ameriky dovážely, zůstane na všechny časy nejbohatším státem na světě a že není potřebí ještě po jiných zřídlech blahobytu se ohlížeti. Děsné sklamání brzy se dostavilo. Pachtění po mamonu a řídnutí obyvatelstva neustálým stěhováním do Ameriky mělo za následek zanedbávání orby, řemesel, průmyslu a obchodu domácího; hrdost Španělů ve všelikém bohatýrství osvědčených pokládala hrubou práci, kterouž v Americe španělské leda otroci vykonávali, za věc nečestnou, a tak stalo se brzy, že musela země své potřeby životní z ciziny dovážeti a spláceti americkým zlatem, které se do všech úhlů světa rozkutálelo. Zlacinění peněz mělo ještě jiné zhoubné následky; hodnota drahého kovu jakožto zprostředkovatele výměny klesala, a touž měrou zdražovaly se potřeby životní, hlavně potraviny, a než minulo století námořních objevů, byl přese všechen dovoz zlata z Ameriky finanční úpadek státu a ožebračení obyvatelstva španělského, jež si o objevení nového světa takových zásluh dobylo, neodvratnou událostí. I v politických věcech bylo objevení Ameriky Španělsku zkázonosné; přebytek drahého kovu poskytoval vládě prostředků k uhrazení všech potřeb státního hospodářství, čímž stávajíc se od stavů neodvislou, sněmu vůbec ani nesvolávala. Tak vyvinula se ve Španělsku hned na začátku nové doby dějin světových ona forma neobmezené královlády dle spůsobu Filipa II., která stávajíc se pravzorem jiných dynastií evropských a způsobujíc dalekosáhlé státní změny, v osudy národů ostatních tak zhoubně zasahovala. Španělsko Karla V., které v první době objevů amerických jednak blahobytem a podnikavostí obyvatelstva, jednak politickým vlivem svým stálo v čele Evropy, zbuzovalo za Filipů svou malomocností a vnitřní vysíleností již jen útrpnost a brzy navykal se svět pohlížeti na bohatýrský národ ten jako na národ šlechtických žebráků.

Objev Ameriky byl objevitelům s prospěchem nejmenším!

Podivným řízením osudu vytěžila z objevené Ameriky nejméně také ona národnost, která po celý středověk obchodem, bohatstvím a vzorným opatrováním duševních důležilostí lidských kráčela v popředí civilisace a která ze sebe vedle Ameriga Vespuccia a Cabota zrodila samého objevitele nového světa, Kolumba. Moře Středozemní, jež bylo od pradob fenických napořád tepnou obchodu světového, pozbylo své důležitosti tou měrou, kterou nově objevené silnice námořní kolem Afriky na

východ a mořem Atlantským na západ kupecké podnikavosti nových směrů vyměřovaly. S hynoucí obchodní a politickou důležitostí tržišť italských posouvaly se dějiny světové svým odvěkým, dle oběhu slunce se řídícím postupem dále na západ. Vedle Španělů a Portugalců, kteří vyšvihnuvše se náhle na nejvyšší stupeň slávy světové, stejnou rychlostí k svému úpadku se klonili, vystupovali do popředí národové zeměpisnou polohou novému světu nejbližší: Angličané, Francouzi a Nizozemci. Známé běhy politické způsobily, že Nizozemci uvazujíce se v dědictví portugalské v Indii východní, obchod západní oběma sousedům ponechali. Malé kolonisační schopnosti francouzské a nešťastné války měly za následek, že severní Amerika téměř výhradně padla za úděl živlu anglicko-germánskému.

Rozličný způsob, jakým si osadníci románští a germánští v Americe počínali a jak zemí objevených na svůj prospěch využitkovávali, jali se mnozí národopisci odvozovati z různosti kmenových vlastností obou národů. Zraky Románů, omámeny leskem zlata a toužící po rychlém zbohatnutí, nevšímaly prý si počátečně úžasné plodnosti půdy americké, poskytující přičinlivému vzdělavateli užitku, jakým za starověku slynulo leda poříčí Nilské nebo Mesopotamie. Za to prý pracovitější a ve všem vůbec důkladnější plémě germánské nedadouc se zaslepiti blýskavým kovem a pokládající zemědělství a vůbec činnost kolonisační za svůj hlavní úkol, touto cestou, z počátku ovšem trnitou, domohlo se úspěchů, které převahu germánského severu nad románským jihem a středem na všecky časy budoucí způsobily. Ale střízlivému uvažovateli přirozených poměrů, s jakými se první osadníci evropští na půdě americké setkávali, jeví se věc ve světle jiném. Amerika neposkytovala přes úžasnou plodnost v říši rostlinstva téměř ničeho, co stálo za vývoz do Evropy — ať nedím nic o zvířeně, proti zvířeně starého světa tak chudé. Jen drahý kov byl s to nahraditi značný náklad, s výpravou jednotlivé lodi do Ameriky a nazpět spojený. Nebyti drahých kovů, vysokou cenou a lehkou skladností smysly Evropanů bezděčně vábících, zajisté že by se nebyla v prvních časech ani jedna evropská osada na půdě americké udržela, poněvadž potřeby životní, bez nichž přistěhovalci evropští, nechtíce vésti život Indiánův, nemohli obstáti, musely za drahé peníze z Evropy býti přiváženy. Čtvero specificky amerických plodin zemských: kukuřice, tabák, brambory a strom chinový nebylo původně ani množstvím, kterým se tržbě nabízelo, ani vnitřní cenou s to, aby mohli osadníci evropští výměnou za ně opatřiti sobě všech věcí potřebných, počínajíc zrnem obilným a končíc výrobky průmyslu evropského. Mimo kukuřici byly totiž veškery druhy obilné, jež jsou základem blahobytu starého světa, Americe neznámy a musely vedle cukrovníku, kávovníku, bavlníku, vinné révy, hřebíčkovce a jiných plodin, na jichž pěstování se nyní bohatství Ameriky zemědělské zakládá, ze starého světa býti dováženy. S jakými obtížemi byli začátkové polního hospodářství amerického spojeni, snadno pochopíme, povážímeli, že se Americe nedostávalo domácích tahounů, že neměla ani skotu ani bravu, že neměla dobytka dojného, že nestála tudíž v době objevení na onom stupni vzdělání, jejž ve starém světě u nomádů nalézáme a jenž jest nezbytnou podmínkou *rolnictví.*

Amerika bez obilí, bez koně, bez rohatých přežvýkavcův, a dodejme ještě, Amerika, jejíž domorodci za příchodu Evropanů neznali železa leč povětroňového — tato Amerika poskytovala přese všechnu svou nedotknutou úrodnost, přes bezpočetná stáda turů, ale neskrotitelných, tak nuzné výživy, že osady rolnické ve století XVI. na východním pobřeží nynějších států spolkových založené, *hladem zahynuly*. Nešťastný osud prvních rolníků amerických s dostatek nám vysvětluje, proč výpravy Normannů, po roku 1000 do „Winlandu“ podnikané, zůstaly bezúspěšny, proč stopy nového světa byly zase ztraceny. Opětované kolonisační pokusy zdařily se teprve, když mohla severní Amerika zásobovati Evropu surovinami tak cennými, že vývoz jejich se vyplácel, že výsledek zemědělství osadníků byly *úspory*, kteréžto rostouce povlovně v jistiny byly pevným základem blahobytu, pojišťujíce vystěhovalcům v nové vlasti bezpečnou budoucnost. Tabák virginský a kožešiny pětijezeří kanadského byly těmi surovinami, jichž výnosnost kolonisaci severní Ameriky urychlila, lákajíc sem hojnost vystěhovalců; ti byli zároveň prvními odběrateli obilí amerického, jehož pěstování teprve nyní rolníka uživilo.

Zmocňovalali se tudíž Románů, kteří pouhou náhodou hned prvotně krajiny zlatem oplývající obsazovali, zimničná horečka po mamonu, nebyla to snad pouze pověstná „auri sacra fames,“ nýbrž boj o život, který osadníky španělské na tuto cestu rychlé a vydatné obživy odkazoval. Bez zlata bylo jim — a ani Germánům nebylo by se jinak vedlo — prostě zahynouti; *proto* bylo zlato jediným bohem jejich, domáhati se ho stůj co stůj a všemi prostředky, k tomu poháněl je pud sebezachování. Až když cena zlata poklesla a obilí za obyvatelstva stále vzrůstajícího se zdražovalo, zakládali vystěhovalci také v krajinách románských svou budoucnost na výdělku, jenž nepodléhal tak tuze náhodě, jako hledání drahých kovů; železná nutnost učila je využitkovati plodistvé síly půdy americké, která způsobem úžasným odměňovala práci ruky lidské. A jako všude na světě byla i v Americe zmáhající se orba a vyvíjející se tím samým život společenský počátkem nové křesťansko-evropské osvěty; potřeby osadníkův zmáhaly se rostoucím obyvatelstvem, nové potřeby vyžadovaly zvýšené činnosti a těsnějšího ještě přilnutí k světu starému, jenž nejen přebytek obyvatelstva, nýbrž také své plodiny všech říší novému světu tržbou stále se zmáhající ponechával. Stěhování bělochů a černochů do Ameriky šlo zároveň se stěhováním zvířeny a rostlinstva, jichž si svět nový a starý ve vlastní prospěch hojně vyměňovaly. I v té věci valně se změňovala po objevu Ameriky tvářnost povrchu zemského, pokud organismy jest oživen. Starý svět, posílaje své mladší sestře od koně až po kuře (Amerika nám dala za kuře krocana!) všechna svá užitečná zvířata domácí a vedle druhů obilních různé obchodní rostliny, přijímal za výměnu plodiny americké (vanilku, kakao, bavlnu, kaučuk, koku, kůru chinovou, barviva, koření, dříví nábytkové a j.), tak že stěhováním rostlin, zvířat, surovin a výrobků průmyslových rozproudil se záhy mezi oběma světy čilý obchod, jenž vystěhovalcům vždy v patách chodívá. Řemesla, průmysl, obchod, podnikavost kupecká, plavba zvelebovaly se z obou stran moře Atlantského a jako trhy evropské zásobovaly se různými plodi-

nami nového světa, tak otvíral se evropským výrobkům netušený odbyt v novém světě. S výměnou plodů rostlo proudění obyvatelstva evropského na západ, a jako dějiny středověku tak i doba nová zahájena jest staletým stěhováním národů na západ, ničením kulturních zbytků v zemích násilně nabytých a nenáhlým zmáháním osvěty na základech nových. Co věky dřívější zbudovaly samorostlého, muselo býti v prvním středověku v Evropě, v prvním novověku v Americe v ssutiny obráceno, a jako geologicky vrstva nad vrstvou se usazuje, tak i kulturní epochy člověčenstva jedna druhou splachují a zaplavují. Proudy vystěhovalců hrnuly se šmahem z Evropy do nového světa; touha po dobrodružném samotářství a po nevázanosti osobní, po zázračném obohacení bez přičinlivosti, nespokojenost s politickými, náboženskými a společenskými poměry domácími, zoufalý stav pochybných existencí, hodlajících na zříceninách života starého začíti nový — takové byly pružiny, které zásobovaly Ameriku přebytkem, často také vyvrhelem obyvatelstva evropského, činíce nový svět Eldoradem snivých baživcův, útočištěm všech, jež Evropa pod nohama pálila. Jelikož soukmenovci vedle sebe se usazovali, zabral živel románský postupem času krajiny meziobratníkové, kdežto živel germánský a slovanský na více sobě lahodící pásmo mírné se obmezil. Kolonistům těm bylo se propracovati všemi stupni nenáhlého vývoje od dětinské nesamostatnosti, opírající se bezděčně o mravní a účinnou pomoc rodných vlastí evropských, až k mužné dospělosti, která málo ceníc svazky příbuzenské a jen vlastního dbajíc prospěchu, všemu poručníkování evropskému konečně dala výhost.

Že přísluší Evropě Ameriku pokládati za pevninu právem silnějšího sobě podrobenou, nakládati s jejím obyvatelstvem jako se vzdálenými poddanými a udržovati ji napořád v obchodní a v politické odvislosti od sebe, to zdálo se býti zásadou tak oprávněnou, že se podle ní řídila veškera kolonisační politika těch kterých států evropských. Tři sta let určovala nepatrná co do rozsahu Evropa osudy ohromné pevniny západní, provozujíc nad obyvatelstvem tamním panství tím tužší a hledíc si vlastního zisku tím bezohledněji, [1]) čím méně nadála se do osadníků tisícerými svazky odvislosti k vlastem evropských připoutaných nějakého odporu. Osady germánské, libující si od samého začátku v řádech demokratických, vyvíjely se následkem politických a náboženských převratů anglických mnohem utěšeněji, nežli kolonie španělské, stenající hlavně pod jařmem nesmyslné obchodní politiky domácí. Ale svazky pokrevenské nedovedly zabrániti bratrovražednou válku, kteroužto třináctero osad anglických, dovolávajících se dle zásady „nihil de nobis sine nobis“ stejných práv občanských a stejného zastoupení v parlamentu anglickém, zjednalo po krutém zápasu vrch neobmezené téměř volnosti politické i náboženské, jakož i republikánskému zřízení nad stárnoucími, koncem XVIII. věku v plném již rozkladu se nalézajícími institucemi evropskými. Mírem Versaillským dokonala Amerika spůsobem čestným prvních tři sta let svých dějin, vyprosťujíc se ve své části germánské úplně z područí evropského; část románská následovala tohoto příkladu ve věku devatenáctém, a aby

[1]) „Virtus post nummos“ byla a jest první zásada všech kramářův.

nebylo již na všechny časy potomní žádné pochybnosti, jak stojí Amerika proti Evropě, prohlášena roku 1823 presidentem Spojených obcí severoamerických Monroem slavným spůsobem zásada, že pevnina americká nechce již býti považována za kolonisační území států evropských a že každý pokus, některou vládu americkou potlačiti anebo do jejího vnitřního státního zřízení se plésti bude pokládán jakožto osvědčení nepřátelského smýšlení proti Spojeným státům severním. V době naší odvážil se jen dobrodruh na trůně, Napoleon III., zásadě Monroeově na vzdory dotýkati se rušivě státu mexického a jeho práva sebeurčování. Krvavá tragédie z roku 1867, jíž padl za oběť šlechetný princ rakouský, a netečnost, s jakou dívala se vláda Spojených států této katastrofě, měla býti výstražným znamením, že Amerika, vymanivši se vlastní silou z obchodní závislosti od Evropy, hodlá rukou společnou a nerozdílnou hájiti své politické samostatnosti prostředky jakýmikoliv.

Před sto a několika lety byvši ještě pod opatrovnictvím evropským, domohla se Amerika v našem věku vlivu a váhy, jichž tíhu nad jiné světa díly Evropa nejvíce pociťuje. Amerika zasahuje do osudův Evropy, jako by se chtěla vymstíti za veškery zločiny a hříchy, za onoho času evropskými vládami a přistěhovalci na novém světě páchané. Jako nebyly vodní spousty moře Atlantského s to, aby zamezily do Evropy přístup ideám politickým a společenským, které revolucí francouzskou, zničení řádů feudálních, ale také zmohutnění stavu třetího, zemdlení a upozadění vrstev společenských z privilegií těžících spolu způsobily, tak nezabránil, ano spíše přivodil oceán mezi novým a starým světem krok za krokem se zmáhající národohospodářskou převahu Ameriky nad Evropou. Spoléhajíc se na rychlou i lacinou vodní dopravu posílá nám Amerika jižní v různých podobách nesmírný přebytek svého masa, jehož nedávno ještě jako topiva užívala, a Amerika severní, zaplavujíc přebytkem svého polního hospodářství trhy evropské, zasazuje našemu blahobytu ránu za ranou. Není snad upřílišeno, obáváli se Evropa do své nevděčné sestry, že jí svou hojností jednou vyhladoví; vždyť spletla Amerika mnohým ustaraným našincům rozum takovou měrou, že pokládají každou naši bohatou žeň za malé neštěstí.

Železný zákon přírodní, jenž žádné výjimky nepřipouští, chce tomu, aby velká hmota byla ve svých účincích nad malou působivější, aby slabší síla podřídila se mocnější. Oč jest medle Amerika větší, oč svou šťastnou polohou mezi dvěma oceány, svým zeměpisným rozčleněním pode všemi téměř pasy podnebními, oč úžasnou plodistvou silou všech svých organismů rostlinných i zvířecích, oč svým svobodomyslností oplývajícím státním zřízením nad Evropu mohutnější? Amerika čítá dosud na čtvercovém kilometru půdy *tři* obyvatele — jak bude světu ostatnímu a hlavně Evropě, až jich bude míti jako Evropa nynější *třicet sedm*, až hustému obyvatelstvu a strojům hospodářským nanejvýše zdokonaleným ohromná dosud ještě ladem ležící půda poskytne výtěžku nad nynější kdo ví kolikanásobného? Bylli okamžik, kdy pata prvního Evropana o svět nový zavadila, praobyvatelstvu americkému i africkému zkázonosný, nebudeli snad ve svých pozdních následcích Evropě ještě osudnější? Či jest perspektiva, která se Evropě čtyři sta

let po objevu Ameriky rozevírá, v skutku tak utěšena, abychom mohli z celého srdce upřímně blahořečiti činu Kolumbovu?

Nekrvavý zápas, jejž nyní již nucena jest Evropa vésti se šťastnější svou sokyní, bude tím zarputilejší, čím více bude nám Amerika boj o vlastní existenci stěžovati. Není tedy divu, že slavíce na úsvitu pátého století okamžik, ve kterém Kolumbus vodní dráhu z Evropy do Ameriky objevil, shledáváme i takových mezi sebou oslavovatelů, kteří by, co na nich jest, rádi veškery stopy z Ameriky do Evropy vedoucí zahladili a Evropu na samotící podnožku postavili. Ale i v té věci rozhodne dle utěšitelné nauky dějin světových nikoliv větší hmota, nýbrž silnější duch, a vítězství dostane se dílu světa, *jenž bude přede všemi ostatními kráčeti v čele lidské osvěty.* Ne hmotná, nýbrž duševní plodnost toho kterého dílu světa rozhodne. Evropa, která dosud byla vyvolena, aby kulturní skvosty všech národů a světa dílů bez rozdílu v sebe pojala, soustředila a z nich ve prospěch duševních důležitostí všelidských těžila, jsouc učitelkou a vysokou školou celého světa, tato malinká proti Americe Evropa nemusí se do nejbližší budoucnosti báti, že duševní světovlády pozbude. Výtečný věcí amerických znatel, Hellwald, plýtvá snad barvami temnými, ale stojí přece za podívanou obrázek, jejž nám nedávno podal o nejmohutnějším státě americkém, o unii, která může býti měřítkem vzdělanosti zemí ostatních. Opíraje svá tvrzení o neúprosné číslice statistické, dodává jim váhy tím větší. „Tato země," praví tento kulturní dějepisec, „zaujímajíc téměř poloviční světa díl, chová v sobě nesmírná bohatství, těžíc zároveň ze své polohy oceánům vládnoucí. Tam panuje puritánská prostota, tam nikdo nezná řádů a titulů, dvorů knížecích a jejich rozkošnictví, jejich marnotratnosti, jejich znemravňujícího příkladu. Býti občanem této republiky jest jediná hrdost, kterou tam lidé znají. Každému jsou nejdalekosáhlejší práva vyhrazena. Všechen obchod jest vysoce vyvinut, nádhera dostoupila výše mimořádné. Tato republika však nedovedla předejíti nejhroznější válku občanskou, která kdy vedena byla a když po dlouholetém zápasu konečně zvítězila, byla krásnější polovice země vandalsky spustošena . . . Filutářství nabylo vrchu nad prací poctivou, porušení nezná míry ani konce, sahajíc od vrstev nejnižších až nahoru k nejvyšším kruhům vládním; mravnost jest na stupni nejnižším, abortus páše se nestoudně veřejně, obchod jest stísněn nesmyslnými sazbami, loďařství hyne, průmysl na všech stranách ochabuje, nevědomosti s úžasnou rychlostí přibývá, počet nevědomců za dvě pokolení se zdvojnásobil, věda a umění jsou téměř nulou, vědecky vynikající výkony náležejí k nejvzácnějším výjimkám. Jmění národní větším dílem se promarňuje, řízení státu svěřuje se rukám nejnezkušenějším, člověk chudý neúpí sice pod útiskem šlechty, které tu není, ale pod tlakem peněžitého žoku a umírá hladem. Bída nižších tříd je hrozná." [1])

Dávajíce na rozeznání lidí poměrů amerických znalejších, křivdíli Hellwald slovy těmito státům americkým či nic, můžeme přece za nepochybno míti, že duševní jistina, kterou vládne dosud Evropa, jakož

[1]) Hellwald, p. 756.

i šlechetné zápolení různojazyčných národů evropských v ideální říši věd a umění daleko předstihuje všechny tohoto druhu úkazy v Americe. Hmotný zisk, který měla Evropa z objevu nového světa, byl zajisté velikánský, a obchod světový, jenž teprve odkrytím Ameriky stal se možným, podčluje dosud všechny díly světa svými poklady. Ale duševní užitek z činu Kolumbova plynoucí jest nade všechny hmotné vymoženosti, a právě v té věci opatrovala ideální statky člověčenstva ze všech dílů světa nejvíce Evropa. Jí především rozevřel se objevem Ameriky tak výdatný obor požehnané práce duševní, že dobu objevů zeměpisných právem pokládáme za rozhodný obrat v kulturních dějinách člověčenstva — ovšem za obrat k lepšímu. Bylli *zeměpisným* objevitelem Ameriky Evropan, stal se za půlčtvrta století jejím *vědeckým* objevitelem — nikoliv Američan — nýbrž zase Evropan: Alexandr Humboldt. Kovkopům evropským, dolujícím a těžícím v báních *ducha* lidského, poskytl objev nového světa tolik kovu ryzího, že cožkoliv dobrý genius lidský po všechna tisíceletí před Kolumbem ze sebe zplodil, činí sumou jen skrovný zlomek vědeckých činů tohoto čtyrstoletí posledního, jež právem slove *novou dobou* člověčenstva. Počínajíc ztraceným dnem v lodním kalendáři prvních plavců kolem světa a vyšetřením příčin této zdánlivě úžasné a přece tak přirozené události, a přecházejíc k záhadám vážnějším o počátku člověčenstva a o jeho původu od jedněch neb od několika praroditelů, o příčině různosti plemen lidských a odchylky jejich od společného snad pratěla lidského, o stěhování národů z pravlasti společné, o vzniku jazyků a jejich spříbuznělosti, o původu lidského vzdělání, o souvislosti poměrů zeměpisných a událostí historických, o závislosti člověka a celé jeho tělesné i duševní přirozenosti od povahy půdy, kterou obývá, a od jakosti potravin, jichž požívá — jaká to nesmírná látka vědecká, celé věky duševní prací zásobující a dosud ještě nevyčerpaná vyronila se Evropě z objevení čtvrtého dílu světa!

Oceány světla rozlévají se čtyři sta let proudy pořád širšími a mohutnějšími po veškerenstvu a k novému světu na západní polokouli druží se nový svět myšlenek, snah a činů, jimiž drahocenné statky duševní měrou dosud nebývalou se rozhojňují. Na nekonečné pouti své octlo se člověčenstvo o drahně kroků blíže ideálům pravdy, dobra, krásna, a každý den nový hlásá světu evangelium o vítěznosti nesmrtelného ducha nad hrubou hmotou.

V čele tohoto obrovského pokroku novověkého stojí ozářen leskem nepomíjejícím hrdina, jehož jmeno v tuto chvíli vděčně velebí veškera země: objevitel nového světa, Krištof Kolumbus.

F. L. Věk.

Historický obraz

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

XX.

O hrozných nestvůrách.

Posel, pantáta jakýs, bosý a v beranici, v plantě a v úzkých plátěnkách něco přes kolena, tak že mu bylo viděti nahá lýtka, přinesl F. Věkovi uměle složené psaní, zavřité malou pečetí červeného vosku. Na adresse bylo dosti vypsanou, ale třesoucí se rukou: „Monsieur, Monsieur Fr. Wiek à D—ka.“ A v psaní četl mladý kupec:

„Zaslechl jsem, že v Jejich prodárně kupujou staročeské knihy ale ne jako starou popisnici na kornouty pro koření nebo chřípoprach, ale že jsou jejich milovník. To mne moc těší, nebo dnešního času i učení i knihovtipníci smějou se všemu starobylému jsouc jen utrháčkové a smějíc se obzvláště každému, kdož naši řeč zanedbanou chtějí napraviti a očistiti od vypůjčených latinských a obzvláště německých slov a novými, českými jako by ránokladky jí přikládati.“

Psaní končilo vyzváním, aby Věk, až by měl pokdy a přijel někdy na Opočen, neopomenul pisatele navštívit, že ostává zrovna na „prostranově.“ Že byl také knihovtipníkem a sice „učencem smyslu latinského;“ až oženiv se stal se „spěšnovedem,“ ale sestarav a děti nemaje že prodal rychlojezdku a že se teď přistěhoval k svému sestromuži a že nyní doplňuje znamenitý, starý slovař český, a že by rád svůj poklad, ten slovař a jiné knihy staré, jemu, mladému vlastenci ukázal a s ním také promluvil straniva těch českých slov, a že jsouc (jako Věk) hudebník, jak slyší, aby přemýšlel, jak by se řeklo po česku basa, on („spěšnoved“), že by myslil „bručka.“

Psaní to způsobilo mladému kupci dosti nesnází, a nebyti posla, jenž vypověděl, že ho posílá starý pan poštmistr Sýkora, jenž žije u svého švagra, nebyl by úplně ani obsahu vystihl. Ten list starého podivína vlastence bylo prvním od jara vyrušením v jednotvárném životě Věkově. Mladý kupec, jejž ono psaní došlo koncem žní, hned jak bylo po nich, vypravil se na Opočen, a to jednou v neděli. Starého „spěšnoveda“ zastal v uzamčené, ucpané, vytopené světnici, nad psacím stolem viselo plno silhuet, sedícího v křesle, v bačkorách. Měl hrozně husté obočí a vypadal velmi přísně. Ale šedivé, malé oči jeho i všecka vráskovitá tvář se vyjasnily, když uslyšel, kdo k němu přišel, a nadobyčej oživl, dříve seděl jako mumie, když začal ukazovati svému hosti staročeské své knihy, jichž měl plnou polici, a jež mu musel na stůl přinášeti sestřin vnuk. Nejvzácnější svůj poklad „Slovař Český,“ jenž

byl r. 1716 „u Kašpara Wuszina v jezuytské ulici k dostání,“ si nechal naposled i rukopisný sešit při něm plný vlastních jeho stvůr.

A teď byl starý „spěšnoved“ neúmorný. Ukazoval, huboval, nadával těm lidem z města, kteří se smáli jeho novým slovům, a zase vykládal. Tu teprve porozuměl Věk listu starého poštmistra a uslyšel, že „popisnice“ je papír, „chřípoprach“ tabák, „knihovtipník“ student, „ránokladka“ náplasť, obkladek, „prostranov“ rynk, a „učenec smyslu latinského,“ že je student v syntaxi. Starý poštmistr „spěšnoved“ se také dotazoval, k odpovědi však nepustil a zase dále vykládal a nedbal, že host už zčervenal, že mu je horko, že se už potí, že se potem zalívá, že už nedává pozor, že přesedaje, že vstává . . . A pojednou si vzpomněl, že by se basa neměla jmenovat „bručka“ jak psal, ale že připadl na něco jiného, „hlubozník,“ to že je to pravé; a „salát“ co mu dal přemyšlování, a co by Věk myslil, jak je salát na česko.

Věk už nemyslil nic, poddal se hned a také ochotně přisvědčil, když Sýkora, jenž usmívaje se vítězně a zároveň číhavě na něj upíral svítící se oči, ukazováčkem vjel mu do prsou a zkřikl: „Zelenochrupka!“

V tom svém potu a v těch nesnázích dopustil se Věk i té zbabělosti, že ani nic neodmlouval, když starý Sýkora spustil zostra též na Krameria, ten že také chce všemu rozumět, ale že nerozumí, a aby nechal novin spisování a vydávání, když nechce tam otiskovat takové užitečné věci, dobrá slova, aby se hloupý lid a taková hovada posměváčkové mohli poučit, co a jak pořádně říkat česky. On, Sýkora, že mu poslal slov celou kopu, a co si hlavy nalámal, a tam v Praze ti přeučení pánové nic, ani si toho nevšimli.

F. Věk, červený jako rak, zpocený jako myš, z hluboka si oddechl, když vyšel z té vlastencovy lázně, umiňuje sobě, že tak hned nesplní slovo, jež staroch na něm vynutil, že ho navštíví. Ale dostal se tam mimo nadání ještě toho podzimu, za nedlouho.

Jednou odpoledne, bylo koncem října, přijel za obchodem na Opočen. Mínil, že si tam své jednání odbude, a pak hajdy zase na bryčku, aby ho nikdo od Sýkorů neviděl, a pryč. Ale hned jak přijev šel kolem kláštera, shledl ho Sýkorův „sestromuž,“ soused zdejší, a již zdaleka na něj kýval a volal. A pak hned jak mladý kupec k němu došel, zval ho, aby se u švagra zastavil, že tam už je návštěva, jakýsi pán z Prahy, ten že se také do D—ky, k němu, Věkovi chystá. A starý soused, více sedlák nežli měšťan, v šosatém, šedivém kabátě, přistoupiv až k Věkovi bral ho za kabát a polo tajemně, polo vyzvídavě začal, že to je nějak divný pán, že chodil nejdřív po městě, že se tolik vyptával na každého, až ho policajt zastavil. Ale toho že odbyl, až se policajt lekl, za to v zámku, tam že ten cizinec nepochodil. Šel i do kancelářů, ale tam ho páni zrovna hnali pryč jako nějakého židovského kramáře.

„A co chce?“ ptal se Věk, nemoha se rozpomenouti na žádného známého.

„Rozdává knihy, samé české, vědí, a ňáké noviny, kdo pak ví; člověk by myslil ňáký blázen, kdo pak bude chodit s knihami, a taky je prý rozdává, a říká, že je kněz. Považejí, velebný pán! Ale aby tohle pan páter, to není možná — Kdo pak ví — Teď v tenhle čas —

a Prajs na krku — a Francouz, víme? Vždyť se pamatujeme, jak špehouni —" zamrkal, významně pohledl, zvedl ukazováček a nedokončil o tom špehounovi. Ale už zase mluvil: „A takový ňáko ošumělý, střevíce sešlapané, zablácené; divný pampáter. No, je na něm vidět, že moc chodí a leckde nocuje. A proto oni ho páni z kanceláře vyhnali, a taky co s knihami —" a měšťan se zasmál, „div ho dráb nezavřel; ale to se dopálil, a rovnou na děkanství. A vidějí, s panem děkanem si dali tři hubičky, a pan děkan ho dost čestoval, a pak ho poslal k panu švagrovi."

Měšťan jmena nevěděl. Věkovi pojednou připadlo, co mu tenkrát ten šedivý pan páter v Praze řekl, že ho možná navštíví. Ale jak by ten a teď! Než nemýlil se. Byl to on, P. Vrba. Zastal ho u starého Sýkory, bez pláště ale jako brabence. Bylo to i horkem vytopené jizby i živým hovorem. A ten byl už až tuze živý. P. Vrba rozkládal prudce rukama, hlavou kroutil, starý Sýkora seděl jako výr, rozčilením nějak žlutší; přehusté obočí bylo jako naježené a šedivé malé oči zpod něho jen svítily. Oba starochové byli nějak zle rozkohoutěni. Věk vstupuje zaslechl, jak P. Vrba zvolal:

„A to je na nic, to je zbytečné —"

A starý Sýkora, nehýbaje se, maje ruce i prsty do opěradel lenošky přitisknuté, kroutil očima a opakoval ostře:

„A já zase: Ne, a ne; a je to kradené." Ale již sebou hnul, jak kupce z D—ky shledl. Také P. Vrba ho hned poznal, a teď oba starci doléhali na něj otázkami.

„Nos, jaké je to slovo, nos!" volal Vrba a Sýkora do toho:

„Kradené! Vypůjčené! Nos je vypůjčený. ‚Citoň,' povídám, nebo ‚vonnocit,' a Němci nebudou moci nic —"

P. Vrba se zlostně zasmál a pravil:

„Už jsem povídal, Veleslavín a žádný ze starých toho slova nezná, všude je nos, a nic citoň, žádný vonnocit, žádný citoň. K smíchu!"

F. Věk chtěl být Šalomounem. Přisvědčil rozhodně P. Vrbovi, jeho důvodu, dodal pak, že to slovo v latině zrovna je takové, ale citoň, že je od cit, cítit — (starý Sýkora začal pokyvovati hlavou) — že by to mohlo být, ale — — Nedomluvil, neboť starý „spěšnoved" nechav kývání škubl sebou, vztáhl ruku a prudce volal:

„Nic, nic, mohlo být, ono bude. Na všecka má slova dojde, ale až nebudou takoví zabednění, až — —"

Nedomluvil, nebo P. Vrba vstal, bral plášť a měl se k odchodu. Rozešli se ne v tuze dobrém, a také Věka nepropouštěl starý poštmistr tak laskavě jako minule. Jak vyšli ven, spozoroval Věk, že P. Vrba kulhá.

„To ti vrabenečkové v koleně, ta havěť bolestná," vyložil P. Vrba na Věkův dotaz. „A ta bolest mne už vyžene do Prahy. Tam tu zimu přečkám, budu opisovat, vědí, staré věci, památné a tak, a pak na jaře s pomocí boží zase hajdy do světa, na vandr."

Když pak P. Vrba seděl vedle Věka v bryčce, všecko mu vyložil a vysvětlil, proč chodí a co dělá. Mluvil o tom vážně, se zanícením, že to je dobré, že leckde se tak kniha dobře uchytí, a co v ní, že se ujme. Leckdes že ta pravda padne na kámen. — A tu již vy-

pravoval, jaká je místem zabedněnost a jaká hloupost, a zase jak se místem potěšil z lidu, a jinde zasmál a nazlobil, zač ho tu tam měli, jak ho špehovali, jak ho odbývají, vystrkují.

„Jako tady na Opočně, vědí — U nich se mně to nestane, když jedu s nimi."

„Ale mnoho již nepořídějí," Věk také žertem odpovídal a doložil, že v D—ce a v nejbližším okolí podobně jedná jako on, P. Vrba, že půjčuje, rozdává i prodává knihy i noviny, a domlouvá kde může i poučí.

Starý kaplan v plášti, v čepici se zeleným vespod stínidlem, začal sebou vrtět a zvolal:

„To abych hned slezl. Co tady se mnou? Nač jsem sem chodil? Ale přec, pro radost, že nejsem sám. Pozdrav jich Bůh, mladý panáčku. Jen takhle něco dokážeme, a ne jako ta sůva tam, vědí, dělat citoně, vonnocity, či jak to bylo, a noelky — haha noelky, to ještě než přišli; to nevědí, co je noelka. Víno!" zkřikl, „víno!" opakoval s důrazem obočí vymrštiv. „Protože je německy Wein a latinsky vinum, nesmíme mít víno, ale noelku, protože se Noe vínem opil, a noelnici, vinici! Vidějí, takhle bysme byli brzo pro smích; a je dost takových bláznů. V Praze také. Ale Veleslavína na ně, a staré! Jen ti a žádný jiný nás nepoučí!"

Za takového hovoru dojeli do D—ky. Tam P. Vrba zůstal do druhého dne. Nešel však nikam. A kdy by byl i chtěl, nemohl by. Koleno tuze bolelo. Věk chtěl, aby starý kněz ulehl a zůstal, až by bylo lépe. Ale ten se nedal udržeti.

„Noha bolí, ale to nic; mám radost, jedu rád odtud. Tady jsem se potěšil, z nich, pane Věku, a jen tak dál a pryč. No, a já jsem také nadarmo nechodil. A teď zase mezi Pražské vlastence."

Sedl do pošty ve svém velikém plášti a jel ku Praze maje vyříditi nejedno pozdravení v české expedici od mladého kupce D—ského, jenž ho na cestu opatřil a vyprovodil a pak za ním hleděl, dokud poštovská archa nezanikla nedlážděnou ulicí mezi dřevěnými staveními a jejich podsíněmi.

XXI.

O tichých převratech.

Dni se hrubě krátily, soumraky přicházely časněji a časněji. V domácnosti i v krámě nebylo tolik práce; mladý patron míval teď více pokdy nežli na jaře, v létě i počátkem podzimu. Na zahradách shrabali žluté i od dešťů shnědlé listí ovocných stromů, v holých korunách hučel častěji vítr a hlas jeho zněl příjemně u kamen už hodně vytápěných.

Pak uhodil mráz. Tou dobou visely již před Věkovým krámem pruhované houně, jezevčí kůže upravená i rudé soukenné vytírky na koňské chomouty, i palcové rukavice a pestré vlněné šály. Pod nimi, vedle pytlů plných ševcovských floků objevily se hranice otýpek bu-

kových loučí a za sklem krámových dveří archy Betlema pestře rukou malované. Záhy však mráz před ně nadýchal na sklenné tabule záslonu ledových, podivných květů.

V krámě teď mnoho oleje do lampiček prodávali, i bukových loučí, jež kupovali, kdož si jich nebo borových nemohli sami ze svého nadělati. Svítili jimi i v jizbách měšťanských, aby nebylo třeba tolik oleje a lojových svíček. A již sníh, jenž se po prvé brzo po dušičkách ukázal, napadl opět a zůstal. Byl advent. Ráno ještě za tmy chodili měšťané staří i mladí v límcových pláštích i v kožiších, sousedky i svobodné v kabátcích, kožišcích i ve velkých šátcích a děti s nimi do kostela na „rorate,“ a pálili kusy voskovic i sloupky prostě bílé nebo květy zdobené. Tmou studeného kostela, kde se kouřilo od úst, hojně planula zarudlá světla a světélka a zvučely varhany a staré adventní písně vážných, krásných nápěvů, plné radostné předtuchy a naděje v narození Spasitelovo. — —

V nehlučném jindy městečku bylo teď v zimě teprve ticho. Všechno kolem ve sněhu strnulo, všude hluboký klid, až z něho, zvláště když za tichých podvečerů sníh zamodrával a nad fialovými té chvíle lesy západ rudě dohoříval, vanulo takové teskno podivné. Ale to nejvíce mladý kupec cítíval. Ostatní trávili dni klidně po svém, dle obyčeje. Kolovraty, jež do nedávna na půdě za komínem odpočívaly, vrčely v každé domácnosti, zvláště odpoledne a večer, a ženské, staré i mladé seděly za nimi; také nejeden soused pilně předl, a nikdo se mu nedivil, aniž se mu smál. Předení bylo děvčatům, kdy se scházely na přástvy, zábavou. Předouce, jak měly úkol, zpívaly, žertovaly, klevetily, poslouchaly žerty „panicův“ či mládencův, nebo poslouchaly vypravování starých o strašidlech, duchách, o princeznách i o starých časích, jaké byly kruté vojny, jak bylo ještě za děda, kdy lidé chodili se strachem na přástvy, protože nejednou zasvítila tmou i ze tmy do oken dvě zelenavá světla — vlčí oči, a kdy opravdu dál v horách u Rokytnice jednou vlk přástevnici pokousal. Tak večery míjely, příze přibývalo, pak kanafasu i plátna do truhel.

F. Věk do takových přástev nepřišel. Večery trávil buď v krámě, nebo s matkou, pak na svém pokojíčku, krátě si chvíli jak obyčejně, čtením a hrou na klavír nebo na housle. Jen po řídku si vyšel, a to do hospody, a ne z touhy, nýbrž více ze svých ohledů vlastenských a sousedských. Bez přástev však nebyl. Matka jeho proseděla skoro všecka ta zimní odpoledne u kolovratu, větším dílem sama. Ob čas měla návštěvu, nějakou kamarádku z mladých let nebo sousedku. Návštěva však nepřišla zahálet. Každá si přinesla svůj len, ale jak bylo mravem u lidí ne hamižných, nedopustila stará Věková, aby z něho předla, nýbrž půjčivši jí nejen kolovrat i přeslici, přinesla jí také svého lenu.

Takovým návštěvám se mladý kupec nevyhýbal. Jak mohl, přišel z krámu a pobyl ve světnici, příjemně vyhřáté, do níž plně padalo světlo slunných odpolední. V něm jasněji se bělala jasanová tabule mocného stolu s trnoži, v něm živěji vystoupily barvy ptáků a květin na staré truhle opodál velkých, zelených kamen s lavičkou dole a bidélky nahoře, v něm zatřpytilo se sklo bíle natřené police na prádelníku i všecko její lepší nádobí, květované, bílé talíře, kávové koflíčky

i stříbrolesklé v nich lžičky i velká, taková lžíce v bílé polévkové míse s uchy.

F. Věk rád jednal se starými lidmi, a proto mu bylo příjemno seděti s těmi usedlými přástevnicemi, jež leccos pamatovaly, leccos věděly, a chutě s nimi pil kávu z květovaných koflíčků, kterou po každé stará Věková svou přástevnici uctila.

Dvakráte také byla u Věků na denní přástvu či návštěvu sousedka Snížková. Stařenu tu vysokého čela, zahnutého, pěkného nosu, s lalouškem pod bradou, mladý kupec rád vídal pro její rozšafnost. Než za první její návštěvy divil se, proč tak pořád pobožnou řeč vede, o kázáních, o čtení v postille, o poutích, jak teď zase budou, teď že již jich nebudou zapovídat. Z počátku poslouchal a do hovoru se nemíchal, ale pak si již všiml, že Snížková nějak zkoumavě na něj hledí a také tak se ho dotazuje. Naslouchal a nedal ani dost málo na jevo, že mu to příliš dlouho.

Bylť příliš vychovancem své doby a sám jsa nábožensky indifferentní, choval se k jiným nanejvýš snášenlivě. Byl by to měl za surovost dotknouti se přesvědčení sousedčina, ač šetrně dal na jevo, že s ní ve všem nesouhlasí.

Za to před samým odchodem sousedčiným zaslechl, co ho více zajalo. Stará Snížková jen tak za řeči, jak se Věková ptala, zmínila se o vnučce, a také zas jaká je čtenářka, ta že sežene knížku kde která, a že by u těch lejster pořád seděla.

„To znám ještě jednu takovou čtenářku," mínil Věk. „Paulovu Frantinu. Ta pořád vypůjčuje, a pomalu nebudu již nic pro ni mít."

„Ta?!" žasla Snížková. „I Bože chraň, ta nečte nic, nebo jen málo, a myslím že nic."

Věkovi bylo to divno, a když Frantina Paulova druhého dne přišla s knížkou, žádajíc o novou, vzal ji mladý kupec na paškál; bez mučení, červenajíc se, vyznalo děvče, že to vypůjčuje nejvíc pro Snížkovu Márinku, jak jí tak po babičce všude říkali.

„A proč ona mně sama neřekne? Co pak se mne bojí?" tázal se Věk opravdu překvapen.

„Já nevím, ale vždycky mne pošle, a říká, abych to neříkala."

„Tak?" divil se Věk hlas protahuje. A již rozhlížel se policí svých knih a vybíral déle nežli jindy, až vytáhl pěkně vázaný výtisk nedávno vydaných „Letopisů Trojanských," který nemínil půjčovati. Ten dal Frantině a uložil jí, aby Márince Snížkové nic neříkala, že by si snad už víc nic nevypůjčila, a dodal, že takovou horlivou, hezkou čtenářku si nesmí poplašit, a že tu má ještě kolik pěkných knížek.

Frantina však nemlčela a řekla všecko vnučce Snížkové, která se zapálila, když to slyšela, a na kamarádku se durdila, proč to říkala. Tuze z hluboka však ten hněv nešel. A dost milá byla jí ta zpráva, jakož včera ráda slyšela, když babička přišla od Věků, že ten mladý je hodný, a že to asi tak zle nebude s tím neznabožstvím, že se ani neušklíbl, a nic, když mluvila o těch pobožných věcech, ale na pouti že nedrží, to že na něm pozorovala. —

Když Snížková meškala po druhé u staré Věkové, přiběhla pro ni pojednou stará podruhyně, že má jít domů, že přišel tkadlec s kanafasem.

„A proč vy se belháte?“ ptala se Snížková. „Což není Mařenka doma?“

„I je, ale nechtěla sem snad jít, poslala mne.“

To zaslechl také mladý Věk, jenž před chvilkou z krámu přišel. Bylo mu to hned divno, a myslil na to ještě chvilku; také mu při tom připadlo, co mu matka na jaře, když z Prahy přijel, řekla, že všecky holky se přišly na klavír podívat, až na Snížkovu. Je tak ostýchavá, nebo co, nebo trochu hrdá?

Až do té chvíle se děvčatům pořád ještě vyhýbal a na ženění nepomyslil ani pak, i když se mu matka opětně přímo zmínila, a to z toho důvodu, že jí síly nestačí na všechno hospodářství, zvláště teď, co je obchod tak velký. Podařiloť se Věkovi ho tak rozšířiti, že všichni kramáři či menší kupci z okolí od něho brali. Také začal přízi vydávati a přijímal plátna od tkalců z okolí. Povozy z blízka i z daleka, prázdné nebo vysoko narovnané, plné beden, balíků i sudů, ty nejvíce z Prahy, zastavovaly se před Věkovým domem. Někdy až z Vídně i z Terstu zboží přivezli.

Čiperné hospodyně byla dosti nutná potřeba. Stará Věková měla dobře. Také by o takovou nebývalo zle ani doma ani v okolí. I nabídky pořád docházely. Než Věk jako by neslyšel. Věková se však mýlila, domnívajíc se, že mu ještě ta komediantnice vězí v hlavě. Už na ni nevzpomínal, jako vzpomínal, aniž se tajně trudil; také ani jednou již se nepodíval na papírky, na které mu odpovědi psávala, jsouc něma. Ležely hluboko v kufru s Mozartovým dvacetníkem. Věkovi napadlo, když se na jaře z Prahy vrátil, aby je spálil. Ale neudělal to přec. Bylo mu jich nějak líto, vlastně těch čistých někdy vzpomínek. Ale ještě více toho, že se tak sklamal. Jen hořkost mu zůstala a nedůvěra k ženským. Také ho pojala podivná nedůvěra k sobě samu. Měl v lásce neštěstí a nevěřil teď, že by si ho která již mohla oblíbit. Leda snad pro jeho slušné jmění a pro zaopatření — — A to by raději snesl všecku nesnáz nežli to . . . Proto se měl tak k ženským. Nevyhledával jich, nebo se bál, že kdy by s některou promluvil, že by mu jí hned dávali. Tak se s nimi skoro jen v krámě stýkal. Byly to, z mladých, služky a městská děvčata.

Měl se za filosofa; časem však přese všechnu filosofii, přese všechno své umínění, okamžikem sveden, zažertoval v krámě s mladým děvčetem, nebo mu, jak v mladém, zdravém muži přemohla příroda filosofa, v očích zahořelo, když vešlo kypré, mladé děvče. Někdy se mu div vážky v rukou nechvěly, někdy, zapomenuv se i ruku vztáhl, aby štípl do kulaté brady nebo do plného ramene . . .

Než to se stalo jen zřídka.

Za to častěji ho taková divná tesknota napadala. Bývalo to, když byl sám, obyčejně za nedělních odpolední, kdy si vyšel do polí, nebo za večerních chvílí, kdy meškal na sedničce. Obchod a všecky z něho starosti bývaly těch chvil nic; cítíval takové pusto a prázdno. Někdy čtením nebo hrou se povyrazil, časem však nesáhl v takové chvíli ani

po houslích. Někdy sebral náhle klobouk a zašel do hospody mezi „ty kmotry a dědky,“ jak v takové rozmrzelosti jmenoval sousedskou společnost. Té se z počátku také vyhýbal, a když konšelé s představeným pili jeho „příjemné“ do obce, sud piva, jejž zaplatil, ujav otcův obchod, nešel mezi ně, ač ho důtklivě zvali.

Byl jejich rodák, ale byl už jiný nežli oni. Mnoho mu teď připadalo doma směšným a hloupým a myslil, že jako pravý osvícenec a syn své doby má nejen právo než i povinnost posměškem i opovržením odbývati předsudky starých dob, jak v duchu nazýval i nejeden slušný zvyk věky jako posvěcený. Jinak bylo skutečně mnoho zastaralého a směšného v městské společnosti, mnoho neuvědomělosti, a v selském lidu, s nímž se v obchodě hodně stýkal, zvláště hojně pověry. V mladické bujnosti měl první čas pro to vše jenom posměšek ať tajený nebo zjevný. Než co se z jara z Prahy vrátil, jednal rozvážlivěji. V české expedici se mu oči otevřely a poznal, že ne smíchu, ale rozumného poučování je nutno.

Začal se s lidem a se sousedy sbližovati. Také obchod, železná nutnost i duch společenský, člověku přirozený, nutily ho, aby se tak nestranil, ale společnost a styk s lidmi vyhledával. Tak ponenáhlu, pomaloučku stával se celým D—čanem a v lecčem povoloval, bezděky, ač se měl ustavičně za neporušeného osvícence a „frajgajsta,“ jakým, byť i nezcela neporušeným, byl skutečně vůči své společnosti.

Již ho počaly zajímati maloměstské drobné, někdy titěrné záležitosti i spory, a když přišel do hospody, kde nebylo nikdy plno, neboť tenkrát sousedé do hospod málo chodili, a kde seděli všichni hosté kolem jednoho stolu, kolem dřevěného svícnu s lojovou svíčkou a s fidibusy, podrobil se všem formálnostem, a když ho vítali: „Vítáme vás z procházky,“ říkal:

„Děkuju, zdrávi poseděli.“

A když odcházejícímu přáli: „Šťastné navrácení,“ opáčil:

„Zdrávi poseděli.“

Teď v adventě přemílal sousedský hovor často mlácení obilí, prasata, jak se tomu onomu sousedu zabilo, jaké byly droby, jitrnice a jelita, a zase o počasí, o sněhu, o hrozných vánicích i o cestách do hor zavátých.

Někdy F. Věk dlouho nevydržel a jak mrzut přišel, tak opět odešel, vždy dosud bez lucerny. (Sousedé chodili z pravidla s lucernou, neboť v městečku nebylo žádných svítilen.) Jindy se však zdržel, rozhovořil se živě a míval hlavní slovo. To když došlo na veřejné události, na politické i vojenské, kdy běželo o to: budeli vojna s Pruskem, jak dopadne povstání Nydrlendrů, jak vojna s Turkem, co nového ve Francouzích. Někdy sám vypravoval, čeho se dočetl v novinách nebo o čem dostal zprávu z Prahy, někdy přinesl Krameriovy noviny a sám předčítal, a míval při tom výklad o českém jazyce, o českém čtení, nebo něco z české kroniky, jak se hodilo. Nejvíce zajímaly zprávy z tureckého bojiště; zvláštní podivení způsobilo počátkem října, že když už mezi císařským lidem v Charvátích a mezi Turky v Bosnii příměří bylo prohlášeno, Rusové v Moldavě a ve Valaších s celou mocí vytáhli do pole. Rusům přály Krameriovy noviny, přál jim Věk i sousedé a

s nelíčeným obdivem poslouchali za listopadového večera, když jim četl, jak „rekové slavní Rusové“ nedaleko řeky Kubánu zase Turky, ač počtem silnější, na hlavu porazili a celé nepřátelské ležení vybojovali.“ A živě D—ští sousedé přisvědčovali a hlavami pokyvovali, když na konec četl:

„Takovát jest ruská moc! I v tomto třetím tažení šťastná; a napotom vždy *pruskému dvoru navzdory* nepřátele Turky s neohroženou myslí potírati bude.“

Nad jiné však Věka i sousedy zajímalo, kdy bude korunovace. Z Prahy měl koncem jara zprávy, že bude ještě v září. Než v říjnu teprve byl Leopold na římského císaře korunován. Tu šla řeč, že po té v listopadu bude korunovace v Prešpurku a pak v Praze. O korunovaci uherské mohl pak Věk sousedům skutečně přečísti z novin obšírnou zprávu, o české pak jenom to, že bude teprve z jara, bez pochyby koncem máje měsíce. Bylo z toho dosti výkladů a pochybností, že všem bude po právu, jen Čechům ne. Již i Věk psal do Prahy o zevrubnější, jistější zprávy. V tom noviny ohlašovaly, že královský hrad v Praze bude od dělostřelců, pokud v něm přebývali, vyprázdněn a opět k předešlému stavu přiveden. Ještě více však Věka potěšila novina, že „páni stavové na všeobecném sněmu mimo jiné důležitosti království českého také z vlastenecké náklonnosti i našeho milého jazyka českého se ujali a chtí pro lepší rozšíření jeho, aby opět tak v celém království uveden byl, jakož naši slavní předkové vždy sobě na tom velice záležeti dali.“ Již za dne koho ze známých Věk potkal, každému to vesele oznamoval, večer pak všem v hospodě to přečetl a živě a s radostí vykládal, co v sobě těch několik řádků obsahuje; v duchu se však po té zlobil, že ti staří nějak netečně, jak se mu zdálo, to vyslechli, ano že syndikus městský zase šťoural, kdo ví, co a jak, páni stavové třeba že ano, ale ve Vídni, tam že fouká jiný vítr a do Čech obyčejně studený — —

Když se toho večera domů ubíral, bez světla, v šedém svém plášti zahalen, ve sněhu, tmou, zahledl pojednou, že se blíží napříč náměstím směrem k němu dvě ženské. Byly ve velkých šátcích; větší, hřmotná, nesla kolovrat, druhá menší a útlejší měla rozžatou lucernu. Zardělý její svit míhal se na sněhu třeslavým okruhem, a v něm kmitaly se dlouhé stíny postav i dosti velké lucerny, v jejíž záři bylo také viděti, že poletuje sníh. Obě ženské pospíchaly, ale smály se. Věk poznal po hlase, že je to Snížkova Márinka s děvečkou. Šly patrně z přástvy. Jeho, že šel stranou, ve tmě, nepostřehly, a čerstvý sníh tlumil jeho krok. Bezděky zvolnil krok, a šel tak, aby se s nimi setkal. V tom zaslechl, bylo to již nedaleko jejich domu, jak děvečka řekla:

„Babička čeká, svítí.“

A na to zaslechl dívčin hlas:

„Ale u Věků je už tma.“

„Ale nespí —“ ozval se Věk a vesele, potěšen toho okamžiku, že si panenka všimla jeho oken. A ta, než dořekl, vykřikla, upřímně, ulekaně, a div že lucernu nepustila. Uleknutá upřela zraky na mladého kupce, jenž usmívaje se před ní náhle stanul a okamžik mlčky, pře-

kvapen hleděl na dívku stojící v záři lucerny. Z velkého šátku mile vyhlížela mladistvá její tvář, zardělá, s výrazem milého zmatku. Na šátku, na vlasech nad čelem bělaly se sněhové chomáčky, a teď se také jeden na řasách zachytil. Zamrkala bezděky, a už vykročila. Byla by nejraději utekla. Děvečka se smála, jak se lekly, a že pana souseda ani neviděly ani neslyšely. Ten šel s nimi, vedle Márinky, nikoliv však blízko, a žertem se jí ptal, co že se tak lekla, a ptal se, kde byly, a že jí radost pokazil, že se tak vesele smála.

To již stanuli na suché, tmavé podsíni Snížkova stavení. Pověděla mu, kde byly, na přástvě, a to že se Baruška, děvečka tak rozesmála.

„A mne se už nebojíte?"

Usmála se, zavrtěla hlavou. V tom Barka dvéře otevřela, Márinka dala „dobrou noc" a vklouzla do dveří. Jak se v nich bezděky ohledla, viděla, že soused stojí ještě na podsíni a že se za ní dívá. Vběhla jako divá do světnice, až se babička divila, co že je tak udýchaná, a co že lucernu nesháší. A vnučka se nic už nesmála, když se Barka na tu otázku zas rozchechtala a se smíchem vypravovala, jak je tuhle soused, kupec, pěkně polekal.

Márinka byla ráda, když babička ji vyzvala, aby šla spat. Děvče chutě vklouzlo do postele, teď v zimě spala dole ve světnici s babičkou, a byla ráda, že babička shasivši, nehovořila ještě po tmě jako jindy. Vnučka zavrtána jako myška do peřin ani nedutala, jako by spala, a myslila na to, co se jí teď přihodilo. Nemluvila pravdu, když na sousedovu otázku prve řekla, že se ho nebojí. Bála se ho, jak vedle ní kráčel, ale také ji to těšilo a vzrušilo, že nemohla ani usnout. A pak, když slyšela poklidné babiččino oddechování ve spaní, povytáhla se z peřin výš ke hlavám své postele poblíže okna, a pak už vztyčivši se poodhrnula bílou, plátěnou záslonu a upřela zrak svůj ven. Tam byla tmavá noc; jen sníh na střechách a na ulici jí prosvitoval a jasně, rudě, jediné světlo. U Věků, nahoře v sedničce. Nešel spat. Co dělá? V tom se Snížková hnula, a vnučka vklouzla zase do peřin. Ležela tiše, přemýšlejíc, co že nejde spat, nesmálli se jí, co si myslil, a že se přesvědčí, jak bude dlouho svítit. V tom se jí zase mihlo, co tenkrát řekl Frantině, že takovou hezkou čtenářku si nesmí poplašit. Těšilo ji to, a často si na to vzpomněla, ač ji také někdy připadlo, neřeklli to jen tak. A již se zase zpod záslony podívala . . . Svítil ještě. Ulehla, chtějíc zvěděti, jak bude soused dlouho vzhůru.

Ale když po té do světnice zahučel ohlas rohu a temný zpěv ponocného, jenž v plášti, v beranici a s pikou v ruce zvolna kráčel ulicí:

Odbila jedenáctá hodina,
chval každý duch Hospodina,
i Ježíše jeho syna.
Opatrujte světlo, oheň,
ať není žádnému škoden —

spala již Márinka Snížkova. A Věk dosud svítil.

Stávalo se vnučce Snížkové, že když se ráno probudila, že cítívala podivnou tíhu na mysli, neurčitý smutek; zdávalo se jí, že je opuštěna, jako by se neměla nač těšit. S takovým smutkem vstávala,

a nadarmo se mu bránila i dlouho za dne a rozpomínala, co jí je, že nemá žádné příčiny. Ale toho rána, jak oči otevřela, bylo její první, co se večer stalo, jak se setkala se sousedem; a bylo jí volno, pěkně. Ležíc vzpomínala na vše, jak bylo, a pak, jak se ozval babiččin hlas, chutě vstala, svěží, jako vlaštovička.

Věk, když ráno, časně, vyšel před krám, upřel nejprve zrak na Snížkovo stavení, jež v jitřním šeru ještě temno stálo, a vzpomněl si maně, že Márinka ještě asi spí. I mihla se mu zas, jak ji včera večer, přišed domů, chvíli měl na očích, ve velkém šátku, s chomáčky sněhovými na vlasech i na řasách, jak se upřímně lekla a na něj se podívala.

Tu ta malá příhoda sběhla se nedlouho po tom, co vyzvěděl Věk, kdo je vlastně jeho horlivou čtenářkou, a když proto začal si bezděky všímati sousedčiny vnučky. Na ni už bez toho od svatodušních svátků, co s ní na kůru zpíval, déle utkvěl jeho zrak, kdykoliv ji potkal, nežli na ostatních děvčatech. Než to hleděl na ni jen jako na pěkný obrázek. A měl ji za dětinu ještě, jako za panenku. Až pak přišlo to s těmi knihami a to, co mu matka pověděla. I toho si všiml, že dosud nebyla nikdy u něho pro nic v krámě, ač jiná děvčata dosti často přiběhla, a že je před ním nějak plachá, jako by se mu vyhýbala; a přece zase byl její pohled tak milý a jemu zdálo se, že ho ráda vidí.

Když ji potkal odpoledne po onom večeru, kdy ji bezděky tak zalekl, zarděla se jako mák. Zalahodilo mu to; sám však, ač ji měl za onačejší všech městských děvčat, zůstával k ní jako dřív, leda že teď spíše s ní mimochodem promluvil, na babičku se zeptal nebo zažertoval.

Tu noc před štědrým dnem bylo v D—ce živo, a nejvíce v staveních, kde do té doby se odbývaly přástvy. Z toho, co děvčata přes úkol přepředla, i z toho, co přidala na hotových, pořízeno jídlo, buchty, koláče i káva; mládenci pak, kteří na přástvy chodili a žertem děvčatům nitě trhali nebo pazdeří s klína setřásali, opatřili pivo, rosolky. A bylo veselo, všude až přes půlnoc, někde až do úsvitu.

F. Věk jako loni tak i letos nešel nikam, ač věděl, že všichni mladí jdou a že mu to budou míti za zlé. Ráno pak, na štědrý den, se podivil, že nebyl sám. Od Barky, děvečky Snížkovy, se dověděl, že Márinka také nikde nebyla, že se sice chystala celý den, ale samý večer že se pojednou rozmyslila. Nemocna nebyla. Divil se tomu, ale hrubě si tím hlavy nelámal.

Štědrý večer, bez vánočního stromku, jak všude tenkráte bylo, slavil po matčině přání s veškerou svou čeledí. Zachoval také k vůli matce a pro vzpomínky na chlapecká léta všechny obyčeje, ač dle zásad svého vzdělání měl jimi a všemi těmi nevinnými pověrami pohrdnouti. Na jitřní však nešel. Netušil, že tam někomu scházel.

Márinka Snížkova se nadála, že tam bude, buď u primu u houslí, nebo u tenoru. Těšila se již z večera na jitřní, více nežli kdy jindy, až se jí babička zeptala. A vnučka řekla, že na pastýřskou mši, jak budou pastýři zpívat a pastýřky a dudy hrát, že to je takové pěkné.

Pastýři zpívali i pastýřky, sama měla jeden pastýřčin hlas, a na varhanách hráli jako na dudy, a přece ji ta všecka pastorála tak netěšila.

Za to na slavný den, před hrubou na Boží hod, rázem se zapýřila a zaradovala, když Věk přišel na kůr. Nenadála se ho, když včera nebyl, a nevěděla také, že regenschori ho požádal, aby zazpíval velké, tenorové solo. Mladý kupec, jak se vítal s hudebníky a ochotníky, jichž byl dnes plný kůr, dívčina ruměnce nespozoroval, aniž tušil, že ji příchodem svým tak vzrušil. Ale pak, když stoje vedle ní zpíval, byl při hlase a zpíval pěkně, a partesy obraceje stranou pohledl, byl až překvapen pohledem své mladičké sousedky, jenž na něm upřeně tkvěl, vyjasněn, s nelíčeným obdivem a tak oddaně zároveň. Až ho to zarazilo a všiml si, jak Snížkové vnučka hned po té vpadla, že se jí třásl hlas a že chvilku zpívala nejistě.

V ten okamžik mu připadlo, jak tenkráte večer, kdy ji potkal vracející se z přástvy, všimla si ihned jeho oken, že je tam tma. A po žádných jiných se neohledla. Tenkráte toho hrubě nedbal, ale teď po tom, co postřehl, vypadalo to jinak. Myslil na to i pak doma; ale jak sám o sobě pochyboval a nevěřil, a nechtěl věřit, usmál se sám sobě, co si to myslí. A jeli tomu tak, to že je na okamžik, že co taková panenka, ta že je vrtkavá, nestálá. A pak — Paula byla také jako andělíček, a přece — — —

A přece mu to nebylo nemilo, a na okamžik byl tím pomyšlením jako stržen, jak by bylo hezké, kdy by ho takové děvčátko mělo opravdu, upřímně rádo, ale jen jeho, opravdu, beze lsti, bez přetvářky, bez ohledu na jeho postavení a jmění. Ale již zakroutil živě hlavou, jako by to bylo nemožné, jako by to bylo jen marné myšlení, vstal a chopil se houslí.

V tom mu matka přinesla psaní. Bylo od Hněvkovského a obsahovalo veršované přání k vánocům i k novému již roku, a také mnohé jiné zprávy, zvláště o Krameriovi, o expedici, o Heldovi, i o Thamovi. O tom nebylo mnoho, poněvadž Hněvkovský, jak psal, málo ho vídá, zvláště když Tham jsa u Šenfeldovských novin nikdy teď do expedice nepřijde. Ale hlavní jeho že je u divadla, že hraje, a pilně překládá a sám snad zase nový kus skládá. Jinak, jako doma, že je všecko u něho při starém, že se jistě nic nezlepšilo, protože na Thamovi spokojenosti hrubě není viděti, a že prý často bývá „u modrého hroznu.“ [1]) Ač se Věk mohl podobné noviny nadíti, přece se nad ní vážně zamyslil. Paula tedy nepolevila, a drží pořád ještě se svými proti němu.

A poslední novina toho listu, ač byla vesele psána, mladého kupce neobveselila. Hněvkovský psal o Šedivém, že je teď nešťastným pastýřem, protože se s jeho pastýřkou staly tak divné věci. Jistě že se pamatuje (on, Věk), co v expedici o ní slyšel, jak se Šedivý namáhal dostat se za ní do baronova domu, a že se tam dostal, jak už (Hněvkovský) jednou psal, a že to Šedivý pořídil jako učitel německého jazyka a že tu slečnu tak učil, až se s ní v hraběcí zahradě Gallasovské večer při měsíčku sešel, a tím své vyučování skončil, jelikož,

---

[1]) Hospoda proti nynějšímu něm. divadlu na Ovocném trhu.

jak slyší, starý baron Materna něco zvětřil a proto dal neteř tajně z domu. Ale Šedivý, jemuž Amor byl milostiv, že vyzvěděl, kde slečna je, u měšťenína bohatého, a také že to pořídil, že mohl jí psaníčka posílat. A také ona, ta Maternová, že mu několikrát psala. Ale pak dost, jako by uťal, ačkoliv se v domě nic nezměnilo. Tajný posel, služka, zůstala věrná; za to slečna přestala sama dopisovati. A to že Šedivého trápí a že jistě teď nějakou truchlohru složí, když sám tolik a zbytečně truchlí nad ženskou nevěrností, které se mohl nadíti.

Věk to tak zlehka nebral, jako přítel Hněvkovský. Drže list v ruce, hleděl do země a myslil na Thama, na Šedivého, na Paulu, s níž se mu Bettina na mysli kmitla, a na tu Maternovu. Byla také taková nezkušená panenka z venkovského zákoutí, povídali to v expedici, byla hodná, a medle — — Pojednou mávl rukou, vydechl a kvapně vstal. Rozsvítil a sedl ke knize.

To o vánocích bylo naposled, co déle a vážně uvažoval o ženění a o ženských. Přivedla ho na to bezděky vnučka staré Snížkové. Došel však k divným koncům, a dřívější nedůvěra jeho jenom utvrzena těmi zprávami z Prahy a vlastními úvahami. Při tom zůstal, a ženění zase zůstalo v dalekém poli.

XXII.

Ke korunovaci.

Za to si hleděl tím více svého obchodu a počal si také všímati veřejných záležitostí. Loni se vyhnul ještě veliké hromadě obecní, letos, když se jak obyčejně odbývala po novém roce, podíval se do ní. Sešli se tam purkmistr, konšelé a všichni sousedé. Ti, aby vyslechli počet své obecní správy, jejž předčítal syndikus či písař. Než ten počet nebyl hlavní věcí. Sousedé, jak seděli na lavicích nebo na židlích, oholení, v kabátech nebo kožiších, mnozí víc sedláci nežli měšťané, v prostých vlasech, nebo do copu svázaných, starali se více o korbele, pinty a džbány, aby je měli pořád plné, neméně aby se jim dostalo nejlepších homolek; hodně proleželých, pěkně začervenalých, s kmínem, kteréž s chlebem a máslem, jako všecko to pivo, šly na obecní outraty. Ukusovali z krajíců i z homolek, od nichž se jim mezi zuby probělávalo jako bělounká smetana, zapíjeli, a zase žvýkali, až jim pod spánky kopečky naskakovaly, a hleděli na syndikusa, jenž s brkem za uchem seděl v čele za stolem, mezi radou a konšely a vedle purkmistra a četl obecní účty. Hleděli, mrkali, i hlavou pokyvovali, jako by poslouchali; to ti přední. V zadu již polohlasný hovor se probouzel. Ale ani ti ani oni nedbali hrubě cifer a udání písařových, jedni pro pivo a homolky, druzí také proto i proto, že byli přesvědčeni, že je všechno v pořádku.

Jen mladý kupec stojící v pozadí, stranou velikých, zelených kamen, bedlivě všecko pozoroval i poslouchající sousedy, i čtoucího i konšely, kteří vážně před se hledíce v duchu se těšili na pečinku a sklenku vína, na něž je purkmistr po hromadě pozval, rozumí se také

na obecní útraty. Zatím poslouchali spokojeně a bez starosti, vědouce, že všecko zase bude jako loni, že se pivo vypije, homolky snědí, a účty schválí. Netušili však, že ten nejmladší soused v pozadí jich nechválí, že vidí, jaké je, byť i ne nepoctivé, ale ledabylé hospodářství, jak se zbytečně penězi plýtvá, jak by leccos dobrého se dalo pořídit, a leccos také zrušit, jako toto pití a jídlo samo. Sám, poněvadž sklenici přijati musel, nepil a nejedl, a jen si přiťukoval, když sousedé mu „zavdávali," již plni hovoru, an hlas dočítajícího syndikusa zanikal v obecném šumu. Jak sousedé mladému kupci zavdávali, připil mu nejeden z nich na to, až také on tamhle u stolu bude sedět mezi konšely, a třeba ještě výš, ale konšelem že musí být a bude, a to proto, že má vtipy a učenost a boty, protože nechodí v letě bos a bez punčoch jako tamhle konšel Pinkava, který jen svá chlupatá lýtka ukazuje a ne své rozumy.

F. Věk už prve, když účty slyšel, uznal, že by tam bylo třeba hodně zamíst, a že by s tím bylo dost práce; ale nyní, když mu předčasně ten „konsulát" nabízeli, upřímně, nebo jako perníkář Pecen ze zlosti na konšela Pinkavu, a když viděl, že velikou hromadou začíná pivo vládnout, vytratil se ven. —

V tom už se stal mladý josefinista D—ským sousedem, začav se zajímati a starati o záležitosti své obce, kterou dříve jako nezkušený student Abderou nazýval a o ní vtipkoval. Teď počal na nápravu pomýšleti. Sousedských však zábav si dosud málo hleděl. O masopustě nešel nikam a nikoho nezval; o ostatcích v pondělí pak nedbaje obvyklého veselí a čtveráctví, chtěl odejíti za obchodem do sousední vesnice. Ale jak kus z domu vyšel, zadrželi ho známí i veliký hluk, jenž se víc a více blížil s maškarami. Byli to synkové městští divně a směšně přestrojení, ten v kožichu za medvěda, ten za medvědáře, onen za žida; ten v divném fraku a čepici i ve velikém nose si vykračuje, nesl kočku v kleci, soused jeho pískal na píšťalku a tloukl na bubínek, nemoha přehlušiti štěkot a lání čtyř psů, z nichž každý byl odjinud, a jež na oprati vedl synek v červeném fraku na ruby obráceném, v divném papírovém klobouce a v dlouhých vousech z koňských žíní.

Splašená kočka v homolkové velké kleci lítala jako divá, cenila zuby, prskala, psi štěkali, bubínek duněl, píšťala ječela, a v tu divokou neladnou směs zahřímal přes tu chvíli medvědář:

„Pré — para — duj!" a uhodil vamporou medvěda, jenž řetězem řinče a mruče sebou škubal a tancoval na radost hojného kol obecenstva, dětí, mladých mužů i žen i starých. Všichni měli zálibu v té maškaře a všichni se k ní se smíchem tlačili, tak že policajt v šedém fraku se zelenými výložky a se zeleným chocholem na třírohém klobouce (byl jako sýkora) sotva ubránil přestrojené synky před návalem a tlačenicí chechtajícího se obecenstva . . .

Věk, ustupuje davu, dostal se bezděky až na podsíňku staré Snížkové. Tam zůstal, nemoha na ten okamžik dále. Díval se na tu pestrou chumelici, i na maškary, ale v tom, jak se maně ohledl, na ně zapomněl. Zase ten pohled! Všech zraky se v ten okamžik upíraly na bláznivé divadlo, jen jasné, pěkné oči té mladé Snížkovy panenky tkvěly na něm, a tak cele, oddaně, jako by pro ně kolem nic nebylo.

Ale v tom se již mladé líce její zprudka zardělo. Postřehla, že byla v tom svém pohledu překvapena. Mladý však kupec rychle obrátil zrak, jako by nebyl nic viděl. Vyhýbal se, než i ze šetrnosti tak učinil. Když se pak za chvilku obrátil, chtěje dále jíti, Márinky již nespatřil. Zmizela ze skupiny děvčat, s kterými stála, a marně se po ní ohlížel.

Po té jí neuviděl kolik dní. Všiml si toho. Když ji pak potkal, nezastavil se s ní, a jen pozdravil. Bylo to z úmyslu. Ale aby si jí nevšiml, když ji zahledl buď na ulici nebo naproti, toho nedokázal. Vídal ji, jak se jaro blížilo, častěji teď nahoře na sedničce u okénka plného měsíčných, drobných růží a jiných květin. Hleděla si jich pilně, a zalévala je obyčejně, když on meškal dole v krámě. Byla však patrně ráda, když se z nenadání ukázal naproti, v okně svého pokojíku a ji pozdravil; ale tu se pak sama dlouho u okna nezdržela.

Na prvního máje záhy z rána vytrhl se F. Věk na sedničce ze spaní. Na kvap se ustrojil a usedl ku psacímu stolku, neboť mu připadlo, že včera zapomněl napsati gratulaci, a ta že musí ještě dnes a teď ráno pryč, aby došla v čas k formanovi do Prahy se vypravujícímu a také v čas do Prahy, kde za nedlouho tohoto měsíce měl slaviti Kramerius sňatek se svou Vefinkou. Mladý kupec psal a skládal srdečné přání, mysle při tom, aby znamenitý vlastenec byl šťastnější nežli Tham, a budeli . . .

V tom, když dopisoval, zazněla z daleka hudba. Hudebníci slavili jitro prvního máje. Hráli pěkně. Byliť ze školy Věkova kmotříčka, regenta chori. Na okamžik mladý kupec poslouchal, pak vzpomněv co je, vstal a otevřel okno. Naproti na dvou malých oknech nahoře na sedničce u Snížků visely dosud nehnutě bělostné, plátěné záslonky. Všiml si toho, ale pak uváben upřel zraky na rozložitou, vysokou hrušku starou, obalenou bělostnými nesčíslnými květy, stojící v zadu za Snížkovým stavením. Také za jeho sousedními domky a příbytky, Věkovi naproti, vznášely se koruny kvetoucích stromů nad šindelové střechy do ranního, svěžího vzduchu. Dlouho však nestál. Vychýliv se ještě s okna po hudebnících, kteří se u každého domu zastavovali, usedl zas a dopisoval gratulaci. Hudba mu v to hrála: lesní rohy, trouba, klarinety a basa; a již také plněji mu vnikalo do sedničky májové světlo, a v něm zaleskla se plocha jeho pěkného klavíru i hřbety knih nad ním na stěně.

Jak se pak hudba již hezky blízko ozvala, ohledl se, maje již jen několik slov dopsati. Nedopsal však, nýbrž jak seděl poloobrácen, zadíval se naproti. Tam v ten okamžik vyhrnula se bílá záslonka rychle do výše, a již se také okénko rozlétlo, a v něm za kvetoucími květinami povychýlila se vnučka staré Snížkové. Kvetoucí stromy v pozadí i všecky střechy a štíty protějších stavení byly té chvíle již v plném proudu ranních paprsků. V nich vyjasnila se lomenice starého Snížkova stavení, v nich zaskvěly se živější barvou květiny v oknech sedničky; a nejpěkněji svědčily mladé, dívčí hlavě za květinami, prostě ale vkusně učesaných, hojných vlasů hnědých, čistého, jako dětského ještě čela a svěžích, pěkných lící. Vyhlížela hudebníky, kteří v šosatých kabátech i ve fraku úzkých rukávů a vysokých límců, v tří-

rohých klóboucích a v punčochách stáli opodál blíže sousedovy podsíně a hráli nějaký pěkný „minet.“

F. Věk zapomněl toho okamžiku na psaní, ale nevstal, schválně, aby nesplašil svůj protějšek. Nechav všech úvah hleděl jen na sličný zjev svěžího děvčete, jež mu v ten okamžik připadlo jako orosené poupě. Ale pak když viděl, že upřela své zraky zkoumavě na jeho okno, přistoupil náhle z pozadí svého pokojíku k oknu, na okamžik zápasiv, máli tak učiniti. Viděl, že jí v očích zrovna zasvitlo, když ho shledla. Nach jako červánek kmitl se jí po čele, živě pokynula hlavou a usmála se mile na jeho pozdravení.

V tom přistupovala stará Snížková k oknu. F. Věk, prve nežli ho spatřila, rychle, jako by ze strachu, aby nebyl přistižen, ustoupil. Zabaluje gratulační list, po očku se podíval na protějšek. Tam babička s vnučkou hleděly dolů do ulice a naslouchaly hudbě pod nimi hrající.

Prve, jak viděl Márinčino živé pohnutí, byl mile jat. Tomu dojmu se nemohl ubrániti. Nyní však už měla zase rozvaha vrch i nedůvěra. Dojem půvabného obrázku si tím zkalil, ale obrázek ten, zjev mladé svěží dívčiny nechtěl mu přes všechny zásady tak snadno z mysli. — —

V tu dobu počaly docházeti různé a většinou samé veselé noviny. Nejvíce jich mladý Věk věděl. Měl je z novin, z psaní Hněvkovského i Heldových i ze zpráv formanů, kteří z Prahy přijížděli. Bylo jisto, že se císař Leopold dá v září korunovati na českého krále. V máji již zaslechli, že se královská zahrada na Hradčanech, dotud tak dlouho zpustlá, znovu a krásně zřizuje; nedlouho po té oznamovaly noviny, že dvorský komorní furýr, Lenoble, jako dvorský kvartýrmistr přijel na královský hrad, aby upravil všechny byty pro dvůr i Svatovítský chrám pro korunovaci.

Formani a pocestní vypravovali, jaký je v Praze shon, jak už teď přede žněmi se změnila místem k nepoznání, jak všude čistí, obilují a opravují domy, dláždějí ulice, jak už teď páni stavové dávají na svůj náklad pořiditi více lamp do ulic, že poblíž kamenného mostu vystaví se lodní most, jak všecko se v Praze zdražuje, ačkoliv ouřadové tomu brání seč jsou, ale nejvíce že stoupají ceny bytů. Ty že si cizí panstvo již teď zamlouvá, a hubený konšel Pinkava, bledého obočí a bílých řas, pihovatý, jejž nic na světě nezajímalo nežli jeho krávy a pole, začal, zpravidla bos, s nahými lýtky, jak chodil z pole, pobíhati po zprávách, jaké jsou obilní ceny. Žasl, když při tom slyšel, že jeden polský šlechtic ujednal padesát dukátů denně za byt a jeden domácí že dostal tři sta dukátů za kvartýr, a to jenom na čas nastávající korunovace, t. j. asi na čtrnáct dní! Konšel trnul nad těmi cenami, a co by se tu vydělalo; ale také se zase těšil, jak je všecko draho, že i světlo, svíčky a olej už jsou a budou dražší, protože se chystá taková paráda se světly a ohněm.

Na podsíňce u Snížků, kde za vlažných, letních večerů sedala Snížková se sousedkami a kamž i někdy stará Věková si zašla na černou hodinku, zajímalo zase to, že kostel sv. Víta je teď zavřen, protože v něm už teď připravují trůn a všechnu okrasu ke korunovaci,

a jakého panstva se už teď do Prahy sjíždí, a co bude biskupů, a arcibiskup že bude korunovat, a že už teď brzo tu českou korunu z Vídně přivezou.

A zase mluvili o té strašlivé, francouzské „leberii," že francouzský král s královnou a s celou rodinou už museli uteci, že už jsou na svobodě, a teď že bude v Paříži brzo konec, až ostatní potentáti francouzskému pomohou, až začnou do toho střílet. Všichni byli při královské rodině a proto se lekli, když přišlo, že ta novina, kterou kurýr do Prahy přinesl, není pravdivá, že přijel jiný kurýr, a ten přinesl jistojistou zprávu, že krále s královnou zajali a pryč odvezli, a že žádný neví, co s nimi bude, že už v Paryzu není nikdo jist životem, když už kněze zavírají i střílejí.

Na podsíňce u babičky mezi starými sousedkami sedala za těch vlažných podvečerů i večerů také Márinka. Poslouchala, co se vypravuje, nebo sama někdy pověděla, když se hodilo, co v knížce četla. Někdy však ani neposlouchala, ani nemluvila. Zamyslila se, zadívala se před se do šera, nebo upřela zraky naproti na Věkův dům a byla ráda, když zahledla tam se mladého kupce mihnout. Myslila často na něj. Také ji teď několikráte napadly ty starostné myšlenky, jaký je, že nepřišel ani jednou k sv. Janu, když se tam před statuí modlili a zpívali, že nebyl nikdy na májové pobožnosti, na kterou sama tak ráda chodila, a na kůru že se již také dávno neukázal, ani ne o svatodušních svátcích, jako loni.

A jako loni tak letos opět pozorovala světlo v jeho sedničce, teď, co zase spala nahoře, volněji, jak dlouho svítí, a často sama nerozžehnuvši stála v přítmí u svého okénka na sedničce, schována za květinami a poslouchala, když z jeho otevřených oken ozývaly se do šera zvuky klavíru. Hrál tak pěkně, byla by do rána poslouchala, ale často tak smutně, až se sama rozstesknila. Proč takové kusy hrá? Myslili snad ještě na ni, na tu komediantku? Úzkost ji pojímala, tíseň, takový neklid cítila, a uvažovala, jaká asi byla, hezčíli nežli ona. — Někdy jí bylo až do pláče.

A zase někdy byla na celý den šťastna, když se ráno u okna maně spatřili, když ji pěkně pozdravil a na ni se usmál. Mohla ho z okna své sedničky častěji vídati. Než nikdy se tam, když byl naproti, nezdržela. Lekala se bez toho, že je to snad na ni už znáti, že ho ráda vídá . . . Tenkrát po těch ostatcích kolik dní ji to hnětlo, že ji Věk stihl, jak se na něj zadívala. Vyhýbala se mu, a již si pak ani pro knížky neposlala. A teď, v létě, když Věková k nim někdy přišla na podsíň na černou hodinku, chovala se k ní zdrženlivě, ač ji ze všech nejraději vídala. Bylať jeho matkou, měl ji rád, a někdy za hovoru se Věková také o Františkovi zmínila, sem tam slovo prohodila. — —

Nastaly žně. Úroda byla v okolí a všude po všem království překrásná, pohoda žádoucí. Sklízelo se snadně, že byla radost. A zrovna o nejhlavnějších žních, bylo sedmého srpna, rozhlaholily se D—ské zvony a zvonily slavně dlouho, mnohem déle než o největší slavnosti. A do kostela se ubíralo D—ské „právo" s purkmistrem v čele a s konšelem Pinkavou vzadu. Měl zelený, vyrudlý již nedělní frak, byl obut,

měl punčochy a střevíce s přezkami. Nešel rád, byl by raději na poli, ale nebylo vyhnutí. Mrzutě se svého souseda dotazoval, co do té slavnosti, a že to ten hoch Věkův všecko popíchl, a co oni z toho budou mít, z toho slavení, když to budou bez toho muset všecko zaplatit, když budou o to větší daně.

Snížková Márinka pospíchala také do kostela a těšila se. Věděla od Věkové, že tuhle dostal František balík knih z Prahy a zprávu, že páni, co odjeli do Vídně pro českou korunu, ji povezou tyto dni přes Moravu do Prahy a že František, jak to přečetl, chvátal hned na faru požádat pana faráře, aby dal zvoniti v ty dva dni, co pojedou s korunou českou zemí. A pan farář chutě svolil a ještě že bude sloužit ten první den slavnou mši svatou, na poděkování Pánubohu.

Mladý Věk byl už na kůru, když tam přišla, a když mše začala, stanul vedle ní, a zpíval s ní, a pak sám, veliké, krásné solo. A ona stojíc blízko něho, ani vzhlednouti se na něj neodvážila. Stála majíc oči sklopeny; ale bylo jí tak pěkně, volně, cítila, jako by ji ten jeho zpěv povznášel. Zdálo se jí tam v kostele i pak ty dni, že je všechen proměněn, veselejší, a nezahledla ho již ani jednou zamyšleného, jako před tím někdy býval. Věděla, že se těší, že korunu přivezli, na korunovaci, na Prahu. Ale také ji bodlo, když vzpomněla, netěšili se také proto do Prahy, že ji, tu svou bývalou uvidí, že se s ní sejde. Měla to toužebné přání, kdy by se také mohla do Prahy podívat; ale kdy by ho tam uviděla s ní — —

Babička jí již loni slíbila, že ji jednou vezme o sv. Janě do Prahy, že by sama ráda ještě jednou ji uviděla i bratrance, jenž byl v paláci jejich knížete pána správcem. Vnučka se zmínila, že by mohly teď o korunovaci. Ale stará Snížková, to že nejde, kam pak ona stará do toho Babylonu, co bude o korunovaci, a také jak s bytem, a kam by se poděly, Franc, bratranec, že nebude mít bez toho ani chvilku kdy, ani místa. Márinka to smutně uznala; ale pak, když si přinesla z fary dvě knížky, dostaly se tam prostřednictvím Věkovým, „Vzbuzení vlastenců k očekávání Leopolda II.“ a pak „Popsání obyčejů při korunování králů českých,“ znova po Praze zatoužila.

Slyšela, kdo se všechno z městečka tam chystá, a že Věk to všechno řídí a připravuje. Mluvilo se o tom za večerů u Snížků na podsíňce i o slávě, jaká bude v Praze. Tu začala Márinka povídat o korunovaci, jak si to z knížky pamatovala, co se všechno děje, když krále a královnu korunují. Všichni poslouchali, a nedbali, že dnes sedí déle nežli jindy. Také si nevšimli, že mají neobyčejného a skrytého posluchače.

F. Věk stál opodál za dřevěným sloupem sousední podsině. Vraceje se domů od starého Žalmana zahledl společnost na Snížkovic podsíňce, a vzpomněl, že by se mohl stavit pro maminku. V tom zaslechl večerním tichem Márinčin hlas. Zastavil se, pak se tiše přiblížil a poslouchal, jak vykládá o korunovaci. Potěšilo ho to. Také její hlas zněl mile a povídala prostě, ale pěkně. Ani se nehnul, aby nevyrušil. Byl šerý, vlažný večer, jen hvězdy mrkaly. Na podsíni za sloupem uložil se hluboký stín, a proto nikdo mladého kupce nespatřil, a také pak,

když pojednou vystoupil, ani hned nepoznal. Jen vnučka Snížkové. Rázem umlkla. Cítila, že se zarděla, že se jí zatajil dech.

Vítali ho, musel usednout k nim. Márinka mlčela a také neposlechla Věka, když pochváliv ji, vyzval ji, aby jen dále povídala. Usmála se a řekla:

„Vy to lépe víte, vypravujte vy, my budeme poslouchat."

Mínil, když sem šel, že odejde hned, ale zůstal déle. Líbilo se mu, a dal se do hovoru a nejvíce o tom, co četl v novinách, jak deputyrovaní přivezli královskou korunu na Pražský hrad, že je sice všude cestou slavně vítali, ale největší sláva že byla v Praze, co bylo lidstva všude na ulicích, v oknech, a že vojsko bylo v parádě, jak stříleli a všemi zvonili, jak korunu uložili ve Svatovácslavské kapli, že byla na několik hodin vystavena, a jak tam bylo zrovna o zabití, co lidí se hrnulo, aby uviděli Svatovácslavskou korunu.

„Vidíš, Márinko, a pak bys chtěla, abych tam s tebou jela," ozvala se Snížková, „kam pak se mnou, starou osobou."

F. Věk, který za řeči několikráte pohleděl na její vnučky mladé líce, jež se za toho šera zdálo přibledlé, postřehl, jak Márinka, nehlesnuvši, sklopila hlavu. A v tom už Věková, že by Snížková nemusela sama jet, že by Márinka mohla s Martinckou, to že by se nemusela bát. Ale Snížková, to že nejde, a pak jak s kvartýrem, Franc že by třeba nemohl ji vzít. Tu Věk podotkl, že s byty není tak zle, jak se rozkřičelo, že si to zvláštní komisí vzala na starost, a ostatně pan Snížek, jako bratranec staré, že by vždycky měl volný koutek v paláci.

Postřehl vděčný pohled mladičké sousedky; ale u staré nepořídil. Když se domů vrátil, myslil na tu dnešní schůzku. Bylo mu Márinky skoro líto; a jak jí to slušelo, jak hezky vypadala. A čte; čte, a o korunovaci. Která pak z děvčat by — Ale od něho knížky ne, raději si je jinde vypůjčí. A vidí ho přece ráda, v tom se snad přece nemýlí. Přemáhá se, zúmyslna se vyhýbá? — —

Dva dni po té, když šel před samým polednem z pole, byl horký srpnový den, stála stará Snížková na podsíňce někoho vyhlížejíc. Jak Věka zahledla, hned ho volala a prosila na slovíčko, a živě, všecka nějak vzrušena ohlašovala:

„Tak pojedu! Franc, bratranec, psal, a sám od sebe, vzpomněl si. Ať přijedu, a Márinku ať vezmu s sebou, že ji ještě nezná, že něco uvidíme, a místa že má dost. Tak pojedeme. Udělám to té holce k vůli. A prosím vás, Františku, abyste nás tam k Francovi, jako do toho paláce zavedl. Znáte to, a my bysme tam netrefily. A vyptávat se teď v tom zmatku Babylonském — —!"

„Všecko, co si budete přát, paní teta —"

„A to ne, Františku, děkuju pěkně, to ne. Vy budete mít své, a my taky — Za břemeno nebudem."

„Budu mít dost času — A co Márinka?"

„Čekám ji. Ještě nic neví. Je na louce. Psaní přišlo před chvílí. Však tamhle jde — Mařenko, holka, pojď!" volala statná stařena a kývala živě rukou na vnučku, jež parnem zardělá, majíc šátek trochu přes čelo stažený, aby oči stínil, v pantoflíčkách švižným krokem se blížila. Věk mohl jíti; zůstal však, až Márinka došla, chtěje vidět, co

bude říkat. Ta patrně překvapena, že Věk stojí s babičkou, zůstala pak na okamžik, jako když před ní udeří, když babička vesele ji vyzvala, tak aby se tedy chystala na cestu do Prahy, že pojedou. A již se vnučce tváře, čelo, ouška do temna zarděly, a v očích zahořelo. Nepromluvila, upřela zraky na babičku, na Věka. Mihlo se jí, že on nějak pomohl. „Strýc z Prahy nás pozval.“

V tom babiččině oznámení bylo pro ni trochu sklamání, ale když hned na to Věk usmívaje se podotkl, tak aby se chystala, že už je čas, že pozejtří vytrhnou, tu ji pojala taková radost, že chytla babičku okolo krku, a zvolala:

„To jste hodná! To jste hodná!“

Ale pak vytrhnuvši se, jako by se zastyděla nad tím prudkým projevem své radosti, vlítla do stavení. (Pokračování.)

Z Pražských motivů

od

Antonína Klášterského.

Nový svět.

Jak ironicky zní to: Nový svět!
Pod paláců a hradu majestátem
pár křivých ulic, nízkých domků vzhled,
podšívka hrubá drahým pod kabátem!

Ty tmavé schody, úzké, dřevěné,
ta malá okna, na nichž květy září!
Když kolem nich jdeš — kdo jich vzpomene? —
pár uzříš bledých, umořených tváří.

Jak ticho, pusto! Ulicí jdeš sám
a echem znít jen slyšíš kroky svoje,
tu tam se sešly děti k tichým hrám,
a někde zvučí z domku šicí stroje.

Zde mrtvo, ticho jako před lety,
ni ruch ni vír . . . Spí starých domků řada.
Sem jenom tichem s věží Lorety
ta tajemná hra zvonků někdy vpadá.

A šerem z blízkých mračných kasáren
tu večerka jen v tiché noci kráse
do koutů, spleti opryskaných stěn
tak teskllivě a smutně rozléhá se . . .

A přec se zdá ti, že ten každý dům
svým klidným rázem chce tě pouze klamat,
že za každou tou stěnou plnou dum
hřmí vášeň, křičí plno lidských dramat!

Snad v noci teprv, v jejím mlčení
se bídy výkřik odtud k nebi valí
přes stíny zahrad, příkop jelení,
kde v noci kdys lvi Rudolfovi řvali!

Dům slepců.

Rád večer zřím, jak dům ten padá v stíny
i s černou vížkou jako zadumanou,
jak přes akáty v ulic poklid líný
ta okna jeho jako oči vzplanou.

Fasáda září — tma však leží děsná
na víčkách těch, kdož musí žíti za ní,
jas záře slunné nebudí jich ze sna,
svit záře hvězdné nevolá jich k spaní.

Noc příšerná! Jde slepec tam a tapá
po dlouhé chodbě, která nemá konce,
a ze všech stran to duchovitě klapá,
jak tichem zní hlas ústavního zvonce.

To k večeři jdou . . . V oku noc — ne v duši!
To světlo v oknech lidskosti je záře,
a zář ta v mrtvých očích slzy suší
a jako úsměv padá v slepců tváře.

Tam v tmách je chytne pevná lidská ruka
a v neštěstí je trpkém stiskne vřele,
ruch práce najde pro nudu i muka
a měkce stírá vrásky na jich čele . . .

Když kolem kráčím a ten zvon zní hlasně
a v dlouhých oken řadě zář se třepí,
vždy myslívám: By viděli to jasně,
co cit, co lidskost — musí býti slepi!

Májová legenda.

e slunce zmlazené to zazářilo,
to Kristus z noci ve svět vkročil tiše,
a z hlavy mu se čisté světlo lilo.

Jak z hluboka on klidně, volně dýše,
hned teplem tála země, ledy spjatá,
a z jeho úsměvu vzlít skřivan výše.

Kam jemně stoupla jeho noha svatá,
hned pod ní květy rodily se krásné,
pruh květný táh se, kam ta noha chvátá.

Pod jednou nohou květy bílé, jasné,
jak sníh kdy v slunci na horách se třpytí,
a ani v noci svit ten neuhasne.

To rod byl dětí, čistých ve svém žití,
jež záhy mrou jak kvítek nerozvitý,
a panen, jež pud hříšný nepocítí.

Od nohy druhé jak proud krve slitý
lem květů rudých, ohnivých se táhl,
tak strhaný a do kořenů zrytý.

To mučedníků dav tam žízní práhl
pro Krista mřít, krev kanula jim z boku,
z nich každý ranou si až v srdce sáhl.

A dva ty květné pasy v dlouhém toku
se pnuly světem jako valné řeky
a rostly, houstly v každém Krista kroku.

A dál se táhly v obzor předaleký,
v nich lidstvo vlnilo se jako moře,
a první mládí plesající vděky.

A stále nové, nové květy tvoře
on kráčel v před jak přízrak z blesků tkaný,
a za ním všichni ku Golgatě hoře.

Z jich těla ústy každé živé rány
zpěv vítězný vál, slasti hlahol vděčný,
a hřměl jak paian na vše světa strany.

A jako moře příboj nekonečný
se nesl k Hoře, jež se v ohni skvěla,
a tam se stišil, v sen se vhroužil věčný.

A za ním zase nová hymna hřměla,
to otcův ples, že krev jich aspoň z dětí
se pro Krista tak vycediti směla.

A jak ta hymna svatých světem letí,
tu stranou bledé, siné stíny stály,
jež bylo zřít se děsným bolem chvěti.

To matek dav, jež slzou líce pálí,
neb v proudech květů, lnoucích ku Golgatě
plod lůna svého drahý uhlídaly

V tom ohnivém, v tom zkrváceném šatě.

Aug. E. Mužík.

Rumunská otázka v Uhrách.

Píše

Jos. J. Toužimský.

Před veřejnost evropskou přese všechno zpěčování maďarské vystoupila otázka, jež ve zcela jiném světle ukazuje stav věcí v království uherském, než jak Peštským politikům jest milo a prospěšno. Jest to otázka rumunská, otázka nejčetnější po Maďarech národnosti v Uhrách a Sedmihradsku, která nenacházejíc dosud zastání ani ochrany hledá jich u stupňův trůnu pamětním spisem, ve veřejnosti osvědčeními a všude tam, kde spravedlnost a právo stává se předmětem úvah a rokování. Otázka ta uvádí nám na paměť osudný rok 1867, kdy vyrovnání s Maďary stalo se skutkem, a odhaluje závoj s poměrů, v nichž jako Rumuni ocitli se i Srbové, Slováci, Rusíni a Sasové sedmihradští. Hlas národností uherských úplně utichl ve veřejných sborech; ve sněmu, v komitátech i v municipiích neozývají se než řeči a vády maďarské, tak že by svět mohl se domnívati, že buď jiné národnosti tam není nebo že tam všechno v pořádku. Avšak přihlednouce blíže spatřujeme obraz, jenž úžasem a odporem naplňuje každého člověka svobody a práva milovného.

Pravda, není to boj nový, nýbrž staršího již původu, a také není veden pouze od Rumunův, nýbrž jest částí veliké otázky národnostní v Uhrách: ale s takovou příkrostí a s takovým důrazem veškeré státní moci nebyly nikdy dosud podvracovány životní podmínky národností

nemaďarských jako nyní. Odtud i to vzpružené úsilí i ten zápal v obraně, jež jsou význačnými známkami otázky rumunské.

Rumunská národnost tvoří souvislý národní celek v Sedmihradsku a východních Uhrách — užívajíce slov německých odpůrců našich, mohli bychom říci: uzavřené území. V Sedmihradsku obmyká Sasíky i maďarské Sikuly, od těchto na východ k hranicím rumunským rozložené a tvořící, pohlížímeli i na sousední Rumunsko, ostrov v národnosti rumunské. V přiléhajících sem komitátech uherských Karanšebešském, Aradském a Selagiském tvoří Rumuni většinu a v komitátech Bihorském, Satmarském, Temešském, Marmarošském a Torontálském menšinu obyvatelstva, ale tak, že obvod rumunské národnosti tvoří spojitý celek ve všech těch komitátech a v Sedmihradsku. Vedemeli čáru od Ršavy přes Bělu Crkvu k Temešvaru, Velké Salontě, Velkému Varadinu, Baiamare a Borze, jest celý ten obvod k sedmihradské hranici rumunský. Že tyto komitáty zaokrouhleny jsou tak, aby Maďaři v nich měli většinu, rozumí se samo sebou při politické arithmetice maďarské, která v takovémto přistřihování politických celků má jeden z umělých prostředků pomáhati si k majorisování.

Statistika uherská jest ovšem nespolehlivá, i jejím cílem jest všemožně maďarskou národnost zvětšovati na úkor národností ostatních. Avšak i podle této statistiky (z r. 1880) jest Rumunů v Sedmihradsku 1,154.883 vedle 630.000 Maďarů a 212.000 Sasíků, v Uhrách pak 1,300.000 duší. Ve skutečnosti jest počet Rumunů značnější a páčí se na 2,700.000 duší, nepočítaje 209.000 Rumunů bukovinských a odlomky po různu rozdělené. Celkem se číslo národnosti rumunské blíží 3 milionům duší.

Povahou svou a zaměstnáním jsou Rumuni živel demokratický. Karpaty sedmihradské a banátské jsou starou jejich vlastí. Zde v zátiší jako rolníci a pastevci přečkali přívaly národů a bouře, jež nad zeměmi těmi se přeháněly. Odtud rozšířili se do spustošených rovin východouherských, když klidnější nastávaly doby. Jazykem i původem pocházejíce od římských kolonistů Trajanových jsou zde spolu starším obyvatelstvem než Maďaři, jichž první hordy přikvačily v tato místa před tisíceletím, usadivše se po rozbití říše velkomoravské v Pannonii. Jsouce celkem chudobni a málo v dějinách vystupujíce zachovali starobylé zvyky své, národní svůj ráz a neobyčejnou houževnatost národnostní, jež úzce souvisela a souvisí s národní církví jejich, čemuž nikterak není na újmu ani rozštěpenost jejich ve vyznání sjednocené východní a nesjednocené pravoslavné. Rumuni byli vesměs pravoslavní, ač děly se již od nejstarších dob pokusy, aby splynuli s Římem. Teprve nová doba a útisky maďarské vyburcovaly i národ rumunský ze spánku a přivedly jej k novému životu.

Rozštěpení náboženské není bez zajímavosti a jest charakteristické pro národnost rumunskou. Spadá do konce 17. věku a dělo se hlavně pod ochranou Vídeňského dvora, když turecká moc v Uhrách byla zlomena a Habsburská říše na jihu počala se znovu zřizovati. Rumunům od panstva hněteným a v nevolnictví stísněným kynuly výhody svobodné národnosti, přistoupili k církvi ode dvora podporované. Utvořila se strana s osvícenými muži rumunskými v čele, jak historik Slo-

vici píše, jež přiváděla ku platnosti zásadu, že Rumuni ostanou vždy ještě Rumuny, i když uznají duchovní svrchovanost papežovu. Nebyla to strana náboženská, nýbrž národně politická, jež uvažujíc, že neblahý stav národa jen tehda se může změniti, když celý národ k zákonem uznané a jim nejbližší církvi katolické přistoupí. Za metropolity Athanasia Anghela svolána byla r. 1697 do Karlovského Bělehradu generální synoda, jež šmahem odhlasovala sjednocení. Všichni archijerejové a popové pod pokutou 60 zl. byli povinni sem se dostaviti v určitý den a mimo to z každé obce tři občané jako svědci. Námitky se nečinily a sjednocení prohlášeno za jednohlasné. Národu se oznámilo, že nadále uznává papeže za hlavu své církve, ostatní ostalo při starém. Když však lid pocitoval, že nijakého z toho nemá prospěchu, vracel se opět k starým poměrům a vyháněl popy, jež podle názorů jeho zaváděli novoty. Sjednocení založeno pak vlastně od biskupa Joana II., jenž prosadil, že nátlakem dvora za Marie Terezie r. 1743 uherské stavy přijaly článek zákona, by sjednocení Rumuni byli považováni za pravé syny vlasti a měli přístup k úřadům a hodnostem a byli vůbec rovnoprávni v uherském království. Ve skutečnosti však ani to nepomohlo, neboť zákon se neprováděl. Rozdíl byl jen ten, že dříve byli Rumuni po zákoně vylučováni z veřejného života, a nyní proti zákonu.

Rozštěpení církevní, jež jinde zasazovalo těžké rány národnímu vývoji, Rumunům spíše prospívalo. Na jedné straně nevedlo k výbuchům nesnášelivosti, ano dle okolností celé obce i jednotlivci přestupovali k tomu neb onomu vyznání, když sympatická lidu osobnost stála v jeho čele. Obě vyznání zachovala svůj přesně národní ráz a úplnou uzavřenost. Na druhé straně obě církve spolu i závodily v pěstování národního ducha a v šíření vzdělanosti.

Z Karlovského Bělehradu přeloženo sídlo sjednocené církve rumunské nejprve do Fogaroše a za Joana II. odtud do Blažova, kdež trvale ostalo. Blažov nebyl bez hlubokého významu pro národnost rumunskou. Pravoslavný dříve a potom sjednocený klášter Blažovský, v němž Joan II. pro 11 mnichů zřídil dotaci, stal se prvním učitelským sborem rumunským, pečuje o řádný dorost vysíláním rumunských jinochů do Říma na studie. Zde založeny prvé rumunské školy, první seminář, první knihtiskárna. S horlivostí prováděli tu biskupové myšlenku, aby vzděláváním byl Rumunům zjednáván význam politický. Rumunské školy se množily, v Blažově vznikly i gymnasium a učitelský seminář a zakládána stipendia pro rumunskou mládež, aby i na vyšších ústavech mohla se vzdělávati. Rumuni byli sice i dále od uherských stavů považováni jen jako trpěná národnost, ale kněz sjednoceného vyznání přece již přestával býti nevolníkem a pán neodvažoval si jeho dítky ze školy k robotě odváděti. Takto vyvíjela se znenáhla v rumunském lidu třída, jež těšila se poměrné neodvislosti, snadněji chleba dobývala a vyšším snahám jsouc přístupna opět v národě je šířila. V Blažově soustředil se kruh mužů, jenž dával směr činnosti národní. Posléze r. 1850 provedena úplná národní odloučenost a s ní i jednota sjednocené církve rumunské. Když totiž biskup Šaguna postavil se v čelo pravoslavných Rumunů sedmihradských a o znovuzřízení pravoslavné metropolie v Karlovském Bělehradě se zasazoval, vyhověla pa-

pežská stolice ve všech požadavcích Rumunům sjednoceným. Povolena jim metropolie se sídlem v Blažově, dvoje nová biskupství a takové vymezení biskupství metropolii tvořících, že jedině Rumuny stejného vyznání měla zahrnovati.

Ježto ve shromáždění od Athanasia Anghela svolaném neozval se nikdo proti církevnímu sjednocení, platili všichni Rumuni, kteří potom sjednocení zavrhovali, za odpadlíky a jako tací byli pronásledováni, ostávali bez duchovních, bez církevního vedení a bez organisace, kostely své byli nuceni postoupiti a na vydržování kněží sjednoceného vyznání přispívati. Přes všelikou přísnost vojenskou mocí prováděnou komise k vyšetření náboženských poměrů v Sedmihradsku za Marie Terezie z Vídně vyslaná udala, že 124.000 rumunských rodin prohlásilo se, že trvají při pravoslaví. Roku 1763 ustanoven pak srbský biskup z Budína, Dionisij Novaković, za prozatímného správce pravoslavných Rumunů v Sedmihradsku, načež roku 1783 ustanovil císař Josef II. srbského archimandrita Gedeona Nikitiće za stálého již pravoslavného biskupa pro Sedmihradsko, jehož nástupce, opět Srb Gerasius Adamović stal se i vedle biskupa sjednoceného vyznání druhým rumunským zástupcem na stavovském sněmu sedmihradském. Jemu podařilo se upraviti poměry mezi oběma rumunskými církvemi a r. 1791 dosáhl, že pravoslaví bylo v Sedmihradsku nejen trpěným ale i uznaným vyznáním. Po smrti Adamovićově však ostala biskupská ta stolice opět 14 let neobsazena, až teprve r. 1816 svoláno shromáždění archijerejů, jež zvolilo Vasilije Moga, rodilého Sedmihraďana, za biskupa. Přes to ostávaly tu církevní poměry pravoslavné velmi smutné, až teprve příchodem biskupa Šaguny nastala změna.

Snadnější byly poměry pravoslavných Rumunů v Uhrách. Srbská autokefalní církev s patriarchou Karlovickým v čele byla zákonem uznána, měla svá práva, své výsady, své školy i svůj církevně národní sněm. K této církvi příslušeli i Rumuni pravoslavných diecésí uherských. Tím se i vysvětluje, že Srbové vysíláni byli ke správě pravoslavné církve v Sedmihradsku. V skutku také nebylo k tomu mezi sedmihradskými Rumuny ani schopného muže, ježto vzdělanci z lidu náleželi církvi sjednocené. Lid i pravoslavní duchovní vězeli v hluboké nevědomosti. Vesnické školy byly jen po řídku ve větších dědinách, kde učitel učil syny zámožnějších rodičů čtení a zpěvu, aby se mohli stát popy. Popové byli prostí rolníci, znající trochu čísti a zpívati, ale ne již psáti. Teprve za Šaguny zřízen byl v Sibini pro vyšší výcvik kněží šestiměsíční běh, a ti, kteří ho odbyli, tvořili osvícenou část duchovenstva.

Šaguna náleží k prvním mužům rumunským 19. věku, a Rumuni obojího vyznání uznávali ho za svého vůdce. Šaguna, narozen v Miškovci 1. ledna 1809, pocházel z rodiny cincarské čili makedo-rumunské, jež v 17. věku za válek tureckých vystěhovala se z Grabova v Makedonii usadivši se nejprve v Haliči, pak v rusínských horních Uhrách. Otec jeho Naum byl zámožným kupcem v Miškovci, kdež Šaguna konal i studia gymnasiální. Po smrti otcově přišel do Pešti k strýci svému Grabovskému, bohatému kupci, jenž s předními kruhy rumunskými udržoval spojení. Zde teprve naučil se jazyku rumunskému, a poznal zevrubně zubožený stav Rumunů, jichž prve nikdy neviděl. Ukončiv

r. 1829 studia právní rozhodl se pro stav duchovenský. Přítel jeho strýce, srbský biskup Manuilović vzal jej s sebou do Vršce, načež odbyv bohoslovecká studia r. 1833 v srbském klášteře Hopovu složil slib řeholní a přijal jmeno Andrej. Povolán do Karlovic stal se tajemníkem srbského patriarchy Stratimiroviće, pak notářem konsistoriálním, bibliothekářem a profesorem. Rychle nabýval významu a jeho osobnost stávala se známou mezi všemi Rumuny. Když v červenci r. 1846 královským reskriptem jmenován byv generálním vikářem diecése sedmihradské, z Karlovic odebral se k svým věřícím, nastalo tak mocné hnutí mezi Rumuny, že celé obce a tisíce jednotlivců, kteří 150 let hlásili se k vyznání sjednocenému, odpadli od unie a shlukovali se kolem muže, jehož zjev a slovo ve všech srdcích budily nové naděje. Jak jsme poukázali, hnutí to na vzájem pomáhalo i snahám Rumunů sjednoceného vyznání. Vynikající úlohu pak hrál Šaguna v bouřných letech 1848 a 1849. Snahy jeho nadále namířeny pak byly k tomu, aby podobně jako autokefalní církev srbská zařízena byla i pravoslavná církev rumunská v Uhrách a Sedmihradsku. To se mu i podařilo, ač na úkor srbské církve Karlovické. Mocně se probouzející národní vědomí rumunské slavilo vítězství.

Autokefalní pravoslavná církev rumunská r. 1864 v zásadě prohlášená do r. 1868 stala se skutkem. Dle zásady národnosti rozdělen v Uhrách mezi pravoslavné Srby a Rumuny všeliký nemovitý majetek společné dosud církve, biskupství, protopresbyteriáty, fary, církevní obce, kostely, kláštery, církevní věci, školy a jiné náboženské ústavy. K tomu přidružilo se pak i Sedmihradsko, pokud od pravoslavných Rumunů jest obýváno. Takto zřízena metropolie rumunská, hierarchálně úplně neodvislá s přesně provedeným synodálním zřízením a s církevním sněmem, jenž svobodně voliti má hlavu církve (s výhradou nejvyššího potvrzení) a spravovati školy od náboženských obcí a fondů vydržované.

Rumuni v Uhrách a Sedmihradsku mají nyní dvě metropolie, východně sjednoceného vyznání v Blažově s biskupstvími ve Fogaraši, Szamoši-Ujvaru, Velkém Varadině a Lugoši — a metropolii pravoslavnou v Sibini, s biskupstvími v Aradu a Karanšebeši. Tato čítá přes 1,650.000, onano přes 1,025 000 věřících.

Vylíčili jsme poměry církevní Rumunův uherských a sedmihradských, ježto nejen osvětlují stav národa toho, ale tvoří i podstatnou část otázky rumunské. Církev a národnost splývá tu v jedno, což platí ostatně celkem i o obou druhých národnostech v zemi, neboť Sasík a luterán jsou tak stejné pojmy jako Sikul a kalvín. Církev jest spolu základem organisace národní. Státník, jemuž bylo záleženo na upravení stavu věcí za Litavou způsobem jiným než panstvím maďarským, měl tu v církevně národním celku rumunském podobně jako v srbské Vojvodině činitele, s nímž bylo mu účtovati.

Vynikajícím předmětem snah a zápasů rumunských jest dále *autonomie Sedmihradska.* Autonomie tato trvala od nepamětných dob, sněmy sedmihradské uvádějí se již v 13. věku. Císař Leopold I. potvrdil práva velkovévodství sedmihradského v celém rozsahu. Roku 1722 přijal týž sněm pragmatickou sankci, r. 1744 za Marie Terezie znova ji kodifi-

koval. Po nivellisujícím centralismu Josefa II. r. 1791 svolil Leopold II. ke všem požadavkům, jež sněm činil k zabezpečení samosprávy, potvrdil diplom Leopoldovský z r. 1691 i pragmatickou sankci; tolikéž učinili r. 1792 císař František a r. 1837 císař Ferdinand. Roku 1848 sehnali sice Maďaři sněm stavovský, který odhlasoval sloučení s Uhry, avšak Rumuni s největším důrazem proti tomu protestovali a na své samosprávě trvajíce podstoupili krvavé boje za práva svá proti Maďarům. Po absolutismu Bachovském, který veškeru samosprávu zastavil, uvítali pak Rumuni s nadšením diplom říjnový r. 1860, jenž historická práva zemí obnovoval a rovné právo všech národností prohlašoval.

Historické právo autonomie sedmihradské zabezpečovalo Rumunům i platnost ve sněmu a tudíž i snadnější vývoj národní, když odstraněním starých řádů feudálních měli naději v zastoupení širších vrstev národa ve sboru zákonodárném. Avšak již tu ukazovala se chabá, kolísavá politika Schmerlingova, jenž ve všem se ohlížel, zdali by nemohl si nakloniti i Maďary, kteří trvali v bezohledné opposici. Ještě slabší ukazovala se pak politika jeho nástupce Belcredia.

Nejprve svolána r. 1861 pod záminkou dohodnutí deputace královinská, záležející z 8 vynikajících mužů z každé tří národností sedmihradských. Rumuni, k nimž i Sasíci se družili, trvali na právech země. Maďaři nechtěli však slyšeti než o právech osobních. Pokus se nezdařil. Když pak Maďaři vůbec ostávali ve svém odporu proti říši, rozhodl se Schmerling svolati sněm sedmihradský. Na základě zvláštního oktrojovaného volebního řádu sestoupil se r. 1863 sněm v Sibini. Zvolení Maďaři větším dílem se nedostavili, přece však rozvinul sněm ten horlivou činnost. V císařském reskriptu ze dne 15. června 1863 výslovně poukazováno k tomu, že sněm na základě zákona z r. 1791 svolaný nebyl by pravým výrazem země, ježto většina národa vyloučena jím byla z vykonávání práv občanských, a že r. 1848 usnesené sloučení s Uhry nikdy plné zákonné platnosti nedošlo, že tudíž vydán prozatímný řád volební, na jehož základě volby provedeny. Na sněmě podány a přijaty také předlohy o provedení rovnoprávnosti a užívání jazyků zemských, o obeslání říšské rady, o řádu sněmovním, organisaci soudní a j.; avšak r. 1865 sněm odročen na dobu, co 26 jeho zástupců do říšské rady zvolených ve Vídni zasedati bude. Zatím stalo se jinak. Co sněm tento právně ještě trval, svolán v listopadu 1865 do Kološe sněm druhý, zvolený na základě feudálního řádu z roku 1791 s malým jen snížením censu. Kdežto ve sněmu Sibiňském měl převahu živel demokratický, měli v Kološi převahu maďarští páni. Sněm Kološský měl jediný účel: revidovati sloučení Sedmihradska s Uhry, a usnesl se přes protest Rumunů na sloučení bezvýminečném a úplném. Ale zatím se opět změnila situace ve Vídni, Kološský sněm byl rozpuštěn, a usnesení jeho nepotvrzeno. Maďaři nebyli Belcrediovi po vůli, jak doufal. Nicméně vypsán na základě volebního řádu r. 1848 od Maďarů improvisovaného třetí sněm, sněm korunovační. Ve třech letech tři sněmy, každý jiný! Avšak ani možností sloučení Sedmihradska, ani korunovačním sněmem Maďaři nedali se obměkčiti, až posléze r. 1867 provedeno roztržení říše a dualism. Sněm z r. 1863, v jehož svolání

stále ještě Rumuni doufali, byl pak v červnu 1867 rozpuštěn, činnost jeho neplatnou učiněna a bezvýminečné sloučení r. 1868 kodifikováno.

Rumuni setrvali však po dnešní den na starém svém programu a protestují proti sloučení provedenému bez nich a proti nim. Shledávají v tom skrácení svého práva a své národnosti a naléhají na odčinění toho, co se stalo. Nejsou proti spojení s královstvím uherským, připouštějí, jako činili i dříve, že král uherský má spolu býti i velkým vévodou sedmihradským, připouštějí jisté společné věci, ale staví se na odpor sloučení, v němž by Sedmihradsko nadobro zmizelo.

V Maďarech měl demokratický živel rumunský své odpůrce ve všech svých snahách o zrušení nevolnictva, roboty, o lidskou oprávněnost a jakýkoliv stupeň volnosti. Již za císaře Josefa krvavá vzpoura mužů, v nesčetných národních písních opěvaných, *Horie*, *Kloška* a *Križana*, jež v Sedmihradsku prvně krví zaznamenala, že rumunský národ žije a trpí, zdvižena byla za lidská práva, za volnost lidu selského a vedena byla proti maďarskému panstvu. Poroba v té kruté formě, že rolník nesměl ani opustiti místo a nucen byl konati pánovi služby otrocké, v Uhrách zrušena a jen jako robotnictví s nadmocí feudální udržela se dále. V Sedmihradsku nebylo však ani toho polevení, a takž propukla jedna z nejkrvavějších vzpour, když zoufalosti lidu postavili se vůdcové v čelo. Vůdcové ti do kola vpleteni zhynuli sice na popravišti, ale vzpoura utišila se teprve, když těchže úlev dostalo se i lidu selskému v Sedmihradsku jako v Uhrách.

Zápasy Rumunů s Maďary jsou dvojího druhu. Jedny za práva náboženská, občanská a politická, druhé za práva národnosti, za národní jazyk a národní vývoj. Prvé trvají od staletí, druhé jsou novějšího původu, vypukly teprve od r. 1830 a s rostoucí příkrostí vedeny byly do l. 1848 a 1849, kdy utonuly v proudech krve lidské, aby pak od r. 1867 s nevídanou prve mocí zase byly obnoveny.

Jako pro ostatní národy říše měl i pro Rumuny rok 1848 hluboký význam. Maďaři nedovedli se spřáteliti s žádnou národností, s nimiž na společný život jsou odkázáni. Čím více počala u nich samých pronikati myšlenka národnostní, tím více na místo latiny, jež byla společným jazykem mnohojazyčného státu, zaváděli maďarisaci a maďarství vnucovali ostatním národům. Proto také hluboké nepřátelství vzkypělo proti Maďarům, když nadešel bouřlivý rok, v němž trhala se pouta starých řádů. Památné jest z doby té *národní shromáždění rumunské v Blažově*, konané na poli svobody 15.—17. května. Šaguna a Leményi, biskup pravoslavného a biskup sjednoceného vyznání, předsedali zástupům ze všech končin se dostavivším v ohromném počtu 40.000 hlav. V šestnácti odstavcích, jednomyslně přijatých vyslovili shromáždění své požadavky, jmenovitě samostatnost národní ve směru politickém, samostatnost církve, zrušení nevolnictva a roboty, svobodu živnosti a obchodu, zrušení desátku, svobodu slova, tisku a shromažďování, zabezpečení osobní svobody, poroty, zvelebení školství, stejnoměrné rozdělení daní, novou ústavu pro Sedmihradsko na základě spravedlnosti, volnosti, rovnosti a bratrství a opravu zákonů. Slavnou přísahou zavázali se všichni přítomní k věrnosti panovníku a říši a k domáhání se vytknutých požadavků. Dvacetičlenná deputace s Šagunou

v čele odebrala se pak k císaři Ferdinandovi, aby mu předložila požadavky rumunské, ustanovivši spolu stálou deputaci rumunskou ve Vídni, aby prostředkovala mezi dvorem, vládou a národem. Maďaři odpověděli na to nejpříkřejšími útisky, a Košut prohlásil Šagunu za psance, jenž má na potkání skolen býti.

Rychle probouzelo se národní vědomí, a čeho nedosáhl národ po přemožení maďarského odboje, očekával od zavedení ústavnosti v Rakousku. Ale rok 1867 učinil těm nadějím konec. Rumunům nadešla nová doba, trpčejší, než byly předešlé. Od těch časů nastává v zápasech rumunských ten obrat, že Maďaři postupujíce útočně proti Rumunům podvracejí jim i ty instituce, jež byly dosud ochranou jejich národnosti a jichž po mnohých nesnadných bojích se domohli. Blýskavými frásemi o svobodě dovedli Maďaři při všem tom oslepovati dosud zraky evropského veřejného mínění a zastírati to, co se opravdu děje. Maďaři vydali r. 1868 i zákon o ochraně národností, v skutku však museli Rumuni i ostatní národnosti nemaďarské za ohroženou národnost denně podstupovati boj, jemuž snad v Evropě není rovného. Maďaři vynášejí se i jako národ svobodomyslný, v skutku však po dnešní den svoboda a lidská práva nikde snad nebyla tou měrou nohami šlapána jako v Uhrách a Sedmihradsku. Rovnost před zákonem a stejné právo na státní ochranu a plynoucích obyvatelstvu státních prospěchů jest pro Rumuny pouhým přeludem.

Na těžké žaloby a nekonečné stesky odpovídají maďarští státníci a maďarské časopisectvo, cítíli se Rumuni ve svých právech zkracováni, že jest jim parlament uherský otevřen, aby tu se ozvali před světem, a neníli jim to vhod, že mají hranice otevřené, aby vystěhovali se do Rumunska; a přece titéž státníci a časopiscové předobře vědí, že až zoufalými prostředky i krveprolitím od r. 1867 tomu brání, aby žádný Rumun do sněmu uherského se nedostal. Jsou sice i jiné cesty ve státu svobodném, jimiž tužby a požadavky lidu docházejí výrazu, jsou to práva spolčovací, shromažďovací, petiční, svoboda tisku a slova. Ale v Uhrách a Sedmihradsku do dnešního dne není zákona spolčovacího. Maďarům ponechává se volnost bez zákona toho, vůči Rumunům platí libovůle. Shromažďování řídí se dle ordonancí a libovůle vládnoucího ministra, Maďaři smějí všecko, druzí nic. Ukázalo se to ostatně dosti křiklavě o návštěvě dr. Kronawettera a Vídeňských demokratů 15. srpna t. r. na uherském území, kdy ordonance Tiszova uvedena jako zákon o shromažďování. *Rumuni nemají ani možnosti, aby proti útiskům dovolávali se odpomoci a potlačovaného svého práva veřejně se domáhali.* Právo petiční k trůnu a sněmu po 25 let jest v Uhrách illusorní, a ti, kdož ho chtějí užívati ve věcech politických a národních, vydávají se pronásledování, posměchu, ano i krveprolití. Rumunské časopisectvo podrobeno je tiskovému zákonu z doby absolutismu z r. 1852 a stíženo i velikými kaucemi. Porota není svobodomyslnou institucí, nýbrž toliko nástrojem v rukou vlády, obmezena jsouc na určitý počet větších měst, v nichž Rumuni neobývají. Lid rumunský považuje také poroty ve věcech tiskových nikoli za přirozené soudce, ale za utiskovatele. V Sedmihradsku kromě toho jest trestní řízení ve věcech tiskových stíženo ještě i výminečnými ustanoveními.

V Uhrách platí útraty strana odsouzená, v Sedmihradsku však sproštěn je stát od placení soudních útrat, i když žalovaný uznán byl za nevinna. Státní zástupce může jen vznésti žalobu na časopis a tento, ať dopadne pře jakkoliv, hraditi musí nemalé útraty soudní. Časopisectvo takto tyranisované nemůže ovšem hájiti práva ani nějakého spolku obchodního, natož celého národa.

„Nejdeli to jinak, *musíme toto hloží násilím vyplemenit*, protož *nesuďte jenom podle spravedlnosti, ale především jako maďarští vlastenci.*" Význačná, ne však ojedinělá tato slova pronesl státní zástupce A. Parecz k porotcům v Aradu 30. srpna r. 1888, když žaloval rumunského spisovatele Štěpána Albu pro články o stavu Rumunův uherských a pravoslavné rumunské církve, uveřejněné v měsíčníku Rumänische Revue, jež tehda v Resici vycházela. [1]) Redaktor ovšem byl odsouzen, a sice na rok do žaláře a ke ztrátě 500 zl. z kauce.

Tísněným ze všech stran a sevřeným, aby ani ozvati se nemohli, Rumunům zbyl jediný jen sbor pro organisaci, *rumunská národní konference*, která vždy o volbách se sestupovala. Protesty její však nedocházely ohlasu. Poslanci v uherských komitátech zvolení, Močoni a Babeš, několikráte i žalářovaní za obranu národních práv, byli ve sněmu uherském osamoceni. S nimi šli jedině srbští národní poslanci, Sasíci pak v řídkých jen případech, pokud docela nepřistoupili k maďarské vládní straně. Stal se sice pokus o dorozumění s Maďary. Předseda ministerstva Lonyay zalekl se trochu nespokojenosti národností uherských a chtěl aspoň s jednou se srovnati. Obrátil se tudíž k zástupcům rumunským, avšak jednání ostalo bez výsledku. Ano po smrti metropolity Šaguny zdálo se, že Rumuni jsou opuštěnější než kdykoliv dříve.

Za těchto okolností sestoupila se v květnu r. 1881 v Sibini národní konference rumunská, čítající 153 zástupce ze všech okresů Sedmihradska a z uherských komitátů od Rumunův obývaných. Příčinou shromáždění byly volby do sněmu uherského, páté od zavedení dualismu. Rokování trvalo tři dni a jednu noc (12.—14. května) a výsledkem jeho byl pamětní spis a národní program rumunský. V usneseních od třicetičlenného užšího výboru vypracovaných a jednohlasně od konference přijatých zahrnuty byly tyto hlavní požadavky: 1. Samospráva Sedmihradska, 2. rumunský jazyk pro Rumuny při soudech a v úřadech, 3. odstranění úředníků neznalých jazyka a zvyků rumunských a nahrazení jich úředníky rumunskými neb rumunštiny znalými, 4. oprava zákona o rovném právu národností, 5. samospráva obou církví rumunských a rumunské náboženské školství jako výhradně národní záležitost, 6. volební řád na základě neobmezeného práva hlasovacího aneb dle placené přímé daně, 7. maďarisace jest nevlastenecká a sluší proti ní vésti boj do krajnosti, 8. zákony a opravy v oboru práv občanských a hospodářského a finančního stavu. Konference usnesla se také na úplném trpném odporu při volbách v Sedmihradsku, jehož Rumuni dříve již se drželi, a Rumunům v Uhrách ponechána volnost, aby buď voleb se účastnili neb také v trpném odporu setrvali.

---

[1]) Rumänische Revue, r. 1888 sv. 9., podává slova ta v originálu maďarském.

Program ten v celém rozsahu byl obnoven na národní konferenci r. 1884, když se chystaly šesté volby sněmovní, a r. 1887 na shromáždění v květnu odbývaném prohlásila konference nejen, že pevně trvá na programu z r. 1881 a 1884, ale usnesla se i dále, aby pamětní spis rumunský podán byl J. V. králi uherskému a velkovévodovi sedmihradskému. K tomu cíli zvolena i jedenáctičlenná deputace. Ale veškery pokusy deputace zůstaly bez úspěchu. Bezohledná Tiszova vláda nepřipustila Rumuny k mocnářovi, a tím úsilovněji jala se prováděti maďarisaci a potlačovati hnutí rumunské.

Jediný do uherského sněmu zvolený zástupce generál Trajan Doda vzdal se v říjnu 1887 mandátu, přípisem ku předsednictvu ukázav na to, že 3 miliony Rumunů nemají tu než jeho, a on jediný že není s to, aby těžce ohrožované a poškozované prospěchy rumunské hájil.

Když vypršela sedmá (od r. 1887 pětiletá) doba sněmovní, sestoupila se 20. a 21. ledna 1892 opět národní konference rumunská v Sibini. Poměry doma byly sice ještě neutěšenější než dříve, za to však počala k sobě rumunská otázka již obraceti pozornost širších kruhů evropských. Pamětní spis studentstva rumunského na obranu práva, svobody a lidskosti těžce dotkl se pánů Peštských, uvyklých tomu, aby ve světě vyhlašováni byli za výlupek svobodomyslnosti. Utrpení rumunské a vyhlazovací politika maďarská docházely již patřičného ocenění v evropském tisku. Rumuni také snažili se a snaží v přátelské obcování vstoupiti se všemi oněmi živly v Rakousko-Uhersku, jež s nimi sympatisují a s nimi společné mají prospěchy. Platí to především o nemaďarských národnostech uherských. K nám do Prahy loni v říjnu, když chladné již větry počaly váti po naší výstavě, zavítali jako poslední hosté z ciziny Rumunové ze Sedmihradska a z Uher, aby i v středu spřáteleného českého národa se posilnili v těžkých svých poměrech. Letošní konference lednová v Sibini mohla tudíž s uspokojením konstatovati, že počet přátel rumunského národa vzrůstá. Jednomyslně usnesla se podati mocnáři pamětní spis a sestavení jeho dle programu národního uložila zvláštnímu výboru.

Pamětní spis Jeho Veličenstvu byl podepsán od výboru dne 26. března t. r. v Sibini. Poučen dřívějšími zkušenostmi, že Rumuni na půdě uherské a sedmihradské k trůnu se přiblížiti nemohou, rozhodl se výbor, aby se četná deputace s výborem dostavila do Vídně a tam podala pamětní spis. Den 29. května t. r. byl dostaveníčkem Rumunů ve Vídni.

Pamětní spis podává obraz stavu nynějšího a jest souhrnem dějin rumunského národa v zemích koruny uherské za poslední čtvrtstoletí. Slova jeho jsou mužná, přímá a prodchnutá důvěrou a oddaností k mocnáři. „Zástupcové voličstva rumunské národnosti zemí uherské koruny Vašeho Veličenstva,“ hlásá spis, „sestoupivše se dne 20. a 21. ledna t. r. v Sibini k volební konferenci zjistili, že vysílatelé jejich, nespokojeni stavem, jak pro ně se vytvořil v letech 1866—1868 zahájenou vládní soustavou a veškerým dosavadním vývojem veřejného života, po nabytých smutných zkušenostech nižádné důvěry již nemohou chovati k Peštskému sněmu a uherské vládě, a po umělých a zevrubných úvahách i tentokráte k jednomyslnému přišli přesvědčení, že jest věcí

vlastenecké moudrosti, aby pokusu užiti svého práva na volbu zástupců do uherského sněmu se vzdali a za nezastoupeny v říšském sněmu své vlasti se považovali."

„Z příkazu této konference, na níž veškeři Rumuni translajtánští byli zastoupeni," pokračuje spis, „přicházíme v oddané úctě k stupňům slavného trůnu V. Vel., abychom pozornost obrátili na nebezpečí, která společné vlasti z nynější státní politiky vznikají, a na vědomí V. Vel. uvedli události, kteréž Rumuny, jeden z nejvěrnějších a nejtrpělivějších národů říše, přiměly na ten čas vzdáti se vykonávání hlavních práv, jichž se jim dostalo milostí V. Vel. v náhradu za oběti krve a statků, jež slávě panovnického domu a říši přinášeli."

Pamětní spis obrací se pak k zavedení dualismu, jejž nazývá pochybenou a nebezpečnou politikou, neboť v životě státu všeliký pokus retrogressivního vývoje, který propůjčená jednou práva odnímá, jest nebezpečnou chybou. Dále pokračuje: „Na vzdor slavným slibům, že všechny národnosti šetřením nabytých již práv budou uspokojeny, novou vládní soustavou v Uhrách zahájena byla vláda jediného plemene, uměle vyhýčkána národnostní hegemonie. Snaha národnostní tuto hegemonii zabezpečiti, vtiskla charakteristickou známku veškerému našemu ústavnímu životu posledních 25 let. Státní tato politika jest v naprostém odporu s celým tisíceletým historickým vývojem našeho politického života, příčí se tradicionelním politickým důležitostem našeho lidu a prospěchům jeho národního trvání, namířena jsouc spolu proti požadavkům ústavního státního ústrojí nové doby. Dějiny jsou nám důkazem, že v tisíceletém historickém vývoji našeho státu nikdy nebývalo poměru, jenž mezi dobyvatelem a pokořeným se vytvořuje, jako vedoucí zásady státní, a že tudíž politické národní panství nikdy nemohlo platiti."

Přecházejíce pak k požadavku autonomie Sedmihradska zástupcové rumunského lidu praví: „Historické právo, jakož i státní právo sedmihradské, základní zákony a pragmatická sankce bez odporu zabezpečují Sedmihradsku jeho samosprávu, a rumunský národ shledával, jmenovitě po prohlášení rovného práva r. 1848 a v důsledcích státoprávního vývoje v letech 1863—1865 v tomto vzácném aktu nejbezpečnější záruku své národní existence, a národní jeho snahy vrcholily v této samosprávě. Proti zásadám, jež během mnohých století nabyly platnosti, byla nyní tato samospráva zničena unií nespravedlivým, státnímu právu a právům svobodných činitelů Sedmihradska příčícím se způsobem i nešetřením jeho národní a zeměpisné polohy, jakož i zvláštního vývoje, což vše naléhavého hájení samosprávy vymáhá. Tímto počínáním cítí se rumunský národ poškozeným ve svých národních a historických právech."

„Unie a její provedení zákonem 43. z r. 1868," pokračuje spis, „znamená zjevné porušení veškerých práv rumunského národa jako činitele, který valnou většinou obývá bývalé Sedmihradsko, jakož i porušení základních zákonů, které samosprávu velknížectví toho zabezpečují, znamená úplné zatlačení rumunského živlu, znamená nespravedlnost jak s hlediště zákonodárství a obecního práva tak i s hlediště práva státního."

Další část pamětního spisu věnována pak vnitřním poměrům uherským a státnímu vývoji, jak ve skutečnosti se jeví za posledních 25 let. „Když soustavou dualismu a sloučením Sedmihradska státní moc do rukou maďarského živlu se dostala, Maďaři neohlížejíce se na společné a velké prospěchy státní sledovali jediný jen cíl: zabezpečiti si národní panství a prováděti národně maďarskou unifikaci, a veškery od té doby po dnešní den vydané zákony a jejich provádění jsou výmluvným důkazem postupování na této srázné dráze.“

Rumunští zástupcové obracejí pozornost J. Vel. jmenovitě na zákony volební, o rovném právu národností, školské, obecní, tiskové a agrární. Do očí bije již ten rozdíl, že pro Sedmihradsko platí jiné zákony než pro Uhry a že zákony jinak se provádějí pro Rumuny a jiné národnosti než pro Maďary.

„Volební zákon pro Sedmihradsko vydaný,“ stěžují si Rumuni mocnáři, „jest týž, který r. 1848 sloužil k uskutečnění maďarských národních plánů.“ Zákon opírá se o poměry feudální a spůsob zastoupení z r. 1790 a 1791, kdy každý svobodník, ať byl třeba žebrák, platil za šlechtice a měl právo k zastoupení. Svobodníky těmi byli však Maďaři, kdežto jádro lidu rumunského sevřeno bylo nevolnictvím a robotou. Census volební jest v Sedmihradsku skoro devětkrát větší než v Uhrách, čímž stává se, že mnohé obce rumunské o 2—3000 obyvatelů nemají ani jediného voliče. Rumunský lid rolnický zbavený nevolnictva a roboty ostává takto i na dále bez občanských práv, ježto práva, kterých zjednal si r. 1848 a kterých požíval od r. 1863—1865, byla mu zase odňata. Křiklavý nepoměr jest i mezi městy a venkovem. Města, jež jsou ve vládních rukou maďarských, mají rozsáhlé volební právo, každý živnostník, ať platí nebo neplatí, jest voličem, podobně jako na venkově tisíce šlechticů a svobodníků maďarských. Sikulové a Maďaři mají takřka všeobecné právo hlasovací, kdežto Rumuni nemají přístupu k volebnímu osudí. „Tímto volebním řádem,“ praví pamětní spis, „maďarští svobodníci a šlechtici, jichž následkem zjevné podpory maďarského živlu jest velmi mnoho, třebas byli bez zaměstnání a bez majetku, majorisují rumunské rolnictvo, jež má pozemky, domy i půdu, a trůnu i vlasti odvádí daň krve a statku. A kdežto Rumuni, v Sedmihradsku právem za živel stát udržující považovaní, z výkonu hlavního práva občanského jsou vyloučeni, šlechtici a svobodníci, až na malé výjimky společnosti za obtíž připadající, jsou hýčkáni výsadami zákonem jim propůjčenými a ustanoveným oktroyem, jako vlastní a praví činitelé státního života místo pracovního a produktivního obyvatelstva.

„Následkem těchto úzkoprsých, s duchem ústavnosti se nesrovnávajících opatření nemůžeme my Rumuni sedmihradští, předpokládajíc arci nejpokojnější okolnosti, zvoliti na sněm uherský více než 10—12 národních poslanců. Tvoříme tři čtvrtiny obyvatelstva, v stejném poměru držíme půdu a přispíváme na veřejná břemena: zajisté jest tedy i naším dobrým právem, abychom v tomto poměru byli zastoupeni na sněmu a v řízení veřejných záležitostí. Nesrovnávalo by se, trváme, s důstojností lidskou, abychom na základě tak nespravedlivého volebního řádu podstupovali zápas volební.“

K tomu druží se i umělé přistřižení okresů volebních. Rumunský volič nezřídka má konati den ano i více dní cesty k volebnímu osudí, kdežto Maďar má je v místě. Mimo obvod Sikulů jsou komitáty o 90—290.000 rumunského lidu, na něž nepřipadá ani 2—6000 voličů, naproti tomu v městečkách a městech o 3500—29.000 obyvatelů jest jich 1800—2000. *„Přes 60.000 voličů Sedmihradska vykonává své volební právo na základě šlechtictví rodového neb svobodnictví sikulského: ale počet voličů, kteří mají volební právo na základě censu, páčí se sotva na 15—20 tisíc.* V komitátech od Rumunů obývaných připadá poslanec na 50—60.000 duší, ale na sikulském území již na 4—5000 duší." Jak křiklavý to obraz lžiliberálnosti a násilnictví v zákonné formě podává těmi slovy pamětní spis!

Avšak ani toho není dosti. Rumuni ukazují na hlubokou ještě znemravnělost, provozovanou častováním voličů o volbách jídlem a pitím a podplácením. Poslance, i když mu nabídnut byl mandát od voličů, stojí volba tisíce peněz. Hlavní oporou znemravnělosti té jest sama maďarská státní správa. S porušováním svědomí kráčí ruku v ruce i porušování práva a zneužívání moci, tak že volby mají vždy ráz občanské války. Rumuni nechtějí také s klacky a sekerami k volebnímu osudí, a při hluboké nevoli tisíců proti hloučku násilníků nechtějí vůdcové bráti ani odpovědnost za následky.

Dovolávajíce se u mocnáře pomoci proti poměrům těm od r. 1867 panujícím poukazují Rumuni dále na zákon národnostní z r. 1868, jenž zabezpečiti maje rovné právo národnostem, zatím úmyslně zaměňuje význam politického národa uherského s národností maďarskou, staví Uhry jako uherský (maďarský) stát a prohlašuje Rumuny, Slovany a Sasíky jako části nedělného uherského (maďarského) národa. Maďarský jazyk vyhlášen tu za státní a úřadní. Ustanovení pak, že v obvodech od národností obývaných ze středu této národnosti mají dosazováni býti soudcové a úřadníci, se nezachovává. „Rumuni v království uherském," praví spis, „vydáni jsou horšímu zacházení s nimi než obyvatelstvo dobytých zemí. U soudů, kde jde o právo, a všude ve veřejném životě jest jim co činiti jen s maďarštinou. Občanský a trestní soud jedná s ním maďarsky, pře i rozsudek jsou maďarské. Ježto soudcové jsou lidé rumunštiny neznalí, bývá obyčejně úřadní sluha tlumočníkem mezi obžalovaným a soudcem, a tak se stává, že rozsudek bývá vynášen na základě tlumočení člověka bez dostatečného vzdělání a nezřídka i bez potřebné dobré vůle. Hlavní snahou vlády jest ne dobrá správa, nýbrž maďarisace ve veřejném životě." Zákon národnostní zabezpečuje sice právo k užívání mateřského jazyka v obci a komitátu a v obcování se soudy a úřady. Ve skutečnosti děje se opak toho. Žádný úřad v zemi neobcuje s lidem v jazyku jemu srozumitelném, a nikdo ani dost málo nedbá toho, zdali kdo úřadním oznámením, zprávám neb nálezům rozumí či nic. Odvolání k vyšším instancím jest vždy marno. Tlumočícího úřadního sluhu musí ovšem súčastněná strana ještě si platit.

K pomaďarštění a zatlačení Rumunů z veřejné správy vydán byl i zákon o zřízení městském a komitátním. Platí zde týž volební řád jako při volbách sněmovních, maďarští bezzemkové mají i tu většinu nad zemědělským obyvatelstvem rumunským.

Výkřikem zoufalství stává se pamětní spis rumunský, když uvádí žaloby své na *rušení práv obou církví rumunských a spojeného s nimi školství*. Útoky maďarské dotýkají se tu nejcitelnější stránky rumunské, nejen starých práv a obyčejů, ale samého bytu národního. „Církev a škola," stěžují si Rumuni, „byly dosud jedinými obory veřejného života, kde Rumunům svoboda národního vývoje ještě byla zabezpečena. Zákon 52. z r. 1868 zabezpečoval církvi samosprávu a právomoc autonomních církevních úřadů ve věcech náboženství a osvěty. Samospráva ta obsahovala i právo organisovati a řiditi vyučování na školách obecných a středních od obou vyznání zřízených a udržovaných." Avšak to bylo maďarské vládě proti mysli. „Neuplynulo mnoho let a bylo jednáno o zákonech, jejichž účel byl: nejen trhlinu učiniti do samosprávy obou církví a v tak těsný rámec ji sevříti, aby kulturní vývoj byl nemožný, ale donutiti i zákonem, aby dítky každé národnosti i v náboženských školách maďarštině učiti se musely. K tomu cíli pojato do zákona neslýchané ustanovení, aby učitelé na náboženských školách do určité lhůty maďarštinu si osvojili, nemajíli býti svého úřadu zbaveni. Vrchní hlavy církve pravoslavné a církve sjednocené podaly proti tomu stížnosti poukazujíce na nespravedlnost a násilí na Rumunech páchané a na útok, který tím na nejdražší statky, na jazyk a naše náboženská a kulturní práva se podniká. Stížnosti ostaly bez výsledku, a jakkoli školství již zákonem 37. z r. 1868 bylo upraveno, byly nové předlohy schváleny a nabyly zákonné moci."

„Po zákoně tom učitelé a žáci byli nuceni největší díl školních hodin, *18 hodin týhodně*, věnovati zcela cize jim znějícímu jazyku, jehož v denním životě v obci nikdy nepotřebují. Takž náboženské školy přestaly býti šiřitelkami vzdělání a sníženy na pouhá semeniště k šíření maďarštiny."

„Avšak ani výsledek tohoto násilí nemohl uspokojiti strůjce zákona, neboť jest čirou nemožností, aby dítky venkovského lidu v národní škole učily se jazyku jim zcela cize znějícímu, jehož mimo školu nikdy více neuslyší. Po desíti letech bezvýsledného namáhání vydán tudíž r. 1891 *zákon o mateřských školách, kterým dítky od 3 let počínaje nuceny býti mají naučiti se maďarštině*."

Přes četné protesty jmenovitě ze strany rumunské a přes hlasitou nevoli všech nemaďarských národností zákon ten byl odhlasován. Však ani toho nebylo dosti. Přes zřejmé ustanovení zákona 44. z r. 1888, který církevním úřadům a náboženským sborům potvrdil staleté právo stanoviti vyučovací jazyk na školách náboženských, maďarština zavádí se i na náboženských školách středních jako jazyk vyučovací, jako pouhým ministerským nařízením stalo se v Bellényeši a jinde. Rumuni nemají university ani žádné rumunské stolice na universitě, ani žádného gymnasia neb reálky, aniž jakéhokoliv jiného ústavu od státu vydržovaného neb podporovaného. Ve všem odkázáni jsou jen na sebe Nyní však proti zřejmému znění zákona ani se jim nedovoluje, aby soukromé neb náboženské ústavy si zřizovali. V Aradu a Karanšebeši marně několikráte se ucházeli o zřízení gymnasia z vlastních prostředků. Ze 180 gymnasií v Uhrách a Sedmihradsku jest 167 maďarských a jen 6 rumunských. Mimo to pod rozmanitými záminkami zrušují se jejich školy

národní a mění v obecné školy maďarské, neb zavádějí maďarské obecné, na něž donucováni jsou přispívati. Peštská vláda podporuje i udržuje učitele na náboženských školách rumunských, kteří byli sesazeni, a za účelem maďarisace zabrala r. 1885 i fondy hraničárské, z nichž školy a ústavy rumunské byly udržovány proti výslovnému znění císařských reskriptů z r. 1851 a 1861, které je i hraničárskou půdu vyhrazují hraničářům a jich potomkům za služby říši a panovnické rodině. Tolikéž přes protesty osvojila si vláda rozdílení podpory od Jeho Veličenstva ze státních prostředků duchovenstvu vykázané, počínajíc si tak, „jako by to byl disposiční fond na odměňování duchovenstva za prokázané politické služby. Ačkoliv obnos ten není příliš značný, tato vláda jsouc u Rumunů tak velice kompromitována nemůže mezi rumunskými duchovními tolik jich sehnati, aby obnos ten vyčerpala.“

„Nám Rumunům,“ praví pamětní spis, „nemůže býti vytýkáno, že když mluviti byla naše povinnost, mlčením povzbuzovali jsme vládu, aby vytrvala v počínání ku propasti se ženoucímu.“

Dále obracejí Rumuni pozornost na poměry tiskové. Jako volební řád platí v Sedmihradsku i výminečný tiskový zákon. „Zákonem tím vláda udělila státním zástupcům diskrecionerní moc stíhati rumunské časopisy a potlačovati výraz všelikého přesvědčení, jež vládě se nelíbí.“ Poroty určují se ministerským nařízením v městech s maďarským obyvatelstvem. V Sibini, kde osvobodila několik rumunských redaktorů, byla porota zrušena a přeložena do Kološe a Maroš-Vasarhely, kde Maďaři jsou soudci rumunských listů ve vlastní věci. Kdežto za uplynulých 25 let žádný maďarský list nebyl odsouzen pro sebe prudší útoky na vládu, jsou rumunští redaktoři ustavičně žalařováni a pokutováni. Federatiunea, Albina, Observatorul, Gazeta Transilvaniei, Tribuna, Rumänische Revue trpí takovýmto odsuzováním. A křiklavé jsou i příčiny odsuzování. Redaktor Tribuny odsouzen na rok do žaláře a k citelné pokutě pro článek proti kultu Košutovskému, dopisovatel téhož listu pro polemiku proti kultu Košutovu do žaláře na půldruhého roku a k pokutě, jiný redaktor Tribuny pro souhlas s volebním manifestem generála Dody na rok, sám c. kr. generál Trajan Doda pro volební manifest na dvě léta do žaláře a k těžké pokutě, a jen nejvyšší milostí stařičký, o trůn a říši zasloužilý válečník zbaven dalšího pronásledování. Počet žalařovaných a pokutovaných Rumunů jest ovšem ještě značnější. Při všech pak tiskových přelíčeních vychází zjevná snaha na jevo mnohojazyčný stát přeměniti v národně maďarský. „Vždyť za přítomnosti královského soudu v Kološi, tiskové poroty a četného obecenstva prohlásil král. státní zástupce k obžalovanému, že oddanost k osobě mocnářově není ještě vlastenectvím, a nejneuctivějšími výrazy zmiňoval se o slavném vyznamenání od Vašeho Veličenstva hraničářům Nasodským uděleném za statečnou vytrvalost v přísahané věrnosti v l. 1848 a 1849.“

Se snahami maďarisace úzce souvisí i zákonodárství a poměry zemědělské v Sedmihradsku. Císařskými patenty z let 1853 a 1854 byl výkup nevolného do r. 1848 rolnictva upraven se svrchovaným šetřením práv statkářských. Ale dnešní den po 44 letech od zrušení roboty, urbariální záležitosti státu větším dílem jsou ještě nerozhodnuty,

a dosud vede se velký počet procesů mezi bývalými pány a nevolníky, čím všechen hospodářský vývoj se stěžuje. „Důkazem strannictví soudců ve věcech urbariálních jsou přečetné procesy ztracené ve prospěch feudálních pánů a eráru. Více ještě trpí rumunský lid, obě rumunské církve a obce ve věcech segregace při scelování a vymezování, jež hlavně k vůli tomu se zavádějí, aby Rumunům odňata byla jak možná největší část toho, co jim mocí císařských patentů bylo přiřknuto." V procesech po 20—30 let vedených jest sice právo na dříví a k pastvinám přiřknuto bývalým nevolníkům, avšak bývalé vrchnosti, které jim to právo porušily, zbaveny ohromných soudních nákladů. Při segregacích nedostávají bývalí urbarialisté povinný díl, nýbrž po nekonečném procesování polovici, čtvrtinu, ba ve většině obcí pranic. Hůře jest ještě při segregacích lesů a pastvin mezi státem jako majitelem a mezi Rumuny jako bývalými robotníky, kde Rumunům užívání lesa ani za peníze se nepropůjčuje. Těžkým úkorem byl Rumunům zákon 45. z r. 1880 přes protesty rumunských právníků přijatý. „Ze všeho toho plyne," praví spis, „že vláda dle plánu a s rozvahou pracuje k tomu, aby Rumunům ve vlastní jejich otčině život stal se nesnesitelným a majetek, jejž si získali, aby do jiných rukou byl vehnán."

Jako vůbec ve veřejném životě Rumuni jsou bez ochrany a vydáni úplné libovůli, tak jest i ve spolčování. Rumunské spolky vůbec se nepovolují, obyčejně pod záminkou, že jsou již podobné maďarské. Tak nepovoleny hospodářský spolek rumunský, vzdělávací spolek Opinca Romana, studentský Minerva, ač i ve Vídni, v Paříži a jinde podobné existují, vzdělávací Progresul, ženský podpůrný v Kološi, ženský dobročinný v Satmaru, ač třikráte ministrovi vnitra podány žádosti, učitelský v Satmaru, besední ve Fagetu, řemeslnický v Albě Julii, řemeslnický v Blažově a j.

„Současně však zorganisovány byly spolky na šíření maďarisace, spolky tedy výslovně útočné povahy, a ty rozvíjejí svou činnost pod ochranou veřejných hodnostů a podporují plemenný boj mezi národy země." Toho druhu jsou jmenovitě *kulturní spolky maďarské*, z nichž nejpověstnější jest Kološský. Jsou to ohniska agitace proti Rumunům, kde pořádají se i různé řeže a útoky kamením a klacky, když Rumuni shromáždí se k obraně svých práv neb když některý rumunský předák vydatně ujme se prospěchů národních.

Rumunští zástupcové prohlašují, že národ rumunský jedinou pomoc vidí u koruny. „Od Železných vrat až k Litavě, od Jaderského moře až k vrcholům haličských Karpat jest země v neustálém rozechvění a zachvácena hlubokou nespokojeností. Sami naši maďarští spoluobčané při bezvýslednosti svých přepjatých snah jsou nejvíc rozčileni a rozechvěni a ženou se vstříc násilným otřesům."

Rumunský pamětní spis mluví spolu i za ostatní národnosti: „Podobné jako Rumuni postavení *mají i naši slovanští a němečtí spoluobčané v Uhrách, a týž státní rozum vymáhá, aby i jejich zákonných potřeb bylo šetřeno.*"

Trvaje na protestu proti sloučení Sedmihradska s Uhry, domáhá se spis nápravy mírnou zákonnou cestou a končí: „Pokus konsolidovati uherský stát utvrzením výhradně panství maďarského kmene po dvaceti

pětiletém namáhání ukázal se marným. Ani počtem, ani vzdělaností, ani politickou moudrostí nedodělal se maďarský kmen oné přednosti, aby sám, bez podpory ostatních národů, ano dokonce proti nim záležitosti společné vlasti spravovati mohl. Myšlenka proměniti mnohojazyčný uherský stát národním přetvořením živlů, z nichž se skládá, v národně maďarský ukázala se nebezpečnou utopií. Nynější Uhry jsou výtvorem, jenž má toliko ten účel, aby za každou cenu maďarské panství udržoval, Maďary podporoval, ostatní pak spoluobčany jejich práv zbavoval a z výnosu těžké práce od jiných vykonané prováděl zavržení hodný přepych národně maďarskými institucemi, kdežto jiným ani nejnutnějších úlev v kulturní práci se neposkytuje."

Toť podstata pamětního spisu, jejž jmenem valného shromáždění zástupců rumunského voličstva podepsali dr. Jan Ratiu, předseda, Jiří Popp de Basesci a Eugen Brote, místopředsedové, dr. Blažej Lucaciu, gener. tajemník a Septim Albini, tajemník. Pamětní spis sepsán ve třech jazycích sedmihradských, rumunském, německém a maďarském.

Ze všech končin Sedmihradska a Uher dostavilo se na 300 zástupců rumunských do Vídně. Byli tu duchovní obou vyznání, statkáři, rolníci v malebných krojích národních, profesoři, obchodníci, advokáti, lékaři atd. Aby vyhnuli se možným násilnostem, nejeli po uherských železnicích společně, nýbrž po částech. Ve Vídni již svým zevnějškem deputace tato budila pozornost, když ubírala se ulicemi města.

Příchod zástupců rumunských před samou jubilejní slavností pětadvacetiletí samostatnosti uherské na základě dualismu měl zajisté hluboký význam a budil mnohé upomínky na doby bývalé. Spoléhalili však Rumuni na ochotné přijetí bývalé strany ústavověrné, velice se sklamali. Strana ta vžila se již přespříliš v nové poměry a vidí a uznává v Maďarech za Litavou vzor pro sebe, čím by chtěla býti před Litavou, než aby byla Rumunům podala ruky. Jen opposice, strana živnostenská a antisemitská, vyšla Rumunům ochotně v ústrety a snažila se jim uspořádati okázalé uvítání v sále na radnici. Dne 29. května shromáždila se tam deputace rumunská, nežli však poslanci dr. Lueger a Schneider mohli pronesti uvítací řeči, bylo shromáždění od policejního komisaře rozpuštěno. Uvítací shromáždění konáno pak 30. května v Elsterleinově kasině za přítomnosti četného obecenstva, deputací studentských a jiných. Slova ujali se tu jmenovitě dr. Ratiu, dr. Lucaciu, Brote, dr. Lueger a Schneider, načež odpoledne odbývána v Prateru společná schůze zábavní. Císaři a králi poslán byl od výboru jmenem tří milionů Rumunů telegraficky projev loyality a oddanosti.

Audience u J. Vel. nebyla vymožena, ježto by se byla příčila ústavním řádům uherským. Výbor odevzdal toliko pamětní spis v kabinetní kanceláři mocnářově do rukou náčelníka jejího, státního rady barona Brauna, jenž podavatele ochotně přijal a spis J. Veličenstvu dodati přislíbil. V prvních dnech června účastníci deputace Vídeň opět opustili. Německoliberální a vládní listy přinášely o deputaci chladné, suché a Rumunům nevalně přátelské zprávy, což jim vládní uherský Nemzet a Pester Lloyd s uspokojením kvitovaly. Dr. Ratiu a také jiní členové deputace po svém návratu krutě trpěli od zbujnosti poštvané

maďarské luzy, jež dr. Ratiuovi dům rozbila, nešetříc ani jeho manželky a dcery.

Nicméně otázka rumunská vystoupila tím ve vší ostrosti. V Bukurešti, Jasech a jiných městech Rumunska došlo k hlučným demonstracím pro Rumuny uherské a proti Maďarům, a evropská veřejnost počíná věnovati Rumunům a jejich poměrům v Uhrách rostoucí pozornost. Brzo následovala i nová publikace o otázce té, zevrubnější a bojovnější než pamětní spis, v jazycích rumunském, francouzském, italském a německém.

Jest to důkladná práce a pádná odpověď studující mládeže rumunské Maďarům. Na pamětní spis v Bukurešti r. 1891 od studenstva vydaný na obranu práva Rumunů sedmihradských a uherských, následovala „Odpověď maďarských studentů,“ jež dílem popírala fakta uvedená, dílem odmítala stížnosti Rumunů, poukazujíc, že je pro ně v Uhrách dosti svobody. Odpověď ta poskytla pak Rumunům vítanou příležitost k replice: *„Rumunská otázka v Sedmihradsku a v Uhrách,“* jež zevrubně vypočítává všeliké hříchy maďarské.

Číslicemi poráží se tu jmenovitě legenda o neobyčejném rozmnožování Maďarů, kteří páčí se už na 9 milionů duší. Podle popisu z 31. prosince 1891 bylo Maďarů 6,403.657, v čemž zahrnut jest počet 638.314 židů. Toť úřední výkaz maďarské vládní statistiky, která k Maďarum připočítává nejen jednotlivce, ale celé obce rumunské, slovenské a jiné. Statistik maďarský druhdy Karel Klethe není Keleti Karoly měl v akademii Peštské přednášku, v níž odhadoval počet těch, kteří znají maďarský státní jazyk na 8,200.000. Ale tu se pouhá znalost jazyka v rubrice popisné vyznačená stotožňuje hned s národností. Povážlivý to zajisté stupeň národnostní horečky.

Poučná jest kapitola o zkracování autonomie církví rumunských. Svobodnou volbu pravoslavného metropolity biskupa Popasu vláda prostě nepředložila k potvrzení, nýbrž hleděla, aby v čelo církve té dosadila muže, jenž jí byl vhodným nástrojem k podvrácení církevní samosprávy. Našla ho v biskupovi Románu Mironovi, jehož i bez většiny dala potvrditi. Národně církevní sněm má zasedati každá tři léta, Peštská vláda však svolání jeho zabraňuje. Podobně zasahuje vláda s úmyslem maďarisace do poměrů učitelstva a duchovenstva. Vláda překazila zřízení pensijního fondu učitelského a proti zákonu přiměla učitele autonomních škol, aby přispívali k státnímu fondu pensijnímu. V bývalé banátské Vojenské hranici pomaďařila téměř 100 škol rumunských.

Podobně dosazují se do rumunských obcí, okresů a komitátů vesměs jen maďarští úřadníci, kteří o rumunském jazyku a Rumunech nemají ponětí. I úhonní lidé docházejí tu zaopatření, sloužíli účelům maďarisace. „Celý národ je trýzněn, aby naučil se cizímu, nevyvinutému a nemotornému jazyku, aby vyhověl osobám v jeho službě postaveným.“ Ve službách maďarisace jest i četnictvo uherské. Proti výslovnému znění zákona svěřuje mu soudce veškero vyšetřování. Způsob, jímž s nešťastným obviněným se nakládá, připomíná hrůzy španělské inkvisice. Mučení, aby muk se zbavili, vyznávají nezřídka věci, o nichž neměli potuchy. Četnictvo svou vojenskou organisací vymyká se všeliké odpovědnosti, a kdo na ně si stěžuje, vydává se novému týrání. Ve-

řejně panuje jen pěsť, tajně skřipce, věšení za vlasy, násilné zalévání vodou a jiná mučidla. Rumunští rolníci a ženy bývají poličkováni, biti a týráni od četníků jen proto, že nejsou plemene mongolského. Venkovanům srážejí i čapky a klobouky s hlav, když při oslovení pokorně hned jich nesejmou. Nemalý počet případů zjištěn, kde Rumuni zemřeli následkem vytrpených muk. Neznajíce leč maďarsky nemohou se četníci ani s lidem dorozumět, což jest příčinou přečetných svízelů a velkého utrpení venkovanů, kteří takto ani životem nejsou bezpečni.

K maďarisačním spolkům druží se i fanatism časopisectva, jež o Rumunech a jiných národnostech rozepisuje se jako o podřízených kmenech a souhlasí s násilím, přepadáním a vytloukáním oken mužům pevného národního přesvědčení.

Rumunská mládež dovolává se též národních a lidských práv pro Slováky, Rusíny, Srby a Sasíky a poukazuje na *loupení dítek slováckých* v letech 1874, 1888 a 1889 i letos ještě prováděné od kulturních spolků maďarských: rodičům odnímány jsou dítky a dopravovány do ryze maďarských krajin na pustách uherských, aby se odnárodnily a tímto janičářstvím počet Maďarů byl rozmnožen. Škol svých a fondů byli Slováci zbaveni již dříve a nestrpen ani literární jejich spolek Matice. Jak velice uchýlili se nyní Maďaři od zásad Eötvöšových, jež v uspokojení národností shledávaly nejbezpečnější záruku uherského státu!

Dvacet pět let vládnou Maďaři v Uhrách. Velké křivdy a těžké zápasy kryjí se pod povrchem státu uherského zdánlivě klidným, opravdu však povážlivými proudy a víry stále více zachvacovaným. Úsilí Maďarů, jemuž obětují svobody občanské, práva tisíceletím posvěcená i přirozená, ano i zásady lidskosti, aby vytvořili si z Rumunů, Slovanů i Němců živel novomaďarský, a odpor proti úsilí tomu vyplňují dějiny toho čtvrtstoletí v Uhrách. Kdo zvítězí v boji tom? Maďaři jsou v držení takové moci jako nikdy dosud a nelekají se prostředků, jež jim mohou posloužiti k cíli. Rumuni i jiné národnosti vedou zápas proti národní síle Maďarů a státní zároveň. Tolikéž ale nelze upříti, že Rumuni bojují za myšlenky, jež doba naše přivádí k platnosti a vzdělaný svět provází sympatiemi. Před tisícem let přikvačil mongolský kmen maďarský do končin uherských, a ta výbojná panovačnost vytvořila formy feudální a aristokratické, které ve svých důsledcích trvají podnes, ač rovnost a volnost dávno již postavily lidi sobě na roveň. V boji takovém vítězí, kdo vytrvá se zbraní, neochabuje, ale každé okolnosti používá k svému prospěchu. Tak bude i při tomto zápasu maďarsko-rumunském, v němž Rumuni mají na své straně ostatní národnosti, které, třebas nestejně silné, přece mají společný jeden cíl a společného nepřítele v zoufalé politice va banque a v soustavě násilnického absolutismu. V síle národního vědomí, oživovaného sympatiemi soukmenovců a vzdělaného světa, spočívati bude rozhodnutí otázky rumunské a vůbec celého plemenného boje v Uhrách.

O spektroskopu.

Napsal

řed. B. Navrátil.

(Pokračování.)

idmo chromosféry obsahuje dle Younga 273 světlých čar (z nichž však jen 11 jest vždy viditelných), jež přísluší hlavně vodíku, dále též železu, sodíku, vápníku, bariu, titanu, manganu, chromu, mangnesiu a snad i síře(?); mimo to objevuje se ve vidmu chromosféry světlá čárka žlutá blíže sodíkových čar D k fialovu, označená D_3, již nenalézáme ve vidmu žádného známého prvku pozemského. Frankland ji připisuje neznámé jakés látce, jíž dal jmeno helium. Méně složito než vidmo chromosféry bývá vidmo protuberancí. Nejčastěji dává protuberance alespoň ve svých částech vyšších t. j. od slunce vzdálenějších vidmo, jež skládá se hlavně z čar vodíkových C, F. $H\gamma$ (G') a h, pak D_3 a f, někdy i z H a K, kteréž, jak se zdá, dlužno rovněž přisouditi vodíku; jen zřídka objevuje se ve vrchních částech protuberance sodík a magnesium, ještě řidčeji železo; protuberance takové slují vodíkovými. Jsou však též jiné, jichž vidmo vykazuje množství čar světlých, náležejících různým kovům, hlavně sodíku, magnesiu, bariu, titanu a železu, nezřídka též vápníku a chromu, ze kteréž příčiny je P. Secchi metallickými či kovovými zove. Protuberance tyto představují vlastně obrovské výbuchy žhavých plynů vytryskujících z nitra slunečního silou nepochopitelnou, dostupujících často výšek ohromných. Obyčejně dosahují výšky 30—45000 km ; jsou však známy příklady, že protuberance tyto, dle původu též eruptivnými zvané, dosáhly výšek nepoměrně větších. Jednu z nejvyšších pozoroval Young 7. října 1880. O $10\frac{1}{2}$ hod. měla protuberance tato obyčejný, často se vyskytující tvar rohu, jehož výška obnášela asi 67500 km.; během půl hodiny se výška její zdvojnásobila, při čemž jí značně přibylo lesku, a během následující hodiny dostoupila výšky do té doby nevídané 570000 km., t. j. přijmemeli za míru srovnávací naši malou gravitační soustavu zemsko-měsícovou, plyny vodíkové a páry jiných kovů vymrštěny byly při tomto kolosálním výbuchu od povrchu slunečního do vzdálenosti dvakrát větší, než jest ona, v níž krouží měsíc okolo země; zároveň pozorován byl ve spodní, t. j. blíže povrchu slunce ležící části protuberance pohyb vířivý podobný onomu, jejž z našich smrští a cyklonů známe. Po tom rozpadla se protuberance v jednotlivé světlé nitky tak rychle mizející, že o $\frac{1}{2}$1 hod. nezbylo po celé ohromné protuberanci ani památky. Z toho, že výšky její za půl hodiny přibylo o 67500 km., snadno odvodíme, že průměrná rychlost vzestupu obnášela téměř 40 km. za sekundu; mimo to rovněž snadno připustíme, že v nejspodnější vířivé části její zajisté byla ještě značně větší. A skutečně dosahuje rychlost v protuberancích eruptivných často 150 km., někdy i 300 km. za sekundu, ba Young pozoroval dne 3. srpna 1872 vidmo protuberance, jejíž vodíková čára $H\beta$ (F) svou velikou deformací (viz obr. 5.) dokazovala, že vodík v ní byl v pohybu vířivém, jehož rychlost směrem

od pozorovatele obnášela asi 375 km., směrem k pozorovateli 405 km. za sekundu. Při neobyčejném výbuchu dne 17. června 1891 nalezl Fényi dokonce rychlosti až 890 km. To jsou zajisté rychlosti ohromné, jež zřejmé vydávají svědectví o nepochopitelných silách, jež vrou a kypí na tomto centrálním ohništi naší sluneční soustavy. Povšimnutí zasluhuje, že jiné jasné čáry, na př. bariové, jež ve vidmu protuberance ze dne 3. srpna 1872 rovněž byly viditelny, nejevily ani pošinutí ani deformace, čáry sodíkové a magnesiové pak jen pošinutí nepatrné, což zajisté nasvědčuje tomu, že plyny tyto nalézaly se ve vrstvách ležících mimo proud vodíku.

Do nedávna ještě nebylo lze pozorovati protuberance leč při úplných zatměních slunce, a zajisté by naše vědomosti o nich nebyly dosáhly stupně, jehož nyní skutečně dospěly, kdy by pozorovatelé byli zůstali dosud odkázáni na těch několik příznivých okamžiků, jež naskytují se při úplných zatměních slunce, úkazech to relativně velmi vzácných. Že nevidíme protuberance prostým okem, ani dalekohledem za bílého dne, toho příčinou jest osvětlení zemské atmosféry paprsky

Obr. 5.

slunečními, jež jest tak intensivné, že slabá jich záře mizí v oslňující záplavě denního světla. Jest to patrně táž příčina, pro niž i hvězdy ve dne nám jsou neviditelny, účinnější jen ještě, poněvadž protuberance nalézají se bezprostředně na samém obvodu zářného kotouče slunečního. Máli tedy býti možno pozorovati protuberance za plné záře sluneční, jest nezbytně potřebí eliminovati silné rozptýlené světlo ozářené atmosféry zemské, aniž při tom újmy utrpí jemná záře protuberancí. Problém ten, pokud se vidma protuberancí týká, současně řešili Janssen a Lockyer, prvý při pozorování úplného zatmění v Indii dne 18. srpna 1868, druhý téhož roku v Anglii po delších pokusech, jež z části prováděl společně s Hugginsem. Oba, Janssen i Lockyer, zaslali zprávy o svém nálezu akademii Pařížské, a podivnou náhodou obě byly čteny v témž sedění. Nález ten vzbudil všeobecný enthusiasmus a tak veliké uznání, že vláda francouzská raziti dala r. 1872 na počest oběma hvězdářům čestnou medailli zlatou. Možnost pozorovati protuberance za plného jasu slunečního zakládá se na tom, že prodlužujemeli zvětšením rozptylu spojité vidmo nějakého zdroje světelného, jasnosti jeho částí touž měrou ubývá, jakou rozptylu přibývá,

poněvadž totéž množství světla rozvádíme postupně na plochu větší a větší, tak že zvětšímeli dostatečně mohutnost rozptylovací spektroskopu, vidmo takové rozsáhlosti nabyti může, že intensita jeho klesne až k mezím viditelnosti. Jinak se má věc s vidmy plynů, to jest s vidmy přetržitými, skládajícími se pouze z jednotlivých isolovaných světlých čárek. Sesílímeli rozptyl, rozšíří se jasné čárky jen nepatrně, podrží tudíž svou původní jasnost téměř úplně, tak že účinek silnější disperse jeví se pak jedině zvětšením odlehlostí čar vidmových. Jest tudíž možno, dvě vidma navzájem se kryjící, jeli jedno spojité, druhé však přetržité, rozlišiti tím způsobem, že zvětšením disperse spojité spektrum tak velice přitlumíme, že u přirovnání ku spektru přetržitému téměř zmizí. Tento případ naskytuje se právě při protuberancích. Mohutným rozptylem spektroskopů protuberančních, jejž volbou vhodných rozměrů pozorovacího dalekohledu podporovati lze, sesílí se kontrast obou videm sebe kryjících, totiž jasného vidma osvětleného ovzduší shodného jinak s vidmem slunečním, a slabého vidma protuberance tak značné, že vidma plynů protuberančních zřetelně viděti a pohodlně vyměřiti lze.

Hned po skvělém tomto objevu různí astronomové (Janssen, Lockyer, Zöllner a j.) vymyslili různé methody pozorovací a různá zařízení na spektroskopu, aby se umožnilo poznati pomocí spektroskopu nejen vidmo, nýbrž i celý zevnější tvar protuberance. Nemohouce zde zabíhati do podrobností, zmíníme se jen o způsobu Hugginsově, jenž záleží v tom, že se prostě rozšíří štěrbina analysujícího protuberančního spektroskopu tak, aby pokud možno celý obraz protuberance objektivem teleskopu vytvořený do ní padl. Jeli na př. hlavní součástkou pozorované protuberance vodík, rozšiřují se ve vidmu jejím čáry vodíkové touž měrou jako štěrbina sama, podržujíce jinak délku, jakou má obraz její na štěrbině, tak že konečně, když štěrbina celý obraz protuberance byla obsáhla, objeví se na místech vodíkových čar celý obraz protuberance v barvě dotyčné čáře příslušející. Jest pak lhostejno, který z těchto jinak úplně shodných obrazů pozorujeme, ať červený u $H\alpha$ (C), nebo modrý u $H\beta$ (F) nebo jiný. Pro největší jasnost pozorují se protuberance nejčastěji ve světle červeném. —

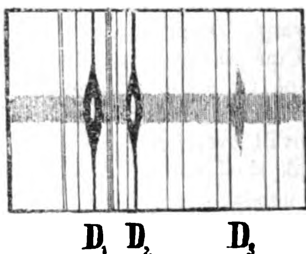
Jiný neméně pozoruhodný a na slunci též neméně často pozorovaný zjev jsou skvrny sluneční, jež počínajíce obyčejně pouhým nepatrným pórem temným ve fotosféře sluneční zvětšují se více méně rychle, až mnohdy nabývají rozměrů velmi velikých. Skvrny měřící v průměru 10.000 km., ač už mezi veliké skvrny se počítají, pozorují se dosti často. Jsou však i skvrny mnohem větší; největší skvrna dosud pozorovaná (1858) měla šířku, jež 18krát předčila nad průměr zemský (střední průměr země = 12.742 km.). Úplně vyvinutá skvrna tvaru více méně okrouhlého ukazuje hlavně dvě nejvýznačnější části a to a) tak zvaný polostín (penumbru) tvořící zevnější její obrubu struktury vláknitě paprskovité, jíž směrem ke středu jasnosti přibývá, a b) temné jádro, jež střed skvrny vyplňuje. Rozumí se samo sebou, že náčrtek ten jest pouhé schéma, jež v každém zvláštním případě jinými a jinými podrobnostmi se vyplňuje a specifického rázu nabývá; můžeť býti na př. polostín méně zřetelně vyvinut, jádro přepaženo světlými proužky jako můstky, mnohdy červenými parami vodíkovými zahaleno;

objevují se i shluky skvrn, jež jako skvrny jednotlivé stále se měníce postupují od *V* k *Z* zároveň s vrstvou fotosféry, v níž plují, vykazujíce mimo to i pohyb vlastní, místy docela nepravidelný, provázeny jsouce lesklými pochodněmi (fakulemi) a mohutnými protuberancemi, až konečně na západním okraji slunce zajdou. Nezřídka objeví se po uplynutí asi 14 dní táž skvrna opět na okraji východním, což opakuje se při téže skvrně průměrně 2—3krát, ač byly skvrny pozorovány, jež zmizely v době mnohem kratší, a jiné, jež trvaly až i 18 měsíců, jako na př. skvrna z let 1840 a 1841. Z tohoto cyklu, jímž řídí se zdánlivý oběh skvrn na kouli sluneční, odvozena byla doba rotace sluneční, jak již podotknuto bylo. K tomu však dlužno dodati, že určení doby rotační slunce ze skvrn může platiti jen pro onen pás povrchu slunečního, na němž skvrny se vyskytují, jenž omezen jest rovnoběžkami asi 30° hel. šířky po obou stranách rovníku; za 35° šířky objevují se skvrny jen velmi pořídku, za 45° byla pozorována skvrna pouze jedenkrát (od dr. Petersa r. 1846).

Co jsou podivuhodné tyto útvary povrchu slunečního? Odpověď k otázce té by předpokládala úplnou znalost fysické konstituce slunce, jíž právě dosud není. Zajisté se tedy nepodivíme, že odpověď všestranně uspokojivá nebyla dosud nalezena. Byly sice skvrny na slunci již za pradávných dob pozorovány. Vypravuje na př. P. Mailla, že r. 321 po Kr. viděny byly v Číně skvrny na slunci pouhým okem; rovněž prý r. 807 byla v Evropě po 8 dní pozorována skvrna na slunci, již mnozí považovali za oběžnici Merkura; tímtéž způsobem si pozorované na slunci skvrny vysvětlovali Averrhoes, Scaliger i Keppler a j. Vlastní objev skvrn na slunci však sluší položiti do doby po vynalezení dalekohledu, do kteréž padá nejstarší pojednání Jana Fabricia o skvrnách slunečních (de maculis in sole observatis, 1611), ač není nemožno, že samostatně týž objev učinili Ingolstadtský jezovita P. Scheiner a veliký Galilei sám, jichž díla o tomtéž předmětě vyšla o rok později (1612). Od té doby věnována stále jistá pozornost skvrnám slunečním; leč systematická pozorování, čelící ku poznání fysické povahy slunce z dějů na skvrnách pozorovaných, konají se teprv asi od posledních čtyřiceti let. Nás zde jen hlavně zajímá, čím v posledním tomto období přispěl spektroskop k vyšetření záhadné povahy skvrn slunečních. Jest samozřejmo, že při vyšetřování užiti lze jen spektroskopu analysujícího, jako při protuberancích bylo vytknuto. Spektroskopické vyšetřování skvr slunečních ukazuje hlavně: 1. že vidmo jich jsouc jinak totožno s vidmem slunečním bývá silně zatemněno, často více v části fialové než červené; 2. že četné absorpční čáry sluneční bývají značně rozšířeny, mezi nimi hlavně čáry železa, za to jiné čáry mnohdy značně seslábnou; 3. některé čáry se mnohdy obrátí, t. j. stanou se světlými, zejmena čáry vodíkové; zvláštní obrat ukazují někdy sodíkové čáry *D* (srv. obr. 6., jenž představuje dotyčnou část vidma skvrny pozorované Youngem dne 22. září 1870), v jichž silně rozšířené střední části objeví se pak jemná čárka světlá, jako by temná čára světlým vláknem se byla rozštěpila, kterýžto úkaz též pozorován byl na čarách magnesiových; mimo to pozorována byla ve skvrnách též světlá čára heliová a čára příslušná jinému prvku neznámému, jemuž dáno jmeno coronium,

o němž později ještě se zmíníme; konečně 4. jeví absorpční čáry ve vidmech skvrn často značné pošinutí a nápadné deformace, při čemž nezřídka se vídá úkaz nejvýš podivný, dosud nevysvětlený, že jen některé čáry prvku (železa) jsou pošinuty, jiné čáry téhož prvku však trvají na témž místě, na němž v obyčejném vidmu slunečním se nalézají.

Úkazy tyto nasvědčují tomu, že skvrny sluneční mají značně nižší teplotu než okolní fotosféra, snad i tak nízkou, že již i chemické slučování se prvků dosud dissociovaných vznikati může; následkem relativného ochlazení skupí se ve skvrnách mohutné spousty hustých par různých kovů, jichž zvýšená účinnost absorpční rozšířením absorpčních čar se projevuje. Někdy nahromadí se nad těmito parami relativně ochlazenými páry žhavé vysokých teplot, jichž existence se ve spektroskopu jeví obrácením příslušných čar, což potvrzuje též zajímavé pozorování Tacchiniho, jenž r. 1882 viděl rozšířenou štěrbinou na skvrně úplně rozvinutou protuberanci. Pošinutí a deformace absorpčních čar ukazuje k pohybům velmi rychlým ve skvrnách samých, jež skutečně jeví dosti často ráz tak zřetelně vířivý, že Faye skvrny sluneční považuje vesměs

Obr. 6.

za obrovské sestupné víry ve fotosféře sluneční, dle nichž pak i svou theorii cyklonů pozemských sestrojil, ač nesmíme zatajiti, že Carrington a Secchi považují skvrny vířivé jaksi jen za výminku z pravidla, páčíce počet jich jen asi na 2—3% všech skvrn slunečních vůbec. Snad se zavděčíme čtenáři, podámeli popis skvrny sluneční patrně cyklonové, tak jak se jeví dle spektroskopických pozorování, jež r. 1880 vykonal znamenitý francouzský spektroskopik Thollon. [1]) „Dne 3. ledna objevila se skvrna na východním okraji slunce. Tato skvrna nejevíc co do rozměrů nic neobyčejného, vyznačovala se jádrem mnohem temnějším, než skvrny, jež dosud jsem viděl. Okolo 3. hodiny odpoledne, nechávaje obraz slunce (totiž obraz slunce vytvořený objektivem dalekohledu) se pošinovati pohybem denním tak, aby skvrna přešla přes střed štěrbiny, spozoroval jsem, že čára C v okamžiku před průchodem samým utrpěla velmi zřetelnou odchylku směrem k červenému konci vidma. Tutéž operaci jsem vícekrát opakoval a vždy pozoroval jsem týž zjev docela zřetelně, ač poněkud pozměněný, což svědčilo o rychlé proměně. Jednu

[1]) Comptes rendus, 1880, 1.

chvíli se zdálo, že odchýlená část jest docela oddělena od čáry *C*, kteráž na tomto místě, jak se podobalo, docela byla zmizela."

„Chtěje odchylku tu též pozorovati ve vidmové části *F*, rychle jsem uvedl hranoly do žádoucí polohy. Ty dvě minuty, jichž jsem k výkonu tomu potřeboval, dostačily, aby zjev zmizel. Vrátiv se k čáře *C* konstatoval jsem, že odchylky pozorované více nebylo; avšak spatřil jsem, že na straně protivné vznikla druhá, jež objevila se něco málo po průchodu skvrny štěrbinou. Měla směr protivný u přirovnání k první, a zdála se mi dokonale symmetrickou co do polohy vzhledem k jádru jevíc však ráz docela jiný. Kdežto totiž ona zdála se býti oddělena od čáry *C*, tato naopak jako by na ní lpěla, jevíc největší šířku a intensitu na čáře *C* samé, jakož i vydmutí velmi zřetelné na straně druhé. Bez pochyby kryly se zde dva zjevy různé."

„Dvě čáry tellurické, z nichž jedna ležela na pravé, druhá na levé straně čáry *C*, mně umožnily změřiti velmi pohodlně odchylky pozorované; prvé z nich přísluší rychlost 60 km., druhé ohromná rychlost 137 km."

„Ačkoliv neodvozuji z toho s jistotou absolutní závěr o existenci širého cyklonu, jehož středem by byla bývala skvrna, nicméně bez obtíží připustíme, že kdy by byl existoval (na slunci) cyklon týchž rozměrů s rychlostmi nahoře uvedenými, by se byl projevil přesně tímtéž spůsobem, jak právě bylo popsáno. Náhlé zmizení odchylky jedné a objevení se neméně náhlé odchylky druhé nesouhlasí dokonale s obrazem, jejž jsme si utvořili o těchto rozsáhlých vírech; avšak dlužno vytknouti, že skvrna byla velmi blízko u okraje, že tudíž všecko se vidělo perspektivně v ústředí fotosférickém nejvýš rozbouřeném, jež mohlo každým okamžikem zastříti a odestříti úkazy pozorované a jim uděliti zdánlivý ráz nahodilosti, kdežto třeba byly trvalé . . ."

Rychlosti, jež Thollon zde uvádí, jsou velmi veliky, více než tisíckrát větší, než pozorují se v cyklonech pozemských. Byly však ve skvrnách pozorovány, ač jen ve případech docela ojedinělých, děje, jichž rychlost Peters páčí nejméně na 200.000 km., což se již blíží rychlosti světla nebo rozruchu elektrického. Ráz jich liší se podstatně od obyčejných mechanických pohybů cyklonových, jsa blesku podobný; není nemožno, že úkazy ty skutečně jsou původu elektrického; jesti znám parallelismus v periodě skvrn slunečních a jistých občasných proměn magnetičnosti zemské, jejž nalezli Sabine, Gautier a zejmena Wolf, ba byly i konstatovány některé případy (2 nebo 3), ve kterých mohutné perturbace na povrchu slunečním provázeny byly na zemi perturbacemi magnetickými, s nimi téměř současnými, a silnými zářemi pólovými.

Ze zjevů ke slunci náležejících zbývá nám již jen jeden, a to nejzáhadnější, totiž tak zvaná *corona*, zevnější to část obalu slunečního, zářící jemným bílým leskem perleťovým, dosti stejnoměrným ve vrstvách slunci nejbližších, paprskovitým a při tom velmi proměnlivým ve vrstvách vyšších, ale všude tak slabým, že bývá viditelna jenom při úplných zatměních slunce, což hlavní jest příčinou, že vlastní povaha její dosud jest téměř úplně neznáma. Rovněž jako tvar její, jsou i výšky, jichž paprsky její dostupují, velmi proměnlivy, zároveň však i velmi veliky;

obnášejíť mnohdy několik průměrů slunečních (průměr slunce = 1,394.300 km.). Polarisační stroj ukázal, že značná část světla korony jest odražené světlo sluneční, což nasvědčuje tomu, že jistá část hmoty, z níž se skládá, jest ve skupenství pevném, podobném asi velmi jemnému prachu nebo kouři. Z dalších pozorování vyplývá, že hustota její jest nad pomyšlení malá, což dokazují též některé komety, jež majíce samy hustotu nad míru malou oborem korony proletěly, aniž dráha jich jakého porušení utrpěla.[1] „Představímeli si," praví Huggins, „mlhu tak rozředěnou, že jen jediná maličká částička, tekutá nebo pevná, připadne na jednu krychlovou míli, budeme míti dle vší pravděpodobnosti dosti hmoty k vytvoření korony."[2] Že korona skutečně alespoň z části odraženým světlem slunečním svítí, potvrdil též spektroskop, jenž světlo její rozložil ve vidmo spojité, v němž někteří pozorovatelé nalezli též některé temné čáry Fraunhoferovy (*D*, *b*, *G*). Kromě toho konstatoval spektroskop ve vidmu korony též světlé čáry, jež příslušejí vodíku a jistému prvku na zemi se nevyskytujícímu, jemuž dáno jmeno coronium, a jenž i ve vidmu slunečním se prozrazuje jemnou absorpční čarou blíže *D* směrem k fialovu o délce vlny 531·6 $\mu\mu$ dle Ångströma, již Kirchhoffova stupnice označuje číslem 1474; povšimnutí zasluhuje, že čára koroniová vyskytuje se i na oněch místech korony, jež oku tmavými se jeví. Byly též konány zkoušky, nebyloli by možno pozorovati koronu mimo zatmění slunce, na př. od Langleye a Copelanda; Copeland, aby eliminoval světlo ozářené atmosféry zemské, konal svá pozorování ve výšce 3670 m. nad hladinou mořskou, zastřev kotouč sluneční umělým diafragmem — leč bez zvláštního úspěchu. Rovněž pokusy Hugginsovy fotografovati koronu za plného jasu slunečního pomocí absorbujících skel vhodně volených a jiných absorbujících ústředí (nadmanganan draselnatého), jež by pohltila radiaci atmosférickou, propouštějíce pouze paprsky sluneční, poskytly sice obrazy, jež byly koroně podobny, avšak za rozřešení tohoto těžkého problému je dosud považovati nelze.[3] V celku jest sluneční korona hádankou dosud nerozluštěnou. Co do spektrální části zdá se, že pravdě nejbližší jest asi náhled Youngův, že totiž vidmo corony vlastně se skládá ze tří videm, a to: 1. ze spojitého vidma částiček meteorických, jež rozžhavily se třením o plyny atmosféry sluneční, 2. z plynového vidma obsahujícího čáry koronia a vodíku na pozadí slabého spojitého vidma, a 3. z vidma slunečního povstalého odrazem světla slunečního od atmosféry sluneční a ovzduší zemského. Jaké by však byly síly a zákony jejich, jimiž řídí se tvar korony a změny jeho, udati nelze. Možno, že jsou původu elektrického, jak domnívá se Bigelow, jenž vycházeje z předpokládání, jinak asi nepopíratelného, že slunce jest dějištěm obrovských sil elektrických, paprsky korony považuje za křivky

[1]) Na př. veliká kometa z r. 1843, jež proletěla koronou na dráze více než 500.000 km. dlouhé průměrnou rychlostí 570 km. za sekundu. Srv. komety, o nichž další odstavec tohoto náčrtu jedná.

[2]) On the Solar Corona, R. Inst. February 1885.

[3]) Srv. Huggins, On a Method of Photographing the Solar Corona without an Eclipse (Proc. Roy. Soc. 1882) a On some Results of Photographing the Solar Corona without an Eclipse, London 1884, kdež vytisknuty jsou 4 obrazy korony dle fotogramů jeho.

silové, v nichž pohybují se částky hmoty sluneční elektrickou odpudivostí od slunce odvržené, blíže rovníku opět k slunci dopadající; čímž by se i zrychlení pohybu slunečního na rovníku vysvětlilo. Zdali však výklad tento neb i jiné k témuž účelu zbudované odpovídají skutečnosti, na ten čas rozhodnouti nelze.

Shrnemeli výsledky spektroskopického pozorování na slunci ve stručný celek, obdržíme tento přehled: 1. Spektroskop ukázal, že slunce v podstatě z týchž chemických prvků se skládá jako naše země; 2. určil rozsah zářivé energie slunce, složení absorbující vrstvy, chromosféry, protuberancí a korony; 3. umožnil pozorování tvaru protuberancí mimo zatmění slunce; 4. změřil rychlost pohybů v protuberancích a ve skvrnách a 5. ustanovil dobu rotace sluneční pro různé heliocentrické šířky. —

IV.

Oběžnice, vlasatice, meteority, stálice. Dodatek o pluralitě světů.

Přejdemeli nyní ku průvodcům slunce, k *oběžnicím* a družicím naší sluneční soustavy, můžeme si dovoliti ještě větší stručnost než u slunce, jednak protože jsme nejhlavnější principy a methody spektroskopického pozorování již u slunce vypsali, jednak i protože veškera tato podružná tělesa nebeská pouze odleskem světla slunečního se nám stávají viditelnými, z kteréž příčiny od spektroskopu, jenž jedině světlo analysuje, mnoho nových objevů očekávati nelze, a to tím méně, any oběžnice slunci nejbližší mizejí v převládající záři jeho, ony pak, jež ve velikých vzdálenostech od slunce krouží, v temnotách prostorů světových téměř zanikají. Nicméně i zde prokázal spektroskop svou specifickou účinnost. Ukázalť zejmena, že Venuše, jejíž zevnější viditelný povrch jest bez pochyby toliko mrakovitý obal její atmosféry, pak Mars a snad i Merkur mají atmosféry téhož asi složení, jako naše země, poněvadž absorpční čáry jich jsou si podstatně podobny. Naproti tomu vykazují Jupiter i Saturn, jenž co do mohutnosti své atmosféry Venuši se rovná, ve vidmu nový absorpční pás ve světle červeném, což ukazuje buď k neznámé součásti jejich atmosféry neb alespoň k tomu, že látky našeho ovzduší v nich dle jiného poměru jsou smíchány. Jinak podobny jsou atmosféry těchto oběžnic atmosférám oběžnic dříve jmenovaných, obsahujíce vodní páry jako ony. Ostatně domnívají se mnozí, že Jupiter svítí z části ovšem velmi skrovné i svým vlastním světlem; tutéž domněnku vyslovil o Saturnovi, a budiž hned dodáno, i o Uranovi Lockyer, ač Huggins, zvláště pak Keeler pozorování jeho optické illusi připisují. [1])

Docela nepodobnými u přirovnání ku poměrům oběžnic vnitřních jeví se obě nejzazší oběžnice soustavy sluneční, Uranus a Neptun, jichž vidma tomu nasvědčují, že obsahují ve svých atmosférách veliké množství jakés neznámé absorpční hmoty, zachovávajíce však při tom jistou podobnost s Jupiterem a Saturnem. Přijmemeli tedy povahu atmosférické

[1]) Viz Astr. Nachr. z r. 1889 a 1890.

absorpce za dělidlo, můžeme oběžnice naší sluneční soustavy roztříditi na tři skupiny, z nichž prvá obsahuje oběžnice atmosférou podobné zemi: Merkura (?), Venuši, Zemi a Marsa; ke druhé skupině přechodné by patřil Jupiter a Saturn, ke třetí oběžnice v té příčině podstatně rozdílné: Uranus a Neptun. — O malých oběžnicích mezi Marsem a Jupiterem (asteroidech) není posud spektroskopických vyšetřování, jež by poskytovala výsledky positivné. Totéž platí o družicích, mimo snad měsíc náš, v jehož vidmu spektroskop ukazuje absorpční čáry sluneční bez všeliké změny, což potvrzuje věc odjinud známou, že totiž měsíc patrné atmosféry nemá. — Při té příležitosti budiž zároveň podotčeno, že i povaha světla zodiakového přes četná pozorování spektroskopická podnes dostatečně není objasněna.

Mnohem hojnější výsledky vykazuje spektroskop u *vlasatic*, ačkoli podivná tato tělesa světová pro svou obyčejně velmi malou jasnost nepřipouštějí značnějšího rozptylu, vyžadujíce mimo to, aby se právě pro zvětšení světlosti vidma štěrbina otevřela šíře, než pozorování podrobností alespoň poněkud zřetelné dovoluje, tak že spolehlivá měření ve vidmu jsou často nejvýš nesnadná, neli nemožná. Prvý světlo vlasatic spektrálnímu rozboru podrobil Donati (1864), jenž shledal, že vidmo komet mimo slabé spojité spektrum v pozadí obsahuje světlé páry, jež, jak pozdější pozorování dotvrdila, náležejí uhlovodíku (acetylenu?), ukazujíce mimo to ku přítomnosti kysličníku uhelnatého. Z toho plyne, že mimo odražené světlo sluneční vlasatice svítí též vlastním světlem, jež v některých případech dalo spektrum spojité (vlasatice 1884 I), obyčejně však podobným světlu, jež při nízkých teplotách vyzařují páry uhlovodíkové a kysličník uhelnatý; zároveň nalezeno, že vidmo vlasatic jeví značnou podobnost s vidmem plynů, jež bývají pohlceny v meteoritech a jež jsou totožny s plyny nahoře jmenovanými. Nové zvláštnosti zpozorovány byly ve vidmu komety 1882 I (1882 b), již 17. března objevil Wells v Albany (Spoj. Státy), ve kteréž době měla pouze jasnost hvězdy 10. velikosti, dosáhla však ve svém periheliu (blízkosluní) jasnosti asi 2000krát větší, tak že dne 6. června vyrovnala se jasností hvězdě 3. velikosti. [1]) V té době vidmo její (jež na fotografické desce zachytil Huggins) jevilo mimo některé čáry Fraunhoferovy zřetelně čáry sodíkové (Vogel, Dunér, Bredichin), úkaz to pozorovaný po prvé na kometě této, a to nejen v jádru jejím, nýbrž i v okolí; čáry tyto nasvědčovaly tomu, že sodíkové páry na vlasatici měly hustotu velmi značnou. Touž měrou, jakou přibývalo intensity čar sodíkových, slábly čáry uhlovodíkové. Podobný děj byl též pozorován u komety 1882 II (1882 d) v měsíci září jmenovaného roku, [2]) jejíž světlo spektroskopicky analysovali za bílého dne Thollon a Gouy v Nizze a z pošinutí čar

---

[1]) Doba jejího perihelia padla na den 10·53602 června; perihelní distance $q = 0{\cdot}060763$, při čemž vzata za jednotku vzdálenost slunce od země = 149,480.000 km.

[2]) Doba perihelia $T = 17{\cdot}23045$ dne měsíce září; vzdálenost v periheliu $q = 0{\cdot}00775$ dílů téže jednotky, jako při kometě předešlé. V kilometrech tedy $q = 1158500$. Kometa ta i tím jest paměti hodna, že bez pochyby s velkými kometami z r. 1843 a 1880 tvoří kometovou soustavu společného původu. Srv též, co u korony bylo podotčeno.

sodíkových odvodili rychlost ve směru paprsku zorného rovnou 60 km., souhlasnou s dotyčnými výsledky jiným spůsobem nabytými; mimo to viděli Copeland a Lohse ještě jiných pět čar, jež, jak se zdá, přislušely železu. Přítomnost čar těchto kovů ve vidmu jmenovaných vlasatic vysvětluje se velikou jejich perihelní blízkostí, zvlášť vlasatice druhé, jež z blízkoslunní byla slunci 100krát blíže než země, tak že intensita sluneční radiace tepelné i světelné dostoupila účinnosti 10.000krát větší, než na zemi vídáme; není tudíž nemožno, že následkem ohromného žáru slunečního jmenované kovy proměnily se v páry, jichž existenci spektroskop dokázal. Konečně ještě podotkneme, že Hasselberg na základě svých pokusů původ alespoň té části vlastního světla komet, jež dává vidmo nepřetržité, klade v elektrické děje, jež asi podmíněny jsou účinky mohutné influence elektrické ze slunce proudící. Z objevů těchto a jiných, jichž zde uváděti nelze, zajisté zřejmě na jevo jde, že i vlasatice, jimž nedůvěřivá nevědomost přisuzovala druhdy všelijaké síly zhoubné a účinky strašlivé, skládají se z látek a sloučenin i u nás na povrchu země nejen známých, nýbrž i velmi rozšířených. Co do povšechné fysické konstituce náhled nyní za platný uznávaný, přihlížeje ovšem bedlivě k výsledkům spektrální analyse, praví je býti hmotou snad kompaktní, či snad z přečetných meteorických drobtů složenou (Lockyer), jež blížíc se slunci rostoucím jeho žárem mění se v páry, kteréž pak jsouce od slunce odpuzovány ať už následkem elektrického stavu (Olbers, Bessel) neb i jen účinkem prosté inkandescence slunce (Faye) ohon, po případě ohony její vytvořují.

K objasnění povahy vlasatic přispěl též velezajímavý objev o souvislosti jich s letavicemi. *Letavice*, ohnivé koule (bolidy) jsou sobě, byť i snad jen na pohled, tak podobny, že je v tomto odstavci souhrnně popíšeme, aniž míníme rozbírati otázku, zda letavice a koule ohnivé téhož nebo různého jsou původu. Zevnější zjev jejich jest každému znám. Nezřídka za jasné noci spatříme z nenadání zářnou jiskru na klenutí nebeském, jež sotva se mihnuvši před očima našima uhasíná, — toť letavice; někdy mizí beze stopy, někdy zanechává za sebou pás bělavého, mlhavého světla, jež znenáhla slábne, až docela zanikne. Někdy taková bludička září jasem dosti silným, prolítne značnou částí obzoru a končí svou dráhu nenadále výbuchem více méně slyšitelným, někdy i mnohonásobným, — toť ohnivá koule, bolida; trosky její po výbuchu nezřídka dopadají povrchu země; jmenujeme je pak povětroně, aerolithy či meteority. Pozorujemeli dráhy letavic na klenutí nebeském, nevidíme na nich na první pohled žádného řádu, žádné zákonnosti; vše zdá se býti nahodilé, nevázané žádným pravidlem vnitřní jakés souvislosti vzájemné. Přihlížejíce však blíže nalezneme některé známky, jež ukazují k tomu, že jednotlivé letavice přec jen jakémus společnému zákonu jsou podrobeny. Prodloužímeli totiž dráhy letavic směrem, odkud přišly, shledáme, že se přibližně v témž bodě klenutí nebeského protínají, tak že se zdá, jako by ohnivé paprsky letavic vybíhaly z jednoho bodu všem společného, jenž z té příčiny radiantem sluje. Z toho právem souditi můžeme, že dotyčné letavice tvoří jednotnou jakousi skupinu. Nepřísluší však veškerým letavicím týž radiant. Sledujemeli na př. tímto spůsobem letavice dne 10. srpna,

nalezneme, že radiant jich leží v souhvězdí lva na blízku nejjasnější jeho hvězdy, Regula; jest to srpnový roj letavic, čili roj sv. Vavřince, dle radiantu též rojem leonid zvaný. Podobně sbíhají se zdánlivě veškery dráhy letavic, jež pozorovati lze za jasných nocí mezi 11. a 13. listopadem v souhvězdí Persea, ze kteréž příčiny perseidami slují; jest to každému známý roj listopadový. Dostačiž, když uvedeme zde zejmena jen tyto dva roje nejznámější, ač podobných zvláštním radiantem vyznačených rojů jest ještě mnohem více (přes 60). Z toho patrně plyne jednak jakás příbuznost letavic téhož roje, jednak zřejmá různost jednotlivých rojů, konečně, poněvadž týž roj vždy jen v týchž dobách ročních se objevuje, též podivuhodná zákonnost pohybů těchto drobných tělísek světových, vyjádřená pravidelnou časovou periodou. Tím však není ještě objasněn jich původ. Poněvadž látky nalezené v meteoritech shodovaly se s látkami pozemskými, soudili mnozí, že letavice a bolidy jsou snad trosky nějakého tělesa kosmického zemi podobného, neli dokonce nějakého bývalého měsíce naší země, roztříštěného na drobty obrovským výbuchem před věky nedohlednými; domněnka tato však pro četné nesrovnalosti vnitřní byla opuštěna. Za to nalezl ředitel observátoře Milánské Schiaparelli (1866) netušenou příbuznost mezi letavicemi a vlasaticemi. Určímeli totiž dráhu letavic, na př. roje srpnového, a srovnámeli ji s vypočtenými drahami známých vlasatic, nalezneme mezi drahou onoho roje a drahou komety 1866 I tak velikou podobnost, že obě za totožné považovati lze; rovněž shodují se dráhy roje listopadového a dráhy třetí komety z r. 1862; podobně souvisí roj dubnový (objevující se mezi 19.—30. dubnem) s vlasaticí 1861 I, velikolepý roj pozorovaný zejmena dne 27. listopadu 1872 a 1885 s vlasaticí Bělovou atd. Jest o sobě zřejmo, že tak význačná a tak mnohonásobná shoda nemůže býti nahodilá.

I soudí tedy Schiaparelli, že roje letavic vznikají tím, že hmota komety rozdrobí se během doby za jistých podmínek na malé částky, jež roztrousí se po dráze dříve vlasaticí konané. Místo vlasatice zastoupí pak prsten složený z nesouvislých kosmických tělísek temných, o jehož existenci se jen tehdy dovídáme, kdykoliv země na své dráze okolo slunce jím proletí a součástky jeho, trosky to vlasatice, třením o vzduch v jasný žár vzplanou jakožto letavice. A z jakých chemických součástí skládají se pak tyto letavice? Otázku tu může zodpověděti jenom spektroskop, alespoň pokud letavice nepadne na zemi, t. j. pokud obyčejných lučebných method užiti nelze. Avšak v tomto případě jest úkol spektroskopu velmi obtížný. Zjev letavice trvá jenom kratičký okamžik, k tomu připojuje se pak ještě velmi rychlá změna místa (obnášíť průměrná rychlost letavic dle A. H. Newtona 48 km. za sekundu, neklesá pod 30 a dosahuje i 150 km.), tak že již pouhé pozorování jest nesnadno, měření pak vůbec nemožno. Nicméně vydařila se přece některá pozorování, z nichž vysvítá, že světelné tyto meteory obsahují sodík, magnesium, lithium, draslík a uhlík, snad i měď a plyn bahenní (Konkoly). V meteoritech, jichž úlomky spektroskopicky analysoval Lockyer v žáru hořáku Bunsenova, kyslíkovodíkového i v žáru elektrického výboje, nalezl lithium, draslík, magnesium, sodík, železo, strontium, barium, vápník, chrom, zinek, bismut, nikl, uhlík, vodík

mimo některé čáry neznámého původu; jiní uvádějí též křemík, kobalt, měď, cín, síru, fosfor, aluminium, mangan, titan, olovo a kyslík. Jak patrno, jsou to téměř výlučně opět jen ony prvky, jež i na zemi se vyskytují. [1]

(Dokončení.)

Divadla a zábavy národní ve Švýcařích.

Podává

Čeněk Hevera. [2]

Povaha Švýcarů, vychovaných ve volných řádech republikánských, jest sice drsná, daleká líčené líbeznosti, ale jest přímá a otevřená s rozhodnou náklonností ku praktickým zájmům života; avšak mýlil by se, kdo by myslil, že neznají a nemilují zábav vůbec a divadelních zvlášť. Ve větších kantonálních městech shledáváme pěkná, veškerou moderní úpravou opatřená divadla; v městech a místech menších jsou divadélka umístěna v hostincích nebo jiných příhodných místnostech.

Ve Švýcařích jest 791 divadelních spolků, v nichž bylo minulého roku 2036 divadelních kusů provozováno a z těch bylo 195 vlastenecko-historických.

Této stránce života společenského a národního věnuje se nyní zvýšená pozornost. Uvažuje a navrhuje se, aby vypisovány byly ceny pro dramata směru národního, pro historické tragédie, činohry a veselohry, jakož i k založení opery národní; aby divadelní spolky za vynikající činnost byly podělovány přiměřenými odměnami, aby zakládány byly divadelní knihovny, aby konány byly na jevištích přednášky nejen z oboru divadelního (umění divadelní, dekorační, kostymní), nýbrž i z dějin světových, vlasteneckých, o literatuře, umění a p. Dále se navrhuje, aby založen byl národní fond divadelní, jakož aby divadlům přiřknut byl vynikající úkol při slavnostech národních. Všemožně se působí k tomu, aby z jeviště švýcarského vypovězeny byly četné a pro švýcarský lid nevhodné kusy z divadel Berlínských, Vídeňských a Pařížských, jichž baroni, assesorové, kommerzienräthinnen pro Švýcara jsou osobami z docela cizího světa. V náhradu za takové divadelní kusy mají se na jeviště uváděti postavy národních hrdin; divadelním hrám takového rázu porozumí s povděkem posluchačstvo, herci snadno se při nich rozohní. Toto horování pro zavádění her s rázem národním a odstraňování kusů cizinských má podstatnou příčinu. Ještě před ne-

---

[1]) V. Lockyer, Recherches sur le spectre des météorites (franc. překlad sleč. Klumpkeovy z Proc. Roy. Soc. XLIII). Čtenář nalezne tam též stručný nárys jeho kosmogonické domněnky, dle níž prahmota, z níž tělesa světová se vyvinula, neměla podobu mlhy, nýbrž skládala se původně z drobných tělísek meteorických (hypothesa meteorická).

[2]) Z připraveného k tisku druhého vydání knihy „Švýcarsko, jeho ústava, jeho vláda, jeho samospráva."

dávnem hrávána bývala v mnohých krajinách švýcarských dramata z dějin vlasteneckých pod šírým nebem, k nimž se dostavovali zástupové i ze vzdálenějších končin, a diváků se čítalo na tisíce. I když hra nebyla úplně bezvadná, obsah kusu nejen rozehřál vděčné obecenstvo, ale svým vlasteneckým rázem zanechával v mysli diváků dojem hluboký a trvalý.

Svéráznost divadla švýcarského chceme doložiti aspoň dvěma obrazy. Dne 16. února 1885 v Altstädtenu, v údolí Rýnském, provozována byla národní činohra za účastenství 900 zápasníků; trvala od 9 hodin ráno do 5 hodin večer. Avšak nejen hra o sobě, nýbrž předehra místní byla velmi zajímavá. Od 6 hodin ráno procházela městem hudba, přijížděly vlaky, lid z venkova se hrnul do města, ze všech koutů města vystupovali rytířové s lesklými pancéři, s mohutnými meči, pikami a sekerami. Mezi bojovníky probíhaly lepotvárné markytánky, aby se v pravidelný zástup seřadily a k zápasišti odebraly.

Když zvony udeřily na poplach, počal zápas před lidem 20.000 hlav čítajícím a s rozkoší na jeviště pohlížejícím. Turnéři švýcarští mistrně prováděli tanec mečový a zápasy. Bitevní zápas se rozvinul na celé čáře; synové alpští musejí ustupovati mocnému nepříteli, který neproniknutelnou zeď tvoří. Když jest tíseň největší, tu z průsmyků horských vyhrnou se na pomoc pastevci — ženy přestrojené — nepřátely pojme strach, couvají, a konečně se dávají na zmatený útěk. Když jest bitva šťastně rozhodnuta, vrací se pestrý dav za všeobecného veselí do města ve vítězném průvodu, jejž zahajují fanfary, družičky sypou vítězům kvítí na cestu, vojsko postupuje za vlajícími prapory, majíc ve středu svém milovaného vůdce. Ptáli se z řad některý zápasník zástupu, jak se hra líbila, odpovídá se mu mnohonásobně: „Očekávali jsme něco velmi řádného, avšak očekávání naše jest překonáno!“

Dne 3. dubna 1882 řízením místního duchovního provozovány byly v Lumbreinu hry pašijové, k nimž se dostavilo 5000 diváků. Udeřením deváté hodiny zahájil místní farář Casanova hru přiměřeným proslovem, při čemž radost svou projevil nad tím, že domácí lid v době materialismu a indifferentismu nedává se odvrátiti od svých ideálů. Jeviště upraveno bylo na mírném návrší za vesnicí, a velikolepé pozadí tvořily nebetyčné Alpy ranním sluncem pozlacené. Hra začala biblickým obrazem: rokováním veliké rady za předsednictví Kaifášova o spůsobu, jak má Kristus býti chycen u usmrcen. Hra šla velmi hladce, a zejmena projevována byla spokojenost obecenstva nad zdařilou hrou Piláta a Herodesa.

Zvelebením divadelního umění v kruzích nejširších vidí mnozí vlastenci švýcarští dobrý lék proti přílišnému rozmnožování různých slavností, jež jsou nejen na úkor zájmům hospodářským, nýbrž porušují ryzost ducha národního a poškozují nemalou měrou důležitosti mravní a vážnost dosavadního života pospolitého.

Není ve vzdělaném světě druhé země, kde by slavnosti národní byly tak výrazem smýšlení, názorů a náklonností, jež se od pokolení ku pokolení dědí a přes veškery změny života zachovávají. Oslavování národních hrdin a zasloužilých vlastenců, oživování upomínek na četná

vítězství předkův a oceňování krutých zápasův na Rütli, u Sempachu, Näfelsu, na Stoossu, u Sv. Jakuba atd., kde prolitá krev předků kypřila půdu staletému stromu svobody a neodvislosti švýcarské: to vše spočívá nejen v povaze švýcarského lidu, nýbrž takřka ve vzduchu, který vane s temen nebetyčných hor.

Že v takovém ovzduší byly slavnosti střelecké, turnérské a zpěvácké ovanuty pravým a přirozeným národním rázem, rozumí se samo sebou. Ale novověký duch, jakož i mnohé instituce státní setřely s nich pel ideální, ba prohlásily to, co bylo dříve výkonem dobrovolným, za povinnost, zákony zemskými předepsanou.

Novou soustavou vojenskou zavedena závodová střelba dle odborů (Sectionswettschiessen), a také dobrovolné spolky střelecké jsou v jistém ohledu soustavně a dle zájmů vojenských zřízeny; turnérství tvoří také nyní část výcviku vojenského a uvedeno jest v soustavu a prohlášeno za povinný předmět ve všech národních školách.

Dědictví starých spolků převzaly nové tyto instituce a hospodaří jím velmi svědomitě, čímž ovšem dřívějšího kouzla valně ubylo. Kromě toho střelecké slavnosti pro četné požitky účastníkům poskytované vzrostly tou měrou, že bylo téměř nemožností nalezti ve Švýcařích místo, jež by pojmouti mohlo veškery účastníky, a spolky střelecké rozmnožily se z příčin, jichž schvalovati nelze. Přemnozí ze střelců honí se po slavnostech ze spekulace, pro zisk. Četní živnostníci oddali se střelbě po živnostensku, toulají se od místa k místu, *159 dní střeleckých v roce* jim k tomu poskytuje dost příležitostí. Proti tomu spůsobu slavností vystupují nejen vlastenci ve spolcích, nýbrž také časopisy. Jeden z časopisů švýcarských, „Demokrat“ píše: „Slavnosti naše organisují se na základě takovém, jehož nelze více souhlasem provázeti, anyť se spíše podobají jarmarečním zábavám nežli slavnostem střeleckým, turnérským, pěveckým a hudebním. Pohleďněte kolem sebe! Vidíte celé město bud, malých a velikých, kde kejklíři, komedianti, anatomické kabinety, voskové figury, tajnosti Vídeňské, Berlínské atd. jsou umístěny. Slavnosti tyto jsou čím dále tím rozsáhlejší a četnější, tak že se obávati lze, že se prohlásí za permanentní. První naše (kantonální) střelecká slavnost trvala šest dní; dávky nepřesahovaly 20.000 franků. Poslední střelecká slavnost v Luganě trvala však *12 dní; dávky obnášely 150.000 franků!* Za to způsobila slavnost tato deficit 180.000 franků.“ Nezdravý směr, kterým se slavnosti tyto vyvíjejí, a nepravé cesty, kterými se berou, pohnuly vlastenecké kruhy k vážným úvahám. Horečka slavnostní a touha po zábavách dala dobročinné společnosti švýcarské podnět k opětnému zevrubnému rokování o této věci.

Nejen z trhů výročných — jichž jest ve Švýcařích 1670 ročně — vyvinuje se ponenáhlu jakýsi druh slavností, nýbrž t. zv. koncerty národní, plesy, koulení v kuželky a p. množí a rozhojňují se v číslicích a podstatě. Doba slavnostní ve Švýcařích počíná v dubnu a trvá do října. V zimě rozpoutávají se rozličné radovánky v městech: koncerty, divadelní zábavy, plesy, masopustní průvody maškarní, pak mnohé místní z dávných dob zachované hry postní. Ve dvou letech minulého desítiletí konalo se ve Švýcařích 486 slavností, z nichž mnohé trvaly

po několik dní. Ze slavností těchto bylo 45 rázu politicko-vlasteneckého, 80 pěvecko-hudebního, 137 střelecko-vojenského, 63 tělocvičného, 161 rázu rozličného. Vypočítalo se, že při těchto slavnostech účastníci nejméně 4 miliony franků utratili!

Vlastencům švýcarským nejedná se snad o to, aby slavnosti, jichž oprávněnost ano potřebu uznávají, zamezovali, nýbrž aby škodlivým výstřednostem zabránili a vnitřní cenu slavností povznesli. Horečka slavnostní kazí zdravé jádro švýcarského lidu jako mor kořalečný; i jest svrchovaná potřeba, aby ideální povaha slavností zase přišla k plné platnosti. Slavnosti mají život národní povznášeti k výšinám ideálním, ke kráse a důstojnosti; mají býti výrazem bratrství a pravého ryzího ducha národního a vlastenecké pospolitosti. Bývalé slavnosti národní byly pro Švýcarsko blahodárným kvasem, a poněvadž daly podnět k velikým myšlenkám, přispěly nemálo k jeho blahobytu, neodvislosti a svobodě. Nynější slavnosti přišly na scestí. Jeden švýcarský list „Glarner-Zeitung“ potírá horečku slavností těmito slovy: „Dříve měli Švýcaři zaslouženou pověst a chválu, že jsou lidem hospodářským a spořivým. K jakému úsudku dospěje však pozorovatel nyní, když čte překypující zprávy o slavnostech, jež každé číslo denních listů naplňují, když seznává bohatost dekorace, skvělá roucha dám, pěnící se šampaňské; musí přijíti ku přesvědčení, že se u nás všecko nalézá v rozkvětu, že se daří obchodu i živnostem a že jest hojnost výdělku. Obrátíli však zraky své k listům úřadním, z dlouhé řady úpadků, exekučních prodejů a zástavních listů půjčovních, sezná rub těchto zdánlivě skvělých poměrů. Jest to propast mezi výdělkem a spotřebou, mezi zevním zdáním a vnitřní pravdou!“

Jakkoli Švýcaři nejsou přátelé zákonodárných novot a štítí se vždy policejních opatření, chtíce jiným přáti a také sami požívati svobody největší: přece již padlo mnohé důrazné slovo, aby k zamezení zla i těchto prostředků bylo užito.

Dobročinná společnost švýcarská zvolila k zevrubnému šetření této otázky zvláštní komisi, která učinila následující usnesení: 1. aby dvouletní lhůta k odbývání slavností rozšířila se na čtyřletí; 2. aby některé slavnosti byly sloučeny; 3. aby lid byl populárními spisy o škodlivosti přílišných slavností poučován; 4. aby se konaly pilné úvahy o potřebě dozoru k boudám při slavnostech, o zápovědi slavností rázu spekulačního a o ustanovení jediného dne k odbývání slavností posvícenských.

Život a smrt.

Ta věčná touha, věčná přání
a věčná píle, věčný chvat,
jak aureolu dáti skráni
a štěstí nemající stání
k svým nohám na vždy upoutat.

Chcem pravdě roušku strhnout s líce,
zdroj světla mocí chceme zřít,
a touha poznání vždy více
řve u bran záhad jako lvice,
leč nikdo nejde otevřít.

Tak srdce týráme i duši,
leč neskrotný je vášní vír;
jen dál, ať po tmě; kdo pak tuší,
že s napjatou nás stíhá kuší
spor duše, smrti bohatýr.

A spouští šíp — hruď chví se mřením —
jest neúprosná jeho moc —
až poznáváme sil svých tlením,
že smrt je světla políbením,
a život stínů plná noc.

Adolf Heyduk.

Spravedlnost lidská.

Povídka z Pošumaví

od

Karla Klostermanna.

(Pokračování.)

VII.

Ba, panoval klid! Prohlášen náhlý soud, vojsko ubytováno v městě. Nezůstalo tajno, že mnoho cenných věcí bylo ukradeno při plenění a ničení; nastalo rozsáhlé vyšetřování, vykonávány jsou četné soudní prohlídky v bytech.

Jednoho dne seděl mistr Cibulák doma; chudák byl posledními událostmi v pravdě zdrcen, nikdo by ho byl nepoznal. Že to takhle dopadne, toho se nenadál.

„Vida, vida," bručel, „já si stěžuji na židy, kteří šidí špatnou kůží, a ta banda se dá do železáře! Tenhle lid je hloupý, až bučí! Jako bych já byl slova řekl o Seligmannovi!"

Růženka rovněž chodila jako zmoklá slípka. Zvěděla o všem, co se stalo s Frantou, o němž celé město tvrdilo, že byl náčelníkem a vůdcem té vzpoury; nyní dlel v Písku, a podle všeho tak záhy se nevrátí. Byla prý v městě jeho matka, ptala se po něm, plakala a naříkala, až jí srdce usedalo. Pravé štěstí, že se nesešla s otcem, to by tak byl býval rámus, kdy by se byl dověděl! Nu, zaplať Pánbůh, neví ničeho . . . ještě včera jí říkal, aby se přec konečně odhodlala v pří-

čině námluv pana Pešiny, že prý opět se o ní ucházel, dokládaje se, že ji bude nosit na rukou. I dnes už otec několikrát zase se dotkl toho předmětu. Hodný člověk, ten pan Pešina! Má tři domy a všeho dost . . . co s Frantou? Tenť je ovšem mladý, hezký, statný, ale co je platno? Proč je takový chudák? A nyní k tomu zavřen v Písku! Kriminálník, kdo ví, kdy se vrátí! A kdy by se vrátil, což si může takového člověka vzíti, ona, měšťanská dcerka, takovou vesnickou hroudu a ještě k tomu trestance! Pět let prý dostane nejméně, povídali jí to lidé, kteří tomu rozumějí. Ježíši ukřižovaný! Což pak ona může pět let čekat, aby z toho potom přece nebylo nic? Má ho ráda, opravdu ho má ráda, pláče pro něj, jak jen vzpomene — ale po tom, co se stalo, vzít si ho — br! toť věc zhola nemožná. A pan Pešina má tři domy! jeden na náměstí, jeden v předměstí a třetí za městem. Samet a hedvábí bude na sobě nosit, zlatem a drahým kamením se bude zdobit, milostpaní jí budou říkat. To by byla přece náramně hloupá, aby tohle štěstí šlapala nohama. K tomu je Franta ten tam a nebude jí v ničem překážet . . . Když se to kolem a kolem uváží, je vlastně dobře, že se to takhle sběhlo. Kdy by tu měla Frantu na očích, těžko by se odhodlala . . .

Po celé dni jí ty myšlenky nevycházely z hlavy a dnes ráno se jí držely s obzvláštní tvrdošíjností.

„Růženko!“ oslovil ji pojednou otec, když šukajíc a uklízejíc přecházela sednicí. Hlas jeho byl nadobyčejně měkký.

„Co pak, tatínku?“

„Poslechni, děvče, vážné slovo! Tak ňák cítím, že stárnu. Jsi má jediná, a nemám ti mnoho co dáti. Je pořád hůře. Doufal jsem, že mi ten jarmark přinese několik stovek, jako jindy — ale uběhlo dopoledne a nic, nestojí to za řeč. Když ráno nic, myslil jsem, že odpoledne bude něco, v tom ale ta proklatá banda započala řádit, a bylo po jarmarce! Ani nevíš, dítě, jaké mám soužení — platy, samé platy — a nemám! Jsem už bez toho dlužen na tu mizernou usedlost a teď si musím opět vypůjčit. Starost o tebe mi svírá prsa, a kdy bych tě viděl zaopatřenou, oddychl bych sobě, pokojně bych i umřel — a rád . . . vždyť ten dnešní svět bez toho za nic nestojí. Nyní se ti naskytuje příležitost, štěstí podává ti ruku . . .“

„Tatínku, vždyť já jsem ráda . . . Pan Pešina je hodný, já s ním budu šťastna, řekněte mu to, tatínku . . . já jsem jen váhala, poněvadž jsem si myslila, že . . . že nevyhovím . . . nezastanu tu velkou domácnost . . . pak jsem se ostýchala, jako že jsem ještě mladá . . . Já nahlížím, co povídáte . . . řekněte panu Pešinovi, že si ho vezmu.“

Starý vstal, přešel dvakrát pokojem, pak se před ní zastavil.

„Ty jsi dobré dítě, Růženko. Máš pravdu, bude nejlépe, když já mu to řeknu; pořádné holky nemilkují se za zády svých rodičů — dříve aspoň tak bývalo. Když já jsem se ucházel o tvou nebožku matku, taky jsem došel napřed k otci. Dobře se ti povede, holka, že to takhle zachováváš. Máš moje požehnání.“

V tom se mihlo několik postav před oknem, okamžik na to kdosi prudce zaklepal na dvéře a nečekaje svolení vešel.

Objevili se městský policejní komisař a četník.

„Pane Cibuláku," pravil komisař, „ač mi velice líto, musím dle své povinnosti vykonati zde soudní prohlídku."

I podal Cibulákovi úřadní jakýs spis.

„A proč?" tázal se staroch, hledaje brejle, aby četl.

„Vedle výpovědi jedné zatčené osoby nalézá se zde v domě drahocenný šperk brillantový, který byl ukraden u Seligmannů."

„U mne? v mém domě? Toť mizerná lež!"

Komisař pokrčil ramenoma.

„Rozkaz je rozkaz. Pak bych vás prosil, abyste mi zavolal svého učedníka Václava Beránka. Jeli na těch řečech něco pravdy, byl to ten kluk, několik osob ho vidělo u Seligmannů."

Starý vyběhl ven. Již v průjezdě křičel: „Vašku! Vašku!"

Hned při prvních slovech komisařových zbledla Růženka nápadně; když otec vyšel ze dveří, začala se potácet a jistě by byla klesla k zemi, kdy by ji četník nebyl zachytil.

„Nu, nelekejte se, panenko zlatá," pravil komisař, „vás se to jistě netýče."

Ona pak ukázavši na pěknou, hlazenou skříň ve světnici stojící, zašeptala: „Nehledejte — tam je, tam!"

„Co je tam?"

„Šperk. Vezměte si ho, ale neříkejte ničeho, pro Boha vás prosím a pro všecky svaté, aby tatínek nevěděl . . . měl by z toho smrt . . ."

Padla na kolena, jako klubko se svíjela, rukama lomila.

„Ale, co pak vás to napadlo, panenko — jak pak jste k tomu přišla?"

„Přinesl to kluk, daroval mi to . . ."

„A vy jste si nepomyslila, že to ukradl? Což pak jste dítě?"

„Och, pro živého Boha, odpusťte . . . já jsem nepomyslila . . ."

Plížila se na kolenou ke skříni, otevřela šuplík, ponořila ruce ve spousty bílého prádla, vyňala lesklý šperk a podala ho komisařovi.

V tom se vrátil otec, drže Vaška za rameno.

„Tu ho máte — a teď, kluku, mluv, sic tě zabiju!"

Komisař ukázal mistrovi osudný šperk, který se leskl v jeho ruce.

„Už ho máme, pane mistře — ale vaše panenka pochybila . . ."

„Co? co? ty nešťastné dítě, ty jsi o tom věděla? Ten šperk tu byl?"

Starý si zakryl oči dlaněma, jako bez vlády klesl na židli.

„Je mi líto," pravil vážně komisař, „ale panenka musí s námi, aby pánům u soudu do podrobna pověděla, jak k té věci přišla. Ty, kluku, pojď taky! Vezměte si ho na starost, pane závodčí."

Při těch slovech starý Cibulák se vzpružil, stál tu rovný jako svíčka.

„Slyšte," pravil pevným hlasem, jako by nic se nebylo stalo, „slyšte a uvažte dobře, co vám povídám. S klukem si čiňte, co se vám líbí: kradl a je spravedlivo, aby trestu svému neušel. Najde taky u soudu více milosti, nežli u mne. Co se však dcery mé týče, vznáším k vám prosbu, poníženou prosbu . . . ponejprv ve svém životě poníženě prosím, já starousedlý měšťan Sušický: neodvádějte ji vy, přivedu ji na úřad já sám, a to hned. Jsem člověk starý a v poctivosti

jsem sešedivěl; té hanby bych nesnesl, aby se říkalo, že vedli na úřad dceru starého Cibuláka, obviněnou z krádeže. Věřte mi, raději bych ji tu před vámi skolil, tak jistě, jako že od té chvíle není více mou dcerou."

„Pro Boha vás prosím, tatínku, odpusťte mi," úpělo děvče na kolenou se k němu vlekouc.

Odstrčil ji, ani na ni nepohledl.

„Jdi mi s očí, ty hanbářko, ty zlodějko! Nuže, pánové, vezměte si toho kluka — a ty půjdeš se mnou, jak ti páni odejdou . . . Oblec se, přehoď si ňáký šátek přes hlavu, aby ti zakryl obličej na poslední tvé vycházce s otcem . . . slyšíš?"

Komisař po nějakém váhání svolil, i odveden jest škaredící se kluk, když mu připjali železa.

Marné bylo vzlykání i prosby dceřiny: starý na ni slovem nepromluvil, leda že ji poháněl k spěchu.

Starý, silný kmen, jenž posud všem bouřím vzdoroval, jenž zpupně vyzýval obklopující ho svět, jenž hrdě čelil novým názorům a potřebám, zasažen tou krutou ranou se chvěl. Ani jediné slovo z úst jeho nenasvědčovalo tomu, že by sobě přičítal část viny. Ale kdo poví, zda v hlubinách duše jeho neozýval se káravý hlas, řkoucí: Nedohlížel jsi! Ano, mátl jsi je sám svými řečmi . . .

Byl to smutný výslech u soudu — starý stál zamračen, každé slovo naň účinkovalo jako zdrcující rána; chvěl se, máchl tu a tam rukou, zamumlal někdy nesrozumitelné slovo.

A krásná Růženka plakala srdcelomně, prosila za milost, zaklínala se, že nevěděla, že nerozvážila následky. Vašek přinesl šperk a dal jí ho, ona ho zavřela do své skříně, to prý bylo všecko. Když bylo po výslechu, odvedl ji otec zase domů; nevyčítal jí ničeho, neplísnil ji, ale nemluvil s ní, nesměla mu ani na oči.

Vašek, jsa tázán při výslechu, proč daroval ukradený šperk dceři svého mistra, odpověděl, v ničem se nerozpakuje, s jakousi hrdostí:

„Vzal jsem ten šperk, zvedl jsem ho se země a dal jsem ho Růžence, protože ji mám rád a že jsem ji chtěl potěšit; věděl jsem, že se ráda zdobí."

„A co ti řekla Růženka, když si jí to přinesl?" tázal se vyšetřující soudce — „nezdráhala se to přijmouti? neřekla ti, žes to někde odcizil?"

„Neříkala nic takového, prosím — měla radost z těch krásných kamenů; pravila jenom: ‚Tys hodný hoch, ty na mne pamatuješ' — a potom — potom —"

„Nu, co potom?"

„Potom mne pohladila a dala mi hubičku."

„A což tobě nepřišlo na mysl, že činíš věc nedovolenou, bera k sobě předmět, o němž jsi přec musel vědět, že má cenu a že ti nepatří?"

„Ležel na podlaze, pohodili ho ti, co drancovali u Seligmannů; byli by ho rozšlapali, ba Kavka chtěla, aby tak učinili, a tu jsem si myslil, že by ho byla škoda a že by Růžence slušel. Pro sebe jsem ho nechtěl."

„A proč jsi šel k Seligmannům, když jsi věděl, že tam drancují? Vždyť ti mistr přísně zapověděl vycházet z domu?"

„Prosím, mistr nadával židům každý den — šel jsem se tam podívat, abych mu mohl vypravovat, jak to tam bylo; uváživ však, že by se mistr hněval, neřekl jsem ničeho. Náš mistr je divný, napřed říká: ‚židy pobit,' a když potom na ně jdou, tu se zlobí a říká, to že nemá být, že je to hanba."

Ubohý Vašek patrně nevěděl, že jest rozdíl mezi akademicky proneseným názorem a prakticky provedeným skutkem. Nebylo mu to nic platno, musel za ostatními obžalovanými do Písku; jen něco málo si jich to odbylo v Sušici, mezi nimi i krásná Růženka.

Ubohé děvče! Co bylo výslechů, konfrontací, protokolů! Při prvém výslechu byl přítomen aspoň otec, a ona cítila, že není samotna v zápase s dorážející na ni spravedlností, že, byť se i hněval, má v něm oporu; při všech ostatních ale byla sama, samotna s jakýmsi mužským hlasem, který k ní mluvil odměřeně, přísně. Netroufala si pozvednouti očí k soudci, věděla pouze, že se nalézá v malém, temném pokojíku, viděla stolek, na něm kříž, voskové svíce a haldu papírů. Pán, jenž ji vyslýchal, vstal někdy, procházel se po pokoji a opakoval výpovědi její jakémus starému ježatému písaři, jenž sedě hluboko skloněn nad jiným stolkem bez ustání čmáral skřípajícím pérem po drsném papíře. Někdy jí přivedli svědka, komisaře, četníka, služebnou, také Vaška. Tento na povel soudcův musel jí říci do očí, že ho pohladila a políbila za darovaný šperk. Byla by se hanbou propadla: skřípající péro písařovo zaznamenávalo tu hanbu na věčnou paměť.

Konečně nadešel den závěrečného líčení. V síni bylo několik občanů a občanek, kteří těžíce z veřejnosti líčení, přišli vyslechnout její hanbu; Růženka zakryvši líce šátkem nepozdvihla k nim očí; tiše, skoro nesrozumitelně odpovídala na otázky soudcovy; nezapírala ničeho, ke všemu se přiznala, stručně, bez omluv. Stál za ní také obhájce, starý notář. Povídal něco, omýval její vinu, ale ona toho skoro neslyšela, pouze tu a tam s pláčem přisvědčovala.

Bylo brzy po líčení. Soudce vstal, drže v ruce popsaný papír.

„Obžalovaná, vstaňte!" zavzněl k ní jeho hlas. Pak slyšela: „Rozsudek. Ve jmenu Jeho Veličenstva, císaře! Růžena Cibuláková jest vinna, na základě" — následovala celá spousta paragrafů, dorážející na ni jako příval vody — „přestupkem účastenství na krádeži dle" — zase paragrafy — „a odsuzuje se do jednoduchého vězení na dobu tří dnů."

Sklesla všecka zničena na stolici, důvodů více neslyšela.

„Růženo Cibuláková!" zazněl opět hlas soudcův; „z toho rozsudku se můžete odvolat."

Vytřeštila naň oči; snad po prvé mu pohleděla do tváře. Díval se na ni vážný, ale přívětivý obličej usedlého muže, v jehož očích spatřila nepochybný soucit. Sepjala ruce, nemohla s něho spustit zraků.

„Můžete se odvolat, rozumíte?"

„Jsem spokojena trestem," zašeptaly chvějící její rty.

„Počkejte, počkejte," ozval se obhájce; snad ho ani neslyšela.

„Jsem spokojena," opakovala. „Prosila bych jen, abych tu směla zůstat chvilinku, nohy se pode mnou třesou."

„Zůstaňte, pokud se vám líbí," vlídně odpověděl soudce; „trest můžete nastoupit jindy, později."

Přišla domů, nevěděla jak. Otec na ni nepromluvil, chodil za svou prací, tváře se, jako by jí neviděl. Proplakala celý den v tmavém koutku, nejedla, nepila, večer ulehla na lůžko, ale probděla noc v horečném rozechvění. Celý život svůj té noci prožila, jak se jí podobalo, dlouhý, marný život. Viděla v duši všecky jízlivé, úsměšné pohledy, jež na ní utkvěly před jejím odsouzením a po něm; jediný ten, jenž ji odsoudil, choval se k ní soucitně, promluvil k ní dobrým, vlídným slovem. „Nastupte trest svůj jindy, později . . ." pravil k ní.

Nastoupí ho hned zítra. Čím dříve se vykoná pokání, tím lépe; smíří spravedlnost, očistí se a počne nový život. Půjde zítra k svému soudci, těšila se v pravdě na jeho vlídné, dobré oči.

Přišlo ráno, měla se k odchodu, zastavila se na prahu. Budou se za ní dívati, posmívati se; vrátila se zase, šla zase plakat do svého koutečka. Teprva večer, když se smrákalo, zahalila hlavu v hustý závoj a šla na radnici.

Bůh zaplať panu soudci za dobrá slova útěchy, jež k ní promluvil, než žalářník ji odvedl na místo, kde proplakala třídenní vyměřené jí rozsudkem pokání.

Když po třetí zašlo slunce za Svatoborem, vrácena jí volnost, a ona ubírala se domů, jak byla přišla.

Šero po ulicích, jarní vzduch, sladký, teploučký a přece svěží, ovál horké její skráně, políbil její krásné oči, do krve uplakané. Spěšným krokem utíkala přes rozložité náměstí, dosti prázdné v tu dobu, oživené sotva tu a tam postavou lidskou. Vyhnula se všem.

Jak zabočila do Široké ulice, namanuly se jí v ústrety tři ženské postavy. Vyhnouti se jim už nebylo lze. Nožem jí to bodlo k srdci: sousedka Kocálková s dvěma dcerami, ošklivými jako listopadová noc. Odjakživa se jich bála a ženské ty ji nenáviděly, od té doby, co přišly ku poznání, že jsou ženské.

„Aj, aj, Růženka Cibulákovic! Kam pak utíkáte, panenko?" jízlivě se tázala stará.

A dcera Máňa ještě jízlivěji: „Odkud pak přicházíte, má zlatá?"

„Nechte ji, nechte a nezdržujte," smála se dcera Žofie, „mohla by zmeškat — snad se jí vrátil znejmilejší z Písku, potrefný pan Václav, který rozdává diamantové náramky!"

„A to to, pan baron čeká v besídce!"

„Pan Pešina se prochází za zahradou!"

Růženka stáhla si šátek přes obličej a ubíhala, utíkala, ač nohy jí se třásly.

„Ten trest jí patří."

„A co? rok měla dostat, nestyda — a potom s ní do špinhauzu!"

Toť byla poslední slova, jež zaslechla; měla jich dost. Bez ducha, všecka se chvějíc překročila otcovský práh.

Starý už na ni čekal. Postavil se před ni.

„Opustila jsi dům otcovský," pravil drsně, „kde jsi byla?"

„Ale, tatínku, vždyť víte — mějte slitování! . . Chybila jsem . . ."

„Nemluv mi o slitování! Tys ho taky neměla s mými šedinami. Chci slyšet z tvých úst, kde jsi byla . . .“

Vztáhla k němu ruce. „Odpusťte, tatínku —!“

„Nic neodpustím: povíš, kde jsi byla, a to hned!“

Uchopil ji za ruku, zhurta, nemilosrdně: „Mluv!“

„Ach, tatínku, odbyla jsem si trest na radnici . . .“

„Na radnici? V kriminále jsi byla, protožes brala darem kradené věci, jinými slovy, protožes sama kradla. Tu hanbu teď ponesou moje šediny do hrobu. Tvé mizerné milkování také vyšlo na jevo, ty nectná osobo! Za to ti nevyměřili trest, ti páni — a přec bys ho byla zasloužila taky. Za dřívějších dob posadili takovou ženskou obráceně na dřevěného osla a vodili ji po ulicích. To se však teď už nesmí, máme svobodu, ha, ha!“

Dívka padla na kolena, svíjela se, ruce spínala, plakala usedavě; nic na plat: neobměkčila ho, div jí neodkopl.

„Ty žes dcera má, ty zlodějko!“ křičel. „Ty nejsi má dcera! Z Cibuláků ještě nikdo nekradl! Vyhnal bych tě z domu, ty jedna — — ale kdy bych to učinil, co by z tebe bylo? Vývrhel, noční blín! A ta hanba by se taky svezla na mne! Hleďte — říkali by lidé — Cibulákovu dceru přivedli šupem! Proto tě tu nechám, dělej si co chceš — pracuj si nebo nepracuj, je mi to jedno — ale ven mi nevyjdeš, aby lidé na tebe prstem neukazovali.“

I žila Růženka v domě, přecházela jako bludný stín. Otec s ní nemluvil, posloužit od ní sobě nedával; obsluhu jeho osoby obstarávala stará děvečka, na kterou se snášel také špatný rozmar tvrdohlavého starce, následkem čehož i nálada této bez toho mrzuté ženštiny nemálo se roztrpčovala. Kdož jiný nesl vinu, že stále byla hubována a peskována, nežli Růženka? Odplácela to nešťastné dívce, jak jen mohla. Všecken jízlivý klep maloměstský, nemilosrdný, jenž se proti Růžence rozpoutal, donášela jí, v tvář jí ho vrhala s veškerou zlobou staré panny.

Růženka snášela všecko, nereptala, nebránila se.

„Nu, povím vám něco nového,“ pravila k ní kdysi. „Pan Pešina se uchází o Andulu Maškovic. Vidíte to — byly časy, že jste mohla vzíti a nebrala jste. Nu ovšem, Franta z Dobřína vám byl milejší, neurvalec! Povídají hezké věci, co prý jste s tím chlapem tropila.“

To s Pešinou byla pouhá pravda; od onoho dne, co u Cibuláků vykonána soudní prohlídka, už se tam neukázal. Surovost, s jakou stará služebná jí hodila v tvář odstup Pešinův, zasadila dívce hlubokou, palčivou ránu.

„Tvůj život je zničen nadobro!“ ozval se v nitru jejím nemilosrdný hlas.

Vyšla ven do dvora, ze dvora do zahrádky, táhlo ji něco dál a dále, neznámá neodolatelná síla. Otevřela zadní dvířka, vyšla ven, ponejprv od svého návratu z radnice překročila meze otcovské usedlosti. Byla květnová noc, žádný měsíc na nebi, ale hvězdiček bez počtu. Leskly se, míhaly se na blankytné obloze, maně se do nich zahleděla. Bylo jí, jako by měřila zrakem svým nesmírnou věčnost; a ta věčnost

tu stála, zela na ni, černá bez útěchy. Co je za nimi, za těmi mihotavými bludičkami? Zda je tam smilování, odpuštění, klid? . . .

Růženka byla prostá dívka, která dosud nikdy nepřemýšlela o takových věcech; ale onoho večera jako by někdo tyto myšlenky na ni byl nasypal. Vzpomněla sobě, jak kdysi pan děkan kázal o nějakém prahu věčnosti, jejž každý člověk, kdož vešel v tento svět, dříve nebo později překročiti musí.

Je mladá, dlouhý, bez konce dlouhý šklebí se na ni ztracený život — a tam, za prahem jeho je klid, je snad zapomenutí.

Šplouchaly podle ní vlny řeky, jako hrom hučely vody s blízkého jezu padající. Otvíraly se před ní osudné dvéře; jediný krok, a překročen byl práh věčnosti.

Položila ruku na nizoučkou zeď, jež dělila od řeky cestu, na níž stála. Oko její pozdvihlo se k nebi a tam, blíže hvězdiček, jež na ni mrkaly, zahledla obrysy kostelíčka Anděla strážného. I zaletly ještě jednou myšlenky její do minulých časů a vzpomněla si, jak tam nahoře kdysi byla, jak tam kázal páter kvardián od kapucínů — i slova si pamatovala, ač tomu bylo už dávno.

Dávno? Ovšem pět nebo šest let tomu už bylo, ale dávno? Ba nikoli, jako by to bylo včera. Pan kvardián to taky tenkrát řekl, že život je jedno mžiknutí, jen věčnost že je dlouhá.

„Člověče, nezoufej!“ kázal tehda; „cokoli Bůh sešle, ať tě trestá za viny tvé, ať tě zkouší, protože jsi přítelem jeho, snášej to v pokoře a oddanosti. Věř, že všecko rychle přejde, i život tvůj, třeba bys byl živ sto let.“

Mrkaly, míhaly se drobné hvězdičky, šuměl noční větřík v opodál stojících vysokých topolech, vody šplouchaly a hučely dále mluvou svou, a Růžence bylo, jako by toto vše ji zrazovalo, ji varovalo před osudným překročením onoho tajemného prahu, jenž ji ještě před chvilinkou tak velice vábil. Pustila zídku, vrátila se domů.

Několik dní potom byla obeslána do Písku, aby podala svědectví v přelíčení proti Sušickým výtržníkům. Nastávala jí krutá cesta. Otec jí řekl zkrátka, aby si šla sama, že jí nedoprovodí, že není více jeho dcerou. Jakž měla jíti sama? Dobrých šest mil ze Sušice do Písku, cesta dlouhá skrze lesy a samoty, skrze četné dědiny a vesnice — ona jí neznala, jak živa ze Sušice nevyšla, a neměla s kým se poradit. Bála se lidí, byla přesvědčena, že na čele jí stojí napsán skutek její; k tomu čtla v obsílce zdrcující hrozbu, že, nedostaví-li se, bude četníkem předvedena.

Když čas nadcházel a ona rady sobě nevěděla, přišel jí na mysl pán, který ji odsoudil, pan aktuár Dolský. Zachvěla se při tom pomyšlení, ale šla přece; vždyť její soudce byl jediný člověk, jenž k ní jevil soucit v hrozné té chvíli.

Přišla k němu, poprosila ho, aby jí poradil, div před ním nepoklekla. Přijal ji přívětivě, mluvil k ní vlídná slova, těšil ji — ani jediná výčitka nevyšla z jeho úst; na konec ji vybídl, aby jela s ním, že je tam též obeslán.

„Jen přijďte pozejtří sem o půl osmé ráno,“ řekl jí ještě ve dveřích. „Domů vás také svezu.“

„Zaplať vám to Pánbůh, milostpane," děkovala v slzách a odcházela s blahou útěchou v duši.

V určenou hodinu přišla.

„Nesednu si tady k vám," pravila, „pošla by vám z toho hanba ... Až za městem, když dovolíte."

Rozpakovala a zdráhala se; až se objevila i paní Dolská, rovněž shovívavá a dobrotivá jako její manžel, a pobídla ji do vozu.

Jeli a potkávali rozličné lidi, také Kocálkovou, která na ně vyvalila oči — ale nadobro oněměla. Tak vážený muž byl pan aktuár, tak nedostupný všeliké pomluvě, že ani její jazyk na něj se neodvážil. A jiní za tento jeho skutek tím hlouběji před ním smekali.

Přelíčení před krajským soudem Píseckým trvalo několik dní, a několikrát byla Růženka volána, aby podala svědectví o tom, co věděla o činu Václava Beránka; i po Frantovi Holubovském se jí tázali.

Cítila sta zvědavých očí na sebe upjatých, slyšela, jak propuklo obecenstvo v hlasitý smích, uslyševši z úst šeredného kluka, jaké odměny se mu dostalo za ten nešťastný šperk. Celou tu hanbu musela ještě jednou prožiti.

Ještě jednou! Potom byl konec. Soud promluvil a vyměřil viníkům tresty podle míry skutků jejich.

Franta Holubovský byl ve smyslu obžaloby jeden z hlavních viníků, neboť se protivil se zbraní v ruce, a mnoho svědků se v tom shodovalo, že on byl jaksi náčelníkem té vzpoury. Hájil se dle subjektivní pravdy: lid je utlačován, chtěl ho vymaniti z útisku; měl za to, že Bůh sám tu úlohu na něj složil; kdy by byl věděl, že za ním stojí taková zbabělá chátra, která jen na plen pomýšlela, nebyl by se do toho pustil. Soud ovšem neviděl v jeho počínání vyšší vůli, nýbrž zločin vzpoury, zločin veřejného násilí a ještě jiné delikty a odsoudil ho na dvě léta těžkého žaláře, „vzhledem k mnohým polehčujícím okolnostem, zejmena pak k jeho dosavadní zachovalosti."

Když mu přečten rozsudek, sepjal ruce a zvolal: „Má zlatá maminko, co bude z vás?" — Pak, obrátiv se k tetě, rovněž odsouzené na jeden rok, pravil k ní: „Teto, ta vaše kniha lhala!"

„Nelhala," odvětila ona, vzpřímivši se a obracejíc na něho divě bodající zrak, „nelhala, ty bláhový chlapče! Ale čas ještě není! Nezkusili jste ještě dost, jste ještě příliš rozmazleni a bojácni. Bude to jindy, kniha mého děda nemůže lháti, to by také lhalo evangelium!"

Volatý Matěj dostal také rok, aby pak se mu nestýskalo, zavřeli s ním zároveň na touže dobu jeho soka černého Ferdu, jenž byl sice v čas prchl, ale Matěj ho ze starého přátelství udal jakožto hlavního drancovníka. Byla to drastická scena, když ti dva páni byli konfrontováni.

„Ty proti mně vypovídáš?" zaskuhral Ferda. „A což jsi nechtěl ty, abychom šli na Volinského? Což jsi sobě nenacpal všecky kapsy u Seligmannů? Prosím, slavný soude, ať se mu nevěří, on jí zdechlé psy a leklé ryby, to není člověk! Ať se na něj slavný soud podívá, že chlap není stvořen k obrazu božímu!"

„Prosím, milostpáni," brekotal Matěj, „je snad on hezčí než já? To je ten největší lupič daleko široko. On raboval jako vzteklý a potom chtěl Sušici zapálit, a byl by to provedl, kdy by nebylo přišlo vojsko."

„I mlč! vždyť jsi byl na dranc, měl jsi vědro kradené kořalky ve svém nečistém těle, a tu se ti něco zdálo.“

„Prosím, že jsem se trochu napil, toho nepopírám — ale tak opilý jsem nebyl, abych ho nebyl slyšel; ten by neváhal zapálit Prahu pro jedno polínko, toho milostpáni neznají.“

„Však počkej, ty mi neujdeš, ty chlape!“ zabručel Ferda.

„Prosím, milostpáni to slyšeli? Prosím, aby mne soud chránil. Tenhle člověk dokáže ještě jiné věci než mě zabít.“

Předseda soudu musel zakročit, aby učinil přítrž dalším vyhrůžkám, jež tito dva poctivci sobě činili.

Vaškovi vynesl dárek, jehož uštědřil Růžence, čtrnáct dní tuhého vězení.

Byli odsouzeni vůbec skoro všickni, i štědrý rozdavatel cukrových píšťalek, pan exgeometr Piskáček, odnesl si svůj díl, ačkoli tvrdil, že pouze jeho láska k prostému lidu a dítkám jeho přivedla jej do neštěstí.

Za těmi všemi zavřely se posupné kobky staré Písecké věznice; těla jejich zahalil šedý háv trestanců, nohy a ruce sevřela těžká pouta, vedle tehdejšího řádu užívaná — celá ta psota, ta hanba těžkého žaláře, a přece všem bylo lépe než Růžence, ani ubohého Franty nevyjímaje, který — aspoň na počátku — snášel osud svůj se stoicismem mučedníka dobré věci.

VIII.

Tak tedy skončila před soudem Sušická vzpoura. Růženka viděla ještě jednou Frantu, spoutaného, avšak hrdě vzpřímeného; vrhl na ni dlouhý, tklivý pohled, jenž jí vynutil celý proud hořkých slz; pak zavřely se za ním osudné dubové dvéře.

Po celý její pobyt v Písku se pan aktuár o ni staral jako otec; ubytoval ji, pečoval, aby měla všeho dostatek, a když bylo po líčení, odvezl ji zase domů do Sušice.

I ulevila cestou stísněnému srdci, vše, vše mu pověděla, ze všeho se vyznala, jako by se zpovídala knězi.

„Ten tam je život, propadlo moje mládí,“ plakala, „ale všecko bych snesla, nezasloužila jsem toho jinak, ale že otec se hněvá, že nikdy mi neodpustí, to mě nejvíce tíží. Je už stár a ta rána mu dodala . . . ani na smrtelné posteli se se mnou nesmíří.“

„Smíří, Růženko — vždyť otec přece se nezapře.“

„Nesmíří, pane aktuáre,“ zavrtěla smutně hlavou,„ není na světě člověka tak tvrdohlavého. Umře z toho, ale neodpustí.“

Těšil ji, domlouval jí, aby nezoufala, čas že všecko vyhojí; přislíbil jí také, že sám s otcem promluví.

Den se klonil, když dojížděli k Sušici, rozkošný májový den. Údolí podle řeky zelené jako brčál, nad stříbrnou řekou lehounké páry jako stáda bílých racků, stromy samý květ, vůně i teplo kolem nich a s nimi; tu a tam v hustém stromoví tu červená, tu mechem zelená střecha došková, bílé zdi, černé smrčiny.

Aktuár zadíval se s potěšením do toho kraje a obezřev ho až tam, kde na západě vroubily oblohu mohutné šedé hory a hvozdy Šu-

mavské, vrátil se zrakem k děvčeti, jež podle něho sedělo. Smutné bylo její líčko, sklopeny tmavé hledy, v nichž neplál již dřívější žár, ale krásná byla, jak světlo a stín stejnou dobou na ní utkvěly v tom širém rámci ladné jarní přírody.

Když jeli Dobřínem, právě v kapli na návsí zvonili klekání. Malé, zlacené mráčky tábly po nebes báni a odrážely se v jasných vodách řeky; před nimi na západním nebi proskakovaly modrem jasné třepetavé paprsky; Svatobor vystoupil před nimi, temeno velebné hory zlatem se přiodělo, avšak jen na kratinkou dobu, pak spadly stíny, černé, hluboké.

Jakás stará žena objevila se před nimi, trochu nahrblá žena, chudičká, smutné její oko utkvělo na dívce, a ta se pohledem tím zachvěla. Připadlo jí na mysl, že se na ni dívá stará Holubovská, a nemohla se té myšlenky zbavit po celou cestu, která jim ještě zbývala. Upomínky na ubohého Frantu a jeho starou matku padaly jako kapky hořkého pelyňku do sladkého toku dobrých, milých slov, která z úst jejího průvodce zaznívala a jí byla v teskné sklíčenosti její pravým balšámem.

Zamíhala se v pravo od nich rozložitá sirkárna, jejížto osvětlená okna dávala svědectví, že i v noci se tam pracuje, lehl jim na prsa dusný zápach síry, doutnající louče a tuku — město je pojalo ve svůj klín.

Pan aktuár nařídil kočímu, aby zabočil do postranní uličky, kde bydlel Cibulák; sestoupil s dívkou a poslav povoz domů vešel s ní do světnice. Starý seděl za stolem, přebíraje se v jakýchsi spisech; vyvalil oči na příchozí, zejmena na pana aktuára, nechápaje, co jej k němu vede. Vítal a pozdravil hostě velmi zdvořile.

„Pane Cibuláku," oslovil ho vážně aktuár, „vedu vám vaši dceru z Písku — je velmi nešťastna. Nechci se vám míchat do vaší domácnosti, ale ve jmenu lidskosti vás prosím, abyste odpustil, zapomněl"

„Račte usednout, vašnosti pane aktuáre," pravil Cibulák. „Ale co se dcery týče — já žádné dcery nemám — osvěta mi ji vzala, ano, vašnosti, osvěta."

Aktuár se usmál: „Nechte osvětu stranou, pane Cibuláku. Zda jste pomyslil, k jakým koncům povede váš hněv? Vizte tu dívku, je krev z vaší krve — a vy jste ji ponechal jejímu osudu, ani jste se nestaral, jak se dostane do Písku, kam ji osud volal. Jste rozšafný muž, poctivý muž; proč zavíráte srdce své soucitu a spravedlivosti?"

„Spravedlivosti zavírám srdce? Vašnosti, spravedlivost přece žádá, aby trest stihl vinu. Proč pak vy odsuzujete provinilce?"

„Ano, avšak trest musí býti v poměru k vině; jeli horší než vina, není spravedlivý. Vaše dcera pochybila a trest jí neminul; trestem jí přisouzeným odčinila vinu svou . . ."

„Dítě, které pošpinilo šediny otce svého, zasluhuje kámen na krk a skok do hlubiny! A pakli vaše osvěta a svoboda brání, aby se tak učinilo, já jako otec zříkám se takového dítěte, jako Noe se zřekl nezdárného Cháma . . ."

„Ale pane Cibuláku, jste vy prost vší viny? Ví přece celé město, jak vaše řeči pobuřovaly, a odpustilo se vám, protože se vylučoval zlý úmysl."

Mistr se vztýčil jako svíčka. „Já jsem se ničím neprovinil. Já jsem brojil proti zlořádům, proti šmejdům a šejdům. Mám se snad z toho těšit, že prodává se veřejně konina za hovězinu, a že ti, kdož ji prodávají, bohatnou, kdežto ti, kdož si bledí poctivosti, přicházejí na zmar? To jsem tvrdil a to tvrdit nepřestanu, dokud budu živ. A tahle“ — starý ukázal na Růženku posunkem plným nesmírného opovržení — „tahle příjme od zlodějského kluka ukradenou věc a políbí ho za to! Tohle já mám odpustit? Jenom ta nynější osvěta odpouští takové věci!“

Všecko domlouvání aktuárovo bylo marno. Vida, že ničeho nezmůže, poroučel se konečně, podal ruku Růžence, která po celou tu dobu stála plačíc u dveří, promluvil k ní několik útěšných slov a odešel, provázen starým mistrem, jenž ještě ve vratech mu několikrát opakoval:

„Všecka čest, vašnosti, veliká pocta pro můj dům, že jste ráčil překročiti tento práh, ale — odpusťte — já pro tu osvětu nejsem. Bůh to naprav! Ponížený služebník, vašnosti, uctivě se poroučím.“

Zasedl pak zase za stůl, aby počítal v různých účtech a srovnával rozličné výdaje. Pojednou rozkřikl se na dceru: „Kliď se mi s očí, nestydo! Jdi třeba zase do Písku, tu mi však nebuď!“

Odešla mlčky. Starý pak, znova se pohrouživ do knih svých, mumlal:

„Za týden je splatna částka tří set zlatých. Kde je vezmu? Zatracený život! Šloum mi nabízel peníze as před půl rokem — já, a od žida si vydlužit peníze! raději ať mi to všecko prodají, ta osvětová banda! Ať je to jak chce, bez toho není na koho šetřit. Fui!“

Uběhlo několik dní. U Cibuláků panoval týž nelad — starý chodil po domě jako Ahasver, nikde nenalézaje klidu; chvíli pracoval v dílně s chasníkem, mlčky, mrzutě, jako by mu bylo jedno, jak práce vypadne; jindy seděl po celé hodiny za stolem, hledě do prázdna okem horečně planoucím, rty se mu chvěly, ruce křečovitě stahovaly, jako by se s někým hádal. Jedl málo, nepil skoro nic, z domu se nehnul, leda tu a tam že vykonal nutnou obchůzku za obchodními záležitostmi. Celá Sušice o tom mluvila, jak nápadně se změnil. Jedni se mu smáli, jiní ho litovali, všichni se shodovali v tom, že náramně schází.

Růženka chodila po domě jako stín. Vyhýbala se otci, jak mohla, a tak výstupy se neopakovaly. Bůh sám ví, jak jí bylo krušně kolem srdce. Tatam byla její veselost, tatam všecka ješitná koketnost; tklivá melancholie lehla na bílé čelo, z tmavých očí hleděla smutná resignace v neodvratný osud. A přece v hlubinách duše ozýval se jakýs smírný, konejšivý hlas, který šeptal: „Trp jen, trp! Není odpuštění bez pokání; vždyť jsou na světě lidé, kteří ti odpustí, ba snad už odpustili!“ A co ten hlas mluvil tiše, sladce, stále se jí objevovala mužná, milá tvář pana aktuára, i slyšela dobrá jeho slova jako dálnou ozvěnu nebeského smíru. Jako tento pán, tak as mluvil pán Ježíš, o tom byla pevně přesvědčena. Pořád a pořád na něho vzpomínala, všecky jeho řeči sobě v mysli opakovala; jakési blažené zanícení zmocnilo se její bytosti, jakás neurčitá touha po něčem nadzemském.

I neustala rozjímati o dosavadním životě svém, — zdál se jí prázdným a pustým; v šeru večerním utíkala se do osamocené besídky

a tam za hustým lilkem, za bujícím šeříkem sedávala a naslouchala ještě jinému hlasu, jenž káravě, neúprosně se ozýval v nitru jejím: „Promarnila jsi mládí, neodvratně, neodvolatelně — svolala jsi kletbu zlou, kletbu šedého otce na hlavu svou! Co učiníš, co obětuješ, abys odvrátila strašnou tu kletbu?“

A rozjímala, přemítala, až do únavy; hořké slzy kanuly k zemi, vztahovala v němém bolu ruce k nebi, volala dávno zemřelou matičku, jejíž milé oči, plné soucitu jako by viděla na sebe upřené. „Ach, ty moje matičko,“ šeptaly chvějící rty, „proč jsi mi odešla? Proč jsi nebděla nade mnou ubohou, jako bdí jiné matky nad dcerami svými?“

A v tom jí bývalo, jako by slyšela z dáli *jeho* hlas, zvučný, plný neskonalé dobroty: „Pokoj budiž s tebou!“

Tu stalo se jednoho dne — otec právě vyšel — že vstoupila do světnice jakási stará, po vesnicku oděná žena.

„Čeho si přejete?“ oslovila ji Růžena.

Žena se na ni podívala zamračeně, smutně; pozdvihla ruku, o krok postoupila.

„Vy jste tedy ta nemilosrdná čarodějnice, která mého dobrého syna, mého jediného kouzlem svým do záhuby přivedla? Pro vás se spustil Boha, zapomněl na matku i na sebe, zbouřil se proti zákonu a řádu?“

„Vy jste Frantova matka?“ tázalo se děvče skoro šeptem — „ustaňte, já jsem ho k ničemu nesváděla . . .“

„Sváděla, nesváděla — vy jste ho zadrhla do svých tenat, ač jste věděla, že to nepovede k cíli. Vy jste vinna jeho neštěstím — bodejž jste zčernala!“

V ubohé dívce tajil se dech — nová kletba, všech hroznější!

„Pro umučeného Boha, neproklínejte mne. Já vám dokážu, že jsem nechtěla jeho neštěstí, že, že — jsem ho měla ráda . . .“

„Jak mi to dokážete? Živil mne starou svýma rukama. Na dvě léta ho zavřeli! Kdo mne uživí přes ten čas? Chodím teď žebrat, je to tvrdý chléb, nejde k duhu, panenko! Snad ho okusíte sama jednou, víte, Pánbůh peče oplatky! Dvě léta to nesnesu, ani letního času ne, neřkuli v zimě. Až se po dvou letech vrátí, snad jemu dokážete, že ho máte ráda, ale *mně* toho více nedokážete! Ach, dočkala jsem se pěkného stáří! V Dobříně na mne ukazují prstem: hle, stará Holubovská — syna jí zavřeli na dvě léta, protože drancoval u Seligmannů. Jak si ho vychovala, tak ho má! A mohla jsem mít pěkné, teplé bydlo a pohodlné stáří, kdy by nebylo vás! Bohatou by byl dostal, vidíte — snad jste o ní slýchala, o Hrazdílkové? Ale vy jste mu učarovala, a proto ji nechtěl, nešťastný chlapec; co si vás vzal do srdce, zpupněla mu hlava a málo dbal o matku; zhurta se nakvasil a přivolal na sebe kletbu staré ženy, a ta kletba se brzo vyplnila. Teď proklínám já vás, za sebe i za něj — ať vás Bůh potrestá!“

A stará se vybelhala ze dveří, zůstavujíc ubohou Růženku všecku zdrcenou. Vyšla ze dveří a ukryla se na půdě v nejtemnějším koutku, plakala tiše, usedavě.

Ach, jediné slovo od *něho*, z úst jejího světce! Jediné krátké slovíčko, jediný pohled soucitný, jenž by jí dodal síly, aby stačila do-

bojovati tento boj, vypiti tento kalich bolesti a pokání. Volala po něm v úzkostech svých, vztahovala po něm ruce, domnívajíc se, že slitovati se musí, že objeví se před ní jako posel z ráje, aby ji posilnil. Chtěla se ho zeptat, zda Bůh slyší nespravedlivou kletbu, a co by činiti měla, aby ji odvrátila.

Avšak nepřišel, marně po něm toužila. Tma vůkol ní a samota, hluché mlčení . . . Přišlo jí na mysl, aby došla k němu se poradit, jako tehda, když se měla vydati do Písku. Ale co by si pomyslil? O ní lidé tak zle mluví! Ne, ne — raději umře, raději ať ji udusí ta kletba.

Týdny, měsíce utíkaly, pořád na něho skroušeně myslila, okem ho nespatřila, a přece nezoufala, neboť pevně se v ní zakotvilo přesvědčení, že jednou přijde sejmout s ní kletbu a zevšad zející hrůzu, až jen se naplní doba.

Buď požehnáno, dobré, laskavé slovo, promluvené k duši vinou stížené! Ty dýšeš vůni rajskou na dlouhé časy, ty jsi léčivý balšám od pokolení do pokolení, protože pocházíš od Boha smilování! Buď požehnáno!

Po tu dobu, co dcera jeho se kála a doufala, rval se starý Cibulák s dorážejícím naň neúprosným osudem. Živnost neustále klesala; on činil, seč byl, aby si pomohl, aby odvrátil šklebící se naň zkázu, ale při všem nemohl si zatajiti, že marna jest jeho zoufalá námaha. Doma nepromluvil jediného slova o svých úporných bojích, o dceru po celý ten čas hrubě pohledem nezavadil. Za to, když někdy si vyšel ven, našel tu a tam spřízněnou duši, které si postěžoval, aby ulevil srdci. Zajímavo bylo, že se nedotýkal už ani slovem židů; za to vyskytly se na obzoru železnice, a proti těm obrátila se všechna nevole jeho. Proskakovaly tehda zvěsti, že stavěti se bude trať, která spojujíc Cheb a Plzeň s Vídní, půjde Horažďovicemi a Strakonicemi, tedy dosti blízko od Sušice. Vedle názoru starého mistra koželužského měly železnice jediný účel, usnadňovati dopravu konin a psin do celého světa, a když v té příčině se rozmluvil, zapomínal na všecko, co vůkol něho se dělo a co doma ho tísnilo, tou měrou ho nešvar tento děsil a rozkvašoval; mluvil v té příčině jako kniha a navrhoval, aby purkmistr učinil všemožné kroky, aby aspoň Sušici zachránil před touto zhoubnou novotou. Železničný úřadník nebo zřízenec — věděl o jejich existenci ovšem jen podle slechu — byl v jeho očích sehnaný odvar všeho lotrovství, neboť nejinak soudil, než že lidé tito dostávají hříšnou mzdu, tantiémy z dovážených padělků spravedlivé kůže.

„Kdy bych takového chlapa viděl,“ prohlásil se kdysi, „byl by syn smrti, neboť takové zloděje patří jen zabít.“

Někdy pronášel staroch slova ta s bývalým zápalem, oči mu jen hrály; stávalo se však, že se náhle zarážel, jako by si vzpomněl, že pro něho je to vlastně všecko jedno. — S jistou vzdornou truchlivostí pak dodával:

„E, nižádných kroků ať nečiní pan purkmistr! Nač by je činil? Já to snad ještě vydržím, a po mně, nu, po mně . . . ať to praskne . . . ať se staví železnice třeba přes střechu radnice. Na koho bych se dřel?“

A přece chudák se rval a bojoval zoufale.

Jednoho letního odpoledne palčivého, že všecko pálo jako v ohni, že i vzduch se tetelil na širém náměstí, vrátila se stará služka s pole, kde hrabala jetel. Přišla domů všecka rozpálena, do ruda zalitá vráskovitá tvář jen hořela; rozumí se, že nebyla v nejlepší náladě.

„Takové hlouposti," bručela, „šedesát let je mi, na poli mají pracovat staré ruce, a běhat mám jako drožkářský kůň. A proč? Protože pantáta nechce, aby mu dcera uvařila kávu, já to mám udělat, já! a dřít se na poli mám taky! Proč tedy nejde ta panenka na pole, je mladá, ať se taky dře, aby to zkusila."

V tom se Růženka objevila. Stará na ni jako zlý hafan: „Doma dřepět je snadno. Vy jste mladá holka, a já jsem stará bába, a všecko mám strhnout já sama? Bojíte se snad, aby vám slunce nespražilo bílou pleť, co? Vašemu ženichovi, který teď sídlí v Písku, bylo by to snad jedno."

Růženka takovým řečem už dávno přivykla.

„Zůstaňte tedy doma," odtušila, „a já půjdu na pole."

Oblékla na se hrubou kazajku, dala na hlavu barevný šátek, který jí zastiňoval tvář, vzala přes rámě hrábě a šla. Bůh na nebi ví, jak krušnou jí byla ta první vycházka od oné doby, co byla v Písku svědčit; rychle, rychle nesly ji nožky; zdálo se jí, že musí uniknouti jízlivým pohledům, ze všech stran na ni metaným.

Vrátila se za šera večerního, v tvářích opálena sluncem, majíc ramena jako spařená, na dlaních puchýře. Vešla do světnice, umyla si trochu obličej a ruce. Otec tam nebyl. Za chvíli přišla zase stará děvečka; skuhrala, broukala po svém spůsobu, berouc neustále nadarmo jmeno boží i jmena kde kterého svatého. Najednou stanula před dívkou.

„Aby tu člověk žil, v téhle Sušici! Tu je ten nejhorší lid na světě. Císař pán sám už se na to nemůže dívat. Tak povídali dnes na náměstí, že přišlo velké psaní na úřad, psaní, které mělo sedm císařských pečetí, a v tom psaní stály divné věci. Císař pán se zlobí na město a na celý okres pro ty výtržnosti, které se udály o Svatojosefském jarmarku. Všickni dostávají v tom psaní, taky pan purkmistr a páni na úřadě; že prý měli vědět, co se stane. To je taky boží pravda; od čeho jsou páni, když ničeho nevědí? Jenom jediný pán prý jednal dobře, opatrně a srdnatě, ten bude povýšen až do Prahy; ti druzí ale budou posláni do nižší služby, aby se teprva učili úřadovat — také ten, co s vámi byl v Písku, bude přeložen, a pan okresní též."

Dále Růženka neslyšela; chvíli zírala uděšeně, strnule na děvečku, pak všecka se choulíc, na celém těle se chvějíc, bez lichého slova, bez jediné slzy vrávorala ven, a jako stín dovlekla se do besídky, kde propukla v hořký pláč. Její světec odcházel, ani jednou už ho nespatřila, a už ho nikdy neuvidí, už nikdy neuslyší z úst jeho slova plná soucitu a útěchy.

„Můj ty Bože na nebi," šeptaly její chvějící se rty, „dej, aby seznal císař pán, jaký je to člověk, a aby ho povýšil k trůnu svému podle sebe!"

Slyšel snad otec ten pláč, šel po hlase, tiše, proti svému obyčeji; došel k besídce, odhrnul rukou bující lilek, který zakrýval vchod.

Pruh šerého světla padl na zlomenou dívčinu postavu. Slyšela šelest, pozdvihla hlavu a zděšené oko setkalo se s okem otcovým. Pootevřela se ústa jeho, jako by chtěl promluvit, zarazil se však, odvrátil mlčky oči, obrátil se pomalu a odešel tiše, jak byl přišel.

Skoro do půl noci zůstala v besídce, a když konečně vyšla, maně obrátila zkalené zraky k nebeské báni, kde tiše kráčely hvězdy klidnou drahou svou. Mrtvé dusno vládlo nad zemí, ani od řeky nedonášel větřík chladu; hukot vod s jezu spadajících jedině rušil klid noční. A pojednou jak ohnivá jiskra letěla přes hlavu její Svatojanská muška, a podle ní druhá, třetí — deset, dvacet jich tu bylo, v letu se leskly, v trávě hořely.

„To jsou snad od něho poslové,“ zašeptala, „kteří mi praví, že i v největší tmě je světlo, abych nezoufala.“

Zmizela v domě, a v zahradě i v křovinách podle řeky vedly světlušky rej svůj, a sta jiných poletovalo na protějším břehu.

Stará děvečka měla pravdu, pokud přinesla zprávu o přeložení pana aktuára Dolského: byl ustanoven někam do severních Čech, a za nedlouho se odstěhoval. Růženka ho už nespatřila.

IX.

Uběhlo něco přes dva roky. V Sušici se velmi mnoho změnilo; kus po kuse mizel starý háv, na náměstí zelenal se square košatých kaštanů, a ulice byly vydlážděné, čisté, radost se na ně podívat.

Zdálo se, že jakýs polo selsky polo městsky oděný muž také spozoroval tyto změny; zastavoval se často a díval se. Byl to vysoko rostlý člověk, patrně ještě mladý, velmi hezkého obličeje, ale z očí prokmital chvílemi jakýs plachý pohled; k tomu byly rysy toho obličeje trochu tvrdé, skoro jako z kamene vytesané, barva tváří bledá, pokud je nekryl tmavý vous. Slunce již chýlilo se za Svatobor, když pomalu kráčel náměstím a Širokou ulicí směrem k dolejšímu předměstí, kde zabočil k řece do postranní uličky. Přecházel dlouho tou uličkou, stanul chvíli, zase přecházel, nespouštěje očí s Cibulákovic oken; také u vrat jejich domku se ob čas zastavil, patrně tam chtěl vejíti, podobalo se však, že si netroufá. Domek Cibulákovic vypadal schátrale, všecky domky v sousedství byly úpravnější, s něho však opadla skoro celá omítka; rámy u oken byly spuchřelé, rozpraskané, ale za okny taková bujná zeleň, že žádné oko nestačilo vniknouti dovnitř.

Šeřilo se, stmívalo se, proskakovaly hvězdičky na temném blankytu nebeském, a mladý muž neustával přecházeti, postávati.

V tom objevily se na konci uličky dvě ženské postavy, jedna stará, shrbená, druhá mladá, tělo držela sice přímě, ale chůze byla bez pružnosti, chabá, jako umdlené se vlekoucí.

Šly kolem něho, nevšímajíce si ho; on pak zaslechl promluviti starou:

„Och, zítra je po žních — přivezou poslední mandele . . . ba, poslední, které as uvidí pantáta . . . a já taky.“

Mladá sklonila hlavu.

Došly k vratům Cibulákovic; mladý muž jim byl v patách. „Růženko!“ pravil pojednou; hlas jeho zněl prosebně, smutně.

Škubla sebou, stanula jako zkamenělá. Stará cosi zahučela, ostře se podívala na neznámého.

„Bože, Františku!“ zvolala pojednou Růženka, „konečně jste přišel — čekám vás už dva měsíce.“

Podala mu ruku, šátek jí při tom sjel s hlavy, i v tom večerním šeru viděl, jak byla osmahlá, zcela jiná než tehda — tehda — ale krásná byla přec, velmi krásná!

Stará vrčíc a broukajíc vešla do domu, zanechavši je samotny.

„Vy mne neodháníte? Dovolujete, abych s vámi promluvil?“ pravil, a v hlase tom chvěl se dlouho tlumený jásot. z oka mu vytryskly slzy. „Přišel jsem, abych vás ještě jednou viděl; přišel jsem, abych vám přinesl pozdrav své matky, která vás prosí, abyste jí odpustila — byla tenkrát tak nešťastná, zoufalá.“

Záblesk radosti mihnul se přes její tvář.

„Jakž bych vás odháněla? Musíte mi odpustit . . . byla jsem tenkrát hloupá, nerozvážná . . . Bůh sám ví, že nevím, jak to přišlo, že jsem přijala od onoho chlapce nešťastný šperk . . . Ale neštěstí vede člověka na pravou cestu. Odpustíte mi, Františku?“

(Dokončení.)

České písemnictví.

Výpravná prosa.

Beletristická literatura česká za rok loňský vykazuje dosti málo knih našich spisovatelek. Terézy Novákové *Kresby a črty* (Libuše XXI., č. 3.), sepsané již r. 1884, ve dvou povídkách znova přetřásají s patřičnou záměnou osob i dějiště obvyklé v ženských románech láskové poměry, tím hned elegicky hned patheticky přisladlým spůsobem, který se nemohl uvarovati rozbředlosti ani v druhém obrázku Musa sapientum, na myšlence v skutku básnické spočívajícím. V. Lužická v knihovém vydání předložila roku loňského českému čtenářstvu tři povídky. Otázka, zda vysoce vzdělaný muž může býti šťasten po boku ženy sice bohaté, ale naprosto nevzdělané, jsouc i u nás dávno již rozhodnuta, není věru ani časovou ani nutkavou, tak že nepřekvapuje záporná na ni odpověď daná v povídce *Doktor Matějíček* (Přítel domoviny VII. č. 6.) odehranými událostmi, a jelikož úplně jest pominuto vysvětlení psychologické záhady, že vědou lékařskou se obírající a na výši moderní vědy stojící lékař, který celou svojí povahou není podivínem, nechce míti ženu vzdělanou a vezme si onu hloupou Lili, která mu ze žárlivosti spálí i jeho vědeckou práci, tu také tato povídka, z oněch tří nejlepší, rozmnoží ten velký počet knih, které objevivše se brzy

klesnou pod práh vědomí literárního. Druhá povídka *Potrhlá Barbora* (v Telči u E. Šolce) i svojí látkovou tendencí, jakožto výstraha nerozumným matkám bez rozmyslu a starosti děti do Vídně posílajícím, působiti může ve vrstvách čtenářstva činícího nejmenší požadavky. Pravý přežitek v nynějším ruchu a proudu literárním jest téže spisovatelky *Polednice* (Libuše XXI. č. 6.), i činíme zmínku o této snůšce nejrůznějších živlů jen proto, že jediným rysem souvisí s určitým sociálním ruchem v kruzích Pražských dám se jevícím. Kořenem tohoto díla, které Polednici — dítě hladu, o němž šílená chorobná matka při zjevu záhadné kmotry za to měla, že jest Polednicí podvržené, sirotu potom vychovanou v chudobinci, dívku později zrádně milencem opuštěnou a bydlící ve věži kostela Svatogothardského se starým podivínem, konečně jako bohatou dědičku zase do chudobince se přistěhovavší — učinilo nejušlechtilejší světicí, žijící pouze „velikému, svatému citu, jemuž své žití byla obětovala — lásce k lidstvu,“ jsou filanthropické snahy, jimž po některých jednotlivých skvělých vzorech houževnatější a vědomější se věnuje pozornost. Ze šlechetného úmyslu a za šlechetným cílem napsána byla Polednice, a věru vzhledem k tomu nerad člověk koná zpravodajskou povinnost, když úmysl a hotové dílo tak nedozírně se rozcházejí.

Z filanthropického ovzduší vzešlo i loňské největší dílo z dámské duševní dílny: *Břeh*, román od Sofie Podlipské (Přítel domoviny, ročník VII. č. 1.—3.). Spisovatelka vidí společenskou bídu kolem břehu „ostrova blahobytem nazvaného;“ za břehem tím studeno a prázdno, stálá plavba, tonutí, chytání se břehu, sesouvání. A přece prý možno břeh ten učiniti pohostinným, neboť od pradávna jsou známy prostředky k tomu: láska k trpícím, ideál, práce všech. Podlipská uznává, že velikou pohnutkou činnosti společenské jest tak řečený altruismus, tedy snahy a činnosti na prospěch jiných, a vyslovuje se tímto spůsobem o pudu dobročinnosti: „Kde v člověku se béře zvláštní nadání, náklonnost k dobru či ke zlu, spůsobilost, bývá těžko sledovat. Bývá a je to zde. Tak soucit a pud dobročinnosti. Vzrůstajícím vzděláním též on ve společnosti lidské vzrůstá a musí vzrůstati. Jest naším údělem, věnem, podmínkou příštích pokolení.“ Ale egoismus a sobectví jsou také mohutnou pohnutkou činnosti lidské, a byly doby, kdy v běžném názoru víry docházela nauka, že v nich spočívá jediná pohnutka činnosti této. Vzdálený odraz těchto myšlenek prosvítá z románu Podlipské aspoň potud, že odstranění sociální bídy závisí na vítězství zásad altruistických, pro něž Podlipská horuje. Do jaké však nedozírné doby posunuje se tím rozřešení otázky společenské bídy! „Láska vše rozluští, vše přemůže, vyléčí, udrží — jen že jí tu není, že máme každý jen pablesk její, jen touhu po ní v srdci,“ filosofuje i Marta v našem románě. Avšak nejde tu o vědeckou a sociologickou hodnotu těchto názorů. Vlastní osnova našeho románu založena jest takto. Z jedné strany jest rodina Zahrádeckých, rodina chudá, ubohá, nehodami, nemocemi, neštěstími stíhaná, která se „nemohla nikterak zachytiti na tom břehu, který vyniká nad vlnobitím společenské bídy, na břehu ostrova blahobytem nazvaného.“ Rodina ta konečně vysvobozena jest paní Martou Stampachovou, které byl dán onen soucit a pud dobročinnosti,

tak že by byla všecko dala v šanc pro tuto věc, kráčejíc ve stopách své prababičky, která strčila své čtyři dcery do klášterů, aby jí nepřekážely v rozdávání. Paní Marta byla jako sv. Pavla zjev velkolepé obětivosti, svatého přesvědčení, že šťastní mají nešťastným podávati pomocné ruky, a zahloubena v tuto velebnou spasitelnou myšlenku potlačila veškery touhy ženského srdce po velké vášni. Činnost tato však uvedla ji v rozpor s ostatní rodinou, zejmena s mužem, který trpěl jí „toho koníčka, tuto nenapravitelnou illusi“ až k oné době, kdy chtěla zachrániti rodinu Zahrádeckou, s níž pojil Martu svazek přátelství s bývalým jejím učitelem Zahrádeckým a svazek pokrevného příbuzenství s manželkou Zahrádeckého Korou, nevlastní Martinou sestrou, jakožto nemanželským dítkem jejího otce, jež potomní manželka legální, energická paní Burdová, z velké lásky ke společnému otci vzala sama k sobě do domu. Lidumilství Martino odcizovalo ji citům ženě nejpřirozenějším, odcizovalo ji muži, jehož vůbec mnoho nemilovala, i dceři, o niž málo dbala. Nespokojenost mužova dostoupila vrcholu, když Marta v dobročinných svých činnostech nemohouc vystačiti vykázaným svým jměním výdajným, chtěla sáhnouti na hotovost. Muž odepřel a pohrozil rozvodem. Ani matka její nechtěla vydati jí podíl ve prospěch Kory a pro případ rozvodu matka chtěla si vzíti Martinu dceru Ulu k sobě. V takových sporech ocitla se Marta, zároveň však neměla naděje, jak pomoci nyní ubohým, když neměla ničeho? Spolu trápila ji otázka, máli právo vzíti jmění Ulino, i kdy by jí je manžel a matka vydali, jmění, jež předkové hromadili pro potomstvo, aby tomuto zabezpečili půdu, s níž by jim nehrozilo odtržení v nedostatek? Měla právo obětovati štěstí své dcery, jako obětovala prabába štěstí svých dcer? A nemohlali konečně neuznati, že by, kdy by jí nechránila tyranie příbuzných, rozdala snad všechno a pak musela by přijímati milosti? Našla by takovou Martu, jakou byla sama?

Jsme na vrchole sporu psychologicky rozhodně zajímavého i filosofickou váhu majícího. S dychtivostí očekáváme, jak Marta a tudíž spisovatelka domyslí do konce tíhu otázek závažných, na něž na př. Tolstoj dal rozhodnou svoji odpověď. Ale tu — škoda! — nastává v práci Podlipské obrat, myšlenkově založené dílo přechází v pouhé vypravování obraznosti smyšlených dějův. Rozřešení pozbývá svého významu filosofického, stává se ojedinělým případem šťastnou náhodou v dobré konce přivedeným. Bohatý kupec Šalovec z chudoby vlastní silou a přičiněním se povznešší potřebuje v obchodu korrespondenta a pro domácnost ženské ruky, i vezme k sobě rodinu Zahrádeckých, kterou zatím potkalo neštěstí, že vášnivá dcera jejich Jula pokusila se o sebevraždu u milence svého, který v domnění, že jest mrtva, sama sebe zastřelil. Šťastná nahodilá záchrana Zahrádeckých urychlila i smíření Martino s mužem, které již před tím zahajovala Marta vlivem theorie o manželství, jejíž platnost Kora Martě dovodila. Pracovati k usnadnění rozvodu a neodvislosti manželů jest reakcí proti civilisaci, neboť tato „pracovala s úsilím k tomu, aby muž měl jedinou ženu, žena jediného muže, aby jejich děti měly šťastný útulek, nedělené zájmy rodičů vždy sjednocených, nerozlučných. O to jedná se duchu vzdělanosti a v tom má vzdělanost dále pracovat, nikoli v té reakci, jež vede k volné lásce

jak u kmenů divokých.“ Nahodilá tato slova otevřela jinou vyhlídku v rodinné štěstí Martě, která jsouc obětí otrockých poměrů manželských obrňovala se dříve lhostejností a stoicismem a utvořila kolem sebe ledovou atmosféru chladné ctnosti. Nyní však byla přesvědčena, čeho si žádá civilisace: dáti své srdce přes námitky antipatie, dáti je bez smlouvání, míti trpělivost, nežádati od svých milých, aby dali více než mohou dáti, neodsuzovati jich, snášeti se. Dle toho Marta nyní jednala a nahlížela, že, ač přijala manžela z rukou osudu, i také spojení má cosi nerozlučného. Usmíření s manželem dělo se i pod vlivem náhle při hrozícím rozvodu probuzené mateřské lásky k dceři Ule, která slyšíc o matčiných krásných skutcích matčiny zásady schvalovala a je za své přijala. K této Ule vlastně obrací se nyní jediné zřetel románové komposice, a tak přes zajímavý sociální výstřelek máme tu zase jen onen svrchu již zmíněný, v románech od žen psaných tolikráte přemílaný poměr láskový od počáteční úmyslné chladnosti úmyslně ledového srdce z jedné strany až k úplnému roztání a šťastnému spojení Uly Stampachovy a Otakara Šalovce. I tito zajisté jak onino „dva chudáci v úzkosti a bídě“ Jan a Kora Zahrádecká, kterou do románu také uveden byl „moderní“ spiritismus, slavili „ten pravý nerozlučný a nerozlučitelný svazek manželský, ten ideál civilisované společnosti,“ ač tento Otakar se divil dříve, jak se může jednotlivec odříkati svého sobectví, tak že si vezme na krk ženu a později i děti a celé komonstvo domácnosti, anať láska nemůže býti toho dostatečným důvodem, poněvadž pomíjí i s krásou ženinou. A tak i nad ostatními těmi různými rodinami, nejstaršími Stampachy, dědem a babičkou, jež vám činí milými jich dětské vlastnosti ve stáří a láska k vnučce, Martou i Bohumilem Stampachem, starým Šalovcem, který po patnáctiletém rozvodu s manželkou se smíří a ji i s dcerami k sobě vezme, nad Martou Zahrádeckou provdanou za upřímného, soucitného, dobrého pana Lysu, jíž rodičové udíleli požehnání, jakého se nedostává někdy celým kmenům, nad Hynkem Zahrádeckým, vystudovavším lékařem a jeho snoubenkou Slavinkou, a konečně i nad nešťastnou Julou, která po svém uzdravení přijata byla k staré paní Burdové a posléze panem Lysou poslána do Paříže k dovršení hudebních studií, — nade všemi rozklenula se obloha míru, spokojenosti a dokonalého štěstí a všichni vyplnili úkol života, jejž každému Podlipská předpisuje, totiž „státi se lepším za dobu žití svého a hledět uskutečnit každý něco z velkých idcí a ideálů, které duch lidstva vztýčil za cíl našeho mravenčího hemžení pozemského.“

Podlipská věří v dobrotu každého člověka a v sílu jeho překonati vše, co se mu v cestu staví, jen když má vůli. Pravda, jest stále kolem nás pozemský prach. „Jeť ho všude plno, žijeme v něm, jsme z něho stvořeni. Nicméně můžeme se prodrati skrze jeho vrstvy, můžeme ssáti do sebe paprsky světla světel, a jsmeli z prachu stvořeni, tvoří veškeren ten prach i s námi zářící svět, a v každém atomu toho prachu je skrytý svit a záře.“ Tak myšlenku tuto vykládá optimisticky naladěná duše naší spisovatelky v novele nazvané *Pozemský prach* (Libuše XXI. č. 133.) a dotvrzuje ji dlouhým, až rozvláčným vypravováním o osudech Sezemského, člověka nad jiné dokonalého, kouzelníka v žití praktickém, muže „zlatého srdce,“ ale i „zlaté pa-

měti" (jsa u strýce asi rok mezi malými dětmi, byl přidržán kolébati a hlídati nemluvňátko, a „v jeho zlaté paměti nic nebylo ztraceno"), který ze sirotčince přijat byl v obchodní dům Maltusův, zde po smrti majitelově obchod vedl a konečně se oženil s Lenkou, dcerou resignovaného sklamaného umělce a nepraktického filosofa, opisovače, později do obchodu přijatého Bláhy, když byl před tím z vděčnosti k zemřelému dobroditeli svému ucházel se o jednu ze tří jeho ošklivých dcer, Bertu, které vrátil slovo, když se domnívala, že z hamižnosti a zištnosti ucházel se o její ruku, a která ještě jednou sama dobrovolně odmítla druhou jeho nabídku, když byla poznala nevýslovnou jeho cenu a hodnotu. Ti v této povídce, kterým nebylo vůbec souzeno, aby byli šťastnými, zemřeli, na př. Sina, která svým sňatkem s rytmistrem, pro nějž i Berta se Sezemským od tohoto sňatku zrazujícím se nepohodla, celý obchodní dům přivedla na kraj záhuby; ostatní byli šťastni aspoň tak, jak jen připouští ten pozemský prach. I tito již dávno dřímají věčný sen, a spisovatelka vidí i ten pozemský prach na životní jejich dráze zářiti a tvořiti kolem nich aureolu. „Drahá minulosti," volá spisovatelka na konci své povídky. Ba věru jen do minulosti lze klásti poměry tak utěšeně idylické! —

V Šaškově Moravské bibliothéce (ve Velkém Meziříčí) roku loňského dále vycházely Sebrané spisy vzácné spisovatelky Františky S t r á n e c k é. Začaly vycházeti roku 1889, a nyní již dokončen jest druhý svazek prvního dílu; každý svazek obsahuje 14 prací různého rozsahu, které vesměs od r. 1878 již byly uveřejněny v různých časopisech a periodických spisech, jako v Obzoru, Vesně, Světozoru, Zábavných Listech, Květech, Zoře, Koledě, Moravanu, Libuši, kalendáři Ústřední Matice. Jsou to následující obrazy, obrázky, povídky, skutečné události, vzpomínky, fotografie: Pouť na Velehrad, Pstruzi, Sirota, U Podražilů, Na prachu, Od desíti k pěti, Kuřata obroční, Kubánek, Všední obrázek, Z besed venkovských, Podruh, Meteorologická pozorování, Uchráněný peníz — poklad v nouzi, Odsouzený, Paní matka, Konšelovic Terezka, Obrázky z Moravy, Baruška, Z venkovského žití, Prostonárodní lék, Graciáš, A ona zapomněla, Vlasaři, Strýc Hutula, Klárka, Pošta, Tři kapitulace, Na hlavní stráži.

Záslužná činnost F. Stránecké stručně oceněna v naší Osvětě v nekrologu (v ročníku XVIII.) a i vydání dřívějších spisů vítáno v časopise tomto s uznáním zaslouženým. Dnes již možno živě si představiti duševní obraz této rázovité pozorovatelky moravského horáckého kraje a lidu. Některé vlastnosti má naprosto společné s duchem novodobé tvorby; snaha po pravdě a snaha vykresliti ne druhové typy, ale co nejrázovitější jedince, jest v jejích spisech nejen patrna, ale i překvapujícími výsledky korunována. Pohybujíc se v popředí života vesnického a maloměstského, kde život duševní proudí sice stejně mohutně, ale v živlech jednoduchých a základních, dovedla přece ve spojení se zevnějším projevem tohoto života, podmíněným různým stavem, stářím, temperamentem, spůsobem výživy a života, vypozorovati značný počet postav nejrozmanitějších, samorostlých a svérázných. Její pozorovací talent právem proto se velebí. Stránecká neidealisuje. „Jako jedinec ve všech ctnostech dokonalý sotva kdy se naskytne, tak ani doba, která by za-

hrnovala vše, co lidi povznáší a oblažuje; ale i nejukrutnější zločinec, pravívá se, někdy citem bývá ovládán, a tak i doba nejhorší vykazuje mnohdy překvapující snahy a úspěchy. Neníť, bohužel, nic dokonalého na světě," tak praví v povídce Konšelovic Terezka, a dle této zásady se řídí. Nezveličuje a nepodceňuje, nebělí a nečerní. Nekreslí ovšem každou figuru, jak se jí namane, nýbrž i k svým fotografiím vybírá jen postavy výrazné, individuelně charakteristické a kresbu tu provádí velmi podrobně sice, ale zase jen význačnými rysy, které béře ze zcela případného ovzduší, aby jen věrnost celku nevzala újmy. V povídce Od desíti k pěti na př. přivezou pozdě v noci nepřijatou kůži zpět, pán i čeledín jsou náramně mrzuti. „Co pak se vám stalo?" vyzvídá služka na pacholku. A on se kaboní, „střihne" po ní okem a napomíná: „Kdy bys si raději pod peřinu zalezla; v krátké spodnici, nestydíš se?" Jen v souvislosti s celým vypravováním pochopíme významnost tohoto místa. Za další doklady celé řady rozhovorů by se daly uvesti. Se stejnou opravdovostí a pravdivostí kreslí žebráka (Kubánek), opilce (Graciáš, Klárka), jako neústupného Hradila v povídce Konšelovic Terezka, tvrdošijnou hostinskou v obrázku Paní matka, podařenou maloměstskou klepnu Na hlavní stráži, neobroženou babici, která vysloužila Tři kapitulace, neb i konečně neúprosného faráře v povídce Klárka. Vše, co Stránecká praví i nepříjemného, nepěkného, děje se bez příkrosti, bez výčitek, jest to pouhé konstatování fakta. Slyšme, co na př. praví o ženách: „A to platí o každém věnu, nechť by byla žena tisíce do domu přinesla, nebo deset zlatých ‚šajnů', neb i konečně ani to ne, kdy by jen ty obyčejné ‚duchničky' (peřiny), o čemž nikdo ani nepochybuje, že je ženě přinesti přísluší, byla přinesla; a kdy by se povlaky na nich časem trhaly, a muž nádenník by nemohl těch pár grošů sehnati na povlaky nové, tehdy, kdy ženě na mysl padne, i ta nejhodnější, upřímně svého muže milující žena předstírati mu bude to své skrovňoučké věno, ty kanafasové mřežované, někdy nové povlaky. To již ženská povaha tak nese. — Tak bývaly, tak jsou a tak budou! To, co muž pracně vydělá a na výživu rodiny obrátí, čítat se nemůže, ‚vždyť z toho žáden nic nemá'; jen to, nač možno v celosti, v hotovosti poukázati, to platí: že on je šatí, to je povinností, že je sytí, také povinností, a když je dobrý hospodář, a ukládá, tak to na ženě a na dětech ‚seškrnil' a konečně je to přece jen zásluha ženy, neb ona by to byla mohla snadno utratit. Již staré přísloví připomíná, že ‚co muž čtyřmi koňmi do domu doveze, žena nehospodyně v zástěře snadno ven vynese.'" (II. 2, 15.) V pozorování a sbírání podrobností výrazných vykazuje tudíž Stránecká velikou bedlivost a dovedně jich užívá na pravém místě. Popisná a povaholičná část převládá v pracích jejích; v některých mimo živel popisný jiného ani není (na př. v prvním z obrázků moravských: Husky), nikde pak živel dějový nad povaholičný nevyniká, naopak i celý děj jen jest tu, aby ozřejmil a určitěji znázornil, co jest předmětem charakterisující činnosti. Umělecký talent Stránecké zřejmě se prozrazuje úplnou náklonností k názoru, díla její názorem pouhým působí, odtud ta smyslová lahodnost a živost. Stránecká nikdy nepotřebuje pojmově doložiti, co znázorniti chtěla. Přečtěme na př. črtu Z besed venkovských, jak názorně vy-

plývá z ní konservativnost našeho lidu a nechuť jeho k novotám, i když od faráře k nim dán podnět. Stránecká jest naskrze spisovatelkou epickou. O ní nevíme, čtouce její spisy; ni projevy citovými ni reflexemi svými nezastírá předmětnosti načrtnutého obrazu. Některé své myšlenky, které asi v třech povídkách uznala za vhodné pronesti, přednesla buď jako úvod nebo doslov k oněm pracím. Stránecká si konečně dobře vědoma byla dosahu svého talentu a dala veliký příklad umělecké svědomitosti. Nebyla nadána překvapující obrazotvorností, i nepsala děl veliké koncepce a rozložité komposice, spokojila se osnovou jednoduchou bez složitých zápletek a napínavosti dějové. Znajíc sílu svého pozorovacího talentu sdělovala jen věci pozorované a obmezila se pouze na ty kruhy, které nejlépe poznala a které nejhlubšími dojmy na ni působily. Okruh vesnický a maloměstský překročila pouze několika črtami ze života panského úřednictva, jejž poznala z vlastní zkušenosti. Dva z těchto obrázků (Pstruzi, Na prachu) působí komickými postavami pánů správců, třetí (Kuřata obroční) — upomínka z mládí — charakterisuje počínání lidu při nutných dodávkách vrchnosti. Komickými scénami vyznamenávají se i Meteorologická pozorování, Prostonárodní lék, Na hlavní stráži. Jinak, kde vůbec k jakýmsi rozporům dojde, Stránecká miluje zakončení smírné. Nikdy však se u ní nepotkáváme s plačtivým sentimentalismem, ani když zcela smutné události vypravuje; lze tu poukázati na Josefa a Lucinku v povídce Od desíti k pěti. K nejkrásnějším ozdobám prací Stránecké náleží konečně naskrze správný jazyk a výraznost i příslušná rázovitost řečí osob jejích. Za příklad poslyšme nejsprávnější snad hospodyni v celém kraji, mlékařku Matouškovou, když se rozhněvala: „Ano, já vám to ještě jednou pravím: chlapi jako zmrzlé košile. A snad to pravda není? Nedčjeli se vždycky podle lebky chlapské, hned je křivák ven, a neobrať se — oko vyražené, krvi plná zem. A naždy jen ‚tak chci a ne jinak!‘ Ale co se týká pití, tu žid praví: ‚tak chci a ne jinak!‘ Za jedinký vlas přitáhne je do hospody, a potom, když je grunt v pekle: ‚Ten šejdíř židovský! Utopiť ho! Upáliť ho!‘ — A co potom *vám*, chlapi nerozumní? Dobře vám tak! Dobře — a všem! Já stará baba vám to pravím, že dobře vám tak!“ (Tři kapitulace).

Z těchto čistě uměleckých a esthetických důvodů vysvětluje se lahodné kouzlo, kterým vábí spisy Stránecké. Přidámeli uspokojení citu vlasteneckého, jež ač bez horování působí tyto obrazy tím, že tento rázovitý lid zdravého těla i zdravé duše jest onen lid, z něhož čtenář pochází a k němuž se hrdě může hlásiti, i onen prostě libý cit, jenž vzniká za souhlasu originálu s kopií, a ono uspokojení, jež nalezne ethnografický badatel ve spisech Stránecké se svého stanoviska, dovedeme si vysvětliti zasloužené ocenění činnosti naší spisovatelky. Vyplnila dobře povolání svoje a má v historii literární určité místo vykonavši kus zdatné práce. Že však národní svérázná literatura se musí vyvíjeti i jinými směry, že tento osobnostní a jedincovitý ráz se rozšiřovati musí v život pospolitý, v život rodinný a rozruch společenský, budiž jen mimochodem podotknuto.

Byla již zmínka učiněna o některých myšlenkách naší spisovatelky. Proti Malthusovi hlásí: „Ne tak! Stůl Páně jest tak obsáhlý,

že všichni mají místa třeba skrovně vyměřená ku spravedlivému nasycení, nikoli však ku vzájemnému utiskování a prostopášnému hodování, a toť ona těžká záhada doby naší, která v ničem míry nezná.“ Spisovatelka jako Stránecká, která s takovou oblibou lid náš pozorovala a studovala, nejlépe tím dala na jevo, s jakou láskou k lidu tomu lnula. Jemu věnovala i doslov povídky Graciáš, který vrcholí v otázce: „Což pak jen nedůvtipní, neli dokonce přihlouplí lidé mají zabývati se zemědělstvím, které nám všem bez výjimky výživy poskytuje?“ a končí přáním, aby rolníci dítky své popředně vychovali k pracím zemědělským, řemeslnickým, obchodnickým i průmyslovým, nerozdílně spolu souvisejícím. Doslov směřuje proti přehnanému studování synků rolnických, vlastně snad proti zálibě státi se „pánem,“ jímž u něho mnohdy ještě bývá i písař v advokátní nebo jiné kanceláři, finanční strážník atd. Povídka sama touto tendencí na konci vyslovenou umělecky nic nezískává, třebať byl Graciáš zkaženým studentem. Ani za dotvrzenou této tendence nemůže býti pokládána, neboť typicky a všeobecně nemůže býti vzata. Jest jedině důkazem, nač talent Stránecké již nestačil — totiž na vystižení života vnitřního, psychologický rozbor a postup motivující, jehož tuto bylo třeba. Tím se jen utvrzuje svrchu pronesený názor o tom, v čem dlužno hledati onu milou individualitu naší Stránecké, jejíž Sebrané spisy doporučujeme i těm, kdo si chtějí připraviti prostý, ale vzácný esthetický požitek, i těm, kdo blíže chtějí poznati některé rázovité povahy moravských horáků.

Do jiného kraje moravského a sice na Slovácko uvádějí nás *Povídky* G. Preissové (Kabinetní knihovna svazek 50.). Jsou to čtyři prosté obrázky venkovského života; vypravují o dětinných lidech Juráskových, kteří se domnívali, že by baron mohl si vzíti jich dceru Polušu, se kterou v lese dvakrát se sešel a jí i podobiznu dal, a šli se starého na to pozeptat (Počátek románu); o Jenůfě, pro niž Libor Tonka nožem pobodal, za to sice do vězení se dostal, ale přece u Jenůfky vítězem ostal a i později se ženatým Tonkem se sblížil, poněvadž Slovák nedbá nějaké té jizvy, kterou mu kamarád kdysi pro ženskou zasadil (Sokové); o roztodivné Tekle, která Vincka, jehož milovala, po smrti nevěsty jeho o ni se ucházejícího odkazuje na sestru svoji Bětku a sama se stává klášterní panenkou (Jastřena); a konečně o nešťastné, milencem, s nímž dítě měla, opuštěné, a když o poklesku jejím přese všechno utajování dověděli se rodiče a matce tím urychlena smrt, sešílivší Kralce (Králuša). Předvádějí sice životní události, celkovým a všeobecným průběhem i v jiných krajích se podobně odehrávající, avšak libě se zamlouvají především určitou místní barvitostí zachycenou osobami, krojem, zvyky a v popředí nářečím, hlavně však zdravou a nestrojenou svěžestí celého způsobu vypravování, z něhož dýše a sálá jednak pravda předváděného života, jednak nekoketující a nenadsazující opravdovost a jednoduchost, vlastnosti dosti vzácné a velmi milé.

L. Čech.

Ř. 1892. Čís. 11.

OSVĚTA

Ludvík XVI. sesazen a obžalován.

(Měs. srpen—prosinec 1792.)

Obrazy z veliké revoluce francouzské

od

dr. **Jana Krystůfka.** [1])

I.

V dějinách revoluce francouzské útěk krále Ludvíka XVI. činí důležitou epochu. Až do té chvíle slovo republika zaznívalo jen v nejdůvěrnějších schůzích výstředních Jakobínů, ale od té doby odvážilo se na ulici a opanovalo ji útokem. Republika stala se výhradním heslem klubu jakobínského, který určoval veřejné mínění Paříže a pobočnými kluby též mínění celé Francie. Podařilo se sice umírněným živlům, že království bylo obnoveno a trůn Ludvíkovi XVI. vrácen, ale při volbách pomocí jakobínských klubů zvítězili většinou nepřátelé království.

Nový sněm sešel se 1. října 1791. Hned po svém ustavení všichni poslanci vykonali přísahu na ústavu ujednanou národním shromážděním v letech 1789—1791. Podstatnou část této ústavy tvořilo království; zavázali se tedy poslanci před Bohem, před svým svědomím, před národem francouzským a před celým světem, že ústavy této budou hájiti, a budeli toho třeba, že za její zachování chtí obětovati statky a životy své. Ale většina poslanců v srdci svém nenáviděla království, ideálem jejich byla republika, poněvadž zřízení toto nejlépe vyhovovalo theoretickým zásadám o svrchovanosti lidu. Mezi republikány utvořily se zajisté dvě strany; Hora (la Montagne), k níž znali se mužové zásad výstředních, a Rovina (la Plaine), k níž hlásili se mírní repu-

[1]) Buchez et Roux, Histoire parlementaire de la revolution française, sv. XIX.—XXIII. — Mortimer-Ternaux, Histoire de la Terreur, sv. V. — Ernst Hamel, Histoire de Robespierre, sv. II. — Beauchesne, Louis XVII. sa vie, son agonie, sa mort.

blikáni, mezi nimiž vynikalo několik poslanců departementu Girondského jako Vergniaud, Gensonné, Guadet a j.; ti později stali se středem strany, která v dějinách revoluce francouzské pode jmenem Girondinů tragické nabyla pověsti. Strana tato jsouc přesvědčena, že jen válka s cizinou veškeru revoluční sílu národu může rozpoutati, a že jen ve vřavě válečné politické její ideály mohou býti provedeny, přičiňovala se ze všech sil svých o vypuknutí války. Hrozivé zbrojení emigrace na hranicích francouzských bylo jí k tomu vítanou záminkou.

Král, aby vypuknutí války zabránil, vyzval všechny emigranty, aby se vrátili domů, knížatům pak porýnským pohrozil, neučinili do jisté doby shlukování emigrantů na svém území konec, že je bude pokládati za nepřátele Francie. Z toho přišlo k diplomatickému jednání s říší německou, ale než mohlo býti přivedeno k uspokojivému konci, zemřel císař Leopold II., jenž nakloněn byl mírnému rozřešení sporné věci. Když vláda Vídeňská nechtěla dáti k požadavkům francouzským příznivé odpovědi, Ludvík XVI. odebrav se 20. dubna 1792 do sněmovny, navrhl, aby králi českému a uherskému byla vypověděna válka. Girondini byli u cíle svých přání. V prvých srážkách vojska francouzská byla poražena. Nešťastné činy v poli hluboce zasáhly v rozvoj revoluce. Sněm žádal na králi, aby k ochraně hlavního města sebral záložní vojsko 20.000 mužů, jež z departementů mělo býti staženo. Když král žádosti této nevyhověl, strana revoluční vzala útočiště k ozbrojeným peticím lidu. Nejpověstnější taková petice byla dne 20. června, kdy ohromné zástupy lidu nejnižších vrstev (sansculottes) obklopily sněmovnu žádajíce po zvláštním poselstvu, aby sněm dal nečinnost vojska na hranicích vyšetřiti, a jeli vina na moci výkonné, aby byla odstraněna. Sněm musel dáti zástupcům těm svolení, aby defilovaly zasedací síní. Ze sněmovny rozzuřené zástupy valily se do Tuilerií. Král přinucen jest luzou, aby si posadil červenou čepici na hlavu a připil si z láhve opilého dělníka. Přispěním obojetného Pétiona a několika oblíbených poslanců se lid rozešel, a král od dalších urážek jest zachráněn.

Ve Frankfurtě konána dne 5. července 1792 volba nového německého císaře, a František, král český a uherský, jednohlasně k důstojnosti té povýšen a dne 14. července za císaře pomazán a korunován. Touž dobou konány v Mohuči porady, jak by válka proti Francii měla býti vedena. Ale Prusku nezáleželo tak na válce proti Francii a na vítězství zásad monarchicko-feudálních jako na tom, by se na útraty zbědované Polsky rozšířilo. Za zády Rakouska smluvilo se s Ruskem o druhé rozdělení Polsky v ten smysl, že mimo města Kdaňsk a Toruň dostalo ještě 1000☐ mil asi s dvěma miliony obyvatelů. Koalice mocností byla již v srdci zraněna, než ještě vypravila se do pole. Neštěstí Polsky bylo spásou Francie; bez dělení Polsky revoluce francouzská nikdy nebyla by mohla zvítěziti nad monarchicko-feudální Evropou.

Vévoda Brunšvický, dávaje se 25. července z Koblence na pochod, uveřejnil jmenem císaře německého a krále pruského pověstný svůj manifest, v němž hrozí všem, kdo by se opovážili brániti, že budou na místě jako buřiči podle vší přísnosti vojenského práva potrestáni

a domy jejich zbourány a spáleny. Nepropustíli město Paříž krále ihned na svobodu, nebudeli mu prokazována úcta a poslušnost, jakou poddaní svým panovníkům jsou povinni, že budou z toho spojeným mocnářům odpovídati všickni členové sněmu, departementu, okresu, městské rady i národní obrany osobně, pod ztrátou hrdla, a sice tak, že budou souzeni dle vojenského práva a bez milosti; budeli vtrženo do zámku nebo na naň udeřeno, pomstí prý se za to mocnářové příkladně spůsobem věčně památným a vydají Paříž vojenskému plenu a úplné zkáze.

Nerozumné toto provolání způsobilo nejen prudší vzplanutí revolučních vášní, nýbrž více než cokoli jiného urychlilo pád trůnu a zamezilo dobrý prospěch koalice. Starosta Pařížský Pétion vznesl 3. srpna jmenem městské rady a 48 čtvrtí k sněmu žádost za sesazení krále. Rokování o této žádosti ustanoveno jest na den 10. srpna. Té noci spiknutí dávno připravované na podvrácení trůnu propuklo silou neodolatelnou. Z rána Tuilerie nepřehlednými davy zběsilého lidu jsou obklíčeny. Přípravy k obraně byly nedostatečné. K radě Roederera, přednosty departementu, král s rodinou svou opustil Tuilerie a odebral se do sněmovny. Vstoupiv tam pronesl tato slova: „Pánové, přišel jsem k vám, abych zabránil velikému zločinu, i myslím, že nebudu nikde bezpečnější nežli mezi vámi.“ — „Sire,“ odpověděl Vergniaud, jenž předsedal, „můžete spoléhati na pevnost národního shromáždění; členové jeho přísahali, že až do posledního dechnutí hájiti budou práv národa a veškeré ustanovené moci.“ Vergniaud, pronášeje slova tato, lhal, neboť v kapse měl připravený již návrh dekretu, kterým královská moc ve Francii se zrušovala. Nešťastný král s rodinou svou umístěn jest v úzké lóži žurnalistů, kde po šestnáct hodin bylo mu snášeti pravá muka. K návrhu Vergniaudovu sněm uzavřel, aby svolán byl národní konvent, jenž měl rozhodnouti o státní formě; dokud by se to nestalo, důstojnost královská měla býti zastavena a král s rodinou svou v zámku Luxemburském až do konečného rozřešení této otázky ubytován. Teprv o jedné hodině s půlnoci král s rodinou svou odveden jest do kláštera Feuillansů, kde vykázány mu čtyři chudičké jizby. Všichni jsouce na smrt unaveni a vysíleni usnuli brzo, ale jaké bylo jich procitnutí! Místo na trůně byli v žaláři. Druhého dne rokováno o obydlí krále a jeho rodiny. Městská rada prosadila, že ani palác ministerstva spravedlnosti, jak chtěl sněm, nebyl králi za pobyt vykázán, nýbrž Temple, kamž také král s rodinou svou odpoledne dne 13. srpna byli převezeni. Třikráte ještě opustil král toto bydliště: po prvé, když předvolán byl dne 11. prosince před konvent, aby byl vyslýchán; po druhé, když v konventě obhajcové jeho dokazovali jeho nevinu; po třetí, když dne 21. ledna 1793 konal poslední cestu — na popraviště.

Zatím na bojišti věci válečné vzaly pro Francii průběh velmi nepříznivý. Vojska spojenců dobyvše bez obtíží pevností Longvů a Verduna, měla cestu do Paříže otevřenou. Strach a bázeň zmocnily se Paříže. Městská rada, která se 10. srpna spůsobem revolučním sestavila, strhla na sebe veškeru moc výkonnou, a sněm zákonodárný, jehož vážnost v obecenstvu čím dále tím více klesala, neodvážil se rozpustiti ji.

Z rozkazu jejího zatčeno veliké množství osob „podezřelých" a ve dnech od 2.—7. srpna bez milosrdenství ve vězeních povražděny. Kolik osob bylo utraceno, nelze zjistiti, ale na 7000 páčí se jistě počet jejich.

Co v Paříži páchány nejhanebnější vraždy, konaly se zároveň volby do národního konventu. V hlavním městě zvoleni nejzuřivější Jakobíni, jako Robespiere a Danton. Na venkově volby nevypadly tak, jak klub Jakobínů si přál. Ze 749 poslanců náleželo jich 189 sboru zákonodárnému, 75 členů shromáždění národnímu, a 47 členů přísežnému duchovenstvu; ostatní byli většinou mladí, nezkušení mužové, kteří mimo revoluční nadšení neměli jiné spůsobilosti k svému vznešenému povolání.

Na bojišti štěstí válečné obrátilo se ve prospěch Francouzů, když se generál Dumouriez ujal velitelství. Podařilo se sice vojsku rakouskému proraziti postavení francouzské v lese Argonském, ale Dumouriez, smělým pochodem vymknuv se z obklíčení, zaujal za Aisnou u Sv. Menehoulda výhodné postavení. Sem kvapil od Met generál Kellermann, aby se připojil k pravému boku Dumouriezovu. Na svém pochodu zastavil se u Valmy, kde svedl s Prusy šťastnou potyčku. Vítězství toto způsobilo obrat ve válčení. Chytrým vyjednáváním generál Dumouriez zadržel nepřítele tak dlouho, až nedostatek potravy, špatné počasí a nakažlivé nemoci přinutily ho k rychlému ústupu. Koncem října Prusové překročili u Koblence Rýn, nejsouce od Francouzů důrazně pronásledováni; Dumouriez zachránil revoluci se všemi jejími dobrými i špatnými následky.

V poledne 21. září v den rovnodennosti podzimní členové národního konventu odebrali se do zasedací síně, kde prve zasedal sbor zákonodárný, aby počali činnost svou, která v dějinách francouzských krvavým písmem jest zapsána. Hned v první schůzi konvent zrušil navždy důstojnost královskou, prohlásil Francii za republiku, následujícího pak dne ustanovil, že nebude se již počítati od 4. roku svobody, nýbrž od 1. roku republiky. V konventě rychle vypukly roztržky. Girondini obžalovali Robespierra, že baží po diktatuře, ale nemajíce důkazů byli přinuceni vzíti obžalobu nazpět. Nebylo ani jediné schůze, aby mezi Girondisty a Montaguardy nepřišlo k nepřátelské srážce.

Co ve Francii zuřily líté náruživosti, co rozvzteklené strany jako divé šelmy připravovaly se ke skoku, aby navzájem se rozsápaly, král, odloučen jsa od celého světa, trávil v Templu s rodinou svou život pošmourný, oslazovaný toliko něžnou láskou, kterou si všichni navzájem prokazovali. Zámek Templářský skládal se z převorství, z hradu a zahrady. Dvě věže, větší a menší, tvořily hlavní budovy hradní. Rodina královská ubytována byla v malé věži o čtyřech patrech; v prvém patře byly jídelna a knihovna, v druhém patře bydlila královna, její dítky a králova sestra Alžběta, v třetím patře bydlil král, čtvrté patro bylo zavřeno. Městští úřadníci jsouce vězňům stále v patách, dovolovali si k nim nejsurovějších urážek Král snášel vše s křesťanskou odevzdaností do vůle boží. O deváté hodině ranní rodina královská scházela se k snídaní. Potom král sestoupil do komnaty královniny a pobyl tam celý den. Prázdný čas věnoval vyučování svého synáčka, jenž dychtivě osvojoval si všechny nauky. Dnové poměrně klidní brzo

uprchli. Dne 21. září předčítal městský úřadník Lubin pod věží nález konventu, dle něhož království jest odstraněno a republika zavedena. Král slyše zprávu tu, ani okem nepohnul, aby nepřátelé nemohli se radovati z jeho zármutku. Z rozkazu městské rady odňaty královské rodině papír, inkoust, péra, tužky; všichni vězňové museli zobraceti kapsy a zotvírati šuplíky, nemajíli tam nic uschováno. Sotva bylo to vykonáno, přišel od městské rady nový rozkaz, aby král odstěhoval se do veliké věže. Nebylo vyhnutí. Loučení bylo srdcelomné. Král odebral se do nového svého vězení, které ještě nebylo k obývání upraveno. Postel a židle uprostřed pilin, prken, cihel a smetí byl všechen její nábytek. Zápach tam byl nesnesitelný. Král ulehl na postel oblečen, a věrný komorník jeho Clery probděl noc na židli u okna. Když ráno Clery chtěl odebrati se do malé věže k obsluze královské rodiny, městský úřadník osopil se na něho řka: „Nebudete již obcovati s vězni; ani pán váš neuzří již dítek svých.“ Král marně prosil komisara za svolení. Za nějakou chvíli přinesli králi kousek chleba a džbánek vody, do níž vytlačeno bylo něco šťávy citronové, aby stala se pitelnou. Král přistoupiv ke komorníkovi, pravil: „Zapomněli, že jsme dva, ale já nezapomněl.“ I rozlomiv chléb dal mu polovici. Nad tím Clery vypukl v hlasitý pláč, a král plakal s ním. Pak král a služebník jeho jedli spolu chleba slz a rovnosti. O desáté hodině oznamoval králi úřadník, že byl u královny a že se jí vede dobře. Král poděkovav se za tu zprávu, žádal za nějakou četbu, aby ukrátil si chvíli ve své osamělosti. Úřadník, neuměje čísti, vzal sebou Cleryho. Tak dostal se Clery ke královně. Ta se švakrovou a dcerou strávila celou noc v slzách a bědování; bledé jejich rty, zapadlé oči a strhané tahy v obličeji byly toho důkazem. Královna přísahala, že umoří se hladem, budeli obec trvati na jejím odloučení od krále. Kněžny kleknuvše před úřadníky zapřísahaly je úpěnlivě, aby aspoň několik okamžení mohly stráviti s králem společně. Úřadníci, zaleknuvše se hrozby, že by královna mohla hladem se umořiti, svolili. „Dnes poobědváte spolu,“ pravili, „zítra o tom rozhodne obec.“ Jako loučení bylo bolestné, tak shledání bylo radostné. Městští úřadníci plakali; i tvrdý Simon, utíraje si slzy pravil: „Po chvíli by mě ty proklaté ženské donutily k pláči,“ pak, jako by se styděl za svou slabost, pravil ke královně: „Když jste 10. srpna vraždila lid, to jste neplakala.“ — „Ach, lid uveden je v blud co do našich citů,“ odvětila královna.

Od té chvíle členové rodiny třikrát denně přiváděni do veliké věže, aby s králem pojedli. Při schůzích těchto přísně bylo všem zakázáno mluviti pošeptmu, nebo cizími jazyky. Úřadníci jsouce vždy přítomni, protivili se všeliké důvěrnosti mezi nimi. Jednou paní Alžběta chtíc pošeptati něco svému bratru, zakřiknuta jest od městského úřadníka slovy: „Tajnosti tyranů jsou pikle proti lidu. Mluvte nahlas, nebo mlčte. Národ musí všecko slyšeti.“

Městská rada byla u vymýšlení zlomyslných kousků nevyčerpatelná. Jednoho dne přišli městští úřadníci do vězení, aby králi odňali všechny ostré nástroje, a zabavili královně i nůžky a párátko na zuby. Šaty vznešených paní silně byly porouchány. Paní Alžběta, spravujíc šaty královniny a nemajíc nůžek, přinucena zuby přetrhovati nit. Král

velice se zarmoutil nad neštěstím svých milých. Spatřiv jednoho večera, jak královna zametá podlahu v jizbě nemocného syna, zvolal pohnut: „Jaké to dílo pro královnu francouzskou! Aby vás viděli ve Vídni! Kdo by to byl řekl, že sdružuje osud váš s osudem svým tak vás ponížím!“ — „A což,“ odpověděla mu Marie Antonie, „nemáte za nic tu slávu býti ženou muže nejhodnějšího a nejvíce pronásledovaného? A takové nehody nejsouli velebnější nad každé povýšení?“

V sužování vznešených vězňů městská rada neměla překážky; konvent neměl ani času ani vůle dozírati, jak se vede královské rodině, vždyť vzmáhající se bezvládí, nedostatek potravy, válka s cizinou a hlavně vnitřní rozbroje zaujímaly veškeru jeho pozornost. Když na podzim válečné činy v poli utuchly, a Jakobíni útok Girondinů na Robespierra vítězně odrazili, otázka, co by se mělo státi s králem a rodinou jeho, přišla na denní pořádek. U Jakobínů hlavním článkem politického jejich vyznání bylo, že revoluce není dovršena a republika zabezpečena, pokud není zničen tajný původce všech pletich a všelikého odporu — král v Templu uvězněný. Jen smrt králova jest prý s to, aby odňala royalistům poslední naději, že se jim podaří povalený trůn opět obnoviti. Luza Pařížská byla na jejich straně, a poněvadž hlas její vydáván byl za hlas celého národa, Girondini, aby nepozbyli u lidu své oblíbenosti, pod nátlakem ulice byli ochotni hlasovati pro vinu královu, doufajíce, když svedenému mínění veřejnému učiněno bude dosti, že podaří se jim odvoláním k národu zachrániti krále od následkův odsouzení. Jakobínům šlo hlavně o to, aby král byl odsouzen; toli se stane, chtěli se již postarati o to, aby neušel smrti.

Ve schůzi dne 1. října Merlin Thionvillský žádal, aby konvent, když odstranil království, také dokázal, že sesazený král není ani občanem, a že jest záhodno, aby vykrvácel pod mečem národním a aby ho následovali na popraviště všichni, kdož s ním konspirovali. Girondini k tomu mlčeli.

Proces králův značně byl pošinut do popředí, když ve schůzi dne 16. října 1792 Bourbotte, zastávaje se přání města Auxerra, aby Ludvík XVI. byl souzen, zvolal: „Cože! Zločin spáchán byl na obecné svobodě, a vinník ještě dýše! Žádám, aby bylo o této veledůležité věci ihned zahájeno rokování. Jestliže mezi členy konventu jest někdo, kdo by myslil, že vězňové v Templu nemají býti smrtí trestáni, nechť vstoupí na řečniště a hájí jich!“ Po tomto vyzvání bylo povinností Girondinů mužně vyznati, co by o králi a rodině jeho smýšleli, ale ani jediný neopovážil se zastati se krále, aby neupadli u luzy Pařížské v podezření, že nejsou takovými vlastenci jako Jakobíni. Malomyslnost ba zbabělost Girondinů zle se na nich měla pomstiti: couvajíce krok za krokem před Jakobíny, nejprve se zneuctili a konečně zahubili. Jakobíni vyčítali jim 26. října v klubu svém, že denním pořádkem stále proces Ludvíka XVI. odkládají. Jeden z řečníků navrhl, aby bez oddechu doléhalo se u konventu na rozřešení otázky té, až by celá královská rodina byla popravena.

Při útoku na Tuilerie dne 10. srpna nalezeny v komnatách krále, královny a osob v službách jeho zaměstnaných listiny, které vydány jsou tiskem. V listinách těch nebylo nic obsaženo, co by krále kom-

promittovalo. Že lidé za skutečné nebo domnělé služby žádali na králi peněz nebo úřadů, jest zcela pochopitelno. Návrh ústavy, jenž tam byl nalezen, svědčí jen o důmyslu spisovatelově. Všechny dopisy ty padaly do doby, kde o ústavě teprve se rokovalo a kde král byl v požívání moci absolutní. Od té chvíle, co král ústavu přijal, plnil ji tak svědomitě, že ani největší protivník jeho nemohl mu v té příčině ničeho vyčítati, a přece Gohier ve schůzi sboru zákonodárného dne 16. září nepravým vylíčením událostí dovedl roznítiti plamen nenávisti ke králi.

Také výbor bezpečnosti nalezl listiny a odevzdal je konventu, který kázal vydati je tiskem. Byla to pravá změsice dopisů, z nichž šlo na jevo, že král od vlastních lidí byl zrazen. Listiny ty odevzdány zvláštní komisi ku prozkoumání. Ve schůzi dne 6. listopadu 1792 Dufriche-Valazé, důvěrný přítel Vergniaudův, podal o nich konventu zprávu, z níž nesmiřitelná nenávist ke králi dýše; po rozumu jeho král není tak jednoduchý člověk, jak se myslí, nýbrž prohnaný šíbal, původce všech komplotů, které na záhubu republiky byly sestrojeny. Také vydával ho za překupníka obilí, cukru a kávy, aby prý vyhladověl lid. Každému bylo známo, že útok na Tuilerie byl dílem strany podvratné, Valazé však neostýchal se připsati jej na vrub krále a jeho věrných. Největší nesnáze působila mu nedotknutelnost osoby královské; i zde místo logiky užíval rabulistiky. Především prohlašuje, že zákonodárci, kteří ustanovili článek ten, byli králi zaprodáni. Zůstaneli král nedotknutelným, potrestati ministry bude prý nemožno, poněvadž opatří si pomoc ciziny, proti níž všeliký odpor bude marný; pak král mluviti bude jako pán, obnoví svou moc, potrestá své protivníky a odmění hojně ty, kdo podporovali snahy jeho. Sněm ústavodárný prohlásil prý krále nedotknutelným toliko v příčině prostředků, kterých ku provádění zákonů bude třeba, t. j. že král nemá býti znepokojován, jestliže ve volbě prostředků ku provádění zákonů potřebných skutečně nebo jen na oko se zmýlí. Z toho plyne, jestliže Ludvík zjevně jednal proti zákonům, že pod záminkou své nedotknutelnosti nemůže býti sproštěn trestu za svůj zločin. Ovšem ústava určuje na velezradu jen trest sesazení, avšak dnes sesazení není žádným trestem, poněvadž ve Francii království jest odstraněno. Zločiny Ludvíka Capeta jsou známy; každý zločin má obdržeti svůj trest, proto musí obdržeti ještě jiný trest, který nesmí býti jiný, než který ustanoven jest pro každého občana, nebo prohlásiti, že jeho zločiny zůstanou bez trestu.[1]) Jinými slovy: každý obyčejný občan trestán jest pro skutečné nebo domnělé zločiny jednou, ale král musí býti potrestán dvakrát. Tato potměšilá a krvelačná zpráva, ač nenalezla u strany výstřední úplného souhlasu, přece dle nařízení většiny konventu dána do tisku, aby rozeslána byla všem departementům.

Lépe než Valazé zavděčil se výstředníkům Mailhe, jenž jmenem výboru zákonodárného dne 7. listopadu navrhl, aby král před soud byl postaven. Mailhe náležel k oněm mrzkým a nízkým duším, které se koří před každou mocí a které dnes velebí nezadatelná práva mon-

---

[1]) Histoire parlem., sv. XX., str. 239—262.

archie, zítra pak hlásají, že svrchovaný národ podle vůle a zvůle své páchati může i všecky nepravosti. Výklad svůj počal Mailhe těmito otázkami: „Můželi Ludvík XVI. býti souzen pro zločiny, z kterých jest viněn, že dopustil se jich jsa konstitučním králem? Kým má býti souzen? Máli jako každý jiný zločinec státní postaven býti před obyčejný soud? Či má býti z voličských shromáždění všech 83 departementů sestaven zvláštní soud? Neníli to přirozenější, aby ho soudil národní konvent? Jeli nutno nebo slušno, aby rozsudek schválen byl všemi příslušníky republiky v původních shromážděních? Otázky tyto výbor zákonodárný dlouho a zrale uvažoval. Prvá jest nejjednodušší, ale vyžaduje nejdůkladnějšího rozboru ne pro Francouze, kteří jsou si vědomi rozsahu své svrchovanosti, nýbrž pro ty, kteří lpí na náuce o nedotknutelnosti; pro národy, kteří posud ovládáni jsou králi; pro celé člověčenstvo, které zmítáno jest mezi strachem a potřebou potrestati své tyrany, a které se snad rozhodne, až pozná vaše mínění o spravedlnosti. V ústavě, která posvětila despotismus pod jmenem dědičného království, prohlášen jest král za nedotknutelného a posvátného, a za nejvyšší trest, který ho stihnouti může, ustanoveno sesazení. Jakmile to se stane, král vstoupí v řady občanův a může býti souzen pro činy, které jsou pozdější než jeho zřeknutí. Z toho plyne, že král, jeli dosti obratný, aby vyhnul se sesazení, může pustiti uzdu i nejzuřivějším náruživostem, že může užiti ústavní moci, aby zničil ústavu. Kdy by král povolal si tajně na pomoc zástupy cizinců, kdy by prolil krev několika tisíc občanův a kdy by při podniku tom stihla ho pohroma, měl by býti prost všech následkův a potrestán toliko ztrátou žezla, a národ neměl by míti práva, aby vykonal skutečnou pomstu a dal světu veliký příklad? Nedotknutelnost krále má za účel blaho národa, a kde to jest ohroženo, tam přestává nedotknutelnost. Zastanci ústavy tvrdí, že Francie nemůže býti bez monarchie a monarchie bez nedotknutelnosti. Kdy by král mohl býti sněmem obžalován a souzen, byl by na něm závislý, a brzo moc královská byla by buď sborem tím podvrácena, jenž by po spůsobu tyranů veškeru moc si osvojil, anebo byla by beze všeho důrazu a beze vší síly, aby mohla prováděti zákony. V jednom i druhém případě bylo by po svobodě veta. To jsou klamné závěry. Což netrvalo království ve Spartě a jinde bez hrozného štítu nedotknutelnosti? Že králové byli podrobeni soudům národním, že byli závislí, že byli souzeni a odsouzeni, to nejen svobodě neškodilo, naopak to bylo jedinou její zárukou. Nedotknutelnost královská má za jediný účel prospěch národa, zachování pořádku a pokoje, ale nikdy nesmí mu býti na škodu, jinak nebylo by králi předepsáno, že nesmí provesti žádného rozkazu, který by nebyl podepsán některým ministrem. Avšak ve Francii nedotknutelnost stala se záhubnou; my jsme dlouho cítili, že národu kope se hrob, ale neviděli jsme rukou, které to činily. Zrada vznášela se nad hlavami našimi, aniž mohla býti zpozorována, hrom zaburácel dříve, než spatřen byl blesk, a Ludvík XVI. neměl by býti zodpovědným za neštěstí, jež osobně zavinil? Jakožto hlava výkonné moci sám zničil nesmyslnou nedotknutelnost tím, že bez vědomí svých ministrů kul pikle, a poněvadž se to příčí zásadám ústavy, aby někdo mohl rušiti zákony

a nebyl odpověden za činy své, Ludvík XVI. jest nutně zodpověden za všechny činy, které nemohou býti připsány na vrub jeho zřízenců. Ústava tresce krále sesazením, jestliže se zjevným činem neopře podnikům, které by se staly jmenem jeho. Avšak věrolomný král mohl by činiti jen odpor zdánlivý a ne skutečný Jakým způsobem bylo by lze rozsouditi, jaký by to odpor byl, kdy by chování královo nemohlo býti zkoumáno, kdy by král nemohl postaven býti před soud? I v ústavě postaráno jest o to, kde nedotknutelnost přestává, a kde král může býti sborem zákonodárným souzen. Či jest sbor zákonodárný nedotknutelností tak vázán, že ze strachu, aby ji neporušil, má jí obětovati blaho národa? Co o tom se má souditi, rozhodli mužové 10. srpna, kteří zradám učinili konec; rozhodl sbor zákonodárný, který zbavil krále jeho úřadu a zavřel ho do Templu. Národ promluvil a národ zvolil si vás za orgán svrchované své vůle. Zde mizejí veškery nesnáze, zde jest nedotknutelnost králova, jako by nikdy nebyla bývala. Jestliže Ludvík XVI. nemůže býti souzen žádným soudem řádným, z toho ještě neplyne, že nemůže býti souzen národem, nebo pak by král stál nad národem a byl by na něm nezávislý. Avšak národ není vázán nedotknutelností královou, také to ani nemůže býti, poněvadž není vzájemnosti mezi národem a králem. Ludvík XVI. byl toliko králem podle ústavy, avšak národ jest svrchovaný i bez ústavy i bez krále; on má svrchovanost svou od přírody a nemůže se jí ani na chvíli vzdáti. Zdaž nevzdal by se národ této svrchovanosti, kdy by se zřekl práva souditi všechny činy člověka, kterého postavil v čelo státní správy? I sbor zákonodárný jest nedotknutelný, ale kdy by zneužil své moci, národ by proti němu povstal a žádal by účtů na něm. Kdy by někdo namítal, že Ludvík XVI. potrestán jest již ztrátou trůnu, že nemůže býti po druhé odsouzen a potrestán, námitka ta jest jen potud platna, pokud Ludvík XVI. byl ústavním králem. Avšak národ, který má nezadatelné právo měniti svou ústavu, uložil svým zástupcům, aby vypracovali ústavu novou. Nadáni jsouce plnou mocí odstranili jste království, poněvadž není svobody bez rovnosti a není rovnosti bez republiky. Z toho plyne, že jste Ludvíka ani nesoudili ani netrestali, vůbec jste se jeho osobou ani neobírali.“

„Dle kterého zákona Ludvík XVI. má býti potrestán? Podle zákona, který tresce zpronevěření státních úřadníků, neboť v očích národa král jest toliko prvým úřadníkem. Zákon tento byl všudy a vždy, a jest tak starý jako společnost lidská. Kdykoliv králové zneužívali moci své, rušíce takto smlouvu společenskou, národ trestal je jako obyčejné občany. Jest Ludvík XVI. snad v postavení výhodnějším?“ K otázce této Mailhe odpovídal překrouceným vylíčením událostí a připisuje králi zločiny, kterých se nikdy nedopustil. I za krev prolitou dne 10. srpna při útoku na Tuilerie Ludvík XVI. učiněn jest zodpovědným. Mailhe unesen jsa zlobou svou volal: „Národové všehomíra, všechna pokolení přítomná i budoucí mlčky a netrpělivě očekávají od vás poučení, zdali nedotknutelnost královská má právo bez trestu vražditi občany; zdali král jest bohem, za jehož rány sluší mu ruce líbati, čili člověkem, jehož zločiny mají býti potrestány? Podléháli Ludvík XVI. soudu, nastává otázka, kým má býti souzen?

Nedotknutelnost královská mizí jen před národem, jen národ má právo stíhati Ludvíka XVI. pro jeho ústavní zločiny; z toho plyne, že buď konvent sám rozhodne o jeho zločinech, nebo že ho postaví před soud, jenž sestaven bude celým národem. Po dlouhém uvažování ústavní výbor se usnesl, aby konvent soudil Ludvíka, poněvadž representuje republiku francouzskou, poněvadž v něm zasedají mužové, jimž národ svěřil svůj pokoj, svou slávu a své blaho. Všichni králové dohromady nemají dost peněz, aby tyto soudce podplatili. Ludvík XVI. nemůže si ani přáti nestrannějšího a rozvážnějšího soudu, než jest konvent. Zamítnouti konvent nebo některé členy jeho znamenalo by zamítnouti celý národ, znamenalo by ohrožovati společnost v jejích základech. Všichni Francouzi sdílí s námi nenávist k tyranii, všichni zavrhují království, které od despotismu neliší se než názvem. Bude vám rozhodnouti o zločinech králových; avšak obžalovaný není již králem, jest opět člověkem. Jeli nevinen, nechť se ospravedlní, jeli vinen, osud jeho nechť jest národům příkladem! Předložiti rozsudek původním shromážděním jest rovněž tak zbytečno jako nemožno."

Ke konci své řeči Mailhe předložil sněmu tyto návrhy: Ludvík XVI. bude souzen konventem. Tři členové seberou všechny důkazy jeho zločinů, předloží je sněmu s obžalobou, která se na nich bude zakládati a která s přílohami bude vytištěna a členům rozdána. Osm dní po rozdání zprávy počne se o ní jednati a rozhodne se o ní většinou hlasův. Až bude obžaloba přijata, bude oznámena Ludvíkovi a obhajcům jeho i s přílohami, budouli jich žádati, jen musejí tam a zpět do národního archivu býti dodány dvanácti komisary, kteří jich nesmějí spustiti s očí. Konvent ustanoví den, kdy Ludvík XVI. má býti slyšen; obranu svou může přednesti sám nebo svými zástupci. Rozsudek svůj vynese konvent hlasováním dle jmen.[1])

Správa Mailhova nezpůsobila ve veřejnosti takového vzrušení, jako bychom se při tak důležitém předmětu mohli domnívati; nenávist stran, události válečné a starosti o naléhavé potřeby vezdejšího života odvracely pozornost od Templu, kde vězňové byli neškodní. Ani v klubu jakobínském toho dne o řeči Mailhově se nemluvilo. V konventě přišlo dne 10. listopadu k tak prudké srážce mezi stranami, že Pétion chování takové nazval pravým skandálem.

O návrzích Mailhových počalo se v konventě jednati dne 13. listopadu.[2]) Již předběžná otázka: „můželi Ludvík XVI. býti souzen," způsobila neobyčejné rozčilení. Prvý k otázce této mluvil Pétion, jenž nedotknutelnost královu nazval nesmyslem, žádaje, aby věc bez odkladu konečně byla rozhodnuta. Morisson, poslanec z Vendée, nazval na počátku své řeči krále krvavou příšerou, jež právem pyká za hrozné své zločiny, aby svedenému mínění veřejnému zalichotil; ale v řeči své znal se k zásadě, že sesazením král největší trest již vytrpěl. „Vím, že národ jest svrchovaný a že nemá jiného zákona než vůli svou, ale poněvadž jí nemá užívati než k svému blahu a prospěchu, a jemu nemůže nic prospěti, co není spravedlivo, právo a moc jeho mají při-

[1]) Histoire parlementaire, XX., 278—293.
[2]) Hist. parl. XX., 322—343.

rozenou hranici v povinnostech, které mu ukládá jeho spravedlnost. Nikdo nemůže býti odsouzen než podle zákona, který je starší než provinění, a svrchovaný národ ustanovil na velezradu královu trest sesazení, a žádný jiný. Dovolávati se práva přirozeného, dle něhož každý může odraziti násilí násilím, zde nemá místa, král jest úplně v naší moci, nemá zbraně a prostředků nám škoditi, my pak jsme Francouzové, což znamená, že nesmíme povoliti uzdy pomstě, třeba sebe spravedlivější, a že nesmíme poslouchati než hlasu svobody!"

Proti Morrisonovu mínění o nedotknutelnosti a proti mínění ústavního výboru, že král má býti souzen jako občan, vystoupil St. Just, fanatik chladného rozumu, s náukou docela novou, řka, že nemají krále souditi jako obyčejného občana, nýbrž potírati jako nepřítele, a proto prý soudní řád při věci této zakládá se ne na právu občanském, nýbrž válečném. Otázku tuto nutno vyříditi rychle a nepouštěti se s králem v dlouhé jednání. Snad přijde čas, že národové tak vzdálení od předsudků našich, jako my vzdáleni jsme od předsudků Vandalů, diviti se budou barbarskému století, v němž s posvátnou hrůzou tyran byl souzen, v němž národ chtěje souditi tyrana povýšil ho v řady občanův. Za časů Caesarových lid byl pokročilejší: tyran byl zavražděn v plném senátě beze všech formalit kromě 22 ranami, bez jiného zákona, kromě svobody římské. A dnes s úctou zavádějí soud s člověkem, vrahem svého národa, majícím ruce zbrocené krví a zločiny! Ti, kdož přikládati budou nějaké důležitosti zaslouženému potrestání krále, nikdy nezaloží republiku. U nás přílišná jemnost ducha a mravů je svobodě velikou překážkou. Okrašlujeme všechny chyby; každý proces králův uvádí ve spojení se svými názory: jedni se bojí, aby kdysi netrpěli za svou srdnatost, jiní opět nezřekli se dosud monarchie. Stále jen přemýšlíme, jak bychom vzlet lidu a svobody ochromili, kdežto sotva se odvažujeme obžalovati společného nepřítele. Hledáme svobodu a stáváme se otroky; hledáme přírodu a žijeme mezi sebou jako svěřepí divoši; chceme republiku, nezávislost a jednotu — a rozdvojujeme se i šetříme tyrana. Občané, jestliže národ římský, miluje po šest věků ctnost a nenávidě králů, jestliže Veliké Britsko po Cromwellovi přes všechnu svou statečnost spatřilo opět krále, čeho není se strachovati u nás občanům dobrým a přátelům svobody, když vidí, jak se nám sekyra v ruce třese, jak národ v prvých dnech svobody chová v úctě vzpomínku na své okovy? Jakou republiku chcete založiti uprostřed osobních rozbrojův a společné slabosti? Sháníme se po zákoně, který dovoluje trestati krále. Krále souditi jako nějakého občana! Střízlivé potomstvo bude se diviti. Souditi znamená užiti zákona; zákon jest právní poměr, ale mezi národem a králem není právního poměru. Co jest společného mezi Ludvíkem a národem, abychom ho šetřili po zradě? Již to, že chtěl býti králem, je zločin, jehož zaslepenost lidu nikdy nemůže ospravedlniti. Soudní dvůr, který nad Ludvíkem má vynesti rozsudek, není soudním dvorem občanským, nýbrž válečnou radou; zákony, dle nichž má býti souzen, obsaženy jsou v právě mezinárodním. Ludvík jest u nás cizincem; on nebyl občanem před zločinem, nemůže jím býti po zločinu; jest druhým Katilinou. Který zahraničný nepřítel učinil nám více zlého? Musí býti souzen hned; to jest rada rozumu

a zdravé politiky. Chtějí pohnouti nás k milosrdenství! Budeli tento král uznán nevinným, lide věz, že nejsme dále hodni tvé důvěry a že máš právo viniti nás ze zrady.“ [1])

Fauchet byl ukrutný ve formě, ale smířlivý ve věci; on prudce útočil na Ludvíka krále, aby zachránil Ludvíka člověka; chtěl se zavděčiti novému panovníku, lidu, a přece upokojiti své svědomí. Počal chvalořečí republiky, která prý vítězí nad svými nepřáteli. Tím bývalý král jest již odsouzen. „Ludvík zasloužil většího trestu než smrti. Věčná spravedlnost odsuzuje sesazené tyrany k dlouhým mukám života uprostřed svobodného národa. V okamžení, kde nenávist k tyranství zachvátila veškeru bytost naši, kde všechny náruživosti naše jsou v největší míře rozpáleny, dejme světu vznešený příklad: odložme soud tento, až chladná rozvaha nastoupí na místo podrážděnosti a pomstychtivosti, aby byl památným příkladem spravedlnosti a umírněnosti. V naší moci není zbaviti vinníka trestu v zákonech stanoveného, ale rovněž není v naší moci souditi někoho podle zákonů, kterých nebylo před zločinem. Vyzývám každého, aby jmenoval mi zákon starší, než je zločin Ludvíka XVI., jenž by k němu se vztahoval. Zachovejme tohoto zločince, který býval králem; ať jest výstražným příkladem všem spiklencům. Řekněme národům: Ejhle druh člověka lidožravého, jenž si tropil z toho žert, aby nás snědl. Byl králem; nebylo zákona na jeho zločin; překročil hranici všeho, co hrozného o zločinech trestní zákon předvídá. Avšak příroda mstí se za chyby našeho zákonodárstva, ukládajíc mu pokutu horší nežli smrt: staví ho na odiv světa, vykazujíc mu pranýř potupy. Příroda zatracuje trest smrti, vyjma jsmeli přepadeni, ale jakmile nepřítel jest učiněn neškodným, volá k nám: Zadrž a nezabíjej s chladnou krví svého bližního! Ani svobody nemáme zbavovati člověka déle, než nezbytně jest třeba. Každý člověk může se polepšiti, i tyran, když nemá lidí k své ruce. Bylo by to největším barbarstvím, kdy bychom z pouhé pomstychtivosti vyslovili trest smrti, kde jí zákon nežádá. Koho smrt králova má zastrašiti? Prostéli občany? Ti všichni nenávidí království a žádný z nich nemá ani vůle ani prostředků, aby se stal králem. Mocnéli spiklence? Avšak trest smrti není ničím člověku, jenž jest v zločinech mistrem. Kdo zatoužil po koruně, kdo má dost prostředkův, aby se šťastným výsledkem o ni se pokusil, ten řekne si: Panování jest dlouhé, smrt krátká — nuže do toho! Ctižádost a panovačnost vzdorují všem nebezpečenstvím! Avšak když tyran musí se připraviti, že ukován bude řetězy, že povleče život svůj v bídě a potupě, že bude vrstevníkům svým terčem posměchu: to jest trest nejspůsobilejší, aby zadržel sebe zpupnějšího a ctižádostivějšího člověka. Bude hledati slávu svou na dráze méně nebezpečné, nebo hanba jest mu největším nebezpečenstvím, bude ji hledati v dobrých činech a snad se stane rekem svobody. Pokud nároky ke království spočívají na jediné hlavě, všeliké spojení k podpoře těchto nároků bude nemožné. Aristokrati nenávidí slabocha, slabí a bázliví, potřebujíce vždy podpory, přivinou se k všemocnému národu. Avšak srazíteli králi hlavu, roznítíte ve spiklencích nové naděje a

[1]) Hist. parl. XX., 323—334.

dáte jim do rukou nové prostředky: koruna královská na hlavě dítěte vzbuzuje stoupence. Proto ušetřte spiklencům posledního zločinu a člověčenstvu poslední tragédie. Zachovámeli Ludvíka XVI. při životě, to bude hrobem všech trestuhodných nadějí royalistův. Praví se, že i obraz spravedlnosti může býti zahalen na důkaz, že někdy i nevinnost má obětována býti pokoji vlasti. Zdaž pokoj vlasti má zakládati se na uražené spravedlnosti? na národním zločinu? na krvavé hanebnosti, která by zbudila hnus celého světa?" Po slovech těch sněmovnou zaznělo prudké reptání. — „Občané! jen spravedlnost, moudrost a odvaha zaručují pokoj vlasti; proto končím návrhem, aby Ludvík XVI. před soud pohnán nebyl." [1])

Zničiti dojem návrhu toho pospíšil si Robert, člověk vypasených tváří, mrzké povahy a nabubřelé fráze, patřící mezi ona hejna nenasytných sobíků, kteří z každého neštěstí osobního i národního dovedou učiniti sobě zdroj nekalých důchodův: „Již dost dlouho soudili králové národy, jest čas, aby národové soudili krále. Budeme souditi krále ne z choutky nebo mstivosti, nýbrž z povinnosti, ne z náruživosti, nýbrž z úcty před základní zásadou vší společnosti lidské. Zákon jest pro všechny stejný, ať chrání nebo tresce. A Ludvík nahromadil více zločinů než všichni jeho předchůdcové, a za to měl by býti nad zákonem! Národ povstalý jest živý zákon. Zákon to byl, jenž 10. srpna osobně řekl Ludvíkovi: Ty jsi zrádce, nepřítel zajatý se zbraní v ruce, budeš souzen, a vaší povinností jest Ludvíka souditi. Prozatím Ludvík jakožto válečný pleník jest pod ochranou národa, národ nevraždí, nýbrž jen soudí. Kdy by z vězení uprchl, nejsa souzen, každý měl by právo zavražditi ho. Proto jest to v zájmu Ludvíka XVI., aby souzen byl."

Po krátké přestávce o záležitosti nešťastného krále Ludvíka XVI. počalo se jednati opět 17. listopadu. [2]) Politické ovzduší bylo každým dnem dusnější a nesnesitelnější. Revolucionářům z řemesla jednání konventu bylo příliš zdlouhavé, jim bylo by nejlépe se hodilo nové povstání, ale doba jejich ještě nepřišla.

Poslanec Rouset ujav se slova zkoumal otázku procesu ze dvou stránek: „Jest v tom prospěch národa souditi Ludvíka XVI.? Jest to spravedlivé odsouditi ho k smrti?" V delší řeči dává k nim odpověď zápornou. S Ludvíkem království nezahyne. Kdy by chtěli souditi krále, byli by soudci a žalobníky v jedné osobě, a národ veliký nikdy nesmí se poskvrniti činy despotickými. Jen despotové domnívají se, že hrůzou upevní panství své. Jakého násilí jest třeba, aby jednotlivec upevnil svou moc nad 25 miliony sobě rovných? Jaké mrzkosti jest třeba, aby 25 milionův občanů týmiž prostředky upevnilo svou nezávislost? Zdaž Ludvík XVI. vstupuje na trůn nezřekl se části domnělých práv svých, kterých předkové jeho se zmocnili? Zdaž na svých statcích neodstranil nevolnictví? Zdaž do rady své nepovolal muže, které veřejné mínění mu naznačilo? Že uveden byl v blud od lidí, v jichž prospěchu bylo ho klamati, že klesal z propasti do propasti, nebylo vinou jeho. Národ francouzský jest navždy zbaven králů. Neníli pak

---

[1]) Hist. parl. XX., 334—337.
[2]) Hist. parl. XX., 346—356.

tím dostatečně pomstěn? Což se to musí státi jen krví? a opět jen krví? Což toto sídlo rozkoše, útočiště věd a umění musí stále býti krví zbrocováno? I vy, které snad přílišná citlivost mohla by svésti, i vy žíznite stále po krvi? Zdaž osvobození pokolení lidského nenutí vás prolévati ji v potocích? A vy, lidé sveřepí, kteří často zbožňujete veřejnou pomstu, abyste závojem tímto zakryli soukromou pomstu svou, což nemáte dost obětí v těch nešťastnících, jež bída neb osud válečný vede do boje proti vlasti, kterou hanebně zradili? Ludvík XVI. je odsouzen a potrestán těžším trestem, než ústava určovala. Přísnost, již vám předkládají, byla by činem slabosti, ano mohu říci zbabělosti, vzteku nebo strachu. Vaší povinností jest světu, jenž na vás patří, poskytnouti podívanou, jak král s rodinou svou vstoupil v řady občanů, podívanou mnohem působivější a trvalejší, poučení mnohem vznešenější, než všichni katané dohromady mohou dáti." Ke konci řeči své Rouset navrhl, aby o osudu krále a rodiny jeho rozhodl národ, až mu bude schváliti novou ústavu. Do té doby ať konvent stará se o bezpečnost a výživu krále a jeho rodiny slušným spůsobem.

Po mužném Rousetovi vstoupil na řečniště abbé Grégoire, odpadlý kněz, jenž se chlubil, že již před 16 měsíci navrhl, aby Ludvík XVI. byl odsouzen. Po rozumu jeho nedotknutelnost vztahuje se pouze na činy jeho správy a nikoliv na činy jeho soukromé a mizí před svrchovaností národní. „Křivá přísaha, vražda a zrada v pravdě jsou činy královské: všemi těmito zločiny poskvrnil se Ludvík XVI. Zdaž přátelé a příbuzní zabitých bratří našich na hranicích nemají práva přivleci mrtvoly k nohám Ludvíkovým a říci mu: Viz dílo své! A člověk ten nesměl by býti souzen? I já zavrhuji trest smrti, doufaje, že časem zbytek této surovosti zmizí z našich zákonů. Společnosti dostačí, když vinník nemůže jí škoditi. Beze vší pochybnosti odsoudíte ho, aby zůstal na živě, aby hrůzy zločinů stále ho obklopovaly a ticho žalářní bez ustání ho děsilo. Ale zdaž lítost má místo v srdci králů? Zrada jeho způsobila naše osvobození. Omrzelost národů jest u konce; všechno spěje k svobodě. Sopka vybuchne a způsobí politické vzkříšení světa; králové přicházejí z mody; a všechny mody přicházejí z Francie. Co by se asi stalo, kdy byste v okamžení, když národové strojí se zpřerážeti své okovy, prohlásili beztrestnost Ludvíka XVI.? Evropa by právem pochybovala o vaší neohroženosti. Tyranové utvrdili by se ve víře v absurdní zásadu, že za korunu svou děkují jen Bohu a svému meči!"[1])

Po řečech těchto nastala delší přestávka. Doby této užili nepřátelé království, aby učinili nátlak na konvent, kdy by nechtěl jim býti po vůli. Ze všech stran přicházely adresy, které oplývaly nenávistí ke králi. Přece však byli ještě ve Francii mužové, kteří se těmto ztřeštěncům stavěli na odpor. Město Provins volalo ke konventu: „Sražte triumviry a diktátory se skály Tarpejské!" Z Cherbourga přišel přípis: „Jak může město Paříž, proslulé svou láskou k vlasti a svou nenávistí k tyranům, postaviti na oltář jiný obraz než obraz spravedlnosti?" Z Havru psali, že anarchisté nejsou hodni, aby dýchali týž vzduch.

---

[1]) Hist. parl. XX., str. 351—356.

Nutné záležitosti vnitřní odvrátily pozornost od Ludvíka XVI.; teprve 28. listopadu konvent vrátil se opět k procesu jeho. Lefort, ujav se slova, spílal králům dobrým i zlým, jen aby zachránil Ludvíka. „Jsa přítelem člověčenstva byl jsem v nitru svém nepřítelem králů. Titus, Trajan, Marc-Aurel, o nichž historie tolik pěkného vypravuje, byli přece prosáklí divokostí svého stavu. Držení vlády absolutní poruší i ctnost. V Anglii popravení Karla I. bylo hlavní příčinou, že tam bylo obnoveno království. Při Jakubovi II. vedli si Angličané jinak: oni podporovali jeho útěk, a syn jeho činil marné pokusy dobyti ztraceného panství. Dejte světu vznešený příklad ctnosti a velikomyslnosti. Kažte přivesti do tohoto vznešeného shromáždění Ludvíka Capeta a řekněte mu: Nejsi více králem, tak zní vůle národa. Zasluhoval bys vlastně smrti, ale my ti darujeme život. Hanebných činů nebudeme ti vyčítati, pocítili jsme jich dosti. Byli jsme dětmi tvými, ale ty chtěl jsi nás udáviti. Za to darujeme ti život, ano učiníme ještě více, povýšíme tě na stupeň občana francouzského. Titul tento jest vznešenější než titul královský. Nebyl to národ anglický, nýbrž Cromwell, který povolal krále před soud. Od Ludvíka nehrozí vám nebezpečenství; vůči posvátným a nezadatelným právům národa není než pouhým dobrodruhem. Kde by nalezl přátel? U armádyli? Ta by ho zabila. V nitruli? Zbabělí přátelé jeho odsouzeni jsou k mlčení. Pravý republikán není ukrutný a divoký; vypudí krále, ale neunavuje se výkladem zákonův a politiky, máli je potrestati.“ Ke konci své řeči žádal Lefort, aby se přes návrh zákonodárného výboru přešlo k dennímu pořádku, nebo aby zaslán byl původním shromážděním, by pravé smýšlení lidu přišlo na jevo. [1]) Dle mínění Lefortova o osudu krále Ludvíka XVI. právem měl souditi svrchovaný národ, a ne jeho mandatáři na sněmě. To však mužové hrůzy nesměli připustiti, neboť panství jejich hrozila záhuba, kdy by se k vládě dostaly opět rozum, právo, spravedlnost a lidskost.

Spravedlnost lidská.

Povídka z Pošumaví

od

Karla Klostermanna.

(Dokončení.)

Nevěděl, co se s ním děje, hlava mu vířila, smál se, plakal, tiskl její ruku k srdci.

„Děkuju vám, děkuju — pobloudil jsem . . . teta povídala o nějakém proroctví, myslil jsem, že musím něco vykonat, abych se vás stal hodným . . . Co jsem zkusil mezi těmi zloději, žháři a lupiči, s nimiž jsem se stýkal po dva hrozné roky, o tom vám nebudu po-

[1]) Hist. parl. XX., 396—400.

vídat . . . A ti páni byli hodní, odloučili mne od těch druhých, když viděli, že jsem lepší. Ale, když jsem přišel domů — tu bylo kriminálníků, lupičů — štítili se mne jako prašivého . . . Bylo mi k zoufání — ale nemohl bych zazlíti . . . byl jsem tam s černým Ferdou a volatým Matějem . . . a k tomu na delší dobu ještě odsouzen než oni."

„Co dělá matka?"

„Byla nemocna; nyní chvála Bohu lépe se jí vede. Prožebrala se přes dobu, co jsem tam byl."

Poslední větu pronesl s nevýslovnou trpkostí; pak dodal:

„Vzpomínka na ni byla mi nejkrutějším trestem . . . a pak vzpomínka na vás! Dva měsíce už jsem na svobodě, a víte, bál jsem se k vám jít, protože . . . však víte . . ."

„Nemáme si co vyčítat," odpověděla smutně, „mně se vedlo jako vám. Jsme si rovni. Vy máte aspoň matku, se mnou otec od těch dob nepromluvil jediného slova."

Oči její se naplnily slzami, utřela je mlčky zástěrou.

„Taky to s námi špatně stojí," vypravovala dále; „od zítřka za čtrnáct dní prodá se nám usedlost ve veřejné dražbě . . . jsme možná žebráci, sama nevím, zbudeli něco . . . otec nemluví, trápí a sužuje se mlčky. Toť právě nejhorší, že se všeho vzdaluje; dříve se vymluvil, vykřičel, a bylo dobře. Teď vůčihledě chřadne, často i poléhává . . . Já bych se hořem zalkla, a on neodpouští . . ."

Franta se zadíval do země: „Neseme si každý svoje břemeno, a poneseme ho do smrti."

„Já bych všecko ráda snášela," pravila dívka; „že jsme schudli, ani by mě tak netížilo. Práci jsem nyní přivykla, nebojím se jí, půjdu třeba sloužit . . . ale otcův neúprosný hněv mě usouží . . . "

„A mě ta hanba," dodal on. „V Dobříně nevydržím; co živ bych se tam nebyl navrátil, kdy by nebylo matky — a té chalupy, z níž ona nechce. Je celá na cáry, jediná lať, jediný došek nedrží . . . věřte mi, pole bych propachtoval a chalupu bych nechal stát, jak je, ať se v ní sovy uhnízdí, ať ji vítr odfouká a voda odplaví — a šel bych do širého světa, bloudil bych, až bych místečka našel a poctivé výživy . . . ale matka myslí, že umře, jakmile by opustila dědictví po otcích, a teď, co mě zase má, přeje sobě žíti . . ."

„A kde pracujete teď? Čím se živíte?"

„Přijal mě do práce pan nadlesní Žichovický; pracuju na holcplace, vážu vory a prámařím; už jsem byl dvakrát po vodě v Praze. Je to tvrdý chléb, ale člověk se vyživí, a také by něco uhospodařil, kdy by nebylo té dlouhé zpáteční cesty, kterou se utratí mnoho peněz, třeba se člověk nevím jak uskrovňoval. Celý den pracuju v Žichovicích, večer chodívám domů, přes hodinu cesty — a ráno, ještě než Pánbůh dá den, zase do Žichovic. Je mi to tak milejší, aspoň je nemám na očích, ty Dobřínské, kteří si člověka změří od paty k hlavě, jako by říci chtěli: ‚Co ty tu chceš mezi námi, ty kriminálníku? mezi námi poctivci, jimž děláš hanbu!' — A Bůh sám ví, co je mezi nimi zlodějů a taškářů, křivopřísežníků, rváčů a urputníků, jen že jich ještě nechytli, to je ta jejich poctivost! — To mi věřte, teta moje, však víte, které říkali Kavka, a kterou také odsoudili v Písku, ta moje

teta byla stokrát spravedlivější. Ona měla hlavu plnou těch proroctví o budoucím ráji, a kde viděla kterou starou knihu, myslila, že obsahuje kouzelné říkání. Umřela chudák v kriminále, a poslední její bylo, že vidí mládence s lesklou širočinou . . .“

V tom objevila se stará děvečka. „Pojďte přeci už domů, Růženko,“ řekla nevrle. „Chcete zase začít život po dřívějším spůsobu? Nevyplatil se vám dost špatně?“

Děvče podalo Frantovi ruku. „Přijďte zas, až budete moci,“ zašeptala a zmizela v průjezdu.

Průběhem následujících dvou neděl přišel Franta ještě třikrát, naposledy v předvečer exekuční dražby. Pohovořili si, postěžovali. Když se naposled rozcházeli, pravil mladý muž nesmělým, zajíkavým hlasem:

„Růženko, staly se věci, pro které nemohu mluvit jako dříve — ale, jestli by . . . vám to zítra prodali, Růženko . . . jestli byste neměla . . . Růženko, tyhle ruce vás uživí, pokládáteli je za hodné . . .“

Podívala se mu do očí, laskavě a přece smutně.

„Snad o tom jindy promluvíme,“ pravila, „vaše ruce jsou poctivé, čím jste se provinil, věru, že jste toho odpykal . . . ale Františku, tatínek! Pokud bude živ, neopustím ho, byť dále se hněval. Odpustí mi snad na smrtelné posteli . . .“

Zaplakala hořce.

Druhého dne koupil Cibulákovu usedlost pan Moric Veilchenbaum z Horažďovic; dal za všecko šest tisíc. Od soudu šel rovnou cestou k Cibulákovi, který churavěl.

„Pantáto,“ pravil, „koupil jsem váš dům. Je mi vás líto, že se takhle stalo, ale prosím vás, nekoupímli já, koupí jiný.“

Cibulák vytřeštil na mluvčího oči; vzplál v nich všechen starý vzdor.

„Vy že jste koupil —? Cibulákovu usedlost koupil žid! A tomu se říká svoboda! ha, ha! svoboda! Žid koupí dům starousedlého Sušického měšťana! Potom se říká, že je pokrok! Přikupte ještě radnici i s panem purkmistrem, kterého můžete zavřít do posady jako krocana nebo housara!“

Pan Veilchenbaum odpověděl: „Vy jste divný pán! Přišel jsem k vám, abych vám dal dobré slovo, a vy mi metáte žida do tváře! Ať se propadnu, když jsem vám nechtěl říci, abyste tu zůstal do Havla zadarmo, a do jara za levné nájemné, tak levné, že ať oslepnu, když při něm nemám škodu!“

Cibulák se rozzuřil až hrůza: „Jdeš mi odsud, ty ošemetný žide, potomku Jidášův, který zradil Krista Pána! Zítra se sem přistěhuj, když jsi koupil dům, dům starousedlého Sušického měšťana, který se poctivě živil po veškeru svou pozemskou pouť. Dnes jsem tu ještě pánem *já*, a nepotřebuju žádných milostí! Taková smělost! Chtít, abych já zůstal v nájmu u žida, který mě připravil o dům, kde jsem se narodil! Dnes ještě se vystěhuju, kdy bych měl spát pod širým nebem — ale napřed se vyklidíš ty, rozumíš? Neotálej, sic tě uškrtím jako psa, ať mě potom slavný soud pošle třeba na šibenici!“

Pan Veilchenbaum několikrát se hleděl dostat k slovu, vida však, že zuřivost starcova rostla každým slovem, jakožto moudřejší povolil a odešel.

Cibulák láteřil ještě nějaký čas, potom se sebral a došel si přímo k svému právnímu zástupci, panu notářovi, který měl co dělat, aby ho poněkud upokojil; nejvíce ho uchlácholil ujištěním, že mu zbývá ještě asi tisíc zlatých.

„Tedy nepotřebuju milostí od nikoho," pravil, „buďte tak laskav, půjčte mi asi padesát zlatých, které si pak strhnete, abych se mohl ještě dnes přestěhovat."

Marné bylo všecko domlouvání notářovo, aby zůstal klidně doma, že nový majitel nemá práva ho vyhnat: tvrdohlavý stařec stál na svém a obdržev žádané peníze, šel hledat byt. Našel ho také v dostavené právě chalupě hořejšího předměstí.

Přišed domů, zavolal si starou děvečku a nařídil jí krátce, aby vše připravila, že se budou stěhovat. Stará ho prve slyšela křičet s panem Veilchenbaumem, nevěděla však, oč běželo; uslyševši o náhlém stěhování, nechápala hned, nýbrž stála jako zkamenělá, vytřeštivši naň oči; podobalo se jí, že pán se zbláznil.

„Jak? stěhovat se máme? dnes?" tázala se.

„Ano, stěhovat, a hned!" vzkřikl. „Mluvím snad turecky, že nerozumíš? Či jsi ohluchla? Honem, měj se k dílu!"

A označiv jí byt, který najal, šel zjednat dva nádenníky. Za chvíli už nakládali nábytek na žebřinový vůz, do něhož Cibulák zapřáhl své dvě kravičky, Že pak už po několik měsíců neprovozoval své živnosti a neměl tudíž žádných zásob koží, šlo stěhování dosti rychle. Sklizené obilí a seno mistr už dříve byl prodal; o píci pro svůj dobytek netřeba mu bylo se starati, poněvadž mu zůstala louka, která nebyla zahrnuta v exekvovaných pozemcích.

Růženka, která onoho odpoledne pracovala na louce, zvěděla o všem tom teprve, když se večer vrátila, a tu již byl skoro celý dům vyklizen.

„Co se to tu děje?" tázala se staré, vidouc, že nakládá nábytek na žebřinový vůz.

„Co se stalo?" dostala v odpověď. „Stalo se, že pantáta se zbláznil. Dům je prodán, my se stěhujeme a dnes už budeme spát na hořejším předměstí, v Husákovic nové chalupě, blíže hřbitova. Nestůjte a pomáhejte, pantáta je dnes zuřivý, a rozumí se, že já to zase odnáším."

Otec, který v tu chvíli přišel, nepromluvil jediného slova k dceři, pouze na starou se obrátil a vynadal jí. Ta zabručela:

„Hle, celý čas poléhával, teď je najednou zdráv jako tuřín; ten žid ho patrně uzdravil."

Cestou šel jakýsi soused. „Co pak se tu děje, Cibuláku?"

„Jak vidíte, stěhuju se; domácí pán, s odpuštěním žid, mě vyhnal. Ať žije svoboda! Pokrok mě připravil o zděděnou po otcích usedlost. Nebojte se, však se vystěhujete taky! Až přijde železnice, přiveze židy až z Amsterodámu, a potom sláva domácímu pánu křesťanu! Jen ať jsou do té doby vydlážděny všecky ulice, abyste měli

méně práce, až budete budoucím pánům leštit boty. Chvála Bohu, já se toho nedočkám. S Pánembohem!“

Cibulák šel. Růženka běžela ještě jednou do své besídky, aby se s ní rozloučila. Pobyla tam jen kratinkou dobu, ale vše, co zažila od blaženého dětství svého až do nynějších trudných, strasti plných časů, vše to prožila ještě jednou. Zdálo se jí, že vidí zastřenou v šeré mlze matku, která jí žehnala, jako by co nevěsta opouštěla tento dům.

Procházejíc naposled vraty, zaplakala hořce: „S Bohem!“

Již nazejtří ulehnul Cibulák nadobro; rozrušení, vzdor vzpružily ještě jednou klesající síly, rozdmychaly slabě hořící plamen života jeho; však druhý den už nebylo lze sobě tajiti, že červ se zahryzl do živého. On sám pravil k sousedovi, který ho navštívil: „Kamaráde, partii jsem prohrál!“ Bylo žal se dívat, jak chřadnul. Nenaříkal, tupě hleděl na jedno místo po celé hodiny. Jedl málo, ale tím větší měl žízeň, přece však nepřijal jediné sklenice vody z rukou své dcery; raději nepil, když nebyla po ruce stará služka.

Čas utíkal, léto se schýlilo ke konci, podzim nastoupil vládu svou. Starý Cibulák, seschlý na kost a kůži, ležel na své posteli; vyhasla mu všecka záře z oka, kalný, mdlý zrak zahleděl se na malé okénko, do něhož syrým větrem bičovány mlátily krůpěje dešťové. Šero a mračno bylo v tom chudém příbytku, i posupné ticho.

„Můj Bože!“ zastenal nemocný na svém loži. Růženka, která se zabývala u druhého okna nějakou ženskou prací, uslyšela ten vzdech a přistoupila tiše k lůžku.

„Tatínku, přejete si něčeho?“

Odvrátil oči, neodpověděl; ona pak klesla na kolena, ruce k němu sepjala.

„Tatínku drahý,“ promluvila tiše, „ach, odpusťte konečně! Nakála jsem se dosti; Bůh sám nechce, abych zoufala . . . a já taky nechci, neboť si myslím, že byste i vy za tu vinu, za ten hřích musel odpovídati před soudnou jeho stolicí. Smilujte se, tatínku!“

Neodpověděl, neobracel k ní zrak.

„Tatínku,“ mluvila k němu dále, prudčeji, skoro zimničně, „musíte mě vyslechnout, mám něco na srdci a bez vašeho svolení nelze mi učiniti jediného kroku.“

Nic.

„Tatínku, nebuďte jako kámen! Znáte Frantu Holubovského, tesaře, který byl odsouzen na dvě léta pro ony výtržnosti . . . Já jsem jaksi neštěstím jeho vinna . . . slyšíte mě, tatínku?“

I vypravovala mu všecko, všecko; řekla mu, že Franta je hodný člověk, že poctivě jí nabídl ruku svou, že ona potřeb žádných nemá, že doufá s ním nalezti štěstí a jako pokorná jeho manželka odčiniti mnohou vinu svou z dřívějších dob. Dlouho mluvila, on neustále zíral do prázdna, nehnul sebou, nepromluvil, jako by neslyšel.

„Tatínku, svolíte? Hleďte, i na mně lpí skvrna — a kdy by vás nebylo, zůstala bych samotna, ode všech opuštěna až do smrti . . . Tatínku, svolujete? . . . odpustíte, čím jsem vám ublížila? Neodepřete mi svého požehnání? Pro Boha živého vás prosím, tatínku, promluvte jediné slovíčko!“

„Dělej si, co chceš,“ odpověděl stařec tvrdě, „já ti v ničem nebráním. Jak si usteleš, tak si lehneš.“

Zalomila rukama, svíjela se, prosila pro Boha — žádné odpovědi už nedostala.

„Odpusť vám Bůh vaši tvrdost, tatínku, jako já vám ji odpouštím,“ pravila konečně a vyšla ze světnice.

Tu noc byl nemocný tuze nepokojný i nepustil staré služky od svého lůžka; přehazoval se s místa na místo, stenal a vzdychal, to ono žádal, chvílemi mluvil nesouvislá, těžko srozumitelná slova, jako by se oň fantaz pokoušel.

Stará mu sice posloužila, chvílemi však vycházela do druhé světnice, kde spávala s Růženkou, nyní rovněž bdící, a broukala:

„Ani v noci člověk pokoje nemá! Je tu dorostlá dcera, mladá, silná, a já ho musím obsluhovat, a ještě k tomu v noci! Já, pořád já! — a ty řeči slyšet, člověku tuhne tuk v kostech! A proč? a zač? Až umře, budu tu stát jako lilie v poli. Jdi, stará, kam chceš! jdi žebrat! jdi do špitálu, babo! Kdo pak by tě vzal do služby na tvá stará kolena! Tak se o mne postarali, tak se mi odměnili za čtyřicet let věrných služeb!“

Slova ta padala Růžence na duši jako kapky roztaveného olova.

K ránu mluvil nemocný souvisleji, srozumitelněji.

„Čas je tentam . . . kolo se obrátilo! . . . Pryč! pryč odsud! . . . Věčnost! . . . Jak bude tam? . . . Celý život jedna lopota . . . a když se jím člověk prolopotí, zda tam dojde klidu? . . . Kdo ví? Snad zase nová lopota bez konce a míry . . . V srdci hlodá červ, v mozku buší kladiva . . .“

Nemocný se vzpřímil a zíral uděšen kolem sebe, až oči jeho utkvěly na plameni lojové svíčky stojící opodál na stole.

„Dej mi pít, Růž — Marjáno!“ — Stará, jež dřímala v křesle u nohou jeho, vstala pomalu a přinesla mu z venku sklenici vody.

Vypil ji. „Je čerstvá,“ pravil, „ochladila žár v prsou . . . ale tvrdá, tvrdá, tlačí v žaludku . . . Marjáno, až se rozední, dojdete do kláštera — že prosím pana pátera kvardiána, aby přišel ke mně s Pánem Bohem . . .“

Růženka zaslechnuvši slova ta přiskočila, ruce sepjala. „Tatínku, já dojdu, já, vaše dcera — pro milosrdenství boží, dovolte, abych vám prokázala aspoň tu službu!“

Neříkal dlouho ničeho, patrně bojoval. Několik minut uteklo, dlouhých, trapných minut.

„Marjána dojde!“ pravil konečně. „Tys ukradla šperk . . .“

Zrána přišel páter kvardián zaopatřit nemocného svátostmi umírajících. Dlouhou dobu u něho pobyl . . . Když odešel a stará služebná vstoupila, v pravdě se zarazila, vidouc úplně změněný výraz jeho tváře. Zmizel naprosto starý vzdor s čela i z očí, mračně stažené brvy ztratily svůj hrozivý, zlostný vzhled.

„Růženko! Růženko!“ zvolal, měkce, jemně, jako nikdy nemíval ve zvyku. Po prvé vyslovil to jmeno, už déle než půltřetího roku nepřešlo přes jeho rty.

Odehrával se dojemný výjev u lože nemocného, jemuž kanuly slzy po vyzáblých tvářích. Dívka klečíc líbala mu ruce, čelo, ústa.

„Můj drabý tatíčku, vy mi odpouštíte . . . já jsem věděla, že jste v srdci dobrý!“

„Mé dítě, odpusť mi ty. Půltřetího roku jsem urval mladému tvému životu . . . ze samé umíněnosti. Srdce chtělo stokrát, tvrdá hlava bránila. Odpusť, moje jediné dítě . . .“

„Nemluvte, tatíčku — zasluhovala jsem váš hněv.“

„Nezasluhovala . . . měl jsem dohlednouť, zabránit zpředu. Jakž zodpovím tu vinu tam — tam, za oním prahem, přes nějž nikdo se nevrátí . . . Zůstavím tě samotnu, mé dítě . . . jak se ti povede? Máš moje požehnání, Růženko, a ty trosky jmění mého, které jsem nadarmo usiloval zachovat . . . A toho hocha, toho si vezmi, abys měla oporu, až otce nebude, slyšíš, vezmi si ho. Pochybil snad, ale nepoctivý není — a buď mu dobrou, věrnou ženou . . . Kdož pak nepochybil na světě? Jsme všichni slabí tvorové, a v pýše své se vynášíme a chceme řídit svět dle hlavy své — a svět se béře jinými drahami, protože tomu tak chce neskonale vyšší moudrost, než ta, která se rodí v našich hlavách.“

Od té hodiny nehnula se Růženka již od jeho lůžka; držel její ruku ve své, hladil ji, nazýval ji nejkrásnějšími jmeny, žehnal jí na tisíckrát, jako by spěchal jí vynahraditi v krátké době celou tu lásku, kterou jí zadržel po dlouhé časy.

A dívka omladla v zářícím teple otcovské lásky, jako se vzpružuje květina, když se jí dostane vláhy a slunečního svitu, jichž dlouho postrádala. Otec chřadnul a vadnul, tiše usínal, a ona podle něho v nové síle vzkypěla, leskem nové krásy se přiodívala.

„Tu to máme,“ pravila stará Marjána, „jako bych si to byla nepomyslila! Ona to byla, která ho svým chováním do hrobu sklátila . . . a teď ty caviky s ní! . . . A na mne, která jsem jim čtyřicet let věrně sloužila, na mne nikdo nevzpomene! . . . Od čeho jsou špitál a mošna žebrácká? . . . Jdi, babo, jdi — už nemůžeš pracovat!“

Když padal první sníh, zastýlaje bílým svým příkrovem rozkopanou žlutou hlínu na Sušickém hřbitově, uložili starého Cibuláka k věčnému odpočinku. Než zavřel oči, přál si mluviti s Frantou, a když mladý muž přišel, odporučil dceru svou lásce jeho a napomínal ho důrazně, aby, dáli mu Bůh děti, pilně, tuze pilně na ně dohlédal, aby jednou jich nemusel prosit za odpuštění.

Zbytky jmění svého odkázal dceři až na dvě stě zlatých a jednu krávu, jež dostala stará Marjána za své služby.

„Nu, s tím vystačím až do svého konce,“ pravila tato, „odevzdám to bratrovi v Kejnicích, a ten mě uživí. Dej Pánbůh pantátovi lehké odpočinutí, sloužila jsem mu věrně čtyřicet let.“

X.

Uplynula snad čtyři léta. Franta a Růženka obývali malý, čistý domek, který si vystavěli nedaleko řeky pod Žichovicemi; dokud stará matka žila, zůstali v Dobříně, aby jí neztrpčili poslední chvíle života.

Dvě léta již tomu, co spí pod zemí; Růženka jí věrně posloužila do poslední chvíle — a nebyla to věc lehká! Staré ubýval mozek, tratila paměť, zapomínala jíst, ba i polknout sousto v ústech rozžvejkané; nohy přestaly konat službu — měnila se v malé dítě a vyžadovala obsluhy jako novorozeňátko. Ale Růženka činila všecko bez reptání jako rozená milosrdná sestra.

Po smrti matčině odstěhovali se tedy do Žichovic a ubytovali se v řečeném domku. Dvě čisté, úpravné světničky, květníčky na oknech, vonné levkoje, červené květy pelargonie jako ohnivé plameny v husté zeleni; bílé záclonky; jednoduchý ale čistotou se lesknoucí nábytek; před domkem zahrádka, upravená, pěkně držená, zkrátka, idylka, jak si ji představuješ, milý čtenáři. Dodej si potom ještě k tomu batolícího se hošíka, zdravého, růžového, neustále žvatlajícího, a děťátko v kolébce jako spícího andělíčka, na střeše holuby, na dvoře hejno slepic, v stáji strakatou kravičku a pěkné lysinaté telátko, a zajisté řekneš: Můj ty Bože, dej mi také takové štěstí, třeba bylo skromné jako tohle, ale blaženějších lidí nemůže býti!

A přece, milý čtenáři, je mi líto, ale musím rozrušiti tu drobnou chaloupku, kterou jsi zbudoval v myšlenkách svých. Život Pootavských prámařů není žádnou selankou, je tvrdý a nezná slitování; mráz, vlhko, chlad a sluneční žár podávají si ruce, střídají se, dotýkají se, doplňují se. Vor lidskou prací stesaný, svázaný je křehký jako každé lidské dílo; narazí o skalisko, uvízne na mělčině, roztrhá se. Po celé hodiny stojí prámaři v chladné, často ledové vodě, která jim sahá po pás, někdy až po ramena, aby ho zase dostali do proudu. Hučí vody přes skaliska a jezy; černé tůně, na nichž víří kusy pěny jako stříbrné tolary, už pozřely v jícnech svých mnohou, mnohou oběť. Nikdo jich nesčítal, nikdo o nich neví, než milí doma, kteří ztratili krmitele. Ale kdož teprve ty sečte, jež drsné řemeslo, chladné výpary vodní, úpal sluneční, krutá práce v studené vodě, při níž člověk se potí na hlavě a mrzne na nohou, upoutaly na lůžko choroby a bolesti, sklátily do předčasného hrobu? — Milý čtenáři! Sám jsem nejednou vykonal plavbu z Rejštejna až na Zvíkov, kde ústí zlatonosná řeka do matičky Vltavy. Přes dvacet devět jezů sjíždí mnoho metrů dlouhý prám, a každý z těch vorů, z nichž je svázán, ponoří se pod vraty hluboko pod vodu, která stojícímu na něm sahá až po kolena! Nejvíce se plaví z jara, když řečiště je plné, ale jsou to vody sněhové s nejvyšších hvozdů a planin Šumavských, kde vládne březen, když dole nastoupil vládu květen. Dlouhá, nekonečně dlouhá je ta plavba po křivé řece, tři, čtyři dni trvá až do Zvíkova a odtud také dva — tři dni až do Prahy, za nepříznivých okolností ještě déle. Aby uhospodařili skromné mzdy své, vaří si prámaři oběd na prámu samém — kaši, brambory, nudle doma uválené; spatříš je plovoucí po řece, jasné plamínky kmitavého ohně, spatříš i modravý dým; je to chudá strava, ale jaká pomoc! — doma čeká žena na mozolný groš, čekají hladové dítky. Když pak odvedli prámaři svěřené jim dříví v Praze, nastává jim dlouhá cesta pěšky domů; nyní jsou sazby železničné ovšem nižší, a tu snad leckterý použije výhody té; v době však našeho děje do jižních Čech vůbec železnice nešly, a tu, při oněch dlouhých potulkách, ve společ-

nosti lecjakých lidí, přiučil se mnohý hospodskému životu. Chtěl se snad trochu posilnit, zašel si na sklínku, na skyvku chleba v nejlepším úmyslu, ale žízeň, zmalátnělost po dlouhé námaze, domluvy a špičky veselých kamarádů ho svedou, že se napije přes žízeň, a pomalu, ale jistě dostane ho do svých spárů démon alkohol. Stane se pak neštěstí, nehoda se svěřeným prámem, páni takového opilce, který zavinil škodu, nemohou potřebovati. Schází na těle, zakoření se v něm neduh: invalidu, slabocha páni také nemohou živit zadarmo; prámař musí býti jako ze železa; kdo není, ať toho nechá, naše Pošumaví rodí přebytek takových železných lidí; některý se otře a odře dřív, některý to řemeslo vydrží déle, tak nebo tak, náhradu najdou za každého.

To všecko snad uvažovala Růženka, a proto neměla klidné chvíle po celé časy, když Franta byl na vodě, a to bylo skoro celé jaro a léto. Povídali jí věci strašné, které se už udály; vždyť vlastní jeho otec zhynul ve vodě, muž jeho tety přišel o život, když roztrhal se prám. Přemáhala se, seč síly byly, aby toho strachu nedala na sobě znáti, ale někdy přece mu neušly stopy slz na krásném jejím líčku; tu pak nejinak soudil, než že cítí se nešťastnou v tom skromném bydle, jehož jí mohl poskytovati; přemýšlel, rozjímal všelijak, jak by jí připravil lepší osud. Marně si hlavu lámal: kdy by šel pracovat do města jako tesařský chasník, byl by tam výdělek ještě skrovnější.

Tehdy totiž byly blahoslavené časy pro obchodníky s dřívím. Bylo to po osudné vichřici ze dne 26. října 1870, v dobách, kdy řádil kůrovec brouk ve hvozdech Šumavských. Nesmírné plochy nejkrásnějšího lesu polehly, a Otava skoro nestačila na ty haldy dříví, které se svěřovaly jejímu řečišti. Obchodníci vydělávali nesmírné peníze, kupovali spousty dříví za fatku a prodávali ho daleko do Němec; správy některých panství, chtíce těžiti z této šťastné konjunktury, nic jinak sobě nevedly, než jako by byly velkoobchody s dřívím. Mzdy se platily velké, nebývalé; zdálo se, že do Šumavy a do Pošumavských krajů zavítal netušený blahobyt; peněz bylo všude dost, a jakkoli rozumní lidé předvídali, že se dostaví brzká reakce, obecný lid nepochyboval, že zlatý ten broučkový čas, jak mu dnes říkají, potrvá na věky.

Bylo to kdys na jaře, na konec dubna asi, jasná neděle po řadě deštových dnů. Roztálé spousty sněhu na horách Šumavských naplnily řečiště skoro do přetýkání. Kalné, rozpěněné vody uháněly v divokém jeku, derouce břehy, valíce naplavený drobný štěrk, jímž dno mezi Sušicí a Horažďovicemi jest po větší části vyplněno. U Žichovic stýká se několik ramen, a ostrovy mezi nimi jsou pokryty přebujným rostlinstvem a překrásnými stromy, jež tehda už skoro vesměs pokrývaly se šťavnatou zelení. Na protějším břehu řeky vypínaly se do mocné výše mohutné hradby šedého hradu Rábského, který vládne tomuto kraji jako strážce překonavší vzteklý příboj časů. V nádržce Žichovické, přístavu podobné, několik dohotovených prámů čekalo na příznivou vodu, aby odpluly; opadneli trochu voda, popluje se zítra; větší voda je vítaná, jenom ne příliš velká, protože řeka má velký spád, a divoký proud se směje namáhání kormidelníkovu.

Franta měl též jeti, bylo to po prvé onoho jara, a Růženka jako vždycky tonula v úzkostech. Aby měla rodina za jeho nepřítomnosti

z čeho žíti, odebral se k večeru do Dobřína, kde měl pohledávku u jednoho sedláka: úroky z kapitálu, jejž mu zůstal dlužen, koupiv od něho polnosti.

Přišel tedy ke zmíněnému sedlákovi a zvěděv, že je v hospodě, hledal a našel ho tam. Byla v té hospodě vůbec velmi četná společnost, která se vedle spůsobu svého hlučně bavila. Objevení se Frantovo způsobilo jakousi sensaci: bylo to po prvé od jeho osudného pobytu v Písku, že se v hospodě ukázal. Franta, zočiv svého dlužníka, sedl si zticha stranou blízko dveří a dal si nalit sklenici piva. Z počátku se naň dívali, neříkali ničeho; po chvíli lítaly šenkovnou různé poznámky a špičky.

„Ah — přišel nás navštívit,“ prohodil jakýs pacholek, „stýská se mu po Dobříně.“

„Oč, že tu bude hnedle černý Ferda,“ pravil jiný, „potkal jsem ho dnes na tomhle břehu, slídil podle řeky.“

„Ferdu žes viděl na tomhle břehu?“ tázal se zase jiný, „ten přece neopouští svého revíru na druhé straně. Patrně si dali páni z kriminálu slovo. Pozor na kapsy!“

Frantou tahle řeč trhla, tvář jeho polila se rudým nachem, přemohl se však a mlčel.

„Teď aby tu byl ještě volatý Matěj,“ řekl zase první mluvčí, „dalo by to hezký trojlístek! Uzavřená společnost — pan Franta už obsadil zvláštní stůl.“

Hlučný smích odměnil tuto duchaplnou poznámku. Franta vyskočil.

„Ponech si své hloupé řeči pro sebe!“ pravil pevně, „já se živím poctivě, a do černého Ferdy a volatého Matěje je mi tak málo jako do tebe, a tobě do těch dvou!“

„Inu, byli jste tam spolu — a koho si tam ponechali nejdéle, ten je patrně hlavou toho spolku.“

„U Kvasničků se ztratila kočka — až přijde Matěj, oč že budou hody,“ ozval se opět jeden.

„Psí sádlo na omastek má Matěj doma, je dobré pro souchotináře.“

„Teda si na něm pochutnej ty!“ zvolal Franta, „půjde ti k duhu; vypadáš bez toho jako sedmero hubených let!“

„Já nejsem ve spolku,“ odvětil oslovený.

„Nechte mě na pokoji,“ pravil Franta přemáhaje, seč byl, hněv a bol, jež mu jízlivé ty řeči působily, „nepřišel jsem se s vámi hádat, také jsem nikomu z vás neublížil. Vidím tamhle Tomše Havlína a s tím jsem chtěl mluvit. Buď tak laskav, Tomši, jenom na krátké slovo, půjdu hned zase.“

Za jedním stolem povstal zavalitý chlapík s oholenou bradou a knírem, jehožto tváře kryly černé licousy, prototyp selského nadutého furianta.

„Co chceš?“ tázal se úsečně.

„Pojď sem ke mně — je to mezi náma.“

„Můžeš to říci přede všemi, aby ti lidé nemyslili, že snad máme spolu nějaké tajné jednání; bylo by jim to nápadno.“

„Už se nehněvej — ale pojď sem.“

Sedlák se zvedl a za hrobového ticha celé společnosti přistoupil k stolu, kde seděl Franta; ten vstal, přiblížil ústa k uším druhého a pravil šeptem:

„Buď tak laskav a vyplať mi ty úroky — měsíc chýlí se ke konci, a prvního byly splatné.“

„Á, do hospody mě chodíš upomínat?“ tázal se sedlák zlostně, „kde pak jsi se naučil těm spůsobům? Bojíš se snad, abych ti neutekl — kamaráde, stokrát tolik, a u Havlína se bát nemusíš!“

„Také se nebojím — ale potřebuju, Tomši . . .“

„Přijď si ke mně zítra.“

„Nemohu, zítra odjedu s prámem . . . a žena nemá co jíst . . . splatili jsme na domek v Žichovicích.“

„Ať tedy přijde tvá žena.“

„Abyste ji tu tak hezky uvítali jako mě dnes. Je mi to líto — vyrostli jsme spolu, a nikomu z vás jsem neublížil . . .“

„Udělal jsi hanbu celé obci . . .“

Franta sklopil oči, nevěděl co odpovědět.

Sedlák hodil na stůl desítku. „Tu máš, vezmi si, co je tvého, ale po druhé mne neupomínej v hospodě, aby to nevypadalo, tak jako bychom měli spolu nějaké tajnosti; víš, to by mi nebylo jedno!“

„Dostaneš třicet krejcarů nazpátek.“ Franta hledal v kapse drobné.

„Nech si je, já ti o ně nestojím, tobě jsou dobré.“

„Tu je máš, nepotřebuju od tebe žádné almužny. Úroky obnášejí 9 zl. 70 kr., ani krejcar víc ani krejcar méně. Jsme spraveni — a stydíšli se, když si k tobě přicházím pro úroky, buď mi je pošli v čas nebo mi vyplať kapitál. S Bohem!“

Havlín se obrátil k společnosti, zachechtal se úsměšně a pravil:

„Víte, co mi chtěl? Upomínat mne přišel o úroky! Mne, Tomše Havlína, upomínal, upomínal o devět zlatých několik krejcarů! Když jsem tehda koupil kousek jeho polí, chtěl jsem mu ho vyplatit hotovými, on ale sám nechtěl vzít peníze a nepřestal žebronit, abych je podržel, že jsou u mne dobře schovány — a teď mne přišel upomínat, pěkně veřejně do hospody, kluk kriminálnická! Však jste viděli, jak jsem mu hodil ten pakatel, ha, ha!“

Franta stál už u dveří, zaslechl však ještě slova ta; zbledl jako stěna, máchnul rukou, otevřel ústa, aby něco řekl, vida však, jak na půl sta očí úsměšně, zlobně na něj jest upřeno, přemohl nával zlosti a šel . . .

Nepřekročil prahu, stál na něm volatý Matěj. Zubil se mu do očí, důvěrně, po kamarádsku.

„Aj, Franto, jak se máš?“ zabrekotal hnusný chlap, jehožto netvorná postava zaujala celý prostor dveří — „už jsme se dávno neviděli . . . h . . . h . . .“

Franta se chtěl prodrati; pohled na tohoto supa v lidské podobě naplňoval ho nesmírnou ošklivostí. Umazaný, blátem pokálený, mokrý až do půl těla, oděv samá díra, bosé nohy samá boule a rána, obličej pokryt škaredou vyraženinou, tak tu stál, živý obraz nejhlubšího stupně, na nějž lidský tvor může dopadnouti.

„Člověk se musí posilnit po práci — toho dříví dnes plave . . . h . . . h . . .“

Dech mu hvízdal v znetvořeném hrdle.

„Pusť mě,“ pravil Franta.

„Kam utíkáš?“

„Pusť mě, mám na spěch.“

Společnost v šenkovně spatřila příchozího. Náramné hallo!

„Hleďte, co jsem řekl? Už se našli!“

„To je komedie!“

„Vraťte se spolu! Hezky si podejte ruce.“

„Máš kočku v kapse, Matěji?“

Franta se dostal ze dveří, uháněl odtud, co nohy stačily. Matěj zubě se vešel do šenkovny.

„Nu tak, hospodo, žejdlík té umpláft,[1]) ať se zahřeju.“

Kdosi ze společnosti vyskočil. „Kořalky si dej nalit, Matěji, ale vypij ji pěkně stoje, sednout mezi nás nesmíš, nemáš frak!“

„Pospěš si ale,“ zasmál se jiný, „chodí tu Ferda po tvém revíru, vyloví ti nejlepší kusy dříví; viděl jsem ho tamhle v křoví podle řeky.“

„Ferda je tu? Černý Ferda na téhle straně? No počkej, kluku zlodějská, já ti dám chodit mi sem . . . h . . . h . . .“

Odporný obličej Matějův vzal na se výraz potměšilé zlosti; celá jeho postava nadmula se jako tělo jedovaté ropuchy. Vrazil do sebe velkou sklenici kořalky a sypal se ze dveří, provázen všeobecným smíchem.

Zatím uháněl Franta spěšným krokem po silnici k Čepicům. Přijetí, jakéhož se mu dostalo v rodné jeho dědině, naplňovalo celou jeho duši nesmírnou hořkostí. Nesmazatelná tedy byla hanba, která na něm lpěla! Všickni jeho bývalí přátelé a soudruzi navždy se ho odřekli, s takovými netvory jako Ferda a Matěj za jedno ho kladouce. Pochybil, ale ani stín nepoctivosti neutkvěl na něm, a přece všecka poctivá práce, vzorné jeho chování, všecko to bylo marno. Už tehda, když doprovázel matku na hřbitov, mohl se o tom přesvědčiti: ani deset osob nesúčastnilo se průvodu pohřebního . . . ale od té doby minuly zase skoro dva roky, a přece zášť proti němu neutuchla. Hrazdílková, kterou druhdy pohrdnul, vdala se za jiného, a odtud pocházel ten nesmiřitelný hněv. Nemohli mu také odpustit, že si vzal za ženu dívku z města, jako by v Dobříně nebylo bývalo hojně dívek, které byly pro něj dobré dost, pro chuďasa, pro kriminálníka. Ó, té ženy mu neodpustili! Ta jeho žena, ta jeho Růženka! K své hanbě ji připoutal, po celý život ji s ním ponese. Nestěžuje si, trpělivě snáší, ale trápí se přece; však to vidí, marně to hledí před ním ukrývati. A on ji má tak rád, tak nesmírně rád! Byla to špatnost od něho, že ji k své kletbě nerozlučně přikoval.

Uháněl po té kostrbaté silnici, v levo srázné svahy Budětické hory, v pravo kalné vody šumící řeky, za sebou slyšel ještě potupný smích svých rodáků, kteří ho vyhostili ze středu svého, neodvratně,

[1]) Umpláft, z německého „ungebleicht,“ říkají sprosté kořalce.

neodvolatelně, jako prašivou ovci; před ním strměly do modré výše šedé zdi, bašty a věže Rábského hradu: bylo mu, jako by celou tíží svou se měly na něho převaliti. Spěchal, spěchal, a s ním letěly jeho myšlenky jako draví černí havrani . . .

Přešel v Čepicích most, uháněl po silnici k Žichovicům. Tu spatřil před sebou člověka spěšně kráčejícího; poznal ho, byl to starý plavec ve službě firmy Bubeníčkovy, postava zvětralá, hubená, ale tuhá jako ocel. Dohonil ho a pozdravili se; Franta chtěl dál, ale starý ho zastavil, řka:

„Hoří snad, že tak letíš? Pojď se mnou, bude nám veseleji; jdu bez toho k vám podívat se na vodu a domluvit se o plavbě; našich prámů čeká asi čtyřicet nad Sušicí, nad Dlouhou Vsí a v Čeňkově pile pod Hirschensteinem. Kdy poplavete vy?“

„Zítra časně ráno, jsou čtyři velké prámy.“

„Schwarzenberských nad a pod Dlouhou Vsí je taky přes dvacet; Brabec jich má též několik a Winterberg z Horských lesů asi deset. Všecko to čeká, až voda trochu opadne, a už opadává, zítra bude právě nejlepší, pofičíme jako parou. Jedná se teď o to, abychom se domluvili stran času, aby se všecko nenahromadilo.“

Šli pak spolu a rozmlouvali v dotčeném smyslu. Slunce již se chýlilo k západu, padaly dlouhé stíny; kaplička u Všech Svatých v levo od Rábského hradu skvěla se na výši v záři posledních paprsků, jako by hořela; římsy a okraje vysokých zdí a věží hradních vypadaly, jako by neviditelná ruka před ně byla zavěsila modravé, fialové a růžové závoje; sršela na ně prchavá, tetelivá světla, tratící se v záhybech a úhlech mocných hradeb. Nad nivami dole podle řeky ležely nehybně černé stíny; tu a tam prokmikaly modré vody. V pravo, pod šerým Kostníkem, leskly se báň a bílé zdi Nezamyslického kostela a před nimi, za hustým stromovím zahradním, červenala se střecha Žichovického zámku.

Starý plavec, jenž po nějaký čas šel mlčky, jako pohroužen v pohled na tuto tichou krajinu, počal pojednou pomalu, vážně:

„Co je tam nahoře dříví, nemůžeš si pomyslit; ty lesy jsou spustošeny až běda! To je ňákých povozů k řece; silničky se staví na dvaceti místech, aby to dříví vyvezli, nežli setlí. Tři, čtyři léta snad uběhnou, než to všecko vyvezou a než to řeka odnese do Prahy. Po tu dobu bude výdělku dost, ale potom je konec, konec nadobro, navždy! Ti lidé tam nebudou mít ničeho; žili z lesa, a je po lese. A my taky nebudeme mít ničeho. Výdělku nebude a úroda nebude nic platna, protože ceny obilní klesají a ještě dále budou klesati. Věř mi, kamaráde, celý kraj, jak ho tu vidíš, a daleko daleko ve vůkolí, celý ten kraj je vydán zkáze, a polovice těchto lidí se vystěhuje, aby se jinde vyživila. Raději dřív jít, než se to jinde zacpe; kdy bych byl o deset let mladší, den bych tu nezůstal.“

„A kam byste šel?“ otázal se Franta.

„Třeba do Ameriky — tu pro nás nikdo nemá srdce. Ku práci a dření jsme dobří; mámeli sůl na brambory a budemeli ji mít za pěť let, o to se živá duše na světě nestará. Dělejte, co chcete; jeli vás příliš mnoho, pomřete!“

Franta neříkal nic; vzpomněl si na svou tetu, která zemřela ve vězení. Zase takový, který chce napravit běh světa — pomyslil si, a před takovými měl náramný respekt od té doby, co jeho podnik v té příčině se mu tak špatně vyplatil. Nicméně připadla mu myšlenka, že by si měl hledati jinou vlast. Zde má jen samou hanbu; silné jeho ruce a dobrá vůle ho uživí jinde také — a že to plavení zde vezme konec, to se mu zdálo být velmi pravdě podobno; až bude po zásobách nahoře uložených, bude taky po výdělku. Co bude potom dělat ve své chaloupce?

Když se ráno loučil se svou Růženkou, ubohá nemohla přemoci hořký pláč. Vzlykání její bodalo ho k srdci, těšil ji, jak mohl; chudák, sám měl útěchy potřebí — každá ta slza, každé vzdechnutí zdálo se mu býti obžalobou, že tohoto křehkého tvora k své hanbě a psotě připoutal.

„Neplač, moje ženo," pravil, políbiv ji naposled, „snad to je moje poslední cesta po té vodě; pár set máme — přeplavíme se třeba přes větší . . ."

Neporozuměla, potřásla hlavou. „Dej pozor, ať se ti nic nestane, můj drahý! . . ."

Poceloval spící dítky, tiše, tichounce, aby jich nezbudil, a šel. —

Pustili první prám z nádržky, mocný prám, na šedesát metrů dlouhý. Byl pevně svázán z přitesaných objemných klad, naložen prkny, latěmi a tyčemi na chmel. Zakroužily temně brunátné vody nádržky, a prám se hnal do hučících, ječících vln řeky; narážely o něj čeřící se vody, vysoko stříkala bílá pěna, ale prám ujížděl statně, kroutě se jako had. U předu, kde připevněny jsou jakožto vesla dva ploše přisekané mladé stromy, jichž jeden konec plavec drží v ruce, kdežto druhý, širší, se noří do vody, stál Franta a jeden jeho mladý soudruh; vzadu podepíral se o stejně pracované kormidlo starý, zkušený prámař.

„Poslouchej, Franto," pravil mladý plavec, „všiml jsi si tamhle starého Říhy? Ten si včera zase zavdal! Teprve před hodinou přišel, na mol opilý, sotva se držel na nohou. Oči má celé krví zalité."

„Nu, Říha něco vydrží — a dnes je pěkná voda."

Jeli jako parou. Dojeli k Hyčicům, as hodinu cesty daleko. Pojednou vykřikl Franta: „Ty, ten ňák řídí na levo, jsou tam kameny — narazíme!"

„Hrom aby do ožralce —!"

Franta se vzepjal. Táhle, pronikavě zněl jeho hlas chladným vzduchem ranním:

„Řího — co pak děláte? Držte na pravo — o — o!"

„O — o — o!" odpovídala táhle ozvěna se strání pravého břehu.

„Vody všude dost — je to jedno — o — o!" volal od svého kormidla Říha.

A zase ozvěna: „O — o — o!"

„Ježíši svatý, není, není!" křičel Franta, a se svým soudruhem zasadili se o veslo, že jim žíly na skráních naběhly jako tlusté modré provázky.

Ryc! rup! — celý prám sebou škubl, zapraskalo houžví, zastenaly klády kovovým zvukem . . .

„Tu to máme, už sedíme!“ zabědoval Franta, drže se křečovitě svého vesla, aby nával vzteklých vln, které se řítily vysoko přes přední vor, ho nestrhl a neodnesl. Zadní část prámu zakroutila se zatím pomalu k protějšímu břehu, tak že dlouhý prám zatarasil šikmo napříč skoro celou řeku.

„Kriste Pane! Teď přijedou druzí! Zastavit se v tomhle proudu nemohou, vrazí do nás vší silou, a prám se roztrhá úplně!“

Věc byla ta, že od předku čítajíc, třetí z vorců, z nichž skládá se prám, uvázl na kamenech blíže levého břehu; dva přední vorce ponořily se asi na dva střevíce pod vodu; Franta i jeho soudruh dostali se dosti pracně na třetí vorec; namočili se při tom až po pás ve vodě studené jako led. Starý plavec, který zavinil nehodu, přiběhl bez ducha.

„Starý osle, ožralý!“ vítal ho Frantův soudruh.

„Pěkně jste nám to spískal!“ pravil Franta.

„Nu, chyba se stala,“ odvětil starý, „co platno hubovat? Hleďme, zda jím pohneme. Musíme do vody.“

„Jakž pak do vody? Pět střevíců hloubky a tenhle proud!“ vece Franta, změřiv hloubku hákem.

„Teda na břeh! Vezměte sochory!“

Přebrodili se přes ponořené vorce, bylo do břehu sotva pět kroků, vody as na tři střevíce, ale proud strašný; museli se opírati vší silou o sochory, aby jim voda nepodrazila nohy. Nasadili páky . . .

V tom spatřili, že voda něco nese, valilo se to velkým klubkem, černě a šedě to splývalo.

Ustali v práci. „Co je tohle?“ tázal se Franta, vztahuje po záhadném předmětu dlouhý hák.

Obrovské klubko se zase ponořilo, čeřící se, vířící vlny a bílé pěny je pohltily; za chvilinku to zase vyplulo na povrch a naráželo o kraj prámu.

„Chyťte to! chyťte to!“ zvolal starý.

Franta i kamarád jeho stejnou dobou to zachytli svými háky. Přitáhli to k břehu; bylo to těžké . . .

Pojednou vykřikne druh Frantův: „Umučený Spasiteli! Lidská ruka! Ježíši na nebi!“

„Já vidím tři ruce!“ zvolal starý.

Na břehu se objevili dva selští výrostci, kteří vidouce práci plavcův přiběhli, aby jim po případě poskytli pomocné ruky. Spojenými silami vytáhli z vody záhadné klubko.

Co shledali, přesahovalo všecku hrůzu, kterou kdy zažili. Dvě vodou nabobtalá lidská těla, křečovitě navzájem se držící, ramena kol sebe ovita, prsty do šatu zaťaty, nohy v sebe spleteny; hlavy jich, rozbité o kameny, podobaly se beztvárným hmotám, tu a tam visel chumáč vlasů — a hrůza největší! jeden, ten menší, zakousl se křečovitě do prsou druhého.

Všickni trnuli.

„Bože svatý!“ zvolal najednou Franta, „černý Ferda z Chmelen a volatý Matěj z Čepic!“

Dle stavu mrtvol bylo lze souditi, že již přes noc se nacházely ve vodě. Jaké strašné drama odehrálo se as v předvečer, na kterémsi osamoceném místě podle vody? Ti, kdož by pověděti mohli, oněměli na věky . . .

„Dva najednou," prohodil starý plavec, „už jich bude jen sedm — devět jich žádá řeka každý rok. Těchhle škoda není."

Franta se chvěl takovou hrůzou, že nemohl pohnouti údem.

„Prám! prám!" křikli v tom okamžení oba selští výrostkové.

V skutku se objevil prám za zátočinou. Plavci na něm patrně spozorovali, že druhové je předcházející uvázli: usilovali, seč byli, aby zarazili — nebylo možno v tom proudu, leda že rychlý běh trochu zadrželi.

Uváznuvší trojice nasadila opět sochory, a oba hoši jí pomáhali. Zoufalá práce, všecky svaly se napjaly do prasknutí . . .

Najednou rup! rup! — balvan pod vodou se pohnul, předek prámu vynořil se nad rozčeřenou hladinu.

„Zaplať Pánbůh!"

Skok a skok, i stáli na prámě, který zvolna se pohnul. Starý běžel jako splašený na svoje místo.

Prám se natáhl jako svinutý had a ujížděl, až zmizel za nejbližší zátočinou . . .

* * *

Uplynul zase rok. Na kterési železničné stanici v severních Čechách, blíže saských hranic čekal jednoho večera hlouček lidí na příjezd vlaku od Prahy.

Vlak přijel. Dlouhá řada vozů třetí třídy, všecko do umačkání plno.

„H—n! Deset minut!" křičeli konduktoři. Otevřelo se dvacatero dvířek, celý zástup hrnul se ven.

„Jací jsou to lidé?" tázal se jakýs vážný pán železničného úředníka, s červenou čepicí na hlavě sem tam přebíhajícího.

„Samí vystěhovalci, pane sudí," odvětil tento rychle, „jest jich asi padesát rodin — to se skoro den co den opakuje, jsou to skoro vesměs lidé z jižních Čech. Musí tam být bída."

Pan sudí se zamyšlen na ten lid zadíval.

V tom přiskočila k němu jakási žena, prostě oděná, ale hezká jako plně rozvitá růže.

„Můj Bože, můj Bože, jak ti děkuju! Můj zlatý milostpane — vy zde! Tohle je štěstí, to mi sám Bůh dal!"

A nežli pan sudí se mohl ubrániti, chopila jeho ruku a líbala ji s takovou horoucností, jako as líbají poutníci Jerusalemští půdu hory Golgoty, po níž kráčel Vykupitel k smrti.

„Vy mě znáte? . . . Ale, Bože, vždyť je to Růženka Cibulákovic!"

„Ano, milostpane, a nyní jsem provdána, už tomu pátý rok, a tamhle jsou můj muž a moje děti. Muži, pojď sem! Rychle! Tu je pan soudce, který měl pro mne dobré slovo, když celý svět mě zatracoval, i vlastní otec . . ."

Franta přistoupil, uklonil se; žena jeho plna zanícení, plna blaženosti, pokračovala, sotva dechu popadajíc:

„Ten pán mě zachránil od zoufalství, ten pán je svatý — přišel sem, aby mi dal své požehnání na dalekou cestu . . .“

„Vy se stěhujete do Ameriky?“ ptal se sudí.

„Ano, milostpane, stěhujeme se — a je to požehnání boží, že vás vidíme. Já po ten čas na vás myslila, a pořád mi něco povídalo, že bude s námi dobře, jestli vás uvidím. Bůh vám dej štěstí, milostpane — do smrti se budu za vás modlit.“

„Vstupovat! vstupovat, lidičky!“ křičel konduktor.

„Nuže, dej vám Bůh všeho štěstí, vám i vašim dítkám,“ pravil srdečně sudí.

„Dejž to Pánbůh,“ odpověděli oba, a Franta dodal: „U nás je bída a bude ještě větší — a potom, uvalil jsem na sebe vinu, jedinou vinu za celý život, a Bůh je svědek, jak jsem jí litoval a odpykal — ale u nás není odpuštění . . .“

„Vstupovat! vstupovat!“

„Za všecko je odpuštění!“ vece sudí.

Kdo ví, zda ho slyšeli — všecko se hrnulo k vlaku.

Zahvizdl stroj, pomalu se pošinul vlak — rychleji, vždy rychleji uháněl, bílý kouř se valil z komína, řídnul, v jemné mráčky se měnil, jimiž slunce si hrálo . . .

Pan sudí dlouho hleděl za ním, až zmizel v záhybu hluboké údoliny.

Přistoupil k němu pan přednosta stanice. „To byla krásná ženská, ta, s níž jste mluvil, pane sudí.“

„To byla nejhezčí dívka, kterou jsem viděl za svého života,“ pravil vážně sudí, „a při tom ubohá, nešťastná. A ten její muž byl jednou odsouzen, ale vidíte, při všem byl hodný. Přál bych oběma z celého srdce, aby se jim dobře vedlo za mořem. Je to kříž, tam v jižních Čechách . . .“

O spektroskopu.

Napsal

řed. B. Navrátil.

(Dokončení.)

Než spektrální rozbor nezastavil se u těles nebeských naší sluneční soustavy, ani u těch, jež, ať už prvotním původem k ní náležejí, neb odjinud přicházejíce alespoň ob čas v oblasti naší sluneční soustavy se objevují. Již Fraunhofer podrobil rozboru spektroskopickému ona tělesa nebeská, jež stálicemi zoveme. Po objevení zákonů spektrální analyse zkoušeny methody spektroskopického pozorování, jež tak skvěle se osvědčily při vyšetřování našeho slunce, i na oněch přečetných sluncích, jichž vzdálenost jest tak úžasně veliká, že

obrovské rozměry naší sluneční soustavy u přirovnání k nim se scvrkají na pouhý bod téměř nerozeznatelný. Z četných výtečných pracovníků v oboru tomto buďtež uvedena již předem hlavně tři známá jmena: Huggins, Secchi a Vogel. „Nesčetné, jako hvězdy na nebi,“ praví Písmo, a v této nesčetnosti zářných bodů nebeských, na nichž oko mimo jasnost měnící se od hvězdy k hvězdě, a někdy i zbarvení, nenalézá žádné jiné různosti, žádné jiné podobnosti, nalezl veliký, neúnavný badatel P. Secchi několik dobře od sebe se lišících pratypů, dle nichž roztřídil (1866) stálice na tři rozdílné skupiny, z nichž každá zahrnuje v sobě hvězdy vidmem sobě podstatně podobné. Jsou to:

1. Hvězdy bílé, v jichž vidmu jsou čáry metallické velmi slaby a nečetny, za to však čáry vodíkové neobyčejně široky i temny. Skupina tato obsahuje nejvíce hvězd, z nichž uvedeme jen nejjasnější, čtenáři zajisté dobře známé. K nim patří na př. Sirius (α Velkého Psa), Vega (α Lyry), jejíž vidmo vidíme na obr. 7. 1, Regulus (α Lva), Altair (α Orla), Prokyon (α Malého Psa), Castor (α Blíženců) atd. atd. Jsou to nejjasnější hvězdy, jež průběhem roku se vystřídají na noční části klenutí nebeského nám viditelné.

2. Hvězdy žluté, jichž vidmo vykazuje četné temné čáry kovů, zřetelně viditelné, jsouc podstatně podobno vidmu našeho slunce. V této skupině dlužno na prvním místě jmenovati slunce jakožto její typ; mimo to uvedeny buďtež: Arcturus (α Bootis), Capella (α Vozky), Aldebaran (α Býka), α Skopce, β Blíženců a j. v.

3. Hvězdy oranžové nebo červené, v jichž vidmu mimo čáry kovů se objevují též široké absorpční pasy, jako na př. Beteigeuse (α Oriona), Antares ($\varkappa$ Štíra), α Herkula atd. Obr. 7. 2 znázorňuje absorpční pasy ve vidmu hvězdy posléze jmenované.

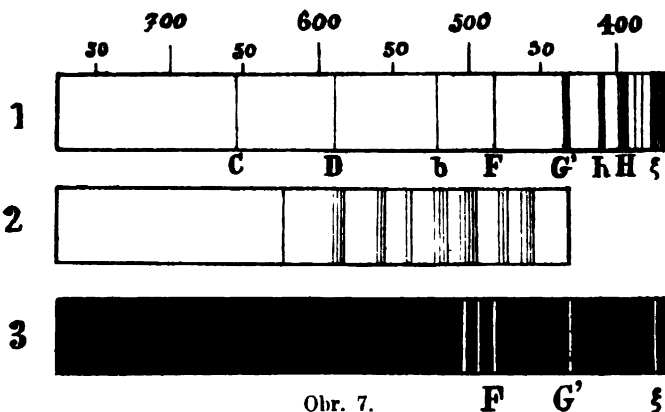
K těmto typům připojil P. Secchi později (1868) ještě typ čtvrtý, zahrnující

4. hvězdy temnočervené s třemi světlými pruhy ve vidmu širokými absorpčními pasy od sebe oddělenými, a to ve světle žlutém, zeleném (jež jest nejjasnější) a modrém; stálice tohoto druhu náležejí k hvězdám méně jasným, z kteréž příčiny jich astronomickými značkami zvlášť neuvádíme.

Roztřídění to se velikým dílem přijímá podnes, ač na místo jeho již často nastupuje klassifikace hvězd ve mnohé příčině s roztříděním P. Secchiho souhlasná, toliko podrobněji vytvářená, již navrhl (1874) H. C. Vogel, jenž stanoví na základě dalších pozorování pro stálice tři hlavní typy videm, z nichž prvý rozvádí na tři souřadné druhy Ia, Ib a Ic, druhý a třetí na dva, IIa a IIb, IIIa a IIIb. Třídy Ia, IIa, IIIa a IIIb shodují se v celku s typy P. Secchiho; ke třídě Ib, jež vyznačuje se vidmem, v němž čáry vodíkové a čáry kovů, ač jinak jen velmi řídké, mají stejnou šířku a menší než u Ia, patří z jasných hvězd jen Deneb (α Labutě), a β a ε Oriona; třídy Ic a IIb liší se od ostatních hlavně tím, že ve vidmu jich se vyskytují čáry světlé, zejmena u Ic čáry vodíkové a D_3; třídy ty obsahují však každá jen několik hvězd, a to málo jasných.

Jest již o sobě velezajímavo, že světlo našich hvězdiček, k nimž mladost pojí tolik snů a tužeb, lze přesně dle objektivných zásad lo-

gických roztříditi. Zároveň naskytuje se však nová otázka mnohem mohutnějšího ještě interesu: Což jest to pouze náhoda, jež vytvořila zde liché zdání jakéhos řádu, bezvýznamné snad neli klamné? Toho zajisté přijati nelze; patrně jest hlubší důvod i té podobnosti i té rozmanitosti, jejž zajisté jinde nalezti nelze, než ve fysickém složení těchto těles nebeských. Jedná se tudíž o to, ze spektroskopických pozorování uhodnouti fysickou konstituci hvězd. Znajíce zásady spektrální analyse odvodíme stručně některé rysy, jež by fysický stav stálic, pokud to již nyní jest možno, objasniti mohly. Absorpční čáry vodíkové třídy Ia, někdy velmi široké a význačné, jindy široké sice, avšak málo temné, poukazují k tomu, že atmosféry těchto hvězd buď mají teplotu málo rozdílnou od teploty hlavního jádra hvězdného, anebo že mají rozsah velmi veliký. Okolnost ta, že fialová část vidma jest velmi jasna, svědčí o velmi vysoké teplotě vlastní, jež zajisté teplotu slunce značně převyšuje. Z prvků na nich nalezených uvedeme mimo vodík: železo, magnesium, sodík a snad i vápník; mimo to pozorována byla

Obr. 7.

u některých hvězd Oriona isolovaná čára ($\lambda = 447{\cdot}136\ \mu\mu$), jež ve slunečním vidmu se nevyskytá a přísluší neznámému prvku, podobnému snad vodíku. Čáry kovů nejsou však u všech hvězd této třídy stejně slaby, ani čáry vodíkové stejně silny; naopak pozoruje se znenáhlý přechod ode hvězd Ia ku hvězdám třídy IIa, jehož fáse vyznačují postupně hvězdy: Regulus, *α* Koruny, Vega, Sirius a posléze Prokyon, jehož vidmo již mnoho čar vykazuje a povšechným rázem vidmu slunečnímu již značně podobným se jeví.[1]) Příklady ty ukazují tedy zřejmě, že i v témž typu vyskytují se stupně prostředkující přechod od předchozích k následujícím, svědčící o různých stadiích individuálného rozvoje dotyčných hvězd tím spůsobem, že hvězdy posléze jmenované ve svém rozvoji již byly pokročily dále, že atmosféry jich mají teplotu již poněkud nižší, t. j. že hvězdy tyto jsou relativně starší než prvé. Podobná úvaha vede k tomu, že hvězdy skupiny Ib jsou

[1]) Scheiner, Vorläufige Mittheilung über Untersuchungen an photogr. Aufnahmen von Sternspectren. Astr. Nachr. 2923—24.

starší než Ia. Zvláštní zmínky zasluhují hvězdy skupiny Ic, vynikající jednak úplným nedostatkem temných čar ve vidmu mimo to, jak se zdá, proměnném, jednak i tím, že čáry vodíkové a D_3 se v něm jeví býti světlými. Pravdě nejpodobnější výklad tohoto podivného úkazu jest, že hvězdy ty obaleny jsou žhavou atmosférou vodíku a helia tak velice rozsáhlou, že jas její přezařuje absorpční účinek oněch částí, jimiž světlo z jádra hvězdy proudící projíti musí, než oka pozorovatelova dojde. Úkazy ty nasvědčují tomu, že hvědy třídy Ic representují ještě mladší fási rozvoje, než nejmladší hvězdy třídy Ia, ukazujíce snad již ku přechodu k pouhým mlhavinám.

Jak již podotčeno, representantem druhého typu hvězd jest naše slunce. Slunci nejpodobnější jest Capella (α Vozky), jak ukázali Huggins (1880) a Scheiner (1889). Podobnost ta jest tak veliká, že dle Hugginsa fotogram vidma hvězdy této (obsahující část od G až po S ve světle ultrafialovém) od vidma slunečního ani rozeznati nelze; k témuž výsledku dospěl i Scheiner, jenž konstatoval ve vidmu Capelly v části ležící mezi 412·4 a 466·8 $\mu\mu$ 290 čar dokonale identických s čarami slunečními.[1]) Totéž platí také o jiných hvězdách žlutavých, na př. o těch, jež jsme při druhém typu P. Secchiho jmenem uvedli. Rozumí se pak samo sebou, že z totožnosti vidma nutně plyne totožnost fysického složení. Není tedy slunce naše jediným svého druhu v prostorách světových; naopak jsou ještě i jiná slunce v téže fási rozvoje, téhož chemického složení, v témž stáří jako slunce naše, avšak pokročilejším než hvězdy třídy Ia, což dokazuje, že průběh rozvoje těl nebeských není nahodilý, nýbrž že podléhá všude, i v nejzazších končinách všehomíra, týmž věčným zákonům rozvoje světového. Toť úžasná, téměř omamující perspektiva. Zákonnost v rozvoji malých dějů pozemských jest takto každému dosti běžna; táž zákonnost v odvěkém rozvoji nezměrných těl všehomíra, v nepochopitelných vzdálenostech rychlostmi obrovskými do neznámého nekonečna se řítících mysl k závratné výši povznáší, plníc ji mimo vůli hlubokým úžasem, ba ustrnutím. Podobnou konstituci zajisté mají i hvězdy třídy IIb lišící se od předcházejících atmosférami nad míru rozsáhlými, jichž existenci světlé čárky ve vidmu jejich prozrazují.

Ještě blíže svému zaniknutí, t. j. konečnému uhasnutí jsou hvězdy třídy třetí, jichž vidmo ukazuje netoliko jemné absorpční čáry kovů, nýbrž i široké absorpční pasy. K této třídě, jejíž typ jest α Oriona, související ostatně rovněž s třídou IIa nenáhlými přechodními stupni, náležejí mimo jiné též hvězdy proměnné, jichž jasnost se v intervallech více méně pravidelných mění. Příkladem budiž uvedena α Herkula. Absorpční pasy ukazují k tomu, že teplota jich u přirovnání k hvězdám tříd dříve uvedených už tak dalece poklesla, že chemické prvky dříve vysokým žárem dissociované počínají tvořiti sloučeniny, zejmena kysličníky kovů (IIIa) a uhlovodíky (IIIb). Během dalších věků ubývati jim bude jasnosti i teploty víc a více, chemické sloučeniny se rozmnoží a zkomplikují, snad při jistém ochlazení vznikne a rozvine se zárodek organického života pozemskému podobného; avšak pro oko pozemské

[1]) V. Astr. Nachr. 2923—24, anebo téhož Spectralanal. d. Gestirne, str. 280 a násl.

hvězda pak již zhasla, zanikla na vždy v temnotách všehomíra. Takových hvězd temných v prostorách světových zajisté jest; mnoholi, vymyká se docela domyslu našemu. O existenci jich však neklamné svědectví vydávají hvězdy nové, jež ob čas se objevují na místech, na nichž před tím hvězdy nebylo, za krátkou dobu a často beze stopy mizejíce. Zjevy hvězd nových jsou v celku velmi vzácny, [1]) zvláště mínímeli jen jasné hvězdy tohoto druhu. Pominuvše jiné uvedeme příkladem tolíko nové hvězdy na blízku nebo v samém souhvězdí Cassiopeje se objevivší r. 945, 1264, o nichž se zmiňuje též Lvovický ze Lvovic (1514—1574) a zejmena r. 1572, kteroužto posléze jmenovanou pečlivě pozoroval Tycho Brahe, a jinou z r. 1604 v Hadonoši (Ophiuchu), již pozorovali Keppler a Galilei. Spektroskopická pozorování nových hvězd konána ovšem až v nejnovější době, po prvé r. 1866 od Hugginsa a Millera na nové hvězdě, již objevil Birmingham v souhvězdí Koruny, pak od Cornua a Vogla na jiné nové, již v Labuti objevil Schmidt r. 1876. Vidmo jich ukazovalo mimo absorpční pasy též čáry světlé, z nichž tři ($H\alpha$, $H\beta$, $H\gamma$) svědčily o přítomnosti velikých spoust žhavého vodíku, jiné ukazovaly k heliu a snad i ke koroniu. Jiná nová hvězda doby naší z roku 1885 v mlhavině Andromedy, již v obyčejném malém dalekohledu každý jakožto malý jasnější bod barvy žlutavé uprostřed mlhavého obalu pozorovati mohl, jevila vidmo v podstatě spojité, ač intensitou jednotlivých částí od obyčejného vidma slunečního poněkud se lišící, s pochybnými stopami světlých čar (Vogel, Maunders, Perry), prozrazujíc tím jinou povahu fysickou než hvězdy nové z let 1866 a 1876. Což jest asi příčinou těchto náhlých výtrysků světla z těl dříve temných? Kdeže hledati jest onu energii, jež plamenem rozžala obrovská tělesa světová, snad již od pravěků temná? Mnozí domnívají se, že žár ten vzniká srážkou dvou těl nebeských, jichž hybná energie, zaměníc se v teplo dle známých zákonů přírodních, roztaví, ba ve žhavé plyny promění veškeru hmotu jejich, do té doby chladnou a temnou. Ačkoliv podobné kollise nelze o sobě považovati za nemožné, nicméně odporuje této domněnce závažná námitka, že kdy by srázem rozžhavila se celá hmota hvězdy, k ochlazení, vyhasnutí jejímu by potřebí bylo dlouhých tisíceletí, nikoli však jen několik měsíců nebo dokonce i jen několik dní, jak skutečně se pozoruje. Pravdě podobnější se zdá býti domněnka Lockyerova, jenž vzplanutí to přičítá srázu hvězdy s kosmickými meteory hmoty malé, jímž rozžhavuje se jen část hmoty temné hvězdy rázem stížené, kteráž pak k ochlazení ovšem poměrně kratší doby by vyžadovala. Domněnku, že při vzplanutí hvězd nových současně účinkují alespoň dvě různá tělesa světová, podporuje nejnovější hvězda nová pozorovaná v únoru 1892 v souhvězdí Vozky, jevící světlé i temné čáry vodíkové protivnými směry pošinuté, mimo to též čáry magnesiové a uhlíkové dle Lockyera, jenž ostatně vznik její vykládá srážkou dvou rojů meteoritových. Týž asi stupeň pravděpodobnosti přisouditi dlužno i jiné domněnce, jež praví, že pomíjející tyto záblesky způsobeny jsou výbuchy žhavého vnitřku okoralým snad již povrchem hvězdy, jichž účinky tím déle trvají,

[1]) Objevilo se jich za poslední 2000 let, pokud to zjistiti lze, jen něco přes 20.

čím větší jest objem vyvřelé hmoty, čímž by se rovněž vysvětlila jak přítomnost žhavých plynů, tak i rychle zanikající jasnost hvězd nových. Rozhodnouti však, která z nich by skutečnosti odpovídala, jest na ten čas nemožno.

Zmínili jsme se již, že spektroskopem též určiti lze složku rychlosti tělesa pohybujícího se, jíž mění se vzdálenost jeho ve směru paprsku zorného, dle principu Doppler-Fizeauova. Prostředku toho astrofysika nyní hojně užívá též při stálicích. Již při slunci, při němž pro velikou jeho jasnost užiti lze dispersí velmi velikých, jest určení velikosti pošinutí čar velmi nesnadno, hlavně protože hodnota jeho jest velmi malá. U stálic setkáváme se sice s rychlostmi též značně většími; avšak malá jasnost jich vyžaduje nezbytně též rozptyl v témž poměru menší, tak že podobná měření ve vidmu stálic jsou nad míru nesnadna. Nelze tudíž očekávati, že by výsledky měření již nyní byly vždy dokonale přesny. Prvý methody Doppler-Fizeauovy při stálicích užil Huggins (1867), po něm Seabroke a Vogel a astrofysikální observátoře v Greenwichi, pak v Postupimi, kdež Vogel fotografováním vidma (od r. 1888) docílil výsledků velmi dobrých, umenšiv pravdě podobnou chybu měření ve případech zvláště příznivých až i jen na 3 km. Aby si čtenář o stupni přesnosti do té doby dosaženém sám jakýs obraz utvořiti mohl, podáváme zde některé výsledky dle pozorování v Greenwichi a Postupimi.

	Greenwich	Postupim
α Cassiopeje	+ 53	— 15
α Skopce	— 6	— 14
α Býka	+ 50	+ 49
α Vozky	+ 35	+ 25
α Oriona	+ 47	+ 14
α Malého Psa	— 23	— 11
α Bootis	— 73	— 8

atd., kdež čísla značí rychlost v kilometrech za sekundu, znaménko + vzdalování se od slunce, po případě od země, — přibližování se. Z těchto několika čísel patrně vidíme velmi značné odchylky v některých případech, kdežto naopak jiné vykazují souhlas tak dobrý, že lepšího ani očekávati nelze. V celku pak dosavadní výsledky, ač ještě nepříliš četné, zřejmě dokazují možnost spektroskopického měření rychlostí až do nejodlehlejších končin nezměrných prostorů světových, a lze domysliti se, že dalším měřením dospěje se k výsledkům, jichž dosahu nyní ani z daleka dohlednouti nelze. Dokladem může nám býti další neočekávaný objev, jejž spektroskop učinil, ukázav, že existují fysické hvězdy dvojnásobné tak blízké, že je ani mohutné teleskopy naší doby nedovedly rozlišiti, ba o jichž možnosti z důvodů theoretických bylo pochybováno, podobné asi dvojici Siriově, ač ještě mnohem užší [1]) Představme si, že v rovině zorného paprsku pohybují se dvě hvězdy okolo společného gravitačního středu. Jsouli hvězdy tyto tak blízko sebe, že jich oko rozeznati nemůže, pokrylo by, kdy by hvězdy vlastního pohybu neměly, vidmo hvězdy jedné přesně vidmo hvězdy

[1]) Vzdálenost těl dvojice Siriovy jest milionkrát větší, než vzdálenost země od slunce.

druhé, a výsledné vidmo skutečně pozorované by se úplně shodovalo s vidmem každé jednotlivé z nich. Kroužíli však hvězdy okolo svého gravitačního středu, jakž ve skutečnosti ani jinak býti nemůže, pošinou se v polohách, ve kterých by hvězdy pozorovateli největší elongace jevily, absorpční čáry jednoho vidma značněji buď ke konci červenému nebo fialovému (dle směru pohybu) než u druhého, t. j. čáry ty, jsouli rychlosti dosti veliky, se rozdvojí. Rozdvojení to opakovati se bude v intervalech rovných poloviční době oběžní. Takové rozdvojení skutečně pozorovala M. Maury (1889) na fotogramech vidma β Vozky zhotovených v Cambridgi u čáry (vodíkové) K (H_2), z něhož počtem nalezeny pro dobu oběžní hvězdy podružné asi 4 dni a pro rychlost oběhu okrouhlým číslem asi 240 km. Při jistých předpokladech, jichž zde dále rozebírati nelze, by plynulo dále pro vzdálenost těl této binárné soustavy 12,246.300 km. a pro hmotu její číslo 4·7krát větší, nežli jest hmota slunce. Podobně nalezeno, že i α Panny čili Klas Panny jest binárnou soustavou s periodou rovněž 4 dní a největší rychlostí v dráze 89 km.; [1]) totéž nalezeno i pro ζ Velké Medvědice (Mizar), jehož perioda obnáší asi 105 dní a rychlost maximální 160 km.; u soustavy posléze jmenované zdá se však, že dráha jest ellipsou silně výstřednou, kdežto u dřívějších přijímá se dráha kruhová.

Jeli jedna z hvězd dvojité soustavy značně temnější než druhá neb úplně temna, pak ovšem rozdvojení čar absorpčních nastati nemůže, poněvadž jedna z nich viditelného vidma nemá; za to však pohyb oběhový jeviti se bude periodickou oscillací čar hvězdy jasné okolo jisté polohy střední. Kromě toho lesk hvězdy jasné ukazovati bude tutéž periodu proměnnosti. Takovou hvězdou jest Algol (α Persea), hvězda svou proměnlivou jasností ode dávna známá o periodě téměř 3 dní (od minima k minimu). Jest to vlastně binárná soustava hvězdná, jejíž obě tělesa nejspíš obalena jsou rozsáhlými atmosférami, v níž hlavní těleso světlé (Algol) má rychlost ve dráze 42 km. za sekundu, okolo něhož obíhá ve vzdálenosti jen 5,180.000 km. průvodce jeho relativně temný rychlostí 89 km., při každém oběhu je zastiňuje. Objevy tyto zajisté nejvýš zajímavé zřejmě dokazují, že v prostorách světových jsou binárné soustavy hvězdné, v nichž vzdálenost obou těles jest velmi mala, desetkrát menší než vzdálenost slunce a Merkura, ba že některé z nich mají průvodce temné, ukazujíce takto alespoň první jakousi stopu podobnosti s poměry naší sluneční soustavy.

Zbývá nám již jen zmíniti se o výkonech spektroskopu při tak zvaných mlhavinách, jevících se oku jakožto místa na klenutí nebeském, jež poněkud větší jasností od temnějšího okolí se rozlišují, se světlými body uvnitř neb i bez nich. Zvyšováním zvětšení teleskopů se jich víc a více rozložilo v přečetné hvězdy velmi těsně seskupené, t. j. mlhaviny ty byly toliko zdánlivy, jsouce vlastně shluky hvězd; mnohé však podržely svou mlhovitou podobu i při nejmohutnějším zvětšení. I byla otázka, nebyloli by možno rozložiti i tyto, kdy by se mohutnost zvětšovací teleskopů do neurčita zvyšovala. Spektroskop otázku tu rozhodnul ve smyslu záporném. Shluky hvězdné, ať je teleskopem

[1]) Astr. Nachr. 2995.

rozložiti lze nebo ne, prozradí se totiž ve spektroskopu svým vidmem, jež patrně nemůže býti než nepřetržito. Jsou však též četné mlhaviny, zejmena ty, jež planetovými slují, a jiné tvaru nepravidelného, jichž vidmo skládá se pouze z jednotlivých čar světlých, z pravidla ostře omezených, což zřejmě dokazuje, že mlhaviny tyto jsou skutečné mlhy, žhavé plyny, jak r. 1864 po prvé ukázal Huggins, jenž též prvý fotografií zachytnul vidmo veliké mlhaviny v Orionu (1882 [1]). Ve vidmu této mlhaviny (obr. 7., 3.) zřetelně se zobrazují čtyři čáry světlé, z nichž jedna (500·5 $\mu\mu$) a to nejjasnější souhlasí s méně lomivou komponentou nejsilnější čáry dusíkové, a dvě s vodíkovými čarami $H\beta$ a $H\gamma$; fotogram ukazoval ještě čáru poměrně silnou ve světle ultrafialovém (373 $\mu\mu$ přibližně) souhlasnou s jistou typickou čarou hvězd bílých. Zvláštní zmínky zasluhuje, že jisté čtyři hvězdy v této mlhavině v podobě lichoběžníku rozložené, jak se zdá, patří k mlhavině samé, tak že je za místní zhustění mlhavinné hmoty považovati lze. V celku nalezeno v různých mlhavinách dosud 43 čar světlých, z nichž dodatkem ještě uvedeme vodíkovou čáru $H\delta$ a heliovou čáru D_3. Kromě toho zjistil již v letech sedmdesátých Vogel vlastní pohyb na mlhavině Orionově (rychlost = 27 km.) a v nejnovější době Keeler na Lickově hvězdárně v Kalifornii při některých mlhavinách planetových. Z pozorování dosavadních tedy plyne, že mlhaviny, pokud bylo možno světlé jich čáry se známými vidmy prvků identifikovati, obsahují mohutné spousty žhavého vodíku, pak dusíku a neznámého helia a snad i jiných látek dosud neznámých.

* * *

Tím můžeme ukončiti svůj stručný nástin method a výsledků spektroskopického bádání. Shrnemeli v mysli vše, co jsme o nich uvedli, můžeme právem se obdivovati jejich mnohonásobnosti a rozmanitosti. Ze všech nejzávažnější jest velikolepý rozhled, jejž otevřela spektroskopie ve příčině chemického složení, fysické povahy a fáse rozvoje těl všehomíra. Zákon Newtonův o všeobecné gravitaci, platný všude, kdekoliv krouživý pohyb těl světových pozorován byl, v pravdě teprv jest docelen zákony spektroskopie, upotřebitelnými všude, odkudkoliv paprsek světelný oka pozorovatelova dojíti může. Zákon Newtonův určuje mechanický pohyb, spektroskopie chemickou a fysickou povahu těla, jež se pohybuje, měříc nadbytkem i jednu složku jeho rychlosti. Zákon Newtonův a principy spektroskopického bádání, toť dvě polovice jednoho celku.

Kromě přímého rozhojnění našich vědomostí o tělesech světových poskytla spektroskopie též řadu důležitých návěstí, spolehlivě zjištěných fakt, jimiž měřiti můžeme důvodnost jistých náhledů, hypothes, o nichž tuto ještě, ač jen co nejstručněji, dodatkem promluvíme. Míníme totiž domněnku, že snad krom země naší jsou ještě jiné obydlené světy, čili užijemeli terminu filosofického, otázku o mnohosti (pluralitě) světů. Domněnky, liboli třeba sny tyto nám již starým věkem

---

[1]) Viz On the Spectrum of the Great Nebula in Orion. Proc. R. Soc. 1872, 1882, a četné jiné monografie o této mlhavině jiných badatelů.

byly dědictvím odkázány a podnes živě zaujímají mysli nejen laiků, nýbrž i přírodozpytců a astronomů samých.[1]) Možno, že při pohledu na nesčetné světy mimozemské se čtenáři v okamžicích prázdně a poklidu nejednou namanula myšlenka: Jak pak to tam asi vypadá? Snad se nemineme s pravdou, dímeli, že při tom zajisté nemyslil ani na kyslík, ani na vodík ani na jinou chemickou látku ať jednoduchou nebo složenou, nýbrž že byť i jen mlhavě jemu na mysli tanuly bytosti, poměry, děje podobné asi našim, a snad si i dokonce přál, aby poměrům našim nebyly podobny, alespoň ne příliš. A jakých výsledků došel asi svou snivou úvahou? Snad opět uhodneme, řeknemeli, že žádných. Pokusme se tudíž zde o malou diskussi otázky této, byť i ne naléhavé, nicméně přec jen pro nás stěsněné pozemšťany zajímavé. Oč se vlastně jedná? Zajisté jen o to, jeli skutečně na jiných tělesech světových život organický, anebo jeli tam alespoň možný. Jaký to však míníme život organický? Otázkou tou se ocitujeme na rozcestí, kdež dlužno rozhodnouti se, kterým směrem se dáti. Domnívám se, že nelze přijati jiný život organický, než jaký my známe, t. j. podmíněný týmiž biologickými poměry, jež i my známe, zejmena tepelnými, nepřihlížímeli ani k jiným podmínkám, oněm podřízeným tím spůsobem, že neníli příznivých podmínek tepelných, účinnost ostatních mizí. Přijměme dále a to jen příkladem, teploty + 100° C. a — 60° C. ze nejzazší meze, mimo něž organický život pozemský nejen nemůže se rozvíjeti, nýbrž úplně zaniká; pak zajisté dlužno připustiti, že kdekoliv teplota trvá nad 100° C. anebo klesá pod 60°, nelze sobě mysliti organický život podobný organickému životu pozemskému. Nuže přijměme, může se snad namítnouti, jiný, našemu nepodobný život organický mimo meze tepelné právě uvedené, anebo vůbec nějaký jiný život, snad i dokonce nehmotný.

Leč dlužno pak uvážiti, že tím bychom se octli v říši báchorky, na stanovisku dětské pohádky, již nikdo nemůže potvrditi, nikdo nemůže a ani nechce vyvraceti, zbloudili bychom v mystickém labyrintu vidin Svedenborgových, jenž mluví na oběžnicích s duchy a při tom se nerozpakuje popisovati střih oděvu obyvatelů jejich, ba docela i jejich voly a krávy, usnuli bychom v říši ohnižilů a báječných snů Tisíce a jedné noci, jež se všem líbí, nikdo však jim nevěří. A pak — kde jest jim konec? Nepřijmemeli pro organický život mimozemský biologické podmínky na zemi známé, opustíme půdu positivních fakt, otevírajíce dokořán dvéře prosté libovůli a subjektivní libůstce; kromě toho octneme se též v rozporu se zákony logickými, připouštějíce za východiště logické argumentace něco, čeho neznáme. Leč při celé této otázce neběží tuším ani tak o organický život vůbec, jako hlavně o to, jsouli též světy, jež by obydleny byly bytostmi podobnými nám lidem, a to hlavně podobnými svou intelligencí, čímž předmět úvahy by ještě úžeji byl specifikován. Snad je možno, představiti si též intelligence, jež zevnější dojmy vnímají smyslovými orgány specificky se různícími od ústrojů našich; snad jsou intelligence, jež na př. čijí vibrace ultra-

---

[1]) **Viz na př. Flammarion, La pluralité des mondes habités, kdež i četná data historická o tomto předmětě nalezneme.**

fialové, pro něž my smyslového ústroje nemáme, jsouce při zkoumání jich odkázáni na okliky nepřímo k cíli vedoucí, neb intelligence, jež kromě toho myslí dle rozumových kategorií, jež podstatou od našich se různí. Avšak uvážímeli všeobecnou totožnost zákonů přírodních, tuším, připustíme, že existence takových bytostí jest nejvýš pravděnepodobna; zajisté alespoň o existenci takových bytostí ničeho nevíme.

A dovoliti si úsudek, že takové bytosti jsou, ačkoliv tisíceletá zkušenost nikde ani stopy jich možnosti neukázala, bylo by, tuším, již vrcholem logické odvážnosti. Myslím, že na základě úvahy této vysloviti lze otázku o pluralitě světů zkrátka takto: Jsou mimo zemi i jiná tělesa světová obydlena bytostmi člověku intelligencí podstatně podobnými? Není nemožno, že toto obmezení snad uzdá se mnohému přílišným, zavržitelným jakožto čirý anthropomorfismus; nicméně zdá se mi býti dostatečně odůvodněno a ostatně bývá z pravidla též jaksi mlčky přijímáno od těch, již o tomto thematě jednali, i když je zvláště nevyslovili, ba i když se proti němu ohradili. Vycházejíce pak z tohoto stanoviska, můžeme zajisté tvrditi, že viditelné stálice, k nimž i slunce počítáme, obydleny býti nemohou už pro ohromný žár, jenž nepřipouští vytvoření sloučenin chemických; nalezliť jsme, jak dříve vytčeno bylo, sotva první pochybné stopy chemické slučivosti toliko na hvězdách třetí třídy (Voglovy). Obydlitelnost bychom snad přisouditi mohli hvězdám neviditelným, již do jisté míry vychladlým, snad temným průvodcům hvězd světlých, podobným souputníku Algolovu, jež snad v gravitační oblasti některých hvězd tvoří též mnohonásobné soustavy podobné sluneční soustavě naší; jsou to však právě hvězdy, o nichž nevíme ničeho, ač není nemožno, že opravdu jsou. Obydlitelnost skutečných mlhavin a vlasatic jest pro hustotu jejich nad míru malou vyloučena; rovněž nelze ji přisouditi tělískům, jež meteory, letavicemi zoveme. Zbývají tedy již jen podružná tělesa naší sluneční soustavy. A jeli možno rozhodnouti, zdali alespoň tato tělesa kosmická jsou obydlena? Mimo výsledky spektroskopie při tom dlužno přihlížeti též k velmi četným podmínkám jiným. Abychom si ušetřili slov a dodatečnou tuto úvahu neprodloužili nad potřebu, sestavíme zde ve formě přehledné tabulky ona astronomická data, jež souvisejí s fysickými jich poměry.

	Vzdálenost od ☉	Doba rotace	Doba (sid.) oběžní	Střední tepelná i svět. radiace ☉	Hustota (hustotě vody = 1)	Tíže
Merkur	0·4	88 dní ?	88 dní	7	6·5	0·4
Venuše	0·7	225 dní ?	225 d	2	4·4	0·8
Země	1	1 d	1 rok	1	5·5	1
Mars	1·5	1 d	1·9 roku	$\frac{1}{2·5}$	3·9	0·4
Jupiter	5·2	10 hodin	11·9 r	$\frac{1}{27}$	1·3	2·3
Saturn	9·5	10 h	29·5 r	$\frac{1}{91}$	0·7	0·9
Uranus	19·2	?	84 r	$\frac{1}{368}$	1·1	0·8
Neptun	30	?	164·8 r	$\frac{1}{900}$	1·7	1·1

Ve sloupci prvém, čtvrtém a šestém přijata jednotkou míry stejnojmenná data příslušná naší zemi; otazník za číslem znamená, že dotyčný údaj dosud bezpečně není zjištěn, otazník bez čísla, že vůbec dosud není znám. Tak na př. řádek týkající se Urana praví, že oběžnice ta jest 19·2krát vzdálenější od slunce než země, že doba, jíž potřebuje k jednomu otočení okolo své osy, není známa, že však doba oběhu jeho okolo slunce obnáší 84 roky; účinnost slunečního záření, jak tepelného tak světelného, jest na povrchu jeho 368krát slabší než na povrchu země, průměrná hustota sotva (o 1 desetinu) převyšuje hustotu vody, a závaží, jež na zemi váží 1 kg., vážilo by, přeneseno byvši na povrch Uranův, toliko 800 g. Připojímeli pak k těmto datům objevy spektroskopické, můžeme, tuším, usouditi, že čtyři velké oběžnice zevnější dle vší pravdě podobnosti obydleny nejsou; jesti průměrná teplota na nich, ač nezvyšujeli se vnitřním teplem vlastním, mnohem nižší než na zemi, jak ukazuje sloupec čtvrtý; průměrná hustota jejich jen nepatrně se odchyluje od hustoty vody, jsouc na povrchu zajisté ještě menší, poněvadž lze se domnívati, že jí směrem k středu přibývá. Mimo to, jak jsme se dříve zmínili, liší se atmosféry jich podstatně od atmosféry zemské. Z ostatních oběžnic zdají se povšechné poměry obydlitelnosti býti nejpříznivější na Marsu, méně na Venuši a Merkuru pro velmi účinnou radiaci sluneční; mimo to, kdy by se potvrdilo, že doba rotace obou planet posléze jmenovaných jest identická s dobou oběhu jejich, by se oběžnice ty patrně nalézaly v témž poměru k slunci, jako náš měsíc vzhledem k zemi, jsouce k slunci vždycky toutéž stranou obráceny. Že by se za poměrů takových, kdež jedna polovice jich by tonula ve vysokých teplotách úpalu slunečního, kdežto druhá by zahalena byla věčnou tmou a zároveň sevřena věčným mrazem prostorů kosmických, možnost obydlitelnosti nezvýšila, jest na bíledni. Co se konečně týká družic, zmíníme se jen o měsíci našem, jehož obydlitelnost pro úplný nedostatek atmosféry rovněž sotva přijati lze.

Z těchto několika ovšem jen docela zběžných črt, odnášejících se k možné obydlenosti těl kosmických, tuším, v celku dosti zřejmě vysvítá, že domnělou mnohost obydlených světů dlužno velmi podstatně obmeziti. Jsouli vůbec ještě kromě země světy obydlené, jsou to zajisté jen ona tělesa světová, jež vlastního světla nemají, t. j. tělesa temná, o nichž do té doby nevíme ničeho, neb alespoň téměř ničeho, tak že každá domněnka o jich obydlitelnosti nebo neobydlitelnosti alespoň na ten čas jest bezvýznamna.

Zatopeným sochám Karlova mostu.

Tak v bouřné noci jak náš osud
jste ke dnu řeky sjely
a ležíte tam klidně posud:
V tom zas náš osud celý!
Již brzy vše nám bude bájí,
vlasť rovna vyloupené stáji,
to úl, zkad skradli včely.

Meč Bruncvíkův — to ovšem zkazka,
vnuk nad ní hlavou třese.
Co ještě naše, cizí cháska
div chvatně neroznese?
A koruna? — Do sbírek dobrá!
Pad palcát dávno z ruky obra,
vnuk proň víc nesehne se.

Však vy jste čněly v naši vřavu,
v zář hvězd i v zážeh denní,
a vy jste zřely v hukot davu
na troje pokolení;
a proud když vás, umění divy,
strh v rozevlané vln svých hřívy,
my vzkřikli poděšeni.

Však zůstalo to při výkřiku,
ať hrůzou se vlas ježí!
Čas spláchne vše a srovná v mžiku.
Oř divý bez otěží
proud přes vás kypí, sochy svaté,
a vy se dole rozpadáte,
a voda běží, běží . . .

My máme jiné větší práce:
v stran ohni divě vzňatém
pro příklad příští generace
se pohazovat blátem,
na velkost štěkat, jen se lekat
svých stínů, na budoucnost čekat,
druh druhu býti katem.

Vám líp tam dole na dně řeky,
kde celá sláva naše
spí zatracené dlouhé věky
z dna poslouchajíc plaše
a slyšíc bouř a hádek vření
si myslí: Zvykli otročení,
nač těmhle Mesiáše?!

Ó, vidím jasně v doby příští,
kdy vnuk pln čacké síly
nad zkomolenou soch těch tříští
se v rozhorlení schýlí:
Kdo nechali vás v řece spáti,
těch nelze ani litovati,
svůj osud zasloužili!

Jar. Vrchlický.

Z básní Fr. Táborského.

Na Hostýně stará jedle . . .

Na Hostýně stará jedle,
pod obrázkem svíčku:
Matka boží s Jezulátkem
stojí na měsíčku.

Na měsíčku v první čtvrti
jako v zlatém člunku
hází blesky na Tatary,
na zlou hraje strunku.

Ba i ručka Ježíškova
na tatarské synky
sype blesky, jak by rybkám
chutné odrobinky.

Hoří stany, Tatar zmaten
pod koněm se válí —
ale dole pod obrázkem
věneček je malý.

A níž na pni samá kytka
z polního je kvítí,
jedna výše, druhá níže,
a každá jen svítí.

Tam ta vyšší tak vysoko,
co by hocha zlíbal,
a ta nižší — co by hravě
k děťátku se shýbal.

Však ta kvítka vykládají,
kdo je věšel tady,
že dřív prosil za milého,
pak za dorost mladý.

Šel jsem kolem a hned s chutí
„Matko drahá, nuže,
splň jich prosbu,“ modlil jsem se,
„dej jim dobré muže!

Pravé muže, neb těch jiných
bez toho je dosti,

a přidej jim andělíčků
bujných ku radosti!

Nechať rodí, odchovají
silné pokolení,
bez toho těch ponížených
je až k omrzení!“

Hory.

Stojí naše hory
jako tiché, věčně lidské hoře,
šumí jako moře.

Klidny stojí, jasny,
jak by naplněny velkým, svatým duchem,
jenž se vznáší vzduchem.

Co jim mračné chmury?
Co jim rudé blesky? Dávno zvykly tomu,
zvykly písni hromů.

A co v nich jest vůně!
Jako v srdci, které v mužné řeklo době:
„Čas, vrátit se k sobě!“

Ozářeny sluncem
hrdy stojí nad zemí a prosty,
kryjíce vnitř skvosty.

Smějí se tam parku:
„Ach, jakés ty kníže a jak svůdné!
Myslím, trochu nudné?

Pokloniž se klasům!
Hle, co tíže nesou a jsou při tom švižní!
Víš, že pro své bližní?“

A pod nimi v dálku
leskne se a vlní niva zlatoklasá,
nad níž skřivan jásá.

Oltářové stupně!
Hory převelebné! U vás na temenech
duch můj ve plamenech.

Pod majákem.

(Na Arkoně.)

Mrak vyvalil se černý,
uprchla luna spanilá,
a daleko do nebes háje
zaběhly hvězdy až nad prahy ráje,
ční maják jen klidně výš
a do tmy plá jak kříž.

A vlny úpí, ječní,
hvízdají, lámou se a vrou
a v tlumeném, příšerném běhu
jak hladem hnány derou se k břehu,
jak dravci když tlukou v mříž —
a maják plá jak kříž.

Již hrom tam v dálce duní,
blankyt jak v černém brnění,
jak démon to na pekel oři,
hněvivé blesky z očí mu hoří,
lpí na vzduchu dusná tíž —
a maják plá jak kříž.

V tom světélko zřím malé,
bludičku mořem mihavou,
a v světle, jež maják v tůň hází,
vidím, jak loď se veliká plazí,
kams v dalekou plujíc říš —
a maják plá jak kříž.

Ve stínu majákově
strnulý seděl jsem a zřel
v tu loď plnou životů, cílů,
hrom slyše dálný, vichřice sílu,
vln zběsilou vida říš,
však maják též jak kříž.

A rychle duch můj přised
k stožáru na cizí tu loď;
plul, nevěda, k jakým to zemím,
s těmi, co s nitrem od pochyb němým
jdou pro štěstí v dálnou říš —
a maják plál jak kříž.

F. L. Věk.

Historický obraz

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

XXIII.

Veselou cestou.

bylo v D—ce chystání a příprav na tu korunovační výpravu do Prahy, a na dalekou cestu, trvající sem a tam dobrých šest dní. F. Věk se na ni velmi těšil; klidněji však nežli loni na jaře, kdy ho přece ještě znepokojovalo pomyšlení na Paulu, a jak se s ní shledá. Nyní již neměl žádných pochybností. Bylo u něho jisto, že k ní, do bytu, nepůjde, Thama že však vyhledá. Také se již napřed mamince ohlásil, kdy by se snad o den, o dva déle zdržel. A ona mu nic nezabraňovala, ať si jede, že když to je taková sláva, kdy že to zase bude, za lidský věk že ne, a že polní práce zrovna ještě nehoří, ostatně že se všecko udělá, jak to nařídil v krámě mládenci a učeníkům a na poli také, jen aby zase zdráv přijel, a také aby si z Prahy žádnou nevěstu nevozil, tady že je dost hodných.

To řekla s úsměvem, ale syn rozuměl, že v tom je přece trochu připamatování a hodně toužebného přání. Navečer před odjezdem navštívil také starého Žalmana. jenž poslední dobou hrubě sešel. Ne však duševně. Starý „perlinčan“ čile jako jindy jednal s mladým kupcem na jejich osamělých besedách o věcech veřejných a byl od smrti císaře Josefa velice znepokojen, více nežli byl z počátku sám Věk. Nedůvěřivý staroch, jenž tolik pro své přesvědčení vytrpěl, strachoval se, že se vrátí staré časy, že jim zase vezmou, čeho za nebožtíka císaře dosáhli. Sice leckterá jeho novota vzala za ten rok za své, povolená však svoboda evangelického učení zůstávala. To Žalmana počalo utišovati. Proto již jinak poslouchal vypravování Věkovo o nastávající korunovaci a upokojil se pak, když mu jeho jediný společník zrovna před svým odjezdem přinesl novinu, že nastávající král založí fond kolika tisíc dukátů pro evangelické české mladíky, kteří by chtěli studovati theologii.

„To rád slyším, Františku, to rád slyším,“ opakoval bělovlasý, vrásčitý staroch, sedě venku na lavičce na srpnovém slunci. „Aby ho Pánbůh pozdravil, a zachoval našeho nového krále. A dobře se na něj, Františku, podívej, abys mně pověděl, jak vypadá, jeli nebožtíkovi podoben. Budu na vás vzpomínat a modlit se, aby nám ho Pánbůh dýl zachoval, nežli nebožtíka císaře pána, toho upřímného přítele všech pronásledovaných a utiskovaných.“

F. Věk vrátiv se večer od Žalmana, vykonal poslední přípravy; časně ráno pak, když se již rozloučil a chtěl z domu vykročiti, při-

pamatovala ho matka, tak aby Snížkové byl nápomocen, že by v tom zmatku byla jako prodaná a Márinka také, aby si je tedy vzal na starost, zvláště v Praze, aby nebloudily.

F. Věk se těm strachům v duchu usmál, slíbil však ochotně, hlavně také proto, aby již mohl vykročiti do časného rána, na náměstí, kde již stál přichystaný vůz a druhý zrovna dojížděl. Onen zapůjčil purkmistr, tento si najala druhá společnost od konšela Pinkavy, jenž ho sám řídil, aby se lacino dostal do Prahy. S sebou měl pecen chleba jako kolo a hrnec perného tvarohu, že stačilo vše na kolik dní. Mimo to se spoléhal, že se cestou a v Praze trochu se sousedy přiživí a s nimi něco uvidí a všecko hodně lacino, co možná zadarmo, a ještě že přiveze nějaký tolar domů, za povoz, a tam v Praze, když jsou fůry tak drahé, že by mohl také hezký groš přivydělat, když se teď platí fiakrům na půl dne dukát, a na celý den dva i tři dukáty.

Oba vozy byly fasuňkové. Na nich na příč visela prkna, sedadla, na provazích uvázaná. V předu i vzadu byly pytle s ovsem i otepě sena.

Když Věk docházel, byly již povozy obstoupeny, a pořád ještě lidí přibývalo. Tu tam se v stavení ještě loučili, nejdéle koželuh Sychra, jenž včera před cestou sepsal poslední vůli. Pražské poutníky doprovázeli příbuzní s uzly a pytly plnými buchet a různého jídla, a také se škatulemi, v nichž byly uloženy zlaté čepce panímaminek. Než i sousedé přišli dat s Bohem na dalekou cestu a podívat se na poutníky, až vyjedou.

F. Věk v límcovém, tmavém plášti, v třírohém klobouku, s holí v ruce přecházel nějak už netrpěliv od vozu k vozu. Zdálo se mu, že je vše na dlouhé lokte, a nač toho loučení tolik, a proč tu ještě všichni nejsou. Snížková také. V tom však přicházela s Márinkou a s Barkou děvečkou, nesoucí za nimi hodný uzel. Chtěj nechtěj musel si mladý kupec všimnouti Snížkové vnučky, v čapce, v kabátku, teď po ránu svěže uzardělé. Hezky jí to slušelo, a z očí jí bylo vidět, jak se těší na cestu.

A již jí a babičce pomáhal na vůz, na purkmistrův, a již se usazovali: v předu po koních Márinka a ještě dvě děvčata, její kamarádky, prostřed Snížková s kmotrou Martinckou, vzadu purkmistr, Věk a ještě jeden svobodný, tak trochu již ženich panny Martincovy, v předu s Márinkou sedící. V druhém voze seděli zrovna tak rozděleni: v předu svobodné, prostřed panímaminky, vzadu mužští. V předu, skoro na voji seděl ve starém límcovém plášti, v kožených a v zrzavých botách konšel Pinkava ve vysoké, trochu opelichalé vydrovici. Řídil koně, tuze mírně, nepoháněje jich, aby jich ušetřil, a pořád jen „hy koníčky, hy,“ a při tom po hrnci a chlebu a ještě častěji po podkovách oči obracel.

Bylo krásné jitro koncem měsíce srpna.

Jeli silnicí vyschlou jako mlat. Míjeli pole z části již zoraná, úhory, strniště. Sem tam ve svahu u tmavého lesa vystupoval rovně modravý kouř pastýřského ohně. Stáda krav popásala se na strništích i na širokých mezích. Na posečené louce zhledli také houfec koní; na jednom z nich stál rozkročený mladý hajek a vesele halekal. Ve zvučné, prolamované jeho halekání mísil se z dáli temný hlas skotákova rohu.

A již se cepy ozvaly rychlým tempem, a jak se ke vsi blížili, zněly hlasněji. Už ves stromy pozakrytou minuli, dřevěné statky doškových střech, ovocné sady s dozrávajícím ovocem. A zase pole, nekonečná silnice.

Vál svěží větřík, slunce zářilo. F. Věk spokojen liboval si se sousedy, že budou míti krásný čas, jen aby tak zůstalo na slavnosti. Hovořil s mužskými, promluvil na tetky prostřed sedící, podíval se také po děvčatech vpředu, a kdykoliv se Márinka po babičce ohledla, všiml si mladého, svěžího děvčete. Vida její nelíčenou radost, zářící z tváře i z očí, byl sám rád, že ten strýc z Prahy psal. A zase již s purkmistrem a s mládenci hovořil o polích, o práci polní, o Praze, o korunovaci, a vykládal, tenhle rok že bude na věčné časy všem Čechům i jejich potomkům v slavné památce, že se to teď bohdá pořídí, aby lid, zvláště venkovský všecky své pře a důležitosti (to mluvil nejvíc podle novin) směl při ouřadech přednášet v přirozeném svém jazyku, a že o korunovaci páni stavové budou mít příležitost znovu přednesti žádost, že je potřeba zachovat a rozšířit český jazyk, a že také Pražané, jak je slyšeti, budou se ucházeti strany zachování českého jazyka.

Purkmistr pokyvoval hlavou, tetky chvíli poslouchaly, a děvčata vpředu ta se pořád chlichtala. Ale toho si Věk povšiml, že jak začal rozpráběti a chvilku již hovořil, že se Márinka poobrátila, a poslouchajíc nechala družek. Nežli se nadáli, byli na Opočně. Tam se dověděli, že před hodnou chvílí odjeli odtud do Prahy na slavnost korunovace také na dvou vozích. F. Věk seskočiv na „prostranově,“ ohlásil, že se tu na chvilku staví, že přijde hned.

Vzpomnělť na starého poštmistra Sýkoru. Nedalo mu, aby se u něho nestavil, věda dobře, že starý podivín se jistě také těší z korunovace. Nezastal ho v křesle jako po každé. Starý „spěšnoved“ ploužil se v bačkorách k polici plné starých knih. Ale horko měl v jizbě jako po každé. F. Věka viděl rád, patrně na poslední výstup už pozapomněl; když uslyšel, kam Věk jede, začal povzdychovat, víc a více, a teskně, a naříkat, jaké má soužení, jaké trápení s těma nohama. Kdy by alespoň na tyhle dni mohl na ně, aby se mohl podívat do Prahy, na tu slávu, na českého krále.

Věkovi bylo líto starocha, jenž pojednou se třesa ohlížel se po svém starém křesle. Věk ho do něho vedl, a staroch ustavičně povzdychuje opakoval:

„Oni to všecko uvidějí. Ach Bože, ach mladost, ach mladost! Ale oni tomu aspoň rozumějí, co to je ta slavnost, co v tom je, ale tady — — A všude říkají ‚koruna,‘ ‚korunovace.‘ Vždyť je to ukradeno, z latiny ukradeno, povídám corona, vždyť vědí! ‚Zlatoveň‘ povídá slovář, ‚zlatoveň,‘ rozumějí, a korunovace, to jsem zas já našel, to je ‚slavnost zlatovnění‘ anebo ‚královzvýšení —‘ Ach to bude sláva! — Všichni spěšnovedi půjdou kolem cestovního kočáru J. Milosti. Vím, jak to chodí, s obnaženou hlavou, v plné stkvostnoctitedlnosti, vědí, to je gala, to je slovo, co? A já bych moh také! Takhle musím tu sedět, a podívají se tamhle“ — a ukazoval na skříň. F. Věk ji musel otevřít.

„Podívají se, to můj spěšnovedský stkvostnoctitedlný oblek.“

Visela tam poštmistrovská uniforma, červený frak, bílé jelenice, klobouk premovaný, a pod tím stály vysoké boty. „V tom jsem vez císařc Josefa, a v tom bych moh jít s ostatními spěšnovedy kolem kočáru J. král. Milosti. Ale,“ a tu změnil naříkavý tón. „Ale je to tu, bude to, králozvýšení, bude. Dočkal jsem se ho. Buď Pánbůh pochválen!“ Hlas mu měkl, a z očí pod hustým obočím prokmitlo jako pohnutí. „Tak jedou a stavějí se zas, ale hned, jak přijedou, oni mně to jak náleží povědí, oni tomu rozumějí, tady jsou hovada, tady se mně jen smějou; a půjdouli do české expedice, řeknou panu Krameriusovi stran těch mých slov, že mám zas nová a lepší — —“

F. Věk lekaje se, že nastane výklad o nových slovech měl se rychle k odchodu, vymlouvaje se, že venku čekají. Poštmistr tiskl mu ruku a žádal znova, aby se tu jistě stavil, a aby Prahu pozdravoval, matičku Prahu.

A starému spěšnovedovi omžily se oči. — —

A zase jeli volnou krajinou, širým, rovným krajem na Králové Hradec, dále k Chlumci a měli přes Poděbrady a Český Brod zamířeno na Prahu. Paními mámy na obou vozích začaly se modlit, jako by jely k sv. Janu.

Nebylo však hrubě možná. Císařská silnice jindy dost živá, netrhla se teď povozy a lidmi. Tu se kolébaly před nimi těžké formanské vozy, ten forman jen s dvěma, onen „těžký forman“ se čtyřmi páry koňů, v chomoutech blýsknavých mosazným kováním, s jezevčími kožemi a rudými vytírkami. Potkávali také přípřeže, „forajtry,“ kteří vytáhnuvše formanský povoz vraceli se na jednospřežné dvoukolce, za níž kráčely přivázané ostatní dva páry koní v těžkých chomoutech a v plném řemení.

Sotva se D—ští formanům vyhnuli, již hrčel proti nim poštovní vůz se čtyřmi koňmi, a za ním po chvíli uháněla diligence plná lidí. A pěších poutníků potkávali dost a dost, lidí z krajiny, i cizích, vandrovních, šumařů, a všichni mířili většinou ku Praze. Také dost cestujících na koních s tlumoky je minulo; a zase již stádo volů nebo ovcí vzbudilo před nimi mračno prachu. Hrčení kol neustávalo; přejížděly okroče, dvoukolky, selské vozy. Začasté zaslechli poštovní trubku, jejíž hlas se vesele krajinou rozléhal. Nemálo zajímalo Pražské poutníky, zvláště ženské, oddělení vojska, k vůli němuž museli zajeti na samý kraj silnice, a jež majíc jízdného důstojníka v třírohém kloboučku v čele, kráčelo v plné zbroji, v bílých fracích a ve svinutých pláštích s těžkými puškami na ramenou a s telaty bílého řemení na zádech, za víření bubnu nekonečnou silnicí v plném slunci směrem k Hradci.

Stará Snížková hledíc na vojáky vyslovila nahlas, co si Márinka a všecky soucitně myslily, jak ti vojáci od slunce opálení, spocení a hustým prachem zrovna šediví, co v něm zkusí, a jak už mnozí těžko jdou, a jistě už kolik neděl, třeba někde od tureckých hranic nebo od Rejna.

„To není divu, že si nohy do krve odřou, a že pak k stáru schromnou —“ mínila Martincka.

Brzo však na vojáky zapomněli, když po chvíli jich dojely dva panské kočáry zasklené, před nimiž kus jel na pěkném koni forajtr v čisté liveraji. Ženské s povozů nejvíce do kočárů hleděly, aby zahledly vrchnost, jež se mihla, páni a dámy, napudrovaní, patrně veselí. F. Věk upozornil také své krajany na jezdce v žlutých spodkách, v botách, ve tmavém fráčku, v klobouku se žíněným ohonem, majícího na prsou koženou brašnu. Mihl se kolem nich na koni jako střela a uháněl ku Praze. Hned první den shledli toho poštovního kurýra, a druhý den jich zase jiný dojel a předhonil.

Projížděli vesnice, městečka, zastavovali se obyčejně na známých široko daleko formanských hospodách, jež stojíce u silnice, všecky výstavné, vypadaly z daleka jako dvory. Jindy v nich bývalo živo, teď před korunovací nebylo v některých, jmenovitě čím více se ku Praze blížili, ani hnutí. Před dlouhým, hospodským stavením u žlábků krmili koně v povozích, pod vysokou dřevěnou kolnou stálo plno povozů, kočárů, a nejvíce formanských vozů vysoko naložených pod bílými plachtami.

Vnitř pak, v hospodské jizbě někdy sotva místo dostali. V průjezdě sedělo plno lidí, vandrovních, sedláků kolem dudáka nebo šumaře s cimbálem, v jizbě pak za nejpřednějším stolem formani v modrých košilích, v zelených sametových čapkách, jež nosili pod klobouky, s biči po boku. Jich si také hospodský v čepičce zlatem vyšívané nejvíce všímal, jakož je také, když dojížděli, vítal jako vzácné hosti a dobré známé. Také hospodská, vystrojená, s granáty na krku od šenkyře, kde seděla, všechno, hosti i posluhu přehlížejíc, je vítala, na ně promluvila, nemajíc pro jiné valně pokdy. Bylo dost nepohodlí, a přece při něm cesta vesele míjela.

S vozů bylo co viděti, většina D—ských jela do Prahy po prvé, a vespolek měli také kratochvíli. Nejhlučněji bylo na druhém voze, s jehož předku se přes tu chvíli ozvalo povzbuzující, šetrné „hy, koníčky, hy,“ a kdež si mužští svého konšelského vozataje notně dobírali.

Až se rozkatil, hned prvního dne, o svačině. Odbývali ji v šírém, ve stínu lesíka u silnice. A o té svačině konšel Pinkava nemohl na voze vpředu v seně a v slámě nalezti svůj hrnec perného tvarohu, na který si mu děvčata v předu sedící nadarmo od rána stěžovala, že hrozně páchne; pro tu vonnou nádobu mu i mužští domlouvali, že jim dělá ostudu, když se s ní v poledne táhl do hospody, a když tím hrncem všechny od stolu vyháněl, že jen uplívali a nadávali.

Teď přehrabal Pinkava celý vůz, jako by dukáty hledal, až konečně shledl svůj poklad pod vozem, vedle kolomaznice, prachem pokrytý a jen tam navlhlý, kde se puklinou drala čpavá, měkká massa perného, špinavě žlutavého tvarohu. Všichni, z obou vozů se sběhli, smáli se a chechtali pihovatému Pinkavovi, jenž hrnec prohlížel, očišťoval, nadával, jsa té chvíle konšelem a ne kočím. A neupokojil se dříve, až když mu celý jeho vůz nabídl náhradu ze svých potravních zásob, ovšem s tou podmínkou, že puklý hrnec zůstane v příkopě a nepojede s nimi do Prahy.

Na Věkově voze měli z toho také zábavu, a také si sami navzájem dobře cestu krátili, ač ne tak hlučně jako ti tam na kon-

šelském. Děvčata se méně účastnila obecného hovoru; tak dobrý mrav kázal. Než při obědě, když svačili, i při večeři seděli všichni pohromadě, a tu se Věk spíše s nimi dostal do hovoru nežli na voze. Také dělal rytíře, vykonávaje jim všeliké malé služby a pozornosti. Nejvíce vnučce Snížkové. Té si všiml nejspíše. Líbila se mu více nežli jindy, zvláště když její chování poznával. Vedla si nelíčeně a mírně, že se tím patrně lišila od svých hlučnějších a volnějších kamarádek. F. Věk se také k ní šetrněji choval, a hlavně k vůli ní zamítl návrh rozpustilého mládence z druhého vozu, Exnerova Josefa, který před tím Pinkavův hrnec kolomaznici přitovaryšil, aby nyní na večer nebo ráno před odjezdem děvčatům něco vyvedli, nějaké čtveráctví.

Děvčata spala s panímaminkami v jedné jizbě osamělé zájezdní hospody při silnici, mužští vedle v komoře i na půdě, jak jen místo bylo. Konšel Pinkava v stáji u koní, aby mu někdo nepokradl zásobu obroku. Když se po večeři všichni na vrzavých dřevěných schodech rozcházeli v zarudlé záři lojové svíčky a svítilny, F. Věk chutě a upřímně, ne jen z obyčeje, podal Márince ruku. Ucítil, jak se její ruka v jeho zachvěla, a zapomněl podat ruku také ostatním děvčatům. V tom všeobecném na noc loučení nikdo si toho nevšiml. Jen Snížkové vnučka, a dobře, a myslila na to i pak, když konečně ulehly. A myslila na všecko, obnovila v mysli cestu celého dne, zastavovala se tam, kde s Věkem mluvila, kde jí něco řekl, nebo nějakou pozornost prokázal. Těšilo ji to, a tak ji to blaženě všecku zabavilo, že nedbala svých družek, jimž improvisovaná lůžka, slamníky a sláma plachtou pokrytá způsobila tolik veselosti, žertů a smíchu, až paní tety počaly je napomínati a okřikovati.

Vedle v komoře při stěně na slámě, maje hlavu na překlopených židlích, ležel mladý kupec. Slyšel ze sousedství ohlas veselého hovoru, dívčích bujných výkřiků a hlučného smíchu. Naslouchal pozoruje, neuslyšíli také Márinčin hlas. Než nezaslechl ho mezi těmi rozpustilými, a bylo mu to skoro milo. A myslil, to že je opravdu hodná dívka, čisté mysli, nezkušená jako dítě. Jak vroucí a přece plný studu byl její pohled. A ruka se jí zachvěla . . . Ale kdož ví . . . Paula byla také takové děvčátko, a přece pak . . . A ostatní, Lotty, Bettina . . . Ah, ah — Jak na ně mohl vzpomenout, na ty dryáčnice . . .

V tom ho vytrhl Exnerův Josef, ten štvanec z konšelova vozu, jenž za smíchu a žertů ostatní společnosti mužské leza teď přes něj klepal na zeď, a škádlivě na holky pokřikoval, a jenž neustál, až když se ozvalo hlučné jako hrozivé zabušení na zeď z pokoje a ohlas přísného vyzvání staré Snížkové, aby si pan Josífek už dal pokoj. —

Když se Věk časně ráno probudil, rád si připomněl nastávající cestu. Těšil se zase na ten den. Ostatní společníci se již strojili, a Pepíček Exnerův byl venku. Věk vzpomněl na jeho včerejší návrh. Proto ustrojiv se vyšel ven a nepozorovaně prohledl oba vozy. Neshledl však nic podezřelého.

I jeli zas vesele dál ranním, chladným, ale pěkným jitrem, nekonečnou silnicí, krajinou tu v kraji rázu již podzimního. Z počátku byla cesta dosti volná, ale čím dále tím více se objevovalo povozů a lidí. Dopoledne je předjeli dva generálové, za nimiž jelo kolik hu-

sarů s copy přes spánky a vojanských sluhů vedoucích koně jízdné i s nákladem. F. Věk vyzvěděl, že ti pánové jsou polní maršálek hrabě Pellegrini a ten druhý hrabě Mikovini, a oba že jedou z Hradce Králové. Ženské to divadlo dosti zajímalo a mluvily dlouho o něm i o panských kočárech cestovních, které je zase předjely. Stará Snížková trnula, co to v Praze bude, když jenom jedinou silnicí tolik lidstva a tolik panstva se tam hrne, a co se jich odjinud, z jiných stran přisype, přivalí, to že oni se tam ztratí jako zrno máku v popelu.

Když v poledne na hospodě obědvali, vtipkoval Exnerův Pepíček o jmenech Pellegrini a Mikovini; v tom kdosi, nějaký jezdec přibylý, přinesl novinu, že teď odpoledne pojede tudy Náchodský pán, vévoda Kuronský, že jede ke korunovaci s „hercočkou" a s dcerami, a že má celé komonstvo s sebou. Zpráva ta vzbudila i teď, kdy toho panstva různého tolik přejelo, značnou sensaci, a D—ští, kteří o mocném a bohatém sousedovi na Náchodě leccos slyšeli, o jeho štědrosti i nádheře, jaký má dvůr, mluvili o něm dlouho a živě a těšili se, že něco uvidí.

A uviděli. Odpoledne, bylo již okolo čtvrté, když jeli širou silnicí, zdvihl se za nimi mrak prachu, a z toho vyjelo několik forajtrů premovaných v červených kabátcích. A již za nimi kočáry hrčely, jeden, dva, tři, celá řada, a kolem nich mnoho jezdců v copech, v kloboučkách, v tmavozeleném mysliveckém obleku premovaném na prsou zlatými portami jako šňůrami.

D—ští uhýbali již z daleka na levo, ku příkopu, aby vrchnost měla volno. Všichni se při tom zpět ohlíželi a hádali, v kterém asi kočáře sedí vojvoda, a v kterém ona vévodkyně s dcerami, nebo jsouli všechni pohromadě.

„Pohromadě, pohromadě!" křičel Exnerův Pepík, „mají kočár jako chalupu, uvidíte, ale na levo, čihy!" křičel na konšelského kočího, „už jsou tu, vjedou nám na záda, převrhnou nás jako homolky. Čihy, tak bouchněte do těch mrasek, ‚hy, koníčky, hy!'" volal po Pinkavovi, ale křikem. V tom už se ozval na blízku dusot a hrčení kol. Jezdci se kolem mihli, už kočáry dojížděly. D—ští se na vozích tlačili, vstávali, a volali na Pinkavu, aby zastavil. A zastavil, náhle, prudce, až děvčata v předu sklesla rázem na prkénko. A již strašlivě vykřikla. Padlyť rázem s prknem na dno vozu, kácely se, hrabaly, křičíce, výskajíce, a v tom už paní maminky k nim, co je, co se stalo, co dělají. Kolem hrčely kočáry; první dva skvostné, veliké, cestovní, a v každém čtyři bělouši, v krásném řemení. Z vozů vyhlíželi vážný pán v tupetu, vévoda Kuronský a jeho dámy v cestovním obleku, a všichni po té chumelici na venkovském voze a bezděky se usmáli. Ale jezdci kolem a ti v zadních kočárech, kdož byli z komonstva a služebnictva, se smáli hlasem vesele i posměšně.

Na voze vstávaly panenky zardělé, pocuchané; staré jim pomáhaly, i Exnerův Pepíček, ten s nevinnou, starostnou tváří, nedbaje hněvu i obviňování, že on to jistě nastrojil. A Pinkavovi se s mužskými smál, když konšel láteřil, kdo že mu nahradí provazy, ať on Pepíček, když je takový rozpeslý, provazy zaplatí, že byly zcela nové,

a že je vidět, že byly naříznuty. V předním voze se měli líp. Viděli všechen vévodský průvod i tu komedii v konšelském voze. Márinka se lekla, když zaslechla pokřik, F. Věk, jemuž takové žerty nebyly po chuti, se mrzel a mínil, že to Exnerův Josef jistě nastrojil v poledne, když všichni byli zabráni hovorem o Kuronském vévodovi. Martincka pak dodala, že holky nic z těch kočárů neviděly, to že je to nejhorší, a to že tomu štvanci neodpustí . . .

Toho dne na večer nedostali noclehu. V hospodě, u které se zastavili, bylo plno. Pod velikou otevřitou kolnou za stavením stálo plno formanských vozů, kočárů a jiných povozů, a kolik for pod bílými plachtami zabralo všechno místo před hospodou. Strážná lucerna tu hořela, a hlídač s chundelatým psem obcházel balíky zboží vysoko na vozích vyrovnané. Nezbylo než jeti večerem dále.

Suchá silnice probělávajíc se mezi ztemnělými poli a lukami, ztrácela se v černu. Na nebi se již jiskřily hvězdy. Podzimní, tmavou krajinou vládlo hluboké ticho. Jen silnicí zněl vzdálený rachot vozů, dál a dále se tratící. Někdy potkali pozdního chodce, jenž pozdraviv zanikl záhy v temnu pospíchaje na nocleh.

Ženské na vozích halily se do šátků, mužští přitahovali pláště k tělu. Všichni seděli tiše, sotva že promluvili. Byliť všickni roztřeseni celodenní jízdou, unaveni, mrzuti, že se sklamali s noclehem, na který se již těšili; jmenovitě staří. Jen tam, kde byl porušen pořádek sedění, jenž se i za dne někdy na chvilku změnil, ozýval se tlumený hovor mladých s mladými. Než i ti chvilkami umlkli, když se jejich ruce našly, nebo když se na hvězdy zadívali. Tak v konšelském voze panenka Jelínkova se svým nastávajícím; ale ne dlouho, až Exnerův rozpeska, jenž se stavěl, jako by klímal, začal vzdychati a k nebeským hvězdám také hleděti.

V předním voze v předu stál F. Věk v plášti poblíž Márinky, jež seděla. Stál tu již od svačiny, kdy mimo nadání sem přistoupil. Bylo to po prvé, co jeli. Snížkové vnučka byla velmi překvapena, a mile, když chopiv se lišně vyhoupl se na voje a k nim přistoupil. Z počátku byla nějak nesmělá, ale pak se jí uvolnilo. Věk mluvil se všemi děvčaty, vlastně však jen s ní. Ona mu stačila. Hovořili o Praze. Viděl, že dosti četla, a také že Krameriovy noviny nezůstaly bez účinku. To ho těšilo, jakož i její otázky.

F. Věk se ani nenadál, a nastal podvečer. Tak rychle ty chvíle uběhly. Pak když nedostali noclehu a dále jeli, hovor na vozích ochabl. Paní tety pak poklimovaly a děvčata stichla, a jedno po druhém se začalo také dřímotě poddávati. Jen Márinka ne. Věkovi se tu líbilo. Koně jeli volněji, na tvrdé silnici skoro již opuštěné zvučel drkot kol i koňský dusot. Někdy podkova cvakla, jiskra vyletěla, někdy zaslechli na mžik strom nebo křoví, jak zaharašily u večerním větru. A již se černý strom i keř v zad mihly, a zase tmavá lada, širá pole, černé skvrny lesíků, sem tam zardělá zář tiché samoty nebo ze vsi ve zčernalém stromoví.

Mladému kupci bylo volno; té chvíle nedbaje ničeho zabýval se jen se svou sousedkou, proti níž stál blízko opřen jsa o fasuněk.

Snížkové vnučka připadala mu tak něžná, jako dosud nikdy, a pojednou ho pojala starostlivost a péče o ni. Ptal se jí, jeli jí zima. Z tónu jeho bezděky zavanula upřímná starost. Márinka pozvedla k němu očí a mile se usmívajíc odvětila, že ne. V pohledu tom i v úsměvu, za kmitu hvězd tak půvabných, viděl, jak mu je za jeho péči vděčna a jak ji těšila. Přitáhla velký šátek kolem hlavy, a v ten okamžik si vzpomněl, že vypadá tak jako tenkrát v zimě večer, kdy šla z přástvy. Řekl jí to a dodal:

„Tenkrát jste se mne bála.“

„Lekla jsem se.“

„A již se mne nebojíte?“

Usmála se a vesele řekla:

„Teď ne.“

„A jindy se bojíte?

„Někdy.“

„A kdy?“

Mlčela.

„A proč?“

A zase neodpověděla. Ale na tuto otázku mihl se jí ruměnec po tváři. On ho však neviděl a jen naléhal na odpověď. Při tom mu proklouzlo, že proto snad nechtěla od něho knihy, že jí byly od jiného milejší.

Lekla se patrně a kvapně, živě, skoro prudce zvolala:

„To ne!“

Ale více nevyložila; za to, když se jí optal, budeli chtít od něho knížky, až se vrátí z Prahy, ochotně a ráda přisvědčila. Věk stoje těsně proti Márince viděl ji dobře v mihotavém světle hvězd; viděl její čisté bílé čelo a z pod šátku dva proužky tmavých přičísnutých vlasů, viděl mladé líce za toho polosvitu jako bledší a oči dlouhých řas hledící zadumaně, snivě před se do tiché noci. Ale pak vzhledly k němu tak mile, tak oddaně, a rty se usmály takovým čistým nelíčeným úsměvem, že v něm i v zraku viděl její tiché štěstí i bezděčný výraz čisté vroucí oddanosti. Byl dojat, táhlo ho to, aby vztáhl ruku a podal ji Márince. Než opanoval se. Chvilka minula, nežli promluvil, a v tom zkřikl kočí, ukazuje bičem před se:

„Tamhle je hospoda.“

To vzrušilo všechen vůz. Z něho letěl pokřik do zadu, do konšelského, kdež Exnerův Josífek začal dřímajícímu Pinkavovi křičeti u samého ucha:

„Vivat! Vivat! Hospoda! Všecko zadarmo!“

Poněvadž už cestou povečeřeli a již se připozdilo, v šenkovně se dlouho nezdrželi. Šli brzo spat, ženské na komoru, mužští na půdu. Jiné porady nebylo. Již dole v hospodské jizbě se vespolek rozloučili, a ženské se panu Josífkovi smály, že má odehráno, že jich dnes nebude zlobit. Ráno zase záhy vsedala D—ská společnost na vozy. Už tam byli všichni, už purkmistr pobízel, aby jeli; ale Exnerův Josífek scházel. Mužští ho volali, křičeli na něj, ženské se smály. Pak podomek pro něj poslán a ten se vrátil, že ten mladý se omeškal, že

měl nohavice sešity, a teď že nemůže najít boty, že tam lítá po celé půdě a kleje. Děvčata zrovna zavýskala, panímámy se smály, až červenaly, a také mužští, porozuměvše, že je to povedená msta ženských za včerejší kousek, smáli se, a rozchechtali se teprve, když posléze Exnerův štvanec v plášti, bez bot, v punčochách hnal se k vozu, rozzloben, ale nutě se do smíchu a křiče na děvčata, aby mu dala boty. Ale nedala, a tak musel na vůz za jejich jásotu a smíchu pěkně v punčochách. Když pak boty dostal, dušoval se a sliboval, že jim za to něco vyvede a tamhle zubícímu se konšelovi také. Než ten maje na Exnerova Pepíka s vrchu pro ty naříznuté provazy, se dále usmíval, a vlídněji pobízel své spřežení:

„Hy, koníčky, hy!"

Ženské se ještě dlouho smály, a pak, jak se k svému cíli blížily, jinak jejich mysl zabavena: dychtivostí po Praze, i starostí. Odpoledne se totiž nebe počalo chmuřiti a mračilo se víc a více, vítr vál, a podobalo se, že bude pršet. Toho se poutníci lekali ne pro dnešek, ale pro zítřejší den, kterého král Leopold měl slaviti slavný vjezd do Prahy. A na to se všichni těšili, a Věk nejvíce. A již se pak před nimi vynořila Praha jako obrovitý stín, mlhavým vzduchem pod zaklopenými nebesy. Věk stoje zase od svačiny v předu u děvčat, ukazoval, nedbaje větru, jenž mu povíval límcem jeho pláště, děvčatům královské město. Šermoval rukou sem tam, jmenoval věže, kostely, až dojeli; vykládal to všem, vlastně však Márince. Projevše Špitálskou branou, u níž byla tlačenice vozů i lidí, ocitli se již v Babylonu samém, jak Snížková Praze říkala pro ten hluk a šum, jehož bylo plno povětří, a pro ten rej a ruch pěších, jízdných a povozů v ulicích.

U „zlatého bažanta" zastavili. Tam měly vozy zůstati, tam někteří, kteří neměli v Praze příbuzných, chtěli nocovati, a všichni si tam chtěli prozatím své věci u podomka nechati. Jak skládali, vozy stály ještě před hospodou na ulici, pomáhal při tom také Exnerův Pepík. Zvláště horlivě se hnal po pytli, v němž byly uloženy ostatky zásob všech panímaminek. Podával ho s vozu dolů Pinkavovi, jenž shýbaje se nachyloval pro pytel rameno; v tom sebou škubl leknutím, a kolem hrr — buchta za buchtou, sypaly se, hrnuly z pytle jako cihly na ulici a kutálely se po umazané dlažbě kolem vozu.

Ženské vykřikly, Pinkava leknutím stuhl; kolem se zastavovali zvědaví Pražáci, mžiknutím jich byl kolem celý zástup, smáli se buchtám, smáli se pokřikujícím a hubujícím ženským a ukazovali si Exnerova Pepíka. Ten se shora, s vozu, zubil konšelovi v opelichalé vydrovici a ve vyrudlém plášti, jenž vzpamatovav se na něj se teď utrhoval a zlobil, že to udělal naschvál, že porozvázal provázky.

F. Věk se trochu styděl a proto měl starou Snížkovou k odchodu. Rychle opatřil jejich věci a již se s nimi vydal na cestu. Tak ani nezaslechli, jak Exnerův Josef s vozu směje se sliboval rozzlobenému Pinkavovi, tohle že bylo ženským, ať se do buchet neplete, na něj že teprve dojde.

XXIV.

Sedlák a měšťan.

Toho dne před polednem zašel si Milčický rychtář, v nedělním, tmavozeleném dlouhém kabátě, se stříbrným penízem na prsou na dobytčí trh do bytu P. Vrby. Přijev také na slavnost korunovace zastavil se nejprve v české expedici a tu zaslechl, že se P. Vrba již předevčírem vrátil ze svých potulek do Prahy, také pro korunovaci. Kramerius Vavákovi vypravoval, jak P. Vrba se nejprve u něho zastavil, tak jak šel z cesty, v plášti, o holi, v čepici, ale bez knížek, a že si tuze liboval, jak pochodil, že všecky knížky dobře rozdal a také prodal, a že Pánbůh nebožtíku faráři Hejnovi už tohle jistě hojně odplatí, že jemu, Vrbovi, odkázal ty peníze, co z nich je a bude dobrého, to že je z nich lék a léku že je potřeba, protože je pravda, „že neumřelať, ale spí.“

Vavák se těšil na starého pátera, kterého neviděl od loňského posvícení. Nezastal ho však doma. Vyšed z domu chvíli se rozhlížel, rozmýšlel, až rozhodnuv se dal se dobytčím trhem vzhůru, a zahnuv kolem bývalé jezovitské koleje kráčel stromořadím podél nemocnice, až stanul u domu se zelenými žaluziemi stojícího do pola v rozlehlé zahradě hraběte Clama-Gallasa. Zazvonil u domovních dveří. Teprve po chvíli se pootevřely, a v nich zahledl baronova starého sluhu a kuchaře Ceypka. Ten mlčky a mrzutě si prohlížel statného sedláka v nedělním obleku. Stříbrný peníz ho patrně zarazil, a když Vavák řekl, kdo je, že tu již jednou byl s pannou Terezkou, trhl sebou Ceypek a čile ustoupiv s prahu rychle řekl:

„Tak pojďte dál, pojďte!“

A již se dal do kroku a rychle, až se mu černá mašle v týle potřásala; poklacuje dlouhýma rukama, v gamaších, v hnědé kamizole, s cvočkem v uchu, kráčel napřed bílenou síní dlážděnou cihlami, po dřevěných, starých schodech s massivním, zděným zábradlím a dále vybílenou, pustou, tichou chodbou, zašlých už oken, v jejichž výklencích stálo mnoho uschlých květin v květináčích. Zastavil se ve vybílené kuchyni s lesknoucím se měděným nádobím na zdi. Tu se otočil po rychtáři, jenž za ním kráčel, a vyzval ho, aby si sedl. Nebylo však hrubě kam. Po dvou židlích i po stole rozloženy byly součásti důstojnické uniformy, kord i opásání.

„To je samá korunovace!“ vysvětloval Ceypek, uklízeje židli, aby si Vavák mohl sednouti. „Zítra ta paráda, při tom aincuku, víte, pan obrstvachtmistr půjde také, mezi urozené pány. Dá to práce, a při tom vařit, a ty starosti a mrzutosti! A co nám nesete? Něco od slečny Terezy? Vzkazuje mně něco? Mluvil jste s ní? Ach, sedláčku zlatý, není možná na ni zapomenout. A ona už k nám asi nepřijde; když pan obrstvachtmistr —“ Staroch potěšen, že si má komu postesknout, a že tu je někdo, kdo přál také jeho nejmilejší slečně Tereze, začal vypravovat, vykládat o mladé Maternové, jaká byla hodná, jak tu spolu hospodařili, jak jí dělal čokoládový dort, cukrprecle, glasirované ka-

štany, ty že ona ráda, ale ta němčina, ta že jí nešla, a ten učitel, a ten výtřaska, ten Kypiena tancmistr, to že byl otrapa, Jidáš takový. Byla to dlouhá historie, kterou Vavák, z části alespoň, od Krameria znal, a pro kterou nemohl se ani na nic zeptati. A tak poslouchal dále Ceypkovy stesky na ty učitele, na ty že vzít lískovku, ale teď že je slečna Terezie teprve v divné škole.

„A víteli, rychtáři, že je vlastně degradýrovaná? Dřív slečna, neť pana obrstvachtmistra, teď u toho škrobaře, měšťáka, a tak jen panna, jen panna. Ze slečny panna, a nic jí to nebude platno, že je ‚fon,‘ a ten škrobař Lidl, ten že si také myslí, že je ‚fon,‘ a dokonce příbuzný pana obrstvachtmistra, a že by asi nejraději, kdy by si vzala jeho syna.“

„Však právě pro to jdu, milý pane Ceypku. Rád bych mluvil s panem baronem, co myslí s tou mladou Maternovou, nechali ji tam, nebo jak —“

„Ó, tak to ano, to jsem rád! Já sám nemohu. Začal jsem sice, ale pan obrstvachtmistr řekl ‚habt acht,‘ a bylo to. Tak, rychtáři, vy máte trochu právo. A jak s ní — se slečnou jste nemluvil?“

„Ne — nemluvil, ale chystám se tam.“

„Tak ji pozdravujte, jestli se jen pamatuje na starého Ceypka; ale toť, jak by nepamatovala, a že na ni nemohu zapomenout, a že bych byl někdy přišel, ale že jsem nemohl; kuchyň, dům, všecko aby bylo v pořádku, a pan obrstvachtmistr je teď tak divný, a také stonavý, to víte, stáří, stáří. Bodejť, ještě jsme u Kolína do Prajzů mlátili. A již ho teď ani muzika tak netěší, a spaní na něj chodí i ve dne, a usne hned při prvním kousku.“

Ceypek myslil starou píseň vojenskou o princi Eugenovi v hodinovém stroji hracím.

Vavák nerozuměje mu, chtěl se zeptat; v tom se však otevřely dvéře, a jimi vešel mužík subtilné postávy v květovaném županu, vrásčitý, bez barvy, holohlavý.

Všichni se lekli. Ceypek se vymrštil ze židle a stál „habt acht“ jako struna. Vavák překvapen podivným zjevem také rychle vstal. Na první pohled barona Maternu nepoznal. Ten, jda něco Ceypkovi nařídit, tak jak vstal a v pravdě vypadal, bez vlásenky, nemalovaný, bez obočí, lekl se hosta, kterého se nenadál. Lekl se a již se také rozzlobil. Obořil se na Ceypka a pak na Vaváka, co chce, co tu dělá; a když rychtář vzpamatovav se s vážnou uctivostí začal, že přišel k vůli dceři nebožtíka svého dobrého známého pana forta, pana bratra urozeného pána, tu sebou obrstvachtmistr škubl, a spustil prudkými slovy nečeským přízvukem:

„On sedlák známý mého pana bratra? A snad také můj, ne, snad kamarád? A slečna, má neť — tu nechat, sedláče, tu jste bez toho zkazili, také selská nátura, nestarat se o ni, to je má věc, a jít s Pánembohem —“

A již se otočil a zmizel dveřmi, kterými bouchl.

Vavák i Ceypek na okamžik byli bez slova. Rychtář bezděky vzal klobouk a měl se k odchodu, starý sluha pak, ač by s ním rád ještě hovořil, nezdržel ho ze strachu před pánem. Bál se, že by mohl

ještě jednou tak vyrazit. Mlčky vyšli ven; teprve na schodech začal Ceypek po tichu vykládati a povzdechovati, to že je mrzutá věc, tuze hloupá.

„A víte, rychtáři, co v tom je? Ale nic neříkejte. Že jste zahledl pana obrstvachtmistra bez paruky a bez —"

„Malování —"

„Co, vy víte? Psst, psst! — Tiše! To byla chyba, to byla chyba! Bez paruky ho nesmí nikdo vidět, to jen já — a ještě je radši, když to jde beze mne. To bylo neštěstí, vidíte, to už nešlo, čekat, ptát se, to ne, to by nás hnal. A také" — stanuli dole u domovních dveří, „také se pan obrstvachtmistr zlobí na slečnu. Víte, rychtáři, on ji dal pryč, že ten lotr, ten výtřaska, ten tancmistr nadělal takové řeči — Ale milostpánu se stýskalo, a stýská, jako po slečně. Jindy k tomu škrobaři ani nepáchl, a teď se tam leckdy zastavil. Víte, ten slečnin zpěv, a hráli spolu. To se mu tolik líbilo, a proto už pomýšlel, že si zase slečnu vezme. A myslím, že by ji byl také veřejně prohlásil, slečna už všechno zná, panské moresy. Už to také před ní nadhodil, a ona se lekla, a Lidl také, aby zůstala, a ona to prý ráda slyšela. A to pana obrstvachtmistra rozzlobilo. Myslil, že bude mít děvče radost. Ale to oni Lidlovi. Ten nafouklý škrobař, toť se ví, náramně se povznes, že má v domě příbuznou, jak říká, a to „fon", urozenou slečnu; a tak ji přemlouval, a dělal jí pomýšlení, a ta jeho fiflena, dcera, také. Vodí je do divadla, v kočáře vozí, to ani pan baron tak nemůže, a slečna Tereza je celá divá na muziku. A ta fiflena Lidlova jí vodí kamarádky, a u nás, to víte, rychtáři," starý Ceypek mávl rukou, jako by po domě ukazoval, „ztracená varta, jako v hrobě, a dva staří kocouři k tomu. Ale rádi jsme ji měli," dodal měkčeji, „tam jistě nikdo tak, a cukrprecle a glasírované kaštany jsem jí dělal přes tu chvíli, a všecko, co ráda. A s panem obrstvachtmistrem mohla hrát a zpívat."

„A ona, Maternová, řekla, že k němu nechce, že nepůjde?!"

„To ona neřekla; jak by mohla, ale nechtělo se jí hned od Lidlů a prosila, aby ji tam pan strýček ještě nechal. A tu se pan obrstvachtmistr dopálil, dohřál, ale notně, a že je to nevděčné."

„A také je —"

„Inu, je, a já jsem také dělal, co jsem moh, a také to bylo jako nic; nedbala, zapomněla. Mrzí mě to; ale což," a mávl rukou, „ona je dětina, ale ten urozený škrobař," dodal s pośměškem.

„Domluvím jí, vyložím jí," řekl Vavák rozhodně.

„Vy za ní tedy půjdete? Tak jí promluvte do duše, rychtáři, snad na vás dá, když nebožtík její otec byl s vámi tak za dobře." Ceypek mluvil rychle, živě, osvěžen patrně nadějí, že by rychtář mohl pořídit. „A pozdravujte ji, — ale to by musela pana barona pěkně odprosit, on se tuze zlobí. Jen prosit a prosit, ať slečna Tereza neodkládá, že by pak mohlo být pozdě."

V tom jako by ho někdo udeřil. Rázem umlkl, strnul, neboť shora se ozval hněvivý pánův hlas. A již sebou Ceypek škubl, a utíkal nahoru, sotva že tiše, na kvap Vavákovi připomenul, aby šel tedy k Lidlovi a přišel sem zase říct, jak je, jak pořídil.

Vavák málo potěšen vracel se touže cestou, kterou přišel. Zamyšlená jeho tvář se teprve vyjasnila, když zaklepav na dvéře bytu P. Vrby, shledal, že je starý kněz doma. Patrně právě také odkudsi přišel. Odkládal právě hůl i plášť. Rychtáře uvítal srdečně a vesele. Byl dobré míry. Také to přímo pověděl, i proč: že dobře v létě pochodil, že je spokojen, že ho sice jednou kdesi v jižních Čechách dráb sebral jako blázna, ale že ho zase brzo pustili.

„A ještě větší radost mám, příteli a vlastenče, však víte — Zejtra! Zejtra! Už přijede, a bude pak korunovace! A slavná. Slyšelli jste v expedici, jak cizí páni tuty dni se sem do Prahy sjížděli? A co jich! A jakých! Povídali, že teď naposled vévoda Kuronský přijel. Kramerius má teď sháňky s novinami, a aby všecko postihl. A včera přijeli princ de Ligne, a baron Jacobi, pruský vyslanec! A také hrabě Sailern, český vyslanec z Řezna, přijel včera. A Francouzové! Slyšel jste? Také hrabě Fersen, víte, co v přestrojení vyvezl z Paříže krále a královnu? A hrabě Malachovský, polský vyslanec, ten zase včera přijel; je u jednorožce. [1]) Nejvyšší kancléř [2]) ho již navštívil. Hleďte, rychtáři, do Prahy k českému králi sjíždějí se cizí vyslancové. Hleďte, hleďte, matička Praha zase slávy nabývá. Jak říkám o nás, co písmo praví: Co se bouříte a pláčete? Neumřelať, ale spí — Kdy by nebožtík jemnostpán to viděl a slyšel! Teď jsem u něho byl, u chudáka. Já ho navštěvuju, když jsem doma, v Praze, sednu si u něho, říkám breviář, jako jindy u něho, pomodlím se, a často mně tak napadne, co by řekl, jak by mě hnal: Matoušku, Matoušku, vy lucipere!“

Starý kněz se v pohnutí usmíval. Pak otočil, zase o korunovaci, pak o Lidlovi, když o něm Vavák začal, a o Maternové. Nechtěl však ani slyšeti, když ho rychtář vyzval, aby s ním šel k Lidlovi.

„Jděte jen sám, já bych vám jen překážel v tom, co chcete. Víte, Lidl, já ho spražil, ono s ním nic není, a to děvče, to holečku, nevím, nevím. Čert marnosti u ženské vždycky pořídí. Ale jděte tam a uvidíte. A kdy byste potřeboval, tak to jen přijďte. A zítra, jářku zítra, budeteli co vidět? Já půjdu na křižovnický plácek.“

„S duchovními —“

„Ano, a již mám všecku parádu připravenu, už hrůzu let jsem se tak nevystrojil, a myslil jsem, že už nevystrojím. Ale českému králi, jářku, příteli, našemu králi!“

Starochovi zazářily oči. V radostném pohnutí podával rychtáři ruku a zval ho, aby po průvodu sem přišel, budeli moci, a aby teď dobře pořídil. Vavák vyptav se P. Vrby na Lidlův byt, zamířil do staré Poštovské ulice promluvit s mladou Maternovou. Od té doby, co ji do Prahy dovezl, jí neviděl. Byl za ten čas sice několikráte v Praze, ale nikdy se mu nehodilo, aby ji navštívil. Také byl přesvědčen, ta že udělala terno, že jí nic neschází. Než poptával se po ní a dověděl se tak i od P. Vrby i od Krameria, jenž zase měl zprávy od Šedivého,

---

[1]) Jeden z nejvyhlášenějších tehda hotelů Pražských. Stál v končinách Oujezdské brány.

[2]) Hrab. Leop. Kolovrat Krakovský, „král. český obršt.“

že zůstala u barona Materny, že ji vychovávají na šlechtičnu. To ho velmi těšilo a ve své horlivosti vlastenecké se nadál, že děvče přece nezapomene, odkud vyšla, a že bude urozenou slečnou přece trochu jinačí, nežli jsou všecky ostatní. Proto pak také hrubě nerad slyšel, že se dostala od barona a že je u vzdáleného jeho příbuzného. Byl přesvědčen, že je tam Terezka nespokojena. Viděl, jak byla všecka šťastna, když jí strýc baron neodmítl. Netušil, že bujné dívčině samota strýcova domu stala se konečně obtížnou, že zahlednuvši hlučný svět vyšší společnosti, zatoužila po jeho ruchu a lesku.

To, co zaslechl o Šedivém, nebylo Vavákovi milo. Ale když od Krameria zvěděl, jak si Tereza mladého spisovatele oblíbila a on ji, vyznal, že by nebylo také žádné neštěstí, kdy by se provdala za toho vlastence. Vypravovalť Kramerius, jak jeho přítel byl všechen nešťasten, když se s ní nemohl více sejíti, jak ji stopoval, až ji nalezl, jak byl nadšen radostí, když od ní dostal zase první psaníčko, jak vždycky přišel všechen potěšen, když ji zahledl u okna nebo v kostele. Promluviti s ní však nemohl. Nešlať nikdy sama. Vždy s ní byla Lidlova dcera, nebo Lidl sám, nebo jeho syn. Na toho Šedivý byl bezděky žárliv, záviděl mu a jen jemu a celé rodině dával vinu, když Tereza přestala mu posílati psaníčka.

Toho míněni byl i Kramerius a po něm také Vavák tak soudil. Počítal, že Tereza, když povolila Šedivému dostaveníčko, když mu psala psaní, má Šedivého hrubě ráda, a že je teď asi také hrubě nešťastna, když jí Lidlovi asi zbraňují a hlídají. Tak si Vavák myslil, nežli mluvil s Ceypkem. Milčický rychtář neměl ani potuchy, jak mladá Maternová záhy v domě bohatého škrobaře zvykla. Měla tam společnost, Lidlovu dceru, která sháněla parádu po módě, byl tam veselý Lidlův syn, a také Lidl sám pro urozenost mladé dívky vynasnažil se, aby se „slečně," jeho příbuzné, za jakou ji všude s chloubou vydával, u něho nestýskalo. Tereza chodila do divadla, často i ven vyjeli, v domě se scházela společnost mladých lidí. Co mělo býti pro ni trestem, stalo se jí zábavou, a pro nové známosti zapomínala na tichý baronův dům, na Ceypka i na velkou, ale pro ni jako zakletou zahradu. První čas nejspíše na Šedivého vzpomínala. To, jak ji vyhledal, jak jí psal, se jí líbilo, a psala mu proto zas. Než později, když se tak pořád opakovalo, s psaním odkládala. Již jí to tak netěšilo a nebylo často pokdy pro zábavu v domácí společnosti, pak pro Lidlova syna, jenž se jí začal líbiti, jenž byl tak živý a uměl pěkně vypravovat, o duchách, o divadle, o slavných zpěvačkách, jenž ji, když zpívala, na klavíru provázel, jenž na zimu svedl i domácí představení divadelní, o kterých obyčejně zpívala a o kterých bylo tak veselo a tak živo na jevišti i za těsnými kulisami, kde se ruce tak maně našly v tisknutí, kde padla i nejedna hubička . . .

Ty kradl mladý divadelní zpěvák ze společnosti Quardasoniho,[1]) jenž bydlil naproti Lidlovým, a jejž mladý Lidl uvedl do domu, když začali ty divadelní hry. Zpěvák byl Vlach, hoch jako panna, jiskrných

[1]) Hrála v tehdejším „národním," t. j. nynějším německém divadle. Druhá společnost, českoněmecká, Mihulova, byla u Hybernů.

očí, smělý, statný. Vedle něho se tratil šprýmovný, ale drobný, mladý Lidl, a zmizel by docela něžný, ale příliš opravdový, až vážný Šedivý, jenž jen vzdychal, prosou i rýmem, jako pastýř z idyly a jenž by vedle signora Miceliho jistě vypadal nesměle a ostýchavě.

Proto neshledal Milčický rychtář žádné zarmoucené, nešťastné milé, jak se nadál. Než i jinak byl překvapen, a tuze. Dům Lidlův širokého průjezdu, jímž bylo vidět až na Vltavský břeh,[1]) vynikal svou výstavností mezi starými namnoze domy vysokých štítů a střech plných vikýřů, s plechovými korouhvičkami a žlaby do ulice otevřenými, i tím, že obraz jeho na zdi nad průjezdem nebyl tak zašlý jako malby ostatních průčelí, a že pod tím obrazem byl namalován erb. A to Lidlovský. Ale před Lidlovým domem jako jinde po ulici zobala a procházela se drůbež. Ze širokého průjezdu nestoupal Vavák vysoko po schodech. Minuv v rohu nad nimi sošku sv. Jana Nep., u jehož nohou mrkalo světlo v červené skleničce, ocitl se na bývalém mazhauze a zastal tam u dveří do kuchyně vedoucích paní domu v bílém čepečku, v modré plátěné zástěře se svazkem klíčů za pasem u koženého kapsáře, pravou sousedskou měšťanku, nevelkou, ale dosti kulatou, jež se nikterak neurazila, když ji rychtář doptávaje se na Terezku po obyčeji „panímaminko“ oslovil. Nadál se vystrojené paní, která by chtěla, aby se jí říkalo urozená paní. Slyšelť, čeho se Lidl domáhá, a co o svém rodu myslí. Ale jen Lidlová rychtáře vlídně uvítavši, mu odvětila, že jde dobře, že tu je ta, kterou hledá, a o které, jak se podobalo, tuze ráda neslyšela, již se ukázal u vedlejších dveří mladý, napudrovaný, suchý panáček, po modě vyfintěný, a ten jal si sedláka přehlížeti od hlavy do paty a ne bez úsměšku. Byl to mladý Lidl. Na matčino vyzvání vedl rychtáře dále. Vavák hned vycítil, že ten synek není po matce, že již je z jiného, nového vydání.

Mladý Lidl s hostem tuze šetrně nejednal. Ve světnici s nábytkem staršího ještě rázu, s policí plnou cínového, skleněného i porcelánového nádobí (na okně stála lahev plná pijavek), nechal ho státi a řekl zkrátka, aby počkal, aniž ho vyzval, aby si sedl.

Vaváka to zamrzelo. Jak mladý nechal dvéře otevřené, zaslechl hlasitý, ženský smích, a v tom už tu byl opět mladý Lidl, a vyzýval hosta, aby šel s ním. Vedl ho jinými dveřmi, na pravo. Vešli do parádního pokoje. Byl jako nový, a zcela novomodně zařízen. Nestála tu spousta těžkopádného nábytku, jak bývalo a tu tam ještě bylo. Jen úhledné, až titěrné kusy díla truhlářského leskly se, bez prášku u zdí nebo v rozích. Lehounký etažerek plný porcelánových drobotin, taburet, židle, pohovka, to vše po modě rozestaveno tak, že se mohlo všudy volně projíti. Stůl pak nebyl ani po starším způsobu velký, aniž stál prostřed pokoje, nýbrž stranou. Na stěnách, zelenavými čalouny pokrytých nevisela spousta obrazů, nýbrž jen zrcadla se tam blýštěla ve skleněných, mdle broušených rámech, a několik vyřezávaných, zlacených svícnů.

Vavák nebyl po prvé v pokoji tak bohatě zařízeném. Také se ho spíše nadál, nežli oné panímaminky. Toho však mladý Lidl ne-

---

[1]) Nynějšího nábřeží nebylo.

věděl. Proto Vaváka sem schválně vedl, a dle toho, jak na něj pohledl, když vstupovali, bylo zřejmo, že se těší na jeho úžas. Nespatřil ho však, a nedočkal se ho ani pak, když se pojednou otevřely dvéře, a jimi vešel pán, padesátník, v tupetu s copem, zardělého líce, v červeném kabátě se zlatými epoletami na ramenou, v atlasové černé vestě a takových nohavicích po kolena, v bílých, hedvábných punčochách a ve střevících, s kordem zlatého střapce. Vešel důstojně, až škrobeně a jak promluvil, ukázal se jeho mocný, zažloutlý chrup, na nějž hořejší ret takřka nestačil. Mladý Lidl ohlásil mu po německu, to že je ten sedlák. Lidl zkrátka a vznešeně se optal Vaváka, čeho si přeje. Ten teprve nyní se počal diviti a nedůvěřovati, a proto se zeptal, mluvíli s panem Lidlem. A když prostě, beze vší ostýchavosti, ano žertem řekl, že se diví té uniformě, že myslil, že to nějaký pan generál, usmál se Lidl trochu a blahosklonně vysvětlil, že to je nová uniforma nové kupecké společnosti, zřízené k slavnému korunování. Toho však nedoložil, že mu ten šat krejčí právě přinesl a že oblek zkoušel, a že syn naléhal, aby v uniformě vešel, že ten chomout selský otevře hubu.

Ale ten „chomout“ začal klidně vykládat, proč přišel, že by rád mluvil s mladou Maternovou, a kdo je on sám. Lidl to neslyšel rád, a syn mu po německu domlouval, co by se sedlákem jednal, aby ho odbyl, aby sem Terezu nenechával. A již odešel, chtěje ji zadržeti. Vavák jsa rád, že ten švihák odešel, začal o Tereze, o jejím otci, myslivci, o tom, jaké štěstí to děvče mělo, jak on je k baronovi zavedl.

V tom dveřmi, kterými sám prve vešel, vběhla štíhlá, svěží slečna, hnědých, veselých očí, v umělém, napudrovaném účesu, ve vkusných, panských šatech, ve střevíčkách s červenými podpatky. Zahlednuvši Vaváka zarazila se. Rychtář jí hned nepoznal. Teprve když ho mladá Maternová v překvapení svém uvítala, pokročil jí rychle vstříc podávaje jí potěšen, upřímně ruku. Divil se, jak se změnila, že je z ní opravdu slečna, začal se jí vyptávati, jak se má, jak Praze uvykla, nestýskáli se jí.

Tereza se dala do smíchu, a jak že by se jí stýskalo, když je tu veselo. Když Vavák vyřizoval pozdravení od Ceypka, živě si na něj vzpomněla a jak jí vždycky dělal cukrprecle a cukroví.

„A jak bývají často u pana strýce, a on u nich?“ ptal se schválně Vavák vonikaje. Dala si to líbit; o strýci se však nerozhovořila, a v tom už jí Lidl řekl po německu, aby se tu dlouho nezdržovala.

Vavák s úsměvem se optal, jak se tuze s německým jazykem potýká. S patrným pospěchem i pochlubením odvětila rychle, že už mluví německy, že se za ten rok naučila, a že mluví víc německy nežli česky.

„U nás se naučila,“ dodal Lidl vážně a sebevědomě. „U nás se dost německy mluví, děti pořád, jak toho bildung vyžaduje.“

„Ale panímaminka, jako paní Lidlová, ta se drží asi víc našeho přirozeného hlaholu, jak jsem pozoroval.“

Lidl nic neřekl, a jen se zamračil. Ale když Vavák číně si právo z přátelské známosti s nebožtíkem lesním Maternou jal se Te-

Tereze domlouvati, aby si pana strýce barona hleděla, on že se již hněvá, přerušil Lidl rychtářovu řeč:

„To je má starost, jsem také slečnin strýc, po přeslici jsme také přátelé.“ Řekl to určitě a zároveň hodně s patra.

„A já mám také trochu práva,“ odvětil Vavák ostřeji. „A radil bych vám, panno Terezko, abyste mne poslechla.“

„Až po té slavnosti,“ odvětila Tereza. Ale slovo slavnost účinkovalo jako čarodějný prut. Už se jí kmitlo, co bude, jaké hlučné radovánky, a tentam byl strýc v osamělém svém domě. „Však on bez toho pan strýček také bude teď málo doma. A viděllí jste pak už persianský jarmark na Mariašanci? Budou tam — Chineser, víte — a Persiani a velbloudi, stodvacet jich je, a na oslích budou rajtovat a mouřenínové tam budou a cikáni a maškary a muzika, a co světel prý a krásných věcí na prodej.“ To vše vypočítávala rychle, živě, a na zářících očích jí bylo vidět, jak se těší. A v témže proudu pokračovala: „A frajbály budou, na jeden půjdeme jistě, čtyři tisíce a víc jich bude pozvaných, a do tyátru.“

„Do českého divadla, panno Terezko?“ ptal se Vavák nemaje žádného potěšení z té dívčí lehkovážnosti.

Upřela na něj v překvapení oči. A již se zarděla, jak se v ten okamžik u druhých dveří ozval smích, to mladého Lidla, jenž právě se navrátiv zaslechl Vavákovu otázku.

Vavák s nevolí po něm oči obrátil. Ale synek nedbaje toho, postoupiv otázal se Terezy:

„Tak půjdou do té české komedie, unter die vlastencen? Tam je krása!“ zvolal se směšným posunkem. „Takové krásné kusy! Lauter Originalstücke, aber — vypůjčené, viďte, rychtáři, vypůjčené z německého —“

Vavák dobře viděl, že se Tereza při tom posunku mladého Lidla usmála, a že se jí všechen ten spor nic nedotýká. Prudce vstal. Tvář jeho zrudla, oči se mu zaleskly. Upřel je na šviháka, jenž na něj vítězně pohlížel ironicky se usmívaje. Vavák jsa prudce pohnut, na okamžik jako by slovo hledal; ale již se ozval, skoro rozkřikl:

„A Němci si nevypůjčují? Z francouzského? Co? A podívají se, panáčku, ty dni o slavném korunování do ‚té české komedie‘ a uslyšejí ne jeden, ale kolik nových kusů, a ne vypůjčených. ‚Volení českého krále.‘ Slyšejí? ‚Obětujme naši krev a život za krále.‘ Slyšejí, to je druhý, a z české kroniky kus ‚Vladislav.‘ To je třetí, slyšejí? To je snad na ty dni dost, a nechtějíli, mladý pane, věřit, jdou se do té české komedie podívat a bohdá neuvidějí tam jenom samé sprosťáčky, ale také J. Mil. krále a celý dvůr a urozené panstvo; opravdu urozené panstvo, rozumějí?“ dodal s důrazem a obrátil se k starému Lidlovi, jenž zčervenav mrkal na Terezu, aby odešla, a po německu syna napomínal, aby také šel. A teď zrovna sebou škubl, jak Vavák k němu promluvil:

„A jsouli opravdu z toho starobylého a českého zemanského rodu Lidlů z Lidlova, který kvetl před dvěma sty lety, vím to dobře z kronik, tak se jejich předkové, poctiví Staročechové, v hrobě obrátí

nad jejich panem synem a nad nima. A tu slečnu zde, také staročeského rodu vladyckého — aby — její otec —"

„Už dost!" zkřikl starý Lidl uražen pochybností o jeho šlechtictví. „Co jste nám přišel kázat!"

A syn, jenž žasna nad neobyčejnou výmluvností sedlákovou a ještě více nad jeho vědomostmi i smělostí, vymrštil se ze židle a zvolal německy všechen už rozloben:

„Žeňte ho!" A co řekl, zřetelně dost rukou naznačil.

„Panáčku," řekl Vavák tlumenějším hlasem a volněji, „mě vidí rádi jinší páni, doktoři písma, kanovníci, faráři, učení mužové i vrchnost, ač jsem jen sprostný sedlák. A všude se hlásím svým mateřským hlaholem, a proto mě za sprostého nemají. Ale ten je, pamatujou si, zhloupělý a pošetilý, kdo se za něj stydí, a bídný, kdo mu zálohy strojí. A vy, panno Terezko, či oni slečno, odpustějí, že jsem se v sprostné upřímnosti a v dobré vůli k nim hlásil."

Řekl to s trpkou výčitkou; neuviděl ani záblesku pro sebe na mladé Maternové, za všechen ten trapný výstup. Byl jí patrně také nepohodlný, a nehlesla ani, když mu bylo dáno pokynutí tak zřetelné. Tereza se jen v duchu divila, jak se to vše stalo, že mluvili vesele, a jak tak pojednou se chytli o takovou hloupost. Ale když Vavák k ní tak důtklivě promluvil, kmitlo se jí, jak se jí ujímal, jak se vždycky staral. Chtěla k němu, chtěla mu říci, aby se nezlobil; v tom však postřehla výsměšný pohled i úsměv mladého Lidla, jenž jí rovněž tak řekl po německu, chceli jít s tím sprostým sedlákem. Zarazila se, a když očí pozvedla, byl už Vavák ve dveřích. Popuzen sestupoval pak se schodů a v duchu si opakoval: „To máme rody! To máme rody!" Ale sám sebou byl spokojen, že jim do duše pověděl, a že Tereza měla také dost.

Ta za chvíli, kdy asi Vavák docházel k české expedici, aby tu pověděl, co se stalo, i také k vůli Šedivému a zítřejší slávě, zapomněla již na všechno. Tleskajíc rukama vítala s nelíčenou radostí zprávu mladé Lidlovy dcery, že nepůjdou zítra na lešení na Staroměstském rynku, kam mladý Lidl koupil lístky k sezení (byly po 2 zl. 30 kr.), ale že budou mít tam celé okno, že je pan Miceli opatřil, že budou líp vidět na královský průvod, a také že to bude více nobl. —

XXV.

O radostných dnech.

Večer toho dne Márinka Snížková pozdě usínala. Ležíc na posteli pod nebesy poblíže postelí, v nichž strýcova dcera a babička ulehly, v pokoji vysoko v paláci Kolloredo-Mannsfeldském, hleděla zamyšleně před se. Rozpomínala se na chvíle právě minulé, jak do Prahy přijeli, jak ji a babičku Věk vedl, jak šli hlučnými ulicemi, kdež vozy a kočáry ustavičně hrčely, kde tolik lidí šlo jako proudem, jak jí Věk všecko ukazoval, kostely, krásné stavby, jak všecko jmenoval, až stanuli u vysokého paláce, kde strýc byl správcem pokojů. To již den pohasínal, a mnoho již nebylo viděti. Křižovnický kostel s bání, klášter i dům

před ním a sloup se sochou sv. Václava [1]) i mostská věž halily se již v šero. A přece venkovanky na ně chvíli se dívaly, hlavně na věž a na most za ní, a na Hradčany v pozadí té chvíle jen jako modravé stíny šerem vystupující.

Pak na palác se dívaly, jak je výstavný, na vysoká vrata, nad nimiž se mdle leskl zlacený knížecí erb, a nad nimiž mříží pěkně kovanou pronikala již zardělá zář. A divení nebylo konce. Palác jim připadal jako kostel, měl vysoký průjezd, odkud bylo viděti do dlouhého, úzkého nádvoří, vysokými stavbami obklopeného. V pozadí jeho zahledla Márinka v šeru vysokou sochu. Ale v tom už strýc přikvapil, veselý, tlustý staroušek, a hned šprýmovně s babičkou začal. Viděl ji tuze rád a Márinku hladil, a za ruku vedl, Věka vlídně vítal a zval, že nebožtíka pantátu dobře znal, a již je vedl prvým schodištěm, jež bylo osvětleno jako ono na levo, po schodech vzhůru. Šli po kobercích, jimž se stará Snížková nahlas divila, a vešli se starým čiperou růžových tváří a bělostné vlásenky dlouhého dost copu, do bytu, kdež je uvítala jediná jeho dcera, stará panna, v tváři podvázaná. Dávala právě pijavkám, jichž měla na okně dvě veliké sklenice, vodu. Příbuzné vítala upřímně, ale s povzdechy, stěžujíc sobě na bolesti, svádějíc všecko na zlou větřici v hlavě. Začínala přes tu chvíli německy, a když to nešlo, nerozumělyť jí ani bába ani vnučka, pletla alespoň hodně německých slov do řeči, že bylo Věkovi až hořko z toho.

Márinka vzpomínala na loži, jak se nic nebránil, když ho strýček zval, aby šel s nimi nahoru, a jak ochotně slíbil, když ho strýček zval, aby přišel zítra, a ty dni, a zvláště zítra, že odtud budou dobře viděti na průvod, že budou mít oken dost. Byl rád tomu pozvání a slíbil, že přijde, ač jestliže nebude muset zůstat u přítele Hněvkovského. Márinka teď nechavši všeho toho, co viděla, myslila na to, přijdeli opravdu, a kdy by přišel. A jak to bylo s ním všude krásné! Všecko jim ukazoval, ona ho poslouchala tak ráda, ale byla by se raději na něj dívala nežli na to všecko. Z jeho výkladu také mnoho neměla, i z toho, co jí ukazoval. On, on jí byl ve všem nejpřednější, a když ji pak strýc po jeho odchodu zavedl s babičkou do sálu uchystaného již pro urozené panstvo, sezvané na ten večer, a když šla vysokým sálem, na jehož stropě byl veliký obraz namalován, nějaké pohanské nebe, jak strýc vykládal, když viděla lesknoucí se mramorové, ploché sloupy i stěny začervenalým mramorem obložené, benátská velká zrcadla i bělostné dvéře vysoké se zlacenými rámky a řezbami lesknouti se v záři několika set svíček, hořících na čtyřech zlacených, krásně vyřezávaných lustrech visutých i na několika menších nástěnných i na bohatě vyřezávaných a zlacených girandollách v rozích postavených, hleděla na to vše jako u vidění; hned však vzpomněla, kdy by tak on, Věk, tu byl, kdy by tak vedle ní kráčel, jako těmi ulicemi . . .

Všecko bylo jako mámení, jako sen, ten všechen ruch a hluk, to hemžení, tu ta nádhera stavby i obleků panstva, jež pak uviděla z místa, kam ji „Karolin," strýcova dcera zavedla, v atlasu, hedvábí, sametu a zlatě, pány s copy, ve vyšívaných kabátech, dámy v pudro-

[1]) Stály mezi věží a klášterní budovou.

vaných účesech, v nádherných, dlouhých šatech, vystřížené, až se nad tím venkovské děvče zastydělo.

Přicházeli po schodech na ozářenou chodbu, tou se brali jako skvělé vidění mluvíce francouzsky, německy, a zanikali v traktu komnat u sálu. Karolin jmenovala jmena, hodnosti; Márinka poslouchala, přeslýchala, a jen se dívala, vnímala. Ale tu na loži zapomněla, vzpomínajíc, jak bude zítra, a co Věk, kde on asi je, a vzpomeneli také. Byla ráda, že Karolin vedle pořád ještě vykládala babičce o své větřici v hlavě a co zkusí, o pijavkách, o heřmánku, o pytlíčkách otrubových a lněného semena, a že babička jí na to své mínění povídala, rovněž o lněném semenu a také o jiných bylinách. Vnučka měla tak alespoň pokoj a mohla vzpomínat, těšit se, že přijde, že Věk snad zítra přece přijde. Jen aby bylo pěkně! To starostně pomýšlela, jak se venku ozýval hlučně vítr a opíral se do oken, třesa jejich tabulkami.

F. Věk vyšel chvatným krokem z Kolloredovského paláce a kráčel vzhůru Jezovitskou ulicí. Šel rychle, nevěda, pro své vzrušení. A bylo příjemné. Těšilo ho také, že ho Márinčin starý strýc pozval, aby se zítra přišel k nim podívat; vlastně to mladého kupce potěšilo, jak na ta strýcova slova Márinka na něj upřela zraky, jak v nich četl, že dychtivě čeká, co odpoví. Chtěla, aby přišel. Byla by ráda . . . V tom se mu mihlo, jak vedle ní stál večer na voze, jak jí to slušelo, jak k němu vzhledla, když si přitáhla šátek, a v tom už, jak jí dával v hospodě dobrou noc, jak se jí ruka zachvěla . . .

Už doma nabýval jistoty, že to děvčátko mu je oddáno. Tenkráte, když mu to po prvé připadlo, zalahodilo mu to. Ale pak snažil se, aby to dost málo vážil. A přece si té panenky, jak Márince v duchu z počátku říkal, víc a více všímal. Teď dosti nerad od ní odcházel, a nějak roztesknění, a přece zase potěšen, a myslil na ni, a na cestu právě vykonanou. Teprve když z Jezovitské ulice zahnul do malé Dominikánské, míře do české expedice, připadlo mu, že tu nedaleko, v Řetězové ulici bydlí Thamovi . . . Před rokem, jak přibyl do Prahy, se po nich ihned sháněl. A teď, když si na ně, dosti pozdě, vzpomněl, živěji mu vyniklo, jaká je Lotti, Bettina a všecky ty od divadla, které s nimi poznal, jaké jsou volné, nevázané, prolhané, nestálé, vypočítavé. A Paula! Jak jednala vůči Thamovi! A k němu samému zachovala se tak sobecky, bez citu, za všecku jeho upřímnost a oddanost.

Zamyšlen šel úzkou ulicí, na níž zvláště bylo znáti, že nastávají hlučné, slavné dni. Bylať lidí plna, a v těch bil do očí značný počet cizinců, venkovanů. Proud lidí byl i ve vedlejších ulicích značný a z hospod a krčem ohlas přehojných hostí až do ulice hlučně pronikal: směs hovoru, zpěvu i hudby, tu harfy a houslí, tam pronikavých dud.

Také kolem české expedice, ač už se připozdilo, bylo dosud živo. V krámě čekalo ještě dosti kupců a hostí, většinou samých venkovanů i poslů venkovských. F. Věk počkal v pozadí, až se uvolnilo. Teprve tu si ho všiml Kramerius, jenž s pomocníkem horlivě vydával knihy, noviny, přijímal dopisy i zásilky peněz. Věka uvítal velmi srdečně a zval ho, aby jen chvilenku počkal, že ho zavede nahoru, aby uviděl jeho ženušku. A již se ptal, oženilli se Věk, nebo budeli se ženit,

a zval ho žertem, ale opravdu to míně, aby tak učinil, to že jen přece jiný život.

F. Věk do nedávna se tomu smával nebo žertem podobné řeči odbýval. Teď to dosti rád slyšel. Pozvání však Krameriova nepřijal. Bylot pozdě, a viděl, že je Kramerius unaven. Slíbil, že přijde teď některý den.

„Teď některý den — ke mně, pravda. Neslevím vám, abyste viděl Vefinku. Ale zítra, příteli, vlastenče!“ zvolal spisovatel nadšeně. „Teď se ukáže, teď uvidí ti zhloupělci a pošetilci, že jazyk náš není tak nízký a sprostný! U samého trůnu, ano s trůnu se ozve, jako za starodávna. Vímť už, slyšejí, že nejvyšší purkrabí krále po česku uvítá! Po česku, milý zlatý!“ (Dokončení.)

Třicet let českého divadla.

K listopadovému jubileu

napsal

Jiří Bittner.

Den 18. listopadu t. r. oslavíme. Jest to den jubilejní. Před 30 roky, dne 18. listopadu r. 1862 po prvé otevřely se českému dramatickému umění brány samostatného chrámu.

Vlastně to byly jen branky, a také to nebyl chrám — jen chrámek. Bylo malinké to prozatímné divadélko, a než se ještě dostalo pod krov, bušila do jeho stěn vichřice hlasů nespokojených, hartusících, že je budka ta národa nedůstojna, hlasů, jež žádaly, aby vystavělo se hned divadlo velké, důstojné.

Měla ale budka ta také své zastance — muže opatrné. A pozdější zkušenosti dosvědčily, že opatrní měli pravdu.

„Pomalu“ začasté buduje pevněji a jistěji, než „rychle v před.“

Z těch, kteří zasazovali se o brzké vystavení samostatné divadelní budovy, opatrní moudře uvážili, že pro velké divadlo v tehdejší době scházely asi tři čtvrtiny toho, čeho velké divadlo má potřebí, mělo-li prospívati, aneb jen se udržeti, a zejmena mělali se vedle velké činohry pěstovati také všecka odvětví vždy drahé opery a baletu.

Činohra byla již jakž takž pohromadě ještě z her v zemském divadle stavovském, a mezi jejími členy byli již tehda herci první, z nichž někteří ještě posud patří k oporám činohry Národního divadla.

Hůře bylo tehda s operou. Kde sebrati řadu pěvců a pěvkyň jak solistů tak členů sboru a orkestru?

A když by i sestavena byla již opera úplná, — nastávala třetí, nejzávažnější otázka: Kde nabrati dosti obecenstva?

Jistý kmen českého divadelního obecenstva — zejmena pro lacinější místa — byl se sice již během let utvořil ve stavovském divadle,

kde pěstovány české hry odpolední a později hráno i 2 až 3kráte týdně večer.

Avšak kmen ten nijak ještě nestačil, aby velkému divadlu denně mohl poskytnouti tolik návštěvovatelů, by se mohlo udržeti.

To bylo zajisté nejzávažnější příčinou, proč rozhodující kruhy přese všecky nájezdy setrvaly na vystavění divadla prozatímného, malého. Ono mělo býti průpravou pro velké, důstojné divadlo — pro „zlatý dům.“

Vyplniloli malé divadélko svůj úkol?

Divná, divná shoda. Letos oslavíme třicetileté jubileum samostatného divadla českého — a právě v tomto roce jubilejním dána byla našemu divadlu příležitost, aby účastnilo se světového uměleckého zápasu na mezinárodní výstavě ve Vídni.

Hodlám tuto ve své rozpravě mluviti jen o české činohře a jen o českém hereckém umění, a to se stanoviska pouhého herce — ne kritika.

Opery dotknu se jen, pokud to zrovna vystačí, aby naznačen byl poměr mezi ní a činohrou, poměr, v němž činohra mnohdy neprávě bývá podceňována.

Tedy dne 18. listopadu 1862 zahájeny byly hry v prozatímném divadle.

Stal jsem se členem kr. zemsk. českého divadla v říjnu r. 1866.

Bylo se tehda utvořilo první divadelní družstvo pro zemské divadlo. Ustavení se družstva bylo tehda spasnou myšlenkou pro prozatímné divadlo. Byliť po většině členové družstva lidé buď zámožní aneb vynikajícího postavení, z nichž každý měl zas celou řadu spřátelených aneb známých rodin a hleděl tak již pro dobro věci, jíž věnoval účastenství, získati a množiti navštěvovatele, zejmena abonenty.

Nové družstvo postavilo v čelo artistické správy Josefa Jiřího Kolára. Nemohlo ovšem pro mladý ústav lépe voliti.

Kdokoliv kdy bude psáti o prvních letech samostatného divadla českého, bude museti rozepsati se o mohutné umělecké osobnosti Kolárově. Bude muset psáti o něm jako o nejpřednějším českém tragédovi, který zároveň byl z nejpřednějších českých spisovatelů.

Já chci tuto o něm psáti jako o artistickém správci prozatímného divadla, kteréž místo po léta zastával s titulem vrchního režiséra.

O tragédovi Kolárovi rozepsal jsem se již jinde.[1]) Jakož od tragéda nebylo jinak ani lze čekati, pěstoval Kolár starší pilně hry klasické. V přední řadě hry Shakespearovy, Göthovy a Schillerovy, dále i Molièrovy; uvedl také po prvé na české jeviště Calderona (Sudí Zalamejský) a Moreta (Donna Diana) a j.

Nebudu tuto psáti o kusech původních. To jest věcí literárního historika českého. Také nebudu psáti o běžném denním dramatickém cizojazyčném zboží, jež tu a tam každý divadelní ředitel vřadí do repertoiru, jeli naděje, že naplní pokladnu.

---

[1]) V obsáhlejším díle „Z mých pamětí,“ jež v brzku vyjde nákladem Šimáčkovým.

Pěstováním her klasických poskytla se herectvu příležitost ku práci hlubší, jakéž mnohý kus moderní ani nevyžadoval a také látky k ní neposkytoval.

Je těžko herci vhloubati se v úlohu, když úloha sama postrádá hloubky, lákající a vyzývající ke studiu. Herec mimoděk při takové úloze přijde v pokušení sáhnouti po některé ze svých „patron," jichž pro všecky případy mívá vždy několik v zásobě. A z takové patrony vyleze šablona.

Jinak má se to s klasiky. Vezmeme na příklad Shakespeara. Jaké to nepřehledné řady nejrůznějších a nejpravdivějších postav vytvořil ten velmistr dramatiků, počínaje od úloh nejvyšší a nejhlubší tragiky až dolů do nejrozpustilejší komiky.

A nemluvě ani o jeho velkých úlohách — jakou hloubkou a pravdivost chová v sobě každá z jeho nesčíslných episod! Na úlohy Shakespearovy nelze jíti s patronou.

Je samo sebou zřejmo, jak pěstování her Shakespearových v malém prozatímném divadle prospělo také divadelnímu dorostu.

Čeho je hlavně potřebí u divadelního začátečníka? Rozumí se, že mluvím o začátečníku, který chce dospěti na umělce.

Rutiny? Ano — v jisté míře.

Zkušenost nás učí, že právě ty nejpovrchnější talenty osvojí si rutinu co nejrychleji. Rutinu může si osvojiti i netalent.

Když pak mladý talent jakž takž domohl se jisté rutiny, — v čemž tehdejšímu dorostu zejmena napomáhaly komedie francouzské, — bylo mu jíti do hloubky, a k tomu měl příležitost za častého pěstování her klasických.

Můj náhled o repertoiru divadelním jest tento: Jako v dobře uspořádané výstavě obrazů vidíme zastoupeny talenty všech slohů, jen když díla jsou dobrá, rovněž tak má se to míti s divadelním repertoirem — všechny slohy, jsouli díla dobrá.

Úkolem nás herců — ať již jsme realisté, ať talentem směřujeme k jiným slohům — úkolem naším jest, abychom vpravili se do slohů všech a hleděli co možná býti pravdivými a přirozenými.

Ovšem pravda a přirozenost jiným tónem pronáší se v královské síni a v saloně šlechtickém a jiným zase v selské chatě.

Pohlížímli teď po letech v upomínkách zpět, divím se věru, jak jsme mohli na tom malém jevišti prozatímného divadla vypraviti největší dramata.

Byla ovšem tehda prostinká ta dekorativní úprava jeviště, a neměli jsme ani tolik zkoušek, jako míváme teď v nádherné úpravě „zlatého domu." Ovšem tehda režisér neměl potřebí příliš dlouhých úrad s divadelním mistrem, dekoratérem, rekvisitářem — a mohl hned dopřáti platnosti slovu, to jest duševní stránce — obsahu kusu, kteráž při jakékoli úpravě, ať jednoduché či nádherné, přece *byla, jest a bude vždy rozhodující.*

Nynější moderní režisérové, než mohou dovoliti hercům, aby začali zkoušeti, musejí dávati audience technickým zřízencům divadla:

divadelnímu mistrovi, krejčím, rekvisitářům, a v audiencích těch musejí odbývati přednášky z umění stavitelského a malířského, archeologického a kostymního atd.

I stává se pak, že než zkouška skutečná začne, herectvo je dlouhým čekáním unaveno.

Vy, kdož nejste zasvěceni, musíte zvěděti, že zkoušky odbývají se polo v přítmí, v divadle ještě nevyvětraném, poněvadž stroje ventilační pracují jen večer při představení, a co z minulého večera zbylo zkaženého vzduchu v divadle, musejí ubohé plíce herecké při zkouškách spolykati. K tomu ještě všechen prach, jejž rozšířili dělníci hned brzo z rána při odvěšování starých a zavěšování nových dekorací, k němuž druží se ještě prach, jejž způsobují opozdilé metařky, šukající během zkoušky po prostorách divadelních v přízemí, v ložích, na balkonech a galeriích; a tak stává se, že ten onen herec, který byl již časně z rána otevřel okna svého bytu, aby nalapal se potřebného čerstvého vzduchu, jde svěží a veselý do zkoušky, ale sotva že stráví hodinku v prostorách zákulisních, je mu nevolno, je rozmrzelý, rozčilený. Zcela přirozeně! Oči nemají patřičného světla, plíce ne zdravého vduchu.

A když pak doba úmorných zkoušek pro ten který kus jest ukončena, vyjde na jevo, že nejméně třetina času pro práci herců byla ztracena. Vyžadovala času toho úprava scény.

Kdy bych nebyl tak vřelým ctitelem Meiningských, jako jejich bývalý člen (ač ovšem Meiningští byli mimořádný úkaz mezi divadly, jichž měřítko nemůže se klásti na divadla jiná pro mnohé a mnohé důvody), mohl bych jim za zlé míti, že svou výpravnou a vždy až do podrobností věrnou scénou vlastně oni zavinili vše.

Kdy by se kdy stavělo v Praze samé nebo v některém z předměstí Prahy druhé české divadlo a já měl příležitost hovořiti se stavitelem jeho, řekl bych mu: „Pane! Pomýšlejte především na to, aby po obou stranách jeviště byla prostorná okna, jež by se snadno dala otvírati a rovněž tak pevně zavírati.“ Když bych pak dále, až by divadlo dohotovené již mělo začíti svou činnost, měl rozhodný vliv ve správě téhož divadla, ustanovil bych především *inspektora jeviště*, intelligentního, energického muže. A tomu bych řekl: „Pane inspektore! Pečujte přesně o to, aby půl hodiny před tím, než která zkouška začne, okna po obou stranách jeviště byla otevřena dokořan a jeviště notně provětráno. Metařky dávno před zkouškou musejí býti s prací hotovy, a než herectvo vstoupí za kulisy, ať jsou okna zavřena. A když režisér zvonkem svým dá znamení, že zkouška začíná, ať je za kulisami hluboké ticho“ — atd. atd.

Malé prozatímné divadélko konalo svědomitě svou povinnost.

Mělo i jednu dobu svou *éru Shakespearovu.* A provedením nejednoho kusu jeho mohlo se pochlubiti.

Později, když Bozděch měl částečně vliv na utváření se repertoiru, mělo i skvělou *éru moderních her* — zejmena francouzských! Mnohý francouzský kus, který v zemském německém divadle se neujal, stal se u nás nejen kusem repertoirním, ale i silně kasovním.

Pro moderní konversační komedie bylo to divadélko jako stvořeno. Jak lehce, plynně dalo se v těch malých saloncích hovořiti, jak mohl do nejjemnějších nuancí probrousiti se dialog, a z jemnosti jeho neušlo ničeho obecenstvu, tak blízce a těsně u nás herců sedícímu.

Pro činohru je takové malé divadélko pravým pokladem, zejmena pro kusy moderní a pro velká dramata má výhodu, že netřeba příliš četných osob v ensemblech.

Byla to také jedna z četných finess společnosti Meiningské, že se svými dekoracemi — které byly v rozměrech svých vypočteny dle skromných rozměrů malého rovněž divadla v Meiningách — mohla při pohostinských hrách dekorací těch užiti pro největší divadla. Ušetřila tím mnoho statistů. Ensembly jejich zdály se vždy četnější, než v pravdě byly. I ve Vídni litují s obecenstvem zejmena herci, že nové dvorní divadlo činoherní je příliš prostorné, a v denních listech již ozývají se hlasy, aby vystavěno bylo ještě jedno menší činoherní divadlo, hlavně pro moderní kusy, zejmena takové, které vyžadují drobnokresby při charakterisování.

Nebezpečným nepřítelem prozatímného divadla bývaly letní měsíce.

V prvních letech bylo najato prostorné letní divadlo Novoměstské, kam pak z různých světa konců byli zváni hosté, aby lákali obecenstvo. Později vystavěna na hradbách nad Koňskou branou aréna.

Ve vzdušných jejích prostorách rozhostila se v brzku třetí éra — *éra operet.*

Ký div! Hvězda Offenbachova byla tehda ještě v plném lesku, a již vystoupila hvězda nová na operetním nebi. Lecocq se se svými operetami Madame Angot a Giroflé Girofla.

A na místech, kde pnou se zdi nynějšího musea na straně jihozápadní a severní, zaznívaly tehdy denně pod večer rozpustilé rytmy nevázané hudby operetní.

Pro vážný úkol, jejž mělo samostatné divadlo české vykonati, bylo to ovšem zlo, zlo však nezbytné pro letní období.

Táž příčina způsobila pohříchu, že nebylo pak lze uchrániti před tím zlem ani nádherných prostor Národního divadla, které nejprve stydlivě jen trochu pootevřelo vedlejší branky, pomalu však bylo nuceno otevříti i hlavní bránu svou, aby do něho s koketním, sebevědomým úsměvem vtáhly jak opereta tak hry výpravné.

Staneli se kde co zlého, pátrá hned soudce po ženě, poněvadž prý ženy jsou každého zločinu příčinou. Où est la femme? táží se Francouzi.

U divadla nemusíme dlouho po vinnici pátrati — jest to nejprvnější divadelní favoritka; a favoritka ta zove se paní — pokladna.

Malému prozatímnému divadlu bylo přestáti mnohé a časté bouře, jež otřásly mnohdy — ne sice jeho zdmi — ale existencemi členstva a sestudovaným ensemblem.

Začaly nejprve bouře v lůně tehdejšího družstva. Z družstva pak přišly mnohé věci do veřejnosti, utvořily se pak samy sebou strany

jak v obecenstvu, tak v novinářstvu, načež pérem i jazykem bušeno do sebe; a následek skoro každé té bouřky byl, že divadelní správce sestupoval s křesla. Ovšem tu a tam některý ze správců, který vůči družstvu mohl se vykázati dobrým vysvědčením první favoritky, tučné paní pokladny, držel se ve svém postavení proti sebe prudším bouřím a nájezdům; ten však, za jehož úřadování paní pokladna zhubla, smeten byl hned při prvním nárazu bouře.

Býval pak nastolen nový správce, a ten hned měl pro obě ruce zaměstnání: jednou aby pracoval, a druhou aby odrážel útoky nepřátel.

V první době pracovalo členstvo, ač rozumí se značně rozčileno, za největšího hromobití dále. V brzku však nastala změna. Příkladem, který dán byl shůry, povzbuzena, začala část členstva účastniti se těch bojů, zvláště když tomu onomu členu při změně vlády kynula naděje, že bude odměněn lepším postavením uměleckým a zvýšením gáže.

A tak pomalu sice, ale jistě vyvíjela se a mohutněla korrupce.

Korrupce nahoře, korrupce dole. Boj tehda již zřejmě vedl se v časopisech.

Věřte mi, nevede se v některé republice boj prudší než v divadle, rozbilali v něm svůj stánek madame korrupce. V republice to jde o hlavy, v divadle o existence.

Bouře s malými přestávkami zuřila dále. Až roku 1875 jako následek těch bouří utvořila se dvě družstva, družstvo staročeské a družstvo mladočeské.

Mladočeské družstvo dostalo od zemského výboru král. zemské české divadlo do nájmu na šest let.

Odstupující družstvo staročeské mělo v rukou fundus instructus a bylo majitelem arény na hradbách.

Noví nájemci divadla zvolili za ředitele osvědčeného odborníka Pavla ze Semčic; ten však dříve, než ještě nastoupil činnost, dobrovolně se poděkoval.

Byl pak zvolen Wirsing, bývalý ředitel německého divadla Pražského. Po této volbě vydali Staročeši heslo, aby pokud bude Wirsing ředitelem, přívrženci jich nechodili do prozatímného divadla.

Nebylo tehda českého obecenstva tolik, aby podobné heslo bylo bez nebezpečí vydáno. I nyní, ač od těch dob divadelní obecenstvo české v tak netušené míře vzrostlo, chraniž nás Bůh před takovým heslem.

Návštěva divadla byla slabá.

Družstvo mladočeské na kvap s velkými obětmi stavělo pro letn období tak zvané Nové české divadlo ve Vinohradech. í

Družstvo staročeské dalo arénu s hradeb přenesti a nově vystavěti rovněž na půdě Vinohradské — i hrálo tam se společností Švandovou. Nebyly daleko od sebe dva letní stánky české dramatické musy. Můj ty milý Bože! Kdy by té zaryté energie a těch peněz, jež nepřátelská družstva vytrvale vynakládala, bylo se tehda užilo ke společné práci! Jaký prospěch bylo by z toho mělo první české samostatné divadélko!

Takto mařeny na obou stranách i energie i čas a oběti peněžité zbůhdarma.

Návštěva v novém českém divadle byla sice slušná, když dávány výpravné kusy — Carův kurýr, Cesta kolem světa, Cesta do měsíce a. j. Musela se však značná procenta platiti za cizí vypůjčenou výpravu těch kusů — a tak příjmy nevystačovaly.

A když nadešla doba zimní, kde bylo přestěhovati se do prozatímného divadla a část obecenstva — zejmena předplatitelů — stále se stranila divadla, bylo ještě hůře.

Wirsing sáhnul k poslednímu prostředku. Navrhnul *zmenšení gáží členstva* a předložil návrh ten mladočeskému družstvu.

Družstvo dlouho váhalo — konečně však začalo redukovati, a sice prozatím jednotlivcům.

Redukování nepomohlo — návštěva proto nebyla četnější.

Došlo k tomu, k čemuž dojíti muselo. Obě družstva začátkem r. 1877 se spojila.

Wirsing ustoupil a jmenován prozatímný přechodní ředitel.

Když se družstva spojila, myslili jsme, že nebezpečí dalších redukcí je zažehnáno. Chyba lávky! Jednoho dne oznámeno nám, že naše smlouvy za nových poměrů jsou neplatny a že budou uzavírány nové smlouvy.

Protestovali jsme. Nadarmo — smlouvy byly neplatny. Dovolával jsem se proti tak zřejmé nespravedlnosti práva u samé intendance.

Tehdejší intendant, volený stranou ústavověrnou, pokrčil rameny a sdělil mi, že bohužel tomu tak.

Podepsal jsem novou smlouvu — gáži mi zredukoval tehdejší správce spojených družstev o 700 zl. ročně, a co bylo horšího, správce ten dával mi urážejícím spůsobem na jevo, že jest mu jedno, podepíšuli či nic.

Rděl jsem se studem a hněv mnou lomcoval, když jsem opouštěl divadelní kancelář.

Ač ztrátou 700 zl. ročně byla další moje existence až do základů otřesena, nebolela mne ztráta části příjmů tak, jako urážlivý spůsob, kterým se se mnou jednalo.

A řekl jsem si — — všechno vám tuto nesvěřím, co jsem si řekl. Slíbil jsem si — — Ne, nepovím to.

Co záleží konečně veřejnosti na tom, co si myslí herec, když se mu utrhne z příjmů a dá se mu ještě zřejmě na jevo: nepotřebujeme tě.

A byť tu šlo i o herce, který jak svým talentem, tak svou snahou byl by povolán prokázati ještě platné služby idei, jež zbudovala první české samostatné divadélko a jižjiž budovala Zlatý dům . . .

Mé choti byl již Wirsing zredukoval gáži o 400 zl. ročně, i nezbývalo jí než přemítati, nemáli opustiti dráhu divadelní. Gáže sotva stačila na živobytí, a naděje na slušné umělecké postavení také vzata jí zcela.

Na štěstí za několik měsíců dostalo se nám vzpružení, jež nás vytrhlo z lethargie umělecké. Stali jsme se členy dvorního divadla v Meiningách.

Odcestovali jsme do ciziny.

Později teprve jsem se dověděl, že nebyly všem členům zredukovány gáže. Nemohlo se na všechny. Někteří měli totiž smlouvy notářem zhotovené, a výslovně bylo v nich již zpředu uvedeno, že smlouvy ty mají platnost i pro případ, kdy by se obě družstva sloučila.

Dleli jsme, já a moje choť půlčtvrta roku za uměleckým povoláním v Německu.

Během roku 1880 sestavilo se nové družstvo pro velké Národní divadlo. K čestnému vyzvání jeho vrátili jsme se po delším vyjednávání v měsíci lednu 1881 zpět do svazku kr. zem. českého divadla v Praze.

Bylo již znáti, že ponenáhlu dějí se přípravy k otevření Národního divadla, které nádherným svým zevnějškem bylo již okrasou a pýchou Prahy. Pracovalo se pilně o vnitřní úpravě.

Vše ještě je v živé paměti: jak bylo Národní divadlo prozatímně otevřeno na počest sňatku králevice Rudolfa, jak v brzku potom vyhořelo, jak sotva měsíc po vyhoření národ sebral přes jeden milion zlatých — a jak po nějaké době vypínalo se opět do výše a vnitřek jeho zařízen s větší nádherou a praktičností než před tím.

To vše je obecně známo. Chci tuto jen vysloviti, o čemž všichni, kteří náležíme do svazku Národního divadla, jsme přesvědčeni, že z neštěstí požáru vzešlo později přece i jisté dobro Zlatému domu a nám v něm zaměstnaným.

S hrůzou vzpomínám si na to, když jsme po prvé mužští solisté činoherní sešli se v plném počtu do malých nízkých prostor garderobních, kde nám bylo oblékati a líčiti se ku představení. Tlačili jsme se jako slanečkové vedle sebe, a plynové plameny, které byly umístěny as ve výši našich hlav, své dusivé výpary hnaly nám přímo do úst, a než jsme ještě byli oblečeni, byly krky naše dusivým žárem vyprahlé a hlavy naše byly jak v „ohnipalu."

Ještě hůře vedlo se dámám v jejich neprostorné šatně, kde k jednomu představení sešly se všecky, solistky jak činoherní tak od opery, a k tomu byly ještě všechny v toilettách vlečkových. A nebylo dále dostatečných zkušebních síní a nebylo místností pro jiné a jiné materiálie, jichž velké divadlo nevyhnutelně potřebuje.

To vše bylo napraveno novou stavbou.

Dne 18. listopadu 1883 přesídlili jsme definitivně do nádherných stěn Národního divadla. Vešli jsme oslněni leskem. Lesk zářil k nám z hlediště a lesk obklopoval nás na jevišti. Vstoupili jsme do zcela nových rozměrů i do nových poměrů.

V nových poměrech nastávají vždy nové zápasy. Nastaly zápasy ty mezi činohrou a operou. Předesílám důležitou poznámku:

Nepřísluší mně, posud engažovanému členu činohry, abych kriticky tuto pojednal o rozvoji činohry neb opery v Národním divadle. Osvojuji si jen právo, jež má každý myslící člověk, abych tuto konstatoval poměr, který vznikl mezi činohrou a operou v Národním divadle. A také uvádím tento poměr a jeho vývoj pouze proto, abych později v této stati došel k důsledkům, které jen mohou prospěti dalšímu vývoji českého činoherního umění.

Nelze upříti, že vedení v prozatímném divadle měla činohra.

Zcela přirozeně.

Každá činohra je laciná a může pracovati rychleji než opera.

Jeť vůbec málo samostatných operních divadel v Evropě. V Paříži, v Berlíně, ve Vídni, v Petrohradě a v Pešti.

Každá z těchto oper vyžaduje velkých subvencí.

Ale v každém z těchto měst je několik činoherních divadel, jež prospívají po většině bez jakékoliv subvence.

Jeť obecně uznáno, že *dobře vedená činohra udrží se sama svou vlastní prací.*

Tam však, kde u jednoho divadla je opera i činohra pohromadě, dostane se činohra samo sebou vždy do podruží. Je to tak nejen u nás, nýbrž i jinde v cizině.

V malém prozatímném divadle nemohla opera dojíti lesku. Divadélko na to nevystačilo.

A nezapomínejme, že právě v opeře toho divadélka nesmrtelný Smetana zadával ze skvostů svých ty nejlepší. Skvostům těm nemohlo se dáti nádherné obruby, velkého orkestru, velkých sborů atd. A v téže době v tomtéž divadélku prospívala výborně činohra, a činohra dobrá — ba byla léta, kde se o ní říkalo, že je výborná.

Otevřelo se Národní divadlo a do Zlatého domu vešlo — — Chci tuto použiti k vůli porovnání staré, ale věčně mladé a pravdivé pohádky o Popelce. Prosím, bude se vám to snad zdáti otřepané, ale ubezpečuji vás již z předu, že z pohádky té vyvodím na vlas, co zamýšlím.

Do Zlatého domu vešlo dvé sester; jedna z nich měla divné jmeno Činohra a druhá jmeno ještě divnější Opera.

Obě sestry byly vzácné krásy.

Avšak má se to podivně s krásami žen. Jedné kráse nejlépe svědčí prostá jednoduchost, druhá krása — máli vystoupiti a se skvíti, musí obleci se skvostně a obklopiti se nádherou.

I mělo se tak podobně se sestrami Činohrou a Operou.

V dřívějším prostém, malém bydlišti hosté navštěvující dům rádi pokochali se pohledem na slečnu Činohru, jež tak pěkně vyhlížela ve svých jednoduchých šatičkách. A když jala se vypravovati různé pohádky, k vůli nimž se hosté vlastně sešli, tu posluchači při pravdivém a přirozeném tom vypravování hned slzeli a hned zase se smáli, a zalíbili si sestru Činohru velice.

A také v onom malém bydlišti neměli v nepřízni druhou sestru, Operu. A také rádi naslouchali jejím bájím, jež však byly vypravovány tónem zpěvním a provázeny hudbou.

Ale nebyli hosté v tom prostém obydlí bájemi slečny Opery tak dojati, aniž jejím zjevem tak okouzleni, jako zjevem a bájemi její sestry.

Proneslali Činohra během vypravování — uvádím jen příklad — prostým, vroucně procítěným tónem, řekněme třeba jednu všední větu: „Já tě miluji,“ zachvělo se posluchačům srdce.

Slečna Opera tutéž větu musela několikrát v různých tóninách opakovat, než hosté se rozehřáli.

Rodiče obou sester přesídlili i s dcerami do nádherného paláce, zvaného Zlatý dům.

A služebnictvo najato v hojné míře k obsluze a pro pohodlí obou dcer. Ale mnohem více najato jich pro zdar dcery Opery, která zejmena měla lákati jak hosty domácí tak cizince svou nádherou.

A v novém nádherném bydlišti obdařeni byli rodiče — novorozeňátkem, jemuž při křtu dali prapodivné, pohanské jmeno: Balet.

Novorozeně to ku podivu rychle rostlo a prospívalo ne tak na duši jako na těle, a sotva že první začalo dělat krůčky a skočky, přidalo se k favorisované dcerušce Opeře, a s ní ve spolku jalo se ubírati Činohře večerů, kde hosté měli zavítati do Zlatého domu a pobaviti se. A rodiče je v tom podporovali. Činohře, která se takto hostům stala vzácnější, neubylo krásy — vzala jen tím ujmu, že zájem pro ni ochabnul.

Tuto končí stará pohádka.

Vracím se ke skutečnosti.

Nelze popříti: Měli jsme a máme posud v Národním divadle celou řadu činoherních představení, v nichž činohra jasně dokázala, že stále ještě stojí na umělecké výši. Máme ovšem, a zejmena letošního léta se to ukázalo, celou řadu večerů, kde činohra za nejparnějších dnů v mnohých a mnohých představeních naplnila dům. A bylo to za paren, kde by žádná opera, a kdy by v ní zpívali andělíčkové sami, nebyla obecenstvo vlákala do divadla. Ovšem činohra tak pomohla divadelní pokladně přes těžkou dobu letní výpravnými hrami Carovým kurýrem a Tragedií člověka.

Nepřipadá mi vznešenou dramatickou báseň Madachovu snižovati k druhu všedních výpravných kusů; avšak nelze upříti, že ten, kdož báseň tu upravil pro divadlo, neměl při tom vyššího zřetele.

Výpravné hry však neznamenají pro rozvoj českého hereckého umění pranic. A jest jedno, hrajeli v takové výpravní hře první nebo druhá síla herecká nebo i třetí.

Obecenstvo při výpravné hře chce hlavně viděti — dekorace a balet.

Jakmile nastává pravá divadelní saisona, převezme vždy od drahných let vedení opera. I nejpovolanějším hlasem již jednou officielně konstatováno, že činohře ubylo zájmu.

Co z toho následuje a bude následovati?

Jen dobro pro věc samu.

Idea, která lid náš pudila, že po desítiletí sbíral a střádal, aby Zlatý dům zaskvěl se v plné slávě, měla stejně na zřeteli rozvoj činohry jak opery.

Opera nabyla vrchu — nelze to naprosto upříti. Ač ovšem tím nikterak není řečeno, že by činohra v Národním divadle se nevyplácela. Kdož by mohl porovnati různé číslice z účetních knih, nahledl by, jak velice skrovný je gážový état činoherní.

Jeden z pánů divadelního družstva ujišťoval mne kdysi, že jediný *orkestr* v Národním divadle je dražší než celá činohra.

Věřím.

Činohra česká je laciná. Zcela přirozeně. Členové její, jsouce poukázani jen na jedno divadlo, jsou vydáni na vůli neb nevůli těch, kdož divadla jsou správcové.

Avšak se žalobami gážovními toho kterého herce nemá idea, o níž tuto se rozpisuji, co dělati. Teprve, když idea je provedena, odměňuje ciframi.

A není ještě zcela provedena.

Ozývají se již po drahnou dobu hlasy vážné, že jest na čase pomýšleti na to, aby pro českou činohru upraven byl nový *samostatný* stánek. A přední naše denníky již tu a tam rozhovořily se o té myšlence.

I dojde k tomu dojista dříve nebo později. Máť česká činohra velké a četné úkoly ještě provesti. K tomu však jí potřebí samostatnosti, jež jedině může jí poskytnouti ku práci četnějších večerů, než se jí může dostati vedle opery v Národním divadle.

Ovšem nejde při této myšlence, která již začíná hýbati myslemi, o to, aby Národní divadlo bylo úplně bez činohry. Chraniž Bůh! Nádherný a drahý aparát operní musí míti vedle sebe aspoň část činohry, aby pomáhala vydělávat. Subvence, kterou Národní divadlo dostává teď od země, nestačila by, aby se opera mohla samostatně udržeti.

Z některých stran bude se proti této myšlence namítati, že nové, samostatné divadlo bude činiti jistou konkurrenci Národnímu a že by mohlo tomuto pokladu veškerého lidu našeho škoditi.

Ovšem konkurrovati bude — ale nebude na škodu. Mladý ten ústav, budeli dobře veden, bude naopak činností svou i Národnímu divadlu prospěšný.

Bude pomáhati rozpínati křídla všem talentům českým ať již spisovatelským či hereckým, a bude pomáhati množiti ještě další řady obecenstva divadelního.

Novým ústavem vznikne nový ruch. Bez konkurrence nastala by časem stagnace. Začíná se to již pociťovati v kruzích jak spisovatelských tak i hereckých.

Národní divadlo při velkém svém aparátu nemůže i při nejlepší vůli vyhověti aspiracím všech spisovatelů. Nemá k tomu s dostatek volných večerů.

Příklad: Spisovatel napsal kus. Kus je dobrý. Byl přijat a při provozování dána mu obecenstvem i kritikou sankce, že je dobrý. Jeli velmi dobrý, přejde přes prkna během saisony, řekněme 6—8krát; pak se odloží.

A stane se tomu kusu, že třeba během několika roků nedostane se již na prkna Národního.

Proč? Ze zvůle divadelní správy? Nikoliv!

Přišly jiné kusy, a také se líbily a dávaly se několikráte. Ale také ty v příštích saisonách se neobjevují více na prknech. Leda ten onen.

Při tak nákladném aparátu Národního divadla (které při velké opeře čítá, že prý musí přijmouti 1000 zl. denně) rozhoduje madame pokladna.

A co je následek?

Vynikající z našich dramatických spisovatelů v rozmrzelosti nepíšou pro divadlo.

A naši herci?

Promiňte, že já, sám posud herec, tuto dovolím si pronesti své mínění.

Dovoluji si je pronesti, poněvadž tu a tam se mi již zdá, že dnové mého herectví jsou již na sklonku. Vědomí to dodává mi jisté samostatnosti, i neváhám tuto zřejmě projeviti, že my, někteří herci, jsme jaksi již na cestě, kde vládne umrtvující klid — nepráce.

Hrajeme sice ještě dále a vykonáváme denní práci, ale nemáme materiálu, nemáme úloh, těch úloh, které by mezi čtyřmi stěnami upoutaly nás k hlubokému studiu. Jen tak mimochodem podotýkám, že herec postavu, již mu úloha předpisuje, musí vytvořiti doma a ne, jak mnozí neherci se domnívají, teprve na zkoušce. Zkoušky jsou k tomu, aby režisér pojil nastudované již doma herecké výkony k ladnému uměleckému celku. Podotýkám to vůči klamnému mínění, které hlásá, že režisér teprve na zkouškách musí pojetí té které úlohy teprve vpravovati do mozku hercova. Rozumí se, že mluvím tu jen o hercích dospělých.

Avšak vracím se k věci.

Proč nemáme materiálu?

Stane se někdy, že ten onen i z předních herců nedostane se po celou saisonu k vynikající úloze.

Proč? Z nepřízně správy? Nikoliv.

Příčinou jest, že není dosti večerů pro plnou činnost činohry.

A mluvím zase o hercích dospělých. Což teprve divadelní dorost?

Apropos, divadelního dorostu.

Mluvilo se již a psalo mnoho, že je nevyhnutelno, aby se zařídila *česká dramatická škola.*

Skromnou otázku: Pro koho má ta škola se zříditi? Dá se mi v odpověď, že pro nadějnou mládež obého pohlaví, z níž by se ve škole té dělali herci a herečky.

Dobře. Sbor profesorský se ustaví, rozumí se, že v jeho řadě nebudou scházeti dva neb tři z předních herců činohry, a rozumí se, že tito herci profesoři musejí míti nejvážnější hlas ve sboru učitelském.

Není pochyby, že se skutečně sejde několik talentů, které po několikaletém studiu v dramatické škole pokročí tak, že se s nimi profesoři budou moci odvážiti na prkna.

Rozumí se na prkna, která jim hned mají poskytnouti — výživy (na některém malinkém divadélku museli již během svých studií se prakticky zkoušeti) Budou to ovšem prkna Národního divadla, pod jehož patronátem dramatická škola má vyniknouti a žíti. Všichni, kdož dají se zapsati do oné školy, učiní tak jedině v naději, že hned po absolvování dostanou se k Národnímu divadlu.

Tedy první odchovanci dramatické školy skutečně vystoupí a budou se líbiti. A poněvadž bude velká radost z prvního dorostu, vypěstovaného ve škole, budou, dejme tomu, engažováni všichni; akcie herců již v ensemblu usazených rázem klesnou.

Je to u divadla jako na burse — hodnoty jsou talenty.

A mnohý ze starších členů bude míti bezesenné noci — bude míti starost, co přinese snad doba nejbližší.

A také z těch nově engažovaných mnohý nebude moci tu a tam usnouti — radostnou nadějí. Je to tak u divadla. Začátečník snívá o vavřínech, dospělý a zkušený herec o jistotě svého postavení.

Druhý rok z dramatického hnízda vyletí na novo několik okřídlených talentů a také se budou líbiti, a třeba více než ptáčkové lonští.

Co, prosím, s těmi novými? Jeden, dva, dejme tomu, zase budou engažováni.

A co s těmi ostatními? Mají snad jíti k venkovským společnostem?

Bude jim krušno, přirozenou měrou. Vstoupili s docela jinými aspiracemi na dráhu divadelní, a jim, jakožto odchovancům vysoké školy dramatické, sotva se bude chtíti do perné práce venkovských našich kollegů. A tak vedlo by se i dalším ptáčkům vyletujícím z dramatického hnízda — nedostávalo by se pro ně zobu.

Nemyslím, že se stane dramatická škola skutkem. Alespoň potud ne, pokud máme jen jedno velké stálé divadlo.

Snad později, až bude stálých divadel více.

Nemám pochybnosti o tom, že druhé samostatné divadlo dříve nebo později bude vystaveno, a myslím že na Král. Vinohradech. Vinohradští v posledním dvacetiletí dokázali divy, a dokázali tolik, že jim k dovršení jen ještě schází stálé divadlo české. Německé stálé divadlo jim tam již postaveno — české zajisté bude následovati.

Ovšem ještě mnoho a mnoho bude se o tom psáti a uvažovati, a mnohý přijde na veřejnost se svým ideálem, jiný se svými záměry.

A to je dobře. Před každým vážným dílem nechť tříbí se úsudky. Idea každá potřebuje boje — přátel, kteří horlí pro ni, a nepřátel, kteří proti ní brojí. A jest i prospěšno, když přátelé a nepřátelé utkají se pro ni v boji. Jen ne ideu umlčovati.

———

Spěchám ke konci.

Velký úkol vykonalo během třiceti let samostatné divadlo české — vykonalo jej v míře netušené.

A jak jsem hned zpředu podotknul, zvláštní náhodou v roce tom jubilejním pustilo se v zápas umělecký na mezinárodní divadelní výstavě ve Vídni.

Jakého velkého uměleckého úspěchu Národní divadlo na Vídeňské výstavě dobylo, je všeobecně známo. Úspěch ten hlásán sterými cizozemskými novinami do všech úhlů světa.

Když před Vídeňskou výpravou svolána valná hromada všeho členstva divadelního a nám oficielně sděleno, že bude podniknuta výbojná výprava — a byla výbojná, šloť o dobytí uznání světového — neváhali jsme někteří z činohry pronesti své obavy.

Bylo to z naší strany pochopitelno. Mělať jeti činohra do Vídně pouze s původními našimi kusy, které cizímu obecenstvu, před nímž nám bylo zápasiti, jsou naprosto neznámy. Neváhali jsme vysloviti se, že se nebojíme vejíti v zápas s některými kusy světovými, na příklad Shakespearovými a j.

Ovšem nepronesli jsme obavy ty v naději, že se nám snad podaří zmařiti pohostinské hry činoherní. Tam, kde vůdcové podniknou

odvážlivou výpravu nesou odpovědnost oni, a ostatním, ať důstojnictvu ať mužstvu, jest poslechnouti a — bíti se.

Přiznejte se, laskaví čtenáři, kdy by se výprava, zejmena činoherní nebyla zdařila — jak by se nám as bylo vedlo u vlastních krajanů?

Lze jen vůdcům dáti plnou chválu, že strategicky dobře prostudovali i půdu bitevní i smýšlení těch, kdož měli podávati zprávy — smýšlení novinářstva.

První představení Prodané nevěsty při vyprodaném domě ve výstavním domě vzbudilo sensaci. Také druhé představení, Dvořákův Dimitrij, velice se líbilo.

V třetím představení měli jsme vystoupiti my, činohra, s melodramatem Pelopovy námluvy.

Den před tímto představením za odpoledních hodin ve výstavě octl jsem se s přítelem v kroužku německých spisovatelů a žurnalistů, píšících pro zahraničné listy. Ve výstavě jen se hemžilo Čechy a Němci hovořícími o Národním divadle. Nebylo mi volno, když jeden z cizích žurnalistů se mnou hovořící otázal se mne: „Prosím vás, čeho se odvažujete, uvesti sem českou činohru melodramatem? Toť věc již dávno překonaná.“

Pravil to vynikající německý žurnalista a znatel divadla.

Odvětil jsem: „My Češi ceníme v díle tom tolik poesie i krásy hudební — přijde ovšem na to, jak to vás, cizince, chytne.“

Nadešel večer Pelopových námluv. A zvítězila poesie i hudba — a rovněž herci představitelé.

Nemůže býti cennějšího vysvědčení, než jaké pronesl jeden z režisérů a předních herců dvorního divadla Vídeňského, když po druhém jednání v přestávce ve foyeru pravil hlasitě před žurnalisty i okolním obecenstvem: „Pánové, očekávali jsme, že uvidíme a uslyšíme obyčejné herce z provincie; mýlili jsme se — slyšeli a viděli jsme umělce prvního řádu.“ [1])

Zvítězila i činohra na celé čáře, a druhá dvě představení — Služebník svého pána a Výrava — vítězství činohry dotvrdila.

Vídeňskou divadelní výstavu ukončila Peštská maďarská činohra. Maďaři vedle původních svých kusů dávali také jeden francouzský, jeden německý (Grillparzerovu Medeu) a jeden španělský kus (Donnu Dianu). Zvolili je proto, aby nejpřednější své herce a herečky, každého v úloze vynikající, postavili do nejlepšího světla. Kladli hlavně váhu na herecké umění svého divadla.

Končím přáním:

Nechť i dále štěstí slouží Národnímu divadlu — a nechť kyne brzký vznik druhému samostatnému divadlu činohernímu. Při svědomité práci zdar dostaví se najisto.

Psáno v Šumavě na Špičáku, v září 1892.

---

[1]) Zaručený výrok režiséra Hartmanna od dvorního divadla Vídeňského.

Missa sancta.

arhany zněly v plných akkordech.
Spjav ruce introitus říkal kněz, —
zář sluneční si hrála na oknech,
a chrámem ze hřbitova voněl bez.

Dnes černé modlitby, kde kvítků pár
jak poklad schovávala vybledlých,
zas otevřela . . . Byl to jeho dar,
a jejich žití proud byl ukryt v nich.

Hle, pomněnky! Je tomu mnoho let,
co lesní pěšinou šli v samotách.
Ten květ jí vtisk, když za ruku ji ved,
a na svá prsa pak ji náhle vtáh . . .

Jak srdce v ňadrech tluče bouřněji,
čas lásky ztracený zpět volá z dum —
a od oltáře víru s nadějí
do duší vlévá evangelium . . .

Čte dál — a růží lístky povadlé
ji unášejí v sadu měkký šer,
kde snívali, když slunce zapadlé
hvězd záře provázela v podvečer . . .

Horoucí prosby slova potichu
dál modlila se k Panně Marii,
jež stála před ní velká, bez hříchu
a v rukou měla bílou lilii.

Tak došla k místu, kde psal zbožný kněz:
Je láska v smrti život blažený! . . .
Lesk rosy do očí se jí v tom snes,
jak vzpomněla té náhlé proměny.

Ten, jenž jí životem byl po ten čas,
měl umřít pro ni srdcem na vždycky,
jak otec chtěl . . . Ó, ještě teď jí třás
rtem při vzpomínce žal ten nadlidský . . .

On do Šumavy odjel zádumčiv
v přírody chrámě bol svůj ukojit;
a ona po samotách jak s ním dřív
chodila v pláči hledat míru svit.

V tom Kristus v hostii se zvedal výš,
jak v tichu kněz nad oltář ruce vztáh,

a jí se zdálo, že přichází blíž,
před nímž se v prsa bila v modlitbách . . .

Zas stránek několik — a bílý květ
hle parnasie zvedla ze řádků,
to psal jí z hor, že přejít může svět
a nezahladí v srdci památku.

Dál v modlitbách zas jetel čtyrlistý,
(jejž na vsi pro milou hoch trhává)
jí připomněl, jak život nejistý
na konec schvátí nemoc kulhavá.

To ze studií tenkrát churavý
se vrátil zpět. Už cítil hrobu chlad,
však pevně doufal, že se uzdraví
a s ní pak bude žít a trpět rád . . .

Když thuje snět na stránce poslední
již našla, slzy v zraku stály jí;
to tenkrát zhasnul v chvíli polední,
když modlila se za něj k Marii . . .

Ze hřbitova si přinesla tu snět,
kam chodila za ticha bílých hvězd . . .
U oltáře kněz obrátil se teď
a slavně zpíval: Ite, missa est!

J. P. Slanský.

Uherská železničná politika v Bosně.

Píše

Jos. J. Toužimský.

pět jedná se o stavbu nové dráhy bosenské a opět se vší ostrostí vystupuje nám před očima politika železničná, kterou soustavně a s bezohledností z Pešti provádějí.

Když se roku 1878 stala okkupace Bosny a Hercegoviny skutkem, jako na útěchu za více než sto milionů, jež hned první měsíc pohltily operace válečné, ukazováno poplatníkům rakouských zemí na mnohoslibnou vyhlídku, jež otvírá se obchodu a průmyslu nejen do nové té země, ale vůbec na východ. Otázka železničná zdála se spočívati v rukou rakouských. Samy vlády společná rakouská i uherská kladly největší váhu na otázku tu, a hrabě Andrassy, tehdejší ministr zahraničných věcí, pokládal za nemalý úspěch své politiky, že francouzskou společnost východních drah přeměnil v rakouskou se sídlem ve Vídni, vlastně jenom podnikatele a majitele jejich Hirsche, jenž v Turecku

kusými a chatrnými drahami vyzískal sta milionů, v rakouského státního občana. V březnu uzavřen byl Svatoštěpánský mír a v dubnu vyrval Andrassy Rusům turecké železnice, to jako okřídlené slovo šířeno o neobyčejné šikovnosti rakousko-uherského ministra. Avšak brzo se obrátil list, aspoň pro země rakouské.

Dvě byly hlavní tratě na východ zamýšleny a částečně i provedeny, jež jako mocné tepny spojovati měly Rakousko s Bosporem a s Egejským mořem. Jedna z nich byla trať z Cařihradu přes Drinopol a Plovdiv k Sarambeji, jež prodloužena býti měla přes Bulharsko a Srbsko a dostati v Uhrách připojení, — nynější to dráha východní. Druhá byla trať, jež Soluň měla spojovati s drahami rakouskými. Za turecké vlády počala se tato železnice, na níž v Rakousku kladen zvláštní důraz, stavěti ze dvou stran, od Soluně a Nového. Od Soluně zbudována k severu do Mitrovice v Novopazarsku a od Nového na Uně, tvořící hranici mezi Bosnou a Charvátskem, k jihu do Baňaluky. Na obou těch kusých tratích provozovala se vozba, i platilo za věc nepochybnou, že trať tato od Baňaluky dostavěna bude do Sarajeva a dále k Mitrovici.

Obě tyto železnice jsou také zahrnuty ve smlouvě Berlínské. Čl. 38. zavazoval Srbsko k dohodnutí s Rakousko-Uherskem a dále k úmluvě s Tureckem a Bulharskem. Bylali stavba této tratě s obtížemi a možnými průtahy spojena, dostalo za to čl. 25. téže smlouvy Rakousko-Uhersko provedení druhé tratě úplně do své moci, Bosna a Hercegovina dána jím úplně do rukou rakousko-uherských a v Novopazarsku vyhrazeno právo k posádkám a k vojenským a obchodním cestám „jusqu' au delà de Mitrovitza," až za Mitrovici, jak výslovně ve smlouvě stojí. Velké spojení na východ přes Bosnu do Soluně zdálo se jen otázkou krátkého času. Samy vládní listy přinášely zprávy a feuilletony o velkém významu této dráhy a Soluňského přístavu pro Rakousko. Viděly již v duchu vlak za vlakem s rakouským zbožím a rakouským vlivem páditi ke Kosovu a Egejskému moři a Soluň vzkvétati u velkolepé středisko rakouského obchodu na východě. Cosi jako opojení nad světodějnou událostí velkého poslání na východě a nad vzrůstem „Novorakouska" (název, jenž stejně rychle byl potlačen jako vznikl), šířeno bylo mezi obecenstvem.

Rychleji ale, než kdo se nadál, nastala změna názorů. Uhry postavily se proti Rakousku a zvítězily jako obyčejně. Podle zásady „Principiis obsta" nedopustily již ani připojení.

Nemalý hluk působila svého času trať ze Siska do Nového, mnoho se o ní psalo v novinách i jednalo ve veřejných sborech. „Sisek-Novi" stalo se kusem časové otázky. Turecko postavivši trať z Nového do Baňaluky, ostalo s ní jako v povětří. Do Rakouska nemělo spojení, k tomu bylo potřebí zříditi trať Charvátskem z Nového do Siska, krátkou jen trať, jež zdála se věcí nepatrnou, avšak přes všeliké naléhání rakouských kruhů uherská vláda, do jejíž právomoci i železnice v Charvátsku spadají, nedala koncessi k stavbě dráhy té, obávajíc se, že tím vzejde prospěch obchodu rakouských zemí a uspíší se prodloužení tratě z Baňaluky přes Sarajevo na Mitrovici.

Citelnou potřebou stalo se spojení to za okkupace. Jediná dráha, po níž aspoň do části Bosny mohla se díti doprava vojska a zásob,

byla bez spojení. Vznikaly z toho nejen velké výlohy a průtahy, ale i nebezpečí samé armádě. Společný ministr války hrabě Bylandt-Rheidt, poukazuje na potřeby zásobování vojska a naléhání jak vrchního velitele Filippoviće, tak velitele západního křídla, vévody Virtemberského, jenž přes Baňaluku se bral, vymohl si kabinetní list ze dne 6. září 1878 k uherskému ministru obchodu a kommunikací, aby odstranil překážky, jež stavbě tratě ze Siska do Nového vadí. Uherská vláda však setrvala na svém odporu dále, nechtějíc slyšet o povolení ke stavbě dráhy. Hledíc k tomu počalo se pomýšleti na jiný ještě prostředek, na právo armády, aby pro svou potřebu zřídila si vojenskou dráhu sama, kteráž by ovšem jen vojenským a nikoliv obchodním účelům sloužila. Avšak i s toho sešlo. Dne 16. září pojednávala společná ministerská rada o otázce dráhy mezi Siskem a Novým, Uhry však prosadily vůli svou, a dráha se nestavěla.

Neshoda, ano zjevné nepřátelství mezi železničnou politikou uherskou a rakouskou byly tu patrny.

Kdežto o železnici z Pešti přes Srbsko a Bulharsko do Cařihradu, jež byla hlavně v prospěchu uherském, jednalo se se vším důrazem, s druhé, velké železnice, jež by spojovala Rakousko s Egejským mořem, sešlo nadobro, ač samo Turecko ji pokládalo za důležitou a připojení k rakouským drahám přes Charvátsko za přirozené.

Místo dráhy té počalo se s projektem jiným, se stavbou dráhy od Sávy středem Bosny k Sarajevu, čímž pojata Bosna do sítě železnic uherských. Stavba svěřena podnikatelstvu, jež v době nejkratší a solidně ji provedlo, ježto šlo tu i o důležitosti vojenské. Jest to nynější bosensko-hercegovská státní dráha z Brodu do Sarajeva, zdélí 269 km. Postavena byla o úzkých kolejích, což sice pro poměry vojenské a uherské stačí, ale spolu to vylučuje prodloužení její jako velké tratě mezinárodní. Byla to jen domácí dráha pro Uhry. Místo spojení z Nového do Siska provedla pak vláda uherská bez obtíží a v rychlosti trať z Dalje do Brodu, aby bosenská dráha byla ve spojení s Uhry a Peští. Již v listopadu r. 1881 zahájena tu jízda.

I chloubné heslo „jusqu' au delà de Mitrovitza“ rozplynulo se v dým. Konvencí, kterou hrabě Andrassy s Tureckem uzavřel dne 21. dubna 1879, upustilo Rakousko od okkupace Novopazarska a obmezilo se pouze na posádky v severním pruhu jakožto stráže mezi Srbskem a Černou Horou.

Projekt dráhy ze Siska do Nového upadl zatím v zapomenutí a s ním Soluňská železničná otázka. Po dnešní den rakouské země nemají přímějšího spojení s Bosnou a východem leda oklikou přes Pešť a Uhry. Trať ze Siska k Novému byla sice pak od uherské vlády provedena, avšak když pozbyla již významu. Železnice z Nového, po případě z Dobrlina do Baňaluky v délce 102 kilom. zůstala bez všelikého dalšího spojení do Bosny a tvoří nyní cís. a král. vojenskou dráhu bosenskou ve správě vojenské. Jako část velké mezinárodní tratě Soluňsko-rakouské byla ovšem založena o širokých kolejích.

Za to o sebe pečovaly Uhry jiným spůsobem. Od prvního dne podepsaného vyrovnání vykořisťovaly pro sebe každé stránky své samostatnosti co nejširším spůsobem, i daly jí ráz a rozměry, o nichž původcové vyrovnání dříve neměli tušení. Jeví se to i v politice želez-

ničné. Od první chvíle zasazovali se Maďaři o to, aby jejich železnice a dopravnictví od rakouských byly úplně odloučeny, aby rozvinuta byla jejich železničná síť k Savě, k Dunaji a k Rumunsku a mimo to aby zabezpečili si i východiště na Jaderské moře.

Obě velké dráhy, jež těžiště své měly v rakouských zemích, jižní a státní společnosti, octly se znenáhla úplně v područí uherské vlády, pokud probíhají územím koruny Svatoštěpánské. Jižní dráha jako špatně situovaná bez mnohého zdráhání. Déle vzdorovala dráha státní společnosti, těšíc se dobrým poměrům, jsouc nejdelší a nejmocnější v Uhrách, ana protíná svými tratěmi od Moravského pole celou zemi až k Baziaši a Ršavě na dolním Dunaji. Avšak i na ni přišla řada. Když jednalo se o stavbu srbských drah a provedení velké východní tratě k Cařihradu, zdvojila uherská vláda své úsilí, a takž po desítiletém boji uzavřena v dubnu 1882 smlouva, kterou pro všechny uherské tratě dráhy té zřízeno zvláštní samostatné ředitelství v Pešti, podléhající vlivu uherského ministra obchodu a kommunikací, a vládě vymíněno právo, od r. 1895 tratě ty vykoupiti a sestátniti. Ani na tom však neostala, a Pešťská vláda dovedla i donutiti společnost, že své uherské tratě vůbec vydala státu, který na nich provozuje vozbu a společnosti platí důchod.

Pro rakouské země znamenalo to, jako by velké železničné spojení s východem octlo se v rukou ciziny. Zcela zřetelně ukázalo se tu, kterak uherská železničná politika, úzce souvisejíc s uherskou politikou východní, směřuje k tomu, aby veškery dráhy z Balkánského poloostrova k Dunaji vedoucí spadaly pod moc uherského státu. Dráha státní společnosti nesměla jim překážeti stavbou nějaké tratě k drahám srbským, která také byla zamýšlena, nýbrž spojení s východem muselo připadnouti jedině a výhradně státu uherskému. Takto, pak stavbou státní dráhy z Pešti do Bělehradu, i sítí dříve již provedenou, zmocnily se Uhry nadobro pozemního spojení mezi Cařihradem a Evropou a opanovaly východní obchod svými sazbami. Sazby ty mohou býti dnes příznivější, zítra ale méně příznivé, hlavní věc je ta, že je má uherská vláda ve své moci, a jak zkušenost učí, není nejmenší pochybnosti, že bezohledně jich bude užívati, jakmile to za dobré uzná. Dnes již výsady domácímu obchodu poskytované jsou takové, že vzbudily i protesty z kruhů obchodnictva v Německu.

I dalšího ještě dodělaly se Uhry úspěchu. Nejen se Zlatým Rohem, ale i s Egejským mořem opanovaly spojení. Místo velké dráhy rakousko-soluňské provedena spojením Niše železnicí s Vranjí a dále se Skopií, stanicí dráhy Soluňsko-Mitrovické, dráha uhersko-soluňská. Srbsku sice spojení to bylo vhod, ale hlavně jím získala Pešť, ježto nabyla mimo Cařihrad přímého spojení i se Soluní.

To však týče se Uher a politiky jejich na vlastním území. Nestrpělyli dráhu státní společnosti jako příliš rakouskou, zjednalyli si mnohonásobné spojení k Sávě a Dunaji a otevřelyli si přístavem v Rjece, nehledě k státoprávnímu úkoru Charvátsku, východiště na Jaderské moře, činily tak ze své vůle a moci jako samostatný stát, jinak ale jest s Bosnou, na jejíž okkupaci a investice platí rakouské země svůj 70procentový podíl.

Za bezpočetné miliony, které z kapes rakouských poplatníků na Bosnu plynuly, příslušelo by jim také kousek práva a trocha ohledu. V skutku také již v říjnu 1879 podána byla říšské radě a uherskému sněmu předloha o Bosně, která v únoru 1880 stala se zákonem, jenž vyhrazuje v čl. 2. ministerstvu rakouskému, aby jako uherské účastnilo se všech porad ve společném ministerstvu, co se týče stanovení směru a zásad vlády v Bosně, jakož i zřizování železnic. Právo tedy jest, ale skutky ukazují, že jest jen na papíře.

I v Bosně přivádí se ku platnosti železničná politika uherská. Když již sešlo s velké tratě Soluňské, což bylo přirozenějšího i pro Bosnu samu, než aby kusá železnice od Baňaluky byla prodloužena neli k Sarajevu, aspoň k některému místu bosenské dráhy Brodsko-Sarajevské? Bez velkých obtíží bylo by prodloužení možno k Doboji (82 km. od Brodu, 187 od Sarajeva). Tím směrem postavena i robotní prací domácího obyvatelstva silnice, jež mnoho trpkosti způsobila obyvatelstvu, po níž i p. Morpurgo z Terstu pro své lesní podniky položil si též koleje k snadnějšímu vykořisťování lesů. I z vynikající strany ozvaly se vážné návrhy, aby trať ta byla postavena. K tomu však dojíti nesmělo. Ani takovéto nepatrné usnadnění nesmělo se státi skutkem, rakouské země nesměly býti sblíženy s Bosnou, ačkoli by Uhry na trať Charvátskem vždy ještě měly vliv. Aby nepoměr ten byl ještě okatější, vystaveno od Doboje křídlo, ale nikoliv na západ, kde by mělo spojení s rakouskou sítí železničnou, nýbrž na východ údolím Spréče k Solím s konečnou stanicí u hospody Siminovy. Kusá to, téměř pustá trať v délce 67 km.

S velkým nákladem prodloužena byla trať Brodsko-Sarajevská přes horskou hradbu na rozvodí řek Bosny a Neretvy do Mostaru v délce 135 km. a dále v délce 43 km. k Metkovićům na ústí Neretvy do Jaderského moře. V stejném smyslu a za stejným účelem má se zříditi i trať nejnovější, tak že co platí o jedné, platí i o druhé. Vycházeti má od stanice Janjićské na trati Brodsko-Sarajevské (70 km. od Sarajeva a 199 od Brodu) a vésti napříč Bosnou přes Travnik a Bugojno k hranici dalmatské a protínati úzký pruh Dalmacie k Splitu na Jaderském moři.

Nejnovější ta dráha dotýká se i jiné opět ještě otázky železničné, dalmatské. Dalmacie má sice železnici za vlády Auerspergovy postavenou ze Splita na sever do Knina v délce 103 km. a s odbočkou 22 km. k druhému přístavu, Šibeníku, spojení však železničného nemá. Jest to dráha kusá, nikam nevedoucí, a proto bez prospěchu. Od r. 1861, ano i dříve, až do okkupace bosenské domáhala se Dalmacie úsilovně železničného spojení s Ogulinem a tím i se Záhřebem; od r. 1878 pak snadnějšího ještě spojení od Knina Bosnou k Novému. Úvahy, petice a akta o dráze té vyplnily by tlustou knihu.

Pohleďmež na význam obou těch tratí, projektovaných z Bosny a vymáhaných v Dalmacii. Obě by šly Bosnou a Dalmacií, obě byly by asi stejně dlouhé, jedině že obtíže půdy při trati Kninsko-Novské, jež držela by se hlavně pořičí Uny, byly by značně menší proti velkým obtížím, které jest překonati dráze vrchovitou Bosnou přes několikerá rozvodí. Nehledě však k tomu, jsou zejmena dvě měřítka, aby posouzen byl význam stavby železničné: hospodářsko-obchodní a strategické.

Z důvodů strategických musela by hotová již dalmatská dráha nejkratší cestou spojena býti s železničnou sítí rakousko-uherskou, aby sbory vojenské co nejrychleji mohly býti dopravovány na určité místo. Dejme tomu, že by pluk vojska z některého místa, na příklad z Vídeňského Nového Města, vypraviti se měl do Splita. Do Nového, počítajíc rychlost osobních vlaků, nepotřeboval by k tomu ani 19 hodin, a z Nového do Splita, kdy by trať ke Kninu byla provedena, asi 7 hodin, a to bez přestupování do jiného vlaku. Zcela jinak bylo by s železnicí přes Janjiće. Nejprve musel by pluk do Brodu, zde přestupovati do vlaků úzkokolejné dráhy a odtud oklikou středem celé Bosny dostal by se teprve do Splita, což by sotva za tři dni se mohlo skoncovati, i kdy by vyjel z bližšího místa, než je Vídeňské Nové Město. Pro případ mobilisace nebo blokády dalmatského pobřeží trať Janjići-Split by nevyhovovala, ovšem ale byla by prospěšnou trať Knin-Novi.

Nuže, a jak to vypadá po stránce hospodářsko-obchodní? Průmyslu, jenž by dráhy potřeboval, v Bosně ani v Dalmacii není a dlouho nebude; jde tedy jedině o vývoz a dovoz obchodní. Pohleďme nejprve na vývoz. Z Bosny do Dalmacie nemůže se vyvážeti ničeho; hlavní předmět vývozu bosenského jest něco surovin, a ty by měly nejvhodnější ještě odbyt v zemích rakouských. Z Dalmacie vyváží se hlavně víno, a to do rakouských zemí, dále do Německa a do Francie. S hlavními tedy tržišti pro dalmatské víno nemá projektovaná dráha nic společného, neboť nikomu zajisté nenapadne, aby dal si dovážeti dalmatské víno oklikou přes Bosnu do Brodu a odtud dále po železnici. Nyní vozí se víno po moři do Terstu neb do Rjeky, a odtud dále železnicemi. Výhodnější ovšem jak pro Bosnu tak pro Dalmacii by bylo spojení k Novému. A dovoz? Do Dalmacie dováží se téměř vše, cukr, káva, mouka, obilí, bavlna a rozličné výrobky, jež tam přicházejí hlavně z Terstu. Podobně dováží se téměř vše do Bosny, jen že hlavně z Pešti nebo přes Pešť, jen menší část, jmenovitě do Baňaluckého kraje, přímo z rakouských zemí. Projektovaná dráha není tedy přiměřenou cestou mezi zeměmi, kam se domácí výrobky vyvážejí a odkud jiné potřeby do země se dovážejí. Spojujíc bídu s nouzí jest zbytečná jak Dalmacii tak Bosně a slouží vlastně komusi třetímu, Uhrám.

V Pešti rozumují: proč by Dalmacie měla své potřeby odbírati z Terstu a rakouských zemí? Uhry mají tolik plodin, které musejí vyvážeti, že jim Rjeka ani Metkoviće nestačí, a proto potřebují ještě jednoho místa při moři za skladiště svého obilí, a tím má se státi Split. Přes Rjeku vše posílati výhodno není, a Metkovići jsou daleko, jest tedy potřebí ještě jednoho místa mezi nimi, a k tomu Split se hodí nejlépe. Postavením železnice z Janjićů do Splita dostanou Uhry tři přístavy, z nichž své výrobky mohou rozvážeti po světě, a to je hlavní důvod k stavbě té dráhy a k ochotě, s níž v uherských kruzích se setkává. Nejpřirozenější a nejlacinější spojení, z Knina do Nového, nesmí se žádným spůsobem dopustiti. Spojením s rakouskými zeměmi mohl by Split vzkvésti, jako kvetl v dávných časech, mohl by soutěžiti i s Rjekou, a krom toho by Dalmacie nabyla čilejšího spojení s Bosnou i Charvátskem. Z těch samých důvodů ani trať Knin-Ogulin není možná, ačkoliv celé Ličansko a charvátské Přímoří tím těžce strádá a chudne.

Dráha Brodsko-Sarajevsko-Metkovićská jest domácí drahou uherskou, a tou se má státi i dráha projektovaná. Na onu platí poplatníci rakouských zemí svůj 70procentový podíl, a na tuto budou jej platit též kromě části dalmatské, kterou zaplatí celou. Maďaři tomu chtějí. Ano ještě více, poněvadž zase Maďaři nechtějí, aby železnice Splitsko-Kninská se prodloužila k železničné síti říše, což jediné by ji učinilo života schopnou, musejí poplatníci rakouští hraditi její passivitu a dopláceti na ni ročně 40—50 tisíc zlatých.

Toť vývoj uherské železničné politiky v Bosně, úzkostlivě se vyhýbající všemu, co by Bosnu přes Charvátsko v těsnější mohlo uváděti spojení s rakouskými zeměmi. V Cislajtanii pohříženi jsme ve spory o neupravené poměry domácí, a nemáme ani smyslu důrazně hájiti životních prospěchů svých a rakouských. A přece nemělo by se pouštěti s mysli, že jednota celní i jednota mincovní s Uhry jest jen na výpověď a železnice že jsou tepnami a cévami v těle státním.

České písemnictví.

Výpravná prosa.

Obrázky Stránecké i Preissové jsou historie jednotlivých osob. Hromadným a celkovým životem moravských Slováků obírá se pozoruhodná práce J. Herbena: *Do třetího i čtvrtého pokolení* (v Telči, nákladem E. Šolce). Guyau nazval román zjednodušeným a pádným výkladem zákonů sociologických. Dílo Herbenovo sociologického významu tím nabývá, že slovácká vesnice na Moravě (Brumovice) a částečně i nejbližší okolí (na Hodonínsku Morkůvky, Terezov, Čejč, Kobylí, Čejkovice, Klobouky, Podivín atd.) není svým hromadným životem pouhým románovým dějištěm a prostředím, nýbrž přidržujíc se obvyklého pojmenování v první části přímo hlavním hrdinou celého vypravování. Nejen život slovácký v určitých řádech a zvyklostech ustálený, ale i vývoj a rozvoj jeho z útvaru do útvaru, tak říkajíc statika i dynamika společenského celku slovácké vesnice, v díle Herbenově názorně před oči se staví. Ani v této malé skupině národní bez odrazu a následků nemohl zůstati ruch národního i politického rozvoje ostatního národa českého, a tak se zobrazují dějiny slovácké té vesnice se stálým zřetelem k celkovému vývoji národnímu, s nímž bohužel Brumovice nemohly udržeti stejnoměrný krok. „Bezvládnému tělu našeho národa,“ dí spisovatel, „vracela se krev od srdce do žil a rozlívala se po údech, ale konečky prstů ještě byly studené. Tím srdcem byla roku 1848 Praha — do naší krajiny životní teplo lilo se pomalu.“ Ba Brumovice jako celá krajina slovácká, o níž tuto řeč, zůstaly propadlištěm nerozumu, tmy a zhýralosti. Národním potřebám nerozuměly, politicky šly s odpůrci národa volivše do sněmu Frankfurtského a při volbách do zemského sněmu proti kandidátu národnímu, brzy pak nastal úpadek hospodářský i mravní: vzmáhalo se pití, karban, furiantství,

sedláci přicházeli o statky, z hojnosti zemské tučněli židé, a se židovstvím i němectví do vesnice vnikalo. Obecní i rodinné hospodářství bylo děsné. Brumovičtí sedláci nebyli ani pořádní sedláci, ani trochu vlastenci. O mravnosti jejich alespoň tolik podotkneme, že od žida byvše uplaceni za učitele chtěli toho, kdo jim dá bečku vína. Tak vypadaly Brumovice v dobách po roce 1848 až do let osmdesátých. Brumovice a ostatní kraj nestaly se tedy účastnými ani národního ani politického probuzení a hynuly hospodářsky i mravně. I odpovídá dílo Herbenovo názorně na otázku: které jsou příčiny tohoto dlouholetého neúspěchu národního i politického v Brumovicích a v okolním kraji slováckém? Otázka sama sebou zajímavá, na niž odpověď zajímati musí kruhy nejširší. Příčiny jsou celkem dvojí. Do r. 1848 a v roce tomto Brumovice žily pod vlivem a působením starého a mladého Hrabce, lidí mravně zkažených, po r. 1848 rostli a vyrostli ti lidé Brumovičtí jako v lese bez dozoru, opatrování a rady těch, kdož v oněch letech národní a politické vedení měli v rukou. Toto ponětí jest prvním základem osnovy práce Herbenovy zřejmě ve dvě hlavní, různé části rozdělené. V první části rodina Hrabcova stojí jakožto nepřítel proti hromadnému životu slováckému, představenému řadou jednotlivců, a s osudy rodiny Hrabcovy zájem všeobecný v rozhodné a jasné umělecké popředí postaven. První z oněch příčin, záhubné působení rodiny Hrabcovy, názorně jest předvedena jakožto hybná část románu a závažný jeho činitel esthetický zrovna tak jako hybným a reagujícím činitelem jest život slovácký. V části druhé se ovšem úpadek Slovácka popisuje, toto však již jest jen prostředím, v němž odehrávají se další osudy rodiny Hrabcovy, a i nositelé příčin, jimž se úpadek připisuje, nejsou činnými účastníky rozvoje románového, nýbrž o vině jejich jiní pouze vypravují a názory své tlumočí. Organické spojení s částí první udrženo tím, že i tu se věnuje pozornost rodině Hrabcově, jehož potomci nyní trpí za spáchané viny otců; tato rodinná tragédie zabírá teď zcela románové vypravování. V prvé části osudy Hrabcovy a život slovácký jakožto románové protiproudy velmi zřejmě proti sobě jsou postaveny a zobrazeny, čímž bylo zjednáno spojení živlu myšlenkového a románového ve všeobecný zájem a umělecký celek. V části druhé živel románový a rodinné události jsou částí podstatnou a základní, onano část myšlenková stejně závažná a důležitá se stanoviska uměleckého provedení zajímá místo podřízené, vedlejší, nahodilé, a onoho nutného spojení uměleckého nedosaženo.

Dějiny slováckých Brumovic a okolí, tedy ovšem slováckého lidu, vypravují se ve spise našem od r. 1762, kdy panství Hodonské přešlo v majetek císaře Františka, při čemž se obšírná zmínka činí i o posledním členu bývalé vrchnosti, hraběti Czoborovi. Následují události za Josefa II., za válek francouzských, za následující reakce, události z r. 1848, za Bachova absolutismu, nové éry konstituční a konečně za nadvlády německé strany liberální ve státě našem až do let osmdesátých, tedy Brumovice od probuzení národa českého. Tři až čtyři pokolení žijí znovu před námi život svůj. První pokolení „zažilo smutné doby, kdy člověk robotný neplatil vrchnostem víc než tažný dobytek;“ utrpení jejich spisovatel ostře vyznačil, jakož i naděje, které jim zasvitly za císaře Josefa a po revoluci francouzské. Rozpukující národní

vědomí zastupuje tu Matěj Pecúch z Čejkovic, hospodář rozšafný, čtenář a písmák, který s císařem Josefem II. směle rozmlouval, české knihy i Krameriusovy noviny čítal a sám zápisy sepisoval. Pokolení toto trpíc a sotva okovy chřestíc před r. 1781 do let dvacátých nabylo zase lidského sebevědomí. V letech těchto však stárlo, umíralo a ustoupilo místo pokolení mladšímu. Toto žije a působí až do let padesátých a podléhá znenáhla vlivu druhého Hrabce, člověka odrodilého, proroka falešného, jenž jediný pomátl a pokazil tisíc duší ve vsi. Následky toho zjevily se v pokolení třetím, jak již dříve bylo ukázáno. Prvé, druhé i třetí pokolení zastoupeno jest v práci Herbenově řadou rozmanitých postav Brumovice obývajících. Osobnosti tyto líčeny jsou věrně dle skutečného života, cítíte to z každého slova o nich pověděného, a zdařilá tato životná výraznost v tolikerém množství rozmanitých osobností, která svědčí o studiu konaném s velikou pilností a bystrém samočinném pozorování, jest díla Herbenova největší ozdobou. To nejsou výtvory bohaté obraznosti idealisující do běla i na černo, to jsou životem kypící lidé roztomilých a roztodivných povah, které jednají dle vrozených pudův a vlastností, povahy sensitivní, pravé děti přírody. Málo jest těch, kteří procítili a snesli větší dávku přístupné vzdělanosti. Z toho dlouhého řetězu postav buďtež připomenuti zavalitý silák a rváč Cejgr, nízký, suchý, ale hovorný stařeček Ševcla, „ostuda člověk" a kvartální piják Dusil, pastucha Soldán, kostelník Šebesta, fojt Ráček, tento stále mlčelivý, ale vždy prorokující rádce: „Ať je to tak lebo tak, pamatujte si, že donde na moje slova," obližmiska Mikulič, silák Kupka, filosofující Starosta, cihlář Žuchla atd., jak vůbec se nazývají všichni ti zajímaví samorostlíci; na druhé pak straně Bula, Dýščenský, Bednářík, Krátký, Bacháček. Jelikož pak i v Brumovicích ženy odkázány jsou více na život rodinný a domácí, za bohatou galerii postav mužských ustupují ženy, ač i tuto se střetneme se zajímavou starou Hovězákovou, Vojtěškovou, Možnarkou, Beneškou, mladou Hanyškou Krátkých, o manželkách a dcerách Hrabcových nemluvě. Vůbec souborem charakteristických podrobností Herben zobrazuje své osoby. Spůsobu toho užívá i při charakteristice farářův a učitelů, na něž bohužel Brumovice štěstí neměly. Tu zejmena vyniká charakteristika dobráčka faráře „Ničky takle tutom" Bücherle, odchovance selanek Gessnerových, jenž oslovoval Brumovického děda: „Můj milý Filemone," babu: „Má milá Baucis," děvčata: „Líbezná Dafne," který se sice staral o pokrok sobě svěřených oveček, ale jakožto Němec i nově vzkřísenou literaturou českou se obírající nedovedl se vpraviti do smýšlení a cítění slováckého lidu. Z řečí, konův a činů těchto jednotlivých osobností poznáte obyčejný rej a kolot života jednotlivců, celou výši jejich duchovního života. „Nemyslí na nic jiného než na práci a šťastnou pohodu, nejsou tupí, že by vyšší myšlenka nenašla místa pro sebe v jejich hlavě, naopak jsou bystří, vtipní a rozvážní. Nemají podnikavosti a odbojného ducha, jako horáci, kde fouká ostrý vzduch a kde s kamenitou půdou vedou tuhý boj o každý ovesný klásek. Vyrůstají většinou v pohodlí životním, jež jim dobrá půda zaopatřuje a které rovnoměrně rozděluje jim rok na práci a odpočinek, a oni mimo tento rámec života nesnadno podnikají něco, co obvyklý pořádek porušuje. Odevzdanost do vyšší vůle je vrchol

jejich moudrosti a jen málokdy vztahují ruce, aby násilně rozřešili spor" — těmito asi slovy Herben charakterisuje Slováky. Společné jejich zvyklosti, řády a ustálený pořádek poznáváte při práci na polích a vinohradech, o svatbách, o trzích, o poutech, na schůzkách a muzikách hospodských, o volbách obecních, o obecních hromadách a jiných příležitostech, kdy se schází celá obec nebo větší její část. Z díla Herbenova, jenž sám jest rodákem Brumovickým, poznáváte dokonale život lidu slováckého i jeho povahu, nahlednete lidu tomu do hlavy i srdce. Charakteristika jeho nabývá tím větší živoucnosti, že Herben lid slovácký nechává mluviti svým zvláštním, lahodným a výrazným dialektem. I vystupuje před námi samorostlý, původní a rázovitý život, zachycený v obraze svěžím, působící zvláštním kouzlem.

Tento zdravý a bujarý lid octl se tedy v různých poměrech s rodinou Hrabcovou. Tím jsme u vlastního spojítka, činícího z práce Herbenovy soustředěný celek, a spolu u myšlenky, která jest celého vypravování základem a spolu i dalším důvodem onoho patrného rozdělení na dvě části. Tato myšlenka vyslovena jest v zápiskách kněze Hrázy. „Lid bývá souzen. Poznávám v životě pořád ten zákon, tu pomstu boží. Za hříchy pokolení minulých pyká pokolení nové, jistě aspoň jednotlivci. Zákon o odplatě vznáší se nad lidmi." Pravda tato vyslovená i v písmě svatém slovy Hospodinovými Židům: „Jsem Hospodin Bůh tvůj, Bůh silný, horlivý, navštěvující nepravost otců na synech do třetího a čtvrtého pokolení," splnila se na rodině Hrabcově. Sledování osudu rodiny Hrabcovy v tomto smyslu jest tedy závažným předmětem našeho vypravování. Hříchy od předků spáchané vypravuje část první, tresty příštích pokolení za viny otcův část druhá. Mladší syn neposedného a pak do světa uteklého krejčího Jana Hrabce Matěj stal se drábem a konečně i po zvláštní náhodě se stříbrnou podkovou kancelářským na panství hraběte Czobora a zůstal jím, i když panství stalo se císařským. Za postrkování v mládí svém mstil se hlavně Brumovickým i ostatním lidem a zvítěziv nad hlasem krve dal lidu pocítiti veškeru moc svoji. Krátkého připravil na vojnu, Pecúcha do vyšetřování, jiné do vězení, aniž ho hryzlo svědomí. Spolu ozval se v něm hlas mamonu i bohatl spůsobem nepoctivým, dary a úplatky, nejvíce však nespravedlivou závětí, kterou jako by ještě od živé křivě vystavil při mrtvole zámožné své tchyně. Známým finančním patentem r. 1811 schudl sice, ale šťastnou náhodou získav usedlost v Brumovicích odstěhoval se tam, když udav Pecúcha, pro rozhorčení lidu spílajícího mu udavačův i lumpů, v Čejkovicích se více udržeti nemohl. Zbohatnuv ještě v Brumovicích stavbou školy, nad níž měl dozor, zemřel zde od Brumovičanův i okolních Slováků nenáviděn r. 1821. Jeho osudy souměrně se vypravují s osudy a životem onoho prvního pokolení, proti němuž Hrabec, ač z něho pocházel, bojoval zprvu ne bez překonání různých vnitřních bojů. „V Hrabcovi," praví spisovatel, „bojoval starý kvas s novým a starý kvas byl silnější. Jím obtížil svou duši." Jediný syn Hrabcův Bedřich po náhlém schudnutí otcově vytržen byv ze studií byl až do přistěhování se otcova do Brumovic písařem v různých místech Hodonského panství. Jako písař neměl ani lásky ani příchylnosti k sedlákům, když pak v Brumovicích seznal tak velikou nenávist k rodině svého otce, vzkypěl u něho nesmiřitelný odpor a za-

přísáhlé nepřátelství ke všemu, co kolem sebe viděl. Zbohatnuv bohatou ženitbou, inženýry při vyměřování polí, obchodem při vysušování jezera, nájmem cihelny, nevážil si ani stavu ani půdy, která mu dávala živobytí. Rád se povyšoval a jednal dle přesvědčení, které mu vštípila kdysi Brumovská procházka, že člověk musí něco více znamenati než druzí, aby byl šťasten. V duši jeho zaklíčila touha po mamonu a po vykořisťování svého postavení. Vliv jeho nejen na panských úřadech ale i v obci stal se velikým. Znenáhla měl mnoho sedláků v obci ve své moci, i podařilo se mu způsobiti, že do výboru zvoleni jenom sedláci Hrabcovi oddaní a povolní. Brzy ukázal, že ani láska ani lidské milosrdenství nemělo v duši jeho koutečku. Vyhnal Lebedu, nechal odejíti z domu věrnou Vojtíškovou, v obci dosáhl moci takové, že nikdo ani prstem nepohnul, nedalli on své svolení, a úřadové podle jeho noty tancovali. Bohatství jeho zvětšovalo se půjčkami peněz sedlákům ve spojení s kancelářským Heyduckem. Zatím blížil se r. 1848, touha po odstranění roboty rostla v mohutný po nápravě volající hlas. Panští úředníci ovšem nechtěli, aby robota praskla. I chtěli sedláky svésti k hloupostem, mělo se císaři dokázati, že selský lid ještě je pro svobodu nezralý a že běda zemím, jakmile úřady nebudou nad pořádkem držeti ruku. Hrabec spojil se s panskými úřady a propůjčil se i k této špatnosti; v Brumovicích poštvali sedláky proti faráři v Kobylí, že prý poslal na ně koleru, ale výprava promýšlenou zradou skončila zavřením několika sedláků Brumovických do žaláře. Ukázalli dosud povahu dravčí, liščí chytrost prodrala se na jevo v pohnutých dobách r. 1848. Byl ramenářem a prospěchářem. Na oko šel se stranou vítězící svobody, tajně pracoval ve službách reakce. Listy zasílanými do Klácelových novin a tajnou agitací chtěl lid moravský odvrátiti od panujícího domu, přinutiti ve spojenství s Košutem a dovesti k revoluci. Ale v nestřežené chvíli náhončí jeho prozradil všechno, a když P. Hráza vzkazoval Hrabcovi: „Vyřiďte svému pánu, že jeho otec okrádal sirotky, mamonil, udával nevinné lidi, ale on je horší ještě, neboť je odrodilcem, který zaprodal svou krev," přisvědčovali sedláci: „Ano, je to krýv Hrabcovská. V tej nejni nic dobreho a nebude, dokáď to plemeno mezi nama nevymře." Od té doby cítili v něm vtělené zlo, které obci vždycky strojilo nepřátelství a nákazu. „Není z nás," cítili především a hleděli naň jako na vřed. R. 1849 při volbě starosty nikdo naň si nevzpomněl, Hrabec pro veřejnost přestal žíti.

Tím končí první část práce: působení rodiny Hrabcovy na náš lid a hříchy jejich na lidu spáchané. V druhé části vypravuje se o trestu, který stihl rodinu Hrabců. Kdežto tedy v první části z jedné strany rodina Hrabcova, z druhé strany lid slovácký jsou stejnoměrní činitelé a první část svůj názorný sociologický ráz zachovává i v uměleckém provedení, v druhé části vystupuje značně do popředí jen ráz rodinný, osobní, psychologický; život a vývoj lidu slováckého ustupuje v pozadí a stávaje se pouhým prostředím buď se popisuje buď jest předmětem theoretického uvažování osob v románový děj často i málo zasahajících neb i autora samého. Část první jest hromadná, společenská, vypravuje rozpory vůle rodiny a člověka s celým společenským okolím, část druhá jest osobitá, vypravuje rozpory srdce a rozumu jednotlivců. Část první je výsledek studia, pozorování, paměti, roz-

umu, má zřejmý ráz promýšlené látky a určitého účelu: vyličovati život dle nejvěrnější pravdy a skutečnosti. Druhá část vyplynula z citu a obraznosti, jest sice rázu svěžejšího a mladistvějšího, ale nezamítá i věcí méně významných a má stopy z mladého nadšení pocházející idealisující snahy, kterou nebylo lze více setřásti. Takto se pak práce Herbenova vyvinuje v druhé své části. Trestem za viny spáchané stižen byl již Hrabec sám. Vyhořev přišel o všechny své peníze, jež ve hrotku na půdě měl schovány, a jako Lear jde k svým dcerám, ale odmítnut byl od nejstarší Veruny v Praze provdané, již nejvíce miloval, i od Tekly v Kloboucích vdané, a přijat byv u nejmladší Anežky zemřel jako politování hodný šílenec. Všechny tři dcery jeho stihlo neštěstí. Anežka přičiněním otcovým provdala se za sedláka Beneše, jenž oddal se karbanu i pití a jako opilec při návratu z výročního trhu splašením se koní zahynul; ale v náruživosti tyto hodný Beneš upadl z duševního rozrušení nad rozpoutáním svazku s Hanyškou, dcerou protestanta Krátkého, s níž za svobodna měl i děcko. Milostný poměr Hanyščin a Petra Beneše a vůbec celá historie Benešova, jeho sňatku s Anežkou a jeho skonu patří i obsahem i provedením k nejlepším částem knihy, co se týče provedení a účinu básnického: zde skutečně dovedl spojiti realistickou věrnost s oživujícím a povznášejícím účinem poesie; skon Benešův připomíná osvědčené vzory ruské. Z manželství Anežčina a Petrova pošel Jiří Beneš, který již úplně se hlásil k národu českému, ale vědomě nesl i odpykal viny otců. Byl mlád, když zemřeli mu otec i matka, a musel býti dán na vychování do domu Kučerova v Kloboucích, jehož neštěstím byla právě Tekla, druhá dcera Hrabcova. Tu spisovateli udála se příležitost blíže o rodině Kučerově vypravovati, o sporu obou bratrů Pavla, Teklina manžela, i hrbatého Jana, přivoděném Teklou. Jiří Beneš studoval a vystudovav gymnasium stal se rolníkem v Brumovicích z vlastního popudu. Především „uznával hříchy starých a vyrůstalo v něm vědomí, že potomkům sluší napravovati, co předkové prohřešili. Tak kázala přísná spravedlnost. A snad na konec i trochu fantasie unášelo mladíka do říše hrdin a reků, kteří život obětovali za viny nespáchané.“ Kromě toho — a tu ještě jedna z pěkných tendenčních myšlenek spisovatelových, vložená v řetěz motivujících příčin — považoval stav selský základem národa a za to měl, že z obcí musí vyjíti obrození, že rolnictví nesmí býti znevažováno, odstrkováno, nuzačeno, že rolníci již potřebují příkladů, jelikož vybírání sil z lidu pro intelligenci lze srovnati s odvodem, po němž nejschopnější jsou odvedeni z vesnice, zakrnělí, kulhaví, slepí, souchotináři zůstávají doma, že tudíž rolnictví nesmí býti v rukou nejhloupějších lidí. Se zanícením Beneš stal se rolníkem, ale neuvědomělost lidu, všelijaké nepříjemnosti v obci a překážky ve všem, co podnikal, znechucovaly mu život, že konečně prodal statek a sice z neprozřetelnosti židovi; se studem šel studovat do Prahy lékařství. V Praze poznal nešťastné osudy tety Veruny, dcery Hrabcovy za Štětinu provdané, a vystudovav lékařství vrátil se na prázdniny do Klobouk a pomáhal nešťastné rodině Kučerově, neboť hospodář pro pytláctví zavřen byl na Cejlu v Brně. Zamiloval se však do dcery Kučerovy Ludmily, která na útraty strýce Jana v Brně na učitelství se vzdělávala, a byl též od ní milován. Ale Ludmilu oblíbil si i nej-

větší přítel Jiřího, učitel Brumovický Kalina. Beneš věře v Nemesis, pozoruje, že ho „pronásleduje hrůzyplný prst pomsty a odmetá z cesty mé všechno, čeho život žádá, blaho i štěstí“, nevěře, že by pomsta jeho a Ludmiliným utrpením, kteří jsou pokolení třetí, byla již ukojena, a nechtěje býti otcem pokolení čtvrtého, na něž by ještě prst osudu mohl dosáhnouti, přál si Ludmilu viděti v náručí Kalinově, anať nebude nešťastna, „připoutáli život svůj k muži čestnému a zůstaneli tak ctnostnou, jakou vyrostla“; sám pak zmizel, tak že všechny stopy po něm zanikly. Jiří Beneš je osoba velmi sympatická, ale jednání jeho v Brumovicích, zejmena prodej statku židovi skrze člověka, o němž slyšel dříve, že jest zadlužen, nepředstavuje onoho zralého abiturienta, který s takovým vědomím věnuje se stavu rolnickému. V celé této části, z níž vanou upomínky na mladá léta, studie a snahy, vůbec jest patrno, že Herben více již pouštěl uzdu obraznosti rozumem a pravdou nezadržované. Vlastně musíme říci, že se nepodařilo Herbenovi zcela setříti ten romantický nádech, jakým zejmena obestřel Beneše v původním znění práce své, jak uveřejněna byla v Ruchu r. 1887. Patrný rozdíl v osudech Benešových tam a zde ukazuje, že v Benešovi nad model ze života převládala vynalézavá obraznost, která se dopustila co do uměleckého účinu sice nepatrného, co do historické správnosti při methodě spisovatelově významnějšího nedopatření; Jiří Beneš nemohl totiž ani r. 1866 přestoupiti na české gymnasium v Brně ani maturovati na něm r. 1871, neboť české gymnasium zřízeno v Brně teprve r. 1867 nižší, r. 1868 vyšší a první maturita konána teprve r. 1872.

Jak tedy za hříchy otců trestána byla rodina Hrabcova, z vypravování dosavadního zřejmo. Ale onen sociologický zřetel, v první části s románovým příběhem úzce spojený, nebylo lze v této části vetkati v románovou souvislost tak, aby z pozorovaného názoru výsledné pravdy vysvitly; celá tato druhá část byla by musela býti přepracována jinak, kdy by osudy celku byly měly vyniknouti nad osudy jednotlivců. Jelikož pak naprosto vynechati tento zřetel spisovatel nechtěl, ant by zájem na druhé části proti prvé ještě více se byl zmenšil, proneseny ony nutné myšlenky, ona odpověď, proč Brumovice právě po r. 1848 byly takovým propadlištěm, tím způsobem, že různé osobnosti vyslovují mínění svoje o poměrech národních a o příčinách národního úpadku, jejž spisovatel hlavně v Brumovicích na př. po táboře u Podivína, při volbě učitele atd., ale i jinde n. př. za příležitosti Benešova výletu do okolí, ostrými barvami vyličuje. Mínění tato více méně tendenčně jsou vložena v ústa různých osob a nevyplývajíce z názorného předvedení těch, kteří úpadkem jsou vinni, jako v první části plynuly z názorného předvedení působnosti rodiny Hrabcovy, ztrácejí přesvědčující váhy, jsouce pouze vysloveny jako výsledky bez odůvodnění, a víra v ně zakládati se musí na víře v autoritu oněch osobností, vlastně v autoritu Herbenovu. Mnohé z myšlenek těch jsou případny, jinými vtlačena jest práci Herbenově pečeť současného smýšlení v době vzniku a utváření jejího na větší důkaz staré pravdy, že každé dílo, byť i jednalo o dobách sebe starších, zůstává dítkem své doby. Pásmo těchto myšlenek za různých okolností a různými osobami pronesených lze takto stručně vyjádřiti. Vinu onoho úpadku sluší

přičísti těm, kdož měli v rukou vedení národa. Jimi lid zůstal opuštěn mravně, hospodářsky i národně. Po r. 1848 vzdělanstvo se těžce prohřešilo na lidu českém; národní předáci spali a báli se, o probuzení národního citu a vědomí mezi sedláky živá duše nedbala. Především však málo jsme měli povah. Na mnohých místech jako na př. v Kloboucích prapor byl národní, ale pod ním se hrabcovalo. V mnohých spolcích, těchto vnějších známkách národní uvědomělosti, se pilo, hýřilo a karbanilo, a co bylo káráno po hospodách, uteklo se pod plášť národních spolků, co bylo neřestí starých poutí, jarmarků a trhů, proměnilo se na národní formu výletů, slavností a táborů. Zkrátka místo věcí lidé měli formu, za slovanství považovali ověnčený vůz šátky a chvojím. Spolky byly jen zakládány, aby každý se zbavil pro sebe povinností; všechno pak skládá se na spolek a myslí se, že spolek pokoná, co máme dělat já, ty, on. Apoštolování novinami je směšné, neboť nám píší, co sami vědí v Praze a v Brně, a co my chceme vědět, na to neodpovídají. Jednotliví vůdcové vedou boj jako parádní šerm. Nerozumem jest mysliti, že vůdce je Bůh neb aspoň archanděl, který plamenným mečem zmůže ďábla; neboť politika je systém práce, při které Kloboucký familiant musí svůj vyměřený úkol tak vykonávat jako vůdce národa. Zkrátka, vše jest plýtvání slovy a fantasie. Selský stav pak byl odstrkován, práci jeho neprokazována vážnost, naopak sedláku stav jeho byl jen pořád znechucován; vzdělanci národní a noviny starali se o sedláka jen před volbami; ale jindy nikdo neodpovídal na to, co sedlák chce věděti a nač děti jeho se tážou. Vůbec vzdělanstvo neumělo s lidem mluviti, lid vzdělanstvu nerozuměl a věřil spíše židovi a jiným lidem, než jemu.

Takto o příčinách úpadku národního soudili P. Hráza, Bezděk, Fabiš, dr. Raus, učitel Kalina. Jest vidno, že myšlenky tyto rázu jsou všeobecnějšího a nevztahují se pouze na Brumovice a Slovácko, nýbrž na celý národ. Úžeji na Slovácko vztahuje se jen toto místo z řeči dr. Rausa: „A ti advokáti — ani nebudu jmenovat, jaký tam ten — však víte — dává příklad? Sedá se sedláky po nocech a hostí je šampaňským. ‚To máme vůdce!‘ libují si smolové. Má ženu, chlap, a snad v každé dědině hledí po nějaké holce . . .“ Naprostou pravdivost všech tuto pronesených myšlenek Herben sám obmezuje na př. poznámkou, že „mladý doktor cítil příkrost a snad i nespravedlnost výroků Rausových.“ Na uměleckou cenu práce pravdivost nebo nepravdivost jejich bližšího vlivu nemá, poněvadž jsou to nahodilé úsudky jednotlivců, a byla by jen otázka, zda již také v těch oněch letech, do nichž vypravování naše spadá, podobné směry v národě vystupovaly; kdy by ovšem byly zásady tyto organickou částí práce, rozbor těch věcí byl by musel jíti do větší hloubky a díti se s úplnou spravedlností, to jest musel by vše poznati a vysvětliti. Na to druhá část práce byla příliš stručna, i jest patrno vyhledávání situací mimovolných a episodických, jen aby ta která myšlenka mohla býti pronesena; mluví se tu i o jiných ještě věcech, na př. i o tom, zda r. 1868 se svými zákony o dělitelnosti statků více rolnictvu uškodil než r. 1848 atd., za pobytu Benešova v Praze mluví se i o snahách tehdejšího moravského studentstva v Praze i o tehdejším mladočeském a staročeském rozporu, ba o celém obyvatelstvu domu, v němž Beneš zů-

stával, ač v tomto knihovém přepracování s rodinou Wurmovou Beneš není v tom styku jako ve zpracování prvém. I nelze upříti, že hlavně druhá část se vyznačuje jakousi násilností a trhavostí, čímž celkový dojem se zmenšuje; podobnou překážkou jest také přečasté přerušování proudu postupného vypravováním a doháněním událostí dřívějších. Vůbec práce Herbenova poutá více jednotlivostmi, než harmonickým dojmem celkovým; vidíme v ní více pozorovatele a myslitele než básníka a umělce.

Jakkoli konečně mnohé věci z práce Herbenovy přesahují místní a individuelní ráz její a stávají se typickými pro poměry moravské vůbec, na př. rodina Hrabcova jakožto typ sobectvím a touhou po moci národu se odrodivší rodiny, jíž podobnou v každém skoro místě bylo lze najíti: nesmíme mysliti, že všechny stavy, na př. i učitelstvo a kněžstvo, představeny jsou jedinci zastupujícími všechny hlavní odstíny různých směrů. P. Hráza, jenž líčen jest jakožto ideál svobodomyslného a národně smýšlejícího kněze, zastupuje jakožto vzor malý počet duchovenstva, ale mezi ním a elegantním pachtivcem Vackem a odrodilým Kupetzem byla celá řada duchovních, jichž zástupců v práci Herbenově není. P. Hráza vsunut v práci, aby charakterisovány býti mohly náboženské a církevní proudy v r. 1848, jakož i aby o jiných otázkách týkajících se katolictví, protestantství atd. bylo promluveno. Jako Beneš patří i Hráza k sympatickým osobám Herbenova vypravování. Hůře pochodily Brumovice s učitelstvem. Ale na ostatní Moravě i v letech šedesátých a sedmdesátých byla třeba v menšině část učitelstva národně uvědomělého i methodicky zralejšího, jíž snášeti bylo mnohé útisky, když po nepromyšleném odmítnutí návrhu na zvýšení služného velká část učitelstva se vrhla v náruč tehdy smutně prosluléhо „Moravana“. Ti také v knize naší zastoupeni nejsou. Z toho tedy vyplývá, že na otázku, zda práce Herbenova typicky znázorňuje obraz národního života na Moravě vůbec, nelze kladně odpověděti. To však práci není na úkor a ujmu. Práce Herbenova jest, jak bylo již svrchu řečeno, obrazem vývoje slováckého života v Brumovicích a v nejbližším okolí se stálým zřetelem k celkovému rozvoji národnímu. Jest to obraz v jednotlivostech zdařilý, a celé dílo novostí své koncepce a sociologickým podkladem pozoruhodné a významné. Jest to dílo, jaké jsem na mysli měl v almanachu Zoře r. 1885, dílo, z něhož „potravu čerpati budou spisovatelé jiní, až zajisté se zrodí jeden, který všechny přednosti předchůdců svých v jedno spoje vytvoří díla umělecká a dokonalá.“ Dílo Herbenovo vzbuzujíc svým koncem naději i v budoucnost Brumovic skládá ji r. 1877 a 1878 v působení nového učitelstva, Komenského zásadami odchovaného, jehož vzorným a ideálním zástupcem učinil a názorně předvedl v soku Benešově. Pokud a jak se naděje tyto splnily, o tom doba nynější již by nás mohla poučiti. *L. Čech.*

R. 1892. Čís. 12.

OSVĚTA

Saharské moře.

Malá studie z cest.

Píše

dr. Jiří Guth.

Odvážný a ve své koncepci velikolepý projekt Roudairův o africkém moři vnitrozemském ještě nejsnáze dovede oceniti ten, kdo sám v nesmírném úpalu slunečním projížděl bezměrné písčiny Saharské ať na velbloudu, ať na koni, nebo na hřbetě méně ušlechtilého, za to však čiperného a rychlého bourriquota. Ale i širokému publiku, které nemůže tak snadno opustiti svoje Lary k vůli Saharské promenádě, zamlouvala se projektovaná modrá skvrna uprostřed africké mapy mnohem více než vytečkovaný a jinak prázdný veliký kus pískového moře; s velikým účastenstvím sledovali návrh francouzský inženýři, geologové, obchodníci, agronomové, kolonisté, historikové, zeměpisci, cestovatelé, ba též archeologové i filologové. My promluvíme o projektu a jeho následcích jen jako turisté, kteří kusy té země z blízka prohledli.

Jedemeli podél břehů tuniských, v zálivu Gabèském, kdysi Malé Syrtě, a díváme li se na ploské ty písčiny, jež ledva vyčnívají z modrých vod, zdá se nám, že by nemohlo přece býti nic snadnějšího než prokopati kanál nepříliš široký a svésti trochu toho lazuru vodního do kotlin Saharských, hlouběji položených než hladina Mediterraneje. A podíváme li se ještě k tomu na mapu a vidíme tam ty veliké šoty, připadá nám projekt naznačený ještě snadnějším, ba skoro hračkou — kdy bychom měli trochu milionů nazbyt, sami jistě bychom se pokusili.

Však dříve, než vyložíme, jaké to moře Saharské býti mělo a jak bylo proponováno, musíme vysvětliti jeden z pojmů, který při projektu hrál hlavní úlohu, totiž „šot.“

Šoty čili sebchy — pojmenování sebcha, platící jezerům z valné části vypařeným, užívá se většinou na jihu Sahary, šot na severu, v Alžírsku a Tunisu — jsou na Sahaře solná jezera, polo zanesená

pískem a rozložená z veliké části na počátku písčité pouště, t. zv. Gúdu, ve krajích ještě trochu obydlených, zejmena na jihu Alžírska a Tunisu. Na jezerech horkem vypařovaných utvoří se solná kůra, tuhý povrch, pod kterým však zůstává bahno a močál, přejemný, řídký písek v solné vodě. Na některých jezerech popraská tvrdý povrch na pravidelné, obyčejně šestihranné mnohoúhelníky a jezero silně solnaté stvrdne v tak zv. suché vlny, které činí dojem rozčeřeného moře, náhle stuhlého. Vypařené šoty jsou pak nesmírné, bělavé, až špinavě žluté pláně, jež cestovatelé arabští ve své květnaté řeči přirovnávali brzo ke koberci křišťálovému nebo kafrovému, brzo zase k roztavenému kovu nebo k bílé louce, ač na nich není ani té nejmenší vegetace. Jen na jezerech velkých jsou tu a tam ostrovy a na těch někdy i zkormoucené oasy: roste ť tam jenom šedozelená slanice a jen tu a tam křovisko tamaryšku. Mimoděk vzpomínáte při pohledu na ně na pustou pláň provencské Camarguy; tady jako tam jen houfy moskitů zdají se oživovati mrtvý kraj.

Kolem dokola takové oasy do dálavy bez začátku a konce třpytí se bezmezný obzor, tam voda, onde polotekuté bahnisko, nejčastěji však stuhlý, solný povrch, po kterém sem tam, zřídka kdy, táhne se dlouhé pásmo velbloudů.

Stuhlý povrch šotů je totiž nad obyčej pevný, ač tlouštka jeho je rozmanitá; na některých místech však taková (až 8 dm.), že snese i tíži chodců a soumarů, i lze celé jezero přejíti suchou nohou. To však jen někdy, v létě, neboť v čase zimních dešťů stávají se jezerní tyto hladiny rozměklými a tudíž neschůdnými. Nicméně i v létě přechody takové jsou nad míru nebezpečny, mnohem více než pouhý přechod pouští, a mnohé šoty byly ještě více než Saharský písek jevištěm tichých tragédií, po nichž však nezbývá stopy ani nejmenší, ani vybledlých koster, které by vedly na stopu zmizelých cestovníků. Stávalo se kdysi nezřídka, že na úzké, někdy sotva několik decimetrů široké cestě šotem zanikly celé karavany, což stalo se tím snáze, že velbloudi, zvyklí vůbec choditi jeden za druhým, byli zde k sobě přivázáni provazy; tu probořili se vůdce a první soumar, velbloudi ostatní musejí následovati, a celá karavana naprosto je ztracena. Dle svědectví arabského geografa Abu-Obeid-el-Bekriho skončily tímto hrozným způsobem i celé armády, aniž po sobě zanechaly sebe menší památky v půdě, která nad propadlým zavře se jako hustý olej. Jiný Arab v těch věcech zkušený, Abu-Mohammed-el-Tidžani, který žil již ve 14. věku, kdy přechody přes šoty děly se mnohem častěji než nyní, vypráví, že když chodec nějaký se probořil do jezera, části terrénu, jež pod ním povolily, ihned zase sevřely se nad ním a povrch že hned zase vypadal tak jako před tím, ani se nerozčeřiv.

Arabové majíce podnikati cestu tak nebezpečnou, v toužebných modlitbách vzývají Allaha i jeho proroka. S nábožnou vroucností a ve slavném klanění recitují první kapitolu koránu, která prý pro případ potřeby může nahraditi celou tu svatou knihu a která zní: „Chvála Allahovi, pánu všehomíra, shovívavému, milosrdnému; svrchovanému soudci v den poslední! K Tobě, Pane, vznášíme svoje prosby, Tebe Pane, vzýváme o pomoc! Veď nás cestou pravou, cestou, kterou jsi

osvětlil, a ne tou, kterou kráčejí všichni, kdož zasluhují hněvu Tvého, a ti, kteří bloudí, Amen.“

Vyznávám bez ostychu, že vyhýbaje se podobným málo lákavým výpravám, díval jsem se na šoty jen z uctivé vzdálenosti. Chtěje však o nich přece něco říci, cituji raději denník Ch. Tissota, který r. 1857 první z Evropanů prozkoumal šot Džerid na jihu Tuniska.

„O půl osmé,“ vypravuje, „opustili jsme Dgaš sestupujíce dolů k šotu, jehož hladina leskla se na obzoru jako jezero tekutého olova. Půl hodiny přejíždíme bažinatou pláň, na níž tu a tam jsou křoviska tamaryšku a vysoké trávy. Záhy však vymizí veškera vegetace a solný nádech, pokrývající písčitou půdu poučuje nás, že překročili jsme meze vodstva sebchy. Tady již počíná nebezpečí. Jezdec ze kmene Mezzúgů předjíždí před průvod a odporučuje nám, abychom přesně po jeho stopě následovali druh za druhem. Husím pochodem následujeme za vůdcem, který jen zvolna a opatrně postupuje ku předu. I naše koně zdají se větřiti nebezpečí a čenichají co chvíli nepokojně po zemi. Po močálech smíšených se solí následuje brzo solná kůra čím dále tím silnější, tvrdá a průhledná jako lahvové sklo a ozvučná na některých místech pod kopyty našich koní, tak jako půda Solfatary u Neapole. Z prohlubně zející v cestu, jejímž otvorem vidíme zelenou a hlubokou vodu, můžeme si učiniti pojem o tomto zvláštním terrénu; kůra, po které jedeme, jest silná jen několik palců a pokrývá propast, jejíž hloubku darmo se snažíme prozkoumati. Pytlík olověných kulí, který nám slouží za sondu, mizí se všemi motouzy, jež navazujeme, aniž dostihuje dna. Trhlina po naší pravici, na kterou přicházíme o něco dále, má jen 4 až 5 stop hloubky; ale pod touto tekutou vrstvou dřímají ony pohyblivé bažiny, o nichž tradice vypráví, že jsou hrobem tolika karavan. Právě nedaleko toho místa byl za mého prvního pobytu na Džeridu jezdec jeden z Touzeuru pohlcen i se svým koněm. Jeho soudruzi snažili se vyzkoumati hloubku, v níž zmizel, pomocí dvacíti nábojnic ručnicových, jež navázali na sebe, — ale ani tato sonda tak jako naše nedosáhla dna.

Položen jsa na břicho na okraji takové trhliny nabírám trochu vody chtěje ji okusiti; připadá mi mnohem více hořká než voda oceánu; ruka, již jsem omočil, je pokryta bílou solí, a nádoba, z průlinčité hlíny, kterou jsem naplnil, pokryla se záhy hustou solnou korou.

V půl desáté nalézáme na cestě mrtvolu nějaké ženy. Zemřela chudák patrně únavou. Ležela na pravém boku, jednou rukou podpírajíc hlavu, druhou měla opřenu o zemi; smrt stihla ji bez pochyby v té chvíli, když naposled snažila se vstáti.

Jdeme neustále ku předu, a hory Udianské, které jsou za námi, sklánějí se čím dále tím více za obzor. Naproti nám, v pravo a v levo šot rozprostírá, kam jen oko dosáhnouti může, oslňující nesmírnost své stříbrné plochy. Dusné horko, ještě zvětšované odrazem slunečních paprsků, hallucinace faty morgany, zvláštní ten kontrast sněžné půdy a ohnivého nebe, všechno to až po ono pevné jezero a pohyblivý terrén pod námi působí mi jakousi závrať. Co chvíli zdá se mi, že kráčíme po nějaké planetě, kde zákony našeho světa pozbývají platnosti nebo jsou porušeny.

O půl jedenácté narážíme na první známky: jsou to prosté kameny položené na solné kůře. Nejsou vyšší než 4 nebo 5 dm., ale zvětšeny jsouce zrcadlením vzduchu jsou viditelny na veliké dálky. Ve zdejší řeči slovou gmari (v jednot. čísle gmira). Nevidím však žádných větví palmových, o kterých vyprávějí spisovatelé arabští. Průvodčí náš uznává že označení cesty na jezeře velmi nedbale je provedeno: palmové ratolesti zmizely a pořadí kamenů také je velmi prořídlé. Některé kameny jsou prozatím nahrazeny kostmi velbloudů. [1])

V 10 h. 51 m. vjíždíme na širý koberec vody, která pokrývá solný pokrov: koňům našim sahá po několik minut voda až po kotníky; brzo hloubka stává se větší a na některých místech jde jim až po prsa. Náš vůdce zastavuje se každou chvíli, rozhlíží se po obzoru, snaží se uhodnouti cestu a tapá hned v pravo, hned v levo, jen na pouhé zdání. Nebezpečí je svrchované: vůdce mi je vysvětluje řka, že promočená a rozpuštěná kůra solná může každým okamžikem pod námi se sbortiti. Tekutý proud, přes který přejíždíme, jeví patrně směr od severovýchodu k jihovýchodu.

Ve 12 h. 30 m., asi 4500 m. od třicáté druhé gmiry přijíždíme na okrouhlou platformu, o průměru asi 20 kroků, která se zvedá dvě nebo tři stopy nad hladinou sebchy. Leží asi stejně daleko od obou břehů jezera, a domorodci ji nazývají El-Mansof nebo také Džebel-el-Melah, hora solná. Pět nebo šest kamenných balvanů položených na sebe, které však z dálky zrcadlením vypadají jako obrovská pyramida, vyznačují ji cestovateli, tvoříce signál, tak jako podobná pyramida vztyčená na temeni Džebel-Tumiatu, nad oasou Krizskou (u Touzeuru, na druhém břehu Džeridu). Tyto dva body označují všeobecně hlavní směr cesty.

Na Mansofu, uprostřed nebezpečného přechodu odpočívají nebo přenocují karavany. Ve 4 h. 30 m. přicházíme konečně na jižní břeh a na písčité duny sebchy.“

Teď cesta přes El-Džerid není již tak nebezpečná. Vicekonsul a controleur-civil v Touzeuru pan Henry dal na severním břehu Džeridu zkoušeti a upraviti cestu od El-Udiany do Debabši, čímž přechod mimo jiné stal se také kratším.

Na jihu Alžírska a Tunisu je řada šotů, a to od východu na západ, od moře do vnitrozemí: šot el-Džerid, v rozloze 5000 km^2, který dělí se na tři části: šot-el-Fedžedž, vlastní šot Džerid a sebchu Farún; východní konec první části jest oddělen od moře isthmem jen asi 8 km. širokým, jemuž Francouzové říkají seuil de Gabès, práh Gabèský. Za Džeridem následuje šot-Rharsa 1350 km^2 a posléze nejrozlehlejší 70 km jižně od Biskry šot-Melrhir čili Melgig 6900 km^2. Jeho jižní část slove šot-Meruan. Mezi Melrhirem a Rharsou je skupina malých šotů Ašišina.

Myšlenka Saharského moře nevznikla v době nejnovější. Již r. 1845 Francouz Virlet d'Aoust ji pronesl, ale tehda nenalezl po-

[1]) Jezero El-Džerid, o kterém tuto řeč jest, má právě svoje jmeno od tohoto zvyku, dle něhož vůdcové karavan, aby našli opět cestu na solné kůře, označovali ji kusy dřev, kameny nebo nejčastěji větvemi palem. Ratolest palmová sluje arabsky džerid.

rozumění, a také okolnosti vnější nebyly jí nijak příznivy. Alžírsko nebylo ještě úplně v moci Francouzů a s Tunisem nebylo ještě poměru tak přátelského jako dnes. Projekt dávno usnul, když r. 1873 kapitán Roudaire byl vyslán od ministerstva války vyměřiti polohu poledníku jižně od Biskry.[1])

Toto poslání vedlo jej až k šotu Melrhiru. Tu shledal neobyčejnou depressi a nalezl, že šot jest až 30 metrů pod hladinou moře Středozemského; z čeho ihned soudil, že zde asi bylo místo záhadného po tu dobu jezera Tritonského, o němž klassikové staří více nebo méně dávají sice zprávy přerůzné, ale nikdy určité, tak že učenci dlouho nemohli se shodnouti, kde vlastně jezero Tritonské bývalo. Shaw, misionář anglický, který koncem 18. věku prošel a probádal jižní Tunis, odvolávaje se na svědectví Herodotovo, Scylaxovo, Pliniovo, Melovo a Ptolemaeovo měl za to, že pouze jezero Džerid je bývalý Triton, a podobně dr. Desfontaines, který deset let po něm tamže studoval tuniskou flóru. Na počátku tohoto století Rennell také s Shawem se srovnával, jenom že jezero Tritonské hledal jinde.[2]) Němec Konrad Mannert, o něco později než Rennell, pokládal za jezero Tritonské prostě část nynějšího zálivu Gabèského, od ostrovů Kerkennažských až po Džerbu. Stejně Francouz D'Avezac. Po Mannertovi přišel kapitán Carette, člen alžírské vědecké výpravy, jenž prohlásil již všechna tři jezera, Melrhir, Rharsu a Džerid za místo bývalého Tritonu a došel ve vědeckém světě živého souhlasu.

Tak byly v podstatě tři náhledy různé.[3]) Ale do té doby problém ten pokládán byl více nebo méně jenom za problém archeologický, jejž řešili spíše ve studovnách a s řeckými spisovateli v rukou, než na místě samém. Roudaire přenesl problém z vysokých těchto sfér na prostší, ale jistější terrén topografie a geologie.

Podle mínění Roudairova, zakládajícího se na šetření místním, jezero Tritonské bylo veliké rameno mořské, táhnoucí se od Gabèsu až k Biskře a pokrývající veškeren jih Tunisu a alžírské provincie Konstantinské. Šoty Melrhir, Rharsa a Džerid že nejsou než zbytky starého moře, které analogicky jako moře Adriatické bylo zaklinováno mezi Berberskem a Saharou. Později úzký průliv Gabèský, kterým záliv ten souvisel s mořem Středozemním, se zanesl, vody se vypařily a zbyly jen zmíněné tři šoty. Roudaire domníval se, že starými texty lze doložiti tyto postupné transformace a různé fáse starého Tritonu.[4])

---

[1]) François Elie Roudaire nar. 1836 v Guéretu (dép. Creuse), vstoupil do vojska a súčastniv se prusko-francouzské vojny byl raněn u Wörthu. O výsledku svých prací triangulačních r. 1873 v Alžíru vydal 1874 v Revue des Deux Mondes pojednání: Une mer intérieure en Afrique. R. 1874—75, pak 1876, 1878 a 1879 znova prozkoumal krajinu šotů a o výsledcích těchto šetření mnoho přednášel i psal. Zemřel v Guéretu 14. ledna 1885.

[2]) Rennell The geographical system of Herodotus Lond. 1830, p. 661.

[3]) Ani mezi geografy starými nebylo jednotného mínění o poloze Tritonu. Herodot, Pomponius Mela, Scylax, Ptolemaeus a j. kladou jej tedy do kouta Malé Syrty, s níž souvisel, kdežto Diodor Sicilský praví, že leželo docela na západě, asi v nynějším Marokku; Strabo pak hledá je v Kyrenaice, v sousedství města Bereniky, nynějšího Benghazi, a posléze Plinius je umisťuje mezi oběma Syrtami.

[4]) Roudaire, Revue des Deux Mondes: Une mer intérieure en Algérie, 15 mai 1873.

Šoty že nejsou než tři jezeza, o nichž zmiňuje se Ptolemaeus: jezero Lybické, Pallas a Triton. Roudairovo mínění od Carettova jen tím se liší, že Roudaire v tato místa položil záliv, kdežto Carette jen o jezeře mluví. Za starou řeku Triton oba pokládali Oued Džeddi, jehož ústí označuje malá říčka Oued Melah.

Však originální a obdivuhodné jest v myšlence Roudairově to, že z nálezu svého [1]) chtěl hned prakticky těžiti, totiž starý a vyschlý ten záliv obnoviti, a tak zavesti do kraje nyní prostého a holého dřívější bohatství a úrodu. Bylo by jen třeba prokopati Gabèský isthmus, jehož nejvyšší bod není více než 40 m. nad Středozemním mořem, vésti jej řečištěm Oued Melahu a naplniti takto znova nesmírnou kotlinu zšíří 10—18 km., zdélí 360 km., která rozkládá se mezi Biskrou a Gabèsem, v rozloze skoro 4°. Nesmíme se tedy domnívati, že veškera Sahara, celá ta prázdná skvrna na mapách Afriky, by se zavodnila, nýbrž poměrně jen nepatrná část. Kdežto veškera poušť Saharská zaujímá 6,500.000 km², krajina šotů, jež měla býti zaplavena, jenom 23.000 km² — tedy tolik, co pouhá skvrna na srsti leopardově.

Roudaire ukvapeně soudil, že jako šot Melrhir tak i Rharsa a Džerid jsou pod hladinou mořskou, a že by tudíž výhody projektu daleko převyšovaly potřebný náklad, a projekt nejen že je snadný, ale poměrně i laciný.

Výhody měly býti tyto. Předně podnebí by se změnilo, a to na veliký prospěch těch krajů: horký vítr Saharský přecházeje přes vody značně by se ochladil pozbývaje takto své škodné síly a žárné prudkosti, výpary vodní dávaly by okolním krajinám s důstatek občerstvujících dešťů, země okolní, dosud nevzdělaná a pustá, proměnila by se rychle ve vzdělanou a úrodnou půdu, a mohutný proud nových kolonistů rychle zalidnil by prázdné pláně a svahy; za druhé lodi francouzské dostaly by se pohodlně na jih a zahájily by snadněji než dosud bylo lze, obchodní spojení s národy snad dosud neznámými, obchod alžírský vůbec by se povznesl, nebo strhl by na sebe proud karavan Alžírsku, vzdálenějšímu než Tripolis nebo Marokko, se vyhýbající; za třetí konečně jižní hranice francouzské kolonie byly by chráněny přirozenou, nesnadno přemožitelnou překážkou před nepřátelstvím jižních, divokých kmenů Saharských, a v případě potřeby vojsko francouzské snadno a rychle dostalo by se z Francie přímo až do Biskry.

Lákavé tyto proposice obrátily na sebe okamžitě pozornost francouzské veřejnosti a odvážnost i velikolepost myšlenky i obecný interes ciziny, zejmena pak učeného světa. Akademie věd a Société de géographie v Paříži hned jaly se tou věcí zabývati, také zeměpisná společnost v Římě vyslala vědeckou výpravu na místo samo, mezi učenci a cestovateli, geografy a topografy nastal rozruch, jako když píchne do vosího hnízda. Ferdinand de Lesseps, tehda jmenovaný členem akademie, opojený slávou dobytou na isthmu Suezském, s veškerou svou vervou chopil se myšlenky té a autoritou svou vyzvedl ji z mlh

[1]) Nález ten Roudaire jen precisoval, neboť depresse šotové krajiny již před ním byla známa.

pouhé chiméry. I básníci se do toho pletli, a Victor Hugo v plamenné řeči proslovené 3. srpna 1879 v Chateau-d'Eau doporučoval zřízení vnitřního moře afrického. „Le peuple est déshérité," pravil básnickým svým způsobem, „le monde est désert, donnez-les l'un à l'autre, vous les faites heureux! Etonnez l'univers par de grandes choses qui ne sont pas des guerres. Ce monde, faut-il le conquérir? Non, il est à vous, il appartient à la civilisation, il l'attend. Personne ne peut vous le contester. Il vous faut une mer: créez-la. Une mer crée une navigation; une navigation crée des villes . . ."

Vláda francouzská, přístupná všem projektům aspoň dobře a poctivě míněným, byť i neměla jisté záruky jich provedení, jmenovala r. 1874 komisi, na jejíž návrh (13. července 1874) povolen náklad 10.000 fr. na expedici, která pod vedením kapitána Roudaira vyšla v prosinci téhož roku a vrátila se roku následujícího v květnu. Mimochodem povězme, že výpravy té účastnil se také malíř Cormon, který si odtamtud přinesl vzácný materiál, později tak pěkně zpracovaný. Expedice v pěti měsících vyšetřila v distancích 150—200 m. niveau v čáře zdélí 650 km.; shledalo se, že veškeren kraj šot-Melrhiru leží níže než hladina mořská, kteréž nálezy shledány správnými i při posledním měření transsaharské dráhy z Biskry do Tuggúru.

Zbývalo vyšetřiti polohu šotů tuniských. Ačkoli Tunis ani tehda ještě nebyl pod protektorátem francouzským, přece poměry byly šetření příznivější než r. 1845, i mohla býti pod ochranou tuniského beje pořádána výprava r. 1876, rovněž pod vedením Roudairovým. Výsledky jejího bádání byly však mnohem méně potěšlivé. Roudaire sice konstatoval, že také šot Rharsa je průměrně 20 m. pod hladinou mořskou, ale rozlehlý šot Džerid že je 20 m. *nad* ní.

Tím projekt nabyl tvářnosti docela jiné, a po dychtivém očekávání a velkých nadějích následovala notná decepce. Prostor, jejž vůbec bylo by lze zavodniti, scvrknul se pojednou skoro na jednu třetinu, místo původních 23.000 km² jen 8200 km², a kanál projektovaný původně v délce 18—20 km. prodloužil by se asi na 175 km. čítajíc ze zálivu Gabèského do šotu el-Ṛharsa. Mimo to kanál byl by musel proraziti dvě vysočiny: vápenné skály Gabèské a písčité duny Touzeurské, a co nejnesnadnějšího: učiniti průplavným šot Džerid (v délce 140 km.), t. j. prokopati se (smímeli tak říci) bezedným bahnem a nesmírnými močály.

Divno dost, že tyto překážky neodstrašily ani Lessepsa, tím méně ovšem kapitána Roudaira, původce projektu. Za to důvěra širokého obecenstva valně byla oslabena, a také v učeném světě strana protivníků nabyla vrchu.

Lesseps, aby pokleslou důvěru posilnil, sám se r. 1878 přidal k nové výpravě Roudairově, najmě aby prozkoumal isthmus Gabèský. Však mnoho tam neprovedl, a nového vlastně nic. Ústí a část řeky Melahu byly definitivně ustanoveny za ústí a koryto kanálu; ostatek šetření ponechal Lesseps Roudairovi a vrátil se do Francie. Roudaire pokračoval v měření opačnou cestou, od Melahu až po Touzeur, a shledal jen ke své žalosti, že poslední měření, dle něhož Džerid je nad hladinou moře Středozemského, bylo až příliš správné.

Nicméně psal jedno memorandum po druhém, zastávaje a háje neústupně svou myšlenku. Roku 1882 docela s Lessepsem založil Société pour la création de la mer intérieure, a vláda jmenovala přec ještě novou komisi, která měla buď přijati neb odmítnouti návrhy učiněné společností. Kdy by bylo možno projekt uskutečniti, stát by se byl chopil provedení a byl by je učinil podnikem národním. Komise skládala se ze 16 členů parlamentu, 16 representantů ministerstev a 16 zástupcův učených společností; uznávajíc sice namáhavou a záslužnou práci Roudairovu odmítla v sezení dne 7. července 1882 projekt naprosto, i končila svoje odmítnutí kategorickými slovy: „La commission est d'avis qu'il n'y a pas lieu pour le gouvernement français d'encourager l'entreprise.“

Ani to neoblomilo neohroženého a neúnavného ducha Roudairova. Roku 1883 podnikl opět s Lessepsem a s několika inženýry a agronomy výpravu čtvrtou. Výprava dorazila do Touzeuru 24. března a prošla severní břehy šotů až po Biskru. Lesseps teď již asi sám cítil nemožnost podniku, an se utíkal ku prostředkům, které v podobných příčinách nijak neposvěcují účelu. Nejen že vyhláškami arabskými, rozeslanými do všech súčastněných krajin a rozvěšenými na rozích ulic větších měst tuniských i alžírských hleděl získati účastenství obyvatelstva arabského, ale dal také rozhlašovati a v novinách tisknouti rozličná blahopřání a projevy souhlasu velikých kaidů Džeridských, o kterých později se dokázalo, že jsou vynuceny, ba i falšovány nebo fingovány. Vrátiv se do Paříže Lesseps dne 16. dubna 1883 před akademií vykládal, že realisace projektu je nejen možna, ale také snadna, 150 milionů franků že na to dostačí. Výpočty zmíněné komise poněkud se lišily — ona za rozkopání resp. odstranění 652 milionů m^3 země a zavedení asi 190 miliard m^3 vody napočítala výloh 1 miliardu a 300 milionů franků.

Zatím se stále množil počet odpůrcův a těch, kteří dokazovali nevýhodnost, ba i nemožnost moře Saharského, a to geologů, přírodozpytců a inženýrů, jako Pommel, Cosson, vůdce vědecké výpravy výzkumné po Tunisu (jehož okřídlené slovo „Si la mer intérieure existait elle serait d'un tel danger pour les intérêts français qu'il faudrait la combler“ brzo se stalo charakteristickým heslem všech stejně s ním smýšlejících), Letourneux, inž. Rolland, Doûmet-Adanson, vesměs členové výpravy Cossonovy, a j. Po periodě optimistické následovala pessimistická reakce, která nejsilnějšího výrazu došla na kongresu pro pokrok věd konaném r. 1884 v Blois, kdež mužové právě jmenovaní vesměs mluvili proti Roudairovi. Tu zemřel kapitán Roudaire.

Dlužno ovšem tázati se, až by všecka práce byla hotova a moře vnitrozemské zavedeno, zda by opět nezmizelo z těchže příčin, ze kterých zmizelo před dávným časem, — ač byloli v těch místech jaké.

A zdaž by mořem vnitrozemským, poměrně přece jen malým proti veškeré Sahaře, změnilo se ponebí Alžíru a Tunisu měrou tak valnou a tak blahodárnou? Vody v jezeře v rozlehlosti 8200 km^2, tedy 15kráte větším nežli jezero Ženevské, jedno z největších jezer evropských, vypařovaly by se ovšem značně (dle Roudaira odpařila by se denně vrstva 3—4 milimetrů, celkem 6 miliard kub. metrů ročně), tak

že zhuštěné páry a deště z toho následující by skoro zdvojnásobily množství vod dešťových (v Biskře naprší ročně 0·27 m. vody). Tím snad také žhavé jižní a jihovýchodní větry by se ochladily. Ale z toho ještě nenásleduje nutně, že by změna ta jistě příznivě účinkovala na okolí. Břehy Černého moře, Perského zálivu, valná část břehů při moři Kaspickém, poušť Atakama na severu Chili a j. jsou toho výmluvným dokladem. Naopak jest dokázáno, že by zavedením tolika solné vody bylo na milion datlových palem [1]) zničeno, neboť většina pramenů sladkovodních, jež živí oasy kraje Džeridského, padla by za oběť projektovanému kanálu, který by dojista byl veden přes práh Krizský mezi šoty el-Džeridem a Rharsou. Palma dactylifera daří se tím lépe, čím je vzdálenější od moře; jeden datlový strom na pobřeží má cenu 15 až 20 fr., ale palma ve vnitrozemí, v Džeridu 100 fr. Kdy by tedy cena palmy Džeridské mořem vniterným klesla na 20 fr., měli by vlastníci z jednoho milionu palem škody 80 milionů fr. Však nejen to: palmy byly by zničeny docela, neboť všecky vody sladké, nalézající se 40 m. nad mořem, odtekly by do kanálu, který by ovšem musel býti ještě pod hladinou mořskou, tak že škoda by vzrostla vlastně na 100 milionů franků. Sám Lesseps uznával váhu tohoto protidůvodu a chtěje ještě i tomu odpomoci, navrhoval vystavěti kanál zvaný étanche (Comptes rendus de l'Académie des sciences 30 Juin 1884); odpovědí svou sám inženýrským odborníkům nejostřejší zbraň do ruky vtiskl. Pokládajíť canal étanche za holý nesmysl, nepochopitelný v ústech odborníka tak vynikajícího.

Však jděme dále v počtech. Zatopením krajiny v okolí Melrhiru a jeho sousedních šotů menších byly by zatopeny také četné oasy, v nichž celkem roste a prospívá skoro jeden milion palem, jež representují cenu nových 100 milionů franků, dohromady se zničenými palmami Džeridskými a zničenou půdou tedy škoda větší než 200 milionů franků. Proměna, kterou nové moře by mělo přivoditi, musela by býti zrovna zázračná, aby ochuzený kraj opět byl přiveden do dřívějšího stavu, neřkuli aby zbohatl. Výloh na provedení projektu, které by obnášely víc než miliardu franků, ani nebéřeme v úvahu. [2])

Učenci němečtí také silně protestovali proti moři vniternému, tvrdíce, že změnou podnebí severoafrického v Německu a vůbec ve střední Evropě mnohem více by pršelo.

Byly pak i pochybnosti, zda voda na písčitých a rozehřátých půdách vůbec se udrží, a neutvořilali by se takto obrovská salina, ovšem za cenu nesmírně velikou.

Roudaire sice namítal, že v úžinách mořských utvoří se vždy dva proudy, jeden svrchní, který vodu přivádí, a druhý spodní, kterým hustá slanější voda se odvádí, — ale bylo mu odtušeno, že kanál přes 170 m. dlouhý nelze pokládati za takovou úžinu.

---

[1]) V Touzeuru 350.000, v Neftě 350.000 a více než 300.000 ve skupině oas Udianských.

[2]) K tomu ještě přistupuje újma, kterou by Tunis a Alžír vzaly na daních datlových, jež obnášejí pro obě země dohromady průměrně 2 miliony fr. ročně, což při 4% representuje kapitál 50 milionů franků.

Také v prospěchy hygienické není odůvodněné důvěry. „Naplníteli šoty mořskou vodou,“ pravil Maudin v Pařížské akademii, „podaří se vám jenom za mnoho milionů zaříditi morové semeniště, jako jsou bažiny Pontinské.“

Sestrojení kanálu přes 100 km. dlouhého zmíněným bahnem Džeridským narazilo by dojista na nepřemožitelné nesnáze. Roudaire věc tak si představoval, že vody z vyššího Džeridu, sváděné do nižšího šotu Rharsy samy svým tokem pomáhaly by tvořiti resp. šířiti kanál, a tím že šot Džerid také by vyschl, a takto že získalo by se 500.000 hektarů úrodné půdy. Není však nesnadno poznati, že tato naděje je příliš optimistická. Jen z toho, co jsme uvedli o povaze šotů, vysvítá, že názor Roudairův je přespříliš odvážný, a také krajiny kolem šotů dokazují, že by úrodnost vysušené půdy uvízla kdesi ve vzduchu. Neboť krajiny kolem šotů a v těch místech, kde lze dokázati existenci šotů bývalých, jsou pusty a neúrodny. A pak lze mnohem spíše míti za to, že močály, třeba na čas vysušené, znova by nasákly solnou vodou, dílem mořskou, s níž kanálem je protékajícím by přišly ve spojení, dílem vodou stékající s vůkolních hor, na sůl bohatých. Tak by bylo třeba i zde sestrojiti Lessepsův canal étanche!

A konečně kdo ručí za to, že drenáží neodtékalo by z Džeridu do Rharsy také tekuté a jemné to bahno a bláto, tak že Rharsa by tím jakožto šot jen se zvětšila.

To jsou obtíže a nesnáze technické; k nim přistupují ještě přemnohé jiné, a vůči nim se očekávané výhody jeví zcela jinak.

Roudaire měl za to, že moře vniterné bude s nemalým prospěchem karavanám přicházejícím z jihu. Avšak od těch časů, co Alžír je v rukou domorodcům cizích, téměř žádné karavany z Alžíru a z Tunisu se neubírají: karavany ze Sudanu jdou na Tripolis nebo Marokko, které je jižněji než Alžír nebo Tunis. Dokud trh na otroky ještě byl v květu, přicházely ovšem také do Alžírska. Bývalyť časy, kdy Biskra, středisko obchodu karavanního, měla 100.000 obyvatelů; teď jich má sotva 10.000. Nynější předměty obchodní, sloň, zlatý písek a pštrosí péra Arabům za obtížnou cestu přes Saharu do Alžíru nestojí; vždyť se nyní tyto předměty z Tripolisu snadno dostanou kamkoli dále do světa. Zrušením obchodu otrokářského zanikl i obchodní ruch na jihu Alžírska, a to, co nyní africký jih alžírský dodává Alžíru a Evropě (datle, předměty zhotovené ve Mzabu, jako koberce, zbraně, šperky atp.), vešlo by se dle výpočtu francouzských na dvě nákladní lodi ročně. Kdy by ruch obchodní dvacetkrát se zvětšil, plulo by tedy po moři vniterném ročně 40 lodí, resp. 40 nákladů. Tuto frekvenci a práci zastala by tudíž ročně jedna loď, a ta by měla ještě tři měsíce prázdniny, kdy by týdně plula jednou sem a tam. V tomto vzhledě tedy mnohem větší váhu a důležitost má dráha transsaharská, která záhy zatlačí všecky jiné transportní prostředky a zveličí ruch na trzích alžírských.

Ani se stanoviska strategického vniterné moře Saharské neospravedlňovalo by nadějí, jež v ně kladeny. Mělo býti hrází proti kmenům nepřátelským, — jen že kmenové Francouzům nepřátelští v těchto končinách ani nejsou, spíše právě na straně opačné, v sousedství Ma-

rokka, a jsouli, nalézají se před projektovaným mořem vniterným, ne za ním. Jsou to zejmena Arabové kmene Hammema v Tunisu a horalé v Auresu. Nepokojní kmenové na hranicích Tripoliských nejsou postrachem Francouzů, aniž turecká država Tripolis sama. Francouzové chrání se býti s Tripolisem v nepřátelství, a turecké panství o sobě není nebezpečno. Mimo to mnohem snáze a rychleji než oklikou přes Gabès po moři vnitrozemském dostane se teď vojsko až k Biskře drahou z Philippevillu do Biskry, na pokraj Saharské poušťě. Z téhož důvodu projektuje se nyní nová dráha strategická, z Tebessy (kam vede již dráha z Bôny) do Gabèsu, přes oasu Gafsu, nutná pro ochranu tuniského jihu, jenž takto připojí se k síti alžírských drah, co rok rostoucí. Zároveň bude to výdatná tepna obchodní, která spojí Alžír s oasami tuniskými a otevře Alžírsku cestu na východ. Třeba by provedení dráhy této ještě bylo daleké, přece je bližší i snadnější než prokopání Gabèského isthmu.

Tedy ať jakkoli projekt Roudairův se obrací, ze žádné strany neobstojí. Největší však jeho chybou jest, že založen je na mylném předpokládání. Roudaire stotožňoval domnělé jezero a záliv Tritonský s místem nynějších šotů, opíraje se při tom jen o podání legendární a nevšímaje si důvodů geologických, na něž přece sám byl připadl ohledávaje terrén. V celém okršku šotů není žádných usazenin mořských; Rolland [1]) nalezl jen usazeniny, z nichž bylo lze souditi na řeky nebo jezera vnitrozemská.

Také není stopy ani po nějakém moři ani po nějakých stavbách přímořských, z nichž by bylo lze souditi na blízkost moře. [2]) Naopak bádáním archeologickým zjištěny v místech, kde mělo bývati moře, sutiny Karthaginských nebo Římských emporií. — Nové měření (1874) prahu Gabèského ukázalo, že isthmus je průměrně 100 m. nad hladinou mořskou. Zmíněná již italská misse, vyslaná k břehům Gabèským, zůstala tam sice jen čtyři dni, ale ústy svého náčelníka markýza Antinoriho lakonicky prohlásila, že jakživo tam nijakého moře nebývalo.

Na konec poukázáno k tomu, že každý šot tvoří bassin pro sebe, což ovšem nebylo by možno, kdy by všechny byly zbytky moře jediného.

Všecka tato fakta — isthmus průměrně 100 m. vysoký, geologický útvar půdy, zbytky předhistorických stanic, nedostatek mořských naplavenin v okolí šotů, vyvýšenina Džeridu, omezení bassinů — dokazovala s dostatek, že v časech historických nemohlo zde býti moře, ani vnitrozemské, ani záliv nějaký. K utvoření takovéhoto terrénu bylo třeba statisíc, nikoliv tří tisíc let, jež dělí nás od prvních zpráv o Tritonu.

Ani pozdější nálezy nic nemohly z této pravdy vyvrátiti. Vědecká výprava přírodopisná vedená r. 1884 dr. Cossonem shledala v krajích, o které nám běží, jen skořápky jezerních, říčních nebo pozemských

---

[1]) Comptes rendus de l'Acad. des Sciences 1884 a La Mer Saharienne v Revue scientifique (décembre 1884).

[2]) Pomel (Sahara, Paříž, 1872) nemoha při geologickém ohledání krajiny šotů nalezti žádných známek bývalého moře, popíral vůbec existenci jakéhokoli moře Tritonského domnívaje se, že zmínky starých o Tritonu vznikly chybným nějakým překladem zpráv Lybických.

živočichů, jako jsou Melania tuberculata, Melanopsis praemorsa (kteréž druhy žijí dosud v Oued Touzeuru), Bulimus a Helix. Jediná mušle z vod slaných nebo poloslaných se zde vyskytuje, a sice Cardium edule.[1]) U oasy Gomaru nalezeny byly docela Buccinum gibberulum a Balanus miser.[2])

Našli je v samém Touzeuru, tedy na půdě domnělého jezera Tritonského a při břehu šotu. A právě toto Cardium edule pomohlo k vítězství geologům, kteří dokazují, že poloslaná voda je počátek nebo jakýsi předvoj solných vod mnohem větších a nikoli zbytek solných vod starých. Šoty na počátku obsahovaly jen vodu sladkou, tak že Melanie a Melanopsis mohly v ní žíti, znenáhla však vody přijaly solnou chuť od splašků okolního terrénu, bohatého na vrstvy soli kamenné; pokud vody byly jen poloslané, Cardium edule mohlo v nich žíti, když však solný obsah překročil jisté meze, zahynulo.

Dr. Rouire, lékař armády tuniské, dokončil debatu asi definitivně a dokázal se stanoviska topografického, že území šotů není místem bývalého Tritonu.[3]) V sezení Academie des inscriptions et belles-lettres 18. ledna 1884 poukázal na důležité objevení geografické, že totiž Oued-el-Heutob, v pozdějším toku Oued-Zeroud a posléze Oued-Bagla, řeka suchá v létě, ale v čas dešťů velká jako ručej horský, prýští na vysočinách Tebesských, protéká jižní Tunis po celé délce a prochází třemi jezery Lac Bagla, Sebcha el-Menzel a Lac Kelbiah. Právě tohoto vodstva v posledních letech si nevšímáno; nesnáze, které vadily proniknutí do centrálního Tuniska, byly toho příčinou, že hydrografický system Tuniský byl znám jen velmi povrchně.

Lac Kelbiah jest však největším jezerem severní Afriky (o průměru asi 12 mil), vody má neustále, i v létě, a od moře oddělen je úzkým, jen 16 km. širokým isthmem, původu nového, nikoli předhistorického. A toto jezero Kelbiah oproti všem domněnkám dosavadním dr. Rouire pokládá za starý Triton, tvrzení svoje nejednou dokládaje.[4])

Nejpádnějším ze všech jest asi doklad Ptolemaeův, dle kterého řeka Triton prýštila na hoře *Οὐσάλετον* a řeka sama protékala třemi jezery i ústí její že bylo mezi Macadoma a Tacape. Severní přítok Oued-Bagly na levém břehu, zvaný Oued-Marguelil, prýští se skutečně na hoře i nyní zvané Ousselet. Dr. Rouire dokazuje tedy (v knize citované), že nynější Lac Bagla je Ptolemaeovo jezero Lybické, Lac Kelbiah jezero Pallas a Sebcha-el-Mengel záhadný Triton. S tím sou-

[1]) Srv. Valéry Mayet, membre de la Mission scientifique d'exploration de la Tunisie: Voyage dans le Sud de la Tunisie 2. éd. Paris 1887 p. 231.

[2]) Nouvelle Revue, 1[en] mai 1884, Roudaire: L'ancienne baie de Triton et le projet de mer intérieure.

[3]) Dr. Rouire: La Découverte du bassin hydrographique de la Tunisie centrale et l'emplacement de l'ancien Lac Triton (ancienne mer interieur d'Afrique) Paris 1887.

[4]) Ve spisech Akademie svrchu zmíněné (1884, 3e trimestre: Situation geographique comparée des Syrtes et du Triton), na kongresu Association franç. pour l'avancement des sciences v Blois (11. září 1884), v memoirech geografické společnosti Lyonské a Montpellierské (1886) a najmě v knize již citované, kap. IV. a n.

visejí také svědectví starých o úrodnosti břehů Tritonských; kraj kolem Súsy, tedy (dle dr. Rouira) místa dřívějšího Tritonu, je dosud žírný a úrodný, kdežto břehy šotů úrodné nejsou, aniž kdy za paměti lidské bývaly.

Základní myšlenka Roudairova, že šoty jsou bývalým korytem Tritonským, objevem Rouirovým skácela se v prach a strhla s sebou všecky výhody, jež souvisely s uskutečněním projektu. Neboť jiná věc jest obnovovati moře vniterné a jiná teprve je zřizovati. Když praemisse objevila se býti mylnou, shledán mylným i závěr, ač lákavý a skvělý, a myšlenka, která svou velkolepostí po deset let zajímala veškeren svět civilisovaný, musela býti opuštěna.

Avšak jednu dobrou stránku měla utopie Roudairova, neboť začalo se zkoušeti, jak by jinými směry bylo lze zúrodniti pusté Posaharské kraje, i byl to zejmena francouzský důstojník Landas, který věnoval veškeru píli zařízení studní artéských v krajích vodou chudých nebo bezvodých. Hned první jeho pokus r. 1886 na levém břehu Melahu nedaleko moře setkal se s úspěchem; ve hloubi 91 m. pod hladinou Středozemního moře nalezen pramen, který v jedné minutě dával přebohaté množství vody, 12.000 litrů.

„Víte," psal Landas r. 1887 Jeanu Servonnetovi, účastníku vědecké výpravy do Tuniska r. 1887,[1]) „že neopustil jsem docela myšlenku vniterného moře Saharského. Dokud chyba Roudairova nebyla ještě officielně konstatována, měl kanál míti šířku 16 kilometrů a vniterné moře velikou rozlehlost. Tehda mohlo ovšem moře vniterné míti své přívržence, a já náležel k nim. Ale teď dlužno uznati, že kanál, jejž by bylo třeba vyhloubiti, aby šoty byly zaplaveny, byl by dlouhý skoro 200 kilometrů místo 16 a ústil by do nížiny poměrně nepatrné, nedaleko Biskry. Představte si teď loďstvo plovoucí skrze takový kanál! Můžete mysliti si navigaci lodí plachetních uprostřed té pouště rozhárané zhusta zuřivými větry?!

A jaký bude z toho prospěch?

Bylo by potřebí 800 milionů a dvaceti let práce, než by se přišlo k cíli. Litoval bych z té duše akcionářů . . . ač jestli by se k tomu nějaký našel. Poctivě řečeno, a jakkoli sotva se zalichotím panu Lessepsovi, nemohu přece jako důstojník připojiti se ku podniku tak neuskutečnitelnému. Doufám však, že práce moje budou míti výsledek praktický. Objevení ložisek artéských, konstatování velikého množství podzemní filtrované vody a zjištění příhodných pramenů, jichž bylo možno při tom použiti, přiměly mne, že jsem vypracoval projekt, jehož účelem jest zúrodniti celý kraj dnes neplodný, který zaujímá náramnou část Tunisu.

Můj projekt je v krátkosti tento: Udělati artéské studně všude, kde to bude možno, zachytiti prameny, označiti terrény, kde infiltrační vrstvy jsou hojné, vykonati všecky potřebné práce, aby všecky tyto vody byly přivedeny na povrch.

To když bude hotovo, jednoty nebo společnosti s dostatečným kapitálem (jehož se vždy nedostává našim kolonistům a jehož přece

[1]) Jean Servonnet et Dr. Ferd. Lafitte: Le Golfe de Gabès en 1888. Paris 1888 str. 206 a násl.

nezbytně je třeba), uvedly by všecky tyto terrény v kulturu přiměřenou podnebí a půdě. Palma, oliva, banán, stromy ovocné, bavlna, víno, obilí a len byly by základem této kultury. Pštrosovníci mohli by zde nasaditi také pštrosy. Vidíte, že je zde jistý pramen bohatství. Mimo to mohou se kapitály angažovati posloupně.

Nesměli bychom očekávati příjmů před šestým rokem. Palma musí býti nejprve značně veliká, aby mohla stíniti a chrániti kultury; sama pak dává ovoce až šestý rok.

Ale jak velikolepá bude odměna těch, kteří budou míti strpení šest let! Na hektar půdy sází se dvě stě palem; hektar vysázený bude státi hned na počátku 1000 fr. Palma vynášející 3 fr. v Gabèsu a 5 fr. na západě, u Touzeuru, dá již 600—1000 fr. za hektar. Připojte k tomu všecku kulturu pod palmami, která se bude skládati z vinic, obilí, bavlny, lnu atd., a shledáte, aniž možno popírati správnost číslic, že po šestiletém čekání příjem roční bude se rovnati kapitálu. Tato kultura přiláká kolonisty a přivede domorodce, který jde tam, kde je voda a kde jsou palmy.

Prameny celní zvětší se velikým poměrem, a posléze přijde den, kde Francie, jsouc jista, že bude moci splatiti tuniský dluh, za který ručí, annektuje si Tunis, pro nějž učinila tolik obětí. Ukážeme Anglii a jiným národům, že se také vyznáme v kolonisaci . . . Tomuto vlasteneckému účelu chci věnovati ještě několik let; doufám, že ho dojdu vykonav projekt, jejž jsem Vám zde vyznačil jen hrubými rysy . . .

Commandant Landas.

P. S. Snad Vám známo, že jsem vyhloubil druhou studni, která dává 15.000 litrů vody v minutě . . ."

Artéské studně na Saharře a v pustých krajích alžírských a tuniských neminuly se svým cílem, majíť vždy v zápětí úrodu kraje a bohatství obyvatelů. Všude, kde se pramen takový založí, datle daří a množí se hojně, a bludné kmeny arabské usazují se vůkol.

V Sahaře alžírské byla takto zařízena od r. 1888 celá řada oas Oued-Rhirských mezi Biskrou a Tuggúrem; jest to zejmena vedle jiných Société Fau, Foureau & Cie, společnost kapitalistů, která tímto způsobem těží z krajů prve docela pustých. Dnes v údolí Oued-Rhiru je 40 oas osázených 650.000 palem, jež zavlažuje 600 studní, dávajících v minutě 250.000 litrů vody; ta rozvádí se pak celou soustavou kanalisační. Když Alžír byl dobyt, měli Francouzové za to, že vzdělání schopná země sahá jen po Blidu; dnes jest však jisto, že pustiny výšin alžírských budou jednou bohaty na halfu a přilákají osadníky, ba jsou optimisté, kteří prorokují, že i sama poušť studněmi artéskými stane se rájem Afriky.

Co v Alžíru již je zavedeno, počíná se v Tunisu hojně propagovati, a zejmena v okolí Džeridu roste a množí se počet oas, tím i blahobyt kraje, který čím dále tím více stane se francouzským a tudíž civilisovaným. „La civilisation de l'Afrique française viendra par le fond," pravil maršálek Bugeaud, civilisace francouzské Afriky přijde zdola.

Ludvík XVI. sesazen a obžalován.

(Měs. srpen—prosinec 1792.)

Obrazy z veliké revoluce francouzské

od

dr. **Jana Krystůfka.**

II.

Nešťastná náhoda nebezpečně zhoršila věc Ludvíka XVI. Před 10. srpnem král dal zazditi v temné chodbě, která vedla k jeho ložnici, železnou skříň, v níž uloženy byly listiny kompromittující mnohé vynikající osobnosti. Zámečník jmenem Gamain, jenž byl s králem pracoval o skříni, prozradil ministru Rolandovi toto tajemství. Ministr Roland dopustil se té neprozřetelnosti, že nepovolav úřadních svědků sám listiny z tajné skříně vyzvedl a 20. listopadu konventu předložil; celkem bylo jich 125. Zvolen jest výbor 12 mužů, kteří nenáleželi ani sboru ústavodárnému ani sboru zákonodárnému, aby je prozkoumal a o nich zprávu podal. Nepřátelé Rolandovi užili této příležitosti, aby ho zasypali výčitkami. Camille Desmoulins tázal se, k čemu jest třeba komise vyšetřovací, když již Roland sám papíry prozkoumal? V klubu jakobínském vinili ho, že mohl odstraniti papíry, které stranu jeho kompromittovaly; stoupenci královi prý mohou říci, že odstranil listiny, které králi byly ku prospěchu.

Všeobecné bylo napjetí, jaké státní tajemství uschováno jest v papírech těch. V době této, dne 3. prosince, Robespierre proslovil svou paličskou řeč. „Mimo vůli svou konvent odchýlil se od vlastní otázky. Zde nejde o soudní při. Ludvík není obžalovaný, a vy nejste soudci. Vy nemáte vynesti nález, nýbrž učiniti opatření obecné spásy, vykonati čin národní prozřetelnosti. Co jest učiniti zdravé politice, aby utvrdila novorozenou republiku? Hluboko vštípiti v srdce nenávist ke království a strachem naplniti stoupence královy. Ludvík býval králem, a republika jest založena. Pověstná otázka, jež vás zaměstnává, vyřízena jest těmi slovy. Ludvík zbaven jest trůnu pro své zločiny; Ludvík prohlásil národ francouzský za buřičský a vyzýval vojska tyranů, svých spolubratrů, k jeho potrestání. Vítězství a národ rozhodly, že on jest buřičem. Ludvík nemůže býti souzen; jest již odsouzen. Pohnati Ludvíka před soud znamená vstoupiti v právní spor i s republikou. Můželi Ludvík býti souzen, může býti také osvobozen, může býti i nevinen; ano musí býti za nevinného pokládán, pokud není odsouzen. Jeli Ludvík nevinen, všichni obranci svobody jsou utrhači, a buřiči byli přátelé pravdy a obhájci nevinnosti; manifesty cizích dvorů jsou oprávněné stížnosti proti panující straně; i vězení jeho jest nespravedlivá surovost, spojenci, lid Pařížský, všichni vlastenci francouzští jsou vinníky. Tak dlouho byli jsme utištěni jhem despotismu, že jen stěží pozvedáme hlavy své k rozumu, že vše, co vrací se k posvátnému pramenu všech zákonů, nabývá v očích našich rázu nezákonného, a sám přirozený

pořádek zdá se nám býti nepořádkem. Velebné hnutí velikého národa, vznešené horování ctnosti často očím našim jeví se jako výbuch sopky nebo rozklad lidské společnosti. Když národ přinucen jest uteci se ku právu povstání, vrací se v stav přírodní vůči tyranu. Jak může se dovolávati smlouvy společenské? On ji zničil. Které zákony nahrazují je? Zákony přírodní, které jsou základem lidské společnosti: spásou lidu. Právo trestati tyrana a právo svrci ho s trůnu jest jedna a táž věc. Národové nesoudí jako obyčejní soudové; nepronášejí rozsudků, nýbrž metají blesky, a spravedlnost tato vyrovná se spravedlnosti soudů. Ve které republice nutnost potrestati tyrana byla sporná? Bylli Tarquin před soud postaven? Co by asi tomu byli řekli v Římě, kdy by někteří Římané byli se přihlásili za jeho obhájce? Co činíme my? Svoláváme ze všech stran advokáty, aby hájili věci Ludvíka XVI. Snad je obdaříme i věnci občanskými! A ještě se opovažujeme mluviti o republice. Dovoláváme se forem, poněvadž nemáme zásad, zahráváme si na citlivé, poněvadž nám schází ráznost; stavíme na odiv nepravou lidskost, poněvadž pozbyli jsme smyslu pro pravou lidskost; koříme se před stínem krále, poněvadž nedovedeme míti v úctě národ; jsme něžnými k utiskovatelům, poněvadž nemáme smilování s utištěnými. Jaká to republika, když vlastní její zakladatelé na všech stranách proti ní rozněcují protivníky, aby ji v kolébce zahubili? Kdo před dvěma měsíci byl by si mohl pomysliti, že bude se zde mluviti o nedotknutelnosti královė? Od té doby, co občan Pétion předložil vám nedotknutelnost za předmět opravdového rokování, zastanci Ludvíkovi dovolávají se jí, aby zakryli poslední jeho vražedné útoky. Ó zločine! ó hanbo! Řečniště národa francouzského zaznívá chvalořečí Ludvíka XVI. Slyšeli jsme velebiti ctnosti a dobrodiní tyranovy. Spravedlivé nebe! Všechny divé hordy despotů strojí se, aby rozsápaly lůno naší vlasti jmenem Ludvíka XVI., Ludvík bojuje s námi z hlubiny žalářní, a vy tážete se, jeli vinen a lzeli nakládati s ním jako s nepřítelem? Tážete se, které zákony ho odsuzují, dovoláváte se v jeho prospěch ústavy! Ústava zakazuje vám, co jste na něm spáchali. Jděte tedy na kolenou prosit tyrana, aby vám byl milostiv. Nová obtíž: k jakému trestu odsoudíme Ludvíka? Co se mne týče, zatracuji trest smrti; k Ludvíkovi nemám ani lásky ani nenávisti. Zasazoval jsem se o to ve sněmu ústavodárném, aby trest smrti byl zrušen, a není vinou mou, že prvé zásady rozumu zdály se býti mravním a soudním kacířstvím. Jakým právem vy, kteří jste se nikdy nestarali o to, aby trest smrti byl zrušen ve prospěch provinilců, jichž vina jest osobní a prominutelná, žádáte, aby z trestu smrti vyňat byl největší zločinec, který jediný ji zasluhuje? Bezpečnost obecná nežádá u zločinců obyčejných smrti, ale král s trůnu svržený jest uprostřed revoluce posud neupevněné obecnému pořádku jinak nebezpečný než obyčejný zločinec, král, jehož pouhé jmeno na národ uvaluje válku; a tu ani žalář ani vyhnanství nemohou existenci jeho učiniti republice lhostejnou. Nerad pronáším tuto pravdu, ale Ludvík má spíše zahynouti než sto tisíc řádných občanův. Ludvík musí zahynouti, aby vlasť mohla žíti.“ Proto Robespierre navrhl, aby hned o osudu Ludvíkovu bylo rozhodnuto. Choť jeho a všichni z týchž zločinův usvědčení

měli odevzdáni býti soudům. Syn jeho nechť chován jest v Templu, až mír a obecná svoboda budou pojištěny. Konvent měl prohlásiti Ludvíka za zrádce národa francouzského a zločince na člověčenstvu a odpraviti ho na tom místě, kde zahynuli mučenníci svobody dne 10. srpna 1792. Na témž místě postaven budiž pomník, aby v srdcích národů živil vědomí jejich práv a nenávist k tyranům, a v srdcích tyranů blahodárnou hrůzu před spravedlností národa. [1])

Jakobíni drážidili Girondiny výčitkami, že jsou stoupenci království, že chtějí Ludvíka XVI. osvoboditi, jen aby je strhli ke kroku nerozvážnému. Taktika tato se jim podařila. Ve schůzi dne 4. prosince Buzot učinil návrh, než přistoupí se k líčení pře Ludvíka XVI., aby každý pokutován byl trestem smrti, kdo by navrhl neb se pokusil obnoviti ve Francii království pod jakýmkoliv názvem. Celý konvent povstal jako jeden muž na znamení souhlasu. Phélippeaux navrhl, aby konvent prohlásil se za permanentní, pokud by osud Ludvíka XVI. nebyl rozhodnut. Pétion ukazoval k nesnázím, jež permanence má v zápětí, ale žádal, aby sněm od 12. hodiny až do konce schůze zabýval se právní pří Ludvíka XVI. Na tom se také sněm přes prudký odpor Robespierrův, který navrhoval, aby král odsouzen byl k smrti mocí povstání, usnesl.

Nález, jejž sněm k návrhu Quinettovu vydal, zní takto: 1. Komise dvaceti čtyř, výbory zákonodárný a veřejné bezpečnosti zvolí ze svého středu po třech členech, kteří spojí se s komisí dvanácti. 2. Tato 21členná komise předloží 9. prosince vylíčení všech zločinů, z nichž Ludvík Capet jest obžalován, a uvede v patřičný pořádek listiny, jež budou obžalobě důkazem. 3. O předložených otázkách rokovati se bude 10. prosince, a v týž den předvolán bude král před konvent. 4. Spis obžalovací a řada otázek doručeny budou králi písemně, po dvou dnech bude opět předvolán, aby naposledy byl vyslýchán. Den po objevení se Ludvíka Capeta před soudnou stolicí konvent pronese o něm rozsudek osobním hlasováním. 6. Moc výkonná pod vlastní zodpovědností postará se o veřejnou bezpečnost po čas soudu.

Ač nová komise snažila se úsilovně, aby předložený sobě materiál zpracovala, přec nemohla býti v ustanovený čas hotova. O den později, 10. prosince Robert Lindet, poslanec za departement Eurský, předložil sněmu zprávu o zločinech Ludvíka XVI. [2]) Zlomyslnost a krvelačnost vynikají z každé řádky spisu jeho. Nejsmělejší kombinace zastupují tam místo prostých událostí. Všechny činy a kroky Ludvíkovy podle této zprávy směřovaly k jedinému cíli: nabyti ztracené moci a zničiti vše, co by snahám těm bylo na odpor. Jsa pevnější a vytrvalejší ve svých záměrech než jeho rádcové, nikdy prý nepodléhal vlivu jejich a nemůže proto svaliti na ně zločiny své. Koalice mocností, válka s cizinou, válka občanská, úpadek osad byly prý prostředky, aby podvrácený trůn obnovil anebo v rozvalinách jeho se pohřbil. Cit lidskosti a spravedlnosti bouří se při čtení těchto lží, pronášených o muži, jenž byl nevinen i jako člověk i jako král.

---

[1]) Hist. parl. XXI., 162—171.
[2]) Hist. parl. XXI., 259—276.

Nadešel den 11. prosince. Konvent hned na počátku schůze usnesl se, že Ludvík XVI. ještě týž den má býti předvolán a vyslýchán. Každému obžalovanému dodává se obžaloba před výslechem, u krále však učiněna výminka. On neměl věděti, z čeho jest obviněn, neměl se připraviti na odpověď, nýbrž měl býti překvapen, pomaten a mravně zničen.

Ráno od 5. hodiny byla Paříž na nohou. Ulicemi procházely silné hlídky, státní budovy byly vojensky osazeny, všechny úřady v nepřetržité činnosti. Komorník Cléry potajmu večer oznámil králi, že bude předvolán před konvent, a že po čas líčení bude od své rodiny odloučen. O 9. hodině sestoupila královská rodina ke králi na snídaní; byla hlukem na nádvoří všecka polekána. Jisti mohla jen v přítomnosti obecných zřízenců, aby jeden druhému nemohl si postěžovati. Po snídaní odebrala se do svého obydlí, král pak chvíli hrál si s dauphinem a pak vyučoval ho zeměpisu. O 11. hodině oznamoval úředník králi, že za chvíli dostaví se k němu starosta a že má rozkaz odvesti dauphina k matce. Ludvík objav syna pravil: „Obejmi za mne matku, sestru a tetu.“ To krále tak rozčililo, že chvíli prudce procházel se po pokoji, a pak posadiv se k posteli upadl v hluboké zadumání. Úředník přiblížil se k němu nejsa od něho pozorován. Po chvíli obrátil se král a vida úředníka vedle sebe státi, tázal se ho, co by chtěl. „Domníval jsem se, že se vám něco stalo,“ odvětil tento, „a chtěl jsem se tázati, nepotřebovalli byste nic ode mne.“ „Děkuji vám,“ pravil král s bolestným pohnutím, „ale způsob, kterým mi odňali syna, příliš mne zarmoutil.“

Teprv o jedné hodině dostavil se do Templu maire Chambon, muž něžného citu a jemných mravův, a s ním městský prokurátor Chaumette, náčelník národní obrany Santerre a dva jiní úředníci. Chambon hlasem zajíkavým pravil ke králi: „Mám rozkaz oznámiti vám, že konvent vás očekává před svou soudnou stolicí, a já vás tam mám doprovoditi.“ Na to předčítal králi nález konventu ze dne 6. prosince: „V úterý dne 11. prosince Ludvík Capet předvolán bude před konvent, aby zodpověděl otázky, které předseda k němu učiní.“ Král vece: „Nejmenuji se Louis Capet, moji předkové se tak jmenovali, ale já nikdy. Ostatně souhlasí to úplně se způsobem, jak se mnou zacházejí po čtyři měsíce. Ty dvě hodiny, co jsem vás očekával, mohli jste mi ponechati mého syna. Půjdu s vámi, ne abych uposlechl konventu, nýbrž poněvadž nepřátelé moji mají moc v rukou.“ Vzav svrchník a klobouk následoval maira. Ve dvoře, kde rozestaveno bylo mnoho vojska, stál již kočár, do něhož zapřaženo bylo dvé bídných koní. Král, než do něho vstoupil, obrátil zraky své k věži, kde bydlely choť a dítky jeho; slza skanula mu po tváři. Ale přemohl své rozčilení, a klid rozhostil se na tváři jeho. Když se usadil po boku mairovu, kočár hnul se ku předu. Oddělení jízdy jelo před kočárem i za ním, tři děla ostře nabitá následovala. Po obou stranách kočáru byly tři řady vojínů s nabitými puškami. Všechna hlavní místa byla děly obsazena, jízdní poslové projížděli ulicemi. Všeliké shromažďování lidu na ulicích bylo přísně zakázáno. Kudy bral se průvod, dvéře a okna musely býti zavřeny. Král po celou cestu skoro nic nemluvil, jen když jeli kolem brány sv. Diviše, tázal se,

budeli také rozbořena. Když maire mu oznámil, že brána ta jest ozdobou umění stavitelského a že snad bude zachována, král byl spokojen.

Konečně vůz stanul před sněmovnou. Maire odevzdal krále branné moci. Generál Santerre vloživ ruku na rámě královo vedl jej do zasedací síně. Vstoupili tam v tu chvíli, když Legendre učinil návrh, aby nikdo nesměl přerušiti čtení obžaloby a výslech Ludvíka XVI.; hrobové ticho má prý zaraziti vinníka. Defermon žádal, aby králi byla dána židle, jako každému jinému obžalovanému. Stalo se. Manuel žádal, aby konvent, poněvadž dnes toliko obírati se bude králem, zabýval se před jeho příchodem nějakou důležitou věcí, a Osselin předčítal některé výminky, které sluší učiniti od zákona proti emigrantům. V tom hlásil generál Santerre: „Občane předsedo, Louis Capet jest přede dveřmi.“ Předseda Barrère odpovídá: „Konvent uzavřel, aby Ludvík Capet byl před soud předveden. Vykonejte jeho rozkaz.“ Santerre se vzdálil. Chvíle té užil Barrère, aby promluvil k shromáždění několik slov: „Strojíte se, abyste vykonali čin národní spravedlnosti; za pevné a moudré chování, které jest vám v této důležité věci objeviti, jste zodpovědni všem občanům republiky. Evropa na vás patří a historie zaznamenává vaše slova i vaše činy. Nestranné potomstvo přísně bude vás souditi. Trpělivost a nejhlubší mlčení sluší soudcům. Důstojnost vašeho zasedání má rovnati se velebnosti národa francouzského: chce ústy vašimi dáti králům naučení a národům užitečný příklad, jak se mohou osvoboditi.“ Po slovech těch obrátil se ku přeplněným galeriím: „Občané, i vy přispíváte k slávě a svobodě národa, jehož jste částí. Známo vám, že spravedlnost trůní jen při klidných poradách. Konvent spoléhá na vaši lásku k vlasti a na úctu k zástupcům lidu. Vzpomeňte si jen na hrozné ticho, které obklopovalo Ludvíka, když vrátil se z Varennes — ticho, které naznačovalo soud národů nad králi.“

Ludvík vstoupil do zasedací síně a s ním generálové Santerre a Berruyer, maire a dva městští úřadníci. Hluboké ticho rozhostilo se po sněmovně. Král zrakem klidným ohlížel se vůkol. Obličej jeho dlouhým vězením a nedostatkem vzduchu byl ssinalý; dlouhý vous pokrýval jeho bradu a tváře, poněvadž všechny řezací nástroje byly mu odňaty. Ticho přerušil předseda slovy: „Ludvíku, národ francouzský vás žaluje. Konvent uzavřel dne 3. prosince, že budete jím souzen, dne 6. prosince usnesl se, že budete před něj předveden. Přečtou se vám zločiny, z kterých jste viněn. Můžete se posaditi.“ [1])

Po tomto úvodě král Ludvík mohl sněmu říci, že k žádné otázce neodpoví; poměr jeho k národu že ustanovuje ústava, dle níž osoba jeho jest nedotknutelná a posvátná. Za činy vládní že zodpovědni jsou ministři a ne on; zde že jest sice v jejich moci, ale moc že není právem, proto nechtějíli se dopustiti hrubého násilí, že jako jeho poddaní nemohou ho souditi. Ale král podrobil se výslechu, aby dokázal, že konečným cílem všech snah jeho bylo blaho národa francouzského, poněvadž domníval se, když národ přesvědčí se o jeho nevině, že ustane od svých bludův.

---

[1]) Hist. parl. XXI., 287.

Jeden z tajemníků předčítal obžalobu, jejíž podstatný obsah jest tento. Zločinem bylo, že Ludvík XVI. přerušil 20. června 1789 schůzi sněmu, že kolem Paříže shromažďoval vojsko, že odpíral nálezům učiněným v noci ze dne 4. na 5. srpna svého schválení, že nechtěl uznati práv člověka a občana vůbec, že nechtěl svoliti k odstranění nevolnictví, že byl příčinou bouře dne 5. a 6. října, a že pomocí Mirabeaua pokoušel se svésti obecný lid. Zločinem bylo, že v Tuileriích nalezeny listiny (z nichž mnohé byly králi úplně neznámy), že nuzným uděloval podpory, aby prý zjednal si u lidu oblíbenost a tím si ho podrobil, že odebrati se chtěl do St. Clouda, a že uprchl z Paříže, ač věc tato byla již vyřízena sněmem ústavodárným. Zločinem bylo, že výtržníci na poli Martově dne 17. července na rozkaz sněmu krvavě byli potrestáni, že král dlouho prodléval potvrditi ústavu a že proti zuřivým útokům Jakobínů přičiňoval se o rozšíření obranných spisů, které nyní prohlášeny za svobodě nebezpečné. Zločinem bylo, že císař německý a král pruský konali schůzi v Pilnici, že emigranti k jeho vyzvání domů se nevrátili, že po vypuknutí války vojska francouzská byla poražena, že pevnosti Longvy a Verdun padly do rukou nepřátel, a že se král přičinil o úpadek námořnictví. Zločinem bylo, že ve vnitru říše některými blouznivci rozníceny jsou nepokoje, a že dne 10. srpna král kázal prolévati krev občanskou. Blouznivci nazývají se zde kněží nepřísežní, kteří nechtěli státní moci přiznati právo, aby dle své libovůle měnila organisaci církevní.

Po přečtení obžaloby předseda dával králi otázky o částech jejích. Odpovědi královy byly stručné, mužné a případné; na straně jeho byly právo i zákon. V příčině 20. a 23. června odpověděl: „Tehdáž nebylo zákona, který by mně v tom překážel.“ Ludvík, jsa králem absolutním, z vlastní moci své svolal stavy generální. [1]) Proti výtce, že vyslal na Paříž vojsko, ohradil se slovy: „Tehdáž nařizoval jsem já, kam má vojsko táhnouti; ale úmyslem mým nebylo prolévati krev lidskou.“ V příčině nálezů ze dne 4. srpna prohlásil, že učinil k nim poznámky, které pokládal za spravedlivé. O hostině vojska gardového pravil, že jest naprosto nepravda, jako by před jeho očima národní kokarda byla pošlapána. Výtku, že pomocí Mirabeaua a jiných chtěl způsobiti protirevoluci, odmítl tím, že se to stalo před přijetím ústavy. Když předseda mu vyčítal, že rozdával miliony mezi lid, aby ho podplatil a tím si jej podmanil, král až k slzám jsa pohnut odpověděl: „Bylo vždy největším mým potěšením poskytovati pomoci těm, kteří jí potřebovali; jiného úmyslu jsem při tom neměl.“ Obvinění, že 28. února shromáždil množství šlechticův a vojínů, aby mu byli nápomocni při útěku, odmítl jako nesmyslné. V příčině útěku svého do Varennes odvolal se k vyjádření, jež učinil k národnímu shromáždění. Prolití krve na poli Martově nemůže se připisovati na jeho vrub; neměl o něm ani tušení. Smlouvu Pilnickou uveřejnil prý hned, jak ji obdržel; ostatně vše, co se týče této věci, podle ústavy náleží ministrovi; i v příčině jiných státních činů odvolal se k tomu, že nemůže býti činěn zodpovědným, jestliže ministři chybili. Jakmile se do-

[1]) Srovn. v Osvětě 1889 „Z veliké revoluce francouzské.“

věděl, že gardové vojsko shlukovalo se za Rýnem, kázal ihned zastaviti mu plat. Kroky svých bratrů, jakmile se o nich dověděl, ihned desavuoval, jak ústava mu to předpisovala. Že pevnosti Longvy a Verdun byly bez obrany, nestalo se vinou jeho; byl by toho nikdy nedopustil. K výčitce, že nepotvrdil dekretu proti kněžím, připomenul, že podle ústavy byl k tomu oprávněn. Myšlenka způsobiti protirevoluci nikdy mu nepřipadla, osoby pak, které podobné návrhy mu učinily, odstranil. Že by byl trpěl, aby národ francouzský v Italii, Německu a Španělsku byl potupen, není pravda, jak z dopisů diplomatických vysvítá. K obvinění, že 10. srpna přehlížel Švýcary, a že ti prví na lid stříleli, odpověděl král: „Přehlížel jsem toho dne všechno vojsko, které kolem mne bylo shromážděno; ústavní úřadníci byli při mně, správa departementální, maire a městská rada; ano požádal jsem, aby národní shromáždění vyslalo ke mně deputaci, a ke konci sám odebral jsem se s rodinou do jeho středu.“ — „Proč jste pozval maira do zámku?“ — „Za příčinou pověstí, jež se rozšiřovaly.“ — „Vy jste rozkázal prolévati krev francouzskou,“ dí předseda. Král podrážděn odpověděl: „Ne, pane, to jsem nebyl já.“ Na obžalobu, že nařídil Septeuilovi, aby v Hamburce vedl v obilí, cukru a kávě značný obchod, odvětil, že mu o tom nic není známo. Na otázku, proč neschválil nález o zřízení táboru před Paříží, odpověděl, že k tomu byl podle ústavy oprávněn, a že chtěl, aby zřízen byl takový tábor u Soissonův.

Po vyčerpání otázek Barrère obrátil se ke králi: „Ludvíku, máte ještě něco dodati?“ Král odvětil: „Žádám za opis obžaloby, za sdělení listin a za dovolení, abych si mohl zvoliti obhájce.“

Tajemník konventu Valazé obrácen jsa ke králi zády, podával mu přes ramena jednu listinu po druhé, tázaje se ho, zdali ji zná. Touto neslušností uražen pravil král: „Nemohu říci, jsouli listiny pravé, nebudeli mi dovoleno podrobněji je zkoumati.“ Teprve nyní listiny dány jsou králi do ruky, jenž je z většího dílu prohlásil za podvržené. Při této příležitosti předseda tázal se krále, zdali dal vyhotoviti v Tuileriích železnou skříň a zdali do ní ukryl nějaké listiny. Otázkou touto patrně jsa překvapen Ludvík XVI. popřel, že by o tom věděl. Byla to chyba; listiny ty neobsahovaly v sobě nic zvláště závadného, a popření známého fakta seslabilo u vysoké míře příznivý dojem obrany.

Výslech byl skončen. Předseda vyzval krále, aby ustoupil do vedlejší síně, poněvadž sněm počne se nyní raditi. „Žádám za obhájce,“ řekl král a odešel.

Po odchodu jeho vypukla prudká bouře v konventě. Treilhard navrhl, aby Louis Capet vybrati si mohl jednoho nebo více obhájců. Montagnardové postavili se návrhu tomu na odpor, žádajíce, aby byl vzat z denního pořádku. Zatím dlel král v konferenční síni, kde nebylo ani židle, aby se mohl posaditi; o nějakém občerstvení nebylo ani řeči. Duševním rozčilením a tělesným unavením král všecek byl vysílen; od snídaní ničeho nepožil. Jeden granátník vytáhl z kapsy kus chleba a dal polovici Chaumettovi. Král po tichu přiblíživ se k Chaumettovi požádal ho, aby mu dal také kousek. „Mluvte nahlas, když něco chcete,“ odsekl Chaumette. „Prosím vás o kousek chleba,“ opě-

toval král. „S radostí, ulomte si; jest to spartanský zákusek. Kdy bych měl ještě kořínek, také bych vám dal polovici.“ Král pojedl jen malý kousek. Zatím přišel rozkaz, aby se vrátil do Templu. Král neodvážil se odhoditi zbytek, aby mu to nebylo ve zlé vykládáno; městský úřadník Coulombeau vyhodil jej oknem. „To jest hřích zahazovati chléb, zvláště když jest drahý.“ — „Jak to víte?“ tázal se Chaumette. — „Poněvadž můj kousek chutnal zemí,“ odvětil král. — „Moje babička mi vždy říkávala,“ pravil Chaumette, „chlapče, nezahazuj nikdy chleba, nedovedeš si ho vydělati.“ — „Podle toho vaše babička byla rozumná žena,“ odvětil král.

V téže společnosti, v níž byl přijel, vrátil se král do Templu. Opatření byla stejná jako ráno. Když vůz vyjížděl ze dvora, nosiči a uhlíři seřadění v bitevní šik, z celého hrdla zpívali verš z Marseillaisy: „Qu'un sang impure abreuve nos sillons.“ (Nečistá krev nechť zhnojí brázdy naše.) K sedmé hodině vrátil se král do Templu. Sotva vstoupil do své komnaty, žádal strážců, aby se mohl shledati se svou rodinou. Odepřeli mu toho pravíce, že nemají k tomu od obce rozkazu.

Kdy by bylo šlo podle chuti Montagnardů, byla by i všeliká forma procesu odstraněna a král byl by jednoduše utracen. Návrhu Treilhardovu, aby králi dán byl obhájce, opírali se ze všech sil svých. Marat chraplavým svým hlasem křičel: „Což se jedná o obyčejný proces? Mámeli obyčejnými pletichami dvorskými býti zdrženi?“ Bouře dosáhla takového stupně, že v temnu nočním přišlo až k pranici. Právem zvolal předseda, že chrám zákonů stal se zápasištěm gladiátorův. Konečně hluk se utišil, a mínění Pétionovo, že nesmějí králi odepříti obhájce, nechtějíli proti všem zásadám lidskosti se prohřešiti, přijato téměř jednohlasně.

Druhý den Thuriot žádal, aby Ludvík nemohl se zahaliti pletichami. „Cizí národové očekávají od nás veliký příklad; jest nezbytno, aby tyran vykrvácel na popravišti.“ Při slovech těch vypukl odpor na pravici. „Kde není svobodné obrany, tam odsouzení jest sprostou vraždou,“ voláno na něj. I předseda uznal za dobré připomenouti mu, aby nepředbíhal rozsudek konventu.

Opět zvítězila pravice. Čtyři členové vysláni jsou ke králi, aby jmenoval si své obhájce. Po krátké chvíli se vrátili oznamujíce, že král zvolil si Targeta, a kdy by ten nemohl, Troncheta, ale kdy by to možno bylo, oba. Target volby nepřijal vymlouvaje se, že jest stár, churav a smýšlením republikán. Tronchet ji přijal. Dobrovolně za obhájce nabídl se Malesherbes, jenž dvakráte byl Ludvíkovým ministrem. Psal předsedovi konventu: „Občane předsedo, dvakráte zasedal jsem v radě toho, který býval pánem mým v době, kdy úřad ten byl vrcholem ctižádosti. Jsem jemu povinen touž službou, kdy úřad ten spojen jest s nebezpečenstvím.“ Konvent potvrdil Troncheta i Malesherbesa. Král, zvěděv o oddanosti Malesherbesově, s radostí přijal návrh jeho.

Když obhájci chtěli v Templu mluviti s králem, naskytly se jim neočekávané překážky. Městská rada nařídila 11. prosince: 1. že král nesmí obcovati se svou rodinou a komorník jeho Cléry že nesmí stýkati se s nikým než s ním; 2. že obhájci nemohou mluviti s králem leda v přítomnosti městských úřadníkův, a jen s ním, poněvadž ostatní

členové rodiny jeho tvoří spiknutí. Král stěžoval si u Cambacérèsa na toto opatření. Sněm k návrhu Cambacérèsovu zrušiv 2. prosince nařízení městské rady, uzavřel, aby obhájci volně a svobodně mohli s králem obcovati, a aby mu dány byly inkoust, papír a péro. Městská rada konventu na vzdory ještě zostřila opatření svá takto: 1. že obhájcové královi, jakmile překročí práh Templu, budou prohledáni i na nejtajnějších místech a že musejí odložiti své šaty a obleci jiné; 2. že jen v přítomnosti městských úředníků smějí s Ludvíkem mluviti; 3. že nesmějí opustiti Temple až po vyhlášení rozsudku a 4. že musejí se zavázati přísahou, že nepovědí nic z toho, co v Templu slyšeli. Nález svůj městská rada po čtyřech poslích oznámila sněmu. Předseda, obávaje se bouře, nepředpustil jich; večer přišli opět a byli předpuštěni. Že obhájci měli i na nejtajnějších místech býti prohledáváni, to popudilo i Horu. Bazire se tázal, májíli v úmyslu zbuditi v lidu útrpnost s osudem Ludvíka XVI. Robespierre hájil vzdorovité městské rady, ale tenkráte miláček luzy potkal se s odporem všech stran. „Pryč s řečniště!“ prudce naň voláno. Robespierre nemaje jiné zbraně, vzal útočiště k osočování: „Vím, že jest zde strana, která chce zachrániti krále. Když jste tak něžní k obžalovanému utlačovateli, proč nejevíte také tolik něžnosti k utiskovanému národu? Chtějí nás obměkčiti k osudu největšího vinníka, toho zločince, na němž podle vůle národa máte vykonati rychle spravedlnost.“ Galerie nad touto řečí byly u vytržení. Tu povstal jeden z poslanců, jehož jméno známo není, a jmenem vlasti, lidskosti a veřejné mravnosti žádal za taková opatření, aby neopakovalo se na galeriích hulákání kanibalské, kdy by opět někdo rozsudek nad králem předbíhal. Valazé zvolal: „Jednáním městské rady pobouřeno jest moje svědomí. Co řekne Francie a Evropa, která na nás patří? Co pomyslí si potomstvo, když uslyší, že podivný tento nález takořka před očima našima učiněný, podvodně vám byl předložen, abyste se stali spoluvinnými? Či chtějí tím zameziti, aby Ludvíkovi nedostalo se obhájce, kdy by se mu uložily nejpotupnější podmínky? Či chtějí provesti, aby král odsouzen byl nejsa ani slyšán? Jsem o vině bývalého krále přesvědčen, ale z úcty k lidskosti, pro zachování spravedlnosti a mocí přirozeného práva, že každý obžalovaný má býti obhajován, žádám, aby nález městské rady byl zrušen.“ Konvent městskou radu pro tuto neposlušnost nepotrestal, spokojiv se tím, že obnovil předešlý nález svůj. Městská rada prozatím se podrobila. Obhájci mohli svobodně se svým královským klientem se stýkati.

Ve schůzi dne 15. prosince povolena králi lhůta deseti dní k vypracování řeči obranné. V téže schůzi člen Hory Laurent Lecointre učinil návrh, aby po celou tu dobu král mohl navštěvovati svou rodinu. Návrh byl přijat. Tallien zvolal: „Odhlasujte si, co chcete, nebudeli městská rada chtíti, nic se nestane.“ Pétion žádal, aby Tallien obdržel důtku. Tallien hájil se proti ní slovy: „Zástava v Templu svěřena jest městské radě; jí jediné přísluší učiniti opatření pro bezpečnost této zástavy. Pravil jsem a opakuji to ještě jednou: máli městská rada za to, že nález váš příčí se prospěchu národnímu, že může ohroziti veřejnou bezpečnost, učiní dobře, když odepře poslušnost.“ Nedomluvil; hluk přerušil slova jeho. Jednohlasně dána mu důtka. Drouet

žádal, aby odvolán byl nález, jímž Ludvíkovi dáno právo svobodně obcovati se svou rodinou. I tato žádost zamítnuta. Hora nezoufala. Lecointre k radě některých advokátů návrh svůj odvolal, poněvadž prý nevěděl, že manželka a sestra králova zahrnuty jsou do obžaloby, a z té příčiny, že nemohou spolu obcovati. Většina již nenamítala ničeho, odpor její byl vyčerpán, a Hora zvítězila. Na konec rozhodnuto, že král může dítky své podržeti při sobě, ale za to že dítky až do konečného rozsudku nesmějí shledati se s matkou.

Obhájci mohouce svobodně s králem obcovati, horlivě pustili se do práce. Malesherbes ještě doufal v příznivý obrat, ale král lépe znaje své nepřátele pravil k němu: „Jsem jist, že mě zavraždí, majíť k tomu moc i vůli. Nic neškodí, obírejme se procesem, jako bychom ho měli vyhráti, a já ho jistě vyhraju, neboť zanechám po sobě památku beze vší poskvrny.“ Poněvadž oba obhájci byli ve věku pokročilém, přibrali si s přivolením konventu mladého právníka Desèza a společně s králem probírali listiny a sestavovali v přehledný celek vše, co mohlo obžalobu vyvrátiti. Desèze dokončiv obhajovací řeč, předčítal ji králi a druhým obhájcům. Všichni byli pohnuti až k slzám. Král, nechtěje na konventu smilování, nýbrž spravedlnost, nařídil Desèzovi, aby vynechal na konci řeči místo, kde dovolává se útrpnosti poslanců.

Ještě jedna věc tížila srdce královo. „Jak se mám odměniti svým obhájcům?“ tázal se král Malesherbesa. „Obětují mně svůj čas, svou práci, i svůj život, a já nemám ničeho nic. Ostatně takovou oběť nelze odměniti penězi.“ — „Sire,“ odvětil tento, „jejich svědomí a potomstvo je za to odmění. Ale také vy můžete již dnes dáti jim odměnu. Obejměte je.“ Druhého dne král oba vroucně přivinul k srdci. Obhájcové, se slzami v očích políbili mu ruku na důkaz, že odměnou tou úplně jsou spokojeni.

Rozloučení se synáčkem způsobilo králi nevýslovnou bolest. Ve prospěch svých dítek zřekl se jejich společnosti a ponechal je matce. Po dobu procesu někteří strážcové dovolovali si ke králi největší sprosťáctví. Členové konventu, kteří za příčinou procesu do Templu přicházeli, měli o tom povědomost, ale nezakročili proti tomu, aby nestali se podezřelými a nebyli vykřičeni za stoupence královy.

Rozhodnutí se blížilo, napjetí v Paříži rostlo. Časně z rána byla zasedací síň obstoupena nesčíslným lidem, ba horlivější nedbajíce zákazu, přenocovali na galeriích, aby mohli býti líčení přítomni. Jakmile dvéře se otevřely, ihned galerie naplněny byly až k prasknutí. Manuel učinil návrh, aby galerie byly vyprázdněny, by slušnější lidé mohli tam míti místo. Ale většina ten návrh zamítla.

Paříž měla válečné vzezření. Všechna hlavní náměstí byla vojensky obsazena. Od Templu až ke sněmovně rozestavena byla národní obrana. O deváté hodině dostavili se ke králi Santerre a Chambon, aby ho doprovodili do konventu. Jakmile král v průvodu svých tří obhájců objevil se ve sněmovně, předseda Defermont, napomenuv přítomné, aby se zdrželi jak souhlasu tak odporu, udělil slovo Desèzovi.

Postavení mladého obhájce bylo velice nesnadné. Měl mluviti k soudcům a neměl před sebou než stranníky, kteří byli již předem

rozhodnuti proliti krev královu. Čeho se měl dovolávati? Ústavyli? Ta byla zničena. Zákonali? Žádného nebylo. Veřejnéholi mínění? To bylo v područi ulice králi vesměs nepřátelské. Cit byl náruživostmi udušen a rozum předsudky otráven — co za takových okolností bylo lze vykonati, Desèze vykonal obratně a výmluvně.

„Konečně přiblížila se chvíle,“ počal obhajovací řeč svou, „kde Ludvík obžalovaný jmenem národa francouzského může za sebe mluviti uprostřed lidu svého, kde, obklopen jsa svými rádci, které lidskost a zákon mu povolují, může předložiti národu svou obranu, v níž jest obsaženo, co srdce jeho cítí, a jakými úmysly vždy se řídil. Již ticho, které mne obklopuje, jest mi důkazem, že po dnech hněvu a předpojatosti následoval den spravedlnosti, že tento slavný čin není pouze prázdnou formou, nýbrž že chrám svobody jest také chrámem nestrannosti, kterou zákon poroučí, a že každý člověk, ať jest to kdokoliv, jeli obžalován, jest s to zbuditi pozornost a soucit i těch, kteří ho stíhají. Pravím: každý člověk, ať jest kdokoliv, neboť Ludvík není než člověkem, a sice člověkem obžalovaným; nevykonává žádné moci, nemůže nic, nemůže nahnati strachu, nemůže vzbuditi naděje — to jest chvíle, kdy mu máte prokázati nejen největší spravedlnost, nýbrž i největší útrpnost. On má právo ke vší účasti, kterou může zroditi nezměrné neštěstí, a jestliže, jak praví znamenitý republikán, neštěstí králův jest u národů monarchických mnohem dojemnější a posvátnější než ostatních lidí, osud toho, který zaujímal nejskvělejší trůn na světě, zajisté zbudí nejhlubší soucit, a soucit tento poroste tou měrou, kterou osud jeho blíží se konečnému rozhodnutí. Až dosud slyšeli jste jen odpovědi jeho, které vám dal. Povolali jste ho do svého středu: přišel klidně, mužně, důstojně, přišel přesvědčen jsa o své nevinnosti, silen jsa svými úmysly, jejichž útěchu nižádná moc na světě nemůže mu vyrvati. Opíraje se do jisté míry o celý život svůj, otevřel vám srdce své; chtěl, abyste vy a s vámi celý národ poznali vše, co konal; odhalil vám nejtajnější myšlenky své. Avšak když odpovídal vám tak v okamžení, kde jste ho předvolali, když bez přípravy a zkoumání vyvracel obvinění, jehož nepředvídal, když jaksi improvisoval ospravedlnění, na něž ani zdaleka nemohl pomysliti, Ludvík toliko mohl mluviti o své nevinnosti, nemohl vám o ní dáti důkazův. Důkazy tyto, občané, přináším já; předkládám je národu, jehož jmenem král jest žalován. Ó kéž by ve chvíli této slyšeti mě mohla celá Francie! Chtěl bych, aby síň tato tak se rozšířila, by ji celou mohla pojmouti. Vím, že mluvě k zástupcům lidu mluvím k celému národu. Ale Ludvík musí toho litovati, že nesčíslné množství občanů, kteří všemožná obvinění proti němu slyšeli, dnes není s to, aby vyslechlo jeho ospravedlnění. Jemu záleží jen na tom, dokázati, že jest nevinen; to jest jediné jeho přání, to jediné jeho myšlení. Ludvík ví, že Evropa s napjetím očekává rozsudek jeho, ale jen Franie leží mu na srdci; on ví, že potomstvo sebere všechny listiny o tomto velikém sporu, jenž povstal mezi národem a jedním člověkem, ale Ludvík nemyslí než na své vrstevníky, jemu nezáleží na ničem tak, jako aby je z bludu vyvedl. I my chceme jen ho ospravedlniti; i my zapomínáme potomstva, jehož úsudek počíná se již tvořiti, přidržujíce se jen nynějšího okamžení.

Neobíráme se ničím jiným než osudem Ludvíkovým, a doufáme, že úplně dostáli jsme svému úkolu, když dokážeme, že jest nevinen."

Po tomto úvodě omluviv ještě sebe, jestliže pro krátkost času nevykonal vše, jak toho velikost a vznešenost procesu vyžadovala, přistoupil k vlastní obraně snaže se vyvrátiti tvrzení nepřátel králových, že zásada: „Ludvík není nedotknutelný," jest plodem politického fanatismu a ne střízlivého soudu. Za východiště svých vývodů přijal běžné náhledy: Národové jsou svrchovaní a oprávněni dáti sobě ústavu, která se jim zdá býti nejvhodnější. Když poznají chyby její, mohou přijmouti jinou a tím svůj osud změniti. Toto právo národů jest nezadatelné. Svrchovanost nemůže veliký národ vykonávati sám, nýbrž musí ji na někoho přenesti; r. 1789 národní shromáždění, prohlásivši se pro zřízení monarchické ustanovilo, že hlava státu jest nedotknutelna. K vykonávání velikých povinností král musí míti velikou moc, a tato moc musí býti nedotknutelná, máli pravidelně a účinně působiti. V ústavě uvedeny jsou případy, kdy král může býti potrestán, ale ať jest provinění jeho jakékoliv, nejvyšším trestem, který ho může stihnouti, jest sesazení. Národ má právo ústavu změniti, ale nemá práva souditi krále podle jiného zákona, než kterému se podrobil, nechceli se dopustiti zjevného bezpráví. Neodůvodněná jest námitka, že by se národ vzdal své svrchovanosti, kdy by se zřekl práva ukládati i jiné tresty na zločiny proti své bezpečnosti, než které ústava určuje. Ústavu může změniti, ale nechceli zbuditi nevoli celé Evropy, nemůže říci: ‚Nechci zachovávati zákona, který jsem si sám dal, ačkoliv jsem se slavnou přísahou zavázal, že jej budu tak dlouho plniti, pokud bude v platnosti.' Pravíli někdo, že král má býti souzen povstáním, tedy praví, že království jest zločinem, ale zločinu toho dopustil se národ, který nejprve řekl: ‚Nabízím ti království,' a když je přijal, opět řekl: ‚Potrestám tě, poněvadž jsi je přijal.' Revoluční náuku, že nedostatek zákona doplňuje vůle národa, vyvracel Desèze slovy Rousseauovými: „Kde není zákona, dle něhož lze se říditi, a soudce, který může vynesti rozsudek, tam nemůže se nikdo dovolávati obecné vůle. V takovém případě obecná vůle nemůže rozhodovati ani o jednotlivém člověku ani o události. Kde není zákona, není rozsudku, kde není rozsudku, není odsouzení, a jestliže Ludvíkovi odejmete nedotknutelnost krále, jste povinni ponechati mu právo občana. Nemůžete způsobiti, aby Ludvík přestal býti králem, kdož ho chcete souditi, ani aby nestal se občanem, když k soudu dojde. Chceteli Ludvíka souditi jako občana, táži se: Kde jest rozdělení moci, bez něhož nemůže obstáti žádná ústava, žádná svoboda? Kde jest porota obžaloby a rozsudku, jež jako záruku zákon každému občanu poskytuje pro jeho bezpečnost a nevinnost? Kde jest tak nutné právo zamítnouti soudce — právo, jímž zákon odstraňuje nenávist a náruživost? Kde jsou jedním slovem všechna posvátná opatření, která zákon učinil, aby každý občan, i vinný, trestán byl jen podle zákona? Občané, řeknu vám to, jak se sluší na svobodného člověka: hledám mezi vámi soudce, a nenalézám než žalobce. Chcete Ludvíka souditi, a vy sami ho žalujete! Chcete rozhodnouti o osudu Ludvíkovu, a vaše mínění známo jest celé Evropě! Má býti Ludvík jediným Francouzem, pro nějž není ani zákona ani právní formy? Což

nemá míti ani práv občana ani přednosti krále? Což nemá užiti ani postavení dřívějšího ani nynějšího? Ustanovení takové bylo by podivné a nepochopitelné!“

V další obraně výmluvný obhájce pádnými důvody vyvrátiv tvrzení, že král dopustil se činů, které se mu za vinu kladou, a jmenovitě s rozhorlením odmítnuv, že by král byl původcem útoku na Tuilerie dne 10. srpna a vražd s ním spojených, končil řeč svou těmito dojemnými slovy: „Slyšte, co dějiny hlásají potomstvu: Ve dvacátém roce Ludvík vstoupil na trůn francouzský a ve dvacátém roce byl na trůně vzorem čistých mravů. Nepřinesl na něj ani trestuhodné slabosti ani záhubné náruživosti, byl šetrný, spravedlivý, přísný. Byl povždy upřímným přítelem lidu. Národ žádal za zrušení obtížné daně, on ji zrušil. Národ žádal za zrušení nevolnictví, on je zrušil nejprve na svých statcích. Národ žádal za zlepšení zákonodárstva trestního, aby osud obžalovaných byl polehčen; on opravy ty zavedl. Národ žádal, aby tisícové Francouzů, které naše řády posud zbavovaly práv občanských, práv těch nabyli, on v požívání práv těch svými zákony je uvedl. Národ chtěl svobodu, on mu ji daroval. Ano obětavě přišel mu v té příčině vstříc, a přece jmenem téhož národa dnes ho žalují — — občané, nedokončím! Stojím před dějinami. Pomněte, že souditi budou o vašem rozsudku, a že rozsudek jejich bude rozsudkem staletí.“ [1])

Po celou dobu, co Desèze mluvil, ve sněmovně bylo hrobové ticho. Ale pádné důvody jeho malomocně odrážely se od zatvrzelých srdcí poslanců, jejichž rozhodnutí bylo nezvratné. Ludvík byl obhájcem svým spokojen; svět z řeči jeho zvěděl, že on jest nevinen, že zločiny jemu přičítané nejsou zločiny jeho. Předivo lží a pomluv bylo roztrháno, a Ludvík před očima vrstevníků stál tu jako mučedník a před očima potomků jeví se jako světec.

Po Desèzovi povstal král a ujav se slova pravil: „Slyšeli jste důvody mé obrany, nebudu jich opakovati. Mluvě k vám snad již naposledy, prohlašuji, že svědomí mé ničeho mi nevyčítá a že obhájce můj mluvil jen pravdu. Nikdy jsem se toho nebál, by chování mé bylo veřejně zkoumáno; avšak srdce mi puká nad výčitkou, že jsem chtěl proliti krev lidu a že jsem byl příčinou neštěstí 10. srpna. Četné důkazy, které jsem každého času o své lásce k lidu podal, a způsob, jak jsem se vždy choval, dosvědčují s dostatek, že jsem se rád sám obětoval, abych zabránil krveprolití, a měly by navždy ode mne vzdáliti podobné podezření.“

Po těchto slovech předseda okázal králi klíče, z nichž jeden hodil se k železné skříni. Ludvík odpověděl, že už jich nepoznává, poněvadž tomu příliš dlouho, co je odevzdal svému komorníkovi.

Když král k otázce předsedově, máli něco připojiti k svému obhájení, odpověděl, že nemá, odveden jest do síně konferenční, kde Desèzovi vyslovil díky za jeho namáhání. Po krátké chvíli nastoupil zpáteční cestu do Templu pod ochranou a dozorem vojenské moci. Ke králi brzo po jeho příchodu dostavili se i jeho obhájcové. Když byl s nimi v ložnici samoten, pravil k nim: „Nyní jste snad přesvědčeni,

---

[1]) Hist. parl. XXII. 2—57.

že mi byla smrt dříve usouzena, než jsem byl slyšen.“ „Nikoliv,“ odvětil Tronchet, „konvent ještě neví, jak většina bude hlasovati. Po vašem odchodu uzavřel, aby obhajovací řeč námi a vámi byla podepsána, vytištěna a rozdána, a že teprv po skončení porady rozsudek bude vynesen.“ „Pouhá formálnost,“ pravil král. „Tímto dnem vše jest skončeno. Poslali mě do Templu, aby svému již hotovému rozhodnutí dali zdání spravedlnosti. Netázal jsem se jich jako Karel I., jakým právem mě volají před svůj soud, ale to jsem jim se svým předchůdcem řekl, že mi odňali vše, jenom to ne, co jest mi dražší než život, pokojné svědomí a čest.“ Od té chvíle, co výmluvnými ústy Desèzovými svět zvěděl, že jest král nevinen, že není pravda, co za vinu se mu klade, vrátil se pokoj v duši Ludvíkovu — odvrátiv mysl svou od věcí světských obíral se výhradně jen věcmi nebeskými.

Z básní Antonína Sovy.

Vznešenou čtyrspřeží . . .

Vznešenou čtyrspřeží z parkových vrat
vyjeli za rána v doubravin chlad
s lékařem kníže, tak žlutý jak list, —
zahrčel po písku kočáru svist.

Jehnědy koní bok šlehaly v let,
na kočár zapršel zavlhlý květ,
zbloudilý modráček vzduchem se třás,
vzdálené kukačky ozval se hlas. —

Rovnou teď alejí kočár se mih . . .
kanula rosa, jak vítr jen dých . . .
S knihou jsem vyšel si v mladý ten les.
Podivné kouzlo! Ta pohádka dnes!

Nad lesy mlhy ten stříbrný svit!
Vlhké ty sosny! Ten bezhlasý klid!
Ospalé ráno! Jak neprobuzen
ve travách potok svůj utlumil sten!

Omladlé nervy! Já radost jen pil!
S jarem tím v souhlasu mlád jsem též byl!
— Jenom té čtyrspřeže doznίval svist,
jako by spadával předčasně list. —

Nádražní vrabci.

Pod krovy v nádraží je zříš, jak křídly bijí,
jich křiky veselé se do vln vzduchu ryjí
pod prachem verandy, kam obloha se dívá.
Pár stromů prožloutlých se z blízkých zahrad kývá,
a podzim ze strnisk sem dýchá větrem štvaný.
Tu v kouři šedivém stroj stojí zadumaný.
Vše v barvách podzimních v zarudlé záři ranní,
vše jíním zbělelo na jednotvárné pláni,
i šedozelené se bělí v dálce luhy.

Jen vrabců špinavých, již rozletli se v kruhy,
se netkla minulost, jež byla příliš krásná,
ni budoucnosti bouř, ta zima příliš časná,
vždy hledí vesele v dny, které nastávají . . .

Tak silné naděje jen proletáři mají . . .

Bouře v samotě.

Nad prorvou doliny, jež leží mezi lesy,
a potok piščitý se řadami vrb ztrácí,
mrak černý, hrozivý rozbité cáry věsí,
se vzkřekem bahenní se choulí v travách ptáci,
a šedozelené se vlní moře trávy.
Ztemněly modříny, ztemněly černé jedle,
poplašným úderem se kloní stromů hlavy
a z keřů šumících sprchává listí zhnědlé.

Hladiny černy jsou, zčeřeny bělic vzmachy.
Teď mrtvá, mrtvá tma s rachotem bouře klesla,
déšť na hlář zavířil a přehnal se tak plachý
přes jedli nad splavem, že táhlým šumem hlesla,
kde jak pes shrbená po špičkách v lesa kraji
v mdlé páře deštivé se vydra kmitla v sítí;
v záhybu hladiny teď velká kola hrají,
jak pod břeh zmizela se děsné bouři skrýti.

V dřev spousty zahnědlých, v tmu zeleně a trávy
se průtrž spustila . . . Kaluže plny bahna
hle, rostou hrozivě, blesk svítí do nich dravý,
a již se slívají . . .

Tou bouří, dlouho práhna,
já počal o lidech sen velkých vzmachů sníti:
převratů myšlenky jak zahřmí v lidské duši,
v kaluže nečisté jak musí udeřiti,
je bleskem osvítí v dnů zotročilé hluši . . .

F. L. Věk.

Historický obraz

od

Al. Jiráska.

(Dokončení.)

F. Věk, jako by nebyl ani tři dni na voze jel, chutě poslouchal.

„A všecko to do Prahy táhne!“ zvolal Kramerius, „to je vidět, že jsme nezapomněli, že když ta chvilka přišla, že to v nás je, že jsme se vzpamatovali. A nevěřcjí, co se jich probudí tou slavností, co se rozpomenou, kdo jsou, kdo byli jejich tatíkové. P. Vrba také přišel; vědí o jeho cestách, byl také u nich, povídal mně. A co vlastenců z venkova, co jich jen u mne bylo, a jak se všichni těší na korunovaci našeho, českého krále! A profesor Vydra! Mluvil jsem s ním dnes. Také se tu stavil. ‚Mně se již oči kolikrát samou radostí zkalily. Buď Pánbůh pochválen. A není to frajmaur,‘ povídal Vydra.“ Kramerius se usmál a dodal. „To vědí, proč to povídal. Na císaře Josefa nic nedrží. To zas rytíř Jeník . . . Ubožák!“ zvolal Kramerius pojednou. „Pamatují se, ten, vědí, jak se zastal u barona Neuberka našeho jazyka proti baronu Stillfriedovi. To je našinec! Takových kdy by bylo mezi našimi stavy.“

„Přijel také?“

„Ne. Nemůže, chudák, a tolik se těšil. Nepustili ho. Vojanská služba ho drží. Je v Chebu se svým batalionem. Ten bude vzpomínat. Psal mně také. Tolik se těší, že zase došlo na českou korunovaci. Však to také nebožtíku císaři měl tuze za zlé, že se nedal korunovat; a jinak tuze na něj drží, že moc dobrého způsobil, že lid až k hovadství zavedený zase ke zdravému rozumu přiváděl, říkává. Ale ta korunovací a že náš ubohý národ skrze německé normální školy němčil, to mně rytíř Jeník sám tu opakoval, mluvili jsme o tom.“

„A co Held?“ ptal se Věk.

„Ten? Ten je muzikou teď celý potrhlý. Vědí, bude nová opera od Mozarta, stavové ji u něho objednali. A Mozart je teď tady. Už za ním Held běhá, aby ho uviděl.“

Ta novina se Věka živě dotkla, a hned si pomyslil, to že také musí Mozarta zase uvidět.

„A Šedivý . . .“ prohodil Kramerius vesele pojednou si vzpomenuv, „vědí o tom jeho milování; ten zas je proto všechen od sebe.“

„Pořád ještě?!“

„Pořád. Nevěří, co mu říkáme, že ta mladá baronka, či co je, je mu nevěrna. Myslíť, že ji tak drží, že ji tak hlídají, že ani psaníčko nemůže mu poslat a on jí. Však s ním budou mluvit. A ta panna či slečna je nějaká povedená. Včera mně pan Held povídal, že ji viděl samotnou na Barvířském s nějakým taliánským zpěvákem od Bondiniho. Held toho zpěváka zná.“

„A neřekl to Šedivému?“

„Řekl jsem panu Heldovi, ať to Šedivému ani neříká, že by si ho rozhněval. On na ni nedá dopustit. Ale já mu to sám řeknu, ode mne to přijme. Já ho vyhojím. Člověk teprve vidí, jaké je to štěstí: hodné, zachovalé děvče, žádná fiflena, ale hospodářská, rozumná, která má člověka ráda, a upřímně, opravdu, zcela, bez falše.“

Z očí a z tváří Krameriových zazářila radost, a chopiv se Věkovy pravice potřásl jí a dodal:

„Takové jim také přeju. Takovou si musejí najít.“

„A takovou bych znal!“ pomyslil si Věk, a myslil na ni, i když z expedice vyšel. „Ta je taková, jak povídal, a milá, a sličná jako květ, bez falše. Ale —“ a tu se zarazil pochybností: mohlali by ho mít opravdu tak ráda, zcela, beze všech ohledů, jen jeho?

Bylo už večer, když vešel do bytu přítele Hněvkovského. Zastal ho doma, a s ním Šedivého. Seděli u stolu zabráni u vážném hovoru. Jmenovitě Šedivý vážně vypadal. Za to Hněvkovský vyskočil, když shledl Věka, a radostně ho vítal. Šedivý se pak dlouho nezdržel. Když byl na odchodu, řekl mu Hněvkovský:

„Tak já řeknu Heldovi, ten by nejspíš mohl tu biletku pořídit. Do bálu, do frajbálu, co teď budou,“ dodal Hněvkovský Věkovi na vysvětlenou. „Také bych si přál, a tobě také, kamaráde. To bude něco. Ale nejdřív tadyhle,“ a podíval se na Šedivého. „Ale je to těžká věc. Dělají s těmi biletami velkou drahotu. Jestliže Held nepomůže — Má ty kondice v stavovských rodinách —“

„Anebo,“ bez rozmýšlení vyhrkl Věk, jenž si maně vzpomněl na Márinčina strýce v Kolloredovském paláci. Ale již se zarazil, vida, že to trochu nepředložené.

Šedivého však jako by bodl. Vzhledl na Věka a dychtivě se ptal, snad že on ví Nezbylo, nežli říci co a jak, a že se tedy pokusí u starého krajana, když by Held nic nevymohl. Šedivý podal Věkovi ruku a živě mu děkoval. Paprslek naděje ho potěšil.

„Ten je zamilován! Jen k vůli té slečně chce do bálu. Myslí, že se tam s ní sejde; k vůli té Maternové, pamatuješli se,“ řekl Hněvkovský, když Šedivý odešel. „Ale teď povídej! A počkej, máš hlad a žízeň. Sedni. Ale postel nemám královskou. Však budeme bez toho málo spát. Tak se svlekni. Už jdu, pošlu pro pivo a pro jídlo.“

Věk odloživ zasedl ke stolku, na němž v dřevěném svícnu hořela lojová svíčka, a kdež leželo různě knížek a papíru. Maně sáhl po jedné z knih. Jak ji otevřel, vypadly z ní tři listy tištěné, složené. Byla na nich veršování složená z radosti a na památku českých představení. Věk je znal, ale přehlížel je, poněvadž mu živě připomněly

jeho studentská léta. Na jeden však z těch listů se déle zadíval, na ten, kde pod obrázkem baculatých putti hrajících na klavír a housle četl:

„Na den provozovánı́ české puwodné hry Břetislava a Gjtky pro wěčnau památku gazyka Českého.“

A četl na listě, jejž „obětoval A. J. Z.“,[1]) a četl, až se zamyslil, když zrak jeho přeletl tyto řádky:

Budiž tobě věčná sláva,
Skrz koho jest uveden
Hlavní skutek Břetislava,
Na divadle představen.

Věkovi se mihlo to představení „Břetislava a Jitky,“ které všechny tenkráte tak vzrušilo, na všecky tak mocně účinkovalo, a na němž byl sám jako student. A vzpomněl, jak se brzy po tom seznámil s autorem samým, s Thamem u Butteauových, jak se všecko za těch nemnoho let změnilo, a nejvíce on sám, a s Thamem jak je. Co má teď za všecko. Jak s ním je . . .

Věkův zrak těkal po druhém dlouhém sloupci sloh, a tu se zrak bezděky zarazil:

— — v níž pan Antong, Höpfler, Cappe,
Bitto děvčátko malé:
každý jak může nejlépe,
hraje hru k své pochvale.

Složil rychle list. „Bitto děvčátko malé!“ Bettina! A dnes! Už list strčil do knížky, kterou zas položil na její místo. Rozhlížel se studentským, skromným pokojem, jehož ozdobou bylo několik silhuet v rámečkách a kytara na pentli na zdi visící nad pohovkou květované, zašlé látky. Hněvkovský dlouho nešel. V pokoji bylo ticho.

Věk přistoupil k oknu. Neviděl nic. Hustá tma se venku uložila. Zasedl zase ke stolku, díval se na hřbety knížek. Padl mu teď také do očí sešitek hrubého, rukodílného papíru, v osmerce, ležící v rohu na knize. Na sešitku bylo napsáno: „Básně. In et pro Anno 1791.“

Věk dychtivě po něm sáhl a nerozmýšleje se otevřel. Verše drobným švabachem, psané tu černým, tam růžovým inkoustem.

„Tajná láska.“ Četl dychtivě, ale báseň byla jen začatá.

A hle, po vzdychání, co dál: „Na roztlučenou flašku, v které víno bývalo!“ Vida, veselý Šebesta!

Věk čta se usmíval, a jak dočetl, rychle obrátil. „Na Bělu!“

Sliboval jsem tobě mnichem býti,
Bych co Abelard moh' v lásce žíti —

V tom se otevřely dvéře, a mladý jurista básník, jenž chtěl Abelardem býti, vstoupil vesele, zardělý, nesa veliký džbán piva.

„Nektar mám,“ volal už ve dveřích, „ambrosii přinesou hned. To bylo sháňky; teď člověk nikoho nesežene. I ty!“ zkřikl a zapálil se, vida své básnické pokusy v rukou Věkových.

---

[1]) Antonín Josef Zýma.

Než nevytrhl mu jich, neschoval jich, nýbrž se jen horlivě vymlouval, a to že je jenom takové čmárání, nic hotového, nic na čisto. Při tom hledal po pokoji sklenici. Našed ji za oknem, nalil piva a usedl k hosti, pobízel ho a zase hovořil, o nových svých verších, starší některé znal Věk už z dopisů, pak sáhl do knih a vytáhl rukopisný sešit.

„A tyhle jsou od Nejedlého, víš, mého krajana, povídal jsem ti o něm a psal. A pane, píše důvtipně. Znáš jeho ódu na Leopolda II. A strojí se ti, chce se přidržeti příběhů vlastenských; Thusneldy už nadobro nechal. A brachu, já — já také, mám ti něco v hlavě, rád bych něco velkého," dodal mladý jurista živěji a oči se mu zaleskly. „Víš, boje našich předkyň, Vlasta, Šárka, to by mohlo něco být! A tak psáno, jako Oberon asi, víš, v takových verších. Jen že nevím, psát ten příběh ve vážném, opravdovém oděvu — Kdo pak na to věří! Budou z toho úštěpky, a jen ve směšném spůsobu, to by zas byla křivda těm předkyním —"

V tom děvče jakés přineslo objednanou večeři. F. Věk se musel dát do jídla. Na chvíli všechna poesie ustoupila; potom však začal Hněvkovský, jenž nejedl, zase o veršování, a že mají nového básníře.

„Toho jsem ulovil já; Puchmajer se jmenuje, z Vltavotýna."

„Jurista?"

„Letos šel do seminaria. Také už byl skoro Němec. Psal už také německy, ale toho jsem já dostal na českou víru. Takový ti drobný, suchoučký, ale oči jako jehly. A důvtipný, bystrého ducha, a řeči zná, španělsky, francouzsky. Scházíme se často. Tužíme se ti, seč jsme," doložil s patrnou radostí mladý poeta, jenž přišel do ohně. „A musíme. Všude se jen tropí nám trpká potupa, od Němců i od našinců. Ať uvidí, že česká důmyslnost ve spisování tak docela nevyhasla. Ochroměla, je pravda, a tuze, ale — A ty, brachu!" a Hněvkovský uhodil hosta na rameno. „Co ty, ty bys mohl také psát!"

Věk, jenž za té řeči přestal jísti, poslouchal pln účastenství. Těšily ho ty noviny, a přece ho při tom pojala tesklivost a trpkost. Vzpomnělť, jak se on také snažil, jak komponoval, čím chtěl být, čemu se oddat, a jak ti tu se vysoko nesou, a on — — Usmál se trpce, když ho tak Hněvkovský vybídl, mávl rukou a řekl polo žertem, polo trpce:

„Ah, to je to tam. Kam pak já!"

V tom se ozval venku hluk, a již do jizby vcházeli kollega Hněvkovského, jeho spolubydlitel, a hosté jeho: matka a starý strýc, vesničané někde od Berouna Staří vesničtí lidé v kroji byli uondáni a naříkali na dlažbu, jak se to těžko chodí, a co se nachodili, celé odpůldne, a co toho viděli, že člověk trne, takové věci: ten persianský jarmark na šancích u Hradčan, že velblouda viděli, a mouřenína, živého, a oslů kolik, že je právě vedli. Ale nejvíce se oba starochové divili, a to měli za čáry a kouzla, že to není jistě samo sebou, co viděli v bývalém kostele sv. Mikuláše u Staroměstského rynku, kam je Vašíček zavedl, tu povětrnou kouli, ke které je lodička přivěsena a v které nějaký ten Francouz —

„Jakýsi Blanchart z Kalais,“ doplnil Hněvkovský Věkovi na vysvětlenou.

A ten že bude sedět v té lodičce a pustí se nahoru k oblakům, to že je k neuvěření a to že stálo za těch 10 kr. a doma že jim to nebudou věřit. To starý strýc vypravoval přihlazuje si vlasy do čela, a panímáma, juristova matka, hned živě dodala, a jak by nevěřili, však že to vidělo na sta lidí a že jim to také dosvědčí Pepíček Jungmannovic, s tím že se tam setkali. Syn, jurista, usmáv se té prostoduchosti, vyložil nějak v rozpacích, to že je ze sousedství student, gymnasista. Ale stará, bodrá selka pokračovala hbitě dál, to že by tu chtěla zůstat už pro tu povětrní kouli, však že by nemusela na to místo, co se bude platit dukát, jak tam povídali, že by na posledním také viděla, když ta koule poletí opravdu k oblakům.

Povětrní koule opanovala všechen studentský byt. Teprve když ulehli, selka ležela na synově posteli, strýc na staré pohovce, jurista na zemi, Věk s Hněvkovským, mohl Věk pronesti otázku, kterou měl už dlouho na jazyku, to od té chvíle, jak zahledl tu ceduli na oslavu Thamovu před lety vydanou.

Leže, už po tmě, vedle Hněvkovského, zeptal se ho na Thama i na jeho poměry.

„A není to lepší, ba myslím, horší,“ odpovídal Hněvkovský. „Zdá se mně, že Tham víc pije. Dělá on to z omrzelosti. Ty ženské! A již také povolil.“

„Jak! Půjde odtud?“ ptal se Věk dychtivě tlumeným hlasem.

„Ne, to nechce, ale žena jeho hraje. A to on nechtěl. Ale jen tak malé rolle.“

„A Thama to mrzí,“ dodal Věk. „Nechtěl nikdy, aby se mezi komediantky připlichtila. A povolil. To on —“ Nedořekl, že asi také v ostatním povolí. Myslil na něj, jaký má osud, a jaké to neštěstí, když takový člověk se spřáhne s lidmi, kteří mu nerozumějí. A pije. Co bude dál — — Věk o tom uvažoval. Druh jeho na posteli již nadobro umlkl. Usnul. Ostatní vesničané, i Hněvkovského kollega již spali.

Když se Věk probudil, bylo záhy z rána, posledního dne měsíce srpna, stála již stará selka v bělostné vyšívané pleně a v kabátku, na odchod přistrojená, u okna a čekala jen na syna, jenž se dostrojoval. Starý strýc sháněl svou vydrovici. Všichni, jak shledli, že se Věk probudil, začali naříkat, to že je krásné, že se všecko zkazí, jaký je vítr, že vál po celou noc, že se neutišil, a pod mrakem že je jako na podzim, že bude asi pršet.

S takovou se vypravili z domu. Za chvíli po nich odešli Hněvkovský s Věkem. Ten dnes, jak oči otevřel, na Snížkovu Márinku vzpomněl, co ta, jak se bude dnes teprve na Prahu dívat, a máli tam jít, on, Věk, do paláce. Teprve, když šel s Hněvkovským z kavárny od snídaně, pověděl mu, kam je pozván, a že neví, co má dělat.

„A to jdi, jen jdi, něco uvidíš,“ pobízel ho přítel a pobízel dál, i když Věk namítl, že by jeho, Hněvkovského, nerad opustil.

„Já půjdu, kde bude universita, o mne se nestarej, pak se sejdeme u mne, a ty jdi, proč bys toho neužil. Jiný musí platit dukáty.“

„No, uvidím ještě.“

Zamířili nejprve ke křižovnickému klášteru, kde měl Held byt. Bylo skutečně nepěkně pod mrakem, déšť na spadnutí; nicméně ulice oživly již za té ranní doby nad obyčej. Přecházeli členové cechu slavnostně odění, venkované, lidé přespolní mezi domácími, tu oddělení granátníků v parádě, v ohromných beranicích, pod rozvinutým praporem, s hudbou v čele, tam kyrysníci v bílých pláštích na statných koních, jejichž dusot se hlučně ozýval na vlhkém dláždění ulice. Na chvíli se proud lidu zarazil; ale jen jezdci přejeli, rozproudil se nanovo. Většinou brali se směrem k Špitálské bráně. Nejzvědavější pospíchali do Libně, kdež na zámku císař Leopold II. na dnes nocoval, a odkudž o polednách vyjede do domu invalidů, a odtud hne se všechen slavný průvod. Jiní jen k invalidovně chvátali, aby si našli nějaké výhodné místo, aby všecko jak náleží mohli uviděti. Hlučno a živo bylo po ulicích. Jen vysoké nákladní a formanské vozy se nikde neukázaly. Ty od osmé hodiny ranní nesměly nikde Prahou.

Věk s Hněvkovským dostali se chvílemi do tlačenice. Někdy se schumelila taková, že v ní zanikl i červenobílý, vysoký chochol, jaké na ty dni dali policejním strážníkům a úřadníkům, aby již z daleka byli patrni. Mladí přátelé dostali se posléze ke křižovnickému klášteru. Opodál mostu se Hněvkovský zastavil, a ukázav po něm, k Hradčanům, řekl Věkovi:

„Pamatuješ se, loni jak jsme tudy šli, a co jsem povídal? A už je to tu!“ dodal vesele. Vzpomnělť, jak loni záhy z jara vedl Věka na Hradčany ukázat mu stavy na sněm se sjíždějící, a jak tenkrát tu na mostě řekl ukazuje na Hradčany: „Až tam teď uvidíme korunovaci! Až tam náš král pojede v slavném průvodu! . . .“

Loni se Věk upřímně tam zadíval a zamyslil; dnes také, ale ne tak dlouho. A jak se obrátil, už utkvěl jeho zrak na paláci Mannsfeldském a přeletěl jeho okna. Nikde však nespatřil známých, na které vzpomněl. Helda zastali ještě doma. Věka uvítal velmi srdečně a hned začal horlivě, že už Mozarta viděl, že ho zná, že ostává na Bertramce u Dušků, že tam schválně v aleji na něj číhal, ale že je nějak churavý, a včera že ho viděl v městě, u divadla. Oba milovníci Mozartovy hudby byli by se zapovídali o svém nejmilejším mistru a jeho nové opeře, na kterou se Věk horlivě dotazoval, ale Hněvkovský jim nedal. Na jeho vybídnutí vyšli ven, aby se podívali Prahou, aby ohledli pokud možná všecka místa, kudy průvod půjde. Když šli kolem Mannsfeldského paláce, podíval se Věk zase po něm i otevřenými vraty do průjezdu a na okamžik se zastavil, jako by se tam chtěl podívati na kočár a koně, kolem nichž hemžili se panští pacholci a sluhové, upravující je na slavný průvod.

Z Jezovitské ulice, kde proud lidí byl úzkým místem tím větší, zašli přes náměstí Železnou ulicí k divadlu. Oba studenti vedli tam venkovského přítele především, aby uviděl podivuhodnou věc, o které byl doma jen tak něco četl. A věru užasl.

Divadlo samo protáhlo se, vzrostlo, prodloužilo se do Ovocného trhu velikým dřevěným přístavkem.

„Pět set stop je prý to všecko dlouhé," ohlašoval Hněvkovský žasnoucímu příteli. „To se uhodili páni stavové přes kapsu. To bude stát! Povídá se stotisíc zlatých! A na jeden večer, na jeden bál! Bude po královnině korunovaci."

„To bude sál!" zvolal Věk.

„Vlastně dva," vysvětloval Held, jak obcházeli novou budovu, jež zvenčí byla hotova, kterou však vnitř ještě upravovali. „Jeden v divadle, a druhý veliký tady, v té stavbě. A podívej se!" a ukazoval na krytý mostek vedoucí od loží divadelních do sálu v Karolinum. „Tam se bude chodit jíst. Tam bude buffet, jídel, vína, cukroví, no! A té slávy! Císař sem přijde a dvůr a všecko panstvo, a kolik tisíc zvaných."

„A vnitř budou hotovi do té doby?"

„Musejí. Povídal Tham, že to je tam na způsob římský. Řady dřevěných sloupů, teď je potahují plátnem, a věnce budou kolem nich, a výklenky jsou červeným sametem vyloženy, a mezi divadlem a novým sálem bude taková veliká, červená opona."

„A přes sto lustrů bude," doplňoval Hněvkovský.

To se již dál brali do Celetné ulice. Tou pak kráčeli ku Prašné bráně a ven. Shon lidí z ulice, z Příkopů, na jejichž alejích listí se ještě dost zelenalo, byl tu veliký. Tu již shledli panské pojezdné a pacholky, kteří vedli jízdné, vystrojené koně ven k invalidovně, kde se měl průvod seřadit a kde již všichni účastníci měli být o jedenácté hodině. Held se chtěl dále podívat, k Špitálské bráně, ale Věk se bránil, a živě, že by se třeba omeškali, anebo že by se pak nemohli tlačenicí dostat zpět. O to měl patrně strach. Chvíli stáli opodál Prašné brány a přehlíželi davy kolem se valící i jezdce jedoucí i panské parádní kočáry, které také k invalidovně dopravovány. Ty také budily největší pozornost všech svou nádherou, výzdobou zlacené řezby, kování, malby i drahých sametových, damaškových látek, zlatého třepení i lesklého, čistého skla.

Sotva že některé vozy přejely, nastalo nové hnutí. Již cechy přicházely in corpore a stavěly se na místa jim vykázaná. V čele každého ubíral se korouhevník nesa damaškovou korouhev ozdobenou malovaným znakem cechovým i fábory, kvítím i zlatými nebo stříbrnými střapci. Cech za cechem, korouhev za korouhví, tu stará, z věků ještě minulých, tam nová, ke korunovaci schválně pořízená, míjely k Špitálské bráně: řezníci, Novoměstští pekaři, sladovničtí, bednáři, koláři, truhláři, zámečníci, kováři a jiní, v nedělních oblecích, oholení, starší s odznaky hodností, v copech, v kabátech vysokých límců.

V tom přitáhlo oddělení granátníků v plné parádě, s hudbou pod vlajícím, u větru třepetajícím se praporem. Velitel na koni přejížděje zastavil vojsko u bývalého kláštera Hybernského. Na to se mladí přátelé ještě podívali, pak se Prašnou branou vrátili. Celetnou ulicí se teď nesnadno kráčelo. Na jejím počátku se již židé pod korouhví shromažďovali a s nimi židovští sirotkové. Na konci ulice se Hněvkovský, umluviv ještě schůzku, odtrhl a přidal se k studentům na rohu k Týnskému kostelu se scházejícím, tam, kde také pak vysoké učení mělo krále uvítati.

Hněvkovský podávaje Věkovi ruku řekl jemu i Heldovi:

„Škoda, že tu nebudete, abyste nám pomohli volat. To již máme umluveno, je nás hromada, a také Melezinek a jiní sousedé to také jinde udělají, to nebudeme volat: ‚Vivat!‘ ale po česku: ‚Zdráv buď Leopold Druhý!‘“

Věk chtěl zůstat, ale byl přece rád, když ho Hněvkovský posílal, aby jen šel, do paláce, odtud že všechno lépe uvidí.

„Třeba se tam ani nedostanu,“ bránil se Věk naposled, ale slabě.

„Tak půjdete se mnou, do kláštera; já tam musím,“ mínil Held. „Také bych tu rád zůstal, ale musím být doma, k vůli choralistům.“

A již se brali dál, dolů Staroměstským náměstím. Bylo tu nadobyčej živo. Podél radnice řadila se městská garda s kapelou na křídle a hloub do náměstí šikovali se vojenští granátníci. Na levo cechové, zlatníci, stříbrníci, kotláři a jiní se rozestavovali. Lidské hlasy, dusot důstojnických koní, hlahol trub kolem se rozléhaly i pádné kroky docházejících houfců cechovních. Věk s Heldem dlouho se rozhlížeti nemohli, neboť se obávali, že by je za chvilku nepustili dál. Na malém rynku, kde se všecko rdělo od červených kabátů členů kupecké společnosti jako na makovém poli a kde se leskly jen kupecké kordy a zlaté epaulety, mladíci se ani nezdrželi, a rychle vešli do Jezovitské ulice.

Tu bylo ještě volno. Mnišské řády tu dosud nestály.

Ještě jí nevyšli, a již obracel Věk zraky po Mannsfeldském paláci. Nikdo! V ten okamžik byl tak bláhový a myslil, že najisto shledne někoho v okně. Ale okna zavřena až na jedno, a v tom nikdo, a vrata zavřena. Pocítil sklamání.

Jak se tam dobývat? Máli tam jít? Už chtěl oznámit Heldovi, že půjde s ním. V tom sebou trhl. Nad sebou zaslechl vykřiknutí. Známý hlas! Rázem se zastavil a vzhůru se podíval. Nahoře v otevřeném okně Mannsfeldského paláce zahledl mladou dívčí hlavu. Márinka! Zahledla ho, vykřikla překvapením, ale vykřiknuvši zarděla se jako mák leknutím, co vyvedla. Chtěla uskočit, nemohla však. Hleděla dolů na Věka, jak se usmál, jak rychle smekl klobouk. V tom babička k oknu přistoupila i „Karolin.“ Stará Snížková volala, kývala na sousedina syna jako doma v D—ce, aby tedy šel. Již neváhal. Podal Heldovi ruku. Připomenuli si nejbližší schůzku a rozešli se.

V průjezdě zastal Věk Márinčina starého strýce, jenž něco sluhům nařizoval. Přišloť v poslední chvíli oznámení, že přijde několik vzácných hostí ode dvora, kteří nebyli v žádné funkci, že se budou dívat z palácových oken na průvod. Správce vybídl Věka hned nahoru. Na schodech potkal už Karolinu, která mu vyšla vstříc, aby snad palácem nebloudil.

„To jste pěkný, málem byste nám byl utek —“ kárala dobromyslně Snížková. Věk se omlouval, vysvětloval.

„No, ať je to jak chce, Márinka vás sem dostala. Tak se zlobte na ni,“ žertovala. Vnučka byla v rozpacích, jež byly také z toho vědomí, že nemohouc se Věka dočkati, přes tu chvíli běhala k oknu podívat se ven. Nikdo netušil, koho vyhlíží; nyní se také nepřiznala. Zasedli ke stolu, na němž právě prostřeno. Věk musel s nimi jísti. Panna „Karolin“ omluvila „fotrle,“ že musí být dole, že nemůže sem nahoru. Byla by nejraději mluvila pořád německy a s Věkem po každé tak

začala, ale k vůli venkovským příbuzným musela zase po česku, ovšem Pražským, hrozným způsobem.

Dlouho se však nezdržela. Musela dolů, neboť „fotrle“ potřeboval jejího přispění. Tak D—ští osaměli nahoře v pokoji bledě zelené barvy, s velkou, španělskou stěnou v koutě, plnou nalepených obrázků. Z ulice zněl temný hluk a šum. Časem kočár v průjezdě zaduněl.

Krajané hovořili o tom, jak první noc strávili v Praze, co bylo od rána, jak bude teď, s průvodem. Stará Snížková si libovala, že dobře udělala, že jeli, co to jen bude, ale jen kdy by dnes Pánbůh čas dal a ty dni také, že by se ráda po Praze podívala, a nejdříve na hrad, k sv. Vítu, k hrobu sv. Jana. Že se tuze těší, ale jináč, že by tu přece nezvykla. Toho hluku, rámusu, toho nepokoje!

„A řekněte mně, Františku, jak jste moh po Praze tak stonat?“ otázala se pojednou. „Povídala mi maminka, co s vámi měla. Co vás sem tak táhlo? No, snad vás tu něco drželo —“ a stařena se usmála. Vidouc však, že se mladý kupec zapálil, obrátila řeč, a nepostřehla, jak vnučka na tu její otázku bezděky sebou hnula a na Věka oči upřela čtverácky i zvědavě a dychtivě zároveň.

Věk se jim nabídl za průvodce na cestách po Praze a přede vším jim navrhl, že by se mohli podívat do divadla, do českého, u Hybernů a kdy by bylo možná, také do velkého, aby uslyšeli operu, a zvlášť Mozartovy opery, to že je něco.

„To toho užiju!“ žertovala Snížková. „A ještě bály s urozeným panstvem!“

Věk se zarazil.

„Vy půjdete do frajbálu na hrad?!“ otázal se.

„Strýček chce a Karolina také. Dostanou palety,“ odvětila Márinka.

Věkem to trhlo. Vzpomněl na Šedivého, ale teď také na sebe. A v tom se ho optala, ale nejistě, Márinka, půjdeli také Když Věk odpověděl, že nedostane asi lístku, mínila stará Snížková, že by Franc, myslila svého bratrance, snad ještě mohl opatřiti jeden, kdy by on František chtěl. Věk chutě přisvědčil, to že by byl rád. V Márinčiných očích zasvitlo.

Ale v tom sebou trhla a babička ještě více. Zahřmělať temně rána jako hromová, až se okna zatřásla. Mladí pospíchali k oknu.

Na ulici bylo zřejmé pohnutí, jež dělový výstřel způsobil, upozorniv všechny, kteří se tu shromažďovali nebo již čekali, že slavnost se začala, že král vyjel z domu invalidů, z jehož oken byl právě všechen svůj skvělý průvod přehledl.

„Je právě půl druhé,“ ohlašovala Snížková, ohlížejíc se po sloupkových hodinách na prádelníku, a vyptávala se Věka, jak je to daleko, kdy asi přibudou do Prahy.

„Není to tak daleko, ale průvod bude dlouho trvat, myslím že asi ke třetí teprve dojdou.“

Ale bylo již hodně po třetí, když ohlas dělostřelecké salvy s hradeb ohlásil, že průvod přibyl do Prahy. V tu chvíli byla již okna v pokoji a po všem paláci otevřena, jakož všude v sousedství i naproti. Na schodech křižovnického kostela tlačil se houf lidí a před nimi na prostranství k mostu stáli již mniši různých Pražských řeholí a mnozí

kněží až po sám skoro most, jehož vchod střehli policejní strážníci v červenobílých chocholech, aby se nikdo z obecenstva na most nedostal. Ten byl té chvíle úplně volný a lidu prázdný.

Věk stál u okna s krajankami; u druhého okna tlačili se pozvaní známí starého správce před chvílí přišlí. „Karolin" byla také nahoře a přecházela od okna k oknu. Obvazek s tváře měla dole, šátek však na tvář tiskla. Byla všecka vzrušena a rozčilena. „To zvonění! To zvonění!" opakovala přes tu chvíli. A bylo zvonění! Zvony všech Pražských kostelů hlaholily slavným, mohutným hlaholem. Chvílemi zahřměly výstřely z děl, a již potom také ohlas hudby a veselých fanfar se ozval. „Karolin" při každém výstřelu sebou zděšeně trhla. Za to její mladá příbuzná z D—ky byla všecka jinak, blaze, vzrušena nevídaným divadlem, nevídanou slávou, vším tím radostným šumem a hlukem, jenž proudil ulicemi, a jenž také do výše se nesl a strhoval a opojoval. Těšila se z toho, co již viděla, těšila se na to, co uvidí, a neméně z toho, že vedle ní stál ten, na nějž se tak těšila.

Nachyloval se s ní z okna, chvilkou prohodil leccos na vysvětlenou, slyšela jeho hlas. Někdy se po něm obrátila. Zraky jejich se setkaly. Viděl, jak je vzrušením zardělá, jak její pohled zářící ohněm mládí na něm rád tkví. Ale pak se už přestali obracet. Hlahol hudby, jásavé fanfary, temný rachot kotlů zazněl blíže, jasněji; v tom rázem utichl, a zdola, z ulice ozval se hlas, že jsou na Staroměstském rynku, že právě rector magnificus krále vítá.

„A teď už pojedou zrovna sem," ohlašoval Věk. „Purkmistr už krále uvítal u Poříčské brány, teď jen u radního domu klíče odevzdají, jak jsme ráno slyšeli."

Ročilení z napjaté, dychtivé zvědavosti zmocnilo se všech. Zraky upíraly se na pravo do úzké, té chvíle, pod mraky zasmušilé Jezovitské ulice, do které až zasahala řada mnichů v černých sutanách i hnědých kutnách.

A již se tam ozvala dlažba cvakotem podkov. Jízda se blížila. V čele hudebníci na bílých koních, za nimi oddělení kyrysníků v třírohých kloboucích v bílé uniformě, v černých kyrysech, v plné parádě, muži jako hora, silní, statní na statných, vyzdobených koních. Vynořili se z temné ulice, na volný plácek křižovnický. Zajíždějí k mostu, na most, řada za řadou.

A již, ani se řady netrhly, jiní za nimi, městská jízda v zlatolesklé uniformě.

V tom stará Snížková a jiní z diváků hlasně užasli. Roztrhlať se nad křižovnickým pláckem clona mraků, rázem se projasnilo a jasnilo se dále valem. V tom náhlém světle zatřpytily se zbraň i zlato jezdců i kované řemení jejich koní, a v něm také vynikla pestrost dlouhého průvodu, jehož nejpřednější se teď zastavili, ale již daleko na mostě, an král na Staroměstském rynku stanul.

Věk s krajankami dívali se hodně s vysoka; tím pohled jich nebyl nejplnější, za to však měli volný přehled a viděli dobře celek, ohromný, skvělý průvod, an před nimi z šera Jezovitské ulice se vynořoval na plné světlo prostory křižovnické, an se pak tratil jako

třpytné a pestré vidění pod mohutným obloukem Staroměstské mostecké věže.

Koňský dusot poutichl, rachot kol se ozval. Za jezdci v čele průvodu objevily se dva jednospřežné vozy, pak pojezdní rytířů i pánů ale bez koní, císařovi pojezdní, všichni ve třpytných liverajích. Za nimi kráčeli koně z císařových konířen; každého z nich vedli dva pacholci. Zvířata ušlechtilá, krásná, bohatě sedlaná. Za nimi trubači a bubeníci na koních troubili a bubnovali na ozdobných troubách i kotlech. Ohlas však jásavého, mocného volání nadšených zástupů vítajících na rynku velkém i malém krále kolem jedoucího, zaléhal až sem a přehlušoval veselé zvuky fanfar. Trubači přejeli, za nimi dvorní furýři, a již se objevila skvělá kavalkáda české šlechty, napřed stavu rytířského, pak panského. Na ušlechtilých koních bílých, vraných, hnědých, bohatě osedlaných i ozdobených seděli jezdci odění v gala, v botách, potomkové starých rodů domácích i přistěhovalých: Desfours, Palffy, Nostic, Vlček, Dohalský, Pachta, Spork, Waldstein, Sternberg, Vratislav, Černín, Kolovrat. Za jezdci řada nádherných kočárů, nejprve rytířské, pak panské. Před každým šli sloužící v liveraji, a dva z domácích ouřadníků okolo vozu, z každé strany jeden.

Již chvíli nemohl Věk nic vysvětlovat a určovat. Tak veliká nebyla jeho znalost kruhů šlechtických. Ale výdatnou pomoc poskytl veselý palácový správce „Franc“, jenž přiběhl také nahoru. Ten nyní svým hostem vykládal průvod, jak jen s té výše bylo možná. Také na to upozornil, že páni kavalíři jedou jeden každý vedle své vyvýšenosti a přednosti. Také je skoro všecky jmenoval.

Teď kočáry určoval. S prvními, rytířskými, měl trochu nesnáz. Některých neznal, některé jen dle domnění určil. S panskými bylo líp, a také již napřed ohlásil jejich pořad na nemalé podivení své sestřenice, jejíž zvědavost zvláště podráždil ohlášením, že za panskými kočáry pojedou povozy českých a moravských biskupů v řadě kočárů tajných rad. Márinka zatím počítala na babiččino vybídnutí povozy, a Věk jí pomáhal. Už bylo padesát, šedesát kočárů, už s úžasem a na úžas ohlašovali sedmdesátý. Již jich bylo na osmdesát.

„A teď pozor, oči do hrsti!“ volal Snížkové starý bratranec v dlouhém copu. „Teď přijde teprve to pravé: náš kočár a ostatní knížecí, teď něco uvidíte! Knížata pojedou, také podle své vyvýšenosti. — Teď! Už! Klary, ten za ním to je Paar, a teď, hele, náš — to je kníže pán.“ [1])

Všichni se víc vychylovali, krky natahovali, zraky napínali; nad Věkem a příbuznými z D—ky stál starý správce na židli a nahýbaje se ven ohlašoval, volal, až byl červený jako krocan, neboť hlas jeho tratil se v hrčení kol, v dusotu koní a šumu dole i v hlaholu zvonů, jenž se u výši nesl.

„To je krása! To je krása!“ volaly ženské; a nad nimi křičel staroch:

„Kinský! A tohle je Auersperk, on, Anton —“

[1]) Colloredo-Mannsfeld.

V tom umlkl, jak se u oken ozvaly výkřiky úžasu. Dole za nádhernými povozy knížecími mezi služebníky aouřadníky kolébal se zlatolesklý kočár ohromný, plný zlacených řezeb, těžký, s kozlíkem náramně vysokým, sametem potaženým, nákladný, bohatý, ale patrně hodně starožitný, tažený třemi páry krásných vraníků.

„V tom jede Olomoucký arcibiskup!“ volal strýc, a když se všichni za kočárem ohlíželi, škubal sebou a křičel:

„Nechte tu chalupu, teď jedou ti hlavní, to jsou ti nejkrásnější: Lobkovic, a hele, koukejte, ten s těmi šimly, Lichtenstein, a ten za ním to je Švarcenberk, to je kočárek, co? Ten je nejkrásnější, vidíte? Ten za ním není takový, to je Auersperk, on, Vlašimský.“ A jako jedním dechem doložil živě: „A teď přijede dvůr . . .“

Trvalo však drahnou chvíli, nežli přejely knížecí povozy, a za nimi císařští pojezdní, nejvyšší hofmistr také ve trojspřežném povoze, nejvyšší štolba a jiní dvorští hodnostáři, a za těmi tři heroltové, uherský prostřed, český na pravo, rakouský na levo, a dva heroltové říšští také na koních, hůlky jako onino vzhůru držíce.

Diváci již ochabující na novo se vzpružili. Ve všech oknech nastalo pohnutí, když rozletěl se hlas, že přijede teď císařský kočár. Každý chtěl spatřiti nového krále; ženské také mnoho o císařovně mluvily. Hlasité, jásavé pozdravy z hloubi ulice ohlašovaly nového panovníka. Již se objevila v nádherných uniformách garda drabantů, za nimi císařský kočár tažený trojspřežením krásných běloušů dlouhých ohonů. — Ale kočár zavřitý! —

Všecko vychylování, všecko napínání zraků bylo marné. Do zaskleného vozu, jenž prvotně do průvodu nebyl určen, nýbrž otevřený kočár, a do něhož panovník usedl jen pro prudký vítr, nebylo viděti.

A přece Márinka a všichni se ohlíželi po tom povoze obklopeném tělesnou stráží, za níž kráčela císařova pážata i garda hačířů, a trubači, bubeníci s kotly, a jízdná uherská garda s tygřími kožemi . . .

Za to dole, kde kněží stáli, bylo viděti lépe.

P. Vrba v slavnostní sutaně, v pláštíku, více než kdokoliv z jeho spolubratří vyhlížel císařský povoz. A s něho také když z ulice vyjel, očí nespustil. A také císaře zahledl; seděltě panovník v plné uniformě na pravici, k jeho straně, maje po levici císařovnu.

Starý kaplan zahledl, jak vlídně se uklání kněžstvu jej vítajícímu tiše, úklonami; do tváře však mu dobře neviděl. Přece však hleděl, zrak napínaje, jen do vozu a pak za ním, když zajížděl k mostecké věži. Starý kněz nehleděl ze zvědavosti. On toužil spatřiti svého krále, kterého se nemohl dočkati, za kterého se v duchu modlil, kterého vítal pohnut s nadšením, neboť v něm vítal lepší budoucnost svého národa a skládal v něj naději, že s ním přichází nová, lepší doba poníženému jazyku českému. Vítal ho tak, jako ho dnes všichni vítali, kteří prohledli, oč běží, kteří přilnuli se vší vroucností k zanedbané, odstrkované, ponížené mateřštině, jako tam opodál, nahoře v okně knížecího paláce, ten mladý kupec z D—ky.

Rozradován, nadšen hleděl F. Věk za skvělým průvodem gard zajíždějících na most. Za nimi ještě jely šestispřežné dva kočáry palácových dám a cestovní povoz panovníkův. Na ten se Věk zadíval.

Kráčeliť kolem toho kočáru pudrovaní poštmistři v červených kabátech, v bílých jelenicích, ve vysokých botách a za nimi postilionové, také v parádě, zrovna před divisí kyrysníků průvod zavírajících. Mladému kupci mihl se na mysli starý „spěšnoved“ Sýkora v bačkorách, sedící v křesle v dusné, přetopené jizbě, vzdychající, i to, jak se mu oči zalily, když o Praze mluvil. Mihl se mu i jeho „skvostnoctidelný“ oblek ve staré skříni. Ale již zase hleděl Věk za skvělým průvodem, jenž zanikl mosteckou věží na starý Karlův most a ubíral se dál za slavného hlaholu, za zvuku fanfar i jásání lidu, nahoru k Hradčanům.

Starý Snížek „Franc“ už byl se stolice dole; Snížková, sestřenice jeho, unavená, naříkajíc na kříž odstoupila od okna a usedla na židli. Jen mladí zůstali ještě u okna a dívali se na plácek, kde kněží a mniši se rozcházeli, ale kam se valili diváci z okolních, nyní již uvolněných ulic, aby se přes řeku dívali za průvodem beroucím se rovněž špalírem cechů, granátníků k hradu, před nímž očekávali nového krále měštští střelci v parádě, granátníci a u samého vchodu generálstvo, zámecký hejtman s hradními klíči na stříbrném talíři . . .

„Karolin“ všecka rozčilená zavírala okna. Hlahol zvonů rázem se stlumil a ohlas hluku zdola z ulice také potuchl. To bylo v ten okamžik příjemné. Všichni v pokoji usedli u stolu. Mluvili o průvodu, žasli, že už je pět hodin pryč, a zase poslouchali starého Snížka, jenž vykládal, že panstvo na Hradčanech vystoupí, že kočáry pojedou z hradu Prašným mostem ven, a páni s arcibiskupem a s ostatními biskupy že uvítají císaře u kostelních dveří, u kaple Svatovojtěšské.

„A tam uvítá nejvyšší purkrabí krále českou řečí, jak jsem slyšel,“ vpadl Věk živě starochovi do řeči. Ten a všichni Pražští ne bez podivení se ohledli po mladém, venkovském kupci, co že se tak důrazně a zrovna radostně o tomhle zmiňuje.

„A pak bude ‚Te deum,‘“ dokončoval správce paláce, „a heč — teď něco je —“

Zalehlť sem opět hlas dělových výstřelů.

„To bude brzo konec. To musím dolů.“

Vstal, a s ním odešli všichni pozvaní. Jen D—ští zůstali. Bylo již okolo šesté. V pokoji nastalo šero. Mluvili o krajanech, co asi ti, jak ti viděli průvod, purkmistr, Pepíček Exnerův a co on, Pinkava.

„Půjdu se tam podívat,“ oznamoval Věk, maje se k odchodu.

„Teď? Zrovna?“ otázala se Márinka, a pak, odmlčevši se, váhavě dodala: „A do divadla nepůjdete?“

To nebyla jen pouhá otázka. V tom bylo také něco jiného. Cítil to z tónu hlasu; jak tím překvapen upřel na Márinku oči, sklopila zrak. Ale jak po té řekl, že nepůjde, že se podívá na krajany a pak k Hněvkovskému, postřehl zákmit uspokojení v její tváři.

XXVI.

Varia.

Na schodech i pak, když vyšel z paláce, na ulici ještě, se v duchu Věk ptal, co že se Márinka tak ptala na divadlo. Jasné však a určité odpovědi nebylo, a také ne klidu a místa k uvažování. Rozproudilоť se

kolem lidmi jako přívalem. Rozcházeli se z uvítání. Věk kráčeje směrem k Poříčské bráně za krajany, musel se chvílemi zastaviti. Hlahol zvonu již umlkl, i salva z děl na hradbách naposled zahřměla za prvního soumraku. Za to ulicemi hlaholila hudba. Různé kapely, tu větší, tam menší, kráčely v čele cechů prapor svůj doprovázejících.

Už se hrubě soumračilo, když Věk došel ke „zlatému bažantu.“ Z krajanů tam nezastal žádného. Byliť ještě v městě. Již odcházel, v tom potkal Exnerova Pepíka. Věk se ho ptal, jak viděl, měl-li dobré místo.

„Ale dobře, brachu, všecko jsem viděl. Užil jsem dost, ale teprve teď užiju,“ dodal směje se. „No, pojď, nepospíchej, chvilku počkej, bude ti stát za to. Náš konšel —“ a smál se zas, „Pinkava, ten bude o dnešku vypravovat! Ten toho viděl! Haha!“

Věk musel s krajanem a zasedl s ním v koutě poblíž dveří, kde bylo ještě trochu místa.

„Někams ho zaved, na špatné místo —“ mínil Věk.

„I nezaved. On tam jel sám.“

„Jel?!“

„Jeho lakota ho svezla, haha — Já mu dám, smát se mně. Víš, jak se zubil, když ty ženské mně to vyvedly. A tak jsem naved aucknechta, aby ho zjednal s forou, kousek jen, za bránu, na dnes časně ráno. Stálo to kolik dvacetníků, ale vem je nešť!“

„A Pinkava jel?“

„Jel, jak by nejel, za groš by blechu hnal. Jel za Koňskou bránu někam do vsi; aucknecht ho poslal do nějakého dvora, ale on tam žádný není, že prý mu tam naloží nějakou bednu s máslem a s masem, nebo co, a že bude do osmé ráno zase tu a že dostane tři zlaté. No, on a tři zlaté a vydělat je asi za dvě hodiny. Přivstal si dost —“

„A ještě se nevrátil?“

„Kde pak! Spletli jsme ho s hodinami a s cestou a jak tam je daleko. Když se vracel, už byla brána jistě zavřena, a nepustili ho. A tak se díval na průvod za branou, na pole.“

Mladý soused se dal do smíchu a smál se a rukou na odpor mával, když Věk myslil, že je to trochu moc.

„Nic, patří mu to. Vždyť věděl, že o osmé brány zavrou. Proč je takový lakomec!“

Ale vlk byl za humny. Ještě o něm mluvili, — a v tom vstoupil Pinkava s vydrovicí na hlavě, s bičem v ruce, v ublácených botách a rozhlížel se nějak rozčertěný hospodskou jizbou plnou lidí a kouře. A již sebou škubl; bílé řasy zamrkaly, a již přistoupil ke krajanům.

„Dej mně tři zlaté!“ zvolal prudce na Exnera. Ten, co chce, a na podomka ho pak odkázal, ten že ho zjednal.

„Však já už vím. Tys ho naved. — Ani tam takový dvůr není. Co jsem se nahledal! Měli jste mne za blázna. A slavnost jsem propás. Nepustili mne do města. A celý den krmení koňům, a člověk snad také něco chce. Kdo mně to nahradí? Zaplať! Aucknecht nechce nic dát, když jsem nic nepřivez! Jak bych přivez, ty votipero bláznovská. Zaplatíš, nebo tě nechám v Praze a nevezmu tě na vůz. A provazy zaplatíš taky —“

Konšel nedbaje, že se všecko po něm ohlíží, škubal sebou a dorážel na mladého krajana, jenž se jen smál a žertem ho odbýval. Věk konce toho jednání nevyčkal. Vytrativ se ven, zamířil ku Prašné bráně a Celetnou ulicí na Ovocný trh. Setmělo se již a začal zase váti studený vítr. V něm třásly se i zmítaly zardělé plameny lamp, jichž po ulicích více hořelo nežli jindy.

Věk zašel k „modrému hroznu," proti divadlu, jak měl s Hněvkovským ujednáno. „Modrý hrozen" si proto vybrali, poněvadž se nadál, že se tam sejde s Thamem. Chtěl s ním mluviti, a také ho, kdy by šlo a se hodilo, požádati, aby mu zprostředkoval lístek na korunovační představení, na novou operu Mozartovu, a kdy by nebylo možná, alespoň na pozejtří, na pátek, kdy bude „Don Juan," jak se od Helda dověděl, a kdy, jak se proslýchalo, také dvůr do divadla přijede.

U hroznu bylo plno. Zahledl tam mnoho herců, zpěváků i hudebníků, z nichž mnohé znal ještě ze studentských dob. Thama však mezi nimi nespatřil. Když Hněvkovský přišel, poseděli tu dlouho, ale Thama se nedočkali. Také nazejtří po slavném vjezdu se s ním neshledal, ač se nadál, že ho asi zastane večer o českém představení u Hybernů, kam zašel se svými krajankami. „Karolin" s nimi nebyla, ponévadž se jí zase větřice v hlavě tuze rozbláznila. Věk však měl podezření, že ta větřice je z českého představení, do kterého se ani dceři vrchnostenského služebníka nechtělo, jelikož je měla za něco sprostého, jen pro lidi, kteří neumějí německy. Jindy by se byl Věk více rozhorlil; dnes však mu bylo vhod, že stará panna s nimi nešla. Také se po Thamovi hrubě neohlížel. Byl rád, že ho tu neviděl, poněvadž se obával, že by tu s ním byla Paula. A to setkání by mu dnes bylo nejmíň příjemno před krajankami, vlastně před Márinkou.

Celé dopoledne dnes s nimi meškal. Vedl je na Hradčany, do královského hradu, kde dopoledne nový král uděloval audience, a kde bylo nad obyčej živo: kočáry panstva, nejvyšších úřadníků království českého, i jiných, gardou, hačíři, lidem domácím, venkovským i vojskem. Stará Snížková se nepřestala diviti; jen to těžce nesla, že nemohli k sv. Vítu, do kostela, jenž jsa upraven pro nastávající korunovaci byl zavřen. Její vnučce se však vše líbilo, a nic jí nescházelo. Dopoledne jí uběhlo jako chvilka. Odpoledne zůstala s babičkou doma. A zas se již na večer těšila, ač se ho také strachovala. Ani toho nemohla zatajiti.

Věk viděl, když vcházeli do divadla, že je nějak rozčilena. Maně mu připadlo, že se jí včera tvář vyjasnila, když slyšela, že on nepůjde do divadla. Co že se ho bojí? Netušil, jaké myšlení mělo děvče už doma, i cestou, a teď v Praze, jak kolikrát si vzpomněla na tu „komediantnici," nesháníli ji, nemluvilli s ní, a neníli v divadle, a že ji snad uvidí, a Věk že bude jen na ni hledět. — Poněkud se upokojila, když zasedli v lavici na svá sedadla a když Věk se choval k nim jako ráno, jako do té chvíle, s plnou pozorností, šetrně, když si jenom jich hleděl a všímal. Teď živě vykládal o českém divadle, jaké mělo začátky, jaké má nesnáze. — Kolem to šumělo a bzučelo živým hovorem čekajícího obecenstva, jež byli v předu v přízemí měšťané v copech i bez nich, měšťanky v divných čepcích a kloboucích a salupech, za

nimi řemeslníci, dnes také venkované, sem tam studenti dole i nahoře na galeriích, kde to hlučněji šumělo a zvučelo hovorem i smíchem a žerty studentů, učedníků, tovaryšů, děveček a jiného pracovního lidu, jehož tam bylo plno, plničko. Preclikář tudy obcházel i uzenkář, a roznašeč piva hlasitě volal: „Pivo! Pivo!“

Olejové lampy na stěnách i v lustru od stropu svítily začervenalou září na skrovný stánek Thalie, ne tuze bohatě malovaný, rozlehlou prostorou, do nedávna klášterskou, na různé její obecenstvo. Neleskly se tu zlaté porty vojenských stejnokrojů, ani vyšívání na sametových kabátech, nešustělo tu hedvábí, aniž se třpytily drahokameny. Bylo tu málo záře a lesku i pohodlí. Ale všem se tu líbilo, všem bylo na tvářích viděti, že jsou tu spokojeni, že se již těší . . .

Věk zjistiv si, že tu nikoho od Thamů není, nabyl plného klidu a věnoval se jen svým krajankám. Tiše jim ukazoval tu tam znamenitější osobu z Pražských vlastenců, které znal. Před nimi hodně vpředu seděl vlasatý sedlák v zeleném kabátě vedle šedovlasého kněze.

„To je Vavák, a vedle to je P. Vrba,“ šeptal Věk a již vykládal, kdo jsou, a jmenovitě o Vrbovi, že byl také u nich v D—ce. V tom už své společnice zas upozorňoval na pravo, na mužíka v kabátě žemlové barvy. „To je Melezinek, stojí vedle tiskaře Zimy z Malé Strany, perníkář, vlastenec, ten pro divadlo žije a skládá vždycky básně na památku českých her a písně chvály všem, kteří české hry dívací hrají. Podívejte se, jak se vesele rozhlíží, to on má radost, že je tak plno.“

V tom nastalo v první řadě hnutí, jak uvolňovali přístup k sedadlu nově příchozímu v tupetu a jeho mladé paní. Věk bezděky se dotekl Márinčiny ruky a živěji ji na příchozího upozorňoval, to že je Kramerius. Melezinek prve mladou krajanku tak nezajímal; nyní však natáhla krček a napjala zrak, aby shledla toho, jehož knížky i noviny tak ráda čítala. I starou Snížkovou zajímal, ale neméně si všimla s Márinkou jeho mladé, vysoké, pěkně urostlé paní. I Věk na ni bedlivě upřel zrak a vzpomněl si, co mu Kramerius předevčírem večer řekl. Ale v tom zpozoroval také Šedivého, kterého pro lidi před nimi sedící i stojící v místnosti ne nadbyt osvětlené dosud nepostřehl. Mladý spisovatel vstav živě vítal Krameria a jeho paní.

Věk viděl, že český expeditor usedl vedle Šedivého a že mu po chvilce něco šeptal. Snad se to týká té jeho šlechtičny. Šedivý by asi, myslil Věk, nejraději slyšel, že je ta paleta do frajbálu jistá. Už dnes ráno se byl Věka u Hněvkovského zeptat, jak s ní bude. Jak byl rád, když uslyšel, že to asi půjde, že správce z paláce Mannsfeldského se přičiní. Zdá se, že Šedivý dosud neví o slečně to, co Held viděl a pověděl. To, co nyní Kramerius Šedivému pošeptal, jistě to nebylo. Nebyl by se nešťastně zamilovaný spisovatel na takovou novinu usmál a nebyl by se také Krameriově paničce klonil.

Ale již se Věk zase k svým sousedkám obrátil. Stará Snížková byla zabrána do rozprávky, kterou s ní začal nějaký měšťan starý vedle ní sedící. Byl už nahrbený, vrásčitý, ale čilý a patrně všechen tu šťastný. Také o tom hned sousedce z D—ky vykládal, jako by byli staří známí. To, co povídal, mohl, jak myslil, každému zde pověděti.

Bylit všichni jednoho smýšlení. Starý měšťan o tom mluvil dokládaje, jak se na ty české hry těší, to že je vždycky svátek, když jsou a když může jíti — —

V tom v orkestru hudba zahrála. Pak začal Zimův kus hrdinský, rytířský o Boženě a Oldřichu. Vystoupili rytíři v divadelně historických kostymech, na rok ne zrovna věrných, v plné zbroji, vystoupil kníže Oldřich a měl dlouhou řeč živě přednášenou; ta se nad jiné líbila starému měšťanu, jenž oka s jeviště nepustil a poslouchal, že mu ani slůvko neušlo. Spokojeně se usmíval, hlavou pokyvoval, chvilkou si i po tichu ze samé libosti zamručel nebo tlumenými výkřiky a slovy hercovu řeč glossoval:

„Vida, vida! — Aha! — ah — ah — A česky! pěkně česky — A kníže! Zeměpán!“

A za chvilku zase:

„A všecko česky . . . To bylo! Bože!“

V tom jak knížeti nějaký lech rovněž jadrně odpověděl, usmíval se staroch a radostně si opakoval:

„Od stavu, od stavu, a taky česky. Tenkrát! Inu, inu!“

Staré Snížkové to trochu vadilo. Márinka však neslyšela. Divadlo ji všecku zajalo. Něco takového dosud neviděla. Nádherná knížecí síň se sloupy, rytíři v lesklém brnění, kníže v červeném plášti, a těch pěkných řečí! Nový svět tam před ní. Hleděla s větší a větší pozorností, se zájmem stále rostoucím. Věk byl méně pozorný. Přes tu chvíli pohleděl po očku na svou mladou sousedku. Měl z ní radost, jak je všecka zajata, jak se upřímně dívá, jak ji to těší, a maně si vzpomněl, jak před rokem seděl v stavovském divadle vedle Bettiny, co ta vyváděla, jak se koketsky ohlížela, a pak jak se k němu tlačila, nohu o nohu tiskla, rendez-vous dávala. A opodál jak Paula zasmušile před se hleděla, jeho si ani nevšímajíc, a jak i v tom pohledu, který na muže na jevišti upírala, byly chmura i výčitky sobecké lásky.

A tu ta myška vedle! Jak rozmile vypadá v prostém svém účesu s pentlí ve vlasech, s tím čelem dětsky čistým, půvabná dívčí ostýchavostí i tím živým zájmem, s jakým pozoruje a sleduje všechen děj. Všiml si také, jaké má dlouhé, pěkné řasy a zase na drobném, zardělém oušku utkvěl jeho zrak i za ouškem na pěkném, svěžím hrdle.

V tom vystoupila kněžna na jeviště, a v tom také jako by se Márinka lekla. Trhla sebou a již se po Věkovi obrátila. A pohled její, Věk by se byl ho toho okamžiku nenadál, byl zkoumavý. Než mladý kupec klidně se usmívaje nachýlil se poněkud a pošeptal jí:

„To je panna Procká, znamenitě hraje.“

Márinka, jako by v něčem přistižena, rychle se obrátila k jevišti, náhle se zarděvši, a upřela zase zraky na kněžnu panny Procké a dívala se jako prve upřeně. Trvalo však chvilku, nežli zase přišla do děje. Hleděla, hleděla, ale myslila, co že jí to napadlo, neníli tato krásně vystrojená kněžna ta jeho bývalá — — Proč na ni myslila prve, když sem šli, a proč se jí, neznámé lekala . . . Proč . . . Než ty myšlenky přešly brzo jako mráček. Uvolnilo se jí, že ta Procká to není, jak myslila. Za nedlouho byla zase v proudu hry a dala se volně unášeti jejími půvaby. Že sedí vedle sousedčina syna, ovšem ne-

zapomněla. Než aby se po něm znovu ohledla, toho se již neodvážila za hodnou chvíli. A když pak po očku pohledla, bylo to, když cítila, že to, co tam na jevišti právě kníže svým lechům mluvil, jistě se mu líbí.

To se Oldřich bránil dvořanům, kteří mu vytýkali, že si chce vzíti selku za manželku. Dovolával se svého původu a důrazně k nim mluvil, že z ciziny není všecko nejlepší a že je hanba, kdo se stydí za to, co z jeho vlasti, ku kteréž a k jejímu jazyku především vždy má plápolati láska každého, kdo chce slouti jejím dobrým synem a ne jejím zrádcem . . .

Hercova slova chytla všechny uvědomělé, a ostatním byla jako jiskry, jež náhle křísnou do tmy a zapálí. Dole i shora strhla se bouře potlesku, až se stará Snížková lekla. Věk tleskal jako všichni velmi prudce, ale všiml si také, jak se jeho mladé krajance lesknou oči, jak se jí zarděly tváře. A znovu zahřměl potlesk, a s ním mísily se pokřiky souhlasu i nadšení.

Starý měšťan vedle Snížkové začal také tleskat, ale přestal hned. Zatmělo se mu v očích; slzy se mu z nich hrnuly. Utíral je červeným šátkem a vykřikoval přerývaně, v pohnutí:

„Právo! právo! To bylo. Bože! Bože! Slyšíte, Staročechové!"

Než pak, bylo v posledním jednání, na Pražském hradě, když vstoupila do prázdné knížecí síně nějaká dvořanka, lekl se Věk a náramně. Té dvořanky. Paula! Přišla náhle jako zjevení. Na ceduli jejího jmena nečetl. Nevěděl, že převzala úlohu za herečku na večer náhle se roznemohší. A na prknech jí také dosud nikdy neviděl. Trhl sebou, chvilku hleděl strnule na jeviště. Když ji před rokem shledl, po prvé, co řeči nabyla, urostlou, štíhlou, v bílém čepečku, s černým šátkem volně od hrdla přes ňadra uvázaným, přibledlé, hubené tváře, v níž se jevila únava i ustaranost, byl dojat jejím zjevem i pohledem jejích zapadlých očí.

Teď silně nalíčená, v podivném, koketním účesu, v pestrých vystřižených šatech, plných divadelních blýskot, divně ho dojala. Bylo mu jí líto, a také odpor pocítil. A ten z toho, že Tham, jak věděl, nechtěl, aby jeho žena vystupovala na divadle, že Paula hraje jistě proti jeho vůli, že v tom zase buď povolila matce a ještě spíše Bettině, buď že sama chtěla, že je jí samotné u Thama nevolno, že shání již kratochvíli. Věk necítil, že nesoudí nestranně, že bezděky nadržuje Thamovi z úcty k jeho práci vlastenecké, a že není také bez účinku hořkost, již jemu, Věkovi, Paula i její příbuzné způsobily. — Toho okamžiku trna nad jejím zevnějškem, nevšiml si, že Márinka postřehla ihned jeho nápadné pohnutí. Viděla, jak sebou škubl, jak vyjevený jeho zrak tkví jako uváben na herečce.

Snížkové vnučka se lekla. Tam ta, to je tedy ona! To je ta komediantnice. A on se ještě dívá! Nemůže zraku odvrátit. Teď se obrátil, a po ní. Netušila, jak se zarazil. Viděla jen, že se rozpačitě usmál. A začervenal se. Ale mlčí, mlčí! Prve, když ta kněžna vystoupila, řekl hned, kdo je, její jmeno. O téhle mlčí. A zase se dívá. A ta tam, ta herečka, jak se směle rozhlíží, jak je vystrojená! Teď na ně, na jejich místo upřela oči. Vidí ho asi. Viděli se. Jako by se

usmála. Že nejde! Jed žárlivosti skanul náhle do nitra mladého děvčete, a hned účinkoval. Nitro trapně sklíčeno a krev přece pobouřena, mysl zkalena a oči jinak hleděly, jinak viděly.

Věk se zatím probral ze svého překvapení. A již také viděl změnu na své mladé sousedce, jak sedí všecka zaražena. Už před tím tušil, proč se tak na divadlo vyptávala, doma, v paláci, proč se prve, když Procká vystoupila, po něm tak obrátila. Zaslechlať jistě doma v D—ce o něm, co bylo v Praze, jak se tenkráte domů vrátil A teď . . . Viděla to jeho hloupé leknutí. Zaradoval se. To jde z hloubi! To je opravdivé.

V ten okamžik byl by ji chutě pohladil, za ruku vzal a řekl, že to nic není, že se děťátko mýlí, ale že je rád, že je rád! Márinka si pak bezděky oddechla, když ta dvořanka odešla s jeviště; než hra jí přece už tak netěšila a nezajímala jako prve. Jako by stín na všecko padl, a v duši cítila neklid a teskno. Také když šli z divadla, byla málomluvna. Babička však nepozorovala nic. Vycházejíc už chválila si představení, jak se jí líbilo, jaké příkladné tam byly řeči. Věk v nitru potěšen, dobré míry, jak se zdálo, mluvil s babičkou o tom kuse, to že je už starší hra, ty nové že budou teprve tenhle týden a s neděle po královė korunovaci a před korunovací královninou, a na jednu že přijde také dvůr, to že bude něco pro české divadlo, to že posměváčkové a takoví ztupělci se pak přestanou smát.

„To se tak přetvařuje a dělá jako by nic," myslila Márinka naslouchajíc jeho hovoru. Také chtěla zeptati se na tu dvořanku; než otázka nechtěla z hrdla. V té nevolné náladě dostala se až k paláci. Ale tam se jí mile dotklo a ráda slyšela, když Věk oznamoval, že se přijde zítra zeptat stran toho lístku, který chystal Šedivému, a že budouli chtít, je zase Prahou provodí.

Věk, i když zmizely v palácové bráně, zůstal ještě chvilku před palácem a hleděl za nimi. Vraceje se myslil zase na představení a také na Paulu. Ale na tu bez hlubšího vzrušení, a dlouho u ní ve svých myšlenkách nezůstal. A již na zítřek myslil a těšil se. Ráno se pak tuze nebránil, když Hněvkovský, jemuž oznámil, že musí k svým krajankám, ho začal škádliti. Přiznal, že je ta sousedčina vnučka podobné a hodné děvčátko, a kdy by ji tak včera on, Hněvkovský, v divadle byl viděl, jak se jí oči leskly, jak z nich zářila radost! Ta že cítila, co to je, a že je vlastenka, že čte české knihy a jak ráda, a také Krameriovy noviny.

Věk chvátal dost do Jezovitské ulice. Ale nedošel tam jenom tak. Už na dobytčím trhu se musel zastavit. Potkal tam náhodou krajany, tetu Martincku s dcerou a s jejím nastávajícím. Paní teta ve zlatém čepci, mnohomluvná, tak hned mladého krajana nepustila. Musel vyslechnout, kde všude již byli, co viděli, a povědět, co on zas, a kdy zas pojedou. Když se jich posléze zbavil, musel se znova zastaviti a to na kraji Spálené ulice. Potkal tam P. Vrbu, a s tím se také dlouho zdržel. Starý kněz vítal mladého kupce srdečně a patrně potěšen začal nejprve o slavném vjezdu nového krále, pak o holdování stavů ustanoveném na pozejtří, na neděli, i o korunovaci, jež bude v úterý a jaký to hodný panovník, král Leopold, dnes že uděluje zase audience, a zítra

že také budou, a na bál že přijde, a že nebude žádných velkých ceremonií, že přijde mezi měšťanstvo tak jako tatík mezi děti.

„A vyprovoďte mne kousek!“ dodal kněz pojednou. Jindy by byl Věk rád poslechl. Nyní poslechl také, ale nerad, a poslouchal pak roztržitě výklady kaplanovy o korunovaci, o illuminaci, již chystali všude na neděli. Konečně se Věk vzmužil a zastavil se, že musí jít.

„Ale navštívějí mne, nežli odjedou?“

Věk slíbil.

„A dnes se tedy ještě uvidíme. Přijdou, vidějí?“

„Kam?“

„To nevědí? Ah, to byli už z domu. Jdu z expedice. Kramerius jim poslal pozvání na dnes večer. Máme se u něho sejít. Chce to oslavit. Nechodím nikam, ale dnes půjdu, na takovou radost, to půjdu. A oni také.“

Věk mínil, že je snad jen Hněvkovský pozván, jak by on —

„Oni také, čerchane. Vždyť pan Kramerius ví, kdo jsou, co doma dělají pro vlastenskou věc. A pověděl jsem mu také, jak mně lezou do zelí,“ doložil žertovně a zasmál se. Když Věk ohlásil, že tedy přijde, jsa pozván, že do divadla bez toho nedostal lístek a sotva dostane, potřásal mu starý kaplan ještě chvilku ruku a opakoval, jak se těší, že bude s tolika vlastenci.

Mladý kupec už na časy se tak ulicí nehnal jako pak, když se uvolnil. Vešed do Kolloredovského paláce zastal starého Snížka dole u vrátného. Krajan mu hned vesele oznamoval, tak že budou tancovat, on, starý, že si již zamluvil taneček s krásnou komtesou Kolovratovou, a Frantině, to myslil sestřenici, starou Snížkovou, že již také říkal mladý kavalír.

„A oni,“ dodal k Věkovi, „proženou naše holky, budeli možná tancovat.“

Věk byl v rozpacích. Byl by rád šel, ale byl by také rád Šedivému posloužil. A dáti mu svůj lístek . . . To se mu nechtělo, a také co by řekli Snížek a krajanky. Starý správce ihned postřehl, že krajan v něčem vázne; i uhodil na něj, co je. Věk pověděl. Staroch se na okamžik zamyslil, pak pravil:

„Nač by tomu pánovi paletu přepouštěli. Musejí to také vidět. A on, ten mladý pán, no počkají, nějak to uděláme. Ať se sejde s tou křehotinkou, když mu tolik na tom záleží, jak povídají. Pan Šedivý, neníli pravda? Musím jmeno vědět, protože jsou palety na jmeno.“

To byla příjemná novina. Než hned po té se Věk zarazil. Odešly, jak správce oznámil, Snížková s Márinkou a s Karolinou! Zrovna se lekl. Nečekaly. A již, poděkovav starému krajanu, pospíchal odtud. Snížek mu řekl, že nejsou odtud daleko, že šly do semínaria, co je tam v refektáři ten „waarenkabinet“,[1]) že se šly podívat na ty věci, že je to tam tuze krásné. Nečekaly. Proč? Věděly přece, že přijde. Ovšem se zdržel, ale tu chvíli mohly počkat. Márinka se snad mrzí pro včerejšek. Hněvá se. Těšil se, že je zase bude provázeti Prahou. A odešla. Ona, Márinka; myslil jen na ni. Vešel do seminářského,

[1]) Tak slula výstava r. 1791.

rozlehlého refektáře. Byl tam po prvé, tuze se však nerozhlížel zajímavou místností, aniž sobě valně povšiml obrovských jejích kamen se sochou archanděla Michala. Lidí tu mnoho nebylo. Zastavovali se u stolů plných zboží, ukazovali si je, mluvili o něm, volali na sebe. Věk více se po nich nežli po vystavených věcech rozhlížel. Chvatně, nedočkavě, roztržitě šel, on, kupec, mezi vyloženými předměty, lnem, přízí nejrůznějších druhů, plátny, přízními krajkami, mušelíny, barchanty, zběžně pohledl na velká zrcadla a na ostatní sklenné zboží, na punčochy a přezky nejrůznějších podob a tvarů . . .

Rychle došel konce; pro jistotu se však vrátil. Nikde! Odešly. Vyšel ven. Zastaviv se v seminářském nádvoří uvažoval, co teď. Byl mrzut. A již se zase vrátil k Mannsfeldskému paláci. Měl by se zeptati, jsouli doma, vrátilyli se? Skoro se styděl; váhal. A přece šel k portýrovi. Uslyšel, že ještě nepřišly. Nespokojen, mrzut odešel od paláce a zamířil k Heldovi. Chtěl se zeptat, nepořídilli lístky na dnešní představení „Dona Juana." Než při tom mu připadlo, že krajanky snad z kláštera uvidí, nebo až půjde nazpátek, že je snad potká. Held neměl nic, žádných lístků, všecko již bylo zadáno, protože dvůr a jeho hosté přijedou do divadla. Když se Věk vracel z křižovnického kláštera, nepotkal nikoho a také neuviděl ani na ulici a u okna. Nejsa valné míry zašel na oběd, jak měl smluveno s Hněvkovským. Od toho se dověděl, že došlo Krameriovo pozvání na dnešní večer. Smluvili se, že ovšem půjdou, Věk však chtěl před tím počkati u divadla na Ovocném trhu, že by zase rád Mozarta uviděl.

Po obědě šel Věk s Hněvkovským do jeho bytu. Počítal, že se tam do svačiny zdrží, pak že půjde do paláce. Záminku měl pro ty lístky. Ale když se pak po čtvrté chystal z domu, přišel sluha z paláce a přinesl dvě vstupenky do frajbálu: jednu na jmeno Šedivého, druhou na Věkovo. Mladému kupci se plán shatil. Dnes už jí neuvidí. Byl neklidný. Co dělat? Held bude u divadla. Jíti tam musel, a o Mozarta mu také běželo. Šel. Held tam už čekal. Přišli dosti záhy, ale jiných zvědavých tam také již bylo dost. Ti však nečekali na Mozarta, nýbrž na panovníka a na dvůr. Od kamenného mostu, Jezovitskou ulicí, přes náměstí a Železnou ulicí všude již stály špalíry zvědavých. Mladí hudebníci prodrali se skoro až k samému divadlu. Čekali dlouho. Den pohasínal, první povozy již dojížděly k divadlu. Mezi těmi byl kočár paní Duškové. Held ho znal. Prudce zatahal Věka za rukáv, prudce ho upozorňoval, že teď asi přijel Mozart.

Z kočáru vystoupil pán, jenž napadal na nohu. Věk podle toho poznal Duška. Za ním pán malé postavy ve svrchníku s límcem. Ten pomáhal dámě z vozu. Mozart! Věk a Held se tlačili, aby ho hodně zblízka zahledli. A podařilo se jim.

„Ten je bledý, a přepadlý!" zvolal Věk s účastenstvím, když slavný skladatel zmizel v osvětleném podjezdu.

„Je stonavý, a nějak smutný. A doktoří. Pánbůh nedej!"

Kolem to šumělo směsí hlasů, v níž pronikavěji zněly hlasy strážníků dav k pořádku nabádajících, volání kočích i běhounů v livrejích před panskými kočáry. Povoz za povozem, a v každém skvělá, vystrojená společnost. Stmívajícím se vzduchem vrhala zarudlá zář lamp

nevalné světlo na husté davy kolem divadla a na dav od něho dolů Železnou ulicí. Špalírem, prostřed zástupů plápolaly dýmající pochodně před panskými povozy; mihavá záře rozlévala se po nesčetných hlavách, třásla se po tmavých domech, a černavý hustý kouř ztrácel se ve výši v podvečerním šeru.

Pak jako když vítr zašumí. Dále, kdesi na rynku, ozvalo se nadšené volání a zalehlo hřímavě kol kolem do ulic vzrušeného města. Pohnutí šlo zástupy, jako když se vlna zdvihne a rychle se v před žene a jiné před sebou budí. Dvůr se blížil. Již bylo viděti skvostné, otevřené kočáry. Jásavý pozdrav je provázel z rynku Železnou ulicí k divadlu. Nový král v zelené uniformě vlídně děkoval, i královna, paní slaboučká, přibledlé tváře.

Věk s Heldem křičeli také, ale jako by si řekli, ne „vivat," nýbrž po česku:

„Zdráv buď Leopold, český král!"

Vzpomnělit oba v týž okamžik na volání vlastenců o předvčerejším slavném uvítání. Panovník s královou byvše uvítáni vešli do divadla. A zástupové ještě stáli a čekali, aby dvořanstvo zhledli, ale nejvíce pro to, aby uviděli „ty Francouze." Bylit dvorskými hostmi a rozneslo se, že přijedou také do divadla. Věk zaslechl za sebou, jak jeden pán vykládal svému sousedstvu, že jeden z těch Francouzů je vévoda Polignac, a druhý generál Bouillé a třetí —

V tom vlna zástupem kol pohnuvší strčila Věkem i Heldem kus jinam, více do předu, a s ní také nastal šumnější ruch. Každý se tlačil, na špičky stavěl, krk natahoval, lokte pracovaly, výkřiky ženských i bručení mužských se četněji ozývaly. Věk s Heldem zahledli koně, kočár v zástupu se tratící, za tím kočárem jiné spřežení, kočího, pak dva pány, a již kolem volali nebo ze sebe, jak byli v tísni, vyráželi, zardělí, zpocení:

„To jsou oni! To jsou ti Francouzové."

„Ten starý s bílou kokardou na klobouku, to je generál Bouillé."

„A ten druhý?" volal jakýsi hlas dychtivě.

„Vévoda Polignac."

„Kde? kde?" zkřiklo kolik hrdel najednou. Ale kočár zajížděl, a vévoda byl ten tam i s generálem. Než nové vzrušení. Jmeno švédského hraběte, který před čtvrt rokem, ani ne, vyvezl za kočího jsa přestrojen Ludvíka XVI. a Marii Antoinettu z Paříže, pobouřilo zvědavce více nežli ti Francouzové.

„Fersen! Fersen!"

„Kde je?" volali na všech stranách, nejvíce ženské.

„Je mladý, a krásný! Královnu vyvezl! Tu je!"

„Vivat!" zkřikl kdosi.

Věkovi a Heldovi se mladý Švéd jen mihl. Čekali ještě chvíli, poněvadž se nemohli skoro ani hnout. Ale pak, jakmile se jen poněkud uvolnilo, drali se ven, a pospíchali do domu české expedice.

XXVII.

Na „frajbále."

Španělský sál na Pražském hradě zářil i záplavou světla, proudícího ze dvou tisíc a více svěc na padesáti zlacených, bohatě vyřezávaných lustrech, i nádherou plesové společnosti. Pestrá, zářivá, šumná směs hostí, dvorských, šlechtických, vojenských, měšťanských i kněžských proudila ohromnou prostorou nádherného sálu; pohnutý její obraz obrážel se ve vysokých, zrcadlových oknech na stěně, jež sál klamně ještě prohlubovala a přečetnou společnost rozmnožovala, jakož na leštěných parketách míhaly se jako u vodě odlesky bělostných, růžových, zelených rob i stíny nožek a noh, v atlasových střevíčkách, ve střevících s přezkami, i v důstojnických botách.

Byl dvorský ples, přísná však dvorská etiketa dnes nevládla. Z vůle nového panovníka. Nebylo ani určitého předpisu týkajícího se obleků. Zlatolesklé uniformy gardových i jiných důstojníků třpytily se a odrážely živými barvami od kněžských sutan i tmavých fraků a kabátů občanských. Nádherné toiletty dvorních dam a šlechtičen skvěly se drahými látkami, bohatou výzdobou i drahým kamením vedle prostších šatů měšťanských paní a dívek. Ani v tanci nebylo přesného odlučování a oddělování. Vše kupilo se, procházelo, proudilo i tančilo za zvuků lahodné, vábivé hudby volně bez ohledů na stavy a stupně hodností, často pomíchaně, vespolek, a sám panovník v uniformě procházeje volně skupinami, ustoupil, kde bylo třeba, tančícím, aby měli dosti místa. Nemenší ruch panoval v přilehlé místnosti také skvěle osvětlené u hojných, bohatých buffetů. Zde šum bavících se a občerstvujících pronikal nad zvuky hudby zaléhající sem tlumeným ohlasem ze sálu.

Opodál jednoho z buffetů poblíže dveří vedoucích do sálu stál V. Tham v tmavomodrém fraku širokých šosů lehko opřený o zeď. Tvář jeho kolem nosu zardělá byla vážného výrazu. Hleděl před se, jako by pozoroval kolem přecházející nebo se kupící; ale hrubě jich neviděl. Byl zamyšlen. Pojednou, když rázem dozněl vedle lichotný menuet, hnul sebou a upřel zraky k dveřím; proud ze sálu k buffetům té chvíle nápadně mohutněl. Tham všechny bedlivě přehlížel, jako by někoho čekal. Ale v tom vedle něho v pozadí zašustělo, a před ním stanula mladá, nalíčená dáma v šatech nápadně vystřižených, v pudrovaném účesu, zardělá ještě od tance, očí sálajících rozkoší. Švakrová, Bettina. Vedla se s nějakým důstojníkem, poručíkem od pěchoty. Za nimi hned kráčel také mladý párek. Tham znal statného, mladého pána mužně sličné tváře, byl od divadla, zpěvák Miceli, jeho a zvláště Bettinin dobrý známý. Vedl se s mladou, sličnou dámou bohatého obleku.

„Paula tu není?" otázala se Bettina chvatně po německu.

„Nepřišla ještě od tance," odvětil Tham zachmuřeně.

„Škoda, hledáme ji. Potřebujeme ještě pár do kolony."

„A vy nebudete tancovat, pane z Thámu?" zeptal se Miceli postoupiv až k herci. Bettina se té otázce zasmála a již pobízela do

sálu, aby v čas našli pár. Ale pojednou si vzpomenuvši obrátila se k švakrovi.

„Viděli jste pana z Věku,“ tázala se úsměšně. „Je tu, a ne sám. S dámou,“ a zasmála se. „S takovou husičkou venkovskou.“

Obrátila se a šustěla dál a neviděla nevlídného pohledu svého švakra, jenž na to její oznámení si s pohrdáním pomyslil:

„A co ty jsi! A šťastný Věk, že se vám nechytil.“

Obrátiv se k buffetu požádal o sklenici vína. Vypil ji velmi rychle, pak šel dále od sálu. Viděl, že by marně čekal. Paula zůstane i na třetí tanec, ačkoliv slíbila, že po tomto přijde. Seděla tu prve s ním, až přišel pro ni jeden z herců Mihulovy společnosti, kde byla pro menší úlohy angažována. Nechtěl ji tam pustit; vzpíral se tomu, aby jeho žena se na jevišti ukazovala. Paula však plakala, a vyčítala, co že teď v Praze má, že je jako ve vězení, on že je v divadle nebo že si jde mezi vlastence. A ona, aby doma seděla, sama, sama, a trudila se v mladém věku. Máli ji rád, ať jí také něco popřeje, když o ni pro ty vlastence nedbá. A Bettina pomáhala, že je Paula z nich, že má také divadelní krev, a paní Butteauová ta se zvláště dcery ujímala, že má talent, neobyčejný, to že nebožtík tatík vždycky říkával, a ten groš gáže že bude také dobrý, že alespoň trochu nahradí, co jim ušlo, když z umíněnosti Thamovy nešli do Vídně, jak Lotty psala. —

Tham stanul u druhého buffetu. Sáhl opět po sklenici vína. Upil a drže sklenici hleděl zasmušilým zrakem do směsice, do veselého proudění. Kolem se ozývaly zvonivý smích, veselé hlasy, žerty . . . Tham nedbal. Myslil na Bettinu, jak se ušklíbla, když se Miceli zmínil o tanci, a zase na divadlo, na ten svůj ráj i na své peklo, to že pro Paulu není. Pro ně již z domu ráda chodila, pro ně jistě jí už na tom tak nezáleží, zůstaneli on, Tham, doma, nebo jdeli pryč. Zůstal teď schválně několikrát, nešel mezi přátele . . . A neviděl na ženě, že by ji to zvláště těšilo. A sama již společnosti vyhledává. Sem, na bál také musela. Nabízel jí, že zůstanou doma, že stráví spolu pěkně večer. Ale když Bettina opatřila lístky, ďas ví skrze koho, byla Paula jako utržená. Nedala se udržet, že co byla něma, nikam nepřišla, ať jí tedy nebrání. Na to se teď často odvolávala. Povolil jako jindy. A jak se na ten bál těšila! Jindy, když byla s ním, nezatoužila po žádném vyražení. Ten Hůrka, ten její kollega z divadla, již přišel po třetí pro ni Štír nedůvěry a žárlivosti bodal roztrpčenou duši dramatikovu. Uvážil také, že nemá dosud příčiny, že nic neví. Ale již si trpce opakoval: „Ano, nic nevíš.“ Znalť divadlo a jeho ovzduší, neměl víry v jeho lidi.

Vedle jako když déšť tónů zašumí. Předehra ke kotillonu. Tham na ten hlas zamířil do sálu. Chtěl vyhledat ženu, chtěl ji pozorovat. Žárlivost mu to našeptala a hnala ho k tomu. Kráčel podél oken.

Té chvíle také Šedivý bloudil sálem hledaje svou „Fylinu.“ Lístek do plesu dostal včera večer od Věka u Krameria, když byl také na večeři. Byl tomu mladému kupci za to velmi vděčen. Zaradoval se, a těšil se, že Terezu zas uvidí, že s ní promluví. Náladu tu však mu

rázem Kramerius zkalil, a to po večeři, když už všichni odešli, a jen on na jeho pokyn zůstal.

Kramerius, po celý večer tak veselý, rozradován jako všichni příjezdem královým, nastávající korunovací a nadějí z ní pučící, že nastanou českému jazyku lepší časy, pojednou zvážněl. Začal o něm, o Šedivém, že pozoruje, jak je po všechnu tu dobu, co tu svou urozenou milou ztratil, změněn, že je všechen jiný, že se asi soužľ nejistotou i lichou nadějí, a proto, aby Šedivý nabyl jistoty, aby se již vyléčil, mu poví on, Kramerius, co ví. A začal, co mu Vavák pověděl, když všeehen rozhorlen přišel k němu od Lidlů, jak tam pochodil a jak se ta Maternová změnila.

Kramerius se zarazil. Šedivý jí ještě hájil, omlouval, že za to ona nemůže, že když je v takové společnosti, však kdy by mohla být z ní vytržena! Kramerius okamžik váhal. Pak rozhodně řekl:

„Tys láskou slepý. Otevru ti oči."

A pověděl, co měl od Helda, že Maternová chodila se zpěvákem Micelim sama po Barvířském. Šedivý div se nerozhněval. Nechtěl věřit, a bránil se, že Held ani Terezie nezná. Kramerius mu však vyložil, že zná dobře Miceliho, a že o něm má bezpečnou zprávu.

Šedivý přece zplna neuvěřil. Nemohl zapomenouti, jaká mu neť obrstvachtmistrova psala psaníčka, jak se s ní shledal v Clamovské zahradě. To mu mluvně osvědčila svou lásku. Jak by mohla pak tak rázem zapomenouti! Krameriova však zpráva nezůstala bez účinku. Zaražen, sklíčen odcházel Šedivý z jeho bytu. Nemohl usnout a pak dne přečkati, a zase večera se dočekati. Dychtil po dnešním plese. Uvidí, přesvědčí se sám. Myslil na jisto, že tu Tereza bude. Jak vkročil, už se po ní ohlížel, už ji hledal. Než v tom víření, v těch proudech a skupinách těžko se hledalo. Byl už všecken rozčilen. Nikde neměl stání. Kolikráte již myslil, že ji vidí. Také po Micelim se ohlížel. A v tom zahledl Lidla v uniformě kupecké společnosti. Stál s dcerou, Maternová však s nimi nebyla . . .

Opodál stál Kramerius s profesorem Vydrou. Oba čile hovořili, zvlášť učený jezovita. Usmíval se a spokojeně hlavou pokyvoval, když mu majitel české expedice vypravoval, jak ve středu o slavném vjezdě sem tam, kde stáli vlastenci, po česku panovníka vítali.

„Slyšel jsem, slyšel, na své uši," přisvědčoval profesor. „Naši studenti někteří hodně křičeli, až pan kollega Meissner se notně mračil. No, kdy by tak vezli velmistra jejich frajmaurské lože, to ano, ale tak, českého krále! Jak by ne, Sasík!"

„Ale složil korunovační kantátu."

„Proč by nesložil? Nahoru se zalichotit, to není hloupá věc, a mezi svými říkat, že je korunovace jenom holá ceremonie —"

„To že řekl?!"

„A řekl, a co, on, Němec cizozemec, co mu je do naší vlasti. A ceremonie? Když národ svého krále korunuje a král od svého národu se dává korunovati, to jest svaté jednání. Mluvte s ním, když je Němec! No, až dilectissimus dominus collega zví, že přijde král do naší královské české společnosti učených a co tam bude! Diví se,

co? Už je to jako jisté. Pan president [1]) to již vyjednal, a již se chystá uvítání dvora, a také o čem kdo bude řečňovati. Náš abbé [2]) — je tady? Neviděli ho?“

„Viděl jsem ho prve, stál s hrabětem Šternberkem, Joachymem, a s jinými kavalíry —“

„Tam je jeho místo, tam nám poslouží; a svou učeností. Je štěstí, že teď už zůstane v Praze. On mezi urozené, oni do expedice, s lidem, a já — no, za katedru, každý dělá, co může, každý poctivý našinec má pro nás kousek utrhnout, kde to jde a kde může, a kousek toho ouhoru zdělat.“

„Ráčili se, doctissime, zmínit o panu Dobrovském, že ten v společnosti učených —“

„A tak, ten bude v naší společnosti před králem mluvit o věrnosti slovanských národů. Slovanských, rozumějí? Ale,“ a temné, jiskrné oči profesorovy zamrkaly a hlas tlumeněji zazněl:

„A ještě jim svěřím, vlastenče, oč se také jedná,“ Vydra se ke Krameriovi nachýlil; „oni se tam také dostanou,“ a nedbaje úžasu Krameriova pokračoval: „Ale tištěný. Pan Dobrovský podá králi všecky spisy v jazyku českém sepsané a teď při korunovaci vydané, a — a — slyšejí, veřejně poprosí J. Milost, aby práva naší řeči byla uznána, a že je svrchovaná potřeba, aby byla stolice české řeči při našem vysokém učení. Ta až bude! To bude oučinek, dá Pánbůh!“

Nedbaje Krameriova překvapení čile pokračoval:

„Jen se hlásit, máme k tomu právo. Sice by také předevčírem nedopustili českou řeč, když purkrabí po česku krále uvítal. A jak to prý pěkně dopadlo! Povídal mně probošt Herites, jak všechno panstvo poslouchalo. Bodejť, ten selský, sprostý jazyk, a najednou —“

„Však jsme všichni plesali a plesáme, pane profesore.“

V tom se mihl kolem nich Šedivý. Kramerius ho postřehnuv hleděl za ním. Než přítel literát jako by neviděl. Vyhýbal se. Ale již narazil na známého. Věk ho zastavil, a věda, proč tak Šedivý o paletu stál, zeptal se ho nyní, viděl-li již slečnu Maternovu, mluvil-li s ní.

„Hledám ji.“

Šli spolu několik kroků vyhýbajíce se tančícím kolonám, jichž tu v ohromném sále byl veliký počet. Ale již se tanec končil. Hudba dohrála, tanečníci odváděli tanečnice na místa. Šedivý se náhle zastavil.

„Tamhle!“ zvolal pohnutě, tlumeným hlasem a zadíval se před se na levo, kde poblíže u okna usedla na pohovku mladá dáma. Napudrovaný tanečník v hedvábných punčochách se před ní ukláněl, pak na kvap odcházel. A již stál Věk sám. Viděl Šedivého, an rychle pokročil k oné mladé sličné dámě, jak se jí poklonil. Rovnala si právě nějakou stuhu na ňadrech. S úžasem vznesla k němu oči. Šedivý všechen pohnut, div že se mu netřásl hlas, pozdravil mladou Maternovu. Usmála se, pak se ozvala po německu:

„Už můžete německy, už umím a dobře. A raději mluvím německy.“

---

[1]) Hrabě Prokop Lažanský, nejvyšší zemský sudí a president král. českých desk zemských.

[2]) Dobrovský.

Šedivého to zmátlo. Toho se nenadál. Myslil, že žertuje. I zeptal se, zase po česku, dostalali jeho psaní.

„Ohlížejí se po vás, pane. Dostala," dodala kvapně.

„A mohla jste na ně odpovědět?" ptal se už po německu.

„Proč bych nemohla?!"

„A vy jste mně neodpověděla?!" Viděla výčitku i zármutek v jeho očích, než pokrčila jen rameny a snadno odvětila:

„Časy se změnily, ale, přece, ano — tuhle byste byl dostal psaní, od mladého pana Lidla, znáte ho asi, když jste mi poslal tu českou knížku — tu — jak pak se jmenovala, co jste složil."

„Maran a Onyra."

„Ta, ta, to se tolik smál, té řeči, že tomu není rozumět —"

Šedivý toho okamžiku zrudl, jako by ho krví polil; mlčky, zkrátka se uklonil a rychle se otočiv kráčel rychlým krokem odtud. Vše, zář světel, hlučná společnost, vše se mu míhalo; neviděl nic určitě, ničeho nedbal, jen dál, dál, pryč z toho místa chvátal. Že Věkovi řekl, aby chvilenku počkal, zapomněl.

Věk ho viděl, jak kvapně odchází, viděl Maternovu, když její tanečník se k ní vrátil s vějířem, pro který byl, s jakým vroucím pohledem ho uvítala a jakým lahodným úsměvem, a jak se pak oba smáli, snad odbytému, nešťastnému milovníku. Věk byl tím popuzen. On sám Šedivému k tomu dopomohl. Než dobře tak. Nebude se déle mučit, má jistotu, ví, jak se klamal. Bylo mu ho líto. Ale v tom už zase myslil na svou mladou krajanku. Strýc správce odešel s ní a se svou dcerou do vedlejšího sálu. Byla chvíle, co odešli, a Věkovi se zdálo, že už jsou pryč dlouho, dlouho. —

Sám sobě řekl, jaký je, co se to děje. Jak se včera poplašil, když jich nezastal doma, jak ho mrzelo, že na něj nečekaly. Hledal v tom Bůh ví co, lekal se, že je Márinka pohněvána. A večer pak u Krameria také nezapomněl. V takové společnosti, kde se jednalo o tak vážných, vlastenských věcech! A to ho tam pojala pojednou taková mocná tesknota, že by byl, kdy by se nestyděl, odešel. Vyčítal to sám sobě a v duchu si řekl, domů se s Hněvkovským vraceje, že je zle . . . Nazejtří nechtěl do paláce. Mínil, že promluví s Márinkou až večer na bále, co se stalo. Okolo poledne se však už neudržel; stavil se v paláci u krajanek a nejistě a nekliden vstupoval do dveří.

Márinka chystala s Karolinou bálový oblek. Viděl, jak se radostí zarděla, jak jí svitlo v očích, a v tom už se stará sousedka vyčítavě ozvala, že pěkně na ně zapomněl, že se nemohly dočkat a tak že šly samy . . .

Vydechl si. Nebylo nic . . . Rozradován vycházel z paláce a chvátal domů, aby se připravil na ples, na který se teď teprve jak náleží začal těšit. S mladou krajankou se tam sešel záhy. A teď už ji zas nedočkavě hledal . . .

Zatím se mladá Maternová bavila dále se svým sličným, statným zpěvákem. Zrak její tkvěl skoro ustavičně na jeho hladké tváři. Jen chvilkou v pravo, v levo zkoumavě se obrátil, nejdeli Lidl s dcerou, nebo jeho syn. Byli by jí té chvíle všichni nepohodlni. Věděla, že by

ji neradi viděli s Micelim, kterého poslední dobou do domu již nezvali, to na podnět paní Lidlové, která hned z počátku na syna broukala, co že si vodí takového komedianta, a nepřestala na to ukazovati, že návštěvy takového od divadla nejsou na prospěch pověsti děvčat v rodině.

O tom Terezie s Micelim teď nemluvila, posteskla si však přece, a to když plná blaha si nahlas povzdechla, jak je to tu krásné. To až oči přimkla samou blažeností. A v tom jí připadlo, že musí zase ze všeho, že má jíti k strýci baronovi, do té samoty, jako by do hrobu, že odtud nebude nikam smět, ani do divadla snad, které si tak vášnivě oblíbila, jen zas do té panské zahrady u domu, a ta že je pustá, a teď že bude teprve smutna.

„A musíte tam, slečno?“ ptal se pěvec.

„Musím. Měla jsem už dnes. Včera byl u mne strýcův starý sluha, a ten mne tolik napomínal, číhal na mne na ulici a vybízel, že strýček churaví, abych neodkládala.“

Netušila, že se starý Ceypek odhodlal k této návštěvě po tom, když mu Vavák přišel povědět, jak u Lidlů a u Terezy pořídil.

„A že bychom se již neviděli?! Nikdy byste nevyšla?!“

„Jen do té zahrady —“

„A najduli si tam cestu?“

„Přišel byste? To by —“

Umlkla. Starý Lidl v červeném kabátě se zlatými epoletami, v černé vestě, v bílých hedvábných punčochách se blížil, kráčeje náramně důstojně.

„Jde pro mne!“ Slečna se lekla, a kvapně dodala: „Už mne asi nepustí. Kdy bych nemohla s vámi už mluvit —“

„Budu vám psáti,“ doplnil zpěvák kvapně.

„A já vám oznámím stran strýce, a —“

„Stran té zahrady —“ dodal prosebně.

Usmála se. V tom úsměvu i zářícím pohledu bylo svolení. —

Té chvíle Márinka Snížková osaměla. „Karolin,“ které „větřice“ dnes před bálem dala nápadně pokoj, začala si pojednou stěžovat, že je jí nevolno, a „fotrle“ ji musel doprovodit do garderoby. Márinka tu měla počkat. Zůstala sama na bílé pohovce tmavorudým atlasem potažené, na které dosud také příbuzní seděli. Kolem buffetů bylo živo a hlučno. Snížkové vnučka hleděla na vše jako v pohádce. Co byl krásný sál dole v paláci proti této nádheře! Škoda, že to babička neviděla. To jí bude vypravovat, a doma! A sousedčin František přišel, čekal tu již na ně. Co se včera a ještě dnes ráno k vůli němu nastarala. A to všechno pro to divadlo. Nemohla po něm ani usnouti. Myslila na ně, vlastně na tu herečku vystrojenou, a na něj . . . Ale slíbil, když se s nimi u paláce rozcházel, že ráno přijde. A nepřišel. Čekala na něj nedočkavěji nežli kdy jindy. A nešel. „Karolin“ už chtěla odejít, ona však odchod pokud možno zdržovala, a když posléze vyšly, pořád ještě čekala, doufala, že přiběhne za nimi. A nepřišel. Myslila jistě, že k vůli té herečce, že snad tu hledá. Všecka znepokojena se vrátila z vycházky. Odpoledne také nepřišel. Až dnes do-

poledne. A nebylo nic! Vysvětlil, jak se zdržel, proč nepřišel, jak byl slíbil, a řekl, jak se těší na bál. A již tu na ně čekal.

Kdy by teď přišel!

Márinka hleděla do toho šumu kolem a pestrého víru. Dámy, páni přecházeli, zastavovali se, postáli v skupinách. Mladá, štíhlá dáma, tenká jako vosa, vábného však poprsí valně obnaženého, majíc po boku důstojníka zastavila opodál sama Miceliho, jenž nevida jí, proti nim kráčel.

„Kde máte tu svou baronku?“ zeptala se ho vesele Bettina.

„Odvedl mně ji pan strýc, ten škrobař v uniformě —“

„Ach, chudáčku!“ litovala smějíc se herečka. „A ona také chudáček! Té ono není tam volno. Ta je vám blázen do divadla. Víte, prve, jak jsme čekali na kolonu, hned, jak jste nás seznámil, už se vyptávala na divadlo, co a jak —“

„A jak za kulisami, to jste jí všecko nepověděla?“ vpadl Miceli směje se.

„No, to vy jí povíte a líp,“ odsekla Bettina, a majíc se k odchodu dodala vesele: „S Bohem! A netrapte se tuze.“

Miceli zašel, ona se však zastavila, sotva že pokročila.

„Počkejte,“ zvolala kvapně, tlumenějším hlasem. „Mně se zdá — — Počkejte! Prosím vás, nepřinesl byste mi sklenici limonády? Tady na to kanapé, vidíte — co tam sedí ta panenka? Tam je volno.“

A již tam šustěla, a již vzavši dovolení s líbezným úsměvem spustila se na rudou pohovku. Márinka cítila, jak zavanul kolem dech zvláštní vůně; v tom ji ta slečna oslovila. Márinka se bezděky zarděla. Nerozuměla.

„Ach, oni neumějí německy,“ Bettina hned po česku sladkým tónem a s úsměvem; mladá však venkovanka vycítila v nich osten. Byla by nejraději vstala a odešla. Měla tu však čekati. Neznámá začala zase. Ptala se Márinky, že je asi z venkova, odkud, a když uslyšela, že z D—ky, hnula sebou živě a pak dodala:

„To město znám. A znám tam —“

V tom důstojník přišel s limonádou. Napila se, ale pak mu po německu řekla, důvěrně, aby chvilku stranou počkal, aby ji nechal, že tu bude mít s tou husičkou švandu, že mu pak poví . . .

„No, jděte přec!“ ostřeji dodala, mračíc čelo jako rozmazlené děcko a div si nožkou nedupla.

„Ale začne brzo menuet —“

„Jak zahrajou, půjdu —“

A zas už s nejvlídnějším úsměvem obrátila se k mladé venkovance, vyptávajíc se, s kým tu je, že tu není jistě sama.

„Od nás jich tu je mnoho,“ odpovídala Márinka nechutě, nechtíc se zpovídati.

„Taky pan Věk,“ dodala rychle, určitě herečka. Škodolibě tkvěly její zraky na tváři sousedčině, číhajíce, jaký její slovo bude mít účinek A mělo. Márince se mihl nach čelem, a na okamžik byla zmatena.

„Toho já znám, a dobře,“ pokračovala Bettina usmívajíc se a popásajíc na zmatku mladé dívky. „Je galant, tuze galant. Znám ho z divadla.“

Márince se zatajil dech. Upřela oči na tu usměvavou nalíčenou tvář. Měla z ní strach a lekala se, co ještě uslyší.

„Měl tady lásku.“ Betti ponachýlivši se do předu jako k důvěrnému sdělení mluvila usmívavě, jako by cukrovinky podávala. Márinka se bezděky ohledla po strýci a po Karolině; musela však opět zrak obrátit po neznámé dámě, která pokračovala:

„Dají si na něj pozor, má milá!“

Márinka pojednou vstala a chtěla rychle odejít; v tom ji zarazil hlas, cizí i povědomý zároveň.

„Betti,“ ozvalo se před nimi. „Neviděla's Thama?“

Mladá paní jakási stanula u nich. Ten hlas! Takovým mluvila na divadle ta herečka. A tu ta . . . To je ona! Vtiskla ť se hereččina tvář v divadle mocným dojmem hluboko a živě v mysl mladého děvčete.

„Tu ta panna je Věkova nevěsta!“ oznamovala chvatně Bettina místo odpovědi hledíc s ironickým úsměvem s Márinky na sestru, čekajíc na její překvapení.

Ale již zmizel úsměšek s Bettiných rtů. Věk stanul u nich jako zjevení. Ani ho neshledla přicházet. A již měl Márinku u sebe. Přistoupilať k němu chvatně, sama, jako ptáče hledající ochranu. Vzal ji bezděky za ruku a obrátiv zachmuřený obličej k Bettině, neboť zaslechl její poslední slova, řekl po německu:

„Ještě není, ale doufám, že bude,“ a po česku rozhorleně dodal: „Co jim panna udělala? Snad k vůli mně si vylévají zlost? Či také jí řeknou jako paní sestře, že jsem já jich vybízel? Rozumějí mně!“ Byl velmi rozhorlen, nevážil slov. Umlkl, hledě pevně na Bettinu. Čekal odpověď.

„Je vidět, odkud přišli,“ odbyla ho herečka nepřijímajíc vyzvání. A již vstala a šla sama za svým důstojníkem, jenž seděl nedaleko u buffetu. Věk se za ní ani nepodíval. Jen na Paulu upřel zrak a jak byl rozrušen, řekl jí:

„Uvěřili tenkrát té lži proti mně. Bylo mně to líto. Nezasloužil jsem si toho. Ale pan Tham ještě míň —“ Nedořekl, čeho si Tham nezasloužil. Uklonil se a podav Márince rámě odcházel. Paula však porozuměla, ale ani nehlesla. Jen zrakem ho sledovala i jeho mladistvou, svěží družku, a trpkost a pohrdání se jí rozlily po tváři. —

A mladí krajané šli, oba v pohnutí, nemyslíce na to kam, a že se vzdalují místa, kde měla Márinka čekat. Šli mlčky, až se Věk optal hlasem dosud rozechvěným:

„Vyptávala se vás?“

Přisvědčila a pak nejistě, klopíc zrak sama se zeptala:

„A ta druhá, ta hrála tuhle v divadle —“

„Hrála. To je Thamova paní.“ Usmál se.

Uvolnilo se jí tím slovem, a v tom jí sklouzlo se rtů:

„A vy —“ Zamlčela se, lekla se. Chtěla se zeptat, on že ji znal svobodnou, že s ní hrál; ale nevyřkla toho, za to když na ni tázavě, s úsměvem pohleděl, doplnila:

„Co říkala německy — ta, snad něco o mně —“

To znělo energicky, odhodlaně.

„Ne, to ne, ale já jim řek — — A co, to vám, Márinko, povím — později.“

„A kdy?“ zeptala se rychle.

„Až — až — budu vědět, že mě — máte ráda.“

Cítil, jak se zachvěla, že na okamžik strnula. Vzhledla k němu, v očích zář nevýslovného blaha, radostného úžasu. Ale již zvlhly. Viděl, jak se zamžily. Přitiskl její rámě k boku a tiskl je v blaženém rozčilení.

Stanuli nevědouce. S výše, s orkestru nesly se zvuky laškovného menuetu, a kolem v záplavě tisícerých světel, v třpytu a lesku v malebné rozmanitosti barev kolébaly se kolony tančících: páni s copy, v punčochách i v uniformách, dámy v pudrovaných účesech, kráčejíce proti sobě lehkým, menuetovým krokem, ukláněli se graciosně, vážně i s úsměvy na rtech . . .

Věk ucítil, že se ho někdo na rameni dotkl. Když se ohledl, spatřil předčasně povadlou, uzardělou tvář. Tham!

„Vytrhuju,“ pravil spisovatel s trpkým úsměvem. „Ale zahledl jsem vás a jen tak vás nemohu pustit.“ A uklonil se Márince. Věk ho představil.

„Slyšel jsem, že jste v Praze,“ pokračoval Tham. „Šedivý povídal. Teď právě odchází. Nevím, co tak časně. No, vidíte, jak slavíme českého krále. A v divadle! — Byl jste už?“ Nečekaje však odpovědi pokračoval. Kalné oči se mu projasnily a všechen oživl. „Dobře nám to chodí. Lidí máme plno, her přibývá, překládáme, píšeme. No, pracujeme, co můžeme. Jen kdy by —“ Zamlčel se; ale již máchl rukou. „Co naplat. Ale zdržuju.“ Usmál se a dodal:

„A sluší vám to, oběma.“ Podával jim ruku. „Však se ještě uvidíme. Hledám ženu.“

Věk řekl, že ji viděl u buffetu.

„Samotnou?“ ptal se rychle Tham. „A mluvil jste s ní?“

„Více s Bettinou. Stran té klevety loni na jaře. Bettina sama začala.“

„To ani nemusíte říkat.“ Tham se trpce usmál a ještě jednou podal Věkovi ruku:

„Mějte se dobře. A buďte šťasten.“

Pohleděl na Věka s takovým úsměvem, jako by chtěl říci:

„Ale šťastnější nežli já.“

Věkovi ho bylo líto. Hleděl za ním, až dramatik zanikl v šumné, pestré směsici. — —

* * *

Stará Snížková se nemálo podivila, když do pokoje, kde ležela na loži pod nebesy, vklouzla záhy po půlnoci její vnučka.

„Co tak brzo?!“

„Karolině není dobře. Vaří si dole rmen nebo co —“

„Tak k vůli ní. To je škoda, to ti nestálo skoro za to.“

„I ne, stálo,“ odvětila vesele vnučka rychle se odstrojujíc. „Bylo to krásné —“

„Tak povídej, musím bez toho na Karolinu počkat.“
„Ó, tuze krásné, to je těžko povídat. Až ráno, babičko, až ráno —“
„Sešli jste se tam s Františkem?“
„Sešli . . .“
„Šel ještě někdo s vámi odtud z paláce?“
„Ne, ti tam zůstali, jen —“
„Co, kdo ještě?“
„František Věkův —“
„Už taky?! No, to jste bálovníci!“
A stařena si v duchu řekla: „Vida, vida, tohle —“
A zamyslila se. Když se pak ohledla, vklouzla již vnučka jako myška pod svrchnici. Ale jejího blaženého povzdechu nezaslechla. —

XXVIII.

O Ceypkových starostech.

Když Vavák v úterý před slavným vjezdem krále Leopolda II. se zastavil v domě v Clam-Gallasovské zahradě, stěžoval si mu také Ceypek, že pan obrstvachtmistr je teď tak divný a také stonavý, že ho již teď ani muzika tak netěší a spaní na něj chodí i ve dne a že hned usne při prvním kousku. A přece si dal starý pán vyčistit uniformu, a přece vyjel nazejtří, ač ho Ceypek zdržoval i prosil, na Hradčany, aby tam s vyššími důstojníky uvítal krále. Vyjel po obědě, nahoře však musel dlouho čekati a také pak dlouho venku státi. A povětří bylo hrubě nevlídné. Vrátil se nachlazený, a Ceypek pak doktořil celé dva dni. Obrstvachmistr zůstal po ten čas v posteli.

V sobotu se oblekl, a vše šlo zase po starém pořádku. Jen to bylo mimořádné, že se zeptal po své neteři. Bylo to dopoledne, kterouž dobou ji provázíval na klavíru, když zpívala. Ceypek se přeřekl, že dnes slečna Tereza bude na bále, na dvorním bále.

„Odkud to víš?“ spustil obrstvachtmistr a zraky jeho tkvěly bodavě na Ceypkovi. Ten postaviv se bezděky „habt acht“ pozbyl síly zapírat a mysli něco si vymyslit. Řekl tedy pravdu, že se slečnou mluvil.

„A kdo tě poslal?“ zvolal pán zostra.

Ceypek mlčel.

„A cos jí chtěl? Snad jsi ji zval, aby přišla, že se mně stýská.“

„Ne, to ne, poslušně prosím, ona, slečna, sama povídala, že přijde, že pana strýčka poprosí —“ Lhal, dále však mu nešlo.

„Vida, vida, že se jí uráčí — jen co já řeknu, jestli jen já —“ ale to již znělo mírněji. Než skončil zase ostře, ať se Ceypek víckrát neopovažuje, aby si ta panenka nevděčná nemyslila . . . A když jí je tam u těch škobařů líp, ať si tam je.

Rozprávka ta byla před samým obědem, a také ho jak náleží pokazila. To jest humor páně obrstvachtmistrův. Všecko jídlo Ceypkovo nestálo proto za nic, ač obrstvachtmistrovi zase jednou jak ná-

leží chutnalo. Ceypek, jenž jinak vždy všecko musel mlčky vyslechnout, a jen ve věcech kuchařských mohl se alespoň odvážit, aby se hájil a na obranu svou psanou knihu uvedl, tentokrát dosti rád mlčel.

„Bruč si, nadávej," pomyslil si v duchu, „jen když zase jíš. To je dobré znamení."

A po svačině zase rád slyšel, když mu obrstvachtmistr poručil, aby přinesl housle a noty a pulpity, že si zahrají. Nestalo se tak už kolik dní. Když Ceypek přišel s pulpitkem do salonu, seděl obrstvachtmistr už v křesle a — spal. Bylo po koncertě. Ceypek všecko zase tiše odnesl, a byl rád, když pán, probudiv se, ani slovem se o hraní nezmínil. Jistě již zapomněl. Za to si zase poručil uniformu na zítřek, že pojede na hrad, že stavové budou zemépánu holdovati, a on šlechtic starého rodu tohoto království že musí také složiti hold novému králi.

Ceypek jen slova se odvážil, že by se měl pan obrstvachtmistr šetřit, a již byl oheň na střeše.

Když ráno o šesté ozvaly se všecky Pražské zvony a hlaholily v jednom až do sedmé ohlašujíce nastávající slavnost holdování, byl starý šlechtic už vzhůru i z postele. Naslouchal zvonění, pak začal se malovati a líčiti, nedostrojil se však a nedolíčil, a fiakr, kterého Ceypek na rozkaz páně na večer zjednal, odejel s prázdnou. Ceypek byl rád, že se pán tak rozmyslil. Bálť se, že by tu cestu a všecky ty ceremonie v kostele a pak v sále při holdování nevydržel. Sám pak byl velice neklidný. Přes tu chvíli, když táhlo poledne, i pak odpoledne, vyhlížel kuchyňským oknem na ulici a dolů ke dveřím a pořád sluch napínal. Nikoho však nespatřil, a zvonec se neozval.

Čekal slečnu Terezii. Počítal, že je po bále, že má po starosti, že přijde, že přece přijde, když jí sám tolik domlouval i prosil. Už se na ni v duchu mrzel a nejvíce Lidlovým nadával, jim hlavní vinu dávaje. Lehkovážná! Pro nějakou kratochvíli zapomene na starého strýce, jenž z ní vlastně udělal, co je . . . A chudák starý, myslí na ni, rád by, kdy by přišla. Ale nechce to dáti znát. A jak tam sedí v salonku, skrčený, shrbený, nějak zaražený, smutný. Stáří! Stáří! A stýská se mu. A nikdo k němu nejde. Všichni v těch radovánkách zapomněli. Tolik hluku, tolik slávy, a pán tu jako v „hauzarestě." Sám a sám. Kdy by alespoň na chvilku přišla . . . Měl by radost, jaká je z ní slečna. Ale právě to, to ji tak změnilo. Tenkrát, když sem přišla, když mu tu kytičku hned první den z parku přinesla a když s ním tady v kuchyni sedala, smála se, poslouchala . . .

Čert aby vzal toho informátora a toho blázna skákavého, toho výtřasku Kypienu. No, ale vždyť přijde, až po těch slavnostech. Bude zase tu a bude veseleji.

Tak uvažoval starý Ceypek a zlobil se za barona. Ale sám měl také mrzení, že pán nikam nemůže, a on také ne, a tolik toho všude je viděti, jak slyšel. Večer však, bylo okolo osmé, vydal se přece s pánem na procházku. Vloživ mu plášť na ramena, vedl ho na taras do zahrady, aby alespoň něco viděli. Užasli. Rozlehlá zahrada před nimi černá pod tmavými, zataženými nebesy. Za ní však a kolem jasno; vzduch projasněn všude rozlitou, zardělou září. Třaslavá záplava vy-

stupovala vysoko nad město do tmavého vzduchu. Jako by celá Praha hořela. Kolem zahrady se víc a více projasňovalo, korunami stromů prokmitovala světla domů v sousedství, a z ulic zaléhal sem hluk hrnoucích se zástupů jako šum veliké vody. Ale také vítr se ozýval. Vál prudce a hučel v korunách starých stromů, až se šumně rozkolébaly.

Starý obrstvachtmistr stál v plášti zahalen nějak skrčený, opíraje se o Ceypka, a klel po německu na vítr, ten že to všecko zkazí.

„A je studený, milostpane —“ prohodil Ceypek starostně, cítě, že se pán otřásl zimou.

„Zmrzlá košile . . . Prokletý vítr! Šel bych dolů se na to podívat —“

„Je zima, milostpane, už se třesu —“

Netřásl se, za to starý obrstvachtmistr. A ten teprve na toto slovo povolil.

„Když se třeseš — tak jdi — no, a já půjdu také — Co to?“

Temná dělová rána zaduněla do noci, za ní hned druhá.

„Střílejí —“ mínil Ceypek odváděje pána. Ten zastaviv se pohleděl zpět.

„To dvůr sjíždí dolů do města. Proklatý vítr . . .“

Terasa osaměla. Kolem však z ulic zněl šum hlučněji a hlučněji. Všude bylo plno, všude se valily zástupy podívat se na osvětlení. Ale všem vítr vadil i světlům, barevným lampičkám i pochodním na domech. Jen zář svíček za okny lila se klidně do ulic . . .

Prudký vítr vadil také staré Snížkové; bránila se mu dost k vůli společnosti, konečně musela se rozhodnout, že půjde domů. Bylať také unavena už dlouhým chozením tou ustavičnou tlačenicí. A císaře s císařovnou také zahledla, když jel kolem v kočáře. To stáli zrovna na Staroměstském náměstí u radnice nádherně světly a lampičkami ozářené, ona s Márinkou, s Věkem a s krajany, purkmistrem a tetkou Martinckou s dcerou a jejím nastávajícím, kteří na večer přišli do paláce krajanky navštívit a hlavně se zeptat, jak bude s odjezdem. Při tom pověděli, jak Pinkava je živ, jak šetří, jak slízne, kde co zadarmo, a jak ho zas Exnerův Pepík trápí a vypravuje mu a nalhává, že byl na bále, a co tam všechno měli, jaká jídla a co pití, drahých vín a všecko zadarmo! —

Ze Staroměstského náměstí tlačili se D—ští krajané zpět k paláci své vrchnosti u mostu; tam se ještě jednou zastavili a bezděky se zadívali na tu spoustu světel a vykřikovali nad tou krásou, nevědouce kam dřív zraky obrátit. Palácová okna, kolej naproti a křižovnický klášter — samé světlo; kolem dveří křižovnického kostela skvělá, ohnivá brána barevných lampiček prozařujících z temné zeleni hustého chvojí. Na mostecké staré věži třásly se plameny pochodní a světel a zář jejich proudila daleko do tmy a dolů na mlýny, na křižovnické prostranství i na kamenný most, jehož zábradlí rovněž ozářená spoustou míhavých světel svítila do tmy krásnými ohňovými liniemi. A voda dole, řeka plná blesku, plná ohnivých mečů hluboko stopených, místem záři zalitá proudila jako rozžhavená. V pozadí, za vodou Malá Strana v moři světel planoucích v oknech, na římsách domů, paláců i věží

a nad tou světelnou záplavou obrysy královských Hradčan jako báchorkového hradu a vedle nad spoustou stromoví ve stráni Strahovský klášter rovněž nádherně osvětlený.

Lidem se nechtělo odtud. Stáli dlouho, hleděli a hleděli, až nový příboj z ulic dál je nutil. Hluk a šum, radostný ruch všude, a z pozadí ohlas jásavého pokřiku, vítajícího českého panovníka, jenž projížděl svým královským městem královsky ozářeným.

D—ští krajané se konečně dostali k paláci a pak do jeho průjezdu. A tam padl těžký stín do Věkových jasných plánů. Dopoledne po bále nemohl s Márinkou vůbec mluvit, nehodilo se, a pak musel s Hněvkovským na hrad, kde byla slavnost stavovského holdování. Odpoledne pak ji zastal v krajanské společnosti a v té museli zůstat. Sice mu hned, jak vstoupil, pověděl její úsměv i pohled, všecka její tvář, jak je šťastna; ale on by byl tak rád s ní samotnou mluvil! Viděl, že tady v Praze již to asi nebude. Ale až pojedou domů! Když se sem vypravoval, mínil, že si tu nějaký den přidá. Nyní již bylo rozhodnuto, že pojede s ostatními, hned po korunovaci. To bude jízda! Těšil se již na ni, a teď tu v palácovém průjezdě! . . .

Potkali tam Opočenského pana vrchního. Přijel do Prahy po nich, až v pátek, s dceruškou, byl s ní v sobotu, včera, na bále, a pojede hned po korunovaci domů na Opočen. A ten potkav krajany dal se s nimi do hovoru a pozval starou Snížkovou, aby jela s ním, že v kočáře se to jinak jede nežli na fasuňkovém voze, a že slyšel od pana správce, jak byla roztřesena a polámána. On že má místa dost, a Tininka, mínil dceru, že bude tuze ráda, když panna Márinka také pojede, že jim bude veseleji. Věk se zarazil, Márinka se prudce lekla. Zraky její utkvěly na babičce, co ta . . . Ale Snížková nemohla odmítnouti. Pozvání bylo samo sebou lákavé a pak bylo od pana vrchního. Byla to čest a odříci, to nemohla. Sklamán a trochu sražen vycházel Věk z paláce. Šel se svými krajany na jejich hospodu. Vytýkaliť mu, že si jich dosud nevšiml, že s nimi dosud nikde nebyl. Už prve jim to slíbil. Teď by byl nejraději se jich zbavil. Měl po veselosti. Tak dychtil, tak se těšil a teď ještě kolik dní, nežli se s Márinkou samotnou sejde. A tolik by jí toho měl říci, zdálo se mu. A ona také nevesele se vrátila a nevesele uléhala. Babička jí sice konečně řekla, že by mohla ona sama jet, a Márinka s tetkou Martinckou, ale toho zase vnučka nepřipustila.

„Samotnou vás, babičko, nenechám. Pojedu s vámi.“ — —

Ráno, bylo v pondělí, vypravil se Věk záhy z domu, aby si obstaral své obchodní záležitosti. Zítra, o korunovaci, nebude možná ani krok za takovými věcmi, a ve středu ráno chtěli krajané z Prahy. A on s nimi. Musel se také v expedici staviti, aby vyrovnal účty s Krameriem. Zastal tam Vaváka a Šedivého. Ten seděl v tváři zachmuřený vedle Milčického rychtáře u regálu plného knih. Kramerius stál proti nim. On i Vavák patrně domlouvali Šedivému, nebo ho těšili. To Věk vstupuje spozoroval. Když pak k nim blíže přistoupil, vstal Šedivý a podal mu ruku, děkuje mu znova, že mu ten lístek do bálu opatřil.

„Těšil jsem se, vědí,“ pravil s trpkým úsměvem. „A jak jsem pochodil, také. Ale je tak dobře. Alespoň vím, na čem jsem —“

„A ta panenka jich hodna není,“ dodal Vavák přísně. „Lituji, že jsem to já nevolky tak spletl. Tomu děvčeti by bylo líp u nás, kdy by zůstalo, kde vyrostlo. Ale takhle — Už je s ním amen, už je odcizena. No, myslil jsem to dobře.“

„A přítel Šedivý, ten se teď už brzo vyhojí,“ řekl Kramerius s úsměvem. „Dokud nechtěl věřit nám a věřil jí, bylo hůř. Teď — No, brachu, při knížkách se vzpamatuješ. Práce máme dost, a ty budeš teď teprve pracovat. A nebude to nadarmo. Slyšeli jste, jak včera čeština panovala?“

A vypravoval jim chutě, s radostí dle svých zpráv, které měl pro noviny, jak nejvyšší hofmistr, hrabě Špork stavům a deputirovaným královských měst učinil ve Vladislavském sále ve jmenu krále české oslovení, a jak na to nejvyšší purkrabí hrabě Kolovrat po česku odpověděl, a jak po tom guberniální sekretář formuli přísahy nejprve česky a po tom teprve německy přečetl, a jak stavové, čeští i moravští, přísahali všichni česky a jen ti, kteří neuměli, ti že německy.

„A král, když stavové odpřisáhli, nedal si ruku políbit, jak bývalo zvykem,“ doložil Kramerius. „Je to snad maličkost, ale já bych řekl, že projevuje světle tím své smýšlení, a že se nemusíme bát tmy starých časů a roboty a takových svízelů.“ — —

Tou dobou letěl Ignác Ceypek po schodech dolů jako divý. Slyšel zazvonit a vyhlednuv spatřil u domovních dveří pannu či slečnu Terezu. Netušil, že ona nemá ani za mák té radosti jako on, že sem hrubě nepospíchala. Ale když viděla radost starého Ceypka, jasněji prohledla. Už dole u dveří začala o strýčkovi, nejistě, se strachem, a nahoře v kuchyni, kam sama zašla, vyptávala se dál, nehněváli se a můželi k němu, a že by tu zas ráda . . . A v tom už o Lidlových začala, jak se to tam změnilo, jak jsou teď k ní jinačí, že jí nic nepřejou a nejvíc stará paní, to že je taková sousedka a že měla na ni, na Terezu hned z počátku svrchu. Neřekla, co měla s ní k vůli Micelimu, jak jí měšťanka k vůli němu střehla a dala stříci, jak vymohla, aby nebyl více zván, a jak posléze i Lidla proti Micelimu popichla. Od bálu ji hlídali každým krokem, sotva že mu mohla psaníčko poslati. Z toho všeho se Ceypkovi nevyznala, jenom to naznačila, že by starý Lidl chtěl, aby si vzala jeho syna, ale ona že nechce, za živý svět že ne . . .

Ignacius Ceypek potěšen Tereziným příchodem zapomněl na to, co již jí poslední dobou vytýkal, a chutě přisvědčoval, protože se také jednalo o Lidlovi. Pak se sám vytrhl, že už bude čas, aby šla k panu strýčkovi, ale že ji dřív ohlásí, aby se pan strýček nelekl, že je teď trochu divný a trochu stonavý. Šel a přišel až za chvíli. Tereza rychle vstavši pokročila mu vstříc, ptajíc se dychtivě, jak tedy . . .

„No, bránil se, nechtěl. Mrzelo ho, že nechtěli hned k nám, že, no — prosejí pěkně.“

Šla a Ceypek za ní, ale jen do druhého pokoje; odtud se díval do salonku, kde obrstvachtmistr seděl v křesle v županu, v noční čepičce na hlavě u stolu, skoro jako tenkrát, když s tou panenkou přišel sem ten rychtář a ten pan páter. Jenže tenkráte byla venkovská panenka, teď slečna. Tenkrát nevěděla kudy kam a neuměla německy, teď vy-

sekla roztomilou poklonu a blížila se půvabně k starému pánovi, a políbila mu ruku. Ceypek zaslechl, jak promluvila, jak prosí. A starý se mračí, hledí mlčky, přísně. Ale již promluvil. Táže se, a zas. A ona odpovídá, a on zase mluví, déle, dlouho . . . Ceypek byl jako na trní. Co je to? Nechce si dát říci? A hle, slečna Tereza přejíždí šátečkem oči, a pojednou jako by sklesla. Klekla! Klečí a líbá ruku, kterou jí pan obrstvachtmistr podal. A to je děvče! Ta to umí! Vyhráno!

A již utíkal, protože zahledl, že pán vstává, že asi přijdou, nebo že ho zavolá. A zavolal a nařizoval, že tu bude slečna na oběd, ať něco udělá, co ráda. Co ráda! To vyhrála nadobro. To se ví, že uvaří, ale jen kdy by to byl o hodinu dříve věděl!

Oběd na kvap sehnaný nebyl zvláštní, ale obrstvachtmistr si ho chválil jako nějakých hodů. Starý Ceypek se tou chválou však nezmátl, jako minule ne jeho hanou, a říkal si v duchu:

„Však já vím, odkud chuť a koření. Však já vím. No, bude zas líp a veseleji, a my dva staří poustevníci, no, bude líp.“ A když slečna po obědě odcházejíc mu na jeho otázku pověděla, že přijde pozejtří již nadobro, zamnul si ruce. —

Na večer toho dne potkal se Hněvkovský se svým sousedem P. Vrbou. Kněz byl v plášti a v čepici. Jurista se ho ptal, kde chodil.

„Na hřbitově, u pana faráře, pomodlit se a říct mu, že máme zítra korunovaci královskou. Ten by měl radost! A kde mají toho D—ského vlastence? Byli pořád jako skopulovaní —“

„Věk mne už opouští.“

„Tak, tak . . . Stalo se něco?“ ptal se kvapně kaplan.

„Má tu mladou, hezkou krajanku — —“ odvětil Hněvkovský s úsměvem. „Dnes jsem už na něj uhodil, a on se tuze nebránil.“

„A co by se bránil, on mladý a podobný, ona jistě taky.“

„A čte, velebnosti, české knížky i noviny.“

„Á, á, rara avis mezi ženskými. No, tak tedy, ať se vezmou. Ale zítra půjde s vámi.“

„To povídal.“

„A vemte mne taky. Již jsem chtěl k vám. Stavte se pro mne. Víte, bude tlačenice a já starý — Ale o to vlastně ne. Vždyť ještě něco vydržím a unesu. Tenhle plášť, dá Pánbůh, ještě kolikrát roznesu,“ a dal se do smíchu. „S knihami, to se ví. Ale, máli člověk radost, je dobře, když není sám. A tak zítra, víme. Na mši půjdu hned o šesti, začne to brzo. O sedmé abyste se stavili.“

Hněvkovský chutě přisvědčil.

Když o Věkovi mluvili, vracel se Věk se starou Snížkovou, její vnučkou a Karolinou, zase již pozdravenou, jen že zase s tváří podvázanou, pro jistotu, proti větru, ač už nevál tak jako včera večer, a valem se vyjasňovalo, z procházky Prahou. Aby s Márinkou jen několik slovíček o samotě promluvil, nezdařilo se mu cestou ani v paláci. A tu se již s ní musel rozloučiti. Zítra o korunovaci, to věděl, jich neuvidí, a pozejtří časně ráno pojedou. Na panském kočáře budou dříve doma nežli on. Stará Snížková se proto vesele ptala, co vzkáže domů, mamince.

„Že budu hodně domů pospíchat,“ a pohledl na Márinku. Musel se vesele loučit, ač mu bylo dost smutno. Sám sobě řekl, že je to

k smíchu, že za čtyři, za pět dní bude zase doma. Než proto přece měl myšlení v paláci.

Ale ráno a dopoledne ho přešel všechen trud, zvláště když proudy zástupu dostal se na Hradčany s Hněvkovským a s P. Vrbou za slavného zvonění, jež hlaholilo před slavností ráno zase celou hodinu. Pronikli dobře až na Hradčanské náměstí, kde u arcibiskupské residence stála divise kyrysníků. Do nádvoří hradních, kde stáli granátníci a pěchota, měšťští střelci, kupecká společnost v uniformách a u sv. Jiří městská jízda, se však daleko nedostali. Ale část slavného průvodu královského, jenž se ubíral z residence k sv. Vítu, přece zahledli a vydrželi a dočkali se, když zvuky fanfar, víření bubnů, hlahol zvonů a hřímání děl oznamovaly, že Leopoldovi II. vložena na hlavu koruna Svatováclavská.

P. Vrba červený jako mravenec smekl toho okamžiku čepici, jako by stál pod klenbou Svatovítského chrámu blíže korunovačního baldachynu, a opakoval skoro na hlas:

„Požehnej Pánbůh! Požehnej Pánbůh!“

Pohnuté zástupy kolem obrátily pojednou hlavy vzhůru, k věži Svatovítské, k jejím kranclím, kde pokrývač té chvíle zamával červenobílou korouhví. Zamával a dole zahřmělo: „Vivat král!“ a neslo se zástupy dál a dál; a ve výši mávala vesele korouhev českých barev. —

Věk a Hněvkovský křičeli také z plných plic mávajíce klobouky a tlačili se pak také silně, P. Vrbu mezi sebou držíce, když ze hradních nádvoří kovanou branou jeli na bílých koních dlouhých ohonů na Hradčanskou prostoru dva jezdci, oba v sametových bohatě vyšívaných kabátech, v plné parádě: napřed dědičný pokladník českého království hrabě z Vrtby a za ním jeho pomocník hrabě Okelli. Oba sahajíce do kožených vaků u sedel rozhazovali plnou hrstí lesknoucí se korunovační mince, zlaté, stříbrné, velké, i menší. Hněvkovský v tom zmateném, divém shonu po nich ulovil dvě menší s českým lvem a latinským nápisem. Jednu z nich dal P. Vrbovi na památku. —

Byla krásná pohoda toho šestého dne měsíce září. Slunce zářilo, vzduch byl čistý a vlahý. To také vyvábilo starého obrstvachtmistra ven na tarasu, a pak i dál do zahrady. Šel sám, opíraje se o hůl. Zahrada počínala měniti barvu. Žlutá a zarudlá dost již svítila na slunci v korunách stromů. Starý šlechtic napudrovaný, nalíčený, nahrbený zastavoval se u květin sem tam dosud kvetoucích, šel alejí suššším již hlasem šelestící, žloutnoucími arkadami. Šel osvěžený čistým vzduchem, cítě se zdravější, upokojený tím, že neť přišla a tak prosila, že bude zase zpívat a on ji doprovázet, a jaká je z ní rozmilá dáma, teď že již nebude třeba ji schovávat, že ji prohlásí, že s ní se bude moci veřejně ukázati. Šel kolem pavillonků, nyní tichých, ale dosud nezavřených, na jejichž prazích se již ukládalo spadalé, žloutnoucí listí, až unaven usedl na malém pahorečku pod starými stromy. Slunce sem plně svítilo a v jeho zlaté záplavě, starého pána tak mile hřející, padal na trávník stín rozmilého Amora s lukem a šípy stojícího zrovna proti lavičce, proti obrstvachtmistrovi. A ten se na klučinu zadíval, na zlacený nápis pod ním — —

Qui que tu sois, voici ton maitre,
il l'est, le fut, ou le doit etre.

Četl, pak se zadíval zamyšleně zahradou, na niž uléhal již tichý stesk podzimu. — —

Tu chvíli oháněl se Ceypek v kuchyni, až zrudl a se potil. Pán poručil slavnější oběd, a také to nejlepší víno, co měl ve své nevelké zásobě, a to proto, aby, jak řekl, uctil korunovaci svého krále. Ale pak všeho Ceypek nechal, když pán dlouho nešel, a šel mu naproti. Potkal ho na tarasu. Toho okamžiku blaholily Hradčanské zvony, a děla zahoukala.

Obrstvachtmistr zaklel, co že mu nebylo hned tak ráno jako teď, že by byl jel na Hradčany, takhle že propase všechny slavnosti. Ale až budou císařovnu korunovat, to že pojede, a večer že pojede s Terezou na stavovský bál, to že jí udělá. Ceypek svědčil, to že ano, to že bude mít slečna radost. Té chvíle si však v duchu myslil:

„Však ty nepojedeš nikam. Už to, pane, nejde.“ Ale pak když viděl, s jakou chutí pan obrstvachtmistr jí, a hodně a jak vínem oslavuje korunovaci, to již začal věřit.

A myslil na to i pak, když spustiv žaluzie v salonku, usedl u krbu u sloupkových hodin a čekal na pána, až přijde z jídelny si lehnout do vedlejšího pokoje. A pán přišel, a hned, jak dle kroku bylo znáti, zamířil na pohovku. Ceypek vztáhl dlouhou svou pravici po šňůrce hodin na krbu a hrací jejich stroj spustil. Stará vojenská píseň o princi Eugenu Savojském se ozvala kovovými, slabými ale lahodnými zvuky. Poslední dobou usínal obrstvachtmistr hned při tomto kousku. Dnes však, když píseň dozněla, vrtil sebou a nějak hrabal. Proto Ceypek sáhl po druhé, a když menuet dozněl, a pan obrstvachtmistr ještě se nějak obracel, zatáhl po třetí.

Ale v tom už ulekaně vyskočil a již byl vedle v pokojíku, a pádem klekl, sesinav, u svého pána, jenž skotiv se s pohovky ležel na zemi tváří do země, nehybně, stuhlý . . .

Vedle salonkem linuly se kovové, lahodné slabé zvuky rozkošného zastaveníčka z Dona Juana . . .

XXIX.

Skončí se starosvětsky — svatbami.

Dva fasuňky hrčely od Prahy Hradeckou silnicí. Z předu zadního ozývalo se přes tu chvíli: „Hy, koníčky, hy —“ To Pinkava ve vyrudlém plášti říkal, ne volal, a při tom bičem mírně švihal, do prázdna, koním jenom na postrašenou, bedlivě pozoruje jejich kopyta, blýskajíli se na nich všechny podkovy. Dost často se však musel do zadu obrátit, na toho rozpesku Exnerova, když začal zase zlobit. A neškádlilli přímo, to zase naschvál vypravoval, aby hladový radní všecko jak náleží slyšel, jak se měl on, Pepík, v Praze, co všechno viděl a zvláště o tom slavném vjezdu. A jak o tom zavedl řeč, pořád se dovolával Pinkavy jako svědka, říkaje: „No, viďte, sousede — No, viďte,“ a soused, jenž se toho dne kdesi za Koňskou branou potloukal a bloudil, se jen utrhoval. Ale pak se mu až sliny sbíhaly, když Exnerův Pepík zavedl zase naschvál řeč o bále na hradě, o těch jídlech a těch vínech, kterých sice nejedl a nepil, ale která dovedl

zrovna malovati. Pak zase jinak na radního nalíčil, že div závistí nežloutl: to korunovační dukát ukazoval, který si sice koupil, ale o kterém vypravoval, že ho chytil, nebo zase povídal, že má v uzlu hodný kus červeného a bílého sukna také z hradu, jak jím měl král cestu pokrytu, a že z toho sukna bude krásná podšívka do pláště . . .

Na předním voze stál Věk. Čím dále jeli, tím více pospíchal, tím více se mu zdálo, že cesty málo ubývá. Bylo mu jako studentovi, když se domova nemohl dočkati. A při tom počítal, kde „oni," ve vrchního kočáře, již asi jsou, a divné ho napadaly myšlenky: kdy by tak vrchní nemohl s kočárem dále, kdy by kolo zlámal, a oni ho na voze dojeli, a že by pak Snížková s Márinkou přisedly k nim. Bez nich bylo mu na voze nějak smutno. Kdy by tak v předu viděl tu milou hlavu . . . Nevěda se zamyslil, hledě do kraje v pravo v levo mizícího vzad, nebo do země zraky upřel. Procházel se s Márinkou Prahou, a tam na hradě, jak k němu vzhledla, jak jí zvlhly oči! A jak bude, až přijede — —

Purkmistr i ostatní si toho již všimli, jak se mladý soused změnil, jaký je málomluvný. Až mu to žertem vytkli, a tu on vytrhnuv se, nutil se do hovoru. Také se rozhovořil, jak došlo na korunovaci. Vzpomínal s nimi, jak byla krásná, co všude slávy, a co tam ještě v Praze bude. O tom spolucestující nejvíce mluvili. On pak jim vykládal, co to je, jak český jazyk přišel zase ke cti, jak stavové česky přísahali, jak nejvyšší zemští úřadníci krále tak vítali a vše ohlašovali, v kostele i v sále, pověděl jim, že má býti také zřízena stolice českého jazyka, a ve svém zápalu jim vykládal, co z toho bude dobrého pro mateřský jazyk. A zase se rozpomínal, jak se rozloučil s Hněvkovským, jak mu přítel přál už štěstí k svatbám a jak Held slíbil, že o vakacích přijde k němu z Třebechovic do D—ky; a P. Vrba, jak mu domlouval, aby nepolevil ve vlastenské práci, aby pracoval jako dosud, že se naplní opravdu slova písma: „Ona neumřelať, ale spí," a že on, P. Vrba, až teď zase na jaře půjde s knížkami po Čechách, třeba také k němu do sousedství zabrousí, a že se pak u něho zase zastaví.

S Thamem se již neviděl. Také ho nehledal. Ale vzpomněl cestou na něj, na Paulu i na Bettinu. A zas se mu nitro pohnulo. Jak šla jako had na Márinku a byla by jí namluvila . . . A Márinka jak k němu tenkrát přistoupila, div že ho za ruku nechytla . . . Již byl opět u ní. Rozhlížel se cestou, rozpomínaje se na místa, kde s ní jel, viděl hospody, kde se zastavili, kde nocovali, až posléze třetího dne zahledl nejznámější končiny. U starého „spěšnoveda" Sýkory se zastavil, ač by již byl raději doma. Pověděl starochovi, jak bylo, jak jel cestovní kočár královský, jak kolem kráčeli poštmistři.

„Spěšnovedi," opravoval stařec a zase už napjatě poslouchal vypravování mladého muže. A byl by poslouchal do večera. Než Věk pospíchaje, nedal se zdržeti a sliboval, že sem, na Opočen, schválně přijede a že všechno obšírně poví, a že už na něj čekají. A jeli dál. Za nedlouho pak vjížděly vozy do městečka; jely podél dřevěných podsíní. Lidé vybíhali, šli s nimi, a když dojeli na městečko, měli jich kolem celý houf. Vítali je, jako by přijeli někde z Amstrdámu. Kdykoliv Věk z Prahy domů přijel, nejprve po matce se ohlížel. I dnes

rovnou domů mířil, ale také se po sousedčině stavení ohlížel. Na jaře před rokem, když z Prahy přijel, nevšiml si, že naproti u nevelkého okna dost ozdobné lomenice toho dřevěného, patrového domu stála mladá, svěží holčina. Loni se dívala ještě skrytě, dnes jsouc právě na sedničce, vyhledla ven A on zdola jí kynul živě a radostně, a když pak doma matka, uvítavši ho, žertem se zeptala, nevezeli si nevěstu, odpověděl s úsměvem:

„Nevezu, ona již přijela.“

A již za chvilku po té začala matka tušiti. Jen se doma omrkl a na hospodářství přeptal, už se ptal na Snížkovy, kdy a jak dojely, a za chvilku po té šel se tam sám podívat. A pak ho vídala, že častěji tam zašel, že tam nosí knížky, noviny.

To doplňoval zprávy o Praze, babičce i vnučce nyní dvojnásob zajímavé, když znaly Prahu a část té slávy. Čítal i dle psaní vypravoval o korunovaci královnině, o nádherném bálu v stavovském sále přistavěném k divadlu, o všelikých radovánkách, vyložil o tom, jak byl král Leopold II. v české společnosti učených, v českém divadle u Hybernů, tam, co oni také byli, jaká že z toho radost mezi vlastenci a jaké naděje. Pro vnučku zase měl ještě jiné noviny, vlastně vysvětlení; sám se také pilně dotazoval, vyzvídal, to když byli na chvilku sami. To již podzim nastal. Přišly deště, vály prudké větry. Letos však bylo mladému kupci v duši jinak nežli loni; mile a teple. V tu dobu stará Snížková se sousedkou Věkovou už rozuměly, že budou víc nežli sousedky.

Když mrazy uhodily, povídalo se již obecně, že se bude mladý Věk ženit. To již měl po hlavních zpovědech u Márinky. Již věděla, kdo byla ta komediantnice; jen jedno Věk nepověděl, a to, že hned jak z Prahy přijel a ukládal korunovační peníz, kterého překupem nabyl, k dvacetníku Mozartovu, že vybral cedulíčky, na kterých kdysi němá Paula psala, a že je spálil.

Ale sám také vyzvídal a zpovídal, zvláště když ho napadaly pochybnosti, když si nedůvěřoval, že by ho to rozmilé děvčátko mohlo mít tak rádo . . . A tak přímým vyznáním nebo podřeknutím i vyptáváním zvěděl, co v Praze zkusila, jak se toho divadla bála, jak se Procké lekla a pak té druhé . . . A dále jak bylo dřív, jakou měla radost, když přišel na kůr (teď chodil každé neděle s ní), a jak naslouchala, když hrál na piano, a jak se o něj lekala a ještě že ji často napadne . . .

To seděli sami v sednici, babička vedle v kuchyni svačinu chystala. Venku byl pochmurný den, a sníh rostl. Jak se tak zamlčela a starostně se na něj zadívala, ptal se překvapen, co má, co se stalo. A tu ona pojednou chytla ho za ruku a nachýlivši se k němu, ptala se tiše, nejistě, věříli v Pánaboha. Zrak její hleděl úzkostlivě na jeho rty. Zarazil se, podivil, co že to má . . . Tu ona, že jí tak utkvělo, co tenkrát starý Vejr u nich na podsíni namluvil o něm, o Věkovi, jak z toho kázání tenkrát odešel, že je neznaboh, že jde o jeho duši, a jak často pozorovala světlo v jeho oknech a myslila, čteli zase ty neznabožské knihy, a že se za něj modlila . . .

To řekla tiše, chvatně, jako by se neměla z toho vyznávat. Věk ji již držel v náručí. Přitiskl její hlavu k svým prsům, líbal její čelo,

oči a spánky, a šeptal pohnut, rozradován její oddaností, aby se nebála, že věří, že v Boha věří a že se také k němu modlí . . .

Když tak u Snížků sedali, vypravoval často o Praze, zvláště došlyli ho novinky. Márinka již znala z jeho vypravování všechny jeho známé vlastence. Na Šedivého se sama ptala. Zaslechlať v Praze, proč tak usiloval o paletu na bál, zvěděla pak od Věka historii jeho lásky. Proto nemálo se divila, když Věk jednou přiběhl s psaním v ruce, hned jak je dostal, a oznamoval, co mu Hněvkovský píše, že starý baron Materna zemřel a že po něm hrubě nic nezůstalo, daleko míň, nežli se Lidlovi nadáli . . . Slečnu Maternovu že již k sobě nezvali, ta že zůstala nějaký čas u starého sluhy baronova, ale tyhle dni že zmizela z Prahy, jistě s tím zpěvákem od Bondiniho společnosti, který byl teď po slavnostech od opery propuštěn . . .

„A Šedivý to dost klidně nese," psal Hněvkovský. „Sám mně o tom povídal, a že jí teď nežely, protože poznal, že neměla žádné stálosti a opravdivého citu a žádného smyslu pro něco vyššího, že by s ní snad hůře dopadl nežli Tham se svou."

O starém Ceypkovi Hněvkovský nepsal, jak ten těžko nesl pánovu smrt a jak teď klne na všechny informátory, tancmistry, zpěváky a komedianty ve své jizbě, kterou mu hrabě Clam-Gallas v zahradním domě vykázal i opatření za titulární dozorství v zahradě . . .

* *
*

Koncem adventu vyšel mladý Věk se svou nevěstou, bylo druhý den po námluvách, po prvé sám, a vedl ji na kraj města ke starému dřevěnému domku, velmi sešlému, obklopenému ovocnou zahrádkou. Šel s ní navštívit starého Žalmana, který už přes týden nemocen ležel. Márinka jdouc tam se v duchu toho starocha lekala, ale pak, když ho viděla sešlého, vyschlého, jen kost a kůži, opuštěného, když si vzpomněla na to, co jí Věk pověděl, jak mu násilím syna vzali na vojnu, bylo jí starce z té duše líto. A on těžko oddechuje upíral na ni kalné oči a opakoval:

„Tak to je tvá — to je tvá nevěsta. Pánbůh vám dej štěstí. A zaplať Pánbůh tobě a mamince."

To děkoval staré Věkové, protože se o něj v nemoci starala, obsluhu mu opatřila a jídla posílala, dobře si pamatujíc, jak starý Žalman před lety, když byla ta drahota a hlad, jejímu Františkovi skyvu chleba, již sám sobě od úst utrhl, plotem podstrkoval. Teď pohladil ho, když k němu usedl, po hlavě a třaslavým hlasem, těžko oddychuje, mu řekl:

„Františku — po vůli boží, půjdu a rád. Co se mnou? Vácslava jsem se nedočkal. Ten už je jistě na pravdě boží. Sejdeme se. Ale kdy by přece — řekni mu, jak jsem čekal — a tu bibli — zatím ji nech u sebe — A nech si ji, on nepřijde, ty víš, co ta kniha je. Jen prosím tě, přijď, co tu budu, číst — někdy — na chvilku — Rád bych, slovo boží — přijď zas."

Věk, jenž starochovi teď někdy čítal z jeho staré Kutnohorské, obrázkové bible, pro kterou již tolik bylo, rád a ochotně slíbil. — —

Když měl první ohlášku, hned počátkem masopustu, byl už „bubák" „Perlinčan," starý Žalman v hrobě. —

O svatbách, když snoubenci k oltáři kráčeli, když družičky, moukou napudrované, nebo svatba byla jedna z nejonačejších, a mládenci s rozmarinou a s pentlemi na prsou i na kloboucích a panímaminky v kožíškách a ve zlatých čepcích se za nimi ubírali, spustil nahoře na kůru František Havránek, „chori et scholarum rector“ a ženichův kmotříček, dojemné praeludium na varhany. Praeludium bylo krásné, svatby veselé. Jaké pak manželství, jaká pak byla doba po tomto prvním úsvitu, jaké v nich sklamání a radosti, jaké zápasy i utěšení, toť už jiná historie.

Podzimní pole.

o po práci je klidné oddechnutí,
co z toho pole ve sny tvoje vane,
to všecko tebe vzpomínati nutí,
když vidíš prázdné plochy rozorané.

Žal mluví tichem v šeru u rybníků,
žal mluví z křiku koroptví, žal mluví
už opadalým listím čilimníku,
žal mluví z lesa, v kterém stichly žluvy.

Je smuten vítr vychladlý a ostrý,
a všecko mluví: Zima už sem kráčí,
už padne sníh na drobné ptačí kostry,
na stromy, keře, trávy, na bodláčí.

A přec ta pole, pláně a ty svahy,
ty zvadlé trávy a pýchavky hnědé
a všechen kraj ten obzvlášť je mi drahý
v té barvě smutku popelavě šedé.

Jsem jako oráč loučící se s pluhem,
jak rozsévač, když zasil v půdu žito
a domů kráčí . . . tak se loučí s druhem
druh před odjezdem . . . všeho je mi líto . . .

A je mi líto květů, které hynou,
trav je mi líto, jež jsou nyní žluty,
cest, kterým béře zima klenbu stinnou,
rév, které scuchal smutný podzim krutý!

Já cítím dobře, večer když se šeří,
že čas je tu, kdy do plesnivé vůně
hnijících listů padne sněžné peří,
mně zdá se, kraj ten zamlklý že stůně.

A oblaka když na západě hoří,
jdu nejraději v tyto lány němé.
Mým přítelem jsou — a když přítel choří,
nám zdá se, že jej více milujeme . . .

Karel Čerinka.

Prostor a čas.

Podává

O. Frant. Vaněk.[1])

Široko rozestírají se nivy země; do nedozírné dálky valí se mořské vody. S výšin přeletá zrak člověka celé krajiny a země, nejmohutnější veletoky objevují se nám jako stříbrné niti, nížiny pak jako šedomodré výpary.

Náramná dálka dělí zemi od měsíce, který ze všech těles světových jest nám nejbližší; největší hlubiny na něm jeví se nám jen jako černé skvrny na jeho lesklém povrchu. Ohromná jest od nás vzdálenost slunce, ale obíhají kolem něho mnohé hvězdy ve vzdálenostech ještě větších.

Závratně malý jest však i celý obor slunce proti množství a velikosti ostatních těles v prostoře všehomíra; vzdálenosti jich nelze nám změřiti, nižádné číslo nemůže nám jich znázorniti.

A dále nežli zrak náš pronikají naše myšlenky. Nikde není konce, nikde není mezí; nic není s to vesmír obejmouti, nic držeti a nésti; veškerenstvo jest koulí, jejíž střed jest všude, povrch nikde!

Daleko sahá též naše upomínka: živě uvádí nám na paměť naše mládí a naše dětství. Tu vystupují před nás obrazy rodičův, učitelů a starých přátel. Pamatujeme se na doby, když nám vypravovali o dnech *svého* mládí a o dnech *svého* dětství.

Ještě starší zvěsti přinášejí nám dějiny. Zachovaly nám události a činy téměř pěti tisíc let; — znají jmena reků a osudy národů.

Kde umlkají dějiny a všechny jich památky, tam hlásají nám příběhy dávnověku pověsti a báje.

O dobách ještě starších podávají nám zprávy zkameněliny oněch ponenáhlých a přece velikých proměn kůry zemské. Nikoliv na sta, nikoliv na tisíce, nýbrž na miliony let páčí se tato období.

Než ani tu nepřeje si myšlenka lidská oddechu: myslí si události a období ještě mnohem dřívější, neboť ví, že řetěz postupu končí se pouze pro smyslné naše oko, že však dále se šíří od kroužku ke kroužku, nepřetržitě, nekonečně.

Vesmír nemá tedy nižádných mezí, nic prvního, nic posledního. Jest to, co pojímá o sobě nekonečný prostor i nekonečný čas.

---

[1]) Srov. autorovy články: O theoriích atomových, v Osvětě 1890 č. 8; Látky a síly, v Osvětě 1891 č. 5 a Hmota a pohyb, v Osvětě 1892 č. 5.

Pokoušímeli se pojmouti *poslední* bod prostoru, budí se v nás nutně představa o jiných bodech za ním; chcemeli si mysliti poslední mžik času, nelze jinak, než že si musíme mysliti i jiný mžik.

Tvrdilli by tedy někdo, že prostor má kdesi „mez," ihned nastala by otázka, co jest asi za tou mezí? A nebyla by jiná odpověď možná, nežli, že opět prostor, a tak do nekonečna. Všeliká mez jest tedy možna pouze jako mez *ve* prostoru, nikoliv však jako mez prostoru; omezeným, konečným může býti tedy jen, co jest v prostoru, kdežto prostor jest a musí býti bez všelikých mezí.

Podobně, kdy by někdo tvrdil, že čas kdysi počal, ihned nastala by otázka, co bylo před tím, dokud času nebylo? „Něco počíná," to značí: jest v tomto okamžiku, kdežto v předchozím ještě nebylo. „Čas počíná," značilo by tedy: v tomto okamžiku jest čas, kdežto v předchozím ještě nebyl, věta to bez všelikého smyslu, jest tedy také čas bez počátku a per analogiam též bez konce.

Takto pronikáme logickou důsledností ku *poznání nekonečna*, ač nejsme s to učiniti si o něm žádné představy; neboť představu můžeme míti pouze o tom, co jsme pojali svými smysly. Smysly člověka mohou však chápati jen dojmy určitého rozsahu neb určitého trvání. Vše, co za těmito mezemi jest, nepoznáváme, neboť nečiní na naše čivy nižádného zřetelného dojmu. Vhodně byl tedy obor lidského poznání srovnán s hudebním nástrojem pojímajícím jen určité pořadí tónů, za kterým po obou stranách rozestírá se nekonečnost mlčení.

Z nesčíslného a přepestrého množství dojmů, jež na člověka vesmír činí, lze jemu tedy vystihnouti pouze pranepatrnou část, a aby mohl tyto dojmy chápati, musel je člověk od sebe i ode všeho ostatního rozlišiti. Aby pak dojmy ty mohl opět vespolek srovnávati, musel si utvořiti základní míry, dle nichž by je mohl označiti, a ježto svět zevnější činí na něj zejmena dvé dojmů, jež rozlišil, a prohlédaje *k jich obsahu* označil slovy „hmota" a „pohyb," utvořil si také dvé základních měřítek *nemaje k obsahu tomu zření*, t. j. „prostor" a čas."

Jako pak rozdíly naše „hmota" a „pohyb" („látky" a „síly") jsou jen našimi pomůckami, abychom sobě učinili přístupnou onu nekonečnou i plynulou rozmanitost výjevů přírodních, abychom o ní mluviti a vespolek dorozuměti se mohli,[1]) tak nebytovaly také rozdíly naše „prostor" a „čas" již před námi, neboť *mimo* nás, mimo naše myšlení (extra mentem) není ani prázdného rozsahu, t. j. prostoru o sobě, ani

---

[1]) Pojem a slovo slouží k tomu, aby shrnovaly v sobě určité množství podobných představ a abychom pak svým rozumem mohli tyto představy dle potřeby rozvinouti. V tom smyslu podobají se pojmy mathematickým vzorcům. Tak na př. jest v rovnici:

$$(a + b)^n = a^n + \frac{n}{1} a^{n-1} b + \frac{n(n-1)}{1.\ 2.} a^{n-2} b^2$$
$$+ n \frac{(n-1)(n-2)}{1.\ 2.\ 3.} a^{n-3} b^3 + \ldots + \frac{n}{1} a b^{n-1} + b^n;$$

výraz v levo: $(a + b)^n$ pouhá jen pomůcka, abychom stručně znázornili a v paměť si vštípili dlouhý i obsáhlý výraz strany pravé, pouhý symbol, jehož velmi vhodně užíváme při rychlých operacích myšlenkových, neboť, nejsouce nuceni vléci s sebou celou spoustu představ, můžeme nemnohými značkami mnoho říci.

prázdné posloupnosti, t. j. času o sobě. *Mimo nás jest pouze nekonečno*, jež se nedá vtěsnati do omezených našich představ.

Prostor a čas *samy o sobě* jsou tedy non entia, či lépe řečeno: entia rationis cum fundamento in re. A pokud mluvíme o nich jako o skutečných věcech, jsou to právě naše pomůcky, naše spůsoby označení. Podobně mluvíme na př. také o „otvoru," o „slepotě," o „totožnosti" atp. jako by to byly věci existující samostatně mimo nás. Říkáme: „Dělo má uprostřed otvor čili díru," „oko jest slepé," „každá věc jest totožna sama s sebou;" ač nechceme díře neb slepotě přisuzovati povahu skutečné věci. Jsou to právě jen *myšlenky*, kterým, jednajíce s nimi po spůsobu skutečných *věcí*, můžeme přisouditi *předmětné* bytí pouze v poznávajícím subjektu, nikoliv však bytí *skutečného*, t. j. extra mentem.

Také nelze nám se domnívati, že by pojmy či abstrakce prostoru a času nám byly *vrozeny*, neboť člověčenstvo žilo po tisíceletí a neznalo jich, a dospělo k nim teprve srovnáváním a pořádáním oněch různých dojmů, jež budil v něm svět zevnější. Rozlišování hmoty a pohybu jest pouze rozlišováním dojmů, jež jsme znamenali vedle sebe a po sobě a z nichž jsme opět abstrakcí — nedbajíce obsahu — utvořili si pojmy prostoru a času. Rozlišování ono má důvod svůj v nedůstatcích naší bytosti, totiž, že nejsme s to vystihnouti obraz předmětu a *spolu* i jeho změnu. Jest sice nutné, děje se však pouze v našem světě vnitřním, nikoli v zevnějším, neboť tam není toho rozdílu, ježto svět zevnější činí na nás *zároveň* obojí ty dojmy.

Nepojímámeli však prostor a čas abstraktně, nýbrž jako *konkretní* rozsah a postup, t. j. jako soubytné a neodlučné od reálních věcí, můžeme mluviti o *objektivním* prostoru a čase. Od tohoto objektivního prostoru a času třeba nám pak ovšem lišiti prostor a čas ryze *subjektivní*.

Střed *soukromého* našeho prostoru vězí v hlavě vidoucího za středem spojovací čáry obou očí. Odtud vycházejí lokalisační průvodiči pro každého jednotlivce ve všech směrech. Z toho středu posuzuje jeden každý místo a vzdálenost všech věcí, hvězdy na obloze i stůl ve světnici; ba i ruce, uši, oči, témě, nohy určují se jako „nahoře," „dole," „v pravo" neb „v levo" od tohoto středu. [1])

Ježto každý jedinec může různými inervacemi svých hybných čiv — buď otáčením hlavy neb očí, chozením samo tamo atp. — způsobiti na sobě samém změny, není třeba mnohého fysiologického pozorování, abychom seznali, že člověk také může způsobiti rozmanité i důležité změny ve svém soukromém prostoru. Určité *poměry* prostorné vnějších předmětů jsou *vlastním výplodem* člověka, pokud v nich vyvozuje vlastními svými pohyby nějakou změnu. Nikoliv tedy prostor *sám*, který jest podkladem prostorných poměrů, nýbrž *poměry* prostorné, které se opírají o vlastní situaci každého jedince, jsou jím podmíněny.

Toto soukromé panoráma, jež každý člověk vědomě neb nevědomě si vytváří, bytuje ovšem jedině v něm a umírá s ním, podobně jako onen ryze subjektivní čas, jenž jest podroben střídavosti našich myšlenek. Prostorné poměry věže jsou o sobě stálé a přece mohou zdáti

[1]) Srv. Otto Liebmann, Analysis der Wirklichkeit. Strassburg 1876, 46.

se tomu, kdož na věž pohlíží, úplně jiné dle stanoviska, jež si zvolil. Rovněž tak může se jeden a týž den jeviti jednomu krátkým, druhému dlouhým dle vlastní jeho nálady. Jsmeli šťastni, žene se nám představa za představou v rychlém chvatu a vířivé hojnosti; hrnou se v obmezený obor našeho vědomí jako mračna prchající před bouří; čas ubíhá nám pak střelhbitě, a marně si přejeme, bychom zachytili a zastavili miznoucí okamžik; jsmeli naopak zarmouceni neb očekávámeli něco netrpělivě, plíží se myšlenky naše za sebou loudavě, váhavě a vteřiny prodlužují se nám na hodiny.

O obou těchto *ryze subjektivních* pocitech není řeč ve filosofii přírody, jíž jde o konkretní prostor a čas, o skutečný rozsah a postup, který byl a bude též bez nás a který neděje se ve sféře naší subjektivity.

Jest věru zajímavo probírati se spisy různých moderních filosofů, kterak odloučivše nejprve prostor a čas od reálných výjevů zevnějšího světa, pojímají je *samy o sobě* a pak opět se snaží ony výjevy uvesti k nim v jakýsi poměr, jako by obé bylo něco různého. Takto utvořivše si sami „záhady,“ jichž v skutku není, vedou vespolek tuhý boj o to, co si máme slovy těmito mysliti. V grandiósním poblouzení tom pokročila nejdále německá pokantovská spekulace, která v závratný svůj vír strhla i mnohé střízlivé učence naší doby; nebude tedy od místa, podrobímeli kritice Kantovu „kritiku prostého rozumu,“ zejmena pokud se týče prostoru a času.

Náuky atomistické pojímají prostor jako naprostou *prázdnotu*, jako cosi, v čem věci jsou a volně pohybovati se mohou, [1]) podobně jako ryby ve vodě nebo ptáci ve vzduchu. Jest patrno, že by tato naprostá prázdnota, nejsouc žádnou ze všech oněch věcí, které ji „vyplňují,“ a která nikterak účinně se nejeví, toto neskutečné i neúčinné, nebylo, leč naprosté *nic*, a jsoucnost přisuzovati prázdnému prostoru bylo by totéž jako věc nejsoucí pokládati za jsoucí. A též prázdný čas, čili čas o sobě byl takou nejsoucí jsoucností, a tak museli bychom uznati dvojí různé a bytující — nic!

Kdy by prostoru neb i času *o sobě* čili *prázdného* bylo ve skutečnosti, musela by se jsoucnost jich nějakým způsobem jeviti; tomu však odporuje bedlivější pozorování: co zoveme prostorem a časem, se to proti věcem reálným ukazuje býti *dokona trpným a lhostejným*, a věci i děje nepůsobí též na prostor neb čas, nýbrž výhradně jen na sebe. Pokládati na př. prostor za předmětně jsoucí bylo by totéž jako prohlásiti jej za *věc*; kdy by však prostor byl věcí, musel by býti někde, tedy v jiném prostoru, a tento opět v jiném atd., což jest protismyslno; též nemohly by věci býti v něm a prostor stavěl by se na odpor jich pohybům. Jako věc musel by býti prostor sám *vedle* věcí, a tak bylo by třeba uznati, že mezi těmito a ním jest druhý a dále třetí prostor, a tak do nekonečna, t. j. prostor stával by se vždy něčím prostorným, co jako úsek prostoru, t. j. cosi v prostoru omezeného, by opět předpokládal jiný prostor jako všeobecnou podmínku; prostoru

[1]) N. Dellingshausen (Die rationellen Formeln der Chemie. Heidelberg 1880, 13): „Theorie, která spočívá na představě, že reálné částice — atomy — jsou omezeny prázdnými mezerami, t. j. *ničím*, jest bludem tak očividným, že není divu, plynouli z ní nové zase bludy.“

samého nebylo by lze tímto spůsobem nikdy vystihnouti, ježto by se neustále přeměňoval v cosi prostorného.

Již Eleat Zeno (k r. 500 př. K.), žák Parmenidův, snažil se uniknouti těmto a jiným odporům tím, že popíral předmětnost prostoru a času. Dále pokročil irský filosof Jiří Berkeley (1684—1753) ve svém výstředním idealismu prohlásiv vůbec zevnější svět a tudíž i prostor a čas za nejsoucí; a Královecký myslitel Im. Kant (1724—1804) dospěl k témuž důsledku následujícím spůsobem: Rozloživ lidské poznání v beztvarý obsah a bezobsažné tvary, definoval tyto „tvary" jako to, co „pořádá rozmanitost výjevů v určité poměry." Tím předpokládal tedy již to, co měl teprve dokázati, že totiž rozsah a tvar nejsou tvary z dozvědu (a posteriori), nýbrž z předzvědu (a priori). Když pak takto proti smyslovým názorům postavil názory ryzí a tyto opět změnil ve „tvary" smyslného nazírání, prohlásil prostor a čas za „tvary našeho názoru z předzvědu." Soudil tedy: Ježto zkušeností nikdy nemůžeme nabyti vědomí o něčem všeobecném a nutném, nenabyli jsme také zkušeností vědomí o prostoru a času. Prostor a čas bytují tedy pouze v nás, a sice již z předzvědu. — Toť stručně pověstná náuka Kantova o „synthetických úsudcích a priori!"

Prostoru a času není tedy dle Kanta mimo nás, t. j. v zevnějším světě, nýbrž bytuje v našem poznání dvé „tvarů," které způsobují, že se nám věci *jeví* jako prostorné a časné, ačkoliv v skutku nejsou ani prostorné ani časné. Jako ten, kdo stížen jest žloutenkou, nesmí říci: Věci, jež vidím, jsou samy o sobě žluté, nýbrž toliko: Věci jsou žluté jen v mé představě, tak nesmíme dle Kanta přisuzovati věcem mimo nás ani žádného rozsahu ani postupu. Praví ť on sám: [1]) „Veliký názor náš vzniká jen prostřednictvím smyslů; rozum jen reflektuje. Ježto tedy smysly svými nikdy nepoznáváme věcí, jaké jsou samy o sobě, nýbrž jen, jak se nám *jeví*, tedy pouze výjevy, ale výjevy nic jiného nejsou, leč pouhé představy smyslnosti, nutno pokládati veškera tělesa spolu s prostorem za *pouhé představy v nás*, neboť nebytují nikde leč v našich myšlenkách." Dle nejlepšího Kantova žáka O. Liebmanna [2]) není „prostor, jejž vidíme (?) počínaje od *našeho* (!) viditelného těla až (!!) k hvězdnatému nebi se vším všudy, co v něm jest a v něm se pohybuje, nic reálného extra mentem, nýbrž výjevem v nitru *našeho* vědomí." Jako duha, obraz v zrcadle, ve vodě a t. p. jsou jen optickými výjevy *in specie*, tak jest veškeren empirický prostor, t. j. smyslně názorná příroda sensuálním výjevem *in genere.*" O *čase* netřeba ani již mluviti, neboť neníli mimo nás *ničeho*, není mimo nás také nic časového.

Tento nový objev Královeckého myslitele, který opovážil se sám srovnávati s objevem našeho velikého Slovana M Koperníka, jímž ovšem by dosavadní názor byl převrácen a v pravém smyslu „postaven na hlavu," velebí a vynášejí mnozí i znační učenci až do nebe. Byl prý objev ten dle slov Art. Schopenhauera [3]) „dílem tak záslužným, že stačil by samojediný, aby zvěčnil jmeno Kantovo. Důkazy jsou tak přesvědčivé, že pokládám jeho these za nezvratné pravdy." K. Fischer [4])

---

[1]) Prolegomena zu einer jeden zukünftigen Metaphysik, § 13, pozn. II.
[2]) Zur Analysis der Wirklichkeit. Strassburg 1876, 51, 37.
[3]) Welt als Wille u. Vorstellung, I. 518.
[4]) Geschichte der neueren Philosophie, III. 314.

prohlašuje obé Kantových tvarů nazírání a priori, prostor a čas, za nejskvělejší jeho myšlenku: „Nevěděl bych věru uvesti nižádnou jinou filosofickou myšlenku, která by nás vedla k tak naprosto novému a dosud netušenému objevu!“

„Stručně řečeno,“ praví Vilém Göring:[1]) „co až dosud obyčejně jsme nazývali a ještě nazýváme světem vnějším, jest pouze *částí nás samých*. Toť jest tak jisto jako poučka mathematická,“ a my můžeme dodati: *Αὐτὸς ἔφα* — a kdož velikému filosofu z Královce nevěří, komu by se nezdála býti tato these jistou, nýbrž tomu rovnou, jako kdy by někdo tvrdil: „Netvoří krůpěj část moře, nýbrž moře část krůpěje,“ — tenť náleží, po Kantovsku mluveno, mezi — pecus!

Jsouce však pamětlivi výroku: „Amicus Plato, amicus Aristoteles, magis amica veritas!“ nedáme se strhnouti do tohoto poblouzení německé filosofie, nýbrž klidně podrobíme ji kritice.

Jeli vše, co zoveme „vnějším světem,“ pouhou naší představou, tážeme se především, jak směl by Kant vůbec mluviti o „tvarech *našeho* názoru,“ o „tvarech *vnějšího našeho* smyslu?“ atp. Vždyť i my — jednotliví lidé — náležíme k světu zevnějšímu; nemohlo by býti tedy také lidí v mnohočtu, nýbrž jen v jednočtu, jediného snad jen Im. Kanta, jenž by vše, což jest, v myšlenkách svých pojímal, neb v jehož myšlenkách by vše jedině existovalo. A pak bylo by zase přepodivno, proč vůbec něco psal! Na koho by se obracel? Na své představy? Ty měl v sobě. A dále! Čím psal Kant jiným, nežli pomyslným pérem na pomyslném papíře, pomyslným inkoustem? K čemu veškery tedy ony „skvělé“ exkursy, nemohlli Kant vyjíti ze sebe? Komu chtěl je vykládati, neníli nikoho *mimo* něj, extra mentem? Po mínění našem byl by možný jen tichý, zádumčivý monolog jednotlivců, z nichž každý jeho stoupenec úšklebně by si myslil: „Vy všichni (!) domýšlíte se, že jste cosi sami o sobě, a zatím jste všichni jenom ve mně!“ Cicero se mirari ajebat, cur non rideret haruspex haruspicem cum videret.

Toť byl by tedy jediný i nezbytný důsledek Kantova zmatení pojmů, a kdy by náuka jeho byla správna, pak byly by veškery objevy mathematiky, veškery výjevy, jichž zákony fysika stanovila, veškery dráhy, jež astronomie tělesům vytkla, slovem veškery výzkumy věd přírodních illusemi, a vědy přírodní samy vědou illusí, částí psychiatrie.

Na štěstí, jak nám toho na př. byl dokladem Liebmann, nevěří Novokantiáni sami patrně v to, co učí, neboť uznávají i jiné lidi, distance „až k hvězdnatému nebi,“ a také zevnějšek rozeznávají od nitra, jednají s prostorem a časem, tak jako by byly cosi absolutního, a toliko ex cathedra chtějí nám namluviti, že by prostor a čas byla pouhá slova nemající žádného podkladu a významu.

A také jiní, kdož se Kanta dovolávají, honosí se vítězoslavné výzkumy novověku, jimiž bylo dovozeno, že na př. při sloučeninách se nemění poměry objemů, že světlo ze slunce potřebuje 8 minut, ale světlo nejbližší stálice již 8 roků, než postupující vlnkad ostihne povrchu země atp., t. j. uvádějí fakta, že v přírodě v skutku existuje jakýsi

[1]) Raum und Stoff. Berlin 1876, úvod VII.

rozsah a postup výjevů, jichž člověk nesmí popříti, a takto sami, náuku Kantovu opomíjejíce, přecházejí k dennímu pořádku.

Ovšem naplňuje se naše vědomí jen dojmy (představami), nikoliv věcmi samými, známe jen *výjevy*; smíme však říci: není žádných předmětů s vlastnostmi, nemůžeme poznati věc o sobě? Nikoliv. Přírodní věda dovodila: Těleso není proto modré, že jest natřeno jakousi modrou barvou, není proto teplé, že obsahuje jakousi tepelnou látku atd., nýbrž že se jeví modrým, teplým, poněvadž se jeho nitro nalézá v nepřetržitém chvění, jež vzduchem se šíří vlnkami, a narážejíc na čivy našeho oka, v nás budí pocit modra, tepla atd.

Nuže, není tím těleso již věcí s vlastnostmi, t. j. věcí zvláštních účinů, jimiž se nám právě jeví a jimiž je vůbec postihujeme? Výchvěje jsou nám již známy a my můžeme býti tedy prozatím úplně spokojeni, že vnikli jsme do „věci o sobě" již tak daleko, že jsme nuceni místo bývalé t. zv. mrtvé, nečinné hmoty v přírodě uznati cosi činného. Svět výjevů není tedy nic ryze subjektivního, jako se Kant domníval, nýbrž jest příčinný článek mezi jednotnou podstatou a subjektivně fenomenálními představami mnohých i různých vědomí, tedy též cosi objektivního. Ostatně nepochyboval i sám Kant ve svých „lucidis intervallis" o skutečné jsoucnosti předmětů a proměn mimo nás, [1]) a jeli tedy mimo nás hmota a pohyb, jest mimo nás i konkretní rozsah a postup, t. j. objektivní prostor a čas.

Kantovu náuku nevyvrací nic lépe než vlastní její nedostatečnost. Nemůžemeť si jí vysvětliti ani prosté faktum, že všickni lidé přisuzují nějakému předmětu, na př. kouli na billardu [2]) týž rozsah a tvar. Kdy by byl prostor pouze tvarem našeho názoru, co měl by onen předmět s ním činiti? Kdy by koule na billardu byla bez všelikého vztahu k rozsahu a tvaru, bylo by nepochopitelno, proč všickni lidé jí udílejí *určitý* a *totožný* rozsah a tvar. Kdy by prostor a čas byly tvary našeho názoru, bylo by věru hádankou, proč vidíme tuto výjev délky dítěte a onde délky dospělého člověka; tu děj trvající jako blesk pouze okamžik a jiný, který jako na př. činohra o 5 jednáních trvá po 3 až 4 hodiny. Odkud veškery tyto rozdíly rozsahu a postupu, nejsouli leč tvary našeho názoru?

Nelze nám tu ovšem psáti zevrubnou kritiku celé „Kantovy kritiky prostého rozumu," nýbrž podrobíme ještě kritice důvody, [3]) jež Kant uvádí pro aprioritu „představ" o prostoru a času. Za to

---

[1]) Tak na př. psal dne 21. února 1772 M. Herzovi: „Že změny jsou cosi skutečného, neupírám, rovněž jako že tělesa jsou cosi skutečného, ačkoliv tím jen rozumím, že cosi skutečného jest podkladem výjevu."

[2]) Čím více pozorujeme klamný závěr Kantův, tím více žasneme, že se jím kdo dal — oblouditi. Kant na př. uzří a ohmatá kouli a praví: „Kulatý tvar její náleží buď mému myšlení nebo kouli samé. Ježto však koule, jak se mi v představě jeví, má kulatý tvar, náleží mému myšlení, a tudíž kouli *samé o sobě* kulatý tvar — nepřísluší!" Jako by kromě těchto dvou možností, jež si Kant myslí, t. j. kulatý tvar existuje buď v mé mysli nebo přísluší kouli — nebyla možna ještě třetí: že kulatý tvar přísluší kouli *a zároveň také* naší mysli; neboť jen jeli něco skutečného takové neb jiné určitosti, lze vůbec se tázati, zda s ní vniterná naše představa jest kongruentní čili nic.

[3]) Kritik der reinen Vernunft. Transcendentale Aesthetik.

se však přičiníme, aby veliký německý filosof vystoupiv z tajemného šera nemluvil jen zřetelně pro úzký kroužek moderních augurů, nýbrž i pro ostatní smrtelníky.

První a spolu nejhlavnější argument jest: Všeliká zkušenost naše předpokládá již prostor a čas; jest tedy prostor a čas *z předzvědu.* Znamenám cosi „mimo“ sebe; toto „mimo“ předpokládá však prostor; mám dva pocity zároveň neb po sobě: to předpokládá čas.

Odpověď na toto sofisma jest velmi snadná. Pravda, prostor a čas nepodává nám pouhá smyslová zkušenost, ježto možno nám pojímati jen to, což *jest* a naše smysly *působí.* Nikde neznamenáme ani prostoru o sobě ani času o sobě, a co se domníváme pojímati jako prostor, jsou jen *vedle* a *od sebe* trvající předměty; co se domníváme pojímati jako čas, jsou jen *po sobě* jdoucí přeměny. Nikde nevidíme prázdnoty, a cokoliv i slovem tím označujeme, jest pro naše pozorování vždy něčím. Vidění prázdnoty bylo by neviděním, nečinností nervu optického čili naprostá tma. — Ale my jsme k pojmům prostoru a času dospěli *abstrakcí.* Proto nelze také mluviti vůbec o „názoru“ prostoru a času, neboť my prostor a čas ani nenazíráme ani jinak smysly svými nepojímáme; ještě méně lze nám mluviti o prostoru a čase jako „názorech z předzvědu,“ čili „ryzích názorech,“ neboť to by byly názory, jež by všeliké nazírání předcházely, tedy názory bez obsahu, dojmy bez předmětu dojímajícího.

Kdy by všeliká místní neb časová determinace předpokládala již „představy,“ resp. pojmy prostoru a času, mohli bychom také říci, že musíme míti na př. povšechný pojem „o tvrdosti,“ abychom pocítili stupeň tvrdosti jednotlivého tělesa, ačkoli přece pocitem určité tvrdosti teprve pojem o tvrdosti vůbec jest možný.

Pozorujme druhý důvod Kantův: „Prostor a čas nelze si odmysliti. Nemůžeme si nikdy učiniti ‚představy,‘ že by prostoru a času nebylo, ačkoliv si můžeme snadno mysliti, že by nebylo v nich žádných věcí. Představy o prostoru a času provázejí naši nazírající činnost, kamkoliv se jen vrtneme, jako brejle, jimiž se díváme. Nelze se nám jich zbaviti. Kdo by se o to pokoušel, tomu dařilo by se jako onomu muži s copem u Chamissa: ‚otáčí se v pravo, otáčí se v levo; cop visí stále za ním.‘ Prostor a čas jsou tedy podmínkami naší zkušenosti; zkušenost je předpokládá a priori.“

Nevšímajíce si klasického srovnání prostoru a času s copy, odpovídáme opět: Smyslová zkušenost nepodává nám věci *jako* prostorné a časové, nýbrž věci prostorné a časové. My lidé však přestupujeme smyslové své poznání; dovedeme od předmětu rozsah a postup *v myšlenkách* odloučiti, t. j. od nich prostor a čas *abstrahovati.* Rovněž jako není mimo nás předmětů bez rozsahu a postupu, bez času, tak provází i veškero naše myšlení prostor a čas. „Právě faktum,“ praví Herbert Spencer, [1]) „o něž opírá Kant svou hypothesu, že totiž naše vědomí o prostoru a čase nemůže býti potlačeno, svědčí *proti* němu, neboť ono vědomí o prostoru a čase, jehož nikterak se nemůžeme sprostiti, jest vědomí o nich jako objektivních existencích. Námitka, že tato nemožnost jest právě nutna, jsouli prostor a čas subjektivními

[1]) Grundlagen der Philosophie; přem. překlad, Stuttgart 1875, 49.

tvary, jest lichá, neboť bezprostřední svědectví vědomí praví, že (objektivní) prostor a čas není *v* nás, nýbrž *mimo* nás, a sice tak úplně neodvisle od nás, že si jich neexistenci nedovedeme ani mysliti, a to ani v případě, že bychom sami přestali existovati.“

Ba ještě více. Kdy by prostor a čas byly pouze tvary našeho názoru, kterak mohli bychom vůbec si prostor a čas mysliti? Jestiť přece nemožno, aby bylo cosi *zároveň* tvarem a předmětem našeho myšlení tak, že by ani nebylo možno si je odmysliti! Jsouli pak prostor a čas podmínkami našeho myšlení, pozbyly by myšlenky naše, myslímeli si prostor a čas, těchto podmínek, staly by se podmínek těch prosty, a byloli by myšlenek takových, co počal by si Kant se svou náukou!

Třetí důvod Kantův zní: „Prostor a čas jsou názory a priori, neboť lze si nám představiti pouze jeden jediný prostor a jeden jediný čas, a mluvímeli o mnohých prostorech a časech, míníme tím jen části jednoho a téhož prostoru a času. Tyto části lze si mysliti pouze ve všejediném, nekonečném prostoru a čase; zkušeností se však nedovídáme o nižádném nekonečnu, a proto musí býti prostor a čas nám vštípen již a priori.“

Pravda, smyslová zkušenost nám nepodává nic nekonečného, nýbrž teprve, když jsme seznali, že konkretní rozsah a postup do nekonečna se šíří, že nelze si nám mysliti nižádných mezí, dospěli jsme, jsouce opásáni logickou důsledností, ku poznání neomezena čili nekonečna.

Čtvrtý důvod Kantův klade rovněž důraz na to, že prostor a čas nejsou pojmy, nýbrž názory z předzvědu, ježto si je musíme „představovati“ jako nekonečné veličiny. Pojem, jenž by obsahoval v sobě nekonečné množství jednotlivých představ, jest nemožný.

Laskavý čtenář musí nám již odpustiti, opakujemeli stále totéž. Ale není to naše vina. Musíme opět říci: Pouze činností rozumovou dospíváme ku poznání nekonečna, neboť dovedeme z výjevů, jež jsme smysly svými znamenali, souditi na cosi, čeho svými smysly nechápeme, o čemž představu utvořiti si sice nedovedeme, o čem však nicméně nesmíme pochybovati. — Kant dopustil se tu chyby, která překvapí zajisté i toho, kdož jest obeznámen s manipulacemi německých filosofů. Kant béře totiž pojem rozumu, jaký máme o prostoru a čase, jako představu fantasie, kterou si činíme o prostoru a času. Tato jest názorem, nemůže však nikdy obsáhnouti *nekonečno*; pojem rozumu poznává sice nekonečno, není však *názorem*. Názor nekonečna! Nechť se někdo o něj pokusí. Jak mohli bychom míti názor o něčem, o čem nemáme obrazu? Jen pracně a téměř v potu tváře dospíváme k uznání nekonečna. To však jest myšlenka rozumu, nikoliv názor smyslový, ještě méně názor a priori! Jakmile se snažíme nazírati nekonečno „vnitřním smyslem,“ t. j. fantasií, seznáváme ihned, že jest čirou nemožností učiniti si *představu* o nekonečném prostoru a čase.

Stůj! Ach marně pluješ v před — tam nekonečno tě vítá!
Marně pluješ! nekonečno také za tebou!
Schyl myšlenko dolů šum vzletných perutí svých,
Plavkyně odvážná — plavkyně fantasie!
V beznadějí zakotvi!

Zbývá nám uvesti ještě pátý důvod: Kdy bychom prý již před všelikou zkušeností neměli představ o prostoru a čase, jevilo by se

nám všechno zmateno, jako chaos; pouze prostorem a časem rozlišujeme věci od sebe. Abychom vše mohli rozeznávati jako vedle sebe a po sobě, toť první podmínka všelikého poznání. Proto nemohou býti prostor a čas pojmy z dozvědu, nýbrž názory z předzvědu čili a priori.

Naše odpověď jest krátká: Nejprve poznáváme svými smysly, co jest mimo nás: blízké, daleké, to, co minulo a co jest atp. — nepoznáváme to ještě *jako* cosi vnějšího, blízkého a dalekého. Pak poznáváme i sebe samy. Určité „kde," „kdy," určité místo, určitá doba, prostorné poměry, předměty mezi sebou a vztahem k nám obsaženy jsou v poznaných předmětech, a my dovedeme místo a dobu od předmětů samých abstrahovati. Proč by bylo třeba, aby poznání vlastního a cizího „kde" předpokládalo již představu prostoru? Na to nám Kant zůstal odpověď dlužen. Děj jest však nad míru prostý: Nejprve poznáváme předměty určitého rozsahu a změny určitého trvání. K tomu *prozatím* není nám ještě třeba nižádné „představy" o prostoru a času. Pak poznáváme (ovšem nedokonale) prostorné poměry rozsahu a časové poměry postupu, blízkost a vzdálenost, minulost a přítomnost, jež se nám jeví ve vnějším světě, a pak vytváříme si pojmy *neurčitého* prostoru a *neurčitého* času a posléze teprve dospíváme ku přesvědčení, že prostor a čas jest beze všech mezí, t. j. nekonečný.

Takto probrali jsme důvody, o něž Kant opírá svou náuku o „transcendentálné ideálnosti prostoru a času," a seznali jsme, že spočívají vesměs jednak na mylných návěstích, jednak na mylných závěrech, a že vůbec celá theorie o „tvarech našeho názoru" trpí vadou nejosudnější, totiž nesrozumitelností.

Není tedy divu, že německá spekulace, která na základech tak vetchých jala se budovati vzdušné své zámky, nejen filosofii vůbec uvedla v nevážnost, nýbrž i sama posléze byla nucena prohlásiti žalostný svůj bankrot! [1])

Toť byl konečný výsledek theorie o výjevech bez skutečného bytí, a již i sám Arthur Schopenhauer mínil, že ten, kdož celý vnější svět pokládá za pouhou svou představu, spíše má nárok na blázinec, než na jmeno filosofa. Proměniv výrok Descartesův: cogito, ergo sum ve větu: cogito, ergo est, ukázal tím na základní omyl náuky Kantovy.

Nezbývá nám tedy leč pojímati svět tak, jak se nám *jeví;* ale tato fénomena jsou bene fundata, neboť zevnější výjev předpokládá nutně cosi vnitřního, *jež* se jeví, a tak lze nám souditi z výjevů na všejedinou jich podstatu. Seznali jsme, že nekonečno jest rovněž tak čímsi jsoucím jako nepřetržitost, byť i nám nebylo lze chápati ji svými smysly. Lidské poznání jest omezeno a všude naráží na meze, za nimiž se rozprostírá nepřetržité nekonečno; než meze ty jsou pro každého člověka jiné a jinde dle toho, pokud pokročil ve vzdělanosti a vědě. Meze ty nejsou tedy nehybné, nýbrž posouvají se tím více, čím více vzrůstá naše poznání světa.

Stojíce před domnělou mezí nepociťujeme již snahu fantasovati, tušiti, básniti, nýbrž usilujeme, abychom pronikli za mez, abychom rozžali světlo tam, kde dosud panovala noc. Naším heslem jest: Impavide progrediamur!

---

[1]) Viz Ed. Zeller, Ueber die Aufgabe der Philosophie und ihre Stellung zu den übrigen Wissenschaften, Heidelberg 1868.

Maďaři a armáda.

Napsal

Jos. J. Toužimský.

Dva pomníky stojí proti sobě na nádherném Svatojirském náměstí pobliž samého královského hradu v Budíně. Oba platí paměti téže události, oba padlým, kteří vykrváceli tu v rozkaceném zápase. Jeden z nich posvěcen památce poražených, druhý vítězů, jeden Rakušanům a jejich vojevůdci Hentziovi, druhý Maďarům. Jeden z nich zbudovaný štědrostí panovníkovou odhalen byl r. 1852, druhý, s něhož závoj měl spadnouti o letošních dušičkách, stojí dosud zastřen. Mrtví nevedou boj, a velké slovo smrti jest smír a zapomenutí. K těm pojí se i úcta, kde jde o život za jiné obětovaný. Přítel i nepřítel, voják i nevoják sklánějí se před památkou těch, které chladnou ocelí neb žhavým olovem sklátila v předčasný hrob tragická sudba. Svrchovanou pak povinností jest velkodušnost u toho, kdo dosáhl, zač byl bojoval neb snad i více ještě, jako v tomto případě Maďaři. Pro ně však přes to vše jako by sveřepý onen boj podnes nebyl vybojován, jako by měl znova vzplanouti a býti veden s neústupnou zarputilostí. I ti mrtví jako by byli vinníci, že byli rakouští vojínové, věrní mocnáři a neohrožení ve vřavě bitevní. Pomník jich vadí očím Maďarů a byl příčinou, že pomník maďarský ostal zahalen. Ve svých důsledcích vedl až ke krisi ministerské.

Vizme události, jak se sběhly.

Tvrdošijné a krvavé boje s napjetím všech sil vedeny byly v květnu 1849 o pevnost Budínskou. Hentzi s 5000 Rakušany hájil hradby ovládající hlavní město uherské, a Görgei s 30.000 maďarského vojska a výdatným obléhacím parkem dorážel prudce na sevřené, střelbou i nemocemi těžce trpící obrance. Výsledek bylo lze předvídati a přece záleželo na každém dni, o který by obrancové sebe a Budín déle udrželi.

Zimní polní tažení uherské skončilo neúspěchem Rakouska. Muselo je počíti znova, ale dříve zachrániti své ohrožené sbory. Nový vrchní velitel, generál Welden, jenž v dubnu místo knížete Windischgrätze zaujal, prováděl v největší rychlosti ústup, aby armáda nebyla snad odříznuta na ústupné čáře do Rakous. Generál Wohlgemuth, sebrav vojsko u Vácova poražené, čelil Görgeiovi na Hronu, zatím co Welden opouštěl Pešť dvěma proudy: vozba, 10.000 nemocných a hlavní stan ubírali se k vůli bezpečnosti oklikou přes Stoličný Bělehrad a Šoproň k rakouským hranicím, hlavní voj dal se po pravém břehu Dunaje k Vídni. Wohlgemuth byl poražen u Velkého Šalla, a 21. dubna vtrhli Maďaři do Komárna nad vtokem Váhu do Dunaje, přechodem však přes Dunaj se zdrželi, tak že Welden mohl zachrániti i obléhací park a oddíly na pravém břehu proti pevnosti Komárnu a soustřediti se na Vídeň. Té chvíle měl zvláštní důležitost Budín, v němž Welden ustanovil Hentzia za velitele s příkazem, aby se držel co nejdéle.

I politické a státoprávní postavení Maďarů úplně změnilo se té doby. Dotud tvrdili, že hájí svou ústavu, své právo a samostatnost,

ale 14. dubna sněmovníci v prostorném kalvinském chrámu v Debrecíně shromáždění po ohnivých slovech Kossuthových s kazatelny pronesených prohlásili panovnickou rodinu za zbavenu trůnu a Uhry na věky za odtrženy od mocnářství rakouského. Ludvík Kossuth stal se hlavou státu, všemocným diktátorem. Revoluce maďarská prohlásila se co taková a vyhledávala spojenství s nepřáteli Rakouska za hranicemi.

Budín, Vídeň a Jellačić! byly rozkazy, jež dal Görgeiovi Kossuth, „Debrecinský žvastal," jak ho Görgei pohrdlivě nazýval. Současně rozkazy provesti nebylo možno, zvláště že se nedostávalo na čas ani střeliva. Položiv jeden armádní sbor do Rábu, hnul se Görgei s celou ostatní mocí proti Budínu, domnívaje se, že rázem zmocní se pevnosti, očistí hlavní město a vykoná potom ostatní své úkoly. Dne 3. května přitrhl k Budínu, ale narazil na neočekávaný odpor. Kanonády ostávaly bez účinku, útok za útokem odrážen. Pevnost, již chtěl Görgei prvním útokem vzíti, musela býti obléhána a dobývána. Z Komárna musely být přivezeny hrubé kusy, a z těch počala od 15. května na pevnost palba, jež znenáhla drtila hradby a vyrývala průlom. Hentzi nejen na palbu odpovídal, ale bombardoval i Pešť, což velice pobouřilo Maďary. „Hentzi zapálil pochodně ku pohřbu Habsburské dynastie," napsal o tom ve svém rozhorlení Görgei. Dvacetkrát odrazil Hentzi útok a se silami den ode dne řídnoucími, obklíčen vzpourou a zradou hájil pevnost do 21. května. Dne toho Maďaři zvítězili. Po hrdinném odporu, v němž sám Hentzi pokryt ranami umíraje klesl na bojišti vedle mnohých spolubojovníků, Görgei zmocnil se Budína.

Dobyvatelé záhy chápali zlou situaci, do níž odporem Hentziovým válečné jejich plány se dostaly. Klapka zrazoval od obléhání a Kossuth, jenž chtěl již viděti Vídeň u svých nohou, stěžoval si na nesmyslné počínání, Görgei pokládal za věc cti, aby neodcházel s nepořízenou. Jásot však nad dobytím Budína a vítězosláva, s kterou slaven byl vjezd Kossuthův 6. června, neodčinily osudné faktum, že chrabrá obrana Budína zasadila těžkou ránu revoluci, anať umožnila Rakousku, aby sebralo své síly.

Výsledek letního polního tažení je znám. Vrchním velitelem rakouským stal se baron Haynau, známý z Brescie, koncem června vtrhli Rusové pod Paskěvičem do Uher, a 12. srpna následoval Vilagoš, kde Görgei s hlavním vojem revolučním na milost a nemilost vzdal se Rusům.

Generálmajor Jindřich rytíř Hentzi, jenž hrdinně padl v průlomu Budínském, byl osvědčený rakouský válečník. Narodil se v Debrecíně 24. října 1785, vstoupil v devatenáctém roce do ženijního sboru, účastnil se všech válek rakouských od r. 1805 do 1814 a dosáhl mnohých vyznamenání. Pohřben byl jakož i ostatní padlí na hřbitově Budínském. Skutek jeho byl hrdinný, a není zajisté armády na světě, jež by skutkům takovým nevzdávala zasloužené cti a nestavěla jich za vzor budoucím pokolením.

Bylyli příčiny politické a národní, pro něž snad Maďaři s trpkostí pohlíželi na pomník Hentziovi před 40 lety odhalený, zmizely nadobro r. 1867. Maďaři dosáhli všeho, co Beustovi formulovali, až na armádu a zahraničné věci, které ostaly oběma státům, Cislajtanii a Uhrám, společnými. Vyrovnání vyneslo Maďarům i více ještě, než kdy by byly státem úplně samostatným. Rakousko bylo jim ochranou a oporou, společná

armáda znamenala upevnění jejich státního pořádku, který by byl jinak proti valné většině nemaďarských národností na prospěch jediných Maďarů sotva mohl býti hladce proveden, a rakouské země staly se nejvýdatnějším tržištěm pro jejich obilí, mouku a vůbec hospodářskou výrobu, ač tím těžkou krisí postiženo bylo zemědělství rakouské. Byloli třeba zapomenouti na minulost, bylo to především u panovnické rodiny, proti níž namířeno bylo ostří boje. V skutku také prvním činem nově korunovaného krále a choti jeho v den 7. června 1867 bylo, že korunovační dar 100.000 dukátů věnovali maďarským bojovníkům z let 1848 a 1849, jich vdovám a sirotkům.

Mocnář, armáda a Rakousko zastřeli rouškou zapomenutí, co se bylo událo. Mužové pozůstalí z revolučního vojska a jejich rodiny obdrželi mnohem značnější podpory a pense než na příklad rakouští vojínové z té doby. Jako záruku své samostatnosti zřídili si pak Maďaři i svou vojenskou moc, své honvédstvo, jež přísahá poslušnost jedině uherskému králi a závisí na rozkazech uherského ministra zemské obrany. A přece při první příležitosti s fanatickou takřka rozkvašeností postavili se Maďaři proti památkám posvátným armádě, proti níž také hrot nevole byl namířen.

Dne 21. května 1886, ve výroční tedy den konaného zápasu o Budín, generál Janský s důstojníky Pešťské posádky položil na hřbitově Budínském věnec na hrob generála Hentzia a s ním padlých Rakušanů. Prostý ten skutek piety padl však jako jiskra do hromady střelného prachu. V zápětí následovaly pouličné bouře, útoky časopisecké, projevy sněmovní a agitace v celé zemi, až posléze vzácná velkomyslnost panovníkova přispěla reskriptem k utišení.

Jsou to události poučné pro ocenění stanoviska, jež Maďaři zaujímají k armádě.

Hned ještě 21. května byla Pešť vzhůru. Zástupy, mezi nimi studentstvo, volajíce „Abcúg Janský!“ procházely městem a táhly k obydlí generálovu. Bouřlivé ty výjevy opětovaly se i v následujících dnech a jen četnými oddíly policie byly obmezovány. Dne 22. podali poslanci Szalay a Ugron ve sněmu dotazy k vládě: kterak hodlá se opříti těmto maďarský národ hluboce urážejícím a vyzývavým případům, jako bylo ověnčení hrobu Hentziova od gen. Janského, a kterak hájiti chce poškozenou jimi vojenskou kázeň? Jsou to ovšem poslanci opposiční, avšak předseda ministerstva, Koloman Tisza odpovídal jim dne 24. takto: Na základě zavedeného vyšetřování nebylo ověnčení hrobu ani úředního ani politického rázu. „Nemohu se však tajiti tím, že počínání generála Janského bylo *nepřístojné* a *beztaktné*. Ježto i rozhodující vojenské kruhy jsou toho náhledu, že citů národa sluší šetřiti a všeliká osvědčení jakékoliv politické barvy v armádě vylučovati, jsem přesvědčen, že stanou se opatření, aby podobné věci *nemohly se opětovati.*“

Janský žádal za propuštěnou z armády, žádost jeho však byla zamítnuta, za to dána mu dovolená, načež odjel do Vídně. Spolu uvádělo se, že vrchní velitel uherský generál Edelsheim-Gyulay nesouhlasil s počínáním Janského, nýbrž s uherskou vládou.

Tiszovi i opposici maďarské odpověděno důrazně v panské sněmovně, avšak ne uherské, nýbrž rakouské. Hrabě Belcredi při roko-

vání o branném zákoně ujal se dne 28. slova a za demonstrativního potlesku hájil armádu, jež jest hradbou proti zevnímu nepříteli, a jejího ducha, který „ve věrné, oddané paměti hrdin obětovavších se smrti dochází svého nejušlechtilejšího výrazu. Jsou to ony pevné spojky, jež mohutný onen útvar udržují pospolu, a řekl bych s oním státníkem, že jest více nežli zločin, že jest chyba, spojky ty uvolňovati. Všechny zákony, rozpočty, oběti pro armádu byly by marné, ano byly by pravým plýtváním, kdy by vojenský duch nebyl uchráněn od otřesů."

Slova ta v Peštském časopisectvu vzbudila prudký odpor. Nedosti toho, i osobnost trůnu blízká, polní maršálek arcikníže Albrecht strhován do vřavy. V Sarajevě při přehlídce 15. armádního sboru vyslovil o hostině v důstojnickém kasině svoji spokojenost a připíjeje Jeho Veličenstvu pokračoval, jak ho potěší zpráva o vynikajícím duchu sborovém a o stavu vojska, jež jest tu „jako přední stráž domácí kultury." „Synové všech kmenů," dokládal, „cítí se tu sloučeni jako bratři." Končil pak přípitkem, do něhož pojal „všechny soudruhy veškeré branné moci říše."

Ač slova ta vynikajícího vojevůdce neměla s událostmi v Pešti ani z daleka nic společného, přece Peštské listy i proti nim zdvihly bouři, a „Pester Lloyd" neslýchaným spůsobem pronesl se o arciknížeti. Hr. Apponyi pak v uherském sněmě kritisuje slova ta hlásal: „Říšská myšlenka jest uherskému státnímu právu úplně cizí, a tradicím uherské ústavy naprosto se příčí, když se má pro armádu vybásněná nějaká vlast sestrojovati. V Uhrách nikdy nenajdeme jiného vlastenectví než vlastenectví uherské!" A předseda ministerstva Tisza prohlásil, že „větším dílem s řečí hr. Apponyia naprosto souhlasí."

Události ty neostaly bez náležitého povšimnutí ve vysokých vojenských a dvorních kruzích. Tisza byl povolán do Vídně, kam přerušiv svou dovolenou přibyl i společný ministr války hr. Bylandt-Rheidt. Tisza nabídl žádost za propuštěnou, která ale nebyla přijata. K jeho podnětu uveřejnil pak „Pester Lloyd" prohlášení, že úvaha proti generálu Janskému namířená a urážlivá stať proti arciknížeti nebyly inspirovány od Tiszy. Spor mezi Tiszou a vojenskými kruhy poněkud urovnán. Vojenský Věstník a po něm všechny listy uveřejnily císařský reskript ze dne 17. června 1886 „Milému panu ujci, maršálovi arciknížeti Albrechtovi," význačný tím, že v projevu díků uvádí doslova hlavní místa Sarajevského přípitku. Arciknížeti dáno tím nejskvělejší zadostučinění.

Zatím 5. června stihla do Pešti zvěst, že generál Janský objevil se v Pětuchově (Pětikostelí) v jižních Uhrách a že převezme tam velení, ano že dostaví se i do Pešti. Téhož dne vypukly opět bouřlivé demonstrace, jež v ohromných rozměrech denně se opětovaly. Kolovaly i pověsti, že ministerstvo podá žádost za propuštěnou. Demonstrace nabývaly také den ode dne rozsáhlejších rozměrů. Ve srážce s vojskem a policií 7. června v noci na obou stranách byli ranění a jeden z demonstrantů byl zabit. „Abcúg Janský!" bylo válečným pokřikem zástupů, jmenem pořádku zakročovala policie. O pohřbu zabitého opětovaly se bouře s novou prudkostí. Poslanec Verhovay na hřbitově 10.000 osob obsazeném vyzýval přímo k revoluci vůči počínání Janského a policie s pomocí vojenskou. Posléze v noci na 10. obstoupila policie a vojsko ulice a provedly hromadné zatčení 710 nejodvážnějších demonstrantů,

kteří nějaký čas držáni byli na dvoře policejním a pak jednotlivě propouštěni. Ve sněmovně Tisza na podané dotazy odpovídal, že dal zavesti nejpřísnější vyšetřování, a budeli kdo ze strážníků shledán vinným, že na milost nesmí spoléhati. Na obranu policie uváděl, že jediné 6. června odneseno šest strážníků kamením zraněných, a že bylo jejich povinností, aby konečně bouřím učinili přítrž. Nesmí prý se také zdáti, jako by sněmovna pro chyby několika snad strážníků stavěla se proti celé policii a zastávala se těch, kteří ji kamenují. — Mírnější odpovědi nelze si ovšem pomysliti!

Dne 13. července přinesl Vojenský Věstník dvě zprávy, jež podníceným agitacím v Uhrách daly určitý ráz, ostatně dávno připravovaný. Jedna oznamovala, že vrchní velitel uherský baron Edelsheim-Gyulay k své žádosti dán byl na odpočinek, a druhá, že generál Janský povýšen byl na divisionáře a přeložen do Josefova.

Již 14. června na shromáždění od Pazmandia svolaném byla přijata resoluce ke sněmu, aby zákonodárství se zasadilo, aby nejen honvédi ale i vojsko společné armády skládalo *přísahu na uherskou ústavu.* V červenci a počátkem srpna agitace rozšířila se po celé zemi. Tábor za táborem konal se v Pešti a v jiných městech a ve všech hřímáno proti povýšení Janského, pensionování Gyulaie a nepřátelským prý proudům v armádě. V Pešti na bouřlivém shromáždění od Gezy Polonyia svolaném přijata resoluce, že skutky těmi důstojnost maďarského národa a ústavní práva Uher hluboce byla uražena a aby *společná armáda byla rozdělena v uherskou a rakouskou.* Podobné resoluce přijímány i jinde v městech. Boršodský komitát usnesl se na podobném protestu a na petici ke sněmovně a ku předsedovi ministerstva, i vyzval ostatní komitáty, aby hromadně se připojily.

Tisza odebral se 3. srpna k císařovu dvoru do Išlu, a téhož dne „N. Pester Journal“ oznamoval: „Předsedovi ministerstva nastává nyní nepříjemná ovšem ale neodvratná povinnost, aby koruně vyjevil konečně úplnou pravdu. Bezvýminečná upřímnost nahoru, chladnokrevnost a pevnost dolů jsou ony vlastnosti, jež po našem přesvědčení nápravu chorobné nynější nálady zaručují!“ Tisza zvítězil. Jeho Veličenstvo vyhovělo jeho žádosti a zvláštním reskriptem přispělo k utišení myslí.

V reskriptu tom dne 7. srpna z Išlu Tiszovi daném lituje mocnář, že některé poslední osobní změny ve vojště zavdaly podnět k nedorozuměním, jež vésti mohla k znepokojení a poblouzení veřejného mínění, ačkoli nedotýkajíce se nižádného zákonného nebo ústavního práva „výhradně ohledy vojenské služby měly za základ.“ Proto bezpodstatny jsou všeliké klamné z toho vývody. Neméně jest litovati, když k vůli jednotlivým skutkům celá armáda podrobuje se nepříznivému soudu. „Duch armády, všechny národy říše zahrnující, není a nemůže býti jiný než *duch nejvyššího vojenského pána.*“ Duch ten jest nejlepší zárukou, že ani příště nebude armáda ovládána jiným pocitem než věrným konáním povinnosti, jež jí ukládá nejen obranu na venek, ale i *ochranu zákonů a ústavních institucí doma.* Reskript vyslovuje plnou důvěru Tiszovi a souhlas s jeho pronesenými názory.

Z významného aktu toho spolu vysvítá, jakého smyslu byla zpráva, již Tisza na nejvyšším místě podával. Veřejnost maďarská byla znepokojena obavami stran armády, ověnčením hrobu Hentziova, odstou-

pením Gyulaie, povýšením Janského a domnělými proudy v armádě, Uhrám nepříznivými. Na to s plnou určitostí a otevřeností odpovídá reskript.

Snad měl Tisza ještě jiný spůsob upokojení veřejného mínění uherského za lubem, k jehož uskutečnění nebyla však vhodná chvíle. Reskriptem, jenž ve všech obcích uherských byl vyhlášen, utvrdilo se nemalou měrou Tiszovo postavení a dáno mu za pravdu ve sporu s neuherskými činiteli vedeném.

Vládní většina byla uspokojena. Jen opposiční strany pokračovaly v agitaci, po městech schvalovány resoluce „proti těžké urážce maďarského národa,“ město Felegyhaza, „aby dalo výraz vlasteneckým citům a odmítlo vyzývavý útok Vídeňských řídících kruhů,“ zvolilo Kossutha svým čestným měšťanem a vyzvalo ostatní municipia, aby učinila podobně. Bouřlivou dohru měly události ty v uherském sněmu ve schůzích od 9. do 14. října, kdy jednáno bylo o peticích za rozdělení armády. Po prudkých debatách, v nichž ministr honvédstva Fejervary se vyslovil pro jednotnou a nedílnou společnou armádu, jejíž nejvyšším vojenským pánem jest korunovaný král uherský, většina hledíc k nejv. reskriptu přešla od petice k dennímu pořádku.

Tak skončilo ověnčení hrobu hrdinného rakouského generála r. 1886. Od té doby vždy v den 21. května bylo čísti v uherských listech a v telegramech z Pešti: Vláda učinila opatření, aby vyzývavé nezákonnosti u hrobu a pomníku Hentziova nemohly se opětovati. Silná stráž postavena u hrobu a pomníku, aby zabránila všem pohoršlivým výstupům.

Bouře znenáhla utichaly. Hrob a pomník generála Hentzia a padlých Rakušanů ostaly pusty. Zatím se však chystala jiná událost. Svatojirské náměstí, hlavní to náměstí Budínské, mělo obdržeti nový pomník, jejž honvédské spolky, družiny to bojovníků z let 1848 a 1849, postaviti chtěly padlým při dobývání Budína druhům. Valné jejich shromáždění zemské svěřilo provedení zvláštnímu výboru, jehož předsedou byl Emerich Ivanka. Peněz byla hojnost, práce pokračovaly, a letos 2. listopadu mělo se státi slavnostní odhalení.

Mimoděk naskytla se tu otázka: což armáda? Měla býti pozvána či pominuta mlčením? A kdy by byla pozvána, zda by účastenství jejímu nevadily události z r. 1886? V lůně pomníkového výboru za souhlasu vlády, v jejíž čelo místo Tiszy byl zatím nastoupil hr. Szapary, zvítězila myšlenka použiti slavnosti k osvědčení smíru a shody mezi armádou a honvédstvem. Dostavíli se zástupcové společné armády, aby ověnčili pomník maďarským honvédům bojovavším proti říši a dynastii, mají navzájem zástupcové honvédů položiti věnec na pomník generála Hentzia a jeho spolubojovníků. Záměr došel schválení na nejvyšším místě. Sám vrchní velitel uherský kníže Jos. Lobkovic v čele generality měl věnec s černožlutými stuhami položiti na pomník někdejších účastníků odboje. Dvě setniny společné armády a dvě setniny honvédů měly vytáhnouti a střelbou vzdáti čest při odhalení pomníku padlých honvédů a při věnčení pomníku Hentziova. Na základě tom 14. října t. r. vyhlásil pomníkový výbor program slavnostní.

Jedva však program byl vyhlášen, již také rozpoutal se proti němu tuhý odpor, jenž dosáhl svého vrcholu v uherské sněmovně v péti-

denním rokování od 18. do 22. října vedeném o tom, máli sněmovna vzíti na vědomost pozvání k slavnosti, jak vláda doporučovala, čili nic. Jen vládní listy souhlasily se slavností. „Egyetertes“ hned 15. října svolával opposici do Pešti provoláním, kde se hlásalo: „Povinnost každého vlastence jest zmařiti takový atentát.“ V „Magyar Hirlapu“ místopředseda národní strany Julius Horvath vyzýval k hromadným táborům a protestům „proti takovému ponížení bojovníků za svobodu.“ „Pesti Naplo,“ orgán Apponyiův, tvrdil, že celá ta věc jest mystifikace.

Ve sněmovně navrhoval Eötvös jmenem krajní levice, aby sněmovna vzala na vědomí pouze, že armáda ověnčí pomník maďarských honvédů, ale protestovala proti tomu, aby honvédi z r. 1848 a 1849 ověnčili pomník Hentziův. Hr. Apponyi jmenem umírněné opposice (národní strany) navrhoval, aby pozvání odkázáno bylo 25člennému výboru ku prozkoumání. Řečník za řečníkem hlásil se k slovu a debata nabývala prudkosti jinde neslýchané. Julius Horvath tázal se předsedy ministerstva, proč vede národ jen ku pomníku Hentziovu a ne hned raději k Haynauovu, jelikož v soustavě, jejímž Hentzi byl článkem, Haynau byl korunou. „Jestli Hentzi chybil, odpykal za vše tím, že postavil se našim kulím a byl usmrcen,“ pravil starý Podmanický. „To činí i loupežník!“ zvolal Zoltan Ugron a hr. Karolyi vzkřikl: „Tak i Spanga odpykal!“ (Spanga, známý loupežný vrah, jenž na šibenici dokonal.) Předseda ministerstva sám dokládal, že věnec neplatí Hentziovi, poněvadž se tu vůdcové neslaví, nýbrž jen padlým Rakušanům vůbec, a hájil myšlenku přátelské vzájemnosti s armádou.

I Kossuth z Turina zasáhl do agitace osvědčením a mezi jiným prohlašoval: „Pomník Hentziův považoval jsem vždy za urážku maďarského národa . . . Dne 2. listopadu ať činí Rakušané co jim libo, ale povinností Maďarů jest, aby se toho drželi.“ Dotýkaje se i samého krále vykládal, že jest něco zcela jiného, co učinili Maďaři, nežli co učinil Hentzi.

Szaparyova vláda ocitovala se den ode dne v nepříznivější situaci. Vlna rozbouřeného veřejného mínění rostla. Místo radostného uvítání nejtrpčí odpor. Z vládní většiny proti opposici nikdo téměř nehlásil se k slovu. K tomu přidružila se 21. října i hromada ústředního spolku honvédského, jež vítězící opposici pomohla k cíli. Charakteristické jest, že ani předseda Ladislav Tisza, ani místopředsedové A. Degré a P. Busbach, vesměs přívrženci vládní většiny, nedostavili se do schůze, jejíž řízení převzal předseda dle stáří, Max Beniczký. Dovozoval, že pomníkový výbor neměl ani práva stanoviti program, ale že byl zřízen jen pro administrativní věci. Počínání jeho že sluší odsouditi, ježto by jím pomník padlých Maďarů vydán býti mohl insultům. Ať se svolá zemská hromada honvédská a ta ať rozhodne, co činiti. K tomu cíli ať se slavnost odloží do 21. května. Po mnohých řečech přijat byl k vůli shodě návrh na svolání zemského shromáždění honvédů. Následkem toho pomníkový výbor se rozešel, a sněmovna po prudkých útocích opposice proti vládě jednomyslně se usnesla, aby pozvání k slavnosti odloženo bylo s denního pořádku.

Opposice jásala. Vláda těšila většinu, že slavnost jest jen odložena. Avšak význam smíru a přátelské vzájemnosti mezi Maďary a armádou, jaký slavnost ta míti měla, jest ten tam. Nemilý dojem ve

dvorních kruzích byly již způsobily nedávné Kossuthovy slavnosti v Uhrách, s okázalostí pořádané. Trapně zajisté dotklo se císaře a krále v Pětuchově na velkých vojenských cvičeních, když hr. Szapary, jenž po boku jeho meškal, obdržel od vrchního starosty Ratha depeši, že hlavní město uherské zvolilo zapřisáhlého odpůrce panovnické rodiny a Rakouska Kossutha za svého čestného měšťana. Nicméně přece osvědčil se král ochotným, aby odhalení pomníku, zřízeného bojovníkům bývalého diktátora, bylo slavností smíru, a velkomyslně dovolil, aby společná armáda se jí účastnila. Učinil to, patrně předpokládaje, že vše patřičně bude provedeno, a skutek ten s všestrannou radostí uvítán. Zatím se stalo naopak. Vznešený záměr setkal se dokonce s nejtužším odporem.

Dne 24. října císař a císařovna s celým dvorem opustili rychle Gedelov a přeložili své sídlo do Vídně. V Uhrách se očekávalo, že dvůr ostane tu přes zasedání delegací a královna až do pozdního podzimu. Také nezavítal již císař na konec delegací do hradu Budínského. Ve Vídni i Pešti uváděno to v přímou souvislost s posledními událostmi. Také následovala tentokráte krise ministerská, jež zahájena tím, že důležité ministerium u osoby královy, prostředníka to mezi vládou uherskou a korunou, obsazeno bylo jen prozatímně. Dne 6. listopadu pak ministerstvo Szaparyovo odstoupilo pod zevní záminkou předlohy o zavedení povinných občanských sňatků v Uhrách, a dne 11. převzal Al. Wekerle, dosud ministr financí, sestavení nového kabinetu.

Věnec na hrob Hentziův znamenal za Tiszovy vlády hned armádu a vedl k znepokojení. Tisza mohl ukazovati na záminky, třeba i bezdůvodné, jak označil je sám reskript mocnářův. Teď však ani těch nebylo. Teď nikdo z armády neověnčil hrob rakouského vojevůdce aniž přiblížil se k jeho pomníku, naopak mělo vyhlazeno býti, co kde v srdci trpkého citu se skrývalo. A přec došlo k výjevům, jako byly předešlé. Zda nesluší tu hledati příčinu jinde? Mezi vládou a opposicí v Uhrách jest sice rozdíl podstatný, nevraživost sahá tu až do osobností a výstředních útoků: ale v jednom vidíme přece nápadnou vzájemnost. Proud opposice tlačí vládu vpřed, vláda se nechává tlačiti a odvolávajíc se na veřejné mínění činí mu prostřednici. Jest to taktika, která Maďarům již nemálo prospěchů vynesla od Deáka až do Tiszy. Zda proud ten proti armádě se jevící nemá cíle podobné, aby i tato mocná a dnes jediná páska říše padla dualismu za oběť? Zda boj o věnec na pomník Hentziův neukazuje vlastně usilování maďarské o armádu? Řečníci a časopisy opposiční zjevně to hlásají, a jakmile v tom směru by se počalo povolovati, nastalo by ihned upokojení. Za tu cenu položili by i Maďaři věnec na pomník Hentziův. Zda ale srovnati to lze s životními důležitostmi říše, jest jiná otázka.

Ozbrojený mír.

V červenci roku 1872 vypsala francouzská vláda státní půjčku 3000 milionů franků. Do čtrnácti dní upsala Francie sama čtrnáctkrát tolik, totiž 42.000 milionů! Tím okamžikem přesvědčil se Bis-

marck, že Francie sice je poražena, ale že není zničena, nýbrž tak silna, že za nedlouho bude od Německa těch 5000 milionů válečné náhrady, i Elsasy a Lotrinky žádati nazpět. Tomu nasvědčoval také nový branný zákon francouzský, který sněmovna přijala ke konci července 1872, jakmile znám byl výsledek vypsané půjčky. Polní armáda měla míti dle toho zákona 1,325.000 mužů (devět ročníků) a armáda territoriální (zeměbrana, dvanáct ročníků) 1 milion mužů. Bylo tedy zřejmo, že heslo „revanche" neznělo toliko na plano, nýbrž že se Francie skutečně připravovala. Také Německo nelenilo, a tím začal závod ve zbrojení, který v prvé době byl pouhým soubojem mezi Francií a Německem. Záhy však poznal Bismarck, že Francie je bohatší, že tudíž průběhem jednoho neb dvou desítiletí lépe se vyzbrojí než Německo; i chtěl se již r. 1875 na ni vrhnouti, aby ji zničil, než se *vojensky* sorganisuje. Válka byla tehdy přede dveřmi a jen zakročením cara Alexandra II. k ní nedošlo. Ale od toho okamžiku začal Bismarck starati se o dvojí hranici, na východě a na západě. Zakročení carovo r. 1875 ve prospěch Francie zaplatilo Rusko draze; na Berlínské konferenci r. 1878 vyrval Bismarck Rusku skorem všechny úspěchy vítězné války s Tureckem. Rusko stálo tu osamoceno proti mocné koalici všech velmocí, mimo Francii, která tehdy stále ještě vojensky byla skoro bezvýznamna.

Ale od r. 1878 začalo se také v Rusku ozývati volání po odvetě — za Berlín. Bismark jal se dokazovati, že Německo je vlastně nejstarším a nejlepším přítelem Ruska, ale když tomu v Rusku nikdo nechtěl věřit, počal se Bismarck ohlížeti po přátelích, a sestrojil si na obranu Německa trojspolek.

Od uzavření trojspolku nastalo vlastní „systematické" zbrojení v Evropě, od Atlantského moře k Uralu, od Baltu k moři Středozemnímu. Od r. 1880 do 1885 dělo se to však pozvolnu, veškery státy pozvolnu ale stále zvyšovaly jak počet mužstva tak náklad na vydržování armády, opevňování, zřizování nových pluků, baterií atd. R. 1885 nastal osudný obrat. Bulharsko se sjednotilo, vypukla válka srbsko-bulharská, a napjetí mezi Rakouskem a Ruskem stále hrozivěji vzrůstalo. Tehdy začaly také pušky opakovačky strašit, a s nimi vyskytly se nové požadavky. Německý generální štáb vypočítal, že v příští válce, potrváli jen několik neděl, utrpí armády hrozné ztráty, a že vítězem zůstane ten, kdo po poslední velké bitvě bude moci postaviti do pole nové armády vycvičených vojáků, třeba i starších lidí.

Do té doby trvala u nás služba vojenská pouze dvanáct let. Ale už v únoru 1886 přišla vláda se zákonem o domobraně, jehož jádro v tom vězí, že služba vojenská prodlužuje se o deset let. O domobrance, kteří nikdy pušky v rukou neměli, vojenská správa nestojí, musela by je darmo živit a neměla by je kde ubytovat, ale „vysloužilé" vojáky, ty si povolá.

Zákon o domobraně odůvodňoval ministr takto:

	vojska řadového	zeměbrany	domobrany
Rusko má . . .	2,187.000	737.000	7,568.000
Francie . . .	1,971.900	945.600	718.118
	4,168.900	1,682.600	8,286.118

	vojska řadového	zeměbrany	domobrany
Německo . . .	2,140.000	565.000	3,000.000
Rakousko . . .	881.786	396.889	146.034 (v Tyrolsku)
Italie	897.942	299.233	1,366.600
	3,919.728	1,261.122	4,512.634
Srbsko má . .	170.000	74.000	96.020
Rumunsko . .	246.722	136.000	150.000

Ze seznamu je patrno, že trojspolek r. 1885 byl vojensky slabší, i se Srbskem a Rumunskem, než Rusko s Francií, a že nejmenší počet lidu válečného může postaviti Rakousko, neboť: v Rusku trvá služba vojenská 20 let, ve Francii 20, v Německu 27, v Italii 19, v Rakousku však toliko 12. Proto naléhal trojspolek, aby Rakousko stanovilo delší dobu branné povinnosti.

Mimo to vydržovaly státy stálého vojska: Rusko 922.000, Francie 560.793 — dohromady 1,491.793. Německo 462.664, Italie 280.550, Rakousko 268.046 — dohromady 1,011.320.

Roční náklad na stálé vojsko obnášel roku 1885: v Rusku 372,704.000 zl. r. m., ve Francii 346,466.087 zl., v Německu 236,916.400 zl., v Italii 128,646.489 zl., v Rakousku 122,257.710 zl.

Obyvatelstva mělo r. 1886 Rusko 102 mil., Francie 37·675 mil., Německo 47·24 mil., Italie 29 mil., Rakousko 37·5 mil.

Roční výdaj na státní hospodářství obnášel r. 1885:

v Rusku . .	1,299,236.000	(z toho na vojsko 28·7%)
ve Francii .	1,219,488.330	(„ „ „ 28·4%)
v Německu .	908,990.000	(„ „ „ 26%)
v Italii . .	620,000.000	(„ „ „ 20·75%)
v Rakousku .	813,949.232	(„ „ „ 15·02%)

Z ročních výdajů patrno: 1. že Francie je nejbohatší z jmenovaných pěti velmocí, 2. že Rakousko poměrně nejméně věnuje na vydržování vojska.

Veškera statistická data tuto uvedená přesvědčila vládu rakouskou, že musí svou armádu rozmnožiti. Stalo se to zákonem o domobraně, který tím způsobem se provede, že v případě války deset ročníků „vysloužilých“ vojínů vřadí se okamžitě do stálého vojska zároveň se záložníky, a tím vystoupí počet řadového vojska as na 1,200.000 mužů (vedle 400.000 zemské obrany).

Sesílení armády mělo za následek, že Rakousko v letech 1887 a 1888 vystupovalo ve věcech Balkánských s velkým důrazem, čímž válka s Ruskem visela neustále „na nitce.“ Na druhé straně pak Boulanger plašil Německo. Vojenský rozpočet obnášel v Německu r. 1880 277 mil. zl., r. 1885 283 mil., r. 1886 379 mil., r. 1887 492 mil.; v Rakousku r. 1880 110 mil., r. 1885 118 mil., r. 1886 122 mil., r. 1887 151 mil., r. 1888 160 mil., r. 1889 134 mil., r. 1890 127 mil., r. 1891 124 mil., r. 1892 119 mil.

Rozumí se, že zároveň s rozpočty německým a rakouským stoupaly též rozpočty ostatních států, až r. 1891 Italie prohlásila, že to už dále nejde. Následek toho jest, že nyní Německo a Rakousko napínají tím úsilovněji své síly, neboť po událostech Kronštatských téhož roku 1891 není už pochybnosti, že v příští válce bude se bojovat na

Rýnu a na Visle. Aby Německo a Rakousko Italii umožnily další vydržování velkého stálého vojska, učinily jí novými obchodními smlouvami z r. 1892 značné ústupky na vrub svého vlastního poplatnictva. Ač už tedy jedna velmoc klesla pod tíhou nákladu na stálé vojsko, nelekly se toho ostatní velmoci, ve zbrojení bude se pokračovati.

V říjnu 1892 projednávaly delegace v Budapešti společný rozpočet říše rakousko-uherské. Požadavek ministra války obnáší na rok 1893 celkem 123,501.828 zl., a sice 107,374.863 rozpočet řádný, a 16,126.965 rozpočet mimořádný. Řádný rozpočet je o 2,736.840 zl. větší než vloni, a to z těchto příčin:

1. každá setnina pěchoty rozmnožena bude o 1 desátníka, 2 závodčí a 6 pěších. Rozmnožení to vyžadovalo by nákladu ročních 2,255.141 zl. (pro 1632 setnin pěchoty). Poněvadž zvýšení ono provedeno bude příštím rokem pouze u 25 pluků, požaduje ministr pouze 553.490 zl. r. m. Až zvýšení provedeno bude u všech pluků, bude tím počet stálého vojska v míru o 14.688 mužů rozmnožen. Mimo to počítáni byli posud chovanci kadetních škol mezi stálým vojskem, totiž každý chovanec patřil k některé setnině svého pluku, jako „muž." Nyní chovanci škol kadetních budou přiděleni k plukům toliko nominelně. Tím umožní se pěchotě povolati dalších 2300 mužů (počet chovanců kadet. škol) do zbraně, a tím zvýší se stav stálého vojska u nás dohromady o 16.988 mužů. Zvýšení umožnilo se takto: do roku 1890 odvádělo se u nás ročně 95.000 mužů k stálému vojsku. Vojenskou novelou z r. 1891 rozmnožen byl počet nováčků na 125.600 [1]) mužů, aniž se však požadovalo peněz na vydržování jejich, aby toho nebylo mnoho najednou. [2]) Děje se to teprve letos.

2. Zřídí se pět nových kádrů pro „mobilní skupiny dělostřelecké," po třech bateriích. Každý kádr sestávati bude z 2 důstojníků, 2 poddůstojníků, 18 těžkých koní a 4 koní jezdeckých. Náklad 28.283 zl.

3. Přeměnění prozatím dvou praporů hradebníků (ženistů) na zákopníky (pionýry). Náklad 27.151 zl.

4. Zřízeno bude pět nových eskadron vozotajstva. Náklad 54.269 zl.

5. Zřízeny budou plukovní školy pro důstojníky vozotajské (4600 zl.).

6. Zřízena bude nová stanice hřebčinská (52.466 zl.).

7. Jmenováno bude 94 nových vojenských lékařů (106.367 zl.).

8. 1050 koní, které nacházejí se v ošetřování u sedláků, povoláno bude na třínedělní cvičení (117.000 zl.).

9. Počet záložních důstojníků dosáhl 4200, a náklad na cvičení zvýšil se tudíž o 63.000 zl.

10. Počet chovanců kadetní školy dělostřelecké zvýší se ze 300 na 400 (13.732 zl.).

Mimořádného nákladu vojenského, 16,126.965 zl., takto bude užito:

---

[1]) K řadovému vojsku staví Rakousko 60.389, Uhry 42.711 mužů; k zemské obraně Rakousko 10.000, Uhry 12.000 mužů.

[2]) Tři ročníky mužstva po 95.000 bylo 285.000. Od roku lonského budou však tři ročníky po 103.100 = 309.300. Nyní se tedy děje doplňování řadového vojska z 285.000 na 309.300 mužů (bez zeměbrany, která má ve zbrani 22.500 mužů).

1. 50.000 zl. jako první lhůta na zakoupení 328 vozů pro raněné (celkem 246.000 zl.).

2. 100.000 zl. jako první lhůta (celkem 600.000 zl.) na nové střely pro obléhací dělostřelectvo (střely melinitové).

3. 100.000 zl. na nová 9cm. děla pro jízdné baterie (celkem 200.000 zl.).

4. 50.000 zl. na novou organisaci vozotajstva (200.000 zl.).

5. 912.350 zl. (první lhůta) na zaopatření nových vozů potravních (celkem 1,824.700 zl.). Dosavadní vozy jsou těžké a hodí se pouze na dobré silnice.

6. 360.000 zl. (první lhůta — celkem 4,200.000 zl.) na zaopatření stanů příručních. Vtrhneli vojsko do země, kde jsou vesnice řídké, bude muset častěji v širém poli nocovat.

7. 48.000 zl. na opakovačky pro zákopníky.

8. 136.000 na přeměnu dvou praporů hradebníků na zákopníky.

Dále 632.000 zl. na doplnění 23 pluků na normální stav míru; 1,454.653 zl. na doplnění důstojníků, za takové, kteří trvale jsou mimo své pluky zaměstnáni (653) a kteří vedeni jsou přes počet (225); 298.036 zl. na doplnění pluků za mužstvo trvale jinde zaměstnané; 710.000 zl. na vydržování 1512 přespočetných jezdců; 745.000 zl. na 1548 přespočetních koní a 1134 mužů při dělostřelectvu; 271.560 zl. na doplnění 14 divisí dělostřeleckých.

Na opakovačky vydá se 2 miliony (9,772.300), na slabodýmý prach 2·5 mil. (11·4 mil.), na pevnosti 500.000 zl. atd. atd.

Pro válečné loďstvo žádá se celkem 11,977.680 zl. O našem válečném loďstvu vyslovil se admirál Sterneck v sezení uherského výboru delegačního dne 10. října takto: „Žádámeli peníze na novou loď k obraně našeho přímoří, nelze přece mluviti o rozmnožení našeho loďstva, poněvadž tím pouze stará loď nahradí se novou. Pouze naše torpedové lodice odpovídají moderním požadavkům. V příčině lodí obrněných musím se vrátiti k r. 1881. Tehdy měli jsme 11 lodí, z nichž ale dnes pouze *tři* („Rudolf," „Stefanie," „Tegetthof") jsou výborné. „Custozza" a „Albrecht" budou ještě několik let sloužiti. Ostatní lodi („Princ Eugen" a dvě jiné) mají stará děla a stroje z r. 1861, a obrněné lodi dřevěné („Lissa," „Kaiser" atd.) nejsou už k potřebě, poněvadž dřevo uhnilo; bude se muset tudíž časem celé loďstvo znovu doplniti!" [1])

Tak se pod záštitou trojspolku tuží mír u nás. Po druhé ukážeme na reformy v Německu pro rok 1893.

I. H. Bučovský.

---

[1]) Před několika lety považovaly se za vrchol námořnické techniky válečné tak zvané křižáky útočné (Rammkreuzer). Mají v předu silný ocelový zoban, jenž cizí lodi vrazí se do těla (do boku) a tím způsobí, že utone (jako to r. 1866 způsobila admirálská loď Tegetthofova admirálské lodi italské). Křižáky útočné jsou z ocele a mají pouze v prostřední části brnění, na ochranu stroje a batterií, urazí za hodinu až i 20 námořních mil. Rakousko má dva podobné křižáky, „František Josef I." a „Alžběta." O těch se admirál Sterneck ani nezmínil.

Obsah dílu druhého.

Str.